LIBRARY
of the
THEOLOGICAL HALL
OF THE
Congregational Churches
OF SCOTLAND.

Place in Library

Days allowed for reading

Entered

SCS #1411

Thomas F. Torrance

48. x

SCS #1411

NOVUM TESTAMENTUM
E X
TALMUDE
ET
ANTIQUITATIBUS HEBRÆORUM
ILLUSTRATUM

CURIS CLARISSIMORUM VIRORUM,

BALTH. SCHEIDII, JO. ANDR. DANZII,
ET JAC. RHENFERDI,

EDITUMQUE UNA CUM
SUIS PROPRIIS DISSERTATIONIBUS
DE NASI SEU PRÆSIDE SYNEDRII M. ET DE DIRECTORIBUS
SCHOLARUM HEBRÆORUM

A

JOH. GERHARDO MEUSCHEN,

SERENIS. SAXON. COBURG. ET ISENACENS. DUCIBUS A CONSILIIS CONSISTORII ET
ECCLES. GENERALI SUPERINTENDENTE, SCHOLARCHA, ET PRIM. PROFESS. THEOL.
AC PAST. COBURGENSI, REGIÆQUE BORUSSIACÆ SCIENTIARUM
ACADEMIÆ MEMBRO.

LIPSIÆ,
APUD HÆR. JOH. FRID. BRAUNII.
MDCCXXXVI.

lenne ſervaturo, ac talem terrenum Deum tutelarem quoque anhelanti, ſummus cordium ſcrutator animum meum ſtatim deflexit ad TE, SERENISSIME DUX AC CLEMENTISSIME PRINCEPS, ut principem omnium optimum, Mœcenatemque Mœcenatum, cuius deliciæ ſummæ ſunt literati, horumque curæ, & ex his præcipue ſacræ. Quemadmodum enim TUUS divus ac immortalis gloriæ Atavus ERNESTUS PIUS ex his præcipuam ſuam delectationem petiit; ita idem pius animi ardor, cum omnibus aliis avitis & paternis exſplendeſcentibus virtutibus, religioſiſſimum pectus TUUM ita corripuit ac inflammavit, ut ſtudii Biblici dulcedine etiam præ omnibus capiaris. Et hæc prima præcipuaque ratio eſt, cur hoc opus Biblicum, Novum Teſtamentum ex Talmude & Hebræorum abſtruſioribus Antiquitatibus magis explanans, licet ex parte tantum meum, ad TUOS innata gratia ſuffultos pedes ſubmiſſiſſime devolvo, TUÆQUE potentiſſimæ tutelæ trado. Comitatur autem hanc rationem & alia, in eo reſidens, quod maximam hujus libri partem conſtituant eruditiſſimæ curæ ac diſſertationes ſummi Eccleſiæ noſtræ Theologi & Philologi, ne dicam (vera tamen dicerem,) principis literarum totius orientis, D. JO. ANDREÆ DANZII, quas TIBI optimo jure ideo vindicare poteris, quia magnum hoc Orientis lumen non ſolum in TUO gremio ſeu Ducatu, nempe SUNDHUSÆ, non procul a TUA GOTHANA Ducali ſede diſtante, anno 1654. felici omine exortum eſt, verum etiam expreſſiſſimo juſſu magnisque impenſis glorioſiſſimi TUI AVI FRIDERICI, curriculo

Aca-

Academiæ Wittebergæ & Gieſſæ perfecto, per quatuor annos peragravit Belgii fœderati Magnæque Britanniæ provincias & regna, ut primos ex ſe amœniſſimo lumine iam emicantes orientalis literaturæ radios ad ſummum ſplendoris gradum eveheret, & hoc, quod illi quoque annuente benigno fato contigit, ductu celeberrimorum eruditione eo tempore virorum ac philologorum Batavorum Britannorumque, nimirum MARCI MEIBOMII, ANTONII HULSII, STEPHANI LE MOYNE, S. VAN TILL, JACOBI TRIGLANDII, JOHANNIS LEUSDENII, JOHANNIS MEYERI, THEODORI AB ALMELOVEEN, HERMANNI WITSII, MELCHIORIS LEYDECKERI, JACOBI RHENFERDI, PHILIPPONÆI DE HAUTECOUR, ANTONII VAN DALEN, JOHANNIS BRAUNII, ANGELI DE LA BROSSE, CAMPEGII VITRINGÆ, GUILHELMI VORSTII, EDUARDI POCOCKII, EDMUNDI CASTELLI, RADULPHI CUDWORTHI, JOHANNIS SPENCERI, HENRICI MORI, HUMPHRIDI PRIDEAUX, & ex eruditione claris, Judæis DAVIDIS DE PINA, ISAACI ABENDANÆ, & JOSEPHI ATHIÆ, imo aliorum quam plurimorum, mihi, ut ſuo eſoterico per aliquot annos in Pythagorea ſua orientis ſchola diſcipulo, quondam a ſe ipſo enarratorum clariſſimorum virorum. Quia itaque ex hiſce rationibus, & quod inſuper magnus hic vir per XLVIII. annos usque ad fatalem illum nobis anno 1728. tollentem ſeriem, in Jenenſi Academia ut Theologiæ & LL. Orientalium Profeſſor maxima cum laude docuit, ſummosque Eccleſiæ noſtræ Theologos formavit, SERENISSIME DUX, DANZIUS TUUS totus eſt, ſummæ æquitatis eſſe duxi, eundem in ſuis eruditiſſimis,

mis, & quoad maximam partem rariſſimis, a me magno labore, nec minoribus impenſis, a multis iam retro annis conquiſitis huicque operi inſertis Diſſertationibus biblicis, TIBI reddere, & quidem duobus aliis illuſtribus Philologis, nempe BALTHASARE SCHEIDIO, & JACOBO RHENFERDO, ex utroque latere ſtipatum. Suſcipias itaque, (uti humillime rogo) SERENISSIME DUX, clementiſſimo vultu ac gratioſiſſima manu eruditum hoc trifolium, & ſimul gratiam TUAM pretioſiſſimam inclines in illum, qui, ut cum tota SERENISSIMA DOMO perpetua felicitate floreas, ex toto devotiſſimo animo perpetuo precatur, ut

SERENISSIME DUX
CLEMENTISSIME PRINCEPS ET DOMINE!
CELSITUDINI TUÆ

Scrib. Coburgi ipſis Idibus Septembris
Anno ſalutis cIↃIↃCCXXXV.

ſubjectiſſimus ac devotiſſimus ſervus
JOHANN GERHARD MEUSCHEN.

PRÆFATIO.

LECTORI BENEVOLO SALUTEM EX FONTE SALUTIS PRECATUR JOHANN GERHARD MEUSCHEN.

P*Ro captu Lectoris habent ſua fata libelli* πολυθρύλλητον eſt, uti communiſſimum, ita etiam veriſſimum; quod in omnes unquam ſcriptos aut imposterum emittendos libros cadit, quodque in ipſas Pandectas ſacras ſe quoque diffudit. Licet enim hæ ipſum Deum auctorem agnoſcant, hocque θεῖον in omnibus fere paginis exhibeant, tamen nihilo minus ut res exigui, imo fere nullius momenti, fœtusque corruptæ phantaſiæ fuere proſcriptæ ab inſana impiaque mente actis hominibus; idque olim a PORPHYRIO, CELSO, & LUCIANO, & noſtris temporibus a B. SPINOSA, hujus interprete LUCA, medico Amſtelodamenſi, KOERBACHIO, VANDER EYNDENIO, LAUVIO, TOLANDO, aliisque ejusdem farinæ irreligioſiſſimis ſcurris. Si itaque improba lividaque cenſoria *flamma haſce divinas cedros corripuit*, *quid fiet*, ut Arabum proverbio utar, *de Hyſſopo?* ſeu de inferioribus humano ſolum ſtudio productis laboribus literariis? Licet hos unus, ob latentem in illis vel ſublimiorem ſapientiam, vel rerum gravitatem extollit, alter tamen e contra eosdem ut immaturos omnique ſapientiæ ſale plane deſtitutos partus iterum deprimit.

Expertæ ſunt fatum hoc, præ aliis ingenii humani curis, Pandectæ Talmudicæ, una cum ſuis interpretibus, qui *Rabbinorum* titulo ſuperbiunt: Sunt etenim qui illos ſummis laudibus ad cœlum evexere: ſunt qui ex adverſa parte easdem ut meras venales nugas, aniles fabulas, flammisque digna deliramenta altiſſimo deſpexere ſupercilio. Ad primam claſſem pertinent omnes Judæi, ita magnifice de Talmude dicentes, ut non vereantur opus hoc ipſi Pen-

tateucho Moſaico æquare, (ne dicam anteferre) idque ideo, quia ex illorum mente opus Miſchnicum complectitur omnes leges orales Moſi a Deo in monte Sinai eum in finem revelatas, ut perpetua per omnes ætates traditione ad ſeros propagarentur poſteros; cum in Pentateucho Moſaico, tantum præcipuæ, non autem omnes, divinæ leges locum inveniant, & inſuper harum proprius abſtruſior ſenſus illi traditionum oralium corpori, licet frequentiſſime larvata & quidem interdum ludicra ſpecie, ſit inſertus. Quamvis vero ex Chriſtianis nemo præjudicatæ huic Judaicæ opinioni aſſentitur, quia hoc opus, quoad *Miſchnam* primum ſeculo poſt Chriſtum natum III. & quoad *gemaram* ſeu ampliorem illius expoſitionem demum ſeculo V. congeſtum eſt, ſicque a jactata divina origine longiſſime deflectit; tamen eo non obſtante multi Chriſti nomen profeſſi hoc opus ut jucundum, perutile lectuque dignum pronuntiarunt, & hoc quidam ex ipſis Romanis Pontificibus, nempe PIUS IV. & V., GREGORIUS XIII. & XIV. necnon INNOCENTIUS IX. Licet autem hi ſedis Romanæ ſummi Antiſtites talem æquitate & amore mitigatam de Talmude ſententiam tulere; ita e contra eo duriorem in illud ſtrinxere alii Pontifices Romani, interque hos primum GREGORIUS IX. utpote qui, ex relatione SIXTI SENENSIS (Biblioth. S. *Lib. II. pag.* 149. edit. Colonienſis 1626. 4.) Anno Domini MCCXXX. omnes Talmudis libros, horumque commentarios flammis adjudicavit. Audiamus ipſum SIXTUM SENENSEM l. cit. hæc ita referentem: *Sed cum tam ipſe* (nempe *Rabbi Meyr, R. Aſſe* filius, qui anno Chriſti 476. Talmudis Babylonici operi ſupremam manum impoſuit) *quam majores & poſteri ſui per ſingulos hujus Talmud libros non ſolum contumelias & blaſphemias multas & execrabiles adverſus Chriſtum Deum noſtrum collegiſſent, verum etiam ſanctiones, & præcepta plurima conſcripſiſſent contra ipſam, quam profitentur, Moſis legem, & contra omne jus gentium, atque omnem naturæ legem, quam ipſi, utpote homines ſervare tenentur: viſum eſt ſummis pontificibus, & aliis Chriſtianis principibus, ut tam nefariæ doctrinæ lectio atque uſus omnibus Judæis, qui ſub ditione Chriſtianorum vivunt, interdiceretur, & omnes libri Thalmudici toto Chriſtianorum orbe ignibus traderentur. Quod etiam ſæpe factum eſſe, nonnulli fide digni ſcriptores teſtantur, inter quos* BERNARDUS LUZENBURGIUS *in Catalogo hæreticorum Lib. II. refert, Gregorium pontificem ejus nominis nonum anno Domini, MCCXXX.,*

MCCXXX. omnia Thalmudica volumina flammis adjudicaſſe. Eo usque SENENSIS SIXTUS, de quo ſane ſatis mirari non poſſum, quod licet in hiſce allegatis verbis & pag. 153. 154 155. exhibito compendio errorum Thalmudis *adverſus Chriſtum, divinæ majeſtatis celſitudinem, Sanctos V. T. legem Moſis, leges charitatis & humanitatis &c.* inſenſiſſimum erga Thalmud animum externe profiteri videatur, tamen latentem ſuum in illud affectum nihilo minus exponat, primo ampliſſima curataque omnium librorum Thalmudicorum loc. cit. facta recenſione, & dein pag. 391. ſqq. prolato Catalogo celeberrimorum Thalmudiſtarum ſeu Rabbinorum, interque illos præcipue R. MOISIS BEN MAIMONIDIS, deque hoc afferat, quod ex ejus *More Nevochim*, ſeu *Ducis Errantium* opere, tam *divus Thomas*, quam veteres *Theologi Scholaſtici* varia teſtimonia ad enarrationem ſex dierum produxerint. Ex his ſane liquet, Thalmudica ac Rabbinica ſcripta ſummum potius in SIXTO SENENSI inveniſſe protectorem, quam ſuppreſſorem, utpote cujus partes ei demandatæ erant a tremendo Romanæ inquiſitionis tribunali, uti hæc *pag. cit.* confitetur his verbis: *Pius V. pontifex M. cum ante pontificatum ei divinitus collatum, ampliſſimo ac ſacro totius Chriſtianæ inquiſitionis ſenatui præeſſet, anno videlicet humanæ ſalutis MDLIX. miſit me Cremonam ad abolendos Thalmudicos Hebræorum libros impiæ ac prodigioſæ doctrinæ, quos Judæi ex omni fere Italia in eam urbem, tanquam in commune Judaicæ nationis aſylum convexerant.*

Quamvis vero PIUS V, uti ex jam allegatis Sixti verbis conſtat, antequam ex Rhadamanteo inquiſitionis ſuperiori tribunali ad eminentiſſimam Romanæ Eccleſiæ curulem eveheretur, adeo infenſus Judæis horumque doctoribus ac Thalmudicis libris fuit; attamen propenſiore animo illos tulit poſt laudatam ſuam ad ſummum pontificatum aſcenſionem, aureis, uti ex *MS. epiſtola* rariore didici, Judæorum alis facilitatam. Equidem jam antea eodem aureo modo per medios ſatellites eruditi pontificis Innocentii IV. ire curabant Judæi; ſed impoſſibile illis eo tempore fuit ſaxa perrumpere hæc Capitolina. Innocentius enim, ut alter Jupiter fulminans, ex hac ſua elata ſede vibravit eo magis in illos tonantia tela, ex quibus unum ad S. LUDOVICUM Francorum Regem, *ex Actis Conciliorum generalium* JOH. HARDUINI horumque *Tomo VII. pag.* 374. 375. lectori B. communicamus, quod ita ſe habet:

„Impia Judæorum perfidia, de quorum cordibus propter immenſitatem ſuo-
„rum ſcelerum Redemptor noſter velamen non abſtulit; ſed ex cœcitate,
„quæ contingit ex parte in Iſrael, adhuc manere permittit, prout convenit,
„non attendens, quod ex ſola miſericordia pietas ipſos Chriſtiana receptet, &
„cohabitationem illorum ſuſtineat patienter, illa committit enormia, quæ ſtu-
„pori audientibus, & referentibus ſunt horrori. Ipſi enim ingrati Domino
„Jeſu Chriſto, qui converſionem eorum ex ſua longanimitatis affluentia pa-
„tienter exſpectat, nullam prætendentes verecundiam culpæ ſuæ, nec reve-
„rentes honorem fidei Chriſtianæ, omiſſis ſeu contemptis lege Moſaica &
„prophetis, quasdam traditiones ſeniorum ſuorum ſequuntur. Super qui-
„bus eos in Evangelio Dominus objurgat dicens: quare vos transgredimini
„mandatum Dei, & irritum feciſtis, traditiones veſtras, hominum doctrinas
„& mandata docentes? In hujusmodi namque traditionibus (quæ Thalmud
„Hebraice nuncupantur, & magnus liber eſt apud eos, excedens textum Bi-
„bliæ in immenſum, in quo ſunt blaſphemiæ in Deum & Chriſtum ejus, & bea-
„tam virginem manifeſtæ, intricabiles fabulæ, abuſiones erroneæ, ac ſtultitiæ
„inauditæ) filios ſuos docent ac nutriunt, & a legis & prophetarum doctrina
„reddunt ipſos penitus alienos. Verentes, ne veritate, quæ in iisdem lege ac
„prophetis eſt, intellecta, aperte de unigenito Dei filio venturo in carne, teſti-
„monium perhibente convertantur ad fidem & ad Redemptorem ſuum hu-
„militer revertantur. Et his non contenti, faciunt Chriſtianas filiorum ſuo-
„rum nutrices, in contumeliam fidei Chriſtianæ, cum quibus turpia multa
„committunt. Propter quæ fidelibus eſt verendum, ne divinam indignatio-
„nem incurrant, dum eos perpetrare patiuntur indigne, quæ fidei noſtræ con-
„fuſionem inducunt. Et licet dilectus filius Cancellarius Pariſienſis, & do-
„ctores regentes Pariſiis in ſacra pagina, de mandato felicis recordationis Gre-
„gorii Papæ prædeceſſoris noſtri, tam prædictum abuſionis librum, quam
„alios quosdam, cum omnibus gloſſis ſuis perlectis in poteſtate, ac examina-
„tis, ad confuſionem perfidiæ Judæorum, publice coram clero ac populo, in-
„cendio concremarint, prout in literis illorum proſpeximus contineri;
„quibus Tu, tanquam Catholicus Rex & princeps Chriſtianiſſimus impendiſti
„ſuper hoc auxilium congruum & favorem: pro quo Regalem excellentiam
di-

dignis in domino laudibus commendamus, ac proſequimur actionibus gra-“
tiarum. Quia tamen nondum Judæorum ipſorum abuſio profana quievit,“
nec adhuc eis dedit vexatio intellectum; celſitudinem Regiam rogamus &“
obſecramus in Domino Jeſu Chriſto, ut qui exceſſus iſtiusmodi deteſtabiles“
& enormes, commiſſos in contumeliam Creatoris & injuriam nominis Chri-“
ſtiani pie incœpiſti, laudabiliter perſequendo, facias debita ſeveritate percel-“
li. Et tam prædictos abuſionis libros, reprobatos per doctores eosdem,“
quam generaliter omnes, cum gloſſis ſuis, qui per ipſos examinati, & repro-“
ti fuerint, mandes per totum regnum tuum, ubicunque reperiri poterunt,“
igne cremari. Firmiter inhibendo, ne de cetero nutrices, ſeu ſervientes ha-“
beant Chriſtianos; ne filii liberæ filiis famulentur ancillæ, ſed tanquam ſervi“
reprobati a Domino, in cujus mortem nequiter conſpirarunt, ſaltem per ef-“
fectum operis, ſervos ſe recognoſcant illorum, quos Chriſti mors & iſtos“
liberos, & illos conſtituit eſſe ſervos: ut proinde ſinceritatis tuæ zelum poſ-“
ſimus in domino dignis laudibus commendare. Datum Laterani V. Idus“
Maji 1444. anno primo. Eo usque Bulla INNOCENTII; quæ tantam
vim habuit, ut juſſu Regis eodem anno ſecunda vice in omnibus Galliæ civi-
tatibus, ubi degere Judæis permiſſum, illorum libri Thalmudici fuerint ab
inquiſitoribus hæreticæ pravitatis conquiſiti & vulcano conſecrati, id quod et-
iam antecedente ſeculo XIV. ex decreto *Concilii provincialis Toloſani* A. 1319 ha-
biti, hoc ipſo anno Toloſæ factum eſt, poſtquam reperti libri tracti prius erant
per publicas vias in duabus quadrigis, præeunte Miniſtro Curiæ Regalis, &
alta voce exclamante: *Propter errores & blaſphemias contra Dominum Jeſum Chri-
ſtum, & ejus ſanctiſſimam genitricem, virginem Mariam, & nomen Chriſtianum,* uti
hoc iterum conſtat ex allegato Tomo VII. Conciliorum, *pag.* 1453. & 1454.

Eodem, quo Toloſanum, odio flagrante Talmudica ſcripta quoque excepit
Concilium provinciale *Avenionenſe* Anno 1594. ductu FRANCISCI MA-
RIÆ TAURUSII, Archi-Epiſcopi Avenionenſis habitum, quando in *Actis
cap. VII. §. ult. pag.* 1841. *Tom. X. Concil. Gen.* HARDUINI, dictis codicibus
faces ſubjiciendas, his verbis injungit: *Quia vero peſtilentiores illi Codices ſunt,
qui blaſphemiis referti, adverſus religionem noſtram virulenta dogmata evomunt: id-
circo prohibemus, ne quis Thalmudicos libros, & nefaria hujusmodi Rabbinorum ſcri-*

pta legere, tenere, emere, vendere aut evulgare audeat, ſub pœnis, quæ conſtitutæ ſunt ab Apoſtolicis conſtitutionibus. Quare Epiſcopi in cunctis Synagogis hujusmodi volumina perquirant & comburant.

Qua ſimultate etiam initio Seculi XV. contra Talmudica digeſta inflammati fuerint *Colonienſes Monachi*, horumque præcipue impudens & elatus Anteſignanus, JACOBUS HOCHSTRATEN, Inquiſitor Germaniæ, excitatus a JOHANNE PFEFFERKORNIO, caſtra Judaica deſerente, pluribus refert JOHANNES SCHLEIDANUS in candido ſuo *de ſtatu Religionis & Reipublicæ* opere Lib. II. fol. 34. 35. Tom. II. (edit. Lugduni 1556. 8.) ubi ſimul laudat JOHANNIS CAPNIONIS ſeu REUCHLINI, primi in Germania Hebraicæ literaturæ reſtauratoris, maſculum animum, quo ſe Colonienſibus oppoſuit, & contra illos uti in *aula Cæſarea* ita etiam *Romana* Talmudis cauſam tanto ſucceſſu egit, ut triumphando illud omnibus comminatis flammis ſubduxerit, ac tandem in tuto collocaverit. Factum autem hoc eſt præcipue glorioſiſſimi Imperatoris MAXIMILIANI I. in *Reuchlinum* peculiari gratia, & clariſſimorum eo tempore in Germania virorum, ULRICHI HUTTENI, HERMANNI BUSCHII, & HEL. WOLFFI DE LAPIDE, eruditiſſimorum Equitum, ſtudio, magnaque, qua pollebant, auctoritate; uti hoc LECTORI BENEVOLO pluribus patebit ex meo cum hoc iisdem his nundinis in lucem prodeunte opuſculo, inſcripto: *Vitæ ſummorum dignitate & eruditione Virorum ex rariſſimis monumentis orbi literato reſtitutæ, p.* 17. 66. 67. Plura autem de hoc *Reuchliniano* Talmudico bello deſideranti ex aſſe ſatisfaciet Venerandus, inclytus mihique amiciſſimus Theologus Hamburgenſis JOHANNES CHRISTIANUS WOLFFIUS *Bibliothecæ Hebrææ Part. II. Lib. IV. capite V.* pererudite Fata Talmudis inter Chriſtianos enarrante *pag.* 937. *ſqq.*

Ex quo autem poſt Reuchlinianam deportatam victoriam *Talmudicum Opus* ex Monachalibus perſecutionis fluctibus ſalvum emerſit caputque aliquo modo erigere cœpit, exorſi quoque ſunt multi eruditi Chriſtiani & quidem certatim illud magis volvere, imo revolvere; idque eum in finem, ut ex eo, tamquam hactenus clauſo, licet quoad maximam partem fæculento, mari diſſolutas in ejus fundo latentes tabularum conchiliis incluſas

mar-

margaritas veritatum Theologicarum ex Antiquitatum Hebraicarum imo ipſorum myſteriorum Scripturæ S. ex ipſa hac voragine in publicam protraherent lucem.

Equidem illud, quod veritates Theologicas, ſeu dogmata Chriſtianæ fidei tangit, jam antea ſec. nempe XIII. & quidem non infelici ſucceſſu tentaverat RAYMUNDUS MARTINI, Theologus Hiſpanus, in ſuo erudito ad Judæos Maurosque ſuo tempore adhuc Hiſpaniam fere inundantes, ad Chriſtianam tamen religionem trahendos opere, *quod Pugionem fidei* inſcripſit, quodque uti *Lipſiæ* 1687. *fol.* cum erudita introductione celeberrimi BENEDICTI CARPZOVII, ita antea *Pariſiis* 1651. *fol.* prodiit cura & cum eruditiſſimis adnotationibus celeberrimi JACOBI DE VOISIN, qui quoque hanc Talmudis cum Theologia harmoniam pluribus proſecutus eſt in ſua perelegantl *Theologia* Judaica Pariſiis 1647. 4. edita. Glacie hac per *Raymundum* fracta, ad telam ab illo primum textam attexit dein plura PORCHETTUS Genuenſis, a ſuo gentili illuſtri ſtemmate SALVATICUS dictus, in ſua, uti liber inſcribitur, *victoria de Judæis* ed. *Pariſiis* 1520. *fol.* de quo opere hæc habet AUGUSTINUS OLDOINUS in *Theatro Liguſtico* Peruſiæ 1680. 4. edito *pag.* 478. "PORCHETTUS aliis *Prochettus Salvagus*," ſeu *Salvaticus* Genuenſis, monachus Carthuſianus, nitore morum, ardore pie-" tatis, religionis catholicæ ſtudio præſtantiſſimus, divinarum Hebræarumque" literarum initio Seculi XIV. a Nativitate Chriſti doctiſſimus, ad Hebræorum" obſtinatum animum ſuperandum, opus elaboravit, quod poſt ducentos fer-" me annos *Auguſtinus Juſtinianus*, Nebienſis Epiſcopus, ut Auctoris nomen æ-" ternum in terris redderet, formis tradidit, ſub titulo: *Victoria Porchetti ad-*" *verſus impios Hebræos* Pariſiis 1520. Scripſit etiam adverſus eosdem librum" alium *de Entibus trinis & unis*, qui aſſervatur M. S. in Cœnobio Genuenſi S. Do" minico Patriarchæ ſacro." Raimundi ac Porchetti veſtigia initio Sec. XVI. preſſit PETRUS GALATINUS, ex Judæo antea acerrimo Chriſtianæ Religionis perſecutore, demum factus devotiſſimus pœnitentiarius apoſtolicus, libris XII. *arcanorum catholicæ veritatis*, ſcriptis juſſu & hortatu Imperatoris MAXIMILIANI I. & LEONIS Papæ X. editisque primum in Italia 1518. &, ut poſt alias editiones optimam mihique ideo familiarem tangam,

Fran-

Francofurti 1612 fol. Egit hic optimus vir ſane ſtrenue cauſam Dei adverſus hujus hoſtes apellas in hoc erudito opere, nec ex meo judicio meretur, tanto plagii atro lapillo notari, quam a multis, alias eruditis, ſed purpuram ad purpuram forſan aut ad manus non habentibus, aut non ſatis ſcrutantibus viris factum eſt. Inventis etiam ſua non plane negligenda haud infeliciter addidit. Et quis eſt ex noſtro ſeculo, qui, quam magnas jactatæ novæ ſcientiæ ideas etiam proferat, nihilo minus tamen profiteri teneatur, ſe haſce licet ut informe ovulum jam antea in hac vel iſta matrice primum inveniſſe, & dein perpetuis maturioribus meditationibus foviſſe, tandemque partui ſatis maturas excluſiſſe. Quo autem plagii crimine quidam *Galatinum* notarunt, hoc revera incurrit *Anonymus* ille (quisquis etiam ſit) *Auctor Theologiæ Judæorum*, editæ Pariſiis 1627. 4. utpote quæ mera *Galatini* expilatio eſt. Melioris farinæ eſt JOHANNIS BATTISTÆ ROMANI, ex Judæo Socii Jeſu *Doctrina Chriſtiana ex Talmude & Rabbinis comprobata*, impreſſa *Romæ*, 1556. 4. qua tantum in ſe Judæorum odium concitavit, ut *Memphis*, ad quam urbem ibique eo tempore ſedem habentem Cophtorum patriarcham, a Papa *Pio IV.* ut hujus Nuntius ablegatus erat, in ſummum vitæ diſcrimen ab illis fuerit abreptus, coactusque clam ſibi celerrima fuga conſulere, referente hoc PHILIPPO ALEGAMBE in *Bibliotheca ſcriptorum Societatis Jeſu*, p. 417. edita *Romæ* 1676. *fol.* poſt hoſce idem inſtitutum proſecutus eſt magnus eruditiſſimusque præſul DANIEL HUETIUS, in aureo ſuo *Demonſtrationis Evangelicæ opere*, quinta vice Lipſiæ 1703. 4. excuſo; Nam in hoc, & quidem in ultimis *IV. propoſitionibus*, nempe *VII. VIII. IX. ac X.* Veritatem Religionis Doctrinæque Chriſtianæ ex ipſis Talmudiſtarum teſtimoniis contra eosdem ſolidiſſimis argumentis evicit, atque adeo Judæos proprio gladio, ovando ſane, jugulavit. Et hoc quoque ex *noſtris Theologis* haud infeliciter & ſatis erudite perfecere CHRISTOPHORUS HELVICUS *in Elenchis Judaicis* Gieſſæ 1617. 4. editis; MICHAEL HAVEMANNUS, Ducatus Bremenſis Generalis Superintendens, in *Lucerna viæ mediis in tenebris Judaicis* germanice ſcripta editaque Jenæ 1663. 8. AUGUSTUS PFEIFFERUS in *Theologia Judaica* edita Lipſiæ 1687. 8. JOHANNES MULLERUS, Theologus Hamburgenſis, *in Judaiſmo*, magno & erudito lingua Teutonica ſcripto,

pto, ultimoque Hamburgi 1707. 4. edito opere; CASPAR. CALVOERIUS in *Gloria Chriſti & Catechiſmo Judaico* Lipſiæ 1710. 4. etiam in lingua vernacula emiſſo; præcipue autem his omnibus palmam præripiens JOHANNES HENRICUS MAJUS, pater in *Synopſi Theologiæ Judaicæ Veteris & Novæ*, edit. Gieſſæ Haſſorum 1698. 4. Conferri hic quoque poſſunt W. H. F. PERTSCHII amantiſſimi & in Hebraica Literatura verſatiſſimi mei vener. Collegæ, & Paſtoris hujus loci S. Crucis Diaconique S. Mauritii, eruditæ *Notæ*, ſubjunctæ *Conſpectui* ſuo *Theologiæ Judaicæ* in *R. Joſeph Albo* ספר עיקרים ſeu *de articulis fidei fundamentalibus exhibito*, editoque Jenæ 1719. 4.

Ex REFORMATIS eandem operam pererudite exercuit ANTONIUS HULSIUS in *Theologia Judaica*, edita Bredæ 1651. 4. de quo autem opere dolendum, quod non ad finem ſit perductum, ſed *librum* ſaltem *primum*, de Meſſia agentem nobis ſiſtat. JOHANNES HOORNBECKIUS perfectius & inſigni apparatu Talmudico Rabbinico inſtructum opus dedit *Libris VII. de convertendis & convincendis Judæis*, editis Lugduni Batavorum 1655. 4. Verum & hoc eruditum opus longe adhuc ſuperatur a JOHANNIS ANDREÆ EISENMENGERI, Profeſſoris quondam Orientis Linguarum Heidelbergenſis, in vaſto germano idiomate eruditiſſime exarato *Judaiſmo Detecto*, edito tandem, poſt longam a Judæis machinatam ſuppreſſionem, juſſu & ſub protectione glorioſiſſimi Boruſſiæ Regis FRIDERICI I. Regiomonti in Boruſſia 1711. duobus voluminibus in quarto. Hiſtoraim ac fata hujus ex ducentis circum Talmudicis Rabbinicisque ſcriptis ſummo judicio ac ſtudio compoſiti operis recenſet JOHANNES JACOBUS SCHUDTIUS in *Memorabilibus Judaicis*, Francofurti 1717. 4. evulgatis *Part. I. Lib. V. Cap. XI. p.* 426. *ſqq.* & Parte IV. Continuatione I. p. 285. *ſqq.*

Uti autem hi laudati viri Talmude hujusque Interpretum Judaicorum ſcriptis, ad ſtatuminandam magis Chriſtianam doctrinam uſi ſunt; ita ex altera parte alii multi, in nubem quaſi condenſati, viri eruditi, ex illis veram rectamque formam Antiquitatibus Hebræorum dare anniſi ſunt, ſeque invicem in hac re concitatis animis quaſi in certamen vocarunt. Nomina horum celeberrimorum in hoc ſtudii genere virorum ſaltem dabo, initium, unde exordiar, faciens ab illis, qui primum hoc magnificum Antiquitatum Hebraicarum opus ex impolitis Talmudis Rabbinorumque monumentis exſtruere cœpere.

Et hoc ex Eccleſiæ Romanæ Theologis peculiari ſtudio primum aggreſſus eſt BENEDICTUS ARIAS MONTANUS, Hiſpalenſis Theologus & Philologus incomparabilis. Hic enim a PHILIPPO II. Hiſpaniarum glorioſiſſimo ac promovendis ſacris literis ſtudiisque dedititiſſimo Rege, ob excellentem in Hebraica literatura peritiam, conſtitutus magnificum imo auguſtum illud *Bibliorum Complutenſium* opus regiis ſumptibus in lucem, uti feliciſſime hoc emittere publicam, peropus eſſe cenſuit, hoc aliquali clave donare, clave nempe *Antiquitatum Hebraicarum, Libris IX.* huic ſplendidiſſimo Biblico operi primum præmiſſarum, deinde autem ob inſignem præſtantiam ſæpius recuſarum, ex quibus ſeorſim reiteratis editionibus optima eſt quæ prodiit *Lugduni Batav.* 1593. *fol.* quamquam etiam non negligenda eſt illa, quæ inſerta eſt Tomo VI. *Bibliorum Criticorum* iterum Francofurt i 1696. Tomis IX. fol. editorum. Ariam Montanum in excolendo hoc ex Talmudiſtarum ſcriptis Antiquitatum Hebraicarum ſtudio, ſtatim plures Eccleſiæ Romanæ inſignes Doctores imitati ſunt, nempe CAROLUS SIGONIUS, JOHANNES PLANTAVITIUS, FRANCISCUS RIBERA, PAULUS SCHERLOGUS, JOHANNES BAPTISTA, *Villalpandus* in magnifico *Apparatu urbis ac Templi* Hieroſolymitani, conſtituente integrum *Tomum III. Explanationum* in Ezechielem, editarum Romæ 1596. fol. JACOBUS BOLDUCCINUS, ATHANASIUS KIRCHERUS, FORTUNATUS SCHACHUS, JOHANNES MORINUS, JULIUS BARTOLOCCIUS, RICHARDUS SIMONIUS, ALOYSIUS NOVARINUS, PAULUS COLOMESIUS, & noviſſime BERNHARDUS LAMY in *Apparatu Biblico* ed. Lugduni 13. 1711. 8. nec non in ſplendido & erudito opere de *Tabernaculo Fœderis, de Civitate Hieruſalem & de Templo* ejus, edito Pariſiis 1720. fol.

Non minorem autem in eruendis ex Talmude & Rabbinorum ſcriptis Hebræorum Antiquitatibus operam navarunt *noſtræ A. C. Eccleſiæ* celebriores Theologi & Philologi, nimirum CHRISTOPHORUS HELVICUS, JOHANNES CONRADUS DIETERICUS, MARTINUS GEYERUS, AUGUSTUS VARENIUS, JOHANNES QUISTORPIUS, GUILHELMUS SCHICKARDUS, JOSUA & CAROLUS ARNDIUS, JOHANNES HENRICUS URSINUS, JOHANNES MICHAEL DILLHERRUS, GEORGIUS GOEZIUS, JOHANNES SAUBERTUS, JOH. ANDREAS QUENSTEDIUS, JOHANNES ACOLUTHUS, JOHANNES WÜLFFERUS, THEODORUS HACKSPANNUS, PAULUS

SCHLEVOGTIUS, ÆGIDIUS STRAUCHIUS, BALTHASAR STOLBERGIUS, JOHANNES REISKIUS, THOMAS BANGIUS, DANIEL WEYMARUS, JOHANNES CONRADUS KESLERUS, JOHANNES GEORGIUS BINDRIM, JOHANNES WILLEMERUS, JO. ERNESTUS GERHARDUS, DAVID CLODIUS, GEORG. FRIDER. MEINHARDUS, EBERHARD. RUDOLPHUS ROHT, MICH. BECKIUS, JOH. HENR. HÆNERUS, CHRISTOPH. SONNTAGIUS, JOH. CHRISTOPH. WAGENSEILIUS, CHRISTOPH. KNORR a ROSENROTH, JOH. FRIDERIC. BREITHAUPTIUS, RUDOLPH. MART. MEELFÜHRERUS, DAN. & JOH. LUNDII, HENR. MUHLIUS, JOH. ANDR. SCHMIDIUS, MICH. LIEBENTANZIUS, BENED. & JOH. BENED. CARPZOVII, JOH. WILH. HILLIGERUS, JOH. JAC. SCHUDTIUS, AUG. PFEIFFERUS, OPITII, HENR. PATER, & JOH. FRIDER. nec non PAUL. FRIDERICUS filii, EZARDI, ESDRAS pater, & GEORG. ELIESER filius, JOH. HENRICI MAJI, pater & filius, HERM. von der Hardt, IOH. FRANCISC. BUDDEUS, HENNING. BERNH. WITTERUS, IOH. GEORG. SCHUPARTUS, IOH. FRIDER. NICOLAI, & qui inſuper hodie adhuc florent inque hoc circo magna cum laude bigas quadrigasque agunt ZELTNERI, CARPZOVII, WOLFFII, DAILINGII, LOESCHERI, MARPERGERI, REIMMANNI, RUSSII, MÜNDENII, WICHMANNSHAUSII, TYMPII, aliique celebriores viri.

Quamvis autem *ex Eccleſiæ noſtræ A. C.* gremio tam magnus ſurrexit Philologorum numerus, tamen non minori (ſive pertractatas arduas materias, ſive illuſtria nomina reſpicias) gaudet *Eccleſia Reformata*, utpote in qua in hac Talmudis antiquitatumque Hebraicarum cultura, erudita capita extulere CONR. PELLICANUS, SEBAST. MÜNSTERUS, JOSEPH. JUST. SCALIGER, JOH. BUXTORFFII, pater & filius, SAM. BOCHARTUS, VOSSII, GERHARDUS JOH. pater, & ISAACUS fil. PAUL. FAGIUS, PETR. CUNÆUS, THOM. ERPENIUS, JAC. GOLIUS, JOH. DRUSIUS, CONSTANTINUS L'EMPEREUR, SAM. BOCHARTUS, STEPH. LE MOYNE, LUDOVICUS DE DIEU, JOH. HENR. HOTTINGERUS, JOH. COCCEJUS, JOH. STEPH. RITTANGELIUS, MICH. ARNOLDI, JOH. a LENT, JOH. BRAUNIUS, ANT. BYNÆUS, ANT. CREGATUS, GEORG. GENTIUS, SAM. PETITUS, JAC. TRIGLANDIUS, HERM. WITSIUS, NIC. GÜRTLERUS, GUIL. HENR. VORSTIUS, JOH. HENR. HEIDEGGERUS, SAL. VAN TILLIUS, HENR. & JAC. ALTINGII, JO. LEUSDENIUS JO. HENR. OTHO, FRIDER. SPANHEIMII, CAMPEGIUS VITRINGA, HENR. HORCHIUS, HENR. HOUTINGIUS, JOH. MEYERUS, Hardero-

 vicen.

vicenſis Profeſſor, hujusque collega THEOD. JANSONIUS ab ALMELOVEEN, MELCH. LEIDECKERUS, HADR. RELANDUS, JAC. BASNAGIUS, JOH. JAC. CRAMERUS, GUIL. SURENHUYSIUS, JOH. CLERICUS, CONR. MEELIUS; Exque Magnæ Britanniæ illuſtribus viris NIC. FULLERUS, JO. SELDENUS, JOH. SPENCERUS, EDUARD. POCOCKIUS, EDMUND. CASTELLUS, RADULPH. CUDWORTH, THOMAS HYDE, THOM. GODWINUS, CHRISTOPH. CARTWRIGTH. HENR. AINSWORTH, ROB. SCHERINGHAMIUS, HUMPHRIED. PRIDEAUX, JO. MARSHAMUS, LUDOV. de COMPIEGNE de VEIL, & ROBERT. CLAVERINGH. Ne dicam de noſtræ ætatis adhuc inclareſcentibus Reformatis Philologis MILLIIS, BASHUYSIIS, HOTTINGERIS, BUXTORFIIS, MELCHIORIBUS, aliisque, quorum omnium nomina & opera (ſi Deo vitam meam protrahenti placuerit) recenſebo *in Bibliotheca Antiquitatum Hebraicarum ſecundum materias inſtructa*, quam meditor, & cujus hic Tibi præcipua ſaltem nomina per nudam πρόληψιν trado.

Vidimus itaque inſignem Talmudiſtarum uſum uti in corroborandis fidei dogmatibus, ita etiam in elucidandis antiquitatibus ſacris; ſed reſtat alius & quidem adhuc præſtantior Talmudis uſus, ſeſe extendens ad ipſam Scripturam Sacram ejusque ſolidiorem explanationem, ex illo petendam, quem uſum pluribus deduxere ac demonſtrarunt LUDOVICUS de TENA, Theologus Complutenſis, in Iſagoge in S.Scripturam, edita Barcinonæ 1620. fol. GUILHELMUS SCHICKARDUS in *Bechinat Happeruſchim p.* 107. CHRISTOPHORUS CARTWRIGHT in præfatione *Electorum* ſuorum *Talmudico Rabbinicorum* in *Geneſin* ed. Londini 1656. 8. LUDOVIC. CAPELLUS Criticæ S. *Lib.* V. *Cap.* XII. *p.* 372. *ſqq.* ed. Pariſiis 1650. fol. JOHANNES MICHAEL DILHERRUS in *Lectionis Rabbinorum aſſertione*, extante *Tom. I. Diſputationum Academicarum, p.* 335. THEODORUS HACKSPANNUS in tractatu, de *ſcriptorum Iudaicorum in Theologia vario & multiplici uſu*, quam Diatriben ſubjunxit R. LIPOMANNI Libro *Nizzachon*, edito Norribergæ 1644. 4. RICHARDUS SIMONIUS in *Hiſtoire Critique de Vieux Teſtament. Lib. VII. cap. VI. & VII. p.* 375. *ſqq.* ed. Roterodami 1685. 4. ISAACUS PELS in *Allegoriis Talmudico-Rabbinicis*, quibus *viris doctis dijudicandum exponit*; *Annon etiam credita hactenus*

nus fabulæ Iudaicæ uſum habeant in explicanda Sacra Scriptura ed. Frfti. 1707. 4. *clariſſimus* JOHANNES JUSTUS LOSIUS in eleganti Diſſertatione qua *Hebræos veteres Chriſtum ſcripturæ ſcopum ſtudioſe olim quæſiviſſe oſtenditur* §. *XIX. p.* 49 *ſqq.* ed. Halæ Magdeburgicæ 1709. 4. & denique ſummus Philologus THEODORUS DASSOVIUS in *Rabbiniſmo S. Philologiæ Ancillante ad Ierem.* XXIII. *p.* 823. *ſqq.*

Quod ex Talmudicis Rabbinicisque ſcriptis in Scripturæ S. majorem illuſtrationem redundans commodum, hi laudati viri variis exemplis, præceptis ac monitis expoſuere, hoc in praxi initio feliciſſimæ Literarum bonarum reſtaurationis exhibuit JOHANNES REUCHLINUS in Commentariis in varios Scripturæ Sacræ libros, & præcipue in VII. *Pſalmos pœnitentiales*, ed. Tubingæ 1512. 8. quod exemplum dein multi *Eccleſiæ Romanæ* Doctores in ſuis Commentariis ac expoſitionibus biblicis imitati ſunt, exque his primo AUGUSTINUS STEUCHUS, Eugubinus, in *Recognitione V. Teſtam.* ad *Hebraicam veritatem*, edita *Venetiis* 1529. fol. in quo libro conſenſum Judæorum cum S. S. ex illorum adductis teſtimoniis eodem modo eruere annifus eſt, uti Conſenſum gentilium Philoſophorum in omnibus fidei Chriſtianæ capitibus incomparabili modo, & ſtupenda fere eruditione monſtravit, in ſuo numquam ſatis laudando opere *de perenni Philoſophia*, edito Baſileæ 1542. 4. Hos duumviros dein ſecuti ſunt FRANCISCUS GEORGIUS VENETUS, *in problematibus in utrumque Teſtamentum* ed. Venetiis 1536. 4. FRANCISCUS VATABLUS in Notis in Vet. Teſtam. edit. Salmanticæ 1584. fol. & porro SIXTUS SENENSIS, JOHANNES MERCERUS, SANCTES PAGNINUS, ROBERTUS & HENR. STEPHANUS, CLAUDIUS ESPENCÆUS, AUGUSTINUS MARLORATUS, CASP. SANCTIUS, ANDR. MASIUS, EMANUEL SAA, JOH. MARIANA, JOH. STEPH. MENOCHIUS, JOH. & STEPH. MORINI, HIERONYM. FLORAVANTIUS, DIDACUS DE CELADA, PAUL. SCHERLOGUS, JAC. BOLDUCCIUS, NICOL. ABRAMUS, MARTINUS DEL RIO, ANDR. SCOTTUS, ALPHONSUS SALMERON, NICOLAUS SERRARIUS, PAULUS A S. MARIA, & CORNELIUS A LAPIDE, qui ultimus tamen parum admodum Rabbinos in ſubſidium vocat, & quidem non ex ipſis fontibus ſed aliorum Commentariis. Hoc autem data opera, & quidem magno ſtudio, peregit *Anonymus* Auctor *Commentarii in Eſaiam*, qui

Salmanticæ 1570. fol. excuſus eſt, utpote in quo Judæorum detorſiones ex ipſis Rabbinorum Talmudicisq; ſcriptis erudite retuſit, quod quoque fecit alius eruditus *Anonymus*, in *Luminibus Reflexis Rabbinicis Sarragoſſæ* 1562. fol. editis, a quo opere clariſſimus PHILIPPUS PICINELLUS, Abbas Canonicusque Lateranenſis in ſuo elegantiſſimo ex ſacra profanaque antiquitate concinnato *Commentario in univerſam Scripturam S.*, titulum *Luminum Reflexorum* mutuaſſe videtur, quem AUGUSTINUS EMTH ex Italico idiomate latine redditum edidit Francofurti ad Mœnum 1702. fol.

Eandem quoque Talmudico-Rabbinicam facem multi *noſtræ* A. C. *Eccleſiæ* Theologi Scripturæ S. difficilioribus locis ex Antiquitat. Hebræorum magis elucidandis, prætulere; quales ſunt: CHRISTOPH. HELVICUS, MATTH. WASMUTHIUS, JOH. GERHARDUS, SALOMO GLASSIUS, AUGUST. VARENIUS, JOH. QUISTORPIUS, DAN. CRAMERUS, ANDR. PRüCKNERUS, CHRISTOPH. NOLDIUS, MART. GEYERUS, JOH. ANDR. QUENSTEDIUS, THEODOR. HACKSPANNUS, ABRAH. CALOVIUS, BERNH. VAN SANDEN, JOH. SAUBERTUS, JOH. MICHAEL DILLHERRUS, SAM. BOHLIUS, MATTHIAS FRIDER. BECKIUS, JOH. TARNOVIUS, DAN. LUNDIUS, WOLFG. FRANZIUS, JOH. FRISCHMUTHIUS, SEBAST. SCHMIDIUS, AUG. PFEIFFERUS, JOH. BENED. CARPZOVIUS, JOH. GEORG. ABICHT, CHRISTOPH. SAM. MARTINI, JOH. HENR. URSINUS, JOHANNES HENRICI MAJI, pater & filius, HERMANNUS von der Hardt, JOHANNES & GOTHOFREDUS OLEARIUS, GREG. GREGORI, CHRISTOPH. SONNTAGIUS, JOH. REINARTUS BRECHTIUS, BRANDANUS HENR. GEBHARDUS, ZACH. GRAPIUS, NIC. KOEPPENIUS, CHRIST. NIFANIUS, DAVID. NERRETTERUS, JOACH. LANGIUS, SAL. DALLINGIUS, HENR. BENED. STARCKIUS, JOH. REINH. RUSSIUS, JOH. CONRAD. SCHWARZIUS, JO. CHRITOPH. WOLFFIUS, JO. LAUR. MOSHEIMIUS, JO. JUST. SONNESCHMID, aliique plures venerandi adhuc florentes Theologi & Philologi.

Nec minori quam noſtrates ſtudio *Reformatæ Eccleſiæ celebriores Doctores* Scripturam S. ex Talmude & Rabbinorum commentis illuſtrarunt, ex quibus præcipui ſunt: PETR. MARTYR, ANDR. RIVETUS, JOH. DRUSIUS, DAN. HEINSIUS

SIUS, ARNOLD. BOOTIUS, GUILH. CODDÆUS, GERH. JOH. VOSSIUS, ALEXANDER & HENR. MORUS, THOM. GATACKERUS, SIXTINUS AB AMAMA, JOH. D'OUTREIN, JOH. BOISIUS, JAC. & HENR. ALTINGIUS, LUDOVIC. DE DIEU, ANTON. & PAUL. HULSIUS, EDUARD. LEIGH, EDUARD. POCOCKIUS, JAC. & LUDOV. CAPELLUS, JOH. HENR. HOTTINGERUS, JOH. HENR. HEIDEGGERUS, CHRIST. SCHOTANUS, ANT. BYNÆUS, ARNOLD. MOONEN, FRANCISC. BURMANNUS, JOH. MARCKIUS, JOH. BRAUNIUS, JAC. GUSSETIUS, CAMPEG. VITRINGA, RUARD. ANDALA, PHILIPPON. D'HAUTECOUR, PETR. JURIEU, JACOB. SAURIN, FRANCISC. TAYLERVS, HENR. DEUSINGIVS, NIC. GURTLERUS, JAC. NILOE, JOH. MEYERUS, FRID. ADOLPH. LAMPE, DAV. MILLIUS, JOH. FRID. HOMBERG, HIERONYM. WILH. SCHNABELIUS, HIERONYM. SIMON VAN ALPHEN, HENR. JAC. A BASHUYSEN, CORNEL. ADAMI &c. Exque Remonſtrantibus magni illuſtresque Duum-viri HUGO GROTIUS, & JOHANNES CLERICUS.

Quamquam vero omnes hi jamjam in hanc ſcenam Biblicam producti Auctores in ſuis Commentariis aliisque philologicis tractatibus, vel univerſam Script. S. vel ſaltem hunc vel iſtum divinum S. S. librum aut locum Thalmumudico-Rabbinicis cancellis circumſcripſere, attamen alii, ſolum horum ſuorum ſtudiorum aut unicum aut ſaltem præcipuum Terminum conſtituere *Novum Teſtamentum*, idque ideo, quia hoc ex illis, propter varias a Chriſto & Apoſtolis prolatas, eoque tempore uſitatas allegorias, emblemata, ſententias, methodosque allegandi explicandique V. T. præcipue autem antiqui fœderis typos, magnam fœnerari poſſe lucem non ſine rationibus credidere. Ideo hoc opus primum ſpecialiori ſtudio aggreſſus eſt anno 1612. JOHANNES DRUSIUS *libris X. Præteritorum in N. T.* eodem anno *Franequeræ*, 4. prodeuntibus, dein autem *Bibliis Criticis S.* incorporatis, rubricamque hanc gerentibus, quia *Druſius* in illis ea ſolum Judæorum ſcripta allegavit, quæ ab *Eraſmo*, *Theodoro*, aliisque præterita fuiſſe obſervaverat. Hiſce autem *Præteritis* adeo excitatus fuit clar. JAC. CAPELLUS, Theologus Sedanenſis, ut etiam ex *Judaicis*, præcipue autem Talmudicis ſcriptoribus, novas *obſervationes* in N. T. concinnaret, quas tamen demum poſt Auctoris anno 1633. contingentem ex hac vita bea-

tum

tum exceſſum, edidit ejus non minori, ſi non majori, orientis Linguarum cognitione inſtructus frater JAC. CAPELLUS, Salmurienſis Theologus Amſtelodami 1657. 4. apud Elzevirios, addita ſua propria ejusdem commatis *Nova illuſtratione nonnullorum locorum* N. T. quam ex modeſtia *ſpicilegium poſt meſſem* ſaltem vocavit, licet ob profundiorem eruditionem *maturioris meſſis* titulum recte mereatur. Utrumque librum exhibent quoque jam, & quidem ſæpius, allegata *Biblia Critica.* Vix autem ſpicilegium hoc ad manus inclyti JOHANNIS LIGTFOOTI pervenerat, cum ille hoc, tamquam acutiſſimo ſtimulo, incitatus, ſtatim manum admoveret ſcriptioni *Horarum* ſuarum *Hebraico-Talmudicarum* in Quatuor Evangeliſtas & Acta, ſæpius ob ſummam in illis latentem eruditionem recuſarum, & cum ſuo *Chronico Temporum* conſtituentium *Tomum* II. omnium ejus *operum* ſtudio JOHANNIS LEUSDENII ſecunda vice editorum *Franequeræ* 1699. III. Tomis, quorum ultimus complectitur LIGTFOTII *opera poſthuma*, interque hæc *Annotationes quoque Talmudicas* in *Geneſin*, *Exodum*, *Numeros*, & *Joſuam*. Quanto applauſu ab Eruditis hoc pereruditum *Horarum Talmudicarum* opus fuerit exceptum, docetur maximorum eruditorum virorum plurimis teſtimoniis in *Appendice* vitæ *Ligtfootianæ*, Tomo I. operum laudatorum præmiſſæ, §. IV. LIGTFOOTIO ſtatim jungi meretur conjunctiſſimus mihi olim in ſuaviſſima Batavia Amicus GUILHELMUS SURENHUYSIUS in ſuo, omnem Hebræam Biblicam Literaturam, rupto quaſi inter adytum & ſacrarium velo, pandente ספר חמשפה edito Amſtelodami 1713. 4. Recenſui pluribus hoc incomparabile Amici opus in *Republica Eruditorum*, lingua batava eo tempore (cum Hagæ Comitum Eccleſiæ ibidem *Aug. Confeſſ.* Paſtoris P. officio fungebar) a me exarata, & a primis, præteriti, noſtrique temporis, Bibliopolis WETTSTENIIS communi eruditorum uſui expoſita. Qui præclarum hoc opus non per tranſennam adſpiciet, meis Bæthiliis adjiciet, ſpero, album lapillum. Non minori, quo meum *Surenhuſium*, cultu proſequor JOH. HENRICUM MAJUM, filium, Academiæ Gieſſenſis primariam hodie fere Lucernam, qui mihi, eum ac magnum ſuum venerandum b. patrem anno 1719. viſitanti, ex ſuis doctiſſimis ſcriniis quam plurima *Talmudico Rabbinica*, magno ſane, quo Deus illum mactavit,

judi-

judicio, *congeſta Excerpta* monſtravit, mihique hanc limatam operam probanti ejusque publicationem enixius urgenti, ſpem promulgandi fecit, cui an ſatisfecerit, me hic commercio literario deſtitutum negotiorumque publicorum mole quoad animum corpusque fere depreſſum fugit.

Non ita pridem hoc, quod Majus intenderat, revera præſtitit SAMUEL FRIDERICUS BUCHERUS *Antiquitatum Biblicarum ex Novo Teſtamento ſelectarum* opere, Wittebergæ in quarta forma Anno M DCC XXIX. emiſſo, dum graviſſimas Antiquitates non ſolum ex Græciæ Latiique optimis ſcriptoribus, verum etiam ex Talmude aliisque Rabbinorum ſcriptis elegantiſſime elucidavit. Abſolvit equidem in hoc opere tantum quatuor Evangeliſtas, ſed ſperamus, uti vovemus, clariſſimum virum etiam reliquos N. Teſtamenti libros eodem modo ex Antiquitatibus illuſtratos orbi erudito fore daturum. Magnam quoque gratiam habemus celeberrimo profundiorisque eruditionis viro CHRISTIANO SCHOETTGENIO, quod jam anno 1719. in Novis *Literariis Lipſienſibus pag. 72. ſqq.* promiſſum anxieque præſtolatum egregium opus *Horarum Hebraicarum & Talmudicarum in univerſum Novum Teſtamentum* Dresdæ 1733. 4. nitidiſſimis formis exſcriptarum nobis dederit muneri, quo dono ſane nihil acceptius univerſæ Reipublicæ Literariæ eſſe potuit, cl. enim Vir in hoc præſtantiſſimo opere ex optimis Talmudico-Rabbinicis fontibus non ſolum LIGTFOOTII *Horas* in Hiſtoricis N.T. libris ſupplevit, verum etiam intactas a Ligtfootio *Epiſtolas Apoſtolicas* ipſamque *Apocalypſin Johanneam* incredibili ſtudio ſingularique judicio ita explanavit, ut *Ligtfootium* aliosque longo poſt ſe intervallo in hoc ſcribendi genere reliquerit.

Interim hi jam laudati clariſſimi viri nondum univerſum numerum abſolvunt illorum, quibus præſertim curæ voluptatique fuit N. T. latentes ſenſus ex intimis Talmudis ac Rabbinorum viſceribus eruere. Intenti huic operi inter alios fuere tres illi præſtantiſſimi ac celebratiſſimi Theologi & Philologi, quorum huc ſpectantes egregias lucubrationes *Tibi, Benevole Lector*, hiſce partim primum trado, partim autem ab interitu vindicatas reddo. Primum ex illis hic occupat locum cl. BALTH. SCHEIDIUS, S. Theol. Doctor, linguarumque orientalium quondam feliciſſimus Profeſſor Argentoratenſis, vir in Græca ac Orientis literatura exercitatiſſimus, uti hoc demonſtrant ejus *Commentarius*

Philologicus in Herodiani Hiſtorias, *Commentarius Hiſtorico-Philologicus in Jonam*, Libri de *Aſtronomia Biblica*, nec non de *Cabbala Hebræorum*, variæque *Philologicæ Diſputationes in libros Regum & Pſalmos Davidicos*, nec non *Maſora Pentateucho ancillans*, quod ultimum tamen opus non ad finem perduxit, quia hoc molientem vita deſtituit anno 1670. qui erat quinquageſimus ſextus ſuæ ætatis. In hujus autem medio fere curſu ſeſe totum dabat Talmudici operis tam *Gemarici* quam *Miſchnici* lectioni, idque eum in finem, ut ex illo omnia ad S. Scripturæ elucidationem collimantia loca, juxta librorum Biblicorum ſeriem, in unum redigeret corpus, hocque tandem perfectum in publicum uſum formis mandaret typographicis. Duobus fere ante ſuam beatam ἀνάλυσιν annis, opus hoc *Talmudico Biblicum* perfecit, idque *Decem*, propria ſua manu, in quarta forma, conſcriptis *Tomis*; ex quibus *novem* priores, quos titulo *Nuclei Talmudici* ornaverat, univerſum V. T. in congeſtis Talmudis ſententiis illuſtrant; *Decimus* ac ultimus vero, ſolum N. T. tangit; rubroque, ab ipſa B. Auctoris manu addito, gaudet: *Præterita Præteritorum*; hocque in memoriam clar. JOHANNIS DRUSII, jam laudatorum *Præteritorum Novi Teſtamenti*; quorum curatiori perluſtratione *B. Scheidius* inflammatus, novum hoc poſt illam *Druſianam* meſſem ſpicilegium inſtituit, ac cum illo copulare intendit. Eo autem ipſo tempore, cum *Scheidius* noſter opus hoc ſuum terminabat, advolabat ad illum maximæ dein, ex variis eruditis ſcriptis, famæ Theologus D. JOHANNES FRIDERICUS MEYERUS (ſplendidiſſimis Theologicis muneribus in patria, Wittebergæ, Hamburgi, Kiloni, & Gryphiswaldiæ ſumma cum laude functus) ut telam in Orientis Linguis Lipſiæ jam feliciter cœptam, ſub SCHEIDIO noſtro abſolveret, ſeque, licet jam Magiſteriali Lipſienſi laurea cinctum, ei, ut primariæ tunc temporis ſtatuæ Orientis Mercuriali, ad orientalem literarium curſum perficiendum totum traderet. Vix autem MEYERUS Scheidianam ſcholam intraverat, cum SCHEIDIUS, ejus inſignibus ingenii dotibus, rara humanitate, excitatiſſimo ſpiritu, ac profectibus jam magnis ſtudiorum captus, ejus intimiori familiaritate uti inciperet, eaque propter ipſi hoc ſuum laborioſum Talmudico-Biblicum opus communicaret. Vix exprimi poterit inſignis illa lætitia quæ ex hujus operis aſpectu Meyero oboriebatur, flagransque ſimul cupido hujus Theſauri participem fieri univerſum literatum

orbem

orbem per ejusdem publicam impreſſionem, quam in patria ſua procuraturum, ſanctiſſime pollicebatur, hisque promiſſis tandem a SCHEIDII, mox inexſpectata morte correpti, *Hæredibus* attineret, ut ſuæ fidei integrum hoc *αὐτόγραφον* opus formis ſua cura premendum traderent. Sed promiſſa MEYERI nunquam apparuere, nec communicati operis ſpe reſtitutionem, Hæredes Scheidiani, ad infinitas preces pertinaciſſimasque monitorias epiſtolas, a B. MEYERO unquam impetrare potuere, uti mihi hoc B. SCHEIDII illuſtris eruditiſſimusque filius, mihique conjunctiſſimus amicus, nempe D. SCHEIDIUS, Argentoratenſis Canonicus & Medicinæ Profeſſor Prim. nec non Beatiſſimæ ac glorioſiſſimæ memoriæ Sereniſſimi Palatini Principis CHRISTIANI *Ducis Birckenfeldenſis*, & demum *Bipontini*, itemque celſiſſimi *Hanoici Comitis* JOHANNIS REINHARDI, Primarii Archiatri, non una vice tam *Argentinæ*, quam *Bouxovillæ* in Alſatia, ſi mecum huc aulam noſtram Hanovicam (in qua per 8 fere annos *Primarii Concionatoris aulici, Conſiliarii Eccleſ.* ac omnium *Hanoicarum tam* Lichtenbergenſium-*Alſaticarum*, quam *Münzenbergenſium Wetteravienſium* Eccleſiarum ſupremi Ephori munus obivi) ſequebatur, retulit, addendo; ſe tamen tandem poſt D. MEYERI 1712. Stetini exiſtentem ex hac vita beatum exceſſum, huncque paulo poſt ſubſecutam ampliſſimæ ejus Bibliothecæ translationem ad *Regiam ſedem Berolinenſem*, voti ſui compotem ex clementisſimo auguſtiſſimi omniumq; juſtisſimi BORUSSIALIS REGIS mandato fuiſſe factum, cum ab hoc quaſi poſtliminii jure (exhibito prius B. MEYERI cum ſolennisſima *data fide de reſtituendo*, ſibi, ut unico jam ſuperſtiti filio relicto chirographo) opus hoc ſibi reddendum humillime obſecraſſet. Saliva mihi de hoc inſpiciendo mihi hactenus incognito opere nimium mota, hanc Argentorati reſtrinxit humanisſima ejusdem exhibitione, cum ſimul conceſſa illud deſcribendi poteſtate. Expetii autem hujus eruditi operis ſolum ultimum N. T. illuſtrans Tomum, hunc Hanoviam, ex Alſatia redux, detuli, ſtatimque celeberrimo hodierno *Ruſſiaco Petropolitano* LL. Orientalium Profeſſori GEORGIO JACOBO KEHRIO, eo tempore meo amanuenſi, deſcribendum dabam, idque eum in finem, ut ex fide etiam laudato Scheidiano illuſtri filio data, illud prelo aliquando ſubmitterem. Sed variis hactenus impeditus graviſſimis negotiis, aliisque fatis, coactus fui illud usque in hoc, in quo tandem

comparet, tempus differre. Quid B. SCHEIDIUS in hoc opere præſtiterit aliis dijudicandum relinquo, hoc tamen addo, me dolere, quod non originalis Talmudis Textus, erudito *Ligtfootiano* & *Schœttgeniano* more ſit ſimul additus, ſed nuda tantum appareat latina verſio, & quod porro paſſim præter neceſſitatem excerpta Thalmudica ſint cumulata; imo hinc inde, talia ex his lacunis in medium prolata; quæ ad explicationem locorum SS. parum aut nihil conferunt, & interdum caſta pectora lædere videntur, qualia ſunt quæ leguntur ad *Matth.* V, 28. *Luc.* I, 7. & 1. *Cor.* VII, 2. 3. quæ ex meo judicio rectius omitti potuiſſent, ut etiam paſſim multæ aniles fabulæ, exempli gratia ad *Rom.* VIII, 28. Interim *hæc præterita præteritorum* non omni carebunt fructu, quia nobis ex Talmude ea quoque pandunt, quæ fruſtra apud omnes antea laude elatos Auctores quæſiveris.

Scheidiano Opuſculo adjunxi acutisſimi immortalisque memoriæ Theologi & Philologi D. JO. ANDR. DANZII, per XLVIII. annos Orientis Linguas una cum Theologia maxima cum laude in Academia Jenenſi profesſi, ibique an. 1727. qui conſtituebat glorioſæ ſuæ vitæ annum LXXIII, non ſine maximo Orientalium Muſarum luctu denati, exque multis a ſe evulgatis Philologicis libris inclyti, varias *Diſſertationes* & *Programmata*, variis, & quidem difficillimis N. T. locis ex *Talmude* aliisque Antiquitatum Hebraicarum a vulgato uſu abeuntibus fontibus maximam lucem affundentes, ſummoque ſtudio & admirando judicio exaratas, quasque Gröningenſis inſignis philologus JO. BRAUNIUS, quanta etiam alias alios eruditos innata invidia opprimere ſolebat, multo auro ſibi præſtantiores eſſe mihi confitebatur, cum illum Anno 1706. *Græningæ* conveniebam ac *Danzianorum* ſcriptorum inter alia mentionem faciebam. Quia per quatuor annos, in fine elapſi & in principio hujus ſeculi, hujus ſummi Viri, ut mei veri Gamalielis, pedibus adhæſi exque ejus facundisſimo ore, tanquam limpidisſimo fonte, Orientales *Hebraicas*, *Chaldaicas*, *Syriacas*, *Arabicasque* aquas, ſumma cupiditate ac dulcedine hauſi, & inſuper ab eo ad ipſa *Talmudica* & S. S. *Antiquitatum adyta* admiſſus fui, non potui non, quin etiam ad teſtandam ſimul meam adhuc B. hujus mei fideliſſimi Doctoris Manibus gratitudinem, has ſuas hinc inde palantes & vix quoad minimam partem adhuc obvias adeoque interitui proximas eruditiſſimas Diſſertationes conquirerem, inque unum in hoc opere corpus redigerem. Vix autem exprimere

poſ-

poſſum quantam operam impenderim, ut illas, quas hic TIBI, BENEVOLE LECTOR, exhibeo, acceperim. Hanc quæ ſiſtit *Uxorem Maritum Repudiantem* numquam (quia non, niſi quoad primam Tituli plagulam, impreſſa exſtitit) inveniſſem, ſi non celeberrimus mihique amiciſſimus æſtumatisſimusque Theologus & Philologus JO. BENJ. MARTINI, Ordruffienſis dignisſimus Præſul, eandem propria eleganti *Danziana* manu ſcriptam ſuperiori anno mihi humanisſime ſuppeditaſſet, ſimulque ut *Danzianorum Manuſcriptorum* a B. Viro proximus conſanguinitate hæres conſtitutus, mihi indicaſſet, ſe adhuc prelo parata & a *Danzio* ipſo perfecta opera posſidere, primo nempe integrum *Commentarium in Matthæum omnia Ebræorum jura ibi occurrentia ex genuinis Talmudiſtarum fontibus explicantem;* & ſecundo, *Maſoram throno Θεοπνευςίας motam*, a multis jam retro annis publice promiſſam abipſo B. Auctore, qui ſimul brevi ante ſuam b. ἀνάλυσιν venerando Domino MARTINI hujus editionem ſerio injunxit, cujus, & dicti *in Matthæum Commentarii*, publicationis mihi quoque ſpem certisſimam fecit, qua ne deſtituatur Orientalis literaria Respublica, Deum ex toto corde precor.

Tertio & tandem in hac Collectione BENEVOLO LECTORI offero pererudita Philologica ex Talmudico-Rabbinico mari Novum Teſtamentum in variis locis quoque circumfundentia opuſcula, celeberrimi *Franequerenſis* Philologi & Profeſſoris JAC. RHENFERDI, viri de literatura orientali variis, & quidem eruditisſimis imo rarioribus ſcriptis immortaliter quoque meriti, vitæque finem præmaturum facientis Franequeræ Anno 1712. poſt expletos octo & quinquaginta vitalis auræ annos. Clarisſimus Ultrajectinus Philologus DAV. MILLIUS equidem quasdam, quas hic iterum produco, jam intexuit *Rhenferdi operibus philologicis* Trajecti ad Rhenum Anno 1722. 4. a ſe promulgatis, quales ſunt: *De ſeculo futuro, de ſtylo Apocalypſeos Cabbaliſtico*, & quædam *Obſervationes ad loca Hebræa* N. T.; ſed hic reſtituo, & ab interitu ſimul vindico, adhuc plures in *Milliana Collectione* præteritas, nempe plures *in loca Nov. Teſtam. ſelectas* B. viri *Obſervationes*, ejus *Mantiſſam* de *Phariſæis*, Diſſertationem *de lepra cutis Hebræorum*, & eruditiſſimam judicioſiſſimamque *Comparationem anniverſariæ Expiationis Chriſti cum Pontificis M. Veteris Teſtamenti*, quas eruditas Diſquiſitiones B. Vir, ex intima, quæ inter nos

in Batavia conflata erat, familiaritate, in ſui memoriam, cum aliis ſuis ſcriptis mihi dono dedit, quarumque ultimam ſubjunxit illuſtrato a ROBERTO SHERINGHAMIO *Codice Talmudico Joma*, cura ſua ob ſummam præſtantiam iterum recuſo Franequeræ 1696. 8. Quia cl. RHENFERDO cum celeberrimo HERMANNO WITSIO de *ſeculo futuro* controverſia proprie interceſſit, non inutile duxi ut hujus præſtantiſſimi Theologi & Philologi de eadem materia conſcriptam Diſſertationem, tamquam *purpuram juxta purpuram* adjicerem, quod, ad rectius judicium de hoc erudito philologico certamine ferendum, non inacceptum BENEVOLO LECTORI fore confido.

Et hæc ſunt, quæ de hoc meo inſtituto in limine hujus Operis optimum LECTOREM monere partium mearum eſſe duxi, me aliquali ſpe lactans, hos meos qualescunque conatus cum additis in fine operis bigis mearum de *Naſi & Directoribus Scholarum Hebræorum* Meditationum ſibi, ſi non in totum, tamen ex aliquali ſolum parte, non plane ingratos fore; qua ſi non totus dejectus fuero exſpectatione, curabo, ut Deo longiorem vitam viresque ex infinita ſua gratia mihi largiente, nova Collectione iſtiusmodi rariſſimarum in paucisſimorum manibus exiſtentium N. T. *ex Talmude & Hebræorum Antiquitatibus* explicantium lucubrationum maximorum Virorum ejus ſtudiis porro inſerviam. Scribebam Coburgi d. XVIII. Septembris Anno Salutis MDCCXXXV.

BALTHA-

BALTHASARIS SCHEIDII PRÆTERITA PRÆTERITORVM.

Loca Talmudica, in quibus JEſu & diſcipulorum ejus fit mentio.

IN Tractatu *Schabbath f. 104.* 2. in *Miſchna* dicitur: Si quis (die Sabbathi) lineam ducat, ſeu inciſuram faciat ſuper carnem ſuam, R. Elieſer eum reum cenſet ſacrificii peccati, Sapientes autem abſolvunt. Poſtea in *Gemara*, ad hæc verba notatur: Traditio. Dixit R. Elieſer ad Sapientes: At annon filius סטדא Stadæ (*Gloſſa:* dicit R. *Tam*, hunc non eſſe JEſum Nazarenum: quia ecce de filio Stadæ dicimus hic eum fuiſſe in diebus Paphi filii Judæ, qui erat in diebus R. Akiba: JEſus autem erat in diebus Joſuæ filii Parachiæ: qui repulit JEſum ambabus manibus. R. Joſua autem erat diu ante R. Akibam.) extulit magicas artes ex Ægypto, in inciſura, quæ erat ſuper carne ejus? (*Gloſſa:* quia non poterat eas efferre, ſeu educere, ſcriptas: quia magi diligenter inquirebant in omnes, qui exibant, ne efferrent artes Magicas, ad docendum eas alios homines alibi terrarum habitantes.) Cui reſpondebant; eum ſtultum fuiſſe. (*Gloſſa:* ſtultitiam fuiſſe in eo, ad faciendum id, quod non eſt mos filiorum hominis faciendi, & tradidit animam ſuam propter hanc rem.) Non autem afferunt rationem à ſtultis. Filius Stadæ, filius פנדירא

Pandiræ eſt *Sanhedrin f. 67. 1.* Dixit R. *Chasda:* Maritus ſeu procus matris ejus fuit Stada, iniens Pandiram. (*Gloſſa:* & vocabatur hic filius Stadæ de nomine mariti matris ſuæ, qui vocabatur Stada, ſeu a patre, non à matre ſua; quamvis eſſet ſpurius;) maritus Paphus filius Judæ ipſe eſt, mater ejus Stada, mater ejus מרים Maria, plicatrix capillorum mulierum erat: ſicut dicimus in Pombedita; סטת declinavit hæc à marito ſuo. (*Gloſſa:* Ideo, quia ſcortata hæc erat, vocabatur ita.)

Sanhedrin f. 67. 1. Miſchna הַמֵּסִית (de quo Deut. XIII, 6.) seductor is eſt idiota, ſeu laicus ſeducens laicum, his verbis: Eſt Deus in iſto loco, cui talis cibus, talis potus præbetur, à quo talia bona, vel mala exſpectantur. Ex omnibus, qui morti adjudicantur in Lege, nulli inſidiæ collocantur, hoc excepto. Nam ſi ad binos ſic loquutus ſit, illique teſtimonium de eo dixerint, in judicium vocatus, lapidatur. &c. Poſtea in *Gemara* notatur: Ex omnibus, qui morti adjudicantur in Lege, nulli inſidiæ collocantur, hoc excepto. Quomodo faciunt id ei? Accendunt ipſi candelam in conclavi interiori, & teſtes collocant in cubiculo exteriori, ut hi ipſum videre, & vocem ejus audire poſſint: ſed ipſe non videt illos. Tum ille, quem antea conatus erat ſeducere, dicit ei; Repete quæſo id, quod antehac dixiſti hic privatim. Tum, ſi id dicat, hic regerit ei; Quomodo relinqueremus Deum noſtrum in cœlis, & ſerviremus idolis? Ad hoc ſi convertatur pœnitentia acta; bene eſt: ſi vero dicat; Hoc eſt officium noſtrum, atque ita omnino decet nos facere; teſtes exterius ipſum audientes, eum ad domum judicii abducunt & lapidant. (Conf. *Schabbath f. 104. 2.*) Sic fecerunt filio Stadæ vel Stadtæ in Lud, & ſuſpenderunt eum in veſpera Paſchatis ſeu pridie diei Paſchatis. Filius Stadæ filius Pandiræ eſt, &c. v. paulo ante, quæ hic repetuntur.

Nota. Quod hic dicitur filius Pandiræ, convenit cum eo, quod veteri Traditione Jeſus dicitur filius Panther. *Hug. Grotius* Ann. in N. T. *p. 653.* Eſt & alia vetus traditio, *Epiphanio* memorata: Joſephum maritum Mariæ filium fuiſſe τȣ̃ Ἰακὼβ, ἐπίκλην δὲ πάνθηρ καλȣμένȣ, *Jacobi, cognomento autem Panther vocati:* quod omnino ſpernendum non puto. Quippe & Celſus, Mariam, ait, concepiſſe ἀπό τινος πανθήρα τȣ̈́νομα, *ab aliquo, Panthira nomine,* quod a Judæis haud dubie acceperat: nam iidem Jeſum Dominum noſtrum filium Panther appellant, &c.

Chagiga f. 4. 2. R. Joſeph quum legendo ſacra Biblia perveniebat ad locum illum Prov. XIII, 23. *Eſt, qui conſumitur abſque judicio.* (*Gloſſa:* Eſt qui conſumitur, nec eſt iniquitas in manu ejus, nec æquum erat, ut conſumeretur.) Dixit: Num autem ſit, qui abierit, vel mortuus ſit abſque tempore ſuo, ſeu ante tempus ſibi præfinitum? Ita ſane. Scilicet ut illud R. ביבי *Bibi,* filii Abai:

Qui

Qui cum eſſet aliquando apud Angelum mortis, dicebat Angelus mortis ad apoſtolum ſeu ſervum; abi, affer mihi Mariam, à te interficiendam, מגדלה, quæ ſolet complicare crines mulierum. Abiens ergo ille, occiſam Mariam מגדלה, quæ ſolebat educare ſeu nutrire pueros, (ſcil: errore circa perſonam commiſſo, & una Maria pro altera interfecta,) afferebat. Dicenti deinde Angelo mortis; Ego illam Mariam, quæ complicare ſolet crines mulierum, adduci jubebam; reſpondebat ejus apoſtolus: ſi ita eſt; hanc reducam (vitæ reſtituam,) illa abducta, (interfecta.) Cui Angelus mortis; poſtquam hanc attuliſti, ait, eſto in numero, (mortua maneat.) Sed quomodo prævaluiſti ei? (*Gloſſa:* poſtquam nondum advenerat tempus ejus præfinitum moriendi?) ſcilicet, illa, accepto manu ſua rutabulo, accendebat, & evertebat furnum; deinde acceptum, pedi ſuo imponebat ignitum, ut eo combureretur, & ſic deſtructo planeta, ſeu fato ejus, mortuam eam attuli. Quo audito, quærebat R. Bibi filius Abai, ex Angelo mortis: Licetne vobis facere ita? Cui ille reſpondebat: Et annon ſcribitur Prov. XIII, 23. *Eſt, qui conſumitur abſque judicio.* Regerenti autem ei R. Bibi: Atqui ſcribitur, Eccl. I, 4. *Generatio abit, & generatio venit:* reponebat Angelus mortis: quia ego benevolus ſum eis, uſquedum implentur illis anni in generationem: (*Gloſſa:* Benevolus ſum eis; h. e. non trado eos cuſtodi mortuorum, cui nomen eſt Duma, ſed devolvuntur illi mecum, & diſcurrunt in mundo, uſquedum alicujus anni implentur: idque vocatur *generatio:*) poſtea autem, quam abſoluti ſeu impleti ſunt anni ejus, trado eum cuſtodi mortuorum, cui nomen eſt Duma. Cum deinde R. Bibi filius Abai pergebat quærere ex eo: Tandem vero, cum altera illa Maria plicatrice capillorum mulierum quid evenit? Reſpondebat ei: Si eſt aliquis ex præſtantisſimis junioribus Rabbinis, qui autor eſt transgrediendi verba ſua, tum addo illum, vitæ exemplum, numero mortuorum, hicque in locum illius mulieris, quam alioqui ordo moriendi tetigiſſet, facta ſurrogatione, ſubſtituitur. (Cæterum in *Toſephoth* ſeu additionibus ad hunc locum ita notatur: Hæc hiſtoria Mariæ plicatricis capillorum mulierum accidit in domo ſecunda, ſeu templo ſecundo. Fuit enim mater τȣ N. hoc eſt, Jeſu: ſicut habetur in Tr. *Schabbath f. 104. 2.*)

Gittin f. 90. 1. Reperias hominem, intra cujus calicem ſi ceciderit muſca, qui exemta ea & abjecta, tamen non bibat eum. Tali more præditus erat פפוס Paphus filius Judæ, qui, cum in publicum prodibat, poſt ſe claudebat januam obducta ſera coram ea, ne ea cum quoquam colloqueretur; Mos autem hic erat, qui non decebat eum: nam mediante eo inter eos orta eſt diſcordia, atque ipſa inde cepit occaſionem ſcortandi.

Chagiga f. 5. 1. 2. R. Joſeph dixit: Manus ejus extenſa eſt ſuper nos, (ut protegat nos:) quia dicitur Eſ. LI, 16. *Et in umbra manuum mearum texi*

te. R. Joſua filius Chananiæ ſtante in domo Cæſaris, indicabat ei (Joſuæ) aliquis ſectarius (*Gloſſa:* ſecundum exemplar Amſtelrod. legitur: *aliquis diſcipulorum Jeſu, qui non aſſentiuntur verbis ſapientum.* In *Baſileenſi* autem editione omiſſa ſunt illa verba, *diſcipulorum Jeſu.* Et tantum legitur; *qui non credunt verbis Rabbinorum benedictæ memoriæ, utpote Sadducæorum aliquis:*) Populus, à quo avertit Dominus ejus faciem ſuam (ſcilicet tu R. Joſua es, cum tuis contribulibus.) Cui indicabat (R. Joſua:) manus ejus (Dei) extenſa eſt ſuper nos. (Sectarius, nutu averſionibus faciei; R. Joſua autem, nutu extenſionis brachii manusque hæc indicabant.) Dicebat Cæſar ad R. Joſuam: Quid indicavit tibi? Reſpondebat R. Joſua (Hac ſua faciei averſione, tanquam nutu quodam ſignificare voluit, quod Judæi ſint) populus a quo avertit Dominus ejus ſuam faciem. Ego autem (extenſione manus,) indico ei, (quod nos Judæi ſimus adhuc populus Dei, & adhuc) manus ejus extenſa ſit ſuper nos. Deinde dicebant ei (Sectario,) quid indicaſti ei? Reſpondebat ille; quod ſit populus, a quo averterit Dominus ejus faciem ſuam. Quid autem indicavit tibi (ſuo iſto nutu?) Reſpondente autem ſectario, ſe neſcire, quid ſibi velit iſte nutus; dicebat ad eum: Vir, qui neſcit, quid indicet ei nutu, indicet coram eo Rex: educite eum, & occidite eum. Quum in eo eſſet, ut moreretur R. Joſua filius Chananiæ, dicebant ad eum Rabbini: quid eventurum nobis eſt ex ſectariis? Quibus ille reſpondebat: *periit conſilium a ſapientibus, fœtida facta eſt ſapientia eorum.* Jerem. XLIX, 7. (*Gloſſa:* De Edom ſcribitur ibid: *annon eſt amplius ſapientia in Theman? Periit conſilium a filiis*, h. e. Iſraelitis.) Quorum verborum ſententia eſt, quod, cum perierit conſilium a filiis, fœtida futura ſit ſapientia nationum mundi.

In Tractatu *Schabbath f. 116. 1.* Quæſivit R. Joſeph filius Chanun ex R. Abhu: Iſtos libros בית אבידן domus Abedan, ſeu perditionis, liberantne Judæi, (die Sabbathi,) incendio oborto, ne eo pereant, non obſtante præcepto de ſervando Sabbatho, aut non liberant? Cui ille reſpondebat modo affirmando, modo negando, & relaxatio fiebat, manu ipſius. רב Rabus non ibat in domum perditionis: multo minus in בית נצרפי domum Nizrephe, ſeu conflatilium imaginum. Samuel in domum Nizrephe non ibat; in domum Abedan tamen ibat. Dicentibus aliquibus ad רבא Raba; quare non veniſti in domum Abedan? Reſpondebat eis: palma aliqua eſt in via, & gravis mihi eſt; (quia radices ejus fiebant colliculi;) Regerentibus illis, eradicandam eam fuiſſe, reſpondebat: Et ſic gravis mihi fuiſſet locus ad ambulandum, quia foſſa tum ibi facta obſtitiſſet. *Mar* filius Joſephi dicebat: Ego ex illis ſum, (ſunt mihi noti & familiares.) nec metuo ab eis. *R. Meir* vocabat libros מינים hæreticorum און גילון Aven Giljon, h. e. vanitatem

revela-

revelatam, vel, librum vanum. (*Gloſſa:* quia ipſi vocant eos אונגילא Evangelia.) *Rabbi Johannes* vocabat eos עון גילון *Aven giljon*, h. e. iniquitatem libri: vel, revelationem iniquitatis.

Notæ: Per domum Abedan ſeu perditionis Talmud intelligit locum Chriſtianorum, in quo leguntur libri Evangeliorum. *Gloſſa* notat ad hunc locum, domum Abedan vocari locum, in quo Chriſtiani diſputabant cum Judæis ex libris ſuis: domum Nizrephe autem vocari templum, in quo imagines erant, quas colebant. Quæ hic impie, & in religionem Chriſtianam contumelioſe traduntur in Talmud; in editione Baſileenſi, a *Marco Marino* ſunt omiſſa; ſed reſtituta ſunt in Amſtelrodamenſi ex Veneta & Cracovienſi. Vocant autem blaſphemo ſcommate & alluſione contumelioſa, Evangelium, *Aven Giljon:* ex און *Aven*, vanitas, moleſtia; item idolum. Vel ex עון *Aven*, iniquitas, & גילון margo libri, volumen, vel revelatio: a גלה revelavit: affine etiam eſt גלל volvit, convolvit: unde מגלה volumen.

In Tr. *Avoda Sara f. 16. 2.* Tradiderunt Rabbini: Quum captus eſſet R. Eleaſar ab hæreticis Romanis (h.e. Chriſtianis,) ut cogerent eum ad Idololatriam, in altiorem *tribunalis* locum judicandi cauſa, eum adducebant. Tum הגמון h. e dux ille, ſeu judex, pro tribunali ſedens, his verbis eum affabatur: ſeniorem talem, qualis tu es, ſtudere in rebus tam vanis & inutilibus? Reſpondente R. Eleaſare; fide dignus eſt per me ille judex; putabat ille ipſe dux, eum de ipſo hoc dixiſſe, & æquo jure judicaſſe, quod ſtudeat in rebus vanis, cum tamen ipſe non dixerit hoc, niſi reſpectu patris ſui Cœleſtis: quare dicebat ei, quandoquidem fidem habui ei, quod judicaſti me, per te, per Deum meum דימוס *Dimos* juro, te abſolvi, & libertati reſtitui. Libertati ergo reſtitutus R. Eleaſar, cum domum redibat, ingreſſis ad eum diſcipulis ejus, animo eum conſolandi, nolebat admittere in ſe eorum conſolationes. Deinde, dicente ei R. Akiba (qui unus erat diſcipulorum ejus;) quæſo, magiſter mi, da mihi poteſtatem dicendi aliquod verbum de eo, quod docuiſte me; reſpondenteque R. Eleaſare, dic: dicebat R. Akiba: forte hæreſis venit in manum tuam, (vel, paſſus es te vinci a poteſtate hæreſeos,) & placuit tibi, ejusque cauſa captus eras. Tum *R. Eleaſar.* In memoriam mihi, o Akiba, revocaſti, ajebat; me aliquando ſpatiatum in foro ſuperiori ציפורי urbis Ziporiæ, obvium habuiſſe aliquem ex diſcipulis ישו הנוצרי Jeſu Nazareni, cui nomen erat Jacobi, civis כפר סכניא Caphar, vel vici Saccanja; qui dicebat mihi: in Lege veſtra ſcribitur, Deut. XXIII, 19. *Non afferes mercedem meretricis.* Quid ſi fieret ex ea latrina in uſum ſummi ſacerdotis, quo tempore ſecedere ſolet e domo ſua, ante diem expiationis, in cameram ſynedrii, ubi ordinent ei, quibus opus habet? Quo audito, nihil

prorſus ei reſpondebam. Illo autem pergente mihi dicere; ſic docuit me Jeſus Nazarenus: *Si ex mercede meretricia, meretrix quid colligat, usque ad mercedem meretricis id revertetur*, Mich. I, 7. Ex loco impuro ſi qua venerint, in locum impurum redibunt. Et profuit mihi verbum hoc opera hujus, ut captus ſim ab hæreſi, & transgreſſus ſim id quod ſcribitur in lege Prov. V, 8. *Procul remove ab ipſa viam tuam, & ne accedas ad oſtium domus ejus.* Per, *procul remove ab ipſa viam tuam*, intelligitur hæreſis. Per, *& ne accedas ad oſtium domus ejus*, intelligitur domina poteſtas. &c.

Nota: Tradiderunt Rabbini ſemper, ſiniſtra depellente, dextra propius ad ſe rem attrahat; non ut Eliſa, qui depulit Gehaſæum, ambabus manibus ſuis: neque ut Joſua filius פרחיה Parachiæ, qui depulit Nazarenum (Jeſum,) ambabus manibus ſuis, Joſua filius Parachiæ, quid illud?

In Tr. *Sanhedrin f. 107. 2.* & *Sota f. 47. 1.* Quum ינאי Jannai rex interficiebat Rabbinos, fugiebat R. Joſua filius פרחיה Parachiæ, & ישו Jeſus, Alexandriam Ægypti. Facta pace miſerat ei Simeon filius Pohetachi, frater uxoris Jannai regis, qui Hieroſolymis manſerat, hæreticum, qui diceret, Hieroſolyma urbs ſancta tibi, *Lightfoot.* hor. Talm. *p. 31.* vertit: מיני A me Hieruſalem, civitate ſancta, tibi, o Alexandria in Ægypto, ſorori meæ, ſalutem, &c. Alexandria Ægypti, ſoror mea (ſalutem.) Maritus meus eſt intra te; ego autem ſedeo deſolata. Surgens ergo ille veniebat eo, & perveniebat ad aliquem hoſpitem: exhibito ſibi honore amplo, dicebat: O quam pulchra eſt hæc hoſpita! Dicebat ei; Mi magiſter, oculi ejus ſunt teretes. Cui ille reſpondebat: Impie, taliane tu curas, & intentus es in uxorem alterius? Productis ergo 400. tubis, Schammati Zabat, ſeu proclamari curabat eum (Jeſum) eſſe excommunicatum. Eo aliquoties veniente ad illum, illique dicente; recipe nos: tamen non reſpiciebat in eum, neque curabat eum. Die quodam, quum legebat Lectionem *Audi*, Deut. VI, 4. veniebat ad eum: putabat, ſe receptum iri; indicabat ei R. Joſua filius Parachiæ manu ſua, quod vellet recipere eum. Ipſe putabat, quod repellendo repelleret ſe; abibat ergo, erectaque in altum coma ſua, eam adorabat. Dicebat ei; reſipiſce: cui ille reſpondebat; ſic traditum eſt mihi a te, quod nulli, qui peccavit, & ad peccandum multis fuit autor, facultas agendi pœnitentiam ſuppeditetur. Nam dixerat Mar (Doctor Talmudicus) ישו Jeſus ad Magiam ſeduxit, & crimen, ſed nationis, Deut. XIII, 6. & impulſionis, vetitum v. 5. commiſit, & Iſraëlitis ad peccandum autor fuit.

Notæ: Atrociſſima eſt hæc in Jeſum Servatorem impie ejecta blaſphemia, & putidiſſimum mendacium, cujus vel tandem pudere deberet Judæos, qui tamen illam in poſtrema editione Amſtelrodamenſi denuo recu-

recudi curarunt, utut omiſſam in Baſileenſi. Obſcure hæc a Talmud referuntur, & videntur ea, quæ de eo, qui tentaverit pudicitiam ſuæ hoſpitæ, in ipſum Jeſum calumnioſiſſime dicta eſſe.

Intricata ſunt inprimis illa verba: שלח: ליה שמעון בן שטח מיני ירושלים עיר הקדוש ליכי אלכסנדריא של מצרים אחותי בעלי שרויב בתוכך: quod vel ita verti poteſt, ut vertimus: vel: *Miſit eum Simeon filius Schetachi: a me Hieroſolyma urbe ſancta, tibi Alexandria Ægypti ſoror mea, maritus meus habitat in te.* In Tr. *Sota f.47.1.* ubi eadem leguntur, paulo aliter referuntur & ſcribuntur, hoc modo: Quum interficiebat Rex Jannai Rabbinos, Simeon filius Schetach abſcondebat ſororem ſuam. R. Joſua filius Parachiæ abibat & fugiebat Alexandriam Ægypti. Quum facta eſſet pax, miſit eum (videtur ad Jeſum referri) Simeon filius Schetach, מני a me Hieroſolyma, urbe ſancta, לך ito Alexandriam Ægypti, ſoror mea, maritus (vel dominus) meus habitat in te: ego autem ſedeo deſolata. Dixerat: percipio inde, factam eſſe pacem. Quum venit, pervenit ad aliquem hoſpitem, ſtabat coram eis in honore pulchro. Faciebant ei honorem amplum. Sedebat & gloriabatur: quam pulchra &c.

Ibid. f.103.1. ſenſus iſtorum verborum Pſal.XCI, 10. *Non occaſio incidet obveniendi tibi malum:* dicitur eſſe juxta quorundam ſententiam, quod non perterrefacient te mala ſomnia & cogitationes. *Et plaga non appropinquabit ad tentorium tuum:* hoc eſt, non erit tibi filius, aut diſcipulus, qui adurat, (vel, nimium ſaliendo corrumpat) edulium ſuum publice; (hoc eſt, qui a recta via deflectat, degeneret, doctrinam corrumpat, & ad hæreſin, & ad idololatriam deſciſcat, eamque diſſeminet & defendat;) ut, exempli gratia, ישו Jeſus Nazarenus.

Not. Hæc ultima verba; *ut ex gr. Jeſus Nazarenus,* ex Baſileenſi, tanquam ſumme impia omiſſa, a Judæis in Amſtelrodamenſi pariter repetita leguntur.

Ibid. f.43.1. Miſchna. Inventa reæ partis innocentia, reus ille liber dimittitur. Sin minus; exit, ut lapidetur. Præco autem exit ante eum, his verbis proclamans: Vir iſte N.N. filius alicujus N.N. exit, ut lapidetur; quia transgreſſus eſt talem transgreſſionem. Cujus rei teſtes ſunt hi N.N. & N.N. Quicunque noverit aliquid de ejus innocentia, veniat, & doceat de eo. Poſtea in Gemara, ad verba Miſchnæ: *præco autem exit ante eum,* &c. notatur. Ante ipſum, nempe immediate, præco exit quidem: ab initio autem totius comitatus lapidandum deducentis ad locum ſupplicii, non item. Atqui Traditio eſt: (Nota hæc, quæ ſequuntur, ex Baſileenſi editione a Marco Marino expuncta eſſe:) Die paraſceves ſabbathi ſuſpenderunt Je-

ſum,

ſum, & præco exibat ante eum 40. diebus his verbis prolatis proclamans: exit, ut lapidetur: quia magicas artes exercuit, הסית ſeduxit (contra Deut.XIII, 6.) & הדיח impulit (contra v.5.) Iſraëlitas: quicunque ergo noverit aliquid de ejus innocentia, veniat, & doceat de eo. Cum autem nihil de ejus innocentia comprobanda inveniri potuiſſet, ſuſpenderunt eum die Paraſceves Paſchatis. Dixit Ula; Et putetur, quod filius verſorum, ſeu contrariorum innocentiæ ipſe ſeductor eſt; dixit autem Deus Deut.XIII, v. 8. *Non parces, neque teges ſuper eo.* Sed reſpondeo; diverſam rationem eſſe Jeſu: quia propinquus regno, ſeu regiæ majeſtati erat. Tradiderunt Rabbini: Quinque diſcipulos habuit Jeſus, quorum unus vocabatur מתאי Matthæus, 2. נקאי Nakæus, 3. נצר Nezer, 4. בוני Boni, & 5. תודה Thoda, ſeu Theudas. Adduxerunt Matthæum, ut ſupplicio afficeretur; quibus ille dicebat: מתי Matthæus interficiatur? Atqui ſcribitur Pſal.XLII,3. מתי *Mathai*, h. e. *quando veniam, & comparebo apud faciem Dei?* Dicebant ei: Imo vero Matthæus interficietur: quia ſcribitur Pſal.XLI, 6. מָתַי *Mathai*, h. e. *quando morietur & peribit nomen ejus?* Adduxerunt Nakæum; quibus ille dicebat: נקאי Nakæus interficiatur? Atqui ſcribitur Exod.XXIII,7. Et נָקִי *Naki*, h. e. *innocentem & juſtum ne interficias.* Dicebant ei; imo vero, Nakai interficietur; quia ſcribitur Pſal. X, 8. *In latibulis interficiet* נָקִי *Naki*, h. e. *innocentem!* Adduxerunt Nezer; quibus ille dicebat: נצר *Nezer* interficiatur? Atqui ſcribitur Eſa. XI, 1. Et נֵצֶר *Nezer*, h. e. *ſurculus ex radicibus ejus propullulabit.* Dicebant ei; imo vero Nezer interficietur; quia ſcribitur Eſa. XIV, 19. *Et tu projectus es e ſepulchro tuo,* ut נֵצֶר *Nezer*, h. e. *ſurculus abominabilis.* Adduxerunt Boni: quibus ille dicebat; בוני Boni interficiatur? Atqui ſcribitur Exod.V,22. בְּנִי *Beni*, h.e. *filius meus primogenitus meus Iſraël.* Dicebant ei: Imo vero Boni interficietur: quia ſcribitur v. 23. *Ecce ego interficio* בִּנְךָ *Bincha*, h. e. *filium tuum.* Adduxerunt Thoda: quibus ille dicebat; Thoda interficiatur? Atqui ſcribitur Pſal. C, 1. *Pſalmus* לְתוֹדָה *pro Thoda*, h. e. *laude.* Dicebant ei: Imo vero תּוֹדָה Thoda interficietur; quia ſcribitur Pſal. L, 23. *Mactans* תודה *Thoda*, h. e. *ſacrificium laudis, honorabit me.*

Avoda Sara f. 27. 2. Exemplum eſt de filio דמא Damæ, filio ſororis R. Iſmaelis, quem cum momorderat ſerpens, veneratque Jacob civis Caphar Sachanjæ (*Gloſſa:* aliquis diſcipulorum Jeſu,) ut mederetur ei, nolebat eum admittere R. Iſmael. Cum vero diceret, quæſo R. Iſmael frater mi, permitte, ut curer ab eo, & ego adducam textum ex Lege, licitum hoc eſſe, tamen non conceſſit ei rem hanc perficere, usquedum exiret anima ejus. Eo autem defuncto, exclamabat ſuper eo Iſmael: O beatum te fili Damæ! quia corpus tuum mundum eſt, & exivit anima tua in munditie, neque trans-

tranſgreſſus es verba collegarum tuorum, qui dicebant Eccl. X, 8. *Et rumpentem ſepem mordebit ſerpens.* Diverſum facit hæreſis, quia attrahit. Nam eo tendit, ut attrahat poſt ſeſe, &c.

De lingua Græca, qua ſcriptum eſt Nov. Teſtamentum, talia leguntur in Talmud. *In Megilla f. 8. 2.* Miſchna. Nihil intereſt inter libros ſacros ſcribendos, quales ſunt Lex, Prophetæ & Hagiographa, & inter תפילין Thephillin, ſeu loca Oratoria, & מזוזות ſchedas poſtibus domus inſcribendas, niſi quod libri illi ſacri ſcribantur omni lingua: loca autem Oratoria, & ſchedæ poſtium non ſcribantur, niſi אשורית Aſſyriace (*Gloſſa:* lingua ſancta, ſeu Hebræa.) Rabban Simeon filius Gamalielis dicit: Etiam circa libros ſacros non permiſerunt eos ſcribi, niſi Græce. Poſtea in Gemara, ad verba Miſchnæ, *libri illi ſacri ſcribantur omni lingua,* &c. notatur. Sed objicio: textus Biblicus, qui ſcribitur Targumice (h. e. Chaldaice.) Et Targum, (h. e. paraphraſis Chaldaica,) quod ſcribitur Biblice (Scriptura Biblica.) Et ſcriptura Hebræa non immundas reddit manus, donec ſcribatur Scriptura Aſſyriaca (*Gloſſa:* hoc eſt, ſcriptura noſtra) ſuper libro, & atramento. Dixit Raba: non eſſe contradictionem. Alterum, quod traditur in *Miſchna fol. 9. 1. in omni lingua,* intelligendum eſt de charactere noſtro; alterum de charactere illorum. Cui reſpondit Abai: De quo confirmaſti illud ipſum? De charactere illorum? Quid docetur illis verbis: textus Biblicus, qui ſcribitur Targumice; & Targum, quod ſcribitur Biblice? Si vel etiam ſit textus Biblicus, qui ſcribitur Biblice; & Targum, quod ſcribitur Targumice, tamen pariter etiam ſe habere. Nam ecce traditur; tum demum id valere, cum ſcribitur Aſſyriace ſuper libro, atramento. Sed non eſt contradictio: alterum eſt Rabbinorum: alterum autem Rabban Simeonis filii Gamalielis. Si Rabban Simeon filius Gamalielis, ecce eſt Græce. Sed non eſt contradictio. Alterum intelligitur de libris; alterum de locis Oratoriis, & ſchedis poſtium. De locis Oratoriis & ſchedis poſtium autem quare? Ideo, quia ſcribitur de illis Deut. VI, 6. *Et erunt.* Per eſſentiam ſuam erunt. Quid Targum quod ſcribitur textus Biblicus, vel Biblice eſt? Eſt extra controverſiam, verba Legis eſſe Gen. XXXI, 47. יְגַר שָׂהֲדוּתָא (Quæ verba ſunt Chaldaica,) *cumulus teſtimonii.* Sed hic quid? Targum eſt. Non eſt contradictio: alterum intelligitur de Megilla, ſeu libro Eſter; alterum de libris (aliis ſacris.) De Megilla quare? Quia ſcribitur de eo; *juxta ſcripturam eorum & juxta linguam eorum,* Eſter. VIII, 9. Quid Targum, quod ſcriptum eſt Biblice, eſt? Dixit R. Papha; *Et audiatur reſponſum regis.* Eſter. I, 20. R. Nachman filius Iſaaci dixit; *Et omnes uxores dent honorem ſuis maritis.* R. Aſche dixit: Ut Traditio hæc ipſa; de reliquis libris. Et R. Juda; illa eſt. Quia Traditio eſt; Loca oratoria, & ſchedæ poſtium non

 ſcri-

ſcribuntur, niſi Aſſyriace. Et Rabbini noſtri permiſerint ea ſcribi Græce? Atqui ſcribitur Deut. VI, 6. *Et erunt.* Sed dicerem: Libri (ſacri,) ſcribuntur omni lingua: & Rabbini noſtri permiſerunt, (ſcribi) Græce. Permiſerunt; præſuppoſito, quod Tannæus primus prohibuerit. Sed dicerem, Rabbinos noſtros non permiſiſſe, ut ſcriberentur, niſi Græce. Et Traditio eſt: dixit R. Juda; etiam quum permiſerunt Rabbini noſtri, Græce (ſcribi;) non permiſerunt, niſi de libro Legis: idque propter factum (ſeu exemplum) תלמי Talmai (Ptolemæi) Regis. Nam Traditio eſt: exemplum eſt de Talmai Rege, quod collegerit 72. ſeniores, quos miſiſerit 72. domibus, nec revelaverit eis, qua de cauſa collegerit eos. Deinde ingreſſus ad ſingulos, dixit eis: Scribite mihi Legem Moſis Magiſtri veſtri. Indiderat autem Deus Opt. Max. cordibus ſingulorum conſilium, ut conſenſerint illi omnes concorditer, & ſcripſerint ei, Gen. I, 1. *Deus creavit, ab initio.* v. 26. *Faciam hominem in imagine & ſimilitudine.* Gen. II, 2. *Et abſolvit die ſexto: & quievit die ſeptimo.* Gen. II, 27. c. V. 2. *Maſculum & fœminam creavit illum.* Non autem ſcripſerunt; *creavit illos.* Item Gen. XI, 7. *Agedum, deſcendam & confundam ibi labium eorum.* Gen. XVIII, 12. *Et riſit Sara in propinquis ſuis.* Gen. XLVI, 6. *Quia in ira ſua occiderunt bovem, & in voluntate ſua exſtirparunt præſepe.* Exod. IV, 20. *Et accepit Moſes uxorem ſuam, & filios ſuos, & vexit eos ſuper ferente filios hominis.* Exod. XII, 40. *Et habitatio filiorum Iſraëlis, qua habitabant in Ægypto, & in reliquis terris, erant 400. anni.* Exod. XXIV, 5. *Et miſit magnates filiorum Iſraël.* Exod. XXIV, 11. *Et in magnates filiorum Iſraël non miſit manum ſuam.* Num. XVI, 15. *Non aſinum unum abſtuli ab illis.* Deut. IV, 19. *Quæ diſtribuit Dominus Deus tuus ad illuminandum omnes populos.* Deut. XVII, 3. *Et ivit & coluit Deos alios, quos non præcepi colere.* Item ſcripſerunt ei: Lev. XI, 6. Deut. XIV. 7. צעירת *parvam pedibus feram.* (Forte pro צְעִירַת רַגְלַיִם *parva pedibus*, rectius legatur שְׂעִירַת רַגְלַיִם *hirſuta pedibus.* Quia in LXX. interpretum verſione legitur, pro λαγὼν, vox δασύποδα, quod *hirſutum pedibus* notat. In *Gloſſa* tamen exponitur, *parva pedibus:* quia armi ejus ſunt breves, & breves pedes ejus. Non autem ſcripſerunt ei, λαγὼς, *lepus*; quia uxor Talmai vocabatur λαγὼς *lepus:* ne diceret, illudunt mihi Judæi, & injecerunt nomen uxoris meæ Legi. Rabban Simeon filius Gamalielis dicit: Etiam circa libros (ſacros) non permiſerunt ſcribi, niſi Græce. Dixit R. Abhu, dixiſſe R. Johannem: Halacha, ſeu ſententia juris πατροπαράδοτος obtinet ſecundum Rabban Simeonem filium Gamalielis. Et dixit R. Johannes; Quæ ratio Rabban Simeonis filii Gamalielis? Quia dixit textus Gen. IX, 27. יַפְתְּ *dilatet Deus Japhet, & habitare faciat eum in tentoriis Semi.*

Semi. Hoc eſt, verba Japheti erunt in tentoriis Semi. At dicerem, vel objicere poſſem: Hoc intelligendum eſſe de reliquis Japheti filiis, utpote Gomere, & Magogo. Ad quod reſpondit R. Chaia: Hoc ipſum ratio eſt, de Japheto ſolo hoc intelligendum eſſe; quia ſcribitur יַפְתְּ *Japhth Deus,* Gen. IX, 27, Hoc eſt יפיותו *jophjatho, pulchritudo* ejus, nempe Japhet erit in tentoriis Semi. (*Gloſſa:* per pulchritudinem Japheti intelligitur lingua Javanis, hoc eſt, Græca, quia lingua Javanis pulchrior omnibus linguis filiorum Japheti.).

Sota f. 49. 2. Maledictus ſit, qui docebit filium ſuum ſapientiam Græcorum, &c. Itane? Atqui dixit Rabus: In terra Iſraël lingua סורסי Syriaca quorſum? Sed aut lingua Sancta, aut lingua Græca. (*Gloſſa:* Quia erant propinqui terræ Græcæ, & lingua Græca erat pulchrior Syriaca; & ea loquendum erat, &c.

MATTHÆI C. I. v. 1.
Liber Generationis JEſu Chriſti, filii David.

M*Eſſias* eſt præcipuum argumentum totius Novi Teſtamenti, & vocatur hic *Matth. I, 1. filius Davidis,* uſitatiſſima Novo Teſtamento, & Talmudicis doctoribus appellatione, & ſequentia in Talmud notatu digna leguntur loca.

Quod Meſſias ſit venturus poſt adventum Eliæ; & in paraſceve Sabbathi; v. *Erubin f. 43, 1.*

In Tr. *Avoda Sara f. 5. 1.* Dixit R. *Joſe:* Filius David (h. e. Meſſias,) non venit, donec conſummatæ fuerint animæ, quæ ſunt in corpore: quia dictum eſt Eſa. LVII, 16. *Quia ſpiritus ante me impediet & animæ ego feci.* Idem repetitur in *Nidda f. 13. 2,* Ubi *Gloſſa* notat; per, *in corpore,* ſignificari; in vulva: quia corpus eſt nomen illius loci, qui ſingulariter proprius eſt animabus, quæ adhuc aliquando ſunt naſcituræ. Per, *ſpiritus ante me,* intelliguntur ſpiritus, qui ſunt ante Deum, quos decreverat naſcituros eſſe prius. Vox יַעֲטוֹף *impediet,* ſignificat, quod impediet redemtionem a Meſſia præſtandam. Tò *animæ,* (quas) *ego feci* impediet rem hanc. Vox יַעֲטוֹף habet ſignificatum impediendi, ut Gen. XXX, 42. חעטופים *ſero edita,* ſeu *impedita.* Iterum repetitur in *Jevammoth f. 63. 2.* Ubi ſententia hæc tribuitur R. Aſe, ibique notat *Gloſſa:* Per corpus, in quo ſunt omnes animæ, notari פרגוד paragaudam, ſeu aulæum, quod intereſt inter Divini-

 tatem

tatem & Angelos; ibique eſſe ſpiritus & animas reconditas, quæ creatio fuit inde a 6. diebus primæ creationis: quæ infundendæ ſint aliquando procreandis corporibus. Ex quo teſtimonio liquet, quod Talmudici ſtatuant, animas non demum creari, cum homo a parentibus ſuis procreatur; ſed jam omnes in prima creatione eſſe creatas. Deinde, generationem non fieri per traducem, ſed per animæ in corpus infuſionem. Cæterum vocatur etiam Meſſias filius Joſephi: ut, in *Suca f.52 r.* Rabus dicit: Ideo in templo Salomonæo exſtruendo fecerunt maceriam, quæ diſtingueret viros a mulieribus, ne venirent in poteſtatem laſcivæ levitatis: idemque etiam poſtea inſtitutum peculiari Rabbinorum ordinatione, ut mulieres a viris ſeorſim agerent in conventibus ſacris: quia ducti erant argutiore ſenſu illius dicti Zach. XII, 12. *Et planget terra per ſingulas familias ſeorſim, domus David ſeorſim.* (Ad quem locum notat *Gloſſa:* Prædicitur autem hic de futuro, quod plangent aliquando de Meſſia filio Joſephi, eum eſſe occiſum in bello Gog & Magog. Scribitur autem *familia domus David ſeorſim: & mulieres eorum ſeorſim:* quod etiam tempore doloris ſeu triſtitiæ neceſſe ſit, viros a mulieribus diſtinguere.) Quare ex hoc dicto ita argumentati ſunt, inferentes a minori ad majus: Si enim de futuro beato illo Meſſiæ ſeculo, cum operam dabunt planctui, ubi tamen non amplius hominibus dominabitur figmentum malum, ſeu prava concupiſcentia; Lex juſſit, ut viri ſeorſim, & mulieres ſeorſim agant. Quanto ergo magis nunc, in præſenti adhuc ſeculo, quum ſtudent lætitiæ, & ubi adhuc ipſis dominatur figmentum malum, conveniat, ut viri (in templis) ſeorſim, & mulieres ſeorſim agant? Ecce planctus iſte Zach. XII, 12. deſcriptus, quorſum facit? Diſſentiunt de eo R. Duſa, & Rabbini. Alter dixit: intelligendum eum eſſe de eo, qui ſit propter Meſſiam, filium Joſephi. Alter autem dixit, eum intelligendum eſſe de figmento malo, quod occiſum ſit. Extra controverſiam eſt, ſecundum eum, qui dixit de Meſſia, filio Joſephi, qui occiſus ſit, hoc ipſum eſſe, quod dicitur Zach. XII, 10. *Et aſpicient in ipſum, quem pupugerunt, & plangent ſuper eo, tanquam planctu ſuper unigenito.* Sed ſecundum eum, qui dixit, quod occiſum ſit; hocne planctu proſequendum eſſet? Imo vero lætitia potius proſequendum fuerit, tantum malum e genere humano ſublatum eſſe? Quare ergo fleverunt? ſcilicet ſicut argute expoſuit R. Juda: tempore illius futuri beatioris ſeculi Deus Opt. Max. adducet figmentum malum, & jugulabit illud in conſpectu juſtorum & impiorum. Juſtis videbitur illud ſimile eſſe monti altiſſimo, impiis autem videbitur ſimile eſſe filo tam tenui quantus eſt pilus. Eo viſo, tam illi, quam hi flebunt: juſti (moti nimia admiratione & ſumma lætitia tam immani mole ſuperata,) flebunt, & dicent: hei, quo-

quomodo potuimus ſubigere & ſuperare montem tam altum, qualis hic eſt! Impii autem flebunt, (moti triſti admiratione, ſera pœnitentia, indignationeque ob tantam ſuam temerariam incuriam,) & dicent; hei, quomodo non potuimus ſubigere, ſeu ſuperare filum iſtud tam tenue, quam eſt pilus! Imo etiam Deus Opt. Max. in admirationem ſimul cum illis abripietur: quia dicitur Zach. VIII, 6. *Sic dixit Dominus Zebaoth; quia mirabile erit in oculis reliquiarum populi hujus in diebus illis; etiam in oculis meis mirabile erit.* Dixit *R. Aſe;* figmentum malum ab initio ſimile eſt filo araneæ: tandem autem (ubi aſſueſcendo habitum ejus contraxeris,) ſimile fit denſo funi plauſtrali: quia dicitur Eſa. V, 18. *Væ trahentibus iniquitatem funibus vanitatis; & funibus denſis plauſtri; peccatum.*

Tradiderunt Rabbini: Meſſiam filium Davidis revelandum eſſe cito in diebus noſtris: quia dicitur Pſal. II, 7. *enarrabo ad decretum,* &c. Dixit ad eum Deus Opt. Max. *Poſtula a me aliquid, & dabo tibi:* quia dicitur v. 8. *Poſtula a me, & dabo tibi gentem, hæreditatem tuam.* Poſtquam autem vidit Meſſias filius Joſephi, ſe occidendum eſſe; dicebat coram eo: Domine mundi, nihil ego a te poſtulo, niſi vitam. Cui reſpondebat Dominus: Imo vero vitam (tibi datum iri.) Jam ante, quam hoc dixiſti, de te prædixit David, pater tuus: quia dicitur Pſal. XXI, 5. *Vitam petiit a te, dediſti ei,* &c.

In Tr. *Avoth. Cap. 34.* Per: *Iſti ſunt filii olei, qui ſtant coram Domino totius terræ,* Zach. IV, 14. intelliguntur Aaron & Meſſias. Nemo autem novit, uter eorum ſit charior: quum dicitur Pſal. CX, 4. *Juravit Dominus, & non pœnitebit, tu es ſacerdos in ſeculum;* ſcias inde, regem Meſſiam multo chariorem eſſe ſacerdote juſtitiæ. Ecce dicitur Pſal. LXXX, 14. *Suffodiet eam ſus de ſylva.* In voce מִיַּעַר *de ſylva.* (Cum litera ע ſupra lineam ſuſpenſa.) *Et ſuffodiet eam ſus* מִיאוֹר *de rivo;* ſcribitur; *Et ſuffodiet eam ſus* מִיַּעַר *de ſylva.* Quia in tempore, quo Iſraëlitæ non faciunt voluntatem Dei, populi mundi ſimiles ſunt ſuper illis, ut ſus de ſylva (h. e. aper.) Sicut aper occidit animas, & lædit beſtias; & percutit, ſeu vulnerat homines: ita etiam omni tempore, quo Iſraëlitæ non faciunt voluntatem Dei, populi mundi occidunt & percutiunt, & lædunt eos. Omni autem tempore, quo Iſraëlitæ faciunt voluntatem Dei, populi mundi non dominantur eis, inſtar ſuis rivi, ſeu aquatilis. Sicut ſus aquatilis non occidit animas, neque lædit creaturas: ita etiam omni tempore, quo Iſraëlitæ faciunt voluntatem DEI, nulla eſt natio aut lingua, quæ poſſit occidere eos, vel lædere, vel percutere eos. Ideo ſcribitur מִיאוֹר *de rivo.*

In Tr. *Sanhedrin f. 96. 2. & 97. 1.* Dixit R. Nachman, ad R. Iſaacum: numquid fando accepiſti, quando venturus ſit בר נפלי *Bar Nephele*, hoc eſt, filius lapſorum (vel abortuum: eſt unum ex nominibus Meſſiæ?) Ex quo, illo quærente; quisnam eſt ille *Bar Nephele?* Reſpondebat ei; Meſſias. Eo regerente? Meſſiasne ille ſit? Meſſiamne filium lapſorum voces? Reſpondebat ei: Sane quidem; quia ſcribitur Amos IX, 11. *Eo die erigam tugurium Davidis* הַנֹּפֶלֶת *collabeſcens.* (*Gloſſa:* Hoc eſt regnum Davidis, quod collapſum eſt: ideo vocavit Meſſiam, filium lapſorum.) Dixit ei: ſic dixit R. Johannes; Ea generatione, qua venturus eſt Meſſias, Studioſus ſapientiæ paucus erit, & reliquorum oculi conſumentur mœrore & gemitu, & anguſtiæ multæ & decreta dura innovabuntur: nondum prima viſitatione (ſeu calamitate) finita, jam ſecunda feſtinabit advenire. Tradiderunt Rabbini: Primo annorum ſeptenario (*Gloſſa:* intermiſſionis ſacræ,) quo adveniet Meſſias, implebitur textus hic Amos IV, 7. *Et pluam ſuper urbem unam, & ſuper alteram non pluam.* (*Gloſſa:* quia parum erit pluviæ, & fames in uno loco, & altero loco ſaturitas:) Anno ſecundo ſagittæ famis emittentur: (*Gloſſa:* fames parva, quia non erit ſaturitas in ullo loco:) Tertio, fames magna erit, & morientur viri & mulieres, & parvuli, ſancti, & viri operis, (rebus geſtis celebres,) & Lex oblivioni tradetur a diſcipulis ſuis, (*Gloſſa:* quia non habebunt, quo veſcantur.) Quarto, erit ſaturitas (ſeu annonæ abundantia,) & nemo tamen ſaturabitur. Quinto, erit ingens ſaturitas, & edent & bibent, & lætabuntur, & Lex redibit ad diſcipulos ſuos. Sexto, קוֹלוֹת tonitrua, vel voces, erunt. (*Gloſſa:* exibunt tonitrua, ſignificantia filium Davidis venire. *Expoſitio alia:* Voces a clangore tubæ; quia dicitur Eſa. XXVII, 13. *clangetur tuba magna.* Septimo, erunt bella (*Gloſſa:* quibus inter ſe confligent populi mundi, & Iſraëlitæ.) Anno, a ſeptimo proximo, (ſeu primo, ſequentis ſeptenarii annorum,) filius Davidis veniet. Dixit *R. Joſeph:* en quot ſeptenarii, annorum hactenus tranſacti ſunt, in quibus res ita evenit; (ut anno primo fuerit fames; ſecundo ſaturitas, &c. *Gloſſa;*) nec tamen Meſſias venit. Cui objectioni reſpondit *Abai:* num evenit, ut ſexto anno eſſent tonitrua; ſeptimo, bella? Atque inſuper, num ea iſto ordine ita evenerunt? Pſal. LXXXIX, 51. *Quia conviciis proſcindunt inimici tui, Domine, quia conviciis proſcindunt veſtigia Meſſiæ tui.* (*Gloſſa:* non explicatum eſt, quare textus hic ſcribatur hoc loco: nam ecce in eo nihil quicquam exponitur.)

Traditio: *R. Juda* dicit; Qua generatione veniet filius Davidis? domus conventus (*Gloſſa:* locus, quo Studioſi conveniunt ad diſcendum legem,) erit in lupanar, & Galilæa devaſtabitur, & הגבלן Haggablan deſolabitur, & homines termini (*Gloſſa:* h. e. terræ Iſraël. *Alia expoſitio:* Homines lapides

pides cædui, (ſeu aſſeſſores Synedrii,) circumibunt de urbe in urbem, & non conſequentur miſericordiam, & ſapientia ſcribarum fœtebit, & timentes peccati ſpernentur, & facies ſeculi erit ut facies canis. (*Gloſſa:* revera caninam habebunt faciem:) *Alia expoſitio:* erunt tanquam canis: quia impudentes erunt, ut canis; ut alter alterum non erubeſcat. Atqui dicitur Eſa. LIX, 15. *Et veritas* נֶעְדֶּרֶת *gregatim evaneſcens facta eſt, & recedens a malo* מִשְׁתּוֹלֵל *inſanit.* Dixerunt, qui ſunt de domo Ribbi; eo doceri; quod veritas facta ſit עֲדָרִים greges, (h. e. gregatim ſe habens) & magis magiſque evaneſcens, (ſeu gregatim pergens evaneſcere & abſcedere.) Quid eſt *& recedens a malo, inſanit?* Reſponderunt: qui ſunt de domo, ſeu ſcholaſtici *R. Schilæ;* eo ſignificari, omnem, qui recedit a malo, a creaturis (ſeu a quibus vis promiſcue,) pro inſano haberi. (*Gloſſa*: totum mundum dicere de eo, eum ſtultum eſſe. Atque hoc ipſum eſt משתולל, ſignificatu שטות ſtultitiæ, ut Hiob. XII, 17. *ducens conſiliarios* שׁוֹלָל*, pro ſtulto.*)

Dixit *Raba* מריש (vel eſt Epitheton hujus Rabbini, *Mariſch.* vel appellat: Ab initio, *Coccejus* in Sanhedr. *p. 344.* vertit initio,) dicebam: nullam veritatem eſſe in mundo. (*Gloſſa:* Nemo eſt, qui veritatem loquatur jugiter.) Reponebat ei (h. e. mihi,) ille ſeniorum præſtantium Rabbinorum, cui nomen erat טבות *Tabuth;* aliqui autem dicunt, R. טביומי *Tabjome,* ei nomen fuiſſe; quod ſi dediſſent omnia concava mundi, (h. e. quicquid mundi cavitate continetur) non mutaſſent de ſermone ipſius, (h. e. eum non adegiſſent ad mendacium committendum, ſeu ad fidem fallendam;) & narrabat mihi hunc in modum, aliquando ſe veniſſe in locum aliquem, cui nomen erat אֱמֶת h. e. *veritas*, cujus incolæ ſermone ſuo non fallerent, ubi nemo immatura morte obierit. Ducebam (ajebat ille) ex iſtis uxorem, ex qua duos filios ſuſcipiebam. Aliquo dierum ſedente uxore mea, & mundante caput ſuum (da ſie ihr den Kopff zwagte,) veniebat vicina, pulſataque janua, rogabat, ubi ea eſſet. Putabam, incivile eſſe, tum eam admittere, (*Gloſſa:* dicere, ubi ea eſſet; quandoquidem caput ſuum mundabat;) jubebam ergo domeſticos meos ei dicere, uxorem meam non eſſe domi: Quo mendacio commiſſo, ſtatim ambo mei filii obierunt. Mirati incolæ rei novitatem, conveniebant me, rogantes, quænam rei hujus cauſa eſſet: quibus, cum rem, ut geſta erat, expoſuiſſem, dicebant mihi; quæſumus a te, diſcede de loco noſtro, ne mortalitatem in nos inducas.

Traditio: R. *Nehorai* dicit; Qua generatione veniet filius Davidis, adoleſcentes pudefacient faciem ſenum, probro eis affectis, & ſeniores aſſurgent adoleſcentibus, honoris eis habendi cauſa, & filia inſurget contra matrem ſuam, ut probro eam afficiat, & nurus contra ſocrum ſuam, & facies generatio-

rationis inſtar canis erit, & filius non reverebitur patrem. Conf. Michæ VII, v. 6. Luc. XII, 13.

Sota f. 49. 2. Traditio: R. *Nehemias* dicit: Qua generatione veniet filius Davidis, impudentia creſcet & gravitas ſeu honeſtas pervertetur. (*Gloſſa:* alter alterum non honorabunt. Vel, honoratiſſimus quisque erit peſſimus;) vitis reddet fructum ſuum, & nihilominus vinum erit carum, (*Gloſſa:* quia uvæ vino carebunt. *Alia expoſitio:* quia omnes ſectabuntur vinum, & inebriabuntur, carum erit vinum, licet copioſum ſit in mundo;) & convertetur omne regnum in hæreſin ſeu ſententiam Sadducæorum, (in Epicureiſmum degenerabit;) neque erit qui redarguat. Cui dicto auxiliatur ſententia *R. Iſaaci:* quia dixit R. Iſaac; Filius Davidis non veniet, donec convertantur omnia regna in ſententiam Sadducæorum. Dixit *Raba:* quo textu probatur? Lev. XIII, 13. *Totus ipſe vertit in album, mundus eſt.* (*Gloſſa:* Poſtquam ſe diffudit lepra, per cutem totam: ita, quum convertentur omnia regna in ſententiam Sadducæorum, veniet redemtio.)

Tradiderunt Rabbini: Deut. XXXII, 36. *Quia judicabit Dominus populum ſuum, quia videbit, quod* אָזְלַת יָד *abiverit manus, & non ſit concluſus & derelictus:* (*Gloſſa:* judicabit Dominus populum ſuum, ut adducat illis redemtionem: quia videbit, quum abiit manus: quod magis magisque confirmetur manus proditorum, & proſpere agant in calumniis ſuis:) ſcilicet, Filius Davidis non veniet, donec multiplicentur proditores. *Expoſitio alia:* Donec pauci fiant diſcipuli. (*Gloſſa:* qui obeunt manus Iſraëlitarum, ut reducant eos in bonum.) *Expoſitio alia:* Donec deficiat nummus ex loculo. (*Gloſſa:* Et hoc ipſum eſt אָזְלַת יָד, quum erit in manibus inanitas.) *Expoſitio alia:* Donec deſperent homines de futura redemtione; quia dicitur, *Et non ſit concluſus & derelictus,* perinde ac ſi fas eſſet dicere adverſus ſupremum: non eſſe, qui ſuſtentet, nec qui adjuvet Iſraëlitas: quia nimis humiliati erunt. Ut, ecce R. *Sira,* quum inveniſſet Rabbinos, quod ſtuderent in ea re, nempe ſciſcitantes, quando venturus eſſet Meſſias, dixit ad eos: obſecro vos, ne in longinquo adventum ejus ponatis. Nam Traditione accepimus, tria venire בהיסח הדעת, hoc eſt, mentis agitatione citius, vel inopinato, ut ſunt (1) Meſſias. (conf. Marc. XIII, 36. Luc. XXI, 35.) (2) Res, quæ amiſſa invenitur, (3) Scorpius pungens hominem ſubito.

Traditur dixiſſe R. קטינא *Katina:* Sexies mille annos perdurat mundus, uno autem millenario vaſtatur. (*Gloſſa:* nam mille annos erit vaſtatio, præter 6. illos annorum millenarios, qui erit millenarius ſeptimus:) quia dicitur Eſa. II, 11. *Atque exaltabitur Dominus ſolus in die iſto.* Abai dixit: Duobus annorum millenariis, mundus devaſtatur. (*Gloſſa:* millenario ſeptimo & octavo:) quia dicitur: Hoſ. VI, 2. *Vivificabit nos a biduo*

duo, in die tertio reſuſcitabit nos & vivemus coram illo. (*Gloſſa:* dies Dei ſunt mille anni, Pſal. XC, 4.)

Traditio huic ſimilis eſt, quod dixerit R. *Katina:* ſicut ſeptimus annus facit quieſcere ſeu ceſſare annum unum ex annorum hebdomade: ſic mundus facit quieſcere, (*Gloſſa:* & fit devaſtatus) millenarium annorum ex 7. millenariis annorum: quia dicitur Eſa. II, 11. *Et exaltabitur Dominus ſolus in die iſto.* Dicitur autem Pſal. XCII, 1. *Pſalmus, canticum in die Sabbathi,* ſcilicet, pro eo die, qui totus quies erit. (*Gloſſa:* qui mundum facit quieſcere, ſeu ceſſare.) Et dicitur Pſal. XC, 4. *Quia 1000. anni in oculis tuis, ut dies heſternus, quia tranſibit. Avoda Sara f. 9. 1.* Traditur a domo Eliæ; *ſexies mille annos durat mundus:* (*Gloſſa:* mundus hic præſens ſic durando adimpletur:) bis mille annos erat תהו vaſtitas: (*Gloſſa:* quia nondum tradita erat Lex, & erat mundus, ut Thohu, ſeu vaſtitas. Ab Adamo, usque ad Abrahamum quinquagenarium ſecundum ſunt 2000. anni. Ex quo autem abſoluti erant, ſtudebat Abraham in Lege: quia dicitur Gen. XII, 5. *Et animam, quam fecerunt in Charan.* h. e. quam Legem docuerunt: ut in Targum exponitur. Et dicimus in Tr. *Avoda Sara f. 9. 1.* eo ipſo tempore Abrahamum fuiſſe natum 52. annos.) *bis mille annos, erat Lex.* (*Gloſſa:* ab eo tempore, quod dicitur Gen. XII, 5. usque ad annos Meſſiæ ſunt duo millenarii. Scilicet 48. anni, usque dum natus eſt Iſaac: & 60. anni, ex quo genitus, usque dum natus eſt Jacob: qui faciunt 108. annos. Et 130. anni, quos habuit Jacob, cum veniret in Ægyptum: qui faciunt 238. annos. Et 210. anni, quos egerunt in Ægypto: qui faciunt 448. annos. Et ex quo exiverunt ex Ægypto, usquedum ædificatum eſt templum, 480. anni: ut ſcribitur 1. Reg. VI, 1. qui faciunt 928. annos. Et 410. anni, quos duravit templum primum: cujus numeri argumentum exhibet id, quod legimus de numero annorum regum. Et 70. anni exilii Babylonici. Et 420. anni, quos duravit templum ſecundum: qui faciunt 1828. annos. Unde fiunt duo millenarii, minus 172. annis. Annis autem 172. ante abſolutionem 4000. annorum deſolatum fuit templum ſecundum: & ſub finem iſtorum 172. annorum, abſoluti ſunt duo millenarii Legis. Quia dixit duos millenarios vaſtitatem duraturam; dixit duos millenarios Legem duraturam: non autem quod Lex deficiet poſt bis mille annos:) *bis mille annos, erunt dies Meſſiæ:* at vero propter iniquitates noſtras, quæ multæ ſunt, exiverunt ſeu excipiendi erant ex illis, qui exiverunt, (*Gloſſa:* Quia poſt 2000. annos Legis, æquum quidem fuiſſet, ut veniret Meſſias, & deſineret exilium, & ceſſaret ſervitus ex Iſraële. Sed propter iniquitates noſtras, quæ multæ ſunt, non venit Meſſias, ſub finem 4. millenariorum: & exiverunt illi anni, qui exiverunt; quia adhucdum tardatur venire.) Dixit *Elias* ad R. *Judam* fra-

trem R. סלא *Salæ* Sancti: mundum duraturum eſſe non minus 85. jubilæis. (h. e. 4250. annis:) in ultimo autem jubilæo venturum eſſe filium Davidis. Quo audito, quærebat ex eo R. *Juda* frater R. Salæ Sancti; In principio ne iſtius Jubilæi poſtremi; an in fine ejus, venturus eſt Meſſias? Cui ille reſpondebat: Neſcio. Iterum quærenti ex eo; conſummatumne (ſeu finitumne) eſt tempus illud Meſſiæ adventum antecedens; nec ne? Reſpondebat: Neſcio. R. *Aſche* dixit: Ita eum reſpondiſſe; hucusque (donec abſoluta erunt tot jubilæa,) ne expectes Meſſiæ adventum: hinc, (illis autem abſolutis,) & deinceps autem, expectes eum, quod ſit venturus.

Avoda Sara fol. 9. 1. 2. Traditio: Occaſione ſententiæ alicujus Doctoris Talmudici, qui rationem numeri temporis alicujus inibat, facta numeri rotundatione, numeratis tantum numeris generalibus, neglectis ſpecialibus: oſtenditur ſimili aliquo exemplo Traditionis domus Eliæ, ubi etiam fiat numeratio rotundatione millenarii numeri, non curatis etiam centenariis annorum. Traditio hæc ita refertur. Traditum eſt a domo Eliæ: ſexies mille annos durat mundus: Bis mille annos Thohu: 2000. annos Lex: 2000. annos dies Meſſiæ. Propter iniquitates noſtras, quæ multæ ſunt, exiverunt ex illis, qui exiverunt. (*Gloſſa:* Et propter iniquitates noſtras, quæ multæ ſunt, exiverunt ex duobus millenariis poſtremis id, quod exivit, & Meſſias non venit.) Bis mille annos Lex: A quo termino initium faciendum hujus numeri? Num dicendum; ab eo tempore, quo data eſt Lex in Sinai; usque in præſens? (*Gloſſa:* usquedum abſolutus eſt numerus annorum creationis mundi. Sicut dicimus, non eſſe 2000. annos?) Atqui ita non quadraret numerus, nec eſſent 2000. anni, ſi ab eo termino inciperemus: Nam ſi conſiderentur iſti bis mille anni, quos duravit Thohu, ante datam Legem, adhuc ultra eos, de millenario tertio, 448. anni, in ſpecie inveniuntur, quos ille duraſſet. Quare rectius eſt, ſi terminum illum ſecundi duplicis millenarii incipiamus ab eo tempore, quo dicitur Gen. XII, 5. *Et animam, quam fecerunt in Charan.* Traditur autem eo ipſo tempore Abraham fuiſſe 52. annorum. Quot ergo ſubtrahimus ex eo numero? Ex eo, quod Doctor Talmudicus tradidit, 448. anni eſſent. Nam ſi animum eo intendas ab eo tempore, quo dicitur, *Animam, quam fecerunt in Charan*, usque ad datam Legem, ſunt anni 448. Dixit R. *Papha:* Si erravit Tannæus (qui e cathedra vel pulpitis eſt expoſitor ſeu Doctor Legis,) ſeu Doctor Talmudicus, (*Gloſſa:* qui tradidit; Et propter iniquitates noſtras, quæ multæ ſunt, exiverunt, ſeu ſubtracti ſunt ex illis, qui exiverunt: & vult numerare, quot exiverint ex diebus Meſſiæ, & errat in anno, aut in duobus, aut ultra: quia neſcivit ſpecialia ſuper generale ſeu Summam centenariorum, quot eſſent: quia homo non errat in centenariis. Idcirco non neceſſe habebat R. Papha ut

ut daret ſignum circa errorem generalis,) & neſcivit ſpeciale ejus, quot annorum illud eſſet; quærere debuiſſet, (is, qui numerat regnum Græciæ, quot in ſpecie annorum ſit, ipſe ſcribit ſuper genus ſuum) ſcribam, (ſcriptorem contractuum, aut libellorum repudii, &c. ſeu Notarium publicum,) quot ſcribantur; & ſuperaddere debuiſſet Tannæus de ſpeciali ſuo numero ſuper ſpecialem illum numerum illius Scribæ 48. annos, & inveniſſet gravius ejus. Cujus rei ſigna habes, *48. urbes*, Num. XXXV, 7. Et ſi erravit ſcriba, quærere debuiſſet Tannæum, quot tradiderit, & ſubtrahere de illis 48. & inveniſſet gravius ejus. Cujus rei ſigna habes, quod ſcriba compendioſe computet; Tannæus autem copioſius, ſeu ſcriba minus; Tannæus plus. Dixit *R. Huna* filius R. Joſuæ: Is, qui neſcit, quot hebdomades annorum effluxerint, a deſolatione templi Hieroſolymitani, usque ad id tempus, quo ipſe exiſtit, addat unum annum & ſupputet generale (numeri annorum,) per annos Jubilæos; & ſpeciale, per annorum hebdomadas, aufferatque ex centenis, duos annos, & adjiciat ad ſpeciale, & ſupputet ſpeciale per hebdomadas annorum, & ſciet, quot ſint anni per hebdomadas. Cujus rei ſigna habes, (*Gloſſa:* quod non faciendum ſit tibi ſecundum Rabbinos, ſed ſecundum *R. Judam*, aufferendo duos annos ex quolibet annorum centenario, &c.) Gen. XLV, 6. *Quia iſtis duobus annis fames eſt in medio terræ.* Dixit R. *Chanina:* Poſt elapſos quadringentos annos a deſolatione domus, ſeu Templi, ſi dixerit homo tibi; accipe, (eme,) agrum valentem denarios mille, uno denario; ne accipias, vel emas. (*Gloſſa:* quia illud eſt tempus finis redemtionis, & colligeris ſeu reduceris ad montem ſanctum, ad hæreditatem patrum tuorum. Quare ergo perderes denarium tuum? In *Miſchnica Traditione* traditur: Poſt annos 4231. a creatione mundi, ſi dixerit tibi homo; accipe tibi agrum valentem mille denarios, uno denario; ne accipias.

In Tr. *Sota f. 48I.* In calcaneis Meſſiæ (h. e. in fine exilii, ante adventum Meſſiæ, *Gloſſa*,) &c.

Sanhedrin f. 38. I. Juda & Hiskia filiis Chajæ aſſidentibus convivio apud Ribbi, & nihil quicquam dicentibus, juſſit pueros ſuos offerre vinum, ut ſi illi biberent, aliquid dicerent. Quare, eo ſumto, quum hilariores facti eſſent, cœperunt dicere: Filius David non venit, priusquam defecerint duæ familiæ patrum ex Iſraële, ut ſunt, familia æchmalotarchæ, qui eſt in Babylonia, &c.

Joma f. 10. I. Dixit R. Juda, dixiſſe *Rabam:* Filius Davidis non venit, usquedum ſe extenderit regnum impium illud (Romanum) in univerſum mundum 9. menſibus: quia dicitur Mich. V, 2. *Idcirco dabit eos usque ad tempus, quo pariens pariet, & reſiduum fratrum ejus redibit ad filios Iſraël.*

Sanhedrin f. 97. Miſit R. *Chanan* filius R. Tachaliphæ ad R. Joſephum, qui dicerent ei: inveni aliquem hominem, qui manu ſua tenebat volumen aliquod ſcriptum Aſſyriace, (*Gloſſa:* ſcriptura noſtra Aſſyriaca, quæ venit ex Aſſyria, &c.) lingua autem ſeu dialecto ſancta, (Hebræa.) Ex quo cum quærebam; unde librum hunc habes? Reſpondebat mihi: cum inter exercitus Romæ, (pro quo in *Baſileenſ.* legitur; Perſiæ) ſtipendia merebar, tum inter theſauros Romæ (*Baſil.* Perſiæ,) inveniebam eum, & ſcribitur in eo: poſt annos 4291. a creatione mundi elapſos, mundus conſummabitur. Inde ab illis erunt prœlia draconum, (*Gloſſa:* piſcium.) Inde ab illis, prœlia Gogi & Magogi: Reliqui autem dies erunt Meſſiæ. Et Deus Opt. Max. non renovabit mundum ſuum, niſi poſt 7. annorum millia. (*Gloſſa:* ad creandum novum mundum.) R. *Acha* filius Rabæ dixit: poſt quinque annorum millia, mundum renovatum iri.

Traditio: R. *Nathan* dicit; verſus ille Biblicus perforat & deſcendit usque ad abyſſum, Hab. II, 3. (*Gloſſa:* Sicut abyſſus non habet terminum: ita homo non poteſt ſtare ſuper termino verſus hujus: Et ſi interpres, *quando?* dicat, ſi cunctetur, expecta eum: quia non eſt ei finis.) *Quia adhuc viſio ad conſtitutum tempus, & ſpirans ad terminum, & non mentietur: Si cunctabitur, expecta eum: quia veniendo veniet, & non tardabitur.* Non ſecundum Rabbinos noſtros. (*Gloſſa:* Ne expectetis ad illum finem, quem argute expoſuerunt Rabbini noſtri in eo dicto.) Dan. VII, 25. *Usque ad tempus, ad tempora, & dimidium temporis:* (*Gloſſa:* *Tempus:* ut tempus exilii Ægyptiaci, idque 400. annorum eſt. *Tempora:* ſaltem duo: hoc eſt, 800. anni: quibus additi, 400. efficiunt 1200. annos. *Et dimidium temporis,* hoc eſt, 200. anni. Summa omnium annorum 1400. anni.) Neque ſecundum R. שמלאי *Schamlai,* qui argute exponebat verſum illum Pſal. LXXX, 6. *Cibaſti eos pane lachrymarum, & propinaſti lachrymas trientali.* (*Gloſſa:* quaſi diceret; propinavit illis Deus, inter exilium Ægyptiacum & Babylonicum, triental, ſeu tertiam partem: ſcilicet exilium Idumæum, ſeu Romanum. Quia finis exilii Romani hujus erit ſub finem ter 400. annorum, & ter ſeptuaginta annorum, reſpectu exilii Babylonici: id quod ipſum eſt ſub finem 1410. annorum. Et jam præterierunt, & tamen non fuit ita.) Neque ſecundum R. *Akibam,* qui argute exponebat verſum illum Hagg. II, v. 6. *Adhuc unum puſillum eſt, & ego commoveo cœlum & terram.* (*Gloſſa:* Haggæus prophetabat, cum egreſſi Iſraëlitæ ex Ægypto, ædificaverunt domum Sanctuarii. Atque hoc ipſum eſt; *unum puſillum eſt:* ſcilicet puſillum gloriæ dabo Iſraëlitis. Ego commoveo cœlum, & terram, & adducam deſiderium gentium, Hieroſolymam. R. Akiba autem illud expoſuit de diebus Meſſiæ, & poſt devaſtationem. Et ita expoſuit illud: *adhuc unum puſillum eſt;*

eſt; ſcilicet, puſillum honorem dabo Iſraelitis, & poſtea iterum non dabo illis omnes dies domus poſtremæ. Atque ſic res etiam evenit: nam regnum primum regum Haſmonæorum duravit 70. annos. Et licet dicamus in *Seder Olam*, ſeu libro Chronologiæ noſtræ, quod regnum domus Haſmonæorum fuerit 103. annorum, & regnum Herodis 103. annorum; tamen præcipuum gloriæ eorum & decoris eorum, quo non dominabatur eis gentilis natio, non durabat tamdiu. Et regnum ſecundum Herodis, 52. annorum erat. Regnum autem Bar Cozbæ, duorum annorum cum dimidio. Et poſtea nullus amplius illis erat Rex. *Expoſitio alia: Adhuc unum puſillum eſt:* ſcilicet puſillum regni dabo Iſraelitis poſt devaſtationem: & poſt illud regnum ecce ego commoveo cœlum & terram, & veniet Meſſias. Sed nihil eſt hæc expoſitio: nam ecce videmus aliquot regna poſt devaſtationem. Et licet ita ſe res habeat, tamen nondum venit Meſſias: quia regnum primum, quod habebant Iſraelitæ, poſt devaſtationem, erit ſeptuaginta annorum, Herodis 52. annorum, & Bar Cozbæ, duorum annorum cum dimidio. Et invenimus in *Seder Olam:* a bello Veſpaſiani, usque ad bellum Titi eſſe 12. annos. A bello Titi autem, usque ad bellum Bar Cozbæ, duorum annorum cum dimidio.) Sed regnum primum erat 70. annorum; regnum ſecundum 52. duorum; regnum autem Bar Cozbæ, duorum annorum cum dimidio. Quid eſt Hab. II, 3. וְיָפֵחַ *Vejapheach* (Talm. exponit,) *Et flatu rumpatur, ad terminum, & non mentietur?* (*Gloſſa: Japheach*, hoc eſt, תִפַּח flatu rumpatur anima ſupputantis terminum: quia non fuiſſet ei לְכַזֵּב mentiendum, nec dicendum, poſtquam fecit advenire, &c.) Reſpondit R. *Samuel* filius Nachmani, dixiſſe R. Jonathanem; ſignificari eo, quod flatu rumpi debeat os eorum, ſeu illi ipſi, qui ſupputant tempora, ſcilicet adventus Meſſiæ: quia dicebant; poſtquam fecit advenire tempus, & nondum tamen advenit Meſſias, poſtea non amplius venturus eſt. Sed expectat eum: (*Gloſſa:* Deus ipſe expectat & deſiderat, ut veniat Meſſias:) nam dicitur Hab. II, 3. *Si cunctabitur, expecta eum.* Ne forte dixeris, nos quidem expectamus; Deum ipſum autem non expectare adventum ejus: ideo notanter dicendum erat, Eſa. XXX, 18. *Propterea expectabit Dominus ad gratificandum nobis, & idcirco exaltabitur ad miſerendum veſtri.* Et quid? poſtquam nos expectamus, & ipſe Deus expectat, quorſum ergo res ea tamdiu differtur, & quid eſt, quod adventum illum Meſſiæ hucusque moratur? ſcilicet proprietas ſeu virtus judicii Dei moratur adventum ejus. Quodſi ergo proprietas judicii eum moretur, quare nos expectamus? Ut præmium ſpei illius accipiamus: quia dicitur Eſa. XXX, 18. *Beati omnes, qui expectant* לוֹ *eum.* Dixit *Abai:* non pauciores habet mundus 36. viris probis, qui qualibet generatione faciem Divinitatis recipiunt: (hoc eſt, præſen-

ſentiam Dei gratioſe cum hominibus habitantis decenti honore & comparitione ſua proſequuntur:) quia dicitur; *Beati omnes, qui expectant* לו *eum.* Vocula לו *eum*, in numeris valet 36. Itane? Atqui dixit *Raba* in *Suca f.45.2.* atrium, quod coram Deo Opt. Max. eſt, habet 18000. paraſangas; quia dicitur Ezech. XLVIII, 35. *In circuitu 18000.* (*Gloſſa:* De Hieroſolyma ſuperiori, ſeu Cœleſti loquitur textus hic.) Reſpondeo, non eſſe contradictionem. Nam illud, de 36. probis, intelligendum eſt de illis, qui recta aſpiciunt in ſpeculum ſplendidum ſeu illuminans. (*Gloſſa:* In vim ſplendoris Dei non aſpiciunt plures, quam 36.) Hoc vero de atrio 18000. paraſangarum, intelligendum eſt de illis, qui aſpiciunt in ſpeculum, quod non eſt ſplendidum, (*Gloſſa:* in attenuationem ſplendoris ex obliquo, ſeu ad latera, e longinquo, multæ catervæ aſpiciunt.) Et quid num tantus ſit eorum numerus, ut eorum non ſint pauciores, quam 36? Atqui dixit Hiskias, dixiſſe R. Jeremiam, nomine R. Simeonis filii Joachi: Vidi filios cænaculi (cœleſtis,) & ipſi pauci erant numero. Si mille ſint; ego, & filius meus, ex illis ſumus: ſi duo duntaxat ſint; ego & filius meus, illis ſunt. Reſpondeo, non eſſe contradictionem: illud enim, de 36. probis, intelligendum eſt de illis, qui ingrediuntur בבר cum licentia, ſeu privilegio. (*Gloſſa:* qui opus habent, ut accipiant licentiam, quum ingrediuntur, ad aſpiciendum in ſpeculum ſplendidum: hi non ſunt pauciores, quam 36:) *Coccejus* in *Sanhed. p.349. & 351.* putat, rectius hoc בבר verti, *cum filio.* Hoc vero, de valde paucis, & paucioribus, quam 36. intelligendum eſt de illis, qui ingrediuntur ſine licentia. (*Gloſſa:* qui non neceſſe habent impetrare demum licentiam intrandi: ſed per amplitudinem juſtitiæ ſuæ amplam & liberam habent poteſtatem & privilegium intrandi: de illis, inquam, dubitatur, quot ſint numero.)

Dixit *Rabus:* elapſi ſunt omnes termini (hoc eſt: omnes temporum periodi, adventui Meſſiæ præfinitæ) & res non pendet, niſi a reſipiſcentia & bonis operibus. (*Gloſſa:* Si totus Iſraël reſipiſcat, veniet Meſſias: ſin minus; non veniet.) *Samuel* autem dixit: Sufficit lugenti, perſiſtere ſeu perſeverare in luctu ſuo. (*Gloſſa:* Sufficit ei, nempe Deo Opt. Maximo, ſi perſiſtat tot dies, & dextera ejus retrorſum. Quaſi diceret: Sin minus; agant ergo pœnitentiam. Non eſt, qui perſeveret in luctu omnes dies; ſed certum eſt, eſſe finem rei illius. Alia *expoſitio:* ſufficit lugenti, h. e. ſufficit Iſraëlitis dolor exilii, etiamſi non agant pœnitentiam, tamen adventu Meſſiæ aliquando redimendi ſunt, juxta Traditionem R. *Elieſeris*, dicentis: Si Iſraëlitæ agant pœnitentiam; redimendi ſunt: Sin minus; non redimentur. Cui repoſuit *R. Joſua:* Si pœnitentiam non agant; non redimentur. Sed Deus Opt. Max. nolentes volentes ad agendam pœnitentiam pertrahet, (gratia irre-

irreſiſtibili:) nam excitabit illis regem, cujus decreta erunt gravia, inſtar Hamanis in diebus Eſter. (quarum gravium calamitatum occaſione adacti) Iſraëlitæ agent pœnitentiam, & ipſe reducet eos ad ſtatum meliorem.

Traditio alia: R. *Elieſer* dicit: Si Iſraëlitæ agant pœnitentiam, redimendi ſunt: quia dicitur Jer. III, 23. *Revertimini filii immorigeri, & ſanate averſiones veſtras.* Cui repoſuit R. *Joſua:* Annon vero jam dictum erat, Eſa. LII, 3. *Gratis venditi eſtis, & ſine argento liberabimini?* ſcilicet, *gratis venditi eſtis*, per idololatriam. *Et ſine argento liberabimini:* h. e. absque pœnitentia & bonis operibus, (vel, nullo veſtro intercedente merito.) Cui regeſſit R. *Elieſer:* Annon vero jam dictum erat Zach. I, 3. Mal. III, 7. *Revertimini ad me, & ego revertar ad vos!* Cui reſpondit R. *Joſua*: Annon vero, jam dictum erat, Jer. III. 14. *Quia ego dominatus ſum vobis, & recipiam vos, unum ex civitate, & binos ex familia, atque adducam vos Zijonem?* (*Gloſſa:* Significat vox בָּעַלְתִּי *dominatus ſum:* quod invitos eos redimet, absque pœnitentia. *Unum ex urbe:* eligam juſtos & adducam eos Zijonem. Etiamſi omnes illi non convertantur. Eſa. XLIX, 7. *Sic dixit Dominus,* &c. *Ad ſpretum anima, ad abominabilem gente.* Illi ſunt ſpernendi, & abominandi per transgreſſiones; & licet tales ſint, tamen ſunt redimendi) cui reſpondit R. *Elieſer:* Annon vero jam dictum erat, Eſa. XXX, 15. *Reverſione & quiete ſervabimini.* Regeſſit R. Joſua R. Elieſeri: Annon vero jam dictum erat Eſa. XLVII, 2. *Sic dixit Dominus, redemtor Iſraëlis & ſanctus ejus, ad ſpretum anima, ad abominabilem gente, ad ſervum dominantium: Reges videbunt, & ſurgent Principes, & adorabunt.* Cui repoſuit R. Elieſer: Annon vero jam dictum erat, Jer. IV, 1. *Si reverteris Iſraël ad me revertere!* Cui regeſſit R. Joſua: Annon vero jam dictum erat, Dan. XII, 7. *Et audivi virum illum indutum lineis, qui ſuper aquas fluminis, & elevata manu ſua dextera, & ſiniſtra ſua ad cœlum juravit per viventem in æternum, quod ad tempus, & tempora, & dimidium; & ſecundum conſummationem diſſipationis manus populi ſancti, abſolventur omnia iſta?* (*Gloſſa: Ad tempus* &c. Ergo eſt finis in hac re. *Et ſecundum conſummationem diſſipationis manus populi ſancti:* h. e. poſtquam conſummabitur reſurrectio eorum, & vis manuum eorum: quia erat diſſipata huc illuc potentia, & ſucceſſus ſeſe diffundendi hinc atque illinc; poſtquam conſummabitur potentia eorum: quia erunt humiles valde; deficient & conſummabuntur illæ calamitates, & veniet Meſſias: ſicut diximus Deut. XXXII, 16. *quia abiit manus.*) Quo audito, obtinuit R. Elieſer: (h. e. ſilentio agnovit ſe victum eſſe, & os ſibi obturatum eſſe.) vid. *Suca fol. 98. 1.*

Item dixit R. *Abba:* Non habes ullum textum expreſſiorem, ubi in ſacra Scriptura expreſſius revelatus ſit terminus adventus Meſſiæ, quam hic

Ezech.

Ezech. XXXVI, 8. *Et vos montes Iſraëlis edituri eſtis ramos veſtros, & fructum veſtrum laturi eſtis populo meo Iſraëli.* (*Gloſſa:* Quum dabit terra Iſraël fructus optime & largiſſime, tunc eveniet finis: neque habes ullum expreſſiorem verſum, quo finis deſcriptus ſit, quam hunc.) R. *Elieſer* dicit: Nec hoc dicto Zachariano facile expreſſiorem textum, qui terminum illum deſcribat, invenias, Zach. VIII, 10. *Nam ante dies illos merces hominis non exſtiterit, & merces jumenti nulla eſt; & exeunti, & intranti nulla pax eſt,* præ anguſtia, vel *ab hoſte.* (*Gloſſa:* Quum videbis, quod nulli hominum merces detur, neque merces jumenti fiat; inde collige, terminum adventus Meſſiæ adeſſe. Atque hoc ipſum eſt, quod diximus; tum adventurum Meſſiam, cum deficiet nummus ex loculo ſuo, & nulli nummi præſentes ſint in loculo. *Merces jumenti nulla:* hoc eſt, merces, quæ eſt pro cultura agri, quæ opera jumentorum fit. *Et exeunti, & intranti, &c.* Tunc, cum talibus nulla erit pax, veniet Meſſias. Atque hoc ipſum eſt, per *intranti & exeunti*, intelligi Studioſos Sapientiæ. Nam æquum eſſet, ut illi inprimis ibi exirent & intrarent in pace; ut ſcribitur Pſal. CXIX, 165. *Pax multa,* &c. Et tamen ne his quidem ulla pax erit. *Præ anguſtia,* h. e. præ multitudine calamitatum.

Alia expoſitio: nulla pax מִן הַצָּר hoc eſt a יֵצֶר figmento malo.) Quid, *& exeunti & intranti, præ anguſtia?* Rabus dixit: per hoc intelligi Studioſos ſapientiæ, de quibus ſcribitur, quod illis pax ſit: nam ſcribitur Pſal. CXIX, 165. *Pax multa eſt diligentibus Legem tuam:* quibus tamen, (ſub adventum Meſſiæ) nulla pax ſit futura, præ anguſtia. Samuel autem dixit: Meſſiam tunc adventurum eſſe, quum omnes menſuræ erunt æquales. (*Gloſſa:* menſuræ frumenti & vini erunt amplæ. Sicut dicimus; quod tempore Meſſiæ futura ſit rerum omnium ſaturitas, & ſufficiens copia. *Alia expoſitio:* Erunt æquales; quia omnia erunt pretioſa. *Coccejus* in Sanhed. p. 452. exponit: donec omnia pretia æquentur.

Dixit R. *Chanina:* Non veniet Meſſias, usquedum quæratur piſciculus pro ægroto, & non invenietur: quia dicitur Eſa. II, 14. *Tunc faciam ſidere aquas illorum & inſtar olei flumina eorum agam.* (*Gloſſa:* faciam, ut omnes illæ aquæ condenſentur; quibus condenſatis nulli piſces reperiantur, hamo capiendi.) Et ſcribitur poſtea Cap. XXIX, 21. *Die illo germinare faciam cornu domui Iſraëlis.* (Quæ verba loquuntur de adventu Meſſiæ.

Dixit R. *Chama*, filius Chaninæ: Filius Davidis non venit, donec conſummetur regnum הזלה viliſſimum ex Iſraële: (*Gloſſa:* tum, cum nulla plane potentia, ſeu dominatio erit Iſraëlitis, ne quidem tenuiſſima:) quia dicitur, Eſa. XVIII, 5. *Et aſcendet* הַזַּלְזַלִּים *viles*, falcibus: & נְטִישׁוֹתָיו *propagines ejus.* (*Gloſſa: propagines ejus*, h. e. parvos ramos: quaſi diceret,

ret, principes & judices.) Scribitur autem poſtea v. 7. *Eo tempore adducetur munus Domino exercituum, populus tractus & tonſus.* (Quæ verba loquuntur de adventu Meſſiæ.)

Dixit זעירי *Zeiri*, dixiſſe R. *Chaninam:* Non veniet filius Davidis, donec penitus deficiant ſuperbi ex Iſraële: quia dicitur Zach. III, 11. *Quia tunc removebo e medio tui exſultabundos faſtu tuo.* Scribitur autem v. 12. *Reliquum feci in medio tui populum pauperem & tenuem, & recipient ſe ad nomen Domini.* (*Gloſſa:* quaſi diceret; quia veniet illis redemtio per Meſſiam, & ſe recipient ad umbram Omnipotentis.)

In *Schabbath f. 139. 1.* Dixit R. מלאי *Malai* nomine R. Elieſeris, filii R. Simeonis: Non veniet filius Davidis, donec penitus deficiant omnes judices & moderatores ex Iſraële: quia dicitur Eſa. I, 25. *Et reducam manum meam contra te, & purgabo, tanquam ſmegmate ſcorias tuas,* &c. v. 26. *Et reducam judices tuos.* Dixit *Ula:* Hieroſolyma non redimitur, niſi per eleemoſynam: quia dicitur v. 27. *Zijon per judicium redimetur & reduces ejus per* צְדָקָה *juſtitiam* (*eleemoſynam.*) Dixit R. *Papha:* Si ceſſent ſuperbi ex Iſraële; ceſſabunt Magi. (*Gloſſa:* Perſæ, qui dolore afficiunt Iſraëlitas.) Si ceſſent judices, ceſſabunt prætores. (*Gloſſa:* judices populorum mundi, percutientes Iſraëlitas baculis.) Si ceſſent ſuperbi, ceſſabunt Magi: quia ſcribitur v. 25. Et purgabo tanquam ſmegmate סִיגָיִךְ *ſcorias tuas, & removebo omnia* בְּדִילָיִךְ *ſtanna tua.* (*Gloſſa: ſcorias tuas:* h. e. grandes & magnos ſuperbia ſua, quum purgabo, & amovebo eos a me; tunc auferam omnia ſtanna tua; Magos הבדלים qui ſe ſeparant a timore Dei. Vox autem סִיגָיִךְ eſt ut רב *grandis*, quod Chaldaice vocamus סגי.) Et ſi ceſſent judices, ceſſabunt prætores: quia ſcribitur Zephan. III, 15. Removit *Dominus judicia tua, de medio ſuſtulit inimicos tuos.*

Dixit *R. Johannes:* Si videris generationem, quæ ſubinde magis magisque attenuatur, tunc expecta Meſſiam: quia dicitur 2. Sam. XXII, 22. Pſ. XVIII, v. 28. *Populum pauperem ſervabis.* &c.

Dixit *R. Johannes:* Si videris generationem, quam inundabunt multæ calamitates inſtar fluvii, tunc expecta eum: quia dicitur Eſa. LIX, 18. *Quum veniet, ut fluvius, anguſtia, & ſpiritus Domini* כוֹסְסָה *inſtar blattæ exedet eum:* (*Gloſſa:* ut Eſa. X, 18. במסוס נוסס *cum exedit exedens inſtar blattæ.* Ut Eſa. LI, 8. *exedet eos* סס σὴς *blatta.* Spiritus Dei perforans & exſiccans eos ab anguſtiis venturis: quia etiam ille intendit perdere eos.) Conjungitur autem ſtatim cum eo v. 19. *Et veniet redemtor.*

Item dixit *R. Johannes:* Filius David non venit, niſi in generatione, quæ tota plena eſt juſtis, aut tota plena eſt peccatoribus. In generatione, quæ tota plena eſt juſtis: quia ſcribitur Eſa. LX, 21. *Et populus tuus omnes*

juſti, hæredes erunt in ſeculum terræ. (*Gloſſa:* Quæ verba loquuntur de redemtione per Meſſiam futura.) In generatione, quæ tota plena eſt peccatoribus: quia ſcribitur, Eſa. LIX, 16. *Et vidit, quod non eſt vir, & obſtupuit, quod nullus intercedens ſit.* Scribitur autem Eſa. XLVIII, 11. *Propter me faciam.*

Dixit *R. Alexander:* R. Joſua filius Levi, duobus inter ſe collatis locis, contrariis inter ſe viſis, objecit: Scribitur Eſa. LX, 22. *Tempore ſuo.* Et ſcribitur ibid: *accelerabo illud.* (hoc eſt; citius rem illam fieri promovebo, quam tempus ejus alioquin eſſet.) Verum bene ſibi hæc concordant: nempe ſi juſtitia ſua mereantur, accelerabo illud: ſi non mereantur; in tempore ſuo, (definito, demum Meſſiam miſſurus ſum.)

Dixit *R. Alexander:* R. Joſua filius Levi, duobus inter ſe collatis locis, tanquam contrariis viſis, objecit: ſcribitur, Dan. VII, 13. *Et ecce cum nubibus Cœli, velut filius hominis venit.* (*Gloſſa: Cum nubibus Cœli,* h. e. feſtinanter & celerrime.) Et ſcribitur Zach. IX, 9. *Pauper, & inſidens aſino* (*Gloſſa:* Sicut pauper veniet, aſino ſuo vectus, h. e. tarde & ſegniter.) Verum hæc duo loca ita inter ſe conciliari poſſunt: nempe ſi juſtitia ſua mereantur Iſraelitæ, Meſſias veniet cum nubibus cœli, ſeu celerrime. Si autem non mereantur; veniet pauper & vehetur aſino, ſeu tardiſſime adveniet.

Dixit *Schabur* Rex (Perſiæ) ad Samuelem: Vos (Judæi) dicitis, Meſſiam aſino vectum adventurum eſſe: mittam ei equum בדקא probe comptum, vel exquiſitiſſimum, quem habeo. In Amſtel. legitur; ברקא ſplendidum, ſeu fulgurantem. *Coccejus Sanhed. p. 355.* vertit, *balio colore.* (*Gloſſa:* pexum, inſtructum & elegantem: vel probatum ad currendum.) Cui dicebat Samuel: Habesne equum centum coloribus diſtinctum? R. Joſua filius Levi inveniebat Eliam, (Prophetam vivum in cœlum translatum,) ſtantem ad januam ſpeluncæ (ſepulchralis) R. Simeonis filii Jochai, ex quo quærebat R. Joſua filius Levi: Num ego admittor ad ſeculum futurum? Cui reſpondebat Elias: Si voluerit Dominus hic. (*Gloſſa:* Nam divinitas præſens erat cum illis, ut pronomine demonſtrativo quaſi demonſtrari potuerit.) Quo audito; ita ſecum dicebat R. Joſua filius Levi: Duos tantum vidi & tamen vocem trium audivi. (*Gloſſa:* Nam divinitas præſens erat cum illis.) Deinde quærente eo ex Elia: quando venturus eſt Meſſias? Reſpondebat ei Elias: abi, & ipſe Meſſiam interroga, de ſuo ipſius adventu. Pergente illo quærere: Ubinam autem ille habitat, ſeu manet? Reſpondebat Elias: Ad januam urbis Romæ. (*Gloſſa:* Viſum erat Præceptori meo, hoc non intelligendum eſſe de janua Romæ revera & proprie; ſed ſignificari eo hortum Eden, ſeu paradiſum eſſe, reſpectu, vel e regione totius mundi: & dicere

dicere voluiſſe ei, in eo ipſo latere horti Eden, quod eſt verſus januam Romæ, Meſſiam habitare.) Pergente eo quærere: quonam autem ſigno ille ibi agnoſci poteſt? Reſpondebat: Sedet inter pauperes, bajulantes morborum; (*Gloſſa:* plaga percuſſos ſeu vulneratos, & Ipſe etiam vulnere percuſſus: quia ſcribitur, Eſa. LIII, 5. *Ipſe dolore affectus a peccatis noſtris.* Et ſcribitur v. 4. *Et morbos noſtros ipſe tulit.*) Omnibus autem illis vulnera ſua ſolventibus, & obligantibus, uno ſimul tempore, (eo, qui habebat 4. aut 5. vulnera ſolvente uno tempore ſimul, & abſterſa iterum obligante,) & ipſe Meſſias ſolvebat unum vulnus, & obligabat illud: & poſtea ſolvebat aliud, faciebatque ſimiliter; nec ſolvebat duo vulnera ſimul: ea mente, ne, ſi venire eum neceſſe ſit, ad redimendum Iſraëlem, in mora ſit quicquam. (*Gloſſa*: ne tantilla quidem mora, quanta ſufficit obligandis duobus vulneribus.) Accepto eo mandato ab Elia, R. Joſua filius Levi veniebat ad Meſſiam, his eum verbis affatus: Pax ſuper te, (ſalve;) Magiſter mi, & domine mi. Quem reſalutans Meſſias, dicebat: Pax ſuper te, fili Levi. Quærente R. Joſua filio Levi ex Meſſia: Quando tandem venis Domine? Reſpondebat ei Meſſias: Hodie. Ea reſponſione accepta, redux factus R. Joſua filius Levi, ad Eliam, Eliaque ex eo quærente, quid ipſi dixiſſet Meſſias, reſpondebat ei: Ita mihi dixit: pax ſuper te, fili Levi. Ad hæc Elias: promiſit tibi Meſſias his verbis, & patri tuo ſeculum futurum. (*Gloſſa:* Nam ſi non eſſetis juſti perfecti, non confirmaſſet tibi pacem, neque commemoraſſet nomen patris tui;) Ad quæ R. Joſua filius Levi regerebat: Atqui mentiendo mentitus eſt mihi; quia dixit mihi, ſe hodie venturum eſſe, cum tamen non venerit. Cui reponebat Elias: Sic ſcilicet tibi dicere voluit: *Hodie, ſi voci meæ obediveritis*, Pſal. XCV, 7.

Quærentibus diſcipulis a præceptore ſuo *R. Joſe* filio קיסמא Kisma: quandonam venit filius Davidis? Reſpondebat eis: Vehementer metuo, ne forte a me petatis ſignum. Eis negantibus, ſe petituros ab eo ſignum, reſpondebat: tum veniet Meſſias, quum corruet hæc porta, (*Gloſſa:* urbis Romæ: quia Romæ erat ea ipſa porta,) & reædificata, iterum corruet, denuoque ædificata corruet, neque ſufficient ædificare eam (quarta vice,) donec veniet filius Davidis. Quibus auditis, poſtulabant diſcipuli illi ab hoc ſuo magiſtro, ut ederet ſibi ſignum aliquod ſeu miraculum. Quibus cum ille reſpondebat: at, nonne promiſeratis mihi, vos nullum a me ſignum poſtulaturos eſſe: illis autem inſtantibus; licet ita ſit, tamen ede ſignum aliquod; reſpondebat eis: ſi ita ſe res habet, & omnino ſignum a me edi urgetis, en habete hoc ſignum, & convertantur aquæ ſpeluncæ פמייס Pamias in ſanguinem. (*Gloſſa:* ex qua ſpelunca emanat Jordanes: ſicut dicitur in Tr. *Beracboth.*) Quo dicto, ſtatim aqua illa converſa eſt in ſanguinem.

Quo tempore poſtea ex hoc mundo per montem emigrabat R. Joſe filius Kiſmæ, dicebat ad hos ſuos diſcipulos: facito mihi ſepulchrum in ſolo profundo, quorſum demittatis capulum meum. Nam nulla eſt, palma, palmarum ſingularum, quotquot creſcunt in Babylonia ad quam non ſit alligandus equus Perſarum. (*Gloſſa:* invadent Perſæ & Medi Babyloniam, & capient eam, & implebitur tota terra Babyloniæ exercitibus Perſarum & equis eorum: exinde autem venient in terram Iſraël & capient eam.) Neque ullum futurum eſt capulum, quod eſt in terra Iſraël, ex quo loco præſepii alicujus non ſit comeſurus equus Medorum, & fœnum. (*Gloſſa:* Quæ ex capulis e terra extractis facient præſepia in bellis Gog & Magog.)

Dixit *Rabus:* Filius Davidis non eſt venturus, donec ſe effuderit regnum illud impium ſuper Iſraëlem novem menſibus: quia dicitur, Mich. V, v. 2, *Idcirco dabit eos usque ad tempus, quo parturiens pepererit & reſiduum fratrum ejus revertentur ſuper filios Iſraël.* (*Gloſſa: usque ad tempus, quo parturiens pepererit*, h.e. novem menſibus: *ſuper omnes filios Iſraël;* h. e. ſuper totum mundum, in quo Iſraëlitæ diſperſi ſunt.)

Dixit *Ula:* Veniat Meſſias; at ego opto, ne videam eum. Et ſic dixit Raba: Veniat; ego autem non videam eum. R. Joſeph dixit: Veniat; & merear ego, ut ſedeam in umbra aſini ejus. (*Gloſſa:* Et vel ſaltem tale ego cupio: tale, dummodo eum videam.) Quæſivit *Abai* ex Raba: Quid ſibi vult, quod optaris, ne *videas* Meſſiam? An dicendum, propter dolorem Meſſiæ. (*Gloſſa:* magnitudinem doloris ejus. Et infra quærit, quid ſignificet, poſt dolorem ejus? Scilicet timores & dolores, qui erunt in diebus ejus ab exercitu gentilium?) Atqui Traditio eſt: Diſcipulis R. Elieſeris quærentibus ex eo, quid facere debeat homo, ut liberetur a dolore Meſſiæ? Reſpondebat eis: Studeat in Lege, & in liberalitate exercenda. Cui cum diceretur; doctor, ecce Lex, & ecce liberalitas! (*Gloſſa:* In te autem, o Raba, utrumque hoc reperire liceat: qui fit ergo, quod metuas tibi a dolore Meſſiæ?) Reſpondebat Raba: ſcilicet metuo, ne forte peccatum in cauſa ſit, quo minus liber ſim a dolore illo Meſſiæ: ſecundum id, quod in *Berachoth. f. 4. 1.* tradidit R. Jacob filius אידי Aidi. Nam R. Jacob filius Aidi, collatis inter ſe duobus Scripturæ locis, tanquam contrariis viſis, ita opponebat; ſcribitur, Gen. XXVIII, 15. *Ecce ego tecum ſum, & cuſtodiam te in omni quo iveris.* Et ſcribitur: Gen. XXXII, 7. *Et timuit Jacob valde:* (*Gloſſa:* forte poſt promiſſionem peccavi. Et ſecundum Traditionem: quia illud in cauſa erit, ne ſervetur promiſſio:) ſcilicet, ne forte in cauſa ſit peccatum: Secundum id, de quo eſt Traditio, Exod. XV, 16. *Donec tranſeat populus tuus, Domine; donec tranſeat populus tuus, quem acquiſiviſti.* Per, *donec tranſeat populus tuus,* intelligitur adventus primus. (*Gloſſa:* quo adve-

advenerunt temporibus Joſuæ;) Per, *donec tranſeat populus tuus; quem acquiſiviſti*, intelligitur adventus ſecundus. (*Gloſſa:* Quum aſcenderunt ex exilio Babylonico, tempore Eſræ.) Dicitur; Hinc conſequi, quod conveniſſet, ut Iſraëlitis fieret miraculum tempore Eſræ in adventu ſecundo, ad eum modum, quo factum erat illis tempore Joſuæ: ſed, quo minus ita fieret, in cauſa fuiſſe peccatum.

Et ſic dixit *R. Johannes:* Veniat Meſſias; ſed ne videam eum. Cui dicebat *Reſch Lakiſch;* Quare hoc optas? (*Gloſſa:* Quænam ergo calamitas ventura eſt in diebus Meſſiæ; ut dicas, te non optare videre eum?) An dicendum? ideo, quia ſcribitur Amos. V, 19. *Sicut fugiet quis coram leone, & occurret ei urſa: & innititur manus ejus parieti, & mordebit eum ſerpens.* Veni, & oſtendam tibi typum vel exemplar ejus in ſeculo hoc præſenti: Si homini eunti in agrum obviam fieret menſor limitum; (*Gloſſa:* qui novit limites agrorum; quousque cujuslibet agri pertingant; & penes ipſum eſt plus minusve alteri addere, vel demere alteri: & cum occurrit ei menſor, vult metiri agros, & decurtare terminos agrorum;) tunc perinde ei fit, acſi occurreret ei leo. Si ingreſſo in urbem obviam fieret, exactor vectigalis regii, ſeu publicanus; perinde ei fit, acſi occurreret ei urſus. Si ingreſſus in domum ſuam inveniret filios ſuos, & filias ſuas jacere fame correptos; perinde ei fit, acſi morderet ipſum ſerpens. Quare non tam propter hoc dictum Amoſi cap. V, 19. hoc optare viſus eſt R. Johannes; ſed propter illud, quod ſcribitur Jer. XXX, 62. *Quærite quæſo & videte, num pariat mas. Quare vidi omnem virum, manus ſuas tenere ſuper lumbis ſuis inſtar mulieris parturientis, & convertuntur omnes facies in pallorem?* Quid eſt, *vidi omnem virum?* Reſpondit Raba filius Iſaaci, dixiſſe Rabum; ſignificari eo, *omnem*, cujus omnis potentia eſt. (*Gloſſa:* Deum ipſum in ſe dolere, inſtar parturientis mulieris, & dicere ea hora, qua finit tranſire populos coram Iſraëlitis: quomodo perderem hos, propter iſtos? &c.) & per, *convertuntur omnes facies in pallorem*, intelligi familiam (Dei) ſuperiorem, (h. e. Angelos,) & familiam inferiorem, (h. e. homines, inprimis Iſraëlitas.) Ea hora, qua dixit Deus Opt. Max. iſti ſunt opus manus meæ, & hi ſunt opus manus meæ; (h. e. utrosque feci;) quomodo ergo perderem iſtos propter hoc, (vel unum propter alterum?) Dixit R. *Papha:* Hoc ipſum eſſe, quod dicitur vulgari adagio: Currit & cadit bos, & it paterfamilias, & ſubſtituit equum in præſepium ejus. (*Gloſſa:* Quum currit bos, & cadit; collocant ſeu ſubſtituunt equum, in locum ejus, in præſepium ejus; id quod voluiſſet facere ante caſum ejus: quia valde dilectus erat, apud eum bos ejus, & longe charior equo. Quum autem ſanatur bos hodie aut cras a vulnere ex caſu accepto; tum grave eſt patrifamilias educere equum ſuum bovis cauſa,

poſtquam ſemel collocaverat equum eo. Ita etiam Deus poſtquam vidit caſum Iſraëlitarum, dedit dignitatem ſeu majeſtatem eorum nationibus mundi. Quum autem convertuntur acta pœnitentia Iſraëlitæ, & redimuntur; grave eſt ei, perdere nationes mundi, Iſraëlitarum cauſa.)

Dixit *R. Giddel*, verbis Rabi: futurum eſt, ut Iſraëlitæ veſcantur annis Meſſiæ. (*Gloſſa:* h. e. copia rerum, tempore Meſſiæ futura, ad Iſraëlitas pertinebit.) Cui reſpondit R. Joſeph: Liquidum id quidem eſt; at quis veſcetur illis? חילק Hillek, & בילק Billek veſcentur illis; excepto R. Hillele: (*Gloſſa:* Sic dicere ſolebant: Hillek & Billek veſcentur, &c. hoc eſt, quilibet promiſcue: ut; ſi quis diceret, dæmones & dæmoniſſæ veſcentur eis, &c.) Quare autem Hillel excipiatur a conſortio iſtius beatitudinis? Quia dixit: nullum amplius Meſſiam Iſraëli expectandum eſſe: (*Gloſſa:* Quia Hiskias fuerit Meſſias, & de ipſo dictæ ſint prophetiæ Ezech. XXIX, 21. & Mich. V, 3.) cum jam abunde abſumſerint eum. (hoc eſt: compotiti ſint bonis Meſſiæ, tempore Hiskiæ.) Dixit רב *Rabus:* non creatus eſt mundus, niſi propter Davidem. (*Gloſſa:* propter meritum juſtitiæ Davidis: quia docturus erat tot carmina & hymnos.) Samuel autem dixit: non propter alium, mundum creatum eſſe, niſi propter Moſen. (*Gloſſa:* quia recepturus erat Legem). R. *Johannes* dixit: eum creatum eſſe propter ſolum Meſſiam. Quod nomen habet Meſſias? Qui ſunt de domo שילא R. *Schilæ* (ſeu ſcholaſtici ejus.) Dixerunt שִׁילֹה *Schilo* eſſe nomen ejus: quia dicitur Gen. XLIX, v. 10. *Usquedum veniet Schilo.* Qui ſunt de domo R. ינאי *Jannai*, dixerunt: יִנּוֹן *Jinnun* eſſe nomen ejus: quia dicitur Pſal. LXXII, 17. *Sit nomen* ejus in ſeculum, ante ſolem יִנּוֹן *Jinnun*, ſeu *ſoboleſcet*, *nomen ejus* (*Gloſſa: Ante Solem,* h. e. priusquam Sol crearetur, nomen ejus fuit *Jinnun*. Et hoc ipſum unum ex illis erat, quæ ſubierunt animum, ut crearentur.) Qui ſunt de domo R. חנינא *Chaninæ*, dixerunt: חנינא Chanina, h. e. gratia, vel gratioſus, eſſe nomen ejus: quia dicitur Jerem. XVI, 13. *Quod non daturus ſum vobis* חנינה *Chanina*, h. e. *gratiam.* (*Gloſſa:* Quisque argute exponens inquirebat id, quod ſuo nomini ſimile erat.) Alioqui autem dicunt: *Menachem filius Hiskiæ*, eſt nomen ejus: quia dicitur Thren. I, v. 16. *Quia longe a me abeſt* מנחם *Menachem*, h. e. *conſolator*, *reficiens animam.* Rabbini autem dixerunt, Meſſiæ nomen eſſe חיוורא *Chivora*, h. e. *leproſus*, de domo Ribbi: quia dicitur Eſa. LIII, 4. *Certe morbos noſtros ipſe tulit, & dolores noſtros bajulavit, & nos reputavimus eum plagis affectum, percuſſum Dei & afflictum.* Dixit R. Nachman: Meſſias ſi ex vivis eſt, mei ſimilis eſt: quia dicitur Jerem. XXX, 21. *Et erit magnificus ejus ex ipſo, & dominator ejus, e medio ejus prodibit.* Dixit *Rabus:* Si ex vivis eſt, ut Magiſter noſter Hakkadoſch, ſeu ſanctus ille eſt. (*Gloſſa:* Si Meſſias ex

illis

illis ipſis eſt, qui jamjam vivunt, certum eſt, eum eſſe Magiſtrum noſtrum Hakkadoſch: quia tolerabat morbos & perfectus ſanctus erat:) Si ex mortuis eſt; ut Daniel vir deſideriorum, eſt. (*Gloſſa:* Si Meſſias ex illis eſt, qui jam ante mortui ſunt; fuit is Daniel, vir deſideriorum? quia judicatus erat per caſtigationes in fovea leonum, & ſanctus perfectus fuerat. Aliter ita exponitur: Ut magiſter noſter Hakkadoſch; quaſi diceret, ſi eſt idea aliqua & exemplar Meſſiæ inter vivos, illud eſt Magiſter noſter Hakkadoſch. Si autem illud exemplar Meſſiæ ſit mortuorum reſpectu; tum hic ipſe eſt, ut Daniel vir deſideriorum.) Dixit *R. Juda*, dixiſſe *Rabum:* Deus Opt. Max. excitaturus eſt Iſraëlitis Davidem alterum, qui regnaturus eſt ſuper illos: quia dicitur Jer. XXX, 9. *Et colent Dominum Deum noſtrum, & Davidem Regem ſuum, quem exſuſcitabo eis.* Non dicitur in præterito, *quem exſuſcitavit eis:* Sed, in futuro; *quem exſuſcitabo eis.* (Scilicet, ut ſignificetur, adhuc alium Davidem regem futurum eſſe.) Dixit R. *Papha* ad *Abai:* Atqui ſcribitur Ezech. XXXVII, 25. *Et David ſervus meus, princeps illis in ſeculum.* (Unde conſequi videtur, unum idemque eſſe Davidem.) Verum reſpondeo, hoc eodem modo intelligendum eſſe, ut Cæſar, & qui dimidiati, ſeu ex parte ſunt Cæſar. (*Gloſſa:* Ut Cæſar, & ſecundus ab eo: ſic David ille novus, rex eſt. Sicut ſcribitur Jerem. XXX, 9. *Et Davidem regem ſuum, quem exſuſcitabo.* Ezech. XXXVII, 25. *Et David ſervus meus*, ſcilicet ſecundus ab eo. Sicut ſcribitur, *princeps illis:* non autem ſcribitur, *rex*.) Sermonem argutum habuit R. שמלאי *Schamlai:* Quid eſt, quod ſcribitur Amos. V, 18. *Væ deſiderantibus diem Domini! Quid ad vos attinet dies Domini? Caligo is eſt, non lux.* Res hæc (cum Judæi æque atque Chriſtiani expectant Meſſiam,) ſimilis eſt gallo (qui refert Judaicam gentem,) & veſpertilioni, (qui refert Chriſtianorum gentem,) quorum uterque pariter expectabat lucem. Dicebat gallus ad veſpertilionem, ego expecto lucem, quia lux ad me proprie & ſingulariter pertinet. (*Gloſſa:* Nam ego habeo oculos, quibus videam, & evenit mihi, ut commodum percipiam ex luce. Sic Iſraëlitæ expectant redemtionem: quia dies Domini erit illis lux. Sed populi, quare expectant eam? (cum tamen illis ſit caligo, & non lux?) Tibi autem quid cum luce eſt negotii? Atque hoc ipſum eſt, quod dixit aliquis hæreticus ad R. *Abbu:* Quandonam venit Meſſias? Cui ille reſpondebat: Tunc, cum operirent tenebræ tui ſimiles. Eo autem regerente; his verbis omnino convitium dicis, & diras imprecaris; Reſpondebat R. Abbu: textus Scripturæ ſcribitur, Eſa. LX, 2. *Nam ecce tenebræ operient te, & caligo maxima, nationes: at ſuper te exorietur Dominus, & gloria ejus ſuper te apparebit.*

Tradi-

Traditio: eſt *fol. 99. 1. R. Elieſer* dicit: Dies Meſſiæ durabunt 40. annos: quia dicitur Pſal. XCV, 10. Quadraginta annos, אקוט *aſſumam ingenerationem.* (*Gloſſa:* אקוט ſignificat, *aſſumam Iſraëlitas, & regem illis præficiam:* ſignificatus נקטיה acceptionis. Quadraginta annos accipiam in generationem. In generationem parvam 40. annorum, &c.) R. *Eleaſar* filius Aſariæ dixit: Dies Meſſiæ durabunt 70. annos: quia dicitur Eſa. XXIII, v. 15. *Et erit die illo, & oblivioni tradetur Tyrus 70. annos, ſecundum dies regis* אחד *unius.* Quisnam eſt iſte rex מיוחד ſingulariter diſcretus, ſeu unicus? Dic, eum eſſe Meſſiam. *Ribbi* dixit: dies Meſſiæ durabunt tres generationes: quia dicitur Pſal. LXXII. 5. *Timebunt te cum Sole, & ante Lunam, generatione, generationibus.* (*Gloſſa:* Quaſi diceret; cum Meſſia, de quo ſcribitur, *ante Solem Jinnun nomen ejus.* Pſal. LXXII, 17. timebunt te Iſraëlitæ: & *ante Lunam;* hoc eſt, ante regnum domus Davidis, quod Lunæ comparatur. Sicut ſcribitur Pſal. LXXXIX, 35. *Ut Luna ſtabilietur perpetuo: ita etiam te timebunt generatione, generationibus.* דור *generatione*, hoc eſt, una: דורים *generationibus*, hoc eſt, duabus.) R, *Hillel* dixit: Iſraëlitas nullum habere, quem expectent, Meſſiam: (*Gloſſa:* Sed Deum ipſum per ſe regnaturum, & redemturum eſſe eos ſolum:) quia jam penitus abſumſerint eum, vivente Hiskia. Quo audito, dixit R. *Joſeph:* condona ipſi Domine ipſius (tantum peccatum, quod negaverit adventum Meſſiæ expectandum adhuc eſſe!) Hiskias quando vixit? ſcilicet in domo prima, (ſtante adhuc templo primo.) At ecce Zacharias vaticinabatur de templo ſecundo: (*Gloſſa*: Zacharias nihilominus vaticinatus eſt de Meſſia, ſub templo ſecundo: quia ſcribitur Zach. IX, 9. *Ecce rex tuus veniet tibi* &c. Hic autem non eſt Zacharias filius Jojadæ ſacerdotis, qui vaticinatus eſt ſub templo primo. Sed Zacharias filius Barachiæ, qui vixit ſub regno Darii;) & dixit: *Exulta valde Zijon, clange filia Jeruſalem. Ecce enim rex tuus veniet tibi juſtus, & ſalute præditus, pauper, & equitans ſuper aſino, & ſuper pullo, filio aſinorum.* Zachar. IX, 9. Traditio alia: R. *Elieſer* dicit: dies Meſſiæ durabunt 40. Scribitur hic: Deut. VIII, 3. *Et afflixit te, & fecit eſurire te, & cibavit te.* Et ſcribitur ibi Pſal. XC, 15. *Exhilara nos ſecundum dies, quibus afflixiſti nos, quibus vidimus malum*, (*Gloſſa:* hoc eſt, 40. annis, quot in deſerto miſeri egimus.) R. *Doſa* dicit: Dies Meſſiæ durabunt 400. annos. Scribitur hic, Gen. XV, 13. *Et ſervient illis, & affligent illos 400. annos.* Et ſcribitur ibi Pſal. XC, 15. *Exhilara nos, ſecundum dies, quibus afflixiſti nos. Ribbi* dicit: Dies Meſſiæ durabunt 365. annos, ſecundum numerum dierum Solis: quia dicitur Eſa. LXIII, 4. *Nam dies vindictæ in corde meo: annus redemtorum meorum venit.* Quid eſt, *dies vindictæ in corde meo?* Dixit R. *Johannes:* Cordi meo revelavi. (*Gloſſa:* quia non protuli verbum

verbum ex ore meo; quod membra mea poterant audire: ſed in corde meo erat abſconditum verbum anni redemtorum. Ut ſinguli dies, pro ſingulis annis, Num. XIV, 34. Ezech. IV, 6. ita hic, ſinguli anni pro ſingulis diebus.) R. *Simeon* filius Lakiſch dixit: ſenſum eſſe: cordi meo revelavi. Angelis miniſterii non revelavi,

Tradidit אבימי *Abimi* filius אבהו Abhu: dies Meſſiæ durabunt Iſraëlitis 7000. annos: quia dicitur. Eſa. LXII, 5. *Secundum gaudium ſponſi ſuper ſponſum: ita gaudebit ſuper te Dominus Deus tuus.* (*Gloſſa:* Secundum gaudium ſponſi: h. e. 7. dies conviviis: ſic gaudebit ſuper te 7. dies. Dies autem Dei ſunt 1000. annorum Pſal. XC.)

Dixit *R. Juda* dixiſſe *Samuelem:* Dies Meſſiæ totidem erunt, quos ipſe durabit, quot effluxerunt inde a die, quo creatus eſt mundus, usque in præſentem: quia dicitur Deut. XI, 21. *Ut dies Cœli ſuper terra.*

R. *Nachman* filius Iſaaci dixit: Tot dies eum duraturum eſſe: quot effluxerunt inde a Noacho, huc usque: quia dicitur Eſa. LIV, 9. *Ut aquæ Noachi iſtud mihi quod juravi.* In *Berachoth f. 34. 2.* idem repetitur.

Dixit R. *Chaia* filius Abæ, dixiſſe R. Johannem: Omnes Prophetæ non ſunt vaticinati bonum Iſraëlitis, niſi de diebus Meſſiæ: Sed de ſeculo futuro, *oculus non vidit, Deus, præter te, faciet præſtolandi ipſum.* Eſa. LXIV, 3. (*Gloſſa: oculus non vidit:* quia rei iſtius nullus eſt finis.) At diſſentit *Samuel*, qui dixit: Nihil intereſt inter ſeculum præſens, & dies Meſſiæ, niſi ſervitus regnorum duntaxat. Et dixit R. *Chaia* filius Abæ, dixiſſe Johannem: Omnes Prophetæ non vaticinati ſunt, niſi de dominis pœnitentiæ (hoc eſt, eis, in quos cadit pœnitentia:) at juſtos perfectos (eos, qui non opus habent agere pœnitentiam,) quod attinet; in eos quadrat illud: *Oculus non vidit, præter te.* Eſa. LXIV, 4. At diſſentit R. *Abhu*, quia dixit: quo loco conſiſtent domini pœnitentiæ, (ſeu in quos cadit pœnitentia,) ibi juſti non poterunt ſtare: (*Gloſſa:* quia creſcit vis eorum, in quos cadit pœnitentia: nam nulla creatura poterit conſiſtere coram illis:) quia dicitur Eſa. LVII, 19. *Pacem, pacem, remoto, & propinquo.* Scilicet, ei, qui ab initio remotus, poſtea autem propinquus eſt. (*Gloſſa:* qui remotus fuit procul a Deo, poſtea autem rediit ad eum per pœnitentiam. Et poſtea, pax propinquo. Ab initio juſtus perfectus: quia magna eſt vis eorum, in quos cadit pœnitentia.) Quid remotus? Remotus qui ab initio. Et quid propinquus? Propinquus, qui nunc eſt. R. *Johannes* autem dixit: *Remoto:* qui eſt remotus a peccato. (*Gloſſa:* omnibus diebus ſuis, ſeu toto vitæ ſuæ tempore: quia eſt juſtus perfectus.) *Propinquo:* qui eſt propinquus a peccato, & procul ſe removit ab eo.

Dixit R. *Chaia:* Prophetæ omnes non vaticinati ſunt, niſi de eo, qui filiam ſuam elocat diſcipulo Sapientis (h. e. Studioſo ſapientiæ, Philoſopho)

& cui commercium intercedit cum Studioſo ſapientiæ, & qui commoda ſubminiſtrat Studioſo ſapientiæ de ſuis facultatibus. Sed quid ipſis Studioſis ſapientiæ ſit eventurum, *oculus non vidit, præter te*, Eſa. LXIV, 4. Quid eſt, *oculus non vidit?* Reſpondit R. *Joſua* filius Levi: per hoc intelligi, vinum aſſervatum in uvis ipſius inde a 6. diebus primæ creationis. Idem repetitum in *Berachoth f. 34. 2. Reſch Lakiſch* dixit: per illud intelligi *Eden*, quem locum oculus a ſeculo non viderit. Et ſi dicas, vel objicias: Ubi ergo habitavit Adam? Reſpondeo: In horto, Gen. II, 8. Si autem dicas, per hortum illum intelligi Eden: reſpondeo negando; qua de cauſa etiam notanter dicendum erat, Gen. II, 10. *Et fluvius exibat ex Eden, ad irrigandum hortum*, (ut ſignificaretur Eden, ab horto illo eſſe diſtinguendum.) Quare conſequitur: hortum ſeorſim fuiſſe, & Eden ſeorſim.

In Tr. *Sanhedrin f. 91. 2.* R. Chasda collatis inter ſe duobus locis, in ſpeciem contrariis viſis, oppoſuit: Scribitur Eſa. XXIV, 23. *Et opprobrio afficietur Luna & pudefiet Sol:* (*Gloſſa:* quia Lucem non præbebit.) Et ſcribitur Eſa. XXX, 26. *Et erit lux Lunæ, ut Lux Solis; & Lux Solis ſepties major, ut Lux 7. dierum.* (*Gloſſa: ſepties ut lux 7. dierum.* 49. ut lux 7. dierum. Unde conſequitur, quod ſuperet lucem præſentem trecenties quadragies ter.) Reſpondeo, non eſſe contradictionem: Ibi, intelligendum eſt de Seculo futuro. (*Gloſſa: Et opprobrio afficietur Luna & pudefiet Sol:* quia non erit in hoc ſeculo, niſi ſplendor זוהר clariſſimæ lucis, & aſpectus Divinitatis.) Hic, intelligendum eſt, de diebus Meſſiæ; (*Gloſſa:* diebus Meſſiæ erit lux Lunæ, ut lux Lunæ.) Secundum *Samuelem* autem, qui dixit: Nihil intereſſe inter Seculum hoc præſens, & dies Meſſiæ, niſi ſervitus regnorum duntaxat, (*Gloſſa:* R. Samuel dixit: dies Meſſiæ nihil diverſi, habere a diebus præſentis Seculi,) quid eſt dicendum? Utrum illud intelligendum eſſe de Seculo futuro: nec tamen eſſe contradictionem: quia ibi Eſa. XXIV, 23. ſermo eſt de caſtris divinitatis: hic autem Eſa. XXX, 26. de caſtris juſtorum.

Sanhedrin f. 93. 1. Dixit R. Tanchum: Argutum ſermonem habuit filius *Kapparæ* in Siporio: Quid eſt quod ſcribitur Ruth. III, 17. *Sex hordei illa dedit mihi?* Quid eſt: Sex hordei? An dicendum, ſex hordei revera & proprie (h. e. ſex tantum grana hordei) dediſſe ei, eo ſignificari? Num moris fuerit Boaſo, dare donum ſex granorum hordei? Non ita: ſed ſex ſata, ſeu modii hordei erant. Et quid? Num moris fuerit mulieri tantum onus portare? Non ita: Sed nutu quodam ſignificare voluit ei, quod ſex ex ea prodituri eſſent filii, qui benedicendi eſſent 6. benedictionibus, ut 1. David. 2. Meſſias. 3. Daniel. 4. Hananias. 5. Miſaël. 6. Aſarias. (I.) David: quia ſcribitur 1. Sam. XVI, 18. *Et reſpondit unus ex pueris, & dixit: Ecce vidi filium Iſai Bethlehemitæ, (1) ſcientem pulſandi fides, & (2) potentem robore, & (3) virum bellicoſum, & (4) prudentem rei, (5) & virum formoſum,*

moſum, (6) *& Dominus eſt cum ipſo.* &c. (II.) Meſſias: quia ſcribitur Eſa. II, 2. *Et requieſcet ſuper eo Spiritus Domini*, (1) *Spiritus ſapientiæ &* (2) *intelligentiæ*, (3) *Spiritus conſilii &* (4) *virtutis*, (5) *Spiritus ſcientiæ &* (6) *timoris Domini.* Et ſcribitur *verſu.* 3. וַהֲרִיחוֹ *& odorari ejus in timore Domini.* Dixit R. Alexander: docere eo voluit, quod oneraverit eum Deus præceptis & caſtigationibus, inſtar lapidis molaris ((*Gloſſa:* ut vox הֲרִיחוֹ habeat ſignificatum רֵיחַיִם lapidis molaris.) *Raba* dixit: Quid eſt וַהֲרִיחוֹ *vaharicho.* Scilicet quod olfaciet hominem & judicat: (*Gloſſa:* & ſciat eum, qui reus eſt: quia dicitur; *non ſecundum aſpectum oculorum ſuorum judicabit; neque ſecundum auditum aurium ſuarum arguet.*
Ibid.

[*Succa f.* 52. 2. Per *4. fabros*, Zach. II, 3. dixit Rabbi Channa filius Biznæ, dixiſſe R. Simeonem Sanctum, intelligi 1. Meſſiam filium Davidis. 2. Meſſiam filium Joſephi. 3. Eliam. 4. Cohen Zedek, &c.]

Et vel ſaltem hoc modo, ſeu ſolo odoratu, tamen fiet quod dicitur v. 4. *Et judicabit in juſtitia pauperes.* Scilicet, opera actus odorandi:) quia ſcribitur v. 3. *Non ſecundum aſpectum oculorum ſuorum judicabit.* v. 4. *Et judicabit in juſtitia pauperes, & arguet in rectitudine manſuetos terræ.* בר כוזיבא Bar Coziba, h. e. filius mendacii, duos annos cum dimidio regnabat. (*Gloſſa:* ex regibus Herodis erat.) Dixerat ad Rabbinos; Ego ſum Meſſias. Cui illi regerebant: De Meſſia ſcribitur, quod odoretur & judicet. Videamus ergo nos, num (Bar Coziba) odoretur & judicet. Cum vidiſſent, eum non poſſe odorari & judicare, (h. e. ſaltem odoratu diſcernere probos ab improbis,) interfecerunt eum.

Sanhedrin f. 94. *1.* Eſa. IX, 6. לְםַרְבֵּה *amplitudini principatus & paci non eſt finis.* Dixit R. *Tanchum*, ſermonem argutum habuit filius Capparæ in Zipporia: Quare omnis litera Mem, quæ in medio dictionis eſt, aperta eſt; hoc autem Mem in voce לְםַרְבֵּה clauſum eſt? (*Gloſſa:* Mem, quod eſt in dictione לְםַרְבֵּה, clauſit: idcirco clauſum eſt: q. d. clauſa ſunt verba, quæ aſcenderunt in cogitationem, & non factum eſt. *Alia expoſitio:* Quia volebat Deus claudere afflictiones Iſraëlitarum: nam volebat eum facere Meſſiam. Doctor autem meus expoſuit: ideo, quia clauſum erat os Hiskiæ, & non dixerat canticum?) ſcilicet, ut ſignificetur eo, quod Deus voluerit Hiskiam facere Meſſiam; Sanheribum autem, Gogum Magogum. Dicebat: proprietas ſeu virtus judicii coram Deo Opt. Maximo: Domine mundi, ſi Davidem, regem Iſraëlis, qui dixit tot cantica & hymnos coram te, non feciſti Meſſiam: Hiskiamne? cui feciſti tot miracula, (*Gloſſa:* quia liberatus eſt a Sanheribo, & ſanatus eſt a morbo ſuo,) nec dixit canticum coram te, faceres Meſſiam? Propter hoc clauſum eſt Mem. Quo dicto ſtatim cœpit terra dicere coram eo: Domine mundi, ego dicam coram te canticum, pro

juſto illo, & fac eum Meſſiam. Incepit ergo dicere terra coram Deo: quia dicitur, Eſa. XXIV, 16. *Ex ora terræ cantica audivimus, deſiderium juſto*, &c. Dicebat princeps mundi, (*Gloſſa:* Angelus, in cujus poteſtatem totus mundus datus eſt; Domine mundi, fac voluntatem illius juſti. Exibat *filia vocis*, & dixit Ibid. *Secretum meum mihi*, *ſecretum meum mihi.* (*Gloſſa:* occulta mea ſunt, & ego ſcio, quare tardem.) Dicebat Propheta, Ibid. *Væ mihi:* ſcilicet, væ mihi, usque quo? (*Gloſſa:* Dixit Propheta, Væ, quando tandem veniet Meſſias?) Exivit *filia vocis*, & dixit: *Prævaricatores prævaricantur, & prævaricatione prævaricatorum prævaricantur.*

Item dixit *Raba*, eſtque, qui dicit, R. *Iſaac:* Meſſias tum demum veniet, quum veniunt deprædatores, & deprædatores deprædatorum. (*Gloſſa:* tum demum veniet, quum exſpoliati erunt oſores Iſraëlitarum, h. e. Iſraëlitæ odio digni, aliquot vicibus.) Eſa. XXI, 11. 12. *Onus* דומה *Duma, ad me clamat ex Seir, cuſtos quid ex nocte? Cuſtos quid ex nocte?* &c. Dixit *R. Johannes;* ille ipſe Angelus, qui præfectus eſt Spiritibus, vocatur Duma. (*Gloſſa:* Princeps Spirituum, apud quem deponuntur animæ. Et hoc ipſum eſt, *onus Dumæ.* Sic dixit Duma; ad me clamant Spiritus, ſuper negotiis Seiri Eſav, & dicit mihi, cuſtos quid ex nocte? Deus, qui ipſe eſt cuſtos, quid dicit ex exilio, quod eſt, ut nox?) Congregati erant omnes Spiritus apud Dumam, dicentes ei: *Cuſtos quid ex nocte?* (*Gloſſa:* Quid rei? Quando tandem eſt finis redemtionis e nocte iſta?) Cuſtos *quid* ex *nocte?* v. 12. *Dicebat cuſtos, venit mane! Et quoque nox; ſi quæretis, quærite, redite, venite.* (*Gloſſa: Venit mane?* legendum eſt per interrogationem. Sunt autem libri, in quibus non ſcribitur. Et conſentaneum eſt, dixiſſe eis principem ita; dixit cuſtos, Deus, *venit mane*, redemtio veniet, & quoque nox: ſed ab initio erit exilium multum. Poſtquam redimentur, & ædificabitur Sanctuarium ſecundum, denuo migrabunt in hoc præſens exilium. *Alia expoſitio: Et quoque nox;* impiis: Et ſic Chaldaica ejus interpretatio arguit, quæ ita habet: Eſt merces juſtis; eſt redemtio juſtis & eſt pœna impiis. *Si quæretis*, hoc eſt, ſi voletis redimi; *quærite*, h. e. petite ſeu implorate Dei miſericordiam. *Redite*, per pœnitentiam: *& venite*, ad redemtionem.)

Nidda f. 13. 2. Tradiderunt Rabbini: Proſelyti & ludentes cum pueris impediunt, quo minus citius veniat Meſſias, &c.

Peſachim f. 54. 1. Nedarim f. 39. 2. Traditio. Septem res creatæ ſunt prius, quam mundus. (1.) Lex. (2.) Pœnitentia. (3.) Hortus Eden. (4.) Gehenna. (5.) Thronus gloriæ. (6.) Domus Sanctuarii. Et (7.) Nomen Meſſiæ: quia ſcribitur, Pſal. LXXII, 17. *Erit nomen ejus in ſeculum: ante Solem* ינון *Jinnun, nomen ejus.*

Peſa-

Peſachim f. 54. 2. Tradiderunt Rabbini: Septem res latent homines, (1.) Dies mortis, (2.) dies conſolationis. (3.) Profunditas judicii. (4.) Quid in corde ſit alterius. (5.) Quonam lucrum captetur. (6.) Regnum Davidis (h. e. Meſſiæ;) quando rediturum ſit. Et (7.) regnum Perſiæ, quando occaſurum ſit.

Matth. I. verſ. 3.) Judas autem genuit Phares & Zaram ex Thamar &c.

Nazir f. 23. 1. Per, Prov. XVIII, 1. & *Deſiderium quæret ſeparatus*, intelligitur Loth, Gen. XIII, 11. Per, *Et in omni eſſentia revelabitur*, intelligitur, quod reveletur ignominia ejus in omnibus Synagogis & Scholis. Quare tradidimus: Ammonita & Moabita prohibentur a communione, prohibitione perpetua. Dixit *Ula:* Thamar (de qua Matth. I, v. 3.) Thamar ſcortata eſt: (*Gloſſa:* ex intentione ſervandi præcepti Dei hoc fecit, ut conſervaret ſemen, Gen. XXXVIII, 14.) exorti ſunt ex ea reges, (David, & ejus poſteri,) & Prophetæ, Eſaias, Daniel, &c. Zimri ſcortatus eſt, (ex intentione peccandi,) Num. XXV, 14. & ceciderunt ejus cauſa tot myriades ex Iſraëlitis, Dixit R. Nachman: Longe majoris momenti habendum eſt peccatum, ſi quis peccet ex intentione peccandi; quam illa virtus, ſi quis ſervet præceptum, id non ex intentione ſervandi illud, ſeu ejus ipſius cauſa.

Megilla f. 10. 2. Dixit R. *Levi:* Verbum hoc traditum eſt in manus noſtras, a patribus noſtris: Amoz patrem Eſaiæ, Eſa. I, 1. & Amaziam Regem, fratres fuiſſe. Et quid ſignificare nobis vult? Ut id, quod dixit R. Samuel filius Nachmani, dixiſſe R. *Jonathanem:* Quæcunque ſponſa verecunda eſt in domo ſoceri ſui, ea meretur, ut ex ea prodeant reges & prophetæ. Unde nobis hoc probatur? Ex Thamar. Quia ſcribitur Gen. XXXVIII, 15. *Et vidit eam Juda, & habuit eam pro ſcorto: quia texerat faciem ſuam.* Ideone, quia jam demum faciem ſuam tegebat, illud dicitur, quod habuerit eam pro ſcorto? Non certe: ſed quia jam antea, cum adhuc eſſet in domo ſoceri ſui, texerat faciem ſuam: ita ut Judas de facie eam non eſſet: & ob hanc verecundiam merita eſt, ut prodierint ex ea Reges & Prophetæ. Reges; ex Davide: Prophetæ; ut Eſaias.

Sota f. 10. 1. Gen. XXXVIII, 14. *Et ſedit in oſtio* עֵינַיִם *oculorum.* Dixit R. *Alexander:* doceri eo, quod Thamar iverit, & ſederit in janua Abrahami patris noſtri: ſcilicet loco, in quem omnes oculi intuentur, ut eum videant. R. Chanina autem ait, dixiſſe *Rabum:* Eſſe locum, cujus nomen fuerit עֵינַיִם *Enajim.* Joſ. XV, 34. R. *Samuel* filius Nachmani dixit: Ideo locum illum ita vocari: quia Thamar dederit עינים oculos, verbis ſuis, (*Gloſſa:* exemplar & januam permiſſionis dederit ſeipſam; non futurum eſſe peccatum, ſi ſecum congrederetur.) Quum petebat Judas ab ea,

ut ſibi copiam ſui faceret; his verbis eam compellabat: Forte tu gentilis fœmina es? Illa reſpondente; proſelyta ſum, (*Gloſſa:* non colo idola; & digna ſum, cum qua congrediaris:) dicebat Judas; forte uxor alterius es? Illa reſpondente; Cælebs ſum, (adeoque permiſſa cuilibet in matrimonium: pergebat Judas dicere; forte recepit in ſe pater tuus pro te ſponſalia, (te jam alii in ſponſam promiſerat,) teque alii jam deſpondit? Reſpondebat: orphana ſum. Denique dicente Juda: Forte immunda es? Reſpondebat: munda ſum. (*Gloſſa:* Non laboro menſtruo) &c. Paulo poſt *fol.10.2.* Gen. XXXVIII, 25. *Ipſa* מוצאת (Talm. exponit) *inveniebatur.* Pro eo dicendum fuiſſet: Ipſa מתוצאת quod ſignificaret, ipſam invitam eductam fuiſſe: Nunc autem, quia dicitur מוצאת, ſignificare voluit, quod vox ea habeat ſignificationem מציאה inventionis. Dixit R. *Elieſer;* ſignificari ea voce; quod poſtquam inventa eſſent ſigna ejus, (*Gloſſa:* ſigillum, fila & baculus,) venerit סמאל Sammaël, dæmon ita dictus, & procul amoverit ea; (*Gloſſa:* ut Thamar combureretur, ne prodiret ex ea David,) veniſſe autem Angelum Gabrielem, iterumque ea propius admoviſſe. Atque hoc ipſum eſt, quod ſcribitur Pſal. LVI, 1. *Præcentori ſuper columba multa* רחוקים *longinquorum, Davidis aureolum.* (*Gloſſa:* Propter negotium הרחקה remotionis: quia ſigna Thamaris facta erant רחוקים longius remota.) Dixit *R. Johannes:* Voce רחוקים ſignificari; quod ea hora, qua ſigna Thamaris longius remota erant, facta fuerit ut columba muta. Davidis מכתם *aureolum:* ea voce ſignificari, quod prodierit ex Thamare David, qui fuerit מך *manſuetus, ſeu humilis,* & תם integer ad omnem rem. *Alia expoſ.* מכתם *Michtam:* quia מכתו vulnus ejus, nempe Davidis, erat תמה integrum, (*Gloſſa:* vulnus ejus, h.e. locus circumciſionis, qui conveniebat vulneri, erat integer & perfectus) quia ipſa ſua nativitate, jam circumciſus editus erat in hanc lucem. *Alia expoſitio: Michtam:* ſicut David in parvo ſeu vili ſtatu ſuo (*Gloſſa:* antequam rex eſſet,) ſeſe humiliaverit, & pro parvo habuerat coram eo, qui ſe major erat: ita etiam talem ſe gerebat in magno, ſeu honoratiſſimo ſtatu ſuo. (*Gloſſa:* poſtquam rex factus eſt. Et ſenſus vocis *Michtam* eſt, quod fuit תמה מכתו integra humilitas ejus, ab initio usque ad finem ipſius; non defecit modeſtia ejus, neque mutata eſt.) Gen. XXXVIII, 25. *Et ipſa miſit ad ſocerum ſuum, dicendo: Viro, ad quem hæc pertinent, ego gravida ſum,* (*Gloſſa:* ipſa miſit aliquem, qui diceret; *Viro, ad quem iſta pertinent:* non autem miſit ad eum, qui diceret; *& a te ego gravida facta ſum, & ecce ſigna hæc tua.*) Et ſtupor ſeu admiratio erat ei dicendo, (*Gloſſa:* legato, *dic illi, quod ex eo gravida ſum, & iſta ſunt ſigna.* Cavens ſcilicet, ne publice eum in ruborem daret, & ignominiæ exponeret.) Dixit *R. Zutra,* filius Tobiæ, dixiſſe

Rabum,

Rabum, verbis Rabi: Alii autem tribuunt hoc dictum R. *Channæ* filio Biznæ, dixiſſe R. *Simeonem Sanctum:* Alii etiam dicunt R. *Johannem* id dixiſſe, nomine R. Simeonis filii Jochai: *præſtat homini, ut projiciat ſeipſum in fornacem igneam, quam ut publice pudore afficiat faciem ſocii ſui.* Unde nobis hoc probatur? Ex exemplo Thamaris Gen. XXXVIII, 25. *Agnoſce quæſo.* (*Gloſſa:* Etiamſi educerent eam, ad combuſtionem, tamen non dicebat illis; cum Juda congreſſa ſum; ex eo gravida facta ſum. Et quamvis ipſe confeſſus ſit, tamen hoc ipſe a ſeipſo confitebatur.) Eadem leguntur in *Berachoth f. 43. 2. Kethuvoth f. 67. 2. Bava Mezia f. 59. 1.* Dixit *R. Chama* filius R. Chaninæ: Per, *agnoſce*, nuncius afferebatur Jacobo patri Joſephi, rei qua ipſe dolore afficiebatur. Per, *agnoſce*, annunciabatur Judæ. Prius; quia dicitur Gen. XXXVII, 32. *Agnoſce* נָא *quæſo, num tunica filii tui ſit.* Poſterius; quia dicitur, Gen. XXXVIII, 25. *Agnoſe* נָא *quæſo, cujusnam,* &c.? Dictio נא *Na* nihil aliud ſignificat, quam petitionem. Dixit ſcilicet Thamar ad Judam: quæſo te, agnoſce faciem Creatoris tui, & ne abſcondas oculos tuos a me: v. 26. *Et agnovit Juda, & dixit: Juſtior eſt me.* Hoc ipſum eſt, quod dixit R. Chanina filius Biznæ, dixiſſe R. Simeonem Sanctum: quia יוֹסֵף Joſeph ſanctificavit nomen Dei clam, meritus eſt, ut ei adderetur litera una de nomine Dei Opt. Max. יהוה: quia ſcribitur Pſal. LXXXI, 6. *Teſtimonium* בִּיהוֹסֵף *in Jehoſeph poſuit eum.* Quia יְהוּדָה Judas ſanctificavit nomen Dei palam, meritus eſt, ut vocaretur totus de nomine Dei Opt. Max. יהוה, Poſtquam Judas confeſſus eſſet & dixiſſet Gen. XXXVIII, 26. *Juſtior eſt me;* exivit filia vocis, (ſeu vox cœlitus audita eſt,) & dixit: Tu liberaſti Thamarem & duos filios ejus ex igne. Ut vivis, (per vitam tuam juro;) ſancte tibi promitto, me liberaturum per meritum tuum tres poſterorum tuorum ex igne. Quinam illi ſunt? Chananias, Miſael & Azarias: Dan. III. Unde Judas ſciverat, Thamarem a ſe eſſe imprægnatam, cum ſuſpicari poſſet, forte alios etiam cum eo congreſſos fuiſſe, ut diceret, Gen. XXXVIII, 26. *Juſtior eſt me?* Scilicet egreſſa filia vocis dixerat, Ex me prodierunt occulta. (*Gloſſa:* Res ſecretæ, quæ decretæ ſunt coram Deo; quod prodibunt ex ea reges. Impoſſibile autem erat, ut prodirent ex alio, præter Judam: quia ſcribitur Gen. XLIX. *Catulus leonis Juda,* &c.) Gen. XXXVIII, 26. *Et non addidit cognoſcere eam.* Dixit *Samuel* ſenex, ſocer R. Samuelis filii R. Immi, nomine R. Samuelis filii Immi; ſignificari his verbis, quod, cum cognoſceret de ea, eam juſtam eſſe, & ex intentione glorificandi Dei nomen hoc feciſſe, poſtea non deſtiterit ab ea. Scribitur hic, *Et non addidit amplius cognoſcere eam.* Et ſcribitur ibi, Deut. V, v. 22. *Vox magna, & non addidit.*

Matth.

Matth I, v.5.) Salmoe genuit Boos & Rachab; Boos autem genuit Obed ex Ruth &c.

Zevachim f. 116. 1. Meretrix Rahab (de qua Matth. I, 5.) dixit Joſ. II, 10. *Quia audivimus, quod Dominus areſecerit aquam maris algoſi.* Quid cauſæ eſt, quod ibi Joſ. V, 1. *Et non ſtetit amplius Spiritus in viro?* Scilicet ſignificare voluit, quæ ſi vel etiam arrigere vellent membrum ſuum virile ad congreſſum, tamen non riguerit, nec arrigere potuerint. Unde autem illa hoc ſciebat? Quia dixit, *Mar*, (Doctor aliquis Talmudicus;) Nullum fuiſſe, principem & ducem, qui non congreſſus fuerit cum Rachab meretrice. Dictum perhibetur: 10. annos natam fuiſſe Rachab meretricem tum, cum exibant Iſraëlitæ ex Ægypto: Scortatam autem fuiſſe 40. annos, quos exegerunt Iſraëlitæ, in deſerto, & proſelytam factam fuiſſe poſt quinquageſimum annum ætatis. Dixerat ea: Condonet mihi Deus mea peccata, pro mercede funis, feneſtræ & lini. (*Gloſſa:* Traditur: ita eam dixiſſe; Domine mundi, per tria peccavi; per tria fiat condonatio. Per funem, & linum & feneſtram. Nam adulteri aſcendebant ad eum funibus, via feneſtræ, & deſcendebant, & quoque abſcondebat eos in linis ligni, & per ea ipſa tria, merita eſt, liberando legatos.)

Megilla f. 14. 2. Regeſſit R. עינא *Ina* ſenex R. Nachmano: Octo Prophetæ, iique ſacerdotes exiverunt, (orti ſunt) a Rachab meretrice. Et hi ſunt illi. 1. Neria. 2. Baruch. 3. Seraja. 4. Machasja. 5. Jeremias, 6. Hilkia. 7. Chananel. Et 8. Sallura. R. Juda dicit: Etiam Huldam Prophetiſſam ex nepotibus, ſeu poſteris Rahab meretricis ortam fuiſſe. Scribitur hic (2. Reg. XXII, 14.) Filii תקוה *Tikva.* Et ſcribitur ibi, (Joh. II, v. 18.) *funiculum* תִּקְוַת *Tikvath,* h. e. *dibaphi fili.* Cui dixit, Ina ſenex; aliqui autem dixerunt, urna nigra: (*Gloſſa*: hoc eſt, Rabbinus aliquis brevis, craſſus & niger:) ex meo, & ex tuo deſignetur prælectio. (*Gloſſa:* quaſi diceret; per me, & per te clare exprimatur veritas hujus rei; hoc, aut illud fuit.) Quia Joſua Rahab meretricem in uxorem duxit: Num autem Joſuæ ſemen fuit? Atqui ſcribitur 1. Chron. VII, 27. *Nun filius ejus, Joſua filius ejus* (*Gloſſa:* Tribus Ephraimi genealogiam recenſet Scriptura, usque ad Joſuam: a Joſua autem & deinceps, neminem recenſet. Reſpondeo: Joſuam quidem nullos habuiſſe filios, habuiſſe autem eum filias. Extra controverſiam & de Jeremia & Chananele, eos eſſe Prophetas; de quibus expreſſe illud enunciatur Jer. XXXII, 7. Item de Baruch (cap. XXXVI, 18.) & Seraja, cap. LI, 59. (*Gloſſa:* invenimus autem de diſcipulis Prophetarum, quod fuerint Prophetæ, 2. *Reg. II, 15.*) Sed de Patribus illorum Neria, Machasja, &c. Unde nobis autem conſtat, eos fuiſſe Prophetas? ſcilicet ſecundum

dum id, quod eſt Ulæ: quia dixit *Ula;* ubicunque commemoratur nomen alicujus, & nomen Patris ejus, inter Prophetas, certum eſt, eum eſſe Prophetam filium Prophetæ. Ubi autem commemoratur nomen alicujus, omiſſo nomine patris ejus, certum eſt, eum eſſe Prophetam, ſed non filium Prophetæ. Ubi nomen alicujus, & nomen urbis ejus nominatim exprimitur, certum eſt, eum ex illa urbe eſſe oriundum. Ubi autem nomen alicujus exprimitur, omiſſo nomine urbis ejus, certum eſt, eum Hieroſolymis natum eſſe. In *Miſchnica traditione* traditur: Cujuscunque opera, & opus patris ejus clauſa ſunt, (vel, non definite expreſſa) & ſigillatim tibi aliquid, de uno illorum Scriptura enunciat, id fit in laudem; ut Zephan. I, 1. *Verbum Domini, quod fuit ad Zephaniam, filium Cuſchi, filium Gedaliæ.* Certum eſt, quod hic ſit juſtus, filius juſti. Cujuscunque autem ſigillatim tibi mentionem facit Scriptura, de uno illorum, id fit in vituperium: ut Jerem. XLI, 1. *Et fuit in menſe ſeptimo, venit Iſmaël, filius Nethaniæ, filius Eliſamæ.* Certum eſt, eum eſſe impium, filium impii. Dixit R. Nachman; Malachias eſt Mordechai. Quare autem vocatur nomen ejus מלאכי *Maleachi?* Quia fuit ſecundarius לַמֶּלֶךְ regi, (Secundus a rege.) Eſter. X, 3. Regero ego: Baruch filius Neriæ & Seraja filius Maaschiæ, & Daniel, & Modechai, Bilſan & Haggai, Zacharias & Malachias; omnes illi prophetarunt in anno ſecundo Darii. Reſponſio: *Traditio* eſt; Dixit R. Joſua filius Korchæ: Malachiam eſſe Eſram, Sapientes autem; Malachiam eſſe nomen ejus. Dixit R. *Nachman:* Opinio fert, ſecundum eum, qui dixit; Malachiam eſſe Eſram: quia ſcribitur in prophetiis Malachiæ, Eſter. II, 11. *Prævaricatus eſt Juda, & abominatio facta eſt in Iſraël, & Hieroſolyma; quia profanavit Juda Sanctum Domini, quem dilexit, & ambit filiam Dei peregrini.* Quis autem ſeparavit uxores peregrinas? Eſra, quia ſcribitur, Eſr. X, 2. *Et reſpondit Schechanias, filius Jehiel, ex filiis Elam, & dixit ad Eſram: nos deliquimus in Deum veſtrum, & collocavimus uxores peregrinas.* Tradiderunt *Rabbini:* Quatuor mulieres fuerunt in mundo. 1. Sara. 2. Abigail. 3. Rachab & 4. Eſter. Secundum eum autem, qui dixit Eſteram ſub fulvam fuiſſe, ille excipit Eſteram, & includit Vaſti. Tradiderunt *Rabbini:* Rachab, nomine ſuo audito, ad fornicationem irritavit. (*Gloſſa:* Si quis commemoret nomen ejus, trahitur libidine ſcortationis; Jaël, voce ſua; Abigail, memoria ſui; Michal, aſpectu ſui.) Dixit *R. Iſaac:* Quicunque dicit, Rachab, Rachab, ſtatim pruritum ſentit, & afficitur fluxu ſeminis. Cui dicebat R. Nachman: Ego dico, Rachab, & nihil afficior. Cui ille reſpondebat: Ego hoc intelligo de eo, qui ſcit eam, & diſcrete novit eam.

Berachoth f. 7. 2. Quare vocata eſt רוּת Ruth? Reſpondit R. Johannes? quia merita eſt, ut ex ea egrederetur David, qui רִוָּהוּ inebriavit Deum Opt. Max. canticis & hymnis.

Sota f. 47. 1. Dixit R. Chanina: Propter 42. oblationes, quas obtulit Balak ex Moab Num. XXIII, 1. &c. abſorpti ſunt 42. pueri ex Iſraël, 2. Reg. II, v. 24. Itane? Atqui dixit *R. Juda*, dixiſſe Rabum: Semper ſtudeat homo in Lege, & in rebus præcepto debitis; ſi maxime id non fiat לשמה, nomine ejus ipſius, (ſed alius reſpectus) cauſa. Nam mediante eo, quod non fit ejus ipſius cauſa, devenit tandem eo, ut faciat id ejus ipſius cauſa. Ex mercede enim 42. oblationum, quas obtulit Balak Rex Moab, meritus eſt, ut oriretur ex eo Ruth, ex qua ortus eſt Salomo, de quo ſcribitur 1. Reg. III, v. 4. *Mille holocauſta offerebat Salomo.* Et dixit *R. Joſe* filius Chuni; Ruth filia Eglonis, filii Balaki fuit.

Matth. I, v. 11.) Joſias genuit Jechoniam & fratres ejus &c.

Joſias dicitur genuiſſe Jechoniam. De quo ſcribitur in *Horajoth f. 11. 2.* & *Kerithuth f. 77.* (Baſileenſ. editio, f. 5. 2.) Jehoachazum unxerunt, propter Jehojakimum: quia hic illo erat natu major, adeoque ad regnum dignior videri poterat. Quid autem? Num hic illum ætate anteceſſerit? Atqui ſcribitur 1. Chron. III, 15. *Et filii Joſiæ, primogenitus Johannes, & ſecundus Jojakim, & tertius Zedekias, & quartus Sallum.* Dixit autem R. *Johannes:* Sallum hunc, eundem eſſe cum Zedekia; Johannem, eundem cum Jehoachaſo. Omnino ergo Jehojakim eſt natu maximus eorum. Quare autem Johannem vocavit primogenitum? ſcilicet, quia regnaverat primus in ordine. Et quid? Num regnent minores natu, ante natu maximum? Atqui ſcribitur 2. Chron. XXI, 3. *Et regnum dedit Joramo: quia ipſe erat primogenitus?* Reſpondeo; Joramum impleviſſe locum patrum ſuorum; (*Gloſſa:* Nam dum ad huc erat juſtus, implebat locum patrum ſuorum, poſtea autem degeneravit;) Jehojakimum autem non impleviſſe locum patrum ſuorum. Quomodo dicere potuit Doctor Talmudicus, Sallum hunc eumdem eſſe cum Zedekia; Johannem cum Jehoachaſo; cum tamen ſinguli ſigillatim enumerentur, & ſcribatur, *& tertius, & quartus,* v. 15.? Quid *tertius?* Tertius ſcilicet reſpectu filiorum ſeu natu. Quid *quartus?* Quartus ſcilicet reſpectu regni, ſeu quartus in ordine regnavit. Quia ab initio regnavit Jehoachaz, poſtea autem Johojakim, poſtea autem Jechonia, poſtea autem Zedekias. *Schekalim f. 9. 1.* Tradiderunt *Rabbini:* Eundem eſſe Sallum & Zedekiam. Quare autem vocatum eſt nomen ejus שַׁלֻּום *Sallum?* Quia erat מְשׁוּלָּם perfectus in operibus ſuis. (*Gloſſa:* quia juſtus perfectus erat, præditus bonis operibus.) Nam dicunt

Sal-

Sallum vocatum eſſe: quia שלמה perfectum, vel ad finem perductum erat regnum domus Davidis in diebus ejus. Quodnam autem erat nomen ejus? Matthanias erat nomen ejus: quia dicitur 2. Reg. XXIV, 17 *Et regem fecit rex Babyloniæ Matthaniam patruum ejus, pro eo, & convertit nomen ejus in nomen Zedekiæ.* Dixerat Nebucadnezar ad illum יָהּ יַצְדִּיק Dominus juſtificet ſuper te judicium, ſi rebellaveris in me: quia dicitur Jer. LII, v. 11. *Et adduxit eum in Babyloniam.* Et ſcribitur, 2. Chron. XXXVI, 12. *Et etiam in regem Nebucadnezarem rebellavit, qui adjuraverat eum per Deum.*

Matth. I, v. 12.) Jechonias genuit Sealthielem &c.

Sanhedrin f. 37. 2. Dixit R. *Juda;* exilium tria expiat, ſcilicet pœnam gladii bellici, famis & peſtilentiæ: quia dicitur Jer. XXI, 9. *Sic dixit Dominus, manens in urbe hac, morietur gladio, fame, & peſtilentia: & qui exit & deficiet ad Chaldæos, obſidentes vos, vivet, & erit ei anima ipſius in prædam.* R. *Johannes* dicit: Exilium expiat omnia: quia dicitur Jer. XXII, 30. *Scribite virum iſtum ſolitarium, virum, cui non ſuccedet proſpere in diebus ſuis: quia non proſperabitur vir ex ſemine ejus, ſedens ſuper throno David, & dominans amplius Judæ.* Poſtquam autem in exilium iviſſet, ſcribitur, 1. Chron. III, 17. *Et filii* Jechoniæ אַסִּיר *Aſſir* שְׁאַלְתִּיאֵל *Sealthiel filius ejus.* (In edit. Baſileenſi ſcribitur, *Aſſir filius ejus,* &c. Sed in Amſtelod. בְּנוֹ *filius ejus,* omiſſum eſt. In utroque exemplari, pro שְׁאַלְתִּיאֵל *Sealthiel,* ſcribitur שלתיאל *Salathiel.*) Scilicet dictus erat (Sealthiel,) אַסִּיר *Aſſir:* quia conceperat eum mater ejus in domo האסורין vinctorum (h. e. in carcere.) שלתיאל *Salathiel* autem dictus erat: quia שְׁתָלוֹ אֵל plantaverat eum *Deus.* Nam non ſecundum morem eorum qui plantantur (h. e. non ordinario modo naſcendi,) perhibent eum natum eſſe. Traditione enim edoctus ſum, quod fœmina non concipiat, ſi vir ſtans cum ea ſtante rem habeat. Mater autem Salathielis dicitur eum concepiſſe ex marito ſtante (*Gloſſa:* Nam carcer, quo ambo erant concluſi, tam anguſtus, erat, ut ſpatium cubandi non pateretur.) *Alia expoſitio:* שלתיאל *Salathiel* dictus erat: quia נשאל rogatus erat אל Deus, propter exſecrationem ſuam irritam reddendam. (*Gloſſa:* ut Deus ſolveret illi decretum, quod juraverat, non fore ei filium, Jerem. XXII, 30. Et ſolutum ſeu retractatum fuiſſe cœlitus juramentum illud.) זְרוּבָּבֶל *Zerubbabel,* dictus erat: quia נזרע ſatus erat in בָּבֶל Babele. Quodnam autem erat nomen ejus? Nehemias filius Chabaliæ erat nomen ejus.

Matth. I, v. 18.) *At JEſu Chriſti generatio hæc erat: deſponſata enim matre ejus Maria Joſeph* &c.

Maria dicitur hic *deſponſata eſſe Joſepho;* & v. 20. vocatur *uxor Joſephi.* Ad quæ verba *Druſius* in præteritis varia notat, de ſponſalium & matrimonii jure apud Judæos, ex aliis Judæorum libris; quæ tamen omnia derivata ſunt ex Talmude; imprimis Tractatu *Kidduſchin*, ſeu de Sponſalibus, in quo ſtatim ab initio in Miſchna ita (*fol. 2. 1.*) traditur: Mulier acquiritur ſuo marito, tribus modis. Ipſa autem acquirit ſeipſam, ut penes ſe ſit poteſtas nubendi alteri viro, duabus rationibus. *Illa* acquiritur 1.) argento, ſeu pecunia. 2.) inſtrumento matrimoniali ſcripto. Et 3.) coitu. 1. *Argento;* domus ſeu Schola *Schammai* dicunt; Mulierem a viro acquiri dato denario, & re, quæ æquivalet denario. Domus autem *Hillelis* dicunt; eam acquiri, data ſaltem Pruta, ſeu numo minuto, & eo, quod æquivalet minuto. Quantus autem eſt minutus nummus? Pars una ex octo partibus aſſarii Italici. *Ipſa* autem acquirit ſeipſam (1) libello repudii, a marito accepto. Et (2) morte mariti. Apud Judæos vir mulierque inter ſe deſpondebantur actu, qui ab ipſis vocatur קִדּוּשִׁין, quaſi dicas, *conſecrationes*, vel אֵלוּסִין *Sponſalia*, ſuntque de futuro aliquando matrimonio; unde interdum hoc fiebat, adhuc utraque parte in juniore, ætate conſtituta, adeoque diu ante nuptias initas: Talia autem Sponſalia certo modo erant ſolennia, & publica, coram teſtibus, data arrha, &c. fieri ſolito. Qua in parte differebant ab eis Sponſalibus, quæ dicebantur שִׁדּוּכִין, & fiebant privatim, opera proxenetæ, partes inter ſe matrimonio copulandas conciliantis: paulo ante nuptias initas actus deſpondendi vocabatur לְקוּחִין *acceptiones*, item נִשּׂוּאִין *ductiones*, cum quis ſponſam ſuam ducebat uxorem, actu conſecrationis nuptiarum inito ſub חוּפָּה ſeu thalamo: quem ſequebatur הַכְנָסָה introductio uxoris in domum.

MATTHÆI CAP. II.

verſ. 1.) *At Jeſu nato in Bethlehem Jehudæ in diebus Herodis Regis* &c.

De *Herode* Rege leguntur præ aliis ἀξιομνημόνευτα, ſequentia.

Bava Bathra f. 3. 2. Ad id, quod dicebatur בבא בוטא *Baba Buta* conſilium dediſſe Herodi de deſtruenda domo Sanctuarii, poſtea ſcribitur: Et Baba Buta quomodo dederit conſilium Herodi ad deſtruendum domum Sanctuarii? Atqui dixit R. *Chasda*, ne deſtruat vir Synagogam, donec ædificarint Synagogam aliam. Si vis, dicam, ideo id conſilium ei dediſſe; quia videbat ſciſſuram in ea: Aut, ſi malis, dicam: regnum, ſeu regiam poteſtatem, diverſum facere: quia eam non pœnitet ſententiæ, regio decreto ſemel edito

edito. Nam dixit *Samuel;* ſi dixerit regia poteſtas, transferam montes; transfert montes, nec pœnitet eum ſententiæ, ut eam mutet. Herodes ſervus domus Haſmonæorum injiciebat oculos ſuos in aliquam puellam (aulicam.) Die quodam audiebat idem ille vir filiam vocis (ſeu vocem cœlitus editam) dicere: quicunque ſervus jam rebellaverit, proſperos habebit ſucceſſus. Quare ſurrexit, occiſis omnibus herilem poteſtatem in ſe habentibus, relicta ſuperſtite ſola illa puella. Quæ cum vidiſſet, quod ſe vellet ducere uxorem, aſcendebat in tectum, & edita voce clamabat: Quicunque venit & dixit; e domo Chaſmonæorum venio, ſeu ortum habeo, eſt ſervus: quia nemo ex illorum familia ſuperſtes eſt relictus, præter me ſolam. Deinde puellam illam e tecto in terram delapſam, ſumtam Herodes abſcondebat 7. annos in melle. Sunt, qui dicunt, eum cum illa congreſſum eſſe: probant hoc ex verbis: ecce, *quia abſcondebat eam*, quod eum in finem putant ab eo factum eſſe, ut ea uteretur ad ſuam libidinem. Qui autem negant, eum cum illa congreſſum; hic *quod abſconderit eam*, ideo factum, putant, ut dicerent: eum filiam regis duxiſſe uxorem. Dixerat; Quis eſt, qui argute interpretatur locum illum Deut. XVII, 15. *E medio fratrum tuorum pones ſuper te regem.* (Reſpondente aliquo:) Rabbinos ita interpretari: ſurrexit Herodes, & occidit omnes Rabbinos, ſolo relicto ſuperſtite Baba filio Butæ, ut ab eo caperet conſilium. Circumdabat oculos ejus corona facta ex ſetis erinaceis, perforante ſeu pungente oculos ejus. Die quodam veniens, ſedebat coram Baba filio Butæ, hic verbis eum affatus: Doctor, videris mihi malus ſervus. Quid fecit? Dixit ei, quid faciam ei? Reſpondente aliquo iſti Rabbino: Doctor, maledicamus ei. Regerebat ei Baba filius Butæ: *Etiam in animo tuo ne maledicas regi.* Eccleſ. X, 20. Altero dicente: at hic non eſt rex; Reſpondebat Baba; dummodo ſit dives e vulgo. De tali tamen etiam ſcribitur; *Et in conclavibus cubilis tui ne maledicas diviti.* Et ſi ſaltem fuerit princeps, tamen de eo ſcribitur, *Et principi in populo tuo, ne maledicas.* Exod. XXII, 28. Altero regerente; hoc intelligendum eſſe de tali principe, qui facit opus populi tui. At iſte (Herodes,) non facit opus populi tui: Reſpondebat ei Baba; Metuo ab eo. Altero regerente: at nemo adeſt, qui abeat indicatum ei: Nam ego, & tu ſoli confidemus. Reſpondebat ei Baba; ſcribitur, *Quia avis cœli provehet vocem: & præditus alis, indicabit verbum* Eccl. X, 20. Dicebat Herodes ad Babam: Ego ipſe, ſi ſciviſſem, quod Rabbini adeo luceant, non occidiſſem eos. Nunc (*Gloſſa:* nihilominus ego & tu Miſchnam tractamus hic ſeu ſtudemus, & nemo audit,) quod remedium eſt iſti viro? (Hoc eſt quomodo ego Herodes in integrum reſtitui, ſeu reparari poſſum?) Cui ille reſpondebat: Ille extinxit (h. e. quia tu extinxiſti,) lucem mundi: nam ſcribitur

 bitur

bitur Prov. VI, 23. *Quia lucerna eſt præceptum, & lex, lux:* ergo eat & ſtudeat (h. e. tu ergo eas & ſtudeas) in luce mundi: quia ſcribitur, Eſa. II, 2. וְנָהֲרוּ *Et ſplendebunt apud eum omnes gentes.* Sunt, qui dicunt; ſic eum dixiſſe illi: Ipſe excœcavit (h. e. tu excœcaſti) oculum mundi: quia ſcribitur, Num. XV, 24. *Et erit, ſi ab oculis excæcatus* &c. Ergo eat & ſtudeat, (h. e. ergo eas & ſtudeas) in oculo mundi: h. e. ſtudeas reparare templum Dei:) nam ſcribitur, *Ecce ego profano Sanctuarium meum, excellentiam fortitudinis veſtræ, deſiderium oculorum veſtrorum.* Ezech. XXIV, 21. Quo audito, Herodes dicebat Butæ: Metuo a regno Romanorum. Cui ille reſpondebat: mitte legatum ad Romanum Imperatorem, & moretur annum, & redeat annuo ſpatio. Interea temporis deſtruebat Herodes domum DEI veterem, & conſtruebat ſeu ædificabat novam iterum. Ita re geſta mittebant Romani ad Herodem legatum, qui diceret; ſi non deſtruxiſti eam, ne poſthac deſtruas. Si autem jam deſtruxiſti, cave, ne iterum ædifices. Si autem deſtruxiſti, & iterum ædificaſti, malus ſervus es: poſtquam ſervi ſumunt ſibi poteſtatem regiam. Si arma tua, quibus te extuliſti, & interfeciſti vi bellica dominum tuum, apud te ſunt, quibus te jactas, ſcias, librum genealogiæ tuæ hic apud nos eſſe, e quo conſtat, te genere ſervum eſſe. Nam Herodes non erat רכא h. e. rex, neque rege natus, & ſeipſum fecit per ſe ipſum hominem nobili loco habendum, ſeu ingenuum. Quid ſignificatur voce רכא *Reca?* Regnum, ſeu rex regno præfectus: quia ſcribitur 2. Sam. III, 39. *Ego hodie* רַךְ *Rach*, (quod alias ſignificat, *tener:* hic autem Talm. eſt) *rex, & unctus rex.* Aut, ſi malis, inde: *Et clamaverunt ante ipſum* אַבְרֵךְ *Ab Rech*, h. e. *pater, rex.* Ajunt: is, qui non vidit ædificium Herodis, (templum ab Herode exſtructum;) non vidit ædificium pulchrum. Quonam (quanam materia) ædificavit illud? Reſpondit Rabbah: lapidibus שישא marmoris viridis, & marmoris albi. Sunt, qui dicunt: eum ædificaſſe illud, adhibitis lapidibus כוחלא h. e. ſpeciem ſtibii referentibus, & marmoris viridis, & marmoris albi. Educebat affricando & adducebat affricando (h. e. lapides probe poliendo, & inter ſe ultro citroque eductos adductosque bene coaptando,) ut reciperent incruſtationem. Putabat, domum ita exſtructam incruſtandam eſſe auro. Cui dicebant Rabbini: Omitte illud; quia ita ſatis pulchra eſt: nam ſpeciem præ ſe fert intuentibus fluctuum maris. Baba filius Butæ autem quomodo (ſalva conſcientia) facere potuit ita (ut ſcilicet conſilium daret Herodi, quo ſua corrigeret malefacta?) Atqui dixit Rabus; eſtque, qui dicit, dixiſſe *R. Joſuam* filium Levi: Quare punitus eſt Daniel? Ideo, quia conſilium dedit Nebucadnezari: nam dicitur Dan. IV, 24. *Quapropter rex conſilium meum placeat tibi, & peccatum tuum eleemoſyna redime, & iniquitatem tuam, gratificando pauperibus:*

bus: ut ſit prolongatio tranquillitati tuæ, &c. Scribitur autem v. 25. *Totum venit ſuper Nebucadnezarem.* (*Gloſſa:* totum ſomnium pœnæ ſupervenit ei.) Et ſcribitur v. 26. *Et tranſactis menſibus 12.* &c. (*Gloſſa:* Propter conſilium Danielis ſuſpenderat ei, ſeu diſtulerat pœnam 12. menſes.) Si vis, dicam, alia eſt ratio ſervi, qui tenebatur præceptis ſervandis. Aut, ſi malis, dicam; aliam rationem eſſe Sanctuarii; quia, ſi non conſilium datum fuiſſet, non ædificatum fuiſſet. De Daniele autem, unde probatur, quod punitus ſit? Quia ſcribitur Eſter. IV, 5. *Et vocavit Eſter* הֲתָךְ *Chatach.* Dixit autem Rabus: Per Chatach iſtum intelligi Danielem.

MATTHÆI CAP. III.

verſ. 2.) *Et dicens pœnitemini* &c.

v. 2. Johannes hic monet *pœnitentiam agendam eſſe;* idemque Jeſus ipſe cap. IV, 17. eis, qui velint conſortes eſſe regni Cœlorum ſeu redemtionis per Meſſiam præſtitæ: quod ipſum aliqui Rabbinorum etiam ſtatuunt. v. quæ *ſupra p. 20.* &c. ſunt expoſita (ubi allegatur Dan. VII, 25. Usque ad tempus, tempora & dimidium temporis.)

verſ. 4.) *Eſca autem ejus erant locuſtæ:*

Cibus Johannis dicuntur fuiſſe locuſtæ; quarum aliquas in Oriente eſui fuiſſe, conſtat ex Lev. XI, 22. Ad quem locum in *Cholin f. 65. 1.* ita ſcribitur. Tradiderunt Rabbini: Lev. XI, v. 22. *Iſta ex illis comedetis,* אַרְבֶּה *Arbe locuſtam.* &c. Per אַרְבֶּה *Arbe,* intelligitur ea ſpecies, quæ vocatur alias גובאי *Gobai.* Per סָלְעָם *Solam,* ibid. intelligitur ea, quæ dicitur רשון Daſchon. Per חַרְגּוֹל *Chargol,* ibid. intelligitur ea, quæ dicitur ניפול Nippol. Per חגב *Chagab,* ibid. intelligitur, quæ dicitur גדיאן Gedian. Quorſum notanter dicendum erat, *ſecundum ſpeciem ſuam.* Ibid. quater? ſcilicet ad includendum 1) inſectum volatile vinearum (*Gloſſa:* eſt ſpecies locuſtæ, cui non eſt caput calvum,) & 2) יוחנא ירושלמית Juchanam Hieroſolymitanam (*Gloſſa:* eſt ſpecies locuſtæ, ita dictæ,) & 3) הערצוביא Haar Zubjam (*Gloſſa:* eſt ſpecies locuſtæ, Chargol dictæ, quæ habet caudam, in annis autem primis caudam non habet,) & 4) הרז בניתא Haras banitham. (*Gloſſa:* eſt ſpecies ejus, quæ dicitur Chagab, & non eſt ſimilis iſtis, quoad aſpectum.) &c.

MATTHÆI CAP. IV.

verſ. 18.) *Mittentes verriculum in mare:*

Projicientes rete in mare, nempe Tiberiadis. *Bav. Kama f. 81. 1. & 80 2.*

Tradi-

Tradiderunt Rabbini: Decem conditiones ſtipulatus eſt Joſua in diſtributione terræ, Joſ. XIV, 1. &c. ut quilibet Iſraëlitarum promiſcue ſequentium rerum liberam haberet poteſtatem, (1) paſcere in ſylvis beſtias, domino Sylvæ ea de cauſa, nemini indignante. (2) colligere ligna ex egro alterius, & colligere gramina pro pabulo pecoris, ubique locorum, excepto fœno Græco. (3) Abſcindere ſurculos, ſeu clavolas de arboribus, ad propagandum vel inſerendum, domino arboris non indignante; ubique locorum, exceptis ramis olivæ. (4) De fonte recens foſſo, cives urbis aquas depromere, quantum vellent. (*Gloſſa:* de novo fonte. Ergo multo magis de veteribus fontibus, qui erant inde a temporibus Joſuæ,) (5) מחכין piſcari hamis בימה של טבריה in mari liberiadis, (*Gloſſa:* Non obſtante, quod totum illud eſſet ſitum in parte Naphthali;) dummodo aliquis non expandat aulæum & inhibeat curſum navis. (*Gloſſa:* Moris eſt piſcatoribus ſudes figere in aqua, & ſepes ſtruere ex arundinibus, in quibus capiantur piſces: at hoc non permittitur, quia eſt impedimento navibus.) (6.) Ventrem exonerare retro ſepem, & vel etiam in agro, qui plenus eſſet croco. (7) Ambulare vel ultro citroque commeare in ſemitis liberæ poteſtatis, ſeu publicis; usquedum deſcenderit pluvia ſecunda. (8) Subducere ſe, ſeu recedere ad latera viarum, (*Gloſſa:* omni tempore, & vel etiam eo tempore, quo frumentum ſtat in agro, &c.) propter clavos viarum, ſeu glebas durioires (*Gloſſa:* Tempore æſtivo, vel calido exſiccatur lutum, & fit inſtar clavorum, locus quem pedibus conculcant homo & beſtia: quia calcant ibi diebus humidis ſeu pluvialibus, & fiunt ut foveæ.) (9) Errantem inter vineas divellere palmites, qui impediunt eum, quo minus pergere poſſit, & aſcendere atque deſcendere, donec exitum ſibi fecerit ex errore in rectam viam redeundi. Et (10) defunctum præcepti (h. e. qui mortuus eſt, & inſepultus jacet, dignus tamen eſt, qui ibi, ubi jacet, in campo ſepeliatur,) acquirere locum ſuum. (*Gloſſa:* locum, ubi cecidit, tempore, quo mortuus eſt, acquiſivit talis pro ſepulchro ſuo, neque dominus fundi ea de cauſa jure indignatur. Paulo poſt, *fol. 81. 2.* ad verba illa Traditionis hujus, *piſcari hamis in mari Tiberiadis* &c. notatur: Tradiderunt Rabbini; mare Tiberiadis in parte Naphthali ſitum erat. Neque hoc tantum; Sed & licebat (cuilibet Naphthalitæ) accipere plenitudinem retis in plaga meridionali; ad confirmandum ſeu implendum illud, quod dicitur, Deut. XXXIII, 23 *Mare & meridiem pro hæreditate accepit* (*Gloſſa:* Erat illi in meridionali tractu de ſicco ſpatio terræ tantum; quantum requirebatur ad trahendum rete ſuum.)

Matth.

MATTHÆI CAP. V.

verſ. 6.) Beati, qui fame & ſiti tenentur juſtitiæ; quia ipſi ſaturabuntur.

Convenit cum hac Chriſti ſententia, quod legitur in *Sanhedrin f. 100. 1.* Dixit R. *Tanchum* filius Chanilai: Quicunque ſeipſum jejunio afficit propter verba Legis in hoc præſenti Seculo; Deus Opt. Max. ſaturat eum in Seculo futuro: quia dicitur Pſal. XXXVI, v. 9. *Inebriabuntur a pinguedine domus tuæ, & torrentem deliciarum tuarum bibendum eis dabis.*

verſ. 14.) Vos eſtis lux mundi.

Cum quo confer, quæ ſupra ſunt expoſita, ad Cap. I. ubi Rabbini & templum vocantur *lux mundi.*

verſ. 18.) Jota unum non tranſiverit de Lege.

In *Sanhedrin f. 107. 1.* Argutum ſermonem habuit R. דוסתאי *Doſthai,* דמן ברי (videtur eſſe Epitheton hujus Rabbini, vel proprie ſumendum *Deman Bare;* vel appellative: qui ex *Bare,* vel ex extraneis:) Cui David in Pſalmo XIX. ſimilis eſt? Mercatori Cuthæo, ſeu Samaritano. (*Gloſſa:* qui ſolet merces ſuas ita convaſare, ut quam pauciſſimæ appareant, quo minori pretio eas ferendas elocare poſſit.) Dixit coram Deo Opt. Max. *Domine mundi, errores quis intelligit?* Pſal. XIX, 13. (*Gloſſa:* Quis poteſt ſibi cavere ab erroribus?) Reſpondente Deo; condonantur tibi: pergebat David dicere: *Et ab occultis purifica me,* ibid. (*Gloſſa:* a clam factis.) Reſpondente Deo; condonantur tibi: pergebat David dicere; *Etiam a ſuperbis factis cohibe ſervum tuum,* v. 14. (*Gloſſa:* a data opera, audacter & palam factis,) ne loquantur de me Magiſtri in Scholis. Reſpondente Deo; condonantur tibi: pergebat David dicere; Ne ימשלו בי *parabolis utantur de me: tunc integer ero, & purus a prævaricatione multa* (*ibid.*) cum non ſcribetur peccatum meum: (*Gloſſa:* Ne ימשלו hoc eſt; ne conciones habeant de meo peccato Sapientes generationis. Et tunc integer ero, cum non ſcribetur peccatum meum: quia expunges illam ſectionem ex textu ſacro, & oblivioni tradetur res hæc in perpetuum.) Reſpondente ei Deo: Si litera Jod, quam abſtuli a voce שרי *Sarai,* Gen. XVII, 15. ſtabat & clamabat tot annos, donec veniret Joſua, ad cujus nomen eam addidi: quia dicitur, Deut. XXXI, 7. *Et vocavit Moſes* הושע *Hoſeam filium Nun,* יהושע *Jehoſuam:* quanto magis clamaret tota ſectio, qua peccatum tuum in ſacro Codice deſcribitur, ſi ex textu Biblico aufferretur?

Matth. V, verſ. 28.) Ego autem dico vobis, quia omnis conſpiciens mulierem ad concupiſcendam eam, jam mœchatus eſt eam in corde ſuo.

Schabbath f. 64. 1. 2. Dixit R. *Eleaſar.* Per עגיל *inaurem,* Num. XXXI, v. 50. intelligi, quod typum habet mammarum. Per כּוּמָז *cingulam pendulam,* intelligi, quod typum habet vulvæ. Dixit R. *Joſeph:* Si ita eſt; hoc ipſum eſt, quod Chaldaice interpretamur מחוך *cingulam pendulam.* Exod. XXXV, 22. h. e. rem, quæ adducit in poteſtatem גיחוך ſcortationis. Cui dixit Raba: Ex hoc ipſo textu percipio, per כּוּמָז *Cumaz,* hoc loco ſignificari, locum libidinis. Num. XXXI, 14. *Et ſuccenſuit Moſes præfectis exercitus.* Dixit R. *Nachman,* dixiſſe Rabbahum filium Aboh: Dixit Moſes Iſraëlitis; fortaſſis rediiſtis ad pravitatem veſtram priorem? (*Gloſſa:* ad opus Sittim; Scortando cum filiabus Moab. Fortaſſis ita feciſtis cum Midianitis; ut tali oblatione opus habeatis. Cui reſpondebant: v. 49. *Non deficit ex nobis ullus.* Quare Moſes dicebat eis: *Si ita eſt;* quorſum ergo offertur vobis talis oblatio? Cui illi reſpondebant: Si e poteſtate transgreſſionis exivimus, (i. e. ſi ſcortationem ipſam evitavimus;) tamen non exivimus e poteſtate laſcivæ cogitationis. Quare ſtatim factum, quod legitur, v. 50. *Et obtulimus oblationem Domini.* Traditio eſt domus R. Iſmaëlis: Quare opus habuerunt Iſraëlitæ, qui in ea ipſa generatione erant, propitiatione? Quia זנו (*Gloſſa:* ſignificat מזון *cibum:* quia voluptatem perceperunt ex conſpectu oculi:) paverunt oculos ſuos conſpectu nuditatis, ſeu rei pudendæ. Dixit R. *Scheſchath:* Quare recenſuit Scriptura mundum mulierum externum, cum interno? Quaſi diceret tibi, quod, quicunque oculis conjectis in mulierem attente, intuetur ſolum minimum ejus digitum, perinde faciat, ac ſi intueretur locum pudendum.

Avoda Sara f. 20. 1. & 2. Deut. VII, 2. Non תְחָנֵּם h. e. *non dabis eis* חן *gratiam.* Auxiliatur ſecundum Rabum. Quia dicit Rabus: Nefas eſt homini dicere: Quam pulchra eſt hæc gentilis fœmina! Regero ego: Exemplum eſt de Rabban Simeone filio Gamalielis, qui fuit ſuper gradu in monte Domus Dei, & vidit gentilem fœminam aliquam admodum pulchram: dicebat ex Pſal. CIV, 24. *Quam multa ſunt opera tua, Domine!* Et quoque R. *Akiba,* viſa uxore Turni Rufi impii illius, exſpuebat, ridebat & flebat. Exſpuebat, quod orta eſſet ex gutta ſeminis fœtida; Ridebat, quod futurum eſſet, ut fieret proſelyta, eamque ducturus eſſet uxorem: Flebat, quod hanc pulchritudinem attriturus eſſet pulvis ſepulchri. Et Raba fatendo fatetur illud. Quia dicit R. *Mar:* Qui videt creaturas bonas, ſeu pulchras, dicit:

Bene-

Benedictus, qui tales creavit in mundo ſuo. At aſpicere eas num licet? Regero ego Deut. XXIII, v. 10. *Et carebis ab omni malo.* Quibus verbis ſignificatur, non debere hominem aſpicere mulierem pulchram, ne quidem innuptam; non uxorem alicujus, ne quidem deformem; neque veſtes coloratas mulieris; neque aſinum, neque aſinam, neque porcum, neque porcam, neque aves, eo tempore, quo inter ſe coëunt. Et ſi vel etiam plenus oculis ſit, ut Angelus mortis, tamen non aſpiciat. Dictum perhibetur de iſto Angelo mortis, quod totus plenus ſit oculis: in hora diſceſſus (mortis,) hominis ægroti ſtat ſupra cervicale ejus, manu ſua tenens gladium evaginatum, pendetque ab eo gutta venenata. Ægrotus, eo viſo, trepidat, & aperit os ſuum, & tum injicit intra os ejus guttam illam venenatam. Ab illa moritur, ab illa putreſcit, ab illa facies ejus fit lurida. Cornu anguli fuit. (*Gloſſa:* Quum reſpiciunt ad dextram vel ſiniſtram, ut intrent de introitu ad introitum, & occurrunt alter alteri in cornu anguli: ubi talem mulierem pulchram non videbat procul advenire contra ſe, ut clauderet oculos ſuos.) Et non, veſtes coloratas mulieris (aſpiciat.) Dixit R. *Judas*, dixiſſe Samuelem: Ne quidem eam quis aſpiciat, quam pictores illinunt pictam in pariete. Dixit R. *Papha:* Et de eo, qui diſcrete agnoſcit eas veſtes, quæ ſupra eas ſunt. (*Gloſſa:* mulier, quæ ſolet eas induere.) Dixit *Raba:* Quia etiam in Miſchna tradere voluit: *& non veſtes coloratas mulieris:* non autem tradere voluit, *veſtes colorum*, percipio inde. Dixit R. *Chasda:* Iſta tum valere, ſi ſint veteres; ſed ſi ſint novæ; nihil nobis in eo caſu metuitur. Nam ſi non dixeris ita: nos veſtem quomodo daremus? Cum ecce aſpiciat. Et ſi tua ratio valeret, ecce, quia dixit R. *Judas:* Si ſit ſpecies cum ſpecie ſua (ſi coëat pecus, cum pecude ſuæ ſpeciei,) licitum eſt homini intromittere manibus membrum maris, ut fibulam ſeu ſtylum in calamum. Ecce ſane aſpicit, ſed in opere ſuo occupatur: (*Gloſſa:* cor ejus intentum eſt ad opus ſuum, & obliviſcitur laſcivæ cogitationis.) Hic pariter etiam, in opere ſuo occupatur. &c. Paulo poſt: Tradiderunt Rabbini: Deut. XXIII, 10. *Et cavebis ab omni re mala.* Ne homo laſcive cogitet interdiu, & veniat in poteſtatem pollutionis noctu. Hinc dixit R. *Pinehas* filius Jair: Lex adducit in poteſtatem admonitionis; admonitio adducit in poteſtatem agendæ alacritatis; agenda alacritas adducit in poteſtatem innocentiæ; innocentia adducit in poteſtatem abſtinentiæ; abſtinentia adducit in poteſtatem puritatis; puritas adducit in poteſtatem pietatis; pietas adducit in poteſtatem manſuetudinis; manſuetudo adducit in poteſtatem timoris, ſeu fugæ peccati; fugæ peccati adducit in poteſtatem ſanctitatis; ſanctitas adducit in poteſtatem reſurrectionis Spiritus Sancti; Spiritus Sanctus adducit in poteſtatem reſurrectionis mortuorum. Pietas autem omnium earum virtutum eſt maxima: quia dicitur

Pſal. LXXXIX, 20. *Tunc dixiſti in viſione, ad pios tuos.* Diſſentit autem R. *Joſua*, filius Levi: quia dicit R. Joſua filius Levi; Manſuetudinem earum omnium eſſe maximam: quia dicitur Eſa. LXI, 1. *Dominus Deus ſuper me, ideo Dominus unxit me, ad annunciandum manſuetis.* Non dicitur, *piis*, ſed *manſuetis.* Ecce hinc colligis diſcendo, quod manſuetudo omnium earum ſit maxima.

verſ. 28.) Qui videt mulierem, ad concupiſcendam eam. &c.

Rabbinicum fuiſſe commentum cogitationem peccandi, non haberi pro peccato, ex ſequenti loco liquet. In *Kidduſchin f. 40. 1.* Cogitatio bona habetur pro opere: quia dicitur Mal. III, 16. *Tunc collocuti ſunt timentes Domini, alter cum altero; & auſcultavit Dominus, & audivit, & ſcriptus eſt liber monimenti coram ipſo, timentibus Domini, & cogitantibus nomen ejus.* Dixit R. *Aſe:* Si vel ſaltem cogitaverit homo facere rem præcepto debitam, vi autem impeditus fuerit, quo minus efficere eam potuerit; imputat ei textus Scripturæ perinde, ac ſi feciſſet eam. Cogitationem malam Deus Opt. Max. non habet pro opere: quia dicitur Pſal. LXVI, 18. *Pravitatem ſi vidi in corde meo, non audiet Dominus.* At vero, quid ego confirmo; *Ecce ego adduco ad populum iſtum malum, fructum cogitationum ipſorum!* Jer. VI, v. 19. ſcilicet cogitationem, quæ facit opus, Deus Opt. Max. habet pro opere. Cogitationem autem in qua nullum eſt opus, Deus Opt. Max. non habet pro opere. At vero huic obſtare videtur, quod ſcribitur Ezech. XIV, 4. *Ut apprehendat Iſraël in corde ſuo.* Reſpondit R. Acha filius Jacobi: Hoc ipſum de Idololatria eſſe intelligendum, quod ſcribitur. Quia dixit *Mar* (Doctor aliquis Talmudicus:) Gravius quid eſt idololatria? Nam omnis qui negat idolum, eſt, ut qui confitetur Legem univerſam. *Ula* dixit: Hoc quod ſcribitur Jer. VI, 19. intelligendum eſſe de transgrediente & iterante; ſecundum R. *Hunam:* quia dixit R. *Huna;* poſtquam homo transgreſſus eſt transgreſſionem, & iterat eam, permittitur ei. Eamne permitti ceu licitam, putesne? Non certe hoc voluit dicere: Sed, quod, ſi ei aliquoties aſſueſcat, ei talis transgreſſio perinde fiat familiaris, ac ſi eſſet res licita, putetque tandem ſibi impune licere peccare. Dixit R. *Abtui*, nomine R. Chaninæ: Præſtat homini, ut transgrediatur transgreſſionem clam, quam ut profanet nomen Dei palam: quia dicitur Ezech. XX, 39. *Et vos domus Iſraël, ſic dixit Dominus: quisque deos ſuos ſtercoreos ite, colite: ſi vos non obeditis mihi. Et nomen ſanctum non profanetis.* (*Gloſſa: profanetis:* nempe palam; quia qui videt, vilipendit gloriam Dei.) Dixit R אילעא *Ailea:* ſi videat homo, quod figmentum ſuum (concupiſcentia, ſeu libido) prævaleat ſibi, ſeu fortius ſe ſit, eat in locum, ubi non cognoſcunt ipſum, & inducet linteamina

amma nigra, (*Gloſſa:* ut non videat ſeipſum: forte enim mollietur cor ejus tali re. Et quoque ſi peccet, nemo valde curat; quia non magni fit in oculis eorum; idcirco induat nigras veſtes,) & tegat ſe nigris, & faciat potius, ſicut cor ſuum deſiderat, quam ut profanet nomen Dei palam. Itane? Atqui Traditio eſt: Quicunque non parcit gloriæ, Poſſeſſoris (Dei) ſui, ei convenit, ut non veniat in venturum Seculum. Quid illud? *Rabbah* dicit; per hoc intelligi eum, qui contemplatur iridem ſine timore & reverentia. R. *Joſeph* dicit; per hoc intelligi eum, qui transgreditur transgreſſionem clam. Reſpondeo, non eſſe contradictionem: alterum enim, intelligendum eſt de eo, qui potuit inflectere, ſeu domare ſuum figmentum: alterum, de eo, qui non potuit inflectere figmentum ſuum. &c.

In *Nedarim f.20.1.* Traditio: Perpetuo ne ſis aſſuetus votis edendis: quia tandem eveniet tibi, ut prævariceris in juramentis. Neque ſis aſſuetus apud populum terræ: quia tandem eveniet tibi, ut faciant te edere de fructibus nondum decimatis. Neque ſis aſſuetus apud ſacerdotem, qui eſt ex populo terræ: quia tandem eveniet tibi, ut faciat te edere de Truma, ſeu ſeparata oblatione. Neque plurimum confabuleris cum muliere: quia tandem eveniet tibi, ut venias in poteſtatem adulterii. *R. Acha* filius R. Joſiæ dicit: Quicunque aſpicit mulieres, tandem evenit ei, ut veniat in poteſtatem transgreſſionis. Et quicunque aſpicit calcaneum mulieris, erunt ei liberi, qui non ſunt decori, vel idonei. Dixit R. *Joſeph:* Etiam is, (tales habebit,) qui aſpicit mulierem ſuam, cum laborat menſtruo. Dixit *R. Simeon* filius, Lakiſch: calcaneum ejus, de quo tradere voluit, eum non eſſe aſpiciendum, de loco immundo intelligere voluit: quia ipſe intentus eſt, verſus calcaneum. Traditio: Exod. XX, 20. *Ut ſit timor ejus ſuper facie veſtra* (per hoc intelligitur, pudor.) *Ne peccetis:* quo docere voluit; pudorem inducere in poteſtatem timoris peccati. Hinc dixerunt: bonum ſignum eſſe in homine, cum ipſe eſt pudibundus. Alii dicunt: Quicunque hominum eſt pudibundus, non cito peccat. Item; Is qui non habet pudorem faciei, certum eſt, quod majores ejus non ſteterint ad montem Sinai. (*Gloſſa:* quia inde, ut rem hæreditariam, acceperunt pudorem.) Dixit *R. Johannes* filius דהבאי Dahabai: Quatuor res narrarunt mihi Angeli miniſterii. 1) Claudi (nati) quare ſunt? Quia parentes invertunt menſam ſuam. (*Gloſſa:* in congreſſu conjugali, maritus ſuccumbit, & uxor incumbit, contra modum ejus ordinarium.) 2) Muti quare ſunt? Quia oſculantur illum ipſum locum (membra genitalia.) 3) Surdi quare ſunt? Quia colloquuntur in hora concubitus. 4) Stulti quare ſunt? Quia aſpiciunt illum ipſum locum, (membra ſcil. genitalia.) Sed quæro ego: Salutata matre ejus, rogarunt; Quare filii tui ſupra modum pulchri ſunt? Quibus illa reſpondit:

dit: Quia ipſe (maritus meus,) non colloquitur (*Gloſſa:* concumbit) mecum, neque in principio noctis, neque in fine noctis; Sed in media nocte. Et cum ipſe colloquitur (concumbit) revelat palmum (de veſte mea,) & obtegit palmum, (*Gloſſa:* eum ipſum palmum de veſte, & ſic facit, usquedum congrediatur mecum:) & perinde ei (marito meo) videtur ac ſi coëgiſſet eum dæmon. (*Gloſſa:* Quia congreditur cum ea fortiter, & perinde videtur, atque is, quem co git dæmon.) Aliqui autem dicunt, quod obtegat ſe totum, ut homo, qui metuit ſibi a dæmone.) Et dicebam ad eum: quare ita tegeris? Reſpondebatque mihi maritus ille meus, ideo, ne conjiciam oculos meos in mulierem aliam, & inveniantur filii ejus (mei) ſubire poteſtatem ſtatus ſpuriorum. Reſpondeo: non eſſe contradictionem: alterum enim intelligendum eſt de rebus concubitus; alterum de rebus aliis. &c.

Kidduſchin f.39.2. Traditio: Non eſt tibi ullum præceptum, qualecunque ſeu quantulumcunque etiam, quod ſcribitur in Lege, ſi juxta ſe habeat promiſſum domum mercedis, quin ab eo reſurrectio mortuorum dependeat. De reverentia parentibus exhibenda ſcribitur Deut. V, 16. *Ut prolongent dies tuos, & ut bene ſit tibi.* De dimiſſione nidi ſcribitur Deut. XXII, 7. *Ut bene ſit tibi, & prolonges dies.* Ecce fuit quidam, cui dixit pater ipſius; aſcende in palatium & affer mihi pullos. Quare ille, conſcenſo palatio, dimiſſaque matre pullorum, allaturus pullos, in reditu decidit, caſuque mortuus eſt? Ubi ergo bonitas dierum ejus eſt? Quare hæc non ita ſimpliciter ſunt intelligenda: Sed ſenſus horum verborum, *ut bene ſit tibi*, v. 16. eſt: in Seculo, quod totum bonum eſt. Horum autem, *ut prolongent dies tuos*, eſt: in Seculo, quod totum longum eſt. Forte autem non ſic fuit? R. Jacob exemplum vidit. Forte autem filius ille, cui hoc accidit, ea ipſa hora cogitabat de patranda transgreſſione (tentatione,) & cor ejus non erat intentum ad Deum, & iterabat eam cogitationem, quanquam opere non patrato. Reſpondeo, Deum Opt. Max. malam cogitationem non habere pro opere.

In Tract. *Beracboth f.61. 1.* Tradiderunt Rabbini: Si quis numeret pecuniam mulieri de manu ſua in manum ejus, eum in finem, ut eam aſpiciat, ſi vel etiam Lex, & bona opera ſint in manu ejus, inſtar Moſis, qui Legem accepit e monte Sinai, tamen non liberabitur a judicio gehennæ: quia dicitur Prov. XI, 21. *Manus ad manum non inſons erit malus:* Scilicet, *non inſons*, ſeu *liber* erit a judicio gehennæ.

In Tract. *Joma f. 74. 2.* Dixit R. *Zira*: Quo textu probatur, epulum interdiu eſſe comedendum? Eccl. VI, 9. *Melior eſt aſpectus oculorum, quam ire animam.* Dixit *Reſch Lakiſch:* Meliorem eſſe aſpectum oculorum, quo

quis

quis mulierem ſibi placentem aſpicit, ipſe opere concubitus cum ea patrato: quia dicitur, *Melior eſt aſpectus oculorum, quam ire animam.* Prov. XXIII. v. 31. *Quum dabit in poculum, oculum ſuum, ambulabit in rectitudinibus.* *R. Immi* & *R. Aſe* diverſimode de hoc loco ſentiunt. Unus dixit: Omnis, qui dat (ſeu conjicit) oculum ſuum, in poculum ſuum, amore ebrietatis, ri omnes illiciti concubitus perinde videntur, acſi eſſent rectum quid. Alter autem dixit: Quicunque dat oculum ſuum in poculum ſuum, ei totus mundus, quantus eſt, videtur ac ſi eſſet rectum quid. (*Gloſſa:* talis putat, opes aliorum rem ſibi licitam eſſe, quam accipiat.)

In Tract. *Berachoth f. 24. 1.* Dixit R. *Meri* ad R. *Papham:* Si pilus prodeat per veſtem alicujus; (*Gloſſa:* Si quis foramen habeat in veſte ſua e regione pilorum ingvinum, & prodeat de pilo, per foramen illud,) quid tum ſtatuendum, num hoc pro re pudenda habendum, & poteſtne Lectio *Audi*, &c. Deut. VI, 4. e regione ejus legi, nec ne? Pilus, pilus eſt: quid ergo in tali referat? In *Calla;* ab initio. Quicunque aſpicit mulierem cum intentione, perinde eſt, ac ſi rem habuiſſet cum ea. Dixit R. *Iſaac:* Spatium palmare, in muliere eſt pudendum quid. Quorſum? An dicendum, ad aſpiciendum in eam, ſi uxor alicujus ſit? Atqui dixit R. *Scheſchath:* Quare ſcriptura Num. XXXI, 50. numeravit ornamenta, quæ ſunt intus; cum ornamentis, quæ ſunt extus (*Gloſſa:* intus; כּוּמָז erat forma loci vulvæ, quam faciebant filiabus ſuis, & perforabant latera loci vulvæ ad eum modum, quo perforant aures, & infigebant formam illam, ne mares ſe cum illis poſſent copulare concubitu. Extus; אֶצְעָדָה & צָמִיד ipſi afferebant illud propter expiationem cogitationis impudicæ ſcortandi, cum aſpexiſſent in filias Midianiticas?) Quæ ſi diceret tibi, quod omnis, qui aſpicit in minimum digitum mulieris, perinde habeatur, ac ſi oculos conjiceret in pudendum. Sed de uxore ſua, & de lectione *Audi*, (*Gloſſa:* ſi ſpatium palmare ſit revelatum in ea, non legat Lectionem *Audi*, e regione ejus.) Dixit R. *Chasda:* Crus in uxore alicujus, eſt pudendum aliquod: quia dicitur Eſa. XLVII, 2. *Revela crus, tranſi flumina.* Et ſcribitur v. 3. *Reveletur pudendum tuum, & quoque videatur opprobrium tuum.* Dixit *Samuel:* Vox in muliere, eſt pudendum. (h. e. peccatum non revelandæ nuditatis poteſt committi, ejus reſpectu;) quia dicitur Cant. II, 14. *Quia vox tua ſuavis eſt, & aſpectus tuus pulcher.* Dixit R. *Scheſchath:* Pilus in muliere eſt pudendum: quia dicitur Cant. IV, 1. *Pilus tuus, ut grex caprarum.*

Baba Mezia f. 43. 2. Miſchna: Si quis cogitet mittere manum in depoſitum, domus Schammai dicunt: eum teneri. Domus Hillelis autem dicunt; eum non teneri, donec immiſerit in id manum: quia dicitur

Exod.

Exod. XXII, 11. *Annon miſerit manum ſuam in opus ſocii ſui.* &c. Gemara: Unde hæc probamus? Quia tradiderunt Rabbini: v. 9. *Propter omnem re i prævaricationis.* Domus Schammai dicunt: Doceri eo, quod reus cenſeatur propter cogitationem æque, ut propter actionem. Domus Hillelis autem dicunt; Non reum eſſe, donec immiſerit in id manum, quia dicitur v. 9. *Annon miſerit*, &c.

Matth. V, verſ. 29. 30.) Si oculus tuus dexter ſcandalizat te erue eum, & projice abs te, confert enim tibi, ut pereat unum membrorum tuorum, & non totum corpus tuum conjiciatur in gehennam. Et ſi dextera tua manus ſcandalizat te, abſcinde eam & projice abs te &c.

Nidda f. 13. 1. Miſchna: Omnis manus, quæ identidem perveſtigat, num deprehendat ſanguinem menſtruum; in mulieribus pro laudabili habetur. In viris autem, ſi qua manus jugiter perveſtiget in membro ſuo virili, num forte ex ſe caſu nocturno, ſeu fortuito, exiverit ſemen; ea amputetur. (*Gloſſa:* quia talis manus pruritum libidinis excitat, & prolicit ſemen, ut in vanum emittatur.) Poſtea in Gemara notatur: Dixit R. *Immi:* Quicunque promovet ſeipſum, ut veniat in poteſtatem cogitationis impuræ, is non intromittitur intra ſeptum Dei Opt. Max. ſcribitur hic, Gen. XXXVIII, v. 10. וַיֵּרַע & *diſplicuit Domino.* Et ſcribitur ibid. Pſal. V, 5. *Non commorabitur tecum* רָע *malus.* Item dixit R. *Elieſer:* Quid eſt, quod ſcribitur Eſa. I, 15. *Manus veſtræ ſanguinum plenæ ſunt?* Per hoc intelliguntur, qui manu membro ſuo virili applicata ſtuprum perpetrant, ſemen inde prolicientes. Traditio eſt domus R. Iſmaëlis: Exod. XX, 14. *Non mœchaberis.* Hoc eſt: Non erit in te adulterium, ſeu ſtuprum; ſive manu, ſive pede illud perpetretur. &c. Paulo poſt, ad verba Miſchnæ; *In viris autem; ea amputetur;* notatur *fol. 13. 2.* in *Gemara:* Quæſitum eſt ex illis; num his verbis voluimus tradere manus amputationem, quæ a judice ſit perficienda; an tantum ſunt verba exſecrationis? ſeu num optatur talis manus, ut amputetur? Reſpondetur, ſignificari amputationem a judice perficiendam. Secundum illud *R. Hunæ:* Amputa manum. Aut num verba exſecrationis tradere voluimus? Veni, audi: Quia traditio eſt: *R. Tarphon* dicit: Si quis manum membro virili applicet, amputetur manus ejus ſuper umbilico ejus. (*Gloſſa:* puteſne, ſuper umbilico ejus, revera & proprie ſignificari, manum ejus eſſe amputandam? Atqui hac ratione, venter ejus diſcinderetur, quum amputarent ei ibi manum ejus.) Dixit quidam: Quid ſi ſpina infixa ſit ventri ejus, annon tollet eam? Reſpondetur; Non. Inſtat alter: At nonne venter ipſius finderetur? Reſpondetur: Præſtat, ut findatur venter ejus, quam ut deſcendat in puteum corruptionis.

In

In *Berachoth f. 20. 1.* Dicitur R. Johannes ſediſſe prope locum, ubi lavabant ſe nudæ fœminæ. Dicentibus autem Rabbinis, num ſibi nihil metueret ab oculo malo? Reſpondebat: Ego ex ſemine Joſephi propagatus ſum, cui non dominatus eſt oculus malus: quia ſcribitur Gen. XLIX, 22. *Filius fœcundæ Joſeph* עָלֵי עָיִן *ſuper oculo.* &c. Et *fol. 55.* 2. proponitur ſuperſtitioſum remedium oculum malum ſuperandi. v. Tom. I. p. 964.

verſ. 31.) Pronunciatum eſt autem: Quod quicunque dimiſerit uxorem ſuam det ei repudium. &c.

Gittin f. 90. 1. Miſchna: Domus ſeu Schola Schammai dicunt: Non expellat ſeu dimittat (per libellum repudii datum) homo uxorem ſuam, niſi ſi invenerit in ea pudendum rei (h. e. adulterium, ſeu concubitum illicitum:) quia dicitur Deut. XXIV, 1. *Quum invenerit in ea pudendum verbi vel rei.* Domus Hillelis autem dicunt: Licere marito uxorem ſuam expellere, ſi vel ſaltem ea adulſerit pultem ejus: quia dicitur: *Si invenerit in ea pudendum rei.* *R. Akibas* dicit: Si vel ſaltem invenerit aliam ſua pulchriorem; licere ei ſuam expellere: quia dicitur, ibid. *Et erit, quum non inveniet gratiam in oculis ejus.* Gemara: Traditio: Dixerunt domus Hillelis ad domum Schammai: Et annon jam dictum erat, דָּבָר *verbum* vel *res?* Quibus reſponderunt domus Schammai: Et annon jam dictum erat, עֶרְוַת דָּבָר *pudendum verbi, vel rei?* Quibus regeſſerunt domus Hillelis: ſi dictum eſſet, *pudendum,* non autem dictum eſſet, *verbi;* dixiſſem, eo ſignificari, quod propter pudendum ea debeat exire, vel dimitti; propter דָּבָר verbum autem, vel rem, non debeat exire; idcirco dictum eſt, *verbi.* Si autem dictum eſſet, *verbum,* & non dictum eſſet, pudendum; dixiſſem eo ſignificari, quod propter verbum ducenda ſit ab alio in uxorem, propter pudendum autem, non ducenda ſit ab alio: idcirco dictum eſt, *pudendum.* Domus autem Schammai, quid faciunt cum iſto, *verbi?* Dicitur hic: *verbum,* & dicitur ibi Deut. XIX, 15. *Verbum.* Sicut ibi intelligitur verbum probatum per 2. teſtes: ita etiam hic, intelligitur verbum probatum per duos teſtes. Domus Hillelis autem dicunt; Num ſcribitur, *Pudendum in verbo?* Et domus Schammai dicunt: Num ſcribitur, *Aut pudendum, aut verbum?* Et domus Hillelis: Idcirco ſcribitur; *pudendum verbi,* quod ſignificat utroque modo.

Jevammoth f. 63. 2. Dixit R. *Chama* filius Chaninæ: Poſtquam homo duxit uxorem, omnes iniquitates ejus obturantur; ſeu obſtruuntur: quia dicitur Prov. XVIII, 22. *Invenit uxorem, invenit bonum, & obſtruxit benevolentiam a Domino.* In Occidente ſeu terra Iſraël, quum ducit aliquis

H uxo-

uxorem, dicunt ei ita: invenit, (penultima producta,) aut invenit, (penultima correpta.) Invenit: quia ſcribitur; *invenit uxorem, invenit bonum, & obſtruxit benevolentiam a Domino.* Invenit: quia ſcribitur Eccl. VII, 27. *Et invenio amaritudinem præ morte, fœminam.* &c. Dixit *Raba:* Uxor mala, res eſt, ad quam expellendam quis vi præcepti tenetur: quia ſcribitur, Prov. XXII, 10. *Expelle irriſorem, & ceſſabit lis & ignominia.*

verſ. 29. 30. Nedarim f. 32. 2. Abraham poſt circumciſionem a Deo factus eſt regnare ſuper 248. membra; etiam ſuper oculos, aures, & glandem membri ſui virilis; ne ſcilicet videret, vel audiret quicquam, vel faceret quicquam eis membris, niſi rem præcepto mandatam.

Matth. V, verſ. 34.) Non jurabis neque per Cœlum, quia eſt thronus Dei &c.

Berachoth f. 55. 2. Nazir f. 66. 2. כֵּן הוּא הַשָּׁמַיִם Per Cœlum, res ita ſe habet. Ad quæ verba notat R. Sal. Jarchi: Eſſe juramentum, *per Deum:* propter Dan. XII, 7.

Keritbuth f. 81. & 25. 1. & *Ketbuboth f. 27. 2.* & *Baba Bathra f. 166. 1.* הַמָּעוֹן הַזֶּה Per habitaculum hoc. Ad quæ verba notat *Gloſſa* eum jurare per domum Sanctuarii.

Kidduſchin f. 71. 1. R. Johannes dicit: היכלא Per templum, in manibus noſtris hæc res eſt. &c. v. infra Matth. XXIII, 6.

Baba Bathra f. 11. 1. Taanith f. 24. 1. הָעֲבוֹדָה per cultum, ſcilicet Dei. Itidem formula jurandi.

verſ. 37.) Sit autem ſermo veſter, eſt, eſt; non, non: quos autem abundans hic de malo eſt.

Schebuoth f. 36. 1. Dixit R. *Elieſer:* Per vocem לאו *non*, intelligitur juramentum: per vocem itidem הן ita, intelligitur juramentum. Ad quæ verba notat *Gloſſa:* Quum quis finit, & abit, dicens: aut; *Non, non:* bis. Aut; *ita, ita:* bis, ecce hoc eſt inſtar juramenti, poſtquam firmiter tenuit verba ſua. Extra controverſiam eſt, voce לאו *non* ſignificari juramentum: quia dicitur Gen. IX, 15. *Et* לֹא *non erit amplius aqua in diluvium:* ſcribitur autem Eſa. LIV, 9. *Quia aqua Noachi iſtud eſt, de qua juravi.* Sed voce הֵן *ita*, notari juramentum. Opinio hæc colligitur ex eo, quia voce, לאו *non*, ſignificatur juramentum, quod pariter etiam voce הן *ita* juramentum ſignificetur. Dixit Raba: *Eum demum edere juramentum*, qui bis dixit: *Non, non:* Et qui bis dixit, *ita, ita.* Quia ſcribitur Gen. IX, 11. *Et non exſcindetur amplius omnis caro.* &c. v. 15. *Et non erit amplius aqua,* &c. Ex eo, quia vox, *Non,* bis poſita eſt, colligitur edi hic juramentum. Eodem

dem modo, ſi *ita*, *ita*, bis ponatur; juramentum notari, conſentaneum eſt.

verſ 38.) *Audiſtis quia pronunciatum eſt: Oculum pro oculo, dentem pro dente.* &c.

Baba Kama f. 83. 2. Miſchna: Qui proximum lædit, tenetur ejus cauſa propter quinque (1) damni, (2) doloris, (3) ſanationis, (4) ceſſationis, & (5) ignominiæ nomine. In damno, quomodo? Si oculum alicujus excæcavit, manum amputavit, pedem fregit; eum conſiderant, ac ſi ſervus eſſet in foro vendendus, atque æſtimant, quanti antea valuerit, & quanti jam valeat. &c. Gemara: Exod. XXI, 23. *Oculum pro oculo;* dixit Deus. Putasne hoc ita revera & ſimpliciter intelligendum, & oculum pro oculo dandum eſſe? Quia Traditio eſt: Ne quis putet, quod, ſi excœcaverit quis oculum alterius, excœcandus ſit oculus ipſius: ſi amputaverit manum alterius, amputanda ſit manus ipſius: Si fregerit pedem alterius, frangendus ſit pes ipſius. Ideo notanter dicendum erat Lev. XXIV, 21. *Cædens hominem;* & *cædens beſtiam.* Sicut cædens beſtiam tenetur tantum ad compenſationem (dati damni, non autem ad ſimilis membri privationem:) ita etiam cædens hominem tenetur tantum ad compenſationem, &c. Ubi plura hac de re diſputantur in utramque partem; aliis aſſerentibus, hac phraſi ſignificari compenſationem pecuniariam: aliis, privationem eorundem membrorum naturalem.

verſ. 39.) *Qui te percuſſerit ſuper dextram tuam maxillam, verte illi & aliam.*

Baba Kama f. 90. 1. Miſchna: Impingens ſocio colaphum, ei ſiclum pendit *R. Judas* nomine R. *Joſes Galilæi* minam ſtatuit. Si ei alapam impegit, ducentas drachmas ipſi pendit: Si id fecit inverſa manu; quadringentas drachmas ſolvit. Si ejus aures vulſit, evulſit ejus capillos, exſcreans eum conſpuit, pallium ejus detraxit, denudavit mulieris caput palam; quadringentas drachmas rependit. Omnia pro ipſius dignitate. *R. Akibas* ſtatuit, Iſraëlitarum pauperrimos conſiderari, ac ſi eſſent nobiles, qui bonis ſuis excidiſſent: quia ſunt Abrahami, Iſaaci & Jacobi poſteri. &c.

Sanhedrin f. 58. 2. Dixit R. *Chanina:* Chutthæus (Gentilis,) qui percuſſit Iſraëlitam, reus eſt mortis: quia dicitur Exod. II, 12. *Et reſpexit huc & illuc, & vidit neminem adeſſe, & occidit Ægyptium.* Item dixit R. *Chanina:* Si quis palma infligat alapam Iſraëlitæ maxillæ, perinde eſt, ac ſi eam ala-

pam infligeret maxillæ divinæ præſentiæ: quia dicitur Prov. XX, 25. *Laqueus hominis abſorbebit Sanctum.*

Matth. V, verſ. 39.) Ego vero dico vobis; non reſiſtendum eſſe malo.

Similis ſententia legitur in *Baba Kama fol. 92. 2.* Dixit *Raba* ad Rabbahum filium Meri: Unde probatur illud dictum, quod dicitur Rabbinis: Si ſocius Tuus te vocet aſinum, etiam ſellam, ſeu ephippium aſini ſuper te admove? (Hoc eſt: Hoc convitium patienter fer; ut potius paratus ſis, ad ferendum ſuper te proximum tuum inſtar aſini, quam ut, altero convitio regeſto, eum laceſſas ad majores rixas?) Cui ille reſpondebat: quia ſcribitur Gen. XVI, 8. *Et dixit Angelus Hagari, ancillæ Sarai; unde veniſti & quorſum tendis: Et dixit: Propter Sarai heram meam ego fugio.* (*Gloſſa:* Angelus dixerat; *Ancilla Sarai:* Quod videbatur quaſi convitium eſſe. Ea autem reſpondit: *Sarai hera mea;* non tantum non reddens convitium; ſed & heram ſuam, eam vocans.)

verſ. 41.) Qui te angariavit milliare unum. &c.

Talmudici hoc in ſua lingua hac phraſi exprimunt יַעֲשֶׂה בָךְ אַנְגַּרְיָא *ſi fecerit in te angariam.* Loca ipſa citata vide apud *Lightfootum* in Matth. p. 106. 107.

verſ. 43.) Dictum eſt: Et odio habebis inimicum tuum.

Joma f. 22. 2. Dixit *R. Judas,* dixiſſe Rabum: Quare punitus eſt Saul, (*Gloſſa:* ut ſubiret poteſtatem ejus rei, propter quam ab eo ablatum eſt regnum?) Ideo, quia crimen læſæ ſuæ Majeſtatis condonavit, (vel honorem ſuum violantibus ignovit:) Nam dicitur 1. Sam. X, 27. *Et filii Belial dixerunt: quid ſervaret nos iſte? Et ſpreverunt eum, & non attulerunt ei munus. Et fuit, ut tacens.* Et ſcribitur Cap. XI, 1. *Et aſcendit Nachaſch Ammonita, & obſedit Jabeſch Gilead.* Et dixit R. *Johannes,* nomine R. Simeonis filii Jehozadaki: Omnis Studioſus ſapientiæ, qui non ulciſcitur ultionem ſuam, & ſervat (inimicitiam) in corde ſuo, inſtar נחש *Nachaſch* vel, ſerpentis, non eſt Studioſus Sapientiæ. Atqui ſcribitur Lev. XIX, 18. *Non ulciſceris, & non ſervabis* (iram, vel inimicitiam.) Verum reſpondeo: Hoc ipſum, quod hic ſcribitur, intelligendum eſſe de bonis, quibus utimur ad vitam noſtram ſuſtentandam. Quia *Traditio* eſt: Quænam eſt iſta ultio? Et quænam eſt iſta ſervatio? (Quæ prohibentur Lev. XIX, 18.) Scilicet talis: ut, ſi quis alteri dicat; quæſo commoda mihi falcem tuam: ille autem reſpondeat ei, non commodabo tibi: Poſtridie autem ille, qui rogabatur pridie, roget hunc,

&

& dicat ei: quæſo commoda mihi ſecurim tuam; hic autem viciſſim reſpondeat ei: non commodabo eam tibi; quia heri etiam mihi falcem tuam nolebas commodare: iſtud eſt ultio. (talis rei ultio ibi Lev. XIX, 8. prohibetur: non autem ultio cujuslibet rei, & præcipue læſæ famæ.) Servatio autem ita ſe habet, ut, ſi quis dicat alteri: quæſo, commoda mihi ſecurim tuam; ille autem reſpondeat huic roganti; non commodabo tibi ſecurim meam: poſtridie deinde hic, qui rogabatur, veniat ad hunc pridie rogantem, eique dicat; quæſo commoda mihi induſium tuum; hic autem dicat: En habeas tibi; ego nolo eſſe tui ſimilis, ut ſervem ultionem in animo meo, quod pridie mihi nolueris commodare petitam ſecurim. Talis, ſi in tali caſu ſervaret in animo ſuo ultionem, peccaret contra hoc interdictum Lev. XIX, v. 18. (*Gloſſa:* Quia rem ſervaret in corde ſuo, neque removeret eam ex animo ſuo; circa talem rem ad bona pertinentem. Sed alia ratio eſt, ſi fama, vel aliud quid majoris momenti a proximo lædatur, ibi enim licet ultionem ulciſci, & ſervare in animo inimicitiam:)

Unde clariſſime apparet; quomodo veteres illi δευτερῶται ſeu Talmudici Doctores perverterint pravis ſuis interpretationibus textum Moſaicum, ut merito opus fuerit Chriſti emendatione & reprehenſione.

Simile eſt huic, quod legitur in *Megilla f. 16. 1.* Poſtquam Haman totondiſſet caput Mordechai, induebat ei veſtes ejus, his verbis eum affatus: aſcende & equita. Reſpondente Mordechaio; non poſſum absque ſcabello conſcendere equum, quia emaciatæ ſunt vires meæ a diebus jejunii acti. Quare Haman pronum ſe abjiciebat in terram, ut, inſiſtens corpori ejus, equum conſcenderet. Quum aſcendebat, calcibus Hamanem petebat. Quare Haman dicebat ad eum: Nonne ſcribitur Prov. XXIV, 17. *Cum cadit hoſtis tuus, non lætaberis.* Cui regerebat Mordechai: hæc verba concernunt Iſraëlitas duntaxat. Sed de veſtratibus ſcribitur Deut. XXXIII, 29. *Et tu ſuper excelſa eorum calcabis.* Plura vid. infra ad 1. Corinth. IV, 12.

verſ. 44.) Benefacite odio habentibus vos.

Baba Mezia f. 87. 1. Dixit R. *Levi:* Eo die, quo Abraham oblactavit filium ſuum Iſaacum, faciebat magnum epulum: Omnibus populis ex indignatione murmurantibus & dicentibus; Vidiſtisne Senem & vetulam, qui adduxerunt puerum expoſititium ex platea in Domum ſuam, & tamen dicunt, hunc filium ſuum eſſe? Neque hoc tantum, ſed etiam inſtituunt convivium magnum, ut confirment verba ſua. Quid fecit Abraham pater noſter? (Nil curans illa ſcommata & convitia,) ivit, & invitavit omnes viros magnæ æſtimationis, qui tum vivebant. Sara autem mater noſtra invitavit

uxores eorum. Unaquæque vero ſecum afferente filium ſuum, nutricemque non ſimul ſecum adducendo, evenit, ut eſurirent lactentes. Quare factum eſt magnum miraculum in matre noſtra Sara: Nam apertæ ſunt ambæ ejus mammæ, ut duo fontes, & lactavit omnium harum filios: ut conſtaret ſibi dicti illius veritas Gen. XXII, 6. *Lactabit filios Sara.*

Matth.V, verſ. 45.) 21, 7 *Et pluviam demittit ſuper juſtos & injuſtos.*

Taanith f. 7. 1. Dixit R. *Abhu:* Major (ſeu pluris faciendus) eſt dies pluviarum, quam reſurrectio mortuorum: quia ecce reſurrectio mortuorum eſt (duntaxat) juſtorum: At ecce pluviæ ſunt tam juſtorum, quam impiorum. Et diſſentit R. Joſeph: nam dixit R. *Joſeph:* Ideo, quia dies pluviarum æqualis æſtimatur reſurrectioni mortuorum, affixerunt eam in precatione cum reſurrectione mortuorum vid. plura in *Berachoth f. 33. 1.*

Ibid. f. 25. 1. Levi, exiſtente diu ſiccitate, indixerat jejunium. Cum autem nulla veniret pluvia, dicebat coram Deo: Domine mundi, aſcendiſti & conſediſti, vel manſiſti in alto, & non midereris filiorum tuorum. Quo dicto, venit quidem pluvia; Levi autem ille claudus factus eſt. Dixit *R. Eleaſar:* Nunquam homo ejaculetur verba ſurſum verſus (h. e. non expoſtulet cum Deo.) Nam aliquando vir quidam magnæ autoritatis ejaculatus eſt verba ſurſum verſus, & claudus factus eſt. Quis autem eſt ille? Levi. Atqui traditur alias, quod in cauſa fuerit ei hujus claudicationis; quod Levi defigebat duos pollices ſuos in terram, & incurvabat ſe, & oſculabatur terram coram Ribbi: hocque peccatum cauſam præbebat ei, ut claudus fieret, actu iſto incurvandi. Verum reſpondeo, utrumque ei cauſam præbuiſſe claudicationis. R. *Chaia* filius לוליני Luliani audiverat aliquas nubes, quod dicerent; Veniamus & demittamus aquas in Ammonitarum & Moabitarum regionem. Quo audito, dicebat R. *Chaia* coram Deo: Domine mundi, quum dabas Legem populo tuo Iſraël, obibas omnes nationes mundi, eisque dabas optionem recipiendi Legem tuam, eamque nolebant recipere: Nunc autem tu das eis pluviam? Quare affatus nubes illas his verbis, dicebat eis: Projicite pluviam, quam intra vos continetis, huc in regionem Iſraëlitarum. Quo audito; projecerunt eam in regionem Iſraëlitarum.

MATTHÆI CAP. VI.

verſ. 1.) Cavete, non facere eleemoſynam veſtram, ante homines. &c.

Moed Katon f. 16. 1, Aliquando decernebat *Ribbi:* Diſcipulos non docendos eſſe Michnam in foro, ſeu publice. Quo ſenſu arguto dicti Biblici move-

movebatur? Cant. VII, 2. *Receſſus femorum tuorum, ut monilia.* Sicut femur eſt in abdito: ita etiam verba Legis ſunt in abdito. Egreſſus R. Chaia docebat duos filios fratris ſui, Rabbum & Rabbahum barbar Channæ, in foro. Quo audito, Ribbi ira percellebatur. Veniebat R. Chaia, ut apparens coram Ribbi inviſeret eum. Cui Ribbi dicebat עייא Aja, (*Gloſſa:* Sic probri cauſa R. Chaijam cognominabat,) quis vocat te, ut ad me venias? (*Gloſſa:* Quaſi diceret; apage hinc.) Foris ſciebat, quod ſumſerit rem prudens: ſolitus erat, uti publica objurgatione pro ſe 30. diebus; Die trigeſimo, mittebat aliquem, qui ei: Veni ad me. Poſtea mittebat, qui diceret ei; ne veniat. Ab initio, quidem putabat, quod juberet eum ad ſe venire: Et poſtea putabat, quod prohiberet eum ad ſe venire? Ab initio putabat; partem diei eſſe, ut totum diem: Poſtea autem putabat; non dicimus, partem diei eſſe ut totum diem. Poſtea cum veniebat R. Chaia, dicebat ei Ribbi: quare veniſti? Reſpondebat ei; quia legato miſſo, accerſiviſti me, Domine, ut te convenirem. Cui regerebat Ribbi: Atqui mittebam ad te, qui diceret; ne venires. Reſpondebat ei: hunc vidi; iſtum (ſecundum legatum) non vidi. Quo audito; recitabat ſuper eo verba textus illius Prov. XVI, 7. *Quum bene vult Dominus viis viri, etiam inimicos ejus paratos reddit ei.* (*Gloſſa:* Quia ipſe vel invitus venerat.) Quare Dominus fecit ita, & docuit in foro? Cui ille reſpondebat: Quia ſcribitur Prov. I, 20. *Sapientiæ in platea clamabunt.* At ille regerebat: Si legiſti, non repetiiſti; Si repetiiſti, non tertia vice repetiiſti; & ſi tertia vice repetiiſti, non expoſuerunt tibi; *Sapientiæ in platea clamabunt,* ſecundum id, quod eſt Rabæ, quia dixit *Raba:* Omnis, qui ſtudet in Lege intus, Lex ejus prædicat de eo extus, ſeu foris. Atqui ſcribitur Eſa. XLVIII, 16. *Non a principio in occulto locutus ſum.* Verum reſpondeo, hoc ipſum intelligendum eſſe de die ſponſæ. R. Chaiæ autem hoc, *ambitus femorum tuorum,* Cant. VII, 21. quid facit? Refert illud ad eleemoſynam & liberalitatem, eam eſſe exercendam in abdito.

Baba Bathra f. 10. 1. Dixit R. *Johannes;* Quid eſt, quod ſcribitur Prov. XIX, 17. *Mutuo dat Domino, gratificans pauperi?* (*Gloſſa:* Quomodo, qui gratificatur pauperi, Deo mutuum dans fiat? cum ſcribatur Prov. XXII, 7. *Servus eſt mutuo accipiens, viro mutuo danti?*) Reſpondeo, niſi textus his ſcriptus eſſet, impoſſibile eſſet eum dicere. Quaſi vero poſſibile ſit ita de Deo loqui, cum ſcriptum ſit Prov. XXII, 7. *Servus eſt mutuo accipiens, viro mutuo danti.* Dixit R. Chaia filius Abbæ: R. Johannes, collatis inter ſe duobus locis in ſpeciem contrariis viſis, objecit: Scribitur Prov. XI, 4. *Non proderunt opes in die iræ, & eleemoſyna liberabit a morte.* Et ſcribitur Cap. X, v. 2. *Non proderunt theſauri impietatis, & eleemoſyna liberabit a morte.* Duæ hæ eleemoſynæ quorſum? Una liberabit aliquem a morte ſingulariter diver-

diverſa, ſeu ſubitanea: Altera autem, quæ liberat aliquem a judicio, Gehenna: Ultra vero ea eſt, quæ liberat aliquem a judicio Gehennæ? (*Gloſſa:* Quaſi diceret: Uter ex illis textibus eſt, qui loquitur de judicio Gehennæ?) Scilicet illa ipſa mors, de qua ſcribitur vox עֶבְרָה *iræ*, Prov. XI, 4, Quia ſcribitur Zephan. I, 15. *Dies* עֶבְרָה *iræ*, *eſt dies iſte*. Ultra autem eſt ea, quæ liberat a morte ſingulariter diverſa? ſcilicet ſi quis det eleemoſynam, & neſciat, cui det eam: Si quis accipiat eam, & neſciat, a quo accipiat eam: Si quis det eam, & neſciat, cui det eam: Ad excipiendum inde, id quod eſt Mar Ukbæ. (*Gloſſa: Mar Ukba* projiciebat pauperi, qui ad portas ipſius erat quotidie 4. drachmas, in canalem oſtii. Ecce, quod pauper neſciebat, a quo accipiebat eam eleemoſynam: Ipſe autem ſciebat, cui eam dabat.) Si quis accipiat eam, & neſciat, a quo accipiat eam; Ad excipiendum inde, quod eſt R. Abbæ. (*Gloſſa:* R. *Abba* ligabat in ſudario ſuo, eoque a tergo demiſſo, ſeſe immiſcebat, præſertim turbæ pauperum, ubi pauper accipiens ex eo ſudario a tergo ſuſpenſo accipiebat eleemoſynam & ſciebat, a quonam accipiebat: Sed R. Abba neſciebat, cui dabat eam.) At vero, quomodo faciendum, ut neutrum vitetur? Scilicet, ſi inſeratur eleemoſyna in ſaccum eleemoſynarium. Regero ego: Quid facere debet homo, ut naſcantur ei liberi maſculi? Reſpondit R. *Elieſer:* Si diſpergat numos ſuos pauperibus. *R. Joſua* dicit: Si exhilaret uxorem ſuam, ante concubitum, ad rem præcepto debitam (ſeu concubitum matrimonialem lege præceptum.) R. *Eleaſar* filius Jacobi dicit: Ne det homo obolum in ſaccum eleemoſynarium, niſi hac ratione, ſi præfectus ſit ei, ſicut R. Chananias filius Tardejon.

Chagiga f. 5. 1. R. Johannes, cum inter legendum ſacram ſcripturam perveniebat ad illum textum, plorabat: Eccl. XII, 14. *Nam omne Deus adducet in judicium, ſuper omni abſcondito.* (*Gloſſa:* Et ſi etiam ſuper eis, quæ per errorem committuntur, latentque aliquem, adducit eum in judicium. Per, *ſuper omni*, quantumvis parvam rem, ſignificare voluit.) Servone, cui appendit Dominus æquali pondere, per errorem commiſſo, cum data opera patratis criminibus, remedium aliquod ſit! Quid eſt, *ſuper omni abſcondito?* Reſpondit Rabus: Per hoc intelligitur is, qui occidit pediculum in conſpectu proximi ſui, nauſea per hanc rem affecti. Samuel autem dixit: Per hoc intellige eum, qui ſpuit in conſpectu proximi ſui, nauſea per hanc rem affecti. Quid eſt, *ſive bonum, ſive malum,* Ibid. (*Gloſſa:* Quid, *ſive bonum;* quod ſignificat, etiam ſuper bono Deum adducere hominem in judicium?) Dixerunt, qui ſunt de domo *Jannai:* Per hoc intelligi eum, qui pauperi palam dat eleemoſynam. Secundum illud R. Jannai; qui, cum videbat aliquem virum pauperi palam dare eleemoſynam dicebat ei: Præſtitiſſet, ſi non dediſſes ei. Nunc autem, ex quo hanc ei dediſti, & pudore affeciſti eum.

Qui

Qui ſunt de domo R. *Schilæ*, dixerunt: Per hoc intelligi eum, qui dat eleemoſynam mulieri clam: quia per hoc eam adducit in poteſtatem ſuſpicionis ſecretæ conſuetudinis cum ea haberi ſolitæ. &c.

In *Tr. Kethuvoth f. 66. 2.* Tradiderunt Rabbini: Exemplum eſt de Rabban Johanne filio Zachai, quod, cum equitabat ſuper aſino & exibat Hieroſolymis, ſequentibus eum diſcipulis ejus, videns puellam aliquam colligentem grana hordei inter ſtercora jumenti Arabum, quæ, viſo eo, obvelans ſe capillo ſuo, ſtans coram eo, dicensque ei: ale me, Magiſter mi; dicebat ei R. Johannes: Filia mea, quæ tu es? Cui illa reſpondebat: Sum filia נקדימון Nakdimon (Nicodemi) filii Gorion. Dicebat ei Johannes: Filia mea, opes domus patris tui quorſum evaſerunt? Reſpondebat ei: Magiſter mi, & annon ita vulgari adagio dicere ſolebant Hieroſolymis: Sal opum, eſt חסר defectus, vel diminutio. (*Gloſſa:* Si quis velit ſalire opes ſuas: q. d. efficere, ut conſtanter permaneant, diminuat eas per eleemoſynam jugiter, & diminutio hæc conſervabit eas conſtantes.) Aliqui autem dicunt, pro חסר quod ſignificat, defectus; dici ſolere חסד beneficentia, ſeu liberalitas. (*Gloſſa:* Si quis velit ſalire opes ſuas, ſeu conſtantes efficere, faciat eas חסד, h. e. ſuperabundantem liberalitatem, plus dando, quam per Legem teneretur. Domus autem patris mei non erogabat eleemoſynam, ut decebat, & conſumebat opes ſuas ea re.) Deinde quærente eo: opes autem ſoceri tui quorſum evaſerunt? Reſpondebat ei: Venit unum, & perdidit alterum. (*Gloſſa:* Ideo, quia opes illius mixtæ erant cum opibus hujus.) Deinde illa dicente ad eum: Magiſter mi, memorne es eorum, quæ acta ſunt, cum tu pro teſte obſignabas id, quod in teſtamento matrimoniali mihi pro dote promittebatur a ſponſo? Quo audito ille converſus ad diſcipulos ſuos, dicebat: In memoriam mihi revoco, quod, cum hujus inſtrumentum illud matrimoniale obſignabam, phernam ejus ſeu bona in matrimonium a ſponſa allata, legerim, fuiſſe millies millium denariorum aureorum e domo patris ejus, exceptis eis denariis, quos accepit a ſponſo pro dote ex domo ſoceri ſui. Ad cujus rei memoriam flebat R. Johannes filius Zachai, & dicebat: O beatos vos Iſraëlitas eo tempore, quo facitis voluntatem Dei! Tum enim nulla natio dominatur eis. Quo tempore autem non faciunt voluntatem Dei, tradit eos in manum nationis humillimæ, (*Gloſſa:* Arabes vocantur natio humillima, quia habitant in tentoriis, in deſerto;) neque tantum in manum jumenti nationis humillimæ. Nakdimon autem filius Gorion non fecerit eleemoſynam? Atqui Traditio eſt: Dixerunt de Nakdimon filio Gorion, quod, cum prodibat e domo ſua in ſcholam, veſtes melotæ ſeu valde pretioſæ ſubſtratæ fuerint pedibus ejus, ut illis inambularet, venerintque pauperes, easque complicatas poſt ipſum acceperint pro eleemoſyna. Si vis,

 dicam,

dicam, ideo nihil eum his eleemoſynis meritum eſſe: quia eas erogabat in ſui honorem. Aut, ſi malis, dicam: quia non erogaverat eas, eo modo quo decebat eum erogaſſe, ſicut vulgari adagio dici ſolet: *pro camelo ſarcina.* (*Gloſſa:* Camelo onus imponendum eſt, prout vires ejus ferendo pares ſunt.) *Traditio;* dixit R. Eleaſar filius Zadoki: O ſi non videam conſolationem, ſi mentiar, quod viderim eam colligere hordei grana e loco inter ungulas equorum in Acco. Quo viſo, recitabam ſuper ea textum hunc Cantic. I, 8. *Si non ſciveris te, o pulcherrima mulierum, egredere tibi in veſtigiis gregis, & paſce capellas tuas.* (*Gloſſa: Si non ſciveris.* h. e. ſi non animum adhibueris, Eccleſia Iſraëlitica, ſervandi Legem; tunc egredere tibi, &c. h. e. tandem eveniet tibi, ut egrediaris ad veſtigia gregis, & paſcas capellas tuas.) Ne legas גְּדִיּוֹתַיִךְ *Gedijothajich*, quod ſignificaret, *capellas tuas:* גְּוִיּוֹתַיִךְ *Gevijothajich*, quod ſignificat, *corpora tua.*

Bava Bathra f. 9. 2. Dixit R. *Eleaſar:* Major (pluris æſtimandus) eſt, qui erogat eleemoſynam in occulto, Moſe Magiſtro noſtro: quia, ecce de Moſe Magiſtro noſtro ſcribitur Deut. IX, 19. *Quia timui propter iram & excandeſcentiam.* Ecce autem de eroganteeleemoſynam ſcribitur Prov. XXI, v. 14. *Donum in occulto ſupprimet iram.* Et diſſentit R. Iſaac: quia dixit R. Iſaac, quod tale donum iram ſupprimat; excandeſcentiam non ſupprimat: quia dicitur ibid: *Et munus in ſinu; fortem excandeſcentiam.* Etiamſi munus eſt in ſinu, tamen excandeſcentia fortis eſt!

Matth. VI, verſ. 2.) ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν, *receperunt mercedem ſuam.* &c.

Talmudici hanc phraſin exprimunt his verbis, *receperunt Seculum ſuum.* Ut in *Sanhedrin f. 101. 1.* Dixit *Rabbah* bar Channæ: Quum ægrotabat R. Elieſer, ingreſſi ſunt diſcipuli ejus viſitatum eum; Quibus ille dicebat: Fervor iræ divinæ magnus eſt in mundo (*Gloſſa:* de ſe ipſo hoc dicebat, quod Deus ſibi ſuccenſeat, & morbum aggravet.) Tum illi cœperunt flere: Sed R. Akibas ridebat. Ex quo cum quærebant, quare rideret; reſpondebat: Vos autem quare fletis? Cui cum reſpondebant: Poſſetne fieri, ut libro Legis (h. eſt: tanto Legis doctore) verſante in angore, nos non ploremus? Reſpondebat eis Akibas: Ea ipſa autem de cauſa ego rideo. Nam quamdiu videbam Magiſtrum ita in omnibus proſpere agere, ut vinum ejus non aceſceret, neque linum ejus percuteretur, neque oleum ejus fraceſceret, neque mel ejus fermento corrumperetur, dicebam: Forte, quod abſit! Magiſter recepit Seculum ſuum (*Gloſſa:* omnem mercedem ſuam.) Nunc autem

autem cum video Magiſtrum dolore corripi, (*Gloſſa:* & mercedem ejus aſſervari ei in futurum beatius Seculum,) ego lætor. &c.

In *Horajoth f. 10. 2.* Argutum ſermonem habuit R. *Nachman* filius R. Chasdæ: Quid eſt, quod ſcribitur, Eccl. VIII, 14. *Eſt vanitas, quæ fit ſuper terra!* O beatos juſtos, ſi pertingat ad eos ſecundum opus impiorum Seculi futuri, in Seculo præſenti! (Quaſi diceret: Quum obveniunt eis calamitates in Seculo præſenti, quales obveniunt impiis in Seculo futuro.) O miſeros impios, ſi pertingat ad eos ſecundum opus juſtorum Seculi futuri, in Seculo præſenti! &c.

Erachin f. 16. 2. Traditur a domo R. *Iſmaëlis:* Quemcunque prætterierunt dies 40. ſine caſtigationibus, ille recepit Seculum ſuum. (*Gloſſa:* omnem requiem ſuam, quam in futura vita, pro mercede recepiſſet.)

verſ. 3.) Te autem faciente eleemoſynam, neſciat ſiniſtra Tua, quid faciat dextra tua.

Schekalim f. 10. 1. Cap. 7. ſ. 6. Miſchna: Duæ cameræ fuerunt in Sanctuario: una, camera חטאים *peccatorum;* (Buxtorff. Lex. Tal. c. 838. legit חשאים ſecretorum;) altera autem camera vaſorum. In cameram peccatorum, ſi qui erant timentes peccati, ponebant (munera ſua) intra illam clam. In cameram vaſorum, quicunque pro ſpontanea oblatione offerebat vas, eo projiciebat, & ſemel intra 30. dies quæſtores aperiebant. &c. Poſtea in *Gemara f. 83. 1.* traditur: R. Jacob filius Aidi, & R. Iſaac filius R. Nachmanis, erant gubernatores alendis aliis præfecti, & dabant R. Chamæ patri R. Oſchaiæ alimenta: dabat autem alia R. Zacharias, gener R. Levi. Reprehendebant illud, & dicebant: eum non habere, ut accipiat, & tamen eum accipere de eo, quod eſt diei tui. Invenit eum, quod dederit de eo, quod ipſius erat, aliis. R. Channa filius Paphæ dividebat azyma noctu. Cui, cum occurrebat magiſter ſpirituum, dicens; non juxta doctrinam Rabbinorum, Deut. XIX, 14. *Non amovebis limitem ſocii tui.* Reſpondebat ei: Nec juxta Scripturam, Prov. XXI, 14. *Munus in occulto extinguit iram.* Quare victus fugiebat ab eo. Dixit R. Jonas Pſal. XLI, 2. *Beatus, qui intelligit ad pauperem,* &c. Per hunc intelligitur, qui aſpicit vel conſiderat eleemoſynam ad erogandum eam. Quomodo faciebat R. Johannes? Quum videbat filium bonorum, ſeu beneficiorum ad incitas redactum, dicebat ei: ideo, quia audivi de te, quod ceciderit tibi hæreditas ex loco alio, accipe, & ſolve ei, qui accipiebat. Dixit ei: in donum. Dixit R. Chaia filius Abbæ: illi accipiebant dextra ſua: quia is, qui dabat illis a principio anni, & usque ad jejunium magnum, accipiebant: poſtea autem non accipiebant. &c.

Matth. VI, verſ. 5.) Et cum adores, non eris ſicut hypocritæ, qui amant in Synagogis & in angulis platearum ſtantes orare. &c.

Berachoth f. 6. 2. Dixit R. Chelbo, dixiſſe R. *Hunam:* Quicunque certum locum determinat precibus ſuis habendis, Deus Abrahami eſt in auxilio ejus. Et cum moritur, dicunt ei: hei manſuetum! hei pium! & unum ex diſcipulis Abrahami patris noſtri! Unde autem probatur de Abrahamo patre noſtro, quod certum (precibus ſuis) determinarit locum? Quia ſcribitur Gen. XIX, 27. *Et mane ſtetit vel ſurrexit Abraham ad locum, ubi ſteterat.* Per actum ſtandi nihil aliud intelligitur, niſi precatio: quia dicitur Pſal. CVI, 30. *Et ſtetit Pinehas & oravit.*

verſ. 7.) Orantes nolite multum blaterare. &c.

Berachoth f. 55. 1. Dixit R. *Juda:* Tria longiores reddunt dies & annos hominis. (1) Si quis prolixus ſit in ſuis precibus. (2) Si diutius aſſideat menſæ ſuæ. (*Gloſſa:* Quia hac de cauſa pauperes poſſunt venire, & ab ipſo ali.) Et (3) Si diutius commoretur in latrina. (*Gloſſa:* Quia hoc eſt medicina ei.) Si quis autem prolixus ſit in precibus ſuis; id eſt, præſtans aliquid. Dixit R. Chaia filius Abbæ, dixiſſe R. *Johannem:* Quicunque prolixus eſt in precibus ſuis, & dicit in corde ſuo, ſe ideo exauditum iri, & petitionem ſuam ſe conſequuturum eſſe, quia oret cum intentione, tandem venit in poteſtatem doloris cordis: quia petitio ejus non fit. Nam dicitur Prov. XIII, 12. תּוֹחֶלֶת *Precatio protracta, eſt dolor cordis.* (*Gloſſa:* vox תּוֹחֶלֶת habet ſignificatum precationis, ut Exod. XXXII, 11. וַיְחַל *& deprecatus eſt Moſes.*) Dixit R. *Iſaac:* Tria in memoriam revocant iniquitates hominis: (*Gloſſa:* Quia opera eorum, ſcrutantur ſuperne, in opera ejus, dicendo: Confidit hic homo meritis juſtitiæ ſuæ.) Videamus ergo, quænam illa ſint. (1) Murus ruinam minans; (*Gloſſa:* Locus periculoſus.) (2) Attenta conſideratio precum: (*Gloſſa:* Si quis conſideret, ſe ſuis precibus mereri Dei gratiam & auxilium.) Et (3) Caſtigatio judicii ſuper proximum ſuum, reſpectu Dei. (*Gloſſa:* Si quis confidat in merita juſtitiæ ſuæ, quod proximus ſuus ſui cauſa ſit puniendus.) Ecce non eſt contradictio, (inter hæc duo: quod dicebatur antea prolixas preces eſſe rem præſtantiſſimam, & cauſam longævæ vitæ: hic autem dicitur; attentam conſiderationem, precum, cauſam eſſe recordationis iniquitatum alicujus: quia alterum (poſterius) intelligendum eſt de eo, qui attente ſuas preces conſiderat, & putat ſe earum prolixitate aliquid apud Deum mereri: alterum (prius) autem de eo, qui non attente eas ita conſiderat.

Ibid.

Ibid f. 61. 1. Dixiſſe R. Huna, dixiſſe *Rabum* nomine R. *Meiri:* ſemper ſint verba hominis pauca coram Deo Opt. Max. quia dicitur Eccleſ. V, 1. *Ne acceleres ſuper ore tuo, & cor tuum ne feſtinet proferre verbum coram Deo: quia Deus eſt in Cœlis, tu autem in terra. Propterea ſint verba tua pauca.*

Avoth cap. 16. Dixit R. *Simeon:* Quum precaris, ne facito precationem tuam שִׂיחָה loquacitatem, ſed ſupplicationem coram Deo Opt. Max. quia dicitur Joel, II, 13. *Quia Deus miſericors.*

verſ. 13.) Et ne nos inducas in tentationem. &c.

Sanhedrin f. 107. 1. Dixit R. Juda, dixiſſe *Rabum:* Ne unquam homo ſeipſum inducat in tentationem. Nam ecce David, rex Iſraëlis, ſeipſum induxit in poteſtatem tentationis, & lapſus eſt. Dicebat coram Deo: Domine mundi, quare dicunt, Deus Abrahami, Deus Iſaaci, & Deus Jacobi, & non dicunt; Deus Davidis? Cui reſpondebat: Quia illi tentati (probati) mihi ſunt: Tu autem, non. Quare dicebat David Pſal. XXVI, 2. Proba me, & tenta me. Cui Deus reſpondebat: Probabo ergo te; & hujus rei te certiorem facio, cujus tamen eos non certiores feceram. Scilicet, me probaturum te eſſe per negotium illiciti concubitus. Quare ſtatim contigit, quod legitur 2. Sam. XI, 2. *Et factum eſt tempore veſpertino, ut ſurrexerit David e lecto ſuo.* Dixit *Rabus:* Significari eo, quod inverterit uſum concubitus cum uxoribus, qui noctu ſolet fieri, in uſum ejus diuturnum; (*Gloſſa:* quod concubuerit cum uxore ſua interdiu, ut ſatur eſſet a coitu, nec cogitationibus appeteret mulierem toto die:) Latuiſſe autem eum, iſtam juris Judaici ore traditi ſententiam; quod membrum parvum ſit in homine: quod, ſi ſatures, eſuriat: Si id eſurire ſinas, ſaturetur. Atque hoc ipſum eſt, quod ſcribitur ibid: *Et ambulabat ſuper tecto domus regiæ, & videbat mulierem ſe lavantem deſuper tecto: mulier autem iſta erat aſpectu pulchra valde.* Bathſeba pectebat caput ſuum ſub alveari mellis; veniebat Satanas ſimilis ei viſus inſtar aviculæ: qua viſa David ejaculatus telum, icto alveari, remotoque; nudam mulierem videbat. Quo facto ſtatim contigit, quod legitur v. 3. *Et miſit David, & inquiſivit mulierem, & dixit: Annon iſta eſt Bathſeba, filia Eliam, uxor Uriæ Chittæi,* v. 4. *Et miſit David legatos, & accepit eam, eaque venit ad eum, & concubuit cum ea: ea autem ſanctificabat ſe ab immunditie ſua, & revertebatur in domum ſuam.* (*Gloſſa: Sanctificabat ſe:* Hoc eſt, ea ipſa hora erat in dubio ſtatu immunditiei menſtruæ, & congreſſus erat cum ea, quum ipſa eſſet menſtruata.) Atque hoc ipſum eſt, quod ſcribitur, Pſal. XVII, 3. *Examinaſti cor meum, viſitaſti nocte, exploraſti me, nequa-*

quaquam invenies (me integrum.) זמותי *capiſtraſſem, ne transgrederetur os meum.* (*Gloſſa: Viſitaſti nocte:* Hoc eſt, ſuper opere, quod noctu exerceri ſolet, viſitaſti me, num poſſim perſiſtere in tentatione rei transgreſſionis. *Exploraſti me:* Hoc eſt, cogitaſti explorare me, & non inveniſti me purum. *Capiſtraſſem:* h.e. utinam fuiſſet in ore meo frenum, ut potuiſſem impedire verbum meum, ne dixiſſem; *proba me.*) Scilicet, dicere volebat David: Utinam זממא frenum vel capiſtrum eſſet in ore ejus, qui odit me (hoc eſt, mei ipſius, odio digni!) ne dixiſſem verbum hujusmodi.

Matth. VI, verſ.16.) Obſcuram reddunt facies ſuas ut videantur jejunantes.

Sota f. 12. 1. 1. Chron. IV, 5. *Et* לאשחור *Aſchchuro, patri Thekoæ, fuerunt duæ uxores, Chelach & Naara.* Per Aſchchurum hunc intelligitur Caleb. Quare autem nomen ejus vocatur Aſchur? Ideo, quia facies ejus הושחרו atræ ſactæ erant jejunio. (*Gloſſa:* Quia ſæpius jejunaverat, ut liberaretur a conſilio exploratorum.)

verſ. 19.) Ne theſauros congerite in terra &c.

Bava Bathra f. 11. 1, Traditio: Dixerunt de *Benjamine juſto*, cum præfectum fuiſſe arcæ eleemoſynariæ: aliquando veniſſe ad eum in annis ſterilitatis mulierem, quæ dixerit ei: Magiſter mi, ale me. Cui, illo dicente: juro per Deum, ſi in arca eleemoſynaria quicquam amplius ſupereſt: illa inſtabat; Si tu non alis me, ecce ego & 7. filii mei morimur. Quare ſurgebat, & alebat eam de ſuo. Poſt aliquot dies, illo ægrotante, & ad mortem inclinante, dicebant Angeli miniſterii coram Deo Opt. Max. Domine mundi, tu dixiſti: Omnis, qui conſervat unam animam ex Iſraële, perinde eſt, ac ſi conſervaret plenum mundum: Et *Benjamin juſtus*, qui in vita conſervavit mulierem & 7. filios ejus, moriatur tam brevi fruens vita? Quo dicto ſtatim lacerarunt ei decretum judicii ejus: (h. e. Fatum ejus immutatum, & terminus vitæ prorogatus fuit.) Traditur; ſuperadditos ei fuiſſe 22. annos, annis vitæ ejus. Tradiderunt Rabbini exemplum de מונבז *Monbazo* rege: (*Gloſſa:* filius erat Helenæ reginæ, ex ſemine Haſmonæorum;) qui erogabat theſauros ſuos & theſauros patrum ſuorum. Ad quem junctim collectis fratribus ejus, & familia patris ejus, his verbis eum dehortantibus: Patres tui theſauros recondiderunt, & auxerunt id, quod patrum ſuorum erat: Tu autem ea erogas. Quibus ille reſpondebat: patres mei recondiderunt theſauros infra (h. e. in terra:) ego autem recondidi ſupra. (h. e. in cœlo:) quia dicitur Pſal. LXXXV, 12. *Veritas e terra germinabit, & juſtitia e cœlis proſpexit.* Patres mei recondiderunt in loco, ubi manus dominatur; ego autem

tem recondidi, ubi manus non dominatur; quia dicitur Pſal. XCVII, 2. *Juſtitia & judicium habitaculum throni tui.* Patres mei recondiderunt rem, quæ non fert fructus: ego autem recondidi rem, quæ fert fructus: quia dicitur Eſa. III, 10. *Dicite* צַדִּיק (לְצַדִּיק) *juſto, quod bonus: quia fructum operum ſuorum comedent.* Patres mei recondiderunt pecuniam: ego autem recondidi theſauros animarum, quia dicitur Prov. XI, 30. *Fructus juſti, arbor vitæ: et accipiens animam, ſapiens.* Patres mei recondiderunt aliis: ego autem recondidi mihi ipſi: quia dicitur Deut. XXIV, 13. *Et tibi erit juſtitia.* Patres mei recondiderunt in Seculo hoc: ego autem recondidi in Seculo futuro: quia dicitur Eſa. LVIII, 8. *Et ibit ante te juſtitia tua, & gloria Domini colliget te.*

verſ. 26.) Inſpicite in volatilia cœli, quia non ſeminant neque metunt. &c.

Kidduſchin f. 82. 1. Miſchna: Cujuſcunque negotium, ſeu opificium eſt cum mulieribus, ita, ut pro eis, & in earum uſum artem ſuam exerceat; is non ſolus verſetur cum eis, neque cum pluribus ſimul; neque doceat filium ſuum artem inter mulieres exercendam. R. *Meir* dicit: Semper homo doceat filium ſuum artem mundam & facilem: non dicat; artificium hoc non ditat: ſed oret eum, cujus divitiæ & bona ſunt ſua (h. e. Deum, cujus omnia ſunt propria:) quia nulla eſt ars, in qua non ſit egeſtas & divitiæ. Nam neque eſt egeſtas ex arte, neque divitiæ ex arte: ſed omne ſecundum meritum juſtitiæ alicujus. R. *Simeon* filius Eleaſaris dicit: Vidiſtine unquam dum viveres, feram, vel avem, quæ artem exerceant, & tamen ſuſtentantur absque dolore: & annon, non ſunt creata, niſi ut miniſtrent mihi? At ego creatus ſum, ut miniſtrem Domino meo. Nonne æquum foret, ut ſuſtentarer absque dolore? Sed (ideo in dolore & labore cogor veſci pane meo:) quia male geſſi opera mea, & abſcidi alimoniam meam. &c. Poſtea in *Gemara* notatur: Traditio eſt; R. *Simeon* filius Eleaſaris dicit: Per vitam meam nunquam vidi capream, quæ ficus in æſtate exſiccaret; neque leonem, qui eſſet bajulus, & vulpem, quæ eſſet numularius: & illa ſuſtentantur ſine dolore, neque creata ſunt, niſi ut miniſtrent mihi: ego autem creatus ſum, ut miniſtrem Domino meo. Quare iſta, quæ non creata ſunt, niſi ut miniſtrent mihi, ſuſtentantur absque dolore; cum ego, qui creatus ſum, ut miniſtrem Domino meo, tanto labore & dolore occuper? Æquum eſſet, ut ego ſuſtentarer, absque dolore; ſed id ideo fit, quia male geſſi opera mea, & abſcidi alimenta mea: nam dicitur Jerem. V, 25. *Iniquitates veſtræ inclinaverunt.*

Matth.

Matth. VI, verſ. 30.) ὀλιγόπιστοι *Parvæ fidei homines.*

Sota f. 48. 2. Ad verba Miſchnæ: *Et defecerunt viri fidei*, &c. notatur in *Gemara*. Dixit R. Iſaac: Per hos intelliguntur, qui non credunt in Deum Opt. Max. (*Gloſſa:* Viri fidei ſunt, qui credunt in Deum, prodige erogando bona ſua in decus obeuntis præceptum, & eleemoſynas, & impenſas Sabbathicas, & dierum feſtorum.) Quia Traditio eſt: R. *Elieſer* ille magnus dicit: Quicunque habet panem in corbe ſuo, & dicit: quid comedam cras? is non eſt, niſi ex קְטַנֵּי אֱמוּנָה. *parvis fidei hominibus.* Et hoc ipſum eſt, quod dixit R. *Eleaſar:* Quid eſt, quod ſcribitur Zach. IV, 10. Namquis בַּז *prædatur in diem?* Parvæ? Quis cauſam præbuit juſtis, ut יתבזבז prodige profuſa, & ſuperflue erogata fuerit menſa eorum, in futurnm contingens? (*Gloſſa:* quia non accipiunt perfectam mercedem. Et hic ſignificat: *Nam quis prædatur in diem*, ſcilicet venturum, juſtos?) Parvæ, quæ fuerunt in illis: (*Gloſſa:* paucitas fidei:) quia non crediderunt in Deum Opt. Max. &c.

verſ. 34.) Craſtino cura propria, ſufficit diei malum ſuum.

Berachoth f. 9. 2. Exod. III, 4. *Ero, qui ero.* Dixit Deus Opt. Max. ad Moſen: dic Iſraëlitis. Ego fui vobiſcum in ſervitute hac: & ego ero vobiſcum in ſervitute regnorum. Dixit (Moſes) coram eo: Domine mundi: Sufficit vexatio in loca ſua: (Sufficit calamitas, quam jam patiuntur Iſraëlitæ: nec futura alia eſt prædicenda.) Cui reſpondebat Deus Opt. Max. Ito, dic illis: *Ero, miſit me ad vos.*

Sanhedrin f. 100. 2. Inter ſententias *Ben Siræ* recenſetur & hæc: Ne angas te ærumna craſtini diei: quia neſcis, quid hic dies pariturus ſit. Forte cras non eris, & ſic affligareris ob tempus, quod ad te nihil attinet.

MATTHÆI CAP. VII.

verſ. 1.) Ne judicate, ut non judicemini &c.

Roſch Haſchana f. 16. 2. Qui tradit judicium ſuper ſocium ſuum, facit meminiſſe peccatorum ſuorum. Nam dixit R. *Abin:* Quicunque tradit judicium de ſocio ſuo; ipſe punitur initio: quia dicitur Gen. XVI, 5. *Et dixit Sara ad Abrahamum &c.* Scribitur autem Gen. XXIII, 2. *Et venit Abraham ad plangendum*, &c. v. Tom. I. p. 559.

verſ. 2.) Qua menſura quis metitur, &c.

Sota f. 9. 2. Miſchna: Qua menſura homo metitur, alii metiuntur ei: Uxor declinans ſeipſam ornaverat ad transgreſſionem (adulterium:) Deus (jure

(jure talionis,) deturpat eam. Ipſa revelaverat ſeipſam ad transgreſſionem: Deus revelat ſuper ea. In femore, ubi initium fecerat in transgreſſione, fit initium; & poſtea venter: Idcirco vapulet femur initio, & reliquum totum corpus non evadit liberum. Poſtea in *Gemara* dicitur: Et ſic invenimus de uxore declinante, quod, qua menſura menſa eſt, metiantur ei. Scilicet ipſa ſteterat ad oſtium domus ſuæ, ut videret procum ſuum: idcirco ſacerdos collocat eam juxta portas Nicanoris, & oſtendit ignominiam ejus omnibus &c. vide ibi plura in hanc rem, & in *Sanhedrin f. 100. 1.* Ubi inter alia etiam dicitur: *Traditio* eſt. *Ribbi* dicebat; Unde probatur, quod ea menſura, qua quis metitur, ei remetiatur? Quia dicitur Eſa. XXVII, 8. *In menſuram cum mittis eam, contendes cum ea.* &c.

Megilla f. 12. 2. Eſter I, 10. *In die ſeptimo, cum lætum eſſet cor Regis vino.* Ergone hucusque cor ejus non lætum erat vino? Reſpondit *Raba:* eo ſignificari, quod dies hic ſeptimus, Sabbathum fuerit: quia Iſraëlitæ edunt & bibunt, initio facto a verbis Legis, & verbis hymnorum. Sed nationes mundi idololatricæ, quia edunt & bibunt, initio facto nonniſi a verbis inſulſis. Et ſic in iſto epulo iſtius impii, alios dixiſſe; quod *Mediæ* mulieres, alias pulchritudine vincant: alios regeſſiſſe; quod mulieres *Perſicæ* pulchriores ſint. Quare dixiſſe eis Ahasverum: inſtrumentum (uxor,) quo ego utor, neque Medicum eſt, neque Perſicum, ſed Chaldaicum: vultisne illud videre? Reſpondentibus eis: ita ſane, dummodo oſtendas eam nobis nudam. Nam, qua menſura homo metitur, viciſſim metiuntur ei. Quo docere voluit, quod *Vaſthi* impia ſolita fuerit adducere filias Iſraëliticas, & exuere eas nudas, & facere earum opera opus in Sabbatho &c.

Sanhedrin f. 100. 1. 2. Traditio. R. Meir dixit: Qua menſura homo metitur; ea redhoſtietur ipſi: quia ſcribitur Eſa. XXVII, 8. *In menſura, qua dimitteret eam litigabat cum ea.* Num poſſibile eſt dicere, quod filius hominis det plenum pugillum ſuum pauperi in hoc Seculo, Deus autem det ei plenum pugillum ſuum in Seculo futuro &c.

verſ. 4.) Sine ejiciam feſtucam ex oculo tuo. &c.

Baba Bathra f. 15. 2. Dixit R. *Johannes:* Quid eſt, quod ſcribitur Ruth. I, 1. *Et factum eſt in diebus, quibus judicarunt judices?* Scilicet in diebus generationis, quæ judicat ſuos judices. (Quia judicabant ſeipſos depravati, & erat audacia ei, qui judicabatur, redarguendi redarguentem ſe:) Nam dicente cenſore aliquo, ſeu judice; tolle feſtucam ex oculis tuis: (*Gloſſa:* hoc eſt, recede & abſtine a transgreſſione parva, quæ penes te eſt;) tum poterat alter dicere; tolle trabem ex oculo tuo. (*Gloſſa:* hoc eſt, ab-

ſtine a transgreſſione gravi, quæ penes te eſt.) Dicente (cenſore) Eſa. I, v. 22. *Argentum tuum factum eſt Scoriæ:* regerebat alter; *Vinum tuum mixtum eſt aqua.*

Erachin f. 16. 2. Tradiderunt Rabbini: Lev. XIX, 17. *Non odio habebis fratrem tuum in corde tuo:* Ne quis putet, forte non cognomine aliquo (probroſo) eum vocabit, propter rem caſtigatione dignam ab eo commiſſam; neque alapam ei impinget, neque probro eum afficiet: ideo notanter dicendum erat, *In corde tuo.* Scilicet de odio, quod eſt in corde, Scriptura loquitur. Unde probatur, quod, ſi quis videat in ſocio ſuo rem turpem, debeat redarguere eum? Quia dicitur v. 17. *Redarguendo redargues.* Si redarguerit eum ſemel, ipſe autem non receperit ſeu admiſerit eam redargutionem; unde probatur, quod debeat redarguere eum? Quia notanter dicendum erat; *redargues.* Nihilominus. Ne quis putet, forte redarguendum eſſe eum, ſi vel mutetur facies ejus, & ipſe erubeſceret, audita publica redargutione: ideo notanter dicendum erat; ibid. *Non feres ſuper eum peccatum.* Traditio eſt: Dixit R. *Tarphon:* Miror, (vel: cum animi admiratione, vehementer dubito;) num ſit in generatione hac, qui recipiat redargutionem ſaltem dicentis ſibi: tolle feſtucam, ex oculis tuis: quin dicat ei; tolle trabem ex oculis tuis, (*Gloſſa:* Quaſi diceret: Si dicat alteri; auffer iniquitatem parvam, quæ eſt in manu tua: tum ille poterit dicere huic; auffer tu iniquitatem magnam. Ergo non poſſunt redarguere ſe invicem: quia omnes ſunt peccatores.) &c.

Matth. VII, verſ. 6.) Ne date Sanctum canibus, nec projicite margaritas veſtras ante porcos &c.

Kidduſchin f. 39. 2. Chilin f. 142. 1. Dixit R. *Joſeph:* Si Achar expoſuiſſet illud dictum; *Ut bene ſit tibi!* Deut. XXII, 7. de Seculo futuro, ſecundum R. Jacobum filium Barthæ, non peccaſſet: Acharem autem quid movit, ut hoc faceret. Sunt qui dicunt; moviſſe eum opus ſimile viſum. Aliqui autem dicunt; moviſſe eum, viſam linguam Chuzpith interpretis projectam jacentem in ſterquilinio, quam trahebat res alia, (*Gloſſa:* ſus.) Quo viſo; dicebat: Os, quod ejecit (vel evomuit) margaritas, linget pulverem.

Bechoroth f. 15. 1. Tradiderunt Rabbini: Deut. XII, 15. non autem vellus. *Carnem:* non autem adipem, *Et edes:* non autem canum tuorum erit. Hinc jubemur; non redimi res ſanctas, ut dent eas in eſcam canibus; Idem traditur in Temura f. 130. 2.

verſ.

verſ. 12.) Omnia, quæ vultis, ut faciant vobis homines, facite illis

Schabbath f. 31. 1. Porro eſt exemplum de gentili quodam, qui veniebat ad *Schammai*, dicens ei: fac me proſelytum, ea conditione, ut diſcam Legem totam, quanta eſt, dum ego ſto ſuper uno pede. Ille repellebat eum menſura cubitali architectonica, decempeda, ſeu baculo ſuo, quem manu tenebat. Quare ita repulſam paſſus, veniebat *ad Hillelem*, qui faciebat eum proſelytum, dicens ei: Quod tibi odioſum eſt, proximo tuo ne facias. Hoc eſt Lex tota, quanta, quanta eſt.

verſ. 14.) Porta anguſta, & ſtricta via ducens ad vitam &c.

Menachoth f. 29. 2. R. *Judas* הנשיא princeps, quærebat ex R. Immi: Quid illud eſt, quod ſcribitur Eſa. XXVI, 4. *Sperate in Dominum, usque in æternum:* quia בְּיָהּ *in Jah* יְהוָה *Jehovah, eſt rupes Seculorum*? Cui reſpondebat: Quicunque ſuſpendit ſpem ſuam (h. e. ſpe ſua unice dependet) a Deo Opt. Max. ille habet fiduciam in Seculo hoc præſenti, & in futuro. Huic ſubjiciebat ille: Ego hoc habeo, quod opponam; Quid cauſæ eſt, quod ſcripſerit בְּיָהּ *Be Jah*, h. e. *in Jah*, & non ſcripſerit יָהּ *Jah*, omiſſo Beth? Scilicet id ideo factum eſt, ſicut argute hoc expoſuit R. Judas filius Aileai: Quia per iſtud ב *Beth*, quod duo in numeris valet, intelliguntur duo Secula, quæ creavit Deus Opt. Max. Unum per ה *He*, & alterum per י *Jod*, Neſcio autem, utrum Seculum futurum, per *Jod;* & Seculum præſens per *He:* an hoc per Jod & illud per He ſignificetur. Secundum id, quod dicitur Gen. II, 4. *Iſtæ ſunt generationes Cœlorum* בְּהִבָּרְאָם *cum crearentur illi.* Ne legas: בְּהִבָּרְאָם *Behibbaream*, quod ſignificaret, *cum crearentur illi:* Sed בְּהֵי בְּרָאָם *Be He Beraam*, quod ſignificat; *per He creavit eos.* Quare autem *Seculum præſens per He* creatum eſt? Quia ſimile eſt לאכסדרה exſedræ, vel porticui domus. (*Gloſſa:* quia litera *He* ה ab infima parte aperta eſt: unde quisquis vult exire, exit. (*Gloſſa:* quisquis vult ex eo prolabi in malam indolem, ſeu, degenerare; ille prolabitur.) Quare autem crus literæ ה He, ſuſpenſum ſeu pendulum eſt? (Siniſtrum crus ejus nullibi adhæret, ſed in ſuperiori parte apertum habet ſpatium. Quia, ſi quis convertatur per pœnitentiam; intromittitur. (*Gloſſa:* per oſtium ſuperius inter pedem ſiniſtrum & tectum, interjacens.) Ut autem intromittatur per alterum (oſtium infimum, per quod exivit, ſeu degeneravit,) nullo modo ei præſtatur auxilium (*Gloſſa:* Quia, ſi velit intrare, opus habet auxilio, propter pravum figmentum: idcirco factum eſt ei auxilium per oſtium ſuper-

perfluum, quod pro auxilio ei ſuppeditatur.) Requiri autem ſingulare auxilium, ut homo lapſus iterum convertatur, etiam de ſententia *Reſch Lakiſi* aſſeritur: quid dixit; Quid eſt, quod ſcribitur Prov. III, 34. *Si deriſoribus, ipſe deridebit: ſi humilibus, dabit gratiam?* (*Gloſſa:* quaſi diceret: aperit ei, ut fiat deriſor?) Scilicet, qui venit, ut mundetur; ei auxilium præſtatur: qui venit, ut immundus fiat; ei auxilium præſtatur. Quare autem litera ה *He* habet תאגא *coronam*, ſeu apicem? (*Gloſſa:* parvum apicem in fine tecti?) Dixit Deus Opt. Max. Si redeat homo per pœnitentiam ad meliorem mentem; ego ligo ei vinculum. Quare autem creatum eſt Seculum futurum per literam י *Jod?* Quia juſti, qui in eo ſunt, pauci ſunt. (Nam Jod omnium literarum eſt minima.) Quare autem reflexum eſt caput ejus? Quia juſtorum, qui in eo ſunt, capita, reflexa ſunt, propter opera eorum. Nam alterum alteri diſſimile eſt. (*Gloſſa:* gloria unius, major eſt gloria alterius: ideo capita eorum reflexa ſunt: nam unus ab altero pudore ſuffunditur.)

NB. Ex hoc loco clariſſime apparet, ex ſententia Talmudicorum doctorum; characteres literarum Moſaicarum non fuiſſe Samaritanos, ſed eos ipſos, quibus adhuc hodie utimur.

[De paucitate ſalvandorum, v. inf. ad Matth. XIX, 14. de duplici via, v. ad Hebr. XII, 9.]

Matth. VII, verſ. 15.) *Intus autem ſunt lupi rapaces.*

Joma f. 72. 2. Studioſus Sapientiæ, cujus intimum non eſt, ſicut exterius, non eſt Studioſus Sapientiæ.

verſ. 24.) *Quicunque audit verba mea, & facit, aſſimilabo illum viro prudenti ædificanti domum ſuam ſupra petram* &c.

vid. inf. ad *Jacob. I, 22.* *Aboth.* Cap. 24. & *Chagiga f. 15. 1.* *Achar* interrogabat R. *Meirum,* poſtquam prolapſus ad malam indolem, degeneraſſet: Quid eſt, quod ſcribitur Hiob. XXVIII, 17. *Non adæquabitur ei aurum & vitrum, & permutatio ejus, aurum ſolidum?* Cui reſpondebat: Per illa intelliguntur, quæ difficulter acquiruntur, ut vas aureum, & vas ex auro ſolido: facile autem amittuntur (pereunt fracta oblivione) ut vas vitreum. Cui dicebat *R. Akibas:* Magiſter tuus non dixit ita: ſed: ſicut vas aureum & vas vitreum, etiamſi frangantur, tamen reparari poſſunt; ita etiam Studioſus Sapientiæ, etiamſi peccaverit, tamen poteſt reparari (pœnitentia.) Ergo etiam tu reſipiſce. Cui reſpondebat Achar: jam audivi poſt velum (h. e. ſecreto) Jer. III, 14. *Revertimini filii refractarii:* excepto Achare. Tradiderunt Rab-

Rabbini hiſtoriam de *Achare,* quod eum equo vectum in Sabbatho, ſequutus ſit R. Meir, ut diſceret Legem ex ore ejus. Cum pergerent ita in via, dicebat Achar, ad R. Meirum: Meire, redi ad id, quod a tergo tuo eſt: quia jam menſus ſum veſtigiis equi mei, hucusque porrigi terminum Sabbathicum. Cui ille regerebat: ergo etiam tu redi ad te, ſeu reſipiſce. Cui Achar: non jam dixi tibi, ait, me antea audiviſſe poſt velum: Revertimini filii refractarii, excepto Achare. Quare vi correptum eum introduxit in Scholam; dicebat ad puerum: prælege mihi verſiculum tibi pro lectione propoſitum. Prælegebat ergo ei ex Eſa. XLVIII, 22. *Non eſt pax, dixit Dominus, impiis.* Poſtea introducebat eum in aliam Synagogam: ubi iterum dicebat ad puerum; prælege mihi verſiculum tibi pro lectione propoſitum. Prælegebat ergo ei iſta verba Jerem. II, 22. *Quia ſi lavares te nitro, & multiplicares tibi Smegma; tamen maculoſa eſſet iniquitas tua coram me.* Deinde introducebat eum in Synagogam aliam: ubi dicebat ad puerum: prælege mihi verſiculum tibi pro lectione propoſitum. Prælegebat ergo ei iſta verba Jerem. IV, 31. *Et tu, res vaſtata, quid facies? Quum indues dibaphum, quum ornaberis ornamento auri, quum lacerabis ſtibio oculos tuos, fruſtra pulchrum te facies,* &c. Dehinc introducebat eum in Synagogam aliam; & ſic deinceps pergendo: donec introduxiſſet eum in decimam tertiam usque Synagogam: in quibus omnibus pueri prælegebant tales verſiculos, qui ejusdem erant Sententiæ. In poſtrema Synagoga dicebat ad puerum: prælege mihi tuum verſiculum, qui tibi pro lectione eſt propoſitus. Prælegebat ergo ei iſta verba Pſal. L, 16. *Et ad impium dixit Deus: quid tibi recenſere ſtatutum meum?* &c. Hic puer balbutiebat lingua ſua. Auditum erat aliquoties, quod dixerit ei, pro וְלָרָשָׁע *Ulerascha,* hoc eſt, *& ad impium,* ולאלישע *Uleeliſcha dixit Deus,* (quia balbutiente & blæſa ſua lingua literam Reſch non recte poterat pronuntiare.) Sunt, qui dicunt, cultrum ei præſto fuiſſe, quo accepto, diſciderit eum, & miſerit eum tredecim Synagogis. Alii dicunt, eum dixiſſe: Si penes me eſſet culter, diſcidiſſem eum. Quum tandem diem ſuum obiit *Achar,* dicebant in Cœlo: Iſte judicando non erit judicandus; neque tamen venturus erit in Seculum futurum. Judicando non erit judicandus ideo, quia ſtuduit in Lege. In Seculum autem futurum non veniet, ideo, quia peccavit. Dixit *R. Meir:* Melius eſt, ut hic judicetur, & ut veniat in Seculum futurum. Quando moriar, tunc elevabo fumum ex ſepulchro ipſius. Deinde cum diem ſuum obiiſſet R. Meir, aſcendebat fumus ex ſepulchro Acharis. Quo viſo, dicebat *R. Johannes:* Potentia, ad cremandum magiſtrum ipſius. Unus erat inter nos, & non poſſumus liberare eum. (*Gloſſa:* diſcipulus unus erat inter nos, & lapſus eſt, & degeneravit, & nemo eſt inter nos omnes, qui adducat eum

 in

in Seculum futurum.) Si accipiam eum manu, quis accipit eum a me? (*Gloſſa:* Si apprehendam eum manu ejus, ut adducam eum in Seculum futurum: quis accipit eum e manibus meis?) Dicebat ergo; quando moriar, tunc extinguam fumum e ſepulchro ejus. Deinde quum obiiſſet diem ſuum R. Johannes, deſinebat fumus e ſepulchro Acharis. Quo viſo, exorſus eſt ſuper eo dicere lamentator: Etiam janitor Gehennæ non reſiſtere tibi potuit, Magiſter noſter, quum venires eo, ad educendum inde Acharem. Filia Acharis deinde veniens ad Ribbi, dicebat ei: Ribbi, quæſo fias tutor meus. Cui ille reſpondebat: Cujusnam tu filia es? Ea reſpondente: Filia Acharis ſum; dicebat ad eam Ribbi: Adhucne aliquid ſuperet ex ſemine ejus in mundo? Atqui ſcribitur Hiob. XVIII, 19. *Non eſt filius ei, neque nepos in populo ejus, neque ſuperſtes in habitationibus ejus.* Poſtea dicente ea ad Ribbi: quæ recordare legis ſeu doctrinæ ejus, non autem recordare operum ejus. Statim deſcendebat ignis & accendebat ſedile Ribbi. Quo viſo, Ribbi flebat, & dicebat: Et ſi turpitudine affectis per eam ita accidit? quanto magis ergo laude affectis per eam? R. Meir autem didiceritne Legem ex ore Acharis? Atqui dixit *Rabbah bar bar Channæ,* dixiſſe R. Johannem: Quid eſt, quod ſcribitur Mal. II, 7. *Quia labia ſacerdotis cuſtodient ſcientiam, & Legem requirent ex ore ejus: nam Angelus Domini exercituum eſt?* Scilicet, ſi Magiſter ſimilis ſit Angelo Domini exercituum; requirent Legem ex ore ejus. Sin minus; ne requirant Legem ex ore ejus. Reſpondebat *Reſch Lakiſch:* R. Meir tantum textum Biblicum invenit & argute expoſuit, Prov. XXII, 17. *Declina aurem tuam, & audi verba Sapientum, & cor tuum appone ad ſcientiam meam.* Non dicitur, *ad ſcientiam eorum:* (*Gloſſa:* Ergo hic de impiis agimus: & dixit, *declina aurem tuam:*) Sed, *ad ſcientiam meam. R. Chanina* dixit: exinde id probari Pſal. XLV. 11. *Audi filia, & vide, & declina aurem tuam, & obliviſcere populi tui, & domus patris tui,* &c. (*Gloſſa:* declina aurem tuam, & opera eorum obliviſcere, & ne diſcas ea.) Videntur textus hi ſibi invicem contradicere: non tamen revera eſt contradictio. Alterum enim intelligendum eſt de homine adulto: (*Gloſſa:* qui novit cavere ab operibus impii doctoris, is poteſt diſcere Legem ex ore ejus.) Alterum autem de parvulo, qui, quia nondum ſibi cavere novit a pravo exemplo impii, prohibetur diſcere Legem ex ore impii. Quum veniebat *R. Dimmi,* dicebat: Dixerunt in Occidente (h. e. terra Iſraël:) R. Meir comedebat dactylum, & abjiciebat lapidoſum nucleum ejus foras. Sermonem argutum habuit *Raba:* Quid eſt, quod ſcribitur Cant. VI, 10. *In hortum nucis deſcendi ad videndum virores vallis?* Quare comparantur Studioſi Sapientiæ cum nuce? Scilicet, quaſi diceret tibi, quod, ſicut nux aliqua, etiamſi conſpurcetur luto & ſtercore, tamen id, quod intra eam eſt, non rejiciendum reddi-

redditur: ita etiam Studioſus Sapientiæ etiamſi peccet, non tamen Lex, vel doctrina ejus rejicienda eſt.

MATTHÆI CAP. VIII.

verſ. 30.) *Erat autem longe ab illis grex porcorum multorum paſcens* &c.

Baba Kama f. 79. 2. In Miſchna: Non educant vel alunt porcos in ullo loco. Ad quæ verba poſtea in *Gemara* notatur *f. 82. 2.* Tradiderunt Rabbini: Quum reges domus Haſmonæorum alter alterum obſidebant, vel impugnabant, Hyrcanus intra Hieroſolymam, Ariſtobulus autem extra eam erat. (*In Sota f. 49. 2. & Menachoth f. 64. 2.* dicitur Hyrcanus extra Hieroſolymam fuiſſe, & Ariſtobulus intra eam.) Quotidie hi, qui intus erant catenis demittebant in capſa (denarios) illis, qui foris erant, & viciſſim hi attollebant eis ſurſum jugis ſacrificii victimas. Erat intra Hieroſolymam Senex aliquis, Græcæ ſapientiæ peritus, qui vernacula lingua exponebat eis, qui foris erant, ſeu obſidentibus; is dicebat illis: quandiu in cultu ſuo occupantur, in manum veſtram non traduntur. Poſtero die ergo demittebant eis denarios in capſa, hique viciſſim ſurſum remittebant porcum. Quum perveniebat ad dimidium muri, ungulas ſuas in murum figebat: unde, quum commota fuiſſet terra Iſraëlitica ad 400. paraſangas quaquaverſum; ea ipſa hora dicebant: maledictus ſit, qui educabit porcos, & maledictus ſit, qui docebit ſuum filium ſapientiam Græcorum. Conf. *Menachot f. 64. 2.*

Taanith. f. 21. 2. Dixerunt ad *R. Judam:* Peſtilentia eſt inter porcos. Quare decrevit jejunium. Dicamus: R. Judam indixiſſe hoc jejunium non porcorum cauſa, ſed eum putaſſe; plagam immiſſam ex una ſpecie, immittendam eſſe ex omnibus ſpeciebus.

MATTHÆI CAP. IX.

verſ. 13.) *Miſericordiam volo, & non victimam.*

Suca f. 49. 2. Dixit R. *Eleaſar:* Longe major (pluris æſtimandus) eſt, qui erogat eleemoſynam, quam ſi offerat omnes oblationes: quia dicitur Prov. XXI, 3. *Facere eleemoſynam & judicium probatur Deo plus, quam ſacrificium.* Dixit R. Eleaſar: Pluris facienda eſt גְּמִילוּת חֲסָדִים liberalitas, (qua quis alteri benefacit citra debitum, liberrimo animo,) quam eleemoſyna, (ad quam præſtandam quis lege tenetur:) quia dicitur Hoſ. X, 12. *Seminate vobis in eleemoſynam, & metite ſecundum liberalitatem.* Si homo ſeminat; dubitat adhuc, ſitne inde eſurus, nec ne. Si homo metit; certus eſt, ſe inde eſurum eſſe. Item dixit R. Eleaſar: Non rependitur eleemoſyna,

na, niſi ſecundum liberalitatem, quam in ſe habet: quia dicitur, *ſeminate vobis in eleemoſynom, & metite ſecundum liberalitatem:* Tradiderunt Rabbini: Tribus rebus pluris facienda eſt liberalitas eleemoſyna. (1) Eleemoſyna fit bonis alicujus; liberalitas autem fit tam corpore alicujus, quam bonis alicujus. (2.) Eleemoſyna fit pauperibus: liberalitas tam pauperibus, quam divitibus. (3.) Eleemoſyna fit vivis; liberalitas fit tam vivis, quam mortuis. Dixit R. Eleaſar: Quicunque facit eleemoſynam & judicium, perinde facit, ac ſi plenus eſſet totus mundus benignitate, ſeu liberalitate: quia dicitur Pſal. XXXIII, 5. *Amans eleemoſynam & judicium, benignitate Domini plena eſt terra.* Ne forte diceres; quicunque venit ſignificatum nutu clauſorum labiorum, ſe velle facere eleemoſynam & liberalitatem, is hoc nutu clauſorum labiorum ſignificat, (*Gloſſa:* & ſuppeditant ei, & præſto exhibent ei homines idoneos, qui talia beneficia accipiant:) ideo notanter dicendum erat Pſal. XXXVI, 9. *Quam pretioſa eſt benignitas tua, Deus.* (*Gloſſa:* Hoc eſt; neceſſe eſt, ut quis adhibeat animum, & laboret, ſummoque ſtudio perſequatur hanc virtutem: ideo, quia non præſto ſemper ſunt tales, qui idonei ſunt, ut quis de illis bene mereatur.) Pſal. XXXIII, 5. *Benignitate Domini plena eſt terra.* Ne quis dicat, forte etiam timens Domini talis eſt: ideo notanter dicendum erat: Pſal. CIII, 17. *Et benignitas Domini a Seculo in Seculum ſuper timentes ſe.* Dixit *R. Chama* filius Paphæ: Super quocunque homine eſt gratia, de eo certo conſtat, quod ſit timens Dei: quia dicitur; *Benignitas Domini a Seculo in Seculum, ſuper timentes ſe.* &c. Dixit *R. Eleaſar:* Quid eſt, quod ſcribitur Prov. XXXI, 26. *Os ſuum aperuit in Sapientia, & lex benignitatis eſt ſuper lingua ejus?* Et quid? Num eſt lex benignitatis? Et eſtne etiam Lex, quæ non ſit benignitatis? Quare non eſt hæc horum verborum mens: Sed ſi Lex ſit propter ſeipſam (non alius reſpectus & finis cauſa;) tum ea eſt Lex benignitatis; Sed ſi Lex non ſit propter ſeipſam; tum ea eſt Lex, quæ non eſt benignitatis. Aliqui ita exponunt, ſi Lex ſit; ut alios quis eam doceat; tum eam eſſe Legem benignitatis: Si autem ſit Lex, ut quis alios eam non doceat; tum eam eſſe Legem, quæ non eſt benignitatis.

Matth. IX, verſ. 15.) Numquid filii thalami lugere poſſunt quamdiu Sponſus cum illis?

Propter ſummum eorum gaudium Talmudici eos liberos eſſe ſtatuunt ab eis rebus, quæ ullo modo gaudium illud impedire poſſent. Unde in *Suca fol. 25. 2.* Tradiderunt Rabbini: Sponſus, & pronubi, & omnes filii thala-

thalami (h. e. hoſpites nuptiales,) liberi ſunt ab oratione, (*Gloſſa*: quia ea requirit attentionem,) & a locis Oratoriis ſibi applicandis, (*Gloſſa:* quia vulgo apud eos reperitur ebrietas & protervia.)

verſ. 23.) Et videns Tibicines &c.

Kethuvoth f. 46. 2. In *Miſchna:* Rabi *Judas* dicit: Si vel etiam pauperrimus Iſraëlitarum ſit; tamen (in funere defunctæ ſuæ uxoris) non pauciores adhibebit, quam duas tibias & unam lamentatricem.

Schabbath f. 151. 1. In *Miſchna:* Gentilis ſi attulerit tibias in Sabbatho, Iſraëlitæ defuncti cauſa; ad tibias iſtas non planget Iſraëlita, niſi hac ratione, ſi venerint ex loco propinquo (*Gloſſa:* intra terminum Sabbathicum.)

Baba Mezia f. 75. 2. In *Miſchna:* Si quis mercede conduxerit aſinarium, aut aurigam, ut afferat ligna (*Gloſſa:* polita & elegantia, apta ad lectos, & thalamos nuptiales;) & tibias, pro Sponſa, ad ex hilarandum Sponſum & Sponſam, Aut pro defuncto; ad lamentandum.

MATTHÆI CAP. X.

verſ. 8.) Gratis accepiſtis, gratis date.

Berachoth f. 29. 1. Miſchna: Si quis accipiat mercedem ſuam, ad judicandum; judicia ejus ſunt vana & inania: Si ad teſtimonium perhibendum; teſtimonia ejus ſunt inania: Si ad aſpergendum aqua luſtrali (*Num. XIX, v. 17. 19.*) ad ſanctificandum miſcendo cinerem expiationis peccati aqua viva in vaſe, tum aqua ejus eſt velut aqua lacunæ; & cinis ejus eſt velut cinis combuſtionis. &c. *Gemara:* Unde probatur, quod non accipi debeat merces propter demonſtrationem ſententiæ Legis, & doctrinam Legis, quam docebit? Reſpondit R. Juda, dixiſſe *Rabum:* quia dixit textus Deut. IV, 5. *Ecce docui vos*, &c. Scilicet, ſicut ego gratis, ita etiam vos gratis. Traditio etiam ita habet: *Sicut præcepit mihi Dominus Deus meus*: Sicut ego gratis: ita etiam vos gratis. Unde autem probatur, quod, ſi non invenerit, ut gratis diſcat, diſcere debeat data mercede? Quia notanter dicendum erat, Prov. XXIII, 23. *Veritatem eme.* Unde autem probatur, quod non dicere debeat: Sicut ego didici eam, data mercede; ita docebo eam accepta mercede? Quia notanter dicendum erat, *veritatem eme, non autem vendes.*

L *Matth.*

Matth. X, verſ. 25.) Sufficit Servo, ut ſit ſicut Dominus, &c.

Beracboth f. 58. 2. Quum Ula & Chasda una iter facientes perveniſſent ad januam domus R. חנא Chanæ filii חנילאי Chanilai, ſuſpirio tracto graviter ingemiſcebat R. Chasda; cui dicebat Ula: Quare ingemiſcis, cum tamen gemitus frangat dimidium cordis: quia dicitur Ezech. XXI, 11. *Et tu fili hominis ingemiſce in fractione lumborum*, &c. & dixerit R. Johannes: imo gemitum frangere etiam totum corpus hominis: quia dicitur, v. 12. *Et erit cum dicent ad te; quare tu ingemiſcis? Et dices; ad rumorem, & liqueſit totum cor*, &c? Cui ille reſpondebat: Quomodo non ingemiſceret domus, in qua fuerunt 60. coquæ interdiu, & 60. coquæ noctu, & coquebant cuilibet, quo opus habebat, & accipiebat manus ex loculo. Qua putabat, forte veniente paupere bonis viris nato, dum pervenirent ad loculum, pudore affectus, doleret: & porro erant ei 4. januæ, ad 4. plagas mundi, & omnis, qui ingrediebatur jejunus, egrediebatur ut ſatur: & projiciebant ei triticum & hordeum in annis ſterilitatis foras: quia omnis, qui volebat aliquid accipere, interdiu veniebat & accipiebat noctu: nunc vero, cum domus illa corruerit in acervum, non ingemiſcerem? At hic, illi regerebat: Sic dixit R. Johannes; ex quo die deſolata eſt domus Sanctuarii, deciſum eſt decretum ſuper domos juſtorum, eas deſolandas eſſe: quia dicitur Eſa. V, 9. *In auribus Domini exercituum eſt: ſi non domus multæ devaſtationi erunt; magnæ, & bonæ absque habitatore.* Item dixit R. Johannes; Deus Opt. Max. reducturus eſt eas ad tranquillam habitationem ipſarum: quia dicitur Pſal. CXXV, 1. *Canticum graduum. Sperantes in Dominum, ſunt ſicut mons Zijon.* Deus Opt. Max. reducturus eſt montem Zijon ad inhabitationem ejus tranquillam: ita etiam domus juſtorum Deus Opt. Max. reducturus eſt ad inhabitationem tranquillam earum. Viſo autem, quod ad hæc verba, nihilominus mens ejus non acquieſceret a dolore, dicebat ei: Sufficit ſervo, ſi ſit ſicut Dominus ejus. (*Gloſſa:* Quia ecce domus Sanctuarii devaſtata eſt, quæ eſt domus Dei.)

verſ. 28.) Et ne timeatis ab occidentibus corpus &c.

Longe ſanctior eſt hæc Chriſti præceptio, quam illa Talmudicorum in *Sanbedrin f. 47. 1.* Suffragiis initis lata eſt hæc ſententia in cœnaculo domus Netaſæ, in urbe Lydda: De omnibus transgreſſionibus, quæ ſunt in Lege, ſi dicant homini fac; & hoc pacto non morieris; faciat quis eas potius, quam ut mortem ſibi patiatur inferri, excepta idololatria, & illicito concubitu, & homicidio: At idololatria etiam non ſit committenda ad evitandum mortis periculum? Atqui Traditio eſt: Dixit R. Iſmaël; unde probatur, quod

quod, ſi dixerit quis homini alicui, fac idololatriam; quo pacto non morieris, facere eam debeat potius, quam ut interfici ſe patiatur? Quia notanter dicendum erat Levit. XVIII, 5. *Et vivat in illis.* Non autem; *ut moriatur in illis* &c.

verſ. 29.) Nonne duo paſſerculi aſſario veneunt, nec unus ex illis cadet ſuper terram ſine voluntate patris veſtri.

Cholin f. 142. 1. Ne accipiat homo matrem (avem paſſerem,) ſuper pullis ipſius, ne quidem, ut ea purificet leproſum. Hinc autem argumentetur aliquis a minori ad majus, hoc modo: Si de præcepto leviſſimo, quod vix aſſario æquivalet Lex dicit: Deut. XXII, 7. *Ut bene ſit tibi, & prolonges dies:* quando magis id verum erit de præceptis graviſſimis; quæ ſunt in Lege?

In *Schabbath: R. Simeon* filio Jochai latente in quadam ſpelunca, & die quodam ſedente ad oſtium ejus, videnteque aucupem aves capientem & rete expandentem, filia vocis ab eo audiebatur, quæ, cum dicebat דימוס hoc eſt: Liberatio; tum evadebat avis. Cum vero filia vocis dicebat ספיקולא ſpiculatio; tum capiebatur. Quare dicebat oraculum: Avicula ſine Cælo (ſine Dei voluntate & providentia) non perit, quanto minus homo.

Ibid: Aſſario veneunt.

Kidduſchin f. 12. 1. Sex מעה *Meæ* argenti faciunt דינר Denarium, ſive drachmam (aut quadrantem Sicli.) *Mea* una facit duo פונדיונין *Pondiones.* Pondion unus facit duo איסרין *aſſaria.* Aſſarium unum facit duo מוסמיסין *Muſmeſin. Muſmes* unum facit duo קונטרינקין Kontrinekin. *Kontrineck* unum facit duo פרוטות *Prutas.* Unde conſequitur, quod una Pruta ſit octova pars Aſſarii Italici.

verſ. 35.) Veni dividere hominem adverſus patrem ſuum &c.

Vide, quæ ex *Sanhedrin f. 97. 1.* ſupra ſunt expoſita.

Sota f. 49. 2. In calcaneis Meſſiæ, (*Gloſſa:* in fine exilii, ante adventum Meſſiæ) impudentia augebitur, & pretium rerum exaltabitur. Vitis dabit fructum ſuum, & tamen vinum, ob frequentiam bibonum, erit in pretio, & non eſt caſtigatio. (*Gloſſa:* non invenias hominem, qui poterit caſtigare: quia omnes prolapſi ſunt in peccata, & quum caſtigant, dicit reprehenſus reprehendenti: tu es, ſicut ego.) Schola erit in lupanar, & Galilæa devaſtabitur, & הגבלן Haggiblan deſolabitur, & viri termini circumibunt ex urbe in urbem, & nullam gratiam conſequentur, & ſapientia Scri-

 barum

barum putreſcet, & timentes peccatum ſpernentur, & veritas erit deſiderata. Pueri faciem Senum pudefacient; Senes aſſurgent coram parvulis; *Filius turpitudine afficit patrem*, &c. Mich. VII, 6. Facies honorati eſt ut facies canis; Filius non reveretur patrem ſuum. Super quo ergo nobis eſt innitendum? Super patre noſtro cœleſti.

MATTHÆI CAP. XI.

verſ. 7.) Spectare Calamum a vento agitatum.

Cum hac proverbiali loquutione Chriſti convenit adagium Talmudicum, quod legitur in *Sanhedrin f. 82. 2.* Inter calamos & ſalices Schevilnai (meretrix illa famoſiſſima, Casbi Num. XXV, 15. alias dicta) quid quærit? (*Gloſſa:* Certum eſt, quod non quærendorum calamorum & ſalicum, tanquam rerum viliſſimarum cauſa, ſed ſub prætextu mendacii ibi obambulet: Scilicet, non alia de cauſa, quærens loca ſolitaria, quam ut captet occaſionem ſcortandi.)

MATTHÆI CAP. XII.

verſ. 3.) Et panes propoſitionis comedit, quos non licitum erat edere.

Menachoth f. 59. 2. Ad verba Miſchnæ R. *Judas* dixit; *Quicquid circa duos panes, Lev. XXIII, 17. & panem faciei, ſeu propoſitionis fiebat, factum fuiſſe intus in templo:* R. Simeon dicit: In perpetuum eſto aſſuetus dicere; duos panes, & panem faciei, legitima fuiſſe in atrio, & legitima in Bethphage, ſeu tota Hieroſolyma. Notatur in *Gemara:* Dixit R. *Abihu* filius Cahanæ: Ambo autem illi, (R. Judas, & R. Simeon) unum textum pro ſua ſententia argute expoſuerunt 1. Sam. XXI, 6. *Et ipſe via profani, quanto magis hodie ſanctificabitur vaſis.* R. Judas putavit: In die profano, Davidem reperiſſe ſacerdotes, quod coxerint panem: quia dicebat eis; Viane profani coxiſtis panem? Quanto magis hodie ſanctificabitur vaſis; (*Gloſſa:* vaſis furni;) & illegitimus ſeu profanus reddetur in craſtinum pernoctatione. (Ergo furnus ſanctificat & pellit Sabbathum; *Gloſſa:*) R. Simeon putavit: In Sabbatho Davidem reperiſſe eos, quod coxerint panem, quibus dixerit; non via profani faciendus fuiſſet vobis: numquid furnus ſanctificat? (*Gloſſa:* Num furnus ſanctificat recentem panem ipſum, ut non illegitimus reddatur pernoctatione? Et quanto magis hodie ſanctificabitur vaſis? Quaſi diceret; num hodie ſanctificabitur furno?) Imo vero, menſa ſacra in templo, cui panis faciei imponitur, &, quæ ſanctificat. Potuiſtine autem dicere quod

quod in hora coctionis repererit ſacerdotes? Atqui ſcribitur 1. Sam. XXI, 7. *Et dedit ei ſacerdos panem Sanctitatis: quia non erat ibi panis, niſi panes faciei, qui amoti erant coram Domino.* Sed quid, *via profani*, quod dixit eis? ſic ſcilicet dixerunt ei: *Non eſt panis, niſi panes faciei, qui amoti erant coram Domino.* Quibus reſpondebat, David: non opus eſſe (ut pro tali pane, qui ſibi ſit prohibitus, habeatur.) Ecce, poſtquam exemtus eſt, ex actu abuſus rei ſacræ circa eum: (*Gloſſa:* nam poſtquam amotus erat, permiſſus erat ſacerdotibus. Cuicunque rei autem eſt hora, permiſſionis ſacerdotibus, circa eam non eſt peccatum abuſus rei ſacræ. Et non requirebatur hic; quia non remotus erat iſte, &c.) via profani ipſe ſanctificabitur, Sed vel etiam ita; tamen etiam; quia hodie ſanctificabitur vaſe, date mihi eum: quia edendi neceſſitas me urget, quæ non habet Legem. Nam niſi ederem, de vita periclitarer. (*Gloſſa:* Nam laborabat David bulimia. Tradidimus autem in *Joma f. 83. 1.* Laborantem bulimia cibant etiam rebus immundis, donec melius habeat, etiam in die expiationis.)

Joma f. 85. 1. R. Iſmaël, R. Akiba, & R. Eleaſar filius Azariæ, una iter faciebant. Levi autem הסדר, (*Gloſſa:* ait ſibi non expoſitum fuiſſe, quid hac voce ſignificetur,) & R. Iſmaël filius R. Eleaſaris filius Azariæ eos ſequebantur. Proponebantur tum quæſtio hæc coram eis: Unde probamus de פקוח נפש apertione, ſeu cura animæ, (h. e. cura earum rerum, quæ ad vitæ conſervationem pertinent,) quod pellat Sabbathum, (Sicut traditur in Tr. *Schabbath f. 131. 1.*)? Reſpondebat R. Iſmaël, & dicebat: ex eo loco, Exod. XXII, 2. *Si in effoſſione inveniatur fur.* Nam ſi huic, de quo dubium eſt, num venerit opes furandi, an occidendi animo, non obſtante effuſione ſanguinis immundam reddere terram, & occaſionem præbere ſubducendi ſeſe ab Iſraële; tamen permittitur vitam aufferre, ut paterfamilias ſuam defendat: Quanto magis inde probabitur de apertione animæ; quod ea pellat Sabbathum? Hujus reſponſionem excipit *R. Akibas* & dixit Exod. XXI, 14. *Et ſi de induſtria egerit vir contra proximum ſuum, &c. ab altari meo auſferes eum ad mortem.* Dicitur מֵעִם *a cum altari meo:* non autem; מֵעַל *a ſuper altari meo.* (*Gloſſa:* Si ſacerdos ipſe homicida ſit, qui venit ad faciendum miniſterium ſuum. Non autem dicitur, *a ſuper altari meo:* ſcilicet; ſi incepit miniſterium, non cogitur illum abrumpere, ut veniat in manum vindicis ſanguinis, & abſolvit miniſterium ſuum.) Dixit autem *Rabbah bar bar Channæ:* non diſcrepant, niſi quod ad interficiendum attinet; vel etiam a ſuper altari aufferri poterit: (*Gloſſa:* ut, cum talis ſcit docere de innocentia hominis, de quo jam ſententia decretoria lata eſt, ſupplicii capitalis inferendi.) Si itaque hic, de quo dubium adhuc eſt, num certi quid ſubſit, in homicidio, cujus ab altero accuſatur, nec ne; ab hoc mini-

ſterio ſacerdotali abrumpendus eſt; quod tamen alias tam grave, ut ipſum, Sabbathum pellat: quanto magis apertio animæ pellet Sabbathum? Hujus reſponſionem excepit *R. Eleaſar*, qui dicebat: imo vero ego collatione circumciſionis probarem. Nam ſi circumciſio, quæ eſt correctio unius duntaxat membri ex 248. quæ ſunt in homine, tamen pellit Sabbathum: quanto magis apertio animi, quæ totius corporis conſervandi cauſa fit, pellet Sabbathum? *R. Joſe* filius Judæ dicebat: Hoc, inde probari Exod. XXXI, 3. Levit. XIX, 3. *Sabbatha mea obſervabitis.* Ne quis putet, forte hoc intelligendum eſſe quoad omnia, (ne quidem apertione animæ excepta,) ideo addere voluit vocem אַךְ *veruntamen*, Exod. XXXI, 3. Qua voce disjungere voluit. R. *Jonathan*, filius Joſephi dicit: Exinde hoc probari Exod. XXXI, 14. *Quia res ſancta illud eſt vobis:* Quo ſignificatur, illud traditum eſſe in poteſtatem veſtram: Vos autem, non traditos eſſe in poteſtatem illius. *R. Simeon* filius Menaſiæ dicit: Exinde hoc probari Exod. XXXI, 16. *Et obſervabunt filii Iſraël Sabbathum.* (*Gloſſa:* eum in finem, ut faciant Sabbatha alia; cavebunt ſibi in Sabbatho hoc præſenti: quo obſervare poſſint Sabbatha multa futura.) Dixit Scriptura; profanandum eſſe Sabbathum unum; eum in finem, ut obſerventur Sabbatha multa. Dixit *Samuel:* Si interfuiſſem ibi, dixiſſem: Mea probatio præſtantior eſt veſtra, ex Lev. XVIII, 5. *Et vivat in illis:* non autem; *ut moriatur in illis.* Dixit *Raba:* Contra omnes hos aliquid objici poteſt, excepto Samuele, contra quem nihil objici poteſt, &c.

Jomaf. 83. 1. Miſchna: Si quem die expiationis corripuerit bulimia; cibant eum, & vel etiam rebus immundis, donec illuſtrentur oculi ejus. Si quem momorderit canis rabidus, non cibant eum de reticulo hepatis ejus. (*Gloſſa:* Et quamvis dent Medici pro medicina, tamen hoc non eſt medicina perfecta, ut permittat ei rem prohibitam beſtiæ immundæ, propter tale.) *R. Matthias* autem filius Charaſch permittit. Item porro dixit R. Matthias filius Charaſch: Qui dolet gutture ſuo, injiciunt ei pharmacum, intra os ejus, in Sabbatho: ideo, quia illud eſt ſtatus dubius animarum. Omnis autem ſtatus dubius animarum pellit Sabbathum. Si ceciderit ſuper aliquem ruina ædium, & incertum ſit, an is ibi ſit, nec ne; an vivus ibi ſit, num mortuus; an gentilis ſit num Iſraëlita; tum aperiunt ſuper eo cumulum. Si invenerint eum adhuc vivere, tum pergunt cumulum illum aperire. Si meatu mortuus ſit; non ultra pergunt, ſed eum ita jacere ſinunt.

Matth. XII. verſ. 11.) Ovem unam ſi inciderit Sabbatho, in foveam, prehenſam extrahet.

In Tract. *Schabbath f. 128. 2.* Dixit R. Juda, dixiſſe Rabum: Si beſtia cecidiſſet in foſſam aquarum; tum affert quis pulvinos & pulvinaria, & ſupponit ei, &c.

verſ.

verſ. 20.) *Calamum contritum non confringet.* &c.

Sanhedrin f. 105, 2. Dixit R. Samuel filius Nachmani, dixiſſe R. *Jonathanem:* Quid eſt quod ſcribitur Prov. XXVII, 6. *Fida ſunt vulnera amici, & deprecanda oſcula inimici?* Scilicet melior eſt maledictio, qua maledixit Achias Silonita Iſraelis, quam benedictio, qua benedixit Bileam ille impius. Achias Silonita maledixit Iſraëli per calamum: quia dicitur 1. Reg. XIV. 15. *Et percutiet Iſraëlem, ſicut commorabitur calamus in aquis.* Sicuti calamus aliquis ſtans in loco aquoſo, & ſuccisum truncum ſuum reparat, & radices eius multiplicantur, etſi vel etiam omnes venti, qui ſunt in mundo, veniant, & ſpirent in eum, tamen non amovent eum de loco ſuo: ſed ille cedens illis hinc inde cum illis agitatur dutaxat: nam deinde ſedatis ventis ille ſe recolligit, iterumque erectus ſtat in loco ſuo. Sed Bileam ille impius benedixit illis per cedrum Num. XXIV, 6. Sicut cedrus aliqua non ſtat in loco aquoſo, & radices eius paucæ ſunt, & truncum ſuum ſuccisum non reparat, etſi vel etiam omnes venti, qui ſunt in mundo, veniant, & ſpirent in eam, tamen non amovent eam de loco ſuo. Sed ſimulac Auſter gravi ſuo flatu ſpirat in eam, confeſtim eam radicitus evellit & invertit collapſam in faciem ſuam. Et non hoc tantum præſtat arundo cedro; verum etiam, quod arundo mereatur, ut ex ea accipiatur calamus, quo conſcribatur liber Legis, Prophetarum & Hagiographorum. In *Tr. Taanith f. 20. 1.* Ubi eadem repetuntur, hæc ſuppinguntur: Semper ſit homo tener, ut arundo: non autem durus, ut cedrus. Venit aliquando R. Eleaſar filius Simeonis, ex turri גדור Gadur, vel obſepta, e domo Magiſtri ſui, vectus aſino, ambulabat ad littus maris, gaudeoque vehementi captus animus ejus ſuperbiebat, quod didiciſſet doctrinam multam. Forte obveniebat ei homo quidam, qui valde erat ſordidus. Is ſalutabat R. Eleaſarem: Sed ille eum non reſalutabat, his verbis eum affatus: Vacue, quam ſordidus es vir: forte omnes cives urbis tuæ tibi ſimiles ſunt. Cui ille reſpondebat: neſcio; ſed i, dic artifici, qui fecit me: quam ſordidum eſt vas hoc, quod feciſti. Eleaſar, cognito intra ſe, quod peccaſſet deſcendebat de aſino, & proſternebat ſe coram eo, dicens ei: humiliter de rogo, ut ignoſcas mihi. Cui ille reſpondebat: non ignoſco tibi, donec eas ad artificem qui fecit me, & dicas ei: quam ſordidum hoc vas eſt, quod feciſti. Quare ambulando ſequebatur ejus eum, donec perveniret in urbem ejus: ubi obviam procedentibus civibus ejus & dicentibus: Pax ſuper te { *Rabbi* / *Magiſter mi,* { *Rabbi* / *Magiſter mi:* { *Mori* / *Domine mi,* { *Mori* / *Domine mi:* quærebat ex eis alter ille ſordidus; quem ita vocarent? Reſpondentibus eis: hunc, qui te ſequitur: dicebat eis; ſi hic eſt Rabbi: utinam non multi ſint talis in Iſraële! Quærentibus ex eo; qui ſic? Reſpondebat: Quia ſic & ſic fecit mihi. Dicebant ei: etiamſi ita ſit, tamen ignoſce ei: quia homo magnæ exiſti-

exiſtimationis eſt in Lege. Quibus ille reſpondebat: Veſtri cauſa ecce ego ignoſco ei: dummodo non aſſueſcat ita facere. His auditis, ſtatim ingreſſus *R. Eleaſar* ita concionari cœpit: Semper ſit homo tener, ut arundo; non autem durus, ut cedrus.

verſ. 39.) Generatio mala Signum quærit.

Quam temerarii ſint Judæi in ſigno adventus Meſſiæ petendo, etiam locus ille Talmudis edoceat, *Sanhedrin f. 98, 1,* Quærentibus diſcipulis a Præceptore ſuo R. Joſe, filio Kiſmæ, &c. vid. ſup. ad Matth. I, 1.

MATTHÆI CAP. XIII.

verſ. 12.) Habenti dabitur, & abundabit.

Berachoth f. 55. 1. Dixit R. *Johannes:* Nemini Deus Opt. Max. dat ſapientiam, niſi ei, qui habet ſapientiam: quia dicitur Dan. II, 21, *Dedit ſapientiam ſapientibus, & ſcientiam ſcientibus intelligentiam.* Audivit hoc R. Tachalipha filius Maarabhæ, & dixit coram R. Abhu: Vos unde docetis illud? Nos inde docemus illud: quia ſcribitur Exod. XXXI, 6. *Et in corde omnis ſapientis dedi ſapientiam.*

Ibid. f. 40, 1. & *Succa 46, 2.* Dixit R. *Zira,* eſtque qui dicit, dixiſſe R. Chinnam filium Paphæ: Veni, & vide, quod non ſit talis Dei mos, qualis mortalis hominis. Mos mortalis hominis eſt, ut vas, ſi vacuum ſit, habeat, ſeu contineat; ſi plenum ſit, non contineat. Sed Deus Opt. Max. non ita agit. Apud ipſum ſi plenum ſit; continet: ſi vacuum, non continet: quia dicitur Exod. XV, 26. *Et dixit, ſi obediendo obedies. Si audiendo* (prima vice;) *audies,* (plus ſecunda vice.) Alia expoſitio: *Si audiendo;* de veteri: *audies.* de novo. Et ſi avertet ſe cor tuum; poſtea non audies.

verſ. 30.) Colligite primum Zizania & alligate ea in faſciculos &c.

Bava Metzia f. 83, 2. R. Eleaſar filius R. Simeonis, dato conſilio, quomodo fures nocturni, interdiu diſcerni & capi poſſint; a Cæſare juſſus ut ipſe, qui conſilium daret, auxilium ferret; lictoris officio functus, pergebat fures comprehendere. Mittebat ea de cauſa ad eum R. Joſua filius Korchæ, qui exprobrarent ei functionem hanc ignominioſam, his verbis: acetum ſi vini, (*Gloſſa* impie, juſto patre nate,) quosque tu prodis populum Dei noſtri ad internecionem? Cui remittebat R. Eleaſar, qui dicerent ei: Spinas ego conſumo, ex vinea. R. Joſua contra remittebat ei, qui dicerent: Noli antevertere dominum vineæ (Deum,) qui eſt dominus vineæ, qui veniet, & conſumet ſpinas ejus.

verſ.

verſ.32.) Ex Sinapi fit arbor. &c.

Kethuboth f. 111. 2. Traditio: Dixit R. *Joſeph:* exemplum eſſe in Schichin (loco terræ Canaan,) de aliquo, quod reliquerit ei pater ejus 3. caules Sinapi, ex quibus avulſo uno, inventi erant in eo 9. cabi ſeu modii Sinapi,& lignis ejus contexebant tabernacula figulorum.

verſ.43.) Tunc juſti ſplendebunt, ſicut Sol. &c.

Sanhedrin f.91,2. & Peſachim f.68,1. Reſch Lakiſch duos iſtos verſus ſibi invicem, ut contrarios viſos, opponebat: Scribitur Jer. XXXI, 8. *Inter eos, cæcum & claudum, gravidam & puerperam ſimul.* (*Gloſſa:* Quia reſuſcitati reſurgent cum priſtinis ſuis maculis ſeu vitiis.) Et ſcribitur Eſa. XXXV, 6. *Tunc ſubſiliet, ut cervus, claudus, & canet lingua muti: quia eruperunt in deſerto aquæ, & fluenta in campeſtri regione.* (*Gloſſa:* Quibus verbis ſignificatur: reſuſcitatos ſanatum iri a priſtinis vitiis.) Hoc quomodo? Reſpondeo; reſurgent quidem cum vitiis ſuis; ſed ſanabuntur. (*Gloſſa:* reſurgunt cum vitiis ſuis; ſed poſtea ab illis ſanantur.) Ula iſtos verſus inter ſe opponebat: ſcribitur Eſa. XXV, 8. *Abſorpſit mortem in æternum.* (*Gloſſa:* abſorbebitur Angelus mortis, ut non amplius dominetur.) Et ſcribitur Eſa. LXV, 21. *Quia puer 100. annorum morietur.* Reſpondeo, non eſſe contradictionem: nam illud Eſa. XXV, 8. intelligendum eſt de Iſraëlitis. Hoc Eſa. LXV, 21. de nationibus mundi. At nationes mundi quid ibi volent? (*Gloſſa:* quorſum eis ibi opus eſt, vel, quid iſtic eis rei eſt?) Quia ſcribitur Eſa. LXI, 5. *Et ſtabunt alieni, & paſcent gregem veſtrum, & filii alienigenæ, agricolæ veſtri, & vinitores veſtri* &c. R. *Chasda* iſtos verſiculos inter ſe opponebat: ſcribitur Eſa. XXIV, 23. *Et expalleſcet Luna.* &c. v. ſupra Paulo poſt: Raba iſtos verſiculos inter ſe opponebat: Scribitur Deut. XXXII, 39. *Ego occidam & vivificabo.* Et ſcribitur Ibid. *Percuſſi, & ego ſanabo.* Nunc, ſi vivificando vivifico; nonne multo magis ſano? Non eſt hæc horum verborum mens. Sed dicere voluit Deus Opt. Max. Id quod ego occido, ego vivifico: ſicut, quod ego percuſſi, & ego ſanabo. Tradiderunt Rabbini: *Ego occidam & vivificabo:* Ne quis putet, forte mortem eſſe in uno, & vitam in altero, (*Gloſſa:* quod ego occidam mortuos, & vivificem alamque vivos), ad eum modum, quo mundus ſolet obſervare, (*Gloſſa:* uno moriente, & altero nato:) ideo notanter dicendum erat: *percuſſi, & ego ſanabo.* Sicut vulnus & ſanatio ad unum eundemque pertinent: ita etiam mors & vita ad unum eundemque pertinent. Hinc habemus refutationem eorum, qui dicunt: Reſurrectionem non poſſe probari ex Lege. *Alia expoſitio:* Initio, id, quod ego occido, vivifico; & poſtea, id, quod ego percuſſi, & ego ſanabo. (*Gloſſa:* Quia ad modum, quo ſunt mortui, claudi,

claudi, cœci, muti: ſic ipſi reviviſcunt cum vitiis ſuis. Poſtea autem ſanabuntur: Sicut ſcribitur Eſa. XXXV, 6. *Tunc ſubſiliet, ut cervus*, &c.)

Sanhedrin f. 100, 1. Argutum ſermonem habuit *R. Juda* filius R. Simeonis: Quicunque nigram facit faciem ſuam propter res Legis, in Seculo præſenti; ejus ſplendorem lucidum efficit in Seculo futuro: quia dicitur Cant. V, 15. *Aſpectus ejus, ut Libanus, electus ut cedri.* (*Gloſſa:* Scribitur autem paulo ante v. *11. nigræ, ut cervus.* Et ſtatim cum eo conjungitur, v. 16. *Palatum ejus dulcedines.*)

verſ. 46.) De magni pretii margarita, ab aliquo inventa & emta vid. Schabbath. f. 119, 1.

MATTHÆI CAP. XIV.

verſ. 6.) γενεσίων δὲ ἀγομένων τοῦ Ἡρώδου. *Cum agerentur natalitia Herodis:*

Aboda Sara f. 8. In Miſchna: Inter Feſta gentilium, in quibus nefas eſt Iudæis cum illis negotiari, refertur etiam יום גנוסיא של מלכים dies γενέσεως, ſeu generationis regum. Ad quæ verba poſtea in Gemara notatur *f. 10. 1:* Quid eſt dies גנוסיא *Genoſiæ?* Reſpondit R. Judas: per hunc intelligi diem, quo conſtituunt, ſeu creant regem. Atqui Traditio eſt: Dies Genosja & dies, quo conſtituunt regem (ergo hæc duo inter ſe differunt, & dies Genosja, per alterum non poteſt exponi.) Reſpondeo; non eſſe contradictionem. Nam alterum intelligendum eſt, de eo ipſo: alterum de filio ejus. (*Gloſſa:* Quum conſtituunt filium regis, vivente patre ejus, ad confirmandum eum in regno, tum lætatus eſt rex, & facit eum diem feſtum.

verſ. 25.) *Quarta vigilia.*

Berachoth f. 3. 2. Diſputatur inter doctores, tresne an 4. fuerint vigiliæ. vid. Tom. II. p. 112.

verſ. 34.) *Genneſareth.* vid. Inf. Joh. VI, 1.

MATTHÆI CAP. XV.

verſ. 2.) *Quare Diſcipuli tui transgrediuntur traditionem Seniorum? non enim lavant manus, quum panem comedunt.*

Sota f. 4. 2. Sermonem argutum habuit R. *Evira*, interdiu dixit illud nomine R. Immi: interdum autem dixit illud nomine R. Aſes: Quicunqne edit panem abſque lotione manuum, perinde facit, ac ſi rem haberet cum muliere

liere meretrice: quia dicitur Prov. VI, 26. *Quia pro muliere meretrice, uſque ad tractam panis.* Dixit Raba: Pro hoc, *pro muliere meretrice usque ad tractam panis*, dicendum fuiſſet; *pro tracta panis*, *usque ad mulierem meretricem.* Quare: non eſt hæc mens horum verborum: Sed, dixit Raba, hoc voluit dicere, quod, quicunque rem habet cum muliere meretrice, poſtea quærat tractam panis. Dixit R. *Zerika*, dixiſſe R. *Eleaſarem:* Quicunque vilipendit lotionem manuum, exſtirpatur ex hoc Seculo. Dixit R. *Chaia* filius Aſches, dixiſſe *Rabum:* Si aquas priores adhibeat, debet elevare manus ſuas ſurſum: Si aquas poſteriores; demittere debet manus ſuas deorſum. Traditio etiam ſic eſt: Si quis lavet manus ſuas ſurſum, ne forte exeant aquæ extra juncturam, & redeant, & immundas reddant manus. Dixit R. *Abbu:* Quicunque edit panem ſuum ſine exſiccatione manuum, perinde facit, ac ſi ederet panem immundum: quia dicitur Ezech. IV, 13. *Sic edent filii Iſraël panem ſuum immundum* &c.

Schabbath f. 107. 2. Manus (antequam mane aqua frigida probe abluta fuerit) ori podicis impoſita, digna eſt, quæ abſcindatur. Ibidem: Si manus illota oculos tangat, cauſa eſt cæcitatis: ſi aures, ſurditatis, &c.

verſ. 5.) Donum quodcunque ex me, &c.

Similiter etiam decreverant de parentibus, quod ob votum, potuerint liberis ſuis victum denegare. *Baba Kama f. 108. 2. Miſchna:* Si quis filio ſuo dixit: Sancte voveo, te ex meis non eſſe utilitatem percepturum; ubi obiit, ejus fit hæres filius. Si de vita ſua, & morte ſua hoc dixit, ubi obiit, ejus hæres non fit filius: Sed illius filiis aut fratribus hæreditatem tradit.

Alii tamen tradunt in *Miſchna Nedarim f. 64. 1.* R. Elieſer dicit: Aperiunt (ſeu occaſionem relaxandi voti dant) homini, per honorem patri & matri habendum. &c.

verſ. 9.) Fruſtra me colunt, docentes doctrinas, ſola præcepta hominum.

Erubhin f. 21. 2. Dixit R. *Chasda:* Sermonem argutum habuit Meri filius Mar: Quid eſt, quod ſcribitur Jer. XXIV, 1. *Et ecce duo* דּוּדָאֵי *calathi ficuum diſpoſiti coram templo Domini* &c. v. 2. *Calathus unus habebat ficus bonas valde, ut primæ ficus ſunt: calathus alter habebat ficus malas valde, quæ non eſui erant, præ malitia?* Per, *ficus bonas*, intelliguntur juſti perfecti. Ne quis autem dicat: forte periiſſe ſpem eorum, & prorſus ſublatam eſſe exſpectationem eorum; ideo notanter dicendum erat Cant. VII, v. 14. הַדּוּדָאִים *Calathi dederunt odorem.* Hoc eſt, Hi & illi, (ambo,

 per-

perfecti juſti, & perfecti impii;) reddituri ſunt odorem. Sermonem argutum habuit Raba: Quid eſt, quod ſcribitur Cant. VII, 14. *calathi dederunt odorem?* Per hoc intelliguntur juvenes Iſraëlitarum, qui non guſtarunt ſaporem peccati. *Et ſuper januis noſtris omnes* מגדים *Megadim*, h. e. *pretioſi fructus: Ibid.* Per hoc intelliguntur filiæ Iſraëlitarum, quæ מַגִּידוֹת *Maggidoth*, h. e. indicant januas ſuas maritis ſuis. (*Gloſſa:* Quum uxor alicujus videt ſanguinem menſtruum, dicit id marito ſuo, ut ipſe ſe ab ea ſeparet.)

Alia expoſitio: Quæ אוגדות *Ogedoth*, h. e. *vinculo colligant* januam ſuam, in uſum maritorum ſuorum. (*Gloſſa:* quia ſe ab aliis non patiuntur iniri.) *Ibid. Nova, etiam vetera* (h. e. verba Legis.) Dixit Eccleſia Iſraëlitica coram Deo Opt. Max. *Abſcondi tibi:* (*Gloſſa:* Servavi omnia iſta tibi, tui cauſa:) Domine mundi decrevi ipſa ſuper me plus; quam tu decreviſti ſuper me, & ſervavi ea. Dixit *R. Chasda* ad aliquem excellentem Seniorem Rabbinorum, qui ordinabat Aggadas coram ipſo: num percipitur tibi, *vetera?* Et, *etiam nova? quid illud?* Cui ille reſpondebat: Per illa intelliguntur præcepta levia: per hæc intelliguntur præcepta gravia. Huic ille regerebat: Et quid? Num aliis atque aliis vicibus data eſt Lex, ut hæc ſit nova, illa autem vetus! Quare non hæc eſt horum verborum ſententia: Sed illa ſunt ex verbis Legis: hæc autem ex verbis Scribarum. (*Nova* quæ innovata ſunt in unaquaque generatione ad definiendum terminum & ſepem.)

verſ. 27.) Catelli edunt, de micis cadentibus de menſa Dominorum.

Schabbath f. 155. 2. Sermonem argutum habuit R. *Jonas* ad januam domus Principis: Quid eſt, quod ſcribitur Prov. XXIX, 7. *Scit juſtus cauſam pauperum?* Scilicet, Deus Opt. Max. agnoſcit de cane, quod alimenta ejus pauca ſint, (*Gloſſa:* quod homo non utatur clementia erga canem, ut det ei pabulum multum;) propterea effecit, ut cibus ejus moretur in inteſtinis ejus 3. dies.

MATTHÆI CAP. XVII.

verſ. 25.) Reges terræ a quibus accipiunt cenſum? an a filiis ſuis, an ab alienis?

Succa f. 30. 1. Dixit R. *Johannes* nomine R. Simeonis filii Jochai: Quid eſt, quod ſcribitur Eſa. LXI, 8. *Quia ego Dominus, diligens judicium, odio habens raptum in holocauſto?* Simile eſt hoc Regi carnis & ſanguinis (h. e. mortali,) qui tranſiens per domum telonii, ſervis ſuis dixit: date telonium publi-

publicanis. Dicentibus autem eis; Qui ſic? Cum totum illud telonium tuum ſit. Reſpondebat eis: A meo exemplo diſcant viatores, ſibi non abſtinendum eſſe a dando telonio. Sic etiam Deus Opt. Max. dixit; Ego Dominus odio proſequor raptum in holocauſto. A meo exemplo diſcant filii mei, ut abſtineant ſeipſos a rapto.

MATTHÆI CAP. XVIII.

verſ. 8.) Melius eſt tibi, ingredi in vitam, claudum vel mancium &c.

Chagiga f. 14. 1. Hiob. XXII, 16. Qui קֻמְּטוּ *deciſi ſunt abſque tempore.* R. Nachman filius Iſaaci dixit: qui deciſi ſunt ad benedictionem; illud eſſe, quod ſcribitur: ut ſunt Studioſi Sapientiæ, qui מקמטין diſcindunt ſeipſos propter verba Legis in hoc præſenti Seculo, quibus Deus Opt. Max. revelat סוד myſterium in Seculo futuro: quia dicitur Hiob. XXII, 16. *Fluvius effuſus* יְסוֹדָם *fundamentum eorum.*

verſ. 10.) Videte, ne contemnatis unum horum parvulorum &c.

Schabbath f. 119. 2. Dixit *Reſch Lakiſch* nomine R. Judæ Principis: Mundus non conſiſtit niſi propter halitum oris puerorum domus Rabban (qui in prima pueritia diſcunt ſub præceptore Scholæ legere & ſcribere.) Dixit R. Papha ad Abai: Meus & tuus oris halitus quid efficit? Cui ille reſpondebat: non eſt ſimilis halitus, in quo eſt peccatum, halitui, in quo nullum eſt peccatum. Item dixit Reſch Lakiſch ad R. Judam Principem: Sic traditione edoctus ſum a patribus meis: alii autem dicunt, eum dixiſſe, a patribus tuis: Omnem urbem, in qua non ſunt pueri domus Rabban (h. e. Scholares,) devaſtari. *Rabbina* dixit: eam anathematizari. Item dixit Raba: Hieroſolyma non eſt devaſtata, niſi ideo, quia deſinere faciebat ex ſe præditos fide: quia dicitur Jerem. V, 1. *Diſcurrite per plateas*, &c.

verſ. 17.) Sit Tibi ut publicanus.

Sanhedrin f. 25. 2. Dixit R. *Juda:* Si quis ſimpliciter ſit publicanus, (nondum convictus, quod plus ſtato exegerit,) legitimus eſt ad teſtimonium dicendum. Pater R. Ziræ egit publicanum 13. annos. Quum venturus erat Princeps loci illius, cujus vectigal fluvii erat, in urbem, ſi quem Rabbinorum videbat pater R. Ziræ, dicebat; *Vade, popule mi, intra penetralia tua.* Eſa. XXVI, 20. (*Gloſſa:* dicebat eis: cavete, ne vos videat princeps urbis: ne, ſi videat, quod multi ſint incolæ urbis, petat multam pecuniam quotannis. Pater R. Ziræ autem levis reddebat eis tributum, & impedie-

pediebat principem urbis, dicendo: paucos eſſe incolas urbis, & neminem, a quo exigeret.)

Matth. XVIII, verſ. 20.) Ubi duo aut tres congregati in nomine meo, &c.

Ibid. f. 39. 1. Dixit Cæſar ad R. Gamalielem: Dicitis, ubicunque locorum deni colliguntur, ibi divinitatem habitare. Quot ergo erunt divinitates? Vocabat Rabban Gamaliel miniſtrum Cæſaris. Quum ille veniſſet, percutiebat R. Gamaliel cervicem ejus. Cui dicente Cæſare; quare eum percutis? Reſpondebat Gamaliel: quia Sol intravit in Regiam Cæſaris. Dicente ei Cæſare; Sol toti mundo incumbit. Regerebat Gamaliel: Si Sol, qui eſt unus ex millenis myriadibus miniſtrorum, qui coram Deo Opt. Max. ſunt, incumbit, ſeu adeſt toti mundo: quanto ergo magis divinitas DEI Opt. Maximi?

Berachoth f. 6. 1. Abba *Benjamin* dicit: Non exauditur Oratio hominis, niſi in Synagoga: quia dicitur 1. Reg. VIII, 28. *Ad audiendum* (רִנָּה) *clamorem, & Orationem.* In loco רִנָּה clamoris, ibi eſt oratio. (*Gloſſa:* In Synagoga: quia ibi dicunt cœtus cantica, & hymnos per melodiam vocis ſuavis.) Dixit *Rabni* filius R. Adæ, dixiſſe R. *Iſaacum:* Unde probatur, quod Deus Opt. Max. frequenter & facile præſens inveniatur in Synagoga? Quia dicitur Pſal. LXXXII, 1. *Deus ſtat in cœtu Dei.* (*Gloſſa:* In ſua domo conventus.) Unde autem probatur de decem, qui orant, quod Deus habitet cum eis? Quia dicitur, *Deus ſtat in cœtu Dei.* Unde autem probatur de tribus, quod, ſi ſedeant judicii habendi cauſa, divinitas habitet cum eis? Quia dicitur ibid: *In medio deorum judicabit.* Unde autem probatur de duobus, quod, ſi ſedeant & ſtudeant in Lege, divinitas habitet cum eis? Quia dicitur Mal. III, 16. *Tunc colloquuti ſunt timentes Domino alter ad alterum, & auſcultabit Dominus,* &c.

Abboth cap. 8. Joſua filius Perachiæ dixit: Magiſtrum tibi parato, & ſocium tibi acquirito, &c. Socium tibi acquirito, quomodo? Docere voluit, quod homo debeat acquirere ſocium ſibi ipſi, qui comedat ſecum, & in Miſchna ſtudeat ſecum, & dormiat ſecum, & cui revelet omnia ſecreta ſua, ſecretum Legis & ſecretum viæ terræ: quia ſedent & ſtudent in Lege, & erraverit unus ex illis, eſt Halacha, aut principium capitis: aut cum dicet, de immundo, mundum: aut de mundo, immundum: vicibus, quibus Socius ejus convertit eum, eſt illis merces bona in labore eorum: quia dicitur Eccl. IV, 9. *Meliores ſunt duo, uno. Eſt illis merces bona in labore eorum.* Si tres ſint, qui ſedent & ſtudent in Lege, imputat eis Deus Opt. Max. perinde,

inde, ac ſi אגדות manipulus facti eſſent coram ipſo: quia dicitur Amoſ. IX, v. 6. *Qui exſtruxit in cœlis cœnacula ſua, & אגדתו manipulum ſuum ſuper terram.* &c. En colligis hinc, quod, ſi vel etiam tres ſint, qui ſedent & ſtudent in Lege, imputet eis perinde, ac ſi manipulus facti eſſent coram Deo Opt. Maximo: Si duo ſedent & ſtudent in Lege, merces eorum recipitur in alto: quia dicitur Mal. III, 16. *Tunc collocuti ſunt timentes Domini alter cum altero, & auſcultavit Dominus.* Per, *timentes Domini*, intelliguntur ii, quibus, quum decernunt decretum, & dicunt: eamus, & ſolvamus vinctos, & liberemus captivos; ſuppeditat Deus Opt. Max. in manus eorum, & eunt, & faciunt ſtatim. Per, *& de cogitantibus nomen ejus*, intelliguntur illi, quibus, quum cogitant in corde ſuo, & dicunt; eamus & ſolvamus vinctos, & liberemus captivos; non ſuppeditavit Deus Opt. Max. in manus eorum, & venit Angelus, & proſternit eos in terram. Si unus ſedet & ſtudet in Lege, merces ejus recipitur in altitudine: quia dicitur, Thren. III, 28. *Sedet ſolitarius, & ſilebit: quia accepit ſuper eo.* Quod per parabolam explicari poteſt, cui ſimile ſit: Scilicet alicui, qui habebat filium parvulum, quem ſinebat exire in plateam: ſtabat ille, & acceptum volumen deponebat inter femora ſua, ſedensque meditabatur in eo. Quum filius veniret e platea, dicebat eis pater: Videte filium meum parvulum, quem ſciebam exire in plateam, a ſeipſo accepto volumine inter femora ſua ſedebat, & diſcebat in eo. Ecce hinc colligis, quod ſi etiam unus ſedeat & ſtudeat in Lege, merces ejus recipiatur in altitudine.

MATTHÆI CAP. XIX.

verſ. 3.) Num licet homini uxorem dimittere absque ulla cauſa?

Vid. ſupr. ad *Cap. V. 31.*

Sanhedrin f. 22. 1. Dixit R. Jacob, dixiſſe R. *Johannem*: Abiſag (de qua 1. Reg. I, 3.) permiſſa erat Salomoni, in matrimonium; prohibita autem Adoniæ. Permiſſa erat Salomoni: quia Rex erat; rex autem utitur ſceptro regio. Prohibita autem erat Adoniæ: quia idiota erat. At quid Abiſag ducine poterat a Salomone, cum uxor patris ejus fuiſſe, videatur? Reſpondeo, quod ſic: cum eam David non duxerit in uxorem. Nam ſcribitur 1. Reg. I, v. 1. *Et Rex David ſenuerat (provectus erat) ætate*, v. 2. *Et dixerunt ad eum ſervi ejus; quærant*, &c. Et ſcribitur v. 3. *Et quæſiverunt puellam formoſam*, &c. Et ſcribitur v. 4. *Et puella erat pulchra ſupra modum, & erat regi adjutrix, & miniſtrabat ei.* Illa dixerat ad regem: accipiamus nos invicem. Reſpondebat ei David: prohibitum mihi eſt te ducere uxorem; (*Gloſſa:* quia jam duxi 18. uxores; ultra quem numerum Regi uxores du-

cere non licet.) Illa contra ei dicebat: Deſtitue furem, ne habeat furandi occaſionem; ipſe ſeipſum componet ad pacem. (*Gloſſa:* Quum fur deſtituitur, quia locum furandi non invenit, ſeipſum conſervat per patientiam, ut vir pacis. Quaſi diceret: ideo, quia ſenuiſti, & languet virilitas tua, tu dicis, me tibi eſſe prohibitam.) Quare ut opprobrium hoc David a ſe averteret, & ſe adhuc virum eſſe probaret,) dixit ad adſtantes: Vocate mihi Bathſebam. Et ſcribitur v. 15. *Et venit Bathſeba ad regem in penetrale.* Dixit *Rabus:* ea ipſa hora exterſerat ſe Bathſeba 13. mappis. (*Gloſſa:* Quia David tum cum ea congreſſus erat tredecim congreſſibus, & poſt ſingulos congreſſus, interim dum ad alium pergebat, ea ſeſe mappa abſterſerat.) Dixit R. *Schaman* filius Abbæ: Veni & vide, quam gravia ſint repudia: nam ecce Davidi regi permittebatur, ut ſolus cum ſola (innupta Abiſag) ageret, (quod tamen alias eſt vetitum;) & tamen non permittebatur ei, ut ullam ex uxoribus repudiaret, (quod tamen alias eſt licitum.)

Gittin f. 90. 1. Ad verba Miſchnæ: *R. Akiba dicit: ſi vel ſaltem invenerit,* &c. vid. ſup. ad Matth. V, 31. notatur in Gemara. De quonam diſſentiunt? De eo, quod eſt Reſch Lakiſch. Nam dixit *Reſch Lakiſch:* vocula כי *Ki,* uſurpatur 4. modis, (1) ſignificat אי *Si.* (2) דלמא *ne forte, forte.* (3) אלא *ſed, niſi.* (4) דהא *quia ecce.* Domus Schammai putarunt כי *quum inveniet in ea pudendum rei,* Deut. XXIV, 1. כי *Ki,* idem eſſe, quod דהא, *ideo, quia,* vel *quia ecce invenit in ea pudendum verbi,* vel *rei.* R. *Akiba* autem pudavit, כי *Ki, ſi invenit in ea pudendum rei;* ſignificare: *ſi etiam invenit in ea pudendum rei.* Dixit *R. Papha* ad Rabam: Si non invenerit in ea, neque *pudendum,* *neque verbum,* quid tum? Cui ille reſpondebat: ex eo, quod revelavit Deus de vi comprimente puellam, Deut. XXII, 29. *Non poterit dimittere eam omnibus diebus ſuis.* Scilicet eo, *omnibus diebus ſuis,* ad præceptum ſtandi & reducendi refertur. Ibi illud eſt, quod revelavit Deus: Sed hic id, quod fecit, feciſſe cenſetur. Dixit *R. Maſchreſchia* ad Rabam: Si cor ejus ſit ad expellendum eam, ipſa autem maneat ſub eo, & miniſtret ei; quid tum? Prædicatur de ea: *Ne moliaris adverſus ſocium tuum malum, & ipſe manet ſecure tecum.* Prov. III, 29. Traditio: Dicebat R. *Meir:* Sicut ſunt ſcientiæ in cibo; (*Gloſſa:* Scientiæ, vel ingenia hominum dividuntur circa debilitatem, cibi & potus: Eſt, qui eſt debilis & nauſeabundus circa cibum, propter faſtidium parvum. Eſtque, qui non adeo eſt debilis;) ita etiam ſcientiæ ſunt in mulieribus. (*Gloſſa:* ita etiam ſcientiæ hominum dividuntur circa proterviam. Eſt, qui ſuſpicax vel ſollicitus & propter proterviam. Eſtque qui non ſuſpicax eſt adeo. Et eſt, qui plane non eſt ſuſpicax.) Reperias hominem, inter cujus calicem ſi ceciderit

muſca,

muſca, qui projiciat eum, neque bibat eum. Tali more præditus erat *Paphus* filius Judæ, qui, cum in publicum prodibat, poſt ſe claudebat januam obducta ſera, coram uxore ſua. (*Gloſſa:* Paphus maritus uxoris alicujus erat, is, cum prodibat e domo ſua in forum, obſerabat januam propter eam, ne ea interim cum quoquam loqueretur. Mos autem hic non erat decorus: quia propter rem hanc, inimicitia inter eos ſuborta, occaſionem uxori dedit ſcortandi ſub illo.) Alium deinde reperias, qui, intra calicem ſuum cadente muſca, ea exempta & abjecta, nihilominus calicem ebibat. Et hic debet eſſe mos cujuslibet hominis, ut, muliere loquente cum fratre ſuo, & propinquis ſuis, maritus hoc ei concedat. Reperias denique hominem, qui, ſi ceciderit muſca intra paropſidem, eam exprimat, & comedat eam. Atque hic eſt mos hominis culpabilis, qui ferre poteſt, cum videt uxorem ſuam prodire in publicum capite nudatam, & nentem in platea, & diſſutam ab utroque latere, & lavantem cum hominibus. Cum hominibus, putasne? Atqui ſic ratio ſubeſſet, quare pro meretrice talis eſſet habenda. Ergo non eſt hæc mens horum verborum: Sed, in loco, ubi homines lavant. (*Gloſſa:* ſi ipſa ingrediatur balneum, eis videntibus, poſtquam hi egreſſi ſunt e balneo: quum ipſi induunt veſtes ſuas.) De tali præceptum eſt ex Lege, ut expellat eam: quia dicitur Deut. XXIV, 1. *Quum inveniet in ea pudendum rei*, v. 2. *Et dimittet eam e domo ſua, & ibit, & erit viro alii.* Scriptura vocavit eum *alium:* quaſi diceret; quia hic non eſt filius comparis priori. Hic enim expulit impiam e domo ſua; ipſe autem (alius, ſeu poſterior,) introduxit impiam intra domum ſuam. Si meritus fuerit ſecundus ſua juſtitia; dimiſit eam: quia dicitur v. 3. *Et oderit eam vir ille poſterior.* Sin minus; ea ſepelit eum, quia dicitur, *ibid: Aut cum morietur vir ille poſterior.* Sicut par, & juſtum erat, ipſe obnoxius eſt morti: Quia alter expulerat impietatem e domo ſua: hic autem introduxerat impietatem intra domum ſuam. Mal. II, 16. *Quia odit dimittere.*. *R. Judas* hæc verba ita exponit: Si oderis eam; dimitte. R. *Johannes* dicit: Et non diſſentiunt: alterum intelligendum eſt de conjugio primo, (uxore juventutis non dimittenda, & de ea loquitur textus:) alterum de conjugio ſecundo. Quia dixit *R. Eleaſar:* Quicunque expellit uxorem ſuam primam; ejus cauſa, & vel etiam altare profundit lachrymas: quia dicitur Mal. II, 13. *Et hoc ſecundo facietis, tegendo lachrymas apud altare Domini, fletum & gemitum: ut non reſpiciat ad Mincham, & accipiat benevole e manu veſtra.* v. 14. *Et dixiſtis, quare? Quia Dominus teſtatus eſt inter te, & inter uxorem juventutis tuæ, contra quam tu perfide egiſti: cum ipſa ſit ſocia tua, & uxor fœderis tui.*

Matth. XIX, verſ. 12.) *Sunt eunuchi ex utero matris* &c.

Jevammoth f. 20. 2. & f. 79. 2. mentio fit caſtratorum ab homine. Ubi notat *Gloſſa:* Significari eum, quem caſtrarunt homines, non autem qui caſtratur a morbo a ſeipſo. Et in Gloſſa *Sanhedrin f. 93. 2.* ſcribitur: ſolitos eſſe reges caſtrare, homines, ut vacarent ſævitiæ regis.

verſ. 14.) *Talium puerorum eſt regnum Cœlorum*, &c.

Sanhedrin f. 110. 2. Traditio. Parvuli nati ex filiis impiorum Iſraëlitarum non venient in Seculum futurum: quia dicitur Mal. III, 19. *Quia ecce hic dies venit, ardens ut fornax: & erit, omnes ſuperbi, & omnes facientes iniquitatem ſtipula, & inflammabit eos hic dies veniens, dixit Dominus exercituum, qui non reliquit illis radicem & ramum.* (*Gloſſa:* per, *radicem & ramum*, intelliguntur parvuli filii eorum.) Scilicet, *radicem*, in hoc Seculo: *& ramum*, in Seculo futuro. (*Gloſſa: radicem in Seculo hoc:* quia morientur per abortum. *Et ramum in Seculo futuro:* quia ſcilicet patres ipſorum fuerint impii, ipſi tamen non peccarunt.): ut ſentit Rabban Gamaliel. R. Akiba dicit: Veniunt ipſi in Seculum futurum: quia dicitur Pſal. CXVI, 6. *Cuſtodit* פְּתָיִים *ſimplices Dominus.* Nam ſic (פְּתָיִים) vocant in regionibus maritimis infantes. Et dicitur Dan. IV, 11. XII, 20. *Succidite arborem, & perdite eam, ſed ſtirpem radicum ejus, in terra relinquite.* (*Gloſſa:* Per, *ſtirpem radicum ejus, in terra*, intelliguntur parvuli: quia, licet patribus non ſit futura reparatio, tamen his erit.) At quid ego confirmo? Mal. III, 19. *Non relinquet illis radicem & ramum.* Quia non relinquet, neque præceptum, neque reliquias præcepti. *Alia expoſitio:* Per, *radicem*, intelligitur anima: per *ramum*, intelligitur corpus; Sed de parvulis natis ab impiis nationum mundi, communi omnium ſententia ſtatuitur, quod non veniant in Seculum futurum. Rabban Gamaliel autem inde infert, ex Eſa. XXVI, 14. *Et perdes memoriam illis.* Quæſitum eſt, ecquando parvulus veniat in Seculum futurum? Reſpondebat *R. Chaia* & *R. Simeon* filius Ribbi; alter quidem: Ab ea ſtatim hora, qua natus eſt: Alter autem: Ab ea hora, qua סיפר loqui, vel numerare cœpit. Is, qui dixit, ab ea ſtatim hora, qua natus eſt, probavit inde: quia dicitur Pſal. XXII, 32. *Venient & annunciabunt juſtitiam ejus populo nato, quia fecit.* Is autem, qui dixit, ab ea hora, qua loqui, vel numerare cœpit, probavit inde: quia ſcribitur v. 31. *Semen ſerviet ei* יְסֻפַּר *narrabitur*, vel *numerabitur Domino in generationem.* (*Gloſſa:* Semen המסופר quod loqui vel numerare fit, ſerviet ei, Domino, in generationem & generationem redibit ei & vivet.) Dictum eſt, a Rabinam: Ab ea hora, qua ſemen, ſeu proles, ſeminatur, (*Gloſſa:* qua fœtus conceptus eſt in utero mulieris:) etiamſi abortum faciat mater ejus,

&

& impediatur, quo minus perfectum edat partum, tamen eſt ei pars in Seculo futuro: quia ſcribitur; *Semen ſerviet ei.* Et ſic dicitur in *Kethuboth cap. ult.* ex Eſa XXVI, 19. *cadaver meum ſurget:* ad includendum abortum, quia dicitur, *ſemen ſerviet ei.* R. *Nachman* filius Iſaaci, dixit: Ab ea hora, qua circumciſus eſt infans, it in Seculum futurum: quia ſcribitur Pſ. LXXXVIII, 16. *Pauper ego ſum, & exſpirans ab excuſſione, tuli errores tuos, deſperabo* (*Gloſſa:* Etiamſi ego ſim pauper, tamen exſpiratio mea habetur pro exſpiratione, & digna eſt, de qua dicatur, ut Gen. XLIX, 33. & *exſpiravit.* Quaſi dicas; quod dignus habeor futuro beato Seculo, ut juſti, de quibus dicitur vox exſpirandi) A quo autem tempore? Ab eo quo ego, fero terrores tuos, metumque tuum devolutum & manentem ſuper me. Hic ipſe autem eſt circumciſio, quæ eſt in carne noſtra, quam nos obſervamus ob terrorem Dei. Traditur in *Schabbath. f. 119. 2.* nomine *R. Meir:* Parvulum venire in Seculum futurum ab ea hora, qua dicere poteſt אמן Amen: quia dicitur Eſa. XXVI, 2. *Aperite portas, & introite gens juſta, ſervans* אֱמוּנִים *fidem.* Ne legas שׁוֹמֵר אֱמוּנִים *Schomêr êmûnim* quod ſignificaret, *ſervans fidem;* ſed שֶׁאוֹמֵר אָמֵן *Schæomer Amen,* h. e. *qui ſervat Amen.* Quid eſt Amen, (*Gloſſa:* Poſtquam reſponderi ſolet ad omnem benedictionem, Amen: quomodo ſignificat ſuſceptionem timoris Dei?) Reſpondit *R. Chanina:* Per vocem אמן ſignificari אֵל *Deus* מֶלֶךְ *rex;* נֶאֱמָן *fidelis.* (*Gloſſa:* Per Notaricon innuit talis ſua reſponſione, quod vere credat in Deum.) Eſa. V, 14. *Propterea dilatavit infernus animam ſuam, & diduxit os ſuum ei qui eſt ſine ſtatuto.* Dixit *Reſch Lakiſch:* Ei, qui relinquit vel etiam ſtatutum unum. (*Gloſſa:* ut non ſervet illud, is adjudicatur Gehennæ.) Dixit *R. Johannes:* Non placet Domino illorum, (*Gloſſa:* Non vult Deus, ut adeo rigidiſſime judices Iſraëlitas,) quod dixiſti de illis ita: ſed etiamſi non didicerit niſi unum tundaxat ſtatutum, tamen veniet in Seculum futurum quia dicitur Zach. XIII, 8. *Et erit in tota terra, dictum Domini, duo trientes exſcindentur, exſpirabunt, & unus triens ſuperſtes erit in ea.* Dixit *Reſch Lakiſch:* Per hunc intelligi trientem Semi. (*Gloſſa:* Duo Trientes totius mundi exſcindentur. Et triens unus ſuperſtes erit in ea. Et quinam eſt iſte triens? Omnes trientes, quos licet in 3. partes dividere, nos dividimus in 3. partes. Quia a Noacho diviſus eſt totus mundus: tres autem ipſe habuit filios. Ecce triens filiorum ejus eſt Sem. Et triens Semi, eſt Arphachſad: ſicut ſcribitur Gen. X, 23. *Filii Sem, Elam & Aſſur, & Arphachſad, & Lud.* &c.) Cui reſpondebat R. *Johannes:* Non placet Domino illorum, quod dixiſti de illis ita. (*Gloſſa:* Non placet Deo, quod tu eos adeo diminuis: ſed vel etiam triens Noachi ſervabitur.) Jer. III, 14. enim legitur: *Quia ego conjugio junxi* (*vos, unum ex urbe, & duos ex familia.* (*Gloſſa: unum ex urbe:* h. e. propter unum, qui eſt ex urbe, accepi totam urbem.) Dixit *Reſch Lakiſch:* Verba hæc acci-

cipienda eſſe, uti ſonant in Scriptura. Cui reſpondebat *R. Johannes:* Non placet Domino eorum, quod ita de illis loquutus es. Sed (hæc potius eſt horum verborum ſententia;) quod vel unus ex urbe, totam urbem juſtificabit; & quod vel duo ex familia, juſtificabunt totam familiam. Sedit R. *Cahana* coram Rabo, ſeditque & dixit: Verba illa accipienda eſſe, uti ſonant, in Scriptura. Cui reſpondebat *Rabus:* Non placet Domino illorum, quod ita loquutus es de illis. Sed (hæc potius eſt horum verborum ſententia,) quod vel unus ex illis juſtificabit totam urbem: & vel duo ex familia, juſtificabunt totam familiam. Videbat eum, quod fricando laverit caput ſuum, aſcenderitque & ſederit coram ſe: cui proinde dicebat: Hiob. XXVIII, 13. *Non inveneris in terra viventium.* (*Gloſſa:* in Seculo futuro.) Huic ille reſpondebat: Tu me exſecraris? Regerebat alter; Verba Scripturæ ſunt, quæ dico. Nimirum non invenietur Lex in eo, qui vitæ ſuæ fovendæ deditus eſt, propter eam. (*Gloſſa:* Qui vitam ſuam potiorem habet, ſtudio Legis. Traditio: R. *Simmai* dicit; dictum eſt Exod. VI, 7. *Et accipiam vos mihi in populum.* Et dictum eſt v. 8. *Et introducam vos.* Æquiparat exitum eorum ex Ægypto, ad introitum eorum in terram Canaan. Sicut duo tantum de 600000. introierunt in terram Canaan; Ita etiam duo tantum de Sexcentis millibus exiverunt ex Ægypto. (*Gloſſa:* quia ex omnibus Sexcentis millibus, qui erant in Ægypto, non reliqui fuerunt, niſi duo tantum, & iſti duo iſtorum Sexcentorum millium aſcenderunt: reliqui autem omnes mortui erant tribus illis diebus tenebrarum Exod. X, 21. ne viderent Ægyptii cadavera Iſraëlitarum.) Dixit *Raba:* Eandem rationem futuram in diebus Meſſiæ: (*Gloſſa:* quia non reliqui erunt ex ſingulis Sexagenis myriadibus plures, quam duo:) quia dicitur Hoſ. II, 15. *Et humiliabitur ibi, ut diebus adoleſcentiæ ſuæ; & ut die, quo aſcendit ex terra Ægypti:*

Matth. XIX, v. 24.) Facilius eſt Camelum per foramen acus tranſire, &c.

Berachoth f. 55. 2. Dixit R. *Jonathan:* Non oſtenditur (noctu per inſomnium) homini, niſi ex eis rebus, quas *ipſe* cogitat interdiu: quia dicitur Dan. IX, 29. *Tu rex, cogitationes tuæ ſuper cubili tuo aſcendebant* Aut, ſi malis, dicam, exinde rem hanc probari, v. 30. *Et cogitationes cordis tui ſcies.* Dixit Raba: Scias, quod non oſtendatur homini, vel palma aurea, (h. e. inſolita) vel elephas, qui intret per foramen acus.

Bava Mezia f. 38. 2. R. *Amram* dicebat R. *Scheſchathō:* forte deſcendere proximos agnatos in bona captivi abducti, eaque vendere; in Miſchna tradidimus. Cui regerebat: forte tu es Pombeditanus, qui intromittunt elephantem per foramen acus. (h. e. qui dicunt impoſſibilia.)

verſ.

verſ. 30.) Primi erunt ultimi, & ultimi primi. &c.

Baba Bathra f. 10. 2. Dixit R. Abhu: quærentibus aliquibus ex *Salomone*, quisnam ſit filius Seculi futuri? Reſpondebat; Omnis qui eſt ſicut ille, de quibus ſcribitur Eſa. XXIV, 23. *Coram ſenibus ejus gloriæ.* (*Gloſſa:* illi ſunt, quibus attribuunt honorem in Seculo hoc, propter ſapientiam ſenectutis eorum.) Secundum id, quod eſt Joſephi filii R. Joſuæ, qui, cum juxta *Peſachin f. 50. 1.* ægrotabat, in ecſtaſin raptus erat. (*Gloſſa:* exſpirabat, & ſpiritus ejus volitabat.) Quærenti ex eo patri ejus, quid vidiſti? reſpondebat; Seculum ſeu mundum inverſum: ſuperiores, inferius; & inferiores, ſuperius: (*Gloſſa:* illos, qui hic ſunt ſuperiores, propter divitias ſuas, vidi ibi, quod ſint inferius: Pauperes, qui ſunt inter nos humiles, & abjecti, ibi vidi honoratiſſimos.) Quo audito, dicebat ei pater: Seculum electum vidiſti. Nos autem, qui ſumus doctores Legis, eamque ſervamus, quales vidiſti ibi eſſe honores noſtros? Cui reſpondebat: vidi nos, quod, quales reputamur hic, tales reputemur etiam ibi. Et audiebam, quod dicerent: O beatum eum, qui venit huc, & doctrinam ſuam, quam didicit, manu habet. Et audiebam, quod dicerent, in ſepto, ſeu ſeparato loco, ubi degunt, qui occiſi ſunt tyrannica poteſtate (h. e. in loco martyrum,) nulla creatura poteſt conſiſtere.

MATTHÆI CAP. XX.

verſ. 1. ſeqq.) Ad conducendum operarios in vineam ſuam. &c.

Baba Mezia f. 110. 2. Miſchna: Mercenarius diei, ſeu, qui conducitur in diem, exigit (mercedem ſuam,) tota nocte. Mercenarius noctis exigit, toto die. Mercenarius horarum, exigit tota nocte & toto die. Mercenarius hebdomadis, mercenarius menſis, mercenarius anni, mercenarius ſeptennii, ſi exiverit in die, exigit in toto die; Si exiverit in nocte, exigit toto die & tota nocte. Poſtea in *Gemara f. 111. 1.* notatur: Mercenarius horarum noctis exigit tota nocte, & toto die. Hinc dixerunt: quicunque per vim detinet mercedem mercenarii, transgreditur quinque ſequentium interdictorum violatorum nomine, & peccat (1.) propter *Ne opprimas ſocium tuum*, Lev. XIX, 13. (2.) Et propter, *Ne rapias*, Lev. XIX, 13. Et propter (3.) *Ne vi opprimas mercedem mercenarii*, Deut. XXIV, 14. Et propter (4.) *Ne ſinas pernoctare* Lev. XIX, 3. Et propter, (5.) *In die ejus dabis dabis mercedem ejus*, Deut. XXIV, 15. Et *Non occidet ſuper eo Sol.* Deut. XXIV, 15. Iſta, quæ ſunt in die, non ſunt in nocte: quæ ſunt in nocte, non ſunt in die.

Bava Mezia f. 83. 1. Miſchna: Si quis conducat operarios, & dicat illis; ut mane & veſperi intenti ſint operi, ex loco, ubi ſolent ita mane & veſperi operam tractare; non licet ei cogere eos. Eo loco, quo ſolent operariis cibum ſubminiſtrare, ſi conduxerit operarios, ſe cibum

ſuppeditaturum ſuaviter, omnia ſuppeditet, ſecundum conſuetudinem urbis, &c.

Matth. XX, verſ. 6). *Exiens circa undecimam horam.* &c.

Aboda Sara f. 3. 1. Dicuntur gentes coram Deo in extremo judicio comparituræ, & petituræ, ut Deus de integro ipſis Legem ſervandam præſcribat, quam jam velint ſervare: Quibus Deus ſit reſponſurus; O ſtultiſſimi hominum, qui ſunt in mundo; is, qui die Veneris (*Gloſſa:* h. e. in Seculo præſenti) laboraverit, habebit, quod comedat in Sabbatho. Qui vero non laboraverit die Veneris: unde in Sabbatho comedat? &c. Quomodo ita (de præceptis ibi demum, in Seculo futuro ſervandis) dici potuit? Atqui dixit *R. Joſua* filius Levi; quid eſt, quod ſcribitur Deut. VII, 11, *Quæ ego præcipio tibi hodie?* Scilicet, *hodie ad faciendum ea* (in Seculo præſenti) non autem cras (in Seculo demum futuro) ad faciendum ea. Hodie ad faciendum ea; non autem hodie ad accipiendum mercedem eorum: Reſpondeo; non eſſe hanc horum verborum mentem; ſed eo ſignificavi, quod Deus ſuas creaturas non tractet per modum tyrannidis.

verſ. 12.) *Et pares eos nobis feciſti,* &c.

Berachoth f. 17. 11. Margarita (vel dicterium, ſ. verbum uſu triſtiſſimum) erat in ore Rabbinorum *Jafnenſium:* Ego, (qui ſtudeo in Lege,) ſum creatura, & ſocius meus (populus terræ, ſeu vulgus hominum) eſt creatura. Me quod attinet; artificium ſeu opificium meum eſt in urbe: & eum, quod attinet; artificium ejus eſt in agro. (h. e. artificium meum facilius eſt artificio ejus.) Ego mane aggredior artificium meum, & is mane aggreditur artificium ſuum. Sicut ipſe non magnifieret per artificium meum, (h. e. ſi aggrederetur meum ſtudium;) ita etiam ego non magnifierem per artificium ejus. Ne autem dicas; (æquum eſſe cum eo, ut non magnifiat per artificium meum, non eſſet ei cor apertum, ad multum efficiendum in Lege, ſicut ego; & parum efficeret, & non eſſet ei merces) ego multum; is autem parum efficit: Reſpondeo; ambos nos eſſe unius ejusdemque rationis; ſive quis multum efficiat, ſive parvum efficiat: (tamen mercedem æquam accipiat) dummodo recte intendat cor ſuum ad Deum.

verſ. 26.) *Qui vult eſſe magnus inter vos, eſto veſter miniſter.*

Kidduſchin f. 32. 2. Traditur: Si princeps condonet læſionem honoris ſui, pro rato habetur. Regero ego: Exemplum eſt in R. Elieſere, R. Joſua, & R. Zadok, qui diſcumbebant in domo convivii filii Rabban Gamalielis: Rabban Gamaliel autem ſtabat, & potum præbebat (ſui pincernæ officio fungebatur) eis; porrigebatque poculum R. Elieſeri, quod ille recuſabat accipere. Cui

Cui dicebant R. Elieſer: Quid hic Joſua? nobiſne ſedentibus filius Rabban Gamalielis ſtet, & potum infundat nobis? Cui ille reſpondebat: invenimus majorem, qui miniſtri officio functus eſt. Abraham maximæ ſuæ ætatis virorum exiſtimationis erat, & tamen de eo ſcribitur Geneſ. XIII, 8. *Et ipſe ſtabat apud eos.* At forte dicerent: id ideo factum eſſe, quia videbantur ei Angeli miniſterii eſſe. Verum nego tales ei viſos eſſe: Sed ajo eum habuiſſe illos pro mercatoribus Arabibus: Nos autem quod attinet, Rabban Gamaliel filius Ribbi non ſtans potum nobis infunderet? Dicebat eis R. Zadok: usquequo relicta gloria Dei ſtudetis gloriæ creaturarum? Deus Opt. Max. agitat ventum ſuum, & elevat vapores, & dimittit pluviam & facit ut progerminet, & inſtruit menſam coram unoquoque. Et Gamaliel filius Ribbi non aſtaret nobis & vinum infunderet?

verſ. 27.) Qui vult eſſe primus inter vos, eſto veſter ſervus.

Horajoth f. 10. 1. Tradiderunt Rabbini Lev. IV, 22. *Qui princeps peccaverit?* Exempto ægrotante. Ideo, quodſi ægrotaverit, depellitur a ſuo principatu. Dixit R. *Abdimi* filius Chamæ: excepto Principe lepra correpto; quia dicitur 2 Reg. XV, 5. *Et plaga percuſſit Dominus regem, & fuit leproſus, usque ad diem mortis ſuæ, & habitavit in domo libertatis.* (*Gloſſa:* Quia factus erat liber a regno. Nam privatus eſſe videbatur, neque afferebat hircum pro oblatione &c.) Ex eo, quod dixit, *in domo libertatis*, conſequitur, quod usque in præſens ſervus fuerit. (*Gloſſa:* nam Principatus ſervitus erat ei jugum multorum:) Secundum dictum illud: cum enim Rabban Gamaliel & R. Joſua una iter facerent navale, penes Rabban Gamalielem erat panis; penes R. Joſuam erat panis & farina. Conſumto pane Rabban Gamalielis, hic R. Joſua ſe ſuſtentabat farina. Quare R. Gamaliel quærebat ex R. Joſua; unde ſciebas, nos tantum temporis itineri huic inſumturos eſſe, ut, eum in finem, farinam tecum ſumeres. Cui ille reſpondebat: ſtella aliqua intra 70. annos aſcendit, & ſeducit naves. Dixeram autem; forte aſcendet talis ſtella & ſeducet nos. Cui dicebat R. Gamaliel: Tanta tu pollens ſapientia, opus tamen habes tui ſuſtentandi cauſa, tam difficile iter ſuſcipere, & navim conſcendere? Reſpondebat ei Joſua: Usque adeone me miraris? Ego potius miror duos diſcipulos tuos, quos habes in terra, R. Eleaſarem Chasmam, & R. Johannem filium Gudgedæ, qui ſciunt metiri, quot ſint guttæ in mari, nec tamen habent panem, quo veſcantur; nec veſtem, quo induantur. Quo audito; Gamaliel animo ſuo proponebat, collocare eos, in locum principatus, ut ex eo loco alerentur. Quare redux, factus ex maritimo itinere in terram accerſebat eos ejus rei cauſa, & non veniebant. Iterum ergo ab eo accerſiti, veniebant. Quibus ille dicebat: Videmini mihi, quia ad primam vocationem, non comparuiſtis, putaſſe,

putaſſe, me daturum vobis principatum, quem ſubterfugere voluiſtis. Ita certe eſt, dum principatum vobis do, ſervitutem vobis do: quia dicitur 1. Reg. XII, 7. *Et loquuti ſunt ad eum dicendo: Si hodie eris ſervus populo huic.* Tradiderunt Rabbini, Lev. IV, 22. אֲשֶׁר (*Talmud.* exponit, ut אַשְׁרֵי *bene eſt, ſi princeps peccabit.* Dixit R. Johannes: Beata eſt illa generatio, cujus Princeps affert oblationem ſuam, propter errorem ſuum. Si Princeps, quem habet generatio, (qui ſibi tamen non eſt conſcius, quod cor ſuum ſit incurvatum,) affert ablationem propter errorem ſuum; quanto magis privati erit hoc, qui ſentit cor ſuum eſſe incurvatum? Et ſi propter errorem ſuum affert oblationem, tu neceſſe habes, ut dicas; quid tandem mihi luendum erit, propter data opera patratum crimen?

MATTHÆI CAP. XXI.

verſ. 2.) Invenietis Aſinam ligatam, & pullum cum ea. &c.

Baba Bathra f. 78. 2. Miſchna. Si quis vendiderit aſinam, vendidit הסיח pullum. Si quis vendiderit vaccam, non etiam vendidit pullum ejus. &c. *Gemara:* Quomodo videtur eſſe hæc venditio aſini, & vaccæ, quod in aſina, vendiderit pullum; in vacca autem, non vendiderit pullum ejus: & vel etiam valeat pariter in altero; vacca & pullus ejus. Aut, ſi, quia non dixerat ei: ipſa, & pullus ejus; & vel etiam ſi ſit aſina; pariter non dixit: Dixit *R. Papha:* quia dixit ei; Aſina lactans eſt. Et, vacca lactans eſt, quam volo tibi vendere Extra controverſiam eſt, ſi ſit vacca, dicendum, lacte ejus ei opus fuiſſe. Sed quod aſinam attinet, quid dicere voluit ei? Percipio inde; ipſa & pullus ejus, voluiſſe dicere ei. Quare autem pullum vocavit סיח *Siach?* Quia pergit in via eundo poſt סיחוח alloquium blandum. *Gloſſa:* Sequitur facile, & levi nutu ambulat in locum, quorſum vult homo, cum ſenex aſinus opus habeat ſtimulo.)

verſ. 5.) Rex tuus venit tibi, manſuetus, & inſidens aſino.

Vid. quæ ſupra ex *Sanhedrin f. 98. 1.* de hoc loco ſunt expoſita.

verſ. 12.) Menſas collybiſtarum evertit.

Schekalim f. 2. 1. Primo die (1.) menſis Adar, ſeu Februarii publico præconio proclamatur de Siclis dandis, &c. Paulo poſt; die decimo quinto ejuſdem menſis, menſæ reſidebant in regione; die vigeſimo quinto, ſedebant in Sanctuario. Ex quo ſedebant in Sanctuario, ad pignus dandum, eum, qui Siclum pendere non poterat, compellere incipiebant. Quoſnam compellebant ad dandum pignus? Levitas, & Iſraëlitas; Proſelytos & Servos manumiſſos:

miſſos: Sed non mulieres, & ſervos, & parvulos. &c. Paulo poſt: Et iſti ſunt, qui tenentur dare collybum; Levitæ & Iſraëlitæ, & proſelyti, & ſervi manumiſſi: Sed non Sacerdotes, & mulieres, & parvuli, &c.

verſ. 19.) Et nihil invenit in ea, niſi folia tantum.

Erubin f 54. 1. dixit R. *Chaia* filius Abbæ, dixiſſe *R. Johannem:* Quid eſt, quod ſcribitur Prov. XXVII, 18. *Servans ficum, comedet fructum ejus?* Quare comparantur verba Legis, cum ficu? Scilicet quod, ſicut homo in ficu arbore, omni tempore, quo ea utitur, invenit ficus: ita etiam in verbis Legis, omni tempore, quo homo meditatur, invenit in eis ſaporem ſapientiæ.

verſ. 42.) Architecti lapidem reprobantes. &c.

In Mikvaoth c. 9. 7. R. Joſe dicit: *Veſtes architectorum diſtinguunt.* Ad quam Traditionem in *Schabbath fol. 114. 1.* ubi repetitur, notatur in *Gemara.* Quid intelligitur per architectos? Dixit R. Johannes: Per eos intelligi diſcipulos Sapientum, qui ſtudent in artificio mundi omnibus diebus ſuis.

verſ. 43.) Auferetur a vobis regnum Dei, & dabitur genti &c.

Sanhedrin f 98. 2. Jerem. XXX, 6. *Quærite, quæſo, & videte, num pariat mas? Quare vidi omnem virum manus ſuas tenentem ſuper lumbis ſuis, inſtar mulieris parturientis, & convertuntur omnes facies in pallorem?* Quid eſt, *vidi omnem virum?* Reſpondit *Raba* filius Iſaaci, dixiſſe *Rabum:* Significari eo *omnem*, cujus omnis potentia eſt. (*Gloſſa:* Deum ipſum in ſe dolere, inſtar parturientis mulieris, & dicere; ea hora, qua finit tranſire populos coram Iſraëlitis; quomodo perderem hos, propter iſtos? &c. Et per, *convertuntur omnes facies in pallorem*, intelligi familiam ſuperiorem (Angelos,) & familiam inferiorem, (Iſraëlitas.) Ea hora, qua dixit Deus Opt. Max. Iſti ſunt opus manus meæ, & hi ſunt opus manus meæ. Quomodo ego perderem iſtas propter hos? Dixit R. *Papha:* hoc ipſum eſt, quod vulgari adagio dici ſolet: *currit, & cadit bos, & it paterfamilias, & ſubſtituit equum in ejus præſepium.* (*Gloſſa:* Quum currit bos, & cadit, collocatur ejus in locum equus, in præſepium ejus, id, quod non feciſſet ante caſum ejus, quia valde dilectus erat apud eum bos ejus, & longe charior equuo. Quum autem ſanatur bos, hodie aut cras, a vulnere ex caſu accepto, tum grave eſt patriſamilias educere equum ſuum, propter bovem, poſtquam ſemel collocavit equum eo. Ita etiam Deus, poſtquam vidit caſum

O Iſraë-

Iſraëlitarum, dedit magnitudinem, ſeu dignitatem eorum nationibus mundi. Quum autem redeunt per pœnitentiam Iſraëlitæ; grave eſt ei, perdere nationes mundi, propter Iſraëlitas.)

MATTHÆI CAP. XXII.

verſ. 3.) *Et nolebant venire*, &c.

Druſius in *Præteritis* ad Matth. XXV, 1. & *Lightfoot* in *Horis Talmud.* ad eundem locum; citant quidem, & exponunt eandem parabolam: verum non ex Fonte, unde hauſta; ſed ex rivulo, nempe *Kimchio* in Eſa. LXV, 13. & 14. ſed videantur Fontes.

Schabbath f. 153. 1. Dixit R. *Elieſer:* Redi, & reſipiſce uno die ante mortem tuam. Quo audito, quærebant ex eo diſcipuli ejus. Et quid? Num homo ſcire poteſt, quo die ſit moriturus? Quibus ille reſpondebat: Cum ergo homo neſciat, quo die ſit moriturus, quanto magis ei incumbit, ut hodie pœnitentiam agat? Ne forte cras moriatur, & ſine pœnitentia acta, pereat. Sic enim invenietur omnes ſuos dies exegiſſe in pœnitentia. Et quoque Salomo dixit in Sapientia ſua, Eccl. IX, 8. *Omni die ſint veſtes tuæ albæ*, (h. e. anima tua ſit pura, & munda,) &c. Dixit Rabban *Johannes* filius Zachai: Res hæc ſimilis eſt homini, qui invitavit ſervos ſuos ad epulum, eisque non præfixit certum tempus. Prudentiores ergo eorum ornabant ſeipſos, & manebant ad januam regis, dicentes: num deficiat quid aulæ Regiæ? (*Gloſſa:* Omne paratum eſt: forte ergo ideo nullum præfigebatur tempus, quia quantocyus vult, ut veniamus, citius pranſurus: nobis autem ingrediendum eſt ad epulandum ornatis.) Stolidiores illorum interim ibant ad opus ſuum peragendum, dicentes: ullumne eſt epulum, quod ſine labore, & mora temporis apparetur? Templum adhuc eſt eo eundi: quia adhuc dum opus habent laborare in aula regis circa apparatum neceſſariarum epuli. Quare adhuc nobis multum ſpatium temporis ſuppetit, quo nos ornare queamus. Subito deinde requirente Rege ſervos ſuos, prudentiores illorum ingrediebantur ante ipſum, ut erant ornati: ſtolidiores autem illorum ingrediebantur ante ipſum, ut erant ſordidis veſtibus induti. Quare gaviſus rex obviam ſibi factis prudentioribus; ſuccenſus autem obviam ſibi factis ſtolidioribus, dicebat: illi, qui ornarunt ſeipſos ad epulum, aſſideant, & comedant, & bibant. Hi, qui non ornarunt ſeipſos ad epulum, ſtent & videant. (*Gloſſa:* Et quoque in Seculo futuro juſti ſedent & edunt: impii autem ſtant & vident.) Gener R. Meiri, nomine R. *Meiri* dixit: Si ſtarent ibi impii, etiam viderentur ac ſi miniſtrarent. (*Gloſſa:* Nam R. Meir dicebat; impios non ſtare ibi & videre: Si enim ita eſſet, viderentur etiam, ac ſi ex

ex convivis eſſent, & miniſtrarent menſæ: quia ſic eſt mos miniſtrantium menſæ, ut ſtent; neque hac in re ipſis eſſet ignominia.) Quare non eſt hæc horum verborum mens; ſed quod illi, & hi (ſeu ambo) ſedeant: verum prudentiores edant; ſtolidiores autem eſuriant. Illi; bibant: hi autem, ſitiant: quia dicitur Eſa. LXV, 13. *Sic dixit Dominus; ecce ſervi mei edent; vos autem eſurietis: ecce ſervi mei bibent; vos autem ſitietis.* &c.

verſ. 11.) Vidit hominem non indutum veſte nuptiali. &c.

Sanhedrin f. 109. 2. Sodomitæ pacti erant inter ſe, ut, qui alium ad nuptias invitaſſet, ei pallium detraheretur. Inſtituebatur aliquando aliquod convivium, ad quod veniebat Elieſer, ſervus Abrahami, & non dabant ei panem. Quum volebant epulari, veniebat Elieſer, & ſedebat ultimo poſt omnes. Cui cum dicerent; quis te huc invitavit? Ille dicebat ad proxime accumbentem, tu invitaſti me: Hic timens, ne, ſi ea res audita eſſet, quod ipſe adduxiſſet Elieſerem, pallio ſuo ſpoliaretur, correpto pallio ſuo foras curſu ſe proripiebat. Sicque omnibus faciebat, usquedum egreſſis omnibus, ipſe ſolus remanens, epulum comedebat.

Vid. etiam infra dicta ad Matth. XXV, 1.

verſ 29.) Erratis, ignorantes Scripturas, &c. *Vid. Inf.* 1. Theſſ. IV, 16.

Sanhedrin f. 92. 1. Dixit Raba: Unde probatur reſurrectio mortuorum ex Lege? Quia dicitur Deut. XXXIII, 6. *Vivat Ruben, & ne moriatur.* Scilicet, *Vivat Ruben,* in Seculo hoc præſenti. *Et ne moriatur,* in Seculo futuro. *Rabina* dixit: eam hinc probari, Daniel. XII, 2. *Et multi ex dormientibus in pulvere terræ evigilabunt, iſti ad vitam æternam; illi autem, ad ignominiam æternam.* R. *Aſche* dixit: Hinc eam probari; v. 13. *Et tu ito, & quieſces, & ſurges in ſorte tua, in fine dierum.* Dixit R. *Eleaſar:* Omnis gubernator, qui gubernat cœtum quiete, ſeu moderate, meretur, ut gubernet eos in Seculo futuro: quia dicitur Eſa. XLIX, 10. *Quia miſerans eos ducet eos, & juxta ſcaturigines aquarum deducet eos.* (*Gloſſa:* miſerans eos in Seculo præſenti, ducet eos in Seculo futuro.)

Ibid. f. 90. 2. Dicuntur interrogaſſe *Sadducæi* Rabban *Gamalielem,* undenam probaret, quod Deus Opt. Max. reſuſcitet mortuos? Quibus ille reſpondebat: Probari id (1) *ex Lege,* (2) *ex Prophetis,* & (3) *ex Hagiographis.* (1) *Ex Lege:* quia ſcribitur Deut. XXXI, 16. *Et dixit Dominus ad Moſen, ecce tu occumbens cum patribus tuis, & ſurgens.* Cui reſpondebant:

ſorte autem hæc, ita inter ſeſe cohærent. *Et ſurgens populus iſte, & ſcortabitur.* (2) *Ex Prophetis:* quia ſcribitur Eſa. XXVI, 19. *Vivent mortui tui,* (*Gloſſa:* quia mortui terræ Iſraël reviviſcent,) *reſurgent cadaver meum,* (*Gloſſa:* quia etiam editi abortus reviviſcent,) *evigilate,* &c. Reponebant Sadducæi: At forte id pertinet ad mortuos, quos Ezechiel cap. XXXVII. dicitur *vivificaſſe;* non vero pertinent ad reſurrectionem futuri Seculi. (3) *Ex Hagiographis:* quia ſcribitur Cant. VII, 10. *Et palatum tuum ſicut vinum optimum, manans amico meo in rectitudine* דּוֹבֵב *loqui fecit labia dormientium.* (*Gloſſa:* quaſi dicat; quæ ſe agitant & commovent, poſtquam reviviſcent.) Reponebant Sadducæi: At forte labia motitando motitabuntur vulgariter. (*Gloſſa:* agitata parum in ſepulchro; ſed non revicturos eſſe eos, & exituros in aërem mundi.) Nam dixit R. Johannes, nomine R. Simeonis filii Jozadaki; *Cujuscunque nomine Halacha, ſeu juris ſententia dicta eſt in Seculo præſenti, ejus labra* דּוֹבְבוֹת *movent ſe in ſepulchro,* quia dicitur: *Loqui fecit labia dormientium:* Et non receperunt ab eo, usque dum diceret illis iſtum textum Deut. XI, 21. *Quam juravit Dominus patribus veſtris, ſe daturum* לָהֶם *illis.* Non dicitur לָכֶם *vobis,* ſed לָהֶם *illis.* Hinc conſtat de reſurrectione mortuorum ex Lege. Aliqui autem dicunt, quod eam probaturus, hunc textum illis dixerit, Deut. IV, 4. *Vos autem, qui adhæretis Domino Deo veſtro, vivi vos cuncti hoc die.* (*Gloſſa: Vivi vos cuncti hoc die:* quia τὸ, *hoc die,* eſt ſuperfluum. Nam potuiſſet ſcribere; *vivi omnes vos.* Quorſum ergo notanter dicendum erat, *hoc die?* Ut ſignificaret, ſicut hoc die, &c.) Clarum erat per ſe, quod vivatis vos omnes. Ergo non hæc erat mens horum verborum, ſed quod etiam in eo die, quo totus mundus erunt mortui, vos victuri ſitis. Scilicet, ſicut hoc die vos omnes ſuperſtites vivitis: ita etiam in Seculo futuro omnes vos reſurrecturi, eſtis vivi & ſuperſtites.

Sanhedrin f. 90. 2. Dixit R. *Johannes:* Unde probatur Reſurrectio mortuorum ex Lege? Quia ſcribitur Num. XVIII, 28. *Et dabitis ex eo oblationem Domini, Aaroni ſacerdoti?* Et quid? Num ſacerdos in perpetuum ſuperſtes manet, ut filii Iſraël ei Trumam, ſeu ſeparatam oblationem dare poſſint? Et annon ipſe non ingreſſus eſt in terram Iſraël? Quomodo ergo darent ei Trumam? Non hoc ita accipiendum eſt; ſed docere voluit, fore aliquando, ut ipſe vivus reſurgat, & Iſraëlitæ ei dent Trumam. Hinc ergo probatur reſurrectio mortuorum ex Lege.

Ibidem: Traditio eſt: R. *Simmai* dicit: Unde probatur ex Lege, mortuos eſſe reſurrecturos? Quia dicitur Exod. VI, 4. *Et quoque erexi fœdus meum cum illis, ad dandum* לָהֶם *illis terram Canaan.* Non dicitur לָכֶם *vobis:*

vobis: ſed לָהֶם *illis.* Quare hinc conſequitur illos, (quia jam mortui erant,) reſurrecturos eſſe.

Ibid. f. 90. 2. Quæſiverunt Romani ex *R. Joſua* filio Chananiæ: Unde probatur, quod Deus Opt. Max. in vitam revocet mortuos, & præſciat futurum? Quibus ille reſpondebat: Ambo ea ex uno eodemque verſu probantur: quia dicitur Deut. XXXI, 16. *Et dixit Dominus ad Moſen, ecce tu occumbens cum patribus tuis, & ſurgens, populus iſte, & ſcortabitur.* At forte illud ita cohæret; *Et ſurgens populus iſte, & ſcortabitur.* Reſpondit eis: accipite tamen dimidium in manus veſtras, quod præſciat futurum. Fertur quoque dixiſſe R. *Johannes*, nomine R. Simeonis filii Jochai; Unde probatur, quod Deus Opt. Max. vivificet mortuos, & præſciat futurum? Quia dicitur, Ibid: *occumbens cum patribus tuis, & ſurgens.*

Ibid. Traditio. Dixit R. *Elieſer*, filius R. Joſes: in hac re falſationis inſimulavi libros Samaritanorum, quod dicerent: non eſſe reſurrectionem mortuorum ex Lege. Dixit ad illos, falſaſtis Legem veſtram, & nihil quicquam produxiſtis manibus veſtris, quia dicitis, non eſſe reſurrectionem mortuorum ex Lege. Ecce ipſe dicit, Num. XV, 31. *Excidendo excidetur anima iſta; iniquitas ejus in ipſa.* Per, *excidendo excidetur*, intelligitur in hoc Seculo: *Iniquitas ejus in ipſa.* Quando? Nonne in Seculo futuro? Dixit R. *Papha* ad Abai: Et dici potuiſſet illis; ambo iſta poſſe confici ex geminatione verbi, *excidendo excidetur.* Quia Lex more humano loquuta eſt. Secundum Tannæos, per *excidendo excidetur*, intelligitur, per *excidendo*, in Seculo hoc: per, *excidetur*, in Seculo futuro, ut ſentit R. *Akiba*, Cui dixit R. *Iſmaël*: Et annon dictum eſt v. 30. *Dominum ipſe blaſphemat, & excidetur.* Et quid? Num tria Secula ſunt? Quare non eſt hæc mens horum verborum? Sed per, *excidetur*, intelligitur in hoc Seculo; Per *excidendo*, in Seculo futuro: Quum autem dixit, *excidendo excidetur*, loquuta eſt Lex more humano. Quid autem, tam R. Iſmaël, quam R. Akiba, faciunt cum iſto, *iniquitas ejus in ea?* Referunt ad id, de quo eſt Traditio: Ne quis putet, forte etiam tum hoc valere, cum quis egerit pœnitentiam; ideo notanter dicendum erat, *iniquitas ejus in ea:* Scilicet, nolo hoc de alio tempore intellectum, niſi de eo, cum iniquitas ejus eſt in ea.

Ibid. & fol. 91. 1. Quæſivit *Cleopatra* Regina ex R. Meiro, his verbis eum affata: Scio, quod mortui ſint revicturi: quia ſcribitur Pſal. LXXII, 16. *Et efflorescent ex urbe, ſicut gramen terræ.* (*Gloſſa:* Quia Iſraëlitæ aliquando efflorescent, & progerminabunt ex urbe Hieroſolymitana: Et ſicut dicimus, Deus facit cavernas juſtis, per quas eunt, & aſcendunt Hieroſolymam.) Verum

rum cum reſurgunt, reſurguntne nudi, an cum veſtibus ſuis? Cui ille reſpondebat: argumento a minori ad majus, licet illud colligere, ex tritico. Nam ſi triticum, quod nudum ſepelitur, prodit tot veſtibus veſtitum: quanto magis juſti, qui ſepeliuntur induti ſuis veſtibus? Dixit *Cæſar* ad Rabban *Gamalielem:* dicitis mortuos revicturos eſſe, atqui in pulverem redacti ſunt, pulvis autem num reviviſcat? Petiit filia Cæſaris a Rabban Gamaliele, ut ipſe omiſſo Cæſare, ſibi relinqueret poteſtatem reſpondendi. Quare ipſe eo miſſo facto, dabat ei reſpondendi poteſtatem, quæ proinde reſpondebat: duo figuli ſunt in urbe noſtra, unus fingit vaſa ex aqua: alter autem fingit vaſa ex luto: Uter eorum præſtantior? Cui Cæſar reſpondebat: is, qui fingit ex aqua. Regerebat ei filia: Si ita ſe res habeat, Deus ipſe, qui ex aqua (gutta ſeminis humida) format hominem, nonne multo magis eum ex luto efformet? Qui ſunt de domo R. Iſmaëlis, tradiderunt: rem hanc conſtare argumento a minori ad majus, ex vitreis vaſis. Nam ſi vaſa vitrea, quæ elaborata ſunt Spiritu ſeu flatu hominis mortalis, poſtquam fracta ſunt, reparari poſſunt: quanto magis reparari poterit caro & ſanguis, ſeu homines mortales, qui Spiritu Dei Opt. Max. ſunt conditi? Dixit quidam Sadducæus ad R. *Immi:* Dicitis, mortuos reſurrecturos eſſe. Atqui in pulverem redacti ſunt. Pulvis autem num reviviſcat? Cui ille reſpondebat: rem tibi hanc per parabolam explicabo, cui ſimilis ſit: Scilicet regi mortali, qui dixit ad ſervos ſuos: ite, & ædificate mihi palatium magnum in loco, ubi nec aqua, nec pulvis eſt. Quibus eo profectis, & palatio exſtructo, interjecto aliquo tempore, illud collapſum erat. Quare dicebat ad eos; iterum ædificate illud in loco, ubi eſt pulvis & aqua. Quibus dicentibus ad eum, ſe non præſtare id poſſe, ſuccenſebat eis, dicens ad illos: in loco, ubi non erat aqua, & pulvis, ædificare poteratis: nunc, in loco, ubi eſt aqua & pulvis, nonne multo magis ædificare poſſitis? (*Gloſſa:* Et ſic etiam Deus format hominem ex gutta parva, in qua nihil ſolidi eſt. Quanto ergo magis formare eum poterit ex pulvere? Si etiam totum mundum formavit per *Tohu, Vabohu,* ſeu *Chaos?*) Si tu autem non credis, exi in convallem, & aſpice Sciurum, qui hodie dimidia ſui parte caro, & dimidia ſui parte terra exiſtens, cras fit reptile, quod totum eſt caro. Si forte dicas: id fieri aliquanto temporis ſpatio. (*Gloſſa:* Quia reptile illud non procreatur ſubito, ſed tempore longiori, ſcilicet ſeptimana, aut aliquot ſeptimanis: & putas Deum non reſuſcitare mortuos extempore.) Ergo aſcende in montem, & vide, quod hodie non ſit in eo unus חלזון murex, ſeu vermis, unde colligitur purpura, (*Gloſſa:* vermis, qui prodit ex mari poſt 70. annos, & tingunt ſanguine ejus hyacinthum: primitus autem non viſus erat in toto monte, niſi unicus talis duntaxat.) Cras autem, deſcendentibus pluviis, impleatur totus

tus ille muricibus. (*Gloſſa:* ova muricis primi, abunde & ſubito tam multos produxerant. Ergo eſt in ejus poteſtate vivificare extempore.) Dixit aliquis hæreticus, ſeu Sadducæus ad גביהה Gabihah (*Gloſſa:* ſic erat nomen ejus, eratque ei gibbus,) filius Peſiſæ: Væ vobis ſcelerati, quia dicitis, mortuos reſurrecturos eſſe: nam viventes moriuntur; quomodo ergo, qui jam mortui ſunt, reviviſcerent? Cui ille reſpondebat: Væ vobis ſcelerati, quia dicitis, mortuos non revicturos eſſe. Nam, qui nunquam in rerum natura extiterunt, vivunt, (per generationem exiſtere cupiunt;) quomodo ergo, de his qui jam ſemel in rerum natura exſtiterunt, non multo magis veriſimile ſit, quod iterum exiſtere poſſint a morte ſua?

Ibid. f. 91. 2. Traditio: Dixit R. *Meir:* Unde probatur reſurrectio mortuorum ex Lege? Quia dicitur Exod. XV, 1. Tunc יָשִׁיר *canet Moſes & Filii Iſraël Canticum hoc Domino.* Non dicit שָׁר *cecinit:* ſed, *canet;* ut inde conſtet ex Lege, futuram aliquando mortuorum reſurrectionem. Cui affine eſt, quod legimus Joſ. VIII, 30. Tunc יִבְנֶה *ædificabit Joſua altare Domino.* Non dicitur בָּנָה *ædificavit;* ſed ædificabit: ut inde conſtet ex Lege, de reſurrectione mortuorum. Atque hinc ſequeretur, quod, quia dicitur 1. Reg. XI, 7. *Tunc ædificabit Salomo excelſum* &c. eodem modo res ſe habeat. Reſpondeo: imputat ei Scriptura tantum, perinde ac ſi ædificaſſet.

Ibid: Dixit R. *Joſua* filius Levi: Unde probatur reſurrectio mortuorum ex Lege? Quia dicitur Pſal. LXXXIV, 5. *Beati, qui manent in domo tua, adhuc laudabunt te, Sela.* Non dicitur, *laudaverunt;* ſed *laudabunt te.* Quare hinc probatur reſurrectio mortuorum ex Lege. Dixit R. *Joſua* filius Levi: Quicunque dicit canticum in Seculo hoc, meretur dicere illud in Seculo futuro: quia dicitur: *Beati, qui manent in domo tua, adhuc laudabunt te, Sela.*

Ibid. Dixit R. *Chaia*, filius Abbæ, dixiſſe R. *Johannem:* Unde probatur reſurrectio mortuorum ex Lege? Quia dicitur Eſa. LII, 8. *Vox ſpeculatorum tuorum, extulerunt vocem, una canent.* Non dicitur, *cecinerunt;* ſed, *canent:* Hinc probatur reſurrectio mortuorum ex Lege.

Ibidem; & Peſachim f. 68. 1. Raba, duobus locis inter ſe contrariis viſis, oppoſuit: ſcribitur Deut. XXXII, 39. *Ego occidam, & vivificabo;* Et ſcribitur, ibid. *Percuſſi, & ego ſanabo.* Nunc, ſi vivificando vivifico, nonne multo magis ſano? Non eſt hæc horum verborum mens: Sed dicere voluit Deus Opt. Max. id, quod ego occido, ego vivifico, ſicut, quod percuſſi, & ego ſanabo. Tradiderunt Rabbini: *Ego occidam & vivificabo:* Ne quis

putet,

putet, forte mortem eſſe in uno, (me occidere mortuos;) & vitam in altero, (me vivificare alereque vivos,) ad eum modum, quo mundus ſolet obſervare; ubi, uno moriente, alter naſcitur, ideo notanter dicendum erat, *percuſſi, & ego ſanabo.* Sicut vulnus & ſanatio, ſunt in uno eodemque, ita etiam mors & vita ſunt in uno eodemque. Hinc habemus refutationem eorum, qui dicunt, reſurrectionem mortuorum ex Lege probari non poſſe. *Alia expoſitio:* Initio id, quod ego occido vivifico: & poſtea iterum id, quod ego percuſſi, & ego ſanabo. (*Gloſſa:* quia ad modum, qui ſunt mortui, claudi, cæci, muti; ſic ipſi reviviſcunt cum ſuis vitiis; poſtea autem ſanantur: ſicut ſcribitur Eſa. XXXV, 6. *Tunc ſaliet, ut cervus, claudus.*

verſ. 30.) In reſurrectione neque uxores ducunt. &c.

Erachin f. 31. 1. Res ſancta non habet generationes. Ad quam ſententiam notatur in *Gloſſa:* Quia non eſt fœcundatio & multiplicatio per generationem apud Deum.

Berachoth f. 17. 1. Margarita (pretioſiſſimà, ſeu tritiſſima ſententia) in ore *Rabi:* In futuro Seculo non eſt eſus & potus, neque fœtificatio & multiplicatio per conjugium, neque emtionis & venditionis commercium, neque invidia, neque odium, neque rixa: ſed ſedent juſti, & capitibus ipſorum incumbunt coronæ, & fruuntur ſplendore Divinitatis: quia dicitur Exod. XXIV, 11. *Et viderunt Deum, & ederunt, & biberunt.*

MATTHÆI CAP. XXIII.

verſ. 2. &c. Ubi de hypocriſi Scribarum & Phariſæorum.

Joma f. 86. 2. Manifeſtant hypocritas ad præcavendam profanationem nominis Dei? quia dicitur Ezech. III, 20. Et quum avertet ſe juſtus, &c. vid. *infra* ad Galat. III, 11.

verſ. 12.) Qui ſe extollit, humiliabitur &c.

Aboth cap. 11. R. *Schemaja* dicere ſolebat; Honorem magiſtratus odio habeto. Quomodo? Docere hoc voluit, quod homo non debeat imponere coronam a ſeipſo, ſed exſpectare, dum alii ſibi imponant: quia dicitur Prov. XXVII, 2. *Laudat te alius, & non os tuum.* Dixit R. *Akiba:* quicunque exaltat ſeu extollit ſeipſum, propter verba Legis, ſimilis eſt cadaveri jacenti in via; quisquis ultro citroque illud præterit, imponit manum naribus ſuis, & procul abſcedit ab eo, magis magiſque pergendo: quia dicitur Prov. XXX, 32. *Si* בְּנָבַלְתָּ *ſtulte egeris te efferendo, ſi mala cogitaris, manum ori admove.*

Si

Si מנבל turpem faciat te homo propter verba Legis, & comedat plurimos dactylos, & induat veſtes ſordidas, & ſedeat, & frequentet januam ſapientum; tum omnis, qui ultro citroque præterit, dicit: forte hic ſtultus eſt. Tandem invenis apud eum totam Legem. R. *Joſe* dicebat: deſcende ſurſum, & elevare deorſum. (In ſublimi ſtatu te humilia: in humili autem, te exalta.) Quicunque ſeipſum exaltat propter verba Legis, tandem ſunt, qui humilient eum: Et quicunque ſeipſum humiliat, propter verba Legis, tandem ſunt, qui exaltent eum.

Idem dicere ſolebat: ne affectes celebrem fieri nomine magiſtratus. Quomodo? Scilicet docere voluit, quod homo non debeat ſtudere, ut divulgetur nomen ſuum fama celebritatis, magiſtratus nomine: Nam periculum ſubeſſe, ne, poſtquam divulgatur nomen ejus, ob magiſtratum, tandem conjectis in eum oculis, eum occidant, & auferant ab eo omnes opes ejus. Quomodo? Si fuerit ſocius ejus in foro, & dicat: utinam Deus det huic N.N. hodie, ut exeant e domo ejus 100. boves, 100. oves, & 100. capræ: eoque audito, lictor dicat Principi, qui progreſſus, circundata tota domo ejus, auferat ab eo omnia bona ejus. De eo Scriptura dicit: Prov. XXVII, 14. *Benedicens ſocio ſuo voce magna, mane ſurgendo, maledictio reputabitur ei.*

verſ. 24.) Qui percolatis culices, deglutientes camelum.

Cholin f. 67. 1. Nemo percolet, fundendo de uno vaſe in alterum ſiceram (*Gloſſa:* humorem dactylorum; inveniantur autem in eo vermiculi,) per qualos, veſperi ad lucernam. (*Gloſſa:* Nam ſi cadat vermis ſuper ſarmenta iſtius quali, nec videat eum, unde ceciderit in dolium, poſtero autem die, quum videbit eum, putare poſſet, vermiculum iſtum non prodiiſſe ex ſicera in qualum: vermis autem aquarum permiſſus eſt.) Nam forte abſcederet ille vermis ſupra qualum, & poſtea incideret in poculum, & transgrederetur aliquis interdictum illud Levit. XI, 41. *Reptile, quod reptat ſuper terra.* Si ita; in vaſe etiam, forte abſcederet ad latus vaſis, & poſtea incideret in vas. Reſpondeo, hoc eſſe augmentum (incluſionem) ejus, (*Gloſſa:* Et velut id, quod non abſceſſit ex aquis, illud eſt,) & vas eſt dactylus: Quia Traditio eſt: Unde probatur, includendas eſſe ciſternas, foveas & ſpeluncas, quod, ſi quis procumbens, bibat ex illis, non prohibeatur? Quia notanter dicendum erat Lev. XI, 9. *Edetis ex omni, quod eſt in agris,* & ſi metus ſubeſſet, ne forte abſceſſerit ad latus, & poſtea inciderit, dico hoc eſſe augmentum ejus. Dixit R. *Chasda*, ad R. Hunam: Traditio eſt, quæ auxiliatur tibi Lev. XI, 41. *Omne reptile, quod reptat ſuper terra.* Ad augendum (includendum) muſcas parvas vinarias, quales in cellis vino adhærere

P ſolent,

ſolent, quia percolamus: Ratio, quia percolamus; Nam ſi ſit, quam non percolamus, permittitur. &c.

Matth. XXIII, verſ. 25.) Quia mundatis exterius poculi, & patinæ.

Mikvaoth c. 10. 1. Multa habentur de ſuperſtitioſa nimisque curioſa lotione vaſorum, & inter alia dicitur: Vas, quod emundavit via oris ejus, (h. e. orificio ejus primum in aquam immerſo,) perinde eſt, ac ſi non laviſſet illud: (Quia ob fugam vacui, aqua non poterat intrare.) Si laverit illud ſecundum conſuetudinem ejus ſine anſa; (necdum recte lotum eſt;) donec inclinarit illud in latus. Vas, quod eſt anguſtum hinc & illinc, & lotum e medio, non fit mundum (lotione,) donec inclinarit illud in latus ejus. Ampulla, cujus os, ſeu orificium eſt profundum, ſeu ſuſidit, non fit munda; donec perforaverit eam e latere ejus. &c.

verſ. 28.) Extra quidem apparetis juſti. &c.

Joma f. 72. 2. Exod. XXV, 11. *Extra & intra obduces arcam auro.* Dixit *Raba:* Omnis Studioſus Sapientiæ, cujus medium (interius,) non eſt, ut exterius, is non eſt Studioſus Sapientiæ. Dixit *Abai;* eſtque qui dicit, Rabbah filius Ulæ: Talis vocatur abominandus; quia dicitur Hiob. XV, 16. *Quanto magis abominabilis & putidus, vir bibens, ut aquam, iniquitatem.*

verſ. 32.) Implete menſuram patrum veſtrorum.

Erachin f. 15. 1. Sota f. 9. 1. Non obſignatum fuit decretum judicii ſuper patres noſtros in deſerto, niſi propter linguam calumnioſam, quia dicitur Num. XIV, 22. *Et tentaverunt me decem iſtis vicibus.* Undenam? Forte, quod adhuc nondum impleta eſſet menſura eorum: Nam dixit R. *Hammenuna:* Deus Opt. Max. non ſumit ultionem ab homine, donec impleta ſit menſura ejus; quia dicitur Hiob. XX, 22. *In implendo ſufficientiam ejus afflictio erit ei.* Dixit *Reſch Lakiſch*, dixiſſe textum Num. XIV, 12. *Et tentaverunt 10. vicibus iſtis.*

verſ. 35.) Usque ad ſanguinem Zachariæ filii Barachiæ.

Sanhedrin f. 96. 2. Gittin fol. 57. 2. Quum *Nebuſar Adan* (de quo 2. Reg. XXV, 8.) verſaretur in templo, videbat locum, ubi ebulliebat ſanguis Zachariæ, occiſi a Joas, 2. Chron. XXIV, 25. Quo viſo, quærebat ex Judæis: quid hoc rei eſt? Cui reſpondebant, eum eſſe ſanguinem, qui ex victimis mactatis effuſus ſit. Quare dicebat ad eos: Afferte talem ſanguinem, & tentabo

tabo, an ſimiliter ille ebulliat. Sed, poſtquam, re tentata, reprehendebat, ſanguinem illum non ſimiliter ſe habere, ſed terra abſorberi, dicebat ad illos; revelate mihi rei hujus cauſam veram: Sin minus, lacerabo vobis carnem veſtram ferreis ſtrigilibus. Dicebant ergo ad eum: hunc (cujus ſanguis ibi ita ebulliat) fuiſſe quondam ſacerdotem & prophetam, qui prædixerit Iſraëlitis devaſtationem Hieroſolymæ, qua de cauſa eum interfecerint. Quo audito, dicebat *Nebuſar Adan:* ſi res ita ſe habeat, ego faciam, ut reſideat iſte ſanguis, ſiſtaturque. Adductus ergo Rabbinos ſuper iſto loco, ubi ſanguis ille ebulliebat, interficiebat: quum nondum ſiſteretur; adductos pueros Scholæ Magiſtralis, ſuper eo interficiebat. Quum nondum ſiſteretur, adductos juvenes ſacerdotales ſuper eo interficiebat. Sed ille non ſiſtebatur, donec interfeciſſet ſuper eo 94, myriadas, h. e. 940000. homines, (*Joh. Lightfoot* hallucinatur, cum vertit in Horis Hebraicis in Matth. nonaginta & quatuor millia.) Eo tamen necdum ſeſe ſiſtente; propius ad eum accedens, dicebat: Zacharia, Zacharia: optimos eorum interfeci; gratumne tibi, ut omnes interficiam? Eo dicto, ſtatim ſanguis ille reſidebat.

verſ. 37.) Congregare filios tuos, uti congregat gallina pullos.

Sanhedrin f. 96. 2. Deus Opt. Max. etiam ex nepotibus impii illius Nebucadnezaris volebat aliquos congregare ſub alas divinitatis: Verum dicebant Angeli miniſterii coram DEO Opt. Max. Domine mundi, num eum, qui devaſtavit domum tuam, & combuſſit templum tuum, congregabis ſub alas divinitatis? Hoc ipſum eſt, quod ſcribitur Jer. LI, 9. *Curavimus Babylonem, & non curata eſt.* (*Gloſſa:* Quia Deus volebat ſanare eum, congregando ex poſteris ejus, ſub alas Divinitatis.)

MATTHÆI CAP. XXIV.

verſ. 1.) oſtendere Structuras templi. &c.

Succa, f. 51. 2. Tradiderunt *Rabbini:* Is, qui non vidit domum Sanctuarii in ſtructura ſua, nullam unquam vidit ſtructuram ornatam. (*In Baba Bathra f. 4. 1.* Ubi eadem leguntur, ita ſcribitur: Ajunt; is, qui non vidit ſtructuram Herodis, non vidit ſtructuram pulchram.) Quonam exſtruxit Sanctuarium illud? Reſpondit Raba: Lapidibus שישא marmoris viridis, & marmoris albi. Sunt, qui dicunt; lapidibus marmoris, כוחלא dictis, h. e. ſpeciem ſtibii referentibus, & marmoris viridis & marmoris albi ſeries lapidum ingrediebatur, & ſeries exibat, ut reciperet incruſtationem. (In *Bathra* ſic ſcribitur: Educebat affricando, & adducebat affricando: h. e. ultro citroque affricando poliebat probe, & inter ſe coaptabat lapides. In *Bava Bathra* legitur: Series lapidum ingrediebatur, & ſeries exibat; ut reciperet

peret calcem ſeu incruſtationem.) Putabat ædificium illud incruſtandum eſſe auro: Cui dicebant Rabbini: Omitte illud, quia ita ſatis pulchrum eſt, nam apparet, ut fluctus maris. (*Gloſſa:* inſtar fluctuum maris: quia lapides diverſi erant coloribus ſuis, alter, ab altero: & oculi, qui aſpiciebant illos, diſcurrebant, & apparebant, perinde ac ſi eſſent fluctus maris, hinc inde vagantes & fluctuantes.)

Matth. XXIV; verſ.2.) Non relinquetur lapis ſuper lapidem, qui non diſſolvetur.

Joma f.39.2. Tradiderunt Rabbini: Quadraginta annis ante deſolationem templi (ſecundi,) non aſcendebat ſors dextra, neque albeſcebat particula coccinei, neque ardebat lucerna occidentalis, & valvæ templi aperiebantur a ſeipſis, (*Gloſſa:* ſignum hoſtibus, ut veniant, & intrent,) donec verbis eas increpans, reprimeret Rabban. Johannes, filius Zachai: dixit illi; hei templum templum! Quare tu ipſum te perterrefacis? Scio ex te, quod finis tuus ſit venturus: & jam ante prophetavit de te Zacharias filius Iddo, (*Gloſſa:* quod apertio hæc ſit futura in ſignum deſolationis,) cap. XI, 1. *Aperi Libanon valvas tuas, & comedet ignis cedros tuas.* Dixit R. *Iſaac* filius Tablai: Quare vocatum eſt nomen Templi לבנון *Libanon?* Ideo quia מלבן dealbat iniquitates Iſraëlitarum.

verſ. 8.) Principium dolorum partus (ὠδίνων)

Schabbath f. 118. 1. Dixit R. *Simeon*, filius פזי Pazi, dixiſſe R. *Joſuam* filium Levi, nomine filii Kapparæ: Quicunque conſtanter obſervat, ut die Sabbathi edat 3. epula, is eripitur a tribus pœnis, (1) a חבל *dolore Meſſiæ.* (*Gloſſa:* ſicut dicimus in *Kethuboth f. 112. 2.* Generatio, ſub qua venturus eſt filius David, ita erit comparata, ut ventura ſit accuſatio contra Studioſos Sapientiæ: quia dicitur Eſa. VI, 13. *Et adhuc in ea decima.* Vox חבל habet ſignificationem ὠδίνων, dolorum partus.) (2) *a judicio gehennæ.* Et (3) *a bello Gog & Magog.* (1) *a dolore Meſſiæ* ſcribitur hic, Exod. XVI, 25. *dies.* Et ſcribitur ibi, Mal. III, 23. *dies.* (2) A judicio gehennæ, ſcribitur hic, *dies.* Et ſcribitur ibi, Eſa. XXXVIII, 18. *dies* (3) De doloribus Meſſiæ. vid. etiam ſupra ex *Sanhedrin f. 98.2.*

verſ. 21.) Erit tunc afflictio magna, qualis non fuit ab initio mundi.

Vide, quæ de diebus Meſſiæ ſupra dicta ſunt ex Sanhedrin.

Kethuboth f. 112. 2. Dixit R. *Zira* dixiſſe R. Jeremiam filium Abbæ: Qua generatione filius Davidis veniet, veniet accuſatio contra Studioſos Sapientiæ. Quum dicerem illud coram Samuele, dicebat: Conflatio poſt conflationem: (h. e.

(h. e. calamitas una poſt alteram: qua conflentur, ſeu purgentur pii, ut argentum igne Eſa. XLVIII, 10. *Erit tempore Meſſiæ adventus:*) quia dicitur Eſa. VI, 13. *Et adhuc in illa decimatio, & erit aſcenſioni.* (*Gloſſa:* Quum decimabis partes, erunt 9. pereuntes, & non reliqua erit niſi decima: etiam ipſa redibit, & erit aſcenſioni.) Tradidit R. *Joſeph:* Eo tempore futuros prædones, & deprædatores prædonum.

verſ. 22.) vid. infra ad 2 Petr. III, 8.

verſ. 26. 27.) *Sicut fulgur exit* &c.

De ſubitaneo Meſſiæ adventu vid. quæ ſupra dicta ſunt ex *Sanhedrin fol. 97. 1.*

verſ. 28.) *Ibi congregabuntur aquilæ.*

De perſpicaciſſimo viſu avis אַיָּה, vel רָאָה, quam & aquilæ ſpeciem interpreteris, ſcribitur in *Cholin f. 63. 2.* Quare vocatur nomen ejus avis quæ דָאָה Lev. XI, 14. dicebatur, רָאָה Deut. XIV, 13. Quia רוֹאֶה videt præſtantiſſimo modo. Et ſic dicitur Hiob. XXVIII, 17. *Semita, quam non cognovit avis, nec vidit eam oculus* אַיָּה. Traditur avem iſtam tam acute cernere, ut conſiſtens in Babylonia, videat cadaver in terra Iſraëlis.

verſ. 44.) *Qua hora neſcitis* &c. vid. ſup. ex *Sanhedrin f. 97. 1.*

MATTHÆI CAP. XXV.

verſ. 1. &c.

Vid. ſimilem parabolam ſupra ex *Sabbath f. 153. 1.* expoſitam ad *Matth. XXII, 3.*

Schabbath f. 152. 2. Tradiderunt *Rabbini:* Eccl. XII, 7. *Et ſpiritus revertetur ad Deum, qui dedit illum.* Da eum illi, ſicut eum dederat tibi; In puritate eum dederat tibi, ſic eum tu redde illi in puritate. Res hæc ſimilis eſt regi mortali, qui diſtribuit veſtes regias ſervis ſuis: Si qui eorum erant prudentiores, complicatas eas recondebant in arcam veſtiariam, Stolidiores eorum ibant, ex illis induti vacabant operi ſuo. Poſt aliquot dies, repetebat rex veſtes ſuas: tum prudentiores eorum reſtituebant ei, quales erant, nempe adhuc candidas. Stolidiores eorum reſtituebant ei, quales erant, coinquinatas. Quare lætatus rex occurrens prudentioribus; ſuccenſebat occurrens ſtolidioribus, & de prudentioribus dicebat: ponantur veſtes in theſaurum, ipſi autem eant in domum in pace. De ſtolidioribus dicebat: Veſtes dentur ad lotionem, ipſi autem conjiciantur in carcerem. Etiam Deus Opt. Max. de corpore juſtorum

rum dicit, Eſa. LVII, 2. *Veniat in pacem, requieſcant ſuper cubilibus ſuis:* De animabus autem eorum dicitur 1 Sam. XXV, 29. *Et erit anima domini mei colligata in faſciculo viventium.* De corpore autem impiorum dicitur Eſa. XLVIII. 22. c. LVII, 21. *Non eſt pax, dixit Dominus, impiis:* Et de animabus eorum dicitur 1 Sam. XXV, 29. *Et animam hoſtium tuorum disjiciet per medium manus fundæ.*

Convenit cum hac ad prudentiam admonitione ſententia illa proverbialis, quæ legitur in *Pirke Abhoth c. 4.* Præpara te in veſtibulo, (h. e. in Seculo hoc;) ut poſſis ingredi in triclinium. (h. e. in Seculum futurum.)

Matth. XXV. verſ. 36.) *Nudus eram, & amiciviſtis triclinium me.* &c.

Sota f. 14. 1. Dixit R. *Chama* filius R. Chaninæ: Quid eſt, quod ſcribitur Deut. XIII, 4. *Poſt Dominum Deum veſtrum ibitis?* Et quid? Num poſſibile eſt, ut homo eat poſt (ſequatur) divinam Majeſtatem? Nonne jam dictum erat Deut. IV, 24. *Quia Dominus eſt ignis conſumens?* Quare non hoc, ſed illud, præcipere voluit iſto mandato, ut ſequatur virtutes ſeu proprietates Dei Opt. Max. ſicut ipſe induit nudos; quia ſcribitur Gen. III, 21. *Et fecit Dominus Deus homini & uxori ejus tunicas pelliceas, & induit eos:* ita etiam tu indue nudos. Ut Deus Opt. Max. viſitat ægrotos; quia ſcribitur Gen. XVIII, 1. *Et apparuit illi Dominus in quercetis Mamre:* ita etiam tu viſita ægrotos. Ut Deus Opt. Max. conſolatur lugentes; quia ſcribitur Gen. XXV, 11. *Et fuit poſt mortem Abrahami, & benedixit Deus Iſaaco filio ejus:* (*Gloſſa:* h. e. conſolatus eſt eum ſuper patre mortuo, & benedixit ei benedictione, quæ lugentibus dici ſolet:) ita etiam tu conſolare lugentes. Ut Deus Opt. Max. ſepelit mortuos; quia ſcribitur, Deut. XXXIV, 6. *Et ſepeliit eum in valle:* ita etiam tu ſepeli mortuos.

MATTHÆI CAP. XXVI.

verſ. 2.) *Scitis quia poſt duos dies paſcha fit, & filius hominis traditur crucifigi.*

Sanhedrin f. 89, 1. *Miſchna:* Non interficiunt reum capitalis ſupplicii, neque in domo judicii, quæ eſt in urbe rei iſtius, neque in domo judicii, quæ eſt in urbe Jaſne; ſed faciunt aſcendere eum ad domum judicii magni, quæ eſt Hieroſolymis, & aſſervant eum in cuſtodia usque ad feſtum, & interficiunt eum in feſto: quia dicitur Deut. XVII, 13. *Et totus populus audient, & timebunt, & non amplius data opera peccabunt.* Ita ſentit *R. Akiba.* R. *Judas* autem dicit: non acerbum reddunt judicium ejus, dilatione longiori, ſed quamprimum eum occidunt, literasque conſcribunt, & nuncios undequaque dimittunt, hac formula: Vir ille N. N. filius illius N. N. ex Senatus ſententia ſupplicio capitis affectus eſt.

verſ.

verſ. 34.) Priusquam gallus cantabit, ter abnegabis me.

Joma 21. 1. Traditio eſt ſecundum R. *Schilam:* Si quis ad iter faciendum domo ſolitarius exeat, ante gallicinium; ſanguis ejus in capite ejus, hoc eſt vitæ ſuæ periculo id facit: (*Gloſſa:* propter dæmones noxios, iniquitas mortis ejus capiti ejus incumbit: quia ipſe interfecit ſeipſum.) R. *Jaaſchia* dicit: usque dum ſecunda vice canet. De quonam autem gallo dixerunt? De intermedio gallo. (*Gloſſa:* qui neque citius, neque tardius canit.)

verſ. 73.) Locutio tua te manifeſtum reddit. &c. (Conf. Mar. XIV, 70.) *Galilæus es.* &c.

Erubbin f. 53. 1. Dixit R. Juda, dixiſſe *Rabum:* Filii (cives) Judææ, qui accurati fuerunt in lingua ſua, confirmata eſt lex eorum in manibus eorum. Filii Galilææ, qui non accurati fuerunt in lingua ſua, non confirmata eſt lex eorum in manibus eorum. (*Gloſſa:* Qui accurati fuerunt: h. e. qui ſtudebant loqui lingua nitida ſeu eleganti.) Num e diligenti ſolicitudine pendet res? Non ita; ſed: Filii Judææ qui ſubtiliter accurati erant in lingua ſua, & faciebant ſibi certa ſigna: propterea confirmata erat in ipſis lingua eorum. Galilæi, quia non erant ſubtiliter accurati in lingua ſua; & non faciebant ſibi certa ſigna: propterea non confirmata erat lex eorum in manu eorum &c. Et poſtea *f. 53. 2.* Si quis eſt, qui interroget cives Judææ, qui ſubtiliter accurati ſunt circa linguam ſuam, vocem Hebræam quæ habet ע Ajin docetne pronunciandam eſſe ut א Aleph: ex. gr. מאברין, an מעברין pronunciandum? ſciunt illud. &c. Paulo poſt: Cives Galilææ, qui non ſubtiliter acccurati ſunt circa linguam ſuam, quid de illis traditum eſt? Quod Galilæus quidam diceret cuidam Judæo, אמר למאן, אמר למאן? Reſpondebatur ei: Galilæe ſtulte, חמר (aſinus) ad equitandum, aut חמר (vinum) ad bibendum? עמר (lana) ad veſtiendum, aut אימר (agnus) ad abſcondendum ad mactationem? (Quia Galilæus neſciebat inter pronunciandum diſcernere in poteſtates literarum *Aleph*, *Cheth*, & *Ajin*, ſed eas inter ſe confundebat.) &c.

MATTHÆI CAP. XXVII.

verſ. 9.) Tunc impletum eſt effatum per Jeremiam Prophetam, dicentem: & acceperunt triginta aureos &c.

Lightfoot, Horis Talmud. in h. l. putat Jeremiam poni pro toto volumine Prophetarum: quia ſecundum Talmudicos in *Baba Bathra f. 14. 2.* fuerit in codice Biblico primus. Quod poſtremum quidem verum eſt; ſed valde incertum, an tempore Matthæi is fuerit ordo, quod a Jeremia totum Prophetarum Syſtema denominatum ſit. Nam, quod dicit ex Luc. XXIV, 44. a Pſalmis, totum librum Hagiographorum denominatum, in quo primum locum obti-

obtinuerit liber Pſalmorum, falſum eſt: Si ſtandum ſit autoritate ejusdem loci Talmudici, ubi contenditur, primum locum inter Hagiographa obtinere librum Ruth, non obſtante, quod temporis ratione deberet primus eſſe liber Hiob; qui ideo primo loco poſitus non fuerit, quia argumentum pœnæ in ſe contineat, a quo ordiri non conveniat. Et quanquam liber Ruth etiam contineat argumentum pœnæ; tamen talem eam eſſe pœnam, cui fuerit tandem conſequens ſub finem merces, Dixiſſe enim R. *Johannem:* ideo nomen ejus dictum eſſe Ruth רות: quia poſtea ex ea prodierit David, qui רוה *inebriavit* Deum canticis & hymnis.

Matth. XXVII. verſ. 24.) Sumens aquam abluit manus, &c.

Gittin f. 56. 1. Cupit Deus vaſtare domum ſuam, & cupit abſtergere manus ſuas. *Gloſſa:* In ſignum innocentiæ lavabantur, vel abſtergebantur manus.)

verſ. 25.) Sanguis ejus ſuper nos, & ſuper liberos noſtros.

Quæ hic *Druſius* in præteritis p. 57. ex rivulo hauſit, audiamus ex fonte ipſo, ſeu Talmud *Sanhedrin f. 37. 1.* In *Miſchna.* Ne ſitis neſcii (dicunt judices ad teſtes, rei capitalis,) aliter ſe habere judicia, quæ de pecunia, quam quæ de capite habentur. Nam in illis, pecunia data, peccatum piari poteſt: In his, ſi quid deliqueris, ſanguis rei, & ſeminum ejus ad finem usque Seculi tibi imputatur. Ita enim de Caino legimus, quum interfeciſſet fratrem ſuum. Gen. IV, 10. *Vox ſanguinum fratris tui clamantium.* Non dicit, *ſanguinis*, ſed *ſanguinum fratris tui:* Scilicet, ipſos & ſeminum ejus. Aliorum ſententia eſt, dici *ſangines*, quia ſanguis ejus in ligna lapidesque diſperſus fuerit. Propterea homo ſolitarius conditus eſt, ut docereris, ſi quis animam ex Iſraële unam perdat, haberi a Scriptura, quaſi integrum mundum deſtruxiſſet. Itemque qui unam ſervet, quaſi totum mundum conſervaſſet. &c.

Joma f. 20. 2. Tradiderunt Rabbini: Tres voces eunt a fine mundi, usque ad finem ejus: ut ſunt (1) *vox rotæ*, ſeu *ſphæræ Solis.* (2) *vox turbæ populi Romani.* Et (3) *vox animæ*, ea hora, qua exit e corpore. &c. Paulo poſt: Et implorarunt Rabbini divinam miſericordiam ob animam ea hora, qua exit e corpore, & ceſſare fecerunt eam. Traditio ſecundum R. *Schilam:* Si quis ſolitarius ad iter faciendum domo exeat, ante gallicinium, ſanguis ejus eſt in capite ejus, (iniquitas mortis ejus capiti ejus incumbit, &c. *Gloſſa.*)

verſ. 30.) Et conſpuentes in eum, &c.

Erubhin f. 99. 1. Dixit Reſch Lakiſch, ſi quis craſſum ſputum exſcreet coram magiſtro ſuo, reus eſt mortis; quia dicitur Prov. VIII, 36. *Omnes oſores*

res

res mei, amarunt mortem. Ne legas לְמְשַׂנְאַי, (quod ſignificaret,) *oſores mei:* ſed לְמַשְׂנִיאַי, (quod ſignificat) *odio exponentibus me per luctum.*

verſ. 31.) Abduxerunt eum ad crucifigendum, &c.
Vide, quæ ſupra ſunt expoſita.

verſ. 34.) Dederunt ei acetum cum bile mixtum:

Sanhedrin f. 43. 1. Dixit R. *Chaia* filius R. Aſches, dixiſſe R. *Chasdam:* qui exit, ut capite plectatur, ei datur bibendum granum thuris in poculo vini, ut abripiatur mens eius: quia dicitur Prov. XXXI, 6. *Date ſiceram pereunti, & vinum amaris anima.* Traditio autem eſt: Mulieres honoratiores Hieroſolymitanas ſpontaneo motu animi, allatum obtuliſſe ei talem potum. Si autem ſpontaneo motu non darent illæ honoratiores mulieres, ex cujusnam facultatibus potus ille præbebatur? Ecce in confeſſo eſt, opinionem eſſe, quod ex bonis cætus, ſeu fiſco publico ſumptus illius potus ſumendus eſſet: poſtquam ſcribitur, *Date*, ſcilicet, ex eo, quod ipſorum (h.e. veſtrum) eſt.

verſ. 45.) Tenebræ factæ erant ſuper univerſam terram.

Succa f. 29. 1. Tradiderunt *Rabbini:* quo tempore Sol patitur eclipſin, ſignum malum eſt toti mundo. Res hæc ſimilis eſt regi mortali, qui apparavit epulum ſervis ſuis, & poſuit ante eos lucernam. Poſtea autem eo ſuccenſente eis, juſſit ſervum ſuum, ut aufferret lucernam, ex conſpectu ipſorum: qua ablata effecit, ut ſederent in tenebris. *Traditio* eſt: R. *Meir* dicit: quocunque tempore luminaria eclipſin patiuntur, ſignum malum eſt oſoribus. Iſraëlitarum (h.e. ipſis Iſraëlitis odio dignis:) quia docentur plagis ſuis; (*Gloſſa:* de præcepto. Omnes iſtæ pœnarum ſpecies, quæ ſuperveniunt mundo, magis ſollicitos reddunt Iſraëlitas, ut dicant: non venit ſignum illud, niſi noſtri cauſa, idque potius, quam reliquorum populorum cauſa: quia Iſraëlitæ magis aſſueti ſunt vapulare, quam alii omnes.) Res hæc ſimilis eſt magiſtro puerorum, ſcribere eos docenti, quo veniente in Scholam ſcriptoriam, & lorum manu tenente, quis metuit ſibi a verberibus? Scilicet ille, qui aſſuetus eſt vapulare quotidie, ſibi metuit a verberibus. Tradiderunt *Rabbini:* Quo tempore Sol eclipſin patitur, eſt ſignum malum populis mundi: Quo luna; eſt ſignum oſoribus Iſraëlitarum (h. e. Iſraëlitis ipſis odio dignis:) quia Iſraëlitæ metiuntur tempus ſecundum Lunam: populi mundi autem ſecundum Solem. Si eclipſin patiantur in ortu, ſignum malum eſt Orientalibus populis: Si in occaſu, ſignum malum eſt Occidentalibus: Si in meridie, ſignum malum eſt toti mundo. Si facies ejus ſimilis ſit ſanguini, portendit gladium bellicum, mundo ſuperfuturum: Si ſacco, portendit Sagittas famis mundo ſuperventuras: Si utrique, portendit utramque calamitatem mundo ſuperventuram

ram. Si eclipſin patiatur in occaſu ſuo, portendit pœnam tardius venturam: Si in ortu ſuo, portendit citius venturam. Quidam autem modo contrario dicunt rem ſe habere: Neque reperias ullum populum, quin, eo vapulante, ſimul etiam dii ejus cum eo vapulent: quia dicitur Exod. XII, 12. *Et in omnibus diis Ægypti faciam judicia.* Quo autem tempore Iſraëlitæ faciunt voluntatem Dei, non metuunt ſibi ab omnibus iſtis ſignis: quia dicitur Jerem, X, 2. *Secundum viam gentium non diſcatis & a ſignis cœli ne conſternemini: quia gentes inſternabuntur ab illis.* Tradiderunt Rabbini: Propter 4. res Sol eclipſin patitur, (1) *propter patrem domus judicii, ſi is mortuus honore luctus non afficiatur*, ſecundum Halacham ſeu ritum traditum. (2) *propter puellam deſponſatam, quam vi compreſſam clamantem in urbe nemo ſervavit.* (3) *Propter concubitum maſculorum.* Et (4) *propter duos fratres, quorum ſanguis ſimul effuſus eſt.* Et propter 4. res luminaria deficiunt: (1) *propter ſcriptores falſorum contractuum.* (2) *propter deſtificantes falſum teſtimonium,* (3) *Propter eos, qui educant pecudem parvam in terra Iſraëlis.* (*Gloſſa:* quales devaſtant terram: quia non poſſunt cuſtodiri, qui paſcantur in agro alterius.) Et (4) *propter eos, qui cædunt arbores bonas.*

Matth. XXVII, verſ. 51.) Velum templi fiſſum eſt.

Tamid f. 29. 2. Rabban *Simeon* filius Gamalielis dicit nomine R. Simeonis ſecundarii ſacerdotis: Veli (Sancto Sanctorum oppoſiti) denſitas erat palmaris, & ſuper 72. liciis textum erat, & ſuper unoquoque filo erant 24. fila: Longitudo ejus erat 40. cubitorum, & latitudo ejus 20. cubitorum, & ex 820000. filis factum erat, & vicies mille puellæ in eo texendo annum laborabant: Ubi autem immundum factum erat, in eo lavando 300. ſacerdotes operam ſuam adhibebant.

In Cholin f. 90. 2. Ubi eadem repetuntur, dicitur: Sapientes hic hyperbolice locutos eſſe.

[*Joma f. 21. 2.* Dixit R. *Samuel* filius Ingæ: Inter 5. res, quæ in Sanctuario ſecundo defuerunt, fuit velum.]

De valvis templi apertis 40. annis ante deſolationem ipſius, vid. ſupr. ad Matth. XXIV, 2.

verſ. 58.) Joſeph petiit corpus Jeſu, &c.

Sanhedrin f. 46. 1. Miſchna: Quomodo ſuſpendebant aliquem? Trabs in terram depangitur, ex qua lignum exſtet: dein revinctis manibus, ſuſpenditur. R. *Joſe* ait: Trabs ad parietem inclinatur, & ſuſpendit eum ad eum modum, quo lanii faciunt, (cum mactatam pecudem ſuſpendunt.) E veſtigio autem ſolvitur. Si pernoctet, interdicti violatio eſt, quia dicitur Deut. XXI, 23.

Ne

Ne ſinas pernoctare cadaver ejus in ligno; ſed ſepeliendo ſepelias eum eodem die. Nam exſecratio Dei eſt ſuſpenſus, &c. Quaſi dicas: Quare hic ſuſpenſus eſt? Quia maledixit Deo. Quo pacto nomen Dei profanationi eſt, cum ab aliis toties in vanum pronunciatur? Dixit R. *Meir:* Ea hora, qua homo dolet; quid lingua fatur? Si ita fas eſt (de Deo) loqui: caput mihi dolet; brachium mihi dolet. Quum hoc modo, humanitus loquendo, Deus affligat ſe ob ſanguinem improborum, multo magis ob ſanguinem juſtorum? Neque hoc tantum, verum etiam, quicunque ſinit cadaver mortui ſui pernoctare, interdictum violat; niſi id faciat honoris cauſa, ut paret ei capulum & involucra. Lapidatus non ſepelitur in ſepulchris majorum ſuorum. Duo autem ſepulchreta a domo judicii conſtituta fuerunt; unum lapidatis & uſtis; alterum gladio & laqueo interemtis. Quando abſumta caro eſt, oſſa coacervata in privata ſepulchra inferuntur. Propinqui judices ut & teſtes ſalutant, quaſi dicerent: Perſuaſum vobis ſit, nos nullo modo vobis ſuccenſere, quippe qui recte judicaveritis. Propinquos ſuos morte affectos non plangunt, ſed lugent: quia non eſt אבינות luctus, niſi cordis.

MATTHÆI CAP. XXVIII.

verſ. 2.) Angelus revolvit lapidem ab oſtio.

Lapis talis, incumbens ſepulchro, Talmudicis vocatur גולל unde ſcribitur in *Sanhedrin f. 47. 2:* A quonam tempore incipit אבילות luctus? Inde ex quo clauditur ſepulchrum impoſito operculo, quod גולל dicitur. Et in *Oholoth cap. 2. §. 4.* Refertur הגולל inter ea, quæ immundum reddunt attactu, & in tentorio, non autem immnndum reddunt lotione. Ubi notatur a *Gloſſa* גולל Golal eſt operculum, quo obtegendi erant defuncti, ſive ſit ex lapide, ſive ex ligno, aut ex alia præter hanc materia. &c. Vocari autem hoc operculum Golal; ut eſſet apud illud ex lapide מתגוללת devoluto ſuper os ſeu oſtium ſepulchri.

MARCI CAP. III.

verſ. 4.) Licetne in Sabbathis animam ſervare, vel perdere?

Druſius ad hoc notat in *Præterit. p. 64.* Lex eſt hominibus, quod aqua piſcibus. Cujus ſententiæ origo eſt ex Talmud *Aboda Sara f. 3. 2.* Dixit R. Judas, dixiſſe Samuelem: Quid eſt, quod ſcribitur Hab. I, 14. *Et feciſti hominem ut piſces maris: ut reptile, cui nemo dominatur?* Quare comparati ſunt filii hominis cum piſcibus maris? Scilicet, quaſi diceret tibi,

 quod,

quod, ut piſces, qui in mari ſunt, poſtquam aſcendunt in aridum, ſeu terram; ſtatim moriuntur: ita etiam filii hominis poſtquam ſecedunt a verbis Legis, & a præceptis, ſtatim moriantur.

MARCI CAP. VII.

verſ. 2.) Illotis manibus edentes panem.

Erubhin f. 21. 2. Raba ſermonem argutum habuit: Quid eſt, quod ſcribitur Eccl. XII, 12. *Et plus ex illis monitus eſto, facere libros multos*, &c. Fili mi, monitus eſto per verba Scribarum plus, quam verbis Legis: quia in verbis Legis eſt præceptum affirmativum & negativum. Verba Scribarum autem quod attinet, omnis, qui transgreditur ea, reus eſt mortis. Ne forte dicas, ſi eſt in illis res vera, quare ergo non ſcripta ſunt? Scilicet, *ibid. facere libros multos, non eſt finis, &* לַהַג *ſtudium multum, eſt defatigatio carnis.* Dixit R. *Papha* filius R. Achæ, filii Adæ, nomine R. *Achæ*, filii Ulæ: Docere iſto voluit, quod omnis, qui מלעיג ſubſannat verba Sapientum, judicatur (h. e. punitur) in excremento ferventi. Cui opponebat *Raba:* Num לַעַג (quod ſignificaret) *ſubſannationem*, ſcribitur? Imo vero לַהַג (quod ſignificat) *ſtudium*, ſcribitur: Quare non eſt hæc horum verborum mens; ſed quod omnis, qui meditatur in illis, guſtet ſaporem carnis. Tradiderunt *Rabbini* exemplum de R. *Akiba*, qui vinctus tenebatur in carcere, cui R. Joſua Garſæus miniſtrabat: Quotidie introducebat ei aquam per menſuram; Quodam die inveniebat eum cuſtos carceris, dicens illi: hodie aquas plures accepiſti, fortaſſis ad perfodiendum carcerem illis opus habes. Quare effuſo ſemiſſe earum, ſemiſſem earum dabat. Poſtquam veniebat ad R. Akibam, dicebat ei: Joſua, tune ignoras, me ſenem eſſe, & vitam meam pendere a vita tua? Narrabat ergo Joſua omne id, quod ſibi acciderat. Deinde dicenti Akibæ, da mihi aquam, ut lavem manus meas, reſpondebat Joſua: ad bibendum non ſufficiunt; & ſufficerent ad lavandum manus? Reponebat ei Akiba: quid faciam? Condemnatur quis morte, ſi non lavet manus. Præſtat ergo me mori morte voluntaria, quam transgredi ſententiam Rabbinorum. Dixerunt: eum nihil quicquam guſtaſſe, donec afferret ei aquam, qua manus ſuas lavaret. Poſtquam id audiebant ſapientes, dicebant: Si ſenex, & quidem captivus, tam rigide ea obſervat; quanto magis decebit juvenes, & quidem liberos. Dixit R. *Judas* dixiſſe Samuelem: Ea hora, qua ordinavit Salomo mixturas Sabbathicas, & lotionem manuum, egreſſa filia vocis, dicebat: Prov. XXIII, 15. *Fili mi, ſi ſapiat cor tuum, lætabi-*

tabitur cor tuum, etiam ego. Prov. XXVII, 11. *Sapiens eſto, fili mi, & exhilara cor meum, & reſpondebo convitiatori meo verbum.*

verſ. 3.) *Niſi crebro lavent manus.* &c.

Vid. Matth. XV, 2. 3. In Tr. Talm. *Jadajim cap. 2.* plura habentur, de lotione manuum, §. *1.* Si quis levaverit manui ſuæ uni ex immerſione ſeu ablutione una; tum manus ejus munda eſt. Si duabus manibus ſuis ex immerſione una; tum R. Meir pro immundis habet, donec levaverit ex quartali. Si ceciderit fruſtum Trumæ, ſeu oblationis ſeparatæ (ſuper eas ipſas aquas, quæ ceciderunt de manibus ejus;) pro mundo habetur. R. Meir pro immundo habet. §. 2. Si ſumſerit aquas priores (quibus ante cibum ſumtum manus lavit) in locum unum; & ſi aquas poſteriores (poſt cibum ſumtum;) in locum unum, & ceciderit fruſtum Trumæ ſuper priores, pro immundo habetur: ſi ſuper poſteriores, pro mundo habetur. Si ſumſerit priores & poſteriores in locum unum, & ceciderit fruſtum Trumæ, pro immundo habetur. Si ſumſerit priores, & inveniatur ſuper manibus ejus feſtuca, aut lapillus, tum manus ejus immundæ ſunt, quia aquæ poſteriores non purificant, niſi aquas, quæ ſunt ſuper manum. *R. Simeon* filius Gamalielis dicit: quicquid eſt in creatura aquarum, mundum eſt. §. *3.* Manus polluuntur & purificant usque ad articulum. Quomodo? Si ſumſerit priores aquas usque ad articulum, & poſteriores extra articulum, & redierint ad manum; pro munda habetur, &c. Ubi plures tales frivolæ traduntur præceptiones. vid. etiam locum in *Schabbath f. 108. 1. 2.* ubi, quantum noceat omiſſa lotio manuum traditur.

MARCI CAP. IX.

verſ. 43.) *Abire in gehennam, in ignem inextinguibilem.*

Peſachim f. 54. 1. Dictum perhibetur: Cavitatem eſſe (*Gloſſa:* inferni,) quæ creata ſit prius, quam mundus crearetur: Ignem autem ejus creatum eſſe in veſpera Sabbathi, h. e. die Veneris: (primi hexaëmeri.) Huncne vero ignem Gehennæ, creatum eſſe die Veneris? Atqui Traditio eſt: R. Joſe dicit; Ignis, quem Deus Opt. Max. creavit, nullam habet extinctionem in æternum. (*Gloſſa:* quia iſte ignis eſt Gehennæ:) nam dicitur Eſa. LXVI, v. 24. *Et exibunt & videbunt cadavera hominum prævaricantium in me: quia vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur.* Item dixit R. *Benaa,* filius R. Ulæ: Quare non dicitur Gen. I, 6. 7. (ut de reliquorum dierum operibus;) *quod bonum eſſet,* in ſecundo die primæ hebdomadis? Scilicet, quia in eo creatus erat ignis inferni. Et dixit R. *Eleaſar:* Etiamſi

 hic,

hic, de eo, non dicatur, quod bonum ſit, tamen poſtea ſub genere etiam opus diei ſecundi complexus eſt, cum diceret, Gen. I, 31. *Et vidit Deus omne, quod fecerat, & ecce bonum valde erat.* Sed de cavitate inferni, antequam crearetur mundus, & de igne ejus in ſecundo die hebdomadis, & de igne eorum creandis cogitatio ſuſcepta erat in die Veneris; non tamen creatus eſt usque ad exitum Sabbathi h. e. primum diem hebdomadis.

MARCI CAP. XI.

verſ. 25.) Quum ſtabitis ad orandum. vid. ſupra ad Matth. VI, 5.

MARCI CAP. XII.

verſ. 43.) Vidua hæc pauper plus dedit in gazophylacium. &c.

Menachoth f. 110. 1. Schevuoth f. 14. 2. Miſchna: Dicitur de holocauſto beſtiæ; *ſacrificium ignitum odoris grati*, Lev. I, 9. 13. Et de holocauſto avis; *ſacrificium ignitum odoris grati.* Et de Mincha; Lev. II, 2. *Sacrificium ignitum odoris grati.* (Quorum primum, magni; reliqua duo, parvi conſtant:) quaſi diceret tibi: unum idemque eſſe, ſive quis multum, ſive parum offerat, dummodo cor ſuum intendat in Deum. *Gemara:* Dixit R. *Zira:* quo textu hoc probatur? Eccl. V, 11. *Dulcis eſt ſomnus operantis, ſive parum, ſive multum ederit.* (*Gloſſa:* operantis opus oblationum, & afferentis ad altare, dulcis eſt ſomnus: quia ipſe dormit & non metuit: ſive multum ederit, ſive donum mercedis ſuæ.) R. *Ada* filius Ahabæ dixit: hinc id probari Eccl. V, 10. *Benedictionibus boni multiplicati ſunt edentes* (*Gloſſa:* ſacerdotes) *ejus, & quanta eſt rectitudo Dominis ejus?* (*Gloſſa:* hoc eſt, Deo ejus; cum vident oculi ejus, hunc intentum eſſe in bonum.) R. *Simeon* filius Ezai dicit: Veni, vide, quid ſcribatur in ſectione oblationum, Lev. I. & ſeqq. quia non eſt dictum in illis, אֵל *Dei*, neque אֱלֹהִים *Dei:* ſed יְהוָה *Domini:* ne daretur occaſio adverſario audacter dicendi, dividendam eſſe Deitatem in plures Deos. (Eis, qui dicere poſſent, potentias ſeu deitates multas eſſe; idque rem arguere: quia hic, cujus nomen eſt tale, eis præcepit ſibi offerri Mincham, cujus autem nomen eſt tale, præcipit ſibi offerri juvencos, alter autem arietes. Idcirco de omnibus iſtis dictum eſt, *ſacrificium ignitum Domino.*) Et dicitur, *de bove*, grandi animali, Lev. I, 9. 13. *Sacrificium ignitum odoris grati, Domino.* Item *de ave*, tenui animali, v. 17. *Sacrificium ignitum odoris grati, Domino.* Et de *Mincha* Lev. II, 2. *Sacrificium odoris grati, Domino.* Quaſi diceret tibi; unum idemque eſſe, ſive quis multum, ſive parum offerat, dummodo cor ſuum inten-

intendat ad Deum. Ne quis autem forte diceret, eum opus habere eſu; quare notanter dicendum erat, Pſal. L, 12. *Si eſuriam, non dicam tibi: quia meus eſt orbis, & plenitudo ejus.* Et dicitur v. 10. *Nam meum eſt animal Sylveſtre, beſtiæ in mille montibus.* v. 11. *Novi omnes aves montium; fera agreſtis mecum eſt.* v. 13. *An edam carnem boum, & ſanguinem hircorum bibam? Non dixi vobis ſacrificate mihi hoc fine: ſed ut dicas, faciam voluntatem ejus.* (*Gloſſa:* quaſi diceret: non ad commodum meum juſſi vos mihi offerre: nam ego nolo vos gravare, ut inviti hoc faciatis:) & faciam voluntatem meam. Non autem ſecundum (vel, ad) voluntatem ejus vos ſacrificatis; ſed ad voluntatem veſtram vos ſacrificatis: (*Gloſſa:* h. e. ad uſum & neceſſitatem veſtri ipſorum, ad implendum mandata: ut ſit expiatio vobis per tale:) quia dicitur Lev. XIX, 5. *Ad voluntatem veſtram ſacrificabitis.* *Alia Expoſitio: Ad voluntatem veſtram ſacrificabitis:* h. e. ex animo, & ſponte veſtra ſacrificate.

MARCI CAP. XIII.

verſ. 32.) De die illo & hora nemo ſcit.

Vid. ſupra ex *Sanhedrin fol. 99.* ubi Deus dicitur notitiam dierum Meſſiæ ſibi ſoli reſervaſſe, nec Angelis revelaſſe.

MARCI CAP. XVI.

verſ. 62.) Videbitis ſedentem a dextris potentiæ.

הַגְּבוּרָה Potentia eſt unum ex Synonymis Dei.

Schabbath f. 87. 1. Quid reſpondit Moſes coram הַגְּבוּרה potentia, h. e. coram Deo.

LVCÆ CAP. I.

verſ. 7.) Eliſabeth erat στεῖρα, ſterilis.

Incertum, num fuerit ex eo genere ſterilium, quas *Talmudici* vocant eximie ſteriles, & prorſus ad pariendum ineptas. Hebr. אַיְלוֹנִית, de qua in *Nidda f. 47. 2.* Si qua nata 20. annos, nondum protulerit 2. pilos in loco pubis, afferat rationem, ſe eſſe natam 20. annos: Et ipſa eſt איילונית *ſterilis:* non extrahit calceum, neque ducitur in uxorem jure leviratus. Et in *Jebammoth f. 80. 2.* Quænam eſt איילונית *Ailonith* ſterilis ita dicta? Quæcunque nata 20. annos nondum produxit 2. pilos, & ſi vel etiam produxerit poſt hoc tempus; tamen ecce illa eſt, ut *Ailonith*, ſecundum omnes

res

res ipſius. Hæc autem ſunt ſigna ejus: (1) quæcunque non habet mammas. (2) quæ difficultatem ſentit tempore coitus. R. *Simeon filius Gamalielis* dicit: Quæcunque non habet declivitatem in pube, ad modum mulierum. R. *Simeon filius Eleaſaris* dicit: Cujuscunque vox eſt craſſa; & non diſcerni poteſt, ſitne mas an fœmina.

verſ. 9.) Zacharias Sorte accepit officium ſuffiendi.

Joma f. 22. 1. Miſchna: Quatuor Sortes erant in atrio ſacerdotum; quarum *prima* erat de expurgando altari a cineribus (*fol. 25. 1.*) Sors *ſecunda* erat, quis mactaret, quis ſpargeret ſanguinem, quis portaret membra victimæ ad gradus &c. *fol. 26. 1. Tertia* Sors erat: Novi (h. e. ii, qui non antea functi officio ſuffiendi) ad ſuffitum veniant & Sortes projiciant. *Quarta* denique Sors: Novi & etiam veteres, quis portabit membra a gradibus ad altare?

verſ. 21.) Mirabantur, cum diutius moraretur in templo.

Pariter Talmudici tradunt de Summo Sacerdote, quod, cum in die expiationis ingrediebatur in templum, brevem tantum habuerit orationem, ne metum incuteret populo, ſ. longiorem moram necteret in templo. In *Joma f. 52. 2.*

Cum Summus Sacerdos in die expiationis pertigit ad arcam in Sancto Sanctorum, ponebat thuribulum inter duos vectes, congregabat ſuffitum ſuper prunis, & implebatur tota domus fumo. Exibat, & veniebat via loci ingreſſus ſui, (ſeu retrorſum incidens,) & precabatur precationem brevem in domo exteriori, neque prolixus erat in precatione ſua, ne perterrefaceret Iſraëlitas.

LVCÆ CAP. III.

verſ. 13.) Nihil plus, præter conſtitutum exigite. &c.

Baba Kama f. 113. 1. Miſchna: Pecunias non permutant ex arca מוכסין publicanorum &c. *Gemara:* Traditur: Si det ei denarium; dat ei reliquum, *Publicanorum:* Atqui dixit *Samuel:* judicium regni, pro judicio habetur. Dixit R. *Chanina* filius Cahanæ, dixiſſe Samuelem: hoc intelligendum eſſe de telonio ſeu vectigali, cui non eſt קיצבא exactio determinata, (h. e. διατεἰαγμένον conſtitutum quid.) &c.

LVCÆ CAP. VI.

verſ.1.) Ψώχοντες, *fricantes.* vid. *Maaſeroth c.4. ſ.5.* Item in Tractatu *Schabbath f.128.1.*

verſ.36.) Eſtote miſericordes, &c.

Schabbath f. 133.2. Abba Schaul dixit: Voce ואנוהו Exod. XV, 2. ſignificari: eſto ſimilis ei, (quaſi diceretur אֲנִי *Ego,* וְהוּא *& ipſe:* invicem ſimiles ſumus.) Qualis ipſe eſt? Gratioſus & miſericors: ita etiam tu ſis gratioſus & miſericors.

verſ.38.) Date Menſuram bonam, &c.

Baba Bathra f.88.1. Miſchna: הסיטון Mercator frumentarius (*Gloſſa:* Per hunc intelligitur magnus tabernarius, qui multa ſimul emit, & poſtea iterum vendit minoribus tabernariis,) abſtergit menſuras ſuas, quibus merces ſuas, quas vendit, metitur, ſemel intra 30. dies, (ne, ſi quæ ſordes eis adhærerent, emtoribus fraudi eſſet.) Paterfamilias autem, abſtergit ſuas, intra duodecim menſes. Rabban *Simeon* filius Gamalielis dicit: Rem hanc inverſa vice ſe habere: Tabernarius minor abſtergit menſuras ſuas bis in hebdomade, & abſtergit pondera ſua ſemel in hebdomade, & abſtergit lances libræ, quolibet ponderandi actu. Dixit Rabban Simeon filius Gamalielis: de quibus hæc dicuntur? De re humida: ſed in re ſicca non opus eſt. Tenetur autem (venditor) emtori dare tantum ſuperpondium, ut lanx libræ ſpatio unius palmi deprimatur infra æquilibrium. Si ponderarit ei oculo ad oculum (h. e. juſto æquilibrio,) dat ei ſuperpondium, partem unam, reſpectu denarum, in rebus humidis: & partem unam, reſpectu vicenarum, in rebus aridis. In loco, quo ſolent metiri, menſura parva; non metietur quis magna: ubi magna; non metietur parva. Ubi ſolent abradere hoſtorio menſuram, (da mans pflegt mit der Streich abzuſtreichen;) non accumulabit (darff mans nicht aufhäuffen:) ubi ſolent accumulare menſuram; non abradet.

LVCÆ CAP. VII.

verſ.32,) Tibia cecinimus vobis, & non ſaltaſtis. &c.

Sanhedrin f.103.1. Dixit R. *Johannes,* nomine R. Simeonis filii Jochai: Quid eſt, quod ſcribitur Prov. XXIX, 9. *Vir ſapiens diſceptat cum ſtulto, & excandeſcit, & ridet, & non eſt quies?* (*Gloſſa:* Per, *virum ſapientem,* intelligitur Deus. Nam Deus vocatur *Vir,* Exod. XV, 3. Per, *virum ſtultum,*

 intel-

intelliguntur reges, qui continui inter ſe erant, Achaz & Amazias. Et per, *excandeſcit; & videt, & non eſt quies*, intelligitur; ſive Deus iraſcatur illis (ſeu iracunde agat cum illis, ſive ludat & rideat cum illis; tamen illi non metuunt ſibi ab eo, neque pavent, ut ad meliorem mentem redeant.) Dixit Deus Opt. Max. iracunde egi cum Achazo, & dedi eum in manus regum Damaſci, & tamen, (nullo Numinis mei metu perculſus,) ſacrificavit, & ſuffitum fecit diis Damaſci 2. Chron. XXVIII, 23. *Qui percutiebant eum, & dixit: dii Regum Syriæ ipſi juvant eos*, &c. Riſi cum Amazia, & dedi reges Idumææ in manum ejus. At ille adduxit deos eorum & adoravit eos: quia dicitur 2. Chron. XXV, 14. *Et factum eſt poſtquam veniret Amazias a clade Idumæorum, tunc adduxit deos filiorum Seir*: &c. Dixit R. *Papha*: Hoc ipſum eſt, quod vulgari adagio dici ſolet: ſive fleant ei domino, qui neſcit; ſive rideant ei domino, qui neſcit: væ ei domino, qui neſcit diſcernere inter bonum & malum. Clar. *Coccejus* in *Sanhedrin p. 407.* vertit ita: Ploravi tibi, ſed animum non advertiſti: riſi tibi, ſed non curaſti. Væ tibi, qui bonum malumque non internoſcis. Ubi etiam notat, convenire hoc adagium cum Luc. VII, 32. & male acceptum eſſe a Druſio in *Adagiis p. 105*. Idem etiam obſervat *Buxtorff. Lex. Talm. p. 1247. Gloſſa* notat vocem מר *domini*, non acceptam eſſe abſolute, & ſimpliciter, ſed propterea, quia ita vulgo dicere ſoleant: quum ipſe eſt ſapiens; quum ipſe vult judicio agere, & diſceptare cum illis: ſive ſit ridens ſuper eis, ſive iracunde agens, tamen non metuunt ſibi ab eo, neque terrentur, ut redeant ad meliorem mentem.

verſ. 41.) Duo debitores erant, fœneratori cuidam.

Aboda Sara f. 4. 1. Petebant aliqui hæretici a R. Abhu, ut ſibi exponeret locum illum Amos. III, 2. *Duntaxat vos novi ex omnibus familiis terræ: propterea viſitabo ſuper vos omnes iniquitates veſtras.* Cum hoc dictum parum quadrare videatur cum eo, quod is, qui alteri ſuccenſet, extollat aliquem apud amicum ſuum, ut illi audientes ex æmulatione moriantur. Quibus ille reſpondebat: per parabolam rem vobis explicabo, cui hoc ſimile ſit: Scilicet ſimile eſt homini, qui in fœnus credit pecuniam duobus hominibus, uni, amico ſuo, alteri hoſti ſuo. Ab eo, qui eſt amicus ipſius, patitur ſibi ſolutionem fieri paulatim: (*Gloſſa:* Sic ab Iſraëlitis Deus ſumit ultionem iniquitatum eorum, ceu debitorum ſolutionem, in Seculo hoc, eum in finem, ut juſtificentur in die judicii. A nationibus autem mundi non ſumit ultionem ullo modo: eum in finem ut extrudat eos ex Seculo futuro. Et actus viſitandi ſignificat paulatim: ſicut homo, qui viſitat ſocium ſuum ſingu-

ſingulis matutinis.) Ab eo, autem qui eſt hoſtis ipſius, ſolutionem ſibi fieri vult ſimul una vice.

LVCÆ CAP. X.

verſ. 1.) Miſit alios Septuaginta duos.

Druſius in *præterit. p.96.* Obſervatum Ebræis, judices Synedrii majoris fuiſſe numeri ſeptuaginta duos. Vellem nominaſſet, quinam illi Hebræi ſint, qui hoc obſervarint. Nam ſententia hæc prorſus contraria eſt traditioni Talmudicæ: quia ſic traditur in *Sanhedrin f.2. 1.* in Miſchna: Synedrium magnum ſeptuaginta & unum judices habuit. Minus; tres & viginti. Unde conſtat, 71. fuiſſe illius Synedrii judices? Ex eo, quod dicitur Num. XI, 6. *Congrega mihi 70. viros ex Senioribus Iſraëlis.* His Moſes junctus erat: En tibi 71. R. *Judas* ait: 70. fuiſſe. Ad quæ verba poſtea in *Gemara f.17.1.* notatur: Quæ ratio Rabbinorum? Quia dixerunt: Et Moſen fuiſſe ſuper illos. Dixit textus: Num. XI, 16. *Et conſiſtant ibi tecum.* Scilicet, *tecum*, & tu cum illis. R. *Judas* autem ait, *tecum:* propter divinitatem. (*Gloſſa:* Tecum ſtabunt extra tentorium, & non venient in tentorium, propter divinitatem,) Rabbini autem ajunt: dixit textus, Num. XI, v. 17. *Et ferent tecum de onere populi.* Scilicet, *tecum*, & tu cum illis. R. Judas autem ait; *tecum;* de ſimilibus tibi. *Rabbini* autem ajunt: ex Exod. XVIII, 22. *Et allevando a te & ferant tecum;* infertur & diſcitur Synedrium magnum ex Synedrio minori. Tradiderunt Rabbini: Num. XI, v.26. *Et relicti ſunt duo viri in caſtris:* Sunt, qui cenſeant; in Schedis (urnæ) relicta eſſe nomina eorum. Nam ea hora, qua dixerat Deus Opt. Max. v.16. *Congrega mihi 70. viros ex Senioribus Iſraëlitarum:* dicebat (cogitabat) Moſes: quomodo faciam? Si eligam Senos ex ſingulis tribubus; tum (fient 72) & invenientur duo ſuperflui. Si eligam quinos ex ſingulis tribubus; tum fient 60. & invenientur deficere 10. Si eligam Senos ex hac tribu, & quinos ex tribu altera; tum ecce ero autor excitandæ invidiæ inter tribus. Quid ergo fecit? Elegit Senos ex ſingulis, & adduxit 72. pittacia ſeu Schedulas. Septuagenis inſcripſit vocem זָקֵן *Zaken*, h. e. *Senior.* Duas autem Schedas reliquit planas, ſeu absque inſcriptione. Deinde Schedulis probe inter ſe agitando mixtis, dixit ad illos: Venite, & accipite Schedulas veſtras. Cuicunque aſcendebat (ex urna,) accepta manu ſua Scheda cum inſcriptione, *Senior*, ei dicebat: jam pridem te deſtinatum ſanctificavit Deus ad hoc officium. Cuicunque aſcendebat Schedula plana; ei dicebat: Deus non delectatur te. Ego quid faciam tibi? &c. Unde apparet, Hebræos non ſen-

tire Synedrii judices fuiſſe 72. neque a Moſe conſtitutos fuiſſe, initio conſeſſum illum e 72. viris.

verſ. 7.) In ea ipſa domo manete, edentes & bibentes. &c.

Erachin f. 16. 2. Usque quo homo non mutabit hoſpitium ſuum? Reſpondit *Rabus*, usque ad percuſſionem. (h. e. donec non vapulet.) Samuel autem dixit: usquedum ſuſpenſa erunt inſtrumenta ipſius retrorſum in humero. (*Gloſſa:* Donec ſuſpendat paterfamilias inſtrumenta hoſpitis poſt ipſum, ſeu a tergo ipſius, ad projiciendum eum e domo.) De percuſſione ejus, (ſi a patrefamilias hoſpes percutiatur) totus mundus non diſſentiunt, (quod tum debeat mutare ſuum hoſpitium.) De ſuſpenſione inſtrumentorum ejus, poſt ipſum, totus mundus pariter non diſſentiunt: Quia diſſentiunt de percuſſione, quæ eſt domus ipſius. Mar (unus Doctor) putavit, (ſcilicet Samuel,) quum eum, qui ipſius eſt, non percutit, ſeu dolore afficit; quid infertur ei ex eo? Mar autem (alter Doctor, nempe Rabus, putavit; veniſſe eum, ut moleſtia afficiatur. Omnia autem hæc, quorſum ei tendunt? (*Gloſſa:* ſcilicet ad ferendum hoſpitem mutantem ſuum hoſpitium.) Quia dixit Mar; Hoſpes rumpit & rumpitur (h. e. lædit & læditur: *Gloſſa:* rumpit patremfamilias) rumpitur autem ipſe a ſeipſo; Quia vulgari adagio dicitur: *Quam difficiles ſunt illi, quia non poſſunt habitare una.*) Dixit R. Judas, dixiſſe Rabum: Unde probatur ex Lege, quod homo non debeat mutare hoſpitium ſuum? Quia dicitur Gen. XIII, 3. *Ad locum, ubi fuit tentorium ejus ab initio.* R. Joſe filius Chaninæ dixit: Hinc illud probari; *Et ivit in profectionibus ſuis. Ibid.* (*Gloſſa:* In via, qua ſolitus erat caſtra metari, de profectione in profectionem: quia non mutavit domum pernoctationis ſuæ.) Quid intereſt inter eos? Intereſt inter eos, ſcilicet hoſpitium fortuitum. (In quo quis non fixam ſedem collocavit, ſed in quod forte fortuna incidit, id facile iterum mutare poteſt; non autem fixum.

LVCÆ CAP. XI.

verſ. 8.) Tamen propter impudentiam ejus excitatus dabit ei. &c.

Sanhedrin f. 105. 1. Num. XXII, 8. *Et manſerunt principes Moab cum Bileamo.* Principes autem Midian quorſum evaſerunt? Scilicet, poſtquam illis dixiſſet Bileam, *ibid.: Pernoctate hic, hac nocte, & reſpondebo vobis verbum,* dixerunt, (ſecum cogitarunt, quid fruſtra diutius exſpectemus?) Numquid uſpiam eſt pater, qui oderit filium ſuum? (*Gloſſa:* Quia putaverat Bileam, Deum dicturum eſſe: exſecrare filium meum: nam dixit; pernoctate hic.) Dixit R. *Nachman:* Impudentia etiam adhibita apud Deum, fru-

fructuoſa eſt. (*Gloſſa:* Quia profuit Bileamo id, quod impudenter ſe geſſerat apud Deum, jubendo legatos pernoctare, & deinde precibus pertinaciter inſiſtendo, ut ſibi concederet cum illis abire:) En! ab initio ſcribitur v. 12. *Ne eas cum illis:* Poſtea autem ſcribitur v. 20. *Surge, ito cum illis.* Dixit R. *Scheſchath:* Impudentia eſt regnum, quod non habet coronam, (*Gloſſa:* q. d. Magnam ea habet poteſtatem, & nullo eget, niſi corona. Multum poteſt, & paſſim dominatur; ſed laude deſtituitur:) quia ſcribitur 2. Sam. III, v. 39. *Et ego hodie ſum tener, & unctus rex: viri autem illi, filii Zerujæ, duriores ſunt me.* (*Gloſſa:* Ego non ſum major illis, niſi honore unctionis ad regnum. Illi plus poteſtatis, ego plus honoris habeo.) Exemplum impudentis precatoris proponitur in *Taanith f. 19. 1.* In *Miſchna:* Propter omnem calamitatem, ut non ſuperveniat cœtui, fracto clangore clangunt, exceptis nimiis pluviis. Exemplum eſt: Quia dixerunt aliquando ad חוני המעגל Chone Hammaagal (h. e. ducentem circulum,) ut Deum precaretur, pro demittendis cœlitus pluviis. Quibus ille dicebat: exite, & introducite furnos agnorum Paſchalium; (*Gloſſa:* quia ipſi erant in atriis, & quidem teſtacei: & de loco removebant eos, ne ſub dio relicti diſſolverentur liquefacti a pluviis;) ea de cauſa, ne diſſolvantur liquefacti a nimiis pluviis. Orabat ergo Deum pro impetrandis pluviis, eæque non deſcendebant. Quid faciebat? Circulo ducto, conſiſtebat intra eum, & dicebat coram eo: Domine mundi, filii tui, converſa in me facie, fiducia mei, quod ſim velut domi tuæ natus; (petierunt a me, ut a te illis pluviam exorarem.) Quare juro per nomen tuum magnum, quod nolim me hinc promovere, donec miſereris filiorum tuorum: Quo dicto, cœperunt pluviæ guttatim decidere. Dicebat ergo: non ſic petii; ſed pluvias largiſſimas, quibus impleantur ciſternæ, foſſæ & ſpeluncæ. Deinde, incipientibus pluviis deſcendere cum impetu, & nimia vehementia; dicebat: Non ſic petii: ſed pluvias benevolentiæ, benedictionis, & doni ſpontanei. Quare deſcendebant, prout diſponebat eas, donec exirent Iſraëlitæ Hieroſolymis, in montem domus Dei, pluviarum cauſa: Poſt hæc veniebant, & dicebant ei: ſicut oraſti pro eis, ut deſcenderent: ita nunc ora, ut deſinant, & evaneſcant. Quibus ille dicebat: Exite, & videte, num madeat lapis הטועים errantium. (*Gloſſa:* Lapis errantium erat Hieroſolymis, & quicunque amiſerat rem aliquam amiſſam, eo ſe convertebat: & qui invenerat rem amiſſam, eo ſe convertebat: alter ſtabat, & proclamabat, alter autem ſtabat, & dabat ſigna, & accipiebat. vid. *Baba Mezia f. 28. 2.* ubi pro הטועים, *errantium*, ſcribitur הטוען, *qui arguebat*, vel *refutabat.*) Mittebat ad eum Simeon filius Schetachi aliquem, qui his verbis eum compellaret: Niſi tu Chone eſſes, decernerem ſuper te excommunicationem. Sed quid faciam

 tibi:

tibi: quia tu impune peccas coram Deo, & facit tibi voluntatem tuam; ſicut filius, qui impune peccat apud patrem ſuum, & cui fecit voluntatem ejus. Et de eo Scriptura dicit Prov. XXIII, 25. *Lætabitur pater tuus*, & *mater tua*, & *exultabit genetrix tua.* Poſtea in *Gemara f. 23. 1.* ad hoc notatur: Tradiderunt Rabbini: Aliquando elapſo menſe Adar, ſeu Februario, magna ſui parte, & nullis deſcendentibus pluviis, mittebant ad Chone Hammaagal aliquem, qui diceret ei ipſorum nomine: ora pro nobis: ut deſcendant pluviæ. Orabat ergo ille, & deſcendebant pluviæ; Ducto circulo, conſiſtebat intra illum, ad eum modum, quo fecerat Habacuc Propheta: quia dicitur Hab. II, 1. *Super cuſtodia mea ſtabo*, & *conſiſtam ſuper munitione*, &c. Dixerat Chone ad Deum: Domine mundi! filii tui converſa in me facie ſua, fiducia mei, quod ſim velut domi tuæ natus, (petierunt a me, ut a de illis pluviam exorarem:) quare juro per nomen tuum magnum, quod nolim me hinc promovere, donec miſerearis filiorum tuorum. Quo dicto cœperunt pluviæ guttatim decidere. Cui dicentibus diſcipulis ejus: Magiſter, videamus te, & non moriamur fame, propter cohibitionem pluviarum, ut perſuaſum nobis erat, non deſcenſuras eſſe pluvias, niſi ad ſolvendum juramentum tuum: dicebat; Non ſic petii, ſed pluvias, quibus impleantur ciſternæ, foſſæ & ſpeluncæ. Deſcendentibus ergo pluviis tanto cum impetu, donec ſingulæ guttæ æquarent plenitudinem orificii dolii; in menſisque Sapientum nullam guttam minorem deſcendiſſe, menſura Logi: dicebant ei diſcipuli ejus: Magiſter videamus te, & non moriamur, ut perſuaſum nobis erat, non deſcenſuras pluvias, niſi ad perdendum mundum. Quare Chone dicente coram Deo: non ſic petii; ſed pluvias benevolentiæ, & ſpontanei doni. Deſcendebat ergo, prout diſponebat eas, donec aſcenderet totus Iſraël in montem domus Dei, pluviarum cauſa. Dicebant ei: Magiſter, ſicut oraſti, ut deſcenderent: ita nunc ora, ut deſinant & evaneſcant. Quibus ille reſpondebat; Sic per Cabbalam, ſeu Traditionem patrum, accepi, quod non ſoleant orare, ad nimium donum avertendum. Hoc tamen non obſtante; afferte mihi juvencum confeſſionis. Quare adducto juvenco confeſſionis, impoſitis ambabus ſuis manibus, dicebat: Domine mundi, populus tuus Iſraël, quem dixiſti ex Ægypto, non poſſunt ferre, neque nimium boni, neque nimium pœnæ. Succenſueras eis (inhibitis pluviis;) non poterant conſiſtere. Nimia abundantia (pluviarum) dediſti eis bonum; nec poſſunt conſiſtere. Quæſo, placeat tibi, ut deſinant pluviæ, & ſit reſpiratio mundo! Quo dicto ſtatim flabat ventus, & diſpergebantur nubes, & Sol lucere incipiebat, facta ſerenitate, exibatque populus in rus, & afferebant ſibi fungos & boletos. (*Gloſſa:* Qui creverant ex humore pluviarum: & ſciverant inde, quod hæ pluviæ benedictionis eſſent.) Mittebat ad hunc Chonen Hammaagal *Simeon* filius Schetachi, aliquem,

aliquem, qui his verbis eum compellaret: niſi tu eſſes Chone Hammaagal, decernerem ſuper te excommunicationem. (*Gloſſa:* Quia excommunicant propter honorem Magiſtri: nam ejaculatus erat verba contra Deum, & dixerat; non ita petii:) qui niſi hi anni eſſent ut anni Eliæ, (decretum cohibitionis pluviarum, & clavis recludendarum earum erat in manu Eliæ,) quibus claves pluviarum erant in manu Eliæ; non inventum eſt nomen Dei profanatum: Quia Elias juraverat: *Vivit Dominus, ſi erit his annis ros, & pluvia, niſi ſecundum verbum meum.* 1 Reg. XVII, 1; Et tu juras, quod nolis diſcedere hinc, donec deſcendant pluviæ, inventum eſt nomen Dei profanatum, opera tua. (*Gloſſa:* Quia ſive hoc, ſive illud fiat; venis in poteſtatem juramenti falſi:) Sed quid faciam? Quia tu impune peccas, coram Deo, & facit tibi voluntatem tuam: ſicut filius, qui impune peccat apud patrem ſuum, & cui facit voluntatem ejus: & dicebat ei, pater, deduc me, ad lavandum me aquis calidis: intinge me aquæ frigidæ: da mihi nuces, amygdalas, mala Perſica, & Punica; & dat illi. Et de te Scriptura dicit Prov. XXIII, 25. *Lætabitur pater tuus, & exultabit genetrix tua.* Tradiderunt *Rabbini:* Quorſum miſerunt filii cameræ lapidis cæſi (Senatores Synedri magni) ad Chonen Hammagaal: Hiob. XXII, 28. *Et decernes ſermonem, & ratus erat tibi, & ſuper vias tuas ſplenduit lux?* Scilicet, *& decernes ſermonem;* tu decreviſti inferius; Deus Opt. Max. autem, ratum habet ſermonem tuum ſuperius. *Et ſuper vias tuas ſplenduit lux:* generationem, quæ erat caligo, (*Gloſſa:* præ nimio dolore, quod non deſcenderint pluviæ,) illuminaſti precibus tuis, v. 29. *Quum humiliarunt, & dixiſti cultum:* generationem, quæ erat humilis, exaltaſti precibus tuis. Ibid. *Et depreſſum oculis ſalvabit:* Generationem, quæ deprimebatur, iniquitate ſua, ſalvaſti precibus tuis, (*Gloſſa:* ex morte: quia adduxiſti ſuper eam ſaturitatem, ſeu annonæ abundantiam.) v. 30. *Eripiet non innocentem:* generationem, quæ non erat innocens, eripuiſti precibus tuis. *Et ereptus eſt puritate manuum tuarum: Ibid.* Eripuiſti eam operibus manuum tuarum innocentibus.

verſ. 17.) Omne regnum in ſe diviſum deſolatur &c.

Derech Erez *Zota, c. 5. f. 21. 1.* R. *Elieſer* Hakkaphar dicebat: Res magnifacienda eſt pax (ſeu concordia;) & exoſum quid eſt diviſio: (ſeu diſcordia.) Res magnifacienda eſt pax: quia ſi vel etiam ſint idololatræ, ſi fas eſt ita loqui, divinitas non poteſt attingere ſeu lædere eos, qui dicitur Hoſ. IV, 17. *Conſociatus idolorum eſt Ephraim; Sine illum.* Et ſi eſt diviſio, vel diſcordia inter eos; quid dicitur de illis? Hoſ. X, 2. *Dixit cor eorum, nunc devaſtabuntur.* Hoc quomodo? domus, in qua eſt diviſio, tandem deſolabitur. Et Sapientes dicunt: ſit diviſio in Synagoga, tandem ea excidetur. Duobus, Studioſis

dioſis Sapientiæ habitantibus in una civitate, ipſisque exiſtentibus domibus judiciorum; ſi ſit inter eos diviſio; tandem futurum eſt, ut moriantur. Abba Saul dicit: Domus judicii habeat diſcordiam; eſt deſolatio mundi.

Lucæ XI, verſ. 28.) Vid. 2. Timoth. III, 16.

verſ. 42.) *Qui decimatis, & rutham & omne olus.*

Succa f. 39. 1. Traditio: Non tradunt, de pretio fructuum anni ſeptimi intermiſſionis populo terræ, plus alimento trium epularum. (*Gloſſa:* Quia Lex dicit, edendos eſſe illos fructus, non autem vedendos eſſe, &c.) Si autem tradiderit, (quia oblitus erat, hoc vetitum eſſe) dicat ei, ecce pecuniæ hæ, quas dedi populo huic terræ, ſint profanatæ ſuper fructibus, qui ſunt intra domum meam; (*Gloſſa:* qui non ſunt anni ſeptimi, & ſubeant fructus hi pro ſanctificatione pro eis:) & venit, & edit (abſumit) eas in ſanctificatione anni ſeptimi. (*Gloſſa:* eſu & potu, & unctione, & accenſione lucernæ, quæ ſunt perceptiones commodi rei licitæ in eis.) De quo res hæ, (quod alimentum trium epularum nihilominus tradant) dicuntur? De emente fructus ex publicato agro: ſed de emente, ex agro cuſtodito, ſeu ſepe cincto, ſi vel tantillum ſit, quantum pro dimidio aſſario emitur, prohibetur. Regero ego: R. *Scheſchath* ait: Et de publicato, tres epulæ: & poſtea non. At quæro ego: (*Scheviith c. 9. ſ. 1.*) Ruta, & fatui, aſparagi, & portulaca, & coriandrum, quod eſt in montibus, & apium aquaticum, & eruca, libera ſunt a decima de illis danda, & accipiuntur (emuntur) a quovis homine in anno ſeptimo: quia non cuſtoditur, quod eſt ejus generis.

LVCÆ CAP. XII.

verſ. 58.) *Dum adhuc in via es, da operam ab eo liberari.*

Sanhedrin f. 95. 2. Dixit R. *Elieſer* filius R. Joſes Galilæi: Eo die, quo Deus ultionem volebat ſumere a Sanheribo, dicebat ad Gabrielem: falxne tua extenſa eſt? (*Gloſſa:* num acuta facta eſt, ad occidendum illos? Gabriel eſt ille Angelus, qui præfectus eſt maturationi fructuum?) Cui ille reſpondebat: Domine mundi extenſa eſt, & perſtat jam inde a ſex diebus primæ creationis: quia dicitur Eſa. XXI, 15. *Propter gladios fuerunt.* &c. R. *Simeon* filius Joachi dicit: Eo ipſo articulo temporis maturationem fructuum fuiſſe Dixerat Deus Opt. Max. ad Gabrielem: quum tu exis ad maturandos fructus, conjungente exercitui Sanheribi, ad occidendum eos: quia dicitur Eſa. XXVIII, v. 19. *Ex quo tranſit, accipiet vos: quia ſingulis matutinis tranſibit, die & nocte, & erit, tantummodo commotio faciet intelligere auditionem.* &c. Dixit R. *Papha:* Hoc ipſum eſſe, quod vulgari adagio dici ſolet: *dum es in via, obedito inimico tuo.*

LVCÆ CAP. XIII.

verſ. 4.) *Supra quos cecidit Turris in Siloam.*

Druſius quærit: שילוח *Siloa*, rivuline ſitan fontis nomen? Adducitque autores, qui pro fonte habuerint. שילוח *Siloa*, Talmudicis etiam eſt nomen modo fontis, modo rivuli. *Erachin f. 10. 2.* Siloa profundebat aquas, per foramen (orificium,) quod tantæ erat latitudinis, quantæ eſt aſſarium. (*Gloſſa:* orificium fontis, ubi ſcaturiebat, latum erat, ut aſſarium.) Quare præcipiebat rex, ut dilatarent illud, quo majori copia aquæ ejus promanarent: Verum, eo facto, pauciores inde profluebant. Iterum ergo eo diminuto foramine, profundebat aquas more priſtino, ad implendum id, quod dicitur Jer. IX, 22. *Ne glorietur Sapiens ſapientia ſua, neque glorietur potens potentia ſua.*

Sanhedrin f. 94. 2. Eſa. VIII, 6, *Quia faſtidit populus hic aquas Siloæ, euntes leniter.* Dixit R. *Joſeph:* Niſi eſſet Chaldaica paraphraſis hujus loci, neſciviſſem, quid hic diceretur. Ea autem hunc locum ita expoſuit: *ideo, quia deſpicatui eſt populo huic regnum familiæ Davidis, quæ leniter & ſuaviter eos gubernabat; ſicut aquæ Siloæ ſenſim decurrunt; & acquieverunt in Rezin & filio Remaliæ*, &c.

In *Targum* Eccleſiaſtæ cap. II, 5. ſcribitur; *ad littus aquarum Siloæ.* Et quod 1 Reg. I, 33. vocatur *Gichon:* ab eodem vertitur *Siloa.*

verſ. 15.) *Quisque veſtrum Sabbatho nonne ſolvit bovem ſuum, aut aſinum a præſepio?*

Schabbath f. 13. 1. Dixit R. Abba, dixiſſe R. *Chainam*, verbis Johannis: Affert homo die Sabbathi funem e medio domus ſuæ, & ligat eum in vacca & in præſepio. &c.

verſ 23.) *Num pauci, qui ſervantur?*

Succa f. 45. 2. Dixit Hiskias, dixiſſe R. *Jeremiam* nomine R. Simeonis filii Jochai: Poſſum ego (*Gloſſa:* merito juſtitiæ meæ ego porto omnes iniquitates eorum, & libero eos a Judicio) liberare totum; inde ab eo die, quo procreatus ſum, hucusque: (h. e. omnes meos coætaneos, qui in toto mundo mecum vixerunt.) Et ſi filius meus *Eleaſar* ſit mecum, poſſum liberare omnes homines, quotquot fuerunt in mundo, a quo die ille creatus eſt; & hucusque. Et ſi ſit *Jotham* filius Uziæ nobiscum: poſſumus omnes in univerſum homines liberare, quotquot unquam fuerunt, inde a die, quo mundus creatus eſt, usque ad finem ejus. (*Gloſſa:* Quia rex Jotham juſtus erat, &

manſuetior reliquis regibus, & meritus erat per honorem, quem exhibebat patri ſuo: Et de eo dicitur Mal. I, 6. *Filius honoravit patrem.* Qia toto tempore, quo pater ejus erat leproſus, & ipſe judicabit populum terræ, ſicut ſcribitur 2 Reg, XV, 5. 2 Chron. XXVII, 21. *Et Jotham filius ejus judicabat.* &c. Non accipiebat ſuper ſe coronam regni, patre adhuc vivente: & omnia judicia, quæ judicabat, dicebat ea nomine patris ſui.) Item dixit Hiskias, dixiſſe R. Jeremiam, nomine R. Simeonis filii Jochai: Videbam filios עליוה cœnaculi, & niſi pauci facti erant: Si mille ſunt, ego, & filius meus ex eorum numero ſumus. Si centum ſunt; ego & filius meus ex eorum numero ſumus. Si duo ſunt; ego & filius meus, illi ſunt. Num autem usque adeo pauci ſint? Atqui dixit Rabba: Decies octies mille fuerunt generatio, quæ coram Deo Opt. Max. erat, quia dicitur Ezech. XLVIII, 35. *Circumquaque* 18000. &c. vid. mox infra, quæ hic ſequuntur.

Sanhedrin f. 97. 2. Dixit *Abai:* Non pauciores habet mundus 36. viris probis, qui qualibet generatione faciem Divinitatis ſuſcipiunt. (h. e. præſentiam Dei gratioſe cum hominibus habitantis debito modo venerantur:) quia dicitur Eſa. XXX, 18. *Beati omnes, qui exſpectant* לו *eum.* Vocula לו in numeris valet 36. Itane? Atqui dixit Raba: atrium, quod coram Deo Opt. Max. eſt, habet 18000. paraſangas, quia dicitur Ezech. XLVIII, 35 *Circumquaque 18000.* Reſpondeo; non eſſe contradictionem. Illud enim (de 36. probis,) intelligendum eſt de illis, qui aſpiciunt in ſpeculum ſplendidum: Hoc vero, (de atrio, 18000.) de illis, qui aſpiciunt in ſpeculum, quod non eſt ſplendidum. Et quid? Num tantus ſit eorum numerus, ut eorum ſint 36. Atqui dixit Hiskias, dixiſſe R. *Jeremiam,* nomine R. Simeonis filii Jochai: Videbam filios cœnaculi &c. vid. paulo ante, ex *Succa f. 45. 2,* ubi eadem leguntur. Poſt quæ hic ſequitur: Reſpondeo: non eſſe contradictionem; illud enim de 36. intelligendum eſt de illis, qui ingrediuntur בבר *cum licentia:* (*Gloſſa:* Qui opus habent, ut accipiant licentiam, quum igrediuntur, ad aſpiciendum in ſpeculum ſplendidum: illi non ſunt pauciores, quam 36. *Coccejus* in Sanhedr. *p. 349. & 351.* putat rectius hoc בבר verti *cum filio.*) Hoc vero; intelligendum eſt de illis, qui ingrediuntur ſine licentia. (*Gloſſa:* de illis, qui non neceſſe habent impetrare demum intrandi licentiam; ſed per amplitudinem juſtitiæ ipſorum liberam habent poteſtatem atque privilegium pro libitu intrandi de illis, inquam, dubitatur, quod ſint numero.) Idem legitur in *Succa f. 45. 2.* De numero Salvandorum vid. etiam ſupra ad Matth. XIX, 14.

Lucæ XIII, verſ. 33.) Non poteſt propheta perire extra Hieroſolymam.

Quæ *Druſius* in Præterit. *p. 102.* hic allegat ex libro præceptorum *187, 1.* malo

malo ex ipſo fonte Talmudico proferre: *Sanhedrin f. 2.1:* In *Miſchna*, & *fol. 81. 2:* in *Gemara:* Non judicant, neque tribum (ad Idololatriam deficientem,) neque Prophetam falſum, neque Summum Sacerdotem, niſi per domum judicii LXXI. Virorum. Et dixit R. *Ada* filius Ahabæ Exod. XVIII, 22. *Omnem rem* גָּדוֹל *magnam adducent ad te.* Scilicet verba, (vel res) magni viri.

LVCÆ CAP. XIV.

verſ. 5.) Cujus veſtrum aſinus, aut bos in puteum cadet?

Joma f. 85. 1: In *Miſchna.* Dixit R. *Matthias* filius Charaſch: Qui dolet gutture ſuo, ei injiciunt, pharmacum intra os ipſius, in Sabbatho: quia periclitatur circa vitam, Omne autem periculum animæ pellit Sabbathum. Is, ſuper quo cecidit cumulus glumæ, ſi dubium eſt, ſitne ipſe ibi, nec ne; ſitne vivus, an mortuus; ſitne gentilis an Iſraëlita; tamen aperiunt ſuper eo cumulum. Si invenerint eum vivum; aperiunt: ſin mortuum; relinquunt eum. Poſtea in *Gemara* notatur: traditur; Quouſque explorant, num adhuc vivat, nec ne? Uſque ad naſum ejus. Alii dicunt; uſque ad cor ejus. &c.

verſ. 8.) Ne accumbas in primum accubitum.

Aboth cap. 25. Filius *Ezai* dicebat: Deſcende e loco tuo per 2. aut 3. gradus, & ſede: Melius eſt, ut dicant tibi, aſcende: quam ut dicant tibi, deſcende: quia dicitur Prov. XXV, 7. *Quia melius eſt tibi, dicere, aſcende huc.*

verſ. 11.) Omnis exaltans ſeipſum, humiliabitur.

Vid. ſupr. ad Matth. XXIII, 12.

Sota f. 51. 1. Argute diſſeruit R. *Evira:* vel nomine R. Aſes, vel nomine R. Immi: Quicunque habet ſpiritum faſtu elatum, tandem parvus redditur. &c.

verſ. 18.) Cœperunt ſe excuſare omnes una.

Joma f. 36. 1. Tradiderunt *Rabbini:* Paupere & divite, & impio venientibus ad judicium, ut ſe coram Dei tribunali excuſarent, quare non ſtuduerint in Lege; dicebat pauperi Deus: Quare non ſtuduiſti in Lege? Eo reſpondente Pauper eram, & occupatus circa comparanda alimenta mea; regerebatur ei: Num forte pauperior eras Hillele? Dixerunt de Hillele Seniore, quod ſingulis diebus laborabat, conductus mercede numi dicti טרעפעיק ſeu dimidii denarii (*Gloſſa:* moneta urbis, valens dimidium denarium.) Cujus nummi ſemiſſem unum dabat cuſtodi Scholæ, alterum autem ſemiſſem inſumebat

mebat in ſe & domeſticos ſuos alendos. Aliquando accidebat, ut, a nemine conductus nullam mercedem mereretur, nec haberet, quod daret cuſtodi Scholæ: Quare cuſtos Scholæ nolebat ei concedere, Scholam ingredi; Tum is, conſcenſa domo, ſuſpendens ſe deorſum, usque ad feneſtram (ſeu catarractam,) ſedebat ad orificium illius, ut audiret verba Dei vivi ex ore Schemajæ & Abtalionis. Perhibetur, eo ipſe die, diem Veneris, & Solſtitium hybernum fuiſſe, deſcendiſſeque ſuper ipſum nivem e Coelo. Aſcendente deinde columna auroræ, dicebat Schemaja ad Abtalionem: frater mi Abtalion, qui fit quod, cum quotidie domus illuminetur, hodie tamen caliget? Tum alter reſpondebat: forte dies nubiloſus eſt. Proſpiciebant ergo oculis ſuis per feneſtram, & videbant ſimilitudinem hominis in feneſtra hærentis. Aſcendebant, & nivem inveniebant, Hilleli incumbere nivem altitudine 3. cubitorum. Quem e nive extractum lavabant, & ungebant, & collocabant e regione rogi, dicentes: dignus hic eſt, ut profanetur propter eum Sabbathum.

Ad divitem coram Dei tribunali comparentem, negligentiam ſuam circa ſtudium Legis excuſaturum, dicebatur: Quare non ſtuduiſti in Lege? Eo reſpondente; quia dives eram occupatus in bonis meis ſervandis & augendis. Cui regerebatur: Num forte ditior fuiſti R. *Eleaſare?* Perhibetur de hoc R. Eleaſare filio Charſum, quod reliquerit ei pater ipſius mille urbes in terra, & totidem naves ejusdem valoris cum eis in mari: quotidie tamen ille, accepto utre farinæ, humeriſque impoſito, ibat de urbe in urbem, & de regione in regionem, ad diſcendum Legem. Aliquando inventum eum ſervi ejus, cogebant eum ad operas publicas peragendum. (*Gloſſa:* ad operas Principi urbis præſtandas, quæ operæ pertinebant ad hunc ipſum R. Eleaſarem, qui erat urbis iſtius Dominus: Servi autem illi eum non cognoverant, quod eſſet dominus ipſorum, & putabant, dum eſſe ex civibus urbium ejus. Quia ipſis incumbebat procuratio iſtarum operarum urgendarum.) Quibus ille dicebat: quæſo a vobis, ſinite me ire & diſcere Legem. Cui illi reſpondebant: per vitam R. Eleaſaris filii Charſum, non ſinimus te. Dum autem in vita erat, non ibat, ut inviſeret urbes iſtas, atque naves ſuas, ſed ſtudebat in Lege ſingulis diebus & noctibus.

Ad impium, qui veniebat ad tribunal Dei, ſe excuſatum ob neglectum ſtudium Legis, dicebatur: Quare non ſtuduiſti in Lege? Eo reſpondente: formoſus eram, & occupatus circa figmentum meum (implendam concupiſcentiam meam pravam:) Regerebatur ei: num forte formoſior eras Joſepho? Perhibetur de Joſepho juſto, quod uxor Potipheræ quotidie eum allexerit verbis & geſtibus. Veſtes, quas in gratiam ejus mane induerat, veſperi non

induebat: quas veſperi induerat, altero mane ejus gratia, aliis permutabat. Dicebat ad eum: obſecunda mihi (ſeu concumbe mecum.) Gen. XXXIX, 8. Cui ille reſpondebat: non facio. Regerente illa; *ſi non feceris, ego te ligatum carceri mancipabo:* reſpondebat ei Joſephus; *Dominus vinctos ſolvit.* Pſal. CXLVI, 7. Mirante ea, ſe depreſſuram, ejus ſtaturam: reſpondebat ei; *Dominus erigit depreſſos*, v. 8. Pergente illa comminari: ecce erutis oculis te occœcabo: reſpondebat ei; *Dominus aperit viſum cæcorum;* Ibid. Cum ea offerret illi 1000. talenta argenti, ut obſecundaret ſibi, & ſecum concumberet, tamen hoc recuſabat facere, ut concumberet cum ea in hoc Seculo: metuens, ne poſtea eſſet cum ea in Seculo futuro. Sic ergo deprehenſus eſt Hillel, condemnare pauperes; R. Eleaſar filius Charſum, condemnare divites, Joſeph, condemnare impios.

LVCÆ CAP. XV.

verſ. 10.) Gaudium coram Angelis.

Contrarium tradunt Talmudici de quibusdam catervis Angelorum, inſultantium apoſtaſiæ; in *Sanhedrin f. 38. 2.*

LVCÆ CAP. XVI.

verſ. 9.) Recipiant vos in æterna tabernalula. &c.

Baba Bathra f. 10. 1. Omnis eleemoſyna, quam Iſraëlitæ faciunt in hoc mundo, ſunt pax magna, & advocati maximi inter ipſos & patrem ipſorum Cœleſtem.

verſ. 13.) Nemo ſervus poteſt duobus Dominis ſervire.

Sanhedrin f. 103. 2: Rex Amon introduxit idolum in Sanctum Sanctorum: quia dicitur Eſa. XXVIII, 20. *Quia brevius eſt ſtratum, quam ut redundet, & fuſa imago anguſtior eſt, quam ut colligatur.* Dixit R. Samuel filius Nachmani, dixiſſe R. *Jonathanem:* Brevius eſt ſtratum iſtud, (*Gloſſa:* domus Sanctuarii,) quam ut principatum agunt ſuper eo duo ſocii ſimul. (*Gloſſa:* Divinitas & imago vultus iſtius.) Quod eſt: *Et fuſa imago* צָרָה (Talm. exponit:) *æmula* eſt, לְהִתְכַּנֵּס *ad colligendum ſe? Ibid.* Dixit R. Samuel filius Nachmani: Cum R. Jonathan inter legendum perveniebat ad hunc textum plorabat: (ita ingemiſcens, & dicens:) Ah, quod ei, de quo ſcribitur Pſal. XXXIII, 7. כּוֹנֵס *colligens quaſi cumulum aquam maris:* facta ſit fuſa imago pro צָרָה æmula! *Gloſſa:* inſtar mulieris, quæ facta eſt æmula ſociæ ſuæ in bigamia,)

Lucæ XVI, verſ. 22.) Aſportari ab Angelis in ſinum Abrahæ &c.

Kidduſchin f. 72. 1. Ada filius Ahabæ erat in loco dicto Akra Agma: hodie ſedet in ſinu Abrahami (*Gloſſa:* Aliqui dicunt per hoc intelligi, hodie mortuus eſt: mihi videtur, per hoc ſignificari; cum ingreſſum eſſe hodie fœdus circumciſionis.)

verſ. 23.) Exiſtens in tormentis. &c.

De Gehenna, ejusque igne vid. Inf. ad Jacob. I, 13.

verſ. 25.) Recordare, quia bona tua accepiſti in hac vita.

Aboth cap. 12. Sicut homo non diſtribuit mercedem ſuam ſocio ſuo in hoc Seculo: ita etiam non diſtribuit mercedem ſuo ſocio in Seculo futuro: quia dicitur Eccl. IV, 1. *Ecce lacrymæ oppreſſorum, & non erat illis conſolator. Et e manu opprimentum eos, vires: & non erat illis conſolator.* Quare bis poſitum eſt; *& non erat illis conſolator?* Per hoc intelliguntur filii hominis, qui edunt & bibunt, & proſperantur per filios & filias in Seculo præſenti: Sed in Seculo futuro non eſt illis conſolator. Nam ſi quid furto ablatum ſit ab homine, aut ſi mortuus ſit ei aliquis defunctus, veniunt filii ejus, & fratres, & conſolantur eum. Ne quis putet, forte etiam in Seculo futuro taliter fiet; ideo notanter dicendum erat, Eccl. IV, 3. *Etiam filius & frater non eſt ei.* &c.

Qui hic divites ſunt; ibi dolent: qui hic pauperes ſunt, & dolent; ibi conſolationem percipiunt. vid. ſupr. ad Matth. XIX, 30. ex *Baba Bathra f. 10. 2.* Et *Berachoth f. 61. 2.* Dixit *Raba:* Non creatus eſt mundus, niſi pro impiis perfectis, (*Gloſſa:* pro his creatum eſt Seculum præſens: quia nihil habent de Seculo futuro, & debent accipere mercedem ſuam hic, ut Achab, qui fuit dives valde, 1. Reg. XX, 3.) aut pro juſtis perfectis. (*Gloſſa:* Seculum futurum creatum eſt pro juſtis perfectis: quia nihil habent prorſus de Seculo hoc præſenti: ut R. Chanina filius Duſæ, qui projecerat ſibi in cabum ſiliquas, quibus veſceretur, de uno die Veneris, in alterum.) Dixit Raba: Cognoſcat homo ipſe per ſe, num ſit juſtus perfectus, nec ne. Dixit Rabus: Non creatus eſt mundus, niſi pro Achabo filio Omri, & pro R. Chanina filio Duſæ. Pro Achabo filio Omri, mundus hic præſens: pro R. Chanina, filio Duſæ, autem mundus futurus.

verſ.

verſ. 30.) *Si quis ex mortuis redierit.*

De *Achar* ex Gehenna liberato *vid.* ſupra ad Matth. VII, 24.

LVCÆ CAP. XVII.

verſ. 6.) *Si dixeritis Sycamino eradicator & plantator* &c.

Baba Mezia f. 59. 2: Traditur, die quodam. R. Elieſer pro ſua ſententia confirmanda reſpondiſſe omnes reſponſiones quæ ſunt in mundo, & tamen eas non receptas eſſe ab illis. Quibus tamen reſpondebat: ſi Halacha ſeu juris ſententia obtinet Secundum meam ſententiam, arbor iſta ſiliqua arguat. Quo dicto ſtatim eradicata arbor iſta ſiliqua e loco ſuo, translata eſt alio per 100. cubitos. Illis autem reſpondentibus ei: non ſolere adduci rationem ex arbore ſiliqua: iterum dicebat eis. Si juris ſententia obtinet ſecundum me, foſſa iſta plena aquis fluens arguat. Quo dicto, aqua iſtius foſſæ fluxu contrario retroceſſit. Illis autem iterum replicantibus: non ſolere adduci rationem ex foſſa aquæ: regerebat eis; Si juris ſententia, non eſt ſecundum me, parietes Scholæ arguant: Quo dicto, inclinarunt ſe parietes Scholæ ruinam minitantes.

verſ. 10.) *Quum feceritis omnia præcepta vobis, dicite: Servi inutiles ſumus.* &c.

Aboth cap. 5. Antigonus vir סוכו Soco accepit (Legem) a Simeone illo juſto. Ipſe dicebat ad ſuos diſcipulos: Ne ſitis ut ſervi, qui ſerviunt domino eo fine, ut accipiant præmium: ſed eſtote, ut ſervi, qui ſerviunt domino, non eum in finem, ut accipiant præmium; & ſit timor Dei ſuper vobis; ut merces veſtra dupla ſit in futurum contingens. Antigono viro Soco erant duo diſcipuli, qui ſtudebant repetendo verba ejus; quæ repetendo inculcabant diſcipulis, & diſcipuli diſcipulis ſuis. Exſugebant & accurata ſubtilitate inquirebant ea perſequuti, & dicebant: quid movis patres noſtros, ut dicerent; poſſibile eſt, ut faciat operarius opus ſuum totó die, nec tamen tollat mercedem ſuam veſperi. Sed, ſi agnoviſſent patres noſtri, quod ſit Seculum (aliud futurum,) quodque ſit reſurrectio mortuorum, non ita dixiſſent. Quare exſurgebant & exponebant ex Lege, & eruperunt ex illis duæ Sectæ *Sadducæorum, & Baithoſæorum.* Quorum illi dicti ſunt Sadducæi, & nomine Autoris ſui *Zadok:* hi autem, Baithoſæi, de nomine Autoris ſui *Baithos:* qui quanquam utebatur toto vitæ ſuæ tempore, vaſis argenteis & aureis, non tamen mens ejus ea de cauſa ſuperbia intumeſcebat: ſed Baithoſæi dicunt: traditione acceptum eſſe, (quaſi Zadok dixerit;) domus,

domus, ſeu Secta Phariſæorum ſeipſos dolore afficiunt in Seculo hoc, cum tamen nihil quicquam illis reſtet in Seculo futuro.

Succa f.28.1. Baba Bathra f.134.1. Aboth cap.13.; Tradiderunt Rabbini: Octoginta diſcipulos habebat *Hillel* Senex: 30. illorum digni erant, ut ſuper eis habitaret Divinitas, ut ſuper Moſe Magiſtro noſtro: Et 30. illorum digni erant, ut ſtaret illis Sol, ſicut Joſuæ filio Nun: Viginti erant intermedii: Maximus omnium illorum erat *Jonathan* filius Uzielis: (autor Targum, ſeu Chaldaicæ Bibliorum translationis.) Minimus omnium illorum erat *Rabban Johannes* filius Zachai. Dictum perhibetur de iſto Rabban Johanne filio Zachai, quod non reliquerit textum Biblicum, & Miſchnam, & Gemaram, & Halachas, & Aggadas, ſubtilitates Legis, & ſubtilitates Scribarum, argumenta a minori ad majus, argumenta a paribus, revolutiones, (*Gloſſa:* ſupputationem motus Solis & Lunæ,) & Gematrias, (h. e. Cabbaliſticas textus Sacri explicationes per numeros inſtitui ſolitas,) confabulationem dæmonum, confabulationem palmarum, (*Gloſſa:* de his duobus neſcimus, quid ſit;) parabolas a botris, parabolas a vulpibus deſumtas, rem magnam, & rem parvam; rem magnam, ſcilicet opus currus ab *Ezechiele* deſcripti *cap. 1.* rem parvam, ſcilicet omnes eſſentias Abai & Rabæ (h. e. omnia quæſita & diſputata iſtorum doctorum) ad implendum id, quod dicitur Prov. VIII, 21. *Ut hæreditatem rei eſſentiæ dem amantibus me, & theſauros eorum impleam.* Et quid? poſtquam minimus eorum omnium tantus exſtitit: maximus ergo illorum omnium quanto magis? Dictum perhibetur de eo *Jonathane* filio Uzielis: quod ea hora, qua ſedebat, & ſtudebat in Lege, quælibet avis, quæ volabat ſuper ipſum, ſtatim comburebatur. (*Gloſſa:* Quia Angeli Miniſterii erant circa ipſum, & congregabantur, ad audiendum verba Legis ex ore ejus.) Rabban Johannes filius Zachai dicebat: ſi feciſti Legem tuam multum, ne præſumas bonum tibi ipſi: (ne ideo tibi nimium arroges,) Nam ad hoc ipſum formatus es: Non enim formatæ ſunt creaturæ aliam ob cauſam, niſi ut ſtudeant in Lege.

verſ. 20.) Regnum Dei non venit cum obſervatione.

Berachoth f.58.1. Tradiderunt *Rabbini:* Si quis videat Sapientes Iſraëlitarum, debet dicere: Benedictus qui diſtribuit de Sapientia ſua, timentibus ipſum. Si videat Sapientes nationum mundi, debet dicere: Benedictus, qui dedit de Sapientia ſua, carni & ſanguini. Si quis videat Reges Iſraëlitarum, debet dicere: Benedictus, qui diſtribuit de gloria ſua, timentibus ipſum: Si videat reges nationum mundi, debet dicere: Benedictus, qui dedit de gloria carni & ſanguini. Dixit R. *Johannes:* Semper homo curam adhibeat, ut

currat

currat in occurſum regum Iſraëlis, neque in occurſum regum Iſraëlis, neque in occurſum regum Iſraëlis non tantum; ſed vel ſaltem in occurſum regum populorum mundi. Nam ſi merebitur, (*Gloſſa:* Seculum futurum, & videbit gloriam regis Meſſiæ;) diſcernet examine probe inſtituto, inter reges Iſraëlitarum, & reges populorum mundi. (*Gloſſa:* diſcernet, quanto plus gloriæ ſit accipientium mercedem pro præſtitis præceptis, quam erat gloria populorum in hoc mundo.) R. *Scheſchath* cœcus erat: toto mundo occurſo ſuo honorantibus faciem regis, ſurgebat, & ibat cum illis R. Scheſchath. Inveniebat eum aliquis hæreticus, qui dicebat ei: Hydriæ (integræ) ad fluvium eunt hauſtum aquas: vaſa fracta quorſum? (*Gloſſa:* Quaſi diceret: quare eunt, & tu quoque: quia tu cœcus es, neque videbis eum, quorſum ibis?) Reſpondebat ei: Veni, vide: quia novi melius, quam tu. Tranſeunte ergo turma prima, cum ſtrepitus eſſet, dicente ei iſto hæretico: reſpondebat ei R. Scheſchath: nondum venit. Tranſeunte turma ſecunda, cum ſtrepitus eſſet, dicente ei iſto hæretico; nunc venit Rex; reſpondebat ei R. Scheſchath; nondum venit rex. Tranſeunte turma tertia, cum eſſet ſilentium, dicebat ei R. Scheſchath: certum eſt, jam venire regem. Cui dicente hæretico iſto: Unde tibi conſtat hoc? Reſpondebat ei: Quia regnum terreſtre eſt inſtar regni Cœlorum, (vel Dei;) de quo ſcribitur 1. Reg. XIX, 11. *Exi, & ſtabis in monte coram Domino, & ecce Dominus tranſit, & Spiritus magnus rumpens montes, & frangens petras, ante Dominum. Non in Spiritu Dominus erat. Et poſt Spiritum terræ motus. Non in terræ motu Dominus erat. Et poſt terræ motum ignis: Non in igne Dominus erat. Et poſt ignem, vox ſilentii tenuis*, &c.

verſ. 22.) Cum deſiderabitis unum dierum filii hominis videre.

vid. ſupra ex *Sanhed. f. 89 2.*

LVCÆ CAP. XIX.

verſ. 8.) Si quid alicui per fraudem rapui, &c.

Baba Kama f. 94. 2. Tradiderunt Rabbini: Raptores & mutuo dantes in uſuram, quum reſtituerunt, non recipiunt ab eis! Et qui recipit ab eis, is animo Sapientum non ſatisfacit. Dixit R. Johannes: In diebus Rabi tradita eſt *Miſchnica* hæc traditio: Exemplum eſt de homine aliquo, qui voluit agere pœnitentiam, cui dicebat uxor ipſius: Stulte, ſi tu agis pœnitentiam, ne quidem balteus tibi proprius manebit. Quare impeditus eſt, ne ageret pœnitentiam. In ea ipſa hora edixerunt: Raptores & mutuo dantes in uſu-

ram, quum reſtituerunt, non tamen recipiunt ab eis; & qui recipit ab eis, is animo Sapientum non ſatisfacit.

LVCÆ CAP. XXIII.

verſ. 12.) Facti ſunt ea die Pilatus & Herodes amici, antea inimici.

Sanhedrin f. 105. 1. Occaſione ſocietatis initæ inter Moab & Midian adverſus Iſraëlitas, Num. XXII, 7. dicitur eſſe Traditio: Midianitæ & Moabitæ nunquam inter ſe pacem coluerunt: (quia dicitur Gen. XXXVI, 35. *Percutiens Midian in agro Moab.*) En habe apologum de duobus canibus paſtoralibus, qui erant alter alteri indignabundi. Invadente autem lupo alterum eorum, dicebat alter, niſi eum juvem, hodie occiſo eo, cras me invadet. Quare ambo lupum adorti, occiderunt. Dixit R. Papha: Hoc ipſum eſt, quod vulgari adagio dicitur: muſtela & felis, quando faciunt nuptias, augetur infortunium.

verſ. 31.) Si in virido ligno hoc faciunt, quid fiet in arido?

Sanhedrin f. 93. 1. Dicitur *Jeſua Summus Sacerdos*, una cum Zedekia (de quo Jerem. XXIX, 21.) & Echab, a Nebucadnezare projectus fuiſſe in fornacem ignitam, duobus illis combuſtis, nihil aliud damni paſſus eſſe, quam quod veſtes ejus adurerentur, quia dicitur Zachar. III, 1. *Et oſtendit mihi Jeſuam Summum Sacerdotem, ſtantem coram Angelo Domini,* &c. Et ſcribitur v. 2. *Et dixit Dominus ad Satanam: increpet te Dominus, o Satan!* &c. *Annon hic eſt titio?* (*Gloſſa:* Sicut titio aduritur in ſuperficie tantum: ita etiam hic adurebatur.) Quo facto, quærebat ex eo Nebucadnezar: novi te juſtum eſſe: Sed quare parum emolumenti a te lætendo accepit ignis? (*h. e.* quare ſaltem aliquid damni ignis intulit, læſis veſtibus?) Cum tamen ne tantillum quidem emolumenti accipere potuerit ab Hanania, Miſaele, & Aſaria; quorum ne veſtes quidem aduſtæ ſunt? Cui ille reſpondebat: Scilicet, quia illi tres erant (juſti;) ego autem unicus duntaxat eram. Atqui, regerebat Nebucadnezar, Abraham unicus exiſtebat, & tamen ſalvus & integer evadebat ignem, (in quem a Nimrod idololatra dicitur in Ur Chaldæorum conjectus fuiſſe.) Ad quod Jeſua reſpondebat: Ibi, cum Abrahamo, non erant impii: (Quales duo mecum erant:) quare igni nulla data erat poteſtas urendi: Hic autem mecum erant duo impii, quare igni data erat poteſtas urendi. Atque hoc ipſum eſt, quod vulgari adagio dici ſolet: Duobus titionibus aridis datis, unoque viridi; aridi comburunt viridem.

verſ.

verſ. 43.) Hodie mecum eris in Paradiſo.

Vid. infra 2. Corinth. XII, 4.

verſ. 54.) Et dies erat Paraſceves.

Vid. ſupra & tractat. *Sonhedr. f. 43. 1.* Traditio eſt: Die Paraſceves Sabbathi.

LVCÆ CAP. XXIV.

verſ. 13.) Cui nomen Emmaus.

Forſan hic locus idem cum eo, cujus fit mentio in *Erachin f. 10. 1.* Ex loco dicto עמאוס Emaus, Sacerdotes ducebant filias eorum in uxores, ad Sacerdotium?

JOHANNIS CAP. III.

verſ. 1.) Homo Phariſæus nomine Nicodemus.

An hic idem ſit, cum נקדימון Nakdimon, ſeu Nicodemo, cujus mentio fit aliquoties in Talmud, non immerito dubitatur. De eo leguntur ſequentia in *Gittin f. 56. 1:* Cum Veſpaſianus Hieroſolymam obſidebat tres annos, erant in ea tres illi divites, (1) Nicodemus filius Gorion, (2) Filius Kalbæ Sabuæ, & (3) filius Zizith Hakkæſeth. *Nakdimon* filius Gorion ita dictus erat: quia נקדה perforatus ei erat Sol, propter ipſum. (*Gloſſa:* legit נקרה perforatus erat, ſeu ex diſpulſis nubibus ortus erat.) &c. Habebant tres hi divites tantam commeatus copiam, ut unus eorum diceret ad Rabbinos: ego alam eos tritico & hordeo. Alter autem diceret: ego, quæ pertinent ad vinum & oleum, ſuppeditabo. Tertius autem diceret: ego, quæ ad ligna pertinent, ſubminiſtrabo. &c. Habebant 3. illi divites tantam copiam commeatus tritici, hordei, vini, & ligni, ut potuiſſent omnes cives Hieroſolymitanos 21. annos ſuſtentare.

Taanith f. 19. 2. Tradiderunt Rabbini: Aliquando aſcendentibus omnibus Iſraëlitis ad Feſtum ſolenne Hieroſolymam, non ſuppetente eis aqua, quam biberent, ibat Nicodemus filius Gorion, ad dominum aliquem, dicens ad eum: Commoda mihi duodecim receptacula aquarum fontanarum pro eis, qui aſcendunt Hieroſolymam, & ego tibi viciſſim dabo totidem fontes plenos aquis. Si autem tibi non dem, ecce ego in me recipio, me daturum tibi duodecim talenta argenti: præfigebatque ei tempus rei præſtandæ. Poſtquam

quam adveniſſet præfixum illud tempus, nec tamen adhuc deſcendiſſent pluviæ in tempore orationis matutinæ, mittebat vir ille aliquem ad Nicodemum, qui diceret ei: mitte mihi aut promiſſas aquas, aut pecuniam, quam mihi ex pacto debes. Remittebat ei Nicodemus aliquem, qui diceret: adhuc mihi tempus eſt toto die, quem ex pacto præfixi mihi. Circa meridiem iterum vir ille mittebat aliquem ei, qui diceret: mitte mihi aut aquas, aut pecuniam, quam mihi ex pacto debes. Remittebat ei, qui diceret: adhuc mihi eſt mora in die. Sub tempus Minchæ (circa ineuntem veſperam, hora circiter tertia vel quarta) mittebat denuo, qui diceret ei: mitte mihi aut aquas, aut pecuniam, quam ex pacto debes mihi. Cui ille remittebat, qui diceret: eſt mihi adhuc mora in die. Quo audito, ſubridens ille Dominus, dicebat: toto anno non deſcenderunt pluviæ, & nunc deſcenderent? Ingreſſus ergo in balneum cum lætitia, jam quaſi de certo obtenta illa pecunia ſibi gratulabatur. Eo usque exſpectaverat Nicodemus ille, dum cum lætitia ſua hic ingreſſus erat in balneum; tum ipſe ingreſſus in domum Sanctuarii, quum dolens, obvelato capite, ſtans in oratione coram Deo in hæc verba erupiſſet: Domine mundi; manifeſtum & notum eſt coram te, me hoc non feciſſe ad gloriam meam, neque ad gloriam domus paternæ; ſed feciſſe ad gloriam tuam, ut invenirentur aquæ adſcendentibus Hieroſolymam ad feſta ſolennia. Quo dicto, ſtatim colligati erant Cœli nubibus, & deſcendebant pluviæ, usque dum implerentur 12. illi fontes aquarum, & redundarent. Egreſſo domino illo e balneo, Nicodemus e domo Sanctuarii egreſſus, alter alteri occurrebat; tum Nicodemus ad dominum illum dicebat: da mihi pretium aquæ ſuperfluæ, quod penes me habeo. Cui ille reſpondebat: certo ſcio, Deum Opt. Max. non condemnaſſe mundum, nimiis pluviis immiſſis, niſi tui cauſa: ſed nunc habeo fiduciam adverſus te, quod velim a te acceptam efferre pecuniam promiſſam: quia jam occidit Sol; (Quia eum præ nimium ſpiſſis nubibus nemo videre poterat,) & pluviæ meis viribus deſcenderunt. Denuo ergo Nicodemus ingreſſus in domum Sanctuarii, obvelato capite, ſtans coram Deo in Oratione, in hæc verba erumpebat: Domine mundi, notum fac, quod habeas dilectos in mundo tuo. Quo dicto, ſtatim, depulſis nubibus, Sol iterum ſe conſpiciendum exhibebat. Ea ipſa hora dicebat ad Nicodemum dominus ille: niſi perforatis nubibus Sol iterum apparuiſſet, habuiſſem fiduciam contra te, efferendi e manibus tuis, mihi a te promiſſam pecuniam.

JOHAN-

JOHANNIS CAP. IV.

verſ. 9.) Non commercium habent Judæi cum Samaritanis.

Sanhedrin fol. 63. 2. Ad verba *Miſchnæ:* Idololatra, qui votum concipit in nomine Idoli violat præceptum negativum: notatur in Gemara. Unde hoc probamus? Quia Traditio eſt, Exod. XXIII, 13. *Et nomen Deorum aliorum non commemorabitis.* Quia non dicet homo: cuſtoditur mihi (hoc donum,) per modum Idoli hujus N. N. *Et non audietur ſuper ore tuo,* quia non concipiet votum in nomine ejus, neque autor erit alienigenis, ut votum concipiant in nomine ejus, & id exſolvant in nomine ejus. *Alia Expoſitio: Non audietur ſuper ore tuo:* interdictum hoc eſt datum ſeducenti & impellenti. De ſeducente in confeſſo eſt: ſcribitur Deut. XIII, 11. *Et omnes Iſraëlitæ audiant, & timeant.* Sed quod interdictum ſit datum impellenti, & ne quis autor ſit alienigenis, votum concipere in nomine ejus, idque exſolvere in nomine ejus; juvat eum ita ſentientem, quod pater Samuelis dixit; Vetitum eſt homini ſocietatem inire eum Cutthæo (Samaritano) (ita ſcribitur in exemplari Baſileenſi. Sed in Amſtelodam: cum Gentili, ſeu Chriſtiano,) ne forte obligetur ei ad juramentum, & juret per idolum ſuum, cum tamen Deus dicat, ibid: *Non audietur ſuper ore tuo.*

Megilla f. 28. 1. אבוי Aboh filius איהי Ihi, & מנימין Minjamin filius Ihi: unus dixit; eveniat mihi, ut nunquam aſpiciam Cutthæum: Alter autem dixit; eveniat mihi, ut nunquam ſocietatem ineam cum Cutthæo.

verſ. 27.) Cum viderent cum muliere Samaritana loquentem, &c.

Berachoth f. 43. 2. Tradiderunt Rabbini: Sex res ſunt dedecori Studioſo Sapientiæ. (1) Ne prodeat in forum, quum ipſe aromatibus conditus eſt. (2) Ne prodeat ſolitarius, noctu. (3) Ne prodeat indutus calceis reſartis. (4) Ne confabuletur cum muliere in foro. (5) Ne accumbat cum Societate populorum terræ. Et (6) Ne ingrediatur poſtremus in Scholam. Aliqui autem dicunt: Etiam ne incedat inceſſu craſſo, ſeu ſuperbo; & ne eat ſtatura erecta.

(1) *Ne prodeat in forum, quum ipſe aromatibus conditus eſt.* Dixit R. Ada filius R. Chaiæ filii Abbæ; dixiſſe R. Johannem: in loco, ubi ſuſpecti ſunt concubitus maſculini. (*Gloſſa:* aromatibus condiunt ſe ipſos, ut concupiſcant ſe.) Dixit R. Scheſchath: non dicimus, niſi de veſte ejus: ſed de corpore ejus, ſudorem facit tranſire ei (balſamum.) Dixit R. Papha: & pi-

lus ejus, ut veſtis ejus videtur eſſe. (*Gloſſa:* in qua non invenitur ſudor.) Aliqui autem dicunt; ut corpus ejus videtur eſſe (*Gloſſa:* in quo invenitur ſudor.)

(2) *Ne prodeat ſolitarius, noctu.* Propter ſuſpicionem ſcortationis. Non autem dicimus, niſi de eo, cum non præfixum eſt alicui tempus a magiſtro ſuo, ſe velle docere eum noctu, ſed cum præfixum eſt ei tempus tale, certo conſtat, eum venire ad hoc ipſum tempus.

(3) *Ne prodeat indutus calceis reſartis.* Auxiliatur ei ſecundum R. Chaiam filium Abbæ: quia dixit R. Chaia filius Abbæ: dedecorum eſt Studioſo Sapientiæ, ſi prodeat indutus calceis reſartis. Itane? Atqui R. Chaia filius Abbæ, prodiit. Dixit Mar *Zuba* filius R. Nachmanis: ne prodeat indutus calceis, in quibus ſunt aſſumenta ſuper aſſumentis. Et non dicimus, niſi cum aſſumentum eſt in obſtragulo: Sed cum aſſumentum eſt in ſolea, nihil id curamus. Et non dicimus, niſi in via (publica:) ſed ſi domi talibus calceis indutus ſit, nihil id curamus. Et non dicimus; niſi cum dies ſereni ſunt. Sed ſi dies ſint pluvii; nihil id curamus.

(4) *Ne confabuletur cum muliere in foro.* Dixit R. *Chasda:* Ne quidem tunc, ſi ea ſit uxor ipſius. Traditio etiam talis eſt: Ne quidem tunc, cum ea eſt uxor ejus; & ne quidem tunc, cum ea eſt ſoror ejus: quia non omnes ſunt periti propinquarum ejus, & facile eum ſuſpectum habent alicujus impudicitiæ.

(5) *Ne accumbat cum ſocietate populorum terræ.* Quæ ratio? Forte evenit, ut trahatur poſt eas, (ut mores eorum ſequatur.)

(6) *Et ne ingrediatur poſtremus in Scholam.* Ideo, quia vocant eum pigrum. Aliqui autem dicunt: Etiam ne incedat inceſſu craſſo: quia dixit Mar: Inceſſus craſſus auffert partem unam de 500. e lumine oculorum hominis. Quodnam eſt remedium ejus? Si repetat ſanctitatem, quæ eſt inter Solem. (*Gloſſa:* Si bibat calicem Sancti in Sabbatho, noctu.) Et ne eat ſtatura erecta: quia dixit Mar: Qui incedit ſtatura erecta, ſaltem 4. cubitis, perinde eſt, ac ſi premeret divinitatem: quia ſcribitur Eſa. VI, 3. *Plena eſt tota terra gloria ejus.*

Joh. IV, verſ. 53.) Similis hiſtoria legitur in *Berachoth f. 32. 2.* de filio Rabban Gamalielis a R. Chanina abſente ſanato.

JOHAN.

JOHANNIS CAP. VI.

verſ. 1.) Mare Tiberiadis.

Megilla f. 6. 1. Dixit R. Johannes: quum eſſem puer, dixi rem, quam interrogavi a Senioribus, & res comperta eſt, ſecundum meam ſententiam. Per חַמַּת *Chammath* Joſ. XIX, 35. intelligitur Tiberias: Quare autem vocatum eſt nomen ejus *Chammath?* Propter חמי thermas Tiberiadis. Per רַקַּת *Rakkath*, Ibid. intelligitur Siporium. Quare autem vocatur nomen ejus Rakkath? Quia urbs illa in altum ſuſpenſa eſt, ut רקתא *Rakkatha*, h. e. littus fluminis. *Gloſſa:* quod altius eſt fluvio: ita etiam Siporium ſitum eſt in cacumine montis, Per כִּנֶּרֶת *Cinnereth*, ibid. Intelligitur Geneſareth. Quare autem vocatur nomen ejus *Cinnereth?* Quia dulces ſunt fructus ejus, ut dulcis eſt ſonus כינרי cithararum. Dixit *Raba;* Num eſt ſecundum eum, qui dixit Rakkath non eſſe Siporium? Atqui cum moritur homo magnæ autoritatis hic (in Babylonia,) plangunt ei ibi, Tiberiade, hunc in modum: Magnæ autoritatis eſt ille in ששך Scheſchach (*Gloſſa:* h. e. Babylonia: per permutationem literarum את ב״ש, h. e. Ethbaſch,) & nomen eſt ei in Rakkath. Et quum afferunt capulum eo. (*Gloſſa:* quum avehunt capulum defuncti ex Babylonia, ut ſepeliant eum in Tiberiade; plangunt eum hoc in modum: O qui amatis ſuperſtites ex Iſraëlitis, cives Rakkath, exite, & accipite occiſos profunditatis. (*Gloſſa:* defunctos profundæ Babyloniæ.) Mortuo R. Zira (*Gloſſa:* qui ex Babylonia in terram Iſraël aſcenderat, ibique, Tiberiade, mortuus erat,) ſi exorſus eſt dicere Siticen aliquis ſuper eo: terra Sinear concepit & peperit (defunctum R. Ziram:) terra צבי capreæ (h. e. Iſraëlitica) educavit delicias terræ Sinear. Væ nunc illi, dixit Rakkath: quia amiſit vas ſuum deſideratiſſimum! Sed dixit Raba: Per *Chamath* Joſ. XV, 35. intelligi חמי thermas Geraris. Per *Rakkath* intelligi Tiberiadem. Per *Cinnereth* intelligi Geneſareth. Quare autem vocatur nomen ejus Rakkath? Quia etiam ריקנים inanes (ſeu vacui ſapientia,) qui ſunt in ea, pleni ſunt præceptis, ut malum Punicum. R. Jeremias dicit; Rakkath eſſe nomen ejus. Quare autem vocatur nomen ejus טבריא h. e. umbilico, ſeu medio terræ Iſraëlis. Raba dicit: Rakkath eſt nomen ejus. Quare autem vocatur nomen ejus שבריא Tiberias? Quia טובה ראיתה bonus, ſeu pulcher eſt aſpectus ejus: (Scilicet, propter hortos & pomaria, quæ ibi fuerunt.) In *Bereſchith Rabba Sect. 23.* tamen dicitur: Tiberiadem dictam eſſe a nomine *Tiberii Imperatoris.*

verſ. 51.) Panis, quem ego dabo, eſt caro mea. &c.

Sanhedrin f. 59. 2. R. Juda filius Thimæ dicebat: Homo primus accumbebat in horto Eden, & Angeli miniſterii aſſabant ei carnem, & percolabant ei vinum:

vinum: In quem intuitus videnſque ſerpens gloriam ejus, invidebat ei ibi carnem cœlitus deſcendentem. Quid? daturne caro cœlitus deſcendens? Imo. Ecce enim cum R. *Chilpetha* iter faceret, occurrebant ei aliqui leones, qui rugitu coram ipſo edito videbantur devoraturi ipſum. Dicente autem eo Pſalm. CIV, 21. *Leones juvenes rugiunt ad rapinam:* deſcendebant ei duo femora, quorum alterum comedebant leones; alterum relinquebant ei. Quod cum attuliſſet in Scholam, quærentibus de eo Scholaribus; eſſetne res munda, an immunda? Reſpondebat: nulla res immunda deſcendit cœlitus. Quærebat R. Zira ex R. Abhu: Si deſcenderet ei ſpecies aſini, quorſum illud? (Nonne palam eſſet res immunda & prohibita?) Cui reſpondebat: יארוד כאלא Draco ſtulte; ecce dictum tibi; nullam rem immundam deſcendere cœlitus.

Joh. VI. verſ. 22.) Et in Sabbatho circumciditis hominem.

Schabbath f. 132. 1. Ratio R. Elieſeris eſt: quia dixit textus Lev. XIII, 3. *Et in die octava circumciditor caro præputii ejus:* Et vel etiam in Sabbatho. Et ſcripſiſſet Deus, in circumciſione, & veniſſent illa, & confeciſſent rem exinde: ideo, quia opponi poteſt; Quid ad circumciſionem? Quia ut ſic ita ſunt ſuper ea tredecim fœdera. (*Gloſſa:* tredecim voces ברית fœdus dictæ ſunt de Abrahamo in ſectione circumciſionis Gen. XVII.) Vel, invito te, non diſſentiunt Rabbini ſuper ea, niſi de legitimantibus circumciſionem. Et de communi omnium ſententia ſtatuitur, quod pellat Sabbathum: unde nobis probatur? Dixit *Ula:* Eſſe Halacham (rem conſtare traditione patrum:) Et ſic dixit R. Iſaac; eſſe Halacham. Regero ego: Unde probatur de apertione animæ, (h. e. eis, quæ ad vitæ conſervationem pertinent,) quod pellat Sabbathum? R. Elieſer filius Aſariæ dicit: Si circumciſio, quæ eſt unum ex membris hominis, pellit Sabbathum; quanto magis id verum erit de apertione animæ, quod pellat Sabbathum? &c.

R. Iſmaël dicit: Res magni æſtimanda eſt circumciſio: quia pellit Sabbathum, tam grave præceptum. R. Joſua filius Korchæ dicit: Res magni æſtimanda eſt circumciſio: quia non ſuſpenſa erat Moſi, juſto iſti, ſaltem plenitudine horæ. (*Gloſſa:* Quia omnia merita Moſis non conſtiterunt ei ea hora, qua remiſſum ſe geſſerat in circumciſione diſpenſanda: quia dicitur Exod. IV, 24. *Et erat in via, in diverſorio.* &c.) R. Jeremias dicit: Res magni æſtimanda eſt circumciſio: quia pellit plagas terræ. (*Gloſſa:* Quia ſcribitur Lev. XII, 3. *Et in die octavo circumciditor.* Non obſtante, ſi ibi habeat populum albam.) &c. Et paulo poſt.

Neda-

Nedarim f. 32. 1. Traditio. Ribbi dicit: Res magni æſtimata eſt circumciſio: quia haud reperias ullum, qui tantam operam dederit obſervandis præceptis, quantam Abraham pater noſter, nec tamen ille vocatus *eſt integer*, niſi propter circumciſionem: quia dicitur Gen. XVII, 1. *Ambula coram me, & eſto integer.* v. 2. *Et dabo fœdus meum inter me & te.* Alia expoſ. Circumciſio eſt res magni æſtimanda: quia pondere ſuo æquatur omnibus in univerſum præceptis. Nam dicitur Exod. XXXIV, 27. *Quia juxta os verborum iſtorum,* &c. Aliter: Circumciſio eſt res magni æſtimanda, quia, niſi eſſet circumciſio, non perſiſterent Cœlum & terra: quia dicitur Jerem. XXXIII, 25. *Si non fœdus meum; die & nocte* &c. Diſſentit tamen R. Elieſer, qui dicit: Res magni æſtimanda eſt Lex: quia niſi Lex eſſet, non perſiſterent Cœlum & Terra: quia dicitur; *Si non fœdus meum die & nocte, ſtatuta Cœli & terræ non poſuiſſem.* Ibid. vid. Inf. ad Rom. III, 1.

JOHANNIS CAP. VII.

verſ. 37.) Die ultima magna Feſti, ſtabat Jeſus & clamabat: Si quis ſitit veniat ad me.

Succa f. 51. 1. Miſchna: Is, qui non vidit gaudium domus השואבה hauſtus aquæ (in feſto tabernaculorum hauriri ſolitæ ex Eſa. XII, 3.) nullum unquam vidit gaudium. Poſtridie die primi feſti illius ſolennitatis deſcendebant in atrium mulierum, & ordinabant ibi ordinem magnum. Candelabra aurea erant ibi, & 4. Simpula aurea in extremitatibus eorum, & 4. Scalæ erant ſingulis: Et 4. pueri e flore juventutis ſacerdotalis, qui manibus tenebant Cados 120. logorum olei, quos ipſi injiciebant cuique ſimpulo. Ex veteramentis femoralium ſacerdotalium, & ex balteis eorum abrumpebant particulas, ex quibus facerent ellychnia, eisque accendebant lucernas: neque ullum erat atrium Hieroſolymis, quod non illuminabatur a lumine domus hauſtus. (*Gloſſa:* Quia candelabra erant alta 50. cubitis. Mons autem domus Dei erat altus ut lumen potuerit ſpargi per totam urbem. &c.) Sancti & viri operis ſubſiliebant ante eos, lampadibus igneis, quas manibus ſuis tenebant, & dicebant ante eos verba canticorum & hymnorum. Et Levitæ citharis & nablijs, & cymbalis, & tubis, & inſtrumentis Muſicis innumeris, *ſuper 15. gradibus* deſcendentibus ex atrio Iſraëlitarum, in atrium mulierum, reſpectu 15. graduum, qui ſunt in Pſalterio (a Pſalmo CXX. usque ad Pſal. CXXXV.) Quia ſuper illis Levitæ ſtabant cum Inſtrumentis Muſicis, & dicebant canticum. &c.

Ibid. f. 50. 1. Miſchna: Tibia, quam interdum quinque, interdum ſex diebus inflabant, ea eſt, quæ eſt tibia domus hauſtus, quæ non pellit, neque

Sabbathum, neque diem bonum, ſeu feſtum. *Gemara:* Dictum perhibetur *fol.50. 2. R.* Judam & R. Innam diverſimode de hoc ſentire. Unum tradidiſſe, locum illum dictum eſſe שואבה *Schoaba;* (ab hauriendo) Alterum autem tradidiſſe חשובה *Chaſchuba,* (a magna æſtimatione.) Dixit Mar Zutra; is, qui tradidit *Schoaba*, non aberrat; & is, qui tradidit *Chaſchuba*, non aberrat. Is, qui dixit *Schoaba*, non aberrat, quia ſcribitur Eſa. XII, 3. ושאבתם *Et haurietis aquas cum gaudio.* Et is, qui tradidit *Chaſchuba*, non aberrat. Quia tradidit R. Nachman: præceptum magnæ æſtimationis hoc eſſe & originem ſuam habere inde a 6. diebus primæ creationis. &c.

Roſch Haſchana f. 16.1. In *Miſchna: In feſto* (tabernaculorum) *judicium habetur propter aquas.* Poſtea in *Gemara* notatur: Quare dixit Lex? Fundite aquas in feſto. Dixit Deus Opt. Max. Fundite coram me aquas in feſto, ut benedicantur vobis pluviæ anni.

Ibid. f. 48.1. Miſchna. Fuſio aquarum, quomodo fiebat in feſto tabernaculorum? Ampullam auream continentem 3. Logos implebat ex Siloa; (*Gloſſa:* fonte vicino Hieroſolymæ.) Si attigiſſent portam aquarum, tuba canebant clangore fixo edito, & iterum clangore fixo edito, iterumque clangore fracto, & iterum clangore fixo. Si aſcenderet (Sacerdos in feſto tabernaculorum ad fundendam aquam) in gradum altaris, & reſpiceret, ad ſiniſtram ſui duo Simpula argentea erant ibi. R. Juda dicit: ea ex calce fuiſſe facta, niſi quod ſuperficies eorum denigrata eſſet, (ut ſimilia viderentur argento, quod nigrius eſt calce: *Gloſſa:*) propter vinum, & perforata erant inſtar duorum naſorum tenuium. (*Gloſſa:* naſus unus in Simpulo uno, & foramen unum in naſo ejus, & ſacerdos effundebat per orificium ſimpulorum, & libamina effluebant, & deſcendebant per viam vaſorum ſuper altare, & in altari erat foramen, in quod aqua & vinum deſcendebant ad fundamenta altaris, quæ erant perforata & excavata valde.) Et alterum eorum erat craſſius, alterum autem tenuius. (*Gloſſa:* unum ex foraminibus, craſſius, pertinebat ad effundendum vinum, tenuius autem, ad aquas;) idque eum in finem, ut ambo abſolverentur, ſeu totæ effluerent ſimul. (*Gloſſa:* Quia aquæ citius exeunt, idcirco foramen earum oportebat tenuius eſſe.) Occaſio ejus eſt, aquarum; ortus ejus, vini. (*Gloſſa:* Simpula ponebantur apud cornu, hoc coram illo; conjuncta, unum cum altero, unum ad latus occaſus, & alterum ante illud ipſum eſt ad ortum.) Si effudiſſet id, quod erat aquarum, intra id quod erat vini; & id, quod erat vini, intra id, quod erat aquarum; ſatisfecerat ſuo officio. R. Juda dicit: per menſuram logi libabat omnes dies 8: Et libanti dicebat: exalta manum tuam: (*Gloſſa:* ut appareat, quod impones aquas Simpulo:

pulo: ideo, quia Sadducæi non concedunt libationem aquarum:) quia aliquando libabat Sadducæus aliquis aquam ſuper pedes ſuos, & lapidabant (obruebant) eum totus populus malis ſuis citreis. Quale eſt opus ejus in die profano, tale eſt opus ejus in Sabbatho: niſi quod impleret a die paraſceves Sabbathi vas aureum, quod non erat deſtinatum Sacro cultui altaris, ex aquis Siloæ, idque deponebat in cameram. Si effuſum eſſet, aut apertum relictum, implebat illud ex aquis, quæ erant in labro. &c.

JOHANNIS CAP. VIII.

verſ. 39.) *Si filii Abrahami eſſetis, Opera Abrahæ faceretis.*

Beza f. 32. 2. Schabthai filius Marinos veniebat in Babyloniam, aque divitibus Judæis petebat, ut ſibi quid daret negotiandum, unde viveret, & non dabant ei. Quare petebat ab eis alimenta: & alendo nolebant eum alere. Dicebat ergo ad eos: Vos ex turba miſcellanea multa, (de qua Exod. XII, 38.) orti eſtis: quia ſcribitur Deut. XIII, 17. *Et dabit tibi miſerationes, & miſerebitur tui: ſicut jurato promiſit patribus tuis.* Scilicet, quicunque miſeretur creaturarum, certo indicio prodit, ſe eſſe ex ſemine patris noſtri Abrahami. Quicunque autem non miſeretur creaturarum, certo indicio prodit, ſe non eſſe ex ſemine Abrahami patris noſtri.

JOHANNIS CAP. IX.

verſ. 2.) *Quis peccavit, hic aut ejus parentes?*

Vid. ſupra ad Lucæ Cap. XIII, 4.

JOHANNIS CAP. X.

verſ. 33.) *Ob bonum opus non lapidamus Te, ſed ob blaſphemiam.*

Blaſphemum lapidatum fuiſſe non eſt dubium ex *Sanhedrin cap. 7. ſ. 4.* in *Miſchna:* Hi lapidantur: Qui rem habet cum matre, uxore patris ſui, nuru, mare, jumento: Mulier item quæ jumentum admiſit, blaſphemus, idololatra. &c.

JOHANNIS CAP. XII.

verſ. 24.) *Niſi granum tritici cadens in terram, mortuum fuerit.*

Taanith f. 4. 1. Præſtantiſſimus aliquis juniorum Rabbinorum ſimilis eſt grano, quod eſt ſub gleba, quod poſtquam incipit vireſcere, vireſcit. (Scilicet. nihil obſtante gleba.) Sic Sapientes inclareſcunt, nihil obſtante invidia malorum,

JOHANNIS CAP. XVIII.

verſ. 13.) Et adduxerunt eum ad Annam primum, erat enim ſocer Caiphæ, qui erat Summus Sacerdos anni illius.

Quanta ἀταξία fuerit in templo ſecundo circa conſtituendos Summos Sacerdotes, vid. *Joma f. 18. 1.*

verſ. 31.) Nobis non licet occidere quenquam.

Berachoth f. 58. 1. R. *Schila* flagellaverat aliquem virum, qui iniverat Syram fœminam: is abiens criminabatur eum in aula regia, his verbis: Eſt aliquis vir inter Judæos, qui exercet judicis poteſtatem, ſine licentia regis. Quare miſſus ab eo apparitor, quum adveniſſet, quærebat ex R. Schila: quare flagellaſti hunc? Cui ille reſpondebat: quia congreſſus erat cum aſina. Dicebant ei: habesne rei hujus teſtes? Reſpondebat eis: imo vero. Veniebat Elias, ſimilis ei videbatur viro, & teſtimonium ei perhibebat. Dicebant ei: Si talis erat, dignus erat morte. Reſpondebat eis: *Ex eo die, quo in exilium migravimus ex terra noſtra, non habemus poteſtatem exercendi Supplicium capitale. Vos, quod vultis, facite cum eo.* &c.

Sanhedrin f. 41. 1. Rabban *Johannes*, filius Zachai, num fuit in Synedrio? Atqui Traditio eſt: Omnes anni Rabban Johannis filii Zachai erant 120. Quadraginta primos annos ſtuduit in negotiatione: Quadraginta annos ſequentes didicit: Quadraginta poſtremos annos docuit: Et Traditio eſt: Quadraginta annis ante deſolationem domus (templi,) in exilium migravit Syendrium, & ſedit in חנות *Canuth* (*Gloſſa:* Eſt locus Hieroſolymis, qui ita vocatur.) Et dixit R. Iſaac filius Abodimi: Quaſi diceret; quod non judicarint judicia mulctarum ſeu pœnalia. Judicia mulctarum putasne? Non ita: Sed quod non judicarint judicia capitalia. Atqui tradidimus: Ex quo deſolata eſt domus Sanctuarii, ordinavit Rabban Johannes filius Zachai: Sed filius Zachai vulgaris aliquis eo nomine dictus erat.

Aboda Sara f. 8. 2. & Schabbath f. 19. 1. Aegrotante R. Iſmaële filio Joſes, mittebant ad eum Rabbini, qui ex ipſo ſciſcitarentur, duas tresve res, quas ipſis nomine patris ſui narraverat. Dixerat eis: centum & octoginta annis ante, quam deſolaretur templum, decreverant immunditiem ſuper regionem populorum, & ſuper vaſa vitrea. Quadraginta annis ante, quam deſolaretur templum, in exilium migravit Synedrium, & ſedit in Canuth (hoſpitio extraordinario montis domus Dei.) Quorſum opus erat hoc præcipi? Reſpondit R. Iſaac filius Abodimi: Quaſi diceret, quod non judicarint judicia mulctarum.

rum. Putasne judicia mulctarum? Atqui dixit R. Juda, dixiſſe Rabum: Profecto meminit viri iſtius in bonum, & R. Juda filius Bubæ eſt nomen ejus. Nam absque eo fuiſſet, oblivioni tradita fuiſſent judicia mulctarum ex Iſraële. Oblita fuiſſent, ut docerent ea (*Gloſſa:* non autem, ut ſcriberent ea: nam ecce non inſcribuntur Halachæ:) Ceſſarunt judicia mulctarum ex Iſraële: quia decrevit regnum impium (Romanum) perſequutionem: Omnis, qui creat Rabbinos, capite, mulctetur. Et omnis, qui creatur Rabbinus, capite mulctetur, &c. Et paulo poſt: Dixit R. Nachman filius Iſaaci: Noli dicere, id intelligendum eſſe de judiciis mulctarum: ſed, quod non judicarint judicia capitalia. Quare? Quum vidiſſent multiplicari apud ſe homicidas, quos non poterant judicare, dicebant: Bene eſt, migremus hinc in alium locum. Quod ea de cauſa fecerant, ut hac ratione liberi eſſent a culpa: quia ſcribitur Deut. XVII, 10. *Et facies ſecundum verbum, quod indicabunt tibi ex hoc loco.* Quo docetur, quod locus in cauſa ſit.

JOHANNIS CAP. XIX.

verſ. 31.) Ut non manerent in cruce corpora in Sabbatho.

Sanhedrin cap. 6. ſſ. 4. f. 45. 2: In *Miſchna:* Lapidati omnes ſuſpenduntur: ut ſentit R. Elieſer. Sapientes autem dicunt: non ſuſpenditur niſi blaſphemus & idololatra: Mas ſuſpenditur, faciem populo obverſus. Mulier, faciem converſa ad lignum, ut ſentit R. Elieſer. Sapientes autem dicunt: mas ſuſpenditur, non item mulier. Quibus R. Elieſer opponebat: Atqui, annon R. Simeon filius Schetachi mulieres ſuſpendebat Askalone? Quin imo, reſponſum eſt ab ipſis, octoginta ſuſpendit vice una: quum tamen ne bini quidem judicentur die uno. Quomodo fiebat ſuſpendium? Trabs in terram depangebatur, ex qua lingnum exſtabat: dein revinctis manibus ſuſpendebatur. R. Joſe dicit: Trabs ad parietem inclinata ſtatuebatur, tum ſuſpendebatur; conſimiliter atque a laniis fieri conſuevit. E veſtigio autem ſolvebatur. Si pernoctaret, interdicti violatio eſſet: quia dicitur Deut. XXI. 23. *Ne ſinas pernoctare cadaver ejus in ligno: ſed omnino ſepelies eum eodem die: nam exſecratio Dei eſt ſuſpenſus.* &c. Quaſi diceret: Quare hic ſuſpenſus eſt? Quia maledixit Deo. Quo pacto nomen Dei profanationi eſt.

JOHANNIS CAP. XX.

verſ. 29.) Beati, qui non vident, & credunt.

Baba Bathra f. 75. 1. Eſa. LIV. 12. *Et ponam* כַּדְכֹּד *pyropum,* שִׁמְשֹׁתַיִךְ *muros tuos.* Dixit R. Samuel filius Nachmani: diſſentiunt (*Gloſſa:* de lapidibus murorum Hieroſolymæ, qualesnam lapides olim futuri ſint,) duo Angeli in

in firmamento, Gabriel & Michaël. Aliqui autem dicunt; duo Gemarici Doctores, in Occidente (h. e. terra Iſraël.) Quinam autem illi ſunt? Judas, & Hiskias, filii R. Chajæ. Unus dixit, lapides murorum Hieroſolymæ futuros eſſe שוהם ex Sardonyche: alter autem dixit, ex Jaſpide. Quibus dixit Deus Opt. Max. ſit ſecundum hujus & illius ſententiam. (*Gloſſa:* Et hoc ipſum ſignificatur voce כדכד *Cadcod*, q. d. *quaſi*, *quaſi*, Ex Sardonyche & Jaſpide ædificabitur. Quamvis autem hoc, quod in textu ſcribitur, longe ante filios R. Chajæ dictum ſit, dici tamen poteſt, quod ſic prophetarit Eſaias, ſecundum ſententiam omnium interpretum aliquando ædificandum eſſe ita murum.) *Ibid. Et portas tuas, ex lapidibus* אקדח *carbunculi.* Secundum id, quod ſedens R. Johannes ſermone arguto obſervavit: Deus Opt. Max. aliquando adducturus eſt gemmas & margaritas, quæ ſunt tricenorum quadratorum cubitorum, & inſculpet de quibus excidit decem, altitudine viginti cubitorum; (*Gloſſa:* decem latitudinis, in altitudine vicenorum. Atque hoc ipſum eſt אקדח *Ekdâch*, ſignificatu קודח perforandi, vel terebrandi, quia inſculpit eis. Et ſignificat etiam gemmam, quæ lumen ſpargit inſtar ignis קדחת flagrantis;) & collocaturus eſt ea in portis Hieroſolymæ; Quo audito, ſalſe ridebat ſuper eo aliquis diſcipulus, in hæc verba erumpens: Nunc, quantum eſt ovum turturis, talem gemmam non invenimus, & tantæ adeo magnitudinis tum inveniamus? Poſt aliquot dies, in altum mare progreſſa navi ejus, videbat Angelos miniſterii, quod ſederent, & cæderent gemmas & margaritas, quæ erant tricenorum quadratorum cubitorum, & excidebantur ex eis decem, vicenorum altitudine. Quibus ille dicebat: Hæc quorſum? Reſpondebant ei: quia Deus Opt. Max. collocuturus eſt ea in portis Hieroſolymæ. Poſtea, quum redux factus eſſet ad R. Johannem, dicebat ei: Exponebatur tibi nuper recte. Secundum id, quod exponebatur tibi, & dicebas: ita vidi. Cui R. Johannes reſpondebat: Vacue homo; Niſi vidiſſes & credidiſſes. Tunc ſalſe irrides verba ſapientum? Quare, cum conjeciſſet in eum oculos, factus eſt acervus oſſium. (*Gloſſa:* mortuus eſt; nam homo mortuus fit acervus oſſium.)

Verba R. Johannis, qui optat, ne videat Meſſiam, vid. ſup. p. 29.

JOHANNIS CAP. XXI.

verſ. 7.) Τὸν ἐπενδύτην διεζώσατο: *Amiculum ſuccinxit.*

Druſius Præterit: p. *155.* putat hoc veſtimenti genus idem eſſe cum Talmudico voco אפונדתא, de quo vehementer dubito. Legitur in *Berachoth. f. 62. 2.* Non intret homo, in montem domus DEI, cum baculo ſuo, & cum calceo ſuo, ובאפונדתו & cum induſio ſuo. Ita legit & exponit Druſius. Verum in ipſo Talmud, ejusque textu Miſchnico *f. 54. 1.* in exemplari Amſtelod.

lod. legitur ita: Non intret homo in montem domus Dei cum baculo ſuo, & cum calceo ſuo, & ובפונדתו, & cum funda, ſeu reticulo ſuo, & cum pulvere, qui eſt ſuper pedibus ſuis, neque faciat eam viæ compendium. &c. Ubi R. Sal. Jarchi in *Gloſſa* marginali notat per פונדרין intelligi cingulum ſeu Zonam cavam, cui indere ſoleant pecuniam. Ad hæc verba deinde in *Gemara f. 62. 2.* notatur: Traditio eſt: Ne intret homo in montem domus Dei; neque cum baculo ſuo, quem tenet manu ſua, neque cum calceo ſuo, quem habet in pede ſuo, neque cum pecunia, quam colligatam habet in ſudario ſuo, & in פונדתו reticulo ſuo ſuſpenſo a tergo ſuo: Item in *Schabbath fol. 92. 1.* In Miſchna: Si quis (die Sabbathi) effecerat (quid,) ſive manu dextra ſua, ſive ſiniſtra, in ſinu ſuo, aut ſuper humeris ſuis, reus eſt: quia taliter ſe habebat onus, quod (tempore Moſis, cum arca fœderis portabatur) ferebant filii Kahath. Si quis autem efferat quaſi poſt manum ſuam, in pede ſuo, in ore ſuo, in cervice ſua, in aure ſua, & in pilo ſuo, & in בפונדתו reticulo ſuo, & os ſuum habeat deorſum inter reticulum ſuum & induſium ſuum; & (ſi ferat quid) in labio, ſeu ora infima induſii ſui, in calceo ſuo, & in ſolea ſua; liber eſt; liber eſt: quia non extulit ſecundum morem eorum, qui quid efferunt. Ex quibus locis apparet; diverſam tantum lectionem eſſe vocis פונדרין & אפונדרין. Rem autem unam eandemque utraque voce ſignificari. Deinde vocem ſimplicem non eſſe אפונדתא, ut legebat Druſius, quo magis quadraret, ad Græcum ἐπενδύτης; ſed אפונדרין. Potius aſſentior *Davidi Cohen de Lare*, qui in libro, quem vocat עיר דויד *Civitas David*, exponit, funda, follis, reticulum. Ita ut juxta ipſius ſententiam cum Latino, *funda*, conveniat.

ACTORVM CAP. I.

verſ. 7.) Non eſt veſtrum noſſe, tempora &c.

Schabbath f. 30. 1. Quod dixit Salomo, Eccleſ. IX, 4. *Quia, quod canem vivum attinet, ipſe melior eſt, quam leo mortuus.* (*Gloſſa:* Non dixit hoc reſpectu negotii majoris æſtimationis; Sed reſpectu negotii Sabbathi & diei feſti;) eſt ſecundum id, quod eſt R. Judæ, ex ſententia Rabi. Nam dixit R. Judas, dixiſſe Rabum: Quid eſt, quod ſcribitur Pſal. XXXIX, 5. *Notum mihi fac, Domine, terminum meum, & menſuram dierum meorum quanta ſit, & cognoſcam, quando deſiturus ſim ego?* Scilicet, dixerat David coram Deo Opt. Max. Domine mundi, notum mihi fac terminum meum, (*Gloſſa:* eventura mihi?) Cui reſpondebat Deus: decretum eſt coram me, quod non notum faciam terminum carnis & ſanguinis (h. e. mortalis hominis.) Pergente eo petere, *Et menſuram dierum meorum, quanta ſit:* (h. e. quot futuri ſint dies vitæ meæ; revela mihi.) Reſpondebat ei Deus: decretum eſt coram me, quod

non

non notam faciam menſuram dierum hominis. Pergente eo petere; *Et cognoſcam, quando deſiturus ſim ego:* (h. e. quonam die ceſſem ego, & deſinam eſſe in mundo.) Reſpondebat ei Deus: die Sabbathi morieris. Quo audito, dicebat David ad Deum: quæſo, primo die hebdomadis moriar. (*Gloſſa:* Hoc ideo petebat, ut eo die plus vacare poſſent ejus funeri.) Cui reſpondebat Deus: jamjam advenit regnum Salomonis filii tui: nullum autem regnum eſt, quod contingat ſocium ſuum, ne quidem tantillo ſpatio, quantum eſt plenitudo fili. Pergente Davide petere: quæſo moriar die Veneris: reſpondebat ei Deus; atqui jamjam coram me, dixeras Pſal. LXXXIV, 11. *Quia melior eſt dies in atrio tuo, quam mille:* Scilicet melior mihi eſt dies unus, quo tu ſedes & ſtudes in Lege, quam mille holocauſta quæ oblaturus eſt Salomo filius tuus coram me in altari. David ergo, hoc ex Dei ore audito, quolibet die Sabbathi totius anni ſedebat & ſtudebat in Lege per totum diem. (*Gloſſa:* ne appropinquaret Angelus mortis ad eum: quia Lex protegit a morte.) Die illo, quo volebat Angelus mortis aufferre animam ejus, ſurgebat coram Davide, & non prævalebat ei, quia os ejus non deſiſtebat a lectione Legis. Quare dicebat Angelus mortis: quid faciam ei? Habebat David hortum poſt domum ſuam, quem ingreſſus Angelus mortis, conſcenſis arboribus illas concutiebat, ut ſtrepitum ederent. Quo ſtrepitu audito, David egreſſus, ſpectatum, quid ſibi vellet ſtrepitus ille, conſcenſa per ſcalas arbore, eisque ſub eo fractis, delapſus, conticuit & quievit anima ejus, (h. e. mortuus eſt.) Eo audito Salomo mittebat in Scholam, qui dicerent; pater mortuus eſt, & jacet humi in radiis ſolaribus, canes autem domus paternæ famelici ſunt. Quid faciam? (cum obſtet Sabbathum, quo minus vacemus funeri ejus.) Mittebat illi, qui dicerent Salomoni: incide cadaver beſtiæ alicujus, & depone apud canes. Super patrem autem tuum depone tractam panis, aut puerum, & agita eum. Et non placebat res hæc Salomoni: dixerat enim, Eccl. IX, 4. *Quia quod canem vivum attinet, ipſe melior eſt, quam leo mortuus.*

Actor. I, verſ. 12.) Itinere Sabbathi.

Hoc eſt, bis mille cubitis. Tantum enim erat iter, ſeu terminus Sabbathi: Hebræis תְּחוּם הַשַּׁבָּת dictus.

Erubbin f. 54. 2. Miſchna. Is, qui exivit (in Sabbatho) cum licentia, & dixerint ei (obvenientes in via;) jam factum eſt opus illud, (cujus perficiendi cauſa exiveras;) habet bis mille cubitos, in omnem ventum (h. e. plagam mundi, h. e. licet ei redire per 4, plagas mundi, ad bis mille cubitos, qui eſt terminus itineris Sabbathici conceſſus,) &c.

Item,

Item, f. 45. 1. Is, qui dormivit in via, & neſcivit tenebras ingruiſſe; habet bis mille cubitos in omnem plagam mundi: ut ſentit R. Johannes filius Nuri. Sapientes autem dicunt: eum non habere niſi 4. cubitos. &c.

Item f. 49. 2. Is, qui profectus eſt in via, & tenebræ ingruerunt ei, & cognoſcebat arborem aut maceriam, & dixit; quies mea Sabbathica eſto ſub ea; nihil quicquam dixit. (Si vero dixerit:) quies mea Sabbathica eſto in radice ejus; tum abit a pedum ſuorum loco, & usque ad radicem ejus, per bis mille cubitos: & a radice ejus, & usque ad domum ſuam, per bis mille cubitos. Invenitur (conſequitur inde) iviſſe, ex quo tenebræ obortæ ſunt, per quater mille cubitos. Si (iter faciens) non cognoſcat diſcrete (terminum Sabbathicum,) aut non ſit exercitatus in Halacha (jure tradito de termino illo,) & dixerit; quies mea Sabbathica eſto in loco meo; tum acquiſivit ſibi jus loci ſui ad bis mille cubitos, verſus quamlibet mundi plagam: & quidem, rotundos; ut ſentit R. Chaninæ filius Antonini. Sapientes autem dicunt; Quadratos, ſicut tabula quadrata: eum in finem, ut lucretur angulos.

ACTORVM CAP. II.

verſ. 29.) Davidis ſepulchrum eſt inter nos.

Aboth cap. 35. Hieroſolymis nulla erigunt ſepulchra, exceptis ſepulchris domus David, & Huldæ, prophetiſſæ, quæ fuerunt ibi a temporibus priſcorum Prophetarum.

ACTORVM CAP. III.

verſ. 2.) Θύραν ὡραίαν: *Portam ſpecioſam,* (ſcil. Templi.)

Joma f. 37. 1. In *Miſchna:* Nicanoris valvis facta erant miracula, & commemorabant ei in laudem. Ad quæ verba *f. 38. 1.* in *Gemara* notatur: Tradiderunt Rabbini; quænam miracula facta ſunt valvis ejus? Dixerunt; Proficiſcente Nicanore, ut afferret valvas Alexandria Ægypti, & redeunte, oboriebatur ſuper eo tempeſtas, quæ in mari erat, ſubmerſura eum. Quare acceptam unam earum, ut navim allevarent, in mare projiciebant. Ad huc autem nondum mari quieſcente ab æſtu ſuo, volebant etiam alteram earum projicere. Quare ipſe ſurgens, amplexus eam, dicebat ad eos: Projicite me, cum ea. Quo dicto, ſtatim quieſcebat mare ab æſtu ſuo. Quum autem ſollicitus eſſet de recuperanda altera harum, in mare projecta, poſtquam appuliſſet ad portum Acco, prorumpebat illa, & prodibat ſub lateribus navis.

Aliqui autem dicunt, quod creatura, ſeu belua aliqua, quæ in mari erat, eam deglutitam, iterum evomitam in terram ejecerit. Et de ea dixit Salomo Cant. I, 17. *Tigna domuum noſtrarum ſunt cedrina, ambulacra noſtra* בְּרוֹתִים *abiegna.* Ne legas בְּרוֹתִים *Berothim*, (quod ſignificaret, *abiegna:* Sed בְּרִיַּת יָם *Birjath jam*, (quod ſignificat, *creatura maris.* Idcirco omnes portæ, quæ erant in Sanctuario, (quum cives Hieroſolymitani ditiores evaſiſſent) mutatæ ſunt, ut aureæ fierent, exceptis portis, ſeu valvis Nicanoris: ideo, quia facta erant per ipſum miracula. Aliqui autem dicunt: quod æs earum coruſcarit. R. Eleaſar filius Jacobi dicit: æs terſum fuiſſe, & ſplendorem emiſiſſe inſtar aureæ portæ.

Middoth cap. 2. ſ. 3. Ad omnia oſtia & portas iſtius loci quod attinet, cujusque altitudo 20. cubitorum erat, latitudo vero cubitorum 10. excepta porticus porta. Omnibus iſtius loci oſtiis erant fores, præterquam in porticu. Omnibus portis erant limina, excepta porta Teri: ibi erant lapides duo, altero alteri immiſſo. Omnes portæ, quæ ibi erant, mutatæ fuerunt: præter portam Nicanoris: propterea, quod ibidem editum fuerit miraculum. Alii dicunt, propterea, quod æs ipſius coruſcaret ac niteret in modum auri. *Et cap. 4.* §. *1.* Portæ templi altitudo erat 20. cubitorum, & latitudo 10. cubitorum: habebatque quaternas valvas, binas intus, & binas foris: quia dicitur Ezech. XLI, 23. *Binæ valvæ templo, & Sanctitati.* Exteriores aperiebantur intra portam, tegendo muri craſſitiem. Interiores vero aperiebantur intra ædem, obtegendo, quod a tergo erat valvarum: quia tota ædes erat obducta auro, præterquam a tergo valvarum. R. Judas dicit, intra portam conſiſtebant, erantque ſimiles ſcamno plicatili ſpondæ, & retro plicabantur ſingulæ ad duos cubitos cum dimidio, (præterea hinc inde poſtes dimidii cubiti:) quia dicitur v. 24. *Binæ valvæ binis foribus, valvæ verſatiles.* Unis foribus, duæ valvæ: & duæ valvæ, alteris.

Tamid Cap. 3. f. 64. 2. & *Middoth Cap. IV.* §. *2.* Duo oſtiola erant portæ magnæ, unum in Septentrione, & alterum in Auſtro. Per illud, quod in Auſtro erat, nemo ingrediebatur. De eo illud explicate traditur opera Ezech. XLIV, 2. *Et dixit ad me Dominus: porta hæc clauſa erit, non aperietur, & nemo intrabit per eam; quia Dominus Deus Iſraël intrat per eam, & erit clauſa.* Accepta clave, aperiebat oſtiolum, ingreſſus in thalamum, & de thalamo in ædem, donec perveniret ad portam magnam. Quum perveniebat ad portam magnam, removebat peſſulum & clauſtra, & aperiebat eam: Non prius mactabat, penes quem erat officium mactandi Sacrificium juge, donec audiret ſonum apertæ portæ magnæ. Inde ab Hierichunte audiebatur ſonus portæ magnæ, cum aperiebatur. &c.

verſ.

verſ. 19.) *Tempora refrigerii a conſpectu Domini.*

Pirke Abboth c. 4. Melior eſt una hora refrigerii animi in Seculo futuro, quam tota vita Seculi præſentis.

ACTORVM CAP. IV.

verſ. 1.) *Et Sadducæi.*

R. Iſaac in *Sanhedrin f. 97. 1.* dicit; Meſſiam non venturum eſſe, donec totus mundus fient Sadducæi.

verſ. 19.) *Vos audire magis, quam Deum,* &c.

Sanhedrin f. 94. 1. Judex Joabo datus, ut coram ipſo ageret cauſam ſuam, quærebat ex eo: quæ ratio te movit, quod Amaſam occideres? Cui reſpondebat Joab: quia rebellabat adverſus regiam Majeſtatem. Nam ſcribitur 2. Sam. XX, 4. *Et dixit Rex ad Amaſam, clamore edito congrega mihi virum Judæ 3. dies,* v. 5. *Et ivit Amaſa, ad clamore edito congregandum Judam, & moratus eſt.* &c. Cui judex regerebat: enimvero Amaſa obſervavit אכין, hoc eſt, loca illa Biblica, in quibus legitur vocula אך, *veruntamen*; & רקין, hoc eſt, loca illa Biblica, in quibus legitur vocabula רק, *tantummodo.* Scilicet Amaſa invenerat Iſraëlitas occupatos in Studio Talmudico: quare nolebat eos turbare, & ab eo ſtudio arcere. Dicebat igitur (cogitabat;) ſcribitur Joſ. I, 18. *Quicunque rebellis erit ori tuo, & non audiet verba tua, in omni, quod præcipies ei, morte plectitor.* Numquid etiam, quum Legis præcepta exſequitur? Non certe. Quare etiam notanter dicendum erat Joſ. I, 7. רַק *tantummodo eſto fortis, & corroborare.* (*Gloſſa:* Voculæ tales רקין tantummodo ſignificantes, ſunt excluſivæ. Quia, ſi veniat rex ad abolendum res Lege præceptas, non obediunt ei.) &c. Paulo poſt: 2. Sam. III, 27. *Ad loquendum cum ipſo* בַּשֶּׁלִי *ſecreto.* Dixit R. Juda. dixiſſe Rabum: Significari eo, quod loquutus fuerit cum ipſo de negotiis שלו *extractioris.* (*Gloſſa:* Significatu שַׁל *extrahe calceum tuum,* Exod. III, 5. Interrogabat eum aſtute: levira manibus carens, quomodo extrahit calceum? Is, hoc audito, incipiebat inclinato verſus humum corpore coram ipſo ei rem illam oſtendere; inquiens, ita illum extrahit, dentibus ſuis. Interim Joab extrahebat gladium ſuum, & occidebat eum, ſicut ſcribitur 1. Reg. II, v. 5. *In cingulo ſuo, quod erat in lumbis ipſius; & in calceo ſuo, qui erat in pedibus ipſius.*) 2. Sam. III, 27. *Et percuſſit eum ibi in quintam coſtam.* Dixit R. Johannes, in quintam coſtam, hoc eſt, in locum, ubi fel & hepar ſuſpenſa ſunt, 1. Reg. II, 32. *Et reddidit Dominus ſanguinem ejus ſuper caput*

 ipſius,

ipſius: quia incurrit in duos viros, ſe meliores. & juſtiores. Scilicet *meliores:* quia argute expoſuerant pro ſe voculas אַךְ *veruntamen*, & רַק *tantummodo* (*Gloſſa:* Quod non ſit ſervandum præceptum regis, ut quis transgrediatur res Lege præceptas;) quas Joab non argute expoſuerat. *Juſtiores* autem: quia, cum ipſi ipſo Saulis ore juſſi eſſent interficere ſacerdotes, 1. Sam. XXII, 17. tamen noluerant Regi plus obedire, quam Deo; recuſato iſto mandato. Cum Joab a Davide tantum per epiſtolam juſſus a Davide interficere Uriam, tamen id feciſſet, 2. Sam. XI, 15. Regi ſuo plus obediens, quam Dei mandato.

ACTORVM CAP. V.

verſ. 17.) Quæ erat Secta Sadducæorum.

Joma f. 18. 2. Mentio fit alicujus Summi Sacerdotis, qui Sadducæus erat, & in die expiationis ingreſſus in Sanctum Sanctorum, ab Angelo percuſſus ſuper faciem, & interfectus fuerit.

ACTORVM CAP. VII.

verſ. 16.) Et tranſlati ſunt in Sichem. &c.

Sota f. 7. 2. Baba Kama f. 92. 1. Maccoth f. 11. 2. Quid eſt, quod ſcribitur Deut. XXXIII, 6. *Vivet Ruben & non morietur.* v. 7. *Et iſtud Judæ?* Scilicet, omnibus illis annis, quos exegerunt Iſraëlitæ in deſerto, oſſa Judæ circumvolvebant ſe in urna, ſeu capulo; (*Gloſſa:* Oſſa omnium tribuum ſecum exportarant Iſraëlitæ ex Ægypto. Et hoc eſt, quod dixerat Joſeph Gen. L, 25. *Et exportabitis oſſa mea hinc.* Scilicet *vos*, *Ibid.* hoc eſt; me, *cum oſſibus veſtris.* Oſſa autem omnium tribuum, ſolide conjuncta permanſerant: Sed Juda oſſibus ſuis in partes diviſus erat, & ea ſe circumvolvebant in urna ſua: ideo, quia excommunicaverat ſeipſum fidejuſſione ſua pro Benjamin, his verbis: Gen. XLIII, 8. *Et peccavero tibi omnes dies.* Et vel etiam in Seculo futuro. Hinc autem infertur nobis excommunicatio Sapientis, ſi vel etiam ſub conditione proferatur;) usquedum ſurgebat Moſes & implorabat divinam miſericordiam pro eo. Nam dixerat Moſes coram eo: Domine mundi, quis cauſam præbuit Rubeni, ut confeſſus eſſet ſuum crimen? Juda: v. 7. *Eſt iſtud Judæ.*

ACTORVM CAP. VIII.

verſ. 32.) Περιοχὴ τῆς γραφῆς: *Sectio Legis.*

Druſius dubitat *in Præt.* a Hebræis פָּרָשָׁה Sectio, etiam de breviori loco

Biblico

Biblico uſurpetur extra 5. libros Moſis; Sed ſi conſuluiſſet codicem Talmudicum, de hac re non dubitaſſet, utpote in quo ſæpius ita accipitur: etiam de uno alterove verſu tantum.

ACTORVM CAP. X.

verſ. 11.) Fabulam de carne cœlitus deſcendente munda judicata, vid. ſupr. ad Joh. VI, 51.

ACTORVM CAP. XV.

verſ. 4.) Deducti comitatu Eccleſiæ. &c.

Sota f. 46. 2. Quicunque comitatur Socium ſuum per 4. cubitos, per urbem, non læditur. &c. Tradiderunt *Rabbini:* Magiſter comitatur diſcipulum ſuum usque ad tranſitum urbis: Socius, Socium; usque ad terminum Sabbathicum. Diſcipulus, Magiſtrum, ſine menſura. &c.

ACTORVM CAP. XVIII.

verſ. 3.) Ars eorum erat conficere Scenas; ſeu tabernacula. vid. ſupr. ad Matth. VI, 26.

Kidduſchin f. 82. 1. In *Miſchna* R. Nehorai dixit: Ego relictis omnibus artibus, quæ ſunt in mundo, filium meum non aliam doceo artem, niſi Legem: quia homo comedit de lucro ejus in Seculo præſenti, manente interim ei ſorte integra in Seculo futuro: cum reliquæ omnes artes ita non ſint comparatæ. Quum homo occupatur a vi morbi, vel ſenectutis, vel aliarum caſtigationum, ut non poſſit exercere artem ſuam, tum ecce moritur fame. Sed Lex non ita comparata eſt, ſed ſervat ſui ſtudioſum ab omni malo, in adoleſcentia ipſius, & dat ei tandem mercedem & ſpem in ſenectute ipſius. In adoleſcentia ipſius: quia dicitur Eſa. XL, 31. *Et exſpectantes Dominum permutabunt vires.* In ſenectute ipſius: quia ſcribitur Pſal. XCII, 15. *Adhuc germinabunt in ſenectute.* Et ſic dicitur de Abrahamo patre noſtro, Gen. XXIV, 1. *Et Abraham ſenuit, & Dominus benedixit Abrahamo in omnibus.* Invenimus, quod Abraham pater noſter fecerit totam Legem, antequam adhuc ea data eſſet: quia dicitur Gen. XXVI, 5. *Ideo, quod obedivit Abraham voci meæ, & ſervavit obſervationem meam, præcepta mea, ſtatuta mea, & Legem meam. Gemara:* Tradiderunt *Rabbini:* cujuscunque commercium eſt cum mulieribus, ejus conſuetudo mala eſt: exempli gratia, aurifabrorum, & pectinatorum, & terebratorum, & aromatariorum, & textorum, & tonſorum, & fullonum, & venæ ſectorum, & balneato-

neatorum, & coriariorum. Non conſtituunt ex his regem, neque Summum Sacerdotem. Quæ ratio? Non ea de cauſa, quod ſint illegitimi: Sed ea de cauſa, quod vilis ſit ars eorum. &c. *Paulo poſt:* Sermonem argutum habuit filius *Kupparæ:* ſemper doceat homo filium ſuum artem puram & facilem. Quænam eſt illa? Reſpondit R. Judas: acus ſulcationis. (*Gloſſa:* acus ſubtilis, ſartoria, qua ſuturæ rectæ, inſtar ſulcationis, nentur, **damit man ſteckt.**) *Traditio:* Ribbi dicit; nullam invenias artem, quæ tranſeat ex hoc Seculo: beatus ille, qui videt parentes ſuos in arte honeſta. Væ illi, qui videt parentes ſuos in arte inhoneſta. Impoſſibile eſt, mundum eſſe absque aromatario: &, coriario. Beatus eſt is, cujus ars eſt aromatarii: Væ illi, cujus ars eſt coriarii. Impoſſibile eſt, mundum eſſe absque maribus & fœminis: beatus ille, cujus liberi ſunt mares. Væ autem illi, cujus liberi ſunt fœminæ. R. Meir dicit: ſemper homo doceat filium ſnum artem puram & facilem, & imploret miſericordiam ab eo, cujus ſunt divitiæ & bona propria. (h. e. in Deo.) Quia non eſt egeſtas ex arte, neque divitiæ ſunt ex arte, ſed ab eo, cujus divitiæ ſunt propriæ: quia dicitur Hagg. II, v. 8. *Meum eſt argentum, & meum eſt aurum, dicit Dominus.*

ACTORVM CAP. XXV.

verſ. 13.) Agrippas rex.

Sota f. 41. 1. In *Miſchna:* Agrippas rex (*Gloſſa:* rex Iſraëlitarum erat, ex ſemine Herodis, cujus tempore deſolatum eſt Sanctuarium;) ſtabat, (cum Lex publice in Synagoga legebatur,) & accipiebat librum Legis, & legebat: Stabat inter legendum, eoque nomine eum laudabant Sapientes. Quum autem inter legendum perveniſſet ad ea verba Deut. XVII, 16. *Non poteris dare ſuper te virum alienigenam;* ſtillabant oculi ejus lacrymas; (*Gloſſa:* præ dolore, quod hic textus pro illegitimo ad regnum eum declararet.) Quare dicebant ei: ne timeas, Agrippa; frater noſter es, frater noſter es. (*Gloſſa:* Quia mater ejus erat ex Iſraël.)

ACTORVM CAP. XXVIII.

verſ. 4.) Vid. ſimile exemplum de R. Chanina filio Duſa in *Berachoth f. 33. 1.*

ROMANORVM CAP. II.

verſ. 13.) Non auditores legis ſed factores juſtificabuntur.

Vid. infra ad *Jacobi* Cap. I, 22.

verſ.

verſ. 13.) Non auditores Legis juſti apud Deum, ſed factores.

Aboda Sara f. 2. 2. Dicuntur omnes nationes comparere coram Dei tribunali, ut judicentur ſecundum opera ipſorum. Primum, Romani: Secundo, Perſæ: Deinde alii atque alii populi: Sed nullam mercedem lucrati eſſe. Additurque: Et quid? Poſtquam vidiſſent priores, ſeſe nihil quicquam lucratos eſſe, quare ergo & hi poſteriores ingreſſi ſunt, compariturі coram Deo tribunali ad accipiendum mercedem? Scilicet, quia putaverant; Perſas & Romanos ideo nihil mercedis a Deo accepiſſe, quia ſervituti ſubjecerint Iſraëlitas: ſeſe autem eos nulli ſervituti eos ſubjeciſſe. Quid cauſæ eſt, quod iſti tam magni reputentur, hi autem non tam magni reputentur? Ideo, quia iſti continuabunt ſua regna, donec venerit Meſſias. Dicunt coram eo: Domine mundi, num aliquid dediſti nobis, quod non receperimus? Quid vero? Num ita potuit dici? Atqui ſcribitur Deut. XXXIII, 2. *Et dixit Dominus: ex Sinai venit, & ortus eſt ex Seir illis.* Et ſcribitur Hab. III, 2. *Deus e Theman veniet, & Sanctus de monte Paran.* Quid ſibi vult, *in Seir?* Et quid ſibi vult, *In Paran?* Reſpondit R. *Johannes*: Doceri hoc, quod Deus Opt. Max. circumduxerit Legem ſuam per omnes populos & linguas, nec ab ullo fuiſſe receptam, donec veniret ad Iſraëlitas, quare receperint eam. Quare non hæc eſt iſtorum verborum mens: Sed ita voluerunt dicere: Domine mundi, num, quia non recepimus eam, non ſervavimus eam? Et propter hanc reſponſionem, ceſſit hoc eis in accuſationem ſui potius, quam in defenſionem, quod non receperint eam. Quare non hæc eſt illorum verborum mens: ſed ſic dicere voluerunt coram eo; Domine mundi, num obtexiſti nos monte, tanquam cupa, & non recepimus eam? Quia ſcriptum eſt Exod. XIX, 17. *Et ſteterunt ſub monte.* Dixit autem R. *Dimmi*, doceri his verbis, quod Deus Opt. Max. Iſraëlitas obtexerit monte, tanquam cupa, ad illosque dixerit: Si vos recipitis Legem, bene eſt; ſin minus, ſub hoc monte, qui capitibus veſtris imminet, quem in vos proſternam, erit ſepulchrum veſtrum. Qua reſponſione eorum audita, ſtatim dicebat Deus Opt. Max. Priora facient audire nos: quia dicitur Eſa. XLIII, 9. *Priora facient audire nos.* Septem præcepta (filiis Noachi data,) quæ recepiſtis in vos, vos ea ſervaturos eſſe; num ſervaſtis? Unde autem probamus, quod non ſervarint ea? Quia tradidit R. Joſeph Hab. III, 6. *Stetit, & menſus eſt terram, vidit, & ſolvit gentes.* (*Gloſſa:* viſum eſt in oculis ejus, & placuit ſolvere eas.) Quid vidit? Vidit 7. præcepta, quæ in ſe receperant filii Noachi, & non ſervarunt ea. Poſtquam non ſervarunt ea, ſtetit & ſolvit eas. Idcirco omnino proſelyti facti erant. Si ita eſt, conſequeretur, peccatorem lucro affectum eſſe. Reſpondit ad hanc objectionem Mar filius Rabinæ:

næ: Quaſi diceret; quod etiamſi ſervarint ea, tamen non recepiſſent propterea mercedem. (*Gloſſa:* Solutio hæc non eſt beneficium eorum, ſed quia non inveniuntur ſervaſſe ea. Et ſi maxime ſervarent, tamen non acciperent mercedem.) Et non accipiant mercedem? Atqui *Traditio* eſt: R. Meir dicebat: Unde probamus, quod, ſi vel ſaltem Gentilis aliquis ſit, ſtudeat tamen in Lege, æqualis habeatur Summo Sacerdoti? Quia notanter dicitur Lev. XVIII, 5. *Qui fecerit ea homo, & vivet in illis.* Non dicitur; *Sacerdotes, Levitæ, & Iſraëlitæ, qui fecerint ea: ſed, homo, qui fecerit ea.* Ut inde diſceres, quod, ſi vel Gentilis aliquis ſit, ſtudeat tamen in Lege, æqualis habeatur Summo Sacerdoti. Quare non eſt hæc mens horum verborum: ſed quaſi diceret tibi, quod non accipiat propter ea mercedem talem, qualem accipit is, cui præceptum datum eſt, quod & facit: ſed talem, qualem accipit is, cui præceptum non eſt datum, quod tamen facit. Nam dixit R. Chanina: Longe major eſt is, cui præceptum datum eſt, quod & facit; eo, cui præceptum non eſt datum, quod tamen facit.

Actor. IV, verſ. 15.) Opus Legis ſcriptum in cordibus, &c.

Nidda f. 30. 2. Hiob. XIX, 2. *Quis dabit me, ut menſes, antiquitatis? ut dies, quibus Deus me cuſtodiebat?* Qui vero ſunt dies iſti, in quibus ſunt menſes, & tamen non ſunt in eis anni? Dic, per hos intelligi menſes generationis (in utero materno.) Atque tum (in utero materno hærens) docetur totam Legem: quia dicitur Prov. IV, 4. *Et docuit me, & dixit mihi: ſuſtentet verba mea cor tuum, cuſtodi præcepta mea, & vive.* Dicitur Hiob. XXIX, 4. *In arcano Dei, ſuper tentorio meo.* Quare, quod uno dicto probari potuiſſet, adhuc alio probandum erat? Scilicet; ut, ſi opponendi animo diceres; eum, qui hic (Prov. IV, 4.) loquitur, prophetam eſſe, (adeoque de communi omnium hominum generationis conditione id intelligi non poſſe:) tibi viciſſim reponatur; veni, audi (quod in altero Hiob. XXIX, 4. dicitur:) *In orcano Dei, ſuper tentorio meo.* Poſtquam autem homo natus venit in aërem mundi, adeſt Angelus, inflictaque ei alapa, facit, ut iterum totius Legis obliviſcatur: quia dicitur Gen. IV, 7. *Ad oſtium peccatum cubat.* Neque hinc exit & diſcedit, donec adjurant eum: quia dicitur Eſa. XLV, 23. *Quia mihi* (alii legunt, *tibi*) *incurvabitur omne genu.* Per hoc, *incurvabitur*, &c. intelligitur dies mortis: quia dicitur Pſal. XXII, 20. *coram eo incurvabuntur;* Per, *jurabit omnis lingua*, Eſa. XLV, 23. intelligitur dies nativitatis: quia dicitur Pſal. XXIV, 4. *Et non juravit in vanum.* Quodnam autem eſt juramentum illud, quo eum adjurant? Sis juſtus potius, quam ut ſis impius. Et ſi vel etiam totus mundus tibi dicant: juſtus es. Tu tamen tibi in oculis tuis

tuis ſis, ut impius: & ſcias, Deum purum eſſe, & miniſtros ejus puros eſſe, animamque, quam tibi indidit, puram eſſe. Quam ſi ſerves in puritate, bene eſt, ſin minus: ecce eam tollo a te.

verſ. 19.) Ducem cæcorum.

Judæi ſibi videntur eſſe gallis perſpicaces; gentiles autem eſſe veſpertiliones. Vid. *ſupra.*

verſ. 22. &c. Docens alium te ipſum non doces, &c.

Joma f. 72. 2. Dixit R. Samuel filius Nachmani, dixiſſe R. Jonathanem: Quid eſt, quod ſcribitur Prov. XVII, 16. *Quorſum pretium in manu ſtulti, ad emendum ſapientiam, cum cor non ſit?* Scilicet væ oſoribus Studioſorum Sapientiæ (h. e. Studioſis Sapientiæ, odio dignis,) qui ſtudent in Lege, cum tamen non habeant timorem Dei. Prædicabat R. *Jannai:* Væ, cui non eſt atrium, & portam atrio facit. (*Gloſſa:* Quia Lex nihil aliud eſt, niſi porta, intrandi per eam in timorem Dei. Idcirco opus habet, ut prius ſit alicui timor Dei.) Dixit Raba ad Rabbinos: Quæſo a vobis, ne hæredes fiatis duarum Gehennarum. (*Gloſſa:* dum ſummo cum labore & moleſtia ſtudetis in Lege, in hoc Seculo, eamque ſi non impleatis ipſo opere, hæredes fiatis Gehennæ in morte veſtra: cum tamen in vita veſtra non uſi fueritis cum voluptate Seculo veſtro.)

ROMANORVM CAP. III.

verſ. 1.) Quæ utilitas circumciſionis?

Nedarim f 31. 2. Miſchna: Si quis voveat, ſe nolle commodum percipere ex præputiatis; permittitur commodum percipere ex Iſraëlitis, ſi qui tales eſſent inter Iſraëlitas; prohibetur autem commodum percipere ex circumciſis, ſi qui eſſent inter nationes mundi. Si voveat, ſe nolle commodum percipere ex circumciſis; prohibetur commodum percipere ex præputiatis; ſi qui eſſent inter Iſraëlitas; permittitur autem illud percipere ex circumciſis, ſi qui eſſent inter Gentiles mundi: quia nullum præputium vocatur, niſi propter gentes: quia dicitur Jer. IX, 25. *Quia omnes gentes præputiatæ ſunt, & tota domus Iſraël præputiati ſunt corde.* Et dicitur 1. Sam. XVII, 36. *Et erit Peliſtæus iſte præputiatus.* Et dicitur 2. Sam. I, 20. *Ne exultent filiæ Palæſtinorum, ne gaudeant filiæ præputiatorum.* R. *Eleaſar* filius Aſariæ dicit: Res contemta eſt, præputium: quia per illud ignominioſe traducuntur, & infamia notantur gentes. Nam dicitur Jer. IX, 25. *Quia omnes gentes præputiatæ.* Res magni æſtimata eſt circumciſio; quia

 iſta

icta ſunt ſuper ea 13. fœdera. (Gen. XVII. Vox ברית *fœdus:* tredecies legitur.) &c. *Vid. ſup.* ad Joh. VI, 22.

Negant Judæi, Legem eſſe proponendam præputiato ſeu Gentili. *Chagiga f. 13. 1.* Dixit Rabus: Quare non tradunt verba Legis Gentili, ſeu Chriſtiano? (in Baſileenſi in gratiam Chriſtianorum mutatum eſt, in Cutthæo. Quia dicitur Pſal. CXLVII, 20. *Non fecit taliter omni gentili, & judicia ejus neſciunt.*

Judæi ſeipſos ſupra omnes populos extollunt. *Baba Kama f. 90. 1. Miſchna.* Impingens Socco colaphum, ei Siclum pendit; R. Judas nomine R. Joſes Galilæi, minam ſtatuit. Si ei alapam impegit, 200. drachmas ipſi pendit; ſi id fecit inverſa manu, 400. drachmas ſolvit. Si ejus aures vulſit, evulſit ejus capillos, exſcreans eum conſpuit, pallium ei detraxit, denudavit mulieris caput palam, 400. drachmas rependit. Omnia pro ipſius dignitate. R. *Akiba* ſtatuit, Iſraëlitarum pauperrimos conſiderari ac ſi eſſent nobiles, qui bonis ſuis excidiſſent: quia ſunt Abrahami, Iſaaci & Jacobi poſteri.

Sanhedrin f. 58. 2. Dixit R. *Chanina:* Si Gentilis (Chriſtianus) percutiat Iſraëlitam, reus eſt mortis; quia dicitur Exod. II, 12. *Et reſpexit huc illuc, & vidit neminem eſſe,* &c. Item dixit R. Chanina: Si quis cædat maxillam Iſraëlitæ, perinde eſt, ac ſi cæderet maxillam Divinitatis: quia dicitur Prov. XX, 25. *Laqueis hominis abſorbebit Sanctum.* &c.

Kerithuth f. 78. 2. Si quis Sacro oleo unctionis inungat Gentilem, non tenetur iſto interdicto Exod. XXX, 32. Quia ibi dicitur; *In corpus hominis non tundetur.* Gentiles autem non ſunt homines: quia dicitur Ezech. XXXIV, 31. *Vos grex meus, & grex paſcuorum meorum, homo vos eſtis.* Scilicet, *vos Iſraëlitæ vocamini homo. Gentiles autem non vocantur homo.*

ROMANORVM CAP. VI.

verſ. 7.) Qui mortuus eſt, juſtificatus eſt a peccato.

Schabbath f. 151. 2. Traditio. Rabban Simeon filius Gamalielis dicit: Si infans filius diei ſui (diem unum natus,) ſuperſtes vivat, profanatur ejus cauſa Sabbathum. Si autem moriatur, vel David etiam, ex Iſraëlitis; tamen ejus cauſa non profanatur Sabbathum. Si infans filius diei ſui ſuperſtes vivatur, profanatur ejus cauſa Sabbathum: dixit Lex; profana ejus cauſa Sabbathum unum, ut ſervet Sabbatha quam multa. Si autem moriatur, vel David etiam, ex Iſraëlis; tamen ejus cauſa non profanatur Sabbathum: poſt-

poſtquam mortuus eſt homo, ceſſat a præceptis (ſervandis.) Atque hoc ipſum eſt, quod dixit R. Johannes Pſal. LXXXVIII, 6. *In mortuis liber.* Poſtquam mortuus eſt homo, liber factus eſt a præceptis. Vid. plura in *Nidda fol. 61. 2.*

Schabbath f. 30. 1. Quæſiverunt quæſtionem hanc coram R. Tanchum, qui ex hoc dicto Nevi: Quid de eo caſu ſtatuendum, extinguenda ne eſt lucerna ignis coram ægrotante, in Schabbath? Exorſus eſt dicere: tu Salomo, quorſum evaſit Sapientia tua? Ubi intelligentia tua? Non ſufficit tibi, quod verba tua repugnent verbis Davidis patris tui, ſed & verba tua repugnant ipſa inter ſe. Pater tuus dixit Pſal. CXV, 16. *Mortui non laudabunt Dominum.* Tu autem dixiſti Eccl. IV, 2. *Et laudabam ego mortuos, qui jam mortui erant.* Et poſtea dixiſti cap. IX, 4. *Quia quod canem vivum attinet, ipſe melior eſt leone mortuo.* Reſpondeo, non eſſe contradictionem: Nempe hoc, quod dixit David, *mortui non laudabunt Dominum;* ſic dicere voluit: ſemper ſtudeat homo in Lege, & in Præceptis antequam moriatur. Quia poſtquam mortuus eſt, ceſſat a Lege, & a præceptis, neque amplius Deum Opt. Max. laudat per illud. Atque hoc ipſum eſt, quod dixit R. Johannes: Quid eſt, quod ſcribitur Pſal. LXXXVIII, 6. *In mortuis eſt liber?* Poſtquam mortuus eſt homo, liber eſt factus a Lege & a Præceptis. At illud, quod dixit Salomo Eccl. IV, 2. *Et laudabam ego mortuos,* &c. intelligendum eſt, ut id, quod legitur Exod. XXXII, 13. Nam cum peccaſſent Iſraëlitæ, *ſtabat Moſes coram Deo Opt. Max.* & dicebat aliquot Orationes, & Supplicationes coram ipſo, & non exauditus erat. Simul ac autem dicebat; *Memento Abrahami, Iſaaci & Iſraëlis ſervorum tuorum;* ilico exauditus erat. Quare pulchre dixit Salomo: *Et laudabam ego mortuos*, qui *jam mortui erant.* *Alia expoſitio:* Conſuetudo mundi eſt: Si rex mortalis decernat decretum, dubium eſt, num ſervent illud, nec ne. Et ſi ſervent illud, id fit tantum, eo vivente adhuc: poſt mortem autem ejus, non amplius ſervant illud. Et licet cum illis ita ſit comparatum, tamen res aliter ſe habet cum Moſe Magiſtro noſtro. Quot enim ille decreta decrevit, quotque ordinationes ordinavit, quæ tamen ſervantur in Seculum, & Secula Seculorum. Et non recte dixerit Salomo, *Et laudabam ego mortuos?* &c.

ROMANORVM CAP. VIII.

verſ. 28.) *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum*

Incredibilem ſive hiſtoriam, ſive fabulam commemorant Talmudici, de viro quodam *Nachum*, qui quia omnes ſuos caſus in bonum eventuros

 credi-

credidit, & ad omnia dicere ſolitus erat גַּם זוֹ *Etiam hoc* cedet in bonum *Gam Zu* cognominabatur. Verba ita ſonant: *Schekalim f. 8.* Nachum, viro Gam Zu, deducenti donum in domum ſoceri ſui, occurrebat ulceroſus aliquis, qui dicebat ei: opera miſericordiæ mihi exhibito, bene merere de me. Cui ille reſpondebat: exſpecta, dum redeam. Cum redibat, inveniebat eum, quod interim mortuus eſſet. Quare ſurgebat, ut eum querula voce lamentaretur, in hæc verba erumpens: oculi, qui non viderunt te, excæcentur: manus, quæ non extenſæ ſunt, ut darent tibi ſtipem, mutilentur: pedes, qui non accurrerunt, ad erogandum tibi, frangantur. Quæ omnia deinde ei, ut optaverat, obtigerunt. Aſcendebat R. *Akiba*, ut eum ita miſere affectum inviſeret, dicens ei: Væ mihi, quod videam te taliter affectum! Cui ille reſpondebat: Væ autem mihi, quod te non videam, ſimiliter affectum? Regerente autem R. Akiba: Et qui fit, quod tu mihi maledicas? Reſpondebat Nachum: quare tu recalcitras adverſus caſtigationes.

Taanith f. 21. 1. Dixerunt de Nachum viro Gam Zu, quod eſſet cœcus ex ambobus oculis ſuis, & mancus ex ambabus manibus ſuis, & mutilus ex ambobus pedibus ſuis, totoque corpore ſuo plenus ulcere; quodque jaceret in domo ruinoſa, pedesque ſpondæ ejus inſiſterent pelvibus aquæ, ne formicæ ad eum adſcendere poſſent. Aliquando, cum, metu ruinæ domus imminentis, diſcipuli ejus eam cum lecto inde efferre vellent, & poſtea demum vaſa exportare, dicebat eis: filii mei, efferte prius vaſa, & poſtea demum efferte lectum meum: quia certam ſpem facio vobis, quod, quamdiu ego ſum in domo, domus non ſit ruinam paſſura. Quare exportatis inde prius vaſis, poſtea demum efferebant lectum ejus. Quo facto corruebat domus. Quærentibus deinde ex eo diſcipulis ejus: Magiſter, & quid? Poſtquam juſtus perfectus es, quare evenit tibi ita? Quibus ille reſpondebat: Filii mei, ego ipſe mihi in cauſa fui. Nam aliquando iter faciebam in domum ſoceri mei, & erat mecum opus 3. aſinorum, quorum unus ferebat cibum, alter potum, tertius autem ſpecies מְגָדִים h. e. rerum pretioſarum: veniebat pauper aliquis & reſiſtebat mihi in via, & dicebat mihi: ale me. Cui dicebam: exſpecta, donec auferam quid abſtractum de aſini colligata ſarcina. Non ſuppetebat mihi tantum temporis, auferendi quid de illa ſarcina ex aſini dorſo, antequam exiret anima ejus. Quare ibam & cadebam in faciem ejus, & dicebam: Oculi mei, qui non pepercerunt tuis, excæcentur: manus meæ, quæ non pepercerunt manibus tuis, mancæ evadant: pedes mei, qui non pepercerunt pedibus tuis, mutilentur. Neque requiem habebat animus meus, usque dum dicerem: & totum corpus meum plenum fiat ulceribus. Dicentibus deinde illis ad eum: *Væ nobis, qui videmus te taliter affectum?* Reſpondebat eis Nachum: *Væ mihi, niſi me videretis taliter*

taliter affectum. Quare autem vocabant eum, Nachum virum *Gam Zu?* Quia, quæcunque tandem res ei accidebat, dicere ſolitus erat גם זו *Gam Zu,* etiam iſtud, in bonum (cedet.) Quodam tempore, cum vellent mittere munus ad domum Cæſaris, dicebant: Quis eo ibit? Et viſum erat, ut eo iret Nachum vir Gam Zu, qui edoctus erat edere miracula. Mittebant ergo manu ejus arculam plenam gemmarum & margaritarum. Profecto eo & pernoctante in quodam diverſorio, nocte illa ſurgebant incolarum ejus loci aliqui, ablatisque ex illa arcula gemmis & margaritis, implebant eam pulvere, Poſtero die, re illa viſa, dicebat Nachum Gam Zu, גם זו, h. e. *etiam iſtud in bonum* (mihi cedet.) Quum veniebat ad Cæſarem, volebat rex eum, cum omnibus Judæis interficere, dicens: profecto Judæi mihi illudunt. Veniebat Elias, ſimilis ei apparens uni ex ipſis, dicens ei: Forte hic eſt pulvis, de pulvere Abrahami patris veſtri. Nam cum ille in bello contra 4. reges geſto Gen. XIV. pulverem projiciebat, ex eo facti erant gladii; cum ſtipulas, ex eis facta erant jacula: quia ſcribitur Eſa. XLI, 2. *Dabit ut pulverem, gladium ſuum, ut ſtipulam impulſam, arcum ſuum.* Erat tum aliqua civitas, quam expugnare non poterant. Re a Cæſarianis explorata, compertaque, ut Gam Zu dixerat, fore, ut ex pulvere iſto projecto gladii fiant; expugnataque ita iſta urbe, ibant in gazophylacium, & implebant arculam ejus gemmis & margaritis, dimiſſo eo, magno honore affecto: Quum veniebat pernoctatum in eo ipſo diverſorio, quærebant ex eo; quid attuliſti tecum, quod exhibuerint tibi tantum honorem? Quibus ille reſpondebat: Id obtuli, quod attuli ex hoc loco. Quo audito, illi, deſtructis ſuis habitaculis, pulverem illorum inde corroſum advehebant in domum Cæſaris, dicentes ad eum: En hic eſt pulvis, quem attulerat ille Gam Zu, de noſtro huc. Re autem explorata, quum eventus promiſſioni eorum non reſponderet, interfecerunt incolas iſtos. Iisdem fere verbis idem refertur in *Sanhedrin f. 108. 2. & 109. 1.*

Similis fere hiſtoria refertur de *R. Akiba* in *Berachoth fol. 60. 2.* ſub finem.

ROMANORVM CAP. IX.

verſ. 11.) *Nondum natis, neque agentibus quid bonum aut malum, ſecundum electionem propoſitum Dei manet.*

Sanhedrin f. 22. 1. Dixit Rabbah bar bar Channæ, dixiſſe R. *Johannem:* Tam *difficile eſt coram Deo copulare eos;* (*Gloſſa:* in *Sota f. 2. 1.* ubi eadem leguntur, exponit: maritum & uxorem per omnia, ſimiles inter ſe, quoad opera-

opera. *Coccejus* autem in *Sanhedrin p.190.* exponit: fletum ob defunctam uxorem, & cantus ob novas nuptias;) *quam mare rubrum deſcendere:* (*Gloſſa:* ubi tamen immutati erant ordines primæ creationis:) quia dicitur, Pſal. LXVIII, 7. *Qui habitare facit unicos in domo, educit* אֲסִירִים *vinctos* בַּכּוֹשָׁרוֹת *catenis.* Ne legas מוֹצִיא אֲסִירִים *Mozi aſirim*, (quod ſignificaret, *educit vinctos:*) ſed כְּמוֹצִיא *Kemozi*, (quod ſignificat, *ut educens vinctos.*) Ne legas בַּכּוֹשָׁרוֹת *Baccoſcharoth*, quod ſignificaret, *catenis:*) ſed בְּכִי וְשִׁירוֹת *Bechi veſchiroth*, quod ſignificat; *fletum & cantica.* (*Gloſſa: qui habitare facit vinctos*, hoc eſt: hominem unum, & mulierem unam, & ipſe copulat eos una, & habitabilem facit per eos domum. *Educit vinctos*, &c. h. e. educit Iſraëlitas ex Ægypto in menſe כשר recto, ſeu idoneo, quo neque æſtus, neque frigus erat. Æquiparat copulam conjugalem unicorum ad exitum ex Ægypto: Itane? (*Gloſſa:* Num copulatio conjugum eſt ſecundum impietatem & juſtitiæ meritum? Atqui prior tamen ea eſt, & decreto antecedit formationem eorum: quo tempore nondum ſcitur impietas vel meritum juſtitiæ alicujus. Nam jam ante formationem hominis in curia Cœleſti proclamatur, præconio edito, matrimonium alicujus futurum. Si autem dicas; omnia patere coram Deo: reſpondeo, omnia coram eo patere, excepto timore Dei, quis pius ſcilicet, vel impius futurus ſit: quod ab eo non præſcitur: Atqui dixit R. Judas, dixiſſe Rabum: Quadraginta diebus ante formationem pueri in utero, filia vocis exit, & dicit: filia hujus N. N. nubet maſculo illi N. N. Reſpondeo: Hæc ſibi invicem non contradicere. Poſterius enim intelligendum eſt de matrimonio primo; quod facto divino ita alicui obveniat. Prius autem, de Secundo; quod ſecundum opera alicujus ei obveniat.

Nidda f. 16. 2. Reſch Lakiſch, quid in iſto textu Hiob. III, 2. *Pereat dies, quo naſcebar, & nox, quæ dixit: conceptus eſt vir;* obſervavit? Refertur ei ad id, quod argute expoſuit R. Chanina filius Paphæ: Ille ipſe Angelus, qui præfectus eſt conceptioni, vocatur לַיְלָה *Laila*, h. e. *Nox*, & accipit guttam (ſeminis, formationi hominis deſtinatam,) & collocat eam coram Deo Opt. Max & dicit coram eo: Domine mundi; ex gutta iſta quid fiet? Fortisne homo, an invalidus? Sapiensne an inſipiens? Divesne, an pauper? Iſta autem verba; Impiusne an juſtus? non dixit: Idque ſecundum R. Chaninam: nam dixit R. *Chanina:* (In *Berachoth f. 33. 2.*) Omnia ſunt per manum Dei: (*Gloſſa:* omne, quod accidit homini, per manum Dei eſt, & ex decreto Dei regio dependet: ex. gr. ut quis ſit procerus, brevis, pauper, dives, ſapiens, ſtultus, albus, niger: omnia per manum Dei ſunt. Sed juſtum & impium eſſe, non accidit per manus Dei: Scilicet hoc tradidit in manum, ſeu poteſtatem hominis, & propoſuit ei duas vias, & ipſe eligere ſibi

ſibi debet timorem Dei:) excepto timore Dei: quia Deut. X, 12. *Et nunc Iſraël, quid Dominus Deus tuus petit a te, niſi timorem?* Ergone timor Dei res adeo parva ſit? Atqui dixit R. Chanina, nomine R. Simeonis filii Jochai: Nil habet Deus Opt. Max. reconditum in gazis ſuis niſi theſaurum timoris ſui: quia dicitur Eſa. XXXIII, 6. *Timor Domini eſt theſaurus ejus.* Ita eſt: Scilicet apud Moſen res parva erat. Dixit R. Chanina: res hæc ſimilis eſt homini, a quo petitur vas magnum. Quod, ſi habeat, videtur ei, ac ſi eſſet vas parvum Petentibus autem vas parvum, ſi tale non habeat, videtur ei, tanquam vas magnum.

ROMANORVM CAP. XI.

verſ. 33. Quam inperſcrutabiles viæ ejus?

Berachoth f. 7. 1. Moſes petiit a Deo, ut ſibi notas redderet vias ſuas. Quo impetrato; quia dicitur Eſa. XXXIII, 13. *Notas fac mihi nunc vias tuas;* dixit coram eo: Domine mundi, quare alicui juſto, bene; alteri autem male eſt: alicui impio bene; alteri autem, male eſt? Cui reſpondebat: Moſe, juſtus ille, cui bene eſt, eſt juſtus juſto patre natus. Juſtus ille, cui male eſt, eſt juſtus impio patre natus. Impius ille, cui bene eſt, eſt impius juſto patre natus. Impius ille, cui male eſt, eſt impius impio patre natus. Itane? Atqui ſcribitur Exod. XX, 5. c. XXXIV, 7. *Viſitans iniquitatem patrum ſuper filios.* Scribitur autem Deut. XXIV, 16. *Et filii non interficientur propter patres.* Et inter ſe invicem opponimus textus & docemus, non eſſe contradictionem. Alterum enim intelligendum eſt, quum apprehendunt opus patrum ſuorum manibus ſuis. Alterum, quum non apprehendunt opus patrum ſuorum manibus ſuis. Imo vero hæc eſt verborum Dei ſententia: juſtus ille, cui bene eſt, perfecte juſtus eſt. Juſtus ille, cui male eſt, imperfecte juſtus eſt. Impius ille, cui bene eſt, imperfecte impius eſt. Impius ille, cui male eſt; perfecte impius eſt.

ROMANORVM CAP. XII.

verſ. 18.) Pacem colentes cum omnibus hominibus.

Berachoth f. 17. 1. Margarita in ore Abai: In perpetuum (ſemper) homo ſit aſtutus in timore, (*Gloſſa:* ut aſtutum ſe gerat in omnibus ſpeciebus aſtutiæ, ad timendum creatorem ſuum.) Prov. XV, 1. *Reſponſum tenerum avertet iram:* & multam pacem colat, (vel frequens ſit in ſalutandis illis) cum fratre ſuo, & cum propinquis ſuis, & cum omni homine, & vel etiam cum alienigena in foro: ut ſit dilectus ſuperne, & deſideratus inferne, & acceptus creaturis. Perhibent de Rabban *Johanne* filio Zachai, quod nunquam eum antevertit ullus homo ſalutatione, & ne quidem alienigena in foro.

ROMANORVM CAP. XV.

verſ. 16.) Miniſtrum in gentibus ſacrificantem. &c.

Aboth c. 4. Si ſapiens ſedeat, & argute exponat Legem in Eccleſia, imputat hoc ei Scriptura perinde, ac ſi obtuliſſet adipem, & ſanguinem ſuper altari.

I. CORINTH. CAP. I.

verſ. 26) Non multi ſapientes ſecundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles.

Nedarim f. 81.1. Admonemini circa ſocietatem: (*Gloſſa:* ne diſcatis Legem, niſi in ſocietate: quia homo non diſputat, niſi mediante doctrina ſocii ſui.) Admonemini circa filios pauperum: (*Gloſſa:* ne deſpecti ſint in oculis veſtris, ad docendum eos Legem:) quia ex illis exibit Lex. Nam dicitur Num. XXIV, 7. *Fundet aquam* מִדָּלְיָו (quod Talmud exponit) *e pauperibus ſuis*, ſcilicet, quia ex illis exibat Lex. Quare autem non inveniuntur Studioſi Sapientiæ, ut e medio eorum exeant Studioſi Sapientiæ? Reſpondit R. *Joſeph:* ne dicant homines; Legem eſſe hæretidatem illis propriam; nos autem non obligamur ad diſcendum Legem. R. *Scheſchath* filius R. Aidi dicit: Id ideo fieri, ne ſi efferant ſupra cœtum Eccleſiæ. Mar *Zuba* dicit: Id ideo fieri, quia tales ſoleant nimiam potentiam ſibi arrogare ſupra cœtum Eccleſiæ. R. *Aſche* dicit: id ideo fieri; quia tales ſoleant alios vocare aſinos. *Rabina* dixit, id ideo fieri; quia non precentur in docenda Lege initio: Nam dixit R. Judas dixiſſe Rabum: Quid eſt, quod ſcribitur Jer. IX, 11. *Quis vir ſapiens, & intelliget iſtud*, &c. נִצְּתָה *incenſa eſt, ut deſertum, absque transeunte?* (*Gloſſa:* נִצְּתָה ſignificat, conteſſum Studioſorum ſapientiæ eſſe, ut deſertum absque incola?) Res illa quæſita eſt a Sapientibus & Prophetis, (*Gloſſa:* a Sapientibus, quia dicitur, *Quis vir ſapiens*, &c. *A Prophetis:* quia dicitur: *& ad quem loquutum eſt os Domini.* Ibid.) & non expoſuerunt eam: donec expoſuit eam Deus Opt. Max. ipſe per ſe: quia ſcribitur v. 12. *Ideo quia relinquunt Legem meam.* &c. Scilicet hoc ipſum eſt; *non obediverunt voci meæ: Ibid.* Hoc ipſum eſt; *non iverunt in ea. Ibid.* Dixit R. Judas; dixiſſe Rabum: Hoc ideo fieri, quia non precentur, quum tales docent alios doctrinam Sapientiæ, & ſunt Studioſi Sapientiæ nati a Studioſis Sapientiæ, tum, quia promti, & expediti ſunt in tractando Legem, non ſunt promti ad orandum divinam gratiam, cum exordiuntur verba facere.

Non multi potentes. &c.

Contrarium dicitur in *Nedarim f. 38.1:* Dixit R. *Johannes:* Deus non habitare ſinit ſuam divinitatem, niſi ſuper viro forti, divite, ſapiente, & manſueto:

to: quæ omnia clara ſunt ex Moſe, (1) *fortis* erat. Exod. XL, 19. (2) *dives* Exod. XXXIV, 1. (3) *Sapiens*, Pſ. VIII, 6. (4) *Manſuetus*, Num. XII, 3.

1 CORINTH. CAP. III.

verſ. 9.) Ut ſapiens architectus fundamentum poſui.

Schabbath f. 114. 1. Quid בנאין architecti? Dixit R. Johannes: per hos intelligi Studioſos ſ. diſcipulos Sapientiæ, qui ſtudent in ædificio mundi, omnibus diebus ſuis.

1 CORINTH. CAP. IV.

verſ. 5.) Et occulta cordium manifeſtabit.

Sota f. 3. 1. R. *Meir* dicebat: Homo transgreditur transgreſſionem clam; ſed Deus prædicat eam palam. Quia dicitur Num. V, 14. Et עָבַר *transiverit ſuper eo*, &c. *Per* עבירה *actum transeundi*, nihil aliud intelligitur, niſi prædicatio: quia dicitur Exod. XXXVI, 6. וַיַּעֲבִירוּ & *transire fecerunt*, &c. Tom. II. p. 1311.

verſ. 12.) Convitiis laceſſiti, benedicimus.

Schabbath f. 88. 2. Joma f. 23. 1. Gittin fol. 36. 2. Tradiderunt *Rabbini:* Si qui injuria affecti, viciſſim non inferant; Si qui audientes convitium ſibi dici, viciſſim non reddant; Si qui faciant præcepta Dei ex amore, & lætentur in caſtigationibus, de illis Scriptura dicit Jud. V, 31. *Et diligentes eum ſunt ſicut cum oritur Sol in virtute ſua.*

Bava Kama f. 93. 1. Dixit R. *Abbu:* ſemper malit homo eſſe ex iis, qui perſequutionem patiuntur; quam qui inferunt: quia non facile reperias inter aves aliquam, quæ plus perſequutionis patiatur, quam turtures & columbæ; & tamen Scriptura eas adeo dignata eſt, ut legitimas, ſeu idoneas eas cenſuerit ad altare.

Sanhedrin f. 49. 1. Cum David mala imprecabatur Joabo, *2 Sam. III, v. 29.* ea ipſa recidebant in ejus poſteritatem. Nam erant inter ejus poſteros. (1) *fluxu laborans*, Rehabeam. 1 Reg. XII, 18. collato loco Lev. XV, 9. (2) *Leproſus*, ex gr. Uſia, 2. Chron. XXVI, 16. (3) *Podagricus* 1 Reg. XV, 23. (4) *Cadens gladio.* 2 Chron. XXXV, 23. Et (5) *egens pane;* ex Jechonia: quia ſcribitur 2 Reg. XXV, 30. *Et victus ejus, victus jugi datus eſt ei.* Dixit R. Juda, dixiſſe Rabum: hoc ipſum eſt, quod vulgari adagio dici ſolet: *Satius eſt diris devoveri, quam devovere.*

1 CORINTH. CAP. V.

verſ. 7.) Expurgate Vetus fermentum.

Berachoth f. 17. 1. R. Alexander finita ſua oratione, dicebat ita: Sit voluntas, ab eo, quod coram te eſt, prodiens, ut ſtatuas nos in cornu, ſeu angulo lucis, & non ſtatuas nos in angulo tenebrarum, & ne dolore langueat cor noſtrum, & ne caligent oculi noſtri. Sunt qui dicunt, hac formula orandi uſum eſſe R. Hammenunam: R. Alexandrum autem finita oratione ſua, ita dixiſſe: Domine Seculorum, manifeſtum & notum eſt coram te, quod voluntas noſtra ſit faciendi voluntatem tuam. Quis autem impedit, quo minus faciamus voluntatem tuam? Fermentum, quod eſt in maſſa, (*Gloſſa:* figmentum eſt malum, quod in corde noſtro, quod fermentat nos,) & ſervitus, quia cogimur ſervire regnis. Sit voluntas tua ab eo, quod coram te, ut humilies ea ante nos, & poſt nos, & revertamur facere ſtatuta voluntatis tuæ, corde integro.

De accuratiſſima fermenti veteris inquiſitione & expurgatione olim ante Paſcha Judaicum fieri ſolita, ex profeſſo agitur in *Peſachim f. 2. 1. & ſq. Miſchna:* Luce decimi quarti diei (menſis Niſan,) diligentiſſime perſcrutantur fermentum ad lucem lucernæ. In nullo loco, quorſum nullum introducere ſolent fermentum, opus eſt inquiſitionem illam inſtituere. Quoties autem? Dixerunt: duplici Serie, in cella & loco, quorſum introducunt fermentum. Domus *Schammai* ajunt: duplici Serie, per ſuperficiem totius cellæ. Domus *Hillelis* autem dicunt; duplici Serie exteriori, quæ ſunt ſuperiores. Poſtea in *Gemara* prolixe hac de re diſſeritur, & inter alia *f. 7. 2.* ad verba Miſchnæ, diligentiſſime perſcrutantur fermentum ad lumen lucernæ: notatur in *Gemara:* Unde hæc probantur? Reſpondit R. Chasda: Rem hanc conficimus, colligentes inventionem unam ex collatione cum inventione altera, Exod. XII, 19. cum Gen. XLIV, 12. Et inventionem ex inquiſitione; ex hoc ipſo textu. Inquiſitionem autem ex lucernis, Zephan. I, 12. Et lucernas, Prov. XX. 12. &c.

1 CORINTH. CAP. VI.

verſ. 1.) Judicari apud iniquos, non apud ſanctos.

Jebammoth f. 102. 1. Dixit Raba: Proſelytum judicare alterum proſelytum, (*Gloſſa:* etiam quod cauſas capitales, non tantum pecuniarias,) eſt ſententia Legis: quia dicitur Deut. XVII, 15. *Ponendo pones ſuper te regem, quem elegit Dominus Deus tuus, e medio fratrum tuorum pones ſuper te regem.* Scilicet, ſi *ſuper te* eſt ponendus, tum talem requirimus, qui ſit, *e medio fratrum tuorum.* Sed ſi proſelytus debeat judicare alterum proſelytum; hoc ei eſt conceſſum: & ſi mater ejus ſit ex Iſraële, tum vel etiam Iſraëlitam judicat.

Git-

Gittin f. 81. 2. Traditio: R. *Tarphon* dicebat: Quocunque loco tu invenis collegia alienigenarum, etiam ſi judicia eorum ſint ut judicia Iſraëlitarum, tamen tibi non licet, ut te cum illis conjungas. Quia dicitur Exod. XXI. v. 1. *Ad faciem eorum* ſcilicet, *eorum*, non autem alienigenarum.

1 CORINTH. CAP. VII.

verſ. 2.) Propter fornicationes unusquisque ſuam uxorem habeat, & quælibet uxor proprium Virum.

Kidduſchin f. 29. 2. Pater tenetur filio ſuo dare uxorem. Paulo poſt dicitur aliquis dixiſſe: Si quis natus 20. annos, non duxerit uxorem, tum omnes dies ſuos transigit in transgreſſione (h. e. Scortatione.) In transgresſione putasne eum dicere voluiſſe ſimpliciter? Non hæc eſt mens illorum verborum: Sed dicam; quod omnes dies ſuos transigat cogitatione impudica transgreſſionis. Dixit Raba: & ſic traditum eſt a domo R. *Iſmaëlis;* usque ad vigeſimum annum ſedet Deus Opt. Max. & exſpectat hominem, quando ducturus ſit uxorem: poſtquam advenit annus vigeſimus, necdum ille duxerit; dicit: infletur quodvis oſſium ejus. Dixit R. *Chaida:* In hoc præſtantior ſum ſocio meo, quod duxerim uxorem in anno decimo ſexto. Et ſi duxiſſem eam in anno decimo quarto, dixiſſem ad Satanam: jaculum in oculis tuis. (*Gloſſa:* q. d. ſe cum eo certaturum, jaculis eum petendo. Per Satanam autem intelligitur figmentum malum. Vult dicere, ſe non timere, ne ſibi autor ſit peccandi.) Dixit *Raba*, ad R. Nathanem filium Immi: Dum manus tua eſt ſuper collo filii tui, da ei uxorem. (*Gloſſa:* dum adhuc manus tua valida eſt ſuper filium tuum, antequam fiat adultior, & non recipiat redargutionem tuam: da ei uxorem;) ab anno decimo ſexto ætatis ejus, usque ad annum vigeſimum ſecundum. Et dixit ei: ab anno 18. usque ad annum 24. ſecundum Tannæos. Et paulo poſt *f. 30. 2.* Quod pater teneatur filio ſuo dare uxorem probatur inde, quia ſcribitur *Jer. XXIX, 6. Accipite uxores & gignite filios & filias, & accipite filiis veſtris uxores, & filias veſtras elocate viris.* In pace, ſeu extra controverſiam, eſt, quod pater filiis ſuis poſſit accipere uxores: quin in poteſtate ipſius ſunt: ſed filiæ ejus num ſunt in poteſtate ejus? (*Gloſſa:* Num poteſt ei aſſuefacere viros, quia eam ducant: cum dixerit textus: *& filias veſtras elocate viris?*) Quare non eſt hæc horum verborum ſententia: ſed ſic ſcilicet dicere voluit eis: Det ei aliquid, & veſtibus atque tegumentis eam inſtruat, eum in finem, ut citius promtiusque accurrant annuantque viri, qui ducant eam uxorem.

Jevammoth f. 61. 2. In *Miſchna:* Non ceſſet homo ab actu creſcendi & multiplicandi, præcepto *Gen. I, 28.* niſi habeat liberos. Domus *Schammai* dicunt. Saltem duos habeat, eosque maſculos (ſi velit ceſſare.) Domus autum *Hillelis* volunt, ut habeat maſculum & fœminam: quia dicitur Gen. V, 2. *Maſculum & fœminam creavit eos.* Poſtea in *Gemara* notatur: Si quis habeat liberos, ceſſat (ceſſare poteſt) ab actu creſcendi & multiplicandi; ab uxore tamen non ceſſat. R. Nachmani auxiliatur, quod dixit Samuel: Etiamſi homo habeat aliquot liberos, non tamen maneat absque uxore: quia dicitur Gen. II, v. 18. *Non eſt bonum, hominem eſſe ſolum.* Et ſunt, qui dicunt: ecce ſi ſint ei liberi, ceſſat ab actu creſcendi & multiplicandi; & ceſſat etiam ab uxore. Dicere debuiſſet: ſit objectio R. Nachmanis: dixit Samuel; Non, ſi non ſint ei liberi (vel filii) ducit uxorem, præditam liberis: Si ſint ei liberi; ducit uxorem, quæ non eſt prædita (vel apta pariendis) liberis. Infertur inde *fol. 62. 2;* quod quis vendere debeat librum Legis, liberorum cauſa. &c. Poſtea: *Traditio* eſt: R. *Joſua* dicit: Si duxerit homo uxorem in juventute ſua, ducat uxorem in ſenectute ſua: quia dicitur: Eccl. XI, 6. *Mane ſere ſemen tuum, & veſperi ne ſinas eſſe remiſſas manus tuas: quia neſcis, utrum eorum rectum fuerit; hoc ne, an illud, num ambo illa ſimul bona ſint.* &c. Paulo poſt: Dixit R. *Tanchum*, dixiſſe R. *Chanilai: Omnis Judæus, qui non habet uxorem,* (1) *habitat absquæ lætitia,* (2) *absque benedictione, &* (3) *absque* bono. Primum: quia ſcribitur. Deut. XIV, 26. *& lætaberis tu, & domus tua.* Secundum: quia ſcribitur Ezech. XLIV, 30. *Ad relinquendum benedictionem apud domum tuam.* Tertium: quia Gen. II, 17. *Non eſt bonum, hominem eſſe ſolum.* In Occidente (h. e. terra Iſraël) dixerunt: talem eſſe (1) *ſine lege,* (2) *ſine muro.* Prius: quia dicitur Hiob. VI, 13. *An ſi non auxilium meum in me, & eſſentia expulſa eſt a me.* (*Gloſſa:* auxilium, h. e. uxor: ex Gen. II, 18. *Eſſentia,* h. e. Lex.) Poſterius: quia dicitur Jer. XXXI, 22. *Fœmina circumdabit virum.* R. *Ula* dixit: Talem eſſe ſine pace: quia ſcribitur Hiob. V, 24. *Et cognoſces, quod pax, tentorium tuum.* (*Gloſſa:* h. e. uxor tua: ex Deut. V, 30.) *Et viſitabis habitaculum tuum, & non peccabis.* Dixit R. *Eleaſar:* Omnis Judæus, qui non habet uxorem, non eſt homo: quia dicitur Gen. V, 2. *Maſculum & fœminam creavit eos, & vocavit nomen eorum homo.* &c. Paulo poſt: Item dixit R. Eleaſar: Quid eſt illud, quod ſcribitur Gen. II, 18. *Faciam ei adjutorium* כְּנֶגְדּוֹ *e regione ipſius?* (*Gloſſa:* h. e. diviſam, ſeu diſſentientem ab ipſo repugnantem verbis ejus?) Scilicet, ſi meritus ſit; tum ea eſt adjutorium ejus: Si non meritus ſit; tum eſt כְּנֶגְדּוֹ ut quæ eſt ex adverſo ejus, vel contraria ei. Sunt etiam, qui dicunt: R. Eleaſarem contendiſſe: Scribitur כְּנֶגְדּוֹ *Chenegdo* (quod ſignificat:) *ex adverſo ejus:* & legimus כְּנִיגְדּוֹ *Chenigdo,* (quod ſignificat) *ut flagellationem ejus.* Scilicet, ſi meritus ſit, tum ea

eſt

eſt כְּנֶגְדּוֹ, ut talis, quæ eſt coram eo, vel juxta eum. Si non meritus ſit; tum eſt, ut talis, quæ eſt מְנַגַּדְתּוֹ *flagellatrix* ejus. R. Joſe invenit Eliam, cui dixit: ſcribitur Gen. II, 18. *Faciam illi adjutorium.* In quonam fœmina homini eſt adjutorium? Cui reſpondebat Elias: Homo adducit triticum: triticumne comedit? (Non certe, ſed ope fœminæ molitum pinſitur, & coquitur panis.) Homo adducit linum: linumne induit? (Non certe, ſed ope fœminæ conficitur, netur, & inde fit pannus.) Nonne ea obtingit homini, quæ oculos ejus illuminat, & erigit eum in pedes ejus? &c. Paulo poſt: Dixit R. *Papha;* Pro ſiti, eme fundum (h. e. cito eme fundum, quem colas, ne alius occupet illum & prior te emat:) cunctare, duc uxorem. (*Gloſſa:* hoc eſt, exſpecta, donec diligenter in eam inquiſiveris, quæ ſint opera ejus: ne ſit mala & rixoſa.) Deſcende per ſcalam ducturus uxorem: (*Gloſſa:* ne ducas uxorem te præſtantiorem, ne forte non acceptus ſis ei:) Aſcende per ſcalam, electurus amicum bonum.) (*Gloſſa*: elige tibi hominem præſtantem & honoratum, quem ſequaris ei adhærendo.) &c. Paulo poſt. Rabus deceſſurus a R. Chaia, dicebat ei: Utinam te Deus liberet ab aliquo, quod gravius ſit ipſa morte? Egreſſus, re diligenter inquiſita, deprehendebat locum illum Eccl. VII, 27. *Et invenio ego rem acerbiorem morte, mulierem*, &c. Rabum dolore afficiebat uxor ejus: eo dicente ad eam; para mihi lentes, illa parabat ei cicera. Eo dicente; para mihi cicera: parabat ei lentes. Adulto facto filio ejus Chaja, invertebat matri ſuæ juſſa paterna. (*Gloſſa:* dicente patre, ad filium ſuum; dic matri tuæ, ut paret mihi lentes; ipſe dicebat, ad eam; para patri cicera: tum illa parabat lentes.) Quare pater dicebat ad filium ſuum? mater tua te potiorem habet me. Cui ille reſpondebat: Ego ſcilicet juſſum tuum illi invertebam. Quo audito, dicebat ei: Hoc ipſum eſt, quod vulgari adagio dici ſolet: *Quod egreditur de te, rationem docet te.* (*Gloſſa:* Interdum fit, ut filius ſapientem reddat patrem ſuum. Mihi faciendum fuiſſet ita: ſed tibi hoc eſt res falſa.) Tu non debuiſſes facere ita: quia dicitur Jerem. IX, 4. *Docuerunt linguam ſuam loqui falſum, perverſe agere.* R. Chaiam dolore afficiebat uxor ipſius: Quum ipſe inveniebat rem, quæ conveniebat uxori ſuæ, ligatam in ſudario ſuo, afferebat ei. Cui dicente Rabo (vel, Magiſtro:) qui ita facis, cum tamen te dolore afficiat? Reſpondebat ei: Sufficit nobis, quod educent liberos noſtros, & liberent nos a peccato. (*Gloſſa:* a cogitatione Scortationis.) R. Judas jubebat R. Iſaacum filium ſuum legere locum illum Eccleſ. VII, 27. *Invenio rem morte acerbiorem, mulierem*, quæ *eſt inſtar laquei & retis:* Cum autem filius ejus ex eo quærebat, qualisnam illa eſſet? Reſpondebat ei: ſi ſit talis, qualis eſt mater tua. Atqui R. Judas docebat filium ſuum R. Iſaacum: Homo non invenit refrigerium animæ ſuæ niſi in uxore ſua prima: quia dicitur, Prov. V, 18. *Eſto fons tuus benedictus, & oblectare cum conjuge adoloſcentiæ tuæ.*

 Roga-

Rogabat patrem filius, cujusmodi uxorem indigitaret: cui ille reſpondebat; talem, quæ eſt matri tuæ ſimilis: quæ facile quidem exardeſcebat, & verbis ſe opponebat marito; ſed in propoſito non erat pertinax. Quomodo videtur mulier mala? Reſpondit Abai: Adornans marito ſuo menſam, adornans ei os. (*Gloſſa:* ad maledicendum & ad convitiandum, usque ad tempus epuli, ut vexet eum.) Raba dixit: adornans ei menſam & obvertens ei tergum (*Gloſſa:* nolens edere cum eo.)

1 CORINTH. CAP. VII.

verſ.3.) Uxori vir debitam benevolentiam reddat. &c.

Jevammoth f. 62. 2. Dixit R. *Joſua* locum Hiob. V, 24. *Et cognoſces, quod pax,* &c. intelligendum eſſe de omni, qui cognoſcit uxorem ſuam. Nam hoc eſt timor Domini. Et qui non viſitat eum (*Gloſſa:* congreditur cum ea debito tempore,) vocatur peccator. Dixit R. Joſua: Tenetur homo viſitare uxorem ſuam & hora, qua vult peregre proficiſci, quia dicitur Hiob V, 24. *Et cognoſces,* &c. Hocne hinc colligitur? Imo ex Geneſ. III, 16. *Et ad maritum tuum appetitus tuus,* colligitur. Quo docere voluit; uxore appetere maritum ſuum ea hora, qua peregre iturus eſt. Dixit R. *Joſeph:* Non opus habet (congreſſu mariti,) niſi appropinquante tempore menſtrui. Quoties autem? Dixit Raba: Tempore congreſſui, deſtinato. Iſta autem pertinent ad id, quod attinet negotium præcepti, in eo obſervando adhibent aſſiduam operam.

Erubin f. 100. 2. Dixit Remi filius Chamæ, dixiſſe R. *Aſen:* Vetitum eſt homini cogere uxorem ſuam ad rem præcepti (*Gloſſa:* ad concubitum:) quia dicitur Prov. XIX, 2. *Et urgens pedibus, peccat.* (*Gloſſa: Pedes*, ſignificant congreſſum conjugalem: quia ſcribitur Jud. V, 27. *Inter pedes ejus.*) Nam dixit R. *Joſua* filius Levi: Quicunque cogit uxorem ſuam ad rem præcepti, ei erunt filii minus idonei. Dixit R. *Ikka* filius Chinnæ: quo textu hoc probatur? Prov. XIX, 2. *Etiam ſine ſcientia, animo non eſt bona.* (*Gloſſa:* hoc eſt, filii, qui procreantur absque ſcientia uxoris, ſeu ea invita; non ſunt boni: quia maritus ejus אץ urgebat, ſeu cogebat pedibus ſuis.) *Traditio* etiam ſic eſt: per, *Etiam ſine ſcientia, anima non eſt bona,* intelligitur is, qui cogit uxorem ſuam ad rem præcepti. Per *Et urgens pedibus, peccat;* intelligitur is, qui congreditur cum uxore, & iterat, ea invita. Itane? Atqui dixit Raba: Si quis velit procreare omnes ſuos liberos, maſculos; congrediatur cum ſua uxore, & iteret. Reſpondeo: non eſſe contradictionem. Alterum enim intelligendum eſt de eo, ſi fiat conſcia uxore; alterum ſi fiat ea invita (*Gloſſa:* Quia ſi conſcia uxore congrediatur, & iteret, propter congreſſum priorem, illa concupiſcentiam contrahit, & induit deſiderio. Et quum venit con-

congreſſus poſterior; ipſa emittens ſemen initio, concipit marem. Nam dixit R. *Samuel* filius Nachmani, verbis R. Johannis: Quæcunque uxor exigit a marito ſuo rem præcepti, (uſum conjugalem vi præcepti Dei, *reſcite & multiplicamini*, mandatum,) ei erunt filii tales, ut etiam in generatione Moſis non fuerint eis ſimiles: quia de illis, qui in generatione Moſis vixerunt, dicitur: Deut. I, 13. *Date nobis viros ſapientes, &* נבונים *intelligentes, & celebres in tribubus veſtris.* (*intelligentes*, ſcilicet rem ex re.) Et ſcribitur v. 15. *Et accepi capita tribuum veſtrarum, viros ſapientes & celebres.* Viros autem iſtos intelligentes, non invenio repeti. Quæ eſt iſtius rei cauſa? Scilicet, quia iſti ſunt, de quibus ſcribitur circa partum Leæ Gen. XXX, 16. *Et exivit Lea in occurſum ejus, & dixit: mecum congredieris: quia* שכר *conducendo conduxi te.* Scribitur autem 1 Chron. XII, 32. *Et filiis* ישׂשכר *Iſaſchar, ſcientes* בינה *intelligentiæ, ſecundum tempora, ad ſciendum, quid facturus ſit Iſrael, capita eorum 200. Et omnes fratres eorum ad os eorum.* Itane? (Hocne laudabile ſit in Lea, quod ore popoſcerit hoc?) Atqui inter 10. maledictiones, quibus obnoxia facta eſt Eva, ejusque poſteri, una eſt hæc, quod uxor poſcat corde (debitum conjugale;) maritus autem ore. &c. Ad quod paulo poſt reſpondetur: Ex alia Traditione haberi; quod hæc potius laudi ſint mulieri, quam vituperio, vel pœnæ.

Kethuboth f. 46. 2. In *Miſchna.* Maritus tenetur ad alimenta uxoris ſuæ, & ad redemtionem ejus. (*Gloſſa;* ſi captiva abducta fuerit,) & ad ſepulturam ejus. Poſtea in *Gemara f. 47. 1.* notatur ad hæc verba: Dixit Raba: Hic Tannæus, vel Doctor Miſchnicus putavit alimenta ex eo, quod Legis eſt. Nam Traditio eſt: Per שְׁאֵרָהּ *carnem ejus*, Exod. XXI, 10. intelliguntur alimenta *ejus.* Et ſic dicitur Mich. III, 3. *Et quod comederunt* שאר *carnem populi mei.* Vox כְּסוּתָהּ *tegumentum ejus* ſignificat id, quod litera ſonat. Per עוֹנָתָהּ *Onathah* intelligitur עוֹנָה, hoc eſt, tempus determinatum congreſſui matrimoniali, quod in Lege dicitur. Et ſic dicitur Gen. XXXI, 50. Si תענה *afflixeris filias meas.* R. Elieſer dicit: per שארה intelligi tempus congreſſus cum ſua uxore. Et ſic dicitur Lev. XVIII, 6. *Quisque ad quodlibet* שאר *propinquum carnis ſuæ, ne accedito.* Per כסותה ſignificari, quod litera ſonat: Per עונתה intelligi, alimenta. Et ſic dici Deut. VIII, 3. וַיְעַנְּךָ & *afflixit te, & fecit eſurire te.* R. Elieſer filius Jacobi dicit: שְׁאֵרָהּ *caro ejus:* כְּסוּתָהּ *tegumentum ejus*, h. e. pro ratione carnis ejus, da tegumentum ejus. Ne det ei; neque puellæ, veſtem congruentem vetulæ, neque vetulæ, veſtem congruentem puellæ. Tegumentum ejus, & עִתָּה, h. e. pro ratione temporis ejus ſive calidi ſive frigidi: ſecundum tempus ſtatutum ejus da tegumentum ejus. Scilicet, ne det nova, diebus Serenis, & ob radios Solis calidis; neque detrita diebus pluvioſis & frigidis.

Gittin

Gittin f. 84. 2. Omnis maritus, qui paciſcitur (cum ducenda uxore in inſtrumento matrimoniali,) ſe non daturum eſſe ei id, quod ſcribitur in Lege, ejus pactum pro irrito habetur: ut Exod. XXI, 10. *Carnem ejus, tegumentum ejus,* & tempus congrediendi cum ea.

Nedarim f. 14. 2. Miſchna: Si quis dicat ad uxorem ſuam: voveo, me abſtenturum ab uſu conjugali: ecce in hoc caſu tenetur iſto interdicto; *nequaquam profanabit verbum ſuum* Num. XXX, 3. Poſtea in *Gemara f. 15. 2.* notatur ad hæc verba: Atqui obligatus eſt maritus uxori ſuæ, ad præſtandam ei conjugalem conſuetudinem, vi Legis Exod. XXI, 10. *Carnem ejus, tegumentum ejus, & tempus congrediendi cum ea, non detrahet.* Reſpondeo hoc intelligendum de eo, qui dicit; commodum concubitus tui ſuper me eſto. (*Gloſſa:* q. d. commodum, quod provenit mihi, ex concubito tuo; ab eo voveo me abſtenturum. Atqui non placet ei concubitus. Quia dixit R. Chana: ſi quæ uxor dicat, ad maritum: Voveo me abſtenturam eſſe a concubitu meo; tum cogunt eam, & ea concumbit cum marito ſuo: quia obligando obligata eſt ei. Si quæ autem dicat: voveo, me obſtenturam a commodo concubitis tui, tecum; tum is prohibetur: quia non edendam dant homini rem prohibitam ei.

Kethuboth f. 61. 2. Miſchna. Si quis faciat vovere uxorem ſuam, abſtinere a concubitu matrimoniali, (*Gloſſa:* ex. gr. ſi dixerit: nefas mihi ſit perceptio commodi ex concubitu tuo: Sed, ſi dixerit; perceptio commodi concubitus mei eſto ſuper te; tum ea prohibetur: quia ecce neceſſitate Legis obligatus eſt ei: nam ſcribitur Exod. XXI, 10. *tempus congrediendi cum ea;*) Domus *Schammaj* dicunt: Si duas ſeptimanas ab eo abſtinere, fecerit eam vovere; quod eo in caſu uxori liceat differre tamdiu: Sin diutius uxor velllet abſtinere, & marito conjugale debitum denegare; quod eo in caſu poſſit eam expellere, data tamen dote in inſtrumento matrimonii ſcripto promiſſa. Domus *Hillelis* reſtringunt hoc tantum ad unam ſeptimanam. Diſcipuli exeunt ad diſcendum legem, alio profecti, cum poteſtate, 30. dies: Operarii; ſeptimanam. (cum uxoribus non conſueſcentes.) Tempus debiti conjugalis exhibendi, quod dicitur in Lege Exod. XXI, 10. ita ſe habet. *Otioſi*, ſingulis diebus id perſolvunt: Operarii, bis in ſeptimana: Agaſones, (*Gloſſa:* qui exeunt in pagos ad afferendum commeatum, quem vendant in foro,) ſemel in ſeptimana. Camelarii, (*Gloſſa:* qui mercaturam exercent, faſciculis mercium, quos camelorum dorſo inpoſitos procul hinc advehunt,) ſemel intra trecenos dies. Nautæ, (*Gloſſa:* qui proficiſcuntur per mare magnum, ad fines terræ,) ſemel intra 6. menſes; ut ſentit R. Elieſer. *Gemara:* Quæ ratio domus Schammai: Confecerunt rem hanc, colligentes ex ea, quæ parit fœminam.

nam. Domus Hillelis autem conficiunt colligentes eam ex ea quæ parit maſculum. Et domus Hillelis etiam colligere debuiſſet ex pariente fœminam &c. Paulo poſt: *Diſcipuli exeunt ad diſcendum Legem*, &c. In poteſtate quanta? Scilicet, quantam requirit via rei (*Gloſſa:* h. e. mos terræ; ut non ferat in ſe peccatum. Et vel etiam ipſe poteſt perſuadere ſuæ uxori, ut det ſibi poteſtatem, ſeu licentiam.) Quanta ea eſt? Dixit Rabus: Si maneat menſem hic (apud Magiſtrum,) & menſem domi: quia dicitur 1. Chron. XXVII, 1. *Ad omnem rem diſtributionum, venientem & exeuntem, de menſe in menſem, ſecundum omnes menſes anni.* R. Johannes autem dicit: Si maneat menſem hic, & duos menſes domi: quia dicitur 1. Reg. V, 14. *Menſem erant in Libano; duos menſes, domi ſuæ.* Rabus autem, quare non etiam dixit, ex eo ipſo textu rem hanc conſequi? Quia putabat, ibi diverſum facere ædificium domus Sanctuarii, quod potuit etiam fieri opera aliorum. R. Johannes autem, quare non etiam dixit, ex eo ipſo textu? Quia putavit; ibi diverſum facere: quia eſt ei reſpiratio. (*Gloſſa:* Quia commodum percipiebat ex domo regia, eſtque reſpiratio domus: ideo uxor recipit ſuper ſe, ut ſit maritus ipſius in domo regis, uno ex duobus menſibus. Nam poſtquam maritus inde lucratur mercedem, inde illa habet alimenta & ornamenta. Sed, ſi diſcat Legem; tum res hæc eſt, quam vi præcepti agere tenetur.

verſ. 18.) *Circumciſus ne attrahatur.* &c.

Jevammoth f. 72. 1. dixit R. Huna, ſententiam eſſe Legis: משוך attractus (*Gloſſa:* circumciſus, cujus attractum eſt præputium, ut iterum tegat glandem,) comedit de Truma ſeu oblatione honoraria / ſeparata. At ex Rabbinorum ſententia vetuerunt illud, ideo, quia talis ſimilis eſt præputiato. Regero ego: attractus opus habet, ut denuo circumcidatur; ex Rabbinorum ſententia. Et qui hoc nobis objicit, quare objicit illud? Ecce, neceſſe eſt, tradere voluit, abſciderunt poſtea. R. Judas dicit: Non circumcidatur talis. Ideo, quia id ei periculoſum eſt, (ne faciat eum exſectum mentula.) Cui reſpondebant: At annon multi tales denuo circumciſi ſunt tempore filii *Cozibæ*, qui poſtea genuerunt filios & filias? (*Gloſſa:* Tempore Cozibæ, alienigenæ etraxerant præputium Judæis invitis, per vim, in urbe Bitther; prævalente autem manu filii Cozibæ, & prœlio hoſtes Judæorum vincente, & regnante ſuper eos 2½. annos, illi denuo circumcidebantur?) Nam dicitur Gen. XVII, 13. *Circumcidendo circumciditor.* Et vel centies etiam. Et dicitur, v. 14. *Fœdus meum irritum fecit.* Ad includendum attractum. (Qui

ipſe ſibi attrahit præputium, perinde habetur, ac ſi fœdus DEI de circumciſione irritum redderet, ac profanaret.) Quid cum uno textu id probari poſſet, duobus opus erat? Quodſi autem dicas, illud, *circumcidendo circumciditor*, eo pertinere, ut ſignificetur, includendas eſſe etiam ציצין pinnas impedientes circumciſionem: veni, audi; *Fœdus meum irritum fecit;* ad includendum attractum. *Sanhedrin f. 38.2.* R. Iſaac dixit, Adamum ſibi attraxiſſe præputium.

1 Cor. VII, verſ. 34.) Mulier innupta curat quæ ſunt Dei. &c.

Sota f. 20. 1. In Miſchna, Pius fatuus, & impius aſtutus, & mulier Phariſæa, ſeu abſtinens, & vulnera Phariſæorum, (*Gloſſa:* qui ſeipſos vulnerant in parietibus, ut videantur manſueti & pudici;). ecce iſti Senium inducunt mundo. Poſtea in *Gemara f. 22. 1.* ad hæc verba notatur: Tradiderunt *Rabbini;* Virgo צליינית aſſidue precatrix, & vidua ſæpius vicinas viſitans, & parvulus, cui non ſunt completi menſes ipſius; ecce iſta מבלי Senium inducunt mundo. (*Gloſſa:* hæ mulieres conſeneſcere faciunt mundum: quia nil ſunt niſi adulteræ, & ſagæ, & præ ſe ferunt, quaſi eſſent juſtæ: quia non diligenter in eas inquiritur) *Scaliger* Elencho Trihær. *c. 25.* legit מכלות & exponit Græce *καταναλισκονται*, *conſumuntur*. *Lightfoot* Hor. Talm. in Matthæum *p. 5, 2:* exponit; corrumpunt mundum. Itane? Atqui dixit R. Johannes: didicimus fugam peccati a voragine, & acceptionem mercedis a vidua. (*Gloſſa:* Quæ defatigabat ſeipſam plus quam opus erat, ut acciperet mercedem: ex ea didicimus, quod homo defatigare ſeipſum debeat in præcepto, ad accipiendum plus mercedis.) Fugam peccati a virgine: quia R. Johannes audiverat aliquam virginem cadentem in faciem ſuam, & dicentem: Domine mundi, creaſti hortum Eden (Paradiſum,) & creaſti Gehennam: creaſti juſtos, ut hæredes eſſent Paradiſi: creaſti impios, ut hæredes eſſent Gehennæ. Sit voluntas coram te (quæſo,) ne labantur per me homines (*Gloſſa:* ne mei cauſa jacturam faciant ſuæ portionis, quam habent ad Paradiſum, & hæredes fiant Gehennæ.) Acceptionem mercedis a vidua: quia aliqua vidua in viciniam, cujus erat Synagoga, quotidie veniebat & orabat in domo Midraſch, ſeu Schola: ad quam dicente R. Johanne, filia mea, nonne eſt tibi Synagoga in vicinia tua; illa reſpondebat ei: Magiſter mi; Et (ſi Synagogam mihi vicinam frequentarem,) non eſſet mihi merces greſſuum.

verſ. 36.) ὑπέρακμος, ſuperadulta.

Peſachim f. 113. 1. Dixit Ribbi: Tria dixit R. Joſua filius Levi, nomine

civium

civium Hieroſolymæ: (1) Ne multiplices turpitudinem, ſeu ignominiam, propter factum, quod fuit, (2) Si filia tua בגרה pubes facta fuerit, manumitte ſervum tuum, & da eum illi in maritum. (Scilicet, ut omnes occaſiones promiſcuarum libidinum in tempore præcidantur.) (3) Et eſto cautus circa uxorem tuam de ſponſo ejus primo. Quare? R. Ohasda dixit: propter pudendum (ſeu illicitum concubitum.) R. Cahana dixit: Propter pecuniam, ſeu opes. Hoc & illud ſunt.

Kethuboth f. 29. 1. Traditio eſt: Parvulæ, ſeu minorenni, a filia diei unius, &, usque dum produxerit duos pilos (in pube, exactis 12. annis & 6. menſibus;) eſt venditio, (h. e. poteſt eam pater vendere in ſervam;) Non autem eſt ei mulcta, (h. e. Si quis talem minorennem compreſſerit; tum ſtuprator non tenetur patri mulctam 50. florenorum dare.) Ex quo autem ea produxerit 2. pilos, & usque dum pubes, vel adulta (poſt 12. annos & 6. menſes completos) facta fuerit, (h. e. tempore 6. menſium intermedio, inter ſtatum נערות pueritiæ, & בגרות pubertatis adultæ,) eſt ei mulcta, & non eſt ei venditio: ut ſentit R. Meir. &c.

Jebammoth f 12, 2: f. 39. 1. f. 100, 2. Kethuboth f. 39, 1; Nidda f. 45, 1: Tradidit R. *Bibi* coram R. Nachman: Tres mulieres (cum rem habent cum ſuis maritis) utuntur linteo molli, quo obſtruunt matricem, ne poſſint concipere ex congreſſu. 1) Parvula, 2) Gravida, 3) Lactans. 1) Parvula, ne forte gravida facta, in partu poſtea moriatur. 2) Gravida; ne forte fœtus ejus fiat mola inſtar Sandalii, (*Gloſſa:* comprimens priorem fœtum, & minuens ejus formam per abortum.) 3) Lactans, ne forte ablactet filium ſuum & moriatur. Quænam autem eſt parvula? (A filia 11. annorum, & diei unius, usque ad filiam 12. annorum & diei unius. Quæ vel major vel minor natu eſt, ea concumbit ſecundum ordinarium ſuum modum, & pergit: (*Gloſſa:* Nam ſi minor ſit natu; non concipit: ſi major, facta conceptione, non moritur ex partu:) ut ſentit R. Meir. Sapientes autem dicunt: tam hanc, quam illam concumbere ſecundum ordinarium ſuum modum, & pergere, cœlitus ei ſuccurrere Dei miſericordiam: quia dicitur Pſal. CXVI, v. 6. *Cuſtodit ſimplices Dominus.* Et ſi dicas, quod gravida facta ſit, cum ipſa eſſet puella; & pepererit cum ipſa eſſet puella. At intra 6. menſes num ea pepererit? Atqui dixit Samuel: nihil intereſt inter pueritiam, & adultam pubertatem, niſi ſpatium 6. menſium. &c.

1 CORINTH. CAP. VIII.

verſ. 4.) Scimus quod Idolum nihil eſt in mundo.

Sanhedrin f. 63. 2. Dixit R. Judas, dixiſſe Rabum; 2. Reg. XVII, 30. *Ci-*

ves Babyloniæ fecerunt Syccoth Benoth. Quid autem illi fecerunt? Gallinam (*Gloſſa:* fecerunt ſibi idolum, gallinam, ad ſimilitudinem gallinæ colebant, & in lingua ipſorum vocabant gallinam, *Syccath Benoth.*) *Cives Cuthæ fecerunt Nergol. Ibid:* Et quid illi fecerunt? Gallum. *Cives Hemath fecerunt Aſima. Ibid:* Et quid illi? Hircum calvum. v.31. *Avvæi fecerunt Nibchan & Tharthaæ.* Et quid illi? Canem & aſinum. *Et Sepharvajim comburebant filios ſuos & filias ſuas igne Adramelecho & Anamelecho diis Sepharvajim. Ibid:* Et quid illi? Mulum & equum. Scilicet (mulus) ideo אַדְרַמֶּלֶךְ *Adrammelech* dicebatur; quia domino ſuo (מֶלֶךְ Melech, h. e. rex, dicto,) אדר *Adar,* h. e. portat onus. (*Gloſſa:* facit incedere dominum ſuum, & honorat eum. Nam projicit ſuper ipſum onus ſuum, quod oportebat portare ſuper collo ſuo, h. e. מהדר *Mehadder* honorat מלכו *Malco*, regem ſuum. q. d. dominum ſuum.) Et עֲנַמֶּלֶךְ *Anammelech* ideo dicebatur, quia ענו *Ani*, h. e. exaudit dominum (regem) ſuum in prælio. Etiam Hiskiæ regi Judæ volebat pater ipſius facere ita; (2. Reg. XVI, 3. comburere eum igne, ut Sepharvajim faciebant filiis ſuis:) ſed fruſtra id tentabat, nihil in eo efficiente igne: quia mater ejus inunxerat eum ſanguine Salamandræ. (*Gloſſa:* Salamandra eſt parvum animal, quod exit ex furno, in quo arſit ignis 7. annos. Et ſi quis ungatur ſanguine ejus, ei ignis non dominatur. De Achas autem invenimus ſcriptum 2. Reg. XVI, 3. *Etiam filium ſuum traduxit per ignem.* Neque reperimus de eo, quod alium habuerit filium, præter Hiskiam.) Dixit R. Judas, dixiſſe *Rabum:* Sciebant Iſraëlitæ de idolo, quod non eſſet in eo ממש quicquam ſolidi, vel rei veritatis, (h.e. quod nihil eſſet,) & non colebant idolum, ſed (ideo talia idola faciebant,) *ut ſibi indulgerent lege vetitos concubitus palam.* (*Gloſſa:* Quia malum figmentum eorum urgebat eos ad illicitos concubitus: ideo dicebant; *abrumpamus omne jugum Legis a nobis,* & ne redarguant nos propter illicitos concubitus. Sed ad idololatriam non valde urgebat eos malum figmentum.) Regerit R. *Maſchreſchja* Jer. XVII, 2: *Sicut quis recordatur filiorum ſuorum: ita ſunt altaria ipſorum.* (*Gloſſa:* Significat, quod non aliter habebant oblectationes de illis, quam homo, qui habet oblectationes de filio ſuo, & cum recordatur ejus mortui, ingemiſcit, &c.) Dixit R. *Eleaſar:* Senſum hujus dicti eſſe, ſummopere eos delectatos altaribus idololatricis, non ſecus ut homo, qui habet oblectationes de filio ſuo. Reſpondeo; tum demum, idolo delectati ſunt valde, poſtquam cum eo conjuncti ſunt, eique adhæſerunt a ſeipſis. (*Gloſſa:* tum demum vehementer eos urſit amor eorum ſuper idololatria.) Veni, audi: Lev. XXVI, 30. *Et imponam cadavera veſtra, cadaveribus ſtercoreorum Deorum veſtrorum.* Dictum perhibetur, quod Elias ille juſtus obiverit inflatos a fame, qui erant Hieroſolymis: Aliquando

quando inveniebat puerum, qui inflatus jacebat in ſterquilinio: ex quo Elias quærebat: ex quanam familia tu es? Cui ille reſpondebat: Sum ex familia N. N. Quærenti iterum Eliæ: aliquisne adhuc ſupereſt de illa familia? Reſpondebat puer; nemo præter me. Iterum quærenti Eliæ: Si ego docerem te aliquid, per quod convaleſceres, diſceresne illud? Reſpondebat puer: Omnino. Quare jubebat eum quotidie dicere: *Audi, Iſraël, Dominus Deus noſter, Dominus unus eſt.* Deut. VI, 4. Cui puer reſpondebat: Tace. Nam non eſt commemorandum Numen, quod non docuit aliquem pater ſuus aut mater ſua. Statimque producto a ſinu ſuo idolo, quod reverebatur, amplexatus, oſculabatur illud, donec diſrupto ventre ejus, idolum ejus, quod reverebatur, caderet in terram & ipſe pronus caderet ſuper illud: ad implendum illud, quod dicitur Levit. XXVI, 30. *Et imponam cadavera,* &c.

1 CORINTH. CAP. IX.

verſ. 9.) *Non obturabis os bovi trituranti:*
Num boves curæ ſint DEO?

Baba Mezia f. 87. 1. 2. *Miſchna:* Et iſti edunt ex eo fructu, in quo occupati ſunt, de ſententia Legis: Si quis laboret in eo, quod conjunctum adhuc eſt cum terra, tum edit inde ea hora, qua perfecit opus (conjunctum avellendo.) Si autem occupetur in eo fructu, qui jam de terra avulſus eſt, tum edit inde, antequam perfectum ſit opus ejus. Item ex ea re, quæ incrementum capit ex terra. Iſti autem ſunt, qui non edunt ex eo fructu, in quo occupantur: Si quis laboret in eo, quod conjunctum adhuc eſt cum terra; tum ea hora, qua opus nondum perfecit (ex. gr. ſi quis avellat cepas de terra,) nondum edit: & ſi occupetur in avulſo de terra, (*Gloſſa:* ex. gr. ſi alicujus orbes panis diſperſi eſſent;) tum perfecto jam opere ſuo, non licet ei edere inde: Item ex eo, quod ſuum incrementum non capit ex terra: (*Gloſſa:* ex. gr. ſi quis mulgeat beſtias alicujus, vel caſeos faciat.) Poſtea in *Gemara* prolixe hac de re diſſeritur, & loca, unde hæc probantur; adducuntur, & inter alia adducitur Deut. XXXIII, 25. *Secundum animam tuam.* Ad quod notatur *in Baba Mezia f. 88. 2.* Quorſum hoc tendit? Ad id, de quo eſt Traditio: *Secundum animam tuam.* Sicut eſt anima tua, ſi obturaſti os (*Gloſſa:* pactus es pretium, quod non ad edendum, aut præſumtionem;) liber es, (*Gloſſa:* ab interdicto, *non obturabis,* Deut. XXII, 4. &c.) ita etiam operarius, ſi obturaſti; liber eſt, &c. Paulo poſt: Regerit *Mar Zutra,* filius R. Nachmanis: Area alicujus, reſpectu decimæ, fecit eum reum: cujus cauſa? fructus non decimati, inde ab eo tempore, quo perfectum erit opus eorum. (fructuum.) Quænam autem eſt illa perfectio operis eorum?

Opus introductionis eorum: (in horreum, ſeu cellam.) Quare non introductio eorum, vel etiam in agrum? Quia hoc non eſt introductio eorum in domum; hæc enim pro perfectione operis habetur. Et ſi vis, dicam: Quia dicere voluit Jannai, de olivis & uvis, quæ non apta ſubjecta areæ ſunt. Sed de tritici & hordei area manifeſte ſcribitur. Invenimus, (quod probandum ſuſceperamus) de homine, circa fructum conjunctum cum terra, & de bove (triturante non capiſtrando,) circa fructum de terra avulſum. De homine, circa fructum avulſum de terra; unde probatur nobis? Argumento a minori ad majus, ex bove, *Deut. XXV, 4.* Nam ſi bos, qui non comedit de conjuncto, comedit autem de avulſo: nonne æquiori jure colligitur, quod homo, qui comedit de conjuncto, comedat de avulſo? Quid ad bovem? De quo, ut ſic, præceptum tibi eſt ſuper obturatione oris ejus? Quid dices de homine, de quo non præceptum tibi eſt, ſuper oris ejus obturatione? Et erit homini præceptum datum de obturatione oris ejus? Argumento a minori ad majus, ex bove. Nam ſi de bove, de quo non præceptum tibi datum eſt in vita conſervando, præceptum tibi datum ſuper obturatione oris ejus; nonne æquiori jure colligitur, quod de homine, de quo in vita conſervando præceptum tibi datum eſt, ſuper obturatione oris ejus præceptum tibi datum ſit? Dixit textus, Deut. XXIII, 25. *Secundum animam tuam.* Scilicet *ſecundum animam tuam*, nempe operarii. &c.

1 CORINTH. CAP. XI.

verſ. 5.) Omnis mulier orans non velato capite, deturpat caput ſuum.

Ketbuboth f. 72. 1. Miſchna: Iſtæ ſunt uxores, quæ expulſæ a maritis ſuis exeunt ſine dote; ſi qua transgreditur jus Moſis & יהודית Judaicum. (*Gloſſa:* quod uſu exercent Iſraëlitæ, etiamſi nullibi ſcriptum ſit.) &c. Quodnam autem eſt jus Judaicum? Si qua exit capite ſuo denudata, & fila ducens in platea, & verba faciens cum quolibet homine. &c. Poſtea in *Gemara* notatur: Si caput ejus nudatum ſit: tum res Legis eſt, (ſeu aliquid, quod ipſa lege ſcripta vetitum eſt:) quia ſcribitur Num. V, 18. *Et denutabit caput mulieris.* Traditur autem a domo R. *Iſmaëlis:* Hoc dehortationem eſſe pro filiabus Iſraëliticis, ne exeant nudato capite.

Aboth

Aboth. c.35. Mater *Iſmaelis* filii Kimchi, vidit filium ſuum & fratrem ejus uno die Summos Sacerdotes; dignitatem hanc merita, quod nunquam trabes domus ejus eam viderint nudam capite.

verſ. 6.) Turpe, mulierem tonderi.

Erubin f. 100. 2. Mulier obvelatur peplo inſtar lugentis. &c. Prolixas alit crines, ut Lilith. &c.

verſ. 10.) Mulier debet habere poteſtatem ſupra caput.

Aboth c. 16. Dicitur R. *Elieſer* a filia ſororis ſuæ abſtuliſſe רשות poteſtatem, ſibique eam deſpondiſſe, & cum ea congreſſum eſſe.

1 CORINTH. CAP. XIII.

verſ. 2.) Si omnem habuero fidem ad montes transferendos.

Berachoth f. 64. 1. Dixit R. *Abin* Levita: Quicunque arcte premit horam ſeu tempus, (*Gloſſa:* ex. gr. Abſalom, qui quæſivit regnare, vi;) hora arcte premit eum: & quicunque pellitur a facie horæ, ſeu temporis, hora pellitur a facie ipſius: Quod ex eo patet, quod contigit circa *Rabbahum* & R. *Joſephum.* Nam R. *Joſeph*, vocabatur, *Sinai:* (*Gloſſa:* quia erat exercitatus & peritus multarum externarum Traditionum.) *Rabbah* autem; transferens montes, vocabatur. (*Gloſſa:* Quia erat longe acutior in diſputatione.) Neceſſe erat illis hora: (*Gloſſa:* ut fieret unus illorum, Rector Academiæ.) Miſerunt eo aliquem, qui diceret: *Sinai*, & *Transferens montes*, uter eorum prior? Miſerunt aliquem, qui diceret, ſeu reſponderet: Sinai prior eſt; quia omnes opus habent domino tritici. (*Gloſſa:* eo, qui colligit frumentum, ad vendendum. q. d. eo, qui collegit lectiones, quas alios doceat. Hoc eſt, viro ſapiente omnes opus habent, qui pura & ſolida doctrina & cognitione rerum divinarum eſt inſtructus. Hic apud omnes, ſemper, & ubique utiliter adhiberi poteſt. Ut frumenti uſus ſemper, & omnibus eſt neceſſarius: ita quoque ejusmodi virorum copia.

verſ. 12.) Videmus per ſpeculum in ænigmate.

Jevammoth f. 49. 2. Traditio eſt: Omnes Prophetæ aſpexerunt in ſpeculum (Deum videntes.) quod non illuminabat. Moſes autem Magiſter noſter aſpiciebat in ſpeculum, quod illuminabat.

1 CORINTH. CAP. XIV.

verſ. 16.) Idiota quomodo dicet, Amen, ſuper Tua gratiarum actione? vid. ſupr. ad Matth. XIX, 14.

Schabbath f. 119, 2. Dixit R. *Joſua* filius Levi: Quicunque (poſt recitatas preces, vel benedictionem,) reſpondet; *Amen, ſit nomen ejus* (Dei) *magnum, benedictum, omnibus viribus ſuis, ei laceratur decretum judicii ejus,* (h. e. aboletur pœna divinitus ei immittenda) quia dicitur Jud. V, 2. *In abolendo ultiones in Iſraël, cùm liberalem ſe exhibebat populus, benedicite Domino.* Quare, in abolendo ultiones (ſeu ceſſarunt pœnæ?) Ideo, quia benedixerunt Domino. R. *Chaia* filius Abbæ dixit, verbis R. *Johannis:* Si vel ſit nihili (qui hoc modo dicit, *Amen,* poſt benedictionem, vel preces,) pauxillum idololatriæ tamen condonatur ei. Scribitur hic Jud. V, 2. בִּפְרֹעַ *in abolendo ultiones.* Et ſcribitur ibi Exod. XXXII, 25. Quia פָּרֻעַ *abolitus* vel *ceſſans erat* (*Gloſſa:* Targum exponit, בטיל ceſſans, ſeu otioſus.) *Reſch Lakiſch* dixit: Omni, qui reſpondet *Amen,* omnibus viribus ſuis, aperitur porta horti Eden: quia dicitur Eſa XXVI, 2. *Aperite portas.* &c. *vid. ſupr.* ad *Matth. XIX, 14.*

Nazir f. 66. 1. Dixit *Rabus* ad Chaiam filium ſuum: corripe calicem benedictionis (*Gloſſa:* celer eſto ad benedicendum, ut ſis alacer, & mercede afficiaris.) Sicque dicebat *R. Huna* ad Rabbahum filium ſuum; corripe calicem benedictionis, recita formulam benedictionis. Quaſi diceret: benedicentem præſtantiorem eſſe. Atqui *Traditio* eſt; *R. Joſe* dicit: Longe majoris æſtimandus eſt is, qui reſpondet *Amen,* poſt eum, qui recitat formulam benedictionis, quam qui recitat ipſam benedictionis formulam. Et dicebat ei *Nehorai:* Per Deum, ita ſe res habet, & majoris æſtimandus eſt is, qui reſpondet, *Amen,* quam qui benedicit. Scias nempe, quod ecce velites quidem confligant in prœlio, potentiores autem victoriam obtineant. (*Gloſſa:* Scias, rem ita ſe habere. Nam ecce velites infirmiores confligunt in prœlio initio: poſtea autem potentiores veniunt & vincunt. Ita etiam hic, qui reſpondet, recitata voce, *Amen,* venit poſt eum, qui benedicit, & vincit. Quaſi diceret, quod, qui reſpondet, dicto verbo *Amen,* laudatior ſit eo, qui benedicit) *Tannæorum* illud eſt; Quod qui eſt ſecundum eum, qui dixit, ſit laudatior eo, qui benedicit: Et eſt, qui dicit, quod is, qui benedicit, ſit laudatior. Tam is, qui reſpondet, recitata voce *Amen*; quam qui benedicit: continetur ſub ſenſu illius textus, quo dicitur Pſal. XXXIV, 4. *Magnificate Dominum mecum:* eſt benedictio. *Et exaltemus nomen ejus una:*

Ibid.

Ibid: eſt Amen. Quia Traditio eſt: Tam is, qui benedicit: quam qui reſpondet, recitato verbo *Amen*, ſub ſenſu continetur: ſed quod feſtinent benedicere initio.

Berachoth f. 47. 1. Rabbah in Synagoga, operam impendebat filio ſuo in domo R. Samuelis filii R. Katinæ: prior ſedebat, & docebat filium: Qui (in epulo) diſcindit panem, non habet poteſtatem diſcindendi, donec abſolvatur *Amen* ex ore reſpondentium. R. Chasda dixit, ex ore maximæ partis reſpondentium. Cui dixit Remi filius Chamæ: Quid diverſi facit, ſi ſit maxima pars? (vel quid cauſæ eſt, quod maxima pars?) Cum adhuc non abſoluta ſit benedictio? Si minor pars ſit, etiam pariter nondum eſt abſoluta benedictio. Cui reſpondebat: Diverſum facit, dicens: omnis, qui reſpondet *Amen* plus, quam ſatis, vel par eſt, nonniſi errat. Tradiderunt *Rabbini:* non reſpondent, neque *Amen acceleratum* (quod accelerate & feſtinanter effertur, quaſi cum א breviſſimo, & accentu in ultima: vel, quod ante abſolutam orationem præmature reſpondetur,) *neque Amen amputatum*, (a quo ultima litera Nun in pronunciatione quaſi ſuccisa, & amputata eſt; quaſi diceretur, *Ame,*) *neque Amen pupillare*, (quod præcedente benedictione, ceu patre, caret; quando ſcilicet quis inconſiderate, & animo aberrante reſpondet Amen, non ad præviam Sacerdotis benedictionem vel orationem, ſed ad murmura populi,) & ne ejiciat benedictionem ex ore ſuo. Filius Ezai dicit: Omnis, qui reſpondet *Amen pupillare*, ſeu orphanicum, erunt filii ejus orphani: *qui acceleratum;* accelerabuntur dies ejus: qui *amputatum;* amputabuntur dies ejus. *Et omnis, qui longe producit vocem Amen, longe producuntur ei dies ejus, & anni ejus.*

verſ. 34.) Mulieres in Eccleſiis taceant.

Megilla f. 23. 1. Tradiderunt Rabbini: Omnes aſcendunt (vel computantur) in numerum 7. (perſonarum, coram quibus, & non paucioribus legendum eſt volumen Eſter,) ſi vel etiam ſit parvulus, & vel etiam mulier. Sed Sapientes dixerunt: *Mulier non legat in Lege, propter honorem cœtus.*

1 CORINTH. CAP. XV.

verſ. 19.) Miſerrimi omnium hominum ſumus. Vid. ſupr. ad Rom. II, 21.

verſ. 37.) Et quod ſeminas. &c. Vid. ſupra ad Matth. XXII, 26.

verſ. 51.) Omnes mutabimur.

Schabbath f. 152. 2. Diſputatur, an etiam juſtorum corpora in pulverem redigantur: alio affirmante, ex *Eccleſ. XII, 7.* & *Prov. XIV, 30.* Alio negante. Vid. infra ad Apoc. XX, 5.

2 CORINTH. CAP. II.

verſ. 16.) His quidem odor mortis in mortem.

Joma f. 72. 2. Dixit *R. Joſua* filius Levi: Quid eſt, quod ſcribitur Deut. IV, 44. *Et iſta eſt* Lex, quam שָׂם *poſuit Moſes?* Si quis juſte meritus ſit, Lex facta eſt illi סַם *pharmacum vitæ:* Si non juſte meritus ſit, facta eſt illi *pharmacum mortis.* Et hoc eſt, quod dixit Raba: Qui eſt אומן opifex, vel nutritius Legi, eſt ei pharmacum vitæ: qui non eſt ei opifex; huic eſt pharmacum fortis.

Schabbath f. 88. 2. Dixit R. *Chananel* filius Paphæ: Quid eſt, quod ſcribitur, Prov. VIII, 6. *Audite: quia principes eloquar?* Quare comparata ſunt verba Legis cum Principe? Quaſi diceret tibi, quod, ſicut princeps aliquis habet poteſtatem occidendi & vivificandi. Hoc ipſum eſt, quod dixit *Raba:* Dextre agentibus in ea eſt pharmacum vitæ, ſiniſtre agentibus, pharmacum in ea mortis. Tom. II. p. 448.

Kidduſchin f. 30. Tradiderunt Rabbini: Deut. XI, 18. וְשַׂמְתֶּם *Et ponetis.* Scilicet תָּם סַם *aroma,* vel *pharmacum perfectum.* Comparatur Lex pharmaco vitæ. Res hæc ſimilis eſt homini, qui percuſſit filium ſuum plaga magna, & impoſuit ei emplaſtrum ſuper vulnus ejus, & dixit ei: Fili, toto tempore, quo emplaſtrum hoc eſt ſuper vulnere tuo, comede omne id, quod gratum eſt animo tuo (*Gloſſa:* Si vel etiam ſit mel, & omnes ſpecies dulcedinis, quæ graves, ſeu adverſæ ſunt vulneri,) & bibe id, quod gratum eſt palato tuo, & lava te tam calida, quam frigida, neque ab ullo tibi metuas. Si autem illud emplaſtrum removeas, tum ecce vulnus illud producit nomas, ſeu cancrum. Sic Deus Opt. Max. dicit ad Iſraëlitas: filiis meis creavi figmentum malum: ſed creavi ei Legem pro condimento, vel pharmaco. Et ſi vos ſtudetis in Lege, non tradimini in manum ejus: quia dicitur Gen. IV, 7. *Annon ſi bene egeris,* שְׂאֵת *elevatio.* (*Gloſſa:* elevaberis ſuper figmentum tuum:) Si autem non ſtudetis in Lege; tradimini in manum ejus: quia dicitur, *Ad manum peccatum excubat,* Ibid: Et hoc non tantum, ſed & quod omne commercium ejus eſt tecum. *Et ad te appetitus ejus.* Et ſi velis; tu dominaberis ei: quia dicitur, *Et tu dominaberis ei.*

Taanith f. 7. 1. Traditio: R. *Benaa* dicebat: Quicunque ſtudet in Lege, ipſius, & non alius reſpectus cauſa, doctrina ejus ſit illi aroma vitæ: quia dicitur Prov. III, 18. *Arbor vitæ ipſa eſt eis, qui tenaciter apprehendunt eam.* Et dicitur Cap. VIII, 36. *Quia inveniens me, invenit vitam.* Quicunque autem ſtudet in Lege, non ipſius, ſed alius reſpectus cauſa; ſit illi aroma

mor-

mortis: quia dicitur Deut. XXXII, 2. יַעֲרֹף *decidet cervicem, ut pluvia, doctrina mea.* Per עריפה *aripha* (actum verbi יַעֲרֹף) nihil aliud ſignificatur, niſi interfectio, quæ gladio fit: quia dicitur Deut. XXI, 4. וְעָרְפוּ *& decollabunt ibi juvencam in valle.*

2 CORINTH. CAP. V.

verſ. 10.) Ut quilibet reportet propria corporis, &c.

Sanhedrin f. 91. 1. Antoninus (Cæſar) dicebat ad *Ribbi:* Corpus & anima poſſunt defenſioni ſuæ innocentiæ propoſita ſeſe (aliquando, ſi ratio ab illis exigeretur,) liberare a judicio. Quomodo? Corpus dicit: (Ego non peccavi; ſed) anima peccavit. Nam ex quo illa diſcedit a me, ecce ego jaceo in ſepulchro inſtar lapidis, nihilque agere poſſum, niſi ejus opera. Anima autem dicit: (Ego non peccavi, ſed) corpus peccavit. Nam ex quo ego diſcedo ex eo (per mortem ſoluta a corpore,) ecce ego volito per aërem, inſtar aviculæ. Cui reſpondebat *Ribbi:* Per parabolam tibi rem hanc explicabo, cui hoc Simile ſit: nempe regi mortali, qui habebat hortum amoenum, in quo erant optimorum fructuum maturæ primitiæ; in quem collatis duobus cuſtodibus, uno claudo, & altero cæco; claudus dicebat ad cœcum: maturas primitias optimorum fructuum ego video in horto, age ergo, & humeris ſuſceptum me deduc eo, ut acceptis & allatis iis veſcamur. Inſidebat igitur claudus humeris cæci, & afferebant eas, & comedebant eas. Aliquanto poſt tempore, veniens dominus horti, dicebat ad illos: maturæ illæ primitiæ optimorum fructuum quorſum evaſerunt? Cui claudus reſpondebat: Num pedes habeo, quibus incedam? Item cæcus dicebat: num oculos habeo, ut videam? Quid fecit rex ille? Juſſit inſidere claudum dorſo cæci, & judicavit (condemnavit) illos ita conjunctos ſimul. Sic etiam Deus Opt. Max. adducta anima, & iterum injecta corpori, judicat ea ſimul: quia dicitur Pſal. L, 4. *Vocabit Cælum deſuper & terram, ad judicandum populum ſuum.* (*Gloſſa:* quaſi diceret: Vocabit Deus animam venientem intra corpus hominis a Cœlo deſuper, & quoque corpus, quod venit ex terra.) Per *Vocabit Cælum deſuper*, intelligitur anima. Et per *vocabit terram ad judicandum populum ſuum*, intelligitur corpus.

2 CORINTH. CAP. VI.

verſ. 10.) Ut pauperes, multos autem ditantes.

Nedarim f. 40. 2. Dixit R. Immi, dixiſſe *Rabum:* Quid eſt, quod ſcribitur Ezech. XII, 3. *Et tu fili hominis fac tibi vaſa exilii?* Per hæc intelliguntur, lucerna, & ſcutella, & expanſum quid (*Gloſſa:* pellis, ad edendum

ſuper ea,) Deut. XXVIII, 57. *In penuria omnium.* Dixit R. Immi, dixiſſe Rabum; Per hoc intelligi; ſine lucerna, & ſine menſa. R. *Chasda* dixit; ſine uxore. R. *Scheſchath* dixit; ſine miniſtro. R. Nachman dixit; ſine ſcientia. Traditur, eo ſignificari; ſine ſale & ſine adipe. Dixit *Abai:* Recipimus; non eſſe pauperem, niſi in ſcientia. In Occidente (ſeu terra Iſraël) dixerunt: In quo ſcientia eſt, is eſt, ut ille, in quo omnia ſunt. (*Gloſſa:* qui nulla re indiget.) In quo illa deeſt, quid eſt in eo? Is qui poſſidet ſcientiam, quo eget? Qui eam non poſſidet; quid poſſidet?

verſ. 10.) Ut nihil habentes, & omnia continentes.

Berachoth f.17. 2. Rabus & Samuel; ſuntque, qui dicunt, R. *Johannes* & R. *Eleaſar*, diverſimode de loco Eſa. XLVI, 11. *audite me, robuſti corde, longinqui a juſtitia;* explicando, ſentiunt. Unus dixit, Alios omnes, qui ſunt in doto mundo, ali Dei eleemoſyna, non proprio juſtitiæ merito; iſtos autem robuſtos corde ali ſuo brachio, ſeu propria ſua virtute. Alter autem dixit; alios omnes, qui ſunt in toto mundo, ali virtute juſtitiæ illorum robuſtorum corde: ipſos autem (juſtos) ne quidem ſua ipſorum ali juſtitia: cum non ſuppetat illis, quantum ſatis ſit neceſſitatibus ipſorum, ſeſeque ſuſtentent ægerrime. Secundum R. Judam, verbi Rabi: Nam dixit R. Juda, dixiſſe *Rabum:* Quotidie filia vocis (vox edita Cœlo) exit ex monte Horeb, & dicit: Omnes, quotquot ſunt in toto mundo, aluntur propter Chaninam filium meum: Chaninæ autem filio meo ſufficit, ſi habet cabum (ſeu parvam menſuram) fructuum arboris ſiliquæ in ſingulas ſeptimanas.

2. CORINTH. CAP. IX.

verſ. 7.) Hilarem datorem amat Deus.

Aboth cap. 13. Schammai dicebat: Eſto recipiens (vel excipiens) quemvis hominem cum aſpectu vultus ſereni. Quomodo? Docet, quod ſi dediſſet homo proximo ſuo omnia dona, quæ ſunt in mundo, & vultus ejus ſit indignabundus, in terram deſpiciens, imputet ei Scriptura, perinde ac ſi non dediſſet ei. Sed ſi quis recipit, (vel excipit) proximum ſuum cum aſpectu vultus ſereni, ſi vel ei dederit nihil quicquam, tamen imputat ei Scriptura perinde, ac ſi dediſſet ei omnia dona bona.

2 CORINTH. CAP. XI.

verſ. 24.) A Judæis quinquies quadragenas, una minus, accepi.

De flagellatione prolixe agitur in *Maccoth*, *cap. 3.* ubi diſſeritur; quinam vapulent, & quomodo. Ubi inter alia *fol. 22. 1. 2.* in *Miſchna* ita ſcribitur: Quot ictibus flagellant ſontem? Quadraginta, uno minus, Quia dicitur Deut.

Deut. XXV, 2. *Per numerum.* v. 3. *Quadraginta* ſcilicet, numero, qui vicinus eſt quadragenario. R. *Judas* dicit: *Quadraginta* ſignificare integritatem numeri: quod totis 40. ictibus flagelletur ipſe. Ubi ergo ictum accipit abundantem? Inter ſcapulas ſuas. Non conjecturam faciunt, ſeu æſtimant eum, niſi per ictus convenientes, ut ternario numero numerentur: Si æſtimarint eum, quod ferre poſſit 40. & parte tolerata videatur reliquos ictus ſuſtinere non poſſe, liber dimittitur. Si æſtimarint eum, quod 18. tantum ictus perferre valeat, & ex quo totidem vapulavit, conjecturam fecerunt, quod ipſe adhuc poſſet reliquos ictos ſuſtinere, donec eſſent 40. his reliquis omiſſis, liber dimittitur. *Gemara:* Quæ ratio? Si ſcriptum eſſet; *quadraginta per numerum;* dixiſſem, ſignificari quadraginta, numero. Nunc vero, quia ſcribitur: *per numerum, quadraginta;* intelligo numerum, qui ipſe numerat quadragenarium. Dixit *Raba:* Quam ſtulti ſunt reliqui homines, qui honoris cauſa aſſurgunt coram libro Legis, & non aſſurgunt coram viro magnæ autoritatis. Nam quamvis in libro Legis ſcriptum ſit, *quadraginta:* Tamen venerunt Rabbini, & ſubtraxerunt unum.

Ibid. f. 22. 2. *Miſchna:* Quomodo flagellant eum? Alligat quis duas manus ejus columnæ huc illucque, & ædituus apprehendit veſtes ejus: ſi lacerentur, lacerentur, ſi diſſuantur, diſſuantur: (h. e. nil curat, ſi lacerentur, vel diſſuantur:) usque dum revelat pectus ejus. Et lapis poſitus eſt a tergo ipſius, cui ædituus inſiſtit, & manu ſua tenet lorum vitulinum duplicatum, ſimplex ex duobus, & ex duobus quadruplex: duo autem lora aſinina aſcendebant & deſcendebant in eo. Manubrium ejus, palmi longitudinem habebat: latitudo ejus etiam palmaris: extremitasque ejus lori pertingebat usque ad os ventris (h. e. umbilicum) ejus. Et verberat eum triente inflicto ab anteriore ejus parte; beſſe autem, a poſteriore ejus parte. Non autem verberat eum vel ſtantem, vel ſedentem, ſed inclinatum: quia ſcribitur Deut. XXV. 2: *Et proſternet eum judex.* Et qui verberat, verberat una manu ſua omnibus viribus ſuis: & præco clamat, ex Deut. XXVIII, 58. *Si non obſervaveris, ut facias,* &c. v. 59. *Mirificabit Dominus verbera tua, & verbera,* &c. Et redit ad initium illius textus *cap. XXIX, 9. Et obſervabitis verba fœderis hujus,* &c. Et obſignat (ſeu claudit his verbis,) Pſal. LXXVIII, 38. *Et ipſe eſt miſericors, excipiat iniquitatem:* Et redit ad initium illius textus. Si moriatur reus ſub manu flagellantis; flagellans liber eſt a pœna homicidii (*Gloſſa:* quia apparitor domus judicii eſt.) Si, qui cædit, adhuc unum lorum ſuperaddiderit, & inde moriatur cæſus, tum ecce talis cædens (ut homicida involuntarius) exulare tenetur: Si depravetur cæſus, fimo, ſive aqua; cædens liber eſt: non obſtante, quod ſcriptum ſit, Deut. XXV, 3. *Et depravetur.* R. *Judas* dicit: Vir, ſi fimo depravetur, fœmina autem, ſi aqua.

2 CORINTH. CAP. XII.

verſ. 2.) Raptum usque ad tertium cœlum.

Peſachin f. 50. 1. R. *Jonathan* dixit: Per, Zach. XIV, 6. *Et erit in die iſto, non erit lux* יְקָרוֹת *pretioſarum*, & קִפָּאוֹן *concretio;* intelligi plagas & ejulatus, quæ יקרין pretioſa ſunt in Seculo hoc, & vilia ſunt in Seculo futuro. R. *Joſua* filius Levi dixit: per illa intelliguntur homines, qui pretioſi ſunt in Seculo hoc; (*Gloſſa:* qui divites ſunt & æſtimati, non autem boni ſunt Deo;) & viles ſunt in Seculo futuro. Secundum illud R. *Joſephi* filii R. Joſuæ filii Levi: quo ægrotante & in ecſtaſin rapto, cum ille ad ſe rediret, dicebat ei pater ejus: quid vidiſti, quod tot ſuſpiria emittas? Cui ille reſpondebat: Quia Seculum ſeu mundum inverſum vidi, &c. vid. ſup. ad Matth. IX, 30.

verſ. 4.) Raptus in Paradiſum, & audivit arcana verba.

Chagiga f. 14. 2. & f. 15. 1. Tradiderunt *Rabbini:* Quatuor viri ingreſſi ſunt in Paradiſum. (*Gloſſa:* aſcenderunt in Firmamentum, adjuti manu Dei: non tamen aſcenderunt revera, ſed perinde ipſis viſum erat, ac ſi eo aſcendisſent.) ut ſunt (1) *Filius Ezai*, (2) *Filius Zumæ*, (3) *Achar.* (4) R. *Akiba.* Dixit ad illos R. Akiba: quum pervenitis vos ad lapides marmoris puri, (*Gloſſa:* ſplendentis inſtar aquæ limpidæ,) ne dicatis: aqua, aqua, ideo, quia dicitur Pſal. CI, 7. *Loquens mendacia non conſiſtet coram oculis meis.* Filius Ezai proſpexit (h. e. curioſius intuitus & ſcrutatus eſt divinam majeſtatem,) & mortuus eſt, ſuper eo Scriptura dicit: Pſal. CXVI, 15 *Pretioſa eſt in oculis Domini mors Sanctorum ejus.* Filius Zumæ proſpexit, & mente captus. Et ſuper eo Scriptura dicit, Prov. XXV, 16. *Mel inveniſti, comede, quod ſatis eſt tibi: ne ſatieris eo, & evomas illud.* Poſtquam abſcidit plantationes, R. Akiba egreſſus eſt in pace & illæſus rediit.

GALAT. CAP. III.

verſ. 11.) Juſtus ex fide vivet.

Maccoth f. 23. 2: Initio tradita erant a Deo præcepta perquam multa per Moſen, nempe 613, ſecundum numerum dierum anni, 365, & ſecundum numerum membrorum corporis humani, 248. Quæ deinde ab aliis magis magisque contracta ſunt, & ad minorem numerum redacta: Ut, a Davide ad undecim, Pſalm. XV. Ab Eſaia ad Sex, Cap. XXXIII, 15.

Venit deinde Michas, & redegit ea ad tria: quia ſcribitur Mich. VII, 8. *Indicavit tibi, o homo, quid ſit bonum, & quid Dominus poſtulet a te, nempe facere*

cere judicium, *& amorem miſericordiæ*, *& verecunde ambulare coram Domino Deo tuo.* Per, *facere judicium*, intelligitur judicium forenſe. Per, *amorem miſericordiæ*, intelligitur libertas. Per, *verecunde ambulare*, intelligitur elatio ſeu eductio funeris ad locum ſepulturæ, & introductio ſponſæ in locum thalami. (*Gloſſa:* Quia ſcribitur de utroque, actus ambulandi, Eccleſ. VII, 2. Et annon hæc conſtant argumento a minori ad majus. Nam ſi de rebus, quas non ſolemus facere cum verecundia, Lex dicit: *& verecunde ambulare:* quanto magis id intelligendum erit de illis, quos non ſolemus niſi cum verecundia peragere? Iterum venit Eſaias, & ad duo, ea contraxit: (*Gloſſa:* quolibet tempore, generationes poſteriores, magis magisque numerum præceptorum diminuebant:) quia dicitur Eſa. LVI, 1. *Sic dixit Dominus: Servate judicium, & facite juſtitiam.* Venit Amos, & redegit ea omnia ad unum: quia dicitur Amos: V, 6. *Sic dixit Dominus domui Iſraël: qærite me, & vivite.* Cui opponebat R. *Nachman* filius Iſaaci: dicerem; per, *quærite me:* intelligi, quod in tota Lege hoc ſit faciendum; Quare potius dicendum fuerit, quod venerit Habacuc, & redegerit ea ad unum; quia dicitur Hab. II, 4. *Et juſtus per fidem ſuam vivet.*

GALAT. CAP. IV.

verſ. 25.) *Hieroſolyma, quæ nunc eſt*, &c.

Taanith f. 5. 1. Dixit R. *Nachman* ad R. Iſaacum: Quid eſt, quod ſcribitur Hoſ. XI, 9. *In medio tui Sanctus, & non veniam in urbem?* Ideo, quia in medio tui Sanctus eſt; (*Gloſſa:* quia tu benefacis opera tua, non veniet Deus in urbem Hieroſolymæ, &c;) dixit ei. (*Gloſſa:* ſic dicere voluit; usque dum erit in medio tui Sanctus inferne, quod ipſum eſt Hieroſolyma: non veniam in urbem ſuperne, ſeu ſupremam.) Sic dixit R. *Johannes*, dixiſſe Deum Opt. Max. Non veniam in ſupernam Hieroſolymam, usque dum veniam in Hieroſolymam infernam. Num autem eſt Hieroſolyma ſuperna? Ita ſane: nam ſcribitur Pſal. CXXII, 2. *Hieroſolyma, quæ ædificatur ut urbs, cui ſocia facta eſt alia ſimul.* (*Gloſſa:* Hieroſolyma, quæ infra eſt, erit ædificata, ut urbs, cui ſociatur ea, quæ eſt ejus generis, ſocia ejus, & typus ejus: præſuppoſito, dari Hieroſolymam aliam. Illa autem ubi eſt, ſi non eſt ſuperne?)

Baba Bathra f. 75. 2. Quid eſt Eſa. IV, 5. *Et ſuper* מִקְרָאֶיהָ *convocationes ejus?* Reſpondit Raba, dixiſſe R. *Johannem:* Non ut Hieroſolyma Seculi præſentis, eſt Hieroſolyma Seculi futuri. In Hieroſolymam Seculi præſentis, quilibet, qui vult aſcendere, aſcendit: In Hieroſolymam Seculi futuri nulli aſcendunt, niſi המזומנים qui præparantur (ſeu invitantur) ad eam, quia dicitur Eſa. XLIII, 7. *Omnis vocatus de nomine meo, ad honorem meum creavi*

eum,

eum, finxi eum, etiam feci eum. Et dixit *R. Samuel* filius Nachmani, dixiſſe R. *Johannem:* Tres vocati ſunt de nomine Dei Opt. Max. quorum cognomen erit יהוה Jehova, (1) Juſti, (2) Meſſias, (3) Hieroſolyma.

(1) Juſti: quod ipſum ex hoc loco, quem diximus modo, probatur. (2) Meſſias: quia ſcribitur Jerem. XXIII, 6. *Et iſtud eſt nomen ejus, quo vocabunt eum,* יהוה *Jehova, juſtitia noſtra.* (3) Hieroſolyma: quia ſcribitur Ezech. XLVIII, 35. *Circumquaque 18000. & nomen urbis a die,* יהוה *Jehova* שמה *ibi.* Ne legas שמה *ibi;* ſed שמה *nomen ejus eſt.* Dixit R. *Eleaſar:* Dicturi ſunt aliquando Angeli coram juſtis, *τὸ, Sanctus,* ad eum modum, quo dicebant coram Deo Opt. Max. Eſa. VI, 4. Quia dicitur Eſa. IV, 3. *Et erit reliquus in Zijon & ſuperſtes Hieroſolymis, Sanctus, dicetur ei.* Item dixit Rabbah, dixiſſe R. *Johannem:* exaltaturus eſt Deus Opt. Max. aliquando Hieroſolymam 3. paraſanguis ſurſum verſus: quia dicitur Zach. XIV, 10. *Et alta erit, & habitabit ſub ea,* ſcilicet ut ſub ea. (h. e. tam alte elevata, quanta erat ſub ea, ſeu inferior Hieroſolyma.) Unde autem probatur, quod hoc, *ſub ea*, ſignificet eam tribus paraſangis fore exaltatam? Reſpondit *Rabbah:* dixit mihi Senex aliquis; ſecundum meam ſententiam videbatur mihi prima Hieroſolyma, & trium paraſangarum erat: Ne autem forte diceres, moleſtum & cum dolore conjunctum futurum eſſe, ſi tam alte ſita ſit, ad eam aſcendere: ideo notanter dicendum erat Eſa. LX, 8. *Qui iſti? Ut nubes volabunt, & ut columbæ ad catarractas ſuas.* Dixit R. *Papha:* Percipio ex eo (*Gloſſa:* quod comparatur nubes cum exaltatione Hieroſolymæ,) quod nubes illa tribus paraſangis ſit exaltata. Dixit R. *Chanina* filius Paphæ: Volebat Deus Opt. Max. dare Hieſolymam in menſuram, (*Gloſſa:* facere eam parvam:) quia dicitur Zach. II, v. 6. *Et dixi, quorſum abis? Et dixit ad me, ut metiar Hieroſolymam: ut videam, quanta ſit latitudo ejus, & quanta ſit longitudo ejus.* Dicebant Angeli miniſterii coram Deo Opt. Max, Domine mundi, multas nubes creaſti in mundo, quas inhabitant nationes mundi, & non dediſti menſuram longitudinis earum, nec menſuram latitudinis earum. In Hieroſolyma, intra quam tamen eſt nomen tuum, & Sanctuarium tuum, & juſti; tu dares menſuram? (Parvam eam faceres?). Quo dicto ſtatim accidebat, quod legitur v. 8. *Et dixi ad eum: loquere ad puerum iſtum, dicendo: per pagos habitabitur Hieroſolyma, præ multitudine hominis & beſtiæ intra eam.* (*Gloſſa:* Sicut pagis aliquibus nulla eſt menſura, in ſtructura habitationis eorum: Sed quantum usque volunt, ædificant: ita etiam Hieroſolyma erit.) Dixit *Reſch Lakiſch:* aucturus eſt aliquando Deus Opt. Max. Hieroſolymam mille hortis טפף æqualibus, mille קפל columnis turrium, mille וליצוי בירגיות (*Gloſſa:* legit ליצוי, & exponit eſſe vocem Gematriæ, vel rationis numeri) ſtructuris *Vlizurim* dictis magnorum palatinorum, & mille & duobus שילה (*Gloſſa:* duæ & mille vices

ces in Gematria, ſeu ratione numeri, eſt שילה) *Schila* palatinorum parvorum, & ſingula ſunt, ut urbs Zipporiæ in tranquillitate (ſeu pace) ſua. Traditio: dixit R. *Joſe:* ego vidi Zipporiam in tranquillitate ſua, & erant in ea centum octoginta millia fororum, ubi vendebant condimenta ollæ. Ezech. XLI, v. 6. *Et ſubſtructiones, ſubſtructio ad ſubſtructionem 3. & 30. vicibus. Quid eſt 33. vicibus?* Dixit R. *Levi*, dixiſſe R. Paphe, nomine R. Joſuæ, Sichnæi: Significari eo, quod, ſi tres Hieroſolymæ ſunt, in unaquaque ſint 30. habitationes ſuperne: Si autem 30. Hieroſolyma; in unaquaque ſint 30. habitationes ſuperne.

EPHESIORVM CAP. V.

verſ. 4.) Μωρολογία. de נִבְלוּת פֶּה turpiloquio, vid. *Schabbath fol. 33. 1.*

verſ. 28.) Debent diligere uxores ſuas, ut corpus ſuum.

Sanhedrin f. 76. 1. Opponit R. *Jacob* frater R. Achæ filii Jacobi: Hoc, Lev. XIX, 29. *Ne profanes filiam tuam, ut facias eam Scortari:* quorſum tendit? Scilicet, requiritur, vel refertur, ad id, de quo eſt Traditio: *Ne profanes filiam tuam, ut facias eam Scortari.* Ne quis putet, forte de Sacerdote elocante filiam ſuam Levitæ, aut Iſraëlitæ, Scripturam loqui: ideo notanter dicendum erat, v. 29: *Ut facias eam Scortari.* De profanatione, quæ eſt per Scortationem, Scriptura loquitur: de eo, qui tradit alicui filiam ſuam, ad congreſſus Scortationis, non eos, qui fiunt nomine matrimonii. Si ſic; dixiſſet textus תָּחֵל *profanes.* Quare ergo dixit, Ibid: Ne תְּחַלֵּל (*Gloſſa:* quod duos actus profanandi ſignificat,) quaſi diceret, *facias profanare ſe?* ſcilicet, percipio inde duo. Abaio autem & *Rabæ*, hoc, *Ne profanes filiam tuam, ut facias eam Scortari;* quid facit eis? Reſpondit R. *Meni:* per hoc intelligi eum, qui elocat filiam ſuam Seni. (*Gloſſa:* quæ, quia non libenter ei nubit, deinde ejus cauſa ſcortatur.) *Ne profanes filiam tuam, ut facias eam Scortari* R. *Elieſer* dicit; per hoc intelligi eum, qui elocat filiam ſuam Seni. R. *Akiba* dicit: per hoc intelligi eum, qui domi detinet (nec nubere ſinit in tempore) filiam ſuam puberem. (*Gloſſa:* Quia hac ratione ea concupiſcit coitus ſcortatorios, qui non ſunt nomine matrimonii.) Dixit R. *Cahana* nomine R. Akibæ: Nemo eſt tibi pauper in Iſraële, niſi impius callidus, & qui domi detinet filiam ſuam puberem (ſive nubilem,) nec eam ſinit nubere. Ergone qui detinet domi filiam ſuam nubilem, non ſit impius callidus? Dixit *Abai:* ſic dicere voluit; Quis eſt ille pauper callidus? Scilicet is, qui domi detinet filiam ſuam nubilem: (nempe, laboris ſibi præſtandi cauſa, ex avaritia.) Item dixit R. *Cahana*, nomine R. Akibæ: Cave tibi ab eo, qui tibi conſilium dat, ſecundum viam ſuam (h. e. ut ſibi ſit uſui, & ex ſuo uſu, *Gloſſa.*) Dixit R. Judas, dixiſſe Rabum:

Qui

Qui elocat filiam ſuam Seni; & qui uxorem (grandævam) dat filio ſuo parvulo, de eo dicit Scriptura Deut. XXIX, 19. *Ideo ut conjungat ebriam cum ſitiente.* v. 20. *Non volet Dominus condonare ei.* (*Gloſſa:* Saturam in re, cum ſitiente rem: Senem cum adoleſcentula: eodemque modo ſe habet grandæva mulier ad marem natu minorem.) Qui diligit uxorem ſuam, ut corpus ſuum, & qui honorat eam pulchris ornamentis, plus quam corpus ſuum, & qui curat, ut filii ſui & filiæ ſuæ ambulent in via recta, & qui promovet eos, easque ad matrimonium, dum adhuc ſunt prope florem ætatis; (*Gloſſa:* dum adhuc ſunt parvuli;) de eo Scriptura dicit Hiob. V, v. 24. *Et ſcies, quod pax tentorio tuo, & viſitabis habitaculum tuum, & non peccabis.* Reſpondeo: prope florem ætatis eorum, diverſum facit. (Hoc eſt, poſterius eſtatum, priori non eſt contrarium: quia vult, ut ad matrimonium promoveantur tum, cum nec nimis ſunt parvæ, nec nimis adultæ ætatis.)

EPHES. CAP. VI.

verſ. 4.) Educate liberos in diſciplina & correptione Domini.

Kidduſchin f. 29. 1. Tradiderunt *Rabbini:* Pater tenetur filio ſuo, ut eum curet circumcidi, & ut (ſi ſit primogenitus) redimat eum (quinque Siclis,) &, ut eum doceat Legem, & det ei uxorem, & curet eum doceri artem. Aliqui autem dicunt; doceat eum natare in aqua (*Gloſſa:* ne, ſi forte navi proficiſcatur, ea faciente naufragium, aqua pereat, ſi neſciat natare.) R. *Judas* dicit: quicunque non docet filium ſuum artem aliquam, docet eum latrocinium. Putasne eum latrocinium ſenſiſſe? Non ea eſt mens ejus: Sed quod perinde faciat, ac ſi doceret eum latrocinium. Poſtea *f. 29, 21.* notatur ad hæc verba: Unde probatur, quod pater teneatur filium ſuum docere Legem? Quia dicitur Deut. XI, 19. *Et docebitis ea filios veſtros.* Ubi autem pater alicujus non docuerit eum, tum ipſe tenetur docere ſe, quia ſcribitur, *Et docebitis.* Ipſa autem (mater,) quod non teneatur docere filium ſuum, unde nobis probatur? Quia ſcribitur (in maſculino) *Et docebitis: Ibid:* Item: Deut. V, 1. *Et diſcetis.* Quicunque jubetur diſcere, jubetur docere: Quicunque autem non jubetur diſcere, non jubetur docere. De illa autem, quod non teneatur docere ſeipſam, unde nobis probatur? Deut. XI, 19. *Et docebitis.* Cap. V, 1. *Et diſcetis.* (In maſcul:) Quemcunque jubentur alii docere, is jubetur docere ſeipſum: Quemcunque autem non jubentur docere, is non jubetur docere ſeipſum. Unde autem nobis probatur, quod alii non jubeantur docere eam? Quia dixit textus, *Et docebitis ea filios veſtros:* non autem; *filias veſtras.* Tradiderunt *Rabbini:*

Si

Si pater diſcere, filius autem docere deberet; pater haberet priores partes filio ſuo. R. *Judas* dicit: Si filius ejus ſit promtus, ſeu ſolers, (*Gloſſa:* & pater ejus videat filium ſuum citius & felicius ſe profecturum eſſe in ſtudio, neque ſuppeterent ei ſufficientes opes, ſi ambo ipſi diſcerent; tum diſcat filius ejus, pater autem ejus laboret circa victum acquirendum, ut ſufficere poſſit, filio ſuo,) & ſale (acris ingenii) conditus, doctrinaque ejus, quam diſcit, ſit durabilis, & conſtans in manu ejus; tum filius priores partes habet patre ſuo. &c. *Paulo poſt:* Tradiderunt *Rabbini:* Pater tenetur curare ut filius diſcat Legem, & ducat uxorem: Si autem ipſi ſit impoſſibile eſſe abſque uxore, ducat uxorem, & poſtea diſcat Legem. R. *Johannes* dixit: Et ſi quis lapidem molarem ſuſpenſum habeat in collo ſuo, tamen operam det Legi diſcendæ: (h. e. ſi quis in tenui re conſtitutus uxorem duxerit, neque mediis commodis ad vitam ſuſtentandam inſtructus fuerit, adeo, ut uxor ei non minori ſit oneri, quam ſi molarem lapidem de collo ſuſpenſum haberet, tamen operam det Legi.) Et non diſſentiunt inter ſe hi duo. Alterum enim intelligendum eſt de nobis, (*Gloſſa:* Babyloniis Judæis, qui ibant & diſcebant Miſchnas Tannæorum in terra Iſraëlis, & ea de cauſa, quod diſcerent extra locum ſuum, ideo cura ſuſtentandæ familiæ, non injiciebatur eis.) Alterum, de illis, (in terra Iſraëlis habitantibus, qui diſcebant Legem in loco ſuo: talis ſi ducat uxorem, curæ ſuſtentandæ familiæ ei debent eſſe impoſitæ, quæ faciant ceſſare eum.) &c. *Paulo poſt:* Prov. XXII, 6. *Initiato puerum ſuper ore viæ ejus.* R. *Judas* & R. *Nehemias* diverſimode ſentiunt de hoc loco. Alter dixit, ab anno decimo ſexto, usque ad annum vigeſimum ſecundum. Alter autem dixit, ab anno decimo octavo, usque ad annum vigeſimum quartum. Quamdiu tenetur quis filium ſuum docere Legem? Dixit R. Judas, dixiſſe *Rabum:* Tamdiu, ut Zebulonem filium Dan, (*Gloſſa:* diſcipulus aliquis erat, qui vivebat tempore eorum,) quem docuit avus ſuus textum Biblicum, & Miſchnam, & Gemaram, & Aggadoth. Regero ego: tenetur quidem docere eum textum Biblicum, non autem tenetur docere eum Miſchnam, (*Gloſſa:* Non incumbit ei debitum filii ſui, niſi in textu Biblico: hinc, & deinceps ipſe doceat ſeipſum.) Et dixit *Raba:* per textum Biblicum intelligi Legem (non autem Prophetas & Hagiographa.) Ut Zebulonem filium Dan. Et non ut Zebulonem filium Dan. Ut Zebulonem filium Dan, quem docuit avus paternus. Et non ut Zebulonem filium Dan: quia ſit ibi; tum ſunt textus Biblicus, Miſchna & Gemara, Halachæ & Aggadæ. Si autem hic; tum eſt textus Biblicus duntaxat. Avus autem quomodo tenetur? Atqui Traditio eſt: Deut. XI, 19. *Et docebitis ea filios veſtros:* Non autem nepotes veſtros. Et quid ego confirmo, Deut. IV, 9. *Et nota facies ea filiis tuis, & filiis filiorum tuorum, ſeu nepotibus tuis.* q. d.

Quod omni, qui docet filium ſuum, perinde imputet Scriptura, ac ſi doceret eum, & filium ejus, & filium ejus, & filium filii ejus, usque ad finem omnium generationum. Ipſum, quod dixit, ſimile eſt iſti Doctori Talmudico. Quia *Traditio* eſt: *Et docebitis ea filios veſtros:* per hoc non intelligerem, niſi filios veſtros. De filiis filiorum (ſeu nepotibus) veſtrorum unde probatur? Quia notanter dicendum erat Deut. IV, 9. *Et nota facies ea filiis tuis, & filiis filiorum tuorum.* Si ſic; quorſum ergo notanter dicendum erat, Deut. XI, v. 9. *Filios veſtros?* Scilicet, ut ſignificaretur, docendum eſſe filios veſtros, non autem filias veſtras. Dixit *R. Joſua* filius Levi: Quicunque docet filium filii ſui Legem, ei perinde hoc imputat Scriptura, atque ſi accepiſſet eum e monte Horeb: quia dicitur Deut. IV, 9. *Et nota facies ea filiis tuis, & filiis filiorum tuorum.* Et ſcribitur ſtatim poſtea, v. 10. *Die, quo ſtetiſti coram Domino Deo tuo in Horeb.* R. *Chaia* filius Abbæ invenit R. Joſuam filium Levi, quod injecerit capiti ejus Sindonem (*Gloſſa:* quia non conveniebat obvelationi capitis, niſi tegumentum vulgare; imponebat capiti ejus, ne iret aperto ſuo capite, & non ſufficiebat, ut obvelaret eum Sudario ipſius) & curabat ut accederet puer in Synagogam. Cui dicebatur: Quid tantopere? (*Gloſſa:* quia feſtinaverat exire abſque obvelatione convenienti ei?) Reſpondebat ei: Num parvum eſt id, quod ſcribitur Deut. IV, 9. *Et nota facies ea filiis tuis. Et ſtatim conjungitur cum eo,* v. 10. *Die, quo ſtetiſti coram Domino Deo tuo in Horeb.* Hinc, & deinceps R. Chaia filius Abbæ non guſtabat mane partem carnis parum aſſatæ, usquedum curabat legere puerum lectionem textus Hebraici, quem pridie docuerat, ſuperaddita nova lectione. Rabbah bar bar Channæ, mane non guſtabat partem carnis, parum aſſatæ, donec adduceret puerum in Scholam. Dixit R. *Saphra*, nomine R Joſuæ filii Chananiæ: Quid eſt, quod ſcribitur, Deut. VI, 7. וְשִׁנַּנְתָּם *Et exacues ea filiis tuis?* Ne legas וְשִׁנַּנְתָּם Veſchinnantham (quod ſignificaret, & *exacues ea:*) Sed וְשִׁלַּשְׁתָּם *veſchillaſchtam* (quod ſignificat,) & *in tria divides ea.* Scilicet perpetuo homo in tria dividat annos ſuos. Unum trientem tribuat legendo textu Biblico: alterum, Gemaræ: tertium Miſchnæ. Quis novit, quanta ſit vita? (ars longa, vita brevis.) Non opus habet diebus hebdomadis. (*Gloſſa:* q. d. bini dies deputentur textui Biblico; bini, Miſchnæ; & bini Gemaræ: & ſic ſingulis hebdomadibus.) Idcirco vocati ſunt priſci illi סופרים *numerantes* 1. Chron. II, 55. quia numerabant omnes literas, quæ ſunt in Lege. Nam dicebant Vau majuſculum in voce גָּחוֹן Lev. XI, 42. eſſe mediam literam omnium literarum libri Legis: Voces דָּרֹשׁ דָּרַשׁ *quærendo quæſivit*, Lev. X. eſſe medias ejus voces. Verſiculum 13. Lev. XIII. וְהִתְגַּלָּח & *abradet ſe:* eſſe medium

omnium

omnium verſuum Legis. Literam ע in voce מִיַּעַר *de ſylva*, Pſal. LXXX, v. 14. eſſe mediam literam in Pſalmis. Verſum 38. Pſal. LXXVIII. *Et ipſe miſericors propitiabitur*, &c. eſſe medium verſum in Pſalmis. Tradiderunt *Rabbini:* Deut. VI, 7. *Et exacues ea:* Scilicet, ut ſint verba Legis acuta, & cuſpidem habentia in ore tuo: ita, ut ſi interrogaverit homo rem, non balbutias, dum dicis ei: ſed dicas ei ſtatim: quia dicitur Prov. VII, 4. *Dic ſapientiæ, ſoror mea es*, &c. Et dicitur cap. VII, 9. *Alliga ea digitis tuis, inſcribe ea tabulæ cordis tui.* Et dicitur Pſal. CXXVII, 4. *Sicut Sagittæ in manu potentis: Ita filii juventutis.* (*Gloſſa:* Quia ut Sagittis aliquis pugnat cum hoſtibus ſuis: ita filii juventutis, h.e. diſcipuli alicujus, &c.) Et dicitur, Pſal. CXX, 6. *Sagittæ potentis acutæ.* Et dicitur Pſal. XLV, 6. *Sagittæ tuæ acutæ, populi ſub te cadent.* Et dicitur Pſal. CXXVII, 5. *Beatus vir, qui implevit pharetram ſuam illis, non pudefient, quum loqueretur cum inimicis in porta.* Quid eſt, *cum inimicis in porta?* Reſpondit R. *Chaia* filius Abbæ: Si vel etiam pater & filius ejus; Magiſter & diſcipulus ejus, qui ſtudent in Lege, in porta una (h. e. folio libri uno,) fiant inimici, (*Gloſſa:* quia alteri alter opponunt, & hic non recipit verba alterius, tamen non diſcedunt inde, donec fiant iterum amici alter cum altero: quia dicitur Num. XXI, 14. Et Hebr. בְּסוּפָה *beſupha.* Ne legas בְּסוּפָה *beſupha:* quod ſignificaret, *in Supha:* Sed בסופו *beſupho,* quod ſignificat, *in fine ejus.* (*Gloſſa:* Ita expoſuit argute illud *Ibid: fol. 30. 2. librum bellorum*, ſcilicet, bellum, quod fit opera libri Legis; amor eſt in fine ejus. h. e. bellum illud tandem deſinit in amicitiam, quod geritur inter duos, propter res libri Biblici.) Tradiderunt Rabbini Deut. XI, 8. וְשַׂמְתֶּם *& ponetis.* &c. vid. ſupr. ad 2. Cor. II, 16.

Verba: *Ne ad iram concitate* notant motam æmulationem inter filios, interdictam in *Schabbath f. 10. 2.*

PHILIPPENSIVM CAP. II.

verſ. 9.) Donavit ei nomen ſuper nomen.

Sanhedrin f. 38. 2. Traditur, *Melabon* Angelus idem habere cum Deo nomen.

PHILIPPENSIVM CAP. IV.

verſ. 4.) Gaudete in Domino ſemper,

Hebræorum dicterium eſt: *Divina præſentia non quieſcit ſuper homines triſtes & melancholicos, ſed ſuper lætos & alacres.* Unde in *Avoth c. 30.*

dicitur; Spiritum Sanctum, qui ob mœſtitiam ſe ſubduxerat a Jacobo, iterum veniſſe, & manſiſſe ſuper eo, Gen. XLV, 26. *cum renuntiabant ei, Joſephum adhuc vivere,* eaque de cauſa dici, v. 27. *Et revixit Spiritus,* &c.

COLOSSENSIVM CAP. II.

verſ. 22.) Quæ ſunt omnia ad corruptionem uſu. &c.

Baba Kama f. 91. 2. Dixit R. *Elieſer Hakkaphar* filius Ribbi: Quorſum notanter dicendum erat Num. VI, 11. *Et expiabit ſuper eo, a quo peccavit.* &c.? Et quid? In quamnam animam iſte peccavit? (Non hic eſt ſenſus:) Sed ideo hoc dicitur, quia ſeipſum afflixit abſtinentia vini. Et ſi iſte, qui non afflixit ſeipſum niſi abſtinentia vini duntaxat, peccator vocatur: quanto magis is, qui affligit ſeipſum abſtinentia omnis rei? Tom. I. p. 386.

COLOSSENSIVM CAP. III.

verſ. 19.) Viri ne ſitis amari adverſus uxores.

Quæ *Druſius* in Præterit. *p. 298.* ex libro Muſar citat, malo ex ipſo fonte haurire; nempe *Baba Mezia f. 59. 1:* Dixit R. *Chanina* filius R. Aidi: Quid eſt, quod ſcribitur Lev. XXV, 17. *Non defraudabitis vir* עֲמִיתוֹ *proximum ſuum:* Hoc eſt עַם *populum,* שֶׁאִתְּךָ *qui tecum eſt,* in Lege, & in præceptis, ne defraudes eum. Dixit *Rabus:* Semper homo caveat ſibi, a defraudatione uxoris ſuæ: (h. e. ne eam defraudet, vel ei injurius ſit. (*Gloſſa:* A defraudatione, quæ fit verbis, ne contumelia & dolore afficiat eam:) quia ideo quod lacryma ejus invenitur (præſto eſt;) is ſibi accelerat pœnam inferendam ob defraudationem, qua ipſam affecerat. *Buxtorffius Lex. Talm. col. 125.* plane in alium ſenſum detorquet hoc dictum; hoc modo: *Semper ſit homo cautus de fraude uxoris. Quando enim lacrymæ ejus prodeunt, tunc fraus ejus proxima eſt.* Quaſi de fraude uxoris activa, quam marito infert; non paſſiva, quæ ei a marito infertur, ageretur. Dixit R. *Eleaſar:* Ex quo die deſolata eſt domus Sanctuarii, obſeratæ ſunt portæ precationis: quia dicitur Thren, III, 8. *Etiam cum clamabo & vociferabor, obſtruxit precationem meam.* Quamvis autem portæ precationis obſeratæ ſint, tamen portæ lacrymarum non ſunt obſeratæ: quia dicitur Pſal. XXXIX, 12. *Audi precationem meam, Domine, & clamorem meum auribus percipe, & ad lacrymas meas ne ſile.* Idem repetitur in *Berachoth f. 322.* & dixit *Rabus:* Quicunque ambulat in conſilio uxoris ſuæ, (qui conſilio ejus paret,) cadit in Gehennam: quia dicitur 1. Reg. XXI, 25. *Sed non fuit, ut Achab,* &c. *quem pellexit*

lexit Iſabel uxor ejus. Cui dixit R. *Papha:* Atqui dicere ſolent vulgari adagio; *ſi uxor tua ſit brevis ſtaturæ, incurva te, & muſſita cum ea.* (h. e. clam & ſubmiſſe ejus conſilio in rebus domeſticis utere, habita cum illa ſecreto colloquio. Vel, ut *Buxtorffius* Lex. Talm. *col. 406.* exponit: Hoc Proverbio monuerunt maritum, ut infirmitati uxoris ſe accommodet, ejusque defectus patienter ferat. Idem docuit Apoſtolus 1. Petr. III, 7. Reſpondeo: hæc ſibi invicem non ſunt contraria. Alterum enim intelligendum eſt de rebus in mundo (ſeu communibus & vulgaribus;) alterum de rebus domus, ſeu privatis. *Expoſitio alia:* Alterum intelligendum eſt de rebus divinis: alterum de rebus mundanis.

Peſachim f. 49. 2. Traditio, R. *Meiri:* Quicunque collocat filiam ſuam in uxorem populo terræ (rudi, & plebejo viro,) perinde facit, ac ſi alligaret eam, & relinqueret apud leonem. Sicut leo dilacerat, & edit, absque pudore: ita etiam populus terræ verberat (ſuam uxorem;) & congreditur cum ea absque pudore. Traditio R. *Chaiæ:* Quicunque ſtudet in Lege coram populo terræ, perinde facit, ac ſi iniret puellam deſponſatam alicujus, in conſpectu ejus, (*Gloſſa:* quia pudore & ignominia afficit ipſum: quia dicitur Deut. XXXIII, 4. *Legem præcepit Moſes* מוֹרָשָׁה *hæreditatem.* Ne legas מוֹרָשָׁה *Moraſcha,* (quod ſignificaret *hæreditatem:* Sed מְאוֹרָסָה *Meoraſa,* quod ſignificat *deſponſatam.*) Majus eſt odium, quo populus terræ proſequitur. Studioſos Sapientiæ; quam odium, quo proſequuntur Idololatræ Iſraëlitas; uxores autem illorum, plus quam illos.

I. THESSALONICENSIVM CAP. II.

verſ. 16.) Probibentium nos gentibus loqui, &c.

Sanhedrin f. 59. 1. Dixit R. *Johannes:* Si quis gentilis ſtudeat in Lege, reus eſt mortis: quia dicitur Deut. XXXIII, 4. *Legem præcepit Moſes nobis hæreditatem:* Scilicet, *nobis hæreditatem,* non autem illis. Illum autem reputandum eſſe juxta 7. præcepta Noachidis data.

Chagiga f. 13. 1. Dixit *Rabus:* Quare non docemus gentilem, Legem? Quia dicitur, Pſal. CXLVII, 20. *Non fecit taliter ulli gentili.* &c.

I THESSAL. CAP. IV.

verſ. 16.) Quia ipſe Dominus veniet in celeusmate. &c.

Berachoth f. 15. 2; Sanhedrin f. 92. 1. Dixit R. *Tabe,* dixiſſe R. *Joaſchiam:* Quid eſt quod ſcribitur Prov. XXX, 16. *Tria illa non ſaturabuntur.*

v. 17.

v. 17. *Infernus, & occluſio uteri.* &c. Et quid? Num aliquid negotii eſt inferno cum utero? Non eſt hoc horum verborum mens; ſed quaſi diceret tibi, quod? ſicut uterus intromittit (ſemen,) & emittit (natam prolem:) ita etiam infernus intromittat (mortuum,) & emittat (redivivum.) Et annon res illæ conſtant argumento a minori ad majus. Nam ſi ex utero, in quem tamen intromittunt (ſemen) tacite; emittunt (prolem,) per voces vocum, (magnis & multis vocibus parturientis, & vagitu infantis:) quanto magis ex inferno, in quod intromittunt (defunctum) per voces vocum; (*Gloſſa:* vocibus fletus & planctus) emittent (redivivum) per voces vocum: (*Gloſſa:* Quia dicitur Eſa. XXVII, 13. *Clangetur buccina magna.*) Hinc proſtat argumentum, quo refutatur ſententia eorum, qui negant, reſurrectionem mortuorum ex Lege probari poſſe.

verſ. 17.) *Simul rapiemur cum illis,* &c.

Vid. ſupr. ad Gal. IV, 25. & infr. ad Apoc. XX, 5.

2 THESSALON. CAP. III.

verſ. 10.) *Si quis non vult operari, nec manducet.*

vid. Inf. ad 2. Tim. III, 16.

Aboth cap. II. Schemaja dixit: Dilige opificium, ſeu laborem. &c. Quomodo? Docere voluit, quod homo debeat diligere laborem, & illum odio non proſequi. Sicut Lex data eſt in fœdere: ita etiam labor datus eſt in fœdere: quia dicitur Exod. XX, 9. *Sex dies operaberis, & facies omne opus tuum. Et dies ſeptimus eſt quies Domino Deo tuo.* R. *Akiba* dicit: Interdum homo faciens laborem, reus fit mortis a Deo inferendæ. Quomodo? Si ſedeat homo tota hebdomade, & nihil laboris faciat, & die Veneris nihil habeat, quo veſcatur, habeat autem pecuniam conſecratam intra domum ſuam, & accipiat de illa, quo cibum ſibi comparet, tum hac ratione reus fit mortis a Deo inferendæ. Sed ſi laboraſſet, & perrexiſſet, in ædificatione domus Sanctuarii, ſi vel etiam data fuiſſet ei pecunia conſecrata pro mercede laboris impenſi ab eo, eamque accepiſſet, & ex ea ſibi comparaſſet cibos, & ediſſet; tamen liber fuiſſet a ſupplicio mortis. R. *Dothai* dicit: Unde probatur, quod, ſi quis non faciat laborem totos 6. dies hebdomadis, facturus ſit eum totos 7. dies. Cujus rei exemplum perhibetur in aliquo, qui ſedebat omnes dies hebdomadis otioſus, nec faciebat laborem. Die Veneris autem, cum nihil haberet, quo veſceretur, abibat, & incidebat in manus peregrinorum, qui captum tenebant collari, ubi cogebatur etiam laborem

facere

facere in Sabbatho. Quod omne ei eveniebat, quia nil feecerat totis ſex diebus. R. Simeon filius Eleaſaris dicit: ne quidem hominem primum (in Paradiſo,) quicquam guſtaturum fuiſſe, non præſtito aliquo opere: quia dicitur Gen. II, 15. *Et poſuit eum in hortum.* Et poſtea v. 16. *Ab omni arbore horti edes.* Imo R. *Tarphan* dixit: Deus Opt. Max. non ſinit ſuam Divinitatem manere ſuper Iſraëlitis, donec fecerint opus: quia dicitur Exod. XXV, v. 8. *Et facient mihi Sanctuarium.* R. *Juda* filius Bathiræ dicit: Is, qui non habet opificium, in quo occupetur, habet autem magnam villam, & magnum agrum; abeat, & occupetur in illis: quia dicitur Exod. XX, 9. *Sex dies operaberis, & facies opus tuum.* Quare autem notanter dicendum erat; *Et facies opus tuum?* Scilicet, ut includat eum, qui habet villas, aut agros, ut eat, & occupetur in illis. Dixit *R. Joſe:* Homo non moritur, niſi propter otium: quia dicitur Gen. XXV, 8. *Et exſpiravit, & collectus eſt ad populos ſuos.* Iſte, qui incurvatus cecidit ſuper artificem ſuum & mortuus eſt; ecce hic non eſt mortuus, niſi propter otium. Nam ſic audimus de viris & fœminis: quia dicitur Exod. XXXVI, 6. *Vir aut mulier, ne faciant opus ullum in oblationem Sanctuarii.* De acceſſoriis unde probatur? Quia dicitur, Ibid: *Et fuit populus cohibitus ab adducendo.* Dixit R. *Nathan:* ea hora, qua occupatus fuit Moſes in opere tabernaculi, noluit conſilium capi a principibus Iſraëlis: principes autem Iſraëlis ſedebant & tacebant: & (poſtea) dicebant; nunc opera noſtra indiget Moſes. Audientibus autem eis, proclamari per caſtra, quod dicitur v. 7. *Et opus fuit ſufficiens,* dicebant: Væ nobis, quod nulla nobis fuerit ſocietas in opere tabernaculi. Quare ſurgentes addebant rem magnam a ſeipſis: quia dicitur Exod. XXXV, 25. *Principes vero attulerunt lapides Sardonychas.*

1 TIMOTHEVM CAP. I.

verſ. 9.) Juſto Lex non eſt poſita.

In Tr. *Nedarim f. 22. 2.* Dixit R. *Ada* filius R. Chaninæ: Niſi peccasſent Iſraëlitæ, non datum fuiſſet illis aliud præter Pentateuchum & librum Joſuæ: quia ordo terræ eſt: neque tot legum præceptis onerati fuiſſent. Quæ ratio? Eccl. I, 18. *Quia in multitudine ſapientiæ eſt multitudo iræ.*

1 TIMOTHEVM CAP. II.

verſ. 2.) Orationes pro regibus, &c.

Aboda Sara f. 4. 1. Hab. I, 14. *Et feciſti hominem, ut piſces maris.* &c. Sicut cum piſcipus, qui ſunt in mari, comparatum eſt, ut quilibet major altero,

 tero,

tero, deglutiat alterum: ita etiam cum filiis hominis comparatum eſt, ut, niſi metus eſſet regiæ poteſtatis, quilibet major altero, deglutiret alterum. Atque hoc ipſum eſt, quod tradidimus: R. *Chanina* Secundarius princeps Sacerdotum dicit; precare pro ſalute regiæ poteſtatis: Nam niſi metus eſſet regiæ poteſtatis; alter alterum deglutiret.

verſ. 11.) Mulierem nec diſcere, nec docere debere Legem.

Vid. ſupr. ad *Eph. VI, 4.*

verſ. 12.) Neque autoritatem uſurpare in virum.

Vid. ſupr. ad *1. Cor. VII, 2.* & *Col. III, 19.*

I TIMOTHEVM CAP. IV.

verſ. 4.) Quæ Deus creavit ad uſum cum gratiarum actione.

Vid. ſupr. ad 1. Cor. XIV, 16.

Berachoth f. 35. 2. Sanhedrin f. 102. 1. Dixit R. *Chinna* filius Paphæ: Quicunque commodum, ſeu voluptatem percipit in hoc mundo, absque benedictione, (nullis Deo actis gratiis,) perinde facit, ac ſi deprædaretur Deum & Eccleſiam Iſraëliticam: quia dicitur Prov. XXVIII, 24. *Deprædans patrem ſuum & matrem ſuam, & dicens, non eſſe prævaricationem, Socius eſt viro corrumpenti.* Et per *Patrem* nemo intelligitur, niſi Deus Opt. Max. Quia dicitur Deut. XXXII, 6. *Annon eſt pater tuus, qui acquiſivit te? Per matrem ſuam* autem nemo intelligitur, niſi Eccleſia Iſraëlitica: quia ſcribitur Prov. I, v. 8. *Audi, fili mi diſciplinam patris tui, & ne deſeras Legem matris tuæ.* Quid eſt; *Socius eſt viro corrumpenti?* Reſpondit R. *Chanina* filius Paphæ: Socium eum eſſe Jeroboami filii Nebat, qui corrupit Iſraëlitas Patri ipſorum Cœleſti, 2. Reg. XVII, 21.

verſ. 8.) Pietas promiſſionem habet hujus & futuræ vitæ.

Schabbath f. 127. 1. Sex res ſunt, quarum fructus homo comedit in Seculo ſ. mundo hoc, & Sors capitalis ſtabilis manet ipſi in futuro Seculo: ut ſunt,

(1) *ſuſceptio peregrinantium,*
(2) *viſitatio ægrotorum,*
(3) *attentio in precibus,*
(4) *matutina frequentatio Scholæ.*

(5) *Edu-*

(5) *Educatio liberorum ad ſtudium Legis Divinæ,* &
(6) *judicans proximum ſuum æquo animo.*

Et in *Kidduſchin f. 40. 1.* hoc ad 4. reſtringitur, ut ſunt
(1) *Honoratio parentum,* Deut. XXV, 16.
(2) *Beneficentia,* Prov. XXI, 21.
(3) *Conciliatio pacis inter diſcordes,* Pſal. XXXIV, 15. Et
(4) *Studium Legis æquipollens omnibus,* Deut. XXXII, 47.

Menachoth f. 44. 1. Dixit R. *Nathan:* Nullum invenias præceptum, vel omnium Legis præceptorum etiam leviſſimum in Lege, in quo non ſit donum mercedis accipiendæ, ſi id ſervetur, & in hoc, & in futuro Seculo. &c. ubi exemplum refertur alicujus, qui obſervantia præcepti Zizith meritus eſt matrimonium ditiſſimæ alicujus meretricis converſæ. Subjungiturque: Atque hoc eſt donum mercedis ejus in Seculo hoc. Quanta autem ſit ejus merces futura in Seculo futuro, ſuperat meam ſcientiam.

1 TIMOTHEVM CAP. V.

verſ. 6.) Voluptuoſa Viva mortua eſt.

Berachoth f. 18. 2. Dicebat aliquis: Mortuos nil ſcire eorum, quæ ipſis fiunt: alio negante. Quia autem obſtare videbatur locus Eccl. IX, 5. *Et mortui nihil quicquam ſciunt:* Reſpondebat: Per hos intelligi impios, qui in vita ſua vocantur mortui. Quia dicitur Ezech. XXI, 30. *Et tu confoſſe impietate, princeps Iſraël.* Aut, ſi malis, dicam; hinc probari; quod impii, dum vivunt, mortui vocentur: nempe, ex Deut. XVII, 6. *Super ore duorum teſtium, aut ſuper ore trium teſtium, interficitor mortuus.*

verſ. 13.) Circumeuntes domos &c.

Talem viduam Hebræi vocant in Talmud. *Sota f. 22. 2.* שובבירת frequenter vicinas viſitantem, ſeu circumvagam.

verſ. 23.) Ne amplius aquam bibe, ſed modico vino utere.

Nazir f. 22. 1. Qui excruciat ſeipſum propter vinum, peccator vocatur; Quia ſcribitur Num. VI, 11. *eo quod peccavit in animam ſuam.* Hoc eſt, ſi voverit abſtinentiam a vino, & propterea in morbum inciderit; vocatur talis peccator.

Berachoth f. 35. 2. Dixit *Mar Zuba:* Ratio, quare ſingularis aliqua benedictionis formula ſuper vinum recitetur, eſt, quia vinum alit: &c. Vel: quia

quia vinum confortat. Vinum autem num confortet? Atqui *Raba* bibebat vinum omnibus diebus paraſceves Paſchatis, eum in finem, ut attraheret cor ejus (vel: appetitum ſtimularet) edendi plurimos azymos panes. Reſpondeo; Vinum plurimum ſtimulare, parum autem confortare. Et quid? Num ullo modo confortet? Atqui ſcribitur, Pſal. CIV, 15. *Et vinum lætificat cor hominis, & panis cor hominis confortet:* Scilicet panis illud eſt, quod confortat; vinum non confortat. Sed, reſpondeo, ideo diverſam rationem eſſe vini circa benedictionem: quia ſunt in eo duo, nempe, confortat & lætificat. Panis confortando confortat; ſed lætificando non lætificat.

1 TIMOTHEVM CAP. VI.

verſ. 14.) Servare præceptum immaculatum.

Kidduſchin f. 39. 2. Iſtæ ſunt res, quarum uſumfructum homo comedit in Seculo præſenti; Sorte capitali perdurante in Seculum futurum: ut ſunt, reverentia parentibus exhibita, liberalitas, hoſpitalitas, reconciliatio amicorum: doctrina autem Legis par pondere eſt omnibus illis.

verſ. 16.) Deum nemo videre poteſt, & inhabitat lumen inacceſſibile.

Cholin f. 59. 2. Dixit Cæſar ad R. *Joſuam* filium Chananiæ: vellem videre Deum veſtrum. Cui ille reſpondebat: non poſſes videre eum: Tum ille; profecto, ait, percupio eum videre. Quare abiens R. Joſua ſiſtebat eum verſus Solem in ſolſtitio æſtivo, dicens ei: Reſpice in eum. Dicente Cæſare; non poſſum: reſpondebat; Indiem (Solem clarum,) qui eſt unus ex miniſtris Dei Opt. Max. coram ipſo exiſtentibus, dixiſti, non poſſum reſpicere, quanto ergo minus in ipſam Divinitatem intuereris?

Megilla f. 19. 2. Dxit R. *Chaia* filius Abbæ, verbis Johannis: niſi in ſpelunca, in qua ſtetit Moſes & Elias (videntes Dominum) relictum fuiſſet ſaltem tantum ſpatium, quantum eſt foraminis acus ſartoriæ, non potuiſſent conſiſtere propter lumen: quia dicitur Exod. XXXIII, 20. *Quia non videbit me homo, & vivet.*

verſ. 19.) Vid. ſupr. *ad Matth. VI, 19.*

2 TIMOTHEVM CAP. III.

verſ. 8.) Jannes & Jambres reſtiterunt Moſi.

Menachoth f. 85. 1. Dixerunt יוחנא Jochana (Jannes,) & ממרא Mamre

Mamre (Mambres) ad Moſen: Stramen tu infers in עפרים Aphrajim? Quibus ille reſpondebat: Vulgari adagio dicere ſolent homines: In urbem olerum, olera inferto. (*Gloſſa:* Jochana & Mamre; princeps magorum Ægypti, ſic dicebant ad Moſen Magiſtrum noſtrum; quum incipiebat facere Signa coram Pharaone. Quia putabant, quod ea faceret opera artis magicæ. Locus Aphrajim dictus abundabat ſtramine: in talem locum tu deportas ſtramen, qui feraciſſimus eſt frumenti, ut illud vendas? Sic Ægyptus, quæ erat plena artibus Magicis, eſt: tune venis eo, ut ibi exerceas artes Magicas? Quibus ille reſpondebat; In urbem, in qua creſcit olus multum, affer olus tuum, quod vendas: ideo, quia congregantur ibi omnes, qui emunt ea. Ipſi dicebant ei verba ſcoptica: ipſe autem reſpondebat eis ex re ſeu materia propoſita.)

verſ. 16.) Omnis Scriptura a Deo inſpirata.

Sanhedrin f. 90. 1. In *Miſchna:* Expers Seculi futuri eſt, qui negat Legem eſſe e Cœlo. Ad quæ verba poſtea in *Gemara f. 99. 1.* notatur: Tradiderunt *Rabbini*, Num. XV, 31. *Quia verbum Domini ſprevit, & præcepta ejus irrita fecit, exſcindendo exſcindetur.* Hoc de illo intelligitur, qui negat Legem eſſe e Cœlo. *Alia expoſitio: Quia verbum ejus ſprevit:* per hoc intelligitur, qui revelat faciem in Lege. (h. e. qui proterve, & impudenter agit, & inſurgit contra eam.) Per, *& præcepta ejus irrita fecit*, intelligitur, qui irritum facit fœdus carnis. (h. e. circumciſionem.) Per, *exſcindendo*, intelligitur in Seculo præſenti: per, *exſcindetur*, intelligitur, in Seculo futuro. Hinc dixit R. *Eleaſar* Modaæus: Qui Sacra profanat, qui ſpernit feſtivitates (*Gloſſa:* profanos dies feſti, h. e. inter diem primum & ultimum interjacentes,) qui irritum facit fœdus Abrahami, patris noſtri, (h. e. circumciſionem,) qui revelat faciem in Lege, qui pudore ſuffundit ſocium ſuum publice; etiamſi penes ſe habeat Legem & bona opera, tamen expers eſt Seculi futuri. *Traditio* alia: Per, *Quia verbum Domini ſprevit*, intelligitur, qui negat Legem eſſe e Cœlo: Et quamvis totam Legem (reliquam) concedat, e Cœlo eſſe, excipiat autem unum duntaxat verſiculum, quem contendit, eum non dixiſſe Deum Opt. Max. ſed Moſen de ſuo addidiſſe, nihilominus verbis illis comprehenditur: *Quia verbum Domini ſprevit.* Et quamvis concedat, totam Legem eſſe e Cœlo, excipiat autem ſubtilem diſcurſum (h. e. διάνοιαν, ſeu quod per bonam conſequentiam inde infertur,) item collationem, quæ fit a minori ad majus, item eam, quæ fit a paribus; tamen comprehenditur his verbis: *Quia verbum Domini ſprevit.* Traditio: R. *Meir* dicebat; Qui diſcit Legem, ſed non docet eam, is eſt, de quo dicitur; *Verbum Domini ſprevit.* R. *Nathan* dicit: Per hunc ſignificari omnem,

qui non curat Miſchnam. R. *Neborai* ait; Omnem, qui, cum poſſet ſtudere in Lege, in ea tamen non ſtudet. R. *Iſmaël* ait: Eum, qui colit Idola. Quid eſt, quod illum hujus rei admoneat? Quia traditur a domo R. Iſmaëlis: *quia verbum Domini ſprevit.* Per hunc intelligitur is, qui ſpernit Decalogum, qui dictus eſt Moſi e Sinai. Exod. XX, 2. *Ego ſum Dominus Deus tuus.*&c. R. *Joſua* filius Korchæ dicit: Quicunque diſcit Legem, & non diligenter eam repetit, ſimilis eſt homini, qui ſeminat quidem, ſed nil metit. R. Joſua dicit: Quicunque diſcit quidem Legem, ſed eam iterum obliviſcitur; ſimilis eſt mulieri, quæ parit quidem, ſed mox iterum ſepelit, quem peperit: R. *Akiba* dicit: Pſalle omni die; (*Gloſſa:* ordinato doctrinam tuam, quam diſcis, etiam ſi ſit ordinata in ore tuo, ut pſalmodia. Et hoc cauſam tibi præbebit, ut in Seculo futuro verſaturus ſis cum lætitia & canticis;) pſalle, (h. e. ita pſalles,) omni die. (*Gloſſa:* q. d. Qui ſtudet in Muſica & modulationibus jugi & continuo ſtudio, tandem Muſicus evadit: ita, qui repetit Legem, fit ei tandem ordinata in ore ejus.) Dixit R. *Iſaac* filius Abdimi: Quo textu hoc probatur? Quia dicitur Prov. XVI, 26. *Anima laborioſi laborat ipſi:* (*Gloſſa:* Ideo, quia laboravit in Lege, Lex laborat ipſi:) quia אכף incurvavit ſuper eo os ſuum. (*Gloſſa:* Ideo, quia ipſe ponit verba ejus jugiter in ore ſuo כאוכף inſtar clitellarum, quæ ſunt ſuper aſino.) Ipſe (Studioſus Legis,) laboravit loco hujus: & Lex ejus laboravit ipſi, loco alterius. (*Gloſſa:* Quia obit eum, & petit ab eo, qui poſſidet ſe, h. e. Deo, ut tradat ei rationes Legis, & ordines. Et quare usque adeo? Ideo, quia אכף, hoc eſt, כפה coëgit os ſuum ad verba Legis.) Dixit R. *Eleaſar:* Homo ad laborem creatus eſt: quia dicitur Hiob. V, 7. *Homo ad laborem naſcetur.* Neſcio, utrum ad laborem oris creatus ſit homo, an ad laborem opificii (qui fit manibus.) Quum autem dicitur Prov. XVI, 26. *Nam* אָכַף *curvavit ſe illi os ſuum;* dic, hinc intelligi, ad laborem oris creatum eſſe hominem. Sed nondum tamen certo ſcio, ad qualem laborem oris homo creatus ſit, utrum ad laborem Legis (ore vel diſcendæ, vel docendæ,) an ad laborem confabulationis (ore perficiendæ.) Quum vero dicitur Joſ. I, 8. *Non recedet liber Legis hujus ex ore tuo;* dic, hinc perſpici ad Laborem Legis creatum eſſe hominem. Atque hoc ipſum eſt, quod dixit *Raba: Cum omnia corpora ſint* דרופתקי *thecæ*, (*Gloſſa:* cum ſint laborioſa & ærumnoſa: beatus ille eſt, qui meretur, ut labor ejus & defatigatio ſit in Lege. *Alia expoſitio:* דרדופתקי ſignificat thecam longam, in quam reponuntur nummi: hoc ſenſu, omnia corpora ſunt thecæ ad recipiendum & ad proferendum verba: beatus autem ille eſt, qui meretur, ut fiat theca Legis:) *beatum illud corpus eſt, quod meretur, ut ſit theca Legis;* Prov. VI, 32. *Qui mœchatur cum muliere, caret corde. Reſch Lakiſch* hoc expoſuit de eo, qui

diſcit

diſcit Legem לפרקים ſecundum partes. h. e. interrupte, per intervalla. (*Gloſſa:* qui non diſcit jugiter & continuato ſtudio: ut is, qui nullam habet uxorem, & modo hanc, modo illam init:) quia dicitur Proverbior. XXII, v. 18. *Quia ſuave eſt, quum ſervabis ea in ventre tuo: promta & firma erunt in labiis tuis.* Tradiderunt *Rabbini:* Num. XV, 30. *Anima quæ faciet manu elata.* Per hunc intelligitur Rex Manaſſes filius Hiskiæ, qui ſedebat, & ſtudioſe inquirebat in Haggadas, ſeu hiſtorias narrationi criminationis obnoxias. Scilicet, animo ſcoptico dicebant: Hui, num nihil aliud ſcribere poterat Moſes, quam res iſtas non neceſſarias: ut, Gen. XXXVI, 31. *Soror Lothanis Thimna,* Item v. 12. *Thimna fuit concubina Eliphazi.* Item. Gen. XXX, v. 14. *Et ivit Ruben in diebus meſſis tritici & invenit Dudaim in agro.* Quare, (hac ſubſannatione impia ab eo dicta) egreſſa filia vocis, dicebat ad illum ex Pſal. L, v. 20. *Sedes, de fratre tuo loqueris, de fratre matris tuæ edis obtrectationem: iſta facis, & ſiles, & putas, me futurum omnino tibi ſimilem? Arguam te, & proponam oculis tuis.* Et de eo exponitur per Cabbalam locus Eſa. V, 18. *Hei, qui trahunt ſcelus funibus vanitatis, & inſtar reſtium plauſtri, peccatum!* (*Gloſſa:* Gratis, & absque ullo emolumento, ex mera animi libidine & petulantia Manaſſes peccaverat.)

HEBRÆORVM CAP. III.

verſ. 13.) vid. ſupr. ad Matth. XXII, 3.

HEBRÆORVM CAP. IV.

verſ. 3.) vid. ſupr. ad Matth. XX, 6.

HEBRÆORVM CAP. IX.

verſ. 5.) *Cherubhim obumbrantia propitiatorium.*

Sanhedrin f. 54. 1. Dixit R. *Katina:* ea hora, qua Iſraëlitæ aſcendebant ad feſtum ſolenne, revoluto velo oſtendebant eis Cherubhim, quod adhærerent alter alteri; & dicebant eis: Videte dilectionem veſtram coram Deo, qualis eſt dilectio maris & fœminæ! Regerit R. *Chasda:* (Contrarium liquere ex) Num. IV, 20. *Et non venient ad videndum, quum abſorbent Sanctum.* Reſpondit autem R. Juda, dixiſſe *Rabum:* Hoc intelligendum eſt de ea hora, qua introducta ſunt vaſa in thecam ſuam. Dixit R. *Nachman:* Simile hoc eſſe ſponſæ, quæ toto tempore, quo ipſa eſt in domo patris ſui, erubeſcit procum ſuum. Poſtquam autem venit in domum ſoceri ſui, tunc non amplius erubeſcit, procum (maritum) ſuum, quin congrediatur cum eo.

verſ.

Hebr. IX. verſ. 22.) Abſque ſanguinis effuſione non fit remiſſio.

Zebachim f. 6.1. Veni, audi; Lev. I, 4. *Et imponet manum, & acceptum erit ei.* Et quid? Num manuum impoſitio expiat? Et annon, per nihil aliud expiatio fit, quam per ſanginem: quia dicitur Lev. XVII, 11. *Quia ſanguis ipſe pro anima expiabit?* Idem repetitur in *Joma f. 5.1.*

HEBRÆORVM. CAP. XI.

verſ. 9.) Fide peregre habitavit Abraham. &c.

Sanhedrin f. 111. 1. Traditio: Dixit R. *Elieſer* filius Joſes: Aliquando ingreſſus Alexandriam Ægypti, inveniebam Senem aliquem, qui dicebat ad me: Veni, & oſtendam tibi, quid fecerint patres mei, patribus tuis. Quosdam illorum mari ſubmerſerunt: quosdam gladio interfecerunt: quosdam conſtructis anguſtis ædificiis compreſſerunt. (Sie haben ſie lebendig eingemauret.) Atque ob hanc rem punitus eſt Moſes Magiſter noſter: (*Gloſſa:* Cum enim videret, quod ita fieret Iſraëlitis, cœpit obmurmurare & anxie cogitare coram Deo: Exod. V, 23.) quia dicitur Exod. V, 23. *Et ex tunc veni ad Pharaonem, ad loquendum in nomine tuo, malefecit populo huic.* Dixit Deus Opt. Max. Væ, periiſſe, & non amplius inveniri ſimiles priſcis illis patribus: (*Gloſſa:* Merito dolendum eſt de magnis illis viris, qui perierunt, & quorum ſimilem amplius invenire non poſſum. Tu enim non es ut Abraham, Iſaac & Jacob, qui non curioſe & infideliter cogitantes ſcrutati ſunt proprietates meas.) Ecce toties manifeſtatus ſum Abrahamo, Iſaaco & Jacobo in Deo Omnipotente & tamen non הרהרו curioſe & ſcrupuloſe ſcrutati ſunt proprietatem meam, neque dixerunt ad me, (ut tu,) Exod. III, 13. *Quod nomen eſt tibi?* (*Gloſſa:* Nam dixi illi, Gen. XXXVIII, 11. *Ego Deus omnipotens, creſce*, &c. Et promiſi ei, fore, ut tota iſta terra ipſius, & ſeminis ejus ſit futura. Ubi autem non dixerunt: quod nomen eſt tibi? ut tu feciſti ab initio? Et nunc curioſe ſcrutatus es proprietates meas dicendo: Exod. V, 23. *liberando non liberaſti.*) Et dixi ad Abrahamum Gen. XIII, 17. *Surge, ambula in terra, ſecundum longitudinem & latitudinem ejus: quia tibi dabo eam.* Quærebat locum, ubi ſepeliret Saram, & non inveniebat, donec emeret 400. Siclis argenti: attamen non curioſe ſcrutabatur proprietates meas. Dixi ad Iſaacum, Gen. XXVI, 3. *Peregrinare in terra hac, & ero tecum, & benedicam tibi.* Quærebant Servi ejus aquam, quam biberent, & non inveniebant, donec jurgium faceret, quia dicitur Gen. XXVI, 20. *Et jurgati ſunt*, &c. Nec tamen curioſe ſcrutatus eſt proprietates meas. Dixi ad Jacobum Gen. XXVIII, 13. *Terram, in qua cubas, tibi dabo.* Quærebat locum, ubi figeret tentorium ſuum, & non inveniebat, donec emeret 100. nummis, Gen. XXXIX, 19. Nec tamen curioſe ſcrutatus eſt proprietates meas. Et non dixerunt ad me: Quodnam eſt nomen tuum? &c.

verſ.

verſ. 26.) Majores divitias arbitratus, &c.

Simile exemplum legitur de Thimna filia Lotan, in *Sanhedrin fol. 99. 2.* Thimna filia regia erat: quia ſcribitur Gen. XXX, 39. אלוף *Princeps Lotan;* Jam autem omnis vox אלוף *alluph* ſignificat regnum, quod non habet coronam. (*Gloſſa:* Significat Principem magnum, ſed qui non eſt coronatus. Poſtquam autem Thimna erat ſoror regis, certum eſt, fuiſſe filiam regis.) Volebat ea proſelyta fieri; veniebat ergo ad Abrahamum, Iſaacum & Jacobum. Sed cum eam nollent admittere, abibat & fiebat pellex Eliphazi, filii Eſavi. Dicebat, (cogitabat apud ſe,) melius eſt, ut ſim ancilla populi iſtius (*Gloſſa:* filiorum Abrahami, Iſaaci & Jacobi, qui ſunt timentes Dei,) quam ut ſim domina populi alterius. Ex hac ortus eſt Amalek, qui dolore affecit Iſraëlitas. Quare? (Sera illa vindicta ſupervenit inde Iſraëlitis?) Quia (Patres eorum) non debuiſſent illam a ſe repellere, (*Gloſſa:* quo minus ſe ſubderet alis divinitatis. Nam debuiſſent eam facere proſelytam.)

HEBRÆORVM CAP. XII

verſ. 7.) Quis eſt filius, quem non corripit pater, &c.

Erachin f. 16. 2. Usque quo determinandus eſt terminus caſtigationum, quibus Deus ſolet ſuos caſtigare? Reſpondebat R. *Eleaſar:* Cuicunque texitur veſtis, quam induat, ſi non quadret ad corpus ejus, ut inde doleat; tum hoc jam pro caſtigatione aliqua habendum eſſe. Cui opponebat *Raba:* Si quæ veſtis minor eſſet juſto; tum rem ita ſe habere. Eſtque qui dicit; R. Samuel filius Nachmani: Si qua major eſſet juſto. Dixerunt: Si vel ſaltem intenti ſint ad miſcendum poculum vini, aqua calida, & miſcuerint ei frigida: ſi frigida, & miſcuerint ei calida; hoc pro caſtigatione habendum eſſe. Et tu dixiſti usque adeo? Imo vero, Mar Zuha filius Rabinæ dixit: Si ſaltem alicui invertatur induſium ſuum: (*Gloſſa:* Quia non induit illud ſecundum ordinem, & neceſſe habet invertere illud, & exuere illud;) hoc pro caſtigatione habendum eſſe. Raba, eſtque, qui dicit, R. Chasda, eſtque, qui dicit, R. Iſaac, ſuntque qui dicunt in Miſchna tradere Tannæum; Si ſaltem quis extendat manum ſuam in marſupium, aut accipiat tria, & aſcenderent duo tantum in manu ipſius, moleſtiam eſſe, repetere extenſionem manus, ad accipiendum tertium, hocque pro aliqua caſtigatione habendum eſſe. Scilicet præciſe tria, & aſcenderint duo in manu ejus. Sed ſi duo; & aſcenderint tria in manu ejus; non item. Quia non eſt moleſtia, projicere ea iterum in marſupium. Sed omnia iſta quorſum attinuit tradi, & tam tenui modo caſtigationem determinare? Quia Traditio eſt domus R. Iſmaëlis: Cuicunque præterierunt 40. dies ſine caſtigationibus, ille recepit Seculum ſuum. (*Gloſſa:* Omnem requiem ſuam,

quam in futura vita, pro mercede recepiſſet.) In Occidente (h. e. Terra Iſraël) dicunt: Pœnam tali præparari, ſi quem præterierint 40. dies, quibus nullam caſtigationem paſſus eſt. Traditio: R. *Eleaſar* magnus dicit: Niſi veniſſet Deus Opt. Max. cum Abrahamo, Iſaaco, Jacobo in judicium, non poſſent conſiſtere propter redargutionem: (*Gloſſa:* Quia redarguebat eis opera eorum:) quia dicitur 1 Sam. XII, 7. *Nunc ſiſtite vos, & diſceptabo vobiſcum coram Domino, ob omnes juſtitias Domini, quas fecit vobiſcum & cum patribus veſtris.*

Chagiga f. 9. 2. Dixit Elias ad filium Hihi, & dixit R. Eleaſari: Quid eſt, quod ſcribitur Eſa. XLVIII. 10. *Ecce conflavi te, & non argento, probavi te in catino afflictionis?* Scilicet, docere eo voluit, quod Deus Opt. Max. obitis omnibus ſuis proprietatibus bonis, quas Iſraëlitis exhiberet, nullam meliorem invenire potuerit, afflictione. Dixit Samuel eſtque qui dicit, R. *Joſeph:* Hoc ipſum eſt, quod vulgari adagio dici ſolet: *Pulchra eſt afflictio Judæo, ut lorum rubrum, equo albo.*

Hebr. XII, verſ. 29.) Deus noſter eſt ignis conſumens.

Aboth cap. 25. Ea hora, qua per mortem ex hac vita migraturus erat Rabban Johannes filius Zachai, clara voce exclamabat, & flebat. Cui dicentibus diſcipulis ejus: Væh Magiſter, columna alta, lucerna mundi, mallee fortis; quare tu ita fles? Quibus ille reſpondebat: Quid? Num ego eo compariturus coram facie regis alicujus mortalis, qui, ſi ſuccenſeret mihi, iram tantum haberet hoc Seculo terminandam; & ſi juberet me vinciri, vincirer tantum in hoc Seculo; Si interfici, mors mea non eſſet niſi duntaxat in hoc Seculo: Adde, quod fieri poſſet, ut ego eum verbis placarem, vel data pecunia demererer. Jam autem ego hinc diſcedo, compariturus nonniſi apud faciem regis, ſub quo ſunt Reges regum, ſcilicet coram Deo illo Opt. Max. qui cum ſuccenſebit mihi, iram habet duraturam non tantum in hoc, ſed & in futuro Seculo. Accedit, quod nequaquam eum vel verbis placare, vel pecunia data demereri queam. Adhæc duas mihi vias propoſitas habeo: Unam, ducentem ad hortum Eden (Paradiſium:) alteram, ad Gehennam. Ego autem neſcio, num me depreſſurus ſit in Gehennam, an introducturus in hortum Eden, &c.

HEBRÆORVM CAP. XIII.

verſ. 2.) Latuit eos, quod hoſpitio exceperunt Angelos.

Vid. ſupr. ad Matth. XX, 26.

JACOBI CAP I.

verſ. 13.) *Deus non eſt tentator ad mala.*

Menachoth f. 99. 2. Dixit Hiskias: Quid eſt, quod ſcribitur Hiob. XXXVI, v. 16. Etiam הֲסִיתְךָ *ſeduxit*, vel *pellexit te ab ore anguſtiæ, latitudo non arctatur ſub eo?* Veni, & vide; non eſſe morem Dei Opt. Max. qualis eſt mos mortalis alicujus hominis. (*Gloſſa:* Seductio mortalis hominis non eſt niſi ad malum, ut Deut. XIII, 6.) Scilicet mos mortalis hominis eſt, ut ſeducat ſocium ſuum a viis vitæ, ad vias mortis: Deus Opt. Max. autem ſeducit hominem, a viis mortis ad vias vitæ: quia dicitur, *Et etiam ſeduxit te ab ore anguſtiæ.* (*Gloſſa:* Deus ſeduxit te, ad diſcendum Legem, ut liberareris a Gehenna:) hoc eſt, a Gehenna, cujus os eſt anguſtum: eum in finem, ut fumus ejus coacervetur intra eam cumulatim. (*Gloſſa:* ne fumus poſſit prodire foras: ut impii judicentur non tantum igne, ſed & fumo.) Ne autem forte diceres, quod, ſicut os ejus anguſtum, ita etiam tota ſit anguſta: ideo notanter dicendum erat Eſa. XXX, 33. *Profundum fecit, dilatavit.* (*Gloſſa:* Ubi venit Gehenna ad profunditatem, ſtatim ea ſe dilatat.) Ne autem forte diceres: regi non præparatam eſſe: (*Gloſſa:* h. e. Diſcipulo, qui ſecedit a Lege, non præparatam eſſe Gehennam: nec eum illa judicandum eſſe: Diſcipulum, ſeu Studioſum Sapientiæ vocavit regem, quia ſcribitur Prov. VIII. *per me reges regnant.*) ideo notanter dicendum erat, Eſa. XXX, 33. *Regi præparata eſt.* Ne autem forte diceres: non eſſe in ea ligna; ideo notanter dicendum erat, Ibid: *Rogus ejus ignis & ligna.* Ne autem forte diceres, hanc eſſe mercedem Legis ſervatæ, quod liberet a Gehenna, prætereaque nullam: ideo notanter dicendum erat Hiob. XXXVI, v. 16. *Et quis menſæ tuæ plena eſt pinguedine.*

verſ. 19.) *Tardus ad loquendum.*

Aboth Cap. 1. Filius Ezai dixit: Eſto cautus in verbis tuis, ne quicquam temere & otioſe loquaris. Item: facite Sepem Legi; & fac Sepem verbis tuis, ſicut (1) Deus Opt. Max. (2) Adam, (3) Lex, (4) Moſes, (5) Hiob, (6) Prophetæ & (7) omnes Sapientes, Sepem fecerunt verbis ſuis. (1) *Deus*, Deut. XXIX, 24. (2) *Adam*, Gen. II, 16. (3) *Lex*, Lev. XVIII, 19. (4) *Moſes*, Exod. XIX, 10. 15. (5) *Hiob*. c. I, 1. (6) *Prophetæ*, Eſa. XLII, 13. Amos: III, 8. Ezech. XLIII, 2. (7) *Hagiographa:* Prov. V, 8.

Aboth c. 22. R. *Simeon* filius Gamalielis dicit: Toto vitæ meæ tempore crevi inter Sapientes, & non inveni corpori melius quid ſilentio. Si ſapientes decet ſilentium: quanto ergo magis ſtolidos? Non exiſtente Sapientia, affert quis verba: non autem exiſtentibus verbis, affert quis Sapientiam. Quicunque multiplicat verba, affert peccatum: quia dicitur Prov. X, 19. *In multitudine verborum*, &c. Et dicitur c. XVII, 18. *Etiam ſtultus ſilens, Sapiens reputabitur.*

Aboth cap. 1. Dixerunt viri Synagogæ magnæ: Tardi ſitis in judicio ferendo: Quomodo? Docere voluerunt ea ſententia, quod homo debeat tardus eſſe in verbis ſuis proferendis potius, quam ut nimis præceps ſit in verbis ſuis proferendis: quia qui nimis præceps eſt in proferendis ſuis verbis, is facile inducit ipſe ſibi oblivionem ſuorum verborum. &c.

Jac. I, verſ. 22.) *Eſtote factores verbi.* &c.

Kidduſchin f. 40. 2. Diſcumbebant R. *Tarphon* & Seniores in cœnaculo domus Nithzæ, in urbe Lydda: ubi quærebatur quæſtio illa coram illis: Doctrina (quæ diſcitur) magnine ſit facienda, an opus? (Præſtetne theoria an praxis?) Reſpondebat, habita deliberatione, R. Tarphon, & dicebat: Opus magnum faciendum eſſe cupis. Sermonem excipiens R. Akiba, dicebat: Doctrinam magni faciendam eſſe. Reſpondebant deinde omnes; doctrinam magnifaciendam eſſe: quia doctrina adducit in manus operis, (cauſam præbet faciendo operi.) Traditio R *Joſe* dicit: Doctrina magnifacienda eſt; quia eſt ante Challam, ſeu placentam (h. e. præceptum de illa datum, Num. XV, 18.) 40. annis: ante Trumas & decimas (ante præceptum, de illis datum, Deut, XIV, v. 22.) 54. annis: ante annos intermiſſionis ſeptenos, 61. annis: ante Jubilæa, 103. annis. Imo vero 104. fuerint; Scilicet putabat, Jubilæum a principio ſui dimiſſum eſſe. Et ſicut doctrina eſt ante opus: ita etiam judicium ejus eſt ante opus. Secundum id, quod eſt R. Hammænunæ. Quia dixit R. *Hammenuna:* Non eſt principium judicii de homine habendi; de alia re, niſi Lege præcepta: (*Gloſſa:* tempore judicii aliquando habendi, exigetur initio ratio ab homine de eo; quare non ſtuduiſti in Lege?) Quia dicitur Prov. XVII, 14. *Solvens aquam, principium litis.* (*Gloſſa:* Qui abrumpit jugum Legis, principium litis illud eſt, h. e. initium judiicii de habendi. Per *aquam* autem nihil aliud intelligitur, niſi *Lex*, Eſa. LV, 1.) Sicut autem pœnale judicium, circa neglectum ſtudii Legis, de eo habendum, eſt ante pœnale judicium circa omiſſum opus: ita etiam merces ſtudii Legis, erit ante mercedem operis facti: quia dicitur Pſal. CV, 44. *Dabit illis terras gentium.* &c.

Aboth cap. 22. R. *Chananias* filius Duſæ dixit: Cujuscunque fuga peccati prior eſt Sapientia ipſius, ejus Sapientia ſtabilis eſt: quia dicitur Prov. IX, v. 10. *Initium Sapientiæ, timor Domini.* Idem dicebat: Cujuscunque opera (praxis) plura ſunt, quam ſtudium (Theoreticum) Sapientiæ, ejus Sapientia ſtabilis eſt: quia dicitur Exod. XXIV, 7. *Faciemus & audiemus.* Dixerunt coram R. Johanne filio Zachai: Si quis ſit ſapiens, & timens (fugiens) peccatum; quid tum ſentiendum de tali? Quibus ille reſpondebat: ecce hic artifex, & inſtrumenta artificii ejus ſunt in manu ejus. Sed, ſi quis ſapiens, non autem timens

timens peccatum, quid de illo ſentiendum? Quibus ille reſpondebat: ecce hic artifex, nulla autem inſtrumenta artificii ejus, ſunt in manu ejus. Si autem quis ſit timens peccatum, non autem Sapiens; quid de iſto ſentiendum? Quibus ille reſpondebat: Hic non eſt artifex, quanquam inſtrumenta artis ejus ſint in manu ejus.

Dixit R. *Eleaſar* filius Aſariæ: Homo, in quo (pauca) ſunt opera (bona,) & doctrina Legis multa, cuinam ſimilis eſt? Arbori, quæ ſtat juxta aquam, cujus rami pauci ſunt, ſed radices multæ, ſi vel *maxime 4. venti* mundi veniant, & ſpirent in eam, tamen non dimoverent eam de loco ſuo: quia dicitur Pſal. I, 3. *Et erit ſimilis*, &c. Homo autem, in quo nulla ſunt bona opera, ſed tamen doctrina Legis, cui ſimilis eſt? Arbori, quæ ſtat in arido loco, cujus rami ſunt multi, ſed radices paucæ: in quam cum ſpirat ventus, ſtatim eam extirpat, ſurſum deorſum vertet eam: quia dicitur Jerem. XVII, 6. *Et erit ſicut myrica.* &c. ad 2 Tim. III, 16.

JACOBI CAP. II.

verſ. 2.) In Veſte candida. &c.

Schebuoth f. 30. 2. Unde probatur de duobus, qui venerunt in forum, litigandi cauſa, quorum alter indutus eſt veteramentis, alter autem ſtola valente 100. minas, quod huic non dicant: indue te, ſicut ille; aut cura alterum indui, ſicut tu indutus es? (*Gloſſa:* ne nobis cauſam præbens perſonam reſpiciendi, aut ſupprimendi, quæ contra te ſunt, propter autoritatem tuam, nec alter dicat; quomodo credent mihi judices, contra hominem tantæ autoritatis?) Quia notanter dicendum erat Exod. XXIII, 7. *A re falſa procul ſis.* Quum aliqui veniſſent ad Rabam filium Hunæ, jubebat eos extrahere ſuos ſoccos pretioſos, & tum demum deſcendere in judicium.

verſ. 10.) Qui totam legem ſervabit, impinget (ſ. offendet) vero in uno, factus eſt omnium reus.

Chagiga f. 9. 2. Dixit filius Hihi ad Hillelem: quid eſt, quod ſcribitur Malach. III, 18. *Et redibitis & videbitis inter juſtum & impium; inter colentem Deum, & eum, qui non colit eum.* Idem eſt juſtus cum eo, qui non coluit Deum. Cui ille reſpondebat: *coluerunt & non coluerunt.* Ambo illi juſti perfecti ſunt? Et non ſimilis videtur diſcens lectionem ſuam centies, diſcenti lectionem ſuam centies & ſemel? Regerebat ei: & propter unam vicem dicetur de eo; *non coluit eum?* Reſpondebat ei; omnino. Exi, & diſcerem ita ſe habere ex foro aſinariorum: decem paraſangæ pro drachma; undecim paraſangæ, pro duabus drachmis.

verſ. 14.) Si quis dicat fidem habere, opera autem non habeat.

Aboth cap. 13. Schammai dixit: Dic parum, & fac multum. Quomodo? Scilicet, quia juſti ſolent dicere parum & facere multum; Impii autem, dicere multum, & ne quidem parum facere. Unde autem probatur, quod juſti dicant parum, & faciant multum? Nam ita in Abrahamo patre noſtro invenimus, quod dixerit ad Angelos: Fruſtum panis vos mecum prandebitis hodie: quia dicitur Gen. XVIII, 5. *Et accipiam fruſtum panis:* ſed poſtmodum vide, quid fecerit Abraham Angelis miniſterii. Nam abiit, & paravit eis 3. boves & 9. ſata farinæ. Unde autem probatur, quod fecerit illis 9. ſata? Quia dicitur Gen. XVIII, 6. *Cito parato tria ſata farinæ ſimilagineæ:* Per, *tria*, tot intelliguntur, ut litera ſonat. Per, *farinæ*, intelliguntur, alia tria, ut fiant ſex. Per, *ſimilagineæ*, iterum alia tria, ut fiant in Summa, novem. Unde autem probatur, quod fecerit illis 3. boves? Quia dicitur Gen. XVIII, v. 7. *Ad bovem cucurrit Abraham.* Per, *bovem*, intelligitur unus. Per, *filium bovis*, intelligitur iterum unus, qui cum priori facit duos. Per *tenerum*, iterum unus, ut fiant in Summa tres. Imo aliqui dicunt: Per, *bonum* (adhuc unum ſignificari, ut fiant) quatuor. Gen. XVIII, 7. *Et dedit puero, & juſſit, ut eum faceret.* Nempe dedit in manus Iſmaëlis filii ſui, ut eum initiaret præceptis. Quin & ipſe Deus Opt. Max. dixit parum, & fecit multum: quia dicitur Gen. XV, 13. *Et dixit Dominus ad Abrahamum, ſciendo ſcias, quod peregre aget ſemen tuum in terra non ſua, & ſervient eis, & affligent eos 400. annos.* v. 16. *Et etiam populi, cui ſervient, judico ego. Et poſtea exibant cum ſubſtantia multa.* Non uſus eſt, cum hæc diceret ad illum, pluribus, quam 54. literis: (Tot enim in Hebræo ſunt literæ, utriusque verſus.) Sed tandem, cum ſumebat Deus Opt. Max. ultionem ab oſoribus Iſraëlitarum, non ſumebat eam, niſi per 72. literas: quia dicitur Deut. IV, 34. *Aut unquam tentavit Deus venire, ad accipiendum ſibi gentem, e medio gentis, per tentationes magnas, & per prodigia, & per terribilia magna?* Ecce diſcis, quod, cum ultionem ſumit ab oſoribus Iſraëlitarum, non ſumat eam, niſi per 72. literas. Unde autem probatur, quod impii dicant multum, & ne parum quidem faciant? Quia ſic invenimus de Ephron, qui dixit ad Abrahamum Gen. XXIII. 15. *Terra eſt 400. Siclorum argentorum.* Poſtea autem, quum pependit ei argentum, v. 16. *Et auſcultavit Abraham Ephroni, & pependit ei argentum.*

JOCOBI CAP V.

verſ. 14.) Ægrotans advocet Presbyteros Eccleſiæ.

Baba Bathra f. 116. 1. Sermonem argutum habuit R. *Pinehas* filius Chamæ: Quicunque habet ægrotum intra domum ſuam, eat ad Sapientem, & petat,

petat, ut pro ipſo imploret Dei miſericordiam: quia dicitur Prov. XVI, v. 14. *Ira regis eſt nuntius mortis, vir autem ſapiens expiabit eam.*

verſ. 16.) Confitemini aliis transgresſiones.

Quomodo læthaliter ægrotans debeat peccata ſua confiteri vid. *Schabbath f. 32. 1.*

1 PETRI CAP. III.

verſ. 15.) Parati ſemper ad defenſionem. &c.

Pirke Aboth cap. 2. Eſto aſſiduus ad diſcendam legem Dei, ut habeas, quod reſpondeas Epicureo.

1 PETRI CAP. IV.

verſ. 17.) Incipere judicium a domo Dei.

Baba Kama f. 60. 1. Dixit R. *Samuel* filius Nachmani, verbis R. Jonathanis: Pœna non venit in mundum, niſi quo tempore impii ſunt in mundo: neque ea initio incipit aliunde, quam a juſtis. Prius probatur, quia dicitur Exod. XXII, 6. *Quum exibit ignis, & invenit ſpinas.* Quandonam ignis exit? Scilicet quo tempore inveniuntur ei ſpinæ. Poſterius autem probatur: quia dicitur ibid: וְנֶאֱכַל *& conſumta eſt meta.* Non dicitur וְאָכַל *& conſumſit,* ſed, *Et conſumta eſt:* quia jam conſumta erat meta antea. Tradidit R. *Joſeph:* Quid eſt, quod ſcribitur Exod. XII, 22. *Et vos non exibitis vir ex oſtio domus ſuæ, usque ad mane?* Scilicet poſtquam tradita eſt poteſtas perdenti, ille non diſcernit inter juſtos & impios. (Quare præmonendi erant, ne promiſcue perirent a perdente, ſi domo exirent.) Neque hoc tantum; ſed etiam incipit a juſtis initio: quia dicitur Ezech. XXI, 8. *Et exſcindam ex te juſtum & impium.* R. Joſeph cum inter legendum ad hunc verſum perveniret, plorabat, ita ingemiſcens: Usque adeone etiam pro nihilo reputentur juſti (*Gloſſa:* adeo pro vano habeantur, ut etiam primi ſint, ad pœnam?) Cui reſpondebat *Abai:* Imo vero beneficii loco hoc ipſi habendum eſt. (*Gloſſa:* quia prius, quam videant malum quod proxime eventurum eſt, auferuntur &c.) quia ſcribitur Eſa. LVII, 1. *Quia ante malum colligitur juſtus.*

2 PETRI CAP. II.

verſ. 22.) Canis reverſus ad vomitum.

Joma f. 53. 2. Dixit R. *Joſua* filius Levi: Si quis oret, debet retro ferre inceſſum ſuum 3. gradibus, & poſtea dicere, ſalve. Cui dicebat R. *Mardechai:* Poſt-

Poſtquam proceſſit 3. gradibus (ſ. greſſibus) retro ſe, ibi fuiſſet ei conſiſtendum, (*Gloſſa:* in loco, quo greſſus abſolvuntur, & non redire ſtatim,) Et ſi non fecerit ita, ſimilis videtur ei, qui non accipit poteſtatem diſcendi, & conveniſſet ei potius, ut non adveniſſet orandi cauſa. Et nomine *Schemajæ* dixerunt: Simile hoc eſt diſcipulo, qui diſcedit a magiſtro ſuo: Si redeat ſtatim, ſimilis eſt cani, qui redit ad vomitum ſuum.

2 PETRI CAP. III.

verſ. 8.) Unus dies apud Dominum, ſicut mille anni.

Gittin fol. 88. 1. Dixit R. *Chasda*, dixiſſe Mar Ukbam; ſuntque qui dicunt, dixiſſe R. Chasdam: Sermonem argutum habuit Meri Mar: Quid eſt, quod ſcribitur Dan. IX, 14. *Et ſedulus ſeu feſtinus fuit Dominus ſuper malum & adduxit illud ſuper nos: quia juſtus eſt Dominus Deus veſter?* Ideone quia juſtus eſt Dominus Deus noſter; etiam ſedulus fuit ſuper malum, & adduxit illud ſuper nos? Non ita: ſed ſignificare voluit, juſtitiam (ſeu eleemoſynam) Deum Opt. Max. feciſſe cum Iſraële, quod citius adduxerunt captivitatem Zedekiæ, & adhuc durante exilio Jechoniæ: quia ſcribitur de eo in exilio Jechoniæ 2 Reg. XXIV, 16. חָרָשׁ *Fabros*, & הַמַּסְגֵּר *ſerarios mille.* Scilicet חָרָשׁ *Fabros*, quia in hora, qua aperiunt loqui ex Lege, facti erant omnes, ut חרשׁוֹם *ſurdi;* מסגר *ſerarios*, poſtquam סוֹגְרִים *claudunt* (*Gloſſa:* Halacham, in qua ipſi clauduntur: quia neſciunt reſpondere, ſuis opponentibus,) ſeu irreſolubilem judicant quaeſtionem; nemo poſtea aperire, ſeu ſolvere, eam tentat. Et quot erant? Mille. *Ula* dicit: Hanc ipſam fuiſſe juſtitiam (ſeu eleemoſynam,) quod anticipaverit duobus annis, (*Gloſſa:* quod citius adduxerit malum,) reſpectu ejus, quod dicitur Deut. IV, 25 וְנוֹשַׁנְתֶּם & *intentati fueritis.* Quod in numeris valet 852. Cum ultimum exilium inciderit in annum 850. adeoque duobus annis citius. Dixit R. *Acha* filius Jacobi: Percipio hinc, τὸ מְהֵרָה *cito* Domini mundi eſſe annorum 852. Idem legitur in *Sanhedrin f. 38. 1.*

verſ. 13.) Novos Cœlos. &c.

Vid. infra ad Apocal. XX, 5.

1 JOHANNIS CAP. I.

verſ. 8.) Peccatum non habemus

Baba Bathra f. 134. 2. Tres tranſgreſſiones ſunt, a quibus homo nullo die liberatur, (1) *Cogitationes peccati*, (2) *Contemplatio orationis*, Et (3) *Lingua mala.*

JUDÆ

JUDÆ EPISTOLA.

verſ.9.) *Michaël diſceptans de corpore Moſis.*

Sota f. 13. 2. Ubi Moſes ſepultus eſt? In agro attributo Gado: quia ſcribitur Deut. XXXIII, 21. *Et vidi principium ipſi:* &c. Ab agro autem Rubenis, usque ad agrum Gadi, quantum ſpatium erat? 4000. paſſuum. Per ſpatium illud 4000. paſſuum quis deportavit eum? Docere voluit, quod Moſes jacuerit in alis Divinitatis. (*Gloſſa:* in ala veſtimenti gloriæ Dei,) & Angeli miniſterii dixerint; (pro parentali ſermone,) *Juſtitiam Domini fecit, & judicia ejus cum Iſraël. Ibid:* Deus Opt. Max. autem ipſe dicebat ex Pſal. XCIV, 16. *Quis ſtabit mihi cum maleficis? Et quis conſiſtet mihi cum operantibus iniquitatis?* (*Gloſſa:* ad coarguendum eos, nomine meo.) R. *Samuel* autem dixit, (Deum ex hoc loco verba feciſſe) Eccleſ. VIII, 1. *Quis ut ille Sapiens, & quis ſcit interpretationem rei?* (*Gloſſa:* ut faciat interpretationem inter me & filios meos?) R. *Johannes* autem dixit: Ex hoc loco Deum verba feciſſe: Hiob. XXVIII, 12. *Sapientia unde invenietur?* R. *Nachman* autem: Ex hoc loco; Deut. XXXIV, 5. *Et mortuus eſt Moſes,* &c. *Samaljon* (*Gloſſa:* nomen eſt alicujus Sapientis,) dixit: hanc vocem ibi a Deo eſſe editam; *Et mortuus eſt ibi Moſes, Scriba magnus.* Traditio eſt: Duodecim millibus paſſuum in longitudinem & latitudinem patuiſſe caſtra Iſraëlitarum, & ubique locorum editam a Deo filiam vocis exaudire potuiſſe, quæ dicebat: *Et mortuus eſt Moſes, Scriba magnus Iſraëlis.* Aliqui autem dicunt, Moſen non eſſe mortuum. Scribitur hic Deut. XXXIV, v. 5. *Et mortuus eſt Moſes;* Et ſcribitur ibi: Exod. XXXIV, 28. *Et fuit ibi cum Domino.* Sicut ibi ſignificatur fuiſſe ſtans & miniſtrans: ita etiam hic ſignificatur fuiſſe ſtans & miniſtrans, Deut. XXXIV, 6. *Et ſepeliit eum in valle, in terra Moab, e regione domus Peor.* R. *Barachias:* Eſſe hoc ſignum in medio ſigni. (*Gloſſa:* q.d. ſigna multa in hoc facto concurrere, unde res poſſet cognoſci: ut, (1) terra Moab, (2) in valle, (3) e regione domus Peor. Hoc tamen non obſtante, neminem locum ſepulchri ejus ſcire: & vel ita, (hoc tamen non obſtante,) tamen verum eſt, quod dicitur: *Et nemo ſcivit locum ſepulchri ejus. Ibid:* Et quum aliquando miſiſſet regnum Græciæ, ad præfectum domus Peor, legatos, qui dicerent: quæſo, oſtende nobis, ubinam Moſes ſepultus ſit; tum, cum ejus rei periculum facere vellet, eisque oſtendere, ſi ſtabant illi ſupra; apparebat illis infra: ſi ſtabant infra, apparebat illis ſupra. Cum diviſi in duas claſſes, altera eorum ſtaret ſupra, altera autem infra; tum illi, qui ſupra ſtabat, apparebat infra; illi autem, quæ infra ſtabat, apparebat ſupra, (uno eodemque ſimul tempore:) ut confirma-

firmaretur id, quod dicitur: *Et nemo ſcivit ſepulchrum ejus.* R. *Chama* filius Chaninæ dixit; Etiam Moſes Magiſter noſter neſciebat, quorſum ſepeliretur. Scribitur hic: *Et nemo ſcivit ſepulchrum ejus.* Et ſcribitur ibi, Deut. XXXIII, 1. *Et iſta eſt benedictio, qua benedixit Moſes, vir Dei.*

APOCALYPS. CAP. I.

verſ. 18.) Habeo claves inferni & mortis.

Sanhedrin f. 113. Tres claves legato a Deo ſunt nunquam traditæ, (1) parturientis, (2) pluviarum, (3) reſuſcitationis mortuorum, &c.

APOCALYPS. CAP. VI.

verſ. 19.) Vidi ſub altari animas interfectorum. &c.

Aboth cap. 26. R. *Akiba* dicebat: Quicunque ſepelitur in reliquis terris, perinde eſt, ac ſi ſepeliretur in Babylonia: Quicunque ſepelitur in Babylonia, perinde eſt, ac ſi ſepeliretur in terra Iſraël. Quicunque ſepelitur in terra Iſraël, perinde eſt, ac ſi ſepeliretur ſub altari: quia toti terræ Iſraël conveniret, ut eſſet locus altaris. Quicunque autem ſepelitur ſub altari, perinde eſt, ac ſi ſepeliretur ſub throno gloriæ: quia dicitur Jerem. XVII, 2. *Thronus gloriæ altitudo, a primo, locus Sanctuarii noſtri.*

APOCALYPS. CAP. XI.

verſ. 5.) Ignis exit ex ore eorum, & devorat inimicos. &c.

Cholin f. 137. 2. R. *Johannes* invento Aiſi filio Hini, quærebat: Quis eſt caput ſeu princeps Orilines h. e. Academiæ in Babylonia? Cui reſpondebat: Abba *Aricha* h. e. Pater longus. Dicebat ei: Abba Aricha vocaſti eum (*Gloſſa:* & non dixiſti; Magiſter noſter, voce honorifica:) memini, quum eſſet hic, antequam deſcenderet in Babyloniam, quod eſſet honoratior me, quia ſedebat ante Ribbi: eo autem ſedebam 17. lineis, vel ordinibus poſt Rabum, ante Ribbi, & egrediebantur ſcintillæ igneæ ex ore Rabi, in os Ribbi: & ex ore Ribbi, in os Rabi; & ego neſciebam, quid eſſent. (*Gloſſa:* Scintillæ: h. e. commercium mutuum habebant inter ſe conferentes de Halacha.)

APOCALYPS. CAP. XIV.

verſ. 14.) Falcem acutam in manu habens.

Vid. ſupra ad Luc. XII, 58.

APOCA-

APOCALYPS. CAP. XIX.

verſ. 20.) Demiſſi ſunt in locum ignis ardentem ſulphure.

Chagiga f. 13. 2. Scriptura una dicit, Dan. VII, 10. *Millies milleni miniſtrabant ei, & decies millia myriadum coram ipſo ſtabant.* Altera autem Scriptura dicit, Hiob. XXV, 3. *An eſt numerus turmarum ejus?* Reſpondeo, non eſſe contradictionem. Alterum enim intelligendum eſt de tempore, quo domus Sanctuarii adhuc durabat; alterum autem, de tempore, quo domus Sanctuarii non amplius ſuperſtes erat. Ac ſi fas, ſeu poſſibile ſit, de rebus divinis ita loqui, quaſi diminuta ſit familia ſuperna, ſeu Cœleſtis. Traditio eſt: *Ribbi* dicit, nomine Abbæ Joſes filii Doſai, Dan. VII, 10. *Millies milleni miniſtrabant ei.* Eſt numerus turmæ ejus, ſed non numerus turmarum ejus. Et R. *Jeremias* filius Abbæ dicit: *Millies milleni miniſtrabant ei*, ad fluvium די נור Di Nur: quia dicitur Dan. VII, 10. *Fluvius* די נור *Dinur*, h. e. *ignis trahebat ſe, & exibat ex conſpectu ejus; millies milleni miniſtrabant ei, & decies millia myriadum coram ipſo ſtabant.* Unde oritur fluvius ille? Ex ſudore animalium, quorum *Ezech. I, 6. 7.* fit mentio. Quorſum autem effunditur? Reſpondet R. *Zuba* filius Tobiæ, dixiſſe *Rabum:* eum effundi ſuper caput impiorum in Gehennam: quia dicitur Jer. XXIII, v. 19. *Ecce turbo Domini, excandeſcentia exivit, & turbo permanens ſuper capite impiorum permanebat.* R. *Acha*, filius Jacobi autem dixit: eum effundi ſuper eos, qui קֻמְּטוּ exciſi, vel deciſi ſunt: quia dicitur Hiob. XXII, 16. Qui קֻמְּטוּ *deciſi ſunt, absque tempore, fluvius effuſus, fundamentum eorum.* Traditio eſt: Dixit R. *Simeon Sanctus:* Per hos intelliguntur 974. generationes, quæ prædeſtinatæ, ſeu prædeciſæ, erant, ut crearentur, antequam mundus creatus eſſet; (*Gloſſa:* antequam decretum erat, ut crearentur, ante donum Legis: ad implendum id, quod dicitur 1. Cor. XVI, 14. *Rem præcepit 1000. generationibus.* Conveniens fuiſſet, ut Lex daretur ſub finem 1000. generationum: quum autem vidiſſet, quod non perſiſteret mundus absque Lege, ſtabat & urgebat, ut daretur ea. Quare data eſt ſub finem 26. generationum, ab Adamo primo, usque ad Moſen magiſtrum noſtrum;) & non creatæ ſunt. Stabat Deus Opt. Max. & accipiebat eas in unaquaque generatione, & per iſtas intelliguntur fortes facie, (ſeu impudentes,) qui ſunt in generatione, (h. e. omnium impudentiſſimi iſtius generationis.) R. *Nachman* filius Iſaaci autem dixit: Qui קֻמְּטוּ deciſi ſunt ad benedictionem; illud eſſe, quod ſcribitur: ut ſunt ſtudioſi Sapientiæ, qui מקמטים corrugant (conſtringunt vel diſcindunt) ſeipſos, propter verba Legis in hoc Seculo, quibus Deus Opt. Max. revelat סוד arcanum in Seculo futuro: quia dicitur Hiob. XXII, 16. *Fluvius effuſus* יסודם *fundamentum eorum.* Dixit

Samuel ad Chajam filium Rabi filium Arjæ: Veni, dicam tibi rem aliquam, ex iſtis rebus præſtantiſſimis, quas dicere ſolebat pater tuus: Singulis diebus creantur Angeli miniſterii ex fluvio Dinur, & dicunt Canticum & ceſſant: quia dicitur Thren. III, 23. *Nova, ſingulis matutinis, magna eſt fides tua.*

APOCALYPS. CAP. XX.

verſ. 2.) Et ligavit Draconem mille annos. &c.

In Gittin f. 68. 1. Prolixa, & ridicula fabula refertur de vermiculo *Schamir*, cujus opera Rex Salomo, duriſſimos lapides ſine ullo ferro polivit ad ſtructuram templi, quomodo illum, ab Aſmodæo, rege dæmonum repetierit. Rabbinis a Salomone conſultis, quomodo vermiculum illum adipiſceretur, reſpondebant: cura adduci (occaſione Eccl. II, 8. שִׁדָּה וְשִׁדּוֹת quod Talmud exponit, dæmonem & dæmoniſſas.) שידה ושידתין dæmonem, & dæmoniſſam, quos una vinctos, adige, adhibitis tormentis, donec tibi dicant, ubi vermiculus ille reperiatur. Fieri poteſt, ut ſciant, ubi ille ſit, & revelent tibi. Adductos ergo ille conſtringebat una arctiſſime colligatos & compreſſos. Verum illi reſpondebant: nos neſcimus, ubi ille ſit: forte Aſmodæus, rex dæmonum, illud noverit. Quærebat ergo Salomo ex eis: quomodo adducam eum, ut vinctum adigam ad rem hanc mihi revelandam? Cui reſpondebant: Cura eum adduci per montem N. N. Foderat enim Aſmodæus ille ſibi puteum, eumque aquis impleto, lapideque obtecto, & ſigillo ſuo obſignato, quotidie aſcendebat in firmamentum, & docebat Academiam firmamenti: deinde deſcendebat in terram, & docebat Academiam terræ, veniebatque ad inſpiciendum ſigillum, quo lapis putei ori incumbens obſignatus erat, ne quis illud adigiſſet, reſignatumque puteum revelaſſet. Ipſe autem, eo revelato, bibebat, iterumque obtegebat, eumque obſignabat. Quo audito Salomo abiens mittebat Benajam filium Jojadæ, cui dabat catenam, quæ inſculptum habebat nomen יהוה Jehova, & floccos lanæ, & utres vini. Profecto ergo Benaja, fodiebat in radice montis infra puteum Asmodæi, curabatque, ut foveæ illi influerent aquæ putei, & obſtruebat floccis lanæ ſecum ſumtis aquas, ne refluerent in puteum priſtinum. Deinde fodiebat ſupra puteum, & infundebat vinum, quod ſecum in utribus ſumſerat, & obſtruebat. Quo facto, conſcenſa arbore, ibi ſedebat, eventum rei exſpectaturus. Quum veniret Aſmodæus ad puteum ſuum, inſpecto ſigillo, eoque integro deprehenſo, revelabat puteum, ſigillo reſignato, remotoque lapide. Cum guſtaret potum, deprehendens eum vinum eſſe, dicebat ex Prov. XX, 1. *Irriſor vinum; tumultuans ſicera: omnis*

errans

errans in eo, non erit ſapiens. Item ſcribitur Hoſ. IV, 11. *Scortatio, & muſtum, & vinum auferet cor.* Ratione ergo horum dictorum habita, nolebat illud bibere: mox tamen vini deliciis captus, non poterat ſe continere, quin illud biberet. Quo largius hauſto, ſomno ſopitus jacebat. Hoc viſo ex arbore Benaja, deſcendebat, injectaque ei catena, caput aſtringebat, ne illud eximere poſſet. Aſmodæus expergefactus, furore & amentia capiebatur, & laborabat, ſi qua ratione diſrupta catena, liber evaderet, dicens: forte quia Dominus tuus (Deus) ſuper te! forte, quia Dominus tuus ſuper te eſt! ita conſtrictus teneor, ut liber evadere nequeam. &c.

verſ. 5.) Hæc eſt reſurrectio prima.

Sanhedrin f. 92. 1. Traditur a domo Eliæ: juſti, quos Deus temporibus Eliæ in vitam revocabit, poſtquam reviviſcent, non amplius in pulverem ſuum redigentur. (*Gloſſa:* intermedio tempore, quod intercedet inter Meſſiam, & inter Seculum futurum. Sed caro illorum perdurabit incorrupta ſuper eis, usque dum denuo reviviſcent victuri in Seculo futuro:) quia dicitur Eſa. IV, 3. *Et erit, ut, qui reſiduus fuerit in Zijon, & ſuperſtes Hieroſolymis, Sanctus dicatur, omnis, qui ſcribitur ad vitam* (vel *ad vivos,*) *Hieroſolymis.* Sicut Sanctus in æternum ſupereſt: ita etiam illi in æternum ſuperſunt (ſeu durant.) Si autem quæras: Quid juſti facturi ſunt annis illis quibus Deus Opt. Max. mundum ſuum renovaturus eſt, (*Gloſſa:* quibus mundus hic præſens vaſtatus erit 1000. annos:) quia dicitur Eſa. II, 11. *Quo tempore ſolus Dominus exaltabitur?* (*Gloſſa:* Juſti illi ubinam ſunt, cum non ſint ſepulti in terra?) Reſpondeo: Deus Opt. Max. facit illis alas, ut volent, vel natent in ſuperficie aquarum: quia dicitur Pſal. XLVI, 3. *Propterea non timebimus, quum mutabit terram, quum mutabunt montes in corde aquarum.* (*Gloſſa:* Quum mutat Deus terram, non timebimus: ideo quia nos ſumus in corde marium.) Ne autem forte dicas, eſſe illis dolorem: ideo notanter dicendum erat, Eſa. XL, 31. *Exſpectantes Dominum, permutabunt vires, aſcendent ala, ut aquilæ, current, & non delaſſabuntur.* Et colligendo diſcendum fuiſſet ex defunctis, quos reſuſcitavit *Ezechiel* cap. XXXVII. (*Gloſſa:* Quod, ſicut illi iterum mortui ſunt: Sic etiam juſti, quos in vitam revocabit, iterum redigendi ſint in pulverem ſuum.) Verum reſpondeo, eum putaſſe, ſecundum eum, qui dixit; Certum eſt, parabolam illud eſſe, (non, veram hiſtoriam,) quod dixit Ezechiel. (*Gloſſa:* Quæ nutu quodam ſignificabat populo exilium, inſtar hominis mortui, qui revixit: Sic Iſraëlitas reverſuros eſſe ex exilio. Quia Traditio eſt: Defuncti illi, quos Ezechiel cap. XXXVII. reſuſcitavit, reſurrexerunt ſuper pedes ſuos, & dicto cantico, iterum mortui ſunt. Quodnam autem canticum dixerunt? Scili-

cet illud: *Dominus mortificat in juſtitia, & vivificat in miſericordia.* R. *Joſua* dicit: eos, hoc canticum dixiſſe: 1. Sam. II, 6. *Dominus mortificat & vivificat: detrudit in infernum, & iterum educit ſurſum.* R. *Judas* dicit: Veritatem parabolæ fuiſſe (viſionem Ezechielis.) Cui dicebat R. *Nehemias:* Si veritas (res vere geſta) fuit; quare parabola? Si autem parabola; quare veritas eſt? Scilicet, non ita voluit dicere; Sed, in veritate (ſeu vere) parabolam fuiſſe. R. *Elieſer* filius R. Joſes Galilæi dicit: Defuncti, quos reſuſcitavit Ezechiel, aſcenderunt in terram Iſraël, & ductis uxoribus, genuerunt liberos. Conſurgebat R. *Judas* filius Bathiræ in pedes ſuos, & dicebat: Ego ſum ex poſteris eorum: & hæc ipſa ſunt Thephillin, ſeu lora illa oratoria, quæ reliquit mihi avus, ex illis reſidua, quæ illorum defunctorum reſuſcitatorum erant. Quinam autem ſunt illi defuncti, quos reſuſcitavit Ezechiel? Reſpondit *Rabus:* Hos eſſe filios Ephraim, qui numerato fine annorum exilii Ægyptiaci (Gen. XV, 13, definiti) in numero illo errarunt: quia dicitur 1. Chron. VII, 20. *Et filii Ephraim Schuthelach, & Bered filius ejus, & Tachath filius ejus, & Elada filius ejus, & Tachath filius ejus.* v. 21. *Et Zabad filius ejus, & Schuthelach filius ejus, & Eſer, &* אֶלְעָד *Elad* (Talmud legit אל עזר *Eleſer*) *filius ejus: & interfecerunt eos filii Gath, qui nati erant in terra.* &c. Et ſcribitur v. 22. *Et luxit Ephraim pater eorum dies multos, & venerunt fratres ejus ad conſolandum eum.* R. *Samuel* dixit: Per defunctos illos ab Ezechiele reſuſcitatos intelligi homines, qui negarunt reſurrectionem mortuorum: quia dicitur Ezech. XXXVII, 11. *Et dixit ad me, fili hominis; per oſſa illa intelligitur tota domus Iſraël: ecce dicunt, exaruerunt oſſa noſtra, periit exſpectatio noſtra; exciſi ſumus.* R. *Jeremias* filius Abbæ dicit: Per hos (reſuſcitatos) intelligi homines, qui nullum humorem præcepti habent: quia dicitur v. 4. *Oſſa arida, audite verbum Domini.* R. *Iſaac Faber* dixit: per hos (reſuſcitatos) intelligi homines, qui obduxerunt totum templum rebus abominandis & reptilibus: (*Gloſſa:* Qui efformabant imagines parietibus templi inſcriptas:) quin ſcribitur, Ezech. VIII, v. 10. *Et veni, & vidi, & ecce omnis imago reptilis, & beſtiæ abominabilis, & omnes dii ſtercorei domus Iſraël, inſculpta erant muro* סָבִיב *circumquaque.* Et ſcribitur Cap. XXXVII, 2. *Et traduxit me ſuper eos* סָבִיב סָבִיב *circumcirca.* (*Gloſſa:* Quaſi diceret, ſuper illos ipſos viros, de quibus ſcribitur סָבִיב *circumquaque, cap. VIII, 10.* tranſivit Ezechiel, ut reſuſcitaret eos.) R. *Johannes* dixit: Per hos (reſuſcitatos,) intelligi defunctos, qui erant in convalle Dura. (*Gloſſa:* Quos interfecerat Nebucadnezar rex Babyloniæ, propterea, quod eſſent pulchri, ut infra dicitur.) Et dixit R. Johannes: a flu-

a fluvio Aſchel, usque ad Rabbath (*Gloſſa:* loca ſunt; ſita in convalle Duræ,) eſt convallis Dura. Nam ea hora, qua Nebucadnezar ille impius in exilium tranſportavit Iſraëlitas, erant inter eos (tam pulchri,) ut turpem redderent Solem ſua pulchritudine, & Chaldææ mulieres videntes eos, abunde effunderent fluxum ſeminis fœmineum, præ nimia concupiſcentia & pruritu libidinis. Quam rem cum referrent ad ſuos maritos, hique ad Regem; Rex præcipiebat, ut eos interficerent. Quibus interfectis, cum adhuc dum illi tam pulchri apparerent, ut mulieres illæ aſpectu illorum accenderentur, ad tantam libidinem, ut iterum abunde talem fluxum profunderent; juſſu regis, conculcabant eos pedibus. Tradiderunt *Rabbini:* Ea hora, qua Nebucadnezar projecit Chananiam, Miſaëlem & Aſariam in fornacem igneam, dicebat Deus Opt. Max. ad Ezechielem; abi, & reſuſcita defunctos in convalle Duræ. Quibus reſuſcitatis, veniebant oſſa ſeu Sceleta ex convalle, & percutiebant Nebucadnezarem in faciem ejus, & abibant. (*Gloſſa:* Et ſunt, qui dicunt, quod Nebucadnezar habuerit ex illis ipſis oſſibus vaſa, & quum adveniebat hora, qua revixerant, percutiebant eum in faciem ejus, quum volebat bibere ex eis.) Quo facto, dicebat Nebucadnezar: Quæ natura eſt & ratio horum vaſorum, quod me ita percutiant? Reſponſum ei erat: Hoc ideo fieri, quia Socius illorum (Ezechiel) reſuſcitat mortuos in convalle Duræ. (*Gloſſa:* De Ezechiele dicebant, qui erat Socius Chananiæ, Miſaëlis & Aſariæ: & Nebucadnezar ſciebat, quod Deus reſuſcitavit eos.) Quo audito, Nebucadnezar cœpit dicere ad Deum, Dan. III. *Signa ejus quam multiplicata ſunt,* &c.

APOCALYPS. CAP. XXI.

verſ. 2.) Vid. ſupr. ad Gal. IV, 25.

verſ. 3.) *Ecce σκηνὴ tabernaculum* &c.

Hoc eſt שְׁכִינָה divina præſentia. De qua multa apud Talmudicos vid. *Buxtorffii* Lexic. Talmud. *Col. 2395.* &c.

APOCALYPS. CAP. XXII.

verſ. 11.) *Juſtus juſtificetur adhuc.*

Joma f. 39. 1. Tradiderunt Rabbini: Lev. XI, 43. *Ne pollutos vos*

redda-

reddatis per illa, *ne polluamini per illa.* Si homo polluat ſe parum, polluunt eum multum; Si infernes polluunt eum ſuperne; Si in Seculo præſenti, polluunt eum in Seculo futuro. Tradiderunt *Rabbini:* Lev. XI, 44. *Et ſanctificabitis vos, & eritis Sancti.* Si homo Sanctificet ſeipſum parum, Sanctificant eum multum; Si inferne, Sanctificant eum ſuperne; Si in Seculo præſenti, Sanctificant eum in Seculo futuro.

EXPLICIVNT

PRÆTERITA PRÆTERITORVM

BALTHASARIS SCHEIDII.

JOH. ANDR. DANZII
BAPTISMVS PROSELYTORVM JVDAICVS
ad illuſtrandum Baptiſmum Johannis
MATTH. III, 5. 6.

DE *Baptiſmo Initiationis*, DEO propitio, pauca commentaturus, leviter tango, illius Originem e Græcia repetendam. Ubi *βαπτισμὸς*, *βάπτισμα* vel *βάπτισις merſionem* denotat, vel *intinctionem*; item *lotionem* vel *lavacrum*. Joſepho (a) Johannes dicitur, cum pietatis & juſtitiæ ſtudio, commendaſſe Judæis *βαπτισμῷ συμιένα̣ι· ὅτω γὰρ καὶ τὴν βάπτισιν ἀποδεκτὴν αὐτῷ φανεῖσθαι*. Can. L. Apoſt. dicuntur *τρία βαπτίσματα μιᾶς μυήσεως* (b). Ad quem Zonaras (c): *τρία βαπτίσματα ἐνταῦθα τὰς τρεῖς καταδύσεις φησὶν ὁ κανὼν ἐν μιᾷ μυήσει ἤτοι ἐν ἑνὶ βαπτίσματι.*

2. Mera eſt alluſio, eaque haud parum dura, quam Anaſtaſius Sinaita monachus affert, *βάπτισμα* dictum aſſerens, quaſi *βάπταισμα, ἐν ᾧ βάλλεται ἤγουν πίπτει πᾶν πταῖσμα* (d); utut in hoc Phavorinum habeat ſibi aſſentientem. Planum eſt ejus Etymon, quod *ἀπὸ τοῦ βαπτίζειν* derivat. Id quod cum Tertulliano (e), & Hieronymo (f) non incommode *mergito* vertas: cum tota iſta pars, quæ dicitur *βαπτίζεσθαι* undiquaque aqua vel liquo-

 re

(a) Antiq. l. 18. c. 7. f. 626. G. *baptiſmo attendere; ita enim acceptam demum fore merſionem* &c. (b) unius myſterii *merſiones* tres. (c) p. 50. *Tria* BAPTISMATA *Canon h. l. vocat tres* IMMERSIONES *in una initiatione, i. e. in uno Baptiſmo*. Eadem habet Balſamon ad l. c. p. 259. & Ariſtinus in Synopſ. Can. Ap. Can. 46. p. 676. Bibl. Jur. Can. (d) *abjectionem lapſus, in quo abjiciatur ſeu cadat omne peccatum.* Vid. Etymolog. M. B. Gerhard de S. Baptiſm. §. 2. Suicer. Theſ. p. 623. (e) lib. de Coron. Militis c. 3. p. 289. (f) adverſus Luci-

re alio immergitur. In quem ſenſum apud Veterem iſtum (g): *βάπτισον σεαυτὸν εἰς θάλασσαν te ipſum mari immergita.* Et paſſim alibi (h).

§. 3. Nequaquam tamen cum *Salmaſio* (k) facimus, Bellarmino, aliisque, contendentibus, *Baptiſmum* in ſuo ambitu non æque *aſperſionem* includere, quam *immerſionem.* Verba quibus iſte ſuam declarat mentem, hæc ſunt: *Non id βαπτισμὸς eſt, quo hodie infantes initiant, non merſio, non tinctio, non lavacrum; nec λουτρὸν, ut etiam Græci vocant, & vox baptiſmi græca ſignificat: ſed ῥαντισμὸς aſperſio, vel infuſio.*

§. 4. Cum modernam *Aſperſionem* non minus *tinctionem* recte dici poſſe neget, quam *baptiſmum;* quaſi utrinque id quod *tingi* dicitur, vel *baptizari* totum liquore circumfundatur: dubium, an ſatis valide contra hunc concludant, qui βαπτίζειν non minus bene *tingendi* notionem ſuſtinere contendunt, quam *mergendi.* Id enim non negabit Salmaſius, imprimis de primitivo βάπτειν; tot convictus locis e ſacra pariter Scriptura, atque profanis. Luc. XVI, 24. *ἵνα βάψῃ τὸ ἄκρον τοῦ δακτύλου αὐτοῦ ὕδατος.* Homerus (l) *ἐν ὕδατι ψυχρῷ βάπτῃ.* Hinc Gloſſæ antiquæ: *βάπτω, tinguo. βαπτὸς, tinctus.* Aliæ: *tinguit, βάπτει.* Vetus Onomaſticon: *tingo βάπτω* (m). Et Tertullianus eodem ſenſu, quo ſupra *mergito* uſurparat, alibi *tingere* adhibet (n), nonnunquam & ejus compoſitum *intingere.* Cyprianus quoque Præceptorem ſecutus, verba Matthæi citaturus, *Tingentes eos* inquit, *in*

ferian. (g) Plutarchus de Superſtit. Tom. II. Op. p. 166. A. (h) v. g. 2. Reg. V. v. 14. *καὶ κατέβη Ναιμὰν καὶ ἐβαπτίσατο ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ἑπτάκις κατὰ τὸ ῥῆμα Ἐλισαιέ.* Eliſa enim v. 10. lotionem jubebat prout in populo erat recepta. Hic vero totum mergitabat corpus nulla prorſus parte relicta. *Maimonides* hilc. מקואות cap. 1. §. 7. ex Cod. *Erubhin* f. 4. b. l 7. ſeqq. *Succa* f. 6. a. l. 13. ſeqq. כל הטובל צריך שיטבול כל גופו כשהוא ערום בבת אחת ואם היה בעל שער יטביל כל שער ראשו והרי הוא כגופו דין תורה i. e. *Omnis baptizandus neceſſe habet, totum immergat corpus, cum denudatum eſt, vice una: & ſi piloſus fuerit, omnem capitis comam immergat ſimul, quæ ſtylo Scripturæ perinde ſe habet ac corpus ipſum.* (k) In Apparatu ad lib. de Primatu Papæ p. m. 292. (l) Od. 1. v. 392. (m) Vid. *Voſſius* de Baptiſ. Diſputat. 1. Th. 1. pag. 25. (n) Contra Praxeam: non ſemel ſed ter, ad ſingula nomina, in

in nomine Patris (o) &c. Quæ omnia lubens admittet. Id vero negabit, quod *tinctio* proprie dicatur, quæ ſola fit *aſperſione*. Certe βάπτειν ὑδρίαν dicitur, qui aquam haurit e puteo vel flumine: quod fieri non poteſt, niſi tota ſub aquam mergatur ſitula. *Veſtis quoque* quæ Ciceroni *ſanguine tincta dicitur*, ea parte qua tincta vocatur, liquore tota circumfunditur.

§. 5. Nec ad vaſorum provocarem ablutionem, quæ exprimitur nomine *Baptiſmi*. Hanc quippe ſola aſperſio non conficiebat. Tota, neceſſe erat, mergerentur æquæ (p). Ea propter aquis hauſtis non poterat peragi (q), nec ex vaſe alio (r). Idem locus aquarumque menſura illis legitime abluendis requirebatur, qui mergendo corpori (s). Si Scaturi-

---

perſonas ſingulas, *tingimur*. (o) Epiſtola ad Cœcilium. (p) *Maim.* hilc. *Mikvaoth*.c.3.§.1. כל הטמאים בין אדם בין כלים בין שנטמאו טומאת של תורה בין שנטמאו בטומאה של דבריהם אין להם טהרה אלא בטבילה במים הנקוין בקרקע i. e. *Polluta omnia, ſive homo fuerit ſive vaſa, perinde eſt, ſive polluta facta ſint pollutione graviori lege expreſſa, ſive pollutionem contraxerint e ſtatutis Majorum; non purificantur, niſi facta in aquam immerſione collectam in fundo.* De homine Vid. ſupra ad lit. i. De Utenſilibus ſimul *Jore Dea* nr. 201. 202. (q) *Jore Dea* ſeu Part. II. *Arba Turim* n. 201. p. m. 35. c. 1. init. ואילו מ׳ סאין צריכים שיהיו נקווים ועומדים במקום אחד וגם לא יהו שאובים אלא שיתקבצו מי גשמים בגומא אחת אבל אם נשאבו או אפילו לא נשאבו ואינו עומדין במקום אחד אלא זוחלין על הארץ בסול i. e. *quadraginta illa Sata, neceſſe eſt, confluxerint, conſtituta in loco uno. Neque ſint hauſta, ſed congregentur aquæ pluviales in foveam unam. Verum ſi hauſta fuerint, aut non hauſta quidem, nec tamen ſtent loco uno, ſed ſuper terram adhuc decurrant, inepta ſunt.* Vid. ibid. ſeqq. pluribus *Maim.* hilc. *Mikv.* cap. 4. §. 2. (r) *Arba Turim* in *Jore Dea* nr. 201. p. m. 35. col. 1. l. 18. אין טובלין בכלים *non mergunt in vaſibus aliis* &c. Plura Vid. l. c. in ſeqq. it. *Maim.* hilc. *Mikv.* cap. 6. §. 1. ſqq. (s) *Maim* l. c. c. 9. §. 5. מקוה שיש בו ארבעים סאה מים שאינם שאובים שבו טובל כל אדם טמא חוץ מן הזב הזכר ובו מטבילין את כל הכלים הטמאים ואת הידים שמטבילין לקדש i. e. *In conceptaculo, quadraginta Sata aquæ comprehendente non hauſtæ, quo omnis ho-*

go (t) non adfuerit, vel fluvius (u), conceptaculum exigebatur aquarum in fundo confluentium, comprehendens Sata ad minimum quadraginta (x). Utenſilia nonnulla eam ſtructuram habent, ut aqua nullo modo parti pollutæ aſpergi poſſit: ſed totis ſub aquam merſis demum purgentur (y). Conſtan

mo pollutus baptizare ſe poteſt, excepto mare ſeminifluo, mergunt omnia vaſa polluta, manusque quas ad ſanctum comedendum mergunt. R. *Moſes* Comment. ad Cod. *Mikvaoth.* cap. I. theſ. 7. hunc ex mente *Toſiphtæ* adducit Canonem univerſalem: כל מקום שאדם טובל ידים וכלים טובלים אין אדם טובל אין ידים וכלים טובלין i. e. *Quocunque loco homo immergitur, mergat etiam manus ac utenſilia. Sed ubi homo corpus non mergere ſolet, ibi nec manus lavat, nec utenſilia.* (t) ordinem aquarum enarratum Vid. Cod. *Mikvaoth.* c. I. tot. item *Maim.* hilc. *Mikv.* c. 9. toto. Ibi § 7. 8. hic § 6. ſeqq. fontium dignitas tanta deprædicatur, ut non modo ad univerſas pollutiones abſtergendas conducat, cujusmodi etiam ſeminiflui, ac leproſi: ſed & nullam certam requirat menſuram, effectum producens quantumcunque ejus adfuerit. Quod *Rubbenu Jacob* in *Arba Turim* l. c. limitat: אף על גב דמעיין מטהר בכל שהוא היינו דוקא לכלים וכו׳ i. e. *quamvis ſcaturigo purificet, quantulumcunque ejus fuerit; id tamen præciſe intelligendum eſt de utenſilibus* &c. (u) *R. Moſes* Comment. ad Cod. *Mikvaoth* cap. 5. th. 5. verba הזוחלין כמעיין *fluenta ſunt inſtar fontium* hæc annotat: אמר שהמימות הבוזלים מן המעיין בנהרות הגדולים והנחלים משפטן ומשפט המעיין אחד i. e. *innuit hoc ipſo, aquas fluentes e fontibus in flumina magna ac torrentes eundem habere valorem cum fontibus ipſis.* Vid. infra §. 32. 33. & Conf. Cod. *Schaab.* fol. 65. a. b. *Nidda* f. 67. a. l. 2. *Nedarim* fol. 40. a. *Biccuroth* fol. 55. b. coll. ubique Gloſſa marg. Quæ *R. Jacob* obſervat in hanc rem, habentur *Arba Turim* Part. II. nr. 201. p. m. 34. cap. 4. fin. *Maim.* hilc. *Mikvaoth* cap. 9. §. 13. (x) *Maim.* l. c. c 4. §. 1. שיעור זה הוא מחזיק ארבעים סאה מים *menſura hæc quadraginta Sata aquarum comprehendit.* Vid. *Jore Dea* l. c. Cod. *Mikvaoth.* c. 1. th. 7. *Avoda Sara* f. 75. b. l. 15. ſqq. *Chagiga* fol. 11. a. l. 27. ſqq. *Erubin* f. 4. b. l. 7. ſqq. (y) *Maim.* hilc. *Mikvaoth.* cap. 3. §. 12. ſqq. כלי שהפך פיו למטה הטבילו כאילו לא טבל מפני שאין המים נכנסין בכולו היה בו מקום שאין המים נכנסין בו עד שיטנו על צדו לא עלתה לו טבילה עד שיטנו על צדו׳ כלי שהוא צר מכאן ומכאן ורחב באמצע

ſtan iſſime quoque Ebræi de illis uſurpant טבל טבילה &c. quæ cum *aſpergere* vel *aſperſione* neutiquam reciprocantur. Subindeque dicunt, aquis eadem ingerere, inducere (z) &c. Ipſa Scriptura quoque † vult *vas inferri aquis*, non *aquam ad illud aſpergi.*

§. 6. Verum quis Lucæ * verba ὅτι οὐ πρῶτον ἐβαπτίσθη πρὸ τοῦ ἀρίστου paulo attentius conſideraverit, vix poterit, quo minus a noſtris ſtet partibus, averſus Salmaſio. Non agitur h. l. de immerſione corporis totius, cum nulla præceſſerit immunditia, quæ iſtam requiſiviſſet (a). Phariſæorum ſectæ non erat addictus Salvator, ut a turba confertim confluente (verſ. 29.) forte fortuna tactus, pollutionem contraxiſſe crediderit (b). Nec probabile, eum a Phariſæo invitatum fuiſſe, ſi hic ipſum crediſſet pollutum metus, ne ab illo &

אינו טהור עד שיטנו על צדו/ צלוחית שפיה שוקע אינה טהורה עד שיטנה על צדה וכו' i. e. *Si quod vas, cujus orificium deorſum inclinarant, merſerint, perinde eſt, ac ſi non lotum fuerit; eo quod aqua totum illud non pertranſierit. Si quis locus in eo fuerit, quem aqua non pertranseat, donec in alterum inclinetur latus, nil efficit immerſio, donec in latus illud inclinaverit. Si quod vas utrinque anguſtum fuerit, ac in medio ſpatioſum; non habetur pro puro, niſi inclinatum fuerit in latera. Ampulla depreſſi orificii non habetur pro pura, niſi in latus inclinata.* Eadem fere *R. Jacob* in *Arba Turim* Part. II. nr. 202. ubi circa finem: ובכל כלי שפיו צר צריך להשהותו במים עד שיתמלא i. e. *quodcunque vas orificium habet anguſtius, neceſſe eſt, aquis tamdiu illud detinere, donec impleatur* &c. (z) *Jore Dea* l. c. כלי שהטבילו דרך פיו פי' שכפה פיו למטה והכניסו כך למים וכו' *Si quis vas per orificiam ſuum merſerit, i. e. orificium deorſum inverterit, atque ita illud aqua ingeſſerit,* ſeu *in aquam introire fecerit* &c. † Lev. XI, v. 32. * Cap. XI. verſ. 38. (a) Vid. Cod. *Kelim* cap. 1. th. 1. 2. 3. *Raſchi* citatum ad §. 12. x. (b) Cod. *Chagiga* c. 2. th. 7. בגדי עם הארץ מדרס לפרושין i. e. *Veſtes plebejorum Phariſæis ſunt calcatio. i. e.* ut Raſchi explicat: אב הטומאה לטמא אדם וכלים במדרס הזב שמטמא אדם וכלים כדכתיב וכל אשר יגע במשכבו יכבס בגדיו *pollutio principalis, ad polluendum hominem ac vaſa, haud ſecus ac calcatio ſeminiflui, qui hominem pariter ac vaſa polluit: prout ſcriptum eſt* Lev. XV, 5. *quicunque tetigerit ſedile ejus, lavet veſtes ſuas. Maim.* ad l. c. inquit: פרושים הם אוכלי חולין בטהרה ונזהרין מן הטומאות כולן תמיד וכמו כן שומרין

& ipſe contaminaretur, haud dubie eum ab hoc avocaſſet propoſito (c). Præterea nec locus ubi conſtituti erant, merſionem patiebatur, nec aliorum præſentia. Non ad fontem erant, nec ad fluvium; imo ne ad conceptaculum quidem in fundo congregatum, ubi corporis immerſio recte potuerit peragi (d): ſed in triclinio, ubi nulla aqua vel apta vel ſufficiens ne quidem poteſt concipi. Turpe quoque fuiſſet, aliis præſentibus, veſtes exuere, nudatumque corpus aquæ immergere. Imo crinibus ſimul, pro more gentis, tinctis (e), id ipſum neutiquam tam facile fuiſſet exſiccatum; ut cibo jam præparato, &, ut præcedentia ſuadent, menſa dudum ſtructa, brevi frui potuiſſet.

§. 7.

מאכליהן כדי שיהיו טהורין׳ וענין למדרס לפרושים כי הם כשהיו נוגעים בבגדיהם נטמאו כאילו נגעו במדרס הזב וצריכין טבילה i. e. *Phariſæi comedunt etiam cibum communem cum cura mundiciei, ac cavent ſibi continuo ab omnibus immunditiæ ſpeciebus. Atque ita curioſe obſervant cibum ac potum ſuum, ut ſi purus. Et ſenſus CALCATIO PHARISÆIS eſt, quod iſtorum veſtes forte fortuna tangentes, pollutos ſe exiſtiment, haud ſecus ac ſi tetigiſſent calcationem ſeminiflui; & neceſſe habent, ut lavent ſe immergendo.* Vid. eund. *Maim.* hilc. *Metammee Miſchcab Vmoſchab* c. 10. §. 1. (c) Cod. Schabb. f. 13. a. l. 5. ſqq. ר׳ שמעון בן אלעזר אומר בוא ולאה עד היכן פרצה טהרה בישראל שלא שנינו לא יאכל הטהור עם הטמאה אלא לא יאכל הזב עם הזבה מפני הרגל עבירה כיוצא בו לא יאכל זב פרוש עם זב עם הארץ וכו i. e. *R. Simeon filius Eleaſar inquit, veni ac vide, quousque excreverit puritas Iſraëlitæ: quod non doceamus, mundum non capere debere cibum cum polluta:* quod nemo hac doctrina, ut Raſchi explicat, indigeret; unoquoque ipſorum cibum etiam communem in puritate comedente. Cum nemo ipſorum comederet cum uxoribus impuris. *Sed ne seminifluus quidem comedat cum muliere fluxum patiente, ob conſuetudinem transgreſſionis. quemadmodum nec Phariſæus ſeminifluus cibum ſumit cum ſeminifluo plebejo.* Vid. Lightfoot ad Matth. V, 8. (d) Vid. ſupra ad i) & p). (e) Cod. *Erubhin.* f. 4. b. l. 14. 15. רביצה ורחץ את כל בשרו את הטפל לבשרו לרבות את שערו *communis circumfertur doctrina, ut lavet omnem carnem ſuam, h. e. ſimul id quod carni adhæret,*

§. 7. Relinquitur ergo de ſola manuum lotione ibi ſermonem fore. Et erat hæc quidem inter Judæos gemina. Alia, quæ immerſione fiebat, aſperſione vel affuſione altera (f). Varietatem hanc exigebat varius, quem ſumturi erant, cibus. Ad communem, quin & Decimas lavabant, aqua manibus vel affuſa vel aſperſa; ſed ad ſanctum, manibus ad juncturam usque brachialem aquæ immerſis (g). Et licet hæc priori multis modis antecellere credatur (h), ut, qui ſanctiores reliquis videri volebant, eam adhibuerint,

---

ut una ejus includat capillum. Vid. ſupra §. 2. (f) illa Ebraice טבילה vocatur, hæc נטילה. *Maim.* Præf. ad Cod. *Jadaim* נטילת ידים אינה טבילה i. e. *lotio manuum non ita ſeſe habet ac merſio.* (g) Cod. *Chagiga* cap. 2. th. 5. fol. 18. b. l. 1. ſqq. נוטלין לידיבם לחולין ולמעשר ולתרומה ולקידש מטבילין ולחטאת אם נטמאו ידיו נטמא גופו i. e. *lavant manus aqua illis affuſa ad cibum communem, ad decimas, & ad Trumam; ſed ad Sanctum immergunt. Ad aquas luſtrales vero manibus pollutis, totum corpus cenſetur pollutum.* *Maim.* Præfat. Comment. ad Cod. *Jadaim* וההפרש בין הטבילה והנטילה כי נטילת ידים תהיה במים שאובים אכן מתנאיה הוא שישפכו מכלי על כל פנים על הידים אבל אם היו מים שאובים שנתקבצו במקוה לא יותר נטילת ידים בהם וצריך שלא יהיה מראה המים משונה ותהיה רביעית או יותר לכל אחד ואמנם טבילת ידים אינה ראויה במים שאובים אלא במי מקוי משאר המקוה והוא שיהיה בהם ארבעים סאה וטבילת ידים ונטילת ידים בין לחולין בין לתרומה עד הפרק i. e. *Intercedit aliqua inter merſionem ac lotionem differentia. Lotio quippe manuum peragitur aquis hauſtis, at ex* neceſſariis ejus *requiſitis eſt, ut ex vaſe aliquo omnino affundatur ſuper manus. Sed aquis e confluento, ubi congregatæ fuerant, hauſtis, non permittitur illis manuum lotio. Et opus omnino eſt, ut aſpectus aquarum ſit adhuc integer* ſeu limpidus, *quartaque exiſtat aut amplius unicuique. Verum merſio manuum legitime non peragitur aquis hauſtis, ſed aquis in aliquo conceptaculo confluentibus, quod quadraginta contineat Sata. Utraque tamen & lotio manuum & earum merſio, ſive ad cibum communem ſive Trumam, fit ad juncturam usque brachialem.* Vid. idem *Maim.* hilc. *Mikvaoth.* c. 11. §. 1. & Conf. Cod. *Chüllin* f. 106. a. l. pen. ſqq. *Maim.* hilc. *Berach.* c. 6. §. 4. *Orach Chajim.* nr. 155. ſqq. (h) Gloſſa interior Cod. *Chüllin* fol. 106. a. l. 13

rint, ubi ſola affuſione res potuit confici: cujusmodi quid de Johanne quodam Gudgediade Talmudiſtarum afferunt Padectæ (i); paſſim inculcantes, eum; qui ſola manuum lotione indigebat, ſi aquæ eas immerſerit, ac cibum legitime ſumendum, nil opus habuiſſe amplius (k). Ea tamen hic neutiquam poteſt concipi.

§. 8. Siquidem in triclinio conſtitutus erat Salvator, uti dictum, ubi nullus conceptaculo locus, in quod manus immergendæ fuiſſent (l). Prandium ad quod vocatus comparuit, cibum continebat communem, qui ſolam lotionem requirebat (m). Plures alii erant præſentes, eodem procul dubio ritu cibum ſumturi; quibus aqua ad immergendas decenter manus non ſuppetiiſſet, per anteceſſorem quemque jam inquinata (n). Nec dubium, quin eadem obſervanda expectarit h. l. Hoſpes, quæ alibi in Judæorum conviviis, & in hoc ipſo probabiliter etiam a reliquis, obſervari conſueverant. Ut nimirum vocati, triclinium ingreſſi, non illico menſæ aſſideant, quemadmodum hic a Salvatore factum, conjecturam præbent verba v. 37. *εἰσελθὼν δὲ ἀνέπεσεν*: ſed in ſubſelliis reliquos expectent, alteram interea manum loti, qua calicem vini appetentiam creaturi apprehendunt. Donec ſingu-

טבילה עולה לידים יותר מן הנטילה כדאמרינן בחגיגה נוטלין לידים להולין ולמעשר ולקדש מטבילין אלמא טבילת ידום עדיפא i. e. *merſio manibus magis conducit, quam lotio, ſicut in Chagiga* (c. 2. §. 5.) *dicimus, lavant manus, aquas illis affundentes, ad cibum communem, & decimas: ſed ad ſanctum immergunt. Ergo merſio manuum præſtantior.* Vid. *Lebuſch* Part. 1. num. 159. §. 14. (i) Cod. *Chagiga* c. 2. §. 7. fol. 18. b. l. 11. (k) *Maim:* hilc. *Berach.* c. 6. §. 5. כל הצריך נ"י והטביל ידיו במי מקוה אינו צריך דבר אחר i. e. *Si quis ad lotionem manuum obligatus, eas immerſerit aquis conceptaculi, non indiget re nulla alia.* Vid. Cod. *Chüllin.* f. 106. a. *Jadaim* c. 1. *Chagiga* l. c. (l) *Maim.* hilc. *Berach.* c. 6. §. 5. אם הטבילן במים שאין בהם שיעורי מקוה או במים שאובין שבקרקע לא עשה כלום שאין המים שאובין מטהרין את הידים אלא בנטילה i. e. *Si quis manus immerſerit aquis, menſuram conceptaculi legitimam non comprehendentibus, aut aquis hauſtis in fundo extantibus, nil fecit quicquam; quia aquæ hauſtæ non purificant manus, niſi in lotione.* (m) Vid. §. 7. lit. g. Cod. *Chagiga* c. 2. §. 5. (n) Cod. *Chagiga* f. 19. a. l. 29. ſeqq. *Mikvaoth* c. 7. § 6. f. 132. a. *Gittin* fol. 16. a. l. 4. ſeqq. מקווה שנמדד ויש בו ארבעים

ſingulis jam congregatis, antequam menſæ accumbant, aqua porrigatur (o) a miniſtro, unicuique affundente manum utramque purgaturo. Quæ omnia ne conjecturam quidem faciunt immerſionis, quam penitus reſpuit ſolicita illa Judæorum cura, utrum aquæ de manu decidentes vaſe aliquo ſint excipiendæ; an v. permittendum, ut in fundum profluant (p). Neque ea Talmudis loca tolerant, quæ ſuſpicionem faciunt, aquam convivis non fuiſſe traditam, niſi jam in ſede ſua accumbentibus (q).

Hh §. 9.

סאה מכוונות וירדו שנים וטבלו זה אחר זה הראשון טהור והשני טמא i. e. *Si in conceptaculnm menſuram quadraginta Satornm circumſcriptam continens, duo deſcenderint ſucceſſive, & ſe immerſerint, primus purificatur, poſterior manet pollutus.* Confer. Cod. *Mikvaoth* c. 1. coll. *R. Moſe* ad id ipſum. *Maim.* hilc. *Berachoth* c. 6. §. 7. ex Cod. *Jadaim* c. 1. §. 3. *aquæ quibus aliquid jam factum eſt, habentur pro effuſis, & ad lotionem manuum ſunt ineptæ.* (o) Cod. *Berach.* fol. 43. a. l. 9. ſeqq. כיצד סדר הסבה אורחין נכנסין יושבין ע"ג ספסלין ועל גבי קתדראות עד שיכנסו כולם הביאו להם מים כל אחד ואחד נוטל ידו אחת בא להם יין כל אחד ואחד מברך לעצמו עלו והסבו ובא להם מים אף על פי שכל אחד ואחד נטל ידו אחת חוזר ונוטל שתי ידיו וכו' i. e. *Quis accumbendi ordo? convivæ ingreſſi ſedent in ſubſelliis aut cathedris, donec intromiſſi ſint omnes, allata ipſis aqua, quilibet iſtorum alteram lavat manum, vino oblato, ſinguli ſeorſim benedictionem recitant. Surgentibus illis, ut accumberent, affertur aqua; & quamvis ſinguli ipſorum alteram manum laverint, quilibet tamen denuo lavat utramque* &c. Vid. fol. 46. b. l. 22. ſeqq. (p) Cod. *Chüllin* f. 105. a. l. 36. ראשונים נוטלין בין בכלי בין על גבי קרקע אחרונים אין נוטלין אלא בכלי i. e. *Aquis prioribus manus lavant vel in vas aliquod, vel in fundum; poſterioribus non niſi in vas ſubſtratum.* (q) Cod. *Berach.* l. c. l. 12. עלו והסבו ובא להם מים *aſſurgunt in lectos ac accumbunt, tunc venit illis aqua.* fol. 46. b. l. 22. ſeqq. מים ראשונים מהיכן מתחילין אמר ליה מן הגדול ישב גדול וישמור ידיו עד שנוטלין כולן אמר ליה לאלתר מייתו תכא קמיה מים אחרונים מהיכן מתחילין אמר ליה מן הקטן וגדול יתיב וידיו מזוהמות עד שנוטלין כולן אמר ליה לא מסלקי תכא מקמיה עד דמטיא מיא לגביה i. e. *Aquas priores undenam inchoant* affundere? *reſpondit ipſi, ab honoratiori.*

§ 9. In hac vero manuum lotione non modo aqua, ſecundum expreſſa Talmudiſtarum verba, affundebatur (r), paulatim e vaſe unde præbebatur, accreſcente lavantium numero, deficiens (s): Sed ſæpe etiam aſpergebatur guttatim. Cognoſcitur id non modo ex eo, quod ſubinde non niſi extimos manuum articulos humectarint (t): ac exigua aquæ portio quamplurimis hominum lavantibus ſuffecerit (u). Verum ipſum etiam vas טיטרוס (x) ſive אפרכס (y) in hunc uſum quandoque adhibitum, idem evin-

---

Siccine honoratior ſedeat, ſervans manus ſuas, donec omnes laverint? reſpondit ipſi, illico afferunt ipſi menſam. Aquas poſteriores undenam incipiunt? reſpondit ipſi, ab infimo. Numquid Honoratior ſedeat manibus commaculatis, usquedum laverint omnes? reſpondit, non auferunt a facie ejus *menſam, donec aquæ ad ipſum pervenerint.* (r) Vid. ſupra §. 7. lit. g. ubi *Maimon.* inter neceſſarias, ad legitimam manuum lotionem, conditiones ponit, ut *affundatur aqua manibus.* (s) Vid. infra §. 10. (t) *Chüllin* f. 105. a. l. penult. תנו רבנן נמילת ידים לחולין עד הפרק לתרומה עד הפרק וכו׳ i. e. *tradunt Doctores noſtri, lotionem manuum ad cibum communem ad hunc usque articulum* pertingere, manu monſtrando, ut Gloſſa habet exterior, pag. b. ad juncturam ſecundam, quæ eſt in digitorum medio; *ob Truma, ad hunc usque articulum*, monſtrando juncturam tertiam, quæ in ſuprema manus eminentia &c. Vid. *Maim.* hilc. *Berach.* c. 6. §. 4. ejusque Comment. *Ceſeph. Miſchne. R. Moſe de Kozi* Præc. Affirm. nr. 27. fol. 112. c. 3. l. 1. ſeqq. (u) Cod. *Jadaim* c. 1. §. 1. מי רביעית נותנין לידים לאחד אף לשנים מהצי לוג לשלשה או לערבעה מלוג לחמשה ולעשרה ולמאה i. e. *de quarta aquarum indunt manibus unius vel duorum. De Logo dimidiato, tribus aut quatuor. De Logo, quinis vel denis aut centenis.* (x) ita vocatur Cod. *Kelim*, cap. 2. §. 6. טיטרוס רב יוסי מטמא מפני שהוא כמוצא פרוטות *Rab. Joſe exiſtimat, TITROS contrahere immunditiem: quia, emittendo aquam, eſt inſtar expendentis nummos minutiſſimos.* ad quæ *R. Moſes* וטיטטרוס הוא כלי חרס מושבו רחבה ילו צואר צר ארוך דק מאד ובתושב הכלי נקבים נקבים וכאשר תמלא הכלי במום והושם האצבע על ראש הצואר הדק ומנע האדר מלוכנס בכלי ולא יצאו המים אשר בו מאלו הנקבים וכאשר הוסר האצבע מראש הכלי יצאו המים מקרעות הכלי ויקרא אצלנו זה הכלי מזה המים ואמרו מפני שהוא כמוציא פרוטה ר״ל כי המים כאשר יצאו מאלו הנקבים לא יצאו במהרה אבל יצאו מעט מעט באיחור גדול הנה

evincit apertiſſime. Ex iſto enim aqua non egreditur niſi minutim, vel ut alii loquuntur guttatim (z). Proinde & Maimonidi non inepte *Aſperſorium* dicitur (a).

§. 10. Quod ſi hoc in conviviis uſurpatum ambigas, perinde uti illud, cui fiſtula ὑδρόχυτος addita erat, e qua, remoto epiſtomio, in modum ſcatebræ ſalientis aqua erumpebat (b): his talibus commodius forte uſui privato adjudicatis. Nihilominus quodcunque tandem concipias, ita comparatum

כבר שב כלי קבול i. e. TITROS *eſt vas teſtaceum* (metallinum facit Autor Aruch, & ר"ש ad l. c.) *ampli fundi, ſed collum habet anguſtum, longum, gracile admodum; in fundo vas plenum eſt rimarum ac foraminum. Impleto eo aquis, ſi digitus imponatur ſummitati colli iſtius gracilis, cohibetur aër, quo minus in id introeat, nec prodeunt aquæ, quæ intus ſunt, per iſta foramina. Remoto autem ab orificio vaſis digito, exeunt aquæ ex ejus fundo. Nobis vocatur hoc vas Aſperſorium. Et dicunt, quod, quia inſtar minutos nummos proferentis, h. e. quia aquæ, quum ex foraminibus iſtis egrediuntur, non proruunt ſubito, ſed ſenſim admodum exeunt, cum mora magna, ideo vas omnino aptum habeatur receptioni &c.* Rabbenu Aſcher ad Cod. *Chüllin* f. 172. c. 1. l. 36. ſeqq. vaſe eodem fere modo deſcripto, l. 39. ſubjicit: נראה לי שמותר ליטול ממנו לודים *quantum mihi videtur, aptum eſt, quod adhibeatur ad lotionem manuum.* (y) ita in *Bereſchith Rabba* ſect. 4. fol. 4 col. 1. l. fin. Edit. Ven. *Rab. Aſcher* l. c. l. 38. vult alio nomine dici מיארג in *Erubhin* c. ult (z) Rab. *Aſcher* l. c. l. 43. verba Miſchnæ, quibus *proferenti nummos minutos* comparatur, reſpicere ait id quod מוציא טיפין טיפין כשמסור אצבעו *emittat aquas, remoto digito, guttatim.* Rabbenu Nathan in *Aruch* f. 78. c. 4. טיפה אחר טיפה *guttam poſt guttam* aſſerit prodire ex iſto, (a) ſupra verbis ad x) citatis. (b) *Rabbenu Aſcher* ad Cod. Chüllin. f. 172. c. 1. l. 27. ſeqq. ומים שבחבית ויש בו ברזא יסיר הברזא ויחזירנו בכל שפיכה ושפיכה וקרי ביה שפיר כח גברא כיון דעל ידי חסרת הברזא באין המים ולא דמי לחבית שמוטה על צדה אבל לא החזיר הברזא בין שפיכה לשפיכה דמו לחבית שמוטה על צדה וכו׳ i. e. *Aquis in vaſe quodam exiſtentibus, cui epiſtomium; ſi epiſtomium remotum, ad* quamcunque affuſionem *reſtituat, bene de eo dicitur, quod concurrente homine effundat aquas, quia per remotionem epiſtomii aquæ proveniunt: nec comparari poteſt cum vaſe in latus inclinato. Sed ſi inter* ſingulas affuſiones *epiſtomium non reſtituat, ſpeciem habet vaſis*

ratum eſſe debet, ut ex illo aqua ſenſim lavantium manibus affundatur (c); non autem hi manus illi immergant (d). Propterea Talmudiſtæ in hoc argumento ordinarie dicunt *aquam manibus indere* (e), vel *affundere* (f), aut eadem manum *inundare* (g). Curioſe quoque præcaverunt, ut, pluribus ſimul

---

in latus inclinati &c. (c) Cod. *Jadaim.* c. 1. §. 2. בכל הכלים נותנין לידים אפילו בכלי גללים בכלי אבנים בכלי ארמה אין נותנין לידים לא ברפנות הכלים ולא בשולי חמחצ ולא במגופה החבית וכו״ i.e. *omni vaſe aquas* indunt *manibus*, *etiam marmoreis, lapideis, teſtaceis. Sed non* indunt *manibus e partibus vaſorum fractis, nec e vaſorum operculo &c.* *Maim.* hilc. *Berach.* c. 6. §. 10. יש לנוטל ליתן על ידיו מעט מעט עד שיתן כשיעור ואם נתן הרביעית כולה בשטיפה אחת כשר i. e. *lavant paulatim aquas* affundere *debet manibus, donec legitimam menſuram* indiderit. *Quod ſi totam quartam una* indiderit *affuſione*, re confecta, *ne ſit irritum.* (d) *Maim.* hilc. *Berach.* c. 6. §. 14. השוקת שדולח אדם בידו או בלגל ונותן לתוכה והמים נמשכים ממנה באמה והולכין ומשקין הירקות או הבהמה והניח ידו בשוקת ועברו המים ושטפו על ידיו לא עלתה לו נטילה שהרי אין כאן נותן על ידיו ואם היו ידיו קרובות לשפיכת הדלי עד שנמצאו המים שטפו על ידיו מכח נתינת האדם עלתה לו נטילה i.e. *Si quis aquæductui, in quem homo haurit manu ſua, vel rotæ eidem infundens, aquis exinde in foveam derivatis, quæ decurrunt irrigaturæ olera aut jumenta potaturæ, manus inferat, quam inundent aquæ tranſeuntes; non imputatur ei hæc lotio cum nemo ſit, aquas indat manibus. Quod ſi manus prope fuerint effuſioni ſitulæ, adeo, ut deprehendantur aqua manus inundantes vi affuſionis ab homine factæ, imputatur ipſi lotio.* (e) Exempla in modo dictis paſſim obvia. Confer. inprimis Codic. *Jadaim* c. 1. §. 1. 2. (f) Vid. ſupra lit. b) *R. Moſes* ad *Jadaim* c. 1. §. 1. verba ultima: ובלבד שלא יפחות לאחרון שבהם מרביעית *modo ultimo iſtorum non relinquatur minus quarta*, hæc adjicit: ר״ל שיהיה בכלי בעת שישפוך ממנו האחרות רביעית *innuunt, quartam adhuc contineri debere in vaſe, quo tempore affundit ex iſto ultimum.* Paulo poſt: ובמים שניים כשרוחץ קצת ידו ותמו המים או נפסקים השפיכה חוזר ומשלים רחיצת ידו שישפך מים על החלק אשר לא נרחץ i. e. *aquis poſterioribus, poſtquam partem manus laverat, deficientibus aut interruptis, affuſionem repetit, perfecturus ablutionem manus ſuæ, dum affundit aquas ad eam partem, quæ nondum lota eſt &c.* (g) Cod. *Jadaim* c. 2. §. 1. נטל לידו אחת משטיפה אחת ידו טהורה לשתי ידיו משטיפה אחת

ſimul ordi e lavantibus, etiam ultimo, aquis paulatim e vaſe deficientibus, *quarta* ad minimum *logi* ſuppetat (h). Requirunt λυτροχόον diverſum a lavante, qui aquas huic affundat (i). In iſtius vero defectu hujusmodi præſcribunt remedia, quæ nullatenus neceſſaria, ſi merſione res deberet confici (k). Manifeſto argumento, lotionem manuum aſperſione factam, vel aquarum affuſione. Quum igitur hæc Lucæ *Baptiſmus* dicatur, & βαπτίζεσθαι qui manus lavat: quis dubitare jure poteſt, *Baptiſmum* rite perfici, nuda aquarum affuſione vel aſperſione, vereque dici βαπτίζεσθαι, cui aquæ tantum affunduntur, vel pro loci conſuetudine aſperguntur? Exempla hujus occurrent infra.

וכו׳ i.e. *laverit manum unam* inundatione *una, manus ejus pura eſt: ſi utramque manum ſuam ex* inundatione *unica &c.* Ubi *Maim.* pro *inundatione* ſubſtituit שפוכה *affuſionem.* Alibi vero Hilc. *Berach.* c. 6. §. 10. שטיפה *inundationem* retinuit. Sunt Synonyma, niſi quod hæc affuſionem denotet paulo liberiorem, & ſæpe præter intentionem affundentis erumpentem. (h) Cod. *Jadaim* c. 1. §. 1. verbis ſupra §. 9. lit. u) citatis, ſubnectitur: רבי יוסי אומר ובלבד שלא יפחות לאחרון שבהש מרביעית *R. Joſe inquit, modo ultimo iſtorum non relinquatur infra quartam.* (i) *Arba Turim* Part. I. *Orach. Chajim*, num. 162. p. m. 23. c. 4. l. 11. ex *Rabbenu Aſcher* ad Cod. *Chüllin* fol. 172. col. 2. l. 47. הנוטל צריך שישפוך אחר על ידיו i.e. *Si quis manus lavare velit, neceſſe eſt, alium manibus hujus affundere.* Hinc enim eſt, ut Cod. *Jadaim* c. 1. §. 2. dicatur ולא יתן לחבירו בהפניו *nemo* aquam *indat proximo ſuo pugnis.* it. ib. §. 5. הכל כשרים ליתן לידים אפילו חש״ו i. e. *Omnes apti ſunt, qui aquam* alterius *indant manibus, etiam ſurdus, ſtultus ac minorennis.* (k) *Maimon.* hilc. *Berach.* cap. 6. §. 13. Recitata Miſchna nunc memorata, ulterius pergit: אם אין שם אחר מניח הכלי בין ברכיו וצק על ידיו או יטה החבית על ידיו ויטול או מטל ידו אחת וצק בזו על זו וחוזר וצק בראשונה על השניה i.e. *Si non adſit alius,* qui aquas ſuppeditet, *vas intra genua ſua collocet, ſuisque affundat manibus: aut vaſe in manus inclinato, lavet. Vel altera manu lota, affundat ſuper alteram, ac rurſus priori effundat ſuper ſecundum.* Vid. ead. ap. *Rabbenu Aſcher* ad *Chüllin* c. 8. f. 172. col. 1. l. 21. ſeqq. coll. l. 10. ſeqq. l. c. col. 2. l. 47. ſeqq. Ex eo filius *Rabbenu Jacob* in *Orach. Chajim.* num. 162. p. m. 23. col. 4. l. 12. ſeqq. inquit: ואם אין לו אחר יאחז הכלי בראשי אצבעותיו וישפוך על שתי ידיו כאחת או ישפוך על זו רביעית ועל

§. 11. Cæterum *Baptiſmus* varie poteſt dividi. Qui ductum Scripturæ ſequuntur, *Baptiſmum* alium *Fluminis* ſtatuunt (l), alium *Flaminis*, ac *Sanguinis* alium ſeu Martyrii (m). Duæ poſteriores ſpecies, quemadmodum τὶ τῶν δακρύων βάπτισμα (n), aliæque translatæ, ad nos nil attinent, de proprio dicturos. Neque tamen *Fluminis Baptiſmus* univerſim ſumtus, & prout etiam baptiſmum *Expiationis* ſub ſe comprehendit, noſtræ jam eſt conſiderationis. Proinde differentiæ ergo vocem *Initiationis* adjecimus, in ea acceptam latitudine, quam vi ſuæ originis ab *initiando* deducendæ, jure merito ſibi vindicat. Utut enim ſæpe Synecdochice pro *ſacrorum* uſurpetur *initiis* (o), &, quemadmodum *facere* ſubinde notat veteribus idem ac *ſacra facere;* ita *initiare* paſſim extet pro *ſacris initiare* (p), vel *ſacris primum adhibere.* Unde quibus id contingit, *Initiati* vocantur, & *Initiorum dies*, quibus hæc ſacra celebrabantur, teſte Livio (q). Nobis tamen generalem ſuam notationem retineat, fracta ad omnes eos, qui *novum* aliquem ſtatum, vel conditionem, aut profeſſionem ſubituri erant; ſive ſacer fuerit ac honorificus, ſive civilis ac ſæpe etiam miſerabilis.

§. 12. Equidem haud aſſeruero, in hoc *expiationem* negligi. Certe hæc intendebatur ubivis: modo a ſordibus externis ac corporis, nunc ab internis ſeu animæ. Verum in quamplurimis luſtrationibus nil ſpectabatur extra purificationem amplius. Judæus ſeminifluus, ob tactum cadaveris aliorumque pollutus, luſtratione utitur; menſtruata, puerpera, concubitu viri inquinata (r) &c. immergit ſe aquæ; non alium in finem, quam ut purificentur. Cum apud Gentiles templa ingreſſuri, oraturi, ſacrificaturi, ludos ſeculares ſpectaturi, peracto homicidio, propter funera & alia hujus generis multa, luſtrarent ſeſe: non alio id fiebat fine, quam ut a ſordibus ſive corporis ſive animæ purificati, magis forent accepti (s). Unde & effectus hujus

---

רביעית ואחר כך ישפשפם זו בזו וז׳ i.e. *Quodſi alium non habeat, ipſe vas apprehendat extremis digitis, & effundat ſuper utramque ſimul manum: aut ſeorſim nunc huic quartam affundat, nunc alteri totidem, illis mutuo deinceps ſibi affricatis.* Vid. *Maim.* l. c. §. 13. 14. (l) *Nazianzeno* Orat. 39. in ſancta lumina, tom. 1. p. 634. *βάπτισμα ἐν ὕδατι* dictum. (m) *Nazianz.* l. c. *βάπτισμα μαρτυρίου καὶ αἵματος.* Vid. Matth. XX, 22. Marc. X, 32. (n) eidem *Nazianz.* l. c. Vid. quoque *Damaſc.* lib. 4. Orthodoxæ fidei, c. 10. cit. a *Voſſio* Diſp. 1. de Baptiſ. th. 1. p. 26. (o) Vid. Cicer. de leg. l. 2. c. 444. D. Varro de re ruſt. l. 3. c. 1. (p) unde *Cic.* l. c. *initiari Cereri.* (q) Vid. *Saubert.* de Sacrific. p. 400. (r) Vid. de *Bathſeba* 2. Sam. XI, 4. (s) *Tertull.* de Bapt. c. 5. idque ſe in rege-

hujus luſtrationis non durabat diutius, quam novam denuo contraxiſſent labem, nova rurſus luſtratione expiandam. Apud Judæos (t) pariter ac gentiles (u) toties lavabant, quoties ſacra erant facturi: metu perculſi, an forte vel

---

nerationem & *impunitatem perjuriorum ſuorum*, agere præſumunt. *Pauſanias* l. 10. p. 620. *Carmanor*, e Creta, καθῆραι ἀπόλλωνα *Apollinem de cæde purgaſſe dicitur. Diodor.* Sic. l. 4. p. 155. c. Ceres πρὸς τὸν καθαρμὸν τȣ̃ Κενταύρων φόνȣ *ad expiandam Centaurorum cædem., Parva myſteria inſtituit, in honorem Herculis. Plutarch.* Theſeo p. 5. c. de hoc refert, *certos ex Phytalidarum ſtirpe, occurrentes, rogavit* καθαρθῆναι, *ut expiarent ſe; qui* τοῖς νενομισμένοις ἁγνίσαντες, καὶ μειλίχια θύσαντες εἱστίασαν οἴκοι *more ſolenni luſtrantes eum, & immolantes hoſtias ad placandos Deos, invitarunt domum.* Apollodor. l. 2. p. 87. *Bellephoron Glauci f. Syſiphin. Corintho pulſus, ob cædem imprudenter factam confugit ad Pratum Argivorum regem, ut ab eo expiaretur.* Hæc Joh. Marſcham. Can. Ægypt. ſec. XI. p. m. 264 ſeqq. (t) *Maim.* hilc. *Biath Hammikdaſch* c. 5. §. 4. 5. e Cod. *Joma* cap. 3. §. 2. 3. זה הכלל היה במקדש אין אדם נכנס לעזרה לעבירה אף על פי שהוא טהור עד שהוא טובל׃ וכל המסיך את רגליו טעון טבילה וכל המטיל מים טעון קידוש ידים ורגלים׃ יצא הוץ לחומת העזרה אם לשחות בחוץ יצא כשחוזר טעון טבילה ואם להזור מיד יצא כשחוזר טעון קהוש ידים ורגלים בלבד i. e. *Hæc generalis in Sanctuario obtinet regula: Nemo atrium ingreditur ſacro functurus officio, etiamſi mundus ſit, quin prius aquæ ſe immerſerit. Et quicunque pedes texerit, immerſione indiget. Veſicam vero ſolvens, obligatur ad conſecrationem manuum pedumque Exeunte aliquo extra murum atrii, ſi, ut commoraretur aliquamdiu, egreſſus fuerat, reverſus debet ſe immergere; ſed ſi animo ſtatim redeundi fuerat egreſſus, reverſus non obligatur niſi ad ſolam manuum pedumque conſecrationem.* Ibid. §. 8. קדש ידיו חיום צריך לחזור ולקדש למחר אף על פי שלא ישן כל הלילה שהידים נפסלות בלינה׃ קידש בלילה והקטיר החלבים כל הלילה צריך לחזור ולקדש ביום לעבודת היום i. e. *Si quis hodie manus ſuas conſecraverat, craſtina luce neceſſe habet, ut conſecret denuo, quanquam tota non dormiverit nocte; pernoctatione enim creduntur manus pollutæ. Conſecraverit nocte, totaque nocte iſta adoleverit adipes, neceſſe habet, die facto, conſecret denuo ad miniſterium diei.* Vide prolixius *Maimonidem* toto cap. citato. it. Cod. *Joma* c. 3. §. 4. 7. c. 4. §. 8. c. 7. §. 3. 4. 5. 6. *Gemara* fol. 29. a. b. fol. 30. ſeqq. coll. etiam fol. ult. (u) *Ægyptiorum Sacerdotes*, ut ait *Herodotus* l. 2. 37. λȣ̃νται δὶς τῆς ἡμέρας ἑκάστης ὕδατι ψυχρῷ, καὶ δὶς

vel inſcii ſe contaminarint (x). At hæc, de qua jam dicturi ſumus luſtratio, in ſola purificatione non acquieſcit; ſed ea jam impetrata, tranſcendit intentione ſua altius, viam apertura novo ſtatui, functioni, aut profeſſioni, unde baptizatus olim erat remotus. Quo occupato, deinceps ad eundem finem non repeti ſolet amplius.

§. 13. Proinde *Initiationis Baptiſmus* nil aliud eſt, quam luſtratio quædam ſolennis, qua decenter præparatus, tribus ordinarie adhibitis teſtibus, poſt clare editam confeſſionem, aquis decenter abluitur; ut hoc modo ab immunditie & ſordibus ſuis purgatus, membrum fiat novæ, ad quam adſpirat, ſocietatis.

§. 14.

ἑκάστης νυκτὸς *quotidie lavantur frigida, bis interdiu, ac bis noctu. Chæremon.* a Porphyrio citatus de abſtin. l. 4. τρὶς δὲ τῆς ἡμέρας ἀπελοῦντο ψυχρῷ, ἀπὸ τοῦ κοίτης, καὶ πρὸ ἀρίστου, καὶ πρὸς ὕπνον, *ter* inquit, *unoquoque diei ſe frigida abluunt, u lecto, ante prandium, & cum eunt dormitum.* Ex eodem emanavit ritu, quod *Plautus in Aulul.* Act. III. Sc. 6. v. 43. *Ego*, inquit, *ſi quid me vis, eo lavatum, ut ſacrificem.* Ibid. Act. IV. Sc. 2. v. 5. *nunc lavabo, ut rem divinam faciam.* Haud dubie enim ſacra violari putabant, *niſi*, ut *Alex. ab Alex.* Genial. dier. l. 4. c. 17. aſſerit, *in omnibus ſacris ſocerdos, quum diis immolaret, & rem divinam faceret, prius corporis ablutione purgaretur.* Atque ea propter minus grata fore putabant, neque exaudiri, ut *Heſiod.* adſtruit, Opera & dies l. 2. circ. fin. p. m. 54.

μὴ δὲ ποτ᾽ ἐξ ἠοῦς διῒ λείβειν αἴθοπα οἶνον,
χερσὶν ἀνίπτοισιν, μηδ᾽ ἄλλοις ἀθανάτοισιν,
οὐ γὰρ τοίγε κλύουσιν· ἀποπτύουσι δὲ τ᾽ ἀράς.

i. e. ex Verſione Nic. Vallæ:

Acre Jovi vinum, ſeu diis, de mane cavendum eſt,
Illauta libare manu, tum vota precando.
In caſſum fundes, nulli exaudita Deorum.

(x) Cod. *Joma* f. 30. a. ad l. 28. Gloſſa interior id fieri, ait, כדי לעלות על לב שאין טבילה אלא לטמאין ולשת ללבו אם יש טומאה עליו ויזכור טומאה ישנה שיש עליה ושכחה ויפריש מלבוא לעזרה היום עד שיעריב שמשו אחר הבילה ולא יעבור היום *ut in mentem veniat, nullam fieri merſionem niſi a pollutis, & ut ad animum revocet, utrum forte inhæreat ſibi*

§. 14. Hujus *Subjectum* eſt inprimis *Gentilis Judaicam amplexurus fidem.* Quo quadantenus referri poteſt *ſervitutem ſubiturus* inter Ebræos; cujus inaugurationem Maimonides aliquam Proſelytiſmi partem vocat. Præter hos luſtratione inaugurabantur *vindicandus in libertatem*, item *Sacerdotio functurus*, *e cœlibatu tranſiens ad conjugium*, *Nomine donandus*, ac *conſecrandus literis*; quin & *in Deorum evehendus numerum.* De ſingulis ordine ita diſpiciemus, ut primas concedamus Proſelytis; reliquis deinceps tactis.

§. 15. *Proſelytorum* ſolicitam curam egiſſe Deum, hinc inde Scriptura inculcat ſerio. Paria illis ſubinde attribuit cum Judæis originariis (y). Severe paſſim illorum prohibet perſecutionem. Ne quis itaque falſo ipſorum nomen mentiatur, ſub hoc prætextu varias in ſe derivaturus immunitates, ſæpe cum maximo indigenarum damno: neve viciſſim Judæorum aliquis, ignarus quam alienigena religionem colat, divinam de illo ſovendo legem transgrediatur, quidvis ſibi in gentilem licere præſumens: & ut rei ipſi externa pompa major concilietur autoritas, reverentia ſanctior: Sapiens Judæorum Antiquitas prudenti conſilio inſtituit, ne qui clanculum in viſcera Eccleſiæ ſuæ irreperent; ſed ſolenni ritu, cujus Deum ipſum faciunt autorem, reciperentur publice.

---

pollutio. Revocata enim in animum pollutione veteri ſibi imminente, qua exciderat; abſtrahat ſe quo minus iſto die ingrediatur in atrium, donec occubuerit ipſi ſola merſione facta, nec die iſto aliquam ſubeat functionem. (y) ἰσοτιμίαν inquit Philo l. 1. de Monarch. p. m. 631. F ἅπασιν ἐπηλύταις μεταδοὺς καὶ χαρισάμενος ὅσα καὶ τοῖς αὐτόχθοσι, παραινεῖ τοῖς εὐπατρίδαις μὴ μόνον αὐτοὺς τιμαῖς γεραίρειν, ἀλλὰ καὶ ἐξαιρέτῳ φιλίᾳ καὶ εὐνοίᾳ περιττῇ· καὶ μήποτ' εἰκότως ἀπολελοιπότες, φησὶ, πατρίδα καὶ φίλους καὶ συγγενεῖς δι' ἀρετὴν καὶ ὁσιότητα, μὴ ἀμοιρείτωσαν ἑτέρων πόλεων καὶ οἰκιῶν, καὶ φίλων, ἀλλ' ἔστωσαν καταφυγαὶ τοῖς πρὸς εὐσέβειαν αὐτομολοῦσι· φίλτρον γὰρ ἀνυσιμώτατον καὶ δεσμὸς ἄλυτος εὐνοίας ἐρωτικῆς, ἡ τοῦ ἑνὸς θεοῦ τιμή. h. e. *Omnes æquo jure uti voluit tam advenas quam indigenas, veteres cives admonens, ut hos novos non ſolum honorent, verum etiam eximia proſequantur benevolentia. Et merito. Cum relinquerint patriam, cognatos amicosque pietatis ergo ſanctitatisque, non excludantur ab aliis civitatibus familiis, amicitiis; ſed pateant receptacula hominibus ad religionem veram transfugientibus. Nam unius Dei cultus eſt amoris mutuæque benevolentiæ vinculum inſolubile.* Vid. Plutarch. Conjug. Præcep.

§. 16. Quanquam hic tria, ſi fieri poſſit, uſurpet media, Circumciſionem, Baptiſmum & Sacrificium. Horum tamen Circumciſio in ſexu ſequiori nunquam invenit locum: Sacrificium, templo deſolato, a nemine offerri poteſt. Solus *Baptiſmus* univerſalis eſt ac perpetuus, cuilibet ſexui ac tempori conveniens (z). Hinc eum usque eo putant neceſſarium, ut ſine eo, omnibus noto vel idoneis comprobato teſtibus (a), nemini jura Proſelyti concedant; ſi vel maxime & corpore, & teſtimonio ſufficienti probatum dederit, ſe eſſe circumciſum.

§. 17.

---

p. m. 140. (z) *Maim.* hilc. Iſſure Bia c. 13. §. 4. 5. 6. (Quæ iisdem fere verbis habentur in *Smag.* P. N. 116. fol. 40. cap. 2. l. 46. ſeqq.) ſuorum mentem exprimit verbis ſequentibus: לדורות כשירצה הכותי להכנס לברית ולהסתופף תחת כנפי השכינה ויקבל עליו עול תורה צריך מילה וטבילה והרצאת קרבן ואם נקבה היא טבילה וקרבן ובזמן הזה שאין שם קרבן צריך מילה וטבילה — גר שמל ולא טבל או טבל ולא מל אינו גר עד שימול ויטבול i. e. *Quandocunque Gentilis in fœdus cum Deo vult recipi, ac vel ſub extimis alarum divinæ Majeſtatis partibus deliteſcere, jugo legis in ſe recepto, opus* ad hoc *habet circumciſione, Baptiſmo, ac placatione ſacrificio facta; & ſi fœmella ſit, ſolo Baptiſmo, ac ſacrificio. Noſtro hoc tempore, quo non vigent ſacrificia, circumciſione opus habet* mas, *ac Baptiſmo. Proſelytus qui circumciſus baptizatus non fuerit, aut baptizatus, ſed non circumciſus, non eſt Proſelytus, donec circumciſus etiam baptizetur.* Celebris in hanc ſententiam circumfertur deciſio R. Johannis. Cod. *Jevam.* fol. 46. a. l. 26. Vid. p. b. l. 10. לעולם אין גר עד שימול ויטבול וכיון דלא טביל נכרי הוא i. e. *Nunquam in æternum reputatur quis Proſelytus, donec circumciſus etiam baptizetur: nam antequam baptizatus fuerit, æſtimatur pro alienigena* Secundum R. Judæ opinionem l. c. p. b. l. 18 l. 12. ſeqq. טבילה עיקר *Baptiſmus* in hoc negotio eſt *pars primaria*, ac *fundamentum* totius inaugurationis (a) *Maim.* hilc. *Iſſure bia* cap. 13. §. 7. טבל בינו לבין עצמו ונתגייר בינו לבין עצמו ואפילו בפני שנים אינו גר בא ואמר נתגיירתי בבית דינו של פלוני והטבילוני אינו נאמן לבוא בקהל עד שיביא עדים i. e. *Si baptizet ſe quispiam ſeorſim, & Proſelytiſmum recipiat ſeorſim, aut duobus tantummodo præſentibus, non eſt Proſelytus. Si quis adveniens dixerit, proſelytus factus ſum per judicium hujus vel iſtius, qui curarunt me baptizari; non habetur ipſi fides, ut veniret in Eccleſiam, donec teſtes attulerit.* ***Rabbenu Aſcher*** **ad Cod.** ***Jevam.*** **fol. 135. cap. 1. l. 16. ſeqq.**

§. 17. Hinc factum eſt, ut nondum legitime baptizatus nec admiſſus fuerit, qui de ſanctis comederet (b), aut uxorem duceret Iſraëlitidem (c). Quod ſi quis interea temporis, eo inſuper habito, aliquam domum duxerit, eaque ex ipſo conceperit, fœtus habetur pro ſpurio, haud ſecus ac ſi ex gentili fuiſſet genitus (d). Ex eodem quoque emanavit principio, quod clanculum

---

וחיכא דאתא נכרי ואמר ככר נתגיירתי וטבלתי בבית דין של פלוני לא מהימנינן ליה עד דמייתי סהדי דאמר רבי חייא בר אבא אמר ר׳ יוחנן הלכה בין בארץ בין בחוצה לארץ צריך להביא ראיה׳ i. e. *Sicubi peregrinus venerit, dicens: jam dudum in proſelytorum numerum adſcriptus ſum, ac baptizatus coram judicio iſtius N.; non habemus ipſi fidem, donec afferat teſtes. Nam R. Chija f. Abbæ inquit, R. Johannem dixiſſe, id obſervari deciſum, ut, ſive quis in eadem ſit terra, ſive extra eandem, opus habeat planam afferre rationem.* Conf. omnino Gemara Babyl. *Jevam.* fol. 46. b. fin. fol. 47. a. inprimis l. 14. 15. *Rab. Alphes* Part. II. fol. 15. b. Edit. Amſtel. (b) Refertur enim inter eos, qui nondum plene ſunt reconciliati. Cod. *Cerith.* c. §. 1. רא״ בן יעקב אומר גר מחוסר כפרא עד שיזרק עליו הדם i. e. *R. Elieſer f. Jacobi inquit: Proſelytus integra deſtituitur expiatione, usque dum ſanguis in eum fuerit ſparſus.* Sed vero, ut *Gemara* habet l. c. fol. 9. a. l. 18. it. *Jevam.* fol. 46. b. l. 8. אין הזאה בלא טבילה *Aſperſio ſine baptiſmo non invenit locum.* (c) Id ad lit. (a) *Maimonides* expreſſerat, per *venire in Eccleſiam.* Alibi l. c. § 9. clarius loquitur, dicens: גיורת שראינוה נוהגת בדרכי ישראל תמיד כגון שתטבול לנדתה ותפרוש תרומה בעיסתה וכיוצא בזה׳ וכן גר שנוהג בדרכי ישראל שטובל לקריו ועושה כל המצות הרי אלו בחזקת גירי צדק ואף על פי שאין שם עדים שמעידין לפני מי שנתגיירו׳ ואף על פי כן אם באו להתערב בישראל אין משיאין אותם עד׳ שיביא עדים או עד שיטבילו בפנינו הואיל והוחזקו כותים i. e. *Si quam videmus Ethnicam viæ Iſraëlitarum continuo inſiſtentem, cujusmodi quæ lavat ſe poſt menſtrua, & Truma ſeparat de maſſa ſua, & ſi quod huic ſimile: Item ſi qui Peregrinus Iſraëlitarum legat veſtigia, lavans ſeſe ad pollutionem nocturnam, omniaque Præcepta perficiens. Hujusmodi præſumuntur Proſelyti juſtitiæ, utut nulli adſint teſtes, qui teſtatum faciant, coram quibus in numerum Proſelytorum ſint recepti. Hoc non obſtante, ſi venerint permixturi ſecum Iſraëlitis, in ipſorum connubia non conſentiunt, donec teſtes afferant, aut baptizentur nobis præſentibus, quia præſumi poſſunt Samaritæ.* Vid. etiam §. 10. & Conf. Cod. *Jevam.* fol. 45. b. l. 30. ſeqq. (d) Cod. *Jevam.* 46. a. l. 22. ſqq.

baptizatus, ne cui de ſuo Baptiſmo relinquat dubium, ſolenni modo eundem debuerit repetere, teſtibus convocatis omni exceptione majoribus (e).

§. 18. Equidem non defuit, qui ex Talmudiſtis pro ſufficientia ſolius Circumciſionis militarit, in Patriarcharum inauguratione ſuam fulciens ſententiam.

רב חיא בר אבא איקלע לגבלא חזה בנות ישראל דמיעברן מגרים שמלו ולא טבלואתא לקמיה דר׳ יוחנן א״ל צא והכרז על בניהם שהם ממזרים—דלעולם אין גר עד שימול ויטבול וכיון דלא טבל נכרי הוא ואמר רבה בר בר חנה א״ר יוחנן נכרי ועבד הבא על בת ישראל הוולד ממזר i. e. *Rab. Chija f. Abbæ cum apud Gablam divertiſſet, vidit filias Iſraelitarum impragnatas a Proſelytis circumciſis quidem, ſed non baptizatis; Reverſus ad R. Johannem, hic ei dixit: egredere ac proclama filios ipſorum, quod ſint ſpurii. Nunquam enim in æternum reputatur quis Proſelytus, donec circumciſus baptizetur: cum vero nondum baptizatus eſt, æſtimatur pro alienigena. Et Rabba inquit, nepos Hannæ, R. Johannem ſtatuiſſe: alienigena & ſervo cum Iſraëlitide concumbente, infans inde genitus eſt ſpurius.* Paulo mitior eſt *Rab. Alphes* l. c. f. 15. b. l. 8. ſeqq. citatus a *R. Aſcher* ad l. c. f. 134. c. 4. l. 37. 38. Conciliaturus enim hanc R. Johannis duriorem ſententiam, cum facto R. Aſſe, qui, ſecundum effata Cod *Jevam.* f. 45. b. l. 28. & gentilem ob menſtrua ſe immergentem abſolvit, & ejus prolem; itemque cum R. Joſua f. Levi aſſerente, *ethnico ac ſervo cum Iſraëlitide concumbente, infantem inde genitum fore legitimum*, inquit: הא דרב אסי ודריב״ל דיעבד הוא דלא פסלינן לבריה הואיל וטבל לשם קריו דאי לאו גיורא הוא לא טבל לשם קריו והא דר׳ יוחנן לכתחלה דלא נהגינן ביה מנהג גר ולא מנסבינן ליה בת ישראל עד דטבל בפני ג׳ אבל בדיעבד לא פסלינן לבריה וכו *eam R. Aſſe & R. Joſua f. Levi ſententiam loqui de re jam confecta: quod* imprægnatione facta, *prolem non pronunciamus illegitimam, ex quo merſerit ſe parens ob accidens nocturnum ſibi ſuperveniens. Quod ſi enim proſelytus non foret, non immergeret ſe ob nocturnam ſibi factam pollutionem. R. Johannem vero loqui de re adhuc integra ac ſalva. In tali quippe non adhibemus jura proſelyti, nec nuptum tradimus ipſi Iſraëlitidem, donec baptizatus fuerit tribus præſentibus. At re jam confecta* (quæ verba ſunt R. Aſcher l. c *prolem non dicimus ineptam.* Scilicet ſoli Iſraëlitæ; nequaquam vero Sacerdoti: ut idem *Alphes* l. c. p. a. l. 13) cui hujusmodi prolem & ipſe *R. Joſef. Levi* ineptam judicat Cod. *Jevam.* f. 45. a. l. 20. ſeqq. Conf. *Raſchi* Gloſſa ad *Jevam.* f. 44. b. l. 11. ſeqq. (e) *Maim.* hilc. *Iſſure bia* c. 13. §. 8. היה נשוי לישראלית או לגיורת ויש לו בנים ואמר נתגיירתי בינו

tiam (f). Sed aliorum non aſſecutus eſt aſſenſum (g); quin ex communi Doctorum conſilio, ſuffragantibus ſapientibus omnibus damnatus fuit (h), coa-

ctus-

לבין עצמי נאמן לפסול את עצמו ואינו נאמן לפסול את הבנים וחוזר וטובל בבית דין i. e. *Si cui matrimonio juncto Iſraëlitidi, aut proſelytiſſæ fi.ii fuerint, qui dixerit, privatim factus ſum proſelytus; fidelis habetur, qui ſe ipſum ineptum reddat, ſed non filios.* *Baptizaturque denuo præſente Senatu.* Priora vide apud *Rab. Alphes* l. c. f. 16. a. l. 3. ſeqq. *R. Aſcher* l. c. f. 135. c. 1. l. 29. ſeqq. Deſumta ſunt e Cod. *Jevam.* f. 47. a. l. 20. ſqq. (f) Cod. *Jevam.* f. 46. a. l. 33. גר שמל ולא טבל ר״א אומר הרי זה גר שכן מצינו באבותינו שמלו ולא טבלו i. e. *Si quis circumciſus, non fuerit baptizatus, R. Elieſer inquit, en talis eſt Proſelytus: ita enim deprehendimus in Patribus noſtris, quod circumciſi fuerint, & non baptizati.* Conf. ad §. 20. lit. u). (g) Vid. §. ſeqq. (h) *Jevam.* l. c. l. 35. וחכ״א טבל ולא מל מל ולא טבל אין גר עד שימול ויטבול ור׳ יהושע נמי נילף מאבות ור״א נמי נילף מאימהות וכי תימא אין דנין אפשר משאי אפשר והתניא ר״א אומר מנין לפסח דורות שאין בא אלא מן החולין נאמר פסח במצרים ונאמר פסח בדורות מה פסח האמור במצרים אין בא אלא מן החולין אף פסח האמור לדורות אין בא אלא מן החולין א״ל ר׳ עקיבא וכי דנין אפשר משאי אפשר א״ל אע״פ שאי אפשר ראיה גדולה היא ונלמד הימנה i. e. *Sed Sapientes dicunt: baptizatus qui non circumciditur, circumciſus qui non baptizatur, neuter eſt Proſelytus, donec & circumcidatur & baptizetur. R. Joſua autem etiam a Patribus diſcere debebat, & R. Elieſer a Matribus. Quod ſi dixeris non deſumunt rationem poſſibilis ab impoſſibili,* & conſequenter non opus ut R. Elieſer Matrum rationem habeat, utpote in quibus circumciſio erat ἐκ τῶν ἀδυνάτων. *Nonne nota eſt doctrina hæc: R. Elieſer inquit, undenam de Paſchate perpetuo* probari poteſt, *quod non conquiratur, niſi de profanis? Reſp. Paſcha dicitur tam in Aegypto* celebrandum, *quam in quacunque generatione alio. Quæ ratio fuit Paſchatis in Aegypto celebrati? non ſumebatur niſi de profanis: ita etiam Paſchalis aliis celebrandum generationis non ſumatur niſi de profanis;* nec de decimis ſecundis, quæ in Ægypto nondum exiſtebant, ut exinde Paſcha potuerit acquiri. *Etiam dicente ipſi R. Akiva, numquid poſſibile dijudicant ex impoſſibili? reſpondit utut impoſſibile magnum pondus habeat, diſcamus tamen exinde.* *Rab. Alphes* l. c. fol. 15. l. 26. ſeqq. & *R. Aſcher* l. c. f. 134. c. 4. l. penult. controverſia hac recitata, ſubjiciunt: א״ר חייא בר אבא א״ר יוחנן הלכא לעולם אינו גר עד שימול ויטבול i. e. *R. Chija dixit filius Abbæ,*

ctusque tandem fateri, in iſtis Patribus Baptiſmum non minus fuiſſe adhibitum, quam Circumciſionem (i).

§. 19. E contrario plures omnino fuere, qui in ſolo *Baptiſmo* omne poſuerunt momentum. R. Joſua præcedenti Doctori e diametro ſe oppoſuit, Proſelytumque pronunciavit legitimum, qui nude baptizatus fuerit, utut non circumciſus (k). Adductus ad hoc fuit fœminarum exemplo, quæ extabant tempore Patriarcharum (l). Erant hæ in fœdere cum Deo, ac ſimul ſanguine conſperſæ præſumuntur, cum totus populus iſto conſpergeretur ad montem Sinai. At nec aſperſio ex eorum hypotheſi, datur ſine præcedaneo Baptiſmo, nec circumcidendi in mulieribus locus (m). R. Juda, qui expreſſe *unicum medium ſufficere initationi* ſtatuit (n), pro Baptiſmo ſtetiſſe vel ideo poteſt concipi, quod de circumciſione parum ſolicitus, illico fidem adhibuerit dicenti; ſe fore circumciſum, & in id modo incubuerit, ut Baptiſmo initiaretur legiti-

dixiſſe R. Johannem, deciſum eſſe, nunquam fore Proſelytum, donec circumcidatur & baptizetur. Idem quoque inferunt Cod. *Jevam.* f. 46. b. l. 26. ex facto R. Oſajæ, qui circumciſum detinuit, ut craſtino etiam *baptizetur.* Subjicitque *Rab. Alphes* l. c. l. antep. וכן הלכתא *ita fore deciſum,* juxta quod pronunciare debeant omnes. Vid. *Rambam* hilc. *Iſſure bia* c. 13. §. 6. *Smæg.* Negat. 116. fol. 40. c. 2. l. 4. fin. (i) Cod. *Jevam.* f. 46. b. l. 2. ſeqq. (k) Gloſſa exterior ad Cod. *Jevam.* f. 46. b. aliquoties de *R. Joſua* inculcat, דסברא ליה דטבילה בלא מילה מהניא אבל מולה בלא טבילה לא מהני *quod eam foveat ſententiam, ac ſi Baptiſmus ſolus ſine circumciſione conducat, circumciſio autem ſine Baptiſmo nil valeat quicquam.* (l) Cod. *Jevam.* fol. 46. a. l. 34. טבל ולא מל ר׳ יהושע אומר הרי זה גר שכן מצינו באימהות שטבלו ולא מלו i. e. *Si quis baptizatus fuerit, utut non circumciſus, R. Joſua inquit, en talis eſt Proſelytus: ita enim de Matribus noſtris ſtatuere fas eſt, ſolum baptizatas eas fuiſſe, non circumciſas.* דאם לא טבלי במה נכנסו תחת כנפי השכינה *nam,* quæ Gloſſæ inter. verba ſunt, *ſi baptizatæ non fuiſſent, quo quæſo! medio fuiſſent ingreſſæ ſub alas Majeſtatis divinæ?* cum circumciſio in illis non invenerit locum. quæ ex Gemara ſunt deſumta l. c. p. b. l. 8. 9. (m) *Jevam.* fol. 46. b. l. 7. מהכא ויקח משה את הדם ויזרוק על העם וגמירי דאין הזאה בלא טבילה ור׳ יהושע טבילה באמהות מנלן סברת היא דא״כ במה נכנסו תחת כנפי השכינה i. e. *Inde Baptiſmus probari poteſt, quod Moſes* Exod. XXIV, 8. *acceptum ſanguinem aſperſerit ſuper populum. Tradunt enim, Aſperſionem non fore ſine Baptiſmo. Undenam hæc R. Joſuæ opinio de Baptiſmo Matruum nobis innoteſcit? quia ſi non per eam, quo fuiſſent ingreſſæ ſub alas divinæ Gratiæ?* (n) l. c. l. 16. א״ר יהודה בהדא סגי׳ *R. Juda inquit,*

gitime (o). Atque ab hac ſententia non eximit *Toſiphta* Codicis Jevammoth R. *Oſajam;* dum accedentem ad ſe Proſelytum, qui nullo ſtipatus teſtimonio, aſſeruerat, ſe circumciſum eſſe, ſed non baptizatum, ſine ulteriori in veritatem iſtius inquiſitione, in craſtinum, ut *baptizaretur*, remiſerit (p) Quin & tota Secta *Hilleliana*, Proſelyto quidem apella exiſtente, ſtatuit, non expectato ſanguine fœderis, ſolum ſufficere *Baptiſmum* (q). Ac ſatis audacter in Gemara

---

in uno ſufficit. (o) l. c. l. 12. 13. הרי שבא ואמר מלתי ולא טבלתי מטבולין אותו (פר״שי ואין צריך לברוק בעדים אם מילתו לשם מצות אם לא הואיל וטבל כטבילת סגי) ומה בכך דברי ר׳ יהודה i. e. *Si quis venerit, dicens, circumciſus ſum, ſed non baptizatus, curant eum baptizari* (i. e. ut Gloſſa habet, *non opus æſtimant, inquirere in teſtes, an circumciſio præceptum divinum facta ſit*, an non. *Poſteaquam baptizatus fuerit, in baptiſmo ſufficit.*) *Et quid in hanc rem? verba Rabbi Judæ.* (p) l. c. l. 26. ſeqq. ר׳ אושיא ברבי חייא דאתא לקמיה גר שמל ולא טבל אמר ליה שהי כאן עד למחר ונטבלינך i. e. *R. Oſchaja f. R. Chijæ accedenti ſibi Proſelyto, qui circumciſus fuerat, ſed non baptizatus, dixit, expecta hic usque in craſtinum, tunc baptizari te curabimus.* Cumque inter tria, quæ ex hac actione elicienda exiſtimabant, etiam inferrent, *non fore Proſelytum, donec circumciſus, baptizaretur;* ad iſta verba *Toſiptha* annotat: מהכא לא מצי לדקדק דלא תסגי בטבילה לחודה ולא בא לדקדק אלא דמילה בלא טבילה לא מהניא i. e. *exinde nemo accurate inferre poterit, quod ſolus Baptiſmus non ſufficiat. Nil enim amplius exinde probare ſatagit, quam circumciſionem non valere ſine Baptiſmo.* (q) Cod. *Schabb.* fol. 135. a. l. 8. ſeqq. א״ר שמעון בן אלעזר לא נחלקו ב״ש וב״ה על נולד כשהוא מהול שצריך להטיף ממנו דם ברית מפני שערלה כבושה היא על מה נחלקו על גר שנתגייר כשהוא מהול שב״ש אומר צריך להטיף ממנו דם ברית וב״ה אומר אין צריך להטיף ממנו דם ברית i. e. *R. Simeon f. Eleaſar inquit, non diſſentiunt inter ſe Schola Schammæana & Hilleliana de eo qui Apella genitus eſt, opus fore elicere ex iſto ſanguinem fœderis; quia præputium forte depreſſum eſt adhærens carni De quo igitur diſſentiunt? De Proſelyto, qui recipi vult in gremium Eccleſiæ, glande denudatus. De hoc Schola Schammæana aſſerit, ſanguinem fœderis eſſe eliciendum; Sectatores vero Hillelis aſſeverant, non opus eſſe, deſtilletur ex eo ſanguis foederis.* Conf. *Rabbenu Tam* ad l. c. Gloſſa exterior ad *Jevam.* f. 46.

mara aſſerunt, neminem in hoc mundo litem movere ei, qui pro ſolo *Baptiſmo* pronunciarit, quod abſque Circumciſione valeat (r).

§. 20. Neque id injuria. Nullum quippe dubium, quin intra tres iſtos menſes, qui effluxiſſe dicuntur (s) ab exitu ex Ægypto ad promulgationem legis, non neglecto ſeptiduo quo in ſervitute adhuc commorantes circumcidi non poterant legitime (t), plures nati fuerint *Maſculi.* Tanta hominum copia erat, quæ non permittit ſentire aliter. Deficientibus aliis novi quotidie ſuccedunt, natura operatrice nunquam deficiente. *Hi omnes*, præſuppoſita Judæorum, de initiamento Baptiſmi ad montem Sinai facto, ſententia, *abſque circumciſione in fœdus cum Deo introierunt, ſolo uſi Baptiſmo.* Ponamus in Ægypto genitos omnes ſeptiduum ſuperantes circumciſos fuiſſe (u). At nemo iſtorum ab eo die, quo ex Ægypto egreſſi fuerant, quamdiu forent in itinere ſuſtulit præputium, donec ad collem Araloth circumciderentur a Joſua omnes (x). Parvulos autem a ſolenni illo Baptiſmo eximendos haud fuiſſe, & generalis *populi* mentio comprobat, qui conſecrandus jubetur (y), & conſtans Judæorum traditio (z). Nec ſcrupulum figere poteſt, quod hodienum quilibet parentum pro ſe baptizetur omnibusque poſteris (a). Siquidem id de ea ſaltem prole valet, quæ in lucem editur poſt initiationem, in parentibus ſuis adhuc exiſtens ſimul cum ipſis conſecrata.* Fieri quoque potuit, ut iſtiusmodi parvulus parentibus fuerit orbatus: qui aut in fœdere cum Deo non fuit, aut, ſi receptis acquieſcimus mediis, initiamento uſus eſt *Baptiſmo.*

§. 21.

b. l. 21. *Rabbenu Aſcher.* ad l. c. fol. 135. c. 1. l. 2. ſeqq. (r) Cod. *Jevam.* fol. 46. b. l. 1. בטבל ולא מל כולי עלמא לא פליגי דמהני כי פליגי במל ולא טבל i. e. *de baptizato, qui circumciſus non eſt, totus mundus non diſſentit, quod conducat; ſed diſſentiunt tantum de circumciſo, qui non eſt baptizatus.* Vid. *Toſiptha* ad l. 8. (s) Exod. XIX, 1. Conf. *Aben Eſra* ad l. c. it. Cod. *Taanith.* fol. 28. b. l. 24. 25. ubi lex promulgata dicitur die menſis tertii ſexto. (t) Gen. XVII, 12. (u) Ita *Rambam* l. c. §. 2. it. *R. Moſes de Kozi* Præc. Neg. 116. f. 40. col. 2. l. 41. ſeqq. (e Cod. *Kerith.* f. 9. a. cujus Conf. Gloſſæ) מילה היתה במצרים שנאמר וכל ערל לא יאכל בו ומל אותם משה רבינו שכולם בטלו ברית מילה במצרים חוץ משבט לוי ועליהם נאמר ובריתך ינצורו i. e. *Circumciſio in Ægypto extitit, ſicut dicitur* Exod. XII, 48 *nullus præputiatus de iſto comedat. Itaque circumcidit eos Moſes Doctor noſter. Omnes enim in Ægypto abrogarunt fœdus circumciſionis, excepta tribu Levi, qua de dicitur* Deut. XXXIII, 9. *& fœdus tuum obſervabunt.* (x) Joſ. V, 5. (y) Exod. XIX, v. 20. (z) Vid. ad § 24. verba *Rabbenu Aſcher* ad lit. o) p. 260. (a) Vid. §. 24.

* Vid. *Toſiphta* ad *Jevam.* f. 78. a. l. 41. Cod. *Temuroth* c. 6. circa fin. f. 130. b.

§. 21. Plures præterea Gentes erant, qui circumciſionis morem obſervabant præter Iſraëlitas. Philo (b) præſertim Ægyptios laudibus extollit, reverenter de hoc ritu ſentientes. Herodotus (c) *Colchos* enumerat, *Ægyptios*, atque *Æthiopes* omnium primos: a quibus didicer int *Phœnices*, *Syri* ac *Macrones*. Diodorus Siculus (d) nominat *Troglodytas*, quos Joſephus (e) exiſtimat e Ketura Abrahami genitos. Epiphanius (f) Judæis annumerat Ægyptios, *Seracenos* ſive *Iſmaëlitas* (quos Joſephus (g) & paſſim Talmudiſtæ vocant *Arabes*,) item *Samaritanos*, *Idumæos* atque *Homeritas*. His pronum fuiſſet, Judæis glande detecta imponere, ni aliquid acceſſiſſet amplius ac evidentius, quo mediante reciperentur in Eccleſiam.

(b) de *Circumciſ.* p. m. 625. A. πρᾶγμα σπȣδαζόμενον ȣ̓ μετρίως καὶ παρ᾽ ἑτέροις ἔθνεσι, καὶ μάλιςα τῷ αἰγυπτιακῷ. ὃ καὶ πολυανθρωπόταλον καὶ πολυσοφώτατον ἔιναι δοκεῖ. i. e. *Res non mediocri honore habita etiam apud gentes alias, præſertim Ægyptiam, hominum tam frequentia quam ſapientia præcellentem.* (c) l. 2. c. 36. τὰ αἰδοῖα ἄλλοι μὲν ἐῶσι ὡς ἐγένοντο, πλὴν ὅσοι ἀπὸ τȣ́των ἔμαθον. Αἰγύπτιοι δὲ περιτάμνονται. *Alii virilia relinquunt qualia natura ſunt, præter eos qui ab iſtis didicerunt; Ægyptii autem circumcidunt.* c. 104. μȣ̃νοι πάντων ἀνθρώπων Κόλχοι, καὶ Αἰγύπτιοι, καὶ Αἰθίοπες περιτάμνονται ἀπ᾽ ἀρχῆς τὰ αἰδοῖα. Φοίνικες δὲ καὶ Σύριοι οἱ ἐν τῇ παλαιςίνῃ, καὶ αὐτοὶ ὁμολογȣ̃σι παρ᾽ Αἰγυπτίων μεμαθηκέναι. *Soli omnium hominum Colchi, & Ægyptii, & Æthiopes a principio pudenda circumcidunt: Phœnices enim & Syri in Palæſtina confitentur ipſi, ſe hoc ab Ægyptiis didiciſſe. Syri autem, qui Thermodontem & Parthenium fluvium accolunt, & his vicini Macrones, id a Colchis nuper didiciſſe dicuntur.* (d) l. 3. p. 115. D. τὰ αἰδοῖα πάντες οἱ τρωγλοδύται παραπλησίως τοῖς Αἰγυπτίοις περιτέμνονται. *Troglodita omnes genitalia circumcidunt, ritu Ægyptiorum* (e) Antiq. l. 2. c. 5. p. m. 55. C. καὶ καταλιπεῖν μὲν, ἰσμαήλῳ καὶ τοῖς ἐξ αὐτȣ̃ τὴν ἀράβων χώραν τοῖς δ᾽ ἐκ χαιτȣ́ρας τὴν τρωγλοδύτιν. *& Ismaëli quidem ejusque poſteris reliquiſſe Arabum Regionem, Chaturæ filiis Troglotytidem.* (f) Hæreſi XXX. quæ eſt Ebionis, num. 33. p. m. 160. τί δὲ καυχᾶται ἐβίων περισομὲν, ὁπότε καὶ οἱ εἰδωλολάτραι καὶ ἱερεῖς τῶν Αἰγυπτίων περιτομεν ἔχȣσιν. ἀλλὰ καὶ οἱ Σαρακηνοὶ, οἱ καὶ ἰσμαηλῖται περιτομεν ἔχȣσι, καὶ Σαμαρεῖται, καὶ Ἰȣδαῖοι, Ἰδȣμαῖοι καὶ Ομηρῖται. *Et vero quid eſt, quod Ebion adeo de circumciſione ſua glorietur? cum & idolorum cultores, & ſacerdotes Ægyptii ſe circumcidant. Quod & Saraceni & Ismaëlitæ, ac Samaritani, Judæi, Idumæi, & Homeritæ faciunt* (g) Antiq. l. 1. c. 13. p. m. 21. G. Ἄραβες δὲ, μετὰ ἔτος τρισκαιδέκατον· ἰσμαήλος γὰρ ὁ κλίςης αὐτῶν τȣ̃ ἔθνȣς ἐν τȣ́τῳ περιτέμνεται τῷ χρόνῳ. *Arabes vero poſt annum decimum tertium* circumciduntur: *quia Ismaël, princeps eorum generis ea ætate circumciſus eſt.* Vid.

§. 22. Imo multi ſunt, qui ſi ſine *Baptiſmo* forent, nullum prorſus externum ſymbolum haberent, quo intercedente in fœdus cum Deo reciperentur. Res nota eſt de omni fœmina (h). In qua Judæi nunquam Æthiopum approbarunt circumcidendi morem (i). Paſſim introducuntur a Talmudiſtis pueri, qui apellæ naſcuntur (k). Ac deploranda comprobat experientia, alios hominum malitia exſectos eſſe penitus (l). In his ac olim

---

Marſcham Can. Ægypt. Sec. V. p. 74. & ſec. IX. p. 175. Illuſtris *Ludolfus* Hiſtor. Æthiop. l. 3. c. 1. n. 19. ſeqq. (h) Cod. *Jevam.* f. 46. b. l. 8. 9. רי יהושע טבילה באימהות מנלן סברה היא דא"כ במה נכנסו תחת כנפי שכינה i. e. *undenam nobis iſta, quam R. Joſua de Baptiſmo matrum fovet, ſententia probatur? Reſp. quia niſi per hunc, quonam medio ingreſſæ eſſent ſub Gratiæ divinæ alas?* (i) de quo vid. *D. Ludolfus* l. c. n. 37. qui *Judæorum fœminas de hoc more audientes ridere* ait, *tanquam ignorantes, quid puellis abſcindi poſſit.* (k) Cod. *Jevam.* cap. 8. f. 71. a. l. 27. 28. ר"א קסבר קטן כשנולד מהול אין צריך להטיף ממנו דם ברית i. e. *R. Elieſer exiſtimat, non opus eſſe, ut a puero ſine præputio genito ſtillare curent ſanguinem fœderis.* Quo cum conſentire Autorem הלכות גדולות aliosque γνωμολόγȣς, tradit *R. Moſes de Kozi*, hilc. *Iſſure bia* f. 40. c. 4. l. 31. ſeqq. פסק ב"הג דקטן שנולד משהוא מהול אינו צריך להטיף ממנו דם ברית, וסובר כמו האמוראים שאומר כן בפרק רבי אליעזר מילה h. e. cap. 19. Cod. *Schabbath* f. 135. a. ubi l. 8. dicitur: וב"ה אומרים אינו צריך i. e. *Sectæ Hillelianæ addicti exiſtimant, non opus eſſe* ex iſtiusmodi puero extrahatur ſanguis fœderis. Vid. *Toſiphta* ad l. h. item Cod. *Jevam.* f. 72. a. (l) *Rabbenu Aſcher* ad *Jevam.* fol. 135. cap. 1. l. 6. ſeqq. בריש הערל פליגי ר"א בר שמעון ורבנן בגר שנתגייר כשהוא מהול אם נמול ביום ובלילה אבל/ כולהו מודו דצריך הטפת דם ברית ויש ליתן טעם לדבריהם דנולד כשהוא מהול שלא היתה לו ערלה מעולם אין צריך אבל גר שהיתה לו ערלה ומילתו לאו כלים הוא צריך להטיף ממנו מלהתגייר דם ברית/ ומיהו אם נכרת כל הגיד ובא בטבילה להתגייר נראה שאין מילתו מעכבתו ומודים חכמים דסני i. e. *In principio capitis Octavi Cod. Jevammoth* f. 71. a. *diſputant inter ſe R. Elieſer filius Simeonis, & Doctores noſtri de Proſelyto, qui in cœtum recipitur jam apella exiſtens, utrum circumcidendus ſit die aut nocte. Sed omnes fatentur, quod deſtillatio ſanguinis fœderis omnino ſit neceſſaria. Nec deeſt verbis ipſorum ratio. Qui enim apella genitus eſt, cum*

olim circumciſis *Baptiſmus* vel inaugurationem unice conficit, vel primario. Utut enim ſint, qui in circumciſis gentibus, alii etiam in appellis genitis, ſanguinem quem vocant fœderis, putant circumciſionis loco eliciendum: Deſeruntur tamen non modo a quibusdam, ſed & ipſimet, eo non obſtante, *Baptiſmus* ſummopere æſtimant neceſſarium. Omnes vero in fœmellis, & exſectis *Baptiſmum* ſolum rem omnem conficere uno fatentur ore.

§. 23. Proinde admodum diſputant (m) de muliere quadam gentili, quam ſervus R. Chijæ fil. Immi baptizari curaverat uxoris nomine, utrum reputandus ipſi ſit hic *Baptiſmus*, ut perfecta declaretur Proſelytiſſa, ejusque filia, ſi quam pareret, reddatur legitima, quæ nuberet Sacerdotibus; an vero nova inſtituenda veniat initiatio per *Baptiſmum* ſolenni modo ſuſceptum.

 In

præputium nunquam habuerit, nil indiget. Sed proſelytus, qui præputium habuit, quia circumciſio ejus in Gentiliſmo facta nullius eſt momenti, omnino opus habet, ſanguis fœderis ex ipſo deſtilletur. Enimvero ſi, cui virga tota exciſa eſt, ambiat Proſelytiſmum, videtur ipſius circumciſio non impedire, quo minus fiat Proſelytus: nam fatentur Sapientes quod ſolus Baptiſmus ſufficiat. Vid. *Rab. Moſes de Kozi* hilc. Iſſure bia fol. 40. c. 4. poſt. med. *Epiphanius* lib. de Menſuris & pondere num. 16. p. m. 172. *Rabbenu Jacob* in *JoreDea* num. 268. qui eſt hilc. *Gerim.* ſuperiori Patris ſui ſententia recitata, ſubjicit: וכן כתב גאון סריס שבא להתגייר נכנס תחת כנפי השכינה באשה *Atque ita ſcripſit Gaon, ſi Eunuchus accedat, ut fieret Proſelytus, ingreditur ſub alas, Gratiæ divinæ perinde ut mulier.* (m). Cod. *Jevam.* f. 45. b. l. 25. ſeqq. עבדיה דר׳ חייא בר אמו אטבלה לההיא נכרית לשם אנתתא אמר רב יוסף יכילנא לאכשורי וברתה i. e. *Servus R. Chijæ f. Immi baptizavit aliquam gentilem nomine Uxoris. Dixit R Joſeph, poterimus legitimam pronunciare eam ejusque filiam?* h. e. ut Gloſſa interior explicat: להיות גיורת גמירה נדה וא״עפ שלא טבלה לשם גירות ואמר לקמן לנדותה׳ לעולם אין גר עד שימול ויטבול דטבילת סלקה לה לשם גירות דנכריה לא טבלה i. e. *poſſumus legitimam pronunciare eam, ut ſit proſelytiſſa perfecta, quamvis non baptizata ſit ad proſelytiſmum, dicaturque infra, nunquam proſelytus ſit, donec circumciſus baptizetur. Lavacrum quippe menſtrui reputatur ipſi loco Baptiſmi ad Proſelytiſmum. Ethnica enim non ſolet lavari ob menſtruum.* Ita pronunciant re jam confecta, in gratiam prolis, ne illegitimarum numerus creſce-

In eo quippe cardinem rei verti, non inter ſolos Judæos obtinet: Sed ejus ſama dudum quoque ad ipſas emanavit gentes. Arrianus (n) diu multos Judaismum ſimulare aſſerit, quamdiu non ſunt baptizati. Quod ſi quos *Baptiſmum* recepiſſe conſtet, illis de ſincero Judaismo non amplius movendam litem: quaſi eo jam obſignatis ſigillo, quod fallere plane neſciat.

§. 24. *Subſunt* autem *Baptiſmo* huic penes Judæos omnes omnino alienigenæ, cujuscunque ſint ſexus atque ætatis (o), extra fœdus cum Deo geniti,

---

ret in infinitum. Vid. *Alphes* l. c. p. m. 15. b. l. 8. Multa in hoc caſu permittuntur, quæ re integra neutiquam conceſſa. Certe in profanis etiam merſionibus *intentio* usque eo illis erat neceſſaria, ut ea neglecta, actio ſubinde fieret irrita. Vid. Cod. *Chagiga* c. 2. §. 6. it. fol. 19. b. l. 29. ſeqq. (n) in *Epictetum* l. 2. c. 9. circ. fin. τί οὖν στωϊκὸν λέγεις σεαυτόν; τί ἐξαπατᾶς τοὺς πολλούς; τί ὑποκρίνῃ ἰουδαῖος ὢν ἕλληνας; οὐχ ὁρᾷς, πῶς ἕκαστος λέγεται ἰουδαῖος; πῶς Σύρος; πῶς Αἰγύπτιος, καὶ ὅταν τινὰ ἐπαμφοτερίζοντα ἴδωμεν, εἰώθαμεν λέγειν, οὐκ ἔστι ἰουδαῖος, ἀλλ' ὑποκρίνεται. ὅταν δ' ἀναλάβῃ τὸ πάθος, τὸ βεβαμμένου καὶ ᾑρημένου, τότε καὶ ἔστι τῷ ὄντι, καὶ καλεῖται ἰουδαῖος. οὕτω καὶ ἡμεῖς παραβαπτισταί, λόγῳ μὲν ἰουδαῖος, ἔργῳ δ' ἄλλο τι. *Quid igitur* (Philoſophiam nudis verbis venditantes increpat.) *appellas te Stoicum? quare decipis tam multos? quam ob cauſam Græcorum perſonam induis, cum ſis Judæus? an neſcis, quare dicatur quisque Judæus, quare item Syrus, quare Ægyptius, ut quum viderimus quempiam animo utrinque ancipiti, dicere ſolemus, Judæus non eſt, ſed ſimulat: quum autem* ſuſceperit affectum Baptizati, & inter Sectatores aſciti, *tum revera & eſt & appellatur Judæus. Ita & nos quoque* Parabaptiſtæ ſ. male initiati *ſumus, dum quisque verbotenus duntaxat Judæus eſt, revera autem aliud quiddam.* (o) De adulta quidem ætatæ res manifeſta. Sed ne Parvulos quidem eximendos eſſe, multa comprobant. *Maim.* hilc. *Iſſure bia.* c. 13. §. 7. גר קטן מטבילין אותו על דעת ב"ד שזכות היא לו *Proſelytum minorennem baptizant ad conſenſum Senatus, quod hoc ipſi proficuum.* Deſumta hæc (quæ & in *Smæg.* extant p. 40. c. 3. l. 7.) e Cod. *Cethuboth* fol. 11. a. l. 4. ſeqq. אמר רב הונא גר קטן מטבילין אותו על דעת ב"ד מאי קמ"ל דזכות הוא לו וזכין לאדם שלא בפניו תנינה זכין לאדם שלא בפניו ואין חבין לאדם שלא בפנו i. e. *Rab. Hunna inquit, Proſelytum parvulum baptizant ad ſententiam Senatus. Quidnam eſt quod hoc nobis reddit probabile? quia id ipſi eſt proficuum. In rebus autem homini profuturis ejus non ſemper expectant conſenſum. Nota eſt theſis illa Miſchnica: abſolvunt hominem etiam neſcium; ſed non condemnant, niſi conſcium.* וקטן לאו בר דיעה הוא *Parvulus ſiquidem,* ut Gloſſa ait, *uſum judicii*, aut *noti-*

geniti, cum primum ad ipſorum accedunt religionem, totius legis in ſe recepturi jugum. Quilibet vero pro ſe atque poſteris ſuis nondum genitis ita initiatur, ut deinceps in Sanctitate editi *Baptiſmum* non recipiant amplius, parentibus poſt ſuum Baptiſmum jam factis Iſraelitis; ad quorum poſteros non ſpectat initiationis *Baptiſmus*. Imo infans a matre adhuc gentili conceptus, ſi gravida *baptizetur* proſelytiſſa facta, in lucem deinceps editus, ſub fœdere jam eſt, & ſi puer, non niſi circumciditur (p). Qui vero nati jam erant,

tiam nondum habet. *R. Aſcher* ad *Jevam.* f. 135. c. 2. l. 12. ſqq. hac recitata ſententia, ſubjicit: וכן מצינו באבותינו שנכנסו לברית והיו בהם כמה יונקי שדים׳ *atque ita invenimus de Majoribus noſtris, quod in fœdus introierint, tot inter eos infantibus, qui ubera ſugebant matrum, exiſtentibus.* Vide ſupra §. 20. In Cod. *Cethub.* c. 1. §. 2. mentio fit הגיורת שנתגיירו פחותות מבנות ג׳ שנים ויום אחד *Proſelytiſſarum, infra tertium ætatis annum ac diem unum in gremium Eccleſiæ Judaicæ receptarum.* Ad quam theſin in Gemara f. 11. a. l. 14. ſeqq. annotatum eſt: עסקינן בגר שנתגיירו בניו ובנותיו עמו דניחא להו במאי דעביד אבוהון אמר רב יוסף הגדילו יכולין למחות (ולומר אי אפשנו להיות גרים והוזרין לסורן) *ſermonem in ea fore de Proſelyto, cujus filii filiæque cum ipſo ſimul amplectantur Judæorum fidem; queis conſultum ducatur, in eo acquieſcere, quod ipſorum facit parens. Quod ſi adoleverint, ex ſententia Rab Joſeph integrum ipſis, impune recedere,* ac, ut Gloſſa adjicit, *dicere, non placet nobis eſſe Proſelytos; redibimus inde, quo ſumus digreſſi* &c. *Rabbenu Jacob* in Jore Dea num. 268. p. m. 47. c. 4. l. 22. ſeqq. קטן גמור שגיירו אביו או גיירוהו בית דין יכול למחות אבל כדג כשוגדיל ואין דונו כושראל מזמר אלא כגוי יכול במחות בד״א כשלא נהג מנהג יהדות משדגדיל דונו כישראל מומר׳ מנהג יהדות משהגדיל שוב אינו ואם חזר בו i. e. *Parvulus quem Parentes aut Senatus ad Proſelytiſmum adduxere, poteſt annihilare illud, factus majorennis; neque in eo obſervantur leges Iſraelitæ Apoſtatæ, ſed habetur pro Gentili perfecto. De quonam hæc dicuntur? De eo, qui majorennis factus, nunquam more Judaico ſe geſſerit: quod ſi fecerit non poteſt ulterius recedere; aut deficiens, jura incurrit Iſraelitæ apoſtatæ.* (p) Cod. *Jevam.* f. 78. a. l. 14. 41. *Maim.* hilc. *Iſſure bia* c. 13. §. 7. *R. Jacob* in *Jore Dea* num. 268. p. m. 47. l. 19. *R. Moſes de Kozi* Pr. Neg. 116. fol. 40. c. 3. l. 19. ר״ל לשום אמר רבא נכרית טבילה דא מ״ח מעוברת שנתגיירה בנה אין צריךטבילה גיר׳ דמלקא ליה i. e. *Rabba inquit, Si Ethnica gravida proſelytiſſa fiat, ipſa baptizata, ejus proles Baptiſmo non diget,* nimirum, ut Gloſſa adjicit, *ad Proſelytiſmum, quia* in hunc finem *ei imputatur ſuæ matris Baptiſmus,*

erant, non participant de fœdere, niſi media initiationis eodem modo recipiant, quo parentes.

§. 25. Venerationem Ritui conciliat Antiquitas, divinaque, quam habere creditur, *Origo*. Falluntur, qui ejus natales non ultra *Johannis præconium* extendunt. Scriptura pariter ac Joſephus de Hujus Baptiſmo loquuntur, tanquam ritu dudum in Eccleſia Judaica recepto. Utrinque magis occupatus deſcribitur in ejus abrogando abuſu (q), quam confirmanda inſtitutione. Populus accedit ad eum copioſisſime (r), tanquam rem uſurpāturus jam diu notam. Legati Procerum Iſraelitarum misſi ad Johannem (s), non de Baptiſmo ipſo quæſtionem movebant, tanquam ritu aliquo inuſitato; ſed de autoritate, qua inſtructus eum etiam apud eos adhiberet, qui in fœdere cum Deo erant geniti.

§. 26. Jam *Davidis tempore* immenſus Proſelytorum numerus ad Eccleſiam Judaicam accesſiſſe perhibetur (t), Regis erga exteros motus bene-

---

f. 11. a. l. 25. ſuperioribus Gemaræ verbis annectit: והוי גר מן התורה דישראל גמור הוא ואית ליה ממון מן התורה כגון שירש את אמו וכו i.e. *ex ipſa lege reputatur Proſelytus, & eſt Iſraelita perfectus, habetque de lege opes, ut v. g. hæreditatem adeat matris &c.* (q) Matth. III, 2. 8. 11. &c. *Joſeph.* Antiq. l. 18. c. 7. m. 626. F. *τοῦτον κτείνει ἡρώδης ἀγαθὸν ἄνδρα, καὶ τοῖς ἰουδαίοις κελεύοντα ἀρετὴν ἐπασκοῦσιν, καὶ τὰ πρὸς ἀλλήλους δικαιοσύνῃ, καὶ πρὸς τὸν θεὸν εὐσεβείᾳ χρωμένοις, βαπτισμῷ συνιέναι. οὕτω γὰρ καὶ τὴν βάπτισιν ἀποδεκτὺν αὐτῷ φανεῖσθαι, μὴ ἐπί τινων ἁμαρτάδων παραιτήσει χρωμένων, ἀλλ' ἐφ' ἁγνείᾳ τοῦ σώματος, ἅτε δὴ καὶ τῆς ψυχῆς δικαιοσύνῃ προσεκκεκαθαρμένης.* i. e. *Hunc interfecit Herodes virum bonum, jubentemque Judæis virtutem exercentibus, ac erga ſe mutua juſtitiæ, erga Deum vero pietati ſtudentibus, Baptiſmo ſe committere. Ita enim & Baptiſmum Deo gratum futurum, ſi non ab uno tantum alterove peccato abſtineant, ſed puritatem corporis addant* demum *animis juſtitia prius optime perpurgatis.* (r) Matth. III, 5. *ἐξεπορεύετο πρὸς αὐτὸν ἱεροσόλυμα καὶ πᾶσα ἡ ἰουδαία, καὶ πᾶσα ἡ περίχωρος ἰορδάνου* (s) Joh. I, 19. 25. (t) Cod. *Jevam.* f. 79. a. poſtquam prolixe narratum fuerat, quomodo David ad reconciliandos Gibeonitas, ſeptem viros poſteritatis regiæ ſuſpendi permiſerit, in cauſas inquirunt relictorum in ligno cadaverum, contra expreſſa Deuteron. XXI, 23. verba, h. m. א"ר יוחנן משום ר"ש בן יהוצדק מומב שתעקר אות אחת מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא שהיו עוברים ושבים אומרים מה טיבן של אלי הללו בני מלכים הם ומה עשה פשטן ידיהם בגרים גרורים אמרו אין

benevolentia. De quibus omnibus perſuaſus eſt Maimonides, (u) quod Baptiſmo uſi fuerint externo gratiæ medio. An *Salomon* & *Simſon* in convertendis uxoribus ſuis, quas non niſi Proſelytiſſas duxiſſe creduntur a Judæis, (x) aliquod externum adhibuerint elementum, & quodnam illud fuerit, non offendi ullibi ſpeciatim ad Ebræis expreſſum. Qui, licet in *Jethro* Baptiſmum

---

לך אומה שראויה להדבק בה כזו ומה בני מלכים כך בני הדיוטות על אחת כמה וכמה ומה גרים גרורים בך ישראל על אחת כמה וכמה מיך נתוספו על ישראל מאה וחמשים אלף i. e. *Reſpondet R. Johannes nomine R. Simeonis f. Jozadaki: bene ſe res habet, una de lege litera eradicata, ſi exinde ſanctificetur nomen cœlorum publice. Tranſeuntes quippe dicebant, quanti æſtimantur illi! hi certe Regum filii ſunt, & quid mali commiſſum? extenderunt manus ſuas adverſus Proſelytos ſuapte opera attractos. Inferebant, nullam eſſe gentem huic ſimilem, quæ æque digna ſit, ut ei quis adhæreat. Nam ſi hæc in Regem filiis, quanto magis in privatorum! Et ſi tanti æſtimantur Proſelyti ſua ſponte tracti, quanto majoris Iſraelitæ. Illico acceſſerunt Iſraelitis certum ac quinquaginta millia.* Conf. Gloſſa exterior ad tit. cit. f. 24. b. & Vid. 1. Reg. V, 29. c. IX, 22. 2. Chr. II, 17. (u) hilc. *Iſſure bia* c. 13. §. 15. היו גרים הרבה מתגיירים בימי דויד ושלמה בפני הדיוטות והיו בור רין הגדול חוששין להם לא דוחין אותן אחר שטבלו וכו׳ i. e. *Proſelyti plurimi facti ſunt in diebus Davidis & Salomonis coram privatis, de quibus ſoliciti admodum fuere viri Synedrii Magni; non repulere eos, poſteaquam baptizati fuerant &c.* (x) idem *Maim.* l. c. §. 14. ſeqq. אל יעלה על דעתך ששמשון המושיע את ישראל או שלמה מלך ישראל שנקרא ידיד ה׳ נשאו נשים נכריות בגיותן אלא סור הדבר כך הוא־כל החוזר מן הכותים בשביל דבר מהבלי העולם אינו מגירי הצדק־ולפי שגייר שלמה נשים ונשאן וכן שמשון גייר ונשא ודבר ידוע שלא חזרו אלו אלא בשביל דבר ולא על פי ב״ד גיירום חשבן הכתוב כאלו הן כותיות ובאסורן עומדין i. e. *Ne tibi in mentem veniat, ac ſi Simſon Redemtor Iſraelis aut Salamon Rex Iſrael, quem Scriptura dilectum Dei vocat, uxores duxerint alienigenas in Ethniciſmo ſuo ſubſiſtentes. Sed rei myſterium ita ſe habet: quicunque Gentilium convertit ſe ob rem aliquam e vanitatibus mundanis, non eſt e numero Proſelytorum juſtitiæ. Cum itaque Salomo converteret mulieres*

ptiſmum applicatnm aſſerant (y); ſui tamen aſſerti nullum e Scriptura norunt producere fundamentum. De Proſelytis *Abrahami* ac *Saræ* opera converſis (z), uti res ipſa eſt incerta: Ita multo incertius medium, quod in recipiendis illis fuerit adhibitum.

§. 27. Id vero nullum prorſus meretur aſſenſum, quod *filiam Pharaonis* ad rivum deſcendentem lotum, Rabbi Johannes ſtatuat, eo ipſo baptizatam fuiſſe ad Proſelytiſmum (a). Talis tunc erat Judæorum ſtatus, qui non facile aliquem, nedum Majeſtatis ſobolem in ſui traheret aſſenſum. Nulli eam comitati leguntur Ebræi, religionis fundamenta inſtillantes, ejusque

easque duceret uxores, ſimiliterque Simſon ducendam converteret; ac res nota eſſet, nullam iſtarum acceſſiſſe, niſi propter rem aliquam mundanam. *Præterea quoque nec Senatum de illis convertendis conſuluiſſent: reputavit eas Scriptura, ac ſi adhuc gentiles forent, probibitæ quæ nubant Israelitis.* (y) in *Zennorenna* fol. 83. c. 1. cit. *D. Pfeiff.* Antiq. Dec. 1. Poſ. 1. §. 5. (z) In *Bereſchith Rabba* fol. 24. cap. 3. l. 5. ſeqq. ad verba Gen. XII, 5. *& animam iſtam, quam fecerant in Haran,* annotant: א״ר אלעזר בר זימרא אם מתכנסין כל באי העולם לבראת אפילו יתוש אחד אינן יכולין לזרוק בו נשמה את אמ׳ ואת הנפש אשר עשו אלא אלו הגרים שגיירו ואם כן שגיירו למה אמר עשו אלא ללמדך שכל מי שהוא מקרב את הנכרי ומגיירו כאילו בראו ויאמר אשר עשה למה נאמר אשר עשו א״ר חונא אברהם היה מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים i. e. *Elieſer fil. Simræ dixit, ſi vel maxime omnes mundi incolæ congregarentur, ut crearent etiam muſcam unicam, non poſſent animam ei infundere,. & hic dictum eſt: animam quam fecerunt. Enimvero intelliguntur hic Proſelyti, quos converterant. Quod ſi* ſaltem *converterunt* eos, *quare dicitur fecerunt? ut te erudiat, omnem qui admovet alienigenam, eumque ad fidem convertit, perinde ſe habere, ac ſi eum creaſſet. Dicendum vero fuiſſet, quam fecit: quare autem dicitur* in plurali *quam fecerunt? reſpondit R. Hunna, Abraham convertit maſculos, Sara autem fæmellas.* (a) Cod. *Sota* fol. 12. b. l. 1. *Megilla* fol. 13. a. l. 11. ותרד בת פרעה לרחוץ על היאור וא״ר יוחנן שירדה לרחוץ מגילולי בית אביה i. e. *quando* Exod. II, 5. *filia Pharaonis deſcendiſſe* dicitur, *ut lavaret ad rivum, R. Johannes inquit, deſcendiſſe eam, ut ſe ablueret ab idololatrico cultu domus patris ſui.* Gloſſa annotat לרחוץ לטבול לשון גירות *lavare*

que audientes confeſſionem (b). Ipſam quoque avitæ deinceps inhæſiſſe religioni, non modo ſilentium Scripturæ contrarium aſſerentis adſtruit; ſed & Moſis educatio. Quippe quem in Ægyptiorum ſapientia educari curavit (c), non Ebræorum: rationem ſecutura procul dubio contrariam, ſi ſemel imbuta fuiſſet fide Judaica. Ad *Ægyptios* ipſos cum nonnemine (d) ejus Originem derivare velle, non ſatis tutum judico. Dubium adhuc, an nudam religionem amplexuros æque illi lavacro initiarint, ac eos, qui ſacris erant defuncturi. Recentius inſuper eſt Apuleji exemplum (e), quam ut veram nobis viam monſtret. Præterea vehementer ambigo, an non magis dicendum, Ægyptios ab Abrahamo, Jacobo, Joſepho, aliisque Judæis accepiſſe, * ſi quem rituum communium uſum habuerint; quam hos ab illis.

§ 28. Neque etiam veſtigia legerem iſtorum (f), qui aſſerunt, a Judæis *Baptiſmum* circumciſioni fuiſſe ſuperadditum, *ob odium Samaritanorum*, a quibus & ipſis circumciſis hoc modo differrent. Recentius eſt odium (g), quo erga hanc gentem flagrabant, quam ut in ejus initiis figamus pedem. Baptiſmi uſus inter Judæos obtinuit, antequam vel nomen Cutthæorum, quos Samaritanos vocant, illis innoteſceret (h). Adhæc ſi Ebræorum hypotheſi paulo poſt tradendæ inſiſtas, Samaritani non minus ac alii vel Judæi vel proſelyti, primum in fœdus cum Deo recepti fuerunt mediante baptiſmo: a quibus proinde Judæi originarii, & ipſi non niſi in Majoribus ſuis, primum fœdus cum Deo ineuntibus, baptizati, hoc modo nil differrent quicquam.

§. 29. Si certum foret, *Jacobum Patriarcham* captas a filiis Mulieres Sichemitidas ſecum retinuiſſe, in familiam ſuam ac religionem cooptatas: non careret probabilitate, ab eo derivare hunc, quem deſcribimus, Baptiſmum. Idola enim exterminaturus, quæ intra eas, ſimul jubet ut *mundentur* (i). Aben Eſræ ac Abarbanelis interpretatio, qui *lotionem corporis* hac voce intelligunt (k), textui valde congrua eſt, ac plurimorum obtinuit aſſenſum. Verum nullibi traditur, illas a Jacobo fuiſſe converſas. Odium a quo erga maritorum occiſores fervebant, altius erat infixum, quam ut

 intra

idem eſſe ac Baptizari, quo ſenſu ſumitur in Proſelytiſmo. (b) Vide infra §. 38. (c) Act. VII, 22. ἐπαιδεύθη Μωσῆς πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων, (d) *Marsham.* Can. Ægypt. Sec. IX. p. m. 200. (e) Vid. infra. * Vid. *Joſeph.* Antiq. l. 1. c. 9. p. m. 17. Conf. *Pridieux* de Sap. Ægypt. (f) *Schik.* de Jur. Reg. c. V. theor. 17. p. m. 329. *Mayer.* Phil. S. P. 1. p. 91. (g) Vid. Esdr. IV, 1. ſeqq. 2. Reg. XVII, 24. ſeqq (h) Vid. §. 26. lit. u) §. 30. (i) Gen. XXXV, 2. (k) ille שירחצו הגוף i. e. *ut lavent corpus:* hic f. 99. c. 3. l. 17. ורחצו גופכם

intra tantillum temporis ſpatium ex ipſarum deleretur animis: facinus vero a filiis Jacobi commiſſum, atrocius, quam ut amorem ingeneraret illis erga religionem iſtorum, qui fidem ſervarant peſſime. Profligata ſectariorum vita ab optima etiam religione animos avertit ambientium. Adhæc brevior erat mora, qua intra domeſticos Jacobi fuerant verſatæ, quam ut intra illam de capitibus fidei ſufficienter potuerint erudiri, tantoque digne præparari negotio. Præterea non ſolos hoſpites alloquitur, ſed domeſticos omnes (l), qui hac initiatione non indigebant. Finis quoque luſtrationis iſtius expreſſus eſt alius. Votiva facturus erat ſacrificia (m), non homines novo initiaturus cultui. Etiam ibi luſtrationem viguiſſe, notum eſt. Nec quicquam in hanc rem faciet exterminatio Deorum alienigenæ. Ex Syria enim Labanis Teraphim attulerat Rahel (n), e Sichemitis nuperrime opima ſpolia filii; in quibus Deorum vel imagines extitiſſe, vel alia pretioſa ad ipſorum cultum pertinentia, non improbabile (o).

§. 30. Communis inter Judæos Antiquos circumfertur ſententia, Baptiſmum ceu medium initiandi a Patriarchis ad Proſelytos derivatum (p), inde *a temporibus promulgandæ legis* in gente ſua obtinuiſſe, ab ipſo Deo inſtitutum. Hic enim publicaturus in monte Sinai legem ſuam, quæ conditiones comprehenderet, de quibus utraque pars fœdus contrahentium convenire debebat; Moſi jubet, ut deſcenderet ad populum conſecratum eos,

---

& lavate corpus veſtrum. (l) l. c. *& dixit Jacob ad domum ſuam, & ad omnes qui cum ipſo.* (m) l. c. v. 1. *fac ibi altare* &c. *Joſeph.* Antiq. l. 1. c. 21. p. m. 34. Deus Jacobo per viſum bono animo eſſe juſſo, imperat, ἁγνίσαντι δὲ τὰς σκηνὰς, θυσίας ἐπιτελεῖν ἃς τὸ πρῶτον ἀπιὼν εἰς τὴν μεσοποταμίαν, ἐπὶ τῇ ὄψει τοῦ ὀνείρου ηὔξατο, *luſtrare tentoria, ſacrificiumque, quod olim poſt ſomnium illud in profectione Meſopotamena voverat, perſolvere.* (n) Joſeph. l. c. pergit: ἁγνίζων τοὺς ἑπομένους, ἐπιτυγχάνει τοῖς λαβάνου θεοῖς. οὐ γὰρ ἠπίστατο ὑπὸ τῆς ῥαχὴλ κλαπέντας. καὶ αὐτοὺς ἔκρυψεν. *Dum luſtrat, incidit in Labani Deos: neſciverat enim, Rachelem eos furatam. quos abſcondidit* &c. (o) *Abarb.* l. c. l. 15. ſeqq. הסירו את אלהי הנכר כלומר אני ידעתי כי יש בידכם כלי עכ"ום הרבה ממה שלקחתם בעיר הזאת הסירו אותם מכם כי הם תשמישי עכ"ום ואינם ראויים למקום קדוש i. e. *removete Deos alienigenæ, q. d. novi intra vos eſſe vaſa idololatrica plurima de eo, quod ſurripuiſtis in hac urbe. Removete ea ex vobis; ſunt enim idolorum Utenſilia, neutiquam apta ſancto illi,* quem petimus, *loco.* (p) ad verba Num. XV, 15. *Uti vos, ita quoque peregrinus ſit*, in Cod. *Cerith.* c. 2. f. 9. a. l. 7. *ſeqq.* Talmudiſtæ annotant:

eos, lavaturos veſtes (q). Quod non modo ad tenorem præſcriptum ſancte exſecutus legitur (r); ſed & poſt legem jam promulgatam, mactati ſacrificii ſanguine totum conſperſiſſe populum (s). Cum itaque Judæis nulla ſtatuatur aſperſio ſine prævio baptiſmo, nec veſtium injungi dicatur lotio, ubi non ſimul totius corporis indigitetur merſio. *Exinde Baptiſmum rite inſtitutum & celebratum autumant* (t). Sed nec immerito quis urgeat injunctam *conſecrationem.* Hæc enim immerſione fieri usque eo conſuevit, ut Talmudiſtis *conſecratio manuum pedumque* in templo frequens, nil denotet

לכם היקשתיו ולא לדבר אחר לקרבנותיכם ר׳ אומר בכם כאבותיכם מה אבותיכם לא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דם אף הם לא יכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דמים׃ i. e. *Vobis aſſimilavi eum, non rei alii, Veſtris ſacrificiis. Rab inquit: ſicut Vos i. e. Patres veſtri, quomodo vero Patres veſtri? non introierunt in fœdus, niſi per circumciſionem, Baptiſmum, & aſperſionem ſanguinis. Ita nec illi recipientur in fœdus, niſi per circumciſionem, Baptiſmum, ac ſanguinis aſperſionem.* (q) Exod. XIX, 10. (r) l. c. v. 14. *& deſcendit Moſes de monte ad populum, & conſecravit populum illum, qui laverunt veſtes.* (s) Exod. XXIV, 8. *& accepit Moſes ſanguinem iſtum, & aſperſit ſuper populum & dixit, ecce ſanguis fœderis, quod pepegit Deus vobiscum ad omnia verba illa.* (t) Cod. *Jevam.* fol. 46. b. l. 1. ſeq. בטבל ולא מל כולי עלמא לא פליגי דמהני כי פליגי במל ולא טבל ר״א יליף מאבות ורבי יהושע באבות נמי טבילה הוה מנא ליה אילימא מלך אל העם וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם ומה במקום שאין טעון כיבוס טעון טבילה מקום שטעון כבוס אינו דין שטעון טבילה ודילמא נקיות בעלמא אלא מהכא ויקח משה את הדם ויזרוק על העם וגמירי דאין הזאה בלא טבילה׃ i. e. *De Baptizato, qui non circumciſus, nemo in hoc mundo litem movet, quo minus ſit legitimus: ſed diſputant de circumciſo, qui non fuerit baptizatus. R. Elieſer*, ad juſtificandum eum *ad Patriarchas provocat: R. Joſua vero Baptiſmum itidem in Patriarchis extitiſſe aſſerit. Undenam id habet? an dicam* ex verbis Exod. XIX, 19. *abi ad populum hunc, conſecraturus eos hodie & in craſtinum, & lavent veſtes ſuas, quid enim? an quo loco nulla jubetur veſtium lotio, Baptiſmum neceſſarium diceres, (quemadmodum,* verba ſunt Gloſſæ

tet aliud, quam ipſorum tinctionem (u). Quam ego magis hoc loco concipere fas eſt; quo manifeſtus cum *veſtium lotione* conjungitur, parum procul dubio effectura, polluto corpore. Quin & fuga conſuetudinis conjugalis

---

interioris, *qui communem paſſus noctis pollutionem, jubetur* Lev. XV, 16. *aquis lavare, immundus ad veſperam usque, veſtium lotione omiſſa*) & *non æquum foret, ut ibi* baptiſmus ſeu *corporis immerſio adhiberetur, ubi lotionis veſtium expreſſa ſit mentio? Quod ſi quis dixerit, civilem hic intelligi munditiem,* qua nitidis & puris compareant veſtibus coram divina Majeſtate. Conf. Joſ. Ant. 3. 4. p. 77. *F. tunc R. Joſua ſententia fundari poterit* verbis Exod. XXIV, 8. & *accepit Moſes ſanguinem iſtum & aſperſit ſuper populum. Cum recepta ſit doctrina, nullam fieri aſperſionem ſine Baptiſmo* præeunte Conf. *Toſiphta* l. c. pluribus. *Maim.* hilc. *Iſſure bia* c. 13. §. 13. טבילה היתה במדבר קודם מתן תורה שנאמר וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם i. e. *Baptiſmus in deſerto obtinuit ante promulgationem legis, ſicut dicitur: & conſecra eos hodie ac cras, & lavent veſtes ſuas.* Quomodo enim ſub *veſtium lotione* imperata, ſimul comprehendi exiſtimet *corporis* ablutionem, ſequens ejus Canon indicat, qui extat Hilc. *Mikvaoth* c. 1. §. 2. כל מקום שנאמר בתורה רחיצת בשר וכיבוס בגדים מן הטומאה אינו אלא טבילת כל הגוף *ubicunque in lege jubetur abſterſio carnis, & lotio veſtium ob immunditiem, nil intelligitur aliud quam corporis totius immerſio* Vid. *R. Moſes Mikkozi* Pr. Neg num. 115. p. m. 40. c. 2. l. 13. fin. *Bechai* Com. in legem fol. 87. c. 2. מכבוס הבגדים למדנו טבילת הגוף וכן דרשו ר"זל במכילתא אין לך כבוס בגדים שלאיהא טעון טבילה i. e. *lotione veſtium diſcimus baptiſmum corporis. Et ſic expoſuerunt Doctores noſtri p. m. in Mechilta, numquam lotio veſtium tibi injungitur, quin obligatio ſignificetur ad Baptiſmum.* (u) Conf. Cod. *Joma* c. 3. §. 2. 3. 7. &c. *Maim.* hilc *Biath bammikdoſch.* c. 5. § 1 מצות עשה לקדש כוהן העובד ידיו ורגליו ואחר כך יעבוד שנאמר ורחצו אהרון ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם וכהן שעבד ולא קידש ידיו ורגליו שחרית חייב מיתה בידי שמים שנאמר ירחצו מום ולא ימותו i. e *Præcepto Affirmativo obligatur ſacerdos, ut miniſtraturus conſecret manus ſuas pedesque, ac tum denique fungatur officio, ſicut dicitur:* Exod. XXX, 19. & *lavent Aaron ac filii ejus de iſto manus ſuas pedesque. Quod ſi quis Sacerdos miniſtret, manibus ac pedibus ſuis mane non conſecratis,*

galis imperata ſimul nonnemini probabiliorem reddit hanc ſententiam (x). Ab iſta quippe multæ hodienum gentes purificant ſe toto corpore aquæ immerſo.

§. 31. Non eſt mei inſtituti, ſolicitius hic inquirere in primi hujus *Baptiſmi* circumſtantias; quæ parce admodum a Talmudiſtis recenſentur, in Scriptura omittuntur penitus. Copia hominum tum temporis præſentium exigit, plures qua vel ſecundum familias, vel ſecundum ſexum diſtinctos *baptizatos* ſtatuamus. Sapientia ac Omnipotentia jubentis ſuadet, ut extra dubium ponamus, etiam in deſerto & loco petroſo non defuiſſe aquas,

 quæ

mortis reatum contrahit per Deum inferendæ. Quia dicitur l. c. v. 21. *lavent ſe aquis, ut ne moriantur.* Vid. de tali *conſecratione,* quam Scriptura fere *lotionem* vocat, totum cap. cit. Maimonidis. Nonnulla ad §. 12. lit. t).

(x) *Aben Eſra* Comment. ad Exod. XIX, 10. Bibl. Baſ. f. 8:. b. l. r. long. וטעם וקדשתם שירחצו במים ויורה על זה וכבשו שמלותם כדרך ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ על כן אמר משה אל תגשו אל אשה מעתה ויהיו קדושין ולא טמאים ומי שנגש אל אשה יתקדש כדרך והיא מתקדשת ממומאתה i. e. *ſenſus* vocis *& conſecrabis eos*, eſt, *ut lavent ſe aquis. Id quod confirmant* adjecta verba: *& lavent veſtes ſuas more* quo alias hæc duo conjunguntur Lev. XVII, 16. *& ſi non laverit, & carmen ſuam non luſtrarit. Propterea juſſit Moſes* v. 15. *ne abhinc cum uxoribus conſueſcant; quo puri ſint, nec coinquinati. Qui vero cum uxore jam conſueverit, conſecret ſe, more quo Bathſeba* 2. Sam. XI, 4 *ſe conſecraſſe dicitur, a contracta per concubitum immunditia.* Abarbanel ad l. c. f. 169. c. 3. l. 11. fin. נכלל בקדושה ההיא מה שפירש מר״עה אל תגשו אל האשה ורחיצת הגופים והרחקת התאוות הגשמיות עד וכבשו שמלותם כדי שיהיו בנקיות וטהרה ואפשר שאמר יקדשתם היום ומחר על הרחיצה שירחצו ויזכו בימים ההם כי זה יקרא קדוש כמו שאמר קידוש ידים ורגלים i. e. *in conſecratione hac comprehenditur id quod expoſuit Moſes Doctor noſter p. m.* verbis v. 15. *ne accedatis ad uxorem, item lotio corporum, & amotio corporalium concupiſcentiarum, in tantum, ut & veſtes ſuas lavent, quo in puritate appareant ac munditie. Imo nil obſtat, quo minus dixerit: & conſecrabis eos hodie ac cras, de luſtratione; ut luſtrent ſe ac purgent iſtis diebus. Hoc enim vocatur conſecratio, quemadmodum conſecratio manuum atque pedum.*

quæ tot hominum centenis millibus abunde ſuffecerint. Locus paſcuoſus, qualis hic deſcribitur (y), herba ac gramine luxurians, nunquam eſt in totali aquarum penuria. Imo vero experientia magiſtra diſcimus, nullibi majorem aquarum copiam inveniri, quam in montium abundantia; & maximos quosque fluvios, e maximis oriri montibus (z). Philoſophus exemplis id comprobavit, ex omni Orbis parte petitis (a). Quamdiu Iſraelitæ abberrarent per loca plana, ſubinde querelas ingeminabant ob defectum aquæ (b). Sed montium radicibus adhærentes, de eo nil movent amplius. Quo obſervato non opus ad nubium aquas miraculoſe demiſſas provoces, ſubnixus verbis Pauli: *Omnes per Moſen baptizati nube.*

§. 32. Sequioribus ævis, ſingulis ad hunc actum, rite diſpoſitis, a Judæis ad *Baptiſmum* adhibetur *aqua vulgaris ac uſualis*, ſive fluvialis ea ſit, ac primum a ſcaturigine emanans; ſive, deficiente iſta, in conceptaculo aliquo, arte ac opera humana facto, collecta (c). Amnes naturam habent fontium

(y) Exod. III, 1. c. XIX, 13. Joſeph. Antiq. l. 2. c. 5. p. m. 60. B. μωυσῆς χρόνῳ ὕστερον νέμον, ἐπὶ τὸ σιναῖον καλούμενον ὄρος ἄγει τὰ ποίμνια. τοῦτο δ' ἐστὶν ὑψηλότατον τῶν ταύτῃ ὀρῶν, πρὸς νομὰς ἄριστον ἀγαθῆς φυομένης πόας &c. *Moſes aliquanto poſt egit paſtum greges in montem, qui dicitur Sina, omnium in ea regione celſiſſimum, & paſcuis valde commodum, abundabat enim herba &c.* (z) *Ariſt.* Meteorologic. l. 1. c. 13. Tom. 1. p. m. 767. fin. τὰ ῥεύματα τῶν ποταμῶν ἐκ τῶν ὀρῶν φαίνεται ῥέοντα· καὶ πλεῖστοι καὶ μέγιστοι ῥέουσιν ἐκ τῶν μεγίστων ὀρῶν. ὁμοίως δὲ καὶ αἱ κρῆναι αἱ πλεῖσται ὄρεσι καὶ τόποις ὑψηλοῖς, γειτνιῶσιν. ἐν δὲ τοῖς πεδίοις, ἄνευ ποταμῶν ὀλίγαι γίγνονται πάμπαν. οἱ γὰρ ὀρεινοὶ καὶ ὑψηλοὶ τόποι, οἷον σπόγγος πυκνὸς ἐπικρεμάμενος, κατὰ μικρὰ μέν, πολλαχῇ δὲ διαπιδῶσι καὶ συλλείβουσι τὸ ὕδωρ. *Amnium fluxus e montibus corrivari cernuntur: atque plurimi & maximi amnes e maximis defluunt montibus. Pari modo & montibus locisque excelſi vicini ſunt fontes plurimi: in planis vero latisque campis, pauci admodum ſine fluviis fiunt. Montana ſiquidem & edita loca, tanquam ſpongia quædam, locis incumbentia humilibus, pauxillatim quidem, ſed multis ex partibus effundunt ſtillantque aquam.* Vid. *Varen.* Geogr. gen. l. 1. c. 16. prop. 5. p. m. 225. ſeqq. 228. ſeqq. (a) l. c. p. 768. 769. (b) Exod. XV, 22. c. XVII, 1. Vid. Joſeph Antiq. l. 3. c. 1. (c) diverſi ſunt pollutionum gradus, (*Maim.* hic. *Mikv.* c. 10. §. 6. ſeqq. Cod. *Mikv.* c. 2. §. 2. ſive iſtarum conſideres durationem, ſive purificationem. Quoad hanc inprimis eminet *ſeminifluus mas* (de fœmella vid. R. Moſ. ad *Mikv.* c. 5. §. 5. Hilc. *Mikv.* c. 1. §. 5.), & *leproſus*; qui non purificantur, niſi ſpecie aquarum optima. Harum ſex recenſent ordines *Talmudiſtæ* in Cod. *Mikvaoth* cap. 1. Supremum omnium obtinent ſcaturientes e fontibus. Ita eſt

tium (d), aptique in quibus decurrentibus lavarent, quacunque (e) polluti immunditia, non curioſe nimis ad ipſorum attendentes capacitatem. Aquæ *Siloæ* vocantur *vivæ*, ut fontium; perindeque, ut horum, Sacerdotem luſtrant comburentem vaccam rufam *. Neque pluvia ipſorum pervertit aptitudinem, utut delapſa copioſiſſime (e). Quanquam enim aqua pluvialis non aliam naturam habeat, quam conceptaculi, h. e. non purificet, niſi ſtagnans, in decurſu vero neutiquam (f): cum fluvio tamen commixta, hujus merito induit naturam, plerisque Judæorum adſtipulantibus. Quippe

---

l. jam c. §. 8. למעלה מהם מים חיים שהן טבילה לזבין והזייה למצורעים ובשרים לקדש מהם מי חטאת *Omnium dignitate ſunt ſupremæ aquæ vivæ*, h. e. ſecundum Gloſſam R. Moſis, ſcaturientes dulces, *quæ lavacrum præbent ſeminifluo, & aſperſionem leproſo, aptæ quoque ſunt, ex quibus conſecretur aqua expiationis.* De ſingulis hiſce rite purificandis Scriptura uſurpat *aquas vivas*. Vid. Gloſſ. marg. l. c. it. cap. 5. §. 4. (d) Cod. *Mikvaoth*. c. 5. §. 5. הזוחלין כמעיין *Fluenta ſunt inſtar fontium.* Ad quæ *R. Simſon:* הזוחלין כגון נהרות שהן זוחלין כמעיין הן לטהר בכל שהוא i. e. *Fluenta cujusmodi ſunt fluvii, qui defluunt, per modum fontis ſe habent ad purificandum quantulacunque* ſint *capacitate R. Maimon.* ad l. c. שהמימות הנחלים מן המעיין בנהרות הגדולים והנחלים משפטן ומשפט המעיין אחד אמר i. e. *indicat, aquarum e fonte decurrentium in fluviis magnis ac amnibus, idem eſſe jus cum fontibus ipſis.* R. Sal. Jarchi ad Cod. *Schabb.* f. 65. *b.* l. 6. יש תורת' מעיין על נהרות המושכים i. e. *in amnibus e fonte derivatis ead. obtinet lex quæ in fontibus ipſis.* Vid. omnino Cod. *Para* cap. 8. §. 8. & 9. una cum Comment. *Maimonidis.* * Cod. *Para* c. 3. §. 2. coll. R. *Simone* ad l. c. & c. 8. §. 10. (e) Raſchi ad *Schab.* l. c. מטהרין בזוחלין שהנוטפין שבתוכן מטהרין בריבוי הזוחלין ויתבטלו הנוטפין בהן להיות זב וזבה טובלין בהן בשביל הזוחלין i. e. *Purificant ſe in torrentibus. Aqua enim pluvialis copioſæ torrentium multitudini adjecta purificat, aquis pluvialibus intra hanc quaſi abſorptis; ut etiam ſeminifluus vir ac fœmina idem patiens immergant ſe illis licite ob torrentem.* Vid. ad lit. h) item Cod. *Niddæ* fol. 67. a. (f) Cod. *Mikvaoth* c. 5. §. 5. הנוטפין כמקוה *aquæ ſtillantes ſunt inſtar conceptaculi.* Ad quæ *R. Simſon:* הנוטפין כגון מי גשמים כמקוה הן לטהר באשבורן דוקא ולהצריך ארבעים סאה i. e. *aquæ ſtillantes, cujusmodi pluviales, inſtar conceptaculi ſe habent, ad purificandum præciſe in ſcrobo* ad minimum *comprehendente quadraginta Sata.* Toſiphta ad Cod. *Schabb.* f. 65. b. §. שמא habet: ואמרין דאין מקוה מטהר בזוחלין כי אם באשבורן i. e. *communis circumfertur ſententia, non purgare conceptaculum aquis decurrentibus, ſed unice in ſcrobe ſtagnantibus.* Vid. *Raſchi*

Quippe ſemper præſumitur fluvius incrementa cepiſſe e fontibus ſuis ex rupe ſe exonerantibus (g); atque adeo in quantum intumeſcat pluviis decidentibus, nil ipſius decedit aptitudini (h). Proinde & ordinarie leguntur baptizati

---

l. c. qui provocat ad antiquiſſimum librum *Torath Cohanim*, ad Levit. XI, 36. Conf. ad Cod. *Nedarim* fol. 40. a. §. אמר in *Toſiphta* ubi dicitur: אין מי גשמים הנוטפים מטהרון בזולין אלא באשבורן כלומר דנקוו וקיימי כדתניא בספרי אי מה מעין מטהר בזוחלין אף מקוה מטהר בזוחלין ת״ל אך מעין ובור מעין מטהר בז חלין ומקוה באשבורן הילכך כל היכא דאיכא למיחש שמא רבו נוטפין על הזוחלין אסור׃ i. e. *aquæ imbrium deſtillantes non purificant in alveis* ſeu decurſu ſuo, *ſed in ſcrobe* unice, *h. e. in locum unum confluentes & ſubſiſtentes. Prout in Siphri docetur, quomodo ſe habet fons? purificat in decurſu. Ergone etiam conceptaculum purificabit in decurſu. Enimvero* Levit. XI, 16. *dicitur, veruntamen fons & ciſterna. Fons purificat in decurſu, conceptaculum autem in ſcrobe* ſeu ſtagno. *Ergo, ubicunque licet conjicere, quod aquæ imbre deſtillantes ſuperent decurrentes* fluviales, *interdictum viget.* (g) Sententia eſt Samuelis, celebrata, Cod. *Schabb.* f. 65. b. l. 5. נהרא מכיפיה מבריך *amnis e petra ſua augetur.* Ad quod *Toſiptha*, פירש ממקומו ומסלעו סלע מתרגם כיפיה מנביעתו מיתברך ולא מימי גשמים i. e. *e loco ſuo ac rupe ſua, quæ chaldaice Cepha dicitur. E ſcaturigine ſua incrementa capit, nec ex aquis pluvialibus.* Mox ſubjicit, ſecundum hanc ſententiam *pronunciari* in Scholis Ebræorum uſitate. Vid. eandem Cod. *Nedarim* f. 40. a. l. penult. *Biccuroth* c. 9 f. 55. b. l. 7. (h) *Rabbenu Niſſim* ad Cod. *Nedarim* f. 40. a. l. 55. נהרא מכיפיה מתבריך מכיפיה מסלעו כלומר ממקורו הוא מתגדל שאע״פ שאנו רואים שכשהגשמים יורדין נהרות מתרבין ועיקר רבוי ממקורן הוא כדאמר בפ׳ סדר תעניות אין לך כל טפח וטפח יורד מלמעלה שאין תהום עולה לקראתו טפחיים ונמצא שלעולם זוחלין רבין על הנוטפין דהא לטפח של גשמים איכא טפחיים דמעיין הילכך לשמואל טותר לטבול בנהרות לעולם אפילו כשראה לעין שנתרבו הרבה מחמת המטר i. e. *Amnis e* כיפיה *h. e. petra ſua benedictionem accipit. q. d. e ſcaturigine ſua eſt, quod intumeſcit. Nam utut videamus intumeſcentes fluvios imbribus decidentibus: fundamentum tamen* ac potior pars *iſtius intumeſcentiæ ab ipſorum dependet fontibus. Secundum id quod habetur in Cod. Taanith. cap.* סדר תעניות h. e. *tertio* f. 25. b. l. 26. *nunquam ſuperne aqua deſcendit ad palmam unam,*

baptizati in fluviis (i). Exempla novi Fœderis ubivis ſunt obvia (k). Hypocriſeos ab ipſis Talmudiſtis (l) inſimulantur Samuelis ſorores, quod Euphrate pluviis intumeſcente, laverint in ſcrobo ad ripam fluminis effoſſa; & alio tempore, ne detumeſcentibus aquis luto impedirentur, ſcirpeæ vel ſtoreæ (**in einer Flechten**) incluſæ, quæ aquam equidem transmitterent, ſed excluderent craſſiora (m). Qui in Talmude ſpeciatim excipiuntur flu-

quin duplo majus ei obviam aſcendat ex abyſſo. Ut manifeſtum adeo ſit, quod aquæ fluviales ſemper ſuperent pluviales, reſpondentibus palmo e pluvia deſtillantium unico, duobus palmis derivatarum e fontibus. Licitum itaque eſt, juxta hoc Samuelis fundamentum, quocunque tempore baptizari in amnibus; utut oculari aſpectu cernamus, multum eos intumeſcere propter pluviam. Ad l. c. annotat *R. Aſcher* רוב גדול הנהר מן התהום *major pars intumeſcentiæ fluminum eſt ex abyſſo.* Toſiphta ad Cod. *Schabb.* f. 65. b. §. דאמר circa fin. שמואל דאמר נהרא מכיפיה מתבריך ועל זה אנו סומכין לטבול בנהרות אפילו אם גדלו מאד i. e. *Sententiæ Samuelis, qua fluvium intumeſcere aſſerit a rupe ſua, innitimur, baptizantes in aquis, utut aſſurrexerint nimium.* Vid. etiam præcedentia, queis ſingulis guttis per pluviam decidentibus binas ex abyſſo propullulantes reſpondere aſſerit. (i) Vid. ad Cod. *Biccuroth* f. 55. b. l. 10. *Raſchi.* Cod. *Nidda* f. 66. b. fin. fol. 67. a. *Nedarim* f. 40. b. *Schabbath* f. 65. a. *Maim.* hilc. *Mikv.* c. 6. §. 10. (k) Matth. III, 6. Joh. I, 28. cap. III, 23. Act. VIII, 36. (l) Cod. *Schabb.* f. 65. a. l. 27. בנתיה דאבוהי שמואל דצבעונין הוו i. e. *filiæ patris Samuelis pigmentatæ erant.* Conf. *Sota* f. 22. 2. (m) ll. cc. ad lit. i). *Schabb.* l. c. l. 25. dicitur: אבוה דשמואל לא שביק להו לבנתיה דנפקי בחוטין ולא שבוק להו גניאן גבי הרדי ועביד להו מקואות ביומי ניסן ומיוצי ביומי תשרי i. e. *Pater Samuelis non permiſit filialibus ſuis* Sabbatho *in publicum prodire cum filiis, nec ut una dormirent, fecitque illis conceptacula in diebus Niſan, & paradas in diebus Tisri.* Ad quæ *R. Salomon Jarchi:* מקואות ביומי ניסן של מים מכונסין או כמוך לנהר וממשיך לתוכן מי הנהר וטובלות שם i. e. *conceptacula aquarum hinc inde collectarum, aut prope fluvium, in quæ amnis aquas derivabat; & lavabant ibi.* Ad verba reliqua: שטובלות בפרת ומפני הטיט שלא יהא חציצה נתנות המפץ תחת רגליהן i. e. *lavantibus illis in Euphrate, ob lutum, ne interveniat, ſubſternebant pedibus ſuis paradam.* Idem *Raſchi* ad Cod. *Nidda* f. 67. a. l. 2. ביומי ניסן אינן טובלות בנהר לפי שרבו המים בימות הגשמים מגשמים שנפלו וחייש טמא שרבו נוטפין על הזוחלין i. e. *menſe Niſan non lavabant in fluvio* Euphrate, *quia ab imbribus tum ordinarie cadentibus aquæ excreſcunt nimium; ſuſpicione, ne forte pluviales aquæ ſuperent fontanas.* Conſentit huic *Rabbenu Niſſim* ad Cod. *Nedarim* f. 40. b.

vii (n), ob aquas vel lutoſas vel undicunque collectas; ad certos ſaltem & pauciſſimos purificandi actus (o) inepti pronunciantur. Qua ipſa exceptione ſatis evidenter cognoſcitur, *baptizari* alioquin in fluviis fuiſſe receptum (p). Neque mulier alia de cauſa in portu *baptizari* prohibetur

ante med. אבוה דשמואל עביד להו לבנתיה מקוואות ביומי ניסן שמפני שהיה חושש להפשרת שלגים לא היה מניחן למבול בזוהלין. ומפצי ביומי תשרי בנהר היה נותנן תחת כפות רגליהן משום טיט דלא ליהוי חציצה אי נמי לצניעותא בעלמא׳ והיה מניחן לטבול בנהר משום. דביומי תשרי ליכא למיחש לזוחלין i. e. *Pater Samuelis in diebus Niſan, ſollicitus de nivibus lique factis, non permiſit filiabus ſuis, ut aquis decurrentibus ſe immergerent. Et in diebus Tiſri paradas in amnem poſuit ſub plantas pedum ipſarum, propter lutum ne lotioni interveniat. Forte etiam ob verecundiam ſexui iſti familiarem. Permiſit autem, ut in fluvio ſe immergerent, eo quod menſe Tiſri non eſt, cur quis jure de;aquis decurrentibus ſit ſollicitus.* Reliqua copioſiſſima vid. l. c. in ſeqq. *Gloſſa* interior ad Cod. *Biccuroth.* f. 55. b. l. 10. כשהיו טובלות בנהר ביומי תשרי היה עושה להם מחצלות של קנים שקורין קלוויש ומשליכין לתוך חמים ועומרות עליהן וטובלות לפי שבימי תשרי יש טיט רך בנהרות אצל שפתים וחושש שמא יעלה טיש למעלה על רגליהן ויהיה הוצץ i. e. *lavantibus illis menſe Tiſri in fluvio, paradas fecit ſcirpeas, quas Clauſtra vocant; ut illis in medias aquas injectis inſiſtentes, ſeſe immergant. Quum enim in diebus Tiſri lutum tenax ſit ad oras fluminum, ſuſpicabatur, ne aſcendat illud, ipſarum inhærens pedibus, ſuoque interventu lotionem reddat irritam.* (n) Cod. *Para* c. 8. §. 10. מי קרמיון ומי פיגת פסולין מפני שהם מי בצים מי ירדן ומי ירמוך פסולין מפני שהם מי תערובת ואלו הן מי תערובות אחד כשר ואחד פסול שנתערבו שניהן כשרין ונתערבו כשרין ר׳ יהודה פוסל׳ i. e. *aquæ* fluviorum *Karmijon & Pigæ ineptæ ſunt, quia lutoſæ. Aquæ Jordanis & Jarmochi ineptæ ſunt, quia collectæ ex variis. Iſtæ vero ſunt aquæ ex diverſis collectæ, perinde eſt ſive altera ſit legitima, & illegitima altera, ſi commiſceantur inter ſe. Utraque legitima exiſtente, ſi miſceantur invicem, ſunt legitimæ. R. Juda autem declaravit ineptas.* Sed, ut Gloſſæ annotant, non pronunciant juxta *R.* Judam. (o) Seminiflui ſcil. leproſi, ac vaccæ ruffæ. De his paſſim hoc capite. Jordanem etiam lavacro fuiſſe aptum, non modo Baptiſmus Johannis demonſtrat; ſed & Naëmanis 2. Reg. V, 10. 14. (p) Cod. *Para* cap. 8. §. 8. כל הימים מטהרין בזוחלין ופסולין לזבום

tur (q), quam, ut ne pudore ſuffuſa ob civium præſentiam, negligeret omnia rite exſequi; nequaquam vero ob aquarum ineptitudinem.

§. 33. Quod ſi vero non ſuppetat aqua fontana aut fluviatilis, in alveis decurrens; vel fluminibus, v. g. hyberno tempore gelu nimium rigentibus, aut condenſatis penitus (r): tunc confugiunt ad aquas in ſcrobe ſeu foſſa in fundum terræ excavata ſtagnantes. Sive hanc exundantia imbrium, aqua

 per

ולמצורעים ולקדש מהם מי חטאת i. e. *Omnia maria purificant in alveis decurrentia: ſed inepta ſunt ſeminifluis, leproſis, & ad conſecrandum de illis aquas luſtrationis.* Quem effectum R. Juda l. c. ſoli Oceano denegat, reliqua maria omnia ſub lege fontium comprehendens. Conf. ad l. c. *R. Simſon* & *Maim.* Equidem de fluviis, quorum aquæ fallunt nonnunquam, dubium movetur l. c. §. 9. itemque ap. *R. Niſſim* ad Cod. *Nedarim* f. 40. b. l. 10. ſeqq. ſed non inepti judicantur, niſi cauſa aquæ deficientis ignorata; idque eo caſu, in ſolo aquarum decurſu, neutiquam iis in ſcrobem collectis. (q) *Maim.* hilc. *Mikvaoth.* cap. 1. §. 11. אשה אינה טובלת בנמל מפני שמתביישת מבני העיר ואוינה טובלת כהוגן ואם הקיף לה מפץ וכיוצא בו כדי להצניעה טובלת בנמל i. e. *mulier non baptizetur in portu, Pudor enim, quem præſentia civium elicit, impedit eam, quo minus digne ſe lavet. Quod ſi vero matta aut ſimile quod ſepimentum eam includat, ut verecundiæ ſuæ tuto poſſit conſulere, in portu licite lavat.* Deſumta ſunt e Cod. *Nidda,* f. 66. b. fin. Ubi *Gloſſa* exterior adducit *Rabbenu Tam* eandem approbantem rationem, verbis: כי בני אדם מצויין שם וביעתה וממהרת מפני שבושה מבני אדם המצויין שם *quia homines præſto ibi ſunt, unde perturbatur illa, ac properat: erubeſcit enim ob homines ibi exiſtentes.* Quam cauſam multi quoque allegant facti ſuperius memorati a patre Samuelis. l. c. paulo poſt; ופי מפצי מחצלות כמין גדר בנהר לצניעות שלא יראוה עוברים ושבים *Paradæ* quas in aquas abjeciſſe dicitur, *erant inſtar ſepimenti in fluvio, ob verecundiam: ne hinc inde tranſeuntes mulierem lavantem videant.* Quibuscum conſpirat Gloſſa exter. ad Cod. *Biccuroth* f. 55. b. §. ומפצי. Atque hæc tam operoſe hic tradidi, quod videam, multos Chriſtianorum in hoc articulo non niſi *conceptaculi* meminiſſe; perſuaſos, id ſolum penes Judæos legitimum fore *Baptiſterium,* ſacro huic ritui deſtinatum. Impoſuit illis haud dubie Maimonides. Qui tamen excluſive non erat intelligendus; difficultate præter neceſſitatem illis N. T. locis conciliata, quæ in amnibus *Baptiſmum* loquuntur peractum. (r) *Rabbenu Niſſim* ad Cod. *Nedarim* f. 40. b. §. אבוה l. 4. נ"ל דבנתיה דאבוה דשמואל בסתוא לא הוו טובלות בנהר משום צנה אלא במקוואות שבבתיהן i. e. *quantum ego*

per terræ meatus ſudans, vel fluviorum exoneratio effecerit, ſive hominum induſtria. Hanc enim qui doctiſſimus *Seldenus* (s) excludat, non video: tot fere in privatis hominum ædibus exiſtentibus in hunc finem foveis, quot familiæ degunt Judaicæ. Quarum omnium excavationem ſi providæ adſcripſeris naturæ, vix etiam Judæorum quantumvis ſibi applaudentium merebeтis aſſenſum. Quin potius expreſſe monent, naturæ hic ſuccurrendum; nec opus, ut totum conceptaculum per Cœlorum conſtituatur manus (t). Samuelis pater ſupra adductus fuit (u), qui ſcrobem ſuis præparaſſe dicitur domeſticis. Quales hinc inde occurrunt plures. Curioſa foveæ adaptatio non permittit, quo minus humanam concipias operam. Latitudo requiritur quaquaverſum ad minimum cubitalis, altitudo ſ. profunditas aquis repleta trium cubitorum (x): non connumerato, ut videtur, ſpatio vacuo, ad quod, corpore in aquas immiſſo, pars aliqua aſſurgit caput perfluens & brachia (y). Cana-

---

conjicio, filiæ patris Samuelis hyberno tempore non lavabant in fluvio, ob frigus; ſed in conceptaculis, quæ domi habebant. (s) de Jur. N. & G. lib. 2. c. 2. p. m. 141. abluendum, inquit, Proſelyti corpus omnino integrum erat, idque in confluente ſeu conceptaculo aquarum *naturali* &c. Mox: *nihil minus admittunt, quam ut* aqua hauſta, aut *conceptaculis artificioſis* recepta, quis rite omnino ſive ut Proſelytus ſive aliter mundaretur &c. Quaſi vero labrum in templo conſtitutum, unde mundabantur ſacerdotes, non fuiſſet artificioſe confectum! (t) *Maim.* hilc. *Mikv.* c. 4. §. 3. אמרו חכמים המקוה לא יהיה כולו שאוב כבור ואינו צריך להיות כולו בידי שמים כמעיין׳ אלא אם יש בו תפיסת יד אדם כשר i. e. *Sapientes dicunt, conceptaculum non ſit penitus hauſtum, inſtar ciſternæ: neque tamen opus, ut totum ſit per Cælorum manus, fontis inſtar: ſed ſi in eo homo aliquod proprietatis jus ſibi vindicet, legitimum eſt,* (u) Vid. §. 32. ad lit. m) (x) Vid. §. 5. lit. y). (y) Cod. *Joma* f. 31. a. l. 19. ſeqq. ורחץ בשרו במים במי מקוה כל בשרו מים שכל גופו עולה בהן וכמה הן אמה על אמה ברום שלוש אמה ושיערו חכמים מי מק וחארבעים סאה׳ i. e. cum Lev. XVI. v. 24. 26. dicitur: *lavet aquis carnem ſuam, intellige, aquis conceptaculi; omnem carnem ſuam* i. e. *aquis, in quas totum corpus ſuum immittatur. Sed quanti hæ ſunt? cubiti quaquaverſum, in altitudine autem cubitorum trium. Sapientes æſtimarunt aquas conceptaculi quadraginta Satorum.* Eadem habentur Cod. *Peſachim* f. 109. a. l. antep. & ad §. 5. lit. x) citatis Ibi p. b. § ברום in *Toſiphta* habetur: וא״עג דקומת אדם שלש אמות בלא הראש ולכך מצריך בכוכין ארבע אמות בשביל הראש ועובי הדפין במקוה סגי בג׳ אמות דכשטובל עולין המים למעלה ומיידי כשהכלי גבוה משלש אמות דא״לכ כש כנס

Canales aliaque media præſto ſunt, queis purgentur a luto aliisque heterogeneis, aqua aliunde exonerata *. Quin & dolium ſpacioſum terræ infoſſum, vicem Baptiſterii præbet, ſi in eo excaventur foramina (z); & mare ſulcantibus, ob denegatum terræ fundum, etiam capſa perforata in mare projecta (a).

§. 34. Extra hunc vero caſum, neceſſe erat, in fundo terræ exiſtat baptiſterium (b), quo eo ſe recipiat aqua undecunque per ſuos meatus collecta. Hinc enim eſt, ut dicatur *conceptaculum*. Ariſtoteli locus diceretur ὑποδοχὴ vel κοιλία, aqua ὕδωρ συλλεγόμενον (c). Perinde ſiquidem eſt, ſive aqua ibi comprehenſa fontana ſit (d), ſive pluvialis (e), aut maris fluctibus eo delata (f):

ויחסר· השיעור ויפלו המים למטה i. e. *quamvis hominis altitudo ad tres aſſurgit cubitos, non commenſurato capite, ut hinc etiam in cavernis quatuor requirantur cubiti, propter caput & denſitatem aſſerum: in conceptaculo tamen tres cubiti ſufficiunt. Quia aquæ, homine iisdem immerſo, aſſurgunt ſurſum. Dicunt vero vas altius concipiendum tribus cubitis. Quod, niſi hoc, aquæ homine ingreſſo, deciderent exundantes, deficeretque menſura determinata.* Ita *Toſiphta* ad Cod *Joma* l. c. b. l. 9. הרקק של בית הטבילה היה גבוה יותר מג׳ אמות אע״פ שהמים עולים מעלה כשנכנס לתוכו לא היו יוצאין לחוץ וכו׳ i. e. *Locus Baptiſterii excisus altior fuit tribus cubitis, ut, quancumvis aquæ, homine immiſſo, ſurſum aſſurgerent, non exundarent foras.* Idem conjicere licet de conceptaculis communibus: quia alia quadraginta ſatis impleta dicuntur, antequam aqua ad tertiam ipſorum foſſulam aſcenderit, Cod. *Mikvaoth* c. 2. §. 1. 4. *Maim.* hilc. *Mikv.* c. 5 §. 4. Alia vero ad memoratam aquæ quantitatem plus amplius recipiunt. *Maim.* l. c. §. 9. c. 4. 6. c. 7. §. 1. * Vid. *Maim.* hilc. *Mikv.* c. 8. §. 7. e Cod. *Mikvaoth* c 6. §. 8. (z) *Maim* l. c. cap. 6. § 4. הלוקח כלי גדול כגון חבית גדולה או עריבה גדולה ונקבו נקב ומטחו וקבעו בארץ ועשאהו מקוה הרי זה כשר i. e. *Si quis acceptum vas aliquod magnum, cujusmodi ſpatioſum dolium, aut labrum magnum, excavato foramine, in terram defixerit, ac fecerit ex eo conceptaculum: en illud eſt legitimum.* Mox ſubjicit foſſam in muro ac ſtructura lignea excavatam. (a) *Maim.* l. c. § 8. e Cod. *Mikv.* c. 6 § 5. השידה והתיבה שבים אין מטבילין בהן אלא אם כן היו נקובין כשפופרת חנוד ואם היה שק או קיטה מטבילין בהן i. e. *in Arca & capſa in mare projectis non lavant ſe, ni perforatæ ſint inſtar fiſtulæ utris. Quod ſi ſaccus fuerit aut cupa, in illis lavant.* (b) Vid. *Maim.* ſupra §. 3. ad lit. p) it. ad §. præc. lit. y). (c) Meteorolog. l. 1. c. 13. p. m. 767. (d) Vid. Maim. hilc. *Mikv.* cap. 9. toto

lata (f): modo pura ſit, legitimam habeat copiam, ac ſtagnet ibi per meatum ſuum collecta (g), non aliunde hauſta. Pura tamdiu exiſtimatur, quam-

---

e Cod. *Mikvaoth* c. 1. toto. (e) Vid. ll. cc. §. prioribus. Inprimis th. 5. & ad eand. *R. Simſon* prolixe. c. 7. th. 1. *Maim.* §. 16. item 3. 4. §. 3. ſeqq. cap. 10. §. 5. fin. Conf. hinc inde inſerta ſupra ad §. 22. (f) vid. Cod. *Para* c. 8. §. 8. Cod. *Mikvaoth* c. 5. §. 4. 6. Cod. *Chagiga* f. 19. a. l. 3. ſeqq. Cod. *Chüllin* f. 31. a. l. penult. Unde *Maim.* hilc. *Mikv.* c. 9. §. 17. 18. ſequentia: גל שנתלש מן הים ונפל על האדם או על הכלים אם יש בו ארבעים סאה הרי אלו מהורין לחולין שאין הטובל לחולין צריך כוונה ואם נתכוון והיה יושב ומצפה עד שיפול עליו הגל עלתה לו טבילה לדבר שנתכוון לו/ אין מטבילין בגל כשהוא באויר קודם שיפול על הארץ ואע״פ שיש בו ארבעים סאה לפי שאין מטבילין בזוחלין קל וחומר באוויר/ היו שני ראשי הגל ניגעים בארץ מטבילין בו ואין מטבילין בכיפה שלו מפני שהוא באויר i. e. *Si quæ nuda a mari avulſa in hominem cadat, aut ſuper vaſa quum quadraginta ſata contineat, munda hæc fiunt ad profana: Ad hæc enim lavans intentione non indiget. Quod ſi intenderit, ſedendo expectans, donec in ipſum fluctus incidat, imputatur ipſi* hæc *lotio, ad quamcunque rem intenderat. Non tamen in unda baptizant ſe, cum in aere exiſtit antequam in terram decidat; utut in eo ſint quadraginta ſata. Quia in decurſu non lavant, nedum in aëre. Quod ſi utraque fluctus extremitas terram attingat, inibi ſe mergitant, non vero in ejus convexitate: quia hæc exiſtit in aëre.* (g) *Maim.* l. c. §. 16. מי גשמים הבאים מן המדרון והנם נזחלין ויורדין אע״פ שיש מתחילתן ועד סופן ארבעין סאה אין מטבילין בהן כשהן נזחלין עד שיקוו וינוחו באשבורן ארבעין סאה i. e. *Dentur aquæ pluviales e declivitate proruentes, quæ decurrunt deſcendentes: quamvis a principio ad finem usque quadraginta ſata contineant; non tamen immergunt ſe illis, quamdiu decurrunt, donec confluant, atque in loco ſtagnent ſata quadraginta &c.* e Cod. *Mikvaoth* c. 5. in fine. Idem *Maim.* l. c. c. 9. §. 8. מה בין מעיין למקוה המקוה אינו מטהר אלא בארבעים סאה והמעיין מטהר בכל שהוא׳ המקוה אינו מטהר אלא באשבורן והמים הנזחלין ממנו אינן מטהרין והמעיין מטהר בזוחלין׳ המקוה לא תעלה בו טבילה לזבין והמעיין אם היו מימיו מים חיים הזב טובל בהן׳ i. e. *Quæ differentia intercedit inter fontem & conceptaculum? concepta-*

quamdiu non mutat colorem (h). Menſura ea requiritur, quæ ſufficiat toti corpori ſimul una vice immergendo: cujusmodi quadraginta ſata creditur conficere (i).

§. 35. Baptiſmus ſiquidem hic fœderalis una creditur abſtergere ſordes antiquas. Hinc eadem aqua eidem adjudicatur, quæ aliis detergendis pollu-

culum non mundat, niſi quadraginta contineat ſata: fons autem cujus cunque ſit quantitatis. Conceptaculum non mundat, niſi ſtagnans; aquæ autem exinde decurrentes non purificant: fons autem mundat aquis decurrentibus. In Conceptaculo facta immerſio non imputatur ſeminifluis; ſed ſi fontis aquæ vivæ ſint, in illis mergitat ſe ſeminifluus. Conf. ſupra §. 32. ad lit. f). (h) *Maim.* l. c. c. 10. § 1. אין המקוה נפסל לא בשינוי הטעם ולא בשינוי הריח אלא בשינוי מראה כלבד׃ וכל דבר שאין עושין בו מקוה לכתחילה פוסל את המקוה כשנוי מראה׃ כיצד היין או החלב והדם וכיוצא בהן ממי כל הפירות אינן פוסלין את המקות בשלושת לוגין שלא אמרו אלא מים שאובין׃ ופוסלין בשינוי מראה אפילו מקוה שיש בו מאה סאה ונפל לו לוג יין או מי פירות ושינה את מראיו פסול i. e. *Conceptaculum non redditur ineptum, guſtu mutato, aut odoratu; ſed ſolo aſpectu. Et omne id, unde non primum conficiunt conceptaculum, hoc reddit ineptum, ſimul ac colorem variat. Qua ratione? vinum, lac, ſanguis, aut ſi quod his ſimile de omnis generis ſucco fructuum, non ineptum reddunt conceptaculum, infuſa quantitate trium logorum; quod non niſi de aquis hauſtis obtinet. Polluunt vero aſpectu variato, etiam ſi in conceptaculum centum ſatorum non niſi logus vini aut ſucci fructuum inciderit, fit, aſpectu mutato, ineptum.* (i) *Maim.* l. c. c. 4. §. 1. דין תורה שכל מים מכונסין טובלין בהן שנ מקוה מים׃ מכל מקום והוא שיהיה בהן כדי להעלות בהן׃ כדי טבילה לכל גוף האדם בבת אחת׃ שיערו חכמים אמה על אמה ברום שלוש אמות ושיעור זה הוא מחזיק ארבעים סאה מים׃ i. e. *In lege fundatur hoc jus, quod in omnibus aquis hinc inde confluentibus ſe immergitent, quia dicitur* Lev. XI, 15. *confluxus aquarum, undecunque tandem venerint: modo tantum contineant aquarum, quantum ſufficit toti corpori humano una vice immergendo.* Minimam *ejus menſuram Sapientes conſtituerunt longitudine ac latitudine cubitalem, profunditate autem tricubitalem. Cujusmodi menſura ſata conti-*

pollutionibus (k). Ubi quo puriores ſunt aquæ, magisque pellucidæ, eo ad lavacrum exiſtunt aptiores (l). Aliunde autem hauſtæ licet fontanæ ſint (m), vel infra legitimam menſuram 40. Satorum collectæ & hauſtis ad tres logos auctæ (n), aut jam coinquinatæ (o), ad hunc finem prorſus exiſti-

---

net quadraginta. Vid. ſupra ad § 5. lit. x). §. 33. lit. u). (k) Cod. *Jevam.* f. 47. b. l. 10. ובמקים שנדה טובלת שמ גר ועבר משוחרר טובלין i. e. *Ubicunque menſtruata ſe lavare poteſt, ibi etiam Proſelytum, ſervum, ac libertum baptizant.* (l) Vid. Cod. *Mikvaoth* cap. 1. tot. *Maim.* hilc. *Mikv.* c. 9. § 1. ſeqq. (m) *Maim.* l. c. c. 4. §. 2. מדברי סופרים שהמים השאובין פסולין לטבילה i. e. *e verbis ſcribarum conſtat, aquas aliunde hauſtas ineptas eſſe ad baptiſmum.* Vid. Cod. *Mikv.* c. 2. § 3. ſeqq. (n) *Maim.* prioribus ſubjicit: ולא עוד אלא מקוה מים שאינן שאובין שנפל לתוכן שלשת לוגין מים שאובין פסלן את הכל׃ i. e. *neque id modo; ſed ſi in conceptaculum* ſeu ſtagnum *aquarum minime hauſtarum tres incidant logi aquarum hauſtarum, totum redunt ineptum.* Idem c. 4. §. 8. אין המים השאובין פוסלין את המקוה בשלשת לוגין עד שיפלו לתוך המקוה מן הכלי׃ אבל אם נגררו המים השאובין חוץ למקוה ונמשכו וירדו למקוה אינן פוסלין את המקוה עד שיהיו מחצה למחצה׃ אבל אם היה רוב מן הכשרים הרי המקוה כשר i. e. *aquæ hauſtæ non corrumpunt conceptaculum tribus logis, niſi in medium ejus incidant e vaſe aliquo. Verum ſi deriventur aquæ hauſtæ extra conceptaculum, & trahantur ut decidant in illud, non ineptum reddunt conceptaculum, niſi ejus conficiant dimidium. Sed majori parte exiſtente legitima, totum conceptaculum eſt legitimum.* l. c. §. 6. כיצד פוסלין המים השאובין את המקוה בשלשת לוגין שאם היה במקוה פחות מארבעים סאה הכל פסול׃ אבל מקוה שיש בו ארבעים סאה מים שאינן שאובין ושאב בכד ושפך לתוכו כל היום כולו כשר׃ i. e. *quomodo corrumpunt aquæ hauſtæ conceptaculum tribus logis? ſi in conceptaculo exiſtat minus quadraginta ſatis, totum fit ineptum. Sed ſi quod conceptaculum quadraginta ſata comprehendat aquarum minime hauſtarum, utut hydria quis hauriat & effundat in illud toto die, totum tamen manet legitimum* &c. Ejusdem tenoris ſunt verba hujus Doctoris comment. ad Cod. *Mikvaoth* c. 2. §. 2. מקוה שיש בו מ׳ סאה לא יפסלוהו מים

exiſtimantur ineptæ. Exinde vehementer ambigo, *hydrias* illas *lapideas*, vel e ſaxo exciſas, quarum Johannes in Evangelio ſuo (p) meminit, huic perficiendo operi, ut *Altingius* (q) voluit, fuiſſe aptatas. Hæ quippe non modo aquas hauſtas continebant: ſed & ex uno loco facile deferri poterant in alium. Quorum hoc cum capacitate illa, qua integrum hominem, non excluſo capite, ita comprehendere debebat, ut uno motu totum ſimul corpus abluere poſſet (r), difficulter congruit: Illud vero diſertis verbis a Talmudiſtis prohibetur non uno loco (s). Omne vas eximunt ab hoc opere, quod ullo modo eum in finem præparatum eſt, ut retineat ſibi inditum (t) Aqua quoque, quæ vel ſtudio in eo excepta fuerat, vel ſolo fluxu ſuo ſuper illud decurrerat, etiam hinc exonerata, & collecta in ſtagnum, locum alioquin huic negotio admodum convenientem, baptiſmo pronunciatur inepta (u). Nec ea admittitur, quæ per canalem ligneam, cui foſſu-

---

שאובין אם נפלו בו ואפילו נפלו בו אלף סאה מים שאובין ואמנם יפסלו מים שאובין למקוה שאין בו ארבעים סאה ואחר השלים המ׳ סאה במי שאובין ושמור זה העיקר׃ i. e. *Conceptaculum 40. Satorum non vitiant aquæ hauſtæ, in id incidentes, utut cadant in id mille ſatæ aquarum hauſtarum: ſed id vitiant, in quo nondum exiſtunt 40. ſata, quæ aquis hauſtis* quis *ſupplet. Quæ regula fundamentalis obſervatu digna.* (o) Vid. *Maim.* l. c. c. 7. tot. Conf. ſupra § 8. ad lit. n). §. 34. lit. g). (p) c. II, 8. (q) Diſſert. Philol. 7. §. 32. p. m. 234. (r) Vid. §. 34. lit. h) & Conf. §. 36. (s) Vid. *Maim.* hilc. *Mikvaoth* c. 4. *§*. 2. ſeqq. cap. 5. & 6. tot. Conf. ſupra ad lit. m). (t) *Maim.* l. c. c. 6. §. 1. כל הכלים המקבלין שהלכו המים עליהן או שנפלו מתוכן הרי אלו שאובין ופוסלין את המקוה והוא שיעשו לקבלה׃ אפילו היו כלים שאין מקבלין טומאה כגון כלי אבנים וכלי אדמה הרי אלו פוסלין i. e. *Omnia vaſa recipientia aliquid, aquis ſuper ea currentibus aut ex illis decidentibus, quæ habentur pro hauſtis, ineptum reddunt conceptaculum: ſi quidem eum in finem parata ſint, ut aliquid recipiant* vel contineant. *Et quamvis vaſa alioquin in ſe non recipiant pollutionem, cujusmodi vaſa lapidea, aut teſtacea; ineptum tamen illa reddunt conceptaculum.* Vid. *Jore Dea* num. 201. p. m. 35. c. 1. l. 18. (u) *Maim.* l. c. c. 4. *§*. 4. המניח כלים תחת הצינור תמיד בכל עת ובכל זמן אחד כלים קטנים ואחד כלים גדולים אפילו כלי אבנים וכיוצא בהן מכלים שאינן מקבלין טומאה ונתמלאו מי גשמים הרי אלו פסולין׃ ואם כפאן על פיהן או שברן המים הנקוין מהן כשאובין לכל דבר׃ שהרי לדעתו נתמלאו שחזקת הצניר לקלח מים׃ אפירו שכח הכלים תחת הצינור פסולין גזרו על השוכח מפני המניח

la erat inciſa (ad lapillos in aqua agitatos excipiendos, atque a conceptaculo retinendos), ad ſedem aptam defertur (x); niſi foſſula iſta, quæ retinendi capacitatem habebat, pulvere fuerit expleta, aut materia àlia (y). Etiam quæ præter hominum intentionem in vaſe alia fine expoſito collecta fuerat pluvia, tunc demum permittitur; quum vaſe fracto vel deturbato, per meatus conſuetos in conceptaculum ſe receperit (z). Quæ omnia hydriis illis neutiquam in fundo defixis, male conveniunt. Tanta cæteroquin eſt Judæorum vel quoad baptiſterium vel ejus aquas ſolicitudo, ut ſpecialem tractationem exigat.

§. 36.

וכן המניח את הכלים בחצר בעת קשור העבים ונתמלאו המים שבהן פסולין שהרי לדעתו נתמלאו· וכן גזרו על השוכח בחצר בשעת קישור עבים משום מניח

i. e. *Si quis vaſa conſtituat ſub canali continuo quocunque tempore ac opportunitate; perinde eſt, ſive vaſa minora fuerint, ſive magna, etiam lapidea aut his ſimilia, quæ impuritatem non recipiunt: illis imbre repletis, aqua eſt inepta. Et ſi vel maxime invertat ea in orificium ſuum, aut frangas, aquæ exinde collectæ quoad omnia hauſtis ſunt ſimiles: quia ex iſtius intentione repleta ſunt; cum canalis eandem cum torrente habeat præſumtionem. Imo vaſis iſtis etiam per oblivionem ſub canali relictis, aquæ ſunt ineptæ. Adverſus obliviſcentem decernunt, ob collocantem. Atque ita ſi quis vaſa in atrium conſtituat, quo tempore contenſantur nubes; impletis illis, aqua eſt inepta: quia ex iſtius intentione ſunt repleta. Eandem ferunt ſententiam adverſus obliviſcentem in atrio condenſatis nubibus*, unice *propter eum qui* data opera *illic* vaſa *conſtituit.*

(x) *Maim.* l. c. c. 6. ſ. 6.

החוטט בצינור מקום לקבל בו הצרורות המתגלגלין במים כדי שלא ירדו עם המים אם היה הצינור של עץ וחפר בו בל שהוא פוסל שהרי כל המים שיורדין באין מתוך כלי שנעשה לקבלה

i. e. *Si quis in canali locum exſculpat, pro recipiendis lapillis cum aqua ſe devolventibus, ut ne cum hac deſcendant* in conceptaculum: *ſi canalis e ligno fuerit, quantillum etiam ſit quod exſculpſerat, aquas reddit ineptas. Omnes enim deſcendentes e vaſe proveniunt ad receptionem aptato* &c.

(y) l. c.

ירד לתוך המקום שחקק עפר וצרורות וסתמו ונכבס חרי זה כשר

i. e. *deſcenderit in locum quem excavaverat pluvis aut lapilli, qui obthurarint; ſi quis laverit, ſit legitime.* (z) e Cod. *Mikvaoth* c. 2. ſ. 7. refert *Maim.* l. c. c. 4. ſ. 3.

המניח קנקנין בראש הגג לנגבם וירדו להם גשמים ונתמלאו אע"פ שהוא עונת הגשמים הרי זה ישבור את הקנקנים או יכפם והמים הנקוים מהם כשרים לטבול ואע"פ שכל המים האלו היו בכלים שהרי לא מלאן בידו לפיכך אם הגביה את הקנקנים והערם הרי כל המים שבהן שאובין

i. e. *Si quis amphoras in vertice tecti exponat, ut exſiccen-*

§. 36. Baptizandi *Modus* ita peragitur, ut baptizandus modeſte ac ſenſim (a), exutis veſtibus, in aquam demiſſus, edita denuo confeſſione ſua, ſimul ac ſemel totum immergeret corpus (b): membris omnibus ita diſpoſitis, ut ſingulas ipſorum partes, ne pilis quidem exceptis, aut rugis contractioribus, undiquaque aqua diffluerct (c). Utut enim Baptiſmus irritus non fieret tinctione iterata; probroſum tamen habetur tingenti, tinctionem repetere (d). Veſtibus vero indutus, ſi quis, pudore nuditatis ſuffuſus, lavare vellet; neceſſe eſt, ut tenues ſint, quæ aquam facile transmittant, nec impedirent, ut ulla vel minima corporis pars maneat illota (e). Nam ſi vel filum aut pilus impediret, quo minus aqua undiquaque perflueret, totus Baptiſmus habetur irritus (f).

§. 37. Maſculus autem non baptizatur, niſi vulnuſculo illo, quod e circumciſione, quæ ſemper præcedit, ceperat, bene curato (g). Periculum enim, ne aqua, ut omnibus vulneribus, ita & huic, ob frigiditatem ſuam,

 inde-

tur, &, deſcendentibus in illas imbribus, impleantur; utut dies ſint pluviales, quum fractis amphoris aut inverſis, hinc aquæ ſtagnent, ſunt ad immergendum legitimæ, quamvis omnes in vaſis extiterint; non enim ea ſua replevit manu. Itaque ſi amphoris in ſublime latis, aquas effuderit; omnes quæ inibi exiſtunt aquæ, æſtimantur hauſtæ. Ibid. §. 4. fin. הניחן בחצר בעת פיזור עבים ובאו עבים ונתמלאו הרי אלו כשרין כמו שהניחן בראש הגג לנגבם· וכן אם הניחן בעת קישור עבים ונתפזרו וחזרו ונתקשרו ונתמלאו הרי אלו כשרין ואם שברן או כפאן המים הנקוין מהן כשרין i. e. *Collocarit qui vaſa in atrium, cœlo ſereno, ſi exortis nubibus impleantur, en legitimæ ſunt, quemadmodum in vertice tecti, ad exſiccandum expoſita; Atque ita ſi tempore nubilo expoſita, nubibus diſſipatis, ac condenſatis denuo, repleantur, legitima ſunt. Fractisque illis, aut inverſis, aquæ inde ſtagnantes ſunt legitimæ.* (a) *Maim.* l. c. c. 1. §. 9. הקופץ לתוך המקוה הרי זה מגונה i. e. *Si quis ſaltu in baptiſterium ſe præcipitat, homo turpis eſt.* מפני שהקופץ למכוה עף אם מתכוין לטבול הרואים ספורין שאינו מתכוין אלא להקר *Quia ſubſilientem in conceptaculum, ſi vel maxime intendat ſe immergere, videntes putant, nil intendere amplius quam refrigerium.* Quæ ratio eſt *R. Iſaaci f. Scheſchat*, citata a *R. Joſeph Karo* in *Ceſeph Miſchne* l. c. (b) Vide ſupra §. 2. ad lit. h) *Maimonidem* Eund. l. c. c. 1. §. 2. (c) *Maim.* l. c. §. 10. Cod. *Nidda* f. 66. b. f. 67. a Cod. *Mikv.* c. 9. §. 2. ſqq. Vid. *Buxt.* Syn. Jud. p. 94. (d) *Maim.* hilc. *Mikv.* c. 1. §. 9. Vid. *Voſſ.* Diſp. 2. de Aapt. th. 3. p. 44. ſeqq. (e) *Maim.* l. c. §. 7. Cod. *Beza* f. 18. a. l. 21. (f) *Maim.* l. c. cap. 2. tot. hilc. *Iſſure bia* c. 13. §. 13. Cod. *Mikv.* cap. 9. tot. Cod. *Schab.* f. 57. a. b. (g) Cod. *Jevam.* f. 47. b. l. 4. 33. *Maim.* hilc. *Iſſure bia* c. 14.

indeque metuendam alterationem, valde infenſa, eſſet noxia (h). Quo caſu legum obſervantia non vitam, quam promittunt (i), afferret, ſed, quantum in ſe, redderet dubiam. Uterque ſexus non prius aquæ immittitur, quam ſufficienter fuerit edoctus de fidei capitibus: inprimis de Deo uno, præmiis fideles poſt hunc mundum manentibus, Iſraelitarum prærogativa, ac idololatrarum incommodis (k). De quibus, ut & aliis nonnullis Præceptis tam gravioribus quam levioribus, in ipſa aqua conſtitutus, confeſſionem prius edere debet, quam actus baptizandi perficiatur (l).

§. 38. Ut itaque legitime peragantur omnia, legibus cautum eſt, *Tres* adhiberi *Teſtes* omni exceptione majores. Coram Senatu fieri debere Proſelytorum initiamenta, paſſim inculcant Talmudiſtæ (m). Ut & publica polleat autoritate, defendendi exoſos, ſicubi de ipſorum converſione lis mota fuerit: & peritia emineat legum domeſticarum, ad informandos rudes, ac judicandum de valore confeſſionis editæ. Ad hoc quanquam nullum dubium, quin olim, vigente adhuc puritate doctrinæ, gravitas rei ipſius eos compulerit, ut veritati ſua ubivis conſtaret certitudo; eodem modo, quo inter Chriſtianos hodienum Patrini adhibentur ſeu ſuſceptores (n), & probabiliter Johanni Baptiſtæ duo adſtitere diſcipuli, quorum hinc inde fit mentio (o): moderni tamen omnes obligatos ſe exiſtimant ex eo, quod in Scriptura de Proſelytis nomen uſurpetur *Judicii;* quod pauciores Tribus nunquam poſſit complecti (p). Ubicunque enim ſecundum plurimum vota debet decerni, neceſſe eſt, numero ſint Senatores impari: qui infra ternarium non poteſt concipi. Huic proinde numero tam tenaciter inhærent, ut, vel uno deficiente, totam actionem jure merito in dubium vocari poſſe cenſeant (q). Facile fieri poterat, ut duo in teſtimonium vocati, vel de re ipſa, vel aliqua ejus circumſtantia disſentiant: quo facto, quod ab alterutro aſſertum fuerat, deſtruetur rurſus ab alio; Judici difficultate relicta inextricabili, in quam partem ferenda ſit ſententia.

§. 39.

§. 5. (h) Cod. *Jevam.* l. c. l. 33. *R. Moſes Mikkozi* P. N. 116. f. 40. c. 4. l. 22. (i) Lev. XIIX, 5. (k) Cod. *Jevam.* f. 47. a. l. 34. ſeqq. *Maim.* hilc. *Iſſure bia* c. 14. §. 2. ſeqq. *R. Moſes de Kozi* l. c. f. 40. c. 3. poſt med. *Arba Turim* Part. 2. hilc. *Gerim.* f. 47. c. 3. circa fin. *Rabbenu Aſcher* ad Cod. *Jevam,* f. 135. c. 1. poſt med. (l) Cod. *Jevam* f. 47. b. l. 4. ſeqq. *Maim.* hilc. *Iſſure bia* c. 14. §. 6. (m) Cod. *Jevam.* l. c. l. 34. *Maim.* l. c. §. 6. *Moſ. de Kozi* l. c. c. 4. l. 23. (n) Vid. Suic. Th. Eccl. in ἀναδέχομαι II. col. 258. (o) Matth. XI, 2. 2. Joh. I, 35. (p) Cod. *Jevam.* fol. 46. b. l. 30. *Rab. Aſcher.* ad l. c. fol. 134. c. 4. l. 23. (q) *Maim.* hilc. *Iſſure bia.* c. 13. §. 7.

§. 39. In caſu tamen neceſſitatis, ubi vel ob paucitatem hominum, ordinarius trium virorum Magiſtratus conſtitutus non eſt; vel rerum penuria, aut alia cauſa tot numeró eruditi convocari non poſſunt; quin &, neceſſitatibus his non urgentibus, re jam confecta; acquieſcunt in tribus teſtibus plebejis, alioquin minime aptis, qui Baptiſmum perficerent. Taciti expectantes, quam vitæ rationem converſus ſit initurus (r). Imo nonnulli in gratiam mulieris pronunciant, quæ, modo informationis ſuæ & confeſſionis teſtes eruditos tres habeat, Baptiſmi peracti non alios producere noverit teſtes, quam mulieres, ad teſtimonium ferendum alioquin prorſus ineptas. Quia receptio præceptorum divinorum *judicii* quaſi ſit principium; cujus non niſi complementum Baptiſmus (s).

§. 40. Omnino enim aliquid dandum videtur pudicitiæ muliebri, quæ omnibus nudata veſtibus, ægre circa ſe patitur maſculos, præſertim luce clara adſtantes (t). Ob memoratam quippe Judicium præſentiam, legibus cautum eſt, *ne* qui Proſelyti *nocte baptizentur*, *neque* in *Sabbatho, aut die feriato* (u). Cum in hiſce juſtitium. Illa quidem, quod eandem judiciorum rationem eſſe contendant, quæ plagarum dignoſcendarum: ad quas rite dijudicandas clara lux requiritur (x). Reliquis vero, quod ſacris vacare debeant: quæ non niſi extremo vitæ periculo profanantur (y). Adhæc reliquæ quoque lotiones, multo minoris momenti, interdiu fiebant omnes, ſi ſolam menſtruatam exceperis ac puerperam (z): in quibus, præter alia, pudicitiæ muliebris aliquam haberi rationem, non inepte dixeris.

§. 41. Cui alioquin conſulunt, hoc negocio mulieribus commiſſo, quæ baptizandam ad aquas deducunt, in easque ſiſtunt collotenus. Quo facto judices demum accedunt, informantes eam denuo, ac confeſſionem exigentes. Edita hac, ſe ipſam immergit; illis, ne aſcendentem ex aqua adſpiciant, facie averſa exeuntibus (a). Nec opus, ſi Rabbenu Aſcher habenda fides, ut ipſam immergentem videant, confeſſione enim edita, omni-

 busque

(r) *Maim.* hilc. *Iſſure bia* c. 13. §. 17. (s) *Rabbenu Aſcher* ad Cod. *Jevam.* f. 134. c. 4. l. 24. ſeqq. Vid. *R. Jacob*, Jore Dea, n. 268. p. m. 47. c. 4. l. 8. ſeqq. (t) *R. Aſcher* ad l. c. l. 24. 25. *non eſt mos* inquit *mulierum, ut viri eant cum illis tempore Baptiſmi.* (u) *Maim.* l. c. c. 13. §. 6. Cod. *Jevam.* fol. 46. b. l. 29. Cod. *Jom. Tob.* f. *Beza* c. 2. §. 2. ad quem vid. *Raſchi* fol. 17. b. *Toſiphta* ad *Jevam.* l. c. l. 16. *Cicero* de leg. l. 2. pag. m. 442. (x) Cod. *Sanhedr.* cap. 4. §. 1. *Maim.* hilc. *Sanhedr.* cap. 3. §. 3. (y) *Maim.* hilc. *Sanhedr.* c. 3. §. 1. hilc. *Schab.* c. 23. §. 14. Cod. *Beza* c. 5. §. 2. *Gem.* Bab. fol. 36. b. 36. b. Vid. *Hier.* (z) hilc. *Mikv.* c. 1. §. 6. Cod. *Peſachim* f. 90. b. l. antep. Cod. *Joma* f. 6. b. l. 5. ſeqq. f. 88. a. l. 2. ſeqq. Cod. *Schab.* f. 121. a. l. 4. ſeqq. (a) *Maim.* hilc. *Iſſure*

busque ad Baptiſmum requiſitis decenter diſpoſitis, ac muliere in eo jam conſtituta, ut ſe immergitet, de modo jam ante ſatis edocta: Baptiſmum rite peragi, nemo amplius dubitat (b).

§. 42. Si huic ſententiæ inſiſtendum, non dubium, quin hominum etiam Judicum malitia multum ad eam ferendam contulerit. Olim enim pia hominum ſimplicitate vigente, eo usque non arcebantur viri a conſpectu nude lavantium mulierum, ut etiam ibi, ubi ipſorum teſtimonium neutiquam requirebatur, frequentes adfuiſſe legantur: vel de modo baptizandi informaturi, vel aliam illis allaturi utilitatem (c). Prorſus ut in primitiva Eccleſia Chriſtiana, latina non minus quam græca. Quamdiu ſincera obtinuit ſimplicitas, candidaque morum probitas; non infantes modo, ſed & adulti ſexus utriusque nudi baptizabantur, omnibus exuti veſtibus. Id quod in Eccleſia etiam latina floruit ad tempora usque Bernhardi. Diaconiſſis, ne quid baptizandis oculis inverecunde ingereretur, id dabatur negocii, ut veſtibus exui curarent baptizandam (d). Sed poſtquam, ut aliorum, ita Sacerdotum crevit nequitia; ab aliquot jam ſeculis, per univerſum pene Occidentem conſuetudo iſta exolevit.

§. 43. Rebus omnibus legitime peractis, ſimul ac quis aſcendit ex aqua, in fœdus cum Deo plenarie jam receptus, *habetur pro Iſraelita in omnibus* (e). Exuit natales priſtinos, omnemque Majorum ſanguinem; ut nullos amplius in Gentiliſmo agnatos habere credatur, queis inceſtus nomine interdici poſſet matrimonio (f); nec ſi absque prole decedat, hæredem (g). Prorſus *ut infans recens in lucem editus* hinc inde apud Talmudiſtas introducitur (h). Nec immerito Chriſtus Nicodemi habetudinem perſtringit (i) admirantis, hominem regenerari, qui adultus jam eſt. Id quod Doctori Iſraelitico non debebat non eſſe perſpectiſſimum.

§. 44. Patris vero vicem deinceps præſtat Triumviratus iſte, quo præſente fuit baptizatus, Matris vero Synagoga Judaica. Hinc ipſorum *poſteri*

bia c. 14. §. 6. Cod. *Jevam.* f. 47. b. l. 7. ſeqq. *R. Aſcher* ad l. c. f. 134. c. 4. l. 24. f. 135. c. 1. l. 6. fin. *R. Moſes Mikkozi* l. c. f. 40. c. 4 l. 26. (b) *R. Aſcher* l. c. f. 134. c. 4. l. 24 ſeqq. (c) Vid. Cod. *Berach.* fol. 20. a. l. 18. ſeqq. (d) Vid. *Voſſius* Diſp. 1. de Bapt. th. 6. ſeqq. pag. 31. ſeqq. *Suic.* Theſ. Eccl. in ἀπέκδυσις c. 429. ſqq. (e) Cod. *Jevam.* fol. 47. b. l. 6. 35. *Moſ. Mikkozi* l. c. c. 4. l. 25. (f) *Maim.* hilc. *Iſſure bia* cap. 14. §. *10.* ſeqq. Cod. *Jevam.* f. 98. a. (g) *Maim.* hilc. *Sechija Umattëna* c. 1. §. 6. ſeqq. Cod. *Bava Bathra* c. 3. §. 3. *Gem.* Bab. f. 42. a. l. penult. Cod. *Kidduſchin* f. 22. b. l. penult. f. 23. a. l. 2. ſqq. Cod. *Gittin* f. 39. a. l. 32. (h) Cod. *Jevam.* f. 22. a. l. 29. f. 48. b. l. 39. f. 97. b. l. 23. *Maim.* hilc. *Iſſure bia* c. 14. §. 11. *Jore de* a. l. c. p. 48. c. 1. l. 13. (i) Joh. III. v. 10.

poſteri matre ſaltem Iſraelitide geniti, *ad ſummos* inter Judæos *bonores adſpirare* poſſunt (k), dignitatemque & regiam conſequi (ut exemplum comprobat Agrippæ (l),) & ipſius Pontificatus (m); a quo tamen filius Levitæ excluſus eſt, dignitate alioquin Sacerdotibus ſecundus, omnesque Iſraelitas alios ſuperans.

(k) Cod. *Jevam.* f. 45. b. l. 24. f. 102. a. l. 1. ſqq. coll. *Toſiphta* ad f. 45. b. prolixe. (l) Cod. *Sota* f. 41. a. l. 28. ſqq. (m) *Bereſch. Rab.* fol. 87. c. 4. l. 24. ſqq.

JOH. ANDR. DANZII

ANTIQUITAS BAPTISMI INITIATIONIS ISRAELITARUM VINDICATA.

1.

BAptiſmus Proſelytorum Judaicus, e Baptiſmo Iſraelitarum Originariorum V. T. derivandus eſt, ut *rivulus* e ſuo fonte a).

a) Ita olim in *Baptiſmo Proſelytorum Judaico* tradidi §. 30.

2. Quotquot talem admittunt, de primo tamen Iſraelitarum *Baptiſmo Initiationis*, fœderis obſignaculo, incerti; ſine cauſa fluctuant b). Quum Scriptura utriusque fœderis, tempus ejusdem ſatis clare determinet.

b) De quibus *Max. Rev. Dn. D. Wernsdorf*, Recent. de Baptiſmo Controverſ. §. 28. nr. 7.

3. *Pſaltes* Iſraelitas Deo per Baptiſmum initiatos ac mancipatos ait, *poſtquam egreſſi fuerant ex Egypto* c).

c) Pſalm. CXIV, 1. 2. ob emphaſin vocis קדשו, de qua infr. §. 23. ſeqq.

4. *Ezechiel* tempus *lavacri* d) ſalutaris, per quod DEO fuerint mancipati e), ac in fœdus recepti f), ad commorationem in deſerto rejicit exitum ex Ægypto ſecutam g).

d) cap. XVI, 9. e) c. XX, 12. f) c. XVI, 8. g) c. XX, 10. ſeqq.

5. *Je*

5. *Jeremias* quoque *confœderationem* inter Deum & Iſraelitas ſancitam, ad tempus rejicit, quo eosdem manu veluti apprehenſos eduxerit ex Ægypto h). Eam autem *Baptiſmo* ſignatam fuiſſe, Moſes adſtruit i).

h) Cap. XXXI, 32. i) Exod. XIX. de quo inf. §. 25. ſeqq.

6. *Paulus* hunc *Baptiſmum*, quo *ad doctrinam & formam religionis Moſaicam initiati* fuerint, medium locat inter tranſitum per mare rubrum, atque promulgationem Decalogi k)

k) 1. Cor. X, 2. verbis: πάντες εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσαντο &c. coll. v. 1. 3. 4.

7. Propoſitio hæc, ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ ἐβαπτίσαντο, vocibus omnibus ſine tropo intellectis, de vero periclitatur. Mare enim ſicco tranſierant pede l), nedum corpore reliquo. Columna vero nubis nunquam eos humectavit aquis. Unde neutro horum *tincti* forent.

l) Exod. XIV, 16. 22. c. XV, 8. 19. Joſ. II, 10. c. IV, 23. &c.

8. Si Tropum in verbo ἐβαπτίσαντο poſueris, aut idem prorſus dicetur cum verſu præcedenti m), per tautologiam inanem; aut de veritate rurſus laborandum. Nec mari nec nube *implebantur* aut *obruebantur*, ut dici poſſent *imbui*: nec *initiari*, cum plura præceſſerint miracula, quibus ad fidem tam Moſi quam Deo habendam, *initiamenta* dudum ſubierant.

m) Juxta Aut. *Quæſtionum* in Epiſt. Pauli, Athanaſio tributarum, Quæſt. CI. Tom. 3. Op. p. m. 329.

9. Ægre autem per Epexegeſeos excuſabitur frequentiam, ſi in oratione præcipue conciſa per tautologiam ingratam, tranſitum per mare rubrum bis enarrari ſtatuas.

10. E contra elegantiam haud condemnendam parit in lingua quacunque, ſi vox eadem in diverſis Propoſitionibus proxime ſe conſequentibus, diverſos, per antanaclaſin, induat ſenſus n)

n) Cujusmodi Gen. III, 1. coll. c. II, v. ult. Jud. XV, 26. c. X, 4. Jeſ. XXXVII. v. 18. coll. 2. Reg. XIX, 17. Jer. IIX, 4. Eccl. VII, 7. Dan. II, 24. Matth. IIX, 22. Joh. II, 23. 24.

11. Unde *per nubem & mare baptizari* commode dicuntur illi, qui aquis pluviarum fluminumque imbuuntur maritimis o).

o) Ductu Pſ. LXIIX, 9. 10. Pſ. LXXIIX, 15. 16. Exod. XVII, 6. Amos V. v. 8. c. IX, 9.

12. *Moſes* autem, in quem perhibentur baptizati, in eodem ſenſu ſumitur, quo in Inſtitutione p) hujus Baptiſmi, Iſraelitæ in ipſum dicuntur credituri: pro *doctrina* ſcil., *diſciplina & religionis forma, per ipſum propagata* q). Certe

p) Exod.

p) Exod. XIX, v. 9. conf. c. 14. 31. q) Vid. in hanc ſententiam *Baſil. M.* de Spirit. Sanct. c. 14. Tom. 2. Op. p. m. 175. *Camerarius*, *Flacius Illyr. Balduinus*, *Thom. Mortonus*, *Beza* ad Act. 19. 3. *Vorſtius*, *Gataker* Adverſar. Miſcell. Poſth. c. V. col. 440.

13. Rupes, e qua percuſſa fons erupit aquarum, hominum compeſcens pecudumque ſitim r), nec ſpiritualis erat, nec Iſraelitarum ſequebatur caſtra; niſi quis inſipidam amplectatur Talmudiſtarum fabulam s).

r) Vid. Exod. XVII, 3. 6. s) Qua de Cod. *Bava mezia* f. 86. b. l. 38. *Taanith*, f. 9. a. l. 27. *Bammidbar rabba* Sect. I. f. 209. c. 2. l. 17. ſeqq.

14. Chriſtus vero ſpiritualis rupes t), iſtorum continuo comitabatur caſtra; Angelus alibi vocatus, in cujus medio Dei nomen u). Atque ita

t) Jeſ. VIII, 14. c. XXVIII, 16. Rom. IX, 33. 1. Petr. II, 6. conf. Dan. II, 34. 35. Deut. XXXII, 18. u) Exod. XXIII, 21.

15. Nec Manna cibus erat ſpiritualis, nec aqua e rupe erumpens ſpiritualis erat potus: cum uterque non animum refecerit, ſed corpus. At vero

16. Verbum DEI animæ pabulum eſt x), cibi potusque vicem præſtans Spiritui: quod ſinguli Iſraelitarum hauſerunt, ſigillatim adeo a DEO compellati y).

x) τροφὰς διανοίας vocat Philo de Decal. p. 745. D. *leges & præcepta divina* tunc promulgata: alibi pag. 749. E συμπόσιον. Vid. Jeſ. LV, 1. 2. Amos VIII, 11. Pſal. XLII, 3. Jeſ. XII, 3. Jer. XV, 16. Ezech. III, 3. Prov. IX, 5. Apoc. X, 9. Sirach. XV, 3. c. XXIV, 29. y) Exod. XX. v. 1. ſeqq. Conf. *Philo* de Decalog. p. 749. tot. *Rabboth* ad Cant. I, 2. f. 4. c. 4. l. 32. ſqq. f. 5. c. 1. *R. Moſ. Alſchech* ad Exod. XIX, f. 122. c. 1. med. *Abarb.* ad Exod. l. c.

17. Atque ad illud commode τὸ αὐτὸ v. 3. & 4. referri poterit: quod, ſi *idem numero* denotat, ad Manna & aquam elementarem accommodatur perperam.

18. Idipſum vero *a Chriſto* Iſraelitis ad montem Sinai conſiſtentibus, promulgatum fuiſſe, Paulus teſtatur alibi z).

z) Vid. Gal. III, 19. Ebr. II, 2. conf. Act. VII, 53. Joh. IV, 10. c. VI, 27. 33. it. *Rabboth* in Cant. I, 2. f. 4. c. 4. l. 25. ſeqq. f. 5. *Maim.* More Nebuch. lib. 1. c. 30. Cod. *Sopherim*, c. XI. th. 7.

19. Cum Paulo, in tempore definiendo, conſpirat Moſes. Qui diem inſuper ac menſem determinat: tertio poſt egreſſum ex Ægypto menſe, Baptiſma illud mandatum & executioni datum adſtruens; intra triduum a promulgatione legis a).

a) Exod. XIX. v. 1. 10. 11. 14.

Oo 20. Verba

20. Verba mandati divini, *abi ad populum hunc, & conſecrabis eos hoc die & craſtino, ac lavabunt veſtes ſuas*, evidenter nimis *Baptiſmum* inferunt, corpore toto aquis luſtrando.

21. Nec audiendus *Anton van Dale* b) qui vim verbi וקדשתם ignorans, *ſolam veſtium lotionem*, h. l. *præcipi*, nimis audacter contendit. Veſtium lotio unicuique baptizando committitur; corporis vero, Moſis miniſterio.

b) Hiſtor. Baptiſmorum p. 339. ſqq.

22. Præterquam enim quod Talmudiſtarum c) illatio a minori ad majus, qua ſub veſtium lotione, corporis luſtrationem putant includendam, in Scriptura ſic ſatis fundetur d): & veſtium lotio, corpore adhuc polluto, prorſus ſit inanis.

c) Cod. Jevamm. f. 46. b. l. 4. ſqq. d) Vid. Lev. XI, 25. 28. 32. 40. c. XIV, 8. 47. Num. XIX, 10. 21. c. XXXI, 24. c. VIII, 7. 21.

23. Ebræorum קִדֵּשׁ *conſecrationem* infert, *corpore* vel ſubjecto conſecrando, *aquis luſtrato*.

24. Tam profunda, lateque deinceps diffuſa, eſt formalis hujus verbi ſignificatio, ut nativam ejus vim ac efficaciam, nec Græca nec ulla Europæorum lingua, unica voce comprehendere valuerit. Unde factum, ut vel nudis addicti Verſionibus, vel minus in idiomate Ebræo exercitati, vel receptis indulgentes opinionibus, non ſatis aſſequerentur verum loci ſenſum.

25. In genere *ſeparationem* infert ab actione, uſu, vel ſtatu communi ac promiſcuo; & *mancipationem* ad functionem, uſum, vel ſtatum peculiarem, quicunque tandem ille fuerit e).

e) Vid. Raſchi ad Deut. XXII, 9. Ab. Eſr. ad Num. XI, 18. LXX. Intt. 1. Reg. XV, 12. it. Am. VII, 9. τελεταί, & 1. Reg. XXII, 47. Hoſ. IV, 14. τετελεσμένοι, Sym. κεχωρισμένοι

26. Hoc ſenſu de *deſponſatione* mulieris vox קִדּוּשִׁין adhibetur, ipſaque vocatur מְקֻדֶּשֶׁת f): quod per eam a conſuetudine omnium totius mundi virorum *excludatur*; ei ſoli *mancipata*, cui dicitur deſponſata g). De viro *deſponſato*, non memini, hanc vocem ullibi uſurpatam: quum eum uxor, ſecundum leges Ebræorum, non potuerit ſibi ſoli *mancipare*, a conſuetudine aliarum mulierum prorſus *ſeparatum*.

f) Maim. hilc. אישות c. I. §. 2. 3. & paſſim. g) Vid. Cod. *Kidduſch.* f. 2. b. l. 3. 4. coll. Toſaph *Jevam.* c. II. th. 3. 4. *Gem.* l. c. f. 20. a. l. 34. ſqq. Unde formale *Repudii* conſiſtit in *ſolutione obligationis* iſtius, poſt quam rurſus *libere nubat*, cui velit. Vid. Cod. *Kidduſch.* f. 5. b. l. 34. f. 6. a. l. pen.

pen. b. l. 5. *Maim.* Hilc. *Geruſch.* c. 1. §. 4. c. 8. §. 6. c. 4. §. 12. cujus intuitu, Scriptura vocat ספר כריתות Deut. XXIV, 1. 3. Jeſ. L, 1.

27. Eodem valore *Sacerdotes* h) dicuntur מקודשים, qui a functionibus mundanis *ſeparati*, omnem operam ſuam Deo *mancipant*, ejusque cultui. *Vaſa* i) quoque recenſentur *conſecrari*, quorum uſus a re quacunque profana *excluditur*, divinis unice *mancipatus* functionibus. *Milites* conſcripti k) hac voce veniunt; quod ab aliis occupationibus *ſeparati*, ſolis *vocare* debeant negotiis militaribus. Quin vile *ſcortum* utriusque ſexus קדש l) dicitur atque קדשה m), non tam per antiphraſin, quod minime *ſancti* ſint; quam quod ab omni honeſtate *ſeparati*, libidinoſis ſe *mancipaverint* voluptatibus. Quos κεχωρισμένους vocarat Theodotion Hoſ. IV, 14. eosd. Hieronymus putat Sacerdotes Priapo *mancipatos*: Spencerus n), fornicatione Dæmonum myſteriis *initiatos*, per voces ſuperius dictas, intelligit.

h) Ez. XLVIII, 11. 2. Chr. XXVI, 18. Exod. XXVIII, 3. 41. c. XXIX, 1. 33. 44. c. XXX, 30. Lev. VIII, 30. 1. Sam. VII, 1. i) Exod. XXIX, 36. 37. 44. c. XXX, 29. c. XL, 9. 10. 11. 2. Chr. XXIX, 19. ad quem locum conſ. Cod. *Avod. ſara* f. 54. b. l. 2. 4. k) Jeſ. XIII, 3. Jer. LI, 27. l) Deut. XXIII, 18. 1. Reg. XIV, 24. c. XV, 12. c. XXII, 47. m) Gen. XXXVIII, 21. 22. Deut. XXIII, 18. Hoſ. IV, 14. Vid. Ab. Eſr. ad Deut. XXIII, 17. n) De Legib. Hebr. Ritual. lib. II, c. 23. p. 410.

28. Cum autem hæc ipſa *ſeparatio* ac *mancipatio*, in diverſis *luſtratione* peragatur, atque *ablutione* perſonæ vel rei conſecrandæ o): hinc fit, ut, ob defectum vocis actus iſtos ſimul comprehendentis omnes, nunc *purificare* reddatur, nunc *initiare*, nunc *luſtrare* vel *lavare*; *ſeparatione* tamen & *mancipatione*, ob quam *lotio* talis inſtituitur, nuspiam excluſa. *Conſecrandi* vox ſatis foret idonea, ſi *luſtrationem aqua* factam ſimul induceret.

o) Conf. Exod. XXIX, v. 1. cum v. 4. c. XL, 12. 13.

29. Hæc enim primum intenditur in tritiſſima illa Talmudiſtarum formula קדוש ידים ורגלים, i. e. *conſecrationis manuum pedumve* p): *lavabantur* manus ac pedes, a pollutione *ſeparandæ*, & puritati ſacrisque *mancipandæ* actionibus. Atque ita

p) Exempla hujus ſunt infinita. Vid. Cod. *Joma* c. III. theſ. 2. 3. 4. 6. 10. ad quam conf. *Sheringh.* it. l. c. c. V. theſ. 5. c. VI. theſ. 3. 4. *Maim* Hilc. *Biath hammikd.* c. V. §. 1. ſqq. it. *Jom hakkippurim* c. II. §. 2. *Thorath Cohanim* ad Lev. XVI. f. 41. col. 4. cap. 6. §. 3.

30. Quando Bathſeba מתקדשת מטומאתה a contracta per concubitum immunditia, ſe *conſecraſſe* dicitur q); recte id multi trahunt ad *lotionem* Lev. XV, 18. mandatam: eodem ſenſu, quo ille *noctem flumine purgat* apud'

apud Perſium r). Quamvis ſimul ab impuritate adhærente corpus *ſeparetur* puritati *mancipatum* ſecuturæ.

q) 2. Sam. XI. 4. r) Satyr. II. v. 16. Ovid. *Amor.* l. 3. eleg. 7. v. ult. *Sueton.* in Aug. c. 94. Vid. Cod. *Schabb.* f. 127. b. l. 24. ſqq. *Obad.* de *Bart.* ad *Berach.* c. IV. theſ. 4. *Gemar.* l. c. f. 20. b. l. 44. coll. Gloſſ. f. 21. b. l. 23. ſqq. l. 42. ſqq.

31. Qualis *luſtrandi* ſignificatio in loco Exod. XIX, 10. etiam exinde aliquod robur obtinet s); quod Moſes præceptum Dei executurus, etiam maritis *fugam conſuetudinis conjugalis* ad certum tempus imperarit, l. c. v. 15.

s) *Ab. Eſra* urgente ad l. c.

32. Quid? quod ex conſenſu omnium, parandi hic erant ad rem ſacram percipiendam: ad quam non admittebantur, etiam apud Gentiles, profani; niſi corpore prius ſufficienter *luſtrati* t.)

t) Vid. *Briſſonius* Formul. p. 2. ſeqq. *Callimach.* hym. in Apoll. v. 2. ad eumque Vulcan & *Spanhem.* qui plurima in hanc rem. *Liv.* lib. I. c. 45. *Senec.* Trag. Herc. fur. v. 1323. ſqq. *Lactant.* lib. V. c. 19. *Juſt. Mart.* ad imitationem cultus divini. fieri ait. Vid. *Petr. Halloix,* vit. Juſtin Martyr. c. 16. §. 1. p. 197.

33. Ut taceam, ex communi Doctorum ſententia, nullam contingere *purificationem,* & paucas admodum *initiationes,* niſi per *luſtrationem* inſtituantur *aquarum* u)

u) *Maim.* hilc. *Mikvaoth.* c. I. §. 1. 2. conf. tamen Num. XXXI. 23.

34. Quod ſi חול gr. *κοινὸν, illotum* denotat, Marco interprete x); conſentaneum erit, ex natura oppoſitorum inferas, קדש idem fore ac *lavare, luſtrareque.*

x) cap. VII. 2.

35. *Luſtratio* autem hic indicata, & ab ipſis admiſſa diſſentientibus y), *in ſola ſordium corporis purgatione* z) *haudquaquam conſtitit.* Cum probabile non ſit, omnes in univerſum ibi luſtratos, ſordibus è ſudore pulvereque collectis fuiſſe inquinatos.

y) Celeb. Dn. *Wernsdorf.* l. c. §. 17. z) Quam quidam Talmudici prætendunt, נקיות בעלמא dictam, Cod. Jevam. f. 46. b. l. 6. *purgationem in mundo,* h. e. communem.

36. Adhæc quisque ſui corporis ſordes ipſe purgaſſet, & parentes infantum: nec opus fuiſſet, ut Moſi id officii ſeu ſervitii genus demandaretur a), quod viro principe prorſus indignum. Nec probabile, homines de plebe id permiſſuros b).

a) Celeber. Dn. D. *Wernsdorf.* l. c. §. 24. (β.) b) Vid. Exod. XIX. v. 10. 14.

37. Et,

37. Et, ſi vel maxime dixeris, formam verbi קדשתם ex Piel derivati, inferre, Moſen publicatione mandati divini *curaſſe* ſaltem, ut *ſeſe lavarent ipſi.* Eo minus id noſtræ derogat ſententiæ, quod Paulo c) dicantur *baptizari;* & Ezechiel d) *luſtrationem* hanc Deo adſcribat. Quæ, niſi Moſis directionem poſtulaſſet, uno perfici potuiſſet die. Etiam in aliis Baptiſmi actibus, inſpiciente dirigenteque Baptiſta, initiandus ipſe aquis ſe imbuit e)

c) 1. Cor. X, 2. ἐβαπτίσαντο. d) c. XVI. 9. conf. Schemoth rabb. Sect. 20. f. 127. col. 3. circ. fin. it. mea Diſſ. de Bapt. Proſ. §. 38. ſeqq.

38. Eo quoque contigit ævo, quo leges ceremoniales, interque eas de pollutionibus crebra lotione purgandis, nondum latæ erant; nec hactenus iſtarum proxime condendarum ulla injecta fuerat mentio f).

f) Conf. Init. Ebr. ad. Ezech. XX. 25.

39. Alius in textu finis exprimitur: ut ſcil. per lavacrum hoc, *abjurata* Ægyptiorum Idololatria g), Deo *manciparentur* h), & in fœdus cum eo coirent i), Peculium k) ipſius facti, inita inter ipſos ſpirituali deſponſatione l).

g) Conf. Ez. XX. v. 7. ſeqq. h) l. c. v. 12. Exod. XIX. 6. 10. 14. i) l. c. verſ. 5. Ez. XVI. 8. k) סגולה Exod. l. c. v. 5. l) Id infert וקדשתם conf. ſupr. §. 24. cui æquipollet Ez. XVI. 8. ותהי לי ad quæ conf. *Abarb.* f. 122. c. 1. ſeqq.

40. *Fœderis* quippe contrahendi conditiones ordine præmittuntur; *ſtipulatio* Dei enarratur m); pars altera de conſenſu ſuo interrogatur n); nec Baptiſmus in ſignaculum fœderis peragitur, priusquam omnium contigerit *adſtipulatio* o): quod nimirum dicenda velint obſervare, fidemque habere Moſi perpetuo.

m) Exod. 19. v. 4. 5. 6. n) l. c. v. 7. o) l. c. v. 8. 9.

41. Nec deſunt alia Scripturæ loca, in quibus actio tum temporis celebrata ſalutatur *Fœdus* p): ipſæque tabulæ, cui Decalogus erat inſcriptus, ideo dicuntur לוחות הברית *fœderis* q), quod *pactum* continuerint, in quo tunc utraque pars convenerit, altera ad id ſervandum Baptiſmo ſolenni initiata.

p) Exod. XXXIV, 27. Deut. IV. 13. 23. c. V. 1. 2. conf. Pſal. LXXVIII, 37. Jer. XXXI, 32. Hag. II, 5. q) Deut. IX. v. 9. 11. 15.

42. Nec prorſus de nihilo fuerit, ſi quis *veſtium lotionem* hic mandatam r) ad *ſtolam albam* s) traxerit, qua induebantur antiquitus recens baptizati. Deus ipſe apud Ezechielem t) veſtes tunc baptizatis exhibuiſſe dicitur: quas penes Talmudiſtas, ſexagintà Angelorum myriades Iſraelitis è Baptiſmo aſſurgentibus, & obedientiam ſtipulantibus, contuliſſe narran-

tur u). Cujus fides ſit penes Autores. Ipſe in veſtibus parum colloco præſidii.

r) Exod. XIX. 10. s) λευκὴ ϛόλη, ἔνδυμα φωτινὸν, μυϛικὴ ἐσθὴς, ἐμφώτειος ἐσθὴς dicta. Vid. ad Ez. XXIII, 15. t) c. XVI. v. 10. u) *Tanchuma* f. 42. c. 4. circ fin. *Echa rabbethi* cit. in Jalkut, & Abarb. ad. Ez. XVI. 10.

43. Ab hoc ipſo tamen *conſecrationis* actu, ſive *baptiſmo initiationis* videtur mons Sinai, ad quem peracta fuit, nunc *terminus* dici *conſecrationis ejus* x); nuncora ejus (ad mentem Talmudiſtarum) *conſecrationis deſertum* y): & Iſraelitæ ipſi, judice Rabbenu Jacob, *populus conſecrationis* ejus, ſive *mancipatus* ipſi z).

x) Pſalm LXXVIII, 54. conf. Abarb. ad Exod. XIX. Quæſt. II. f. 166. c. 4. f. 168. c. 3. med. y) Pſ. XXIX. 8. conf. Cod. *Schabb.* f. 89. a. l. pen. *Kimchi* ad Jer. II, v. 3. *Toſiphta* ad Cod. *Bava kamma* f. 38. a. l. 9. z) Præfat. ad *Jore dea*, poſt princip. it. *Joſeph. Karo* ad l. c.

44. Hæc itaque ex utroque fœdere, *de Iſraelitarum* ad montem Sinai conſiſtentium *Baptiſmo* allata teſtimonia, in aſſenſum me rapiunt; etiamſi nemo antiquorum modernorumque Doctorum, Baptiſmi deinceps inter Judæos unquam uſitati, aliquam feciſſet mentionem.

45. Occurrunt equidem hinc inde alia quædam Baptiſmi *Initiationis* inter eos ante captivitatem exiſtentis veſtigia; ſed ſubobſcura ſunt, multisque onerata difficultatibus.

46. Gentilium, tempore Davidis & Salomonis converſorum Baptiſmus, ſola nititur recentiorum auctoritate; quæ ſæpe fallit a). Sed

a) Vid. Diſp. m. de Bapt. Prof. §. 26.

47. Nomina a *Baptiſmo* quibusdam impoſita, cujusmodi illud טְבַלְיָהוּ i. e. *Deo per Baptiſmum initiatus* b), conjecturam omnino faciunt, Baptiſmum, qui ad DEUM duceret, baptizatosque ἐννόμες juxta Paulum c), vel בני תורה juxta Talmudicos d,) redderet, inter ipſos non fuiſſe ignoratum.

d) 1. Chr. XXVI, v. 11. 16. c) 1. Cor. IX, v. 21. d) *Jevamnoth* f. 46. a. l. 29. 33. &c.

48. Nec minus ornatus ille capitis, quem *baptizatorum* vocat Ezechiel e), *initiatis* videtur adſcribendus. Quod ob ſolam immunditiem expurgandam, etiam quotidie loti (ἡμεροβαπτιϛαὶ eapropter vocati), nuſpiam legantur peculiarem geſtaſſe tiaram: quam primitiva Eccleſia ad religionem initiatis haud quaquam denegat f).

e) c. XXIII. 15. f) Vid. etiam Ez. XVI. 10. & conf. §. 42. ſupr. inpr. *Tertull.* de Corona milit. c. XV. in fin.

49. Jam

49. Jam ſua ætate Jeſaias reprehendit lavacro initiatos ad cultum idolatricum g). Et hic ipſe

g) cap. LXVI. 17.

50. Jeſaias h) non minus, quam Jeremias i) Baptiſmum norunt, non corporis abluentem ſordes, ſed animæ: quod primus in *Initiationis baptiſmo* gradus eſt.

h) c. I. 16. Unde ſua putat Juſtinus Martyr. deſumſiſſe Gentiles. Apol. 1. pro Chriſtian. §. 81. p. 118. Edit. Grabii. i) c. II. 22.

51. *R. Elieſer* Hircani filius, & *R. Joſua* f. Chananiæ, quorum de *Baptiſmo Proſelytorum* prolixa in Talmude extat diſceptatio k), non multò erant Johanne Baptiſta juniores: & de Baptiſmo agunt, tanquam ritu dudum inter ſuos recepto.

k) in Cod. *Jevammoth* f. 46. a. b.

52. Iſte enim in matrimonio habuiſſe creditur Rabban Gamalielis *Jobnenſis* ſororem l), qui vaſtationi Templi ſuperfuit m). Hic Trajano charus n), filius Chananiæ, qui ſtante Templo, ſacras in eo obierit functiones.

l) Præfat. in *Pirke Elieſer*, Edit Ven. m) *Dav. Ganz* in Zemach David, ad A. M. 4833. f. 27. b. n) Dav. Ganz l. c. Maim. Præfat. in *Seraim* cap. VI.

53. Nec. R. Elieſer *Baptiſmum* ſuis uſitatum fuiſſe unquam negavit; quamvis audacter id aſſerat *Knatchbull* o), imponens hoc ſuo clamore multis: ſed non tantæ putabat neceſſitatis, ut circumciſus verum Eccleſiæ membrum haberi nequeat, priusquam baptizetur. Quum Abraham, Iſaac, Jacob, multique Patriarcharum, & qui in Ægypto ex Gentilibus ad Paſcha ſimul comedendum accedebant p), ante Baptiſmum inſtitutum ſub alis Dei latuerint, per ſolam Circumciſionem Deo fœderati.

o) Animadverſ. ad 1. Petr. III. v. 20. 21. p. m. 128. p) Exod. XII. v. 43. ſeqq. v. 48. 49. Toſiph. ad Jevam. f. 46. b. l. 16. ſeqq.

54. His paulo inferior *Arrianus*, celebris ſub Hadriano q) Philoſophus, Dux exercitus, & Cappadociæ Præfectus, tâm evidenter de Judæis, eorumque per *Baptiſmum initiatione* diſſeruit r). ac ſi iſti R. Elieſeris ac R. Joſuæ diſceptationi ipſe interfuerit; hujus ſecutus ſententiam.

q) Vid. *Henr. Dodwelli* Diſſert. V. Geographiæ Scriptoribus minor. præmiſſ. p. m. 106. ſeqq. *Blancard* in not. ad Tactic. Arriani init. *Salmaſ.* not. ad Simplic init. *Oiſel.* ad Gellii N. A. lib. 1. c. 2. p. 9. *Suidas* Tom. 1. Op. p. 320. *Photius* Biblioth. Cod. LVIII. p. m. 54. *Guil. Cave* Script. Eccleſ. hiſt. liter. ad Sec. II. p. 57. Edit. 1705. r) ad Epictetum lib. 2. c. 9. circa fin. Cujus verba citantur in Diſſert. mea de Bapt. Proſelyt. §. 23. allegata olim. *Joh. Marsham.* Cron. Secul. IX. p. m. 199.

55. Eo

55. Eo in loco vixit, iis admotus officiis, ut ob continuum cum Judæis commercium, res ipſorum nullatenus ignorare potuerit. Et

56. Tempore prorſus nonnulli s), ne ſuæ noceant cauſæ, per *Judæos* Arriani, *Chriſtianos* intelligunt. Quippe quos ipſe Galilæos vocant t): quique ea ætate vitam potius perdidiſſent, quam ſuam diſſimulaſſent religionem, teſtimonio & exemplo Juſtini M. Neque hi commode Græcis opponerentur, ex quibus tunc plerique Chriſtianorum conſtabant u). Judæos autem & Græcos inter ſe componit ſacra pagina x).

s) *Petovius* ad Themiſtii Orat. V. p. 70. not. p. 403. *Knatchbull* l. c. p. m. 128. & *Ruarus* Cent. 1. ep. 31. Max. Rev. *Dn. D. Cypriano*, de Bapt. Proſelyt. Jud. Sacram. cap. III. §. 16. p. m. 45. citatus. t). ad Epictet. lib. 4. c. 7. p. 500. u) *Sozomenus* Hiſt. Eccl. l. 3. c. 17. in fin f. 529. Juſtin. Mart. Apolog. 1. §. 69. coll. §. 40. cir. fin. Edit. Oxon. 1700. x). Act. XVIII, 4. Rom. I, 16. c. II, 9. c. III, 9. c. X. 12. c. XII, 13. Gal. III, 28. Col. III, 11.

56. Deſperatæ cauſæ eſt indicium, quando Petavius pro ἠρημένȣ, legendum contendit περιηρημένȣ; ut ex *ſectatore*, faciat *circumciſum*.

58. Niſi me omnia fallunt, etiam *Corn. Tacitus* evidens de *Baptiſmo Judæorum* præbet teſtimonium, verbis y): *Transgreſſi in morem eorum, idem uſurpant. Nec quicquam prius IMBUUNTUR, quam contemnere Deos, exuere patriam: parentes, liberos, fratres, vilia habere.* Ut enim *imbuere* proprie denotat *aquis implere, tingere* z); & *imbutum* juxta Feſtum, *quod cujuspiam rei ſuccum bibit:* ita reliqua cuilibet baptizando inculcantur ſedulo. Et *transgreſſi* aperte notant ab alia religione ad Judaicam deficientes: quos Scriptura dicit *Proſelytos* a).

y) Hiſtor. lib. V. c. 5. m. 426. z) Gloſſ. vet. imbuo, ἐμβάπτω. a) Matth. XXIII, 15. Act. II, 11. c. VI. verſ. 5. cap. XIII, 43.

59. Joſephi b) aſſertum, quo Eſſenorum ſectator καθαρωτέρων τῶν πρὸς ἁγνείαν ὑδάτων μεταλαμβάνει, i. e. *puriorum ad luſtrationem aquarum particeps fit*, non prorſus contemnendum. *R. Abrah. Sachut* c), Joſephum in hac Secta deſcribenda cæteroquin ſecutus, de iisdem ait: *anno prætér lapſo, ſi viderint bonis præditum moribus, in ſui admittunt conſortium; docentes eos BAPTIZARI, ut vitæ asſveſcant Phariſæis dignæ.* De modo recipiendi Proſelytos agitur: aquæ luſtrales contradiſtinguuntur illis, quibus quotidie corpus abſtergebant, inprimis cœnaculum ingreſſuri: Eſſeni gente erant Judæi, & juxta Epiphanium d), in omnibus adhærebant Judæis.

b) De Bel. Jud. lib. 2. c. 12. p. m. 786. D. c) in Juchaſin f. 139. b. d) Hæreſ. LIII. quæ Sampſæorum, §. 1. p. m. 461.

60. Eidem *Joſepho* e) Iſraelitæ ipſi Decalogum accepturi, dicuntur,

voce

voce ſupr. uſitata, ἁγνεύοντες ἁγνείαν f). Non auſim tamen ejus autoritate meam confirmare ſententiam.

e) Antiq. lib. III. c. 4. (A. 5.) f) *Theodor. Abucara* Opuſc. Quæſt. 17. Bibl. Patr. gr. lat. Tom. 1. p. 409. verba Chriſti Joh. XVII. 19. ἐγὼ ἐμαυτὸν ἁγιάζω ὑπὲρ ὑμῶν, transfert βαπτίζω.

61. Ante ipſum adducti *Elieſer, Joſua, Arrianus* & *Tacitus*, tali omnes ætate vixerunt, qua Chriſtianorum res nondum ea ceperat incrementa, ut ab illis mutuarent Ebræi. A Parentibus filii diſcunt, non vice verſa g).

g) *Hier.* ad Amos II. 7. col. 1383. *Patrem noſtrum eſſe populum Judæorum, ſæpe legimus. Tertullianus* Apolog. c. 16. 40. *Lactantius* lib. V. c. 22. *Kortholt* Pagan. Obtrect. c. 3. p. 59. Vid. 1. Cor. X. 1. & conf. Gen. IX. v. 26. cum v. 27.

62. Palpum ſuo more obtrudunt, quotquot ex Judæis ad Chriſtianorum Sacra converſi, credulis perſuadere auſint, *a Chriſtianis Baptiſmum tranſiiſſe ad Judæos* h.)

d) Quales fuerunt, *Seldeno* citati de Synedr. lib. 1. c. 3. p. 40.

63. Gens invida, & divinis ad id obſtricta legibus, ne alienigenarum æmuletur ſtatuta; quæque ne in ſuppliciis quidem malefico infligendis, more Gentibus recepto uti voluit; mortem potius ſubiiſſet, quam ut in re tanti momenti iſtorum reciperet ſymbolum, à quibus quam maximè ſe cupiebat diſtinctam.

i) Exod. XXIII. 24. Lev. XVIII. 3. c. XX. 23. Deut VII. 2. ſeqq. Jer. X. 2. ſeqq. Cod. Vid. *Schabb.* f. 67. a. b. Cod. *Avod. ſara* f. 11. a. l. 26. *Sanhedr.* f. 52. b. l. 2. ſeqq. *Maim.* in ספר המצוות, nr. 30. סמ״ג Interd. L f. 10. c. 4. *Jore Dea* num. 178.

64. Rem ex Scriptura probatam ne quicquam deſtruere poterit Doctorum ſilentium: inprimis, ſi Verſionibus addicti, fontes vel prorſus non conſuluerint, vel non ſatis intellexerint k); aut cæteroquin ad exterorum Antiquitates parum attenderint.

k) Vid. ſupr. §. 24. ſeqq.

65. Neque tamen nihil prorſus apud Antiquos inveniuntur, *ne quidem veſtigium* l), quod ad Initiationis Baptiſmum Ebræorum accommodari queat.

l) ut loqui amat Max. Rev. Dn. D. *Wernsdorff*, l. c. §. 27.

66. *PHILO* novit *lavacrum, animam abluens ab iniquitatibus* m): & eam ipſam lotionem, qua Iſraelitæ ad montem Sinai luſtrabantur, ait *animas purgaſſe ab iniquitatibus*, antequam mentis alimenta caperent n). Alibi o) dicitur *luſtratorum* tunc *anima* ἱεροφαντουμένη τὰς μεγάλας τελεῖσθαι τελετάς, *ſacras edocta ceremonias, ut ad magna INITIETUR MYSTERIA.* Quibusdam interjectis, p), adſtat populus ἁγνεύσας ὁμιλιῶν τῶν πρὸς γυναι-

κας — λουτροῖς τε καὶ περιῤῥαντηρίοις καθηράμενος, ἔτι καὶ τὰς ἐσθῆτας ἀποπλυνάμενος ἐν τοῖς μάλιστα λευχείμων, verbis initiationi aptiſſimis q).

m) Lib. quod deterior pot. inſid. p. m. 186. A. n) lib. de Decal. p. 745. C. D. o) p. 749. fin. p) p. 750. D. q) Conf. de vita Moſis p. 674. fin. 675. E. 687. A. *Apulejus* ſuam ad cultum Iſidis *initiationem* deſcribit, Metamorph. lib. XI. p. m. 430. *me religioſa coborte deducit ad proximas balneas, & prius ſacro lavacro traditum, puriſſime circumrorans abluit.* pag. 255. Edit. Pricæi.

67. *JUSTINUS MARTYR* agnoſcit *Baptiſmum initiationis* Chriſtiano affinem, ſed antiquiorem: utpote quem Dæmones a Propheta prædicatum exaudiviſſent, & ad Gentes detuliſſent; ut ad Mithræ myſteria ſuos initiarent ſimiliter r). Idque ut in ſpecu fieret, mutuatum putat s) a Jeſaia. Alibi t) *Baptiſmum* circumciſioni adjungit, oppoſitum ei, qui *Spiritu S.* peragitur, Chriſtianisque proprius u) eſt.

r) *Apolog.* I. pro Chriſt. §. 80. 81. p. 117. ſeqq. Ed. Grab. s) *Dial. cum Tryph.* p. 304. Edit. Pariſ. Conf. *Petr. Halloix* vit. Juſt. Phil. &. Mart. c. XVI. §. 1. pag. 196. *Joh. Ern. Grabbe* Spicil. Patr. Sec. II. Not. p. 241. *Pamelius* ad Tertull. de Cor. militis c. XV. not. 207. p. 363. de Præſcript. c. XL. not. 240. p. 437. de Baptiſm. c. V. not. 29. 30. p. 474. t) *Dial. cum Tryph.* p. 246. C. it. p. 235. E. u) Matth. III, 11. Luc. III, 16.

68. Hujus veſtigia legit *TERTULLIANUS* x), inquiens: *Diabolus ipſas quoque res Sacramentorum divinorum in Idolorum myſteriis æmulatur. Tingit & ipſe quosdam, utique credentes & fideles ſuos: expiationem delictorum de lavacro repromittit, & ſic adhuc initiat Mithræ.* Alibi y) *Nationes* inquit, *exteræ viduis aquis ſibi mentiuntur. Nam & ſacris quibusdam per lavacrum initiantur, Iſidis alicujus aut Mithræ* &c. Antiquiora ſunt hæc Gentilium Sacra, quam ut Chriſtianorum Sacramentis ſuam debeant originem z). Tertulliano a) ipſi, *diabolus moroſitatem illam Judaicæ legis imitatus*, dicitur. A judæis autem diſcere non potuiſſet, niſi inter ipſos jam olim ſimilis initiandi mos viguiſſet.

x) de *Præſcript.* adv. Hæret. c. 40. p. 400. Edit. *Pam.* Pariſ. 1583. y) de *Baptiſmo* cap. V. z) ut voluit *Pamelius* ad c. XL. de *Præſc.* not. 239. p. m. 436. a) de Præſcript. adv. Hæret. l. c.

69. Etiam *ORIGENES* ex verbis Exod. XIX, 10. *Baptiſmi gratiam* eruit, ubi *non ſolo quis corpore purificetur*, ſed *ab omni mundetur inquinamento carnis & ſpiritus.*

b) in Exod. Homil. XI. circ. fin. p. m. 98.

70. *BASILIUS M.* c) Moſis, Johannis, & Chriſti *Baptiſmum* inter ſe contendens, in *expiationibus* quidem ſubſtitit, *initiationis* virtute neglecta

Sed

Sed quando alibi d) *Iſraelitas in legem Moſaicam baptizatos* aſſerit, idque ex Pauli l. c. e) comprobat, *Initiationis Baptiſmati*, olim, eo ipſo tempore in quod locaram, recepto teſtimonium præbet haud contemnendum.

c) Tom. I. Oper. de *Baptiſm.* l. I. p. 647. ſeqq. d) de *Sancto Spiritu* Tom. 2. Oper. p. 175. e) Supr. ad §. 6. e. 1. Cor. X, 2.

71. *GREGOR. NAZIANZENUS* de Baptiſmo Initiationis occupatus f), diverſos refert Baptiſtas: interque eos Moſen enarrat, qui *proprium* aliquod *Baptiſma* celebravit, diſtinctum atque poſterius transitu per mare; quod non niſi typice & metaphorice dicatur baptiſma. Ἐβάπτισε inquit Μωϋσῆς, ἀλλ' ἐν ὕδατι. Καὶ, ΠΡΟ' ΤΟΥΤΟ ἐν νεφέλῃ καὶ ἐν θαλάσσῃ. Quæ ex Paulo g) immediate ſubjungit, indicant, quod *Baptiſmum* reſpiciat, quo in Moſis baptizabantur doctrinam: qui *Initiationis* erat.

f) Orat. XXXIX. Tom. 1. Op. p. 634. C. g) e 1. Cor. X.

72. Quando *HIERONYMUS* verba Ezechielis h) *facta es mihi*, dici putat, *pro eo quod eſt, meo conjugio copulata es: & lavi te, aqua* ſcil. *Baptiſmi ſalutaris:* admittit Baptiſmum circa promulgationem legis peractum. Quippe quo tempore *ſpiritualis* illa contigit *Deſponſatio* *).

h) Cap. XVI. v. 8. Tom. 3. Op. col. 787. *) Conf. Raſchi ad Cant. I, 12. cap. III. v. 11.

73. In quæ verba & *THEODORETUS* i), *HULSEMANNUS*, & ipſe *B. CALOVIUS* aſſenſum ex parte nobis præbent. Iſte enim, *aqua* ait, *doctrinæ lavi te, & luſtrationes ac circumrorationes* (ἁγνισμοὺς δὲ καὶ περῤῥαντήρια) *adhibui.* Hic k) *præſtat* inquit, *cum aliis hæc intelligere, ut explicat B. Hulſemannus, de ſpirituali deſponſatione, gratioſa regeneratione & ſanctificatione.* Refert enim Propheta Dei beneficia Iſraelitis ad montem Sinai præſtita: ubi per Moſen eos ſibi *deſpondit*, interveniente lavacro. Ad idem tempus *Theodoretus* ipſe accommodat præcedentia.

i) Tom. II. Op. interpr. in Ezech. p. m. 368. B. k) *Abr. Calovius* Bibl. V. T. illuſtrat. ad Ez. XVI. v. 8. 9. p. 519. Conf. ejusd. *Hülſemanni* aurea verba, βαπτισθῆναι cum εἰς conſtructo, ap. eund. B. *Calov.* l. c. ad 1. Cor. X, 4.

74. Etiam *JOH. DAMASCENUS* l) VIII. enumerans Baptiſmatum ſpecies, id quod *per mare & nubem* contigiſſe dicitur, Paulo deſcriptum m), contradiſtinguit *legali*, Iſraelitas purificanti, ut mundi ingrediantur caſtra. *Per nubem, ſpiritum* præfigurari ait, per mare *aquam* n). Id quod baptiſmati iſti per Moſen ad montem Sinai peracto, apprime competit: utut ipſe in diverſum abire videatur.

l) Orthodox. Fid. lib IV. c. 10. p. m. 297. ex Scriptore *Quæſtionum* in Epiſt. Pauli, *Athanaſio* tributarum, Quæſt. CI. Tom 3. Oper. p. m. 329. ſeqq m) 1. Cor. X. v. 2. n) σύμβολον γὰρ ἡ μὲν νεφέλη τοῦ πνεύματος, ἡ θάλασσα δὲ τοῦ ὕδατος.

 75. Nec

75. Nec dubito catalogo teſtium meorum inſerere *VERSIONEM ÆTHIOPICAM* o), quæ verba ποιῆσαι ἕνα προσήλυτον p), transfert, *ut BAPTIZETIS unum Proſelytum* &c. Eſto enim, antiquiſſimam illam non fore: docet tamen, intra XVI. ſecula extitiſſe, qui *Proſelytos* Judæorum *baptizatos* fuiſſe ſtatuerint.

o) dudum allatam a *Max.Rever.Dn. D.Cypriano*, Lipſ. de Baptiſm. Proſ. Jud. Sacr. V. T. cap. III. §. 17. p. 47. p) Matth. XXIII. 15.

76. *Ebræorum* catervam, brevitatis amore, nunc quidem, ubi ſciagraphiam ſaltem exhibeo, augere nolo: fiet id in elaboratione proxima. In tempus promulgandæ legis conſpirant plerique.

77. Nec eſt, ut quis objiciat q) Iſraelitas ante id tempus Deo fœderatos fuiſſe, pacto per *Circumciſionem* firmato. Exciderant enim hac gratia, turpi Ægyptiorum contaminati idololatria r): reſtaurandum erat pactum, novo ſuperveniente fœderis obſignaculo.

q) cum *Max.Rev. Dn.D. Gottl. Wernsdorfio,* Recent. de Baptiſm. Controv. §. 27. ſeqq. r) Ezech. XX. v. 5. 7. ſeqq. c. XXIII. v. 1. 2. 19. c. XVI, 26. Pſal. CVI, 7. Conf. *Hieron.* ad Ez. XX, 7. coll. 832. circ. fin.

78. Ad legem autem Moſaicam initiari non poterant, antequam Moſes exiſteret, & lex promulganda proxime, divinitus ſignificaretur. Deus ipſe *confœderationem* illam in tempus commorationis ad montem Sinai rejicit s): & diſerte declarat, quod *cum ipſorum parentibus tale fœdus non pepigerit* t).

s) Vid. ſupr. §. 39. ſeqq. t) Deut. V, 3. conf. Jer. XXXI. v. 32.

79. Unde nec in *Sichemitis* u) locum habuit Baptiſmus, nec in ullo ante id tempus Judæis adhærente x). Parum etiam promoviſſet Baptiſmus Simeonis & Levi conſilium doloſum, necem ex dolore infirmatis intentantium cruentam: qui in Baptiſmo nullus.

u) de quibus Gen. XXXIV, 14. ſeqq. x) Quales erant Paſcha cum Judæis celebraturi, Exod. XII. verſ. 38. 43. ſeqq. verſ. 48. ſeqq.

80. Ad montem Sinai, in legem & formam religionis Moſaicam, primum baptizabantur omnes, *originarii* non minus Iſraelitæ, quam ex colluvie Ægyptiorum aſſociati ipſis. Qui Baptiſmus origo eſt baptiſmatis Proſelytorum; a quo differt, ut fons a deductis inde rivulis.

81. Si quæ deinceps in Initiatis crebræ jubebantur lotiones aliæ; *purificationis* ſeu *expiationis* hæ erant, fœderis ſaltem refricantes memoriam.

82. Nec ad ſe ipſos accedebant Iſraelitæ, *ſui ipſorum facti Proſelyti*; ſed ad legem, formamque religionis, cui initiabantur, Moſaicam. Luſus eſt in voce *Proſelyti.*

83. Joſephus, Idumæorum ſub Hircano circumciſionem memorans y), extantiora, duriora, minusque grata adducit nominetenus; reliquis ad initiationem

tiationem facientibus haudquaquam excluſis. Nam præter Circumciſionem, jubentur *καὶ τοῖς Ἰουδαίοις νόμοις Χρῆσαι*, i. e. *reliquis quoque uti ritibus Judaicis.* Ipſique non tantum circumciſionem dicuntur acceptaſſe; ſed & *τὴν ἄλλην τοῦ βίου δίαιταν ὑπέμειναν τὴν αὐτὴν Ἰουδαίοις ποιήσασθαι*, i. e. *alium inſuper juxta ritus Judaicos vivendi morem, ſuſceperunt exequi.*

y) Antiquit. lib. 13. c. 17. p. m. 450. E.

84. Etiam ſub *Conſtantini M. filiis*, quorum ætate extra dubium Proſelytorum Baptiſmus viguit, ad Judaiſmum converſi, ab evidentiori ſaltem Initiationis medio, dicuntur circumciſi z). Erat hoc ſignum ſingulis affigendum individuis: absque quo, Nobilitas parentum per Baptiſmum olim acquiſita, dignitatem ſibi conceſſam non exequitur. Delebilis erat Baptiſmi character, Majoribus impreſſus; niſi in unoquoque poſterorum mare, circumciſionis renovetur ſignaculo. Unde & Juſtino Martyri, baptiſmum juxta dicta a) admittenti, *Judæi non alia nota, quam circumciſione, dignoſcuntur ab aliis* b).

z) *Sozomen.* hiſt. Eccl. lib. 3. c. I. p. m. 526. a) Vid. §. 67. b) Dialog. cum Tryph. p. 234.

85. Senatus Judæorum in Johanne baptizante non examinat *Baptiſmi* naturam, ceu aliquid novi; ſed quod rem, quæ ad triumviratum pertinebat, aut Prophetam ſingulari DEI ductu vocatum, ipſe autoritate exerceret privata, Prophetæ titulum renuens; atque in illis, qui in Majoribus jam fuerant baptizati: alium quoque baptiſmi finem intendat, quam a Majoribus ſuis propoſitum.

86. Peculiari eapropter inſtrui debebat Johannes mandato divino; ut quilibet Prophetarum, ad rem vel prorſus novam ſuſcipiendam, vel ad alium applicandam uſum. Baptizandis enim non promittebat expiationem, niſi ſeria peracta pœnitentia c): & expiatos non initiabat ad doctrinam Moſaicam, ſed regni cœlorum d), mox revelandi.

c) Matth. III, 8. 11. c. IV, 17. Luc. III. v. 3. 8. Marc. I. v. 4. 15. Act. XIII, 24. *Joſeph.* Antiq. lib. XVIII. c. 7. p. m. 626. G. *οὕτω καὶ τὴν βάπτισιν ἀποδεκτὴν αὐτῷ φανεῖσθαι μὴ ἐπί τινων ἁμαρτάδων παραιτήσει χρωμένων, ἀλλ' ἐφ' ἁγνείᾳ τοῦ σώματος, ἅτε δὴ καὶ τῆς ψυχῆς δικαιοσύνῃ προεκκεκαθαρμένους.* d) Matth, 2. c. IV, 17. Marc. I, 15.

87. Nicodemus ad injectam *Regenerationis* mentionem non obſtupuit, tanquam ad rem antea inauditam; ſed ad regerationem *ex ſpiritu* e). Cum non aliam, niſi ex aqua & circumciſione hactenus cognoverat. Niſi noſſe eam potuerit, & etiam debuerit; profecto tam ſevera in eum reprehenſione, non animadvertiſſet f) Salvator, cæteroquin benigniſſimus.

 e) Joh.

e) Joh. III, 5. *Tertull.* de Bapt. c.II. *incredulitas miratur, non credit. Miratur enim ſimplicia quaſi vana, magnifica quaſi impoſſibilia.* f) Joh. III. v. 10.

88. Circumciſionem in aliis, præter Judæos, gentibus obtinuiſſe, ipſa Scriptura teſtis eſt. Inter illas recenſet Ægyptios, Idumæos, Ammonitas, Moabitas, & nonnullos Arabum g). Admiranda eſt ſtyli varietas, in interitu diverſarum gentium deſcribendo h): quarum aliæ v. g. Aſſur, Meſech, Elam, Thubal, & Zidonii dicuntur cubare *præputiati* i); ſed Idumæi & Ægyptii *inter præputiatos* k).

g) Jer. IX. v. 24. 25. h) Ezech. XXXI. & XXXII. i) Ez. XXXII. v. 21. 24. 25. 26. 27. 28. 30. Conf. *Montacutius* Orig. Eccleſ. Part. prior. p. 57. k) Ezech. XXXII, 29. c. XXXI. v. 18. 19. 18. 29. 32.

89. Qui ipſi tamen a duriori hoc vivendi ritu remiſerunt aliquoties: nec eum ſemper obſervarunt, niſi religioſiores forte Sacerdotes, peculiarem vitæ ſectati puritatem. Eſavum l), ob jus primogenituræ ſibi ſubductum, in tantum efferbuiſſe dicunt, ut notam circumciſionis in ſe deleverit, præputio arte maligna reducto. Ægyptios, poſt mortem Joſephi, circumciſionem neglexiſſe, conſtans eſt Ebræorum m) traditio. Unde invenit Hircanus, quod præcidi curaret in Idumæis.

l) e *Tanchuma* Jalkut ad Jer. IX, 24. f. 63. c. 1. *Epiphanius* de Menſ. & Pond. §. 16. p. m. 172. C. D. *Sanctius* ad Jer. l. c. De *Menelao* & *Tobia* conf. 1. Macc. I. verſ. 15. de *Achior* Judith V. v. 3. ſeqq. *Joſeph.* Antiq. lib. XII. c. 6. p. m. 408. m) *Rabboth.* Exod. I. f. 116. c. 4. poſt princ. *Tanchuma* f. 34. 35.

90. Non videtur Moſes ex amputato præputio agnitus; ſed ex educatione denegata, & abjectione in fluvium n). Quod ſi forte in notam illam incidiſſet juvenilis filiæ regiæ petulantia; eo ipſo tamen non illico Ægyptios præputiatos diceres. Potuiſſet diſcrimen e diverſitate ætatis dignoſci: ſi ætate ſaltem matura novaculam admiſerint Ægyptii; more Arabum o), qui ad exemplum Iſmaelis p), XIII. demum vitæ annum negocio huic arbitrati creduntur aptum.

n) ad ductum Exod. I, 22. conf. *Ghislerius* in Jerem. IX. p. 835. o) *Origenes* Philocal. c. XXIII. p. 77. Edit. Spenc. Cantabr. 1676. *Zonoras* Annal. Part. I. p. m. 23. *Ambroſius* de Abrah. l. II. c. 11. poſt. princ. *quartum decimum* ætatis annum definit, a quo paſſio virilis flagrare incipiat. p) de quo vid. Gen. XVII, 25.

91. Philiſtæos a genitalium mutilatione, ſalva Herodoti, a quo mea deſumſeram, auctoritate, eximeres, ob frequens cum Græcis commercium q): quo præcipue delectantur, oram inhabitantes maritimam r). Quid, ſi ab

ſi ab Egyptiis s) receſſiſſe dixeris, antequam circumciſionem hi admiſerint? Unde *præputiatorum* nomen ipſis velut Gentile t).

q) *Herodot.* lib. II. c. 104. *φοινίνον ὁκόσοι τῇ Ἑλλάδι ἐπιμίσγονται, ὀκέτι Αἰγυπτίȣς μιμέονται κατὰ τὰ αἰδοῖα, ἀλλὰ τῶν ἐπιγινομένων ȣ̓ περιτάμνȣσι τὰ αἰδοῖα.* r) Vid. Zeph. II. v. 5. 6. Ezech. XXV. v. 16. s) conf. Jer. XLVII. 4. cum Gen. X. v. 14. Deut. II. 23. *Bochart. Georg.* lib. IV. c. 32. t) Vid. Jud. XV, 18. 1. Sam. XIV, 6. cap. XVII, 26. 36. c. XXXI, 4. &c.

92. Imo dantur, qui e Jer. IX, 25. inferunt, *Præputiatorum* nomen denotare Gentiles, a fœdere cum Abrahamo per circumciſionem inito alienos; ſi vel maxime glandem a nativitate, aut opera humana habuerint detectam u). Etiam Judæus legis transgreſſor, Paulo *præputiatus* dicitur x); quamvis *Apella* fuerit.

u) ut *οἱ ἐν ἀκροβυστίᾳ* Rom. IV, 9. 10. 11. 12. c. II, 26. 1. Cor. VII, 18. Eph. II, 11. Conf. *Rabbenu Niſſim* ad *Nedarim* f. 31. b. x) Rom. II, 25. 28.

93. *Sanguis fœderis e verenda corporis parte jam circumciſa*, in quibusdam quidem *elici* potuit, idque factum fuiſſe affirmant y). Sunt tamen, v. g. *Mulier* quælibet; טומטום *obturatus*, ſine externo ſexus indicio, in lucem editus; atque caſu *exſectus*: quibus, Sacrificio inprimis, cujus ſanguine aſpergi poſſent, ceſſante, nil niſi Baptiſmus relinquitur z).

y) Vid. *Rabbenu Aſcher* ad *Jevammoth* f. 135. c. 1. l. 6. ſeqq. cujus verba adducta ſunt Diſp. mea de *Bapt.* Proſel. ad §. 22. fin. z) *R. Moſ. Kozzenſis* in סמ״ג hilc. *Iſſure bia* f. 40. c. 4. poſt. med. *Rabbenu Jacob*, in *Jore dea* num. 268. quorum verba habentur l. c. De mulieribus dicunt Cod. *Jevam.* f. 46. a. circ. fin. דאם לא טבלו במה נכנסו תחת כנפי השכינה, *quod, ſi non baptizatæ eſſent, quo modo receptæ fuiſſent ſub alas Majeſtatis divinæ?*

94. Miſchnicorum (non Miſchnæ) de Baptiſmo Judæorum ſententiam, nec Scripturæ nec veterum teſtimoniis adverſam fore, ſed ibi fundatam; abunde docent adducta ſuperius.

95. Pro ætate rerum in Talmude comprehenſarum, non ad tempus attendendum eſt, quo vel Miſchna, in ea qua hodienum proſtat forma, condita putatur, vel ejus Gemara; ſed ad ætatem iſtorum, quorum quicquid adducitur nomine. Vel ſola auctorum concatenata & tœdioſa quandoque repetitio, quorum unus ſemper ex ore cognoverit alterius; it. ſollicita illa in primum doctrinæ autorem inquiſitio, paſſim in Gemara obvia; abunde declarat, quod ſit mera rerum ab Antiquis traditarum compilatio.

96. Tam in Scriptura Sacra, quam Ebræorum monumentis, infinita proſtant veſtigia, e quibus tam *Apoſtolorum* titulus, quam Apoſtolatus dignitas abunde declaratur. Moſes a Deo ad Pharaonem *miſſus* a): *Angelus facieri*

facierum b) Domini, Iſraelitis per deſertum ducendis præfectus: *Angelus* fœderis c): Elias Meſſiæ præcurſor *mittendus* d) &c. eodem veniunt titulo, שליח צבור *Synagogæ legatus* e) jam erat conſtitutus, quum Salvator textum Prophetæ publice prælegeret f).

a) Exod. III, 10. ſqq. c. IV. verſ. 12. 13. 28. b) Jeſ. LXIII, 9. Exod. XIV, 19. 20. c. XXIII, 20. ſeqq. c) Mal. III, 15. Qui diſerte *Apoſtolus* ſalutatur Ebr. III, 1. Vid. *Juſtin. Mart.* Apolog. I. pro Chriſt. §. 14. p. 22. & §. 82. p. 121. Edit. Grab. d) ex mente Ebræorum, Mal. III. v. 23. e) De quo vid. celeber. *Camp. Vitringa*, de Synagog. vet. lib. 3. Part. 2. c. 2. pag. 903. ſeqq. f) Luc. IV. v. 17. ſeqq.

97. Quod ſi hunc *Eccleſiæ miniſtrum* dixeris, cum Chriſtianorum æditu comparandum: memineris, alium inter Judæos celebrari שליח צבור *Eccleſiæ Apoſtolum* ſeu *Delegatum*; qui preces publice nomine omnium recitarit, reliquis per ipſum ſuo ſatisfacientibus officio g). Qui idem forte cum illo, quem Johannes *Angelum* vocat *Eccleſiæ* h). De Pauli *Apoſtolis Eccleſiæ* i) nunc nil dicam. Si vero unquam Judæorum Rex in feſto Tabernaculorum legem in Templo publice prælegerit, *Dei* gerens *Apoſtolum* k): & Seniores Synedrii Jeruſolymitani, qui Pontificem in Sanctiſſimum introiturum, nomine totius Eccleſiæ adjuraſſe dicuntur, ne quid mutare auſit, ſeipſis *Synedrii* vocarunt *Apoſtolos* ſeu *Delegatos*; & Pontificem, *Apoſtolum* ſeu *Delegatum* ſuum l): ob perſonarum titulo hoc ornatarum dignitatem, nemo non munus concipit ſplendidiſſimum. Id vero ea jam viguiſſet ætate, qua Templum adhuc ſtabat in quo lectio celebratur peracta, & in cujus adytum parabatur introitus. Unde non demum a Chriſtianis ad Judæos, vel ex invidia translatus eſt titulus, vel quadam providentia, ad ſuos felicius in officio retinendos.

g) Cod. *Roſch haſſchana* IV. th. ult. h) Apoc. I. v. 20. c. II, v. 1. 8. 12. 18. c. III. v. 1. 7. 14. i) 2. Cor. VIII, 23. Phil. II, 25. k) juxta *Maim.* in Hilc. *Chagiga* c. III. §. 6. l) Cod. *Joma* c. I. th. 5.

98. Non affectant convenientiam cum Chriſtianis Judæi; ſeparationem a Bileamo prædictam m) & a DEO vice plus ſimplici ipſis injunctam n), in Sacris præcipue religiose ſervantes.

m). Num. XXIII, 9. Vid. ſup. §. 62. 63. n) vid. ſupr. §. 63.

99. Utut igitur inter Baptiſmum Judaicum & Chriſtianum, magna intercederet (qua præviam inſtitutionem, examen, confeſſionem, merſionem, teſtes adhibitos, tributam regenerationem &c.) convenientia o): differunt tamen in quamplurimis, & ex parte etiam in modo memoratis; inprimis vero in ipſo formali. *Aquam & Verbum* p) *veluti partes Baptiſmi Chriſtianorum* συςατικὰς καὶ ἐσιώδεις, *ſacramentali unione ita conjungi certum, ut ſine aqua Verbum, & vice verſa, Baptiſmi nomen neutiquam obtineat, nec id*

nominis

ominis mereatur. Sed aqua & Verbum ἑνώσει *ſeu unione ſacramentali ſimul juncta, Baptiſmi* τὸ εἶναι, *ſive* τὰς ἑλικὰς αἰτίας *abſolvunt & conſtituunt* q). In Baptiſmo Judaico exercendo, nuſpiam aliqua præſcribitur formula r).

Vid. *Max. Rev. Dn. D. Wernsdorff* l. c. §. 32. p) Unde Paulo dicitur λουτρὸν τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι Eph. V, 26. q) Verba ſunt *B. Joh. Forſteri*, approbata B. noſtro *Beiero*, Comp. Theol. Part. III. cap. X. §. 5. p. 890. r) fatente *Celeb. Dn. D. Wernsdorff.* l. c. § 24.

100. In Baptiſmo Chriſtianorum initiantur baptizati ad profeſſionem doctrinæ per Meſſiam jam revelatum promulgatæ, nominetenus eam, quæ in unitate eſſentiæ divinæ, ſacroſanctam Trinitatem aperte & rotunde celebrat. In Baptiſmo autem Judæorum initiabantur ad doctrinam, formamque religionis per Moſen conſtitutam: quæ Meſſiam adhuc exſpectat futurum.

101. In Baptiſmo Chriſtianorum, e verbis Chriſti Joh. III, v. 5. 6. 8. inferre licebit s), aquam *Spiritu S.* ceu *Re cœleſti*, fœcundari quaſi, ad regenerationem efficiendam t): ut in primæva creatione, maſſa illa terraquea, cui incubabat u), præparabatur ad res viſibiles inde producendas. Quo de altum rurſus in Baptiſmo Judæorum eſt ſilentium: quamvis non omnes eorum aquas, ſtylo Tertulliani x), prorſus *viduas* dixerint, ut Gentilium. Quæ autor Quæſtionum Athanaſio tributarum y), & Damaſcenus, de nube Spiritum Sanctum in Baptiſmo Moſis referente, tradunt; a Judæis non admittuntur, nec evidenter ſatis e Scriptura poſſunt erui z).

s) Vid. *B. Scherzer.* Syſt. Theol. de Bapt. §. 16. t) Conf ad Tit. III, v. 5. u) Gen. I, 2. x) de Baptiſmo. c. V. y) conf. ſupr. §. 74. z) Vid. de 1. Cor. X. v. 2. ſupr. §. 11.

102. Baptiſmus Chriſtianus in ſingulis Eccleſiæ membris requiritur adhibendus: nec ordinaire ſufficit, natum eſſe a parentibus Baptiſmo ad Chriſtianiſmum initiatis. Sed Baptiſmus Judaicus creditur parentes ſub alas divinæ Majeſtatis introducere, una cum omnibus a ſe deſcendentibus poſteris: quorum nemo per baptiſmum in fœdus recipitur, ſed per ſolam, ſi mas fuerit, circumciſionem.

103. Atque adeo veritati ſententiæ Chriſtianæ ipſiusque Baptiſmi dignitati, nil detrahitur; ſi vel maxime quis, Scripturam S. ſecutus, aliquem *Initiationis Baptiſmum* olim inter Judæos obtinuiſſe, ſtatuat. Nec veritas ideo deſerenda eſt, ſi abutantur ea male ſentientes, ad Concluſiones ejusmodi eliciendas, quas nemo probus cautusque providere poterat.

Tantum hac vice.

S. D. G.

JOH. ANDR. DANZII
INAVGVRATIO CHRISTI AD DOCENDVM HAVD OBSCVRIOR MOSAICA.

E Spectaculis
Matth. III, 13. ſeqq. Marc. I, 9. ſeqq. Luc. III, 21. ſeqq. Joh. I, 26. ſqq.
circa Baptiſmum Chriſti univerſæ multitudini viſis,
& ad DEi cum Moſe Exod. XIX. colloquium collatis;
pro enervanda Antiquorum & Modernorum Judæorum
Cavillatione Joh. IX, 29.
&
pro confirmanda doctrinæ Evangelicæ Θεοπνευστίας adſerta.

CUm nemine ſupremum Numen agnoſcentium graviores nobis intercedunt controverſiæ, quam cum Judæis. Ipſum quippe Religionis Chriſtianæ principium, in quantum ex novo aſſeritur fœdere, pernegantes, jugulum veluti petunt ipſius Chriſtianiſmi. Ut autem id deſtruant, omnemque ei, quantum in ſe, adimant divinitatem; nunc occultam ejus accuſant Originem, quæ cum promulgatione Legis Moſaicæ collata, in angulo videatur orta, & privatos veluti intra parietes. Nunc Chriſti arguunt docendi munus: qui Doctoris functiones arripuerit, nec *divinitus vocatus*, nec ſatis *ſolenniter inauguratus*, totique præſentatus Eccleſiæ. Johannis de eo teſtimonium a) ſolitarium dicunt, &, quod magis, domeſticum b); utpote agnato præſtitum, quod rigorem Legis non ſuſtineat. *Vocem Dei* teſtimonium ipſi præbentem, quam cœlitus delapſam Evangeliſtæ referant c), *a nemine Judæorum*, præter Johannem, ob cognationem ſuſpectum, referri *auditam*: nec Spiritum S. in forma columbæ in Chriſtum deſcendentem d), immanentemque e) quemquam vidiſſe adſtantium; niſi forte Baptiſtam f) ſuſpicione non carentem, cum ſuo baptizato g). Illuſtriora eſſe omnia, quæ de divinitate teſtentur Legis Moſaicæ. Deum namque cum Moſe Oraculorum interprete h), jam olim miraculoſe vocato i) loquentem, audiviſſe aliquot hominum myriades k), monti, de quo Decalogus promulgabatur, attentiſſime adſtantes. Promulgationem Legis adhuc futuram, aliquot diebus antea toti ſignificatam fuiſſe Eccleſiæ l); quo attentiores forent, & in verita-

a) Joh. I. v. 7. 15. 17. 26. 27. 29. ſqq. b) Luc. I, 36. 40. ſqq. c) Matth. III, 17. Marc. I, 11. Luc. III, 22. d) Matth. III, 16. Marc. I, 10. Luc. l. c. e) Joh. I, v. 32. f) Joh. l. c. it. v. 34. g) Matth. III, 16. Marc. I, 10. h) Deut. V, 5. Gal. III, 19. i) Exod. III, 2. ſqq. k) Exod. XII, 37. l) Exod. XIX, 10. ſqq.

veritatem ipſius inquirere poſſent magis parati. Deum in nube deſcendentem, ignemque hinc emicantem ſuis cunctos obſervaſſe oculis m): &, quod magis, ſingula Legislatoris verba, e nube ignea Legem promulgantis, ſuis diſtincte percepiſſe auribus n). Idque tam clare & evidenter, ut de divina ejus Origine nemo, quamtumvis pervicaciſſimus, ulla veri ſpecie, unquam dubitare potuerit. Quapropter ſimilem urgent novæ promulgationem doctrinæ, quoties in conflictum deſcendunt cum Chriſtianis; vel æque ſolennem, vel æque ſaltem certam de divina ſua Origine, pluribus præſentibus omni exceptione majoribus ſufficienter demonſtrata. Qua ceſſante, non putant, ſe ad fidem habendam poſſe obligari.

Legem noſtram, verba ſunt veteris Nizzachon o), *quæ miniſterio Moſis tradita nobis eſt inter fulgura & tonitrua, ad oculum cujuslibet viventis, non ſeponemus deſerturi, propter legem veſtram; quæ data vobis eſt in ſecreto & clanculum, citra ullius hominis notitiam, præter popellum* illum paupercu-

m) Exod. XX. v. 15. 19. Deut. IV. v. 9. 35. 36. coll. c. V. v. 21. 23. 33.

n) Deut. IV. v. 10. 12. 33. 36. c. V. v. 4. 19. 20. 21. Conf. *Philo* de Decalogo, p. 748. 750. D. *Mechilta* ad Exod. XIX. 9. f. 24. c. 2. l. 26. *Rabboth* ad Cant. I, 2. f. 4. c. 4.

o) Ebraica apud B. Dn. D. *Wagenſ.* Tel. Ign. Sat. p. 256. את תורתנו שנתנה
לנו על ידי משה בקולות וברקים לעין כל חי לא נניח לעזוב
בעבור תורתכם שנתנה לכם בסתר ובחשאי בלא ידיעת שום
אדם רק אומה של ישנו לבדה: *Maim.* Hilc. יסודי התורה
cap. VIII, §. 1. משה רבינו לא האמינו בו ישראל מפני האותות
שעשה׳ שהמאמין על פי האותות יש בלבו דופי שאיפשר שיעשה
האות בלש וכשוף ובמה האמינו בו במעמד הר סיני שעינינו ראו
ולא זר ואזנינו שמעו ולא אחר האש והקולות והלפידים והוא נגש
על הערפל והקול מדבר אליו ואנו שומעים משה משה לך אמור
להן כך וכך: וכך הוא אומר פנים בפנים דבר יהוה עמכם: ונאמר
לא את אבותינו כרת יהוה את הברית הזאת: ומנין שמעמד הר
סיני לבדו היא הראיה לנבואתו שהיא אמת שאין בו רופי שנאמר
הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך
וגם בך יאמינו לעולם: מכלל שקודם דבר זה לא האמינו
בו הימנות שהיא עומדת לעולם אלא הימנות שיש אחריה
הירהור ומחשבה׳ i. e. *In Moſen Doctorem noſtrum non crediderunt Iſraelitæ propter miracula ab ipſo perpetrata* &c. *per quod igitur crediderunt ipſi? Per ſtationem illam ad montem Sinai, ubi noſtri viderunt oculi, non peregrinus, & noſtræ audiverunt aures, non alterius cujusdam. Ignem illum & tonitrua, & tædas ardentes, ipſumque ad denſiſſimam illam caliginem acce-*

lum, *Jeſu adhærentem*, valde tenuem. Cujus preſſe premunt veſtigia moderni omnes. Quam abjecte de *Reſurrectione Chriſti* per teſtes aſſerta domeſticos, ſentiat & loquatur nefandus ille *Benedictus de Spinoza;* ejus teſtatur epiſtola ad *Henricum Oldenburgium* p) exarata. Qua ſatis aperte profitetur, tum demum fidem inventuram, ſi *Synedrio* Jeruſolymitano, *vel Pilato*, eorumque aſſeclis, per quos interemtus antea fuerat, vivum ſe ſtitiſſet, & talem declaraſſet, qualem olim admittere noluerant. Non autem *ſanctis tantum*, vel ſuis Sectatoribus. De qua objectione forſan alias videbimus q). Nuper autem admodum docuimus r), *Promulgationem Evangelii haud obſcuriorem* fuiſſe *Legali:* quum in primo poſt aſcenſum Chriſti feſto Pentecoſtali Sanctus Dei Spiritus Apoſtolos corripuerat, divinis Eos & mirificisſimis exornans χαρίσμασι, in conſpectu & præſentia honeſtiſſimorum virorum, ex toto ferme terrarum orbe ad feſtum Jeruſolymis tunc congregatorum. Adjiciebam ſimul, diſertis innixus Scripturæ literis s,) non aliam ab cauſam, tonitrua de monte Sinai ad Decalogi promulgationem tam horribiliter ſonuiſſe, *quam* ut *fidem* Deus *Moſi*, oraculorum interpreti *apud ſuos conciliaret*, quos erat docturus t) Quo ceu Doctore, quem Deus ad inſtruendum eos miſerit, agnito; a ſimili colloquio terribili eo magis abſtinuerit, quod talem alloquendi modum Iſraelitæ in omne tempus humillimis deprecati fuerint precibus u). Quas

dentem. Vocem quoque ad eum loquentem nos ipſi audivimus, dicentem *Moſe, Moſe! abi, dic illis ita vel ita. Sic etiam ipſe ait* Deut. V, 4. *facie ad faciem locutus eſt Dominus vobiscum. Et* alibi l. c. v. 3. *dicitur, non cum Patribus noſtris pepigit Dominus fœdus hoc. Undenam vero* conſtat; *quod Conſiſtentia illa in monte Sinai VNICA ratio ſit, quæ veritatem Prophetiæ iſtius tam evidenter probat, ut refutationi non relinquatur locus? Quia dicitur* Exod. XIX. 9. *Ecce ego venturus ſum ad te in denſitate nubis, adeo ut audiat hic ipſe populus, cum loquor tecum, & etiam in te credant in æternum. Unde ſequitur, quod ante rem hanc non crediderint in eum fide duratura in perpetuum; ſed tali perſvaſione, quam comitatur meditatio & ſcrupuloſa inquiſitio.* Quam ſententiam in Hilc. *Melachim* c. XI. & XII. repetitam, ita applicat, ut omnes aperte cognoſcant, quod (ob negatam ſimilitudinem) Chriſtianorum pungere velit Meſſiam, munerisque ab eo peracti divinitatem vocare in dubium. p) numero XXIII. p. 453. Oper. Poſthum. q) Vid. interim *Joh. Coleri* Waarachtige Verryzenis JESV CHRISTI uit den Dooden, tegen B. de Spinoſa, t' Amſterd. 1705. r) In Program. Pentecoſten V. & N. T. conferente, d. 20. Maji 1714. in Acad. Jen. P. P. s) Exod. XIX. 9. t) Conf. Cod. *Joma* f. 4. b. l. 12. & infr. ad §. 16. u) Exod. XX, 16. Deut. V, 20. ſqq.

Quas exaudiverit Deus x); promiſſione addita, ſe memorem poſtulati ipſorum ad Horeb facti futurum, cum alium aliquando ipſis miſſurus eſſet Prophetam; quem, ex compacto utrinque approbato, absque voce terribili commendatum, audire debeant y). In Jeſu Salvatore noſtro vaticinium illud adimpletum fuiſſe; ipſi concludebant Judæi, in carne Eum videntes z). Sciebant (e prædictionibus Prophetarum, & operibus ipſius convicti), *a Deo* ipſum vocatum & *miſſum* eſſe *Doctorem* a). Non autem in latebris ille, aut ſeceſſu ab hominum confluxu remoto *inauguratus fuit ad munus docendi;* nec domeſticis ſaltem, ut impie calumniantur, commendatus teſtibus. Sed, voce cœlitus delapſa, infinitæ hominum multitudini, in utraque fluminis ripa circumfuſæ, *Doctor divinitus conſtitutus,* tam ſolenniter probatus legitur; ut nemo de divinitate doctrinæ ejus ulla veri ſpecie dubitare potuerit. Quod, quum tunc temporis brevi me aſſerturum promiſerim: id ipſum nunc, præcipue ex hiſtoria Chriſti a Johanne baptizati, pro viribus præſtiturus ſum; divinam ad id opem devotis precatus ſuſpiriis.

§. 1. Hiſtoriam Chriſti per Johannem in Jordane baptizati, plures enarrant Evangeliſtæ: Matth. c. III. v. 13. ſqq. Marcus. c. I, 9. ſqq. atque Lucas c. III, 21. ſq. Nec intactam reliquit Johannes, hinc inde ad eam provocans, c. I. v. 26. 28. 29. 31. ſqq. Quoad rem quidem concordant omnes: quam tamen verbis nec prorſus iisdem efferunt; nec omnium judicio adeo evidentibus, ut non trahi potuerint in ſenſum minus gratum.

§. 2. Ab antiquiſſimis jam temporibus Quæſtio inter Eccleſiæ Doctores ſatis anxie agitata fuit, *Quare Chriſtus a Johanne baptizari voluerit?* Cum hic *Baptiſmum* prædicarit *reſipiſcentiæ;* & ut, peractam ſeriam *peccatorum confeſſionem*, baptizati fructus edant *pœnitentia* dignos b). Jeſus autem *peccatum non habuerit, nec dolus unquam in ore ejus fuerit inventus* c). Qui autem ipſa puritate purior exiſtebat; nullius indigus erat purgationis. Ex qua cauſa etiam Jeſum accedentem, impediebat primum Johannes d): ἵνα μὴ νομίσωσιν οἱ ὁρῶντες καὶ αὐτὸν ὡς ἕνα τῶν πολλῶν εἰς μετάνοιαν, βαπτιζόμενον, h. e. ut *Theophylactus* e) loquitur, *Cryſoſtomum* f) pro more ſecutus: *ne videntes eum, putent, quaſi unum ex multis, ad pœnitentiam baptizari.*

x) l. c. v. 25. c. XVIII. 17. y) Deut. XVIII. v. 15. 18. 19. z) Joh. VI, 14. a) Id enim nomine omnium fatebatur Nicodemus Joh. III, 2. conf. v. 16. c. V. 43. Jeſ. XLVIII, 16. cap. LXI. v. 1. coll. Luc. IV, 18. ſqq. & vid. Matth. XVII, 5. Marc. IX, 7. Luc. IX, 35. b). Matth. III. v. 2. 6. 8. ſeqq. c) 1. Petr. II, 22. conf. Jeſ. LIII. v. 9. 2. Cor. V, 21. 1. Joh. III, 5. Ebr. VII, 26. d) Matth. III, 14. e) Comment. ad l. c. p. 20. B. Edit Pariſ. 1635. f) Homil. XII. in Matth. circ. princ. p. 36. Edit. Franc. 169.

§. 3. Diverſas diverſi huic dubio diſſolvendo rationes afferunt. Inter quas palmam aliquamdiu præripuerunt aliis, quod, quemadmodum circumciſione in ſe admiſſa, Judæorum cooptatus fuerat cœtui; ita mediante Baptiſmo, in Chriſtianorum tranſire voluerit Eccleſiam. Et, ut ſanctiſſimi ſui corporis contactu aquam ſanctificaret luſtralem, virtutemque eidem conferret purgandi alios, in ipſius nomine deinceps baptizandos. Priorem urget nomine ac re Magnus *Hugo Grotius* g), verbis: *Ipſe per hanc ceremoniam, quæ nos populo Dei inſerit, eidem populo velut concorporatus eſt; certosque ſuo exemplo fecit omnes, qui, ut oportet, baptizantur, apertæ ipſis regiæ cæleſtis, conſequendi ſpiritus, & juris filiorum Dei. Neque efficacius oſtendi potuit, quantus honos inſtitutis a Deo ritibus deberetur; quam ſi Chriſtus Ipſe uſum eorum nobis exemplo ſuo commendaret.* Tantum abeſt, eum hoc nomine a *B. Calovio* h) reprehendi, ut eandem ſententiam pluribus potius adſtruat: & pro poſteriori confirmanda auctoritates alleget *Optati* Milevitani, *Hieronymi*, atque *Hilarii.* Quorum iſte i), *Chriſti caro* inquit, *ipſo Jordane ſanctior invenitur: ut magis aquam ipſe deſcenſu ſuo mundaverit, quam ipſe mundatus ſit.* Ille k) *Dominus* dicit, *noſter Jeſus Chriſtus non tam mundatus eſt lavacro, quam in lavacro ſuo univerſas aquas mundavit.* Hujus l) verba ſunt: *Non ille neceſſitatem habuit abluendi, ſed per illum in aquis ablutionis noſtræ erat ſanctificanda purgatio.*

§. 4. Quæ licet recte ſe habeant; non tamen proximum ac primarium finem, ob quem Chriſtus baptizari voluit, tetigiſſe videntur. Alibi m) docuimus, geminum jam olim n) viguiſſe *Baptiſmum:* quorum alter *Purgationis* dici merebatur, *Initiationis* alter. Tam frequens hic erat inter Ebræos pariter, gentesque exteras; ut vix ullus concipi poſſit ſtatus, ad quem initiati non fuerint interveniente Baptiſmo. Et licet in pleriſque *purgandi* vim ſimul inferret o): potior tamen ejus effectus, quem in *conſecrando* ſeu *initiando* conferebat, prædominabatur ubique, &, ſepoſita externa corporis purgatione, conſiderabatur unice.

§. 5. Ipſe Salvator *Baptiſmum* ideo urgebat, quod *deceat eos*, Johannem non minus quam Chriſtum, *omnem implere juſtitiam* p.) Tale quid per

Commelin. autem p. 110. g). Comment. ad Matth. III, 15. p. 25. a. ita & Lightf. Hor. Hebr. ad l. c. h) Bibl. Illuſtr. ad l. c. p. 163. b. *i*) lib. I. de ſchiſm. Donatiſt. c. 8. p. m. 8. k) adverſ. Luciferianos, Tom. IV. Op. Part. II. Edict. Marc. col. 293. l) Comment. in Matth. c. II. p. m. 253. m) Diſp. de *Baptiſmo Proſelytorum Judaico* §. 11. 12. n) Conf. Antiquitas Baptiſmi Initiat. Iſrael. vindic. o) In ipſa etiam Sacerdotum *Initiatione*, ad quam hic reſpicit. De illa enim Abrabbanel ad Exod. XXIX.

per juſtitiam, *δικαιοσύνην* gr., intelligi hoc loco convenit, quod jam olim viguit, divinitus præſcriptum: &, ad quod explendum Johannes, ſalva analogia fidei, poterat concurrere, ceu actionis particeps. Temerarium autem foret Johannem in ſocietatem trahere *juſtitiæ*, pro juſtificandis coram Deo hominibus *adimplendæ:* niſi in eo ſaltem concurriſſe dixeris, quod *viam præpararit*, acceſſumque fecerit Domino, opus illud aggreſſuro. Vocem *δικαιοσύνης* pro Ebræorum משפט a LXX. Intt. quandoque adhibitam deprehendimus q). Hæc vero ſæpe *ritum* nudum, ac *ceremoniam* denotat, ex æquo bonoque in re quadam ſolenni adhiberi ſolitam: quam non nemo *æquitatem legis ceremonialis atque typicæ* vocare conſuevit. In eo optimus Salvator jam erat conſtitutus, ut *munus docendi*, ad quod miſſus fuerat, *auſpicaretur* publice. Quod ut magis innoteſcat, & ſimul turba ad Eum remitteretur ſolenniter, de voluntate Dei *in ipſo* poſthac *audiendo* certior facta: ad exemplum *Pontificis* cæterorumque *Sacerdotum* Vet. Teſtamenti *inaugurari* voluit *Baptiſmate*. Illos quippe inter alia, etiam hoc ritu *præliminari* initiandos præſcripſerat Deus Exod. XXIX. v. 4. quem Moſes executioni dediſſe legitur Lev. VIII, 6. Solam corporis purificationem quilibet, remotis arbitris, ſeorſim expedire potuiſſet: nullo ad hanc opus fuiſſet Mediatore, præſertim in tanto dignitatis culmine conſtituto. Ut Moſes baptizando initiabat Doctores veteris fœderis, eosque hoc ritu *præliminari* ſiſtebat populo: ita Johannes, in hunc finem Meſſiæ præcurſor datus, *Baptiſmo initiare* debebat Doctorem ac *Angelum fœderis* r) novi, Eumque hoc modo turbæ *ad audiendum* commendare univerſæ. Quem Deus ipſe *inungebat* Spiritu Sancto in Eum effuſo; voceque cœlitus delapſa declarabat, *Hunc* ipſum *eſſe Filium ſuum dilectum, quem* (ceu Prophetam olim Patribus ſuis promiſſum Deut XVIII. v. 15. 18. 19.) *audire debeant* s) omnes. Etiamſi doceret aliquid, a moribus vulgo receptis diverſum.

§. 6. Eo usque enim, quod quis de gente pertinaci miretur! extendunt ipſimet Judæi ſenſum verborum de *Propheta audiendo:* modo ſpectatæ fidei

---

v. 4. f. 202. c 2. l. 28. ſeqq Edit. Ven. מפני שהזכוך קודם לקשוט ראוי שירחצו אותם להעביר מהם כל לכלוך ואח״כ ילבישם הבגדים הקדושים המיוחדים להם: i. e. *quia purificatio antecedit ornatum; conveniens erat, ut ablucrent eos, ad tranſire faciendum ab illis omne inquinamentum. Deinceps indueret eosdem veſtibus ſanctis unice ipſis competentibus.*

p) Matth. III, 15. q) v. g. Jeſ. LXI. 8. Ez. XVIII, 17. 19. 21. Mal. II, 17. Prov. XVI, 12. c. XVII. 24. r) juxta vaticinium *Malachiæ* c. III, 1. s) Matth. III, 17. coll. c. XVII, 5. Marc. I. 11. coll. c. IX, 7. Luc. III, 22. coll. c. IX, 35.

tæ fidei fuerit, & certo conſtet, divinitus Eum eſſe miſſum. Ne de veritate aſſerti quisquam dubitet; propria ipſorum verba adducam, latine ſaltem reddita. *BAAL HATTVRIM* ideo verſum 15. Deuter. XVIII. *decem* dicit, *conſtare vocibus; ut innuat, non minus ad verba* Prophetæ attendendum *eſſe, quam ad Decalogum* cœlitus ipſis promulgatum t). Et, ſi quis forte, ob ætatem autoris recentem, & fundamentum nimis Cabbaliſticum, auctoritatem hanc flocci faciat; en *Talmud* ipſum! Cujus verba u) ſunt: *veni ac audi! ad ipſum attendatis* dicitur x); *etiamſi dixerit tibi, transgredere aliquod Præceptorum legis divinæ, ſicut Elias* fecit *in monte Carmel. Qui*, (ut Gloſſa adjicit marginalis y), *victimas obtulit in Excelſo quodam, idque eo tempore*, (ſtante ſcil. templo Jeruſolymitano) *quo ſub pœna excidii erat prohibitum, ne quis extra illud* tale quid ſuſcipiat. *Omnia prouti tempus poſtulat. Obtempera ipſi.* In Cod. *SANHEDR.* z) diſputant: *Undenam quis cognoſcere poteſt, quod verba Prophetæ ſuperflua reputans, eapropter puniendus ſit?* Reſp. *Quum miraculo ſuam probarit ſententiam.* Exc. *Atqui Micha nullum ediderat miraculum* a): *& nihilominus* (Achab ob neglectum verborum ejus) *fuit punitus!* Reſp. *aliter ſe res habet, ubi aliquis in præſumtione juſti jam confirmatus eſt. Nam niſi ita dixeris, quomodo Abrahamum in monte Moria audiviſſet Iſaac? aut quomodo Eliæ in monte Carmel inniti potuiſſent, ut hoſtias immolarent extra Templum? Omnino igitur aliter ſe res habet, ubi vir ſpectatæ fidei*, aliquid nevi præcipit. Tali enim obtemperandum, etiamſi nullo id confirmet miraculo. In antiquiſſimo Judæorum libro *SIPHRE* b), interpretantur verba Deut. XVIII, 15. *EVM AVDIETIS; etiamſi dixerit tibi transgredere aliquod Præceptorum in lege præſcriptorum; ſicut Elias in monte Carmel. Pro natura temporis*, & ad tempus *obtempera ipſi.* Quæ ipſa

t) Verba Ebræa in Bibl. Baſil. f. 210. a. ita ſonant: ויש בו י׳ תיבות לומר
u) in Cod. *JEVAMMOTH.* שתשמע לו כמו לעשרת הדברות:
f. 90. b. l. 4. ſqq. ת״ש אליו תשמען אפילו אומר לך עבור על אחת
מכל מצות שבתורה כגון אליהו בהר הכרמל הכל לפי שעה שמע
לו וכו׳: x) Deut. XVIII, 15. y) cujus verba Ebræa ſunt: שהקריב
z) f. 89. b.: בבמה ושעת איסור הבמות היתה ואיכא כרת דשחוטי חוץ
l. 13. ſqq. המותר על דברי נביא מנא ידע דאיענש דיהב ליה אות והא
מיכה דלא יהב ליה אות ואיענש היכא דמוחזק שאני דאי לא תימא
הכי אברהם בהר המוריה היכי שמע ליה יצחק אליהו בהר הכרמל
היכא סמכי עליה ועבדי שחוטי חוץ אלא היכא דמוחזק שאני:
a) 1. Reg. XXII. b) f. 46. c. 2. אליו תשמעון אפילו אומר לך עבור
על אחת מכל מצות האמורות בתורה כאליהו בהר כרמל לפי
שעה שמע לו:

ipſa cum augmento quodam exhibet liber haud paulo minoris, quoad res tractatas antiquitatis, *PESIKTA ſotarta* c). *Audiatis eum, etiamſi te jubeat transgredi aliquod ex omnibus Præceptis in lege præſcriptis: prout Elias fecit in monte Carmel; idque omne pro natura temporis. Quomodo etiam ſe habet factum Gideonis filii Joas.* Prolixior forem, quam natura inſtituti hujus poſtulat, ſi vel ſola Antiquorum loca huc facientia allegare vellem. Plura pro hac ſententia inveniet, quisquis præter Gloſſam marginalem locorum e Tamulde citatorum *Toſiphtam* contulerit, utrinque ll. cc. additam: nec non *R. Salomonem*, ac *R. Levi b. Gerſom* Comment. ad Deut. XVIII, v. 15. ſeqq. itemque *Maimonidem* in Hilc. *Jeſode thora* c. VII. circa finem.

§. 7. Sed ut e diverticulo in viam redeam, quæ de *Voce* coelitus delapſa, nec non de *Spiritu S.* Salvatori *incumbente* dicuntur, aliquid difficultatis continent, in relatione ad eos, *qui vocem* iſtam *audiverint*, *quique Spiritum viderint deſcendentem.* Quod turba circumſtans viderit & audiverit; nullibi diſerte dicitur: quin ipſe *tenor vocis* auditæ non ſatis conſtans eſt. Cum Marcus & Lucas eundem recenſeant, tanquam ad Chriſtum directum; Matthæus autem ut dictum Johanni vel ſpectatoribus. Et certe uno eodemque actu non potuit dici: *Tu es filius meus dilectus, in te complacui; & hic eſt filius meus dilectus, in quo complacui.* Quicquid etiam de æquipollentia utriusque, ad concilianda inter ſe loca d), ſolerti excogitetur ingenio.

§. 8. Quod ſi a *voce* ad *viſionem* acceſseris, neque hic Evangeliſtæ prorſus inter ſe conſentiunt: niſi quod *uni* ſaltem eam *tribuant.* Sed in tali orationis ſerie, ut incertum maneat *uter* ex duobus *viderit?* baptiſta, an baptizatus? Johannis enim in proxime præcedentibus, nulla fit mentio: & uti Chriſtus *aſcendiſſe* dicitur ex aqua, & in ripa *oraſſe* e); ita & ille eo magis credi poterat *vidiſſe* ſolus, cœlum ſupra ſe apertum, & ſanctum ſibi incumbentem Spiritum, quo clarius Matthæus dixerat, cœlos αὐτῷ fuiſſe apertos, h. e. *Eidem* aſcendenti. De *Spiritu S.* autem Naziræorum Evangelium Matthæi, Ebræo exaratum idiomate, ſequentia exhibet apud Hieronymum f). *Factum eſt*

Rr *autem*

c) ad l. c. f. 77 col. 2. init. Edit. Ven. אליו תשמעון אפילו אמר לך לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה כגון אליהו בהר הכרמל הכל לפי שעה וכן מעשה גדעון בן יואש: d) cum *Auguſtino* de conſenſu Evangeliſtarum lib. II. c. 14. Tom. IV. Op. p. 294. *Alfon. Salmer. Toletan.* Tom. IV. Part. I. tr. VII. p. 75. b. circa fin. *Seb. Barrad.* Tomo II. Comment. in Conc. Evangel. lib. I. c. 13. p. 46. a. *Alphonſ. Toſtat. Abulenſ.* Quæſt. 95. p. 359. a. b. e) Matth. III, 16. Marc. I, 10. Luc. III. v. 21. f) lib. IV. in Jeſaiam, ubi Comment. in cap. IX. v. 1. col. 99. Edit. Martian. Pariſ. A. C. 1704.

autem, quum aſcendiſſet Dominus de aqua, deſcendit fons omnis Spiritus ſancti, & requievit ſuper eum, & dixit illi: Fili mi! in omnibus Prophetis expectabam te, ut venires, & requieſcerem in te. Tu es enim requies mea, tu es filius meus primogenitus, qui regnas in ſempiternum. Quæ, ſi ita eveniſſent; ſoli etiam Chriſto ſanctus hic innotuiſſet Spiritus: atque adeo tota hæc Inauguratio parum *publicationis* in ſe contineret; ſed in ſolam *Baptizati* fidem ſolveretur, tota adſtantium mulditudine parum vel nihil hinc confirmata.

§. 9. Enim vero Naziræorum Evangelium in nulla apud orthodoxos unquam fuit autoritate: reliquis autem plerisque dubiis dudum ſatisfecerunt Noſtri. Ne verbum *VIDIT* ad ſolum Chriſtum referas, obſtat pronomen *ἀυτὸν, ſuper ipſum* g), alium indicans ab eo qui *VIDIT.* Cum, ſi idem fuerit, reciprocum adhiberi debuerit ἐφ' ἑαυτὸν, vel contracte ἐφ' *ἀυτὸν ſuper ſe.* Quod nuſpiam deprehenditur. Accedit non ad erudiendum vel confirmandum Chriſtum, *Viſionem* hanc contigiſſe; ſed partim propter Johannem. Ut non modo abunde certus ſit de eo, quem in re maximi momenti univerſo commendare debebat populo, utut antea de facie eum non noverit h), ne ex compoſito inter Agnatos res videatur transacta: ſed & impleatur ipſi, quod dudum fuerat promiſſum. Scilicet iſtum fore Meſſiam, *ſuper quem viſurus ſit Spiritum deſcendentem, & immanentem ipſi* i). Quæ niſi hic adimpleta dicantur, nullibi referentur executioni data. Quod vix probabile. Partim etiam & præcipue, populus per utramque ripam diſperſus erudiendus erat de dignitate Baptizati, & evidentibus convincendus indiciis, Eum talem fore, quem in poſterum ſine transgreſſione Legis tuto audire poſſint. Cum alibi k) Chriſto ad turbam ſermonem faciente, Vox cœlitus delapſa glorificaret eum; mox ipſe dicebat: *non propter ſe, ſed propter populum* ea eveniſſe, *ut hic crederet in ipſum.* Idem certe, & multo magis circa primordia muneris ſubeundi neceſſarium erat. Cui omnino plus accedebat confirmationis, ſi Johannes *ea omnia vidit,* de alio teſtaturus; quam ſi ſolus Chriſtus vidiſſet: qui de ſe ipſo teſtatus, Judæis erat ſuſpectus l). Et quamvis ἀυτὸς interdum reciproce ſumi videatur: nulla tamen nos cogit neceſſitas, quare vocem a propria ſignificatione dimotam, in uſu capiamus minus proprio. Cum extra dubium id ſit, quod in omni Scriptorum genere, Verba illis quandoque reſpondeant ſubjectis, quæ remotius præceſſerant m); Exempla ſunt ubivis obvia.

§. 10.

g) Matth. III, 16. Marc. I, 10. Luc. III, 22. h) Joh. I, 31. i) Joh. I, 33. k) Joh. XII, 30. l) Joh. V, 31. m) Ut de Pronom. Interpr. §. 41. & ap. *B. Glaſſ.* lib. 3. tr. 2. Can. 10. p. 188. ſqq. (A. 513. ſeqq.) Hic conf. Jer. XV, 9. ubi plerique וחפרה בושה cum ילדת conjungunt, non cum proximiore שמשה.

§. 10. Quod verba attinet de cœlo pronunciata, omnis inter Evangeliſtas evaneſcit diſſenſus, & quilibet iſtorum voces non modo quoad valorem, ſed prouti dictæ fuerint, concipi poteſt exhibuiſſe: ſi, cum *Gerſone*, & *B.* noſtro *Chemnitio*, quem & *Gerhardus* uterque approbat, dixeris, Patris vocem bis fuiſſe repetitam. Primo ad Chriſtum directam, prouti Marcus eam annotat atque Lucas, *Tu es filius* &c. & deinceps *ad Baptiſtam*, & *reliquos omnes ad ripam conſtitutos.* Quibus Chriſtum ex cœlorum apertura, & Spiritu Sancto ſub forma columbæ in ipſum deſcendente, ſatis conſpicuum, digito veluti monſtrarit, verbis: *hic eſt filius meus* &c. prout ead. Matthæus conſignata reliquit. In quem ſenſum diverſitatem hanc, circa ipſa Eccleſiæ Chriſtianæ primordia, conciliatam fuiſſe; indicat Ebionitarum Evangelium Matthæi Ebræum, Epiphanio n) recte *mutilum* vocatum & *adulteratum.* Cum multa explicationis ergo inſerat, alia mutet, & deleat alia. Verba ejus in Verſione latina ſunt ſeqq. *Baptizato populo, venit & Jeſus, & a Johanne baptizatus fuit. Cumque aſcendiſſet ex aqua, aperti ſunt cœli, & vidit Spiritum Dei ſanctum, columbæ ſpecie deſcendentis & intrandis in ſeſe. Et vox reddita de cœlo dicens: Tu es filius meus dilectus, in te mihi complacui. Et iterum, Ego hodie genui te. Statimque eo in loco lux ingens affulſit. Qua conſpecta, Johannes ſic eum alloquitur: Tu! quis es Domine? rurſumque vox lapſa de cœlo hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Ad hæc Johannes ad ejus pedes accidens, quæſo! inquit, Domine, tu me ipſe baptiza. At ille prohibeat eum, dicens: ſine, ita enim decet nos implere omnia* o).

§. 11. Quando vero porro quæritur, *quis vocem iſtam* cœlitus delapſam *audiverit*, & intellexerit? utrum baptizatus ſolus? an vera Baptiſta ſimul, & turba adſtans univerſa? id, ob Scripturæ ſilentium, altioris eſt

indagi-

n) Hæreſi XXX. §. 13. p. m. 137. o) Verba ex Ebræo in græcum translata, apud *Epiphanium* l. c. ita ſunt concepta: τοῦ λαοῦ βαπτισθέντος, ἦλθε καὶ Ἰησοῦς, καὶ ἐβαπτίσθη ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου. Καὶ ὡς ἀνῆλθεν ἀπὸ τοῦ ὕδατος, ἠνοίγησεν οἱ οὐρανοὶ, καὶ εἶδε τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἅγιον, ἐν εἴδει περιστερᾶς κατελθούσης καὶ εἰσελθούσης εἰς αὐτόν. Καὶ φωνὴ ἐγένετο ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγουσα, σύ μου εἶ ὁ υἱὸς ὁ ἀγαπητὸς, ἐν σοὶ ηὐδόκησα. Καὶ πάλιν, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκα σέ. Καὶ εὐθὺς περιέλαμψε τὸν τόπον φῶς μέγα ὃ ἰδὼν (φησι) ὁ Ἰωάννης λέγει αὐτῷ, σύ τίς εἶ Κύριε; καὶ πάλιν φωνὴ ἐξ οὐρανοῦ πρὸς αὐτόν, οὗτος ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐφ᾽ ὃν ηὐδόκησα. Καὶ τότε, φησὶν ὁ Ἰωάννης προσπεσὼν αὐτῷ ἔλεγε, δέομαί σου Κύριε, σύ με βάπτισον. ὁ δὲ ἐκώλυεν αὐτῷ, λεγων, ἄφες, ὅτι οὕτως ἐστὶ πρέπον πληρωθῆναι πάντα.

indaginis. De *videndo* quidem Spiritu S. Johanni facta fuerat promiſſio p). Cujus adimpletionem ingenue profitetur, verbis τεθέαμαι & ἑώρακα q) quam & duo alii atteſtantur Evangeliſtæ, Matthæus atque Marcus *, verbo εἶδε, ad remotius relato. De *Voce* vero ipſi *audienda*, nulla uſpiam extat promiſſio. Nihilominus tamen verba Matthæi, *hic eſt filius meus* &c. poſtulant; vocem hanc ab alio, præter Chriſtum, auditam fuiſſe & intellectam. Niſi fruſtra eam contigiſſe, temerarie admodum dixeris.

§. 12. Quod Johannes eam *audiverit* atque intellexerit, haud parum inde confirmatus in teſtimonio illo edendo r): *Teſtor*, *quod hic ipſe ſit ille Dei filius*; nemo ambiget. Et forte ἑώρακα l. c. idem eſt ac *audivi.* Cum *viſus*, uti pro quocunque ſenſu poni conſuevit, haud raro pro *auditu* adhiberi ſoleat. Ne, quod *viderit*, bis dicatur expreſſum, ob v 32. illis, quæ *audiverit*, prorſus neglectis. Hoc ſenſu dicitur populus monti Sinai adſtans, *vidiſſe vocem* s), it. oculis ſuis *vidiſſe* verba t): & regeneratio Jeremiæ jubetur *videre* verbum Domini u). Turbæ vero adſtanti vocis hujus perceptionem dubiam faciunt, ut alia multa, ita inprimis Salvatoris verba x), Judæis ipſis exprobrata, *Patris vocem NVNQVAM audiverint.*

§. 13. Hinc moti potiſſimum videntur diverſorum ſeculorum autores, ut in diverſas irent ſententias. *DIONYSIVS* Carthuſianus *Chriſtum ſolum*, & *Johannem columbam vidiſſe*, & *vocem audiviſſe*, ait y). Quo trahunt nonnulli z) quædam *Hilarii* a) verba, dicentis: *Forte in Hieroſolymis manentes non audiverant; quia in deſertis JOHANNES SOLVS AVDIERIT.* ——— *Non enim teſtimonio jam JOHANNIS utitur, VOCEM e cœlo AVDIENTIS.* Paulo liberaliores erant illi, ad quos provocat *Chryſoſtomus* b), dicentes: *non omnes*, *ſed Johannem tantum*, & *quosdam*

p) Joh. I, 33. q) l. c. v. 32. 34. *) Ille c. III, 17. hic c. I. 10. r) Joh. I. v. 34. s) Exod. XX, 15. t) Deut. IV, 9. 35. coll. c. V, 21. 23. 33. u) Jer. II, 31. Conf. *Rabboth.* ad Cant. I, 2. f. 2. 4. circa fin. f. 5. c. 1. *Schemoth rabba* Sect. V. f. 123. c. 2. l. 11. ſeqq. *Jalkut Rubeni* Sect. יתרו f. 96. c. 4. ant. med. *Ab. Eſr.* ad Exod. III, 6. *R. Moſes Alſchech* ad Cant. f. 6. a. circa fin. *Abarb.* ad Exod. XX, 15. f. 176. c. 4. l. 24. ſqq. x) Joh. V, 37.

y) Enarrat. in Evang. Matth. art. VI. z) *Sebaſt. Barradius* Commentariorum in Concordiam Evangeliſt. Tom. II. p. 47. b. a) lib. IX. de Trinit. p. m. 122. Edit. Baſil. 1570. b) Homil. XVI. in Johannem, p. 107. Verba græca ſunt, οὐδὲ πάντας αὐτοὺς τεθεᾶσθαι, ἀλλ' ἢ μόνον Ἰωάννην, καὶ τοὺς εὐγνωμονέστερον διακειμένους.

quosdam vita & moribus probatiores, vidiſſe Spiritum, ac vocem audiviſſe. *CAJETANVS columbam a Chriſto ſolo, & Johanne viſam* putat; *vocem vero a multis auditam* quidem, ſed *non intellectam.* Charthuſiani, ferme ſententiam e recentioribus celeberrimus *JOH. LIGHTFOOT* c), præter jam dictam, aliis inſuper VII. rationibus adſtruit, non prorſus contemnendis. Quod *Ego vidi*, dicat Baptiſta d): qui, ſi vidiſſent univerſi, & audiviſſent, majori cum fructu dixiſſet, *vidimus, audivimus.* Vel, ut *BARRADIVS* e) urget, *vos vidiſtis.* Præterea quod vix locum invenire videatur apud eos, *in quorum medio ſtetiſſe* dicitur f), non agnitus. Ipſa inſuper Scriptura teſte, *tota* hæc *revelatio*, ſi non unice, *præcipue* ſaltem *propter Johannem* facta fuerit g). Per cujus prædicationem deinceps certior fieri debeat populus; utpote in hunc finem unice miſſi h). Ad hæc vix credibile putetur, ut poſt tam memorabile ſpectaculum, populus diutius vel Meſſiam prorſus ignoraverit; vel majoris fecerit Johannem, quam Jeſum cœlitus ipſis commendatum i). Et, ſi ad Johannis indicium digito factum, ſtatim diſcipuli quidam ſe ei adjunxerunt k); multo magis id feciſſe putarentur, ſi Deus ipſe cœlitus eundem ipſis demonſtrasſet: præſentesque non vidiſſent modo Spiritum in ſpecie columbæ deſcendentem, & in Chriſto manentem; ſed & teſtimonium de Eo cœlitus datum, diſtincte percepiſſent, & intellexiſſent omnes. Quid? quod ratio afferri non poſſit, quorſum Chriſtus pari e cœlo fretus teſtimonio, tribus ſolummodo ſpectantibus Apoſtolis, his tam ſolicite ſilentium impoſuiſſet l), circa rem jam antea turbæ promiſcuæ manifeſtatam. Quibus annecti poſſit, *revelationes* hujusmodi Prophetis ſeu *Docentibus*, ex ſingulari DEi gratia fuiſſe conceſſas; non plebi promiſcuæ: quæ per Prædicationem iſtorum eſſet convertenda, ceu medium ordinarium, homines ad veri Meſſiæ cognitionem perducendi.

§. 14. Equidem inuſitatum non eſt, ut e pluribus præſentibus, viſiones cœleſtes vel unus ſaltem percipiat, vel pauciores. Stephanus ſolus vidit cœlum apertum, & Jeſum a dexteris DEi ſtantem m), adverſariis ejus nil quicquam hujus obſervantibus. Qui Paulum comitabantur, Chriſtianos perſecuturum prope Damaſcum proxime adſtabant ipſi: ille

 tamen

c) Harmonia Evangeliſtarum p. 344. b. ſeqq. d) Joh. I, 12. 34. e) l. c. a. circa fin. f) Joh. I, 26. g) Joh. I, 33. h) Joh. I, 7. 31. i) quam rationem urget etiam *Barradius* l. c. k) Joh. I, 29. ſqq. v. 37. ſqq. l) Matth. XVII, 9. m) Act. VII, 55. 56.

tamen *ſolus Vocem audiviſſe* dicitur vehementisſimam n); reliquis lucem quidem videntibus, & Pauli ſolum, non autem loquentis cum eo vocem audientibus o). Quæ turba Chriſto aderat, quum vox cœlitus delapſa, glorificationem Ejus confirmabat, audiebat quidem ſonum, ſeu ſtrepitum ingentem; ſed ſenſum verborum non percipiebat p). Alioquin nec Angeli alloquium ſoli Chriſto ſanctum interpretati eam fuiſſent, nec fulgur. Utut in iſtorum unice gratiam, Chriſto teſte, vox illa evenerit q).

§. 15. Et, ne Judæi veritatem rei in dubium vocent, e veteri fœdere prodeat Eliſa: qui Syris Dothanem obſidentibus, *equos curruſque igneos*, *ſe* ipſum atque miniſtrum *undique cingentes*, ſolus vidit; minime obſervatos miniſtro, donec ſingulari Dei beneficio, ad preces magiſtri, ejus aperirentur oculi r). Quoties vox Dei facta dicitur ad Moſen, de tentorio conventus; toties eam ſoli Moſi auditam contendit omnis Ebræorum Antiquitas: quamvis totus populus præſens adſtiterit, & tanto Vox edita fuerit fragore, ut ad ſonum acceſſerit tonitrui. Prolixiores ſunt pro hac ſententia inculcanda, in *Torath Cohanim;* quam ut propriis hic verbis legi poſſint, in id collimantibus, ut ne Aaroni, qui Moſi adſtiterit, imo ne Angelis quidem miniſtrantibus, Vocem concedant auditam s). Audiamus tamen *R. Salomonem Iſaacidem*, mentem Majorum in ſynopſi exhibentem,

n) Act. IX, 4. o) Act. XXI, 9. c. XXVI, 14. p) Joh. XII, 28. 29. q) l. c. v. 30. r) 2. Reg. VI, 15. ſqq. s) *Perek* II. *θ.* 10. 11. f. 3. c. I. Edit. Venet. Ubi f. 2. c. IV. *θ.* 4. *R. Joſe Galilæus* ait: *in tribus locis Deum Moſi locutum fuiſſe, ut Aaron*, (quamtumvis adſtans), *non exaudiverit: in Ægypto* Exod. VI, 28. *in monte Sinai*, Num. III, 1. *& de tentorio conventus* Lev. I, v. 1. *R. El. aſar* l. c. *θ.* 5. 7. 8. 9. *E verbis* Exod. XXV, 22. *conveniam tecum*, infert, *tibi indictio loci facta eſt, non autem toti Iſraeli.* Exc. *Aut eximam quidem eos a conventu, non autem ab alloquio?* Reſp. *doctrinam reſpondendi* huic dubio *continent verba* ſqq. l. c. *& loquar tecum.* Inſt. *Forte Iſraelitæ ſunt eximendi non tamen Seniores? aut ſi Seniores, non eximendi erunt filii Aaronis. Aut ſi etiam hi, non tamen Aaron ipſe erit eximendus!* Reſp. *Dubium hoc ſolvunt verba, ut loquar AD TE: q. d. tecum erit locutio, non autem cum omnibus.* Exc. *Numquid forte locutionem quidem non audiverunt*, (ſingulis vocum literis articulate & diſtincte obſervatis, juxta interpretationem *R. Aaronis Aben Chajim*, in *Korban Aaron* f. 40. c. 4. circa fin.); *audiverunt vero vocem?* Reſp. *dubium hoc ſolvit reſtrictio, El*, ſcil vox facta eſt; non autem toti Iſrael. Exc. *Aut eximam quidem omnes Iſraelitas, non autem Seniores? aut ſi*

bentem, in limine Commentarii in Leviticum t). *Cum dicitur vocaſſe* Deus *Moſen, vox illa prodibat, & aures feriebat Moſis, nemine Iſraelitarum quicquam audiente.* Interjectis quibusdam, ad verba *de tentorio conventus* commentari pergit u) *docent, quod vox iſta abrupta fuerit, nec extra tentorium ſe extenderit. Fieri ne poteſt*, id eveniſſe, *quia Vox illa depreſſa erat? reſponſionem dubio huic reddendam ſuppeditant* verba Num. VII. v. 89. ubi dicitur audiviſſe *eam ipſam vocem*, cum articulo. *Ut indigitet eandem vocem, quæ in hymnis explicatur*, Pſal. XXIX. v. 4. 5 *Vox Domini robuſta, vox Domini magnifica, vox Domini cedros confringens.* Exc. *Si ita fuerit, quare diceretur, de tentorio conventus?* Reſp. *Docet, vocem illam fuiſſe abruptam. Eodem modo, quo* Ezech. X. v. 5. *dicitur, & ſonus alarum Cheruborum audiebatur ad atrium usque exterius.* Inſt. *Numquid ita evenit, quia vox erat depreſſa?* Reſp. *reſponſionem huic dubio reddendam* ſuppeditant verba proxime ſqq. *qualis eſſe ſolet vox Dei omnipotentis, quando ipſe loquitur.* Exc. *Quod ſi res ita ſe habeat, quare dicitur, ad atrium* ſaltem *exterius* fuiſſe auditam? *quia, ſimul ac eo perveniſſet, fuit abrupta.* Conf. Cod. *Joma* f. 4. b. l. 23. ſqq. Similiter cum poſt vitulum in deſerto turpiter conflatum, & per Moſen mox diſſipatum, Deus, columna nubis ad oſtium tentorii conſtituta, cum Moſe loqueretur; totus populus videbat quidem columnam nubis ibi rectam: ſed ni-

Seniores eximendi ſunt, non eximam filios Aaronis? Et ſi etiam hi eximendi ſunt, non eximetur tamen Aaron ipſe? Reſpondetur *El* tantum *Vox* facta eſt. Exc. *Quod ſi omnes ſunt eximendi, non tamen Angeli miniſteriales poterunt eximi? quia ne Moſes quidem in ipſorum ingredi poteſt ſocietatem, niſi prius vocetur.* Reſp. *dubium hoc ſolvunt*, quod modo El, modo *AD EVM* Num. VII, 89. *vox* dicitur directa. *Id quod docet, Moſen eam audiviſſe vocem, non vero ullum memoratorum vocem percepiſſe eandem* t). Verba Ebræa ſunt ſqq. ויקרא אל משה הקול הולך ומגיע לאזניו וכל ישראל לא שומעין: u) מלמד שהיה הקול כפסק ולא היה יוצא חוץ לאוהל: יכול מפני שהקול נמוך ת"ל את הקול מהו הקול הוא הקול המתפרש בתליםם קול יהוה בכוח קול יהוה בהדר קול יהוה שובר ארזים: א"כ למה נאמר מאהל מועד מלמד שהיה הקול נפסק/ כיוצא בו וקול כנפי הכרובים נשמע עד החצר החיצונה: יכול מפני שהקול נמוך ת"ל כקול אל שדי בדברו: ואם כן למה נאמר עד החצר החיצונה שכיון שמגיע שם היה נפסק:

ſed nihil prorſus percepiſſe creditur de verbis Dei, cum Moſe familiariter colloquentis x).

§. 16. Et, quod propius ad noſtrum accedit inſtitutum, Deus Moſi fidem conciliaturus apud populum, ut in poſterum omnia ab ipſo præſcripta reciperent, tanquam Oracula divinitus ſibi tradita, iisque aſſenſum præberent & obſequium y): alloquebatur eundem in monte Sinai, & ad interrogata reſpondebat. Totus vero populus ad radices montis conſtitutus, audiviſſe quidem putatur ſonum loquentium. De ſenſu vero verborum

---

x) Exod. XXXIII, 9. ſeqq.

y) Digna ſunt, quæ hic audiantur, verba *ABEN ESRÆ*, Comment. ad Exod. XIX, v. 9. דע כי מצרים והודו הם מבני חם ואלה סומכים על אלה וחכמי הודו נותנין ראיה כפי מחשבתם כי לא יתכן שידבר השם עם אדם וחי׳ וישראל היו במצרים והיו בהם אנשים על דעת האמונה הזאת׳ והיתה נבואת משה בספק אצלם אין טענה ממלת ויאמינו ביהוה ובמשה עבדו/ כי כתוב וירא ישראל ולא כל ישראל/ ואילו היה כתוב כל ישראל ידבר על הרוב כמשפט הלשון כמו וימת כל מקנה ימצרים ואחר כן כתוב שלח העז את מקנך׳ והנה טעם אנכי בא אליך תשובה על דברי משה שהגיד לו כן׳ וטעם כעב הענן ברדת חשם על ההר׳ ובדברי עמך עשרת הדברים אז יאמינו כי נכון הוא שידבר השם עם אדם וחי׳ וטעם וגם בך יאמינו שאתה נביא ויוסר הספק ממחשבותם׳ והנה כתוב מפורש היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי/ ועוד כתוב שם כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי ושם כתוב קרב אתה ושמע וזהו וגם בך יאמינו לעולם: i. e. *Scito, Ægyptios atque Indos ex poſteris Chami fore, pluresque inter ſe conſvetudines habere communes.* ——— *Ghymnoſophiſtæ autem Indorum rationes reddunt, ſecundum opinionem ipſorum* evidentes; *quod fieri non poſſit, ut Deus cum ullo loquatur homine, qui vivus maneat. Cum itaque Iſraelitæ in Ægypto commorarentur, plures inter ipſos eandem amplectebantur ſententiam. Quibus Prophetia Moſaica* ſuſpecta ac *dubia erat. Nec ratio in contrarium afferri poterit ex dicto illo* Exod. XIV, 31. *& crediderunt in Dominum, & in Moſen ſervum ſuum. Quia ibidem ſcriptum extat: & vidit Iſrael, non autem omnis Iſrael. Et ſi vel maxime ſcriptum extaret, Omnis Iſrael: loqueretur*

borum nihil percepiſſe penitus. z). Quin imo ipſa Decalogi promulgatio, de qua tantopere gloriantur Judæi, non tantum, acutiſſimo ipſorum Docto-

 re.

tamen de maxima ejus parte, pro more linguæ. Quemadmodum Exod. IX, 6. *dicitur, & moriebatur omnis pecus Ægyptiorum; & nihilominus paulo poſt ſcriptum legibus* v. 19. *mitte, collige omnem pecudem tuam. Ecce ergo ſenſus verborum* Exod. XIX, 9. *Ego venturus ſum ad te, reſponſionem continet ad verba Moſis, Ipſi ita indicata. Et ſenſus* verborum *in denſitate nubis, quando* ſcil. *deſcenderit Dominus ſuper montem: & quum locutus fuero tecum* l. c. *Decalogum; tunc credent, quod verum ſit, Deum cum homine colloqui diutius victuro. Ac proinde ſenſus* verborum, *& etiam in te credent, quod ſcil. Propheta ſis. Eoque ipſo dubium ab ipſorum removebitur cogitationibus. Ecce enim clare ſcriptum eſt* Deut. V, 21. *hoc ipſo die vidimus, quod loqui ſoleat Dominus cum homine, qui vivus permanet. Et amplius tibi ſcriptum eſt* v. 23. *Nam quæ eſt ulla caro, quæ audiverit vocem Dei viventis, loquentis de medio igne, ſicut nos, & vixerit? Ubi ſimul ſcriptum eſt* v. 24. *propius accede tu, & audi. Et hoc eſt illud: etiam in te credent in æternum.* Fruſtra vellicat eum *RAMBAN* Comment. ad Exod. XIX, 9. quaſi probroſum ſit ſemini Abraham, *dubium fuiſſe de veritate Prophetiæ: cui crediderint inde a ſuis Majoribus.* Ipſa ſcripturæ verba ab *Ab. Eſr.* allegata clare docent, ex nulla alia cauſa colloquium illud inſtitutum fuiſſe, quam ut fides habeatur Moſi, ſeu Doctori divinitus miſſo. *ABRAB.* ad Exod. XX, 1. f. 171. c. 3. l. 40. ſqq. היה המעמד ההוא כדי שידעו ויאמינו ישראל בשלמות שמשה היה שליח נאמן לאלהים במדרגת הנבואה ושהיה השם מדבר עמו כאשר ידבר איש אל רעהו וכו': i. e. *Stationem illam factam fuiſſe*, ait, *ut cognoſcerent & crederent Iſraelitæ perfectiſſime, Moſen fore fidelem Dei Legatum in Gradu Prophetiæ, & quod Deus cum ipſo loquatur, ut loqui ſolet vir cum proximo ſuo.* Alibi ad Exod. XIX, 16. f. 170. c. I. l. 23. ſeqq. *Octo* nominetenus recenſet grandia miracula, in hunc unice finem tunc perpetrata.

z) Exod. XIX. v. 9. *R. MOSES BAR NACHMAN* ad l. c. v. 13. a Majoribus edoctus, aſſerit, *totum populum, qui in caſtris erat, trepidaſſe,* ולא השיגו דבור בגבורה הזאת זולתי קול: i. e. *qui non aſſecuti ſint ſermonem, per Fortitudinem hanc* editum, *præter* nudum *ſonum.* Paulo inferius ad v. 19. ישראל שומעים קול האלהים שעונה אותו ויצונו והם לא יבינו מה יאמר לו ויצוה אותו: i. e. *Iſraelitæ* inquit, *audiebant vocem DEi ipſius, qui reſpondebat Moſi,* (ante promulgationem Decalogi),

re *R. Moſe Maimonide* judice a), ita traditur peracta, ut univerſus populus monti adſtans, vocem quidem audiverit vehementiſſimam; articulatam autem & verborum ſenſum nemo perceperit, niſi Moſes. Qui ceu mediator divinitus conſtitutus b), eundem deinceps revelarit reliquis. Sed Antiquorum plurimi eandem cum ipſo tenuerunt ſententiam: ipſis Scripturæ verbis, ad eam defendendam, inducti. In quem finem urgent verba ad *unum* directa, non ad populum univerſum: item præcepta, quæ *Legiſlatorem* Deum introducunt, tanquam *tertium*, & diverſum a promulgante internuncio: & quod *vocem* ſaltem, vel *ſonum verborum* audiviſſe dicantur c); non verba ipſa d).

§. 17.

---

eique præcepta dabat: IPSI VERO NON INTELLIGEBANT, QVID DICERET EI, QVIDVE *MANDARET EIDEM.* Quem *R. Bechai* ad Deut. V, 5. f. 194. c. 3. l. 38. ſeqq. hoc nomine commendat, Conf. idem ad Exod. XIX, 9. f. 87. c. 3. l. 21. & vid. *Joma* l. c.

a) in *More Nebuchim* Part. II. c. 33. b) Deut. V, 5. coll. Gal. III. v. 19. c) Deut. IV, 12. c. V, 23. d) Verba *Maimonidis* in Verſione Ebræa per *R. Sam. Aben Tybbon* confecta, ita ſonant: יתבאר לי שבמעמד הר סיני לא היה המגיע למשה מגיע לכל ישראל/ אבל הדבור למשה לבדו ע"ה ולזה בא ספור עשרת הדברות כולו ספור היחיד הנפרד והוא עליו השלום ירד לתחתית ההר ויגד לבני אדם מה ששמע/ אמרה התורה אנכי עומד בין יהוה וביניכם/ ואמר גם כן משה ידבר והאלהים יעננו בקול/ ובביאור אמרו במכילתא כי כל דבור ודבור היה משיבן להם כמו ששמע' וכתוב בתורה גם כן בעבור ישמע העם בדברי וגו מורה כי הדבור היה לו והם ישמעו הקול ההוא העצום לא הבדל הדברים/ ועל שמע הקול ההוא העצום אמר כשמעכם את הקול/ ואמר קול דברים אתם שומעים ולא אמר דברים אתם שומעים/ וכל מה שבא משמע הדברים אמנם הנרצה בו שמע הקול ומשה הוא אשר ישמע הדברים ויספרם להם/ זהו הנראה מן התורה ומרב דברי החכמים ז"ל/ i. e. *Clarum mihi eſt, in Statione ad montem Sinai, id quod ad Moſen pervenit, non perveniſſe ad omnem Iſraelitam; ſed Sermonem Moſi ſoli p. m. contigiſſe. Quapropter occurrit recenſio Decalogi tota in numero ſingulari abſtracto. Ipſe autem, ſuper quem pax ſit, deſcenderat ad radices montis, & ſignificabat filiis hominum id quod audiverat. Docet hoc ipſa Scriptura* Deut. V, 5. verbis: *ego ſtabam inter Dominum & in-*

§. 17. Nec aliter ſentire potuerunt tam illi, qui totum Decalogum *locutione una*, vel *ſimul* pronunciatum inepte contendunt e); quam qui

Ss 2 ſonum

ter Vos. *Quæ ſimiliter dicit* Exod. XIX, 19. *Moſes loquebatur*; *& Deus reſpondebat ipſi voce. Et clare dicunt in Mechilta, quod ſingula verba ad eos retulerit, ſicut audiverat. Et ſcriptum ſimiliter eſt in Lege* Exod. XIX, 9. *propterea ut audiat hic populus cum loquor ego* &c. *Id quod docet, Sermonem contigiſſe ipſi, reliquos autem audiviſſe vocem illam robuſtam, non diſcrimen verborum*, (מבלי התוך אותיות *absque interſectione literarum*, ut *Abrab.* allegat verba Quæſt. XIV.). *De auditu enim Vocis iſtius robuſtæ ſermo eſt, quum dicitur* Deut. V, 23. *Cum audiretis vocem illam: &* alibi *dicit* c. IV, 12. *Vocem verborum vos audiebatis: nec dicit, Verba vos audiebatis. Quicquid ergo de auditu Verborum occurrit, intelligi vult de auditu vocis. Moſes autem eſt, qui verba audiebat, & enarrabat reliquis. Hoc eſt id, quod mihi videtur e Scriptura* inferendum, *a plerisque Doctorum noſtrorum p. m. approbatum.* Mox plures affert, dicentes, quod Octo præcepta poſteriora, ne quoad ſonum quidem ex ore Dei enunciata populus audiverit; ſed a ſolo Moſe. Quorum veſtigiis inſiſtit *R. Moſe bar Nachman*: cujus Verba in compendium redacta exhibet *Abrabb.* Quæſt. XIV. in Exod. XIX. f. 167. c. 2. med. Ubi & f 171. c. 3. circa fin. pariter utrique reſpondet. Etiam *Bechai* f. 88. c. 2. l. 33. ſeqq. *Maimonidis* affert ſententiam. Quam usque eo non improbat, ut non dubitet ſubjungere, וכן אמרו רבותינו ז״ל אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום והו ההבדל שבין משה לישראל ישראל שומעין קול דברים ומשה שומע הדברים i. e. *Similiter* prorſus *dixerunt Doctores noſtri p. m. EGO, & NON ERIT TIBI ex ore Fortitudinis audivimus: hoc diſcrimine Moſen inter atque Iſraelitas intercedente; ut Iſraelitæ audiverint ſonum Verborum, Moſes autem perceperit Verba ipſa: quæ deinceps illis diſtincte expoſuerit.* Et idem addit, etiam *Onkeloſum* hanc foviſſe ſententiam, eamque in ſua conatum fuiſſe exprimere Verſione Chaldaica. Digna forent verba hujus Doctoris in hanc rem, ut exprimerentur, niſi paulo forent prolixiora. Conferat, qui poteſt, una cum *Raſchi* ad Exod. XIX, 19.

e) Quæ communis ferme eſt omnium Antiquorum ſententia: quam incertum, an ex וידבר quod unum loquendi actum denotat, conjuncto cum כל הדברים, Exod. XX. verſ. 1. an aliunde, inferant. *Raſchii* verba ad l. c. ex *Mechilta* ſunt deſumta: ubi f. 25. c. 1. circa fin. edit.

Ven. legimus: וידבר אלהים את כל בדבור אחד מה
שאי איפשר לבשר ודם לומר כן שנאמר וידבר אלהים
את כל הדברים האלה לאמור/ אם כן מה תלמוד
לומר אנכי יהוה אלהיך/ לא יהיה לך/ מלמד שאמר
הקב"ה בדיבור אחד עשרת הדברות/ חזר ופירשן דיבור
דיבור בפני עצמו/ שומע אני אף כל דברות שבתורה
נאמרו כולם בדבור אחד/ ת"ל את כל הדברים
האלה נאמרו בדיבור אחד ושאר כל הדברות דיבור דיבור
בפני עצמו: i. e. *Et locutus eſt Deus Omne elocutione una*, (vel ſimul): *quod carni & ſanguini foret ἀδύνατον, ut ita loqueretur: dicitur enim* Exod. XX, 1. *& locutus eſt Deus omnia verba iſta, dum loqueretur.* Exc. *Quod ſi ſic, quid vult dicendo, Ego ſum Dominus Deus tuus?* it. *Non erit tibi* Reſp. *Docet, ſanctum illum benedictum dixiſſe prius unica elocutione*, (vel voce) *Decem Verba; & deinceps denuo explicuiſſe eadem, quolibet Præcepto diſtincte & ſeorſim repetito.* Exc. *Inde inferri licebit, etiam ſermones omnes in Lege contentos una voce fuiſſe pronunciatos?* Reſp. *doctrina reſpondendi* ad hoc dubium continetur in verbis, *omnes ſermones ISTOS, unica voce expresſit; in reliquis autem ſermonibus omnibus, quamlibet vocem ſeorſim & diſtincte expreſſit.* *TANCHVMA* videtur illud ex ſumma Dei perfectione derivaſſe: qua non diverſa modo, ſed & contraria uno actu perpetret. Cum enim f. 36. c. 1. l. 28 ſeqq. Edit. Venet. ſed Francof. f. 28. c. 1. med. ad verba Deut. V, 19. adjeciſſet, ומהו קול גדול לא יסף' רבותינו
אומרים שעשרת הדברות כולן בקול אחד יצאו מפי הגבורה
דבר קשה עד מאד מה שאין הדיוט יכול לדבר ולא
האוזן יכולה לשמוע/ ולפיכך כתיב נפשי יצאה בדברו
קול גדול לא יסף והקול נחלק לשבעה קולות ומשם
לשבעים לשון/ h. e. *quid hoc ſibi vult illud, Vocem magnam non addidit?* Reſp. *Doctores noſtri dicunt, quod Decem Præcepta in univerſum omnia voce unica prodierint ex ore Fortitudinis. Quæ res admodum ſit difficilis: quam nemo mortalium eloqui poſſit, nec auris valeat audire. Quapropter etiam ſcriptum* legatur Cant. V, 6. *Anima mea exiit eo loquente. Vocem grandum non addidit. Ea ipſa autem vox diviſa fuit in ſeptem voces, & exinde in ſeptuaginta linguas.* Interjectis quibusdam, ſubjungit: וידבר אלהים את כל הדברים הכל בבת אחת
ממית ומחיה בבת אחת מכה ורופא בבת אחת יוצר
אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע כל אלה בבת
אחת/ i. e. *& locutus eſt Deus omnia Verba iſta, Omne* facit *momento uno: interficit, & vivificat momento uno: vulnerat, & ſanat momento uno: formas*

ſonum illum ad omnes mundi partes penetraſſe dicunt f), quibusdam Gentium

——— *format lucem, & creat caliginem: efficit pacem, & creat malum, & iſta omnia momento eodem.* Quæ ipſa etiam in *SCHEMOTH RABBA* leguntur Sect. XXVIII. f. 144. c. 2. l. 12. ſqq. In *BAMMIDBAR RABBA* autem Sect. XI. f 245. in fin. & f. 246. ab init. Pſ. CXLVII, 4. & Jeſ. XL, 26. inter ſe collatis inferunt: כשחקדוש ב״ה קורא אותם הוא קורא שמות כלן כאחת והם עונין/ מה שאי אפשר לו לבשר ודם לקרות שני שמות כאחת/ וכן הוא אומר וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמור מלמד שכל עשרת הדברות אמר בדבור אחד/ ואומר אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי כי עוז לאלהים/ i. e. *Quum Sanctus ille benedictus convocat Angelos, omnium nomina iſtorum ſimul vocat, quolibet iſtorum* ſeorſim *reſpondente. Id quod nemo mortalium valet, ut* vel *duo ſimul nomina ſimul efferat. Atque ita qum dicit: & locutus eſt Deus omnia Verba iſta* Exod. XX, 1. *docet quod omnia decem Præcepta dixerit Verbo unico. Cum dicatur* Pſalm. LXII, 12. *Unum locutus eſt Deus, duo id ipſum audivi, quia robur eſt DEO.* Sed *R. BECHAI* vocem לאמר verbo וידבר ſuperadditam, cauſam dediſſe putat receptæ huic ſuorum ſententiæ. Ita enim ſuam in hac re declarat mentem f. 88. c. 2. l. 21. ſqq. וידבר אלהים את: כל הדברים האלה לאמר/ הוסיף לאמר להורות שכל הדברות האלה באמירה אחת כאמרו מה שאין הפה יכול לדבר ומה שאין האוזן יכולה לשמוע־ או יש לפרש לאמר על הנסתר כי כל דברי הש״י יש בהם נגלה ונסתר ויבא הדבור על הנגלה והאמירה על הנסתר וכו׳/ i. e. *Et locutus eſt Deus omnia verba iſta, dicendo. Addidit DICERE LOCVTIONI, ad docendum, quod omnia illa Verba* (vel Præcepta,) *voce unica dicta fuerint. Id quod nullum os valet eloqui, nec auris potens eſt ad* id *audiendum.* ——— *Aut explicandum eſt illud DICENDO, de occulto. Quia in omnibus Dei verbis aliud eſt manifeſtum* & apparens; *aliud autem occultum* latitans. *Quomodo LOQVI occurreret de manifeſto, & DICERE de occulto* &c. Vid. id pluribus explicatum apud eund. f. 76. c. 3. l. 33. ſqq. Alia autem *Talmudiſtarum* loca brevitatis ſtudio omitto. Quisquis vero Judæorum hanc approbat ſententiam; non poteſt non confiteri, Patribus ſuis ſolam vocem ſeu ſonum promulgantis Decalogum, fuiſſe auditam, verbis non intellectis. Nemo quippe mortalium ex voce una diſtincte audita, diverſos diſtinctiſſimos elicere poterit ſonos, & pro veritate horum varias ſententias.

f) Verba *TANCHVMÆ* ſupr. jam vidimus paucis: pluribus idem dixerat f. 26.

tium putantibus, novum Mundo imminere cataclyſmum; aliis autem interitum ejus per ignem inſtare opinantibus g). Et quomodo ſingula Decalogi verba percepiſſe, eorumque valorem intellexiſſe dici poterunt? qui ad pri-

c. 3. l. 20. ſqq. ad illuſtrandum Job. XXXVII, 5. מהו ירעם אל בקולו נפלאות כשנתן הקב״ה את התורה בסיני הראה בקולו לישראל פלאי פלאים/ כיצד היה הקב״ה מדבר והיה הקול יוצא ומחזיר בכל העולם וישראל שומעין את הקול וכו/ i. e. *Quod eſt illud: tonat Deus voce ſua mirabilia? Cum promulgaret Deus in Sinai Legem ſuam, oſtendit voce ſua Iſraelitis mirabilia ſtupenda. Quomodo? Deo benedicto loquente, Vox illa prodibat, & circuibat per mundum hunc univerſum. Quam vocem audiebant Iſraelitæ* &c. Quibusdam interjectis, l. 34. ſqq. pergit: וכל העם רואים את הקול אינו אומר אלא את הקולות/ אמר ר׳ יוחנן היה הקול יוצא ונחלק לשבעה קולות ומשבעה קולות לשבעים לשון כדי שישמעו כל האומות/ וכל אומה ואומה שומעת קולו בלשון האומה ונפשותיהם יוצאות וכו׳/ i. e. Exod. XX, 15. *non dicitur, & omnis populus videbant Vocem iſtam, ſed voces iſtas. Docuit R. Jochanan, Vocem iſtam exeuntem in Septem diviſam fuiſſe Voces, e quibus ſeptem Vocibus in Septuaginta* tranſierit *linguas; adeo ut audirent nationes omnes. Quælibet autem natio audiebat vocem ejus in lingua genti ſuæ vernacula: & animæ iſtarum exſpirabant* &c. Quæ iisdem ferme verbis proſtant in *SCHEMOTH RABBA* Sect. V. f. 123. col. 1. fin. & c. 2. In Cod. *SCHABBATH* f. 88. b. l. 11. ſqq. א״ר יוחנן מאי דכתיב יתן אומר המבשרות צבא רב כל דבור ודבור שיצא מפי הגבורה נחלק לשבעים לשונות תנא דבי ר׳ ישמעאל וכפטיש יפצץ סלע מה פטיש זה נחלק לכמה ניצוצות אף כל דיבור שיצא מפי הקב״ה נחלק לשבעים לשונות/ i. e. *R. Jochanan dixit, quid eſt quod ſcriptum extat* Pſ. LXVIII, 12. *Deo edente ſermonem, annunciantes exiſtunt exercitus amplus?* Reſp. *Quodlibet verbum, quod ex ore egrediebatur Fortitudinis, in LXX. diviſum fuit linguas. Scholæ R. Iſmaelis* huc *applicat* Jer. XXIII, 29. *& quemadmodum malleus diffindit rupem. Quomodo ſe res habet cum malleo? diffinditur in infinitas particulas;* ita *etiam quodlibet verbum ex ore Dei egreſſum, in LXX. diviſum fuit linguas.*

g) Ita in antiquiſſimo Judæorum libro *MECHILTA* Sect. וישמע יתרו init. f. 22. a. Edit. Ven. proſtat, conſentiente Cod. Talm. Bab. *SEBACHIM*, f. 116. a. l. 44. ſqq. מה שמועה שמע ובא מלחמת עמלק שמע ובא שהיא כתובה בצדו דברי רבי יהושע רבי אלעזר אומר

ad primam vocem *exanimati*, & per aliquot milliaria a monte rejecti, tamdiu inſenſibiles & velut mortui jacuiſſe perhibentur; donec Decalogus jam promulgatus, ſupplex apud Deum intercederet, ut in vitam revocaret mortuos h). Quod de Majoribus ſuis monti Sinai adhærentibus pleno ore commemorant Antiquiſſimi quique. §. 18.

מתן תורה שמע ובא/ שבשעה שנתנה תורה לישראל זעו
כל מלכי האדמה בהיכליהם שנאמר ובהיכלו כלו אומר כבוד/
באותה שעה נתקבצו כל מלכי אומות העולם אצל בלעם
הרשע אמרו לו בלעם שמא המעשה זה עושה לנו כשעשה לדור
המבול שנ" יהוה למבול ישב וישב יהוה מלך לעולם/
אמר להם שוטים שבעולם כבר נשבע הקב"ה לנח שאינו מביא
מבול לעולם שנ" כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח
עוד על הארץ/ אמרו לו שמא מבול של מים אינו מביא מבול
של אש מביא/ להם אינו מביא לא מבול של אש ולא מבול
של מים/ אלא תורה נותן הקב"ה לעמו ולידידיו שנ" יהוה עוז
לעמו יתן/ כיון ששמעו כולם מפיו הדבר הזה ענו כולם ואמרו
אז כף יהוה יברך את עמו בשלום ופנו והלכו איש למקומו/

i. e. *Quinam eſt rumor ille, quem* Jethro *audivit, ut veniret! Bellum cum Amalekitis audiverat, ideo venit. illud enim a latere hujus deſcriptum fuerat Quæ ſententia eſt R. Joſuæ. At R. Elaſar opinatur, Promulgationem Legis ipſi fuiſſe auditam, unde venerit. Ea quippe hora, qua Lex promulgabatur Iſraeli, omnes in Palatiis ſuis commoti fuerunt Reges terræ, ſicut dicitur* Pſalm. XXIX, 9. *In Palatio ſuo quisque dicit honorem. Hoc ipſo tempore omnes Gentium hujus mundi Reges congregabant ſeſe apud Bil mum iſtum impium, dicentes ipſi: Bileam! forte opere hoc facit nobiscum, ſicut olim faciebat cum generatione Diluvii? ſicut dicitur* l. c. v. 10. *Dominus ad Diluvium ſedit, & reſidet, Dominus Rex in perpetuum. Quibus reſpondit, o ſtultiſſimi mortalium! jam olim juravit Sanctus ille benedictus Noacho, quod nunquam amplius inducturus ſit mundo diluvium,* (Conf. Gen. VIII, 21.) *ſicut dicitur* Jeſ. LIV, 9. *nam ut aquæ diluvii, hoc mihi: certe juravi, ne tranſeant aquæ Diluvii amplius ſuper hanc terram. Reſpondebant ipſi: forte Delevium aquarum non inducturus eſt, ſed Delevium per ignem inferet. Quibus regerebat: Nec ignis Delevium inferet, neque aquarum. Sed Legem promulgat Sanctus ille benedictus populo ſuo ſuisque Amicis, ſicut dicitur* Pſalm. XXIX, 11. *Dominus robur populo ſuo dabit. Qua ex ore ipſius ſententia audita, ad unum Omnes reſpondebant, ac dicebant deinceps* l. c. *Dominus benedicat populo ſuo in pace; atque reſpicientes abierunt, quisque ad locum ſuum.* Conf. *JALKVT Simoni* ad *l.* c. f. 76. c. 4. circa fin. h) Cod. *SCHABB.* f. 88. b.

l. 29. אמר ריב"ל כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה יצתה נשמתן של ישראל שנ' יצאה נפשי בדברו וכו' i. e. *R. Joſua f. Levi dixit, ad quodcunque Verbum ex ore Sancti illius benedicti egreſſum exſpiravit anima Iſraeëlitarum, ſicut dicitur* Cant. V. v. 6. *exſpiravit anima mea, quum loqueretur ille.* Paucis interjectis l. 31. ſqq. pergit, eundem *R. Joſuam b. Levi* docuiſſe כל דבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה חזרו ישראל לאחוריהן י"ב מיל' i. e. *ad quodcunque verbum ex ore Dei benedicti egrediens, retro actos fuiſſe* Iſrae*litas retrorſum ad duodecim milliaria. SCHEMOTH RABBA* Sect. XXIX. f. 144. c. 4. l. 13. ſeqq. ואת קולו שמענו מתוך האש ולא היה בהם כח לעמוד שכיון שבאו לסיני נגלה להם פרחה נשמתם על שדבר עמהן ש"נ נפשי יצאה בדברו אבל התורה בקשה עליהם רחמים מלפני הקב"ה יש מלך משיא בתו והורג ביתו כל העולם כולו שמחים ובניך מתים מיד חזרה נשמתן שנ' תורת יהוה תמימה משיבת נפש א"ר לוי וכי לא היה גלוי לפני המקום שאם הוא מראה כבודו לישראל ומשמיען קולו שאינן יכולין לעמוד אלא צפה הקב"ה שהן עתידין לעשות עבודה זרה שלא יהו אומרין אלו הראנו את כבודו ואת גדלו והשמיענו את קולו לא היינו עושין ע"ז לכך נאמר שמעה עמי ואדברה i. e. Deut V, 21. dicitur: *Oſtendit nobis Dominus* Deus noſter *gloriam ſuam, & majeſtatem ſuam, & vocem ſuam audivimus de medio Ignis: nec manſit in illis facultas ad ſubſiſtendum. Poſteaquam enim ad* montem *Sinai pervenerant, Ipſo illis manifeſtato, avolavit ipſorum anima interea dum cum ipſis loquebatur, ſicut dicitur* Cant. V, 6. *anima mea exſpiravit, dum mecum loquebatur. Verum enim vero Lex ipſa miſericordiam pro illis implorabat a Deo. Foret,* ac ſi *Rege filium elocante, totus lætaretur mundus, tui vero filii* jacerent *mortui. Quo facto, anima ad ipſos rediit, ſicut dicitur* Pſalm. XIX, v. 8. *Lex Domini integra eſt, reſtituens animam. R. Levi dicebat, an ignorabat Deus immenſus, quod, ſi oſtenſurus eſſet ſuam Iſraelitis gloriam, ac ſuam audiendam præberet vocem, nec quicquam poſſet ſubſiſtere? Imo vero prævidebat Deus, prolapſuri ſint ad idololatriam. Vt ne dicerent, ſi oſtendiſſet nobis gloriam ſuam, & majeſtatem, ac aupræbuiſſet vocem ſuam; nunquam in Idololatriam eſſemus prolapſi.* Ibidem interjectis plurimis f. 145. c. 1. l. 33. ſeqq. pergunt: כשנגלה הקב"ה ליתן תורה לישראל שמעו קולו ומתו i. e. *cum manifeſtaretur Deus, ut Legem daret Iſraelitis; ſimul ac audirent vocem ejus, mortui ſunt.* Eandem ſententiam profitentur etiam in *BAMMIDBAR RABBA* Sect. X. poſt. princ. f. 236. c. 2. circa fin. & c. 3. Pleni-

Plenius tamen in *SCHIR HASSCHIRIM RABBA* ad Cant. V, 6. f. 31. c. 2. l. 2. v. ſqq. unde non pigebit plura huc transferre: ר' עזריה ור' אחא בשם ר' יוחנן אמרו בשעה ששמעו ישראל בסיני אנכי פרחה נשמתן ה"הד אם יוספים אנחנו לשמוע הד"ר נפשי יצאה בדברו: וחזר הדיבור לפני הקב"ה ואמר רבש"ע אתה חי וקיים ותורתך חייה וקיימת ושלחתני אצל מתים כלם מתים/ באותה שעה חזר הקב"ה והמתיק להם את הדיבור ה"הד קול יהוה בכח קול יהוה בהדר/ א"ר חמא בר ר' חנינא קול יהוה בכח לבחורים קול יהוה בהדר לתשישין/ תני ר' שמעון בן יוחאי תורה שנתן הקב"ה לישראל החזירה להם נפשותיהן ה"הד תורת יהוה תמימה משיבת נפש/ ר"א חכו ממתקים למלך שדיבר כנגד בנו ונתירא ונשמטה נפשו ממנו: כיון שראה המלך כך שנשמטה נפשו התחיל מגפף ומנשק אותו ומפתהו ואומר לו מה לך לא בני יחידי אתה לא אני אביך/ כך כשדיבר הקב"ה אנכי יהוה אלהיך מיד פרחה נשמתן: כיון שמתו התחילו המלאכים מגפפין ומנשקין אותן ואומרין להם מה לכם אל תיראו בנים אתם לה' אלהיכם/ והקב"ה ממתיק בהכן הדיבור ואומר להם לא בני אתם אנכי יהוה אלהיך עמי אתם חביבין אתם לפני והתחיל מפתה אותן עד שחזרה נשמתן/ והתחילו מבקשין מלפניו הוי חכו ממתקים/ התחילה התורה מבקשת רחמים על ישראל מן הקב"ה אמרה לפניו רבונו של עולם יש מלך משיא בתו והורג את בן ביתו: כל העולם כלו שמח בשבילי ובניך מתים: מיד חזרה נשמתן אה"ד תורת יהוה תמימה משיבת נפש/ i. e. *R. Aſarias & R. Acha, ex ſententia R. Jochanan docuerunt, quum audirent Iſraelitæ ad* montem *Sinai* vocem *EGO* Exod. XX, 2. *evolavit anima ipſorum, juxta id quod dicitur* Deut. V, 22. *Si pergamus Nos audire. Hoc enim eſt, quod ſcriptum extat* Cant. V, 6. *Anima mea exſpirabat, cum loqueretur ipſe. Redibat itaque Verbum illud ad facies Dei benedicti, dicens: o mundi hujus Dominator! Tu ipſe vivus es, & conſiſtens: & Lex tua vivit, ac conſiſtit: me vero miſiſti ad mortuos. Ecce enim hi mortui ſunt. Eo ipſo momento recolligebat ſe Sanctus ille benedictus, & ſuavitatem conciliabat apud iſtos Verbo iſti, ſecundum id quod ſcriptum eſt* Pſal. XXIX, 4. *Vox Domini in robore, vox Domini in magnificentia. Ad mentem R. Chammæ filii R. Chaninæ, Vox Domini cum robore* ſonuit *apud juvenes: vox Domini in magnificentia, erga debiles.* (Conf. *SCHEMOTH RABBA* Sect. V. f. 123.

 c. 2. l.

§. 18. Quibus obſervatis, omnis ilico evaneſceret gloriationis cauſa, & vana illa ſuperius indicata Judæorum gandiloquentia i). In iisdem, quoad *Vocem Dei auditam & perceptam*, cum Chriſtianis conſiſterent gradibus; omni hinc quæſita prærogativa longius excluſa... Nec haberent, quod,

---

c. 2. l. 19. ſqq. *TANCHVMA* f. 26. c. 3. l. 35. ſqq.) *R. Simeon f. Jochai docuit, Lex Iſraelitis a Deo promulgata reſtituit illis animas ſuas, juxta id quod ſcriptum eſt* Pſalm. XIX, 8. *Lex Domini integra, reducit animam. Alio modo*, in verbis Cant. V, 16. *palatum ejus dulcedines, parabola* continetur *a Rege, ſuum alloquente filium: qui timore perculſus, animi ſenſerit deliquium. Quem in deliquio conſtitutum Rex videns, cœpit complexari, delinire oſculis, blandisque pellicere verbis. Quid tibi eſt*, inquiens? *annon filius meus es, unice mihi dilectus? annon Pater tuus ſum? ſimiliter cum loqueretur Sanctus ille benedictus, EGO SVM JEHOVA DEVS TVVS, ilico evolabat ipſorum anima. Quibus* jam *mortuis, incœperunt Angeli amplecti eosdem, & oſculari ſuaviter, dicentes: quid vobis eſt? nolite timere! filii eſtis Jehovæ Deo veſtro* dilectiſſimi, Deut. XIV, 1. *Ipſe quoque Deus benedictus ſuavem reddebat in palato ſuo Sermonem iſtum, dicebatque illis, annon filii mei eſtis? Ego* certe *ſum Jehova Deus tuus*, Exod. XX, 2. *populus meus vos eſtis, dilectiſſimi coram me vos ipſi. Et incipiebat blandis illos delinire verbis, donec animam reciperent. Etiam* Angeli *incipiebant ab ipſo poſtulare, ut ſit palatum ipſius dulcedines* Cant. V. 6. *Ipſa Lex quoque incipiebat Dei implorare miſericordiam pro Iſraelitis, bis cum allocuta verbis: o Dominator mundi! Erat aliquando Rex*, qui ſuam *elocabat filiam, interficiebat autem filiumfamilias ſuum. Totus hic mundus quantus quantus eſt, mei cauſa lætatur; filii autem tui mortui ſunt. Ilico redibat* ad eos *anima ipſorum, ſecundum id quod ſcriptum eſt* Pſalm. XIX, 8. *Lex Domini integra eſt, reſtituens animam.* In Cod. SCHABBATH f. 88. b. l. 30. dicuntur in vitam revocati, rore iſto in ipſos dimiſſio, quo Deus aliquando reſuſcitaturus ſit mortuos. הוריד טל שעתיד להחיות בו מתים והחיה אותם של גשם נדבות יתניף אלהים ונלאה אתה כוננתה ex Pſalm. LXVIII, 10. De quo rore conf. etiam Cod *Chagiga* f. 12. b. l. 45. *R. Bechai* ad Deut. IV, 32. f. 104. c. 1. l. 21. ſqq. & vid. *R. Iſaac. Abuhab* in Merorath hammaor, Part. V, cap. 3. f. 39. c. 1. poſt med. i) Cujusmodi ſupr,

quod, in divina Chriſti ad docendum commendatione, jure merito deſiderarent: etiamſi (quod infra pernegabitur,) *vocem cœlitus delapſam non omnes, ſed ſolus Chriſtus atque Johannes* diſtincte *audiviſſent;* & reliqui Spectatores vel nil niſi ſonum, vel ne hunc quidem animadvertiſſent k). Cum ſimilia in gente iſtorum evenerint plurima: & Moſi ipſi, ſuo apud ipſos Legislatori fides, ex propria ipſorum hypotheſi l), conciliata fuerit, oculis ipſorum magis fulgore captis, quam auribus ſermone recreatis articulato.

§. 19. Sed eo usque nondum redactæ ſunt res Chriſtianorum, ut tam lubrico eluctari conarentur effugio. Ingenue, cum Judæis, quorum cauſa hic nobis communis eſt, agam; prout cordatum decet. Non omnia aſſenſum merentur, quæ ex Rabbinorum effatis allata fuerunt ſuperius. Quædam ipſorum, fabulam redolent m): & quæ ſubtilitatem aliquam ſpirant n); ea ipſa partim finem Apparitionis iſtius o) impugnant, partim claram Scripturæ literam. Profecto *ſingula ſinguli, perceperunt tam Decalogi, quam colloquii cum Moſe habiti Verba*; *eorumque* diſtincte *intellexerunt valorem,* quotquot modo linguæ gnari, ad uſum rationis perve-

in Præfat. p. 307. 308. k) juxta dicta §. 13. p. 316. ſqq. l) *Nachmanidis* ſcil., aliis quoque approbati, juxta §. 16. ad lit. (z), p. 321. fin. inprimis p. 323. m) præcipue tradita ad §. 17. p. 323. ſqq. n) cujusmodi *Maimonidis,* & *Nachmanidis* ſententia §. 16. p. 320. ſqq. tradita; quam prolixe examinat *Abrab.* in Exod. XIX. Quæſt. XIV. f. 167. c. 2. l. 19. ſqq. Edit. Venet. it. f. 171. c. 2. l. 6. ſqq. o) Qui erat, ut ex Dei cum Moſe colloquio intellecto, perſuadeatur omnibus, Moſen divinitus eſſe vocatum; & non ſua proferre, ſed a Deo ſibi ſuppeditata *) PHILO de Decalogo, p. 748. circ. fin. *Vocem* ait, *iſtam articulatam, omnibus ſive prope, ſive longius diſtantibus* κατ' ἴσον *æqualiter fuiſſe exauditam.* & p. 750. circa fin. *Omnibus ad audiendum arrectis & attentis,* φωνὴ ἐκ μέσου τοῦ ῥυέντος ἀπ' οὐρανοῦ πυρὸς ἐξήχει καταπληκτικωτάτη, τῆς φλογὸς εἰς διάλεκτον ἀρθρουμένης τὴν συνήθη τοῖς ἀκροωμένοις, ἢ τὰ λεγόμενα οὕτως ἐναργῶς ἐτρανοῦτο, ὡς ὁρᾶν αὐτὸ μᾶλλον, ἢ ἀκούειν δοκεῖν. h. e. *Vox e medio flammæ ſuperne ruentis horrendum inſonuit, diſerta & articulata, juxta communem captum auditorii, tam manifeſte ſe ingerebat; ut videre magis; quam audire ſe putarent.* *R. JOSEPH ALBO* in *Ikkarim* lib. III. c. 11. p. 73. b. l. 1. ſqq. probaturus, *Dei ſermonem parum* alioquin *aptis evenire* poſſe, ob præſentiam excellentioris cujusdam Prophe-

tæ, qualis Moſes & Elias, in h. m. loquitur: וזה דבר נתאמת מציאותו
בשעת מתן תורה שהגיעו כל ישראל טפשיהם עם
חכמיהם, למעלת הנבואה/ אמר הכתוב את הדברים
האלה דבר יהוה אל כל קהלכם בהר מתוך האש/ ולא
למעלת הנבואה בלבד אבל למדרגת פנים בפנים שהיא
המדרגה האחרונה שאי אפשר שיגיע האדם אליה אלא
בחסד אלהיו/ והיא היתה מדרגת מרע״ה אמר הכתוב
עליו ודבר יהוה אל משה פנים אל פנים/ ונאמר גם
כן במדרגת כל ישראל בשעת מתן תורה פנים בפנים
דבר יהוה עמכם בהר מתוך האש/ והוא מבואר כי שש
מאות אלף רגלי שיצאו ממצרים מורגלים בעבודה קשה
בחומר ובלבנים לא היו ראויים למדרגה גדולה כזו/ ואע״פ כן
הגיעו אליה באמצעות מרע״ה אמר הש״י הנה אנכי בא אליך
בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך כלומר אני רוצה
לבוא אליך ולהגלות לך במדרגה גדולה שהיא מדרגת
פנים בפנים אע״פ שאתה בעובי ועכירות החמר
הנקרא עב הענן ואינך ראוי אליה/ וכל זה אני עושה
בעבור ישמע העם בדברי עמך וזו היא המדרגה היותר
גבוהה שאפשר/ והוא שישמע האדם בהקיץ קול מדבר
אליו בזולת ראיית שום תמונה/ אמר הכתוב קול דברים
אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול/ והגיעו
אליה בחסד אלהי ובאמצעות משה/ וזה כדי שיסתלק
מלבם הספק שהיו מסופקים באפשרות הגעת הנבואה אל
האדם/ שעל זה היו תמהין אחר מתן תורה ואומרים
כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים וגו״
שיראה שישראל היו מסופקין באפשרות הגעת הנבואה
אל האדם עד היום ההוא/ אבל משה לא היה תמה
על הגעת הנבואה לאיש אחד אלא על הגעת לעם
בכללו/ ועל כן אמר השמע עם קול וגו״ ואחר המעמד
ההוא הודו באפשרות הגעתה אמר הכתוב היום
הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי
שיראה שבאותו מעמד הוסר מלבם הספק הזה וכו׳:

i. e. *bujus aſſerti veritas comprobata fuit tempore promulgatæ Legis: quo omnes* in univerſum *Iſraelitæ, ſtupidi non minus, quam ſapientiores iſtorum, ad ſublimitatem pervenerunt Prophetiæ. Ipſa ait Scriptura* Deut. V, 19. *verba illa locutus eſt Dominus ad totam Eccleſiam veſtram in monte hoc de medio Ignis. Nec ad ſublimitatem tantum Prophetiæ; verum ad gradum illum facierum collatarum, qui omnium ſupremus eſt, inter diverſos Prophetiæ* gradus: *ad quem*

venerant *). Id certe petierat populus p), ex mente quorundam q),

ut

quem nemini datur acceſſus, niſi per ſingularem *Dei gratiam. Hic quippe gradus Moſi Doctori noſtro fuit peculiaris: de quo Scriptura dicit* Exod. XXXIII, 11. *locutus vero eſt Dominus cum Moſe facie ad faciem. Et ſimiliter de gradu totius Iſraelis, tempore legis promulgatæ, dictum* invenitur Deut. V, 4. *facie ad faciem locutus eſt Dominus vobiscum in monte hoc de medio ignis. Id vero clarum eſt, ſexcenta millia peditum, quot ex Ægypto egrediebantur, dura ſubactorum ſervitute, lateribus cum intrito parandis, gradum hunc ſublimem nequaquam meruiſſe.* Quo non obſtante, *elevati ad eum fuerunt, mediante Moſe noſtro Doctore. Dicebat ipſe Deus benedicendus* Exod. XIX, 9. *ecce ego venturus ſum ad te, in denſa quadam nube; propterea ut audiat hic populus, cum ego tecum locutus fuero. Q. d. ego ad te venire volo, tibique revelari gradu iſto ſublimi, qui eſt facierum coram collatarum; quamvis in denſa & turbida hæreas materia, DENSITATE NVBIS hic vocata: atque adeo eo ſis minime dignus. Hoc omne enim ideo faciam, ut audiat hic populus, cum ego tecum fuero locutus. Hic quippe gradus eſt, quo ſublimior excogitari nequit. Quando ſc. homo vigilando audit vocem ad ſe loquentem, nulla prorſus viſa imagine. Scriptura dicit* Deut. IV, 12. *vocem verborum vos audiebatis, imaginem autem nullam videbatis, præter vocem. Evecti autem ad eum fuerunt Dei gratia, & Moſe mediante. Idque, ut evaneſcat ex ipſorum animo dubium, quo reddebantur ancipites, utrum pervenire poſſit prophetia ad* ullum *hominem. Hoc enim* præcipue *obſtupeſcebant poſt legem latam, dicentes* Deut V, 23. *Certe quæ eſt ulla caro, quæ audiverit vocem Dei viventis, loquentem* &c. *Videtur enim, Iſraelitas ad illum usque diem dubios fuiſſe, utrum pervenire poſſit prophetia ad ullum hominem. Moſes autem nec quicquam admirabatur acceſſum Prophetiæ ad certum Individuum; ſed iſtum, qui evenit populo in univerſum ſumto. Quapropter ipſe dicebat* Deut. IV, 13. *an audivit* totus *populus vocem Dei loquentis de medio Ignis? Poſt ſtationem autem iſtam* utrinque *confeſſi ſunt, communicationem hanc eſſe posſibilem. Scriptura certe teſtatur* Deut. V, 21. *hoc ipſo die vidimus, quod loqui ſoleat Deus cum* quolibet *homine, ut vivat. Videtur enim ex animo ipſorum dubium illud per ſtationem iſtam ablatum* &c. Conf. in hanc rem AB. ESR. ad § 21. lit. (y), & ad § 16. lit. (y) p. 320. ſqq. p) Exod. XIX, 8. q) In antiquiſſimo

ut Deum ipſum audirent loquentem: obſequium promittentes illis omnibus, quæ Deus immediate, (non Moſes, ipſius nomine,) locuturus fuerit. Promiſerat etiam Deus, ſe locuturum, ut omnis audiat intelligatque populus

Judæorum libro MECHILTA ad Exod. XIX, 9. f. 24. c. 2. l. 26. ſqq. Edit. Ven. legitur: מה״ אמרו ישראל למשה ׳לאמור למקום אמרו רצוננו לשמוע מפי מלכנו לא דומה שומע מפי פרגוד לשומע מפי המלך אמר המקום תן להם מה שבקשו בעבור ישמע העם דא״ ׳ אמרו רצוננו לראות את מלכנו לא דומה שומע לרואה כי ביום השלישי ירד ה׳ לעיני כל העם על הר סיני i. e. *Quid dixerunt Iſraelitæ Moſi, ut Deo referat?* Reſp. *dixerunt, noſtrum eſt deſiderium, ut ex ore audiamus Regis noſtri. Non eodem modo ſeſe habent quisquis ex ore audit velo obtecti, & qui ex ore percipit Regis ipſius. Reſpondit Immenſus; da illis, quod poſtulant: propterea ut audiat hic populus* Exod. XIX, 9. *Similiter dicebant, volumus videre Regem noſtrum: qui audit, non ſimilis eſt videnti. Die quippe tertio deſcendebat Dominus, in oculis totius populi ſuper montem Sinai*, l. c v. 11. Unde videtur mutuaſſe ſua R. SAL. Comment. ad l. c. & ad Exod. XX, 22. *Abrabb.* expreſſe librum iſtum nominat, ad l. c. f. 169. c. 3. l. 47. ſqq. Qui de ſuo tradiderat l. c. l. 37. ſqq. Iſraelitas *non acquieſcere in eo*, ut Deum audiant cum Moſe loquentem, כי הם לא שאלו אלא שידבר השם עמהם לא שישמעו אותו מדבר למשה i. e. *quia ipſa non petierant, niſi ut loquatur Deus cum populo ipſo, non ut audiant eum loquentem Moſi*, conf. col. 2. l. 33. ſeqq. Quibus conſpirat R. LEVI in *Schemoth rabba* Sect. XXIX. f. 144. c. 4. l. 9. ſqq. verbis: שני דברים שאלו ישראל מלפני הב״ה שיראו כבודו וישמעו קולו והיו רואים את כבודו ושומעין את קולו שנ׳ ותאמרו הן הראנו ה׳ אלהינו את כבודו ואת גדלו וכתיב ואת קולו שמענו מתוך האש i. e. *Rem geminam puſtularunt Iſraelitæ a Deo benedicto: ut viderent gloriam ipſius; & audirent ſui ipſius vocem. Videbant itaque gloriam ejus, & ipſius audiebant vocem, ſicut dicitur* Deut. V, 21. *dicebatis, en videre fecit nos Dominus Deus noſter gloriam ſuam, & majeſtatem ſuam. Et amplius: vocem quoque ejus audivimus de medio Ignis.* Cum R. MOSES ALSCHECH in תורת משה ad Exod. XIX. f. 122. c. 1. med. æquipollentia ex Antiquis ſuorum libris adduxiſſet, ſubjungit: והוא עיקר גדול כי כל איש ישראל פצטוה מפיו ית׳ אנכי ולא ׳ יהיה לך שמע כל איש

pulus r). Quod & haud dubie reipſa præſtitit: Scriptura id ipſum diverſis in locis atteſtante s).

§. 20. Ambabus inſuper manibus concedimus, divinam illam, quæ circa *Decalogi promulgationem* & *Confirmationem Moſis* contigit, apparitionem tam evidentem fuiſſe, ut intuentium nemo in dubium eam vocare potue-

---

ישראל מפי הגבורה ומקרא מלא דברה תורה פנים בפנים דבר ה׳ אל כל קהלכם וכן יראה מאומרו דבר אתה עמנו וכו יורה כי מתחלה עמהם הוא ותבר׳ היה מדבר׳ i. e. *Articulus fidei fundamentalis eſt, quod quisque Iſraelitarum Præcepta obtinuerit ex ore ipſius Dei benedicti.* Nam *EGO* Exod. XX, 2. & *NON ERIT TIBI*, l. c. v. 3. *audivit unus quisque Iſraelitarum ex ore ipſius Forditudinis. Et plane ac diſerte dicit Scriptura* Deut. V. v. 4. 19. *facie ad faciem locutus eſt Dominus ad omnem Eccleſiam veſtram. Id quod etiam apparet ex eo, quod dicitur,* Exod. XX, 16. *Loquere tu nobiscum &c. ad innuendum, quod a principio* ſtatim *cum illis Deus ipſe fuerit locutus.* r) Exod. XIX, 9. Deut. IV, 10. s) Conf. Exod. XX, 19. Deut. IV, 33. coll. c. V, 23. amplius Deut. IV. verſ. 9. 12. 15. 36. cap. V. v. 4. 19. 20. 21. Quod adeo certum credebatur Antiquis Ebræorum, ut verba Cantici c. I. 2. *Oſculetur me oſculo oris ſui*, haud illepide ad promulgationem applicent Decalogi, in MEDRASCH RABBA f. 4. col, 4. Quaſi ſingula Præceptorum *Verba* a Deo pronunciata, vel immediate, vel ope Angeli cujusdam unicuique Iſraelitarum diſtincte fuerint inſtillata; ſenſu ac valore cujusque expreſſo, cum blandiſſimis his illecebris, *an me recipis in te? num quid meam agnoſcis divinitatem?* Quo affirmante, ilico oſculum infixerint ori cujusque accipientis. Prolixiora ſunt, quam ut hic commode adjici potuerint. Paucis tangit eadem RASCHI in ſuo ad Canticum l. c. Commentario. Pluribus R. MOSES ALSCHECH, non tantum in שושנת העמקים fol. 8. circa finem; ſed & in תורת משה Sect. יתרו f. 122. c. 1. med: col. 3. l. 20. ſqq. Quæ, quamvis fabulæ ſpeciem referant, indicant tamen mentem Majorum, in argumento conformem Scripturæ, aſſerenti, quod Deum ipſum loquentem audiverint, & intellexerint, ll. modo cc. Nec aliter ſtatuunt, qui *vocem* iſtam *Dei* dicunt *cujusque viribus fuiſſe accommodatam: haud ſecus ac Manna, omnium palato ac guſtui inſerviens.* Vid. SCHEMOTH RABBA Sect. V. f. 123, c. 2. l. 14. ſqq. TANCHVMA f. 26. c. 3. l. 19. ſqq. Edit. Venet.

potuerit. Cum, Deo in montem deſcendente t) (& e denſiſſima caligine vocem vibrante ignitam, tonitrui inſtar tam horribiliter ſonantem, ut mons ipſe contremuiſſe dicatur fumigans u) in aſſenſum abrepti fuerint, ſuorum uſu ſenſuum convicti externorum. Quo ipſo tamen nondum aſſecuti ſunt, ut criſtas merito erigant, Chriſti noſtri inaugurationem præ Moſaica contemturi; etiamſi apparatu, priſtinum illum per omnia referente, initiatus haud fuerit. Nec *Moſis* dignitas, quem tantopere veneratur gens Judaica, ſarta tecta maneret; nec primæ *antiquitatis* Iſraeliticæ, Decalogum ex ore Dei recipientis, conſtaret autoritas, ad quam tamen ultimo confugiunt unice; nec *Dei* ipſius inviolata maneret promisſio, cui tamen ſalvandi tuto innituntur omnes: ſi ſequiorum Judæorum temerario ſatisfactum eſſet deſiderio. *Moſes* quippe conſignatum reliquit x) Deum Eccleſiam Judaicam in monte allocutum fuiſſe *e medio ignis*, *nubis*, *ac denſæ caliginis voce magna*, ולא יסף i. e. *nec perrexiſſe:* vel (Præterito in Futurum converſo y), *non ADDITVRVM*, ſcil. ſimilem alloquendi modum

t) Exod. XIX, 16. 20. u) l. c. v. 18. x) Deut. V, 19. y) Ne opus habeas, punctis mutatis, in Futuro efferre, legendo יֹסֵף *addet*, nulla mutata litera. Præteriti autem ſignificatio dura eſt, & filo Orationis parum apta; ſi ſignificationem verbo, ex ſententia *R. Sam. fil. Meir*, perpetuam, *additamenti* ſcil., ſervaveris. A qua recedunt utplurimum, formam Præteriti in ſenſu expreſſuri. *Abrumpendi* ſignificationem attribuunt eidem *Onkelos* atque *Jonathan:* quorum, veſtigia & autor Verſionis Samaritianæ legiſſe videtur. Quod non *abruperit* orationem, ſeu *non ceſſarit* in ea, more hominum, reſpirationem hoc modo captantium. Quæ quamvis Deo neceſſaria non fuerit; erat tamen auditoribus aliqua *ceſſatio* neceſſaria, ad ſenſum dictorum, ex mora interpoſita, capiendum. Et quod maximum, ignorat Scriptura talem verbi יסף uſum. Præter memoratum *Raſchbam*, etiam *Dav. Kimchi*, & autor capitum Concordantiarum, obſervant; omnia exempla hinc diducta eſſe ענין אחד *unius ſignificationis*, quam hic determinat לשון תוספת per *additamentum*, vel *adjectionem*. Unde & *Raſchi* Chaldæis alioquin nimium addictus, rejecto hic ipſorum commento, receptam *addendi* ſignificationem reſtituit, verbis: מתרגמינן ולא פסק (לפי שמדרת בשר ודם אינו יכול לדבר כל דבריו בנשימה אחת וצריך להפסיק/ ומדת הקב״ה אינו כן לא היה פוסק/ ומשלא היה פוסק לא היה מוסיף) כי קולו חזק וקיים לעולם· דבר אחר לא יסף לא הוסיף · לחראות באותו · פומבי/

unquam. *Ideo conſcripſiſſe eadem*, ne opus habeat, ſæpius repetere. Vix audiverant olim Judæi ad radices montis Sinai conſtituti, ſonitum Dei, Decalogum promulgantis, (aut, ſecundum Bechai z) & qui cum ipſo faciunt

i. e. *interpretantur chaldaice, & non abrumpebat.* (*Quia*, ut verba habent interpretis, *a Schabbathai* in שפתי חכמה, & inde in Pentateucho Gloſſato Beroſinenſi inſerta, *non ſuſtinet natura hominis vulgaris, ut omnia verba ſua uno proloquatur halitu; ſed opus habet abrumpere: Dei autem indoles non ita ſeſe habet, non ceſſat ita. Et quia non ceſſabat, non* novo *addebat*). *Quia vox ejus robuſta perdurat in æternum. Alia vero ratione* interpretari licet, *ut* לא יסף *idem ſit ac, non amplius apparuit,* vel apparitürus erit *in illa ipſa pompa.* R. Sal. BEN. MEIR. ad quem ſupra provocabam, verba ſunt: שוב לא נוסף קול גדול כזה בעולם לפי פשוטו כי כל יסף לשון תוספת i. e. *rurſus non addenda eſt vox ingens huic ſimilis in hoc mundo, ſecundum ſenſum ejus ſimplicem* ac literalem. *Quia* יסף *ubivis locorum ADDITAMENTVM denotat.* Nec alienus eſt ab hac ſententia ſubtilis alioquin AB. ESRA; qui probationem ejus petit ex contextu, verſu proxime ſequenti in ſubſidium vocato, verbis: לא יסף כי זרה היתה פעם אחרת והנה ביאר למה לא יסף והוא ויהי כשמעכם i. e. *non additurus eſt, quia hoc ſemel contigit. Ecce autem elucidat, quare non additurus ſit? ſcilicet, quia eveniebat, cum audiretis vos* &c. Quibus pollicem premit ABRAB. liberioris ingenii homo, nullius ſuperſtitioſe verbis addictus, inquiens: ומה שאמר הכתוב קול גדול ולא יסף ענינו שלא יסף עוד הקב״ה לדבר בקול ההוא ולהשמיעו בעולמו i. e. *quando Scriptura dicit, voce magna, qua non addet; ſenſus ejus eſt, quod nunquam additurus ſit denuo Sanctus ille benedictus in eadem loqui voce, aut audiendam præbere eandem in mundo ſuo.* In quam ſententiam forte non male traxeris *autorem* ipſum *epiſtolæ ad Ebræos* Canonicum, cap. XII, 19. dicentem: *παρῃτήσαντο*, ΜῊ ΠΡΟΣΤΕΘΗ͂ΝΑΙ *αὐτοῖς λόγον*, deprecati ſunt, *ne addatur illis quicquam*, ſcil. ſimile. Alia enim deprecationis ipſorum verba græcis his minus conveniunt. Omnium optime, ad mentem noſtram, tranſtulit Arabs, verbis: بِصَوْتٍ عَظِيمٍ غَيْرِ مُعَادٍ i. e. *voce magna nunquam repetenda.* z) Comment. ad Exod. XX. f. 88. col. 1. circa fin. it. fol. 92. col. 3. med. ויש לך לדעת כי פרשת

ſunt a) promulgaturi); cum omnes *tribuum Principes ac Seniores* b) conferto agmine ſupplices Moſen adeuntes rogarent, procul a monte conſtituti: *loquere tu nobiscum, & audiemus; neque loquatur nobiscum Deus ipſe, ne moriemur* c). Item, *quare moriemur? nam conſumet nos Ignis ille magnus, ſi porro nos audiverimus ſonitum Domini noſtri in poſterum, omnino moriemur* d). Et hoc ipſorum poſtulatum *Deus* ipſe ratum habebat; ſingulari id exornans præconio, verbis Moſi factis e) *audivi vocem verborum*

וכל העם רואים את הקולות וגו' וירא העם וינועו קודם מתן תורה היה׳ כי אז אמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה כי במראה ובשמיעת הקולות ההם נהפכו צירידהם עליהם ולא עצרו כחם· ואם ישמעו הדבור מפי הגבורה ימותו· ומשה חזק את לבבם ואמר להם אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם וגו'· ואז שמעו אליו ויעמוד העם מרחוק כי לא עשו ולא רצו בכל דבריו להתקרב אל הגבול· ומשה נגש אל הערפל לא בא בתוכו ואז דבר אלהים עשרת הדברים וכו'· i. e. *Scire debes, Sectionem* Exod. XX, 15. *& totus ille populus videbant Voces* (tonitrua) *iſtas &c. quod quum vidiſſet populus, commovebantur, ante Legis extitiſſe promulgationem. Tunc enim Moſi dicebant, loquere tu nobiscum, & audiemus*, Exod. XX, 16. *Nam per viſionem iſtam, & auditum Vocum iſtarum commovebantur tormina iſtorum apud eosdem, nec ſuum continebant robur*, (e Dan. X, 16, coll. 1. Sam. IV, 19.) *& ſi audiviſſent Sermonem ex ore Dei fortiſſimi, paſſi fuiſſent animi deliquium. Cum autem Moſes confirmaret iſorum animum, diceretque illis* (v. 17.) *ne timeatis! nam propterea ut tentaret vos* &c. *tunc obtemperabant ei, ſtetitque populus a longinquo* (v. 18.). *Sed non executi ſunt, nec voluerunt, omnibus ejus perſuaſionibus* moti, *propius ſe ſiſtere ad* conſtitutum *limitem. Moſes vero propius admotus fuit ad denſum caliginem*, v. 18. *in medium tamen ejus nondum venerat, cum eloqueretur Deus Decalogum.* a) Ipſimet *Talmudici* in Cod. BERACHOTH f 6. b. l. 34. אותן קולות קודם מתן תורה היו׳ i. e. *iſtæ Voces ante promulgationem Legis fuerunt.* Sed nollem hujusmodi ſalebris cauſam defendere Chriſtianorum: quamvis pro noſtra ſententia incruſtanda exinde ſequatur, neminem Judæorum Decalogum ex ore Dei audiviſſe, ſed ſolius Moſis. Veritas fuco non indiget. b) Deut. V, 20. c) Exod. XX, 16. d) Deut. V, 22. e) l. c v. 25. In *Pirke Elieſer* c. XI. l. poſt med. f. 23. b. l. 21. dicitur: ושמע הקב"ה קולן של ישראל וערב לו׳ i. e. *& audivit Deus benedictus hanc Iſraelitarum vocem, quæ JVCVNDA*

rum populi hujus, quæ prolocuti ſunt apud te: bene fecerunt omne, quod locuti ſunt. Quæ ejus approbatio tam tenaciter veraciſſimi Numinis animo inhærebat; ut, cum *Prophetam* ipſis promitteret, *Moſi ſimilem, quem audituri ſint* f) ſimul declararet, ſe hujus rationem habiturum, faciendo *ſecundum omne, quod poſtulaſtis a Jehovah Deo tuo in Horeb, in die conventus iſtius, dicendo: ne amplius audiam ſonitum Jehovæ Dei mei* (ſcil. terribilem), *& ignem iſtum magnum ne videam in poſterum; ut ne moriar* g). Stante igitur Moſis, Majorumque Judaicæ gentis auctoritate, ac Dei Veritate immutabilis; apparitionem Sinaiticæ ſimilem nemo ſanus, quique aliquam Scripturæ reverentiam fovet, unquam expectare poterat: nec tali rerum ſtatu, ullo prætextu ſperare debeant Judæi; nedum poſtulare, *ut* eadem aut majori pompa, vel *novi* fundamenta *fœderis* promulgarentur; vel *Doctor* ejus *initiaretur ſolennius, quam* dudum inter Deum ac Majores ipſorum *convenerat.* Idque eo minus, quod poſt plurium ſeculorum intervalla, Deus denuo per Jeremiam prædixerit h) *fœdus novum non futurum inſtar fœderis iſtius, quod cum Patribus ipſorum pepigerat, quo die manibus ipſorum apprehenſis, eduxerit eosdem ex Ægypto.* Promiſſis pacto utrinque confirmato ultro citroque datis, religioſe rigideque inhærendum: ni, quæ pars a compacto recederet, dici velit fœdus fregiſſe turpiter. Quod de Deo cogitare, foret blaſphemum: qui in fictitium myſticorum modum i), ſine ſuffragio ejus, penes quem facultas eſt, liberrime agendi, excogitatum, nuſpiam conſenſiſſe legitur.

Uu 2 §. 21.

ipſi erat. f) Deut. XVIII, 15. g) l. c. v. 16. h) Jer. XXXI, 32. i) Cujusmodi proſtat in *Jalkut Simoni* ad Jeſaiam §. 296. f. 46. c. 1. l. 34. ſqq. עתיד הקב"ה להיות יושב בגן עדן ודורש וכל צדיקים יושבים לפניו וכל פמליא של מעלה עומדים על רגליהם וחמה ומזלות מימינו של הקב"ה ולבנה וכוכבים משמאלו והקב"ה יושב ודורש תורה חדשה שעתיד ליתן על יד משיח וכו': i. e. *Se let it aliquando Sanctus ille benedictus in horto Eden, concionaturus: ante quem omnes ſedebunt juſti. Omnes autem familiæ ſuperiores in ſuis conſiſtunt pedibus, Sole ac ſyderibus dexteram ejus cingentibus, Luna autem atque ſtellis ejus ſiniſtram. Tunc ſanctus ille benedictus ſedens interpretabitur Legem novam, promulgaturus eſt per miniſterium Meſſiæ.* * Vid. Rom. IV, 15. & conf infr. p. 341. k) Vid. Joſ. XXIV, 14. Ezech. XVI, 26. c. XX. v. 7. 8. 16. 18. 24. 30. c. XXIII, 3. 8. 19. ſqq. conf. THEODORETVS Græcarum affectionum Curatione Serm. VII. de ſacrificiis,

§. 21. Unde conſtat, quod majori ad Chriſtum noſtrum inaugurandum ſolennitate uti non decuerit; quam quæ adhibita vel clare legitur, vel ab ipſismet oblique conceditur adverſariis. Diverſa utriusque ſtatus indoles, modum agendi paulo diverſum poſtulabat. *Tonitrua* ac fulgura *horriſona Legi* melius conveniebant, terrorem incuſſuræ ferocibus, nimisque protervis peccatoribus *. Evangelio magis competebat vox jucunda, lentam referens hominum loquelam; ut contritos, ac mole peccatorum conſternatos demulceat, atque in ſpem obtinendæ erigat remiſſionis. Rudes quoque olim erant Judæi ex Ægypto reduces k), qui per diuturnam cum incolis, (quorum plurimi adhuc inter illos commorabantur l), hujus conſuetudinem, a priſtinis Patriarcharum moribus adeo degenerarant; ut, Aben Eſra teſte m) *ne crederent quidem Dei cum hominibus colloquia, aut commercium.* Evidentibus itaque ac violentis ad meliorem frugem revocandi erant remediis n). Quibus nequaquam indigebant ipſorum poſteri, ætate Johannis Baptiſtæ viventes. Hi enim, quamvis & ipſi multis adhuc corru-

Tom. IV. Opp. p. 584. EUSEBIUS Præparat. Evang. lib. VII. c. 8. p. 312. *Moſen* ait, *ad Judæos Legislatorem miſſum, cum* τὰ μὲν τῆς εὐσεβοῦς ἀγωγῆς τῶν πρόπαλαι θεοφιλῶν προπατόρων κατὰ σμικρὸν αὐτοῖς ἐξηθένει, καὶ ἀπημβλύνετο. τὰ δὲ τῆς παρ' Αἰγυπτίοις διατριβῆς, τοσοῦτον τῆς τῶν δηλουμένων κατίσχυε πληθύος, ὡς τῆς μὲν πατρίου ἀρετῆς εἰς λήθην ἐλθεῖν. τῇ δὲ παρ' αἰγυπτίοις ὁμοιοτροπίᾳ τοὺς βίους περιενεχθῆναι, ὡς κατὰ μηθὲν Αἰγυπτίων τὸν τρόπον διαφέρειν δοκεῖν. i. e. *prima illa, quam a Deo chariſſimis Majoribus acceperant, pietatis ac religionis inſtitutione debilitata paulatim obtuſaque hebeſceret. Cum vero tantum apud ipſos Ægyptiorum ſocietas communioque poſſet, ut patriæ virtutis evaneſcente memoria, ſic Ægyptiorum mores ac ritus induerent; nihil ut inter utriusque populi vitæ genus diſcriminis eſſe videretur.* l) Exod. XII, 38. m) Cujus verba ſupr. ad §. 16. (*b*) p. 320. ſq. longa ſerie adducta, hic repetantur. Vid. ABRAB. ad Exod. XIX, 16. ſqq. f. 170. c. 2. l. 44. ſqq. R. JOSEPH ALBO in עקרים Serm III. c. XI. p. 73. b. l. 14. ſqq. Cujus verba, quibus ſuam e Scriptura probat ſententiam, (citata ad §. 19. (*) p. 331. ſqq.) digna ſunt, legantur, ob Nachmanidem ſupr. Ab. Eſræ contradicentem. Ut alii contradicere deſinant. Conf. etiam *COSRI*, P. I. §. 87. *Abrab.* f. 170. c. 4. l. 11. ſqq. n) Merentur etiam hic conferri verba Talmudis Bab. Cod. *Beza* f. 25. b. l. 16. ſqq. adducta hinc in *Jalkut Simoni* ad Deut. XXXIII, 2. f. 310. c. 4. init. תנא משמיה דרבי מאיר מפני

corrupti eſſent erroribus; de *commercio* tamen *Dei cum quibusdam hominibus*, per tot Prophetarum V. T. exempla ſatis ſuperque convicti erant. Agnoſcunt etiam antiquorum plerique Judæorum, *Legem* ſuam *Igni* comparandam; ex rationibus non in univerſum ſpernendis: (quibus tamen

 & illa

מה נתנה תורה לישראל מפני שהן עזין: תנא דבי ר' ישמעאל מימינו אש דת למו אמר הקב"ה ראוין הללו שתנתן להם דת אש: איכא דאמרי דתיהם של אלו אש: שאלמלא לא נתנה תורה לישראל אין כל אומה ולשון יכולין לעמוד מפניהם והיינו דאמר רשב"ל שלשה עזין הן ישראל באומות כלב בחיות תרנגול בעופות וכו' i. e. *Docuit quidam ſub nomine R. Meir, quare Lex exhibita fuit Iſraelitis? eo quod feroces ſunt* (& impudentes). *Alius e Schola R. Iſmaelis,* provocat ad Deut. XXXIII, 2. *a dextera ejus Ignis Lex illis. Dixiſſe enim Sanctum illum benedictum, digni ſunt illi, quibus detur Lex Ignis. Alii dicunt,* ſenſum verborum iſtorum fore, *Lex iſtorum Ignis eſt. Nam ſi Lex non tradita fuiſſet Iſraelitis, nulla natio aut lingua poſſet conſiſtere propter ipſos. Id ipſum enim eſt, quod R. Simeon fil. Lakiſch docuerat, Tres fore feroces: Iſraelitas inter gentes, Canem inter beſtias, & gallum gallinaceum inter aves.* Conferri etiam meretur *CHRYSOSTOMVS*, eandem urgens diverſitatis rationem, in promulgatione Evangelii Pentecoſtali obſervatæ, Homil. I. in Matthæum, poſt princ. verbis: μάθωμεν, πῶς μὲν ὁ παλαιὸς ἐδόθη νόμος. πῶς δὲ καὶ καινὴ διαθήκη. πῶς οὖν ὁ νόμος ἐκεῖνος ἐδόθη τότε. καὶ πότε καὶ ποῦ; μετὰ τὸν τῶν αἰγυπτίων ὄλεθρον, ἐπὶ τῆς ἐρήμου, καὶ ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ, καὶ τοῦ καπνοῦ, καὶ τοῦ πυρὸς ἀνιόντος ἀπὸ τοῦ ὄρους, σάλπιγγος ἠχούσης. βροντῶν καὶ ἀστραπῶν γενομένων. τοῦ Μωσέως εἰς αὐτὸν εἰσιόντος τὸν γνόφον. Ἐν τῇ καινῇ δὲ, οὐχ οὕτως. οὔτε ἐν ἐρήμῳ, οὔτε ἐν ὄρει. οὔτε μετὰ καπνοῦ καὶ σκότους, καὶ γνόφου, καὶ θυέλλης. ἀλλ' ἀρχομένης ἡμέρας, ἐν οἰκίᾳ, πάντων συγκαθημένων, μετὰ πολλῆς τῆς ἡμερότητος, πάντα ἐγίνετο. τοῖς μὲν γὰρ ἀλογωτέροις καὶ δυσηνίοις, σωματικῆς ἔδει φαντασίας. οἷος ἐρημίας, ὄρους, καπνοῦ, σάλπιγγος ἠχῆς, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων. τοῖς δὲ ὑψηλοτέροις καὶ καταπειθέσι, καὶ τὴν τῶν σωμάτων ἔννοιαν ἀναβεβηκόσιν, οὐδενὸς ἦν τούτων χρεία. i. e. *diſcamus, quemadmodum vetus promulgata fuerit lex, & quomodo novum* conditum ſit *teſtamentum. Quonam igitur tunc modo illa lex data eſt? & ubi? ac quando? Poſt Ægyptiorum* nimir. *perniciem, ad deſertum, in monte Sina; fumo & igne de monte ſubmiſſo, & tuba*

& illa adjici meretur, quod (*purget omnia*): atque adeo haud immerito per *Ignem* fuiſſe promulgandam o). Evangelium autem fragranti aſſimilatur opobalſamo. Conſtat inſuper, plurima V. T. myſteria denſis veluti ignorantiæ tenebris involuta fuiſſe, in ultima demum dierum periodo revelanda: quare Deus ibi in montem deſcendiſſe dicitur, e denſiſſima locutus nube,

terribiliter inſonante, ac tonitruo crebrius comminante, & coruſcante fulgure, atque Moſe in ipſam nubis caliginem introeunte. In novo vero non ita. Non enim neque in deſerto neque in monte, nec cum fumo & caligine, nedum cum tenebris & procellis: ſed ſumente initium die, cunctis in domo ſedentibus, multa cum manſuetudine univerſa fiebant. Siquidem adhuc illis ferocioribus & effrenioribus humano quodam terrore opus erat; ut ſolitudine, monte, igni, fumo, tubarum ſono, & cæteris talibus. Sublimiores vero, ac perfectiora doceri faciles, & qui jam corporalium intellectum uſu virtutis exceſſerant; horum, quæ diximus, non indigibant. o) Pleni de hoc ſunt Judæorum libri: unde ex antiquiſſimis, non ubivis obviis, pauca ſaltem excerpam. In MECHILTA ad Exod. XIX, 18. f. 24. c. 4. l. 31. ſq. Edit. Ven. dicitur: ירד עליו יהוה באש מגיד שהתורה אש ומאש נתנה ובאש נמשלה: ומה דרכה של אש: שאם קרב אדם אצלה נכוה רחק ממנה צנן/ אין לו לאדם להתחמם אלא כנגד אורה/ i. e. *quando Deus in montem deſcendere dicitur Igne, indicat, Legem Ignem fore, & de Igne promulgatam, & Igni comparari. Quæ enim indoles eſt Ignis? ſi quis hominum propius ad eum accedit; comburitur: receſſerit ab eo* longius, *gelido infeſtatur frigore. Nemo itaque mortalium aliunde ſe calefaciat, quam ad Ignem ejus lucidum.* Quæ hinc afferuntur in *Jalkut Simoni* ad l. c. §. 284. f. 80. c. 1. l. 46. ſqq. Ubi idem ferme repetitur ad Deut. XXXIII, 2. f. 310. c. 3. circa fin. & c. 4. cujus l. 11. ſqq. ait: אש דת התורה נקראת אש דת אמר ר' יוחנן כל מי שהוא בא לעסוק בתורה יראה בעצמו כאילו הוא עומד באש תורה שנתן הקב"ה למשה אש לבנה חרותה באש שחורה חצובה מאש ונתונה מאש וכו': i. e. *Lex vocatur Ignitum ſtatutum. R. Jochanan docuit, quisquis operam dat Legi diſcendæ, conſideret ſeipſum veluti ſtantem ad Ignem. Lex, quam tradidit Deus benedictus Moſi,* eſt *Ignis candidus, inciſa Igni nigro, atque exſculpta ab Igne, & de Igne tradita.* RASCHI ad l. c. clarius hæc exprimit, dicens: היתה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה/ i. e. *quod ſcripta fuerit atro Igne, ſuper Ignem candidum;*

be, ac atra caligine p). Circa inaugurationem vero novi Doctoris, diſpellebantur nubes, & cœlo circa inaugurandum aperto, lux ingens totum ſubito colluſtrabat locum q): tanta fulgidiſſimæ lucis coruſcatione circumſtantium oculos vibrante, ut fulminis referret ſpeciem. Niſi forte diutius moraretur circa illum, cujus gratia chaſma illud evenerat, rectius dignoſcen-

cum traderetur illis, manu dexteræ divinæ tabulis inſcripta lapideis. Ut attamento albæ inſcribimus chartæ. In SIPHRE ad Deut. XXXIII, v. 2. f. 60. c. 4. med., unde ſua deſumſit autor *Jalkut* citati f. 310. c. 3. poſt med., paulo prolixiores ſunt, verbis: אש דת למו מגיד הכתוב שדברי תורה נמשלו באש: מה אש נתנה מן השמים כך דברי תורה נתנו מן השמים שנאמר אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם: מה אש חיים לעולם אף דברי תורה חיים לעולם: מה אש קרוב לה נכוה ריחוק ממנה צונן: כך דברי תורה כל זמן שאדם עמל בהם חיים הם לו ליפרש מהם ממיתים אותו: מה אש משתמשין בה בעולם הזה ובעולם הבא/ כך דברי תורה משתמשין בה בעולם הזה ובעולם הבא: ומה אש כל המשתמש בה עושה בגופו רושם/ אף בני אדם שעמילים בה ניכרים הם בין הבריות: כך תלמידי חכמים ניכרים בהילוכם ובדיבורם ובעטיפתם בשוק/ i. e. verbis, *Ignis eſt Lex illis, ſignificat Scriptura, quod verba Legis comparentur Igni. Quomodo* ſe habet *Ignis? de cœlo datus eſt: ita Legis verba ſimiliter de cœlo data ſunt, prout dicitur* Exod. XX, 19. *vos vidiſtis, quod de cœlo locutus ſim vobiscum. Quid Ignis? vitam confert mundo: etiam Legis verba vitam mundo conferunt. Quomodo* porro *Ignis? quisquis propius accedit ad eum, comburitur; qui longius autem ab eo recedit, friget. Ita ſe habent verba Legis. Quamdiu quis occupatur in illis diſcendis, vitam ipſi conferunt: ſi, ut ſe ſeparet ab illis, meditetur; occidunt ipſum. Quid Ignis? uſus ejus eſt in hoc mundo, & in futuro; ita Legis* quoque *verbis utentur tam in hoc ſeculo, quam in futuro. Quomodo tantem* ſe habet *Ignis? quisquis eo utitur, ſtigma ſuo inurit corpori: & qui mortalium in eo laborant,* facile *dignoſcuntur inter alios. Ita diſcipuli ſapientum* Legi ſtudentes *dignoſci poſſunt ex inceſſu ſuo, ſermone, ac veſtitu, in ipſo foro* aliis immixti. Gemina his inveniuntur in PESIKTA SOTARTA ad Deut. I. c. f. 91. col. 1. l. 17. ſqq. quæ brevitatis ſtudio omitto: cum nudis verbis diſcrepent; niſi quod addatur,

ſcendum: quem Scriptura etiam veteris fœderis *Lucis* nomine introducit, illuminaturæ gentes r), caligine errorum ac ignorantiæ diſcuſſa.

§. 22. Pactum itaque jam olim Deum inter atque Iſraelitarum Majores initum, nec non ipſa doctrinæ in N. T. prædicandæ indoles impedivere; ne quid nimis *tremendi, ac terrorem* ſpectatori *incutiens*, in Doctore hujus initiando adhiberetur, vel ſtipulationi olim factæ contrarium, vel naturæ rei minus conveniens. Quo ſolo excepto, tantum abeſt, aliquid amplius *in Chriſto initiato* ſolennitatis fuiſſe omiſſum, quod in *Moſe confirmato* ſacra approbat pagina; ut in plerisque evidentiora *Divinitatis* hic conſpiciantur *teſtimonia*. Populus quidem utrinque teſtaturus, qui ibi ad montis conſiſtebat radices *, hic per utramque fluminis ripam diſpersus † in eo convenit; quod utrinque *aqua purgatus fuerit*, & *præparatus* veluti, *atque* ad rem divinam decenter recipiendam ſuo modo *ſanctificatus* s). Deus vero, qui ibi in montem præruptam deſcendiſſe dicitur t), quo nemini Iſraelitarum integrum erat accedere u), ut in res in occulto ibi geſtas inſpiceret; hic in aperto & libero aëre ſua Se Voce conſpiciendum veluti præbebat, ubi omnia detecta erant, luci expoſita manifeſtæ x). Quamvis

---

quod, ut Ignis lucem præbit mundo, idem mundo præſtent verba Legis, juxta illud, Prov. VI, 23. *lucerna eſt præceptum, & Lex lux.* p) In PIRKE ELIESER c. XLI. circa fin. in rationem inquirunt, *quare e medio Ignis & caliginis*, (ſeu caliginoſi), *& non potius ex Igne lucido* ſuam Deus prodire voluerit Vocem: & reſponſionem; reddunt non ſatis aptam. Cui hæc præferenda. q) Vid. ad §. 10. p. 315. r) Vid. Jeſ. XLII, 6. cap. XLIX, 6. cap. LX, 1. cap. IX, 1. * Exod. XIX, 17. † Luc. III, 21. Matth. III. v. 5. 6. 13. Marc. I, 5. 10. s) Vid. Exod. XIX, 10. 11. 14. PHILO de Decalogo p. 750. D. παρειςήκει ὁ λεὼς ἁγνεύσας ὁμιλιῶν τῶν πρὸς γυναῖκας, καὶ πασῶν ἡδονῶν, ἔξω τῶν πρὸς τὰς τροφὰς ἀναγκαίων ἀπεχόμενος, λουτροῖς τε καὶ περιῤῥαντηρίοις καθηράμενος ἐκ τριῶν ἡμερῶν, ἔτι καὶ τὰς ἐσθῆτας ἀποπλυνάμενος ἐν τοῖς μαλιςα λευχείμων, i. e. *adſtabat populus purus, mulieribus & omnibus voluptatibus abſtinens, præter cibos neceſſarios, lavacris etiam purificatus per triduum, candidis nitidisque indutus veſtibus.* LVCAS l. c. notanter inquit, id contigiſſe, ἐν τῷ βαπτισθῆναι ἅπαντα τὸν λαὸν interea *tum jam baptizatus modo eſſet omnis populus.* t) Exod. XIX, 9. 16. 20. u) l. c. v. 12. 13. 23. x) Matth. III, 16. ἀνεῴχθησαν αὐτῷ οἱ οὐρανοὶ; dicit σχιζομένους. *Ebionitarum* Evangelium Matthæi ebræum,

vis gloria Dei totum repleat mundum y); cœlum tamen atque aër Dei habitaculo, ex uſu Scripturæ, magis competit z), quam mons rigidus, ſpinis conſitus aſperis. Ibi Candidatus intra limites circa montem ductos, &, ex ſententia quorundam Rabbinorum, propius jam ad denſam, ubi Deus erat, caliginem acceſſerat a), oculis Iſraelitarum ferme ſubductus, & extra ipſorum poſitus obſervationem, cum Dei honorabatur alloquio: hic Chriſtus in medio ferme omnium ſpectatorum, per utramque fluminis ripam locatorum, ita conſiſtebat, ut ab omnibus diſtincte conſpici, & a qui-

ſupr. §. 10. p. 315. citatum, *affulſiſſe* ait, *lucem eo in loco ingentem.* In illam etiam aëris partem humanæ fraudes vix pertingunt. y) Jeſ. VI. v. 3. Pſalm. CXXXIX. v. 7. ſqq. Pſalm. CXLV, 3. Jer. XXIII, 23. ſqq. 1. Reg. VIII, 27. 2. Chr. VI, 18. ut PROSPER Opuſc. de Providentia Dei, Tom. VIII. *B*iblioth. Patr. max. p. 99. G.

— *Nullo immenſus cohibetur fine locorum:*
Sed nusquam non eſſe, Dei eſt: qui totus ubique,
Et penetrat mundi membra omnia liber, & ambit.

Et Epigram 41. l. c. *p.* 91.

— *LOCIS præſens ſimul eſt Deus omnibus unus.*

Unde eleganter admodum Ebræi vocant eum מקום *locum*, כי הוא מקום עולמו ואין עולמו מקומו i. e. *quia ipſe locus eſt mundi ſui, neque mundus ipſi locus, ut* BECHAI loquitur in *Kad hakkemach*, lit. זין f. 28. c. 3. l. ult. ex *Bereſch. rabb.* Sect. 68. f. 76. c. 3. fin. c. 4. init. *MAIM.* More Neb. l. I. c. 70. conf. tamen *R. JOSEPH ZARPATHI* in ס' יד יוסף f. 6. c. 4. fin. *R. JOSEPH ALBO* in Ikkarim Serm. II. c. 17. inprimis circa fin. *In ipſo* enim *ſumus, movemur, & vivimus*, juxta Paulum, Act. XVII, 27. 28. Quod in *Medraſch Tillim* f. 40. c. 2. probant ex Exod. XXXIII, 21. z) Jeſ. LXVI, 1. Matth. V, 34. c. VI. v. 9. Act. VII, 49. conf. Pſalm. XCVII, 2. Pſ. CIV, 3. Jeſ. XIX, 1. Pſ. CXXIII, 1. Eccl. V, 1. & *cœlo inequitare* dicitur *Deus*, Pſ. LXIIX, 34. de cujus phraſeos ſenſu conf. *Maim.* More Nebuch l. I. c. 70. כסא כבוד *ſolium* Dei *glorioſum*, de quo pleni ſunt omnes Judæorum libri, ſæpius in aëre locatur, vel ſuper nubes: quo & Chriſtus collocat, Matth. XXV. v. 31. coll. c. XXIV. 30. c. XXVI, 46. a) R. ISAAC ARAMA in עקדת יצחק Port. XLIV. circa fin. f. 147. c. 2. עלה משה אל ראש ההר סמוך אל הערפל אשר שם האלהים וכו': i. e. jam inquit, *aſcenderat Moſes in verticem montis, prope ad*

quibusdam etiam manibus contrectari potuerit b). In quo minus errare poterant, quum Spiritus S. in viſibili & corporali columbæ ſpecie in ipſum deſcendens c) ac permanens d), abunde determinaret, iſtum fore eundem, de quo *Vox cœlitus delapſa* debeat intelligi e); una cum vaticiniis Jeſaiæ

denſam illam caliginem, ubi Deus erat. b) Nemo enim hic a totius negocii contemplatione, inquiſitione, ac inſpectione intima, ullo prohibebatur interdicto; ſed aditus unicuique concedebatur liberrimus. c) Luc. III, 22. σωματικῷ εἴδει, ὡσεὶ περιστερὰν. Ex quo patres priorum ſeculorum plerique inferunt, *non* tam *ad modum, quo columbæ deſcendere ſolent*, qui lentus eſt, & cum prudenti quaſi deliberatione ſuſceptus, reſpectum fieri in Matthæo & Marco, dicentibus: πνεῦμα ὡσεὶ περιστερὰν, καταβαῖνον ἐπ' αὐτόν; quam ad ipſam formam columbæ externam, in qua apparuerit. Ita *Auguſt.* epiſt. 102. ad Evodium, aliquoties, de doctrina Chriſtiana c. 22. d) Joh. I, 32. e) Ita HIERON. in Matth. l. c., *ne quis putaret, vocem Patris ad Johannem factam, non ad Dominum.* Nec abludit *JUSTINUS Matyr*, Dialogo cum Tryph. p. m. 315. ſqq. Etiam *CHRYSOSTOMUS* hanc affert rationem, Homil. XII. in Matth. p. 137. med. Edit. Francof. *Etonenſis* autem Tom. II. p. 77. l. 24. ſqq. Ubi, cum pluribus opinionem vulgi, Johannem Chriſto præferentis, enarraſſet, ſubjungit: ἐνενόουν γὰρ, ὅτι οὗτος μὲν τῶν πολλῶν εἷς ἦν. οὐδὲ γὰρ, εἰ μὴ τῶν πολλῶν εἷς ἦν, οὐκ ἂν μετὰ τῶν πολλῶν ἐπὶ τὸ βάπτισμα ἦλθεν. ἐκεῖνος δὲ μείζων αὐτοῦ καὶ πολλῷ θαυμαστότερος. ἵν' οὖν μὴ αὕτη κρατήσῃ παρὰ τοῖς πολλοῖς ἡ δόξα, καὶ οἱ οὐρανοὶ ἀνοίγονται βαπτισθέντος αὐτοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα κάτεισι, καὶ φωνὴ μετὰ τοῦ πνεύματος κηρύττουσα τοῦ μονογενοῦς τὴν ἀξίαν. ἐπειδὴ γὰρ ἡ φωνὴ ἡ λέγουσα, οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, παρὰ τοῖς πολλοῖς μᾶλλον ἁρμόττειν ἐδόκει τῷ Ἰωάννῃ. οὐ γὰρ προσέθηκεν, οὗτος ὁ βαπτιζόμενος, ἀλλ' ἁπλῶς οὗτος. καὶ τῶν ἀκροατῶν ἕκαστος περὶ τοῦ βαπτίζοντος μᾶλλον, ἢ τοῦ βαπτιζομένου εἰρῆσθαι αὐτὴν ὑπενόει, διά τε αὐτὸ τοῦ βαπτιστοῦ τὸ ἀξίωμα διά τε τὰ εἰρημένα ἅπαντα. ἦλθε τὸ πνεῦμα ἐν εἴδει περιστερᾶς, τὴν φωνὴν ἕλκον ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν, καὶ πᾶσι δῆλον ποιοῦν, ὅτι τὸ, οὗτος, οὐ περὶ Ἰωάννου τοῦ βαπτίζοντος, ἀλλὰ περὶ Ἰησοῦ τοῦ βαπτιζομένου εἴρηται. i. e. *arbitrabantur enim, hunc unum quendam e vulgo eſſe: non enim; niſi unus e pluribus foret, cum vulgo ad baptiſma veniſſet. Iſte autem* Johannes *longe major eo videbatur, multoque admirabilior. Ne igitur apud plurimos opinio iſta firmaretur; baptizato illi & cœli aperiuntur, & Spiritus deſcendit, & Vox cum Spiritu Unigeniti hujus prædicat dignitatem. Quia enim vox illa, quæ dicebat, hic eſt filius meus dilectus,*

multis videbatur magis Johanni competere: nec enim adjecerat, hic ipſe baptizatus, ſed ſimpliciter ISTE. Unde auditorum quisque de baptizante potius, quam de baptizato, dictum id fuiſſe putabat. Partim ob ipſam Baptiſtæ dignitatem, partim propter omnia ſuperius *dicta.* Ideo *venit Spiritus in ſpecie columbæ, vocem iſtam trahens ad Jeſum, cunctisque notum faciens, quod illud, HIC EST, non de Johanne baptizante, ſed de Jeſu baptizato dictum fuerit.* Et interjectis quibusdam: ἡ περιστερὰ διὰ τοῦτο τότε ἐφάνη, ἵν᾽ ὥσπερ ἀντὶ δακτύλου τινὸς δείξῃ τοῖς παροῦσι, καὶ τῷ Ἰωάννῃ τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ. i. e. *Columba ideo tunc apparuit, ut veluti loco exerti digiti oſtendat præſentibus ac Johanni ipſi Dei filium.* Q. d. *ille*, quem veluti digito monſtro, eſt &c. Conf. idem ad h. l. in Catena Patr. Græc. *Corderii.* Eadem ante ipſum ſtatuit CREGORIVS, cognominatus THAVMATVRGVS, Serm. in SS. Theophan. circ. fin. p. 36. B. Edit. Pariſ. 1622. prioris v. Moguntinæ 1604. p. 112. fin. verbis: Τῶν δὲ παρόντων Ἰουδαίων τῶν ἐγγὺς, καὶ τῶν πάῤῥωθεν διαλογιζομένων, καὶ καθ᾽ ἑαυτοὺς καὶ πρὸς ἀλλήλους λεγόντων. μὴ, μάτην ὑπενοοῦμεν τὸν Ιωάννην ἀμείνονα τοῦ Ιησοῦ; μὴ, μάτην ἐνομίζομεν ἐκεῖνον κρείττονα τούτου; οὐκ αὐτὸ τό βάπτισμα τῷ βαπτιστῇ τὸ κρεῖττον προσμαρτυρεῖ; οὐκ ὁ μὲν ἐβάπτισεν, ὡς ὑπερέχων, ὁ δὲ βεβάπτισαι, ὡς ἐλάττων; Τοιαῦτα θρυλλούντων τῶν ἀγνοούντων τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον, ὁ μόνος κύριος καὶ φύσει πατὴρ τοῦ μονογενοῦς, ὁ μόνος εἰδὼς ἀκριβῶς ὃν μόνος ἐγέννησεν ἀπαθῶς, διορθούμενος τὴν ἐσφαλμένην τῶν Ἰουδαίων ὑπόνοιαν, ἀνέῳξε τὰς πύλας τῶν οὐρανῶν, καὶ κατέπεμψε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν εἴδει περιστερᾶς, ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἰησοῦ δακτυλοδεικτῶν τὸν νέον Νῶε, καὶ δημιουργὸν τοῦ Νῶε, καὶ τῆς ναυαγούσης φύσεως ἀγαθὸν κυβερνήτην. καὶ αὐτὸς οὐρανόθεν ἐπιβοᾷ φαιδρῶς λέγων. Οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς μου, ὁ ἀγαπητός. ἐκεῖνος ὁ Ἰησοῦς, οὐχ ὁ Ἰωάννης. ὁ βαπτισθεὶς, οὐκ ὁ βαπτίσας. ὁ ἐξ ἐμοῦ γεννηθεὶς πρὸ παντὸς χρονικοῦ διαστήματος, οὐχ ὁ ἐκ Ζαχαρίου. ὁ ἐκ τῆς Μαρίας γεννηθεὶς κατὰ σάρκα, οὐχ ὁ ἐκ τῆς Ελισάβετ &c. i. e. *Cum vero Judæi, qui cominus & eminus aderant, apud ſe cogitarent, & inter ſe dicerent: Nunquid fruſtra ſuſpicabamur, Johannem potiorem ac meliorem Jeſu? Nunquid fruſtra exiſtimabamus, illum hoc excellentiorem? Nonne ipſum baptiſma Baptiſtæ atteſtatur, quid ſit potius? Nonne is baptizavit, ut is qui præſtat; at hic baptizatus eſt, ut inferior? Hæc inter ſe murmurantibus iis, qui diſpenſationis myſterium ignorabant; ille qui ſolus Dominus eſt, & natura pater unigeniti: qui ſolus accurate atque*

Jeſaiæ f) atque Davidis g) talem de Meſſia inunctionem, *Spiritu Dei*, ceu *oleo letitiæ* peragendam, prædicentibus. Quæ initiationis pars in Moſe montem conſcendente h) omiſſa fuit penitus.

§. 23. *Vox* iſta memorata minime quidem terribilis erat & horriſona. *non* tamen *tenuis* ac remiſſa nimis; *ſed* cum jucunditate quadam, tenori Verborum conveniente, *ſatis ſonora & penetrans*. Qualis Deum potentiſſimum decet, & quæ ab illis, quos confirmare debebat, diſtincte poſſit percipi. Cum pro Chriſto glorificando *vox cœlitus delapſa* diceret, *glorificavi, & glorificabo denuo;* quæ adſtabat turba vocem iſtam audiens, putabat, *factum eſſe TONITRV* i). Quia *cœlum* hic dicitur *apertum* k), vel, ſecundum Marcum l) *fiſſum;* cujusmodi *chaſma* ſeu *hiatus* apparet, *fulmine* ſubito per aërem vibrato, non improbabile videtur, etiam hic *FVLMEN prius erupiſſe* penetrabile, ad excitandum adſtantium animos; *voce TONITRV referente* mox ſubſecuta m) Ebræorum קול *Vox*, ejusque

que perfecte novit eum, quem ſolus absque paſſione ac perturbatione genuit; ipſe, inquam, *erroneam Judæorum ſuſpicionem corrigens, aperuit cœlorum portas, & Spiritum S. in ſpecie columbæ demiſit ſuper caput Jeſu; digito velut oſtendens novum Noë, & creatorem Noë bonumque naufragio periclitantis naturæ gubernatorem. Et ipſe cœlitus inclamat, clare dicens: hic eſt filius meus dilectus. Ille Jeſus, non Johannes. Qui baptizatus eſt, non qui baptizavit: qui ex me genitus eſt, ante omne temporale ſpatium; non qui ex Zacharia: qui ex Maria natus eſt ſecundum carnem non qui ex Eliſabet* &c. f) cap. LXI. v. 1. coll. cap. XI. v. 2. g) Pſalm. XLV, 8. h) Quod cæteroquin divino repletus fuit *Spiritu*, non vocatur in dubium. Alias de eo non diſtributum fuiſſet LXX. Senioribus, Num. XI, 25. i) Joh. XII, 28. 29. k) Matth. III. 16. *ἀνεῴχθησαν οἱ οὐρανοὶ*, Luc. III, 21. *ἀνεωχθῆναι τὸν οὐρανόν*. l) c. I. 10. *εἶδε σχιζομένους τοὺς οὐρανοὺς* m) Non auſim hic provocare ad Evangelium *Ebionitarum* Ebræum, ex *Epiphanio* Hæreſ. 30. §. 13. ſupr. ad §. 10. fin. p. 315. adductum: ubi proſtat, *καὶ εὐθὺς περιέλαμψε τὸν τόπον φῶς μέγα*. Quia ſcriptum eſt apocryphum: & hanc illuminationem *Voci* jam editæ poſtponit. Quamvis *JVSTINVS Martyr*, tali ordine non obſervato, in ſuo cum Tryphone Dialogo p. m. 315. fin. hinc deſumſiſſe credatur, tanquam *ab Apoſtolis profectum*, & *ipſis Chriſti legatis*, quod *πῦρ ἀνήφθη ἐν τῷ Ἰορδάνῃ*. Autor tractatus de *Baptiſmo Hæreticorum*, inter Cypriani opera relati, provocat ad librum confictum, PETRI PRÆDICATIO inſcriptum: in quo legatur, *Ignem*

que pluralis קולות *Voces*, quibus Lex ſeu Decalogus promulgatus dicitur n) *de Deo uſurpatæ*, haud raro denotant *TONITRVA.* Dubitan-

ſuper aquas eſſe viſum, cum Chriſtus baptizaretur. Sed ſubjicit, *in Evangelio nullo id ſcriptum eſſe.* Quæ ex *Syrorum* liturgiis in hanc rem afferunt, itidem incerta ſunt, Si *Severi Patriarchæ* precationem intelligunt, quæ incipit [illegible] quamvis ad Pſ. XXIX, 3. provocet, p. 12. ſq. Edit. Plant. Antverp. 1572. cujus verba multum conferrent meæ probandæ ſententiæ. Propius videtur accedere *JVVENCVS Hiſp.*, hanc Matthæi hiſtoriam carmine complexus verbis:

Hæc memorans, vitreas penetrabat fluminis undas,
Surgenti manifeſta Dei præſentia claret.

Tom. IV. Biblioth. Patr. max. p. 58. D. Non inepte enim *Joh. Millius* Prolegom. 766. conjicit, *Manifeſtam* hanc *Dei præſentiam* שכינה dictam Ebræis, *lumen fuiſſe illud magnum, quod fulſerit in aqua, dum Chriſtus baptizaretur.* Cujus *luminis* etiam mentionem faciat pervetuſtus Codex S. Germani Pariſiis, ubi extet: *Et cum baptizaretur Jeſus, lumen magnum fulgebat de aqua; ita ut timerent omnes, qui congregati erant.* De quo judicent, quibus datur inſpiciendi examinadique facultas. Potuit *cum fulmine*, *Ignis* deſcendere per aquam diſperſus: cum fulmen ipſum Ignis ſit, ingenti comitatus fragore. n) R. MOSES NACHMANIDES ad Exod. XIX, 21 adductis aliquot e Scriptura locis, in quibus dicuntur Iſralitæ audiviſſe *Vocem* vel verborum, vel Dei loquentis, ſubjungit: ומזה תבין מה שאמרו רבותינו תמיד במדרשי הגדות כי בשבעה קולות נתנה התורה והם שהזכיר דויד במזמור הבו ליהוה בני אלים/ והוא המנין הנרמז בפרשה הזאת כי ויהי קלת וברקים חסר וימנה אחד/ וכן וכל העם רואים את הקולת חסר ממנו הרבים ונגדה הבם ששה׳ — וכן במשנה תורה הזכיר שבעה קולות במתן תורה ובמסכת ברכות אמרו בגמרא שנתנה בחמשה קולות וכו׳: i. e. *Hinc intelliges, quid ſit, quod ubivis locorum in Commentariis allegoricis Doctores noſtri dicant, per ſeptem VOCES Legem fuiſſe promulgatam. Quæ ſunt iſtæ, quas David commemorat in Pſalmo XXIX. Date Domino filios arietum. Et idem numerus teſte in hac innuitur Sectione. Quoniam* קלת *Exod. XIX, 16. in verbis: & fuerunt* קלת *voces, & fulgura, defective ſcribitur; hinc reputatur pro una. Similiter* Exod. XX, 15. (Al. 18.) *& omnis populus*

tem confirmabit evolutio Pſalmi XXIX., o) quem ad Legis promulgationem accomodari vidimus p). Quæ *vox* in Paradiſo ſonuit q), Adamum ad rationem perpetrati facinoris reddendam evocans, jucunda non erat, & leniter ſonora: alioquin præ timore ejus non aufugiſſet Adam, inter denſos arborum ramos quærens latibulum r). Neque talem facinus a Protoplaſtis perpetratum meruerat s). Et ſi nuſpiam alias hoc ſenſu occurreret; in hiſtoria certe Decalogi promulgati *Vox* a *TONITRV* notando non eſt aliena. Cum *fulgura* t) adjecta habeat, *tædas ardentes* u), *denſas nubes* x), *ignem, & montem clibani inſtar fumigantem* y). Ut de *tremore* populi, ipſiusque montis z) nil dicam. Quæ licet circa inaugurationem Chriſti non extiterint, ob pactum ſæpius hactenus commemoratum a): ea tamen erat anni tempeſtas, qua uſitatiſſime fieri ſolent TONITRVA. Et ſi dixeris, cœlo hoc contigiſſe ſereno; eo magis in admirationem & attentionem, arduo huic negocio neſſariam, rapiebat adſtantes quoscunque *.

§. 24. Deprehenditur aliquid in Scriptis Ebræorum nimis frequens: quod vocatur בת קול *filia Vocis*, uti ad literam redditur. Non pauci ſunt Chriſtianorum, qui poſteriori Nomini recto קול, *TONITRVI* hic tribuunt notationem b): quamvis in applicatione plerique aberrent, per *filiam vocis* intelligentes *ſonum repercuſſum*, e tonitru veluti prognatum

---

videbant הקלת *Voces iſtas, deficit* ו *in ſigno pluralitatis, quod valet ſex. Ita quoque in Deuteronomio ſepties Vocis mentionem facit in promulgatione Legis. In Gemara autem codicis BERACHOTH dicunt* fol. 6. b. l. 32. ſqq. *quod promulgata ſit, per quinque VOCES* &c. mentem iſtorum propius cogniturus, adeat autorem ipſum l. c. pluribus ſe explicantem. o) inprimis v. 3. 4. 5. 7. ſqq. Talia enim ibi proſtant Prædicata, quæ VOCI modice ſonanti nequaquam competunt. p) ſupra §. q) Gen. III, 8. ſqq. r) l. c. v. 10. coll. fine v. 8. s) l. c. v. 6. coll. l. c. v. 3. c. II. v. 17. t) Exod. XIX, 16. u) Exod. XX, 15. x) Exod. XIX, 16. y) l. c. v. 18. z) conf. Exod. XIX, v. 16. 18. a) inprimis §. 20. p. 336. ſqq. * Quemadmodum quum, ad diſcurſum *R. Joſuæ* & *R. Joſe* Sacerdotis, in ſolſtitio Junii, quo cœlum ſerenum eſſe ſolet, ſubito cœlum obducebatur nubibus, in admirationem abrepti dicuntur omnes, in Cod. *Chagiga Bab.* f. 14. b. l. 23. ſqq. *Jeruſ.* f. 77. c. 1. l. 5. fin. b) Conf. DAN. HEINSIVS Ariſtarch. ad *Nonnum*, Exercit XIV. p. 277. Exercit. XXV. p. 455. ſqq. approbatus B. noſtro *Glaſſio*, Gram. Sacr.

tum c) quem *Echo* dicimus. Judæorum eos in hoc decepit autoritas d), & uſi-

---

lib. III. tr. 1. Can. 36. §. 6. p. 478. (Al. 139.) it. lib. IV. Tr. 3. Obſ. 14. p. 986. (A. 837. ſqq.) *Schindl.* Lex. in קול &c. c) Vid. *Hotting.* Theſaur. Philol. lib. II. c. 1. Sect. IV. p. 509. ſqq. Edit. tertiæ, *Buxt.* Lex. Chald. Talm. in בת col. 320. *Abbreviat* in ב"ק p. 57. *Spencer* de uſu Urim & Thummim c. 2. Sect. 1. p. 7. d) *R. Jacob ben. Chabib* in En Jiſrael (ad *Cod. Barach.* c. I. f. 3. a. circ. fin.) f. 1. col. 3. ait, ſe inveniſſe in *Toſaphoth.* Cod. Sanhedr. (ſcil. f. 11. a.) quod יש אומרים שלא היו שומעים קול היוצא מן השמים אלא מתוך קול אחר כמו פעמים שאדם מכה בכוח ושומע קול אחר היוצא ממנו למרחוק ואותו קול היו שומעין לכך קורין אותו בת קול i. e. *ſint, qui dicunt, non audiviſſe eos vocem ex ipſo cœlo exeuntem: verum quod ex illa voce prodierit vox alia. Quemadmodum ſæpe contingit, ut homo vehementer* (rem aliquam) *percutiens, audiat vocem aliam ex iſta prodeuntem*, velut *e loco longe diſſito. Quam ipſam vocem audiverint; ac ea propter vocarint eandem VOCIS FILIAM.* Quilibet videt, quod *Echo* conceperit. Nec alieni ab hac ſententia ſunt Antiquiſſimi iſtorum Scriptores, v. g. in *SCHEMOTH RABBA*, Sect. XXVIII. circa fin. f. 144. c. 3. l. 16. ubi examinaturi ſignificationem verborum Deut. V, 19. קול גדול ולא יסף i. e. *voce magna, quæ non addidit* hæc addunt, שלא היה לו בת קול i. e. *quod non habuerit filiam vocis*, h. e. vi contextus, *repercuſſionem ſoni*, quam *Echo* dicimus. Et ibid. Sect. XXIX. circa fin. f. 145. c. 2. l. 10. ſqq. אמר רבי שמעון בן לקיש מהו ולא יסף אלא כשאדם קורא לחברו יש לקולו בת קול והקול שהיה יוצא מפי הקב"ה לא היה לקולו בת קול: ואם תמה אתה על זו הרי אליהו כשבא לכרמל כנס כל הכומרים וא"ל קראו בקול גדול כי אלהים הוא מה עשה הקב"ה הדמים כל העולם והשתיק העליונים והתחתונים והיה העולם תוהו ובהו כאלו לא היה בריאה בעולם שנ׳ אין קול ואין עונה ואין קשב שאם ידבר הם אומרים הבעל עננו: עאכ"ו כשדבר הקב"ה על סיני השתיק כל העולם כדי שידעו הבריות שאין חוץ ממנו i. e. *Dixit R. Simeon fil. Lakiſch, quodnam eſt illud*, Deut. V, 19. *ET NON ADDIDIT? Scil. quoties homo vocat proximum ſuum, datur voci ipſius FILIA VOCIS*, h. e. *aliqua repercuſſio. Voci autem ex ore Dei benedicti prodeunti nulla erat FILIA VOCIS*, h. e. *reciprocatio. Quod ſi mireris hoc,*

& uſita *filiæ* ſignificatio, matrem reſpicientis, e qua naſcitur e). Sed latior eſt ipſius uſus *. Ea vero propter, quod plura proſtent exempla, in quibus *filia vocis* conjunctim quemcunque *ſonum* denotat, etiam *primigenium*, non ex alio ortum f); non ilico dicendum, *filiam* prorſus otioſe fu-

conſidera Eliam, qui ad montem Carmel accedens, omnes congregabat Atratos (Sacerdotes), *dicens illis* 1. Reg. XVIII, 27. *clamate voce magna, numquid Deus eſt?* (ubi Echo reſpondiſſet), *Deus eſt. Quid fecit ſanctus ille benedictus? conticere voluit totum terrarum orbem, ſilentio Superis impoſito Inferisque: haud ſecus ac ſi toto mundo in vaſtitatem ac inanitatem redacto, nulla amplius in eo foret creatura, prout dicitur* l. c. v. 29. *neque vox extitit, neque reſpondens, neque attentio. Si quis enim locutus fuiſſet; dixiſſent illi, Baal reſpondit nobis. Quanto magis S. I. B. in Sinai ſermonem faciens, totum hunc mundum voluit ſilere: ut omnes cognoſcant creaturæ, neminem fore præter ipſum.* Series Orationis urget, ut dicamus, autores hos *vocis* exprimere voluiſſe *repercuſſionem*, quam *Echo* dicimus. Loco cujus *filiam vocis* adhibuerunt: nunquam id facturi, niſi credidiſſent, celebratiſſimam ipſorum *VOCIS FILIAM*, *repercuſſionem* inferre *vocis alterius.* PISKE TOSAPHOTH Cod. *Sanhedr.* c. I. nr. 29. בת קול היינו כשקול יוצא מן השמים יוצא מתוכו קול אחר. i. e. *Filia vocis eſt, quando Vox quædam e cœlo egreditur, & ex eadem voce prodit alia.* ELIAS GERMANVS in *Tiſbi* conſentit, verbis: ואומרים שאינו קול ממש אלא בת של קול i. e. *dicunt, non eſſe vocem proprie dictam, & primigeniam; ſed talis vocis filiam.* Nec alium ſenſum pariunt verba R. BECHAI ad Deut. XXXIII, 8. citata infr. ad §. 25. lit. (k)

e) Unde TREMELLIO ad Act. XII, 22. *veluti ſoboles* eſt, *partu vocis edita:* SPENCERO l. c. *ex tonitru, tanquam ex utero matris ſuæ prodiiſſe* dicitur. HOTTINGER. l. c. *ipſam vocis Etymologiam haud parum eos* juvare putat, qui per *filiam vocis* intelligant *ſonum repercuſſum, qui ἠχὼ Græcis* dicatur, *& Hebræis alias* הברה *aut* קול דממה, ex 1. Reg. XIX, 11. * Vid. Interpr. §. 27. B. GLASSIVS Grammat. Sac. lib. III. Tr. I. Can. 36. f) Præter exempla a JOH. VORSTIO de Hebraiſmis N. T. cap. XIII. p. 335. ſqq. ex Targumim poſterioribus, ac Verſione Syr. N. T. allata, v. g. Gen. XXXVIII, 26. Num XXI, 6. Act. XII, 22. Hebr. III, 15. quibus addidit *B. Joh. Heinr. Häner* de בת קול cap. I. §. 6. Deut. XXVIII, 15. c. XXXIV. 5. Cant. II, 14. c. IV, 1. c. V, 14. & Thr. III, 38. it. Rom. X. 16. c. V, 18. qui urget inprimis

fuiſſe appoſitam g), vel nudum exprimere articulum præpoſitivum h) Omnis redundantia nobis eſt ſuſpecta i). Quod Kimchi k) obſervat, בן *atque* בת *extra Regimen, & ſine mentione patris aut matris, PARVVLVM denotare, & PARVVLAM;* id latius extendendum quandoque eſt, ad ea etiam loca, quæ Patrem aut matrem, vel ſimile quid diſerte adjiciunt; ut iſtorum intuitu ceu majorum, horum inferatur *parvitas.* Quando *oppidula*, *villæque* minores, aut *pagi* in Sacris FILIÆ dicuntur, in relatione ad *metropolin* אם Ebræis dictam, ceu *matrem* l), non ſemper ab hac deſcendunt, ceu coloniæ hinc deductæ: ſed ſufficit, quod iſta ſint minores. Ut de *filiabus* Eccleſiarum nil dicam. Novit Scriptura adhuc בת הנשים *filiam fœminarum* m) & Talmudis Pandectæ בן פטיש *filium mallei* n) בן חריץ *filium aquæductus* o) בר שורא *filium muri* p) at-

Hebr. III. v. 3. cum v. 15. collatum; quorum prior *filiam* omittat. Plura alia adduci poſſent e Talmude. In Cod. *Berach.* f. 3. a. l. 37. Elias ſimpliciter *Vocem* vocat, quod *R. Joſe* l. ſqq. *filiam vocis.* In Cod. *Sota* c. VII. f. 33. a. l. 11. Johannes Pontifex M. *vocem* audiviſſe dicitur e Sanctiſſimo prodeuntem: & mox l. 14. *Simeon juſtus* ex eodem loco *vocem* exeuntem: quam mox tamen l. 18. *filiam vocis* dicunt. Quam formulam etiam adhibet *Talmud Jeruſ.* Cod. *Sota* c. IX. ad θ. 14. easdem recenſens hiſtorias, quæ in *Babyl.* l. c. c. VII. referuntur. Exemplorum horum copia foret immenſa. g) ut *Vorſtius* l. c. ſtatuit, approbatus *B. Hänero* l. c. §. 10. h) ex ſententia *Andr. Mülleri*, Exercit. VI. ſub Præſid. *Vorſtii*, Roſtochii quondam habita; citante *Hänero* l. c. §. 20. i) Conf. Interpr. §. 29. k) in ס' שרשים ad rad. בנה poſt med. Verba ejus ſunt: וכאשר יבוא בן או בת בלתי סמיכות ובלי זכר האב או האם יורה על הקטן והקטנה: probationis loco affert Exod. XXI. v 31. coll. v. 28. conſentiente Ab. Eſr. it. Ezech. XIV, 16. l) *Dav. Kimchi* l. c. in præcedentibus: ונקראו המגרשים והכפרים בנות לפי שהם כבנות לעיר והעיר להם כאם/ i. e *vocantur etiam* inquit, *ſuburbia & pagi filiæ: quia ſunt filiarum inſtar Urbi, ipſaque Urbs illis eſt inſtar matris.* Exempla ſunt ubivis obvia, Joſ. XV, 48. c. XVII, 11. 17. 1. Chr. V, 16. c. VII, 28. 29. c. VIII, 12. c. XVIII, 1. 2. Chr. XIII, 19. Neh. XI, 25. 27. 30. 31. m) Dan. XI, 17. n) Cod כלים cap. XXIX. θ. 7. o) Cod. *Bava bathra* cap. VII. θ. ult. p) *Kimchi* ad Jeſ. XXVI, 1. explicaturus vocem חיל dicit, היא

atque בת בירתא, *filiam foſſæ* q). In quibus omnibus *filius* atque *filia* vim habent *diminuendi;* Subſtantivo recto ita applicandam, ut *Diminutivum* exprimat. De Talmudicis nullum eſt dubium. Quod enim *filius mallei*, *malleum parvum* ſeu *malleolum* notet; tam Maimonides quam Obadias de Bartenura conſentiunt, & ipſa menſura in contextu definita poſtulat. Quæ & urget, ut per *filium aquæductus*, *minorem* intelligamus *canalem:* cum latitudini *aquæductus* ſex tribuat palmos, *filio* autem *aquæductus* non niſi tres. Qui proinde altero parte dimidiata minor eſt, & contractior. Idem judicium de *filia foſſæ* ferendum, ſuppeditabit controverſia ibid.

החומה הקטנה שלפני החומה הגדולה: ובדברי רז"ל אמי חיל וחומה שורא ובר שורא: i. e. *notare* eam *murum iſtum parvum, ductum ante murum majorem.* Ut *in ſcriptis Doctorum noſtrorum p. m.* legimus: *quid ſibi volunt* verba Thr. II. 8. חיל וחומה Reſp. notant *murum*, *& FILIVM MVRI.* Provocat nim. ad Cod. *Peſachim* c. VII. ubi ad θ. 12. f. 86. a. l. 24. 25. examinant verba Miſchnæ, quibus *feneſtræ & denſitates muri ad partem* referuntur *interiorem*, & dicunt: בשלמא החלונות משכחת לה דשויה לקרקע עזרה אלא עובי החומה היכי משכחת לה משכחת לה בבר שורא דכתיב ויאבל חיל וחומה ואמר ר' אחא ואיתימא ר' חנינא שורא ובר שורא: i. e. *recte quidem ſeſe habet quoad feneſtras: invenis enim, quod æquales ſint fundo Atrii. Verum ubi tale quid invenis de denſitate muri?* Reſp. *invenis ei in FILIO MVRI; juxta id, quod ſcriptum eſt* Thr. II, 8. *& luxit* חיל וחומה, *quæ R. Acha, alii tamen dicunt R. Chanina, interpretatur murum & FILIVM MVRI.* Gloſſa marginalis *filium muri* explicat per חומה קטנה לפנים מן החומה גדולה והיא נמוכה ושוה לקרקע גובה העזרה שקרקע העזרה הולך וגבוה ועולה במעלות· i. e. *murum parvum, ab interiori parte muri majoris: qui depreſſus eſt, & fundo quoad altitudinem Atrii æqualis. Atrii quippe fundus ſenſim fit altior, & per gradus aſſurgit.* Videtur fundamentum murorum intelligere, quod ſemper latius eſſe ſolet muro impoſito. Quem exceſſum vocat *filium muri.* q) Cod. *Chüllin*, f. 106. a. l. 17. Nam loc. cit. l. 11. ſqq. legimus: חמי טבריא חזקיה אמר אין כוטלין מהם לידים אבל מטבילין בהן הידים ורבי יוחנן אמר כל גופו טובל בהן אבל לא פניו ידיו ורגליו השתא כל גופו טובל בהם פניו

ibid. Hiskiam inter & R. Jochanan agitata: quam Rab Papa per diſcrimen hoc *exigui rivuli*, e thermis Tiberienſibus derivati, qui vaſis naturam referat, & tantum aquæ non contineat, quantum ad merſionem rite inſtituendam requiritur, componere ſatagit. Nec *filia fœminarum* e pluribus na-

ידיו ורגליו לא כל שכן: אמר רב פפא במקומן
דכע" לא פליגי דשרי משקל מיניהו במנא דכע"
לא פליגי דאסיר כי פליגי דפסקינהו בבת בירתא
מר סבר גזרינן בת בירתא אטו מנא ומר סבר לא
גזרינן כתנאי מים שנפסלו משתיית בהמה בכלים פסולים
בקרקע כשרין רש" בן אלעזר אומר אף בקרקע טובל
בהן כל גופו אבל לא פניו ידיו ורגליו השתא כל
גופו טובל כהן ידיו ורגליו לא כל שכן אלא לאו
דפסקינהו בבת בירתא ובהא פליגי דמר סבר גזרינן
בבת בירתא אטו מנא ומר סבר לא גזרינן:

i. e. *De thermis Tiberiadis ſtatuebat Hiskias, quod manus non laveſnt ex illis, immergant tamen illis manus* licite. *Sed R. Jochanan docuit, totum corpus immergat illis; at nec faciem ſuam neque manus, nec pedes ſuos!* Exc. *Quod ſi totum corpus ſuum, illis immergere licet, nonne multo magis vultum ſuum, manus atque pedes ſuos? dixit Rab Papa*, aquis iſtis *in loco ſuo* ſubſiſtentibus, *nemine mortalium diſſentiente, permiſſum eſt:* illis vero *vaſe quodam exinde hauſtis, toto mundo conſentiente, prohibitum eſt. Verum diſſentiunt inter ſe, decreturi de aquis in FILIAM FOSSÆ collectis. Uno opinante, decidendum eſſe* FILIAM FOSSÆ *itidem pro vaſe habendam; altero autem ſtatuente, non ita decidendum fore. Secundum illam conventionem, aquæ per potum beſtiæ cujusdam vitiatæ, in vaſis, rejectitiæ ſunt; in fundo autem, recte ſeſe habent.* R. *Simeon filius Elaſar docebat, etiam in fundo ſuo* exiſtentibus, *totum corpus illis licet immergere; non tamen vultum, manus atque pedes. Quod ſi totum corpus immergere illis licuit, nonne multo magis manus ſuas, atque pedes? Nequaquam vero, quia decreturi id erant de FILIA FOSSÆ, circa quam in partes abeunt: altero iſtorum ſtatuente, decidendum eſſe de FILIA FOSSÆ*, quod & illa pro vaſe ſit habenda: *altero autem opinante, non ita fore decidendum.* Qui rem ipſam diſputatione hac ventilatam planius cognoſcere velit; adeat *Maimonidem*, Hilc. *Berachoth* c. VI. §. 5. & Hilc. *Mikvaoth* c. XI. §. 1. Interim collatio FILIÆ FOSSÆ cum vaſe non admodum capace, quemque docebit, quod *foſſam* admo-

naſci potuit mulieribus, vel idem notare ac *fœmina fœminarum* *, ad præſtantiſſimam iſtarum exprimendum; ſed *fœmellam* denotat *ætatis* adhuc admodum *tenellæ*, & vix ſatis viro maturam. Qualem concipiunt *Cleopatram*, cum nuptui daretur Ptolemæo, qui de ea locum interpretantur r) Ad horum itaque valorem, קול בת *FILIA VOCIS* ſeu *TONITRVI*, idem foret *ac Vox remiſſior*, vel *tonitru remiſſius*, atque *intenſum minus*, quam illud erat, quod circa Decalogi promulgationem in monte Sinai horribiliter intonabat.

§. 25. Potuiſſet primus appellationis autor, Genus Subſtantivo recto, ut in proxime præcedentibus, accommodaturus, vel deceptus dici ex terminatione קולות Fœmininorum; ut & uſum vocis קול in eodem Genere conceperit, ac *filiam* potius ſonitus vel vocis dixerit, quam *filium:* vel, juxta ELIAM s), per קול aliquam Dei מדה *proprietatem* concepiſſe, quam Cabbaliſtæ תפארת *Pulcritudinem* t) vocant, conſtructione ſenſui conformata: vel ſtudio *fœmininum* adhibuiſſe ad *ſonum* vel *jucundiorem*, vel *magis remiſſum* u) ſubinnuendum. Qualem neceſſario concipias, ſi ex *horridiori* illo in monte Sinai audito, qui in continuatione magis magisque vehementius fremuiſſe dicitur x), hunc derivatum tibi perſuaſeris, vi pacti Deut. XVIII, 16. repetiti. Quod ſi autem reſpectum fieri dixeris ad *filiam* a matre *ortam*; concipere liceret *vocem articulatam*, quæ

dum *exilem* exprimat, a ſcrobe parum vel nihil diſtantem *. Dan. XI. v. 17. ad mentem quorundem Interpretum, Interpr. §. 14. nr. 1. vel 5. abutentium. r) Conf. *Joſeph.* Antiquit. l. XII. c. 3. p. 401. A. s) *Germanum* illum, quem & *Grammaticum* ſubinde cognominant, in ſuo *Tisbi*, ad vocem ברת. Ubi verbis e cod. *Sanhedr.* ſupra §. 24. lit. (d) tactis ſubjungit: ובעלי הקבלה אומרים שהוא קול של מדה אחת הנקראת קול ואולי כן הוא· i. e. *Cabbaliſtæ dicunt, quod ſit vox Proprietatis cujusdam, divinæ, quæ vocetur VOX: & forte ita eſt* t). Ita ex שערי אורה ordine alphabetico digeſtis, Autor Cabbalæ denudatæ Part. I. p. 663. קול *Vox*, ait, *nullibi non ad* תפארת *pertinet.* Vi cujus ברת קול perinde foret, ac ברת תפארת u) conſtructione naturæ ipſi conformata, quæ in ſexu ſequiori ſemper eſt debilior quidem, ſed & amœnior. Vid. Jeſ. XXVII, 9. & conf. Interp. §. 5. II. Et id ipſum intendiſſe videtur *Bechai*, priori ratione Verborum mox lit. (k) citandorum; quæ alioquin nihil facerent ad quæſtionem propoſitam x). Exod. XIX, 19

quæ *tonitru* cum fulmine *præmiſſum*, ceu ſuam ſequeretur matrem, *jucundo expreſſam alloquio*. Aſſenſum quippe eruditorum non meretur ſententia R. BECHAI y), qua ideo *filiam* potius *vocis* dicendam contendit, quam

y) Ex inſtituto hanc Quæſtionem format, (ex ſingulari arcano id factum aſſerens,) quare *FILIA* potius *vocis* dicatur, quam *filius?* ut poſtulare videbatur קול maſculinum. Et, quum ſoluturus eam, illuſtrationis ergo pluribus diſſeruerat, quare Talmudici בנין אב *ſtructuram PATRIS* dixerint, non *matris*; & vice verſa יש אם למקרא *datur MATER Scripturæ* non *pater*. Quod ſcil. ibi de *Lege ſcripta* ſermo ſit, hic de *orali*. Deinceps f. 227. c. 4. l. 26. ſqq. pergit: וכן בכאן בבת קול שהזכירו בת ולא בן מוכרח היה לפי שהקול הזה המגיע לאזני השומע הוא נמשך מאותו הקול שכתוב בו והיה אם שמוע תשמע בקול יהוה אלהיך וכן עוד וישמע את הקול מדבר אליו והקול חוזר הנשמע יקרא בת לפי שהוא נמשך מאותו קול וזהו לשון בת קול: ועוד לטעם אחר נמרץ הוצרכו לומר בת קול כי היה הקול יורד לאזני השומע כמדת הכסא שהוא רחב מלמעלה וקצר מלמטה כי כן דמות כסא הכבוד וכן צורת האש של מעלה רחבה למעלה קצרה למטה וזה לשון בת קול שהיה הקול יוצא במדת הכסא: i.e. *Et ita hic ſe res habet in FILIA VOCIS, quando mentionem ejus faciunt, ſub nomine FILIÆ, NON FILII.* Scil. quemadmodum in formula præcedente, *datur MATER Scripturæ*. Alias ratio proxime ſequens omni prorſus deſtituetur conſequentia). *Neceſſarium fuit* ita loqui. *Quia hæc ipſa Vox ad aures audientis pertingens, derivatur ab illa voce, de qua ſcriptum extat* Deut. XXVIII. v. 1. *eveniet, ſi obtemperando obtemperaveris VOCI Jehovæ Dei tui: & porro* Num. VII, 89. *& audivit VOCEM continuo loquentem cum ipſo. Hæc itaque vox audibilis FILIA vocatur, quia AB ALTERA illa DERIVATVR: unde reſultat formula FILIÆ vocis.* (Quod & obtineret, ſi *FILIVM vocis* dixerint). *Præterea ob aliam rationem prægnantem coacti* veluti *fuerunt dicere FILIAM vocis: quia Vox illa ad aures deſcendebat audientis, juxta attributum Solii* glorioſi: *quod ſuperne amplum eſt, inferius contractum. Talis enim eſt ſimilitudo Solii iſtius glorioſi. Et hæc quoque forma eſt Ignis ſuperioris: ſpatioſus eſt ſuperne, & inferne contractus. Id quod denotat formula FILIA VOCIS: quia vox il-*

quam ejus *filium*, (cui Gentilium reſponderet *Ajus locutius* z); quia vel ſolius ſit Legis oralis, vel convenientiam habeat cum ſolio Dei glorioſo, vel igne ſublunari. Nec auſim ad notiſſimum provocare Idiotiſmum, quo Fœminina Ebræi ſubſtituunt pro Neutris latinorum: vi cujus, *filia Vocis* idem eſſet, ac *aliquid vocale*, vel *ſonorum* a) Quia Adjectivis Idiotismus ille proprius, non Subſtantivis adjectivorum vim inferentibus. Omnem ex ſexu moveri ſolitam difficultatem feliciter ſuperaret, qui בת *filiam*, per Appoſitionem, vel cum שכינה *manifeſtatione majeſtatis divinæ*; vel cum נבואה *prophetia* conjungeret; vel cum רוח הקודש *Spiritu ſancto*, ubi vox prior communis generis ſæpius in fœmino occurrit. Judæi namque, plurimis approbati Chriſtianis, *filiam vocis* pro ſpecie habent Prophetiæ b): quamvis nec MAIMONI-

---

la egreditur per naturam Solii. Subtiliora hæc ſunt, quam ut rationem conſequentiæ, quam inde inferre conatur, diſtincte poſſim perſpicere. z). Quo de videatur LIVIVS lib. V. cap. 32. med. &. c. 50. *CICERO* de Divinatione lib. I. c. 45. qui *Ajum loquentem* dicit, p. m. 450. *PLVTARCHVS* de fortuna Rom. p. m. 319. *GELLIVS* N. A. lib. XVI. c. 17. a) Interpr. §. 2 b). Ita diſerte ſcribit BECHAI, loc. cit. l. 10. ודע כי ארבע מדרגות הן בנבואה בת קול אורים ותומים רוח הקודש נבואה וכולן מדרגות חלוקות זו למעלה מזו וכו׳: i. e. *Scito autem, quot quatuor in Prophetia exiſtant gradus: filia vocis, Urim & Thummim, Spiritus ſanctus*, & *Prophetia* ſtricte dicta. *Omnium vero iſtorum graduum ſubſequens ſuperior eſt proxime præcedente*. Paucis interjectis, *filiam vocis* omnium iſtorum vocat infimum. R. JACOB FIL. CHABIB in *En Iſrael* f. 1. c. 3. circa fin. בת קול לפי האמת היא מדרגה קטנה ממדרגת רוח הקודש׃ i. e. *Filia vocis*, inquit, *in rei veritate gradus minor eſt eo, quem Spiritum S. dicimus* col. 4. l. 6. de R. Joſe, nimis attente preces fundente affirmat, quod באה אליו השגה כדמות נבואה קטנה שלא היתה אפילו על ידי מלאך אלא למטה מזה שהיא על ידי אליהו הקיים בגוף ונפש וכו׳: *ſupervenerit eidem apprehenſio, ad ſimilitudinem Prophetiæ exiguæ: quæ ne quidem miniſterio Angeli cujusdam contigerit; ſed adhuc inferius, ELIÆ MINISTERIO facta, corpore atque anima adhuc ſuperſtitis* &c. l. c. l. ult. filiam vocis vocat מדרגה תחתונה ממדרגת רוח הקודש׃ *gradum inferiorem gradu Spiritus ſancti*. Autor libri COSRI, Part. III. c. 21. טובי החכמים בבית שני ראים הצורות ושומעץ בת קול והוא

NIDES c) nec R. JOSEPH ALBO d) inter diverſos Prophetiæ gradus eam recenſeat. Et haud pauci Talmudiſtarum eadem de רוח הקודש, ſeu *Spiritu ſancto*, referunt, quæ alii de בת קול ſeu *FILIA VOCIS* *. Quod autem גלוי השכינה, h. e. *divinæ MAJESTATIS revelationem* teſtatur, omni caret dubio; atque ad id probandum, nec ad Talmudiſtarum e) neque Cabbaliſtarum f) opus eſt, provocemus conſenſum. Cum quocunque autem horum per Appoſitionem conjunxeris; rationem invenires in natura Principalis appoſiti, quare *filia* potius diceretur, quam *filius Soni*, vel *Vo-*

מדרגת החסירים ולמעלה ממנה מדרגת הנביאים: i. e. *Præſtantiores* inquit, *Sapientum in templo ſecundo videbant figuras, & audiebant FILIAM VOCIS, qui gradus eſt Piorum iſtorum: quo gradus Prophetarum eſt ſuperior.* Ibidem c. 73. *Prophetiæ* ſubjungit: בת קול לא פסקה מהם בבית שני והיא מדרגה למטה ממדרגת החזון והדיבור וכו׳: i. e. *FILIA VOCIS nunquam ſubducta illis fuit, durante Templo ſecundo: quæ ipſa gradus eſt inferior gradu Viſionibus, & ſermonis Prophetici.* Idem loc. cit. c. XLI. paulo clarius exponitur, verbis: לא נסתלקה מהם הנבואה או מה שעומד במקומה מבת קול וזולת זה וכו׳ i. e. *nunquam ſubduxit ſe ab illis Prophetia, aut id, quod iſtius locum occupabat, FILIA* ſcil. *VOCIS, & præter hunc*, h. e. juxta *R. Judam Muſcato* f. 175. c. 1. מדרגת רוח הקודש שהיא אמצעית בין נבואה לבת קול i. e. *gradum SPIRITVS SANCTI: qui medius eſt inter Prophetiam, & FILIAM VOCIS.* c) in *More Nebuchim* Part. II. cap. 45. coll. I. cap. 44. it. Hilc. *Jeſode Tora* cap. VII. d) in ס׳ עיקרים lib. III. c. 10. & 11. p. 71. ſqq. * Conf. cod. *Maccoth* f. 23. b. l. 25. coll. l. 27. 29. 31. *Medraſch Kobeleth* f. 111. c. 4. l. 35. f. 112. c. 1. l. 1. 5. 8. *Bereſchith rabba* Sect. 85. f. 96. c. 2. l. 19. 20. coll. l. 25. 27. *Jalkut Simoni* ad Gen. XXXVIII. v. 26. f. 44. c. 1. l. penult. *R. Sam. Japhe Toar* ad l. c. e. ב״ר f. 473. a. col. 1. & 2. e) citatorum mox infr. ad lit. (m) p. 360. Quibus adde *Talm. Jeruſol.* Cod. *Sota* cap. IX. ad θ. 14. f. 24. c. 2. l. 22. ſqq. Cod. *Berach.* f. 3. c. 2. circa fin. Cod. *Cil aim* f. 32. c. 2. l. 18. ſqq. Cod. *Schabbath* c. VI, f. 8. c. 3. l. 46. ſqq. *Avoda ſara* f. 42. c. 3. l. 16. ſqq. l. 28. ſqq. ubi *FILIA VOCIS* vicem *Prophetiæ* ſubiiſſe dicitur. f) Vid. *SOHAR* Sect. ויגש: f. 114 c. 4. l. 2. ſqq. Edit. Sulzbac. ad Gen. XLV, 16. & Jer. XXXI, 15. ubi aliquoties *Shechina* per *vocem* manifeſtata dicitur. Quod & in Cod. Bab. *Megilla* f. 29. a. l.

Vocis: &, per conſuetum Idiotiſmum, quo בן atque בת concreta conſtituunt, a Subſtantivo ab illis recto denominata g); nullo ad *tonitru*, ſed ad *vocem* in ſermone uſitatam, reſpectu habito, הנבואה בת קול *prophetiam* verteres *vocalem*, ſeu *ſonoram*; & השכינה בת קול *majeſtatem Dei vocalem*, ſeu *ſonoram*, ſive *per vocem manifeſtatam;* atque רוח הקודש בת קול *Spiritum Sanctum ſonorum*, ſeu *vocalem.* Ibi quidem in oppoſitione ad iſtum Dei influxum, qui ſolum Prophetæ intellectum afficiebat, ſenſibus organorum corporalium ceſſantibus h): iſthic in relatione ad Majeſtatem Dei in denſa nube Tabernaculum Moſis, ac Salomonis templum adimplente i), revelatam: hic vero in oppoſitione ad *Spiritum S. impellentem*, & vehementer commoventem ad actiones heroicas ſuſcipiendas, aut Dei voluntatem populo annunciandam. Cum & in ipſa Scriptura N. T. Act. XIII, *Spiritus ſanctus* dicatur *locutus.* Verum quia eadem vocum connexio nullibi locorum, quantum mihi conſtat, invenitur: & tam *Prophetia* quam *divina Majeſtas*, jam olim *per vocem* innotuit, non modo pluribus in viſionem abreptis k); ſed Moſi minimum vigilanti, ſuisque utenti ſenſibus: quoties Tabernaculum ingreſſus, Deum inter Cherubos Propitiatorii de re dubia conſuleret l). Judæi autem *filiam vocis* ordinarie *Spiritui ſancto* contradiſtinguunt †, & eo præcipue tempore uſitatam contendunt, quo *Spi-*

24. ſqq. habetur. g) *Interpr.* §. 27. h) Conf. *Maim.* & *Joſeph Albo* ll. cc. i) Vid. Exod. XI, 34. 1. Reg VIII, 10. 11. k) Vid. Num. XII, 6. & conf. 1. Sam. III, 4. 6. 8. 10. Jeſ. VI, 1. 8. Ezech. XVII, 12. e. II, 1. c. XL, 3. 4. Sach. I, 14. Dan. VIII, 13. 16. Gen. XXXI, 1. c. XV. v. 4 Joſ. V, 13. *MAIM.* More Nebuch. Part. II. c. 44. & 25. *R. Joſeph Albo*, l. c. f. 72. a. circa fin. l) Num. VII, 89. c. XII, 8. c. IX, 8. Exod. XXV, 22. cap. XXXIII, 11. Deut. V, 21. conſ. *Joſeph Albo* Serm. III. cap. 10. f. 72. b. l. 4. ſqq. Imo in promulgatione Decalogi totus populus, vigentibus adhuc omnibus ſenſibus & extra Viſionem & ecſtaſin, *vocem Dei* audiviſſe dicuntur, Exod. XX, 19. Deut. IV, 12. 15. 33. 36. cap. V, 4. 19. 20. 21. 23. conf. *Joſeph Albo* l. c. cap. II. f. 73. b. l. 1. ſqq. Vid. ſupr. §. 19. * p. 331. ſqq. Cæterum Prærogativæ, quibus Moſes gaviſus dicitur ſuper alios omnes Prophetas, recenſentur *Maimonidi* Comment. ad *Sanhedr.* c. חלק, fundamento VII. ſed elegantius & conciſius Hilc. יסודי תורע c. VII. §. 6. Ad priora ipſe, provocat, More Nebuch. Part. II. cap. 45. in fine. †) verba *Bechai* ad Deut. XXXIII. v. 8. f. 227. c. 4. l. 10. ſqq. vid. ſupr. ad lit. (b) p. 358. Quibus paulo poſt l. 12. ſubjungit, *filiam vocis* gradum eſſe omnium *infimum:* in-

Spiritus S. inter illos operari ceſſarit m) in Actis autem l. c. *Spiritus S.* dici queat per os cujusdam Prophetarum locutus, qui ibid. v. 1. recenſentur congregati; uti Act. I. v. 16. refertur *locutus per os Davidis.* Ideo, horum quidem intuitu, mallem in *Diminutivo Soni* vel *tonitrui*, juxta ſuperius tradita ſubſiſtere. Utut enim neutiquam dixerim, vocem circa Baptismum Chriſti cœlitus delapſam, ullo modo coincidere cum Talmudiſtarum בת קול *FILIA VOCIS*; prouti ſcil. ipſi eam definiunt, & admittunt. Neſcio tamen qui fiat, ut quoties eam conſidero, ſemper in mentem veniat horridior illa *Vox* in monte Sinai olim audita. Cujus hæc, ceu *Diminutivum iſtius*, ſecundum ſenſum ſuperius traditum, quaſi *filia* videtur. Qui *remiſſius ſonuit*, audientes ad attentionem potius provocans, & ad acceſſum invitans propiorem; quam ut trepidantes, cum illis * ſtarent e longinquo. Poſſet & eo ſenſu *FILIA VOCIS* ſive *TONITRVI* vocari; ſi prius *tonitrua* in nube diſſipata ſonuiſſe conceperis, quorum fragorem vox remiſſior, articulata & intelligibilis mox interceperit.

§. 26. Si cui vero nihil horum placuerit; meminerit, inter מדות ſeu *Proprietates* divinas, quæ corporei quid inferre, ac eapropter Deo minus competere videntur, referri *FACVLTATEM LOQVENDI:* quæ ordinarie organa poſtulat corporalia, a Deo per Scripturam pariter, ac ſanam rationem removenda. Cum *Coſreus* ille de Nominibus Dei, ejusque *Proprietatibus* ſolicitus o), Nominum explicatione cognita

---

inter quem, & *Spiritum ſanctum* intercedat: gradus *Urim* ac *Tummim.* *Maimonidi* quidem in More Nebuch. Part. II. c. 45. *Spiritus Domini* gradum Prophetiæ conſtituit omnium infimum; ſed eidem l. c. cap. 42. fin. *filia vocis* etiam ei contingit, qui ad *prophetiam* prorſus præparatus non eſt. Ut Manoæ, ejusque uxori, Hagari, aliisque. Præcipue nimis evidenter ibidem ſibi invicem opponuntur, ubi *filia vocis in uſum* dicitur *introducta*, poſtquam נסתלקה רוח הקודש מישראל i. e. *ſubduxerit ſeſe Spiritus ſanctus ab Iſraelitis.* Uti loquuntur ll. cc. ſupr ad (e) p. 359. ſqq. & mox ad (m) p. 361 Si *Spiritus ſanctus ſe ſubduxit* ab illis; non potuit illos præſens alloquutus dici præſentes. Niſi ſubductionem iſtam ſoli motui interno ad actiones heroicas adſcripſeris. m) Vid. cod. *Joma* f. 9. b. l. 34. ſqq. *Sota* f. 48. b. l. 13. ſqq. *Sanhedr.* f. 11. a. l. 24 ſqq. *Bechai* ad Deut. XXXIII, 7. f. 227. c. 4. l. 34. ſq. *Coſri* Part. III. c. 73. med. p. 253. in verſ. lat. Buxt. Adde ſupr. p. 81 lin. ult. ſqq. *) ad radices montis Sinai aliquamdiu conſtitutis Exod. XIX. v 17. unde mox perterriti, aufugiebant c. XX. v. 15. Deut. V, 20. ſqq. o) in COSRI Part.

gnita p), porro inſtaret, quid faciendum de מדות *Proprietatibus*, quæ magis corporales ſint, ut cum *videns* dicitur, audiens, *LOQVENS* q) &c.? Præceptor ejus Judæus talem nonmodo explicationem ſubjungit, quæ *FILIÆ VOCIS* exacte competit r): ſed in progreſſu illam *LOQVENDI facultatem* aliquo-

II. c. 1. fin. f. 59. b. Edit. Ven. quæ Commentarium *R. Judæ Muſcato* adjectum habet, legimus: ותחלה מה ששאל מותו על השמות וחמדות המיוחסות אל הבורא יתברך ומה יראה בקצתם מן ההגשמה עם הרחקת הדבר ההוא אצל השכל וכן מרחקת אותו התורה בביאור: i. e. *Primum* (vi methodi delineatæ Part. I. c. 23. & 24.) *quod interrogabat eum, erat de Nominibus iſtis, ac proprietatibus peculiariter Creatori benedicto attributis, & quod in quibusdam ipſarum aliquid corporeitatis appareat; quam longe removendam ſuadet ſana ratio & ipſa Lex aperte eam removet.* p) Quam toto cap. II. Præceptor Judæus peragit. q) Ita l. c. §. III. איך תעשה במדות שהם יותר גשמיות כמו רואה ושומע ומדבר וכותב על הלוחות וכו': i. e. *quid facies de illis Propietatibus, quæ magis corporales ſunt, ut* cum dicitur *videns, audiens, atque LOQVENS, nec non ſcribens ſuper tabulas?* Ad quæ *R. Juda Muſcato* כי הראיה והשמיעה והדביר והכתיבה הן פעולות בשלמות בכלים גופיים/ i. e. *certe viſus, & auditus, ac locutio, atque ſcriptura, actus ſunt, perficiendi inſtrumentis corporalibus.* r) loc. cit. §. IV. ושהאויר וכל הגופים נפעלו לרצונו ומצטיירים בדבורו כאשר הצטיירו השמים והארץ ונקרא כותב ומדבר/ i. e. *Quando aër & omnia corpora efficiuntur juxta voluntatem ipſius, & formantur ſermoni ejus exprimendo apta, ut olim cœli formabantur atque terra; tunc dicitur ſcribens & loquens.* Vid. his gemin. lib. I. §. 89. ad quæ hic provocat *R. Juda Muſcato* f. 63 b. illisque ſubjungit col. 3. l. 14. ſq. ומה שאמר בכאן ומצטיירים בדבורו אין להבין ממנו שהיה לו דבור קודם/ שאם כן נפלנו בספק עצמו שברחני ממנו ליחס לו דבור גשמי/ רק ענינו שמצטיירים בצירות האותיות המורות על הענינים שהוא חפץ להשמיעם אל הנביאים או אל ההמון: i. e. *quando vero hic dicit, & formantur* בדבורו; *non intelligi debet*, per ſermonem ejus, *ac ſi foret ipſi ſermo antiquior*, per quem juſſerit: ſed ב id eſt ac כ, *juxta ſermonem* ipſi deſideratum. *Nam ſi illud foret; in id ipſum incideremus dubium, quod evitare conamur, attribuendo ipſi ſermonem corporalem. Sed ſenſus ejus eſt, quod formentur in figuras,* efferentes *literas iſtas, ſignifican-*

quoties diſertis verbis *FILIAM VOCIS* cognominat s). *R. Jacob fil. Chabib.* in EN ISRAEL, t) ad Cod. *Berachoth* mirum in modum evehit u) ſententiam *R. Sal. Iſaacidis*, de *FILIA VOCIS* ad Cod. *Sota* x) traditam. Ibi vero, aliter quam *ELIAS* ſupr. citatus *, בת קול *Dei* vocat מדה ſeu *PROPRIETATEM*; *per quam nunc huic, nunc alteri ſuam diſtincto ſermone voluntatem revelet* y). Eodem prorſus ſenſu, quo autor libri *Coſri* modo laudatus. Et in *Medraſch Koheleth* z) iſta *R. Elieſaris* ſententia, qua in tribus Conciliis, Semi ſcil., Samuelis, atque Salomonis, inſonuiſſe dicitur *filia vocis*, incertos *directura* a), adſcribitur למדת הדין *proprietati judiciali*, ſeu *deciſivæ*. Quam & *Bechai* b) derivandam putat e *Proprietate Juſtitiæ* quæ in *judicio* præcipue vigeat. Quorum ſi quod receperis; nec opus habebis, *FILIAM* cum *FILIO* confundere, turpi ſexus neglectu c): nec periculoſum concipere Pleonaſmum d), ad ipſius Scripturæ injuriam: nec *ad TONITRV* reſpicere, vel in Sinai horriſonans, vel quodcunque aliud, e quo concipiatur naſci e). Neceſſario enim *FILIA* fuerit adhibenda, non *FILIVS*; ut cum מדה in genere conveniat, per Appoſitionem conſuetam מדת השם בת קול vel מדת הדין בת קול, h. e. *Proprietas Dei* vel *proprietas judicialis SERMOCINANS*, vel *loquens*, *elocutoria*, *affabilis*, vel *facunda*. Ad imitationem Romanorum f), *Ajam* diceres *Locutiam*. A qua gentili te-

Zz 2

tes verba iſta, quæ audire vult Prophetam quendam, vel turbam integram. Quæ verba ſunt ipſius autoris l. c. & ultima §. 89. lib. I. s) l. c. Part. III. §. 11. f. 148 b. it. §. 41. f. 175. a. §. 73. f. 193. b. conf. etiam §. 39. f. 171. b. ad mentem *Muſcato*. t) f. 1. col. 3. l. 12. ſqq. u) fol. 3. a. circa fin. x) cap. VII. *Babylon.* f. 33. a. l. 9. ſqq. *Jeruſol.* ad cap. IX. θ. 14. * §. 25. lit. (s) p. 356. y) Verba Ebræa ſunt: בת קול אותה מדה הממונה על כך יודעת בשבעין לשון מפני שעשויה להשמיע והיא משתלחת לכל הלשונות פעמים לזה ופעמים לזה: ad literam: *Proprietas iſta FILIA VOCIS, eum in finem conſtituta, ſeptuaginta linguas intelligit: quia eum in finem poſita eſt, ut audita percipiatur, & ad quaſcunque linguas mittitur, nunc ad hanc, nunc ad aliam.* z) ad Eccl. X, 16. f. 111. c. 4. l. penult. a) cod. *Maccoth* f. 23. b. l. 25. ſqq. *Bereſchith rabba* Sect. 85. f. 96. c. 2. l. 19. ſqq. *Jalkut Simoni* ad Gen. XXXIIX, 26. f. 44. c. 1. l. penult. *R. Sam. Japhe* in יפה תאר ad loc. cit. e. ב"ר f. 473. a. c. 1. 2. b) ad Deut. XXXIII, 8. f. 227. c. 4. l. 11. 12. c) Quem committunt *filiam* idem dicentes ac *filium*; ſubſidia etiam mala LXX. Intt. verſione quærentes. d) de quibus ſupr. ad §. 24. lit. (g) p. 353. e) juxta 24. 25. f) de

tamen appellatione, Chriſtianos haud immerito abſtinent: niſi, adfictitiam Talmudiſtarum בת קול, ut Judæos intra debitos modeſtiæ cancellos contineant, unice applicuerint g).

§. 17. Non enim Deus aliquis ignotus, cui Romani h) pariter atque Græci i) aram excitaſſe leguntur, hic *loquens* introducitur; nec Angelus, vices Dei mittentis ſuſtinens k) ſed idem *Deus ſupremus*, qui Moſen olim de

quibus ſupr. §. 25. ad lit. (y) p. 357. g) Quæſtio enim eſt de ſola appellatione, auribus latinis cognita; non de re ipſa. h) Quum enim ignorarent, qui *ajebat & loquebatur*, vocem edens humana clariorem; nomen ex eo invenit, & aram. i) Conf. Act. XVII, 23. ubi Paulus dicitur *Athenis* aram inveniſſe, ἀγνώςῳ Θεῷ inſcriptam. Cujus & plures alii mentionem faciunt. PHILOSTRATVS in vita *Apollinii* lib. VI. c. 2. in fine: unde ſua deſumſit *Suidas* in Τιμασίων LVCIANVS in *Philopatr.* Op. T. II. p. m 769. & circ. finem Dialogi hujus, p. 780. conf. ISIDORVS *Peluſiota* lib. IV. epiſt. 69. unde ſua OECVMENIVS ad Act. I. c. DIOHENS *Laërtius* in *Epimenide* lib. I. §. 110. p. 71. Edit. *Meibom.* 1692. βωμὸς ἀνωνύμους i. e. *aras ſine nomine* vocat. Alios vid. apud *Joh. Meurſ.* in Piræeo cap. X. De utriusque TERTVLLIANVS adv. Marc. lib. I. c. 9. *Invenio* inquit, *plane ignotis Deis aras proſtitutas. Sed Attica idololatria eſt. Item incertis Deis: ſed ſuperſtitio Romana eſt. Porro, incerti Dei minus noti, ut minus certi; & proinde ignoti, quia minus certi.* Cui mox verus Deus vocatur *Deus notus creator*, & *Deus certus.* k) Quod magno molimine evincere conatur LIPPMAN in *Nizzachon* §. 28. ad Gen. XXII. v. 11. ex communi ſuorum hypotheſi, qua Angeli creduntur ita ſermonem inſtituere, ac ſi Deus ipſe loquatur. Verba ejus ſunt: ומה שאמר המלאך ולא חשכת את בנך את יחידך ממני ולא מאת השם ית׳ שאין השם ית׳ מדבר עם הנביא אלא על ידי מלאך אמצעי והכי פי׳ ויקרא אליו מלאך כלו׳ ויקרא אליו השם על ידי מלאך אמצעי ומסיבם ולא השכת את בנך את יחידך ממני כלו׳ כן היתה קריאת הש״י וכצת בו ויאמר אליו מלאך אנכי האל בית אל וגו׳ וכאלה רבות: i. e. *Quod Angelus dixerit, & non cohibuiſti filium tuum unigenitum a ME, non autem a DEO benedicto*; factum eſt, *quia Deus benedictus NVNQVAM cum Propheta loquitur, niſi per Angelum intermedium. Ita enim explicari debent verba* v. 11. *& acclamavit eum Angelus, quaſi diceretur, & clamavit*

de monte Sinai allocutus ſcribitur. *Vox* quippe *cœlitus delapſa* l) a nemine proveniſſe præſumitur, niſi qui cœlorum Dominus eſt & poſſeſſor m). Verba

Zz 3

ad eum DEVS PER ANGELVM mediatorem. *Proinde finit, nec cohibuiſti filium tuum unigenitum a ME. Ut ſignificaret, talem fuiſſe Dei compellationem benedicti, Cui gemellus eſt locus,* Gen. XXXI. v. 11. 13. *& dixit ad eum Angelus, EGO ſum DEVS ille Bethelis* &c. *cujusmodi extant plurima.* Mox inquirit, quare Gen. XVIII. ubi Angeli manifeſto humana induti forma apparuerant, iſtorum tamen unus dixerit v. 10. *revertendo REVERTAR?* למה לא אמר המלאך השם ישוב
אליך כמו שנ׳ בסוף ויהוה פקד את שרה והיינו
משום שהמלאך בא בשליחות הקב״ה אין צורך לשנות
ממה שמקבל שפע דיבור הש״י לפי שאינו מקבל דבר
הש״י בדמיונות כמו נביא: — ובאשר קיבל המלאך דיבור
הש״י שוב אשוב אליך וגו׳ כך אמר המלאך ופי׳ מן
דברי המלאר שאמר לו למי נשלח איך דבר הש״י
וכ״הג מצינו בכמה מקומות בתלמוד שנתן עליהם בת
קול — והקול נשמע כאילו הש״י בעצמו מדבר עמהם: —
אלא חענין כמו שבאתי שאינו גשמי שמקבל שפע דיבור
הש״י לכן אין צריך לשנותו: i. e. *quare non dixerit* potius *Angelus iſte, Jehova redibit ad te, quemadmodum in fine dicitur* cap. XXI. v. 1. *& Jehovah viſitavit Saram. Id vero factum eſt, quia Angelus iſte Legatione fungebatur Sancti iſtius benedicti: non opus habens quicquam mutare in ſermone, prouti per influxum a DEO recipiebat. Non enim Dei ſermonem per Imaginationem recipiebat, ut Propheta. Quum itaque accepiſſet Angelus Dei ſermonem benedicti, revertendo revertar ad te* &c. *ita enunciavit Angelus; ut ex ipſis Angeli verbis, quæ recitabat ei, cui miſſus fuerat, pateat, quomodo dixerit ipſe Deus benedictus. Et ad eundem prorſus modum invenimus in quam plurimis locis Talmudicis, quod præbuerit illis FILIAM VOCIS: quæ vox ita percipiebatur, ac ſi Deus ipſe loquatur cum illis. Sed ſenſus eſt, prouti explicui. Quod corporalis non ſit, qui influxum Sermonis Dei benedicti reciperet: itaque* opus non habuit, *eundem mutare.* Si cum B. *Wagenſeilio* legeris, inſerto שמי ante תאינו, talis foret ſenſus: *quod is qui corporalis non eſt, cum recipit influxum ſermonis divini, non opus habeat eum mutare.* Sed h. m. לכן abundaret l) Matth. III, 17. φωνὴ ἐκ τῶν ȣ̓ρανῶν, & ita Marc. I, 11. Luc. autem III. cap. 22. in ſing. ἐξ ȣ̓ρανȣ̃, m) Vid. ſupr. ad §. 22.

ba ipſa, *filius meus tu es* n), indicant, a nullo hæc dicta fuiſſe, quam qui Ejus *Pater* reapſe fuerit: qui honor nulli Angelorum competit, ſed ſoli Deo ſupremo ac æterno. Qui ea ipſa verba jam olim per Davidem o) ex parte, & partim per Jeſaiam p) de Meſſia prædixerat, ſuo enunciata nomine *. Et quid obſtat, quo minus vocem Θεȣ̃, cum πνεῦμα junctam v. præ-

ſit. (l) p. 345. n) Prouti Marcus & Lucas ea efferunt ll. cc. Eadem argumenti vis manebit, ſi juxta Matthæum concipias, ȣ̃τός ἐςιν ὁ ὑιός μȣ, *hic eſt Filius meus.* o) Pſalm. II. ubi proſtat בני אתה, *filius meus tu es.* Conf. ſupr. §. 10. p. 315. Ebionit. Evang. p) cap. XLII, 1. ubi reliqua habentur בחירי רצתה נפשי *dilectus meus*, in quo (voce בן e præcedenti membro repetita,) *delectatur anima mea*, i. e. εὐδόκησα, juxta Inſtit. §. 36. Interpr. §. 44. * ibi enim diſerte præmittitur, *Jehovam* ita *dixiſſe.* In Cod. *Succa* cap. V. f. 52. a. l. 23. ſqq. (cujus verba, quia propius accedunt ad antiquos Codd. MStt. & Edit. Venetam, ex *En Jacob* adducam, tit. c. nr. 29. f. 117. col. 3. Edit. antiquæ, qua uſus eſt B. *Hachſp.* ſed f. 118. c. 1. Edit. Ven. 1625. & f. 41. c. 4. poſt med. Edit. Amſtelod. cum כתנורת עור ita tradita:) ת״ר משיח בן דויד שעתיד להגלות במהרה בימינו אומר לו הקב״ה בני שאל מה אתה מבקש ואני נותן לך שנ׳ אספרה אל חוק יהוה אמר אלי בני אתה וגו׳ i. e. *docent* communi omnium conſenſu *Doctores, Meſſiæ filio Davidis, (qui cito atque adeo in noſtris adhuc diebus appareat!) dicere Sanctum illum benedictum, MI FILI, poſtula quodcunque velis, dabo illud tibi: quia dictum eſt* Pſ. II, 7. *enarrabo ſtatutum, Jehova dixit mihi, FILIUS MEUS TU ES, ego quolibet die te genui. Poſtula a me, & dabo gentes hæreditatem tuam.* Quousque verba adducuntur in Talm. Edit. Venet., in ſqq. omiſſa. In poſteriori loco ex Jeſaia deſumto, evidenter tota orationis ſeries indicat, *Deum* introduci loquentem. Et quamvis de Objecto non omnes conveniant; *R. Dav. Kimchi* tamen ad Jeſ. LXI, 25. obſervat, Patrem ſuum *R. Joſeph Kimchium* totam *Sectionem de Meſſia interpretatum;* qui obſervarit l. c. *dici EXCITAVI, non expreſſo eo, quem excitarit; donec dixerit, en ſervus meus, fulciam me eo.* Ad mentem ſcil. *Jonathanis f. Uſiel*, qui verba c. 42. v. 1. tranſtulit: הא עבדי משיחא אקרבניה בחירי דאתרעי ביה מימרי אתן רוחא דקודשי עלוהי דיני לעממין יגלי: i. e. *en ſervus meus Meſſias! admovebo eundem: ſelectus meus, in quo delectatur verbum meum*, h. e. complacui ego ipſe (conf. int. §. 29. 12. §. 44. II, 2.) *dabo ſpiritum meum ſuper eundem; judicium meum populis revelabit.* Quæ omnia ex aſſe conveniunt verbis noſtræ hiſtoriæ. Sed & rurſus Antiqui

præcedenti 16. Matthæi, hic repetas? ut, ſicut *Dei Spiritus* in commate præmiſſo deſcendiſſe dicitur, ita & hic *Dei vox* locuta. Certe in Scriptura ſæpe dictio una pluribus inſervit locis, quam quibus expreſſe additur q). Et quamvis Marcus c. I. 10. eam ne *Spiritui* quidem adjungat; ipſum tamen Orationis argumentum, & collatio cum reliquis Evangeliſtis, eandem referentibus hiſtoriam, inſtituta poſtulat, ut *Dei* dicatur *Spiritus*; & ita *vox* ejusdem *Dei* ſupremi.

§. 28. Contemnerem Judæos, qui *Angelos* dicunt Autores *filiæ vocis* proximos r) omnisque ſermonis, Dei nomine ad Prophetas, aut totam

---

Ebræorum diſerte a noſtris ſtant partibus. In *Medraſch* שוחר טוב citante *R. Simeone* in *Jalkut* ad Mal. III, 23. §. 595. f. 88. c. 4. & ad Pſalm. XLII, 9. §. 745. f. 104. c. 4. אמרו ישראל בגאולה ראשונה כתיב שלח משה עבדו אהרן אשר בחר בו שלח לי אף שנים כנגדם שלח אורך ואמיתך אמר הקב"ה הנני משלח שנ' הנני שולח לכם את אליה הנביא הרי אחד והשני הן עבדי אתמוך בו בחירי רצתה נפשי i. e. *introducuntur Iſraelitæ dicentes, in redemptione prima ſcriptum eſt* Pſalm. CV, 26. *miſit Moſen ſervum ſuum, Aaronem quem ſelegerat. Mitte mihi itidem duos, ipſis correſpondentes: mitte lucem tuam, veritatem tuam*, e Pſ. XLIII, 3. Quibus RESPONDIT SANCTVS ILLE BENEDICTVS: *en Ego miſſurus ſum.* (Quod ibi in Suffixo dicitur הנני, hic in pronomine ſeparato exprimitur אני משלח:) *ſicut dicitur* Mal. III, 3. *ecce ego mitto vobis Eliam* Prophetam: *en unum! alterum autem* Jeſ. XLII, 1. *ecce ſervum meum, cui innitar; ſelectum meum,* quo *mea delectatur anima* q). Ebræi id exprimunt, per במקום שנים עומד, *ſtat loco duorum:* vel מושך עצמו ואחר עמו i. e. *trahit ſe & aliam ſecum*, paſſim v. g. *Ab. Eſr.* ad Jeſ. XX. v. 4. מלת וחשופי מושכת עצמה ואחרת עמה, ut non tantum *natibus* dicantur *denudati*, *ſed & pudendis*. r) Ne prolixus ſim in coacervandis teſtimoniis; vel ſolus Talmudiſtarum locus, quo contendunt, *ANGELOS non intelligere linguam chaldaicam*, idque invertere conantur per *EILIAM VOCIS* chaldaice loquentem; quam tandem a Gabriele formatam concludunt: id abunde comprobat. Legitur Diſputatio in Cod. SOTA cap. VII. f. 33. a. l. ſqq. אמר רב יהודה לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמית דאמר ר' יוחנן כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו לפי שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי ל"ק הא ביחיד הא בצבור ואין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי והתניא

יוחנן כוהן גדול שמע מבית קודשי הקדשים שהוא אומר נצחו טליא דאזלו לאגחא קרבא לאנטוחיא: ושוב מעשה בשמעון חצדיק ששמע קול מבית קדשי הקדשים שהוא אומר בטילת עבידתא דאמר שנאה לאיתאה על היכלא ונהרג גסקלגס ובטלו גזרותיו וכתו אותה שעה וכיוונו ובלשון ארמי היו אמרין: אי בעית אימא בת קול שאני דלאשמועי עבידא: ואי בעית אימא גבריאל הוה דאמר מר בא גבריאל ולימדו שבעים לשון: i. e. *Docuit Rab Juda, nunquam poſtulet homo res ſibi neceſſarias idiomate chaldæo: quia R. Jochanan docuit, quisquis poſtulat res ſibi neceſſarias idiomate chaldaicam iſti non intelligunt.* Reſp. *nulla hic* adeſt *difficultas. Alterum intelligitur de unico, alterum vero de precibus in Eccleſia fuſis.* Exc. *Numquid vero Angeli miniſteriales non intelligerent linguam chaldaicam! atqui recepta eſt ſententia, Johannem Pontificem maximum audiviſſe Vocem e Sanctiſſimo prodeuntem, qua dixerit* idiomate chaldæo: *Vicerunt Juvenes, qui abierant ad prælium ineundum Antiochiam. Et denuo* alia circumfertur *hiſtoria de Simeone juſto, quod audiverit Vocem e loco Sanctiſſimi prodeuntem, qua dixerit: irritum factum eſt Opus illud, quod jactaverat Oſor ille inferre adverſus Templum. Interfectus quippe eſt Gaskalgas,* (in Jeruſ. l. c. vocatur גוליקס) *ejusque aboleverunt decreta. Annotarunt item horam illam, & applicuerunt eam rebus geſtis.* (in Jeruſol. *Sota* ad cap. IX. ℈ 14. f. 24. c. 2. l. 26. dicitur יבתבו אותה הערה ונתנו בו זמן וכיוונו שבאותה שעה היתה:) *Hæc ipſa* vero *idiomate dixerant chaldæo.* Reſp. *Si vis, dicam, FILIAM VOCIS diverſimode ſe habere: quia ad promulgandum* aliquid *conſtituta fuit. Aut ſi mavis, dicam, Gabrielem fuiſſe* qui eam vocem ediderit. *De hoc quippe aliquis,* (infra in hoc cap. f. 36. b. l. 37.) *retulis, quod Gabriel ſuperveniens, Joſephum LXX. linguas docuerit.* In COSRI lib. III. c. 11. f. 1. v. 8. a. l. ult. & b. l. 1. ſqq. legimus: והוא לעולם כאלו השכינה עמו והמלאכים מתחברים עמו בכוח ואם יחזק בחסידות ויהיה במקומות הראוים לשכנה יחברוהו בפועל ויראה אותם עין בעין למטה ממדרגת הנבואה כאשר היו טובי החכמים בבית שני רואים הצורות ושומעים בת קול והיא מדרגת החסידים i. e. *Vir ſanctus ſemper eſt, ac ſi Majeſtas divina adeſſet ſibi, & Angeli ſua ſe virtute cum ipſo aſſociarent. Quod ſi in ſanctitate confirmetur, & in locis fuerit recipiendæ divinæ Majeſtati aptis; aſſociarent ſe ipſi actu, ut oculariter eos videat, infra Prophetiæ gradum. Quemadmodum Optumi quique Sapientum in Templo*

ſecun-

tam quandoque communionem delati s); vel ipſum nonnunquam *Eli-*

ſecundo videbant hujusmodi figuras, audientes FILIAM VOCIS, quæ gradus eſt Sanctorum iſtorum. R. SAMVEL ELIESER in *Cothnoth Or*, Cod. Sota f. 42. c. 2. l. 24. ſqq. diſerte ait, Voces iſtas durante Templo ſecundo editas. NON A DEO IMMEDIATE proveniſſe. Verba ejus ſunt, לאו מפי השכינה היה׃ האם כן נבואה הוה ואלו המעשים בבית שני היו שכבר בטלה הנבואה או משמתו חגי זכריה ומלאכי׳ אבל בבת קול כדמסיק היו משתמשין גם לאחר חרבן בית שני כדמוכח פ״ק דיבמות וכן י״ל דמשתמשין היו במלאכים או כדמסיק גבריאל הוה׃ i. e. *Non ex ore ipſius Majeſtatis divinæ fuit. Quia ſi ſic eſſet, foret Prophetia. Iſtæ vero hiſtoriæ durante Templo ſecundo contigere, quum dudum perierat Prophetia; aut ſaltem ex quo Haggæus, Sacharias, & Malachias mortui fuerant. Verum FILIA VOCIS, juxta concluſum, utebantur etiam poſt domum ſecundam vaſtatam, prout evincitur capite primo* Cod. *Jevamoth* (ſc. fol. 14. a.). *Atque ita dicendum eſt, quod Angelorum uſi fuerint miniſterio: aut, ſecundum concluſum, Gabriel erat.* Idem videtur inferendum eſſe ex rebus circa martyrium *R. Akivæ* geſtis. Cum enim, hoc ob confeſſionem fidei crudeliſſime trucidato, Angeli cauſam Confeſſorum apud Deum egiſſent, quod de manu Ejus potius moriendum ipſis foret, quam a tyrannide humana; reſponſumque ipſis fuiſſet, חלקם בחיים יצתה בת קול ואמרה אשריך ר״ע שאתה מזומן לחיי העה״ב׳ *partionem ipſorum fore inter vivos: Illico prodiit FILIA VOCIS, dicens, beatus es R. Akiva! tu enim paratus es ad vitam mundi futuri.* e Cod Cod. Berach. f. 61. b. lin. 38. ſqq. Quaſi ſententiam a Deo prius cognitam, mox ratione hac revelarint hominibus. Cum in Cod. *Bava Mezia* c. IV. f. 59. b. *R. Joſua* in ſententia *R. Elieſaris* nollet acquieſcere, utut eandem, poſt varia miracula, etiam *de cœlo* per *FILIAM VOCIS* probarit; ſed regereret ex Deut. XXX. v. 12. *non in cœlo eam fore*, ſed dudum de monte Sinai promulgatam, ideoque ad *FILIAM VOCIS* non eſſe attendendum: ſubjungit R. SAMVEL ELIESER in *Cothnoth Or*, ad l. c. num. 17. f. 67. c. 3. lin. 13. ſqq. הוא כפי מה שאמרו לא נתנה התורה למלאכי השרת׳ i. e. *hoc fore juxta id quod dicunt, non traditam eſſe Legem Angelis miniſtrantibus*, ut ſcil. ab his, ſeu *FILIA VOCIS* deciſionem petamus. Un- & alibi idem ait, uſum *FILIÆ VOCIS* non admittendum, niſi ubi Legi non ſit contraria. Conf. Gal. I, 8. s) MAIMON. in *More Nebuchim* P. II.

Eliam t); ſi hi ſoli dubium hoc moverent, & ad ſolam Chriſtianam cauſam deprimendam applicarent. Verum cum ipſosmet Chriſtianos haud paucos hic hæſitantes deprehendamus; Judæos autem in propria ſua cauſa circa Decalogi promulgationem u), & influxum Prophetis in Vet. Teſtam. fa-

---

c. 45. f. 122. b. Edit. Sabionet. אבל אפשר שיראה הנביא עוד במראה הנבואה כאלו השם ודבר עמו הוא רחוק אצלי ולא יגיע פעל הכח המדמה לזה i. e. *an fieri poſſit, ut Propheta aliquis* (alius præter Moſen) *in Viſione Prophetiæ videat, ac ſi Deus ei loqueretur? id, meo quidem judicio, valde abſurdum eſt: neque eo pertingere mihi videtur facultas imaginatrix.* Inter *Viſionem* diſtinguit, atque *ſomnium;* & huic ſoli concedit, juxta Num. XII, 6. Quibusdam interjectis, pergit: יסודנו שכל נביא ישמע הדבור באמצעות מלאך אלא מר״עה אשר נאמר בו פה אל פה אדבר בו i. e. *Fundamentum noſtrum eſt quod quisque Propheta audiat ſermonem, per mediationem Angeli alicujus; præter Moſen p. m. de quo dictum* Num XII, 8. *Ore ad os loquar cum ipſo.* t) Memoratu digna ſunt verba *R. Jacob fil. Chabib,* ſupr. ad §. 25. lit. (b) pag. 358. in *En Iſrael* citata; quibus *Eliam* autorem facit *FILIÆ VOCIS,* quam R. Joſe, in ruderibus urbis dirutæ precans, perceperat. Et ſi quis paulo attentius ea legerit, quæ de *R. Simeon b Jochai,* ejusque filio *R. Elieſer* in Cod. *Schabbath* referuntur, f. 33. b. impr. l. 29. ſqq. citanda Diſſ. de *filia vocis, nefanda divinæ æmula* §. 29. (e) *Eliam* oſtio ſpeluncæ advigilantem, ipſorumque actiones obſervantem dirigentemque enarrantia; non poterit non ſuſpicari, *filiam vocis* inibi auditam, *Eliæ* ſuam debere originem. Et qui aliter cogitabit? qui eundem *Eliam* deprehendit, *R. Nathani* viſum, quum *R. Elieſer*, & plures ipſi contradicentes tanta inter ſe litigarent vehementia, ut iſte nullo miraculo, & ne *filia vocis* quidem aſſenſum extorquere potuerit, *Bava mezia* f. 59. b. l. 20. ſqq. Si enim Deum autorem hujus vocis credidiſſent; non auſi fuiſſent eidem reſiſtere: nec interrogaſſent *Eliam*, quid Deus, durante hoc ipſorum litigio, feciſſet? utpote cujus mentem per ipſam *vocis filiam*, jam percepiſſent. Multo minus tam ancipiti deluſi fuiſſent reſponſo, *filiæ vocis* jam publicatæ parum apto: קא חייך ואמר נצחוני בני נצחוני בני *quod rideat, dicatque, ſuperarunt me filii mei ſuperarunt me!* Quaſi vero delectaretur Deus pruritu ſibi obloquentium. u) Conf. §. 26. ad lit. (o), (q) atque (r) p. 361. 362. e *Coſri* adducta. Quibus conſentanea ſunt illa ABRABBANELIS, ad Exod. XIX, 9. f. 169. c. 3. l. 18. ſqq. נתינת התורה בקול

factum x), in eodem argumento admodum ſolicitos: non eſt, ut ſoli partium ſtudio, aut odio adverſus religionem Chriſtianam, id unice tribuamus; ob id

 ipſum

מוחש הידו־ בלתי ראוי מצד הנותן ומצד המקבל: כי הנותן הוא הסבה הראשונה יתברך הרחוק מכל גשמיות ואם אין לו כלי הדבור המוחש איך ידבר בקול מוחש גשמי i. e. *Promulgatio Legis per vocem ſenſibilem indecens erat, tam a parte promulgantis, quam recipientis. Promulgans enim eſt cauſa prima Benedictus ille, qui procul abeſt ab omni corporeitate. Quod ſi ergo organo locutionis ſenſu apprehendendæ deſtituitur; quomodo loqui poterit voce ſenſibili corporali?* Quibusdam interjectis f. 170. c. 1. l. 28. ſqq. Inter VIII. ſtupida circa publicationem Decalogi creata, refert nr. 6. קול־ אלהים מדבר מתוך האש בקול אנושי עצום מאד i. e. *Vocem Dei loquentem de medio Ignis, voce humana robuſtiſſima.* Alibi f. 168. c. 2. l. 57. dixerat, ועל הכל קול יהוה בכוח מדבר מתוך האש i. e. *vocem Jehovæ cum vi maxima de medio Ignis loquentem*, miraculis *præferendam eſſe omnibus*, PHILO Judæus lib. de *Decalogo* p. m. 748. *Quæres* inquit, *num ipſe Deus ſit vocem emittens?* & reſpondet, ἄπαγε, μηδ᾽ εἰς νοῦν ποτ᾽ ἔλθῃ τὸν ἡμέτερον· οὐ γὰρ ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεὸς στόματος καὶ γλώττης καὶ ἀρτηριῶν δεόμενος. i. e. *abſit! ut in mentem noſtram deſcendat hæc cogitatio. Nec enim, more hominum, Deus habet opus ore, lingua, & arteriis.* RABBOTH ad Cant. I. v. 2. f. 4. c. 4. l. 24. ſqq. אמר רבי יוחנן מלאך הדיה מוציא הדבור מלפני הקב״ה על כל דבור ודיבור ומחזירו על כל אחד ואחד מישראל וכו׳ i. e. *R. Jochanan docuit, Angelum prodire feciſſe ſermonem ac conſpectu Sancti illius benedicti, & unumquemque circumduxiſſe unicuique Iſraelitarum* &c. JOSEPHVS, Antiq. l. XV. c. 8. p. 522. ἡμῶν inquiens, τὰ κάλλιστα τῶν δογμάτων, καὶ τὰ ὁσιώτατα τῶν ἐν τοῖς νόμοις δι᾽ ἀγγέλων, *Optima dogmatum, & maxime venerandas ex Legibus, per Angelos tradita fuiſſe a Deo,* ad Decalogum reſpexiſſe videtur. Quam ſententiam antiquitus Judæis communem fuiſſe, *Joh. Clericus*, ſecutus *Dionyſium* Pſeudareopagitam, de cœleſti Hierarch. lib. IV. §. 2. 3. p. m. 48. 49. probat ex Act. VII, 38. Gal. III, 15. Ebr. II. v. 2. 3. Et ipſe *Oecumenius* ad Act. VII, 53. quosdam, ait, e Chriſtianis fore, qui dicant, per Angelos legem Moſi traditam fuiſſe. A qua ſententia nec *Braunius* adhorret, Comment. ad Ebr. l. c. & ex inſtituto eam propugnat *Grotius* ad Exod. XX. v. 1. x) Vid. ſupr. ad lit. (s) p. 369. Qui-

ipſum minus ſolicite in rei veritatem inquiſituri. Plurimi quippe Chriſtianorum quæſtionem hic movent, *utrum Deus ipſe* immediate *hanc Vocem formaverit, an ejus nomine Angelus?* In qua ſolvenda ALPHONSVS TOSTATVS y) eo usque progreſſus eſt temeritatis, ut vel Auguſtino z), Deo Patri eam tribuenti, dicam ſcribere non dubitarit. Ipſe certe ſtatuendum putat, *Vocem iſtam nec a Patre fuiſſe formatam, nec ab aliqua Perſonarum divinarum, nec ab omnibus tribus ſimul; ſed ab aliquo ANGELO.* In quo aſſenſum ipſi præbet SEBAST. BARRADVS, ALFONSVS SALMERON, & dudum antea DIONYSIVS CARTHVSIANVS, ac forte alii. Quod Judæos attinet, certum quidem eſt, in quibusdam caſibus explicandis *ignorantiam Angeli increati* eos impuliſſe, ut creaturæ tribuerent, quod invidebant Creatori a). In aliis vero Moſis eos excœcavit veneratio: ut hunc ſolum, hac prærogativa, ut Deum ipſum immediate ſecum loquentem audiret, gaudentem reliquis præferrent Prophetis ac doctoribus omnibus b). Ali-

bus adde *R. Joſeph Albo* Ikkarim lib. III. cap. 10. p. 72. a. poſt med. y) Quæſt. XCI. in Matth. III. p. m. 355. b. z) Vel *Fulgentio* Ruſpenſi, qui autor creditur libri de Fide ad Petr. Diac. c. 9. inter Auguſtini Opera, Tom. III. pag. 161. ubi legitur: *firmiſſime tene & nullatenus dubites, Patris & Filii & Spiritus ſancti, unam quidem eſſe naturam, tres vero eſſe perſonas: Patremque ſolum eſſe, qui dixit: Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui. Et filium ſolum eſſe, ſuper quem Vox illa ſolius Patris inſonuit; quando in Jordane ſecundum carnem baptizatus eſt unigenitus Deus, qui carnem ſolus accepit. Atque Spiritum ſanctum Patris & filii ſolum eſſe, qui in ſpecie columbæ ſuper Chriſtum baptizatum & aſcendentem ab aqua, deſcendit. ——— Illam vocem, qua SOLVS locutus eſt DEVS PATER: atque illam carnem, qua ſolus homo factus eſt unigenitus Deus: & illam columbam, in cujus ſpecie Spiritus S. ſuper Chriſtum deſcendit, opera eſſe totius ſanctæ Trinitatis* &c. a) conf. hic prolixe *R. Joſeph Albo* in עקרים lib. II. cap. 28. f. 54. b. l. 14. ſqq. f. 55. a. tot. eique oppoſitum, meum olim Præceptorem venerandum, B. ABR. CALOVIVM, Bibl. illuſtr. ad Exod. XX, 1. reliquisque ab eo ib. cit. locis. b) Vid paulo ſuperius ad lit. (s) p. 369. verba *Maimonidis* e More Nebuchim: qui Moſis Prærogativam quatruplicem (*decuplam* refert *Abrab.* ad Exod. XIX, 1. f. 167 c. 4. l. 15. ſqq. f. 168. c. 1. & 2.) longa ſerie enarrat Comment. in Cod. *Sanhedr.* cap. חלק fundamento VII. ad quod ipſe provocat circa fin. c. 45. lib. II. More Neb. (itemque *Joſeph Albo* l. c. lib. III. c. 10. f. 72. b. l. 11.) Elegantius tamen idem præſtat in Hilc. יסודי

Alibi tamen, cum de Dei attributis enarrandis occupantur c), idem eos ſcrupulus vellicat, qui quosdam Chriſtianos. *Natura* ſcil. *Dei SPIRI-*

Aaa 3 *TVA-*

תורה cap. VII. §. 6. ubi ſecundam *Moſis* prærogativam his verbis recenſet: כל הנביאים על ידי מלאך לפיכך רואים מה שהם רואים במשל וחידה משה רבינו לא על ידי מלאך שנאמר פה אל פה אדבר בו ונאמר ודבר יהוה אל משה פנים אל פנים ונאמר ותמונת יהוה יביט כלומר שאין שם משל אלא רואה את הדבר על בוריו בלא חידה ובלא משל i. e. *Omnes Prophetæ interveniente Angelo* quodam influxum capiebant: *unde quicquid videbant, videbant in parabola ac ænigmate: Moſes* autem *Doctor noſter nullo interveniente Angelo, quia* de eo *dicitur* Num. XII, 8. *oretenus loquar ad eum: & alibi* Exod. XXXIII. v. 11. *& locutus eſt Dominus ad Moſen de facie ad faciem: ac inſuper dicitur* Num. XII, 8. & *imaginem Domini intuebitur, q. d. nullam ibi fore parabolam; ſed quod videat rem juxta puritatem ſuam, absque ænigmate, & absque parabola.* In *More Nebuch.* Part. I. cap. 37. pluribus interpretatur valorem phraſeos פנים בפנים. De qua conferri etiam meretur BECHAI ad Exod. XXXIII, 10. f. 112. c. 4. l. 49. ſqq. & ad Deut. V, 5. f. 194. c. 3. l. 30. ſqq. JOSEPH ALBO l. c. l. 4. ſqq. ſupremum Prophetiæ gradum facit, quum quis לא יראה ולא ידמה שום צורה ומבלי ראיית מלאך ולא תמונה לנגד עיניו ישמע קול מדבר אליו תודיעהו ענינים כלליים לאומה או לאומות והנהגה או הנהגות למין האנושי או לקצתם במה שיושג השלמות האנושי וזה בזולת מראה ולא מחזה אבל בהיותו ער ביום וכן בכל עת שיכונן מחשבתו וישער בשאלה תבואהו מיד התשובה בהקיץ ולא לעתים רחוקות אבל בכל עת שיקצה והמדרגה הזאת כשיגיע אליה האדם אין ראוי שיקרא אדם אלא מלאך ואין אצלנו מי שהגיע למדרגה הזאת אלא משה רבינו עליו השלום שנבדלה נבואתו מכל שאר הנביאים וכו׳ i. e. *nec viderit, nec imaginetur ſibi ullam formam, &, ſine apparitione Angeli, nulla imagine oculis ejus objecta, audiverit vocem ſecum loquentem, manifeſtantem ipſi ſtatus univerſales de tota natione vel nationibus pluribus, item gubernationem vel gubernationes humani generis, vel quorundam ex eo; in quantum apprehendi poteſt humana integritate: idque absque ſpeculo & viſione; ſed dum interdiu vigilat. Similiter quocunque tempore ſuam præparat cogitationem, & quæſtionem proponit, ſu-*

pervenit eidem ilico reſponſio vigilanti: nec per longa intervalla, ſed quocunque velit tempore. Ad quem gradum ſi quisquam mortalium pervenerit, non amplius homo dicendus eſt, verum Angelus. Et nemo unquam penes nos ad hunc pervenit gradum, niſi SOLVS MOSES Doctor noſter pacificæ memoriæ: cujus Prophetia aliquid peculiare habuit præ reliquis Prophetis omnibus. In quo conſentiunt inter ſe ad unum Omnes. Conf. etiam *Lipman* ad Deut. XXXIV. v. 10. nr. 153. *Abrabbanel* ad Exod. XIX, 1. f. 167. c. 4. l. 56. ſqq. f. 168. c. 1. l. 53. ſqq.

c) Ut COSRÆVS ille, adductus ſupr. §. 26. lit. (o) & ſqq. p. 361. 362.

d) Inter Articulos fidei fundamentales Religionis Judaicæ recenſet MAIMON. Comment. ad Cod. *Sanhedr.* cap. חלק nr. III. שלילת הגשמות ממנו וזה שנאמין כי האחד הזה שזכרנו איננו גוף ולא כוח בגוף ולא ישיגוהו מאורעות הגופים כמו התנועה והמנוחה והמשכן לא מצד עצמות ולא במקרה/ i. e. *Negatio corporeitatis de eodem. Scilicet ut credamus, quod Unus iſte, cujus mentionem fecimus, non ſit corpus, facultas corporalis. Neque tangent ipſum accidentia corporalia, cujusmodi ſunt motus & quies, nec non habitatio: nec ratione eſſentiæ, neque accidentaliter.* Eadem ferme, paucis mutatis, habentur in Catecheſi ipſorum לקח טוב dicta; cujus itidem היסוד השלישי שהאלוה היחיד והמיוחד הזה איננו גוף ולא יוגדר בגדרי הגוף וכמו שכתוב כי לא ראיתם כל תמונה: *articulus tertius* eſt, *quod Deus ille unicus & ſingulariſſimus non ſit corpus, nec deſcribi poſſit definitionibus corporeis, ſicut ſcriptum eſt* Deut. IV, 15. *certe non vidiſtis ullam imaginem.* In *More Nebuchim* MAIMON. ubivis ferme occuppatur in *Corporeitate* a Deo removenda: & in Præf. Partis II. XXV. affert Propoſitiones, a quibusvis conceſſas Philoſophis, quarum pleræque *in corporeitati* ejus demonſtrandæ inſerviunt. Part. I. c. 26. e Propoſitione VII. Præfationis iſtius infert, nec *motum* nec *quietem* Deo, cum ſit *incorporeus*, competere: unde nec proprie dici poſſe *deſcendere, aſcendere, ambulare, ſtare, circumire, ſedere, habitare, egredi, venire, tranſire, & ſimilia.* P. I. c. 35. ipſos pueros initiandos vult doctrina hac ſumme neceſſaria בהרחקת הגשמות, de *remotione corporeitatis* in Deo. Cum, juxta P. I. c. 46. ob imperitam plebem, non videntem, quomodo aliquid vere & citra dubitationem poſſit exiſtere, niſi corpus ſit, tantum Scriptura ſimilitudines de Deo adhibeat corporeas. Ubi prolixe etiam de *ſermone* & *voce.* nec non *organis* & *inſtrumentis* ad *loquelam* pertinentibus, occupatur. P. I. c. 36. eos, qui Deum credunt eſſe corporeum, deteriores pronunciat illis, qui actu idola colunt. Un-

Unde Judæus ille, COSRÆO tribulibus ſuis דעת הגשמה ſententiam *corporeatis* tribuente, vehementer id deteſtatur, & contrarium omni conatu adſtruit, *Coſri* lib. I. §. 88. & 89. A qua ſententia etiam MAIMON. l. c. 46. omnes Majores ſuos eximit, utut in Talmud & Medraſchim allegoriæ quandoque nimium indulgeant. P. I. c. 76. ex eo id probat, quod corpus ex materia & forma componatur: quam compoſitionem natura divina reſpuat. Quod & urget in Præfat. cit. Propoſitione XXII. nec non P. II. c. 1. circa fin. & cap. 25. ac paſſim. Alibi in Hilc. יסודי תורה cap. I. §. 7. & 8. ex *Unitate* Dei ſimpliciſſima id infert, item ex immenſitate, omnipotentia, ac Scriptura, verbis: אילו היו אלוהות הרבה היו גופין וגוויות מפני שאין הנמנים שוין במציאותן נפרדין זה מזה אלא במאורעין שיארעו הגופות והגויות: ואילו היה היוצר גוף וגוייה היה לו קץ והכלית: שאי אפשר להיות גוף שאין לו קץ: וכל שיש לגופו קץ ותכלית יש לכוחו קץ וסוף: ואלהינו ברוך שמו הואיל וכחו אין לו קץ ואינו פוסק שהרי הגלגל סובב תמיד אין כוחו כח גוף והואיל ואינו גוף לא יארעו לו מאורעות הגופות כדי שיהא נחלק ונפרד מאחר/ — הרי מפורש בתורה ובנביאים שאין הקבה גוף וגוייה שנ׳ כי יהוה אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת והגוף לא יהיה בשני מקומות/ ונאמר כי לא ראיתם כל תמונה: ונאמר ואל מי תדמיוני ואשוה/ ואילו היה גוף היה דומה לשאר גופין: i. e. *Si plures forent Dii, eſſent corpora & materiati. Quia, qui æquales ſibi conſtituti ſunt quoad eſſentias ſuas, non differunt inter ſe niſi per accidentia, quæ eveniunt corporibus ac materiatis. Quod ſi autem Creator corpus foret, & aliquid materiatum; terminum haberet, atque finem. Quia fieri non poteſt, ut ſit corpus, quod non haberet terminum. Cujuscunque autem corpori terminus datur; atque finis; ejus quoque potentia limitata eſt, ac finita. Cum autem Dei noſtri, cujus nomen ſit benedictum, potentia non habeat terminum, nec* unquam *ceſſet; jugitur quippe hunc circumvertit orbem: non eſt potentia ejus potentia a corpore provaniens. Et, quia corpus non eſt; non accidere poſſunt ipſi accidentia corporea, eum in finem, ut per illa ſecernatur & ſeparetur ab alio. — Inſuper clare exponitur in Lege atque Prophetis, Sanctum illum benedictum non habere corpus aut quicquam materiatum. Dicitur enim* Deut. IV, 39. *Dominus Deus veſter eſt Deus in cœlis ſuperne, & in terris inferne: corpus autem in duobus* ſimul *locis eſſe nequit. Porro dicitur* l. c. v. 15. *non vidiſtis ullam imaginem: &*

am-

TVALIS d): a qua alienum videtur, quicquid organa præſupponit corporalia. Quibus Vocem formari cernimus. Hanc Dubii rationem COSRÆUS ille urget e): & quotquot fieri non potuiſſe ſtatuunt, ut Deus ipſe *Vocem*, qua Decalogus promulgabatur, ſine *Angelorum* formaret miniſterio f). Cui, præter Scripturæ locum e Joh. V, 37. deſumtum, ABVLENSIS g) annectit, quod *Deus nihil facere poſſit cum ſucceſſione* h): quam

---

amplius Jeſ. XL, 25. *cui quæſo! aſſimilabitis me, ut æqualis forem. Quod ſi autem corpus foret, ſimilis* oppido *eſſet reliquis corporibus.* Idem ex iisdem aliisve rationibus, Maimonidis alibi adductis, nervoſe inculcat R. JOSEPH ALBO, in עיקרים Serm. II. c. 6. f. 36. b. l. 8. ſqq. inquiens:
ואולם שאינו גוף ולא כח בגוף מבואר גם כן היותו
מתחייב לעקר מציאות השם ומסתעף ממנו על זה הדרך
גם כן: וזה לפי שכל גשם מורכב מחומר וצורה וכל
מורכב הנה הרכבתו סבת מציאותו וישוב אל מופרד
האחדות: — שאם היה גשם יתחייב שיהיה בעל תכלית
בהכרח ויהיה לו דומה כי יהיה דומה בזה אל שאר
הגשמים ויהיה כחו בעל תכלית והוא יתברך אין לו
דומה כמו שאמרנו: ועוד שהגשם לא יניע גשם אלא
כשיתנועע הוא גם כן כשיניעהו ואם הוא מתנועע
יצטרך אל מניע אחר חוץ ממנו שלא יהיה גשם
ויהיה המניע ההוא המחוייב המציאות ולא הגשם
i. e. *Profecto quod iſte non ſit corpus, nec facultas in corpore reſidens, manifeſtum etiam eſt, quia ex articulo fundamentali de exiſtentia Dei conſequitur, & ſimiliter hinc eodem modo derivatur. Itaque quia omne corpus compoſitum eſt ex materia & forma: cujuslibet autem compoſiti compoſitio ecce cauſa eſt ejus exiſtentiæ.* (vid. *Maim.* More Neb. P. II. Præfat. Propoſ. XXI.). *Ita redibit ad demonſtrationem Unitatis.* —— *Quod ſi corpus foret, ſequeretur, id neceſſario eſſe finitum, & habere ſui ſimile. In hoc quippe ſimile foret reliquis corporibus. Etiam* Potentia *ejus foret finita.* (Maim. Præfat. Part. II. Propoſ. XII.). *Deo vero benedicto, prout diximus* c. 5. *nihil ſimile eſt. Præterea corpus nunquam movere poterit aliud corpus, niſi ipſius, dum alterum movet, ſimul commoveatur ipſum.* (Maim. l. c. Prop. IX.). *Quod ſi autem ipſum commovetur, opus habebit motore alio extra ſe, qui corpus non eſſet: & talis motor neceſſariam haberet exiſtentiam, nec corpus foret.* e) ll. cc. inprimis Part. II. §. 3. f) Vid. ſupr. ad lit. (u) p. 370. g) l. c. ad lit. (y) p. 372. h) Ex qua fluxiſſe videtur hypotheſi, quod plerique Antiquo-

quam *Vox* omnis, inprimis articulata poſtulet. Quum ſit ſonus quidam *continuus:* qui, quamdiu durat, per *vocantem*, aëre ad formationem *vocis* ſeu

---

rum gentis Judaicæ Interpretum ſtatuunt, omnia Decalogi verba ſimul & eodem momento ex Dei ore emanaſſe, & quaſi erupiſſe. In TANCHUMA f. 36. c. 1. l. 39. ſqq. itemque in SCHEMOTH RABBA Sect. XXVIII. f. 144. c. 2. l. 22. ſqq. ad verba Exod XX. v. 1. *& locutus eſt Deus OMNIA verba iſta dicendo*, annotant. שהוא עושה את הכל בבת אחת/ ממית ומחיה בבת אחת מכה ורופא בבת אחת: אשה על המשבר יורדי ימים והולכי מדברות חבושי בבית האסורין אחד במזרח ואחד במערב אחד בצפון ואחד בדרום שומע כולן בבת אחת: יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא רע כל אלה בבת אחת וכו׳: i. e. *Ipſe enim omnia facit vice una*, vel ſimul. *Interficit, ac vivificat vice una: percutit, ac ſanat vice una* vel ſimul. *Mulierem ſuper ſella partu- rientium, deſcendentes in maria, iter facientes per loca deſerta, incluſos carceri, ſi vel maxime unus in Occidente, alter ad Aquilonem, ac rurſus alius ad Auſtrum* foret; *omnes tamen audit ſimul. Format lucem, & creat caliginem; facit pacem, ac creat malum*, Jeſ. XLV, 7. *& hæc omnia vice una* vel ſimul. In BAMMIDBAR RABBA Sect. XI. f. 245. c. 4. l. ult. & fol. 246. c. 1. המוציא במספר צבאם לכולם בשם יקרא כשהקב״ה קורא אותם הוא קורא שאות כולן כאחת והם עונין: מה שאי אפשר לו לבשר ודם לקרוא שני שמות כאחת: וכן הוא אומר וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמור מלמד שכל עשרת הדברות אמר בדיבור אחד/ conferunt inter ſe loca Pſ. CXXXVII, 4. & Jeſ. XL, 26. in quorum ultimo dicitur: *educit ſecundum numerum exercitum eorum, omnes iſtos nominetenus vocat. Quando ſanctus ille benedictus vocat eos, ipſe nomina omnium iſtorum vocat ſimul; qui ſigillatim reſpondent. Id quod a carne ac ſanguine fieri nequit, ut vel duo vocet nomina ſimul. Similiter dicit* Scriptura Exod. XX, 1. *& locutus eſt Deus OMNIA iſta verba DICENDO. Ut doceat, quod omnia decem præcepta elocutus ſit ſimul.* Id ipſum R. BECHAI in ſuo ad Exod. XX, 1. commentario f. 88. c. 2. l. 22. ſqq. infert ex voce לאמר, ſuperaddita alteri וידבר, verbis: הוסיף לאמור להורות שכל הדברות האלה באמירה אחת כאמרו מה שאין הפה יכול לדבר ומה שאין האוזן יכולה לשמוע: i. e. *ſuperaddidit DICENDO; ut doceat, omnia Præcepta illa uno pronunciata fuiſſe elocutionis momento. Id quod nec os eloqui poſſet, nec*

ſeu ſoni fracto, impelli debeat. Quod actionem cum ſucceſſione efficiat quæ Deo minime competat.

§. 29. Quid Judæi de ſua *filia Vocis*, graduum Propheticorum minimo, ſomnient; parum nunc moramur: utpote conferentes veram *Vocis filiam* cum gradu Prophetiarum ſupremo i), quem nonniſi ſuo concedunt

auris audire ſufficeret. Eandem ſententiam RASCHI ex כל eruit, & ſimul ad dubium inde ortum reſpondet, ſqq. מלמד שאמר הקב"ה עשרת הדברות בדיבור אחד מה שא"א לאדם לומר כן/ אם כן מה ת"ל עוד אנכי ולא יהיה לך שחזר ופירש על כל דיבור ודיבור בפני עצמו/ i. e. *Docet, Sanctum illum benedictum omnia decem Præcepta uno Verbo dixiſſe: id quod nemo mortalium præſtare poteſt, ſimiliter elocuturus: Quod ſi ſic, amplius volunt verba EGO* &c. *item NON ERIT TIBI? Reverſus deinceps eſt* Deus, *ac diſtincte expreſſit unumquodque Præceptum ſeorſim. NACHMANIDES* verbis ſupr. 23. lit. (ט) p. 319. allegatis adjicit; למשה רבינו נתנה בשבעה הקולות והוא השומע ומתבונן בהם אבל לישראל בקול אחד ישמע כמו שאמר קול גדול ולא יסף ונאמר קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול ואף כאן רמז וכל העם רואים את הקולת בחסרון וו אחד כי כל הקולות יראו אחד/ והוא מה שנאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמענו על דרך האמת: i.e. *Moſi Doctori noſtro tradita* quidem *fuit ſeptem Vocibus; quas ipſe audiebat, ac intelligebat: ſed Iſraelitis VOCE VNICA; audirent. Sicut dicit* Deut. V, 19. *Vocem magna, & non addidit: item* cap. IV, 12. *Vocem verborum audiebatis; ſed imaginem non videbatis, præter Vocem. Quin & hic* Exod. XIX, 18. idem *ſubinnuit: & omnis populus videbant* קולת, *deficiente altero Vau;* & quidem Pluralitatis, q. d. *Vocem* unicam. *Quia omnes voces videbantur unica. Et hoc ipſum eſt, quod dicitur* Pſ. LXII. v. 12. *unum locutus eſt Deus, duo id audivimus, in rei veritate.* Quibus verbis etiam in *Bammidbar rabba* loco nuperrime cit. hanc probant ſententiam, ſatis impertinenter. Conf. *Raſchi* ad Exod. XX, 8. *R. Maimonidis* opinionem quadantenus huc inclinantem, in *More Nebuch.* P. II. c. 33. refutat *Abrabb* f. 171. c. 3. circa fin. & c. 4. it. f. 167. c. 2. l. 44. ſqq. *Aben Eſra* ad Exod. XX, 1. miraculorum omnium maximum arbitratur, ſi hæc unquam eveniſſent. i) ABRAB. ad *Exod. XX, 1.* f. 171. c. 3. l. 35. ſq. & c. 4. l. 9. ſqq. Iſraelitas omnes Moſi hic æquales facit, nullamque ipſi in iſta quidem ſtatione prærogativam concedit, verbis הנה

dunt Moſi, Prophetarum principi. Legatorum neminem ſui induere per-

בהיות הקול נברא האפשריות שימצא בצפעם אחת ימצא במאה פעמים: ואם היה קול נברא ומוחש מגיע לאזניהם למה לא תהיה בו מדרגת משה שוה למדרגתם כי הבנת הקול הוא זולת שמיעתו: שהבנתה תיוחס אל השכל והשמיעה אל החוש: ולמה לא יהיו בו שוים כולם: — ע״כ אמרתי שהיה דעת הרב המורה שהיתה השגת משה רבינו בזה נבואיית והשגת ישראל חושיית ושמפני שהם לדעתו לא הבינו הדברות לא היו צריכים לקולות הרבה כי אם לקול אחד למופת ולאות כי ידבר אלהים את האדם וחי׳ אבל אנחנו קהל התורניים דרך מלך נלך שכלם שמעו בשוה הקול האלהי מוחש מגיע לאזניהם ושהיו קולות רבים כפי הדיבורים עם היותם סמוכים זה לזה מבלי הפסק/ i. e. *Ecce, quia fieri potuit, ut vox iſta creata exiſtat una vice; poterit exiſtere centum vicibus. Et, ſi Vox creata & ſenſibilis ad aures ipſorum perveniebat; quare non foret in eo gradus Moſis æqualis gradui ipſorum? Quia intellectus Vocis auditui ejus contradiſtinguitur: intelligentia enim appropriatur intellectui, auditus autem ſenſui* externo. *Quare ergo non omnes illi in hoc forent æqualis?* —— *Quapropter dico* Maimonidem quidem *magnum illum Doctorem ſtatuere, apprehenſionem Moſis Doctoris noſtri in hoc fuiſſe propheticam; Iſraelitarum autem ſenſibilem: & quod ideo, quia, juxta ipſius* quidem *ſententiam, quum ipſi verba non intellexerint, opus non habuerint pluribus Vocibus; ſed una ſola Voce, ad demonſtrationem & ſignum, quod loqui ſoleat Deus cum homine, hoc in vivis manente. Nos vero Eccleſia Legi addicta, regia incedemus via; quod omnes audiverint æqualiter Vocem illam divinam ſenſibilem, ad ipſorum aures delatam: & quod plures fuerint Voces pro natura Præceptorum. Quamvis una alteri fuerit contigua, absque interruptione.* Idem inculcat Quæſt. XIII. f. 167. c. 1. fin. & init. c. 2. f. 171. c. 3. l. 55. ſqq. Ibi rejicit varia illa diſcrimina, a *Raſchio*, & Allegoricis excogitata, verbis: המחיצות האלה לא היו בשעה שנתנו עשרת הדברות כי אן לא היו שם מחיצות ולא ושגות מתחלפות ומדרגות שונות לפי שכלם השיגו בחוש השמע שלהם כמו שיתבאר קול יהוה מדבר מתוך האש עשרת הדברות בקול מוחש מגיע לאזניהם ושוים היו בשמיעת אותו קול אהרון קדוש יהוה לקטון שבכל מחנה ישראל/ i. e. *parietes illi diſcriminantes non fuerunt hora iſta, qua Decalogus*

ſonam Principalis, ut ejus nomine loqui auſit; etiam ii k) concedunt, qui alioquin non abnuere videntur, *Decalogum* per *Angelos* fuiſſe promulgatum. Quæ autem de organis corporeis, *Voci* formandæ adeo neceſſariis, ut

---

tradebatur. Tunc enim nulla ibi erant diſcrimina: nec apprehenſiones diverſæ, aut gradus diſtincti. Quia omnes aſſequebantur, quisque externo auditus ſui ſenſu, prout explicatur Deut. IV, 33. *Vox Domini de medio eloquens igne Decalogum, voce ſenſibili ipſorum aures tangente. Et æquales erant in perceptione Vocis iſtius, Aaron Sanctus Domini, ac minimus totius Iſraelitarum exercitus.* Hic provocat ad aſſenſum ipſorummet Talmudiſtarum, dicentium, quod in Statione illa omnes Iſraelitæ plus viderint, quam ipſe Ezechiel filius Buſi Sacerdos, in viſione currus &c. Etiam R. JOSEPH ALBO in *Ikkarim* Serm. III. c. 11. eo inclinat, ut Iſraelitas in ſtatione iſta Moſi, quoad perceptionem ſermonis divini, faciat æquales: quamvis ob ejus unice excellentiam, ad eam evecti fuerint dignitatem. Prolixiora ſunt verba ejus f. 73. b. & 74. a. quam ut huc transferantur. De eminentia veræ *FILIÆ VOCIS* Chriſtianorum plurimi loquuntur. conf. JOH. LIGHTFOOT Hor. Hebr. ad Matth. III, 17.

k) *Celeber.* JOH. CLERICVS Comment. ad Exod. XX, 1. cum diſerte dicat: *nobis tamen non probatur eorum ſententia, ſi qui ſint, qui nomen Jehovæ, proprie loquendo, aliis quam Deo tribui volunt. Is enim vocari Jehova dici poſſet, qui ex perſona ſua agens, non legati Dei munus ſuſtinens, ſeſe ita vocitaret; quod nusquam fit.* Quæ autem de ſententia omnibus antiquitus Judæis, circa Apoſtolorum tempora viventibus, communi, qua *Decalogus miniſterio Angelorum promulgatus* putatur, e dictis quibusdam N. T. evincere voluit; ea omnia ex locis non ſufficienter examinatis emanarunt. Quamvis Vir eruditiſſimus crediderit, *aut id ſatis teſtimoniorum, aut ſe, ut ajebat ille, neſcire, quid ſit ſatis.* Quod non omnia dicta ab ipſo allata ejusdem ſint tenoris; poſt alia, ex eo quoque conſtat, quod quædam (ſc. Gal. III, 19. Ebr. II, 2.) *de pluribus* loquantur Angelis, ibi occupatis; Act. VII, 38. autem *de unico.* Enallage numeri, conciliatio eſt coacta. Nec minus coacta eſt ellipſis: ſi ad imitationem exemplorum a *Grotio* ad Exod. XX, 1. adductorum, dicere velis, Act. VII, 53. intelligi *Angelum Angelorum,* h. e. iſtorum Principem, ſeu *Archangelum, Chriſtum* nimirum. Quum tam Syrus quam Arabs ſingularem hic exprimant: ad cujus exemplum deinceps facile componeretur Gal. III, 19. Dubium enim, an non *Legatus Legatorum,* minimum potius Legatorum exprimat, quam maximum: quia in formali ſuo aliquid

ut absque illis nulla poſſet exiſtere, a Judæis pariter atque Chriſtianis moventur; ſoli Creaturarum naturæ accommodata ſunt: quam Creator infi-

infert, ſi non ſervile, certe ſuperiorem agnoſcentis. Ut autem *διὰ* Ebr. II, 2. cum optimo meo B. CALOVIO, per *inter* reddas; impedit eadem vox v. 3. repedita in ſenſu *per*; reſpondente Ebræorum על ידי. Nec opus eſt, ut in eo hypotheſi noſtræ accommodando, multum deſudemus. Cum *nihil in ſerie orationis appareat, ob quod Decalogi promulgationem reſpicias.* Quin potius diverſa reſpicit Dei mandata, hinc inde per Angelos hominibus denunciata: nominetenus Manoæ, ejusque uxori, Jud. XIII, 5. 14. de filio unquam radendo, ſuppeditata; item Loto, ejusque familiæ, ut ne reſpiciant retrorſum, Gen. XIX, 17. impoſita. Utrinque enim iſtorum transgreſſio *juſtam invenit mercedis retributionem.* Simſon raſus, viſum cum vita perdidit, Jud. XVI. v. 17. it. v. 19. ſqq. Loti uxor retroſpiciens, in ſalis vel bituminis converſa fuit ſtatuam, Gen. XIX, 26. Nec cauſa ſatis prægnans urget, ut Act. VII, 53. per *Legem* præciſe *Decalogum* intelligas. Et, ſi eum conceperis; vocula *εἰς* pro *ἐν* ſumta, *διαταγῇ* perinde ac *διακονία* Ebr. I, 14. *diſpoſitionem* notare poterit, vel *præparationem* ad inſigne aliquod opus *miniſtris debitam:* qualis buccinarum clangor, concuſſio montis, fumigans ignis, aliaque prodigia Exod. XIX, 16. 18. enarrata. Si vero primam voculæ *εἰς* notationem retinueris *εἰς διαταγὰς ἀγγέλων*, *in ordinationes Angelorum*, vertere licebit, *quaſi Angelos ordinare & informare* debeat; non Vos. *Nam non ſervaſtis.* Ut autem Gal. III, 19. ad *Decalogum* referas, plures urgent circumſtantiæ. *Διατάσσεσθαι* tamen, ut ſupra de *διαταγῇ* monitum, meram *præparationem* ad legislationem, ab Angelis factam innuit; in procellis, tonitrubus fulminisbusque, atque aliis, modo memoratis, excitandis. Etiam apud profanos, juſtam *militum inſtructionem*, ac *ordinationem* indicat, per inferiores tribunos ordinarie fieri ſolitam. Nemo enim dixerit, Angelos poteſtatem ſibi arrogaſſe, *edicta ſanciendi:* nedum ut ſe ipſos propoſuerint adorandos! Legislatorem dicuntur comitati, tanquam ſatellites Deut. XXXIII, 2. Pſal. LXVIII, 18. Quibus huic officio relictis, nil obſtabit, quo minus deinceps per *Mediatorem* Gal. III, 19. *Chriſtum* intellexeris *Angelum increatum:* qui cum Moſe locutus dicitur, non tantum cum ſolus rubum videret ardentem Act. VII, 30. ſqq. coll. Exod. III, 2. ſqq. ſed etiam cum inter ſuos exiſteret, in Eccleſia ad montis radices, ad Decalogum ſuſcipiendum, conſtituta, Act. l. c. v. 38. coll. Exod. XIX, 9. 19. Memoratu quippe dignum eſt, quod, ex *Cabbaliſtarum* ſententia, obſer-

nitis modis ſuperat. Quod ille πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως olim Patribus *lo-*

cu-

---

vat RABBENV BECHAI ad Exod. XX, 1. f. 88. c. 3. l. 50. ſqq. שכתוב כי ביה יהוה יבאר כי השם המיוחד שהוא צור עלמים ביה ובו ידבר ואומר אנכי יהוה אלהיך והוא בקרבו שנאמר כי שמי בקרבו וזהו סוד הכתוב אני יהוה בקרב הארץ/ i. e. *iſtum Scripturæ locum* Jeſ. XXVI, 4. *certe IN JAH JEHOVA, intelligendum eſſe, quod Jehova, qui eſt rupes Seculorum, ſit in Jah*, (conf. Col. II, 9.), & *per eum loquatur, ac dicat* Exod. XX, 2. *ego ſum Jehova Deus tuus. Eſt enim in medio ejus, ſicut dicitur* Exod. XXIII, 21. *quia nomen meum in medio ejus. Et hoc eſt arcanum dicti iſtius* Exod. VIII, 18. *ego Jehova in medio terræ.* Alibi verba Jeſaiæ citata reddunt, *per Jah* ceu architectum, *Jehova formavit mundos* Jeruſ. Cod. *CHAGIGA* ad cap. II. θ. 1. f. 77. c. 3. l. 44. ſqq. Bab. Cod. *MENACH.* f. 29. b. l. 27. ſqq. Etiam alii Judæorum Angelum iſtum, quem *METATOREM* vocant, cum Moſe locutum contendunt. Quorum ſententiam affert *R. JOSEPH ALBO* l. c. Serm. II. c. 28. f. 54. b. circ. fin. ומה שתמהו על ואל משה אמר עלה אל יהוה עלה אלי מיבעי ליה ולא תמהו על אליהו ועמדת בהר לפני יהוה לפני מיבעי ליה כי באליהו לא היה זר אצלם שיהיה המדבר עמו אמצעי אבל במשה אחר מתן תורה שהמיג למעלת פנים בפנים תמהו על זה איר יאמר עלה אל יהוה שיראה שהיה מדבר עמו אמצעי זולת השם: והשיבו כי האמצעי ההוא היה מטטרון ששמו כשם רבו והוא שר הפנים: אבל לא היה אמצעי אחר כמו לשאר הנביאים שהיו נדברים על ידי מלאכים ואמצעיים אחרים/ i. e. *Cæterum quod admirantur* (in Cod. *Sanhedr.* c. IV. f. 38. b. l. 35. ſqq.) *verba* Exod. XXIV, 1. *& ad Moſen dixit, aſcende ad Dominum; aſcende AD ME debebat dici: non autem admirantur de Elia,* cui dicebatur 1. Reg. XIX, 11. *egredere, ut ſtes in monte hoc ante Dominum; ANTE ME fuiſſet dicendum.* Factum eſt, *quia de Elia nihil novi id erat penes illos, ut loquatur cum ipſo* aliquis *intermedius. Verum de Moſe, &* quidem *poſt promulgationem Legis, qua ad eminentiam* colloquii *de facie ad faciem* inſtituendi, *evectus fuerat, merito in admirationem abripiuntur, propter id, quod dicatur* l. c. *aſcende ad DOMINUM. Quia videtur, fuiſſe aliquis præter Dominum, qui locutus ſit cum eo* ceu *Mediator. Reſpondent autem, quod Mediator iſte fuerit METATRON, cujus nomen ſit, ſicut nomen Heri ſui: qui eſt Princeps facierum. Non autem alius fuit internuntius, quemadmodum apud reliquos Prophe-*

cutus ſit l) & quibusdam etiam *de facie ad faciem*, ſine interveniente mediatore, prouti amici ſe mutuo compellant m); ſacra teſtatur utriusque fœderis pagina. Cujus verba in dubium vocare velle, hominis eſt impii, & prorſus profani. Quomodò autem *Vocem* in colloquio uſurpatam formarit? an per organa quædam ex aëre, aut aliunde præparata, an absque iisdem? an formaliter ad inſtar hominis? an efficienter vel eminenter? ut loqui amant; alii inquirant, qui magis ineptis his delectantur ſubtilitatibus. Habeantur Judæi, plurimorum judicio, ſtupidi: in eo tamen ad pietatem ſapere videntur, quod de veritate *locutionis divinæ*, per ſenſus externos in Decalogi promulgatione convicti, non patiantur, per ratiocinationem aut ſpeculationem intellectualem a fide ſe dejici, facto cuidam præſtanda, ſuis cognito ſenſibus. Quamvis modum ignorare ſe fateantur, quo Deus ſermonem formavit articulatum n): Stupidiores potius ſunt, qui ſibi imaginantur, Deo opus eſſe iisdem prorſus organis, & requiſitis ad formandam vocem, quibus nobis o) Quanto ſatius addo & ſanius, iſti ſapiunt Judæorum, qui cum Creatione, aliisque rebus miraculoſe productis, comparant; in quibus Deus non opus habuerit cauſis ſecundis, aut inſtrumentis ordinariis. Huc *Phi-*

---

tas: qui compellati fuerunt per Angelos, ac internuncios alios. In SOHAR Part. II. f. 52. c. 1. l. 39. allocutio hæc, Moſi facta, tribuitur לשכינה ſ. *Majeſtati Dei conſpicuæ.* Unde ſequitur, *Schechinam* & *Mediatorem* unum fore. Quod ingenue fatetur *Jalkut Rubeni* f. 24. c. 3. l. 30. In memorato ſupr. Talmudis loco, dicitur *Hæreticus quidam* ההוא מינא dubium id moviſſe *Rab. Ieditho*: quo nomine ordinarie Chriſtianos indigitant. Unde conſtat, jam iſta ætate hos ſtatuiſſe, CHRISTVM cum Moſe FVISSE locutum, & IN PROMVLGATIONE DECALOGI OCCVPATVM. l) Hebr. I, 1. m) Moſi ſc. juxta Num. XII, 8. Exod. XXXIII. v. 11. & Iſraelitis, Legem ſuſcipientibus, Deut. V, 4. 21. 22. 24. c. IV. v. 33. 36. Exod. XX, 15. 16. 19. conf. dicta ad §. 28. lit. (b) p. 372. & 373. & ad principium hujus §. lit. (i) pag. 378. n) Hoc nomine laudat eosdem COSRÆVS l. c. Part. I. §. 88. & 89 f. 41. a. l. 3. ſqq. Edit. Venet. cum Muſcato. הדין עלינו שלא נדחה מה שקבלנו מן המעמד ההוא ונאמר שאין אנחנו יודעים, איך נגשם הענין עד ששב דבור וקרע אזננו וכו׳ i. e. *de jure nobis incumbit, ut ne quicquam repellamus de eo, quod in Statione illa accepimus: Quin potius dicamus, nos ignorare, quomodo incorporata fuerit res illa; donec ſermo fieret, noſtrasque feriret aures &c.* o) Quibus verbis *Abulenſi* reliquisque otioſis Scholaſticis recte reſpondet *Frid. Spanheim*, Theologus optime olim de

Philo p) inclinat; huc *R. Juda Levita* q), huc *R. Moſe bar Nachman* r), huc

---

Eccleſia reformata meritus, Dub. Evangel. XLIX. p. 184. p) Et ipſe *Judæus*, lib. de *Decalogo* p. 748. circ. fin. οὐχ ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεὸς, στόματος καὶ γλώττης καὶ ἀρτηριῶν δεόμενος· ἀλλ᾽ ἐμοὶ δοκεῖ τὰ κατ᾽ ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἱεροπρεπέστατόν τι θαυματουργῆσαι, κελεύσας ἠχὴν ἀόρατον ἐν ἀέρι δημιουργηθῆναι, πάντων ὀργάνων θαυμασιώτερον ἁρμονίαις τελείαις ἡρμοσμένων, οὐκ ἄψυχον, ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς τρόπον ζώου συνεστηκότος, ἀλλὰ ψυχὴν λογικὴν ἀνάπλεον σαφηνείας καὶ τρανότητος, ἣ τὸν ἀέρα σχηματίσασα καὶ ἐπιτείνασα, καὶ πρὸς πῦρ φλογοειδὲς μεταβαλοῦσα, καθάπερ πνεῦμα διὰ σάλπιγγος φωνὴν τοσαύτην ἔναρθρον ἐξήχησεν, ὡς τοῖς ἔγγιστα τοὺς πορρωτάτω κατ᾽ ἴσον ἀκροᾶσθαι δοκεῖν. Quæ *Gelenius* ita transtulit: *Non more hominum Deus opus habet ore, lingua, & arteriis: ſed opinor, eum illo tempore ſacrum quoddam edidiſſe miraculum, juſſiſſeque, vocem inviſibilem prodire ex aëre, quovis inſtrumento abſolutiorem ſonantioremque; non inanimem, nec tamen profectam ex corpore animato, qualis eſt animalium. Sed animam rationalem diſerte ſonoram: quæ pulſato aëre formatoque in flammæ ſpeciem, ſpiritu quodam inſtar tubæ articulate ab omnibus exaudiretur, vel prope vel longius diſtantibus.* q) in *COSRI* Part. I. §. 89. f. 41. a. b.
כאמר כי הוא יתברך ברא את הלוחות וכתב אותם
כתב חרות כאשר ברא את השמים במאמרו בלבד
ונחרת בהם הכתב בעשרת הדברים כאשר נאמר כי קרע
את הים ושמהו לחומות עומדות מימין העם ומשמאלם
וכן הקריעה והבנין והתקון מיוחס אליו ית' לא נצטרך בו אל
כלי ולא אל סבות אמצעיות כי המים עמדו במאמרו ונצטיירו
בחפצו: וכן יצטייר האויר המגיע אל אוזן הנביא וכו' i. e. *Dicimus, benedictum iſtum creaſſe Tabulas, & inſcripſiſſe illis ſcripturam eis exaratam, eodem modo quo cœlos condidit, nudo ſuo verbo. Quibus inſculpta fuit ſcriptura Decalogi. Quomodo dicimus, quod mare ſciderit, & poſuerit illud in muros a dextera populi, atque ab iſtorum ſiniſtra.* —— *Similiter fiſſionem* maris, *ædificationem* murorum ab utroque latere, & *complanationem* vitæ per illud, *Deo tributam benedicto. Non indiguit in eo inſtrumento, nec cauſis intermediis: ſed aquæ conſtiterant ad verbum ipſius, & formatæ fuerunt ad ipſius voluntatem. Eodem modo formari poterit aër, ad Prophetæ aures pertingens* &c. r) Cui *Abrab.* Quæſt. XIV. in Exod. XIX. f. 167. c. 2. l. 36. 37. adſcribit *auditum, ex ore Fortitudinis,* populum conceſſum, מפי הגבורה בקול נברא *vocis creatæ:* quamvis

huc *Iſaac Abrabbanel* s), multique alii; de Dei potentia circa *Vocem* producendam, ne quicquam dubitantes t). Ut autor Pſalmi XCIV. v. 9. recte inferebat, *an aurem plantans, non audiret? numquid formans oculum, non videret?* Ita & hic inferri liceat, an is, *qui unicuique facultatem dedit loquendi, os ponens homini, & conſtituens mutum,* juxta Exod. IV. v. 11. ipſe vocem formare nequeat? ne quidem efficienter, & ſi ita viſum, per organa ſeparata & externa? Si enim hæc eligere placuerit; quid ni aër, omniaque corpora ab ipſo producta, ad voluntatem ejus in momento ita concurrerent, ut talem edant vocem, qualem aliis velit audiendam? Etiam Angeli his opus haberent ſubſidiis: qui & ipſi Spiritus ſunt. Nihil ergo lucraretur Deus, ſi eorum uti vellet miniſterio: qui ad ea ipſa confugerent inſtrumenta, quæ Deus ſine ipſorum ope, adhibere poterat. De loco Johannis dicetur inferius. Quando autem *Deus diffamatur, nihil facere poſſe cum ſucceſſione:* mirum in modum id Ejus derogat omnipotentiæ, providentiæ, ac eſſentiæ ipſi ſempiternæ. Ipſa Creatio opus eſt, ſoli Deo proprium u), quæ non uno pera-
cta

terminum *creatæ* in loco, ad quem provocat, ſc. Exod. XIX, 21. non invenerim. s) Aliquoties hic ita loquitur. v. g. Quæſt. modo citata, l. 22. אם שמעו אותם בקול מוחש נברא לשעתו על דרך נסו i. e. *num audiverint eandem voce ſenſibili, creata ad momentum per viam miraculoſam?* Quod deinceps pluribus affirmat. Ad Exod. XX. v. 1. f. 171. c. 3. l. 28. vocat קול עצום מאד נברא לשעתו בחלק האויר מגיע לאזניהם i. e. *vocem grandem admodum, iſto creatam tempore, per particulas aëreas, quæ ad aures ipſorum pervenerit* Ibid. col. 4. l. 8. rurſus *vocem creatam & ſenſibilem* dicit: & l. 18. הקול האלהי מוחש מגיע לאזניהם i. e. *vocem divinam ſenſibilem ipſorum feritem aures.* Verba integra citata ſunt ad principium hujus §. lit. (q) p. 108. t) In *COSRI* verbis ad lit. (u) hujus §. pag. 383. citt. ſubjungitur לא יחסר לו . יכולת i. e. *non deeſt Deo Potentia.* u) Jeſ. XLIV. v. 4. *Ego Jehova facio cuncta: extendo cœlos ſolus, & expando terram hanc: quis mecum eſt?* conf. *BERESCH RABB.* Sect. I. f. 3. c. 2. circ. fin. it. Sect. III. f. 6. c. 1. l. 21. ſqq. Etiam Job. IX. v. 8. *ſolus* Deus *cœlos extendere* dicitur. Cui hoc paſſim attribuitur opus, Jeſ. XLIV, 6. 7. Pſ. CXXI, 2. CXXIV, 8. CXXXIV, 3. Act. IV. v. 2. 4. In quo nulla uſus fuit cauſa inſtrumentali, ſeu media; *ſed IPSE dixit & facta ſunt: IPSE mandavit, & extitit.* Pſ. XXXIII. v. 9. IRENÆUS lib. II. c. 2. p. m. 117. a. *Nullius*, inquit, *indigens omnium Deus: verbo condidit omnia & fecit: neque Angelis indigens adjutoribus*

cta fuiſſe die, dicenda eſt; ſed per ſex ſibi ſuccedentes: niſi omnem Scripturæ autoritatem in dubium vocare auſis. Sigillatim nec *Terra* in momento fuit exornata x); ſed per diverſos ſibi ſuccedentes dies y): &, quæ eam ornabat *herba*, primum דשא *tenera* fuiſſe dicitur, antequam eodem licet die, ad adultam perveniret maturitatem, ſeminis capacem, qua עשב מזריע זרע vocari poſſet z). Nec *aquæ* totam prius terram ambientes, in momento ad locum unum fuerunt collectæ; ſed ſucceſſive a): nullus tamen tunc ventus extitit, quo, ceu cauſa ſecunda, Deus uſus dicatur; ut ad terras poſt diluvium exſiccandas b). Conſervatio & Gubernatio hujus Univerſi, quamvis *B.* noſtri *Weigelii* ſententiam, de *creatione in momenta rediviva* c), non amplectaris, certe continua eſt, & ſucceſſiva d): atque ipſa *Filii generatio*, ac *Spiritus ſancti ſpiratio* quæ per ἐνέργειαν οὐσιώδη, ab æterno fieri dicuntur e), vix

---

ad ea, quæ fiunt; neque virtute aliqua valde inferiori ab illo. Et quibusdam interjectis: *Proprium hoc eſt Dei ſupereminentiæ, non indigere aliis organis ad conditionem eorum, quæ fiunt: & idoneus eſt & ſufficiens ad formationem omnium proprium ejus Verbum.* x) dicitur enim תהו ובהו Gen. I, 2. LXX. ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος. y) Tertium videlicet Gen. I, 11. 12. quintum l. c. v. 20. 21. atque ſextum l. c. v. 24. 25. z) Gen. I, 11. 12. a) Gen. I, 9. b) Gen. VIII, 1. c) hinc inde in Opusculis ſuis, ac quotidiano colloquio, inculcatam. d) Chriſto teſte, qui, *Pater*, inquit, *cœleſtis* ἕως ἄρτι *operatur*, Joh. V, 17. & væ miſeris mortalibus, ſi ad momentum ab operatione ceſſaret. PHILO Legis allegoriarum lib. I. circa princ. p. m. 41. *παύεται οὐδέποτε ποιῶν ὁ Θεὸς, ἀλλ' ὥσπερ ἴδιον τὸ καίειν πυρὸς, καὶ χιόνος τὸ ψύχειν, οὕτω καὶ Θεοῦ τὸ ποιεῖν. καὶ πολύγε μᾶλλον, ὅσῳ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀρχὴ τοῦ δρᾷν ἐστιν. Nunquam Deus operari deſinit; ſed ſicut proprium ignis eſt, urere, & nivis refrigare; ita Dei quoque operari, Idque multo magis, eo quod ipſe aliis etiam rebus omnibus operandi autor eſt.* e) Pſ. II, 7. אני היום ילדתיך notanter cum Articulo: qui in infinitis Scripturæ locis *diſtributive* ſumitur, ad *Univerſalitatem* inferendam, juxta Interpret. §. 49. VI. cujus intuitu verteres, *ego QVOLIBET DIE te genui*, ut Pſ. XCV. v. 7. היום *QVOLIBET DIE*, i. e. *quotiescunque audiveritis vocem ejus, ne obduretis cor veſtrum.* Jud. XI, 27. Dominus judicans היום *quolibet die*, i. e. *quotidie*: quo ſenſu & יומם ſumi Jeſ. XXI, 8. non tantum תמיד adjectum indicat; ſed & oppoſitum הלילות, quod vocem כל additam habet. Ut enim hoc *noctes quascunque* denotat; ita illud, vi-

vix concipi poſſunt; niſi talem, ſi non ſucceſſionem, certe *continuationem* vel *durationem*, ex qua ipſa æternitas conſtat, conceperis.

§. 30. Firmum itaque ac inconcuſſum manet, Vocem illam cœlitus delapſam, ab ipſo Deo ſupremo *immediate* fuiſſe formatam, *ſine* aliquo *inter-*

oppoſitorum, *dies quoscunque.* Conf. etiam Gen. XXII. 14. cap. XXXI. v. 48. non tamen neglecto Jeſ. XLIII. v. 13. Iſto certe modo expetita omnibus *æternitatis* ſignificatio, quam multi magno molimine non potuerunt eruere, ſua ſponte ſe aperit. Ex eadem voce היום Deut. IV, 4. extante, aliter *æternitatem* eruit PHILO de *Profugis* p. m. 458. in fin. tnquiens, σήμερον ἐστὶν ὁ ἀπέρατος καὶ ἀδιεξίτητος αἰών. μηνῶν γὰρ καὶ ἐνιαυτῶν καὶ συνόλως χρόνων περίοδοι, δόγματα ἀνθρώπων εἰσὶν ἀριθμὸν ἐκτετιμηκότων· τὸ δὲ ἀψευδὲς ὄνομα αἰῶνος, ἡ σήμερον. i. e. *HODIE eſt infinitum & impervium ævum. Menſium enim, annorum, & in univerſum temporum circuitus, dogmata ſunt hominum magnifacientium numeros: verum autem nomen ævi eſt HODIE.* Quæ, quia ab hoſte Chriſtiani nominis proveniunt, in quantum nobis proſunt, admitti poterunt; multis tamen impedita ſunt ambagibus, quibus prior ſententia non indiget. *AVGVSTINVS* iisdem uſus ambagibus ad Pſalm. II. *in æternitate* ait, *nec Præteritum quicquam eſt, quaſi eſſe deſierit; nec futurum, quaſi nondum ſit: ſed Præſens tantum. Quia quicquid æternum eſt, ſemper eſt.* Exinde infert Ep. 174. Tom. II. Op. p. 505. circa fin. & p. 506. *ſemper gignit Pater, & ſemper naſcitur Filius.* Conf. etiam Epiſt. 178. pag. 511. A. *Theodorus ABVCARAS* contra Saracenum *æternam* Filii cum Parte coexiſtentiam probaturus, Opuſculo XXVI. quod eſt 420. ſqq. Tom. I. Biblioth. vet. Patrum Græcorum, id inprimis urget, ἀεὶ γεννᾶσθαι τὸν υἱὸν, τοῦτ᾽ ἔστιν, ἀεὶ ἐκ τοῦ πατρὸς ἔχειν τὸ εἶναι: καὶ ὁ πατὴρ ἄρα ἀεὶ γεννᾷ, ἤγουν, ἀεὶ αἴτιός ἐστι τοῦ υἱοῦ. i. e. *ſemper generari filium, h. e. ſemper habere ex Patre eſſentiam. Pater itaque ſemper generat, id eſt, ſemper eſt principium filii.* In præcedentibus dixerat: ἐπεὶ τὸ γεννᾶσθαι τὸν υἱὸν οὐκ ἄλλο σημαίνει ἢ τὸ ἔχειν τὴν ὕπαρξιν ἐκ τοῦ πατρός· ἀεὶ πατρόθεν ἔχει τὴν ὕπαρξιν, ἀεὶ ἄρα γεννᾶται. i. e. *Quoniam generari Filium, nil aliud ſignificat, quam habere eſſentiam ex Patre; ſemper autem habet eſſentiam ex Patre: ſemper igitur generatur.* Conf. *Cyrillus Alex.* tom. V. Op. Theſauri Aſſert. V. p. 35. 36. item lib. VI. p. 47. Edit. Pariſ. 1638. *Baſil. M.* tom. II. Op. adv. Eunom. lib. II. p. 54. Contra æternam hanc Filii generationem jam olim inſurrexerunt hoſtes divinitatis Chriſti, cavil-

terveniente Angelo. Quis autem tenor *Vocis* iſtius fuerit, diverſimode narrant

lantes, aut *imperfectam fore generationem*; & hoc ipſum, quod producitur, nondum eſſe abſolutum, ſi pater generat, & Filius generatur: aut *deſiiſſe Patrem generare*, ſi jam genuit, & Filius genitus eſt. Præteriiſſe enim τὸ τὸν πατέρα γεννᾶν, τὸν υἱὸν γεννᾶσθαι, h. e. illud *generare Patrem, & generari Filium:* præterita ſiquidem accepiſſe finem. Unde ceſſatio Patris a generando, exiſtentiæ Filii ſit principium, nec ipſum fore æternum. Quibus pridem ſatisfecerunt *Cyrillus Alex.*, *Baſilius M.*, ac *Abucaras* ll. cc. Utramque illationem unica voce reprimeres; ſi, quod Talmudicis uſitatiſſimum eſt, dicere liceret, *ne legas* יְלִדְתִּיךָ· *ſed,* iisdem prorſus literis ſervatis יֹלַדְתִּיךָ pro יְלִדְתִּיךָ, forma ex participio ac Præterito mixta, juxta *Inſtitut.* §. 42. Obſ. 3. quæ in verbi hujus ſecunda fœminina, Maſora obſervante, ter ita legitur, ſcil. Gen. XVI, 11. Jud. XIII, 5. & 7. ſecus ac v. 3. Poterat enim Chriſto addictus ſuſpicari. Punctores forte receptam olim lectionem per cholem, in odium Chriſtianorum rigide id urgentium, in (:) mutaſſe; ad nervum argumenti non nihil incidendum. Cum alioquin הַיּוֹם יְלִדְתִּיךָ utriusque Temporis ſignificatione ſimul obſervata, ad ductum *Interpr.* §. 64. nervoſe admodum reddi debuerit, *quolibet die te genero*; ita ut ſingulis momentis, vel ſemper *te genuerim*, tuque perfecte ſis genitus. Quæ, quamvis ſpecioſa ſint; præſtat tamen, (ne vel infirmior, in doctrina de Punctorum Origine non ſufficienter confirmatus, offendatur; vel integritati ac certitudini Scripturæ aliquid decedat,) retentis punctis, cum *B.* noſtro *Luthero*, alteri dubiorum obicem ponere voce הַיּוֹם, (ſive *quolibet die*, h. e. *quotidie* eam reddideris, ſive *hodie;* cum eodem recidat,) ad *præſens* vel *perpetuitatem* denotandam: ne dicant, *præteriiſſe* generationem. Alteri autem per Verbum Præteriti Temporis, *genui*; ne eandem dixerint *imperfectam.* Ita enim beatus Vir tom. IV. Op. Jen. latin. f. 750. a. med. ſcriptum reliquit: *Auguſtini diſputatio non diſplicet, ubi comparat verbum præteriti temporis cum adverbio præſentis temporis: & dicit, coram Deo* neque *præteritum,* neque *futurum eſſe; ſed extra tempus, ut in æternitate omnia eſſe præſentia. Et tamen tempore Præterito voluit Spiritus S. uti ad* notandam *PERFECTIONEM NATIVITATIS. Alioquin ſi, ut res eſt, loqui volumus, HODIE, QVOTIDIE, & SEMPER NASCITVR, & NATVS EST Filius Dei. Nam æternitas neque Præteritum, neque Futurum habet. Ad hunc modum accipienda particula HODIE eſt pro tempore, ſcil. Dei, non noſtro. Non enim nobiscum loquitur Deus; ſed cum illo, qui eſt extra tempus apud Deum. Nos*

rant Evangeliſtæ f), pro varietate objecti, ad quod dirigebatur. Cum primum Chriſtum jam baptizatum & ex aqua aſcendentem, eo ipſo momento, Pater cœlitus alloqueretur verbis apud Marcum g), & Lucam h) extantibus: *Tu es ille filius meus dilectus, in te bene complacui*, vel (*in te me oblecto*): populus autem anceps hæreret, quem ita fuiſſet allocutus; baptizantem, an baptizatum? ſubito Spiritus S. in forma columbæ viſibili, in Chriſtum deſcendebat; &, quum in conſpectu omnis turbæ, per utramque fluminis ripam diſperſæ, ac cum ſtupore intuentis, cognituræ, quid hæc res inſolita ſibi vellet, Spiritus ille S. ſuper Chriſtum aliquamdiu maneret i); Pater hanc etiam turbam alloquitur, de modo promulgatis eam confirmaturus. Haud ſecus ac ſi diceret, ne dubitetis de verbis modo cœlitus enunciatis! nec putetis, ad Johannem eadem fuiſſe directa! *Hic* enim *ipſe*, ſuper quem, Spiritum meum deſcendiſſe, vidiſtis, eique immanentem, revera *eſt filius meus dilectus*, *in quo me* ſemper *oblectavi*: prout Matthæus k) exprimit. Eodem prorſus modo, quo olim circa Moſis confirmationem eveniebat. Ut enim Deus tum temporis prius Moſen in conſpectu adſtantis alloquebatur multitudinis l); & deinceps demum turbam univerſam m) ita & hic prius Baptiſmo initiatum, quem audituri in poſterum erant reliqui, alloquitur n); & deinceps demum adſtantium multitudinem o): cui initiatum commendabat, ad fidem ipſi habendam, quoties deinceps ſuam ipſis declaraturus eſſet voluntatem.

habemus iſta temporum diſcrimina, ut aliud ſit hodie, aliud heri, aliud cras. Hanc differentiam neſcit æternitas: ubi nullum eſt tempus, neque præteritum, nec futurum HODIE &c. Sed de hoc Pſalmi loco forte alibi ex inſtituto. f) Vid. ſupr. ad §. 10. p. 315. g) cap. I, 11. Quæ enim hic conſpicitur vox ἐν ᾧ, in quibusdam ſaltem Codicibus, recte judicatur a *Grotio*, cui pollicem premit JOH. MILLIVS Prolegom. §. 1196. a Matthæo huc translata; vel etiam ex Jeſ. XLII. v. 1. a Sciolo quodam, orationis ſeriem non ſatis obſervante. Cum non tantum Lucas, Marci in plurimis imitator, ἐν σοὶ, convenienter contextui, habeat: ſed & *Syrus* ܒܟ ܐܨܛܒܝܬ ac *Vulgata in TE complacui*, nec non *Perſ. Goth. Armen. Copt. Æthiop* &, quod maximum, multi *Codices MSti:* e quibus numerat laudatus MILLIVS *Steph.* γ. δ. η. *Cant.* L. *Vel. Colb.* 2. 4 *Hunt.* 2. *Bodl.* 4. 5. h) c. III, 22. i) Joh. I, 32. 33. k) cap. III, 17. conf. ſuperius dicta ad §. 22. lit. (e), p. 346. ſqq. l) Exod. XIX, 9. 19. ſqq. m) Exod. XX, 1. ſqq. n) juxta Marcum & Lucam ll. cc. o) juxta Mat-

§. 31. Prævidebat ſcil. Deus omniſcius, Judæos ex hoc ipſo fundamento *negati cum Deo colloquii*, non tantum præſenti ſe ſalvatori oppoſituros; prout homini iſti, cui viſum contulerat Chriſtus, contemptum ejus ſignificaturi, dicebant * *nos novimus*, *quod Moſi locutus ſit Deus; hunc autem non novimus*, *unde ſit?* Sed, ipſo in cœlum ſublato, ejusdem aſſeclis, continuo oblocuturos, poſtulaturosque, ut ſuis videant oculis, ſuisque percipiant auribus, Deum ipſum ita cum Chriſto novi fœderis Doctore colloqui, quemadmodum olim cum ſuo locutus fuerat legislatore Moſe, in conſpectu ſuorum omnium. Singulari itaque ejus providentia factum, ut Marcus atque Lucas ſupplerent, quod a Matthæo fuerat ommiſſum. Verba nimirum ad Chriſtum ipſum directa: quæ Dei Patris cum Chriſto publice habitum continent colloquium. In caſſum itaque laborat R. MOSES KOZZENSIS prolixo illo diſcurſu, quem pro explicandis verbis Exod. XIX. v. 19. avertendisque ab amplectenda Religione Chriſtiana ſuis Tribulibus, ſuæ in Præcepta affirmativa Præfationi inſertum teſtatur R. BEER p), his verbis: *Quare hac*

---

thæum c. III, 17. Conf. ſupr. §. 10. p. 315. * Joh. IX, 29. p) In ס׳ צדה לדרך ad Exod. XIX, 9. f. 61. c. 2. circa fin. & col. 3. init. In noſtris enim Editionibus Venet. impreſſis non apparent verba hæc. Incertum, an Judæorum malitia fuerint deleta? an vero, quod probabilius, Chriſtianorum imperitia; qui cenſuram librorum ſubierunt, & inepte crediderunt, hæc ceu Religioni noſtræ adverſa, delenda potius eſſe, quam evertenda per reſponſionem Cenſori forte ignoratam. Pontificiorum *expurgandi* pruritus ſatis notus. Verba autem Ebræa ſunt ſqq. וגם בך יאמינו לעולם ולמה חוצרך לזה והרי כבר כתוב על הים ויאמינו ביהוה ובמשה עבדו· אלא כך אמר הקב״ה למשה אני רוצה שיאמינו בך ישראל שאתה נביא על ידי אותות ומופתים שעשית אבל בתורה שאני רוצה ליתן איני רוצה שיאמינו בך על ידי שום אות או מופת אלא על ידי שישמעו באזניהם שאני מדבר עמך· ולכך עשה הקב״ה את הדבר הזה שכשיהיו ישראל בגולה אם יאמך להם גוי או ישמעאל לעזוב תורתם ולעבוד אלהים אחרים ויתן להם אות או מופת יכולין ישראל לענות לו אפילו תרבה אותות ומופתים כמשה בן עמרם לא נאמין לך בחילוף תורותינו אלא אם כן נשמע באזנינו שידבר השם עמך כמו שדיבר עם משה/ כי אפילו משה בחירו נאמן ביתו לא רצה שנאמינהו בתורה אלא על ידי מה ששמענו שדיבר עמו/ ולאחר שנתן את התורה אמר אתם ראיתם

hac nova manifeſtatione *opus fuit? cum jam antea, miraculo ad mare perpetrato, ſcriptum ſit, quod crediderint in Deum, & in Moſen ejus ſervum* q)? *Enimvero ita dicebat S. I. B. Moſi, volo* quidem, *ut credant tibi Iſraëlitæ, quod Propheta ſis, propter Signa & miracula, quæ perpetraſti. Sed quantum ad Legem, quam promulgaturus ſum, nollem, fidem tibi habeant per ullum ſignum atque miraculum; ſed per id, ut ſuis audiant auribus, quod ego loquar tecum. Et ideo S. I. B. hanc rem ita diſpoſuit; ut, ſi, Iſraëlitis in captivitate exulantibus, Gentilis* r) *vel Iſmaëlita* s) *autor fuerit, ſuam deſerere Legem, & De-*

כי מן השמים דברתי עמכם כלומר אין לכם להאמין
עוד לשום אדם שיאמר שהתחלפתי תורה זאת אם
לא תראו שאדבר עמכם מן השמים להחליפה עכ"ל.
Quibus ſubjungit, quod etiam *R. Moſis Nachmanidis* huc inclinet explicatio. Cujus verba, refutationi *Aben Eſræ*, ob ſententiam ſupr. ad §. 16. p. 320. ſqq. adductam, annexa; ad Exod. XIX, 9. hæc ſunt:. והנכון בעיני
שאמר אני בא אליך בעב הענן שתגש אתה אל הערפל
בעבור ישמע העם דברי ויהיו הם עצמם נביאים בדברי
לא שיאמינו מפי אחרים כמו שנ' באמור יהוה אלי
הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי למען ילמדון ליראה אותי
כל הימים וגם בך יאמינו לנצח בכל הדורות ואם
יקום בקרבכם נביא או חולם חלום כנגד דבריך יכחישוהו
מיד שכבר ראו בעיניהם ושמעו באזניהם שהגעת למעלה
העליונה בנבואה וכו': i. e. *meo autem judio rectum eſt; quod dixerit* Exod. XIX, 9. *ego veniam ad te in denſitate nubis, ut proprius accedas tu ad ipſam caliginem denſiſſimam; quo audiat populus hic verba mea, hic verba mea, & ipſi fiant Prophetæ, dum loquor ego: nec in fide ſua ab ore pendeant aliorum. Sicut dictum eſt* Deut. IV, 10. *dum loquebatur Dominus mihi, congrega mihi populum hunc: ut audire faciam eos verba mea; quo diſcant me timere omnibus diebus, & etiam in te credant* (Exod. XIX. v. 9. *in æternum, in quibuscunque generationibus. Et, ſi ſurrexerit in medio veſtro Propheta, aut ſomniator* (Deut. XIII, 1,) *adverſus verba tua; mendacii eum ilico arguant: utpote qui dudum ſuis viderint oculis, ſuisque audiverint auribus, quod ad ſupremum in Prophetia gradum perveneris.* Tecte hic agit, nec tam aperte Chriſtianos impugnat, ut autor *libri Præceptorum magni.* Cum quo conf. ſupr. ad Præfat. p. 3. 4. adducta. q) Exod. XIV, 31. r) Quo nomine ut plurimum pungunt Chriſtianos: ut alibi, de *Sacris Judæorum* bis quotidie obeundis, §. 20. ſqq. fuſius docui. s) Turcas indigitant, ex Iſmaële ortos.

Deos colere alienos, ſuamque hanc perſuaſionem ſigno ac miraculo edito confirmarit, reſpondere illi poſſint: quantumvis, Moſis inſtar filii Amram, plura edideris ſigna ac miracula; non tamen *fidem adhibebimus tibi in mutatione Legum noſtrarum, niſi noſtris audiverimus auribus, quod Deus ipſe tecum loquatur, quemadmodum locutus fuit cum Moſe. Quoniam etiam Moſi dilecto ſuo* t) *& fideli domus ſuæ* u) *noluit, fidem habeamus, quoad* Legem; *niſi propter id, quod audiverimus, Deum cum ipſo loquentem. Quin & Lege jam promulgata, dicebat* x): *Vos* ipſi *vidiſtis, quod de cœlis locutus ſim vobiscum. Q. d. non integrum vobis eſt, in poſterum ulli mortalium credere, dicenti, me hanc mutaſſe Legem; niſi videritis, quod loquar vobiscum de cœlo ad mutandum eam.* Nec vulnerat cauſam Chriſtianorum *R. Lipmann*, quamvis ad calcem Pentateuchi, contra eosdem tela torqueat, inquiens y) *Omnes* in univerſum *Iſraelitæ in promulgatione Legis teſtes ſunt doctrinæ Moſaicæ. Quomodo ergo crederemus iſti, qui venit *, ut mendacii noſtrum arguat teſtimonium? Certe ſimilis foret hæc res ei, cui* alii *quid indicarent, cujus ipſe ſuis oculis viderit, ſuisque audiverit auribus contrarium. Nam revera fieri nullo modo poterit, ut fidem illis habeat.* Nemo quippe noſtrum in dubium vocat ipſorum teſtimonium: nec quisquam tam temerarius eſt, ut verba Moſis mendacii velit arguere z). Quin potius ejus urgemus prædictionem de Propheta, quibusdam iſtius legibus complementum allaturo; quem audire cuncti

t) alludit ad Pſ. CVI, 23. u) Num. XII, 7. x) Exod. XX, 19. y) Verba ejus ſunt: כל ישראל עדים על נבואתו במתן תורה/ ואיככה נאמין למי שבא להכחיש עדות עצמינו/ הא למה הדבר דומה למי שמגידין לו שראה דבר בעיניו ושמע באזניו הפוכו׳ שבודאי שאי אפשר שיאמין/ Niſi omnia me fallunt, מי שבא *eum, qui venit*, noſtrum determinate Salvatorem intelligit, quem pungere conatur. Unde & addit immediate præcedentibus: וכן גרסינן במגלה /אין נביא רשאי לחדש דבר/ i. e. *& ita legimus in* Cod. *Megilla* f. 2. b. l. pen. *nemo Prophetarum licentiam habet, innovare quicquam.* Quod & in Cod. *Schabb.* repetitur f, 104. a. l. 5. *Joma* f. 80. a. l. 28. & alibi paſſim. In cujus ſenſum hic non datur inquirendi locus. Diverſum ab eo vid. ſupr. ad §. 6. p. 311. ſqq. Sufficit, ex ipſorum docuiſſe hypotheſibus, quod Salvator *Propheta* extiterit, quo cum Deus ipſe de cœlo ſit locutus * alias verteres, *ulli venturo.* z) Ipſe Chriſtus noſter, quem haud oblique pungit, eod. modo, quo Kimchi ad Mal. IV, 4. (Al. c. III, 22.) in MStis, quos poſſideo codicibus, diſerte dicit, *ſe non veniſſe, ut legem ſolvat; ſed adimpleat* Matth. V. v. 17.

cti debeant a), rationibus adducti a Lege ipſa indicatis. Quicquid ſuperius urgebant, in Chriſto novi fœderis Doctore, ad docendum inaugurato, ex aſſe adimpletum fuit. Pater cœlitus cum illo loquebatur in conſpectu turbæ adſtantis: quam ipſam mox compellabat verbis diſertis ac perſpicuis. Non ſupereſt itaque excuſatio, ob quam verbis ejus fidem denegent.

§. 32. Quod ſi enim verba *Kozzenſis* b) ita intelligenda dixerint, ut tum demum aſſenſum præbere liceat; quando hodienum Deus cum quolibet, doctrinam religionis Chriſtianæ Judæis inſtillaturo ita de cœlo colloqueretur, ut ſuis ipſi adhuc oculis videant, ſuisque audiant auribus Deum cum tali colloquentem, omnesque ejus approbantem ſermones. Næ ad extremam dici poterunt prolapſi impudentiam! quæ omnem cum Moſe comparationem tolleret. Semel hic univerſo oſtendit populo c), ſe cum Deo habere commercium, ab eoque haurire, quæ ſuis obſervanda proponeret. Illi ſoli teſtes erant oculati, qui tum temporis monti adſtabant, Deum cum Moſe loquentem audientes. Omnes ipſorum poſteri a Majorum unice dependent teſtimonio, & relatione ſolius *Moſis:* qui, *in cauſa* partim *propria*, illud ita geſtum fuiſſe, redegit in literas; nullius coævi conſentaneo ſuffultus ſuffragio. Hoc ipſum ingenue confitetur Judæus Coſræo d): hoc pluribus inculcat *Nachmanides* e): hoc tota veteris Teſtamenti comprobat hiſtoria

a) Deut. XVIII. v. 15. 19. b) §. præced. 31. ad lit. (p) p. 390. ſqq. citata c) ex decreto divino Exod. XIX, 9, ſqq. d) lib. I. §. 15. circa fin. אני חייב בו וחייבין בו כל קהל ישראל . אשר התברר אצלם המעמד ההוא בראות עיניהם ואחר כן הקבלה הנמשכת שהיא במראה העין i. e. *ego ad id* credendum *obligatus ſum*, *& tota obligata eſt Eccleſia Iſraelitica, quibus Statio illa cognita eſt, quæ ſuis vidit oculis: quam CONSTANS poſtea TRADITIO, derivata ab illis, qui per aſpectum cognoverant ocularem,* ad alios *propagavit.* e) Maimonidis verba, quoad antecedens ex Hilc. *Jeſode Thora* cap. VIII. §. 1. vid. ſupra ad Præfat. p. 307. 308. quibus §. 2. addit: נמצאו אילו ששולח להן הם העידים על נבואתו שהיא אמת — שהם והוא עדים בדבר כשני עדים שראו . דבר אחד ביחד שכל אחד מהם עד לחברו שהוא אומר אמת ואין אחד מהם צריך להביא ראייה לחבירו כן משה רבינו כל ישראל עדיבם לו אחר מעמד הר סיני וכו׳ : i. e. *Deprehenduntur illi ipſi, ad quos miſſus erat, teſtes fuiſſe Prophetiæ ejus, quod vera ſit.* ——— *Quia tam illi, quam ipſe idem teſtabantur, ſicut duo teſtes, qui rem eandem ſimul vi-*

ria f), & poſtulatum Majorum ſuorum veluti extorquet g). Nemo amplius Prophetarum fidem ſibi conciliavit, divino cœlitus impetrato alloquio; &, *qui Rabbinorum id extorſiſſe creditur, ob id ipſum Excommunicationis fulmine percutiebatur ab aliis* h). Sufficit ergo itidem primo Chriſtianorum Doctori

---

derunt: ubi quisque eorum ſuo teſtari poteſt ſocio, quod verum dicat, nec quisquam eorum opus habet, rationem afferre ſuo ſocio. Ita Moſi Doctori noſtro omnes Iſraelitæ teſtes erant poſt Stationem illam ad montem Sinai. Ut enim hi ſuis ſaltem poſteris referant, quid tunc geſtum fuerit, ſerio adhortatur Moſes: ſatis certus, ſimilem apparitionem nunquam fore repetendam, Deut. IV, 9. ſqq. in quæ verba ita commentatur *RAMBAN:* כשתגיע אלינו התורה מפי הגבורה לאזנינו ועינינו הרואות אין שם אמצעי נכחיש כל חולק וכל מספק ונשקר אותו וכו׳ וזהו שאמר שם וגם בך יאמינו לעולם: כי כשנעתיק גם כן הדבר לבנינו ידעו שהיה הדבר אמת בלא ספק כאלו ראוהו כל הדורות: כי לא נעיד שקר לבנינו ולא ננחיל אותם דבר הבל ואין בם מועיל והם לא יסתפקו כלל בעדותנו שנעיד להם אבל יאמינו בודאי שראינו כולנו בעינינו כל מה שספרנו להם וכו׳ i. e. *Quando pervenerit ad nos Lex ex ore ipſius Fortitudinis in aures noſtras, noſtrique oculi viderint, nullum ibi fore Mediatorem: mendacii arguemus quemcunque diſſentientem, & moventem dubia, qui mendacii convincitur &c. hoc enim eſt, quod dicitur* Exod. XIX, 9. *& etiam in te credent in æternum. Quando enim TRANSFEREMUS REM SIMILITER AD FILIOS NOSTROS; cognoſcent, rem iſtam veritati congruere absque dubio, haud ſecus ac ſi eam* ipſi *vidiſſent* in *omnibus generationibus. Nec enim falſum teſtabimur filiis noſtris, nec jure hæreditario ad eos transferemus rem vanam, nihil eos juvantem. Nec ipſi ullo prorſus dubio afficient ſeipſos circa noſtrum, quod ipſis præbebimus, teſtimonium: ſed certo credent, quod omnes nos noſtris viderimus oculis, quicquid narravimus ipſis.* Etiam *R. SAADIAS* in eo loco, quo æternitatem Legis Moſaicæ probare ſatagit, *Oratione* III. ס׳ אמונות f. 22. c. 2. l. 11. *Traditioni* maxime innititur, aſſeritque, כי ההגדה הנאמנת אמת כאמנת הדבר המושג בראות: *quod Narratio iſta conſtans ipſa veritas ſit, non minus vera, quam res per viſum ſenſibiliter cognita.* Ad quæ duo loca *R. Juda Muſcato*, ad verba ſupr. adducta, provocat. f) Inprimis dicta illa, quæ jubent, rem tunc geſtam ſuis narrare filiis, ne ex ipſorum excidat memoria. Vid. Deut. IV, 9. 10. Et quod nuspiam actus ille legatur iteratus. g) Exod. XX. v. 16. Deut. V, 20. ſqq. h) Scil. *R. Elieſer*, Hircani fil. alias *Magnus* cog.

ctori divinum immediate eveniſſe colloquium; pluribus, qui id teſtentur, adſtantibus: quamvis eodem modo, & eadem ſolennitate non niſi ſemel contigiſſet. Cum non unus id in literas redegerit; ſed coætaneorum quatuor i): quorum nullus proprio honori quicquam indulſiſſe putandus eſt, omnibus rem alienam narrantibus. Et, ſi inſtent Judæi, Deum & alias cum Moſe collocutum, non modo abſentibus ipſis k); ſed & comitantibus ipſum quibusdam, vel in montem conſcendentem l), vel ingredientem Tabernaculum m): quamvis verba colloquii tunc comites non exaudiverint diſtincte intellecta n). Neque hic Chriſtianorum cauſa erit deterior. Siquidem alias quoque Deus cum Chriſto locutus legitur, non tantum quibusdam e diſcipulis ſuis, (ut ibi erant Seniores,) præſentibus o); ſed promiſcua quandoque turba p). Quorum alii vocem loquentis audientes, tonitru fieri putabant, alii Angelum cum ipſo colloqui. Proinde nec in hac parte cedemus Judæis: potiores ipſis in eo putandi, quod veritatem cauſæ noſtræ quatuor conſignarint coætanei; iſtorum non niſi unicus, plura de ſe ipſo teſtatus.

§. 33. Altius adhuc caput poſſemus erigere, ſi verba colloquii ipſa examinaverimus, cum illis collata, quæ Moſi dicta perhibentur. Deus Doctorem noſtrum *ſuum* vocat *Filium* q); voce procul dubio proprie ſumta,

 ut

nominatus; qui toti Sapientum Concilio ſe oppoſuit, & ut contra eosd. obtineat, diverſis miraculis ſuum probabat aſſertum: quæ cum recipere nollent, tandem poſtulabat, ut *de cœlo ſuam confirment ſententiam.* Ad cujus deſiderium יצתה בת קול ואמרה מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו i. e. *prodiit FILIA VOCIS ac dicebat, quid vobis eſt cum R.klieſer? decidendum certe eſt juxta iſtius ſententiam.* Quo non obſtante, *R. Joſua* iſtius adverſarius, autoritate *Rabban Gamalielis*, qui tum temporis Principatum gerebat, fulfultus, non *acquievit;* donec נמנו עליו וברכוהו *ejus cauſa concilium conveniret, eumque anathemate ferirent.* In quo ſtatu etiam mortuus dicitur, poſt *obitum* demum ab hoc vinculo ſolutus. Quæ prolixe recenſentur in Cod. *Bava Mezia* f. 59. b. in *En Jacob* §. 17. f. 66. col. 1. 2. 3. Conf. *Juchaſin*, in vita *R. Elieſaris*, cognominati *Magni*, f. 32. b. l. 2. ſqq. i) *Matthæus* ſcil. cap. III. v. 17. *Marcus* c. I, 11. *Lucas* cap. III, 22. & *Johannes* cap. I, 32. 33. k) Num. VII, 89. c. IX, 8. ſqq. c. XXVII, 5. ſqq. l) Exod. XXIV. v. 1. 9. ſqq. m) Exod. XIX, 17. 19. ſqq. cap. XXXIII, 9. ſqq. n) Vid. ſupr. ad §. 15. p. 318. ſqq. o) Matth. XVII, 1. ſqq. inpr. v. 5. Marc. IX, 1. ſqq. inpr. v. 6. Luc. IX, 28. ſqq. inpr. v. 35. p) Joh. XII, 28. 29. q) Il. cc. ad

ut ὁμοϑσιον ipſi denotet, *ejusdem* cum ipſo *eſſentiæ participem.* Hoc ſenſu Baptiſta interpretabatur r): eodemque ſumebant illi Judæorum, ipſius, uti videntur, Synedrii Aſſeſſores s), qui per id nomen a Chriſto acceptatum inferebant, quod Deo æqualem ſe feciſſet t). Ipſe quoque cacodæmon hoc ſenſu intellexit u): alias nunquam efflagitaturus a tentato, ut, ſi talis foret, lapides in panem converteret. Et, ſi tali ſenſu *Dei filius* declaratus fuiſſet, quo vel reliqui mortalium omnes, vel etiam Deo peculiariter chari, ac fideles *): quid opus fuiſſet, tam ſolenniter id cœlitus declarare? quum Judæis omnibus conſtaret, & Johannem pluresque alios peculiari modo, omnesque reliquos *Dei filios* dici poſſe, voce metaphorice accepta pro creatura Dei x). Jam olim Deus per Moſen Pharaoni ſignificabat, Iſraelem *filium* ſuum fore *primogenitum* y); in tali ſenſu, quo plures habebat filii nominis participes, quamvis ſecundo tertioque genitos: & Iſraelitis ipſis, *filii eſtis Domini Dei veſtri* z), palam declararat. In quod eo adhuc valebat tempore: & ad Chriſtum, a Patribus iſtis deſcendentem ſecundum carnem a), applicatum fuiſſet; etiamſi nulla nova ejus fieret declaratio. Qua nihilominus promulgata, neceſſario ſenſus concipi debet ſublimior, & Chriſto peculiaris b), ac nemini Iſraelitarum communis. *Moſen* vero *ſervum ſuum*

§. præc. lit. (i), p. 395. r) Joh. I, 34. c. III, 31. 35. nec minus *Nathanael* Joh. I, 49. s) Quia poteſtas *occidenti* penes eos Joh. V, 15. 16. & Chriſto in templo agnito, præſentes erant; *Synedrium* enim לשכת הגזית in atrio erat conſtitutum, l. c. v. 14. 15. iis quoque ſolis competebat, de veris falſisque pronunciare Prophetis. Contextus etiam indicat, coram illis Chriſtum ſe defendiſſe, qui miſerant ad Johannem, inquiſituri &c. Joh. V, 33. hi autem Aſſeſſores erant Synedrii Joh. I, 19. 22. 24. Præterea dicuntur *ambitioſi*, qui honores captarint ab aliis, Joh. V, 43. Conf. *Lightfoot* Harmon. IV. Evangeliſt. Part. III. c. 24. pag. 527. & p. 535. ſqq. t) Joh. V, 18. u) Matth. IV, 3. Luc. IV. 3. * quo ſenſu electi omnes *es Deo geniti* dicuntur Joh. I, 13. conf. etiam Deut. XIV, 1. it. 1. Theſſal. V, 5. x) Quando ילד cum ברא permutatur, ut Deut. XXXII, 18. Unde & Gen. II, 4. creaturæ omnes dicuntur תולדות: conf. Jer. II, 27. Pſ. XC, 2. y) Exod. IV, 22. z) Deut. XIV, 1. a) Rom. I, 3. coll. Matth. I, 1. ſqq. Luc. III, 23. ſqq. Apoc. V, 5. b) Unde & μονογενὴς Θεϑ vocatur, *tali modo* ab eo *genitus*, *quo nihil amplius*, Joh. I, 14. ὁ μονογενὴς ὑιὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τϑ πατρὸς l. c. verſ. 18. conf. c. III, 16. 18. 1. Joh. IV, 9. Ebr. XI, 17. εἰκὼν τϑ Θεϑ τϑ ἀοράτϑ. Col. I, 15. ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑπο-

ſuum vocat c), eundem tamen in tota domo ſua fidelem: interdum etiam *ſibi dilectum* d). Filii autem titulum nunquam tributum ipſi legimus. Qui apud Talmudicos hoc nomine veniunt, plures; eo minus attendimus, quo certius novimus, id nominis hac ſola ipſis fine fuiſſe tributum, ut noſtrum de Chriſto enervarent elogium. Quod ſi nunc autor epiſtolæ ad Ebræos e) recte infert, Chriſtum *Angelis eo præſtantiorem fore, quo excellentius præ illis nomen ſit ſortitus.* Eodem uſi argumento, ejus inaugurationem excellentiorem dicemus Moſaica. Quod in ea Chriſtus *Dei filius* fuerit declaratus; Moſes non niſi *ſervus.* Ille, etiam inter natura pares, hæres eſt, & Dominus totius hæreditatis f); hic hæreditatis pro filio conſervandæ non niſi miniſter. Atque hujus tantum officia imponuntur Moſi, in omnibus, quæ Deus cum illo, Iſraelitis audientibus, locutus dicitur. Nunc *populum cohibere* debebat; *ne terminum* ipſis conſtitutum *perrumpens*, *damnum incurrat* g): nunc *Aaronem ſecum* jubetur *adducere* h). Ut de *populo ſanctificando* i) nil dicam: quia incertum, an hæc verba reliqui radicibus montis adſtantes audiverint.

§. 34. An vero omnis turba, quæ Chriſto ad docendi munus per Baptiſmum inaugurato, præſens erat, per utramque Jordanis ripam diſperſa, *Vocem Dei* hactenus explicatam audiverit, cœlumque apertum viderit, & Spiritum Dei in forma columbæ deſcendentem? *id ipſum eſt*, *cujus cauſa præcipue hanc operam ſuſcepimus.* De *videntibus* primum diſpiciemus. Quia non modo *videntis* apud Matthæum k) & Marcum l) diſerta fit mentio: ſed & *viſus* ſenſuum omnium acerrimus m) eſt; & teſtis *oculatus* in quo-

ςάσεως αὐτȣ̃, Ebr. I, 3. ἐν μοgφῇ Θεȣ̃ ὑπάρχων, Phil. II, 6. ut dicere potuerit ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα. Joh. XIV, 9. Quod nemo alias. c) Num. XII, 7. 8. Joſ. I, 2. 7. 2. Reg. XXI, 8. Mal. III. v. 22. d) Pſ. CVI, 23. e) cap. I, 4. f) Gal. IV, 1. g) Exod. XIX. v. 21. h) l. c. v. 24. i) l. c. v. 10. & 14. k) c. III, 16. l) c. I, 10. m) Certitudinem hujus quotidiana comprobat experientia. Unde *Ab. Eſr* ad Exod. XX, 1. הנה ידענו כי הרגשת העין נכבדת מהרגשת האזן כי ידענו בראיות גמורות כי רגע הראות הברק לעין הוא רגע הרעם רק העין ראתהו מרחוק והאויר מביא הקול אל האזן והליכתו לאט ולא יגיע אל האזן רק אחר עבור רגע i. e. *ecce novimus, ſenſum viſus honoratiorem fore auditu. Nam per rationes evidentiſſimas cognoſcimus, quod eodem momento, quo tonitru fulgur vibrat, ad oculum id perveniat, qui id a longinquo pervidet.*

quolibet judicio præferri ſolet aliis, qui ex ſolo auditu narrata referunt. *Lucæ* relatio n) ita eſt concepta, ut neminem a *viſu* excludat: quia nulli ſpecialiter eum adjudicat; ſed ſola recenſet *ſpectacula* admiranda, illis procul dubio *ſpectata*, de quibus in ſubſtrata agitur materia; niſi fruſtra ea exhibita, impie dixeris. *Matthæi* verba ſine ullo molimine in noſtram transire ſententiam, ea teſtabuntur, quæ brevi poſt o) annectam. Solius *Marci* narratio aliquid difficultatis continet. Utitur ea Verbo numeri ſingularis εἶδε *vidit:* & per copulam hoc ipſum connectit cum verbis præmiſſis *venit*, & *baptizatus fuit* p). Unde non errare videtur, quisquis omnium iſtorum idem concipit Subjectum. Quo admiſſo, ſolus *Jeſus* Dominus noſter illa *vidiſſet* ſpectacula: utpote qui a Nazareth Galilææ *veniſſe* dicitur, & a Johanne in Jordane *baptizatus* *. Enim vero ſupra q) jam vidimus, non ad Chriſtum erudiendum confirmandumque; apparitionem iſtam contigiſſe; utpote qui jam ante ſatis certus fuerit, ſe *Dei filium* fore, tota divinitatis plenitudine inhabitatum r). Nec Johannem, ob alia Scripturæ loca, (de promiſſione ipſi facta, ad *ſpectaculum* hoc *videndum* s), ejusque executione celebrata t), quibuscum verba Marci conciliaanda ſunt, ullo modo a *viſione*

Sonitum autem aër ad aurem defert, progreſſus vero ejusdem ſenſim fit, qui ad aurem non pervenit, niſi poſt aliquod temporis intervallum. Conf. tamen *R. Bechai* in כד הקמח lit. Sain, f. 28. c. 4. l. 10. ſqq. & vid. dicta ad §. 12. p. 316. n) cap. III. v. 21. 22. *ἐγένετο ἐν τῷ βαπτισθῆναι ἅπαντα τὸν λαὸν, καὶ Ἰησοῦ βαπτισθέντος καὶ προσευχομένου, ἀνεῳχθῆναι τὸν οὐρανόν. Καὶ καταβῆναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον σωματικῷ εἴδει, ὡσεὶ περιστερὰν, ἐπ᾽ αὐτόν. καὶ φωνὴν ἐξ οὐρανοῦ γενέσθαι* &c. o) §. ſqq. 35. lit. (f), (g), pag. 400. p) verba integra c. I, 9. 10. ſunt: *Καὶ ἐγένετο ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις, ἦλθεν Ἰησοῦς ἀπὸ Ναζαρὲτ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἐβαπτίσθη ὑπὸ Ἰωάννου εἰς τὸν Ἰορδάνην. Καὶ εὐθέως ἀναβαίνων ἀπὸ τοῦ ὕδατος, εἶδε σχιζομένους τοὺς οὐρανοὺς, καὶ τὸ πνεῦμα ὡσεὶ περιστερὰν, καταβαῖνον ἐπ᾽ αὐτόν.* * *Joh. Lightf.* Harmon. quat. Evangeliſt. Sect. X. p. 344. *Vetat*, inquit, *quæ in Marco eſt, ſyntaxis verborum, & ordo grammaticalis, quo minus particula EI* (Matth. III, 16.) *ad quemquam, niſi ſolum Chriſtum, referri poſſit.* q) §. 9. p. 314. ſqq. in quam ſententiam *Auguſtinus* de Conſenſ. Evangeliſt. lib. II. c. 14. tom. IV. Op. p. 294. *Non Chriſto*, inquit, *indicabatur, quod ſciebat; ſed audiebant, qui aderant: propter quos etiam ipſa vox facta eſt.* r) Col. II, 9. *ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς.* s) Joh. I. v. 33. t) l. c. v. 32. 34.

ſione poſſe excludi. Cum & voces ipſæ a Scriptoribus ſacris adhibitæ, aliquo modo inhibeant, ne ſoli Chriſto illud VIDIT applices. Quia non ἐφ ἑαυτὸν, vel ἐφ' αὐτὸν adhibuerunt u), ad ſignificandum *ſuper ſe;* ſed ἐπ' αὐτὸν, h. e. *ſuper illum;* diverſum ſcil. ab eo, qui VIDIT. Unde manifeſtum fit, verba Marci, quibus Chriſtum illa *vidiſſe* aſſerit, minime excluſive intelligenda eſſe, quaſi ſolus viderit: cum & alias, unius poſitio non ſtatim ſit excluſio alterius. Et Johannem quidem ſimul includendum, ſine magno molimine erues; modo voculæ καὶ, ad imitationem ו Ebræorum x), ſignificationem pronominis Relativi tribueris: quam toties commode obtinere videtur, quoties inter duo Verba finita diverſorum ſubjectorum ita ponitur, ut poſterius verbum non habeat ſubjectum ſuum in Nominativo expreſſum. Ita namque Marcum, in quantum huc pertinet, verteres: *venit Jeſus, & baptizatus eſt a Johanne, qui aſcendens ex aqua, vidit fiſſos cœlos, & Spiritum deſcendentem.* Procul dubio enim non ſolus Chriſtus ex aqua aſcendit; ſed & Johannes: imo & reliqui omnes baptizati. Et hi ipſi intercedunt, ne in hac explicatione, qua ſoli Johanni ſuus conſervatur *viſus*, Chriſto y) quadantenus, totique populo negatus prorſus aquieſcam.

§. 35. Ipſe Baptiſta alicubi z) commemorat, hac fine ſe veniſſe, aqua baptizantem; *ut Chriſtus manifeſtaretur Iſraeli.* Et Lucas ait a), cœlum fuiſſe apertum, ſanctumque in Chriſtum baptizatum deſcendiſſe Spiritum, ἐν τῷ βαπτισθῆναι ἅπαντα τὸν λαόν, *cum baptizatus eſſet omnis populus*, per fluminis ripam adhuc diſperſus. Cum ergo apud Marcum non dicatur, definita perſona Prædicato immediate connexa, *Jeſus vidit;* vel *Johannes vidit;* ſed *aſcendens* e flumine *vidit.* Certum autem ſit, non ſolum Jeſum aſcendiſſe, aut cum eo ſolum Johannem; ſed *univerſum populum*, qui tum temporis proxime ante Chriſtum fuerat baptizatus. Quidni *aſcendens* diſtributive ſumatur, vel collective? ut idem ſit, ac ἅπας ὁ λαὸς, *univerſus* ille *populus aſcendens,*

u) tam Matthæus cap. III. v. 16. quam Marcus c. I. 10. x) juxta *interpr.* §. 149. III, 1. (β). conf. NOLDII Concordant. Part. in ו §. 53. p. 296. 297. & examina hoc ipſo cap. I. Marci v. 23. it. 1. Cor. VI, 14. Eph. V, 5. y) Ut enim v. g. Gen. III, 6. de muliere non ſimul prædicatur verbum ויאכל, *& comedit;* quamvis ea ſubjectum ſit Verborum omnium præcedentium, & *ſumſit*, & *comedit* & *dedit:* ſed ſolus *Adam*, cui maſculinum hoc ויאכל unice competit. Ita, ſi καὶ Marc. I, 10. verteres *qui* ſcil. Johannes *aſcendens vidit* &c., ad Dominum Jeſum hoc non pertineret. z) Joh. I, 31. a) Verbis ad §. 34. lit. (o) pag. 398. citatis.

dens, ſubito b) *vidit* fiſſos cœlos, & Spiritum inſtar columbæ ſuper Chriſtum deſcendentem. Hunc enim ſenſum urgent verba Matthæi c). Quippe apud quem verbum temporis finiti *εἶδε vidit*, ſine ſubjecto, vel Nominativo proxime præmiſſo, extat. Quod quoties fit in Scriptura, toties vel eiusdem verbi Participium ſubintelligi debet d), ad ipſius Scripturæ ductum e); vel ſuppletur איש pronominaliter ſumtum f), nunc infinite pro *aliquis, quispiam;* nunc diſtributive, pro *unusquisque, quilibet.* Et hoc ipſum itidem ex mente ipſius *Keri* g); cui divinam plerique autoritatem tribuunt. Qua obſervatione ad textum Matthæi applicata, talis prodibit ſenſus: *& ecce aperti ſunt cœli,* & QVISQVE (baptizatorum e flumine *aſcendentium*) *VIDIT Spiritum Dei deſcendentem* &c. Quem conficiunt omnes Evangeliſtæ, conjunctim, ad harmoniam eliciendam, inter ſe collati. Quicquid enim ab uno omiſſum fuit, fideliter ſuppeditat alter. Marco *aſcendens* ex aqua dicitur *vidiſſe*, poſt baptiſma peractum; Lucæ autem *ἅπας ὁ λαὸς*, h. e. *univerſus ille populus* baptizatus, & poſt baptiſmum aſcendens. Unde Matthæus, omnibus conjunctim ſumtis, infert: *quisque* baptizatorum *vidit.* Ex quo, ut ingenue fatear, totam hanc conciliationem modo ſuppeditatam didici.

§. 36. Ne vero arbitreris, id ipſum adverſari Baptiſtæ, apud Johannem ea intentione, ut teſtimonium de Chriſti præberet divinitate, dicenti h): *τεθέαμαι*, obſtupeſcens *ſpectavi*; item *ἑώρακα*, *diſtincte accurate vidi* i). Qui majori pondere dixiſſet, *ſpectavimus, vidimus*, Evangeliſtam k) ſecu-

b) Commodius enim hic *εὐθέως* cum *εἶδε* conjunxeris, quam cum *ἀναβαίνων*; niſi aliud forte ſvaſerit Matthæus: apud quem integro commate *εὐθὺς* ab *ἀνεῴχθησαν* ſejungitur. c) cap. III, 16. *Καὶ ἰδὲ, ἀνεῴχθησαν αὐτῷ οἱ ἐρανοὶ, καὶ εἶδε τὸ πνεῦμα τῷ Θεῷ καταβαῖνον* &c. d) Juxta *Interpr.* §. 79. II, 1. e) Quæ Participia talia quandoque exprimit, v. g. Nah. II. v. 3. בקקום בוקקים Jeſ. XVI, 10. ידרוך הדורך 2. Reg. III. v. 15. כבגן המבגן &c. f) Juxta *Interpr.* §. 31. g) Ad 2. Sam. XVI, 23. ubi *Maſorethæ* verbo ישאל præmittendum ſvadent איש, ceu ſenſui neceſſarium. Et forte id ipſum didicerunt Moſorethæ ab ipſo literarum auctore, 1. Sam. IX, 9. dicente: olim in Iſrael ita dicebat האיש *quisque.* Conf. Gen. XVI, 14. c. XXV, 26. c. XXXIV, ult. c. XXXV, 8. c. XXXVIII, 29. 30. Exod. X, 21. 1. Sam. XXIII, 22. Jeſ. VI, 2. c. IX, 6. Ezech. XLIII, 26. Mich. II, 4. Job. XXVII, 23. partim apud *B. Glaſſium*, Philol. Sacr. lib. III, tr. 3. Can. XXIII. p. 302. ſqq. h) Joh. I. v. 32. i) l. c. v. 34. k) Johannem l. c. v. 14

ſecutus: vel etiam *vidiſtis;* ſi re-ipſa ita eveniſſet. Obſervandum, non eodem die, quo baptizabatur Chriſtus, hoc perhibitum fuiſſe teſtimonium; ſed aliquamdiu poſtea: quum Chriſtus, poſt memorabilem illam quadraginta dierum tentationem, quam ſtatim a baptiſmo ſuſcepiſſe dicitur, glorioſe jam peractam, rurſus illuc redierat; Johanni denuo, altero poſt rigoroſum Synedrii examen exantlatum die, viſus. Quum dicere poterat, μέσ☉ ὑμῶν ἕστηκεν, *in medio veſtrum STETIT* l); item μεμαρτύρηκα, jam ante *TESTATVS SVM* m), hunc eſſe Dei filium. Atque adeo nec coram iisdem perhibebatur ſpectatoribus; ſed novis ad baptiſmum venientibus, qui non adfuerant, quum iſta ederentur ſpectacula nec cum Phariſæis, ad rumorem a prioribus allatum, alii eo fuerant ablegati; ut in rei geſtæ veritatem accurate inquirerent n). Tum demum aliquid ponderis hæc haberet objectio, ſi ad eosdem ſpectatores, vel iſtorum plurimos, quamvis non eodem die, his uſus fuiſſet verbis, quibus proprio ipſorum conſpectui nil plane tribuit. Erga diverſos autem auditores, aliter loqui non potuit; niſi falſi ilico convinci voluiſſet.

§. 37. Minoris momenti eſt exceptio e ſingulari Pronominis αὐτῷ, apud Matthæum o) extantis, formata, dicentem: ἀνεῴχθησαν ΑΥΤΩ οἱ οὐρανοὶ, i. e. *aperti ſunt EI cœli.* Unde autor Operis imperfecti in Matthæum, Chryſoſtomo perperam adſcripti p), infert *ſoli* Domino *Jeſu* ex aqua aſcendenti cœlos fuiſſe apertos. *Non rupta eſt*, inquit, *EI ipſa creatura cœlorum.* —— *Si enim ipſa creatura rupta fuiſſet; non dixiſſet, EI aperti ſunt: non tantum EI aperti fuiſſent. Quia quod corporaliter aperitur, omnibus eſt apertum. Quod autem ſpiritualiter, illis ſolis* &c. Interjectis quibusdam q), *baptizato quidem*, ait, *Chriſto aperti ſunt, ſed EI tantum.* Equidem ſi apertura fuiſſet tantum imaginaria, per ſolam Viſionem facta, atque adeo in mera phantaſia, juxta quosdam r), ſita; locum invenire poſſet hæc iſtius ſententia. At Marcus dicit s), cœlos (aëreos ſcil.) reapſe *fiſſos:* & Johannes t), diverſus a Jeſu, vidit Spiritum S. per iſtam cœlorum fiſſuram,

l) l. c. v. 26. m) l. c. v. 34. n) quod indicat Joh. I. v. 24. coll. v. 19. o) c. III, 16. p) Tom. II. in N. T. Homil. IV. e. c. III. p. m. 21. E. q) l. c. p. 22. C. *Joh. Lightfooti* conſentientis quadantenus verba vid. ſupr. ad §. 34. (*) poſt lit. (p) p. 398. ſqq. Quibus addi poſſunt, quæ, interjectis quibusdam, ibidem porro habentur: *quum de UNO Chriſto loquatur, idque ſingulari modo clare monet, apertos fuiſſe cœlos EI, tanquam aperiendi cauſæ.* r) *Lighfooto* tactos, *Harmon.* quatuor *Evangeliſt.* Sect. X. p. 343. a. Edit. Roterod. 1686. s) cap. I, 10. t) Joh. I, 32. 34.

in ſpecie columbæ, corporaliter u) deſcendentem. Unde nec in *Viſione* contigit, *uni propria*; nec imaginaria fuit. Falſo proinde fundamento tota ſuperſtructa eſt memorati autoris ſententia; quæ nudum colorem e Scriptura mutuat. Iſto ſubruto, tota moles eidem impoſita corruit. Scripturæ vox commodam admittit interpretationem, fini totius apparitionis minime adverſam. Teſtimonium *iſta cœlorum fiſſio* præbere debebat Chriſto, Iſraelitis manifeſtando x): quod nullum fuiſſet, niſi aliis innotuiſſet, præter ipſum. Atque adeo prorſus fuiſſet inutilis: cum ipſe ad ſui confirmationem ea non indiguerit; alii autem non viderint. Piſcatoris explicatio, Evangelio Matthæi Ebræo a Münſtero edito, accommodata, (qua Dativum αὐτῷ, cum αὐτοῖς Act. II, 3. *viſæ ſunt EIS linguæ*, contendit; ut, ſicut ibi idem valeret, ac SVPER EOS, ita & hic dicatur, *cælos SVPER EVM* Ebr. עליו, Chriſtum ſcil., fuiſſe *fiſſos*), evitaret quidem conſequentiam hinc illatam: quia nullo modo fieri poterit, ut apertura in aëre ſublimi facta *uni* plurium, in eodem terræ loco ſtantium, *magis tribuatur*, quam reliquis, libera videndi facultate præditis. Modo exemplum, probationis loco adductum, ſatis firmum foret; & majorem hactenus eruditorum inveniſſet aſſenſum. Apud Ebræos, (ſive eorum idiomate Evangelium Matthæi, ut plerique Patrum contendunt, primitus ſcriptum fuerit y); ſive ſolos in græco obſer-

---

u) Luc. III. v. 22. x) Joh. I, 31. ubi duplex particula cauſalis ΙΝΑ φανερωθῇ τῷ Ἰσραὴλ ΔΙΑ ΤΟΥΤΟ ἦλθον ἐγὼ ἐν τῷ ὕδατι βαπτίζων. y) Ita PAPIAS Johannis auditor, & Polycarpi ſodalis, citatus *Euſebio* hiſt. Eccleſ. lib. III, c. 39. circa fin. f. 113. B. IRENÆVS adv. Hær. lib. III. c. 1. cujus verba græca citat *Euſebius* H. E. lib. V. c. 8. *Fevardentius* ad h. l. Irenæi annotat: *Idipſum ante Irenæum ſcripſerat quoque Papias apud Euſebium lib. 3. Hiſt. c. 33., & Pantænum in India illud literis Hebraicis ſcriptum reperiſſe, opera Bartholomæi illic relictum: & illud ipſum cuſtoditum conſtare, idem Euſebius affirmat lib. 5. c. 10. Quod & in Cypro, in tumulo Barnabæ, & ipſius manu exaratum poſtmodum repertum fuiſſe, Theodorus Lector lib. 2. collect. aſſerit. Idem quoque Hebraicum manſiſſe ſuo tempore in Bibliotheca Cæſarienſi, quam Pamphylus martyr conferat, autor eſt Hieronymus: qui & deſcribendi ſibi factam poteſtatem a Nazaræis-Berrhöenſibus, qui eo utebantur, literis tradidit. Prodiit hoc noſtro ſeculo opera Sebaſtiani Münſteri, quoddam Evangelium Hebraicum, nomine Matthæi: cui quantum deferendum ſit, pronunciet Eccleſia.* Quæ & in ſua Editione retinuit, ſine animadverſione *Joh. Erneſt. Grabe:* niſi quod adjecerit, *omnes jam eruditos Münſteri illud pronunciare ſpurium*

obſervarit Ebraiſmos, per totum N. T. diſperſos,) litera ל Dativum denotat z). Ea vero in infinitis Scripturæ locis, idem eſt ac *propter* a) Qua ſignificatione huic loco applicata; *PROPTER ipſum* ſcil. Chriſtum, vel *iſtius GRATIA*, cœli dicerentur aperti b): *apertura* iſta *omnibus* circum-

 ſtan-

Præter Patres citatos, eandem quoque ſententiam fovent ORIGENES tom. I. in Matthæum, ap. *Huet.* pag. 203. & in Johannem tom. 8. ap. *Huetium*, p. 123. D. CHRYSOSTOMVS in Matth. Homil. I. p. 6. D. EVSEBIVS H. E. lib. III. c. 24. & 30. lib. V. c. 8. 10. lib. VI. c. 25. EPIPHANIVS adverſ. Ebionitas §. 3. p. 127. C. §. 6. p. 130. C. adv. Nazaræos §. 9. p. 124. D. adv. Alogos §. 5. p. 426. A. ATHANASIVS, in Synopſi Sacr. Script. circa fin. Tom. II. Op. p. 202. Edit. Benedict. Pariſ. 1698. HIERONYM. Præfat in Matth. nec non in cap. XII. it in Catalogo Script. Eccl. AVGVSTINVS de conſenſu Evangeliſtarum. lib. I. c. 2. Tom. IV. op. p. 263. circ. fin. it. lib. II. c. 66, p. 322. A. THEOPHYLACTVS Præfat. in Matth. p. 2. D. Alios recentioris ævi, brevitatis ſtudio prætereo. z) Conf. Interpr. §. 19. §. 151. l. 3. a) *Kimchi* in Michlol. f. 15. c. 4. circa fin. ועוד תשמש הלמד בענין בעבור כמו אמרי לי אחי הוא — כי כן צוה לו המלך ואחרים רבים זולת אלה i. e. *Præterea litera* ל *idem denotat ac PROPTER v. g.* Gen. XX, 13. *dic MIHI*, i. e. propter me, mei gratia; *frater meus ille eſt*: item Eſth. III, 2. *nam ita præceperat El*, i. e. ejus gratia, *Rex*: (non enim Haman aliquid obſervare juſſus erat; ſed *in ejus gratiam*, omnes Regis ſervi, Portæ ejus adſcripti. Hamanem flexis genibus veneraturi): & *alia, præter hæc, plurima* Exempla paſſim obvia ſunt: in quorum ſenſu determinando, Ebræi Interpretes utplurimum dicunt, ל idem notat ac Gen. l. cit. אמרי לי. De Sacerdotibus dicitur Lev. XXI. v. 1. 2. 3. *Nemo iſtorum polluit ſe cadavere, niſi CONSANGVINEO ſuo, propinquo ſibi, matri ſuæ, ac patri ſuo, atque filiæ ſuæ, nec non fratri ſuo, ac ſorori* adhuc *virgini* &c. Quod iisdem ferme verbis repetitur de Naſiræo Num. VI, 7. *Patri ſuo ac matri ſuæ, fratri ſuo atque ſorori ſuæ, ne polluat ſe illis, mortui fuerint* &c. Ipſa Orationis ſeries poſtulat, ut Dativus ille ubivis in accuſativum reſolvatur, interveniente Præpoſitione *PROPTER*. *Propter conſanguineum ſuum, propinquum ſibi, propter matrem, patrem, filium, filiam, fratrem, ſororemque virginem.* Plura hujus exempla invenies in Concordantiis *Noldii* ad literam ל §. 28. p. 457. Qui tamen l. c. §. 39. p. 461. multa quoque exempla in gratiam *Piſcatoris* affert, in quibus idem ſignificare putatur, ac *ſuper*. Videtur enim nunc ex אל decurtatum eſſe, nunc ex על. b) Quomodo jam olim lo-

ſtantibus *viſa*, atque obſervata. Qui circa Ebraiſmos, in ſtylo N. T. ſervatos, anceps hæret; eandem locutionem apud Græcos pariter atque Latinos, ſuo tantum indulgentes genio, paſſim inveniet c). Atque adeo nil prorſus in hac pericopa apud ullum Evangeliſtarum invenitur, quod impediat, quo minus cuncti dicantur (*αὐτόπται*) ſuis vidiſſe oculis, tam cœlum ſupra ſe hiatu quodam fiſſum, quam Spiritum S., in ſpecie columbæ, ſuper Chriſtum deſcendentem.

§. 38. Quod ſi autem omnis turba tunc prorſus *vidit*, quæ conſpicienda afferebantur; haud dubie etiam *audivit* ea, quæ rem viſam illuſtrabant: niſi fruſtra ſpectacula iſta omnia dixeris exhibita. Profecto incongruum foret, & nullius certi uſus, Spiritu ſancto deſcendente Chriſtum, ceu digito indice, monſtraſſe; & non ſignificaſſe, quem in finem Eum ita monſtraret omnibus. Ut vox *audita*, ſine indice, eum ad quem pertinebat, determinante, occaſionem præbuiſſet erroris, applicata Johanni d): ita ſub-

cum interpretatus eſt *Abulenſis* citat. Quæſt. LXXXII. in Matth. III. p. m. 346. b. Et dudum ante ipſum, nominatus ſupra autor Operis Imperfecti, eo ipſo l. c. p. m. 21. b. *aperti ſunt*, inquiens, *ei cœli*, *id eſt*, *PROPTER eum*, *gratia ejus*. *Aperti ſunt autem cœli non ſolum ei*, *ſed omnibus PROPTER eum.* Itemque non ita pridem celeberrimus *Dn D. Gottfr. Olearius*, Pr. Lipſienſium meritiſſimus, Obſerv. ſacr. ad Evang. Matth. Obſ. X. §. 8. p. 99. ubi etiam ad *Lightfooti* atque *Clerici* teſtimonia provocat: aſſerti veritatem illuſtraturus ex Luc. XV, 29. 30. ἔθυσας ΑΥΤΩ τὸν μόσχον, *mactaſti EI*, i. e. *in ejus gratiam*, *mactari juſſiſti vitulum.* c) *Abulenſis* l. c. huc trahit, ſi imperator alicui pro filio petendi dicat: ecce hoc beneficium non illi do; ſed TIBI, i. e. *propter te*, do illi. Noti quoque ſunt verſus: *Sic vos non VOBIS vellera fertis oves* &c. Et quid aliud Dativus poſterior Joh. X, 38. κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις πιστεύσατε. i. e. *ſi mihi non creditis*, *OPERIBVS credite*, ſignificat, quam *propter opera?* Fides enim operibus præſtita parum juvaret; ſed Chriſto, *propter opera.* Unde & Chriſtus ipſe eandem ſententiam repetiturus Joh. XIV. v. 11. reddit, εἰ δὲ μὴ ΔΙΑ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεύετέ μοι. Non in ſolo Pronomine αὐτὸς, vis phraſeos quærenda; ſed in uſu Dativi: quem docere poterit *Franciſci Sanctii* MINERVA lib. II. c. 4. p. m. 72. ſqq. it. lib. III. cap. IV. p. 196. ſqq. cum notis Gaſp. Sciopii, Amſtel. 1654. d) Chryſoſt. Homil. XII. in Matth. poſt princ. f. 77. l. 28. ſqq. Edit. Eton. d. ſed Franc. col. 137. 138. C. ἐπειδὴ inquit, ἡ φωνὴ ἡ λέγουσα, οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, παρὰ τῆς πολλοῖς μᾶλλον ἁρμόττειν ἐδόκει τῷ

ſubjecti, ſpectaculo in omnium oculos incurrente cogniti, naturam & ſtatum nequicquam cognoviſſent; niſi *Vocem*, ſpectaculum illuſtrantem, diſtincte ſimul *audiviſſent* omnes. *Auditus* viſum explicabat, & *viſus* auditui oſtendebat ſubjectum. Neuter horum ſenſuum ſine altero eſſe poterat e).

§, 39. Unde & II. omnium Evangeliſtarum verba ita ſunt diſpoſita, ut in nullo aliquid obſtet, quo minus dicamus, *vocem* iſtam cœlitus delapſam, ab *omnibus* fuiſſe *auditam*. Generaliter tantum referunt, *Vocem* aliquam eveniſſe *loquentem* f), & quid ea dixerit; auditu ejusdem nemini adjudicato,

 nec

Ἰωάννῃ, (οὐ γὰρ προσέθηκεν, οὗτος ὁ βαπτιζόμενος, ἀλλ᾽ ἁπλῶς οὗτος. καὶ τῶν ἀκροατῶν ἕκαστος περὶ τοῦ βαπτίζοντος μᾶλλον, ἢ τοῦ βαπτιζομένου εἰρῆσθαι αὐτὴν ὑπενόει, διά τε αὐτὸ τοῦ βαπτιστοῦ τὸ ἀξίωμα, διά τε τὰ εἰρημένα ἅπαντα). ἦλθε τὸ πνεῦμα ἐν εἴδει περιστερᾶς, τὴν φωνὴν ἕλκων ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν, καὶ πᾶσι δῆλον ποιοῦν, ὅτι τὸ, οὗτος, οὐ περὶ Ἰωάννου τοῦ βαπτίζοντος, ἀλλὰ περὶ Ἰησοῦ τοῦ βαπτιζομένου εἴρηται. i. e. *quia vox illa, quæ dixit, hic eſt filius meus dilectus, a multis Johanni potius convenire putari poterat: (non enim addiderat, ISTE baptizatus; ſed ISTE ſimpliciter. Unde auditorum quisque de baptizante potius, quam de baptizato, dictam eam opinatus fuiſſet; tam ob ipſum Baptiſtæ characterem, quam* modo *dicta omnia*). Ideo *venit Spiritus in ſpecie columbæ; vocem iſtam ad Jeſum trahens, omnibusque manifeſtum faciens, quod ISTE non de Johanne baptizante, ſed de Jeſu baptizato debeat intelligi.* In proxime præcedentibus plura dixerat de iis, quæ apud plebem imperitam majorem Johanni conciliare potuerint autoritatem, quæ Chriſto. V. g. quod *ſemper in deſerto egerit, fuerit filius Pontificis maximi, tali indutus ſit matre. Cum Jeſus de obſcura natus ſit puella, (cujus virginitas nondum omnibus innotuerat), domi educatus, & cum vulgo promiſcuo converſatus, communi tegeretur veſte.* Eadem, (quod exciderat,) & plura alia, jam expreſſa vide ſup. ad §. 22. lit. (e), p. 346. ſqq. e) B. noſter *JOH. GERHARD.* Annot. poſth. ad h. l. p. 192. *Nec columba*, inquit, *ſine voce, nec vox ſine columba, Chriſtum certo demonſtraſſet. Si columba deſcendiſſet, voce Patris non audita; haud quaquam intelligi potuiſſet, quid deſcenſus ille columbæ ſibi vellet. Si vox Patris audita fuiſſet, columba non deſcendente; incertum videri poterat, quemnam vox illa Patris deſignaret.* f) Matth. III, v. 17. Καὶ ἰδοὺ, φωνὴ ἐκ τῶν οὐρανῶν λέγουσα. Marc. I, 11. καὶ φωνὴ ἐγένετο ἐκ τῶν οὐρανῶν. Luc. III, 12. (ἐγένετο), καὶ φωνὴν ἐξ οὐρανοῦ γενέσθαι, λέγουσαν.

nec negato iſtorum ulli. Quod nemini ergo proprium fuiſſe dicitur; id merito commune arbitramur omnibus, in quorum gratiam eveniſſe novimus. Inprimis conſiderantes III. ipſa verba pronunciata, ȣτός ἐςιν *HIC eſt filius meus ille dilectus*, prout, a Matthæo g) referuntur, ita concipi; ut neceſſario dicendum ſit, ad alios ea fuiſſe directa, quam ad Jeſum ipſum: quem eadem concernebant, prouti a Marco & Luca exhibentur h). In quibus acquieviſſet Deus, niſi aliis quoque idem innoteſcere voluiſſet. Quod ut obtineat; iterata vice i), alios jam alloquitur a Filio ſuo diverſos. Impium autem eſſet, ſtatuere, Deum benigniſſimum pariter ac juſtiſſimum, quosdam fuiſſe allocutum, quibus facultatem ademerit *audiendi*, quæ dicuntur. Præcipue in re tanti momenti, ut ob neglectum hujusmodi verborum, nunquam perceptorum, damnationem incurrant æternam k) Quod qui ſtatuit; videat, quomodo Deum immunem conſervet ab aliqua injuſtitiæ ſpecie. Præſumuntur omnes tunc præſentes *facultate audiendi* præditi: qua procul dubio etiam actu fruebantur; niſi a Deo ſpeciatim, ad momentum, ea dicantur privati. Cujus ſuſpicionis nullibi in Scriptura vel minimum deprehenditur veſtigium. Quando itaque ſatius fuerit, ex trito illo, *Deus & natura nihil faciunt fruſtra* l), intrepide inferamus, quod *omnis* in univerſum *turba* tunc *adſtans Dei ſermonem* ad ipſos directum, ſuis perceperit auribus, diſtinctiſſime ab unoquoque intellectum.

§. 40. Quo minus enim dixeris, ad ſolum Baptiſtam, iteratum illum Dei ſermonem fuiſſe directum; atque adeo *ab eo ſolo auditum* & intellectum, ſuo jam defunctum fuiſſe officio, ob quod Deus eum pronunciarit: obſtat IV. quod

g) loc. cit. ȣτός ἐςιν ὁ ὑός μȣ ὁ ἀγαπητὸς ἐν ᾧ εὐδόκησα: alias in ſecunda perſona concipi debuiſſent, ut apud Marcum & Lucam ll. cc. ȣτος Dei monſtrativum eſt, quo quis præſenti vel præſentibus *tertium* ab hoc, vel his, diverſum, digito velut indice monſtrat. Conf. ſupr. §. 11. fin. pag. 316. h) Marc. I, 11. σὺ εἶ ὁ ὑός μȣ ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ (vel σοὶ, ut Syrus, Vulg. Perſ. Goth. & Codd. multi MSti ap. *Joh. Millium* nominati: cujus conf. etiam Prolegom. §. 1196. *Lucas* enim *Marci* creditur imitator, apud quem legitur) c. III, 22. σὺ εἶ ὁ ὑός μȣ ὁ ἀγαπητὸς, ἐν σοὶ ηὐδόκησα. Communior lectio ᾧ e Matthæo putatur illata: quam Chryſoſt. Euthym. & Theophyl. exhibent. Quoad ſenſum quidem parum diſcrepat: Deus tamen non niſi *unam* adhibuit; quæ in Luca proſtat. Vid. ſupr. ad §. 30. lit. (g) p. 389. quæ jam annotata fuiſſe, accedenti per intervalla exciderant. i) Vid. ſupr. §. 10. p. 315. k) Conf. Deut. XVIII. v. 19. Joh. III, 18. 36. c. V, 23. c. XII, 47. 48. c. XIV, 23. ſqq. l) Quod

quod Chriſtus Doctor fuerit commendandus ad audiendum, *non ſoli Baptiſtæ;* ſed toti populo m). Ille vel in utero materno adhuc incluſus, de dignitate Chriſti, vix tum in utero Virginis concepti, ſufficienter videtur informatus: cum in occurſum Ejus, in ipſis maternis ſubſiliret viſceribus n). Quamvis natum, de perſona aliquamdiu non noverit o). Ex hac ipſa enim Ejus notitia, quam ad primum ejus acceſſum Deus ipſi inſpiraſſe creditur, ſumma iſta reſultabat reverentia; qua ipſe potius ab Eo baptizari voluit, quam ut eum baptizaret, utpote ſe longe præſtantiorem p). Si quæ ipſi major confirmatio, vi promiſſi q), erat neceſſaria; eventum ea obtinuiſſet in Spiritu ſancto in Chriſtum deſcendente: utut nulla ſubſecuta fuiſſet vox articulata r). Ita enim ille jam erat præmonitus, ut intelligeret, quid ſibi vellet illud ſpectaculum; ſecus ac reliqui adſtantium. Quorum nulli, quantum conſtat, ſimilis contigerat præmonitio.

§. 41. Quod autem præcipue V. *Propter hos rite informandos tota* iſta *actio* fuerit *inſtituta;* Johannes ipſe Baptiſta teſtis eſt locupletiſſimus. Qui eum in finem unice veluti Baptiſmum, quem peragebat, divinitus inſtitutum fuiſſe profitetur; *ut*, occaſione ejus, hominibus undique confluentibus, *Chriſtus* ceu Dei filius *Iſraeli innoteſceret. UT*, inquit, *manifeſtaretur Iſraeli, OB ID IPSVM veni ego, aqua baptizans* s). Non contentus erat, unam adhibuiſſe particulam cauſalem; ſed ingeminabat eandem, *ut & ea propter.* Haud ſecus ac ſi dicere vellet; ne quis putet, caſu quodam id eveniſſe, ut inter plures ad baptiſmum properantes, etiam Chriſtus una accederet. Imo vero ex ſingulari DEI providentia, in totius populi gratiam, hæc ita evenire *debuiſſe.* Non alium prorſus totius Baptiſmi a ſe ſuſcepti, quin & totius ſui adventus, finem fuiſſe; quam ut *Chriſtus*, non ſibi ſoli, ſed *toto Iſraeli*, vel omnibus ab Iſraele ſeu Jacobo deſcendentibus t), manifeſtaretur.

urget *Abulenſis* Quæſt. XCIII. num. 3. in Matth. p. m. 337. m) Deut. XVIII, 15. 19. Matth. XVII, 5. Marc. IX, 7. Luc. IX, 35. Joh. I, 7. 31. n) Luc. I. v. 41. conf. *Theophylactus* ad l. c. p. 307. o) Joh. I, 31. 33. p) Matth. III, 14. conf *Joh. Lightf.* Harmon. IV. Evangeliſt. Sect. X. p. 336. ſqq. q) Joh. I, 33. r) ad ſolum enim viſum erat remiſſus l. c. non ſimul ad auditum. s) Joh. I. v. 31. INA φανερωθῇ ἐν τῷ Ἰσραὴλ, ΔΙΑ ΤΟΥΤΟ ἦλθον ἐγὼ ἐν τῷ ὕδατι βαπτίζων. conf. v. 7. οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, INA μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτὸς, ἵνα ΠΑΝΤΕΣ πιστεύσωσι δι᾽ αὐτοῦ. t) per *Metonym.* cauſæ ſatis notam. Conf. B. Glaſſ. Phil. ſacr.

retur. Nomina Originis metonymice pro poſteris poſita, *raro unum* u); *ſed* uſitate, ſi non omnes, *plures* tamen *denotant*. Quo fine ſi excidiſſet, nunquam auſes fuiſſet Baptiſta, ad illum provocare actum: quem tamen non ſemel ſuis inculcat Auditoribus. Evidentiſſimo indicio, quod ſuum DEus ſcopum in eo obtinuerit, Chriſtumque omnibus ibidem congregatis, eo quo intendebat modo, revelarit. Non autem alius hic erat, quam, *ut cœlitus ſignificaret OMNIBVS*, hunc recens *BAPTIZATVM, SUUM ESSE FILIUM* x); cujus doctrinam in poſterum omni reciperent reverentia. Quo ſane excidiſſet; niſi præſentes omnes verba iſta divinitus promulgata audiviſſent, iſtorumque ſufficienter percepiſſent valorem.

§. 42. Et quo minus de hoc ſcopo Baptiſmi Johannei genuino dubites; VI. *tempus ipſum, quo Chriſtus baptizari voluit*, abunde te *docere poterit*. Si propter Chriſtum unice initiandum, vel etiam propter ſolum inſuper Johannem in fide ſua confirmandum, actus ille fuiſſet inſtitutus; potuiſſet eundem Johannes initiare remotis arbitris, ut Saulem Samuel Regem ungebat y), & mox Davidem z): vel in limine ſaltem ſuſcepti a ſe muneris, uno ſaltem alteroque teſte adhibito. Neutrum autem horum factum: ſed ex induſtria tamdiu expectare debebat, donec, fama de Baptiſmo ſuo totam jam terram peragrante, undique plures ad eum concurrerent: & ita *infinitæ hominum multitudini uno actu Chriſtus ſiſteretur magis ſolennlter*. Certe non ſine cauſa tum demum Jeſus ad Jordanem acceſſiſſe dicitur, quum ad Johannem *egreſſa fuerit Jeruſolyma, an regio Jordani adjacens univerſa* a): & Lucas b) *Chriſtum*, ait, *baptizatum, cum omnis baptizaretur populus*. Quæ circumſtantia fruſtra fuiſſet addita; niſi præſentes *omnes* vocem cœlitus delapſam clare audiviſſent, ejusque diſtincte intellexiſſent ſenſum.

§. 43.

lib. V. c. 1. p. 6. circ. fin. & p. 7. u) Unde cum *David*. Ezech. XXXIV v. 23. c. XXXVII, 24. 25. Jere. XXX, 9. Hoſ. III, 5. &c. pro *Meſſia* ponitur, e Davide ſecundum carnem naſcituro, Metaphoram potius concipiunt. Conf. autem de hac denominatione *Jeruſ. Berach.* f. 5. c. 1. l. 10. *Bab. Sanhedr.* f. 98. b. 29. Edit. Amſt. x) Vid. ad §. 40. lit. (m) p. 407. y) Vid. 1. Sam. IX, 26. ſqq. c. X, 1. z) 1. Sam. XVI, 11. ſqq. a) Matth. III, 5. *ἐξεπορεύετο πρός αὐτοῦ Ἱεροσόλυμα, καὶ* ΠΑΣΑ *ἡ Ἰουδαία, καὶ* ΠΑΣΑ *ἡ περίχωρος τοῦ Ἰορδάνου*; Marc. I, 5. *ἐξεπορεύετο πρὸς αὐτὸν* ΠΑΣΑ *ἡ Ἰουδαία χώρα, καὶ οἱ Ἱεροσολυμῖται*. b) c. III, 21. *ἐγένετο, ἐν τῷ βαπτισθῆναι* ΑΠΑΝΤΑ *τὸν λαὸν, καὶ Ἰησοῦ βαπτισθέντος*.

43. Nec dubitandum, quin VII. *idem finis* fuerit *diverſarum*, Chriſto in aliorum præſentia factarum, *cæleſtium apparitionum.* Ut, cum ad preces Chriſti, de nomide DEI glorificando, vox de cœlo diceret c), *& glorificavi, & denuo glorificabo;* adſtantibus quibusdam tonitruum factum putantibus, aliis autem Angelum cum iſto locutum opinantibus d), ipſe reſponderet, dicens e): *non propter me facta eſt hæc vox, ſed propter vos.* Item cum in Lazaro a mortuis reſuſcitando, oculis ſurſum elevatis, Patrem alloqueretur f), ut exaudiret ipſum: ſtatim adjiciebat, ſe iſta *propter turbam* dixiſſe, quæ circumſtet. *Ut iſti credant, quod ab ipſo miſſus fuerit* g) Et quis dubitare auſit, illam in monte excelſo h), quem *Thabor* nominat antiquitas i) transformationem, præſentibus Petro, Jacobo, atque Johanne factam, in horum gratiam contigiſſe? ut in ſua erga Chriſtum fide corroborarentur plenius. Quod ſi, ad exemplum harum, ex opinione plurimorum k), etiam in iſta, qua occupamur, apparitione *admonendi erant Spectatores, ut reverentiam* Chriſto exhiberent, ceu DEI FILIO, & Prophetæ, ſuis olim Patribus per Moſen promiſſo: *quem omnes audire debeant,* ſub comminatione ſevera vindictæ a tergiverſautibus exigendæ l) Nemo non

 videt,

c) Joh. XII. v. 28. d) loc. cit. v. 29. e) loc. cit. v. 30. f) Joh. XI, 41. g) l. c. v. 42. h) Matth. XVII, 1. ſqq. Marc. IX, 1. ſqq. Luc. IX, 28. ſeqq. i) Ita HIERONYMVS ep. 27. ad Euſtochium, in qua *Pauli* matris ponit Epitaphium, ant. med. c. 6. Edit. Marian. Vict. Reatini Antverp. 1579. Tom. I. p. 76. ſed p. 175. Edit. Baſil. 1553. *Scandebat montem Tabor in quo transfiguratus eſt Dominus.* Idem CHYRILLVS Jeruſolymit. catech. XII. BEDA tract. de Locis ſanctis c. 17. *Euthymius, Abulenſis, Maldonatus, Janſenius, Barradius, Toletus, Brochardus, Adrichomius, DAMASCENVS* ſerm. de Transfiguratione, confirmat id ex Pſalm. LXXXIX, 19. & *Beda* l. c. in memoriam ejus *tres* ibi Eccleſias ædificatas fuiſſe ait, ad votum Petri Matth. XVII, 4. Helenæ unam iſtarum tribuit NICEPHORVS Calliſt. Eccl. Hiſt. l. VIII. c. 30. p. m. 596. ingenti cenſu ibid. relicto, in ſubſidium iſtorum, qui ſedem ibi fixuri ſint. Unde eidem accommodat *Joh. Mabillon.* Obſervat. tom. IV. Actor. Sanctor. Ord. Benedict. p. 374. ἅγιον ὄρος Petri, 2. epiſt. I, 18. Cui tamen ſententiæ ſe oppoſuiſſe dicitur *Cornelio a Lapide* Franc. Lucas: & in dubium eam vocat e Proteſtantibus JOH. LIGHTFOOT Hor. Hebr. ad Marc. IX, 2. p. 624. ſqq. & non ita pridem Celeberr. ADRIAN. RELAND. Palæſtin. illuſtratæ lib. I. cap. LI, 334. ſqq. non contemnendis rationibus k) Vid. *Alphonſ. Toſtat.* Abulenſis, in Matth. III. Quæſt. XCIII. num. 7. l) Deut. XVIII, 15. 19.

videt, hunc finem nullo modo obtineri potuiſſe, niſi *omnes* ac ſinguli adſtantium *clare audirent & diſtincte intelligerent, quicquid* illis voce cœlitus delapſa *dictum fuerit.* Quod *Apoſtoli* illi præſentes *omnes tres audiverint,* in faciem ea propter procidentes; ipſa ſacra teſtatur pagina, licet per ſolum Matthæum delineata m): cui nemo hinc litem movet, quod reliqui Evangeliſtarum expreſſam ejus in ſua narratione mentionem omiſerint. Ita & circa baptiſmum Chriſti, perceptio ſermonis cœlitus demiſſi, non ideo in dubium vocari debebat; quod omnibus facta, diſerte non commemoretur. Si pro *DEI filio agnoſcere* Eum debebant, *ipſumque audire*, ſub comminatione pœnæ graviſſimæ n); neceſſe eſt, eam *vocem clare* & diſtincte *perceperint, quæ eos* ad hoc credendum faciendumque *divinitus obligabat.* Alioquin juſte puniri non potuiſſent, ob transgreſſionem ſcil. rei, nunquam illis decenter mandatæ atque cognitæ.

§. 44. Hanc vero VIII. *decenter* illis *oblatam*, clare *auditam*, *cognitamque fuiſſe; probat* ipſius *Salvatoris ad vocem hanc*, tanquam *auditam*, ſolennis *provocatio* o). Cum hic DEUM *πατέρα ἴδιον*, ſeu *Patrem* proprium dixiſſet p), ſequi *DEI filium* vocando, ſimilem DEO feciſſe ſe, judicaretur Judæis q); qui ea propter Eum ceu blasphemum r) occidere conabantur. Coram ipſo Synedrio maximo s), ubi mera rerum pondera proferri decebat, probat Salvator, *ſe DEI filium fore QVATVOR* diſtinctis *teſtimoniis,* divi-

m) cap. XVII. v. 6. n) Vid. ad præced. lit. (l). o) Joh. V, 37. *Καὶ πέμψας με πατὴρ,* ΑΥΤΟΣ *μεμαρτύρηκε περὶ ἐμοῦ* p) l. c. v. 17. 18. q) l. c. r) Conf. ſimilem illationem Matth. XXVI, 63. ſqq. s) 1. Coram illis enim loquitur, qui miſerant ad Johannem, inquiſituri Joh. V, 33. Qui erant Synedrii aſſeſſores Joh. I, 19. 22 24. 2. arrogabant ſibi jus vitæ necisque, Joh. V, 16. 18. quod, ſpatio excuſationis conceſſo, non eſt penes plebem promiſcuam. 3. cauſa dijudicanda, erat de vero falſoque Propheta, qui licentiam ſibi ſumeret, violandi Sabbathum, l. c. v. 16. quæ unice ſpectabat ad Synedrium maximum, in לשכת · הגזית congregari ſolitum, Cod. Sanhedr. c. I. θ. 5. cujus ratio petitur ex Deut. XVII. v. 8. 4. in templo agnoverat ſanatus medicum ſuum v. 14. quem ilico denunciaſſe videtur Concilio ibi congregato. 5. ambitioſi erant, honores captantes ab aliis l. c. v. 43. 6. *Apolinarius* in Catena vocat *ſelectos ex Proceribus*, it. ad v. 24. tales, qui *in Scripturis intelligendis accuratiores fuerint:* JOH. LIGHTFOOT autem diſerte nominat *Synedrium maximum*, Harmon. Evangeliſt. Part. III. Sect. XXIV. pag. 527. fin. 535. ſqq.

divinis omnibus, (utpote qui mere humanum reſpuat t): niſi quod pleraque mediata ſint, immediatum non niſi unicum. Unde & in eo allegando, peculiari ſtilo utitur, *qui miſit me*, inquiens, *Pater IPSE* u), immediate ſcilicet, *de me teſtatus eſt* id, quod vos in dubium vocatis, me *DEI* fore *FILIVM*. Contradiſtinguit hoc teſtimonium; 1) teſtimonio Johannis x), 2) operibus a ſe perpetratis y), & 3) Scripturæ veteris Teſtamenti z). Quapropter aliud concipi nequit, niſi id, quod poſt baptiſma peractum, cœlitus delapſum ſonuit. Nuſpiam enim hactenus Chriſtum DEus *SUUM* vocarat *FILIVM;* quam tunc temporis, & per veteris Teſtamenti Prophetas, ac ſpeciatim Pſ. II, 7. Sed hoc nec *IPSE* DEus immediate dederat, verum per Davidem: nec denegata illi fuit a Judæis fides, (cum ſalutem æternam ex illa obtinere crediderint a), perinde ut huic: nec ſeparari debet ab aliis Scripturæ teſtimoniis, quarto demum loco allegatis. Fruſtra autem ad idem provocaſſet Chriſtus; ſi Judæis, quibuscum agebat, nunquam innotuerit, ex IPSO DEI ORE auditum. Sed, ſi falſi eum potuiſſent convincere, nulli peperciſſent labori; verum palam oblocuti fuiſſent, contra dicentes, & pœnam, ob mendacium, comminati. Quorum nihil tentatum legimus. Evidenti indicio, quod in dubium vocare id non valuerint.

§. 45. Non primus ego ſum, qui hoc Patris teſtimonium ad hanc, de qua nunc occupamur, vocem traxerit. Jam olim *Chryſoſtomus* b) verba hæc explicaturus, *ubi vero*, ait, *teſtatus eſt de eo* Pater? *in Jordane; hic eſt, inquiens, ille filius meus dilectus ille: ipſum audite.* Etiam *Theo-*

t) Vid. Joh. V. v. 34. u) l. c. v. 37. πατὴρ ΑΥΤΟΣ. x) l. c. 33. ſqq. y) l. c. v. 36. z) l. c. v. 39. a) Homil. XXXIX. in Joh. col. 257. circa fin. Edit. Franc. ſed in græca Eton. homil. XL. p. 723. Καὶ ποῦ μεμαρτύρηκε περὶ αὐτοῦ; ἐν τῷ Ιορδάνῃ· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ ηὐδόκησα· αὐτοῦ ἀκούετε. Et interjectis quibusdam, ad v. 38. pergit: κἀκεῖναί εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ· διὰ γὰρ τούτων ἐμαρτύρησε. Καὶ μὴν καὶ ἐν τῷ Ιωρδάνῃ ἐμαρτύρησε, καὶ ἐν τῷ ὄρει — τὴν μὲν γὰρ οὐδὲ ἤκουσαν, τὴν ἐν τῷ ὄρει· τὴν δὲ ἤκουσαν μὲν, οὐ προσέχον δέ. i. e. *& illæ ſunt, quæ de me teſtantur. Per has enim teſtatus eſt* Pater de filio. *Equidem & apud Jordanem teſtatus* de eo *eſt*, *& in monte. — Verum hanc*, ſcil. *de monte non audiverant; iſtam autem* apud Jordanem *audiverant quidem, ſed non attenderant.* b) ad l. c. p. 634. l. ult. ποῦ δὲ μεμαρτύρηκε περὶ αὐτοῦ ὁ πατήρ; τινὲς μὲν λέγουσιν, ὡς ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος, ὅταν εἶπεν, οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς μου ὁ ἀγα-

phylactus c) agnoſcit, quosdam hoc ita explicuiſſe: quamvis ipſe maluerit ad teſtimonium trahere, quod Pater per totam Scripturam V. T. de eo perhibuerit. Verum hoc modo ſibi ipſi contradiceret Salvator, ipſa Veritas. Scripturam enim, mox fatetur, Judæos audire ac recipere, utpote ſalutem inde expectantes æternam d); hanc autem vocem nequaquam e). Parum quoque iſti competeret (εἶδος) *forma* commemorata f); quam commode columbæ iſtic deſcendenti applicueris. Et diſerte teſtimonio Patris Scripturarum teſtimonium contradiſtinguit: cui de novo præfigit g), *ETIAM ILLÆ ſunt de me teſtantes.* Omiſſurus eſſet illud καὶ, ſi cum præcedente coincideret. Si mediatum aliquod *Patris teſtimonium* etiam in v. 37. conciperes; non *tria* hic occurrerent, juxta *Theophylactum* h), ſed non niſi unicum. Contra expreſſam Chriſti voluntatem, pluribus uno teſtibus comprobari annitentis i). Cum & per Johannem teſtatus ſit Pater, & per Opera a Chriſto perpetrata. Ut autem Johannis teſtimonio k) hoc ipſum nimis evidenter contradiſtinguitur, verbis l): *ego teſtimonium habeo majus Johanne,* (quamvis per ipſum Deus locutus ſit): ita & Scripturarum teſtimonio, utpote quibus ſaltem mediantibus, Pater de Chriſto teſtatus fuit. Non fruſtra addita eſt v. 37. vox αὐτὸς *ipſe*: quæ commode potuiſſet omitti; niſi hac ipſa ad *immediatum* Patris teſtimonium provocare voluiſſet.

§. 46. Interim non negarim, in verbis proxime ſequentibus reſpectum fieri ad *promulgationem Decalogi.* Quia voce πώποτε *unquam*, & cum negatione præmiſſa, οὐπώποτε *nunquam*, alium inſuper vocis contemptum Chriſtus ipſis exprobrat. Iſtum ſcil. quo vix Dei vocem horriſonam de monte Sinai audiverant, prohibentem, ne ulla ſibi facerent ſculptilia m): & nihilominus brevi poſt, voce iſta in ipſorum auribus adhuc reſonante, aureum conflari vitulum ſtudioſe curabant n). Quo & *Chryſoſtomus* o) inclinat, pluresque alii p). Idipſum vero novum nobis ſuppeditat argumentum, in

πηλός. c) l. c. v. 39. d) l. c. v. 37. e) l. c. v. 37. οὔτε εἶδος αὐτοῦ ἑωράκατε. f) l. c. v. 39. Καὶ ἐκεῖναί εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ. g) ad Joh. V, 32. p. 633. cica fin. τρεῖς οὖν φησὶν, ἔχω μάρτυρας, τὸν Ἰωάννην, τὰ ἔργα μοῦ, τὸν πατέρα μοῦ. h) Joh. VIII. v. 16. 17. 18. i) Joh. I, 19. 30. 36. c. V, 19. c. VIII, 28. k) Joh. V, 36. ἐγὼ δὲ ἔχω τὴν μαρτυρίαν μείζω τοῦ Ἰωάννου· conf. v. 19. & c. VIII, 28. l) Exod. XX. v. 3. 4. m) Exod. XXXII, 1. ſqq. n) l. c. o) inprimis *Cyrillus Alexandr.* Tom. IV. Oper. lib. III. c. 2. p. 256. ſqq. o) Vid. ſupr. §. 39. * p. 331. ſqq. p) Joh. V, 38. Καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ οὐκ ἔχετε

in Chriſti fundatum teſtimonio ac Veritate; deſumtum IX. a *ſimilitudine vocis divinæ ad Jordanem loquentis*, cum illa, quæ olim in Sinai ſonuerat. Ut enim nemo ſanus negabit, iſtam DEI vocem ab omnibus adſtantibus fuiſſe auditam q): ita & hic *a pari* erit inferendum, etiam hanc, a Chriſto ipſo, ratione auditionis ac obſervantiæ, iſti aſſimilitam, ab omnibus, qui adſtabant, clare fuiſſe auditam. Et X. qua quæſo! fiducia in ipſo judicii loco, ubi de capite oppugnabatur, dixiſſet Salvator optimus, quod *ſermonem Dei non haberent MANENTEM in ſeipſis* r); ſi nunquam fuiſſet auditus? Nihil MANERE poteſt, aut recedere; quod nunquam *acceſſerat*, vel adfuerat. *Manſionis* denegatio, *auditionem* ante perceptam præſupponit.

§. 47. Quid quod XI. *in V. T.* clare *prædictum* fuerit, *quod Omnes* tunc exhibita *viſuri* ſint, ſuisque *audituri* auribus. Cujus rigida adimpletio non tantum ideo hic urgenda venit; ne quis anſam capiat, de veritate vaticiniorum dubitandi; ſed quod eidem ſpecialius annectatur s), rebus aliis omnibus perituris, *verbum DEI noſtri ſtaturum in æternum.* Quod huc trahendum judico V. T. vaticinium, continetur Jeſ. XL. v. 3. ſqq. Cujus verba, in quantum huc faciunt, ita transferenda cenſeo: *Voce clamante in deſerto, parate viam Domini* &c. *tunc manifeſtabitur gloria Domini, & VIDEBVNT OMNIS CARO unanimiter, quod os Domini loquatur.* De temporibus Meſſiæ hanc Pericopen intelligendam eſſe, non primus *Kimchi* docuit t): plures veterum, poſt *Jonathanem* (b) Uſiel u), in utroque

 Tal

MENONTA ἐν ὑμῖν· q) Jeſ. XL, 8. r) Comment. ad h. l. verbis: כל אלה חנחמות עתידות לימות המשיח i. e. *Omnes iſtæ conſolationes* reſpiciunt tempora *in diebus Meſſiæ futura.* s) Utpote qui verba מלאה צבאה de multitudine civium Jeruſolymitanorum e patria exulantium, intelligit; qui tempore Meſſiæ ad eam reverſuri ſint. Transtulit enim עתידה דתתמלא מעם גלוותהא i. e. *futura eſt, ut compleatur* rurſus *a populo exilii ſui.* Quod clarius exprimere voluit *Abrabban.* ad l. c. f. 60. c. 1. l. 40. ſqq. ירושלם אף פי שהיא עתה חרבה ושוממה ומבלי בניה היא יושבת הנה כזמן הגאולה תהיה מלאה מעמה ומצבאה מלשון כל יוצא צבא בישראל וכן תרגם יונתן וכו׳ i. e. *Jeruſalem utut nunc vaſtata & deſolata, absque ſuis commoretur filiis; TEMPORE tamen REDEMTIONIS adimpleta erit a populo ſuo, ac proprio exercitu ſuo: voce hac accepta in ſignificatione, qua* Num. I, 3. *dicitur, quisquis egreditur EXERCITVS inter Iſraelitas: & ita Chaldaice trans tulit Jonathan.*

Talmude x), Peſikta y), Tanchuma *, ac *Rabboth* z), in hoc cum eo conſentiunt: in quorum etiam caſtra ipſe *Abrabb.* lubens conceſſit a). *R. Moſes* *ſacer-*

x) *Jeruſol.* cod. *Erubin* ad cap. VIII. f. 25. c. 2. l. 12. Et ita quod *Jeruſ.* cod. *Taanith.* ad c. I. θ. 1. f. 63. c. 4. l. 53. ſqq. & *Bab.* cod. *Sanhedr.* f. 98. a. l. 24. ad verba Jeſ. LX, 22. *ego Jehova in tempore ſuo accelerabo illud*, annotant, quod, *ſi digni fuerint, acceleraturus ſit* illis redemptionem; *ſin minus, ſuo eventura ſit tempore.* Id *Abrabbanel* l. c. col. 2. l. 27. ſqq. eruere nititur e voce, *conſolamini* geminata. y) *Sotarta* f. 58. c. 2. l. 36. ſqq. Edit. Ven. A. C. 1546. Alius *Pſiktæ*, ſed *Rabbath.* verba adducit *Abrabbanel* l. c. f. 60. c. 3. l. 6. ſqq. quæ prolixiora ſunt, quam ut hic exhiberi poſſint. Partem iſtorum exhibet Editio ejus in 4to, f. 53. c. 1. 2. * in principio Deut. f. 91. c. 1. l. 12. ſqq. z) *Vayikra rabba* Sect. I. circa fin. f. 166. c. 3. l. 1. 2. Ejusdem libri quædam adducit *Abrubbanel* ex ***Ecba rabbathi*** f. 60. c. 2. l. 13. ſqq. digna, quæ hic legantur: נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם רבי חנינא בר פפא אמר אמרו ישראל לישעיה ישעיהו רבינו תאמר שלא במת לנחם אלא אותו הדור שנחרב בית המקדש בימיו אמר להם לכל הדורות באתי לנהם׃ אמר אלהיכם לא נאמר אלא יאמר אלהיכם׃ אמר רבי חנינא בר פפא בשמונה מקומות כתוב יאמר אלהיכם כנגד שמונה נביאים שנבאו אחרי חרבן בית המקדש ואלו הן עמוס יואל צפניה חגי זכריה ומלאכי יחזקאל וירמיהו ע״כ׃ ירצו בזה להעיר שהנבואה הזאת היא עתידה לימורת האשיה ושעל כן אמר בה בלשון עתיד יאמר אלהיכם׃ i.e. *conſolamini conſolamini populum meum, dicet Deus veſter. R. Chanina f. Papæ docuit, Iſraelitas allocutos fuiſſe Jeſaiam, verbis: Jeſaia Doctor noſter! Dicis, te non veniſſe, niſi ut conſoleris iſtam generationem, in cujus diebus domus Sanctuarii fuit vaſtata? Quibus reſponderit, ad quascunque generationes conſolandas veni. Non* enim *habetur* in textu, *DIXIT DEus veſter; ſed DICET DEus veſter. Idem R. Chanina fil. Papæ aſſerebat: in octo locis ſcriptum eſſe, dicet DEus veſter; reſpectu tot Prophetarum, poſt vaſtationem domus Sanctuarii vaticinantium: qui ſunt, Amos, Joel, Zephanias, Haggæus, Sacharias, Malachias, Ezechiel atque Jeremias. Huc usque.* Quibus ſubjungit: *hoc ipſo ſignificare volunt, vaticinium hoc loqui de ſtatu in diebus Meſſiæ futuro: & quod ea propter uſus in eo ſit* tempore *Futuro*, *DICET DEus veſter.* a) Alterum interpretationis modum f. 60. c. 2. l. 27. ſqq. ita proponit; אמר נחמו נחמו על שני מיני נחמות

ſacerdos, ab Ab. Eſra in h. l. cum elogio, (quod anima ejus in Paradiſo requi-

---

הנביאים את ישראל בתקות גאולתם ועניין זה שהגאולה יש לה שני זמנים כמו שביארתי במאמר ישועות משיחו הראשון הוא זמן האפשרות שאם ישראל ישובו בתשובה מיד נגאלין וכמו שאמר היום אם בקולו תשמעו והזמן השני הוא בהגיע עת הגזור לפניו יתברך שאז תהיה הגאולה מחוייבת והכרחית שנאמר כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה / ועל שני הזמנים ההם דרשו בפרק חלק אני יהוה בעתה אחישנה זכו אחישנה לא זכו בעתה / ועליהם אמר נחמו נחמו עמי רצה לומר בשתי נחמות האחת שיודיעם שיש גבול ותכלית לגלותם בהשלמו יגאלו בהכרח / ועל זה אמר בביאור הנחמה הראשונה דברו על לב ירושלם שהם דברים מתישבים על הלב / ועל השניה אמר וקראו אליה שתשוב בתשובה כדי שיהיו נגאלים וכו׳ i. e. *Dixit*, *CONSOLAMINI CONSOLAMINI*, *ob duas conſolationum ſpecies, quibus conſolari debeant Prophetæ Iſraelitas, ad ſpem redemptionis ipſorum. Idque, quia Redemptioni duo conſtituta ſunt tempora, prout interpretatus ſum in tractatu* ישועות משיחו *Quorum prius eſt contingens*, (vel in poſſibilitate conſiſtens): *quod ſi Iſraelitæ ſeram agerent pœnitentiam, ilico redimerentur; prout dicitur Pſ. XCV, 7. quocunque die voci ejus obaudiveritis. Alterum tempus eſt, quando opportunitas a DEO benedicto decreta, appropinquaverit. Tunc enim continget Redemtio per conſequentiam abſolute neceſſariam; ſicut dictum eſt* Jeſ. LXIII, 4. *quum dies vindictæ in animo meo decretus, & annus redimendorum meorum, venerit. Et de duplici hoc termino expoſuerunt in capite* חלק (ultimo cod. Sanhedr. f. 98. a. l. 24. verba Jeſ. LX, 22): *Ego Jehova in tempore ſuo accelerabo illud: ſi digni* (vel probi) *fuerint; accelerabo* (vel anticipabo) *illud: ſin minus, in tempore ejus fixo. Et de iisdem etiam locutus eſt*, verbis: *conſolamini, conſolamini populum meum. Duas indicaturus conſolationos: alteram, quæ ſignificaret illis, certum terminum ac finem exilio ipſorum* conſtitutum *eſſe; quo impleto, neceſſario redimendi ſint. Cujus cauſa clare adhibuit primam conſolationis formulam* Jeſ. XL, 2. *loquimini ad cor Jeruſolymæ; verba ſcil. accommodata cordi*, vel animo DEI decernentis. *De altero autem dixit* ibidem, *& prædicate ei, ut agat pœnitentiam; quo cito redimantur.* De duplici hoc termino egit autor ſimiliter in ראש אמנה cap. XIV. ad ſolutionem Dubii V. in verſione *Guil. Vorſtii* p. 63. It. ad Jeſ. LX, 22. f. 89. col. 2. circa fin. &

quieſcat,) citatus b), omnia *in templo ſecundo adimpleta*, judicat. Quæ, juxta noſtram explicationem, optime cum reliquis, in quantum Meſſiæ temporibus accomodanda cenſent, conſpirarent: utpote quæ nos, Malachiam c) ſecuti, atque Haggæum d), ad templum ſecundum, *ratione originis* unice reſtringimus. Verum teſtimonio Judæorum hic non indigemus; niſi forte, ut ſuo eos jugulemus gladio. Quoniam non modo divina N. T. autoritas, unanimi Evangeliſtarum e) conſenſu, tempori Baptiſtæ docentis, eam applicat: ſed ipſa Orationis ſeries, quam nemo Judæorum torquendo pervertere poterit, diſerte nimis id exigit. Verba quippe verſus 1. & 2. ſunt: *conſolamini, conſolamini populum meum! dicturus eſt DEus veſter. Loquimini ad cor Jeruſolymæ, & acclamate ei, quod adimpleuerit militiam ſuam*, h. e. tempus moleſti iſtius miniſterii, ſeu cultus Levitici.

§. 48. Vox in textu originali contenta, ſcil. צבא, generalis quidem eſt, quamcunque *militiam* denotans. Quam *DRVSIVS* f) duplicem facit, *profanam*, uti loquitur, & *ſacram*. Illam, (quam civilem, ſeu politicam dicere mallem,) Cicero g) rurſus dividit in *urbanam* ſeu forenſem, & caſtrenſem. Hæc in rebus occupatur Eccleſiaſticis, ad cultum rite peragendum; in Legalem ſeu *Leviticam* dividenda, & *Evangelicam*. Non enim bellum ilico concipiamus, & prælia; quoties *militiam* audimus: ſed occupationes, & *functiones* quascunque ſolicitas. Id quod Scriptura ipſa h. m. declarat. Utpote quæ non *milites* modo novit, armis bellicis hoſtes oppugnantes; ſed & viros h) ac mulieres i), in tentorio conventus, vel ad portas ejus *militantes*. Ubi nulla committebantur prælia: ad quæ capeſſenda, vel ſuſtinenda, etiam ſexus debilior parum erat habilis. Unde & ſeipſam interdum k) clarius explicat; pro *militare militiam* Levitarum,

col. 3. init. De temporibus autem *Meſſiæ* vaticinium interpretatur etiam *RASCHI. R. ISAAC f. R. Meier Aramæus, in* עקדת יצחק Porta LXXXVIII. f. 289. c. 1. fin. col. 2. l. 1. ſqq. it. Port. XXXVII. f. 124. c. 2. l. 5. ſqq. & nemo non Judæorum, tam in ſuis Commentariis, quam ſicubi incidenter loci mentionem faciunt b) verba ejus ſunt: ואלה הנחמות הראשונות מחצי הספר על דעת רבי משה הכהן נ״ע על בית שני i. e. *conſolationes iſtæ priores, a medio hujus libri, ad mentem R. Moſis ſacerdotis, ejus quies eſt Eden, ad templum ſecundum* pertinent, adimplendæ. c) Mal. III, 1. d) Hag. II, 7. e) Matth. III. v. 3. Marc. I, 3. Luc. III. 4. Joh. I, 23. f) ad Num. IV, 23. coll. v. 3. g) Orat. pro *Muræna*, poſt princ. p. 363. b. p. 464. Edit. Lond. 1680. h) Num. IV, 3. i) Exod. XXXVIII, 8. 1. Sam. II, 22. k) Num. IV, 23.

rum, ſubſtituendo *miniſtrare miniſterium*, vel *ſervire ſervitium;* majoris procul dubio perſpicuitatis ergo. Cum autem nemo mortalium rebus gravioris momenti tractandis ſemper ſufficiat; hinc certum *militiæ*, vel munerum ſuſtinendorum tempus, gentes quæcunque determinarunt l): ante quod nemo vel cogi poterat ad munia obeunda, aut poſt transactum, retineri diutius; ſed confectis ſtipendiis, omnibus juſta dabatur *militiæ vocatio* m) *Romani* primo poſt prætextam poſitam anno, h. e. decimo ſeptimo ætatis, *militiæ* adſcribebant juvenes; ad *viginti quinque* ſequentes continuos, retinendos n): penes *Athenienſes*, integros *quadraginta duos* annos *militabant* o): apud Judæos p), ad *militiam* politicam ab *anno vigeſimo* ætatis, ad Sacram autem vel eccleſiaſticam a *trigeſimo* q) anno adſcribebantur; utrinque ad *quinquageſimum* usque duraturi r). A qua obligatione factum eſt, ut *militia* ſubinde in Sacris pro *tempore militiæ determinato & fixo*, ſumatur s). Quo ſenſu & multi tam Judæorum, quam Chriſtianorum Interpretes, in loco

 hoc

l) Conf. *A. Gellii* Noct. Att. lib. X. cap. XXVIII. & notas in illud *Ant. Thyſſi*, *Jac. Oiſelii*, ac celeber. *GRONOVIORVM*. it. *Roſini* Antiq. Rom. lib. X. c. 3. & *Dempſteri* Paralyp. ad lib. X. p. m. 712. p. 718. *Cæl. Rhodiginum* Lect. antiq. lib. XI. c. 1. *Plutarch.* in vita *Caji Gracchi.* m) Vid. Job. VII. v. 1. ubi *militiæ* dicitur, *certum tempus eſt cuilibet mortalium ſuper terra;* coll. ad h. l. *Druſio, Mercero*, ac Seb. *Schmidio* Vit. etiam *Sueton.* in vita Auguſti. c. 49. *Erycius Puteanus* de Stipendio militari c. 16. Antiq. Rom. *Grævii* tom. X. col. 1508. n) Vid. *ROSIN.* l. c. p. m. 718. poſt med. *Dempſteri* Paralyp. ad lib. X. Præfat. p. 712. a. *Car. Sigonius* de antiq. Jur. civ. Roman. lib. I. c. XIV. de jure cenſus, *Theſ. Antiq. Rom.* per J. G. *Grævium* collect. tom. I. col. 110. *Flav. Vegetius* de re militari lib. I. c. 4. & ad eum *God. Stewechius* p. 15. ſqq. o) Ita *Sigonius* de Rep. Athen. lib. IV. c. 5. p. m. 628. Edit. Pariſ. 1576. *Theſ. Antiq.* gr. *Gronovii* tom. V. p. 1616. ſqq. *Ubbo Emmius* vet. Græciæ tom. III. de magiſtr. Athenienſ. non procul. a fin. in *Antiquit.* cit. Tom. IV. col. 463. C. ſqq. p) Vid. Num. I, 3. *Joſeph.* Antiq. Jud. lib. III. cap. XI. init. p. 96. Edit. 1611. *Oxonienſ.* autem 1700. lib. III. c. XII. §. 4. p. 232. q) Num. IV. v. 3. c. VIII, 24. coll. 1. Chr. XXIII, 24. 27. 2. Chr. XXXI, 17. Eſr. III, 8. *Maim.* Hilc. *Cele hammikd.* c. III. §. 7. e cod. *Chüllin* f. 24. a. l. 15. ſqq. *Raſchi* ad Num. IV, 3. & Num. VIII, 24. r) Num. IV, 3. 23. 30. 35. 39. 43. 47. c. VIII, 25. conf. *Maim.* Hilc. *Cele hammikdaſch* c. III. §. 8. s) *Kimchi* in lib. Radicum. ad צבא, ubi huc trahit Job. VII, 1. c. XIV. v. 14. Dan. VIII. v. 12. c. X. v. 1. & hoc ipſum Jeſ. XL. v. 2. Alii addunt plura.

hoc Jeſaiæ vocem intelligunt: conferentes eam cum Job. VII, 1. *annon MILITIA*, h. e. *certum militiæ tempus unicuique mortalium eſt ſuper hac terra?* quo tranſacto, juſta ipſi conceditur *militiæ vocatio* t). Hunc locum cum noſtro Jeſaiæ *Dav. Kimchi*, una cum Job. XIV, 14. Dan. VIII, 12. & c. X, 1. ad eandem claſſem redigit: in qua quisque *tempus* denotet *determinatum & fixum* u). *DRVSIVS* x), *eo labor*, inquit, *ut exiſtimem*, צבא *proprie dici tempus militiæ, vel belli, quo tempore quis ſtipendia meret.* Et extra dubium eſt, quod eo reſpiciat Jobus. Cujus tamen ſtatus & conditio, qua Marti litare non poterat, poſtulat; ut metaphorice potius vocem interpretemur, pro *tempore moleſtiarum fixo;* quod tandem ſuperarent omnes: ratione ſimilitudinis a labore *militiarum*, moleſtiis atque tædiis inibi devorandis, deſumta. Una itaque harum ſignificationum, loco ex Jeſaia adducto applicanda eſt. Prima & ultima repugnant intentioni dicentis, ac eventui ipſi quia poſt tempora Baptiſtæ plus bellorum ac moleſtiarum ſuſtinuerunt Judæi, quam unquam antea. Si autem mediam elegeris, *ſacræ* applicatam *militiæ;* nemo ſanus dixerit, quod *omnem* in univerſum Dei *cultum* ita *expleverit Jeruſolyma*, ut non opus habeat poſtea, ullum Deo præſtare amplius. Id quod ſanæ rationi repugnaret, & infinitis Scripturæ locis. Neceſſe ergo eſt, ut unice ad moleſtum *cultum Leviticum* reſtringas. Quo ſenſu ſumi videtur Dan. VIII, 15. bis, item v. 11. & 13. Interpoſito autem v. 12. certum *tempus* denotat, durationi *cultus Levitici* definitum: quo præterlapſo, ceſſare debebat; ſuccedente in ejus locum *militia N. T. Evangelica.* Poſtquam *& Sanctuarium, & MILITIA* cultus Levitici *CONCVLCATIONI* y) *fieri*, & *dimidium ſeptimanæ hoſtiam & fertum CESSARE FACERE* debebat z). Non enim poterat, niſi a ſolis Levitis peragi; &, poſt templum per Salomonem erectum, in ſolo iſto Jeruſolymitano a). Quod non ſufficeret toti mundo, Meſſiæ ævo ad Eccleſiam accedenti b). Quare &

t) *SERVIUS* ad Æneid. lib. VII. v. 614. *completa*, dicit *ſtipendia*, i. e. *militiæ tempora.* Et Æn. lib. II. v. 157. *plenam habere militiam. Nam viginti quinque annis tenentur. CICERO* pro lege Manilia *ſtipendiis confectos* memorat: & de ſenectute, *ſtipendia emerita.* Ita, *explere ſtipendia*, dicit *TACITVS* lib. III. An. c. XXXIII. u) l. c. ad (s) x) ad Job. VII. v. 1. y) Dan. VIII, 13. z) juxta eund. Danielem c. IX, 27. a) Vid. Lev. XVII, 3. 4. Deut. XII, 5. 6. it. v. 13. 14 17. 18. 26. 27. c. XIV. 23. 24. 26. c. XVI, 5. 6. 11. 15. 16. & conf. *Euſebius*, Demonſtr. Evangel. lib. I. c. III. b) Vid. *Hugo Grotius* de Verit. Relig. Chriſt. lib. V. §. 8. p. 231. ſqq. GEO. ELIES. EDZARDI, meus olim ſub B. parentis ipſius ductu Com-

& *Malachias* c) tædium cultus Levitici, cum aris per totum terrarum orbem diſperſis, conjungit: & *Jeſaias* d) talem aram in Ægypto conſtituit; ad quam non Ægyptii tantum, ſed & Aſſyrii, ac Iſraelitæ ipſi, Deum culturi ſint: ſacerdotibus quoque ex omnibus mundi nationibus, conſtitutis e). Quod ſi quis Maimonidem f) ſecutus, plurimosque primitivæ Eccleſiæ Chriſtianæ Patres g), interque eos, ipſas Apoſtolis tributas Conſtitutiones h), dixerit, *non ex prima intentione* & liberrima ſua voluntate Deum Iſraelitis duras has leges impoſuiſſe, Decalogo promulgato acquieturum; niſi *ad iram concitatus* fuiſſet, per vitulum, ad imitationem Apis Ægyptiaci, conflatum; ut *in pœnæ* locum, eodem modo easdem, moribus ipſorum quaſi coactus, indulſerit ipſis, quo deinceps ipſorum poſteris Regem Saul i). Quo haberent ſaltem, in quo occupentur: ne ad falſorum Deorum cultum, memoria Ægyptiaci incolatus, redirent. Tunc reliqua quoque Prophetæ verba k), *nam reconciliata eſt ejus iniquitas*; *quia accepit de manu Domini duplum pro omnibus ſuis peccatis*, optime cohærebunt; nec ſcrupulus circa *duplum* moveretur l) ceu Dei adverſum juſtitiæ. INIQVITAS enim determinate factum illud notaret, quod, Moſe paulo diutius in monte commorante, perpetrarunt, Aaronem ad vitulum aureum conflandum adigentes: cui, altari ſuſcitato, holocauſta offerebant & Salutaria; diem feſtivum comeſſationibus, compotationibus, atque luſu tranſigentes, juxta Exod. XXXII, 1. ſqq. DVPLVM autem tam

 gra-

milito admodum ſtrenuus, in eruditiſſima Præf. Tractatui *Avoda ſara* præmiſſa, p. 4. ſqq. c) cap. I, 10. 11. e) cap. XIX, 10. coll. LVI, 6. 7. c. XLIX, 6. c. XLII, 4. 6. c. II, 2, ſqq. e) Jeſ. LXVI, 21. f) in *More Nebuchim*, Part. III. c. XXXII. 431. ſqq. in verſ. lat. Buxt. g) Conf. *Ignatii* ep. ad Magneſ. c. VIII. p. 19. c. X. p. 21. ad Philad. c. VI. p. 32. *Juſtinus Mart.* Dial. cum Tryph. p. 237. init. *Theodoretus* de curandis Græc. affect. Serm. VII. de *Sacrificiis*, tom. IV. Op. p. 584. C. ſqq. p. 585. B. *Socrat.* H. E. lib. V. c. 22. p. 283. *Anaſtaſius* Sinaita Quæſt. XLVI. tom. IX. Bibl. Patr. max. p. 1003. *Cedrenus* Hiſt. Comp. p. 235. ſqq. Edit. Reg. Pariſ. Plures in hoc conſentientes vid. a *Cotelerio* citatos ad Conſtitut. Apoſt. lib. I. c. 6. pag. 205. item a *Spencero* de Leg. Hebr. Ritual lib. III. Diſſ. II. c. 1. Sect. 1. p. m. 120. ſqq. h) Conf. lib. I. c. 6. pag. 205. lib. II. c. 5. p. 216. c. 35. p. 245. lib. VI. cap. 12. 18. 19. 20. p. 350. c. 21. 22. 23. 27. pag. 356. c. 28. pag. 356. ſqq. c. 29. pag. 358. c. 30 p. 358. ſqq. i) 1. Sam. VIII, 7. 8. c. X, 19. inprimis *Hoſ. XIII, 11.* Conf. *Abarb.* Comment. ad 1. Sam. VIII. de quæſt. an Rex, aut ullum Imperium Monarchicum populo expediat? f. 9. c. 2. poſt med. ſqq. inpr. f. 93. c. 2. f. 92. c. 2. l. 45. k) Jeſ. XL, 2. l) Quem concipiunt plerique Inter-

gravitatem oneris reſpiceret, quam per tot annos, in moleſtiſſimis cultus iſtius legibus ſufferendis, hactenus ſuſtinuerant; quam varia afflictionum genera, quibus, ob transgreſſionem ipſarum, ſæpiſſime Deus in eos animadverterat. Quam ipſam tamen ſententiam nondum meam fecerim, ob plurimas inde ortas difficultates: quibus ſolvendis non facile ſufficiet etiam is, qui, per *leges non bonas* Ezechielis m), ceremoniales cultus Levitici intellexerit.

§. 49. Neque eſt, ut quis putet, quia in proxime præcedentibus n), Jeſaias inſtare prædixerat captivitatem Babylonicam; ideo intelligi hic per *militiam, quam Jeruſalem impleverit*, captivitatis iſtius *moleſtias*, ſufficienter devoratas o); & Dei gloriam in Templo reſtaurato revelandam. Obſtat enim

pretum Ebræorum. m) cap. XX, 25. In quem tamen locum conferri meretur Diſput. amiciſſimi mei *ZELTNERI*, Theol. D. ejusque & lingv. Orient. Prof. Altorfini meritiſſimi, A. 1713. habita; quamvis mole ſit exigua. n) Jeſ. XXXIX, 6. ſqq. o) Ut inferre videtur *R. Moſes* Sacerdos, ab *Ab. Eſr.* ad h. l. citatus: Ipſe quoque *Abrabbanel* in limine explicationis ſuæ, utut paulo remotius connexionis accerſat rationem, huc inclinare videtur, f. 60. c. 1. l. 9. ſqq. verbis: הנבואה הזאת כוונתה הכוללת היא שאחרי שזכר מפלת סנחריב ותשועת בני ירושלם מידו ומה שקרה עוד לחזקיהו עם שלוחי מלך בבל ומה שיעדו הנביא מהגלות העתיד להיות נבא אחריו שעוד תבוא גאולה אחרת יותר גדולה מאותה שהיתה בימי חזקיהו ואז יצאו בניו מהגלות הנגזר עליהם / אמנם במדרש שיר השירים נתנו בו טעם אחר אמרו נחמו נחמו עמי מה כתיב למעלה מן הענין ויאמר חזקיהו אל ישעיהו טוב דבר יהוה אשר דברת ויאמר כי שלום ואמת יהיה בימי אמר הק״בה לחזקיהו צרכך בקשת נחמו -נחמו עמי שאין אתם צריכים לתפלתו של חזקיהו שאני מנחם אתכם / i.e. *Vaticinii hujus ſcopus univerſalis eſt, quod, poſteaquam ruinæ Sancheribi mentionem fecerat, & liberationis Jeruſolymitanorum e manu iſtius, & quid amplius Hiskiæ cum Legatis Regis Babyloniæ acciderit, & quid prædixerit eidem Propheta de captivitate imminente; prophetarit deinceps, aliam adhuc venturam eſſe redemptionem, longe majorem ea, quæ in diebus Hiskiæ contigerit: quo tempore egreſſuri ſint obnoxii ejus e captivitate illis prædicta. Verum enim vero in Commentario allegorico Cantici canticorum aliam* connexionis *rationem afferunt, dicentes: conſolamini conſolamini populum meum. Quid ſcriptum extat ante contextum hunc? & dixit*

enim ſumma illa miſeria, quæ templum & urbem reſtaurantes undique premebat, & novam ſemper *conflabat militiam* p). Quum, Gabriele q) docente, בצוק העתים h. e. *in anxietate temporum*, liberatio iſta contigerit. Nec minus obſtat, quod non tam Jeſaias, quam alii Prophetæ ipſum ſecuturi, hanc *militiæ vacationem* promulgare debuerint. Dudum namque in ECHA RABBATHI r) obſervarunt, non haberi hic DIXIT *DEVS veſter*, ſed DICTVRVS ERIT, per Prophetas ſc. poſt templum vaſtatum victuros. Quorum octo enumerant; Amoſum, Joëlem, Zephaniam, Haggæum, Sachariam, itemque Malachiam, Heſekielem, & Jeremiam. Qui, ſi non omnes plerique tamen, *militiam* cultus Levitici aut *DEO minus gratam* ſignificant s): aut *vacationem* ab ea indicunt t): aut *ſtatuta minus bona* vocant, & judicia *per quæ vivere nequeant* u); oppoſita illis, per quæ obſervata, vivere potuiſſent. De quibus alias ex inſtituto. Inprimis obſtant ea, quæ *de voce in deſerto clamante*, in ipſa Orationis ſerie ſequuntur x): &, ſalva autorum N. T. θεοπνευςία, non niſi ad Baptiſtæ ætatem poſſunt ac debent reſtringi. Huc reſtringit ipſe Baptiſta y): huc Matthæus z), Marcus a), Lucas b). Et, ne quis ob Orationem a prioribus interruptam c), verba ſequentia a prioribus divellenda judicet; Lucas hæc ipſa d) quorum cauſa hanc excurſionem fecimus, pleraque prioribus annectit. Ut facile conſtet omnibus, quo fundamento Salvator dixerit e), *legem & Prophetas usque ad Johannem* valere. Quoad terminum nim. divinitus ipſis præfixum. Cujus complementum in verbo Chriſti de cruce pendentis, *conſummatum eſt* f),

 locan-

Hiskias ad Jeſaiam c. XXXIX, 8. *bonum eſt verbum Domini, quod locutus es: amplius dixit, nam pax conſtans erit in diebus meis. Dixit* itaque *Sanctus ille benedictus Hiskiæ, tuam* modo *neceſſitatem efflagitas. Conſolamini, conſolamini populum meum. Non certe indigetis oratione Hiskiæ; quia Ipſe vos conſolaturus ſum.* Quibus pollicem premit *Grotius*, Annotatis ad h. l., una cum *Calvino Sanctio*, aliisque p) Vid. Eſr. IV. v. 1. ſqq. v. 4. ſqq. Neh. II, 10. c. III, 33. ſqq. c. IV, 1. ſqq. c. VI, 1. ſqq. *Joſephus* Antiq. Jud. lib. XI. c. 2. 3. 6. 7. &c. q) Dan. IX, 25. r) Verba citata vid. ſupr. §. 47. not. (z) p. 414. ſqq. s) Vid. Amos V, 21. 22. Mal. I, v. 10. 11. t) Amos l. c. v. 23. ſqq. Hoſ. II, 13. Jer. VII, 21. ſqq. u) Ezech. XX, 25. coll. v. 11. x) Jeſ. XL, 3. y) Joh. I, 23. z) c. III, 3. a) c. I. 3. b) c. III, 4. ſqq. c) in codicibus Ebræis, indicium Sectionis finitæ, & novæ inchoandæ conſtituitur, per vacuum interjectum ſpatium. d) contenta Jeſ. XL. v. 5. coll. Luc. III, 6. e) Matth. XI, 13. Luc. XVI, v. 16. f) Joh. XIX, v. 30.

locandum: executio vero in urbe vaſtata, juxta illud Jacobi g), quo *ſceptrum de Juda*, (& cum eo ſimul cultus Leviticus,) *non remouendum* aſſeveratur; *donec Meſſias* non modo *venerit;* ſed & *gentes dicto audientes ipſi fuerint.* Quod Salvator ipſe in urbis vaſtationem rejecit h). Præterea Marcus i) Chriſtum loquentem introducit, verbis quaſi a Jeſaia mutuatis, pro מלאה צבאה ſubſtituens, *πεπλήρωται ὁ καιρὸς* h. e. *impletum eſt tempus* ſc. cultus Levitici, *inſtatque regnum DEI*, ſive Meſſiæ: *pœnitentiam agite*, & *credite* in poſterum *Evangelio;* miniſterio, ſeu *militia* cultus Levitici, ſuum jam ſortiente finem. Vt non amplius in tabernaculo militandum ſit; ſed nova exercenda ſit militia. *Deſtrui* (verba ſunt Tertulliani k) *lex habuit, ex quo vox Johannis clamavit in eremo, parate vias Domini. Ut fierent rivi, & colles & montes repleti & humiliati, & tortuoſa & aſpera in rectitudinem, & in campos: id eſt, Legis difficultates in Evangelii facilitates*

§. 50. Quo ipſo tempore, *Baptiſta* in deſerto adhuc *vocante* l), *revelari* dicitur *GLORIA DEI*; *ut videant omnis caro, quod os Dei loquatur.* Perinde erit, ſive ad rationem connexionis manifeſtiorem reddendam, nomen cum Participio nude poſitum, naturam habere dixeris duorum Ablativorum penes latinos, vel duorum Genitivorum penes græcos, conſequentiam deſignantium; ut *Ludov. de Dieu* alibi ſtatuit m). Quaſi quis, verba illa *v. 2. acclamate ei, quod impleverit militiam ſuam*, ſeu tempus moleſti cultus Levitici, audiens, quæreret, quando quæſo! id eveniet? & reſponderetur, *voce in deſerto clamante*, &c. Sive, ob incertitudinem hujus Idiotiſmi, cujus tamen plura adduci poſſent exempla n), caſum rectum retinueris, vertendo: *Vox clamat*, vel clamabit, *in deſerto* &c. Idem enim utrinque ſenſus reſultat: niſi quod juxta priora, evidentior foret ſignificatio literæ ו ante ונגלא, per adverbium *temporis TUNC* reddendæ: quam paſſim obtinet o). Approbata hic Abrabbaneli p), qui per בזמן ההוא *in tempore iſto*, reddidit. Quod per GLORIAM DOMINI, quæ manifeſtanda dicitur, *Majeſtas* illa ejus, ex-

g) Gen. XLIX. v. 10. h) Matth. X, 23. conf. c. XXIV, 34. Marc. XIII, 30. Luc. XXI, 32. i) c. I. v. 15. k) adv. *Marcion.* lib. V. 3. p. 464. Edit. Rigaltii, Pamelii vero p. 940. l) Connectitur enim Jeſ. XL, 3. cum 5. in ſectiuncula eadem. m) ad Gen. IV, 15. & Matth. XIII, 17. n) laudatus *de Dieu* provocat, præter ll. cc. ad 1. Sam. II, 13. 2. Sam. XIX. v. 8. 2. Reg. VII, 2. & Pſ. CXLI, 7. o) Vid. *Noldii* Concord. Part. ad lit. ו §. 68. p. 308. ſqq. copioſam exemplorum ſegetem: coll. *Interpr.* mei §. 149. III, 2. (β). p) ad h. l. f. 60. c. 2. l. 9.

externo aliquo *ſigno conſpicua*, quam *Schechinam* vocant, intelligatur; nemo ambigit. In monte Sinai deſcendiſſe dicitur q) *in Igne*, denſiſſima obvelato caligine: ubi & toti populo apparebat, *ut ignis devorans* r): quem nubes aliqua operuerit. Sub qua ſpecie etiam apparuiſſe præſumitur poſt initiationem Aaronis, toti populo viſa s): quia mox ſequitur t) *Ignem a perſonis Dei* prodeuntem, *hoſtias devoraſſe*, in ara paratas. Moſi ad montem Horeb paſcenti apparuiſſe dicitur *in flamma ignis*, rubum quidem accendentis: ſed nunquam conſumtam u). Et licet in Tabernaculo primitus erecto x), Temploque Salomonis dedicato y), *nubes* utrumque obumbraſſe perhibeatur; quæ & inter Cherubos z) commoranda promittitur: ABRABBANEL tamen non uno in loco expreſſe negat a), quod *nubes* determinarit *Schechinam*; ſed quod *LUCEM divinæ majeſtatis indicem*, obvelarit ſaltem. Ut LVX nuſpiam ſine denſitate *nubis* fuerit; nec hæc ſine illa b). Ad quæſtio-

---

q) Exod. XIX, v. 8. cap. XX. v. 18. r) Exod. XXIV, 17. s) Lev. IX. v. 23. ad quem conf. *Siphra* f. 23. c. 3. l. 35. ſqq. unde ſua mutuavit *Raſchi* ad l. c. multique alii. t) l. c. cap. XXIV. Eodem hoc uſus fundamento ABRAB. ad l. c. f. 241. c. 2. l. 20. inquit: וביאר מה היה הכבוד ההוא באומרו ותצא אש מלפני יהוה ותאכל על המזבח את העולה ואת החלבים / שהאש ההוא לא שרפה ולא אכלה דבר כי אם מעל המזבח את הזבחים שהיו שם / ומשם ואילך כשאר הכבוד על המשכן תמיד ולכן וירא כל העם את האש האלהי ההוא ולא פחדו ולא ברחו פן תאכלם האש הגדולה אבל נשאו קולם ברנה ותחנה ויפלו על פניהם כורעים ומשתחוים לאל העונה אותם ומקבל קרבנותים / i. e. *explicat autem, quid fuerit GLORIA illa dum dicit* v. 24. *& egrediebatur ignis a facie* (vel perſonis) *Domini, & devoravit in ara holocauſtum atque adipes. Iſte quippe Ignis non aduſſit, nec devoravit quicquam, niſi de altari, hoſtias ibi exiſtentes. A quo tempore & deinceps relinquebatur Gloria illa continuo ſuper Tabernaculo. Unde &* Lev. IX, 24. *vidit totus populus ignem iſtum divinum: nec timuerunt aut aufugerunt; ne forte eos ignis ille magnus devoraret: ſed ſuſtulerunt vocem ſuam exultatione & deprecatione, & conciderunt in facies ſuas, genua flectentes ac procumbentes Deo*, preces *ipſorum exaudienti, ſuasque recipiendi oblationes.* u) Exod. III. v. 2. x) Exod. XL, 34. y) 1. Reg. VIII, 10. 11. z) Lev. XVI. v. 2. conf. etiam Num. VII, 89. cum c. XVII, 7. 8. Deut. XXXI, 15. 16. a) ad Exod. XXIV, 16. f. 188. c. 1. l. 53. ad Exod. XL, 34. f. 223. c. 4. circa fin. f. 224. col. 1. & 2. it. 3. 4. b) Verba ejus priori loco e fol. 188.

ſtionem hanc, utrum *gloria Domini de ſola nube dicatur, an de ſolo Igne, an de utroque conjunctim* c)? reſpondet d), *GLORIAM DOMINI non fuiſſe nu-*

---

c. 1. l. 53. ſqq. citata ſunt ſeqq. הנה כבוד יהוה איננו הענן אבל
היה הכבוד אש נוגה נראה על ראש ההר ועליו היה הענן
דומה לעשן העב הסובב את האש ועולה ממנו / ולזה
ביארה תורה מה היה כבוד יהוה באומרה ומראה כבוד
יהוה כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל כי היה כבוד
דומה לאש לא שהיה אש ממש · לא יסודי ולא אש
מורכב אלא דבר אחר נברא שם על דרך הפלא שהיה
נראה אש לעיניהם / ומה טוב אומרו כאש אוכלת כי
מפני שישראל יראו מן האש ואמרו כי תאכלנו האש הגדולה
הזאת אמר הכתוב שהיה הכבוד ההוא בעיניהם כמו
אש אוכלת / אבל לא היה כן בעיני משה כ״א שמש צדקה
ומרפא ונוגה לו סביב / ולכן נגש הוא עליו השלום
אליו וישראל ברחו ממנו ויעמדו מרחוק / i. e. *Ecce GLORIA DOMINI non eſt ipſa nubes, ſed ignis ſplendeſcens in vertice montis viſus; juxta quem nubes quædam exiſtebat, ſimilis fumo denſo, ignem iſtum circumiens, & de eo aſcendens. Et hoc ipſo evidenter exponit Lex, quid GLORIA DOMINI fuerit, quum inquit* Exod. XXIV, 17. *aſpectus autem GLORIÆ DOMINI erat INSTAR ignis devorantis, in vertice montis iſtius, in oculis filiorum Iſrael. Quod ſcil. fuerit GLORIA DOMINI SIMILIS igni; non autem fuerit ignis proprie dictus, nec elementaris nec compoſitus: ſed res* quædam *alia miraculoſe ibi producta; quæ in ipſorum oculis videbatur ignis. Et quam bene loquitur* Scriptura, *INSTAR ignis devorantis! Quoniam namque Iſraelitæ timuerunt* ſibi *ab igne iſto dicebantque* Deut. V, 22. *certe conſumet nos ignis hic ipſe magnus*; ideo *dicit Scriptura, quod GLORIA iſta in iſtorum* quidem *oculis INSTAR ignis fuerit devorantis: nequaquam tamen talis fuerit in oculis Moſis. Verum Sol juſtitiæ, medicina ac ſplendor circumquaque illam illuminans* Ezech. I, 4. *Quapropter acceſſit ad eum ipſe pacificæ memoriæ* Exod. XXIV, 18.; *Iſraelitæ autem ab eo aufugerunt*, Exod. XX, 15. 18. Deut. V, 27. 28. Exod. XXIV, 2. c) ad Exod. XL, 34. 45. f. 223. c. 4. circa fin. וראוי לחקור
אם כבוד יהוה נאמר על הענן לבדו או על האש לבדו
או על המקובץ משניהם יחד / או על דבר אחר זולתם
ומה הוא זה הדבר וכו׳: d) Poſtquam f. 224. c. 1. l. 13. ſqq. præmiſiſſet, *ſe propoſuiſſe ſibi, juxta ſententiam rectam, ac opionem Legalem rem explicare, in ſimplicitate cordis ſui, ac puritate volarum, rem, quam Deus*

nubem; ſed rem ſimilem IGNI, ratione luminis ac ſplendoris ſui. Nubem autem circa eum fuiſſe, uti fumus ſemper eſt circa IGNEM: & quemadmodum lampades ignitæ apparent de medio nubium denſarum. Ita fuiſſe GLORIAM DOMINI ſimilem IGNI, in medio nubis ac caliginis denſiſſimæ. Cui accommodat illud ויכסהו e); cujus ſuffixum pronomen nec ad Moſen referrit debeat,

---

ſuo impoſiturus eſſet ori, locuturum; l. 15. ſqq. ſubjungit: הנה כבוד יהוה נאמר על האור שהיה נראה בתוך הענן וקראו הכתוב בשם אש כמו שאמר וישכן כבוד יהוה על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים וגומר ומראה כבוד יהוה כאש אוכלת וגו׳. הנה ביאר שכבוד יהוה אינו ענן אבל הוא דבר דומה לאש באורו וזוהרו והענן היה סביבו כמו שהעשן הוא תמיד סביב האש וכמו שהלפידים האשיים נראים מתוך העננים / ככה היה כבוד יהוה הדומה לאש בתוך הענן הערפל / i.e. *Ecce GLORIA DOMINI dicitur de LUCE illa, quæ viſa fuit in medio nubis cujusdam: quam Scriptura nomine IGNIS exprimit. Ut cum dicit* Exod. XXIV, 16. *& commorabatur GLORIA Domini ſuper montem Sinai, quem operuit nubes aliqua ſex diebus* &c. V. 17. *& aſpectus GLORIÆ DOMINI erat inſtar IGNIS devorantis* &c. *En! clare dicit, quod GLORIA DOMINI non ſit nubes* &c. ut ſupra in textu, p. præced. 425. e f. 223. c. 4. l. 46. ſqq. הענן היה תמיד סמוך ומצרן לכבוד ועומד סביבו ולא היה כבוד מבלי ענן i. e. *nubes quædam ſemper erat in confinio, & prope GLORIAM, circumſtans eam; nec GLORIA* unquam *extitit abſque nube.* c) Verba ejus, ſuperioribus imediate annexa, f. 224. c. 1. l. 21. ſunt ſqq. ומזה תדע שאמרו ויכסהו הענן ששת ימים אינו חוזר אל ההר ולא אל משה כדעת שני החכמים החולקים בזה בגמרא וכמו שפירשתי במקומו / אבל חוזר אל הכבוד הנזכר שכסהו הענן ששת ימים ולא היה נראה לישראל כל אותם הימים אלא הענן בלבד וביום השביעי כאשר קרא השם אל משה נקבע הענן ואז ראו ישראל כבוד יהוה שהיה בתוכו כאש אוכלת לעיניהם / ad literam, *& ex hoc cognoſces, quod, quando dicit* Exod. XXIV, 16. ויכסהו *& operuit EUM nubes aliqua ſex diebus,* Suffixum Verbi *non reſpicit montem, nec Moſen; ad mentem duorum iſtorum Sapientum, diſſentium inter ſe circa illud in Gemara: prout ſuo* jam *interpretatus ſum loco, ſcil.* ad Exod XXIV. v. 17. f. 288. c. 2. l. 4. ſqq. Edit. Ven. *Sed reſpicit GLORIAM ipſam commemoratam: quam nubes aliqua cooperuit ſex diebus, ut non appare-*

beat, cum *Reſch Lakiſch* f); nec ad montem, cum *R. Akiva* g): verum ad *gloriam Domini*, in monte Sinai *habitantem*. Quæ per integros ſex dies nube fuerit cooperta, nemini Iſraelitarum viſa: & ſeptimo demum die, quum Moſen accerſeret, nube illa fiſſa, appauerit *inſtar ignis* in medio nubis *devorantis*. Commentario in Leviticum h), *Deum* ait, *LUCEM eſſe puriſſimam*, *quam*

---

ret Iſraelitis, omnibus iſtis diebus, niſi ſola nubes: die vero ſeptimo, cum Deus Moſen accerſeret, findebatur illa nubes, ac dum demum *videbant Iſraelitæ GLORIAM DOMINI, quæ intra illam* (nubem ſcil.) erat, *inſtar IGNIS devorantis in ipſorum oculis.* f) in cod. *Joma* f. 4. a. l. 31. ſqq. dicitur: תניא כותיה דריש לקיש משה עלה בענן ונתכסה בענן ונשקדש בענן כדי לקבל תורה לישראל בקדושה שנאמר וישכון כבור יהוה על הר סיני וכו׳ i. e. *Traditio coincidit cum illo Reſch Lakiſchi: Moſes aſcendit in nubem ipſam, & iſta coopertus fuit nube, & ſanctificatus per nubem eandem; hac fine, ut Legem acciperet pro Iſraelitis in ſanctitate, prout dicitur* Exod. XXIV. v. 16. *& commorabatur GLORIA DOMINI ſuper monte Sinai* &c. g) ibid. l. penult. & b. l. 1. ſqq. ר׳ עקיבא אומר וישכון כבוד יהוה מראש חודש ויכסהו הענן להר ויקרא אל משה וכל ישראל עומדין ולא בא הכתוב אלא לחלוק כבוד למשה וכו׳ i. e. *R. Akiva dicebat* ex Exod. XXIV, 16. *& commorabatur GLORIA DOMINI a principio novilunii, & operiebat eum,* ſcilicet *montem, nubes aliqua, & clamabat ad Moſen, omnibus Iſraelitis adſtantibus,* (& Moſen cum Deo loquentem audientibus, videntibusque). *Non enim aliud* his verbis *propoſuit ſibi Scriptura, niſi ut honore impertiat Moſen* &c. conf. Exod. XIX. v. 9. in quem ſenſum Gloſſa l. c. l. 1. ſqq. ויכסהו הענן להר ולא למשה שהרי כל אותן ששת ימים עלה וירד בהשכמה לומר להם אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים וישב משה את דברי העם אל יהוה ולמחר נאמר לו לך אל חעם . וקדשתם ולמחר לך רד העד בעם i. e. *& operiebat eum nubes illa, montem* ſcil. *non Moſen. Quippe qui omnibus ſex iſtis diebus aſcendebat deſcendebatque tempore matutino, dicturus illis* Exod. XIX, 4. *vos vidiſtis, quæ feci Ægypto* l. c. v. 8. *& referebat Moſes verba populi ad Dominum. Poſtero rurſus die dicebatur ipſi* l. c. v. 10. *abi ad populum hunc, ut conſecres eos: & altero poſt iſtum die,* l. c. v. 21. *abi, deſcende, conteſtare populum.* Quæ facta opinatur, populo intuente, & Moſe in conſpectu omnium expoſito; nequaquam nube tecto. h) ad Lev. IX, 4. f. 241. c. 1. l. 22. verba Ebræa ſunt השם יתברך הוא

quam non ſuſtineat ullus mortalium oculus. Quam ſententiam alibi i) multis Scripturæ dictis k), conſenſu *Maimonidis* l), *Nachmanidis* m), *Aben Eſræ* n), *Cabbaliſtarum* o), ipſorumque Philoſophorum Gentilium, *Platonis*

האור הצח שלא ישלוט בו עין. Quibus ſubjungit: ולכן יתואר שאש אוכלה הוא ומפני זה אמר כי היום יהוה נראה אליכם ר"ל שהאש האלהי שהוא שלוחו של מקום ומלכו יהיה נראה אליכם וכינה השליח בשם שולחו. i. e. *Quapropter deſcribitur, quod IGNIS devorans ſit,* Exod. XXIV, 17. Deut. IV, 24. c. IX, 3. Jeſ. XXXIII, 14. *& ideo dicebat* Lev. IX, 4. *nam hoc ipſo die Dominus apparebit vobis,* h. e. *IGNIS ille divinus, qui legatus eſt Dei immenſi, ejusque Angelus, apparebit vobis. Legatum enim cognominat nomine ejus, qui ipſum mittit.* i) ad Exod. XL, 35. f. 224. c. 1. l. 26. ſqq. k) Quæ, rationem redditurus, quare *primum Emanans,* & LVX. ſenſibilis divina, dicatur GLORIA DOMINI, accumulat f. 224. c. 2. l. 11. ſeq. provocando ad Pſ. XXXVI, 10. Pſ. XLIV, 4. Pſ. LXXX, 4. 8. Prov. XVI, 15. Jeſ. LX, 1. 2. Ezech. XLIII, 2. Quibus Chriſtiani annumerarent Jeſ. IX, 1. c. XLII, 6. c. XLIX, 6. Luc. II, 32. Joh. I, 5. 7. 8. 9. c. III, 19. c. VIII, 12. c. IX, 5. c. XII, 35. 26. 46. l) In More Nebuch. Part. I. c. 19. m) Comment. ad Exod. XL, 34. it. ad Deut. V, 19. (Al. v. 22.) n) Comment. ad Exod. XL, 38. De quibus tandem l. c. l. 37. ſqq. concludit *Abrabb.* הלא אלה החכמים כולם נמנו וגמרו שכבוד יהוה נאמר על האור שהיה נראה מתוך הענן לא על הענן לבדו ולא על המקובץ אמש וענן כי אם על האור השוי בלבד. i. e. *annon Sapientes hi omnes uno ore docent, GLORIAM DOMINI dici de LVCE iſta, quæ ex medio nubis cujusdam conſpiciebatur; non de nube ſola nec de re quadam, ex igne & nube compoſita; verum de LVCE quadam ignea tantum.* o) Ad quos provocat l. c. l. 32. ſqq. verbis: וזה הוא גם כן דעת חכמי הקבלה שקראו השם יתברך אור קדמון אור צח אור מצוחצח כי ראו שזה שמו המורה על עצמותו יותר מכל השמות כי האור הוא היותר מעולה שבמוחשים וסבת כל הנראים כמו שהאל סבת כל הנמצאים וכו' i. e. *& hoc ipſum eſt etiam mens Cabbaliſtarum: utpote qui vocant Deum benedictum, LVCEM primam* ſ. antiquam, *LVCEM candidam, LVCEM fulgentiſſimam. Quia viderunt, nomen hoc præ aliis omnibus proxime ad ejus eſſentiam denotandam, accedere. Quoniam LVX ſenſibilium omnium præſtantiſſimum eſt, & cauſa omnium, quæ videri poſſunt: uti Deus cauſa eſt omnium exiſtentium* &c. Quod pluribus declarat l. 39. ſqq.

nis p), *Abuchamedis* q) ac *Averrois*, (ipſi *Eben Rhost* vocati r), comprobat.

p) E quo f. 224. c. 2. l. 21. ſqq. ad præſens inſtitutum, adducit ſequentia:
ואמנם יספרו כל העלות אשר אורן מארת העלה הראשונה
שהעלה הראשונה תאיר עלולה והיא לא תאור מאור אחר לפי
שהיא האור הגמור והמוחלט אשר אין למעלה ממנה אור/
ובעבור זה היה אורה נעדר הספור לפי שאין למעלה ממנה
עלה/ i. e. *certe enarrari poſſunt cauſæ omnes, quarum Lux a cauſa prima Cauſa namque prima illuminat cauſatum: ipſa autem non illuminatur a luce alia. Quia ipſa LVX eſt perfecta & ſimplicisſima, qua ſuperior non datur lux alia. Et propterea LVX ejus inenarrabilis eſt; quia non datur ſupra eam cauſa alia* q) l. c. l. ſqq. ex ejus libro *Luminum divinorum* adducit כאשר
ידעת שהדורות יש להם סדר והדרגה דע כי הם
לא השתלשלו ללא תכלית אבל יעלו אל מבוע
ראשון הוא אור לעצמו לא יבואהו אור ראשון במקבל האור
המסתייע אורו מזולתו אלא במאיר מעצמותו ומאיר לזולתו·
הנה אין ספק כי שם האור יותר אמתי באור העליון
אשר אין אור למעלה ממנו וממנו ירד האור לכל
זולתו וכו׳ הרי לך מבואר מדבריהם שהשם יתברך
הוא אור מוחלט ומשפיע האור בזולתו/ i. e. *Sicuti noſti, quod generationibus his certus ſit ordo, & gradatio: quum non detur proceſſus in infinitum; ſed aſcendant ad fontem primum, qui LVX eſt in ſe ipſo. Cui non ſupervenit lux prior, tanquam recipienti lucem, aliunde extra ſe aggregatam; ſed tanquam Lucem trahenti a propria ſua ſubſtantia, illuſtrantique extra ſe omnia. Ecce non eſt dubium, quin nomen LVCIS magis vere competat LVCI ſupremæ: qua ſublimior non datur, & a qua LVX deſcendit ad omnia extra illam*, &c. *Ex verbis itaque ipſorum manifeſtum tibi redditur, quod Deus benedictus LVX ſit abſolute talis, LVCEM influere faciens extra ſe* ubique. r) Ibid. l. 48. ſqq. de eo hunc in modum diſſerit: וגם לדעת אבן רשד האומר שיכונה
יתברך בשם אור על צד הדמוי ימצאו כמה מהדמוים
בענינו/ כי כמו שהאור הוא משים הדברים נראים ומבלעדוי
והוה הדבר בחשך כאלו נעדר/ כן היה הוא נותן המציאות והאור
לדברים שהיו נראים ומושגים/ וכמו שהאור המסובב בגוף השמש
לרוב זוהרו ובהירותו לא יוכל העין לראותו עם היותו סבה
להיות הדברים נראים/ ואם יציץ בו האדם יותר ממה
שבכחו יכהו עיניו ולא יוכל לראות עוד מה שהיה

bat. E qua LUCE ſubſtantiali *emanare.* alicubi s) ait, העליל הראשון *FOE-*

דרכו לראותו קודם לכן / ככה לא יוכל השכל
האנושי להשיג הש״י כפי אמתתו ואם יצא מגבולו
תתבלבל השגתו או ימות כבן עזאי שהצץ ונפגע וכו׳
i. e. *Ita quoque ad mentem EBEN RHOST* (h. e. Averrois,) *dicentis, Benedictum appellatione LVCIS cognominari, per viam Similitudinis*, ſ. Metaphorice, *tot invenientur Similitudinis, naturæ ejus congruæ. Nam ſicuti LVX res facit conſpicibiles: quum præter eam* quælibet *res tenebris foret involuta, ac velut in privatione. Ita ipſe DEVS exiſtentiam præbet rebus, atque lucem qua conſpiciuntur,* aliorum *obnoxiæ conſiderationi. Et quemadmodum Lucem illam corpori Solarii inplexam, ob nimium ejus ſplendorem ac claritatem, oculus* (non decenter armatus) *intueri nequit; quamvis cauſa ſit, ut res aliæ videri poſſint: &, ſi quis hominum ultra vires ſuas in eam proſpicit; adeo caligantes ejus redduntur oculi, ut amplius videre nequeat, quod alioquin antea videre conſueverat. Eodem modo intellectus humanus perfecte aſſequi Deum benedictum, prouti re vera eſt, nullo modo poterit: Et, ſi limites ſibi conſtitutos transgreditur; aut diſturbatur facultas ejus apprehenſiva, aut morte abripitur repentina, ut ille filius Aſſai: qui* ſimul ac *curioſius proſpexiſſet, incurſu repentino fuit interemptus.* Ut prolixe recenſetur in cod. *Chagiga*, Bab. f. 14. b. l. 35. ſqq. Jeruſ. f. 77. c. 1. poſt med.

s) f. 224. c. 1. l. 49. ſqq. l. 57 יותר נכון לומר שכבוד יהוה
הרוחני העליון נאמר על העלול הראשון ממנו יתברך
כי הוא התחלת דרכיו וראשית בריותיו והוא הנקרא
בלשון ח״זל שכינה / כי אין ראוי שנחשוב שקראו הקדושים
חהכם ה״זל שכינה לאור הנברא המוחש כדברי הרב המורה /
ולא גם כן שקראו שכינה עצמיתו ומהותו כדברי הר״מבן /
אבל קראו שכינה אותו העלול הנאצל ממנו יתברך
ראשונה / ולהיותו מכלל הנמצאים וראשית לכלם בקש
משה בשגתו ונמנעה ממנו בעוד בחייהם היותו כמו תאמר
כי לא יראני האדם וחי כי להיותו העלול הוא הראשון
שמו כשם רבו ובוא חותמו של הק״בה מכונה בכנוי
אמר עליו ופני לא יראו וכו׳ i. e. *Multo convenientius eſt, dicere, quod GLORIA DOMINI illa ſpiritualis ſuprema denotet fœtum* (cauſatum) *illum primum, ab ipſo Benedicto productum,* (ſeu gentium: עולל enim infans, puer Jer. VII, 11. Mich. II, 9. Neh. III, 10. Thr. I, 5. c. II. 11. 19. &c.). *Hic enim initium eſt viarum ejus, ac principium creaturarum ejus: & hic ipſe eſt, qui vocatur ſtilo Sapientum noſtrorum p. m. SCHE-*

TUM, (ſi ita loqui liceat,) *PRIMUM;* qui ſit *initium viarum ejus*, *&* *creaturarum ejus principium: cujus nomen ſit juxta nomen Heri ſui, qui* & *ſigillum Dei benedicti, cui omnia Dei cognomina competant.* Nec minus t) *LUCEM SPIRITUALEM*, quæ *princeps ſit Spiritualium & intellectualium omnium: operans, & influxum præbens in cælo atque in terra.* Cui *Schechinæ* nomen competat inter ſuos u). Quæ ratione ordinis, vel *ſuperior* cognominatur, vel *inferior* x). Diceres, in Chriſtianorum gratiam hæc ſcripta fuiſſe; quibus tamen hoſtis eſt infenſiſſimus. Sed peculiarem hæc requirunt inquiſitionem; ne Trinitatem Platonicam obtrudi nobis patiamur, aut Arianorum cauſæ opitulemur inviti. Quam vaticinium hoc penitus jugulat: vel hoc ipſo majorem lectoris attentionem ſtimulans; quod quum toties in V. T. *GLORIA DEI* apparuiſſe dicatur, vel promittatur apparitura; nuſpiam tamen *manifeſtari* dicatur, ſed tantum *videri*, vel *habitare;* præterquam *hoc ſolo loco.* Quod in impletione ejus vel primum, vel unice totum illud Divinitatis myſterium *detectum*, & absque obſcurioribus involucris ita *mani-*

CHINA. Minime quippe convenit, cogitemus, Sanctos illos Sapientes p. m. SCHECHINAM vocaſſe LVCEM aliquam creatam, ſenſibilem, ſecundum verba magni iſtius Doctoris Maimonidis. *Neque etiam ſimiliter SCHECHINAM vocarunt ipſam Ejus eſſentiam, ac quidditatem, juxta verba R. Moſis Nachmanidis. Verum SCHECHINAM vocarunt illum ipſum FOETVM, emanantem ab ipſo Benedicendo primum. Et quia eſt ex ordine Exiſtentium, reliquorumque omnium principium; ejus Moſes quæſivit apprehenſionem: quæ denegabatur ipſi, quamdiu adhuc inter vivos ipſe viveret: prout dicebat* DEus Exod. XXXIII, 20. *certe non videbit me ullus homo, dum vivit. Nam, quoniam FOETVS ille primus eſt, cujus nomen idem cum nomine Heri ſui, cum ſit ſigillum Sancti iſtius benedicti, omnibus ejus attributis cognominatus: de eodem dixit* l. c. v. 23. *facies* (vel perſonæ) *meæ non videbuntur.* In cujus confirmationem provocat ad *Onkeloſum*, uti fecerat ad Exod. XXXIII, 20. qui transtulerit: *non poteris videre facies SCHECHINÆ meæ.* Ubi f. 214. c. 4. l. 46. ſeqq. addit, *Angelum facierum, eſſe faciem SCHECHINÆ ejus.* f 224. c. 4. l. 8. ſqq. verba ejus Ebræa ſunt האור האלהי הרוחני ר״ל השכינה עילאה הוא שרו של עולם הרוחניים והשכליים כולם והפועל והמשפיע בשמים ובארץ וכו׳ u) ll. cc. ad præc. lit. (e) & (g). Conf. etiam f. 224. col. 2. l. 9. 10. col. 3. l. 30. 31. 38. 51. x) in Deut. IV, 39. ejus ponunt fundamentum: exempla autem in *Sohar* ubivis obvia ſunt. Conf. etiam שערי אורא f. 6. b. poſt med. & vid. in

manifeſtatum fuerit, ipſis præſentium externis expoſitum ſenſibus; ut in poſterum dubitandi de *Trinitate* excludatur occaſio y): *Patre* in voce audito, & *Spiritu S.* in ſpecie columbæ viſo, atque *Filii* Dei honore Jeſu ex aqua aſcendenti appropriato. Ut omnes convincantur, per *Dei gloriam*, totam ſacroſanctam *Trinitatem* h. l. foro intelligendam; non unam ſolam ejus hypoſtaſin.

§. 51. Equidem non ignoro, quod haud pauci, non ſine veri ſpecie, per *gloriam Domini*, h. l. *Verbum Dei incarnatum*, ſeu Chriſtum Θεάνθρωπον, inter homines habitantem, intelligant: quem, juxta ultima pericopæ verba, quamdiu inter mortales, in forma hominis agebat, & verſabatur, ceu *os Domini*, hominibus loquentem infinita hominum multitudo audiverit, videritque. Quæ, cum Johanne, dicere potuerit, quod in Chriſto *Dei Gloriam VIDERINT* z). Et aliunde a), *quod erat ab initio, quod AVDIVIMVS, quod VIDIMVS oculis noſtris, quod perſpeximus, & manus noſtræ CONTRECTAVERUNT, de ſermone vitæ: quæ vita manifeſtata fuit, & VIDIMVS* &c. Nec me latet, plurimos noſtrûm *Schechinam* Judaicam, tertiam Deitatis perſonam intelligere b); alios etiam ſecundam

Cabbala denudata tom. I. Part. I. p. 715. ſqq. y) Secundum illud veterum: *Si non credis Trinitatem, comitare Johannem ad Jordanem, & VIDEBIS.* B. noſter *Gerhard.* Loc. III. de ſanctis Trinit. myſt. cap. IV. §. 75. ſqq. *Auguſtin.* de Trinitate lib. II. c. 10. Tom. III. Op. p. 190. it. de Trin. & Unitate c. 10. t. IV. op. p. 684. in Evangel. Johannis, Tractat. VI. tom. IX. p. 35. A. *apparuit*, inquit, *manifeſtiſſima Trinitas; pater in voce, filius in homine, Spiritus Sanctus in columba.* z) Joh. I. v. 14. a) 1. Joh. I. v. 1. 2. b) Secuti forte Ebræos, inter quos ELIAS, in *Tisbi* ad שכן ſcribens: קראו ח"ז רוח הקודש שכינה על שם שהוא שכן על נביאים/ i. e. *vocant Sapientes noſtri p. m. SPIRITUM S. Schechina, propterea, quod commoretur ſuper Prophetas.* Quod in *Methurgeman* f. 154. a. repetit. Ex quo ipſo fundamento utrumque conjungitur, in cod. *Berach.* f. 31. b. l. 8. & *Raſchi* ad Gen. XLV, 27. ultima verba tranſtulit: *quievit ſuper eo SCHECHINA*; quæ *Onkelos* reddiderat *Spiritus Sanctus.* AB. ESRA quoque ad Pſ. LXXXV, 10. non veretur ſcribere, כי הכבוד לא היה הבית שני' *quod GLORIA* illa Dei *non extiterit in templo ſecundo:* ob receptam Talmudiſtarum ſententiam, in cod. *Joma* traditam, f. 21. b. l. 19. 20. qua contendunt, SPIRITVM S. in Templo ſecundo, una cum quatuor aliis gratioſis Dei donis defeciſſe. Quamvis ipſa teſtetur Scriptura Hag. 9. GLORIAM templi hujus majorem futuram, quam

dam c). Enim vero uti illis dicam ſcribere nolim: cum neutra poſteriorum ſententia omnibus Rabbinorum locis accommodari poſſit; ſed nomen *Schechina* *toti*

---

in primo fuerit: Deus etiam ipſe apud eund. Hag. c. I. 8. dixerit, ואכבד & *glorificabor*, h. e. ſecundum *R. Bechai* ad Gen. XLVI. f. 56. c. 2. l. 2. ſqq. inprimis l. 8. 9. *commorari faciam* in eo *Gloriam* meam; quæ eſt *Schechina*: & Doctores ipſorum paſſim crepent *Schechinam*, ſtante templo ſecundo, apparentem: *Abarbanel* etiam & *Rabbenu Nathan*, pluresque alii *Schechinam Spiritui ſancto* contradiſtinguant, ut duo diverſa. Verba n. Talmudis l. c. quinque res deficientes enarrantia ארון וכפורת וכרובים אש ושכינה ורוח הקודש ואורים ותומים *arcam nim. & Propitiatorium, ac Cherubos, Ignem & Schechinam, ac Spiritum S., nec non Urim atque Thummim*, ita determinat poſterior in *Muſaph Aruch* in כבד f. 86. c. 1. poſt. med. ut *Arca* cum *Propitiatorio* ac *Cherubis* rem unam conſtituat, *Schechina* ſecundam, *Spiritus* S. ſeu donum prophetiæ tertiam, *Urim ac thümmim* quartam, & *Ignis* de cœlo illapſus quintam. *Abrabbanel* etiam ad Hag. I, 8. f. 278. c. I. l. 5. ſqq. tam *Schechina*, quam *Spiritui* S. peculiarem tribuit definitionem, tanquam rebus inter ſe diverſis. *Raſchi* quoque ac *Kimchi* ita defectus iſtos referunt, ut neceſſario *Schechina* a *Spiritu* S. ſit diſtinguenda. Et cum prior in *Gloſſa* Talm. l. c. ארון כפרת וכרובים כוליה חדא מילתא *Arcam, Propitiatorium, ac Cherubos, hæc omnia* dicat *rem unam conficere*; non poteſt non *Schechina* diverſi quid a *Spiritu* S. conſtituere, ut ſervetur numerus *quinarius*. c) Fulcimentum aliquod petunt e convenientia ſoni, in voce ἐσκήνωσεν Joh. I, 14. it. in σκηνὴ ac σκηνώσει Apoc. XXI, 3. cum שכינה. Et extra dubium eſt, quod in multis *Rabbinorum*, præcipue *Cabbaliſtarum* locis, longe convenientius *Meſſiæ* applicari poſſit, quam *Spiritu ſancto*. Præter ea, quæ ex *Abarbanele* adducta ſunt ad §. præced. lit. s. t. (u) p. 425. ſqq. conſiderationem meretur, quod *Schechina* dicatur ille ipſe *Dominus*, qui Abrahæ apparuiſſe dicitur, Gen. XVIII, 7. coll. v. 27. 48. in *Sohar* f. 65. c. 3. l. 41. l 53. ſqq. cui multi accommodant verba Chriſti Joh. VIII, 56. Alibi in eodem autore ad Num. XXIV, 17. f. 82. c. 2. l. 44. ſqq. *Dei* εἰκὼν vocatur, coll. 2. Cor. *IV*, 4. Coloſſ. I, 15. interdum *Michael* dicitur, in eodem *Sohar* ad Gen. f. 11. c. 1. l. 22. 23. f. 65. c. 3. l. 37. 41. 43. 44. nunc *Angelus fœderis*, vel *facierum ejus*, ibid. f. 75. c. 2. l. 25. 26. *absque quo nemo ad Deum venire poſſit*, Sohar Part. II. f. 21. col. 3. circa fin. & c. 4. init. coll. Joh. XIV, 6. c. I. 18. c. VI, 46. *qui Moſi in rubo* apparuerit, Exod. III, 2. ibid. Part. I. f. 96. c. 2. l. ult. & c. 3. conf.

eti potius *divinitati commune* d) ſit quamvis nunc huic, nunc alii perſonæ magis appropriari queat. Ita permittent mihi Noſtrates, ut, ſerie Orationis coactus, iſti determinate tempori, & eidem præciſe actioni, quæ tunc geſta recenſetur, accommodem; cui Baptiſta, & Evangeliſtæ omnes verba proxime præcedentia de *Voce clamante*, peculiariter attribuunt e). Satius omnino eſt, Orationem integram ſtatuere, quam Ellipticam f): ita ut objectum verbi *videbunt* primarium, expreſſum dicamus in verbis, *quod os Domini loquatur*: non autem ſuppleamus, vel *gloriam Domini* g), ex præcedentibus, per Hypozeugma, revocantes; vel *ſalutare Dei*, cum LXX Intt. (quos Lucas ſequitur h), contra literam Ebræam inſerentes i). Utut, modo delineato, *manifeſtatam* procul dubio viderint; alias non fuiſſet decenter manifeſtata: & *Salutem* divinitus ordinatam, reapſe per *Jeſum* a *ſalute* denominatum, perceperint. Sua cuique commati conſtet ſignificandi ratio. Nec quemquam deterreat inſolita *viſus ſermoni tributa* connexio: cum *ſermonem audire* ſoleamus, non *videre*. Præterquam enim quod non *Sermo Dei videndus* dicatur; ſed, per anthropopathiam, *os loquens*: quod in hominibus toto die *videmus*: ſummo ſtudio Propheta verba, prouti exſtant, ita diſpoſuit. Partim ut reſpectum fieri, declaret, ad res in monte Sinai, circa Decalogi promulgationem geſtas k); ubi eadem locutio quam maxime eſt

 rece-

Jalkut Rubeni f. 24. c. 4. l. 29. 30. *filius* ille, quem *jubentur oſculari* Pſ. II. v. 12. *Iſraelitarum Princeps, major Angelis, & ipſa SCHECHINA: Meſſias filius Joſephi, per quem David Deo fuerit reconciliatus*, ibid. f. 88. c. 2. l. 50. ſqq. Part. III. f. 82. c. 2. l. 55. ſqq. coll. Ebr. I, 4. 5. Haud raro מיטטרון, *cujus nomen ſecundum nomen Domini ſui*, ex Exod. XXIII. v. 21. in *Jalkut Rubeni* (ex סודי רזיא) f. 24. c. 2. l. 2. 3. col. 3. l. 30. col. 4. l. 29. 30. f. 25. c. 1. l. 14. 52. *Eſchel Abraham* f. 34. c. 1. l. 1. ſqq. c. 2. l. 24. ſqq. conf. *Sohar*, Part. II. f. 52. c. 1. l. 39. cod. Sanhedr. f. 38. b. l. 35. ſqq. &, ex interpretibus ſenſus literalis, *Abarbanel* ad Exod. XXIV. v. 1. f. 186. c. 3. &c. Quæ in neminem melius quadrant, quam in *Angelum* iſtum, *increatum* noſtratibus dictum. d) quando enim שכינה ממש *ipſiſſima Schechina*, ut loqui amant, ſuper aliquem commorari dicitur; totam *divinitatem* ejus intelligunt, non male, coll. Coloſſ. II, 9. e) Matth. III, 3. Marc. I, 3. Luc. III, 4. Joh. I, 23. f) quam tangit *Coccejus*, ad Jeſ. XL, 5. p. 1078. poſt med. Edit. Franc. g) ſi ſcil. *videre* de ſenſu externo intellexeris; *Kimchii* explicatione *cognoſcendi* repudiata. h) cap. III, 6. i) tranſtulerunt enim ὄψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ, ὅτι κύριος ἐλάλησε. k) quod recte obervat ex Judæis *Abarbanel*, in

recepta; v. g. l) *& totus populus videbant voces iſtas -- & vocem buccinæ:* item m) *vos VIDISTIS, quod de cœlis locutus ſim vobiſcum:* amplius n), *ne obliviſcaris verborum, quæ VIDERVNT oculi tui:* & paulo poſt o), *VIDIMVS, quod loquatur DEus* &c. Extra quæ rarius occurrit, v. g. Jer. II. 31. Gen. XLV. 12. conf. ſupr. ad §. 12. p. 316. Partim ut innuat, *viſum*, ceu principem ſenſuum, etiam juxta Platonem p), quoties non ſuo, ſed alterius ſenſus obiecto conjungitur; toties iſtorum quoque objecto ſeſe accommodare, ac, præter viſum, nunc *auditum* ſimul includere q), nunc *olfactum*, r), aut quemcunque ſenſum alium. Spectacula enim ſæpius nominata, lucem ſcil. per cœlos ruptos inſolitam, ac Spiritum S. in forma columbæ deſcendentem, *videre* debebant; verba autem, ore DEI formata, *audire*.

§. 52. Utriusque autem hujus *ſubjectum* dicitur OMNIS CARO s). *Carnem* non poſſe in latitudine ſua ſumi, qva & beſtias comprehendit t), indicat prædicatum, *videre quod os Dei loquitur:* id quod non magis beſtiis competit, quam quum jubetur Evangelium prædicari omni creaturæ u). Et, ſi vel maxime ad ſolum *hominem*, per Synecdochen Generis, reſtrinxeris; ne ſic quidem particula OMNIS univerſalitatis notationem retinebit; propter adjectam vocem *UNA*. Quum vix fieri poſſit, ut *omnes* per totum Orbem diſperſi *homines*, ſimul *videant* & *audiant*, quod in certo mundi loco, eoque montibus ferme undique cincto, agitur x). Neceſſe ergo eſt, ut

Jeſ. XL. v. 3. f. 60. c. 1. l. 60. l) Exod. XX, 15. m) l. c. v. 19. n) Deut. IV, 9. o) Deut. V, 21. p) in *Phædro*, Edit. Serrani Pariſ. A. C. 1578. tom III. p. 250. D. Francof. autem p. 1224. D. ubi ὄψις ait, *ἡμῖν ὀξυτάτη τῶν διὰ τȣ̃ σώματος ἔρχεται αἰσθήσεων*, h. e. *viſus omnium ſenſuum, per corpus manantium, eſt acerrimus.* Veritatem aſſerti quisque experiri poterit, tonitru atque fulgur obſervaturus. Utrumque reapſe eodem contingit momento; ſed fulguris ſplendor longe citius oculos ferit, quam tonitru aures. Qui in monte conſiſtit, findentem in valle ligna, ex intervallo intuitus; fragorem ictus ſæpe tum demum percipit, quando oculi findentem obſervant, jam abjeciſſe ſecurim. Conf. *Rabboth* ad Cant. I, 2. f. 4. c. 4. circa fin. f. 5. col. 1. *Alſchech* ad Cant. f. 6. a. poſt med. *Ab. Eſra* ad Exod. III, 6. c. XX, 18. *Abrab.* ad Exod. XX, 18. (Al. 15.) f. 176. c. 4. l. 44. ſqq. q) Vid. ad (l) (m) (o). r) Vid. Gen. XXVII, 27. Exod. V, 21. s) Jeſ. XL, 5. t) Gen. VI, 17. 19. c. VII. v. 16. 21. cap. VIII, 17. c. IX, 11. 15. Lev. XVII, 14. &c. u) Marc. XVI, 15. x) Nonnihil huc faciunt dicta in *Tanchuma*, in principio Deut. f. 91. c. 1. l. 17. ſqq.

ut vox *OMNIS*, quamvis in caſtra Piſcatoris neutiquam tranſieris, *plures* ſaltem y) denotet; *omnes* ſc. tum temporis præſentes. Et, ne, pro hac illuſtranda ſententia, longius aliunde petita exempla accerſam; maneamus in eadem, quam tractamus, hiſtoria. Illi ipſi, qui tunc Baptiſmo Chriſti præſentes erant, res ibi geſtas videntes ac audientes, ab Evangeliſtis nunc OMNIS *Judæa, OMNISque regio, undique finitima Jordani* z), dicuntur; nunc *OMNIS Judæa regio* a). Qvin, (ne quis excipiat, Jeſum his *poſteriorem* acceſſiſſe, videri ex Matth. III. 11. ac Marc. I. 7.) iidem ipſi, qui eodem cum Chriſto tempore baptizabantur, a Luca b) dicebantur *totus*, vel *OMNIS populus*: quum baptizatus perhibetur ἐν τῷ βαπτισθῆναι ΑΠΑΝΤΑ λαὸν, *cum OMNIS baptizaretur populus.* Hunc ipſum *OMNEM populum*, h. e. multum, numeroſum, copioſum, Jeſaias c) vocat OMNEM *carnem*. Revera *OMNIS* erat, ibidem tunc præſens. In Sacris *caro* frequenter opponitur *Spiritui*. Quid, ſi & hic reſpectum fieri putes ad hanc differentiam? cum aliqua tamen declaratione. Juxta quam, dono Prophetico gaudentes, *Spiritualis* dicerentur; quod *intellectu* agant & *Spiritu*; ſenſibus corporis, quamdiu *Viſio* durat, ceſſantibus. *Caro* autem vel *carnales*, qui, cum tali dono præditi non ſunt, externis corporis ſenſibus utantur, oculis videntes, auribusque audientes corporeis. Quo modo *omnis caro* idem eſſet, ac *omnis*

y) *Ab. Eſra* Comment. ad Exod. XIX, 8. 9. probaturus, non omnes Iſraelitas crediſſe, *DEum cum hominibus habere commercium;* ad objectionem ex Exod. XIV, 31. deſumtam, ubi *credidiſſe* dicuntur, reſpondet: אין טענה ממלת ויאמינו ביהוה ובמשה עבדו כי כתוב וירא ישראל ולא כל ישראל ואילו היה כתוב כל ישראל ידבר על הרוב כמשפט הלשון כמו וימת כל מקנה מצרים ואחר כן כתוב שלח העז את מקנך וכו׳ i. e. *nihil valere objectionem, e verbis* Exod. XIV. v. 31. *& crediderunt Domino, & Moſi ejus ſervo: quia ſcriptum ſit* limine verſus, *& vidit Iſrael*; *non autem, omnis Iſrael. Et ſi vel maxime diceretur omnis Iſrael; loqueretur* tamen nihilominus *de inſigni multitudine, pro more hujus linguæ: quemadmodum* Exod. IX, 6. *& moriebatur omnis pecus Ægypti*; & nihilominus *paulo poſt*, ibid. v. 19. *ſcribitur, mitte, congrega pecudem tuam.* Exempla hujus uſus plures plura hinc inde afferunt obſervata; adeo ut etiam כל העולם כולו *totus in univerſum hic mundus*, non niſi *ſolos Iſraelitas* ſignificare credatur in cod. *Schabbath* f. 54. b. l. penult. coll. Gloſſa: qui tamen pars mundi minima. z) Matth. III, 5. a) Marc. I, 5. b) c. III, 21. c) c. XL, 5.

omnis generis homines; non tantum *Prophetæ*, quibus alias *Dei gloria* revelari conſvevit, in ecſtaſin abreptis: verum plebs promiſcua, & hujusmodi viſionibus intellectualibus minime aſſueta. Iterum eodem prorſus modo, quo in Decalogi publicatione, vocem Dei promulgantis audiviſſe dicuntur, non tantum Moſes, & pauci alii, qui forte cum Aarone & Miriam d) de influxu Prophetico gloriari poterant: ſed promiſcue omnes, quotquot aderant; cujuscunque fuerint ſtatus, ſexus, atque ætatis. In eodem hoc ſenſu, prædicitur etiam, tempore Chriſti e), *Spiritus* ſanctus *effundendus ſuper OMNEM CARNEM*, id eſt, omnis generis homines: ut vaticinentur etiam illi, qui ad hunc actum alioquin parum fuerint præparati. Ut enim hic OMNIS non ſingula generum, ſed genera ſingulorum, ut loqui ſolebat f) B. meus *Calovius*, denotat: ita & apud *Jeſaiam*, in loco, quem argumento noſtro applicandum, eleginus.

§. 53. Ubi ſimul additur יַחְדָּו : *vox*, Aben Eſra g) judice *ob* ו *in fine additum, ſingularisſima*, & ægre ad analogiam redigenta Grammaticam. Equidem, ſi ו illud, juxta receptam hactenus Eruditorum ſententiam, pronomen foret connexum; ad *Vocantem* referri deberet *Baptiſtam*; ſenſu ad inſtitutum noſtrum admodum congruo. Quod *viſuri ſint omnis generis homines VNA CVM EO*, Johanne ſcil. Propheta, *quod os DEI loquatur*. Verum falſam hanc fore ſententiam, quamvis Chriſtianos pariter, ac Judæorum doctiſſimos, per plura occuparit ſecula; alibi ex inſtituto docui h). Unde, cum

d) Vid. Num. XII. v. 2. coll. Exod. IV, 27. e) Joel. III, 1. f) Comment. ad Exod. XIX, 8. verba ejus ſunt: היא מלה יהידה במקרא בדקדוק בעבור תוספת הוי"ו ויפת אמר כארם יחיד לבדו כי לא יהיה משנה שם׃ i. e. *hæc vox peculiaris eſt in Scriptura, quoad Grammaticam, ob additamentum* literæ *Vau*. *Japheth quidem interpretatur* h. l. *inſtar hominis ſolitarii in ſua ſolitudine: quod non foret ibi, diverſus*. Ad Gen. XIII, 6. vocat *vocem peregrinam:* quæ nunc *de duobus* dicatur, ut l. c. nunc *de pluribus* ut Exod. XIX, 8. g) Editione *quinta*, quam, Deo juvante, paro, Literatoris Ebræo-Chaldæi: quum *quarta*, quæ annum præteritum in fronte gerit, me inſcio & non inſpiciente, prodierit, multa diu a me in Edit. 3. mutata retinens. h) Ejus verba in rad. יחד ſunt: ועל דעתי כי וו יחדו הוא סימן הרבים על היחיד כמו עליו אליו וא"עפ שאין בו יו"ד בלובו הרי מצאנו עלו בשמים ירעם בלא יו"ד׃ וכן יחדו כמצמו ביוד שלשה יחדיו כפלו שניהם כי גם המה הפכו נסו יחדיו כי מלכם בגולה ילך כהניו ושריו יחדיו

cum typis exſcripta nondum ſint, pauca huc transferre liceat. Dudum animadvertit, contra *Dav. Kimchium*, Majorum opinionem magno conatu defendentem i), ELIAS k), quibusdam *Germanus*, aliis *Levita*, vel *Grammaticus* cognominatus; quod, ſub hac ipſa forma, occurrat etiam de *duabus meretricibus*. Debebat adjeciſſe, quod ſæpe uſurpetur in oratione primæ l) & ſecundæ m) perſonæ, nec non tertiæ pluralis utriusque ſexus n): cum

ולפי שנתקבץ בו היחידות והרבוי כאמר כן i. e. *meo quidem judicio*, ו *vocis* יחדו *eſt ſuffixum ſingulare maſculinum pluralium, quemadmodum* עליו אליו; *quamvis utplurimum nullum in eo extet jod, ſuffixo præmiſſum. Etiam* עלו *deprehendimus absque jod, in* illo 1. Sam. II, 10. עלו *adverſus ipſum de cœlo intonabit. Quid quod tria deprehendantur* exempla, *in quibus* יחדו *cum* י ſcribitur, v. g. Jer. XLVI, 12. יחדיו *una ceciderunt ambo illi:* ibid. v. 21. *nam etiam illi vultum vertunt; aufugiunt* יחדיו *una: &* Jer. XLIX, 3. *nam Rex eorum in exilium migrabit, Sacerdotes ac Principes ejus* יחדיו *una. Quum enim Unitas cum pluralitate combinetur in eadem voce; ita formare placuit.* i) in ſuis נמוקים ſeu *Stricturis*, R. Dav. Kimchii libro Radicum additis, Edit. Ven. in ædibus Marci Anton. Juſtiniani procuratæ, ad rad. יחד col. 191. poſt med. Ubi ait: א״א שנמצא מלת יחדיו על נקבות רבות כמו ואנחנו יחדיו אין זר אתנו בבית גבי שתיהם נשים זונות i. e. *Elias reſpondet, quod inveniamus vocem* יחדיו *de fœminis in plurali, v. g. 1. Reg. III, 18. & nos* יחדו *una*, vel ſeorſim; *nemo peregrinus erat nobiscum in eadem domo: de duabus* illis *mulieribus meretricibus te.* Unde ו non poteſt eſſe ſuffixum tertiæ maſcul. ſing. Alioquin fuiſſet dicendum יחדינו, & in 3. pl. יחדיהן. k) v. g. Pſ. LV, 15. Pſ. XXXIV, 5. Job. IX, 32. 1. Reg. III, 18. &c. in quibus יַחְדֵּינוּ fuiſſet dicendum. l) v. g. Jeſ. XLV, 21. ubi יַחְדֵּיכֶם dici debuiſſet. m) v. g. Gen. XXII, 6. Exod. XIX, 8. Deut. XXV, 11. c. XXXIII, 17. Jeſ. XVIII, 6. Jer. XLVI, 12. 21. Pſ. XIX, 10. &c. in quibus יַחְדָּם vel potius יַחְדֵּיהֶם dixiſſent; ſiquidem ו finale *pronomen* foret *ſuffixum*. Pſ. IV, 9. יַחְדֵּיהֶם dici debebat, vel יַחְדֵּינוּ, ſi hypotheſis recepta valeret. Ratio *Kimchiana* ad lit. (i) allata, ex *coalitione ſingularis cum plurali* nullius eſt momenti: cum eadem coalitio detur tam in Suffixis, ratione objecti, pluralibus, Subjecto ſingulari junctis; quam in ſuffixis, ratione objecti, ſingularibus, quæ Nomini (ſeu ſubjecto) junguntur Plurali; & differentiam, objecti ratione indicandam, obſervant rigidiſſime. Adhæc coalitio iſta ſæpe abeſt, & tam in ſubjecto, quam objecto, multitudinis nota erat exprimenda. n) Ad id provocaſſe *Kimchium*, vi-

tamen ו illud, ſi Pronominale foret, ſolam tertiam maſc. ſingularem notare poſſet; nullam prorſus aliam. Fundamentum, quo omnes nituntur, receptam ſententiam defendentes, quod nim. *ter occurrat cum* י *literæ* ו *præmiſſo*, ad analogiam Nominum pluralium Suffixum 3. maſc. ſing. gerentium, lubricum admodum eſt; utut Maſoretharum dictatura non uno in loco id ſuffulciat o). In noſtro certe codice MSto nullibi in eadem ſerie cum reliquis literis expreſſum extat, in memoratis iſtis locis; ſed per manum recentiorem, diverſitate atramenti conſpicuam, ſuperne inter ו & ד ſuſpenſum. Et, ſi in quibusdam antiquis codicibus, quos Maſorethas ſecutos dixeris, extaret: epentheticum putaretur, ſi Scribarum errori honorique parcere velis. Quod ſi autem ו finale pro Paragogico venditare auſis, ut ipſe olim aliquamdiu opinabar: tunc puncta forent mutanda, ut יַהְדָו ſubſtituatur, pro יַהְדָו. Ad quam mutationem, non niſi extrema neceſſitate coactus, confugerem: quæ hic nulla eſt. Commode namque ex הדה derivabis, unde הֶדְוָה p) (*lætitiæ*) formatur, & Chaldæorum חדוי q) *pectus*; tertia in ו mutata, (ut in סְלָו r), סְתָו s), עָנָו t), עֵשָׂו u), יַדָּו x); nec non in שְׁלֵו, atque שָׁלֵו, cum initiali י *heemantico* y); formæ יַעְלָם z) & עֵשָׂו a). Ut *unanimitatem* ſignificet, vel *hilaritatem*; & adverbialiter, per Idiotiſmum receptum c), *hilariter*, libenter, *unanimiter*, ut ὁμοθυμαδὸν penes græcos Act. I. v. 14. c. II. v. 1. 46. &c. LXX. Seniores, quos Lucas d), ſenſum, non verba expreſſurus, preſſe hic ſequitur, vertendo τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ, videntur codice non ſatis diſtincte ſcripto uſi, pro יחדו legiſſe יֵשְׁעוֹ; ex præcipitantia, ח cum שׁ, & ד cum ע confundentes. Id quod in manu exaratis facile fieri potuit. Quo minus enim vocem ab ipſis non ſatis intellectam dixeris; obſtat, quod toties alibi nunc per ἅμα e) vel ὁμοῦ f), nunc

dimus ſupr. ad lit. (i), p. 437. Quo ſolo ſe defenduni alii omnes. o) Tam in *Maſora finali*, ad lit. י, ſub יח f. 35. b. col. 2. quam in *textuali majori* ad Jer. XLVI. v. 12. nec non minori ad l. c. & verſ. 21. atque ad Jer. XLIX, 3. p) 1. Chr. XVI, 26. Neh. VIII, 10. Eſr. VI, 16. q) Dan. II, 32. vel potius *Onkelos* Exod. XXIX, 26. r) *coturnix*; Exod. XVI. v. 13. Num. XI, 32. Pſ. CV, 40. s) *hyems*, Cant. II, 1. t) *manſuetus*, Num. XII, 3. u) Gen. XXV, 25. &c. x) Eſr. X, 43. y) Jer. XLIX. v. 31. z) Job. XVI, 12. a) Quo de Inſtit. §. 29. b) nomen filii Eſavi, Gen. XXXVI, 5. quo & יַרְהָע 1. Chr. II, 34. יַעְכָּן 1. Chr. V. v. 13. aliaque pertinent, indicata ad §. 29. III. claſſ. III. form. 13. Paradigmatum, p. 68. c) itidem nom. propr. Eſr. X, 37. d) Quo de Interpr. §. 91. II. (in Edit. II. §. 131.) e) c. III, 6. f) Gen. XIII, 6. c. XXII. v. 6. 8. &c.

nunc per κατὰ vel ἐπὶ τὸ αὐτὸ g), eam expreſſerint; vel etiam per ὁμοθυμαδὸν: ubi memorabilis eſt locus Job. XXXIV. 15. ejusdem cum noſtro ſudjecti τελευτήσει πᾶσα σὰρξ ὁμοθυμαδὸν. Cum alioquin non ſatis intellecta prorſus omiſerint h). An durum ipſis viſum, *omnes* totius mundi *homines ſimul* aliquid *videre*; ut eapropter literas agnitas deſeruerint, aliis, quæ ſenſum ipſis tolerabiliorem conſtituere putabantur, in iſtarum locum ex induſtria ſurrogatis; examinent alii. Nobis, in explicatione צבאה v. 2. *B. Lutheri* * ſenſum ſecutis, ſufficit, ex hoc vaticinio didiciſſe, non tantum reſpectum in eo fieri ad res, in Decalogi promulgatione, ad montem Sinai geſtas; quod & *Abrabbanel* agnovit, nec non *Tirinus*, atque *Forerius*; (quos, re jam confecta, contuli). Sed & *omnes* tunc præſentes *una cum Johanne* Baptiſta *debuiſſe* gloriam Dei manifeſtatam *videre*; atque *verba* cœlitus delapſa tam diſtincte *audire*, ac ſi *ſuis viderint oculis*, quomodo *ex ore Dei* prodierint. Haud ſecus ac ibi, una cum Moſe reliqui omnes monti adſtantes *gloriam* Dei in monte Sinai apparentem videbant, ejusque audiebant verba. Id quod procul dubio accuratiſſime ſuum invenit eventum; ſingulis juxta prædictionem adimpletis. Cum & antiquorum nonnulli Judæorum, (quod mireris!) vaticinio huic ad *manifeſtationem Meſſiæ* ipſorum adimplendo, tam *filiam vocis* apparituram contendant, quæ verba vaticinii hujus tunc impleta diceret i); quam *Eliam* interventurum; qui Deum in Meſſia regnare annunciaturus ſit k). Cujus perſonam Johannem geſſiſſe, nemo Chri-

g) Job. XXXIV, 29. ubi tamen יחד ſine ו. h) Deut. XXII, 10. c. XXV v. 5. 11. &c. i) Magnam exemplorum copiam albi, in *Sincerit. Script. V. T. triumphante* adduxi: unde, ſi lucem viderit, peti poterunt. * in Gloſſa marginali Viſionis germ.: & *Enarrat.* in Jeſ. XL. T. III. Op. Jen. f. 370. b. k) in *Peſikta ſotarta* ad Num. XX, 17. f. 58. c. 2. l., 3. ſqq. legitur: ומיד נגלה עליהם מלך המשיח והוא אומר להם אני הוא מלך המשיח שהייתם מחכים והוא אומר להם שאו את הכסף ואת הזהב והם נושאים אותו ועולים שנאמר שפעת גמלים תכסך/ ובת קול רביעית יוצאה ואומרת קול קורא במדבר/ ובת קול חמישית אומרת לא יהיה שם אריה ובת קול ששית אומרת אתן במדבר ארז שטה והדס ובת קול שביעית מכרזת נחמו נחמו עמי/ ואליהו מבשר לישראל מלך אלהיך ובת קול שמינית מכרזת ואומרת דברו על לב ירושלים/ בת קול תשיעית אומרת פתחו שערים ויבוא גוי צדיק/ ובת קול עשירית אומרת שאו שערים ראשיכם/ ויחיו המתים שנ' יחיו מתיך

Chriſtianorum dubitat, qui ipſius Chriſti decifum, ea qua par eſt, veneratione proſequitur l).

§. 54. Quod Nathanaël confeſſionem ſuam, *Jeſum fore illum DEI filium* m), vel a DEO ipſo in illa circa baptiſmum apparitione, vel ab aliis *αὐτηκόοις*, ad quorum provocare poſſemus teſtimonium, cognoverit; vix permittit ſtatuere acerba illa Philippo paulo ante dicta cavillatio n): nedum Chriſti dein confeſſori reddita reſponſia, qua iſtum propter omniſcientiam ſuam eidem cognitam, convictum profitetur o): & promit it, quod deinceps.

נבלתי וקומון ואז יתקבצו הגליות שנ׳ והיה ביום ההול יתקע בשופר גדול וא יתקיים דרך כוכב מיעקוב. וכן רצון מלפני אבינו שבשמים שיתקיים פסוק זה ונסא נס לגויים ואסף נדחי ישראל וגו׳ בימינו ובימי כל ישראל. i.e. *Et ſubito revelabitur illis Rex Meſſias, dicturus illis: ego ſum ille Rex Meſſias, quem expectaſtis. Ille ipſe quoque dicet iſtis: tollite argentum hoc, & hoc aurum.* (Hoc enim anhelat natio perverſa præcipue; fruſtra reclamante *Maimonide* Comment. ad cap. ult. *Sanhedr.* f. 120. c. 1. l. 52. 53. ac Hilc. *Melach* cap. ult. §. 4. 5.) *Id quod ipſi auferent, aſcenſuri, ſicut dicitur* Jeſ. LX, 6. *turma camelorum operiet te. Tunc filia vocis quarto prodiens, dicet* Jeſ. XL. v. 2. *vox clamans eſt in deſerto. Quæ filia vocis quintum adjiciet* Jeſ. XXXV, 9. *ne ſit ibidem leo: ſextum autem* ead. *filia vocis dicet* Jeſ. XLI, 19. *dabo in deſerto cedrum, nobiliſſimam cedrum, & myrtum. Deinde ſeptimo filia vocis promulgabit* Jeſ. XL, 1. *conſolamini, conſolamini populum meum. Ac ELIAS annunciabit Iſraelitis,* ex Jeſ. LII. v. 7. *regnat Deus tuus. Filia autem vocis octavo promulgabit, dicens* Jeſ. XL, 2. *loquimini ad animum Jeruſolymæ: & nona vice* eadem *filia vocis dicet,* ex Jeſ. XXVI, 2. *aperite portas, ut introeat gens juſta. Decimo autem filia vocis dicet* e Pſ. XXIV, 7. *attollite portæ capita veſtra. Mox reviviſcent mortui, ſicut dicitur:* Jeſ. XXVI, 19. *reviviſcent mortui,* cum *cadavere meo reſurgent. Et tunc congregabunt ſe exulantes, ſicut dicitur* Jeſ. XXVII, 13. *& eveniet in die iſto, clangetur buccina magna. Tunc quoque adimplebitur* Num. XXIV, 17. *proceſſit ſtella ex Jacob. Atque ita placeat Patri noſtro, qui in cœlis eſt! ut adimpleatur dictum* illud Jeſ. XI, 12. *extollet vexillum gentibus, & congregabit depulſos Iſraelitarum* &c. *in diebus noſtris, ac diebus totius Iſraelis.* l) ibid. l. 38. ſqq. ut ad lit. (k) verba jam fuerunt in ſerie continua adjecta. m) Vid. Matth. XI, 14. coll. Mal. IV, 5. Matth. XVII, 12. Marc. IX, 13. Luc. I, 17. coll. c. IX, 8. n) Joh. I, 50. o) l. cit. v. 47. ἐκ Ναζαρὲτ δύναταί τι ἀγαθὸν εἶναι;

ceps demum, una cum reliquis viſurus ſit cœlum apertum, &, non quidem Spiritum S., quem ipſis potius largiturus eſſet, ſed Angelos ſuper ſe deſcendentes p). Qui majori pondere dixiſſet, *eodem modo, quo jam vidiſtis :* ſi Nathanaël cum uno alteroque reliquorum præſens tum temporis adfuiſſet. Quæ autem Evangeliſta Johannes per verba ἐθεασάμεθα *PERSPEXIMVS* q) *gloriam ejus, gloriam veluti unigeniti a Patre*, innuere voluerit; magis a transfiguratione in monte facta r), putarim derivata, quæ ipſi cum Jacobo & Petro, itidem eam intuentibus s), communis erat; quam a ſpectaculo, quo de nunc occupamur. Petri confesſio t) primam ſuam debet originem fratri Andreæ u), qui a Johanne αὐτηκόα perceperat x) : cujus *auditio* jam non vocatur in dubium. Marthæ *Chriſtum Dei filium* celebrantis confeſſio y), unde originem traxerit, incertum eſt. *Nicodemi* verba, quibus ſe, ſuosque collegas *ſcire* teſtatur z), *quod Chriſtus a Deo venerit Doctor*, huic forte ſpectaculo, per rumorem palam divulgato, ſuam debent originem. Sed, quia *Operibus* potius ſe dicit confirmatum a), quam *auditu*, vel proprio vel alieno; non ſatis confidenter ad ejus provocare auſim teſtimonium. Et, ſi vel nullius præterea occurreret exemplum, quo doceri poſſet, ab *amico* Chriſti vocem iſtam fuiſſe auditam. Argumenta tamen in præcedentibus adducta, & partim ab ipſo Salvatore ſuppeditata, aſſerti veritatem abunde probarent. Forte aliis ſuccurent alia, quæ meam evitarunt attentionem. Succurrunt tamen adhuc alia, ab ipſis *hoſtibus Chriſtiani nominis infenſisſimis*, præter ipſorum intentionem, ſuppeditata. Quos autem infenſiores Chriſto credemus, quam *Cacodæmonem*, cujus caput contriturus erat b), ad æternos condemnandi carceres c)? &, poſt hunc, *Phariſæorum ſectam*, qua cum ſemper armis confligtabat adverſis. Quod ſi & alias teſtimonia ab hoſtibus invitis mutuare, & in ſuum convertere uſum licuit: nemo nobis vitio vertet, ſi ex actionibus quibusdam ab his ſuſceptis, aliquid in noſtrum transferamus commodum: tela veluti e manibus ipſorum eripientes, contra eosdem retorquenda: aut ut proprio eos jugulemus gladio.

§. 55. Quisquis autem primum illum *Diaboli* inſultum, quo ſuam

 cum

p) l. c. v. 52. q) l. c. v. 14. r) Matth. XVII. v. 1. ſqq. Marc. IX. v. 2. ſqq. Luc. IX, 28. ſqq. s) 2. Petr. I, 17. 18. t) Joh. VI, v. 69. u) Joh. I. v. 42. x) l. c. v. 41. y) Joh. XI, 27. z) Joh. III, 2. a) l. c. ἐδεὶς γὰρ ταῦτα τὰ σημεῖα δύναται ποιεῖν, ἃ σὺ ποιεῖς. b) Gen. III. v. 15. Joh. III, 8. c) 2. Petr. II, 4. Jud. v. 6. Apoc. XX. v. 2. ſqq. coll. Luc. VIII, 31.

cum Chriſto eſuriente colluctationem auſpicatur d), paulo ſolicitius conſiderat; deprehendet XII. *Diabolum vocem* illam cœlitus delapſam, *qua Chriſtus* baptizatus *Dei declarabatur filius*, liquide *audiviſſe.* Quicquid etiam parum providus *Ignatii* interpolator e) comminiſcatur; aut magnus ille *Grotius* f), ex articulo omiſſo, nimis ſcrupuloſe conetur exſculpere. Inſultus ille *tempore* comitabatur Chriſtum, nuper admodum baptizatum; cum recentiſſima adhuc eſſet cœleſtis iſtius Oraculi memoria: a quo ad hunc Diaboli conflictum cum nemine mortalium vel verbum commutarat amicum; & in tali conſtitutus videbatur ſtatu, qui a magnifica iſta declaratione prorſus in contrarium vergebat. Eſſe enim *Dei filium* ὁμοούσιον, qui creaturis omnibus cibum ad ſatietatem usque largitur; & ipſum inopia victus ad eſuriem usque adigi, in ſenſus incurrentem externos; ægerrime videbantur concilianda. Verba ipſa, *ſi filius es Dei, dic, ut hi ipſi lapides panes fiant,* ita ſunt concepta, ut nemo non videat, quod ad illud ipſum alludat oraculum, & tacite veluti ipſi exprobret, quod perſvaderi ſibi paſſus ſit, *ac ſi Dei foret filius.* Cujus declarationis veritatem experiri poſſet, ſi nudo verbo lapides in panem, latranti expetitum ſtomacho, mutare valeat. Cum Dei verbo obtemperent omnia: utpote quo dicente, res exiſtat; & quo jubente, ſiſtat ſe ilico g).

§. 56.

---

d) Matth. IV. v. 3. εἰ υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, εἰπὲ, ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται, (coll. Luc. IV, 3.) Ad quæ verba recte *Theophylactus*: ἤκουσε τῆς ἐξ οὐρανοῦ φωνῆς ὁ λῃστής· πάλιν εἶδεν αὐτὸν πεινῶντα, καὶ ἀμφέβαλλε λοιπὸν, πῶς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ πεινᾷ; &c. i. e. *audivit vocem e cœlo Latro. Iterum videt eum eſurientem; & dubitat adhuc, quomodo Filius Dei eſuriat.* Quæ, pro more ſuo, e Chryſoſtomo mutuavit; cujus in Homil. XIII. & Catena Patrum in h. l. c. hæc leguntur verba: ἐπειδὴ γὰρ ἤκουσε φωνῆς ἄνωθεν φερομένης, καὶ λεγούσης, οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός &c. i. e. *quoniam enim audiviſſet vocem ſuperne delatam, ac dicentem; hic eſt filius meus dilectus.* e) Epiſt. *ad Philippenſes* cap. VIII. inter quamplurima, quæ Diabolum de Chriſto latuerint, poſt ejus med. p. 121. recenſentur etiam βάπτισμα· φωνὴ Θεοῦ ἐπὶ τῷ βαπτιζομένῳ, ὅστις καὶ πόθεν, μαρτύρια πνεύματος καὶ πατρὸς ὑπεράνωθεν, h. e. *baptiſmus; vox DEI de baptizato, quis eſſet, & unde? teſtimonia Spiritus, ac Patris ſuperne facta.* f) Cujus verba ad Matth. IV, 3. a nobis ſunt diverſa, dicentis; *Sane Diabolum majus aliquid homine in Chriſto agnoviſſe, hoc quidem tempore, conſtanter, nec ſine magnis argumentis, negant Scriptores antiqui. Neque dicit* ὁ υἱὸς, *(ille filius), ut ſæpe Apoſtoli: ſed* υἱὸς, *filius.* g) Pſ. XXXIII, 9.

§. 56. In hanc ſententiam collimat *Chryſoſtomus* h), & plerique noſtratium. Nec adverſatur eidem genuinus *Ignatius* i), ab Origene k), Baſilio l) Hieronymo m), Jobio Monacho n), aliisque o) allegatus: qui *tria* ſaltem *myſteria, clamoris* ipſi dicta, Diabolum latuiſſe ſtatuit p). In quorum numero hoc neutiquam recenſetur. Interpolatoris autem ſententia, præterquam quod puerilis ſit, in plerisque inſuper ſacris contraria literis, manifeſtam ejus arguit ignorantiam. Marcus quippe in eodem primo capite, quo cœleſte id oraculum, per quod *Chriſtus Dei* declaratur *filius*, recenſuerat q), paulo poſt commemorat, multa Chriſtum ejeciſſe dæmonia, quibus loqui non permiſerit, *quoniam ſciebant eum* r). Quem vero illum eſſe ſciverint, idem clare poſtea s) explicat, verbis: & *ſpiritus immundi, quum illum videbant, procidebant ante eum, & clamabant, dicentes: certe tu es ille Dei filius.* Quod ipſum clarius adhuc Lucas exprimit, non longe ab eo loco, in quo apparitionem illam cœleſtem deſcripſerat, inquiens t): *exibant dæmonia a multis, clamantia & dicentia; certe tu es Chriſtus, ille Dei filius. Et increpans eadem, non ſinebat loqui: quia ſciebant, ipſum eſſe Chriſtum. Et quamvis Articuli* præſentia non deſtituatur ſua emphaſi: ejus tamen abſentia non ilico mutat ſubjectum, ut ex *naturali Dei filio* fiat *quicunque Deo charus.* Quum & alias nimis rigida ejus obſervatio multos inducat errores, a multis jam olim oſtenſos u). Neque etiam perſuaderi nobis

(h citatus §. præced. 55. lit. (d) pag. 442. Ita & *Rupertus Tuitienſis* lib. XII. de victoria Dei c. 4. & 14. i) Epiſt. ad *Magneſianos* c. XIX. pag. 16. & ad *Epheſios* cap. XIX. p. 53. ſqq. k) Homil. VI. in Lucam, ant. med. p. m. 214. fin. l) Hom. XXV, de ſancta Chriſti nativitate, ante med. tom. 1. Op. p. 588. B. Edit. Pariſ. 1618. m) in Matth. I: v. 18. Op. tom. IV. col. Edit. Martian. n) in *Commentario de Verbo incarnato*, quem ipſe οἰκονομικὴν πραγματείαν inſcripſit, lib. VII. cap. XXXI. ap. *Photium*, Bibliothecæ cod. CCXXII. p. 622. poſt med. Edit. *Andr. Schotti*, Rothom. 1653. o) Vid. *Euſebius*, Demonſtr. Evangel. l. X. ad Pſ. XXI. p. 499. D. p) ll. cc. ad lit. (h) Καὶ ἔλαθε, inquit, τὸν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου ἡ παρθενία Μαρίας, καὶ ὁ τοκετὸς αὐτῆς, ὁμοίως καὶ ὁ θάνατος τοῦ Κυρίου, τρία μυστήρια κραυγῆς, ἅτινα ἐν ἡσυχίᾳ θεοῦ ἐπράχθη, ἡμῖν δὲ ἐφανερώθη. i. e. *Principem quidem hujus mundi latuit Mariæ virginitas, & partus ipſius, ſimiliter & mors Domini; tria myſteria clamoris, quæ in ſilentio Dei patrata ſunt: nobis autem manifeſtata.* q) v. 11. r) l. c. v. 24. 34. conf. Matth. VIII, 29. Act XVI, 16, 17. s) Marc. III, 11. 12. t) Luc. IV, 41. u) e quibus

bis x) patiamur, quod Satanas varias inierit vias, *quis eſſet Chriſtus*, cognoſcendi; & verbis illis, *ſi filius Dei es*, deſiderium ſuum ſciendi, utrum revera filius Dei is eſſet, prodiderit. Profecto ſubdola illa quæſtio, non tam ignorantiæ, qvam vel deſperatæ damnati Spiritus impudentiæ, vel extremæ ſerpentis antiqui calliditatis argumentum haberi debet. Quod pluribus ex *Arnoldo Banavillacenſi* y), aliisque, docuit *Uſſerius* z). Inter quos etiam *Tertulliani*, ſat antiqui Scriptoris, eminet teſtimonium, adverſus Praxeam a) ſcribentis; *Hoc & Satanas eum in tentationibus novit, ſi filius Dei es. Hoc & exinde dæmonia confitentur, ſcimus qui ſis, filius Dei.* Quo vel ſolo cor-

---

unicum nomino *B. Glaſſium*, Gram. Sacr. lib. III. Tract. II. can. 3. p. 504. ſqq. (Antiq. 175. ſqq.) x) a. *Petr. Halloixio* Apol. pro ſcriptis Ignatii c. V. Illuſtr. Eccl. Orient. Script. I. ſec. p. 450. b. 451. b. Quamvis ipſe Cryſoſtomus l. c. ad §. 55. lit. (d) p. 442. eo inclinare videatur, verbis: *ὥσπερ τῷ ἀδὰμ προσελθὼν παρὰ τὴν ἀρχὴν πλάττει τὰ μὴ ὄντα, ἵνα μάθῃ τὰ ὄντα. οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦτα, οὐκ εἰδὼς σαφῶς τὸ ἀπόῤῥητον τῆς οἰκονομίας μυστήριον, καὶ τίς ποτέ ἐστιν ὁ παρὼν, ἕτερα ἐπιχειρεῖ πλέκειν δίκτυα, δι' ὧν ᾤετο εἴσεσθαι τὸ κεκρυμμένον καὶ ἀφανές.* i. e. *Sicut in rerum principiis, accedens ad Adam finxit illa, quæ non erant, Ut quæ erant DISCERET: ita hic quoque, NON EVIDENTER COGNOSCENS ineffabile œconomiæ myſterium, & quisnam eſſet hic præſens; alia retia jacere molitur, per quæ abſconditum iſtud & ſecretum OPINATVR ADDISCERE.* A quo, pro more, non abludit Theophyl. l. c. ſcribens: *διὰ τοῦτο τοίνυν πειράζει αὐτὸν, ἵνα μάθῃ*, i. e. *ideo ſiquidem tentat ipſum, UT DISCAT.* Quibus *Halloixius* l. c. Auguſtinum adjungit; ſed minus faventem. y) Diſſert. de Ignatii Epiſtolis, cap. XII. §. *Unde neque*, p. 212. b. vol. II. Patr. Apoſtol. ex recenſione *Joh. Clerici*, Antv. 1698. z) de Cardinalibus Operibus Chriſti, cap. de *dejunio* & *tentationibus*, inter *Cypriani* Scripta p. 35. Edit. Brem. 1690. verba ejus ſunt: *Nec vult fateri, nec præſumit Diabolus diffiteri Chriſtum filium Dei; ſed dubie ſuſpenſeque conſulens, tendiculas blandis innectia ſermonibus: ut obaudientem ſibi reddat obnoxiumque, & ſe de compaſſionis ſpecie reddat acceptum. Caro, & laſſitudo, & cætera hujusmodi, hominem teſtabantur; virtutis integritas, & vita carens omni peccato, perfectius ei privilegium adſcribebant; & divinitas potentiſſima ex ipſis effectibus negari non poterat.* a) cap. XXVI. & contra Marcionem lib. V. c. VI. p. 944. fin. Edit. *Pamelii*, Paris. 1583. *Jeſum,*

corruit illud Grotii aſſertum b), quod *Scriptores antiqui conſtanter, nec ſine magnis argumentis, negent, hoc quidem tempore Diabolum majus aliquid homine in Chriſto agnoviſſe.* Scilicet vocem illam, magicis artibus & dæmonum opera, minime fuiſſe procuratam ſed divina virtute, ipſos dæmones, principatum in ἐπȣρανίοις ſibi arrogantes c), fugere nullo modo poterat: Deo ipſo creaturis hoc manifeſtante. Quod ſi vero dæmonibus *vox* illa *audita*, innotuit; qui nihil hinc ſperare poterant emolumenti: multo magis hominibus, in quorum gratiam omnia illa evenerant ſpectacula, *auditam* & *intellectam fuiſſe*, inferamus. Niſi injurii eſſe velimus in ipſam Dei benignitatem.

§. 57. An autem Judæi d), & nominetenus Caiphas e), hoc potiſſimum nomine Jeſum perſecuti, quod *Dei filius* dici voluerit, ejusdem cum Deo eſſentiæ particeps; an inquam, hi *ab aliis*, forte *baptiſmo* ejus, præter Baptiſtam, *præſentibus*, cognoverint, talem de eo vocem cœlitus fuiſſe auditam? an ex ipſo Salvatoris diſcurſu hauſerint, uti ex loco Johannis citato conjiceres? an ex utroque, vel etiam teſtimonio Johannis? difficile erit judicatu. Quare ad eorum teſtimonium, in re tanti momenti, non provoco. Verum, niſi me omnia fallunt, XIII. *creberrima illa* Talmudiſtarum *mentio de FILIA VOCIS*, quam tantum non ubivis, in ſingulis ferme paginis, crepant f); evidentiſſimum *eſt indicium, quod* non dæmones modo, ſed ipſimet Judæi tunc *præſentes omnes*, iſtam *Patris vocem*, per æthera deſcendentem, optime *audiverint.* Cum enim rei veritatem amplius in dubium vocare non poſſent; alia via efficaciam ejus infringere conabantur: cum dæmone, qui & ipſe hoc Chriſto invidebat, male ab Eo acceptus g), & aliquoties jam proſtratus h), colludentes. Ut hic ipſe, pro communi veluti hoſte (ita enim plerique Judæorum nefarie Eum æſtimabant, qui, ut a dæ-

 mo-

& ſecundum noſtrum Evangelium, Diabolus quoque in tentatione cognovit; & ſecundum commune inſtrumentum, ſpiritus nequam ſciebat, eum ſanctum Dei eſſe, & Jeſum vocari, & in perditionem eorum veniſſe. b) ſupr. ad §. 55. lit. (f) p. 442. allatum. c) Vid. Eph. VI. 12. d) de quibus Joh. V. v. 18. e) Matth. XXVI, 63. 65. f) Vid. peculiarem Diſſert. inſcriptam *Filia vocis nefanda divinæ æmula*, in epiſt. ad *Fr. Ludov. Münſter. R. A.* f. 3. ſqq. g) Matth. IV, 10. h) Matth. VIII, 28. ſqq. c. IX. v. 32. ſqq. c. XII, 22. c. XV, 22. 28. c. XVII, 15. 18. Marc. I, 23. ſqq. v. 34. 39. c. V, 2. ſqq. c. VI, 13. c. VII, 26. 29. 30. c. XVI. 9. Luc. IV. 33. ſqq. v. 41. c. VIII, 2. 27. ſqq. c. IX, 39. ſqq. c. X, 17. c. XI, 14. c. XIII.

monis poteſtate eos redimeret, ſervi formam aſſumſerat i) debellando, ad coërcendam Salvatoris auctoritatem, quotidie majora capientem incrementa, arma veluti ſocia cum ipſis conjungeret; &, deſiderantibus illis ſubinde *vocem* aliquam, *Dei ſimiam, in aëre excitaret;* qua homines de plebe, vocem illam de Chriſto vere divinam, hactenus ceu magni aliquid venerantes, a reverentia illa paulatim averterentur. Obſervaturi, *rem* fore *quotidie* ferme *fieri ſolitam* k): atque adeo non nimium illi eſſe tribuendum. Quod ita res geſta fuerit, indicat non tantum *perverſa Cacodæmonis natura:* qui ceu *ſimia Dei,* ad auctoritatem actionibus divinis demendam, nullo non tempore ſimile quid perpetrare, auſus fuit: prout exempla Præſtigiatorum, Moſi in Ægypto olim reſiſtentium, abunde probant; collata cum frequentiſſimis ſagarum narrationibus, copioſam pediculorum productionem, tunc iſtis negatam, Diabolo deferentibus: non alio fine, quam ut rem ibi narratam arguat mendacii. Sed & peſſima *Judæorum* κακοζηλία non minus nota eſt: qua vel Acheronta movere non dubitabant, modo Chriſti impedirent conſilia, ad ſalutem eos revocantis. Gloriantur quidem, hanc *filiam vocis ſemper* in templo ſecundo *viguiſſe* l): ex quo Prophetiæ donum, cum Malachia, inter ipſos ceſſarit. Sed memoratu dignum eſt, quod ab ætate Eſræ, cujus ævo Templum ſecundum reſuſcitabatur, ad hanc de Salvatore noſtro hiſtoriam, ne unicum hujus exemplum, omni exceptione majus, afferri poſſit; quo Deus de cœlo cum illis locutus fuerit. Quæ a Talmudiſtis adducuntur, tempore Semi, Judæ, Moſis, Samuelis, ac Regum eveniſſe m); nugas continent, ac fabulas aniles, a nemine Θεοπνεύστων Antiquorum commemorata. Ante Chriſti baptiſmum, omnes *eam* ignorarunt: poſt illum demum introducta fuit fictitia ejus commemoratio. Nec minus annotatione dignum, quod non tam ad gentis univerſæ ſalutem, ex liberrimo Dei conſilio, quam *ad deſideria* quorundam *Doctorum,* faſtum ſuum ac arrogantiam ſu-

v. 32. i) 1. Joh. III, 8. Ebr. II, 14. 15. k) vid. Epiſt. cit. non adeo procul a fine. l) cod. *Sanhedr.* f. 11. a. l. 24. ſqq. *Sota* f. 48. b. l. 13. ſqq. *Joma* f. 9. b. l. 11. ſqq. *Rabboth.* ad Cant. VIII, 10. f. 38. c. 3. l. 11. ſqq. Unde quædam adducta habentur Diſp. cit. ad lit. (q) §. 22. p. 30. Autor *Coſri,* Part. III. c. 73. med. p. 253. verſ. lat. Buxt. iuxta communem reliquorum ſententiam, ait: בת קול לא נפסקה מהם בבית שני i. e. *FILIA VOCIS non ceſſavit ab ipſis in Templo ſecundo.* m) cod. *Maccoth* f. 23. b. l. 24. ſqq. אמר ר"א בג' מקומות הרמתי הופיע רוח הקודש בבית דינו של שם ובבית דינו של שמואל

ובבית דינו של שלומה/ בבות דינו של שם דכתיב ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני/ מנא ידע דילמא כי היכי דאזל איהו לגבה אזל נמי איניש אחרינא יצאתה בת קול ואמ׳ ממני יצאו כבושים/ בבית דינו של שמואל דכתיב הנני ענו בי נגד יהוה ונגד משיחו את שור מי לקחתי ויאמרו לא עשקתנו ולא רצותנו ויאמר עד יהוה ועד משיחו כי לא מצאתם בי מאומה ויאמר עד/ ויאמר ויאמרו מיבעי ליה יצאת בת קול ואמרה אני עד בדבר זה/ בבית דינו של שלמה דכתיב ויען המלך ויאמר תנו לה את הילד החי והמת אל תמיתוהו כי היא אמו/ מנא ידע דילמא איערומא מיערמא יצאת בת קול ואמרה הוא אמו/ אמר רבא ממא דילמא יהודה כיון דחשיב ירחי ויומי ואיתרמי דחזינן מחזקינן דלא חזינן לא מחזקינן/ שמואל נמי בולהו ישראל קרי להו בלשון יחיד דכתיב ישראל נושע ביהוה שלמה נמי מדהוא קא מרחמתא והוא לא קא מרחמתא אלא גמרא/ i. e. *R. Elieſer docuit, in tribus locis illuxit* (illuminando in re dubia Judices) *Spiritus* S.: *in Senatu Semi, & in Senatu Samuelis, Rameenſis, & in Concilio* Salomonis. *In ſenatu Semi, ſecundum id, quod ſcriptum* extat Gen. XXXVIII, 26. *& agnonit Juda, ac dixit, juſta eſt: a me* eſt. *Undenam cognovit? Forte eodem modo, quo ipſe ad eam declinarat, etiam ſeceſſerat vir alius? Prodibat FILiA VOCIS, dicens: A ME provenerunt ſubactiones.* (Quæ verba Gloſſa h. l. tranſfert: דברים נעלמים הללו מאתי יצאו שלפי שיהודה היה מלך והיא זכתה לצאת ממנה מלכים מתוך שהיתה צנועה בבית חמיה יצאתה גזירה זו מלפני שיצא זרע משניהם/ כך קיבל רבי מעיקרא לישנא אחרינא מאיתי היתה שיצאו ממנה שני בנים הללו לכבש העולם שהרי עתיד דוד ומשיח לצאת ממנה/ i. e. *res iſtæ OCCULTÆ a me provenerunt. Quoniam enim Juda Rex eſt, & ipſa* (Thamar, Semi filia) *digna, e qua provenirent Reges; eo quod pudice admodum vixerat in ædibus ſoceri ſui: a me emanavit decretum hoc ut ſemen a duobus iſtis perveniret. Ita ex traditione docuit Rabbi principaliter.* Eſt tamen & *alius explicandi modus:* ſcil. *a me evenit, ut ab ea prodirent duo iſti filii ad SVBIVGANDVM* (quæ altera eſt verbi כבש, unde כבושים non in Participio Paul legendum; ſed כִּיבּוֹשִׁים *ſubactiones,*) *HVNC MVNDVM. Quum David ac Meſſias prodituri ſint ex ea. In Senatu Samuelis; quia ſcriptum eſt* 1. Sam. XII, 3. *en præſto ſum! reſpondete contra me, coram Domino, & coram Uncto ejus; cujus ſurripui bovem? Et reſponderunt, non oppreſſiſti nos, nec contriviſti nos, Tunc dixit,*

ſuper alios, hac via ſtabilire conantium n), prodiiſſe putetur. Id quod res inter *R. Elieſarem Hircani* filium, ac *R. Joſuam* ſuosque ſocios geſta, evidenter ſatis indicat. Cujus cum adverſarii miraculum de ſiliqua, ipſo jubente, ad centum usque cubitos translocata, item de aquarum decurſibus in transverſum fluentibus, nec non parietibus Auditorii ruinam minantibus, & non in ſtatum priſtinum redeuntbus, contemnerent; iſte Elieſer non revere-

dixit, teſtis ſit *Dominus, & teſtis ejus Unctus; quod non inveneritis quicquam contra me. Et dixit, teſtis, Et DIXIT! & DIXERVNT debebat dici.* Imo vero, *FILIA VOCIS prodiit, ac dixit: ego ſum teſtis in cauſa hac. In concilio Salomonis; quia ſcriptum eſt* 1. Reg. III, 17. *& reſpondit Rex, ac dixit: date huic puerum hunc viventem, & interficiendo nequaquam interficite eum; quia hæc ejus mater eſt. Unde cognovit? forte nimia* illa *uſa eſt aſtutia? FILIA VOCIS prodibat, dicens, hæc eſt ejus mater. Raba* (cui hæ rationes parum videbantur ſufficientes, rejecturus VOCIS FILIAM) *dicebat: Undenam? forte Juda, cum ſupputaſſet, menſes ac dies, tunc conjiciebat,* (a ſe illam eveniſſe impraegnationem; ut pronomen primæ perſonæ ad Judam referretur, non ad filiam vocis), q. d. *a me eſt imprægnata. Quid vidimus, confirmamus; quod* ipſi *non vidimus, ne confirmare* ſuſtineamus. *Penes Samuelem etiam* absque filia vocis, ſingularis *& dixit* 1. Sam. XII, 5. conciliari poterit: *cum omnes in univerſum Iſraelitas ſcriptura in ſingulari efferat, apud Jeſaiam* c. XLV, 17. *Iſrael ſervatur per Dominum. Salomo quoque* (absque filia vocis, ita judicare potuit), *ex eo, quod hæc miſericordia commota fuit; altera autem nulla tacta fuit commiſeratione, ſed* ſententiam *voluit conſummandam.* Conf. cod. Sota f. 10. b. l. 33. ſqq. *Jalkut* ad Gen. fol. 44. c. c. 2. l. 2. ſqq. *Medraſch Koheleth* f. 111. c. 4. circa fin. f. 112. c. 1. *R. Sam. Elieſer* in Cothnoth Or, ad *Maccoth* l. c. f. 146. c. 3. l. 12. ſqq. *& Raſchi* ad Gen. XXXVIII, 26. idem de reliquis ſentiendum; quorum nonnulla adducuntur Diſp. de *filia vocis, nefanda divinæ æmulc,* §. 34. p. 35. usque ad 42. ac in epiſtola ad Dn. Reſp. Avt. Fabulæ ſunt, ex Judæorum male ſano ortæ cerebro. n) De *Hillelianis* & *Sammæanis* tradunt in cod. *Erubhin* f. 13. b. l. 25. ſqq. quod per tres integros annos inter ſe litigarint; qualibet ſecta contendente, juxta ſuos ferendam eſſe ſententiam deciſivam, quam הלכה dicunt. Donec *FILIA VOCIS* audita fuerit, proclamans, utriusque quidem partis verba Dei viventis; *deciſum* tamen *ferendum* eſſe *juxta Hillelianos.* Verba ipſa adducta ſunt Diſp. modo citata, §. 26. p. 45. conf. *Berach,* f. 51. b. circa fin. *Peſachim*

verebatur ipſos conteſtari cœlos, ut pro ſe ferant teſtimonium. Ad cujus conjurationem ilico *filia vocis* prodiiſſe dicitur, quæ pronunciarit, omnino ſecundum R. Elieſarem, deciſivam ferendam eſſe ſententiam o). Quod crebrum ea ætate cum dæmonibus habuerint commercium; abunde Evangeliſtarum comprobat hiſtoria p), ipſis Talmudiſtarum Pandectis non refragantibus q): qui hunc ipſum R. Elieſarem celebratiſſimis annumerant Præſtigiatoribus r). Imo non deſunt, qui id pro ſupremo Sapientiæ laudabilis gradu venditant; ſi quis dæmones ſibi habeat ad nutum obſequentes s), Et ſi vel maxime eventus non ſemper ipſorum imprecationibus reſponderint; *fingebant* tamen *frequentiſſime Vocem* aliquam *ſibi* fuiſſe *auditam* t). Hac ſola fine, ut plebi fucum facerent; & hoc modo genuinæ Patris voci, ad Chriſti baptiſmum revera auditæ, ſuam adimant auctoritatem.

§. 58. Haud ſecus ac circa Chriſti miracula, divinam Ejus miſſionem teſtatura, ſe geſſerunt. Videntes enim, quod iſtorum Veritas, exemplis undique

f. 114. a. l. 11. ſqq. Pro honore *R. Caninæ* e cod. *Taanith* f. 24. b. l. 41. ſqq. & *R. Peridæ*, e cod. *Erubh.* f. 54. b. l. 35. ſqq. egreſſam *FILIAM VOCIS*, l. c. invenies §. 30. p. 56. 57. o) *Bava mezia* f. 59. b. l. 3. ſqq. cujus verba partim adducta ſunt l. c. §. 32. p. 64. 65. Quibus in loco Talmudis l. 20. ſqq. plura anneċtuntur, quæ obſtinatam gentis arrogantiam, & faſtum ejus intolerabilem, omnium exponunt admirationi pariter ac contemtui. Quæ brevitatis amore, Bibliopola prelum, ob nundinas inſtantes, urgente, cum neceſſariis aliis omittimus. p) Vid. Act. VIII. v. 9. ſqq. c. XIII, 6. ſqq. c. XIX, 19. ſqq. q) Cod. *Sanhedr.* f. 17. a. circa fin. *Menach.* f. 65. a. l. 45. r) Vid. Cod. *Sanhedr.* f. 68. a. med. & perpende in cod. *Bava mezia* f. 59. b. l. 3. ſqq. de eo tradita, & quæ in *Juchaſin* f. 32. a. l. 29. ſqq. in hanc rem ſunt congeſta s) Plenus de eo eſt liber *Raſiel*, quem gens ſuperſtitioſa Adamo protoplaſtæ nefarie tribuit; nec non ס' שימוש תהלים, uſum Pſalmorum magicum inculcans. Ipſe *R. Simeon b. Jochai*) qui Judæorum habebatur pientiſſimus), & *R. Elieſer fil. R. Joſe*, obſequentem ſibi habuiſſe dæmonem *Ben-Tallamjon*, narrantur in cod. *Meila* f. 17. b. l. 5. ſqq. l. 18. ſqq. coll. annotatione in *En Jacob* ad l. c. f. 191. c. 3. Edit. Amſt. & f. 189. a. Edit. Venet. A.C. 1625. Alii alios. Vid. cod. *Aboda-ſara* f. 12. b. l. 13. ſqq. *Peſachim* f. 112. a. l. 7. ſqq. t) Uſum ejus *quotidianum* vid. cod. *Berach.* f. 3. a. l. 28. 30. ſqq. l. 37. ſqq. f. 17. b. l. 12. ſqq. *Taanith* f. 24. b. l. antep. *Chüllin* f. 86. a. l. 17. ſqq. *Moed Katon* f. 14. b. l. 24. ſqq. *Sota* fol. 2. a. l. 23. ſqq. *Sanhedr.* f. 22. a. lin. 41. ſqq. *Bereſch. rabb.* Sect. LXXIX. f. 88. c. 3. l. ult. & col. ſqq. *Medraſch Eſther* ad cap. I, 9. f. 122. c. 1. l. pen.

dique intuentium oculos in aſſenſum rapientibus, in dubium vocari nequeat; convicti etiam de iſtorum divinitate, &, quod neutiquam per *colliſionem cum dæmonio* quodam, ob perpetuam cum iſto *colliſionem*, perpetraſſet eadem; eo usque progreſſi ſunt audaciæ, ut, contra diſertam Scripturæ literam u), negare auſi ſint, ullum hæc Prophetæ afferre poſſe teſtimonium quo quis ad verba ejus recipienda obligari queat x). Ne vero quis opinetur, me iſtam a miraculis inſtantiam, invitis Judæis, etiam ad *filiam vocis* trahere; & quod nunquam intenderint, ſuam *voci cælitus delapſæ* negare virtutem, quam ſemper ſartam tectam ſervari velint. Conſideret quæſo! propria ipſorum verba, non tantum apud Scriptores ſequioris ævi, ſed in ipſo Talmude obvia y): & inveniet, quod, quoties res per *vocis filiam* pronunciata non ad palatum ipſorum fuerit, *aperte profiteantur*, *neminem obligari ad obſequium ei praſtandum.* Hanc quippe ſententiam, cujus originem R. Joſua ſibi vindicat z), *non attendendum eſſe ad filiam vocis;* vel, quod eodem recidit, *nullam filiæ vocis rationem eſſe habendam*, ubivis inculcatam deprehendimus; v. g. in Cod. *Berachoth* a), *Erubin* b), *Peſachim* c), *Bava mezia* d), *Jevammoth* e), atque *Chüllin* f). Et, quamvis ad iſtum modo caſum

u) Exod. IV, 1. ſqq. Deut. XVIII, 21. ſqq. Jeſ. XXXV, 4. ſqq. *R. Joſeph Albo* in *JKKarim* lib. I. c. 18. f. 25. a. l. 31. ſqq. lib. III. c. 25. f. 90. b. l. 2. ſqq. *Maimon*, Hilc. *Jeſode Tora* c. VII. §. 7. conf. ſupr. tradita ad §. 6. p. 312. ſqq. *ABARB.* Comment. ad Jeſ. XI. inter characteres Meſſiæ nro VI. collocat *facultatem perpetrandi miracula* f. 27. c. 4. l. 15. ſqq. x) *Maim.* l. c. & cap. VIII. §. 1. ſqq. inprimis Hilc. *Melachim* c. XI. §. 3. ſqq. *R. Joſeph Albo* l. c. l. I. c. 18. f. 15. a. l. 1. ſqq. y) locis mox citandis ad lit. (a) & ſqq. z) cod. *Berach.* f. 52. a. l. *Peſachim* f. 114. a. l. 21. *Bava mezia* f. 59. b. l. 16. ſqq. a) f. 52. a. in *Toſaphoth*, verbis אין משגיחין בבת קול b) f. 6. b. ad l. ult. ubi verba τῶν *Toſaphoth* אין להשגיח כלל בשום בת קול c) l. c. ad (z), ubi hæc in *Toſaphoth* leguntur: מדקאמר אין משגיחין בבת קול משום דלא מן השמים היא משמע רבכל דוכתא לית לן למיזל בתר בת קול: d) l. c. ad (z), ubi *Toſaphoth* notant, ſi quis forte dixerit, ſententiam R. *Joſuæ*, qua autoritatem *filiæ vocis* derogat, non valere, niſi in illa ſola cum *R. Elieſare* hiſtoria geſta; ubi oppoſuerit ſe ſuffragiis plurium: obſervare debeat, quod accurate concluſerit, מדקאמר לא בשמים היא כבר נתנה לנו תורה מסיני משמע דבשום מקום אין משגיחין: e) f. 14. a. l. 11. ſqq. ubi *Toſaphoth* ſcribunt: ישו לומר מדנקט ר׳ יהושע האי לישנא ואמר לא בשמים היא שמע מניה דבכל דוכתא אית ליה דאין משגיחין: f) f. 44. a. l. 7. ad quam *Toſophoth* tradunt: כיון

ſum quidam ejus verba voluerint reſtringere, ubi ejus pronunciatum ſententiæ *plurium ſuffragio* confirmatæ *adverſetur* g), ad quam obſervandam, vi legis Exod. XXIII. v. 2. obligati ſint: ingenue tamen autor *Toſaphoth* ad aliquot ll. cc. fatetur; *dicendum eſſe, quod, quia* Deut. XXX. 12. *ſcribitur, non eſt in cœlis, ſenſus ejus ſit, in NVLLO LOCO attendendum eſſe ad filiam vocis.* Quæ ad Cod. *Chüllin* l. c. addita ſunt h). Ad *Erubin* vero i), *dicendum eſt,* inquit, *quod verba illa* Deuter. XXX. 12. *poſtulent, PRORSVS NON attendendum eſſe ad VLLAM filiam vocis.* Et omnium clariſſime ad *Cod. Peſachim* k), *dicendum eſt, quoniam infert, non attendunt ad FILIAM VOCIS, propterea quod* verba Deut. XXX. 12. *NON DE COELIS EST, innuant, in NVLLO PRORSVS loco eundum nobis eſſe in ſententiam FILIÆ VOCIS.* Hanc enim formulam, R. Samuele fil. R. Judæ Aben Tibbon judice l), non adhibent, niſi ubi *ſummum rei contemptum, quam nil quicquam* æſtimant, indicare voluerint.

§. 59. De quo minus dubitabit, qviſquis mente recolit, quod Eliam quandoque autorem (ſecundarium ſcil.), ſeu mediatorem faciant FILIÆ VOCIS a Deo provenientis m): *cui,* quoties aliquid a ſola penes ipſos recepta con-

---

דקאמר ר׳ יהושע לא בשמים היא משמע דאית ליה דבשום דוכתא אין משגיחין בבת קול: g) Hoc urgere videntur *Toſaphoth* ad *Peſach. Jevamm.* & *Chüllin;* & diſerte reſpondent, exceptionem hanc nullam eſſe; quia per locum Biblicum e Deut. XXX, 12. aperte docuerit, *nullibi locorum ad eam attendendum eſſe.* h) Verba ebræa vid. ad (f). i) Verba vid. ad (b). k) Vid. ad lit. c) l) In Explicatione vocum difficiliorum in *Maimonidis* More Nebuchim occurrentium, Operi præmiſſa, in Edit. *Sabionet.* quæ A. C. 1553. prodiit ſub *Veſpaſiano Gonzaga.* ad lit. ש, verbis: כשירצו רז״ל לגלות דעתם על דבר פחות בעיניהם ולא יחשבוהו למאומה אומרים לא משגחינן ביה לא אשגח ביה אין משגיחין בבת קול, i. e. *Quando Doctores noſtri p. m. mentem ſuam circa rem nimis vilem ipſis viſam, quam nullius prorſus pretii æſtimant, declarare volunt; dicunt, non attendimus ad eam, non reſpicit eam,* v. g. *non reſpiciunt ad FILIAM VOCIS,* i. e. nihil eam æſtimant. Conf. *Raſchi* ad cod. *Chagiga* f. 22. b. l. 9. ubi verba משגיח לך כלום *numquid reſpiciet te?* explicat, לא ישמע לך *non audiet te.* In eo ſenſu, quem exprimit infr. §. 64. m) Vid. *Berach.* f. 3. a. l. 29. ſqq. *Schabbath* c. II. f. 33. b. l. 29. ſqq.

conſuetudine docuerit, *aſſenſum minime præbendum* eſſe, rotunde ſtatuunt n) Quamvis alias in quolibet caſu ipſis inexplicabili ſolutionem Ejus canoni cam anxie expectent, & devotis ſubinde expetant precibus o). Si enim vocis internuncio, in viſibili quadam forma apparenti aſſenſum denegare auſint; quid ni negarent incertæ ab ipſo formatæ voci? ſicubi rem minus gratam illis denunciarit. Ad hæc extrema autem, ſuisque alioquin adverſa hypotheſibus, nunquam applicuiſſent animum; niſi ſatis nota ipſis fuiſſet *Vox* illa de Chriſto *cælitus delapſa*, a tot ſuorum teſtibus audita, ut negari amplius non potuerit. Cujus adeo virtutem ſaltem ac efficaciam, novo hoc paradoxo conati ſunt ex animis credentium eripere; quorum propriis partim ſenſibus diutius ſe opponere non valuerant.

§. 60. Recte itaque XIV. tota *primitivæ Eccleſiæ* antiquitas unanimi docuit *conſenſu*, non ſolum Chriſtum, aut hunc cum ſolo Baptiſta, *cælos* tunc *apertos & Spiritum S.* in forma columbæ viſibili, per aperturam illam *deſcendentem*, ac in Chriſto manentem *vidiſſe;* ſed *omnem* in univerſum *turbam*, in utraque fluminis *ripa diſperſam*, itidem *ſuis conſpexiſſe oculis: ſuisque* item diſtincte *audiviſſe auribus*, *quicquid cum Chriſto Pater*, *voce cælitus delapſa*, *locutus fuerit*; & mox de Eo promulgarit aliis. Eodem prorſus modo, ſi ſola exceperis terribilia, vi pacti omittenda; quo olim ipſorum Majores ad montem Sinai Deum cum Moſe loquentem, & mox promulgantem Decalogum audiverant, reliquaque viderant ſpectacula. Singulorum

& conf. omnino ſupr. §. 28. p. 367. ſqq. n) Vid. Cod. *Jevammoth* f. 102. a. l. 7. ſqq. *Menachoth* f. 32. a. l. 9. 10. coll. Gloſſa. *Bava bathra* f. 115. b. in Gloſſa ad lineam textus 3 o) Specimen ejus vid. cod. *Bava mezia* cap. I. θ. ult. cap. II. θ. 8. cap. III. θ. 4. 5. ad quam conf. *Maim.* & *Bartenur.* *Ediiijoth* cap. VIII. θ. 7. *Kidduſchin* fol. 71. a. lin. 22. ſqq. *Menach.* f. 45. a. lin. 20. ſqq. *R. Dav. Kimchi* ad Ezech. XLII, 5. *Maimon.* Hilc. Geſela c. XIII. §. 10. Ad quod etiam, ad mentem plurimorum, collineat frequentiſſimum, illud תיקו, in omni Gemara ubivis obvium: quod ordinarie legunt תשבי יתרץ קשיות ובעיות; quamvis Elias Levita *vanam dicat* hanc *explicationem*. Frequens ejus *apparitio*, cujus paſſim in Talmude fit mentio, ac ab ipſo *Aben Eſra*, homine alioquin minime credulo, approbata ad Mal. IV, 23. ubivis ferme aliquam continet informationem. Vid. *Berach.* f. 3. a. l. 30. f. 6. b. l. 13. Chagiga f. 15. b. l. 30. *Bava mezia* f. 59. b. l. 37. f. 84. a. l. 1. ſqq. f. 114. a. l. 21. Schabb. f. 33. b. l. 29. *Sanhedr.* f. 98. a. l. 28. ſqq. Avoda ſara f. 17. b. ec. fin. f. 18. b. l. 10. Et in cod. *Sanhedr.* f. 113. a. l. ult. & b. coll. Gloſſa, dicitur apparuiſſe in Schola R. Joſe Zipporenſis quotidie.

rum verba, in hac Orationis ſerie, adducere, nimis foret prolixum. CHRYSOSTOMI ſupra p) jam adducta, in compendium, ut ſolet, reredegit THEOPHYLACTVS, *viderunt autem*, inquiens q), *OMNES, ſpiritum ſuper Jeſum venientem. Ne aliter exiſtimarent forſan, vocem illam, HIC EST FILIUS MEUS DILECTVS, de Johanne fuiſſe prolatam: ſed, viſo ſpiritu, de Chriſto hoc dictum fuiſſe, crederent.* *AVGVSTINI* quædam ſupra r), jam dedimus: quibus cum conſentit etiam HIERONYMVS s), & ipſe, pro contraria ſententia quibusdam t) adductus, HILARIVS u). Ante quos omnes eandem aſſerit ſententiam GREGORIVS x), *Thaumaturgus* cognominatus. Quos recentiores ABVLENSIS y), SALMERON z), JANSENIVS a), BAR-

p) §. 22. p. 346. ſqq. §. 38. p. 404. ſqq. q.) ad Matth. III, 16. p. 21. *εἶδον δὲ τὸ πνεῦμα ΠΑΝΤΕΣ ἐρχόμενον ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν, ὡς ἂν μὴ νομίσωσιν, ὅτι ἡ φωνὴ ἡ λέγουσα, οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, διὰ τὸν Ἰωάννην ἐγένετο, ἀλλὰ ἰδόντες τὸ πνεῦμα, πιστεύωσιν, ὅτι ἡ φωνὴ αὕτη διὰ τὸν Ἰησοῦν ἐστίν.* r) §. 22. p. 346. Quibus adde de *Conſenſu Evangeliſtarum* lib. II. c. 14. Oper tom. IV. p. 294. ubi, AVDIEBANT, inquit, QVI ADERANT: *propter quos etiam ipſa vox facta eſt.* s) Verbis ultimis ad Matth. III. *ſedit columba ſuper caput Jeſu; ne quis putaret, vocem Patris ad Johannem factam, non ad Dominum.* t) Vid. ſupr. §. 13. p. 316. u) *in Matth.* Cant. circa fin. p. m. 253. *filius Dei auditu conſpectuque monſtratur, PLERIque infidæ & Prophetis inobedienti, teſtimonium de Domino ſuo mittitur & CONTEMPLATIONIS, & VOCIS.* x) De *Theophania*, ſ. Chriſti Baptiſmo, p. 36. B. ſqq. Verba ejus vid. ſupr. §. 22. p. 347. ſqq. y) Quæſtion. XCIII. in Matth. p. 357. z) Comment. in Evang. Hiſt. tom. IV. Part. I. tr. VII. p. 74. cujus verba: *neque dubium eſt, hanc vocem ab OMNIBVS, qui ſtarent circum, exauditam fuiſſe. Namque ad adſtantes directus fuit ſermo, hic eſt filius meus dilectus. Neque ullum eſſet teſtimonium, probans ipſum eſſe Filium Dei; niſi auditum fuiſſet a circumſtantibus. Superfluum quoque fuiſſet, formare ejusmodi vocem; ſi ſolus Chriſtus eam audiſſet: cum ipſe ſe noſſet Filium Dei.* ——— *Decebat eum audiri a multis, quemadmodum & vox in transfiguratione non ſolum a Chriſto; ſed etiam a tribus diſcipulis audita eſt. Voces etiam, quæ cælitus ad ſe fiebant, non propter ſe tantum, ſed & propter adſtantes factas declarat* Joh. XII. v. 30. *Chriſtus, non propter me, inquit, facta eſt hæc vox; ſed propter vos.* Dein verbis Hieronymi ad lit (s) citatis, adjicit. *Si tamen adſtantes non audiviſſent hanc vocem; non putarent factam nec ad Johannem, nec ad Dominum.* Non male. a) Commentario in Concordiam Evangelicam, cap. XIV. p. 119. a.

RADIVS b), MALDONATVS c), & Proteſtantium plerique, jure merito unanimi ſequuntur conſenſu: in tanta copia, ut ob multitudinem non opus ſit, nominentur. Quia omnes conſentire putandi ſunt, qui ſuis non eximuntur nominibus.

§. 61. Et profecto nihil tam firmum excogitari poterit, quod receptam hanc inverteret ſententiam. SILENTIVM EVANGELISTARVM, qui nuſpiam diſtincte teſtentur, *ſpectacula* illa omni *turbæ viſa, vocemque ab omnibus auditam fuiſſe & intellectam*, quoad *viſionem* quidem ſic ſatis infriget explicatio ſupra d) inculcata; ipſi quoque *auditioni* viam pandens, juxta tradita ibidem e), inoffenſam minimeque lubricam. Et, ſi vel maxime, explicatione iſta repudiata, concedatur; excuſaret tamen illud, Evangeliſtarum propoſitum: qui de Johanne & Chriſto præcipue, & ex induſtria, ſcribere propoſuerant; non de turba promiſcua. Eatenus cum *Maldonato* f) diceres: *Matthæus & Marcus*, quibus & Lucam addere licebit, *quia de Chriſto agebant; dixerunt, eum Spiritum deſcendentem vidiſſe: Johannes de Johanne agens, Johannem vidiſſe, dixit. Turbam quæ aderat, vidiſſe, nemo* (diſerte) *dixit; quia de illa agebat nemo.* Quod ſi dubium contra hæc *Maldonati* verba moveat id, quod Joh. I. v. 7. & 31. legimus: quaſi id ſibi *propoſu-*

b) Tomo II. Commentar. in Concord. & hiſtoriam IV. Evangeliſtarum, lib. I. c. 13. p. 47. b. ubi ad quæſt. *An omnes, qui aderant, cœlum apertum, columbamque inde devolare, & vertici Chriſti inſidere conſpexerint; admirabilemque illam vocem, HIC EST FILIVS MEVS DILECTVS, perceperint?* enarratis diverſorum ſententiis, *reſpondemus*, ait, *hæc omnia ab illis, qui aderant, ſenſu eſſe percepta. Cœlos CVNCTIS apertos, columbamque deſcendentem, & Chriſti capiti inſidentem, conſpexerunt: vocem CVNCTI non audiverunt ſolum, verum etiam intellexerunt. Nam propterea cœli patuere, columba devolavit, vox ſonuit; ut teſtatum Judæis eſſet, cœlo Deoque teſtante, qui nec falli nec fallere quemquam poteſt; Jeſum eſſe Dei filium, & Meſſiam, orbisque doctorem, ſpiritu ſancto plenum. Judæis ergo hæc nota fuerunt* &c. c) Comment. in Matth. III. col. 83. *Credendum eſt* inquit *OMNIBVS, qui adſtabant, apertos fuiſſe: id eſt, ab OMNIBVS tanquam apertos, viſos fuiſſe. Cum propterea veroſimile ſit, apertos fuiſſe; ut omnes intelligerent, & ſpiritum ſanctam, & vocem de cœlo deſcendiſſe.* d) §. 9 p. 314 ſqq. inprimis §. 34. 35. p. 397. ſqq. & p. 399. ſqq. e) §. 38. p. 404. ſqq. f) ad Matth. III, 16. p. 82. b. 81. a.

poſuerit, ut turbæ Chriſtus innoteſceret: qui & ipſe ad ſpectaculum a ſe viſum & auditum, ſubinde provocare videatur. Tunc ad explicationem ſuperius datam confugies: &, quod nuſpiam in ullo Evangeliſtarum turbæ aſpectus denegaretur, aut vocis auditio; ſed ita concipiantur verba, ut *vidiſſe* & *audiviſſe*, haud immerito ſit cenſenda g). Chriſti verò provocatio non tam ad hanc trahenda eſt apparitionem, quam identitatem eſſentiæ utrique communis h): vi cujus cum Patre ſemper & ubique commoratur, eadem cum ipſo ad extra operans i). Quam infirmum autem *a nudo ſilentio* ducatur argumentum, ibi præcipue, ubi *circumſtantiæ loquuntur*; alias quoque ſatis ſuperque notum eſt.

§. 62. Quæ poſitiva in contrarium a diverſis diverſa adducuntur argumenta; ſolo numero eminent, non pondere. Ipſum etiam illud, quod a verbis Chriſti deſumitur, *vocem Patris nunquam audiviſtis* k), ita exponi debet; ne vel ſibi ipſi adverſetur, perceptionem vocis eod. loco urgenti l); vel rebus in promulgatione Decalogi geſtis, in qua *Dei vocem omnes audiverant* m). Id quod facile fieri poterit; quantumvis ad violentam *Abulenſis* ſolutionem, quod *Angelus vocem* utrinque *formarit, non Deus*, minime deſcenderis. Quam profligatam vide ſuperius n). Saniora quidem habet *Tertullianus* o), cui & ipſi ſcrupulum injeciſſe videntur verba modo adducta, quando recitatis præcedentibus annectit: *ſubjungens autem, neque vocem ejus audiſtis unquam, neque formam ejus vidiſtis; confirmat, retro non Patrem, ſed filium fuiſſe, qui videbatur & audiebatur.* De quibus ſuo loco diſpiciemus. Nunc eo confugere, opus non eſt: cum alii ſe offerant modi, tantis non obnoxii difficultatibus. Qui defendit, Scripturam primitus literis exaratam fuiſſe majuſculis, ſine ullis accentibus, aliisque notis diſtinguenti-

g) Vid. Joh. VIII. v. 14. 26. 38. 40. c. XII, 50. c. XX. 15. coll. c. III, 32. h) Joh. I, 18. c. VI, 46. c. X, 30. 38. c. XIV, 7. 9. 10. 11. 20. (coll. Exod. XXIII, 21.) c. VII, 16. 19. 29. c. XII, 44. c. XVI, 32. c. XVII, 21. i) Joh. V, 17. 19. k) Joh. V, 37. Vid. ſupr. §. 12. p. 316. §. 13. p. 316. l) Vid. ſupr. §. 44. p. 410. ſqq. §. 45. p. 411. ſqq. Quod & fieret, ſi cum *Theophylacto aliisque verba, & mittens me Pater ipſe teſtatus eſt de me*, ad teſtimonium per Prophetas in V. T. de ipſo perhibitum, pertrahantur: cum de hoc, paulo inferius v. 39. aſſeruerit, quod *Scripturas* recipiant, exiſtimantes, vitam per eas obtineri æternam. m) Vid. ſupr. §. 19. p. 331. ſqq. n) §. 28. p. 364. ſqq. inprimis p. 365. ſqq. o) adverſus Praxean libro, cap. XV. ſqq.

guentibus p): diceret, *pronunciatione admirationem indicante, ſenſui conſulendum eſſe*, ut in multis aliis q). Quo facto, talis prodiret ſenſus: *an nunquam nec vocem ejus audiviſtis? nec ſpeciem ejus vidiſtis? ſed ſermonem ejus non habetis manentem in vobis.* Q. d. imo vero audiviſtis omnino vocem ejus, & vidiſtis ejus ſpeciem: verum cito excidit vobis, non diu *manet*, nec durat in vobis. Alii, (quibus religio eſt, quicquam in recepta hactenus lectione mutare, quamvis ad eſſentiam Scripturæ non pertineat,) dicerent, *Chriſtum eos alloqui* Judæorum, *qui apparationi* iſti *ad Jordanem non interfuerint*: atque adeo revera nec ſpectacula ibi exhibita videre, nec vocem cœlitus delapſam audire potuerint. Erant enim Synedrii aſſeſſores r), quorum honori adverſari putabatur, ad Johannem abire in deſertum, ejusque nova auſcultare dogmata: quaſi ipſimet non ſatis certi in ſuis fuiſſent hypotheſibus. Qui tamen alibi s) gloriabantur, *an quiſpiam Principum aut Phariſæorum in eum credidit? ſed turba hæc promiſcua, quæ non novit legem, execrabiles ſunt.* Quales ſoli Johannem videntur ſecuti; baptiſma ejus recipientes, & deinceps viſis Dei ſpectaculis, vocem ejus cœlitus delapſam audientes. Cum quo tamen, (ſi vel maxime non attenderim ad id, quod ad eosdem, ut ad Johannem, Chriſtus non provocarit; forte quod teſtimonium mere humanum non recipiat t), id inprimis pugnare deprehenditur, quod proxime de *ſermone in ipſis non MANENTE* u) ſequitur, & ſatis *auditum*, neceſſario præſupponit. Cum nil *manere* poſſit, niſi ante adfuerit.

§. 63. Fortaſſis tota rei difficultas per enodationem ambiguitatis Verborum *audire*, atque *videre* ſolvetur feliciter. Proprie ea de ſenſibus corporis externis *aurium oculorumque* ſumuntur, in ſignificatione modo indicata: metaphorice vero ad *intellectum* transferuntur: ubi illud initio idem ac *intelligere* x) denotat; hoc idem ac *conſiderare* y), *animadvertere, expendere, examinare:* & quæ deinceps amplius hinc *conſequntur*, per metonymiam antecedentis pro conſequente. Ebræorum שמע, cui apud LXX. Intt. autoresque N. T. *ἀκȣ́ειν*, latinorumque *audire* reſpondet, ſuos jam olim In-

p) Quæ recepta eſt modernorum ſententia, evidentiſſimis innixa rationibus. q) Vid. Interpr. Ebræo-Chald. §. antep. 179. r) Vid. ſupr. §. 44. p. 410. s) Joh. VII, 32. 45. 48. 49. t) Joh. V, 34. u) Joh. V, 38. *τὸν λόγον αὐτȣ̃ ȣ̓κ ἔχετε* MENONTA *ἐν ὑμῖν.* x) Vid. Gen. XI, 7. c. XLII, 23. 2. Reg. XVIII, 26. Jeſ. XXXVI, 11. &c. y) Gen. I, 4. 10. 18, 21. 25. 31. c. XLII, 1. Eccl. I, 16. Jer. II, 31. conf. B. *Glaſſ.* Rhet. Sacr. tr. I. c. XII. p. 1302. (A. 557.) & 1404. (A. 360.) *Maim. More Nebuch.* P. I. c. 4. & 45.

Inquiſitores obtinuit in *Maimonide* z), *Aben Eſra* a), ac *Dav. Kimchio* b): quorum & Scripturæ ductum ſecutus, pridem ſcriptum reliqui, שמע *cum Accuſativo conſtructum, nudam SONI PERCEPTIONEM denotat; cum* אל, *perceptionem ſoni cum ATTENTIONE; cum* קול *cui* ל *vel* ב *præfixum fuerit præter perceptionem ſoni, & attentionem, etiam ASSENSVM infert & OBSEQVIVM* c). ראה *vidit*, ad Verba imprægnata, quibusdam dicta, trahi poteſt d): quæ *præter conſvetam ſignificationem, aliquam ejus qualitatem, adjunctum, aut conditionem ſimul involvit, APPROBATIONEM* ſcilicet *rei viſæ.* Quum haud raro ſignificationem ex nomine בְּאֵה hinc derivato mutuet e) & idem ac *rationem habere* alicujus, denotet f). Quæ ſi hic applicueris, conſtructione licet nonnihil variata; omnem in momento nodum feliciter ſolveris: ſive Ebraiſmum cum quibusdam admiſeris g); ſive autores idiomate

 pure

z) in *More Nebuchim* Part. I. c. 45. f. 27. b. Edit. Sabion a) Comment. ad Exod. III, 18. c. XV, 26. coll. *R. Sal. Zirza* in *Mekor Chajim* ad Gen. XVI, 2. f. 13. c. 3. non procul a fine. b) lib. *Radicum*, in שמע. f. 235. col. 538. l. 44. Edit. Ven. *Bomberg.* ſed *Juſtin.* col. 518. circa fin. c) *Interpr.* §. 86. I. (Edit. II. §. 123.) d) Vid. Interpr. §. 73. (Edit. II, 102.) & §. ult. e) Hoc ſenſu videtur ſumendum Gen. XX, 10. מה ראית *quid vidiſti?* h. e. *quam rationem habuiſti?* Ita in Cod. *Eduijoth* c. VI. θ, 3. aliquoties: nec minus *Raſchi* ad Exod III, 10. c. XXXV. v. 27, Lev. II, 1. Eſth. IX, 26. itidem ſæpius. In *Shebuoth* c. VI. θ. 3. Gem. cod. *Peſachim* f. 71. a, l. 7. *Maim.* Hilc. טוען c. II. §. 1. 8. *Jom. tobh.* ad *Cethub.* c. V. θ. 1. אין נראין דבריו *verba ejus deſtituuntur ratione ſolida.* f) Unde & ſæpius per *curare* redditur, *providam rei curam habere;* & השגחה idem ac *providentia, ſolicita rei cura.* Cujus notacionis fundamentum accurate reddidit *R. Samuel* fil. *R. Judæ Aben Tibbon* l. c. ſupr. ad §. 58. 451. שהאדם כשירצה לשמור חיבור ישים עינו עליו תמיד וישגיח ויציץ בו i. e. *quod, quicquid homo ſtudioſe cuſtodire ſatagit, ad id oculos conjiciat continuo, reſpiciat ad id, & intueatur* aſſidue. Amantium more, adamatum quacunque occaſione aſpicientium. Vid. Cant. II, 9. Jeſ. XIV, 16. Pſ. XXXIII, 14. Nebucadnezar Principi Satellitum Nebuſaradani ſolicitam conſervandi Jeremiæ curam commiſſurus, his utitur verbis, Jer. XXXIX, 12. *ſume eum, & oculos tuos apponas eidem, nec quicquam mali eidem fieri ſinas.* g) E quorum numero eſt *Joh. Vorſtius*, Philolog. ſacr. qui h. l. conf. Part. II. pag. 246. ſqq.

putæ græco aut latino uſos, ſimpliciter ſequaris h). Nemo quippe non novit, apud quoscunque etiam Autores ἀκέειν ſæpe idem, eſſe, ac ὑπακέειν vel ἐπακέειν, *auſcultare, dicto audientem eſſe, obedire, obtemperare, parere, obſequi:* cujus contrarium παρακέειν, non modo *negligenter* & *oſcitanter audire,* überhören: ſed prorſus *perperam audire, non obtemperare, refractarium eſſe.* Quem valorem ipſa Scriptura inculcat Matth. XVIII. v. 15. 16. 17. dum παρακέειν non tantum τῷ ἀκέειν opponit; ſed in eodem adhibet ſenſu, cum μὴ ἀκέειε. In Scriptoribus gentilium græcis pariter atque latinis paſſim proſtant exempla. Græcorum plurima ex Demoſthene, Ariſtide, Plutarcho, Sophocle, aliisque collegit *Henr. Stephanus* i): a quo nonnulla mutuavit *Joh. Vorſtius* k). Qui, ut eundem inter latinos uſum probet, provocat ad illud Ciceronis l); *tecum loquere, te adhibe in conſilium, te audi, tibi obtempera.* Item m) *ſi vos audire vellemus.* Alibi n) idem dicit, *ſi me Cæſar audiſſet*: item o) *credo, ſed tum audirem, ſi tibi ſoli viveres.* Verbo *AVSCVLTANDI* ſenſum *obediendi* concedunt omnes. *Hi auſcultare dicuntur*, verba ſunt *Varronis* p), latinorum Antiſtitis, *qui auditis parent. A quo dictum Poëtæ* q), *audio, haud auſculto.* Cui ſuffragatur Cœcilius apud Nonium r): *audire ignoti quod imperant, ſoleo; non auſcultare.* Nec non Pacuvius apud Ciceronem s): *magis audiendum, quam auſcultandum cenſeo.* Hic ipſe tamen Varro l. c. *ab AVDIENDO* inquit, *auſcultare declinamus.* Et quis dubitare poteſt, ex eodem componi obſoletum illud *OBAVDIO*: cujus frequens uſus fuit in antiqua Bibliorum verſione vulgata, quam Italicam appellare conſueverunt. *Auguſtinus* t) adducit exinde Jud. II. 20. *& non obaudierunt vocis meæ*, cum hac obſervatione: *græca magis locutio eſt.* Ob Genitivum ſcil., quo cum conſtruitur, ad imitationem LXX. Intt. qui l. c. καὶ ἐχ ὑπήκεσαν τῆς φωνῆς με tranſtulerunt, pro Ebræis ולא שמעו לקולי.

Cum

h) cujusmodi *Seb. Pfochen.* de lingv. gr. Nov. Teſt. *Puritate*, h. l. §. 49: 9. p. 19. ſqq. i) Theſauro Gr. lingv. Tom. I. col. 285. k) l. c. p. 247. l) ad Curionem. m) de Nat. Deor. lib. I. n) o) pro Marcello. p) lib. V. de lingua lat. c. 8. q) apud eund. Varron. Quo ſenſu etiam *M. Cato* Orat. *Si ſe Curtius* &c. *Auditis, non auſcultatis, tanquam pharmacopolam: nam ejus verba audiuntur; verum ei ſe nemo committit, ſi æger eſt*; ap. *A. Gellium* Noct. Att. lib. I. c. 15. p. 70. in Edit Oiſelii, Gronovii vero p. 87. r) Plures exinde hæc citant, *Gronov.* ad l. c. *Cellarius* &c. s) Feſtus de *Verborum Significat.* lib. XIII. p. 294. Edit Amſt. 1700. *Obedire, obaudire,* iſtius originem h. m. indicaturus. t) *Locutionis* lib. VII. tom. III. Oper. p. 96.

Cum alioquin Dativum regat, ut in illo apud *Tertullianum* u) ex Epheſ. VI, v. 1. inde hauſto: *OBAVDIANT & parentibus filii*; & in alio apud *Cyprianum* x) e Prov. XVII, 4. adducto: *malus OBAVDIT linguæ iniquorum.* Hoc ipſum autem eſt, quod *Feſto* y) docente, peperit hodienum uſitatiſſimum *OBEDIRE*, pro *obœdire* z): quod perpetuo idem ac *parere, obtemperare, obſequi* denotat, cum omnibus a ſe deſcendentibus. In Gloſſario græco latino, calci Operum Cyrilli addito a), extat: *ὑπακοὴ obaudicio, obtemperantia, obſequium: ὑπακούω, obaudio, obtempero.*

§. 64. Quod ſi Ebraiſmum defenſurus, uſum apud Ebræos receptum in ſubſidium vocare vellet; multitudine exemplorum magis ſe obrutum, quam deſtitutum deprehendet. Si enim ex ſententia *R. Abrah. b. Eſræ* b), שמע cum לקול conſtructum, perpetuo *obedire*, vel *obtemperare* denotat: numerarent quidem Maſorethæ duo de viginti loca c). Sed eandem quoque ſignificationem obtinet, voci בקול annexum d): &, extra hunc caſum, aliis intervenientibus particulis, etiam cum ipſo accuſativo conſtructum. Ipſe Deus, de quo Pſ. XCIV. 9. dicitur, *an aurem plantans, non audiret? numquid formans oculum, non videret?* per Amoſum c. V. 22. 23. de ſe affirmat, *eucbariſticum pingium veſtrorum NON INTVEBOR, & modulationem Nabliorum tuorum NON AVDIAM.* Quæ hic utriusque obtinet ſignificatio, ſi Johanni applicueris, alium ilico ſuppeditabit conceptum. Inprimis obſervatu digna hic eſt frequentiſſima iſta Jureconſultorum formula, לו אין שומעין *non audiunt eum* e): cui reſpondet noſtratium, wird nicht da-

u) *Contra Marcion.* lib. V. c. 18. circa fin. x) Epiſt. LXVI. Florentio & Papiano ſcripta p. m. 167. circa fin. Edit. Brem. y) l. c. ad (s). z) Gerh. Joh. Voſſius in *Etymologico*, p. 349. putat *oboedio* fuiſſe ſcribendum: ut *au* primum in *o* abiiſſe dicatur, ut a *plaudo explodo*; & *o* deinceps in *e*. a) col. 643. b) ll. cc. ad §. 63. lit. (a) pag. 458. In priori verba ejus ſunt: כל שמע אחריו למ״ד או בי״ת הטעם שישמעו הענין שנושא הקול לא לשמוע הקול: i. e. *ubicunque* שמע *poſt ſe* ל *habet aut* ב, *ſenſus ejus eſt, quod accepturi ſint rem, voce illa allatam; non ut nudam vocem audiant.* Ad Exod. XVI, 26. annotat, כבר הזכרתי כי כל שמיעה שאחריה למ״ד או בי״ת אין פירוש לשמוע הדבר רק להבין טעם הדבר הנושא הדבר: i. e. *jam dudum commemoravi, quod ubicunque* שמע h. e. *audivit, poſt ſe* ל *habet, aut* ב, *non ſignificet vocem audire; ſed intelligere ſenſum, quem vox importat*, eumque approbare. c) *Maſora finalis* f. 54. col. 1. Edit. *Buxt.* item ad Pſ. LVIII, 6. d) Vid. ab. §. 63. lit. (b) & (c) pag. 457. e) v. g. cod. *Jevammoth* fol.

damit gehöret, findet kein Gehör. Quæ non excludit *auditionem* & *perceptionem* rei propoſitæ; ſed *approbationem* f), &, ut cum Caſſiodoro g) loquar, *patientiam vel obſequium*. Verum ne opus quidem eſt tam longis ambagibus. Sola Scriptura novi fœderis, imo ut magis in arctum contraham, vel ſolum Johannis Evangelium, unde excerpta ſunt, quæ ſcrupulum movere putantur, abunde probabit; *AVDIRE* idem quandoque eſſe, ac *devote & reverenter audire, credere, obſervare, obtemperare, obſequi*: & *NON AVDIRE* idem, ac *non obtemperare, ſpernere, negligere*. Quando hoc ipſo capite V, verſ. 24. *verbum Chriſti AVDIENS*, dicitur *habere vitam æternam*; nudus *auditus* ingentem hunc effectum non operatur: ſed *obſequium* ipſi præſtitum. Alioquin iſti quoque Judæorum, qui obloquendo Salvatori

102. a. lin. 7. ſqq. אם יבוא אליהו ויאמר חולצין במנעל שומעין לו אין חולצין בסנדל אין שומעין לו: h. e. *Si ipſe ELIAS venerit, ac dixerit, renuntiant nuptiis affinium per calceum, audiunt ipſum*; ſi vero dixerit, *non renuntiant per Sandalium, non audiunt ipſum*. Id quod iisdem ferme verbis repetitur in cod. *Menach.* f. 32. a. l. 9. ſqq *Maimon.* Hilc. *Jeſode Tora* c. VIII. §. 3. אם עמד הנביא ועשה אותות ומופתים גדולים ובקש להכחיש נבואתו של משה רבינו אין שומעין לו: i. e. *ſi exiſtat Propheta quispiam, qui miracula ac ſtupenda maxima ediderit; quærat tamen mendacii arguere vaticinium Moſis Doctoris noſtri: non audiunt eum.* Quæ formula tam frequens eſt in ipſorum jure, ut ſpiſſa Volumina adimplerent exempla exinde collecta. Quod alteri iſti, *a viſu* petitæ, æquipolleat; hæc verba *Toſaphoth* ad cod. *Bava mezia* fol. 59. b. lin. 17. docere potuerunt: הדאמר רבי יהושע אין משגיחין בבת קול לא שמעינן ליה לרבי יהושע אלא על בת קול דהאי מעשה דרבי אליעזר וכו' i. e. *id quod dixit R. Joſua, non RESPICIUNT ad filiam vocis, non AVDIMVS eundem, niſi quantum ad filiam vocis actionis iſtius, quæ cum R. Elieſare geſta fuit.* Clarius e cod. *Chagiga* f. 22. b. pateſcit: quia verba hujus l. 9. ברום משגיח לך *numquid RESPICIET ad te?* Raſchi interpretatur לא ישמע לך *non AVDIET te.* Quod enim *videre* pro quocunque alio ſenſu ſumatur, ſupra ad §. 12. p. 316. indicatum fuit. Conf. Joh. IX, 29. f) eodem modo, quo *Cryſoſtomus* de hoc noſtro loco, loquitur, in Johannem Homil XXXIX. non adeo procul a fine, col. 260. D. τὴν δὲ (ἐν τῷ Ἰωρδάνῃ φωνὴν) ἤκουσάν μεν, ϰ̀ προσέχον δέ. i. e. *iſtam vero (ad Jordanem vocem) audiverant quidem; ſed non attenderunt*, g) lib. VII. variarum formul.

tori refractarios ſe præbebant, eo ipſo vitæ æternæ participes facti eſſent quod *audiverint*, quibus ſe opponerent. Iſtæ ovium paſtoris vocem AVDIRE dicuntur h), quæ obtemperant, & ductum ejus ſequuntur. Cum Chriſtus coram Pilato contradicente conſtitutus, *omnis* ajebat, *qui ex veritate eſt, AVDIT vocem meam* i) non in ſolo acquieſcebat *auditu*; ſed *approbatione* ejus, atque *obſequio*. Alias Pilato, qui ſonum verborum absque dubio audiebat, non ſatis apte hæc fuiſſent oppoſita. Ipſa oppoſitio c. VIII. v. 47. inſtituta, verbis, *quisquis ex Deo eſt, verba Dei AVDIT; propterea vos NON AVDITIS, quia ex Deo non eſtis*, efflagitat; ut per *audientes* intelligamus *obedientes*; & *refractarios* & *incredulos* per *non audientes*. Alioquin nemo Judæorum accuſari potuiſſet, quod *non audiverit*. Quum verba, ſine approbatione & obſequio, perceperint omnes. Et idem ſentiendum eſt de verbis k), *NON poteſtis AVDIRE ſermonem meum*: & alibi l), *durus eſt hic ſermo, quis poteſt eum AVDIRE?* h. e. approbare, ac obtemperare eidem. Iſtæ oves *NON AVDIVISSE* dicuntur m) fures ac latrones, quæ non *obediverant* illis, quum blandis eos alliciebant ſermonibus. Satis ſuperque audiverant Phariſæi iſtum a nativitate cœcum, cui viſum conceſſerat Salvator: & nihilominus illis exprobrat, *dixi vobis jam, nec audiſtis* n). Niſi tamen hoc interrogative ſit ſumendum: quo caſu, communem retineret ſignificationem. Quod autem in reliquis *nudus aurium auditus*, aſſenſu & obſequio deſtitutus, intelligi non debuerit; præter jam dicta, etiam exinde conſtare poterit, quod AVDIRE interdum cum *credere* permutarit Johannes o); nonnunquam cum *ſervare* p), vel *facere* q), aut *ſequi* r); nec non *in ſermone manere* s): *NON AVDIRE* autem, cum *non credere* t) interdum alternet, non nunquam cum *non ſervare* u), vel etiam *non locum in aliquo habere* x). Quæ omnia abunde docent; diverſas has voces inter ſe alternare, & unam pro altera, ſenſu æquipollente, commode adhiberi poſſe. Et ne quis dixerit, *a poſſe ad eſſe, non ilico valere conſequentiam*; ipſa orationis ſeries eam hic adhibendam, clamitat. Non enim *auditum* in illis deſiderat; ſed *fidem*, *quod* ei quem Pater miſerit, *non credant* y): & quod *ſermo* per *auditum* illis cognitus, *non* diu penes

 ipſos

h) Joh. X. v. 16. coll. v. 4. it. v. 26. 27. i) Joh. XVIII, 37. k) Joh. VIII, v. 43. l) Joh. VI, 60. m) Joh. X, 8. coll. v. 3. 26. n) Joh. IX, v. 27. coll. v. 15. ſqq. o) Joh. VIII, 45. c. V, 44. 46. p) Joh. VIII, v. 51. 52. 55. q) Joh. VII, 19. r) Joh. X, 4. 27. s) Joh. VIII, 31. t) Joh. V, 30 c. X, 26. 27. c. VIII, 45. c. V, 47. u) Joh. XIV, v. 24. x) Joh. VIII, 73. y) Joh. V, 38.

ipſos *manſerit* z). Reliqua, quæ hic urgent, ut vertas: *nec voci ejus obtemperaſtis unquam, nec ſpectaculum ejus curaſtis*, ſupra a) jam tetigi; & quoad ultimum, porro perſequor.

§. 65. Orationis ſeries extra dubium & controverſiam ponit, quod hæc Chriſti verba *exprobrationem* contineant actionis, quæ aliter inſtitui debuerit. Cum reverentia enim *audire* debuiſſent *vocem Dei*, eique obtemperare, ac *credere ei*, quem miſerat audiendum. Quod neglectum, ipſis exprobrat, iisdem prorſus verbis, quibus olim Moſes Deut. IX. v. 23. inobedientiam ipſorum redarguerat *. Sub eadem itaque exprobratione ac correptione intelligenda veniunt verba proxime annexa b); *nec ſpeciem ejus vidiſtis*. Quo præmiſſo, nemo ſuſpicari poterit, εἶδος h. l. exprimere Ebræorum תמונה, & reſpectum fieri ad Deut. IV. v. 12. 15. quamvis verbum additum, vel eosdem verſus in memoriam revocare queat, vel Num. XII, 8. ubi cum הביט conjungitur, ut ibi cum ראה. *Injuſtum* enim *foret, reprehendere aliquem propter id, quod aliter a ſe fieri non poterat.* Non integrum erat Judæis, aliquam Dei formam vel ſpeciem videre c): ne, eam æmulaturi, Imagines fingerent corporeas, per quas Deum incorporalem exprimere præſumerent d). Nec Græci ebræum תמונה ullibi per εἶδος reddiderunt; ſed per ὁμόιωμα e). Sæpe tamen ebræorum מראה per εἶδος expreſſerunt. f) Id ipſum autem, inter alia, frequentiſſime *ſpectaculum* denotat, aliis ad *aſpiciendum contemplandumve* oblatum. Cujusmodi erat rubus in monte Horeb ardens g), cantelabrum inſuper, aliaque vaſa ſacra Moſi ibidem ad ſpectandum exhibita h): Ezechieli currus, & Cherubi i): Danieli beſtiæ quædam, certorum portendentes imperiorum vicisſitudines k) totique populo Iſraelitico denſa nubes, fulgura, lampades, & ignis fumigans, divinæ in monte Sinai majeſtatis indices l). Quibus omnibus vox מַרְאֶה tribuitur, *ſpectaculum* potius ll. cc. reddenda, quam *viſio prophetica*; quæ toti ſimul gen-

z) ibid. a) §. 46. & 63. p. 412. ſqq. & p. 457. ſqq. * conf. Pſ. LXXXI, 12. Pſ. LXXVIII 10. 11. 3637. 56. 37. ſqq. Quo ſenſu ergo *non audiverunt* Decalogum promulgatum; eodem etiam *non audiverunt* vocem circa Chriſti baptiſmum. b) Joh. V. v. 37. ὄτε εἶδος αὐτῦ ἑωράκατε. c) Deut. IV, 12. 15. d) Exod. XX, 4. Deut. V, 8. c. IV, 16. 23. 25. e) Exod. XX, 4. Deut. IV, 12. 15. 16. 23. 25. c. V, 8. f) v. g. Exod. XXIV, 17. Num. VIII, 5. c. IX. 15. 16. c. XII, 8. Jeſ. LII, 14. c LIII, 2. Ezech. I, 14. 16. 26. c. VIII, 2, Cant. V, 16. g) Exod. III, 3. h) Num. VII, 4. i) Ezech. VIII, 4. c. 16. c. X, 9. c. XI, 24. c. XLI, 21. c. XLIII. v. 3 k) Dan. VIII, 16, 27. c. IX, 23. l) Exod. XVIV, 17.

genti non competit *. Si vel maxime externam vocis ebrææ formam, Participio Hiphil convenientem, non urſeris; vi cujus, ad literam notaret aliquid *videre faciens*: quod latini vocant *ſpectaculum*. Quod ſi εἶδος *ſpectaculum* denotat; ſalva regula iſta, (qua talia ſunt Subjecta, qualia a ſuis permittuntur eſſe prædicatis, & contra), ὁρᾷν vel *videre*, ſimplicem *aſpectum* notare nequi. Falſum enim eſſet, *Judæos nunquam Dei vidiſſe ſpectacula*. Cum Scriptura ipſa, iuxta ſuperius dicta m), teſtetur contrarium: omnesque modo nominati, vel oculis corporeis id viderint, quod ad *ſpectandum* dicitur oblatum; vel mente ſua tam diſtincte aſſecuti id fuerint, ac ſi ſuis contemplati ſint oculis. Quod *Maimonides* unicuique Prophetæ *viſionem* habenti eveniſſe aſſerit n).

§. 66. Idem Doctor de tribus Ebræorum Synonymis ראה והביט וחזה obſervat o), non de ſolo ea *oculorum viſu* uſurpari; ſed & *mentis*, per Metaphoram. Cum ipſa Scriptura dicat, *cor meum vidit* p). Cujus intuitu, idem ſit ac *conſiderare, animum advertere ad aliquid aſſequendum, diligenter aliquid excutere* q). Et hoc abſque dubio competit etiam Græcorum ὁρᾷν, eodem ſenſu, quo latinorum *perſpicio*, ad mentis translatum oculos: ubi idem ac *expendo, examino*. Unde & Demoſthenes cum ἐξετάζειν, de una eademque re, permutat illud r). *R. Salomon fil. Abrahami de Urbino* s) inter octodecim *VIDENDI* Synonyma, commemorat etiam השגיח: quod non *ſuperficiarium* & *perfunctorium* exprimit *intuitum*; ſed *accuratum* ac *diligen-*

*) Vid. *Abrabb.* contra *Maimon.* ad Exod. XIX. Quæſt. XIV. fol. 167. c. 2. l. 18. ſqq. Edit. Ven. it, ad v. 8. 9. f. 169. c. 3. l. 7. ſqq. ad Exod. XX. 1. f. 171. c. 3. l. 20. ſqq. (m) ſupr. §. 19. p. 331. ſqq. inprimis p. 335. n) Hilc. *Jeſode Tora*, c. VII. §. 2. ſqq. it. in *More Nebuchim*, Part II. cap. 44. o) *More Nebuch.* Part. I. c. 4. f. 10. a. circ. fin. ita auſpicatur: דע כי ראה והביט וחזה המלות שלשה האלה נופלות על ראות העין והושאלו שלשתם להשגת השכל/ אמנם זה בראה מפורסם אצל ההמון וכו/ i. e. *Scito, quod* ראה, *item* הביט *atque* חזה *tres hæ voces uſurpentur quidem de viſu oculorum; ſed omnes tres metaphorice etiam transferantur, ad apprehenſionem intellectus. Id quod de* ראה *vulgo notum eſt.* p) Eccl. I. 16. q) Id quod de unoquoque trium iſtorum Verborum plurimis exemplis l. c. comprobat. r) περὶ ςεφάνȣ, haud procul à fine, §. 527. coll. §. 526. p. 191. Edit. Lutet. 1570. ſed p. 357. Edit. Aurel. Allabr. 1607. s) in אהל מועד ad literam ר, ſub ראה f. 86. b. Cui addit: שקף, השגחה, צפה, נבט, חזה, הבט, עיין, שאה, שעה, פנה, שור, צוץ, שקף, שזף, שכל שכה & שקד.

diligentem t). Inprimis *providam* infert *curam* erga *rem viſam:* quæ menti intuentis continuo obverſatur, ſolicitam ſui conſervationem efflagitans. Quo ſenſu Pſalm. XXXIII. v. 14. u) occurrit. Quod enim hic *de ſede habitationis ſuæ PROSPICIT ad omnes terræ incolas*, dicit; id alibi Deut. XI. 12. effert x): *terra, quam Dominus Deus tuus CVRAT, jugiter OCVLI Domini Dei tui IN EAM, a principio anni usque ad anni finem.* Rabbinis ſignificat *providere, curam & rationem* alicujus *habere* y): & *providentiam* ipſam per השגחה efferunt z). Ut autem *proſpicere ad* aliquem a), vel *oculum ponere ſuper* aliquem b), notat *curam alicujus habere:* ita oculum avertere c), vel *non intueri* d), *non videre* e), idem eſt, ac *contemnere.* Qui ſenſus evidens eſt, & per oppoſitum illuſtratus in illo Eliſæ ad Joramum, Achabi filium: *niſi perſonam Joſaphati Regis Judæ honorarem, non intuerer te,*

t) *Kimchi* in libr. Rad. ſub שגח tribuit ipſi ענין הבטה בהתבוננות *ſignificationem intuendi cum attentione.* *Phil. Aquinas* in Maarich ham. maarachoth p. 537. a. לשון הבטה בחוש העין או בהתבוננות *notationem INTVENDI, ſenſu oculorum, aut attentione animi.* Vid. ad p. 465. u) Verbis ממכון שבתו השגיח אל כל יושבי הארץ x) ארץ אשר יהוה אלהיך דורש אותה תמיד עיני יהוה אלהיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה y) Vide mox ad lit. (g) p. 465. z) *Maimon.* in More Nebuch. Part. III. c. 17. & 18. f. 140. b. ſqq. *Joſeph Albo* in *Jkkarim*, lib. IV. c. 7. 8. 9. 10. 11. f. 113. b. f. 114. ſqq. a) ll. cc. è Pſalm. XXXIII. 14. Cant. II. 9. Jeſ. XIV. 16. Gen. VI. 2. c. XXVI. 8. Job. XXIV. 23. c. XLII. 5. Pſalm. CI. 6. Pſalm CXXIII. 2. &c. b) Jer. XXXIX. 12. c. XL. 4. Gen. XXXIX. 7. c) Jeſ. I. 15. Ez. XXII. 9. Prov. XXVIII. 27. Pſ. CXIX. 37. d) Gen. IV. 5. Jeſ. V. 12. c. XXII. 11. c. XXXI. 1. c. XXXVIII. 11. Amos V. 22. 1. Sam. XVI. 7. e) Ez. VIII. 12. c. IX. 9. Pſ. XCIV. 7. in cod. *Schabb.* f. 104. a. l. 25. introducitur Deus loquens: אין אני יכול להסתכל ברשע i. e. *non poſſum intueri impium.* Quo ſenſu *Chryſoſt.* in Joh. Hom. LXVI. non procul ab initio: μισουμένων οὐδὲ φωνὴν ἀκοῦσαι ἀνεχόμεθα, οὐδὲ ὄψιν ἰδεῖν ἡδέως i. e. *Odioſorum ne vocem quidem audire, nec vultum eorum videre, æquo animo patimur.* Ut Alcumena probri inſimulata a marito, poſtquam Jovem in iſtius formam ac veſtitum converſum, accedere videt, *avertit ſe;* & interrogata, *quo te avertiſti?* reſpondit: *ita ingenium meum eſt; inimicos ſemper oſa ſum obtuerier.* apud *Plautum*, Amphitr. Act. III. Sc. 2. v. 5. ſqq. v. 18.

te, nec te aſpicerem f). Eundem quoque inferunt Jeſ. V. 12. c. LVIII. 3. Ez. VIII. 12. cap. IX. v. 9. Eleganter utrumque complexus eſt *R. Samuel fil. R. Judæ Aben Tibbon*, in explicatione vocum difficiliorum in Maimonidis *More* occurrentium g), *Quando* inquiens, *homo rem quandam cuſtodire avet, oculum ad eam ponit continuo, & proſpicit, ac intuetur eam. Unde & Dei cuſtodiam circa creaturas ſuas* occupatam, *vocant* השגחה *PROVIDENTIAM, ad hanc ſimilitudinem. Et quum mentem ſuam de re quadam vili ipſis viſa, quam nil quicquam æſtimant, declarare volunt, dicunt: non proſpicimus ad eam*, wir ſehen nicht darauf; *non aſpexit eam*, er hat nicht darauf geſehen, vel hat ihn nicht angeſehen: v. g. *non proſpiciunt ad filiam vocis*, h. e. nil æſtimant, non curant eam. Quam formulam non adhibent, niſi ubi ſummum rei contemptum, quam nil quicquam æſtimant, indicare ſatagunt. Et id ipſum etiam Græci exprimunt, quoties loco negationis, Præpoſitiones,

f) 2. Reg. III, 14. conf. ad §. 64. cit. ex Amos V. 22. 23. p. 459. g) in lit. ש, cujus verba partim ſupr. ad §. 59. pag. 451. citata ſunt partim ad §. 63. lit. (f) pag. 457. Integra hac ſerie leguntur: השגחה שם משותף יאמר על עיון בני אדם בעיניו משגיח מן החלונות ונאמר על צד ההשאלה בהשגחת השם בברואים להמציאם ולהמציא להם צרכם ולהעמידם ולשמרם המדה שאפשר להם לעמוד. אמר ממכון שבתו השגיח אל כל יושבי הארץ/ והדמיון בשתי ההשגחה שהיה סבת השיתוף על צד ההשאלה ביניהם הוא שהאדם כשירצה לשמור הדבר ישים עינו עליו תמיד וישגיח ויציץ בו. על כן קרא ענין שמירת השם לברואיו השגחה על זה הדמיון/ גם ר"זל השאילוה לדבר אחר/ לדמיון והוא כשירצו לגלות דעתם על דבר פחות בעיניהם ולא יחשבוהו למאומה. אומרים. לא משגחינן ביה לא אשגח ביה לא משגיחין בבת קול: Verba in textu translatis præmiſſa, hunc pariunt ſenſum: השגחה *nomen eſt, pluribus commune.* Proprie *dicitur de intuitu rerum ſuis* peracto *oculis*, v. g. Cant. II, 9. *proſpiciens poſt feneſtras. Metaphorice vero uſurpatur de PROVIDENTIA Dei erga creaturas ſuas, ut eas producat, & productis ſuppeditet neceſſaria ipſis: quo conſervet easdem, & cuſtodiat tali ratione, qua poſſint ſubſiſtere.* Quo ſenſu *dixit* Pſalm. XXXIII, 14. *de baſi ſeſſionis ſuæ proſpicit ad omnes terræ incolas. Ratio ſimilitudinis in duplici hoc intuitu, quæ cauſa eſt ambiguitatis iſtius, qua ſenſu adhibetur metaphorico, in eo conſiſtit, quod homo, quando rem quandam* &c. ut eſt in textu ipſo.

nes, vim diminuendi in compoſitione inſerentes Verbo ὁρᾷν, ut ſupra h) in ἀκȣ́ειν & παρακȣ́ειν, præfixerint. Nemini namque non notum eſt, Παρορᾷν non tantum ſignificare, *conniventibus aſpicere oculis, per incuriam tranſmittere* i); ſed & *contemnere*, ac negligere k). Quod & de ὑπερορᾷν obtinet l): eodem prorſus valore, quo latinorum *deſpicere*, itidem ex antiquato *ſpecio*, quod idem ac *ſpecto*, *video*, compoſitum.

§. 67. Quod ſi quis magis noſtrates audire velit; conferre hic poterit *B. Mart. Geierum*, ad Eccl. II. v. 1. ſcribentem: *verbum VIDERE in ejusmodi locutionibus non nudum denotat aſpectum; ſed ſimul includit rei conſpectæ plenariam fruitionem ac uſum. Quomodo SCIRE, eſt rem ſcitam approbare, amare, curare &c. Eſt enim hæc metonymia antecedentis pro conſequente in Sacris ſatis frequens. Sic Pſal. IV, 7. quis* יראנו *oſtendet, vel VIDERE faciet nos, bonum? Hic certe non ſenſus eſt, ac ſi e longinquo conſpiciendum ſibi bonum præberi optent, (quomodo forte Moſi Canaan oſtenſa Deut. XXXIV, 1.); ſed deſiderant, præſentes eodem bono plenarie uti frui. Similes phraſes Pſal. XXVII, 13. XXXIV, Cohel. III, 13. huc, videre famem, gladium, i. e. experiri, Jer. V, 12.* Conf. Pſal. XXII, 18. XXVII, 4. XXXIV, 13. XLV, 11. L, 23. LII, 8. LIV, 9. LIX, 11. XCII, 12. CVI, 5. CXII, 18. CXVIII, 7. Job. VII, 7. Quicquid horum ad verba Johannis in dubium vocata applicueris; deprehendes, ea nequaquam impedire, quo minus dixeris, omnes ad baptiſmum Chriſti præſentes, *ſpectaculum* illud *divinum*, tam in apertura cœli, quam Spiritu S. in Chriſtum deſcendente, ſuis vidiſſe oculis. Juxta *Maimonidis* enim explicationem, hic applicatam, ἔτε εἶδ☉ αὐτȣ̃ ἑωράκατε ſignificaret, *neque ſpectaculum ejus ad animum revocaſtis, diligenter id exami-*

h) §. 63. p. 458. i) *Guil. Budæus* Com. L. Gr. col. 905. fin. præter illud Xenophontis, quod & *Steph.* Theſ. l. Gr. tom. II. col. 1421. inde mutuavit, ὁ Καλλίας δὲ παρορῶν εἰς ἐκεῖνον, εἶπεν i. e. *limis eum oculis aſpiciens, dixit*; ex *Gregorio* affert πρᾶγμα πολλοῖς μὲν παρορώμενον, factum *plurimis non animadverſum.* Quo traheres illud Sap. XI, 24. παρορᾷς ἁμαρτήματα ἀνθρώπων εἰς μετάνοιαν, i. e. *diſſimulas peccata hominum, propter pœnitentiam*: & Job. XI, 11. ἰδὼν ἄτοπα ȣ̓ παρόψεται. k) Ut in illo Comici apud Athenæum ἐρῶμεν ἀλλοτρίων, παρορῶμεν συγγενεῖς: (LXX. Jeſ. LVII, 11. καὶ ἐγώ σε ἰδὼν παρορῶ: conf. 1. Reg. X, 3. Eccl. XII. 14. Nah. III. 11. l) Ez. VII, 19. τὸ χρυσίον αὐτῶν ὑπεροφθήσεται: Syr. XIV, 8. πονηρὸς -- ὁ ὑπερορῶν ψυχάς; 2. Macc. VII. 11, ὑπερορῶ ταῦτα, *ſperno hæc*: v. 23. ὑπερορᾶτε ἑαυτὸς, διὰ τȣ̀ς αὐτȣ̃ νόμȣς. Conf. Jeſ. LVIII, 7. Ezech. XLVII. 12. Num. XXII. 30.

minantes; ſed cito e memoria veſtra excidit. Si autem *B. Geieri*, quem & *B. Glasſius* m) præivit, atque *Flacius* n), illuſtrationem applicueris; reddere licebit, *neque ſpectaculi ejus plenam percepiſtis fruitionem*, non ad veſtram eo *uſi* ſalutem. Quæ quoad ſenſum conveniunt cum *filio R. Judæ Aben Tibbon*, ipſoque Græcorum uſu. Juxta quos, verteres: *neque ſpectaculi ejus ullam curam ac rationem habuiſtis;* ſed *contempſiſtis* illud. Quod veriſſimum: ſive ad ſolam illam apparitionem, quæ circa Chriſti baptiſmum contigit, applicueris; ſive, ob præmiſſum πώποτε, ſimul ad ea, quæ circa Decalogi promulgationem evenere, aut aliis oblata ſunt V. T. Prophetis. De his paſſim occurrunt Prophetarum o), & ipſius Moſis p) querelæ. Quod autem illius etiam apparitionis, quæ circa Chriſti baptiſmum contigit, curam admodum exiguam habituri ſint; jam olim Jeſaias in eodem loco, quo futuram eam prædicit, itidem prævidit q). De *eadem Carne*, *quæ viſura erat*, *quod os Dei loquatur*, ſubjungens; *omnem ejus pietatem fore inſtar floris campeſtris, marceſcentis ſimul ac ventus ſufflarit.* Ut ut enim alioquin non ſuperſtitioſe nimis Articulum vel additum vel omiſſum obſervare ſoleam, a Socinianorum hypotheſibus alieniſſimus. Ut qui ſufficienter inſtructus ſum, eandem literam non definitum modo Articulum notare ſolere; ſed & indefinitum r). Ibi tamen vix negligendus erit, ubi vox eadem paulo ante præmiſſa fuerat, inprimis Articulo deſtituta s): quemadmodum hic factum eſſe, omnibus Verſum ſextum cum quinto conferentibus patet. Quando ergo in poſteriori dicit כל הבשר *omnis illa caro; perinde* eſt ac ſi dixiſſet, *illa ipſa caro, quæ* modo *viſura* dicebatur *unanimiter gloriam Domini manifeſtatam, & os Dei loquens; illa* inquam *ipſa æque caduca* eſt, variabilis atque flaccida, *ac herba viridis. Et omnis ejus pietas, ut flos agri* matureſcens. Ut enim illa *exareſcit*, hic *marceſcit, ſimul ac ventus* fortior t) ſufflaverit. Ita *omnis* ap-

m) *Gram. ſacr.* lib. III. tr. 3. Can. 14. p. 568. (antiq. p. 265.), *Rhet. ſacr.* tr. I. c. VII. p. 1121. (ant. 105.) ſqq. it. c. XII. p. 1302. (ant. 557.) ſqq. n) *Clav.* Script. ſacr. in *videre*, col. 1301. (o) Jer. VII, 23. ſqq. c. XXII, 21. Ez. XVI, 15. ſqq. c. XX. v. 8. 11. ſqq. v. 13. ſqq. v. 16. ſqq. v. 24. 30. ſqq. Hoſ. XI, 1. 2. Pſalm. CVI, 19. ſqq. p) Exod. XXXII, 8. ſqq. v. 30. Num. XIV, 22. Deut. IX, 7. ſqq. c. XXIX, 2. 3. c. XXXI, 27. 29. c. XXXII, 5. 6. 15. ſqq. Cant. I, 12. coll. Targum, *R. Meir* in *Rabboth* h. l. f. 11. c. 3. circ. fin. nec non *Raſchio* &c. q) Jeſ. XL. v. 6. 7. 8. r) Interpr § 49. (s) cujus obſervator rigidus exiſtit *Ab. Eſra*, vir alioquin haud ſuperſtitioſe credulus, in locis quamplurimis. t) ad literam, *ventus Domini*, conf. interpr. §. 14. 6.

apparens *pietas Carnis iſtius*, ſeu *populi ejusdem* (uti mox explicatur) tunc præſentis, quam in *ſpectaculis* illis *contemplandis, voceque* divina *audienda*, præ ſe ferre videbitur, proxima quaque perſecutione minante, flacceſcet, & in momento veluti evaneſcet. Eodem plane ſenſu, quo Hoſeas cap. V. v. 4. *pietas* inquit, *veſtra, ut nubecula matutina, & ſicut ros ſummo diluculo ſtillans, tranſit* u). Id quod eventum obtinuit, cum ventus Domini paulo vehementius flare inciperet, permittereturque, eos durius non nihil appellari, vocarique in judicium; h. e. ſimul ac innotuerat, *conſpiraſſe* Senatores Phariſæorum ſectæ addictos x), *ut excommunicarent quotquot* Jeſum vel *Chriſtum confesſi fuerint*, vel, prout voce cœlitus delapſa audiverant, *Dei filium*. Cujus rei certitudinem eadem ſententia bis geminata, indicare voluit Propheta y): qui ſimul addidit, hoc omni non obſtante, illud DEI noſtri VERBVM, tam de *militia cultus Levitici implenda*, vſ. 2. quam quod *os Dei locuturum ſit*, Jeſum *Dei fore filium* z), *DVRATVRVM*, ſeu ratum fore *IN AETERNVM* a); per Baptiſtam b), Petrum c), poſt ſolennem confeſſionem d), aliosque Apoſtolos ejus ſocios, aperte divulgandum: quamvis apud eos, qui poſterius ex ipſo Dei ore audiverant, *non diu manſerit* e). Atque adeo nodus ille Gordius feliciter, ut opinor, eſt ſolutus. Nec negant hæc Chriſti verba, *vocem Patris* ad Jordanem cœlitus delapſam, *ab omnibus fuiſſe auditam, &* reliquum *ejus ſpectaculum ab omni turba* adſtante *oculis viſum* corporeis. Ebraice ea redderes: לא שמעתם לקולו עד עתה ולא השגחחתם במראהו Germ. ihr habt ſeiner Stimm noch nie Gehör gegeben, noch auf ſeine Erſcheinungen geſehen: omnis illico ſcrupulus evaneſcit. Reliqua dubia omnia levioris ſunt momenti: nec tam operoſe profliganda.

§. 68 Quod II. proxime poſt palmarium illud recenſui f) ponderis rationem habens, non ordinis a Cl. *Joh. Lightfooto* obſervati, e verbis Baptiſtæ g) deſumtum, ſupra jam diſcuſſum fuit h). Quo B. L. remitto. Cujus ſolutio quadantenus etiam quadrat ad III. dubitandi rationem, a laudato modo *Lightfooto* primo enarratam loco. Quod *poſteaquam hæc peracta eſſent, Johannes populum moneat* i), *tunc temporis præſentem, ſtetiſſe quidem inter ipſos eundem, qui poſt illum venturus eſſet; quem tamen ipſi non noverint*

u) In quem ſenſum conf. Jer. XVIII, 14. 15. x) Joh. IX, 22. y) Jeſ. XL, 7. 8. z) Jeſ. XL, 5. coll. Matth. III, 17. &c. a) Jeſ. XL, 8. b) Joh. I, 23. ſqq. c) Vid. 1. Petr. I. 25. 2. Petr. I, 17. 18. d) Matth. XVI, 16. Joh. VI, 69. e) Joh. V, 38. f) ſupr. § 13. p. 316. g) Joh. I, 34. h) Supr. §. 36. p. 400. ſqq. coll. §. 34. ſeqq. a p. 397. i) Joh. I, 26.

rint. *Vox enim*, ut verba ejus ſonant k), *græca* ἕςηκεν Joh. I, 26. *omnino per præteritum perfectum reddenda eſt.* *Hæc enim dicta erant a Johanne, poſtquam Chriſtus baptizatus eſſet, & e turba ſeceſſiſſet.* Quo tempore *cum Diabolo in tentatione confligebat.* Nervum objectionis, quantum judico, in eo collocat, quod *non potuiſſent Eum ignoraſſe*, ſi aliquot ſaltem eorum, Patris de ipſo vocem audiviſſent, & Spiritum S. in Eum deſcendentem ſuis vidiſſent oculis. Quia autem *ignoraſſe* dicantur l); ſatius fore, ſtatuamus, neminem iſtorum ſpectaculum illud *vidiſſe*, nec vocem *audiviſſe* cœleſtem.

§. 69. Præſupponit vir alioquin de re litteraria optime meritus, verba m) μέσος ὑμῶν ἕςηκεν, reſpicere actum illum, quo Chriſtus inter alios baptizabatur Judæos: & quod Legati iſti eodem ad ipſum pervenerint die, turba, inter quam baptizatus fuerat, adhuc præſente. Quorum illud incertum eſt, hoc prorſus falſum. Incertitudinem prioris arguit diſſenſus Interpretum. Quorum alii n) putant, eam hic tangi hiſtoriam, qua duodecennis, poſt feſtum finitum, parentibus domum tendentibus, in medio Senatorum Doctorumque remanſerat; audiens eosdem & interrogans, in templo Jeruſolymitano o). Juxta quam ſententiam utriusque Præteriti, ἕςηκεν *ſtetit* & οἴδατε *cognoviſtis*, ſignificatio optime ſervaretur. Quum enim tum temporis inter illos agebat, omnes eum ignorabant. Qui hic *medius* ſtetiſſe dicitur, ibi refertur ſediſſe *in medio* docentium. Ea propter hæc repudianda non eſt ſententia, quod ibi *ſediſſe* dicatur, & hic *ſtetiſſe.* Sedebat enim, auditorem agens: quoties autem interrogabat, reverentiæ ergo ſurgebat, *ſtans* inter ipſos. *AMMONIVS usque ad tempus* inquit p), *gratiæ, Chriſtus in medio exiſtens omnium, ignoratur. Medium autem ſtantem atque ignoratum dicit Chriſtum, propter carnis indumentum.* Quia per οἰκονομίαν uſitatiſſime *incarnationem* Dei verbi Græci intelligunt, juxta Theodoretum (q aliosque r): putares, eum V. T. tempora intellexiſſe, quibus ſubinde carnis veſtitus indumento apparuiſſe quibusdam legitur s), vulgo ignoratus. *Alii* ad

k) Harm. IV. Evang. ad Marc. I, 10. p. 344. b. l) ὃν ὑμεῖς ἐκ οἴδατε. m) Joh. I, 26. proxime citatis immediate præmiſſa. n) Ad quod *Beza* provocat. Annot. h. l. o) Luc. II, 46. p) Catena *Patr. Gr.* in Joh. *Corderii*, p. 46. verba ejus ſunt: ἕως τȣ̃ καιρȣ̃ τῆς ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ὁ χριςὸς παρὼν ἐν μέσῳ πάντων ἠγνοεῖτο. Μέσον δὲ ἱςάμενον καὶ ἀγνοȣμενον λέγει τὸν χριςὸν, διὰ τῆς σαρκὸς περιβολήν. q) in *Eraniſte*, Dialogo II. ἀσύγχυτος dicto, Op. tom. IV. p. 62. Α. τὴν ἐνανθρώπησιν τȣ̃ Θεȣ̃ λόγȣ καλȣ̃μεν οἰκονομίαν. r) partim citatos apud *Suicerum* Theſ. Eccl. 460. col. ſqq. s) *Abrahamo* Gen. XVIII. c. XXII, 11. ſqq.

ad Deut. XVIII, 18. alludi putant t). Ubi Propheta promittitur excitandus, מקרב *e medio* Iſraelitarum: quaſi ſubſtantivum, interveniente Præpoſitione, in adjectivum fuerit mutatum u); ut *aper de ſylva* x), pro ſylveſtri; & οἱ ἐκ περιτομῆς y), *qui ex circumciſione*, pro circumciſis. *Medius* enim *veſtrum*, vel veſter dicitur z); non *in medio*. *ORIGENES inviſibilem* Chriſti *præſentiam* intelligit a). Quod ipſi dicentis ſcopo adverſatur. *THEODORVS BEZA* b), (ad quem reſpicere videtur *Joh. Lightfoot*, ſignificationem Præteriti urgens c), putat, hic Baptiſtam *loqui de re præſenti & ἑστηκέναι ſignificationem præſentis habere, ex plurimis locis liquido apparere, ut Luc. VIII, 20. Act. I, 11. Rom. V, 2. & alibi ſæpe. STARE* vero, *pro verſari, commode accipi: ut ſenſus ſit, palam & inter vos verſatur, quem vos neſcitis.* Quod & in aliis, Præteritum præſentis habeat ſignificationem; probat hujus ipſius capitis v. 34. ubi *teſtatus ſum*, pro quo v. 15. Præſens, *teſtatur* adhibetur: ut actum deſignet continuum. Et quis ſatis valide rejiceret dicentem, idem quoad ſenſum, in verſ. 26. dici, quod ſupr. v. 10. ſqq. ſonabat: *in mundo erat, & mundus*, quamvis per ipſum extiterit, *non agnovit ipſum. In propria venit, & proprii ipſum non recipiebant?* Nulla harum explicationum ad iſtum baptiſmi actum eſt reſtricta: & pleræque tamen ſic ſatis ſunt tolerabiles.

§. 70. Quando autem ſatis aperte præſupponit, eodem hæc geſta fuiſſe die, quo Chriſtus baptizatus fuerat, *eadem turba*, cujus ipſius medius ſteterat, *adhuc præſente: e qua Chriſtus modo ſeceſſerit*, cum Diabolo conflicturus d). In hoc nullo prorſus nititur fundamento. Quin potius contrarium

Iſaaco, Gen. XXVI, 2. ſqq. *Jacobo*, Gen. XXVIII, 13. ſqq. c. XXXI. 11. ſqq. c. XXXII, 25. ſqq. c. XXXV, 1. ſeqq. *Moſi*, Exod. III, 2. ſqq. *Joſuæ*, Joſ. V, 13. ſqq. &c. t) *Lucas Brugenſis*, &c. u) Juxta Intrepr. §. 15. x) Pſ. LXXX, 14. coll. Jer. V, 6. c. X, 3. y) Act. X, 45. Gal. II, 12. Col. IV, 4. Tit. I, 10. z) μέσος ὑμῶν ἕστηκεν Joh. I, 26. a) Tomo V. in Joh. p. 82. circ. fin. Edit. Hüet. conf. *Caten. Patr. gr.* Corderii p. 45. b) *Annotat.* ad l.c. c) *Harmon.* IV. Evangeliſt. ad Marc. I, 10. p. 344. b. Verba ejus ſunt: *Poſteaquam hæc peracta eſſent, Johannes populum monet TVNC temporis PRÆSENTEM, ſtetiſſe quidem inter ipſos eundem, qui poſt illum venturus erat quem tamen ipſi non noverunt. Vox enim græca ἕστηκεν omnino per Præteritum perfectum reddenda eſt. Hæc enim dicta erant a Johanne, poſtquam Chriſtus baptizatus eſſet, & e turba ſeceſſiſſet. Tunc enim cum Diabolo in tentatione conflictabat.* d) Verbis ad lit. præced. (c) citatis.

um ejus ex ipſo contextu elucet. Sacerdotes ac Levitæ, Phariſæorum ſectæ addicti, dicuntur interrogaſſe Johannem e) : non ſua ſponte accedentes ſed autoritate Synedrii ad eum ablegati f). Quorum conditio non permiſiſſet, ut ultro Johannem adirent, eo animo, ut nova ab ipſo cognoſcerent dogmata, ejusque baptiſma ſuſciperent: quaſi non ſatis certi fuiſſent in ſectæ ſuæ hypotheſibus. Lavacrum pœnitentiæ prædicabat Johannes: non admittens, niſi peccata ſua, interque ea etiam errores in doctrina confitentes g). Quod ſupercilio ſacerdotum, inprimis Phariſaicis imbutorum principiis inſupportabile fuiſſet. Utpote qui preſſe adhuc inhærebant Majorum traditionibus: & aſſueti erant, aliorum audire confeſſiones, eosque hoſtiis pro peccato vel reatu, rite in Templo peractis, expiare ſolenniter. In horum ergo medio Chriſtus, cum baptizaretur, nequaquam ſteterat. Turba promiſcua erat, quæ una cum ipſo baptizabatur: utpote qui, Luca teſtante h), accedebat *cum baptizabatur omnis populus*; de plebe ſcil. quam עם הארץ vocabant, ſeu *terræ filios*. Benigne ſiquidem a Johanne accepti, ac baptizati ſine ulla illis addita reprehenſione: qui tamen ſimiles iſtis vel prorſus repellebat, viperarum eos vocans progenies i): vel non niſi poſt ſeriam admonitionem, ſignaque pœnitentiæ edita, admittebat k). Adhæc absque dubio *Chriſtus* in limine muneris Prophetici ſuſcipiendi baptizatus fuit; eo ipſo ad hanc functionem ſolenniter inauguratus l). *Poſt baptiſmum* autem *ILICO* m) *in deſertum fuit abactus*, luctam cum Diabolo tentatore ſuſcepturus. Ante quam peractam neminem docere potuit. Hæc autem ablegatio tum demum apparet ſuſcepta, *quum jam fama de Jeſu Meſſia conſtituto*, undique *increbreſceret* n). Atque adeo iidem qui baptiſmo ejus interfuerant, non poterant adhuc, cum legati iſti advenerant, ad Jordanem præſentes commorari; teſtimonium ejus, quod vidiſſent audiviſſentque, redditurì.

§. 71. Atque adeo ſi vel maxime admiſeris, verbis in quæſtionem vocatis *reſpectum fieri ad actum* iſtum *baptiſmalem, quo Chriſtus medius inter alios ſtabat, a Johanne baptizatus:* illa tamen turba, quæ tum præſens adfuerat, dudum erat diſſipata, ad ſuos rediens. Quia altero ſtatim, poſt hoc editum teſtimonium, die o), Chriſtus ad Johannem venit; & tertio ab iſto

e) Joh. I, 19. 24. f) l. c. v. 19. 22. 24. g) Matth. III, 6. Marc. I, 5. Luc. III, 3. 8. h) c. III, 21. i) Matth. III, 7. k) l. c. v. 8. Luc. III. 7. 8. l) Vid. ſupr. §. 5. p. 311. m) Marc. I, 12. εὐθύς. n) Johannis quippe teſtimonium de ipſo, quo Meſſiam eum vocarat, Joh. I, 15. 16, 17. viſioni tunc apparenti junctum, ad aures Synedrii pervenerat. o) Joh.

iſto die p), rurſus Baptiſtæ viſus, a quibusdam ut Doctor electus fuit; quum tamen per integros quadraginta dies, totidemque noctes a baptiſmo in deſerto egerit, a Diabolo tentatus q). Præterea parum convicti fuiſſent a plebe Legati iſti ſuperciliosi, alibi r) crepantes, *an quisquam Principum ac Phariſæorum in eum credidit? ſed turba hæc promiſcua, quæ non novit legem, execrabiles ſunt:* atque adeo ad teſtandum in re tanti momenti, ex ipſorum judicio, minime habiles. Quæ de ſignificatione Præteriti ἕστηκε *STETIT.* retinenda, monet; obſervari tunc poterunt: ſed & εἴδατε eſt Præteriti temporis, ſignificans *NOVISTIS.* Ut autem Johannem de ſe ipſo aſſerentem s), *ETIAM ego ignorabam eum*, non impediebat, quo minus deinceps eum noſſet; olim ſolum ignoratum. Ita omnes illi cum Chriſto baptizati, quorum intuitu voculam *ETIAM* t) addidit, ut ſe ipſis æqualem in eo ſtatueret, ſimul ac Spiritum S. in Chriſtum deſcendentem viderant, Patrisque de eo vocem audiverant; procul dubio eundem deinceps agnoverunt, aliisque de eo agnoſcendo, viſa a ſe atque audita referentes, occaſionem præbuerunt. Quem & ipſi Synedrii aſſeſſores agnoſcerent; ſi viri in tanta conſtituti eminentia, Chriſtum in forma adeo contemptibili incedentem, noſſe potuerint. At *non multi ſapientes ſecundum carnem, non multi potentes, nec multi Nobiles*, vocati ſunt: *ſed ſtulta mundo judicata elegit Deus* u) &c. Quod ſi autem οἴδατε illud x) in Præſenti intellexeris; erat *ignorantia affectata*, & vincibilis. Nolebant noſſe, & conabantur eum ignorare, quem non approbabant. *Chryſoſtomus* Johannem *loqui* ait y), *de cognitione vera*, quam comitatur aſſenſus, approbatio, & amor cum reverentia; juxta receptam inter Ebræorum filios regulam z), qua *verba notitiæ ſæpe de effectu notitiam conſequente*, veniunt intelligenda.

§. 72. Tantum itaque abeſt, ex ignorantia iſtorum affectata ſequi, turbam non audiviſſe vocem, nec vidiſſe ſpectacula; ut *contrarium* potius *inde eliciendum*, judicem: & quod iidem, qui Chriſto baptizato præſentes adfuerant, per varios de ſpectaculis a ſe viſis rumores, quos reverſi ubivis palam diſſeminabant, occaſionem potius præbuerint totius hujus legationis ſuſcipiendæ. Quæ, niſi illi vidiſſent audiviſſentque, nunquam fuiſſet ſuſcepta. Certum namque eſt, Chriſtum tunc temporis in Judæa nondum verſatum fuiſ-

I, 29. p) l. c. v. 35. ſqq. q) Matth. IV, 2. Marc. I, 13. Luc. IV, 2. r) Joh. VII, 32. 45. 48. 49. s) Joh. I. 31. t) l. c. κἀγώ. u) 1. Cor. I, 26. ſqq. x) Joh 26. y) *Catena Patr. Gr.* Balth. Corderii p. 45. τὴν εἴδησιν λέγει τὴν ἀληθῆ, οἷον τίς ἐστι καὶ πόθεν. z) Interpr. §. 72. conf. Gen. XVIII, 19. Ier. I, 5. Exod. XXXIII, 17. Ruth, II, 1, c. III, 2.

ſuiſſe, de ſe ipſo docentem. Et nihilominus varius rumor de Meſſia jam exorto, atque occaſione baptiſmi Johannei declarato, ad aures Synedrii pervenerat. Quem nemo ſeviſſe potuit; niſi qui cum Chriſto baptizati, ſpectacula illa divina viderant, & vocem de eo cœleſtem audiverant a). Quia de plebe erant, cujus exigua penes Principes Synedrii erat autoritas, mittunt eruditione ac prudentia inſignes, *ἐντιμοτέρους honorationes* Chryſoſtomo b) dictos, & paulo poſt c) *ἀξιοπίστους παρ᾽ αὐτοῖς καὶ τὰ πρωτεῖα ἔχοντας*, i. e. *fide dignos apud ipſos, ac primum obtinentes locum*; qui ob imaginariam utriusque legis notitiam, deceptionis periculo minus obnoxii, rei ibi geſtæ cognoſcerent certitudinem: idque non ex plebe; ſed Johanne, ejusdem cum ipſis dignitatis ſacerdotalis participe, ac ad teſtandum habili. Caute tamen agerent, & per cuniculos, multasque ambages. Ne, ſi ingenue aggrederentur negocium, aperte interrogantes, *an Deus Jeſum voce cœlitus delapſa, pro ſuo agnoverit filio?* rotunda ejus affirmatione, uno veluti ictu proſternerentur: non habentes, quomodo opinionem iſtam, qua jam plurimi de plebe imbuti erant, in poſterum ex ipſorum eriperent animis. Quod enim id primario intenderint, ut experirentur, utrum per viſionem iſtam lactatus quiſpiam, pro Meſſia ſe venditaret? indicat reſponſio Johannis d); alioquin non ſatis apte illis reddita. Ea vero ceu appoſite data approbata; non potes non ſimul concedere, *turbam* illam, quæ rumore a ſe ſparſo occaſionem hujus ſuſcipiendæ legationis præbuerat, *omnia vidiſſe, ſuisque audiviſſe auribus*.

§. 73. *Quartam* objectionem celeber. LIGHTFOOT, his exhibet verbis: *Ipſo narrante Johanne* e), *hæc revelatio SVI IPSIVS gratia, præci-*

 pue

a) Primum illud Baptiſtæ de Chriſto manifeſtato teſtimonium Ioh. I, 15. proſtans, *hic erat, quem dicebam*, &c. (ſc. jam ante, priusquam venerat prouti extat Matth. III, 11. Luc. III, 16.) *eodem, ut videtur, die dictum, quo Jeſus fuerat baptizatus*; *ſimul ac ſe turbæ ſubduxiſſet*, magis eos confirmarat, ac incitarat, ut viſa ac audita ubivis locorum prædicarent. Quæ apud Matthæum extant, tantos in Auditorum animis ſtimulos non relinquerant; ut rem propalarent ubivis, qui nil niſi Baptiſtæ verba audiverant, nullo extra ordinem exhibito ſpectaculo. b) Homil. XV. in Ioh. 97. poſt med. c) coll. 100. circa fin. d) Ioh. I, 20. *ὅτι οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ χριστὸς*, i. e. *certe non ſum ego ille Meſſias*, ſc. pro *Dei filio* cœlitus declaratus. e) Ioh. I, 33. *ἐφ᾽ ὃν ἂν ἴδῃς τὸ πνεῦμα καταβαῖνον καὶ μένον ἐπ᾽ αὐτὸν, οὗτός ἐστιν ὁ βαπτίζων ἐν πνεύματι ἁγίῳ*: quod ipſe de *Meſſia* apparituro prædixerat, poſt ipſum venturo, Matth. III, 11. Luc. III, 16.

pue ſaltem, ſi non unice, data *erat*. Verum contrarium hujus evicimus jam ſupra §. 9. 35. inprimis §. 40. 41. 42. & 43. quo B. L. remitto: ne rem eandem cum nauſea repetam. Verba, ad quæ vir eruditiſſimus reſpicit, *in quem VIDERIS ſpiritum deſcendentem, & manentem* &c. non ſunt cum *excluſione* aliorum intelligenda; quaſi ſolus *viſurus* ſit. Ne ſibi ipſi Scriptura contradicat: quæ jam olim in V. T. per Jeſaiam f) prædixerat *manifeſtata Domini gloria, videbunt OMNIS CARO VNA, quod os Domini loquatur*. Quæ in Chriſti baptiſmo ſuum obtinuiſſe eventum, pluribus ſupra g) docuimus. Baptiſta ea ſolum recitat, quæ ad ſe ſpectaſſe putat; a Deo ſibi, tanquam Prophetæ, ſuggeſta atque inſpirata. Quæ turbam promiſcuam concernunt, intacta relinquit, e monumentis V. T. diſcenda; quæ omnibus erant expoſita: quamvis ad quem præciſe caſum trahenda ſint, non omnes intellexerint. Si literæ rigide & cum excluſione ſit inhærendum; etiam Baptiſta *videre* ſaltem debuiſſet Dei ſpectacula, non ſimul Dei vocem *audire*. Quia ejus nullibi facta eidem fuerat promiſſio h). Quod Jeſaiæ verba l. c. v. 5. *de gloria Domini revelanda*, revelationi circa Chriſti baptiſmum factæ applicari debeant; e contextu, & autoritate N. T. tanquam teſtibus omni exceptione majoribus, probatum dedi i); deſtitutus tum temporis, *quoad ſpecialem* ſcil. *hunc actum*, antiquorum Eccleſiæ Doctorum ſuffragio: præter unicum *Tertullianum* k), poſtliminio inventum; qui multis tamen in multis jam olim fuit ſuſpectus. Atque adeo non attendiſſem eum, niſi Θεοπνεύστων me moviſſet autoritas: cui refragari, impium judicabam. Re vero jam confecta, video, etiam *Hieronymum* l) meis favere partibus, dicentem: *poſtquam apparuit gloria Domini, & vidit omnis caro ſalutare Dei: cuncta repente mutata ſunt, & via Domini præparata: ita ut APPARERET IN SOLITVDINE GLORIA DEI, QVANDO BAPTIZATVS EST DOMINVS IN JORDANE, & aperti ſunt cœli: & Spiritus ſanctus in ſpecie columbæ deſcendit, & manſit in eo: voxque Patris deſuper intonantis audita eſt, hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui; hunc audite. Et omnis caro vidit ſalutare Dei* &c. Huc usque pro nobis faciunt. Quibus admiſſis; omnes inferent, verba Johannis ſuperius adducta, nil præjudicare debere nec Jeſaiæ, nec reliquis teſtimoniis, ſuperius m) pro plebe promiſcua a me allatis.

§. 74.

f) Cap. XL. 5. g) §. 47. ſqq. p. 413. ſqq. h) Ut ſupr. jam monitum §. 11. p. 316. i) ſupr. §. 49. p. 176. k) l. c. p. 422. adductum. l) Commentar. in Jeſ. lib. XI. ad Jeſ. XL. 3. col. 301. circa fin. m) a §. 34. ſqq. p. 398. ſqq.

§. 74. Eodem prorſus modo, quo *Johannis* de Chriſto *prædicatio* nuſpiam inſtituitur ceu medium unicum, quo Deus uti vellet, ut populum de Chriſto certiorem faceret, nullis unquam alliis demonſtrando documentis. *Venerit ipſe ad teſtimonium, teſtaturus de LVCE, quo omnes per ipſum credant* n): ſed non ſolus. Unius poſitio non ilico eſt alterius excluſio. Eſto etiam, *ipſum* (Johannem) *ad hoc VNICE veniſſe, aqua baptizantem, ut Chriſtus manifeſtaretur Iſraëlitis* o). Nudam id præbere debebat occaſionem, qua plurimis, ob novitatem baptiſmi, uno in loco concurrentibus, h. m. Deus Chriſtum manifeſtaret; ut infinita hominum multitudo, evidentiſſimis ſpectaculis in ſingulorum ſenſus incurrentibus, uno actu ſimul confirmaretur apertiſſime. Etiam per Moſen erudiebantur Iſraëlitæ, de divinitate Legum, ab iſto promulgandarum p). Quod tamen non obſtabat, quo minus Deum ipſum in promulgatione Decalogi, de monte Sinai loquentem audirent omnes, quotquot montis radicibus præſentes tunc adſtabant q). Ne a ſolius Moſis autoritate unice pependiſſe videantur r). Lex ipſa divina, minoris quoque momenti res, autoritate ac fide teſtis unius dijudicandas, prohibet; & duorum minimum ac trium teſtium, omni exceptione majorum, conſenſum poſtulat s). Teſtis vero domeſticus, ac multo magis proximus agnatus, humanis pariter ac divinis legibus eſt ſuſpectus, & ad teſtandum cum effectu inhabilis. Id quod e Scriptura ipſa evincere conatur Maimonides t), Gemaram ſecutus Babylonicam u). Ipſa quoque ſana ratio dictitat, proniores ſemper fore homines erga alios ſui generis ac familiæ. Quare ab his ſolis commendati, nunquam ab omni ſuſpicione ſatis ſunt immunes. Hinc Chriſtus in Synedrio x) cauſam ſuam defenſurus, in teſtimonio Johannis de ipſo reddito, haud quaquam acquieſcebat; ſed intrepide aſſerebat, ſe ab homine teſtimonium non recipere; & habere aliud, Johanneo majus y). Reſurrectionis certe ſuæ teſtes longe plures tempeſtive eligebat z): utpote qui haud dubie prævidebat, etiamſi ſolo Johannis teſtimonio nunquam ſteterit; nihilominus ſemper tales extituros, qui cum autore veteris *libri Nizzachon* a), ſugillarent, quod de divinitate doctrinæ ejus nemo teſtatus fuerit

n) Joh. I, 7. o) l. c. v. 31. p) Exod. III, 15. ſqq. c. IV. 5. ſqq. v. 11. ſqq. v. 15. 16. c. XIX, 6. ſqq. q) Exod. XX. verſ. 1. ſqq. conf. ſupr. §. 19. p. 331. ſqq. r) l. c. p. 45. s) Num. XXXV, 30. Deut. XVII, 6. cap. XIX, 15. conf. Ruth. IV, 9. ſqq. Jeſ. VIII. 2. Jer. XXXII, 10. ſqq. Matth. XVIII. 16. t) Hilc. *Eduth*, c. XIII. §. 1. ſqq. u) ad theſin IV. c. III. cod. *Sanhedrin* f. 27. b. l. 30. ſqq. x) Vid. ſupr. p. 410. Joh. V, 34. 36. z) Joh. XV, 26. 27. Luc. XXIV, 48. Act. I, 8. c. V, 32. a) cujus verba ſupr. in *Præfat.* adducta ſunt, p. 307. conf. etiam §. 31. p. 390. ſq.

rit, niſi *plebecula de propria ipſius familia admodum tenuis.* Qui adhuc magis fauces dilaturi fuiſſent; ſi ſolus Johannes, ejus agnatus, ipſi præbuiſſet teſtimonium.

§. 75. *Sextum* celeberrimi *Lightfootii* b) dubium, *ſi populus vocem illam audiviſſet ſemel, Spiritumque deſcendentem vidiſſet; certe poſtea non opus fuiſſet, ut Johannes Chriſtum indigitaret: nec poſt iſtiusmodi ſpectaculum fieri potuiſſe, ut Johannes majoris haberetur, quam ipſe Chriſtus; quem, & quis, & quantus eſſet? haud diutius populus ignorare potuerit*, imbecillitate laborat conſequentiæ. Res magni momenti, inprimis a ratione noſtra nonnihil alienæ, per plures uno, atque ſæpius quoque, inculcari debent; antequam plenarium apud nos inveniant aſſenſum. Quia cogitationes noſtræ, apparitiones jam ſubductas, & non amplius viſas, ad trutinam rationis ſibi relictæ, examinantes, ſemper aliquid ſuppeditare ſolent; quo conceptum antea nobis approbatum, denuo vocent in dubium. Nunc ſenſuum prætendi ſolet fallacia: nunc præſtigiarum, aut faſcini timor: vel aliud quid, ad decipiendum incautos aptum. Quæ dubia, novis ſubinde expugnanda ſunt confirmationibus. Inprimis ſi apparitiones priores quibusdam ſaltem evenerint, & non genti univerſæ; ut h. l. accidiſſe legimus. Coram his, qui ſpectacula exhibita præſentes viderant, ac audiverant, id ſaltem teſtatus Baptiſta præſumi poteſt; quod ſimul ac Dominus turbæ ſe ſubduxiſſet, a Spiritu S. in deſertum abductus, cum diabolo conflicturus c), ſuperſtitibus adhuc, & rem inſolitam tacite penes ſe admirantibus, alta voce acclamaſſe fertur d): οὗτος ἦν, ὃν εἶπον, i. e. *hic ipſe erat, quem*, (vel de quo) *dicebam*, das war eben der, von dem ich ſchon mehrmal geſagt habe: *poſt me veniens, ante me extitit; quia prior me erat.* Vidiſtis jam, & audiviſtis, quod vera de illo pronunciarim. *De abſente* enim, ut optime B. noſter *Mart. Chemnitius* e), *qui paulo ante præſens adfuerat, ita ſolemus loqui.* Reliqua omnia eius de Chriſto teſtimonia, ad illos directa deprehenduntur, qui ipſi Chriſto baptizato præſentes non adfuerant; ſuis videntes oculis, in quem Spiritus ex alto deſcenderit: ſuisque audientes auribus, quid vox cœlitus delapſa de eo prædicaverit. Incertus ſaltem de eo rumor, ab Autoptis diſſeminatus, ad ipſos pervenerat; in quo erant confirmandi. Quid quod ne apud iſtos quidem ſine fructu fieri potuit crebra eius refricatio, qui olim præſentes ſuis viderant oculis, ſuisque adſtantes perceperant auribus. Sonus aures feriens, rurſus evaneſcit; niſi cre-

b) Harmon. IV. Evangeliſt. ad Marc. I. 10. p. 345. c) Matth. IV. 1. Marc. I, 12. Luc. IV, 1. d) Joh. I, 15. e) in Harm. IV. Evangeliſt. cap. XX. p. 195.

crebro revocetur in memoriam. De Moſe, quo cum comparationem, vi propoſiti, ubivis hic inſtitui, ipſa teſtatur Scriptura f); quod (omnes) *Iſraelitæ*, ſuis *videntes oculis*, quanta per ipſum Deus *miracula in Ægypto*, ac mari rubro *perpetrarit*, *crediderint*, *eum Dei ſervum* fore; quo cum intimum haberet commercium, quemque tuto ſequi poſſent in omnibus. Quo non obſtante, ſapientiſſimus Deus conſultum judicabat, ejus denuo confirmare auctoritatem; non tantum *Gloria divina* coram toto Iſraelitarum cœtu *in nube quadam viſa, e qua Moſen alloquebatur* g): ſed, ut omnes *verba*, quæ inter ſe in monte Sinai miſcerent, diſtincte *audirent & perciperent*, ac deinceps *fidem ipſi haberent in æternum* h). Quo ipſo tamen impedire haud potuit, quo minus contra ipſum inſurgeret nunc factio Koræ, Dathan ac Abiram i); nunc frater ipſe Aaron cum ſorore Mirjam k); nunc univerſus, duobus ſaltem exceptis, populus l). Contra quos omnes novis ſemper defendendus erat declarationibus: quas nequaquam avertere valuit evidentiſſima illa ad montem Sinai facta apparitio. Nihil ergo novi, ſi idem Salvatori evenerit; & una Dei apparitio crebris Baptiſtæ teſtimoniis ſuffulcienda fuerit: ne penitus illa ſuppprimeretur. Si unicum ſuffeciſſet teſtimonium; ipſe Johannes toties illud non debuiſſet repetere. Qui tamen non modo antequam Chriſtus ad baptizandum accederet, id ipſum ingeminarat m); ſed eodem, quo baptizabatur die n); ac intervallo abhinc plus quam menſtruo o), erga totius Synedrii Jeruſolymitani legatos, ex Sacerdotibus ac Levitis electos p): & altero poſt hoc exantlatum die denuo q), cum Jeſus in vicinia exiſteret: & tertio ab hinc die rurſus, cum Jeſum intueretur in vicinia obambulantem r). Ex quibus apparet, quod *quinquies* minimum, idem repetierit teſtimonium. Quod & *ſexta* vice iteravit, nondum carceri incluſus; occaſionem ipſi præbentibus quibusdam diſcipulorum ſuorum, autoritatis ſuæ æmulis s): quod nec intermiſit ſqvalido incluſus carceri; ſed, quantum in viribus ſuis, teſtimonium olim de iſto divulgatum, refricare annitebatur t). Quaſi mortem, ſalva conſcientia, oppetere nequeat; niſi rem eandem quacunque ablata occaſione, ad nauſeam usque iterando inculcaret. Usque adeo una ſola declaratio, non excludit reliquas.

f) Exod. XIV. 31. Conf. ſupra *Ab. Eſram* ad §. 16. p. 320. ſqq. g) Exod. XVI. v. 10. ſqq. h) Exod. XIX. v. 9. ſqq. i) Num. XVI. 1. ſqq. k) Num. XII. v. 1. ſqq. l) Num. XIV, 2. ſqq. coll. cap. XXI, 5. ſqq. m) Matth. III. v. 11. Luc. III. v. 16. n) verbis in limine §. e Joh. I, 15. citatis. o) Vid. ſupra §. 70. p. 470. p) Joh. I. v. 19. coll. v. 27. q) l. c. v. 30. r) l. c. v. 36. s) Joh. III. v. 24. ſqq. t) Matth. XI. v. 2. ſqq.

§. 76. Quod autem exiſtimat *Celeb. Lightfoot, fieri non potuiſſe, ut poſt iſtiusmodi ſpectaculum, Johannes majoris haberetur, quam ipſe Chriſtus: quem, & quis, & quantus eſſet? haud diutius populus ignorare potuerit:* tum demum locum inveniret, ſi divinæ apparitioni devote aſſurrexiſſent, eaque approbaſſent omnes, quæ audiverant viderantque præſentes: ob abjectam & contemptibilem Chriſti formam, ab aſſenſu præbendo minime avocati. Alioquin idem inferre liceret ex tot teſtimoniis Johanneis, quibus ſuſpicionem iſtam a ſe amolitus dicitur: prioritatem ac principatum poſt ſe ſecuturo deferens; quem diſerte *Dei* vocat *filium* u). Quibus tamen apud gentem immorigeram, Dei vero voluntati ſemper renitentem, nihil profecit. Potuerunt alii, & inprimis Synedrii aſſeſſores, illis, qui de plebe præſentes viderant audiverantque, regerere; quod in applicatione vocis aberrarint; baptizato tribuentes, quod meliori jure Baptiſtæ competeret, multa præ Chriſto ſingularia, ac prorſus eximia referenti, ratione originis, inſtitutionis, veſtitus, ac vitæ generis x). Facile etiam viſum aberrare potuiſſe, ut columbam

u) Joh. I. v. 34. x) Conf. *Chryſoſt.* in Joh. I. v. 19. Hom. XV. in N. T. tom. II. c. 97. ant. med. Edit. Francof. ſed *Eton.* Homil. XVI. tom. II. Op. p. 616. *ἔπαθόν τι πρὸς αὐτὸν ἀνθρώπινον πάθος. εἰς γὰρ τὴν τοῦ κόσμου δόξαν ἐπτοημένοι, καὶ κατὰ πρόσωπον βλέποντες, ἀνάξιον εἶναι ἐνόμιζον, ὑποτάσσεσθαι αὐτὸν τῷ Χριστῷ. Τὸν μὲν γὰρ Ἰωάννην πολλὰ τὰ δεικνύντα λαμπρὸν ἦν· καὶ πρῶτον τὸ γένος καὶ ἐπίσημον καὶ περιφανές· ἀρχιερέως γὰρ ἦν υἱός· ἔπειτα ἡ δίαιτα, καὶ ἡ σκληραγωγία, ἡ τῶν ἀνθρωπίνων πάντων ὑπεροψία. Καὶ γὰρ ἐσθῆτος, καὶ τραπέζης, καὶ οἰκίας, καὶ τροφῆς δὲ αὐτῆς ὑπεριδὼν, κατὰ τὴν ἔρημον τὸν ἔμπροσθεν διέτριβε χρόνον. Ἐπὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ πᾶν τοὐναντίον ἦν· τό δε γὰρ γένος εὐτελὲς (ὃ καὶ πολλάκις αὐτῷ προύφερον, λέγοντες· οὐκ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ τέκτονος υἱός; οὐχ ἡ μήτηρ αὐτοῦ λέγεται Μαριάμ; καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ Ἰάκωβος καὶ Ἰωσῆς;) καὶ ἡ δοκοῦσα δὲ αὐτῷ πατρὶς εἶναι, τοσοῦτον ἐπονείδιστος ἦν, ὡς καὶ τὸν Ναθαναὴλ λέγειν· ἐκ Ναζαρὲτ δύναταί τι ἀγαθὸν εἶναι; καὶ ἡ δίαιτα δὲ κοινὴ, καὶ τὰ ἱμάτια δὲ οὐδὲν πλέον τῶν πολλῶν ἔχοντα. - - - ἀλλὰ πᾶσιν ὁμοίως διητᾶτο, καὶ συμποσίοις παρεγίνετο πονηρῶν ἀνθρώπων, καὶ τελωνῶν* &c. i. e. *patiebantur quoad ipſum aliquid humani. Mundanæ quippe exiſtimationis ſtupore abrepti, & ſecundum faciem externam judicantes, indignum arbitrabantur, inferiorem ipſum haberi Chriſto. Multa namque Johannis generoſitatem oſtendebant. Primum generis claritas: Principis enim Sacerdotum erat filius. Deinde vita, & aſperitate, &*

bam Johanni imminentem ceu digniori, effaſcinati crediderint inhærere Chriſto. Qui, ſi ejus cauſa hæc eveniſſent, non tam ſubito eorum præſentiæ ſe ſubduxiſſet, diu nullibi locorum viſus: ſed manſiſſet penes eos, quid porro agendum ipſis foret, edicturus. Quod ſi autem ſe oppoſuiſſent, certitudinem ſenſuum ſuorum aſſeverantes; audire cogebantur y): *turba hæc, quæ legem non novit, execrabiles ſunt*, & nullius fidei; ad teſtandum, in re præcipue tanti momenti, inhabiles z). Ita *ſemper Sapientia a ſuis judicata fuit filiis* a): nec immerito Chriſtus generationem iſtam pueris aſſimilabat, qui in foris ſedentes ſuis acclamant ſodalibus: *tibiis cecinimus vobis, & non ſaltaſtis; lugubria cecinimus vobis, & non planxiſtis* b). Ab eventu minus ſecundo, ſuæque parum reſpondente intentioni, perperam concluditur ad negationem ipſius antecedentis: inprimis apud gentem adeo depravatam, qualis Judaico tempore Chriſti deſcribitur.

§. 77. Multo minus perceptio Spectaculi exhibiti, inde in dubium vocari poterit, quod, VII. *quum primum Johannes eum digito monſtraſſet, diſcipuli ſe ſtatim* ei *dederint, & adjunxerint: qui quanto magis citiusque* id *feciſſent, ſi quidem modo adeo ſtupendo ab ipſis cælis demonſtratum vidiſſent. Cum autem hoc non fecerint; tuto colligi, eos nihil hujusmodi de eo citius intellexiſſe.* Quod parum *tuto* hoc inde colligatur; vel ex hoc conſtare poteſt, quod tam antecedens fallat, quam conſequens vacillet. Falſum *primo* eſt, quod ad primam Johannis demonſtrationem digito indice factam, aliqui ipſum ſecuti fuerint, doctrinam ejus ambientes. Pridie idem fecerat Johannes c), longe pluribus id evincens argumentis: quibus tamen nemini perſvaſiſſe legitur,

rerum humanarum contemtu erat inſignis. Siquidem veſte, menſa, domo, & ipſo victu contempto, eremum ab ineunte ætate incoluerat. Quæ apud Chriſtum omnia contrario modo ſe habebant. Genus quippe admodum vile, & ad incitas ferme redactum. Quod ipſum etiam multoties ipſi exprobrarunt, dicentes Matth. XIII, 55. coll. Marc. VI, 3. Joh. VI, 42. *nonne hic ipſe eſt iſte fabri iſtius filius? annon mater ipſius dicitur Maria, & fratres ejus Jacobus ac Joſes? Ipſa patria, unde originem ducere putabatur, ignominia quadam notabatur, quemadmodum & Nathanael dicebat* Joh. I, 47. *E Nazareth numquid boni quid eſſe poteſt? Præterea converſatio eſt vulgaris, & veſtimenta nihil a plebe differentia. - - - Victus rationem* habet *omnibus æqualem:* ipſorumque *peſſimorum hominum ac publicanorum intereſt conviviis* &c. y) Joh. VII. v. 49. z) cod. *Peſachim* f. 49. b. l. 28. ſqq. *Maim.* Hilc. *Eduth.* c. XI. §. 2. ſqq. a) Matth. XI, 19. b) l. c. v. 16. 17. c) Joh. I, v. 29. ſqq.

tur, ut commendatum ſectaretur. Quod & alibi ſine pari effectu ſuſcepiſſe, præſumitur. *Deinceps* non conſtat, die iſto, quo Chriſtus baptizabatur, æque diſcendi cupidos concioni interfuiſſe, ac illi erant, qui tertio poſt adventum legatorum Synedrii die, præſentes erant: & eo ipſo, quo Johannis dicuntur diſcipuli d), ſatis præparati agnoſcuntur, qui ſui hactenus Præceptoris ductum exequantur. Id quod quilibet de plebe vix auſit ſuſcipere. Quibus *accedit præcipue*, quod, ſi vel maxime pares diſcendi cupidi in iſtorum numero tunc adfuiſſent, (cum dignos eos judicarit Deus ſupremus, qui manifeſtationi & *Inaugurationi* Unigeniti ſui Filii, præ multis aliis intereſſent); non potuerint tamen ilico eidem adhærere, in contubernium ipſius, deſertis ſuis, transeuntes: partim, ne nimis leves videantur in re maximi momenti, & de qua antea nondum ſufficienter fuerant inſtructi; ad exemplum diſcipulorum Johannis, qui Doctoris ſui de Chriſto teſtimonium aliquoties jam inaudiverant. Partim ob negatam ipſis ſectandi occaſionem. Quoniam Salvator baptizatus, ſimul ac poſt deſcenſum Spiritus S. in ipſum, vox Patris cœlitus delapſa omnium aures ferierat, *ilico* e) ipſorum ſubducebatur aſpectui, in deſertum translatus, ad tentamen cum diabolo ſubeundum; & ſpatium concedendum ſpectatoribus, rem ipſis oblatam maturo expendendi judicio; ne quicquam ex præcipitantia ſuſcepiſſe, jure merito accuſari queant.

§. 78. Nec VIII. dici poterit, quod *Celeb. Lightf.* numero *tertio* f) urget, *ſi hæc cœleſtis declaratio publica eſſet, & pariter omnibus exaudita; ægre excogitari poſſe, quorſum Chriſtus pari e cœlo fretus teſtimonio, tribus ſolummodo ſpectantibus Apoſtolis, his tamen ſilentium imponeret; reliquosque novem, quid ei obtigerit, ſtudioſe celari cuperet, Matth. XVII. 9.* quibus adjicit, *quæ, obſecro! tam diſſimilis conſilii in re pari adinveniri poteſt ratio?* Equidem, quam fundamenti loco ponit, *paritas* utriusque, non prorſus eadem eſt. Quia *ſpectacula* oculis utriusque objecta, & quæ ſola g) divulgari, ad tempus prohibentur, prorſus diverſa erant, & cum præſentibus in nullo conveniebant. Vox etiam e nubibus delapſa, ſuperiori aliquid adjiciebat: & nuſpiam legitur diſerte interdicta. Interdicti vero ratio haud obſcura eſſe poteſt: quam varii variam reddidere. Nec poteſt eadem concipi, ſi conſideratur, quod *NEMINI* prorſus, ne ſuis quidem condiſcipulis, nedum vulgo

d) Joh. I, 35. 37 e) Marc. I, 12. ΕΥΘΥΣ τὸ πνεῦμα αὐτὸν ἐκβάλλει εἰς τὴν ἔρημον. f) l. c. p. 344. b. g) Matthæi verba c. XVII. v. 9. ſunt: μηδενὶ εἴπητε τὸ ΟΡΑΜΑ: Marc. IX, 9. διεστείλατο αὐτοῖς, ἵνα μηδενὶ διηγήσωνται ἃ ΕΙΔΟΝ: Luc. IX, 36. ἐσίγησαν καὶ οὐδενὶ ἀπήγγειλαν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις οὐδὲν, ὧν ΕΩΡΑΚΑΣΙΝ.

go h), revelare debuerint. In condiſcipulis quidem, impoſito hoc ſilentio, *præſcindere voluit anſam* livoris ſeu *invidiæ*, *æmulationis*, *atque triſtitiæ.* Ne ægre ferrent abſentes, ſe ejus felicitatis non factos fuiſſe participes: atque ea propter partim livida erga ſodales æſtuent invidia; partim intempeſtivam contrahant mœſtitiam, ex ſuſpicione, ſe minus gratos fore Domino, quam reliqui, quos glorificationis ſuæ elegiſſet ſocios. Vulgo autem reticeri voluit, ut hoc ipſo *cavillandi* ipſis præriperet occaſionem, & odium a ſuis averteret diſcipulis, præclara illa de ipſo diſſeminaturis. Abſque dubio enim rem totam in dubium vocaſſent, & impoſturæ notam ei inuſſiſſent: utpote coram ſolis domeſticis ſuis, &, vel agnatis, vel præ reliquis dilecto, peractam: qui mendacii potius argui debeant, aut pœnæ ſubjici falſorum teſtium; quam audiri in cauſa adeo inſolita, & omnem ferme fidem ſuperante. In quo ultimo, mecum conſentit *Hieronymus* i); aliam inſuper cauſam adjiciens, verbis: *ne & incredibile eſſet, præ rei magnitudine; & poſt tantam gloriam, apud rudes animos ſequens crux ſcandalum foret.* Poſteriorem rationem inde hauſiſſe videtur; quod interdictum diutius durare non debuerit, quam donec *e mortuis* Chriſtus *reſurrexiſſet* k). Unde & *Chryſoſtomus* in eam ipſam inclinat ſententiam, prolixe eidem explanatam l). *Hilarius* m) autem videtur,

Ppp diſci-

h) Omnes enim Evangeliſtæ, ad lit. (g) citati in hoc conveniunt. i) Commentariorum lib. III. in Matth. XVII. Op. tom. IV. col. 78. k) Matth. XVII, 9. *ἕως οὗ ὁ ὑὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ.* Marci IX, 9. *εἰ μὴ ὅταν ὁ ὑός* &c. Luc. IX, 36. *αὐτοὶ ἐσίγησαν, καὶ οὐδενὶ ἀπήγγειλαν,* ΕΝ ΕΚΕΙΝΑΙΣ *ταῖς* ΗΜΕΡΑΙΣ *οὐδὲν ὧν ἑωράκασιν.* l) in Nov. Teſt. tom. I. in cap. XVII. Matth. Homil. LVII. col. 617. ſqq. C. D. Edit. Francof. ſed *Etonenſis* Homil. νϛ. ſeu LVI. Op. Tom. II. p. 360. l. 20. ſqq. *Ὅσῳ γὰρ μείζονα ἐλέγετο περὶ αὐτοῦ, τοσούτῳ δυσπαραδεκτότερα ἦν τοῖς πολλοῖς τότε, καὶ τὸ σκάνδαλον δὲ τὸ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ ἐπετείνετο μᾶλλον ἐντεῦθεν. Διὰ τοῦτο κελεύει σιγᾶν, καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ πάλιν τοῦ πάθους ἀναμιμνήσκων, καὶ μονονουχὶ καὶ τὴν αἰτίαν λέγων, δι' ἣν καὶ σιγᾶν ἐκέλευσεν· οὐ γὰρ δὴ διὰ παντὸς ἐκέλευσε μηδενὶ εἰπεῖν, ἀλλ' ἕως ἀναστῇ ἐκ νεκρῶν. Καὶ τὸ δυσχερὲς σιγήσας, τὸ χρηστὸν ἐμφαίνει μόνον· τί οὖν; μετὰ ταῦτα οὐκ ἔμελλον σκανδαλίζεσθαι; οὐδαμῶς. τὸ γὰρ ζητούμενον, ὁ πρὸ τοῦ σταυροῦ καιρὸς ἦν. μετὰ γὰρ ταῦτα καὶ πνεύματος κατηξιώθησαν, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν σημείων εἶχον φωνὴν, συνηγοροῦσαν αὐτοῖς, καὶ πάντα ὅσα ἔλεγον λοιπὸν εὐπαράδεκτα ἦν σάλπιγγος λαμπρότερον τῶν πραγμάτων ἀνακηρυττόντων αὐτοῦ τὴν ἰσχὺν, καὶ οὐδενὸς σκανδάλου τοιούτου μεσολαβοῦντος τὰ γινόμενα.* i. e. *Nam quanto majora de ipſo dicebantur; tanto diffici-*

diſcipulos, antequam dono Spiritus S. replerentur, nondum ſatis aptos judicaſſe; qui rem tantam decenter, & ut in honorem Chriſti vergeret, propalare valuiſſent. *Damaſcenus* n) autem, propter Judam præcipue, interdictum publi-

liora tunc creditu multis videbantur. Et ſcandalum, quod a cruce oriebatur, multo magis inde creſcebat. Idcirco ſilentium juſſit: neque id ſimpliciter; ſed cum paſſionis mentione, quaſi cauſam exponat, quare opus ſilentio ſit. Non enim perpetuum indixit ſilentium; ſed donec a mortuis reſurrexerit. Atque hic, quod jucundum erat, ſolum dixit; aſperum vero atque amarum ſilentio tradidit. Quid igitur poſtea? Nonne idem poſt reſurrectionem paſſi ſunt ſcandalum? Minime. De tempore enim, quod crucem præcedebat, agitur. Nam poſtea & Spiritu recepto, & ſignis tuba clarius atteſtantibus, cæteriſque rebus omnibus, ad declarandum robur ipſius undique confluentibus, nullo ſcandalo poterant commoveri. Theophylactus p. 99. brevitate ſua magis perſpicuus eſt, verbis: *διὰ ταπεινοφροσύνην παραγγέλλει μηδενὶ εἰπεῖν. Καὶ ἅμα ἵνα μὴ σκανδαλισθῶσιν οἱ ἀκούοντες τοιαῦτα, ὕστερον σταυρούμενον βλέποντες αὐτόν· ἐνόμισαν γὰρ ἂν αὐτὸν πλάνον εἶναι, κατὰ φαντασίαν ποιήσαντα τὰ Θεοπρεπῆ.* i. e. *Ex humilitate denunciat, nulli dicendum. Atque etiam, ne offendantur qui audirent talia, poſtea ipſum crucifigi videntes. Putaſſent enim, impoſtorem eum fuiſſe, qui hæc ſolum apparenter feciſſet, Deo competentia.* m) in Matth. Comment. p. 298. n) Tom. II. Oper. Edit. Pariſ. An. 1712. Homilia de *Transfiguratione Domini* §. 7. p. 796. *Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης εἷς μόνος οὐκ ἄξιος ἦν τῆς θέας τῆς θεότητος, ἀρθήτω γάρ, φησιν, ὁ ἀσεβὴς, ἵνα μὴ ἴδῃ τὴν δόξαν Κυρίου. μόνος μὲν, οὖν τῶν λοιπῶν ἀφιέμενος, ὅ, τε φθονερός τε καὶ βάσκανος, εἰς πλείονα μανίαν ἐξεπυρεύετο. - - οὕτως ἀποκλείει μὲν τῷ προδότῃ τὰ τῆς προδοσίας ἐγκλήματα· ἀποκαλύπτει δὲ τοῖς ἀποστόλοις τὴν οἰκείαν θεότητα· τὸν γὰρ Ἀνδρέαν ὁρῶν σὺν τοῖς λοιποῖς κάτω μείναντα, οὐκ εἶχεν εἰπεῖν ἀπολογίας προσχήματι, τῷ μὴ τυχεῖν τῆς θέας, πρὸς τὴν ἀπεμπολὴν τοῦ δεσπότου ἐνάγεσθαι.* i. e. *Judas Iſcariotes unus hic duntaxat indignus erat, qui divinitatem ſpectaret. Tollatur impius,* inquit Jeſ. XXVI, 10. *ut non videat gloriam Dei. Hic* vero *ſolus ſejunctus a reliquis, cum invidentia & livore laboraret, majori fuiſſet furore incenſus. - - Hoc modo proditori quidem proditionis crimen occludit: Apoſtolis vero Deitatem ſuam patefacit. Judas enim Andream infra cum cæteris manſiſſe videns, excuſandi facinoris ſui cauſa, dicere non poterat; ſe ideo impulſum, ut Dominum venderet, quod illi ſpectaculo non adfuiſſet.*

publicationis factum autumat: ne hic ab aſpectu tantæ viſionis excluſus, ex mera invidia ſe repulſum diceret; & eo magis ad inſidiandum, ac prodendum incitaretur. Quod dum arriperem, ſi ſolus fuiſſet domi relictus. Quam *Alphonſus Toſtatus* o), loco ultimo, ceu *præcipuam* affert, & *Remigio* tribuit, *ne paſſio Chriſti impediretur*: ea vix videtur apud gentem incredulam attendenda: nedum ut cum illis, quæ de proditore apud Damaſcenum dicuntur, ullo modo poſſit conſiſtere. Ex quibus omnibus abunde conſtat, longe diſparem utriusque manifeſtationis fuiſſe rationem: & quod eadem momenta, quæ poſterioris ad tempus definitum occultationem exegerint, circa priorem nequaquam militarint. Nullis tunc Chriſtus gaudebat ſectariis, ſeu diſcipulis; quorum præcavere debuerit æmulationem, aut mœrorem: nec teſtes ſpectaculi habebat domeſticos, ob commune contubernium aliis ſuſpectos; ſed meros peregrinos, ipſius favori nil quicquam daturos. Quum ne Johannes quidem eundem de facie antea cognoverit p).

§. 79. Quæ ſuperpondii loco, numero VIII. annectit, utut varia ſint, nihil tamen contra aſſertionem noſtram, efficaciter inferunt. *Deum prædicationem deſignaſſe, partim Johannis, partim ipſius Chriſti, partim vero diſcipulorum ejus, tanquam medium, homines ad veri Meſſiæ cognitionem perducendi.* Si voci *medium*, adjeceris *ordinarium*; omnia erunt ſalva. De Johannis prædicatione, quam numero V. jam urgebat, ibidem itidem monui q); quod unius poſitio, non ſit alterius excluſio. Id quod hic agnoviſſe, & approbaſſe videtur vir celeberrimus: dum ſua ſponte alios eidem adjungit ſodales. *Chriſti* ſolius de ſe ipſo *teſtimonium*, eodem animadvertente r), Judæis *fuiſſet ſuſpectum*. Cum & penes illos s) nemo in propria cauſa teſtis ſit fide dignus, nec ad abſolutionem, neque damnationem. Nec diſcipulorum prædicatio contradictione caruit: quia teſtes erant domeſtici, in nullo judicio omni exceptione majores. Conſtituerat quidem hos omnes Deus, ut per prædicationem ipſorum, ceu medium ordinarium & continuum, ſæpiusque per intervalla repetendum, homines ad veri Meſſiæ cognitionem perducantur: ſed & autoritas iisdem prius erat concilianda, ut fidem ipſis haberent auditores; eodem modo, quo Moſi: quem ſemper Judæi Chriſto, apud chriſtianos, (præ)ponunt t). Hunc Deus de monte Sinai alloquebatur, populo ad

 radi-

o) tom. X. Operum, Part. II. quæſt. CII. p. 392. Edit. Colon. p) Joh. I, 31. q) ſupr. §. 74. p. 475. r) Joh. V, 31. coll. cap. VIII, 13. 14. s) vid. *Obad.* de *Bartenura* ad *Cethub.* cap. II. θ. 3. e *Gemara* cod. *Sanhedr.* f. 25. a. l. 15. t) Joh. IX. v. 29. conf. dicta ſuperius Præfat. p. 305. & ad §. 31. p. 390. ſqq.

radices montis adſtante, & audiente; non alio fine, quam ut audientes Iſraelitæ ejus cum Deo colloquium, in poſterum crederent ipſi in æternum u). Quæ cauſa quoque erat, quare Spiritus S. ſuper Apoſtolos, antequam ſolenne prædicandi munus adirent, in feſto Pentecoſtali effunderetur; multis hominum millibus præſentibus, omniaque conſiderantibus accuratiſſime x). Id quod de Chriſto multo magis erat neceſſarium. Ipſe certe in templo docturus, elata voce clamabat y), *a me ipſo non veni; ſed eſt verax, qui me miſit: - - - ab ipſo ſum, & ille me miſit.* Alibi z) non veretur dicere: *ſi ego glorifico me ipſum, gloria mea, nihil eſt. Eſt pater meus, glorificans me.* Quam *glorificationem* Paulus ad facultatem *docendi*, aliaque Sacerdotis munia reſtringit, verbis a): *nemo ſibi ipſi arripit iſtum honorem* b); *ſed vocatus a Deo, ſicut & Aaron* c). *Ita & ipſe Chriſtus non ſe ipſum glorificavit, ut fieret Sacerdos primarius*; *ſed allocutus ipſum* verbis, *filius meus es tu, ego hodie genui te*, hoc ipſo alloquio ſcil. *glorificavit* eum, ac ſacerdotem & Doctorem declaravit. Quæ verba, cum præciſe in *Spectaculo* illo, de quo loquimur, Deus ſupremus de cœlo in hunc tenorem pronunciarit d); haud obſcurum præbent indicium, quod Paulus verbis allegatis eo reſpiciat: & hoc ipſo confirmet, præſentationem iſtam, ad docendi munus ſubeundum, tunc factam eſſe omnibus, per utramque fluminis ripam diſperſis; qui clare & diſtincte cuncta perceperint. Quod annectit, *Chriſtum, quamdiu Johanni permiſſum fuerit, libertate uti, tamdiu illius fretum teſtimonio, aliud non quæſiviſſe;* diſertæ Scripturarum adverſatur literæ, & manifeſto Salvatoris pronunciato: quo negat e), *ſe hominum* unice ſtare *teſtimonio*, &, *quod majus Johanneo habeat.* Quod & profert ibidem, & eo ſe in judicio ſupremo defendit; ad hanc apparitionem v. 37. diſerte provocans f).

§. 80. Quando, ſub eodem quidem numero *octavo* inſerit: *hujusmodi revelationes ipſis Prædicatoribus erant conceſſæ; quo majori cum πληροφορίᾳ populo de veritate teſtes eſſe poſſint, eumque in veritate facilius confirmare.* Novum ſuppeditat argumentum IX. ab *ineptitudine plebis*, ad divinas reve-

u) Exod. XIX, 9. x) Act. II. v. 1. ſqq. y) Joh. VII, 28. 29. z) Joh. VIII, 54. a) Ebr. V. v. 4. 5. b) Ut auſi fuerunt Korah, Dathan, Abiram. Num. XVI, 1. ſqq. ac pius alioquin Rex Uſias 2 Chron. XXVI, 16. ſqq. male eapropter mulctati. c) Lev. VIII, 2. Num. XX, 25. Jeſ. LXVI, 21. d) apud Marcum c. I, 11. & Lucam cap. III, 22. coll. Pſ. II, 7. e) Joh. V. v. 34. 36. ſqq. *ἐγὼ ȣ̓ παρὰ ἀνθρώπων τὴν μαρτυρίαν λαμβάνω - - - ἔχω δὲ τὴν μαρτυρίαν μείζω τȣ̃ Ἰωάννȣ &c.* f) Vid. ſupr. §. 44. p. 410. ſqq.

revelationes immediate recipiendas, deſumtum; utpote quæ ſolis *docentibus*, diu ſubinde ſe, ad illas condigne accipiendas, præparantibus, ſint conceſſæ. Quod ſola illa actio Decalogi de monte Sinai promulgati, qua cum noſtram toties contuli, pleniſſime evertit, & proſternit penitus. Equidem, ſi illorum applaudendum foret ſententiæ, qui contendunt, Iſraëlitas univerſos monti tunc adhærentes in ſublimitatem Prophetarum elevatos fuiſſe, & in ecſtaſin quaſi abreptos; *ut in viſione* Prophetis alioquin propria, uſu ſenſuum externorum ceſſante, intellectu *viderint*, *audiverintque Deum*, *Decalogum promulgantem*. Tunc aliquam veri ſpeciem hæc contineret exceptio: quæ tamen per factum ſimile everteretur ilico. Quod enim in tot hominum myriadibus, inter quos infinita promiſcuæ Ægyptiorum turbæ multitudo, parum hactenus in veræ religionis fundamentis informata, erat immixta, per ſingularem Dei diſpenſationem fieri potuiſſet: id longe facilius, per eandem Dei gratiam, in paucioribus locum inveniſſet, non modo ſufficienter in Dei cultu inſtructis; ſed & ex reverentia erga Deum, ad Johannem ſe conferentibus, & ad baptiſmum digne ſuſcipiendum, in ipſo pœnitentiæ actu deprehenſis g). Qui longe majorem, ad ſublimitatem illam obtinendam, attulerant capacitatem; quam populus iſte per lotionem acquiſiverat triduanam h). Si *R. Joſeph Albo* ſententia i) aliquid in receſſu haberet; diceres, hic majorem Moſe adfuiſſe k), ipſum *Dei filium:* cujus merito adſtantes omnes digni evaſiſſent. Verum ſententiam iſtam *Abrabbanel MENDACEM* dicit l), & talem, quæ nullo modo locum invenire potuerit in univerſo cœtu, ad abſtractiones ibi neceſſarias, maximam partem prorſus inhabili. Utpote qui (non per viſionem, in qua ſenſus externi ceſſarent; ſed) omnibus uſi ſenſibus externis, vocem miraculoſe formatam, mirabiliter etiam perceperint, & diſtincte intellexerint. Idem & de his judicandum, qui Chriſto baptizato præſentes aderant, quum ſæpius indicata exhiberentur ſpectacula. Quod *Hagar* illa Ægyptia m), item *Manoah* n), (quem *plebejum* dicunt Talmudiſtæ *),) ejusque *uxor* o), audiverint & perceperint ſermonem ad ipſos directum; quamvis donum Prophetiæ non habuerint: ipſe *Maimonides* fatetur p); ſermonem audi-

g) erat enim *pœnitentiæ*, nemine extra hanc recepto, Matth. III, 2. 6. ſqq. Marc. I, 4. 5. Luc. III. v. 3. 8. ſqq. h) De qua vid. Exod. XIX, 10. ſqq. i) ſupr. §. 19. p. 331. ſqq. adducta. k) Vid. p. 397. l) Quæſt. XIV. in Exod. XIX. f. 167. c. 2. l. 24. ſqq. it. Comment. Exod. XIX. v. 9. f. 169. c. 3. l. 7. ſqq. Edit. Ven. m) Gen. XVI, 7. ſqq. n) Jud. XIII, 13. ſqq. *) cod. *Erubin* f. 18. b. l. 15.) o) l. c. v. 3. ſqq. p) *More Nebuchim* Part. II. c. 42. circa fin.

auditum cum *filia vocis* comparans, quæ & ei contingere poſſit, qui ad Prophetiam minime ſit paratus. Utut adduci non potuerit, ad ſtatuendum, quod Iſraelitæ ad montem Sinai commorantes ſenſum verborum divinitus pronunciatorum perceperint. Utpote quibus ſolius ſoni, reliquique fragoris de cœlo tonantis perceptionem tribuit; cujus ſenſum & intellectum Moſes deinceps ipſis explicuerit q). Quod ſi & hanc vocem, originem dixeris, vel potius anſam fictitiæ Judæorum *filiæ vocis;* in aprico erit, colligere, plures hanc audire & percipere potuiſſe, qui nullos habuerint influxus vatidicos. Quod enim quisque Judæorum eam perceperit, iſtorum nemo ambigit. Cum & *Nebucadnezar* Rex impius ac gentilis veram Dei vocem audiviſſe dicatur r); & *Cain* s), a nemine unquam in Prophetarum chorum relatus: ut de *Gideone* t), ſtrenuis annumerato militibus, & *Eva* u), nuper admodum concreatam integritatem exuente, nil dicam. De quibus tamen omnibus Scriptura diſerte teſtatur; quod Dei loquentis vocem intellexerint, apta eidem reſponſione reddita.

§. 81. Ex hactenus dictis, ſatis (ut ego quidem opinor,) jam conſtat; nihil a parte adverſa adductum fuiſſe tam ponderoſum, ut probare ſuſtineat, *turbam* illam, *quæ præſens* aderat, *cum Chriſtus baptizaretur*, ſive caſu in Jordane adhuc conſiſteret x), ſive per utramque ejus ripam fuerit diſperſa, *ſpectacula* ibi exhibita, in cœlis apparenter fiſſis, ac Spiritu S. in forma columbæ in Chriſtum deſcendente, *nec vidiſſe*, *nec verba* cœlitus pronunciata, *hic ipſe eſt filius ille meus dilectus* &c. *audiviſſe*, ſatis *intellecta.* Quin potius omnes ac *ſinguli* ibidem tunc temporis congregati, *diſtincte viderunt omnia*, ſcil. tam *cœlos* modo dicto *fiſſos*, quam *Spiritum S. in Chriſtum deſcendentem*, eique immanentem: *ac* ſuis *audiverunt* auribus, & diſtincte intellexerunt, *quod vox* per Chaſma illud cœlitus deſcendens *proclamaret*, *hic eſt filius ille meus dilectus*, *in quo complacui.* Applicarunt etiam ſine ulla hæſitatione Chriſto baptizato, non Baptiſtæ: & viſionem illam aliquamdiu undique inter ſuos diſſeminarunt, in quos inciderunt, plenam ipſi, ceu divino ſpectaculo fidem habentes; donec per alios, in autoritate potiſſimum conſtitutos, de Sacerdotibus ac Phariſæis, quidam eorum confunderentur, a recto tramite ſeducti. Meram proinde calumniam, quoad poſterius, vibrant iſta Phariſæorum verba y): *nos novimus*, *quod Moſi locutus ſit Deus; hunc vero non novimus*, *unde ſit?* Quamvis quacunque oblata occaſione, moderni omnes continuo

q) Mor. Neb. I. c. cap. 33. r) Dan. IV, 28. ſqq. s) Gen. IV, 6. ſqq. t) Jud. VI, 12. ſeqq. c. VII. v. 2. ſqq. u) Gen. III, 13. 16. x) contra dicta ſupra §. 34. circ. fin. & §. 35. ſqq. y) Joh. IX, v. 29.

tinuo eadem ingeminent. Affectata eſt *ignorantia:* quam omnes exuere potuiſſent, & hodienum poſſent; teſtibus de propria ipſorum natione, (qui Chriſtum nunquam antea viderant, aut ullis hactenus ab ipſo (ceu homine) devincti fuerant beneficiis, ad quæ compenſanda proniores in eum forent, & hinc) omni exceptione majoribus, fidem adhibentes. Quo facto, *cognoviſſent*, & adhuc *cognoſcerent* omnes; *Inaugurationem Jeſu*, quem Chriſtiani ut Meſſiam merito veneramur, *haud obſcuriorem fore* præſentatione *Moſaica: & cum eo, Deum* non minus *de cœlo locutum fuiſſe*, quam cum ipſorum legislatore; qui ceu Dei ſervus, Apoſtolo inferente z), longe inferior ſit Dei filio a). Quemadmodum nec *promulgatio Evangelica obſcurior eſt legali*; ſed ſuo modo illuſtrior: utpote in præſentia aliquot millium, quorum plures hoſtes Chriſti erant infenſiſſimi, in ipſa Judæorum metropoli Jeruſalem, eo in loco ſolenniter peracta, ad quem omnes propius accedere permittebantur, ab inſpectione accuratiori nullis prohibiti miſſilibus b). Quod alias ſeorſim docui c). Deo devotas jam perſolvens gratias, pro viribus, ad hoc qualecunque opuſculum utcunque abſolvendum, clementer conceſſis. Et ſimul ſupplex rogito, ut porro facultatem benigne largiatur, ad reliqua Judæorum offendicula, (ex *flagrantibus* adhuc *inter Chriſtianos bellis* ferme *continuis*, quæ vaticiniis Jeſaiæ de temporibus Meſſiæ d), parum videntur congruere, *aliisque Chriſtianorum dogmatibus*, *quæ* perperam intelligunt,) nefarie ab illis ipſis objecta, juſta interpretatione tollendi e medio. Et, ut ex ipſa Scriptura V. T. & propriis Judæorum ſcriptis evincam; ſingula iſtorum *feſta*, una cum *Sabbatho* ipſo, *abroganda* fuiſſe *in Meſſiæ temporibus*. Cui, una cum Patre, & Spiritu ſancto, ſit *Laus*, *& honor*, *ac gloria in ſecula ſeculorum*, Amen.

---

z) Ebr. III, 2. ſqq. Conf. ſupra §. 33. p. 395. a) Conf. ſupra §. 33. p. 395. ſqq. b) Ut boni illi Judæi, Decalogum accepturi, a propiori acceſſu arcebantur, Exod. XIX, 12. 13. 21. 22. 23. Conf. Program. ad ſeq. (c) citandum, p. 22. 25. c) Program. *Pentecoſtali*, Academiæ nomine, An. 1714. vulgato, cit. ſup. p. 5. ad (r). d) Jeſ. II, 4. c. XI, 6. ſqq.

I. A. DAN-

J. ANDR. DANZII
ORIGO TALIONIS AD MENTEM
Gentilium, Judæorum ac Chriſtianorum
EXAMINATA
Occaſione MATTH. V, 38. 39.

§. I.

Talionem delineaturus, in vocis etymo eruendo, nullis utar verborum anfractibus. Etiam *M. Verrius Flaccus* a), utut in evolvendis vocum ſignifiationibus Indagatorem agat aſſiduum, *Talionis* mentionem fieri in XII. aſſerens, non indicat, quid ſignificet b): quia *Feſto* quidem judice c), credidit, eſſe notum. Quum lex d), ad quam provocat, *vindictam* permittat *parem.* Originem debet voci *talis:* ſive hanc primitivam dixeris, ſive ab Æolico τάλικος pro τηλίκος derivandam cenſeas e) per Syncopen. Perpetuam infert relationem ad vocem *qualis* f), eodem modo, quo *tantum* correlatum eſt *quanti* g)

§. II.

a) Vid. *Sueton.* de illuſtrib. Gram. c. 17. *A. Gellius* Noct. Att. l. 4. c. 5. l. 5. c. 17. 18. l. 16. c. 14. l. 17. c. 6. l. 18. c. 7. b) Vid. Dion. Gothofr. Auctor. lat. lingu. p. 115. c) Apud Gothofr. l. c. p. 459. d) Vid. XII. tab. fragm. tit. 25. de injuriis, n. 2. apud Gothofr. it. *Roſin.* Antiq. Rom. lib. 8. c. 6. n. LIII. p. 587. ubi habetur *ſi membrum rapſerit, e pacto talio eſto.* *A. Gellius* Noct. Att. l. 20. c. 1. p. m. 1093. legit: *ſi membrum rupit, ni cum eo pacit, talio eſto.* Verba quidem ad noſtrum genium magis accommodatis: priora tamen ex parte antiquitati magis ſunt conſentanea. Certe *Feſtus* l. c. ad (b) p. 461. *Talionis* inquit, *mentionem fieri in XII. ait Verrius, hoc modo, ſi membrum rapſerit, ni cum eo pacit, talio eſto.* Antiquitus *paco dicebant*, quod *paciſcor* moderni. e) cum *Voſſio*, Ætymolog. L. 50. f) Ut in illo Ciceronis pro S. R. 10. a. *quæſo! ut qualem te jam antea populo Romano præbuiſti, talem te nobis hoc tempore impertias.* Alibi: *Talis, qualem eum eſſe ſcripſeris* &c. g) Cicero pro Corn. 64. b. *Si tanta bella legiſſes, quanta & geſſit, & confecit.* I. P. 90. a. *Cum fines*

§. II. Hujus autem intuitu *Talio* in latitudine ſua, quamcunque accepti redditionem denotat; ſive beneficiorum ea fuerit, ſive injuriarum h) Haud ſecus, ac Latinorum *par pari* i) Græcorum *ἴσον ἴσῳ* k) atque Ebræorum

Qqq rum

provinciæ tantos haberet, quantos optaverat. h) Juxta definitionem *Du Vallii* Synopſ. Anal. Doctr. Perip. Tom. III. Op. Ariſt. p. 10. *Talio eſt reciproca quædam perpeſſio, in eo poſita quod quis tantum pati debeat, quantum egerit, tantum rependere, quantum abſtulerit.* i) De re odioſa id uſurpat *Terentius* Eunuch. III. Sc. I. 1. v. 50. ſeqq.

Ubi nominabit Phædriam, tu Pamphilam
Continuo: ſi quando illa dicet, Phædriam
Intromittamus commeſſatum: tu Pamphilam
Cantatum provocemus. Si laudabit hæc
Illius formam: tu hujus contra. Denique
Par pari referto; quod eam mordeat,

De favorabilibus Cicero Att. 88. b. *Habes ad omnia, non ut poſtulaſti, χρύσεα ἀντὶ χαλκείων, ſed paria paribus reſpondimus &c.* k) Generaliora ſunt verba, quam ut intra Compotatorum, unde derivata creduntur, triclinia ſe contineant. Vid. Eraſmi Adag. Non incommode traxeris ad Menelaum, qui ſpondet, ſe futurum ſuo genero Neoptolemo ap. *Euripidem* Androm. v. 741. ſeqq.

Κἂν - - -
Σώφρων καθ᾽ ἡμᾶς, σώφρον ἀντιλήψεται.
Θυμουμένος δὲ, τεύξεται θυμουμένων.
Ἔργοισι δ᾽ ἔργα διάδοχ᾽ ἀντιλήψεται.

i. e. *quod ſi - - fuerit modeſtus erga nos, modeſtiam* noſtram *viciſſim experietur.*

Iratus vero ſentiet iratos.
Factisque facta reſpondentia viciſſim accipiet.

Apud eundem *Medea* minatur (in Medea, v. 809.) ſe futuram

Βαρεῖαν ἐχθροῖς, καὶ φίλοισιν εὐμενῆ.

i. e. *Gravem inimicis, & amicis benignam.* Heſiodus, improbante licet Proclo atque Tzetza, qui & Plutarchum in ſuam trahunt ſententiam, lib. I. Oper. & Dier. v. 351. juſſit

Τὸν φιλέοντα φιλεῖν, καὶ τῷ προσόντι προσεῖναι.
Καὶ δόμεν ὅς κεν δῷ, καὶ μὴ δόμεν ὅς κεν μὴ δῷ.
Δώτῃ μὲν τις ἔδωκεν, ἀδώτῃ δ᾽ οὔτις ἔδωκεν.

rum. מדה כנגד מדה (l) Quin ipſum etiam ἀντιπεπονθὸς, ab Ariſtotele in

i. e. *Amantem te amare, & juvantem te juvare;*
Scil. demus, qui dederit, neque demus qui non dederit.
Datori namque eſt qui dat, non danti vero nemo dat.

Verba verbis reddit *Lucianus*, in Imagines p. 9. ille apud Ariſtotelem Nicom. IX. c. 1. *voluptatem* citharædo pro voluptate: perſuaſus, quod ἴσον ἴσῳ reddiderit; improbante Philoſopho, (l) ad literam *menſura reſpectu menſuræ.* Uſus ejus ubivis eſt obvius. Inprimis de retributione mali; quoties dicturi ſunt, *per quod quis peccat, per idem punitur & idem. v. g.* Cod. *Sota* cap. 1. θ. 7. 8. במדה שאדם מודד בה מודדין לו׳ היא קשטה את עצמה לעבירה המקום נוולה׳ היא גלתה את עצמה המקום גלה עליה׳ בירך התחילה בעבירה תחלה ואחר כך הבטן׳ לפיכך תלקה הירך תחלה ואחר כך הבטן ושאר כל הגוף לא פלט : שמשון הלך אחר עיניו לפיכך נקרו פלשתים את עיניו שנ׳ ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו׳ אבשלום נתגאה בשערו לפיכך נתלה בשערו׳ ולפי שבא על עשר פלגשי אביו לפיכך נתנו בו עשר לונכיות שנ׳ ויסבו עשרה נערים נושאי כלי יואב׳ ולפי שגנב שלשה לבבות׳ לב אביו ולב בית דין ולב ישראל שנ׳ ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל׳ לפיכך נתקעו בו שלשה שבטים שנ׳ ויקח שלשה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום i. e. *In eadem menſura, qua homo metitur, remetiuntur ipſi. Adulterii inſimulata exornarat ſeipſam ad transgresſionem: Deus ille immenſus dedecorat ipſam. Illa nudarat ſe ipſam ad transgreſſionem: Deus immenſus revelandum jubet quicquid ſuper ipſam. Femore inchoarat transgreſſionem primum, ac deinceps utero: quapropter vapulat femur primum, & deinceps uterus; reliquo tamen corpore toto non erepto. Simſon oculorum ſuorum irritamenta ſequebatur: propterea eruerunt ipſi Philiſtæi oculos, ſicut dicitur* Jud. 16, 21. & *apprehenderunt eum, & eruerunt ei oculos. Abſalom efferebat ſeſe capillo ſuo, propterea in eodem capillo fuit ſuſpenſus. Et quia congreſſus fuerat cum decem concubinis patris ſui; ideo conjecerunt in eum decem lanceas, ſicut dicitur* 2. Sam. 18, 15. *& circumdederunt decem pueri portantes arma Joabi. Præterea quoniam furatus fuerat tres animos, animum ſcil. Patris ſui item animum Synedrii atque animum Iſraëlitarum, prout dicitur* 2. Sam. 15, 6. *ita furabatur Abſalom animum Iſraëlitarum: ideo infixa in eum ſunt tria ſpicula, ſicut dicitur* 2. Sam. 18, 14. *& arripuit tria ſpicula in manum ſuam, & transfixit ea per cor Abſalomis.* De retributione boni amplius ſequitur l. c. θ. 9.

in hoc argumento uſurpatum m), non minus *æqualem* n) officiorum *penſationem*

וכן לענין הטובה מרים המתינה למשה שעה אחת שנ׳ ותתצב אחותו מרחוק / לפיכך נתעכבו לה ישראל ז׳ ימים במדבר שנ׳ והעם לא נסע עד האסף מרים וכו׳ i. e. *atque ita in materia benignitatis. Mirjam præſtolabatur Moſen hora unica, ſicut dicitur* Exod. 2, 4. *& ſtiterat ſeſe ſoror ejus a longinquo : quapropter commorati ſunt ejus cauſa Iſraëlitæ ſeptem dies in deſerto, uti dicitur* Num. 12, 15. *& populus non eſt profectus, donec reciperetur Mirjam* &c. Subjungitur ibid. ead. remuneratio Joſepho & Moſi facta, quod in funere alterius, iſte quidem Patris, hic Joſephi, procurando fuerint occupati. Cod. Sanhedr. f. 100. a. circa fin. dicitur : ר׳ מאיר אומר במדה שאדם מודד מודדין לו דכתיב בסאסאה בשלחה תריבנה א״ר יהושע וכי אפשר לומר כן אדם נותן מלא קומצו לעני בעולם הזה הק״בה נותן לו מלא קומצו לעולם הבא והכתיב שמים בזרת תיכן ואתה אי אומר כן איזו היא מדה מרובה מדת טובה מרובה או מדת טובה מרובה ממדת פורענות וכו׳ i. e. *R. Meir docet, in eadem menſura, qua homo metitur, remetiuntur ipſi : ſicut ſcriptum eſt* Jeſ. 27, 8. *in modio mittendo eam judicas illam. Excepit R. Joſua : numquid ita poteſt dici ? homo dat plenitudinem pugilli ſui pauperibus in hoc mundo, Sanctus ille benedictus reddit eidem plenitudinem pugilli ſui mundo futuro ? atqui ſcriptum eſt,* Jeſ. 40, 12, *cœlos ſpithama comprehendit. Et tu itane loqueris ? Rſp. quænam menſura boni, aut menſura vindictæ ? Hic, menſuram benignitatis abundantiorem fore menſura vindictæ* &c. Vid. idem ferme in Gemara Bab. Cod. Sota f. 86. l. 40. ſqq. plura f. 9. a. f. 11. a. l. 15. 16. m) Ex inſtituto Nicomach. lib. V. c. 8. toto (Al. c. 5.) it. Moral. Magn. lib. 1. c. 34. Eadem l. IV. c. 3. n) Ἀντὶ in compoſitione modo *contrarietatem* denotat, modo *viciſſitudinem*, atque etiam *æqualitatem*. Illius exempla in ἀντιβάλλειν, ἀντιβλέπειν, ἀντιλέγειν, ἀντικεῖσθαι, ἀντίχριστος, ἀντίθεσις, ἀντίθεα, ἀντίφρων ex ſexcentis aliis deprehendimus; in ipſa etiam hac voce ἀντιπεπονθός. Apud Diod. Sic. p. 26. C. (Al. p. 37) notat *diverſimode, more contrario affectum,* in verbis: ἕτερον δὲ τὸ τούτοις τοῖς τόποις ἀντιπεπονθὸς ταῖς ὥραις h. e. *altera* ſcil. terræ pars, *quoad anni tempora ſtatu his locis contrario eſt affecta.* Dioſcor. l. 3. c. 70. πρὸς τὸ ἀντιπάσχειν ταῖς ἐπιγινομέναις δυσουρίαις, i. e. *ad reſiſtendum ſupervenientibus urinæ mittendæ difficultatibus.* Et cui ignota ſunt ἀντιπάθεια, ἀντιπαθεῖν & ἀντιπαθής ? quorum prius dudum civitate latina donatum eſt vid. Plin. N. H. lib. 32. c. 2. l. 24. c. 15. De *vice recipro-*

ca non minus frequens eſt. Hanc infert ἀντιλαμβάνειν, ἀντιπελαργεῖν (quo de videatur *Phavorinus* col. 209. l. 23. ſqq.) ἀντιθεραπεύειν, ἀντιδικεῖν, ἀντιλύτρον, ἀντιγραφή &c. nec a noſtro ἀντιπεπονθὸς h. l. prorſus aliena eſt. Imprimis tamen in eo conſideranda videtur *æqualitatis & comparationis* notatio quat. ἀντὶ idem eſt ac ἴσος. Etiam hanc boni Autores approbant. Ἀντίθεος quod in illo ἐκ εἰμὶ ἀντίθεος, ὁμολογῶ τὴν ὑπεροχὴν S. Ignatio adſcripto, epiſt. ad Philipp. c. 12. juxta Gloſſar. vet. ab Uſſerio in h. l. citatum, idem eſt ac ὁ τῷ Θεῷ ἀντιτράπτων, ἢ ἐχθρός &c.) *Diis ſimilem* Homero frequentiſſime ſignificat: & vix datur ex Heroibus, cui non ſubinde id attribuerit. Ipſos etiam Penelopæ procos vocat ἀντιθέες, Od. ξ. v. 18. Amazones ipſi dicuntur Iliad. γ. v. 189. ζ v. 186. &c. ἀντιάνειραι *viris pares* ; &, ut Euſtathius opinatur nomina propria *Antenor* & *Iſander*, ipſi unum idemque ſignificant. Ita enim ad loc. jam cit. f. 493. Edit. Rom. ſcribit: Ἀντιάνειραι δὲ ἀμαζόνες ὡς καὶ προείρηται, ἢ ἐναντιέμεναι ἀνδράσι, καὶ ὡς εἰπεῖν δηϊάνειραι, ἢ ἐξισέμεναι ἀνδράσι τὰ εἰς πόλεμον, καὶ ὡς οἷον εἰπεῖν ἴσανδροι. ὁποῖόν τι δηλοῖ καὶ τὸ ἀντήνορος ὄνομα. ἐκ τοιαύτης δὲ ἐννοίας, καὶ ἴσανδρος κύριον ὄνομα μετ' ὀλίγα ἐρεῖ ὁ ποιητής. σεμνότερον δὲ τοῦτον πάντων τὸ ἀντίθεος, ὅτε τὸ ἰσόθεον δηλοῖ. i. e. ἀντιάνειραι *vero dicuntur Amazones, prout jam ſupra indicatum fuit, vel viris contrariæ, &, ut ita loqui liceat, infeſtæ maritis* (quaſi alteræ Herculis uxores) *vel exæquatæ viris quoad res ad bellum pertinentes, quaſi Iſandras dixeris* (h. e. viris ſimiles). *Cujusmodi quid denotat etiam nomen Antenoris. Ex hac ipſa etiam conſideratione auguſtum Iſandri nomen poſt pauca* (v. 197.) *commemorat Poeta; & ut venerabilius his omnibus, illud* ἀντίθεος. (v. 199) *quandoquidem æqualem Diis ipſis denotat.* Locus, ad quem provocat, eſt Iliad γ. v. 189. ubi hæc ſunt Euſtathii verba: ἀντιάνειραι δὲ ἀμαζόνες ἀντὶ τοῦ ἐξισέμεναι πρὸς ἄνδρας, ὡς οἷον ἴσανδροι. ἢ ἐναντιέμεναι ἀνδράσι. καὶ ὡς ἄντις ἀστείως ἐρεῖ δηϊάνειραι. Dubium, quod circa *Procos* moveri poterat, idem Euſtath. ſolvit ad Od. ξ. v. 18. p. 528. l. 18. ſqq. ed. Baſil. h. m. τὸ δὲ ἀντίθεοι μνηστῆρες οἱ μὲν τοὺς ἀσεβεῖς δηλοῖ, πάνυ σφοδρῶς ἔχει. ἐπιεικέστερον δὲ αὐτοῦ μετ' ὀλίγα τὸ, μνηστῆρσιν ὑπερφιάλοισιν. εἰ δὲ τοὺς ἰσοθέους λέγει, διὰ σε γένος τυχὸν καὶ κάλλος καὶ πλοῦτον καὶ ἀνδρίαν, ὁμηρικώτερόν ἐστι. Καθὰ καὶ τὸ θεοειδῆ πον εἰπεῖν τὸν πάριν. εὐλογητικός γάρ ἐστι, καὶ οὐκ οἶδεν ἔξω καιροῦ κακολογεῖν ὁ ποιητής· i. e. *illud* ἀντίθεοι *Proci, ſi quidem impios denotaret* (Diis contrarios), *nimis vehementer ſeſe haberet: æquius autem hoc poſt pauca* (v. 27.) *illud, Procis fœdifragis. Quod ſi vero æquales Diis dicit propter ortum, item fortunam, & pulcritudinem, atque divitias, nec non animoſitatem, ingenio Homeri magis conve-*

ve.

venit. Juxta id quod & Parin divina forma præditum aſſerit. In laudes enim valde proclivis eſt, nec novit extra tempus maledicere Poëta. Sed præter hæc tria ἀντίθεος, ἀντιάνειραι, ἀντήνωρ infinita occurrunt alia hujus uſus. Cæcina Albinus apud Macrobium, Saturn. VII. c. 13. p 625. ex Atejo Capitone, refert, *Pollicem qui nomen ab eo quod pollet, acceperit apud Græcos* ἀντίχειρα vocari, *quaſi manum alteram.* Certe autor Introd. ſeu Medici, qui Galeno adſcribitur, c. 10. (Tom. IV. op. gr. p. 376.) *digitorum* inquit *maximus Pollex* ἀντίχειρ *vocatur,* διὰ τὸ ὅλῃ τῇ χειρὶ ἄκρᾳ συνεργοῦντα, ἴσον αὐτῇ δύνασθαι, *quod toti ſummæ manui cooperans, eidem æquipolleat.* Ita ἀνθήλιος, & Jonice (ſecundum Euſtath. p 1562. l. 39. ed. Rom.) ἀντήλιος, quandoque idem eſt ac ὁ ἴσος καὶ ὅμοιος ἡλίῳ φαινόμενος *æqualis ac ſimilis Soli apparens,* ut Phavorinus loquitur, col. 205. l. 23. In quo ſenſu occurrit apud Euripidem Jon. verſ. 1550.

. - - τίς οἴκων θεοδόκων ὑπερτελὴς
Ἀνθήλιον πρόσωπον ἐκφαίνει θεῶν;

i. e. *quis ſupra ædes ſacratas exoriens, Solis ad inſtar fulgentem faciem oſtendit Deorum?* Eidem Euripidi Mænades Pentheum abieti inſidentem lapidibus percuſſuræ, introducuntur Bacch. Act. IV. v. 1095. ἀντίπυργον ἐπιβᾶσαι πέτραν *turri ſimilem aſcendentes rupem.* Phavorinus c. 210. init. ἀντίπυργος inquit ἰσόπυργος, ἴσον κατὰ τὸ ὕψος τοῦ μήκους, τὸ ἀνάστημα ἔχων, i. e. ἀντίπυργος *idem eſt ac* ἰσόπυργος, *æquale quoad altitudinem longitudinis, habens prominentiam.* Eodem modo ἀντίβοιον tam Heſychio p. 108. quam ſæpius laudato Phavorino col. 206. l. 35. id idem valet ac ἰσόβοιον ἀντὶ βοὸς καθαγιαζόμενον, i. e. *bovi ſimile, loco bovis conſecratum:* ex Sophoclis Meleagro. Apud quem in Electra v. 110. ἀντήρεις πλαγαὶ, quas Camerarius *illiſas* vocat cruentato pectori *plagas,* aliis dicuntur (ex ἐρέσσω), ab *æquali connixu* remigum, navem impellentium. Vetus Scholiaſtes ἀπὸ τῶν ἐρεσσόντων, ὅταν κατ᾽ ἴσον ἐρέσσωσι, καὶ μὴ εἰς θάτερον περιωθῆται ἡ ναῦς, i. e. *a remigibus, quando æqualiter remigant,* (hanc vocem & Phavorinus col. 205. l. 32. ſqq. ſervat, Heſychius autem cæteroquin conſentiens, pro eadem ponit ἐλαύνωσι impellunt, agitant, verberant), *quo minus in alterutram partem circumeat navis.* Huc referri poſſent ἀντίζυγα pro ἰσόζυγα: ἀντίκαινον pro ἰσόκαινον: ἀντικασίγνητος pro ἴσος τῷ ἀδελφῷ: ἀντίπλαστον ἀντὶ τοῦ ἰσόπλαστον, ὅμοιον ap. Sophoclem, in Inacho: ἀντίπροικα Xenophontis, de Ageſilao p. m. 654. pro ἰσόπροικα: ἀντίρροπον juxta Heſych. pro ἴσον, ἐσίσαθμον, ἰσόζυγον, *æquipollens, æquilibrium:* ἀντίστροφος, pro ἴση, ὁμοία

tionem o) denotat, quam offenſarum p). Utut enim πάσχειν, a quo deſcendit, adeo frequens verſetur circa dolorifica; ut etiam ſine addito, ſæpe ponatur pro κακόν

ὁμοῖα &c. o) Si majorem τȣ̃ πάσχειν rationem habeas, diceretur *æqualiter affectum, æqualis affectio, affectio reciproca, reciprocatio.* p) Has enim non excludere Ariſtotelem, non modo famoſior vocis ſignificatio indicat; ſed &, quod ſtatim poſt principium cap. VIII, lib. V. Nicom. mentionem faciat ἀντιπληγῆναι & κολασθῆναι *reciprocarum plagarum, ac caſtigationis*: itemque *ſervitutem reputet, vindicare non poſſe injuriam*, δȣλεία inquiens, δοκεῖ εἶναι, εἰ μὴ ἀντιποιήσει. Mor. Magn. lib. 1, c. 34. p. m. 219, ubi denuo τὸ ἀντιπεπονθὸς examinat, ſæpius *injuriarum* vindicandarum meminit, *plagarum*, & *excæcationis* puniendæ. q) Ut in illo Heſiodi ἐργ. α. v. 216. παθὼν δέ τε νήπιος ἔγνω, i. e. *paſſus vel ſtultus ſapit.* In quæ verba Procli Scholion: τὸν γὰρ τῇ ὕβρει χρώμενον, μετὰ τὸ παθεῖν τὰ ἀπὸ τῆς ὕβρεως κακά, δόντα τιμωρίαν γνώσκειν ποιεῖ, ἡλίκον ἡ ὕβρις κακόν, i. e. juſtitia *enim inique agentem, poſtquam* multa *ab injuria paſſus eſt mala, pœnas dantem animadvertere facit, quantum ſit injuria malum.* Moſchopulus παθὼν τȣτέςι δίκην δȣ̀ς ἐπὶ τῇ ὕβρει, *paſſus* ait, *idem eſt ac pœna affectus propter injuriam.* Alcibiades apud Platonem in Sympoſ. circa fin. p. m. 1207. adhortatur Agathonem, ἀπὸ τῶν αὐτȣ̃ παθημάτων γνόντα εὐλαβηθῆναι, καὶ μή, κατὰ τὴν παροιμίαν, ὥσπερ νήπιον, παθόντα γνῶναι, *ut ex ſuis paſſionibus*, (quas paulo ante ὕβριν injuriam vocarat) *diſcat cavere ſibi, nec, ſecundum proverbium, ſimplicium more; damnum jam paſſus, ſapiat*: more Phrygum, qui ſero ſapiunt, & non niſi plagis emendati. Philippi epiſt. ad Athenienſ. apud Demoſth. poſt princ. p. m. 62. παθόντες ȣ̃τως ἐμισήσατε τȣ̀ς δράσαντας, i. e. *paſſi, tantopere odiſtis perperantes.* Reſpicit enim *injuriam* a Megarenſibus, in intercipiendo Anthemocrito, ſibi illatam, &, erecta ante portas ſtatua, ultam. Idem in Philip. IV. circ. fin. p. m. 60. B. οἱ μέν, ἤδη πεπόνθασιν, ἃ δὴ πάντες ἴσασιν· εἰ δ' ὅ, τι ἂν ποτε συμβῇ, πείσονται, i. e. *hi partim ea jam perpeſſi ſunt, quæ omnes ſciunt: partim quicquid tandem caſus tulerit, ferent.* Et ita latinorum *pati* in illo Virgilii, Eclog. X. v. 53.

> *Certum eſt in ſylvis, inter ſpelæa ferarum*
> *Malle pati.*

Nec non apud Ciceronem de Offic. l. 1. de Temperant. *Quam multa paſſus eſt Ulyſſes in illo errore diuturno?* &c. Et mox: *at Ajax millies oppetere mortem, quam illa perpeti maluiſſet.* Nemo quoque ignorat,

κακόν τι παθῶν, *aliquid mali pati* q), interdum *mortem* r) ipſam. Unde multi ἀντιπεπονθὸς *reciprocam* vertunt *perpeſſionem* s); alii *contra paſſum* t) *re-*

πάθος *calamitatem*, *cladem*, ac *morbum* denotare, etiam nude uſurpatum. Diod. Sicul. Bibl. lib. 3. p. 133. D. (Alt p. 191.) τὸ περὶ αὐτὴν πάθος &c. omnes *calamitatem Baſilicæ*, cujus maritus per nefariam conjurationem obtruncatus, filiorum alter in fluvio ſubmerſus fuerat alter de tecto præcipitatus interierat, miſerentur. Dyoniſ. Halic. Ant. Rom. lib. VIII. p. 492. ἐν ᾧ τὸ πάθος ἐγένετο, *quo tempore clades fieret.* Ælian. V. H. lib. 5. c. 19. εἶδον οἱ δικασαὶ τοῦ ἀνδρὸς τὸ πάθος, i. e. *viderunt judices viri calamitatem*: manus ſcil. mutilatas. ibid. cap. 20. μεμνημένοι τοῦ πάθους, ἑορτὴν ἄγουσι, i. e. *in memoriam calamitatis* (famis nim.) *feſtum conſtituerunt.* Herodian. lib. 1. c. 12. μάλιςα δὲ τὸ πάθος τῇ Ῥωμαίων πόλει ἤκμασεν i. e. *inprimis morbus ille* (peſtilentiæ) *in Romanorum urbe vigebat.* Euripides in Oreſtis initio,

οὐκ ἔςιν οὐδὲν δεινὸν, ὧδ᾽ εἰπεῖν ἔπος,
οὐδὲ πάθος, οὐδὲ ξυμφορὰ θεήλατος,

i. e. *Nullum eſt omnino malum, ut ita breviter dicam. Neque calamitas, neque afflictio divinitus veniens &c.* Ubi duo Scholiaſtæ græci δεινὸν pro generico æſtimantes, alter πάθη μὲν ἐςι τὰ συμπίπτοντα τοῖς σώμασι νοσήματα i. e. interpretatur πάθη *incidentes corporibus morbos*: alter πάθος μὲν τὰ νοσήματα *paſſio* inquit, *denotat morbos*. Cicero de Finibus lib. 3. p. m. 65. *perturbationes* ait *animarum, quæ vitam inſipientium miſeram acerbamque reddunt, quas Græci* πάθη *appellant, poteram ego verbum ipſum interpretans, morbos appellare; ſed non conveniet ad omnia. Quis enim miſericordiam, aut ipſam iracundiam, morbum ſolet dicere? At illi dicunt* πάθος. Idem Tuſculan. lib. 3. p. m. 130. *Hoc* inquit *propemodum verbo Græci omnem animi perturbationem appellant. Vocant enim* πάθος, *id eſt morbum, quicunque eſt motus in animo turbidus* &c. Idem in epiſtola Epicuri, δυσεντερικὰ πάθη vertit *viſcerum morbos.* r) Demoſth. contra Callippum, poſt med. bis, p. 721. εἴ τι πάθοι *ſi quid pateretur*, de Lycone Heracleota ſagittis confoſſo. Herodian. l. 5. c. 7. *Maſa timuit*, μή τι ἐκείνου παθόντος, πάλιν ἰδιωτεύσῃ, i. e. *ne, ipſo,* (Antonino) *quid paſſo, ipſa rurſus in privatam vitam relaberetur.* Ita apud Ælian. V. H. l. 3. c. 32. τὸ πάθος Λίνου, i. e. *calamitas Lini*; & ibid. c. 36. τὸ περὶ Σωκράτην πάθος *quæ Socrati evenit paſſio*, utriusque mortem. Demoſth. in Philip. IV. med. p. m. 56. C. εἰ γὰρ ἐγκαταλειπόμενοί τι πεισόμεθα ἡμεῖς, i. e. *ſi enim deſerti, aliquid paſſi fuerimus nos.* s) *Dion.* Lambinus, quo cum facit du Valla &c. t) Ri-

repatientiam alii u); *retaliationem* vel *repatiens.* Suadet tamen addita ſubinde reſtrictio *boni* x), *malique* y), ut verbo πάσχειν nude & extra contextum conſiderato, notionem *affici* adſcribas; aptam, quæ ad læta non minus trahatur, quam ardua z). Adhæc dicitur a), juſtum fore, τοὺς εὖ ποιή-

vetus Comment. in Exod. 21. 23. u) Joh. Bernh. Felicianus interpr. vet. Scholiaſtarum gr. in Ariſt. Eth. ad Nicom. x) Ælian. V. H. lib. 13. c. 42. πολλάκις ὑπ' ἐμοῦ εὖ παθόντες, i. e. *multoties a me beneficiis affecti.* Demoſth. in Philipp. IV. circa fin. p. m. 60. B. συνευπεπονθότος τοῦ πλήθους τῶν Θετταλῶν, i. e. *beneficiis una affecta Theſſalorum multitudine.* Et ita vi contextus ſumitur, etiam reſtrictiva particula εὖ omiſſa, v. g. ap. Euripid. Hecuba, Act. II. v. 252.

Ὃς ἐξ ἐμοῦ μὲν ἔπαθες, οἷα φῄς παθεῖν,
Δρᾷς δ' οὐδὲν ἡμᾶς εὖ, κακῶς δ' ὅσον δύνῃ;
Ἀχάριστον ὑμῶν σπέρμ' - - -

Qui a me quidem beneficiis affectus es, qualia accepiſſe dicit? Facis vero nil quicquam boni nobis; ſed male, quantum potes? Ingratum veſtrum genus! Ariſtoteles Nicomach. lib. 9. c. 7. ſæpiſſime in hac ſignificatione utitur, vocula εὖ modo addita, modo omiſſa. Qui in principio εὖ παθόντες, i. e. *beneficiis affecti* dicti *fuerant:* eos mox vocat nude παθόντας. Ibid. εὖ πεποιηκότες φιλοῦσι καὶ ἀγαπῶσι τοὺς εὖ πεπονθότας. Paulo poſt τὸ γὰρ εὖ πεπονθός ἔργον ἐστι ἐυεργετῶν &c. conf. idem. l. c. lib. 7. c. 8. y) Demoſth. Olynth. III. init. ὅπως μὴ πεισώμεθα αὐτοὶ πρότερον κακῶς, i. e. *ut ne patiamur ipſi citius infortunium.* Diod. Sic. Bibl. l. 1. p. 60. B. (Al. p. 85.) πλησίον ἐστὶ αὐτῷ τὸ κακῶς παθεῖν, i. e. *imminet ipſi magnum infortunium.* Plura autem ſunt adverſa, quibuscum hoc ſenſu conſtruitur. Heſiod. ἔργ. v. 209. dicit, ἄλγια πάσχει *dolores patitur.* Philippus epiſt. ad Athenienſ. ap. Demoſth. p. m. 63. B. τί δεινὸν πεπόνθατε, *quid horrendi* vel mali *paſſi eſtis?* Diod. Sic. l. c. lib. 2. p. 76. A. (Al. p. 106. fin.) οὐδὲν παθοῦσα δεινὸν, *nihil paſſa lethale;* cæteroquin tamen in tergo non minus, quam brachio fuerat ſauciata. z) Galenus de Symptomatum differentiis, cap. I. Tom. 3. Op. p. 212. ex Platone in Philebo ait; διαφέρει δ' ἀμφοῖν τὸ πάθος τε καὶ πάθημα προσαγορευόμενον, i. e. *differt autem ab utrisque* (morbo & ſanitate), *quod pathos appellatur ſ. pathema, latinis paſſio.* Et mox: ὀνομάζει δὲ καὶ τὴν ἡδονὴν πάθημα, καὶ ὅλως ἅπασαν κίνησιν, ἥν τινα τὴν ὑφ' ἑτέρου γινομένην ἐν ἑτέρῳ, i. e. *nominat autem* Plato *etiam voluptatem paſſionem omnemque ſummatim commotionem, quæ ab altero fit in alterum.* Etiam

ποιήσαντας ἀντιπεπονθέναι, *ut benefactores*, non certe viciſſim puniantur, ſed *æqualiter afficiantur*, beneficiis. Alibi b) ἀντιπεπονθὸς *æqualis affectio*, juxta eundem Philoſophum, conſervat civitates: communiones, in quibus rerum vigent permutationes, provehit c): Medico pro reſtituta ſanitate d) ædificiorum opifici pro exſtructis ædificiis e) ſutori pro calceo f) atque

Rrr agri-

Ariſtoteles, Eudem lib. VI. cap. 7. circa finem, πάθος ſubdividit in ἡδὺ καὶ λυπηρὸν i. e. *injucundum & dolorificum*. Cicero de Finibus, & Tuſculan. quæſt. II. cc. etiam *lætitiam* ſub eo comprehendit, *quaſi geſtientis animi elationem voluptuariam*, ſeu *voluptatem animi elatam & geſtientem*. Suidas πάθη inquit, δύο. πόνος καὶ ἡδονή. καὶ ἡ μὲν ἡδονὴ λεία κίνησις, ὁ δὲ πόνος, τραχεῖα κίνησις. καὶ ἡ μὲν ἡδονὴ εὐδοκητὴ πᾶσι ζώοις. ὁ δὲ πόνος ἀποκρουστικός, h. e. *affectiones animi duæ ſunt, dolor & voluptas. Et voluptas quidem levis eſt motio: dolor vero aſpera motio. Voluptas omnibus animantibus eſt accepta: dolor vero repellitur.* a) Conf. Ariſtoteles Nicom. lib. 9. c. 2. b) De Republ. lib. 2. c. 2. τὸ ἴσον τὸ ἀντιπεπονθὸς σώζει τὰς πόλεις. Quod Nicom. l. 5. c. 8. exprimit τῷ ἀντιποιεῖν ἀνάλογον, συμμένει ἡ πόλις, i. e. *factis propoſitione reciprocis ſubſiſtit civitas.* c) loco jam citato: ἐν ταῖς κοινωνίαις ταῖς ἀλλακτικαῖς συνέχει τὸ τοιοῦτον δίκαιον, τὸ ἀντιπεπονθὸς κατ᾽ ἀναλογίαν - - ſubint. αὐτάς, i. e. *in communitatibus* ſ. ſocietatibus, *quibus vigent commercia, continet hujusmodi jus æqualiter penſatum ſecundum proportionem*, eadem Magn. Moral. lib. 1. c. 34. ὁ μὲν οὖν γεωργὸς τῷ οἰκοδόμῳ σῖτον δίδωσιν, ὁ δ᾽ οἰκοδόμος τῷ γεωργῷ οἰκίαν. ὁμοίως δὲ οἱ ἄλλοι πάντες οὕτως ἔχουσιν, ὥστε τὰ παρ᾽ αὐτοῖς ἀντικαταλλάττεσθαι τῶν παρὰ τοῖς ἄλλοις, ἔστι δ᾽ ἡ ἀναλογία αὕτη· καὶ συνέχει δ᾽ ἡ αὐτὸ ἀναλογία, τὴν πολιτείαν, i. e. *agricola igitur extructori ædium dat triticum, exſtructor agricolæ domum. Similiter vero alii omnes ita ſe habent, ut ea quæ penes ſe, permutent cum aliis, quæ apud alios. Eſt enim hujusmodi proportio - - & continet hæc proportio rempublicam* &c. d) Ariſt. Nicom. l. 5. c. 8. p. m. 84. C. Eudem. lib. 4. c. 3. p. 309. D. οὐ γὰρ ἐκ δύο ἰατρῶν γίνεται κοινωνία, ἀλλ᾽ ἐξ ἰατροῦ καὶ γεωργοῦ, καὶ ὅλως ἑτέρων καὶ οὐκ ἴσων. ἀλλὰ τούτους δεῖ ἰσασθῆναι. &c. i. e. *non ex duobus Medicis ſocietas conſtat; ſed ex Medico & agricola, & prorſus diverſis minimeque æqualibus: quos tamen oportet exæquari.* e) Il. cc. p. 84. B. & p. 309. C. δεῖ λαμβάνειν τὸν οἰκοδόμον παρὰ τοῦ σκυτοτόμου τὸ ἐκείνου ἔργον, καὶ αὐτὸν ἐκείνῳ μεταδιδόναι τὸ αὑτοῦ, i. e. *oportet ædium opificem a ſutore*

agricolæ pro præſtita annona g) &c. ſatisfacit. Quæ omnia non vindictam poſtulant, ſed remunerationem h): non quidem, ut Poëta i) voluit, *eadem|men-*

ſu-

---

opus illius ſumere, eique viciſſim ſuum impertiri. Vid. ad lit. (c) citata ex Magn. Mor. l. 1. c. 34. f) Nicom. ubi ſupra: ὅπερ ὁ οἰκοδόμος πρὸς σκυτοτόμον, τοσαδὲ ὑποδήματα πρὸς οἰκίαν, ἢ τροφὴν, i. e. *quam proportionem habet ædium exſtructor ad ſutorem, eandem habent calcei ad ædificium aut alimentum.* Paucis interjectis: ὅπερ γεωργὸς πρὸ σκυτοτόμον, τοῦτο τό ἔργον τοῦ σκυτοτόμου πρὸς τὸ τοῦ γεωργοῦ, i. e. *quam rationem obtinet agricola ad ſutorem, eandem habet ſutoris opus ad opus agricolæ.* Michael Epheſius ſubjungit priori, f. 68. a. circ. fin. Ed. Ald. Venet. εἰ οὖν οἰκοδόμος ἴσος τῷ σκυτεῖ, ἔσται καὶ ἡ οἰκία ἴση τοῖς ὑποδήμασι, καὶ λαβὼν ὁ οἰκοδόμος τὰ ὑποδήματα, καὶ ὁ σκυτεὺς τὴν οἰκίαν, ἕξουσι τὰ ἴσα. καὶ ἔσται ἡ ἀνταλλαγὴ δικαία. καὶ τὸ ἀντιπεπονθὸς τοῦτο δίκαιον. διὰ τὸ κατὰ ἀναλογίαν γενέσθαι. ἐπίσης γὰρ ὠφέληται ὁ οἰκοδόμος παρὰ τοῦ σκυτέως, καὶ ὁ σκυτεὺς παρὰ τοῦ οἰκοδόμου. ἐπεὶ γὰρ ἴση ἡ οἰκία τοῖς ὑποδήμασι διὰ τὸ κατὰ τὰς τεχνίτας ἴσους εἶναι, δηλονότι ὅσον ἔλαβεν ὁ οἰκοδόμος, τοσοῦτον καὶ ὁ σκυτεύς, εἰ δὲ μὴ ἔστιν ὁ οἰκοδόμος ἴσον τῷ σκυτεῖ, ἀλλ' ὑπερέχει, δηλονότι καὶ τὸ ἔργον τοῦ οἰκοδόμου ὑπερέχει τοῦ ἔργου τοῦ σκυτέως. καὶ δεῖ γενέσθαι τὸ ἀνάλογον. ὥστε γενέσθαι τὰ ὑποδήματα ἴσα τῇ οἰκίᾳ. κἂν οὕτω γένηται, ἔσται ἡ διανομὴ ἴση καὶ δίκαια. (g) ll. cc. Magn. Mor. lib. 1. c. 34. p. 281. etiam Platonem adducit de Republ. h) Sed hanc nominat ἀντιπεπονθὸς v. g. Nicom. lib. V. c. 8. ἐὰν οὖν πρῶτον ᾖ τὸ κατὰ τὴν ἀναλογίαν ἴσον, εἶτα τὸ ἀντιπεπονθὸς γένηται ἔσται τὸ λεγόμενον. εἰ δὲ μὴ, οὐκ ἴσον, οὐδὲ συμμένει, h. e. *ſi igitur primum aliqua ſecundum proportionem fiat adæquatio, & deinceps reciproca fiat affectio*, ſeu, ut interpres inſerit, tantundem accipiatur, quantum datum ſit, *extabit id quod a nobis dicitur. Sin minus, neque erit æqualitas, neque manere poteſt ſocietas.* Interjectis quibusdam: ἔσται δὴ ἀντιπεπονθὸς, ὅταν ἰσασθῇ, i. e. *vero æqualis affectio, quum res exæquantur.* Et poſt pauca: εἰ δ' οὕτω μὴ ἦν ἀντιπεπονθέναι, οὐκ ἂν ἦν κοινωνία, i. e *quod ſi hoc modo æqualiter affici non liceret, nulla foret ſocietas.* i) Heſiodus ἐργ. v. 348. Uſurpat autem de favorabilibus:

> εὖ μὲν μετρεῖσθαι παρὰ γείτονος, εὖ δ' ἀποδοῦναι,
> αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώϊον, αἴκε δύνηαι.

i. e. *Recta quidem menſura a vicino mutuum accipe, rectaque redde: Eadem menſura, & amplius, ſi quidem poſſis.* Ita uſurpat Cicero

ſura &, ſi poſſis, amplius; verum *æqualitate*, quantum fieri datur, exactiſſiſima k)

§. III. Ejusdem quoque latitudinis eſt Theophili ταυτοπάθεια: quamvis, in Inſtitutionibus l) quidem, pro *pœna* ſubſtituatur *injuriarum*. Nec arctioris uſus eſt; ἤδη ἴσων ἀμοιβή, m), Riveto probata n); atque ἀμοιβαία ἀποκλήρωσις o) Dionyſii Areopagitæ p), laudata Carolo du Freſne q). De iſto quippe originis notatio ad præcedentem §. copioſius indicata, neminem dubitare ſinit. Illud etiam in ſacro Codice r) pro ἀντιπελαργία ſeu *beneficii a parentibus accepti remuneratione* s) uſurpatur. Hoc ipſe Dionyſius, cujus autoritate nititur, pro *forte* adhibet, non tam impiis, quam electis-

Epiſt. 269. ad Atticum lib. 13. n. 9. *Ego inquiens me parabam ad id quod ille mihi miſiſſet, ut* αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώιον, *ſi modo potuiſſem: nam hoc etiam Heſiodus adſcribit,* αἴκε δύνηαι. Conf. Lucian. εἰκών *Imagines*, in med. Oper. Part. 2. p. m. 9. k) Sine æqualitate enim, quam Ariſtoteles hac voce unice urget, non ſubſiſtere poteſt ulla Societas. Vid. dicta ad lit. (h). Ariſt. Nicom. lib. V. c. 8. circa fin. οὔτε γὰρ ἂν μὴ οὔσης ἀλλαγῆς, κοινωνία ἦν, οὔτ᾽ ἀλλαγὴ, ἰσότητος μὴ οὔσης, i. e. *Neque enim, ſi permutatio* ſ. commercium *non foret, eſſet ſocietas: nec permutationi locus eſſet, æqualitate non exiſtente.*

l) lib. IV. tit. 4. §. 7. m) i. e. *æqualis penſatio.* n) Comment. in Exod. 21, 24. o) i. e. *permutata*, ſeu actionibus conveniens, *ſors.* p) Eccleſiaſt. Hierarch. cap. 6. init. item cap. 7. p. m. 352. A. p. 354. fin. & inprimis p. 355. A. q) Gloſſario med. ac inf. Latinit. tom. 2. col. 1058. r) Tim. 5, 4. s) Verba enim Apoſtoli ſunt: χήρα μανθανέτωσαν ἀμοιβὰς ἀποδιδόναι τοῖς προγόνοις, i. e. *vidua diſcat - - mutuam vicem reddere parentibus.* Parentes autem, uti non niſi optime merentur de filiis, de his non niſi bona ſperant. Imo, ſi lege divina, etiam pro malis bona reddenda ſunt; ejus executio ante omnia erga parentes foret exercenda, quantumvis non adeo bene de ſuis quandoque meritos. Vid. Rom. 12, 17. 21. 1. Theſ. 5, 15. 1. Pet. 3, 9. Auguſtinus Confeſſ. lib. 9. c. 9. de matre Monica: *mutuam vicem parentibus reddiderat*, domum ſuam pie tractaverat &c. Plutarch. in Mario p. m. 427. C. ἀνδρὸς εἰ διαφύγοι τὰ παρόντα, μείζονας ἐλπίδων ἀμοιβὰς ἀποδώσοντος, i. e. *viri, ſi fortunam devitaſſet præſentem, majores omni ſpe gratias relaturi.* Supplices non niſi bona promittunt; eaque ſola ſperamus. Julianus, Miſopog. fin. ὑμῖν δὲ οἱ θεοὶ τῆς εἰς ἡμᾶς εὐνοίας καὶ τιμῆς, ἣν ἐτιμήσατε δημοσίᾳ, τὰς ἀμοιβὰς ἀποδοῖεν, i. e. *Vobis vero pro benevo-*

ctis ad vitam glorioſam tranſeuntibus, juxta actionum in hac vita varietatem, conferenda t).

§. IV. Enim vero quemadmodum multis evenit vocibus u) ut mutata, quæ primitus impoſita fuerat, ſignificatione originali, progreſſu temporis modo latius extenderentur, modo contraherentur arctius, nonnunquam proſcriberentur penitus. Ita *Talionem*, quotquot eauſi ſunt probati linguæ latinæ ſcriptores x), pro *penſatione grati officii*, ſeu *beneficii remuneratione* nunquam uſurparunt: ſed adhibuerunt unice ad *res dolorificas*, pœnam expreſſuri illatæ injuriæ; ſive vindictam, qua quis tale tantumque mali patitur, quale quantumque fecerat alteri. In hoc ſenſu ſumitur in legibus XII. tabularum y) unde hauſiſſe videntur quotquot ſequioribus ævis aliquam ejus mentionem injiciunt. Cicero z) inter pœnas legibus conſtitutas commemorat. Cato a) de membro rumpendo, frangendoque oſſe. Plinius b) de cadavere, quod terra conditum fuerat, ignominioſe eruendo. Imperatori c) pœna eſt injuriarum: Tertulliano d) cohibendæ violentiæ proſpicit, & per eam commisſio injuriæ, metu vicis ſtatim occurſuræ repaſtinatur. Auguſtino e) eſt quædam juſta vindicta, quæ immoderatæ, & per hoc injuſtæ ultioni modum figit juſtum: ut, qualem quisque intulit injuriam, tale pendat ſupplicium. Ad reprimendas flammas odiorum, ſævientiumque immoderatos animos refrenandos, *Talionem* inſtitutam aſſerit; ne leviter læſus, moliatur cædem, ſitiat ſan-

lentia & honore, quem mihi publice tribuiſtis, Dii parem gratiam retribuant. t) l. c. p. 355. B. Ἐγὼ δὲ, ὅτε μὲν ἀμοιβαίαν ἕξει τὴν ἀποκλήρωσιν ἕκαστος, εὖ οἶδα, τοῖς λογίοις ἀκολουθῶν. ἀπέκλησε γὰρ, φησιν ὁ κύριος, κατ' αὐτοῦ, καὶ κομίσεται ἕκαστος, τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν εἴτε κακόν. i. e. *Ego equidem probe ſcio, Scripturis conſentiens, cuilibet pro meritis ſortem reddendam eſſe Concluſit enim, inquit* 2. Cor. 5, 10. *Dominus apud ſe, & refert, unusquisque propria corporis. prout geſſit, ſive bonum, ſive malum.* u) Vid. Horatius de art. Poët. verſ. 60. ſeqq. it. 68. ſeqq. x) Exceptis Interpretibus, qui voces Ebr. vel Græc. §. præced. commemoratas &c. *Talionem* reddunt. y) Vid. §. 1. ad (d). z) De legibus, cit. Auguſtino de civ. Dei, lib. 21. c. 11. a) Originum lib. 4. citante Priſciano lib. 6. de deſinentibus in os, p. m. 79. b) Nat. hiſtor. lib. 7. c. 54. c) Inſtitut. lib. IV. tit. 4. de injuriis, §. 7. & paſſim. d) adv. *Marcion.* lib. 2. c. 15. p. m. 207. e) contra fauſtum Manich. l. 19. c. 25. tom. VI. Oper. col. 356.

ſanguinem. Atque eodem prorſus ſenſu ſumitur aliis: pro *beneficiorum penſatione* offendi nuſpiam. Et, ſi, præter ſpem, ullibi in hoc ſenſu occurreret, eum tamen a præſenti conſideratione volumus excluſum.

§. V. Hujusmodi enim *Retalionem* in præſenti examinabimus, quam Impp. diſerte *pœnam* vocant, ſcil. *reciproci* f) ac alibi g) *reciprocum pœnæ incurſum;* Valerianus h) *genus pœnæ vicarium.* Pœna vero reſpicit antegreſſum damnum & injuriam, non beneficium i). Unde & Tertullianus (k eam ſæpe dixit *vicem injuriæ.* Ob æqualitatem, quæ attendi ſolet, exactiſſimam, non inepte in conſvetudinem proverbii venit Plutarchi (l τὸ Τερμέριον κακὸν, & Pauſaniæ m) Νεοπτολέμειος τίσις. Uterque horum idem paſſus, quod aliis intulerat, ob celebritatem ſuam occaſionem præbuit receptis in antiquitate parœmiis n): applicatis deinceps ad omnes, qui idem ſuſti-

f) Cod. Theodoſ. lib. 9. tit. 2. de exhibend. & transmitte. reis. g) Cod. Theodoſ. lib. 9. tit. 1. leg. 7. de accuſat. & inſcriptionibus. h) Inſtitut. græc. Interpr. lib. 4. tit 4. de injuriis §. 7. i) De bono diſciplinæ, cit. Du Freſne Gloſſ. lat. col. 1058. k) Contra Marcionem lib. IV. c. 23. p. m. 278. ſqq. l) in vita Theſei p. m. 5. B. i. e. *Termerium malum* m) in Meſſenicis, ſ. lib. 4. c. 17. p. m. 321. h. e. *vindicta Neoptolemica.* n) Plutarchus l. c. *Hercules* inquit, Καὶ τὸν Τέρμερον συῤῥήξαντά τὴν κεφαλὴν ἀπέκτεινεν, ἀφ᾽ οὗ δὴ καὶ τὸ τερμέριον κακὸν ὀνομασθῆναι λέγουσι. Παίων γὰρ (ὡς ἔοικε) κεφαλῇ τοὺς ἐντυγχάνοντας ὁ Τέρμερος ἀπώλλυεν. οὕτω δὴ καὶ Θησεὺς κολάζων τοὺς πονηροὺς ἐπεξῆλθεν, οἷς μὲν ἐβιάζοντο τοὺς ἄλλους, ὑπ᾽ ἐκείνου καταβιαζομένους, ἐν δὲ τοῖς τρόποις τοῖς ἑαυτῶν ἀδικίας τὰ δίκαια πάσχοντας. i. e. *Termerum capite incurrentem confecit, a quo Termerium malum ferunt dictum: quippe feriens capite obvios Termerus necabat. Itidem puniebat Theſeus imimprobos, ulciſcebaturque eos eadem vi, qua alios illi, opprimens; ad modum ſuæ improbitatis, juſtas pœnas prudentes.* Pauſanias l. c. Νεοπτολέμῳ γὰρ τῷ Ἀχιλλέως ἀποκτείναντι Πρίαμον ἐπὶ τῇ ἐσχάρᾳ τοῦ Ἑρκείου, συνέπεσε καὶ αὐτὸν ἐν Δελφοῖς πρὸς τῷ βωμῷ τοῦ Ἀπόλλωνος ἀποσφαγῆναι. καὶ ἀπὸ τούτου τὸ παθεῖν ὁποῖόν τις καὶ ἔδρασε, Νεοπτολέμειον τίσιν ὀνομάζουσι, i. e. *Neoptolemo Achillis filio, quum jugulaſſet Priamum ad aram Jovis Hercei, accidit, ut & ipſe ad Apollinis Delphici aram interimeretur. Venit inde in proverbii conſuetudinem, ut, quoties qua quis alterum affeciſſet injuria, eam ipſe paſſus eſſet, Neoptolemea ultio diceretur.* Euripides Andromach. poſtquam ordine rem, uti geſta fuerat, recenſuerat, ſubjicit Act. V. v. 1161,

ſuſtinuerunt, quo affixerant prius alios. Lacedæmonios largitionibus Regis Perſarum pereuntes, jam dictus Pauſanias commemorat, oppreſſiſſe *pænam*, quæ *Neoptolemea* dicitur. Eo quod primi omnium Lacedæmonii ex omni antiquitatis memoria hoſtem dicantur muneribus ſollicitaſſe, & belli eventum feciſſe venalem o) Neque dubium, quin ad eundem ſenſum æquipollenter adhiberi potuiſſet p) *Phalaridis taurus* q), *&* *ara Buſiridis* r); ſi acceſſiſ.

Τοιαυθ' ὁ τοῖς ἄλλοισι θεσπίζων ἄναξ,
Ὁ τῶν δικαίων πᾶσιν ἀνθρόποις κριτὴς,
Δίκας διδόντα παῖδ' ἔδρασ' Ἀχιλλέως,
Ἐμνημόνευσε δ', ὥσπερ ἄνθρωπος κακὸς,
Παλαιὰ νείκη·

i. e. *Talia, qui aliis vaticinatur Rex (Apollo)*
Qui eſt juſtitiæ omnibus hominibus Judex,
Fecit filio Achillis danti pœnas:
Et recordatus eſt, ſicut malus homo,
Vetera jurgia. Conf. ibid. v. 1206. ſqq. Pindarus Nemeon ζ.

o) Nam Pauſania teſte, l. c. Ἀριστοκράτη τὸν Ἱκέτα Τραπεζούντιον, βασιλέα τῶν Ἀρκάδων, καὶ στρατηγὸν ὄντα ἐν τῷ τότε, διαφθείρουσιν οἱ λακεδαιμόνιοι χρήμασι· Πρῶτοι γὰρ ὧν ἴσμεν, λακεδαιμόνιοι πολεμίῳ ἀνδρὶ δῶρα ἔδωσαν, καὶ ὤνιον πρῶτοι κατεστήσαντο εἶναι τὸ κράτος τὸ ἐν τοῖς ὅπλοις. πρὶν δὲ ἢ παρανομῆσαι λακεδαιμονίους ἐς τὸν Μεσσηνίων πόλεμον, καὶ Ἀριστοκράτους τοῦ Ἀρκάδος τὴν προδοσίαν, ἀρετῇ τε οἱ μαχόμενοι καὶ τύχαις ἐκ τοῦ Θεοῦ διεκρίνοντο. i. e. *Ariſtocratem Hicetæ filium, patria Trapezuntium, Arcadum Regem, & eorum tunc exercitus ducem, Lacedæmonii pecunia corrupere. Primi enim omnium Lacedæmonii ex omni antiquitatis memoria hoſtem dicuntur muneribus ſollicitaſſe, & venalem feciſſe belli eventum. Prius enim quam ab illis circumveniretur Ariſtocrates, a quo Maſſenii proditi ſunt, virtute, & fortuna Dei præſidiis directa res bellica ſtabat.* Vide pluribus exemplis hoc ipſum proſequentem l. c. p) juxta Martinum Del Rio Adag. Sacr. V. T. §. 30. ex Pſ. 7, v. 16. p. 36. q) Vid. Lucianus prolixe in Phalari I. & II. tom. I. Oper. p. m. 731. ſqq. Cicer. Act. VI. in C. Verrem, p. m. 153. Inter illa, quæ P. Scipio bello Punico tertio Agrigentinis reſtituit, erat *nobilis ille taurus, quem crudeliſſimus omnium tyrannorum Phalaris habuiſſe dicitur, quo vivos ſupplicii cauſa dimittere homines, & ſubjicere flammam ſolebat.* Ovidius hunc cum Buſiride conjungit, lib. I. de Arte Amandi v. 649. ſqq.

ceſſiſſet Uſus. Buſiris quippe non modo ab Hercule interemptus magno Antiquitatis conſenſu traditur s): ſed diſerte dicitur quibusdam t) admodum

Dicitur Ægyptos caruiſſe juvantibus arva
Imbribus: atque annos ſicca fuiſſe novem;
Cum Traſius Buſirin adit, monſtraque piari
Hoſpitis effuſo ſanguine poſſe Jovem.
Illi Buſiris, Fies Jovis hoſtia primus,
Inquit: & Ægypto tu dabis hoſpes aquam.
Et Phalaris tauro violenti membra Perilli
Torruit. infelix imbuit auctor opus.
Juſtus uterque fuit: neque enim lex æquior ulla eſt,
Quam necis artifices arte perire ſua.

Idem Triſtium lib. 3. Eleg. XI. v. 39. ſqq.

Sævior es triſti Buſiride; ſævior illo,
Qui falſum lento torruit igne bovem:
Quique bovem Siculo fertur donaſſe tyranno;
Et dictis artes conciliaſſe ſuas.
Munere in hoc rerum eſt uſus, ſed imagine major:
Nec ſola eſt operis forma probanda mei,
Aſpicis a dextra latus hoc adapertile tauri?
Huc tibi, quem perdes, conjiciendus erit.
Protinus incluſum lentis carbonibus ure.
Mugiet, & veri vox erit illa bovis.
Pro quibus inventis, ut munus munere penſes,
Da precor, ingenio præmia digna meo,
Dixerat. At Phalaris, pœnæ mirande repertor!
Ipſe tuum præſens imbue dixit opus.
Nec mora, monſtratis crudeliter ignibus uſtus,
Exhibuit querulos ore tremente ſonos.

r) Virgil. Georg. lib. 3. v. 5.

- - - - quis aut Eryſtea durum,
Aut illaudati neſcit Buſiridis eras?

s) Apollodorus Biblioth. lib. 2. cap. 4. § 11. p. m. 119. C. Jul. Hyginus Mythogr. cap. 31. p. m. 75. Diod. Sic. Bibl. hiſt. lib. 4. p. 157. B. (A. p. 225.) *Hercules*, inquit, μετὰ δὲ τὸν Ἀνταίȣ θάνατον παρελθὼν εἰς ἄιγυπτον ἀνεῖλε Βȣ́σιριν τὸν βασιλέα, ξενοκτȣ͂ντα τȣ̀ς παρεπιδημȣ͂ντας, *poſt Antæi cædem in Ægyptum digreſſus, Buſiridi Tyranno*

tus aris, queis ipſe prius immolarat hoſpites. Phalaris quoque Naſoni u) eodem commemoratur a ſubditis ſuis combuſtus tauro, quo ipſe antea exuſſerat alios. Verum Priſcis ſilentibus, integrum non eſt modernis, parœmias obtrudere Orbi literato, Antiquorum deſtitutas aſſenſu. Plures ab Hercule, Theſeo, aliisque eodem ſupplicii genere affecti ſunt, quo prius afflixerant alios x): qui nunquam abiere in proverbium. Accedit, Buſiridem

necem intulit; qui hoſpitum eo delatorum ſanguine manus polluebat, Servius ad Virg. l. c. *Buſiris* ait *rex fuit Ægypti: qui cum ſuſceptos hoſpites immolaret, ab Hercule interemtus eſt, cum etiam eum voluiſſet occidere.* Plutarchus in Parallelis Tom. 2. Oper. p. 315. ex Agathone Samio, *clava peremtum* adſtruit. Ipſe Hercules morti vicinus, ap. Ovid. Metamorph. lib. 9. v. 182. de ſeipſo conqueritur:

Ergo ego fœdantem peregrino templa cruore
Buſirin domui?

t) Plutarch. in vita Theſei p. 5. *Hercules* inquit, οἷς ἐπηβουλεύετο τρόποις ἀμυνόμενος τοὺς προεπιχειροῦντας, ἔθυσε τὸν Βούσιριν i. e. *quibus ipſe petebatur inſidiis, iisdem pœnas expetens ab invaſoribus, immolavit Buſirim.* Idem comprobat L. An. Seneca Tragœd. Herc. Fur. Act. 2. verſ. 483.

Et qui hoſpitali cæde manantes foci
Bibere juſtum ſanguinem Buſiridis.

Et alibi Herc. Oct. Act. 1. v. 25.

- - - cecidit ante aras ſuas
Buſiris.

u) In Ibin. v. 439. ſqq.

Ut ve ferox Phalaris, lingua prius enſe, reſecta,
More bovis, Paphio clauſus in ære, gemas.

Cicero de Officiis lib. 2. p. m. 320. fin. *Nec vero* inquit, *ulla vis imperii tanta eſt, quæ premente metu poſſit eſſe diuturna. Teſtis eſt Phalaris, cujus eſt præter cæteros nobilitata crudelitas: Qui non ex inſidiis interiit, - - - non a paucis - - - : ſed in quem univerſa Agrigentinorum multitudo impetum fecit.* x) Diod. Sic. Bibl. hiſt. l. 4. p. 156. A. (A. p. 223.) refert, Diomedis equas pabulum non ex iis quæ terra producit, habuiſſe; ſed ex carnibus advenarum hominum. Quibus Hercules proprium Dominum objecerit, fame beſtiarum carnibus viri, qui nefarium carnis eſum illas docuerat, expleta. Antæum, Cygnum, &c. addidit Plutarchus, in vita Theſei, p. 5. Qui ipſe eodem modo interemiſſe dicitur

dem (qui quibusdam e numero exiſtentium eliminatur penitus y), nonnullis plus quam ducentis annis Hercule ſeniorem deſcribi: quo poſito, ab hoc nullatenus ille potuiſſet interfici z). Sed miſſis Synonymis, ad rem ipſam accedimus.

§. VI. Eſt autem *Talio* pœna damno illato omnimode adæquata, in ſalutem læſi ac lædentis, nec non Reipublicæ commodum, legaliter ſuſcepta.

§. VII. Non ſolum, fortunæ lex eſt, *præſtare quæ exegeris* a); ſed ipſi rectæ rationi conſentaneum, nec a primis naturæ b) alienum, ut *tantundem quis patiatur, quantum intulit alteri* c). Et ſana ratio cuique ho-

Sss mi-

Sinnin Pityocampten, Scironem, Cercyona Arcadem, Damaſten Procruſten &c. ap. Plut. l. c. p. 4. 5. ubi ſubjicit: Θησεὺς κολάζων τοὺς πονηροὺς, οἷς μὲν ἐβιάζοντο τοὺς ἄλλους, ὑπ' ἐκείνου καταβιαζομένους, ἐν δὲ τοῖς τρόποις τοῖς ἑαυτῶν ἀδικίας τὰ δίκαια πάσχοντας, i. e. *Theſeus puniendo impios, ulciſcebatur eos, eadem vi, qua alios illi, opprimens, ad modum ſuæ improbitatis juſtas pœnas pendentes.* Ovid, Epiſt. Heroidum IX. quæ eſt Deianiræ ad Herculem, v. 67. ſqq.

Non tibi ſuccurrit crudi Diomedis imago,
Efferus humana qui dape pavit equas &c.

y) Strabo Geograph. lib. 17. p. m. 929. οὐδὲ βασιλέως μὰ Δία, οὐδὲ τυράννου γενομένου τινὸς τοῦ Βουσείριδος, i. e. *per Jovem! nullus neque Rex fuit Buſiris, neque Tyrannus.* Antea *fabulam* dixerat, quæ narrantur de Buſiride, z) Iſocrates in laudatione Buſirid. p. m. 540. circa fin. οἱ αὐτοὶ τῆς Βουσίριδος ξενοκτονίας κατηγοροῦσι, καὶ φασὶν αὐτὸν ὑφ' ἡρακλέους ἀποθανεῖν, ὁμολογεῖται δὲ παρὰ πάντων τῶν λογοποιῶν, περσέως τοῦ Διὸς καὶ δανάης ἡρακλέα μὲν εἶναι τέτρασι γενεαῖς νεώτερον, Βούσιριν δὲ πλέον ἢ διακοσίοις ἔτεσι πρεσβύτερον. i. e. *iidem ſunt, qui Buſiridem & cæſorum hoſpitum accuſant, & ab Hercule interfectum dicunt. Conſtat autem inter omnes hiſtoricos, Perſeo Jovis & Daneæ filio, quatuor ætatibus Herculem eſſe juniorem: Buſiridem vero, plus quam ducentis annis ſeniorem.* a) Juxta P. Aſpernatem, ap. Senec. Controverſ. 1. lib. 1. p. p. 78. b) Græcis τὰ πρῶτα κατὰ φύσιν, in Philoſophorum ſcriptis dicuntur. Vid. A. Gellius N. A. lib. 12. c. 5. p. m. 629. Grotius de jur. B. ac P. lib. 1. c. 2. §. 3. c) Phædrus fabul. lib. 1. 26. *Sua quoque exempla debet æquo animo pati.* Euripid. Oreſt. v. 411.

minum dictitat, *idem juris in ſe admittendum eſſe, quod ſtatuerit in alium* d). & inſtinctus naturalis ſive appetitus ſenſitivus cuivis ſuppeditat beſtiæ, *ab interitu ſe vindicare, vicesque rependere laceſſenti* e) Cainum parricidii ſibi conſcium, tanta, in qua tunc verſabatur, hominum penuria non immunem præſtitit a timore, quo non exilium perhorreſcebat, pœnam gratia attem-

---

οὐ δεινὰ πάσχειν, δεινὰ τοὺς ἐργασμένους,] i. e. *non grave eſt, gravia pati qui fecerunt.* Pindarus Od. 4. Stroph. 2. Nemeon.

Ῥέζοντά τι καὶ παθεῖν ἔοικε,

i. e. *facientem aliquid, etiam pati convenit.* Affine huic eſt illud Tragicum: τὸν δρῶντα που τι καὶ παθεῖν ὀφείλεται. Seneca in Hercule Fur. Act. 3. v. 735. ſeqq. exprimit:

Quod quisque fecit, patitur: auctorem ſcelus
Repetit, ſuoque premitur exemplo nocens.

Julianus Apoſtata in Cæſaribus, p. m. 314. δοθεῖσαν Δελφοῖς μαντείαν i. e. *redditum apud Delphos oraculum* voluit

εἴκε πάθοι τά κ' ἔρεξε δίκη τ' ἰθεῖα γένοιτο,

i. e. *Judicium, ſi quis quæ fecit perferet, æquum eſt.* d) Digeſt. lib. 2. tit. 2. Ad quem Ulpianus *hoc* inquit, *edictum ſummam habet æquitatem; & ſine cujusquam indignatione juſta. Qui enim aſpernabitur idem jus ſibi dici, quod ipſe aliis dixit, vel dici effecit?* e) Cicero de Fin. lib. 3. c. 5. ſqq. p. m. 62. *Placet his,* inquit, *quorum ratio mihi probatur, ſimul atque natum ſit animal, ipſum ſibi conciliari, & commendari ad ſe conſervandum, & ad ſuum ſtatum, & ad ea quæ conſervantia ſunt ejus ſtatus diligenda: alienari autem ab interitu, hisque rebus, quæ interitum videantur afferre.* Interjectis quibusdam, pergit: *Initiis ita conſtitutis, ut ea quæ ſecundum naturam ſunt, ipſa propter ſe ſumenda ſint, contrariaque item rejicienda; primum eſt officium, (id enim appello καθῆκον) ut ſe conſervet in naturæ ſtatu: deinceps ut ea teneat, quæ ſecundum naturam ſunt, pellatque contraria.* Diog. Laertius in Zenone §. 85. τὴν δὲ πρώτην ὁρμήν φασι τὸ ζῶον ἴσχειν ἐπὶ τὸ τηρεῖν ἑαυτό, οἰκειούσης αὐτῷ τῆς φύσεως ἀπ' ἀρχῆς· καθά φησιν ὁ Χρύσιππος ἐν τῷ πρώτῳ περὶ τελῶν, πρῶτον οἰκεῖον λέγων εἶναι παντὶ ζώῳ τὴν αὐτοῦ σύστασιν, καὶ τὴν ταύτης συνείδησιν· οὔτε γὰρ ἀλλοτριῶσαι εἰκὸς ἦν αὐτοῦ τὸ ζῶον, οὔτε ποιῆσαι ἂν αὐτό, μήτε ἀλλοτριῶσαι μήτε οὐκ οἰκειῶσαι. ἀπολείπεται τοίνυν λέγειν, συστησαμένην αὐτὸ οἰκείως πρὸς ἑαυτό. οὕτω γὰρ τά τε βλάπτοντα διωθεῖται, καὶ τὰ οἰκεῖα προσίεται. i. e. *Primam autem hanc animan-*

temperatam extraordinaria f); ſed necem, a quocunque obvio, etiam bru-

tis appetitionem fuiſſe dicunt, ſeipſum tuendi *atque ſervandi. Natura ſibi ipſum ab initio conciliante. Ut Chryſippus ait in primo de finibus, primum proprium cuique animanti dicens, ſui ipſius fuiſſe commendationem, hujusque conſcientiam,* Suidas in ὁρμὴ dicit σύνδεσις, Cicero l. c. ſtatus). *Neque enim veriſimile erat, animal ipſam vel ab ſe alienaſſe, vel feciſſe ipſum, ut nec alienaret ab ſe, ſibi conciliaret. Reſtat igitur ut dicamus, hanc ipſum ſibi maxima concordia & charitate devinxiſſe. Ita enim &* noxia propellit, & *quæ ſibi ſunt propria ſuſcipit.* Vid. Lipſius ad Senecæ epiſt. 121. 6. Aldobrandinus ad Laertii l. c. p. m. 416. Suidas in ὁρμή. Seneca l. c. *Cura ſui animalibus ineſt cunctis: nec inſeritur, ſed innaſcitur. Producit fœtus ſuos natura, non abjicit: & quia* tutela *certiſſima ex proximo eſt, ſibi quoque commiſſus eſt.* Paulo poſt: *Simul conciliatur ſaluti ſuæ quidque, & quæ juvant, illa petit; læſura formidat.* Mox: *natura nihil magis, quam tutelam ſui, & ejus peritiam tradidit.* Vid. Baſilius M. Hexaëmer. Homil. IX. p. m. 116. C. D. p. 117. A. f) Ipſa Scriptura ſacra pro *miraculo* reputat, ſeu evidentiſſimo *Signo* gratiæ divinæ; quod rigorem juſtitiæ, juxta quem interficiendus fuiſſet, executos non ſit in Caino; ſed capitis ſupplicium emolliendo, verterit in exilium. Ex infinitis difficultatibus, quæ Interpretes Signum Caino factum determinaturos premunt, eluctabitur, qui verba Ebræa Gen. IV. v. 15. וישם יהוה לקין אות לבלתי הכות אותו כל מוצאו reddit: *ita edidit Deus in Caino miraculum*, ſ. ſignum gratiæ extraordinariæ, *quod non interficeret eum omne inveniens ipſum.* Et huc inclinat R. Mardochai f. Elieſer Comtino, Commentario M. S. in h. l. inquiens: אות יש אומ׳ שחזק לבו שלא יירא מההריגה׳ וי״א ששם קרן במצחו׳ וי״א שחזירה לו את הצרעת׳ וי״א ששמנקן והסוף לו אות. חו״ד משת יה וזהו האות׳ וחרויעבא ז״ל שהנכון בעיניו שעשה לו אות שלא יירא ולא הזכיר הכתוב את האות׳ ואם כן היה ראוי לומר ויעש יהוה לקין אות כי איננו כמו אשר שם במצרים אותותיו ואת אותותי אשר שמתי בם׳ ולפי דעתי שטבע העונש הזה מחייב שיהרג קין כאשר אמר הוא בעצמו וחשב שכח הטבע וזהו האות והשנוי הוא שלא יהרג וזהו לבלתי הכות אותו כל מוצאו׳ כי כל הרואהו נע ונד ונסתר מפני השם ומגורש מעל פני האדמה והוא בלתי נהרג יאמר כי בודאי זה הוא אות

חשב[illegible]/ מאת i. e. *Sunt qui dicunt, quod confirmarit animum ejus, ne timeret a nece* ſibi inferenda. *Alii vero dicunt, quod fronti ejus appoſuerit cornu. Quidam autem ſtatuunt, quod percuſſerit eum lepra. At nonnulli volunt, quod, quum nomen ejus* קן *fuerit, eidem ſuperaddiderit literam Jod, ex nomine* יה *deſumtam, vocemque* אות *non ſignum, ſed literam vertendam. Verum R. Abrab. ben Eſræ p. m. ſtatuit, ſibi rectum videri, Signum ipſi editum fuiſſe, ne timeret; quamvis Scriptura illud non commemoret. Sed, ſi ita foret, debebat dixiſſe, & fecit Deus Caino ſignum. Non enim hic eodem modo ſe habebat, quo* Pſal. 78, 43. *qui expoſuit in Ægypto ſigna ſua, vel* Exod. 10, 2. *& ſigna mea, quæ propoſui inter illos. Proinde quantum ego judico, natura pœnæ urgebat, ut interficeretur Cain, quemadmodum prædicabat, ſibi ipſi. Sed Deus mutabat naturam illam; eamque mutationem, quod interficiendus non ſit, vocat* Moſes *Signum* (ſ. miraculum), *dicendo:* (& ſtatuit Deus in Caino miraculum), *dum non percutiebat ipſum primum quodque eum inveniens. Quicunque enim videbat ipſum vagum ac profugum, itemque abſconditum a Deo, atque ejectum e terra illa, non autem interfectum; dicebat, profecto hoc eſt miraculum a Deo.* Dubium autem, an ob paucitatem hominum, capitis ſupplicium mutarit Deus in exilium, ne orbis terrarum diutius incultus horreat; an, ob pœnam homicidii lege poſitiva nondum promulgatam, mitius animadvertere voluerit; an vero lenitatem hanc diuturnitate compenſare intenderit. Lactantius lib. 2. cap. 9. de Orig. Err. *Exulibus* inquit, *ignis & aqua interdici ſolebat. Adhuc enim videbatur nefas, quamvis malos tamen homines ſupplicio capitis afficere. Interdicto igitur uſu earum rerum, quibus vita conſtat hominum, perinde habebatur, ac ſi eſſet, qui eam ſententiam exceperat, morte multatus.* Quæ vero ex Euripide adducuntur in Oreſt. v. 511. ſqq.

Καλῶς ἔθεντο ταῦτα πατέρες οἱ πάλαι,
Εἰς ἐμμάτων μὲν ὄψιν οὐκ εἴων περᾶν
Οὐδ' εἰς ἀπάντημ', ὅς τις αἷμ' ἔχων κυρεῖ,
Φυγαῖσι δ' ὁσιοῦν, ἀνταποκτείνειν δὲ μή. i. e.
Recte ſanxerunt majores olim hæc,
Non ſinebant in conſpectum venire,
Neque in occurſum, quisquis forte reus eſſet ſanguinis:
Sed expiabant exilio, non occidere ſinebant.

aut de homicidio caſuali tantum, vel *culpoſo* intelligenda, ſunt; nequaquam

quam autem *doloſe*: aut eam modo cædem prohibent, quæ privato auſu ſolius vindictæ ergo ſuſcipitur. Ipſe enim Tyndarus, cujus illa verba ſunt, non exilio mulctandos poſtulabat matricidas, Oreſtem & Electram; ſed, qua tandem etiam damnati fuerunt publicis ſuffragiis, verſ. 912. morte, v. 535. 624.

Ἔα δ' ὑπ' ἀςῶν καταφονευθῆναι πέτροις,
Sine vero a civibus interfici ſaxis, v. 612.
Ἑκοῦσαν, οὐκ ἄκουσαν ἐπισείσω πόλιν,
Σοὶ, σῇ τ' ἀδελφῇ λεύσιμον δοῦναι δίκην.
Μᾶλλον δ' ἐκείνη σοῦ θανεῖν ἐς' ἀξία, i. e.
Volentem nec invitam commovebo urbem,
In te & tuam ſororem, ut detis lapidatu pœnam.
Et illa quidem magis eſt digna ut interficiatur, quam tu.

Præterea filiam Clytemneſtram ob manus violentas marito illatas, juſtum quidem capitis ſubiiſſe ſupplicium, (non exilium) fatetur; ſed non juſte ſ. legitime illatum. v. 537.

Θυγάτηρ δ' ἐμὴ θανοῦσ' ἔπραξεν ἔνδικα,
ἀλλ' οὐχὶ πρὸς τοῦδ' εἰκὸς ἦ αὐτὴν θανεῖν.
Mea quidem filia mortua, perſolvit (paſſa eſt) *juſta;*
Sed non erat conveniens, interfici eam ab iſto.

Cum juxta communem Græcorum legem v. 495. per magiſtratus, & ſuffragia populi inferri id debuerit: ne alioquin per vindictam privatam, homicidia creſcant in infinitum v. 499. ſeqq.

Χρῆν αὐτὸν ἐπιθεῖναι μὲν αἵματος δίκην
Ὁσίαν, διώκοντ' ἐκβαλεῖν τε δωμάτων
Μητέρα. - - - -
Oportebat Oreſtem impingere ei dicam (profuſi) *ſanguinis.*
Juſtam, accuſandoque injicere ex ædibus
Matrem. Mox v. 457. ſqq.
Εἰ τόνδ' ἀποκτείνειεν ὁμόλεκτρος γυνή,
Χ' ὤ τοῦδε παῖς αὖ μητέρ' ἀνταποκτενεῖ,
Κἄπειθ' ὁ κείνου γενόμενος φόνῳ φόνον
λύσει, πέρας δὲ ποῖ κακῶν προβήσεται; i. e.
Si interficeret aliquem ſua conjux,
Et illius filius rurſus interficiat matrem.
Et deinde natus ex interfectore illo, cædem cæde
Solvat; finis malorum quouſque procedet? v. 515.
Ἀεὶ γὰρ εἷς ἔμελλεν ἕξεσθαι φόνῳ,

to vel inanimato ſibi inferendam g). Adoni beſeck homo ferus nulliſque le-

Gloſſa ſupra, verba Menelai v. 415. interpretatur: σὺ γὰρ ȣ̓κ ὤφειλες θάνατον ἐπαγαγεῖν τῇ μητρὶ, ἀλλ᾽ ἡ δημοσία κρίσις. i. e. *Tu enim non debebas mortem inferre matri, ſed publicum judicium.* Profectò lex erat Athenienſibus præſcripta, enarrata Samueli Petito inter leg. Attic. lib. 7. tit. 1. pag. 45. τὸν ἐκ προνόιας ἀποκτείναντα θανάτῳ ζημιȣ̃σθαι, i. e. *ſi quis hominem ſciens morti duit, capitalis eſto.* Ad quam provocat Antipho περὶ τοῦ ἡρώδȣ φόνȣ. Et quamvis Demoſth. adverſus Midiam p. m. 391. B. ἀειφυγίαν quoque ϰ̀ δήμευσιν τῶν ὑπαρχόντων, h. e. *exilium perpetuum, bonorumque proſcriptionem* annectat; intelligendum tamen id eſt, juxta Sam. Petit. ad l. c. p. 508. *de exilio voluntario*, quod quisque reus poſt primam Orationem apud Areopagitas habitam, absque Judicis ſententia prooccupat. Qua ratione hæc ἀειφυγία non ſupplicium eſt, ſed ſupplicii profugium portusque. *Nam qui volunt pœnam aliquam ſubterfugere*, inquit Cicero pro Cecinna, *aut calamitatem, eo ſolum vertunt; hoc eſt, ſedem aut locum mutant. Itaque nulla in lege noſtra reperietur, nec apud cæteras civitates, maleficium ullum exilio eſſe multatum. Sed cum homines vincula, neces, ignominiasque vitant, quæ ſunt legibus conſtitutæ; confugiunt quaſi ad aram, in exilium.* Cum Oreſti Menelaus apud Euripidem l. c. v. 443. diceret:

Κᾆτ᾽ οὐχὶ φεύγεις γῆς ὑπερβαλὼν ὅρȣς,
At cur non fugis ultra terminos terræ?

reſpondebat ille:

Κύκλῳ γὰρ εἱλισσόμεθα παγχάλκοις ὅπλοις.
Circumdamur enim undique æneis armis.

Et ita, cum Pylades adhortaretur eundem l. c. v. 757.

φεῦγέ νυν, λιπὼν μέλαθρα σὺν κασιγνήτῃ σέθεν.
Fuge nunc, relinquens domum cum ſorore tua.

Similiter reſpondebat, verſ. ſeqq.

ȣ̓χ ὁρᾷς ὡς φρȣρίοις φυλασσόμεσθα πανταχοῦ.
Non vides? cuſtodimur præſidiis undique.

Demoſth. adverſ. Ariſtocratem p. 433. A. οἱ θεσμοθέται τοὺς ἐπὶ φόνȣ φεύγοντας κύριοι θανάτῳ ζημιῶσαί εἰσι. i. e. *Theſmothetæ eos, qui propter cædem ſolum veterunt, jus habent, morte mulctandi.* g) Textus enim Ebræus Gen. IV, 14. כל מוצאי יהרגני commode in Neutro red-

ditur: *Omne inveniens me, occidet me*; & v. 15. לבלתי הכות אותו כל מוצאו *ut ne interficiat ipſum, omne inveniens ipſum.* In hanc ſententiam videntur intellexiſſe Talmudici, in Cod. Nedarim Bab. f. 41. a. l. 26. אמר ר׳ אלכסנדרי אמר ר׳ חייא בר אבא ואמרי לה א״ר יהושע בן לוי כיון שהגיע קיצו של אדם הכל מושלים בו שנ׳ והיה כל מוצאי יהרגני i. e. *Docuit R. Alexander, dixiſſe R. Chijam f. Abba, quamvis alii de hoc ſtatuant, dixiſſe R. Joſuam f. Levi, quum imminet finis hominis, omnia dominantur in ipſum, ſicut dicitur* Gen. IV, 14. *& eveniet, quicquid me occupabit, interficiet me.* Scil. ut Gloſſa annotat R. Salomonis, להמיתו אפילו זבוב אפילו יתוש *poteſtatem obtinent ejus interficiendi, etiam muſca atque culex.* De muſca Titum Veſpaſianum enecante, Vid. Cod. Gittin f. 56. b. l. 31. ſqq. Eandem Talmudiſtarum ſententiam profitentur quoque in Bereſchith rabba Sect. 22. circa fin. ר׳ יהודה אומר נתכנסו בהמה חיה ועוף לתבוע דמו של הבל אמר להן לכן אני אומר כל הורג א״ר לוי באת נחש הקדמוני לתבוע דינו של הבל א״ל הקב״ה לא כדינן של רוצחנין דינו של קין קין הרג ולא היה לו ממי ללמוד מכאן ואילך כל הורג קין יהרג וישם ה׳ לקין אות רב אמר כלב מסר לו i. e. *R. Juda dicit, congregarant ſeſe beſtiæ domeſticæ, feræ, atque aves ad poſtulandum ſangvinem Abelis: quibus reſpondit Deus, propterea ego dico, quicquid interfecerit Cainum, occidatur. R. Levi dicebat, adventabat Serpens antiquus, poſtulando judicia Abelis: cui reſpondebat Sanctus ille benedictus, propterea ego dico, quisquis interfecerit Cainum, occidatur* denuo. *R. Nehemias dicebat, judicium Caini non formari poteſt ſecundum judicia reliquarum homicidarum. Cain enim interfecit, nemine ipſi praeeunte, a quo potuiſſet diſcere,* (ita non fuiſſe faciendum): *ab hoc momento* itaque *& inpoſterum* lex eſto poſita, ut *omnis occiſurus alium, interficiatur. Et poſuit Dominus Caino ſignum. Rab dixit, adjunxit ei Canem: qui* ſcil. *cuſtodiret eum ab occiſuris,* ut adjicit autor מתנות כהונה, commentariis Raſchi. Quod clarius exprimit R. Moſ. bar Nachman, qs. dixiſſet; שמרני שלא אענש יותר ממה שטיבת אותי כי בעבור שאהיה נע ונד ולא אבנה לי בית וגדרות בשום מקום יהרגוני החיות כי סר צלך מעלי׳ הודיעה כי האדם איננו נשגב ונמלט בכוחו רק בשמירת עליון עליו׳ ומפני שאמר וישם יהוה לקין אות ולא אמר ויתן לו חשרת אות או ויורה ששם לו האות קבוע שיהיה עמו תמיד׳ אולי כשיהיה נסע ממקום למקום היה לו אות

אות מארת השם מורה לו הדרך אשר ילך בה ובזה ידע שלא יקראנו אסון בדרך ההוא/ ובב"ר אמרו כענין זה ר' אבא אמר כלב מסר לו כי מפני שהיה פחדו מן החיות מסר לו אחת מהן שתלך לפניו/ ולמקום שיפנה הכלב ללכת ידע' כי שם צוה לו השם ולא יהרג מב"הח/ i. e. *cuſtodi me, me puniar gravius, quam ne condemnaſti. Nam eo quod vagus ero & profugus, nec ædificaturus mihi domum, aut ſedes ſepibus cinctas ullibi locorum; interficient me beſtiæ, umbra* protectionis *tuæ a me, amota. Fatebatur, hominem propriis viribus ſuperiorem fieri non poſſe, nec evadere, niſi cuſtodia Supremi conſervet ipſum. Quoniam vero dicitur, & poſuit Dominus Caino ſignum, non autem & dedit ipſi Dominus ſignum, ſive, & fecit* &c. *innuit ſignum ei poſitum fuiſſe fixum, futurum cum ipſo continuo. Forte profecturo de loco uno ad alterum adfuit ſignum illud a Domino, ſignificans ipſi viam, qua eſſet iturus: unde cognoſceret, non eventurum ſibi damnum exitiale in illo itinere. In hanc ſententiam in Bereſchith Rabba aſſerunt, R. Abba dixit, canem tradidit ipſi. Quia* a beſtiis timuit, *unam iſtarum attribuit ipſi, quæ antecederet eum. Quocunque locorum canis ſe converteret eundo, illuc divinitus ſibi mandatum eſſe, cognovit, nec ſe occiſum iri* a beſtiis. Eadem ferme exhibet R. Levi ben Gerſon. fol. 17. col. 3. l. 39. ſqq. אהיה בסכנה גדולה כי להיותי נע ונד בארץ אהיה מוכן לקבל הפגעים והרעות הגדולות להעדר ההשגחה האלהית ממני עד שכל מוצאי מהחיות והבהמות יהרגני/ i. e. *Magno periculo ſum expoſitus. Quum enim vagus ac profugus ſim in hac terra, variis exponar caſibus, & periculis enormibus, divina privatus providentia: adeo ut omne inveniens me* de beſtiis ac jumentis, *me ſit occiſurum.* E Karræis Aaron poſterior f. Eliæ in כתר תורה MS. eadem legit veſtigia, verbis: הואיל ואשב במקום חורב ושממון אולי יטרפני החיות ועל כן אמר והיה כל מוצאי יהרגני שלא היה בארץ כי אם אדם אביו ואיך יהרגהו הוא/ i. e. *quoniam loca deſerta inhabitaturus ſum & vaſta, forte dilaniabit me* beſtiarum quædam *propterea dicebat, eveniet, omne inveniens me, interficiet me. Non enim erat in hac terra, niſi Adam pater ipſius: quomodo vero interfectum eſſet illum hic?* Et quibusdam interjectis, ויראת קין לא היתה כי אם מהחיות *non* inquit, *timebat ſibi Cain, niſi de* beſtiis. Ambroſius de Cain & Abel, lib. 2. c. 9. tom. IV. Op. p. 138. *A quo timebat occidit, qui ſolos parentes habebat in terris? Potuit quidem & incurſus* beſtiarum *timere, qui legis divinæ jura violaverat: nec præſumere*

legibus inſtructus niſi naturæ inſitis, juſtum pronunciabat h) ut, præciſis manuum pedumque digitis, ſibi redderetur, prout fecerat aliis. Oreſtes matris cæde perpetrata i), furiis ultricibus miſerrime agitabatur k) nondum vocatus in judicium. Melitenſes, qui Paulum naufragio ſubductum ſuſceperant, homicidam aut alius criminis reum, paria judicabant perpeti debere; utut maris effugerit pericula l). Barbari hi dicuntur m), aliam itaque legem non habebant, niſi cordibus ipſorum a natura inſcriptam n). E beſtiis, non opus aſpidem commemorem, quæ necem ſuo intulerit catulo,

de ſubjectis animalibus cæteris, qui hominem docuerat occidi. h) Jud. I, 7. כאשר עשיתי כן שלם לי אלהים i. e. *quemadmodum ego feci, ita reddidit mihi Deus.* i) Vid. Sophocles in Electra. k) Euripides in Oreſt. v. 35. ſqq.

Τλήμων Ὀρέστης, ὁ δὲ πεσὼν ἐν δεμνίοις
Κεῖται. τοῦ μητρὸς δ' αἷμά νιν τροχηλατεῖ
Μανίαισιν. ὀνομάζειν γὰρ αἰδοῦμαι θεὰς
Εὐμενίδας, αἳ τόνδ' ἐξαμιλλῶνται φόβῳ.
Afflictus Oreſtes, cadens in lecto
Jacet. Sanguis enim maternus exagitat eum
Furoribus: (vereor enim nominare Deas
Eumenidas, quæ eum certatim perterrent).

Ibid. v. 255. cum tranquillus viſus eſſet, ſubito mutatur, exclamans:

ὦ μᾶτερ, ἱκετεύω σὲ μὴ 'πίσειέ μοι
Τὰς αἱματωπὰς καὶ δρακοντώδεις κόρας.
O mater! precor te, ne incutias mihi
Puellas cruentas, & quarum comæ habent ſpeciem ſerpentum.

conf. v. 260. ſqq. v. 388. ad Menelaum dicit:

οὐχ ἡ πρόσοψίς μ', ἀλλὰ τἄργ' αἰκίζεται.
Non ſpecies, ſed facta me cruciant.

A quo interrogatus, quis eum morbus perdiderit, reſpondet v. 396.

Ἡ σύνεσις, ὅτι σύνοιδα δείν' εἰργασμένος
Conſcientia, quod ſum mihi conſcius, feciſſe atrocia,

l) Act. 28. v. 4. ὡς εἶδον οἱ βάρβαροι κρεμάμενον τὸ θηρίον ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους, Πάντως φονεύς ἐστιν ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ὃν διασωθέντα ἐκ τῆς θαλασσης ἡ Δίκη ζῆν οὐκ εἴασεν. Conf. Grot. Comment. in h. l. Bochart. Hieroz. Part. 2. lib. 3. cap. 2. Rechenb. Diſſert. de Melitenſium judicio. m) l. c. n) Rom. 2. v. 14. 15.

tulo, hoſpitis necanti antea filium o). Sola enim Philarchi autoritate res ea nititur. Certiora ſunt ubivis obvia. Omnino equos, tauros, canes, aſinos, arietes, hircos, ſues &c. alios quotidie videmus laceſſitos vices rependere p) laceſſentibus; alios, minimum tempore coitus*). Elephas morſum

o) Plin. N. H. lib. 10. c. 74. fin. *De aſpide* inquit, *miraculum a Philarcho traditur. Is enim autor eſt, cum ad menſam cujusdam veniens in Ægypto aleretur aſſidue, enixam catulos: quorum ab uno filium hoſpitis interemptum, illam reverſam ad conſuetudinem cibi, intellexiſſe culpam, & necem intuliſſe catulo, nec poſtea in tectum id reverſam.* p) Baſil. M. Hexaemer. hom. 9. p. m. 117. D. οὔπω οἱ ὀδόντες τῷ σκύλακι, καὶ ὅμως διὰ τοῦ στόματος ἀμύνεται τὸν λυπήσαντα. οὔπω τὰ κέρατα τῷ μόσχῳ, καὶ οἶδε ποῦ τὰ ὅπλα αὐτῷ ἐμφυήσεται. ταῦτα ἀπόδειξιν ἔχει τοῦ ἀδιδάκτους εἶναι τὰς φύσεις ἁπάντων, καὶ μηδὲν εἶναι ἄτακτον μηδὲ ἀόριστον ἐν τοῖς οὖσιν, ἀλλὰ πάντα ἴχνη φέρειν τῆς τοῦ ποιήσαντος σοφίας, ἐν ἑαυτοῖς δεικνύντα ὅτι ἐμπαράσκευα πρὸς τὴν φυλακὴν τῆς οἰκείας αὐτῶν σωτηρίας παρήχθη. i. e. Joh. Argyropylo interprete, *catulus nondum obortis dentibus, jam ore quiddam minatur ei, qui dolore ipſum affecit. Nondum cornua vitulo ſunt exorta; ſcit tamen, qui ſua arma parte naſcitura ſint. Hæc indicant, naturales rerum omnium facultates non eſſe doctrina comparandas; nihilque in rebus eſſe non ordinatum, non certa lege providentiæ circumſcriptum ac definitum; ſed omnia in ſe circumferre quædam ſapientiæ ſui creatoris veſtigia. Itaque orta eſſe ſe declarant; ut ſint ad conſervandam ſuam ſalutem ſuapte natura paratæ.* Ambroſius Hexaemer. lib. 6. c. 4. p. m. 77. *Habet* inquit, *ſuos uſus natura, & ſenſus domeſticos. Vix infantulo cœperunt dentes prorumpere, & jam novit ſua arma tentare. Nondum catulo dentes, & tanquam habeat, ore propria ſe quærit ulciſci. Nondum cervo cornua, & tamen fronte præludit, atque ex ea, quæ nondum expertus ſit, tela minitatur &c.* Galenus de uſu partium lib. 1. c. 3. ἔγωγ᾽ οὖν καὶ βοὸς μόσχον πολλάκις εἶδον κυρίττοντα, πρὶν φῦσαι τὰ κέρατα, καὶ πῶλον ἵππου λακτίζοντα, μαλακαῖς ἔτι ταῖς ὁπλαῖς. Καί τινα κομιδῇ σμικρὸν χοῖρον, ἀμύνεσθαι ταῖς γένυσιν ἐπιχειροῦντα, γυμναῖς τῶν μεγάλων ὀδόντων. Καὶ σκύλακα νεογενῆ δάκνειν ὀριγνώμενον, ἁπαλοῖς ἔτι τοῖς ὀδοῦσιν αἴσθησιν γὰρ πᾶν ζῶον ἀδίδακτον ἔχει, τῶν τε τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς δυνάμεων, καὶ τῶν ἐν τοῖς μορίοις ὑπεροχῶν. *Ego namque* inquit, *bovis vitulum cornibus petere conantem ſæpe numero vidi, antequam ei nata eſſent cornua; & pullum*

ſum dentium morſu vindicat reciproco q). Leonem dicunt ex pluribus perſecutoribus, eum agnoſcere, qui ictum intulit, eumque invadere ex induſtria; reliquis, præter arietationem, nulla affectis injuria r). Camelus acceptam

equi calcitrantem, mollibus adhuc ungulis; & aprum quendam perpuſillum genis ſeſe tueri conantem, magnos dentes nondum habentibus; & catulum recenter natum mordere affectantem, teneris adhuc dentibus. Omne enim animal, & ſuæ ipſius animæ facultates, & in quos uſus partes ſuæ polleant, nullo doctore præſentit. Conf. idem loc. affect. lib. 6. cap. 6. de placitis Hipp. & Plat. lib. 9. c. 8. circ. fin. Hippocr. de morb. vulg. lib. 6. Sect. 5. §. 2. *) Ariſtotel. hiſtor. Anim. lib. 6. c. 18. οἵ τε γὰρ ἵπποι δάκνουσι τοὺς ἵππους καὶ καταβάλλουσι, καὶ διώκουσι τοὺς ἱππέας. καὶ οἱ ὗες οἱ ἄγριοι, χαλεπώτατοι, καίπερ ἀσθενέστατοι περὶ τὸν καιρὸν τοῦτον ὄντες, διὰ τὴν ὀχείαν. καὶ πρὸς ἀλλήλους μὲν ποιοῦνται μάχας θαυμαστὰς, θωρακίζοντες ἑαυτοὺς, καὶ ποιοῦντες τὸ δέρμα ὡς παχύτατον ἐκ παρασκευῆς, πρὸς τὰ δένδρα διατρίβοντες, καὶ τῷ πηλῷ μολύνοντες πολλάκις, καὶ ξηραίνοντες ἑαυτούς. μάχονται δὲ πρὸς ἀλλήλους ἐξελαύνοντας ἐκ τῶν συοφορβείων οὕτω σφοδρῶς, ὥστε πολλάκις ἀμφότεροι ἀποθνήσκουσιν. ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ ταῦροι, καὶ οἱ κριοὶ, καὶ οἱ τράγοι &c. i. e. *Equi enim equos mordent, ſternunt equitem atque inſequuntur. Sues quoque feri acerrime ſæviunt, quanquam per id tempus imbecilles ſint, propter coitum. Dimicant inter ſe mirum in modum, armantes ſeſe, & cutem quam craſſiſſimam præparantes, indurantesque attritu arborum. Sæpe etiam luto obducto ac reſiccato, tergus invictum contra ictus efficiunt. Pugnant adeo acri certamine, grege relicto, ut ſæpe numero mortem uterque adverſarius obeat. Simili modo & tauri efferantur, & arietes, & hirci* &c. Cervorum pugna reciproca poſt arcturum menſe Auguſto & Septembri innoteſcit omnibus. Sed & alias, ut Ariſtoteles obſervat l. c. cap. 29. p. m. 357. certum refugii locum habent, in petra diſrupta, uno ſaltem aditu præditum: οὗ καὶ ἀμύνεσθαι ἐντεῦθεν ἤδη τοὺς ἐπιτιθεμένους, *ubi etiam tueri ſe ſolet adverſus irruentes.* q) Ariſtot. hiſt. animal. lib. 9. c. 1. p. m. 413. μάχονται δὲ καὶ ἐλέφαντες σφοδρῶς πρὸς ἀλλήλους, καὶ τύπτουσι τοῖς ὀδοῦσι σφᾶς αὐτοὺς, i. e. *Elephanti etiam pugnant inter ſe vehementer; & dentibus alter alterum ferit.* r) Ariſt. l. c. l. 9. c. 44. p. m. 450. ἀληθῆ δὲ κ. τὰ λεγόμενα - - - τὸ, τὸν βάλλοντα τηρήσαντα ἵεσθαι ἐπὶ τοῦτον. ἐὰν δέ τις βάλλῃ μὲν μὴ, ἐνοχῇ δὲ αὐτὸν, ἐὰν ἐπαΐξας συλλάβῃ, ἀδικεῖ μὲν οὐδὲν, οὐδὲ βλάπτει τοῖς ὄνυξι. σείσαι δὲ καὶ φοβήσας

ceptam injuriam tam alte ſibi imprimit, ac ſæpe diu ſervat, donec ulciſcendi nanciſcatur occaſionem s); ut etiam *a retalione* ſuum acceperit nomen t). Vitulus marinus tamdiu vices rependit; donec victus, vel occidatur, vel ejiciatur e ſinu occupato u). Inter aves multæ inveniuntur, quæ non modo

---

ἀφίησι πάλιν. i. e. *Vera etiam illa de eo narrantur - - - percuſſorem agnoſcere, atque ex obſervato invadere. Si quis etiam non percuſſerit, ſed infeſtet; hunc ſi ceperit, non unguibus lacerat, nec ulla injuria afficit: ſed quatit ſolum, atque, ubi ita perterruit dimittit.* s) Baſilius M. Hexaem. Homil. 8. poſt princ. p. m. 98. C. τὸ τῶν καμήλων μνησίκακον καὶ βαρύμηνι καὶ διαρκὲς πρὸς ὀργὴν, τί ἂν μιμήσασθαι τῶν θαλαττίων δύναιτο; πάλαι ποτὲ πληγεῖσα κάμηλος, μακρῷ χρόνῳ ταμιευσαμένη τὴν μῆνιν, ἐπειδὰν εὐκαιρίας λάβηται, τὸ κακὸν ἀντιδίδωσιν· i. e. *Camelorum animum injuriarum memorem, gravemque furorem, atque ad iracundiam, diutius retinendam proverſionem, quis marinorum imitari queat? Olim verberibus cæſa camelus, ira longo poſt tempore recondita, cum idoneum opportunumque nacta fuerit tempus, malum illud tandem reddere ſolet.* Leo Africanus lib. 9. *Non modo* inquit, *ſe mutuo offendunt, verum homines, a quibus injuria olim affecti fuere, leviorum etiam ictuum reminiſcentes, capitaliter inſectantur.* Plura vide apud Bochart. Hieroz. Part. 1. lib. 2. c. 1. col. 75. 76. ex Iſidoro Peluſiota lib. 2. epiſt. 135. p. m. 185. Gregor. Nazianzeno, Jambico 21. verſ. 487. ſqq. p. m. 236. Chryſoſtomo, aliisque. t) גָּמַל enim, unde גָּמָל græce literis ejusd. organi permutatis κάμηλος, lat: *camelus* &c. uſitatiſſime ſignificat *rependere, retribuere*, Kimchi in Rad. cit. locis quibusd. adductis, ſubjicit: עניינם התחלת הטובה או הרעה ויש להשבת הטובה או הרעה i. e. *in his ſignificat quidem collationem boni malive, ſine intuitu alicujus præmiſſi, factam: ſunt tamen* loca, *de redditione* ſive penſatione *boni aut mali* accipienda &c. Conf. Bochart. l. c. u) Ariſtot. hiſt. animal. l. 9. c. 1. p. m. 410. D. πόλεμος μὲν οὖν πρὸς ἄλλα τοῖς ζώοις ἐστὶν, ὅσα τούς αὐτούς τε κατέχει τόπους, καὶ ἀπὸ τῶν αὐτῶν ποιεῖται τὴν ζωήν. ἐὰν γὰρ ᾖ σπάνιος ἡ τροφὴ, καὶ πρὸς ἄλληλα τὰ ὁμόφυλα μάχεται. ἐπεὶ καὶ τὰς φώκας φασὶ πολεμεῖν περὶ τὸν αὐτὸν τόπον, καὶ ἄῤῥενα, καὶ θήλειαν θηλείαν, ἕως ἂν ἀποκτείνῃ, ἢ ἐκβληθῇ θάτερον ὑπὸ θατέρου. καὶ τὰ σκυμία ὡσαύτως πάντα. i. e. *Pugnant inter ſe ipſa animalia, quæ loca eadem incolunt, at-*

do ova ſibi invicem exedunt x) : ſed nonnullæ ipſos quadrupedes, tauros, equos, aſinos, vulpes invadunt y), animo ulciſcendi. Aliæ tam acriter reſiſtunt vi illatæ, ut ſæpe implexæ utrinque in terram decidant, præ-

 da

que iisdem veſcuntur cibis. Nam ſi victus penuria ſit, ſit certe ob eam rem, ut vel ejusdem generis animantes pugnam inter ſe conſerant. Et quidem marinos vitulos ſitus ejusdem pugnare invicem ajunt, & marem cum mare ac fœminam cum fœmina donec alter ab altero vel occidatur, vel ejiciatur. Idemque facere eorum catulos. x) Ariſtot. l. c. p. 411. A. τῶν ὀρνίθων ποικιλίδες καὶ κορυδῶνες, καὶ πίπρα καὶ χλωρεὺς, τὰ ὠὰ κατεσθίουσιν ἀλλήλων· καὶ κορώνη καὶ γλαῦξ. ἡ μὲν γὰρ τῆς μεσημβρίας, διὰ τὸ μὴ ὀξὺ βλέπειν τὴν γλαῦκα τῆς ἡμέρας, κατεσθίει ὑφαρπάζουσα αὐτῆς τὰ ὠά. ἡ δὲ γλαῦξ, τῆς νυκτὸς τὰ τῆς κορώνης. καὶ κρείττων ἡ μὲν, τῆς ἡμέρας, ἡ δὲ, τῆς νυκτός ἐστι. καὶ γλαῦξ δὲ καὶ ὄρχιλος πολέμια. τὰ γὰρ ὠὰ κατεσθίει καὶ οὗτος τῆς γλαυκός. i. e. *Avium Variæ dictæ atque alaudæ, item pipo atque lutea, ova exedunt ſibi invicem; nec non cornix atque noctua. Illa enim ſub meridiem, quod non clare videat noctua interdiu, ova ejus exedit ſurripiens: noctua vero noctu quæ ſunt cornicis exedit. Etiam altera interdiu, altera noctu eſt potentior. Præterea noctua diſſidet cum orchilo: nam & hic ova exedit noctuæ.* Vid. Plin. N. H. l. 10. c. 74. y) Ariſt. l. c. D. αἰγίθῳ δὲ καὶ ὄνῳ πόλεμος, διὰ τὸ παριόντα τὸν ὄνον, ξύεσθαι εἰς τὰς ἀκάνθας τὰ ἕλκη. διά τε οὖν τοῦτο, κἂν ὀγκήσηται, ἐκβάλλει τὰ ὠὰ καὶ τοὺς νεοττοὺς. φοβούμενοι γὰρ ἐκπίπτουσιν. ὁ δὲ, διὰ τὴν βλάβην ταύτην κολάπτει ἐπιπετόμενος τὰ ἕλκη αὐτοῦ. Quæ Plinius Nat. Hiſt. lib. 10. cap. 74. p. m. 734. ita exhibet: *Ægidus avis minima cum aſino diſſidet. Spinetis enim ſe ſcabendi cauſa atterens, nidos ejus diſſipat quod adeo pavet, ut voce omnino rudentis audita, ova ejiciat, pulli ipſi metu cadant. Igitur advolans, hulcera ejus roſtro excavat.* Ariſtot. ubi ſupra, paucis interjectis: καὶ ἀλώπηξ δὲ καὶ κίρκος, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν. γαμψώνυχος γὰρ ὢν καὶ ὠμοφάγος, ἐπιτίθεται, καὶ λυπεῖ κόπτων. καὶ κόραξ ταύρῳ καὶ ὄνῳ πολέμιος, διὰ τὸ τύπτειν ἐπιπετόμενος αὐτοὺς καὶ τὰ ὄμματα κολάπτειν αὐτῶν. i. e. *ſimiliter etiam vulpes atque circus* (ſ. accipiter, diſſident), *ob eandem cauſam. Cum enim hic unguibus ſit aduncis carnivorusque; invadit vulpem, & tundende afficit moleſtia. Etiam corvus tauro adverſatur, itemque aſino: quippe qui advolans feriat, & eorum laceret oculos.* Plinius l. c. *Æſalon voca-*

da ſupervenientibus hominibus z). Olor, quamvis ſibi relictus tranquille agat, provocatus tamen ab aquila, tam ſtrenue illi reſiſtit, ut reportet victoriam a). Columba blandum alioquin animal, infeſtantes nidum ſuum, acri certamine inito, depellit fortiter b). Apes etiam in tam exiguo corpuſculo, his, quæ eas adoriuntur c) de ſede pulſuræ, renituntur fortiter: ictu acu-

tur parva avis, ova corvi frangens, cujus pulli infeſtantur a vulpibus. Invicem hæc catulos ejus ipſamque vellit. Quod ubi viderunt corvi, contra auxiliantur, velut adverſus communem hoſtem. z) Ariſtoteles Hiſt. Animal. l. 9. c. 12. ubi de *Chalcide* egerat, annectit: καὶ μάχονται δὲ πρὸς τὸν ἀετὸν οὕτω σφόδρα, ὥστ᾽ ἄμφω πολλάκις λαμβάνεσθαι ζῶντας ὑπὸ τῶν νομίων. μάχιμοι δὲ καὶ αἱ γέρανοί εἰσι πρὸς ἀλλήλας οὕτω σφόδρα, ὥστε καὶ λαμβάνεσθαι μαχομένους ἢ γάρ. i. e. *Pugnat vero cum aquila adeo acriter, ut ſæpius ambæ implexæ deferantur in terram, & vivæ a poſtoribus capiantur.* Mox: *Grues etiam pugnant inter ſe tam vehementer, ut dimicantes capiantur: homines enim expectare potius, quam pugna deſiſtere, patiuntur.* a) Ariſt. l. c. καὶ οἱ κύκνοι δὲ . - - - τὸν ἀετὸν, ἐὰν ἄρξηται, ἀμυνόμενοι νικῶσιν· αὐτοὶ δὲ οὐκ ἄρχουσι μάχης. i. e. *Etiam Olores aquilam, ſi pugnam cœperit, repugnantes vincunt; ipſi autem nunquam, niſi provocati, pugnam inferunt.* Vid. Plin. l. c. l. 10. c. 74. b) Ariſtot. l. c. c. 7. p. 418. E. De columbis: ἔστι δὲ μάχιμον τὸ ζῶον, καὶ ἐνοχλοῦσιν ἀλλήλας, καὶ εἰς τὰς νεοττιὰς παραδύονται τὰς ἀλλήλων, ὀλιγάκις μέν τοι· καὶ γὰρ ἂν ἄποθεν ἧττον ᾖ, ἀλλὰ παρά γε τὴν νεοττιὰν διαμάχονται ἐσχάτως. i. e. *Pugnax hoc animal eſt, & alter alterum infeſtat, nidumque alter alterius ſubit, ſed raro. Nam etſi ex longinquo minus, tamen apud ipſum nidum ſummo dimicatur certamine.* c) Plin. H. N. lib. 11. c. 17. fin. *Quod ſi defecerit alicujus alvei cibus, impetum in proximas faciunt, rapinæ propoſito. At illæ contra dirigunt aciem, & ſi cuſtos adſit, alterutra pars, quæ ſuis favere ſentit, non appetit eum.* Ariſtot. l. c. 40. de Apibus p. 443. D. ἡ δὲ μάχη αὐτῶν ἐστι, καὶ πρὸς αὐτὰς, καὶ πρὸς τοὺς σφῆκας. i. e. *præliantur autem inter ſe, & cum veſpis.* Ibid. p. 444. C. ἤδη δὲ inquit, νοσήσαντός τινος σμήνους, ἦλθόν τινες ἐπ᾽ ἀλλότριον, καὶ μαχόμεναι, νικῶσαι, ἐξέφερον τὸ μέλι. ἐπεὶ δ᾽ ἀπέκτεινεν ὁ μελιττουργὸς οὕτως ἐπεξῄεσαν αἱ ἕτεραι, καὶ ἠμύνοντο, καὶ τὸν ἄνθρωπον οὐκ ἔτυπτον, i. e. *cum morbo*

aculei ſui non ſolum ſibi ſimiles, ac veſpas d) aggredientes; ſed animalia quæcunque maxima e).

§. 8. Præter hanc *naturæ* legem, omnibus inſitam animalibus; *poſitiva* quædam, conceptis verbis in hanc rem compoſita, a cunctis approbata fuit gentibus moratioribus. *Romani* inter leges Decemvirales, etiam hanc ante roſtra publicatam f) exhibent : SI MEMBRVM. RVPIT. NI CVM.

---

examen quoddam laboraret, agmen peregrinum invaſit, & pugna conſerta, adeptaque victoria, mella diripiebat. Quod cum apiarius proſterneret, victum examen ſtatim egreſſum ulciſcebatur, nec hominem ipſum ullo pacto impetebat. d) Plin. H. N. lib. 11. c. 17. *Si proventus deſperatur, tunc fucos abigunt.* Ariſt. l. c. p. 442. B. πολεμοῦσι δὲ σφόδρα αἱ μικραὶ τῷ γένει τῷ μακρῷ, καὶ πειρῶνται ἐκβάλλειν ἐκ τῶν σμηνῶν, κἂν ἐπικρατήσωσι, τοῦτο δοκεῖ ὑπερβολὴ γίγνεσθαι ἀγαθὸν σμῆνος· αἱ δ' ἕτεραι &c. i. e. *præliantur autem vehementer breves cum longis, easque alveis pellere conantur: qua in pugna ſi illæ vicerint, optimum ita fore examen putatur: ſed ſi hæ* &c. Mox: οἱ δὲ φῶρες καλούμενοι - - - ἐὰν ληφθῶσιν εἰς τὰ ἀλλότρια, θνήσκουσιν. i. e. *Qui autem fures vocantur, - - - ſi capiantur, puniuntur capite.* e) Ariſt. l. c. p. 443. E. κτείνουσι δὲ βάλλουσαι καὶ τὰ μεγάλα τῶν ζώων· καὶ ἵππος ἤδη ἀπέθανεν ὑπὸ μελιττῶν. i. e. *Necant vel maxima animalia ictu ſui aculei. Jam equus occiſus ab apibus eſt.* Plin. l. c. p. 758. *Eſt in exemplis, equos ab iis occiſos.* f) Liv. lib. 3. c. 34. *ingenti hominum expectatione propoſitis decem tabulis, populum ad concionem advocaverunt: &, quod bonum, fauſtum, felixque Reip. ipſis, liberisque eorum eſſet, ire, & legere leges propoſitas juſſere.* Mox: *Quum rumores hominum de unoquoque legum capite edito, ſatis correctæ viderentur, centuriatis comitiis* Decem tabularum *leges perlatæ ſunt; qui nunc quoque in hoc immenſo aliarum ſuper alias acervatarum legum cumulo, fons omnis publici privatique eſt juris* conf. l. c. 37. Dion. Halicarn. l. 10. p. m. 681. ἐπειδὴ δὲ ἀποχρώντως αὐτοῖς ἐφαίνετο τὰ γραφέντα ἔχειν, πρῶτον μὲν τὴν βουλὴν συναγαγόντες, οὐθενὸς ἔτι μεμφομένου τοῖς νόμοις, προβούλευμα περὶ αὐτῶν ἐκύρωσαν. ἔπειτα τὸν δῆμον ἐκάλεσαν ἐπὶ τὴν λοχῖτιν ἐκκλησίαν, ἱερομνημόνων τε καὶ οἰωνιστῶν, καὶ τῶν ἄλλων ἱερέων παρόντων, καὶ τὰ θεῖα, ὡς νόμος, ἐξηγησαμένων, ἀνέδωκαν τοῖς λοχαγοῖς τὰς ψήφους. ἐπικυρώσαντος δὲ καὶ τοῦ δήμου τοὺς νόμους, στήλαις χαλκαῖς ἐγχαράξαντες αὐτοὺς, ἐφεξῆς ἔθεσαν ἐν ἀγορᾷ, τὸν ἐπιφανέστατον ἐκλεξάμενοι τόπον. i. e. *Poſtquam vero viſæ*

CVM. EO. PACIT. TALIO. ESTO. g). *Græci* eandem ſanctionem in diverſis promulgarunt locis; quamvis ſæpius ad ſpecialem reſtrictam caſum. Thuriis *Charondas* h) ſanxerat: ΕΑΝ ΤΙΣ ΤΙΝΟΣ ΟΦΘΑΛΜΟΝ ΕΚΚΟΨΗͺ, ΑΝΤΕΚΚΟΠΤΕΣΘΑΙ ΤΟΝ ΕΚΕΙΝΟΥ i); Athenienſibus *Solon* k): ΕΑΝ ΜΕΝ ΕΝΑ ΟΦΘΑΛΜΟΝ ΕΧΟΝΤΟΣ ΕΚΚΟΨΗͺ ΤΙΣ, ΑΝΤΕΚΚΟΠΤΕΙΝ ΤΟΥΣ ΔΥΟ l). In quem quoque ſenſum, emendata fuit ante memorata Charondæ m). *Ariſtotelis* etiam ævo ita receptam fuiſſe, hæc indicant

ſunt ſat recte habere, primum Senatu coacto, nomine amplius de ulla lege conquerente, SC. de eis fecerunt. Deinde convocato ad centuriata comitia populo, Pontificibus, auguribus, cæterisque ſacerdotibus præſentibus, & Sacra pro more præeuntibus, calculos dederunt Centuriis. Tum plebiſcito quoque confirmatas, & in æreas columnas inciſas, una ſerie propoſuerunt in loco fori maxime conſpicuo. Diod. Sicul. verba in hanc rem Vid. infra §. 9. ad lit. c. g) Vid. ſupra ad §. 1. lit. (a) Lipſius Tom. 4. Oper. de Leg. Reg. & X. Viral. p. 331. legem 43. ita effert: *Sei membrom rupſit, nei cum eo pacit, Talio eſtod,* h) Diod. Sic. lib. 12. p. 79. (A. 295.) εἵλοντο δὲ καὶ νομοθέτην τὸν ἄριστον τὸν ἐν παιδείᾳ θαυμαζόμενον πολιτῶν χαρώνδαν. ἔτος - - - πολλὰ δὲ καὶ ἴδια παρεπινοησάμενος ἐξεῦρε. i. e. *Delegerunt* (Thurii) *etiam legislatorem optimum qui eruditionis cultu inter cives erat ſpectatiſſimus, Charondam. Hic plurima a ſe inventa, & induſtrie excogitata adjceit.* i) Diod. Sic. l. c. p. 82. (A. 298.) *Si quis alteri oculum excuſſerit, ei viciſſim eruatur oculus.* k) Vid. Diog. Laert. lib. 1. Segm. 45. ſqq. Plutarchus de Vitis, num. 5. p. m. 78. ſqq. Plato Conviv. p. m. 1198. C. τίμιος παρ' ὑμῖν καὶ Σόλων διὰ τὴν τῶν νόμων γένεσιν, i. e. *honoratur & apud vos* (Athenienſes) *Solon, propter generationem legum* &c. Euſebius Præp. Ev. l. 10. c. 4. p. 471. Σόλωνα λόγος Ἀθηναίοις νομοθετῆσαι. i. e. *Solonem Athenienſibus leges tuliſſe, fama communis eſt.* Conf. Marſilii Ficini argument. in Platonis Minoa fin. p. m. 564. l) i. e. *Si quis monoculo oculum effoderit, uterque ei effoditor.* Adducitur ap. Diog. Laert. l. c. Segm. 57. Sam. Petit. Leg. Attic. de Damnis, tit. 3. p. 48. m) Occaſionem hujus recenſet Diod. Sic. l. c. p. 83. (A. 298.) ἑτερόφθαλμός τις ἐκκοπεὶς τὸν ὀφθαλμὸν, καὶ στερηθεὶς ὅλης τῆς ὁράσεως, τὸν μὲν ἀντεκκόψαι, τὸν δράσαντα δ' ἔλαττον, ὑπέλαβε πρόστιμον ἐκτίσαι. τυφλώσαντα γὰρ ἕνα τῶν πολιτῶν, εἰ τὸ κατὰ νόμον πρόστιμον ὁ πράξας ὑπομένοι, μὴ τετυχέναι τῆς ἴσης συμφορᾶς. δίκαιον οὖν εἶναι τὸν ἑτερόφθαλμον τὴν

indicant ejus verba m): ὐκ ἴση ζημία, ἄν τις τὸν ἑτερόφθαλμον τυφλώσῃ, καὶ τὸν δύ᾽ ἔχοντα. ἀγαπητὸν γὰρ ἀφῄρηται n). Eodem authore, *Pythagorei* omnes nil juſtum putarunt, niſi τὸ ἀντιπεπονθὸς ἄλλῳ. o). *Rhadamanthus*, primus, ſi non omnium hominum, certe Cretenſium, legislator, hanc ita condidit p) legem:

Εἴκε πάθοι τά κ᾽ ἔρεξε, δίκη κ᾽ ἔρεξε, δίκη κ᾽ ἰθεῖα γένοιτο q).

Aliorum r), qui dignitate legislatoria inſignes non erant, conſentientium licet, lubens hic prætereo ſententiam. *Moſis* s) vero verba, quibus *Ebræos*

ὁρᾶσιν ἀφελόμενον, ἀμφοτέρους ἐκκόπτεσθαι τοὺς ὀφθαλμοὺς, εἰ μέλλει τὴν ἴσην ἀναδέχεσθαι τιμωρίαν. i. e. *accidit, ut quis uno captus oculo, alterum quoque per vim illatam amitteret, & ſic facultate videndi prorſus orbaretur. Hic etſi autori facinoris unus contra oculus excuſſus ſit, minus pœnæ tamen (quam par ſit), illum exſolviſſe arbitratur. Qui enim civem excæcaverit, etiamſi ſat luiſſe pro lege ſcripta videatur: non pari tamen damno affectum contendebat.* Mox ſubjicitur, eundem calamitoſa vitæ ſuæ conditione perſuaſiſſe τοῖς πλήθεσι διορθώσασθαι τὸν νόμον, *multitudini, ut legem illam corrigant;* & impetraſſe ἀκυρῶσαι μὲν τὸν ὑπάρχοντα νόμον, βεβαιῶσαι δὲ τὸν διορθωθέντα, *ut, lege tunc exiſtente abolita, emendatior illa in ejus ſurrogaretur locum.* m) Rhetor. lib. 1. c. 7. fin. p. m. 721. n) i. e. *Non eſt æqualis pœna, ſi quis altero ſaltem oculo utentem excæcaverit, & duos habentem: ibi enim unice charum tollitur.* o) De Moribus lib. 5. c. 8. Moral. magn. lib. 1. c. 34. Eudem. l. 4. c. 3. Δοκεῖ δέ τισι καὶ τὸ ἀντιπεπονθὸς εἶναι ἁπλῶς δίκαιον, ὥσπερ οἱ Πυθαγόρειοι ἔφασαν· ὡρίζοντο γὰρ ἁπλῶς τὸ δίκαιον τὸ ἀντιπεπονθὸς ἄλλῳ. i. e. *videtur a quibusdam etiam Retaliatio jus eſſe ſimpliciter, quemadmodum Pythagorei dixerunt. Definiebant enim jus abſolute, æqualem alteri redditam affectionem.* p) Apud Ariſtotelem l. c. Julianum Apoſtat. in Cæſaribus p. m. 314. q) Carolus Cantoclarus apud Julian. l. c. reddidit:

Judicium, ſi quis quæ fecit perferat, æquum eſt.

Dion. Lambinus in Ariſt. l. c.

Si quis, quod fecit, patiatur, jus erit æquum.

Senecæ in Herc. fur. verſionem vid. ſupra ad §. 7. (c). p. 588. r) Vid. ſupra ad §. 7. lit. (c). s) Qui etiam Gentilibus *legislator* audit, cita-

obligat, digna ſunt, quæ exhibeantur de hac lege, omnia. Exod. XXI. v. 23. ſeqq. t) *Si* inquit, *damnum evenerit*, *tunc reddes animam pro anima*, *oculum pro oculo*, *dentem pro dente*, *manum pro manu*, *pedem pro pede: aduſtionem pro aduſtione*, *vulnus pro vulnere*, *vibicem pro vibice.* Lev. XXIV. v. 17. ſeqq. u) *Si quis percuſſerit omnem animam hominis*, *morte omnino afficiatur. Percutiens autem animam beſtiæ*, *compenſet eam*, *animam pro anima. Quicunque vero intulerit maculam proximo ſuo; quemadmodum fecit*, *ita fiat ipſi. Diffractio loco diffractionis*, *oculus pro oculo*, *dens pro dente: quemadmodum intulit maculam homini* alteri, *ita inferatur ipſi* &c. Deut. XIX. (v. 19. x) *Faciatis ei*, teſti falſi convicto, *quemadmodum machinatus fuerat fratri ſuo*). v. 21. y) *Ne parcat oculus tuus! anima propter animam*, *oculus propter oculum*, *dens propter dentem*, *manus propter manum*, *pes propter pedem.*

§. 9. Antequam vero ſenſum verborum divinorum examinem, paucis inquiram in legis Originem, modumque, quo propagata ea fuerit a Natione una ad alteram. Quod *Romani* a Græcis hauſerint, procul eſt omni dubio. Et populus, reſpectu reliquorum, novus eſt z), & corpus legum, cujus

---

tis utplurimum ex Euſebio, ap. Natal. Alexandr. Hiſtor. Eccleſ. Tom. I. Æt. mundi IV. cap. 6. Art. I. p. 336. ſqq. t) Verba divinitus inſpirata ſunt: ואם אסון יהיה ונתתה נפש תחת נפש: עין תחת עין שן תחת שן יד תחת יד רגל תחת רגל: כויה תחת כויה פצע תחת פצע חבורה תחת חבורה: Quo cum textus Ebræus, characteribus Samaritanis exaratus, prorſus coincidit: niſi quod principio verſus ultimi, pro כויה adhibeat Synonymum radicis ejusd. מִכְוָה uſitatius: v. g. Lev. XIII. v. 24. 25. 28. ࠄࠌࠊࠅࠄ ࠄࠅࠀ ࠄࠌࠊࠅࠄ. Verſio autem Samaritana vocem Ebræam retinet, ו ſaltem, more conſueto in ב mutato, ࠊࠁࠉࠄ. u) Verba Ebræa utroque charactere, prorſus eadem ſunt: ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת: ומכה נפש בהמה ישלמנה נפש תחת נפש: ואיש כי יתן מום בעמיתו כאשר עשה כן יעשה לו: שבר תחת שבר עין תחת עין שן תחת שן כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו: x) Rurſus convenit uterque character ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו y) Et hic conſpirat uterque character, niſi quod Samaritanus copulam a principio omiſerit: ולא תחוס עינך נפש בנפש עין בעין שן בשן יד ביד רגל ברגל: z) *Romulus* enim, qui genti nomen

dedit, in *ſeptima decima* generatione abeſt ab *Ænea*, poſt excidium Trojanum captæ urbi ſuperſtite, & in Italiam translato. Livio enim lib. 1. c. 1. 2. 3. poſt *Æneam* numerantur ſucceſſores Aſcanius, Silvius, Æneas Sylvius, Latinus Silvius, Alba, Atys, Capetus, Tiberinus, Agrippa, Romulus Silvius, Aventinus, Proca, Numitor, Rhea, e qua *Romulus*. Dionyſius quoque Halicarnaſſ. Ant. Rom. l. 1. p. m. 36. l. 11. Ῥώμυλος ἦν ἕβδομος καὶ δέκατος ἀπ' Αἰνείου γεγονώς. i. e. *Romulus*, inquit, *ſeptimus decimus erat ab Ænea genitus.* Paucis præmiſſis dixerat: γενεαῖς δὲ ὕστερον ἑκκαίδεκα μετὰ Ἰλίου ἅλωσιν ἐκπέμψαντες ἀποικίαν εἰς τὸ Παλλάντιον &c. i. e. *Sexta decima deinde poſt captum Ilium ætate, miſerunt coloniam in Palantium* &c. ductu, ut ſequitur, *Romuli.* Forte Silvium, qui Aſcanii frater erat, eidem cum hoc generationi adjudicans. Vid. l. c. p. 56. ſqq. Ovid. Metamorph. lib. 14. verſ. 609. ſeqq. Idem Dionyſius l. c. p. 57. fin. τῷ ἔτει δευτέρῳ καὶ τριακοστῷ καὶ τετρακοσιοστῷ μετὰ τὴν Ἰλίου ἅλωσιν, ἀποικίαν στείλαντες Ἀλβανοί, Ῥωμύλου καὶ Ῥώμου τὴν ἡγεμονίαν αὐτῆς ἐχόντων, κτίζουσι Ῥώμην, ἔτους ἐνεστῶτος πρώτου τῆς ἑβδόμης ὀλυμπιάδος. i. e. *Anno CCCCXXXII. poſt Ilium captum, Albani, Romuli & Remi ductu, coloniam mittentes, Romam condunt, anno primo ſeptimæ Olympiadis.* Et ita libr. 2. p. m. 78. juxta correctionem Sylburgii. Alibi (lib. 1. p. 60. conſentiente etiam Georg. Syncello Chronograph. p. 193. fin. & p. 194.) Porcium quoque Catonem in hanc ſententiam adducit, verbis: Κάτων δὲ Πόρκιος ἐπιμελὴς γενόμενος, εἰ καί τις ἄλλος, εἰς τὴν συναγωγὴν τῆς ἀρχαιολογουμένης ἱστορίας, ἔτεσιν ἀποφαίνει δυσὶ καὶ τριάκοντα καὶ τετρακοσίοις ὕστερουσαν τῶν Ἰλιακῶν. Vid. Glareani Chronolog. ap. Sylburgum p. 11. not. ad p. 57. conf. p. 760. Georg. Syncell. Chronograph. Edit. Jac. Goar. Pariſiis 1652. p. 171. 177. 184. 191. p. 192. inquit: Ῥωμύλον, φασὶ, κατὰ τὸ τέλος τῆς ζ. Ὀλυμπιάδος βασιλεῦσαι τῶν Λατίνων ἀπὸ Αἰνείου, Ῥώμην τεκτῆσαι καὶ μετονομάσαι τὴν πόλιν, καὶ τὸ ἔθνος τῷ ἰδίῳ ὀνόματι Ῥωμαίους, τοὺς πρότερον καλουμένους Λατίνους. i. e. *Romulum circa Olympiadis VII. finem, Latinis poſt Æneam imperaſſe, Romam condidiſſe, urbem, Gentemque Latinorum antiquioribus dictam, Romanorum poſtmodum ſuo de nomine feciſſe, narrant.* Idem p. 194. ex Diod. Siculi lib. VII. ἐκτισμένης τῆς πόλεως κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς ζ. Ὀλυμπιάδος, αὐτὴ γὰρ ἡ κτίσις ὑστεροῖ τῶν Τρωϊκῶν ἔτεσι πλείω τῶν υ. καὶ λ'. i. e. *Urbe anno ſecundo Olympiadis VII. condita, prima ejus fundamenta rebus ad Trojam geſtis annis plusquam 430. poſteriora æſtimare neceſſe eſt.* Conf. p. 195.

cujus membrum fuit productum, longe recentius a). Jam trecenti tranſie-erant anni ab V. C. Conſulesque, poſt Reges ejectos, repudiati, Decemviris ſurrogatis; cum X conſcriberentur Tabulæ b): quibus mox duæ adjicie-bantur aliæ c). Græcorum, & inprimis Solonis, leges huc translatas fuiſ-ſe,

---

a) Antea enim vigebant *leges Regiæ*, partim ſcriptæ, inſcriptæ partim, ad us-que Tarquinium Superbum: qui contemptis legibus, ad vim omnia refe-rebat, & dominandi libidinem. Quo expulſo, revocabantur iterum *Ser-vianæ*, aliæque, novis quibusdam additis: cujusmodi ſunt leges *Valeriæ*, *Sacratæ*, *Juliæ* &c. Vid. Juſti Lipſii opera collectas leges Regias Tom. IV. Oper. p. 327. ſqq. additas Dion. Halicarn. p. 780. ſqq. Conf. Li-vius lib. 3. c. 32. fin. Dionyſ. Halicarn. Ant. Rom. l. 4. p. m. 245. lib. 5. init p. 277. p ſqq. inquit: *τȣ̀ς νόμȣς τȣ̀ς περὶ τῶν συμβολαίων τȣ̀ς ὑπὸ Τυλλίȣ γραφέντας, φιλανθρώπȣς καὶ δημοτικȣ̀ς εἶναι δοκȣ̃ντας, ȣ̃ς ἅπαν-τας κατέλυσε Ταρκύνιος, ἀνενεώσαντο.* i. e. *Leges Tullii de contra-ctibus, humanas admodum & populares, quas in univerſum Tarquinius ſuſtulerat, revocarunt in uſum.* Vid. lib 10. mihi p 627. b) Livius lib. 3. c. 33. *Anno* inquit, *trecenteſimo altero, quam condita Roma erat, iterum mutatur forma civitatis. ab Conſulibus ad Decemviros, quemad-modum ab Regibus ante ad Conſules venerat, translato Imperio.* Dion. Halicarn. Ant. Rom lib. 2, p. 97. circa fin. *οἱ ἄνδρες δέκα, οἱ τριακοσίοις ὕστερον ἔτεσιν ἀπο δειχθέντες ἐπὶ τὴν ἀναγραφὴν τῶν νόμων* &c. i. e. *Decemviri poſt CCC. demum annos, ſcribendis legibus creati.* c) Li-vius lib 3 c. 34. fin. *Vulgatur deinde rumor, duas deeſſe Tabulas; qui-bus adjectis, abſolvi poſſe velut corpus omnis Romani juris. Ea expecta-tio, quum dies Comitiorum appropinquaret, deſiderium Decemviros ite-rum creandi fecit.* Ibid c. 37. *Jam & proceſſerat pars major anni, & duæ tabulæ legum ad prioris anni decem Tabulas erant adjectæ: nec quic-quam jam ſupererat, ſi hæ quoque leges centuriatis comitiis perlatæ eſſent, cur eo magiſtratu Reipubl. opus eſſet.* Dion Halic. l b. 9. pag. 681. *ἀτε-λὴς γὰρ ἡ νομοθεσία ἐφαίνετο* &c. i. e. *videbatur enim aliquantum de-eſſe legum numero.* Quibusdam interjectis p. 683. fin. *οἱ περὶ τὸν Ἄπ-πιον τȣ̀ς λοιπȣ̀ς συγγράψαντες νόμȣς, ἐν δέλτοις δυσὶ, καὶ ταύτας ταῖς προτέροις ἐξενεχθείσαις προσέθηκαν.* i. e. *Qui circa Appium, legibus quæ deerant, in duas Tabulas ſcriptis, addiderunt eas decem prioribus.* Diod. Sic. lib. XII. p. 300. (A. 86.) *ȣ̃τοι δὲ τȣ̀ς νόμȣς ȣ̓κ ἠδυνήθησαν*

ſe, ultro gloriantur Romani d). *Thurii* juniores ſunt Romanis, & nonnihil

Uuu 3 etiam

συντελέσαι. i. e. *Hi vero* (Decemviri) *leges abſolvere non potuere.* Interjecto Appii facinore, p. 301. (A. 87.) pergit: Ἐπ᾽ ἄρχοντος Ἀθήνησι Διφίλου, ῥωμαῖοι κατέστησαν ὑπάτους Κάγκον Ὁράτιον καὶ Λεύκιον Οὐαλέριον Τέρπινον. ἐπί δὲ τούτων ἐν τῇ ῥώμῃ τῆς νομοθεσίας διὰ τὴν στάσιν ἀσυντελέστου γενομένης, οἱ ὕπατοι συνετέλεσαν αὐτήν· τῶν γὰρ καλουμένων δώδεκα πινάκων οἱ μὲν δέκα συνετελέσθησαν, τοὺς δ᾽ ὑπολειπομένους δύο ἀνέγραψαν οἱ ὕπατοι. καὶ τελεσθείσης τῆς ὑποκειμένης νομοθεσίας ταύτην εἰς δώδεκα χαλκοῦς πίνακας χαράξαντες οἱ ὕπατοι, προσήλωσαν τοῖς πρὸ τοῦ βουλευτηρίου τότε κειμένοις ἐμβόλοις. i. e. *Archonte Athenis Diphilo, Romæ COSS. creantur M. Horatius, & L. Valerius Potitus. Hi leges ſeditione interpellatas, tandem pertulerunt. XII enim Tabularum* (uti vocant) *Decem ſolummodo perfectæ erant: Duas igitur reliquas COSS. ſupplevere. Jura itaque populi Rom. ſic abſoluta, XII. Tabulis æneis inciderunt, easque pro Curia roſtris adfixere.* d) Livius lib. 3. c. 31. fin. *Quum de legibus conveniret, de latore tantum diſcreparet; miſſi legati Athenas So. Poſtumius Albus, A. Manlius, P. Sulpitius Camerinus: juſſique inclitas leges Solonis deſcribere, & aliarum Græciæ civitatum inſtituta, mores, juraque noſcere.* Mox c. 32. *annus inſequens quietior, perpetuo ſilentio tribunorum, quod legatorum, qui Athenas ierant, legumque peregrinarum expectatio præbuit.* Paucis interjectis: *Jam redierant legati, cum Atticis legibus.* Romilii apud Dion. Halicarn. lib. 10. p. 676. hoc refertur ſuffragium, quod viciſſe, dixerat: πρέσβεις ἐλέσθαι, τοὺς μὲν εἰς τὰς Ἑλληνίδας πόλεις τὰς ἐν Ἰταλίᾳ, τοὺς δὲ εἰς Ἀθήνας. οἵτινες αἰτησάμενοι παρὰ τῶν Ἑλλήνων τοὺς κρατίστους νόμους, καὶ μάλιστα τοῖς ἡμετέροις ἁρμόττοντας βίοις, οἴσουσι δεῦρο. i. e. *Legatos mittendos, partim ad Græcas urbes, quæ ſunt in Italia; partim Athenas: qui petant a Græcis leges optimas, & inſtituto noſtro convenientiſſimas.* Quibusdam interjectis, πρέσβεις ἀπεδείχθησαν οἱ τοὺς παρ᾽ Ἑλλήνων νόμους ληψόμενοι, *legati deſignati ſunt, qui leges a Græcis peterent, Sp. Poſtumius, Ser. Sulpitius, A. Manlius.* Poſt pauca p. 678. ἐν δὲ τῷ αὐτῷ καιρῷ παρεγίνοντο ἀπό τε Ἀθηνῶν καὶ τῶν ἐν Ἰταλοῖς Ἑλληνίδων πόλεων οἱ πρέσβεις, φέροντες τοὺς νόμους. Et p. 681. οὗτοι οἱ δέκα ἄνδρες συγγράψαντες νόμους ἔκ τε τῶν Ἑλληνικῶν νόμων, καὶ παρὰ τῶν σφίσιν αὐτοῖς ἀγράφων ἐθισμῶν, προὔθηκαν ἐν δέκα δέλτοις τῷ

etiam his ipſorum Tabulis e). Ut civium numerum ab Athenienſibus, quorum potiſſimum coloniam conſtituunt, acceperunt, una cum ſubſidiis f): ita

βουλομένῳ σκοπεῖν. i. e. *Hi Decemviri leges tum ex Græcorum jure, tum e patriis conſuetudinibus conſcriptas, in X. Tabulis propoſuerunt, cuilibet cognoſcendas.* e) Circa natales enim XII. Tab. Theſſali priſtinam urbem Sybarim, ante LVIII. annos a Crotoniatis, Pythagoræ ætate atque ſuaſu everſam, collectis civium priorum reliquiis, reſtaurare conabantur; poſt quinquennium inde pulſi. Et tum demum, Callimacho Athenis imperante, Lampon & Xenocrates, novis coloniis illuc deductis, fundamenta urbi, *Thuriæ* deinceps vocatæ, poſuere, anno V. C. 309. Diodor. Sic. Bibl. Hiſt. l. 12. enarrato Sybaritarum excidio, tempore Pythagoræ facto, p. 295. (Λ. p. 77.) ſubjungit: ὕστερον δὲ ἔτεσιν ὀκτὼ πρὸς τοῖς πεντήκοντα Θετταλοὶ συνῴκισαν, καὶ μετ᾽ ὀλίγον ὑπὸ Κροτωνιατῶν ἐξέπεσον, πέντε ἔτεσιν ὕστερον τοῦ δευτέρου συνοικισμοῦ, κατὰ τοὺς ὑποκειμένους καιρούς. ἐπ᾽ ἄρχοντος δ᾽ ἀθήνησι Καλλιμάχου συνῳκίσθη, καὶ μετὰ βραχὺ μετασταθεῖσα εἰς ἕτερον τόπον, προσηγορίας ἑτέρας ἔτυχε, κτιστῶν γενομένων (λάμπονος) καὶ Ξενοκρίτου, τοῦτον τὸν τρόπον &c. i. e. *Præterlapſis autem LVIII annis, Theſſali in eam habitandam conceſſerunt: ſed paulo poſt, quinquennio vix transacto, poſt alteram reſtaurationem, a Crotoniatis ejecti ſunt. Callimacho vero Athenis ſummæ rerum præfecto, urbs illa inhabitari cœperat: at brevi in alium transpoſita locum, aliud etiam nomen accepit, Lampone & Xenocrate conditoribus, in hunc modum* &c. Quando autem Pythagoras floruerit, vid. mox ſeqq. & conf. Dion. Petavii Doct. Temp. Part. II. lib. 13. p. 563. 573. ſqq. f) Diod. Sic. l. c. οἱ τὸ δεύτερον ἐκπεσόντες συβαρῖται, πρέσβεις ἔπεμψαν εἰς τὴν ἑλλάδα πρὸς λακεδαιμονίους καὶ ἀθηναίους, ἀξιοῦντες συνεπιλαμβέσθαι τῆς καθόδου, καὶ κοινωνῆσαι τῆς ἀποικίας. λακεδαιμόνιοι μὲν οὖν οὐ προσέχον αὐτοῖς. ἀθηναῖοι δὲ συμπράξειν ἐπαγγειλάμενοι, δέκα ναῦς πληρώσαντες, ἀπέστειλαν τοῖς συβαρίταις, ὧν ἡγεῖτο Λάμπων τε καὶ Ξενόκριτος. ἐκήρυξαν δὲ κατὰ τὰς ἐν πελοποννήσῳ πόλεις, κοινοποιούμενοι τὴν ἀποικίαν τῷ βουλομένῳ μετέχειν τῆς ἀποικίας. ὑπακουσάντων δὲ πολλῶν &c. i. e. *Qui ſecundo e patria exacti profugerant Sybaritæ, miſſis in Græciam legatis, a Spartanis, & Athenienſibus contendunt, ut & reditus adjutores, & coloniæ participes eſſe velint. Lacedæmonii quidem petitionem illorum non admittunt. Sed Athenienſes, de-*

ita & leges, in quibusdam ſaltem mutatas g), Pythagoræis ſuæque accommodatas Reipublicæ.

§. 10. E Græcis reliquis commemoratis, tam *Pythagoras*, quam *Solon*

cretis auxiliis, X naves milite completas Sybaritis mittunt: quarum Lampon & Xenocrates Præfecti. Præconibus etiam huc illuc per urbes Peloponneſi miſſis, publice denunciant, liberam ſe copiam facere omnibus, novæ ſe aggregandi coloniæ. Conſentientibus igitur multis &c. Quibusdam interjectis: *πολλῆς δὲ οὔσης καὶ καλῆς χώρας, οἰκήτορας ἐκ τῆς ἑλλάδος μεταπεμψάμενοι συχνοὺς, διενείμαντο τὴν πόλιν, καὶ τὴν χώραν ἐπίσης ἔνεμον.* i. e. *Sed cum multum adhuc fertilis & elegantis agri ſupereſſet, cultores ex Græcia non paucos accerſunt: inter quos & reliquas in urbe ſedes & agrorum fundos æquali ſorte diſtribuunt.* g) Diod. l. c. in fin. p. 295. (A. 79.) *οὗτος δὲ ἐπισκεψάμενος τὰς ἁπάντων νομοθεσίας, ἐξελέξατο τὰ κράτιστα καὶ κατέταξεν εἰς τοὺς νόμους.* i. e. *Hic* (Charondas legislator) *inſpectis diligenter, & probe conſideratis omnium aliorum ſanctionibus, optima quæque inde excerpta in legum ſuarum corpus redegit.* Deinceps ſubjungit novas a ſe inventas: in quarum tamen numero noſtra ſupra citata non habetur, manifeſto indicio aliunde eam fuiſſe deſumtam. Equidem apud Ariſtotelem II. Politic. c. 12. p. m. 449. conantur quidam *Charondam* Zaleuci auditorem conſtituere, & hunc Thaletis, cujus etiam fuerit Lycurgus. Ipſe vero ſubjicit: *ἀλλὰ ταῦτα μὲν λέγουσιν ἀσκεπτότερον τῷ χρόνῳ λέγοντες*, *quod talia dicentes, inconſideratius loquantur, tempori parum apta.* Jamblicho de vit. Pythag. c. 23. p. 103. inter eos refertur *Charondas*, qui, adhuc adoleſcentes, Pythagoræ jam ſenis fuerint diſcipuli. Et idem autor l. c. c. 27. p. 123. ait: *χαρώνδας ὁ Καταναῖος, εἷς εἶναι δοκῶν τῶν ἀρίστων νομοθετῶν, Πυθαγόρειος ἦν.* i. e. *Charondas ille Catanæus, qui optimorum legislatorum unus eſſe videtur, Pythagoræus erat.* Ibid. c. 30. p. 254. *νομοθέται πάντων ἄριστοι γεγόνασιν οἱ Πυθαγόρᾳ προσελθόντες· πρῶτον μὲν χαρώνδας ὁ Καταναῖος.* i. e. *Diſcipuli Pythagoræ adhærentes, omnium optimi fuerunt legumlatores: primum quidem Charondas Catanæus* &c. Diog. quoque Laërtius in vita Pythag. ſ. lib. VIII. c. 16. de hoc aſſerit: *πολλοὺς κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἀπεργάσασθαι καλοὺς τε καὶ ἀγαθοὺς ἄνδρας· αὐτὰρ καὶ Ζάλευκον καὶ χαρώνδαν τοὺς νομοθέτας.* h. e. *multos per Italiam bonos reddidiſſe, ac honeſtos viros: inter quos Zeleucum & Charondam legumlatores.*

Solon recentes h) admodum ſunt, Homero non modo & Heſiodo i), ſed ipſa

h) *Solon* quatuor modo generationibus ſuperabat Socratem, utpote frater Dropidis, (Diog. Laërt. l. 3. c. 1. de Plat. Liban. declam. 26. Proclus in Plat. Timæum l. 1. p. m. 25. fin.) cujus pronepos Critias introducitur apud Platonem, collocutor Socratis, in Timæo p. m. 1042. Lubens acquievit in judicio ſacerdotis iſtius Ægyptii, juvenem ipſum appellantis, una cum Græcis omnibus. Ita enim ipſe apud Platonem l. c. p. 1043. χεδὸν ὔτε αὐτὸν ὔτε ἄλλον Ἕλληνα ὐδενά ὐδὲν (ὡς ἔπος εἰπεῖν) εἰδότα περὶ τῶν τοιύτων ἀνευρεῖν. i. e. *expertum ſe eſſe dicebat, neque ſeipſum neque alium Græcorum quemquam, cognitionem antiquitatis ullam habere.* Mox: καὶ τινα εἰπεῖν τῶν ἱερέων εὖ μάλα παλαιῶν, ὦ Σόλων Σόλων, Ἕλληνες ἀεὶ παῖδες ἐςὲ, γέρων δὲ Ἕλλην ὐκ ἔςιν. Ἀκύσας ὖν πῶς τι τῦτο λέγεις; φάναι. Νέοι ἐςὲ (εἰπεῖν) τὰς ψυχὰς πάντες· ὐδεμίαν γὰρ ἐν αὐταῖς ἔχετε δι' ἀρχαίαν ἀκοὴν, παλαιὰν δόξαν, ὐδὲ μάθημα χρόνῳ πολιὸν ὐδέν. i. e. *Aliquem ex ſacerdotibus grandem natu dixiſſe: O Solo Solo! Græci pueri ſemper eſtis, nec quisquam e Græcia ſenex. Cur iſtud diceret, percontante Solone, reſpondiſſe ſacerdotem: quia juvenis ſemper vobis eſt animus, in quo nulla eſt ex vetuſtatis commemoratione priſca opinio, nulla cana ſcientia.* Vid. citatum a Clemente Alex. Strom. lib. 1. p. 303. cc. fin. & paſſim apud alios. Pythagoras vel hoc ipſo ſuam fatetur novitatem, quod anima ipſius, poſtquam *Euphorbum* a Menelao circa Trojam oppugnatam occiſum deſeruiſſet, trium aliorum corpora diu inhabitarit, antequam in ſuum (Pythagoræ) migraret corpus. Apud Ovidium Metamorph. lib. XV. loquens introducitur v. 160. ſqq.

Ipſe ego (nam memini) Trojani tempore belli
Panthoides Euphorbus eram: cui pectore quondam
Hæſit in adverſo gravis haſta minoris Atridæ &c.

Malchus ſ. Porphyrius de vita Pythagoræ p. 28. ἀνέφερεν δ' αὐτὸν εἰς τὺς πρότερον γεγονότας, πρῶτοι μὲν Εὔφορβος λέγων γενέσθαι, δεύτερον δ' Αἰθαλίδης, τρίτον Ἑρμότιμος, τέταρτον δὲ Πύῤῥος, νῦν δὲ Πυθαγόρας. i. e. *Altius vero referebat ſe ipſum ad olim exiſtentes, aſſerens, primum ſe Euphorbum fuiſſe, ſecundo Æthalidem, tertio Hermotimum, quarto Pyrrhum, & nunc demum Pythagoram.* Heraclides Ponticus apud Diog. Laërtium lib. VIII. c. 4. ordinem nonnihil invertit, dicens, Pythagoram de ſe dicere ſolitum: ὡς εἴη ποτὲ γεγονὼς Αἰθαλίδης - - - χρόνῳ δὲ ὕςερον, εἰς Εὔφορβον ἐλθεῖν, καὶ ὑπὸ Μενέλεω τρωθῆναι. - - -

ἐπειδὴ δὲ Εὔφορβος ἀποθάνοι, μεταβῆναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ εἰς Ἑρμότιμον. - - ἐπειδὴ δὲ Ἑρμότιμος ἀπέθανε, γενέσθαι Πύῤῥον τὸν Δήλιον ἁλιέα. καὶ πάντα πάλιν μνημονεύειν, πῶς πρόσθεν Αἰθαλίδης, εἶτα Εὔφορβος, εἶτα Ἑρμότιμος, εἶτα Πύῤῥος γένοιτο. ἐπειδὴ δὲ Πύῤῥος ἀπέθανε, γενέσθαι Πυθαγόραν, καὶ πάντων τῶν εἰρημένων μεμνῆσθαι. i. e. *Quod fuiſſet aliquando Æthalides. - - aliquando poſt in Euphorbum veniſſe, atque a Menelao fuiſſe vulneratum. Poſtea vero quam Euphorbus diem obiit, ingreſſam in Hermotimum ipſius animam. - - Ubi autem & Hermotimus vita functus eſt, rurſus in Pyrrhum, Delium piſcatorem migraſſe: illumque omnia memoraſſe, ut primum Æthalides fuerit, poſtea Euphorbus, deinde Hermotimus, ac poſtremo Pyrrhus effectus ſit, ac deinde poſt mortuum Pyrrhum factum eſſe Pythagoram, omniumque meminiſſe, quæ dicta hactenus ſunt.* Hieronymus Apol. adverſus Ruffinum, ad ipſum, tom. 2. Oper. f. 166. H. apud Græcos Pythagoram docuiſſe ait, *ſe primum fuiſſe Euphorbum, ſecundo Callidem, tertio Hermotimum, quarto Pyrrhum, ad extremum Pythagoram.* Clearchus & Dicæarchus apud A. Gellium N. A. lib. 4. c. 12. memoriæ rradiderunt, *Pythagoram dictitaſſe, ſe primo Euphorbum fuiſſe, poſtea Pyrandrum, deinde Callicleam, deinde fœminam pulchra facie meretricem, cui nomen fuerat Aloe.* Conf. Sophoclis Scholiaſtes ad Electram, Apollonii ſchol. ad Argonautic. lib. 1. Quam falſe id derideant alii, vid. ap. Lactant. lib. 3. de falſa ſcient. c. 18. p. m. 273. Tertullian. de anima c. Auguſtin. de Trinit. lib. 10. c. 15. tom. 3. Op. p. m. 402. Lucian. in Gallo tom. 2. oper. p. 172. ſqq.

i) Clem. Alexandr. Stromat. 1. p. 323. Ὅμηρος καὶ Ἡσίοδος, πολλῷ νεώτεροι τῶν Ἰλιακῶν. μεθ᾽ οὓς μακρῷ νεώτεροι οἱ παρ᾽ Ἕλλησι νομοθέται: Λυκοῦργός τε καὶ Σόλων, καὶ οἱ ἑπτὰ σοφοὶ, οἵ τε ἀμφὶ τὸν Σύριον Φερεκύδην, καὶ Πυθαγόραν τὸν μέγαν. i. e. *Homerus & Heſiodus fuere Iliacis multo recentiores: poſt quos longe fuerunt recentiores Græcorum legislatores, Lycurgus, & Solon, & ſeptem ſapientes, & Syrius Pherecydes. & magnus Pythagoras.* Conf. l. c. p. 326. 327. A. Gellius lib. 17. c. 2. p. m. 981. *De Homero* inquit, *& Heſiodo inter omnes fere ſcriptores convenit, ætatem eos egiſſe vel iisdem fere temporibus, vel Homerum aliquando antiquiorem: utrumque tamen ante Romam conditam vixiſſe, Silviis Albæ regnantibus, annis poſt bellum Trojanum, ut Caſſius in primo annalium de Homero atque Heſiodo ſcriptum reliquit, plus centum atque ſexaginta; ante Romam autem conditam, ut Cornelius Nepos in primo Chronicorum de Homero dixit, annis circiter centum & ſexaginta.* Conf. idem l. c. lib. 3. c. 11. Sed Solinus Polyh. c. 53. *Homerus*

ipſa Roma condita k) juniores. Ille Olympiade demum LXIII), hic XLVI

rus ait, *poſt Ilium captum, anno ducenteſimo ſeptuageſimo ſecundo humanis rebus exceſſit, Agrippa Sylvio Tyberini filio Albæ regnante, anno ante urbem conditam centeſimo ſexageſimo.* Juxta hunc Roma condita poſt Ilium captum, anno 433. Sed Cyrillo Alex. contr. Julian. lib. 1. p. m. 12. *συνάγονται τὰ ἀπὸ Ἰλίου ἁλώσεως μεχρὶ τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος, ἔτη πέντε καὶ τετρακόσια.* i. e. *numerantur ab Ilio capto ad primam usque Olympiadem*, (cum ſextæ demum anno quarto Roma condita ſit,) *anni quinque & quadringenti.* Levi, decem ſcilicet annorum, diſcrepantia. Idem VII Græciæ ſapientes, e quibus Solon, ponit l. c. in Olymp. *quinquageſimam*, & Cyri in Perſas regnum in Olymp. LVI. ſub quo Aggæus & Zacharias &c. Euſebius Præparat. Evang. lib. 10. c. 4. p. 470. B. *ſub Cyri imperio omnes VII Græciæ ſapientes floruiſſe ſtatuit.* Quibus omnibus poſterior eſt Pythagoras. k) Numam ſecundum Romanorum Regem Pythagoræ diſcipulum falſo credidit antiquitas. Clem. Alex. Strom. lib. 1. p. 304. D. Νουμᾶς δὲ ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς, Πυθαγόρειος μὲν ἦν. i. e. *Numa autem Rex Romanorum, Pythagoricus quidem erat.* Ovid. Metam. lib. XV. v. 4. ſeqq. Cicero de Orat. II. p. m. 160. *Quidam Numam Pompilium illum Regem noſtrum fuiſſe Pythagoreum ferunt.* Dionyſ. Halicarn. Ant. Rom. lib. 2. p. 120. (A. 90.) *Multi ſcribunt, Numam fuiſſe Pythagoræ diſcipulum, &, quo tempore ad regnum Romanum vocatus eſt, apud Crotonem egiſſe, in philoſophia occupatum.* Livius lib. 40. c. 29. *vulgatam* vocat *opinionem* illam, *qua creditur, Pythagoræ auditorem fuiſſe Numam.* Sed mox dicit *mendacium probabile.* lib. 1. c. 18. *Auctorem* ait, *doctrinæ ejus, quia non extat alius, falſo Samium Pythagoram edunt: quem Servio Tullio regnante Romæ, centum amplius poſt annos, in ultima Italiæ ora circa Metapontum, Heracleamque & Crotonem, juvenum æmulantium ſtudia cœtus habuiſſe conſtat* &c. Operæ pretium eſt, audire de hoc Dion. Halicarn. utut nonnihil prolixum. Ita autem ſupra citatis adjicit: ὁ χρόνος τῆς Πυθαγόρου ἡλικίας μάχεται πρὸς τὸν λόγον. οὐ γὰρ ὀλίγοις ἔτεσιν, ἀλλὰ τέσσαρσι γενεαῖς ὅλαις ὕστερος ἐγένετο Πυθαγόρας Νομᾶ, ὡς ἐκ τῶν κοινῶν παρειλήφαμεν Ἱστοριῶν. ὁ μὲν γὰρ, ἐπὶ τῆς ἑκκαιδεκάτης Ὀλυμπιάδος μεσούσης τὴν Ῥωμαίων βασιλείαν παρέλαβε· Πυθαγόρας δὲ μετὰ τὴν πεντηκοστὴν ὀλυμπιάδα διέτριψεν ἐν Ἰταλίᾳ. τούτου δέ τι μεῖζον ἔχω τεκμήριον εἰπεῖν, ὑπὲρ τοῦ μὴ συμφωνεῖν τοὺς χρόνους ταῖς παραδεδομέναις ὑπὲρ τοῦ ἀνδρὸς ἱστορίαις, ὅτι καθ' ὃν χρόνον ὁ Νομᾶς ἐπὶ τὴν βασι-

βασιλείαν ἐκαλεῖτο ὑπὸ Ῥωμαίων, οὔπω πόλης ἦν ἡ Κρότων· τέσσαρσι γὰρ ὅλοις ὕστερον ἔτεσιν ἢ Νομᾶν ἄρξαι Ῥωμαίων, Μύσκελος αὐτὴν ἔκτισεν, ἐνιαυτῷ τρίτῳ τῆς ἑπτακαιδεκάτης ὀλυμπιάδος· οὔτε δὴ Πυθαγόρᾳ τῷ Σαμίῳ συμφιλοσοφῆσαι τῷ μετὰ τέσσαρας γενεὰς ἀκμάσαντι δυνατὸν ἦν τὸν Νομᾶν, οὔτ' ἐν Κρότωνι διατρίβειν, ὅτ' αὐτὸν ἐκάλουν ἐπὶ τὴν βασιλείαν Ῥωμαῖοι, τῇ μήπω τότ' οὔσῃ πόλει. ἀλλ' ἐοίκασιν οἱ τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ γράψαντες, εἰ χρὴ δόξαν ἰδίαν ἀποφήνασθαι, δύο ταῦτα λαβόντες ὁμολογούμενα, τήν τε Πυθαγόρου διατριβὴν γενομένην ἐν Ἰταλίᾳ, καὶ τὴν Νομᾶ σοφίαν· ὁμολογεῖται γὰρ ὑπὸ πάντων ὁ ἀνὴρ γενέσθαι σοφός· ἐπισυνάψαι ταῦτα καὶ ποιῆσαι Πυθαγόρου μαθητὴν Νομᾶν, οὐκέτι τοὺς βίους αὐτῶν ἐξετάσαντες, εἰ κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἤκμασαν ἀμφότεροι χρόνους &c. Plutarchus in Numa ſtatim ab initio quosdam dictitare ait, Πυθαγόραν μὲν ὀψὲ γενέσθαι, καὶ τῶν Νουμᾶ χρόνων ὁμοῦ τι πέντε γενεαῖς ἀπολειπόμενον. i. e. *Pythagoram diu poſt ſecutum, atque ab Numæ ſeculo quinque ferme remotum ætatibus.* Unde Xylander colligit, tempus, quod inter Numæ Regis initium, & Pythagoræ in Italiam adventum intercedit, fuiſſe annorum circiter CL. Ciceroni de Oratore lib. 2. p. m. 160. *Numa annis permultis ante fuit, quam ipſe Pythagoras: & ſapientiam conſtituendæ civitatis duobus prope ſeculis ante cognovit, quam eam Græci natam eſſe ſenſerunt.* Alibi eandem ferme erroris rationem recenſet, quam ſupra Dionyſius, lib. 4. Tuſc. Qu. init. p. m. 140. inquiens: *Quin etiam arbitror, propter Pythagoreorum admirationem, Numam quoque Regem Pythagoreum a poſterioribus exiſtimatum. Nam cum Pythagoræ diſciplinam & inſtituta cognoſcerent, Regisque ejus æquitatem & ſapientiam a majoribus ſuis accepiſſent: ætates autem & tempora ignorarent propter vetuſtatem, eum qui ſapientia excelleret, Pythagoræ auditorem fuiſſe crediderunt.* Plin. lib. 2. cap. 8. pag. 15. *Luciferi naturam Pythagoras Samius primus deprehendit, Olympiade circiter XLII. qui fuit urbis Romæ annus centeſimus quadrageſimus ſecundus.* Cujus correctionem mox ſequentia ſuppeditabunt. l) Ita Clem. Alexandr. Strom. lib. 1. p. m. 302. Πυθαγόρας κατὰ Πολυκράτη τὸν τύραννον, περὶ τὴν ἑξηκοστὴν δευτέραν Ὀλυμπιάδα, εὑρίσκεται. i. e. *Pythagoras tempore Polycratis tyranni, circa ſexageſimam ſecundam Olympiadem invenitur.* Quo cum conſentit Jamblichus de vita Pythag. c. 7. p. 47. παρεγένετο inquiens, ἐς Ἰταλίαν κατὰ τὴν Ὀλυμπιάδα τὴν δευτέραν ἐπὶ ταῖς ἑξήκοντα, καθ' ἣν Ἐρυξίδας ὁ Χαλκιδεὺς στάδιον ἐνίκησεν. i. e. *venit in Italiam Olympiade circiter poſt ſexageſimam ſecunda, qua Eryxidas Chalcidenſis ſtadium vicit.* Euſebii Chronicon Pythagoram Philoſophum claruiſſe dicit, Olympiadis

LXIII anno quarto; Tarquinii Superbi anno XXIII. In M. S. ejusd. Chronici codice, a Sylburgo allegato ad Dion. Halicarn. l. c. claruiſſe dicitur XXV anno Amyndæ Macedonum regis noni, & XIX anno Tarquinii, *Olympiadis LXII. anno quarto.* Dion. Halic. l. c. nimis late loquitur, *poſt L. Olympiadem egit in Italia.* Plinius autem l. c. ita videtur corrigendus, ut X non ante L, ſed poſt illud locetur, & ex XLII fiat LXII. Quamvis enim ante *ſuum in Italiam diſceſſum*, quem Ariſtoxeno apud Malchum de vit. Pythag. p. 7. dicente, *anno ætatis XL ſuſcepit*, celebris jam extiterit: hoc ipſum tamen vitæ ſpatium vix ad dimidium diſſenſus Pliniani aſſurgit. Accedit, plures recentiorem facere ejus in Italiam adventum. Solinus cap. 21. *Pythagoras* inquit, *offenſus faſtu Tyrannico, relicta domo patria, Bruto conſule, qui reges urbe exegit, Italiam advectus eſt.* Cicero quoque Tuſc. Qu. lib. 4. init. p. 140. *Pythagoram* ait, *in Italia fuiſſe temporibus iisdem, quibus Jun. Brutus patriam liberavit.* Niſi forte hæc verba ad ſubſecutam potius commorationem, quam adventum trahenda dixeris; quod idem autor alibi Tuſc. Qu. lib. 1. p. 103. Pythagoram *Superbo regnante*, in Italiam veniſſe ſtatuat. Quod etiam A. Gellius adprobat N. A. lib. 17. c. ult. p. m. 984. dicens: *Poſtea Pythagoras Samius in Italiam venit, Tarquinii filio regnum obtinente, cui cognomentum Superbus fuit.* In quem locum tamen *Jac. Oiſel.* tempora eligit poſteriora, Olymp. LXVII. ſub Syloſonte Polycratis fratre. Eo quod a Polycrate ante annos abhinc viginti duos, vix *duodeviginti annos natus* (Jamblich. l. c. c. 2. p. 31. ὑποφυομένης ἄρτι τῆς Πολυκράτους τυραννίδος περὶ ἐκτὼ καὶ δέκατον μάλιστά ἔτος γεγονὼς &c.) commendatus Amaſidi, abierat in Ægyptum. Vid. Antiphon. apud Diogenem Laërt. de vita Philoſ. lib. VIII. c. 3. p. m. 489. *Malchus* l c. p. 6. l. 16. Herodot. in Thalia c. 39. Plin. H. N. lib. 36. c. 9. Verum in Polycratis tyrannidem ejus exilium ſpontaneum communiter collocant omnes. Jamblichus l. c. c. 18. p. 90. φασὶν ἀφικέσθαι τὸν Πυθαγόραν ἐξ Ἰωνίας καὶ Σάμου, κατὰ τὴν Πολυκράτους τυραννίδα, ἀκμαζούσης Ἰταλίας. i. e. *Dicunt, diſceſſiſſe Pythagoram ex Ionia & Samo, circa tyrannidem Polycratis, florente* tunc *Italia.* Malchus ſ. Porphyrius l. c. p. 11. l. 17. ſeqq. μετὰ δὲ ταῦτα τῆς Πολυκράτους τυραννίδος σαμίους καταλαβούσης, οὐ πρέπον ἡγούμενος ὁ Πυθαγόρας ἐν τοιαύτῃ πολιτείᾳ βιοῦν ἀνδρὶ φιλοσόφῳ, διενοήθη εἰς Ἰταλίαν ἀπαίρειν. i. e. *Poſt hæc* ex Ægypto reverſus, *cum Samii Polycratis tyrannide oppreſſi tenerentur, Pythagoras indecorum ſibi viro Philoſopho arbitratus, in ejusmodi republ. vivere, meditabatur abitum in Italiam.* Conf. Diog. Laërt. l. c. p. m. 490. Etiam Strabo conſentit, l. 14. p. m. 735.

in-

XLVI m) floruiſſe creditur. Uterque vero multum commercii habuit cum Ju-

inquiens: Ἐπὶ τούτου (Πολυκράτους) δὲ καὶ Πυθαγόραν ἰστοροῦσι φυομένην ἰδόντα τὴν τυραννίδα, ἐκλιπεῖν τὴν πόλιν, καὶ ἀπελθεῖν εἰς Αἴγυπτον, καὶ Βαβυλῶνα φιλομαθίας χάριν. ἐπανιόντα δ' ἐκεῖθεν, ὁρῶντα ἔτι συμμένουσαν τὴν τυραννίδα, πλεύσαντα εἰς Ἰταλίαν, ἐκεῖ διατελέσαι τὸν βίον. i. e. *Sub hoc* (Polycrate) *ferunt, Pythagoram, cum gliſcentem in patria videret tyrannidem, Samo exceſſiſſe, inque Ægyptum & Babylonem diſcendi ſtudio abiiſſe. Cumque reverſus eam videret durare, in Italiam navigaſſe, atque ibi confeciſſe vitæ reliquum.* Plutarchus de Placitis Philoſoph. lib. 1. c. 3. fin. p. m. 878. C. μετέστη γὰρ (Πυθαγόρας) ἀπὸ Σάμου τῆς πατρίδος, τῇ Πολυκράτους τυραννίδι δυσαρεστήσας. i. e. *receſſit enim* Pythagoras *a patria Samo, ob Polycratis tyrannidem ſibi diſplicentem,* Ovidius Metamorph. lib. XV. v. 60. ſqq.

Vir fuit hic ortu Samius: ſed fugerat una,
Et Samon, & dominos; odioque tyrannidis exſul
Sponte erat.

Apulejus in Floridis, *fuit* inquit, *ferme Pythagoras id ævi, quo Polycrates Samo potiebatur.* m) Clemens Alexandr. Strom. lib. 1. p. m. 302. ἤκμασεν ὁ Σόλων κατὰ τὴν τεσσαρακοστὴν ἕκτην Ὀλυμπιάδα. i. e. *floruit Solon circa XLVI. Olympiadem.* Diogen. Laërt. l. c. lib. 1. c. 62. p. m. 39. ἤκμαζε μὲν οὖν περὶ τὴν τεσσαρακοστὴν ἕκτην Ὀλυμπιάδα, ἧς τῷ τρίτῳ ἔτει ἦρξεν Ἀθηναίων, καθά φησι Σωσικράτης· ὅτε καὶ τίθησι τοὺς νόμους. i. e. *Florebat autem circa XLVI Olympiadem, cujus tertio anno Princeps fuit Athenienſium, ut ait Soſicrates: quo etiam tempore leges condidit.* Cyrillus Alex. lib. 1. contra Julianum p. m. 12. D. τεσσαρακοστῇ ἕκτῃ ὀλυμπιάδι, Σόλων νενομοθέτηκε, τοὺς Δράκοντος νόμους περιελὼν, πλὴν τῶν φονικῶν. i. e. *Quadrageſima ſexta Olympiade Solon, abrogatis Draconis legibus, præterquam de homicidiis leges tulit.* Et ita in hac Olympiade conſentiunt omnes. In ejusdem ſaltem anno levis deprehenditur diſſenſus. Cum Diog. Laërtio in annum tertium conſentit Anonymus, in deſcriptione Olymp. ap. Scal. p. 116. Euſebius v. in Chronico ap. Scal. p. 160. annum ejusdem ſecundum legibus condendis impendiſſe aſſerit. A. Gellius N. A. lib. 17. c. 21. p. m. 982. *Solonem, unum ex illo nobili numero ſapientum* (Plato in Timæo p. m. 1042. C. vocat τῶν ἑπτὰ σοφῶν σοφώτατον. Vid. Auſonius in Ludo VII. Sapient. p. m. 273.) refert, *leges ſcripſiſſe Athenienſium, Tarquinio Priſco Romæ regnante; anno regni ejus triceſimo tertio.*

Judæis. *Pythagoram* a Moſe didiciſſe ejusque aſſeclis, probant quam plurima. Incerta ſint, quæ de ejus origine Judaica referebant ætate Ambroſii n): in dubium quoque vocentur, quæ de ejus nativitate in Phœnicia vel Syria facta, ſpecioſe tradunt Neanthes o), & Jamblichus p); uterque Pythago-

Adiit autem hic regnum, juxta Dionyſ. Halicarn. lib. 3. p. 184. (A. 136.) ἐνιαυτῷ δευτέρῳ μάλιστα τῆς μιᾶς καὶ τεσσαρακοστῆς Ὀλυμπιάδος, i. e. *anno ſecundo primæ & quadrageſimæ Olympiadis.* Conf. Oiſel in Gellii l. c. Lud. Vives ad Auguſtin. de Civit. Dei lib. 18. cap. 25. n) Ambroſ. lib. 1. Epiſt. 6. quæ eſt ad Irenæum, tom. 3. Op. p. m. 68. *Cum ex populo Judæorum, ut plerique arbitrantur, genus duxerit, ex ejus diſciplina derivavit etiam magiſterii præcepta.* o) Apud Clement. Alex. Strom. lib. 1. p. m. 300. D. Πυθαγόρας μὲν οὖν Μνησάρχου Σάμιος, ὥς φησιν Ἱππόβοτος· ὡς δὲ Νεάνθης, Σύριος ἢ Τύριος· i. e. *Pythagoras equidem Mneſarchi filius, Samius erat, ut dici Hippobotus; vel, ut Neanthes, Syrius ſive Tyrius.* p) De vita Pythag. c. 2. p. 28. Μνημάρχῳ τῷ Σαμίῳ κατ' ἐμπορίαν ἐν Δελφοῖς γενομένῳ, μετὰ τῆς γυναικὸς ἀδήλως ἔτι κυούσης, προεῖπεν ἡ Πυθία, χρωμένῳ περὶ τοῦ εἰς Συρίαν πλοῦ, τὸν μὲν θυμηρέστατον ἔσεσθαι καὶ ἐπικερδῆ. - - - ὁ δὲ Μνεμάρχος - - ἀντὶ παρθενίδος τὴν γυναῖκα πυθαΐδα μετωνόμασεν, ἀπὸ τοῦ γόνου κ. προφήτιδος. Ἐν δὲ Σιδόνι τῆς Φοινίκης ἀποτεκούσης αὐτῆς, τὸν γενόμενον υἱὸν Πυθαγόραν προσηγόρευσαν. ὅτι ἄρα ὑπὸ τοῦ Πυθίου προσηγορεύθη αὐτῷ. i. e. *Mnemarcho* (Alii plerique *Mneſarchum* vocant, niſi quod Juſtinus lib. 20. *Demaratum* dicat,) *Samio, negotiationis cauſa, cum uxore jam tum obſcure adhuc ventrem ferente, Delphos præfecto, Pythia prædixit, ſi Syriam verſus navigationem inſtitueret, eam quidem gratiſſimam lucroſiſſimamque fore. - - Mnemarchus autem - - loco Parthenidis, uxorem in poſterum vocavit Pythaida, a genitore & vate Apollinis. Cum autem apud Sidonios Phœniciæ enixa eſſet, filium editum* (a prædicendo) *Pythagoram nominaverunt: quod nimirum ab Apolline Pythio prædictus eſſet ipſi.* Idem c. 3. p. 32. ἐξέπλευσεν εἰς τὴν Σιδόνα· φύσει αὐτοῦ πατρίδα πεπεισμένος εἶναι. i. e. *Sidonem navigavit, eam natura patriam ſuam eſſe, perſuaſus.* Euſeb. Præpar. Evang. lib. 10. c. 4. p. m. 470. τινὲς δ' αὐτὸν Σύριον ἢ Τύριον εἶναι λέγουσιν, i. e. *quidam vero ipſum Syrum ſ. Tyrium fuiſſe dicunt.* Præter jam citatos, Malchus quoque de vita Pythag. ſtatim ab init. Κλεάνθης δὲ inquit, ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν μυθικῶν, σύρον ἐκ τύρου συρίας, eum fuiſſe contendit.

thagoricus. In eo tamen conveniunt omnes, quod in tenera adhuc ætate, (quæ, ut olla, quo ſemel eſt imbuta odore, eum conſtanter retinet,) Præceptores ſectatus ſit Phœnices, ſ. Syros q). Progreſſu temporis, diſcendi ſtudio,

q) Diog. Laërt. lib. VIII. c. 2. ait: συςῆναι εἰς Λέσβον ἐλθόντα Φερεκύδη, ὑπὸ Ζωΐλȣ τȣ͂ Θείȣ, i. e. *commendatum fuiſſe ſimul ac Lesbum veniſſet, Pherecydi, a Zoilo patruo.* Paulo poſt: ἐτ͂Ⓖ ἤκȣσε μὲν (καθὰ προείρηται) Φερεκύδȣ τȣ͂ Συρίȣ. i. e. *Hic, ut prædiximus, principio quidem Pherecydem audivit Syrum.* Malchus l. c. poſt princ. ait: πρῶτον μὲν Φερεκύδῃ τῷ συρίῳ ὁμιλῆσαι, *primum cum Pherecyde Syrio* eum *converſatum.* Quod altera mox pagina repetit, ex autoritate Apollonii. Clem. Alex. Strom. lib. 1. p. 300. C. (Et ita Euſebio, Præparat. Evang. lib. 10. c. 4. p. 470. D.) *Pythagoras* dicitur ὁ Φερεκύδȣς γνώριμⒼ, i. e. *Pherecydis familiaris:* hunc autem pag. præced. vocarat *Syrium.* Cicer. Tuſcul. Qu. lib. 1. *Pherecydes* inquit, *Syrus primum dixit, animas hominum eſſe ſempiternas: hanc opinionem diſcipulus ejus Pythagoras maxime confirmavit.* Jamblichus l. c. c. 2. p. 29. itidem tradit, a patre puerum adhuc *Pherecydi Syro* concreditum: & mox p. 30. patre mortuo, ἔτι ἐφήβȣ αὐτȣ͂ ὄντⒼ, πρὸς Θαλῆν διεκομίσθη, i. e. *nondum pubertatis annos egreſſus, ad Thalem profectus eſt.* Interjectis quibusdam, p. 31. *duo de viginti annos natus*, πρὸς τὸν Φερεκύδην διεπόρθμευε, καὶ πρὸς Ἀναξίμανδρον τὸν φυσικὸν, καὶ πρὸς Θαλῆν εἰς Μίλητον. καὶ παραγενόμενⒼ πρὸς ἕκαςον αὐτῶν, ἀνὰ μέρⒼ ὅτως ὡμίλησεν, ὥςε πάντας αὐτὸν ἀγαπᾶν, καὶ τὴν φύσιν αὐτȣ͂ θαυμάζειν, καὶ ποιεῖσθαι τῶν λόγων κοινωνόν. Καὶ δὴ καὶ ὁ Θαλῆς ἄσμενⒼ αὐτὸν προσήκατο. Καὶ - - - μέχρι ὅσον ἠδύνατο μαθημάτων, τό γῆρας τε τὸ ἑαυτȣ͂ αἰτιασάμενⒼ, καὶ τὴν ἑαυτȣ͂ ἀσθένειαν, προετρέψατο εἰς Αἴγυπτον &c. i. e. *ad Pherecydem transfretravit, & ad Anaximandrum Phyſicum, atque ad Thalem apud Miletum. Præſens cum unoquoque ipſorum ita viciſſim converſatus eſt, ut omnes ipſum diligerent, ac ejus admirarentur indolem, rerumque* ſuarum *facerent participem. Inprimis Thales benigne eum excepit. Sed - - poſtquam, quantum poterat in diſciplinis, ei contuliſſet, tam ſenectutis ſuæ, quam imbecillitatis ratione habita, in Ægyptum trajicere adhortatus eſt.* Thales quidem *Mileſius* vocatur, civitate ſcilicet ætate jam provectus, ob merita, ibi donatus; ſed generis origine erat *Phœnix*, Herodot. Clio ſ. lib. 1. c. 170. Clem. Alexandr. Strom. lib. 1. p. 300. D. ubi Herodoto alium inſuper adjungit teſtem Leandrum. Vid. l. c. p. 302. C. Superaddit Diog.

ſtudio, Chaldæam r) adiit, Perſiam, Ægyptumque s) : ea præciſe ætate, qua

Diog. Laërt. lib. 1. c. 22. p. m. 15. eum fuiſſe ἐκ τῶν Θηλιδῶν, οἵ εἰσι φοίνικες, ἐυγενέστατοι τῶν ἀπὸ Κάδμου καὶ Ἀγήνορος, i. e. *ex Thelidarum familia, qui Phœnicum a Cadmo & Agenore deſcendentium Nobiliſſimi.* r) Jamblichus l. c. cap. 4. p. 36. fin. ὑπὸ τῶν τοῦ Καμβύσου αἰχμαλωτισθεὶς εἰς Βαβυλῶνα ἀνήχθη. κἀκεῖ τοῖς Μάγοις ἀσμένοις συνδιατρίψας, καὶ ἐκπαιδευθεὶς τὰ παρ᾽ αὐτοῖς, σεμνὰ καὶ θεῶν θρησκείαν ἐντελεστάτην ἐκμαθὼν, ἀριθμῶν τὲ καὶ μουσικῆς, καὶ τῶν ἄλλων μαθημάτων ἐπ᾽ ἄκρον ἐλθὼν παρ᾽ αὐτοῖς, ἄλλα τε δώδεκα συνδιατρίψας ἔτη. i. e. *a Cambyſi addictis captus, in Babyloniam fuit abductus, ubi cum Magis comiter eum excipientibus converſatus, ac edoctus quæ penes illos ſecretiora eſſent, ipſum Deorum cultum perfectiſſimum perdidicit. Arithmeticæ quoque ac Muſicæ aliarumque diſciplinarum faſtigium aſſecuturus penes ipſos, alios duodecim conſumſit annos.* Vid. Hieron. ep. 103. quæ eſt ad Paulinum, tom. 3. Oper. p. 5. B. Lucian. Vitar. Auction. tom. 1. Op. p. 371. ſqq. Diog. Laërt. l. c. c. 3. καὶ παρὰ χαλδαίοις ἐγένετο καὶ Μάγοις, i. e. *etiam apud Chaldæos converſatus eſt, & Magos.* Malchus l. c. p. 9. poſt med. ἔν τε Βαβυλῶνι τοῖς τ᾽ ἄλλοις Χαλδαίοις συνεγένετο, καὶ πρὸς Ζάβρατον ἀφίκετο. i. e. *in Babylonia tam cum aliis converſabatur Chaldæis, quam frequens conveniebat Zabratum.* Perpende, an transpoſitis literis ſit, צורבא דרבנן, an vero סבוראי *opinator?* Adjicerem calculum meum; niſi titulus uterque recentiora ſaperet tempora. *Nazarati* Aſſyrii diſcipulum facit Alexander, de ſymbolis Pythagoricis, ap. Clem. Alex. Strom. lib. 1. p. m. 304. B. Ipſe quoque Lactantius lib. IV. qui eſt de vera Sapient. cap. 2. p. m. 314. videtur admittere, *Chaldæos* ab ipſo conſultos: dum *Magos* & Perſis contradiſtinguit, atque Ægyptiis. s) Incitatus perſuaſionibus Thalis præceptoris, Jamblich. l. c. cap. 23. p. 33. κατὰ τὰς Θαλέω τοῦ διδασκάλου ὑποθήκας; quas cap. 2. expreſſerat, cit. ſupra p. 535. ad lit. q) circa fin. & commendatus Amaſidi Ægyptiorum Regi, per Polycratem. Vid. ſupr. ad l). Qua ratione nave eo delatus ſit, recenſet Jamblich l. c. c. 3. p. 34. Qui cap. 4. p. 36. ſuperaddit, πρὸς ἅπαντας τοὺς ἱερέας ἀπεδήμησεν, ὠφελούμενος παρ᾽ ἑκάστῳ, ὅσα ἦν σοφὸς ἕκαστος. Δύο δὴ καὶ εἴκοσιν ἔτη κατὰ τὴν Αἴγυπτον ἐν τοῖς ἀδύτοις διετέλεσεν, ἀστρονομῶν καὶ γεωμετρῶν καὶ μυούμενος οὐκ ἐξ ἐπιδρομῆς, οὐδ᾽ ὡς ἔτυχε πάσας θεῶν τελετάς. i. e. *Ad omnes ſacerdotes peregrinationem ſuſcepit: apud unumquemque, quarum rerum ſapientia quisque præditus erat, utiliſſime profecit. Duos enim*

ac

qua utrinque plurimi diſperſi degebant Judæi t); ibi quidem e Danielis ſcho-

ac viginti annos apud Ægyptios in adytis confecit, Aſtronomiæ ac Geometriæ operam impendens, ac initiatus non curſorie, neque ut communiter fieri ſolet, cunctis Deorum ſacris. Conf. Diog. Laërt. l. VIII. c. 3. ipſeque Antiphon, ad quem provocat, apud Malchum p. 6. poſt med. & ſeqq. Iſocrates Buſirid. laud. p. m. 538. Hieron. epiſt. 103. quæ eſt ad Paulinum presbyterum tom. 3. Op. prima, p. 5. B. *Pythagoras Memphiticos vates laborioſiſſime peragravit.* Cicero lib. V. de finibus circ. fin. tom. 4. Oper. f. 96. H. *ipſe Pythagoras & Ægyptum luſtravit, & Perſarum magos adiit.* Plin. N. H. lib. 25. c. 2. p. m. 9. apud Lucianum, in vitarum Auctione tom. 1. Oper. p. 371. Pythagoras emtori interroganti ποῦ ἐπαιδεύθης, *ubi literis informatus es?* reſpondet, ἐν Αἰγύπτῳ παρὰ τοῖς ἐκεῖ σοφοῖς, i. e. *in Ægypto, a loci iſtius ſapientibus.* Ipſe quoque Lactantius l. c. concedit, *Pythagoram, amore indigandæ veritatis accenſum, ad Ægyptios, & Magos, & Perſas usque penetraſſe; ut earum gentium ritus & ſacra cognoſceret.* Clem. Alex. Strom. lib. 1. p. 303. C. auſus eſt, nominetenus adducere præceptorem, inquiens: ἱστορεῖται δὲ Πυθαγόρας μὲν Σώγχηδι τῷ Αἰγυπτίῳ ἀρχιπροφήτῃ μαθητεῦσαι. i. e. *narratur Pythagoras fuiſſe diſcipulus Sonchedis, archiprophetæ Ægyptii.* t) Euſeb. Præpar. Evang. lib. 10. c. 4. p. 470. D. οὐ μόνον δὲ τούτῳ συγγενέσθαι ὁ Πυθαγόρας λέγεται, διατρίψαι δὲ καὶ παρὰ τοῖς Περσῶν Μάγοις, καὶ τοῖς Αἰγυπτίων δὲ προφήταις μαθητεῦσαι, καθ' ὃν χρόνον Ἑβραίων οἱ μὲν ἐπ' Αἰγύπτου, οἱ δ' ἐπὶ Βαβυλῶνος φαίνονται τὴν μετοικίαν πεποιημένοι. i. e. *Non ſolum autem eo* (Pherecyde, quem Syrum fuiſſe memorant) *doctore Pythagoram uſum eſſe tradunt; ſed etiam cum Magis apud Perſas, cum Prophetis apud Ægyptios conſuetudinem habuiſſe: quo quidem tempore partim in Ægyptum, partim Babylonem Ebræos migraſſe liquet.* Non diſcrepant tempora. Septem enim Græciæ Sapientes omnes ſub Cyro floruiſſe dicuntur ſupra. Id quomodo intelligendum ſit, Vid. ap. L. Viv. in Auguſtin. lib. 18. de Civit. Dei, c. 25. quorum diſcipulus Pythagoras, ad lit. q), a Cambyſis milite abductus, ad (r). Cyrill. Alex. contr. Julian. lib. 1. p. 12. fin. τεσσαρακοστῇ ἐννάτῃ ὀλυμπιάδι, Ἰουδαίων ὄντων ἐν Βαβυλῶνι, ἤτοι ἔρεσι Περσῶν καὶ Μήδων, γεγόνασι γὰρ αἰχμάλωτοι, προεφήτευον παρ' αὐτοῖς Δανιὴλ καὶ Ἰεζεχιήλ. Πεντηκοστῇ ὀλυμπιάδι ἐγνωρίσθησαν οἱ ἑπτὰ σοφοί, καὶ ὁ Μιλήσιος Ἀναξίμανδρος φιλόσοφος φυσικός. Πεντηκοστῇ ἕκτῃ ὀλυμπιάδι Κῦρος διέπονος τὰ κράτη Περσῶν,

ſchola, haud ita pridem fundata u), ſuperſtites; hic ex poſteris eorum, quos Johanan f. Kareæ illuc tranſtulerat x). Nec opus, ut Nazaratum Aſſyrium, quem doctorem ipſius laudat Alexander y), Ezechielem fuiſſe, dicamus z). Ipſos enim Ebræos in Palæſtina commorantes, diſcendi deſiderio, conveniſſe, teſtis

προεφήτευσαν Ἀγγαῖος καὶ Ζαχαρίας· - - πεντηκοστῇ ἐνιέτη ὀλυμπιάδι Ἴβυκος ὁ μελοποιὸς, καὶ Φερεκύδης ὁ ἱστοριογράφος . - - γεγόνασιν. ἑξηκοστῇ δευτέρᾳ ὀλυμπιάδι Πυθαγόρας γενέσθαι λέγεται. Conf. tamen Theophylus ad Autolycum lib. 3. p m. 135. fin. Scalig. ad Juſtin. lib. 1. c. 7. Dionyſ. Petavius de Doctr. Temp. lib. 10. c. 12. ſqq. u) Qui una cum ſociis ſuis annumeratur Chaldæis, Babyloniæ Profeſſoribus, ad lanienam quæſitus una cum reliquis, Dan. II. v. 13. quibus mox præficiebatur, officio functus Cancellarii noſtrarum Univerſitatum, Dan. II. v. 48. x) Tempore Jeremiæ, cap. XLIII. v. 5. ſqq. c. XLIV. v. 1. ſqq. Quibus prædicebatur, futurum, ut in Babyloniam inde abducerentur, Jer. XLVI, 19. ſqq. quemadmodum Pythagoræ eveniſſe ſupra ad (r) ex Jamblicho vidimus. Cambyſes enim Cyri filius, imperio patris adjecit Ægyptum, Juſtin. lib. 1. c 9. Herodot. lib. 3. c. 17. filio Amaſis, cui Pythagoras a Polycrate commendatus fuerat, ſuperato, Herod. l. c. c. 10. Judæorum vero etiam ſub Jojachino ac Zedekia eo abductorum 2. Reg. XXIV. v. 10. ſqq. c. XXV. v. 1. ſqq. Jer. XXXIX. v. 4. ſqq. ſemina deinceps perpetuo in Babyloniorum provinciis ſervata fuerunt; quamvis cum Serubabele, ac deinceps cum Eſra aliisque plures in Judæam redierint. Eſr. I, 8. ſqq. cap. II, 2. ſqq. cap. VII. v. 6. ſqq. Seder Olam rabba cap. 30. Ipſe Zerubabel Babylonem reverſus, ibi diem ſuum obiiſſe dicitur in Seder Olam ſuta, ad A. M. 3408. p. m. 108. quem alii ſubſecuti ſunt, continua ſerie enarrati l. c. pluribus. Penes Perſas quoque tum temporis incredibilem Judæorum numerum vixiſſe hiſtoria Eſtheris & Mardochai, nec non Nehemiæ indicat. De illa conf. Natal. Alexand. Hiſt. Eccl. tom. II. Sexta Mundi æt. Art. 2. num. 7. p. 234. Art. 5. p. 377. ſeqq. Seder Olam Rabba cap. 29. De hoc vid. Nehem. I. v. 1. ſqq. y) libro de Symbolis Pythag. apud Clem. Al. Strom. lib. p. 304. B. ſupr. p. 65. z) Clem. l. c. ſubjungit: Ἰεζεκιὴλ τοῦτον ἡγοῦνταί τινες· οὐκ ἔστι δέ. i. e. *Ezechielem hunc exiſtimant quidam; ſed non eſt.* a) libro, qui *Malchus* inſcribitur: ἀφίκετο δὲ καὶ πρὸς Αἰγυπτίους, φησὶν, ὁ Πυθαγόρας, καὶ πρὸς Ἄραβας, καὶ Χαλδαίους, καὶ Ἑβραίους, παρ' ὧν καὶ τὴν περὶ ὀνείρων γνῶσιν ἠκριβώσατο. i. e. *Adiit vero Pythagoras etiam Ægyptios, inquit* (ſci-

teſtis eſt Porphyrius a). Multi quoque tradunt, eum fuiſſe circumciſum b); ut admitteretur intimius. Quid autem obſtat, quo minus id in Judæorum gratiam potius factum putemus, quam Ægyptiorum c)? Certe hi minus erant

(ſcilicet Diogenes libro de incredibilibus ultra Thulen), *itemque Arabes, atque Chaldæos, & Ebræos: a quibus etiam ſomniorum explicandorum notitiam accurate perdidicit.* Et hoc quidem adhuc juvenis feciſſe videtur; antequam Ægyptios, Chaldæos, Perſasque conſuleret. *οἰόμενος ἐκεῖθεν αὐτῷ ῥᾴονα τὴν εἰς Αἴγυπτον ἔσεσθαι διάβασιν*, i. e. *exiſtimans*, (ut Jamblichus ait l. c. c. 3. p. 33.) *exinde ſibi faciliorem in Ægyptum fore tranſitum.* Quem etiam inde factum, ibid. deſcribit pluribus. Antequam autem hunc ſuſciperet, (præmittit Jamblich. l. cit.) *Ἐνταῦθα συμβαλὼν τοῖς τε Μώχου τοῦ φυσιολόγου προφήταις ἀπογόνοις, καὶ τοῖς ἄλλοις, καὶ Φοινικοῖς ἱεροφάνταις, καὶ πάσαις τελεσθεὶς τελεταῖς ἔν τε Βύβλῳ καὶ Τύρῳ, καὶ κατὰ πολλὰ τῆς Συρίας μέρη ἐξ αἱρέσεως ἱερουργούμενα· - - τοῦ μή τι αὐτὸν τῶν ἀξιομαθήτων διαλάθῃ, ἐν θεῶν ἀποῤῥήτοις ἢ τελεταῖς φυλαττόμενα.* i. e. *Ibidem cum prophetis, qui ab Mocho* (de quo vid. Tatianus contr. Græc. p. m. 171. C.) *rerum naturalium conjectore oriundi erant, cumque aliis Phœniciæ ſacrificulis congreſſus, cunctisque ſacris cum in Byblo urbe, tum etiam Tyro initiatus fuit, quæque in multis Syriæ partibus pro ſectæ varietate, ſacra peragi ſolent*, perfecit. - - *ne quid eorum, quæ ſcitu digna ſunt, in Deorum arcanis vel ſacrificiis ipſum fugeret.* Qui omnes Syriæ ſectas perſcrutatus eſt, eo minus Judæorum Sacra præterire poteſt, quo majus præ aliis obtinuerant nomen. Megaſthenes in tertio rerum Indicarum, *maximam de natura ejusque autore notitiam, in Syria illis adſcribit, qui vocantur Judæi*, apud Clement. Al. Str. 1. p. ‹…› fin. Accedit, quod juxta Jamblich. l. c. ideo tam diu ibi commorati quia *προμαθών, ὅτι ἄποικα τρόπον τινὰ καὶ ἀπόγονα τῶν ἐν Αἰγυ‹…› ἱερῶν τὰ αὐτόθι ὑπάρχοντα*, i. e. *jam ante didicerat, ibi locorum q‹…›dammodo eſſe ex ſacris Ægypti quaſi deductas colonias, liberosq‹…› ab illis natos.* Id quod Gentiles ordinarie Judæis applicabant, ex Æg‹…›pto illuc traductis. Juxta Hieron. tom. 3. Oper. epiſt. 1. quæ ad Paul‹…›num p. 5. C. *a Brachmanis*, reverſus *per Elamitos, Babylonios, Chaldæos, Medos, Aſſyrios, Parthos*, denuo petiit *Syros Phœnices, Arabes, Palæſtinos* &c. b) Clemens Alex. l. c. p. 302. C. c) Qui circumciſionem itidem obſervabant, forte ab Iſmaële ad ipſos propagatam, qui ad illos

erant invidi illis d). Quicquid vero horum fuerit e): dogmata ipſa Scholam Judaicam paſſim redolent f). Non ſolum Joſephus g), & Ariſtobulus Peri-

illos genus referebat maternum, Gen. XVI, 1. 15. c. XVII, 25. c. XXV, 12. ſqq. Herodot. lib. 2. c. 36. *τά αἰδοῖα οἱ ἄλλοι μὲν ἐῶσι ὡς ἐγένοντο, πλὴν ὅσοι ἀπὸ τούτων ἔμαθον· Αἰγύπτιοι δὲ περιτάμνονται.* i. e. *Genitalia alii quidem relinquunt, qualia natura ſint; præter eos, qui ab his didicerunt. Ægyptii vero circumcidunt.* d) Imprimis Amaſis, cui Pythagoras a Polycrate commendatus dicitur ſupra ad l) p. 531. in favorem hujus ſocii atque quondam hoſpitis, multa conceſſit Græcis: enarrata apud Herodot. lib. 2. c. 178. ſqq. Reliqui etiam Ægyptiorum ſacerdotes liberaliter communicarunt advenis Thaleti, Soloni, Platoni, aliisque, cujus cauſa acceſſerant. Soloni interroganti, apud Platonem in Timæo p. 1044. B. reſpondet ſacerdos Ægyptius: *φθόνος οὐδεὶς, ὦ Σόλων· ἀλλὰ σοῦ τε ἕνεκα ἐρῶ καὶ τῆς πόλεως ὑμῶν·* i. e. *nulla* adeſt *invidia, o Solon! Dicam libenter tui & civitatis veſtræ gratia.* Judæis vero cum præputiatis familiariter converſari, lege erat prohibitum Num. XXIII, 9. Deut. XXIII, 4. Act. X, 28. e) Cum Clem. Al. l. c. p. 302. C. diſerte adjiciat *δι' οὓς καὶ περιετέμετο, ἵνα δὴ καὶ εἰς τὰ ἄδυτα κατελθὼν, τὴν μυστικὴν παρ' Αἰγυπτίων ἐκμάθοι φιλοσοφίαν.* i. e. *propter quos* (Ægyptiorum prophetas) *etiam fuit circumciſus, ut adyta ingrediens, Ægyptiorum myſticam diſceret Philoſophiam.* Malchus quoque l. c. p. 6. 7. ex Antiphone tradit, diu circum actum Pythagoram, ab Heliopolitis remiſſum ad Memphitas, & ab his ad Dioſpolitas, ſub vano ſenioratus prætextu: hac ſola fine, ne ſua ipſi propalarent myſteria. Strabo inſuper, ubi de Eudoxo & Platone tredecim annos cum Sacerdotibus Ægyptiis converſatis, lib 17. p. m. 933. egerat, vocat eos *μυστικοὺς καὶ δυσμεταδότους*, i. e. *ſua per invidiam occultantes, & ægerrime communicantes*, niſi tempore devinciantur & obſequio. f) De quibus videatur Hierocles, & paſſim primitivæ Eccleſiæ Patres. g) Contra Apionem lib. 1. p. m. 1046. E. *οὐ μόνον ἐγνωκὼς τὰ παρ' ἡμῖν δῆλός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ζηλωτὴς αὐτῶν ἐκ πλείστου γεγενημένος.* i. e. *non ſolum quæ noſtra ſunt, agnoviſſe manifeſtus eſt; ſed etiam æmulatus ea ex multis apparet.* h) Apud Clem. Al. Strom lib. 1. p. m. 342. C. *καθὼς καὶ Πυθαγόρας πολλὰ τῶν παρ' ἡμῖν μετενέγκας εἰς τὴν ἑαυτοῦ δογματοποιΐαν.* i. e. *quemadmodum & Pythagoras multa ex noſtris transtulit in ſuorum dogmatum traditionem.* Euſebius Præpar. Evang. lib. 13. c. 12. p. m.

Peripateticus h), multique ex Patribus i), ſelectiſſima quæque eum ex fontibus hauſiſſe Judaicis prædicant: verum Hermippus k) quoque Berytius homo gentilis aperte fatetur, Pythagoram Philoſophiam ſuam a Judæis traduxiſſe in Græciam. Numenius inſuper Pythagoricus l) ipſa Prophetarum verba

---

p. m. 664. ex Ariſtobuli opere, Ptolomæo Regi inſcripto, jam citata repetit & amplius addit: ὅλην τὴν γένεσιν τȣ̃ κόσμȣ Θεȣ̃ λόγȣς εἴρηκεν ὁ Μωσῆς. - - - Δοκȣ̃σι δέ μοι περιειργασμένοι πάντα, κατηκολȣθηκέναι τȣ́τῳ Πυθαγόρας τε, καὶ Σωκράτης, καὶ Πλάτων, λέγοντες ἀκȣ́ειν φωνῆς θεȣ̃, τὴν κατασκευὴν τῶν ὅλων συνθεωρȣ̃ντες. i. e. *univerſam mundi creationem Dei vocem appellavit Moſes. - - - Id quod ego Pythagoram, Socratem, & Platonem, cum noſtra omnia curioſe rimati eſſent, omnino ſecutos exiſtimo, cum ſeſe Dei vocem exaudire dicerent, hanc Univerſi molitionem contemplantes* &c. i) Clem. Alex. ac Euſeb. ll. cc. Origenes contra Celſum, lib. 1. p. 13. 14. Thodoritus Therapeut. lib. 1. Ambroſius lib. 1. epiſt. 6. tom. 3. Op. p. 68. it. Serm. 18. in Pſ. 118. Juſtin. Martyr, ad Græcos cohortat. p. 15. Tertull. Apologet. cap. 47. de Anima cap. 2. Hieron. epiſt. 103. quæ eſt ad Paulinum, tom. 3. Op. p. 5. C. k) In primo de legislatoribus, apud Origen. contr. Celſum lib. 1. p. 13. Πυθαγόραν τὴν ἑαυτȣ̃ φιλοσοφίαν ἀπὸ Ἰȣδαίων εἰς Ἕλληνας ἀγαγεῖν, i. e. *Pythagoram ſuam philoſophiam a Judæis traduxiſſe in Græciam.* Joſephus contr. Apionem, lib. 1. c. 1046. F. Hermippum in primo de Pythagora libro, inter alia, tradidiſſe ait ſeqq. ταῦτα δ' ἔπραττε καὶ ἔλεγε, καὶ Ἰȣδαίων καὶ Θρακῶν δόξας μιμȣ́μενος, καὶ μεταφέρων εἰς ἑαυτόν. λέγεται γὰρ ὡς ἀληθῆς, ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος πολλὰ τῶν παρὰ Ἰȣδαίοις νομίμων εἰς τὴν αὐτȣ̃ μετενεγκεῖν φιλοσοφίαν. i. e. *Hæc autem agebat & dicebat, Judæorum & Thracum opiniones imitatus, ac transferens in ſemetipſum. Dicitur enim vere, quod ille vir multas Judæorum leges in ſuam tranſtulit philoſophiam.* l) in primo libro περὶ τ' ἀγαθȣ̃ apud Origenem l. c. ȣ̓κ ὀκνήσας ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτȣ̃ χρήσασθαι καὶ λόγοις προφητικοῖς, καὶ τροπολογῆσαι αὐτȣ́ς; i. e. *non piguit eum, ſuis commentariis verba Prophetarum inſerere, eorumque interpretari figuras.* Vid. de eodem Clem. Alex. Strom 1. p. 342. C. Euſeb. Præpar. Evang. lib. 9. c. 6. & 7. ubi fatetur Pythagoram habuiſſe, καὶ τὰ δόγματα, τάς τε ἱδρύσεις, ὁπόσας Βραχμᾶνες, καὶ Ἰȣδαῖοι, καὶ Μάγοι, καὶ Αἰγύπτιοι, διέθεντο: i. e. *ritus inſtitutaque, quotquot a Brachmanis, Judæis, Magis, Ægyptiisque ſunt ſancita.*

verba ſuis inſeruit commentariis: tale quid nunquam facturus, niſi Præceptorem inde mutuaſſe, certo conſtitiſſet.

§. 11. De Solone res erit probatu difficilior. Convenerit quam maxime Ægyptiorum ſacerdotes ea ætate, qua Judæi iſtorum terram undique diſperſi impleverant m), multaque didicerit ab iisdem. Non ſolum primitivæ Eccleſiæ patres n), ſed & gentilium ſcriptores o), id teſtantur de eo:

m) Euſebius Præparat. Evang. lib. 10. c. 4. p. m. 471. C. Σόλωνα δὲ καὶ αὐτὸν τῶν ἑπτὰ Σοφῶν, ὃν δὴ καὶ λόγος Ἀθηναίοις νομοθετῆσαι, Αἰγυπτίοις ὁμοίως φησὶν ὁ Πλάτων προσεσχηκέναι, ὁπηνίκα πάλιν ᾤκουν Ἑβραῖοι τὴν Αἴγυπτον. i. e. *Solonem quoque, & ipſum unum e ſeptem illis Sapientibus, qui Athenienſibus leges tuliſſe fertur, Ægyptiis ſimiliter adhæſiſſe Plato aſſerit: quo tempore rurſus incolebant Ebræi Ægyptum.* Eo ſcilicet delati per Johannem Koreæ filium Jer. XLII. ob fœdus, quod *Apries* Ægyptiorum Rex cum Judæis inierat: in horum gratiam, ipſorum hoſtem Babylonium cum ingenti exercitu adortus, Jer. XXXVII. v. 5. ſqq. Herodotus lib. 2. c. 161. p. m. 153. n) Euſeb. loc. jam cit. Cyrillus Alexandr. contra Julian. lib. 1. p. m. 15. C. πλὴν ὅτι Σόλων τε ὁ τῶν Ἀθήνησιν εὑρετὴς, καὶ μὴν καὶ αὐτὸς ὁ Πλάτων ἐν Αἰγύπτῳ γεγονότες, ὑπὲρ τοῦ τὶ πλέον τῶν ἁπάντων εἰδέναι δοκεῖν, πάντως που καὶ αὐτὰ τεθαυμάκασι τὰ Μωσέως. i. e. *Quin etiam & Solon Athenis legumlator, & ipſe Plato, uterque in Ægypto ideo verſatus, ut cæteris omnibus præſtare ſcientia viderentur, ſcripta Moſis admirati ſunt.* Idem l. c. lib. 5. p. 154. C. Σόλων μὲν γὰρ καὶ Λυκοῦργος τοὺς ἀρίστους τοῖς Ἕλλησι γεγραφέναι λέγονται νόμους. καὶ πρεσβύτερος μὲν ἀμφοῖν ὁ Μωσῆς μακροῖς δὲ καὶ ὕστερον οὗτοι γεγόνασι χρόνοις. - - - σύνδρομα τοῖς Μωσέως εἰσὶν ἐνιαχοῦ τὰ ἐκείνων, εὐδοκιμοῦσι δὲ λίαν, ὅτι τοῖς νόμοις τῶν Ἑβραίων συμφέρονται &c. i. e. *Solon enim & Lycurgus, leges optimas Græcis tuliſſe dicuntur. Et ambobus ſane Moſes antiquior, quem hi poſtea, longo temporum intervallo ſecuti ſunt. - - - Illorum ſcripta plerumque Moſi conſentiunt, eoque nomine maxime commendantur, quod cum legibus Ebræorum conveniunt.* Clem. Alexandr. Strom. lib. 1. p. m. 303. D. approbat Platonis in Timæo ſententiam, introducentis τὸν σοφώτατον Σόλωνα μανθάνοντα πρὸς τοὺς βαρβάρους, *Sapientiſſimum Solonem, diſcentem a barbaro* Ægyptio. Et ita Juſtinus Martyr, ad Græcos cohortat. p. m. 13. B. Ibid. p. 15. B. ſcribit: οὐ γὰρ λανθάνειν ἐνίους ὑμῶν οἶμαι, ὅτι καὶ Ὀρφεὺς, καὶ Ὅμηρος, καὶ Σόλων ὁ τοὺς νόμους Ἀθηναίοις γεγραφὼς, καὶ Πυθαγόρας, καὶ Πλάτων, καὶ ἄλλοι

λει τινὲς, ἐν τῇ Αἰγύπτῳ γενόμενοι, καὶ ἐκ τῆς Μωσέως ἱςορίας ὠφεληθέντες &c. i. e. *Non enim veſtrum aliquos latere puto, Orpheum, & Homerum, & Solonem, qui Athenienſibus leges ſcripſit, & Pythagoram, & Platonem, & nonnullos alios, qui Ægyptum adierunt, & Moſæ libris adjuti ſunt* &c. o) Vid. Diod. Sicul. Biblioth. hiſt. lib. 1. p. 61. cc. fin. p. 62. (A. 87. ſqq.) Præter *Platonem* in Timæo p. m. 1042. ſqq. a plerisque Patrum citatorum allegatum, idem teſtatur Plutarchus, in vit. Solon. p. 92. E. inquiens: πρῶτον μὲν οὖν εἰς Αἴγυπτον ἀφίκετο, καὶ διέτριψεν, ὡς καὶ πρότερον αὐτός φησι.

Νείλου ἐπὶ προχοῇσι, Κανωβίδος ἐγγύθεν ἀκτῆς.

Χρόνον δέ τινα κ. τοῖς περὶ Ψένωφιν τὸν Ἡλιοπολίτην, καὶ Σῶγχιν τὸν Σαΐτην, λογιωτάτοις οὖσι τῶν ἱερέων, συνεφιλοσόφησε· παρ' ὧν καὶ τὸν Ἀτλαντικὸν ἀκούσας λόγον, (ὡς Πλάτων φησὶν,) ἐπεχείρησε διὰ ποιήματος ἐξενεγκεῖν εἰς τοὺς Ἕλληνας. i. e. *Primum in Ægyptum eſt delatus, ibique commoratus, ut ipſe ante dicit,*

Faucibus in Nili, quæ littora curva Canopi.

Aliquantiſper etiam cum Pſenophe Heliopolita, & Sonche Saita, inter Sacerdotes literatiſſimis, in contemplanda egit ſapientia: ex quibus audivit (ut autor Plato eſt,) ſermonem Atlanticum, (quo de vid. Plato in Timæo, p. m. 1045. A. in Critia p. 1103. Strabo lib. 2. p. m. 203.) *quem verſibus apud Græcos exorſus eſt explicare.* Idem de Iſide & Oſiride, p. 354. D. E. μαρτυροῦσι δὲ καὶ τῶν Ἑλλήνων οἱ σοφώτατοι, Σόλων, Θαλῆς, Πλάτων, Εὔδοξος, Πυθαγόρας, (ὡς δ' ἔνιοι φασὶ καὶ Λυκοῦργος,) εἰς Αἴγυπτον ἀφικόμενοι, καὶ συγγενόμενοι τοῖς ἱερεῦσιν. Εὔδοξον μὲν οὖν χονούφεως φησι Μεμφίτου διακοῦσαι. Σόλωνα δὲ, Σόγχιτος Σαΐτου· Πυθαγόραν δὲ, Οἰνούφεως Ἡλιοπολίτου. i. e. *Teſtimonium perhibent* (de Ægyptiorum in rebus divinis notitia) *etiam Græcorum ſapientiſſimi, Solon, Thales, Plato, Eudoxus, Pythagoras, & quorundam opinione, etiam Lycurgus. Qui in Ægyptum venerunt, & cum ſacerdotibus verſati ſunt. Et ab Eudoxo quidem Chonuphin Memphitam fuiſſe auditum ajunt, a Solone Sonchiten Saitam, a Pythagora Oenuphin Heliopolitam.* Diod. Sic. Biblioth. hiſt. lib. 1. cc. fin. p. 62. (A. 88.) B. Καὶ Λυκοῦργον δὲ καὶ Πλάτωνα καὶ Σόλωνα πολλὰ τῶν ἐξ Αἰγύπτου νομίμων εἰς τὰς ἑαυτῶν κατατάξαι νομοθεσίας. i. e. *Lycurgum quoque, item Platonem, atque Solonem, multas ab Ægyptiis leges mutuatas, in ſuas recepiſſe Reſpublicas,* tradunt. Luciano in Scytha tom. 1. p. 595. Solon laudatur, ut ἐπιχώριος μὲν ἀποδημήσας δὲ μάλα πολλὰ ἔς τε Ἀσίαν, καὶ ἐς Αἴγυπτον, καὶ τοῖς ἀρίστοις τῶν ἀνθρώπων συγγενόμενος. i. e. *indigena quidem, ſed qui diu in Aſia &*

eo: Ipſe fatetur p) ultro. Nec deſunt, qui *Jeremiam* audiviſſe ſuſpicentur. Temporum ratio parum litis movebit aſſerenti. Incidit enim Solonis nati-

& Ægypto peregrinatus, & cum optimis quibusque viris verſatus ſit. Herodotus lib. I. c. 30. τῆς θεωρίης ἐκδημήσας ὁ Σόλων εἵνεκα ἐς Αἴγυπτον ἀπίκετο παρὰ Ἄμασιν. i. e. *contemplandi ergo Solon peregre profectus, in Ægyptum ad Amaſin ſe contulit.* Diogenes Laërtius lib. 2. c. 50. de eodem Solone ait: ἀπέπλευσεν εἰς Αἴγυπτον, i. e. *navigio abiit in Ægyptum.* Quod ipſum quoque teſtatur Heraclides de Politiis libro, citandus infra. p) Apud Platonem in Timæo p. 1043. ubi Critias interrogatus, a quo Solon, ſe verum didiciſſe, ſuo narrarit attavo, ἔστι τις κατ' Αἴγυπτον (ἦ δ' ὅς) ἐν τῷ Δέλτα, περὶ ὃ κατὰ κορυφὴν σχίζεται τὸ τοῦ Νείλου ῥεῦμα, Σαϊτικὸς ἐπικαλούμενος νομός. τούτου δὲ τοῦ νόμου μεγίστη πόλις Σάϊς. ὅθεν δὴ καὶ Ἄμασις ἦν ὁ βασιλεύς. πόλεως θεὸς ἀρχηγός ἐστιν, Αἰγυπτιστὶ μὲν τοὔνομα Νηΐθ, Ἑλληνιστὶ δὲ, ὡς ὁ ἐκείνων λόγος, Ἀθηνᾶ. - - - οἱ δὴ Σόλων ἔφη πορευθεὶς σφόδρα τε γενέσθαι παρ' αὐτοῖς ἔντιμος, καὶ δὴ καὶ τὰ παλαιὰ ἀνερωτῶν, τοὺς μάλιστα περὶ ταῦτα τῶν ἱερέων ἐμπείρους &c. *Eſt*, inquit, *Ægypti regio Delta, cujus e vertice ſcinduntur fluenta Nili. Ejus campi, Saitica præfectura nominantur. In quibus maxima civitas eſt, quam Saim vocant: unde Amaſis fuit Rex. Vrbis ejus fundatrix Dea fuit, quam Ægyptii Neïthen, Græci Athenan nominant. - - - Quo Solon profectum ſe honorifice acceptum fuiſſe referebat. Et cum de vetuſtatis memoria ab illis ſacerdotibus, qui in hac re cæterorum peritiſſimi erant, quæſiſſet*, didiciſſe &c. Conf. idem in Critia p. 1100. A. B. 1101. A. 1103. A. Plutarch. loc. ad (o) cit. *) Nam *octogenarius* diem obiiſſe dicitur Diogeni Laërtio, lib. 1. §. 62. de Ipſo dicenti, ἐτελεύτησε βιοὺς ἔτη ὀγδοήκοντα, i. e. *conſummavit vitam anno ætatis octogeſimo.* Quamvis Lucianus in Macrobiis, tom. 2. p. 472. *centum* annos ipſi adſcripſerit, inquiens: Σόλων δὲ, καὶ Θαλῆς, καὶ Πιττακὸς, οἵτινες τῶν κληθέντων ἑπτὰ σοφῶν ἐγένοντο, ἑκατὸν ἕκαστος ἔζησεν ἔτη. Quod magis confirmaret noſtrum inſtitutum. Illud certum eſt, quod grandis admodum ætate deceſſerit. Æliano, Var. Hiſt. lib. VIII. c. 16. ὑπέργηρως ὤν, τὸν βίον ἐτελεύτησεν, *decrepitus exiſtens, vitam finit:* & ibid. fatetur, quod propter ætatem arma amplius ferre nequeat. Perinde autem, ad rem ſcilicet præſentem, faciet, ſive vitam ejus ad LVI usque Olympiadem produxeris; ſive quinquageſimæ tertiæ anno ultimo obiiſſe dixeris. Illud Heraclidi Pontico apud Plutarchum, in vit. Solon. circa

nativitas *) in principia ſuſcepti a Jeremia q) ſacri officii: quod admodum juve-

circa fin. conveniret: qui ἐπεβίωσε ἀρξαμένου τοῦ Πεισιστράτου τυραννεῖν, συχνὸν χρόνον, *multum temporis, poſt occupatam a Piſiſtrato tyrannidem, ſuperſtitem* eum *fuiſſe* ſtatuit. Requireret celebratiſſimus ille cum Crœſo, quem juxta Euſebium Chron. lib. 2. ſecundo demum Olympiadis LIV anno adiit, congreſſus: cujus tantum non omnes mentionem faciunt. Vid. Herodot. lib. 1. c. 20. 31. 32. 33. Plutarch. l. c. p. 93. 94. Diog. Laërt. l. 1. §. 50. 51. Arrianus de Expedit. Alex. lib. 7. Joh. Tzetzes chil. 5. hiſt. 5. Auſon. lud. ſept. Sapientum. Poſtularet urbs illa, quam poſt iſtum, in Cypro ædificatam a ſuoque nuncupatam nomine contendunt, qui inibi putant defunctum. Diog. Laërt. lib. 1. §. 62. ἐτελεύτησε δ' ἐν Κύπρῳ, i. e. *obiit autem in Cypro.* & in Pammetro l. c. §. 63.

Σῶμα μὲν ἦρε Σόλωνος ἐν ἀλλοδαπῇ Κύπρον πῦρ.

Cypra defunctum ſubtraxit flamma Solonem.

Atque ita Suidas in Σόλων, Valerius Max. lib. V. cap. 3. Ext. n. 3. p. m. 459. Lud. Viv. ad Auguſt. de C. D. lib. 18. c. 25. Modo non eadem ante ſuum cum Crœſo congreſſum extructa fuerit. Plutarchus l. c. p. 92. fin. præmittit eam diſceſſui in Lydiam, & ἔπειτα πλεύσας εἰς Κύπρον, *deinceps in Cyprum navigavit*, ſubjungit ſuæ cum Sacerdotibus Ægyptiis converſationi. Ipſe Diog. Laërt. l. c. §. 50. hoc ordine ejus recenſet itinera: ἀπέπλευσεν εἰς Αἴγυπτον καὶ εἰς Κύπρον. καὶ πρὸς Κροῖσον ἦλθεν, quæ ita vertit Ambroſius: *Inde in Ægyptum navigavit, atque in Cyprum profectus, poſtremo ad Crœſum pervenit.* Exigerent ſaltem literæ, quæ inter ipſum atque Piſiſtratum ultro citroque miſſæ, exhibentur apud Diog. Laërt. l. c. §. 53. 66. ſqq. niſi a multis habeantur pro ſuppoſititiis. Quid quod Suidas l. c. diſerte tradat, quosdam mortem ejus *ad Olympiadem LVI* rejicere. Hoc vero ſcilicet Solonem anno ultimo Olympiadis LIII. obiiſſe, juxta Iſa. Caſaubonum, ad Diog. Laërt. l. c. §. 62. favet Phaniæ Epheſio, ap. Plutarch. l. c. aſſerenti, ἐλάττονα δυοῖν ἐτῶν, *minus duobus annis*, poſt occupatam violenter a Piſiſtrato rempubl. ſupervixiſſe eum: defunctum Hegeſtrato Athenis præturam exercente, cujus magiſtratus proximus fuerit Comiæ, ſub quo dominari cœperit Piſiſtratus. Ut media incederet via, minus derogaturus autoritati ap. Suid. citatorum, Dion. Petavius de doctr. Temp. Paralipom. ad lib. 10. inter caput 10. & 11. p. 856. ſqq. Piſiſtrati tyrannidem longius rejicit, Solonis obitum in annum Olympiadis LV. ſecundum collocans. Quicquid horum elegeris, ordi-

ordine retrogrado numerando, deprehendes, Soloni natales, (utut non niſi *octogenarium* concipias, cum Laertio ſupra citato, Lud. Viv. ad Auguſt. C. D. lib. 18. c. 25. Oliverio ad Valerium Max. I. c. aliisque,) in primos Jeremiæ annos cadere: quem ætate etiam nonnihil ſuperaret, ſi *centenarium* concipias, cum Luciano ſupra allegato. Diog. Laert. citatus ad §. præced. lit. m. p. 61. præturam ejus ac *νομοθεσίαν* collocat in Olympiadis XLVI annum tertium. Et ita Cyrillus lib. 1. contr. Julian. p. 12. D. Anonymus Olympiadum collector, a Scaligero editus p. 316. Quibuscum conſentit etiam Euſebius, niſi quod in annum ponat ejusdem Olympiadis ſecundum. Hoc vero tempore in Judæa regnabat Zedekias, regnum exorſus anno Olympiadis XLIV tertio, (Vid. Euſebii Canon Chronic. ap. Scalig. p. 166.) atque adeo octennium ante conditas a Solone leges. Iſidorus in Chronico, æt. IV. no. 28. p. 205. *Sedechias, inquit, regnat annos undecim. Per idem tempus Solon leges dedit Athenienſibus.* Sub hoc ipſo vero Zedekia *Jeremias* ultimos miniſterii ſui in Judæa peracti annos tranſegit, poſt ejus in Babyloniam transportationem, (quam Clem. Alex. Strom. 1. p. 331. B. citatus Syncello p. 217. B. in primum Olymp. XLVIII annum collocat. Vid. Euſeb. Can. Chron. ap. Scalig. p. 160. fin.) in Ægyptum abductus: quo & Solon, haud ita longo poſt leges a ſe promulgatas tempore, ſeceſſiſſe dicitur. Manifeſtiſſimo indicio, quod coire inter ſe potuerint. Inprimis ſi aliquamdiu Jeremias, qui Aprie ſ. Vaphre adhuc regnante (quem ipſe cap. XLIV. v. 30. חפרע vocat,) eo delatus eſt, Vid. Syncellus p. 225. C. p. 227. B. p. 230. A. ibi aliquamdiu ſubſtitit. Abarbanel concedit ipſi decennium. Non tantum enim Comment. ad Jer. I. v. 6. f. 98. col 2. med. dixerat: אחר החרבן הלך למצרים ועמד שם שנים רבות מבלי נבואה עד יום מותו i. e. *Poſt urbem devaſtatam ſeceſſit in Ægyptum, ubi ſubſtitit annos plures absque vaticinio, ad diem usque mortis.* Sed &, qui non niſi *quadraginta annos* ejus in terra Iſraelis miniſterio adſcripſerat in præcedentibus, mox ſubjicit ſuperioribus: ולפי זה מהתחלת נבואתו עד מותו עברו יותר מחמשים שנה i. e. *juxta hanc igitur ſententiam, a principio vaticinii ipſius ad diem usque mortis, plures quam L. præterierunt anni.* Quo poſito, Solon, qui Amaſi jam imperante (Herodotus I. 1. c. 30.) eo conceſſit, potuit Jeremiam offendiſſe ſuperſtitem.

q) Cyrillus Alex. contr. Jul. lib. 1. p. 12. C. τριακοστῇ ἕκτῃ ὀλυμπιάδι προεφήτευον ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ θεσπέσιος Ἱερεμίας, ἔτι δὲ καὶ Σοφονίας. i. e. *trigeſima ſexta Olympiade Prophetas agebant in Judæa divinus Jeremias, & præterea Sophonias.* Et ita Euſebius, citatus Lud. Viv. ad Augu-

juvenis inierat r); & ultra XL annos in Judæa continuabat s): poſtea diu in

Auguſtini de Civ. Dei lib. VIII. c. 11. Conf. Corn. a Lap. Gaſp. Sanctius &c. in Jeremiam Præfat. r) Id quod evincit totus contextus Jer. I. v. 2. 3. 5. 6. Præterquam enim quod *puer* admodum vocatus dicitur, *qui*, ob defectum experientiæ, *loqui neſciat*. Unde ad tollendam hanc exceptionem, Deus præoccupando aſſerit v. 5. iſtum, antequam formaretur in utero, & prodiret in lucem, ſine intuitu notitiæ longa experientia acquiſitæ, conſecratum fuiſſe ad hoc ſubeundum miniſterium. Ultra *quadraginta annos* in Palæſtina id ipſum continuaſſe dicitur, a decimo tertio anno Joſiæ, usque ad undecimum Zedekiæ; diuque poſtea vixiſſe in Ægypto, c. XLIII. v. 5. ſqq. c. XLIV. ſeqq. Patrem habebat (opinione multorum) longo tempore poſt ſuſceptum a ſe officium, ſuperſtitem: utpote qui poſt 18. demum annos imperii Joſiæ, librum legis invenerit, 2 Reg. XXII. v. 3. ſqq. Ipſe quoque diu poſtea adhuc egit vitam cœlibem Jer. XVI, 2. vigente inter Ebræos lege, ut in prima juventute ducatur uxor, ad ſummum ante annum vigeſimum, Cod. Kidduſch. f. 29. b. circ. fin. conf. Jevammoth c. VI. §. 6. Gem. Bab. l. c. f. 61. b. l. 37. ſqq. f. 62. ſqq. Quæ omnia docent, Jeremiam vix duodecimum ætatis annum ſupergreſſum, cum, ad exemplum Samuelis 1. Sam. III. v. 1. ſqq. vaticinari inciperet. Conf. Abarb. Comment. ad l. c. f. 98. c. 1. 2. s) Abarbanel juxta ductum Jer. I. v. 2. 3. Comm. ad l. c. inquit: ביאר הכתוב מספר השנים מהמלכים האלה שנבא בהם ירמיהו והיה זה כדי להוכיח כמה מהשנים התמיד נבואתו, כי הוא התחיל לנבאת בי"ג שנה לאשיהו ויאשיהו מלך שלשים ואחד שנה, ויצא מזה שנבא בימי מלכותו י"ז שנים שלמים, ויהויקים עם יהואחז ויהויכין מלכו קרוב לי"ב שנה וצדקיהו עד החרבן י"א שנה, הרי לך מבואר שנבא ירמיהו ארבעים שנה כמשה רבו, וזו ראיה גדולה שהיה נער קטן בשנים כשהתחיל נבואתו i. e. *Declarat Scriptura numerum annorum a Regibus iſtis, ſub quibus vaticinatus eſt Jeremias: idque, ut evincat, quot annos ſuum continuarit officium. Incœpit enim vaticinari anno decimo tertio Joſiæ, qui annos regnavit triginta atque unum* (2. Reg. XXII. 1.). *Unde ſequitur, vaticinatum eum fuiſſe durante imperio ipſius, annos integros 17. Jojakim autem cum Joachaſo atque Jojachino regnarunt circiter 12. annos*, (conf. 2. Reg. XXIII. 31. 36. c. XXIV. 8.): *& Zedekias usque ad vaſtationem, annos 11.* (2. Reg. XXIV. 18.) *Quo ipſo clarum redditur, vaticinatum fuiſſe*

in Ægypto t) docens, ibique ſatis defunctus u). Verum enim vero hæc omnia evenere, quum leges ipſius, quarum cauſa hanc excurſionem feci, dudum latæ eſſent. Equidem ſi Amaſis legem quandam in ſuas transtuliſſet, juxta Herodotum x); aut Epimenides, a quo Athenas luſtrante, adjutus dicitur y), id peregiſſet decem annis ante bellum Perſicum, juxta Platonem

fuiſſe Jeremiam 40. annos, ad exemplum Moſis Domini ſui. Id quod inſigne argumentum præbet, quod puer admodum parvus ætate fuerit, quum ſuum adiret munus. Rotunditati numerorum aliquid largitur, & comparationi cum Moſe inſtitutæ, quam & Raſchi ad l. c. perſequitur, ex ſententia in Siphri, ut ait, propoſita. Potuiſſent alioquin duo de viginti numerari anni ſub Joſia; quum incertum ſit, utrum anno Imperii ejus decimo tertio incipienti, an vergente vel decurrente, fecerit auſpicia. Multi attribuunt ipſi in Judæa annos XLI. e quorum numero Hieronymus tom. V. Oper. p. 219. H. Conf. etiam Corn. a Lapide, & Sanctius ll. cc. t) Corn. a Lap. l. c. non niſi *quatuor* annos ei aſſignat: quaſi interfectus eſſet uno anno prius, quam Vaphre Ægyptiorum Rex a Babylone ſuperatus: id quod, juxta Joſeph. Antiq. l. 10. c. 11. p. m. 345. τῷ πέμπτῳ τῆς Ἱεροσολύμων πορθήσεως ἔτει, i. e. *quinto poſt excidium Hieroſolymitanum anno* contigerit. Sed Abarbanel l. c. ſupra ad *) p. 546. *decennium* ipſi concedit: approbante Syncello, Chronogr. p. 230. A. coll. p. 225. D. quod probabilius. u) Epiphanius de vitis Prophetarum p. m. 239. Ἱερεμίας ὁ προφήτης ἐν Τάφναις Αἰγύπτου λιθοβοληθεὶς ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐτελεύτησεν. i. e. *Jeremias Propheta in urbe Taphnis Ægypti a populo lapidibus oppreſſus, interiit.* Et ita Syncellus Chronogr. p. 225. D. ait: οὗτοι εἰδωλολατρήσαντες ἐν Αἰγύπτῳ, ἐλεγχόμενοί τε ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἱερεμίου, ἐλιθοβόλησαν αὐτὸν. i. e. *Illi* (Judæi ad regem Ægypti Vaphrem confugientes) *cultum idololatricum in Ægypto exercentes, reprehenſi ea propter ab magno Jeremia, lapidibus ei mortem inferunt.* Vid. idem p. 230. A. & B. R. D. Kimchi putat quidem, in Comment. ad Jer. XLIV, 28. *Jeremiam* cum Baruch, paucisque aliis juſtis, reverſum fuiſſe in Judæam: ſed Abarb. ad Jer. I, 6. f. 98. col. 2. med. rectius aſſerit, eum ſubſtitiſſe in Ægypto עד יום מותו *ad diem usque mortis ſuæ.* x) lib. 2. c. 177. p. 158. ſcilicet, ἀποδεικνύναι ἔτεος ἑκάστου τῷ νομάρχῃ πάντα, ὅθεν βιοῦται. i. e. *ut ſingulis annis apud provinciarum præſidem quilibet demonſtraret, unde viveret.* Et ita etiam Diodor. Sic. judicat, Bibl. hiſt. lib. 1. p. 49. A. (A. 70. init.) y) Plutarchus in vit. Solon. p. m. 84. D. Ἐπι-

tonem z): tardius debebat condidiſſe leges ſuas a), itinere in Ægyptum Cyprumque, ubi itidem incolebant Phœnices b), jam confecto. Enim vero reclamat ipſa cauſa ſuſcepti illuc itineris. Ad concurſum hominum, qui in valorem legum latarum continuo inquirebant, evitandum, peregrinationem inſtituit c): venia, ut per decennium ſibi abeſſe liceat, prius impetrata,

Ἐπιμενίδης ὁ φαίσιος - - - ἐλθὼν δὲ καὶ τῷ Σόλωνι χρησάμενος φίλῳ, πολλὰ προσυπειργάσατο καὶ προωδοποίησεν αὐτῷ τῆς νομοθεσίας. i. e. *Epimenides Phæſtius, - - - poſtquam veniſſet, & Solone uteretur amico* familiariſſimo, *multa ei clam præſtruxit, & viam præmuniit ad leges conſcribendas.* Vid. infra ad lit. a) z) De Legibus lib. 1. p. 780. F. (Mars. Fic. Francof. 1602. Joh. Serrani v. tom. 2. p. 642. D.) ἐλθὼν δὲ πρὸ τῶν Περσικῶν δέκα ἔτεσι πρότερον παρ᾽ ὑμᾶς, κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ μαντείαν, θυσίας τε ἐθύσατο τινὰς, ἃς ὁ θεὸς ἀνεῖλε. καὶ δὴ καὶ φοβουμένων τὸν Περσικὸν Ἀθηναίων στόλον, εἶπεν, ὅτι δέκα μὲν ἐτῶν οὐχ ἥξουσιν. ὅταν δὲ ἔλθωσιν, ἀπαλλαγήσονται, πράξαντες οὐδὲν ὧν ἤλπιζον, παθόντες τε ἢ δράσαντες πλείω κακά. i. e. *is vero, cum decem annis ante bellum Perſicum ad nos veniſſet, juxta datum a Deo oraculum, ſacrificia quædam, quæ facienda reſponderat Deus, celebravit. Cumque claſſem Perſicam Athenienſes formidarent, dixit, intra decem annos non venturam: ac, cum etiam adveniſſet, nihil eorum, quæ ſperaſſent, Perſas effecturos eſſe; pluribusque, quam dediſſent, acceptis damnis, receſſuros.* a) Quia bellum Perſicum in Olymp. LXXV annum primum demum incidit. Diod. Siculus lib. XI. circ. princ. ἤχθη δὲ καὶ παρ᾽ Ἠλείοις Ὀλυμπιὰς πέμπτη πρὸς ταῖς ἑβδομήκοντα, καθ᾽ ἣν ἐνίκα στάδιον Ἄσυλος Συρακούσιος. ἐπὶ δὲ τούτων Ξέρξης ὁ βασιλεὺς ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδια &c. i. e. *Agebatur tunc apud Eleos LXXV Olympias, qua ſtadio vicit Aſylus Syracuſanus. Hac igitur tempeſtate Xerxes Perſarum Rex in Græcos bellum movit.* b) Diog. Laërt. lib. VII. qui de Zenone c. 1. hunc vocat Cittienſem, ἀπὸ Κύπρου πολίσματος Ἑλληνικοῦ, Φοίνικας ἐποίκους ἐσχηκότος, i. e. *ex Cypria civitate Græcanica, ſed quæ Phœnices incolas haberet.* Unde & memoratus Zeno, modo Phœnix vocatur, modo Pœnulus. Suidas in Ζήνων p. 1127. C. Φοῖνιξ δ᾽ ἐπεκλήθη, ὅτι Φοίνικες ἔποικοι τοῦ πολιχνίου ἐγένοντο. i. e. *Phœnix vero cognominatus eſt, quoniam Phœnices illius oppiduli fuerunt incolæ.* Cicero de Finibus lib. 4. juxta lectiones quorundam: *Tuus ille Pœnulus (ſcis enim Citticos, clientes tuos, e Phœnicia oriundos) verba verſare cœpit,* c) Plutarchus in vit. Solon. p. 92. D.

trata. Leges condidit, quum Præturam gereret annuam, Olympiade XLVI. cx

ἐπεὶ δὲ, τῶν νόμων εἰσενεχθέντων ἔνιοι τῷ Σόλωνι καθ' ἑκάστην προσῄεσαν ἡμέραν, ἐπαινοῦντες ἢ ψέγοντες, ἢ συμβουλεύοντες ἐμβάλλειν τοῖς γεγραμμένοις ὅ, τι τύχοιεν, ἢ ἀφαιρεῖν. πλεῖστοι δ' ἦσαν οἱ πυνθανόμενοι καὶ ἀνακρίνοντες, καὶ κελεύοντες αὐτὸν ὅπως ἕκαστον ἔχει, καὶ πρὸς ἣν κεῖται διάνοιαν, ἐπεκδιδάσκειν καὶ σαφηνίζειν· ὁρῶν, ὅτι ταῦτα καὶ τὸ μὴ πράττειν, ἄτοπον, καὶ τὸ πράττειν, ἐπίφθονον, ὅλως δὲ ταῖς ἀπορίαις ὑπεκστῆναι βουλόμενος, καὶ διαφυγεῖν τὸ δυσάρεστον καὶ τὸ φιλαίτιον τῶν πολιτῶν. πρόσχημα τῆς πλάνης τὴν ναυκληρίαν ποιησάμενος, ἐξέπλευσε, δεκαετῆ παρὰ τῶν Ἀθηναίων ἀποδημίαν αἰτησάμενος. ἤλπιζε γὰρ ἐπὶ τῷ χρόνῳ τούτῳ καὶ τοὺς νόμους αὐτοὺς ἔσεσθαι συνήθεις. i. e. *Quia perlatis legibus, adibant indies aliqui Solonem, qui vel laudarent eos vel obtererent, vel monerent, ut tabulis intexeret vel demeret, quod cuique in mentem veniret: plurimi vero quærerent & percunctarentur, peterentque quemadmodum accipiendum quidque eſſet, quamque haberet ſententiam, ut explanaret & enodaret. Conſiderans, ni faceret ea, rem inſolentem fore; &, ſi faceret, invidioſam: atque eas ambiguitates ſtatuens omnino declinare, importunitatemque ſubterfugere, & querimonias civium. Ad ſpeciem peregrinationis munus naucleri prætexens, impetrato a populo Athenienſi, ut abeſſe ſibi decennium liceret, navem conſcendit. Interea fore ſperans illis leges ſuas familiares.* Scilicet ut idem Plutarchus l. c. in præcedentibus ἰσχὺν τοῖς νόμοις πᾶσιν εἰς ἑκατὸν ἐνιαυτοὺς ἔδωκε, i. e. *valorem legibus univerſis in centum annos procuraverat.* Mox: κοινὸν ὤμνυον ὅρκον ἡ βουλὴ, τοὺς Σόλωνος νόμους ἐμπεδώσειν, ἴδιον δ' ἕκαστος τῶν θεσμοθετῶν ἐν ἀγορᾷ πρὸς τῷ λίθῳ, καταφατίζων, εἴ τι παραβαίη τῶν θεσμῶν, ἀνδριάντα χρυσοῦν ἰσομέτρητον ἀναθήσειν ἐν Δελφοῖς. i. e. *communi juramento ſe obſtrinxit Senatus, ad confirmandum Solonis leges, peculiare autem quilibet theſmothetarum, juxta ſuggeſtum, ſancte pollicitus, ut, ſi quam violaſſet legum iſtarum, ſtatuam auream paris ſibi ponderis Delphis dedicaret.* Herodot. lib. I. c. 29. 30. Σόλων ἀνὴρ Ἀθηναῖος, Ἀθηναίοισι νόμους κελεύσασι ποιήσας, ἀπεδήμησε ἔτεα δέκα, κατὰ θεωρίης πρόφασιν ἐκπλώσας, ἵνα μὴ δή τινα τῶν νόμων ἀναγκασθῇ λῦσαι τῶν ἔθετο. αὐτοὶ γὰρ οὐκ οἷοί τε ἦσαν αὐτὸ ποιῆσαι Ἀθηναῖοι. ὁρκίοισι γὰρ μεγάλοισι κατείχοντο δέκα ἔτεα χρήσεσθαι νόμοισι τοὺς ἄν σφίσι Σόλων θῆται. Αὐτῶν δὴ ὦν τούτων καὶ τῆς θεωρίης ἐκδημήσας ὁ Σόλων εἵνεκα, ἐς Αἴγυπτον ἀπίκετο παρὰ Ἄμασιν. i. e. *Solon vir Athenienſis, quum leges, juben-*

ex communi omnium conſenſu d). Penes Herodotum memoriæ lapſus eſt e), & in Platone error ſcribarum f). His tamen non obſtantibus, ut Ægyptiorum leges antea cognitas habuiſſe creditur g): ita quoque Judaicas

jubentibus Athenienſibus tuliſſet, decem annos peregrinatus eſt, per prætextum contemplationis navibus diſcedens; ne quam legum, quas condiderat, cogeretur abrogare. Nam hoc Athenienſes ipſi facere nequibant, maximo jurejurando adacti ad eas decem per annos ſervandas, quas ipſis Solon condidiſſet. Harum itaque legum ac contemplandi gratia, Solon peregre profectus, in Ægyptum ſe contulit ad Amaſim. Proclus in Tim. Plat. lib. 1. p. 29. Σόλων ἀφίκετο εἰς Αἴγυπτον ἐ καθ' ἱςορίαν μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ χρόνον τινὰ κατὰ τὲς αὐτȣ̃ νόμȣς Ἀθηναῖοι ζῶσιν, ὧν ὠμωμόκεσαν αὐτῷ, μηδένα λύσειν, τῶν τεθέντων νόμων, δῆλον. ἐν γὰρ τȣ́τῳ τῷ χρόνῳ καὶ τῷ Κροίσῳ συνεγένετο, καὶ εἰς Αἴγυπτον ἔπλευσεν. ἀναςρέψας δὲ, κατέλαβε τὴν πόλιν, ὑπὸ τῶν Πεισιςρατιδῶν ταραττομένην. i. e. *Solon in Ægyptum abiit, non tantum animo diſcendi; ſed etiam ut Athenienſes aliquamdiu juxta leges ipſius viverent: utpote qui manifeſto jurarant ipſi, quod nullam ab ipſo latarum ſint ſoluturi. Intra hoc etenim tempus tam Crœſum convenit, quam navigavit in Ægyptum. Reverſus vero deprehendit urbem a Piſiſtratidis commotam.* Heraclides quoque libro de Politiis, Solonem teſtatur in Ægyptum navigaſſe, non niſi legibus jam conditis: ὡς δὲ διώχλȣν αὐτῷ τινὲς περὶ τῶν νόμων, ἀπεδήμησεν εἰς Αἴγυπτον, i. e. *cum vero moleſtiam crearent ipſi quidam ob leges iſtas, peregre abiit in Ægyptum.* d) Vid. ad §. præced. lit. m) p. 542. it. ad hunc ipſum §. ſupr. *) p. 546. e) Diod. Sic. enim l. c. lit. x) p. 548. legem iſtam annumerat illis, ὅσοι παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις παλαιότητι διήνεγκαν, *quæ apud Ægyptios Antiquitate antecellunt*, p. 48. fin. (A. 67.), nec Amaſin ejus auctorem nominat: utpote qui inter ultimos referendus, non primos. f) Joh. Meurſius lib. ſingul. de Solone cap. IX. p. 31. pluribus docet, pro δέκα bis legendum eſſe ρκά, h. e. *CXXI. annis ante bellum Perſicum.* g) Vid. ſupra ad o) p. 543. Plutarchum de Iſide, & Diodorum Sic. Quin & legem ſuam palmariam, ἐπὶ τοῖς σώμασι μηδένα δανείζειν, i. e. *pecuniam mutuam dandam non eſſe ſub nexu corporis* in ſervitutem adducendi, Plutarch. vit. Sol. p. 86. D. ab Ægyptiis mutuavit. His enim dudum conſtituerat Bocchoris, ap. Diodor. Sic. l. c. lib. 1. p. 50. B. C. (A. 71.) τῶν ὀφειλόντων τὴν ἔκπραξιν τῶν δανείων ἐκ τῆς ȣ̓σίας μόνον ἐποιήσατο, τὸ δὲ σῶμα κατ' ȣ̓δένα τρόπον εἴασεν ὑπάρχειν ἀγώγιμον.

cas non ignoraſſe vero ſimile eſt. Eas enim non modo a Thalete, quo uſus eſt familiariter, in diverſis cum eo converſatus locis h), haurire potuit: ſed cum adoleſcens admodum negociandi animo varias peragraret terras i), inter-

γιμον. ἡγούμενος δεῖν εἶναι τὰς μὲν κτήσεις τῶν ἐργασαμένων, ἢ παρὰ κυρίου τινὸς ἐν δωρεαῖς λαβόντων. τὰ δὲ σώματα, τῶν πόλεων, ἵνα τὰς καθηκούσας λειτουργίας ἔχωσιν αἱ πόλεις καὶ κατὰ πόλεμον καὶ κατ' εἰρήνην. i. e. *de obæratorum ſacultatibus duntaxat uſuras exigere, ſed corpus in nexum ducere nullo modo concedebat. Bona illorum arbitratus eſſe, qui vel labore comparaſſent, vel per donationem a poſſeſſore legitimo accepiſſent. Sed corpora civitatibus deberi: quibus ad congrua belli, pacisque munia utantur.* h) Plutarchus vit. Solon. p. 80. C. γενέσθαι μετ' ἀλλήλων ἔν τε Δελφοῖς ὁμοῦ λέγονται, καὶ πάλιν ἐν Κορίνθῳ, Περιάνδρου σύλλογόν τινα κοινὸν αὐτῶν καὶ συμπόσιον κατασκευάσαντος. i. e. *Fuiſſe una perhibentur & Delphis, & poſt Corinthi: ubi communem quendam conventum eorum, & convivium Periander inſtruxerat.* Patæcus, referente Hermippo ap. Plutarch. l. c. p. 81. D. commemorat, etiam Mileti Solonem cum Thale converſatum: Quæ ibidem inter eosdem, cum iſte hunc ad connubium & ſobolis procreationem hortaretur, geſta ſint per nuntium ex compoſito falſa narrantem, prolixe recenſet Plutarchus l. c. B. Quin ipſe Thales, literis ad Pherecydem Syrum ſcriptis, abunde declarat, Solonem ſua uſum amicitia: apud Diog. Laert. lib. 1. c. 43. qui eſt de Thalete. Ut taceam literas Thaletis ad Solonem. ap. eund. l. c. cap. 44. Iſtum autem a Judæis didiciſſe, ſupra vidimus, ad §. 10. lit. q) p. 535. i) Plut. l. c. p. 79. B. ὁ Σόλων, τὴν οὐσίαν τοῦ πατρὸς ἐλαττώσαντος εἰς φιλανθρωπίας τινὰς (ὥς φησιν Ἕρμιππος) καὶ χάριτας, οὐκ ἂν ἀπορήσας τῶν βουλομένων ἐπαρκεῖν, αἰδούμενος λαμβάνειν παρ' ἑτέρων, ἐξ οἰκίας γεγονὼς εἰθισμένης ἑτέροις βοηθεῖν, ὥρμησε νέος ὢν ἔτι πρὸς ἐμπορίαν. i. e. *Solon, quum facultates ſuas pater ejus munificentia (ut ait Hermippus) & largitionibus attriviſſet, nec deeſſent, qui vellent ſuppeditare ei neceſſaria, erubeſcens accipere ab aliis; quod ex ea natus eſſet domo, quæ ſuccurrere conſueviſſet aliis, contulit ſe etiamnum adoleſcens, ad mercaturam.* Crœſus, ſimul ac ad ipſum venerat, ita eum alloquitur, ap. Herodotum, lib. 1. cap. 30. p. 11. Ξεῖνε Ἀθηναῖε, παρ' ἡμέας γὰρ περὶ σέο λόγος ἀπῖκται πολλὸς, καὶ σοφίης εἵνεκεν τῆς σῆς, καὶ πλάνης, ὡς φιλοσοφέων, τῆς πολλῆς θεωρίης εἵνεκεν ἐπελήλυθας, i. e. *Hoſpes Athenienſis! quia multos ad Nos rumor de te emanavit, ob tuam ſapientiam, tuam-*

interque eas haud dubie Phœniciam, ob Tyrum commune Gentium emporium k), Non deſunt autem qui potius ſtudiorum, quam quæſtus cauſa, itinera illa ſuſcepta fuiſſe aſſerant l): eodem prorſus modo, quo Toxaris & Anacharſis Scythæ m), nec non deinceps Plato ipſe n). Quam conjecturam pro-

---

tuamque vagam peregrinationem, quam, utpote philoſophari volens, multa videndi ſtudio confeciſti. Etiam Luciano in Scytha tom. 1. Op. p. 595. dicitur ἀποδημήσας μάλα πολλὰ ἔς τε Ἀσίαν, καὶ ἐς Αἴγυπτον· καὶ τοῖς ἀρίστοις τῶν ἀνθρώπων συγγενόμενος, i. e. *diu in Aſia & Ægypto peregrinatus, & cum optimis quibusque viris verſatus.* Thales quoque itinere a Solone ſtudio diſcendi ſuſcepta, celebrat epiſtola ad Pherecydem ap. Diog. Laërt. lib. 1. c. 43. k) Ita ſalutatur in ipſo ſacro Codice Jeſ. XXIII. v. 3. Ezech. XXVII. tot. imprimis v. 3. Strabo Geograph. lib. 16. p. m. 876. *Phœnices navigationibus ſemper præſtitiſſe aliis*, aſſerit. Quarum inventionem, ut & aſtronomiæ, mercaturæ, atque ipſarummet litterarum, plerique vendicant ipſis. Dionyſ. Periegeta v. 907. ſqq. de Phœnicibus.

Φοίνικες
Οἱ πρῶτοι νήεσσιν ἐπειρήσαντο θαλάσσης,
Πρῶτοι δ' ἐμπορίης ἁλιδινέος ἐμνήσαντο.
Καὶ βαθὺν οὐρανίων ἄστρων πόρον ἐφράσσαντο.

i. e. *Phœnicum regio eſt: primique per æquora vecti*
Luſtravere ſalum, primi docuere carinis
Ferre cavis orbis commercia, ſidera primi
Servavere poli.

Plin. lib. 5. c. 12. *Gens*, inquit, *Phœnicum in gloria magna literarum inventionis, & ſiderum, navaliumque ac bellicarum artium.* Etiam Ciceroni apud Nonium de Republ. Phœnices primum *mercaturis & mercibus* ſuis avaritiam & magnificentiam, & inexplebiles cupiditates omnium rerum importaverunt in Græciam. Victorius c. 4. lib. 12. l) Præter ea, quæ ad lit. i) dicta ſunt, Plutarch. l. c. pergit: καίτοι φασὶν ἔνιοι, πολυπειρίας ἕνεκα μᾶλλον καὶ ἱστορίας, ἢ χρηματισμοῦ πλανηθῆναι τὸν Σόλωνα, i. e. *quamvis alii dicant, multarum rerum uſus & cognitionis potius gratia Solonem, quam quæſtus, vagatum per orbem fuiſſe.* m) De quibus vid. Lucianus in Scytha, tom. 1. Oper. p. 591. ſqq. n) Vid. Plutarch. vit. Solon. p. m. 79. E.

probat incredibile illud diſcendi ſtudium, quo ſeneſcens, imo moriens adhuc flagraſſe dicitur o). Quod ſi hæc cuidam videantur incerta: dubio tamen caret, a Cretenſibus Eum fuiſſe adjutum, a quibus Lycurgus p), aliquot cen-

o) Subjungit enim Plutarchus l.c. f. 79. C. *σοφίας μὲν γὰρ ἦν ὁμολογουμένως ἐραστής, ὅς γε καὶ πρεσβύτερος ὤν, ἔλεγε γηράσκειν ἀεὶ πολλὰ διδασκόμενος.* i. e. *Erat enim ſapientiæ ex conſenſu omnium amantiſſimus. Quippe qui vel gravis ætate, jam ſeneſcere ſe diceret, multa in dies addiſcentem.* Ad quod dictum paſſim provocat Plato, v. g. Amatoribus poſt princ. p. m. 97. de Republ. lib. VII. p. 706. E. in Lachete, ap. Stobæum Serm. 29. circ. fin. Cicero de Senectute, ant. med. p. 362. *Quid; quod etiam Senes addiſcunt aliquid? ut Solonem verſibus gloriantem videmus: qui, ſe quotidie aliquid addiſcentem ſenem fieri, dicit.* Valerius Max. lib. VIII. c. 7. extern. nr. 14. *Solon* ait, *quanta induſtria flagraverit, & verſibus complexus eſt, quibus ſignificat, ſe quotidie aliquid addiſcentem ſeneſcere, & ſupremo vitæ die confirmavit. Quum aſſidentibus amicis, & quadam de re ſermonem inter ſe conferentibus, ſatis jam preſſum caput erigeret: interrogatus, quapropter id feciſſet, reſpondit; Ut cum iſtud, quicquid eſt, de quo jam diſputatis, percepero, moriar.* Ælianus apud Stobæum Serm. 29. p. m. 200. refert, Solonem audiviſſe nepotem ex fratre, carmen quoddam Sapphus inter pocula cantantem, quo delectatus ille, *προσέταξε τῷ μειρακίῳ, διδάξαι αὐτόν. ἐρωτήσαντος δέ τινος, διὰ ποίαν αἰτίαν τοῦτο ἐσπούδασεν, ὁ δέ, ἔφη, ἵνα μαθὼν αὐτὸ ἀποθάνω,* i. e. *juſſerit adoleſcentem, ut ſe doceret illud. Cum autem quidam interrogaſſet, quam ob cauſam hoc deſideraret, reſpondit: ut, poſtquam illud didicero, moriar.* p) Equidem Xenophon de Republ. Lacedæmon. init. p. 675. C. de Lycurgo affirmat, quod in legibus Spartæ ferendis, *ἐκεῖνος οὐ μιμησάμενος τὰς ἄλλας πόλεις,* i. e. *haud quaquam alias imitatus ſit civitates.* Verum aut omnimodam reipubl. formam intelligit, nulla prorſus in re mutatam; aut indulſit nonnihil, pro more oratorum, legislatoris laudibus. Verius Pauſanias in Laconicis, ſ. lib. 3. c. 2. med. p. 207. *ἔθηκε δὲ καὶ Λυκοῦργος Λακεδαιμονίοις τοὺς νόμους. Θεῖναι δὲ αὐτὸν λέγουσιν, οἱ μὲν παρὰ τῆς Πυθίας διδαχθέντα ὑπὲρ αὐτῶν, οἱ δὲ ὡς Κρητικὰ ὄντα νόμιμα ἐπάγοιτο.* i. e. *leges quidem tulit Lacedæmoniis Lycurgus: quas eum nonnulli ab oraculo accepiſſe, alii autem Cretenſium ſcita uſurpaſſe tradidere.* Et ita etiam apud Plat. in Minoë p. 567.

p. 567. D. Socrates de Lycurgi & Lacedæmoniorum legibus interrogat, τέτων τῶν νομίμων τὰ βέλτιςα πόθεν ἥκει, οἶσθα; i. e. *legum iſtarum præcipuæ unde venerint, noſti?* & reſpondet Minos: Φασίγ' ἐκ Κρήτης, *dicunt, ex Creta.* Quibusdam interjectis, p. 568. D. Λακεδαιμόνιοι μαθόντες παρὰ Κρητῶν, i. e. *Lacedæmonii, qui a Cretenſibus didicerunt.* Amplius l. c. E. δι' ὃς ἥτε Κρήτη τὸν πάντα χρόνον εὐδαιμονεῖν, καὶ Λακεδαίμων ἀφ' ὃ ἤρξατο τέτοις χρῆσθαι. i. e. *quarum legum obſervatione Creta per omne tempus eſt felix, ac etiam Lacedæmon, ex quo iis uti cœpit legibus.* Herodotus lib. I. c. 65. αὐτοὶ Λακεδαιμόνιοι λέγεσι, Λυκῦργον ἐπιτροπεύσαντα ἀδελφιδέε μὲν ἑωϋτῦ, βασιλεύοντος δὲ Λεωβώτεω Σπαρτιητέων, ἐκ Κρήτης ἀγαγέσθαι ταῦτα. i. e. *Ipſi Lacedæmonii volunt, Lycurgum, quum eſſet tutor* (Charilai) *ſui ex fratre nepotis, imperante Spartiatis Leobata, e Creta hæc attuliſſe.* Strabo Georg. lib. X. p. 542. Περὶ τῆς Κρήτης ὁμολογεῖται, ὅτι κατὰ τὲς παλαιὲς χρόνες ἐτύγχανεν εὐνομεμένη, καὶ ζηλωτὰς ἑαυτῆς τὲς ἀρίςες τῶν Ἑλλήνων ἀπέφηνεν, ἐν δὲ τοῖς πρώτοις Λακεδαιμονίες. i. e. *De Creta in confeſſo hoc eſt, priſcis eam temporibus legibus optimis fuiſſe compoſitam, ideoque ad ſui imitationem pertraxiſſe Græcorum præſtantiſſimos, inque primis Lacedæmonios.* Ibid. p. 546. Ephorus ait, *quosdam eſſe, qui dicant, ea quæ Cretenſium cenſentur inſtituta, Spartanorum eſſe.* Τὸ δὲ ἀληθὲς, εὑρῆσθαι μὲν ὑπ' ἐκείνε, ἠκριβωκέναι δὲ τὲς Σπαρτιάτας, i. e. *cum revera Cretenſes ea excogitaverint, Spartiani accuratius elaboraverint.* Quod pluribus probat in ſeqq. ſpeciatim de Lycurgo, ad Cretenſes tali de cauſa profecto, p. 547. Ariſtotel. de Republ. lib. 2. c. 10. ἔοικε καὶ λέγεται δὲ, τὰ πλεῖςα μεμιμῆσθαι τὴν Κρητικὴν πολιτείαν. ἡ τῶν Λακώνων. i. e. *videtur & dicitur Lacedæmoniorum Respubl. plerisque in rebus Cretenſem eſſe æmulata.* Et mox: φασὶ γὰρ, τὸν Λυκῦργον, ὅτε τὴν ἐπιτροπείαν τὴν χαριλάε τῦ βασιλέως καταλιπὼν ἀπεδήμησε, τότε τὸν πλεῖςον διατρῖψαι χρόνον περὶ τὴν Κρήτην, διὰ τὴν συγγένειαν. i. e. *Ajunt enim, Lycurgum, quamdiu relicta Charilai regis tutela peregrinatus eſt, tamdiu, idque diutiſſime, ad Cretam commoratum eſſe, propter cognationem.* Interjectis quibusdam, plura affert momenta, in quibus Laonica respubl. cum Cretenſi conveniat: & infert, ᾗ καὶ δῆλον, ὅτι ἐκεῖθεν ἐλήλυθεν, *ex quo etiam perſpicuum eſt, quod exinde provenerint.* Plutarchus in vit. Lycurgi p. 41. C. ὅτως ἀπάρας, πρῶτον μὲν εἰς Κρήτην ἀφίκετο, καὶ τὰς αὐτόθι πολιτείας καταμαθὼν, καὶ συγγενόμενος τοῖς πρωτεύεσι κατὰ δόξαν ἀνδράσι, τὰ μὲν ἐζήλωσε δὲ παρέλαβε τῶν νόμων, ὡς οἴκαδε μετοί-

centenis annis iſto antiquior q). Ad eos enim animo diſcendi tranſiit, docente

σων καὶ χρησόμενος. i. e. *ita profectus, primum delatus eſt in Cretam. Cretenſium inſtitutis cognitis, quum uſus conſuetudine eſſet præſtantiorum dignitate; leges quasdam eorum approbavit, & accepit, domum eas ad utendum deportaturus.* Paulo poſt F. Αἰγύπτιοι δὲ καὶ πρὸς αὐτοὺς ἀφικέσθαι τὸν Λυκοῦργον οἴονται. i. e. *Ægyptii quoque apud ſe arbitrantur, Lycurgum fuiſſe:* aſſentientibus illis, (ut deinceps ſubjungit,) quibusdam Græcis. Quare autem divinam commentus ſit originem, rationem affert Polybius Megalopolitanus hiſt. lib. 10. c. 2. nec non Strabo Geogr. p. 547. Quam vid. ad §. 13. q) Plutarchus vitam Lycurgi incipit his verbis: περὶ Λυκούργου τοῦ νομοθέτου καθόλου μὲν οὐδὲν ἔστιν εἰπεῖν ἀναμφισβήτητον, - - - ἥκιστα δὲ οἱ χρόνοι, καθ' οὓς γέγονεν ὁ ἀνὴρ, ὁμολογοῦνται. i. e. *De Lycurgo legislatore, nihil omnino dici poteſt, quod controverſia careat: maxima autem contentio eſt de tempore, quo vixerit ille.* Lycurgum cum Homero congreſſum eſſe, tradunt quidam apud Timæum, citatum Plutarcho l. c. p. 39. F. Nec abnuit id Apollodorus apud Clem. Alex. Strom. lib. 1. p. 327. A. Strabo Geogr. lib. 10. p. 547. Cicero quoque Tuſcul. Qu. lib. 5. init. p. 153. *multis* ait, *ante* (ſeptem Græciæ ſapientes) *ſeculis Lycurgum, cujus temporibus Homerus etiam fuiſſe, ante hanc urbem conditam traditur*: Sed æque incerta eſt Homeri ætas. Cum Ageſilao conjungit eum Pauſanias lib. 3. c. 2. p. 207. ſcilicet Poryſſæo, ut etiam Apollodorus cognominat, apud Clem. Alex. l. c. Eratoſthenes & Apollodorus, Plutarcho commemorati l. c. οὐκ ὀλίγοις ἔτεσι πρεσβύτερον ἀποφαίνουσι τῆς πρώτης ὀλυμπιάδος, *non paucis annis Eum affirmant, primam Olympiadem anteceſſiſſe.* Tatianus p. 174. magis determinate loquitur, πρὸ τῶν Ὀλυμπιάδων ἔτεσιν ἑκατὸν νομοθετεῖ, i. e. *ante primam Olympiadem, annis centum leges tulit.* Quo cum conſentiret Clem. Alexandr. Strom. lib. 1. p. 309. ſi verba ipſius Λυκοῦργος πρὸ τῶν Ὀλυμπιάδων ἔτεσιν ἑκατὸν πεντήκοντα, νομοθετεῖ Λακεδαιμονίοις, diſtinctione obſervata, hunc admittunt ſenſum: *Lycurgus centum & quinquaginta annis ante Olympiades* exiſtens, (deinceps) *leges tulit Lacedæmoniis.* Diu enim ante promulgationem legum vixerat: & aliquamdiu regnarat, antequam peregre abiret, & apparatum condendarum ſanctionum acquireret, Plut. l. c. Quibus obſervatis, minus dicerent tam Plato, quam Cicero: quorum ille in Minoë p. 567. D. ταῦτα

cente Thalete r). Et ab Epimenide inde ad urbem luſtrandam evocato s), diſerte dicitur ad leges condendas fuiſſe præmunitus t); multis in eam rem ipſi

ταῦτά γε ἐδέπω ἴσως ἔτη τριακόσια, ἢ ὀλίγῳ τέτων πλείω, i. e. *hæc* Lycurgi *inſtituta nondum forte trecentos annos, vel paulo plures impleverunt.* Hic oratione pro Flacco, Lacedæmonios ait, *ſeptingentis jam annis amplius, unis moribus & nunquam mutatis legibus vixiſſe.* Vid. Cyrill. Alex. contra Julian. lib. 1. p. 12. A. Thucydid. lib. 1. p. 13. A. edit. Wechel. 1594. Marsham Can. Chron. Sec. XV. p. 450. ſeqq. r) Epiſtola ad Pherecydem, ap. Diog. Laërt. lib. 1. c. 43. ἐγὼ καὶ Σόλων ὁ Ἀθηναῖος πλώσαντες μὲν ἐς Κρήτην κατὰ τὴν κᾶθι ἱςορίην, *ego & Solon in Cretam navigavimus, ad acquirendam ibi peritiam.* s) Diog. Laërt. lib. 1. c. 110. Ἀθηναίοις τῷ τε λοιμῷ κατεχομένοις ἔχρησεν ἡ Πυθία καθῆραι τὴν πόλιν· οἱ δὲ πέμπεσι ναῦν τε καὶ Νικίαν τὸν Νικηράτε εἰς Κρήτην, καλἕντες τὸν Ἐπιμενίδην. καὶ ὃς ἐλθὼν Ὀλυμπιάδι τεσσαρακοςῇ ἕκτῃ ἐκάθηρεν αὐτῶν τὴν πόλιν, καὶ ἔπαυσε τὸν λοιμὸν τἕτον τὸν τρόπον. i. e. *Cum Athenienſes aliquando peſte laborarent, reſponſo a Pythia accepto, urbem expiari oportere, Niciam Nicerati filium navi miſere, Epimenidemque ex Creta advocarunt. Profectus autem Olympiade quadrageſima ſexta, luſtravit urbem, peſtemque compeſcuit, hoc modo* &c. Pauſanias in Atticis ſ. lib. 1. c. 14. p. 35. de eod. Epimenide: ὕςερον καὶ πόλεις ἐκάθηρεν ἄλλας τε, καὶ τὴν Ἀθηναίων, i. e. *deinceps etiam urbes luſtravit, tam alias, quam inprimis Athenas.* Plutarch. vit. Solon. p. 84. D. ὅτε μάντεις ἄγη καὶ μιασμὲς δεομένες καθαρμῶν προσφαίνεσθαι διὰ τῶν ἱερῶν ἠγόρευον. ἕτω δὲ μετάπεμπτος αὐτοῖς ἧκεν ἐκ Κρήτης Ἐπιμενίδης ὁ Φαίςιος. ἐδόκει δέ τις εἶναι θεοφιλὴς καὶ σοφὸς περὶ τὰ θεῖα, τὴν ἐνθεσιαςικὴν καὶ τελεςικὴν σοφίαν. i. e. *Vates piacula quædam noxasque, quæ expianda forent, ſignificari extis denunciarunt. Eam ob cauſam accitus ex Creta, venit Epimenides Phæſtius: qui habebatur vir religioſus, in rebusque ſacris ſapientia præcellens fanatica & myſtica.* Unde καθαρτὴς cognominatus fuit, teſte Jamblicho de vit. Pythag. c. 28. Apulejus quoque Floridorum II. *inclitum* dicit *fatiloquum, & Piatorem,* juxta Lectionem Lipſii, Manud. ad Philoſ. Stoic. lib. 2. c. 6. t) Vid. Plut. ſupr. ad lit. y) p. 548. apud quem tom. 2. in Convivio ſept. Sapientum p. 157. D. Ardalus Epimenidem vocat Σόλωνος ξένον, *Solonis hoſpitem.* Diog. quoque Laërt. lib. 1. c. 112. prodit, a Cretenſibus didiciſſe

ipſi ſuppeditatis. Cretenſes vero, & inter eos Epimenides, legibus inſtructi fuerant a Rege Minoë u): cujus Rhadamanthus ſupra memoratus non

Solonem, inquiens: φέρεται δ' αὐτοῦ καὶ ἐπιστολὴ πρὸς Σόλωνα τὸν νομοθέτην, περιέχουσα πολιτείαν, ἣν διέταξε Κρητὶ Μίνως. i. e. *Extat etiam ipſius* (Epimenidis) *ad Solonem conditorem legum epiſtola, de ea Republ. quam Minos Cretenſibus tradidit.* u) Unde de eodem Diog. Laërt. l. c. συνέγραψε δὲ καὶ παταλογάδην περὶ θυσιῶν, καὶ τῆς ἐν Κρήτῃ πολιτείας. καὶ περὶ Μίνω καὶ Ῥαδαμάνθυος, εἰς ἔπη τετρακισχίλια. i. e. *Scripſit & proſa oratione de Sacrificiis, & Republ. Cretenſium: ac præterea de Minoë & Rhadamantho, ad quatuor millia verſuum.* Tacitus Annal. lib. 3. c. 26. aſſerit: *maxime fama* leges *celebravit Cretenſium, quas Minos præſcripſit.* Juſtino lib. XX. c. 4. Pythagoras *Cretam & Lacedæmona contendiſſe* dicitur, *ad cognoſcendas Minois & Lycurgi inclytas ea tempeſtate leges.* De iisdem ſcitis Cretenſium, quæ Lycurgus expolitiora reddita, (Vid. præter Strabonem citatum ad p) p. 90. etiam Ariſtoteles de Republ. lib. 2. c. 10.) Spartanis præſcripſerit, Pauſanias l. c. p. 207. pergit: τούτους δὲ οἱ Κρῆτες τοὺς νόμους τεθῆναί σφισιν ὑπὸ Μίνω λέγουσι. βουλεύσασθαι δὲ ὑπὲρ τῶν νόμων οὐκ ἄνευ Θεοῦ τὸν Μίνω. i. e. *Eas ipſas leges Minoi acceptas referunt Cretenſes, Minoëm autem absque Dei conſiliis nihil ſanxiſſe.* Ariſtot. loco jam citato ait: καὶ νῦν οἱ περίοικοι τὸν αὐτὸν τρόπον χρῶνται αὐτοῖς, ὡς κατασκευάσαντος Μίνω πρώτου τὴν τάξιν τῶν νόμων. i. e. *Etiam nunc qui Cretenſibus circumjecti ſunt accolæ, eodem modo iis utuntur, quomodo Minos primus legum ordinem deſcripſit.* Plato in Minoë p. 567. D. de Cretenſibus: Σ. οὐκοῦν οὗτοι παλαιοτάτοις νόμοις χρῶνται τῶν Ἑλλήνων; Μ. ναί. Σ. οἶσθα οὖν τίνες τούτων ἀγαθοὶ βασιλεῖς ἦσαν; Μίνως τε καὶ Ῥαδάμανθυς, οἱ Διὸς καὶ Εὐρώπης παῖδες, ὧν οἵδε εἰσὶν οἱ νόμοι. i. e. *S. Iſti itaque ex Græcis omnibus antiquiſſimis legibus vivunt? M. Omnino. S. Scis, qui apud eos præſtantiſſimi Reges extiterint? Minos videlicet & Rhadamanthus, Jovis & Europæ filii, quorum hæ leges ſunt.* Interpoſitis quibusdam p. 568. D. ἐν Κρήτῃ εἷς οὗτός ἐστι τῶν ἄλλων νόμων, οὓς Μίνως ἔθηκε, μὴ συμπίνειν ἀλλήλοις εἰς μέθην. i. e. *In Creta inter cæteras leges, quas Minos tradidit, quædam hujus eſt tenoris, ne compotent invicem usque ad ebrietatem.* Mox p. 569. C. Παλαιοτάτοις Κρῆτες οἱ Μίνωος καὶ Ῥαδαμάνθυος πολῖται νόμοις χρῆσθαι δοκοῦσι. i. e. *Cretenſes Minois Rhadaman-*

thique

non modo frater x) erat, ſed & judex ſolenniter conſtitutus y). §. 12.

---

ubique cives antiquiſſimis uti videntur legibus. Apollodorus Bibliothec. l. 3. §. 2. p. m. 150. Μίνως Κρήτην κατοικῶν, ἔγραψε νόμους, i. e. *Minos Cretam incolens, conſcripſit leges.* Diod. Sicul. lib. V. p. 238. init. (A. 344. fin.) *Minoa dicunt*, Θεῖναι καὶ νόμους τοῖς Κρησὶν οὐκ ὀλίγους, *leges quoque tuliſſe Cretenſibus haud paucas.* Idem lib. 1. p. 59. C. (A. 48.) inter Legumlatores, ſanctiones ſuas Diis adſcribentes, refert ἐν τῇ Κρήτῃ Μίνωα. Sed de hoc ad §. ſeqq. In re enim conceſſa, plura non coacervabo teſtimonia. x) Diod. Sic. lib. 5. p. 237. circa fin. (A. 344.) Μετὰ δὲ τὰς τῶν Θεῶν γενέσεις ὕστερον πολλαῖς γενεαῖς φασὶ γενέσθαι κατὰ τὴν Κρήτην ἥρωας οὐκ ὀλίγους, ὧν ὑπάρχειν ἐπιφανεστάτους τοὺς περὶ Μίνω καὶ Ῥαδάμανθυν. Τούτους γὰρ μυθολογοῦσιν ἐκ Διὸς γεγενῆσθαι καὶ τῆς Ἀγήνορος Εὐρώπης, ἥν φασιν ἐπὶ ταύρου διακομισθῆναι προνοίᾳ Θεῶν, εἰς τὴν Κρήτην. i. e. *Multis autem poſt Deorum in Creta generationem ſeculis, non paucos apud ſe heroes extitiſſe prædicant: inter quos celeberrimi ſint Minos & Rhadamanthus. Hos Jove & Europa Agenoris filia, Tauro in Cretam provido Deum numine transportata, prognatos eſſe.* Eadem cum raptu Europæ, recenſet lib. IV. p. 183. A. (A. 262. fin.) Apollodorus Biblioth. l. 3. §. 1. p. 148. de Europa in Cretam transvecta: ἡ δὲ ἐκεῖ συνευνασθέντος αὐτῇ Διὸς, ἐγέννησε Μίνωα, Σαρπηδόνα, Ῥαδάμανθυν. i. e. *Ea inibi ab Jove compreſſa, Minoem, Sarpedonem, ac Rhadamanthum peperit.* Plato ad lit. u) præced. cit. itidem Jovis ex Europa filios dicit, & *fratres Germanos.* Apud Homerum Iliad. ξ. v. 321. Jupiter de Europa, Phœnicis filia, aſſerit:

Ἣ τέκε μοι Μίνω τε καὶ ἀντίθεον Ῥαδάμανθυν, i. e.
Quæ peperit mihi Minoam & divinum Rhadamanthum.

Singularia ſunt, non prætereunda tamen, quæ Ephorus habet apud Strabonem Geogr. lib. X. p. 541. Ζηλωτὴς ὁ Μίνως ἀρχαίου τινὸς Ῥαδαμάνθυος δικαιοτάτου ἀνδρὸς ὁμωνύμου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. ὃς πρῶτος τὴν νῆσον ἐξημερῶσαι δοκεῖ νομίμοις πόλεων καὶ συνοικισμοῖς πολιτείας, σκηψάμενος παρὰ Διὸς φέρειν ἕκαστα τῶν τιθεμένων δογμάτων εἰς μέσον. Τοῦτον δὲ μιμούμενος καὶ ὁ Μίνως &c. i. e. *Æmulator fuit Minos priſci cujusdam Rhadamanthi viri juſtiſſimi, fratri ipſius cognominis: qui primus inſulam viſus ſit cicuraſſe legibus condendis, & cohabitatione ad urbes conſtituendas, rebusque publicis, cum fingeret, ſe a Jove adferre ſingula, quæ promulgabat*

§. 12. Atque ita ad hunc tandem, quoad Romanos Athenienſesque, redibimus ad extrema redacti. Idque eo magis, quod quamplurimis *Talio* dicatur abſolute *jus Rhadamantheum* z). Tam ob omnimodam æqualitatem, ut *Talioni* a), ita *juſtitiæ* b) propriam; quam quod Eum primum ejus credi-

---

mulgabat decreta. Illum ergo æmulatum Minoem &c. Ibid. p. 547. dicitur Lycurgus a Thalete quodam Lyrico didiciſſe modum, ὃν Ῥαδάμανθύς τε πρότερον, καὶ ὕστερον Μίνως, ὡς περὶ τοῦ Διὸς τοὺς νόμους ἐκφέρει εἰς τοὺς ἀνθρώπους, *quem Rhadamanthus prius, deinde Minos uſurpaverunt, ut leges ſe a Jove acceptas promulgare dicerent.* y) Plato in Minoë p. 568. E. Ῥαδάμανθυς ἀγαθὸς μὲν ἦν ἀνήρ. ἐπεπαίδευτο γὰρ ὑπὸ τοῦ Μίνω· ἐπεπαίδευτο μέντοι οὐχ ὅλην τὴν βασιλικὴν τέχνην, ἀλλ' ὑπηρεσίᾳ τῇ βασιλικῇ, ὅσον ἐπιστατεῖν ἐν τοῖς δικαστηρίοις. ὅθεν καὶ δικαστὴς ἀγαθὸς ἐλέχθη εἶναι. νομοφύλακι γὰρ αὐτῷ ἐχρῆτο ὁ Μίνως κατὰ τὸ ἄστυ. i. e. *Rhadamanthus vir quidem bonus extitit, a Minoe ſiquidem inſtructus erat: nec tamen regiam diſciplinam omnem, ſed regi tantum miniſtrare in judiciis didicit. Unde Judex bonus appellatus eſt. Eo enim veluti legum cuſtode per urbem uſus eſt Minos.* Ita ut Judicem laudat juſtum, de Legibus lib. 12. p. 987. A. in Gorgia p. 357. 358. Plutarchus in vit. Theſei p. 7. B. de Tragicis Athenienſibus Minoi inimicis ait: φασὶ τὸν μὲν Μίνω βασιλέα καὶ νομοθέτην· δικαστὴν δὲ τὸν Ῥαδάμανθυν εἶναι καὶ φύλακα τῶν ὡρισμένων ὑπ' ἐκείνου δικαίων. i. e. *Minoa ferunt quidem regem & legislatorem, Judicem autem Rhadamanthum, & juris ab eo ſanuiti cuſtodem.* Diod. Sic. lib. IV. p. 183. B. (A. 263.) τούτων δὲ Ῥαδάμανθυς μὲν τοῖς Κρησὶν ἐνομοθέτησε, i. e. *horum* (fratrum ad lit. præced. nominatorum) *Rhadamanthus Cretenſibus poſuit leges.* Apollodor. Bibl. lib. 3. §. 2. p. 149. introducitur τοῖς νησιώταις νομοθετῶν, ut *qui Inſulanis condidiſſet leges.* z) Ex recentioribus ſcilicet paſſim. a) Ariſtot. de Moribus ad Nic. lib. V. c. 8. p. 84. E. ἔσται δὴ ἀντιπεπονθὸς, ὅταν ἰσασθῇ, i. e. *erit igitur tum Talio, cum facta fuerit exæquatio.* Vid. ſupr. §. 2. b) Ariſtoteles l. c. c. 2. p. 76. B. δοκεῖ δὲ ὅ, τε παράνομος, ἄδικος εἶναι, καὶ ὁ πλεονέκτης, καὶ ὁ ἄνισος. ὥστε δῆλον, ὅτι καὶ ὁ δίκαιος ἔσται ὅ, τε νόμιμος, καὶ ὁ ἴσος· τὸ μὲν δίκαιον ἄρα, τὸ νόμιμον, καὶ τὸ ἴσον. τὸ δ' ἄδικον τὸ παράνομον, καὶ ἄνισον. i. e. *Videtur vero injuſtus eſſe & is, qui contra legem committit, & is, qui ſibi plus vendicat, quam par ſit, quique eſt inæqualis. Ex quo perſpicuum eſt, juſtum quoque futurum, & eum qui legibus pareat, & eum qui æquus ſeu æqualis*

crediderint inventorem c). Neque id ſine ratione ſpecioſa. Præterquam enim quod ab ipſo Jove ſatus putatur d): a quo etiam frater leges per ipſum propa-

æqualis ſit. Jus igitur erit, tum id quod legibus ſancitur, quod legitimum appellant, tum id quod æquum eſt: & contra injuria, tum id quod in legem committitur, tum id quod iniquum eſt. Conf. ibid. c.V. f. 79. A. cap.VI. cap.VII. ubi p. 82. D. διὰ τοῦτο καὶ ὀνομάζεται δίκαιον, ὅτι δίχα ἐστίν. ὥσπερ ἄν εἴ τις εἴποι δίχαιον· καὶ ὁ δικαστὴς, διχαστὴς &c. c) Diod. Sic. lib.V. p. 238. A. (345.) Ῥαδάμανθυν λέγουσι τάς τε κρίσεις πάντων δικαιοτάτας πεποιῆσθαι. i.e. *Rhadamanthum in exercendis judiciis omnium juſtiſſimum fuiſſe prædicant.* Apud Platonem Minos p. 567. D. inquit: Ῥαδάμανθυν γε φασὶν, ὦ Σώκρατες, δίκαιον ἄνδρα· τὸν δὲ Μίνω, ἀγριόν τινα καὶ χαλεπὸν καὶ ἄδικον. i. e. *Rhadamanthum quidem o Socrates! juſtum virum fuiſſe tradunt; Minoëm autem agreſtem, durum, atque injuſtum.* Ibid. de Legibus lib. I. Clinias Cretenſis p. 769. B. ita loquens introducitur, λέγεται παρ' ἡμῖν, καὶ δὴ καὶ τὸν ἀδελφόν γε αὐτοῦ Ῥαδάμανθυν δικαιότατον γεγονέναι. τοῦτον οὖν φαῖμεν ἄν ἡμεῖς γε οἱ Κρῆτες ἐκ τοῦ τότε διανέμειν τὰ περὶ τὰς δίκας ὀρθῶς, τοῦτον τόν ἔπαινον αὐτὸν εἰληφέναι. i. e. *Fertur apud nos, etiam fratrem ejus* (Minois) *Rhadamanthum longe juſtiſſimum fuiſſe omnium. Eumque nos Cretenſes, quia tunc recte jus unicuique diſtribuerit, hanc laudem conſecutum cenſemus.* A quo rigore juris obſervato, meruiſſe etiam creditur antiquitati fabuloſæ, ut mortuis juſtam pronunciaret ſententiam, perpetuo deinceps ſubeundam. Nam ut Socrates apud Platonem in Gorgia circa fin. p. 358. C. ἐπειδὰν ὁ Ῥαδάμανθυς ἐκεῖνος τοιοῦτόν τινα λάβῃ, ἄλλο μὲν περὶ αὐτοῦ οὐκ οἶδεν οὐδεν, οὔθ' ὅστις, οὔθ' ὧν τινων· ὅτι δὲ πονηρός τις· καὶ τοῦτο κατιδὼν ἀπέπεμψεν εἰς τάρταρον. ἐπισημηνάμενος, ἐάν τε ἰάσιμος, ἐάν τε ἀνίατος δοκῇ εἶναι. i. e. *quando Rhadamanthus ille hujuſmodi aliquem deprehendit, nihil aliud in ipſo novit, neque quisnam ſit, neque ex quibus ortus; ſed utrum ſit malus. Cumque id compererit, dimittit in tartarum, nota impreſſa, utrum ſanabilis, vel inſanabilis eſſe videatur.* Sed de hoc judicio mox pluribus. d) Diod. Sic. lib. IV. p. 183. A. (A. 262. ſqq.) Ἀστερίου βασιλεύοντος ἐν τῇ Κρήτῃ, Ζεὺς, ὥς φασιν, Εὐρώπην ἁρπάσας ἐκ φοινίκης, καὶ διακομίσας εἰς κρήτην ἐπὶ ταύρου, μιγεὶς αὐτῇ, τρεῖς υἱοὺς ἐγέννησε, Μίνω, καὶ Ῥαδάμανθυν, καὶ Σαρπηδόνα. i. e. *Aſterio in Creta regnante, Jupiter, ut ajunt, ablatam e Phœni-*

propagandas, immediate hauſerit e). Multis primus ſalutatur legislatorum omnium

cia Europam, ſuper tauro in Cretam transvexit. Cumque ea commixtus, tres filios, Minoëm, Rhadamantum & Sarpedonem, procreavit. Conf. idem lib. V. citatus ſupra ad x) p. 559. Apud Platonem, citatum ſupra ad lit. u) x), p. 558. 559. Minos & Rhadamanthus dicuntur, οἱ Διὸς καὶ Εὐρώπης παῖδες, *Jovis & Europæ filii.* Alibi, de legibus lib. XII. p. 987. A. Rhadamanthus eſt *unus iſtorum, qui e Diis dicuntur prognati.* Ipſe Jupiter pro ſuo Eum agnoſcit, apud Platonem in Gorgia p. 357. A. & inde apud Plutarchum de Conſolat. tom. 2. Oper. p. 121. C. inquiens: ἐποιησάμην δικαστὰς υἱεῖς ἐμαυτοῦ· δύο μὲν ἐκ τῆς Ἀσίας, Μίνω τε καὶ Ῥαδάμανθυν &c. i. e. *Conſtitui jam meos filios Judices, duos quidem ex Aſia, Minoëm videlicet & Rhadamanthum.* Atque ita apud Homerum cit. ſupr. ad x) p. 559. ubi conferantur plura. e) Homerus Odyſſ. lib. XIX. v. 178. ſqq.

- - Κνωσσὸς μεγάλη πόλις, ἔνθά τε Μίνως
Ἐννέωρος βασίλευε Διὸς μεγάλου ὀαριστής. i. e.

- - Gnoſſus magna urbs, ubi Minos
Regnavit per novem annos, Jovis magni confabulator.

Plato in Minoë circ. fin. p. 568. A. his citatis ſubjungit: ἔστιν οὖν τοῦτο Ὁμήρου ἐγκώμιον εἰς Μίνω διὰ βραχέων εἰρημένον· οἷον οὐδ' εἰς ἕνα τῶν ἡρώων ἐποίησεν Ὅμηρος. - - λέγει γὰρ τὸ Μίνω συγγενέσθαι ἐνάτῳ ἔτει τῷ Διῒ ἐν λόγοις, καὶ φοιτᾷν παιδευθησόμενον, ὡς ὑπὸ σοφιστοῦ ὄντος τοῦ Διός. ὅτι οὖν τοῦτο τὸ γέρας οὐκ ἔστιν ὅτῳ ἀπένειμεν Ὅμηρος τῶν ἡρώων, ὑπὸ Διὸς πεπαιδεῦσθαι, ἄλλῳ ἢ μόνῳ, τοῦτ' ἔστιν ἔπαινος θαυμαστός. i. e. *Tanta eſt hæc in Minoë Homeri laus, paucis verbis explicata, ut nunquam pari laudatione heroum quenquam extulerit. - - Nam Minoëm annos novem cum Jove collocutum inquit, ad eumque diſciplinæ gratia proficiſci ſolitum, quaſi Jupiter Sophiſta ſit. Quod autem tanto munere, hoc eſt ab Jove eruditum eſſe, alium heroa nullum Homerus affecit, mira quædam laus exiſtimanda eſt.* Mox: οἱ γὰρ ὄαροι λόγοι εἰσί. καὶ ὀαριστὴς ἐστιν ἐν λόγοις. ἐφοίτα οὖν δι' ἐνάτου ἔτους εἰς τὸ τοῦ Διὸς ἄντρον ὁ Μίνως, τὰ μὲν μαθησόμενος, τὰ δὲ ἀποδειξόμενος, ἃ τῇ προτέρᾳ ἐνναετηρίδι παρὰ τοῖς

omnium f). Superat longe tempora Trojana g): & ipſo Deucalione (utpote cujus erat Patruus, vel potius Propatruus, h. e. proavi frater,) antiquiorem ſe ſiſtit tribus, integris generationibus h). Diluvium vero a Deucalione,

---

τοῖς Διός. i. e. *ὄαροι namque ſermones ſunt, ὀαριστὴς autem eſt in ſermonibus congrediens. Minos itaque annos novem Jovis antrum erudiendus frequentavit. Unde & didicit, & docuit inde cæteros, quæ ab Jove novem annis acceperat.* Conf. de Legibus lib. I. init. p. 769. p. 774. B. 775. A. vid. & Diod. Sic. lib. 1. p. 59. C. (A. 84.) Strabo lib. X. p. m. 541. lib. XVI. p. m. 881. f) Plinius lib. VII. cap. 56. ubi, quæ cujusque inventa ſint, indicat, ait ex ſententia aliorum, *Rhadamanthum primum dediſſe leges.* Plato in Minoë p. 567. D. *οὗτοι παλαιοτάτοις νόμοις χρῶνται τῶν Ἑλλήνων,* i. e. *Iſti* (Cretenſes) *ex Græcis omnibus, antiquiſſimis utuntur legibus.* Et p. 569. C. *Σ. οὐκοῦν δοκοῦσί σοι παλαιοτάτοις Κρῆτες οἱ Μίνωος καὶ Ῥαδαμάνθυος πολῖται νόμοις χρῆσθαι; Μ. φαίνονται. Σ. οὗτοι ἄρα τῶν παλαιῶν ἄριστοι νομοθέται γεγόνασι, νομεῖς τε καὶ ποιμένες ἀνδρῶν.* i. e. *Soc. Nonne igitur videntur tibi Cretenſes Minois Rhadamanthique cives, antiquiſſimis legibus uti? M. videntur ſane. Soc. Iſti ergo priſcorum omnium legumlatores excellentiſſimi fuerunt, hominumque paſtores.* Strabo lib. X. p. m. 542. *Περὶ δὲ τῆς Κρήτης ὁμολογεῖται, ὅτι κατὰ τοὺς παλαιοὺς χρόνους ἐτύγχανεν εὐνομουμένη, καὶ ζηλωτὰς ἑαυτῆς τοὺς ἀρίστους τῶν Ἑλλήνων ἀπέφηνεν, ἐν δὲ τοῖς πρώτοις Λακεδαιμονίους.* i. e. *De Creta in confeſſo hoc eſt, antiquiſſimis eam temporibus legibus optimis fuiſſe compoſitam; ideoque ad ſui imitationem pertraxiſſe Græcorum præſtantiſſimos, inque primis Lacedæmonios.* g) Apud Strabonem Minos dicitur *θαλαττοκρατῆσαι πρῶτος,* i. e. *primus maris obtinuiſſe imperium.* Thucydides lib. 1. p. 4. A. *Μίνως παλαίτατος ὧν ἀκοῇ ἴσμεν ναυτικὸν ἐκτήσατο, καὶ τῆς νῦν ἑλληνικῆς θαλάσσης ἐπιπλεῖστον ἐκράτησε· καὶ τῶν κυκλάδων νήσων ἦρξέ τε, καὶ οἰκιστὴς πρῶτος τῶν πλείστων ἐγένετο* &c. i. e. *Minos eorum quos auditu cognovimus, antiquiſſimus claſſem comparavit, maximamque partem maris, quod Græcum nunc vocatur, in ſuam poteſtatem redegit. Etiam Cycladum inſularum imperium obtinuit, & in pleraſque primus colonias deduxit.* h) Etiam Herodotus lib. 3. c. 122. p. m. 209. priorem Minoë nominare non potuit, qui maris tenuerit imperium. Et quidem ea

calione, cujus ætate contigerit, denominari, etiam iis conſtat, qui a limine ſaltem ſalutarunt literas. Quid quod Ephorus Rhadamanthum legislatorem longe antiquiorem faciat Minoë, Deucalionis proavo. De judicio, quod cum Minoë, ex mandato Jovis, apud inferos. ſtatim poſt inſperatum, cujusque obitum, exercere, etiam Socrati perſuaſum eſt, nil dicam: ne fabulis cuipiam ſim offendiculo. Priora vero litem videntur denunciare Moſi, quoad antiquitatem, legisque noſtræ originem.

§. 13. Sed ſalva res eſt. Ad Moſis antiquitatem non pertingit Rhadamanthus: & in condendis ſupra adductis non aliunde adjutus eſt, quam legibus Moſaicis. Jovem & generis ipſius ac legum autorem fingunt, ex genio ætatis fabuloſæ. Raro cupidine victi, congrediebantur illicite, quin turpitudinis notam Deorum Dearumve complexu: conarentur diluere.

ætate, qua neſciebant adhuc velis expanſis navium promovere curſum. Ita enim Pauſanias lib. IX. cap. 11. p. m. 732. Δαίδαλος ἔφευγεν ἐκ Κρήτης, πλοῖα οὐ μεγάλα αὐτῷ καὶ τῷ παιδὶ Ἰκάρῳ ποιησάμενος, πρὸς δὲ καὶ ταῖς ναυσὶν (ὃ μή πω τοῖς τότε ἐξεύρητο) ἱστία ἐπιτεχνησάμενος, ὡς τοῦ Μίνω ναυτικοῦ τὴν εἰρεσίαν φθάνοιεν ἐπιφόρῳ τῷ ἀνέμῳ χρώμενοι. i. e. *Dædalus aufugit e Creta, ſibi & filio Icaro non magna conficiens navigia; ſed navibus (quod nondum ea ætate inventum fuerat,) vela applicuit; quo Minois claſſem, quæ remis tantum utebatur, ſecundo impulſi vento anteverterent.* Trojanorum autem tempore navigandi peritia viguit per Græciam univerſam. Homerus enim Iliad. lib. 2. v. 510. ſqq. claſſem numerat *mille centum & octoginta ſex navium*, Dictys 1215. Dares 1170. Plutarchus 1200. quæ oppugnarant Trojam. Idem Homerus Iliad. XIII. verſ. 450. Minoëm vocat πρῶτον Κρήτῃ ἐπίουρον, *primum Cretæ cuſtodem*, ſive Regem. Quæ tamen temporibus Trojanis ad *centum* usque urbes excreverat; in tantum aucta, ut octoginta navium claſſe ſuccurrerit Menelao. Iliad. lib. II. verſ. 650. 653. Conf. tamen Odyſſ. lib. XIX. v. 175. Strab. Geogr. lib. X. p. m. 544. Et huic Menelao, qui bellum Trojæ conflavit, locus aſſignatur, ubi πρότερον ἔτι, i. e. *multo prius* habitarat Rhadamanthus: apud Pauſaniam Arcadicis, ſ. lib. VIII. c. 53. p. m. 707. Reliqua, typis jam negatis, ſupplebuntur proxime.

diluere. Inventum adulteris, libidinoſisque gratiſſimum. Ita enim proprii flagitii culpa divino, proh ſcelus! imputabatur Numini. Cui reſiſtere nefas; imo extra vires humanas poſitum. Interdum haud malo animo, Perſonæ legibusque prætextu hoc conciliabatur autoritas: ne vel illa haberetur contemtui; vel hæ citius conſeneſcerent, aut mutarentur temere. Non ſolum Diodorus longum recenſet catalogum eorum, qui Sanctionum ſuarum originem Diis adſcripſerint: ſed Plato conſultum judicat, de ſingulis ita perſuaderi turbam imperitam. Verus Rhadamanthi pater erat Aſterius, Auguſtino Xanthus dictus: qui Europam ſibi adamatam navi, cui Bovis erat inſigne, impoſitam, e Phœnicia ſubvexit in Cretam. Nec plus commercii cum Jove habuit Minos ejus frater, quam Numa Pompilius cum Dea Ægeria, aut Impoſtor Muhammedes cum Gabriele. Qui primum legislatorem vocant, aut comparationem inſtituunt cum Lycurgo, Solone, reliquisque in Græcia celebrioribus, ad quos attendebant unice; aut inter primos ſaltem numerant: vel attribuunt aliquid affectui.

§. 14. *Deucalionis* diluvium cum univerſali illo, cujus in Sacris fit mentio, non putatur coincidere. Præcipue ſi ſolam inundaſſe volunt Theſſaliam. Etiam altero illo itidem particulari *Ogygeo*, ultra CC. & quod excurrit, annos traditur recentius. Attigerit tamen proxime Moſis tempora. Varro ſub ſecundo Athenienſium Rege Cranao, Cecropis (Moſis, juxta Euſebium, coætanei) ſucceſſore, id collocat: Euſebius vero atque Hieronymus, ſub Cecrope adhuc regnante. Sed plures erant Deucaliones. Diverſus eſt ille, a quo diluvium denominatur, ab iſto cujus Rhadamanthus erat patruus, vel etiam propatruus. Promethei ille erat filius, pater Hellenis, ac Amphictyonis, ſecundo Athenienſium Regi adjuncti: a quo ad excidium Trojæ XII minimum diſtant generationes, alii ultra CCC. numerant annos. Hic vero filius erat Minois II., & pater Idumenei, in communi Græcorum exercitu Trojam oppugnantis. Quin ipſe *Rhadamanthus*, cujus cauſa hiſce uſus ſum ambagibus, (*Herculis*, quem docuit ſagittandi artem, quique paucis ante bellum Trojanum decumbebat annis,) erat *vitricus:* Alcmena, poſt Amphytruonis cædem, uxore ducta. Frater quoque ipſius Sarpedon Evandrum genuit: cujus filius Sarpedon II. Rex Lyciæ intererat bello Trojano. Et Minois nepotes auxilio veniſſe Agamemnoni, dudum obſervarat Diodorus. Quod ſi Æacum quoque fratrem habuiſſet, ſecundum Stephanum, uti ex conſenſu omnium, Collegam apud inferos, & forte etiam σύγχρονον; rurſus bellum Trojanum

 non

non niſi tertia ſuperaret generatione. Iſtius enim nepotes Ajax atque Achilles inter eos, qui ſtrenue ad Trojam pugnarunt, partes ſibi vendicant palmarias.

§. 15. Plura pro novitate Rhadamanthi Minoisque legislatoris afferre poſſem teſtimonia, ſi exigeret neceſſitas. Quæ modo adducta ſunt de nuptiis Rhadamanthi, Sarpedone, atque Æaco, hos potius Minois II. fratres arguerent, quam primi. Quemadmodum etiam tributum Athenienſibus impoſitum, & quæ amplius de Minotauro traduntur, Minoi II. competunt; cujus filii Theſeo erant coætanei. Quod ſi vel maxime Minois I. germanum dixeris: non ſuperabit tamen tempora Trojana, niſi ad ſummum quinque generationibus. Inter Minoëm I. & II. ſolus intercedebat Lycaſtus: *Secundus* autem præter Phædram Theſeo junctam, Deucalionemque ſupra dictum, *genuerat* etiam *Creteum:* htc *Aëropen* matrem Menelai & Agamemnonis; itemque Clymenen, unde Palamedes & Orax. omnes in bello Trojano celeberrimi. Ex Europa dicitur genitus, & hæc a Phœnice, quem Agenor genuit, Beli frater: qui celebriores filios habuit Ægyptum, atque Danaum; Agenor autem, præter commemoratum, etiam Cilicem atque Cadmum. Rhadamanthi itaque avus maternus celeberrimos habuit coætaneos *Cadmum*, *Ægyptum*, atque *Danaum.* Qui omnes Moſe juniores: nedum ipſorum nepos.

§. 16. Quod vero Rhadamanthus Moſaicis legibus, commercio cum Judæis habito, tingi potuerit, probatu haud erit difficile. Non adeo urgeo promulgationem, Noachidis ſtatim a cataclyſmo univerſali factam: in qua continetur, *quisquis ſanguinem hominis effuderit, illius rurſus per hominem effundatur ſanguis.* Non tam judicio forenſi, quam Talionis jure naturali. Inter VII. Præcepta filiorum Noachi, hoc inprimis commemorant Talmudiſtæ, ad omnes ipſorum derivatum poſteros. Quod ſi doctrinam hanc, utpote oretenus ſaltem propagatam, tot ſubſecutis generationibus, adeo obſcuratam dixeris, & depravatam; ut originem ſuam, Rhadamanthi tempore, non amplius redoleret. Conſidera, renovatam eam fuiſſe, legibus deinceps per Moſen ſcriptis ac divulgatis. Verba ſupra vidimus. Innotuere toti Palæſtinæ, Phœniciæ prius dictæ. Quo quisque erat ad exercendam juſtitiam pronior; eo erat in rimandis perveſtigandisque talibus ſolicitior. Inprimis qui animo conceperat, Sanctiones aliquando præſcribere aliis. Traditiones a Majoribus hauſtæ inhærent

tena-

tenaciſſime; nec deferunt utplurimum recipientem, niſi cum vita ipſa. Rhadamanthi avus maternus *Phœnix* cum Cadmo fratre (quos plerique iſtius faciunt avunculos) in Syria apud Tyrum regnavit, & Sydonem: *regionique de ſe nomen impoſuit*, vocatæ prius Canaan. Niſi *Cadmus* ſedem ibi fixam habuiſſet, miſſus exinde a patre ad *Europam* inveſtigandam, haud fuiſſet obligatus, ut vel puellam reduceret, vel nunquam rediret in Phœniciam. Phœnicii quoque erant, quos ſecum habebat comites: Phœnicia vehabatur claſſe: & literæ ab iſto in Græciam introductæ, vocantur Phœniciæ.

§. 17. Ipſum quoque Rhadamanthi patrem Aſterium in Phœnicia, Palæſtina deinceps dicta, vixiſſe, dominatum Gazæ, Epiphanius extra dubium ponit. Deteſtatus quippe Principum ac Tyrannorum quorundam vecordiam, quod, quos vivos in deliciis habuerant miniſtros, defunctos a ſubjectis ſibi populis divino coli juſſerint honore; exempli loco adfert *Marnan Aſterii Cretenſis Servum, apud Gazæos. Marnas* nemini non Jupiter eſt Cretenſis, Idolumque Gazenſe. Non opus, ridiculam Stephani rationem probemus, quaſi id nominis Cretenſibus *virginem* denotet: cum rectius phœnicio idiomate *Dominum hominis* inferat, ut *Barnas* filium hominis: appellatione Jovi non inepta. Colebatur autem adhuc *Marnas* iſte, imperante Conſtantio. Hilarionis opera videtur deſtructus: incolis Gazæ ad Chriſti fidem per ipſum converſis. Hieronymi ætate jam erat dirutus. Ita enim vir venerandus de ipſo: *MARNAS Gazæ luget incluſus, & everſionem templi jugiter pertremiſcit.* Et alibi: *Serapis in Alexandria, & MARNÆ templum Gazæ in Eccleſias Dei ſurrexerunt.* Certe tam diu non duraſſet hic cultus, niſi ab eo fuiſſet inſtitutus, qui loci erat Dominus. Apud quem tanquam patrem, *Rhadamanthus* commodam habuit occaſionem, inveſtigandi quicquid legum vigeret in gente vicina.

§. 18. Inprimis cum, etiam poſt patris ſive mortem ſive diſceſſum, diu *Ipſe ibi commoratus ſit*, una cum fratre Minoë. Teſtatur de ipſorum hic dominatu non modo Stephanus: ſed inprimis nomen *Gazæ*, in *Minois* mutatum, a novo urbis Domino. An ipſum emporium ita dixerit, an vero vicinum ipſi portum Conſtantiam deinceps nuncupatum,

aut

aut alium vicum non longe diſſitum, dubium reddunt hæc Hieronymi verba: *Medemona in tribu Juda, cujus meminit Eſaias, & nunc eſt MENOIS oppidum, juxta civitatem Gazam.* Sed ad propoſitum noſtrum nihil intereſt, quicquid horum concipias. Si duo loca diverſa *Minois* memoriam retinuere, eo minus de Ejus hic præſentia erit dubitandum. Ut vero novitas omnis animos hominum ad repentinam allicit attentionem: ita nova Moſis doctrina, in terra haud diu ab Iſraelitis occupata, plures in ſui abripiebat contemplationem. Eos inprimis, qui vel ſuperſtitioni indulgebant liberius; vel condendis aliquando legibus a puero præparant animum. Utrumque in Rhadamantho locum invenit. Quapropter, ſi etiam hic ſupra laudatorum princeps, Moſis aravit vitulo; in lege Judaica, tanquam origine reliquorum omnium prima, acquieſcimus merito: ſenſum verborum ejus deinceps examinaturi ſolicitius.

J. A. DANZII
CHRISTI CURATIO SABBATHICA
VINDICATA
EX LEGIBUS IUDAICIS
IN MATTH. XII, 1-14.

J. J.

Cap. I.

§. I.

Quid ſit Sabbathum, quod a teneris dictum nobis & notum ſcio, definiendum hic non puto, neque vocis hujus etymon evolvendum: tum, quia ſcholaſtice hanc actionem tractare nolumus; tum quia, ſi quibus termini magis, quam res cordi ſunt, alibi haud raro eosdem habent obvios. Hic modo cauſſam Phariſæorum, Servatorem noſtrum, dum Sabbatho benefacit, ſceleris atque maleficii incuſantium, quantum in hoc ſtudiorum fere exordio fieri poteſt, dijudicabimus. Non equidem illa mente, quaſi noſtro veritas & juſtitia Chriſti egeret patrocinio, vel ab aliis olim Viris doctrinæ elegantia celeberrimis, nunquam eſſet demonſtratum; quam inique Phariſæi cum cæteris Judæorum optimatibus, quam impie ſalutares Servatoris actiones aſpernati fuerint atque execrati. Sed potius, ut, cui omnia debeo & dico, etiam ſtudia mea meditationesque conſecrem.

§. II. In omnibus Judæorum cum Chriſto circulis obſervatum fere eſt, nihil aliud habuiſſe illos pro ſcopo, neque quicquam magis curaſſe, quam ut utrobique, cum apud ſuos, tum apud Gentes, Romanos imprimis, quorum tũnc ſubditi erant, juſtum Servatorem crimini ſubſtituerent, atque ita laceſſere capitaliter poſſent. Quam apud ſuos iſtud fecerint, præter alios Evangelii Scriptores, Lucas nobis perhibet c. 15. Qui (ut cætera loca, quæ huc faciunt, omittam) convivia Chriſti cum publicanis & peccatoribus male populo interpretabantur, dicentes: οὗτος ἁμαρτωλοὺς προσδέχεται, καὶ συνεσθίει αὐτοῖς. Convivia non aliter fieri arbitrantes, quam, ut ipſi forte ſolebant, comeſſationibus immodicis & compotationibus. Queis contumeliis ſi nihil valuerunt maledici, minime eſt mirandum. Etenim non ex fama Chriſtus, ſed ipſa vitæ integritate populo erat cognitus: ac inſuper ſciverant, non conveniſſe tum temporis publicanos, ut pocula haurirent; ſed, quod Lucas no-

tanter dicit, *ut Chriſtum* ſalutis doctorem *audirent.* Quos, ceu bonus paſtor errantes ſuas oves, in viam reducere, ipſe erat ſtudioſiſſimus. Ex quæſtionibus autem, queis iras profanarum gentium in hominem accenſuri erant, non utique leviſſima fuit illa, qua (ut ex Matthæi c. 22. videmus,) ancipiti atque inevitabili periculo innocentiam Chriſti peſſundatum, peſſimis inter ſeſe conſiliis conveniebant, meditabundi ſuos ſubornantes diſcipulos; ut omnem fiduciam in Chriſtum, & ingentem diſcendæ ex ipſo veritatis cupidinem ſimulent, ac blandis captum collaudationibus interrogent: *num deceat Cæſari tributum pendere nec ne?* Neque dubitabant amplius de optato mali ſui conſilii eventu. Unde juſtam cauſſam tollendi hominis habituri, una etiam *Herodianos* (quorum maxime intererat, ut Chriſtus e medio auferretur) committebant; ne ſine teſtibus accuſatores eſſent, vel, ut ubique conſtabat, accuſare innocentem meræ invidiæ ſtimulo crederentur, ſi vel promiſſionibus Dei, vel Romanorum juri contradixerit: quorum alterutrum omnino fore putabant. Sed dictum factum!

§. III. Eodem etiam omnes Phariſæorum actiones tendunt, quibus Redemptorem noſtrum *profanati Sabbathi* arguebant, gravibus hominum morbis clementiſſime, ſine ullo labore, unico fere verbo, medentem. Quod eo lubentius dico, quia non unum modo atque alterum ex doctioribus novimus, qui ſanctificandi Sabbathi præceptum non in Mara demum, ceu Rabbinorum pleriſque placet, vel cum mannæ cœleſti cibo primum hominibus eſſe datum; verum illud jam dudum inter Noachi præcepta fuiſſe comprehenſum, ſtatuunt. Hoc eſt, *ſanctificationem Sabbathi ex lege naturæ* nobis patere, atque ideo gentibus in terra quibusvis eſſe communem. Vid Chriſtian. *Wormius*, de corrupt. antiquit. Ebr. veſtigiis lib. 1. c. 16. *R. Gedalias* in שלשלת הקבלה fol. 90. b. med. *Joſephus* lib. 2. contra Apion. *Grotius* de verit. relig. Chr. lib. 1. Neque obſtat, quo minus hoc dicamus, ſi nihil, quod ajunt, expreſſum eſt de hoc in ſcriptis Judæorum, vel etiam, ſi contrarium potius ex iisdem nobis opponunt. Diſerte enim in *Shemoth Rabba* Paraſch. 1. fol. 96. col. 3. l. 12. ſeqq. Moſi (non autem Deo) tribuitur, verba ſunt; ד"א ראה שאין להם מנוחה הלך ואמר לפרעה מי שיש לו עבד אם אינו נח יום אחד בשבוע הוא מת ואלו עבדיך אם אין אתה מניח להם יום אחד בשבוע הם מתים אמר לו לך ועשה להם כמו שתאמר הלך משה ותקן להם את יום השבת לנוח *Sunt, qui ajunt, (Moſem) cum videret nullam eis eſſe laborum intermiſſionem, ad Pharaonem ſe contuliſſe, eique dixiſſe. Servus, cui labor non intermittitur, unico in hebdomade die, morietur. Hi ſervi tui ſunt; qui, niſi permiſeris ipſe, ut unico in hebdomade die requieſcant, itidem morientur. Reſpondit Pharao, abi fac eis, ut* *dixi-*

dixiſti. Abiit Moſes, & ordinavit eis diem Sabbathi, quo requieſcerent. Ad quæ verba egregie pro nobis commentatur *Iſaſhar Ben Naphthali:* וזהו שתקנו ישמח משה במתנת חלקו שהיה שמח על שבחר הק"בה שינוחו ישראל ביום שבחר הוא להם. h. e. *Atque hinc eſt, quod* a poſteris *in ritualibus habetur, lætabitur Moſes ob datam ſibi ſortem: lætabitur ſcilicet eo, quod elegit Deus O. M. eundem ipſum diem, quo requieſcerent Iſraelitæ, quem ipſe eis elegerat.* Certe non impugno verba, ſed ex inde mea confirmo. Unde enim ſi non Deus Sabbathum præcepit, proſpicere hanc neceſſitatem Moſes potuit, niſi ipſo naturæ in nobis, ſeu rationis ductu? Quod omnino quivis mihi largietur: niſi forte Ebræos tantummodo continuo labore mori ridicule arbitretur. Sed ipſum etiam *Talmud* adverſari nobis pergunt, cujus auctoritatem, non perinde ut Rabbini, deſerunt: præſertim ſi verbis tam perſpicuis noſtra refutat. Id quod ex Gemara Babylonica ad tit. *Sanhedrin* c. 7. fol. 59. a. l. 2. ſeqq. oſtendunt, ubi expreſſe a ſanctificatione Sabbathi Gentes removentur, verbis conſequentibus: גוי שעוסק בתורה חייב מיתה ש"פ תורה צוה לנו משה מורשה לנו מורשה ולא להם וליחשבה גבי שבע מצות h. e. *Gentilis ſi legi operam dat, reus mortis eſt, q. d. legem præcepit nobis Moſes in hæreditatem: noſtra hæreditas eſt, non illorum ille autem* (Gentilis) *meditetur eam quoad ſeptem præcepta. It.* fol. 58. b. l. antep. ריש לקיש גוי ששבת חייב מיתה אמר h. e. *opinatur Reſch Lakiſch*, quisquis *Gentilium obſervat Sabbathum, mortis reatum ſubit.* Non equidem ad lepidum dicti hujus interpretem *Salmanum Zebi* provocabo, qui ita in verba commentatur: Es ſtehet wohl גוי העוסק בתורה חייב מיתה Das iſt, ein Heyd עובד ע"ז (Der Abgötterey treibet) der die fünff Bücher Moſe ſtudiret, der iſt חייב מיתה (des Todes ſchuldig:) denn er lernet nur die תורה (das Geſetz) zu verſpotten und zu vernichten, er hält es aber alles vor ein Gedicht und Lügen, darum iſt er des Todes ſchuldig, GOtt wird ihn tödten. Es iſt aber nicht zu verſtehen, daß man ihn ſoll umbringen; man darff niemand umbringen. Wo im Talmud ſtehet, חייב מיתה, verſtehet ſich, מיתה בידי שמים (daß ihn Gott tödten werde,) das iſt das כרת (die Vertilgung,) Gott kürtzet ihm ſein Leben, daß er vor der Zeit ſtirbet. Aber ein Chriſt gläubet, daß das Geſetz Moſe, die Propheten, und was ſie geſchrieben haben, אמת (die Wahrheit iſt,) und lernet es nicht zu verſpotten, darum thun ſie recht, wann ſie es lernen. Wir lehren doch die Chriſten ſelber. Hab ich doch oben bewieſen, daß auch ein Heyd, der תורה (das Geſetz) lernet, ſey ſo gut, als ein כהן גדול (Hoherprieſter:) מי יתן כל העולם (wolte Gott die gantze Welt) könte und wüſte die תורה (das Geſetz) Pergant modo, qui hæc ex Sanhedrin objiciunt, ulterius ibidem legere: & deprehendent f. 59. a. l. 7. ſqq. omnino

hoc a vero alienum eſſe, dudum viſum fuiſſe acutiſſimo R. Meir, dum ſcribunt: מניין שאפילו גוי ועוסק בתורה שהוא ככהן גדול ש״נ אשר יעשה אותם האדם וחי בהם כהנים לוים וישראלים לא נאמר אלא האדם הא למדת שאפילו גוי ועוסק בתורה הרי הוא ככוהן גדול h. e. *Undenam conſtat, quod, etiamſi Gentilis ſit, qui obſervat legem, par æſtimetur ſacerdoti Maximo?* q. d. (Lev. XVIII. v. 5.) *quæ quisquis hominum fecerit, certe per illa vivet. Sacerdotes, Levitæ & Iſraelitæ, non dicitur; ſed quisquis hominum.* Quod argumentum, ſive ad præcepta Noachi (ut faciunt) l. c. l. 11. ſive ad decalogum, ibi referant, ſententiam noſtram non infringit. Etenim neque a Noachi temporibus, neque illis, quibus ex Ægyptiorum ſervitute Judæi liberati ſunt, natalem legis, de *ſanctificando Sabbatho* numeramus: ſed diei hujus cultum cum ipſis mundi cunabulis occœpiſſe credimus. Id quod nemo non ex Doctoribus noſtris affirmat: quorum nomina ideo non appono, ne nudo Virorum ſyllabo chartas ſuppleam. Appellandi enim fere omnes eſſent. Solummodo *Maimonidem*, Judeæ gentis Magiſtrum, loquentem hac de re, & pro ſententia noſtra facientem huc adducere libet; ne putent illi, ſine ſuorum hæc ſcribi teſtimonio. Hujus verba l. 2. Doctoris perplex. c. 31. ſunt, quæ ſequuntur: וצונו בתורה השביתה והמנוחה לקבץ שני הענינים האמנת דעת אמתי והודאה חדוש העולם המורה על מציאות השם בתחלת המחשבה ובעיון הקל וזכור חסדי השם עלינו בהניחנו מתחת סבלות מצרים וכאלו הוא חסד כולל בעבור האמיתי העיוני ותקון הענין הגשמי. h. e. vertente Cl. Buxtorfio, *Ideo* (Deus) *præcepit nobis in lege ceſſationem & requiem, ad duas iſtas rationes conjungendas: fidem nempe de novitate mundi, quæ in principio ſtatim cogitationis, & levi facilique conſideratione nos erudit de exiſtentia Dei: deinde memoriam beneficiorum Dei in nos collatorum, dum nobis requiem largitus eſt a moleſtia intolerabilium illorum Ægypti onerum, etſi hoc beneficium comprehenderet, tum ſententiam illam veram ſpeculativam, tum ordinationem rei corporalis, vel ad corpus pertinentis.* Quæ verba omnino huc facere videbis, ſi *Baal* Hatturim Exod. 1. inſuper adſcripſero, בשביל inquientem, שבת ומילה ששמרו במצרים נגאלו, h. e. *Redempti ſunt* (Iſraelitæ) *ex Ægypto, ob ſervatam* (illic) *circumciſionem, & Sabbathum.* conf. *R. Salomo* in Jeſaiæ LVIII, 14. & *Midraſch Tillim* fol. 15.

§. IV. Verum quid auctoritatibus, ut vocant, multum pugnamus: ipſius rei cauſſas nonnihil ponderabimus. Norunt Judæi nobiſcum optime, vel noſſe debent quinque illas rationes, propter quas præ ceteris diem ſeptimum Deus ſibi voluerit conſecrandum. Neque etiam diſſimulare illas poſſunt, multo minus ignorare; dum Sacrum codicem nobis longe priores poſſede-

ſederunt. Breviter ergo illas referamus, ne conqueri habeant, quaſi inique nos & ſine juſta illa regula rem emetiri vellemus. Conſtat, diem hunc a Deo eſſe inſtitutum, *primum* ut memoria & recordatione perpetua ſtupendam hujus univerſi ſtructuram cuſtodiamus. *Deinde* ut ſine negotii impedimentis Gloriam Dei publice prædicare, & ſacris conventibus pietatem ad rudes propagare poſſimus. *Rurſus* ut aliqua eſſet a laboribus quaſi reſpiratio. *Præterea*, ut Ebræorum populus ſervitutis in Ægypto, atque hujus per validam Dei manum liberationem meminiſſent, ac *tandem*, ut in mentem nobis dies ille revocet, futuram illam & ſempiternam quietem, dudum a divinis Vatibus, a Servatore noſtro, & ejus diſcipulis piis omnibus promiſſam. Quæ cauſſæ dum *fere* omnes eodem ſeſe modo ad univerſi orbis homines habeant; (id quod propediem oſtendemus,) quis dubitare poſſet, utrum omnibus etiam terrarum gentibus præceptum illud, de ſancte habendo Sabbatho, ab univerſi hujus ſtructore ſit infuſum?

§. V. Impium enim & homine prorſus indignum eſt, credere, ipſam Dei Ter Juſti Maximi ſapientiam ita voluiſſe, ut immenſum hoc creaturarum artificium alii hominum, & quidem pauciſſimi, Judæi ſcilicet digne admirentur contemplenturque: alii autem modo leviter æſtiment, vel ut a multis fieri conſtat, omnimode negligant. Neque levius peccaret, vel alio notandus eſſet opprobrio, ſi quis hominum diceret, non eodem modo, eodemque ſtudio colendum eſſe cœli Numen a mortalibus: ſed a Judæis tantum ita impenſius, a cæteris autem tot in orbe hominibus multo remiſſius. Quo, qui ita ſtatuunt, idem dicere videntur, ac ſi ipſe Ter Sapiens Deus ſuo ſeſe, in tot rerum ſtructura, fruſtrare ſcopo ſeu fine voluiſſet. Sententia certe nullibi inter homines ferenda! neque etiam a quoquam, qui ſanitatis eſt compos, ſperanda. Etenim præter jam dicta, alia inſuper, quo minus ita cogitemus, obſtant. Monſtrandum enim, quare hominum Pater omnes iiſdem exornaverit animi ſimul ac corporis facultatibus, ſi non officium idem, eandemque reverentiam poſtulaſſet ab omnibus, aut evincant Ebræi, verba Numinis Lev. XXIII. v. 3. ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון מקרא קדש כל מלאכה לא תעשו שבת הוא ליהוה בכל מושבתיכם modo ſemet reſpicere: quod haud difficulter equidem effectum dabunt, ſi legis hujus cauſſam, quam conſtituimus *quartam*, prætendunt. Sed quis neſcit, tum temporis Judæos jam a reliquis terræ hujus populis omnino fuiſſe ſeparatos: & cum præ injuſto illo in Ægypto laborum penſo Sabbathi cultum penitus cogerentur negligere, maxime præcepti hujus repetitione illos habuiſſe opus. Cui Deus novam inſuper ſuperaddit cauſſam, *ſymbolum* ſcilicet *eductionis ex Ægypto:* quæ ſola Judæorum, quod fatemur,

propria eſt. Veruntamen propter priorem illam, inter Judæos dura ſervitute vexatos, plane jam obſoletam & antiquatam; plurimum adnexa. Unde prior illa ſeptimi diei ratio, tanquam nobilior & amplior, quæ ad omnes ubique gentes pertinet, (Exod. XXXI. v. 17. כי ששת ימים עשה י"י את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש) non modo repetitur; verum etiam recentiori huic, ac ſingulari (Deut. V. v. 15. וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוצאך י"י אלהיך משם ביד חזקה ובזרוע נטויה על כן צוך י"י אלהיך לעשות את יום השבת) præponitur. Cognitum ergo eſt, communem eſſe præceptionem Sabbathi omnibus hominibus. Neque tamen inficiandum, longe gravius illud & circumſpectius Judæis fuiſſe ſervandum, ut a gentibus ſemper ſint diſcreti, & utrique ab invicem moribus inſtitutisque ſejungantur. Meretur utique res, ut ipſis gentium exemplis illuſtretur, quamvis pro brevitate noſtra pauciſſimis. *Pythagoram*, referente Plutarcho, in hujus Philoſophi vita, tract. de Viris illuſtribus, non permiſiſſe novimus, homines per tranſitum, & quaſi perfunctorie Deos adorare immortales: ſed præcepiſſe, ut continuo ex ipſa domo mente ad id parati pergant. Si vero aliquis feriis quid indignum ageret, præcepti negligens mulctabatur, & porco dabat piaculum. Macrob. l. 1. Saturn. c. 16. Quod *Græcis* quoque *omnibus* religioſum fuiſſe per Demoſthenem & alios conſtat: a quo Eraſmus in Chiliadibus, opulentiſſimum quendam hominem impietatis quondam & capitis accuſatum eſſe apud populum refert, quod facto ſacris indigno, & Bacchum, & feſtum ejus violaſſet. Modo & hoc adjiciam, quod maxime omnium ſuperiora hæcce adjuvat. Sunt perquam multi, qui exiſtimant, *Romanorum* rempubl. ideo tam diu floruiſſe, ac totius terrarum orbis factam fuiſſe dominam, quia *religioſisſime ſua ſemper feſta coluerit.* vid. *Rudolph Hoſpinianus præfat. in libros 3. de Feſtis Ethnicorum.* Quorum ad ſententiam & nos etiam faciles ſumus, dum ſæpius rei unius cauſſas una plures eſſe novimus: nihil tamen derogaturi ſententiæ illi *Aurel. Prudentii*, in altero ſuo, contra Symmachum, libro cauſſam nobis, hujus magnificentiæ, longe potiorem relinquentis, quando canit:

Vis dicam, quæ cauſſa tuos, Romane, labores
In tantum extulerit, queis gloria fotibus aucta
Sic cluat? impoſitis ut mundum frenet habenis,
Diſcordes linguis populos, & diſſona cultu
Regna volens ſociare Deus, ſubjungier uni
Imperio, quidquid tractabile moribus eſſet,
Concordique jugo retinacula mollia ferre
Conſtituit, quo corda hominum conjuncta teneret

RE-

RELIGIONIS AMOR: nec enim ſit copula Chriſto
Digna, niſi ſimplicitas ſociet mens unica gentes.
Sola Deum novit concordia, ſola benignum
Rite colit tranquilla Patrem &c.

§. VI. Succedit *tertiæ rationis demonſtratio*, illa nimirum *neceſſaria a laboribus reſpiratio:* qua ſcilicet corporibus mortalium conſulitur, dum curis ſex dierum & operibus valde defatigata, ſeptimi Diei otio recreantur rurſum ac reficiuntur. Quam rationem, ſi quis orbi univerſo largiri nollet; admittere omnino, quod inde ſtatim conſequeretur, abſurdum deberet: oportere nimirum neminem, niſi Judæos laboribus incumbere. Cujus tamen contrarium, ubi Ebræi ſunt, obſervatur: quippe qui fere ſoli cum Cyngeris, vagabundo illo, & raptu vivere adſueto populo, vitam deſidia conſumunt, & otio quaſi congelaſcunt. Quorum languori merito injicienda manus eſſet. Verum hæc aliis curæ ſunt. Agamus nunc, quod eſt noſtrum. Dicta ſacra, quæ jam ſupra attulimus, facimus hic iterum noſtra: teſtimonia autem humana, dum plurima nobis inſerviunt, brevitatis ergo non refero, ſufficere arbitrans, quum ad *Ludovicum Cœlium Rhodiginum* Lectorem dimiſero, qui in libro ſuo lectionum antiquarum ſecundo c. 1. legum Latoribus dies feſtos, ſeu *Sabbatha Gentilium* adſcribit. Quorum cauſſam hanc eſſe arbitratur, quia *neceſſario laboribus interponendum eſt temperamentum*, quod dicto loco quærenti monſtrabit pluribus. *Ratio autem ſubſequens*, quod lubens fateor, una Judæorum eſt, aſt ut ſupra dictum fuit, propter priores, Ebræis injuſti laboris oneribus a Pharaone vexatis, penitus jam ignoratas iterum, atque e memoria miſerum dilapſas, a Deo Iſraelitarum in Canaan reduce inſtituta. Pro qua utraque nos, qui populus Chriſti ſumus, quietem Servatoris noſtri in ſepulcro, atque liberationem a tyrannide diaboli merito accipimus, & myſtice Sabbathum priori populo in otio temporali celebrandum commendatum eſſe credimus: ut figura eſſet creationis alterius, qua cælo tot ſudoribus Chriſti reſtituti, & perpetuæ inferorum ſervituti erepti ſumus. Redit *cauſſa Sabbathi ultima*, quæ ad omnes ubique mortales tam aperte reſpicit ac clare, ut vix quenquam indigere hujus probatione putetur credibile. Etenim nemo, qui novit, omnes nos a Deo eſſe conditos, ut æternæ olim vitæ gaudia aſſequamur & delitias, (id quod merito omnes noſſe debemus) dubitare amplius ſine opprobrio poteſt: utrum Gentiles etiam feriis ſuis quietem æternam meditari debuerint. Non alienum eſſe ab hoc loco videtur, quod *Cedrenus in Comp. Hiſtor. ex Joſepho* & parva Geneſi refert: *ideo ipſa* (nempe dies ſeptima) *a Deo fauſta eſſe juſſa eſt, ac conſecrata, & Sabbathum appellata; ut, quæ requietem afferat, & repræſentet ſeptimum annorum millenarium,*

rium, finemque peccantium hominum. Conf. *Cyrillum in Johannem* l. 4. c. 51.

§. VII. Satis ſuperque ex jam dictis conſtare omnibus aptum eſt; ſeptimi illius diei cultum æque late ad omnes extendi in orbe homines; ut ut terris & moribus, imo ipſo etiam Divini Numinis cultu maxime diſſitos. Neque hinc nos dimoveat, ſi diem quemque ſeptimum, a mundi ſtatim exordio, Judæis pie ac quiete eſſe colendum dicant. Cum quo neutiquam gentium cæterarum feſti dies, ſeu feriæ conveniant. Quod equidem non plane eſſet de nihilo; modo monſtrare valerent iſti ſententiæ noſtræ accuſatores, num dies ille, quem ipſi Judæi pro Sabbatho colunt, vere ſeptimus ab orbe creato dies ſit, quo Deus, hujus univerſi opifex, poſt initia rerum quievit? Ad quod neque computatione temporis, neque aliis naturæ rationibus, firmiter quid ac plane reſpondent: ceu multis Mathematicorum argumentis poſſet oſtendi, quibus nunc, dum tempus non vacat, ſuperſedere cupimus, ad Celebr. *Wagenſeilii* confutationem carminis R. Lipmanni Benevolum Lectorem dimiſſuri: ubi prolixius hac de re diſſerentem reperiet. Et licet probari poſſet adcurate, diem eſſe ſeptimum, quem Judæi celebrant, & Gentiles contra, vel ſeptimum alium, hoc eſt, non a primo creationis die numeratum, Diis ſuis dicare: ne quicquam tamen effato noſtro obſtat, *voluiſſe* nimirum *Phariſæos* hac occaſione *etiam Gentilibus Servatoris noſtri cauſſas abominabiles reddere.* Quia feſtos dies Ethnicis æque, ac Judæis, & præceptos a Deo, & religioni fuiſſe, cauſſis ſatis, ut arbitror, convenientibus hactenus monſtratum eſt.

§. IIX. Ultimum tandem, quo impediri poſſe ſententiam meam video, fortaſſis hoc eſt; *non* adeo *creditu eſſe facile, Phariſæos*, homines bonæ inter omnes famæ ſtudioſiſſimos, ita inique & diſſimulanter, *ſub* ipſius nimirum *ſacro religionis nomine, Chriſtum perdituros fuiſſe, & ſupplicio Romanorum tradituros.* Quod etiamſi alibi, ex illorum cum Servatore noſtro, actionibus haud obſcurum; minimum tamen *in hac diſputatione non apparet:* neque ſine animi quadam, ut ita dicam, præcipitantia creditur. Etenim ſoli hic cum Chriſto agunt, nullo, quod in ſacro textu proſtat, Romanorum genti addicto, præſente. Verum enim vero quis crederet, homines iſtos verſipelles, ſine ſuppoſitis teſtibus, rem unquam cum hoc inſigni ſuo adverſario habuiſſe? Præſertim cum ex relatione ſacra nobis conſtet, illos ſæpius, dum palam nihil damnabile in doctrina Chriſti atque integerrima ejus vita deprehendere poterant, leviſſimos ex plebe homines corrupiſſe pecuniis, ut peſſima quæque ſcelera, a Phariſæis conficta, Chriſto, omnium puriſſimo ſanctiſſimoque, objiciant, atque impii quodam teſtimonii perjurio communiant. Quod ex verbis Lucæ XI. v. 54. Ἐνεδρεύοντες αὐτὸν, καὶ ζητοῦντες θηρεῦσαί τι ἐκ τοῦ στόμα-

τος

τ⊗ αὐτ8, ἵνα κατηγορήσωσιν αὐτ8; & cap. XIV, 1. καὶ αὐτοὶ ἦσαν παρατηρέμενοι αὐτόν &c. non modo concludo; verum etiam ex Caipha, Pontifice Maximo, reapſe intelligo: qui incogitantes ſuos collegas, & ineptos, ante publica ſynedrii ſubſellia appellare non eſt veritus; quod Chriſtum præter objectam cauſſam interficiendum haud æſtimarint, quando multo, ceu Johannes refert c. XI. v. 50. religionis ſuorum tœdio dicit: ὑμεῖς 8κ οἴδατε 8δέν, 8δὲ διαλογίζεσθε, ὅτι συμφέρει ἡμῖν, ἵνα εἷς ἄνθρωπ⊗ ἀποθάνῃ ὑπὲρ τ8 λα8, καὶ μὴ ὅλον τὸ ἔθν⊗ ἀπόληται. Egregie hic locus totius ſententiæ probationem abſolvit, dum verbis, quæ modo præcedunt, omnes Judæorum ſynedrii technas, pravas omnes machinationes penitus detegit. Apertus dico & mihi perſuaſiſſimus, nunquam Phariſæos veritatis ergo & pietatis, ſeu religionis tuendæ gratia, cum Chriſto coiviſſe: non enim fas illis & pietas; ſed potius, ut Pſeudopoliticis hodie, ſola rerum utilitas, ſine juſti ac mali diſcrimine, curæ fuit. Qui Servatoris noſtri tantummodo vitam venabantur, de doctrina ejus, de ſummo Meſſiæ officio, de infinitis inter hominis miraculis, de pura vitæ ſanctitate, opprimenda magis, quam juvanda ſoliciti. Quod dum inter conſulendum, de tollenda ex hominibus veritate, una omnes meditantur, aperte cuivis, qui æque vellet eſſe impius, proponunt, tanquam ad nequitiæ operam malos omnes invitaturi, l. c. v. 48. dicentes: Ἐὰν ἀφῶμεν αὐτὸν 8τω, πάντες πιςεύσ8σιν εἰς αὐτόν· Καὶ ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀρ8σιν ἡμῶν καὶ τὸν τόπον, καὶ τὸ ἔθν⊗. Unde facile unusquisque dijudicat, hac de Sabbatho diſputatione, Judæos maximopere etiam laboraſſe, quo ſalutis noſtræ Recuperatorem Gentilibus quoque abominabilem facerent. Quippe qui ex ſtirpe Davidis oriundum ſeſe jactitans, præcepta etiam ab ipſo Deo accepta violaret: quibus tamen gentes promiſcue omnes, ſola inductæ natura, religioſiſſimum præſtarent obſequium.

Capitis I. pars altera.

§. I.

CONſtant abunde, quæ de Judæis hic præſciviſſe refert, conſiderandus jam ipſe beneficus noſter Servator, Phariſæis propter beneficia reus, ſubſequitur. Sed temerarium valde & ſupervacaneum eſſet, ſi in Chriſtianorum orbe fidei noſtræ & vitæ auctorem vellem deſcribere. Unde quicquid alias de juſtitia Chriſti & innocentia prædicare habemus, hujus loci non puto: illud tantummodo expoſiturus, quinam ſalutis noſtræ Recuperator ab ipſis accuſatoribus ſuis habitus ſit, vel haberi minimum, ex tot patratis inter illos miraculis, ex doctrinæ ſuæ & vitæ ſanctitate, potuerit.

§. II. Non equidem dubito, perſuaſum omnibus ac certum eſſe, quod Judæi Servatorem noſtrum non in vulgus ſuum, ſed ipſis ſapientiæ Magiſtris annumerarint, & uno ore omnes pro Viro, Legis divinæ, & patriæ, quam optime gnaro, habuerint, atque in Scholis pariter & ſacris concionibus ex ſuggeſto eum, quæ cæteris ardua fuerunt & inſuperabilia, docentem explicantemque frequenter audierint. Quæ ipſiſſima ratio eſſe videtur, quare tam confidenter Chriſtus ſummo Pontifici, notitiam doctrinæ ipſius tam alte diſſimulanti, reſpondit Joh. XVIII, 20. *ἐγὼ παῤῥησίᾳ ἐλάλησα τῷ κόσμῳ. Ἐγὼ πάντοτε ἐδίδαξα ἐν τῇ συναγωγῇ καὶ ἐν τῷ ἱερῷ, ὅπου πάντες οἱ Ἰουδαῖοι συνέρχονται, καὶ ἐν κρυπτῷ ἐλάλησα οὐδέν. Τί με ἐπερωτᾷς; ἐπερώτησον τοὺς ἀκηκοότας, τί ἐλάλησα αὐτοῖς. ἴδε, οὗτοι οἴδασιν ἃ εἶπον ἐγώ.* h. e. *Ego palam locutus ſum mundo: ego ſemper docui in ſynagoga & in templo, quo omnes Judæi conveniunt, & in occulto locutus ſum nihil. Quid me interrogas? Interroga eos, qui audierunt, quid locutus ſum ipſis. Ecce hi ſciunt, quæ dixeram ego.* Quo, ut ſæpius in ſapientiſſimis Chriſti dictis deprehendimus, plurima ſimul innuit: jus nimirum & juſtitiæ neglectum judici ſuo objiciens, ac ſui tandem, univerſi Judæorum populi doctoris, optimatum toties hoſpitis, & tot ubique mortalium a perículoſiſſimis morborum malis liberatoris, tam alte diſſimulatam ægre ferens notitiam. Nullo enim modo credibile eſt, famam ejus & rumorem non ad omnium aures perveniſſe, quem puerum jam duodenarium diſputantem ipſi tantopere admirati ſunt, atque de ſtupenda Scripturæ intelligendæ prudentia collaudarunt. A quo tempore indies magis innoteſcere Judæis debuit, quia ſapientiæ ac Dei hominumque gratiæ, ut ætatis, jucunda quotidie incrementa ſumpſit. De quo non duco pluribus eſſe diſputandum, quia ne a Phariſæis quidem, hoſtibus ſuis omnium iniquiſſimis, aliter unquam ſalutatus eſt: ſicuti ex ſuperius dicta legatione, de tributo Cæſari pendendo, ex interprete legis, Lucæ X, 25. nec non ex opulento illo juvene, Marci X, 17. & aliis inſuper audire habemus.

§. III. Miram certe levitatem Judæi produnt, ſi, ut ſolent, ex allatis hiſce exemplis ſententiam noſtram non admittunt; ſed ipſis Novi fœderis Scriptorum verbis nos eludunt, quibus palam defraudatorum ſimulatio oſtenditur, ſi *ἐκπειράζων* Lucæ X, 25. *ὅπως αὐτὸν παγιδεύσωσιν* Matth. XXII, 15. & alia ejusmodi ab impoſtoribus hisce profecta referunt. Habeant ſibi peſſimi hominum opprobrii iſtius gloriam, neque tamen quidquam contra nos valebunt. Neutiquam ſane credi a quopiam poteſt, eodem etiam animo fuiſſe juvenem illum adeo opibus validum, de quo omnes referunt idem; quod honorem, Magiſtris Judæorum a diſcipulis ſuis exhiberi adſuetum, ſine fuco & adulatione Servatori noſtro tribuerit. Id quod tum ex rei quæſitæ gravitate,

tate, (de ſalute æterna erat ſolicitus,) tum ex inuſitato illo, quem Chriſto tribuit, titulo (διδάσκαλε ἀγαθὲ) judicare eſt. Quæ ſalutatio nemini Judæorum ante hac attributa fuit. Quamvis enim ſplendidis valde nominibus Doctores ſuos Judæi ornarent, ſeu potius onerarent, ſi vel defuncti jam, vel minimum abſentes erant: præſentes autem, referente *Lightfoot in horis Hebr. p. 869.* nunquam alia, quam אבא, אבי, Rabbi, Mar, ſive Mari compellatione cohoneſtabant. Quos ſinceros hominis affectus, quam nimirum ex animo hæcce dixerit, ipſe Chriſtus, cogitationum in homine probe intelligens, ſingularibus quibusdam geſtibus, conteſtatur. Quod Marcus refert c. X, 21. Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐμβλέψας αὐτῷ, ἠγάπησεν αὐτόν. Actione iterum, quæ inprimis Magiſtros adverſus ſuos diſcipulos decet, ceu multis Rabbinorum ſcriptis poſſet oſtendi: quæ hic appellanda magis, quam exſcribenda ſunt. *conf. Hieroſ. Chagiga fol. 77. 1. It. Horajoth fol. 48. 3. It. Nedarim fol. 36. 4. Babyl. Megill. fol. 41. a.* Ita morem Magiſtrorum adverſus diſcipulos dixi, non autem impoſtores, & vitæ inſidiatores: quos oſculi, ſeu amoris loco, ita excipit: Τί με πειράζετε ὑποκριταί; Sed homo hic valde juvenis eſt, cujus, ut & plebejorum exempla non ita faciles fortaſſis admiſſuri ſunt. Age ergo & a ſenibus, iisdemque inter Judæos & vita, & fama, itemque dignitate optimis, ejusmodi teſtimonia require. Cui Judæorum vilis & ignobilis, ſeu teſtimonio perhibendo impar eſſe Nicodemus poteſt. ἄνθρωπος ἐκ τῶν φαρισαίων, ἄρχων τῶν Ἰουδαίων. i. e. *Homo Phariſæus, & Judæorum Princeps,* Joh. III. v. 1. Οὗτος ἦλθε πρὸς τὸν Ἰησοῦν νυκτὸς, καὶ εἶπεν αὐτῷ. Ῥαββὶ, οἴδαμεν ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐλήλυθας διδάσκαλος. *Hic veniebat ad Jeſum noctu, & dicebat ei: Rabbi, ſcimus quod Doctor es, qui a Deo venit.* Qui etiamſi ſolus, dum Phariſæus eſt, & Judæorum Doctor, ſatisfacere rebus noſtris potuiſſet. Magis tamen corroborare ſententiam noſtram videtur, quando notanter οἴδαμεν, quam οἶδα dicere mavult; Synedrium etiam & collegas ſuas una ſecum includens, quos idem de Chriſto noſſe perhibet. Contra quod nihil illa, omnibus fere linguis uſitata, formula efficitur, qua ידעינן & ידענא (quarum hac Nicodemus uſus eſt,) promiſcue ſumi oſtendunt. Id quod non ita audacter dicerem, niſi ipſe Nicodemus hujus ſenſus interpres eſſet, quando dicit: οὐδεὶς γὰρ ταῦτα τὰ σημεῖα δύναται ποιεῖν, ἃ σὺ ποιεῖς: *Nemo enim illa ſigna facere poteſt, quæ tu facis.* Oſtendant ergo formularii iſti, qui ſine rerum connexione textum hic dijudicant, unum, inter Judæos, Nicodemum miracula Chriſti vidiſſe pariter & audiviſſe; aut objecta loquendi formula abſtineant. Prius omnino efficere nequeunt, dum totius Synedrii de Chriſto profeſſio: (Τί ποιοῦμεν; ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος πολλὰ σημεῖα ποιεῖ, *Quid facimus? dum homo iſte multa miracula edit*, Joh. XI. v. 47.)

 opti-

optime inter nos conſtat. Faciant ergo, ſi adhuc rubor ineſt hominibus, poſterius.

§. IV. Non autem ex titulis modo, Servatori noſtro ab hominibus attributis, dicta hactenus confirmabo: quod argumentum, præſertim hodiernis moribus, omnium fere infirmiſſimum eſt. Notum enim eſt, quod ipſi Judæi fatentur, argentum ſæpius reſpici ab iſtis, qui hos titulos petentibus concedunt, quam ingenium. Unde ſuperbus quisque & gloriæ cupidus facile ad hunc appetitum accenditur. Præſtat ergo ex opere ipſo dignitatem Chriſti, quam ei nemo non deferebat, intueri. Inter omnes ubique Judæos receptum eſt, ut ſine ortus diſcrimine, aut ſtirpis patriæ reſpectu, modo Iſraelitæ ſint, Magiſtri nomine illos honorent, qui in ſententiis Doctorum, a quibus Talmud nobis proſtat, probe ſeſe ſubegerunt. Chriſtus autem, Magiſter ille ex ſummis optimus, & ipſius ſapientiæ Pater, toties certe tum in concionibus Judæorum docendis, tum in doctiorum circulis, ſententias Talmudicis receptas adhibet: ut vix ſperari poſſit, quenquam Judæorum eſſe tam audacem, tam impudicum poſſe; ut vel ullo modo Servatorem noſtrum a nominis hujus dignitate remotum cupiat. Undiquaque enim ſermones ejus conſummatiſſimam Rabbinorum ſui temporis, quos Talmudiſtas dicimus, notitiam produnt. Abſit tamen, ut hic cum illis faciamus, qui Chriſtum ex Talmude multa mutuatum ſtatuunt: & ſimilitudines illas, de divite epulone, & Lazaro Lucæ XVI. de virginibus prudentibus quinque, & totidem fatuis, Matth. XXV. nec non de operariis in vinea, Matth. XX. ex Gemara Babylonica Chriſtum deſumpſiſſe putant. Quippe mirum valde eſſet, ſi in optimo ætatis ſimul & ingenii robore, etiam verborum ornamenta, ut pueri in actionibus umbraticis, mutuo ab aliis petere neceſſum habuiſſet: qui jam olim in pueritiæ annis, propter miram rerum ſcientiam, & facundiam oris, inter Doctores fere magnificatus eſt. Unde cum *Celeberrimo Carpzovio* rem potius invertimus, & Rabbinos hæcce ex Chriſti ſcriptis ſurripuiſſe ducimus: vel, quod æque credi meretur, edidiſſe talia antiquorum Rabbinorum nomine, ut, quæ vera ex Servatoris noſtri ſermonibus judicant, ex Doctorum ſuorum ſcriptis, tanquam furto ablata evincant, atque ita male fraudis Dominum inſimulent.

§. V. Quamvis igitur iſtas ſimilitudines ex Judæorum libris non arbitremur repetitas: multa tamen alia a Chriſto in Rabbinorum coronis uſurpata, quæ tunc, inter Judæorum Doctores, juris publici erant, & uſus triti, demonſtrabimus. Quibus plane non uſus eſt Dominus, ut ſua ornatiora redderet & ampliora: ſed potius, ut ſuomet gladio hoſtem jugularet, atque ad veritatem amplectendam promptiorem faceret. Id quod noſtrates imitantur,

tantur, ſi ex ſcholaſticorum barbaris iſtis dictionibus adverſarios adgrediuntur: quibus omnino carere poſſent, niſi de reducendis tot hominibus, queis nugæ cordi ſunt, multa illos ſolicitudo tangeret. Sed ad noſtra. Proſtant ſane exempla quam plurima, quibus ex Chriſti concionibus fere, & cum Phariſæis diſputationibus, Talmudis dogmata in uſum, docendi vel convincendi Judæos gratia, revocantur. Quorum unum & alterum recenſebimus, ne ſine dicti ratione eſſe videamur. Clarum utique eſt, voluiſſe Dominum Phariſæorum ambitionem ex ipſorummet ſcriptis dicto illo Lucæ XIV. v. 11. reprimere. Quando ad eos, qui tam immodice cæteris præferri in convivio ſtudebant, ſequentem Talmudis refert ſententiam: *Πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν, ταπεινωθήσεται. Καὶ ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται.* i. e. *Omnis, qui ſe extollit, dejicietur: & qui dejicit ſeſe, extolletur.* Quod utrumque, ſive de faſtu Magiſtrorum Judeæ gentis, ſive de ſententiæ hujus, inter illos, uſu ſolicitus fueris; ex ſcriptis, quæ Talmudica vocant, commonſtrabimus. Sententia iisdem fere verbis in tit. Erubin f. 13. b. l. 35. ſqq. extat: כל המשפיל את עצמו הק"בה מגביהו וכל המגביה עצמו הק'בה משפילו וכל המחזר אחר הגדולה גדולה בורחת ממנו וכל הבורח מן הגדולה גדולה מחזרת עליו. h. e. *Qui ſemetipſum deprimit, eum S. B. ille exaltat; & qui ſeipſum exaltat, eum S. B. ille deprimit. Quicunque ſectatur dignitatem, ab eo dignitas fugit: qui vero fugit dignitatem, ad eum dignitas reverti ſolet.* Superbiam autem hominum iſtorum, quos Magiſtros ſuos Judæi appellant, idem Talmud in Maſſech. פסחים fol. 113. b. l. 26. ſqq. his verbis revellit: *Ex creaturis illæ potiſſimum perpetuis ſe invicem odiis atque contentionibus proſequuntur: canes, meretrices, galli, & Magiſtri.* De quo odio & æmulatione ſeu ſuperbia, qua unusquisque cæteris ſeſe omnibus præfert, ac neminem niſi ſemet æſtimat, ſeu Magiſtri honore dignum reputat, alibi paſſim apud Judæorum Rabbinos, præſertim in תענית fol. 21. 23. יבמות fol. 66. שבת fol. 49. קדושין fol. 33. גטין fol. 62. varia reperies. Sufficit hoc uno Servatoris noſtri notitiam in Rabbinorum tunc celebrium doctrina, quam, nunc literarum monumentis conſignatam, Talmud vocant, comprobaſſe. Qui plura, vel pene omnia deſiderat, quæ Dominus ſparſim ex hiſce libris, re ita exigente, adhibuit; *Hakſpanii* librum de uſu ſcriptorum Judaicorum, vel potius *Lightfooti* horas Hebraicas & Talmudicas, in quatuor Evangeliſtas, evolvat: qui hoc argumentum altius dijudicant. Noſtrum fuit, ad id modo curas intendere; num Servator noſter a Judæis merito ſuis Doctoribus ſit annumeratus. Quod prorſus ſine Judæorum jugulo eſſe, & premi amplius non poſſe, arbitror.

§. VI. Mora nobis plane non debet fieri in hiſce notioribus: dum, quæ primo intuitu, monſtratu difficillima videbantur, inter contemplandum, multis ſeſe argumentis haud invite rebus noſtris accommodant. Perſpicuum utique & clarum omnibus ſit oportet, quod nimirum *Servator noſter* vera omnium bonorum opinione *eximius Judæorum Doctor* fuerit *habitus*. Dum ne illud quidem inter veritatis ſtudioſos obſcurum eſt, quod *noverint* iidem, & undiquaque ex rationibus infallibiliter perſpexerint, *eſſe Jeſum Mesſiam* illum, tot retro ſæculis *ab ipſo Deo*, a Prophetis toties, redimendis *mortalibus promiſſum*. Altius hic repeti deberet Nicodemi profeſſio, & hominis illius Lucæ XVIII. inuſitata prorſus Chriſtum ſalutandi ratio, (de quibus paulo ante univerſalis ſaltim mentio fiebat); niſi haberemus teſtimonia hiſce multam omnino partem clariora. Ipſe Chriſtus, cogitationum in hominibus ſcrutator, Reipubl. Judæorum Patribus cognitionem hanc attribuit, his parabolæ vinitorum Marci XII, 7. verbis: ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος· δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτὸν, καὶ ἡμῶν ἔσται ἡ κληρονομία. *Hic eſt hæres, venite, occidamus eum, & noſtra erit hæreditas.* Quæ verba deinceps ipſius Synedrii Judæorum conſiliis clara fiunt Joh. XI, 48. Ἐὰν ἀφῶμεν αὐτὸν οὕτω, πάντες πιστεύσουσιν εἰς αὐτόν. Καὶ ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀροῦσιν ἡμῶν καὶ τὸν τόπον, καὶ τὸ ἔθνος. h. e. *Si permiſerimus eum ſic, omnes credent ei, venientque Romani, & tollent tum locum noſtrum, tum gentem.* Quorum ſenſum niſi ad ſententiam noſtram accommodaveris, ægre aliorſum transferes. Nam quæ eſſet argumenti connexio: πάντες πιστεύσουσιν εἰς αὐτόν. *Omnes credent ei:* ergo ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀροῦσιν ἡμῶν &c. *venient Romani, & tollent nos &c.* ſi non hoc modo ex Paraphraſi illa *Lightfooti* verba coaptaveris: *videtur* equidem *hic homo Mesſias eſſe, per ſtupenda* hæc *miracula, quæ operatur. Et quid nobis eſt agendum? Indignum ex una parte eſt, Mesſiam interimere; & periculoſum ex altera, eum tolerare: nam omnes credent in eum, & ſic peribit & corruet Judaiſmus noſter. Et cum perierit religio noſtra, quid expectandum, niſi ut corruat gens tota per Romanos?* qui (ut paulo ante in hunc locum refert) *reputabunt nos Imperatori rebelles: eo quod præter ipſorum conſenſum populus noſter acceperit Jeſum hunc, pro Rege Mesſia.* Quod ne ex conjectura dictum a Judæorum Optimatibus putes, conf. Lucæ XIX. v. 38. & Joh. IV. v. 42. ubi ab utroque populo, Judæis nimirum & Samaritanis, palam *Servator noſter Rex Judæorum & Mesſias eſt habitus.* Cui ſi de Procerum in gente notitia hæres, miracula, quæ a Domino ipſi aliquoties viderant, conjunge & reputa: unde certo conſtare debuit hominibus, eſſe illa charactere venturi Meſſiæ quam digniſſima. Neque tamen miracula duntaxat argumento huic ſufficiant: ſed ratio ſuperveniat alia neceſſe eſt, unde non

non conjecturæ amplius locus ſit, ſed firmiſſimæ totius populi notitiæ (Jeſum Meſſiam eſſe) aliqua probatio prodeat. Negent hæc pro lubitu Judæi, & alte diſſimulent; modo illud nobis concedant, quod definire locum naſcituri Meſſiæ impie ſolicito Herodi potuerint. Imo & hoc quoque per me rejiciant, ac quicquid de expoſitione verborum *Michæ* V. v. 1. ad percontantem Herodem facta, Matthæus nobis refert (c. II. v. 5.), dixiſſe ſeſe inficias eant: modo triſtiſſimum interpretationis hujus, vel potius mali conſilii eventum, quo tot infantes miſere trucidati ſunt, in hiſtoria nobis relinquant: ſeu R. Akibæ cum Kochab hiſtoriam, nec non R. Hillelis verba in Talm. Maſſ. סנהדרין cap. ult. אין להם משיח לישראל *Non eſt, quare Iſraelitæ expectent Meſſiam*, ulterius in manibus noſtris patiantur. Unde non opus erit, multis evincere, qui ex completis Danielis ſeptimanis certo Jeſum, quod Meſſias ſit, potuerint cognoſcere.

Cap. II.

§. I.

PRopediem jam conſtabit, quare de utraque, actionis hujus, parte pauca hæc præmonuiſſe oportuerit; ubi ad ipſum rei dijudicandæ argumentum erit perventum. Non, quod credo, ita amplius dictum Chriſti (Matth. XII, 8. Κύριος γάρ ἐστι καὶ τοῦ σαββάτου ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. *Filius hominis etiam Sabbathi Dominus eſt:* & Joh. V, 17. Ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι. Judæos offendet: aut obſcurum, multo minus impium iisdem eſſe poterit, ſi, quod ſupra monſtratum eſt, *Chriſtum fuiſſe Meſſiam*, tanquam notum inter ſuos, ac plurimis rationibus certum, ſine inſigni levitatis opprobrio fatebuntur. Unde, quo porro beneficum Servatorem profanati Sabbathi arguant, ſane amplius non reperient: ſed ipſi facinoris juſtitiam comprobaturi ſunt. Etiamſi ſilere jam de verbis Joh. V. in præſentiarum velimus, ac rationes eorundem prætermittere: dum lentis paſſibus ducendi ſunt duriſſimæ frontis homines, & ſine impetu agendi. Etenim *neque* alibi, ſi agere aliquid commode vel addiſcere volumus, *a rebus ſupremis, ac captui hominum difficillimis, fieri debet exordium.* Difficiles ergo & pertinaces contra dicti hujus verba maneant, quod tamen ex Pſal. II, 12. נשקו בר *oſculamini filium*, teſte ipſo Aben-Eſra, de Meſſia perſpicuum eſt; modo illud, quod propter ſuperius allata negare nequeunt, ſincere fateantur: quod *Jeſum Meſſiam eſſe, multis & Scripturæ, & temporis, imo miraculorum Chriſti argumentis ſciverint.* Id quod omnibus juſtitiam Chriſti in hoc Sabbathi negotio planum faciet. Chriſtianis hoc probare iterum, ſupervacaneum

caneum eſſet: præſertim cum aliis hujus argumenti evolutio jam dudum curæ fuit. Modo hic iisdem nosmet accommodabimus, qui divino Numine deſtituti, atque ideo etiam mente capti, recta omnia ac divina in Chriſto improbant. Miſſis igitur quæ alias huc referri deberent, rationibus; ex libris Judæorum ſaltim cauſſæ hujus æquitatem monſtrabimus. Quanta *auctoritate* gentis *Judæorum Doctores polleant*, omnes facile perſpiciunt, quibus Talmud, & alia eorundem ſcripta in manu ſunt: & propter omnium, circa hoc, notitiam vix operæ pretium eſt, ut inde quid exſcribamus. Sed, ut undiquaque falſi criminis, quod Servatori objectum eſt, ratio prodeat, vel etiam in viam reduci homines errabundi & pene deperditi poſſint; lubet unum & alterum huc transferre. Perhibent auctores Talmudis in ראש השנה fol. 25. b. l. 4. ſqq. אפילו קל שבקלין ונתמנה פרנס על הציבור הרי הוא כאביר שבאבירים h. e. *Etiam abjectorum abjectisſimus, ſimul ac conſtituitur Eccleſiæ Præfectus, ecce perinde eſt, ac ſi præſtantium foret præſtantisſimus.* Imo הוריות cap. 1. θ. 3. הורו בית דין לעקור את כל הגוף אמרו אין שבת בתורה אין ע"ז בתורה הרי אלו פטורין. *Docuerit Concilium, omnem legis ſubſtantiam abrogandam*, v. g. *dixerint, nullius Sabbathi cultum eſſe nobis mandatum*, vel *idololatriam nullam in lege eſſe probibitam; en idiotæ*, iſtorum ſententiam ex ignorantia ſecuti, *immunes ſunt:* Et R. Bechai fol. 207. col. 2. l. 13. tradit: צריך אתה לשמוע לו אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין: *Credendum eſſe Rabbinis, licet, quod dextra ſiniſtra, & hæc vicisſim dextra ſit, docerent.* Erubh. f. 21. b. l. 15. ſqq. דרש רבא בני הזהר בדברי סופרים יותר מדברי תורה שכל העובר על דברי סופרים חייב מיתה אמר רב פפא בריה דרב אחא מלמד שכל המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת h. e. *Rabba concionabatur, mi fili! cautus eſto in verbis Scribarum, multo magis quam verbis Legis: quia quisquis transgreditur Scribarum verba, reus ſit mortis; Rab Papa autem f. Rab Achæ dixit, verba* Eccl. XII, 12. *docere, quod, quisquis irridet verba Sapientum, condemnetur ad ſtercus* (in inferno) *fervens.* Hæc quamvis magnopere in miſeris doleamus, nec ſatis ſana dicamus; pro argumenti noſtri robore admittere tamen non dubitavimus. Non equidem quaſi ſaniora non eſſent in promptu: ſed potius, ut, quod modo diximus, ſuomet judicio ruborem obcæcatis, atque accuſationis hujus contra Chriſtum pœnitentiam excitemus. Quod ſi ergo tam lubrica, vel infimus quisque Rabbinorum, pro auctoritate ſua, & quidem cum pace veſtra, ſtatuere poteſt; quidni Doctorum omnium Supremus, quæ cum lege Dei nunquam non conveniunt, ſine crimine, ſine periculo veſtro, & vitæ inſidiis doceat ac perpetret? Quid dicam, ſi, quod probe noſtis, ipſe Meſſias eſt, quem falſo hic

hic reum facitis, & accuſare capitis haud veremini? Ut de ipſo Deo, legis veſtræ Domino; atque auctore, taceam.

§. II. Hactenus ſola Chriſti auctoritas commovere Judæos debuiſſet, & detinere; ne beneficia hæcce in Sabbatho tot miſeris præſtita, tanquam turpisſimum facinus accuſent aut reprobent. Condonamus autem & hanc quoque contumacisſimis hominum, ſi ulterius videri cupiunt malevoli. Quod eo lubentius facimus: dum juſtisſima Servatoris noſtri cauſſa non certe rationibus tam paupertinis communitur; ut, una altera, vel propter multitudinem, vel propter accuſatores eo magis convincendos, prætermiſſa, ſtatim integra res corruat. Legem Dei tantopere argumentis ſuis accuſatores prætendunt, & propter hujus transgresſiones ſic indignabundi excandeſcunt. Age ergo, & ex illa quoque juſtitiam Chriſti evolve. Dudum Scribæ illi interroganti, quodnam omnium Dei erga mortales præceptorum primum vere, ac ſummum ſit, omniſcius noſter Servator Marc. XII, 30. reſpondit: Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεὸν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου· αὕτη πρώτη ἐντολή. Καὶ δευτέρα ὁμοία αὕτη· ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & ex totis viribus tuis. Hoc eſt primum præceptum. Et ſecundum illud ſimile: diliges proximum tuum, ut teipſum.* Quorum prius illud, dum ex Deut. VI, 5. poſterius autem ex *Levit.* XIX, 18. deſumptum patuit; ſane aliter non potuit, quam collaudare Domini in lege divina conciliationem, dicens: Καλῶς διδάσκαλε, ἐπ' ἀληθείας εἶπας. Quæ legis divinæ univerſitas, dum Lucæ X. verbis rurſus iisdem legis illi perito proponitur, cum Chriſti, ipſius Sapientiæ, in literis ſacris eruditionem experiri cuperet: non poſſum aliter de Judæis male feriatis ſentire, quam tradebamus in capite hujus actionis primo, cum indolem hominum & mores intueremur. Ipſe Dominus monſtrat, quam improbe malus artifex interrogarit, cujus ante probe ſibi conſcius fuerat; dum quæſita alio prorſus modo, quam Scribæ, quem modo recenſuimus, regerit. Nihil nimirum, præter πῶς ἀναγινώσκεις? reſpondens. Sed, ut ut jam ſæpius verba hæc in circulis Judæorum, a Chriſto explicata fuerint, illa tamen iterum, in præſente accuſatione alte disſimulant, & in ipſisſima ſede ſua, propter Chriſtum occidendum, neſciunt. Immutat ergo beneficus Servator omnem controverſiæ ſtatum, ac longe eundem rectius, quam fraudis iſti artifices, proponit. Ceu ex relatione *Lucæ* VI, 9. legimus: Ἐπερωτήσω ὑμᾶς τί· ἔξεστι τοῖς σάββασιν ἀγαθοποιῆσαι, ἢ κακοποιῆσαι; ψυχὴν σῶσαι, ἢ ἀπολέσαι; *Interrogabo vos aliquid: decet Sabbathis benefacere, an malefacere, ſervare*

 vitam,

vitam, an perdere? Altius Servator verbis hiſce cauſſam orditur, & ſepoſita Judæorum fraudulenta quæſtione, (annon, ſi gentibus Sabbathum curæ eſt, multo magis etiam Judæis ſit, quod nunquam recuſavit Dominus,) genus quæſtionis, ſeu fontem multo veriorem conſtituit. Eligit ſummum, quod vocant, ex univerſa Dei lege præceptum, & pro theſi illud habet, ſeu argumento primario. A quo ad rectiſſimam deſcendit hypotheſin, ſeu præcepti illius Divini utrinque nunc accepti, applicationem: quaſi diceret circumſtantibus ſe: ſi (quod a Numine nobis præceptum, atque a vobismet auditum ſæpius & dictum eſt) *proximum non aliter, ac nosmetipſos amare* debemus, qui non immorigeri Deo, ſed juſtitiæ ejus & voluntatis ſtudioſi eſſe cupimus; ſponte conſequitur, quod illud maxime die Sabbathi facere ſtudeamus, qui Deo & Divinis dicatus, atque ideo non aliis, quam piis meditationibus ac factis conſumendus eſt. An autem commoda hominum ac vitas negligere, (cum in periculis illi ſunt, ac liberare eosdem promptum nobis eſt,) culpari merito debeat, atque abominabile ſit; ſine turpitudine non quæritur. Quare ſi humanos eſſe, ſi ſanctos, hoc eſt, Deum imitari, nos oportet; id quod ipſe Deus agit, ac vult, omnino eſt efficiendum. Sin minus, ex vitiorum ſtudio pietas Judæorum æſtimanda eſt.

§. III. Inſtant præterea Judæi, & hypotheſin hanc ex data theſi non concedunt. Quam tamen, ſi a Sabbatho abis, ipſi nobiſcum comprobant: minime dubitantes, num rectum ſit ac pium, ſi inter homines alter vitæ aut ſaluti ſtudeat alterius: ſed potius iſtud tam ſevere damnantes, ſi die Sabbathi, quo vacare ab omni negotio nos decet, hancce erga homines operam licitam arbitramur. Neque ſine pietatis præſcriptione ſunt, qua malitiam animi tegunt. Dicunt enim, non æquiparandos, multo minus præferendos Deo Benedicto homines eſſe: atque ideo neutiquam propter nos deſerenda, nedum violanda eſſe tradita nobis a Divino Numine præcepta. Id quod exemplis probe multis muniunt. v. gr. Juſtum eſſe patrifamilias, ut conjugem alat ac liberos; ſervis atque ancillis, ut juſſa Domini rite exequantur, & laboris ſui penſum diligenter abſolvant: non autem æque juſtum, ut die Sabbathi illud faciant, ex verbis *Deut.* V, 13-15. ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת ליי' אלהיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך ואבדך ואמתך ושורך וחמרך וכל בהמתך וגרך אשר בשעריך למען ינוח עבדך ואמתך כמוך: וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוצאך יי' אלהיך משם ביד חזקה ובזרע נטויה על כן צוך יי' אלהיך לעשות את יום השבת h. e. *Sex diebus operaberis, & facies omne opus tuum: dies vero ſeptimus Sabbathum eſt Domino Deo tuo; ne facias ullum opus, aut filius tuus, aut filia tua,*

aut

aut ſervus tuus, aut ancilla tua, aut bos tuus, aut aſinus tuus, aut ullum jumentum tuum, aut peregrinus tuus, qui eſt intra portas tuas, ut quieſcat ſervus tuus, & ancilla tua, ſicut tu. Et memineris te ſervum fuiſſe in terra Ægypti. Dominum vero Deum tuum eduxiſſe te inde manu forti, & brachio extento. Idcirco præcepit tibi Dominus Deus tuus, ut obſerves diem ipſum Sabbathi. Inſuperabilis hominum ars eſt! Quando unquam res ejusmodi ordinarias & quotidianas vel probari, vel etiam fieri a Domino vidimus? Agit hîc Clementiſſimus Servator, quæ ſine periculo hominum afflictorum differri nequeunt. Non igitur quærendi ſumus ab impoſtoribus, *num Deus mortalibus ſit anteponendus.* Quod nemo pius, vel ſaltim ſanus, quærit. Sed ſcire cupere, ſitne homo præcepto Sabbathi potior nec ne; id pulcrum & pium, imo neceſſum, atque hujus loci eſt. Quod paucis Servator noſter reddit perſpicuum *Marci* II, 27. Τὸ σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο, οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ σάββατον. *Sabbathum hominis ergo factum eſt; non homo propter Sabbathum.* Abundat hujus dicti ratio apud varios eccleſiæ Dei Doctores: quam ſi ex mala invidia erga Chriſtum non admittunt; ex ipſis gentilibus, qui, ſine verbo Dei ſcripto, ſola ratione utuntur, commonſtrare levi negotio poſſem. Ex quibus omnes, quorum libri ad nos pervenerunt, uno ore *hominem in terris ſupremum* putant, & propter eum, quicquid a Deo mortalibus traditur, maxime factum eſſe arbitrantur. Sed præſtat, dum laborem contrahimus, ex ipſis Judæorum libris ea evolvere. Quo inter omnes conſtet, quam æqui nos, in hac dijudicanda cauſſa, contra iniquos Chriſti accuſatores ſimus. Verbis id ipſum tam perſpicuis *Maimon*, Judæorum ille, in legis prudentia, facile princeps in *Hilcoth Schabbath* cap. 2. §. 3. confirmat, ut vel ſolis radiis exaratum ex hiſce conſequentibus putares: כשעושים דברים האלו אין עושין אותן לא על ידי כותים ולא על ידי קטנים ולא על ידי עבדים ולא על ידי נשים כדי שלא תהא שבת קלה בעיניהם אלא על ידי גדולי ישראל וחכמיהם ואסור להתמהמה בחילול שבת לחולה שיש בו סכנה שנאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ולא שימות בהם h. e. *Cum exequuntur res iſtas, non perficiunt eas miniſterio gentilium, aut parvulorum vel ſervorum, aut mulierum; ne vile ipſis videatur Sabbathum: ſed per adultos Iſraelitarum, ac ipſorum Sapientes. Etiam probibitum eſt cunctari* (vel moram nectere) *in violando Sabbatho, ob ægrotum periculoſe decumbentem: quia dicitur* Lev. XVIII, 5. Neh. IX, 29. *quæ ſi fecerit homo, per ea vivet: non autem ut moriatur propterea.* Id quod a Servatoris noſtri modo relato argumento, linguæ magis idiomate, quam verbis, ſenſu autem neutiquam, differt. Unde nemo, quod

quod arbitror, ſine turpitudine amplius, contra hæc Divina Chriſti opera, quæ Sabbatho peregerat, diſputaturus eſt.

§. IV. Sed religio non eſt hominibus, vel verba hæc non Maimonidi, ſed noſtratibus potius, quaſi fraude ſuppoſuiſſent, tribuere: vel etiam ipſum auctorem erroris arguere, ac prorſus contemnere. Quod facile ſuis faciunt: dummodo una etiam rationes Chriſti, perfidia ejusmodi, poſſunt deſtruere. Non recuſant enim nefarii vel manuum, vel oculorum amittere alterutrum; ſi illius damno lucrari pios, h. e. funditus tollere ac radicitus ſcirent. Ne itaque videamur uno aut levi, ut dicunt, tibicine hoc munimentum fulcire velle; argumenta, quæ utique pro hac Chriſti ſententia facient, & teſtimonia Judæorum inſuper non ſemodio aut modio, ſed, quod non improbe dico, toto fere horreo poſſemus depromere. Sane ex præcipitantia quadam Maimon hæc non dixit: neque a noſtratibus ſuppoſita ſunt, alias toties, eodem in auctore, non occurrerent. Nonnulla huc transferre lubet, ne ex verbis modo prædictis improbus fiam & gloriolus. Ita idem auctor in ejusd. cap. §. 1. tradit: דחויה היא שבת אצל סכנת נפשות כשאר כל המצות/ לפיכך חולה שיש בו סכנה עושין לו כל צרכיו בשבת על פי רופא אומן של אותו מקום/ ספק שהוא צריך לחלל עליו את השבת ספק שאינו צריך וכן אם אמר רופא אחד לחלל עליו את השבת ורופא אחר אומר אינו צריך מחללין עליו את השבת שספק נפשות דוחה את השבת h. e. *Violetur Sabbathum in vitæ periculo, haud ſecus, ac reliqua præcepta omnia. Propterea ægroto, periculoſe decumbenti, omnia præſtant neceſſaria, ad præſcriptum medici, in iſto loco practici. Dubium ſit, utrum neceſſe habeat, ut ejus cauſa profanetur Sabbathum, an minus neceſſitas urgeat; item quando medicorum unus judicat, ejus cauſſa Sabbathum violandum eſſe, alter neutiquam; violant nihilominus ejus cauſa Sabbathum.* QUIA DUBIUM CIRCA VITAM PROPELLIT SABBATHUM. Hæc autem referri magis, quam omnino permitti, aut præcipi, forte dicturus es? Neutiquam ſane obſcurum eſt, quid ſecundum verba hæc fieri oporteat. Verum ne & hoc quidem objiciant, paragraphum hujus capitis illico conſequentem additurus ſum. אמדוהו ביום השבת שהוא צריך לכך וכן לשמנה ימים אין אומרים נמתין עד הערב כדי שלא לחלל עליו שתי שבתות אלא מתחילין מהיום שהוא שבת ומחללין עליו אפילו מאה שבתות כל זמן שהוא צריך ויש בו סכנה או ספק סכנה מחללים/ ומדלוקין לו את הנר ומכבים מלפניו את הנר ושוחטין לו ואופין ומבשלין ומחמין לו חמין בין להשקותו בין לרחיצת גופו/ כללו של דבר שבת לגבי חולה שיש בו סכנה הרי הוא כחול לכל הדברים שהוא צריך להן/ h. e. *Judicent eum, quod die Sabbathi hoc indigeat, nec minus poſt octiduum; ne dicant,*

dicant, expectemus ad veſperam uſque, ne ejus cauſa duo violemus Sabbatha. Sed incipiant eo ipſo die, qui Sabbatbum eſt, ac violent ejus cauſa etiam centena Sabbatha, quam diu ſcilicet eo indiget, atque periculum in eo eſt, aut dubium, an forte periculoſum ſit. Hinc accendunt ei candelam, eamque rurſus extinguunt propter ipſum: mactant ei, & coquunt, atque elixant: item calefaciunt calida, ſive ad potum ejus, ſive ad corporis ablotionem. (en quod volumus) *Canon rei univerſalis:* SABBATHUM RESPECTU AEGROTI, PERICULOSE DECUMBENTIS, EST INSTAR DIEI PROFESTI, QUOAD RES OMNES, QUIBUS IPSE INDIGET. Profecto ex tot jucundiſſimis locis ægre dijudico, quemnam alteri merito præponam. Denuo verba jam citati auctoris placent, quæ in Commentario ad יומא c. VIII. *θ. 6.* affert: ואמרם כל ספק נפשות דוחה את השבת להזהירך ולזרז אותך להקדים ולהתחיל בזה הענין ושלא לאחרו ואפילו בשבת הראשונה מן החולי שהחולה סובל חליו ושלא נאמר אין ספק החולי יתמיד עד לשבת האחרת ונצטרך לחלל עליו השבת על כן נניחהו היום עד למחר כדי שלא נחלל עליו שני שבתות h. e. *Quando dicunt,* QUODCUNQUE DE VITA DUBIUM IMPELLIT SABBATHUM, *admonere te volunt atque excitare, ut cito ac feſtinans hoc negotium ſuſcipias, neque moram nectas, etiam primo morbi Sabbatho, quo ægrotus ſuum ſuffert morbum. Neque dicamus: non eſt dubium, quin hic morbus duraturus ſit in Sabbathum ſubſequens, & ejus cauſa coacti, Sabbathum profanare debebimus. Quapropter relinquamus eum hodie usque ad diem craſtinum, ne ejus cauſa duo profanemus Sabbatha.* Quæ, ſi delicatulis ex eodem toties auctore non pro ſtomacho ſunt, legere inſuper ex *Gemara* habent Codicis יומא fol. 84. b. l. 16. ſeqq. unde locus hic deſumebatur. Pulcre omnibus, quæ huc ex Maimonide ferebamus, verba reſpondent in יומא fol. 82. a. l. 25. comprehenſa: אין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש חוץ מע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים i. e. NIHIL *quidquam eſt, quod* CONSERVATIONI VITAE RESISTAT, *niſi idololatria, inceſtus, & homicidium.* Ibidem fol. 83. a. l. 23. כל ספק נפשות דוחה את שבת. i. e. *Omne dubium vitæ propellit Sabbathum.* Cætera, & quidem plurima, quibus idem dicitur, ne nimium actio diſtrahatur, brevitatis ergo omittimus. Præſertim cum jam nulli non conſtare poſſit, quod Deus legem nobis propter nosmet conſervandos dederit: neque unquam voluerit, ut illa, quam nos ipſi, habeatur potior. Quo videre eſt cuique, quam congruenter Chriſtus verbis *Marci* II, 27. traditis, ſummis Judæorum Magiſtris reſponderit. Prætèrquam quod abutuntur illi ſæpius hoc dicto, &, ut facere amant, in ſenſum vere reprobum detorquent. De quo ſuo loco erit dicendum.

§. V. Longe adhuc explicatior erit hæc ratio, ſi legum omnium, quas a Deo habemus, moralium civiliumque eandem quoque conſtitutionem eſſe, oſtendemus, *ut hominum* ſcilicet *tueantur commoda.* Ne autem nimium prolixi in hoc negotio ſimus; illa fere evolvemus, quarum transgreſſio Judæis omnino eſt horribilior. Ne gentes quidem nonnulli a præcepto, de diſcrimine ciborum, excludunt *Lev.* XX, 25. tradito: והבדלתם בין הבהמה הטהרה לטמאה ובין העוף הטמא לטהור ולא תשקצו את נפשותיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תרמש האדמה אשר הבדלתי לכם לטמא׃ i.e. *Vos igitur diſcernetis inter beſtiam mundam & immundam, inter avem immundam, & mundam: neque abominandas efficietis animas veſtras ulla beſtia, aut ave ulla, aut ullo, quod premit terram, quæ diſcrevi vobis;* ſi cauſſam imprimis *Maimonidis*, Medicorum ex Judæis præſtantiſſimi, tuto ſequi licet. Hujus enim verba in *More Nev.* part. 3. cap. 48. audire juvat: ואומר כי כל מה שאסרתו התורה עלינו מן המאכלים מזונם מגונה ואין בכל מה שנאסר עלינו מה שיספק שאין הזק בו רק החזיר והחלב ואין העניין כן כי החזיר יותר לח ממה שצריך ורב הפסולת והמותרות ורוב מה שמאסתו התורה לרוב לכלוכו ומזונו בדברים הנמאסים וכבר ידעת הקפדת התורה על ראיית הלכלוכים ואפילו בשדות במחנה כל שכן בתוך המדינה ואלו היתה מותרת אכילת החזיר היו השווקים עם הבתים יותר מלוכלכים מבית הכסא כמו שתראה ארצות הצרפתים היום כבר ידעת אמרם פי חזיר כצואה עוברת דמי וכן חלב הקרב משביע ומפסיד העכול ומוליד דם קר מדובק ושרפתו היתה יותר ראויה מאכילתו וכן הדם והנבילה קשים להתעכל ומזונם רע וידוע שהטרפה תחלת נבלה היא׳ ודע שאלו הסימנים רוצה לומר העלאת גרה ושסיעת פרסה בבהמות וסנפיר וקשקשת בדגים אין מציאותם סבת ההתר ולא העדרם סבת האסור ואמנם הם סימן יודע בו המין המשובח מן המין המגונה׃ Quæ ita reddidit Cl. Buxtorfius p. 495. *Dico ego, quod omnes illi cibi, qui in lege noſtra nobis ſunt probibiti, alimentum habeant vitioſum: nec quidquam inter omnia illa vetita eſſe, de quo dubitari poſſit, an noxium ſit, nec ne, niſi porcus & adeps. Verum nullus hic dubitationi locus eſt. Nam porcus nimis humidæ eſt naturæ. Potiſſima autem cauſa, propter quam lex nobis probibuit carnibus ſuillis veſci, eſt fæda porcorum ſordities, & quod multas, ſordidasque res comedant. Noſti enim, quam anxie lex omnes ſordes, omnemque immunditiem probibuerit, in agris quoque & caſtris: ut nil dicam de ipſis urbibus. Quod ſi autem permiſſum eſſet porcos comedere, plateæ & domus omnes longe ſordidiores eſſent, quam ſterquilinia & latrinæ, ſicut in Galliis hodie videre licet. Scis enim, quid vulgo Rabbini dicant: Fauces porci ſimiles eſſe ſtercori tranſeunti. Atque*

ita

ita Adeps inteſtinorum nimis ſaturat, concoctionem impedit, ſanguinemque frigidum & craſſum generat; unde longe ſatius eſt, ut comburatur, quam ut comedatur. Sanguis & morticinum difficilis ſunt digeſtionis, & peſſimi nutrimenti. Trepha, ſive *diſcerptum quod attinet, eſt nihil aliud quam initium morticini. Signa illa revocationis, vel ruminationis cibi, & fiſſionis ungularum, in beſtiis, pinnarumque & ſquamarum in piſcibus, noveris illa non eſſe cauſſas, propter quas ſint licitæ & permiſſæ: ſicut nec defectus illorum, cauſſas, cur prohibeantur: ſed ſigna tantum, unde nobilis & inſignis aliqua ſpecies, ab alia minus præſtantiore & noxia poteſt diſcerni.* Quorum animalium carnes ſicubi comedimus; nulla nobis, imo ipſis gentilibus hujus faciendi alia eſt ratio, quam urgens illa neceſſitas: ut videre eſt ex verbis *Taciti Hiſt.* l. IV. c. 60. n. 2. *profana fœdaque in uſum neceſſitas vertit.* Quæ cauſſa æque a Judæis, quam noſtratibus comprobatur. Ex uſu apud nos quotidiano iſtud conſtat, apud illos autem haud infrequenter oſtendi ex libris poteſt. De ſuilla ex tit. Talm. יומא fol. 82. a. l. 23. hæc denuo addidiſſe juvabit: ת״ר עוברה שהריחה בשר קדש או חזיר תוחבין לה כוש ברוטב ומניחין לה על פיה אם נתישבה דעתה מוטב ואם לאו מאכילין אותה רוטב עצמו ואם נתשבה דעתה מוטב ואם לאו מאכילין אותה שומן עצמו שאין לך דבר שעומד מפני פקוח נפש חוץ מע״ז וגלוי עריות ושפיכות דמים: h. e. *Tradunt Rabbini noſtri: quando mulier gravida odoratur carnem ſanctam, aut ſuillam, inſigunt cuſpidatum aliquid ad ſuccum, & apponunt ori illius: ſi deſiit appetere, bonum eſt; ſin minus, in cibum ei permittunt ipſam pinguedinem, quia nulla res tibi propter conſervationem vitæ dubia eſt, præter idololatriam, inceſtum, & cædem.* Notanter dicunt: אין לך דבר שעמד מפני פקוח נפש NULLA RES IN DISCRIMINE VITAE DUBIA TIBI SIT. Poſſumus enim de immundis omnibus idem promiſcue ex Judæorum Doctoribus oſtendere, quod jam referebamus de ſuilla. Iterum ex יומא fol. 83. a. l. 21. exſcribi verba debent, quæ promiſcue, de immundis omnibus, ſicubi neceſſitas poſtulat, licentiam nobis faciunt מי שאחזו בולמוס מאכילין אפילו טמאים עד שיאורו עיניו h. e. *Si quem apprehendit appetitus inſatiabilis, cibant eum vel rebus immundis, donec illuſtrentur oculi ejus.* Confer יומא in *Miſchna* c. 8. §. 6. Gloſſa tradit: oculos iſto morbo laborantium caligare, lumen autem rediens ſanitatis indicium eſſe. Sic Davidem laboraſſe hoc morbo perhibent, cum panes Sacros comederet 1. *Sam.* XXI, 7. conf. de hoc *Jalkut* part. 2. fol. 18. col. 4. Aſinorum carnes & canis jecur ægrotis porrigunt, יומא fol. 84. a. l. 21. מי שאחזו ירקון מאכילין אותו בשר חמור מי שנשכו כלב שוטה מאכילין אותו מחצר הכבד. h. e. *Si quis aurigine laborat, ſuaſores ſunt, ut carnem aſini comedat; ſi*

ſi quem canis rabidus momordit, hortantur, ut de reticulo jecoris (ejusdem canis) *recipiat.* Verum quid in hiſce levibus tam operoſi ſumus? Ipſum Paſcha in pollutione tota eccleſia celebrat, *Peſach.* fol. 66. b. lin. 3. 1. fol. 67. a. l. 16. Et ob mortuum polluti ingredi in ipſum atrium poſſunt, pollutis nimirum plerisque. ib. l. 2. Ne vivam! ſi non Judæi in neceſſitatis illa ratione tam faciles ſunt, ut merito hominum levitatem pius quisque horreat, atque aſpernetur. Adeo enim curæ ipſis pietas eſt & religio, ut ne quidem clauſulam illam cit. חוץ מע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים inviolabilem putent, ſi nimirum פקוח נפש aliqua *vitæ neceſſitas*, ſeu periculum puſillanimos; imo (turpe dictu) prava quædam libido laſcivos impulerit. Egregios iſtos hominum mores vide in *Bereſcb. rab. ſect.* 15. f. 47. col. 1. l. 27. ubi tradunt: אמר רבי נחמן בר חנין כל מי שהוא לוהט אחר בולמוס של עריות סופו שמאכילין אותו מבשרו h. e. *Ex ſententia R. Nachman fil. Channin, quicunque ardet appetitu, ſive concupiſcentia libidinum; ejus finis eſt, ut veſcatur carne ſua propria.* Lotum talem fuiſſe impii ibidem impudice aſſerunt, atque ideo filiarum ſuarum concubitu ſeſe tandem expleviſſe. Quod exemplum multum horrore ſuo ſuperatur ab illo, quo etiam idololatriæ peccata, ſi in vitæ diſcrimine ſunt, hominibus concedunt. Quod in cod. Avod. ſara fol. 27. b. l. 24. his verbis expreſſum legimus: מנין שאם אומרים לו לאדם עבוד ע"ז ולא תהרג שיעבוד ואל יהרג ת"ל וחי בהם ולא שימות בהם h. e. *Undenam conſtat, quod, ſi cuipiam hominum dicant, cole Deos alienos, & non occideris, licitum ſit colere eosdem, ne moriatur? quia dicit Scriptura, ut vivat* (homo) *per eadem* (Dei præcepta), *non moriatur.* Vides malitiam hominum & injuriam? Præcepta, quæ propter ipſum Venerabile Numen data nobis ſunt, saluti ſuæ ac vitæ poſtponunt, atque ita Deo ipſi ſeſe præferunt: & Chriſtum, hominem Sabbatho, quod nonniſi hominum gratia inſtitutum eſt, antehabentem (neſcio, an inſane magis dicam, quam malitioſe) damnant.

§. VI. In remotius fere digreſſus ſum: redeundum ergo ad quæſtionem eſt, & quid porro Judæi regerant, conſiderandum. Hæc omnia reperiri in ſuis libris non equidem ire Judæi inficias poſſunt. Verum ne propter præcedentis paragraphi ambages, ipſius cauſæ noſtræ rationum inopes nos, & monſtratu fortaſſis difficile dicant; quod nimirum Sabbatho faciant, quæ a Rabbinis quibusdam conceduntur: prævenire objectioni malevolorum locis quibusdam volumus; queis abunde videbitur, non modo licere Judæis, ut, ſi neceſſitas exigit, laboribus quibuscunque & manuum opera officioſi erga homines ſint, diebus quieti debitis: verum etiam reapſe illud a Judæis fieri, ac factum eſſe, paſſim in ipſorum ſcriptis referri.

Omnia

Omnia exſcribere, longum eſſet; & pene nulla, ſeu nimium pauca, accuſatoribus forte glorioſum. Ut igitur in neutro peccemus, tantum adhibebimus, quantum benevolo Lectori non poterit fieri moleſtum. In *Maimon.* Hilc. שבת c. 2. §. XI. & XIII. Parturienti omnia neceſſaria præſtare dicuntur: nec non §. XIV. Infanti umbilicum ſecare, lavare eum, ac faſciis involvere: ac denique §. XV. muliere in partu mortua, fœtum extrahere. En ipſius commemorati Auctoris verba, quoad ultimum, ne, in recenſendis omnibus, patientia lectoris abuti videar: האשה שישבה על המשבר ומתה מביאין סכין בשבת אפילו דרך רשות הרבים וקורעין את כריסה ומוציאין את הולד שמא ימצא חי שספק נפשות דוחה את השבת אפילו לזה שאין חזקתו חי/ h. e. *Si qua mulier ſedens in ſella parturientis decumbat, afferunt cultrum ipſo Sabbatho, etiam e loco publico, & ventrem diſſecant, extrahuntque fœtum, quo forte vivus reperiatur: quia dubium vitæ propellit Sabbathum, atque eodem modo propter talem, qui vivus non præſumitur.* Simile huic vide Cod. שבת cap. XVIII. θ. 3. אין מילדין את הבהמה ביום טוב אבל מסעדין· ומילדין את האשה בשבת וקורין לה חכמה ממקום למקום ומחללין עליה את השבת וקושרין את הטיבור רבי יוסי אומר אף חותכין וכל צורכי מילה עושין בשבת/ h. e. *Non obſtetricantur beſtiæ fœtum enitenti die feſto, ſed auxiliantur ei. Mulieri autem obſtetricantur in Sabbatho, & accerſunt ipſi ſapientem* (obſtetricem) *e loco uno in alium: & profanant ejus cauſa Sabbathum, & ligant umbilicum. R. Joſe inquit, etiam ſecant. Et quæcunque ad circumciſionem neceſſaria ſunt, peragunt in Sabbatho.* Gemar. l. c. fol. 128. b. l. 25. ſeqq. כיצד מסעדין רב יהודה אמר אוחז את הולד שלא יפול לארץ רב נחמן אמר דוחק בבשר כדי שיצא הולד תניא כוותיה דרב יהודה· כיצד מסעדין אוחזין את הולד שלא יפול לארץ ונופח לו דר לתוך פיו כדי שינק/ אמר רש" בג מרחמין היינו על בהמה טהורה ביום טוב. היכי עביד אמר אביי מביא בולל של מלה ומניח לה בתוך הרחם כדי שתזכור צערה· ותרחם עליו ומזלפין מי שליא על גבי ולד כדי שתריח ריחו· ותרחם עליו ודוקא טהורה אבל טמאה לא/ h. e. *Quomodo autem auxiliantur* (ei)? *Rab Juda inquit: ſuſtinet* (quis) *fœtum, ne in terram decidat. Rab Nachman ait, reprimere quempiam carnem, ut fœtus prodeat. Miſchna exotica cum R. Juda conſpirat. Quomodo auxiliantur? Suſtinent fœtum, ne in terram procidat, & ſufflat ei quispiam in nares, & ori ejus mammam indit, ut ſugat. R. Simeon filius Gamaliel refert; quando dicitur, quod miſereantur,* ſive *miſereri faciant* (ad lit. *viſcera* ſeu *uterum moveant*, & æſtuare faciant,) *intelligendum* id eſſe *de jumento mundo in die feriato. Quomodo* vero *facit? Reſpondet Abai: affert aliquantulum*

Ffff

lum ſalis, atque conſpergit eo uterum, ut, anguſtia ſua in memoriam revocata, ejus (fœtus) *miſereatur: etiam affundunt aquas ſecundinæ ſuper fœtum, ut ejus odore percepto, illius miſereatur. Id quod unice de mundo eſt intelligendum, de immundo neutiquam.* Quæ denuo, in *Maim.* Hilc. י"ט c.4. §.16. reperies. Huc inſuper pertinent, quæ in יומא fol. 84. a. l. 29. recenſentur in h. m. מקיזין דם לסרונכי בשבת ומי שנשכו כלב שוטה מאכילין אותו מחצר כבד שלו׳ והחושש בפיו מטילין לו סם בשבת וחכמים אומרים באלו אין בהן משום רפואה. h. e. *Venam ſecant anguina laboranti in Sabbatho: & , ſi quis a cane rabido morſus fuerit; præbent ei comedendum de reticulo jecoris ejus* (canis): *& qui dolet ex ore, ei porrigunt aromata in Sabbatho. Quamvis Sapientes noſtri dicant de his, nullam in illis ineſſe ſanationis vim.* Plurimis adhuc locis pro nobis *Maimon* facit in Hilc. שבת c. 2. §. 18. מי שנפלה עליו מפולת. ספק הוא שם ספק אינו שם׃ מפקחין עליו מצאוהו חי אע"פי שנתרוצץ וא'א שיבריא מפקיחין עליו ומוציאין אותו לחיי אותה שעה׃ h. e. *Si quis ruina fuerit oppreſſus, re dubia, an ibi ſit, an ſecus; aperiunt circa ipſum: quem ſi invenerint vivum, ut ut ita conquaſſatus ſit, ut ſanitati nequeat reſtitui; curam ejus agunt, atque extrahunt etiam ad vitam momentaneam.* Tanti ex ipſa Rabbinorum ſententia hominum æſtimanda vita eſt; ut vel pars ejusdem minutiſſima, quamvis & hæc dubia ſit, ipſo Sabbatho haud dubitanter ante habenda ſit. Quod dum in ſingulis valet, multo magis in univerſo (ubi ſalus regionum, urbium, atque familiarum agitur,) excuſabile eſt. Unde pergit Auctor l. c. §, XXIII. כותים שצרו על עיירות ישראל אם באו על עסקי ממון אין מחללין עליהן את השבת ואין עושין עמהן מלחמה׃ ובעיר הסמוכה לספר אפילו לא באו אלא על עסקי תבן וקש יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת׃ ובכל מקום אם באו על עסקי נפשות או שערכו מלחמה או שצרו סתם יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת. ומצוה על כל ישראל שיכולין לבוא ולצאת ולעזור לאחיהם שבמצור ולהצילם מיד הכותים בשבת. ואסור להן להתמהמה למוצאי שבת. וכשיצילו את אחיהן מותר להן לחזור בכלי זיין שלהן למקומם בשבת כדי שלא להכשילן לעתיד לבוא׃ h. e. *Si gentiles, civitates Iſraelitarum obſidentes, ad ſolas divitias diripiendas venerint, Sabbathum non violant propter ipſos, commiſſo cum illis prælio. At in civitate maritima, ut ut ſolius frumentationis gratia venerint, egreſſi contra ipſos armis bellicis, violant ea propter Sabbathum. Ubicunque vero ad occidendum veniunt, ſive bellum fecerint, ſeu nuda cingant obſidione, egresſi contra ipſos armis bellicis, violant ea propter Sabbathum. Habetur præceptum omni Iſraelitæ impoſitum, quo, ſi poteſt, obligatur, ut egrediatur & juvet fratres ſuos obſidione cinctos, eri-*

piat-

piatque in Sabbatho e manu gentilium. Et ſevere interdictum eſt ipſis, ne cunctentur ad exitum uſque Sabbathi. Etiam liberatis fratribus ſuis, conceſſum eſt ipſis, die Sabbathi cum armis bellicis ad ſuum locum reverti: ne proſternant eos hoſtes poſtliminio. Prolixiores fieri videmur tot locorum allegationibus: abrumpamus ergo confirmationis ulterioris filum, ſi hoc unum inſtar clauſulæ adjecimus, quod antecedenti pulcre reſpondet, & paragrapho ibidem XXIV. ab eodem rurſus auctore annexum eſt: וכן ספינ׳ המטורפת בים או עיר שהקיפ׳ כרקום או נהר מצוה לצאת בשבת להצילן בכל דבר שיכול להצילן׳ ואפילו יחיד הנרדף מפני הכותים או מפני נחש או דוב שהוא רודף אחריו להרגו מצוה להצילו ואפילו בעשיית כמה מלאכות בשבת ואפילו לתקן כלי זיין להצילו מותר. וזועקי׳ עליהן ומתחנני׳ בשבת ומתריעין עליהן לעזור אותם: ואין מתריעים ולא זועקין על הדבר בשבת׳ h. e. *Atque ita, ſi quæ navis in mari piratis infeſtetur, aut civitas cingatur propugnaculo, vel vallo; jubentur egredi in Sabbatho, eosque, quacunque re poſſunt, diripere.* Imo propter unicum multi jubentur hunc auxilii laborem ſuſcipere ut ex ſequentibus videri poteſt. *Quod ſi vel unicus proſecutionem patiatur a gentilibus, vel ſerpente, vel ab urſo, qui interfecturus eum inſequitur; jubentur eum eripere in Sabbatho, etiam tot editis operibus, & ipſis quoque hunc in finem fabricatis armis bellicis. Et clamant propterea auxilium implorantes Sabbatho, ac claſſicum canunt eapropter, ad ſuppetias illis ferendas: quamvis alioquin ob rem aliam in Sabbatho nec implorent auxilium, nec clamitent.* E quibus clarum cuique eſt, non obtemperandum eſſe religioni, neque dubitandum de auxilii licentia, hominibus, quando periculo quodam vitæ vexantur, in die Sabbathi ferendi.

§. VII. Ita abunde quidem oſtenſum eſſe Judæis credidiſſem, quanta illa neceſſitatis vis in diſcrimine vitæ ſit; niſi porro ſiniſtris ſuis objectionibus carpere nos vellent. Dicturi enim videntur, non prohiberi ſuis legibus, ne hominibus in die Sabbathi ſubveniatur, ſi *in difficili ſalutis caſu* ſunt: Verum tamen ex verbis ipſius *Maimonidis*, toties noſtri teſtis, & aliorum inſuper oportere, ut voluntate illud Synedrii Patrum aut Sapientum fiat, ſine quorum aſſenſu, vel comprobatione nihil eſſe tentandum. *Maim.* שבת c. II. §. 1. דחויה היא שבת אצל סכנת נפשות כשאר כל המצות: לפיכך חולה שיש בו סכנה עושין לו כל צרכיו בשבת על פי רופא אומן של אותו מקום. ספק שהוא צריך לחלל עליו את השבת ספק שאינו צריך וכן אם אמר רופא לחלל עליו את השבת ורופא אחד אומר אינו צריך מחללין עליו את השבת שספק נפשות דוחה את השבת h. e. *Violetur Sabbathum in vitæ periculo, haud ſecus ac reliqua*

præcepta omnia. Propterea ægroto periculoſe decumbenti omnia præſtant neceſſaria, ad præſcriptum medici in iſto loco Practici. Si dubium ſit, utrum neceſſe habeat, ut ejus cauſſa profanetur Sabbathum, an minus neceſſitas urgeat: item quando medicorum unus judicat, ejus cauſſa Sabbathum violandum eſſe, alter neutiquam; violant nihilominus propter ipſum Sabbathum, quia dubium circa vitam propellit Sabbathum. Id quod longe aliter a Chriſto factum eſſe conſtaret, qui indicta cauſſa, ac neſciis Synedrii Patribus, jus & ſanctitatem Sabbathi violaſſet. Parum autem & leviter factum excuſant, qui longum Hieroſolymorum diſſidium prætendunt: etenim in quacunque hominum multitudine Judicium a Judæis conſtitutum audies, ſi dictum denuo Auctorem conſulis Hilc. *Sanhedrin* cap. I. §. IV. Neque hic ratione utar, quæ omnium optima utique ac firmiſſima eſſet; Chriſtum ſcilicet, tanquam legis Principem, prævalere omnibus Judæorum Magiſtris: quod jam ex ſupra dictis firmum eſt. Sed, quia ultro eſſe malivoli volunt, quam ex ſuorummet Doctorum ſententiis hujus facti jus & æquitatem proſpicere habeant, quanta fieri poteſt, brevitate, oſtendam. Quantum in mora periculum, & quam ſuſpecta eadem ipſis Judæorum Rabbinis ſit, ſupra, ex Commentario *Maim.* ad יומא c. 8. *θ*. 6. החולי סובל החולי *morbus morbum trahit*, & locis aliis patefecimus: & ſevere omnem cunctandi rationem in gravi vitæ caſu, prohibitam Judæis eſſe, ibid. in *Maim.* didicimus, qui Hilc. Schabb. c. II. §. II. inquit: אמדוהו ביום השבת שהוא צריך לכך וכן לשמנה ימים אין אומרים נמתין עד הערב כדי שלא לחלל עליו שתי שבתות אלא מתחילין מהיום שהוא שבת ומחללין עליו אפילו מאה שבתות כל זמן שהוא צריך ויש בו סכנה או ספק סכנה מחללים h. e. *Judicent eum die Sabbathi indigere hoc, nec minus poſt octiduum; ne dicant, expectabimus ad veſperam usque, ut ne ejus cauſa duo violemus Sabbatha: ſed incipiunt in eo ipſo die, qui Sabbathum eſt, ac violant ejus cauſa etiam centena Sabbatha; quamdiu eo indiget, atque periculum in eo eſt, aut dubium, an forte periculoſum.* Et l. c. §. XXIII. ואסור להן להתמהמה למוצאי שבת h. e. *Severe interdictum eſt iſtis, ne cunctentur ad finem usque Sabbathi.* Quam feſtinationem, ne poſt conſultum jam Synedrium intelligant; ſuis iterum ſcriptis præoccupandi ſunt. Iſtud autem ex eodem toties nobis dicti *Maimonidis* capite II. Hilc. Schabb. §. XVI. ſine ullo prorſus ſtudio efficimus. Ibi enim ita commentus eſt Rabbi: מפקחין פיקוח נפש בשבת ואין צריך ליטול רשות מב״ד והמקדים להציל הנפש הרי זה משובח h. e. *Curam adhibent vitæ conſervandæ in Sabbatho, non accepta prius a Synedrio venia: & quo magis quis feſtinet vitæ ſuccurrere, eo majore laude cenſetur dignus.* Expreſſius illud idem paulo

lo

Io poſt declarat l. c. §. XVII. נפל תינוק לבור עוקר חוליא ומעלהו ואע"פי
שהוא מתקן בה מדרגה בשעת עקירתו. ננעלה דלת בפני תינוק
שובר הדלת ומוציאו ואע"פי שהוא מפצל אותה כמין עצי שראוין
למלאכה שמא יבעת התינוק וימות: נפלה דליקה ויש שם אדם
שחוששין שמא ישרף מכבין אות' להצילו מן האש ואע"פ שהוא כובש
דרך ומתקנ' בשעת כיבוי וכל הקודם להציל הרי זה משובח ואינו
h. e. צריך ליטול רשות מב"ד בכל דבר שיש בו סכנה:
Inciderit infans in foveam, remota arena eum (aliquis) *extrahat: ut ut gradum in illa efficiat, dum eam removet. Obſerantur fores infanti præſenti; diffractis foribus, educat ipſum: ut ut findat eas lignorum inſtar ad opus comparatorum. Ne forte perterrefactus infans moriatur. Si, incendio diffuſo, homo exiſtat ibi, de quo, ne comburatur, ſunt ſoliciti; reſtinguunt illud, ut ex igne hominem eripiant: ut ut viam ſternat, eamque dum reſtinguit, apparet. Et quisquis accelerat periclitantem eripere, laude cenſetur dignus:* NEC OPUS HABET LICENTIAM PETERE A SYNEDRIO IN RE QUACUNQUE, QUAE CUM PERICULO EST CONIUNCTA. Ad quam licentiam ſi forte eſſe difficiles cupiunt, quia pro cauſſa ſalutis noſtræ Recuperatoris factura eſt; damnamus eo magis reprobos, quia eodem in caſu multo ipſimet liberiores ſunt, ut in eodem Operis ſui capite, §. V. iterum *Maimon* fatetur, verbis hic adſcriptis: אם יש מכה בחלל גופו מן השפה ולפנים בין בפיו בין
במעיו בין בכבדו וטחולו או בשאר מרומות כל שיש בחללו הרי זה
חולה שיש בו סכנה ואינו צריך אומד שחוליו כבד הוא לפיכך מחללין
עליו את השבת מיד בלא אמידה. ומכה שהיא בגב היד וגב הרגל
הרי היא כמכה של חלל ואינה צריכה אומד ומחללים עליה את השבת.
וכן כל חולי שהרופאים אומרין שזה יש בו סכנה אף על פי שהוא בעור
הבשר מבחוץ מחללין עליו את השבת על פיהם; h. e. *Si vulnus eſt in concavo corporis, a labiis atque interius, ſive in ore, ſeu in inteſtinis, ſeu in jecore, aut liene, vel locis reliquis; talis eſt in numero ægrotorum periculoſe decumbentium: nec opus eſt, æſtimetur, an gravis ſit morbus ipſius. Propterea violant ejus cauſa Sabbathum e veſtigio, non prævia æſtimatione. Etiam vulnus ſuper manum ac pedem eſt inſtar vulneris concavi, quod non indiget æſtimatione, & violant propter illud Sabbathum. Atque ita omnis morbus, cui periculum ineſſe pronuntiant medici, ut ut in cute carnis ſit exteriore: violant propter eum Sabbathum, ad ipſorum pronuntiatum.* Quæ inter feſtinandum ſufficere contra Judæorum accuſationes poſſunt: ut coacti jam convictæ illius malitiæ opprobrio, omnem vitæ neceſſitatem juvari a quovis hominum juſte debere fateantur, ac nobiſcum comprobent,

Cap. III.

§. I.

UT ut autem in gravioribus illis nihil ſeſe contra Servatoris noſtri cauſſas effeciſſe iſti viderint; mordent tamen eum, & allatrant, neſcio quo cæco furore, in illis, quæ palam multo leviora ſunt, & cuique ſine ſtudio vera eſſe ac recta oſtenduntur; ſive ex Sacris Scriptoribus, vel illo rationis lumine, ſive ex ipſis iterum Rabbinorum libris iſtud fieri a nobis poſtulent. Age ergo, audiamus porro accuſatores. Haud omnino ſine recti ſpecie ludi ille Magiſter, quem Lucas cap. XIII, 14. meminit, populum ægrotos ad Chriſtum die Sabbathi, ut eosdem ſanaret, adducentem, ex ipſis Sacræ Scripturæ teſtimoniis corripit, dicendo eidem, non autem Chriſto, quem ex injuſtæ cauſſæ conſcientia verebatur: Ἓξ ἡμέραι εἰσὶν ἐν αἷς δεῖ ἐργάζεσθαι· ἐν ταύταις ὖν ἐρχόμενοι θεραπεύεσθε, καὶ μὴ τῇ ἡμέρᾳ τῦ σαββάτυ. *Sex dies ſunt, in quibus oportet operari: in his ergo venite, ut ſanemini, & non in die Sabbathi.* Vix, ſi verum fatear, audiendus eſt, vel pro accuſatore Servatoris noſtri habendus, qui palam cauſſam ſuam concedit, & ipſi Domino nequicquam obſtare conatur; ſed tantummodo contra diſcipulos invehitur, ne ægrotos die Sabbathi Chriſto offerant. Verum ut & ipſius ſimul, & illorum, denique omnium, qui hypocritam ſequuntur, artificium, quod alte abſconditum putant, deſtruendo detegam; malam peſſimi artificis mentem interpretatione quadam perſpicuam dabimus: ac tandem, pro actionis hujuſce ſcopo, ex Doctorum gentis Judaicæ ſententia dijudicabimus. Procul dubio aliquamdiu cum Servatore noſtro de præcepto Sabbathi diſputavit, & turpiter ſeſe bene facta improbando, omnibus, qui una aderant, auditoribus dedit: vel Chriſtum, Doctiſſimorum omnium, gentis ſuæ, Rabbinorum victorem vidit, cum ipſum ſalutis hominum diſcrimen, propter Sabbathum oportere negligi ſtatuerent. Inde in arctius contrahit hypotheſin, neque amplius illam vitæ neceſſitatem impugnat. Sed non ita in amplum limitationis iſtius ſenſum arguit eſſe dimittendum. Id quod Chriſtum feciſſe ſuis perſuaſurus eſt, cum promiſcue die Sabbathi ſanaſſet, quorum ſalutem ulterius differendo, unius ſaltim, vel alterius diei mora utique non perdidiſſet. Antequam ergo Servatoris noſtri verbis hominem convincamus; diſpiciemus non nihil, quousque apud Judæos iſta neceſſitatis licentia extendatur.

§. II. Ex verbis ſupra a *Maim.* in Comment. ad יומא c. 8. *θ.* 6. leviter mutatis חולי סובל חוליו *morbus ſuum affert morbum;* non obſcurum eſt,

eſt, omnia, vel leviora, valetudinis vitia Judæis periculoſa fuiſſe, & ad caſum neceſſitatis connumerata. Verum non ex his ita late dictis deſtruere objecta volumus, habentes inſuper alia, quæ longe ſignificantiora ſunt, & apertius pro noſtra cauſſa faciunt. Certent Judæi quovis modo, pro illo *vitæ periculo*, & unicam iſtud profanandi Sabbathi rationem habeant: nos ad illa omnia admittenda ſumus facillimi, cauſſæ Servatoris noſtri juſtitiam planam exinde & obviam omnibus reddituri. In longum ut digrediamur, hic non eſt opus: *Maimonidem* rurſus, dum in manu eſt, audiamus, in Hilc. *Schabbath* c. II. §. IV. החושש בעיניו והוא שיהיה בשתיהם או באחד מהם ציר או שהיו דמעו׳ שותתות מהם מרוב הכאב או שהיה דם שותרת מהן או שהיה בהן קדחת וכיוצא בחלאים אלו הרי זה בכלל חולה שיש בהן סכנה ומחללין עליו את השבת ועושין לו כל צרכי רפואה: h. e. *Laboret quis dolore oculorum, ſive in utroque, ſive in alterutro ſit lippitudo, aut lacrumæ ex illis, ob mæroris multitudinem, deſtillent, aut ſanguis; ſive inflammatio eis inſit, aut morbus quidam his ſimilis: talis eſt in numero ægrotorum periculoſe decumbentium. Propterea violant ejus cauſſa Sabbathum, & faciunt ipſi omnia ad ſalutem conducentia.* Et paragrapho ſtatim ſubſequente, quam pluribus allegatam ſupr. ad capitis ſecundi calcem, adſpeximus. Conf. etiam Cod. שבת f. 12. b. l. 6. *Maimonides* vero in Hilc. Schab. l. c. §. VI. הבולע נימא של מים מחמין לו חמין בשבת ועושין לו כל צרכי רפואה מפני שהיא סכנת נפשות. וכן מי שנשכו כלב שוטה או אחד מזוחלי העפר שממיתין אפילו היו ספק ממיתין ספק אין ממיתין עושין לו כל צרכי רפואה: h. e. *Deglutiat* (inquit) *quis ſanguiſugam aqueſtrem, calefaciunt ipſi calida in Sabbatho, ac præſtant omnia ad ſanitatem conducentia: quia id cum periculo vitæ eſt conjunctum. Atque ita, ſi quem canis rabidus momorderit, aut aliud ex inſectis, quorum morſus mortem inferre ſolet; ut ut dubium ſit, mortem ne inferat, an minus: præſtant* (etiam) *ipſi omnia ad ſanitatem conducentia.* Ex quibus ſatis amplitudo Judæorum neceſſitatis, quam Chriſtus nunquam eſt transgreſſus deprehenditur.

§. III. Quod ſi contra hæc omnia excipiunt, condonare ſe nobis, quæ de neceſſitate hactenus, itemque de ſanatione inconſulto Synedrio, nec non de caſibus levioribus, ſummæ neceſſitati æquiparandis demonſtravimus. Sed tamen illud ſe minus probare, quod remediis, de quorum virtute, aut ſanandi viribus nemini, imo neque ipſis Medicis conſtat, contra jus Rabbinorum & conſtitutiones, mederi ſuis ægrotis ſolitus fuerit. Prohibent enim iidem medelis contra ægrotorum mala uti, ſi virtutis earundem certitudo non penitus Medicis eſt cognita, vi verborum יומא fol. 83. a. l. 22.

a. l. 22. מי שנשכו כלב שוטה אין מאכילין אותו מחצר כבד שלו ור׳ מתיא בן חרש מתיר h. e. *Si quem canis rabidus momorderit, non præbent ipſi comedendum de reticulo jecoris ejus* (en pacem hominum, & inter ſeſe concordiam!); *quamvis R. Matthias filius Chares id permiſerit.* Gloſſa marg. ad hæc verba: ואע״פ שנוהגין הרופאין ברפואה זו אינה רפואה גמורה להתיר לו איסור בהמה טמאה על כך: ור׳ מתיא בן חרש מתיר קסבר רפואה גמורה היא h. e. *Ut ut conſueverint medici hanc adhibere medelam: non eſt medela perfecta, ut ea propter permittatur ei jumentum immundum, alioquin prohibitum. Ideo autem R. Matthias permiſit, quia pro medela perfecta habuit.* Et Maim. Comment. ad Joma c. VIII. θ. 6. ואין הלכה כרבי מתתיה בן חרש בזה שהוא מתיר להאכיל לאדם ביום צום. כפור הכבד של כלב שוטה כשנשך כי זה אינו מועיל אלא בדרך סגולה וחכמים סוברים כי אין עוברין על המצות אלא ברפואה בלבד ר״ל בדברים המרפאים בטבע והוא דבר אמיתי הוציאו הדעת והנסיון הקרוב לאמת אבל להתרפאות בדברים שהם מרפאים בסגולתן אסור כי כחם חלוש אינן מצד הדעת ונסיונו רחוק טענה חלושה מן הטוען· h. e. *Non deciſum eſt ſecundum ſententiam R. Matthiæ filii Chares, in eo, quod permiſit comedendum tradere homini, in die jejunii expiatorii, jecur canis rabidi, ſi quem momordit: id enim non juvat, niſi modo extraordinario. Sapientes vero exiſtimant, non licitum eſſe transgredi præcepta, niſi propter ſanitatem ſolam:* h. e. *per media, quæ ſua natura faciunt ad ſanitatem. Et hæc res vera eſt*, ejusque *afferunt rationem & experimentum veritati proximum. Sed ſanare rebus, quæ ſanitati nil conferunt, niſi extraordinarie, prohibitum eſt: quia vis iſtarum debilis, nec ratio patet, cur ſanitatem procurent, atque experimentum ipſum nimis eſt remotum.* Quorſum etiam ſpectant verba Gemaræ Cod. יומא fol. 84. a. l. 25. מי שאחזו ירקון מאכילין אותו בשר חמור מי שנשכו כלב שוטה מאכילין אותו מחצר כבד שלו והחושש בפיו מטילין לו סם בשבת דברי רבי מתיא בן חרש וחכמים אומרים באלו אין בהן משום רפואה. h. e. *Poſteaquam caro aſini adhibita fuerat contra auriginem, jecur canis rabidi contra morſum ejus, & aromata contra dentium dolores; totus ſapientum ordo reſpondet, in illis non eſſe vim ſanandi.* h. e. ex ſententia Gloſſæ בשתים הראשונות אין זו רפוא׳ ומורה לעבור עליהן דבר תורה ולמעוטי סם דיש בו משום רפואה. h. e. *In duobus prioribus non eſſe virtutem ſanationis perfectæ, ut eapropter quis verba legis transgrediatur; aromata autem excipi, utpote quæ permiſſa ſint ob vim ſanandi, quam habent.* Ita cum lin. 29. & ſeqq. venæſectio in Sabbatho ex ſententia R. Matthiæ permiſſa dicebatur angina laboranti; ut reliqua modo dicta remedia commemoratis morbis affecto denuo rejiciuntur,

tanquam

tanquam minus apta. Verba ipſa iſtius loci ſunt, quæ ſequuntur: מקיזין דם לסרונכי בשבת ומי שנשכו כלב שוטה מאכילין אותו מחצר כבד שלו החושש בפיו מטילין לו סם בשבת וחכמים אומרים באלו אין בהן משום רפואה׃ h. e. *Venam ſecant angina laboranti in Sabbatho, & ſi quis a cane rabido morſus fuerit, præbent ei comedendum de reticulo jecoris ejus* (canis ſcilicet), *& qui dolet ex ore, ei porrigunt aromata in Sabbatho. At ſapientes dicunt, in illis* (ſua natura) *non eſſe vim ſanandi*, & conſequenter prohiberi. Quæ omnia ſumma contra nos æquitate urgere arbitrantur, dum ad regulas agunt, quas ſuperius nosmetipſi fecimus noſtras, atque ideo pro veris habuimus. Ita enim appoſita §. IV. ex *Maim.* c. II. הלכות שבת verba habent: ועושין לו כל צרכי רפואתו h. e. *Faciunt ipſi omnia ad ſanitatem conducentia.* it. §. VI. Cujus verba mox in paragrapho præcedente allata non iterum apponimus; ne Benevolo Lectori in re alioquin prolixa, ultro movere nauſeam videamur: ac denique §. XI. & XIII. totam Auctor paginam facit, ſola enarratione eorum, quæ die Sabbathi parturientibus, earumque fœtui, præſtant. Quæ omnia nulla ſunt, niſi *ſumme neceſſaria*, atque *adverſus mala*, quæ modo dictis accidunt, *exploratisſima.* Unde palàm eſt, illa, quæ caſu contra morbum, & modo quodam extraordinario valent, in Sabbatho prorſus non eſſe adhibenda. Cujus temeritatis merito, & præter omnem invidiam Servatorem noſtrum, ægrotorum in Sabbatho Medicum, reum facerent: atque ſimul etiam argumentum noſtrum, ab auctoritate Rabbinorum in paginis prioribus, deſumptum, denuo rejicerent.

§. IV. Totus in admiratione ſum Judæorum, ex hac leviſſima ratione Chriſto ſtruere pericula volentium; quod remediis die Sabbathi, non ubique inter rudes illos notis, ægrotos juverit. Ratum per nos eſto objectum illud nobis Rabbinorum decretum: *non ſuccurrendum eſſe vitæ hominum* ac neceſſitati *in die Sabbatho, niſi modo erroris, in ferendo afflictis auxilio, penitus neſcio.* Cui ſi ſententias de bello, vel inferendo, vel depellendo, quas eodem ore omnes comprobant, obtendimus; neſcio, an ſeſe magis, quam Beneficum noſtrum Servatorem damnaturi ſint. Quam anceps bellorum ſemper & dubius eventus ſit, notum omnibus vel dictum ſaltim abunde puto. In quorum diſcrimine ſuis Judæorum Magiſtri præſcribunt, (verba ipſa caput antecedens in §. VI. exhibet) ut inter initia adventus hoſtium ac impetus rationem habeant oppidani; num magis venerint, ut civium bona diripiant, vel ut igne & ferro obvia quævis deleant. Lepidum Judæorum dictum! Quotusquisque hoſtium veram irruptionis rationem ac conſilia prodit, antequam voto potitus, quod multis ſumptibus & tempore multo præparaverat, dare effectum potuit? Sed fingo ita penetrare illos hoſtium

 ſuorum

ſuorum voluntates poſſe, (cujus contrarium promiſcue ex libris Ebræis habemus), quid obſtat, quo minus *tueri ſe ab hoſtium viribus*, eſſe dubium ducas & periculoſum. Quapropter præcepti hujus eventus num felix ſemper futurus ſit, nemo mortalium ſine inſigni quadam temeritate prædicturus eſt. *conf. Corn. Nep. in Thraſybulo cap. 1. Cic. pro M. Marcello cap. 2. Cæſ. bello civ. l.3.68.* Sed non leviore aliqua libertate in legibus belli navalis, quod minimum altero tanto eſt pericul'oſius, utuntur. §. ibidem XXIV. וכן ספינה המטורפת בים. או עיר שהקיפוה כרקום או נהר מצוה לצאת בשבת להצילן בכל דבר שיכול להצילן׃ h. e. *Atque ita, ſi quæ navis in mari a piratis infeſtetur, aut civitas cingatur propugnaculo, vel vallo; jubentur egredi in Sabbatho, eosque, quacunque re poſſunt, eripere.* Ex quibus, quantum poſſunt, pro levi hacce objectione contendant: nunquam tamen malevolentiæ ſuæ removebunt opprobrium. Nullus enim arbitror, vel ſolis inter mortales Judæis iſtis tam alte adſurgere ingenium, & ampliſſimis ita artibus increſcere, ut conciliare hæcce perquam diverſiſſima ſciant: *Prohibere, ne rebus aliis hominum ſuccurratur miſeriis, niſi quas valde neceſſarias ſcimus, atque adverſus malum, quo afflicti vexantur, nunquam irritas:* & tamen prœlia terris juxta & mari, itemque oppidanis ab hoſte obſidione cinctis, liberandi gratia, excurſiones concedere. Sciunt autem nihilominus adverſarii nullo negotio coaptare, quæ tam remote a ſe invicem diſtare nos putabamus: quando nimirum iſta præcipi dicunt de bellis tantummodo, juſſu quodam divino ſuſcipiendis, qualia paſſim in Sacris leguntur: quorum felicitas nonniſi ab impiis & ferocibus quibusque hominibus in dubium vocatur. Quamvis autem de hoſte propter Deum aggrediendo nihil ſane dictum hic novimus: tamen, quo æquiores ſimus, neque huic repugnabimus rationibus illis, quas objicere haberemus; ſed eodem rurſus auctore eos eludemus, quo ſua illi invicta ſomniant. Appoſita enim ad paragraphos mox ante allatas una tantummodo vigeſima quinta, prorſus ſine ſententiæ ſuæ refugio ſunt. Non præter rem erit, verba ipſa adſcribere: צרין על עיירות הכותי/ שלשה ימים קודם לשבת ועושין עמהן מלחמה בכל יום ויום ואפילו בשבת עד שכובשין אותה ואע"פי שהיא מלחמת הרשות. מפי השמועה למדו עד רדתה ואפילו בשבת/ ואין צ"ל במלחמת מצוה׃ ולא כבש יהושע יריחו אלא בשבת h. e. *Obſidione cingere poſſunt gentilium civitates, tribus ante Sabbathum diebus: quo facto, quotidie cum illis ineant certamina, in ipſo etiam Sabbatho, donec eam ſubigant; ut ut bellum iſtud arbitrarium ſit. Ex quadam enim traditione habent, verba illa* Deut. XX, 20. *donec deſcenderit* intelligenda eſſe, ut pugnent *etiam in ipſo Sabbatho. Nec opus* quidem *eſt, dicamus, id valere, ſi ad id divino aliquo man-*

mandato adiguntur. De hoc enim nemo dubitat. *Ipſe Joſua non expugnavit Jericbuntem niſi in Sabbatho.* Quo multum Auctor indulgentior eſt, quam Flavius ille Joſephus in belli Jud. l. 1. c. V. Doctoribus Judæorum, locis alias infinitis, ſed hic ſine merito, ſuſpectus, quando perhibet: *ὑπὲρ μόνου τοῦ σώματος ἀμύνονται καὶ τοῖς σάββασιν.* h. e. *pro ſolo corpore Judæis etiam per Sabbatha pugnare licet.*

§. V. Cæterum ne tantum in præloquio inutiliter prorſus & fruſtra præmonuerim; confirmanda eſt Chriſti, ut Rabbini inter Judæos, auctoritas: quam contra ſolitum paulo ante, ſi non penitus rejicere, minimum tamen dubiam facere adverſarii voluerunt. Ultro non effuſi eſſe in relatione locorum, quæ immodicam Rabbinorum auctoritatem teſtantur, volebamus: quippe ne nauſea lectori fiat, cavendum duximus. Nunc autem, dum ex tenuitate illa & brevitate videri accuſatoribus noſtris aliis inſuper teſtimoniis deſtituti, occipimus; adſcribenda præter ſuperiora, nonnulla alia ſunt, ſed juſto iterum non plura. Sic teſtatur *R. Iſaac Avuhaf* in *Menorat Hammorat* fol. 23. col. 1. *Iis omnibus, quæ Rabbini noſtri in homiliis ſuis docuerunt, eadem a nobis, atque legi Moſaicæ fides tribuenda eſt: & ſi quid aliquando illis inſit, quod ſit vel hyperbolicum, vel præter naturam, vel ingenii noſtri captum excedere videatur, non illorum verbis, ſed ingenii noſtri tarditati & infelicitati culpa eſt asſignanda.* Et R. Ezechias in *Chaskuni* ſuo, quem commentus eſt in quinque libros Moiſis: *Qui diſſentit a Doctore ſuo, perinde eſt, ac ſi diſſentiret a divina Majeſtate: qui autem credit verbis Sapientum, perinde eſt, ac ſi crederet ipſi Deo.* Probe hinc intelligunt, quam ultro improbi, ex ſola Chriſti invidia, iſtam Magiſtrorum ſuorum majeſtatem læſerint, nunquam non vel Divinæ illi æquiparandam. Verum nihil teſtimoniis hiſce ſententiæ Judæorum contradicitur, qua *unius contra multos opinionem non ſequuntur:* quanto enim plures uno vel altero colendi magis ſunt, & reverenter habendi; tanto voluntas multorum præferenda paucorum, ac multo magis unius ſaltim, eſt. Sed, ut ex objectis reſpondeam, ingenii noſtri tarditatis atque infelicitatis culpam eſſe ſtatuo, ſi vel R. Matthiæ ſententiam, vel Servatoris noſtri facta cum Rabbinis reliquis convenire non intelligimus. Leviora tamen hæc ſunt, quam ut nobis inſerviant. Præſertim cum habeamus, quæ huc, tanquam ad ipſiſſimam ſuam ſedem, accommodantur. Si negant Judæi, probari unquam inter ſuos ſententiam paucorum, renitentibus plurimis; teſtimonio illud communire *Maimonidis* poſſumus Hilc. שבת c. II. §. I. אם אמר רופא לחלל עליו את השבת ורופא אחד אומר אינו צריך מחללין עליו את השבת ספק נפשות דוחה את השבת: h. e. *Quando Medicorum unus judicat, ejus cauſa Sabbathum vio-*

landum eſſe, alter neutiquam; violant nihilominus propter ipſum Sabbathum, quia dubium circa vitam propellit Sabbathum. Hic ſi vel unus cum altero conſentit, rata fit ſententia. Cum Chriſto autem idem ſtatuiſſe omnino nullum regerunt. Quamvis vel ſolus hæcce fecerit Dominus, vel facienda decreverit; nihilominus tamen totus, quod Talmudis Doctores nobiſcum teſtantur, quam longiſſime ab omni abeſt culpa: quemadmodum ex *Maſſech.* יומא videmus fol. 84. a. l. 36. vid. ſupr. §. III. החושש בפיו מטילין לו סם בשבת וחכמים אומרים באלו אין בהן משום רפואה: h. e. *Et qui dolet ex ore, ei porrigunt aromata in Sabbatho: quamvis Sapientes dicant, in illis non eſſe vim ſanandi.* Quandoquidem autem (ut abundare Chriſtum rerum ſuarum rationibus ſciant) & hæcce Judæis iterum condonaverimus: innocentes tamen nihil quidquam adverſus reum ſuis artibus valebunt. Imo his ipſis accuſationibus a crimine Chriſtum abſoluturi ſunt. Etenim valde pro nobis eſt exemplum illud R. *Matthiæ*, quod ſuperius objectant (cujus rationem non probatam ſuis Doctoribus tradunt, quia medela imperfecta eſſet). Quippe non damnant, imo neque cohibent ſententiam, quam omnes fere & ſinguli rejectant. Cujus ratio ſi ob id valet, *quod* (ut commentarius ad *Joma* fol. 83. a. l. 22. refert) ר׳ מתיא בן חרש מתיר קסבר רפואה גמורה הוא R. Matthia *pro medela jecur illud perfecta habuit:* iterum iterumque magis valere noſtram dico. Siquidem *medelis ſuis Chriſtus nunquam diffiſus, nunquam etiam ab iisdem fruſtratus fuit.* Qui ſive mediis quibusdam, ſive ſolus benedictione ſua Divina afflictos juverit, neutiquam tamen eſt culpabilis. Quia & ipſe optimus rerum Auctor, ſua natura (ut Rabbini volunt) ad ſanitatem facit, & rerum a ſe conditarum virtutes ſolus vere intelligit. Quos ſi jam ante non habuerunt, largiri iisdem ſine negotio, pro divino ſuo arbitrio, poteſt. Unde denuo Judæi omnes, qui opera Chriſti, in Sabbatho facta, abominantur, palam ſui ubivis turpe vident ludibrium.

§. VI. Quamvis ita ſatis forſitan contra Judæos reſponſum ſit; nihil tamen dixiſſe videbimur, ſi ipſius accuſati Domini reſponſiones Luc. XIII. 15. expreſſas conſiderabimus, allatis jam argumentis noſtris infinitis partibus potiores. Quas, ne optima quæque prætermittamus, accuſatorum diſcipulis, ac hodie poſteris adſcripturi ſumus: Ἀπεκρίθη οὖν αὐτῷ ὁ Κύριος καὶ εἶπεν, ὑποκριτά, ἕκαστος ὑμῶν τῷ σαββάτῳ οὐ λύει τὸν βοῦν αὐτοῦ ἢ τὸν ὄνον ἀπὸ τῆς φάτνης, καὶ ἀπαγαγὼν ποτίζει; Ταύτην δὲ θυγατέρα Ἀβραὰμ οὖσαν, ἣν ἔδησεν ὁ σατανᾶς, ἰδοὺ δέκα καὶ ὀκτὼ ἔτη, οὐκ ἔδει λυθῆναι ἀπὸ τοῦ δεσμοῦ τούτου τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου; h. e. *Reſpondit autem ad illum* (quem §. I. audivimus) *Dominus & dixit: Hypocrita! unusquisque veſtrum Sabbatho nonne ſolvit bovem*

bovem ſuum, aut aſinum a præſepi, & ducit aquatum? Hanc autem filiam Abrahami, quam alligavit Satanas, ecce decem & octo annis, non oportuit ſolvi a vinculo iſto die Sabbathi? Quod argumentum Dominus in eadem cum Judæis actione repetit Luc. XIV. v. 5. Τίνος ὑμῶν ὄνος ἢ βοῦς εἰς φρέαρ ἐμπεσεῖται, καὶ οὐκ εὐθέως ἀνασπάσει αὐτὸν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου; h. e. *Cujus veſtrum aſinus aut bos in puteum cadet, & non illico extrahet illum die Sabbathi?* Ipſiſſimum ſane hypocritarum omnium & accuſatorum Domini jugulum, quo palam erubeſcere, & alto quodam ſilentio cauſſæ ſuæ injuriam prodere coguntur. Patet enim abunde ex ſcriptis Judaicis, quam illi ſupra modum gloriabundi de hac prærogativæ, præ hominibus cæteris excellentia ſint, quod Abrahami, cunctorum Deo credentium Patris, genuinos ſeſe filios, ſoli, ut opinantur, inter omnes ubique homines prædicare poſſint. Quo nomine adeo cæteris præferri mortalibus cupiunt, ut vel jus civitatis ipſos ſolos in cœlo habere putent: quo tanto reliquis gentibus præferendi ſunt, quanto ipſi homines animalibus ratione deſtitutis præferuntur. Exempla hac de re inter omnes notiſſima: ſaltim unum vel alterum referam. Bava *Mezia* cap. VII. θ. I. מעשה ברבי יוחנן בן מתיא שאמר לבנו צא שכור לנו פועלים· הלך ופסק לחם מזונות וכשבא אצל אביו אמר לו בני· אפילו אתה עושה להם כסעודת שלמה בשעתו· לא יצאת ידי חובתך עמהן· שהם בני אברהם יצחק ויעקב. h. e. *Hiſtoria eſt de R. Jothanan ben Matthiæ, qui dixit filio ſuo: ito & conduc nobis operarios. Ivit ille, & pactus eſt cum illis pro victu. Cum vero veniret ad patrem, dixit ei* (pater), *mi fili! quamvis pares illis convivia, paria conviviis Salomonis, in imperio conſtituti, non tamen ſatis præſtas officium tuum erga eos, quoniam illi ſunt filii Abrahami, Iſaaci, & Iacobi.* Imo jactant multa eccleſiæ ſuæ membra ipſis angelis ſanctiora eſſe & puriora: quod in *Zennorenna* confirmatur, ubi de Jacobo fingunt Patriarcha, angelum ipſi propterea haud prævalere potuiſſe, quod nullum in ipſo repererit peccatum. p. 24. col. 2. (in editione Wilhermstorfienſi paucis mutatis habentur.) Warum ſind die Engel für ihm (dem Jacob) hinweg gegangen, und haben ihn nicht gehütet, daß ihm ſolt nichts geſchehen? Der תירוץ (Auflöſung) iſt GOtt, der hat gewolt weiſen, daß die צדיקים (Fromme) ſeynd beſſer, als die Engel: als wir gefinden, daß Jacob hat ſich geſchlagen mit dem Engel, und hat ihm nichts können thun, und hat geherrſchet über den Engel. Et p. 43. Der מלאך (Engel) von Eſau ſuchte, was für עבירה, (Ubertrettung) er hatte gethan, ob er könte Jacob weh thun, zu zerſchlagen ihn. Da gefand er keine עבירה nur daß zwo Schweſtern hat Jacob genommen bey ihrem Leben. Das iſt Teutſch der פסוק allhier וירא כי לא יכול לו als wolt er ſagen: Er hat geſehen, der מלאך er könte kein עבירה

gefinden

geſinden bey Jacob, da kunt er ihm nichts thun. Quibus ſi Maimonidis הלכות שבת c. II. §. XII. ſubnectimus: ubi *gentili etiam parturienti neque pro mercede obſtetricari* dicuntur, utut (en ſanctos homines!) non ſit ibi violatio Sabbathi. Et שבת fol. 128. a. l. 23. ubi *non equidem obſtetricantur beſtiæ fœtum enitenti, die feſto, ſed auxiliantur.* Luculenter videbis, Judæos tanto ubivis tumere faſtu, ut cæteros hominum, ſi non beſtiis inferiores, minimum tamen æquales, atque ſemet tantummodo compellandos homines exiſtiment. Pluribus dictum hoc communiendum eſt, ne declinent lubrici homines hoc ſuperbiæ encomium. In *Maſſech.* עבודה זרה cap. II. θ. I. habetur: אין מעמידין בהמה בפונדקאות של נכרים מפני שחשודין על הרביעה/ לא תתיחד אשה עמהם מפני שחשודין על העריות: ולא יתיחד אדם עמהם מפני שחשודין על שפיכות דמים: h. e. *Non collocant jumenta in eodem, cum gentilibus, diverſorio; quia ſuſpecti ſunt de coitu cum beſtiis: nec femina illis ſe aſſociabit, quia ſuſpecti ſunt de probro illi inferendo. Imo denique nec vir tuto ſe iis adjungat, quia ſuſpecti ſunt de effuſione ſanguinis.* Non modo ab omni ſceleris ſuſpicione puros ſe putant; verum etiam a reliquis hominum omnia ſibi ſervitia poſtulant, & quidem ſine retributionis pretio. Talmud l. c. בת ישראל לא תילד את הנכרית אבל נכרית מילדת בת ישראל: בת ישראל לא תינק בנה של נכרית· אבל נכרית מניקה בנה של ישראל ברשותה: h. e. *Filia Iſraëlis non fungetur officio obſtetricis, ſi gentilis partui ſit vicina: hanc tamen admittere poteſt, ſi ipſa ſit paritura. Filia Iſraël non lactabit filium alienigenæ: ſed hæc illi id officii præſtabit, ubi licentiam ab ea impetrarit.* Quod ex dicto Eſaiæ XLIX, 23. והיו מלכים אמניך ושרותיהם מיניקותיך *Erunt Reges nutricii tui, & Reginæ eorum lactatrices tuæ,* ſine omni noſtra admiratione ſibi arrogant. Quippe ſi comparatio illorum cum Regibus tum noſtris, tum aliis, aut mortalibus in orbe omnibus, fiat; ſoli Judæi homines, & ignobilia reliqui jumenta ſunt. Ita Maſſechet Bava Mezia c. IX. fol. 114. b. l. 4. ſeqq. ubi ſcribunt: קבר גוים אי מטמאין שנאמר ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם· אתן קרויין אדם ואין אומות העולם קרויין אדם אלא כבהמה· h. e. *Sepulcra Gentilium non reddunt Judæum immundum, quia dictum eſt* (Ezech. XXXIV, 31.): *& vos pecus meum eſtis, pecus paſcuæ meæ, vos eſtis homines.* h. e. *Vos nempe Judæi! dicti eſtis homines; ſed reliquæ gentes hujus mundi non veniunt nomine hominis, ſed beſtiæ.* vid. *Jevammoth* f. 61. a. l. 1. ſqq. *Bechai* ad Num. 10. f. 174. c. 3. l. 31. ſqq. Unde neque in mortis periculo juvandos alios putant. conf. יומא cap. VIII. th. 7. Quem prærogativæ ſuæ faſtum in hac contra Chriſtum cauſſa prorſus exuunt, & contra ſolitum obliviſcuntur, vel, quod verius puto, diſſimulant; ut

ut certaturi videantur, quonam opprobrio maxime fieri notabiles, & præ cæteris excellere poſſint. Id quod cauſſam eſſe credo, quare Chriſtus tam duriter in hominem fuerit invectus, & coram pluribus hypocritam dixerit. Argumentum prætendens, multo magis curare nos ſalutem hominum debere, quam animalium: quæ ſi die Sabbathi non omnino debeant negligi; multo minus homines deſeri a nobis oportere in anguſtiis, præſertim illis, in quas a diabolo, hominum illo inſidiatore perpetuo, ſunt redacti. Ex quibus ubique locorum ac temporum impenſe miſerrimos eripere ſtudeamus. Et, ne obſcura quibusdam ſint, quæ Dominus dixerat; exemplis illa quotidianis juxta ac fortuna factis, ut omnia diſpoſite agat, cauſſæ ſuæ accuſatoribus, itemque reliquæ circumſtantium coronæ illuſtrat. Utraque illa in lineis haud longe præcedentibus adſcripſimus. Quorum poſterius, quod mali caſus eſſe dicebamus, inſuper conſiderandum eſt. Notanter enim Dominus ſuos accuſatores premit verbis: Τίνος ὑμῶν, *cujus ex vobis* bos aut aſinus, (non Dei) &c. Ineffabilis hominum malitia. Qui ſe ſuosque cunctis in orbe mortalibus tantopere præferunt; hic, ut Chriſto noceant, poſtponi bobus cupiunt & aſinis. Ut, quos clementior natura homines eſſe & creaturarum nobiliſſimos voluit; invidiæ malitia aſinis viliores ſtupidioresque efficiat. Deſerunt enim in periculo hominem: & adjuvant, ſi in eo eſt, bovem & aſinum. Teſtes hujus ſtultitiæ ipſi iterum Judæi ſunt. *Maimon* הלכות יום טוב c. II. §. IV. בכור שנפל לבור עושה לו פרנסה במקומו שהרי אינו יכול להעלותו מפני שאינו ראוי לשחיטה ביום טוב· אותו ואת בנו שנפלו לבור מעלה את הראשון על מנת לשוחטו ואינו שוחטו ומערים ומעלה את השני על מנת לשוחטו ושוחט את אי זה מהן שירצה, משום צער בעלי חיים התירו להערים· h. e. *Si primogenitus in foveam incidat, præbet ipſi alimentum in loco. Non enim eum poteſt extrahere, quia mactationi non eſt aptus, in die feriato. Quod ſi ipſe ac pullus ejus in foveam inciderit, primum extrahit ea conditione, ut eum mactet, quamvis deinceps extractum non mactet. Et aſtute agere licet atque extrahere etiam alterum, ſub conditione mactationis. Mactare autem deinceps poteſt, quemcunque ex illis velit. Ob anguſtiam beſtiarum permiſerunt callide agere.* Qua incomprehenſibili Servatoris ratione, & Phariſæorum adverſus Chriſtum ſilentio, merito finiri hæc actio debet, & Domini partibus applaudi, ſic utraque cognita cauſſa concludendo: non repugnare legi Moſis, neque in Judæorum auctoribus improbari, ſi die Sabbathi (quo vacare nos ab omni opere oportet, & rebus divinis ſtudere) in conſervandis hominum vitis, & depellendis eorundem periculis occupamur. Quo & gloria

Dei,

Dei, & commodum humanum, ſtudium illud cujusque hominis ac temporis, juſto provehitur.

§. VII. Prorogat autem hanc ſententiam noſtram, &, ne propter Phariſæorum illud ſilentium concludamus, unus iſte tollendi operis ספר נצחון ישן נושן anonymus conſcriptor, uno ſaltim ſcelere, quam cæteri Servatoris noſtri hoſtes, auctior, quaſi ex ultimis Judæorum fæcibus ſupervenit, & notiſſima quæque obſtinate negando, actionis hujus ſententiam, omnibus undique jam explicatam & planam protrahit. Quem, ne ſuperatis jam difficillimis, trepidare ad leviſſima illa conficta & vana impoſtoris commenta videamur, audire non gravabimur, atque, ſi opus erit, actionis noſtræ examen altius iterum & ab integro repetere. En frontem hominis, en audaciam! ועוד, inquit in ſuo נצחון, p. 209. edit. cura Celebr. Wagenſeilii, ex MS. Bibliothecæ Argentorat. tradita, שאמר מי בכם אדם שיש לו צאן אחת וכו׳ והלא שקר הוא שכן גלוי לכל העמים שאין ישראלים רשאים להעלות שום בהמה בשבת לא מבאר ולא מחפורה: ומדוע השיב להם כך: ובכך היה מתיר להם לעשות מלאכה בשבת׃ h. c. *Porro quod ait: quis homo erit ex vobis, qui habeat ovem unam &c. Annon id falſum eſt? Notum enim omnibus gentibus, non licere Judæis extrahere illam pecudem, ſive e puteo, ſive e fovea, in Sabbatho. Quorſum autem hoc reſponſum? Nimirum eodem permittere illis voluit, facere opus Sabbatho.* Contra quæ non ideo reſpondemus, quaſi ſupplenda eſſent a nobis argumenta, quibus Sapientiſſimus Dominus cauſſam ſuam tuebatur; ſed ut turpitudo Judæorum, ſi incrementi capax eſt, in deterius aliquod mendaciorum monſtrum coëat.

§. VIII. Animalium ſalutem curare Judæos diebus Sabbathi, vel curare cum pace Rabbinorum poſſe, *Maimon* Hilc. יום טוב c. II. §. IV. teſtatur verbis ad calcem fere §. VI. appoſitis. In quibus ob beſtiarum anguſtiam nimiumque periculum non modo docentur, ut in foveam delapſas extrahendo adjuvent, ſive nutrimentis alant; verum etiam ut earum gratia ipſum Deum defraudare non vereantur. Id quod in dicto jam loco ex ipſius Auctoris verbis conſpicies. Neque hæc homini ob novitatem forte ſuſpecto, vel non ſufficiente auctoritate prædito acceptum ferunt. Deſumpta enim ſunt ex ipſo cod. Beza c. V. fol. 37. a. l. 17. ſqq. ejusque parte priori Miſchnica l. c. c. III. th. IV. בכור שנפל לבור רבי יהודה אומר ירד מומחה ויראה אם יש בו מום יעלה וישחוט ואם לאו לו ישחוט רבי שמעון אומר כל שאין מומו ניכר מבעוד יום אין זה מן המוכן׃ h. e. *Ceciderit primogenitus in foveam, R. Juda inquit, deſcendat exercitatus ac videat: ſi habeat maculam, extrahat & mactet: Sin minus, non mactet. R. Simeon inquit,*

inquit, *cujuscunque macula nota non fuit ante diem feriatum*, *is non eſt ex illis*, *qui mactari apti ſunt.* Sententiam huic ſimilem vide in *Beza*, *Gemar.* fol. 26. a. l. 13. ſqq. ſub nomine R. *Judæ Principis*: prior enim erat R. *Juda bar Elai.* Sed hæc ex ipſis modo dictis nonniſi fraude, & mactationis cautela fieri poſſunt. Religionis plena exceptio! quæ pulcre eluditur Schab. 128. b. l. 8. ſeqq. ubi abſolute rem concedi videmus; ſic ſequentem in modum præcipiunt: אמר רב יהודה אמר רב בהמה שנפלה לאמת המים מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה ואם עלתה עלתה מיתיבי בהמה שנפלה לאמת המים עושה לה פרנסה במקומה בשביל שלא תמות פרנסה אין כרים וכסתות לא׳ לא קשיא הא דאיפשר בפרנסה הא דאי איפשר בפרנסה׳ איפשר בפרנסה אין ואי לא מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה׳ והא קא מבטל כלי מהיכנו דרבנן צער בעלי חיים דאורייתא ואתי דאורייתא ודחי דרבנן׳ h. e. *Dixit R. Juda*, *quod docuerit Rab*, *cujus beſtia in foveam aquæ inciderit*, *pulvinos adducat atque cervicalia*, *& eidem ſubſternat. Quæ ſi aſcenderit*, *bene ſe habet. Atqui huic alia contrariatur Miſchna*, *qua docetur*, *quod jumento in foveam incidenti*, *alimentum præbeat in loco ſuo*, *ut*, *ne moriatur. Alimentum quidem conceditur; de pulvillis ac cervicali nihil habetur. Reſp. Nulla eſt contrarietas: hoc*, *ſi pabulo conſervari poteſt; illud*, *quando ſolo pabulo conſervari non poteſt. Si enim ſolo pabulo conſervari poteſt*, *id præbeatur: ſin minus*, *adductos pulvinos ac cervicalia ei ſubſternat*, (quibus aſcendat). Exc. *Sed hoc modo deturbat ſupellectilia hæc e ſtatu*, *ſeu e diſpoſitione ſua? Reſp. exiſtimat*, *prohibitum eſſe a Rabbinis*, *ſupellectile e loco ſuo turbare; anguſtiam beſtiarum autem e lege* (prohiberi.) *Ubicunque autem lex ſcripta ſupervenit*, *Rabbinorum traditionem invertit.* Eadem iterum verbis fere iisdem toties dictus *Maimon* in hilc. Schab. c. XXV. §. XXVI. tradit. בהמה שנפלה לבור או לאמת המים אם יכול ליתן לה פרנסה במקומה מפרנסין אותה עד מוצאי שבת ואם לאו מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה ואם עלתה עלתה׳ ואף על פי שמבטל כלי מהיכנו שהרי משליכו לבור לתוך המים (*R. Joſeph Karo* ואינן ראויים להשתמש בהן בעודן המים עליהן) מפני צער בעלי חיים לא גזרו׳ h. e. *Si beſtia in foveam incidat*, *aut in puteum; ſi poterit pabulum ipſi præbere in loco ſuo*, *cibant eam usque ad exitum Sabbathi: ſin minus*, *afferat cervicalia ac pulvillos*, *atque ſubſternat eidem: ſi aſcendit*, *aſcendat. Et quamvis deturbet ſupellectile e diſpoſitione ſua*, *projecto eo in foveam aquarum* (ut ut, quamdiu aquis humectata, uti illo non liceat) *propter anguſtiam tamen vita præditorum non æſtimant.* Huc inſuper facturi videntur, quando enarrant, quomodo beſtiam in partu juvent. *Maim.* in *Hilc. Jom tob*, c. IV. §. XVI. & *Cod. Schabb.* f. 128. b. l. 20. ſqq. citata ſunt ſu-

Hh hh pra.

pra. Neque impediat nos nimis acuta illa diſtinctio in *Maim.* Hilc.Schab.c.XXI. §. IX. & X. tradita, quo minus ſubtilitatis iſtius artifices levi ſaltim negotio victos, ulterius audire recuſemus, ſi *beſtiam illam manu propria educere prohibitum eſſe*, regerunt: quod iterum habetur ap.*Maim.* Hilc.Schab.c.XXV.§.XXVI. Attamen ne vel inania hæcce ſine reſponſione tranſeant; ex jam adſcriptis pauca iterum reponimus: quod ſecundum Schabb. 128. b. *Rabbinorum traditio cedat, ſi lex aliqua ſcripta ſupervenit;* & ipſa tandem præcepti verba ſupponimus. Deut.V. 14. ויום השביעי שבת ליהוה אלהיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך ושורך וחמרך וכל בהמתך וגרך אשר בשערך למען ינוח עבדך ואמתך כמוך h. e. *Dies vero ſeptimus Sabbathum eſt Domino Deo tuo; ne facias ullum opus, tu, aut filius tuus, aut filia tua, aut ſervus tuus, aut ancilla tua, aut bos tuus, aut aſinus tuus, aut ullum jumentum tuum, aut peregrinus tuus, qui eſt intra portas tuas: ut quieſcat ſervus tuus, & ancilla tua, ſicut tu.* Unde probe Rabbini omnes & Judæi exceptionis ſuæ confutationem videre habent: quod nimirum, ſi manu propria juvare afflictos & ſublevare in die Sabbathi non liceat; æque damnabile ſit, ſi quis miſeris ſuccurrere per ſervos velit, vel beſtias. *Davidem* de *Pomis* attuliſſe haud omnino erit ineptum, ſeu ſuperfluum: cujus verba in Apologia Medici Ebræi p. 41. aperte dicta Servatoris noſtri eadem tuentur ac comprobant, quæ tam operoſe anonymus, atque ex hoc valde ſuſpectus auctor, deſtruit ac damnat. Ad utrumque enim die Sabbathi factum, ceu ſequitur refert: *Rurſus inquit (Matth. 24.) orate autem, ut non fiat fuga veſtra in hyeme, vel Sabbatho; quod tamen in Dominicam eſſe translatum Chriſtiani aſſerunt, Sabbathum cuſtodieri. Hoc etiam ſuperius affirmaſſe (Matth. 12.) videtur, dum diſcipulos eſurientes excuſat, qui de Sabbatho ſpicas vellere cœperunt: inquit enim, neceſſitatis gratia, hoc feciſſe, hacque de cauſſa, illos non peccaſe demonſtrat. Sicque profert de infirmi curatione, die Sabbathi. Quoniam licet Sabbatho benefacere, ſicuti quotidie experimento comprobamus, dum infirmus in diſcrimine vitæ permanet, quoniam tunc temporis Doctores & ignem accendi, omniaque alia, circa ægrotantis uſum, fieri concedunt.* MULTI VERO EX SUPERSTITIOSIS, AC MULIERCULAE A TALIBUS CAVENT OPERATIONIBUS, PECCARE VERENTES. Egregia iterum, & vel ſola, Judæi cujusdam, ſufficiens nobis ratio! Quare nemini non palam exceptionis hujus, ab anonymo hoc impoſtore, allatæ levitas, ac præterea dijudicare omnibus promptum eſt, quam vere concludamus: hanc Chriſti cum Phariſæis actionem etiam ex ipſis Rabbinorum libris, quos nonnunquam Divinæ paginæ longe præferunt, integram eſſe, piam ac undiquaque inculpabilem.

Cui pro tot erga homines nos beneficiis, & veritatis illa immiſſa luce, laus ſit ineffabilis, & æterna Gloria!

CLA-

CLARISSIMO AC HUMANISSIMO

M. JOHANNI CONRADO WAKIO

DISPUTATIONIS AUTORI

S. D. P.

JOH. ANDR. DANZ, P.P.

ΑΠτεται μῶμος καὶ τῶν ἀψαύϛων, veriſſime dictum Nicetæ. Calumnia nemini parcit. Nec Deus immunis eſt a detrectatorum dentibus Non ſolum Luciani, ejus arrodunt providentiam: ipſi Alphonſi quandoque non ſatis ſibi temperant a). Parum erat, Chriſtum inter Judæos agentem, continuis ipſorum convitiis fuiſſe expoſitum: ulterius progreditur audacia. Quod Majores auſi non ſunt, veriti, ne, re comperta, quotidiano reprimerentur facto, verbis contrario: id ſupplevit poſterorum impudentia. Hos inter, autor famoſi libelli ניצחון non dubitavit mendacii notam inurere veraciſſimo Salvatori, ſuam in Sabbatho præſtitam ſanationem, exemplo *Judæorum, beſtias e fovea extrahentium*, defendenti b). Verba blaſphema a Te adducta ſunt circa finem c). Dudum etiam commemorarat eadem Münſterus d). Sed, in reſponſione ſubjuncta, ſuo non ſatisfecit officio. Non erant concedenda, quæ injurioſa ſunt in Soſpitatorem optimum, ipſique reclamant legum Ebraicarum literæ. Impleat ſe fœtore cloacæ, in quam ceciderat, Judæus ille Meidenburgenſis e), quem Sui, reverentia Sabbathi, extrahere exinde hæſitarint: eoque etiam poſtridie ſe ſaturet. Internecionem patiantur, Maccabæorum tempore, in rupem transfugæ f). Naufragii periculo ſuos exponat gubernator ille apud Syneſium g). De vita quidem non periclitabatur ſtercoris recreatus deliciis h). Reliqui ſuſtinendo eadem, Divinas & Talmudicas leges ſusque deque habuerunt. Omnino enim etiam hæ Chriſti adſtipulantur ſententiæ. Concedunt enim opem ferendam beſtiæ periclitanti i). Qui vero adminicula præbet beſtiæ in fo-

a) Vid. Lipſ. lib. 1. monit. polit. c. 4. b) Matth. XII, 11. Luc. XIV, 5. c) Cap. III. §. 7. p. 66. d) Evangel. Ebr. Matth. ad l. c. p. 214. e) Cujus exemplo deterritus Münſterus, id videtur admittere, l. c. reſponſione ad Obj. p. 215. f) 1. Macc. I, 35. ſqq. g) Cyrenenſem, epiſt. 4. ad Euopt. fratr. p. m. 162. h) Vid. Buxt. Synag. Jud. cap. 16. p. 353. ſqq. i) Vid. Cod. Schabb. f. 128. b. l. 8. ſqq. cit. infra cap. ult. §. 8. p. 608.

veam decidenti, quibus aſcendat, ſeque exinde eruat; ille *erigit* eam, ſecundum Matthæum: ſeu, ut Lucas inquit, ἀνασπᾷ, *ſurſum trahit* vel *tollit.* Faceſſat hinc recens Maimonidis k) ſubtilitas, ac ſi *propriam manum adhibere educendæ*, ſit prohibitum; alio autem quocunque modo aſcenſionem promovere, legibus conceſſum. Quaſi vero manus non adhibeat, qui projicit pulvillos ac cervicalia! aut plus peccet, qui corpori animalis perituri manum admovet, quam qui inſtrumento, quo mediante eruitur! Qui reſtim projicit in puteum prolapſo, &, illa circa corpus ligata, periclitantem exinde extrahit; manus non injicit perituro, ſed reſti. Qui ſcalam demittit in profundum, ut aſcendat inde præcipitatus; recte dicetur eduxiſſe eundem, quamvis manum ei non injecerit. Et qui carceri incluſo, laqueos aliaque ſuppellectilia ſuppeditat, vel ſcalam etiam parieti applicat, aut muro quo detinetur; recte dimiſiſſe eundem accuſatur: utut, ſuppoſitis manibus, non ſublevarit erumpentem. Actio prædicatur etiam de eo, qui immediate in eam non influit; ſed ſaltem procurat l). Qui abſtracturi erant diſcipulos poſt ſe, non injecturi prædicebantur manus; ſed perverſa dicturi verba m). Cum Paulus poſtulat, ut Prætores ipſi in carcerem temere conjectos educant n); nequaquam ipſorum brachiis exportari appetit. Sufficit, fores ipſis præſentibus aperiri, occaſione & poteſtate exeundi ore ipſorum conceſſa. Pæonas ex Europa in Aſiam habitatum abductos, ἀνασπάστους vocat Herodotus o); eodemque nomine inſignit *colonos*, per Herculem, in agris hoſti ademptis collocatos, Dionyſius Halicarnaſſæus p): non certe funibus tractos. Ita enim promtam in bello operam ſibi præſtitam remunerabatur; quam vincti navare non potuiſſent. Quin ἀνάσπαστος dicitur q), per ſucceſſorem ſibi miſſum, literis vel verbis, e provincia avocatus in patriam. Nulla hic opus eſt vi, nullis funibus. Quos tamen & ipſos non excludunt leges Talmudicæ. Siquidem de die feſto, qui & ipſe Sabbathum dicitur r), hunc caſum enodantes, non acquieſcunt pulvillis iſtis ſupra s) conceſſis. Generali utuntur voce יעלה t), vel יסק u) *i. e. aſcendere faciat*, nomineque hinc deducto

k) Hilc. Schabb. cap. 25. §. 26. l) Vid. Interpr. §. 104. Conf. B. Glaſſius, Gr. ſacr. lib. 3. tract. 3. can. 22. p. 290. ſqq. it. l. c. can. 27. p. 320. ſqq. m) Act. X. v. 30. n) Act. XVI. v. 27. o) Lib. V. c. 12. coll. c. 15. p) Antiq. Rom. lib. 1. p. 34. q) Demoſth. Phil. IV. n. 4. ſecundum lectionem Interpr. ap. Budæum, Comm. ling. gr. col. 435. r) Vid. Bartenura Com. ad Beza, c. 1. th. 1. s) e Cod Schabb. f. 128. b. l. 9. t) Cod. Beza cap. 3. th. 4. u) Gemara l. c. f. 26. a. l. 7. 9. &c.

deducto העלאה x) quaſi *aſcendere factionem* dixeris. Omnia permittunt his vocibus, quæ eruendæ beſtiæ inſerviunt; nec funibus excluſis, nec manibus propriis y). Pone, primogenitum immaculatum, juxta Talmudiſtarum commenta, extrahi non licuiſſe; quod cibo hominum inſervire nequeat. Nutriendus fuerit, objecto pabulo, ad exitum usque Sabbathi z). Poterant hæc conceſſiſſe, cauſam Chriſti defenſuri. De hominum enim beſtiis loquitur Salvator a), non Deo ſacratis. Quod ſi Ebræorum leges ſolam primogenitam immaculatam e fovea non extrahunt, quia comedi non poteſt b); ſequitur juxta easdem, beſtiam aliam quamcunque, imprimis jam ante ad convivium diei feſti deſtinatam c), beſtiam mactationi aptam, ipſam quoque primogenitam ob maculam vel connatam vel ſupervenientem, extrahendam fuiſſe illico. De hac quidem ultima ſpecie, expreſſa legis verba ſonant d): reliquas exigit natura oppoſitorum, & idem caſus, alibi e), ſine reſtrictione ad primogenitas, de beſtia in genere conceptus. Verum nec res dubio caret de primogenito adhuc immaculato. Sit ita, non extrahatur propter hominum cibum, quem præſtare non poteſt f). Unius rei plures poſſunt eſſe cauſæ g). Lex certe ipſa, prudenti haud dubie conſilio, alteram oppoſitorum partem reticet: ne prohibuiſſe videatur extractionem integræ. *Si* (verba ſunt legis h) de primogenito) *habuerit maculam, extrahat & mactet: ſin minus, non mactet.* Ipſi Gemariſtæ i) obſervant, dicendum fuiſſe, *ſin minus, non extrahat nec mactet.* Non debebat omitti ea vox, quæ juxta Gloſſam interiorem k), fundamentum erat, & cauſa ſanciendæ legis totius. Solus verborum ordo, (quod non dicatur *educat & inſpiciat*, ſed *deſcendat & inſpiciat*,) quem tantopere urget Raſchi l), tanti momenti negotium non conficit. Mactatio ejus in fovea, cum Maimonide m), nec timenda fuit; nec profuiſſet, niſi membra etiam diſſecta extraherentur inde. Adhæc talis

x) Gloſſa inter. ad Cod. Beza, f. 26. a. l. 23. 39. y) Vid. ſupr. ad k citatum Maimonidem. z) Maim. hilc. Jom tob, cap. 2. §. 4. a) ὑμῶν ὄνος ἢ βοῦς, Luc. XIV, 5. Primogeniti etiam plerumque penes Sacerdotes erant. Vid. Maim. hilc. Bechoroth cap. 1. §. 7. 13. 14. Part. III. Op. b) Maim. Com. ad Cod. Beza cap. 3. th. 4. it. Hilc. Jom tob, cap. 2. §. 4. c) Vid. Maim. l. c. §. 2. d) Cod. Beza c. 3. th. 4. e) Cod. Schabb. f. 128. b. l. 8. ſqq. f) Maim. ד״ Part. III. hilc. Bechoroth, c. 1. §. 3. 10. Comment. ad Beza c. 3. th. 4. g) Vid. infra ad lit. n. h) cit. Beza c. 3. th. 4. i) Cod. Beza f. 26. a. l. 8. 9. k) ad l. c. l. 22. 23. l) Gloſſ. cit. l. 25. ſqq. ad textus l. 9. m) Comment. ad Cod. Beza l. c.

eſſe poterat fovea, in qua vivere non valuiſſet beſtia, quantumvis accepiſſet pabulum n). Forte etiam ſolis pulvillis ſibi projectis, aſcendere nequit? Forte manifeſto diſcruciatur dolore? Atqui etiam beſtiæ in Sabbatho erat procuranda requies o). Liberetur e dolore atque afflictione, omne vita præditum p). Statutum legis deturbet ſtatutum ſcribarum q). Adminiculum autem periculo avertendo impar, perinde ac nullum eſt. Ipſismet Judæis r) celebratur R. Joſua, qui piam excogitarit fraudem, dummodo, ab anguſtia liberaturus, beſtiam quamcunque e fovea extrahat.

Hæc atque talia plura prolixe proſequeris *Clariſſime Magiſter!* per poſteriora imprimis Diſſertationis capita; integris legum verbis allegatis. Meum equidem, ſi exſequi viſum fuiſſet conſilium, preſſius inhæſiſſes legibus; ſepoſitis aliis omnibus, quæ vel nemo Judæorum exciperet, vel cæteroquin parum conveniunt ipſorum hypotheſibus. Verum tam ingenuo præditus es candore, ut religio Tibi foret, quicquam alieni Patronis, reverenter admodum a Te cultis, offerre pro domeſticis. Vix paſſus es, monſtratis Talmudiſtarum ſententiis, quicquam a me ſuperaddi, quod Tuum non foret. Adeo tuis tantummodo plumis ornari voluiſti; ut citius inermis in pugnam proruiſſes, quam alienis armatum armis Te ſtitiſſes conſpicuum. Et methodus tota tua eſt, & omnis, quæ hic deprehenditur, argumentorum enucleatio. De elocutione nil attinet dicere. Nihil de his omnibus mihi vindico: imo ne ſingula quidem, quod probe noſti, approbo. Approbo vero enixe ſingularem illum, pro Chriſti gloria defendenda, Zelum. Approbo Tuum, quem hucusque abunde declaraſti, diſcendi proficiendique ardorem incredibilem. Laudo pietatem in Deum, reverentiam in Patres Patriæ, atque ingens illud deſiderium, prodeſſe Tuis. Suſpicio alacritatem, in rebus difficilioribus promte ſuſcipiendis, expediendisque pro viribus, dexterrimam. Et de hoc ſpecimine præliminari, Tuo marte elaborato, ita Tibi gratulor; ut alterum, quo Præſidis vices ſuſtineas, propediem ſecuturum ominer. Deus conatibus Tuis laudabilibus ex alto benedicat, Patronos ſervet benignos, Tibique de tali proſpiciat ſparta, qua Patriæ admodum munificæ grata præſtes officia, & quæ tractare cœpiſti, ſtudia, exornes continuo. Dabam Jenæ, Non. Maji, An. cIↄ Iↄc IC.

n) Maim. hilc. Jom tob, c. 2. §. 4. coll. Cod. Schabb. f. 128. b. l. 8. ſeqq. o) Exod. XX, 10. c. XXIII, 12. Deut. V, 14. p) Exod. XXIII, 5. coll. Cod. Schabb. f. 128. b. l. 15. 16. Beza f. 26. a. l. 7. Maim. ll. cc. q) Cod. Schabb. l. c. l. 16. r) Gem. Bab. Beza f. 26. a. l. 7. 8. f. 37. a. l. 17. ſqq. Maim. hilc. Jom tob, cap. 2. §. 4.

J. A. DANZII

JOH. ANDR. DANZII
RITUS EXCOMMUNICATIONIS
AD ILLUSTRATIONEM
MATTH. XVIII. v. 18.

ECcleſiam ſuam quam maxime Sanctam voluiſſe DEUM, vel inde patet, quod ipſe ſe proponit ei exemplum, quod in Sanctitate imitari debeat; quando inquit: *Sancti eſtote, quandoquidem ego Dominus Deus veſter ſum Sanctus.* Sanctiones quoque, quas in Eccleſia Judaica de legali immunditie obſervari volebat, id abunde comprobant. Quin imo Ipſe repurgavit eam, atque Sanctitati ſuæ reſtituit, quando *Cainum*, primum fratricidam, e terra Sanctitatis ſuæ ejecit, atque a facie ſua abire juſſit; filios Aaronis *Nadab & Abihu* igne peregrino eam profanantes igne cœlitus demiſſo conſumſit. Miniſtris quoque verbi ſui in mandatis dedit, ut juſta cura discernerent e verbi divini præſcripto inter purum & impurum, inter ſanctum & profanum. Nec defuiſſe etiam hac in parte officio ſuo Sacerdotes, teſtatur Sacra pagina. Nam & *Mirjam* Moſis ſoror, percuſſa lepra extra caſtra commorari jubetur. Rex *Oſias* lepra tactus e templo exturbatur. Nec in N. T. ceſſatum eſt ab Eccleſia purganda; ſed fideliter ejus ſanctitas vindicata. Nam *Chriſtus* ipſe ingrediens aliquando templum Hieroſolymitanum, venditores & emtores ex eo ejecit, & menſas nummulariorum, & cathedras columbariorum ſubvertit. Et quo Eccleſia ipſa Sanctitatem ſuam adverſus hæreticos, & quosvis impios tueri poſſet, ipſam Singulari poteſtate, quæ *Clavium*, ſive *Clavis ligans* dicitur, inſtruxit, *Matth. XVIII, 18. Quicquid ligaveritis*, inquiens, *in terra, ligatum erit in cœlis.* De qua *poteſtate Clavium*, ſive *Excommunicatione*, uti in foro appellari ſolet, Deo favente, pro virium mearum tenuitate in præſentiarum ſum dicturus.

§. 1. שמתא in foro Ebræorum vocant, quod Noſtrates *Excommunicationem:* voce non compoſita ex שָׁם & מִיתָה, ut *Rab* voluit: neque ex שְׁמָמָה & יִהְיֶה, ſive, ut *Baal Aruch* ſcribit, ex שָׁם & תְּהֵא vel תֵּיתֵי, ſecundum *Samuelem;* multo minus ex שָׁם & אָתָא, ut quibusdam Chriſtianis, tacentibus tamen in hoc Judæis, viſum. Verum ex themate quod Arabibus, ſi *Golio* credimus atque *Erpenio*, in II. Conjug. cujus characterem nomen exprimit, idem eſt ac *ignominia affecit, vituperavit, fœdum fecit:*

nomen

nomen vero inde formatum *fœtidas*, *res turpis*, ac *abominanda*. Hinc Metonymice rem vel perſonam impuram aut pronunciare, aut tanquam pollutam ſeparare, ne alii ejus contaminentur commercio; ac amplius per Synecdochen generis *Excommunicare*. Quanquam autem *Rabbenu Niſſim* aliique de Sola *Excommunicatione* uſurpari hanc vocem contendant: ſemel tamen iterumque in *Talmudicis* atque *Targumicis* rem denotat Deo vel Sacro uſui devotam.

§. 2. Duo ejus Synonyma uſitatiora ſunt נידי & חרם, quorum & illud in ſignificatione *impuritatis* ac *rei abominandæ* paſſim per Scripturam ſacram, & profanos Autores, e. g. *Raſchium*, *Joſeph Karo*, aliosque legitur: ut non ſine fundamento quis diceret, ubi *menſtruatam* denotat, potius Synecdochen Generis ſtatuendam eſſe, quam Metonymiam Cauſæ. Per quam tamen alibi *Separationem* exprimit ob *impuritatem*, ac ſpeciatim eam, quæ ob certa delicta notoria, dicitur *Excommunicatio*. Hoc, ſc. חרם, nec ſecundum *Kimchium* ſolam *Exſcindendi* habet notionem, aut juxta Autorem *Toſaphoth* ac *Rabbenu Nathan*, ſola *anathemata Sacerdotum* exprimit, *Altiſſimi*, atque *Mortis*: nec opus eſt, ut cum Cl. *Seldeno*, in ſolo hoc argumento, quadruplicem ejus uſum ſtatuas: Quorum alius ſit, quando *rem Deo conſecratam* denotat, alius cum *rem jure Belli* ſ. *ob inimicitias internecioni aut odio inteſtino devotam;* atque ſi *talem jure pacis;* vel *quæ in commiſſum cadit*. Plus ſe commendant in hoc R. *Nathan* ſ. *Mardochai* ſ. *Iſaac* cognominatus, atque *Lud. de Dieu:* quorum ille aſſignat voci notionem *exciſionis*, *conſecrationis*, ac *Retis:* hic, poſtrema, tanquam quæ ad argumentum quod tracto, minime ſpectat, omiſſa, *Rei interdictæ*, *proſcriptionis ex Eccleſia*, atque Metonymice *proſcriptarum perſonarum*. Modo in illo Exciſionem extendas etiam ad privationem ab uſu conſueto, vitaque civili: in hoc ternario ad binarium revocato, dicas, primum ſignificare *interdictionem*, deinde ipſam *rem*, *vel perſonas interdictas*.

§. 3. Neſcio tamen, qui hæc ſcribenti continuo incidat, utrum forte omnium trium verborum, שמתא, נדוי ac חרם, ſignificatio abſtractiva, prima ac propria ſit *ſejungere*, *ſeparare;* idque aut ob impuritatem: ut impurum, ne alios polluat, vel a communi uſu ſeparetur, vel e vita, civili modo, modo naturali; aut ob conſecrationem, ne profano, vel privato impendatur uſui, quod divino aut publico erat deſtinatum. (1.) In ſingulis enim ſignificationum Speciebus §. præced. allegatis, *Separationi* ſuus relinquitur locus. (2) Duobus prioribus Lexicographi ac Interpretes *Separandi* notionem aſſignant. Atque (a). חרם in Codice *Nedarim* paſſim inter ea recenſetur, quæ *ſeparare* denotant. (b). thema ejus apud Arabes eſt

inter-

interdici, & in IV. cum qua Ebræorum Hiphil, (ubi Ebræum, incipit uſitatum fieri) coincidit, *prohibere, ſeparare.* (c) pro Ebræorum הקריש Lev. XXVII. v. 14. ſeqq. non modo paſſim in Codice *Erachin*, ſed eodem cap. Biblico v. 28. ſqq. adhibetur החרים. (d). Eſr. X. v. 8. Spiritus S. pro eo ſubſtituit הבדלה, ac Luc. VI. v. 22. ἀφορίζειν, duo *Separandi* verba. (e). Antiquiſſimi *Targumiſtæ* Hieroſolymitanus ac Jonathan Lev. XXVII. v. 28. 29. &c. reddunt per אפרשא *ſeparationem.* (f.) Ad græcorum ἀνάθεμα pro חרם poſitum ea annotat *Scholiaſtes Syrus*, ex quibus abunde conſtat, voce ea audita, ſtatim *Separandi* conceptam fuiſſe notionem. (3.) In Talmudicis ipſorum oppoſitum eſt *admovere.* Et quanquam ea fere inter has voces ſit differentia, ut חרם reliquas ſuperet, & cum horrendas plerumque conjunctas habeat diras, uſitatius de extremo *Excommunicationis* gradu uſurpetur, contradiſtincto prioribus: id tamen perpetuum non eſt; Verum in *Talmude Hieroſolymitano* paſſim, nec raro in *Animadverſionibus* ad *Rabbenu Aſcher* in tali adhibetur Excommunicatione, ubi major nullo modo locum invenit: quippe quæ nec ob honorem magiſtri cuiquam imponitur, nec ullum percutit, niſi qui Minorem ſemel iterumque in ipſo repetitam, poſt crebras admonitiones contemſerit.

§. 4. Præter hæc tria Nomina uſitata vocatur quandoque Ebræis *Excommunicatio* חיואי דרבנן *Vipera Rabbinorum*, ob effectum, & quod literæ initiales vocum נדוי חרם שמתא in unum conjunctæ vocabulum efficiant נחש, *Serpentem* denotans. Item איסור nonnunquam dicitur i. e. *Prohibitio*, per Synecdochen Generis. Et ſi nomina formes a verbis in actu *Excommunicandi* uſitatis, interdum הבדלה *Separatio*, ריחוק *Eliminatio*, per eandem Synecdochen. Nonnunquam קללה *Execratio*, אלה *devotio*, מאירה *maledictio*, שבועה *adjuratio*, per Metonymiam, ſive *Cauſæ* dicas, qua actio ponitur pro effectu, cum diris illis fiat Excommunicatio; ſive *effectus*, quia excommunicatus ſub maledictione. Et h. m. etiam ברכה dicitur; voce inſuper per *antiphraſin* in ea non inuſitatam expoſita.

§. 5. Inter Græca *Excommunicationis* Nomina agmen merito ducit ἀνάθεμα; quod apud LXX Interpretes in omnibus Ebræo חרם reſpondet. *Juſtinus Martyr* reſponſione ad quæſt. 121. Ἀνάθεμα, inquit, *id dicitur, quod Deo eſt dedicatum atque deſtinatum, & in communem uſum non amplius convertitur; aut id, quod a Deo per malitiam eſt abalienatum.* Alias, eadem origine ἀνατιθέναι (cui & *ſeparandi* adſcribunt notionem & *ſuſpendendi*) ſervata, hæc obſervata eſt differentia, ut de *re Deo conſecrata*

ſumtum, ſcribatur per (η) ἀνάθημα; per (ε) vero, ut ſuperius, quando rem vel hominem denotat ἀφωρισμένον, a communione reliquorum ob delictum, vel votum, aut aliud quippiam *ſeparatum* ac diris devotum; vel ipſas execrationes ac devovendi & *ſeparandi* actum. De priori equidem in ſacra Scriptura N. T. unicum modo occurrit exemplum Luc. XXI. v. 5. nec apud LXX Interpretes magnum invenies adjumentum, cum Lev. XXVII. v. 28. Codices varient, aliis (ε) efferentibus, aliis vero (η). Apud Profanos vero paſſim deprehenditur. Ex illis in hoc negocio conferri meretur *Lucianus* in utroque *Phalari:* ubi cum ex inſtituto de dono Apollini conſecrando agitur, nomen cum verbo ſuo a capite pariter ac calce ubivis conſpicitur. Quæ tamen ſignificatio hujus loci non eſt. Alteram autem, quæ huc ſpectat, exhibet nomen per (ε) ſcriptum ἀνάθεμα, quod cum verbo ἀναθεματίζειν hinc inde in textu N. T. ſua relinquit veſtigia.

§. 6. Actus *Excommunicandi* indicatur quoque in N. T. verbo ἀφορίζειν Luc. VI. v. 22. per Synecdochen Generis. Item ἀποσυνάγωγος ποιεῖν Joh. XVI. v. 2. item δεῖν *ligare* Matth. XVI. v. 19. c. XVIII. v. 18. Metaphora a captivis deſumta. Tanta vis eſt contextus in loco poſteriori, ubi h. m. vinctus pro Ethnico & publicano dicitur tractandus, cum quo nil habeant commercii, ut nil quicquam valeat, quod *Vir celebris* urget, non dici ἔξω τῇ ἐκκλησίᾳ, ſed ἔξω σοι. cum multoties quis ob aliam, quam transgreſſionem legis, excommunicatus cauſam, uni perſonæ talis habeatur, qui alteri neutiquam. Nec majoris momenti eſt uſus verborum אסר atque שרי ſeu התיר *de re prohibita & conceſſa:* Cum unius poſitio non ſit alterius excluſio. Uſurpantur enim non minus in hoc ipſo argumento de *vinculo* Excommunicationis *injiciendo* ac *relaxando*, ut tam de perſona Excommunicata prædicentur, eamque in accuſativo regant, quam Excommunicationem ipſam ſ. ejus vinculum. Conf. Cod. *Moed Katon*, ad eumque *Rabbenu Aſcher*, ac inprimis *Piskeharoſch* §. 51. *&c.* & verum me dixiſſe deprehendes. Utut nollem urgere, ſuffixum his verbis annexum præciſe ad perſonam referendum eſſe, atque in Accuſativo pronunciandum: multo minus ut refugio ad ſtylum Chaldaicum ſuſcepto, pronomen cui ל præfixum eſt, in eodem redderem caſu patiente. Siquidem h. m. commodiorem ſaltem occaſionem præberem Adverſario excipiendi: cum poſterius coactum ſit, prius ambiguum, ac æque bene in Dativo perſonæ exponibile; præſertim quia caſus uterque & Dativus Perſonæ atque Accuſativus Rei ſæpe in hoc argumento conjunctim in titulo *Moëd Katon* ejusque *Gloſſatore Raſchio*, itemque *Rabbenu Aſcher*, *R. Abraham f. David*, *Joſeph Karo* in *Schul-*

chan

chan Aruch, *R. Salomon* ad tit. *Nedarim &c.* occurrat, & expreſſe moneat *Gemara*, non dici: quod *ſolverint eum*, *ſed ei.* Neque cauſæ noſtræ quicquam decedit, ſi vel maxime perſonam in Dativo efferam, accuſativum rei, ubi expreſſus non eſt, ex paralleliſmo phraſeos ſupplendo. Quid enim *ſolvere alicui Excommunicationem ſuam* aliud eſt, quam vinculo, quo ab aliis arcebatur, ſoluto, liberum ei cum aliis concedere commercium? Quæ ex Joſephi Lib. 1. c. 4. it. lib. 2. c. 7. de Bel. Jud. in hanc ſententiam afferri poterant, nunc brevitatis ſtudio omitto.

§. 7. Ex opinione quorundam Interpretum huc quoque accerſenda forent e 1. Cor. V, v. 2. 5. ἐξαίρειν ἐκ μέσου ἄλλων, ac παραδοῦναι τῷ Σατανᾷ. Extra ſcripturam vero apud Scriptores alios alia occurrunt *Excommunicationis* ſ. Nomina ſ. deſcriptiones, quorum partem nude recenſuiſſe ſufficiat. Syneſio dicitur ἀποκήρυξις *proſcriptio;* ἀποκήρυξις τελεία *proſcriptio totalis* de majori, ut videtur, Excommunicatione uſurpatur: qua ferire, *in perpetuum diſcidium relegare* dicit Tertullianus. Clemens in Conſtitutionibus κατάραν eam vocat, i. e. *Execrationem.* Excommunicati vero Chriſtianis veteribus dicebantur οἱ ἐν προσκλαύσει, quod, ut H. *Grotius* obſervat, non cum cæteris orabant, ſed ſecundum verba *Tertulliani: fidelibus legationes deprecationis injungebant*, ſqualidi interim & mœrentes: item χειμαζόμενοι *tempeſtate jacti*, quod velut extra Eccleſiæ portum in mundi alto jactarentur. Hinc etiam apud Græcos occurrunt οἱ ἀγορᾶς καὶ λιμένων εἰργόμενοι *foro & portibus excluſi;* etiam οἱ ἐκκηρυττόμενοι *publico præconio ejecti* nominati. Ipſum *Excommunicandi* actum LXX Interpretes expreſſerunt per διαστέλλειν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀποικίας *amandare ab eccleſia & colonia.* Joſephus modo ἀπαλλοτριοῦν τοῦ πλήθους *abalienare* vocat *a cœtu;* modo ἐκβάλλειν τοῦ τάγματος *depellere e congregatione. Epiphanius* præter ἀναθεματίζειν uſurpavit etiam ἐπικαταρᾶσθαι *diris execrari;* Origenes ἀπελαύνειν τοῦ κοινοῦ *arcere a communicatione;* item ἀποκωλύειν ἥκειν ἐπὶ τὸν κοινὸν σύλλογον, *prohibere, quo minus ad communem accedant conventum.* In Epiſtola Philippi ad Athenienſes eſt μυστηρίων εἴργειν *a myſteriis*, h. e. ſecundum Scholiaſtem Ariſtophanis, *a ſacrificiis arcere.* Juſtinus Martyr ad intendendam ſignificationem verbo compoſito in decompoſitum verſo, adhibuit cum *Matthæo* καταναθεματίζειν *diris devovere extremis.*

§. 8. Latine dicitur *Excommunicatio*; voce ab *Ex* privativo, ut in *exautoro*, *exarmo* &c. ac verbo *communico* formata, ut vi vocis nil ſit aliud, quam *communicationis privatio*, vel ut Canoniſtæ inquiunt: *Extra communionem poſitio.* Nonnunquam vocatur *Bannus*, a germanico bannen,

 ſenſu

ſenſu cum δέειν quadantenus conveniente. Sæpius *diſciplina* vel *Cenſura Eccleſiaſtica*, Genere per Synecdochen poſito pro Specie, ac denominatione deſumta a Jurisdictione politica. *Tertullianus* dixit *cenſuram divinam*, item *Devotamentum*. Actum vero *Excommunicandi* deſcripſit per *Relegare a communicatione orationis*, & *conventus* & *omnis ſancti commercii.* item *a communicatione depellere*, *arcere*, *ſubmovere* &c. & in graviori pœna, *in perpetuum relegare diſcidium*. Cyprianus modo *Abſtinere* dixit, modo a *communicatione arcere*, *prohibere*, *cohibere*; *de Eccleſia ejicere*, *ſeu excludere*, *depellere*. Et ſic quoque multi alii. *Julius Cæſar* de moribus ac conſuetudine *Druidum*, qui alterum ex veteribus Galliæ populis genus nobile ac honoratum conſtituebant, agens, ſimilem actum deſcripſit per *interdicere ſacrificiis*. Germani vocant **den Bann**, & cum addito **den Kirchenbann**, item **den Bindeſchlüſſel**, generalius **die Kirchenſtraffe.**

§. 9. Eſt autem *Excommunicatio* a parte Rei nihil aliud quam diſciplina Eccleſiaſtica, qua Epicureiſmo & contumacia notati, ab Eccleſia conſuetoque Sanctorum commercio arcentur, in ſui converſionem, ſcandalique declinationem. Canoniſtis dicitur Cenſura a Canone vel homine prolato, privans legitima communione Sacramentorum, & quandoque hominum. Quæ ad ſolam Chriſtianorum *Excommunicationem* applicari poteſt.

§. 10. SPECIES conſtituit *Elias Levita* tres. שלשה מיני חרמות הן נדוי חרם שמתא ונדוי הוא הריחוק ואם לא היה שב היו מחרימים אותו נקרא חרם שנכנס ברמח איבריו ואם לא היה שב היו משמתין אותו ופי׳ שמתא שם מיתה *Tres*, inquiens, *ſunt Anathematum Species*, NIDDUI, CHEREM, SCHAMMATA. *&* NIDDUI *quidem eſt ſimplex a cœtu Remotio. Quo ſi non convertatur, altera Excommunicationis ſpecie, quæ* חרם *dicitur, quod 248. hominis membra pertranſeat, cum multis diris eum devovent. Quod ſi ne ſic quidem convertitur, ultimo & acutisſimo eum feriunt Anathematis telo, dicto* SCHAMMATA, *quod idem valet, ac* SCHAM MITA i.e. ibi mors. Sed deceptus bonus ille Grammaticus tribus diſtinctis vocibus ἰσοδυναμοῦσι; inconvenienti vocis שמתא compoſitione; atque ignorata Juriſconſultorum hypotheſi, quæ non in שמתא modo *mortem* ponit, aut *deſolationem*, ſed in *Excommunicatione* generatim; quocunque veniat nomine: ut non tantum ſilentibus, ſed & aperte contradicentibus Talmudicis hunc triplicem *Excommunicationis* ordinem ſtatuerit, e quorum infimus ſit נדוי, medius חרם, & Supremus

premus שמתא. Etiamſi expreſſe ſcripſerit *Rabbenu Aſcher:* חרם הוא חמור מאד מן הנידוי ומן השמתא כי יש בו נידוי ויש בו קללה ויש בו איסור הנאה מבני אדם חוץ מכדי חייו בלבד׳ *Cherem valde acerbum eſt, multo gravius, quam vel* נידוי*, vel* שמתא*; quandoquidem in eo & Separatio contineatur, & execratio, atque probibitio omnis, quod ab homine ſperari poteſt, commodi, eo ſolum excepto, quod ad vitæ ſufficit ſuſtentationem.* Quid autem contra unanimem Talmudicorum conſenſum valeat hominis Grammatici autoritas, qui plus punctis & accentibus permutandis, locandis, examinandisque impendit operam, quam ſtatutis Jurisperitorum, e quibus hoc diſcendum fuerat argumentum perfacile quilibet perſpicit.

§. 11. Nec in ſubſidium trahi poſſunt illa *R. Salomonis* verba ad Codicem *Peſachim*, quibus שמתא vocat *rem gravisſimam*, aſſerens: תלמיד שסרח היו כמנין לחלקותו ולא לנדותו משום דשמתא חמורה וחוששין לכבוד התורה. *Studioſum, qui fœdum quid commiſit, adjudicant ad flagellationem, nec ob honorem doctrinæ, eum excommunicant, quandoquidem Excommunicatio (SCHAMMATA) eſt res gravisſima.* Siquidem, ut non urgeam gratis aſſumtum eſſe Superlativum pro Ebræorum Poſitivo, (1) non inſtituit comparationem inter נידוי ac שמתא, hocque illo vocat gravius: Sed inter *Excommunicationem* ut ſic, ac flagellationem, quarum hanc ſtatuit ſemper Sapientibus mitiorem fuiſſe judicatam, præſertim in pœna erudito infligenda. מלקות יפה להם יותר משמתא והיו מלקי לחו׳ *Flagellatio*, idem *Raſchi* alibi aſſerit, *non tam turpis illis judicatur, quam Excommunicatio; propterea flagris cædebant Eruditos.* (2) Res ipſa loquitur, ultimam *Excommunicationis* Speciem ibi non poſſe intelligi; cum nec delictum, quod erat כי אזל מבי רב לפומבדיתא ביום טוב שני של עצרת desertio Domus magiſtri in die ſecundo feriato Pentecoſtis, ac ſeceſſio momentanea ad Academiam *Pombeditam*, talem meruerit, ſed leviſſimam etiam in ipſo plebejo; nec Minor antea in ipſo fuerit adhibita, ante quam iteratam Major non habebat locum. אין מחרימין מיד אלא למי שנתקשה על פעמים ושתים שבפעם הראשון מנדין אותו ושונין לו הנידוי לאחר ל׳ יום וממתינין לו עוד ל׳ ימים ומחרימין אותו *Non anathemate devovent* (inquit *Rabbenu Jacob*) Specie Excommunicationis, quæ ex malo tamen *Eliæ* judicio adhuc multo mitior eſt ea quæ *Schammata* dicitur; *Subito; ſed eum tamen, qui ſemel iterumque ſe præbuit obduratum. Prima enim vice ſimpliciter eum removent, in eoque hanc levem Excommunicationem* (Nidduj) *repetunt poſt 30. dies. Poſt quos iterum*

rum præſtolantur eum 30. dies alios, antequam anathemate ipſum devovent. (3) Ipſa *Raſchi* verba pro nobis militant, illis enim cum contextu, in quem ſcripta ſunt, diligenter collatis, ſua quemlibet coget conſcientia, ut fateatur, indifferenter tam apud *Raſchium*, quam ipſum *Talmudis* textum voces שמתא atque נידוי fuiſſe adhibitas. Quanquam enim in textu prius dictum fuerit שמתיה רב יוסף *Schammatizavit eum Rab Joſeph:* ſubjungitur tamen fuiſſe, qui dixerint, quod flagellis eum percuſſerit, ipſumque allocutus fuerit *Abaj:* כשמתיה מר דרב ושמואל דאמרי תרווייהו מנדין על שני ימום טובים של גליות א"ל ה"ם איניש דעלמא הכא צורבא מדרבנן הוא דטבא ליה עבדי דבמערבא מימנן אנגדתא דבר בי רב ולא ממינן אשמתא *Schammatizet* (ita retineo in gratiam diverſe ſentientium) *eum Dominus; quia Rab pariter ac Samuel uterque illorum ſtatuit, propter duos dies feriatos tempore Exilii per Nidduj excommunicent* (ignoſce b. l. verſioni extortæ). *Reſpondit ei, verba iſta de plebejo ſunt intelligenda; hic vero quidam eſt Magiſtrorum præſtantiorum, cui melius præſtiti. Siquidem in Oriente conveniunt quidem ad flagellationem diſcipuli, non autem ad ejus* Schammata *excommunicationem.*

§. 12. Atque id ipſum circa verba *Rabbenu Aſcher* eſt obſervandum, quando, אין משמתינן אלא על דבר חמור *non* SCHAMMATIZAMUS, inquit, ſcilicet Eruditum de quo ſermo, *niſi propter cauſam graviſſimam.* In quo exacte convenit cum *Maimonidis* principio capitis ſeptimi *hilcoth Talmud Tora,* ac *Schulchan Aruch* Jore Dea §. 334. n. 42. aliiſque omnibus; expreſſeque ſubjicit, ut ſupra *R. Salomon,* השמתא חמורה היא מן המלקות *Excommunicationem graviorem fore flagellatione.* Quando vero חכם ששמועתו רעה *Sapiens malæ famæ* obnoxius dicitur τῷ נידוי leviſſimæ *Excommunicationis* Speciei: Id pro me militat. Siquidem talis culpa non inter leviora referri debet delicta: ſed non modo id, ob quod Eruditus *Rab Nathan f. Asjæ*, quo de in præced. §. a *Rab Joſeph* excommunicatus legitur, multis modis ſuperat; Verum abſolute loquendo, unum eſt ex graviſſimis, ob quod homo eam de qua loquimur, incurrit cenſuram. E *Rambam*, *Joſeph Karo* ll. cc. *Rabbenu Aſcher*, ipſoque adeo Talmudico textu tit. *Moëd Katon*, ac autore *Toſaphoth* clarum redditur, ad famam malam Rabbino conciliandam concurrere *blaſphemationem nominis divini*, *ſtudium hæreſeos*, *opera Jeroboami ſimilia*, *ſcortationem*, *luxum*, *ac petulantem comeſſationem* &c. quæ partim ex ſtatutis Ebræorum capitalia ſunt, ac reos faciunt excifionis, partim privant ſeculo futuro. Atqui ſi ob tam enormia peccata levem modo meruit *Excommunicatio-*

nicationem, quæ inter pœnam ac delictum ſervabitur proportio, ſi, qui altero die feriato paululum ſeceſſerat *Pombeditam*, Majori perculſus fuiſſet anathemate?

§. 13. Quod amplius e *Raſchio* affertur, *quaſi ex* שמתא *nulla unquam ſit redemtio, ſed* qui eo percutitur, *conſumtus & perditus, non egrediatur in æternum:* cum tamen tam per *Nidduj*, quam per *Cherem* rejecti poſſent recipi. Id omne partim ex vitioſa Ebraicorum verſione, partim ex falſa hypotheſi, ac neglecta ratione, qua ducti iſta protulerunt, unice videtur natum. Verſio ita debet corrigi ſecundum verba Ebræa: כשומן שטוחין את התנור ונבלע בתוכה שאין יוצא לעולם כלומר מכה לכל מן דמשמתינן ליה דלא נפקא מיניה לעולם׃ *Eſt tanquam pinguedo fornaci illita, quæ intra eam abſorbetur, nunquam ex ea egrediens.* q. d. *Plaga eſt excommunicatio in unoquoque quem ea devovemus, quæ nunquam ab eo egreditur,* ſub: in caſſum. Hanc genuinam eſſe, probat non modo contextus, in quem conſcripta ſunt; ubi egredi cum *excommunicatione* conſtruitur, non homine: ſed etiam comparationis extrema, quæ fornax & homo, oleum ac *Excommunicatio.* Oleum eſt, quod intime fornacem penetrat, nec ex ejus ſuperficie defluit: ſic *excommunicatio.* Quin imo retinet mea verſio omnes voces in nativa ſignificatione ac ſede abſque ulla vel trajectione vel immutatione, ſequiturque correctiſſimam Editionem Venetam: Antiqua autem vim vocibus infert non exiguam. Nihil in Ebræo continetur, quod verbis: ſic *conſumtus eſt & perditus*, reſpondeat; niſi forte, ſi conjecturæ locus, pro מכה לכל מן legerint: הכי כלה למן, quod ad verbum: Sic *conſumtio* ſ. *perditio* ei &c. Sed h. m. nil opus fuiſſet voce כלומר *quaſi dicat.* Inſcitiam vero ſapit, quod nonnemo temerario auſu, ut ſuis religioſe deſcriptis aliquem concilict colorem, legendum cenſet מכולכל. Si hæc forma occurreret, *ſuſtentandi* haberet ſenſum, non *perdendi:* niſi forte, ſed abſque Autorum ſuffragio, quemadmodum a תעה dicitur Gen. XXVII, 13. מתעתע. Vid. 2. Chron. XXXVI, 16. ex ערה Jer. XXXI, 58. ערער, ex שגא Jeſ. XVII, 11. תשגשגי, ex שעה Jeſ. XI, 8. שעשע, a מהה Jeſ. XXIX, 9. התמהמהו, a יפה Pſ. XLV, 3. יפיפית &c. tantam ſibi arrogavit licentiam, ut a כלה diceret in *Pilal* מכולכל; fructu in primo flore pereunte.

§. 14. Deinde falſo hæc ad ſolum שמתא trahuntur, quæ generatim valent de *Excommunicatione*, quocunque veniat nomine. Certe turpiter alioquin reſpondiſſet in contextu *Riſch Lakiſch:* nec adverſarii ejus

Rab

Rab & *Samuel* ſatis alioquin rigidi acquieviſſent, ut de שמתא quæ ſitus reſpondeat de חרם, niſi forent ἰσοδυναμοῦντα. Hinc etiam apud *Jonathanem* Devt. VII, 2. 26. c. XIII, 18. שמתא adhibetur pro Ebræorum חרם: ac alibi, quod h. l. de שמתא & חרם affirmatur, prædicatur quoque de נידוי. Cum ratio, cur *Rab* & *Samuel Excommunicationem* dictam putarint, quaſi *Mors* vel *Deſolatio ibi*, ea ſit, qua l. c. hoc argumentum claudunt: כל מקום שנתנו חכמים עיניהם או מיתה או עוני *in quemcunque locum Sapientes ſuos direxerunt oculos, aut mors evenit, aut calamitas.* Quod ipſum idem *Raſchi*, de cujus mente hoc loco diſquirimus, de *excommunicatione* infima aſſerit, ad titulos *Nedarim* ac *Schabboth*, ejusque exempla afferuntur in *Moed Katon*, de Heroë aliquo, cane calceos Rabbinorum corrodente, ac Erudito malæ famæ. Senſus autem eſt, quod mortem acceleret aut paupertatem; non quod ad mortem usque in ea permanere debeat; id quod de נידוי ac חרם ne diſſentientes quidem admittent. Certum enim eſt, in omni *Excommunicatione* hominem redire poſſe, ac ſoluto vinculo recipi. Quod autem Eruditus ille a *R. Juda* Excommunicatus ne quidem a נידוי liberari potuit; nec contrariam juvat ſententiam, quippe quæ τῷ שמתא modo talem rigorem tribuit; nec a qualitate *excommunicationis* evenit, ſed perſonæ partim excommunicantis, cui defunctæ non inveniebatur æqualis; partim excommunicatæ, quæ morte receptionem præoccupavit. Atque ſic in illo *Jeſu* in tit. *Sanhedrin* a *R. Joſua f. Perachiæ* anathemate perculſo, culpa non ſubſecutæ receptionis penes utrumque ſita erat. Penes Excommunicantem quidem, quod non paſſus fuit cito placari; penes excommunicatum vero, quod pertæſus tandem redire noluerit. Ac præterea factum id a reliquis usque adeo improbabatur, ut generale eidem oppoſuerint edictum, quo *quilibet, ſiniſtra arcente, dextera jubetur admovere.*

§. 15. Quæ ex R. *Abraham* f. *Davidis in Jore Dea*, *Rabbenu Aſcher* ad tit. *Moed Katon*, ac *Rabbenu Jacob* in *Piske haroſch* citati tituli afferri poterant, plus quidem ſpeciei habent; intimius tamen conſiderata nobis non adverſantur. Cum agant tantum de formula in minori *Excommunicatione* uſitata, cujus iteratæ cum prima idem eſt effectus. שמתא etiam perperam dicatur idem eſſe ac ארור; atque in iterata *Excommunicatione* æque adhibeatur נידוי, quam in prima.

§. 16. Ex effectu Species hic ſunt dijudicandæ, non Nominibus variis. Hinc cum Chriſtiani Veteres, qui, *Grotio* dicente, *omnia proba Judæorum inſtituta libenter ſequebantur*, duas conſtituant Species, quarum aliam

alıam *Minorem* vocant, *Majorem* aliam. Illam, qua a ſolo uſu ſacræ Cœnæ ſuſpendebantur; hanc qua ſimul ab omnibus officiis honoratioribus arcentur, quibus Minori vinctus excommunicatione fungi poterat. „Nullum mihi dubium eſt, duas modo apud Ebræos *Excommunicandi* Species „dari, quarum *Majorem* communiter vocant חרם, voce Synecdochice ac„cepta.„ Ita in *Codice Moed Katon*, *Babyl.* מנודה מהו בדברי תורה אמר רב יוסף ת"ש מנודה שונה ושונין לו נשכר ונשכרין לו מוחרם לא שונה ולא שונין לו לא נשכר ולא נשכרין לו אבל שונה הוא לעצמו שלא יפסיק את למודו ועושה לו חנות קטנה בשביל פרנסתו *Quomodo ſe habet Excommunicatus* (Chriſtiani dicerent, a ſacra Cœna ſuſpenſus) *in rebus Doctrinam concernentibus? Reſpondet Rab Joſeph: veni ac audi. Suſpenſus docet ac docetur, mercede conducitur, & alii, ut mercede ab ipſo conducantur, ſinunt. Sed anathematizatus* מוחרם *nec doceat, nec ipſum alii docere poſſunt; non conducitur mercede ab aliis, nec alii ipſi ſuam pro mercede præſtant operam. Studere tamen poteſt pro ſe ipſo, ne ſuæ, quam didicerat, obliviſcatur Doctrinæ, ſibique ad ſui ſuſtentationem præparare tabernaculam.*

§. 17. ORIGO ejus in certo temporis puncto vix figi poterit. Recens non eſt. Et quanquam non aſſentiar Judæis, dicentibus in Codice *Erubin*, ac alibi: *Adamum, ex quo e Paradiſo fuit ejectus, usque dum gigneret Sethum in ſui ſimilitudinem, integros 130. annos fuiſſe ſub Excommunicationis fulmine, rem interea habens cum Dæmonibus:* audiendus tamen non eſt *Gratianus*, quando ad tempora nimis ſera *Pauli* provocat. Siquidem ante hæc Chriſtus diſcipulis ſuis poteſtatem contulerat *Excommunicandi*, & hanc cenſuram tanquam pœnam jam tum ſatis uſitatam prædicit ſuis. Conveniſſe etiam dicuntur Judæi, ut qui Chriſtum confiteretur, ejiceretur e Synagoga, excommunicatione proſcriptus. Ante hæc tempora *Cæſar* de *Druidibus* Galliæ altera nobili familia refert, *quod, qui decretis non ſtarent, eos ſacrificiis interdicerent; iis omnes decedant, aditum eorum ſermonemque defugientes, ne quid ex contagione incommodi accipiatur.* Nec *Grotius* rem acu tetigit, aſſerens, invaluiſſe, *ex quo Populus in Babyloniam abductus cum libertate amiſit jus publicorum Judiciorum.* Siquidem in ſtatum integrum reſtituti eâ ſimiliter uſi ſunt, ut patet e Cap. X. v. 8. Esdræ. Et dudum ante id temporis erat introducta. Non urgebo nunc, quos Judæi cenſent *Excommunicatos, cœtum Coræ, Dathan & Abiram, Iſraelitas in deſerto totis quadraginta annis, Judam* quartum Jacobi filium, *Meros* in Libro Judicum c. V. v. 23. Nec provocabo ad *Mirjam* ſororem Moſis, aut

Hagar Saræ ancillam. Antiquius his omnibus ac certius exemplum ſtatim circa mundi primordia deprehenditur in *Caino*, ἀνθρώπῳ πρωτοτόκῳ, qui diſertis verbis, a commercio fidelium fuit ſeparatus, ut pudore ſuffuſus facilius reſipiſceret. Si Judæorum hypotheſi inſiſteres, qua ארור formulam ſtatuunt *Excommunicandi*, ac נידוי formant ex נדד, expreſſis verbis excommunicationem in ejus hiſtoria deprehenderes. Verba enim in cap. IV. v. 11. Gen. reddere liceret: *Nunc itaque excommunicatione ſeparatus ſis a terra iſta, quæ aperuit os ſuum* &c. (quo facto, non foret Interpretibus tantus labor circa particulam מן, uſitata ſignificatione retenta): ea vero, quæ v. 12. & 14. verteres: *Exuleris & Excommunicatus in hac terra.* Quo de alias.

§. 18. CAUSA *ejus* EFFICIENS *Principalis Deus* eſt. Hic *Cainum* immediate e terra ſanctitatis ſuæ ejecit, atque peccatores obſtinatos ligare juſſit, & peccata ipſis reſervare. Ipſe etiam ligat peccatores clandeſtinos, quorum peccata omnium hominum oculos & mentes adhuc refugiunt, eosque e Sanctorum communione rejicit. *Inſtrumentalis* eſt *Eccleſia*, ad quam rem fratris ultimo deferre jubet Chriſtus; aut qui eccleſiam in hoc paſſu repræſentat, Senatus eccleſiaſticus, per Adminiſtros potiſſimum verbi divini. Quippe quibus diſcretio inter purum ac impurum commiſſa eſt, Lev. X. v. 10. Ezech. XLIV, 23. *Claves ligandi* a Chriſto traditæ Matth. XVI. v. 19. c. XVIII, 18. ac onus impoſitum, ut de peccatoribus rationem Deo reddant Ezech. III. v. 17. 18. gregi attendant Act. XX, 29. & ſuper animabus vigilent Ebr. XIII, 17.

§. 19. In Eccleſia Judaica fuit *Synedrium Magnum*, a quo in Cauſa quidem pecuniaria, unice fiebat *Excommunicatio*, הכל תלוי בדעת בית דין *Omne*, inquit, *Rabbenu Aſcher*, *dependet ab arbitrio Synedrii.* Erat hoc, ut non attendam ad conſeſſum של מומחין ושאין מומחין quem Cl. *Lightfoot*, *Authorizatorum* vocat, ac *non Authorizatorum*, triplex pro locorum varietate. *MOSES ÆGYPTIUS In principio*, inquit, *conſtituerant Senatum Magnum in Sanctuario, qui Synedrium Magnum dicitur, conſtans ex Viris LXXI. Præterea in unaquaque civitate Iſraelitarum, in qua 120. homines, aut plures, conſtituunt Synedrium minus in porta urbis ſedens, ſicut dicitur Am. V, 15. & conſtituite in porta judicium. At quantus ipſorum numerus? viginti trium. In civitate vero in qua non ſunt 120. conſtituunt judices tres, infra quos nullus eſt Senatus.* Quanquam autem in iſtiusmodi Synedrium etiam ex Laicis reciperentur, bona tamen pars erant Sacerdotes. *Non conſtituunt*, inquit idem Maimonides, *in Synedrium niſi Sacerdotes*,

dotes, Levitas, ac tam notæ familiæ Iſraelitas, qui digni ſunt, ſuas Sacerdotibus elocare filias, quia dicitur Num. XI, 16. *& ſiſtant ſe ibi tecum, h. e. ſimiles tibi Sapientia, Reverentia atque Proſapia. Id vero Præceptum omnino eſt, ut ſint in Synedrio Magno Sacerdotes ac Levitæ, quando dicitur Deut. XVII, 9. & venias ad Sacerdotes, Levitas &c.*

§. 20. Ad hujusmodi *Synedrium* Chriſtum adduxerunt Presbyteri, Sacerdos Summus ac Scribæ, Luc. XXII. v. 66. & quia morte dignum ipſum judicabant, vinctum ab eodem remiſerunt ad Pilatum Marc. XV, 2. nempe ad ſubeundam pœnam capitalem. Quod *Grotius* de Eſſenis refert e *Joſepho* ac ſi de hac cenſura δικάζουσι μὲν οὐκ ἐλάττους τῶν ἑκατὸν συνελθόντες *diſceptarent non minus, quam centum in unum coacti:* Id generalius eſt ad alia quoque pertingens judicia nec cum communi Judæorum, præſertim Phariſæorum, convenit conſuetudine. Alioquin in re potiſſimum religionem ac pietatem concernente, unusquislibet Judæorum non poterat modo delinquentem Excommunicationis vinculo conſtringere; ſed ad id faciendum in tantum erat obligatus, ut ſi omitteret, ipſe Excommunicationis incurrat reatum. Neque ab hoc pueri ac mulieres excipiuntur. Nota eſt hiſtoria de ancilla quadam, quæ Coriarium aliquem excommunicationis vinculo conſtrinxit, quo aliquot annos manſit vinctus. Præcipue tamen illi, qui ſcripturæ navarunt operam, hac pollent jurisdictione, quam etiam erga ſe ipſos, etſi vel ipſi minori excommunicatione teneantur, nihilominus efficaciter exercere poſſunt. Hac ſaltem ſervata differentia, ut extra impietatis crimen excommunicatus pro tali tantum habeatur ab illis, qui ſunt inferiores eo, a quo fuit excommunicatus, non qui excommunicantem dignitate ſuperant. Ob honorem ſibi non collatum in propria etiam cauſa Excommunicatione ferire poterant ſtudioſi legis divinæ, id quod tamen Aulico etiam ſummo integrum non erat, ſi *Joſepho* Caro credimus, neque valebat excommunicatio, quæ ab idonea alias perſona ſuſcepta eſt ad conſequendam mercedem pro ſolutione.

§. 21. In primitiva Chriſtianorum eccleſia, in talismodi negotio Eccleſiæ vices ſuſtinebat Presbyterium, cujus mentionem facit Apoſtolus in priore ſua ad Timotheum epiſtola ſcribens: *Bene qui præſunt Presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime vero laborantes in verbo & doctrina.* Hoc diſciplinæ genus, ſcribit B. *Dürrius*, intelligit autem *Excommunicationem majorem*, in primitiva Eccleſia, quando hæc nondum recepta erat in fidem & clientelam Chriſtiani Magiſtratus, exercebatur a Presbyteris, ſive ab iis, qui præſidebant, probati quique Seniores, honorem iſtum

 non

non pretio, ſed teſtimonio adepti. Synodi quoque univerſales hoc in caſu eccleſiæ ſuſceperunt partes. *Euſebius* memorat antiquitus inquiſitionem fieri ſolitam πλήθυς παρόντος. *Tertullianus* de cœtu & congregatione locutus, ſubjicit: *Ibidem etiam exhortationes, caſtigationes, & cenſura divina. Nam & judicatur cum magno pondere ut apud certos de Dei conſpectu: Summumque futuri judicii præjudicium eſt, ſi quis ita deliquerit, ut a communicatione orationis & conventus & omnis ſacri commercii relegetur.* De Minori, ut apparet, excommunicatione verba faciens *Chryſoſtomus. Si dux*, inquit, *quispiam, ſi conſul ipſe, ſi is, qui diademate ornatur, indigne adeat, cohibe ac coërce, majorem tu illo habes poteſtatem.* Item: *Quod ſi ipſe pellere non audes, mihi dicas, non permittam iſta fieri. Animam prius tradam meam, quam alicui Dominicum corpus indigne ſanguinemque meum potius effundi patiar, quam ſacratiſſimum illum ſanguinem præterquam digno concedam.*

§. 22. In noſtris, qui Lutherani audimus, Eccleſiis obtinent Conſiſtoria Eccleſiaſtica, Presbyterio non diſſimilia. Poſteaquam enim vi *pacificationis religioſæ Anno 1552. Paſſavii initæ, Jura Epiſcopalia Principibus & ſtatibus Imperii proteſtanti religioni cognatis conceſſa fuerunt*, ipſi *Conſiſtoria Eccleſiaſtica*, in quibus Theologi & Juris-Conſulti conſident, inſtituerunt, iisque *Jurisdictionem eccleſiaſticam* commendarunt. Ad hæc deferre res eccleſiæ debent paſtores, ab iisque rurſum inſtrui, qua ratione hoc vel illo caſu ſe gerant; nequaquam vero illis licitum eſt, quenquam *a ſacra Domini cœna privato auſu aut affectu arcere*, nedum Majori notare Excommunicatione.

§. 23. OBJECTUM Excommunicationis eſt vel Perſonale vel Reale. Perſonale *ſunt Impœnitentes ſive rei gravioris delicti, aut vitæ doctrinæve Chriſtiano homine indignæ, contumaces & incorrigibiles.* Neque tamen in quasvis perſonas poteſtas Excommunicationis Eccleſiæ competit. Nam ſi princeps ita delinquat, ut excommunicationem mereatur, *tunc diſtincte procedere* ſuadet Magnif. Dn. *Schilter.* Equidem non negat poſſe ei, *quatenus eſt Eccleſiæ membrum, adeoque Clavium ſub poteſtate, jure denegari abſolutionem & S. communionem*, quæ Excommunicatio minor eſt; Majore autem, *quæ conſiſtit in remotione corporali ab externo eccleſiaſticæ ac civilis ſocietatis cœtu, ipſum puniri non poſſe. Cum ea admixtam habeat civilem coexercitionem, quam contra contumaces plenarie requirat in ſubſidium. Talem poteſtatem autem Eccleſiæ in Principem non competere.* Siquidem ipſe Solus in territorio ſuo *obtineat ſupremam poteſtatem in utramque ſocietatem*

tatem, *tum eccleſiaſticam*, *tum civilem*, ut etiam totam eccleſiam ex civili ſocietate ſua removere poſſit.

§. 24. Eadem differentia ab antiquiſſimis jam temporibus fuit obſervata in Eccleſia Judaica. *Maimonides* e Cod. *Moed Katon* verbis tamen permutatis prodidit: *Senem ſapientia excellentem*, *item Principem ac Patrem Synedrii hoc eſt Præſidem Synedrii*, *atque ſecundum ab iſto*, *qui nefandum quid commiſit*, *non excommunicant unquam publice*, *niſi quando fecerit inſtar Jeroboami filii Nebat*, *ac hujus ſociorum. Verum ſi reliqua commiſit peccata*, *ſecreto eum cedunt fuſtibus*, *quia dictum eſt Hoſ. IV*, *5. ſi corrueris interdiu*, *& corruerit tecum Propheta noctu*, *i. e. etiamſi corruat*, *tege illud inſtar noctis. Cæterum dicitur ipſi: Tuus te maneat honos*, *ac domi conſide*, *ſi quoque prohibitum eſt Synedrio*, *in uno erudito*, *qui reus factus eſt excommunicationis*, *proſilire*, *ac ſubito eum excommunicare*, *quin potius fugiunt ab hac cauſa*, *& declinant ab ea. Ac pientiſſimi quidem Sapientum ſummæ ſibi duxerunt laudi*, *ſi nunquam in commune conſultarint ad excommunicandum eruditum*, *utut convenerint ad flagellandum ipſum*, *cum flagellationis reus factus eſt. Etiam conveniunt de eo ad percutiendum ipſum ipſa plaga rebellionis.*

§. 25. Quod vero pro circumſtantia delicti ac temporis nec ipſi Principes, multo minus Eruditi ab hoc fulmine immunes fuerint, comprobant non modo canones apoſtolici multaque Concilia, quæ Anathemate feriunt ſpecie Excommunicationis ſuprema diverſa docentes, ſed & illuſtre illud exemplum de Imperatore *Theodoſio*, qui ab *Ambroſio* Epiſcopo Mediolanenſi excommunicatus, nullis lacrymis ſolutionem ab excommunicationis vinculo impetrare potuit, priusquam conſtitutionem de judiciis non præcipitandis promulgaret, aliisque qui pœnitentium erant, ritibus ſervatis, publice peccatum confiteretur, & conſtitutum pœnitentiæ tempus ſuſciperet. Sic *Fabianus*, Epiſcopus Romanus *Philippo Imperatori* aditum in eccleſiam prius non permiſit, quam ſcelerum, quæ commiſerat, faceret confeſſionem, iisque, qui humanitus lapſi fuerant, & in pœnitentium ordine ſtabant, ſeſe adjungeret.

§. 26. Neque Judæi, potiſſimum qui in Babylonia degebant, deſtiterunt penitus ab excommunicatione Eruditorum; ſed caute modo in ea ſuſcipienda proceſſerunt. Nota eſt hiſtoria de Erudito a *Rab. Joſeph* excommunicato e *Codice Peſachim*. De *Jeſu* a Præceptore ſuo *R. Joſua f. Perachiæ* anathemate percuſſo, e tit. *Sanhedrin*. De celeberrimo *R. Elieſer* e titulo *Bava Mezia*, & *Berachoth*. Babylonici, ac *Moëd Katon* Hiero-

 ſoly-

ſolymitani Talmudis, qui, indicata ſibi per R. *Akivam* nomine reliquorum excommunicatione, nullis miraculis editis obtinere potuit, ne arcto iſto conſtringeretur vinculo. *R. Simeon f. Lakiſch* a latronibus excommunicatus, ab omnibus Doctoribus in Auditorio congregatis pro legitime excommunicato declarabatur. Nec *R. Meir* immunis fuit, quo minus contra ipſum hoc telum dirigerent, & quanquam de præſtantiſſimo iſto Doctore, qui a *R. Juda* excommunicatione convinctus, in ea periit, aliquandiu a Concilio dubitatum fuerit; Tandem tamen doctrina ipſius ſtupenda non potuit eum ab illa liberare, ſi vel maxime multi eo in docendis aliis opus fore judicarent. De *Mar. Sutra Pio* cognominato dudum e *Moëd Katon* obſervavit R. *Abraham*, filius Davidis, quod quoties inſignis aliquis Rabbi Excommunicationis reus factus ſit, antequam ea iſtum conſtringeret, ſe ipſum prius in reverentiam excommunicandi Doctoris excommunicationi ſubjecerit. Atque *R. Giddel* faſſus eſt, ſe a *Rab* didiciſſe, Eruditum ſibi ipſi & vincire poſſe excommunicationis ligamenta, & rurſus relaxare. Propterea *R. Joſeph Karo* recenſitis ſuperioribus *Maimonidis* verbis immediate ſubjicit: *Verum ſi oderint famam ejus, utpote cum asſiduus eſt in legendis Epicuræorum libris, ac bibit inter varias Muſicæ ſpecies, aut ob quem Collegæ ejus pudore ſuffunduntur, & nomen Dei profanatur per ipſum, talem excommunicationi ſubjiciunt.*

§. 27. Præter perſonas hactenus recenſitas, etiam eo tempore, quo ſchiſma, vel aliud majus periculum metuendum eccleſiæ, non temere cuivis infligendam eſſe excommunicationis pœnam, monent Canoniſtæ. *Gratianus* ſcribit: *Cum quisque fratrum*, i. e. *Chriſtianorum intus in Eccleſia conſtitutorum in aliquo tali peccato fuerit deprehenſus, ut anathemate dignus habeatur, fiat hoc ubi periculum ſchiſmatis nullum eſt; Verum quando ita cujusque crimen notum eſt omnibus, & omnibus execrabile apparet, ut vel nullos prorſus, vel non tales habeat defenſores, per quos posſit ſchiſma contingere, non dormiat ſeveritas diſciplinæ.* Præſtat enim uno alteroque membro reſecto, reliquum corpus ſervaſſe immaculatum, quam illo cum maximo Eccleſiæ ſcandalo retento, totum corpus exponere exitio.

§. 28. Deinde ex Eccleſia aut eccleſiaſtico cœtu ejici non poſſunt, qui vel plane non ſunt in Eccleſia Chriſtiana, quales ſunt Judæi, Turcæ aliique gentiles; vel qui ſunt quidem in eccleſia Chriſtiana, adverſæ tamen religioni addicti, ut *Pontificii*, *Calviniani*, &c. vel eandem religionem nobiscum profitentur, hujus tamen aut illius Eccleſiæ particularis membra non ſunt. Qui enim in Eccleſia non ſunt, non poſſunt ex ea ejici, ſed ci-

vili

vili pœna ſunt coercendi, ſi delinquunt, cæteroqui judicio divino ſunt committendi, ſi corrigi & ad mentem ſaniorem adigi nequeant. Quid ad me, inquit Apoſtolus 1. Cor. V, 12. de iis, qui foris ſunt, judicare? Nonne de iis, qui intus ſunt, vos judicatis? Nam eos, qui foris ſunt, Deus judicabit. In verſ. 11. excommunicationis objectum facit eum, qui frater nominatur 2. Theſſ. IV, 6. fratribus denunciat, ut ſubducant ſe ab omni fratre, qui inordinate incedit. Ipſe Salvator Jeſus Excommunicandum bis vocat ἀδελφόν σου, tuum fratrem, Matth. XVIII, 15. Cum Judæi e captivitate Babylonica reduces in Samaritanos tela extorquerent anathematis a *R. Elieſare* conſignata, hi ipſorum ambiebant ſocietatem conjunctisque cum ipſis viribus templum erant ædificaturi Eſr. IV, 2. unde objectum erat non inidoneum ipſorum anathemati. Secus in *Tito Romano*, quo de in Cod. *Berachot* Babyl. ac Hieroſolym. *Moed Katon.* Hinc aërem ſolummodo verberat illud excommunicationis telum, quod Romanus Pontifex quotannis die Jovis ante Paſchali in quosvis hæreticos & a fide Catholica apoſtatas ejaculatur. Siquidem ipſi ante & poſt excommunicationem ſunt & permanent iidem, qui fuerunt, ne quicquam damni inde accipiunt. Perperam etiam ſtatutum aliquando fuit in Synodis quibusdam, *oportere poſt mortem etiam hæreticos anathematizari: nam finis Excommunicationis, qui primario intenditur, hic obtineri nequit,* converſio ſcilicet delinquentis & ſalvatio ſpiritus ejus. Poſt mortem enim neque converſio neque redemtio locum habet. Id vero plane ridiculum eſt, quod tradunt *Pandectæ Talmudicæ* de cane quodam, quod calceos Rabbinorum arroderet, excommunicationi ſubjecto, cui nihilominus ob id ipſum cauda igne fuerit conſumta.

§. 29. Quod ad *delicta* attinet; Quædam illorum per naturam ſuam ſunt talia, ut excommunicationem mereantur: Quale vitium eſt perverſitas doctrinæ verbo Dei in ſcripturis revelato e diametro repugnans, ac fundamentum fidei noſtræ plane ſubvertens. *Apoſtolus* Pſeudoapoſtolos Galatas a veritate Evangelii ſemel agnita avertere conantes anathematizavit. Gal. I, 8. 9. Titum ſuum quoque monet, cap. III, 10. Hæreticum hominem poſt unam & ſecundam correptionem devitare. Romanos precatur (cap. XVI, 17.) obſervare eos, qui diſſenſiones & offendicula præter doctrinam, quam didicerant, facerent, & declinare ab illis.

§. 30. Hoc ipſum poſt Apoſtolorum tempora ſtrenue obſervarunt Patres Eccleſiæ priſtinæ. *Auguſtinus* ut *Gratianus* habet, *Pelagium & Cæleſtium* novam hæreſin ſanctam Dei eccleſiam introducentes excommunicavit, & ab Eccleſia Dei ſeparavit. Patres *Synodi Antiochenæ* Paulum *Samoſate-*

moſatenum hæreſeos convictum, & ab omnibus manifeſtiſſime deprehenſum. Falſi dogmatis reum, ab univerſa, quæ ſub cœlo eſt, eccleſia chriſtiana eliminarunt. Vid. *Euſeb. hiſt. Eccl. Lib. 7. c. 29. Arius Miletii* Sectator, cum Miletio ipſo Hæreſiarcha, a *Petro Antiſtite Alexandrino* excommunicatus eſt; Erroris autem venia impetrata ab *Achilla* Petri ſucceſſore in Eccleſiam receptus eſt Arius. Cum vero ipſe novam hæreſin, quæ ab ipſo Ariana dicta, ſuſcitaret, multosque in partes ſuas pertraheret, ab *Alexandro*, Achillæ ſucceſſore denuo excommunicatus & ſacro ordine motus fuit: Et cum ne tunc quidem quieſceret, poſt multas altercationes denique in *Synodo Nicena* unanimi concilii ſententia ipſe & qui ejus adhærebant Sententiæ, anathemati ſubjecti, eorumque libri igni adjudicati ſunt. Vid. *Niceph. hiſt. Eccl. Lib. 8. a c. 5-18.*

Apollinaris hæreſis damnata fuit in *Concilio Romæ* coacto a Damaſo Romæ, & Petro Alexandriæ, Epiſcopis.

Victor, Epiſcopus Romanus, *Theodotum* coriarium, qui primus aſſeruit Chriſtum nudum hominem eſſe, a communione Eccleſiæ ejecit.

Idem Pontifex, totius Aſiæ, vicinarumque provinciarum eccleſias, tanquam contraria rectæ rationi ſentientes a communione abſcidit, datisque literis, univerſos, qui illic erant fratres, proſcripſit & ab unitate eccleſiæ prorſus alienos eſſe pronunciavit.

§. 31. Cum hoc hæreſeos crimine multa alia conjungit Apoſtolus, quando inquit: *Nolite errare, neque fornicarii, neque molles, neque maſculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebrioſi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei poſſidebunt.* Scilicet ſi ad finem vitæ usque tales eſſe perſeveraverint. Nam easdem ſpecies recenſet *capite* præcedente *quinto*, verſu undecimo, & dicit, cum talibus, qui hujusmodi vitiis dediti, *ne cibum quidem capiendum eſſe, aut aliud quid habendum commercii.* Quod clare excommunicationem indigitat.

§. 32. Quædam delicta talia non videntur, ut excommunicationem per ſe mereantur, talia tamen evadunt ex conſequente & per accidens, propter contumaciam delinquentis. *Certum eſt*, inquit *Gratianus*, *pro tribus criminibus aliquem excommunicari debere, cum ad Synodum canonice vocatus venire contemnit; aut ſi poſtquam illuc venerit, Sacerdotalibus reſpuit obedire præceptis, aut ſi ante finitam cauſæ ſuæ examinationem a Synodo abire præſumit.* Sic ſi quis ſemel plus potus aſſumſiſſet, quam natura ejus ferret, ex quo crapula ſibi enata eſſet; Deinceps autem inciperet hilariorem ſe exhibere, atque conſuetudo ejus alias eſſet; nonnihil etiam exci-

excideret, quippe clamando, cantando; ecquis eſſet, qui ob unicum hunc actum ipſum vellet excommunicatum? Citatus autem ad reddendam de exceſſu ſuo rationem, venire recuſaret, merito ſuo excommunicaretur.

§. 33. Quædam denique delicta neque per naturam ſuam ſunt talia, ut excommunicationem mereantur. Neque per contumaciam delinquentis evadunt talia; alia tamen ſubeſt cauſa, ob quam puniantur excommunicatione, pœna licet graviore, atque delictum alias meretur. Ita ſi fornicationis vitium adeo commune fiat, ut totus pene mundus fornicationi ſit deditus, ſive ut Propheta inquit זנתה הארץ *ipſa quaſi terra ſcortetur;* merito puniretur graviore pœna atque hoc tempore fit; idque ut fornicantium multitudo minueretur, totaque reſpublica cum eccleſia bene audiret: Sic apud nos arbitraria hactenus pœna afficiuntur duellantes, capitali autem in Gallia, ſummo id omnino urgente neceſſitatis telo, ſtatuque reipublicæ. In *juribus Ebræorum* tit. *Sanhedrin*, item apud *Maimonidem*, ac *Moſem Kozenſem*, recenſetur, quod Synedrium percutere poſſit, atque aliam irrogare pœnam, utut in lege nihil de eo ſit mandatum. Idque non ut verba legis transgrediantur, ſed ut ſepimentum legi faciant. Nam hiſtoria refertur de quodam, qui Græcis in Judæos Imperantibus inequitaverat equo in Sabbatho, quem in Synedrium protractum obruerunt lapidibus. Non quod ita æquum fuerit, ſed quod id tempus exigeret. Alia hiſtoria accidit de Viro quodam uxorem ſuam ſub ficu ineunte, quem in Synedrium protractum fuſtibus caſtigarunt, non quod ita æquum fuerit, ſed quia pro ratione iſtius temporis videbatur neceſſarium. Sic *Simeon f. Schattach* dicitur uno die in *Aſcalon 70. ſuſpendiſſe mulieres*, nondum omnibus inquiſitionis, examinationis, atque admonitionis gradibus adhibitis, nec teſtimonio ſatis elucidato, ſed prout ipſi pro ratione temporis viſum.

§. 34. Cæterum nemo miretur, quod etiam pro capitalibus delictis Excommunicatio legatur inflicta. Cum talismodi homo penitus privetur gratioſa Dei præſentia aliisque beneficiis ſpiritualibus, adeo ut totus pateat tyrannidi Satanæ. Unde *Auguſtinus* ſcribit: *Nihil ſic debet formidare Chriſtianus quam ſeparari a corpore Chriſti: Si enim ſeparatur, non eſt membrum ejus, ſi non eſt membrum ejus, non vegetatur ſpiritu ejus. Quisquis autem Spiritum Chriſti non habet, hic non eſt ejus.* Ut taceam, quod talis pro infami plane habeatur. Quid ſit autem amiſſio famæ ſatis docet Poëta, ſic canens:

Omnia ſi perdas, famam ſervare memento;
Qua ſemel amiſſa, poſtea nullus eris.

Accedunt & alia, quæ imponunt etiam revertenti; ita *Gratianus* matricidæ pœnitenti injungit, ut per annum integrum eccleſiam non ingrediatur, ſtet ante fores Baſilicæ orans & deprecans Deum; Completo vero anno introeundi in eccleſiam licentiam habeat, ſed tantum inter audientes ſtet, nec communicet. Præterlapſis autem tribus annis ad ſacram cœnam admittatur. Oblationes non offerat, priusquam adhuc alii ſeptem anni expleantur. Toto autem hoc tempore carnem non manducet, nec vinum bibat, exceptis diebus feſtis. Pedibus incedat quocunque proficiſcatur, arma ſecum non ferat. Singulis hebdomatibus tres dies jejunet. Quæ ſunt alia hic atrocia, infra ſuo loco dicentur prolixius.

§. 35. In *civilibus* quoque maxima interdum videtur inæqualitas eſſe inter delictum & pœnam, quæ tamen nequaquam talis eſt, ſi omnes circumſtantiæ, quibus pœna infligitur, recte examinentur. Sic inter milites pro capitali nonnunquam crimine nonniſi relegatio ab exercitu infligitur; quæ tamen tanti ab ipſis æſtimatur, ut generoſiores animi præ illa eligant certa occumbere morte: Nimirum renunciatur delinquens coram toto exercitu infamis, circumſtans autem cohors arma inverſa tenet, armis denique ipſius per lictorem fractis, ipſe ab exercitu pellitur. Sic quoque apud Res publicas quasdam adulterii crimen tantum unius menſis incarceratione plectitur, intra quod tempus incarcerato non niſi pultes & aqua ad alimentum porriguntur. Aut etiam mulcta tantum pecuniaria caſtigatur. In primum homicidii crimen Deus ſola Excommunicatione animadvertit. Sic *Plato* in legibus *Dec. IX.* non aliam in homicidam pœnam conſtituit, quam Exilii.

§. 36. Quod Ebræorum ſtatuta attinet, non male obſervat *Cl. Lightfoot*, adhibitam fuiſſe *excommunicationem, ut pœna eſſet iſtorum delictorum, quibus nulla alia pœna decernitur vel in paginis ſacris, vel in traditionibus.* E titulo *Moed Katon*, in quo ex inſtituto hoc argumentum pertractatur, videre licet, in duabus cauſis generalibus Excommunicationem fuiſſe adhibitam. *In re pecuniaria*, quando, ut *Gloſſa* habet iſtius loci, per *Synedrium* de ſolutione admonitus, eam præfracte omittit; atque ob Epicuriſmum. *Epicurum* autem in Codice *Sanhedrin* explicant eum, *qui Dei verba ſpernit, ac diſcipulos ſapientum.* Atque hinc eſt, ut in Codice *Beracboth* ſtatuant, quod in 24. cauſis Synedrium Excommunicatione animadvertat

advertat ob honorem Rabbinorum. Has cauſas ſparſim per corpus *Talmudicum* traditas in titulis *Berachoth, Moed Katon, Gevammoth, Kidduſchin, Peſachim, Nedarim, Sanhedrin, Maccoth, Bava Kamma, Cholin* ac *Nidda.* In unum collegerunt ſpeciatim exprimentes, *Moſes Aegyptius* in *hilchoth Talmud Tora cap. 6. Rabbenu Jacob* in *Arba Turim Part. II. §. 334. Joſeph Karo in Schülchen Aruch Part. II. §. 234. num. 43.* Atque ex noſtris *Buxtorffius, Coccejus, Seldenus, Lightfoot, Daſſovius*, aliique, ad quos brevitatis cauſa B. lectorem remitto, ne ſi ſingulas cauſas e ſede propria Talmudis allegatas exemplo aliquo, ut conſtitueram, illuſtrarem, chartæ excreſcerent nimium. In genere, excommunicaturus alium accurate attendere debebat, utrum delictum talem incurreret cenſuram. Siquidem inique vel ob cauſam non ſatis prægnantem excommunicans, ipſe ſibi hanc pœnam accerſit.

§. 37. PROCESSUS, quo peragi debet excommunicatio, varius eſt. Primo quod ad delictum; Illud vel *publicum* aut publice notum eſſe debet, ita, ut autor reatum negare non poſſit; (de occultis enim non niſi Deo rationem reddere tenemur, ab eoque pœnam, quam meremur, expectare.) Vel ipſius autoris confeſſione, aut ſufficientibus aliorum teſtimoniis palam factum. Hac in parte multum olim peccatum fuit, quando excommunicationis fulmine ita temere prorumpebant, ut ſæpe delinquentem ignorarent. Ita S. *Benedictus* dicitur excommunicaſſe furem, neſciens quis ille ſit. Scilicet Abbas quidam amiſerat annulum: cum vero non inveniretur, qui rapuerat eum, tulit excommunicationem contra quemcunque annulum habentem: inventus autem fuit corvus, in cujus domuncula repertus eſt annulus. Longe aliud nos docet *Gratianus* ſcribens: *Nos vero a communione prohibere quenquam non poſſumus (quamvis hæc prohibitio nondum ſit mortalis, ſed medicinalis) niſi aut ſponte confeſſum, aut in aliquo, ſive ſeculari, ſive eccleſiaſtico judicio nominatum, atque convictum.*

§. 38. Deinde confitens Reus ubi habetur, prius obſervari oportet gradus admonitionum, quam deſcenditur ad ipſam excommunicationem; monente ipſo Chriſto *Matth. XVIII, 15. ſeqq.* Quem Paulus ſecutus eſt ſcribens ad *Titum cap. III, 10.* hæreticum hominem μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν devita &c. Atque id ipſum inculcat *Gratianus* ſcribens: *Quando autem crimen notum eſt judici & aliis, aliquando reus inficiatur factum: Veluti, ſi quis negaret, interfeciſſe eum, quem ſub oculis judicis in conſpectu multorum interfecit. Hic quia ſe reum negat, ſine examinatione*

 feriri

feriri non poteſt. Aliquando evidentia ipſa operis reum eſſe teſtatur, quando opere publico crimen ſuum confitetur: Tunc poſt ſecundam & tertiam correctionem ſine examinatione damnandus eſt, ſi incorrigibilis extiterit.

§. 39. Eccleſia judaica pro varietate delicti procedebat varie. In re pecuniaria nemo excommunicari poterat, niſi qui ter citatus, die nimirum ſecundo ſeptimanæ quinto, ac ſecundo hebdomadæ ſequentis, expreſſis nominibus tam Actoris, quam Judicum, comparere aut ſolvere præfracte contemſerit. Sed ob Epicuriſmum in momento transgreſſionis, qui aderat, eidem incumbebat transgreſſorem excommunicationis vinculo conſtringere, ne connivendo vel executionem protrahendo, anſam præberet blasphemandi Dei. De jure quoque & delinquens notus eſſe debebat, ejusque delictum publice promulgari. Hinc, ut eſt in Codice *Moed Katon*, Talmud. Hieroſ. cum *R. Meirum* quærerent excommunicare, reſpondit illis: Non obtempero vobis, donec exprimatis, quem excommunicationis vinculo conſtringetis, & de quo ac quot rebus excommunicabitis. Ut ſæpe, miratus ſim, quo Autore, ac quo fundamento ille, qui Animadverſiones conſcripſit in *Schulchan Aruch*, ſtatuerit, *in negocio Excommunicationis non opus eſſe teſtimonio, ac ratione manifeſta.* Perſona vero in *Epicuriſmo* deprehenſa, ut de nomine nota ſit, neceſſe non erat: quia in aperto crimine deprehenſæ ſufficiebat dicere: *Sit Vir iſte, vel Mulier ea, in excommunicatione.* Nihilominus de facto ſæpe accidit, ut ſimiles cum Papicolis errarent errores. In tit. *Moed Katon* Babyl. refertur, quod canem calceos Rabbinorum corrodentem, ignorantibus illis, quis fecerit, excommunicarint. Quæ Excommunicatio adeo infeliciter ceſſit cani, ut igne in cauda concepto, ignominioſe perierit.

§. 40. In Eccleſia Chriſtiana aliquando ita fiebant iſti admonitionum gradus. Prima perſona lapſa indicabatur a paſtore Eccleſiæ, ſimulque commendabatur precibus publicis, ut Deus oculos mentis ipſi aperire, gratiamque ſuam ad converſionem concedere velit. Ipſius vero nomen reticebatur, nec delictum exprimebatur. Quod ſi prima admonitione pœnitentia non ducebatur, poſt aliquot dierum intervallum, monendo inſtabat Paſtor, ſimulque delictum nominetenus exprimebat; delinquentem tamen adhuc reticebat. Quod ſi ne tunc quidem pœnitentiæ ſignum aliquod edebat, & delinquens & delictum publice proferebatur, ſimulque e communione eccleſiæ rejectus, pro membro ejus ulterius non habebatur. Vid. *Lud. Dunte* in Deciſ. Caſuum Conſc. p. 501.

§. 41.

§. 41. Quem excommunicationis proceſſum etiamnum hodie adhibere ſuadent, qui de conſtitutionibus Eccleſiaſticis ſcripſerunt. Primum jubent, ut miniſter Eccleſiæ peccata notoria libere & intrepide pro concione objurget, unum atque alterum etiam, quod præcipue regnet, ſigillatim exprimendo: Autorem tamen reticeat. Deinde ſi concio nihil valeat apud ejusmodi hominem, privatim conveniat ipſum, & exaggeratis peccatis, ſerio dehortetur, ut abſtineat ab impietate ſua. Si nec privatæ admonitioni locum relinquat, miniſter Eccleſiæ ipſum deferat apud Superintendentem, qui aſſumto uno vel altero ex Miniſterio denuo ad vitæ emendationem ipſum adhortetur. Sineque his obtemperet, ad tempus arceatur a ſacra communione corporis & ſanguinis Chriſti: quæ excommunicatio minor eſt. Si ne ſic quidem aliquid efficiatur, coram Senatu Eccleſiaſtico præſentibus Senioribus populi, cum ipſo agatur, omniaque experiantur, quæ ad vincendum ipſum pertinere videantur. Si vero etiam hoc, eccleſiæ judicium audire contemnat, unanimi totius conſeſſus conſenſu excommunicationis ſententia in ipſum feratur.

§. 42. Facto excommunicationis decreto, actus ipſe peragatur per Superintendentem vel Paſtorem illius Eccleſiæ, ubi excommunicatio inſtituenda. Nimirum in publico eccleſiæ conventu ſiſtatur excommunicandus coram ſuggeſtu, & finita concione Paſtor indicet communioni, hominem præſentem enormiter peccaſſe, maximumque ſcandalum Eccleſiæ præbuiſſe; aliquoties autem admonitum eſſe, ut reſipiſcat: verum ſpretis admonitionibus, nullam plane ſpem reſipiſcentiæ oſtendere: Proinde decretum eſſe, ipſum ex eccleſiæ pomeriis ejicere atque proſcibere. Poſtea ſchedam notificationis prælegat communioni, quam vid. ap. *Dedekenn. theſ. conſ. Theol. Jurid.* pag. infra cit. Hac prælecta, æditiuus per mediam eccleſiam perſonam excommunicatam educat, atque rem ſibi habere jubeat. Præterea admoneat Paſtor reliquum coetum, ut bene circumſpiciat ſe, ne ſimile quid committat; iſtius autem excommunicati converſationem omnem in refugiant, quo pudefactus in mentem melius commutet.

§. 43. Lapſus memoriæ eſt, quando Clariſſimus Buxtorffius (ex eoque multi alii, qui cum periti rerum Judaicarum videri vellent, nec tamen fontes ipſorum adire poterant, ex rivulis tantummodo hauſerunt, quæcunque effutiunt,) ſcriptum reliquit, *congregatis eccleſiæ Antiſtibus, candelas accendi, quæ recitatis, quibus uti conſueverunt, maledictionibus, ſubito extinguntur, quod excommunicatus luce jam cæleſti ſit privatus,*

tenebriſque adjudicatus infernalibus. Nihil de hoc, ut ut diligenter quæſiverim, deque argumento hoc præter utrumque Talmud, clariſſimos quosque Ebræorum JurisConſultos contulerim, uſibi potui deprehendere, ut non dubitem, Doctiſſimum Virum, quod de Eccleſia Chriſtianorum antiqua aliquando legerat, infirmitate memoriæ occupatum, adſcripſiſſe Judæis. De hac ſiquidem ex *Gratiani Decretalibus conſtat*, *quod circumſtent Epiſcoporum excommunicantem XII. Sacerdotes* (qui forte XII. repræſentarunt Apoſtolos, uti Epiſcopus Chriſtum; atque ſic eo minus de Judæis res non poteſt intelligi) *lucernas ardentes in manibus tenentes*, *quas in concluſione anathematis vel excommunicationis projiciebant in terram*, & *pedibus conculcabant. Mittebant quoque epiſtolam per parochiam*, *quæ continebat excommunicanti nomen*, *et cauſam excommunicationis*, *ne quis forte inſcius communicet excommunicato.* Judæi vero multis buccinis ad horrorem excommunicandis pariter ac audientibus incutiendum inflatis, anathemate feriunt. Samaritani quantum innoteſcit nobis ex *Pirke Elieſer* trecentis, Jeſus, ut in *tit. Sanhedrin* aſſeritur, quadringentis, ac *Heros* ille in *Moëd Katon* mille buccinis inflatis ſujiciebantur excommunicationi. Formula, qua tam in foro, quam extra judicium, uterentur, ſi *R. Abr. Dav. a Rabbenu Jacob in Jore Dea* citato credimus, pro varitate delicti non nihil variabat adeo ut in leviore quidem crimine diceretur abſenti: פלוני יהוה בנידוי *N. ſit in excommunicatione:* Præſenti nominis cogniti, ſervata perſona tertia (qſ. indignum judicarent, cujus exprimerent nomen:) ac nudo pronomine Demonſtrativo adjecto, ליהוי פלוני זה בנדוי *N. hic ſit in excommunicatione:* Ignoti vero nominis, ליהוי ההוא גבדא בנדוי *homo iſte ſit in excommunicatione:* In graviori autem delicto eadem ſerventur, niſi quod נידוי ſubſtituatur שמתא. Quæ tamen differentia in Talmude ipſo nuſpiam traditur, ut non immerito *D. Seldenus*, conſentiente *Maimonide*, ac *Gemara* ipſa tradat: *quanquam* נידוי *hinc inde pro excommunicatione ſumatur*, *nihilominus in ipſo tum forenſi*, *tum extra forum ſolenni excommunicandi actu non Niddui*, *Sed Schammatha*, *ut magis proprium & receptum*, *uſurpatum fuiſſe.* In Majore vero excommunicatione, formula quæ adhibeatur, erat ſecundum *Rabbenu Aſcher* יהא בחרם ſit in *anathemate:* juxta *Maimonidem* vero בלוני מוחרם וארור בו אלה בו שבועה בו נידוי *N. devotus eſto ac maledictus.* In illo ſit execratio, juramentum, ac excommunicatio. Modo non verba poſteriora, quod valde apparet probabile, virtutem exprimant τοῦ חרם, & ad ipſam excommunicandi formulam minime

ſpectent

ſpectent quæ adeo ſolis tribus abſolveretur vocabulis prioribus. Huic autem conciſæ adjicere ſolent omnes diras ac exſecrationes, quas undecunque poſſunt corradere. Cujusmodi exemplar exprimit *Buxtorffius* Lexic. Talmud. ad חרם, ac duo alia *Seldenus J. N. & G.* e *Pirke Elieſer* ac libro *Colbo lib. 4. cap. 7.* inter Chriſtianos uſitatam exhibet *Regino Prumienſis* ab *Hildebrando* editus *cap. CCCCX. ſeqq.*

§. 44. FINIS excommunicationis multiplex eſt; *Primarius* tamen eſt hominis peccatoris converſio. Paulus in poſteriore ſua ad Corinthios Epiſtola, *ſi quis*, inquit, *non auſcultat noſtro Sermoni, hunc notate per epiſtolam & nolite converſari cum ipſo, ut pudefiat*, hoc eſt, pudore tactus ad mentem redeat meliorem: item in *priore* ſua *ad Timotheum* ſcribit: *ſe tradidiſſe Satanæ Himenæum & Alexandrum, ut caſtigati diſcerent non maledicere*, id eſt, caſtigatione hac adducti, deſinant & doctrinam fidei blaſphemare, et falſum ſuum dogma ſpargere. Optima autem pœnitentia eſt a peccatis deſiſtere, vel ut Germanice efferri ſolet: **Nimmer thun iſt die beſte Buß.**

§. 45. Hunc finem pœnitentiæ Iudæis quoque præfixum fuiſſe, evidentiſſime patet e notabili iſta longanimitate ac tolerantia, qua de menſe in menſem excommunicati expectarunt converſionem. *Rabbenu Aſcher* inquit e codice *Moed Katon* Babylonico: *Non eſt excommunicatio infra 30 dies, intra quos ſi non converſus fuerit, repetunt in eo excommunicationem poſt iſtos 30. dies: ſi nec intra hos convertatur, præſtolantur eum adhuc 30. dies alios, antequam anathemate eum devoveant.* JEſus in *Cod. Sanhedrin* a. R. *Joſua f. Petachiæ* excommunicatus aliquoties dicitur, ab eo ad pœnitentiam agendam admonitus, ut vinculum ipſi ſolveretur. Idcirco etiam, quam primum quis converſus fuerat, vel adverſarium ſuum, quem offenderat, reconciliaret, etiam intra 30 dies ſeparationi ſuæ antea determinatas in gremium Eccleſiæ recipiebatur: vinculo Excommunicationis ſoluto.

§. 46. *Secundarius* Excommunicationis *finis* eſt eccleſiæ Beatitudo, tum ratione ſui, tum cujuslibet ejus membri. Ratione membrorum; ne alter ad alterius exemplum peccare diſcat, et ſic vitium per totam ſerpat eccleſiam; Bene igitur *Hieronymus* ſcripſit *Reſecandæ ſunt putridæ carnes, et ſcabioſa ovis a caulis repellenda, ne tota domus maſſa, corpus & pecora, ardeant, corrumpantur, putreſcant, intereant.* Ratione Eccleſiæ; Ne cumulatis peccatis Deus ad indignationem juſtam provocatus, matrem cum pullis perdat; quemadmodum eccleſiæ antediluvianæ accidit,

cidit, quam præter paucas animas in arca *Noæ* conſervatas, Deus diluvii aqua penitus extirpavit. Idem fatum quoque experta eſt *Sodomitarum* eccleſia, ſulphure & igne cœlitus demiſſo conſumta. Præterea ne apud Exteros male audiat eccleſia, adverſariique occaſionem accipiant eam conviciandi, quaſi ſit tantum ſceleratiſſimorum hominum caterva, quæ quodvis facinus impune obire ſinat: Hæretici autem virtute verbi divini quidem adducti, ut fidem habeant religioni Chriſtianæ; Chriſtianorum vero impia vita deterreantur, quo minus fidem Chriſtianam ſuſcipiant: Quemadmodum Iudæi de contumacia ſua appellati, quare claræ Evangelii luci aſſenſum præbere detrectent; objiciunt nobis diverſas ſectas maximumque Chriſtianorum in religione diſſenſum, quo dubii reddantur, utri ſectæ adſtipulandum ſit: Manere igitur ſe dicunt, religioni ſuæ addictos, ne pejorem amplexentur, vitantes minus malam. Inprimis etiam ne Sacramenta polluantur contra claram *Chriſti* prohibitionem *Matth. VII.* v 6. *Nolite dare Sanctum canibus: neque projicite margaritas porcis;* Quo de *Chryſoſtomus* loco ſupra cit.

§. 47. Quod Ebræi in eo etiam æquitati juſtitiæ litare voluerint, delinquentes poenæ, quam meruerant, ſubjiciendo, vix in dubium vocare poterit, qui legem in tit. Nedarim promulgatam cum *Gloſſa R. Salomonis* contulerit. Ita autem illa: *audiens mentionem nominis divini in vanum prolati ex ore ſocii ſui, obligatus eſt ad excommunicandum eum, et ſi non excommunicat eum, ipſe reus ſit Excommunicationis. Nam ubicunque invenitur mentio nominis divini, ibi paupertas invenitur, quæ eſt inſtar mortis, ſicut dicitur Exod. IV, 19 quia mortui ſunt omnes viri illi. Atqui Traditio eſt quocunque ſapientes ſuos direxerunt oculos, aut mors evenit aut paupertas*, (i. e. aut moritur ille, aut in paupertatem incidit) *Propterea opus habet* (talia audiens) *excommunicare eum* (nomen Dei vane proferentem) *ut in paupertatem incidat, quæ eſt inſtar mortis.*

§. 48. EFFECTVS igitur Excommunicationis dantur multiplices. Per eam enim ſeparatur Excommunicatus a Deo: Excommunicatio enim eſt a Deo et Eccleſia Separatio. E contrario vero Satanæ poteſtati traditur. *Omnis Chriſtianus*, dicit *Gratianus. qui a Sacerdotibus excommunicatur, Satanæ traditur; quomodo? ſcilicet*, quia *extra eccleſiam Diabolus eſt, ſicut in eccleſia Chriſtus: ac per hocquaſi diabolo traditur qui ab eccleſiaſtica communione removetur. Unde illos, quos tunc Apoſtolus Satanæ eſſe traditos prædicat, excommunicatos a ſe eſſe demonſtrat.* Excommunicatus manet ſub vinculis peccatorum ſuorum, nam *omnes quicun-*

que ligantur in terris, Deus vult ligare in cœlis Matth. XVI, 18. idem etiam probat *Gratianus*: *Quicunque* inquiens *ab unitate fidei vel ſocietatis Petri Apoſtoli quolibet modo ſemet ipſos ſegregant, tales nec vinculis peccatorum ſuorum abſolvi, nec januam poſſunt regni cœleſtis ingredi.*

§. 49. Excommunicatus arcetur ab uſu ſanctiſſimi corporis & ſanguinis Chriſti ne tanquam indignus hoſpes ipſemet judicium ſibi edat & bibat 1 Cor. II, 29. Et quanquam excommunicato templum ingredi liceat, peculiari tamen & ſeparato ab aliis loco, ſecundum Conſtitutiones Saxonicas, ſingulis Dominicis & Feſtis, aliisque, quibus Sacra publica celebrantur diebus, ad auſcultationem verbi divini conſiſtere debet; finitis autem ſacris templo exire, aut per æditüum evocatur. Non admittitur ad officium Patrini in collatione baptiſmi; etiam deductione novorum nuptorum ad copulationem ſacerdotalem prohibetur: indignus quoque æſtimatur, qui ad alios Chriſtianos congreſſus, quippe nuptias, conviva baptiſmalia &c. admittatur.

§. 50. In civili autem vita toleratur, atque permittitur ipſi contractus, aliaque commercia civilia cum aliis exercere, quæ Chriſtianis etiam cum gentilibus intercedunt; a familiari tamen ejus converſatione omnes abſtinent. Sic *S. Iohannes* aliquando venit ad balneas lavandi gratia, et ibi offendit *Cerinthum:* Quem ubi conſpexit, continuo exſiliit non lotus, dicens ſociis: fugiamus hinc, ne balneæ ipſæ corruant, in quibus *Cerinthus* hoſtis veritatis lavat; Teſte *Euſebio.* Sanctus Iohannes etiam prohibet, *ne quis excommunicato oſculum det*, aut *ave dicat. Gratianus* ſub poena Excommunicationis interdicit, ne quis ſe excommunicato jungat in oratione, cibo, potu. Et *Appollinaris* ſenior a *Gregorio Laodicenſi* Epiſcopo reapſe excommunicatus fuit, quod cum *Athanaſio* Alexandrinæ Eccleſiæ Epiſcopo, ſub *Conſtantio* autem in exilium acto familiariter verſatus fuerit.

§. 51. In foro Politico talis reputatur infamis: Sic *Stephanus* Papa catalogum faciens perſonarum infamium, inter eas quoque recenſet excommunicatos: uti videre eſt apud *Gratianum Cauſ. VI. quæſt. 1. can. 17. Infames eſſe eas perſonas dicimus, quæ* &c. & *omnes anathematizatos, vel pro ſuis ſceleribus ab Eccleſia pulſos* &c. Nec admittitur ad alterius accuſationem. Ita ſtatutum legitur in primo & ſecundo capite *concilii Carthaginenſis ſeptimi:* verba concilii ſunt: *Definimus eum recte ad accuſationem non admitti, qui poſtquam excommunicatus fuerit, in ipſa adhuc excommunicatione conſtitutus, ſive ſit clericus, ſive laicus, accuſare voluerit.* Nec ad ferendum teſtimonium admittitur. Idem hoc ſtatuit concilium

Carthaginenſe ſeptimum: Cujus verba ſunt: *Teſtes ad teſtimonium non admittendos eſſe cenſemus, qui nec ad accuſationem admitti præcepti ſunt:* Conſtitutum autem ſuit, Excommunicatos durante excommunicatione, non admittere ad accuſandum. Multo minus alterum Excommunicare poteſt. *Audivimus* ſcribit *Alexander II. Papa, quod Henricus Ravennas dictus Archiepiſcopus viſus ſit te excommunicare. Verum quia ipſe, quippe excommunicatus, te excommunicare non potuit, Apoſtolica autoritate te tuosque abſolvendo, mandamus exinde nunquam curare.* Scilicet Archiepiſcopus Ravennas, hæreticus et excommunicatus, *Valerianum* Epiſcopum excommunicavit: quod cum *Alexander II.* audiſſet, ſcripſit *Valeriano* Epiſcopo, ut illam ſententiam non curaret, abſolvens eum de facto.

§. 52. Quod Judæi in hoc ultimo diſſentiant, ſupra dictum eſt. Apud hos enim in Cod. *Nedarim Mar Sutra*, Pius cognominatus, cum filius *R. Rab.* reatum incurriſſet Excommunicationis, prius ſe ipſum excommunicavit, ac deinceps alterum, ne, ut expoſitio habet *Rabbenu Aſcher*, piger fiat, ac oblivifcatur alterum ſolvere. Valde tamen dubito, in illis procedere id ipſum, qui ex delicto aliquo excommunicatione percuſſi, ejus conſtringebantur vinculis. Hinc quanquam ille *a Riſch Lakiſch* excommunicatus, ſtatim hunc ipſum excommunicationi ſubjecerit, quæ firma ac valida a Doctoribus æſtimata fuit; non tamen cenſenda eſt ab excommunicato proveniſſe, cum præter meritum ſuum hoc in ipſum intenderat telum *Riſch Lakiſch*, quod exinde metam, ad quam collimabat, non attigit.

§. 53. Alias *Ebræi* æque graves effectus excommunicationi adſcribunt. Ut enim non tangam protritum illud effatum, quo mortem accelerare cenſetur aut miſeriam morti ſimilem: quod eventus comprobavit in *cane* Rabbinorum calceos corrodente, *Heroë* illo inſignem aliquem Rabbinum anguſtiis afficiente, item *erudito malæ famæ* a *R. Juda* excommunicato, de quibus in *Moëd Katon;* atque *in aulico iſto*, cujus in tit. *Schabbath* fit mentio, qui vipera Rabbinorum morſus ſanari non potuit. Nec cum quibusdam perperam illis redeundi viam præcludam; aut e templo penitus eliminem; vel a ſocietate, etiam uxoris ac domeſticorum ad quatuor cubitus arceam aut cujusvis manibus vitam ipſorum exponam, quaſi cuilibet eos interficiendi libera fuiſſet poteſtas. Quæ ſingula his ultimis verbis recenſita legibus Ebræorum minime ſunt conſentanea.

§. 54. Id extra dubium eſt ac ſimpliciter excommunicatione coram Synedrio factam conſequitur, quod proponam verbis *Rabbenu Aſcher*

Aſcher, qui in *Iore Dea*, *Hoc eſt jus*, inquit, *Excommunicati ac anathemate percusſi IN COMMUNI CONVERSATIONE: Non comedunt, nec bibunt cum eo, nec ſedent intra quatuor cubitos ab eo præter uxorem ſuam ac filios & domeſticos, quibus conſedere cum ipſo licitum eſt. Non in ſocietatem arcesſunt eum ad gratias agendas, ne adhibent eum ulla in re, quæ eget decemviratu. Et ligatus eſt, quantum ad lotionem ac raſionem, et* ex ſententia *R. Abr. f. Davidis, quantum ad veſtitum calceamentorum, Bona ejus in fiſcum referunt. Et quanquam permiſſum ſit cum eo colloqui, parce tamen fiat, nec niſi in ſumme neceſſariis.* Quod intelligendum puto, de percuſſo anathemate, qui nec mercede conducitur, nec alios conducere poteſt: nemo cum ipſo negotiatur, et ægre obtinet, ut tabernulam ſibi exſtruat ad vitæ miſeram ſuſtentationem. Quæ omnia Minore excommunicatione vincto, ſunt conceſſa. Etiam prohibere poteſt *Synedrium*, ut *nemo cum eo loquatur penitus & conſtituere, ut quicunque cum eo comedat, vel ſedeat intra quatuor cubitos ab eo, et ipſe percutiatur, anathemate.*

§. 55. In re doctrinam concernente, is qui Minori Excommunicatione vinctus erat, docere poterat, atque ab aliis informari: Majori autem qui conſtringebatur, nec ipſe docere poterat, nec ab aliis doctrinam expectare; proprio tamen Marte licitum erat ipſi operam dare literis, ne ſuæ, quam didicerat, oblivifcatur doctrinæ. Quantum ad cultum Dei publicum, licitum quidem erat ipſi templum ingredi, ſed, ut *Miſchna* habet in tit. *Middoth*, ordine inverſo, ut a quolibet animadverteretur. Et quanquam in Synagogis conceſſum ipſi ſit, ſeorſim ſuas ad Deum fundere preces; conſuetudine tamen (ex mente *autoris animadverſionum in Schülchan Aruch*) invaluit, ut ex ea ejiceretur ne in anguſtiam cogeret fideles reliquos, qui neceſſe habent, quatuor ab eo recedere cubitos. Quin imo ſi recte ſtatuit *Benjamin* cognomine *Lupus*, libera penes ſenatum erat facultas, in tantum rem ipſi aggravare, ut ne ejus circumcidantur filii, aut qui e ſuis vita decedat, ſepeliatur. Uxor quoque ipſius prohiberi poteſt a Synagoga, & liberi etiam a tonſtrina.

§. 56. Horrenda ſunt, et divini indicia digiti, ſi cum veritate conſentiunt, quæ recenſet *Joſephus de Eſſenis* peculiari Judæorum ſecta, quod ob delicta graviora conſortio ipſorum ejecti, ne cibum quidem oblatum capere potuerint, ſed more pecudum herbas decerpentes, fame miſerrime, niſi reciperentur, perierint. Etiam apud *Gentiles*, *in Druidibus*, ex ſententia *Cæſaris* id fuit obſervatum, ut quibus interdictum erat ſacrificiis, ii numero impiorum & ſceleratiſſimorum haberentur; iis omnes decederent, aditum eorum ſermonemque defugerent, ne quid ex conta-

 gione

tagione accipiant incommodi, neque iis petentibus jus redderetur, neque ullus communicaretur honos. Qui ex *Pythagoræis*, quod regulas inſtituti ejus non ſervaſſet, a cœtu arcebatur, eum omnes pro mortuo habebant, ita ut et κενοτάφιον ei ſtruerent. Qui *Romanis* olim *Sacri* dicebantur, & *inteſtabiles*, iis ut vita indignis, *aqua interdicebatur atque igni.* Apud *Sophoclem* reperimus: *Hominem illum interdico quisquis eſt e regione, cui ego impero, ne quis admittat, aut alloquatur aut cum eo communicet in precibus ad Deos, aut ſarificiis.*

§. 57. EVENTVS Excommunicationis alius eſt *in receptione*, alius quando Excommunicatus tempore excommunicationis *naturæ reddit debitum.* Enim vero durante inter Chriſtianos Excommunicatione ſive Majore, ſive Minore, jubent conſtitutiones eccleſiaſticæ, ut excommunicatus frequenter citetur ad Paſtorem ſuum aut Superintendentem vel etiam Conſiſtorium, lapſus ſui admoneatur, miſerrimaque, in qua jam viveret, vitæ conditio ipſi proponatur, nullis præterea admonitionibus, imo etiam objurgationibus parcatur, quæ ad convertendum ipſum aliquid faciant: victus ſi det ſpem veræ reſipiſcentiæ in eccleſiæ gremium recipiatur; præcedanea tamen peccati confeſſione atque eccleſiæ offenſæ reconciliatione.

§. 58. Peragi ſolet Reconciliatio hæc ſequentem *in modum:* primum ſiſtatur excommunicatus in eccleſia coram Præfecto Diœceſeos, eccleſiæ Patrono & Senioribus, aliisque de eccleſia ad hunc actum convocatis, & a Paſtore quæratur: Utrum confiteatur, firmiterque credat, ſe peccatis ſuis atque cordis contumacia Deum ad iram concitaſſe, æternam condemnationem promeruiſſe, eccleſiæ vero maximum ſcandalum præbuiſſe. Utrum ſerio et ex animo doleat de admiſſis peccatis atque ſcandalo dato. Utrum vere & ex animo Deo atque eccleſiæ reconciliari velit. Utrum firmiter conſtituerit apud animum ſuum a talismodi peccatis impoſterum abſtinere, vitamque honeſtam ducere. Utrum in teſtimonium poenitentiæ ſuæ, & fidei confirmationem S. coenam accipere velit. Deinde in congreſſu publico ſiſtatur toti eccleſiæ procumbens in genua ante altare; Paſtor vero ſermone ad populum habito proponat; Mandatum Dei eſſe, ut omnes enormiter peccantes & contumaces, a corpore eccleſiæ ſeparentur ac ſegregentur, ut ſic peccata ſua, et iram Dei adverſus peccata inſtar ignis ardentem agnoſcere diſcant: In quem finem concreditam eſſe eccleſiæ *Clavem ligantem* Notum autem eſſe, quale & quantum facinus Diaboli atque corruptæ naturæ inſtinctu præſens perſona perpetraverit, in eoque perſeverare religioni ſibi non duxerit, ac proinde merito ſuo eccleſiæ Cenſura notata ſit. Victam autem eſſe Præpoſitorum ſeriis admonitioni-

nitionibus, atque conſtituiſſe ad eccleſiam redire, & cum ea reconciliari: Ideo petitionem ei ne quaquam denegandam, quin potius gratias Deo agendas eſſe, pro converſione hominis, et hunc in finem præſentem actum eſſe inſtitutum. Tum cantentur aliquot Pſalmi et cantiones pœnitentiales.

§. 59. Iſtis decantantis *Paſtor* repetat priores quæſtiones, & *poenitens* ad ſingulas reſpondeat *affirmando*. Quæſtionibus atque reſponſionibus ultro citroque datis, paſtor poenitentem lætiſſimam illam Evangelii vocem iterum audire facit: *Mi fili! condonata tibi delicta ſunto. Et* poſt communioni eccleſiaſticæ ipſum reddat. Formulam qua mediante iſta receptio fieri ſolet, vid. *in ordinatione Saxonica*, apud *Dedekenn. theſ. Conſ. Theol. Lud. Dunte Deciſ. Caſ. Conſc.* ubi de excommunicatione agunt. Poſtea brevem addat ad populum admonitionem, ut Deo gratias agant pro converſione iſtius hominis, ipſumque rogitent, ut in poenitentia cœpta jugiter conſervare poenitentem velit: Interea condonato delicto ipſum pro fratre rurſum agnoſcant, et lapſum nullatenus ei objiciant. Denique claudatur actus precationibus. His peractis communio incipiatur conſuetis ceremoniis, & abſolutus peccator una cum aliis Chriſtianis ad ſacram Synaxin admittatur.

§. 60. Antiquitus complures poenitentiæ annos impoſuerunt peccatori revertenti, quibus debuit tantum *pane & aqua vivere, ſingulis hebdomatibus dies aliquot jejunare, diſcalceatus incedere, ad certum tempus diebus ac noctibus ante januas eccleſiæ ſtare, et peccata ſua deflere, longam profectionem ſuſcipere, aliaque plura facere, quæ etiamnum apud Pontificios recepta ſunt.* Vid. *Reginonem Prumienſem toto Lib. 2. de diſcipl. eccleſ. Germanor.* Præterlapſo poenitentiæ tempore excommunicatus vel anathematizatus ad januas eccleſiæ venire debebat, et Epiſcopus cum XII. Presbyteris ipſum circumſtare; ipſe autem terræ proſtratus veniam poſtulare, et de futuris cautelam ſpondere. Facto hoc, Epiſcopus idem, ſecundum *canonen Apoſtolicum XXXI*, qui ipſum excommunicaverat, niſi jam morte præceptus, apprehendens ipſum dextra, in eccleſiam introducebat, & communioni Chriſtianæ reddebat.

§. 61. Quando apud *Ebræos* in utroque *Talmude* paſſim inculcatur, *non dari excommunicationem infra 30. dies*, id ita intelligendum eſt, quod tot dies ſemper conſtituantur ei, qui primum nexu excommunicationis conſtingitur: Verum quam primum intra id tempus ad ſanam mentem redierit, adverſarium reconciliaverit, ac ſolutionem a vinculo, quo ob quamcunque cauſam conſtrictus tenetur, more decenti quæſiverit, illico

illico recipitur: ſin vero intra tempus conſtitutum converſus non fuerit, ſi quidem ob honorem denegatum privatim excommunicatus fuerat, nihilominus tempore iſto elapſo vinculum ipſi ſolvitur, modo ejus ſolutionem decenter petierit: haud ſecus ac condemnatus ad flagellationem, ictibus 40. acceptis non percutitur amplius, ſed ſuam ſuſtinuit poenam, ſive converſus fuerit, ſive minus. At ob transgreſſionem utriusque legis excommunicatus ſolvi a vinculo ſuo prius non poteſt, quam poenitentia acta ad frugem redierit. Quæ opinio *R. Abr. f. Dav. a Rabbenu Aſcher ejusque filio* adducta, multo probabilior eſt iſta, quæ in tit. *Moed Katon* inſigni alioquin viro *Abai* tribuitur, ac ſi in re pecuniaria tantum, in puncto reconciliationis etiam intra dies determinatos receptio fieri poſſit; in transgreſſione legis vero non priusquam 30 dies præterlapſi ſint, ut ut interea temporis ad frugem redierit. Cum poenitentia quocunque tempore inveniat locum. Hinc in *Cod. Nedarim R. Abba* coram *R. Hunna* ſedente, hic mulierem aliquam nomen Dei in vanum proferentem excommunicationis nexu ligaſſet, ac illico ea præſente vinculum ipſi reſolviſſet inter tria iſta, quæ ille ex hoc facto obſervaſſe deprædicat, etiam hoc unum eſt, quod אין בין נידוי להפרדה ולא כלום *inter Excommunicationem ejusque retractationem nilquicquam interſit intervalli.*

§. 62. *Perſonæ* ſolventes eædem numero ſint, quæ ligarunt. Nam tritum illis eſt טוט אסר וטוט שרי *idem cornu ligat ac ſolvit;* quibus idem innuitur, ac ſi dicatur, ſono excommunicationis adhuc in auribus hominum perſtrepente alius percipitur, qui Excommunicationem rurſus diſſolvit. Aut illis defunctis vel peregre abſentibus, quæ ipſis exiſtimatione, ſapientia, pietate, annis & per omnia ſint æquales. Siquidem neceſſe eſt, ut accuratiſſime ſe examinet, quicunque ſuſcipit id ſolvere, quod proximus ſuus ligaverat, ut ei ſit æqualis. Hinc inſignis quidam *Doctor* a *R. Juda* excommunicatus, peribat in vinculis ſuis, quia *R. Juda* defuncto, nemo ipſi inveniebatur ſimilis. Quod ſi excommunicatus ignoret eum, a quo tali fulmine fuit percuſſus, abire poteſt ad Principem, qui ipſi ſuam ſolvat Excommunicationem. Siquidem, ut eſt apud *Rabbenu Aſcher*, in re dubia ac incerta ſequi ſolemus ea, quæ ut plurimum contingunt. Quid autem uſitatius, quam *Principem* reliquos ſuperare omnes? Si quis in ſomno fuit excommunicatus, ut ut noſcat, eum, qui ipſum excommunicaverit, opus tamen habet decem hominibus, qui leges ſciant interpretari, ut ipſum ab excommunicatione ſua ſolvant; Sin non invenerint, ad conquirendos eos intra milliare omnem adhibeat laborem. Si ne ſic quidem invenerit, ſolvant ipſi excommunicationem legere Biblia: quibus

non

non inventis, alii decem ipſi ſolvere poſſunt: Quod ſi nec decem, in loco ubi habitat, deprehenduntur, etiam non niſi Tres ipſi ſolvere poſſunt. Id privilegi eſt *Erudito*, ut ab Excommunicatione, quæ execrationem ſive dejerationem adjunctam non habet, ſe ipſum ſolvere poſſit, ſi ligaverat, etiam, ex ſententententia *Maimonidis*, ob rem de qua reatum excommunicationis contraxerat ſuo merito. At reliquis id minime erat conceſſum, ſed decem alii ipſi ſolvant, haud ſecus ac eum, qui in ſomno fuerat excommunicatus.

§. 63. In enodatione ſive ſolutione ipſa inprimis ad id attendendum monent *leges Talmudicæ* tit. *Nedarim* ac alibi ut qui præſens nexibus anathematis innodatus fuerat, eidem quoque præſenti ſolvantur vincula: Qui vero abſens excommunicatus fuerat, tam abſens quam præſens recipiatur. Idque non ſine ratione: fieri quippe poterat, quod bene obſervant *Rabbenu Niſſim* ac *Rabbenu Aſcher* e Talmud. Hieroſ. ut, qui abſens vinculis ſuis eximeretur, interrogatus de eo ab aliis, reſpondeat ſe adhuc teneri: qui videntes, eundem trahi nihilominus in conſortium ac commercium reliquorum, occaſionem inde capiunt flocci pendere excommunicationem, eamque ceu inane terriculamentum parum revereri. Quod ſi abſens fuerat excommunicatus, in aliorum conſortium admiſſus iterum, in proclivi habebat cogitare, talem ejus fuiſſe ſolutionem, qualis ligatio. Nihilominus ne ulli præbeatur ſcandalum, præſtat ita inſtituiſſe ſolutionem, ut id clare intelligat excommunicatus. Etiam eum, qui ſub certa conditione ſive ab aliis, ſive a ſe ipſo excommunicatus fuerat, ſolutione indigere cenſent. e tit. *Maccoth Rab, Alphes Rambam, Rabbenu, Jacob, Joſeph Karo* aliique; modo, quo tempore conditionem poſuerat, ambiguus fuerit, utrum impleretur, an minus. Solutionis formula præſenti quidem erat; *ſolutum tibi ſit ac condonatum*; abſentem autem ſi quando recipiunt, *iſti N. inquiunt ſolutum ſit ac condonatum.*

§. 64. Quod ſi vero in impietate vitæ perſeveret excommunicatus, in eaque e vita diſcedat, denegare ipſi jubent Conſtitutiones Eccleſiaſticæ honeſtam ſepulturam: ſiquidem Deus ipſe notoriis peccatoribus & impoenitentibus hæreticis honeſtam ſepulturam deneget, jubeatque blaſphemos lapidare & ignominioſa morte afficere.

§. 65. Nimirum quo magis alii a peccatis deterreantur, ab iisque ſibi caveant, ſuadent ut omnes ceremoniæ, quæ in Chriſtianorum ſepultura obſervari ſolent, intermittantur. In ſilentio absque cantu & campanarum impulſu talis efferatur: quia cum abuſu nominis divini conjunctum eſſe ducunt, ſi verbum Dei in cantilenis & funebribus concionibus contentum,

tentum, ad ſepulturam talis cohoneſtandam adhiberetur, qui fuit verbi divini contemtor & illuſor. Neque etiam in locum ceremoniarum conſuetarum ſubſtituantur aliæ; v. 9. loco cantus ac campanarum adhibeantur tibiæ atque tympana. Cum hoc ſpeciem illuſionis habere poſſit, atque cum aliis etiam piis ac fidelibus in hoc eos conjungerit. Nullus Parochianorum vel Chriſtianorum præter proximos agnatos ſequatur funus: quia is in vita ſua Chriſti vexillum ſequi neglexerit. Extra coemeterium eo loco, ubi ad capitale ſupplicium rapti ſepeliuntur, humetur, aut ſi tandem in coemeterio, loco tamen a reliquorum fidelium ſepulcris ſeparato. Quia ſicut in civili republica ſceleratus a virtutis ſtudioſo diſcernatur, ita & eccleſiaſtica inter hos diſtinguendum ſit. Præterea Paſtor loci illius habito gravi ad populum ſermone, ipſum ad timorem Dei, vitæ pietatem aliasque virtutes ſerio adhortetur, dehorteturque, ne vilipendant Excommunicationem, ſed juſtiſſimi Dei maximam adverſus peccata iram in ea intueantur & reverantur, & alterius exemplo edocti, cautius ſibimet mercari diſcant. Vid. *Dedekenn. Theſ. conſ. Theol. Tom. 1. p. 882.*

§. 66. In Eccleſia *Ebraica* quantum ex *utroque Talmude* & tit. *Berachoth* ac *Moëd Katon* conſtat, aliquo ſub excommunicatione ſua defuncto, ſi quidem ob transgreſſionem legis alicujus conſtrictus fuerat, *non lugent eum, nec veſtes ejus cauſa dilacerant; Sed Synedrium lapidant ejus tumulum*, non, quæ verba ſunt *R. Judæ*, qſ. acervum lapidum ſuper ipſum conſtituerint, quemadmodum ſuper *Achan: verum mittebant, qui ingentem lapidem ejus imponeret tumulo.* Forte ad judicandum, quo mortis genere fuiſſet dignus. Id vero, quod animadverſio ad *Schülchan Aruch* adjicit, ac ſi Senatus excommunicatione mortuum ſepultura ſpoliare poſſet; de conſueta intelligo ac honeſta: cum vix probabile ſit, hominem penitus manſiſſe inhumatum.

§. 67. Animus nunc foret diſſerere, *an & quomodo Excommunicatio in Eccleſia Chriſtiana a jugo Pontificiorum liberata, vigeat aut vigere debeat, ac quam utilitatem præſtet.* Verum ne falcem videar in alienam miſiſſe meſſem, hæc hactenus ſufficiant. Deus omnia Eccleſiæ membra clementer cuſtodiat a graviore lapſu, quo Chriſto capiti ſuo vera fide unita permaneant, & ad ſalutem æternam conſerventur!

GLORIA DEO!

JOH. ANDR. DANZII
CURA JUDAEORUM
IN CONQUIRENDIS PROSELYTIS
AD MATTH. XXIII, 15.

CAPUT I.
DE
CURÆ EXISTENTIA.

HAnc Salvator in noſtro Matthæi loco ſat apertis comprobatam dat verbis, dum infauſtam faciendorum Proſelytorum curam Phariſæis exprobraturus, in hæc erumpit ſequentia: Περιάγετε τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ξηράν. Locutio enim hæc ſi non reapſe proverbialis eſt, trito latinorum, *omnem movere lapidem*, aut græcorum *πάντα κάλων σείειν*, *omnem movere rudentem* reſpondens, uti haud abs re conjectatur Menochius a); certe quoad ſenſum tamen hic idem propemodum notat, adeoque ſummam Phariſæorum *operam*, *ſtudium*, *diligentiam* ſignificanter admodum exprimit.

At infrunito & perfrictæ frontis judæo hæc non ſatisfaciunt. Ut qui potius quo majores ſuos, quantum in ſe eſt, excuſet, & injuſte hanc dicam eis ſcribi evincat, pronunciatum Salvatoris ſuggillare ac falſitatis arceſſere, vel inde veretur minime; quod ſcilicet alioquin non modo gentiles ſponte ſua accedentes primum examinare b), ac tum demum ad ſe recipere in more

a) lib. 1. de Republ. Ebr. c. 3. quæſt. 2. *κινεῖν* habet Lucianus in fine Scythæ, alibi dicitur *ἀνασείειν*. Philo lib. de Decalogo p. m. 587. C. *οἱ τῶν πελαργῶν παῖδες, γῆν καὶ θάλατταν ἐπιπετόμενοι, πανταχόθεν ἐκπορίζουσι τοῖς γονεῦσι τὰ ἐπιτήδεια.* b) *Maim.* hilc. איסורי ביאה *cap. 13. §. 14.* המצוה הנכונה כשיבוא הגר או הגיורת להתגייר בודקין אחריו שמא בגלל ממון שיטול או בשביל שררה שיזכה לה או מפני הפחד בא להכנס לדת׃ ואם איש הוא בודקין אחריו שמא עיניו נתן באשה יהודית ואם אשה היא בודקין שמא עיניה נתנה בבחור מבחורי ישראל i. e. *firmo cautum eſt præcepto, ut Proſelytum aut Proſelytam, ſi quando veniunt amplexuri religionem Judaicam, curioſe examinent, utrum propter divitias quas re-*

 por-

more habeant, ubi animadvertunt, id eos non alia quacunque de cauſa, quam unice religionis & veritatis cœleſtis amore facere c). Sed & inſuper tam

portaturus ſit, an vero propter dignitatem, ad quam aſpirare poſſit, vel ob timorem, tranſire ſub legem petierit. Quod ſi Vir fuerit, inquirunt, utrum oculos intenderit in mulierem Judæam; ſin fœmina, curioſe inquirunt, an forte oculis ferat quendam ex Iſraelitis juvenem. Cod. Jevammoth c. 4. fol. 47. a. l. 32. גר שבא להתגייר בזמן הזה אומרין לו מה ראית שבאת להתגייר i. e. *Si quis hoc tempore veniat Proſelytus, rogitans ut recipiatur, inquiunt ipſi: quid vidiſti ob quod accedis, ut fias Proſelytus?* &c. conf. pag. b. l. 12. ſqq. Eadem habentur apud *Maimon.* l. c. c. 14. §. 1. *Smag.* P. 1. nr. 116. fol. 40. c. 3. l. 38. ſqq. *Arba Turim* Part. 2. nr. 268. mox a principio. Hinc legitur in *Cod. Schabbath* f. 31. a. l. 18. ſqq. Celeberrimus ille *Sammaj* rejeciſſe multos, qui peracto examine, ejus non ſatisfecerant deſiderio. *Rabbenu Jacob* ex בעל הלכות in *Jore Dea*, n. 268. med. refert: חרש שוטה וקטן שבאו להתגייר אין מקבלין אותן מפני שאין כשרין להתנות עליהן *Si ſurdus, ſtultus, aut parvulus veniunt, rogantes ut Proſelyti fiant; non recipiunt eos: eo quod apti non ſint, quibus cum contrahatur.*

c) *Maim.* hilc. איסורי ביאה c. 13. §. 14. אם קבלו ולא פרשו וראו אותן שחזרו מאהבה מקבלין אותן שנאמר ותרא כי מתאמצת היא ללכת אתה ותחדל לדבר אליה i. e. *Si recipiant Præcepta hæc, nec ſe abſtrahant; ſed appareat, quod ex amore religionis acceſſerint, tunc accipiunt eos, quia dictum eſt Ruth. 1, 18. poſtquam vidit eam in propoſito abeundi ſecum obfirmatam, deſiit ad eam loqui ulterius.* Idem ibid. c. 14. §. 1. כיצד מקבלין גירי הצדק כשיבוא להתגייר ויבדקו אחריו ולא ימצאו עילה i. e. *Quomodo recipiunt Proſelytos juſtitiæ? ſi accedente aliquo ut Proſelytus fiat, inquiſitione in ipſum facta, non invenerint cauſam.* Vid. l. c. ſqq. coll. Cod. *Jevammoth* f. 47. b. l. 21. ſqq. ib. l. 13. dicitur: ומודיעין אותו מקצת מצוות קלות ומקצת מצוות המורות מ"ט דאי פריש נפרוש i. e. *quæ ratio, quod,* antequam recipiunt proſelytum, *ſignificent ei nonnulla e Præceptis facilioribus, & quædam e gravioribus? Ut, ſi velit ſe ſubducere,* quo minus fiat Proſelytus, *ſubducat. Nil enim*, ut Gloſſa habet, *curamus.* Ita *Maim.* l. c. c. 14. §. 5. ומאריכין בדבר הזה כדי לחבבן אם חזר בו ולא רצה לקבל הולך לדרכו: *immorantur aliquandiu huic negocio, ut pungant eos* (lego לחבלן); *ſi quis ad ſe reverſus, nolit recipere,*

tam abjecte de Proſelytis ſentiant, nec magni æſtiment d): Cum non ſine ratione eosdem habeant ſuſpectos, quaſi a veritate ſemel agnita ob cauſas levi-

cipere, abeat via ſua. Idem c. 13. §. 15. כל החוזר מן הכותים בשביל דבר מחבלי העולם אינו מגירי הצדק· *Quicunque converſus fuerit Gentilium ob ullam e vanitatibus mundanis, non eſt e numero Proſelytorum juſtitiæ.* Propterea, ut eſt in Cod. *Jevammoth* f. 24. b. l. 17. ת"ר אין מקבלין גירים לימות המשיח כיוצא בו לא קבלו גרים לא בימי דויד ולא בימי שלמה *ex ſententia Doctorum non recepturi ſunt Proſelytos tempore Meſſiæ, quemadmodum nec recepere in diebus Davidis ac Salomonis. Illius quidem*, quæ verba ſunt Maimonidis l. c. c. 13. §. 15. שמא מן הפחד חזרו ובימי שלמה שמא בשביל המלכות והטובה והגדולה שהיו בה ישראל חזרו· *ne forte metu fuerint converſi, neque tempore Salomonis; ne propter vigorem Regni ac felicitatem dignitatemque, qua tum florebant Judæi, ſe convertiſſent.* d) In multis enim æquiparantur cum ſervis. Deterioris ſunt conditionis, quam ſpurii ac Nethinæi. *Horajoth* c. 3. f. 13. a. l. 29. כוהן קודם ללוי לוי לישראל ישראל לממזר וממזר לנתין ונתין לגר שזה גדל עמנו בקדושה וזה לא גדל עמנו בקדושה i. e. *Sacerdos præfertur Levitæ, Levita Iſraelitæ, Iſraelita ſpurio, ſpurius Nethinæo, Nethinæus Proſelyto: quoniam iſte adolevit nobiſcum in ſanctitate, hic neutiquam in ſanctitate nobiſcum adoleverit.* Mulieres ineptæ ſunt, haud ſecus ac bello captæ, adulteræ, aliæque deterioris conditionis fœminæ, quæ poſſint nubere Sacerdoti. Cod. *Derech Erez* cap. 1. הגיורת והשבויה והמשוחררת ואלמנת עיסה וסוטה חלוצה גרושה וחללה פסולות מן הכהונה i. e. *Proſelyta, & bello capta, item libertina, vidua conculcationis, adultera, exuto calceo renunciata, repudiata, ac prophanata, Sacerdotio ſunt ineptæ.* Conf. Maim. hilc. מלכים c. 8. §. 4. Joſephus contra Apion. lib. 1. f. 1035. 1036. Quin Genealogiis adhuc integris, ab aliorum quoque Iſraelitarum connubiis, quædam Nationes arcebantur in perpetuum, aliæ ad aliquot ſaltem generationes. Quo de vide prolixe diſſerentem *Seldenum*, Jur. Nat. & Gent. lib. 5. cap. 14. toto. it. c. 15. 16. Præterea quam viles penes ipſos habiti ſint Proſelyti, etiam ex eo conſtat, quod, ſi quis Iſraelitam prorſus invitus interfecerit, capite fuerit plectandus; Iſraelita autem hunc etiam data opera & deliberato conſilio interficiens, nequaquam. Vid. Maim. hilc. רוצח cap. 5. §. 4. c. 2. §. 10.

leviculas deſciſcant, & ad gentilem impietatem non ipſi tantum redeant, verum etiam Iſraelitas ſecum ſeducant e). Cauſam enim fuiſſe aurei in deſerto confecti vituli, ſepulchrorum concupiſcentiæ f), & id genus delictorum

---

e) *Maim.* hilc. אסורי ביאה cap. 13. §. 18. רובן חוזרין בשביל דבר ומטען את ישראל i. e. *Multi ipſorum reſiliunt quadam de cauſa, inque errorem abripiunt ſecum Iſraelitas.* *Raſchi* ad *Jevamm.* f: 47. b. l. 15. אוחזין מעשיהם הראשונים ולומדים ישראל מהם i. e. *retinent opera ſua priora, quæ diſcunt ab illis Iſraelitæ.* *Toſiphta* ad l. c. Cod. *Jevamm.* אין בקיאים בדקדוקי מצוות וישראל למדין ממעשיהם *Parum exercitati ſunt circa legum minutias; Iſraelitæ vero doctrinam capiunt ex ipſorum Operibus.* f) Maim. l. c. fin. צא ולמד מה אירע במדבר במעשה העגל ובקברות התאוה יוכן רוב הנסיונות האספסוף היו בהן תחלה. i. e. *Prodi ac diſce, quid in deſerto acciderit, in negotio vituli Exod. XXXII. ac ſepulcris concupiſcentiæ* Num. XI, 4. ſqq. verſ. 34. *Atque ita in pleriſque tentationibus colluvies illa extitit principio.* Quantum ad ſepulcra concupiſcentiæ, claram habemus Scripturæ literam loco nunc citato. De vitulo in deſerto luſo verba in hanc ſententiam ſonant paulo obſcurius. In שמות רבה Sect. 42. exinde id eliciunt, quod Exod. XXXII, 4. dicatur *iſti ſunt Dii tui o Iſraël, non Dii noſtri*, Supremumque Numen verſ. 7. non vocet eos populum ſuum, ſed populum Moſis. Verba f. 98. col. 3. fin. ita ſe habent: לך רד כי שחת עמך. העם אין כתיב כאן אלא עמך אמר משה רבון העולם מניין הם עמי אמר הקב״ה עמך הם שעד שהיו במצרים אמרתי לך והוצאתי את צבאותי את עמי לא אמרתי לך שלא לערב בהם ערב רב אתה שהיית ענו וכשר אמרת לי לעולם מקבלין השבים ואני הייתי יודע מה הם עתידים לעשות אמרתי לך לאו ועשיתי רצונך והם הם שעשו את העגל שהיו עובדי ע״ז והם עשו אותו וגרמו לעמי לחטא/ ראה מה כתוב אלה אלהינו אין כתיב כאן אלא אלה אלהיך שהגרים שעלו עם משה הם עשאוהו ואמרו לישראל אלה אלהיך לכך הקב״ה אמר למשה לך רד כי שחת עמך וכו׳ i. e. *Abi deſcende, quia perdidit populus tuus; non extat hic ſcriptum: hicce populus, ſed populus tuus. Dicebat Moſes: Dominator hujus mundi! undenam illi ſunt populus meus? reſpondit Sanctus ille Benedictus, populus tuus ſunt ideo, quod illis adhuc in Ægypto exiſtentibus, dicebam tibi Exod. VII, 4. & educam exercitus meos populum meum. Non dixi tibi, ut ne*

ne immiſceres illis miſcellaneam turbam magnam. Tu, qua es manſuetudine ac æquitate, inquiebas mihi: Omnino recipiunt convertentes ſe (R. Moſ. Alſchech ad Exod. XXXII. fol. 146. col. 4. l. 4. fin. אמרו רז"ל שאמר השב"ה למשה אין לי חפץ בערב רב העולים עם בני והשיב משה רבינו עליו השלום הלא טוב לקנות נפשות האבודות האלו להביאם אל הקדושה). *Ego vero ſatis intelligens quod facturi ſint, reſpondebam tibi negando; voluntatem tuam nihilominus perficiens. Et hi iſti ſunt, qui fecere vitulum, idololatræ exiſtentes antea iidem fecere eum nunc, ac cauſarunt populo meo peccatum. Conſidera, quod ſcriptum ſit! iſti ſunt Dii noſtri non extat hic; ſed iſti ſunt Dii tui. Gentiles quippe, qui aſcenderunt cum Moſe, iſti fecerunt illum, dixeruntque Iſraëli, iſti ſunt Dii tui. Ideo S. I. B. Moſi dicebat: abi deſcende, quia perdidit populus tuus.* In eand. ſententiam R. Sal. Jarchi Comment. ad Exod. XXXII, 4. אלה אלהיך ולא נאמר אלה אלהינו מכאן שערב רב שעלו ממצרים הם שנקהלו על אהרון והם שעשאוהו ואחר כך הטעו את ישראל אחריו: Quam prolixiſſime quoque propugnat *R. Moſ. Alſchech* f. 146. tot. Col. 2. med. ad mentem Doctorum libri זוהר inquit: חלילה לעבד אלהי אברהם יוצאי ירך יעקב אשר אמרו נעשה ונשמע בהר סיני לעשות כדבר הרע ההוא אך אין זה כי אם משכניהם הרעים הם ערב רב עלה אתם המה עשוהו בלהטיהם וכשופיהם להשרות פח טומאה בנזמי האף והחימודות ההם באופן כי בהשליך אותם על האש יצא העגל ההוא וכו' Eamque fol. 147. toto magis diducit, atque ad ſingula fere Scripturæ verba ita applicat, ut Iſraëlitis excuſatis, Proſelyti ſoli accuſentur criminis. col. 1. l. 7. ſqq. ad verba Exod. XXXII, 1. fac *nobis*, annotat: ויעשו בערמה להסתיר דבר בחלקלקות ובקרבם שמו ארבם וימתיקו בפיהם רעה בשתי הכוונות א' באמרם עשה לנו אלהים כלומר לא לישראל בני אל חי חלילה להם כי אם לנו הערב רב בלבד/ ב' כי לא לאלוה לעבדו הוא חפצנו כי אם למנהיג וסרסור אשר ילכו לפנינו וגם זה לא לסרסור ומנהיג לישראל כי אם לנו לפנינו בלבד וזהו אשר ילכו לפנינו/ Mox ibid. l. 39. ſqq. ad v. 4. re jam confecta, Iſraelitas demum intricatos aſſerit, verbis: הנה אז שננו לשונם כמו נחש אל עם בני ישראל ואמרו אליהם אלה אלהיך ישראל והוא כי בקשו להמרותם בהם ולכפור ראשונה בדבור ראשון הלא הוא אנכי יהוה אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וכו' ואמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים להמרידם ביו' אלהים אמת אשר העלם מארץ מצרים

rum complurium. Quin & Meſſiam retardare g), tam ardentibus ab unoquoque ipſorum deſideratum precibus h). Unde & vulgare apud ipſos proverbium i): *Graves ſunt Proſelyti Iraelitis, ſicut plaga lepræ & ſcabies.* Anxie proinde eos conquiſiviſſe Phariſæos, minime videtur probabile.

Enim vero tanti hæc non ſunt, ut eapropter Apella vel quiſquis alius parum reverenter de ſcripturæ auctoritate ſentiens, quicquam obtineat contra aſſerti veritatem. Primum enim dici poterat, ea quæ dicta hactenus ſunt ex Judæorum mente, non omnia priſtinis viguiſſe temporibus, quibus ſui adhuc juris ac libertatis erant Judæi: ſed ſequioribus potius ævis, poſt Chriſtum ſcilicet Salvatorem noſtrum, introducta k); Scribarumque ideo ſancita

---

והנה עתה נהפכו כקשרת רמיה כי הנה בתחלה המתיקו בפיהם רעה באמרם כי לא לישראל היו עושים כי אם להם לבדם וגם לא לאלוה רק לסרסור ואמצעי אשר ילך לפניהם ועתה שמו לאל מלתם ויאמרו לישראל אלה אלהיך ישראל לומר לא לנו כי אם לך ישראל ולא למנהיג וסרסור רק אלהיך ממש ולא במקום משה אשר העלנו רק הוא אשר העלוך ישראל מארץ מצרים וכו׳ Conf. col. 2. l. 6. ſqq. l. 17. ſqq. l. 23. & inprimis l. 48. ſqq. it. col. 3. principio, ubi culpam omnem rejicit in *Proſelytos*, tanquam Iſraelitarum quosdam mala fraude ſeducentes. Ita quoque *Abarbanel* Comment. ad Exod. l. c. fol. 210. col. 3. l. 41. ſqq. מעשה העגל התחלתו היה מהערב רב שעלה עם ישראל ממצרים כי הם תמיד היו באמונותיהם הנפסדות והיו מסיתים ומדיחים לבני ישראל לעשות כמעשיהם. g) Cod. Nidda fol. 13. b. l. 13. תנו רבנן הגרים והמשחקים בתנוקות מעכבים את המשיח i. e *e traditione Doctorum noſtrorum, Proſelyti & jocantes cum puellis minorennibus remorantur Meſſiam.* h) Quotiescunque enim hujus meminerint in ſcriptis ſuis, plerumque votum inſerunt: במהרה יגלה בימינו *cito reveletur in diebus noſtris.* *Maimon.* Comm. ad *Sanhedrin* f. 120. c. 1. l. 54. אנו מתאוין ומקוים לימות המשיח התאוו הנביאים והחסידים ימות המשיח ורבתה תשוקתם אליו וכו׳ i) Cod. *Jevammoth* fol. 47. b. l. 15. *Kidduſchim* fol. 70. b. l. antepenult. *Nidda* fol. 13. b. l. 15. קשין גרין לישראל כספחת *Quæ Maim.* hilc. *Iſſure biah* c. 13. §. 18. effert: קשים להם גרים לישראל כנגע צרעת k) Huic conjecturæ non levem præbent occaſionem verba Cod. *Jevamm.* f. 47. a. l. 32. citata a *Maim.* hilc. Iſſure Bia c. 14. §. 1. Conf. *Smag.* Pait. 1. nr. 116. f. 40. c. 3.

ſancita monitis, ut Gentium, inter quas degebant, jugo ſervitutis preſſi, evitarent iram, graveſque in hujusmodi Præceptores animadverſiones l).

Deinde, quod ſpeciatim attinet *Examen memoratum*, expreſſe monent m), ne nimis duros ac rigoroſos in eo peragendo ſe præbeant. Idque, quod bene notandum, ideo, ne ad religionem Judaicam amplectendum alioquin ſatis prono, occaſionem faciant relabendi n). Certe Severitas

c. 3. l. 39. *Arba Turim* Part. 2. nr. 268. בזמן הזה *Tempore hoc.* Quod priſtino contradiſtinguitur, ad dies deſolatione Hieroſolymitana poſteriores, manifeſto reſtrictum per ea quæ ſequuntur: אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דוויים דחופים סחופים ומטורפים וייסורין באין עליהם *noſtine, Iſraelitas hoc tempore languidos admodum eſſe, hinc inde depulſos, ὡς περικαθάρματα abjectos*, & ut navis fluctibus maris agitata (id quod inſerit R. Moſes Kozzenſis loc. jam cit.) *continuo conquaſſatos, quos innumeræ obruunt afflictiones?* Quam parum autem recentiores hæ Conſtitutiones conſuetudini tempore Chriſti uſitatæ præjudicare queant, in aprico eſt concludere. l) De quibus infra nonnulla e *Codicis* lib. 1. tit. 9. l. 16. Et certe, his ſolis deterritus *Ananias*, qui prius *Izâtam* ad ſuas pertraxerat partes, Regi ſuaſit, ut a propoſita circumciſione deſiſteret, δεδοικέναι γὰρ (ut Joſephi verbis utar, Antiq. lib. 20. c. 2. p. m. 685. E.) ἔλεγε, μὴ τȣ̃ πράγματος ἐκδήλȣ πᾶσι γενομένȣ, κινδυνεύσειε τιμωρίαν ὑποσχεῖν, ὡς αὐτὸς αἴτιος τȣ́των, καὶ διδάσκαλος τῷ βασιλεῖ ἀπρεπῶν ἔργων γενόμενος. *Timere enim ſe*, ait, *ne re omnibus patefacta, ipſe periclitaretur tractus ad ſupplicium, tanquam horum auctor, qui non docenda Regem docuerit.* Paulo poſt: κινδυνεύσειαν δὲ καὶ αὐτοὶ τῆς αἰτίας ἐπ᾽ αὐτοῖς ἐνεχθείσης. Atque ad hoc ſolum periculum declinandum, hodienum alio ablegant circumcidendos, quos ſubinde ad ſua pertraxerunt caſtra. Magnum horum numerum dabit *Illuſtris Esdras Edzardi*, Vir in Philologia Sacra, tractandiſque Judæis meritiſſimus. m) Cod. Jevamm. f. 47. b. l. 1. 2. ואין מרבין עליו ואין מדקדקין עליו קיבל מלין אותו מיד *nec prolixi admodum ſunt, nec nimium curioſi circa ipſum*; ſed ſi *receperit, circumcidunt eum illico.* Gloſſa ואין מרבין עליו דברים לאיים עליו שיפרוש *non multum verborum cum ipſo faciunt ad terrorem incutiendum ipſi, quo ſe abſtrahat.* Vid. l. c. l. 20. Jore Dea nr. 268. R. Moſe Mikkozi l. c. f. 40. c. 3. l. penult. n) *Maim.* l. c. c. 14. §. 2. ואין מרבין עליו ואין מדקדקין עליו שמא יגרום לטרדו ולהטותו מדרך טובה לדרך

tas *Sammæi* ab ipſis improbatur Talmudicis, qui contra *Hillelis* facilitatem in admittendis Proſelytis miris modis approbant; omnibus ad imitationem excitatis o). De *Surdis* & *Stolidis* merito parum ſunt ſoliciti: cum ob defectum rationis etiam in ſanctitate, quam prætendunt, geniti, ab obſervatione multorum Præceptorum ſint immunes, geſtæque cum ipſis actiones irritæ p). Parum

לדרך רעה שבתחלה אין מושכין את האדם אלא בדברי רצון רכים וכן הוא אומר בחבלי אדם אמשכם ואחר כך בעבותות אהבה i. e. *non prolixi admodum ſunt, nec nimium curioſi de eo, ne cauſa præbeatur excruciandi ipſum avertendique a bona* quam meditabatur, *via, ad malam. In principio enim neminem trahunt, niſi blandis benevolentiæ verbis; quemadmodum ipſa Scriptura inquit* Hoſ. XI, 4. *funiculis humanis traham eos*, ac tum demum *denſis amoris funibus*.

o) Cod. Schab. fol. 30. b. l. penult. ת"ר לעולם יהא אדם ענוותן כהילל ואל יהא קפדן כשמאי i. e. *Docent Doctores noſtri, quilibet ſemper ſit manſuetus ſicut Hillel, & nullo modo curioſus admodum inſtar Sammæi.* Quam admonitionem præmittunt hiſtoriis quorundam Proſelytorum, mox recitandis: quos ab hoc rejectos, promte ille receperat.

p) Exempli loco ſint *Sponſalia*, cæteroquin ſancte cuſtodienda. At quousque per illa obligentur *ſurdi ac ſtolidi*, ſequentia docebunt *Maimonidis*, in hilc. אישות cap. 4. § 9. e Cod. *Jevammoth* cap. 14. th. 1. & 2. חרש שנשא פקחת וכן חרשת שנשאת לפקח אין קידושין גמורים מן התורה אלא מדברי סופרים לפיכך אם בא פיקח וקידש אשת חרש הפיקחת הרי זו מקודשת לשני קידושין גמורין ונותן גט והיא מותרת לבעלה החרש/ אבל השוטה שקדש פיקחת או פיקח שקידש שוטה אין כאן קידושין כלל לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים i. e. *ſi ſurdus duxerit apertæ mentis ac loquelæ mulierem, atque ita ſi ſurda nupſerit aperto, ſponſalia illa nullum ex lege valorem obtinent, ſed unice e ſtatutis Scribarum. Quapropter ſi apertus ſuperveniens deſponderit ſibi uxorem ſurdi, quæ & ipſa aperta eſt, poſteriori huic deſponſata cenſetur legitime; & tradito ei libello repudii, conceſſa eſt marito priori ſurdo* (Vide alioquin Deut. XXIV, 4.). *ſed ſi ſtultus deſponderit ſibi ſagacem, aut ſagax deſponderit ſtolidam, nullum ſponſalia obtinent momentum, nec de lege, neque e ſtatutis ſcribarum.* Conf. Hilc. יבום c. 5. §. 24. ſeqq. In Cod. *Cholin* c. 1. th. 1. dicitur: הכל שוחטין ושחיטתן כשרה חוץ מחרש שוטה וכו' *Omnes mactare poſſunt, ipſorumque mactatio eſt legi-*

Parum etiam facerent ad ampliandam Judæorum dignitatem. Sed quod de *parvulis* affert Rabbenu Jacob, vix ſatis ſolido nititur fundamento. Ipſos quippe ſi etiam renitentes abripiunt, circumcidendos ac baptiſmo initiationis mergendos, prouti hanc licentiam multa comprobant q); qua probabilitate demonſtratum dabunt, ultro accedentes rejici?

Quod

---

legitima, *exceptis ſurdo*, *ſtolido* &c. Cod. *Trumoth.* cap. 1. th. 1. חמשה לא יתרומו ואם תרמו אין תרומתן תרומה החרש והשוטה וכח. *Quinque ne ſeparent primitias*, *aut ſi fecerint*, *irritum eſto*: *ſcilicet ſurdus*, *ſtolidus* &c. q) Cum parentibus quippe filii etiam infra tres annos nati, atque adeo uſu rationis deſtituti, ſimul initiantur, vel ex parentum ſententia, vel, in defectu patris, Concilii. Ad verba *Miſchnæ* cap. 9. Cod. *Cethubboth*: *Proſelytæ*, *captivæ ac ancillæ*, *quæ redemta*, *ad Judaiſmum adducta*, *ac libertati reſtituta fuerit*, *ſi infra tres annos ac diem unum natæ fuerint*, *dos eſto CC.* &c. hæc in *Gemara* Babyl. l. c. f. 11. a. l. 4. ſqq. annotantur: אמר רב הונא גר קטן מטבילין אותו על דעת בית דין מאי קמ"ל דזכות הוא לו וזכין לאדם שלא בפניו i. e. *Rab Hunna inquit*, *Proſelytum minorennem baptizant e ſententia Senatus* (ſi ſcilicet ut Gloſſa adjicit, *patrem non habeat*); *qui ſic vero? quia hoc cedit ei in emolumentum*: *quod præſtant alteri*, *etiam inſcio*. Ad verba שלא בפניו ea habentur in Gloſſa marginali: כלומר שלא מדעתו וקטן לאו בר דיעה הוא *idem valent*, *ac præter ſententiam ipſius*: *puer enim minus capax eſt ferendæ ſententiæ*. Paucis interjectis, l. 14. disquiritur in Gemara מאי עסיקינן בגר שנתגירו בניו ובנותיו עמו דניחא להו במאי דעביד אבוהון *de quonam loquantur verba Miſchnæ?* & Reſp. *De Proſelyto*, *cujus filii filiæque ſimul cum ipſo Judaicam amplectuntur religionem. His enim conducit in eo acquieſcere*, *quod ipſorum præſtat parens* &c. Conf. *Maim.* Hilc. *Iſſure bia* c. 13. §. 17. hilc. עבדים cap. 8. §. 20. ubi legimus: ישראל שתקף כותי קטן או מצא תינוק כותי והטבילו לשם גר הרי זה גר *Si quis Iſraelita Gentilem parvulum occuparit*, *aut infantem invenerit expoſitum*, *&* *baptizarit eum ad Proſelytiſmum*, *ecce talis eſt Proſelytus.* in Cod. *Jevam.* Hieruſ. f. 8. c. 4. l. 44. רבי יוחנן בעי חא בן קטן את מוהלו על כורחו אפילו כבנו של אורכנים *R. Johannes interrogavit*: *numquid filium parvulum circumcideres invitum? omnino*, *ſi vel maxime ſit inſtar filii Hircani.*

Quod vero etiam alia de cauſa, quam religionis amore accedentes receperint, factum comprobat Hillelis promte admittentis Gentilem r), amplectentem hac fine Judaiſmum, ut ſummos penes illos Pontificatus honores s) conſequeretur. Alia acceſſiſſe legitur, amore ſtudioſi cujusdam mota, cujus continentia factum, ut quæſtus ea deſereret meretricios t). Nec Samaritanos u) traxit ad Judaiſmum veritas agnita; ſed leonum rabies, quam hoc modo erant evitaturi. Quæ cum *Ruth*, ex ſententia Talmudiſtarum

---

r) Cod. *Schabbath* fol. 31. a. l. 25. ſqq. מעשה בגוי אחד שהיה עובר אחורי ב"ה ושמע קול סופר שהיה אומר ואלה הבגדים אשר יעשו חושן ואפוד אמר הללו למי אמר ליה לכהן גדול אמר אותו גוי בעצמו אלך ואתגייר בשביל שישימוני כהן גדול בא לפני שמאי אמר ליה גיירני ע"מ שתשימני כהן גדול דחפו באמת הבנין שבידו בא לפני הילל גייריה וכו' i. e. *Accidit cum Gentili quodam, qui tranſiens Sanctuarium, audiverat vocem Scribæ dicentis* ex Exod. XXVI. v. 4. *& iſtæ ſunt veſtes, quas faciant: Pectorale ſacrum & Amiculum, ad quæ exceperat, cuinam hæ omnes? & cum reſponderetur ipſi, Pontifici Maximo; cogitabat Gentilis iſte penes ſe, abeam Judaicam amplexurus religionem, ea fine, ut Pontificem Maximum me conſtituant. Accedens itaque ad Sammæum, dixit: recipe me Proſelytum ea conditione, ut ponas me Pontificem Max. à quo regula architectonica, quam tum forte manu tenebat, abactus fuit. Sed poſtquam ad Hellelem venerat, lubens hic eum recepit* &c. s) Rex Agrippa in ſuis ad *Cajum Imperatorem Romanum* literis, recenſitis a *Philone* libro de legat. ad Caj. p. m. 797. F. inquit: *πάππων δὲ καὶ προγόνων βασιλέων ἔλαχον, ὧν οἱ πλεῖους ἐλέγοντο ἀρχιερεῖς, τὴν βασιλείαν τῆς ἱερωσύνης ἐν δευτέρᾳ τάξει τιθέμενοι, καὶ νομίζοντες, ὅσῳ θεὸς ἀνθρώπων διαφέρει κατὰ τὸ κρεῖττον, τοσούτῳ καὶ βασιλείας ἀρχιερωσύνην. τὴν μὲν γὰρ εἶναι θεοῦ θεράπειαν, τὴν δὲ ἐπιμέλειαν ἀνθρώπων.* i. e. *Avos proavosque Reges habui, & ex his aliquot etiam SVMMOS PONTIFICES; QVAM ILLI DIGNITATEM PLVRIS FACIEBANT, QVAM REGIAM: rati, quanto Deus præſtantior ſit hominibus, tanto etiam Sacerdotium regno. Miniſterium enim Dei eſſe, Cura vero hominum.* t) qua de e Cod. *Menachoth* c. 4. fol. 44. a l. 6. ſeqq. inprimis l. 28. ſeqq. evidens in hanc ſententiam teſtimonium perhibet *Toſiphta* Cod. *Jevam.* fol. 24. b. med. u) De quibus 2. Reg. XVII. v. 25. ſeqq. coll. Cod. *Jevam.* fol. 24. b. l. 10. ubi גירי אריות vocantur, *Proſelyti leonum.*

ſtarum x) *Eglonis Moabitarum Regis filia*, Machloni nupta, geſta adducuntur y), aliquamdiu dimiſſa; neutiquam huc ſpectant. Eam quippe *Naëmi* non a religione arcebat Judaica, quam juxta Ebræorum leges z) dudum amplexa fuerat, antequam in thalamum admitteretur ſui filii: ſed quo minus itineris comitem eam reciperet, quam ſibi moleſtam non abs re poterat arguere. Nec deſunt exempla eorum, qui tempore *Davidis* & *Salomonis*, itemque *Mardochai* & *Eſther* Judæi facti; ſive metu ad id fuerint adducti, ſive ſpe dignitatis conſequendæ. Si vel maxime taceam *Gibeonitas* a) Regisque

x) Ad quos provocat *R. Sal. Jarchi* Comment. ad lib. *Ruth*, verbis הרי השיא עגלון מלך מואב את בתי למחלון דאמר מר רות בתו של עגלון היתה Ita *Targum* v. 4. c. 1. ושום תניתא רות בת עגלון מלכא דמואב: i. e. *& nomen ſecundæ Ruth, quæ filia erat Eglonis Moabitarum Regis.* y) Supra p. 650. ex Ruth I. v. 18. z) Quæ non permittebant Judæo, Gentilem qua talem uxorem ducere. Vid. Deut. VII, 3. c. XXIII, 3. coll. *Maimon.* hilc. *Iſſure bia* c. 12. a §. 1. ad 10. incl. Cod. *Jevam.* c. 1. f. 16. 17. f. 77. a. b. &c. Quas tamen hos Elimelechi filios transgreſſos fuiſſe, cum *Targum hujus* loci aliisque Judæis, ſine ratione ſatis prægnanti ægre ſtatuimus. Quippe non modo *Orpa* v. 15. ad Deos ſuos iterum reverſa, ſuſpicionem præbet, eos aliquando a ſe fuiſſe deſertos. Sed & *Naëmi* v. 11. ad jus *Leviratus*, quo de Deut. XXV, 5. ſeqq. oculum videtur inflectere: quod non obtinet, niſi in matrimonio firmo ac legitimo. Cum Gentili autem initum, nullius penes ipſos eſt momenti. Ita *Maimon.* hilc. אישות cap. 4. §. 15. המקדש כותית או שפחה אין קידושין אלא הרי היא אחר קידושין כמו שהיתה קודם הקידושין וכן כותי ועבד שקידשו בת ישראל אין קידושיהן קידושין i. e. *Si quis Gentilem ſibi deſponderit aut ancillam, nulla reputantur Sponſalia: ſed ipſa, Sponſalibus peractis eodem modo ſe habet, quo ante Sponſalia inita. Atque ita ſi Vir Gentilis aut ſervus filiam Iſraëlitæ ſibi deſponderint, ipſorum Sponſalia nulla ſunt.* Quia, ut eſt in Cod. *Kidduſchin* f. 68. a. l. 14. אין קידושין תופסים בחייבי לאוין *non obligant Sponſalia eos, quos lex conjungi prohibet.* Conf. plura l. c. e cap. 3. th. 15. a) Vid. 2. Sam. XXI, 1. ſeqq. *Toſiphta* Cod. *Jevam.* fol. 24. b. med. גבעונים בימי דויד נתוספו גרים על ישראל קן אלף i. e. *Gibeonitarum Davidis tempore, centum ac quinquaginta millia acceſſere ad Iſraëlitas, qui facti Proſelyti.* in *Gemara* Cod. citat. fol. 79. a, vindicta a poſteritate Saulis ſumta, cauſa affertur tantæ multitudinis

giſque *Abaſveri* ſubditos b), quorum expreſſam facit mentionem ipſe Codex ſacer: Talmudiſtæ quoque vel coacti teſtimonium præbent veritati. Dum non modo multos memorato tempore ad Judaiſmum ſponte acceſſiſſe fatentur c): ſed & alibi d) ne eos quidem e numero Proſelytorum juſtitiæ (juxta *Maimonidis* verba ſupra p. 650. citata) eximunt, qui ob rem mundanam moti, converſionem procurarunt. Et mirum foret, qui temporibus Meſſiæ omnes terrarum Orbis incolæ iisdem labiis Deum celebraturi ſint e); ni reciperentur religionem amplexuri Meſſiæ! Hic Talmudiſtæ rurſus pudore ſuffuſi, in noſtra concedunt caſtra f), propriis deſertis.

De

tudinis ſubito converſæ, quæ probatur ex 1. Reg. V. v. 29. ubi Salomoni adſcribuntur *ſeptuaginta millia bajulorum, & octoginta millia lapicidarum.* Quos ne putes Iſraëlitas, obſtare volunt 1. Reg. IX. v. 22., nec mercenarios aliunde conductos, ob 2. Chron. II, 1. 16. quorum illud Iſraelitas ab operibus ſervilibus eximit; hoc Proſelytos eo ipſo numero diſtincte exprimit. b) Vid. Eſth. VIII, 17. c) *Maimon.* hilc. *Iſſure bia* c. 13. §. 15. היו גרים הרבה מתגיירים בימי דוד ושלמה בפני הדיוטות והיו בית דין הגדול חוששין להם לא דוחין אותן אחר שטבלו מכל מקום ולא מקריבין אותן עד תראה אחריתם: i. e. *multi converſi fuere Proſelyti in diebus Davidis ac Salomonis, præſentibus Plebejis. Quos ſolicite obſervarunt Senatores Concilii Magni, non repellentes eos, utpote jam baptizatos; neque tamen admoventes, donec ipſorum agnoſceretur finis.* d) Cod. *Jevam.* f. 24. b. l. 13. ſeqq. Propoſitis altercantium ſententiis, tandem א״ר יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב הלכה כדברי האומר כולם גרים הם: inquit R. *Iſaac filius Samuelis, qui filius Marthæ, ex ſententia Rab, deciſum fore juxta verba ejus qui ſtatuit, Omnes iſtos eſſe Proſelytos.* e) Vid. Zeph. III. v. 9. Zach. XIV. v. 9. Mal. I, v. 11. Jeſ. II. v. 3. ſeqq. c. IX. v. 1. 2. c. XI. v. 6. ſeqq. c. XLII. v. 4. 6. c. XLVIII. v. 6. Gen. XLIX. v. 10. f) In Cod. *Avoda Sara* fol. 24. a. l. 36. verba Jeſ. LX. v. 7. *Omnis Grex Kedar congregabuntur ad te,* R. Elieſer explicat: כילם גרים גרורים הם לעתיד לבא אמר רב יוסף מאי קרא כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה וגו׳ א״ל אביי ודילמא מע״ז הוא דהדרי בהו א״ל רב יוסף לעובדי שכם אחד כתיב: i. e. *Omnes illi erunt Proſelyti tempore Meſſiæ ſua ſponte attracti. Cui reſpondit Rab Joſeph: quis locus Biblicus id approbat?* Reſp. Zeph. III. v. 9. *quia tunc effundam ſuper populos labium purum &c. Ad quod excepit Abai: forte de idololatris*

De ſententia vero illa vulgari: Duri ſunt proſelyti Iſraelitis &c. quantus adhuc inter ipſos Magiſtros reperiatur diſſenſus, aliis in proſelytorum laudem non minus, quam in vituperium eam interpretantibus aliis, cognoſci poteſt ex *Toſiphta* ad Cod. *Kidduſch.* f. 71. a. *Smag.* f. 40. c. 4. l. 11. ſeqq. *R. Bechai* in *Cad hakkemach* f. 19. c. 1. &c. Hos ergo prius conciliet ſibi Judæus oportet, quam in Meſſiam noſtrum blaſphemias ſuas effutiat, ejusque effatum ullius falſitatis inſimulet.

Quod ut tanto minus vel poſſit, vel auſit, tot ac tanta diligentiæ circa proſelytos conſideranda objicimus exempla, tam manifeſta, ut non modo omnibus modis ad Judaismum hortari, ſed & cogere, Judæis fuiſſe non illicitum, aut minimum non inuſitatum, liquido commonſtrent; adeoque Magiſtrum veritatis contra cœcos illos duces eorumque cavillas valide ſatis tueantur. Eorum vero numerus cum propemodum infinitus ſit, aliqua duntaxat ex ipſis Judæorum monumentis in medium protuliſſe iisque ſpecimen vindiciarum feciſſe ſufficiet.

In prima ſtatim acie collocamus quaſi, ipſum nominatiſſimi iſtius Do-
ctori

latris eſt, inter quos degit natio iſta? ſed huic reſpondit Rab Joſeph, ſenſum cognoſci verbis ſeqq. queis *ſcriptum: ut colant eum humero uno.* Ad quæ Gloſſa marg. משמע אין חילוק בעובדין ישראל והאומות תהא עבודתן שוה בכל מצותיו: *ſenſus ipſorum literalis eſt, non fore diſſenſum inter Cultores Iſraelitas ac Gentes, ſed cultum ipſorum æqualem futurum quoad omnia Dei Præcepta.* Ibid. fol. 3. b. l. 7. ſeqq. ר׳ יוסי אומר לעתיד לבוא באין אומות העולם ומתגיירין ומי מקבלינן מינייהו והתניא אין מקבלין גרים לימות המשיח וכו׳ אלא שנעשו גרים גרורים ומניחין תפלין בראשיהן תפלין בזרועותיהם ציצית בבגדיהם מזוזה בפתחיהם כיון שרואין מלחמת גוג ומגוג אומר להן על מה באתם אומרים לו על יהוה ועל משיחו שנ׳ למה רגשו גוים וכו׳ i. e. *R. Joſeph inquit: tempore Meſſiæ venient Gentes hujus mundi, & fient Proſelyti. Numquid vero recipiemus quosdam ipſorum? nonne alibi docetur: non recipient Proſelytos in diebus Meſſiæ &c.?* Vid. ſupra reliqua p. 650. e *Jevam.* f. 24. *Imo vero fient Proſelyti ſua ſponte attracti, apponentque Phylacteria capitibus ac brachiis ſuis, filamenta veſtibus, ac ſchedulas ſuis poſtibus. Aſpicientibus illis bellum Gog & Magog, dicet: ad quid veniſtis? reſpondebunt ipſi: ad Dominum & ad Meſſiam ejus, ſicut dicitur Pſ. II. v. 1. ad quid cum ſtrepitu concurrunt Gentes &c.*

ctoris Talmudici Hillelis factum. Qui certe in proſelytis faciendis minime ignavus, ſed nec iisdem recipiendis tam fuit curioſus, quemadmodum ſupra contra nos adducta requirere videbantur ipſa Judæorum placita. Examen namque vel inſtituebat nullum, vel ſane admodum placidum. Et ſi quis Scripturam modo recipiebat, gratus ei erat. Cum tamen alias non niſi qui & inſimul legem non-ſcriptam pari pietatis affectu veneraretur ac ſuſciperet, in Eccleſiæ Judaicæ gremium ab homine Phariſæo ſuſcipiendus fuerit.

Dein geminum ſatis illuſtre exemplum Joſephus lib. 20. ant. cap. 2. p. 635. exhibet, ex quo abunde datur cognoſcere, tantam Judæos faciendi proſelytos inceſſiſſe audaciam, ut ne aulas regias hujus rei gratia adire veriti fuerint: Similes ferme modernis Lojolitis, itidem nulli labori & operæ, quin etiam verecundiæ parcentibus. Verba ejus ſingula huc transferre ſuperſedemus. Sunt enim prolixiuſcula. Succincte itaque rem enarrare fuerit ſatis. Ad Judaiſmum converſus ibi memoratur Adiabenorum Rex Izates, hujusque mater Regina Helena. Et ille quidem ope Judæi cujusdam, Ananiæ nomine. Equidem hunc mercatorem vocat. At merces fortaſſe præ ſe tulit, ut earum prætextu tanto melius regiones pervagari poſſet, commodioremque homines cujusque etiam dignitatis & conditionis ad religionem Judaicam alliciendi occaſionem nanciſceretur. Ut ſic non immerito διδάσκαλος Izatis & auctor conſilii, Judaiſmum ſcilicet amplectendi, expreſſe Joſepho audiat. Ac haud vane dicatur timuiſſe, ne ſi occulta proferrentur in vulgus, ipſe arriperetur daturus pœnas, tanquam auctor omnium, qui non docenda Regem docuerit. Sed Regina mater Judæi hujus ſvaſionibus ſine dubio primum una cum filio ineſcata, tandem alio Judæo ejusdem furfuris accedente, religionem Judæorum amplexa, & Hieroſolymam templum viſendi deſiderio profecta dicitur. Confer. Joſeph. de Voiſin Obſerv. in Pugion. Raimund. lib. 2. c. 8. §. 8. p. 299. Ex quo obſervare liceat præterea, Izatem hunc ab aliis alio nomine Monbaſum appellari, ac cum matre Helena tempore Imperatoris Claudii in terra Aratat ſive majori Armenia tenuiſſe Imperium. Ut proinde auctor commenti iſtius famoſiſſimi Schemhamphoraſch, dum ſub Helena hac Judæis imperante Jeſum Meſſiam noſtrum occiſum fabulatur, ſe inanem nugivendum non ſemel inſtar Soricis prodiderit. Quo de Raim. & Joſeph. cit. loc. pluribus.

Non minus apprime rei noſtræ inſervit, quod de Hircano, ſive, ut & vocatur alioquin, Johanne, ſummo Judæorum Pontifice & Principe, habet idem Joſephus ant. l. 13. c. 17. Dum eundem ſubactæ toti Idumæorum genti, ſub exterminii pœna circumciſionem edixiſſe aſſerit. At vero ad circumciſionem vi adigere aliquem, quid eſt aliud, quam violenter obtrudere Judai-

Judaiſmum, quem & totum Idumæi patriæ amore receperunt? aut ſi aliud, certe quia auſi ſunt illud, qua fronte ad hoc perpetrandum erubeſcent effrontes verpuli?

Ad hæc minime omnium aliquem Judæorum latere debebat aut poterat, quantopere circa convertendas mulieres bello captas atque militibus Judæorum ſingulari quopiam, quod *Deut.* XX, 14. conceſſum ſibi putant, vitiatas privilegio, laborare ſoleant. Fœmella enim talismodi ne gratis ſtuprata fuerit, vitiatori juxta *Deut.* XX, 11. neceſſario copulanda eſt matrimonio. Neque tamen antequam gentiliſmo prorſum miſerit repudium. Itaque ſi id facere non detrectet, quam lubentiſſime Judaismo eandem per baptismum initiant. At vero ſi manibus pedibusque renitatur penitus; tunc majus ſibi faceſſi credunt negotium, & longe alia rem aggrediuntur via, qua mulierem ad religionem Judaicam ſuſcipiendum perducant, imo verius cogant. Abducebant enim ſecum domum, inque ea per menſem quaſi tenebant captivam, ac tractabant fere turpiter: Deflere ibidem debebat religionem ſuam, abradere crines, ingentes alere ungues, & id genus ſe afficere aliis, quæ maximo ducebantur opprobrio. Menſe præterlapſo ſi non mutarat mentem, ita procedebant cum ea ſequentes menſes duodecim integros. Donec tandem tædio vere miſerrimæ hujus vitæ capta, proſelytiſſa aut juſtitiæ fieret, aut domicilii. Si vero domicilii, multorum incommodorum ſibi exiſtebat cauſa. Nec ſaltem ſe privabat matrimonio; verum omnem quoque prolis ad ſe transferebat curam, vitiatore ab his omnibus ſoluto. Ceu plura de his volenti videre eſt apud fuſe eadem tractantem Slevogtium *Diſp. Acad.* 37. §. 15. ſeqq.

Similis fere proceſſus eſt quoad omnia, quem cum ſervo captivo inſtituere aſſolent. Hunc enim quo & ad Judaismum amplexandum moveant, integro pariter primo a captivitate & ſervitute anno viribus omnibus laborant & modis. Si annuit eorum deſideriis, aſſerunt in libertatem; ſed ſi renuit, in perpetuum mancipium retro vendunt gentilibus. Atque hæc dum toto illo anno diebus ferme ſingulis pollicentur & minantur, quid abeſt, quin cogant?

Immo quo quæſo tendebant alio, quæ toties quoties modo ferebat locus & occaſio, inculcabant rudi gentilium plebeculæ, & ingeminabant ſæpiſſime: Neminem niſi vel Judæum, vel mores Judæorum amplexum, & per præcepta eorum (ut loquuntur) juſtificatum, vitam æternam poſſe conſequi: quo inquam hæc ſpectabant alio, quam eo unice, ut terrore incuſſo populo, & religionem Ethnicam (quo nomine etiam Chriſtianam appellant) deſerere perſuaderent, ſuamque Judaicam, amplectendam commen-

mendârent. Et hic ne forte miſeriæ, quibus duriſſime nonnunquam juſto Dei judicio, in captivitate ſudantes Judæi erant affecti, ſibi eſſent obſtaculo, quo minus ſuum obtinerent ſcopum, has ad indipiſcendam in altero ſeculo æternam ſortem fingebant conducere. Adeo nimirum gentilium ſatagentes videri volebant beatitudinis, ut quam vi & armis comparare nec audebant, nec poterant, hanc blandis verbis effectui dare conarentur. Atque hinc cum tanta Judæorum in convertendis, aut ſeducendis hominibus potius violentia partim eſſet, partim aſtutia, moti fuere primis poſt Chriſtum ſeculis Chriſtiani Imperatores aliquot, fibula injecta hanc coërcere Judæorum petulantiam, *ac ſanguinis pœna*, *exilio*, *omniumque bonorum præſcriptione cavere*, *ne Chriſtianum ad religionem ſuam traducere & circumcidere in poſterum audeant.* Vid. Codicis lib. 1. tit. 9. l. 16. & 18. it. tit. 10. tot.

Neque vero putandum, ultimis Salvatori propinquioribus, & quibus Phariſæorum ſecta tenebat primas, temporibus, proſelytos faciendi obtinuiſſe demum morem: Quin potius a plurimis retro revocandus eſt ſeculis, & inde cum primis Eccleſiæ Ebræorum initiis, ab ipſis Patriarchis ejus ducenda origo. Quanquam tunc non in omnibus cum Phariſæis comparandi, & æque ſubinde limites exceſſiſſe dicendi ſint. Abſit ut tam rigidi eorum ſimus cenſores, & ita ſentiamus de iis ſiniſtre. Phariſæi enim iſti quod ex ſingulari quadam hypocriſi & in ſpeciem ſanctitatis ſuſcepiſſe videntur, id Majores ſui, Judæi priſci ex vero DEI timore potius & ſincero religionis ſuæ amore fecerunt.

Et inter hos primo ſtatim loco referendus ſe offert ſanctiſſimus ex quacunque gente credentium Pater Abraham; utpote quem proſelytos feciſſe ipſæ ſacræ memorant paginæ. Profecturum enim juſſu Dei in terram ſibi ſuisque poſteris promiſſam Canaan, una cum uxore Sarah, fratris filio Loto, cæterisque opibus, animas quoque ſumſiſſe ſecum dicunt, quas in Charan hactenus habitationis loco comparaverant, Geneſ. 12. 5. At hoc poſterius cum de procreatione ſobolis carnali minime queat intelligi: Ex Sarah quippe ceu conjuge ſterili, Abraham nullam ſuſcepiſſe prolem cap. præced. v. 30. dicitur; Proin de converſione animarum ad verum vivumque cultum Ebræorum interpretes antiquitatis venerandæ exponere fuere ſoliti: ita ut quidam illorum Abraham proſelytos feciſſe viros, Saram vero fœminas dixerint. Quin & ſi Targum Hieroſol. ad Gen. XXI, 23. commentanti habemus fidem, dicendum fuerit, paraſſe Abrahamum in Berſeba ſplendidum quoddam convivium, nec convivas exceptos eo ante ſiviſſe locos ſuos linquere, quam proſelyti facti & de Dei cultu rite informati fuerint. Expreſſe enim ita autor: *Non fuerunt recedentes a locis ſuis usque dum proſely-*

proſelytos feciſſet (Abraham) *illos*, *& docuiſſet viam ſeculi.* Qua veritate, hiſtoriamne ſcil. an fabulam narret, nos in præſenti non erimus judices.

Abrahamo, ſecundum non neminem, Jacobus connumerandus eſt. Hic namque in Eccleſiam ſuam & familiam puellas Sichemitides a furore Simeonis & Levi immunes conſervatas, una cum aliis adhuc Ethnicis recepturus creditur, ut idola ſemoverent, veſtes mutarent, immo & baptizarent ſeſe ſerio admonens. vid. Geneſ. XXXV, 2. coll. Ab. Eſra, qui iſtud הטהרו mundate vos, per שירוצו הגוף quod laverint corpus exſerte explicat; Vnde & primam proſelytobaptiſmi originem idem Autor Jacobo huic acceptam fert, & ad præſentem locum provocat. De cujus tamen certitudine alibi.

Ejusmodi ex veteribus exempla quis dubitaret proferri poſſe quamplurima? Neque enim, ut taceam alios, dubium ullum, quin Joſephus in Ægypto, Moſes in Midianitarum terra ex Ægypto profugus, medii inter Ethnicos ſubinde nonnullos in gentili ſuperſtitione aberrantes ad rectam viam reducere conati fuerint. Certe Jethronem Moſis ſocerum eum tota ſua familia in mores Judæorum fuiſſe transgreſſum (ut loqui amat Tacitus) ex Exod. XVIII. eſt probabile admodum. Imo pro certo id habent Judæi commentatores ad iſtum locum. Qui & ante converſionem יתר, ſed poſt eam unica adjecta literula יתרו Jethro appellatum volunt. Poſt *Rabboth* inſtar omnium conferatur *Raſchi* in h. l. Quod ſi ita revera eſt, Moſes citra ullam dubitationem plurimum ad id rei præ aliis contuliſſe putandus eſt.

Verum ut ad Phariſæos, quibus cum & Salvatori & nobis res eſt, redeamus, & indagemus cauſſam, ob quam tantopere in faciendis proſelytis occupati fuerint, ut etiam non ubique Majorum ſuorum traditiones, quo quidem decebat pietatis affectu & reverentia ſervaſſe videantur: ſciendum, quod fuerint genus hominum aſtutum & arrogans, (teſte Joſepho antiq. lib. 17. c. 3. p. 585.) Imo, nimium quantum inhiantes lucro, & omnium quos ſol aſpexit unquam ſuperbiſſimi, uti ſæpiſſime hæc Salvator noſter, tum præprimis in 23. Matthæi cap. invectiva duriſſima, illis teſtatus eſt in faciem. Itaque nullum arbitror eſſe dubium, quin partim inanem ſectam ſuam propagandi; partim ſanctitatis gloriam quaſi omnium optime religioni Judaicæ cuperent, captandi; & partim denique quæſtum quendam ex factis proſelytis ſibi comparandi gratia, terram & mare circumiverint, ſive, quæ Hilarii (in h. l. p. m. 416.) hujus pharaſeos eſt paraphraſis, *in totis orbis finibus legis jugo aliquos ſubdere* anniſi fuerint. Plane ſic conſentientem habemus D. Hieronymum (in homil. ad h. l. cujus verba integre

huc transſcribere lectori non fuerit dividiæ: Scribæ illi, inquit, & Phariſæi totum luſtrantes orbem, propter negotiationes & diverſa lucra tam a diſcipulis captanda, quam propter imaginem ſanctitatis ſtudii habebant de gentilibus facere proſelytum. Hæc ille. Cui quem lubido tenet, addat Camer. Myroth. Münſter. annot. in Evang. Matth. Ebraicum, & Lightf. Hor. Ebr. & Talm. in h. l. Atque hinc etiam forte eſt, quod diligentiam hanc Phariſæorum, propter adhærens nimirum vitium, Salvator adeo taxet & damnet. Licet non ſimus neſcii, magnum adhuc inter autores, etiam ſanctos Patres, ut Chryſoſtomum, Origenem, Hilarium, alioſque, hoc in loco inveniri ſententiarum divortium: quas omnes hic recenſere charta, examinare modeſtia vetat.

Sed hæc omnia cum non uſque adeo conſtare poſſint, ignorata ipſius proſelytiſmi & proſelytorum natura, de his quoque nonnulla dicenda erunt. Sit itaque

CAP. II.

DE
CURÆ OBJECTO.

Objectum ſunt Proſelyti. Qui quales ſint ut tanto melius innoteſcat, de eorum agendum 1. *nominibus*. diſtinctis *generibus*.

Nomina pro varietate linguarum ſunt varia. Ebræis tam in textu ſacro, quam profanis ſcriptis, dicuntur vulgo גירים, i. e. *peregrini, accolæ, hoſpites.* ex גיר *peregrinari, commorari.* Vnde & Chaldæorum ac Syrorum גיורא & ܓܝܘܪܐ. Ac ab his iterum Græcorum γειώρας, hinc & inde pro Ebr. גר á LXX. Interpp. uſurpatum.

Ipſum nomen *Proſelytus*, quod textus noſter habet, origine græcum eſt; aſt, ut quamplurima alia, latinitate fere donatum. Derivatum ex verbi προσέρχομαι *advenio* non aor. 2. neque præter. medio; ſed 3. ſing. præt. paſſ. προσείλυται vel προσειλευται, annotante B. Er. Schmidio (in noſtrum quem verſamus Matthæi locum,) ſimulac hinc rationem reddente, cur non cum ϑ, ſed τ potius ſcribendum ſit.

Significatio ergo ejus vi originationis hujus admodum generalis eſt, ita ut generatim *advenam* aut *adventitium* qualemcunque denotare poſſit. Ex prima tamen impoſitione tantum ſignificavit eos, qui Ethniciſmo addicti habitationis ſolummodo cauſa ad Judæos accedebant, quoſque poſtea, cum & iis, qui religionem Judæorum amplectebantur, titulus hic fieret communis, domicilii proſelytos diſtinctionis gratia vocare ſueverunt.

runt, juxta Cameron. in Myroth. ad noſtrum locum. Nomen ipſum ergo, cum non repugnet, quo minus noviter in N. T. ad religionem Chriſtianam converſis potuerit tribui, illis ex nulla alia cauſa denegatum, e contra vero *Neophytorum* nomen attributum conjicio, quam ut Chriſtiani a Judæis, hoſtibus infenſiſſimis, ſe omnino ſepararent, ac etiam nominibus ſuos diſcernerent. (Videatur tamen præter Camer. c. l. B. Slevogt. decus quondam Acad. hujus haud vulgare, Diſp. Acad. 37. §. 5.)

Atque hæc de primo hujus capitis membro ſufficiant. Sequitur alterum, de diſtinctis ſcil. proſelytorum *generibus*. Eorum alii tria, *proſelytos juſtitiæ* ſcil. *domicilii*, & *mercedis;* communius tamen alii duo tantum conſtituunt, ultimum omittentes, aut ad ſecundum potius non incongrue revocantes. Quorum veſtigia lecturi, quid uterque proſelytus, *juſtitiæ* & *habitationis*, ſit, dabimus paucis. Licet enim ille tantum hujus loci, ac in dicto Matthæi unice intelligendus ſit: attamen ut id pateat, de proſelyto domicilii quoque in hoc quidem cap. tractandum erit.

Quantum igitur ad *Proſelytum juſtitiæ*, ceu ordine & dignitate priorem attinet, is ita deſcribendus venit, quod ſit gentilis, qui religione „Ethnica repudiata totam legem Moſis, ſcriptam pariter ac non-ſcriptam, „ne minimo quidem excluſo apice, ex ſolo ejus amore & gloriæ divinæ „ſtudio in ſe ſervandam ſuſcipit, indeque non commodum aliquod temporale, ſed & perfectam juſtitiam, & conſequenter vitam in futuro ſeculo ad piſci ſperat. Et ob hanc ex lege expectatam juſtitiam, ſalutem, ſine dubio nomen גר צדק Proſelyti juſtitiæ ei fuit inditum, (conjectante Slevogtio ſup. c. l. §. 20.) Quantumvis & multoties abſolute ac ſine addito גיר ſeu proſelytus, tanquam ſpecies potior dicatur; Ceu vel ſaltim ex Lev. XVII, 15. coll. Deut. XIV, 21. abunde videre eſt.

Porro ſynonymice quoque *Proximum* Judæi eum vocant, contradiſtinctum *Fratri*, qui Iſraëlita tantum illis eſt genere & religione talis. Sed Salvator diſtinctionis hujus perverſum ſenſum in N. Inſtr. rejiciens, omnes omnino ſine diſcrimine homines proximos, & in religionis fundamento nobiſcum conſentientes fratres noſtros eſſe docet. At hæc nonniſi obiter (Conf. Ligtf. H. H. in Matth. V, 22.) Denique his addendum venit in Actis Apoſtolorum aliquoties (ut cap. VI, 1. IX, 29. XI, 20.) obvium *Helleniſtarum* nomen: quo ideo inſigniri cenſentur proſelyti juſtitiæ, quod Helleniſmum, h. e. gentilem impietatem, Patribus ita dictam, repudiaverint (Vid. Dn. D. Olearius in plane eximia Diſſert. de ſtylo N. T. ſect. 3. memb. 3. §. 9. p. 125.) Verum ita nonnulli ſaltem. Sunt enim qui per Helleniſtas illos, Judæos germanos potius, ſed in Græcia degentes, ac

Bibliorum verſione græca utentes intelligendos eſſe volunt. Quorum in numerum ſe profitetur Dn. Leusd. (in Philol. mixt. diff. 21. p. 143.) Quin alii, ut Clariſſ. Heinſius, Coccejus, Crotius, &c. peculiarem gentem a pure Græcis diverſam, cujus dialecto N. T. ſit conſcriptum, ſtatuentes, ex his locis fundamentum aliquod ſibi quærunt. Quos tamen ſolide poſt alios refutavit modo laudatus Olearius d. l. Quem, quum hæc perſequi ſit a ſcopo aberrare, adeat qui volet de his plura. Nobis, quia de proſelytis juſtis potiora ſunt quæ reſtant, potius pergendum eſt.

Alterum genus proſelytos domicilii ſub ſe complectitur. Qui non erant alii, quam qui ſeptem ſolummodo Noachidarum præcepta, inprimis illud de fugienda idololatria, a ſe ſervanda promitterent. Cæterum vero neque circumciſi, aut baptizati; ſed prorſus gentiles. Noachidarum, quæ vocantur, præcepta ſunt iſta: 1. eſt de idololatria. 2. על בוכת ה׳ de nominis divini benedictione (ſive potius, quæ vocis hujus ambiguitas, maledictione, uti Jur. Nat. & Gent. pag. 124. & 116. Seldenus exponere mavult.) 3. homicidio. 4. revelatione turpitudinum. 5. de furto. 6. de judiciis 7. membro animalis vivi non comedendo. Priora ſex a primis ſtatim mundi initiis Adamo Deum dediſſe, poſtremum vero poſt diluvium, Noachi ætate, ſuperinduxiſſe pervulgata Judæorum eſt ſententia. Ad horum obſervationem & profeſſionem coram tribus, ſi non Iſraëlitis, nihilominus proſelytis domicilii (vid. Selden. I. N. lib. 2. c. 3. p. 152.) faciendam publice, uti quoslibet mortales, utpote queis in Adamo & Noacho binis vicibus lata cenſebant, quocunque modo cogere erat licitum. Ita, quod mireris, tam præciſe proſelytos eis adſtringebant, ut, ſi aliis legis præceptis operam dediſſe deprehenſi fuerint, mortis reos illos pronunciarint. Hinc ſummo jure comedebant morticinia, extra templum ſuper quodvis altare erectum offerebant ſacrificia, & iſtiusmodi peragebant alia, quæ tamen proſelytis juſtitiæ non minus quam Judæis erant prohibita. Contra vero, ſi Noachidarum illa præcepta tantum obſervaverunt, aſſignabant illis ſortem in futuro ſeculo; modo non, quia dictamen ſanæ rationis ſervanda eſſe, ſed Deus in lege dictitat, id fecerint. Hujusmodi ergo demum e gentilibus in terra ſua tolerabant. Alias autem nemini in Judæorum ditione pernoctare, multo minus habitare erat conceſſum.

Et ex his quidem proſelytorum domicilii ſatis ſuperque natura conſtare poteſt. Veruntamen ne benevolum Lectoris animum linquamus in ſuſpenſo, ſed tandem utra proſelytorum ſpecies in Matthæo intelligenda ſit, definiamus, illud unum, quod maxime huc facit non prætereundum.

Nimi-

Nimirum ex quo anni Jubilæi ceſſavit obſervatio, ſive, quod ad idem redit, poſtquam Judæi in feralem hanc captivitatem migrare & terra ſua extorres eſſe coacti ſunt, proſelyti domicilii publice amplius non fuere recepti. Si qui autem e gentilibus ultro Noachidarum præcepta & verbis & opere ſuſceperunt, illos non proſelytos, quin potius pios & religioſos vocarunt (vid. act. VIII, 27. cap. X. 1. 22.) Quamobrem ſat firmo hinc ſumpto argumento nixi, in noſtro loco non niſi proſelytos juſtos intellectos paſſim volunt Interpretes. Quibus cum hac in parte calculum addere non detrectemus, de proſelytis juſtis ceu unice huc ſpectantibus, miſſis illis alteris, in ſeqq. tractabimus plenius.

CAP. III.
DE
INAUGURATIONIS ACTU.

Quemadmodum in Proſelytis conquirendis ſæpiuſcule fuere ſolliciti; ita non minus curioſi & prolixi in iisdem inaugurandis & judaismo initiandis. Fieri enim id debebat per certa & rei huic deſtinata media, certis adhibenda ritibus, *circumciſionem* ſcilicet *Baptiſmum* & *Sacrificia*. Per hæc enim uti olim populus Iſraeliticus in fœdus divinum intromittendus erat; ita & quosvis alios extra gremium ſynagogæ Judaicæ prognatos, non niſi his tribus illius membra fieri, & fœderis divini participes reddi poſſe autumant. Idque hac ex ratione, quod quoad ſacra omnimoda Judæis ſemper cum proſelytis ſit æqualitas, ac in corpore Legis divinæ lex una eademque eis fore perhibeatur paſſim Numer. XV. v. 14. ſeqq. At vero extitiſſe eadem in Iſraelitis, qua *circumciſionem* quidem eſt indubium, ac inſuper tam ex primæva ejus inſtitutione, quam tempore agni paſchalis facta confirmatione clarum. Sed *Baptiſmus* nonnihil operoſiorem probationem poſtulat. Matriarchas Judæorum fuiſſe baptizatas ex eo inducunt (Jevam. fol. 46. p. 1. l. 34.) quod deficiente in illis ordinario fœderis medio, circumciſione, vix aliud præter baptiſmum dici queat medium, quo ſub alas Majeſtatis divinæ congregatæ fuerint. Pro Patriarcharum autem baptiſmo ſtatuminando, ad Scripturæ loca, ubi conſecratio veſtimentorum lotione ſanguinisque aſperſione facienda præcipitur, provocant (Exod. XIX, 10. 14. c. XXIV, 8.) Non obſtante, quod exſerta in illis ablutionis corporis, vel baptiſmi, non injiciatur mentio. Etenim ſententia apud illos eſt receptiſſima, nullam unquam inſtituendam veſtimentorum lotionem, aut ſanguinis aſperſionem, niſi corporis quoque lotio

tio vel præceſſerit, vel conſecutura ſit. Unde Maimon. in hilc. Mikvaoth c. 1. §. 2. hanc in rem hunc formare amat canonem: *Ubicunque in lege jubetur abſterſio carnis, aut lotio veſtium ob immunditiem, nil intelligitur aliud, quam immerſio totius corporis in conceptaculo aquarum.* Ut nihil de Ab. Eſra dicamus, qui comm. ad Exod. XIX, 10. baptiſmum voce *conſecrationis* expreſſe mandatum ſtatuit. De quibus ſingulis legendæ pluribus Cl. Dn. Præſidis Antiquit. Ebr. ad Mt. 3. 6. dictatæ: ex quibus hæc pauca excerpere non piguit. Tandem nec *ſacrificia* in populo Iſraelitico defuiſſe, comprobant inde, quod poſt latam ſtatim legem eadem offerre, iisque Deum ſibi placare præceptum fuerit. (Conf. Exod. XX, 24. ſeqq.)

Sed cum hæc media non illico absque ulla mora gentilibus, quamprimum judaicam religionem ſe amplecti velle ſignificant, Judæi applicent, ſed potius præmittenda quædam præmittant; non fuerit iniquum, ab iisdem penitius conſiderandis tantiſper abſtinere, inque præliminaribus illis occupari.

Primo omnium cum initiando *examen inſtituunt* ſciſcitaturi, qua cauſa motus, ſub alas divinæ majeſtatis congregati, i. e. in gremium eccleſiæ judaicæ recipi cupiat: Spe ne temporalis cujusdam felicitatis, an vero metu periculi, concupiſcentia virginis, ſi vir, aut ſi mulier ſit, juvenis Iſraëlitici ſive quacunque re mundana alia? Id ſi deprehendunt, reprobant; Sin ſecus, & amore religionis eum adactum eſſe putant, in tantum quidem admittunt: at ut eum deterreant, de præceptorum gavitate, moleſtia, pœna transgreſſoribus ſtatuta, quin & miſeriis ac calamitatibus, quibus gens judaica duriſſime ſubinde afficiatur, ſedulo monent. Ne poſtea dicere poſſit queribundus, ſe, ſi id ſciviſſet ante, nequaquam tale jugum ſibi fuiſſe impoſiturum. Porro ſi his non deterreatur, nec dimoveatur a propoſito, demum recipiunt, præcepta tam levia quam gravia, cum pœnis, eorum ac Præmiis uberius explicant, articulos fidei ſuæ fundamentales prolixe inculcant, ac de cæteris, quantum ſatis putant, catechumenum ſuum inſtruunt, & tandem ad profeſſionem legis publice edendam adigunt.

His itaque ceu præliminaribus rite peractis, accingunt ſe tandem ad rem ipſam, & quem jam ſatis informatum cenſent, ſine interveniente mora *circumcidunt.* Quod plane eodem ac ſi Judæus fuiſſet circumcidendus, peragebatur modo. Niſi forſan diſcrimen aliquod in eo velimus quærere, quod proſelytorum circumciſioni non minus, quam baptiſmo; Triumviratus adeſſe debuerit, quo de poſtea. Præter fœmellas, naturæ, bene-

beneficio exemtos, nemo hic ab ea erat immunis. Adeo ut etiamſi jam ante in Gentiliſmo adhuc, Ægyptiorum, Colchorum, &c. Æthiopum &c. (a quibus prioribus ritum hunc ad Iſraelitas deveniſſe perperam tradere audet Herdotus in Euterpe cap. 104.) more fuiſſet circumciſus, reiteranda nihilo ſecius fuerit apud judæos circumciſio, ac reſanatum ex priori vulnuſculum reſricandum, usque dum fœderis ſanguis, quem vocant provenire cerneretur.

Circumciſionem ſequitur *Baptiſmus.* Qui cum quoad finem quidem a noſtro hodienum uſitato parum differat, ejusque uſum juxta Selden. (de ſucceſſ. in Bon. Def. c. 26. p. 96.) pauciſſimi animadvertant, paullo uberiorem tractationem mereri videtur. Ne in limine offendamus, ante omnia diſtinguendus erit a luſtrationibus illis quotidianis: utpote quæ corporalis, immo ſpiritualis immudiciei, ſed leviticæ, ablutionem pro fine habebant unice. Licet autem hæc quoque in proſelytorum baptiſmate fuerit intenta, non tamen in ea tanquam fine ultimo ſubſiſtebant, ſed reſpiciebant aliquid amplius. Nam tansferebatur præterea per eadem gentilis in alium plane ſtatum, & novum induebat naturam & conditionem. Mutatus enim cenſebatur totus, ita ut inpoſterum non gentilis amplius; ſed Iſraëlita & Judæus eſſet quoad omnia. Hinc quamprimum baptizatus ex aquis emergebat, habebant eum veluti infantem recens ex utero egredientem, & pro ita regenerato, quaſi nunquam antea fuiſſet natus. Exuebat omnem conſanguinitatem & affinitatem priſtinam. Nulla ejus amplius in matrimoniis habeatur, ratio, & ſic nec lege leviratiouis teneri poterat. Quare, cum regeneratio tam nota, quam quod notiſſimum, apud Judæos fuerit, demiratur Salvator non immerito, quod Nicodemus Phariſæus eam neſciverit. Tu es Magiſter in Iſraël, inquit, & hoc neſcis? Joh. III. Ex merito hanc rem perſequitur ſæpius citatus Seldenus (lib. I. N. & G. 2. cap. 4. p. 158. ſqq) qui lectu non minus jucundus quam dignus, Lectori curioſo ſine dubio ſatisfaciet.

Præterea luſtrationes illæ iterabantur ſæpiſſime, ita ut nihil iis frequentius uſu apud Judæos fuerit. At vero Proſelyto-baptiſmus plus una vice conferebatur nemini unquam etiamſi ſemel eo tinctus ac Judaiſmo (a) repudiato ad gentilem impietatem relapſus, ab ea denuo ad judaiſmum reverſus fuerit. Non enim poſt factam Apoſtaſian fœdus baptiſmale irritum, quin ſartum tectum ex parte Dei quidem putabatur ſemper. Plane ut de noſtro ſemel cum Deo in baptiſmo icto Noſtrates propugnare aſſolent. Imo Anabaptiſmus adeo non erat in uſu, ut ne infantibus quidem a proſelytis in judaiſmo ſuſceptis conferendus fuerit: quippe quibus Baptiſmum-

(a) vid. Seld. l. 2. c. 4. p. 165. & 142

ſmum per omnes generationes imputari, indeque commodum in liberos redundare ſtatuebant.

Cæterum, quod tempus, modum & reliquas baptiſmi hujus circumſtantias concernit, non adhibeatur antequam in circumciſione inflictum vulnus conſanuerat. Neque niſi in præſentia trium minime teſtium autoritate publica conſtitutorum. Qui non ſolum rei rite curandæ, proſpicerent: ſed & ſi quando proſelytiſmus in dubium vocaretur, de eo teſtimonium ſuum perhiberent. Et quum ob Triumviratus hujus præſentiam actus judicialis fuerit habitus, cavendum ne fieret die feſto, Sabbatho, noctu. Sed tamen ſi Sabbatho aut feſto die fuiſſet eorum baptiſmus peractus, inde non reddebatur fruſtraneus aut irritus; uti e contra trium iſtorum teſtium defectus irritum facere poterat. Locus rei huic peragendæ idoneus tantum minimum debebat complecti aquæ, ut totum in eo corpus immergi, & merſione una ablui potuerit. Unde minimam ejus requiſitam longitudinem & latitudinem cubitalem, profunditatem autem tricubitalem conſtituerunt Jcti Judaici. Cujusmodi lacus 40. ſearum capax, & communi vocabulo מקוה ſeu *conceptaculum* dicitur.

Aqua requirebatur ſponte congregata, non aliunde hauſta. Perinde autem ſive ſtagnans, ſive fluens. Nam & in fluentis uti menſtruoſæ, ita proſelyto lavare licuit. Et hinc Johannem in flumine Jordane ſine ullo Judæorum offendiculo baptizaſſe legimus. Aquæ marem mares, fœminam foeminæ immittunt, ſtantesque in iis collo tenus præſentes Triumviri de gravioribus quibusdam & lævioribus præceptis denuo inſtruunt. Circa quæ, cum iterum eorum mentio facienda fuerit, monendum brevibus, diſtinctionem hanc nec Salvatorem latuiſſe, dum Matth. V, 19. minimorum præceptorum meminit. Ex Seldeno autem (I. N. lib. 2. cap. 4. p. 142.) nota, præcepta graviora eſſe, quorum transgreſſoribus excisionis pœna imminebat, aut ſupplicium ultimum ex ſententia ſynedrii irrogandum. Levia cætera, excepto tamen perjurio, quod gravioribus connumeratur, etiamſi dictis notis careat. His jam peractis ipſi tantum ſe aquæ immergebant, ac ita quidem ne unicus corporis vel capillorum apex illotus remaneret. Hic autem adultos tantum intellige. Infantes enim uti ſe ipſos immergere non poterant, ita & fortaſſis ab hujusmodi totalis immerſionis ritu, faciendæ ab aliis, eximendi ſunt. Equidem baptizabant eos una cum parentibus, & iis ſi orbati erant ad ſententiam Synedrii, parentum ſuſtinentis vices, attamen qui id factum, totine ſcil. an qua partem aliquam tantum tincti fuerint, non omnino liquet. De re ipſa interim certo ſatis conſtare ſufficit. Qua de lectionem meretur Lightfootus

(Hor.

Hor. Hebr. ad Matth. III, 6. & Harmon. Evangel. ad Joh. III, 25. Contra modernos Anti-Pædo-Baptiſtas ex hoc capite Pædo-Baptiſmum feliciter aſſeverans. Scilicet cum infantum Baptiſmo nihil in V. T. & apud Judæos Salvatoris noſtri etiam temporibus fuerit notius & uſitatius, omni exceptione majori regula, qua in N. T. inſtitueretur vel confirmaretur, nullatenus indiguit; contra vero exſerta indiguiſſet prohibitione, ſi Salvator eundem improbaſſet, & ceu rejiculum voluiſſet abrogatum.

Sed hæc cum non ſint hujus loci & inſtitui, facimus miſſa, & ad ultimum, quod ſupereſt initiamentum, *ſacrificium* nimirum progreſſum facimus. Holocauſtum illud erat, ſive jumenti, ſive paris turturum aut columbarum. Cujus durante adhuc templo actualis oblatio erat neceſſaria prorſus; ſed hodie penitus eo deſtructo, ſi in omnem eventum templi reædificandi promittatur ſufficit. Neque ſic tantæ jam circumciſio & Baptiſmus habetur neceſſitatis: utpote quorum vel uno neglecto, res omnis fruſtra ſuſcepta eſt.

CAP. IV.

DE
PROSELYTORUM STATU SIVE DIGNITATE.

Tantæ proſelyti per hactenus dicta media in gremium Reipublicæ Judaicæ adoptati dignitatis fuerunt & nobilitatis, ut inter eos & Judæos vix ullum, aut certe leviſſimum tantum diſcrimen fuerit. Etenim in duobus ſaltim, nimirum *contrahendis matrimoniis*, dein gerendis *Magiſtratus politici officiis* conſiſtebat exigua quædam diſparitas. Quam ut de proſelytorum ſtatu, & eorundem æquali cum Judæis dignitate tanto melius judicium ferri queat, prius expediemus.

Igitur primum, nempe *connubia*, quod ſpectat, licebat equidem proſelytis cum Iſraëlitis, & vice verſa his cum illis, cujuſcunque ſexus, affinitatem per matrimonia contrahere; obſervato tamen ordine & diſcrimine (de quo legendus Seld. I. N. & Gen. lib. 5. c. 14. p. 646. ſeq.) Nihilominus in hoc paſſu deterioris paulo conditionis, quam ipſi Judæi, eſſe videntur, quod Pontifici maximo non ſolum, ſed & ſacerdotibus reliquis omnium promiſcue proſelytorum connubia a Deo vetita, cum fœmellis Iſraëliticis vero conceſſa ſint. (Ceu de Sacerdotibus videre eſt Lev. XXI, 5. אִשָּׁה זֹנָה וַחֲלָלָה לֹא יִקָּחוּ *mulierem meretricem ac profanam ne accipiant*. Ad cujus interdicti meliorem intelligentiam obſervandum, vocem זוֹנָה adeo extendere Judæorum Interpretes, ut non magis ſcortum, quam

virginem non Iſraëlitidem ſub ea velint intelligi. Clarius aliquando eſt, quod ejusdem cap. comm. 14. de Pontifice ſupremo extat; quippe cui præterea virginem בעמיו e populo ſuo ducere præcipitur. Quod h. l. ideo Aben Eſra adjici judicat; כי הבתולה המתיהדת אסורה לה quod virgo Judaiſmum amplexa, h. e proſelyta ei prohibita fuerit. vid. Seld. de ſucc. Pontif. lib. 2, c. 2.

Sic & quoad *honores & officia Magiſtratus* capeſſenda, diſparitas quædam cernitur. Proſelyti ex alterutro Parente Iſraelita prognati ſynedrii minoris, quod 23. conſtabat ſenatoribus, membra fieri poterant. At a præfecturis & officiis conſularibus cæteris arcebantur. Ad ſynedrium magnum non niſi ſangninis defœcatiſſimi Judæos admittebant, & ad ſolium regium non niſi quendam e fratribus evehere Deus Deut. XVII, 15. juſſerat. Simili fere modo, quo Paulus Neophytam populo ſtatim præficere 1. Tim. III. 6. prohibet.

An autem ex hoc quod magiſtratuum & judiciorum habuerunt communionem non omnimodam, conſequatur illico, eos nec cives Reipublicæ Judaicæ dicendos fuiſſe, uti cum incomparabili alioquin Seldeno (lib. II. Jur. Nat. cap. IV. p. 163.) contendit Menochius (de Republ. Ebr. cap. 3.) prorſus negandum videtur. Pauciſſimi enim ſic in Monarchica & Ariſtocratica Republica futuri eſſent cives. Ariſtoteles vero, ad quem provocatur, quando civem magiſtratus communione definiendum eſſe aſſerit, (lib. III, cap. I. Ita inquiens: *Πολίτεις ἁπλῶς ἐδενὶ τῶν ἄλλων ὁρίζεσθαι μᾶλλον, ἢ τῷ μετέχην κρίσεως καὶ ἀρχῆς* civem non in genere; ſed in tali vel tali Republica, Democratia nimirum exiſtentem intellexiſſe, aut ut cum magno Böclero (Inſtit. Polit. lib. I. cap. VI. p. m. 70.) loquar, potius exemplum civis, quam ejus definitionem dediſſe putandus eſt. Uti præter eum accurate deduxit Slevogt. (cit. diſſert. §. 32.)

Verum hæc tanti momenti non ſunt, ut inde ſimpliciter abſoluteque loquendo inæqualitas inter Judæos & proſelytos fuiſſe dicenda ſit. Nam & Pontifex ſupremus non omnes ſine diſcrimine virginse Iſraeliticas matrimonio ſibi copulare poterat, ſed quæ tantum ex nobiliſſimis Judæorum proſapiis oriundæ erant. Neque niſi viros Judæos illuſtres, & tam rebus geſtis quam generis nobilitate claros deligebant ſibi reges, & membra faciebant Synedrii. Itaque, ſi modo, quod vulgo probatum, a potiore ſumenda denominatio, exactam inter eos æqualitatem fuiſſe cum Talmudiſtis dicendum fuerit. Hi enim parvi dictam diſparitatem æſtimantes, toties e contra *ἰσονομίαν* proſelytorum &

Judæo-

Judæorum erant aſſertum, ut pro vulgari habeant diverbio: Proſelytus ſicut Iſraelita eſt in re quacunque.

Et ut ad ſpecialiora deſcendamus, potiſſimum erat conſpicua in his tribus: 1. quoad *nomina*. 2. *jura* 3. *privilegia*.

Nomina fuiſſe communia, tam ex ſacro codice conſtat, quam monumentis aliis. Non minus namque proſelyti, quam Judæi originarii, *Ebræi*, *Iſraelitæ*, quin etiam *Judæi* ſalutantur. Ac ſive hæc gentis, ſive religionis fuerint nomina, eis jure competebant. Profitebantur enim eandem, quam Judæi, religionem. Et per baptiſmum ita cenſebantur transformati, ut ethnici deſierint, & in perfectos Judæos transmigrarint. Atque hinc nata videtur illa diſtinctio inter *Iſraelitas genere* ſive *Ebræos ex Ebræis*, & *Iſraelitas* ſive *Ebræos ſimpliciter*, cujus haud obſcure Apoſtolus (Phil. III, 5.) meminit. Apprime quoque huc facit locus Eſth. (cap. VIII 17.) ubi qui e populis Judæi facti dicuntur, per proſelytos Judæorum interpretes explicant.

Omnium evidentiſſimum eſt quod in Actis (cap. II, 5.) habetur teſtimonium, ut in quo expreſſe religioſis e gentilibus, degentibus Hieroſolymis, hic Judæorum titulus tribuitur. Quibus e Joſepho ſufficiat addidiſſe unicum Iſa (lib. XX. ant. c. 2. p. 684.) Regem Izatem ideo circumciſionem tam vehementer deſideraſſe ait: quia ſe abſque ea perfectum Judæum non fore putaverit. Cui mater exprobrans filii propoſitum dicit, Subditos Adiabenos Judæum in ſolio nequaquam toleraturos. Plura congeſſit Selden. (J. N. lib. II. c. 4. p. 155. ſqq.) ad quæ Lectorem ea deſiderantem peramenter velim remiſſum.

Quoad *Leges* & *Jura*, eaque ſive ſacra, cultum concernentia, ſive civilia & forenſia; omnem hic exulare disconvenientiam, vix probatione indigere videtur. Etenim totum corpus legum moſaicarum proſelytos fuiſſe amplexos & profeſſos publice, jam modo ſupra dictum fuit. Una ergo omnibus erat lex, una religio, ritus ac ceremoniæ, Judæis promiſcue & Proſelytis.

Atque ſic etiam non poterant non iisdem, quæ ex religionis judaicæ profeſſione & legum divinarum ſuſceptione pendebant, gaudere *privilegiis*, *dignitatibus*, & *immunitatibus*. Fœdus divinum non magis ad Judæos ſpectabat, quam proſelytos: quippe qui ipſi quoque בני בנות, filii fœderis, i. e. fœderati, peculium ac populus Dei audiebant. Quare licebat illis ingredi templum, in eo cum aliis orare, ſacrificia offerre, de iis & Paſchate comedere, & ſi quæ ſunt ejusmodi complura alia. Porro & civile fœdus cum cæteris habebant Judæis, utpote cum quibus in

 unum

unum coaluerunt populum. Sedes in terra benedicta, quin & in ipſa Hieroſolyma erant conceſſæ. Onera civilia, tributum, vectigal, ex æquo erant imponenda. Neque magis iisdem aggravandi proſelyti, quam Judæi reliqui. (quo ſpectat illud Exod. XXII, 20. Lev. XIX, 33. גר לא תונו ולא תלחצנו). Gentilem quemcunque etiam proſelytum domicilii, ex impia quadam traditione, impune quispiam pro lubitu poterat occidere; At qui proſelytum juſtum interfecerat, æque ac ſi Judæus fuiſſet interfectus, ſupplicio plectendus, & vitæ ejus faciendus erat FINIS.

CLARISSIMO AC LITERATISSIMO

D. JOH. HARTM. SCHEIBLERO

PHILOS. AC LIBR. ARTIUM MAGISTRO DIGNISSIMO, S. S. THEOL. STUD. INDEFESSO

S. D. P.

JOH. ANDR. DANZ, P.P.

Biennium jam excurrit & amplius, *Clariſſime Magiſter!* ex quo mihi innotuiſti, *venerandi Patris* ſtipatus commendatitiis. Ab iſto tempore vix a meo receſſiſti latere; minimum nullus dies abiit ſtudiis deſtinatus, quin me adieris, & quæ tradebantur ſolicite ac attente hauſeris. Non memini, unquam a Te intermiſſum fuiſſe, quicquid partes ſeduli, ſed & modeſti ac pii Commilitonis explere ullatenus potuit. Quod ſi alii ſubinde ægre ferunt, ſciſcitando ipſorum excitari diligentiam: *Tibi* nil magis acceptum fuit, quam aſſidue inſtituto examine, confirmari, & ſicubi hæſitabas, dirigi rectius. Nunquam Te minus paratum offendi, nunquam propoſita tractantem oſcitanter. Nec dubium, quin eundem *Te* Reliquis præſtiteris. Teſtantur id inſignia illa, quæ a ſingulis noſtri Ordinis reportaſti, elogia, exantlato nuper examine. Non fuit ex omnibus qui non avitæ paternæque virtutis in *Te* deprehenderit veſtigia, clarique luminis reſplendeſcentes radios. Idem quoque præſens demonſtrat Exercitatio, *Tua* conſcripta Marte. Multa ſunt, quæ non permiſere, ut plura de meo adderem. Sed nec *Tua* id permiſit ingenuitas. Proprios Patronis profectus probaturus eras: non alienis exorare Patrocinium. Perge hac via, & rebus laudabiliter geſtis, ad Celeberrimorum Majorum Tuorum gloriam aſſurge, vel Numine propitio, eandem ſupera.

JOH.

JOH. ANDREÆ DANZII
UXOR MARITUM REPUDIANS
AD MARCI X. 12, ſeq. & I. CORINT. VII, 10. 12.

I.

SApientiſſima Dei immortalis conſtitutione adeo arcte conſtrictos eſſe conjugum animos, ſacræ literæ docent, ut nulla in ſocietate nulloque cum homine conjunctis vivere poſſint conjuges, quos nulla temporum injuria, imo nihil, niſi ſola mors diſtrahere poſſit, & ut ea perpetua ſit voluptas conſuetudinis conjugalis, interruptam & per omnem vitam ducendam hanc ſocietatis ſuavitatem Deus conſtituit.

II. Poſtquam vero turpiſſime primæ innocentiæ jacturam fecimus, plurima in hanc ſocietatem prorupiſſe deprehenſa ſunt incommoda, adeo ut ſapientes aliqui etiam omnibus modis conjugium averſati fuerint, quemadmodum *Thales Mileſius* feciſſe dicitur, qui, cum vegeta pariter ac provectiore ætate interrogatus fuiſſet, cur uxorem non duceret, reſpondit: quod intempeſtivum eſſet. Diog. Laërt. in Vita ipſius cit. *Alex. ab Alex.* Genial. Dierum libr. IV. c. 8. Et D. Paulus aliquando a conjugio abſtinere commodiſſimum eſſe judicavit. Imo compertum habemus, in ſuaviſſimam etiam vitæ hujus delectationem non raro aliquid irrepſiſſe, quod alieniſſimos reddiderit conjugum animos, neque pati potuerit, interruptam eſſe ſuavitatem ſocietatis, delectationem vitæ, ac victus, voluptatem conſuetudinis interioris. Quare in id omni cura prudentes rerum publicarum gubernatores incubuere, ut diſſidia & ſimultates conjugum tollerent; ſive enim propinquis ea cura delata fuit, ſive aliis ad hoc negotium arbitris delectis vid. *Plat.* Dial. II. p. 1118. & prolixius *Alex. ab Alex.* Genial. Dier. Libr. IV. c. 8. & ibi *Tiraquellus.*

III. Quoniam autem nonnunquam tales caſus incidere compertum eſt, qui nullum prorſus reconciliationi futuræque inter conjuges gratiæ locum relinquere exiſtimabantur, data eſt conjugibus repudiandi facultas, qua ii quoque, qui de ſocietate per omnem vitam continuanda contraxerant, aut contrahere debuerant, poteſtatem habebant a conjuge divertendi omnique obligationi renunciandi.

CAPUT I.

Etymologia repudii cum ſynonymia, recitatis etiam iis, quæ de uxorum divortio diſtincta adhibent Græci, Ebræi, Arabes.

Jus illud a conjuge divertendi, quo ſive vir, ſive mulier utebatur, quum ex more reipublicæ, in qua vivebat, ſolenniter conjugi matrimonium renunciaret, omnemque conſuetudinis conjugalis amorem deteſtaretur, Romani aut *repudium*, aut *divortium* appellabant. In quibus hæc diſcriminis ratio ineſſe dicitur, quod *futurum matrimonium repudiamus, ut a futuro matrimonio non dici posſit nos divertere* (*L. 191 ff de* verborum ſignif.) Solvebantur enim matrimonia æque ac ſponſalia; neque ea quæ viro tantum deſponſata erat, dici poterat divertere, quum domum nondum eſſet deducta a viro, neque vir cum illa divortium facere, quod divortium ſit, quum in diverſas partes abeunt, qui ex connubii jure arctiſſimis vinculis conſtricti ſunt, & conjux a conjuge, quamvis hic caſum aut acerbius, aut æquius ferret, divertit. Quod autem divortium a diverſitate *mentium* appellatum eſſe *Gajus* (l. Divort. 2. ff de divort) exiſtimat; vix nobis probabile videtur, quum non omnis voluntatum diſſentio, qua licet etiam capitali otio a ſe invicem diſſideant conjuges, divortium dici poſſit, ſed potius aut *a flexu viarum* hoc eſt *via in diverſa tendente* (Iſidorus Libr. X. Etymol. cap. 8. in Addit. Dempſter ad Roſin. cap. 38. Libr. V. Antiquit. Rom.) aut quia *in diverſas partes eunt conjuges*, *que diſtrahunt matrimonium* (*Gajus* l. c. it. *Paulus* l. inter divort. 191. ff. de verb. ſignif.

Repudium vero eſt, quum retractantur atque reſpuuntur ea, quæ de matrimonio, ſive futuro, ſive inito recepta ſunt, nec tantum repudiari dicitur conjux, quando prius, quam nova nupta domum mariti ſubeat, pacta matrimonialia reſcinduntur; ſed uxor, quæ jam tum materfamilias eſt, repudiari dicitur. (vid. *Val. Max.* Libr. II. c. 1. & in ff. libr. XIII. tit. II. de ritu nupt. ſæpius. *Seneca* de Benefic. Libr. III. c. 16. Cod. Libr. V. tit. 17. l. 13. *Sueton.* & alibi.) Quæ vox aliis quoque dictionibus ex uſu dicendi conſueto Romanis accommodata fuit, ita ut repudiari dicantur ea, quæ averſamur atque recuſamus (vid. *Cæſ.* Bell. Gall. Libr. I. c. 40. *Cic.* L. V, 9. Famil. &c.)

Nuntium denique remittere apud Romanos dicebantur, qui per libertum domo exire jubebant uxorem, aut perſcriptis de divortio tabulis eas ad conjugem deferri curabant, quibus res ſuas ſibi habere jubeatur. Ex quo dictio promanaſſe videtur, qua *renunciari* quicquam dicitur, quando reſcinditur id, de quo antea eſt conventum.

Apud Atticos uxor a viro diſcedens ἄνδρα ἀπολείπειν, virum, deſerere, vir autem uxori nuntium remittens, eam, ἀποπέμπειν ſeu dimittere, & ἀπόλειψιν ſeu τῆς ἀπολείψεος γράμματα viro conjux ſcribere dicebatur, quum divertendi ab eo conſilium iniiſſet. (*Plutarch.* in Alcibiad. & Conjugal.

jugal. Præcept. f. 143.) Neque enim uxor cenſeri poteſt ἀποπέμπειν τὸν ἄνδρα ſive virum dimittere, quem non ducebat; nova enim nupta in mariti domum deduci ſolebat, cujus poſſeſſione certe virum dejicere nequit, quum illius domina non ſit, aut ſi maxime fuerit, in illa tamen non dominatur, quum ex pacto teneatur, viri imperio ſubeſſe: poteſt autem nihilominus a viro divertere eumque deſerere. (vid. *Samuel Petitus* Comment. in lege. Atticas Libr. VI. p. 459. *Joſeph. Scaligeri* Animadverſ. in Euſeb. 2015. cit. cit. *Seld.* de Jure N. & G. Libr. V. c. 7. p. 891.

Pari ratione in Ebræorum Republica, ut vir uxori traderet ספר כריתות ſeu libellum repudii, conſtitutum fuit, quod ipſe illa ſuperior eſſet, cujus moderationi præcipue res familiaris, & quæ circa eam gerebantur, ſubeſſe credebantur. Quanquam enim uxor rite in foro agere poterat, ut divortium cum viro fieret: nihilo ſecius tamen ea ſua autoritate divortiorum tabulas non conficiebat, nec ſuo nomine confici curabat ex more patrio; qua ratione pariter a viro quoque divertere, non eum dimittere, ſed ipſa diſcedere atque dimitti, non autem marito nuntium remittere cenſebatur. Quod uſu veniſſe compertum habemus inter Ebræos in ſponſalibus pariter atque inito matrimonio: ex quo factum, ut ea, quæ teneriore ætate viro in matrimonium collocata, ſive etiam tantum deſponſata fuit, quando ætate provectione & adulta viri complexus refugeret, ממאנת ſive renuens appellaretur; alias מורדת ſive rebellis habebatur illa, quæ cum viro integra ætate nupta fuiſſet, a conjugali tamen conſuetudine penitus abhorrebat.

CAPUT II.

Exiſtentia repudii ab uxore marito traditi penes gentes quaſcunque non omisſis Chriſtianis tam priorum Sæculorum, quam ſequiorum; & denique de Ebræis.

Repudiandi vero hanc ſeu divortii faciendi poteſtatem communi gentium jure introductam atque uſurpatam fuiſſe conſtat: neque enim adeo omnem humanitatem exuiſſe populus aliquis honeſtatis amans exiſtimari poteſt, qui non quibusdam in cauſis uxorem, quæ in proprium luctum familiæque dedecus nupſiſſet, a viro divertere poſſe judicaverit. Apud Romanos quidem Romulus legem rogaſſe fertur, qua ſolis viris facultas relicta erat nuntium uxori remittendi, ſed non, niſi veneficii, ſublatorum liberorum atque partus aut adulterii rea. Sin alia de cauſa domo eam exturbaverit maritus, partem bonorum viri attribuit mulieri &c. uti eſt apud *Plutarchum* (in vita Romul.) quæ lex tamen quum dura nimis & iniqua in

uxores

uxores videretur, qualem & ipſe Plutarchus judicat, cum tempore omnis eius obligatio intercidit, aliaque conſuetudo ſerpere atque prodire cœpit, qua uxores quoque divertere didicerunt. Id tamen non, niſi cauſa legitime cognita viro pariter atque uxori legibus XII. tabb. ſancitum fuiſſe autor eſt *Alex. ab Alex.* (Genial. Dier. Libr. VI. c. 10.) Verum ſæculorum improbitate aucta libertate ſua circa divortia ſatis immoderate turpiterque Romanæ matronæ abutebantur, quam intolerabilem animorum levitatem *Tertullianus* (cit. Calixt. Diſſertat. de Matrimonio & Divortio (Apologet. adverſus Gentes cap. VI.) acriter perſtringit: *ubi eſt*, inquit, *illa fecilitas matrimoniorum de moribus ubique proſperata, qua per annos ferme ſexcentos ab urbe Condita nulla repudium domus ſcripſit? at nunc in fœminis præ auro nullum leve eſt membrum, præ viro nullum liberum eſt oſculum: repudium vero jam & votum eſt, quaſi matrimonii fructus.* Inſignis nimirum erat matrimoniorum inconſtantia apud Romanos, poſtquam conſuetudo divortiorum prodiiſſet. Primus autem, qui uxorem repudiavit, fuit Spurius Carbilius Ruga anno ab U. C. DXX. (*Val. M.* Libr. II, c. 1.) vel ut alii habent CCCXXX. *Gell.* Libr. IV, c. 3. contigiſſe ait anno U. C. IↃXXIII. M. Attilio & P. Valerio Conſulibus; at *Libr. XVII.* c. 21. poſt Romam conditam anno quingenteſimo undecimo. *Plutarch.* in vit. Numæ *Scribit hoc falſum fuiſſe ſterilitatis cauſa, qui tamen reprehenſione non caruit* (*Val. M.* l. c.) *invifus enim populo ob factum ſuum fuit, quamvis juraſſet, ſe uxorem quærendæ ſobolis gratiam habiturum* (*Gell.* Libr. XVII, c. 21.) Facto enim divortio & probatis in privato amicorum conſeſſu rationibus *jusjurandum præſtabant Cenſoribus*, legitimas fuiſſe divortii cauſas (*A. Gell.* Libr. XVII. c. 21. p. 1009. Hæc igitur quamvis ex lege juberentur, non minus tamen infeſtis omnium oculis aſpiciebantur ob inſolentiam facti. Nam *ὥσπερ ἐν ἔλλεισιν*, inquit *Plutarchus* (in Vita Lycurgi circa finem) *εἰ σφόδρα περιέδοι τὸν πρῶτον ἔχουσιν εἰπεῖν πατροκτόνον ἢ μητροφόνον, οὕτως Ῥωμαῖοι πάντες ἴσασιν, ὅτι Καρβίλιος σπόριος ἀπέπεμψε τὴν γυναῖκα πρῶτος ἀπαιδίαν αἰτιασάμενος.*

Succeſſerunt alia leviſſima diſtracti matrimonii exempla, quemadmodum Sulpitium Gallum, Q. Antiſtium Verum, Ciceronem (*Plutarch.* in vita Cicer. vid. & plur. *Roſin:* Antiquit. Rom. Libr. V. c. 38.) & Paulum Aemilium (*Plut.* in vita illius, *Dempſter. ad Roſin.* l. c.) feciſſe, literis proditum eſt. Neque viri tantum pro ingenuo arbitrioque ſuo matrimonia ſolvebant, ſed egregie hoc quoque imitata eſt mulierum arrogantia, adeo, ut, quum *multitudo peccantium pudorem rei* ſuſtuliſſet, nulla repudio erubuerit, poſtquam *illuſtres quædam ac nobiles fœminæ non conſulum numero, ſed maritorum annos ſuos* computaſſent, exire enim videbantur *matri-*

monii

monii cauſa, nubere *repudii*: *tamdiu* nimirum iſtud *timebatur*, *quamdiu rarum erat*, *quia vero nulla ſine divortio acta ſunt*, *quod ſæpe audiebant*, *facere didicerunt*. (*Senec.* de Benefic. Libr. III, c. 16.) Nota eſt inſolentia uxoris Mecœnatis in divertendo: *ipſe enim millies*, inquit *Seneca* (Epiſt. 114.) *ab uxore Terentia mœcha repudiatus*, *millies cum ea reconciliatus*, *millies eam duxit*. Et alibi: (de provid. c. III.) *Feliciorem ergo tu*, inquit, *Mecœnatem* putas, *cui amoribus anxio*, *& moroſæ uxoris quotidiana repudia deflenti ſomnus per ſymphoniarum cantum ex loginquo reſonantium quæritur*. (*Tiraquell.* ad c. 8. Libr. IV. Genial. Dier. *Alex. ab Alex.*) Similia Juvenalis (Sat. IX.) habet:

- - - *fugientem ſæpe puellam*
Amplexu rapui, *tabulas quoque ruperat & jam*
ſignabant: tota vix hac ego nocte redemi
Te plorante foris.

Infelicem profecto virum tantam proditæ atque nefariæ mulieris perverſitatem deguſtantem! quin potius uxorios, qui ita perdite amabant, ut diſſolutos hosce mores ferrent, aut quos uxoris deſiderium prorſus enecabat, quomodo M. Lepidum, quum uxoris facto divortio deſiderium ferre non poſſet, ægrum animoque & corpore confectum animam efflaſſe memorant (*Alex. ab Alex.* Gen. Dier. Libr. IV, c. 8. Neque hæc divertendi conſuetudo vegeta tantum & integra ætate fiebat, ſed ea quoque ingraveſcente divortiis utebantur, quam tanquam rem pervulgatam & familiarem obtigiſſe refert *Juvenal.* (Sat. VI) ut nuntium uxori ætate affectæ maritus remitteret:

Tres rugæ ſubeant, *& ſe cutis arida laxet*;
Fiant obſcuri dentes, *oculique minores:*
Collige ſarcinulas, *dicet libertus*, *& exi:*
Jam gravis es nobis, *& ſæpe emungeris*, *exi*
Ocius, *& propera*, *ſicco venit altera naſo.*

Et mulierum inſolentiam quoque eo pertigiſſe Seneca (de remed. fort.) memoriæ prodidit, ut a viris ætate provectis turpes anus diverterent: *quam multæ* enim, inquit ille, *quos in adoleſcentia amaverunt*, *in communi reliquere ſenectute? quoties anile divortium riſimus?*

Quamvis vero animum ſua ætate adjecerit ad emendanda hæc ſæculi ſui vitia Cæſar Octavianus Auguſtus & *modum divortiis* impoſuerit (*Sueton.* in vit. Auguſti c. 34.) ubi quodammodo *Mos & Lex maculoſum edomuit nefas Laudabanturque ſimili prole puerperæ* (*Horat.* Libr. IV, Od. 5.) *Damnoſa tamen quid non imminuit dies?* omnis enim ea legis ſeveritas rurſum

ſum

ſum ſublata eſt, & cum priſcorum Romanorum ſtudio honeſtatis ſimul occidit, quum populus Romanus ad omnis generis flagitia deſcendere non vereretur, quam matrimoniorum inconſtantiam ea tempeſtate uſurpatam fuiſſe ex Seneca demonſtratum fuit, eamque *Martialis* falſe deridere videtur acuto Epigrammate in Theleſinam quandam (Libr. VI. Epigr. 8.)

Aut minus, aut certe non plus trigeſima lux eſt.
Et nubit decimo jam Theleſina viro.
Quæ nubit toties, non nubit, adultera lege eſt,
Offendor mœcha ſimpliciore minus.

Et idem in Proculejam (Libr. X. epigr. 41.)

Menſe novo Jani veterem Proculeja maritum
Deſeris atque jubes res ſibi habere ſuas.
Quid rogo, quid factum eſt, ſubiti quæ cauſa doloris?
Nil Mihi reſpondes? dicam ego, prætor erat. &c.

Denique quid erat, quod prohiberet, quo minus fierent octo mariti.
Quinque per autumnos? (Juvenal.)
Atticis legibus conſultius eſſe judicabatur.

A barbaris his in rem publicam Chriſtianam infuſam quoque fuiſſe mulierum in divertendo levitatem, ea, quæ fere ab ultimis Eccleſiæ temporibus ad nos pervenerunt, monumenta teſtantur. In prima quidem ætate, quum mira ſcriptorum ſit paucitas, non adeo certum eſt, quibus de cauſis facta aut permiſſa fuerint divortia. De D. Thecla D. Apoſtoli Pauli diſcipula memorant, eam ſponſalibus renunciaſſe, quæ cum viro quodam Ampliſſimo contraxerat, ſed qui implacabili odio Chriſtianorum placita ipſumque Apoſtolum proſequebatur (*Baſil. Seleucienſis* Epiſc. in vit. Theclæ Libr. I. *Epiphanius* Hæreſ. 78. n. 16. *Selden. Ux.* Libr. III, c. 28.) Et a *Juſtino* memoriæ proditum eſt (Apolog. init.) mulierem quandam, quæ ſcortationibus aliquando dedita fuerat, marito eodem turpi facinore ſe adſtringente, quum Chriſtianam pietatem amplexa eſſet, divortium cum marito feciſſe, quod neglectis ipſius ad caſtitatis & temperantiæ ſtudium exhortationibus vagas libidines ſectari non deſtitiſſet, quas æterno ſupplicio puniendas fore ipſi dixerat. Ex quo factum, ut quam maxime uxoris animus ab eo abalienaretur, & cum nullam emendationis ſpem ſupereſſe animadverteret, divertendi conſilium capiebat: poſtquam enim vir Alexandriam abiret, nec modum ſceleribus faceret, ne participem ſe ejus flagitiis eſſe oſtenderet, *τὸ λογόμενον παρ' ὑμῖν ῥεπούδιον δοῦσα ἐχωρίθη*, repudio, quod Romanis dicitur, viro dato divertit.

Succedentibus temporibus autem jura divertendi liberius uſurpata fuiſſe

fuiſſe, non obſcure colligitur ex Conſtantini edictis, quibus ſæc. IV. a N. C. de divortiis ad arbitrium alterius conjugum faciendis cavit: *mulieri* enim *non licere*, inquit, *propter pravas ſuas cupiditates marito repudium mittere exquiſita cauſa, velut ebrioſo aut aleatori, aut mulierculario. Sed in repudio mittendo a fœmina hæc ſola crimina inquiri, ſi homicidam vel Medicamentarium vel ſepulcrorum diſſolutorem maritum ſuum eſſe probaverit, ut ita demum laudata omnem ſuam dotem recipiat.* (*Cod. Theodoſ.* Libr. III. tit. 16. Seld. p. 412.) Quam conſtitutionem tamen aliquanto liberioris juris eſſe voluit poſtea (l. 7. C. tit. de Repudiis. Eamque ſententiam Patres concilii Niceni, in quorum tempora edicta hæc inciderunt, nusquam improbaſſe deprehendimus, qui tamen ea apud pium Imperatorem erant autoritate, ut; ſi religionem eſſe credidiſſent, ita in cauſa divertendi ſtatui, Imperatorem ea, qua apud ipſum erant autoritate maxima, monere certe potuiſſent.

Hoc igitur jure mulieres uſas fuiſſe in divertendo a viris omnino exiſtimandum, donec Sæc. V. lege præciperetur (*C. Theodoſ.* Libr. III, tit. 16. l. 2.) uxorem, quæ contra leges diverterat, non, niſi quinquennio exacto nubendi poteſtatem habere. In quæ tempora incidit divortium, quod cum viro ſuo feciſſe dicitur Fabiola (Epitaph. Fabiolæque eſt Epiſt. XXX. ad Oceanum *Hieronymus* cit. *Scherzero* Syſt. Theol. Loco de Conjug. & Seld.) *laus Chriſtianorum, miraculum gentilium, luctus pauperum*, quomodo eam Hieronymus celebrat.) Priore enim marito ob adulterii crimen repudiato alteri publice nupſit, quod illius factum Hieronymus comprobat, *melius eſſe*, aſſerens, *umbram ſubire conjugii, quam ſub gloria univiræ opera exercere meretricum.*

Quum autem exiguis adhuc limitibus divertendi jus illud circumſcriptum eſſe exiſtimaretur, liberior ea facta eſt poteſtas Sæculo V. a Theodoſio & Valentiniano, Imperatoribus, quum jam aliquot poſt centeſimum annum a conſtitutione Conſtantiniana anni decurriſſent, qua in Imperio Romano uſi fuerant. Quanquam enim Patres etiam aliqui vi verborum Chriſti de divortio aliter ſentire cogerentur: de hoc tamen negotio, quum præcipue illud fori civilis eſſe crederent, & aliquando de ſenſu juſſorum divinorum ambigerent, nihil moverunt. Ita enim *Baſilius M.* (in Epiſtolis Canonicis ad Amphilochium Epiſcopum Iconienſem (cit. Seld. Ux. p. 446.) Can. IX.) Domini dictum ἐξ ἴσου, inquit, καὶ ἀνδράσι, καὶ γυναιξὶν ἁρμόζει περὶ τοῦ μὴ ἐξεῖναι γάμου ἐξίστασθαι παρεκτὸς λόγου πορνείας, ἡ δὲ συνήθεια οὐχ οὕτως ἔχει, i. e. *viris pariter atque uxoribus convenit, quod non liceat matrimonium ſolvere, niſi ob cauſam ſcortationis; conſuetudo vero non ita habet.* Conſentit *Chryſoſtomus* (in Matth. homil. 17. in ſerm. 1, ſeu de decem mil-

 lium

lium debitore, it. homil. in Matth. 63. & Libr. de Virg.) ἕνα τρόπον ἀφέσεως eſſe docens. Imperatoriis tamen edictis aliter conſtitutum fuit, ita, ut etiam, quæ pœna quondam a Conſtantino irrogata fuit iis, qui leviter matrimonia pro ſuo arbitratu diſtraherent, omnem vim obligationis ab ea lege abſtulerint Imperatores ſupra memorati Theodoſius & Valentinianus. (vid. *Novell. tit. 17.*) Et deinceps poſt annorum aliquot decurſum ab iisdem ea divertendi poteſtas conceſſa fuit: *quando cauſas*, inquiunt, *repudii hac ſaluberrima lege apertius deſignamus. Sicut enim ſine juſta cauſa diſſolvi matrimonia juſto limite probibemus: ita adverſa neceſſitate preſſum vel preſſam, quamvis infauſto, attamen neceſſario auxilio cupimus liberari.* Et poſtea uxori divertendi facultas datur, *ſi maritum ſuum adulterum, homicidam, veneficum, vel certe contra imperium noſtrum aliquid molientem, vel falſitatis crimine condemnatum invenerit, ſi ſepulcrorum diſſolutorem, ſi ſacris ædibus aliquid ſubtrahentem, ſi latronem vel latronum ſuſceptorem vel abactorem aut plagiarium, vel ad contemtum ſui domusve ſuæ ipſa inſpiciente cum impudicis mulieribus* (*quod maxime etiam caſtas exaſperat*) *cœtum ineuntem, ſi ſuæ vitæ veneno aut gladio aut alio ſimili modo inſidiantem, ſi ſe verberibus* (*quæ ingenuis aliena ſunt*) *afficientem probaverit.* Quibus de cauſis optimo jure a viro mulier divertere poſſe exiſtimabatur; quod ſi vero pro ſuo ingenio divertiſſe compertum eſſet dotis mulcta & donationis ante nuptias afficiebatur, imo ad novas nuptias abire poterat, non tamen, niſi quinquennii tempore interjecto. *Quod ſi præter hæc nupſerit* (ita lex habet) *erit ipſa quidem infamis, connubium vero illud nolumus appellari.* Adeo credebantur conjuges ex mutuo diſſenſu jura connubiorum reſcindere poſſe, remque illam ad arbitrium legislatorum eſſe moderandam. Conſtitutionibus ſuperiorum Imperatorum *Anaſtaſius* Sæculo prope ſexto ſubſcripſit & addidit: *ſi conſtante matrimonio communi conſenſu tam viri, quam mulieris repudium ſit miſſum, quo nulla cauſa continetur licebit mulieri non quinquennium expectare, ſed poſt annum ad ſecundas nuptias convolare.*

Ex quibus certe haud obſcure colligitur, quanta repudiorum ea ætate fuerit licentia, & quanta uxoribus divertendi facultas fuerit relicta, adeo, ut pii etiam Imperatores multas in hoc negotio admiſerint cauſas non admittendas, & Imperator Juſtinianus juri ſuo inferi paſſus ſit, ea, quæ in priſcorum Romanorum Gentilium republica de divortiis conſtituta fuerunt a Cajo, Paulo, Ulpiano, Hermogeniano aliisque Imperatoribus a cultu veri Dei alieniſſimis (vid. *Digeſt.* tit. de Divortiis & Repudiis, qui eſt Libr. XXIV. tit. 2. l. 60. Cod. Tit. de Repudiis, Libr. V. tit. 17.) A quibus non longe abie-

abierunt ea, quæ a Leone poſtea de divertendi jure approbata & conſtituta fuerunt.

Quanquam autem Patres in Imperatoriis hiſce decretis acquieverint: id tamen an jure ita fieret, dubitarunt nonnulli. Sæculo autem XI. Alexius Patriarcha Conſtantinopolitanus edixit, ſacerdotem, qui ſecundis nuptiis eorum, qui ex mutuo conſenſu nuptias ſolverint, benedixerit, dignitate eſſe exuendum (cit. Seld. Libr. III, c. 32.) approbat tamen connubia uxorum, quæ a maritis cauſam divertendi ipſis ſubminiſtrantibus diſceſſerunt. Quem morem in hæc usque tempora apud Græcos obſervari perhibent.

In occidentali Eccleſia antiqua aliquanto durius acceptæ fuerunt mulieres connubii jura temere reſcindentes. Ita enim ſub exitum Sæculi V. lege Burgundiorum c. 34. cit. *Seld.* Libr. III. c. 30. Ux. *ſi qua mulier maritum ſuum, cui legitime juncta eſt, dimiſerit, necetur in luto.* Qua lege non omnem quidem ipſis divertendi poteſtatem negatam fuiſſe, æquitas hujus rei poſtulat, quam deinceps demonſtrabimus, ſed perexiguis tamen limitibus eam fuiſſe circumſcriptam, probabiliſſimum videtur. Quod in ſynodo Elibertina quoque factum eſſe memoratur, quæ (Can. VIII.) graviſſime in mulierum levitatem animadvertendum eſſe duxit, quum decreverit, *ut fœminæ, quæ nulla præcedente cauſa reliquerint viros ſuos, & alteris ſe copulaverint, nec in fine accipiant communionem.* (vid. *Calixt.* Diſſert. de Matrim. & Divort. & Seld.

Ea denique divertendi conſuetudo noſtra Patrumque noſtrorum memoria in Eccleſiam Orthodoxam introducta fuit, qualem & naturalis æquitas, & divina jura permittunt, quibus conſtitutum eſſe ſcimus, ut æquali jure fœmina in divertendo utatur atque vir uti poteſt adverſus conjugem. Ne autem temere conſtitutioni divinæ contraveniatur, lege cautum eſt, ne propria privataque temeritate a conjuge mulier diſcedat. Sed ſi quidem matrimonii vincula a conjuge laxata aut prorſus abrupta eſſe exiſtimaverit, viro diem dicat, itaque in foro adverſus ipſum agat, & quum denique juſta ex cauſa, ſive ex juſto dolore contra virum agere deprehenſa fuerit, res ſuas ſibi habere ipſum jubere poteſt, datoque viro repudio diſcedere.

In republica *Athenienſium* priſcis temporibus idem fieri conſueviſſe compertum habemus. Conſultius enim judicarunt, ut ſive vir, ſive mulier divertendi conſilium iniiſſet, cauſa ad judices deferretur, qui de ea cognoſcerent. Quod Alcibiadi aliquando obtigiſſe, literis prodidit *Plutarchus* (in vit. Alcib. f. 195.) Quum enim ſe turpiſſime omnis generis voluptatibus aliarumque mulierum cupiditati exponeret, uxor ab eo divertit, de qua, εὔτακτος, inquit, δ' οὖσα καὶ φίλανδρος ἡ Ἱππαρέτη λυπουμένη δὲ ὑπ' αὐτοῦ

περὶ τὸν γάμον ἑταίραις ξέναις καὶ ἀσταῖς συνόντος ἐκ τῆς οἰκίας ἀπιοῦσα πρὸς τὸν ἀδελφὸν ᾤχετο. Τοῦ δ' Ἀλκιβιάδου μὴ φροντίζοντος ἀλλὰ τρυφῶντος ἐδεῖτο τῆς ἀπολείψεως γράμματα παρὰ τῷ ἄρχοντι δέσθαι μὴ δι' ἑτέραν ἀλλ' αὐτὴν παροῦσαν. ὡς οὖν παρῆ τοῦτο πράξουσα κατὰ τὸν νόμον &c. Gratiam nimirum Alcibiades cum ipſa inibat, antequam ad judices res deferretur, divortiumque ſecundum Attica jura fieret, quæ eo tempore obtinebant. Nam ante hac apud Athenienſes matrimonium ita contractum fuiſſe ex Johannis Antiocheni Malala MS. allegat Seld. (Jur. N. & G. Libr. V. cap. 6. p. 588. quem ſe reperiſſe dicit in bibliotheca Oxonienſi) ut mulieres cum viris eſſent, quoad ipſis viſum fuiſſet, & quum alterius conſuetudinem conjux reſpueret, jus ad alium abeundi habuiſſe, atque hoc modo ex vagis libidinibus vagoque concubitu prolem ipſis fuiſſe acquiſitam, quam cuicunque matres vellent, viro alicui offerebant, qui eam velut de ſe ſuſceptam ſumma cum lætitia accipiebat atque alebat. Poſtquam vero Cecrops ex Aegypto redux factus fuiſſet, illum legem rogaviſſe, qua mos ille connubiorum abrogatus fuerit, indeque Cecropem διφυῆ dictum a quibusdam creditum eſſe (vid. Athenæus Libr. XII.) eo, quod ita hac lege nobilitarentur Athenienſium liberi, ut quibus parentibus orti eſſent, ipſis conſtaret.

Eadem conſuetudine tamen in habendis uxoribus imputos fuiſſe Lacedæmonios, pervulgatum eſt (vid. Xenophon in Rep. Lacedæm. & Plutarch. in vita Lycurgi, Tiraquell. ad Genial. Dies Alex. ab Alexandro Libr. 1, c. 24. eamque non ſolum indulſit civibus ſuis Lycurgus (Plut. in Vita Lycurgi) ſed Solon etiam lege lata invidiam eorum perſtringit, qui viris optime meritis & ſumma virtutis laude claris uxorum ſuarum copiam facere recuſarent Plut. in (Solone.) Quod *Platonem* in Republica ſua quoque conſtituiſſe *Ariſtoteles autor* eſt (Libr. II, cap. 1. Polit. atque Socratem Xantippen ſuam amico permiſiſſe ex Tertull. (Apolog. c. 39.) *Tiraquellus* refert (ad Geniales dies Alex. ab Alex. Libr. I, c. 24.) Et inter Romanos Catonem Uticenſem Martiam uxorem amico conceſſiſſe & poſt mortem recepiſſe, memoriæ proditum eſt (*Plut.* in Numa :) quod autem lenocinio hac in re uſus fuerit, & uſuariam amico dederit, uti loquitur *Alex. ab Alex.* (Libr. 1, c. 24. Genial. Dier.) id pernegat Mercerus (Comment. ad l. c.) in eoque ſe diſcedere aſſerit a ſententia Suidæ, Tertulliani, Zephyri, Salviani aliorumque, exiſtimans, id fieri non potuiſſe, niſi facto prius cum uxore divortio. Ideoque Catonem apud Lucanum atque alios notari, quod poſt obitum Q. Hortenſii, cui Martia nupta erat, illam ſine nova nuptiarum ſolennitate receperit, ac ſi nullum cum ea feciſſet divortium.

In Muhammedanorum republica non omnis quoque uxoribus ademta

emta eſt facultas divertendi. Licet enim nullum hac de re præceptum, imo ne permiſſionem quidem ex lege Muhamedis eruere potuerimus, ſuasque uxores indignisſime perſæpe & accipere & habere didicerint, utverum ſit illud *Ariſtotelis* (Libr. I. Polit. c. 2.) ἐν τοῖς βαρβάροις τὸ θῆλυ καὶ τὸ δοῦλον τὴν αὐτὴν ἔχει τάξιν, eodemque apud ipſos loco habeantur uxor & mancipium. Et ne illi quidem dimittendi uxorem neceſſitas injungitur lege Alkorani (p. 276. ſt) qui quæſtum corpore uxoris facere auſus fuerit, ſed tantum reprehenditur: certum tamen eſt, ipſis quoque a viro divertere licere, ita tamen, ut cauſam ad judices deferant, neque propria autoritate e viri poteſtate exeant; quæ enim illud fecerit, in duplum ire cogitur. Nam ita lex (*Alk.* p. 63.) præcipit: *Si le femmes de libre condition, qui n'ont point commis de concubinage; ni d' abdultere ſe, cretement, ni bubliquement, convolent en ſecondes nôces & viennent a commêtre adultere, elles ſeront chatiées doublement plus, que les filles d' amour.* Uxores autem poſſe quoque viros ſuos in jus vocare, cognitaque cauſa hac ratione jubere marito receſſus habere, in republica ipſorum uſitatiſſimum eſt. De quo *Sr. du Loir.* in libro, qui inſcribitur: Relation du Voïage de Levant (p. 176.) *un homme peut quitter* (les femmes) *fontes -- en ſe ſeparant de la legitime, mais il' n'en eſt pas quitte à ſibon marche de de celle ci, ſoit que la diſſolution de mariage vienne de la part de la femme, ou de la ſienne. Si la femme ſ' en ſepare avec juſte raiſon, il' eſt oblige de lui laiſſer ſa dot; ſi elle eſt repudiée avec cauſe, il ne lui donne rien &c.* Et *Adamus Olearius* (itiner. Perſic. Libr. V. c. 22.) Perſam aliquem narraſſe perhibet, paucis diebus ante, quam ipſi eo preveniſſent, virum aliquem a muliere impotentiæ poſtulatum fuiſſe, inter quos ex judicum ſententia factum fuerit divortium. Alia maritum in jus vocaverat, quod indigniſſime ipſam haberet, turpiterque amplexibus conjugalibus contra omnem honeſtatem abuteretur, quæ expreſſius allegato loco habentur. Cujus rei indignitate commoti judices, quum facinus hoc ab omni humanitate alieniſſimum eſſe cenſerent, uxori a viro divertendi poteſtatem fecerunt iſte autem ob commiſſi Flagitii atrocitatem exſectus fuit. *Antonius Geufraus* (de Turc. religione & ceremoniis libr. II.) generatim de Turc. ſi alterutri conjugum matrimonium diſpliceat, ipſi, libertas ſeparationis relicta eſt, et integrum cuique ad alterius matrimonium tranſire. Divortium a. apud illos faciunt improbi mores, l. infoecunditas. Cognoſcit de iſtis rebus judex ipſorum. (cit. *Seld.* Ux Libr. III. c. 21. p. 340.

Ea apud barbaros pariter atque Chriſtianos jura ſunt & olim fuerunt, quæ paulo altius huic usque repetere voluimus, quo facilius inde colligi

poſſit

poſſit, communi gentium jure uxoribus quoque poteſtatem repudiandi maritos conceſſam fuiſſe. Inſolens vero in Judæorum republica exemplum hujus rei accidiſſe *Joſephus* (Antiquit. Libr. XV. c. 9.) refert de Salome Coſtobari Idumææ & Gazæ præfecti uxore, ubi, *ἐπεὶ μὲν εὐθὺς αὐτῷ γραμμάτιον ἀπολυομένη τὸν γάμον οὐ κατὰ τοὺς Ἰουδαίους νόμους. Ἀνδρὶ μὲν γὰρ ἔξεστι παρ' ἡμῖν τοῦτο ποιεῖν, γυναικὶ δὲ οὐδὲ διαχωρισθείσῃ καθ αὐτὴν γαμηθῆναι μὴ τοῦ πρότερον ἀνδρὸς ἀφιέντος. Accidit ut Salome cum Coſtobaro diſſideret; quare libellum repudii illi ſubito mittit diſſolvens matrimonium, non quidem pro more Judaico. Viro enim permiſſum eſt apud nos, illud facere* (propria autoritate) *uxorem vero divertentem nubere fas non eſt, niſi eam vir ipſus dimiſerit.* Exemplum hoc æmulata deinceps eſt Herodias Ariſtobuli filia (vid. *Joſeph.* Libr. XVIII, c. 7.) pari animi levitate inique virum deſerens.

Sed non eſt, quod adeo omnem humanitatem exuiſſe Judæos nobis perſuadere poſſimus, ut nulla de cauſa uxori permitterent, ut viro matrimonium renunciaret, quanquam pro ſuo arbitratu hocjure uti non poterat, ſed res ad judices deferenda erat, a quibus, quum cauſa cognita, et ſat gravis deprehenſa fuiſſet, privilegium viro irrogabatur, ut uxori res ſuas habere juberet uſitatoque repudiandi ritu dato libello eam dimitteret, atque ita facultatem alii nubendi accipiebat. Maritus enim, uti exiſtimat *Seldenus* (Ux. Ebr. Libr. III, cap. 18. pag. 309.) qui foedo oris aut naſi odore ſeu fœtore affectus erat, aut res foedas, veluti canum excrementa colligebat, aut ærifodinis ſe manciparat, coriisque ſeparandis deturparat (quæ exempla amplexibus uxoriis disconvenientia habentur) tum uxor pro ſuo ingenio arbitrioque in iis acquieſcebat, atque ea fieri permittebat, aut virum in jus rapere poterat, cum eoque coram judice de dimiſſione ſua agere. Quibus alias graviores cauſas accedere potuiſſe, ob quas a viro diverteret, dubium non eſt; quando nimirum lepra maritus eſſet infectus, quo in cauſa neceſſitatem quoque impoſuerunt leges civiles uxori (ut perhibet *Seld.* l. c.) ut a viro diſcedat, niſi perpetuo adeſſent, qui eos ab amplexibus conjugalibus arcerent. Ne dicamus de viro מורד ſive refugiente amplexus conjugis, aut inepto ad conſuetudines interiores conjugum; imo quando nullam ſuſcepere ſobolem poſt decem annorum decurſum, idque aut exiſtimaretur viri culpa accidere, aut ſolum ambigeretur de ſterilitatis cauſa, uxor e viri poteſtate publicis judicum ſuffragiis vindicabatur (*Gemara Babyl.* l. ad tit. *Iabimoth*, cap. 6. fol. 61 6. *Maimonid* Iſchoth cap. 14. & cap. 24. *Seld.* Ux. Libr. III. c. 7. p. 276.) Et aliis denique de cauſis etiam mulier optimo jure divertere a viro poterat, niſi

niſi mallet cum viro manere, animoque ejus obſervaretur illud *Plutarchi* (conjugat. Præcept fol.) 143: Quid vero rivalis mea majore cum voluptate percipial. quam ſic me excruciari & cum viro diſſidere, domumque & thalamum deſerere?

Ex quo facile patet, *Joſephum* loco ante allegato non tam aſſerere (quanquam multa alibi quoque a vero remotisſima tradat) uxori nullatenus fas eſſe, a viro ſeu marito divertere, quemadmodum aliqui hæc verba accipiunt, & præcipue illi, viri etiam ſummi, qui novisſima verba in loco commemorato explicant: *uxori vero neque dimiſſæ licere, cuicunque, voluerit, nubere, niſi vir ejus prior conceſſerit*, cujus ſententiæ inconvenientiam infra exponemus. Sed nefas eſſe apud Ebræos, uxorem non niſi ob ſimultatem aliquam inter ſe atque maritum ortam torum ejus deſerere, & præterea ſua autoritate, ſuo nomine ſuaque manuſcriptas repudii tabulas ei mittere. Ut enim ea in divertendo levitate uti non poſſent, ſatis recte quidem in republica Judaica proſpectum erat: in eo tamen injustisſime jura connubii everterunt, quod viro quavis de cauſa, prout ipſi viſum fuerit uxores dimitti poſſe easque innocentisſimas inſigni animi levitate ædibus ſuis jure ſuo exturbari exiſtemarent. Quanquam enim acriter ſe opinioni huic ſchola Schammæana oppoſuiſſet, neque niſi ex ערות דבר ærvath dhabhar, ſive ut explicabant re turpi & admiſſo probro uxorem dimitti poſſe ſtatueret, Hilleliani tamen adeo ipſis palmam præripuere, ut etiam cœleſti ſuo oraculo בת קול ſeu voce cœlitus delapſa Hillelis ſententiam comprobatam fuiſſe ementiti fuerint (vid. *Gemar. Hieroſolymit.* ad tit. *Berachot* fol. 3. cit. 2) qua etiam ob cibum ignibus aduſtum uxor repudiari poſſe exiſtimabatur, imo ex Akibæ opinione, ſi quis pulcriorem aut magis ſibi accommodatam aliquam judicaverit, alteram (uxorem) dimitti poſſe Apella perſuaderi ſibi patiebatur.

Ea vero quæſtio quam a Judæorum Jureconſultis legumque interpretibus diu acriterque diſputata fuiſſet, ad Domini noſtri Jeſu Chriſti Soſpitatoris optimi deciſionem Phariſæi deferebant, non quidem, quod ii veritati ſtuderent, quibus mos erat a mendacio contra verum ſtare, ſed periculum faciebant (Matth. XIX, 3.) ſi qua ratione ita intercludi posſit Dominus, ut nullatenus elabi poſſet, quippe perſuaſi erant, nihil in hac controverſia conſtitui poſſe, niſi quod ſummam incurreret difficultatem. Cum Judæis igitur Chriſto res erat, de divortio, quale in Judæorum republica fieri conſueverat, ambigi ſimulabatur, non poterat ergo Dominus alio reſponſionem derivare, neque aliorſum deflectere, quam eam fuiſſe

Marc. X, 11. 12. Spiritus Sanctus docet: *ὃς ἐὰν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ γαμήσῃ ἄλλην, μοιχᾶται ἐπ' αὐτὴν, καὶ ἐὰν γυνὴ ἀπολύσῃ τὸν ἄνδρα αὐτῆς καὶ γαμηθῇ ἄλλῳ, μοιχᾶται.* Quo non tantum ſæculi ſui perverſitatem reſpexiſſe Chriſtum arbitramur, qua uxores quoque hoc ſibi ſumebant, ut ob inimicitias quasdam *quoque* e viri poteſtate exire diſcebant, quale exemplum antea ex Joſepho memoravimus, ſed ad omnium ſæculorum divertendi poteſtatem, qua ex lege Judæorum uxores quoque res ſuas a marito vindicare poſſe exiſtimabantur: quæ cauſæ ſane non omnes pro juſtis haberi poſſunt, quum aliquæ ex iis jura connubiorum neque labefactent, neque penitus reſcindant. In loco quidem Matth. XIX. huic congruo nulla perhibetur mentio juris divertendi, quo mulier contra virum uti poteſt, quum Evangeliſta ibi maxime ad ſolutionem quæſtionis Phariſaicæ animum advertat, qui nullam litem movebant de divortio ab uxore cum marito faciendo quippe cui ſatis cautum atque proſpectum eſſe credebant. Apud Marcum vero ea quoque ſubjiciuntur, quæ Chriſtus de uxore quoque adjecit. Et quum nullam hic admiſiſſe Salvator legitur cauſam divortii faciendi apud Matthæum, niſi ſolam ſcortationem, nihil repugnat; videlicet heic de vinculo adhuc firmo, quo arctisſime conſtricti tenentur conjuges, ſermo eſt, ibi de pactis matrimonialibus, quæ adulterii ſcelere reſcinduntur, licet conjugis conſuetudinem poſtea adulter non reſpuat, ſed adhuc cum eo vivere recipiat.

CAP. III.

Æquitus Repudiorum ab uxore marito mittendorum.

Individuam quidem *vitæ conſuetudinem* continere dicitur matrimonium (Inſtit. Libr. I. Tit. IX, §. 1.) quod de prima ejus inſtitutione animoque contrahentium accipi debet. Poſtquam vero primorum Parentum ſcelere a Deo defecimus, eoque illam peccandi conſuetudinem introduximus, ut nulla fides, nullaque jura ita ſancte habeantur, quin contra ea venire mortales audeant, (quum id quoque in connubiis factum fuerit:) jure ſuo ab alterius conjugis perfidiam leges conjugiorum evertuntur; neque enim heic viri jura potiora exiſtimari poſſunt, quam uxoris. Viro enim æque ſcelus eſt ac mulieri, fidem violare, & temere ea rumpere vincula, quibus perpetuo adſtricti tenentur conjugum animi. Quomodo enim vir jus illud iterum invadere, illudque perfide contra Dei uxorisve voluntatem uſurpare poſſe cenſebitur, cui, quum eo juſte ſe abdicare poterat) contracto

tracto matrimonio renunciavit? Quomodo corporis ſui poteſtatem, quam tamen non habet ipſe, ſed uxor (1. Cor. VII, 4.) aut alii facere (adulterium committens,) aut contra fidem datam honeſtatemque repetere ſeque ſibi vindicare poteſt (uti malitioſus, quem vocant, conjugis deſertor agit.) Eæ enim in matrimonio contrahendo leges tenendæ ſunt, ut vitæ conſuetudo ad extremum usque ſpiritum ducatur; ſecus ſi contraxerint conjuges, contra Dei inſtitutionem peccant. Licet enim ex mutuo conſenſu iritas velint connubii leges, iſtud certe velle non poſſunt, quum matrimonium ineuntes iſtud receperint. Si vero de continuando per omnem vitam conſortio ſemel conventum fuit: nulla honeſtate nexus illi abrumpi poſſunt; ſua enim natura ſcelus eſt, pacta contravenire. (confer. *Schultes.* de fide hæretic. relig. ſervanda.) Quod ab Ethnicis quoque creditum fuit, adeo ut ipſos etiam Deos ſuos Stygiam paludem conteſtantes pacta teneri ſervare commenti fuerint Poetæ, quam dicebant poſitam eſſe Θεῶν μέγαν ἔμμεναι ὅρκον (*Heſid.* Theogon. v. 400.) Dii cujus jurare timent & fallere numen (*Virg.* Aeneid. VI, 324. conf. *Ovid.* III. Metam. fab. 6.

Quid ſi igitur contra hanc legem, quam ab ipſa natura accepimus, maritus venerit, perfidiæque notas turpiſſime ſubierit, quid uxori innocenti faciendum eſſe exiſtimemus? ferendane erit mulieri viri improbitas, ut impudicas complectatur mulieres, ſtuprisque debilitatus ex luſtrorum tenebris emergat, ut indigniſſime ſe habeat, omnemque tori atque amoris obligationem animo elabi patiatur? Prorſus non eſſe permittunt pietas & Chriſtianæ reipublicæ conſtitutiones, in eoque longinqua plurimorum ſæculorum memoria communi populorum ſuffragio conſenſum eſſe ſupra memoravimus.

Poſſe autem virum improbe rumpere ſanctiſſima matrimonii vincula dubium non eſt, quum illud ſæpe uſu veniat, quando jura ea, quæ ad torum pertinent, reſcindit, vitæque ſociam aut indigne deſerit, aut alius conſuetudinem & amores ſectatur, quod contra inſtituta divina eſt, qui duo juſſit eſſe in carne una, non plures: vetuitque ea ſeparari, quæ Deus conjunxit. Quod ſi a viro factum fuerit, jam ſui juris uxor habenda eſt, quod ſive in virum iterum transferre voluerit, atque ita amorem conjugalem redintegrare, ſive ſibi ſervare atque ita a viro divertere pro arbitratu ſuo poteſt, (*He that committeth adulterus*) *vidathet an inſtitution de which God affixed especial martes of reſpect and ſanctitus: he wourds his neighbours boncur and inlereſt in the moſt tender part* &c. *Heasmuch* (*or rather more*) *dis honoureth andabuſcth timſelf not onety by commit-*

tinga tact of ſo high fel injuſtice, but ty making hemſelf acceſſory tothe baſeſt perfidions neſſ. (confer. Prov. VI, 43.) *Barrow* Expoſ. of the Decalogue.

Num vero conſentaneum omni ex parte eſſe nequit illud *Apuleji: Mulier repudio digreſſa utramque habebit culpam, aut tam intolerabilis fuit, ut repudiaretur, aut tam inſolens, ut repudiaret.* Nimirum aut nihil dicamus de homine minus idoneo ad conſuetudinem conjugalem, qui legitime contraxiſſe non creditur, & a quo niſi foemina divertere poſſet, in ſummum ſcortationis diſcrimen adduceretur innocentiſſima. Quam triſtes præterea & inexpectatos caſus incidere poſſe compertum eſt, qui, quum intolerabiles ſint ob flagitioſiſſimum, quo viri perſæpe in uxores indigniſſime uti poſſunt, animum, gratiſſima foret injuria, nullam divertendi poteſtatem uxori concedere. In ſtatu primæ innocentiæ nullum divortii quidem uſum fuiſſe certum eſt, quum neutra pars officio ſuo defutura fuiſſet: at quum peccati originalis injuria ea ſucceſſit connubiorum infelicitas, iniquiſſimum foret judicare, omnes injurias perferre uxorem in matrimonio oportere.

Nec deinde omnis poteſtas uxori a Chriſto ademta eſt circa repudia, dum docet: *ἐὰν γυνὴ ἀπολύσῃ τὸν ἄνδρα αὐτῆς καὶ γαμηθῇ ἄλλῳ, μοιχᾶται.* Conſtante enim matrimonio atque nexu conjugali profecto nefas eſſe credimus mulieri, ut a viro divertat; ſi vero viri perverſitate vincula earum pantur, atque obligatio tollatur illius perfidia, non tam uxor maritum dimittere, aut ab eo diſcedere, quam a viro indigne ipſa deſeri exiſtimanda eſt. Tum certe in eam ſervitutem uxor adduci non poteſt, ut a viri illam indigne deſerentis poteſtate ſe vindicare nequeat (1. Cor. VII, 14.) Quæ quidem *Apoſtolus* (*Ambroſius* in Cap. XVI. Lucæ cit. Calixt. diſſert. de Matrim. & Divort.) *negavit eſſe legis divinæ, ut conjugium qualecunque ſolvatur, neque ipſe præcepit, neque dedit deferendi poteſtatem ſed culpam abſtulit deſtituto.* Accedit, quod Chriſtus paria loco allegato faciat uxoris et mariti jura in divortiis faciendis; quod enim mulieri negat, id expreſſisſime quoque viro negatum eſſe aſſerit. Non autem omnem viro facultatem faciendi divortia eſſe ademtam Matth. V, 32. & XIX, 9. edocemur, ergo neque mulieri. Quod D. Apoſtolus quoque aſſerit 1. Cor. VII, 14. In illo quidem loco Chriſtus ſolam ſcortationis cauſam dirimendi matrimonii eſſe poſſe docet: poſtquam videlicet prius diſtractum eſt matrimonium ab adulterium committente; tum enim quamvis conſilium poſtea mutaverit, & matrimonium jam firmum eſſe voluerit, imo deprecetur, quum invito etiam di-

vor-

vortium facere, eumque abjicere integrum eſt conjugi. Non enim jam res hæc ſui eſt arbitrii, quum omnis obligatio conſuetudinis conjugalis ex cauſa adulterii ſublata ſit, niſi ultro conjux veniam delinquenti dederit. Præter fornicationem addit Paulus deſertionem conjugis, non ut negaret doctrinam Chriſti, (ſcilicet non niſi ob adulterium divertendi poteſtatem accipere conjugem,) ſed quod jam tum ſatis matrimonium inique deſertum eſſe conſtet, quum neque animum cum conjuge amplius vivere impius deſertor habere exiſtimetur.

CAP. IV.

Circumſtantiæ & ſolennitates in divortio faciendo adhiberi ſolitæ.

Quum divertendi conſilium uxor iniiſſet, illud non, niſi certis ſolennitatibus adhibitis fieri poterat apud quasvis, quod ſciam, gentes; ſi quidem ex lege fieret divortium. Apud Romanos quondam connubia ſolvi conſueviſſe tribus modis: Uſurpatione, Diffarcenſione, & Remancipatione ex *Jac. Rævard.* (Commet. in XII tabb. cap. 19) perhibet *Roſinus* (Antiquit. Rom. Libr. V, c. 38.) Neque *divortium ratum* erat, *niſi ſeptem civibus Romanis puberibus adhibitis præter libertum ejus qui divortium faciebat* (*Digeſt.* Libr. XXIII. de divortiis lege 9.) Uxor tabulas dotales frangebat (vid. *Vetus Scholiaſtes Iuven.* ad Sat. IX & C. *Tacitus* Libr. II. Annal. cit. *Dempſt.* ad Roſin. Libr. V, c. 38. Antiquit. Rom.) claves remittebat (*Ambroſius* Epiſt. 65. *Roſing. l. c.* literisque divortii ad virum perſcriptis illi *res ſuas habere ſibi jubebant.* Attico jure uxor coram judice agebat, ut ſibi divertere a viro liceret, quod ipſa non per alium facere poterat, ſed ipſa præſto eſſe legibus jubebatur, viroque, ſi juſta repudii cauſa exiſtamabatur, ἀπολείψεως γράμματα ſeu ἀπόλειψιν ſcribebat, (*Plutarch.* in Alcib.) Qua judicum ſuffragiis approbata connubii jura everſa habebantur.

Pari quoque ratione hodie apud nos in foro contra virum uxor agere poteſt & debet, ſi quidem repudiandi animum habet, inque judicum ſententia acquieſcere. Moſcovitæ (ita ex Alexandr. Guagrino in deſcript. Sarmatiæ Europææ, Seld. Ux. Ebr. libr. III, 26.) divortia *inter ſe frequenter celebrant*, *Epiſcopis* permittentibus *literasque repudii dantibus divortium etiam tali modo* (*more gentili antiquitus obſervato*) *peragunt*,

quum ſibi vir uxor utrinque diſciplicent, tum extra pagum in trivium ambo prodire ſolent, mantili accepto, quod inter ſe maribus tenendo per medium diſcindunt, hocque inter ſe diviſo matrimonium etiam inter ſe diviſum eſſe putant. Et uxori repudiatæ vir dicere ſolet: Vade Tu Hac, ego illac pergam Adjicit vero: *ſed hic perverſus divortii modus nunc prorſus abolitus eſt.*

Ebræis uſitatiſſimum divortii monumentum fuit libellus, ספר כריתות ipſis dictus, h. e. excidii ſeu exciſionis ideo quod hoc ipſo conjuges diſtraherentur, & qui in unum corpus coaluerant, in partes velluti diſſecarentur, quod Syrus (Matth. XIX, 7) ܟܬܒܐ ܕܦܘܣܩܢܐ libellum ſeu ſcriptum deſertionis appellat, quod conjux conjugem & matrimonium deſtituat, deſertionisque teſtimonium literas eſſe jubeat. Alias (Matth. V, 31) ܟܬܒܐ ܕܫܘܒܩܐ repudii ſcriptum appellatur.

Morem autem illum, quo libellus Repudii dabatur, antiquiſſimum inter Ebræos eſſe ex ſacris literis conſtat (vid. Deut. XXIV, 2.) In libris quidem hiſtoricis antiqui foederis nulla commemorantur exempla datarum ejusmodi literarum: in uſu tamen eo quoque tempore fuiſſe facile colligitur ex Eſa. L, 1. & Jer. III, 1. & 8. Similitudines enim a rebus; in vulgus notis fieri ſolent. Quemadmodum vero inter conjunctionem Dei cum Eccleſia & conjugium nonnihil ſimilitudinis intercedit: ita quoque diſtractio eorum repudio aut divortio perquam ſimilis eſt. Dictiones itaque in republica Hebræorum ad connubii jura pertinentes ſpiritus S. abdicationi ſynagogæ accommodavit, quando Jeſa. L, 1. dicit: Quis eſt ille libellus repudii, quem dedi matri veſtræ, quod eam dimiſi? aut cui ex creditoribus vendidi vos? Ecce ob flagitium venditi eſtis, & ob ſcelera veſtra repudiata eſt mater veſtra (conf. Jer. III, 1. 8.) Ex quo non obſcurum eſt, conſuetudinem illam, qua in teſtimonium facti divortii conceptis quibusdam verbis tabulæ quædam conficiebantur, eo tempore antiquisſimo obtinuiſſe.

Quibus autem verbis illæ conſcriptæ fuerint, non ita perſpicuum eſt: certum tamen, in eas ſolemnem matrimonii renunciationem relatam fuiſſe, non abſimilem illi, quæ in lingua ſemi-Babylonica exhibetur. formulæ (*Miſchna* tit. *Gittin* cap. 9. Seld. Ux. Ebr. Libr. III. cit. c. 24. p. 369. הריאת מותרת לכל אדם ודין דיהוי לוכי מיזאי ספר תירוכין ואגרת שבוקין וגט פטורין למהך להתנסבא לכל גבר דתצביין/ *Ecce permiſſa ſis cuivis. Et hic tibi ad me datus eſto libellus repudii, literæ deſertionis & teſtimonium dimiſſionis; licitum itaque tibi ſit, nubere vero, cui* volueris

volueris. Quibus poſtea tempus, locum, teſtes, & reliquas ad ſolennem matrimonii renunciationem concurrentes circumſtantias apponere conſueverunt. (Vid. *Maimon.* Halach Girurſchin cap. 4. *Salomon Jarchi* ad Talmud Babyl. Tit. Gittin cap. 9. fol. 85 b. *Moſen Mikolzi* Præcept. Affirmat. 50. Sepher חנוך לכל n. 31. Alpheſ. part. 2. tit. Gittin fol. 600. a. *Buxtorff.* Grammat. Chald. & Syr. Libr. III. *Schik.* Jur. Reg. Ebr. cap. III, Aula Theor. IX. *Seld.* Ux. Ebr. III, cap. 24. *Lightfoot.* Hor. Ebr. & Thalmud in cap. V. Matth.

Neceſſum vero erat, ut, ſi quidem pro legitimo habendus eſſet ejusmodi repudii libellus, (1) nulla vi ad divortium faciendum conjuges compellerentur, niſi honeſtatem publicam aliquis adeo negligeret, ut etiam cum infami vivere non dubitaret; tum enim in foro cogebatur ad faciendum divortium, alias non poterat (*Gemar. Babyl.* ad tit. *Erachin* cap. 8. fol. 21. & ad tit. *Jabimoth.* cap. 12. fol. 106. a. & tit. *Gittin* fol. 88. b. Add. *Maimon.* halach Giruſchin cap. 2. *Selden.* Libr. III, cap. 25. Ux. p. 375.) (2) in tabulas vero referendum erat divortium (3) quæ præcipue contineret maritum nolle, ut uxor amplius in poſſeſſione rerum ſuarum maneat. (4) atque ita velle, ut prorſus ſint diſtracti (5) uxoris nomen adjiciebatur (6) curabanturque omnia, quæ requiri poterant, donec nihil reſtaret, niſi exhibitio (7) quæ fiebat præſentibus & adhibitis (8) teſtibus minimum duobus ad (9) legem repudiorum (10) aut a marito ipſo aut a procuratore ejus (vid. *Selden.* l. c.) Alias conditiones in hoc negotio refert *Gerhardus* (Comment. in cap. XXIV. Deut.) quarum tamen aliquas incongruas eſſe ipſe judicat. Scriptas vero fuiſſe has divertendi literas publica ſcribarum autoritate non viri manu, uti ex *Auguſtino* (Libr. XVI, contra Fauſtum cap. 26) Gerhardus l. c. tradit, probabile non videtur.

Non autem permiſſam apud Ebræos fuit uxori, ut viro divertendi literas traderet, ſed quando juſta de cauſa a viro diſcedere animum induxerat, in foro agebat, ut a viro dimitteretur, qui ſuo nomine illi repudii epiſtolam perſcriptam exhibebat. Contigiſſe vero contra Ebræorum morem, ut Salome Coſtobaro repudii libellum ſcriberet, Joſephus in Antiquitatibus recte aſſerit.

CAP. V.

Cauſæ impellentes; ubi explicatur textus N. T. λόγος πορνείας & V. T. ערות דבר

Non iisdem de cauſis apud quosvis populos ſemper mulieres divertiſſe, ſupra expoſuimus. Apud Romanos ſumma levitate hæc a mulieribus

ribus peracta fuerunt. Apud Ebræos vero & horum ſectatores Muhammedanos durius accipiuntur, quæ eadem, quo viri ſolebant, temeritate in repudio remittendo uti audent. Chriſtianorum, legibus nulla relicta, eſt poteſtas uxori a viro diſcedendi, παρεκτὸς πορνείας λόγȣ, niſi adulterio commiſſo connubii jura temeraverit (Matth. V, 32 & XIX, 9,) πορνείας autem vox ita late patet, ut ſimplicem pariter ſcortationem atque adulterium complectatur. Quamquam enim aliqui exiſtiment, non niſi τῇ μοιχείᾳ vocem πορνείας ll. cit. æquiparandam eſſe (vid. *Selden.* Ux. Ebr. Libr. III, c. 24:) exiſtimaverim tamen, non penitus excludi ſimplicem ſcortationem, utut adulterium eadem voce notari dubium non ſit; quia ea quoque matrimonia, quæ cum violata virgine contrahuntur, jure ſuo quoque reſcinduntur ob πορνείαν, cujus Suſpicionis ream B. virginem Joſephus repudiare quoque animum induxerat, vid. Matth. I, 19. *Juſtinus Martyr.* in dialogo cum Tryphone cit. *Selden.* Ux. Ebr. p. 368. quod more patrio nefas eſſe ducebat a ſponſa admiſſum, ita tamen voluit, ne, quod facinus eſſe credebat, in ſermonem hominum veniret, neque ipſi, quam eximia probitate alias eſſe perſpexerat, deque dote cum ipſa ageret. Vix enim locum invenit, quod *Baſilius M.* exiſtimat, probe intellexiſſe Joſephum ea, quæ cum Maria geſta fuerant, & quum juſtus dicatur, myſterium hoc cum ipſo a Deo communicatum fuiſſe, ejusve rei conſcientiam ſummum illi terrorem injeciſſe: quare φοβηθεὶς, inquit (Homil. Nativit. Chriſti) τοιαύτης γυναικὸς ἀνὴρ ὀνομάζεσθαι, ἐκȣλήθη λάθρα ἀπολῦσαι αὐτὴν, μὴ τολμήσας δημοσιεῦσαι τὰ καθ᾽ αὐτήν. *Quum pertimeſceret vir ejusmodi fœminæ appellari, illi eam repudium mittere voluit, non auſus in vulgus edere ea, quæ cum ipſa acciderant.* Quomodo enim invitam deſerere illum potuiſſe ex referentia exiſtimabimus? quam nolebat παραδειγματίσαι h. e. infamiæ notam illi inurere, & animadverſione dignam deferre, ut gravius de eo exemplum ſtatueretur.

Πορνείαν autem μοιχείαν quoque denotare atque in ſe continere perſuaſi ſumus; qua voce etiam inceſtum alias D. Paulus ſignificavit 1. Cor. V, 1. Neque ullatenus ſtupro pollui uxor poteſt, niſi idem appellari mereatur adulterium. Et ſi ob πορνείαν ante contractum matrimonium repudia licite mittuntur, quanto magis ob adulterium. Conſentiunt interpretes; ita enim Syrus Matth. XIX, 9. vertit

ܕܟܠ ܕܢܫܒܘܩ ܐܢܬܬܗ ܕܙܢܐ ܕܠܐ ܓܘܪܐ ܘܢܣܒ ܐܚܪܬܐ ܓܐܪ

Quicunque dimiſerit uxorem ſuam, quæ adulterium non commiſit, aliamque duxerit, adulterium committit. Et *Tertullianus* (Adverſus Marcionem Libr.

Libr. IV, c. 34 & Libr. de Pudicitia cap. 16) cit. Seld. Libr. III, c. 27. p. 405) *præter cauſam adulterii, & præter ex cauſa adulterii, & præter cauſam moechiæ habet.* Et ita quoque B. Lutherus Matth. V, 32. Anglica verſio 1539. edita: *Il hoſoever put away ſis wife (except it be for whoredome) cauſeth her ta play the whore*, generali vocabulo exponit generale vocabulum πορνείας: poſterior verſio habet: *except it be for advodwtry* &c. *committeth advowtry.* Wiclef loco Matth. V, 32. *out taken cauſe* fornication maketh her to do lecherie, and he that weddith the forſaken wiſe doth avowtrie; & eadem ratione quoque Matth. XIX, 9. vertit πορνείαν per *fornication* voce videlicet laxiorem admittente ſignificationem, quemadmodum etiam B. Lutherus l. c. Neque diſſona ſunt, quæ locis citatis in verſionibus Italico & Gallico ſermone perſcriptis habentur. (vid. *Seld.* p. 406.) *Auguſtinus* πορνείαν non ſolum proprie, ſed etiam metaphorice accipit, nempe pro idololatria, imo pro quovis flagitio, quod aut par haberi poteſt (Libr. I. de ſerm. Domini in monte) quando, *propter illicitas*, inquit, *concupiſcentias non tantum quæ in ſtupris cum alienis viris aut foeminis committuntur, ſed omnino quaslibet, quæ animam corpore male utentem a lege Dei aberrare faciunt, & perniciose turpiterque corrumpunt, poteſt ſine crimine & vir uxorem dimittere, uxor virum, quia exceptam facit Dominus cauſam fornicationis* (cit. *Calixt.* Diſſert. de Matrim. & Divort.) In quo tamen maxime diſſentit Apoſtolus (1. Cor. VII, 12. ſeqq.) qui nullum jus neque viro neque mulieri concedit faciendo divortio ob conjugis a vero Dei cultu abhorrentis impietatem. Quod ipſe Pater quoque animadvertiſſe videtur (Libr. I. Retractationum Cap. 19. cit. Calixt. ibidem) *quatenus enim*, inquit, *intelligenda atque limitanda ſit hæc fornicatia, et utrum etiam propter hanc* (improprie acceptam) *liceat dimittere uxorem laborioſiſſima quæſtio eſt; licere tamen propter iſtam, quæ in ſtupris committitur, nulla quæſtio.*

τῇ πορνείᾳ h. l. quidam æquipollere arbitrantur uſitatam Ebræorum dictionem ערות דבר (Deut. XXIV, 2.) Inter quos eſt *Tertullianus* (Libr. IV. contra Marcionem cit. Gerhard. Comment. in Deuter. XXIV) qui verba legis l. c. ita vertit.: *ſi in ea inventum fuerit negotium impudicum;* indeque deducit: *ob ſolam uxoris fornicationem licitum fuiſſe Judæis repudium* Idem ſtatuere Burgenſem ait Gerhardus (l. c.) et *Dionyſius Carthuſ.* in. h. l. *Paulus*, inquit ille, *hoc loco haberi turpitudinem ſub eadem ſignificatione, qua & in Levitico, ubi de inceſtuoſis & adulterinis coitibus agitur, ex quo patet, quod nullo modo licebat, repudiare uxorem, niſi propter hujusmodi turpitudinem, quæ fornicationem includit.* Sed penitius

 rem

rem intuenti atque conſideranti facile de hac ſententia oboriri poteſt dubitatio. Lapidibus enim percuti, atque ita vita privari adulteram leges volebant; non igitur divortio tantum locus datus fuit, aut ſi quando hoc factum, non tantum Judæorum ſtatuta permittebant divortia, ſed lege vir compellebatur, ut ſine dote uxorem ædibus exturbaret, ſi vel maxime adulterii ſuſpicionem tantum incurriſſet, adeo, ut, ſi ea ſat gravis eſſet, maritus, qui uxoris ſcelus tolerabat, verberibus cæderetur, donec ſe eam dimiſſurum reciperet (*Maimon.* halach Giruſchin cap. II. et *Gemar. Babylon.* Sæpius tit. Ketuboth & tit. Jabimoth *Seld.* Ux Libr. III, c. 16. p. 299.) Quomodo igitur adulteram divortio ejectam alii nubere potuiſſe nobis perſuadebimus, quum ſane infamis is haberetur, qui, quod malum alius domo ejecerat, ad ſe recipere non dubitaret. זה הוציא מביתו וזה מכניסה. A quo & adeo Domitianus abhorruiſſe fertur (Alex. ab Alexandr. Libr. IV, c. 8. Gen. Dierum) ut equitem Romanum, qui mulierem, quam ob adulterium Martius dimiſerat, uxorem duxerat, judicum eraderet albo, infamiæque nota afficeret. Jura vero Moſaica concedunt divertenti ſecundas nuptias. הלכה והיתה לאיש אחר. Accedit, quod Chriſtus Judæorum perverſitati (σκληροκαρδίᾳ) datum eſſe a Moſe divortiorum licentiam perhibeat. Quod ſi igitur nulla alia de cauſa, niſi adulterii ergo facere divortium licuiſſet, ſuo jure uſi fuiſſent divortiis, non ex perverſitate. Per ערות דבר igitur potius omne ἄσχημον πρᾶγμα, quemadmodum LXX vertunt, omnem rem turpem & indecoram deſignari, probabile magis videtur, ubi præcipue tamen adulterium adulteriique ſuſpicionem ſignificari non negamus.

CAPUT VI.

Effectus divortii quoad illata vel dotem, filios communi matrimonio genitos, nuptias ſecundas.

Denique quæ de dote aliisve ad eam rem pertinentibus, atque de liberis in conjugio genitis tum conſtitui ſolebant, quando uxor divertit, quum perſequi prolixiſſimum foret, & pro veritate variorum caſuum cauſarumque facti divortii aliter res habere potuerit, prætereaque ſe de illis, quæ de iſto jure hodie apud nos obſervantur, jure civili cautum ſit, quæ proſequi noſtri nec eſt ingenii, nec argumenti, Jureconſultorum cathedræ relinquimus. Æquiſſimum certe eſſe arbitramur, ut uxor, quam ſuo jure divertiſſe conſtiterit, optimo quoque jure res ſuas habeat adeoque dotem & quæ ad eam pertinent, Ebræis incrementum dotis, Romanis donationem ante nuptias appella-

appellatam. Liberos quum potiſſimum in patria poteſtate ſint, illi manere injuriam non eſſe, niſi aliter de ea re conventum fuerit, perſuaſum habemus.

Præcipuum vero eſt, quo conjugii conſuetudinem abolitum eſſe patet, quando ad novum matrimonium incundum animum adjicit mulier; quo facto jam prorſus de amoris redintegratione deſperari debere certum eſt. Ea autem arcenda non eſt, nec prohiberi ab eo poteſt, quum repudiato marito ſui facta ſit juris, quod, in quem transferre voluerit, arbitrii ejus eſt, quum nulla amplius ad priorem cum viro conſuetudinem illi detur obligatio: quando igitur ſe continere nequit, nubat; nulli heic ſervituti ſubjecta eſt. In qua quidem re nonnullos ex Patribus admodum injurios eſſe patet, inter quos & *Hieronymus* (ad Cap. XIX. Matth.) *ubicunque* inquit, *eſt fornicatio & fornicationis ſuſpicio* (ubi mirum in modum videtur excedere) *libere uxor dimittitur; ſic priorem dimittere (vir) jubetur uxorem, ut ſecundam prima vivente non habeat. Nec non quia poterat evenire, ut juxta eandem legem uxor quoque marito daret repudium, eadem cautela præcipitur, ne ſecundum accipiat virum.* Et Auguſtinus (Libr. II. ad Pollent. de adulterinis conjugiis Cap. XIII.) *Mulier alligata, quamdiu ſive mœchus, ſive caſtus ejus vir vivit, mœchatur, ſi alteri nupſerit;* &c. (cit. Calixt. l. c.) Paria habet antiquior ille Auguſtino Commentator in Epiſtolas Paulinas operibus Ambroſii appoſitus in 1. Cor. VII, mulieri non permittit, ut nubat, *ſi virum ſuum cauſa fornicationis dimiſerit, aut apoſtaſiæ; aut ſi illicitum impellente laſcivia uſum quærat uxoris, quia inferior,* inquit, *non omnino hac lege utitur, qua potior ſed viro, ait, licet uxorem ducere, ſi dimiſerit peccantem, quia non ita lege conſtringitur vir, ſicut mulier.* (conf. D. *Hildebrandus* Libr. de Nuptiis veterum Chriſtianorum.)

Pontificii quoque hodie divortium ita fieri non permittunt, ut novum iniri poſſit matrimonium, niſi Pontificis Maximi ſui conſenſu, quod initio hujus ſæculi Patrum noſtrorum memoria cum Margarita Valeſia Henricus IV. fecit ob prolis defectum, aſcita in uxorem Maria Magni Ducis Tuſciæ Franciſci II filia (*Thuanus* hiſt. Libr. 125) contra jus faſque nam

- - - *ſidera terra*
Ut diſtant, & flamma mari, ſic utile recto.

Idemque cum Portugalliæ Rege Alphonſo Sæc. XIV. factum memorat *Franc. Loredanus* (delle lettere (Hiſtoriche parte ſeconda) qui conjuge filia Henrici Regis Caſtiliæ dimiſſa, ex qua tamen jam filium ſuſceperat, uxorem duxit Eleonoram Teleſiam, nobilem fœminam jam in conjugio viventem invito marito; verum, ut Autor inquit, *per non moſtrare d'haver rapita la Moglie al Marito fece, ingannando il Pontifice* (deceptum dicit Pontificem

ut in conſideratum illius factum aliquatenus excuſet) *render nullo il primo matrimonio, onde il marito oppreſſo dalla potenza del Rivale, ſtimo meglio prendere un' eſilio voluntario, che contendere co'l Ré della propria Moglie.* Et Zacharias Pontifex Maximus primum decreviſſe fertur (*Gratiam* c. Concubuiſti 3293. 7. cit. Gerhard. LL. Theolog. de conjugio. §. 580) *ut uxor, repudiato marito, qui ſororem conſtupraverat, alteri viro nuberet, ſi continere nollet:* unde quidam aſſerunt, poſſe novas nuptias inire divertentem, ſi conjux inceſtus probrum admiſerit. Alias tamen ex decretis Patrum Tridentinorum non admittunt novum matrimonium, ſecus atque barbaros pariter atque Judæos fieri ſolebat, imo aliquando in prima ætate Eccleſiæ (*Juſtin. Martyr. Apolog.* I. init. fol. 41. *Hieronymus* Tom. I. *opp.* fol. 250. ſeqq. Epitaph. Fabiolæ Epiſt. XXX. ad Oceanum.) Neque vero ſimile videtur, quod quidam exiſtimant (vid. *Joſephus Scaliger* Animadverſ. Euſeb. num. 2015) ita quoque accipit *Gerhardus in Deut.* c. XXIV. *Calixt.* Diſſert. de Matrim. & Divort.) non potuiſſe, apud Ebræos uxorem, quamvis repudiatam nubere alii, niſi prior Vir ejus permiſiſſet, pro qua ſententia verba *Joſephi* (Libr. XV. Antiquit. cap. 9.) allegant: *γυναικὶ δὲ οὐδὲ διαχωρισθείσῃ καθ᾽ ἑαυτὴν γαμηθῆναι (ἔξεστι) μὴ τοῦ πρότερον ἀνδρὸς ἀφιέντος*, h. e. *uxori divertenti fas non eſt nubere, niſi eam vir prius dimiſerit.* Quæ exponunt: uxori neque dimiſſæ licere nubere, niſi viri prioris conceſſu; ideoque ſi quidem vir voluerit, ut novum matrimonium ineat, adjicere literis repudii תהי גרושה מני ומותרת לכל איש *Eſto a me dimiſſa & conceſſa cuivis.* Quod tamen ipſi Joſepho contrarium eſſe credimus alias aſſerenti (Libr. XVIII, c. 7. Antiquit.) *libello* (maritus) *de non repetenda uxore, ſic enim poteſtatem accipit alii nubere; prius enim permiſſum non eſt.* Ex quo patet libello adjecta verba vim potius addere repudio, quam prohibere uxori matrimonium (vid *Seldenus* Libr. III, c. 24. Ux.) In Regum quidem connubiis tradunt (*Schikhardus* Juris Reg. Ebr. Cap. III, Theor. IX) ut neque repudiatar ipſe duceret nec pateretur, ut alius uxorem duceret, quam ipſe dimiſiſſet (Hal. Malaca. c. II, §. 1.) Quod tamen utrum perpetuum fuerit, dubitari fortaſſe poteſt; Davidem certe Michalem ſuam ab alio recepiſſe ſacræ hiſtoriæ docent. Si vero unquam de uxoribus ita conſtitutum fuit, rem potius illam facti fuiſſe cenſemus, atque jure ſuo introductam ab iis, quibus ſuum, *ſic volo, ſic jubeo, ſtat pro ratione voluntas.* Quis enim eam, quæ innocens a marito, licet Rege, dimiſſa fuit, quum ea non ſit continentia, ut perpetuo ſibi a cupiditatum furoribus temperaret, perpetuos animi cruciatus juſte perferre poſſe ſibi perſuadeat.

In

In Eccleſia noſtra omnino concedendam facultatem mulieri divertenti ſtatuunt Doctores alii nubere, quum nulla ſit cauſa, cur innocentiſſime a conjuge deſtitutam aut pari pœna afficiendam eſſe exiſtiment, atque illum, qui ſe indignum matrimonio probavit. Certe in eam ſervitutem adduci nequit conjux (1. Cor. VII, 15.) Accedit, quod Chriſtus de divortio, quale inter Judæos in uſu erat, ubi novum matrimonium non prohibitum fuit, docens: ejusmodi divortium fieri poſſe affirmat, quando matrimonium coniugis perfidia ſit diſſolutum. Et quum nulla obligatio uxoris detur ad prius matrimonium repudiato viro: certe a nuptiis arceri non poteſt.

Quæ quum ſat prolixe a Theologis noſtris propugnata ſint: nos heic pedem figimus, noſtrique Exercitii heic ponimus Finem.

JOH. ANDREÆ DANZII
SCHECHINA CUM PIIS
COHABITANS,
AD ILLUSTRANDAM
COHABITATIONEM CHRISTI SUIS PROMISSAM JOH. XIV. 23.
PROGRAMMA I.

§. I.

O Primus mundi Salvator, ſuis, imminente paſſione, valedicturus diſcipulis, ne ob diſceſſum ſuum contriſtarentur nimium, his eos alloquitur verbis, in limine lectionis *Pentecoſtalis* occurrentibus: *ſi quis diligit me, ſermonem meum obſervabit; & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & manſionem apud eum faciemus a)*; in fontibus, μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν. Quemadmodum *manſio* a *manere* deducitur; ita eodem valore μονὴ a μένω, *maneo, permaneo, conſtans inhæreo*: ad perpetuam & fixam *commorationem* denotandam; quam *habitationem*, vel *inhabitationem* dicere conſuevimus, vago & deſultorio contradiſtinctam divertendi actui. Quæ tamen non impedit, quo minus *inhabitor*, *ordinari habitatione* in certo loco *durante*, ad tempus, & animo ad priſtinam *manſionem* redeundi, alio quandoque migret vel divertat.

§ II. Revocant Salvatoris verba in memoriam, ſimilem ferme promiſſionem, populo Iſraëlitico olim in deſerto factam. Erecto quippe Tabernaculo, ac decenter initiato; Sacerdotibus quoque per intergrum ſeptiduum legiti-

a) Joh. XIV. 23.

gitime conſecratis, expiatis, atque ad Sacra rite obeunda introductis *b*), Deus toti eccleſiæ Judaicæ, ritus iſtos cum reverentia ac expectatione magna intuenti, per Moſen ſpem facit; futurum, ut *eodem die*, qui octavus erat a conſecrationis initio, ad hoſtias ſecundum præſcriptum peractas, *Jehova ipſis appareat c*), & *gloria domini unicuique iſtorum conſpicienda præbeantur d*) In teſtimonium, quod cultus, quem tunc auſpicabantur primum, gratus ſibi foret ac approbatus.

§. III. Dicitur ibidem *Aaron* Pontifex maximus, omnia juxta præſcriptum pro virili executus, populo elevatis manibus benedixiſſe, ac, poſtquam Piacularia quæcunque, ipſumque holocauſtum ac Salutaria perfeciſſet *e*), *deſcendiſſe* de altari: quem mœſtum referunt, quod ſpe ſua exciderit, *Gloria Domini nondum apparente.* Ingreſſus vero denuo, una cum Moſe, in tentorium conventus, ubi ardentiſſimas ad Deum preces fudiſſe putantur *f*), ut promiſſionem ſuam populo jam promulgatam adimplere ne dedignetur; *ſimul ac egreſſi fuerant, denuo benedicentes populo, illico apparebat* GLORIA DOMINI *univerſo populo. Ac egrediebatur* IGNIS *a conſpectu Domini, & devorabat ſuper ara holocauſtum ac adipes quaſcunque, aſpiciente populo univerſo g*).

§. IV. Si fides habenda priſtinis Judæorum doctoribus *h*), memoria *vituli* a ſe conflati *i*), timidum reddiderat Aaronem, ut vix auſus fuerit, ad aram accedere; niſi Deus *Moſen juſſiſſet, ut ſurriperet eundem k*) & vel renitentem ad cultum divinum exercendum, initiaret. Quin initiato jam, ara apparuiſſe putatur *l*), ſub forma *vituli:* ad quam ideo accedere hæſitaſſet; donec Moſes erexiſſet eundem, verbis *m*), *accede ad aram hanc, & fac piaculare tuum: tenero, maturo tamen, in expiationem aurei iſtius conflati,* jugulato *vitulo.* Et nihilominus, cum peractis jam Sacrificiis, GLORIA DOMINI non ilico apparuiſſet, ita lamentatus introducitur *n*): *novi ego, quod Deus immenſus mihi iraſcatur. Mei cauſa non deſcendit* SCHECHINA *Iſraëlitis. Ad hoc incitavit me frater meus Moſes, qui* juſſu ſuo *fecit, ut introirem, & pudore afficiar* ſolenniter, *non deſcendente Iſraëlitis* SCHECHINA. Poſt quam lamentationem *ilico ingreſſus fuerit Moſes cum ipſo* in Tabernaculum, *divinam implorantes gratiam:* ad quas preces SCHECHINA *Iſraelitis apparuerit.* Quæ in Scriptura vocatur

GLO-

b) Lev. VIII. *c*) Lev. IX. 4. *d*) l. c. v. 6. *e*) l. c. v. 22. *f*) R. *Salomoni*, ex *Torath Cohanim* ad h. l. it. *Ab. Eſræ, ac Abrabbaneli.* *g*) l. c. v. 23. 34. *h*) in *Torath Cohanim*, ſeu *Siphra* ad Lev. VIII. 2. §. 1. 2. f. 22. col. 1. med. it. ad Lev. IX. 23. §. 19. f. 23. col. 3. l. 35. ſqq. *i*) Exod. XXXII. 1. ſqq. *k*) Lev. VIII. 2. *l*) annotante *Bechai* ad Lev. IX, 7. f. 130. c. 2. l. 30. ſeq. & *R. Moſ. fil. Nachman*, ex *Siphra* l. c. *m*) Lev. IX. 7. *n*) in *Torath Cohanim* ad Lev. IX. 23. §. 19. f. 23. c. 3.

GLORIA DOMINI; & in eo conſtitiſſe declaratur, quod *ignis* cœlitus delapſus, hoſtias in altari præparatas delingendo devorarit *o*).

§. V. Frequens fit mentio GLORIAE DOMINI per totam Scripturam V. T.; præcipue tamen in apparatu promulgationis Decalogi *p*), ac in conſecratione Tabernaculi Moſaici *q*), Templorum item per Salomonem *r*) ac Serubbabelem *ſ*) ædificatorum, nec non iſtius per Ezechielem *t*) delineati. Qui & alias crebram ejus mentionem facit *u*), perinde ac Moſes *x*), cum Prophetis aliis *y*). E verbis circa decalogum promulgatum, nec non Tabernaculum Moſaicum, ac Templum Salomonis occurentibus, inferres, vel *nubem* quandam in monte apparentem, ac iſtas adimplentem ædes, vel ignem ſub denſa nube in monte Sinai obvelatum, & in ara devorantem hoſtias, illam DOMINI GLORIAM denotaſſe: quam tamen verba *Haggæi* & *Malachiæ* in perſona quadam deſiderata nimium ac expetita, collocare videntur. Qui dici poterat *nube* illa, vel *igne* obvelata, ac veluti tecta. Id quod haud parum roboris acquirit é verbis Jeſaiæ *z*), loquelam huic GLORIAE DOMINI tribuentibus, ita apparituræ, *ut omnis caro videat*.

§. VI. ONKELOS ſagaciſſimus Pentateuchi interpres Chaldæus, GLORIAM DOMINI in Lege occurentem, totidem verbis effert יקרא דיהוה *a*) pro Ebræo כבוד; ſimpliciter ſubſtituendo chaldæum יקר, eidem per omnia æquipollens. Id quod & IONATHAN *ben Uſiel* fere obſervat, in transferendis libris hiſtoricis, atque Prophetis *b*). Unde hinc parum ſubſidii invenitur pro re per GLORIAM intelligenda, clarius cognoſcenda. Alter tamen iſte *Pſeudo*-IONATHAN, qui Legem transtulit, clarius ſuorum mentem exprimit; pro duabus Ebræorum vocibus כבוד דיהוה ubivis ferme *c*) tres יקר שכינתא דיהוה vel איקר ſudſtituens: quæ denotant *gloriam* SCHECHINAE *Domini d*). In quo & Targum Jeruſolymitanum, quoties extat *e*), cum eodem conſentit. Ipſe quoque *Onkelos* (*f*

ac

l. 35. ſqq. *o*) Lev. IX. 24. *p*) Exod. XXIV. 16. 17. Deut. V. 21. *q*) Exod, XL. 34. *r*) 1. Reg. VIII. 10. 11. 2. Chr. V. 14. c. VII. 13. *ſ*) Hag. II. v. 7. 9. coll. Mal. III. 1. *t*) cap. XLIII. v. 2. 4. 5. cap. XLIV. 4. *u*) Ez. I. 28. c. III. 23. c. VIII. 4. c. X. 4. 18. c. XI. 22. c. XL. 5. *x*) Exod. XVI. 10. c. XIX. 18. Num. XIV. 10. 21. c. XVI. 19. c. XVII. 7. *y*) Jeſ. XL. 5. c. LVIII. 8. c. LX. 1. Hab. II. 14. *z*) cap. XL, 5. *a*) Exod. XVI. 7. c. XXIV. 16. 17. c. XL, 34. Lev. IX, 6. 23. Num. XIV, 10. 21. 22. cap. XVI, 19. cap. XX. 6. *b*) Vid 1. Reg. VIII. 11. Jeſ. XL. 5. c. LVIII. 8. Ez. I. 28. c. III. 23. c. VIII. 4. c. X. 4. c. XI. 22. 23. &c. *c*) Exod. XVI. 7. 10. c. 24. 16. c. XL. 34. Lev. IX. 4. 6. 23. Num. XIV. 10. c. XX. 6. *d*) Interdum enim vocem *Schechina* omiſit, v. g. Exod. XXIV. 17. Num. XIV. 21. c. 16. 19. c. XVII. 7. *e*) vid. Deut. XXXIII. 16. *f*) v. g. Gen. IX, 27. Exod. XVII, 7. c. XV. 17. c. XXXII. 3.

ac *Jonathan* g) genuinus SCHECHINAM multoties adhibent, ubi in textu Ebræo *Deus*, vel *Jehova* adhibetur: ut, ad mentem Rabbinorum *h*), omnem a Deo *corporis* ſuſpicionem removeant.

§. VII. MAIMONIDES quoque magnum illud eruditionis lumen in ſenſu GLORIAE DOMINI eruendo deſudavit, non tam ſuam tamen, quam receptam plerorumque ſententiam exhibens, verbis *i*): *Volunt, per eam intelligi* LVCEM *aliquam creatam, quam Deus miraculoſe alicubi habitare faciat, ad ſuam oſtendendam magnificentiam k*). *Interdum intelligi volunt, ipſam* SVPREMI ESSENTIAM, *& veram Ejus naturam*. Quam ſignificationem confirmari putat, ex reſponſione Moſi data; cui, Deum roganti, ut ejus videre liceat GLORIAM, reſponſum fuerit, non videbit ME ullus homo, dum vivit *l*). Haud raro, addit, intelligi *volunt laudem & glorificationem*, qua creaturæ, quælibet pro captu ſuo, Dei extollunt magnificentiam, ejusque celebrant majeſtatem *m*), Pro illuſtrandis duabus prioribus notationibus, alibi *n*). in ambiguitate verbi שכן eruenda occupatus, ait, id ipſum *proprie* de re corporea uſurpatum, *continuationem* notare *ſtationis*, vel *commorationem in certo aliquo loco. Habitare* enim *in loco aliquo, nihil aliud eſſe, quam continuo in illo permanere. Ut, quum animantia diu in aliquo loco, ſive communi, ſive proprio, ſubſiſtunt, dici de iis, quod in eo nonnunquam hinc inde moveantur. Metaphorice* autem accommodari ad omne id, quod conſtanter & aſſidue alicubi permaneat; licet nec illud corpus animatum ſit, nec hoc locus. Quo *ſenſu tropico*, addit, *attribui* etiam *Creatori; ad exprimendum continuam commorationem* שכינתו *cohabitationis ſuæ, aut providentiæ, in ullo loco, in quo continuo commoretur iſta* SCHECHINA, *aut circa quodcunque ejus continuo occupetur providentia o*). Tandem concludit: Ubicunque ergo SCHECHINA, (vel *habitare*,) *Creatori benedicendo tribuitur*, denotat, *continuationem* שכינתו *inhabitationis ſuæ*, h. e. LVCEM vel *ſplendorem iſtum creatum in aliquo loco; aut continuationem providentiæ divinæ in re quapiam: pro ratione ſcil. cujusque loci* biblici.

§. VIII. Quæ de ſenſu verbi שכן, *unde* שכינה, pro DEO, vel *gloria Dei*, apud Targumiſtas, omnesque Judæorum Doctores ſubſtitutum, derivatur, obſervat

5. 20. c. XXXIV, 6. 9. Num. XI, 20. c. XIV, 42. c. XVI, v. 3. *g*) Vid. Jud. VI. 13. Jeſ. XL, 22. c. LVII, 17. Jer. VII, 12. c. XXXIII, 5. Hag. I. 8. *h*) *Eliæ Levitæ* in Methurgeman rad. שכן f. 154. a. *Maimon.* More Nebuch. Part. I. c. 21. f. 16. b. l. 2. ſqq. Edit. Sabion. A. M. 313. *R. Bechai* ad Gen. XLVI, 4. f. 55. c. 4. l. 14. ſqq. *i*) in *More Nebuch.* Part. 1. c. 64. *k*) Quam probat ex Exod. XXIV, 16. & cap. XL, 35. *l*) Exod. XXXIII, 18. coll. v. 20. *m*) Quod probat ex Jeſ. VI, 3. coll. Hab. III, 3. it. Jer. XIII, 16. Pſal. XXIX, 9. *n*) l. c. cap. XXV, *o*) Prius probat, ad mentem

vat; conveniunt cum illis, quæ in limine de latinorum *manſione*, græcorumque μονῆ, allata fuerunt. Voces enim trium harum linguarum in eo conveniunt, quod *commorationem conſtantem & permanentem* denotent: niſi quod μονὴ, rarioris in Scriptura uſus *p*), non tam actionem, quam *locum permanendi* inferat. Ebræa vero שׁכינה vi formæ ſuæ, quæ Nominibus *actionem* denotantibus proria eſt, *habitationem* exprimat, vel *cohabitationem*, aut *inhabitationem* conſtantem; quæ cum *manſione* coincidit. Quam vero amplius per Metaphoram, ſive ἀνθρωποπάθειαν, & Metonymiam inſuper, ſuſtinet ſignificationem, *de Deo*, & nonnunquam *pro Deo* ipſo, uſurpata, indicandam in ſequentibus; in iſta nec *manſio*, nec μονὴ, ex uſu Scripturæ ad ejus exſurgit ſublimitatem.

§. IX. Quam numero tertio enarrat ſignificationem *Gloriæ*, pro *laude, glorificatione*, ſeu *celebratione*, fruſtra impugnat *Abrabbanel*. Loca Scripturæ a *Maimonide* pro notatione iſta probanda, adducta *q*), ſufficienter eam evincunt: ac LXX. Interpretes, aliique græci omnes, qui per δόξαν convertunt, calculum ſuum eidem addunt. Quum per hanc vocem in ipſo N. T. ſenſus *laudis, honoris* ac *dignitatis*, hinc inde *r*) approbetur. Ad loca tamen ex Lev. IX. adducta, vix applicari poterit: niſi δόξαν Joh. I. 14. & c. XII. 41. occurrentem, non male eo traxeris.

§. X. Plus momenti habet, quando ſignificationem ſecundo loco enarratam, qua GLORIA DEI ipſam Dei *eſſentiam*, ac veram ejus *naturam* denotare dicitur, ſimpliciter rejicit *s*); eamque ſententiam indignam judicat tanto Propheta, qualis Moſes fuerit, ſi a Deo precibus impetrare auſus fuiſſet, verbis *t*): *fac quæſo! videam gloriam tuam, ut ipſam Dei intueretur eſſentiam,* oculis *eam* luſtraturus corporeis *u*). Utpote quæ a nemine mortalium cognoſci perfecte poſſit, niſi ab ipſo Deo ſolo. Etiam Johannes Evangeliſta, *Deum* inquit *x*), *nemo vidit unquam*: & Paulus *y*) *nemo* ait, *hominum eum vidit; neque videre poteſt.* Id quod Moſi legislatori occultum fuiſſe nequit. Nec *Moſes Maimonides* id ignoravit. Quum diverſis locis *z*) declararit, *viſionem*

 faciei

Interpretis *Ephodi*, ex Exod. XXIV, 16. & Deut. XXXIII, 16. alterum autem ex Exod. XXIX, 45. quo cum confert Interpres nominatus Gen. III, 24. *p*) legitur tantum in hoc XIV. capite Johannis v. 2. & 23. nec non 1. Macc. VII, 38. *q*) ex Jeſ. VI, 3. Jer. XIII, v. 16. Pſ. XXIX, 9. *r*) Vid. Joh. II, 11. c. V, 41. 44. c. VII, 18. c. VIII, 50. 54. c. IX, 24. c. XII, 43. c. XVII. 1. 4. 5. 24. *s*) in vera determinanda ſententia, quid per Dei *gloriam* intelligatur? an *nubes* tantum? an vero *ignis* tantum? aut utraque conjunctim? ad Exod. XL. v. 34. f. 223. c. 4. circ. fin. & f. 224. c. I, 27. ſq. *t*) Ex. XXXIII, 18. *u*) l. c. f. 224. col. 1. l. 40. ſqq. *x*) c. I, 18. *y*) 1. Tim. VI, 16. *z*) *More*

faciei Dei mortalibus impoſſibilem fore, ac inperceptibilem: omnemque hominem, qui eſſentiam ejus apprehendere ſatagat, in ſua confundi apprehenſione. Finiti enim ad infinitum nullam dari proportionem.

§. XI. In eo vero, quod *Maimonides* primo loco per *Gloriam Dei*, LVCEM quandam intelligendam contendit *a*), ſeu ſplendorem extraordinarie & miraculoſe viſam, ad indicandam majeſtatis ac providentiæ divinæ præſentiam, id quod & alibi *b*) iisdem prorſus verbis inculcat; memoratus *Abrabbanel* eatenus eundem approbat: ac non modo ipſe aſſenſum eidem præbet ſimpliciter, ſed plures alios eidem aſſentientes nominat *c*). GLORIAM DEI ipſe aſſerit *d*), *non fuiſſe nubem; ſed rem Igni, ratione luminis ac ſplendoris ſui, ſimilem. Nubem autem circa eum fuiſſe, uti fumus ſemper eſt circa ignem.* Et quemadmodum lampades ignitæ apparent de medio nubium denſarum; ita fuiſſe GLORIAM DOMINI ſimilem Igni, in medio nubis ac caliginis denſiſſimæ.

§ XII. Interjectis quibusdam, ſuam de GLORIA DEI ſententiam ſatis rotunde verbis exprimit ſequentibus *e*): *Multo convenientius eſt, dicere, quod* GLORIA DOMINI *illa ſpiritualis ſuprema, denotet* CAVSATVM *illum* PRIMVM, *ab ipſo Benedicto productum. Hic enim initium eſt viarum ejus, ac principium creaturarum ejus: &* HIC IPSE EST, QVI VOCATVR STYLO SAPIENTVM *noſtrorum p. m.* SCHECHINA. *Minime autem convenit, cogitemus, ſanctos illos ſapientes p. m.* SCHECHINAM *vocaſſe* LVCEM *aliquam creatam ſenſibilem, ſecundum verba magni illius Doctoris Maimonidis. Neque etiam ſimiliter* SCHECHINAM *vocarunt ipſam ejus* ESSENTIAM, *ac quidditatem, juxta verba R. Moſis Nachmanidis. Verum* SCHECHINAM *vocarunt illum ipſum factum* ſeu effectum, *emanentem ab ipſo benedicendo primum. Et quia eſt ex ordine Exiſtentium, reliquorumque omnium principium; ejus Moſes quæſivit apprehenſionem: quæ denegabatur ipſi, quamdiu adhuc inter vivos ipſe viveret; prout dicebat Deus f*), *certe non videbit me ullus homo, dum vivit. Nam, quoniam fœtus ille primus eſt, cujus nomen idem cum nomine Heri ſui, cum ſit ſigillum Sancti iſtius benedicti, omnibus ejus attributis cognominatus: de eodem dixit g*), *facies meæ non videbuntur.*

§. XIII. Plura his verbis coacervantur: quæ ordine & diſtincte ſunt examinanda. Generalis ejus theſis his conſtant verbis: GLORIA *Domini* in Sacris commemorata, idem eſt ac SCHECHINA Talmudiſtarum, Targuſtimarum, reliquorumque Doctorum Judaicorum omnium; quos *Sapientum* ſuorum nomine

Nebuch. Part. 1. cap. 21. & 32. *a*) l. c. cap. XLIV. fol. 46. b. med. Edit. Sabionet. *b*) l. c. cap. XVIII. f. 15. a. l. ult. *c*) ad Exod. XL, 34. f. 224. c. 1. l. 27. ſqq. *d*) l. c. l. 13. ſqq. *e*) l. c. l. 49. ſqq. Quæ Ebraice etiam exhibuimus Diſſert. de *Inauguratione* Chriſti, §. 50. p. 427. in Notis. *f*) Exod. XXXIII, 20. *g*) l. c. v. 23.

mine comprehendit. Eandem verbis paululum diverſis, poſt infinitos alios, BECHAI *fil. Aſcher* in ſuo ad Exod XXIV. 17. Commentario *h*), ita exprimit: *Quod ſtylo Scripturæ dicitur* GLORIA *Domini, ſecundum ſtylum* SAPIENTVM, *vocatur* SCHECHINA *: hoc enim eſt i*), *& habitavit* GLORIA *Domini ſuper monte Sinai ;* & alibi *k*), *ut habitet* GLORIA *in terra noſtra. Eſt autem attributum Judicii* MANVS *vocatum, per quam creatus fuit totus hic Mundus, ſicut dicitur l*), *& iſta omnia manus mea fecit. Per* ISTA *intelligit exiſtentia omnia, Superiora & inferiora m*). Alibi *n*) ex voce אכבדר Hag. I, 18. probaturus, quod SCHECHINA in templo ſecundo extiterit, ſecus ac plurimi Talmudiſtarum ſtatuunt *o*) quamvis non continuo; inquit, in ea voce latitare כבוד ſeu GLORIAM, *quæ ibi fuerit; & idem ſit, ac* SCHECHINA. Cui in præcedentibus *p*) tribuit, quod MANVS *Dei* vocetur: cum Jacobo in Ægyptum deſcenderit, eumque ac poſteros ibidem defenderit, ac in libertatem eduxerit: Ægyptios prius per quinque famis annos ſuſtentarit, deinceps vero plagis affecerit variis: Iſraëlitas autem per mare rubrum ac deſertum migrantes comitatus fuerit: quos antea in tantam creſcere fecerit multitudinem, ut ſexaginta myriadibus inde aſcenderint.

§. XIV. Veritatem hujus theſeos, quod ſcil. SCHECHINA Rabbinorum idem valeat, ac GLORIA *Domini*, in ſacris occurrens, multis exemplorum teſtiumque myriadibus probare valerem; ſi neceſſitas poſtularet, & præſens admitteret inſtitutum. Cui ſufficit, quod in loco ſuperius ex Levit. IX. citato, v. 4. 6. & 23. extantem GLORIAM *Domini*, autor *Torath Cohanim*, per SCHECHINA reddiderit: quem ad unum omnes Judæorum Interpretes in hoc imitantur, *Jonathanis* ſecuti veſtigia, vertentis v. 4. *hoc ipſo die gloria* SCHECHINAE *Domini revelabitur vobis*: v. 6. *ilico revelabitur vobis gloria* SCHECHINA *Domini*: & v. 23. *ilico revelabitur gloria* SCHECHINA *Domini univerſo populo.* Quam interpretationem nequicquam tollit IGNIS, verſu 24. in executione GLORIAE promiſſæ ſubſtitutus, *incendens hoſtias*; ac eapropter *Ignis devorans vocatus q*): utut in ſubſidium vocetur *Ignis* ille, qui vel in Templo Salomoneo hoſtias devoravit præparatas *r*); vel Gideonis *s*), Manoæ *t*), ac Eliæ *u*) victimas accendit oblatas. Dubio huic dudum ſatisfecit *Abrabbanel*, in præceden-

Uuuu 2

h) fol. 100. c. 1. l. 28. ſqq. *i*) Exod. XXIV, 16. *k*) Pſal. LXXXV; 10. *l*) Jeſ. LXVI, 2. *m*) Eo ferme deſcripta ordine, quo Col. I, 16. coll. Joh. I, 3. *n*) ad Gen. XLVI, 27. f. 56. c. 2. l. 14. ſqq. *o*) Cod. *Joma* Bab. f. 21. b. l. 18. ſqq. *Maccoth* Jeruſ. f. 32. c. 1. l. 7. 8. *Rabboth* ad Cant VIII, 9. f. 38. c. 2. l. 40. ſqq. *p*) ad Gen. XLVI, 4. fol. 55. c. 4. l. 11. ſqq. *q*) Exod. XXIV, 18. *r*) 2. Chr. V, 14. coll. c. VII, 1. 3. *s*) Jud. VI, 21. *t*) Jud. XIII, 20. *u*) 1. Reg. XVIII, v. 38.

dentibus adductus *x*). Neminem quippe *Ignis* ille, nec ad promulgationem Decalogi ex monte Sinai conſpicuus, nec ad Tabernaculum Moſaicum initiatum egreſſus, nedum ex reliquis privatis nominatis, læſit: cum Moſes ad illum libere acceſſiſſe dicatur *y*), & univerſus populus ad initiationem tabernaculi, impune Sacrificiis accenſis adſtiterit *z*). Perinde ac Gideon, Manoah, ac Elias. Uti *rubum* illam, in qua olim Moſi apparuerat, *accenſam non combuſſerat*; *a*); ita in reliquis ſolas devorabat hoſtias oblatas, offerentibus impune dimiſſis. Ob ſolam LVCEM *Igni* inſeparabiliter inhærentem, hujus inſignitur nomine; utpote in qua manifeſtaretur.

§. XV. Quoniam toties ferme pro *Deo* (אלהים vel יהוה), imo pro Pronominibus ad Deum referendis, a Targumiſtis SCHECHINA adhibetur, quoties *habitare*, *deſcendere*, *aſcendere*, *transire*, *venire* dicitur, aut aliquid facere *corpori* proprium; ut naturam *corporis* per hanc vocem a Deo removeant. Putares, vocem hanc *Deum ipſum* ſupremum notare, divinitatis Originem. Cum autem de hoc ipſo in infinitis locis dicatur, quod *habitare*, *aſcendere*, *tranſire*, *venire &c.* faciat SCHECHINA ſuum; non ſine ratione inferri licet, SCHECHINAM fore aliquid a ſupremo iſto Deo diſtinctum. Diſerte id adſtruit *Maimonides*, peculiari capite *b*), diverſis innixus rationibus: inculcat etiam *Lipmannus c*): & *Targumiſtæ*, ac Talmudiſtæ, ubicunque iſti vocem hanc cum יקר vel איקר, Ebræorum כבוד præciſe exprimentibus, conjungunt; hi autem certis tantummodo perſonis SCHECHINAM a Deo permitti aſſerunt *d*). Utrum autem *res* foret, vel *perſona*; non ſatis evidenter ubivis deſcribitur.

§. XVI. Et hinc factum, ut hæſitent autores, ipſimet etiam Chriſtiani, in voce iſta latine ſatis commode transferenda. Ad ductum *Maimonidis e*), redderes *glorioſam Dei cohabitationem*, vel *præſentiam* PROVIDENTIAE *divinæ glorioſam*. *Manaſſes ben Iſrael* ſimpliciter per *Divinitatem* reddidit *). Alii noſtratium *f*) *præſentiam Dei Majeſtaticam* vertunt: quidam nudam *majeſtatem*, Ebræorum כבוד, cui quandoque reſpondet, forte expreſſuri. *B.* noſter GLASSIVS *g*) *præſentiam* ſeu *majeſtatem*, aut *majeſtatis apparitionem*, quam *Lipmannus h*) גילוי השכינה, *Paulus i*) autem ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ, vocat.

x) §. *In eo vero* &c. *y*) Exod XXIV, 18. *z*) Lev. IX, 24. coll. *Abrabban.* f. 188. c. 1. l. 53. ſqq. *a*) Exod. III, 2. *b*) More Nebuch. Part. I. cap. XXI. f. 16. a. & b. *c*) in *Nizzachon* §. 124. ad Deut. IV, 39. p. 76. lin. 19. *d*) Vid. *Kidduſchin* f. 70. b. l. 31. 33, *Berach.* f. 6. a. l. 26. ſqq. *Pirke Avoth* cap. III, th. 2. & 5. *Nedarim.* f. 38. a. l. 17. 18. *Schabb.* f. 30. b. l. 25. 26. it. f. 139. a. l. 13. ſqq. *e*) loco citato ad (b) *) Concil. Lev 1. p. 183. 184. &c. *f*) *Tayler* ad *Targ. Hieroſol.* Exod. XXXIV. v. 6. & 9. *g*) Rhetor. ſacr. tr. I, c. VIII, de ἀνθρωποπαθ. p. 152. (1156.) *h*) l. c. ad (c),

vocat. Nonnullis placet vertere *inhabitationem* Dei *gratioſam*: Buxtorfius *k*) generaliter transfert per *habitationem, cohabitationem.* Addit tamen, quod *in ſpecie dicatur de præſentia, gloria, & majeſtate divina, aut divinitate; quando dicitur hominibus eſſe præſens, aut cum eis converſari, auxilio ſuo, gratia & ſalutari præſentia adeſſe.* Chriſtianus *Gerſon l*) reddidit, *die gœttliche Beywohnung.*

§. XVII. Memoratu vero dignum eſt, quod verſio Arabica in Polyglottis Anglicanis כבוד יהוה transtulerit ANGELUM *Domini m*). Ad quam ſententiam explicari poterit *Malachias n*): quando pro denſa nube tabernaculum Moſaicum ac templum Salomonis, ad *Gloriam Dei* demonſtrandam, occupante, ſubſtituit ANGELUM FOEDERIS, *quem deſiderarint*; *Haggæo o*) ea propter, *deſiderium omnium Gentium* vocatum. Nec deſunt inter ipſosmet Judæos, qui per SCHECHINAM intelligunt *Angelum*, vel *Archangelum*, Angelorum Principem, quem nunc *Michaelem* nominant, nunc *Metatorem*; nunc *Angelum*, cui omnia Heri ſui competant attributa, ac in cujus medio ſit ipſum Domini ſui nomen. Qui Abrahamo, Jacobo, ac Moſi in rubo apparuerit, Iſraelitas per mare rubrum, vaſtumque illud deſertum, in columna nubis atque Ignis, deduxerit; Decalogum ipſis promulgarit, cum Moſe in monte locutus fuerit; & poteſtatem habeat, condonandi hominum peccata; nunc *Angelus facierum* dictus, nunc ipſa *Dei facies*, atque *Imago.* In ipſo opere *Talmudico p*), *ad Cabbaliſtarum* placita alioquin minus attento, *R. Oſchaja* introducit SCHECHINAM ſub nomine *Legati*, ubivis locorum exiſtentis. *Abbrabanelis* ſententiam ſuperius jam vidimus *: quo cum in hoc conſentit *Manaſſe ben. Iſraël* †, & cordatiores Judæorum plerique, a nobis inpoſterum ordine adducendi pluribus.

§. XVIII. Nunc tempori inſervientes, obſervamus, *Eliam Levitam* in ſuo *Meturgeman q*) ſcripſiſſe, *Sapientes* ſuos p. m. *Spiritum Sanctum* vocaſſe *Schechinam*; *eo quod inhabitet Prophetas.* Subjicit tamen, ſed *forte in eo alia continetur ſignificatio, Cabbaliſtis uſitata: quam ego ignoro.* Id quod etiam in ſuo *Tisbi r*) declarat, verbis: *Cabbaliſtæ magna habent circa vocem* שכינה *myſteria; cum quibus nihil mihi eſt negocii.* Quæ iisdem pene verbis repetit *Philippus Aquinas s*):

conf. etiam. §. 108. p. 62. §. 189. p. 110. frequentiſſime, & §. 253. p. 138. *i*) Tit. II. 13. *k*) Lex. Chald. Talmud. col. 2394. *l*) verſione German. cap. XI. cod. *Sanhedrin.* *m*) Lev. IX, 4. *n*) cap. III, 1. *) §. *Interdictis.* *o*) cap. II. 7. †) Conciliat. quæſt. LXIV. p. 67. *p*) *Bava bathra* f. 25. a. l. 26. dicitur שלוח, & l. 33 מלאך *q*) f. 124. a. l. 14. ſeqq. *r*) in rad. שכן fol. 91. a. in fin. Edit. Baſil. A. M. 361. *s*) in *Dictionario*, quod vocat *abſolutiſſimum*, p. 459. a. poſt med.

§. XIX. Cui ſententententiæ corroborandæ inſerviret, quod cum in plurimis Talmudiſtarum t) locis SCHECHINA a populo Iſraëlitico *receſſiſſe* dicitur, alibi *u*) legatur, *Spiritus Sanctus* poſt mortem Haggæi, Sachariæ, ac Malachiæ, ab Iſraelitis *ſubductus*. Quo ſpectat & illud, quod Jona e patria profugiſſe perhibetur, ut impulſum *Spiritus Sancti*, ad prædicandum Ninevitis eum in Palæſtina incitantis, evitaret: cum extra eam, juxta eorum hypotheſin, SCHECHINA non commoraretur *x*). Ita etiam opinionem aſſerentium, quod ex Gentilibus ſeptem veri *Prophetæ* fuerint, a *Spiritu ſancto* agitati, everſuri urgent, SCHECHINAM non immorari ſuper Gentes *y*). Quod Moſes a ſua ſe ſepararit uxore, ex quo SCHECHINA eundem quocunque alloqueretur tempore *z*); id *Philo a*) effert, ex quo incœpit *Prophetam* agere, *divino afflatus Spiritu*. In *cod. Berachoth b*) mater Samuelis Hanna Pontifici Eli exprobrat, quod *Spiritus Sanctus* non commoretur apud ipſum; quod male de ipſa judicaſſet *c*): quod mox *d*) abſentiæ SCHECHINAE tribuunt. Quando ad nuntium de vita Joſephi, ejusque dignitate, Jacobi *ſpiritus revixiſſe* dicitur *e*); *Onkelos* transtulit, & inhabitabat rurſus *Spiritus ſanctus* Jacobum patrem ipſorum: quæ *Ionatham* effert, & commorabatur *Spiritus Prophetiæ*, qui ſubduxerat, ſe ab illo, cum vendiderant Joſephum *, rediit rurſus ſuper eum. Utriusque ſententiam exprimere voluit *Raſchi f*;) quando SCHECHINAM rurſus eum inhabitaſſe aſſerit. Idem quoque R. Salomon *Spiritum ſanctum*, & SCHECHINAM, ceu æquipollentia, in eadem adhibet periodo. Scil. cum Jehova apparuiſſet Abrahamo; hic *pronus cecidiſſe* dicitur, *in faciem ſuam g*), *præ timore* SCHECHINÆ. Nam *antequam circumcideretur, non habuiſſe robur ſtandi, cum* SPIRITUS SANCTUS *juxta ipſum ſe ſliterat.* Forte etiam nonnihil momenti conferet collatio aſpectus *Goloriæ domini*

t) *Roſc. haſſchana* f. 31. a. l. 35. ſqq. *Echa rabb.* Præfat. f. 56. c. 2. l. 2. ſqq. *Aboth R. Nathan* cap. XXXIV. f. 9. c. 1. conf. IALKUT ad Jer. 1. f. 59. c. 3. circa fin. & ad 1. Ez. IX, 3. f. 70. c. 1. *u*) *Sanhedr.* f. 11. a. l. 24. 25. *x*) ad preces Moſis, juxta *Bav. batra* f. 15. b. l. 26. 27. conf. *Raſchi*, ac *R. D. Kimchi* ad Jon. I. 3. *Tanchuma* f. 52. c. 3. l. 20. Edit. Ven. *R. Joſeph.* fil. *Iekatill.* in *Schaare Ora* f. 7. b. l. 16. ſqq. Hinc admiratio illa, deſcripta Act. X. 45. ob dona *Spiritus S.* gentibus collata. *y*) *Bava bathra* f. 15. b. l. 2. ſqq. it. lin. 26. *z*) cod. *Schabbath*, f. 87. a. l. 13. ſqq. *Peſachim* f. 87. b. l. 10. ſqq. *Avoth. R. Nathan* cap. II. f. 2. c. 1. l. 3. ſqq. *Tanchuma* f. 53. c. 3. l. 2. ſqq. *a*) de vita Moſis lib. III. circa princ. p. 664. D. σχεδὸν ἀφ' οὗ τὸ πρῶτον ἤρξατο προφητεύειν καὶ θεοφορεῖσθαι. *b*) Bab. f. 31. b. l. 5. ſqq. *c*) 1. Sam. I, 15. *d*) l. c. l. 8. *e*) Gen. XLV, 26. 27. * obluctum immodicum, juxta *Schabbath* fol. 30. b. l. 25. 26. *f*) Commentario ad l. c. *g*) Gen. XVII, 1. 3.

mini h), quam SCHECHINAM vocant *i)*, inſtar *Ignis ardentis*; cum apparatione *Spiritus Sancti* ſuper Apoſtolos, in *linguis ignitis k)*. Quod tamen totum argumentum alias examinabitur diligentius.

§. XX. Rectam interim feſti, in memoriam inſtituti *Spiritus Sancti* ſuper primos Chriſtianos effuſi, celebrationem haud parum promovebit; ſi memineritis, *cives optimi!* illis ſaltem *inhabitationem manſionemque* ſuam, ac Patris ſui, promiſiſſe Chriſtum *l)*, *qui ipſum diligant*, ejusque reverenter *obſervent ſermonem.* Non commoratur *Sanctus Spiritus* in corde peccatis mancipato. Abigunt hæc hoſpitem ſalvandis omnibus ſummopere neceſſarium. Haud ſecus ac SCHECHINAM, juxta priſtinos Ebræorum doctores, expuliſſe dicitur *neglectus Præceptorum Dei*, non ſolum ab Adamo in peccatum prolapſo *m)*; ſed, poſtquam ſæpius redierat, tandem ab Iſraëlitis omnibus *n)*. SCHECHINA quippe non *facit manſionem*, nec *inhabitat* quempiam *ob riſum protervum*, nec ob *animum diſſolutum*, neque ob *confabulationem ludicram*, aut *verba otioſa?* ut etiam *Simeon fil. Aſſai*, vel juxta alios, *Simeon fil. Sumæ* dudum docuiſſe dicitur *o)*. Id quod pluribus confirmat ex recentioribus *Manaſſe ben Iſrael p)*, multique alii *q)*.

§. XXI. Agite igitur *Cives Chariſſimi*! & ita hoc feſto veſtros componite mores; ut ex illis eluceat, *Deum* ſacroſanctum apud Vos *divertiſſe*, ſuamque ibi *manſionem* occupaſſe, perpetuo *duraturam.* Id quod, poſt alia, declarabitis etiam, ſi erga Dei miniſtros, Vos a malo avocantes, divinum inſuper pro vobis cultum adminiſtrantes; vobisque ac Eccleſiæ toti, ad exemplum Moſis ac Aaronis *r)*, elevatis manibus benedicentes, veſtram exerceatis liberalitatem. P. P. feria Pentecoſtes prima, d. 19. Maji, 1720.

PROGRAMMA II.

§. XXII.

Gratioſa illa Dei Patris ac Filii COHABITATIO, quam *diligentibus Chriſtum, ejusque obſervantibus ſermonem*, promittit Evangelii Pentecoſtalis introitus *a)*, occaſionem ante hunc annum præbebat, diſſerendi de Ebræorum שכינה, in omnibus Targumiſtarum, Talmudicorum,

h) juxta Exod. XXIV, 17. *i)* vid. ſupr. §. *Plura.* *k)* Act. II, 3. *l)* l. c. in limine ex Joh. XIV, 13. *m)* ſecundum autorem *Schaare Ora* f. 6. b. l. 29. ſqq. *n)* juxta citata ſuperius, ad §. *Cui*, lit. (t). *o)* in cod. *Schabbath* f. 30. b. l. 21. ſqq. it. in *Peſachim* f. 117. a. l. 22. ſqq. coll. *Berachoth* f. 31. a. l. 22. *p)* *Conciliatore* in Lev. l. 2. p. 183. 184. *q)* v. 8. *Abraham* El. *Seba*, in *Zeror hammor*, Sect. ויקרא f. 91. c. 1. l. 41. ſqq. & col. 2. *r)* l. c. ſupr. ex Lev. IX. §. *Si fides.*
a) Joh. XIV, 23.

rum, ac præcipue Cabbaliſtarum Scriptis, utramque ferme paginam ſup-plente. Non tantum æqualis utriusque ſignificatio id urgebat; ſed recepta potiſſimum inter plurimos, Judæos pariter ac Chriſtianos, ſententia, *Spiritum ſanctum* per eam vocem *fore intelligendum:* de quo ceu palmario objecto, in hoc feſto ſacra occupatur Chriſtianorum meditatio. Cum autem alii *b*) *Chriſto* potius id nominis tribuendum putent; non prius certum ferri poterit judicium, quam ſi paulo plenius cognoverimus, quid de SCHECHINA jam olim docuerit, & adhuc hodie profiteatur Eccleſia Judaica.

§. XXIII. Targumicorum loca quædam jam olim congeſſit *Joh. Stephanus Rittangelius c*); e Talmudicis pauca *Buxtorfius d*.) Nos præterlapſo anno ſumma ſaltem tetigimus capita; contenti, lectorem ad fontes e quibus hauſimus, remiſiſſe. Cum autem promiſſio data, quod ipſa Judæorum verba pluribus in poſterum adducenda ſint; ex parte ſaltem hac vice promiſſioni ſatisfacturi, paucorum verba, latine tamen, & pro majori obtinenda fide, ad literam ferme reddita, communicabimus. Cum ſpiſſum compilandum ſit volumen, ſi omnia Antiquorum loca excerpi debeant.

§. XXIV. Paulo plenius iſtorum de SCHECHINA ſententiam congeſſit *R. Joſeph Gekatilja*, quem alii *Caſtilienſem* dicunt, in libro שערי אורה *e*): ubi, omiſſis, ſine detrimento genuini ſenſus, hinc inde vel ad rem ipſam minus neceſſariis, vel e ſerie Scripturæ hauriendis, leguntur ſequentia *f*): SCHECHINA fuit continuo *cohabitans* cum Iſraelitis ab hora præparati *Habitaculi*, de quo dicit Scriptura *g*), & faciant mihi Sanctuarium, ut *cohabitem* in ipſorum medio. Opus autem habes, magnam tenere radicem. Scito, quod in principio creationis hujus mundi, radicaliter SCHECHINA in his inferioribus extiterit. Ecce enim diſpoſitio creatorum omnium ſecundum ordinem graduum ita erat inſtituta, ut ſuperi reſpectum haberent ad ſuperiora, & inferiores ad infima. Quapropter SCHECHINA fuit *commorata* in his inferioribus. Et cum eſſet SCHECHINA infra; deprehendebantur cœli atque terra unum aliquod conſtituere. Id quod continetur verbis *h*): & perfecti fuerunt cœli atque terra, omnisque eorum exercitus. Nam conſummabantur

b) inter quos autor libelli Anglice conſcripti, ſub tit. *the Judgment of the ancient Jewish Church, againſt the Unitarians*, qui creditur *Petrus Allix* fuiſſe, in fronte verſionis Germanicæ, a *max. Rev. Dn.* Præpoſito *Seidel* confectæ, nominatus. *c*) ad libr. יצירה Abrahamo adſcriptum, p. 112. ſqq. *d*) in Lexico Chald. Talm. & Rabbinico, col. 2394. ſqq. *e*) i. e. *Portæ Lucis*, qui Compendium continet *Theologiæ Cabbaliſticæ*, impreſſus eſt *Mantuæ*, An. 321. i. e. 1561. Chriſti in 4to, abſque Commentario. *f*) fol. 6. b. l. 21. ſqq. *g*) Exod. XXV, 8. *h*) Gen. II, 1.

tur hæc ab illis, & ab his implebantur illa: dum canales & ſcaturigines perfecte operarentur, & a Superis influxus fierent in inferiora, Jehova benedicendo e ſuperis adimplente inferiora. Cujus rei ſignum proſtat verbis *i*): cœli ſunt thronus meus, & hæc terra ſcabellum pedum meorum. Unde patet, quod Jehova benedicendus commoratus fuerit in medio, æqualiter inter ſuperiora & inferiora.

§. XXV. Adventante (pergit Autor *k*) *Adamo* primo, & in peccatis prolapſo; diſſipabantur ordines, & confringebantur Canales, & deſinebant benedictionum piſcinæ: ſubducebatur SCHECHINA, & diſſolvebatur nexus.

§. XXVI. Adventante vero *Abrahamo*, *Iſaaco* atque *Jacobo* p. m. qui incipiebant retrahere eam (SCHECHINAM) ad hæc inferiora, præparabantque eidem tres thronos, extrema eam attrahentes attractionis parte, & ſua faciebant corpora SCECHINAE thronos. Verum nec quicquam attrahi potuit SCHECHINA in hanc terram ad *cohabitationem* fixam; ſed caſuali ſaltem *cohabitatione* ſuper eosdem *habitabat*. Id quod tecte indicatur per illud *l*), & aſcendit Deus de nexu Abrahami. Et de hoc loquuntur dicentes: Patres ipſi ſunt quadriga. Deprehendebatur tunc in ipſorum diebus SCHECHINA in aëre volitans: nec inveniebat quietem plantæ pedis ſui in hac terra, prout in principio creationis fuerat.

§. XXVII. Superveniente *Moſe* Doctore noſtro p. m. *m*), totoque cum ipſo Iſraële; qui parabant *habitaculum* & vaſa: corrigebant quoque deſtructionem Canalium, & recte diſponebant ordines, ac reparabant benedictionum piſcinas, derivantes eo aquas vivas e receptaculo fontano: redire faciebant SCHECHINAM ad *habitandum* in inferioribus in tentorio (per Moſen erecto). Non tamen ſuper pavimento; quemadmodum in creationis primordio. Quod arcanum continetur in illis *n*): facient mihi Sanctuarium, ut *habitem* inter ipſos. Ita inveniebatur SCHECHINA hoſpiti ſimilis, de loco uno migranti in alium. Nam ea propter dicebat *o*) *habitabo* inter ipſos; non autem *habitabo* infra, ſed inter illos, ad ſimilitudinem hoſpitis: q. d. quocunque locorum iverint, ibo cum illis, & *habitabo* in medio eorum; non tamen in loco fixo. Id quod tecte ſignificatur verbis *p*): & eveniebat, cum *proficiſceretur* Arca &c.

§. XXVIII. Deinceps *q*) ob rationem hujus arcani dolebat *David*, cupiens SCHECHINAE fixum determinare locum hic inferius: id quod tecte ſignificatur verbis *r*), qui juravit Domino, vovit robuſto Jacobi; quod non ingreſſurus ſim tentorium domus meæ &c. nec conceſſurus ſim ſomnum

 oculis

i) Jeſ. LXVI, 1. *k*) l. c. l. 29. ſqq. *l*) Gen. XVII, 22. *m*) l. c. l. ult. *n*) Exod. XXV, 8. *o*) l. c. *p*) Num. X, 35. *q*) Pergit l. c. f. 7. a. l. 6. ſqq. *r*) Pſal. CXXXII,

oculis meis, donec invenerim locum Jehovæ, *habitacula* robuſto Jacobi. Porro ſcriptum eſt *s*), certe elegit Jehova Zion, expetit in *ſedem habitandi* ſibi: hæc mea quies erit usque in æternum. Et quoniam quærebat David locum fixum conſtituere quieti SCECHINAE, dicebatque *t*): ſurge o Jehova! ad quietem tuam, tu, & arca roboris tui; rectæ cenſebantur cogitationes ipſius coram SCHECHINA ipſa; niſi quod miſerit, edixeritque eidem Jehova per Nathanem, --- quod fileus ædificare debeat *u*). --- Quid *x*) fecit Rex David? præparavit argentum, aurum &c. omne id *y*), juxta ordines diſpoſitionis, ac neceſſitatem SCHECHINAE, juxta id, quod ſcriptum eſt *z*) --- Et id omne *a*) in ſtructuram Quadrigæ, *thronum*, ac *habitationem* pro SCHECHINA.

§. XXIX. Poſtea venit *Salomo*, qui ædificavit domum iſtam, & ordine digeſſit omnes diſpoſitiones, ac figuras, eo modo, quo Pater ipſius p. m. ordinaverat. Quo facto, deſcendebat SCHECHINA ad hæc inferiora, & *habitabat* in domo perpetuitati dicata, juxta id quod ſcriptum 1. Reg. VIII, 12. 26. 27. Numquid in rei veritate *habitare* ſolet Deus cum ullo homine ſuper hac terra? Ecce hi cœli & cœlorum non potuerunt te continere: multo minus domus hæc, quam ædificavi. Nunc igitur *b*) ſurge Jehova Deus! ad requiem tuam, tu & arca fortitudinis tuæ. --- Et *c*) cum abſolviſſet Salomo precari; tunc *ignis* aliquis *deſcendebat* de cœlis *& devorabat quodcunque holocauſtum*, *& hoſtias* quascunque. GLORIA audem IEHOVAE *replebat domum* iſtam. Deprehenditur SCHECHINA reverſa ad requiem ſuam, in domo ſeculis duratura. Quo tempore redibant Canales ad derivationes omnes, ad effundendum benedictionem per domum Sanctuarii. Id quod ſcriptum extat *d*): ſicut ros &c. --- & alibi *e*) de Zione &c. --- De domo enim Sanctuarii Canales omnes derivabantur in omnes in univerſum provincias LXX nationum, reſpectu LXX Principum. E Jeruſalem quoque accipiebant dimenſum ſicut ſcriptum eſt *f*): & benedicentur per te omnes terræ cognationes. --- Quod ſi, ſic. invenitur SCHECHINA emittens benedictionem quamcunque in menſura competente ad omnes terræ provincias, e domo Sanctuarii *g*).

§. XXX. Nunc noſtrum eſt, (pergit memoratus R. Joſeph *h*), ſigni-

2. 3. 4. 5. *s*) l. c. v. 13. 14. *t*) l. c. v. 8. *u*) conf. 2. Sam. VII, 5. 6. 7. 1. Reg. VIII, 19. *x*) pergit. l. c. l. 13. ſqq. *y*) loc. c. l. 21. *z*) 1. Chr. XXVIII, 11. 12. 13. 14. 16. 17. 18. 19. *a*) Pergit autor l. c. l. 33. ſqq. *b*) Pergit f. 7. b. l. 3. ſqq. è 2. Chr. VI, v. 41. 42. *c*) c. VII, 1. *d*) Pſ. CXXXIII, 3. *e*) Pſ. L, 2. conf. pluribus in שערי אורה f. 24. b. l. 7. *f*) Gen. XII, 3. *g*) Quæ in compendium redacta idem autor repetit fol. 74. b. l. 7. ſqq. *h*) l. c. f. 7. b. l. 16. ſqq.

ſignificare tibi, quod SCHECHINA illa ſoli adjudicata ſit Iſraeli, juxta id quod ſcriptum eſt *i*): faciant mihi Sanctuarium, ut *habitem* in medio ipſorum: alibi *k*), quos eduxi e terra Ægypti, ut ipſorum *habitem* medio: item *l*), & conſtituam *habitationem* meam in medio ipſorum. Quod arcanum dudum ſignificavimus tibi. Scil. hanc ipſam (SCHECHINAM) templum fore, ubi Jehova benedicendus in medio *habitet*. Jehova quippe benedictus Iſraeli dixit: recipite ad vos *habitaculum* meum, quod ego *inhabito*, tunc non ſeparabor a vobis in æternum. Et quamvis immunditiem contrahatis; non tamen a vobis SCHECHINA ſeparabitur, juxta id quod ſcriptum eſt *m*): *cohabitans* cum illis in medio impuritatis ipſorum. Et cum concedit Deus benedictus Iſraelitis donum hoc, ut *cohabite* CHECHINA inter ipſos; inveniuntur omnes theſauri Dei benedicti, & gazæ ejusdem, atque Conclavia ejus, ac omnes influentiæ ſpecies, & omnis benedictionis emanatio in Iſraelitarum manu depoſita. Tradit quoque in manum Iſraelitarum claves ad quemcunque theſaurum, ad aperiendum & recipiendum omnem influxum, ac benedictionem a SCHECHINA. Et hoc ipſum eſt, quod dicitur *n*): ponam *habitaculum* meum inter vos, & indeſinenter *ambulabo* inter vos, & ero vobis Deus.

§. XXXI. Atque adeo *o*) SCHECHINA eſt veluti משכנו *habitaculum p*), & משכונו *q*) *pignus* Sancti benedicti in manu Iſraelitarum, (hypothecæ loco poſitum). Cum itaque peccarent Iſraelitæ coram ipſo, & vaſtaretur templum; ecce hoc ſuum *habitaculum* & *pignus* oppignorabat in manum Iſraelitarum, & abire jubeat cum illis in exilium. Quod recte inſinuatur verbis *r*): hæc ſunt depoſita הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן *Habitaculi iſtius, pignoris* teſtimonii, (de meo erga Iſraelitas amore). Et hoc ipſum eſt, quod dicimus *ſ*): dilecti nimis ſint Deo Iſraelitæ! quod, quocunque locorum exularunt, SCHECHINA ſemper cum ipſis extiterit, (ut pignus Dei, apud ipſos depoſitum). Exulantibus illis in Ægypto, SCHECHINA cum ipſis erat, ſicut dicitur *t*): omnino in exilium ad exulandum abductus fui cum domo Patris tui, dum eſſent in Ægypto: & alibi *u*) ſcriptum eſt: ego deſcendam tecum in Ægyptum. (Quæ Jonathan reddidit: *ego ſum ille, qui* VERBUM *meum deſcenſurus ſum tecum in Ægyptum* & VERBUM *meum aſcen-*

 dere

i) Exod. XXV, 8. *k*) Ex. XXIX, 46. *l*) Lev. XXV, 11. *m*) Lev. XV, 16. *n*) Lev. XXVI, 11. 12. *o*) Ita pergit l. c. 25. ſqq. *p*) ut paulo ſuperius I, 19. in auctore היכל *templum*. *q*) levi punctorum mutatione, ex מִשְׁכָּנוֹ fit מִשְׁכּוֹנוֹ per Paronomaſiam. *r*) Exod. XXXVIII, 21. *ſ*) cod. *Magilla* Bab. f. 29. a. l. 13. ſqq. *Taanith* Jer. f. 64. c. 1. l. 12. *Siphre* ad Num. X, 35. fol. 12. c. 2. l. 32. ſqq. Edit. Ven. *t*) 1. Sam. II, 27. *u*) Gen. XLVI, 4.

dere faciet te &c. *x*) Exularint in Babyloniam; SCHECHINA erat cum illis, ſicut dicitur *y*): propter vos miſſus fui in Babyloniam. Exularint in Elam; SCHECHINA una cum illis erat, prout dicitur *z*): ponam *ſolium* meum in Elam. larint in Idumæa; SCHECHINA cum ipſis, ſicut dicitur *a*): quis eſt ille veniens ex Edom? Similiter quoque, cum reverſuri erunt, SCHECHINA eos comitabitur, uti dicitur *b*): & שב *revertetur* Jehova Deus tuus cum turba captiva tua, tui miſertus. Non enim השיב dicitur, ut reddendum putes, *reverti faciet*; ſed שב, quod idem ac *revertetur*, vel *redibit*. Alibi *c*) dicitur: mecum de Libanon Sponſa. R. Meir dicit, rem explicari poſſe per Parabolam a Rege deſumtam, qui ſervo ſuo dicat, ſi me quæſiveris, en! ero apud filios meos, ſicut dicitur *d*): *cohabitabo* cum illis in medio impuritatum ipſorum: item *e*) quando polluunt *habitaculum* meum: & porro dicitur *f*): ne polluant caſtra ſua, in quibus *ego habito*: alibi vero dicitur *g*): ne polluatis terram illam, in qua vos habitatis; nam ego *habito* in medio ejusdem. Certe ego Jehova *habito* in medio filiorum Iſrael. Huc usque ille.

§. XXXII. Pleraque prolixi hujus diſcurſus ita ſunt comparata, ut ſuadere videantur, SCHECHINAM a Deo ſupremo, quem divinitatis dicimus originem, prorſus non differre; ſed cum eo per omnia coincidere, ut aliquod ejus attributum; ſolo conſpicuam effectu, defenſione ſc. providentia, aut inſpiratione. Inprimis cum autor alibi moneat, *h*) cavendum eſſe, *ne quis, quod abſit! duos concipiat; cum unus ſaltem ſit.* Deprehenduntur nihilomius in adductis, e quibus non immerito inferre quis poſſet, diverſa ſignificari ſuppoſita. Cujusmodi illud, quod SCHECHINÆ inferiora tantum tribuit., ac ad ſolam reſtringit gentem Iſraeliticam: & alibi *i*) *Scabellum pedum* throni, cui Jehova *k*) inſideat, eam vocare non dubitat: in quem ſenſum etiam *Jonathan ben Uſiel* כבוד כסא *thronum honoris*, cui Jehova inſidet *l*), SCHECHINAM transtulit. Præcipue autem, quod SCHECHINAM vocat *templum, in quo* Jehova benedictus *habitet* inter Iſraelitas: item *habitaculum*, vel tabernaculum ejus, ac *pignus* in manus Iſraelitarum, ceu arrham vel teſtem amoris *debiti*, depoſitum, & velut oppignera-

x) quæ *R. Bechai* fol. 55. c. 4. l. 11. ſecutus antiquos, accommodat SCHECHINAE. *y*) Jeſ. XLIII, 14. quaſi legeretur שִׁלַּחְתִּי *z*) Jer. XLIX, 30. *u*) Jeſ. LXIII, 1. *b*) Deut. XXX, 3. *c*) Cant. IV, 8. Quomodo Jehova quaſi maritum ſe gerat Iſraelitarum, autor *Portarum lucis* pluribus enarrat fol. 42. b. circa fin. & f. 43. a init. *d*) Lev. XVI, 16. *e*) cap. XV, 31. *f*) Num. V. 3. *g*) cap. XXXV, 34. *h*) eod. libro f. 76. b. l. 10 11. *i*) eod. lib. f. 43. a. l. 2. *k*) juxta Jeſ. LXVI, 1. *l*) Jer. XVII, 12. coll. c. III, 17.

gneratum. De quo ejus ſenſu eo minus dubitabit, qui contulerit ejus verba, quibus per SCHECHINAM idem notari aſſerit, quod alias per *domum Sanctuarii*, *tentorium conventus*, ac vocem אדני, a Cabbaliſtis exprimatur *m*). Ut enim illa locum commorationis divinæ exprimunt: ita de nomine אדני haud uno in loco *n*) pronunciat, id fore *templum* nominis יהוה, quod in iſto *commoretur*, & per illud pronuncietur, & ita manifeſtetur hominibus. Ut autem thronus ejusque ſcabellum differt ab eo, qui eidem inſidet; item templum & habitaculum ab eo, qui in iis habitat; nec non pignus ab eo, qui oppignerat illud, tradens in poteſtatem alterius: ita differre diceres SCHECHINAM occupatam, inhabitatam ac oppignoratam a Jehova, ab hoc ipſo, qui eam occupet, inhabitet, & oppinerarit Iſraelitis. Quod אדני non eadem vox ſit cum יהוה, in omnium incurrit oculos; & ipſa literarum diverſitas ac ordo abunde comprobat.

§. XXXIII. Originem uſus ADONAI, in quo *Jehova habitet*, ſæpe nominatus *R. Joſeph* alibi *o*), Talmudicos *p*) ſecutus, adſcribit Abrahamo, Gen. XVIII, 3. Jehovam, cum tres viri juxta ipſum conſtiſtuti eſſent, ita alloquenti: *Adonai! ſi nunc gratiam inveni in oculis tuis, ne quæſo! transeas me.* Equidem in cod. *Schebuoth q*) eſt non nemo, qui vocem hanc ibi occurrentem *communem pluribus* judicat, in plurali vertendam, *Domini mei!* Sed plures ibidem merito eidem contradicunt; efferentes etiam hoc nomen, ut reliqua omnia in hoc argumento occurrentia, ſanctum fore, ſoli Deo tribuendum. Rationem quidem ſui aſſerti non adjiciunt. *R. Bechai r*) autem ex hac cauſa rejiciendam putat prioris ſententiam, quod *in omnibus codicibus* אֲדֹנָי *cum Kamez ſcriptum deprehendatur.* Quæ a punctis deſumta, vocem conſtituit ex duabus compoſitam *ſ*). *R. Sal. Iſaacides t*) urget principium capitis, ubi *Jehova* dicitur eidem apparuiſſe. Quibus & alia non minus prægnans adjici poterat: quod reliqua verba ad unum ſaltem ſint directa; nec dicatur, in oculis *veſtris*, neque ne *tranſeatis* ſervum *veſtrum*: uti juxta prioris ſententiam, dicendum fuiſſet.

§. XXXIV. *In Bereſchith rabba u*) *R. Caija* docet, quod verba iſta:

m) Vid. l. c. f. 6. b. l. 9. & 21. it. fol. 8. a. l. 15. *n*) Vid. l. c. f. 10. a. l. 34. b. l. 4. & dudum antea fol. 4. b. l. 29. ſqq. f. 5. a. l. 2. 4. *o*) ejusd. libri fol. 74. b. l. 7. ſqq. it. l. 27. *p*) cod. *Berach.* f. 7. b. l. 1. ſqq. ubi *R. Jochanan nomine R. Simeonis b. Iochai* ita pronunciat. *q*) fol. 35. b. l. 16. ſqq. Quæ etiam adducuntur in *Ialkut Simoni*, ad §. 18. f. 23. c. circa finem. *r*) Comment. in locum Geneſeos cit. f. 26. col. 3. l. 38. *ſ*) Ex אֶדֶן & דַּי, ut *columen* aut *baſin* cujuslibet *Entis* in hoc univerſo *exiſtentis* denotet. *t*) in *Gloſſa* ad cod. *Schebuoth* l. c. l. 18. quæ tertia eſt Gloſſæ. *u*) Sect. XLVIII. f. 53. col. 2. l. 23. ſqq.

iſta: ADONAI! *ſi nunc gratiam inveni in oculis tuis*, Abraham *dixerit ad maximum trium iſtorum; qui fuerit* MICHAEL. In proxime præcedentibus *x*) introducitur Sanctus ille benedicendus Abrahamum his allocutus verbis: *Cum nondum circumciſus eſſet, divertebant apud te filii hominum præputiati: nunc Ego, & filii familiæ meæ revelamur tibi.* Quæ in *Sohar y*) eodem ſenſu, verbis ſaltem Chaldaicis efferuntur h. m. *Dixit R. Abba, antequam circumcideretur Abraham, erat obſtructus. Cum autem circumciſus fuiſſet, revelabat ſeſe eidem tota, ac habitabat ſuper eodem* SCHECHINA *pleniſſime, prouti decet.* Suam in Rabboth ſententiam ex eo probant *z*) quod ſcriptum extet *a*): *& ſuſtulit oculos ſuos, & vidit*; (voce *& vidit*, bis repetita), *quod ecce tres viri conſtituti ſint juxta ipſum. Vidit ſcil.* SCHECHINAM, *& vidit Angelos.* ---- *Nam tres illi erat* MICHAEL, *Raphael & Gabriel.* In paulo longius præcedentibus ejusd. Sectionis *b*), *R. Barachias nomine R. Levi* introducitur *dixiſſe:* verſu 1. *legi*, *Abrahamum fuiſſe ſedentem, qui quæſiverit ſtare: ſed dixiſſe eidem Sanctum benedicendum, ſede modo! in bonum omen tuis poſteris. Quomodo tu nunc es? ſedens*, SCHECHINA *ſtante, Ita poſteri tui ſedebunt*, *&* SCHECHINA *ſtabit juxta eosdem. Cum enim Iſraelitæ in Synagogas ac Auditoria ingreſſi, recitant confesſionem fidei, ipſi ſedent in honorem* (vel ad Gloriam) *meam; cui Ego ad latus, prout dicitur c*) *: Deus ſtat in concilio fortis Dei.* ---- *R. Samuel fil. R. Cajæ & R. Jodan nomine R. Chaninæ* (pro illuſtrando ſuperiori) *dicebant: ad quamcunque laudem, qua Iſraelita S. B. celebrant, ſuam ſuper eos habitare facit* SCHECHINAM. E quorum inter ſe collatione abunde conſtabit, quod ADONAI, SCHECHINA, & MICHAEL ſint æquipollentia, & eandem denotent *Angelum d*).

XXXV. Quæ ipſa ſententia haud uno *Talmudis* loco confirmatur. In cod. *Joma e*) hæc celebratur inter eos *doctrina* apud omnes recepta: *Tribus in via quadam incedentibus, primarius in medio incedat, reliquorum major ab iſtius dextera, & inferior a latere ejus ſiniſtro. Nam ita invenimus de tribus illis Angelis miniſterii apud Abrahamum:* MICHAEL *in medio incedebat, Gabriel ab ejus dextera, & Raphaël a ſiniſtra. In Bava mezia f*) quærunt: *quinam fuerunt tres iſti viri*, juxta Abrahamum conſiſten-

x) ejusd. loci l. 8. ſeqq. *y*) Part. I. f. 65. c. 3. l. 7. 8. Edit. *Sulzbazenſis*, novæ autem *Amſtelod.* f. 98. b. l. 1. ſqq. *z*) l. c. f. 53. c. 2. l. 10. ſqq. *a*) Gen. XVIII, 2. *b*) col. 1. l. 11. ſqq. *c*) Pſalm. LXXXII, 1. *d*) Quod ex *Bava batbra* f. 25. a. l. 26. ad quod ante hunc annum, ex præcipitantia quadam, provocabatur, probari nequit. Cum *Legatus* & *Angelus* ibi occurrens SCHECHINA ipſa. *e*) f. 37. a. l. 28. ſqq. *f*) fol. 86. b. l. 41. ſqq. ed. Amſt.

ſiſtentes? MICHAEL, *Gabriel, ac Raphael.* MICHAEL *venerat, ut lætum nuntium afferret Saræ; Raphael, ut ſanaret Abrahamum*, ob circumciſionem langueſcentem: *Gabriel autem abierat ad evertendam Sodomam.* In cod. *Derech Erez g*) pluribus ead. referunt, verbis ſequentibus: *Tres Angeli, qui ad Abrahamum Patrem noſtrum veniebant, erant Gabriel,* MICHAEL, *ac Raphael. Gabriel veniebat, ad evertendum Sodomam ac Gomorrham; Raphael ad ſanandum Abrahamum:* MICHAEL, *ut Saræ lætum afferret nuntium de pariendo filio. Erat autem* MICHAEL *in medio, & Gabriel a latere ejus dextero, ac Raphael a ſiniſtro. Dum intueretur Abraham pater noſter Angelos hos, & ſuperveniret* SCHECHINA, *ſtans juxta ipſum; dixit reliquis: Domini mei! expectate hinc, usque dum expediam me apud* SCHECHINAM, *quæ Major eſt vobis* &c. SCHECHINAM hic vocat, quem ſuperius dixerat MICHAELEM; cujus hoc fuiſſe officium tradunt; ut Saræ lætum de partu Iſaaci afferret nuntium: quod in Scriptura ſacra *h*) Jehova denunciaſſe, refertur. Eodem, quoad præcipuum, ſenſu quo Major (ex adverſo) expectare rogatur minores, in cod. *Schabbath i*), his verbis: *Dixit Rabh, major eſt introductio viatorum, quam acceptatio ipſius* SCHECHINAE, *prout ſcriptum extat k*): *& dixit, o* ADONAI! *ſi nunc inveni gratiam in oculis tuis, ne quæſo! tranſeas &c. Dicebat R. Eleaſar, veni ac vide! quod non ſecundum morem Sancti illius benedicendi ſe habeat conſuetudo carnis & ſanguinis. Mos eſt carni ac ſanguini, ne minor majori dicat, expecta! donec veniam ad te. Sed ecce de ipſo Sancto benedicto ſcriptum eſt l*): *& dixit* Abraham, ADONAI! *ſi nunc gratiam inveni &c. expecta donec introduxero iſtos viatores*, Gabrielem ſc. atque Raphaelem.

§. XXXVI. A quibus ſuam mutuatus eſt Gloſſam *m*) *Raſchi, qua* contendit quod *Angelum iſtum medium vocarit* ADONAI ſ. Dominum Abrahamus: *cum hoc ordine ante ipſum venerint, ut* MICHAEL *in medio procederet, Gabriel ab ejus dextera, & Raphael a ſiniſtra. Et quod Sanctum benedicendum allocutus ſit: quia in præcedentibus ſcriptum n*), *quod apparuerit ipſi Jehova*; *& deinceps o*), *ecce tres viri. Dixerit itaque Sancto iſti benedicendo p*), *ne quæſo! tranſeas a vicinitate ſervi tui: expecta me hic; donec introduxerim viatores iſtos.*

§. XXXVII. Abunde itaque hæc probant, quod SCHECHINAM habuerint pro *Angelo*: quem MICHAELEM hic dixere. Idem plures alii rotundis

g) cap. III. poſt med. f. 19. col. 2. ante fin. Edit. Amſt. *h*) Gen. XVIII, v. 10. & 13. *i*) Bab. fol. 127. a. l. 37. ſqq. *k*) Gen. XVIII, 3. *l*) l. c. *m*) ad cod. *Schebuoth*, f. 35. h. l. 16. ſqq. *n*) Gen. XVIII, 1. *o*) l. c. v. 3. *p*) l. c. v. 3.

tundis afferunt verbis. *R. Bechai*, cum paulo ante dixiſſet *q*), SCHECHINAM *Abrahamo fuiſſe revelatam; qua ſe dignum effeciſſet, quod in Praecepto circumciſionis fuerit occupatus: quæ in Tabernaculo apparuerit, ſub voce* GLORIAE DOMINI *r*); & *Moſi innotuerit per* IGNEM *in rubo ardentem s*); Ubi tamen Angelus Jehovæ viſus dicitur. Paulo poſt e *Bereſchith rabba t*) adducit: *ubicunque locorum invenis* MICHAELEM, *ibi eſt Gloria* SCHECHINAE. Id quod eodem prorſus ſeuſu *in Sohar u*) habetur, verbis ſaltem chaldæis, quæ ibi erant Ebræa: *in omni loco, quo invenis* MICHAEL, *qui Princeps eſt iſtorum* (Angelorum); *ibi eſt* SCHECHINA.

§. XXXVIII. In ſacra quidem Scriptura ante captivitatem Babylonicam exarata, nullius Angeli nomen exprimitur. Quod & *Reſch Lakiſch* obſervat, in loco e *Bereſchith rabba x*) allegato; ANGELI tamen cujusdam ſine certo nomine adducti frequens fit mentio, in tali Orationis ſerie, qua a natura *Dei ſupremi* nihil prorſus diſcrepare videtur. Quod autor liberi in limine adducti *y*), per *Angelum Redemtorem z*) SCHECHINAM intellexerit; dudum obſervavit *Menaſſe ben Iſrael a*), ex eoque B. *Theodoricus Hackſpan b*).

§. XXXIX. Haud raro tamen in tali orationis ſerie in Sacris mentio fit *Angeli* cujusdam, ubi Deus ſupremus hominum offenſus impietate, eosdem comitari recuſat, & ſui loco *Angelum* aliquem promittit comitem: qui neceſſario, ob oppoſitionem manifeſtam, diverſus eſt dicendus ab ipſo Deo, divinitatis origine. Cujusmodi v. g. poſt vitulum ab Iſraelitis conflatum *c*) ubi legitur: *Angelus meus ibit ante te; ego vero in die quo viſitaturus ſum, etiam in ipſorum animadvertam peccatum.* Et paulo poſt *d*): *mittam ante te Angelum* &c. *ſed* EGO *non aſcendam in medio tuo.* Et cum Moſes precibus inſtaret, ut Deus determinet, quam ſecum miſſurus eſſet *e*)? nil aliud obtinuit, quam VVLTVS *ejus* cum ipſo ituros eſſe *f*): per quos communiter *Angelum facierum* DEei intelligunt, ſecundum ſtylum Jeſaiæ *g*). Quæ verba *R. Bechai* per oppoſitionem interpretanda putat *h*), q. d. מלאך שהוא פניו *Angelum, qui eſt ejus* VVLTVS. Ut cum Moſe conveniat *i*) aliisque

q) in ביאור תורה על ad Gen. XVIII, fol. 26. col. 2. l. 37. ſqq. *r*) Lev. IX, 23. *s*) Exod. III, 2. *t*) l. c. ſuperius col. 3. l. 30. *u*) ad Gen. fol. 11. col. 1. l. 22. 23. *x*) Sect. XLVIII. f. 53. coll. 2. l. 12. *y*) circa medium ejusd. *z*) quo de Gen. XLVIII. v. 16. *a*) *conciliatore* Quæſt. LXIV. p. 87. *b*) Tractatu de uſu *librorum Rabbiniorum*, libro *Nizzachon* R. Lipmanni adjecto, cap. II. §. 113. p. 373. *c*) Exod. XXXII, 34. *d*) Exod. XXXIII, 2. 3. *e*) Exod. XXXIII, 12. *f*) l. c. v. 14. *g*) cap. LXIII, 9. *h*) l. c. f. 98. c. l. 24. *i*) Exod. XXXIII, 14.

aliisque Scripturæ locis *k*); eumque denotet, quem alio nomine שר פנין *Principem facierum Dei*, dicere conſueverunt.

§. XL. Quem ipſum eundem dicunt cum *Angelo* iſto, *in cujus medio* eſſe dicitur *nomen Dei l*) h. e. *Deus ipſe*, juxta communem linguæ Ebreæ indolem *m*): cui uſitatiſſime nomen מיטטרון ſeu METATORIS, (quo ſenſu caſtrorum *metator* & urbis, apud Ciceronem occurrit), tribuunt: qui, ut & nominibus proxime præcedentibus memoratus, idem ſit ac SCHECHINA. In quo acquieverit Moſes, verbis *n*): *ſi nunc inveni gratiam* in oculis tuis, *o* ADONAI *incedat quæſo!* ADONAI *in medio noſtro.* Quam vocem SCHECHINAE æquipollentem fore, jam ſupra monuimus verbis ex שערי אורה adductis. Ut plura autem nunc addantur, chartæ prohibet anguſtio.

§. XLI. Cognoviſtis *dilecti*! SCHECHINAM non modo ob peccatum Adami, ab inferioribus hiſce fuiſſe ſubductam; nec per Patriarchas revocari potuiſſe, ut ſedem fixam in terra figeret: retractam quoque ardentiſſimis Moſis ac Aaronis precibus, in tabernaculum ab ipſis erectum *o*), mox, cum vitulum conflarint, rurſus ſe ſubduxiſſe. Et quamvis Judæis, ſi non unice, ut iſti gloriantur, præcipue tamen ſe affuturam promiſerit, iisque comitem ſe præbuerit in omnibus afflictionibus, atque exſiliis: ob flagitia tamen ipſorum deſeruit eosdem, in ſuum reverſa locum *p*). Non promiſcue omnibus Salvator ſuam promiſit *cohabitationem*, *manſionem apud ipſos facturus*; ſed illis ſaltem, *qui ipſum diligunt*, omnes mundi illecebras ac voluptates ſusque deque habentes, ac *ejus obſervaturi ſunt ſermonem.*

§. XLII. Cui conditioni annexæ *Cives optumi*! veſtram accommodetis vitam: Deique Sacerdotibus, quibus SCHECHINA, aut METATRON præeſſe dicitur *q*), ut Pontifex maximus, *veſtræ erga Chriſtum dilectionis* indicia evidentia edetis, liberaliter remunerando eosdem; qui altari inſervientes, de eod. vitam ſuſtentare obligantur *r*). P. P. prima Pentecoſtes feria, ipſis Calendis Junii MDCCXXI.

PROGRAMMA III.

§. XLIII.

IN Argumento de SCHECHINA cum piis *cohabitante* vel *commorante*, ante biennium ex hoc loco, circa finem ſimilis allocutionis *a*) obſervavimus, quod *Schechinam* intelligant, ubi in Scriptura ſacra adducitur *Angelus*,

 ſive

k) Deut. IV, 37. coll. Mal. III, 1. *l*) quo de Exod. XXIII, v. 20. 21. *m*) Qua de Interpr. §. 29. *n*) Exod. XXXIV, 9. *o*) Lev. IX, 23. 24. juxta ſenſum, anno præterlapſo, traditum, §. *Si fides.* *p*) juxta Hoſ. V. 15. *q*) in *Ialkut Rubeni* f. 99. c. 4. l. 11. ſqq. ex צירוני *R. Menachem* *r*) 1. Cor. IX, 13. Num. XVIII, 8. Deut. XVIII. 1. 2. *a*) impr.

ſive *Redemtor* ille cognominetur *b*), ſive *facierum c*), aut *fœderis d*); vel proprio nomine *Michaël e*), aut appellativo *Angelus*, cum hac reſtrictione, quod *nomen Dei* Supremi *in medio ejus* ſit *f*): unde *Angelum* dicunt, *cujus nomen idem cum nomine Domini ſui*. Quem ipſum ab officio, quod ſuſtinet, uſitatiſſime מיטטרן, interdum מיטטור compellare conſuevit Eccleſia Judaica.

§. XLIV. Ut itaque conſtet, quo jure id fiat, quodque determinet officium; non inconſultum erit, voces ipſas, quoad originem pariter ac ſignificationem, paulo intimius cognoſcere. Judæi in origine ejus determinanda hæſitant; nunc ad græcam, nunc Chaldæam, vel latinam, provocantes linguam; ad Ebræam vix unquam. Utut dupliciter id fieri potuiſſe, linguæ gnarus, non dubitaret aſſerere: præcipue ſi innotuerit eidem ſententia *Tikkunim* *), ad quam provocat *R. Ruben fil. Hoſchke g*), his expreſſa verbis, מטטרן *vocatur interdum* מטטור, *quum Præfectum agit ſuper* מטרא, *i. e. pluviam.* Quo ipſo originem vocis apud Ebræos in Scriptura uſitatiſſimæ, מָטָר ſcil. ſuppeditat; quæ *pluviam* ſignificat, a Deo ſupremo, unice dependentem †) omnibus præferendo *Hyadibus*. Non prorſus quippe inuſitatum eſt Ebræis, ut loco Dageſch fortis adhibeant quandoque ipſam literam, quæ per notam illam fuiſſet ſupplenda: ut in יששכר *h*) מהייאל *i*), יראייה *k*) ישררם *l*) עממיא *m*) &c. factum. Ad quorum imitationem, ſimplicior מטטור inflecti potuiſſet ad receptiſſimam apud Ebræos formam גִּבּוֹר *n*) *fortis*, Concretis denotandis aptam; & altera aucta in fine מטטרן, ad analogiam formæ non minus receptæ שִׁבָּרוֹן *o*) *confractio*, actionem uſitate denotantis. Quo analogia utrinque ſervata, prior legenda fuiſſet מְטָּטוֹר, q. d. *imbrifer*, vel *Imbricitor*, ut Jovem vocat *Apulejus* †) ὀμβροφόρος, aut ex *Hyadibus*; & poſterior מְטָּטְרוֹן, q. d. ὄμβρημα vel ὀμβρία: Dageſch characteriſtico utrinque per literam, (quam illud virtualiter denotaret,) actu allatam, exhibito. Et, ſi vel maxime ob receptam hactenus pronunciationem, qua prior effertur METATOR, poſterior METATRON, modo indicatam analogiam ſpreveris: aliter tamen origo Ebræa מטר ſervari potuiſſet, ſi dixeris, voces indicatas inflectendas fore ad analogiam iſtarum, quæ penes Ebræos ac Rabbinos, prorſus extraordinarie quan-

c. III, 1. *e*) Dan. X, 13. 21. Jud. v. 9. Apoc. XII, 7. coll. *Jalkut Rubeni* maj. f. 99. c. 3. l. pen. & col. 4. l. 1. ſq. cum Exod. XXIII, 25. coincidit c. XXXII, 34. מלאכי, autem per anagramma eſt מיכאל. *f*) Exod. XXIII, 21. *) cap. 75. f. 94. b. l. 11. ibi ad libr. *Raſiel* provocat: ibi v. nondum vidi. *g*) in Jalkut Rubeni majori f. 24. c. 2. l. 40. ſq. †) juxta Job. V, 10. Deut. XI, 14. c. XXVIII, 12. coll. cod. *Taanith* circa princip. & *Sanhedrin* circ. fin. ibi f. 2. a. l. 31. ſq. hic f. 113. a. l. 47. ſq. *h*) Gen. XXX, 18. *i*) Gen. IV, 18. *k*) Jer. XXXVII, 13. *l*) Jer. XVII, 18. vel חִפָּזוֹן *feſtinatio* Exod. XII, 11. &c. †) de *mundo* circa fin. p. 75. Edit. Elmenhor- §. antep. *Quem ipſum*. *b*) ut Gen. XLVIII, 16. *c*) ut Jeſ. LXIII, 9. *d*) Mal.

quandoque ſecundam radicalem geminant, ut voces Biblicæ חצוצרה *p*) עזאזל *q*) הגיגי, ex הגה *r*), & חזיז ex חזה *s*), una cum Rabbinorum חטוטרת *t*), it. שפופרת *u*), מטוטלית *x*), aliisque. Ut non provocemus ad linguam Arabicam, in qua ipſe character Conjugationis XII. poſtulat, ut ſecunda radicalis geminetur, inſerta litera quieſcibili: unde etiam extra eam, plura hinc affert exempla mediæ geminatæ *Bochartus y*), Ad quorum imitationem legi poſſent מטטור & מְטַטְרוֹן *z*). Nihil tamen juvaret operoſa hæc ex lingua Ebræa derivatio. Cum nuſpiam ad eam reſpiciant antiqui Ebræorum Scriptores *), has voces, etiam ſine iutuitu ad *pluviæ gubernationem;* certo tribuentes Angelo: & inepte admodum diceretur *vox*, vel *digitus Dei* Moſi factus *pluviarum præfectus* †), cum oſtendiſſet ei terram ab Iſraelitis occupandam **), vel juberet eum aſcendere ad montem Abarim *b*): nec melius hoc nomine veniret is, qui Bileamo viam monſtraſſe dicitur, per quam iret ad Balakum. Ut non urgeam, inter honoris titulos XCII. Angelo METATORI apud *R. Akivam c*) tributos, nullam mentionem fieri *pluviarum præfecturæ.*

§. XLV. Neglecta itaque hac vocum iſtarum, (quarum poſterior ſimplici ſolum ן Afformativum adjicit *d*), literis ור transpoſitis), Origine Ebræa; nihilominus de genuina earum ſignificatione, e qua Officii vel functionis ejus ratio, & dependens inde dignitas ex parte dijudicari poteſt, præter *R. Nathan q*), *Eliam Levitam. r*), *Dav. de Pomis s*), *Philippum Aquinatem t*), *Davidem Cohen de Lara u*) in Lexicis ſuis, plures ex Commentatoribus Scripturæ fuerunt ſoliciti. E quibus eminet *R. Moſ. bar Nachman x*) & *Bechai*, uterque ad Exod. XII, 12. Illius verba latine reddita ad literam ſonant *y*): miniſterio LEGATI, *miſſi ab ipſo Benedicto, ad quaſcunque perficiendas operationes, quæ in hoc mundo ſunt peragendæ. Qui ipſe eſt Magnus ille Angelus, qui ea propter cognominatus fuit* מטטרון*: utpote cujus vocis ſignificatio eſt* מורה דרך, h. e. ὁδηγὸς *vel* MONSTRATOR VIAE. *Quo ſenſu occurrit in Siphre z*), *digitus Sancti illius benedicti factus eſt* מטטרון METATOR vel ὁδηγὸς *Mo-*

 ſis

ſtii: conf. *Ennius* ap. Macrob. Saturn. l. VI, c. 2. p. m. 542. *p*) Hoſ. V, 8. Num. X, 2. & paſſim. *q*) Lev. XV, 8. 10. 26. *r*) juxta *Kimch.* ad Pſalm. V, 2. Pſal. XXXIX, 4. *s*) Job. XXVIII, 26. c. XXX. 25. & Zach. X, 1. *t*) in *Jore Dea* §. 274. apud *Kimch.* in rad. גב, & ad Jeſ. 30. 6. unde mutuavit *R. Sal. ben Melech* ad Lev. XXI, 20. nec non *Raſchium* ad Jeſ. l. c. ſignificat *gibbum.* *u*) i. e. *fiſtula* cava. Præter ll. cc. in *Muſaph. Aruch*, ac *Buxt.* L. T. col. 2501. crebro occurrit in cod. *Mikvaoth.* VI. th. 2. 5. 7. 9. *Chagiga* f. 22. a. l. 8. 9. 18. 20. *Erubin* f. 47. b. l. 21. ſqq. *Jevammoth* f. 15. a. circ. fin. & paſſim alibi. *x*) *Perpendiculum*, cod. *Kilajim* c. VI. th. ult. f. 30. a. l. 6. *Schabb.* f. 54. a. l. 24. *Kelim* cap. XII. th. 8. f. 21. b. l. 16. *Maim. Hilc. Schabb.* c. XX. §. 10. *y*) *Hieroz.* Part. I. lib. II. cap. 56. col. 654. l. 40. ſqq. *z*) ut effertur in

ſis, cui oſtendit totam terram Iſraelis. It. in Jelammedenu *), *& audivit Balak, quod venerit Bileam: miſerat enim* מטטרון h. e. ὁδηγὸν *a*) VIAE DVCEM *ante facies ſuas. Et amplius ibidem b*), *vide! Ego cœpi ponere ante facies tuas, ſi fas eſt dicere, ipſe tibi factus ſum* מטטרון, ſeu *viæ dux. Nec mireris! quum ecce ego aliquando acturus ſim* מטטור VIAE DVCEM *ante hominem præputiatum Cyrum prout dicitur c*), *ego ante facies tuas ibo: ante mulierem quoque Ego præcedam aliquando, ante Deboram ſc. atque Barakum, ſicut dicitur d*): *certe Jehova egreſſus jam eſt ante tuas facies. Et in hoc ſenſu in multis aliis locis. Atque ita audivi, quod* NUNTIUS *in lingua græca dicatur* מטטר. Quæ ipſiſſima verba *R. Bechai e*) expreſſo ipſorum autore repetit: niſi quod pro ultima periodo ſubſtituat, *atque ita dicitur* NUNTIUS *in lingua græca* מנמטור, (forte lat. *Mandatarius*;) quaſi non ex auditu aliorum habuerit, ſed cognitione propria. *Elias* autem *Germanus f*) ingenue ſuam fatetur ignorantiam, quod a Cardinali, ſuo in Ebraicis diſcipulo, audiverit, vocem מטטור penes Græcos denotare *nuntium*: quod forte ita ſe habere poſſit. Etiam *David de Pomis g*), ad linguam græcam provocat, in qua *cuſtodem* ſignificet; prout ex aliis audiverit. Quam tamen notationem *R. Bechai h*), perinde ac *Rabbenu Nathan i*) *R. Jeſaias Horwitz k*), ac ipſe *R. Akiva l*) ex lingua chaldaica derivant: utpote in qua *m*) vocem מִשְׁמַרְתִּי *Onkelos* chaldaice tranſtulerit

in *Pardes Rimmonim* Part. 21. cap. 15. fin. f. 122. c. 4. *) Niſi forte eximendus autor *Tanchuma*, circa fin. Paraſch. תשא f. 48. c. 3. l. 19. ſqq. dicens: *in deſerto ego incedebam ante eos* METATOR, *juxta* Exod. XIII, 21. *Jehova incedebat ante eos interdiu humilians ipſis altiora, & extollens valles*, והמטרתי & PLVERE FECI *ipſis panem de cœlo* †) in *Siphre* ad Deut. XXXII, 49. f. 59. c. 3. l. 23. Edit. Ven. coll. *Bereſch. rabba* Sect. V, f. 7. c. 2. l. 18. ſeqq. **) Deut. XXXIV, 1. ſqq. *b*) Deut. XXXII. 39. *c*) in *Othijoth R. Akivæ*, ſub fin. lit. א f. 11. c. 3. l. 5. ſq. & c. 4. l. 1. ſqq. *d*) De cujus uſu conf. Cl. *Hillerus*, Onomaſtico p. 184. ſqq. *q*) in *Aruch* f. 102. c. 4. l. 46. ſqq. *r*) in *Tisbi* f. 53. a. Edit. Baſil. Conr. Waldkirchs, Iſnienſis autem Fagii p. 195. 196. *s*) in צמח דויד f. 116. c. 2. circa fin. & c. 4. init. *t*) in *Maarich hammaarachot* p. 290. col. 1. *u*) in שירי דויד p. 50. fin. *x*) ad Exod. XII, 12. f. 107. a. circ. fin. *y*) eadem ferme cum *Rabbenu Nathan*, niſi quod hic מטטור ſcribat, ubi ille מטטרון; ad ſignificandum, perinde fore, quam formam quis adhibere vellet. *z*) ad Deut. XXXII, 49. f. 59. c. 3. l. 23. Edit. Ven. *) h. e. *Tanchuma*, ad Num. XXII, 36. f. 85. c. 3. l. 11. Edit. Bomb. Ven. *a*) Phil. Aquinas l. c. citat hanc vocem in plur. מטטרין. *b*) ad Deut. II. 31. *c*) Jeſ. XLVIII. 2. *d*) Jud. IV. 14. *e*) f. 75. c. 3. l. 7. ſqq. *f*) l. c. ad (*r*). *g*) l. c. ad *h*) Comment. ad Exod. XXXIII. 20. f. 98. c. 2. l. 18. *i*) in *Muſaph Aruch* f. 102. c. 4. l. 51. 52. *k*) in שני לוחות הברית tit. *mater omnis viventis* f. 230. c. 3. l. 31. *l*) in אותיות *m*) Gen. XXVI, 5.

lerit מטרת h. e. CVSTODIAM *Verbi mei.* Verum מ hic Præformativum eſt: & durum foret, ſi dixerit quispiam, ט prius in מטטרון vicem ſuſtinere Dageſch fortis, primam radicalem (נ) verbi chaldaici נטר compenſantis; utut alioquin non abnuam, literam iſtam in fine ſyllabæ certa conditione ſonum induere ſequentis *n*). *Græca* quoque origo longe eſt obſcurior. Cum μηνύτορ loco prioris ט ſubſtituat נ, quod vocali affectum, in medio non poteſt abjici, & in Dageſch latere; ut eius vicem ט ſuſtineat. Accedit, quod græci Scriptores latinorum METATOR expreſſuri, ט geminum retinuerint, pro ſolo E) ſubſtituentes [I]: prout ex collatione *Baſilicorum* *o*) cum *Codice* *p*), ad oculum demonſtrari poterit. Quod enim latini *metum* dicunt, id græci vocant μιτάτον, in pl. μιτάτα; & quod illis eſt *metator*, his vocatur μιτάτωρ, non modo in *Baſilicis*, ſed etiam apud *Suidam. q*)

§. XLVI. Equidem in plerisque locis, quæ *Ramban*, & *R. Nathan* e *Tanchuma* adducunt, ſolo primo excepto, in modernis noſtris Codicibus, tam Veneto quam Francofurtenſi, pro מטטור vel מטטורים, ſubſtituitur, ubivis שלוח vel שלוחין, in ſenſu *nuntii* vel *Nuntiorum*, qui non multum diſcrepat a prima ſignificatione ὁδηγȣ, voci מיטטור ab illis *tributa*. Quam & autor *Tanchumæ* haud obſcure eidem alibi attribuit. Circa finem enim Sectionis תשא *r*) verba Moſis, Exod. XIII, 21. de Deo in tertia perſona loquentis, in primam Dei loquentis convertit: *in deſerto Ego incedebam ante illos* מיטטור METATOR, vel ὁδηγὸς, aut *viæ dux*, *caſtra ipſis determinans*, Pro qua ſignificatione probanda, provocare quoque potuiſſent ad *Rabboth* in Geneſin *s*). Ubi R. Levi introducitur docens, quod *ſint Interpretum nonnulli, docentes ſicut ben Aſſai, qualis etiam Suma, vocem Sancti benedicti* מיטטרון METATOREM ſ. *viæ ducem factam fuiſſe Moſi, qua hora dixerit eidem t*): *aſcende ad montem iſtum Abarim. Factam quoque eſſe vocem Dei benedicti* מיטטרון ſeu ὁδηγὸν *propter aquas, juxta id, quod dicitur u*), *vox Domini propter aquas*, ſcil. rite locandas: *quibus viam monſtrarit ad Oceanum, verbis x*), *congregentur hæ aquæ ab inferiori cælorum parte ad locum unum*, Oceanum ſcilicet y). Quod *Raſchi* & *Aruch* vocem מטטרון per *Gubernatorem* reddiderint, & *Anteceſſorem*, ut vult autor מתנות כהונה,

 ad

n) vid. Literat. §. 2. nota ad Lingualium נ. *o*) libr. LVII. tit. XII. p. 759. ſqq. *p*) lib. XII. tit. 41. *q*) Oper. Tom. II. p. 567. Edit. *Küſteri* Cantabr. 1705. ubi μιτάτωρ legitur, ὁ πρϱαποςελλόμενος ἄγγελος πρὸ τȣ ἄρχοντος q. d. *Metator eſt nuntius, qui ante Principem præmittitur.* *r*) f. 48. c. 3. l. 19. ad verba Exod. XIII, 21. *Jehova incedebat ante eos* METATOR. *s*) Sect. V. f. 7. c. 2. l. 18. ſqq. *t*) Deut. XXXII. v. 49. *u*) Pſal. XXXIX, 3 *x*) Gen. I, 9. *y*) juxta l. c. e *Rabboth* l. 15. ſqq.

ad l. c. e *Rabboth z)*; non memini, me in Commentariis iſtius tam Scripturæ, quam Talmudis obſervaſſe: quamvis utrinque *) vocis מטטרון meminerit, cum adjecta deſcriptione reali. In *Aruch* vero originalis ejus auctor *R. Nathan* poſteriorem ſuppeditat explicationem *a*), approbatus ab *Aquina b*); utramque vero Animadverſionum in eundem compilator *c*).

§. XLVII. Propius ad genuinam ſignificationem accedunt, qui origine græca atque chaldaica, ſi non neglecta, ſuppreſſa ſaltem, ad *Latium* ſe conferunt. Quo ipſo tamen nollem ſimpliciter approbare *R. Levi Gerſonis* filium: qui, ut probet *d*), Prov. I, 8. per *matrem* intelligi SCHECHINAM, in gen. fœm. exprimi ſolitam, ſive מטטרון h. e. METATOREM, provocat ad latinorum *Matronam;* quaſi idem cum illo notaret, cum literæ ejus in multis cum iſto conveniant. Quamvis (ſepoſitis quæ de Jove *Orpheus*, *Euſebio e*) ac *Apulejo f*) citantibus, & de Venere *Virgilius g*) in eumque *Servius* ac *Taubm.* nec non *Macrobius h*) referunt), in divinis differentia ſexus non obſervetur. Cum ipſe Univerſi Creator in eodem Scripturæ capite *), nun *Pater* dicatur, nunc *peperiſſe* cum dolore: idem Chriſtum *genuiſſe* aſſeritur **), voce tamen quæ ſæpius de fœminis in ſenſu *pariendi* occurrit †) ex *utero* prodeuntem ††), & in *ſinu* ejus exiſtentem *i*). Quin ipſos Iſraelitas non modo, ut *B. Lutherus* transtulit *k*), *Hieronymum l*) ſecutus, in utero geſtaſſe dicitur, & cum dolore *parturiviſſe m*); ſed & terram ac orbem habitabilem *n*), per inſignem Catachreſin metaphoricam, voce eadem adhibita, qua *Sapientia* hypoſtatica ab ipſo dicitur *o*) *genita*, vel *cum* aliquo quaſi *dolore parta*. De qua tota locutione conferri meretur Hieronymus *p*). Adhæc non modo Pron. fœm. gen. אַתְּ de eo uſurpatur *q*); ſed & de Spiritu ſancto

z) verbis מטטרון פר"שי והע"רוך מנהיג. ומקדם לפנים. *) in Exod. XXIII, 21. & in cod. *Sanhedr.* f. 38. b. l. 36. *a*) Verba ejus ſunt, כראה שענין הקדמה הוא *videtur ſingnificare anticipationem*, ſeu ancedere. *b*) l. c. ſupr. §. 3. ad †) & §. ſeq. *c*) utpote cujus verba proxime citabuntur in altero poſt ſeq. §. 8. (*d*). *d*) in Comm. ſuo ad l. c. *e*) *Præpar. Evang.* lib. III. c. 9. p. 100. *f*) l. c. ſupr. §. Utut *g*) Æneid. l. 11. v. 632. *h*) *Saturnal.* lib. III. cap. 8. p. m. 401. ſqq. *) Deut. XXXII, 6. & 18. **) Pſ. II, 7. & CX, 3. †) ut etiam *Jeremias* c. XXX, 6. non dubitarit, aſſerere, *interrogate quæſo! & videte, nunquid pariat mas?* ††) Pſ. CX, 3. coll. Mich. v. 1. *i*) Joh. I, 18. *k*) Jeſ. XLVI, 3. *Die ihr von mir im Leibe getragen werdet, und mir in der Mutter lieget.* *l*) cujus verba ſunt, *qui portamini a meo utero, qui geſtamini a mea vulva.* *m*) Deut. 32, 18. *n*) Pſ. XC, 2. *o*) Prov. VIII. v. 24. 25. *p*) ad l. c. Jeſ. XLVI, 3. Oper. tom. III. col. 341. Edit. Martian. *q*) Num. XI, 15. quod tamen & alibi de mare invenitur, Deut. V, 24. Ez. XXVIII, 14. obſervante Maſora fin. f. 13. col. 4. circ. fin. &

ſancto idem ſexus ſequior longe frequentius occurrit *r.*) Nec reformidant Cabbaliſtæ, SCHECHINAM metaphorice nunc *matrem* vocare, nunc *matronam s*). Ad quam tamen vocem, מיטטרון iſtorum accommodari nequit; non tam ob Generis diſcrepantiam, quam ט prius abundans; utpote quod in voce originis latinæ, vim Dageſch fortis ibi exulantis, ſuſtinere nequit *t*): item que ob matrem lectionis, literam י, quæ pro *E* vel *I* adhiberi ſolet pro *A* autem nunquam. Quamvis quoad ſenſum optime conveniant.

§. XLVIII. Meliori tramite incedit *R. Benjamin Muſaphias* in ſuis ad *Aruch*, ſeu Lexicon *R. Nathanis*, Acceſſionibus *d*), manu in margine picta indicatis. Subjungit enim iſtius explicationibus, *vocem examinatam in lingua Romana ſignificare Præfectum, qui antecedat exercitum, ut exploret militibus locum quietis, & commorationis ſedem, vel Diverſorium.* Quo cum reapſe conſpirat *Dav. Cohen de Lara e*) niſi quod originem latinam reticuerit, ſcribens, METATOR *Principem denotat, qui figit & appropiat locum aut domos militibus.* Quibus hæc ſubjungit verba latina: METATOR *eſt menſor, qui juſſu atque autoritate Principis milites in domibus incolarum collocat, ſive in caſtris, qua parte debeat quisque tentoria figere oſtendit. Hiſp. Apoſentador, furiet.* Nemo linguæ latinæ gnarus frequentem uſum vocis METATOR, ejusque ſignificationem ac originem ignorare poterit: cum apud Scriptores claſſicos non minus quam Politicos ac Eccleſiaſticos idiomate latino uſos, admodum frequenter occurrat. Ex META derivatur, *finem* vel *terminum* rei cujuslibet denotante. Unde proxime provenit *metari*: quod idem eſt, ac *metis* poſitis, locum deligere *caſtris* locandis; quo ſenſu *Livius caſtra*, ait, prope Tiberim *metatus eſt:* &, quia de his frequentius uſurpatur, ſæpiſſime *caſtra metari* dicit, duabus vocibus in unam coaleſcentibus; quas tamen Curtius *) ſeorſim effert *metari caſtra*, approbatus pluribus. A quo *metari* immediate deſcendit functionem *metandi* exerens, METATOR: pro-

textuali maj. ad ll. cc. *r*) e multis vide Gen. I, 2. Job. XXXIII, 4. Jeſ. XI, 2. *s*) E ſingulis libri *Sohar* partibus, brevitatis ergo, unum ſaltem adducam locum, Part. I. f. 22. a. l. 27. ſqq. P. II. f. 10. b. l. 30. ſqq. f. 51. toto, qui locus digniſſimus, ut legatur ab omnibus. P. III. f. 219. b. potiſſimum in *Raaja Mehemna*, ubivis Edit. Mant. & Amſtel. In Sultzb. autem P. II. f. 21. c. 3. l. 38. ſqq. *Jalkut Rubeni* ad Exod. XXIII, 20. f. 98. c. 4. l. 56. 57. ex Sohar refert, quod Angelus ibi introductus, ſit *Redemtor mundi*, & nunc *mas* dicatur, nunc *fœmina.* *t*) Quam rationem ט geminati affert *R. Rechai*, ad Ex. 24. v. 1. f. 98. c. 4. l. 24. ſqq. ea nullius eſt momenti. *d*) Ebraice: פי בלשון רומיי ממונה הולך לפני הצבא לתור לאנשי מלחמה מנוחה ובית מלון *e*) in עיר דויד f. 50. fin. ebraice מיטטור פי שר קובע ומיחד מקום ובתים לאנשי הצבא. *) lib. III. cap. VIII. §. 19.

proprie eum exprimens, qui non ſoli Principi, ut *Suidas f*) opinatur, ſed militibus quibuscunque, ſive in urbe quadam, & adjacentibus pagis, ſive in campo aperto aliquamdiu commoraturis, certum locum tanquam hoſpitium ac diverſorium determinat, in quo divertant, donec jubeantur, alibi ſuas figere manſiones & habitacula. *Feſto g*) *metari caſtra* dicuntur, *quod* METIS *dirigantur certisque finibus.* Apud *Ciceronem h*) *Saxa* quidam a Cæſare, tribunus plebis conſtitutus, introducitur ut *caſtrorum* antea *metator*, & deinceps, ut ſperaret, *urbis*. Ubi nota poſtibus ædium adſcripta, ſingulis militum ſuum aſſignabant futurum hoſpitium.

§. XLIX. Quoniam autem hi ordinarie præcedunt Principes aut exercitum, ne adventantes in incerto aberrare cogantur; prout ad hoc alludens *Optatus i*) dicit, quod *ante venturos milites* METATORES, *ut fieri ſolet, caſtrorum mittantur, qui venturis militibus hoſpitia & tentoriorum loca deſignarent.* Inde factum, ut non modo Gloſſæ Iſidori METATORES dicant *manſionum* PRAEPARATORES; ſed & Vegetius *k*) METATORES eos vocet, *qui* PRAECEDENTES *locum eligunt caſtris.* Mauritius *l*) quoque eos ſimpliciter ANTEGESTORES dicit, *qui ante agmen eunt, & loca caſtris metandis idonea deligunt, & viam, qua duci exercitus commode poſſit, vident.* Ex quo fundamento *Petrus Chryſologus* linguæ latinæ peritiſſimus, Johannem Baptiſtam Chriſti *præcurſorem*, ejusdem appellat METATOREM *m.*) Quamvis vox ipſa METATORIS, vi ſuæ originis, hujusmodi *anteceſſum* non inferat; ut perperam ſibi imaginatur *Philippus Aquinas n*), & ante ipſum *Rabbenu Nathan o*). Sed potius eum, qui *manſionis terminum definitum, deſignat aliis; anteceſſu* & anticipatione in voce לפניהם i. e. *ante facies ipſorum*, utpote quæ in locis, unde eum inferunt, ubivis alteri eſt annexa, notorie latitante.

§. L. Nihilominus huc alludit CYPRIANUS *p*), Confeſſores incarceratos cum *Rogatiano* adhortans, ut hunc *ſequantur* in omnibus, *viam* ipſis ad gloriam *facientem*: qui primum ipſis *hoſpitium* in carcere *præpararit*, & METATOR quodammodo ipſorum, eosdem *antecedat*. Nec minus *Ambroſius*

f) l. c. ſupr. *g*) de Verborum ſignificatione lib. XI. p. 239. Edit. Amſtel. 1700. *h*) Philipp. XI, v. 5. Oper. tom. II. p. 528. a. poſt. med. *i*) de *Schiſmate* Donatiſtarum lib. III. c. 4. p. 61. *k*) de re militari lib. II. cap. 7. *l*) de militia Rom. in Fragm. ap. *Turnebum* Adverſar. lib. XXIV. cap. 16. *m*) in *Sermone* quodam, quorum plures v. g. LXXX. XCII. habentur in Biblioth. Patr. maxima, tom. VII. p. 845. ſqq. *n*) l. c. ſupr. §. 3. ad lit. (*t*). *o*) l. c. §. 3. ad lit. (*q*) coll. §. 4. lit. (*a*) *p*) Epiſtola 81. Edit. Rigaltii Par. 166. quæ ſexta eſt in Edit. Jo. Ceſtrenſis, Brem. p. 13. circa fin.

ſuis q) quærens; *qui* METATORES *itinera diſponunt* piſcibus, lege naturæ certo tempore ad Aquilonis flatus contendentibus? *qui duces iter dirigunt*? Ipſe quoque *Godofredus r)* vir acutiſſimus adjunctum illud retinet, aſſerendo, quod METATORES dicantur, *qui eligendi & præparandi hoſpitii cauſa* PROCURRUNT. Quod non videntur admiſiſſe, quotquot voce προμετάτωρ *Prometator* uſi ſunt *s)*; alioquin Præpoſitione potuiſſent carere. De ſimplici plurima occurrunt exempla tam *Metatoris* quam *metati* in ll. cc. e Codice ac Baſilicis, nec non in codice Theodoſ. *). E quibus ad præſens inſtitutum obſervationem meretur hæc *Fr. Balduini t)* ad Optati l. c. annotatio: METATA *dicuntur in jure civili hoſpitia, quæ provinciales præbere jubentur militibus: &* METATORES, *ipſi hoſpites, qui excipiuntur, l. 9. C. de metat.* Verba legis ſunt: *Omnes, qui* METATA *in ſuis domibus præſtant, ſive hoſpitia præbuerint* METATORIBUS &c. vix aliter intelligenda. Quo ſenſu admiſſo, Ebræorum שכינה & מיטטור vel מיטטרון æque late paterent plerumque.

§. LI. Prolixa hæc nominalis deſcriptio hac unice fine inſtituta fuit, ne quis offendatur, ſi idem nomen מיטטור vel מיטטרון cognoverit a Cabbaliſtis etiam meræ applicatum creaturæ *x)*. *Grotium* nil moror *y)*, qui iſtorum ſententiam non ſatis percepit. Enochi enim filio cuidam tribuit, quod iſti de *Enocho* ipſo *z)*, volunt intellectum, haud dubie, in odium Chriſtianorum; ſecuti Pſeudo-*Jonathanem*, qui Verba Gen. V. 24. chaldaice tranſtulit: *& coluit* Deum *Enoch in veritate coram Jehova, & ecce non erat ille cum inhabitantibus terram, verum attractus fuit, & aſcendit in Expanſum per Verbum coram Jehova, qui vocavit nomen ejus* מיטטרון *Scribam illum magnum.* Enim vero nihil hoc ipſo efficiunt ſolo nomine, pluribus

 commu-

q) Hexaëmeron lib. V. cap. 10. p. 58. poſt med. Oper. tom. IV. *r)* ad Cod. lib. XII. tit. 41. not. (*a*). *s)* adducti a *Carolo du Freſne* in Gloſſario mediæ & infimæ Græcitatis col. 919. poſt med. *) libr. VII. tit. 8. p. 343. ſqq. *t)* p. 132. a. poſt med. *u)* quæ autem l. 12. habentur, *Metatorum vacationem mereri* ambiguitati adhuc ſunt obnoxia. *x)* *Henocho* ſcil. fil. Jared, de quo Gen. V, 21. ſqq. & qui *Bileamo* viam ad *Balakum* oſtenderet, juxta Num. XXII. v. 5. ſqq. v. 36. ſqq. *y)* de Verit. Relig. Chriſt. lib. V. §. 22. p. m. 271. *z)* Poëtæ qui carmina, quibus Judæi in ſuis utuntur precibus, compoſuit, hanc tribuit ſententiam autor *Toſaph.* ad cod. *Jevammoth* f. 16. b. l. 13. ac Chullin f. 60. a. l. 33. qui ſimul refutat. Defendunt autem citati in *Jalkut Rubeni* f. 23. c. 3. l. 11. 16. 19. 39. 40. 58. col. 4. l. 12. ſqq. l. 40. 44. f. 24. c. 1. l. 21. 51. ſqq. c. 3. l. 26. it. circ. fin. & c. 4. init. it. l. 42. 46. 57. ſqq. f. 25. c. 1. l. 5. c. 2. l. 3. l. 37. ſqq. & paſſim alibi, ac præter iſtos etiam alii plerique.

communi. Cum definitio realis & differentia ſpecifica rationem formalem indicet, per quam unus ab altero ſecernatur. Quemadmodum in humana militia diverſi dantur, *Metatores*, quorum unus ſaltem *Generalis* vel ſupremus *caſtrorum Metator* ſalutatur, cui plures *Metatoris* nomen gerentes ſubjecti ſunt: horum alii uni ſaltem legioni aut Chiliadi *metata* præfigunt, alii uni ſaltem Centuriæ. Ita loca in præcedentibus adducta *a*) docent, idem nomen מיטטור, quod Deo ſupremo, ejusque digito vel voci tribuitur, applicari etiam iſtis, qui Bileamo ceu *viæ duces* fuerant additi. Quæ nominis communicatio dignitati Creatoris ſupremi nil derogat.

Optime enim diſtinguunt ipſi Cabbaliſtæ inter METATOREM primum, qui *Magnus* dicitur, & emanans, non e numero Angelorum creatorum, qui arbitrium peccandi & non peccandi aliquando habuerint: & inter METATOREM ſecundum, parvum, ac creatum, cui non modo Servi, ſed & *ancillæ* nomen competat, quique aliquamdiu vel peccare potuerit, vel non peccare *b*). Supremus ille *non creatus*, ſed *emanans*, atque adeo ab omni peccandi arbitrio exemtus, ex ipſa Talmudiſtarum mente *c*) dicitur in primæva hujus Univerſi creatione Deo ſupremo acclamaſſe *d*): *lætetur Jehova de ſuis operibus*. Ab aliis deſcribitur, ut autor vel *Princeps Legis e*), nec non in primæva Mundi creatione, Regis ſupremi *Architectus f*); qui creanda a Rege ſupremo percipiens, illico produxerit, & quo cum Deus, præcipue de homine creando, conſultarit, & ab eo cognoverit, quod hominis peccaturi transgreſſiones aliquando expiaturus ſit, pœna iſtorum in ſe recepta *g*). Quæ ſubli-

a) e *R. Monſ. bar Nachman* Comment. ad Exod. XII, 12. *R. Nathan* Aruch, ac *Bereſchith rabba* Sect. V. f. 7. c. 2. l. 18. ſqq. *b*) *Tanchuma* f. 39. c. 3. l. 43. *Bechai* ad Exod. XXIV, 1. f. 98. c. 2. l. 14. ſqq. c. 3. l. 6. dicitur eſſe *de non obnoxiis peccato*, ſed מן הנטיעות *de plantatione*, ſcil. divina. *Emanantem* vocat, autoritate aliorum, autor *Jalkut Rubeni* f. 24. c. 4. l. 29. 30. *Eſchel Abraham* f. 34. c. 1. l. 1. ſqq. l. 18. ſqq. l. 31. ſqq. quem modo adductus autor Jalkut Rub. f. 24. c. 3. l. 29. 30. differentia inter *Magnum & Parvum* præmiſſa, etiam l. 36. dicit *ipſiſſimam fore Schechinam*: Inferiorem autem vel *ſecundum* vocat f. 24. c. 3. l. 21. 24. *creatam*: Autor *Eſchel Abraham* f. 34. c. 1. l. 18. 36. 58. c. 2. l. 20. 21. *ſervum*, l. c. l. 27. 28. ex ipſo *Sohar* p. I. f. 181. b. l. 11. Edit. Amſtel. cum antea f. 24. c. 2. l. 36. 37. 38. 41. 44. 47. tam *ſervum* vocarat, quam ancillam. *c*) Autor *Toſaphot* cod. *Jevammoth* f. 16. b. ad l. 13. & *Chullin* f. 60. a. ad l. pen. *d*) ex Pſal. CIV, 31. *e*) in *Othijoth R. Akivæ* f. 11. c. 3. l. 17. 18. cui adeo tribuenda, quæ plerique *Legi* tunc nondum exiſtenti adſcribunt, & præcipue *R. Elieſer* Magnus in cap. III. f. 2. c. 3. l. 1. ſqq. *f*) vi Prov. VIII. 30. *g*) *Sohar* Part. I. f. 22. a. l. 20. ſqq. & b. hinc inde. Quæ deinceps f. 23. a. l. 19. SCHECHINÆ tribuit; ad ſigni-

ſublimia Enocho inter peccatores nato & converſanti, & inſuper diu poſt creationem Mundi genito *h*), nulla ratione poſſunt applicari. Atque adeo METATORIS nomen nullo modo, eidem competit, niſi id vel in ſenſu *cuſtodis*, cum quibusdam Ebræorum doctoribus intellexeris, quia *cuſtos portæ* cujusdam ſalutatur *i*); vel per *metatum*, aut *metatorium*, h.e. *hoſpitium* expreſſeris, quaſi *manſionem* vel *diverſorium* præbuerit SCHECHINA, a ſceleratis hominibus antediluvianis ſeſe ſubduxerit, non expreſſo. Cum vero revocata exinde, etiam certa hominum individua, v.g. Patriarchas atque Moſen inhabitaſſe dicatur *n*); tale quid etiam *Henocho* eveniſſe, conjiciendum, ob verba *R. Akivæ*, apud quem Deus introducitur loquens *o*): *& recepi eum* (METATOREM ſupremum *p*) *in Henochum filium Jared*, *de medio iſtorum* (peccatorum), *& aſcendere feci eum voce buccinæ ac vociferationis in ſublime q*); *ut ſit mihi teſtis*, *cum quatuor animantibus Mercavæ in mundo venturo.* Unde dicitur *R. Abrahamo Rowigo r*) *Operimentum* SCHECHINÆ; alibi *s*) *ſella curulis vel vehiculum* SCHECHINÆ: & *R. Jeſaia Horwitz t*) מטטרוני ait, i. e. *metatum* vel *metatorium factus*, *in quo iſte* METATOR magnus) *ſe ſubduceret.* In Jalkut Rubeni habetur *u*), *Si non fuerit juſtus in hoc mundo ; tunc* SCHECHINA *veſtit ſeſe in quodam Metatron*, *ſeu metato.* Qua ſolutione, in חיקוני הזוהר prolixe *x*) approbata, tolli poſſe prior *y*) arbitratur omnem Doctoribus motam controverſiam. De ſolo METATORE ſupremo, increato, & per emanationem orto, ac impeccabili nobis ſermo in poſterum. Henocho janitore, vel *metato* ac ſervo ſupremi Principis METATORUM, qui in iſto *manſionem* aut diverſorium habuerit,) penitus excluſo.

§. LIII. Quod autem hic ipſe *Angelus* METATOR *primus & ſupremus*, idem prorſus ſit cum SCHECHINA, ab officio quod ſuſtinet, cognomen hoc accipiente; probat I. permutatio horum Nominum apud diverſos Scriptores, reipſa alioquin inter ſe conſentientes. II. aperta Cabbaliſtarum aſſertio, quod METATOR vel מיטטרן ſit ipſiſſima SCHECHINA. III. æqualis utrius-

ficandum, quod idem ſit cum METATORE. *h*) juxta Gen. V, 18. ſqq. *i*) *Schene Lüchoth haberith* in אם כל חי f. 230. c. 3. l. 26. Edit. Wilhermsd. *k*) Geneſ. Sect. XIX. f. 22. c. 2. l. 12. ſqq. *l*) f. 7. c. 2. l. 18. ſqq. *m*) f. 6. b. l. 29. ſqq. (*n* in *Schaare Ora* l. c. jam l. 32. ſqq. *Rabb.* l. c. l. 15. ſq. *Peſikta Rabb.* l. c. l. 33. ſqq. & col. 3. *o* in *Oſchijoth* ab ipſo denominatis f. 10. c. 4. l. 6. ſqq. inprimis l. 13. ſqq. *p*) l. c. l. 16. *q*) e Pſal. XLVII, 6. *r*) in *Eſchel Abraham* f. 34. c. 2. l. 25. *s*) f. 23. c. 1. l. 13. *t*) in in *Scheene Lüchoth habberith*, ad אם כל חי f. 230. c. 3. l. 32. Edit. ad *i*] cit. *u*) f. 25. c. 2. l. 50. 51. *x*) cap. XXVIII. f. 73. b. & imprimis f. 74. a. *y*) l. c. l. 29. ſqq.

utriusque vocis שכינה & מטטרון ſignificatio; inprimis ſi שכינה rigidiſſime ſumta *cohabitationem* inferens, ut uſus ejus poſtulat, pro *inhabitante* metatum, ſeu *hoſpite* ipſo apud alium *divertente*, ſumatur. IV. collatio functionis utriusque, quam SCHECHINA in *metato*, Patriarchis eorumque poſteris in Ægypto, per mare rubrum, vaſtumque illud deſertum, ac Jordanem; nec non in Palæſtina adeunda z), diverſisque exiliis, determinando, apud quoscunque Judæorum Scriptores, non ſolos Cabbaliſtas, præſtitiſſe celebratur: quæ eadem prorſus eſt cum officio *Metatoris*, apud nos recepti. *Inprimis* V. realis *Angeli* METATORIS deſcriptio, e Talmudiſtarum aliorumque monumentis collecta: quæ tam ſublimia continet & ſtupenda, ut omnem captum viresque cujuslibet creaturæ, ipſorumque adeo Angelorum ſub hunc cenſum venientium, longiſſime ſuperent, & ſoli SCHECHINÆ competant ſupremæ. A quibus tamen ſigillatim nunc enarrandis, chartæ præſentis anguſtia nos excludit; alias bona fide ſupplendis.

§. LIV. Interea *Cives dilectisſimi!* memores conditionis, ſub qua Salvator ſuum Patrisque ad nos *adventum* ac *manſionem* promiſit, ſi ſcil. *diligentes Ipſum, Ejus obſervaturi ſimus ſermonem a)*, Vobis quoque ſcripta opinemini! haud diſſimilia libri *Sohar*, Theologiæ Cabbaliſticæ poſt יצירה, dubio procul principis; quæ ita ſonant *b): ſi quis hominum asſiduus eſt in cultu domini ſui* exercendo, *& ſacra excolenda Lege*; *cum eo Sanctus benedictus commoratur*, *cui* SCHECHINA *ab iſto ſe ſubducit: Sanctus ille benedictus longe ab eo recedit: atque omnes cuſtodiæ ſanctitatis Domini ſui ab eodem ſe avertunt. At commoratur ſuper eo Spiritus contaminans, & tota cuſtodia commaculans. Si ſuſceperit purificare ſeſe; adjuvant eundem: & ſi reapſe purificatus fuerit, per pœnitentiam converſus; Ille ipſe, qui ab eo ſe ſubduxerat, denuo redit, ſuper eo commoraturus.* Veſtra res agitur. Ita vos gerite, ut tota SS. Trinitas *manſionem* apud Vos inveniat, nec unqum ejiciatur amplius.

§. LV. Gratos quoque Vos præſtate erga Ejusdem Sacerdotes tam precibus, quam concionibus allaborantes, ut ſub gratioſis SCECHINÆ alis unumquemque Veſtrum retineant, ſempiternæ tandem felicitati transferendum. P.P. primo feſti *Pentecoſtalis* die, qui eſt 16 Maji, An. Orbis redemti MDCCXXIII.

PRO-

z) in occupanda autem ea, ſubſtitutum Principi *facierum* putant *Principem Exercitus*; de quo Joſ. V, 14. h. e. *Metatori* vel *Michaeli Gabrielem.* a) Joh. XIV, 23. b) in Sect. מצורע Part. III. f. 53. b. l. 1. ſqq.

PROGRAMMA IV.

§. LVI.

Ante annum per Dei gratiam feliciter præterlapſum, in pari ad Vos allocutione argumentum de SCHECHINA *cum piis commorante*, vi permiſſionis, qua optimus Salvator diſceſſurus ſuos erigebat *a*), amplius illuſtraturi, docuimus *b*), eam intelligi per angelum, quem eccleſia Iudaica, voce licet ipſis non ſatis cognita מיטטור vel מיטטרון compellare ſoleat. Quam latinam fore, & METATOREM ſatis quidem prolixe probatum dedimus *c*). Cum autem aſſertio, quod SCHECHINA *ſit ille* METATOR *ſupremus*, propriis Iudæorum verbis exhibenda foret; chartæ anguſtia excluſi, nuda probationis momenta paucis indicare tunc potuimus, verbis aſſertum probaturis in præſentem operam reſervatis.

§. VII. Quod *Angelus facierum*, vel *Michael*, ab officio quod ſuſtinet, מטור vel מטטרון h. e. METATOR cognominatus, prorſus idem ſit cum SCHECHINA, ex eo conſtare opinamur, quia I. Nomina hæc commemorata inter ſe invicem alternant, & unum pro altero ſæpiſſime ſubſtituitur, non modo apud diverſos Scriptores, re ipſa alioquin inter ſe conſentientes: ſed ſubinde in eodem Autore, nec raro in eadem prorſus Orationis ſerie. Ex infinitis referemus pauciſſima. Quando in *Schemoth rabba d*) aſſeritur, *ubicunque locorum in Scriptura Angelus dicitur viſus; ibi viſa fuit* SCHECHINA. Id quod iisdem ferme verbis & rationibus *R. Moſ. bar Nachman e*) accommodat *Michaeli*, ſcribens, *Moſes prophetarum maximus non occultaſſe vultum ſuum ab aliquo Angelo. At Doctores noſtri in Bereſchith rabba dixerunt, Angelus hic fuit Michael: quem, juxta R. Ioſen, ubicunque locorum videbant, nomine Domini noſtri Sancti appellabant.* Nam *ubicunque locorum Michael viſus fuit, ibi eſt gloria ipſius* SCHECHINAE. *Quibus verbis id volunt innuere, quod primum viſus ipſi fuerit Michael, ibique extiterit Gloria* SCHECHINAE: *quam Gloriam ipſe non viderat, non aptans mentem ad prophetiam. Cum autem animum attenderet, ad videndum, revelabatur ei aſpectus* SCHECHINAE, *& acclamabat ipſum Deus de medio rubi iſtius f*) *Nam in rei veritate Angelus Redemtor g*), *de quo dicitur h*), *certe nomen meum eſt in ejus medio: ille ipſe, qui Iacobo dicebat i*), *ego ſum Deus ille Bethelis: de quo intelligenda* ſunt *verba hæc k*), *&*

Zzzz 3 *clamavit*

a) Ioh. XIV, 23. *b*) Programmat. A. C. 1723. circa fin. §. *Quod autem.* *c*) in precedent. §. *Propius*, & ſqq. *d*) Sect. XXXII, circa finem, f. 151. c. l. 16. ſqq. *e*) Comment. ad Exod. III, 2. f. 93. a. cc. fin. *f*) juxta Exod. III. 4. *g*) de quo Gen. XLVIII, 16. *h*) Exod. XXIII, 21. *i*) Gen. XXXI, 13. *k*) Exod. III, 4

clamavit ad eum Deus. Verum vocatur hac proprietate angelus, ob gubernationem hujus Univerſi. Ita enim ſcriptum extat l), & eduxit nos Iehova ex Ægypto; alibi m), miſit Angelum, & eduxit nos ex Aegypto, & rurſus n) dicitur: Angelus facierum redemit eos, qui eſt vultus ejus vel facies; *juxta id quod ſcribitur o), Facies mea ibunt, & quietem tibi conciliabunt. Iſte ſcil. de quo dicitur p), & ſubito veniet ad templum ſuum Dominus ille, quem vos quæritis, ſcil. Angelus fœderis, in quo delectamini, ecce venit.* Etiam *R. Bechai* *) e Bereſchith rabba ſimiliter adducit: *in quocunque loco invenis* MICHAELEM, *ibi eſt gloria* SCHECHINAE. *Quapropter, quum Abraham eosdem vidiſſet, currebat poſt eos, inſtar currentis poſt* SCHECHINAM. Quod & in ipſo SOHAR †) invenitur, verbis ſaltem Chaldæis: *in omni loco, quo invenies* MICHAELEM, *qui eſt caput illorum* (Angelorum), *ibi eſt* SCHECHINA.

§. LVIII. Quod eorum unus de *Angelo* generaliter, alii de *Michaele* ſpeciatim pronunciant, quaſi iſto viſo, viſa fuerit SCHECHINA: id ipſum *R. Moſes Alſchech p)* ad Majores ſuos prvoocans effert: *Omnis Angelus abſolute dictus in ſcriptura, eſt Princeps facierum* METATOR, *cujus nomen eſt, ſicut nomen ſui Domini, ſecundum ſermonem Doctorum noſtrorum p. m. ad textum Biblicum r), ecce ego miſſurus ſum Angelum ante facies tuas &c. & quum dicit s), ecce Angelus meus ibit &c. Inclinat enim mens ad Gloriam Benedicendi.*

§. LIX. Eadem quoque alternatio deprehenditur in collatione *Talmudis t)* cum *Sohar u)*. Ibi ad quæſtionem a quodam hæretico motam, (quo nomine Chriſtianos pungere conſueverunt), quisnam intelligatur Moſi dixiſſe *x*), dum habetur: *& ad Moſen dixit, aſcende ad Iehovam, & quare dicatur, aſcende ad Iehovam? quum dicendum fuiſſet, aſcende ad me?* reſpondetur, METATOREM, *cujus nomen coincidit cum nomine ſui Domine prout dicitur y), certe nomen meum eſt in medio ejus, dixiſſe Moſi, ut ad Iehovam aſcenderet.* At quod exceperit ille hæreticus; *ſi ita eſt*, (quod eodem cum Domino ſuo compelletur nomine), *adorent eum!* cui Reſp. *ſcriptum adjicitur z): ne* תמר בו *h. e. ne* תמירני בו *permutes me*

l) Deut. VI, 21. *m*) Num. XX, 16. *n*) Ieſ. LXIII, 9. *o*) Exod. XXXIII, 14. *p*) Mal. III, 1. *) ad Gen. XVIII, 2. f. 26. c. 3. l. 30. ſqq. † Part. I. f. 11. c. 1. l. 22. ſqq. Edit. Sultzbac. *q*) ad Exod. XII, 12. f. 101. c. 4. l. 14. ſqq. Edit. Amſtel. An. M. 470. Chr. 1701. *r*) Exod. XXIII, 20. *s*) Exod. XXXII, 34. *t*) cod. *Sanhdr.* cap. IV. f. 38. b. l. 35. ſqq. *u*) Part. II. cc. finem Sect. Veelle hammiſchpatim, ad Exod. XXIV, 1. f. 52. c. 1. l. 38. 39. Edit. Sultzb. ſed. Amſtelod. f. 125. b. l. 25. *x*) Exod. XXIV. 1. *y*) Exod. XXIII, 21. *z*) l. c. v. cod.

me cum iſto. Exc. *Si ita eſt*, quod Deo non ſit æqualis, *in quem finem addita ſunt* verba *non condonabit prævaricationi veſtræ*, ſi condonandi facultate non polleſt *a*)? *reſpondebat ei*, *fidei articulus eſt in manu noſtra, quod*, (ut Gloſſa adjicit,) *nulla poteſtas apud eum ſit*, *noſtra condonandi peccata*; unde *ne quidem loco tabellarii loci eum reciperemus*, *quia ſcriptum eſt b*): *niſi facies tuæ incedant &c.* In *Sohar*, ubi l. c. eadem movetur quæſtio, mentio Hæretici omiſſa, verbis Scripturæ ex Exod. XXIV, 1. præmiſſis, ſubiungitur: *quisnam eſt ille, qui Moſi dixit*, *aſcende ad Iehovam?* & reſpondetur, *is erat* SCHECHINA.

§. LX. Equidem in ſubjecto allocutionis hujus determinando etiam Cabbaliſtas inter ſe diſſentire, ingenue fatetur *R. Menachem Rikanatenſis c*): ex utriusque tamen patris ſententia, prout ab illo recenſetur, conſtat, SCHECHINAM cum METATRON ſeu METATORE coincidere, & unam eandemque determinare Perſonam. Ne quis de eo dubitet, en! propria ipſius verba, latine ſaltem reddita! quibus reſpicit ad explicationem ſuam capiti præcedenti additam: qua Angelum ibi promiſſum *ſepties* SCHECHINAM dixerat, & ſemel *Angelum Redemptorem d*). Nunc vero ita loquitur *e*): *Circa ſermonem hunc diſſident inter ſe Sapientes Cabbalæ, juxta duas illas ſententias, ſuperius commemoratas. Sunt qui interpretantur, Deum Celſiſſimum exaltandum fuiſſe Moſen, mandando, ut aſcenderet ad Iehovam, h. e.* מיטטרון *vel* METATOREM, *aliquoties nomine*, *quod Deo ſupremo appropriatum eſt, appellatum. Quia per hunc* מיטטרון *h. e.* METATOREM *innuitur* SCHECHINA, *ita* ordinarie *vocata*. Voce *aſcende vult ſignificare*, *ut aſcendat ad locum iſtum glorioſum*, (ad lit. Gloriæ), *ubi eſt Angelus ille Redemptor f*): *nec veniat ad Deum ipſum ſupremum*, *dicentem g*) *certe non videbit me ullus homo*, *dum vivit h*). *Verum erat Moſes in nube, ubi commorabatur* SCHECHINA *i*). *Quo ipſo exaltatus fuit ac elevatus ſenſibiliter ſuper reliquos Prophetas omnes*, *adeo ut attingeret ipſam Iſraelitarum Pulchritudinem k*). *Iuxta hoc vero aſcenſio hæc in gratiam Moſis neutiquam fuiſſet*

a) Conf. Matth. IX, 3. Marc. II, 7. Jeſ. XLIII, 25. Iob. XIV, 4. Pſal. CXXX, 4. it. *Bechai* ad Exod. XXIII, 20. f. 98. c. 2. l. 32. ſqq. *R. Ioſeph Gekatilj* in *Schaar Ora*, f. 8. h. b. l. 14. ſqq. *b*) Exod. XXXIII, 15. *c*) Comment. ad l. c. f. 106. c. 1. l. 16. ſqq. Edit. Venetæ. *d*) ad Exod. XXIII. v. 20. ſqq. f. 105. c. 3. l. 23. 24. ſqq. *e*) f. 106. c. 1. l. 16. ſqq. *f*) de Quo de Gen. XLVIII, 16. in *R. Menachem* f. 106. c. 1. l. 22. *g*) Exod. XXXIII, 20. *h*) Conf. cum hoc *R. Matathias de Lakrath* ad *Schaare Ora* Part. X. f. 108. b. Edit. Offenbacenſis. *i*) *Rekenat* l. c. f. 106. c. 1. l. 24. *k*) l. c. l. 25. ſqq. התפארת autem eſt in corpore Sephirarum medio, correpræſentans, vocaturque יהוה. Vid. *Rittang.* lib. *Iezira* p. 11. & 13.

fuiſſet neceſſaria; quia jam olim apparuerat eidem in rubo l). Neceſſaria tamen propter Aaronem, Nadab, Abihu, ac LXX. de Senioribus Iſrael. Alii vero contendunt, quod non eſſet fas, ut Altisſimus diceret, aſcende ad inferiorem. Ac eapropter interpretantur in contrarium. Quod Angelus iſte מיטטרון *h. e.* METATOR *m) Moſi dixerit, ut aſcenderet.* Id quod æquipollenter *Sohar n)* tribuit *angelo fœderis; Targum Ionathanis* MICHAEL, quem *Gubernatorem* dicit Sapientiæ, vel Principem *o)*. Quæ verba manifeſtiſſime indicant, *quod Gloria Iehovæ, Michael, Angelus Redemptor*, vel *Fœderis, & qui Moſi in rubo apparuerit*, præcipue SCHECHINA & METATOR, de quo potiſſimum nunc ſumus ſoliciti, ſit una eademque perſona, a Deo ſupremo, divinitatis origine, diſtincta.

§. LXI. Quod diverſi autores in fundamentis fidei conſentientes, inter ſe collati probarunt, eadem ſi non majori facilitate evinci poterit, ſi ejusdem Autoris verba, e diverſis collecta locis conferantur invicem. Celeberrimus liber *Sohar* in ſectione *Bereſchith p)* Architectum, per quem Deus omnia creaverit, Sapientiam ſcil. ſupremam, vocat inter alia SCHECHINAM, verbis: *Regi cuidam plurima ædificanda erant ædificia, cui artifex erat Architectus, qui nil quicquam faciebat, niſi per licentiam Regis iſtius, juxta id quod legimus q): eram penes ipſum Architectus Regius. Certe is erat Sapientia ſuprema, & columna iſta media, Rex infra, Deus artifex ſupra: atque hic idem eſt Mater ſuprema, Deus artifex infra, & hic idem eſt* SCHECHINA *infra. --- manus dextera, & manus Iehovæ vocata* eidem, interjectis quibusdam *r)*. Idem tamen liber in eadem Part. I. *s)* Seniorem domus, ac ſervum Dei immenſi dicit; מטטרון h. e. METATOREM, *qui principium ſit creationis ſuæ, Dominator in univerſa quæ posſidet, cui dominium dederit ſuper omnes ſuos exercitus.*

§. LXII. Idem *R. Moſes Nachmam*, qui juxta dicta ſuperius *t)* SCHECHINAE, ubi MICHAEL apparuiſſe dicitur, vel Angelus Redemtor, Angelus mundi Gubernator, qui Iſraelitas ex Aegypto eduxerit, Angelus facierum, vel potius Angelus qui eſt facies Dei, Angelus fœderis, deſideratus Iſraelitis ceu ipſorum delectatio; alibi *u)* Angelum iſtum magnum, per

l) Exod. III, 2. *m)* in proxime præced. memoratus. *n)* Part I. f. 67. c. 3. circa fin. l. pen. & f. 68. c. 2. l. 1. ſqq. Edit. Sulzb. ſed Amſtel. f. 102. b. circa finem l. 4. a fin. ſqq. & f. 103. a l. 1. 2. *o)* vi Prov. I. 20. ſqq. c. III, 19. c. VIII, 12. ſqq. *p)* f. 22. a l. 26. ſqq. Edit. *A*mſtelod. in Schulzbac. vero Part I. f. 25. c. 1. l. 53. ſqq. *q)* Prov. VIII. 30. *r)* l. c. f. 23. a. l. 2. 3. *s)* Sect. חיי שרה f. 126. c. 4. l. 5. 10. ſqq. in *Medraſch hanneelam.* *t)* §. 2. *Quod Angelus* ad Exod. III, 2. *u)* ad Exod. XII, 12. fol. 107. a.

per quem omnia Opera in hoc mundo peragenda effectui dantur, מיטטרו METATOREM exinde ait vocatum, quia vox iſta ὁδηγὸν ſeu *viæ monſtratorem* ſignificet: qui ceu *digitus Sancti benedicti* Moſi totam terram Iſraelis oſtenderit, & in terra occupanda vix dux ipſis extiterit *x*).

§. LXIII. An autem in *Medraſch Echa rabbati y*), cujus verba integra latine verſa mox adducturi ſumus *z*) METATRON cum SCHECHINA æquipolleat, quando iisdem immediate ſubjicitur *a*): *Eadem horâ S. B. amare flebat, dicens, væ mihi! quid feci? habitare feceram* SCHECHINAM *meam inferius propter Iſraelem. Nunc vero cum peccarint, reverſus ſum ad locum meum primum. Abſit, ne riſus factus ſim genti, ac ſubſannatio creaturis! Eadem hora venit* METATRON, *& procidit ſuper facies ſuas, dicens ante ipſum: o Dominator hujus mundi! ego flebo, Tu vero flere noli. Cui reſpondit, ſi tu non permittis mihi, ut nunc plorem; in locum ego introibo, quo ut introeas, tibi permiſſum non eſt, & flebo, juxta Ier. XIII, 7.* Iudicent alii. Prorſus de eo dubitare nequit, qui conſiderarit, quod,

§. LXIV. Plurimi rotundis verbis aperte aſſerunt, SCHECHINAM fore eundem METATOREM *ſupremum*. In *Tikkune Sohar b*) quum palam dictum fuiſſet, METATRON eſt *ipſiſſima* SCHECHINA, paulo poſt *c*) hæc additur reſtrictio, ſi ſcil. *cum* י *addito* מיטטרון *ſcribitur*. In ipſo *Sohar d*) introducitur *Paſtor fidelis e*) pronuncians, quod *in* METATRON ſeu *Metatore, quoniam decem contineat veſtientes ſe in ipſo, decem ſcil. Sephiroth, apparuerit Sanctus ille benedictus in* SCHECHINA *ſua, quæ ipſa easdem decem Sephiras contineat.* Ejusdem valoris eſt, quando ibidem, interjectis quibusdam *f*) idem aſſerit: *Columna medietatis eſt* METATRON; & paulo poſt *g*), METATRON *eſt in columna medietatis*. Cum aliunde conſtet SCHECHINAM per *columnam* medietatis ab eodem intelligi. Quo cum conſpirant quæ in *Eſchel Abraham h*) prolixe leguntur, in compendium contracta his verbis: *Columna medietatis eſt* METATRON, *in quo apparet Sanctus ille benedictus in* SCHECHINA *ſua*. *R. Moſes*

 Cor-

y) f. 55. c. 2. l. 2. ſqq. *z*) ad rationem III. lit. g) §. *De quo &c.* *a*) l. c. l. 4. ſqq. *b*) Cap. XXVIII. f. 73. b. l. 16. *c*) f. 74. a. *d*) Part. III. Sect. פנחס f. 226. c. 4. l. 25. 27. ſqq. Edit. Amſtel. ſed Sulzb. f. 91. c. 4. l. 31. ſqq. *e*) רעיה מהימנא vocatus paſſim per totum librum. *f*) f. 227. a. l. 15. Edit. Amſtel. ſed Sulzb. f. 91. c. 4. l. 5. 6. *g*) ibi l. 25. hic l. 22. *h*) Cap. I. quod continet Arcanum quatuor graduum

Corduero in Introductione ad Theologiam Cabbaliſticam *i*), METATRON inquit, *eſt* SCHECHINA. In opere ipſo *Pardes Rimmonim k*), cujus introitum conſtituit præcedens, aliorum adducta ſententia ſubjungit: *mihi vero videtur*, *quod* SCHECHINA *vocetur* METATRON מיטטרון *cum* י *præciſe*; ſed מטטרון METATRON *absque jod*, *eſt Angelus* SCHECHINAE *legatus*, *etiam vocatus miniſter*.

§. LXV. Alibi integro & prolixo capite *l*) demonſtrare conatur, quod METATRON ſit SCHECHINA. Quo ſenſu id velit intellectum, in limine his indicat verbis *m*): *Angelus hic duobus vocatur nominibus; interdum dicitur* מטטרון, *& nonnunquam vocatur* מיטטרון *cum* [י] *jod, hac intentione. Quando Angelus hic veſtimentum eſt* SCHECHINAE, *&* SCHECHINA *occultat ſeſe in ejus medio, ſuaſque ipſa oſtendit operationes per eundem; tunc vocatur* מיטטרון METATRON *cum jod: indicio*, ſermonem fore *de* SCHECHINA *coronata denario, quæ deſcendit ac occultat ſe, atque abſcondit ſemet ipſam in iſtius medio. Non tamen* SCHECHINA *ipſa; ſed ſcintilla ac lumen a* SCHECHINA *emanans, eaque ſcintilla ac lumen a decem perficitur radiis, & ſi dicere fas eſſet*, SCHECHINAE *vocarem exilium.* Interjectis quibusdam *n*), *in hoc* ait METATORE *eſt ſcaturigo obſignata*, ſcil. SCHECHINA [י] h. e. Jehovæ, *coronata a* [י], i. e. *a decem Sephiris, littera* [י] quæ decem valet, *e* מיטטרון METATORE *mutuata; per quem Sephiræ omnes X. in hoc mundo operantur.* Eadem ferme multis interjectis *o*), paulo clarius repetit, alias adducenda.

§. LXVI. Ad eundem provocans *R. Ruben fil. Haſchke* in *Ialkut Rubeni p*) majori, clarius loquitur, METATRON מיטטרון inquiens, *cum* י *eſt* SCHECHINA; *absque jod autem* מטטרון *eſt putus Angelus*, SCHECHINAE *miniſter. Qui & puer vocatur, non ratione ætatis; ſed quia ſervitia præſtat pueri coram* SCHECHINA, *in diſtribuendis alimentis pro omnibus turmis Angelorum de mundo hoc inferiori.* Interjectis quibusdam pergit *q*): SCHECHINA *longe excelſior eſt Henocho, convenienter cum illo, quod per traditionem accepi, fori-*

ſanctorum f. 9. c. III. l. 26. *i*) inſcripta אור נערב h. e. *Lumen dulceſcens*, Part. VII. ſub מ f. 37. c. II, l. 13. *k*) Porta XXIII. cap. 13. f. 153. c. II, l. 33. 34. *l*) Porta XVI, אב"יע inſcripta, cap. IV, a fol. 93. c. IV. l. 10. ſqq. usque ad f. 94. c. II, l. 18. *m*) l. c. l. 12. ſqq. *n*) l. 20. 23. ſqq. *o*) f. 94. c. I. l. 10. ſqq. *p*) f. 24. c. 2. l. 2. ſqq. ubi provocat ad fol. 5. libri *Pardes*. *q*) l. c. col. 3. l. 27. ſqq.

fore METATOREM *magnum & METATOREM parvum; quorum magnus eſt ipſiſſima* SCHECHINA *e qua ille emanat, & de nomine ejus* SCHECHINA *vocatur* METATRON. Paulo poſt *r*) *invenimus*, inquit, *in Sohar, quod duo ſint* METATORES, METATRON *maximus &* METATRON *parvus creatus*. Unde per conſequentiam concluditur, magnum vel *maximum* fore *increatum*. Id quod obſcure aſſeritur ab eodem, prolixa oratione interjecta, verbis ſqq. *s*). *Manifeſtum hinc eſt, quod ſit* METATRON *Emanationis, & Metatron creationis, qui eſt Nuntius.* METATRON *autem emanotionis eſt ille, qui Moſi apparuit in rubo t*), *nec non Ezechieli, ubi de eo dicitur u*) *tanquam aſpectus hominis ſuper eo ſuperne. Et qui ita apparebat, eſt de quo dicitur x*): *in imagine noſtra, juxta ſimilitudinem noſtram.* Quam conſultationem liber *Sohar y*) tribuit *Architecto z*), Univerſi Regem his alloquenti verbis, *faciamus hominem a*) : additque *b*) quod ſit SCECHINA, ac METATRON cognominetur, *Sapientia* illa *ſuprema* ac *æterna c*), quæ *ſecundam* conſtituit *Sephiram d*)

§. LXVII. De quo aſſerto eo minus dubitandum, quo Ill. certius conſtat, quod utriusque vocis שבינה & מטטור eadem ferme ſit ſignificatio; niſi quod hæc Concretum denotet METATOREM, illa vero rigidiſſime ſumta, Abſtractum *Habitationem* exprimat, cum *manſione* Evangeliſtæ *a*) convenientem, & *metationi* Columellæ *b*) potius æquipollentem, quam METATORI vel *metato*: niſi alterum Rabbinorum מיטטרון propius cum ebræa conveniat. Cui *Nicolaus Fullerus c*), *Coccejo d*) ac *Vitringæ e*) approbatus, rigide inhæret, vocemque שכינה vel שכינתא unice exponendam putat, per *habitationem* vel *inhabitationem*; græce κατοίκησιν aut potius σκήνωσιν vel κατασκήνωσιν, a LXX. Interpretibus ſuppeditatam *f*). Et hæc

 ipſa

r) l.c.l.34.ſqq. *s*) l.c.col.4.l.29.30.nec non f.10.c.I.l.5.ſqq.&impr.l.9.coll.f.24.c.3.l. 29 30.31. col. 2.l.2.3. f.23. c.III.l.40.ſqq. *Toſaphot* ad cod. *Chüllin* f.60.a.l.penult. *t*) Exod. III, 2. *u*) Ezech. I, 26. *x*) Gen. I, 26. *y*) l. c. paulo ſupr. ad lit. (d) §. *Quod diverſi &c.* *z*) ita denominato ex Prov. VIII, 20. *a*) Gen. I, 26. *b*) l. c. f. 22. a. l. 25. ſqq. b. l. 20. ſqq. f. 23. a. l. 19. coll. f. 21. a l. 13. *c*) *Sohar* Part. III. f. 10. b. circ. fin. Ed. Amſt. ſed Sulzb. f. 4. c. 4. circ. fin. *d*) de qua in יצירה cap. I. §. 4. *Schaare Ora* f. 82. a. l. 1. ſqq. b. l. 23. ſqq. *Eſchel Abrah.* f. 10. c. II. III. f. 12. a. & b. f. 13. c. I. II. *a*) Ioh. XIV, 22. *b*) lib. III, cap. 15. *c*) Miſcellaneorum ſacr. lib. II. cap. 4. *d*) in Conſiderat. Reſp. Iud. cap. IV. Oper. tom. VII. p. m. 30. *e*) Obſervat. ſacr. lib. I. cap. 4. §. 2. p. 161. ſqq. it. tom. II. lib. V, cap. 16. §. 7. p. 198. *f*) ad Ezech. XXXVII, 27.

ipſa ſignificatio rigidiſſima ſubinde retineri poteſt; inprimis quando Deus benedictus dicitur סלק שכינתו *ſubduxiſſe* vel aſcendere feciſſe COHABITATIONEM *ſuam*, aut נסתלקה שכינה COHABITATIO *ſubducta*, vel in ſublime elevata. In *Medraſch Echa rabbathi g)* introducitur Deus loquens: *Templo combuſto, nulla mihi amplius ſedes in hac terra ſupereſt.* אסלק שכינתי *ſubducam* COHABITATIONEM *meam ab illa, aſcenſurus in priſtinum meum habitaculum, juxta illud h): ibo reverſurus in locum meum, donec reatum ſuum agnoſcant, meamque expetant faciem.* E *Bammidbar rabba i)* adducit *R. Iſaac Arama k)*, unde ſua mutuatus eſt *R. Tobias l)* quod *qua hora Sanctus benedictus hunc mundum condiderit, deſideravit habere* דירה HABITACVLVM *in inferioribus, cujusmodi* דירה *ſibi foret apud Superos. Cum autem Adam unicum illud præceptum de vitando eſu arboris ſcientiæ boni ac mali n) non obſervaret,* סלק הק"בה שכנתו *ſuſtulit Sanctus ille benedictus ſuam* SCHECHINAM, *vel* HABITATIONEM *in expanſum primum. Cum Kain ſuccederet, Habelem interficiens, ſuſtulit* SCHECHINAM vel HABITATIONEM *ſuam in expanſum ſecundum. Cum generatione Enoſi ſuccedente, idololatræ fierent, juxta dicta o): tunc profanatio introducta fuit, nomine Iehova aliis tributo; ideo ſubduxit* SCHECHINAM vel *Cohabitationem ſuam in Expanſum tertium. Succedente generatione antediluviana, de quibus dictum extat p), dicebant Deo recede a nobis, nam notitia viarum tuarum non delectamur; ſubducebat* HABITATIONEM *ſuam in Expanſum quartum. Succedente Generatione diſperſionis, quæ dicebat q): agedum! ædificemus nobis urbem, quid fecit S. B.? diſperſit eos, & ſubduxit* COHABITATIONEM *ſuam in expanſum quintum. Succedentibus Sodomitis, de quibus dicitur r): viri Sodomæ mali erant, & peccabant contra Jehovam valde; ſubduxit* COHABITATIONEM *ſuam in Expanſum ſextum. Succedente Amraphel cum ſociis ſuis, qui exacerbabant eum; ſubducebat* שכינתו COHABITATIONEM *ſuam in Expanſum ſeptimum.* Deus hic ubivis ſubjectum eſt ſuam ſubducens SCHECHINAM: quæ in loco e *Rabboth* citato, Dei nomine omiſſo, paſſive dicitur נסתלקה השכינה *ſubducta fuit* SCHECHINA, vel COHABITATIO in expanſum primum, ſecundum &c.

§. LXVIII. Quamvis hic tolerari poſſit COHABITATIO, perinde ac in in-

1. Chr. XXVIII, 2. 2. Chr. VI, 21. Sap. IX, 8. 2. Macc. XIV, 35. *g)* Præfat. l. c. f. 55. c. 2. l. 2. ſqq. *h)* Hoſ. V, 15. *i)* Sect. XIII. f. 251. c. II. l. 13. ſqq. *k)* in *Akedath* Iizchak, Præfat. libri שמות vel Exod. f. 108. c. III, Porta XXXIV. *l)* in מעשה טוביה Parte II. f. 19. c. III. *n)* de quo Gen. II, 17. *o)* Gen. IV, 26. *p)* Iob. XXI, 14. *q)* Gen. XI, 4. *r)* Gen. XIII,

infinitis aliis locis; ex ipſa tamen Orationis ſerie haud obſcure patebit, quod non erraret, qui per SCHECHINAM intelligeret, *metatum* ſeu *commorationis locum*. Cum in *Echa rabbathi s*) Deus conqueritur, ſibi non amplius fore מושב *habitationis ſedem* in hac terra; & in *Akedath Iizchak t*) ac *Moaſe Tobija u*) deſiderarit habere דירה *habitaculum* vel *hoſpitium*: quod cum *metato* coincidit. Ejusdem deſiderii divini memini autor *Bammidbar rabba x*), & alibi *y*) etiam *R. Joſua*, dicens: *conditiones ſtatuebat Sanctus ille benedicendus cum Iſraelitis, in Ægypto adhuc vibentibus; quod non educturus eſſet eos exinde, niſi ſub hac conditione, ut facerent ſibi* משכן HABITACVLVM, *quo habitare* vel commorari *faceret* שכינתו *ſuam* SCHECHINAM *inter ipſos, juxta id quod ſcriptum eſt z*): *ut cognoſcant, quod ego ſim Jehova ipſorum Deus, qui eduxerim eos e terra Ægypti,* לשכני *ut* HABITEM *in ipſorum medio, h. e. ea conditione, ut habitem* (Onkelos & Jonathan, vt *habitare* vel commorari *faciam* SCHECHINAM *meam*) *inter eos. Itaque erecto* משכן HABITACVLO, *ilico deſcendit* SCHECHINA, *& commorata eſt in ipſorum medio.* Parum convenienter verteretur: ut *habitare* faciam *habitationem* meam, & deſcendit *habitatio*.

§. LXIX. Quemadmodum autem tam Pater, quam Filius apud pios commorantes Evangeliſtæ *a*) recte dicuntur SCHECHINAM, h. e. *manſionem* habentes, hoſpites apud eos divertentes, & SCHECHINAM agentes, *metato* ab ipſis reapſe occupato. Ita eadem vox SCHECHINA uſitatiſſime in omnibus Iudæorum ſcriptis, non tam *commorandi actum*, vel *commorationem* & *inhabitationem* denotat; quam *commorantem*, *cohabitantem*, vel hoſpitem apud alios, vel certo in loco *divertentem*. Sive Abſtractum pro Concreto uſurpari dixeris, per receptam apud Philologos *b*) regulam; ſive ex idiotismo linguæ ebrææ, איש vel בעל ſupplendum ſtatuas, cum plerisque Ebræorum Doctoribus *c*): aut poſt ἀνθρωποπάθειαν inſuper Metonymiam effectus pro cauſa *d*) conceperis. Omnia enim eodem recident. Et ta-

 li-

v. 12. *s*) l. c. e. Præfat. f. 55. c. II, l. 2. *t*) l. c. l. 2. & 4. *u*) l. c. f. 19. c. III. l. 31. & 34. *x*) Sect. XII. f. 248. c. I, l. 35. ſqq. *y*) in Peſikta rabb. f. 7. c. II, l. 10. ſqq. *z*) Exod. XXIX, 46. *a*) Iohanni cap. XIV. 13. *b*) Conf. *B. Glaſſius*, Philolog. ſacr. lib. III, tract. I. Can. 7. p. 25. ſqq. *c*) juxta Interpr. mei §. 174. *d*) Vid. *B. Glaſſius* Rhetorica ſacr. tract. I, cap. II, num. I. p. 1060. (vel p. 22. ſqq. ut *ſalus pro Salvatore*.

li caſu SCHECHINA cum METATORE prorſus coincidit, & hæc duo perfecta inter ſe conſtituunt Synonyma; niſi quod alterum ſit ebræum & latinum alterum priore latius nonnunquam uſurpatum. Quod enim *Metator* in *metato* ſeu hoſpitio vel diverſorio, pro ſe aliisque adventuris hoſpitibus determinato, ipſe quoque *commoretur* ac *divertat*; nemo facile vocabit in dubium. Hoc certe ſenſu in leg. IX. Cod. ſupra *e*) citata: qui *metata* in ſuis domibus præſtant, dicuntur *hoſpitia præbere Metatoribus*.

§. LXX. In *Medraſch Echa rabbathi f*) Deum Eccleſia Iudaica his alloquitur verbis: *ſtante Templo, intra quod Tu deſcendebat de cœlo excelſo*, ומשרה שכינתך *habitare facient* SCHECHINAM *tuam*, h. e. METATOREM *etiam ſuper me*. Ibidem in Numeros *g*) dicitur: *nullus locus in hac terra immunis eſt a* SCHECHINA. Ubi tn. utraque ſignificatio locum invenire poteſt. *R. Ioſeph Iekatilja h*) de SCHECHINA pronunciat, *quod fuerit* שׁוֹכֶנֶת *cum Iſraelitis perpetuo, ab hora conſtituti* המשכן *habitaculi*: & paulo poſt *i*), *quod fuerit* שכינה שרויה *locata in inferioribus*. Ut mox *k*) *Jehcva benedicendus* שרוי *locatus in æquali medio, Superiorum ac inferiorum*. Et infinita occurrunt loca, ubi de SCHECHINA adhibetur שׁוֹרָה *l*) & chaldaice שְׁרִיָא *cohabitat m*) שָׁרְתָה *n*) שְׁרַת *o*) יִשְׁלֵי *p*), & interveniente Sancto benedicto, idem verbum in Pael *q*) vel Aphel *r*): cum quo verbo, ad effugiendam tautologiam, שכינה per *cohabitationem* reddi nequit; ſed concretive per *cohabitantem* & *hoſpitem*.

§. LXXI. Quando *R. Moſes Corduero s*) geminam voci שכינה ſignificationem tribuit, uſitatiorem, ut ſit מְשַׁכֶּנֶת HABITARE FACIENS *in mundo in-*

e) Programmat. A. C. 1723. §. *Nihilominus*. *f*) Præf. cir. f. 55. c. 1. l. 27. 30. 31. *g*) Sect. XII. f. 248. c. I. 10. *h*) in *Schaare Ora* f. 61. b. I. 21. *i*) l. c. I. 25. *k*) l. 20. *l*) v. g. cod Schabb. f. 30. b. l. 25. 26. f. 92. a l. 33. *m*) in Targ. Num. V, 3. c. XVI, 3. Pſ. LXXXII, 1. Raſchi Comment. ad Gen. XLV, 27. Bechai ad Gen. XLVI, 27. f. 56. c. II. l. 1. 3. 4. 5. 7. 9. 18. &c. qui & ירדה *deſcendit*, de ead. adhibet f. 54. c. 4. l. 11. & alibi: utrumque in loco proxime e Bammidbar rab. Sect. XII. f. 248. c. I. l. 40. 42. ac ex Hiphil. in Bereſch. rabba Sect. XIX. f. 22. c. II. l. 17. ſqq. & Bammidbar rab. Sect. XIII. f. 251. c. II. l. 18. ſqq. *p*) Gen. IX, 27. *q*) Pſ. LXXIV, 2. &c. *r*) Deut. XII, 11, Ier. VII, 12. &c. *s*) in *Pardes Rimmo-*

inferior, omnem Emanationem ſupremam; & minus uſitatam ut ſit LOCVS ſeu HOSPITIVM, *in quo commorentur* vel *divertant* alii. Prior exacte cum מטטרון METATORE coincidit, in quantum non aliis modo determinat hoſpitia; ſed ipſe quoque eadem inhabitat: & poſterior cum *metato*, quam reſpectu Dei Patris obtinet; cujus apud Cabbaliſtas nunc משכן *t*) σκηνὴ *u*) vel *tabernaculum* dicitur, nunc *palatium x*) nec non *Sanctuarium y*) atque *veſtimentum z*). Quem ad modum vice verſa juſti dicuntur *a*) *ſuum ſanctificare corpus, ut domus Sanctuarii atque Templum evadat, in cujus medio* SCHECHINA *commoretur, ſanctum atque magnificum.* Quo reſpectu *ipſorum ipſorum opera, in quantum e corpore ſuo ædificant domum Sanctuarii, ſuperant opus cælorum atque terræ,* h. e. *opera exercitus cæleſtis atque trrreſtris.* Quam formulam utriusque fœderis Scriptura approbat *b*): in qua SCHECHINA rurſus METATOR introducitur, in corpore piorum *divertens.*

§. LXXII. Utriusque IV. *comparationem* officii, & V. *ſublimitatem* METATORI tributam, Ebræorum verbis deſcribemus alias; ſi quidem Deus benigniſſimus ulteriorem vitam, ac vires ſufficientes clementiſſime conceſſerit.

§. LXXIII. Nunc anguſtia ſpatii excluſis plura non licet addere, niſi paternam ad *Cives dilectiſſimos* admonitionem, ut memores ſint, juxta monitum Apoſtoli *c*) ſe *templum Dei* fore, quoniam *Dei ſpiritus eos inhabitat:* ne privent ſeipſos gratioſa Salvatoris promiſſione *d*), quod *Pater*

monim, Sect. XXIII. ערכי הכנויים cap. XXI. f. 168. col. 1. l. 40. ſqq. *t*) Ibidem cap. XIII. f. 156. c. III. l. 36. 37. *Schaare Ora* f. 7. b. l. 25. 26. *u*) Apoc. XXI, 3. *x*) היכל *Schaare Ora* f. 7. b. l. 19. ſqq. *y*) l. c. f. 6. b. l. 10. coll. Exod. XV, 17. 1. Cor. III, 16. 2. Cor. VI, 16. Eph. II, 21. *z*) *Pirke Elieſer* cap. III. f. 2. c. III. l. 24. coll. Pſ. CIV. 2. & *Maimon. More Nebuch.* P. II. cap. XXVI. 1. Tim. VI, 16. *a*) in Niſchmath Adam R. Aaron Samuelis fil. R. Moſis Schalom. cap. II, §. IV. f. 14. b. l. 20. ſqq. 29. ſqq. l. 36. ſqq, *b*) Exod. XXV, 8. Lev. XXVI. 11. 12. ubi Onkelos & Ionathan conferri merentur, Ezech. XXXVII, 27. it. 1. Cor. III, 16. 17. c. cap. VI, 19. 2. Cor. VI, 16. Eph. II. 20. cap. III, 17. Ebr. III, 6. 1. Petr. II. v. 5. *c*) 1. Cor. III, 16. *d*) Ioh.

ter ſuus, *ipſeque ad illos venturus ſit, cohabitationem* vel *manſionem apud eos facturi.* Qui non commorantur in homine peccati mancipio; niſi per ſeriam converſus fuerit pœnitentiam: qualem conantem ſuffulciunt *e*), *ad eumque* SCHECHINA *revertitur f*)

§. LXXIV. Cujus reditum declaraturi, gratos teſtabuntur animos erga Dei miniſtros, quotidie eosdem ad converſionem ſeriam devotis revocantes ſuſpiriis. P. P. primo feſti Pentecoſtalis die, qui in anno Orbis redemti MDCCXXIV. nunc incidit.
XXVIII. Maji

XIV. 23. *e*) cod. *Schabb.* f. 104. a. l. 27. 28. *Joma* f. 38. b. l. pen. *Menach.* f. 29. b. l. 34. ſqq. *Avoda ſara* f. 55. a. l. 26. 27. *f*) *Tikkune Sohar* cap. XXII. f. 65. a. l. 17.

JOH. ANDR. DANZII
PROGRAMMA
DE PROMVLGATIONE EVANGELII HAVD OBSCVRIORE LEGALI
IN ACTOR. II, 1. ſqq.

INter diverſas denominationes, quibus Scriptores Eccleſiæ Judaicæ, præter nomina in Sacris obvia, feſtum *Pentecoſtale* inſigniunt, & ceu proprio quodam nomine aliis contradiſtinguunt, absque dubio eminet עצרת, &, ſub inflexione chaldaica, עצרתא. Ejus ipſe Joſephus a) meminit; quamvis vim vocis non ſit aſſecutus. Quando enim πεντηκοστὴν ait, ἑβραῖοι ʼΑΣΑΡΘΑ, καλοῦσι, σημαίνει δὲ τοῦτο πεντηκοστὴν, videtur exiſtimaſſe, a *numero* (ut addidit Sig. Gelenius) *ſeptem ſeptimanarum* præmiſſarum, hanc natam eſſe Ebræis denominationem. עצרתא ſcil. cum עשרתא confundit: quod tamen non *quinquaginta* denotat, ſed *decem* ſaltem. Rectius alibi b) græco iſtam vim tribuit vocabulo.

Quoniam de ultimo feſti Tabernaculorum die, qui Solemnitatem *claudit* ac *perficit*, idem עצרת vel ASARTHA in Sacris adhibetur c); *Pentecoſte* autem Philoni d) ἑπτὰ ἑβδομάδων ἱερὸν ἀριθμὸν ʼΕΠΙΣΦΡΑΓΙΖΟΜΕΝΗ ἑπτὰ μονάδος recte dicatur, cui leges Ebræorum תשלומין non minus attribuant, quam Scenopegiis: opinabatur inde doctiſſimus Anglus, diu exoptatus Joſephi editor, e) ASARTHA valere ſeptem ſeptimanarum *complementum* & ἐπισφράγισμα; quaſi *clauſulam* dixeris, *terminum*, *concluſionem*, *perfectionem*. Cum *limes* ſit, & *meta* hebdomadum, inter Exodum famoſum & *dationem legum*, inter primitias hordei potiorisque Cereris. Quo applicares verba R. Iſaac Abuhab Hiſpani f), aſſerentis, primo *Quinquagenarii* iſtius die Iſraëlitis libertationem contigiſſe corporum, ultimo autem hoc animarum. Verum longius hæc & operoſe nimis ſunt conquiſita: falſa nituntur explicatione vocis תשלומין, quæ *compenſationem* ibidem denotat, non *complementum*: &, quod maximum, non *quinquageſimo*, ſed *ſeptimo* Paſchæ diei, in ipſa Scriptura g) nomen עצרת tribuitur.

Quapropter aliud quid movit Antiquitatem, ob quod nomen reliquarum etiam Solennitatum diei tributum ultimo, κατ᾽ ἐξοχὴν *Pentecoſti* facerent proprium.

a) Antiquit. lib. III. c. 10. p. 93. & in Edit. Bernh. Oxon. p. 225. b) de Bel. Jud. lib. II. c. 2. κεφ. ε p. 778. Edit. Ox. c. 3. p. 103. c) Lev. 23: 36. Num. 29. 35. Neh. 8. 18. 2. Chr. 7. 9. d) de Septenario & Feſtis, c. VII. p. 1191. e) Notis ad Joſephi Antiq. l. c. p. 224. b. f) in *Menorath hammaor* Part. V. cap. 1. f. 38. col. 3. med. g) Deut. 16, 8.

prium. Si ad *congregationem* hac voce alias h) ſignificatam provocares; nihil haberet hæc feſtivitas præ aliis proprium. Cum in omnibus *conventus* contigerint. *Coërcitionem*, & *Regnum* ſive *Imperium*, ſubjectos in officio *continens* & *conſtringens*, per עצרת notari; plura Scripturæ loca non ſinunt nos dubitare i): ex quibus haud pauci etiam עצרת בוגדים k) *perfidorum* reddunt *Imperium* l). In ſacro Codice quoties Solennitatibus tribuitur, ubivis ferme cum ליהוה conjungitur m): quod in *Jehovæ*, qui *Rex Regum* eſt, honorem *coërceri* debeant, & *concludi*; divino obtemperaturi mandato. Qui approbatum in Iſraëlitas *Imperium* obtinuiſſe dicitur, cum ex Ægypto egreſſi, ad montem Sinai conſiſtentes, paulo ante promulgationem legis, interrogari, utrum Dei mandatis obtemperaturi ſint? uno ore reſponderent: *quicquid dixerit Dominus, faciemus* n). Itemque Decalogo jam publicato, alacritatem obſequendi ſignificaturi, executionem præmitterent auditioni, ingeminantes verba, *quicquid dixerit Dominus, FACIEMVS & AVDIEMVS* o). Dies promulgationis Decalogi erat veluti dies *Coronationis, & Homagii* ſolenniter præſtiti p): in quo, ut loqui amant, *receperint* in ſe *jugum regni cæleſtis*, ejusque *coërcitioni* ac *Imperio* plene ſe ſubjecerint; recepti *in* Dei *peculium, Regnum ſacerdotale*, ac *populum* Deo *mancipatum* q). Huc ſpectant verba memorati Hiſpani r), l. c. dicentis, ſolennitatem hanc in Lege quidem *feſtum* vocari *Septimanarum*, quia poſt ſeptem Septimanas adimpletas celebretur: Majores autem ipſorum עצרת vocaſſe, *quia* ſit *dies Obligationis* ſeu *conſtrictionis Dei cum populo ſuo Iſrael*. Raſchi verba עצרת ליהוה illuſtrat per עצור עצמך *coërce* vel *cohibe* te ab ullo opere s). Et ipſe Anglus ſupra memoratus, utut fluctuans, propius tamen accedit, aſſerendo t), nomen ASARTHA peculiaris obſervantiæ, a reliquis Regalium in *Pentecoſten* translatum; quod *memoriam* hæc *reduceret Legis* olim *de Sina* magna cum religione & ſolennitate, cum RESTRICTIONIBVS SEVERIS, rituque graviſſimo בעצרת, ad univerſam Hebræorum σύναξιν עצרת dictam, *promulgatæ*.

Quæ de συνάξει ſ. *Cœtu* ſuperaddit, huc non ſpectant; niſi *coactum* concipias. *Coactionem* autem, voce עצרת *Pentecoſti* tributa, antiquitus fuiſſe intellectam, etiam Cabbaliſtarum evincunt documenta. Autor celeberrimi libri

h) Num. 19, 36. 2. Reg. 10, 20. Jeſ. 1. 13. Joel. 1. 14. i) Vid. 1. Sam. 9, 17. 2. Chr. 14, 10. Jud. 13. 15. c. 18. 7. h) Jer. 5. 9. l) Vid. *Kimch.* Comment. in l. c. Phil. *Aquinat.* in מעריך המערכות p. 408. b. m) Conf. tamen Cod. *Peſach.* f. 68. b. l. 25. n) Exod. 19. 8. o) Exod. 24. 7. conf. Cod. *Schabb.* f. 88. a. l. 27. ſeqq. p) Vid. *R. Sal.* Comment. ad Cant. III. v. 11. *Sohar* Part. III. Sect. אמור f. 41. col. 1. l. 23. 24. col. 2. l. 56. c. 3 l. 2. 7. 20. ſqq. f. 42. c. 1. l. 50. ſqq. Conf. Part. I. f. 7. c. 1. 7. 8. q) Secundum dicta Exod. 19. v. 5. 6. Deut. 7. v. 6. r) Part. V. cap. I. init. p. 38; c. 2. s) Comment. ad Deut. 16. v. 8. t) in

bri רעיא מהימנא u), *quid* inquit, *denotat* עצרת? *ſenſum ejus mutues ex illo* 1. Sam. IX, 17. *hic ipſe* יעצור COERCEBIT, ſ. Rex erit *in populo meo: nil aliud ergo* עצר indicat; *quam Regnum*, ſeu COERCITIONEM. Clarius adhuc *Sohar* ipſe, R. Simeoni b. Jochai ſub Adriano florenti adſcriptus x), *quid* ait, *eſt* עצרת? *niſi ubicunque omnes* OBSTRICTI *ſunt invicem*, vel alter alteri; *quaſi ſubſtantiarum* ſ. perſonarum foret *conſtrictio*. Quam *mutuam obligationem* diceres, qua Rex ſubditis, & hi Regi *conſtringuntur*. Alibi y) per *coactionem* interpretatur; ſignificatione mutuata ex Gen. XX, 18. quia עצור עצר *conſtringendo conſtrinxerat* Dominus. Cui eatenus pollicem premit laudatus modo *Paſtor fidelis* z) quatenus *coërcere* putat *pravam concupiſcentiam*, Lege tunc *lata* continuo ante oculos obverſante.

Hanc genuinam cauſam fore inſtitutæ hujus Solennitatis, convenientique exprimendæ nomine, *Tempus* celebritatis ſuſcipiendæ indicat: tenor item Liturgiæ in feſto obſervandæ, certæque Leges Judæis in Minhagim ea de re præſcriptæ: nec minus univerſalis Eccleſiæ Judaicæ ubique terrarum diſperſæ conſenſus, a Patribus primitivæ Eccleſiæ Chriſtianæ, ipſoque etiam Macriſio Scriptore Arabe approbatus: quin ipſa Scripturæ litera decenter explicata: ac appellationes eodem valore iſti reſpondentes.

Quinquageſimus determinatur dies a craſtino feſti Paſcha, ſeu manipuli hordeorum oblati a), qui erat decimus ſextus menſis primi, *Niſan* dicti: atque adeo *quinquageſimus in ſextum* incidit *menſis tertii Sivan*, quo peracta fuit ſolennis Decalogi promulgatio. Quod enim primo menſis tertii die Iſraëlitæ ex Ægypto egreſſi, & tunc de celebrandis feſtis quotannis redeuntibus nondum edocti, in deſertum Sinai pervenerint, claris docetur verbis b). *In novilunio tertio exitus filiorum Iſraël e terra Ægypti, in eo ipſo die venerunt in deſertum Sinai.* Et hoc ipſo Moſes in montem adſcendiſſe dicitur c), altero poſt die deſcendens ad populum, Dei voluntatem manifeſtaturus ipſis d), ad explorandam ipſorum mentem, an Dei Imperium recepturi ſint, nec ne? Qua cognita, tertio abhinc die ad Deum rediit e): qui juſſit, ut populum præpararet, ad Legem tertio deinceps die recipiendam f). Cujus adeo promulgatio neceſſario in

 diem

Notis ad Joſeph. Antiq. l. c. p. 225. u) ad *Sohar*, Sect. פנחס Part. III. f. 256. b. vel Edit. *Sulzb.* f. 105. c. 3. l. 48. ſqq. x) Part. III. Sect. אמור f. 41. c. 3. l. 32. ſqq. y) Sect. בלק Part. III. f. 79. c. 3. l. 51. z) Ad *Sohar* l. c. f. 41. c. 4. l. 29. 30. a) Lev. 23. 15. Deut. 16. 9. Auguſtinus ſupputationem non ſatis commode inſtiruit: quem plures ſequuntur alii. b) Exod. 19. 1. c) l. c. verſ. 3. ſqq. d) l. c. v. 7. e) l. c. v. 8. f) Quem

diem ſextum menſis tertii Sivan incidit, qui quinquageſimus erat ab exitu ipſorum ex Ægypto. Karaei dies LI. numerantes, in principio numerandi aberrant, ab ipſo feſto incipientes; cum poſtridie feſti auſpicari jubeat Scriptura Lev. XXIII, 15.

Quod movit Iſraëlitarum Majores, *Eſram* (ex mente ipſorum), atque ipſius Collegas g); ut in omnibus ferme *Principibus* hoc feſto recitandis, præſcriberent verba, *dediſti nobis diem feſti Septimanarum hunc, ceu tempus Legis ſolenniter nobis promulgatæ* h). Et ſi quas conciones habent; omnes de laude *Legis, & Decalogi hoc die publicati* agunt; vel de prærogativa, qua ob *Legem receptam* Judæi polleant, præ aliis mundi nationibus. Herbas inſuper virides per plateas publicas, privatasque ædes, inprimis autem Synagogas, ſpargunt: easque frondibus ornant virentibus, roſis, aliisque floribus tunc luxuriantibus. Non alio fine, quam ut memoriam revocent omnibus, quod pecude ex oppoſito montis Sinai, *cum Lex promulgaretur,* i) paſcua herbis arboribusque vigentibus tunc temporis læto vultu germinarint ubique.

Et hac ipſa doctrina jam olim viguit inter Ebræos pariter, ac Chriſtianos. *R. Aſarias* k), *ab hora* inquit, *qua ex Ægypto exierant Iſraelitæ, donec legem acciperent,* QVINQVAGINTA *intercedunt dies. Quando autem acceperunt eam? in menſe tertio ſui exitus.* In Cod. Schabbath l) tradit totus Doctorum chorus, *die ſexto* menſis hujus (Sivan) *data ſunt decem Verba Iſraelitis. Raba dixerat, totum mundum in eo conſentire, quod in principio menſis iſtius in deſertum Sinai venerint:* ob verba Exod. XIX, 1. cum c. XII, 2. collata. Et quod *totus mundus etiam in eo conſentiat, Legem in Sabbatho Iſraelitis fuiſſe traditam.* Quæ autor Seder Olam, libri antiquiſſimi m), combinavit verbis: *totis quinque diebus Moſes ad montis verticem aſcendebat, rurſusque deſcendebat, ut populo Dei oracula declararet, & reſponſa populi Domino renunciaret. Sexto die menſis tertii, tradita ſunt illis decem Verba: qui dies erat Sabbathi.* Alibi n), *R. Joſe Galilæus opinatur, ut Doctor primus, qui ſtatuit, in die ſexto menſis iſtius datam fuiſſe Legem.* Id quod ceu dogma Miſch-

ſupputandi modum iisdem pene verbis invenies in *Chaſſekuni* ad l. c. nec non *Abrab.* Comment. l. c. f. 168. c. 4. l. 12. ſqq. Edit. Ven. Conf. etiam *Joh. Meier* Annotat. ad Seder Olam, c. V. p. 325. g) Vid. Maim. Hilc. ברכות c. I. §. 5. h) Vid. *lib. Precum.* f. 80 b. poſt med. f. 81. b. l. antep. *Maim.* Seder Tephilla, in formula *Intermediarum.* Et ipſe *Aaron f. Eliæ* Karaita l. c. c. X. f. 84. a. l. 3. ſqq. obſervat, quod *Preces hoc die fundendas* ordinarint *in cauſa Promulgationis Legis.* i) Vid Exod. 34. 3. k) In *Rabboth* Cant. II, 3. f. 14. c. 2. l. 32. ſqq. l) cap. IX. f. 86. b. l. 23. ſqq. Unde affert etiam *Jalkut* Simoni ad Exod. XIX, §. 278. f. 79. c. 2. circa fin. m) Rabba ſcil. cap. V. circa finem. n) Cod.

Miſchnicum repetitur in Cod. *Taanith* o), *die ſexto iſtius menſis datus eſt Decalogus.* Nimis argute autem illud *Reſch Lakiſch*, *ex* הששי (ſextus ille Gen. I, 31. *eruit*, ob Articulum voci additum; a R. Salomone nihilo ſecius approbatus. Quod de ſexto die menſis tertii, ſeu *quinquagiſimo* ab exitu ex Ægypto hi referunt; id ipſum ad *Pentecoſten* applicat Theoretus p), & Ebræi ad עצרת ſeu ASARTHA in limine memoratum. *R. Elaſar* q), *omnes* inquit, *conſentiunt de ASARTHA* vel *Penetcoſtis* feſto, quod aliquid indulgendum ſit hominum genio; *quia* DIES *eſt*, IN QVO LEX FVIT PROMVLGATA; Unde & ibidem dicitur quidem Rabbinæ filius per integrum jejunaſſe annum, exceptis ASARTHA r) Purim, ac Expiationum veſpera: *in* ASARTHA quidem, *quia* DIES EST PROMVLGATÆ LEGIS. Macriſius a Bernhardo s) allegatus, Judæos ſua ætate feſtum אלעצרת AL-ASARTHA peregiſſe tradit, *in memoriam concionis Sinææ, quando Hebræis jus dictabat Optimus Maximus.* Etiam *Auguſtinus*, utut immiſſionem falcis in meſſem t) ceu terminum a quo, non ſatis perceperit; computationem tamen dierum *Quinquaginta*, divinitus mandatam u) recte ad *diem datæ Legis in Sinæ* protrahit x): quo ipſo in veritate N. T. *Spiritus* S. *datus ſit de altiſſimis* y). Quam comparationem diei *quinquageſimi* a celebratione Paſchæ, *quo Moſes legem acceperit*, & *quo Spiritus* S. *corda impleverit fidelium*, etiam alibi z) inſtituit. Niſi quod *in mirabili hac congruentia, illud certe plurimum diſcere*, addat; *quod ibi populus accedere ad locum ubi lex dabatur, horrendo terrore prohibetur: hic autem in eos ſupervenit Spiritus* S. *qui Eum promiſſam expectantes in unum fuerant congregati. Ibi in tabulis lapideis digitus Dei operatus ſit; hic in cordibus humanis. Ibi lex extrinſecus poſita, qua injuſti terrerentur; hic intrinſecus data, qua juſtificarentur.*

Nec alieni ſunt ab hac ſententia ipſimet Caballiſticæ Theologiæ Doctores. Autor antiquiſſimi libri *Raaja Mehemna* a), *Iſraelitæ* inquit, *ex Ægypto egreſſi, eluctabantur contaminationem* Ægyptiacam, *ac Paſcha peragebant, ad menſam Patris ſui comedentes. Ab iſto tempore & ulterius numerare debebant, ut uxor ſuo acceſſura marito, quinquaginta dies Purificationis, ad* ACCIPIENDAM LEGEM; *quo uxor ſuo appropinquaret marito.* Paulo inferius b), *in feſto* ait, *Septimanarum, quod eſt* PROMVLGATIONIS LEGIS, *quo data ſunt duabus* inſculpta *tabulis Legis, offerre debent duos panes* c): *cum illæ pabulum contineant, de quo dicitur* Prov. XI, 5.

 agite

Joma f. 4. b. l. 13. o) Fol. 28. b. l. 24. p) Quæſt. XXXIII. in Levit. p. m. 136. q) in Cod. *Peſach.* ad c. VI. th. 2. f. 68. b. l. 25. ſeq. r) Vid. *Joſ Scalig.* de Emendatione Tempor. p. 697. s) ad Joſephi l. c. p. 223. med t) de qua Deut. 16, 9. u) l. c. & Lev. 23, 15. x) Quæſt. ſuper Deut. nr. XXV. tom. IV. Op. p. 190. y) Ibid. Quæſt. ſuper Exod. lib. II. nr. LXX. p. 103. z) de Spiritu & litera ad Marcellinum c. XVI. tom. III. Op. p. m. 581. a) ad *Sohar* Part. III. f. 41. c. 4. l. 11. ſq. b) l. c. l. 61. ſqq. c) De quibus vid. Lev. 23. 27.

agite, comedite panem meum. *In Sohar* ipſo legimus d) *Cum impletæ fuiſſent ſeptem hebdomadæ, veniebat Rex ſanctus, ut copularetur cum Eccleſia Iſraelis,* LEGE DATA. *Quo ipſo coronabatur Monarcha, Unitate abſolutiſſima: ut inveniretur Unus ſuperne, & Unus inferne.* Quibusd. interjectis e) *Jacobum* inquit, *virum integerrimum perdere volebat Laban Syrus; ſed ſanctus ille benedictus liberabat eum. Unde coronatus fui ab ejus filiis, ſicut ſtatuimus, propter arborem illam* (vitæ, quæ Lex eſt), *a qua omne vinculum Fidei dependet.* Paulo poſt f), *Qua* autem pergit, *hora Rex ille ſanctus inveniebatur in corona ſua, lætitia erat Eccleſiæ Judaicæ: & cum* LEX PROMVLGARETVR, *coronabatur etiam Iſrael coronis ſupremis.*

Equidem non deſunt ex utraque Eccleſia, qui putant, Pentecoſten V. T. non in memoriam Decalogi, die quinquageſimo promulgati, fuiſſe inſtitutam; quod Scriptura diſertis verbis nuſpiam aſſerat g): ſed ut vel *memoriam* refricet *introitus in terram* promiſſam, ubi ſerere potuerint & metere h). Vel ut, *ob meſſem triticeam,* occaſio præbeatur hominibus, laudes dicendi Deo, qui panem omni carni præbeat. Alii in *ſeptenario* numero ſubſidium quærunt: e quibus ipſe Theologus per excellentiam ita dictus i); qui nimium quantum in eo ſibi gratulatur. *Abuhab* Hiſpanus non ſpernit quidem hoc fundamentum; ita tamen accommodat, ut negari prorſus non poſſit, Scripturam (ſubobſcure ſaltem) *memoriam intendiſſe* LEGIS *primum* LATÆ. Quam obſcuritatem excuſares ingenua Talmudiſtarum confesſione, qua profitentur, *jura Sabbathi ac feſtivitatum, fore inſtar montium,* maxima mole *a pilo dependentium: quippe quæ e tenui Scripturæ fundamento in prolixas excreverint Deciſiones* k).

Ita autem poſt prolixum de *Septenario* numero diſcurſum, tandem ſubjicit: Quemadmodum *ſepties ſeptem annis* præterlapſis, quinquageſimus, qui Jubilæus erat, libertatem conferebat corporis ſervorum, atque fundis, ita *ſepties ſeptem diebus* a poſtridie Paſchæ conſummatis, cujus prima libertatis corporalis e ſervitute Ægyptiaca initium extiterat; quinquageſimus ſolennitati dicatus, ceu *LATÆ LEGIS dies*, primus erat manumisſionis ac libertatis ſpiritualis Iſraëlitarum: qui antea ſine Lege, ſervi fuerint, ſuis ſervientes

Cod. *Menach.* c. XI. th. 1. IV. th. 3. *Maim.* H. Muſaph. c. VIII. §. 2. ſqq. מנ״ס H. Muſaph. nr. 202. f. 120. col. 2. d) l. c. f. 41. col. 2. l. 54. ſqq. e) l. c. col. 3. l. 20. ſqq. f) l. c. l. 20. ſqq. g) *Iſaac Abrab.* Comment. ad Lev. XXIII. Quæſt. 17. f. 261. c. 2. med. & deinceps *Solutione* quæſt. ad l. c. verſ. 21. f. 262. c. 3. l. 31. ſqq. *R. Iſaac. Abuhab.* Menorath hammaor, Part. V. cap. 1. f. 28. c. 2. Et e Karræis *Aaron* f. *Elia* libr. Præcept. de feſto *Septiman.* cap. X. init. f. 83. b. h) Ut *Theodoretus* putat, Quæſt. 32. in Levit. p. 136. i) *Gregorius* ſc. *Nazianz.* Orat. XLIV. p. m. 706. k) Cod. *Chagiga* c. I. θ. 8.

vientes cupiditatibus carnis, & juxta easdem viventes. Eodem intendit Parabola a Buxtorfio *l*) allata, de Rege, qui Principi libertatem ſubmiſſe oranti, ad certum hebdomadum numerum eandem promiſerit, cum filia iſti tunc elocanda. Ita DEum cum Iſraëlitis ſeſe gesſiſſe; quos in Ægyptiaca ſervitute detentos compellarit, brachio Vos extenſo inde educam, & ſeptem a Paſcha hebdomatibus numeratis, *tum vobis* etiam *filiam* meam *dilectisſimam*, *LEGEM* ſc. *ſacroſanctam* in uxorem *DABO*, certisſimum plenisſimæ libertatis documentum. Magnus ille *Maïmonides* m) eo ipſo loco, ubi in cauſis & rationibus Præceptorum reddendis occupatur, *Feſtum* inquit, *Septimanarum eſt DIES ille, QVO LEX DATA fuit. Ad cujus honorem pertinet, quod dies a præcedenti ſolenni feſto* Paſchæ *ad illum usque diem numerantur: quemadmodum quis optimum ac fidelisſimum amicorum expectans, dies & horas numerare ſolet. Et hæc cauſa eſt numerationis a manipulo*, ſeu *die*, *quo egresſi eramus ex Ægypto*, *usque ad diem PROMVLGATIONIS LEGIS: quæ præcipua fuit cauſa & finis Exitus ipſorum. Prout ipſe dicit* n), *ut adducerem vos ad me*; accepturos ſcil. (ut verba hæc interpretatur R. Akiva o) ante montem Sinai Legem, in die promulgationis. *Quia vero* (pergit Maimon.), *Viſio illa magna non niſi unum diem celebratur.*

Autor libri *Sohar* p), qui Eccleſiam Judaicam in Ægypto Idolis ſervientem mulieri confert menſtruatæ, quæ a momento purificationis *ſeptem* numerare jubetur dies q), antequam die ſequenti in conſortium ruat mariti, arbitratur, in honorem Sponſi Regis Regum cedere, quod *ſeptenarius* iſte *ſepties* fuerit numerandus, antequam exutis Ægyptiorum pollutionibus plenisſime purgarentur, & die demum *ſeptem hebdomadas* ſequenti, DEO nuberent Sponſo ſuo. Qui ceu Rex ſanctus copulari cum illis noluerit, niſi *ſeptem ſeptimanis* integris perfecte adimpletis; cum LEX altero poſt die PROMVLGARETVR r). Paulo ante s) pluribus inculcat, Iſraëlitis per exitum ex Ægypto nondum plenam cesſiſſe libertatem, donec LEGEM acceperint PROMVLGATAM, atque ita *coronati* fuerint *Sponſus atque Sponſa* ſuis *coronis*, & homo ſeipſum oſtendere potuerit *libertati* plene donatum.

Omnes

l) in *Synagog. Jud.* c. 20. p. 441. e *Minhagim* R. Iſaac Tirna. m) in *More Nebuchim* Part. III. c. 43. f. 163. a. Vid. Verſionem Buxt. latinam p. 471. n) Exod. 19. 4. o) in *Mechilta* f. 24. c. 1. l. 5. Edit. Ven. p) Part. III. Sect. אמור ad Lev. 23. 15. f. 42. c. 1. l. 15. ſqq. Edit. Sulzb. q) Lev. 15. 28. r) Conf. idem l. c. f. 41. col. 2. l. 54 ſqq. it. *Raaja Mehemna* ad l. c. f. 41. col. 4. l. 8. ſqq. ſupr. p. 741. Quin ipſe Karaita *Aaron f. Eliahu* approbat *Septenarium* purificationi definitum, in ספר המצות de feſto *Septimanarum* c. X. f. 84. a. l. 10. ſqq.

Omnes in eo conveniunt, quod tum demum vere liberi evaſerint Judæi; cum LEGE in ſe RECEPTA, peculiari modo *Dei ſubjecti* ſint *Imperio*, ac *Coërcitioni* de Sina manifeſtatæ. Quam *libertatem* inde *acquiſitam* tam firmiter ſibi impreſſerunt, ut & hinc eam eliciant, ubi pauci invenirent. Exod. XXXII, 16. non placet illis in voce חָרוּת ſignificatio *inſculpti* competens; ſed, voce per חֵירוּת lecta, *libertatem* concipiunt: quam R. Jehuda *ab omnibus mundi Imperiis* intelligit, & R. Nehemia *ab* ipſo *mortis Angelo* t). Etiam Paulus eos vere liberos pronunciat, qui e peccatorum ſervitute elapſi, Deo mancipentur, juſtitiæ ſervientes u).

Quo prolixe præſuppoſito, temere accuſabitur Scriptura de omiſſa ratione *Pentecoſtis*, *ob* PROMVLGATIONEM LEGIS celebrandæ. Non uno id loco innuit. Præter tactum Maimonidi ac Akivæ, haud obſcure idem ſignificatur verbis x): *recordaberis enim, quod ſervus fueris in Ægypto; ideo cuſtodias & facias hæc ipſa Statuta.* Utpote per quæ vere in libertatem vindicatus es pleniſſimam. Alia, quibus diſſentientes nituntur, Scripturæ loca, non *quare?* ſed *quomodo?* feſti celebrari rite debeat, pluribus edocent. Ob ſola alimenta ſibi præſtita, nullibi leguntur Solennitates inſtituæ, quotannis redeuntes. Meſſis *auſpicium* Paſchati incidenter inſeritur; per offerendum Hordei manipulum; ejusque *terminus*, frugibus collectis, Tabernaculorum ſolennitati: aliis ubivis cauſis, ob quas feſta inſtituuntur, prævalentibus. Et, ſi propter alimenta corporis obligati ſint ad gratias Deo ſolenniter, feſto indicto, agendas; quanto majori jure indicendum fuit *ob animæ pabulum*, eaque præſtita alimenta, quibus nutriti, æternum victuri erant y)?

Ut autem eo minus de hac ratione quisquam dubitet, omnem hæſitationem tollent appellationes aliæ, eidem feſto *Pentecoſtis* æquali impoſitæ valore. Inter quas præcipue eminet יום מתן תורה i. e. DIES PROMVLGATIONIS DECALOGI z): quocum coincidit זמנא דאורויתא *tempus* LEGIS DATÆ a), nec non שבחא דאורייתא *laus legis* b). Alibi c) vocatur *dies Copulationis*, Eccleſiæ ſcil. Iſraëlitarum cum Sponſo, Deo benedicto: nonnunquam חג הכנסה תחת כנפי שכינה feſtum *Receptionis* Iſraëlitarum *ſub alas Majeſtatis divinæ*, d)

s) l. c. f. 41. c. 1. l. 19. ſqq. l. 42. ſqq. t) in *Schemoth rabba*, Sect. 32. init. f. 150. c. 2. l. 15. ſqq. u) Rom. VI. v. 12. ſqq. v. 18. 22. coll. Joh. 8. v. 36. x) Deut. XVI, 12. y) juxta Lev. 18. 5. conf. *Rabba Mehemna* ad *Sohar* Part. III. f. 41. c. 4. circ. fin. cujus verba ſupr. p. 741. z) Vid. *R. Iſaac. Abuhab* l. c. cap. I. non procul. ab initio, f. 38. c. 2. l. 9. fin. *Maim* Seder תפלה, נוסח כל ברכות האמצעיות ant. med, Minhagim ll. cc. a) *Sohar* III. f. 41. c. 2. l. 58. b) l. c. l. 15. c) Part. I. f. 6. c. 4. l. 51. ubi in textu ipſo per שבועות *Septimanarum* feſtum explicatur. d) in Cod. *Jebammoth*,

divinæ d); vel זיווג כנסת ישראל עם בעלה *Unionis Eccleſiæ cum Sponſo ſuo* e): & haud raro *Dies Coronationis Regis ſancti, ac Reginæ*, Eccleſiæ Iſraëliticæ f). Epulum quoque hoc feſto inſtitutum, dici conſuevit שמחת התורה h. e *lætitia ob* LEGEM PVBLICATAM inſtituenda g). In quo conſentit omnis Judæorum Antiquitas: eoque ipſo abunde declarat, Solennitatem hanc in memoriam LEGIS eod. die PROMVLGATÆ fuiſſe inſtitutam. Ob quam quilibet ipſorum ingenti perfrui debeat lætitia h.)

De hac vero *Legis promulgatione* mirum in modum exultant Judæi. Summa quippe peracta legitur ſolennitate, Deo legislatore ipſo in monte altisſimo apparente, & multis hominum myriadibus ad radices montis conſiſtentibus: qui non modo ignem e nube denſisſima emicantem ſuis videbant oculis i); ſed & ſingula Legislatoris verba, e nube ignea legem promulgantis, diſtincte ſuis percipiebant auribus *k*). Idque tam clare & evidenter, ut de divina ejus origine nemo quantumvis pervicacisſimus ulla veri ſpecie, unquam dubitare potuerit: utpote ſenſuum etiam externorum aſſenſu facillime convincendus. Quapropter ſimilem urgent novæ promulgationem doctrinæ, quoties ad conflictum cum Chriſtianis ſe præparant.

Non tantum autor veteris *Nizzachon l*), *Legem* inquit, *noſtram, quam dedit nobis miniſterio Moſis Deus inter fulgura & tonitrua, in conſpectu cujuslibet viventis, non reliquemus, deſerturi propter Legem veſtram, traditam vobis clanculum, & in ſecreto; citra ullius hominis notitiam, præter gentem de familia Jeſu exiguam.* Sed hodienum quoque ad unum omnes, ſicubi in arenam cum Chriſtianis deſcendunt, de veritate Religionis diſputaturi, hoc ipſum ante omnia poſtulant; ut, antequam manum conferant, parem ipſis oſtendamus *doctrinæ Evangelicæ promulgationem*: vel æque ſolennem, vel æque ſaltem certam de divina ſua Origine, pluribus præſentibus ſufficienter demonſtrata.

Verum non eſt, ut glorietur nimium Gens obcæcata, noſtræque calumniis impetat doctrinæ originem. Nec Chriſtus Propheta per Moſen ad au-

 diendum

e) in Sohar ll. cc. frequentisſime. f) Ibid. it. Sect. ראשית f. 6. c. 4. circ. fin. Vid. ſupr. p. 738. ad p. g) *Sohar* Part III. f. 105. c. 3. l. 50. ſqq. f. 41. c. 3. l. 37. h) Conf. Cod. *Peſach.* ad cap. VI. th. 2. f. 68. b. l. 25. ſqq. i) Exod. 20. 15. 19. Deut. 4. v. 9. 35. 36. coll. c. 5. v. 21. 23. 33. k) Deut. 10. 12. 33. 36. cap. V. 4. 19. 20. 21. Conf *Mechilta* ad Exod. 19. 9. f. 24. c. 2. l. 26. ſqq. *Abrah.* f. 169. c. 3. l. 38. *Rabboth* ad Cant. I. 2. f. 4. col. 4. *Philo* de Decalogo p. 748. it. p. 750. D. l) Apud. *VVagenſeil* Tel. Ign. Sat. p. 256.

diendum prædictus m), in latebris aut ſeceſſu ab hominum confluxu remoto inauguratus fuit; ſed voce cœlitus delapſa ſatis ſolenniter circumfuſæ in utraque fluminis ripa multitudini commendatus n); nec Apoſtolis, eodem in coelos ſublato, ad docendum ſubordinatis Spiritus S. in occulto ſuperfunditur; ſed in conſpectu numeroſisſimæ honeſtorum virorum congregationis o). De iſto alibi: de his præſentis Feſti agit ſolennitas. Si tonitru horrendum exceperis, quod deprecabantur Judæi ad publicationem Legis præſentes p); nihil ibi invenies, cui non paria in Apoſtolis ad docendum inauguratis reſpondeant.

Quod dies utrinque idem fuerit, *quinquageſimus* ſc. poſt craſtinum Paſchatis; ex dictis abunde conſtat. Nec a vero aberrabit, qui in eundem quoque hebdomadis diem, *ſeptimum* ſcil. qui Sabbathum conſtituit, ex recepta Phariſæorum ſententia ſuperius declarata, etiam locaret publicationem Evangelicam. Mira profecto divinæ providentiæ directione: utut Scaligero, multisque aliis, inani præjudicio abreptis, diſpliceat q). Si vero *primam* hebdomadis diem præferre quis velit; inveniet forte & hic inter ipſosmet Phariſæos, quoad primam Decalogi promulgationem ſuffragantes, licet pauciores r). Ex Sadducæis s) autem moderniſque Karæis t), omnes pro ſe allegare poterit. Cum non primæ ſaltem *Legis promulgationi* primam hebdomadis diem, quæ Chriſtianis eſt *Dominica*, tribuant: ſed in ea Pentecoſten cujuscunque anni celebrandam, pertinacisſime contendant.

Quod illis erat mons Sinai ignibus fumigans u), nobis eſt ὑπερῷον illud, ſeu coenaculum in ſuperiori ædium parte prominens x). Sive Marci illud fuerit conſobrini Barnabæ, quo Petrus e carcere liberatus ſe conferebat y); ſive alterius

m) Deut. XVIII. 15. ſqq. n) Vid. Matth. III. 16. 17. Marc. I. 14. ſqq. Luc. III. v. 21. ſqq. o) Act. II. v. 1. ſqq. p) Exod. XX. v 16. Deut. V. v. 20. ſqq. q) Prolegom. in *Emendat. Temp.* p. 17. r) *R. Joſen* ſc. *Galilaeum*, & *R. Akibam*; ſi quidem promulgationem in VII. menſis *Sivan* rejiciunt, ut videtur e Cod. *Joma* f. 4. b. l. 13. ſqq. & l. 17. *Schabb.* f. 86. b. l. 24. *Taanith* f. 28. b. l. 25. s) Vid. Cod. *Chagiga*, c. II. th. 4. & *Raſch.* ac *Bartenur.* ad eandem: it. Cod. *Menuchoth* c. X θ. 3. collatis Intt. Examen controverſiæ hujus Vid. in Gem. *Menach.* f. 65 circ. fin. *Coſri* lib. III. c. 41. med. f. 175. a. b. Edit. Ebr. Venetæ; lat. vero Buxt. p. 217. ſqq. *Abrab.* ad Lev. 23. f. 262. c. 1. l. 37. ſqq. t) De quibus Vid. *Aaron b. Eliahu* in ספר המצות MScto, Hilc. חג שבעות c. I. & ſqq. ubi in eo defendendo eſt prolixisſimus; nec non in כתר תורה, Sect. אמור ad Lev. 23. 15. u) Vid. Exod. XIX. 16. 18. 19. c. XX. 15. x) Act. II. 1. coll. c. I. 13. y) Act. XII. 13. ſqq.

terius cujusdam z). In montem Zion multi id collocant, non procul ab arce Davidis: atque adeo in loco ſatis edito, qui conſpici potuit a multis hominum millibus.

Sicuti in montem Sinai Deus deſcendiſſe legitur in denſa nube, voce tonitruum fulgurisque horribiliter reſonante, totoque monte trepidante, omnibus ad radicem montis conſiſtentibus in ſtuporem abreptis a). Ita hic *ſonitus venti vehementiſſimi*, qui totam replevit domum, ubi Chriſto adhærentis conſederant b), ſuo ſtridore non modo congregato ibi ad devotionem excitabat: ſed continuato fragore vehementiori omnes urbis incolas, advenasque Feſti cauſa tunc ibidem commorantes, per omnes hinc inde diſperſos plateas, excitabat; ut undique ad rem novam & inſolitam cognoſcendam concurrerent, in coenaculum illud oculos animumque conjicientes c); cognituri, quid eventurum ibi ſit prodigioſum.

Fuerint circa radices montis Sinai ſexaginta hominum myriades d). Etiam hinc conveniſſe dicuntur, præter eos, qui vel conſtanter ibi habitabant, vel, vi legis *), è tota Palæſtina ad feſtum eo ſe contulerant, viri probi ex omnibus, quæ ſub cœlo ſunt, nationibus e). Qui & eo dicuntur concurriſſe attoniti f); ad audiendum videndumque, quid ibi ageretur. Quanta iſtorum copia fuerit, ea indicant, quæ de tribus millibus una concione converſis, & eodem baptizatis die, recenſentur g). Cum plerique iſtorum prodigia iſta irriſerint, & divino repletos Spiritu, impie dixerint muſto madidos h).

Vice ignis, & tædarum in Sinai ardentium i), vel fulguris loco alibi k) nominati, hic ardebant διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρὸς, ſingulis fidelium ſuperſedentes l). Quæ formam præbebant ignis e loco concluſo, & modice ſubito aperto erumpentis, & lingvarum inſtar emicantis; nihil tamen vicinorum, neque de conclavi ulla in re lædebant. Quam divinam virtutem temere enervare ſatagit impia Judæorum ſchola, ſimile ferme exemplum ſupponendo m), quod in ædibus Magnatis cujusdam Jeruſolymitani contigiſſe, fingunt. Qui ad actum Circumciſionis in filio *Abba* peractæ, inter cæteros urbis Proceres convivio adhibitos, etiam R. Elieſarem & R. Joſuam invitarit,

 pecu-

z) Conf. *Alexand.* in vita Barnabæ, & *Cornel.* a Lap. ad Act. I. 13. a) Exod. XIX, v. 16. 18. c. XX. 15. 18. b) Act. II. 2. c) Conf. *Oecumenius*, Chryſoſtomum ſecutus, ad l. c. d) Quod ex Ægypto egreſſi leguntur, Exod. XII. v. 37. *) Vid. Exod. 23. 14. cap. XXXIV. 23. 24 Deut. XVI. 16. e) Act. II. v. 5. 6. f) l. c. v. 6. 12. g) l. c. v. 41. h) l. c. v. 13. i) Exod. XX. 15. k) Exod. XIX. 16. conf. Jeſ. 66 15. 16. Pſ. 29. 7. l) Act. II 3. m) in Jeruſ. cod. *Chagiga* f. 77. c. 2. l. 33. ſqq. coll. Bab. *Chagig.* f. 17. a. in Toſaphot.

peculiari locatos conclavi. Ubi poſt calices patinasque evacuatas, reliquis ſeorſim ſaltantibus, Doctores in tanto ardore de omnibus Scripturæ partibus diſſeruerint, ut ignis de cœlo decidens, undique eos irradiaret. Quo pater Abbæ anxius de ædium incendio commotus exclamarit, numquid optimi Doctores! veniſtis, ut domum ſuper me comburatis? Qui excuſaverint factum, exemplo primæ Legis promulgationis in Sinai peractæ: quæ non niſi per ignem tradita ſit, ſecundum illa, *mons ardebat igne* n) Remotis teſtibus hæc finguntur peracta: atque adeo ſuſpecta ſunt. Nobiscum teſtium numerus erat infinitus, qui Ignem videbant omnes o).

Loco *Legislatoris* in denſa caligine p) ibidem, ſub nulla tamen ſpecie q), ſe ſiſtentis, Oracula editum; hic nobiscum in lingvis inſtar ignis micantibus, præſentem ſe declarabat Spiritus S. r): qui una cum Patre & filio, unum Deum ſupremum, in eſſentia conſtituit indivulſa; Apoſtolis ſua ſuggerens Apophthegmata *).

De verbis ore Dei in monte Sinai pronunciatis enarrant Antiquitatum Scriptores s), quod quælibet vox in LXX. lingvis, pro numero Orbis gentium, ſonuerit, & ab unaquaque Gente in lingua ſibi vernacula, audita & intellecta fuerit. Quod ineptum quidem, & falſa, aut incertæ ſaltem, ſuperſtructum hypotheſi, quaſi Deum tunc loquentem, ſummo inducto ſilentio, quod ne aviculæ quidem turbare debuerit ſibilus t), totus terrarum Orbis audiverit u); &, repudiatis Legibus, de Mundo per ignem conflagrando fuerit ſolicitus x). In Apoſtolis autem revera aliquid hic deprehenditur ſimile. Hos ipſos enim quisque diverſiſſimarum Gentium eadem audiebat dialecto loquentes, qua natus fuerat y). Nec pauci Doctorum primitivæ Eccleſiæ eam fovent ſententiam, ac ſi verba ab Apoſtolis uno eodemque idiomate pronunciata, tot

n) Deut. IV. 11. c. V. 23. Conf. *Jalkut* ad Ex. od. 19. 18. f. 80. c. 1. l. 47. ad it. Deut. 33. 2. f. 310. c. 4. l. 13. ſqq. *Siphre* f. 60. c. 4. med. o) Conf. *Iſidorus Peluſiota* lib. I. epiſt. 494. p. m. 124. ubi *linguas* has *igneas* Oraculis confert, in Sinai e medio igne editis. p) Exod. XX. 18. Deut IV. 11. c. V. 19. q) Deut. IV. 12. r) Act. II. 3. 4. *) l. c. verſ. 4. s) Cod. *Schabb.* f. 88. b. l. 12. ſqq. *Tanchum.* f. 36. c. 1. l. 32. ſqq. Edit. Ven. *Schemmoth Rabb.* Sect. 8. f. 113. c. 2. l. 11. ſqq. t) Vid. *Schem. rabb.* Sect. 29. circ. fin. f. 145. c. 2. l. 5. ſqq. ubi plura. u) *Mechilta* ad Sect. וישמע יתרו f. 22. a. init. it. ad Ex. XX. 2. f. 25. c. 2. poſt med. Cod. *Sebachim* cap. XIV. f. 116. a. l. 35. Unde *Jalkut* Simoni ad Ex. 18. f. 76. c. 4. circ. fin. f. 310. c. 3. l. 42. ſqq. *Siphre* Sect. וזאת הברכה f. 60. c. 2. circ. fin. *R. Iſaac Abubab* l. c. cap. circ fin. *Abrab.* ad Exod. 19. f. 168. c. 3. circ. fin. c. 4. init. *Tanchum.* f. 98. c. 1. l. 19. *Rabboth.* in Cant. I. 2. f. 8. c. 1. l. 18. ſqq. x) *Mechilta* f. 22. a. l. 12. 13. *Sebachim* f. 116. a. l. 38. y) Act. II. v. 6. 8.

tot linguis fuerint percepta atque intellecta, quot aderant Audientium. Quo de videatur Gregorius Nazianzenus prolixius z).

Nihil ergo peculiare ſupereſt in monte Sinai conſpicuum, & in ſenſus incurrens externos; quam fulgur ac tonitrua, quibus terror incutiebatur adſtantibus a). Sed hunc ipſum alloquendi modum humillimis deprecati fuerant precibus; ne præſentiſſimo exponerentur vitæ periculo. *Loquere tu nobiſcum*, dicebant Moſi, *& obtemperabimus*. *Ne quæſo! loquatur nobiſcum Deus, alioquin moriemur* b). Quod alibi pluribus in memoriam ipſis revocat Moſes c): additque, Deum approbaſſe hæc ipſorum deſideria d), nec unquam amplius ſimili prorſus modo terribili verba ad ipſos facturum. Quum Prophetam humano more eos docturum promittit e); ita futurum, aſſerit, ob ipſorum petitionem ab Horeb factam: *ne ſimili voce terribili* amplius *audita, igneque* adeo *magno viſo, moriantur* f). Ex pacto itaque utrinque approbato & confirmato, tremendus ille fulminis fragor in Evangelii promulgatione ceſſavit: ut Deus quod Patribus promiſerat, ipſorum poſteris ſancte ſervaret. Qui adeo absque inſigni impudentia & perfidia, poſtliminio eundem nunc poſtulare nequeunt.

Hac ſola ſine tanto olim ſtrepitu Deus in Decalogo promulgendo uti voluit; ut Moſi Oraculorum interpreti in poſterum fidem habeant g). Qua ipſi conciliata h), ipſoque ceu Dei Legato fideli ab omnibus recepto i); deinceps a ſimili alloquio abſtinuit penitus. Tabernaculi inaugurationem ſola Nubis præſentia perficiebat, domunculam adimplens erectam k). Et promiſſi memor, non alio ſigno in oculos incurrente, ſuam teſtabatur præſentiam, ac aſſenſum Salomoni, Templum a ſe extructum inauguranti l); quo concio confirmaretur convocata. *Schechinam* vocat Eccleſia Judaica hoc divinæ præſentiæ indicium. Quod *ventus* iſte *vehemens*, qui *domum repleviſſe* dicitur, apte congruenterque notabat. Et tot præterea concurrebant inſolita, quæ æque, ac olim Moſi, fidem conciliare poterant Apoſtolis, Oracula ab ipſis pronunciandа, non aliunde provenire, quam a Deo ſupremo; cujus ipſi forent Legati fide digniſſimi.

Quod non omnes, qui inaugurationi iſtorum præſentes aderant, aſſen-

 ſum

z) Orat. XLIV. quæ eſt de *Pentecoſt.* p. m. 715. ſqq. Ubi tamen recte concludit, quod *propriis audientium*, h. e. *exteris linguis, locuti fuerint*, ne miraculum in aliis potius contigiſſe deprehendatur, quam in Apoſtolis. a) Vid. Cod. *Joma* f. 4. b. l. 5. ſqq. b) Exod. XX. 16. c) Deut. V. v. 20. ſqq. d) Deut. V. 25. c. XVIII. 17. e) Deut. XVIII. 15. 18. 19. f) l. c. v. 16. g) Exod. XIX. 9. conf. Cod. *Joma* f. 4. b. l. 21. h) Vid. Exod. 14. 31. i) Num. XII. 7. k) Exod. 40. v. 34. ſqq. l) 1. Reg. VIII. 10. 11.

ſum præbuerint m); non magis divinæ Evangelii Origine derogat, quam Iſraëlitæ divinitati Legis Moſaicæ nocuerunt, qui poſt eam nuper latam, & ſono nondum ex auribus eorum elapſo n), conflagrabant vitulum.

Quin potius divinæ acceptum feratur benignitati: quæ ideo mitiorem elegit promulgandi viam, ut de toto negocio certiores redderentur omnes. Ibi arcebantur non modo, quo minus accederent o). Quod ſuſpicacibus anſam præbere poterat, de variis cogitandi. Sed & per ſeptum excluſi prius *), mox propria impulſi conſternatione, ſtabant e longinquo p): & ob vehementiam vocis adeo perterriti erant, ut, ex mente plurium, neſcirent, quid dictum fuerit q): niſi Moſes poſtliminio ſenſum verborum, ceu Mediator r), ipſis explicuiſſet. Quin nec deſunt, qui ad primam ſtatim vocem omnes ſtatuunt exanimatos, per duodecim a monte milliaria retroactos s): nec vitæ redditos, niſi, publicatione facta, ad interceſſionem Angelorum, ipſiusque Legis jam datæ t). Hic apud nos propius accedebant Spectatores, nullo vel interdicto, vel re formidabili prohibiti. In omnia inquirere poterant accuratius, domum ipſam ingreſſi; ne qua fraude capiantur occulta. Verba miſcebant cum illis, qui Spiritu S. in forma ignea ipſis inſidente, ad docendi inaugurebantur officium, ſuisque experiebantur; ſed divina, omnesque vires transſcendentia naturales.

Lætemur itaque Chariſſimi! certiores facti, Religionem noſtram, a Chriſto Chriſtianam denominatam, ulla in re credere Judaicæ: ſed ejus Originem non minus Deo tribuendam ſupremo, quam iſtius; imo ſuperare iſtorum evidentiam in plerisque. At enim operam ſimul dabitis ſedulo, ut veſtra Vos dignos vocatione geratis.

Quod ſi enim in veteri Eccleſia ad Decalogum rite ſuſcipiendum, per triduum præparandi erant Iſraëlitæ, veſtibusque ac integro corpore lotis, ita conſecrandi, ut etiam a commercio propriarum abſtinere debuerint uxorum u): & Chriſto adhærentes, in eodem conclavi, omnium oculis expoſito, unanimiter perſeverabant, precibus & obſecrationibus vacantes x). Intelligetis omnes

conf. Hag. 2. 7. Mal. 3. v. 1. m) Act. II. 13. n) Vid. *R. Salom.* ad Cant. I. v. 12. & quæ in *Rabboth* ad Cant. l. c. fol. 11. c. 3. fin. o) Exod. XIX. 12. 13. 21. 22.

*) Exod. XX. 15. p) Exod. XX. 15. p) *Maim.* Nore Nebuchim Part. II. c. 33. c diverſis Scripturæ locis inter ſe collatis. Majorumque conſenſu inductus. Conf. *R. Moſ. bar Nachman* ad Ex. 19. 13. f. 123. a. fin. r) Juxta Deut. V. 5. s) Cod. *Schabb.* cap. IX. f. 88. b. l. 29. *Schemothrabba* Sect. 29 f. 144. c 4. l. 13. ſeq. f. 145. c. l. 34. *Tanchuma* f. 97. c. 2. l. 88. *Mechilta* f. 24. c. 1. l. 6. *Bechai* ad Deut. IV. 32 f. 194. c. 1. l. 23. ſeq. Videtur huc alludere Paulus 2 Cor. III. 6. t) Vid. *Rabboth* ad Cant V. 16. f. 31. c 2 l. l. 5. Cod. *Schabb.* f. 88. b. l. 29. ſeq. u) Exod. XIX. v. 10. 11. 14. 15. x) Act. I. v. 13.

omnes, Veſtrum eſſe, ab omnibus excurſionibus ad compotationes vel fornices, ſedulo cavere; corpusque & animam puram ſervare a coinquinatione, & quacunque conſuetudine illicita. *Abrogationem pravæ concupiſcentiæ* vocabant feſtum hoc veteris Patres Eccleſiæ y): quæ non poſſit non oriri ex attenta conſideratione Legis, hoc die latæ. Totum ergo Legi ruminandæ tranſigendum jubebant; & qui ſecus fecerit, eum participem non futurum Dei, nec uniendum cum ipſo, neque in hoc mundo, neque in futuro z), ſtatuebant. Quin & noctem præmiſſam inſomnem ducebant, Scripturæ per Legem, Prophetas, ac Hagiographi, intenti; ut convenienter ſe præparent, ornentque ad introitum, altero poſt die ſub *Chüppam* rite ſuſcipiendum a). Non inhabitat Spiritus S. animas impuras: ſanctus ſit, ad quem Sanctus divertat, & ibi commoretur. Frequentes itaque convenietis in cœtum Sanctorum, ubi laudibus Deo dicendis, precibusque, pro impetranda Sancti Flaminis gratia, fundendis ſolenniter occupantur: & illis, qui in hoc officio præeunt aliis, gratam mentem liberali collatione declarabitis. P. P. in ipſo *Pentecoſtali* feſto, A. C. MDCCXIV.

JOH. ANDR. DANZII
PROGRAMMATA
DE
FESTO IVDAICO SEPTIMANARVM ABROGATO ET SVRROGATO IN EIVS LOCVM
FESTO PENTECOSTALI CHRISTIANORVM
AD ILLVSTRANDA LOCA
Actor. II, 1. ſq. Gal. IV, 9. 10. 11. Coloſſ. II, 16. 17. & Ebr. IX, 8. 9. 17.

VIvit inter Judæos ſecta quædam ab antiquiſſimis temporibus haud obſcura: quæ ſibi addictos קראים KARÆOS vocat, qſ. *Scripturarios* diceres. Quia ſoli Scripturæ literæ, & ſenſui hinc dependenti inhærent: Ma-

14. c. II. 1: y) *Raaja Mehemna* ad Sohar Part. III. f, 41. c. 4. l. 29, 30. z) *Sohar* Part. III. Sect. אמור f. 41. c. 1. l. 11. ſqq. c. 2. l. 24. ſqq. conf. f. 42. c. 1. l. 48. ſqq. a) *Sohar* Part. I. f. 6. c. 4. l. 52. ſqq.

Majorum *traditionibus*, quas *lex oretenus propagata* continet, quoties a *lege ſcripta* recedunt, ſusque deque habitis.

Inter omnes doctrinas, quibus a Rabbanitis diſſident, facile eminet illa de legitimo *feſti Pentecoſtalis* tempore, unde ejus numerari debeat initium. Utraque pars eodem Scripturæ loco nititur Lev. XXIII, 18. ubi jubentur numerare ממחרית השבת *a craſtino SABBATHI, a die, quo attulerint manipulum agitationis, ſeptem hebdomadas integras.* De ſenſu vocis *Sabbath* inter ſe litigant. Traditionarii *ferias* intelligunt, ſeu *diem feſtum Azymorum*, in quemcunque hebdomadis diem incidat: Karæi autem *Sabbathum Creationis*, ut loqui amant, concipiendum contendunt; voce in primæva ſignificatione, qua diem hebdomadis ſeptimum denotat, ſervata. Qua opinione recepta, *Pentecoſte* in primam ſeptimanæ diem, quæ *Dominica* nobis dicitur, ſemper incideret: ut nunc inter Chriſtianos, Controverſiam hanc fervide admodum quælibet pars agitat. Rabbanitæ quidem, præter Scripturæ Interpretes, in diverſis locis *Talmudicis*, ac libro *Coſri* vocato: Karæi itidem in ſuis ad Legem Commentariis, aliisque Præceptorum libris, plerumque adhuc MStis. Quorum celeberrimus *Aaron*, poſterior cognominatus, *Eliæ filius*, præter Commentarium in Pentateuchum, כתר תורה ipſi vocatum, in ס׳ המצוות ejusque Tractatu de *Feſto Septimanarum*, per VII. integra capita, hanc prolixe tractat controverſiam; rationibus utriusque partis fideliter allatis, & ſtudioſiſſime examinatis. Quæ alia occaſione, e MStis nondum typo vulgatis, orbi erudito innoteſcent.

Enarratis illis, cap. VIII. l. c. idem *Aaron poſterior*, quod de viro Judæo mirari ſubit, non veretur ſubjungere: *feſtum* Septimanarum *in dubium vocatur a quibusdam viris, utrum de jure obſervari debeat a Judæis extra Palæſtinam exulantibus, an non? Eo quod per ipſam* Scripturam *a certa cauſa dependeat, ab agitatione ſcilicet manipuli, ſicuti clare dicitur* Lev. XXIII, 15. *& numerabitis vobis a poſtero die* Sab*bathi, a die quo attuleritis* MANIPVLVM AGITATIONIS, *ſeptem hebdomadas, integræ erunt. Et mox* pergit l. cit. v. 16. *usque ad poſterum diem* Sabbathi *ſeptimi, numerabitis quinquaginta dies. Quoniam vero agitatio iſtius* MANIPVLI *non requiritur, niſi* IN TERRA Palæſtinæ, DOMO SANCTVARII *adhuc* DVRANTE: *ideo* cum illa cadente, *cadere ſimul* debere putant, *celebrationem feſti* Septimanarum *in hoc exilio.*

Certa eſt hæc ratio, quam a *Manipulo agitationis*, unde dies *quinquaginta* numerandi fit initium, derivat: quod *in ſola Palæſtina*, & quidem a Judæis ſubjugata ac poſſeſſa vigeat. Quando ipſimet ſementem in ea fecerant, indeque è meſſe hordeacea has reportarant primitias; quas altero poſt feſtum Azymorum die, in ſignum grati animi, Deo, qui hanc ipſis terram fœcundam donarit, affer-

afferre debebant. Et idem judicium de *duobus Panibus triticeis*, in feſto *Pentecoſtali*, primitiarum nomine offerendis, obtinet. De ſola *terra Iſraelis*, & de *propria Judæorum meſſe* triticea erant offerendi: non pecunia emti e gentis vicinæ nondum ſubactæ; quamvis ad eas pertineat, qua Deus ipſis ſubjugandas conceſſerat.

Manifeſta Scripturæ litera utriusque hoc modo determinat. Prius quidem Lev. XXIII, 10. QVVM VENERITIS IN TERRAM *illam, quam ego daturus ſum vobis, & meſſueritis ejus meſſem; tunc afferetis* MANIPVLVM, *meſſis veſtræ primitias &c.* & paulo poſt v. 14. *Statutum æternum in generationibus veſtris, in omnibus* HABITATIONIBVS VESTRIS. Poſterius autem l. c. v. 17. *de* HABITATIONIBVS VESTRIS *afferetis* PANES *agitationis* DVOS -- *primitias Domino:* & v. 21. *ſtatutum æternum in omnibus* HABITATIONIBVS VESTRIS *inter generationes veſtras.* Exod. XXIII, 16. vocantur *primitiæ* OPERVM TVORVM, *quum tu ſeminaveris in agro.* Et Deut. XVI, 10. *tributum liberalitatis* MANVS TVÆ, i. e. opera manuum tuarum acquiſitum: Gentibus a facie tua expulſis, & termino tuo dilatato, Exod. XXXIV, 24.

Nec aliter hæc interpretantur Judæorum, (quos ſolos hic adverſarios habemus,) peritiſſimi. Ipſe autor *Miſchnajoth* R. Juda, Sanctus ſuis cognominatus, caput VIII. Cod. *Menachoth* his orditur verbis: *Oblationes omnes, Eccleſiæ pariter ac privatorum, offerri poterunt tam de eo, quod in terra hac* (Palæſtina ſcil.) *provenerat; quam extra eandem; & æque de novo. quam veteri:* PRÆTER MANIPVLVM, *&* DVOS PANES; *qui afferri non poſſunt, niſi de recenti, & de eo, quod in hac duntaxat terra provenerat.* Quod in Gemara l. c. probant ex Lev. XXIII, 17. Cujus ipſiſſima verba repetit *Maimonides*, DVO inquiens, PANES *illi non afferuntur, niſi de eo, quod in eadem terra provenerat, & de recenti: ſicut dicitur* Lev. XXIII, 17. *de habitationibus veſtris afferetis panem agitationis &c.* In ſuo ad *Miſchnam* ſupra memoratam Commentario utrumque conjungit, ſcribens: *Sunt verba legis de* MANIPVLO *ac* DVOBVS PANIBVS, *quod non afferendi ſint, niſi de eo, quod in ipſa Palæſtina natum fuerit, & de recenti. De Manipulo quidem dicit* Deus *miſericors* Lev. XXIII, 10. *cum veneritis in terram, quam ego daturus ſum vobis, & meſſueritis &c. De duobus autem Panibus iſtis dictum eſt* v. 17. *de habitationibus veſtris afferetis panem agitationis, item* v. 16. *& afferetis fertum novum Domino. Præterea vocatur feſtum meſſis primitiarum operum tuorum, quum ſeminaveris in agro iſto* Exod. XXIII, 16. In Cod. *Biccurim* c. I. ib. a. verbis Scripturæ confirmant, *nil primitiarum nomine afferendum eſſe* Deo, *niſi in propria ipſarum terra creverit* & adoleverit. Plures in re manifeſta teſtes ex hoſtibus adducere prorſus ſuperfluum foret.

Ut autem Moſe, ejusque ſucceſſore Joſua adhuc inter mortales viventibus,

qui optimi Interpretes præſumuntur Legum per alterutrum ipſorum latarum, nec *Manipulum* meſſis *hordeaceæ* primitias, nec *duos* Panes triticeæ meſſis primitias Deo obtulerunt. Quia in terram, iſtius quidem ævo, nondum venerant; hujus autem, (quamdiu) nondum eam ſubegerant, nec inter tribus diviſerant, ut ſementem in ea facere, & de opere manuum ſuarum, in quo ipſi laborarint, metere potuerint. Ita hodienum ex eadem terra ejecti, in qua nec ſerere, nec metere illis licet, nec ullam in ea poſſident habitationem; ad neutrum ſuperiorum ſunt obligati: & conſequenter nec ad feſtum ipſum celebrandum, quod ab iſtis dependet, & absque illis rite peragi non poterat.

Quod in deſerto per quadraginta annos feſtum hoc non obſervarint, partim Scripturæ de eo ſilentium indicat; partim haud obſcure ſequitur e verbis Amoſi, Deum ita loquentem inducentis: *an hoſtias atque fertum obtuliſtis mihi in deſerto quadraginta annis, domus Iſrael?* Nomine *ferti* etiam veniunt *Panes duo* celebrati, atque *Manipulus*: qui omnium primum offerri debebant, & ante eos, nedum absque iis, beſtiarum nulla diei feſto peculiaris, quocunque veniret nomine. De Joſuæ certe ævo Scriptura aſſerit Joſ. V, 11. quod terram jam ingreſſi, *de annona iſtius poſtero feſti Paſchæ die, azymum atque toſtum comederint*: quamvis *manipulum* obtuliſſe nuſpiam dicantur; terra nimirum nondum ſubacta. Utut illud ſub gravi pœna terram ſubjugatam incolentibus interdictum fuerit.

Quicquid igitur juſte omiſerunt Judæorum Patres, occaſione excluſi, antequam Palæſtinam occuparunt, & inter ſe diviſerunt: id ipſum etiam legitime omittunt iſtorum poſteri, e terra illa violenter rurſus ejecti, omnique ejus proventu ſpoliati, de quo *fertum* fieri debebat. Sublata enim cauſa illa ſub qua poſita, certam feſtivitatem celebrare debebant; ceſſat ipſa feſtivitas.

Præter *Manipulum* atque *duos Panes a* TERRA ISRAELITARVM dependentes, urget laudatus ſupra *Karæus* II. *conſiſtentiam* ſ. *durationem Templi Jeruſolymitani, in quo ſolo* ſuperius enarrata *ferta*, cum aliis ſacrificiis diverſarum ſpecierum, ad feſtum rite concelebrandum neceſſariis, *afferenda fuerint*. Tria quippe ad quodcunque feſtum Judæorum ſolennius celebrandum, ex ipſa Talmudiſtarum conſtitutione, Scripturæ accommodata, abſolute neceſſaria ſunt: quorum neutrum a ſolennitate rite peragenda abeſſe poterit. Expreſſit eadem *R. Joſe Galilæus*, approbante toto Sapientum choro, in cod. *Chagiga* f. 6. b. unde ſua mutuavit *Maimonides*, his expreſſa verbis: *ad tria Præcepta affirmativa obligati fuerunt Iſraelitæ, in quocunque trium feſtorum ſolennium, obſervanda*. Quæ ſunt ראיה APPARITIO, ſive ut ſe videndos ſiſtant, *ſicut dicitur, videatur maſculus tuus*. Deinceps חגיגה FESTIVITAS, *juxta id quod dicitur*:

tur: feſtivitatem agas Domino Deo tuo. *Ac tandem* השמחה LÆTITIA, *prout dicitur: & lædaberis in feſto tuo.*

Omnia hæc, per diſerta Scripturæ loca, ita affixa erant Templo Jeruſolymitano, & Sacerdotio Levitico duranti; ut, alterutro iſtorum ceſſante nihil iſtorum amplius vigere poſſit. Unde utroque jam deſtructo & abrogato, quilibet vel manibus palpare poteſt, *feſtivitatem* ipſam amplius nullo modo poſſe peragi. Cum in eo omnes Judæorum Doctores conveniant, quod ad id, quod vel *a terra Palæſtinæ*, vel *templo Jeruſolymitano* dependet, nemo extorrium, poſt exutum terræ Imperium, Templumque deſolatum, obligetur amplius: medio adimplendi ipſis præciſo. Ut nemo ad Decimas ſeparandas, primitiasque Sacerdotibus conferendas, hodie ſe obſtrictum judicat: ita etiam ingenue omnes fatentur, quod ad Sacrificia commemorata offerenda, hodienum, Templo jam deſolato, neutiquam teneantur. Cum ad ἀδύνατα præſtanda, nemo adſtringi poſſit mortalium.

E Patribus primitivæ Eccleſiæ hoc ipſum urget *Euſebius*, in limine *Demonſtrationis Evangelicæ*, prouti capite truncata nunc invenitur; pluribus id hac fine proſecutus. Quibus longe plura addi poterant: in aliud differenda tempus, quo ſimul tam communes Judæorum Exceptiones, quam peculiares memorati ab initio *Karæi*, ordine diluentur. Pars quippe III. eſt cultus Levitici, certæ ſaltem genti, ad certum tempus, impoſiti: quem Prophetæ ipſi poſt adventum Meſſiæ conſummandum prædicunt, nova per Meſſiam doctrina ſurrogata. Ad eas inſuper IV. ſpectat ſolennitates, quas Deus dudum odiſſe cœperat, & propediem ceſſaturas minatur. Nominetenus V. vanitatem *Aſarthæ*, qua voce κατ' ἐξοχὴν *Pentecoſten* Judæi nominant, diutius ferre recuſat. Feſtum *meſſis* VI. dicitur, & quidem *triticeæ;* quo primitias novarum frugum, ſua ſatarum opera, offerre debebant Judæi. Qui nullibi terrarum talem obtinent: aliis autem gentibus, ſub alio commorantibus climate, in longe aliud tempus hæc meſſis incidit. Alicubi VII. videtur *memoriam* refricare *ſervitutis Ægyptiacæ:* quam aliæ, præter Judæos, gentes non ſuſtinuerunt; & hi ipſi, quorum patres perpeſſi eam fuerant, ſub Meſſia priſtinas obliviſci jubentur anguſtias, nullam liberationis ex Ægypto mentionem facturi. Et, ſi vel maxime VIII. contenderis, quod in memoriam Decalogi olim *hoc die promulgati* inſtitutum fuerit: nullibi juſſit Deus ejus recordationem peculiari feſto proſequi. Et, ut nova majoraque Dei ſub Meſſia beneficia obſcurant priſtina; ita lex nova veteri ſemper derogat.

Unde & IX. Paulus ſerio dehortatur, *ne quis alterum judicet* ἐν μέρει ἑορτῆς, quod Ebræi redderent מצד המועד *a parte feſti.* Et frontem corrugat adverſus Galatas, *dies* adhuc *obſervantes*, & *Novilunia atque tempora:* quaſi obſer-

 vatis

vatis illis, fruſtra ergo eos laborarit. Alibi Coloſſ. II, 17. X. dicit, *legem umbram habuiſſe futurorum, non ipſam rerum imaginem.* Ut autem rudis illa Pictorum delineatio, quam σκιαγραφίαν ſeu *adumbrationem* vocant, perit, ſimul ac imago vivis coloribus fuerit depicta. Ita cedat jam Judæorum *Aſartha feſto Chriſtianorum Pentecoſtali:* in quo docente Luca Actor. II. Chriſtus Doctores novi fœderis *Spiritu S. baptizavit & initiavit*, omnibusque ad rem illam ſtupendam inſpiciendam concurrentibus ad oculum demonſtravit, divino hos igne cœlitus purificari, aptosque reddi, a quibus doctrinam non fœderis percipiant, toti terrarum orbi per ipſos annunciandam.

Jeſaiæ de adventu Meſſiæ c. XI, 1. ſqq. vaticinantis verba, c. XII, 3. *& haurietis aquas cum gaudio e fontibus ſalutis*, Jonathan tranſtulit: *& accipietis doctrinam novam cum gaudio, ab Electis juſtorum.* Per quos plurimi noſtratium *divos* intelligunt *Apoſtolos*, qui novam Evangelii doctrinam, poſt initiationem in feſto Pentecoſtali peractam, primi in terrarum orbem diſſeminarunt. Quorum Succeſſores ſunt omnes legitime vocati, & ad docendum alios rite conſtituti.

Veſtrum jam eſt, cives chariſſimi! ab his *juſtorum ſelectis* doctrinam novi fœderis, quam uberrime, per hos dies feſtos *ſcaturire* facient, avide *haurire*; &, ut ad propriam cujusque ſalutem operetur, pura caſtaque Deum precari mente.

Sed & memineritis, gratum teſtari animum erga omnes, a quibus ſalutarem *hauritis*, vel jam ante *hauſiſtis* doctrinam; in mentem perpetuo revocantes prudens illud Talmudiſtarum in Cod. *Bava kamma* f. 92. b. diverbium: בירא דשתית מיניה לא תשדי ביה קלא i. e. *in fontem, è quo bibiſti* aliquando *ne conjicias glebam.* Quod ſola puerilis quandoque petulantia transgreditur. Ætas adulta hujusmodi puteos, è contra adverſus quamcunque fortunam, cæſis circumſtruit lapidibus. Gentiles, Varrone docente, honoris ergo *flores in fontes projiciebant, puteosque ipſos coronabant.* Pauli monitum eſt, ut *omnium bonorum participem faciat Doctorem ſuum, is qui verbo*, ſeu viva voce, ab alio *inſtitutus* ac doctus *fuerit.* Qui notanter adjicit, ne *decipiat ſe ipſum* ſecus faciens. *Deo* vanis exceptionibus *non illudet:* ſed *quicquid* hoc modo mali *ſeminaverit homo, hoc & metet.* P. P. ipſa Pentecoſtes feria

A. C. MDCCXV.

PRO-

PROGRAMMA II.

QVod eximius ille Chriſti martyr IGNATIUS, inter primos Eccleſiæ Chriſtianæ, poſt Apoſtolos, Doctor in ſua ad *Magneſianos* epiſtola a) monuit, *ſi usque nunc ſecundum Judaiſmum vivimus; confitemur, gratiam non recepiſſe:* & interjectis quibusdam b), *abſurdum eſt, Chriſtum JEſum præfari, & judaizare. Chriſtianiſmus enim non in Judaiſmum credidit; ſed Judaiſmus in Chriſtianiſmum.* Id ipſum idem beatus ille martyr in ſua ad *Philippenſes* epiſtola c), (modo hæc ipſi non falſò ſupponatur,) ſpeciatim ad *Feſtorum* accommodat *ſolennitates*: quas *nemo cum Judæis celebrare debeat, aut ſymbola feſti eorum recipere. Quia, qui id fecerit, particeps ſit eorum, qui Dominum occiderunt, & ejus Apoſtolos.* PETRI HALLOIXII interpretatio d) horum verborum, (*ne in ead. menſa cum Judæis agnum Paſchalem comedant, una cum illis judaice convivantes; aut partes toſti agni ad ſe miſſas, velut Judaiſmi ſymbola, recipientes,*) coacta eſt, & *legi divinæ* e), ac Judæorum conſvetudini contraria. Ut haud immerito rationes pro ea aſſerenda allatas, *futiles* dixerit JAC. USSERIUS f) *& nullius ponderis:* quamvis ipſi g), aliisque ſui ordinis, accuratius eas examinantibus, *certæ viſæ* dicantur, & *inexpugnabiles.*

Veriorem explicationem ſuppeditat *Canonum*, ab *Apoſtolis* appellatorum, *ſeptuageſimus* h); *ſi quis*, inquiens, *Epiſcopus aut Presbyter, aut Diaconus, aut quisquis de numero atque ordine Clericorum, jejunaverit cum Judæis, aut feſtum cum ipſis egerit, aut ab eis feſti xenia receperit, Azyma videlicet, aut quid ſimile; deponatur: ſi vero Laicus, à communione ſegregetur.* Quo cum conſentiunt CONSTITUTIONES i) Apoſtolis tributæ, verbis: *nequaquam cum Judæis feſtum celebretis: nulla enim vobis cum iſtis nunc eſt ſocietas.*

Et, ne ad ſolum *Paſcha*, quo de primario agere videntur, ob *Azymorum* mentionem, unice traxeris, ad *Quartadecimanorum* deſtruendam ſententiam; ZONARAS k), veritatem aſſerti è Scriptura probaturus, ad *Jeſaiæ* verba, vel è diverſis compilata locis l), vel à LXX. Intt. reddita m), provocat: *jejunium, & ferias, & feſtivitates veſtras odit anima mea.* Ubi feſta omnia Judæorum,

a) C. VIII. p. 19. Edit. Cotel. per Joh. Cleric recuſæ, Antv. 1698. b) c. X. p. 21. c) c. XIV. p. 124. d) Tom. I. illuſtrium Eccleſ. Orient. Script. in vita *Ignatii* c. XXIII p. 353. circ. fin. e) Exod. XII. v. 45. ſqq. f) Diſſert. *Ignatianis* c. XIV. p. 218. edit. cit. g) *Halloixio* loc. cit. h) Coll. Can VIII. (Al. V.) i) Lib. V. c. 17. p. 322. k) ad cit. Apoſtol. canonem LXX. l) cap. ſcil. I. v. 14. & c. LVIII. 3. 5. m) unius capitis I. v. 13. 14.

dæorum, Neomeniæ, & *Sabbathum* ipſum Deo diſplicere dicuntur. Unde Patres *Synodi Laodicenæ* moti, conſtituerunt n), *quod non oporteat Chriſtianos judaizare, & in Sabbatho otiari; ſed eo die operari: diem autem dominicum præferentes otiari, ſi modo poſſint, ut Chriſtianos. Quod ſi inventi fuerint judaizare; ſint anathema in Chriſto.* Alibi autem o) volunt, *quod non oporteat, quæ a Judæis mittuntur feſtiva, accipere; neque una cum eis feſtum agere.*

Inprimis notatu dignum eſt, quod inter *feſta, quæ Deus* diutius *tolerare nolit*, Jeſaias p) diſerte referat און ועצרה *vanitatem* ASARTHÆ: & Amos, *Deum*, ait q) *non odoraturum* בעצרותיכם *in* DETENTIONES vel *clauſula eorum.* Conceſſerim, vocem Ebræam עצרה vel עצרת de ultimo Paſchæ & Tabernaculi * non minus dici quam de *Pentecoſte*; & quacunque notare *coactionem Eccleſiæ* ad cultum divinum peragendum *collectæ*; vel *clauſulam* ſolennitatum priorum: id tamen extra dubium eſt, quod ex uſu loquendi, κατ᾽ ἐξοχὴν *Pentecoſten* notet, ASARTHAM ideo Joſepho r) dictam; ceu *clauſulam* præſcriptarum ſeptem *hebdomadarum*; à poſtero Paſchatis ad *Pentecoſten* intercedentium, juxta Autores cc. Quamvis *Aaron* ille poſterior *Eliæ filius*, *Karræus* s) hunc loquendi modum parum approbet; altera appellatione, quâ *feſtum Septimanarum* vocant, eidem prælatâ. Agnoſcit tamen id, quod à Judæis communiter ita vocetur: nec negare potuit, niſi omnem depoſuiſſet frontem. Eo vero poſito, non modo verſio verborum *Jeſaiæ* modo data, recte ſe habebit: ſive copula, per notum linguæ Idiotiſmum t), omittatur, nomine copulato in Genitivum verſo. (An, quod cauſa *feſti* hujus inſtituti; non æque clare ac reliquorum, in Sacris ſit addita? vel unico ſaltem die conſtiterit? vel ob Judæorum, quod probabilius, iniquitatem? *vanitatem* dixerit; altioris eſt indaginis). Sive etiam in ſenſu conſveto retineatur, *non ſuſtinebo vanitatem, & Aſartham*, ſeu *Pentecoſten* Judaicam. Sed & *Amoſi* verba adducta verti poſſunt: *non odorabor in* ASARTHAS ſeu *Pentecoſtes veſtras*, aut *Septimanarum feſta.*

Ipſe modo nominatus *Aaron Eliæ filius*, Judæorum alioquin addictiſſimus religioni, reticere non potuit, plurimos ſuorum eam fovere ſententiam, ac ſi *feſtum hoc nemini Judæorum extra Palæſtinam exulantium* hodie *obſervandum incumbat.*

---

n) can. XXIX. o) can. XXXVII. coll. can. XXXVIII. & *Concilii Trullani* can. XI. p) cap. I, 13. q) cap. V. 21. *) Vid. *Lud. de Compiegne de Veil* verſ. lat. *Maim.* בקו המלרש ad c. III. §. 6. *Bernh.* ad Joſeph. Antiq. III. c. 10. p. 224. b. r) l. c. p. 93. conf. Programma in feſtum hoc anni 1714. s) Hilc. חג שבועות c. VIII. f. 82. b. circa finem שלא גזרת תורה t) Quo de vid. *Interpr.* §. 149. V. I, ut Gen. III. 18. &c.

cumbat. Cujus ſententiæ adſtruendæ duas ipſe rationes affert, anno præterlapſo, hac ipſa occaſione, adductas. Quibus longe plures, ſuperpondii loco, adjiciebantur; ſed ob chartæ anguſtiam, ſummis tantum commemoratæ capitibus, absque neceſſaria illuſtratione uberiori. Altera ſaltem illius, à *xeniis* feſto huic eſſentialibus. *manipulo* ſcil. *agitationis*, & *duobus panibus*, qui *afferri non poſſint, niſi de frugibus in Palæſtina à Judæis ſubacta, ſatis & collectis* deſumta, paulo uberius fuit explicata. Ut non opus ſit, eidem plura adjicere; niſi quis Rabbaniſtæ cujusdam expetat aſſenſum, cujus ſcripta plurium Chriſtianorum, ob ipſorum facilitatem, teri poſſunt manibus. Quo caſu afferri poſſet notisſimus ille ABARBANEL, qui ad verba u) CVM VENERITIS IN TERRAM ILLAM, annotat: *Tempus feſti Septimanarum dependet à Manipulo & numeratione --- Quoniam autem præceptum Manipuli* afferendi *à terra dependet; ideo dicit, cum veneritis in terram illam, quam ego do vobis, & meſſueritis meſſem ejus, Q. d. propterea quod digni vos habebimini, ut veniatis in terram iſtam, &* agrum *ejus conſerturi ſitis, ac demeſſuri ejus meſſem; ideo præcipio, ut afferatis Manipulum, meſſis veſtræ primitias, ad Sacerdotem* Interpoſitis quibusdam pergit x): *Poterit etiam* quis *explicare verba*, QVVM VENERITIS IN TERRAM ISTAM, *quod, poſteaquam veneritis in terram illam, eamque ſubegeritis, & ſementem in ea feceritis, ejusque meſſem demeſſueritis;* TVM DEMVM *Præceptum hoc de Manipulo afferendo, in uſum introducant. Quapropter Iſraëlitæ in terram jam ingresſi, poſtridie Paſchatis placentas nonfermentatas, & toſtum comederunt; Præcepto hoc neutiquam violato* y). *Quia tunc terram nondum ſubjugarant, nec contigerat ipſis mesſis hordeacea de agro, nec placenta. Unde ſequitur, Præceptum hoc ad ſubactionem inter tribus, fuiſſe rejectum.* Si Judæos terræ incolas, immunes præſtitit ab hoc Præcepto obſervando, nondum quieta ejus poſſesſio, & negata mesſis de proprio ſato collecta; multo magis liberi ab eo erunt extorres, & in iſtiusmodi rejecti loca, ubi nec ſerere poterunt, nec metere.

Præter hanc rationem, teſte nominato Karræo, urſerunt etiam *hoſtias, ad feſtum rite celebrandum offerendas;* quæ nullibi locorum, niſi in ſolo Templo Jeruſolymitano, quod jam devaſtatum eſt, & everſum penitus, offerri potuerint. Docent id diverſa Scripturæ loca, maximam partem ab EVSEBIO adducta z) E pluribus conf. Deut. XII. v. 5. 6. it. 13. 14. 17. 18. 26. 27. cap. XIV.

u) Lev. XXIII. 10. f. 262. c. 1. l. 17. ſqq. Edit. Ven. x) l. c. l. 15. ſqq. y) Joſ. V. v. 11. z) in limine *Demonſtrat. Evangelicæ* lib. 1. c. 3. *) Conf. *Maim.* hilc. מעשה הקרבנות cap. XVIII. toto *More Nebuchim* Part. III. c. 32. poſt med. f. 157. a. Edit. Sabionet. *Chryſoſt.* Hom. III adv. Judæos, col 423. D Edit. Franc. *Socrat.* H. E. lib. III. c. 24. p. 192. *Ammian Marcellinus* l. XXIII. c. 1. *Spencer*, de Leg. Hebr. Rit. lib. I. c. 6. Sect. 1.

XIV. v. 23. 24. 26. c. XVI. 5. ſqq. Lev. XVII. 3. ſqq. *), & de hoc ipſo *Septimanarum feſto* Deut. XVI. v. 11. Tria ad quodcunque feſtum Judæorum ſolennius ritè celebrandum, abſolute neceſſaria fore, *apparitionem* in templo, *feſtivitatem*, atque *lætitiam*; ante hunc annum jam vidimus, ipſis Talmudiſtarum verbis enarrata. Nullum horum adimpleri poterit, niſi in ſolo templo Jeruſolymitano. De duobus prioribus res evidens eſt, ex nudis evicta terminis, ac modo citatis Scripturæ locis. *Lætitiam* autem *feſti* nullam concipiunt; niſi quæ *ex carnibus Euchariſticorum lautè devoratis oritur* a).

Quod *Templo ſtante* hæc unice peragi posſint; videt quidem quisque, rem ſeria animi attentione examinans. Nihilominus, ne quid videamur in odium Judæorum dixiſſe, aut propriæ ſpeculationi indulſiſſe nimium; ipſam *Talmudiſtarum* explicationem, verbis magni MAIMONIDIS b) conceptam, communicabimus, veſte ſaltem indutam latina. „APPARITIO, *inquit*, in „lege præcepta eſt: ut cujuslibet perſona ſe ſiſtat conſpiciendam in atrio, cu„jusque feſti die primo. Afferat autem ſecum oblationem Holocauſti, ſive „de ave quadam, ſive de jumento c). Quisquis autem ad tentorium accedit „diè primo, nec Holocauſtum ſecum affert; is non tantum non exequitur „Præceptum affirmativum; ſed & transgreditur Prohibitivum, ſicut dicitur „d): ne videantur facies meæ inaniter. FESTIVITAS in lege expreſſa, in eo „conſiſtit, ut quisque offerat in primo feſti die Euchariſtica, quotiescunque „venerit, ad ſe ſiſtendum. Notum autem eſt, Euchariſtica de ſolis fieri be„ſtiis. Per LÆTITIAM de feſtis iſtis ſolennibus dictam, intelligitur, ut „præter Euchariſtica, ad feſtivitatem peragendam neceſſaria, alia inſuper of„ferat, Euchariſtica lætitia feſtivitatis dicta; prout dicitur e): & jugulabit Eu„chariſtica, quæ comedas ibi, ut læteris coram Domino Deo tuo„.

Et hæc quidem dicebantur *privatorum*, ſeu *ſingulorum Sacrificia*; pro ſtatu & facultatibus cujusque diſcrepantia: ab hoc aucta, diminuta ab alio f) Quæ autem nomine totius Eccleſiæ, è communi Imperii, vel Templi ærario offerenda fuerint, ipſa Scriptura definito comprehendit numero g). Quæ in unam ſummam contraxit ſæpe laudatus MAIMONIDES, ita ſcribens h):

In

a) *Raſchi* ad cod. *Chagiga* f. 6. b. l. 13. אין שמחת החג אלא בבשר i. e. *non datur lætitia feſti, niſi per carnem* Sacrificiorum. b) in Hilc. *Chagiga* c. I. § 1. c) ad offerendum קרבן עולה ויורד *oblationem*, pro qualitate offerentium; *augendam diminuendamve*. d) Deut. XVI. 16. Exod. XXIII. 15. e) Deut. XXVII. 7. f) Vid ad notam c) §. præc. g) Lev. XXIII. v. 18. 19. 20. & Num. XXVIII. v. 27. 28. 29. 30. h) Hilc. *Temidin Umuſaph.* c. VIII. §. 1.

„in die quinquageſimo numerationis ab *allato* Manipulo inchoatæ, peragi de„bet FESTVM SEPTIMANARVM, עצרת vel ASARTHA dictum. Quo die „offerunt Augmentum, ſimile Augmento novilunii: ſcil. duos juvencos, i„tem arietem; & ſeptem agnos, omnes in Holocauſtum; nec non Hircum pia„cularem. Quæ ſunt Sacrificia in ea Pentateuchi parte, quæ Luſtrationes „continet i) expreſſa: & conſtituunt hujus diei Augmentum, ſeu *Acceſſorium.* „Sed datis his amplius afferunt, hoc die, præter Augmentum memoratum, „fertum novum k) duos iſtos panes l): quibuscum offerunt Juvencum, duos „item arietes, & ſeptem agnos, omnes in Holocauſta. Hircum inſuper pia„cularem, & duos agnos. Oblationes *ſcil.* בחומש ויקרא in Levitico indica„tas m). Deprehendimus *itaque quod* hoc die, præter duo jugia, offerri de„buerint, *nomine totius Eccleſiæ*, Juvenci tres, tres arietes, & quatuordecim „agni. In univerſum viginti beſtiæ, totaliter conſumendæ. Duo item hirci „piaculares, *ex parte* comedendi *à Sacerdotibus*: & duo agni Euchariſtici, *cum* „*Sacerdotibus*, *etiam à Laicis* comedendi.„ Ut de *Fertis*, & *Libaminibus*, brevitatis ſtudio nil moneamus. Quæ omnia Templo Jeruſolymitano, & Sacerdotio Levitico duranti, per diſerta Scripturæ loca, ita erant affixa; ut alterutro iſtorum, nedum utroque, ceſſante ac deficiente, nihil iſtorum vigere poſſit amplius.

Et, ne quis putet, feſtum etiam absque Sacrificiis peragi poſſe; in memoriam revocet, totam feſti *Judaici* naturam & eſſentiale in tribus ſupra memoratis conſiſtere. Quibus remotis, neceſſariò *feſtum* ipſum erit removendum. Quod enim in hujusmodi Oblationibus tota *feſti* celebritas conſiſtat; indicant omnia Legis loca, ubi aliquod iſtorum inſtituitur. Utpote in quibus omnibus ilico ſubjungitur, quæ, ejus intuitu, offerenda ſint Sacrificiorum Augmenta. Unde & *Jeſaias* n), feſtorum ac ſolennitatum Judaicarum finem prædicens, harum tædium ubivis cum tædio Sacrificiorum connectit, & permiſcet: ut, neutrum ſine altero conſiſtere poſſe, indicet. Agnoverunt hoc Antiquiſſimi quique Ebræorum. JOSEPHVS o) *nulla prorſus*, inquit, *eſt feſtivitas, in qua non Holocaſta facerent.* In TANCHVMA p) atque

Ddd dd RAB-

i) h. e. in *Numeris*: Ebr. בחומש פיקודים. Unde explicari poterit illud *Origenis*, citatum *Euſebio* H. E. lib. VI. c. 25. è Commentario in Pſalm. I. ap. *Huetium* p. 41. ſqq. expreſſum etiam in *Philocal.* c. III. quod nec *Euſeb.* nec *Hieron.* nedum *Nicephor.* intellexerunt; ut de *Rob. Steph. Huetio*, *Valeſio*, ac *Marciano* nil dicam. k) nim. Num. XXVIII. 26. l) Lev. XXIII. 17. m) Lev. XXIII. 18. n) cap. I. v. 11. 12. 13. 14. o) *Antiquit.* lib. III. c. 10. p 93. F. 3. p) ad Num. XXIX. 35. f. 88. c. 3. l. 38. ſqq. Edit. Venet. ſed Franc. f. 75. c. 2. l. 8. ſqq.

RABBOTH q) Synagogam Iſraëliticam, Deum ita alloquentem introducunt: „O Dominator hujus mundi! tuum quidem eſt, dare nobis feſtivitates, noſtrum autem eſt, offerre coram Te oblationes decentes. Glorioſus factus es „r), dum dares nobis Novilunia; nos enim offerimus coram Te id quod dicitur s), & in Noviluniis veſtris &c. Dediſti nobis Paſcha; obtulimus Tibi: „Pentecoſten, *vel Aſartham*; obtulimus Tibi: principium anni; obtulimus „Tibi: diem Expiationis; obtulimus Tibi: atque ita etiam in feſto *Tabernaculorum*. Ne unica quidem feſtivitate Oblationes ceſſare ſinimus. Tuum eſt, augere nobis feſtivitates; noſtrum vero, oblationes Tibi offerre, teque honorare. Auxeris gentem hanc Domine! glorificaberis ipſe t). *Sæpe laudatus* MAIMONIDES, u), *divino inquit*, obligamur Præcepto, ad feſtinandum, „& primo *quoque* feſti die offerendum. Quod ſi vero quis primo die non obtulerit, ſive per errorem id contingat, ſive ex deliberato conſilio; offerat die „ſecundo. *Et ita porro*. Quisquis autem moram nectit, vituperandus eſt, in „eumque applicanda verba x): mœſtitia ob ſolennitatem affectos colligam. „Qui autem totam feſtivitatem absque Sacrificio tranſire ſinit; de tali intelliguntur verba y): perverſus eſt, qui non poteſt corrigi. *Et R.* LEVI BARZELONITA z) *ait*: qui viſus in atrio, die primo feſtivitatis Sacrificium „non obtulerit; tam affirmativum reddit irritum, quam prohibitivum „transgreditur.„

Docent hæc evidenter, quod feſtivitates Judaicæ, & Oblationes Sacrificiorum tam arcto inter ſe vinculo colligatæ fuerint; ut iſtæ ſine his conſiſtere nullo modo potuerint: verum una parte negata vel deſtructa, neceſſario & altera deſtruatur, abrogata. Cum & Scriptura afferat a), tum demum *Eccleſiam convocandam fore*, quando offerant Holocauſtum, hoſtiam expiatoriam, & Euchariſticam. Quibus ceſſantibus, ceſſare ſolet ſua ſponte convocatio; & conſequenter feſtum ipſum.

Conatur equidem bonus ille *Karæus* AARON poſterior vocatus, hanc elidere conſequentiam; pro conſervando *Septimanarum feſto*, unam alteramve rationem afferens b). Verum nulla iſtarum alicujus eſt momenti. Conſiſtunt enim vel in falſo præſuppoſito, quod v. g. *dies Expiationis*, ceſſantibus licet Sacrificiis, à quibus ſtante Templo pendebat, neceſſario manere debeat. Cujus

q) *Bammidbar rabba*, Sect. XXI. f. 282. c. 3. l. 32. ſqq. r) ex Jeſ. XXVI. v. 15. s) Num. X, 10. c. XXVIII, 11. t) ex Jeſ. XXVI, 15. u) Hile. *Chagiga* c. I. §. 5. Zeph. III, 18. y) Eccl. I, 15. z) *Juris Hebræorum* lege LXXI. fin. p. 89. in verſ. *Hottingeri*. a) Lev. XXIII, v. 21. b) l. c. c. III. חג שבועות ſtatim poſt Dubia mota p. 82.

jus contrarium dudum docuit R. SIMEON B. JOCHAI c), *Meſſiæ* tribuens, quod olim, vigente cultu Levitico, præſtiterint Sacrificia, iſtius typus. Vel dicta Scripturæ malitioſe applicat & interpretatur; omisſis illis, quæ quam maxime erant neceſſaria: cujusmodi illud d) quod *ſtatutum* dicatur *æternum in ipſorum generationibus.* Ubi *in habitationibus veſtris* omittit, in Palæſtina ſc. erectis; & *tempus* longum ac *occultum* convertit in *æternum.* Vel etiam convellit & disjungit connectenda e). Quæ omnia alias juſto examinentur ordine.

Vos *cives optumi*! à jugo cultus Levitici, per Dei gratiam, liberati, nullis impenſis ſumtibus ad templum viſitandum Jeruſolymitanum, aut hoſtias coëmendas pretioſas, in ſuo quisque loco f) puram Deo offerte animam, divinis cantandis celebrandisque laudibus; cultui in æde ſacra inſtituendo devote vacantes, *Veſtramque* erga Eos, qui in hoc publice præeunt, gratitudinem largis declarantes muneribus. P. P. ipſo *Pentecoſtes* feſto A. C. M DCC XVI.

PROGRAMMA III.

PLurimos fore ipſorummet Judæorum, qui rationibus ex ipſa Scripturæ deſumtis, ſatisque prægnantibus moti, ancipites hærent, neſcii, utrum *poſt templum Jeruſolymitanum* nunc *deſolatum*, *ab extorribus è Palæſtina*, feſtum *Septimanarum Pentecoſtis* celebrari debeat, nec ne? pridem docuimus; propriis ipſorum verbis enarratis a). Quibus nunc adjungimus, quod eadem feſtiuitas Exod. XXIII, 16. *feſtum mesſis* dicatur, ſcilicet, *triticeæ*, ut ſuppletur Exod. XXXIV, 22. verbis: *feſtum Septimanarum* facies tibi, *primitiarum mesſis triticorum.* Num. XXVIII, 26. vocatur *dies primitiarum*, *ad offerendum fertum novum.* Quod *novum* ſeu recens *fertum* etiam Lev. XXIII. verſus 16. feſto huic tribuit; ſubſequens v. 17. *primitias*, & v. 20. *primitiarum panem.* Quæ aliaque hujus generis b) evidenter docent, ideo feſtum hoc apud Judæos divinitus inſtitutum fuiſſe; ut *de ſegete terræ* recenti jam adulta, & ad

 deme-

c) in *Sohar*, Part. II. Sect. ויקהל f. 85. c. 2. l. 53. ſqq. Edit. Crac. col. 380. poſt. pr. d) Lev. XXIII. 21. e) in ilio Deut. XVI, 12. f) Vid. Zeph. II. 11. coll. *Theodoreto*, Sermone X. de *Oraculis*, Oper. Tom. IV. p. 640. Mal. I. v. 10. 11. inpr. ad verſionem LXX. Intt.

a) Programmate ante hunc annum edito. b) v. g. de *duobus Agitationis panibus*, quos Lev. XXIII. v. 17. memorat, it. *Maimon* Hilc. תמיד ומוספין c. VIII. §. 1. ſeqq. è cod. *Menach.* c. IX. th. 1. Gem. l. c. f. 83. b. it. c. XI. th. 1. ſeqq.

demetendum matura, *Deo primitias offerant*, unico fertilitatis conceſſæ autori. Unde & in cod. *Biccurim* lege cautum eſt, *ne quis ante feſtum* עצרת *Aſartha*, f. *Pentecoſtes offerat primitias*. *Et*, *cum incolæ montis Zeboim*, *primitias ſuas ante Pentecoſten obtuliſſent*, *quod non receperint ab iisdem* c): *eo quod in lege ſcriptum ſit* d), *feſtum meſſis primitiarum operum tuorum*, *quæ ipſe ſeveris in campo.* Manifeſto indicio, quod terræ ſub tali climatæ ſitæ adſtrictum ſit, quæ circa tempus illud ſegetes ferat, ad demetendum jam maturas. Quum montana inhabitantes, ipſum feſtum anticipare potuerint. Id ipſum vero in regionibus his occidentalibus, multoque magis aquilonaribus inauditum: ubi invenires, quæ circa tempus hoc nondum omnem fecerint ſementem.

Ut autem de ſegete vel nuper admodum ſata, vel vix virides protrudente ariſtas, nemo ullis viribus maturas afferre poterit primitias. Ita ineptum foret, & parum tempori accommodatum, ſi quis Deo gratias ageret, pro ubertate meſſis pridem hoc anno conceſſa; cum nuperrime demum in teneros ſeges aſcenderat culmos, & *nondum molli flaveſcit campus ariſta.* Ipſæ namque etiam Preces ſtatui accommodatæ ſint præſenti: ſi vel maxime cum Judæis, eas ſucceſſiſſe dixeris in locum ſacrificiorum *. Nec Legis Pericopæ feſtum inſtitutum enarrantes, quæ ubivis ab iisdem prælegi conſueverunt e), ſub quolibet climate, definito tempore recitabuntur; quin propria quemque, prælegentem non minus quam auditorem, doceat conſcientia, iſtarum tenorem ſubinde loco exilii ſui parum competere: atque adeo per earum lectionem non ſatisfieri, ad mentem iſtorum, feſtivitatis debito. Nullibi itaque terrarum feſtum hoc peragi olim debuit, quam ubi ſegetes ad maturitatem jam pervenerant, meſſisque triticea meſſorem ad demetendum premit.

Notatu quoque dignum eſt, quod hoc ipſo feſto jubeantur afferre מסת נדבת, h. e. *μισθὸν*, *mercedem*, vel potuis *ἀντιμισθίαν retributionem*, *remunerationem liberalem*, ad lit. *tributum liberalitatis* f) pro meſſe conceſſa; *pronti cuilibet iſtorum Deus benedixerit*. Quod, niſi de reditibus anni præterlapſi *ſumendum conceperis* †, pendere non poterit, niſi qui meſſem jam attigerit, cognoveritque, quanta Dei erga ipſum, in benedicendis terræ frugibus, beneficentia fuerit. Sive, ad mentem *Talmudiſta-*

c) c. l. th. 3. d) Exod. XXIII. 16. * *Schir haſſchirim rabba* ad Cant. IV. 3 f. 24. c. 4. l. 16. ſqq. cod. *Sota* f. 5. b. l. 4. ſqq *Berach.* f. 15. a. l. 3. ſqq. f. 26. a. l. 49 b. l. 11. præcipue f. 32. b. l. 6. ſqq. *Bammidb. rabba* Sect. XVIII. f. 272. c. 1. fin. e) Vid. cod. *Menach.* f. 110. a. l. 19. ſqq. *Maimon.* Hilc. *Tephilla* cap. XIII. §. 8. ſqq. è cod. *Megilla*, cap. בני העיר quod in *Gemara* l. c. IVtum eſt, f. 29. a. circa fin. b. ſqq. inprimis f. 31. a. l. 5. ſqq. in *Miſchnajoth* c. III. th. 4. 5.

mudiſtarum g) R. Jochanan, aut Hiskiæ, de חולין ſeu *communibus*, h. e. proventu uſus domeſtici ac promiſcui afferendam dixeris; ſive, cum *Hillelianis* h), præter primo neceſſaria prandio, de ære ex *decimis ſecundis* acquiſito; aut cum aliis i) ex utrisque conjunctim collatis, coëmendam. Ubivis enim meſſem aliquo modo peractam poſtulat. Cum nihil *privati* ac *communis* uſus fieri poſſit, de quo non antea Conſecranea, cum Decimis diverſarum ſpecierum, ſeparata fuerint, nec *decimæ ſecundæ*, aut earum pretium Jeruſolymæ conſumi permittebantur; niſi conſecranea cum Decimis primis, & certo tempore, etiam Pauperum, prius fuerint ſoluta. Si עצרת cum non nemine verti poſſet *clauſula*, ſcil meſſis plene jam *peractæ*; argumentum fortius ſtringeret. Cui tamen repugnant, quæ in limine de *primitiis*, è diverſis adducta ſunt Scripturæ locis: & quod feſto *Collectionis* diſerte contradiſtiguatur Exod. XXIII, 16. c. XXXIV, 22.

Quod ſi autem amplius *Memoriale* dixeris *Libertatis* plenariæ *ex ſervitute Ægyptiaca* k), ob Deut. XVI, 12. etiam hujus intuitu, abrogandum cenſebitur in diebus Meſſiæ. Quia tunc gentes omnes ad Eccleſiam debebant accedere: quarum plerarumque Majores nunquam in Ægypto ſervierant; atque adeo nullam ejus facere poterant mentionem. Niſi riſui ſe vellent exponere, Deum hoc nomine celebrantes, quod Majores ſuos ex ſervitute liberaſſet Ægyptiaca: qua nunquam preſſi fuerant. Quin ipſi Judæi tum temporis *priſtinas oblivisci* debebant *anguſtias* l); majoribus tunc cumulati beneficiis, quæ memoriam priſtinorum obſcurarent quadantenus. Idque juxta vaticinium Jeremiæ m), jam olim prædicentis, *dies venturos, quibus non amplius dicatur, vivit Dominus, qui aſcendere fecit filios Iſraël è terra Ægypti.*

Cum in cod. *Berachoth* n) Sapientes verba Deut. XVI, 3. ob voculam כל, eosque extenderent, ut traderent, *recordationem exitus ex Ægypto*, etiam in diebus Meſſiæ duraturam; opponebat ſe, ætate Rabban *Gamalielis* o) toti Sapientum Choro *ben Suma* p), vaticinium *Jeremiæ* citatum in contrarium adducens. Cui reſpondebant quidem, verba ejus non ita eſſe intelligenda, ac ſi *exitus ex Ægypto* prorſus eradicandus ſit è ſede ſua: ſed quod ſervitus quidem Imperiis omnibus per Meſſiam inferenda, *palmarium recordationis* fundamen-

f) Deut. XVI, 10. †) è cod. *Menach.* c. VIII. th. 1. coll. ad eam Comment. *Maimon.* & *Jom. Tobh.* g) cod. *Chagiga* f. 8. a. l. 7. ſqq. h) l. c. l. 12. i) *Illa* ſcil. l. c. l. 3. 8. 9. Edit. Amſt. coll. Gloſſa *Raſchii.* k) Ut vult. *R. Iſaac Abuhab* in *Menorath hammaor*, Part. V. c. 1. f. 38. c. 3. l. 30. ſqq. Vid. *Buxt.* Synag. Jud. c. XX p. 439. l) Jeſ. LXV, 16. m) cap. XVI. 14 coll. cap. XXIII, 7. n) cap. I. th. ult. o) Vid. Gloſſam *Raſchi* ad l. e. p) in *Gemara* Bab. l. c. f. 12. b. l. 42. ſqq. *Jeruſol.* f. 4. c. 1. l. 10. ſqq.

mentum ſit; cui tamen *exitus ex Ægypto, appendicis*, ſeu acceſſorii aut ſuperpondii *loco*, adjiciendus ſit perpetuo.

Verum, pro confirmatione hujus exceptionis, lubrico admodum utuntur fundamento, in uſu particulæ *negandi* ſito: quæ interdum non omnimode deneget; ſed ad ſenſum evidentiorem reddendum, requirat inſertionem voculæ cujusdam, ex mente ipſorum, *primario* vel *principaliter;* aliorum q) *tantum*, vel *æque*, ob Gen. XXXII, 29. XXXV, 10. Ne Deus ipſe aſſertum hic traditum, alibi Gen. XLVI, 2. transgreſſus deprehendatur. Quod tum demum valet, quando diſerta Scripturæ litera nimis evidenter id exigit, ut in ll. cc. Extra quam *negandi* vim merito retinet. Unde & ipſimet Gemariſtæ paulo poſt, priorem *ben Sumæ* ſententiam alio corroborant vaticinio, a *Jeſaia* r) ſuppeditato, verbis: *ne recordemini primorum, nec animadvertite ad antiqua.* Quorum priora Talmud *Ieruſolymitanum* s), *Babylonicum* t) autem poſteriora, *egreſſui ex Ægypto* applicat; cujus vel *non recordari* debeant, vel *animum* ad illum *non advertere:* propter *nova* tunc *propullulantia* u). Quam utrinque x) amplius illuſtri declarant parabola, a viatore deſumta: qui ex *lupi* faucibus ereptus, tamdiu eam enarret liberationem, donec in ungues inciderit *Leonis;* e quibus liberatus, prioris non meminiſſe ſoleat, ſed hujus: donec cum ipſo *ſerpente* confligendum ipſi fuerit, qui anſam præbeat, ut utriusque prioris obliviſcatur, ultimam unice liberationem ubivis ingeminans. Quod prorſus *oblivioni* mancipandum, *nec in memoriam* revocandum, aut *animus* ipſi *applicandus;* id ne quidem *acceſſorii* naturam poteſt inducere: & ſi poſſet, feſti tamen dies non acceſſorium ſequuntur, ſed cauſam principalem, ob quam iſtorum inſtitui conſuevit celebratio.

Obtuſa itaque nimis hic eſt *Abrabbanelis* y) acuta alioquin ingenii acies, ac plane hebeſcit; quando *ceſſationem* largitur *recordationis*, ob quam conſervandam feſta ſunt inſtituta: ut interim minime ſequatur actualis *feſtorum abrogatio*. Ipſa profecto horum natura in *recordatione* grati cujusdam *beneficii*, celebrantibus exhibiti, conſiſtit: ut dies luctui ac jejuniis deſtinatus, in *memoria damni* vel jam illati, vel imminentis. Quæ inter ſe tam arcte cohærent, & nexu veluti inſolubili ita conjunguntur; ut *recordatione* utriusque *negata*, tam feſtum tollatur, quam planctus vel jejunium. Quemadmodum itaque dies publico olim adjudicati Jejunio *), converſione rerum facta, læte tranſiguntur: ita So-

q) Gemar. Jeruſol. ad l. c. f. 4. c. 1. l. 5. edit. Ven. שנו כיתוסף לו הראשון לא כנעקר מסנו r) cap. XLIII. 18. s) l. c lin. 17. 18. t) l. c. f. 13. a. l. 2. ſqq. u) Jeſ. 43. 19. x) in *Babylonico* quidem l. c. l. 6. ſqq. *Jeruſ.* vero l. c. l. 18. ſqq. y) in *Roſch Emuna*, c. XIII.
*) De quibus *Maimon.* Hilc. תעניות c. V. §. 2. 3.

Solennitates feſtivæ, calamitate ingruente, vel majoribus collatis beneficiis ibi abrogantur penitus, hic tranſeunt in alias.

Quam feſtorum inſtituendorum abrogandorumque cauſam agnoviſſe deprehenduntur iſti Talmudiſtarum, qui z) poſt urbem vaſtatam, *abrogatum* dicunt *volumen jejunii:* in quo certi quidam dies, ab omni jejunio & luctu ita erant exemti, *lætitiæ* atque *gaudio impendendi;* ut ne vicini quidem iſtorum, antecedentes & ſubſequentes aliqua commaculari potuerint *triſtitia* a): ob beneficia ſcil. & miracula ſuis olim Majoribus, in diebus iſtis, exhibita. Quorum *recordatio*, orbe cum templo vaſtata, adeo *ceſſarat*, ut *pacis* quidem *tempore*, juxta ſententiam Rab & R. Chaninæ, b) *læte tranſigantur*, ſecundum ſtatuta Majorum in Gloſſa l. c. expreſſa: tempore autem calamitoſa, impendantur jejunio, naturæ feſtorum, lætitiam exigentium c), prorſus contrario. Quo enim jure *Talmudiſtæ* d), ex iisque *Maimonides* e), & nemo Judæorum inferunt, quod ingentes illi cum jejunio a gente univerſa quotannis iterandi planctus, die decimo ſeptimo *quarti* menſis *Tamus*, & nono menſis *Abh*, qui *quintum* in anno ipſis conſtituit, nec non tertio *Tiſri* menſis penes ipſos *ſeptimi*, atque dies decimo *decimi* menſis *Tebeth*, in diebus Meſſiæ *ceſſare debeant;* quia *recordatio* priſtinæ *calamitatis* ceſſatura ſit: ob vaticinium *Zachariæ* *), Dei nomine prædicentis, *jejunium* menſis *quarti, ac jejunium quinti, nec non jejunium ſeptimi, atque jejunium decimi, evaſura domui Judæ in gaudium ac lætitiam & ſolennitates bonas*.

Eodem profecto jure rectiſſime concludunt illi in *Vaijikra rabba*, ad quos *R. Joſeph Albo* provocat f), conſentiente *Elieſare*, quem magnum cognominant, in *capitulis* ipſi adſcriptis g): quod *poſt Meſſiæ adventum*, cuncta *Judæorum feſta abrogari* debeant, a Deo ipſo inſtituta ob *recordationem liberationis* e certa *calamitate;* cujus tunc peritura ſit memoria, juxta vaticinia duorum Prophetarum *Jeſaiæ* h) atque *Jeremiæ* i) modo adducta. Unde & ipſe *Maimonides* k), veſtigiis inſiſtens *Talmudis Jeroſolymitani* l), e priori eruere conatur, *Prophetas* ipſos, atque libros *Hagiographorum* nomine in Canonem receptos, Meſſiæ tempore ceſſaturos. Quod tamen cum grano ſalis intelligendum; quamvis Chri-

z) cod. *Roſch haſſchana* f. 18. b. l. 28. coll. *Gloſſa* marginali: necnon Jeruſ. *Megilla* ad c. I. th. 6. f. 70. c. 3. l. 34. ſqq. c. 4. init. a) juxta cod. *Taanith*, c. II. th. 8. it. Jeruſ. *Megilla* l. c. c. 3. l. 49. ſqq. l. 60. ſqq. b) cod. *Roſch haſcahna* l. c. l. 29. 30 c) Vid. Deut. XII. 18. c. XIV, 26 c. XVI, 14. 17. c. XXVI, 11. c. XXVII, 7. 11. coll. Mal. II, 13. cod. *Chagiga*, f. 6. b. l. 12. 13. *Maimon.* Hilc. ej. tituli, c. I. §. 1. d) cod. *Roſch haſſchana* f. 18. l. 2. ſqq. e) Hilc. *Taanijoth*, c. V. §. 4. & 19. *) cap. VIII, 19. f) in *Ikkarim*, Orat. III, c. 16. f. 79. a. l. 8. ſqq g) cap. XLIV. f. 26. c. 3. l. 16. h) cap. LXV, 16. i) cap. XVI, 14 & c. XXIII, 7. k) Hilc. Megilla c. II. §. 18. l) cod. Megilla c. I. ad th. 7. fol. 70. col. 4. l. 50. ſqq.

Chriſtus alicubi m) *Lex* inquiat, *atque Prophetæ usque ad Johannem.* In eo conſentiunt hactenus adducti, quod *recordatione* beneficii, ad quam in memoria poſterorum conſervandam, feſta conſecrabantur, *abolita*, ipſo facto aboleantur Feſta: in quorum numero *Aſartha*, ſeu *Septimanarum* feſtum Judaicum.

Et, ſi vel maxime expeditum foret, *in memoriam Decalogi, hoc die promulgati, feſtum hoc fuiſſe inſtitutum.* Neque ſic tamen, ob *durationem legis moralis æternam*, feſto æternitatem conciliabunt ſententiæ iſtius Patroni. Quia Scripturæ nuſpiam diſerte tradit, in iſtius memoriam feſtum fuiſſe inſtituendum: utut die eodem contigerit, ex conſenſu Patrum primitivæ Eccleſiæ, ac Judæorum plerorumque. Non omnium beneficiorum memoriam certo die feſto conſervandam Deus præcepit: & ἐθελοθρησκεία eidem ſemper fuit odioſa n).

Id quod non ignorarunt ipſimet Judæorum Antiſtites: ingenue confeſſi o), quod, ſicut totus Mundus ad Abrahamum uſque non fuerit obligatus, niſi ad VII. Noachitarum Præcepta p); quorum nullum *feſtivitates* iſtas continet; ita neminem ad obſervandas easdem, præter Judæos, poſſe obligari. Quam cauſa inſtitutionis earum nulli niſi Judæo competat. *Maimonidis, ſi quis* ait *), *Gentilis operam det Legi diſcendæ, reus ſit mortis. Non occupetur, niſi in VII. Præceptis ſibi traditis tantum. Atque ita ſi quis Gentilium Sabbathum ſervet, aut etiam alio hebdomadis die toto quieſcat, eumque feſti inſtar celebret; reus eſt mortis. Et hoc multo magis ſi feſtivitatem aliquam ſibi ipſi obſervandam imponat &c.* In cod. *Berachoth* q) exhibent formulam Precum, qua diſcrimen indicant inter diem feſtum, & profeſtum: ubi ſatis aperte ſibi ſolis obſervationem feſti adjudicant, verbis; *hæreditare feciſti* NOS *ſanctitatem Sabbathi, & gloriam feſti ſtatuti, & tripudium feſtorum ſolennium.* Quam *Maimonides* his verbis exhibet r): SEPARASTI & *conſecraſti* NOS, *populum tuum Iſrael Sanctitate tua, & dediſti* NOBIS *Domine Deus noſter dies ſtatutos in lætitiam, feſta, & tempora ſtatuta in gaudium.* Alibi quoque paſſim inculcant, quod fruſtra & ſine ſperata mercede, quis ea ſervet, ad quæ ſervanda non ſit obligatus.

Et quod Judæi ipſi, ex ratione in limine paragraphi (*&, ſi vel*) indicata, ad feſtum *Septimanarum* ſeu *Pentecoſtes* obſervandum, non amplius obligentur; ex eo conſtat, quod non modo e Karæis *Aaron poſterior Eliæ filius* †) ſæpius in hoc argumento jam citatus; ſed e Rabbaniſtis quoque, præter alios, *Abrabbanel* s) fun-

m) Luc. XVI, 16. n) Jeſ. XXIX, 13. Matth. XV, 9. Marc. VII, 7. o) *Baba Kama* f. 38. a. l. 19. ſqq. *Aboda ſara* f. 3. a. l. 2. ſqq. *Sanhedr.* f. 59. a. l. 6. ſqq. p) de quibus cod. *Sanhedr.* f 56. b. l. 2. ſqq. *Maimon.* Hilc. *Melachim* c. IX. §. 1. ſqq. *) Hilc. *Helachim* c. X. §. 9. q) f. 33. b. l. 14. ſqq. r) Hilc. Tephilla cap. II. §. 12. †) l. c. cap. X. f. 83. b. & fol. 84. a. s) Quæſtione XVII. ad Lev. XXIII. f. 261. c. 2. med. & ejus Solutione f. 262. c. 3. l. 31. ſqq.

fundamentis haud levibus iſtam impugnent ſententiam, quæ *Pentecoſten, ob promulgationem Decalogi, inſtitutam contendit.* Quamvis hic nequaquam in dubium vocet receptam ſuorum ſententiam, de *promulgatione Decalogi, eodem die facta.* „Nuſpiam *ait*, Lex hanc feſti hujus inſtituti rationem reddit, ut memo„riale ſit diei promulgatæ Legis. Quia nequaquam in ejus memoriam, hoc die „fixum fuit. Lex quippe divina, quam poſſidemus, & Prophetia, quæ in no„ſtris eſt manibus, teſtes ſunt ſibi ipſis. Adeo ut opus non fuerit, certum con„ſecrare diem, ad ejus conſervandam memoriam. Quin potius ratio feſti Se„ptimanarum inſtituti ea eſt, ut principium determinet meſſis triticeæ. Quem„admodum enim feſtum Tabernaculorum ad FINEM extitit COLLECTIO„NIS proventuum; ita erat feſtum Septimanarum ab INITIO COLLE„CTIONIS iſtorum. Voluit namque Deus benedictus, ut in LIMINE colli„gendorum proventuum, qui hominibus cibum præbeant, quorum primus „eſt triticum, in feſto Septimanarum illud demetere incipientes feſtum celebra„rent, ad laudes dicendas Ei, qui panem univerſæ præbet carni: & aliud rur„ſus in TERMINO proventuum jam collectorum. Interim nullum prorſus „dubium eſt, eodem die, quo feſtum Septimanarum celebratur, Legem fuiſſe „promulgatam: nemo tamen unquam juſſus eſt, feſtum aliquod in ejus inſti„tuere memoriam.

Quod & *Karæus* nominatus urget: *non quilibet* inquiens, *dies, quo miraculum contigit, effici debet dies ſanctus.* Qui tamen multis inſuper probare annititur, *diem conſtitutionis ad montem Sinai*, (quo promulgatio fiebat Decalogi,) *non quinquageſimum* fuiſſe ab exitu ex Ægypto, & *ſextum menſis tertii Sivan*, ut *Talmudiſtæ* tradunt*): ſed, *juxta ſenſum quidem Scripturæ ſimplicem, tertium iſtius menſis*; &, juxta propria Rabbiniſtarum hypotheſes, [quibus contendant, quod *die quinto hebdomadis* t) *egreſſi fuerint ex Ægypto*, & *legem die Sabbathi obtinuerint* u),] *quinquageſimum primum.* Pro viribus etiam labefactare allaborat diſſentientium fundamentum, e verbis x) *in Novilunio iſto tertio* deſumtum: quod non *præciſe primum* menſis *diem* denotet, ſed *quemcunque.* Plus tamen autoritate cujusdam *R. Jeſuæ*, quam ſolida innixus ratione. Cum ipſe alibi y) origine vocis z), & locis Scripturæ parallelis a) coactus, aſſenſum præbeat Talmudiſtis.

Non male tamen conjectat, quod *Rabbaniſtarum* opinio originem ſuam publicis debat *Judæorum precibus*, quas hoc feſto recitandas conſtituerint, *de promulgatione*

*) *Schabb.* f. 86. b. l. 23. *Raſchi* ad cod. *Megilla* f. 31. a. l. 15. t) cod. *Schabb.* f. 87. b. l. 8. 14. u) l. c. f. 86. b. l. 28. x) Exod. XIX, 1. y) in כתר התורה ad Exod. XIX, 1. z) quæ ex חדש *novus fuit.* a) Provocat ad Pſalm. LXXXI, 4. Hoſ. II, 13. ac Jeſ. I, 14.

tione Legis. Id quod intendunt & Sectiones, quas in Synagogis hoc feſto prælegendas ordinarunt: præter Deut. XVI, 9. ſqq. adjicientes Habac. III, 3. vel juxta alios b), cum Exod. XIX, 1. ſqq. adjungentes Ezech. I. Utpote in quibus, interprete Raſchio c), vel de *promulgatione Decalogi* agitur, vel de Majeſtate Dei conſpicua, qualis ad actum iſtum apparebat.

Sed ſi vel maxime in caſſum uterque laboraret, & revera feſtum *in memoriam Decalogi promulgati* inſtitutum fuiſſet; nova tamen & majora Dei beneficia per Chriſtum exhibita, priſtinorum obſcurare memoriam, ex *Jeremia* modo didicimus. Undeipſimet inferunt *Talmudici* d), *nullam* poſt Meſſiæ adventum, *futuram memoriam priſtinorum in Ægypto*, *& poſt egreſſum. Iſraelitis exhibitorum miraculorum: ſed iſtorum tantum, quæ Meſſiæ temporibus ſint eventura.*

In quibus jam nunc, per Dei gratiam, vivimus, ſummis mactati beneficiis. Quæ quo grandiora ſunt, eo magis quemque noſtrum obligant, ad grates decenter Deo reddendas. Agite igitur *cives dilecti!* & *tributum* hoc feſto *pendendum* e) ita ſolvite, ut, poſt *Lavais* oblationem Deo dicatam, talia liberaliter conferatis munera; quibus Miniſtri ipſius, (*Levitarum*, qui hoc die diſerte jubentur f) exhilarandi, *ſucceſſores*), gratum erga ſacras ipſorum functiones veſtrum agnoſcant animum. P. P. ipſa Pentecoſtes feria prima M DCC XVII.

PROGRAMMA IV.

UT demonſtraremus, FESTVM SEPTIMANARVM IVDAICVM ABROGANDVM fuiſſe, ſurrogata in ejus locum feſtivitate Chriſtianorum Pentecoſtali; ſuperioribus aliquot annis, præter rationes duas a *Iudæo* quodam *Karæo* a) ſuppeditatas, diverſas alias adduximus b), feſto huic veluti domeſticas, & ſpeciatim eidem appropriatas. Præter quas, juvabit nunc alias accerſere, omnibus iſtorum feſtis abrogandis communes. Inter quas præcipue eminet, quod *pars* ſint *cultus Levitici, circa Meſſiæ tempora abrogandi, novo in iſtius locum fœdere ſancito.*

Quod Feſtum Septimanarum, pars ſit cultus Levitici, abunde docent allegata ſuperius c). Quod vero *cultus Leviticus nec omnes obliget* d), ſed eos ſaltem;

b) cod. Megilla f. 31. a l. 13. ſqq. c) Gloſſa marginali l. c. d) in *Medraſch Koheleth*, ad Eccl. I, 11. f. 86. c. 1. l. 2. ſqq. e) Deut. XVI, 10. f) l. c. v. 11.

a) *Aarone* poſteriori, *Eliæ filio*, in ס' המצוות ejusque tractatu de *feſto Spetimanarum*, cap. VIII. de quibus conf. Progr. An. 1715. & 1716. b) Progr. an. 1717. c) Progr. anni 1716. §. 6. ſqq. d) vid. e *Maimonide* citata Progr. an. 1717. §. 11. *Id quod.*

tem, quibus fuit impoſitus; *nec ſemper durare debuerit*: illud quidem evincit, uſitatiſſima illa formula לדורותיכם vel לדורותם *in generationibus veſtris* e) vel *eorum* f), ut plurimum addita; & quod gentibus totius terrarum orbis, ob Sacerdotii Templique anguſtiam, nullo modo applicari poſſit g). Hoc Judæos quidem vel ſola ſuorum traditio h) docere poterat, qua *durationi Legis* non niſi *bis mille annos* conferunt. *Ezechiel* i) leges memorati cultus *ſtatuta* vocat *non bona*, vel parum jucunda; & *judicia, quibus* ſolis *victuri haud eſſent*. Unde & *Paulus* epiſtola ad Ebræos k), ἀνωφελὲς, ſeu *inutilitatem* ei tribuit. *Daniel* l) templo reſtaurando, totique cultui Levitico tempus LXX. *hebdomadarum* annuarum definiit; initio a primo templo vaſtato, juxta autorem *Seder Olam rabba* m), *Saadiam* n), *Abrabbanelem* o), *Abendanam* p), pluresque alios facto: quæ annos conficiunt 490. Intra quos *coerceri* debebat *prævaricatio*, *Piacularia obſignanda*, & juxta Keri, prorſus *conſummanda*, *iniquitas* hoſtiis in die Expiationis offerri ſolitis *expianda*, *adducendaque* per Chriſtum *ſeculorum juſtitia*; *viſione prophetica obſignata*. Quibus durantibus etiam *Meſſias* morte crucis erat *exſcindendus*, quum *nemo pro ipſo* fuerit. „Unde urbem & Sanctuarium „ipſum peſſundaturus erat populus Gubernatoris venturus; ceſſatione indu„cta hoſtiæ, atque ferto. Quod ipſum tempus dudum præterlapſum, & in urbe per Titum Veſpaſianum deſolata, ſuum obtinuit eventum.

Ad alia Danielis loca q), in quibus *tam Sanctuarium, quam militia cultus Levitici conculcationi exponenda* prædicuntur, nec non *tempus certum definitur jugi ſacrificio*, ex induſtria hic non provocabimus. Quia utrinque non tam id recenſetur, quod DEVS ſua ſponte inducturus, quam quod permiſſurus erat, ut ab Eccleſiæ Judaicæ ſuſcipiatur hoſtibus.

Extat tamen apud *Ieſaiam* locus omni exceptione major, huc trahendus: in quo *duratio cultus Levitici* adeo clare circumſcribitur, ſuisque reſtricta legitur limitibus; ut nemini dubium relinquat, niſi contra rationem renitenti. Verba, in quantum huc faciunt, ſunt ſequentia r): „Conſolamini, conſolamini po-

e) Gen. XVII, 12. Exod. XII, 14. 17. c. XXIX, 42. c. XXX, 8. 10. c. XXXI, 13. Lev. III, 13. c. VI, 11. c. XXII, 3. c. XXIII, 14. 21. 31. 41. Num. IX, 10. c. X, 8. c. XV, 21. 23. c. XVIII, 23. c. XXXV, 29. f) Gen. XVII, 7. 9. Exod. XII, 42. c. XXVII, 21. c. XXX, 21. c. XXXI, 16. c. XL, 15. Lev. VII, 36. c. XXI, 17. Num. XV, 38. g) conf. Jeſ. II, 2. c. LXVI, 23. Zach. XIV, 16. ſqq. Pſ. LXXXVII, 4. ſqq. h) *Sanhedr.* f. 97. a. l. ult. i) c. XX, 25. k) c. VII, 18. coll. *Braunio* ad h. l. l) c. IX. v. 24. ſqq. m) c. XXVIII. circa fin. p. 85. Edit. *Joh. Meyeri*. n) Comment. ad l. c. o) in משמיע ישועה fonte X. palm. VI. f. 62. c. 4. circ. fin. Edit. Amſtel. p) in ſuo ad *Michlal Jophi* Spicilegio, ad Dan. l. c. f. 205. c. 4. circ. fin. & f. 206. c. 1. 2. q) c. VIII. v. 13. it. v. 12. r) Jeſ. XL, 1. ſqq.

„pulum meum! dicet DEVS veſter; loquimini ad cor Jeruſolymæ, & accla-
„mate ei, quod adimpleverit militiam ſuam, h. e. tempus moleſti ac laborioſiſ-
„ſimi cultus Levitici. --- Voce in deſerto clamante, parate viam Domini &c.
„cum revelata fuerit gloria DOMINI, & viderint omnis caro & unanimiter,
„quod os Domini locutum fuerit.„ Quod de temporibus Meſſiæ, ſuis mani-
feſtati s), ſermo ſit; utraque Eccleſia, Judaica atque Chriſtiana, inter ſe conſen-
tit. Illa præeuntes habet quosdam Majorum ſuorum, in ipſo *Talmude* Jeruſo-
lymitano t), in *Peſikta ſotarta* u), atque *Rabboth* x): quos recentiores, *David Kim-
chi* y) *Iſaac Abrabbanel* z), pluresque alii magno conſenſu ſequuntur. Chri-
ſtianos in aſſenſum rapit autoritas *Evangeliſtarum* a), qui una *cum Iohanne Ba-
ptiſta* b), Jeſaiæ verba modo adducta Baptiſtæ in deſerto agenti accommodant;
cum Chriſtus ad eum accederet, ut baptizaretur, cœlitus, in conſpectu omnium,
Dei filius declaratus. Quorum teſtimonium *Salvator ipſe* corroborat; dura-
tionem Legis ac Prophetarum usque ad Johannem producens c), *Paulus* d)
actiones cultus Levitici *usque ad tempus* διορθώσεως, ſeu *correctionis*, quod cul-
tores ſine ambitu ſinuoſo recta ad ſcopum dirigat, *impoſitas* aſſerit. Quod tum
inchoabat, cum Johannes Baptiſmum prædicaret pœnitentiæ; Chriſtoque ba-
ptizato, gloria Domini manifeſtaretur, & omnis videret caro, per utramque
fluminis ripam diſſeminata, quod, Spiritu ſancto per fiſſuram cœli aperti, in ſpe-
cie columbæ ſuper Jeſum deſcendente, os Domini voce cœlitus delapſa *dice-
ceret, iſtum* per Spiritum ſibi imminentem deſignatum, *DEI fore filium*, quem
audire deberent in poſterum.

Ne quis enim, ideo quod in proxime præcedentibus Jeſaias f) inſtare
prædixerat captivitatem Babylonicam, opinetur cum *Hugone*, *Sanctio*, atque
Grotio, hæc literaliter exponenda eſſe *de Judæis, e captivitate Babylonica Ieruſo-
lymam*, juſſu Cyri, *deductis*. „Quibus ſtatum florentem, tutumque, ut Gro-
„tius loquitur, contra infeſtos vicinos promittat, egregias victorias, magnum
„denique numerum eorum, qui ipſorum exemplo atque inſtitutione, aut
„Legem totam ſuſciperent, aut certe ab Idololatria moribusque improbis, qui
„idololatriam plerumque comitantur, diſcederent. Quo admiſſo; *militiam*
verſ.

s) multi enim Judæorum antiquorum fatentur, Meſſiam, juxta vaticinia Prophetarum *veniſſe* quidem; ſed *occultari* ob ipſorum peccata. t) cod. *Erubin* ad cap. VIII. f. 63. c. 4. l. 53. ſqq. *Taanith* ad c. I. f. 63. c. 4. l. 53. ſqq. u) f. 58. c. 2. l. 36. ſqq. Edit. Venet. A. C. 1546. x) *Vaijikra rabba* Sect. I. circa fin. f. 166. c. 3. l. 1. 2. *Echa rabbathi*, f. 60. c. 2. l. 17. ſqq. cujus verba adducta vid. in Diſſert. de *inauguratione Chriſti* ad docendum, *haud obſcuriori Moſaica*, §. 47. p. 413. ſqq. y) Verba ejus vid. l. c. p. 163. z) Verba ejus vid. l. c. p. 165. a) Matth. III, 3. Marc. I, 3. Luc. III, 4. b) Matth. XI, 13. Luc. XVI, 16. d) Ebr. IX, 10. f) c. XXXIX, 6. 7.

verſ. 2., quam Jeruſalem *impleviſſe* dicitur, non male ad *moleſtias captivitatis* ſufficienter *devoratas* traheres. Obſtat eidem, præter teſtimonia, è ſcriptis Rabbinorum, & inprimis novo fœdere modo allata, ſumma illa miſeria, quæ templum & urbem reſtaurantes undique premebat, & *novam ſemper conflabat militiam*. Unde etiam Danieli g) dicitur, *in anxietate temporum* reſtauranda. Qua veritate itaque dicerentur, *ſuam impleviſſe militiam*, hoc ſenſu ſumtam? Qui, Abrabbanele h) docente, in patriam reverſi, „nunquam plenam obtinuerint „libertatem; ſed perpetua ſervitute preſſi, nunc Perſis fuerint ſubjecti, nunc „Medis, mox Græcis, ac ipſis nonnumquam Romanis. Quibus etiam ſubin„de rebellarint, jus illis dicente Haſmonæo quodam, aut alio de familia Hero„dum; quisquis alteri prævalere potuerit. Inter quos omnes ne unus qui„dem de ſemine Davidis ad regiam dignitatem aſpirare potuerit„. Quæ ſatis evidenter docent, nec ad illum è captivitate Babylonica in patriam reditum, verba Vatis eſſe trahenda; nec *militiam* pro quacunque moleſtia ac calamitate, ut in illo Jobi i) *an non militia*, *ſeu certum* miſeriarum tempus, *unicuique mortalium eſt ſuper hac terra?* ſumendam: ſed pro *oneroſa militia* SACRA, *ſeu cultu Levitico*.

Latiſſimi quippe uſus eſt vox צבא in textu originali adhibita, non ad ſolam *militiam*, quatenus idem ac *bellum*, denotandam apta; ſed ad *functionem* quamcunque, inprimis *oneroſam*, multisque obſitam moleſtiis. Etiam illi, tam viri quam fœminæ, dicuntur *militare*; qui in *tentorio conventus*, vel ad portas ejus, ſua præſtabant officia k): ubi nec locus erat committendorum præliorum; nec ſexus debilior, ad arma gerenda bellica, vel profligandum hoſtem, ſatis eſt roboratus. Erat tamen in miniſterio iſto cultus Levitici magna convenientia cum profana *militia*. Hanc nemo declinare poterat annis maturus, viribusque integer corporeis; niſi annos pro varia gentium conſuetudine l), conſtitutos impleverit: poſt quos, confectis ſtipendiis, juſta cuique dabatur *militiæ vacatio*. Ita nemo Levitarum ætate maturus, & nulla corporis parte mutilatus, ante quinquageſimum vitæ annum, functiones in tabernaculo vel templo ſubeundas, ullo modo evitare poterat m). Utraque plena eſt moleſtiis, vigiliis, laboribusque, ſæpe cum vitæ periculo obeundis: ſi vel minimum in ſtatione ſeu functione rite obeunda neglexerint. Na-

 dabh

g) Cap. IX, 25. h) in משמיע ישועה ad Dan. IX, 24. fol. 63. col. 1. l. 2. ſqq. i) Job. VII, 1.

k) Num. IV, 3. Exod. XXXVIII, 8. 1. Sam. II, 22. l) de qua vid. Diſſert. de *Inauguratione* CHRISTI ad docendum, haud obſcuriore Moſaica, §. 48. p. 416. ſqq. m) Vid.

dabh & Abihu Aaronis filii n), nec minus Uſſa o), & Bethſemitæ p), lugubri ſtrage ſua triſtia poſt ſe reliquerunt experimenta: quæ vix Marti litantes habent ſubeunda. Ut de pœna iſtorum, qui, quum vel minimum ultra dimenſum biberint, aut levi quadam pollutione maculati, vel deformitate quadam notati, aliquod ſubire conentur miniſterium, nil dicamus q). Petrus in plena Apoſtolorum Synodo *jugum* vocat, *quod nec Patres ipſorum, nec ipſi bajulare valuerint* r). Unde nemo mirabitur, ſi eadem vox צָבָא & *militi* tribuatur, & *Levitæ*: eademque צָבָא & *militiam* profanam denotet, ſive caſtrenſis ea fuerit, ſive forenſis; atque *ſacram* ſeu *Eccleſiaſticam*, in cultu occupatam determinate Levitico.

Ipſa ſcriptura ſacra in eodem loco ita ſe explicat, ut, quod *militiam* modo nominaverat, illico per *miniſterium cultus Levitici* interpretetur, & *militare* per *miniſtrare*, ſeu *obire cultum Leviticum*. Num. IV, 23. *quicunque venerit ad militandum militiam*, mox dicitur, venire *ad miniſtrandum miniſterium in tentorio conventus*. Evidenti indicio, quod צבא *militia* interdum idem ſit, ac *miniſterium cultus Levitici*: &, ut illa quandoque pro *tempore militiæ*, *unicuique* civium, pro diverſitate gentium, *determinato* ſumitur s); ita hæc pro *duratione cultus Levitici*, ſeu *tempore durationi ejus deſtinatio*, haud raro ponatur. Hoc ſenſu bis occurrit Dan. VIII, v. 10. ibid. v. 13. וקודש וצבא idem eſt, ac *tam Sanctuarium, quam* CVLTVS LEVITICVS, *conculcationi* tradentur: Et verſ. 11. שר הצבא *princeps militiæ*, ex mente quorundam Interpretum, *Pontificem maximum* denotat, *cultus Levitici directorem*. In verſ. 12. autem וצבא תנתן *tempus fixum* eſt *cultus iſtius Levitici*: quod *durationem* ipſius dicimus.

Quam ſignificationem ſi loco ex Jeſaia allato applicueris; non tantum inter ſe conſpirabunt omnia, tam hic quam in aliis Scripturæ locis utriusque Teſtamenti occurrentia; ſed *tempus durationis cultus Levitici* tam accurate determinatur, ac ſi Jeſaias adimpletioni ipſi adſtiterit, & magis res in conſpectu ſuo geſtas deſcripſerit, quam ante aliquot ſecula prædixerit, quod diu poſt ipſius mortem foret futurum. Quum ſcil. Johannes in deſerto clamaret, & ad Chri-

Num. IV, 3. 23. 30. 35. 39. 43. 47. c. VIII, 25. conf. *Maimon.* Hilc. *Kele hammikdaſch* c. III, §. 8. n) Lev. X, 1. ſqq. o) 2. Sam. VI, 6. ſqq. p) 1. Sam. VI, 19. q) Vid. *Maimon.* Hilc. *Biath. hammiktaſch* cap. I. III. IV. & VI. r) Act. XV, 10. s) Quo trahit *Kimchi* in lib. Radicum Job, VII, 1. cap. XIV, 14. Dan. VIII, 12. c. X, 1. & hoc ipſum Jeſ. 40, 2.

Chriſtum præſentem ſuoque monſtratum digito ablegaret homines t), baptiſmum introducens pœnitentiæ: CHRISTVS etiam ipſe, verbis à Jeſaia veluti mutuatis, prædicaret, *impletum eſt tempus*, *inſtatque, regnum DEI*, ſive Meſſiæ; *pœnitentiam agite*, *&* (in poſterum) *credite Evangelio* u); militia cultus Levitici ſuum jam ſortiente finem. Quoad terminum ſcil. ruinæ imminentis, divinitus conſtitutum: quamvis executio ejusdem, juxta Danielis vaticinium ſupra allegatum, in urbe vaſtata locari debeat. Cum *Schilo* non modo venerat; ſed & gentes dicto audientes ipſi fuerint x). Idem Paulus, qui ſupra y) terminum *completi miniſterii Levitici* in tempus *correctionis* poſuerat, à Baptiſta *inchoatæ*; duraſſe tamen in præcedentibus id ipſum aſſerit, quamdiu *primum tabernaculum* ſuam *habuerit conſiſtentiam* z). Quo demum deſtructo, ſimul abrogatum eſt, quicquid ad *militiam* illam pertinuerat *cultus Levitici*: cujus non minima pars erant feſtivitates illæ anniverſariæ.

Ut autem loca hactenus adducta condocent, *cultum* illum *Leviticum*, omniaque eo pertinentia ad certum tempus inſtituta, ipſa temporis maturitate evanuiſſe. Ita, ne quis contra ſanam rationem, per צבא *ſacram militiam* in genere intelligendam contendat, quaſi omnem in univerſum DEI cultum ita expleviſſe dicatur Jeruſolyma, ut non opus habeat deinceps DEO ſervire amplius; Voce in deſerto clamante, *viam* aliter *parare* jubebantur *Domino*, prout *manifeſtata DEI gloria*, *omnis caro viſura ſit*; *quod os DEI loquatur*. Non modo CHRISTVS tempori impleto ſuperius a) annectebat, ut *Evangelio crederent*, militiam ab hoc præſcriptam DEO præſtantes: ſed alia viciſſim Scripturæ loca indicant b), *dies venturos*, quibus *novum DOMINVS cum domo Iſrael*, *&* *cum domo Judæ pacturus ſit fœdus*; *non ſecundum illud*, *quod cum Patribus ipſorum pepigerat*, *quo die apprehendebat manum ipſorum*, *deducendo eos è terra Ægypti*. Quando *novi* mentionem facit, in relatione ad aliud; *neceſſario* reſpectus habetur ad *vetus*, ſeu *antiquatum*: ſine cujus intuitu nihil *novum* foret. Hi duo termini, *novum* & *vetus*, tam arcte inter ſe cohærent, ut, more Correlatorum, uno poſito, neceſſario ponatur & alterum. Et *vetus* nihil dicitur, niſi intuitu iſtius, quod in eodem genere *novum* eſt. Vim hujus illationis optime ſenſit, & expreſſit Apoſtolus, contra Ebræos urgens c), ἐν τῷ λέγειν καινὴν, πεπαλαίωκε τὴν πρώτην, i. e. *dum* NOVVM *dicit*, *prius* ANTIQVAVIT; vel nomine *veteris* afficit. Ut *novo fœdere* conſtituto, vetus abrogetur; nec hujus amplius, ſed illius obſervetur tenor.

Vana

t) Joh. I, 17. 23. ſqq. v. 29. ſqq. u) ut *Marcus* CHRISTUM inducit prædicantem c. I, 15. x) Gen. XLIX, 10. y) §. *extat* ad lit. d). z) Ebr. IX, 8.
a) §. præced. Marc. I, 15. b) Jer. XXXI, 15. ſqq. c) Ebr. VIII, v. ult.

Vana ſunt, quæcunque *R. David Kimchi*, ab Abrabbanele licet, & Lipmanno approbatus, pro hoc vaticinio obſcurando comminiſcitur. Quaſi *novum* idem ſit h. l. ac *renovatum*. *Novus* enim, & *renovatus* diverſa ſunt: & quod nequaquam eſſe debebat, ut prius; dici non poterit *renovatum*, ſeu confirmatum denuo. Quod confirmatur, in ſuo vigore relinquitur; id autem, cui novum ſimile non eſt, *abrogatur*, *ſimul ac novum ſupervenit*.

Equidem tempus, quando hæc eventura ſint, hic non æque determinatur, ac in ſuperius d) allegato *Jeſaiæ* loco. Ipſa tamen formula, *dies venturi*, exercitatum in ſtylo Scripturæ dijudicando, facile ad Mesſiam deducit; cui nomen הבא, ſeu ἐρχομένȣ, veluti proprium eſt e). Nec fruſtra מלאך הברית *Angelus*, vel Præſes *fœderis* dicitur f); datus לברית עם *in fœdus populi* g): cujus *doctrinam* ſive legem *expectaturi ſint Inſulani* h). Qui, tempore apparitionis ejus, omnes acceſſuri erant ad tentoria Semi i): diſcrimine Judæos inter ac gentes ſublato k).

In hoc namque rurſus conſentit Judæorum antiquitas cum Chriſtianorum Eccleſia, ut Mesſiæ hoc *novi condendi fœderis* tribuat officium. Autor *Jalkut Simoni* l) è quodam *Medraſch* adducit, „jam olim tam in Lege m), quam „Prophetis n), & Hagiographis o), conſtitutum fuiſſe, ut hoc per Mesſiam „fierit. Cujus hora cum venerit, Sanctum illum benedictum confiteri, „Meum eſt, (*ſeu, mihi incumbit, vi promisſionis datæ*,) pangere per eum fœdus „novum, *ſicut dicitur* p), ego hodie te genui. Tunc enim hora ejus eſt, „quum ejus declaratur filius„. Quod eveniſſe refertur Matth. III, 17. cap. XVII, 5. Joh. XVII, 1. itemque Rom. I, 4. Paulatim enim novum cœpit introduci fœdus. Alibi apud eundem Autorem q), nec non in *literis R. Akivæ* r), ſiſtitur DEUS *in Paradiſo ſedens, atque explicans Legem novam, quam promulgaturus eſſet per manum Mesſiæ*. Quæ, ut antecedentia & ſequentia loci ejusdem indicant, etiam *Gentiles ex inferno redimendos*, factura ſit. In *libro Precum majoris* s), ſupplices apud DEUM intercedunt, ut *venire faciat Mesſiam ſuum*

d) §. Extat. e) vid Matth. XI, 3. & *Hen. Hammondi* ad l. c. annotationes. Ubi & ad Matth. XXI, 9. Hebr. X, 37. Joh. XII, 13. Luc. VII, 20. c. XIII, 35. & c. XIX, 30. provocat. f) Mal. III, 1.

g) Jeſ. XLII, 6. h) l. c. v. 4 i) Gen. IX, 27. k) Act. X, v. 11. ſqq. v. 34. ſqq. cap XV, verſ. 9. 45. ſqq. Rom. III, 9. ſqq. verſ. 22. 29. ſqq. c. X, 12. Act. XIII, v. 46. c. XI, 1. l) ad Pſalm. II, 7. §. 621. fol. 90. c. 2. l. 3. ſqq. m) Exod. IV, 22. n) Jeſ. LII, 13. ſqq. cum quo conjungi debeat cap. XLII, 1. o) Pſ. CX, 1. Pſ. II, 7. p) Pſ. II, 7.

q) Lib. *Jalkut* ſc. in Jeſ. XXVI, 2. n. 296. f. 46. c. 1. l. 36. ſqq. r) f. 15. c. 4. med. s) fol. 8. col. 3. 4. ſub יוצר לשבת coll. f. 40. c. 4. ſub יוצר לפרשת החורש.

ſuum, zona juſtitiæ & judicii cinctum: qui impium interfecturus ſit baculo oris ſui t) hoſtem perditurus, & LEGEM NOVAM *innovaturus.* Ipſe ISAAC ABRABBANEL u,) hoſtis Chriſtiani nominis infenſiſſimus, *Meſſiam* intelligendum fore per *Doctorem juſtitiæ* Joelis, contendit: & verba Jeſaiæ, quibus promittit x) *aquas cum lætitia hauriendas è ſalutis fontibus*, venerandæ antiquitatis Interpres Chaldæus JONATHAN *b.* USIEL tranſtulit, *recipietis* DOCTRINAM NOVAM *cum gaudio* y). Cujus non minimum credunt momentum, quod ejus temporibus *omnes* olim inſtitutæ *Feſtivitate abrogari* debeant; ſolo *Purim*, ac *Expiationum die* manente z).

Falſitatem poſterioris annexi alibi ex inſtituto docebimus: prius autem poſtulant cuncta de *cultu Levitico abrogando* in præcedentibus adducta; in cujus locum ſuccedere debebant, ſub novo fœdere, ad DEUM decenter colendum, tradita. Ideo Meſſias Joeli l. c. *Doctor ad juſtitiam* vocatur; quod, ABRABBANELE interprete, *viam docere debuerit* novam, *per quam incederent; & opera, quæ ſint facienda.*

Hac itaque via nunc incedendum: hæc nobis præſtanda ſunt opera, quæ Spiritus Sanctitatis in primo Chriſtianorum Feſto Pentecoſtali ſuper Apoſtolos largiter effuſus minime abominetur; ſed ſempiternam potius nobiſcum commorandi conſervent benevolentiam. Qua ne vos ipſos, Cives dilectiſſimi? privetis; caſta DEUM colatis mente, ſacrasque ad conciones cum omni reverentia ac devotione frequentes accedite: DEI miniſtris, pro Veſtra invigilantibus ſalute, gratum larga remuneratione teſtati animum. P. P. feria Pentecoſtali prima, A. C. MDCCXVIII.

PROGRAMMA V. & Ultimum.

J. J.

QUod FESTVM SEPTIMANARVM JVDAICVM ABROGANDVM aliquando FVERIT, *ſurrogata* in iſtius locum *feſtivitate Chriſtianorum Pentecoſtali*, & quo præciſe tempore id contingere debuerit; anno per Dei gratiam præterlapſo, ex eo probatum dedimus, quod *pars* fuerit *cultus Levitici, circa Meſſiæ tempora abrogandi, novo in iſtius locum fœdere ſancito.* Tam ante-

t) ex Jeſ. XI, v. 4. u) ad Joel II, 23. fol. 241. col. 3. circa fin. x) Jeſ. XII, verſ. 3. y) Vid. plura in Joh Andr. Eiſenmengers entdeckten Judenthum, Part. I. c. VII. pag 270. ſqq. z) Vid. *R. Joſeph. Albo*, in *Ikkarim*, Serm. I. cap. XVI. f. 79. a. l. 8. ſqq. Vid. Programm. anni 1717. §. *Eodem.*

tecedens, quam conſequens è manifeſtis ipſius Scripturæ V. T. locis patuit. In illo demonſtrando, allegatis jam olim ſuperaddi merentur Exod. XXIII, v. 14. 16. 19. cap. XXXIV, 22. ſqq. Lev. XXIII, 2. 4. 9. ſqq. & potiſſimum v. 15. ſqq. inprimis Num. XXVIII. & Deuter XVI. in quibus potiores cultus Levitici partes, ac præcipue *tria Judæorum feſta ſolenniora* recenſentur obſervanda; inter quæ ibi verſ. 26. ſeqq. hic verſ. 9. ſeqq. etiam connumeratur *Septimanarum feſtum*. Totus vero Iſraelitarum *cultus Leviticus* adimpletus, & *conſummandus* prædicitur Jeſ. XL, v. 2. ſqq. *voce in deſerto* per Johannem Baptiſtam *clamante*, *parate viam Domini* &c. *cum revelata fuerit* GLORIA DOMINI, *& viderint omnis caro unanimiter*, *quod os Domini locutum fuerit*; *credendum* in poſterum (*novo* cum domo Iſrael & cum domo Judæ *fœdere*, juxta vaticinium Jeremiæ cap. XXXI, 15. ſqq. *ſancito*, *non ſecundum illud*, *quod cum Patribus ipſorum pepigerat*,) *fore Evangelio*, Deumque colendum juxta tenorem ab hoc præſcriptum.

An cum reliquis legibus cultus Levitici ceremonialibus, etiam hanc Solennitatem Deus ex libera ſua voluntate, & intentione prima, non impoſuerit Iſraelitis obſervandam; ſed voluntate mere permiſſoria & indulgente a), turpi Iſraelitarum æmulatione cum Ægyptiorum b) aliarumque gentium c) conſvetudine tum temporis recepta provocatus, & tantum non coactus condeſcenderit, atque adeo ad eam rurſus abrogandam proclivior extiterit; noſtrum jam non eſt, examinare: nedum ut eidem fundamento noſtram ſuperſtruamus ſententiam, feſtivitatis iſtius ceſſationem hinc illaturi. Quamvis enim non SPENCERVS d) modo, pluresque alii Chriſtianorum e), & APOSTOLI ipſi f) ſi Conſtitutiones ab illis denominatæ ſuam illis deberent Originem g), eo inclinent; ſed ex Judæis quoque magnus ille MAIMONIDES

a) quam συνλαλαβατικὸν θέλημα vocat *Theophylactus*, ad Ebr. X, v. 8. cui opponit ibid. προηγέμενον. b) Vid. Ezech. XVI, v. 26. cap. XX, 7. 8. 16. 18. 24. 30. c. XXIII, v. 2. 3. 8. 19. 21. Joſ. XXIV. 14. & conf. *Kircheri* Oedipus Ægypt. tom. I. Syntag. IV. cap. 10. p. 295 ſqq. c) Conf. Lev. XVII, v. 7. juxta Ab. Eſræ explicationem, it. Ez. XX, 32. d) de Legibus Ebræorum ritualibus lib. III. Diſſert. I. cap. I. Sect. 2. p. 9. ſqq. e) *Hieron.* Comment. in cap. IV. ad Galat. v. 8. *Euſeb.* Præpar. Evang. lib. VII. c. 8. circa fin. p. 312. B. C. Demonſtr. Evang. lib. I. c. 6. p. 16. & 22. in fin. p. 17. init. p. 24. B. *Chryſoſt.* Homil. VI. in Matth. II, v. 2. col. 67. 68. Edit. Francof. *Theodoretus* Serm. VII. de Sacrificiis, Op. tom. IV. p. 584. Quibus addatur *Tertullianus* adv. Marc. lib. II. cap. 18. *Theophylactus* l. c. pag. 975. Edit. Lond 1636. Guil. *Poſtellus* de Orbis Concord. l. I. c. 11. p. 75. H. *Grotius* de Verit. Relig. Chriſt. lib. V. c. 7. 8.
f) Conſtit. Apoſt. lib. VI. c. 20. toto, p. 350. coll. c. XXII. p. 351. ſqq. Edit. Antverp. 1698. g) De quibus vid. Veterum Teſtimonia in Edit. cit. p. 189. *Cotelerii* Judi-

DES h) magno id conatu inculcet, ABRABBANELE i) contra *R. Moſ. Nachmanidem Narbonenſem* prolixe, multisque aliis k), occaſione oblata, defenſus, & a Karræo ſupra laudato *Aarone fil. Eliæ* l) in hoc approbatus. Nec rationes ſatis ſpecioſæ pro ſtabilienda iſta opinione deſint: non pauciores tamen vicisſim obſtant, quæ impediunt, quo minus adhuc eandem amplexi, novas inde inferamus Concluſiones m).

Id vero dubio procul omni poſitum, & ex ipſa Scriptura V. T. abunde comprobatum eſt, quod, *durante* etiam *adhuc cultu Levitico*, nihilominus *Deus feſta Judaica faſtidire cœperit*, eo ipſo *iſtorum ceſſationem* aliquando futuram, clare *prædicens*. Nemo enim ſui juris, liberæque ac abſolutæ poteſtatis, quantumvis admodum longanimis, ac obfirmata præditus ſit patientia, perpetuo ſuſtinere ſolet, quod cum *tædio ſuo* eſt conjunctum: niſi pacto quodam, ad iſtam *animi ægritudinem* diutius ferendam, obligetur. Id quod de Deo, Ente liberrimo & potentiſſimo cogitare nefas. Nil quicquam enim afferri unquam poterit, quo probetur, Deum ullibi ſe obſtrinxiſſe; nequid eorum mutaret, quæ Iſraelitas obſervanda certo loco, certoque tempore juſſerat.

Scripturæ loca, quæ ſummam *Dei diſplicentiam*, *faſtidium*, ac *tædium* erga feſtivitates Judaicas, declarant, & verbis admodum ponderoſis depingunt, ſimulque tempus inſtare pronunciant, quo *prorſus ceſſare* debeant, diverſa ſunt, diverſis inſpirata Prophetis. JESAIAS, quamvis a ישע *ſalute*, ipſis denominatus recte credatur; quod præ aliis in id incubuerit ſedulo, ut *læta grataque* populo annunciet *); in ipſo tamen liminine muneris ſui prophetici, ſuam quaſi auſpicaturus functionem, verbis his parum jucundis Deum hoc modo conquerentem introducit n): *cum veneritis, ut videamini coram me, quis*

 quæſi-

cium l. c. p. 194. ſqq. *Dallæus* de Pſeudepigraphis Apoſtolicis: *Joh. Erneſt. Grabe* Eſſey upon two Arabick Munuſc. concern. the Doctrine of the Apoſtles: &, ſi vacat, *Joh. Car. Bovius* de his, Edit. Antverp. 1564. *Wilh. Whiſtons* Primitive Chriſtianity Reviv'd, vol. III. London 1711.

h) in *More Nebuchim*, Part. III. cap. 32. it. cap. 29. & cap. 48. ac paſſim alibi. i) Ex inſtituto *Præfat.* in Levit. cap. IV. fol. 228. col. 2. & 3. Edit. Venet., qui veritatem ſententiæ *Maim.* ex Scriptura S. & *Majorum* ſuorum Scriptis Tal. judicioſe enucleat. k) v. g. *R. David Kimchi* Comment. ad Jer. VII, 21. ſqq. & ad eundem locum jam nominatus *Iſaac Abrabbanel* f. 107. col. 1. med. & col. 2. med. l) in ס׳ המצות, tract. יום הכיפור cap. II. circa fin. & init. cap. III. f. m. 89. a. poſt med. & b.

m) Utpote ad has anguſtias nondum redacti. *) Vid. *Abrab.* Præfat. Comment. in *Jeſaiam* f. 2. col. 1. l. 9. ſqq. it. Præfat. in Ezech. f. 153. col. 4. l. 45. ſeqq. E qua origine etiam הושע nomen deducitur. n) Jeſ. I, v. 12.

quæſivit hoc de manu veſtra? ut mea conculcetis atria. & mox o): *Novilunium, & Sabbathum, convocare Eccleſiam, non ſuſtinebo vanitatem & detentionem. Novilunia veſtra, & Solennitates veſtras anniverſarias odit anima mea; facta ſunt mihi oneri, defatigatus ſum ferre.* Apud AMOSVM p) Deus loquens ſiſtitur his verbis: *odi, ſprevi feſta veſtra, nec odorabor in* aſarthas, ſeu *congregationes veſtras.* Et apud HOSEAM q) iſtorum abrogationem diſerte adjicit, ita pronuncians: *ceſſare faciam omne gaudium ejus*, (Eccleſiæ ſcil. Judaicæ, ſub ſchemate mulieris adulteræ delineatæ cap. I, 2. ſqq. cap. II, 4. ſqq.) *feſtum ejus, Calendas ejus, atque Sabbathum ejus, imo omnem ejus feſtivitatem*; quocunque demum nomine iſta veniat.

Quot verba in ſingulis, tot rerum occurrunt pondera. *Apparitionem* iſtam r), quæ ſingulis Iſraelitarum maribus *ter* quotannis ſuſcipienda erat s), in feſtivitatibus eorum ſolennioribus, inter quas & *feſtum Septimanarum* continebatur, non aliter conſiderat, quam ſi *nude conculcent* pedibus ſuis, eoque ipſo, luto ac pulvere ipſis adhærente, conſpurcent contaminentque Dei atria. Ipſe ABRABBANEL hoſtis alioquin Chriſtiani nominis infenſiſſimus, rei coactus veritate, non continuit ſe, quo minus in verba allegata in hunc commentetur modum t): „comparitione iſta nequicquam delector. Quis enim poſtulavit „vobis, ut mea conculcetis atria? Melius mihi foret, ut prorſus non venia„tis, nec offeratis oblationes; quam quod venitis ad conculcandum atria mea, „meo adjecta Sanctuario: quæ VESTRIS COMMACVLATIS PEDIBVS. „*Et* KIMCHI *eadem ita explicat*, non reputo vobis honori, ſed contemtui: quaſi „nil aliud faciatis, quam ut atria mea conculcando contaminetis. Non potero „FERRE (*quod ſupplendum monet* ABEN ESRA) diutius: ſunt mihi valde one„roſa. Ideo removebo vos, ut ceſſent. *Et quid abominationem Dei, qua Ju„dæorum feſta averſatur, clarius exprimit, quam hæc AMOSI verba*; odi, ſprevi „feſta veſtra? *q. d. juxta* Abrabbanelis u) *mentem*: ne opinemini! quod pro„pter holocauſta veſtra, ter quotannis in feſtis veſtris *offerri ſolita*, & propter „oblationes veſtras, ac Cantica, atque modulationes Leviticarum, quæ in do„mo mea concinunt, re vera ipſis ſim condonaturus. Nequaquam ita fiet. „Nam ſperno feſta veſtra, quibus aſcenditis in πειζοπορίαις veſtris: NEC „ODORABOR IN ASARTHAS VESTRAS.„ Non minus coram me fœtent, quam

o) l. c. v. 13. 14. p) cap. V, v. 21. q) cap. II, 13. r) De qua vid. Progr. An. 1716. §. *Quod templo ſtante.* ex Maim. Hilc. *Chagiga*, cap. I, § 1. fundato in cod. Talm. Bab. *Chagiga* fol. 6. b. s) Vid. Exod. XXIII, v. 14. ſeqq. v. 17. cap. XXXIV, 23. 24. Lev. XXIII, 4. ſqq. Deut. XVI, 16. t) *Comment.* ad l. c. f. 6. col. 1. l. 16. ſqq. u) Comment ad l. c. f. 249. col. 4. circa med.

quam terra coram hominibus cadavera; ad quæ nares, ut dici ſolet, & os obſtruunt. Non digna judico, quæ vel nudo odoratu, iſtorum quaſi indagaturus indolem, explorem. Itaque apud HOSEAM rotunde aſſerit, *ceſſare faciam*; ut in nullo amplius uſu ſint.

Certe verba ex JESAIA adducta tantum ſemper aculeum in Iſraelitarum animis relinquere, ut de *Rab Hunna* dicatur in ipſo opere Talmudico x), quod, *quoties in ea inciderit*, acerbe *illacrymarit* iisdem, ſtupendam rerum cataſtrophen *deplorans*; qua *herus ſervum*, *cujus* alioquin *acceſſum*, avide & *anhelans expectabat*, *ſue ipſum adhibiturus menſæ*, *adeo abominetur*, *ut nec ipſum videre*, *nec ab eo videri amplius ſuſtinuerit*. Alibi y) referunt antiqui rerum Judaicarum Scriptores, quod circa tempora Templi ſecundi vel deſolandi, vel non ita pridem deſolati, Gentilis quidam (quo nomine Chriſtianos appellare conſueverunt) R. AKIVAM tunc florentem interrogarit, *quare vos Judæi! celebratis ſolennitates annuas? annon ita vobis dixit Deus benedictus*, *Novilunia veſtra*, *& ſolennitates veſtras odit anima mea &c.*

Quis ille fuerit Chriſtianorum, qui dubium hoc moverit, diſerte nullibi exprimitur. Cum Præceptore hujus *Akivæ* R. ELEASARE Jacobus Chriſti diſcipulus & Epiſcopus Jeruſolymitanus, in foro ſuperiori urbis Zipporis diſſeruiſſe legitur z): qui tamen eo usque vitam ſuam vix protraxit, ut cum *Akiva*, in celebritate jam conſtituto, colloqui potuerit. Quamvis argumentum ipſum, de *abrogatione* ſcil. feſtorum Judaicorum, ejus indoli apprime competat: utpote qui id ipſum etiam in prima Apoſtolorum Synodo maſcule defenderit, omnesque ad Chriſtum converſos, convertendosque ab onere cultus Levitici eximendos decreverit a). Judicent eruditi. Quisquis tamen ille fuerit; heroico præditus erat animo: qui non reformidarit, cum iſto Judæorum in arenam deſcendere; quem Moſes ipſe legislator ſe digniorem judicaſſe, fingitur b); cujusque ſententia ex communi Doctorum decreto, ſingulis ab ipſo diſſidentibus ubivis præfertur c). Cauſæ juſtitia fretus, neminem reformid.t diſſidentium, quocunque ſuperbiat ingenii acumine.

x) Cod. Bab. *Chagiga* f. 4. b. l. 13. ſqq. y) in *Tanchuma* ad Sectionem פנחס f. 88. col. 4. l. 15. ſqq. Edit. Venet. ſed Francof. f. 75. col. 2. l. 36. ſqq. *Bammidbar rabba* Sect. XXI. fol. 282. col. 4. l. 10. ſqq. z) Cod. *Aboda ſara* fol. 16. b. l. 43. ſqq. f. 17. a. initio. Conf. etiam l. c. f. 27. b. l. 10. ſqq.

a) Act. XV. v. 13. ſqq. conf. *Chryſoſt.* Homil. XXXIII. in Acta Apoſt. p. 676. *Heſych.* Presb. Jeruſol. Serm. in Jacobum, ap. *Photium*, Cod. CCLXXV. col. 1526. b) *Menachoth* fol. 29. b. l. 18. ſqq. *Juchaſin* in vita R. Akivæ f. 36. a. l. 23. ſqq. c) הליכות עולם Tract. V. cap. 1. p. 201. circa fin. *Siphre* ad Num. IX. 8. fol. 10. c. 4. l. 43. ſqq. *Juchaſin*

Obtuſum illud admodum, nimisque hebetatum hic deprehenditur *Akivæ* iſtius in hac, quam Chriſtiano reddidit, reſponſione; utut multi Judæorum, ex reverentia tanti ipſorum Martyris cum ſumma admiratione devote eam exoſculentur d). Argutiæ non omnes ſcopum feriunt. Reſpondebat enim, „ſi diceretur Novilunia mea, & feſtivitates meas odit anima mea; tecum ſenti„rem. Sed, cum dicatur Novilunia veſtra, & feſtivitates veſtras; infero, quod „de illis loquatur feſtivitatibus, quas Jerobeam inſtituerat: prout dicitur e), „& fecit Jerobeam feſtum in menſe octavo, in quinto decimo die ejusdem „menſis, ad ſimilitudinem feſti, quod in Judæa: & obtulit holocauſta ſuper „altari iſto. Ita fecit in Bethel ſacrificando vitulis &c. *Iſraelitis* ſcil. h. e. imperio decem tribuum *feſtum fecit.* „Verum iſtæ feſtivitates, (quæ penes Ju„dæos Iſraelitis oppoſitos, in imperio Judæ Davidis adhærente familiæ, in „templo Jeruſolymitano peraguntur,) non ceſſabunt in æternum: mea nim. „Novilunia. Quare? quia ſunt Dei ipſius benedicti, ſicut dicitur f): iſta ſunt „feſta anniverſaria Domini: & alibi g) ſcriptum extat, & elocutus eſt Moſes „feſta Domini. Eapropter non ceſſabunt in æternum: utpote de quibus „etiam dicitur h); confirmata ſunt in æternitatem ſeculi, inſtituta in veritate „& recto. Mens ejus eſt, verba apud Jeſaiam l. c. extantia, non loqui de *feſtivitatibus* a Deo ipſo in ſui honorem inſtitutis; utpote quas, vigore loci e Pſalmo citati, nunquam odiſſe poſſet. Sed de illis, quas Jerobeam e cerebro ſuo finxerit, in honorem vitulorum; non Jeruſolymæ, verum in urbe Bethel celebratis.

Quæ ſententia totum dicentis ſcopum impugnat, & nullo modo cum ſerie Orationis conciliari poterit. Sermo ad regnum Judaicum dirigitur, ipſamque Jeruſolymam i); non ad Iſraelitas decem tribuum, aut contra cultum vitulorum in Bethel inſtitutum. Et ne dixeris, etiam de illis quosdam fratrum ſuorum cultum Baaliticum fuiſſe imitatos, quos Propheta corripiat, vel, ut LANIADO k) ſomniat, hos *nova addidiſſe feſta & Sabbatha*, cultu in Excelſis, ſeu locis quibusdam editis peracto. Obſtant Dei ipſius verba, dicentis l), *ad quid MIHI multitudo hoſtiarum? EGO ſaturatus ſum.* Cui aliquid non offertur, aut qui id non recipit; de eo ſaturari nequit. Sacietas oblationem ſibi factam, & per-

f. 35. a. l. 27. ſqq. *Zemach David* ad A. M. 4840. f. 18. a. d) in quorum nnmero eſt etiam *Abrabbanel* ad l. c. fol. 6. col. 1. l. 37. ſqq. it. *R. Sam. Laniado* in כלי פז fol. 9, c. 4. med. & f. 10. c. 1. e) 1. Reg. XII, 32. f) Lev. XXIII, 4. g) l. c. 44. h) Pſ. CXI, 8. i) Vid. Jeſ. I, 1. 8. 21. 26. ſqq. k) in *Celi paz* l. c. f. 9. col. 1. circa fin. & col. 4. l. 33. ſqq. l) Jeſ. I, 12.

perceptionem ejus præſupponit. Unde amplius ſequitur m), *MIHI* accenſus *ſuffitus, eſt abominatio:* coram n) *facie MEA, ut videamini, venitis: mea conculcatis atria;* non coram vitulis, in fano apud Bethelem erecto, vel in Excelſis aliis, in quibus vel nulla erant *atria*, vel Dei dici non poterant. *DEO facta fuerant labori oneroſo* o), *qui ſaturatus* illis fuerat, & *defatigatus*, diu illa ferendo; non vituli, aut Baal. Nulla itaque veri ſpecie alia apud *Jeſaiam* concipi poſſunt feſta, quam quæ Deus ipſe olim, ut *ad tempus durarent*, inſtituerat.

Nec aliter de loco AMOSI judicandum. Utut enim ſæpius hic cum regno *decem tribuum*, quod ſpecialiter *Iſraeliticum* dicitur, rem habuerit; reprehenſus hoc nomine ſolenniter ab *Amazia* p) Sacerdote Bethelis, ac *in Judæam*, ceu patriam ſuam, *remiſſus, ut ibi panem comedat, ac vaticinetur;* urbe *Bethel*, *quæ Regis ſit aſylum ac ſedes imperii, relicta*. Illud tamen vaticinium, e quo ſuperius allegata adducuntur q), non ad *Iſraelitas decem tribuum* dirigitur, utpote qui non præſumuntur *deſideraſſe diem Domini* r), ſibi in proxime præcedentibus s) prædictum *caliginoſum:* nec dici poterant, vigente cultu vitulorum, *Domino obtuliſſe hoſtias*, quemadmodum hi, quos Propheta alloquitur t). Sed ad Judæos duarum tribuum; quos etiam diſertis verbis *Zionitas* vocat u), in oppoſitione ad *Samariæ* ſubditos x). Id quod dudum agnovit acutiſſimus Judæorum ABRABBANEL y), ab autore antiquiſſimi *Medraſch* שוחר טוב dicti, approbatus, & neceſſariis contextus circumſtantiis in aſſenſum abreptus z). *Hoſea* objectum dubium videri poterat: Cum vero *Sabbathi* & *Novilunii* mentionem faciat, quæ a ſolo *Deo* dependent: ideo nec alia hic feſta videntur intelligenda, quam quæ *Deum autorem* habuerant. Ut taceam, quod eo ipſo Scripturæ loco, quo legitima *feſtorum Dei* celebratio præſcribitur *), non ſemper *Dei* dicantur; ſed interdum, prorſus ut apud Jeſaiam l. c. ראשי חדשיכם, *novilunia* VESTRA †), מועדיכם *feſtivitates* VESTRÆ **).

Cum autem *Hoſeas* a) *gaudii* meminerit, quod *ceſſare facturus ſit omne* ejus *gaudium*; occaſionem hinc arripuit R. JOCHANAN in tractatu Talmudico *Schabbath* dicto b), etiam *Jeſaiæ* verba adducta explicare quidem de feſtis a Deo ipſo inſtitutis, non tamen in ſe conſideratis. Sed ratione *enormis* iſtius *lætitiæ*

m) l. c. v. 13. o) l. c. v. 12. p) l. c. v. 14. p) Amos VII, 10 ſqq. q) è c. V, 18. ſqq. r) l. c. s) c. V, 1. ſqq. v. 18. 20. t) l. c. v. 22. 23. 25. u) Amos VI, 1. x) l. c. y) ad Amos l. c. quæſt. VI. f. 247. col. 4. l. 12. ſqq. & *Explicat. Verborum* f. 249. col. 3. med. z) *Abrabb* l. c. l. 64. ſqq: titulus libri videtur ex Prov. XI, 27. deſumtus. Unde dici non poterit שוחר טוב ut multi contendunt. *) Num. XXVIII. & XXIX. †) Num. XXVIII, 11. **) Num XXIX, 39. a) c. II, 13. b) fol. 145. b. l. 3. ſqq.

titiæ, quam Judæi in iſtis celebrandis excitarint. Quaſi non feſta Deus oderit; ſed nimiam iſtis adjunctam lætitiam. In quo veſtigia ejus legit R. MARDOCHÆVS ſacerdos, ab ipſo ſocero ſuo R. SAM. LANIADO citatus, & in eo approbatus c). Verum *gaudii* iſtius nullum in *Jeſaia* extat indicium: & pars eſt eſſentialis cujuslibet *feſtivitatis* rite *obeundæ*, a Deo ipſo præcepta d). Quippe qui ægre ferebat, aram ſuam lacrymis humectatam e). Ut adeo feſtorum abrogata lætitia, feſta ipſa cenſeantur abrogata.

Nec eſt, ut cum plerisque f) dixeris, ob *flagitia* in feſtis celebrandis *ſervata*, cultum ipſum Deo fieri tædioſum: qui, vita cultorum legibus conformata, eundem omnibus modis eſſet probaturus. Quanquam hæc ſententia, ut nihil reticeamus, nonnihil ſubſidii inveniat in verbis g) לא: אוכל און ועצרה per certum explicatis Idiotiſmum h); quo ſenſum referrent, *non poſſum ferre vanitatem Detentionis*. Quia, *Abrabbanele* judice i), aliter ſtilus fuiſſet formandus: nec dicendum quod *feſta ipſa oderit & novilunia*; *ſed malitiam operum ipſorum* celebrationi feſtorum annexam. Et, quod maximum, verba *Jeſaiæ* c. XL. v. 1. 2. ad quæ ſuperius k) provocabatur, animum Dei placatum indicant: qui *non de corripiendo, ſed conſolando populo occupatur; iniquitate ipſius jam condonata*. Et nihilominus tamen, dum maxime iſtorum genio indulget, ipſisque aperte ſubblandiri jubet, *loquendi ad cor ipſorum* l); id ſimul indicat, tanquam ſingulare beneficium, *omnem cultus Levitici militiam*, quocunque demum animo peragatur, *impletum iri*, & cum eo ſimul *feſtivitates quascunque anniverſarias*, ad cultum iſtum oneroſum pertinentes.

Nihil ergo eſt, quod ulla veri ſpecie afferri poſſit, ad impediendum, quominus Deus decretum, de *feſtis Judæorum abolendis*, dudum executus, aut *eadem ex animo odiſſe*, dicatur; aliis in iſtorum locum ſubſtitutis. Verba profecto Pſalmi m), ad quæ R. AKIVA ſupra provocabat, *omnia Præcepta ejus ſuffulta ſunt in ſeculum æternitatem*, (ſi vel maxime פִּקּוּדִים ea quoque Præcepta includeret, quæ de *diebus feſtis* rite obeundis ſparſim leguntur), nec *pactum* Dei deſignant, quo ſuæ renunciaſſet libertati: nec magis *feſtorum* probant *perpetuitatem*, quam formulæ

c) in *Celipas*, l. c. fol. 9. col. 3 l. 5. ſqq. a fine. & col. 4. d) Deut. XII, 18. c. XIV, 26. c. XVI. 11. c. XXVII, 7. vid. cod. *Chagiga* f. 6. b. l. 12. 18. & *Maim.* Hilc *Chagiga* c. I. § 1. citati Program. 1716 § *Quod Templo ſtante*. e) Mal. II. 13. f) ad quos referendus eſt *Raſchi* ad Jeſ. 1, 11. ſqq. ad Prov. XV, 8. provocans: *R. Dav. Kimchi*, *Iſaac Abrabbanel*, ad l. c. com. *Laniado*, ac plerisque Chriſtianorum. *Ab. Eſra* quamvis cauſam hanc diſerte non exprimat, provocat pro explicatione v. 11. ad Pſ. L, 11. g) Jeſ. I, 13. h) juxta interpr. §. 149 V. I. i) Quæſt. V. in Jeſ. I. f. 4. c. 4 l. 15. ſqq. k) Progr. anni 1718. § *Extat tamen*, & ſqq. l) Jeſ. XL, 2. m) CXI, 7. 8.

mulæ huic cognatæ כל ימי עולם , העולמים , חוקת עולם , לעולם , עד עולם, aliis *cultus Levitici* legibus annexæ, juxta vaticinium JESAIÆ n) ſuo tempore *conſummandi*. Nudum quippe tunc *tempus definitum*, longum tamen & ob longinquitatem ſæpe *occultum* & *obſcurum* o), denotant. Quod alibi intra *Jubilæum* p), ſpatio quinquaginta annorum, circumſcribi poteſt; vel *duratione vitæ* ejusdem, de quo dicitur q): ut alias pluribus, ex conſenſu R. JOSEPH ALBO r) & R. SAADIÆ s) docuimus. Diceres, quibusdam in locis leges in deſerto promulgatas vocari *æternas*; quod & in terram promiſſam ingreſſos obligent; non tamdiu ſaltem durantes, quamdiu oberrabant in deſerto t).

Ut taceam, ABEN ESRAM verba a *R. Akiva* adducta de *ſolis naturæ legibus* intellexiſſe, quæ *omnium inſcriptæ* ſunt *cordibus*, ac expreſſæ in Decalogo u). Quæ procul dubio in æternum durabunt. KIMCHI de *animadverſionibus* adverſus Palæſtinæ incolas ſuſceptis accipit; quos ob peccata ſua juſte x) ejecerit, eoque ipſo *fidem ſervarit* y), Patriarchis datam z). Proprie *Dei* notat *viſitationes*: quæ vel ad bonum conferendum ſuſcipiuntur, vel ad infligendam pœnam. Quocunque vero ſenſu ſumatur; noſtram non deſtruit ſententiam.

Quam temere etiam impugnant, ad Dei provocantes *immutabilitatem*. Deus quippe, quoad intrinſecam ſuam eſſentiam, manet *immutabilis*: atque adeo ejus pronunciatum a), *Ego Dominus non mutor*, vigorem ſuum retinet; ſi vel in ſingula momenta ejus mutentur *actiones*. Liberæ hæ eſſe debent, ceu Entis liberrime agentis, & ſtatui accommodandæ: qui nunc ſerenitatem poſtulat, nunc nubila. Lux tenebris mutatur, juventus ſenectute, æſtas hyeme: quæ omnia a Deo dependent, diſerte prædicente b), quod per ſuam providentiam ac operam, *ſementis ac meſſis, frigus atque æſtus, æſtus ac hyems*, nec non *nox diesque*, quamvis cuncta ſibi ſint oppoſita, *quamdiu mundus duret, non ſint ceſſatura*. Adamo olim omnes *arborum fructus*, præter unam c), permiſit; *carne*, ad mentem plurimorum

n) cap. XL, 2. quo de Progr. An. 1718. o) vi ſuæ originis עולם quæ *abditum, occultum, abſconditum* eſſe denotat. p) Quo trahunt Exod. XXI, 6. Deut. XV, 17. coll. Lev. XXV, 40. q) 1. Sam. I, 22. Pſ. 89. 2. Pſ. 69. 93. r) in *Ikkarim* lib. *III*. c. 16. fol. 78. b. ant. med. s) in *Sepher Æmunoth*, Orat. *III*. f. 23. col. 4. circa fin. t) Exod. *XX*, 21. c. *XXVII*, 1. ſqq. Deut. *XXIII*, 1. ſqq. Qua dicere ſolent דבר שאינו נוהג לדורות; illas autem דבר נוהג לדורות cod. *Chagiga* f. 6. a l. 30. ſqq. & ubique. u) Comm. ad Pſ. *CXI*, 8. x) unde l. c. v. 7. ומשפט & v. 8. ישר y) indicatam voce אמת & באמת v. 7. & 8. ac נאמנים v. 7. z) Gen. *XV*, 16 Deut. *IX*, 5. utrumque ſimiliter conjungitur. a) Mal. *III*, 6. b) Gen. *VIII*, 22. c) Gen. *I*, 29. c. *II*, 16, 17. c. *III*, 2. 3.

rum, illi *interdicta:* quam Noæ permiſit d). Cujus poſteris agnatarum plurimas ad connubium conceſſit e); ut carnem beſtiarum omnium, ad eſum f): Iſraelitis autem plurimarum interdixit matrimonio g), eſuque carnis diverſarum beſtiarum h). Prohibuit generaliter, homines quoscunque occidere i). Abrahamo vero imperavit, ut proprium mactaret filium k). Ne quis, niſi ex Aaronis ſeminis prognatus, hoſtias offerret, aut ſuffimentum ipſi adoleret l), idque non alibi quam in loco quem eligeret m), ſeveriſſime prohibuit Gideoni n) tamen, Manoæ o), *Samueli* p), atque *Eliæ* q), illud permiſit, etiam in loco alieno.

Sine ulla proinde hæſitatione, *Cives dilectiſſimi!* (poſtquam *feſtum Septimanarum Iudaicum* dudum *obſoleverit*, Deo ejus fundatore id faſtidiente), Chriſtianorum ritus, in memoriam *Spiritus ſancti*, viſibiliter *in Apoſtolos* circa Chriſtianiſmi incunabula *effuſi* ex deliberato conſilio introductos, religioſe exequimini: ſacris conventibus nunquam Vos ſubducentes, & talem extra eosdem vitam agentes, quæ directionem ſancti Spiritus vos inhabitantis ubivis arguat. Loco autem ſacrificiorum, præcipue *Salutarium* r) pro *lætitia excitanda* ab Eccleſia V. T. immolandorum s), poſt *Laudis* t) oblationem Deo devote conſecrandam, *ſpontaneas* liberaliter diſtribuite *portiones*, illis conferendas, qui in Levitarum, (quos ſimul cum aliis hoc ipſo feſto exhilarandos Deus ſerio adhortatur u) apud nos ſucceſſere locum; iſtorum vices in miniſterii cultus divini ad aram atque ſuggeſtum rite obeundi, fideliter adminiſtrantes, ac pro veſtra ſalute nunquam non vigilantes ſoliciti. P. P. ipſa Pentecoſtes feſti feria prima.

JOH.

d) Gen. *IX*, 3. e) *Abraham* ex eod. patre *ſororem* duxit Gen. *XX*, 12. *Amram* amitam ſuam Exod. VI, 20. conf. cod. Bab. *Sanhedr.* c. VII. *θ.* 5. fol. 56. b. l. 2. ſqq. it. f. 57. ſqq. Jeruſ. *Kidduſch.* ad c. I. *θ.* 1. f. 58. col. 2. fin. & col. 3. l. 1. ſqq. f) Gen. *IX*, 3. g) Lev. *XVIII*; & *XX*. h) Lev. *XI*. Deut. *XIV*, 4. ſqq. i) Exod. XX, 11. Num. XXXV, 16. ſqq. k) Gen. XXII, 2. ſqq. l) Num. XVI, it. cap. XVII, 5. Conf. Cod. Bab. *Sanhedr.* f. 89. b. l. 16. ſqq. *Toſiphta* cod. *Jebammoth*, f. 90 b. ad l. 7. m) Lev. XVII, 3. ſqq. n) Jud. VI, 19. ad quem provocat auter *Peſikta ſotarta*, ad Deut. XVIII, 15. f. 77. col. 2. l. 3. o) Jud. XIII. 15. ſqq. p) 1. Sam. IX, 12. ſqq. c. XVI, 2. ſqq. q) 1. Reg. *XVIII*, 19 ſqq. ad quem provocant ll. cc. omnes. r) *Raſchi* ad cod. *Chagiga* f. 6. b. l. 13. ubi, *non datur*, inquit, *lætitia feſti per carnem* Sacrificiorum. Vid. Progr. an. 1716. s) שלמי שמחת חג יגה & שלמי חגיגה dicta Rabbinis. De quibus vid. *Maim.* Hilc. *Chagiga* c. l. §. 1. poſt Deut. *XVI*, 10. ſqq. cap. *XII*, 17. c. *XIV*, 22. ſqq. t) quam durare putant, etiam reliquis Sacrificiis omnibus abrogetis. u) Deut. *XVI*, 11. 14. conf. c. *XII*, 12. 18. 19. c. *XIV*, 27. 29. c. *XXVI*, 11. ſqq. cap. *XXVII*, 7. it. *Maim.* l. c.

JOH. ANDR. DANZII
PROGRAMMA
DE SPIRITV ARDENTE
IN ESAIÆ IV, 4. coll. ACT. II, 2.

IMmenſæ Dei ſapientiæ pariter & *φιλανθρωπίας* ſingulare argumentum eſt, quod, quando per ſervos ſuos, prophetas, populo refractario, acerbiſſima judicia denunciavit, maximis ea permiſcuerit ſolatiis, & jucundiſſimis lenimentis. Nam, ſicut pater, juſta ita charitate temperata, ſalutem liberorum, non perniciem quærit: ita benigniſſimum Numen populum, quem ſibi peculium elegerat, everſis inquinamentis & derſis ſordibus, tam purum, tam ſanctum, tamque felicem reddere voluit, ut in eo, tanquam loco celſo atque illuſtri, totius mundi ſalus collocata, omnibus gentibus manifeſtaretur. Hinc omnium præſtantiſſimus fons, unde Viri Dei ſuas derivabant conſolationes, erant feliciſſima Novi Federis tempora, quibus ex umbra in lucem clariſſimam prodire debebat Zionis auxilium, quod tanto ardore patres exoptarant: quæ, quum mente prophetica, quaſi præſentia intuebantur Prophetæ, in tantum affectum erumpebant, ut, quibus gaudiis exultarent, neſcire viderentur: præſertim ore pleno exclamabant, & eam extollebant felicitatem, qua Spiritus ſancti dona omnibus cujuscunque ætatis, & cujuscunque ſexus fidelibus diſtribuenda erant largiſſime. JEREMIAS a), EZECHIEL b), JOEL c), ZACHARIAS d), & reliqui ſunt tantæ beneficentiæ diſerti præcones: qui, quo magis territant minis, & ad ſanitatem revocant, tanta præclariorem prædicant futuram donorum Spiritus ſancti ubertatem, quod omnino ſummæ conſolationi perterritis eſſe oportebat, quum legis divinæ rigorem, & ſuarum virium imbecillitatem expenderens.

Omnium vero maxime id præſtitit, JESAIAS, qui, quum novi federis œconomiam tam clare, tamque perſpicue depinxerit, ut ipſius ſpectator & adminiſter fuiſſe videretur, loco evangelicæ hiſtoriæ ſcriptoris haud plane immerito habetur. Hic, quaſi teſtis auritus & oculatus Johanni, ſalutis prænuncio, Chriſto ipſi, & apoſtolis poſt ſublatum magiſtrum congregatis adſtitiſſet, Spiritus ſancti effuſionem deſcripſit, dicens e), quod ביום ההוא, *illo tempore, quo futurum ſit* צמח יהוה *Germen Jehovæ in decus & honorem*, & פרי הארץ *fru-*

a) cap. XXXI. b) cap. XI, 19. XXXVI, 26. c) cap. II, 28. ſq. III, 1. d) XII, 10. e) c. IV, 1, 2. 4.

fructus terræ in magnificentiam & ornamentum reliquis Iſraelis, eluturus ſit dominus excrementa filiarum Zionis & ſanguinem Hieroſolymorum ex medio ejus exterſurus ברוח משפט וברוח בער SPIRITV JVDICII & SPIRITV ARDENTE.

Duo inſignia & notatu maxime digna tempora ante oculos civium ſuorum ſtatuit propheta: unum calamitatum, ex juſtiſſimis Dei pœnis pendentium; alterum felicitatis ſummæ, non tam corporalis, quæ caduca eſt & inconſtans, quam ſpiritualis: utrumque eodem notabili indicio, ביום ההוא *tempore illo*, indigitat; ſed tamen ita ſibi invicem opponit, ut unius commemoratione perculſi & proſtrati, alterius recordatione erigantur & reficiantur. Neque timendum, ne eadem formula diverſa tempora confundat, & turbet: quia adjectis circumſtantiis quam optime definita ſunt. Jeſaias, quodnam tempus inſigniat, indicat apertiſſime, quam *Germinis Jehovæ* mentionem facit. Unde R. DAVID KIMCHI f) ביום ההוא rectiſſime expoſuit ביום התשועה כביא גואל *tempore ſalutis, quando veniet redemtor*; & per צמח יהוה *Germen Jehovæ*, neminem alium innui voluit, quam משיח בן דויד *Meſſiam filium Davidis*, ex Jerem. XXIII, 5. *ſuſcitabo Davidi germen juſtum.* Quippe nomine צמח Meſſias in prophetarum, Jeſaiæ præſertim & Jeremiæ oraculis ita celebratus eſt; ut id ipſi ceu proprium tribuat Zacharias g). G. R. SALOMO ISAACIDES h) צמח יהוה *Germen Jehovæ* explicavit per הצדיקים הנשאלים והחכמים תלמידי התורה *juſtos reſiduos, & ſapientes legis ſtudioſos*: פרי הארץ, *fructum terræ* vero per בני צדיקים *filios juſtorum*. Quocum ABBAHAM b. ESRA i) conſentit, qui צדיקי ירושלים שימלטו לצבי הדר *juſtos, Ieruſolymorum, qui effugient in ornamentum glorioſum*, intellexit. Sed, præterquam quod uterque ſubjecta diverſa errore aperto confundat, ſermo hic de ſingulari eaque illuſtri perſona eſt, quæ reliquis Iſraelis honorem adferet & magnificentiam. Id quod alii è Judæorum magiſtris bene perſpexerunt; in illa vero perſona detegenda ſunt hallucinati. Neque enim Hiskiæ, quem, præter ABRABBANELEM k), alii, quos Aben Eſra adduxit, innui volunt; neque Serubabeli, aut ulli e reducibus ex Babylonica captivitate, tam præclari excellentiæ characteres conveniunt. Ergo de multo illuſtriori cogitandum. Quæ nemo alius eſt, quam Meſſias. Quod optime vidit JONATHAN, Paraphraſtes Chaldæus: qui, ut alibi ſemper, ſic & hic loci צמח *Germen*, tranſtulit משיחא, *Meſſias*. Cujus teſtimonio contra Judæos tanto firmius innitimur, quo propius ætas ejus ad veterem eccleſiam judaicam accedit & quo majori auctoritate apud Talmudicos valet: qui ipſum æque majeſtatis divinæ par-

f) ad h. loc. g) Cap. III, 8. VI, 12. conf. Vitringa in Comment. in Jeſ. cap. IV, 2. p. 103. col. 1. h) ad h. loc. i) ad h. l. k) ad h. l.

participem prædicant, ac Moſen l). Nihilominus fallitur ut homo, quando פרי הארץ, *fructum terræ* expoſuit, עבדי אוריתא, *facientes legem.* Ubi eundem errorem cum R. Salomone Iſaacide, Aben Esra, & Abrabbanele erravit, quorum ultimus *fructum terræ* incolas eſſe Jeruſolymorum, ſub Hiskia viventes, opinatus eſt. Hi enim omnes illum, qui gloriam dat, cum his, qui accipiunt eam, confundunt quam maxime. Qua ex parte KIMCHIVS iterum ſanior eſt ceteris ſuis popularibus: qui הארץ *fructum terræ*, etiam על משיח *ad Meſſiam* reſpicere docet; quam is ratio denominationis, quam ipſe dat, non proxima ſit. Nam צמח יהוה, *Germen Jehovæ* audit Mesſias, quia propago ſeu filius Dei eſt, in quo patris imago & gloria perfectisſime ſplendet: פרי הארץ, *vel fructus terræ* autem quoniam ex muliere virgine natus eſt. *Aſſurgit* enim, ut Jeſaias alibi dixit m); *ſicut radix ex terra ſicca, nulla forma, nulla majeſtate ipſi exiſtente.* Quamdiu ſcilicet in terris egit, humilis & miſer viſus eſt: evectus vero ad dextram Dei, quoad humanam naturam, gloriam adtulit & decus reliquiis Iſraelis. Septuaginta, ut vulgo vocantur, Interpretes non verbum e verbo expreſſerunt; ſed cum alibi n) צמח ἀναἸολὴ transtulerunt, tum hic ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπιλάμψει ὁ Θεὸς ἐν βουλῇ μετὰ δόξης ἐπὶ τῆς γῆς, *tempore iſto illucebit Deus conſilio pariter & gloria in terra*, poſuerunt: ut tenore alio, eoque tunc in eccleſia Judaica magis trito, tempora Mesſiæ indicaſſe viderentur. Quo eodem Zacharias ſacerdos, Johannis pater reſpexit, dices o): Διὰ σπλάγχνα ἐλέους Θεοῦ ἡμῶν, ἐν οἷς ἐπεσκέψατο ἡμᾶς ἀναἸολὴ ἐξ ὕψους, *ex intima miſericordia Dei noſtri, qua inviſit nos ortus ex alto.* Qui uti ſimilem ſententiam ſolennem, quæ auguſtæ orationis ambitu, plurima de Mesſiæ adventu vaticinia complectebatur p), adhibuit: ita extra omnem controverſiam de appropinquante novi fœderis oeconomia vaticinatus eſt; cujus filius ipſi recens natus præco primus eſſe debebat.

Hoc erat tempus illud ſummæ conſolationis plenum, quo fore prædixit propheta, ut reſidui ex Iſraele ſancti reddantur, *purgati* ברוח משפט וברוח בער *per* SPIRITVM JVDICII & SPIRITVM ARDENTEM. רוח, *quando de Deo uſupatur*, ut tradit MAIMONIDES q), *vel influentiam illam intellectualem divinam a Deo prophetis inſtillatam, cujus virtute prophetant, ſignificat; vel ipſius voluntatem.* Si poſterior hic adplicetur ſignificatus; nec ſolatii quidquam, nec ſpei, ut propheta intendit, eccleſiæ erigendæ *ardens ira juſtiſſimi judicis* adferet.

l) Baba Bathra fol. 134 a. lin. 14. ſeq. m) cap. LIII. 2. n) Jerem. XXIII, 5. Zach. III, 8. VI, 12. o) Luc. I, 78. p) Vaticinium Bileami Num. XXIV, 17. it. Jeſa. IX, 1, 2. Malach. IV, 2. q) More Nebuchim P. I. c. 40.

feret. Sin prior, omnino mente Judæorum præfracta extricandus erit: qui *ſpiritum ſanctum* infimum prophetiæ gradum r) vocant, ut noſtræ fidei, qua illum tertiam Deitatis perſonam credimus, detrahant. R. Samuel LANIADO s) רוח המשפט , *Spiritum judicii*, expoſuit quidem, רין יסורין *judicium caſtigationum;* רוח בער *Spiritum ardentum* vero explicavit omnino ריח קרוש מאת השם שיבער הגלל עד תומו *Spiritum ſanctificationis ex Deo, qui tollet ſtercus, donec defecerit.* Paraphraſtes Chald. רוח per מומרא *Verbum* tranſtulit: quæ vox æque ac משיחא Mesſias, de *divina perſona* ab ipſo ſumi putatur, eaque ut plurimum *ſecunda*, quam Johannes λόγον cognominavit. Sed cum hic צמח יהוה *Germen Jehovæ*, quod *Meſſiam* eſſe ſupra oſtendimus, *Spiritui* perſpicue contradiſtinguatur; vel מימרא tertiam quoque perſonam divinitatis Chaldæo notare, aſſerendum eſt, ut eadem ratione, qua filius Dei מימרא vocatur, quia Pater de ipſo t), per ipſum u), & ipſe ſuo privoque jure, verba patris x) locutus eſt; etiam *Spiritus* מימרא nominetur. Quia & pater, & filius de ipſo y), per ipſum, & ipſe Patris & filii verba z) locutus eſt. Vel potius Chaldæus λόγον προφορικὸν reſpexit: quo ſenſu ad ipſum *Kimchius* provocavit, qui vocem רוח etiam *ex iſtis locis Iob. XV,30.* ברוח פיו *per verbum oris ejus & Ieſ. IX,32.* ברוח שפתיו, *per verbum labiorum ejus*, exponi poſſe arbitratur. Quæ interpretatio haud plane aliena eſt. Solennis enim & mirifica Spiritus Sancti effuſio eoipſo clarius maniſeſtebatur, quod apoſtoli *loquerentur alienis linguis*, καθὺς τὸ πνεῦμα ἐδίδȣ ἀποφθέγγεσθαι, *ſicut ſpiritus dabat ipſis eloqui* a). Verum, quamvis non excludatur *effectus*; ipſius tamen cauſæ magis hic habenda eſt ratio. Quid enim opus, *effectui* inhærere? ubi cauſa ipſa exprimitur; quam, quæ de iſta dicuntur, propius intuendam exhibent. Quem propheta prædixit *Spiritum*, purgaturum eſſe reſiduos Iſraelis, ut ſancti vocentur; idem ille πνεῦμα ἁγιωσύνης b), *Spiritus ſanctitatis* appellatur; & ipſi ἁγιασμὸς c) *ſanctificatio* tribuitur: qui ריח המשפט qui *Spiritus Judicii*, Jeſaiæ audit, eundem Chriſtus promiſit, redarguturum eſſe mundnm, περὶ ἁμαρτίας, καὶ περὶ δικαιοσύνης, καὶ περὶ κρίσεως, *de peccato, de juſtitia*, & de JVDICIO d): adeo, ut iisdem prædicatis Spiritus, quem verum Deum credimus, in ſcriptis novi teſtamenti canonicis ornetur; quibus eum præſenſit divine ac præ-

r) conf. Euſenmeng. entdeckt. Judenth. P. I. cap. VI. s) in Celi Pas fol. 196. a. col. 1. l. 39. t) conf. Witſ. in Exercit. III. de ſermon. T. II. Miſcell. §. XXIII. p. 106. u) id. §. XXIV. x) idem §. XXVI. y) in promiſſionibus & vaticiniis. Joel. III. Joh. XIV, 16. XVI, 7. z) Procedit enim a patre & filio Joh. XVI, 14. & 15.

a) Actor. II, 4. b) Rom. I, 4. c) 2. Theſſ. II, 13. 1. Petr. I, II. Rom. XV, 16. d) Joh. XVI, 8. 11.

prænunciavit Jeſaias. Quod exinde potisſimum confirmatur, quia nomine רוח בער *ſpiritus ardentis* decoratur. בער, unde בָּעַר nominis adjectivi forma apud Ebræos, quæ Chaldæorum participium Benoni conſtituit, præcipuam ſignificationem *ardendi* habet; &, quamvis diverſa alia ſonare videatur, ea tamen pleraque ad primam iſtam vim referri poſſunt. Ignis, cujus eſt ardere, CLEMENTE ALEXANDRINO docente e), duplex virtus eſt: una ad procreationem & concoctionem fructuum, animaliumque generationem & nutritionem apta, cujus imago ſol eſt; altera vero ad conſumtionem & corruptionem. Quæ poſterior vel ad purgandum valet, & vocatur *καθαρτικὴ purgatrix*, vel *ἀφανιστικὴ deletrix*: quam in adplicatione Clemens laudatus vult rectius dici *παιδευτικήν*, *correctricem*. Vis illa purgatrix aurum argentumque purum putum reddit, removet ſcorias, & vitia detrahit f): hæc vero edax eſt, & quæ arripit, conficit ea & conſumit. Hoc igne conſumtore, quæ devota, immunda, deteſtabilia, omnique eſu & uſu interdicta erant, juſſu Moſis abolebantur g). Unde, quo ex fonte pleræque radicis בער ſignificationes, *expurgandi*, *eliminandi*, *depaſcendi* luant, liquet. Sed tamen amœnius ex copioſa ſcaturigine, quam denui rivulo bibitur. Licet Spiritui ſancto hic potiſſimum vis expurgandi & eliminandi tribui videatur: inde adeo non ſpiritus expurgationis nominandus, ut, eo quod Spiritus ardens, ignisque divinus eſt, purificandi officium ipſi adſcribatur. *Ὥσπερ ἀχώριστον*, inquit BASILIVS h), *τῷ πυρὶ τὸ θερμαίνειν καὶ τῷ φωτὶ λάμπειν; οὕτω τῷ πνεύματι τὸ ἁγιάζειν, τὸ ζωοποιεῖν, ἡ ἀγαθότης: Sicut ſejungi nequit ab igne calefacere, & a luce lucere; ita Spiritui, ſanctificatio, vivificatio, bonitas & juſtitia propria ſunt.* Calefiunt enim animi, refoventur ſpiritu, & fertiles redduntur fructuum juſtitiæ. Idcirco *τὸ πνεῦμα τὸ ζωοποιοῦν* i), *πνεῦμα ζωῆς* k) dicitur; &, MACARIVS l) ſanctiſſimæ converſationis pater, ipſi *πύρωσιν* tribuit *τὴν ἀναζωπυροῦσαν τὰς καρδίας*, i. e. *ardorem*, *corda* ſopita quaſi & obruta cineribus, *ſuſcitantem & recreantem*, ſeu reddentem in vitam. Igni & flammis vita tribuitur apud Plautum m):

Nam ſi ignis vivet, tu extinguere extempulo.

& Ariſtophanem n), *πῦρ ἐγρήγορε καὶ ζῇ ignis vigilat & vivit.* Ubi ergo vita, ibi

e) in Opp. edit. græc. Sylburgii fol. 347. l. 14. f) Jeſ. I, 25. Mal. III, 3. Macarius Homil 30. §. 6. p. 417. Edit. J. G. Pritii. g) Exod. XXIX, 34. Lev. VI, 23. VII, 9. VIII, 17. XIII, 52. 55. Num. XIX, 5. &c. h) Homil. de fide p. 198. i) Joh. VI, 63. 2. Cor. III, 6. k) Rom. VIII, 2. Apoc. XI, 11. l) Homil. XXV. §. IX. p. 335. m) in Aulular. I, 2. 15. n) in Lyſiſtrate v. 308.

ibi lux. Hinc Jeſus *ſol juſtitiæ*, quum ſe τὸ φῶς τοῦ κόσμου, h. e. *lucem mundi* vocaſſet, eos, qui ſequerentur ſe, non ambulaturos in tenebris, promittebat; ſed habituros τὸ φῶς τῆς ζωῆς, *lucem vitæ* o). Volebat enim mittere ſpiritum ſuum, qui perducturus eſſet diſcipulos ſuos in omnem veritatem p). Quapropter, cum בָּעֵר ἐμφατικότερον ſit cognomen Spiritus, ſi *ardens* vel *igneus* transferatur; quam ſi alia quacunque ratione explicetur: primæ vocis ſignificationi, neceſſe eſt, inhæreamus. Præſertim cum in ſcriptis novi federis quaſi digito *igneus* ille ſpiritus monſtretur. Iohannes, prænuncius Chriſti, dominum ſuum ſe tanto præſtantiorem extollebat; quo minus ſibi conceſſum erat, alio quam externo ſigno, aqua ſcilicet, baptiſmum adminiſtrare. Quum illi, filio Dei, poſt ſe venturo, proprium eſſet, πνεύματι καὶ πυρὶ, *ſpiritu & igne*, ſeu *ſpiritu igneo* baptizare q) Quod poſtea confirmavit Chriſtus r) quando ſe veniſſe ait, in terram, ad accedendum ignem, qui exarderet poſt baptiſmum ſuum; quum ſummos nempe dolores & acerbiſſimam mortem ſuperaſſet. Id eveniebat, poſtquam Chriſtus in cœlum ſublatus erat. Incendebatur ignis in Apoſtolis, ſub cujus ſigno viſibili Spiritus ſanctus manifeſtabatur s). En! ipſum vaticinii Ieſaiæ eventum certiſſimum! Iam Chriſtus, *Germen Jehovæ & terræ fructus*, infima & deſpicatiſſima conditione cum divina gloria & majeſtate commutata, ad dextram Patris evectus, in decus & honorem, in magnificentiam & ornatum reliquiis Iſraelis factus eſt. פלטה *evaſio*, ſeu reliquiæ Iſraelis, Apoſtoli ceterique fideles erant; qui Eccleſiæ Chriſti primitias conſtituebant. Hi, eadem *evaſionis* nota etiam alibi a Ieſaia t), Obadja u), Ioële x), præſignificantur: quorum poſtremi vaticinium ipſe Paulus z) de credentibus in Chriſtum explicavit. Erepti enim ſunt ex cœcitate atque ſtultitia Iſraelis a), cujus Principes Dominum gloriæ rejecerunt b): erepti ex mundo c): evaſerunt e timore perniciei æternæ, certiores facti ſuæ ſalutis d): ſuperſtites fuerunt judiciis divinis, quibus Judæorum impietatem Deus punivit e). Paulus f) vocavit eos λεῖμμα κατ᾽ ἐκλογὴν χάριτος, *reſiduum ſecundum electionem gratioſam*: ſcripti erant apoſtoli & fideles ceteri ad vitam. Nomen enim ſuum ſcriptum habebant in cœlis h), ordinati ad vitam æternam i), & regni cælorum hæredes conſtituti k). *Sanctorum* nomine veniebant,

o) Joh. VIII, 12. p) Joh. XVI, 13. q) Matth. III, 11. Luc. III, 16. r) Luc. XII, 49. 50. s) Act. II, 3. t) cap. LXVI, 19. u) Obad. I, 17. x) Joel III, 5. z) Rom. ,X 13.

a) Joh. XII, 40. Matth. XIII, 13. ſeq. Rom. I XI, 25. b) Act. IV, 10. II, 23. ſeq. c) Joh. XVII, 14. 16. ſeq. d) Hebr. II, 15. Luc. I, 74. c) Euſeb. Lib. III. Hiſt. Eccleſ. c. V. p. 75. f) Rom. XI, 5. h) Luc. X, 20. i) Act. XIII 48. k) Rom. VIII, 17. Gal. III, 29. Tit III, 7.

bant, per Spiritus baptiſmum ſanctificati, & collecti ad novam eccleſiam; cujus caput, ornamentum, & *καύχησις* m) Chriſtus erat, germen Iehovæ.

Horum purificatio per *Spiritum ardentem* æque deſcripta eſt, ac ſi aquis fieret. רחץ enim *lotionem*, & הדיח *ſordium dejectionem* denotat; utracunque vel largiori aquarum aſperſione, vel immerſione peragatur. Neutrum tamen horum verborum minus apte adhibetur. Quandoquidem Iohannes quoque n) *βαπτισμὸν πυρὸς* innuit; licet *βαπτίζειν* non niſi aquis proprium ſit: *βαπτισμὸν* aquæ & ſymbolum & medium eſt munerum ſpiritus ſancti, benigne & liberaliter conferendorum: quorum ubertas *effuſionis* voce alias in ſcriptura o) exprimitur. Adeoque ratio denominationis non minus poſita eſt in donorum cœleſtium abundantia, prouti ad rem quamcunque copioſam aquarum multitudo transfertur p); quam in purificationis effectu. Quæ enim a rei natura ſunt aliena, & aqua & igne removentur: quia utrumque elementum vim habet depellendi partes impuras. Unde ſeptuaginta Interpretes poſterius verbum הדיח, *ἐκκαθαρίζειν* verterunt. Qui effectus tanto excellentior hic innuitur, quo clarius verbis exponitur idem ferme declarantibus. Quorum unum quidem, רחץ nimirum, *R. Samuel* LANIADO q) de *ablutione exteriori operum*, *alterum*, הדיח, *de interiori malarum cogitationum*, vult explicare. Sed hoc diſcrimen ſcriptorem ſacrum intendiſſe, vix probabiliter conficitur: quum דמים *ſanguines*, æque צואה *excrementum*, ad externas actiones referri poſſint; & קרב non præciſe partem, in medio totius corporis ſitam, denotet; præſertim ſi ad urbem vel regionem reſpiciat, ubi מקרב idem quod Latinorum *e medio*, in phraſi, *e medio tollere*, ſignificat. Inculcare potius utraque locutione voluit Ieſaias purgationem univerſam: ubi tamen interior exteriorem antecedit; quia hæc, illa neglecta, nulla eſt. Per *ſordes* quidem *filiarum Zionis* reſpici videtur ad luxum & ſuperbiam, quam in proxima concionis ſuæ parte propheta redarguit. Verum peccata, quæ ſuo tempore uſitata, & quotidiana carpebant; pro toto peccatorum complexu uſurpare, prophetis ſolenne eſt. Omnia enim peccata communem fontem habent, cujus veſtigia vel unicus rivulus detegere poteſt. Omnis vero impuritas e ſancta Dei eccleſia eliminanda erat penitus. Quippe Chriſtus dilexit r) *eam, & ſeipſum tradidit pro ea; ut eam ſanctificaret, purificatam lavacro aquæ per verbum, ut ſiſteret eam ſibi glorioſam, eccleſiam non habentem maculam, aut rugam; ſed ut ſit ſancta, & inculpata.*

Hhh hh Quam-

l) Act. IX, 13. 32. m) Phil. III, 3. Rom. XV, 17. n) Matth. III, 11. o) Joel. III, 1. Act. II, 17. 33 conf. Glasſii Philol. L. V. Tr. I cap. X. col. 1716. p) Glaſſ. l. c. col. 1716. q) in Keli pas fol. 26. b. col. 2. in med. r) Epheſ. V, 25. 26. 27.

Quamobrem ipſi eccleſiæ primi conditores, apoſtoli, potiſſimum purgandi erant ab inſipientia s), incredulitate t), fide puſilla u), cordis duritie x), principatus cupidiate y), aliisque imbecillitatibus, quibus ad capiendas magiſtri ſui in terra degentis, doctrinas, inepti z) reddebantur; donec ille ſpiritum ſuum mitteret, ducentem in omnem veritatem. דמים ſanguines, homicidia innocentium, Prophetarum a) inprimis, ipſiusque Chriſti b), denotant; quibus totus Judæorum populus commaculatus erat: fideles vero ex iis purgabantur ſpiritu. Hoc enim conſilium eſt Petri c), quod iis, qui ſua concione commoti fuerant, dabat. Hæc ſalutaris eſt purificatio, quæ in vitam excitat, & mentem feracem reddit d) præſtantiſſimarum virtutum, quæ Chriſtianos decent. Alia vero eaque minus læta eſt ſpiritus ardentis purgatio: quum incredulitate & malitia exacerbatus, conſumit rebelles, eosque radicitus perdit. Cujus triſte exemplum in gente Judaica ſtatutum eſt; quæ, una cum republica ſua, poſtquam divinum Spiritus ſolatium rejecerat, Romanorum copiis ſubverſa & funeſtata fuit.

Agite ergo cives! quum tempore hoc vaticinii Jeſaiæ in apoſtolis adimpleti memoriam recolamus, & vos, quibus eadem promisſio facta eſt, templa ſpiritus ardentis præparate: ut, ſordidis voluptatibus profligatis, & eluta mente ſanguinaria, vita & lux in cordibus veſtris oriatur. Sic enim noſtra doctrinarum ſedes, arx celſa erit: in qua, Gloria Jehovæ ſplendente, omnes veræ ſapientiæ ſtudioſi, refugium atque præſidium ſuum quærent. Oſtendite fructibus, vos ſanctificatos, ſanctæ Chriſti eccleſiæ membra genuina eſſe, quæ regnum cœlorum in hæreditatem accipiunt. Spiritu ignito incenſi, flagrate amore, locuplete fidei teſte, & comite indivulſo: veſtramque mentem liberalem iis potiſſimum exhibete, qui per ſacros hoſce dies ad liquidum vivæ aquæ fontem vos perducent. P. P. FER. PRIMA PENTECOSTES. Anno Orbis per Chriſtum redemti MDCCXXII.

JOH-

s) Matth. IX, 11. Luc. XXIV, 25. t) Marc. XVI. 14. u) Matth. XVI, 8. x) Marc. l. c. y) Marc. IX, 34. z) Joh. XVI, 12, 13. a) Matth. XXVIII, 25. b) Matth. XXVII, 23. c) Actor. II, 38. d) Joh. XV, 2.

JOH. ANDR. DANZII ANIMALIA ESU INTERDICTA EX ACTOR. X, 12. ſqq.

Caput I.

DE OBJECTO.

§. I.

Duo potiſſimum præſenti exponenda ſunt capite: ab primo quidem de animalibus Petro in viſione oblatis generatim diſquirendum, cujus conditionis, mundæne, an immundæ? fuerint. Deinde ſpeciatim de generibus eorundem animalium in textu expreſſis agendum.

§. II. Ac primum hujus ſectionis articulum, quo nimirum in genere de puritate aut impuritate horum animalium diſquirere conſtitutum eſt, paucis expedire conabor. Equidem univerſalis iſta ſcripturæ locutio, qua πάντα τὰ τετράποδα τῆς γῆς, καὶ τὰ θηρία, καὶ τὰ ἑρπετὰ, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ linteo cœlitus demiſſo dicuntur exhibita, ſignificare videtur, præter immunda, munda etiam inibi contenta fuiſſe animalia. Contra autem Juſtinus Martyr, Quæſt. LXXXIX. ad Orthod. a Sanctio Comment. in Act. p. 219. citatus, ex ipſa Petri reſponſione infert, in *linteo fuiſſe tantum animalia immunda & communia.* Quæ B. Patris ſententia facile probatur iis, qui textum accuratius inſpiciunt. Cum enim viſionis hujus ſcopus fuerit, ut Petrus diſceret, Gentilium communionem in poſterum adverſandam non eſſe, hujusque propoſitionis apto ſchemate figurandæ cauſa aſſumerentur certa animalia, quibus velata Gentilium notio lateret; manifeſtum ſane eſt, animalibus mundis nullum hic fuiſſe locum ſignificare non poterant. Nec Petrus adeo præciſe negaſſet, ſibi licere ullo monſtratorum frui animalium, ſi, præter immunda, munda etiam oblata fuiſſent. Annon enim relictis immundis & communibus in promtu erant, quæ lex permitteret? conf. Sanct. l. c.

§. III. Quæ ſententiæ huic obſtare videtur univerſalitas phraſeos, nihil officit, ſi dextre accipiatur. Scriptura enim haut infrequens prædicata tribuit ſubjectis univerſaliter notatis, quæ tamen ſingulis ſubjectorum individuis non competunt. Multis evicerunt id exemplis Flac. Clav. ſcr. p. II. fol. 381. Glaſſ. Phil. S. L. V. cap. XIV. p. 1360. ſeq. Eraſm. Schmid. not. ad Matth.

XIX, 3. fol. 166. Id vero h. l. faciendum, & univerſalitatem inſinuatam non abſolute ad omnia omnino animalia, ſed limitate & ſecundum quid ad ea duntaxat animalium genera, quæ Lex divina menſis Judæorum exulare voluit, eſſe extendenda; argumenta §. præcedente allata evincunt. Quin ſi verſionem B. Lutheri, reddentis: darinnen waren allerley vierfüſſige Thiere der Erden &c. ſequaris, dicendum fuerit, nec omnes omnino animalium immundorum ſpecies, ſed varias tantum Petro monſtratas fuiſſe; quod quidem in medio relinquimus.

§. IV. Cæterum dimiſſis generalibus hiſce, articulum capitis ſecundum aggrediendo, ad ipſa immunda animalia, quæ ſacer ſcriptor (fere, ut Pſaltes Pſ. CXLVIII, 10.) ad quatuor ſumma genera revocat, deſcendamus. Primum itaque genus conſtituunt *τὰ τετράποδα τῆς γῆς*; ſecundum *τὰ θηρία*; ideo non inepte conjungenda, quia ex ſe invicem noſcuntur; naturis valde affinibus, & communibus munditiei characteribus gaudent; quin etiam in ipſa doctrinæ hujus ſede Lev. XI, 2. uno nomine veniunt, monente R. Salomone ben Melech, & R. Don. Jizchak Abrabbanele in Comment. ad Lev. XI, 2. fol. 242. col. 4. cujus verba apponemus: ואמרו זאת החיה אשר תאכלו הוא כולל לבהמה ולחיה כי שני מיני חבה קראם בשם חיה כאלו אמר הם החיים אשר תאכלו ולכך במקום שנאמר בהן זאת (הבהמה כמו שאמר בתורה זאת הבהמה אשר תאכלו adde) הוא להודיע שבחיה תוכלל הבהמה ואמר הכתוב זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ. h. e. *Quando vero inquit: hæc eſt* חיה *FERA, quam comedetis; ſub FERA comprehendit ſimul DOMESTICAM. Utramque enim hanc beſtiarum ſpeciem appellat nomine* חיה *feræ, ac ſi dixiſſet: Iſta ſunt* חיים *VIVENTIA, vel beſtiæ, quas comedetis; atque propterea, quo loco de iisdem* (ſpecie immutata) *dicitur: hæc eſt beſtia domeſtica, prout in lege Devt. XIV, 4. hæc eſt beſtia domeſtica, quam comedetis: fit illud, ut ſignificet, in beſtia fera comprehendi etiam domeſticam. Hinc ſcriptura aſſerit h. l. Hæc eſt* חיה *beſtia fera, quam comedetis ex omni* בהמה *domeſtica, quæ ſuper terram.*

§. V. Quamvis autem per *τετράποδα* quævis animalia quatuor inſtructa pedibus intelligi poſſint, ſi vim vocis attendamus; tamen ad ea duntaxat vox h. l. reſtringenda eſt, quæ primo quidem ſunt aliquantæ molis, & deinde domeſtica; Illud enim oppoſitio reptilium, hoc autem ferarum evincit. Sic quoque vocabulum *θηρία*, cum alioquin ſit generaliſſimum, & ipſamet etiam reptilia, uſitata ſcripturæ ſynecdoche generis pro ſpecie (de qua vid. Boch. Hieroz. p. II. col. 371. 32.) notet; non minus tamen h. l. ob neceſſariam ab animalibus quadrupedibus, reptilibus, & volatilibus diſtinctionem coercendum

dum & ad ſola animalia fera applicandum eſt. Nimirum eadem ratio harum vocum eſt, ac Hebræorum בהמה & חיה; quibus etiam in verſione LXX interpretum ſæpenumero reſpondent, v. Gen. *I*, 24. *IX*, 2. 5. Exod. *VIII*, 13. & alibi paſſim. Nam utrumque vocabulum quasvis nonnunquam beſtias ſuo ambitu concludit, nonnunquam etiam ſignificatione huic loco noſtro plane contraria illud quidem (ſed cum addito vocis ארץ,שדה) animalia fera, ut Pſ. *VIII*, 8. 1 Sam. *XVII*, 44. Jeſ. *XVIII*, 26. Deut. *XXVIII*, 26. Jer. *VII*, 33. hoc autem domeſtica, ut Num. *XXXV*, 3. deſignat. Attamen cum ſibi invicem opponuntur, tum quidem voce בהמה jumenta & greges, & omne domeſticum pecus; voce autem חיה agreſtes feræ ſignificantur. Ita certe R. Aben Eſra ad Pſ. *CXLVIII*, 10. notat, per חיה intelligendum eſſe *animal* שאינה ביישוב; *quod non ſit in locis habitatis*; בהמה autem eſſe, שהוא ביישוב; *quod in locis cohabitatis commoretur*, conf. Boch. Hz. *I*. Lib. *I*. c. *II*. col. 4. & 59. Talmudicis etiam diſcrimen hoc accurate obſervatur, cum ſtatuant, adipem חיה ſive ferarum eſu quidem eſſe licitum, neceſſum autem eſſe, ut ſanguis ejus terra tegatur; Et contra ſanguinem בהמה, ſive animalis domeſtici tegere, neminem obligari, at vero adipe ejus eſſe abſtinendum. Vid. Maim. hilc. Maachal. Aſur. c. I. §. 9. Unde porro certos ponunt characteres, quibus בהמה & חיה, ſive animalia domeſtica & fera diſcerni queant. vid. Maim. ad caput *III*. Cholin Miſchn. VI. fol. 116. a Edit. Venet. Syrus, qui reddidit: ܘܗܘܐ ܗܘܐ ܒܗ ܒܟܠܗܝܢ ܚܝܘܬܐ ܕܐܪܒܥ ܪ̈ܓܠܝܗ *Et fuerunt in omnia animalia quatuor pedum*; diſtinctione hac minus curata (ni tamen aliter legerit), utrumque animalium genus in unum contraxiſſe, aut certe poſterius omiſiſſe videtur.

§. VI. Evolutis nominum ambiguitatibus, in promtu erit definire, quænam animalium cum domeſticorum, tum agreſtium genera in viſione hac Petro offerri potuerint: ea nimirum omnia, quibus veſci lege interdictum erat. Quæ certe maximam conſtituebant partem. Siquidem ex omnibus animalibus manſuetis & feris decem tantum genera eum ſubjectis ſpeciebus Deus elegit, qui Iſraelitis in cibum cederent. Recenſet ea R. Moſe ben Maim. Tr. de Cib. Vet. c. *I*. §. *VIII*. his verbis: אין לך בכל בהמה וחיה שבעולם שמותר באכילה חוץ מעשרת המינין המנויין בתורה שלשה מיני בהמה והם שור שה ועז ושבעה מיני חיה איל וצבי ויחמור ואקו ודישון ותאו וזמר הם ומיניהם כגון שור הבר והמריא שהן ממין השור וכל העשרה מינין ומיניהם מעלה גרה ומפריס פרסה לפיכך מי שהוא מכירן אינו צריך לבדוק לא בפה ולא ברגלים. i. e. *Ex omnibus animalibus domeſticis & feris nulla ſunt, quæ comedere liceat, præter-*

quam decem iſta genera, quæ in Lege commemorantur. Tria nimirum genera animalium domeſticorum, utpote bos, ovis & capra: ſeptem ferarum genera, nempe Cervus, Caprea, Antholops, Akko (hirci Sylveſtris ſpecies), *Pygargus* (ſive Tragelaphus), *Oryx, Zemer* (capreæ vel rupicapræ genus, ab agilitate ſaltus ſic dictæ): *Ipſa nimirum, eorumque ſpecies, ut bos Sylveſtris, & bubalus, quæ ſunt bovis ſpecies. Omnibus enim iſta decem genera & ſpecies eorum ruminant, & findunt ungulam, & propterea is, qui ea habet cognita, neceſſe non habet, ut ea probet ex ore aut pedibus.* Fuerit itaque in linteo menti Petrinæ objectus Camelus; item שפן ſive Cuniculus, ſive majoris muris genus in Palæſtina, Ægypto & Lybia, qui Herodoto & aliis δίπυς, Senioribus χοιρογρύλλιος, Hieronymo ἀρκτομυς, Arabibus الوبر dicitur. Priorem ſignificationem amplexus eſt Bochart. Geogr. Sacr. L. *I*. Can. cap. XXXV. p. m. 700. cum Spaniam a Schaphan, ſive a cuniculis dictam eſſe contendit; poſteriorem autem Hz. p. *I*. L. *III*. c. *XXXIII*. col. 1001. ſqq. Adfuerit quoque Lepus, Sus (cui æquiparatur canis; *pariter enim ruminat, cum ungulæ tamen ſint fiſſæ*, monente R. Bechai ad Lev. *XI*,7.), quorum Lex expreſſe meminit Lev. *XI*, 4. ſq. & Deut. *XIV*, 8. juxta cum aliis, quæ ſignis munditiei in ſcriptura ſignificatis deſtituuntur.

§. VII. Tertium animalium genus Petro in viſione exhibitum comprehendit τὰ ἑρπετὰ *Reptilia*. Sed & hæc vox ſua non caret ambiguitate. Siquidem non minus ac Hebræum רמש interdum accipitur pro quovis greſſili. „Plerumq; tamen in ſcriptura ſumitur pro quovis animali (dicente Boch. Hz. I. L. I. „c. IV. col. 23.) quod neque בהמה quadrupes aliquantæ molis, neque avis, neque „piſcis eſt. Si reptilibus accenſet Moſes minima quadrupedum, puta mures „& talpas Lev. XI, 29. & exſanguia omnia; ſive ſuper ventrem ſerpant, ut „vermes; ſive quadrupeda ſint, ut locuſta; ſive multipeda, ut ſcolopendra. „Lev. XI, 42. His adde volucria ex v. 20. cujusmodi ſunt præter locuſtarum „nonnullas, muſcæ, papiliones &c.„ Eſt & alia ſignificatio, quam Boch. l. c. innuit, qua ſcilicet Reptile *quandoque quadrupedibus atque avibus opponitur, ita ut piſces includat;* in quam ſententiam citatur Lev. XI, 46. & Rom. I, 23. Quærenti jam, quænam h. l. congruat ſignificatio, fit obviam Syra Verſio, quæ habet: ܪܚܫܐ ܕܐܪܥܐ *Reptilia terræ*, adeoque ad ſecundam retulit. Utut vero parum forte interſit, quænam hic obtineat, ſecunda, an tertia: non tamen a mente S. Scriptoris longius aberrare putandus, qui tertiam aſſumens, etiam piſces huic includi vocabulo ſtatuerit, cum ea ſententia nec voci, nec rei ſignificatæ repugnet. Ac voci quidem non repugnat, cum certum ſit, aquatilia non minus ac terreſtria reptilium nomine, vocari. Locus omnium evidentiſſi-

tiſſimus eſt Gen I, 20. 21. Ita enim LXX. Interpretes: ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἑρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν, &c. καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ κήτη τὰ μεγάλα, καὶ πᾶσαν ψυχὴν ζώων ἑρπετῶν, ἃ ἐξήγαγε τὰ ὕδατα κατὰ γένη αὐτῶν. conf. Pſ. CIV, 25. „Omne ſcilicet, quod natat, (ita Ambroſius in Hexaem. l. V. c. 1.) reptantis ha„bet ſpeciem vel naturam. Nam etſi in profundum cum ſe demerſerint, „aquam videantur findere, tamen cum ſupra innatant, repunt toto corpore, „quod trahunt ſuper quædam dorſa aquarum. Etiam amphibia, quæ pedes „habent, & ambulandi uſum, tamen cum in alto aquarum ſunt, non ambulant, „ſed natant, nec veſtigio utuntur pedis ad incedendum, ſed tanquam remo ad „reptandum.„ Sed neque rei ſignificatæ hæc repugnat interpretatio, cum ad oculum pateat, certe piſcium genera in Levitico fuiſſe vetita, & hæc in viſione Petro objici, nihil quicquam repugnet.

§. VIII. Revocamus itaque ad hoc reptilium, & terreſtrium quidem genus, eas ſpecies, quæ Lev. XI. 30. commemorantur; & ſunt חולד, talpa, עכבר mus, צב crocodillus terreſtris, cum ſpeciebus ſuis, אנקה ſtellio, כח lacerti ſpecies, quam Boch. Hz. I. L. IV. c. III. col. 1069. putat eſſe Arabum ورل gyaril; לטאה letaa, lacerta ſtellioni ſimilis, maxime venenata, & terræ adhærens, quæ Arabibus وحرة Wahara dicitur. vid. eundem l. c. c. IV. p. 1073. חומט Chomet, lacerta in arenis degens, quæ Arabibus, خلكا Ib. c. V., p. 1075. תנשמת Chamæleon. Pertinent etiam huc reptilia volucria, quæ, exceptis quibusdam ſpeciebus, omnia prohibita ſunt Lev. XI, 20. ſqq. Mundorum, unde immundorum pendet cognitio, Indicem refert Maim. l. c. c. I. §. XXI. his verbis: מיני הגבים התירה תורה שמנה ואלו הן א חגב ב מין חגב והוא הדוכנית ג חרגול ד ומין חרגול והוא עוצרניא ה ארבה ו ומין ארבה והיא צפורית כרמים ז סלעם ח ומין סלעם והיא יוחנה ירושלמית *Specierum, quas Lex permiſit, octo ſunt, hæque ſequentes: Chagab, ejusque ſpecies Duchanith; Chargol, ejusque ſpecies Ozarnia; Arbe, & ſpecies ejus, Avicula vinearum; Solam, & ſpecies ejus, Juchna Hieroſolymitana* Quorum nominum interpretationem, cum adeo obſcura ſit, ut ipſe etiam Bochartus (quem, utpote omnium antecedentium conatus longiſſime ſupergreſſum, in his explicandis hactenus ſecuti ſumus, & poſtea ſequemur) ignorantiam ſuam fateatur, Hz. P. II. L. IV. c. I. col. 451. nullus hic a nobis flagitaverit. Ut, quod de nominibus beſtiarum & avium dixit R. Aben Eſra ad Prov. XXVI, 2. eſſe nimirum כחלומות בלי פתרון, *inſtar ſomniorum ſine interpretatione*, id optimo jure de locuſtarum nominibus quoque enunciari poſſit.

§. IX. Reptilium aquatilium ſcriptura nullum nominatim recenſet, ſed ſub-

ſub generalibus tantummodo cautelis prohibet. Lev. XI, 9. 10. Notandum tamen eſt, quod in Lege dicitur: *Cuicunque fuerint pinnæ & ſquamæ in aquis maribus & fluviis &c.* id quod Magiſtros accepiſſe excluſive, ut ea reptilia, quæ in vaſis aqua repletis, ciſternis, foveis & ſpeluncis vivunt, regula minime concludi putarent. Pertinet huc e cap. II. Tr. ſæp. cit. §. XVII. ubi dicitur: המים שבכלים שהשריצו הרי אותן שרצים מותר לשתותן עם המים שנאמר וכל אשר לו סנפיר וקשקשת במים בימים ובנחלים אותם תאכלו כלו במים בימים ובנחלים הוא שאתה אוכל את שיש לו ואין אתה אוכל את שאין לו אבל בכלים בין שיש לו בין שאין לו מותר: i. e. *Si aquæ in vaſe verminaverint, tunc iſta reptilia una cum aqua bibere licet. Dictum enim eſt: Cuicunque ſunt PINNÆ ET SQVAMÆ IN AQVIS, MARIBVS ET FLUVIIS, ILLA COMEDITIS, q. d. in aquis, maribus & fluviis id comedes, cui ſunt ſquama &c. cui vero non ſunt, id non comedes. Sed quæ in vaſis continetur, ſive ſquamas habeant, ſive minus, licita ſunt.* Itemque § XVIII. שרץ המים הנברא בבורות ובשיחין ובמערות הואיל ואינן מים נובעין והרי הן עצורין הרי הן כמים שבכלים ומותר ושוהה ושותה ואינו נמנע ואף על פי שבולע בשעת שתיה מאותן השרצים הרקים. i. e. *Reptile aquatile, quod in ciſternis, foveis & ſpeluncis genitum eſt, cum aquæ non ſunt ſcaturientes, ſed clauſæ, tum par eorum eſt ratio, ac aquarum, quæ in vaſis continentur. Incurvat enim ſe homo & bibit, nec prohibetur, quamvis tempore bibitionis quasdam beſtiolarum iſtarum abſumat.* §. XIX. במה דברים אמורים שלא פרשו ממקום בריתן אבל אם פירש השרץ אף על פי שחזר להוך הכלי או לתוך חמים או לתוך השכר מיתר ובן אם פירש לדפני הבור או חם עד והחזר למים מותר: *De quibus hæc dicuntur? de iis, quæ non receſſerunt a loco generationis ſuæ: ſi vero digreſſum fuerit reptile, utut in vas aut ciſternam ſe receperit, manet prohibitum. Sed ſi ſubduxerit ſe ad latera dolii, ac denuo in aquas aut ſiceram inciderit, licitum eſt. Sic etiam; ſi receſſerit ad latera foveæ, aut ſpeluncæ, ac denuo ſe in aquas receperit, licitum eſt.* Denique §. XX. המסנן את היין או את החומץ או את השכר ואכל את היבחושין או את היתושין והתולעות שסנן לוקה משום שרץ המים או משום שרץ העוף ושרץ המים אפילו החזר לכלי אחר שסנן שהרי פירשו ממקום בריון אבל אם לא סנן שותה ואינו נמנע כמו שפירשנו: *Percolans vinum, acetum, aut ſiceram, ſi comederit vinariolas, culices & vermes, quos percolavit, vapulat ob reptile aquatile, aut ob reptile volatile ſimul, quamvis redierit in vaſculum, poſtquam ea percolaſſet: receſſerunt enim a loco generationis ſuæ, ſi vero non percolaverit ea, bibit, nec prohibetur, prout explicavimus.*

§. X. Haud omnino fruſtra paulo prolixius Canones hos adducere placuit

cuit, cum lucem non exiguam inferant effato Salvatoris, Phariſæos redarguentis Matth. XXIII, 24. ubi dicit: Ὁδηγοὶ τυφλοὶ, οἱ διϋλίζοντες τὸν κώνωπα, τὴν δὲ κάμηλον καταπίνοντες. Liquet enim e Judæorum traditionibus §. præcedente adductis, non ſolum id olim a Judæis factum, ſed & majoris ſanctitatis gratia factum eſſe. Cum enim liceret, vinum etiam non percolatum bibere, nec vinariolæ, aliæque beſtiolæ ex lege immundæ (ſentientibus ita Magiſtris) reatum inducerent, quod ex §. XVII. & XX. clarum eſt; nihil cauſæ fuiſſe videtur, cur in his minutiis ἀκριβολογήσαντες fuerint Phariſæi, ſimilesque ſanctitatem mentientes, quam accuratius Legis ſtudium & vulgari major obſervantia, ac ſpeciatim fortaſſis evitatio periculi §. XIX. cit. ſignificati. Quod autem nonnulli ex Sapientibus circa ipſas Leges Cibarias arctioribus ſeſe adſtrinxerint vinculis, Maimonides docet cap. IV. §. X. XI. XII. e cod. Cholin c. II. f. 37. a. b.

§. XI. Quartum Genus animalium lege interdictorum complectitur τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ Syr. ܦܪܚܬܐ ܕܫܡܝܐ *Volatilia cæli*, quo quidem nomine quid intelligatur, multa explicatione non indiget. Id tamen e §. VI. recolendum, minima quædam volucrium genera, ut muſcas, papiliones &c. reptilibus potius, quam avibus accenſeri. Cæterum huc referendæ omnes iſtæ ſpecies, quas Maimon. c. I. §. XIV. enumerat hunc in modum: סימני עוף טהור לא נתפרש מן התורה אלא מנה מנין טמאים בלבד ושאר מיני העוף מותרין. והמיני האסורין ארבעה ועשרים הן ואלו הן ב פרס ג עזניה ד ראה והיא הראה האמורה במשנה תורה ה איה והיא הדאה האמורה במשנה תורה ו מין האיה שכן כתוב בה למינה מכלל שהוא שני מינין ז עורב ח זרזיר שכן נאמר בעורב למינו להביא את הזרזיר ט יענה י תחמס יא שחף יב נץ יג ושרנקא והוא מין הנץ שכן כתוב בו למינהו יד כוס טו ינשוף יז תנשמת יח קאת יט רחמה כ חסידה כא האנפה כב מין האנפה שכן נאמר בה למינה כג הדוכיפת כד העטלף. *Characteres avium mundarum nulli in Lege expreſſi ſunt, numeravit enim tantum aves immundas; reliquæ autem avium ſpecies licitæ ſunt. Specierum vero prohibitarum XXIV. ſunt, eæque ſequentes:* I. *aquila.* II. *Oſſifraga.* III. *Melanætus Lev. XI, 13.* IV. ראה (*quæ eadem eſt cum ea, quæ Deut. XIV, 13.* ראה *vocatur*) *Milvus, ib. 14.* V. איה, (*quæ in Deut. l. c. dicitur* ריה) *h. e. Aeſalon, ib. VI. Species Aeſalonis. Ita enim de ea ſcriptum extat in Lege:* SECVNDVM SPECIEM SVAM *ibi hinc ſequitur, duas eſſe ſpecies.* VII. *Corvus, ib. v. 15.* VIII. *Sturnus; Sic enim dicitur de Corvo:* SECVNDVM SPECIEM SVAM, *ut includeretur Sturnus, ib.* IX. *Struthio fœmina.* X. *Struthio mas, ib.* XI. *Larus aut Cepphus, ib.* XII. *Accipiter, ib.* XIII. *Scharnik, a quæ eſt ſpecies accipitris: de hoc enim ſcriptum eſt:* SECVNDVM SPECIEM SVAM

ib. XIV. *Onocrotalus, v. 17.* XV. *Catarrhaćtes, ib.* XVI. *Bubo, ib.* XVII. *Noćtua, v. 18.* XVIII. *Ardea, ib.* XIX. *Morops ſive ſpecies vulturis, ib.* XX. *Ciconia, v. 19.* XXI. *Aquilæ genus iracundum, forte Zummag Arabum, ib.* XXII. *Species quadam hujus avis; de ea enim dicitur*: SECVNDVM SPECIEM SVAM *ib.* XXIII. *Upupa.* XXIV. *Veſpertilio, ib.* Hic itaque eſt Catalogus avium immundarum, reliquæ omnes in mundis cenſebantur; quarum quidem numerum multo majorem eſſe, & credibile eſt, & a Magiſtris quoque docetur. vid. R. Bechai ad Lev. XI, 13. Et tantum de Objećto Interdićti. Animus equidem erat, charaćteres horum animalium, quibus munda ab immundis diſcernebantur, cum ex Lege ſcripta, tum orali, quam vocant, deſumtos exponere: verum, quia plura & potiora dicenda reſtant, ideo Colophonem huic capiti imponemus.

CAPVT II.

DE ACTV, LEGE VETITO.

§. I.

EXpoſitis animalium prohibitorum generibus, ſequitur, ut in aćtum lege vetitum inquiramus. Subjunćturi poſtmodum pauca de pœna, qua in violatorts hujus edićti animadverſum eſt.

§. II. Eſt itaque Aćtus ille divina Lege interdićtus, Comeſtio. Ita enim ſubinde Lev. XI. dicitur: לא תאכלו, *non comedetis*, v. 3. לא יאכלו *non comedentur.* v. 13. *non comedetur.* In noſtro quidem loco Apoſtolico duplex aćtus Petro injungitur, Maćtatio & Comeſtio; dicitur enim v. 13. *Ἀναςὰς πέτρε, θῦσον καὶ φάγε.* At prior ille ſaltim eſt præparatorius; ut vel exinde liquet, quod Petrus poſteriorem duntaxat deprecatur, priore ne nominato quidem. Ac ſane nullibi invenio prohibitum fuiſſe, animalia ex Lege immunda maćtare. Quin potius certum eſt, quorundam animalium munditiem determinari non potuiſſe, niſi poſtquam maćtata fuerint. Docet id §. XII. cap I. Maim. Tr. cit. היה הקיקבן נקלף בסכין ואינו נקלף ביד ואין בו סימן אחר אע״פ שאינו דורס ה״ז כספק היה חזק ודבק והניחו בשמש ונתרפה ונקלף ביד הרי ז״ה מותר: i. e. *Si ſtomacho ejus* (avis maćtatæ) *cultro quidem, non autem nuda manu cuticula detrahi poſſit, nullo alio charaćtere præſente, licet vel maxime* (avis iſta) *cibos non diſcerpat, tamen eſt dubia; ſi vero fuerit firmus ac denſus, ſoli tamen admotus laxetur, tunc avis iſta munda eſt.* Unde promte ſequitur, animalia, ſaltim conditionis dubiæ, maćtata fuiſſe: cum examen in cano-

ne præſcriptum non niſi in exanimatis exerceri potuerit. conf. §. III. cap. ejusdem.

§. III. Cæterum edicto hoc tam vehemens Judæorum animis ingenita ciborum prohibitorum, ac præſertim carnis ſuillæ, averſatio; ut multis maximisque moleſtiis ſeſe objicere, quin etiam mortem oppetere mallent, quam ejusmodi carnibus ora mentemque polluere. Petri ſane (non minus ab Ezechielis IV, 14.) verba ſingularem horrorem præ ſe ferunt. Quam abhorreant hodierni Judæi a carne ſuilla, vel id argumento eſſe poteſt, quod ne nominare quidem ſuſtineant, IV. Schik. מה cum notis p. 394. ſingularis piorum hac in re conſtantia celebratur I. Macc. I, 65. 66. πολλοὶ ἐν Ἰσραὴλ ἐκραταιώθησαν, καὶ ὠχυρώθησαν ἐν αὐτοῖς τοῦ μὴ φαγεῖν κοινά. καὶ ἐπεδέξαντο ἀποθανεῖν, ἵνα μὴ μιανθῶσι τοῖς βρώμασιν, καὶ μὴ βεβηλώσωσι διαθήκην ἁγίαν, καὶ ἀπέθανον. Quod 2. Macc. VI, 17. ſq. & c. VII. tot Eleazari, ſeptemque fratrum Martyrum exemplis declaratur. Nobilis etiam locus hanc in rem reperire eſt apud Philonem in Flacc. fol. 758. Op. ubi enim narraſſet, in ingenti iſto tumultu, quem Alexandrini contra Judæos excitaverant, multas, easque promiſcui generis, mulieres comprehenſas, & in ſcenam deductas, aliasque protinus dimiſſas fuiſſe, ſubjicit: ἐν δ' ἐφάνησαν ἡμέτεραι, προσέταττον ἐν ἀντὶ θεατῶν τύραννοι καὶ δεσπόται γεγονότες, κρέα χοίρεα διδόναι κομίζοντας. Ὅσαι μὲν οὖν φόβῳ κολάσεως ἐγεύσαντο, μηδὲν ἔτι προσυπομείνασαι, ἀπολύοντε, αἱ δ' ἐγκρατέστεροι βασανισταῖς πρὸς αἰκίας ἀνηκέστως. h. e. vertente Gelenio: *quoties autem noſtræ comperiebantur, ex ſpectatoribus facti tyranni & domini, jubebant eis ſuillas carnes offerri; quas quotcunque metu tormentorum guſtabant, ſine illa vexatione majori dimittebantur; quæ vero ſibi temperabant, tortoribus tradebantur ad cruciatus maximos &c.* Inſignis quoque locus eſt, quem nobis ſuppeditat *Illuſtris Ludolfus*, Vir cum in omnibus Oriental. Linguis, cum vero inprimis *in Æthiopica non Germanorum modo, ſed omnium Europæorum longe Eruditiſſimus*, quo inſigni elogio Virum Excellentiſſimum ex merito mactat vir ipſe eruditiſſimus Sam. Bochartus, ſub finem præfationis Hierozoico præmiſſæ. Hic, inquam, in nota 13. quam Confeſſioni Claudii Regis Æthiopum a ſe editæ ſubjecit, inſignem ex Elmacino & Patricide, Hiſtoricis Arabibus, refert hiſtoriam: quam, cum ad inſtitutum noſtrum quam maxime faciat, alibique non facile reperiatur, huc referre operæ pretium erit. Verba Elmacini ſunt hæc:

ورسم قسطنطين الملك ان لا يسكن اليهود بيت
المقدس وكلمن لا يتنصر يقتل وتنصر خلق كثير خوفا

من القتل * فكانوا في الباطن يهود فبلغ ذلك
قسطنطين الملك واستشار البطرك فقال له البطرك ان اليهود
لا ياكلوا لحم الخنزير ابدا فيامر الملك ان يذبح خنازير
كثيرة وتطعم اليهود منها فمن لا ياكل علم مقيم على
اليهودية فامر قسطنطين ان يعمل ذلك في يوم عيد الفصح
ويجتمعون الي الكنيسة وكل من خرج من الكنيسة
يطعم ومن لا ياكل يقتل * فقتل من اليهود في ذلك
اليوم خلق كثير *

i. e. *Et dixit Conſtantinus Imperator, ne habitarent Judæi Hieroſolymis. Et quicunque non Chriſtianus fieret, morte mulctaretur. Et Chriſtiani facti ſunt plurimi metu cædis, fuerunt autem ſecreto Judæi. Et intellexit iſtud Conſtantinus imperator, & percunctatus eſt Patriarcham. Et dixit Patriarcha, quod Judæi non veſcerentur carne ſuilla in æternum. Itaque juberet Imperator mactari ſues multas, quo guſtarent Judæi de illis, & quicunque non ederet, indicium eſſet, quod ille perſiſteret in Judaiſmo. Et juſſit Conſtantinus, ut fieret hoc die feſto Paſchatos, & congregarentur in templo; Et quicunque egrederetur ex templo, & guſtaret, & qui non comederet, interficeretur. Et interfecti ſunt e Judæis illo die magna pars.* Huc pertinet etiam aculeatum iſtud Colloquium, cujus Lightfoot. Hor. Hebr. in Matth. V, 22. p. m. 264. ex Tanchum. fol. 18. col. 4. meminit: *Dixit Ethnicus Iſraelitæ: paratum Tibi apud me eſt eſculentum appoſitiſſimum. Qualenam illud? inquit alter: Cui ille; Caro ſuilla. Raka (inquit Judæus)! de beſtiis etiam mundis apud vos non comedendam.* Ubi obiter notandum, quam familiare & contumelioſum Judæis vocabulum *Raka* fuerit; quod cum Mattheo l. c. confer; cui etiam illuſtrando a Lightf. adducitur.

§. IV. Verum Magiſtri Judæorum longius progreſſi docuerunt, non etiam ſaltim, ſed & uſum quorundam animalium fuiſſe vetitum. Cognoſcitur id ex Maim. Tr. ſæpius cit. cap. VIII. §. XV. כל מקום שנאמר בתורה לא תאכל לא תאכלו לא יאכל לא יאכלו אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע עד שיפרוט לך הכתוב כדרך שפרט בנבלה שנאמר לגר בשעריך תתננה ואכלה ובחלב שנאמר כו יעשה לכל מלאכה או עד שיתפרש בתורה שבעל פה שהוא מותר בהנאה כגון שקצים ורמשים ודם ואבר מן החי וגיד הנשה שכל אלו מותרין בהנאה, ספק הקבליפט אף על פי שהן אסורין באכילה: i. e. *Ubicunque dicitur in Lege:*

Lege: NON COMEDES, NON COMEDETIS, NON COMEDENT, NON COMEDETUR; *tam eſus, quam Uſus in ſenſu literali prohibetur, niſi ſcriptura expreſſe* (quoad poſterius) *contrarium definiat; quod fecit in interdicto de cadaveribus, ubi dictum eſt:* PEREGRINO, QVI EST IN PORTIS TVIS, EA DABIS, QVI COMEDET, DEVT. XIV, 21. Et de *adipe, de quo dicitur:* AD OMNE OPVS ADHIBEBITVR, LEV. VII, 24. *vel lege orali expreſſe definiatur, quod uſus ejus licitus ſit: cujusmodi animalia deteſtanda, & reptilia, & ſanguis, & membrum de animali vivente, & nervus acetabuli. Horum enim omnium uſus licitus eſt ex traditione, etſi eſu ſint interdicta.* Ita etiam ℘. ſequent XVI. כל מאכל שהוא אסור בהנאה אם נהנה ולא אכל כוגן שמכר או נתן לכותי' או לכלבים אינו לוקה ומכין אותו מכת מרדות והרמים סותרין. וכל דבר שאסור באכילה ומותר בהנאה ואף על פי שהוא מותר בהנאה אסור לעשות בו סחורה ולכוין מלאכתו בדברים אסורים חוץ מן החלב שהרי נאמר בו יעשה לכל מלאכה לפיכך אין עושין סחורה לא בנבלות ולא בטרפות ולא בשקצים ולא ברמשים, i.e. *Omnis cibus, cujus uſu interdictum eſt, ſi quidem in uſum verſus, non tamen comeſus fuerit, nimirum, ſi quis vendiderit, aut dederit Cuthæis, aut canibus, non vapulat ea de cauſa; verberant tamen ipſum fuſtigatione rebellionis, precium autem eſt licitum. Ac quicquid licitum eſt quoad uſum, prohibitum vero quoad cibum, etſi licitum ſit ratione uſus, interdictum tamen eſt, ne quis eo commercia exerceat, aut operam ſuam quotidianam ponat in rebus vetitis, excepto adipe, de quo dicitur:* ADHIBEBITVR AD OPVS QVODCVNQVE, LEV. VII, 24. Hinc non *exercent commercia, neque cadaveribus, neque inſectis, neque reptilibus.* Pluribus Canonem hunc è ſcriptura deducit & explicat R. Bechai ad Lev. XI, 11. fol. 123. col. 1. & 3 ita commentatus: אחר שאסרם באכילה בא לבאר ואת נבלתם תשקצו לומר שאסור לסחור בהן זהו ואת נבלתם תשקצו שכך דרשו רז"ל דגים טמאים לא יעשה בהן סחורה שנ' ואת נבלתם תשקצו' והנה הם שמונה דברים שאסור לסחור בהן ד' למעלתן וחשיבותן וד' לפחיתותן' ד' למעלתן הוא שאמרו ז"ל אין משתכרין בשל הקדש לפי שהקדש הוא להב"ה והקב"ה אין לו צורך בריוח והרחבת ממון כי הכל שלו שנ' לי הכסף ולי הזהב אמר ה' צבאות ונזכר ההקדש אינו רשאי הסוחר בו ולא להרויח בו אלא שיהיה מוצנע ברשותו לבדק הבית וזה בהקדש סתם' אבל הקדש תנאי כגון המקדיש ממון על תנאי שילוו אותו וירוויחו בו הרי זו מותר ולכך נהגו בכל הקהלות שהממונים על מטון ההקדש מלוים אותו ומרויחים בו שעל תנאי זה הקדישו הבעלים' אבל בהקדש סתם אסור מיגע בו כלל ועליו אמרו אין משתכרין בשל הקדש ולא

בשל צדקה לפי שהממונה על הצדקה אסור שיסחור במעות של צדקה ולהוציאן מרשותו כדרך כי לפעמים יבוא שבוי ויצטרך לפדותו ולא יהיו בידו מעות מזומנים או יצטרך לזון את העניים ואין בידו ומותו ברעב או יצטרך לכסות את הערומים ואין זה ריוח אלא הפסד גדול, וגם אין לסחור בבכור ומעשר שנפל בהם מום ואי אפשר לשוחטן במקדש אלא שיאכלם כענין שכתוב בשעריך תאכלנו אבל לא שיסחיר בהן, וגם פירות שביעית אסור לסחור בהן שכך פירשו ר״ל לאכלה ולא לסחורה׳ והד׳ לפחיתותן ואלו הן בשר נבלות וטרפה שקצים ורמשים אבל ישנן ברשותו מותר למוכרן שכן אמר הכתוב או מכור לנכרי לומר שהתיר לך הכתוב למכור בהמה שהיתה כשרה וכונתך לאכול אותה לולי סבת המקרה שקרה בה אבל אין הכתוב מתיר בה שתוכל לסחור בהן כשאר הבהמות הכשרות והטהורות, ושקצים דגים טמאים הוא שכתוב כאן ואת נבלתם תשקצו ולכך הוסיף ז״ל היות. האסור בו שוה בין מת בין חי,

i. e. *Poſtquam eſu ea interdixiſſet, porro dicit:* Et cadavera eorum deteſtabimini: *q. d. interdictum eſſe, commercia iis exercere. Hoc enim vult ſibi; quod dicitur:* Et cadavera eorum deteſtabimini; *ſic quippe explicarunt Dd. noſtri, p. m. dicentes:* Piſcibus immundis commercium exerceri nequit; quia dictum eſt: Et cadavera eorum deteſtabimini. *Cæterum octo ſunt res, quibus commercium exercere interdictum eſt; quatuor quidem ob excellentiam atque dignitatem, quatuor autem ob ignobilitatem (vel vilitatem) ſuam. Quatuor illas, quarum dignitas obſtat, recenſent Doctores noſtri p. m. dicentes:* Non lucrantur ex re ſancta, quia res ſancta eſt Dei Benedicti, cui non opus eſt lucro atque divitiarum extenſione; cum omnia ejus ſint, quemadmodum dicitur Hag. II, 8. Meum eſt argentum & meum eſt aurum, dicit Dominus exercituum. Et theſauro rerum ſacrarum prohibitum eſt excere commercia, aut ex eo lucrum capere, ſed reponendus eſt in loco ſuo ad reficiendum templum. „Procedunt autem hæc de eo „tantum, quod abſolute ſacrum eſt. Sed res ſacra conditione talis, utpote „pecunia, quam quis ſacravit cum conditione, ut mutuo detur & lucrum in„de hauriatur, ea licita eſt. Propterea in more habent omnes Synagogæ, ut, „qui pecuniæ Deo devotæ præſunt, mutuo illam dent, & lucrum faciant: ſub „hac enim conditione a proprietariis dedicata eſt. Sed rem ſacram abſolute „talem attingere, eaque lucrum facere ullum, vetitum eſt. Atque de hoc di„xerunt Dd. noſt. p. m. *non percipiunt lucrum ex iis, quæ ad res devotas pertinent,* „*neque ex iis, quæ ad eleemoſynas.* Hinc præfecto ſuper eleemoſynas interdi-

ctum

„ctum eſt, negociari pecunia eleemoſynæ, adeoque omnino eas e loco ſuo di„mittere: nonnunquam enim venit captivus, quem redimi oportet, atque „tum non adeſſet ipſi parata pecunia; aut cibandi ſunt pauperes, qui deficien„tibus nummis fame morerentur; aut veſtiendi ſunt nudi &c. ut adeo non fo„ret lucrum, ſed ingens potius calamitas atque damnum. Neque negotiari „licet primitiis aut decimis, quæ ob maculam ſibi ſupervenientem in Tem„plo mactari non licet, ſed comedantur eo modo, quo dicitur Deut. XV, 22. „*In portis Tuis comedes illud*, non vero, iis negocieris. Tandem etiam fructi„bus anni ſeptimi negociari vetitum. Sic enim explicarunt Dd. noſtri p. m. „illud Lev. XXV, 6. לאכלה, ut ſignificetur comedi quidem, non autem ad „negociandum adhiberi poſſe. Quatuor autem res, quæ oblivitatem ſuam „commerciis excluduntur, hæ ſunt: Caro cadaverum, & diſcerptorum, „deteſtandorum (ſive piſcium), & reptilium. Si penes quem fuerint, con„ceſſum, ipſa vendere; ita enim Scriptura determinat *Deut. 14, 21. Aut ven„de alieno*: quo ipſo licentiam tibi concedit, vendere jumentum, quod eſui „idoneum erat, & quod intenderas comedere, ni caſus interveniens prohi„buiſſet: ſed ſcriptura Tibi non permittit, ut negociationem iis exerceas, „quemadmodum reliquis animalibus licitis atque mundis, (*Vid. Maim. l. c. c. „8. §. 16*) Per שקצים intelliguntur piſces immundi, & hoc eſt, quo ſibi vult „ſcriptura h. l dicens: *Et cadavera eorum deteſtabimini*, quod ideo addidit, ut „intelligatur interdictum circa eos æqualiter ſe tam ad vivos, quam ad mor„tuos extendere. *Hactenus Bechai. Denique generaliter concludit Maimon. l. c. c. 8. §. XVIII.* זה הכלל כל שאסורו מן התורה אסור לעשות בו סחורה וכל שאסורו מדבריהם מותר לעשות בו סחורה בין בספיקו בין בודאי: i. e. *Hæc eſt univerſalis Regula: Quicquid ex Lege prohibitum eſt, eo etiam commercia fieri vetantur. Quicquid vero prohibitum ſolis (Scribarum) Inſtitutis, eo licitum eſt negociari; ac tum eo, quod dubium, tum etiam eo, quod certum eſt,*

§. V. Non ſubſtiterunt hic Canonum artifices, ſed peculiari conſtitutione, & quidem ſub anathemate prohibuerunt, quasdam immundorum animalium ſpecies, porcum nempe & canem, alere. Edictum legitur apud Maimon. Tract Niske Mammon, cap. V. 9. אסור חכמים לגדל חזירים בכל מקום ולא את הכלב אלא אם כן היה כשור בשלשלת. i. e. *Prohibuerunt ſapientes ullibi nutrire porcos, nec canem, niſi catena ligatum.* Cauſas hujus interdicti V. ap. Lightf. ad Matth. VIII, 30. p. m. 315. Non poſſum tamen mihi temperare, quin adſcribam, qua occaſione porcos alere Judæis interdictum fuerit. Referunt eam ex Maſſech. Baba Kamma. cap. VII. Miſchn. VII. Sota fol. XLIX. 2. Menachoth LXIV. 2. Lightf. l. c. p. 316. & Disquiſ. Chorogr.

Joh.

Joh. præmiſ. c. IV. §. V. p. m. 938. Dn. D. Carp. not. ad Schik. מכ׳ p. 191. hoc facto ſe habentem: *Tradiderunt Rabbini, eo tempore, quo Hasmonæi inter ſe belligerabant, & intra urbem Hieroſolymam Hyrcanus obſeſſus, extra v. Ariſtobulus oppugnans erat, demiſiſſe obſeſſos quotidie in arcula pecuniam, pro qua oppugnantes reddiderunt agnos ad juge ſacrificium requiſitos. Adfuiſſe autem ſenem quendam Græcæ Philoſophiæ peritum, qui oppugnantibus dixerit: quamdiu obſeſſi cultui divino ſic vacant, tamdiu in manus veſtras non tradentur. Poſtero ergo die, cum pecuniam illi denuo in arca demitterent, reddidiſſe porcum: qui cum ad medium usque muri perveniſſet, ungulas ſuas muro infixerit, eo quo tota regio Iſraelitica per quadriginta milliaria in longitudine, totidemque in latitudine contremuerit. Inde ab eo tempore, inquiunt, decretum fuiſſe, maledictum fore, qui porcos alat, quique ſuum filium Philoſophiam Græcorum doceat.*

§. VI. Cæterum minus cum hac conſtitutione conſentire videtur hiſtoria illa, quam Matth. VIII, 30. Marc. V, 11. Luc. VIII, 32. recenſent, ubi mentio fit numeroſi gregis porcorum, ſummam circiter duorum millium facientis. Unde enim tam dives proventus animalis, quod nullo modo alere licuit? Quamvis vero non ineptum foret dicere, Judæis crumenam & lucrum ſupremam eſſe ſolere legem, atque adeo minus credibile eſſe, eos lucro ac commodo domeſtico Canones traditionarios præpoſuiſſe: tamen ea potior ſine dubio eſt reſponſio, quam Viri docti ſubminiſtrant, Caſaub. Exod. XIII, Num. LXIX. & a quo cit. Schik. מכ׳ p. 392. Lightfoot. ad Matth. IIX, 32. p. m. 316. Boch. Hz. I. L. II. c. LVII. f. 697. Affirmant nimirum, porcos hos ad Judæos non pertinuiſſe, ſed ad Ethnicos inter Judæos Gadarenos habitantes. Nec enim tum temporis inſuetum fuiſſe, ut Judæi ſimul & Ethnici in terra Iſraelitica unum eandemque urbem incolerent, adducto exemplo Suſithæ ſive Hipponis a Lightfoot. Cent. Chor. Matth. præmiſſa. p. m. 137. probatur. Ita quoque Philo de Jamnia, *in de Leg. ad Caj. Op. f. 790.*: πόλις δέ ἐστιν τῆς Ἰουδαίας ἐν ταῖς μάλιστα πολυάνθρωπος ταύτην μιλάδες οἰκοῦσιν, οἱ πλείους μὲν Ἰουδαῖοι, ἕτεροι δέ τινες ἀλλόφυλοι παρεισθαρέντες ἀπὸ τῶν πλησιοχώρων, οἳ τοῖς τρόπον τινὰ αὐτιγενέσις ὄντες μέτοικοι κακὰ καὶ πράγματα παρέχουσιν, h. e. ex verſione Gelenii: *Jamniam urbem Judææ cumprimis frequentem populo, colunt promiſcue, Judæi quidem pars maxima, nonnulli tamen etiam alienigenæ, qui malo fato ſubrepſerant e finitimis regionibus, & cum ſint inquilini, faceſſunt indigenis negocia &c.* Quin, ut de Gadara ſpeciatim id aſſeramus, faciunt ea, quæ a Boch. l. c. ex Joſepho adducta ſunt loca. Ec quibus patet, non tantum Gadaram civitatem Græcam, ſed & a Judæis & Ethnicis promiſcue habitatam fuiſſe.

§. VII. Huc usque authoritas cum divina, tum humana animalia iſtiusmodi

modi juſſit eſſe prohibita. Supereſt, ut de pœna, qua peccantes cohibiti fuerint, aliqua dicantur. Equidem apud Petrum & alios pios ſine dubio plus momenti habuit majeſtas præcipientis, quam gravitas punientis. Hic non verbera, non flagella allegat, quæ ſe deterruerint; ſed animum divinis rite præparatum eloquiis, a tali facinore omnino abhorrentem. Verum humanæ mentes non iisdem expugnantur argumentis. Sunt, quæ ipſa virtutis pulchritudine captæ, honeſta monentibus haud difficulter obediunt; ſunt etiam, quæ, niſi graviori coërceantur manu, nihil operantur boni, plura pœnæ formidini, quam conſcientiæ recte factorum tribuentes. Hos poſtremos ut coërcerent Magiſtri Judæorum, neve divinas ſanctiones promiſcuæ violantium exponerent libidini, certum pœnæ genus decreverunt, iis irrogandum, qui ſanctitatem Legum nefario violare auſi eſſent conatu. Erat id מלקות i. e. *Vapulatio.* De qua cum multa dici poſſent, pauca tantum de forma ejus monenda eſſe duxi, L. B. plura deſiderantem ad Epiſtolam Buxtorfii P. Dedicatoriam, quam Abbreviaturas ſuas Dn. Phil. Mornæo du Pleſſis &c. commendavit, remittens, in qua argumentum hoc latiſſime executus eſt. Alligatis nimirum rei utrinque ad columnam manibus, ut neque ſtaret, neque ſederet, d. inclinaretur; miniſter publicus pone eum lapidi inſiſtens, veſtibus usque ad femora nudatum cædebat loro taurino, cui utrinque additum lorum minus aſininum, ſed utrumque bifidum, ut ſingulæ plagæ (qui ad ſummum XIII. infligebantur) tres ictus inferrent, longiore loro pectus & anteriorem ventrem, aliis duobus tergum percutientibus, indeque emergeret numerus XXXIX. ictuum, quos lege Deut. XXV, 2. doceri, Magiſtrorum erat opinio: quas etiam quinquies tuliſſe ſemet, teſtatur Apoſtolus Paulus 2. Cor. XI, 24. (cui loco ex hac obſervatione non parum lucis, infertur). Inter cædendum Judex primarius verba Deut. XXVIII, 58. 59. & XXIX, 9. Pſ. LXXVIII, 38. recitabat; Judex ſecundus numerabat ictus, tertius denique cædentem, ut juſſa impigre exequeretur, monebat. V. Buxt. l. c. Schik. מ״ה cum not. Dn. D. Carpz. p. 143. ſeq §. IIX.

§. IIX. Hoc itaque genus ſupplicii in eos decernebatur, qui de animalibus legaliter immundis comedere auſi erant. Affirmat id de unoquoque animalium genere Maimonides. Et ad Ἰετράποδα quidem & θηρία pertinet §. II. Cap. II. כל האוכל מבשר בהמה וחיה טמאה כזית לוקה מן התורה בין שאכל מן הבשר בין שאכל מן החלב לא חלק הכתוב בטמאים בין בשרם לחלבם, i. e. *Quicunque de carne beſtiæ aut feræ tantillum comederit, quantum olivam æquat, ille vapulat ex Lege, ſive de adipe comederit: nec enim ſcriptura in impuris animalibus carnem ab eorum adipe diſtingvit.* Ad reptilia volatilia pertinet

tinet ejusdem Cap. §. V. חגב טמא הרי הוא בכלל שרץ העוף והאוכל כזית
משרץ העוף לוקה שנאמ׳ כל שרץ העוף טמא הוא לכם לא יאכלו
ואי זהו שרץ העוף כגון זבוב או יתוש וצרעה ודבורה וכיוצא בהן:
i. e *Cicada immunda eſt e numero volantium : & quicunque comederit, quantum olivam æquat, de reptili volatili, vapulat, cum dictum ſit:* Omne reptile volatile erit immundum vobis, non comedetur. *Quænam autem ſunt reptilia volatilia? v. g. muſca, Oeſtrus, crabro, apis &c.* De reptilibus terreſtribus agit §. VII. cap. ejusdem:
ושמנה שרצים האמורים בתורה שהן החולד והעכבר והצב והענקה והכח
והלטאה והחוסט והתנשמת האוכל מבשרם כערשה לוקה:
i. e. *Quicunque de carne octo ſpecierum in lege commemoratarum, Talpa, mure, crocodilo terreſtri, Stellione, Coach, Letaa, Chomet* (v. Cap. I. §. IIX.) *Chamæleonte, magnitudine lentis comederit, vapulat.* Conf. §. XIII. XIV. ſuperiori Cap. §. IIX. citatos. De reptilibus aquatilibus agitur §. XX. dicti cap. itidem ſuperiore Cap. §. IX. allato. Denique de volatilibus & piſcibus ſimul habetur §. IV. dicti Capitis:
האוכל כזית מבשר עוף טמא לוקה מן התורה שנאמר ואת
אלה תשקצו מן העוף לא יאכלו והרי עבר על עשה שנאמר
כל צפור טהורה תאכלו הא טמאה לא תאכלו וכן האוכל כזית
מרג טמא לוקה שנאמר ושקץ יהיו לכם מבשרם לא תאכלו׳ ועבר
על עשה שנאמר כל אשר לו סנפיר וקשקשת תאכלו מכלל שכל
שאין לו סנפיר וקשקשת לא יאכל הא למדת שכל האוכל דג טמא או בהמה
וחיה טמאה או עוף טמא בטל מצות עשה ועבר על לא תעשה:
i. e. *Comedens de ave immunda magnitudine olivæ, vapulat ex Lege, quia dicitur:* Has deteſtabimini ex avibus, non comedentur &c. *Transgreſſus enim eſt præceptum affirmativum; quia dictum:* Omnem avem mundam comedetis; *unde infertur: Ergo immundam non comedetis. Sic quoque comedens inſtar olivæ de piſce immundo, vapulat, quia dicitur:* Et deteſtatio erunt vobis, de carne eorum non comedetis. *Transgreditur etiam præceptum affirmativum; quia dicitur:* Omne, cui fuerint pinna & ſquama, comedetis. *Unde ſequitur, illud, cui pinnæ aut ſquamæ non fuerint, non eſſe comedendum. Vides itaque, quod piſcem aut beſtiam aut avem immundam comedens & præceptum affirmativum irritum reddat, & negativum violet.* Excipiebantur tamen ab hac pœna, qui rem dubiam comedebant, ut ex §. XVI. Cap. cit. manifeſtum eſt. Immunis quoque erat ab hoc pœnæ genere, qui rem quamcunque eſu prohibitam in uſum ſuum verterat, non tamen perinde fuſtigatione rebellionis evitata; V. §. XVI. Cap. VIII. hoc ipſo cap. §. IV. citatum.

§. IX.

§. IX. Nec tamen promiſcue in quemvis, vel tantillum de re vetita comedentem hac pœna adnimadverſum eſt; ſed in eum duntaxat, qui tantum comediſſet, quantum olivam æquat, (quam menſuram traditionem Moſis eſſe putant): qui minus comediſſet, fuſtigabatur. Ita docet Maimon C. XIV. §. I.
כל איסורי מאכלות שבתורה שיעורן בכזית בינוני בין למלקית
בין לכרת בין למיתה בידי שמים i. e. *Omnium ciborum in Lege prohibitorum quantitas eſt inſtar olivæ mediocris, ſive ad verberationem, ſive ad exciſionem, ſive ad mortem a Deo inferendam &c.* Et §. II.
ושעור זה עם כל השיעורין הלכה למשה מסיני חכם ואסור מן
התורה לאכול כל שהוא מדבר האסור אבל אינו לוקה אלא
על כזית ואם אכל כל שהוא פחות מכשיעור מכין אותו מכת מרדות: i. e. *Menſura autem hæc, cum aliis, eſt traditio Moſis de monte Sinai. Ex Lege autem interdictum eſt id omne comedere, quod eſt ex re vetita; non tamen vapulat, niſi ob quantitatem olivæ. Et ſi comederit, quantumcunque fuerit minus menſura iſta, verberant ipſum fuſtigatione rebellionis.* Conf. §. XI. cap. II. Quatenus autem quidquam olivam æquare cenſendum ſit, pro diverſis caſibus, qui contingere poſſunt, accurate, & curioſius forte determinatum eſt. Ita Maimon cap. II. §. XXI.
זה שאמרנו בפר׳ זה האוכל כזית כשאכל כזית מבריה
גדולה או שצרף מעט מבריה זו ומעט מבריה זו שבמינה עד שיאכל
כזית. אבל האוכל בריה טמאה בפני עצמה כולה הז״ לוקה מן
התורה: ואפי׳ היתה פחותה מן החרדל. בין שאכלה מתה בין שאכלה
חיה: ואפילו סרחה הבריה וכשתפית צורתה הואיל ואכלה כולה לוקה.
i. e. *Quod diximus in hac Sectione:* Comedens tantum, quantum olivam æquat &c. *ita accipiendum eſt, ſi comederit inſtar olivæ de uno ſuppoſito majori, aut ſi conjunxerit param de hoc, & non nihil de alio ſuppoſito, quod ejusdem cum priori eſt ſpeciei, usque dum comederit, quod olivam æquet. Qui vero comederit beſtiam aliquam impuram conjunctim totam, ille vapulat ex Lege, etiamſi grano ſinapis minor fuerit; ſive vivam comederit, ſive mortuam. Et quamvis beſtiola computruerit, formamque ſuam perdiderit, ſi tamen totam comedit, vapulat.* Quo etiam referendi ſunt Capit XIV. §. III. VII. & IIX. Obiter autem nota, non ſolum a Chriſto, Matth. XIII, 31. 32. Marc. IV, 31. Luc. XIII, 19. rem exiguam conferri grano ſinapis; verum etiam eam loquendi formulam ſatis eſſe uſitatam Magiſtris, ut proverbialis videri poſſit. a Maimonide certe in §. XXI. cap. II. & §. IIX. cap. XIV. modo citatis uſupatur. vid. Lightf. ad Matth. l. c. p. 358. Hotting Primit. Heid. Diſſ. p. 59.

 CAPVT

CAPUT I.

DE FINE EDICTI.

§. I.

VTcunque Judæi ſoli propemodum ob carnes nonnullarum animalium, ac præſertim ſuillas damnatas, ingenti ceterarum gentium expoſiti fuerint ludibrio, tamen eadem a quibusdam beſtiis abſtinentia apud alios etiam populos obtinuit. Utrumque concluditur ex Phil. de Leg. ad Caj. Op. f. 805. ſcommata Caji Imper. & ſuorum reſponſiones ita referente: Ἐπεὶ δὲ ἔνια τῶν περὶ τὰς οἰκοδομὰς διετάξατε, μέγιςον καὶ σεμνὸν ἐρώτημα ἠρώτα, διὰ τί χοιρείων κρεῶν ἀπέχεσθαι. Πάλιν πρὸς τὴν πεῦσιν γέλως ἐκ τῶν ἀντιδικων κατέῤῥάγη τοσοῦτος, τῇ μὲν ἡδομένων, τῇ δε καὶ ἐπιτηδευόντων ἕνεκα κολακείας, ὑπὲρ τοῦ τὸ λεχθὲν δοκεῖν σὺν εὐτραπελίᾳ καὶ χάριτι εἰρῆσθαι, ὥς τινα τῶν ἑπομένων αὐτῷ θεραπόντων ἀγανακτεῖν ἐπὶ τῷ καταφρονητικῶς ἔχειν αὐτοκράτορος, ἐφ᾽ οὗ καὶ τὸ μετρίως μειδιᾶσαι τοῖς μὴ πάνυ συνήθεσιν οὐκ ἀσφαλές. Ἀποκριναμένων δὲ ἡμῶν, ὅτι νόμιμα παρ᾽ ἑτέροις ἕτερα, καὶ χρῆσις ἐνίων ὡς ἡμῖν καὶ τοῖς ἀντιδίκοις ἀπείρηται. καὶ φαμένου τινὸς, ὡς πολλοί γε καὶ τὰ προχειρότατα ἀρνία οὐ προσφέρονται, γελάσας, εὖγε εἶπον. ἔςε γὰρ οὐχ ἡδέα. h. e. *Ubi vero quædam mandata dedit de ædificiis, ſerio graviterque interrogavit; cur abſtinetis a porcina! Ad hanc percontationem rurſus riſus magnus adverſariorum exortus eſt, partim gaudentium; partim ut feſtivo ſalſoque dicto arridentium, & ſic quoque captantium dominicam gratiam; adeo ut quidam e famulitio moleſte ferrent, tam contemtim eos ſe coram principe gerere* (annon potius: eos principem habere contemtui?) *quo præſente ſubridere periculoſum ſit aliis, præterquam admodum familiaribus. Cumque nos reſpondiſſemus, eſſe mores alibi alios, & adverſariis itidem ut nobis interdictum eſſe rerum quarundam: alius vero quidam ſubjeciſſet, multos ne agnina quidem veſci abique parabili, ridens ille, recte, inquit, inſuavis enim eſt &c.* Cauſam, quæ gentibus ejusmodi dictaverit leges, ut plurimum ſuperſtitionem fuiſſe, ſatis colligitur. Confirmat id Plinius L. II. Nat. Hiſt. c. VII. p. m. 6 ſuperſtitioſos ita deſcribens: „Externis famulantur ſacris, ea digitis Deos geſtant, & monſtra quo„que colunt, DAMNANT ET EXCOGITANT CIBOS, imperia dira in „ipſos, ne ſomno quidem quieto, irrogant &c. Cui (ni tamen quibusdam horum characterum ad ſacra vel Chriſtianorum vel Judæorum digitum intenderit). Hinc etiam Julianus Imperator Ethniciſmum omni conatu reducturus, ſacerdotes ſuos καθαροὺς εἶναι ἀπὸ τροφῶν διεκελεύετο, καὶ ὅσων ἀπέχεσθαι προσῆκε τὶν, ὡς ἕλληνες λέγουσιν, ἁγιςεύειν προειρημένον. h. e. reddente Valeſio,

Juſſit,

Juſſit, ut a cibis abſtinerent, & ab aliis omnibus a quibus temperare convenit eos, qui, ut Gentiles loquuntur, in caſtu eſſe volunt; referente Sozom. L. V. H. E. c. III. f. 596. Atque huc Boch. Hz. I. L. II. c. XXXII. f. 314. revocat priſcorum cum Græcorum, cum etiam Romanorum a bove aratore abſtinentiam. Ita a piſcibus Syros magna ſibi caviſſe ſuperſtitione, ex Ovidio, Tzetze, Menandro &c. notat Seld. de D. Synt. II. c. III. p. 260. & ex eo Hott. Prim. Heid. p. 410. Nold. Conc. Part. Nov. 1526. De Ægyptiorum (quos ſupra Judæorum legati eo nomine perſtrinxerant) & Judæorum abſtinentia inſignis locus extat apud Aben Eſram, ad Exod. VIII, 22. „Ego ſic ſtatuo (inquit), Ægyptios tempore Moſes ejusdem cum Indis fuiſſe ſententiæ, qui ultra dimidiam mundi partem conſti„tuunt, omnesque a Chamo deſcendunt. Hi ad noſtra usque tempora nec „carnem, nec ſanguinem, nec adipem, nec ova, & omnino nihil, quod ex ani„mali vivente prodit, comedunt; abominantur nam qui iis veſcitur, ac paſto„ritiam artem exercere, ignominioſum putant. Sic quoque de Ægyptiis dicitur: quoniam execratio eſt Ægyptiis omnis paſtor ovium (Gen. XLVI, 36). „nec in hodiernum usque diem cuipiam permittunt, ut carnem in„tra fines eorum comedat. Si vere eorum quispiam in alienam de„latus fuerit regionem, ex omni loco ſe proripit, in quo carnem com„dunt, nec ulla re veſcitur, quam σαρκοφάγος ejusmodi detigerit, vaſa quoque „ejus polluta æſtimat. Et ſic de Ægyptiis ſcriptum eſt, Gen. XLIV, 32. quoniam non poſſunt Ægyptii comedere cum Ebræis &c. Quem tamen quod generaliter nimis loquatur, ex merito caſtigat Seld. d. D. S. Synt. I. c. IV. p. 159. Cum Certum quidem ſit, Ægyptum vaccis, & omni lanato pecore, ſui itidem, atque anguila abſtinuiſſe, cæteris non item: vid. Seld. l. c. cum not. Baj. p. 107. Nold. Conc. P. not. 1166. De Indorum, & ſpeciatim nobiliſſimæ Brachmannum ſectæ abſtinentia teſtatur Porphyrius & Cl. Alexandrinus apud Hoffm. Lex Univ. Tom. *I.* f. 303. De abſtinentia Sabæorum inſignis locus eſt, quem Hotting. Hiſt. Orient. Lib. I. c. *VIII.* p. 282. ex Muhammede filio Iſaaki refert, dignus qui & hic legatur: „Prohibentur edere Camelum, (alias vox Arabica „ovem m. notat jugulatam) & quicquid non ſacrificatur: Quicquid item „dentes in utraque maxilla habet conjunctim, ut porcus, canis, aſinus. Ex „avibus præter columbas & aves roſtratas nihil conceditur: nec ex germini„bus (fructibus, herbis) niſi faba & allium. Veſcuntur alii phaſeolis, braſſica „capitata, crambe & lentibus.„ De Pythagoræorum Legibus Cibariis agit Guil. Sald. Ot. Theol. L. *IV.* Exerc. *II.* §. *II.* p. 660. ſq. confer & Senecam T. *II.* Ep. *CVIII* 534. p. Dudum a. eſt, quod hæ & ſimiles Gentilium obſervationes Cyrillus Alex. graviſſima ſententia damnaverit; quæ legitur L. *II.* in

Jul. p. 45. Suit. Th. Ant. Eccl. T. *II.* 471. *προσποιοῦνται μὲν ὀλιγοσιτεῖν, ἔσθ' ὅτε, καὶ τῶν ἐδωδίμων ἀποπέμπονταί τινα, δεδίασι δὲ τῶν ἐκτόπων οὐδέν.* i. e. „Non-„nunquam quidem ſimulant, ſe exiguo contenſus eſſe, & cibos quosdam faſti-„diunt, ſed a nullis rebus abſurdis abhorrent.

§. II. In eundem ſuperſtitioſorum catalogum referebantur a gentilibus Judæi. Quod clarum fit e verbis Senecæ, l. §. præc. cit. p. 532. Ubi enim narraſſet, ſe Sotionis argumentis inſtinctum animalibus abſtinere cœpiſſe, & anno peracto non tantum facilem, ſed & dulcem conſuetudinem expertum eſſe &c. addit: „Quæris, quomodo delierim? In Tiberii Cæſaris princi-„patum juventæ tempus inciderat: alienigenarum ſacra movebantur: Sed „inter argumenta ſuperſtitionis ponebatur quorundam animalium abſtinen-„tia &c. Per *alienigenas* autem, *quorum ſacra movebantur*, Judæos & Ægyptios intelligi, notat Lipſius, & probat ex II. Annal. Tac. Nec excuſari forte poſſent Judæi a ſuperſtitione, ſi iisdem duntaxat permoti cauſis, quas Tacitus & Plutarchus, Viri alioquin graviſſimi (apud Boch. Hz. l. L. *II.* c. *LVII.* 698.) allegant, has ſibi leges impoſuiſſent, ac tanta cum accuratione obſervaſſent. Sed major ſine dubio erat autoritas, nec ſuperſtitio, ſed Lex Numinis ſupremi animos his vinculis innexuit; qua etiam Judæi contra Satanam & gentiles ſe tutari debebant per ea quæ monent R. Salomo ad Num. XIX. & Magiſtri in Joma fol. 67. 2. a Lightf. in Luc. I, 6. p. m. 213. citati.

§. III. Ac ſi quæras, quænam tandem ratio impulerit Deum, ut hanc legem ferret populo ſibi devoto? quemnam finem hoc edicto intenderit? aut quem fructum exinde in Judæos redundaturum quæſierit? Autores non eandem reſponſionem reponunt. R. Salomo ad Prov. XXV. 2. negat, in cauſas hujus & ſimilium præceptorum inquirendum eſſe, ita ad l. o. commentatus: כשאתה דורש בכבוד חכמים ובסייגים שעשו לתורה ובגזרות שגזרו בהם יש לך לחקור ולדרוש ולשאול טעם לדבר אבל כשתדרוש במעשה מרכבה ובמעשה בראשית ובחוקים הכתובים בתורה גכון חוקים ודברים שהשטן מקטרג עליהם ומשיב עליהם כאבילת הזיר וכלאי כרם ושעטנז אין לך לחקור רק להסתיר ולומר גזרת מלך היא אין חקר i. e. *cum inquiris in honorem ſapientum, & in ſepimenta, quæ Legi fecerunt, & in decreta, quæ ab eis profecta ſunt; tum doteris inveſtigare & inquirere, & rationem petere. At cum inquiris in opus quadrigæ, & opus creationis, & ſtatuta in Lege deſcripta; qualia ſunt Interdicta & res, contra quas Satanas diſputat, utpote de manducatione ſuis, heterogeneis, vinearum, & veſtimentorum; non eſt Tibi* (in cauſas) *inquirendum, ſed taceas, & dicas: Eſt decretum regis, cujus nulla datur perveſtigatio,* Atque etiam e Chriſtianis, quam caute in tali-

talibus agendum ſit, monitum Guil. Sald. Ot. Theol. L. I. Ex VII. §. XI. p. 138. & L. II. Ex II. §. II. p. 220. At vero quoad præſens nec temere, nec fruſtra in rationes edicti inquiri, vel illud argumento eſt, quod, ipſe Legislator Lev. XI, 44. 45. innuit, ſanctitatem populi in promulgatione hujus edicti, tanquam ſcopum, ſibi fuiſſe propoſitum. Non itaque, argumento huic paulo diutius immorari.

§. IV. Inprimis hic ab Autoribus monetur, animalia edicto vetita natura immunda non fuiſſe: quibus nunc longius inhærere, ſupervacaneum forte foret. Itaque dimiſſis iis, eam audiamus controverſiam, qua diſquiritur: An ſanitatis corporalis gratia hæc animalia fuerint prohibita? Affirmativam tuentur nonnulli ex Judæis, & nonnulli ex Chriſtianis. E Judæis nominamus *R. Moſen bar Nachman* Comm. ad Lev. XI, 13. e Chriſtianis *E. Gerhardum*, qui T. III. LL. d. LL. Cc. & For. §. 23. p. 274. ed. in 4. rationem hujus edicti tertiam facit Phyſicam. *Siquidem*, inquit, *plerorumque iſtorum animalium prohibitorum eſus valetudini parum congruus eſt; præſertim in regionibus illis calidioribus, quas Iſraelitæ inhabitabant &c.* At contra magno niſu ſententiam hanc oppugnant R. *Abarbanel*, & R. *Arama*. Prioris verba apponemus e comment. in Deut. f. 243. col. 4. איסור המאכלים שאסרה התורה כבר חשבו רבים מהמפרשים שהוא מפני בריאות הגוף ורפואתן להיות המאכלים הרעים ההם מולים ליחות רעות זהו דעת הרמ"בן בפסוק ואלה תשקצו מן העוף/ וחלילה לי מלהאמין כן לפי שאם כן היה ספר תורת האלהים במדרגת ספר קטן מספרי הרפואה הקצרים בדבריהם וטעמוהם ואין זה דרך תורת האלהים ועומק כונותיה/ וגם שעינינו הרואות האומות האוכלים בשר החזיר השקץ והעכבר ושאר העופות והבהמות והדגים טמאים חיים היום כולם חזקים כראי מוצק ואין עיף ואין כושל בהם/ גם כי יש בריאות אחרות שהזקם מפורסם באפעה נחש שרף ועקרב ולא נזכרו כאן בכלל האסורות וגם יש מהעשבים והצמחים מזיקים מאד וממיתים בארסיותם כמו אליוכור וזולתם ממה שזכרו חכמי הרפואה ולא אסרה התורה אכילתם, i. e. „Multi Interpretum (inquit) in ea ſunt ſententia, cibis a Lege prohibitis ſanitatis cauſa interdictum eſſe; cum hujus generis cibi pravi pravos „generent humores, quæ eſt ſententia Ramban ad v. 13. c. XL. Lev. Abſit autem, „ut ego rem ita ſe habere putem. Si enim id eſt verum, tunc liber legis di„vinæ in eodem gradu dignitatis conſtitueretur cum libro exigui momenti „medico, qui & rebus ſunt minuti & ponderibus: Hoc autem conſuetudini „legis divini & profunditati ſententiarum ejus non convenit. Quin etiam „oculi noſtri vident, gentes ſuillam carnem, deteſtandum, mures & reliquas

aves

„aves, beſtias, ac piſces immundos comedentes, illas, inquam, hodienum ſuper-„eſſe ac vivere ſanas, vegetas ac firmas inſtar ſpeculi fuſi, nec eſſe feſſum aut lan-„guidum inter eas. Porro aliæ etiam dantur beſtiæ, quas eſſe noxias omni-„bus conſtat, ut aſpis, ſerpens, preſter & ſcorpio; quæ non recenſentur hic in „numero vetitorum. Dantur etiam herbæ & frutices admodum noxii, „adeoque viru ac veneno ſuo necantes, ut Eljacur & alii, quos Medici comme-„morant; quorum tamen eſu Lex minime interdixit &c. Eadem fere habet *R. Arama* Comm. ad Lev. *XI.* ut plane conſtet, alterum ex altero mutuatum eſſe. Cæterum, ut adducta Abarbanelis argumenta examinemus, & quam vim in oppugnanda theſi contraria habeant, clarum faciamus, nunc non licet. Id ſaltim monebimus, habere Abarbanelem quoad theſin ſibi ſuffragantem Cl. Theologum, Dn. D. Chemnitium p. m. in Ex. C. T. p. *IV.* art. de Jejun. p. m. 202 diſerte dicentem: *Deus illa conſtitutione* (de diſcrimine ciborum V. T.) *non Phyſicum aut Medicum finem ſibi propoſitum habuit &c.* Nec difficulter quispiam huic poſteriori ſubſcripſerit ſententiæ (ſi præſertim de fine principali quæſtio inſtituatur): cum in ipſa doctrinæ hujus ſede Lev. *XI*, 44. 45. non ſanitas, ſed ſanctitas, tanquam hujus edicti, allegetur. An vero valetudo corporis finis ſecundarius dici, & hac diſtinctione conciliatio inter Bb. Dd. Chemnitium & Gerhardum inſtitui poſſit, aliis diſceptandum relinquitur.

§. V. Cum ergo ſanitas corporalis finis, ſaltim primarius, conſtitutionis hujus haberi nequeat; ulterius progrediendum, & curatius inquirendum eſt, quid tandem eo nomine cenſeri poſſit. Et Judæos quidem ſi adeamus, monent primo in genere, has LL. in commodum Iſraelitarum latas eſſe, fidemque facere, gentem ſuam præ aliis ad gaudia vitæ futuræ eſſe electam. Ita R. *Bechai* ad Lev. *XI.* f. 132. col. 1, med. ex veteribus: למה הדבר דומה לרופא שהלך לבקר שני חולים· אחד יש בו סכנה אמר להן תנו לו כל מה שמבקש לאכול/ נכנס לשני אמר להן תנו לו פלוני ולא תתנו לו מאכל פלוני/ לימים זה שהתיר לו המאכלים כולם מת/ וזה שהתיר לו מקצת ואסר לו מקצת נתרפא/ אמרו לו מה ואת אמר להן זה שראותי בו סימני חיים התרתי לו זה ומנעתי ממנו זה/ שראותי בו סימני מיתה התרתי לו את הכל/ כך התוך הקבה לאומות שקצים ורמשים וכל העברות לפי שהם מוכנים לגיהנם· אבל ישראל שהם לחיים אמר להם את זה תאכלו ואת זה לא תאכלו/ i. e. *Res ſimilis eſt Medico, viſitanti duos ægrotos, quorum alter vitæ periculo erat expoſitus, cujus domeſticis dicebat: Date ipſi, quicquid voluerit comedere. Ingreſſus autem*

ad

ad alterum, dicebat domeſticis: Date ipſi hunc vel illum cibum, neque detis ipſi hunc illumve (nominetenus expreſſum). *Poſtea ille, cui omnes cibos conceſſerat, mortuus eſt; Ille autem, cui quosdam conceſſerat, quosdam negaverat, convaluit. Interrogarunt ergo eum: Quid hoc rei eſt? Reſpondit eis: Huic, in quo ſigna atque indicia vitæ deprehendi, conceſſi hunc, prohibui iſtum* (cibum); *Huic autem, in quo ſigna mortis animadverti, omnes conceſſi: Sic etiam D. B. conceſſit gentibus quasvis res deteſtandas, & reptilia, omnesque transgreſſiones, quia illæ gehennæ ſunt deſtinatæ, ſed Iſraelitæ ad vitam ordinatis præcepit: Hoc comedetis, & hoc non comedetis &c.* Eadem habet R. Arama ad l. c. & R. Salomo ad v. 2. dicti cap. Speciatim *R. Arama* ad duas claſſes utilitatem ex hoc interdicto provenientem revocat. Prior eſt, quod homini adſit occaſio & palæſtra quaſi, in qua luctando contra concupiſcentias carnales obedientiam ſuam Deo probaret, & mercedem vitæ futuræ conſequeretur. *Altera utilitas* eſt, (inquit Autor, cujus verba Ebræa, cum jam non ſint ad manus, addere vetamur,) *quam commemoraverunt Dd. noſtri dicentes*: Non data ſunt præcepta, niſi ad purgandos iis homines, *Purgatio autem in eo conſiſtit, ut homo vitam caute atque temperanter vivendo, jugum regni cœlorum ſuſcipiat, cohibendo ſe a multis, in quæ animæ ſuæ fertur cupido, & quibus reliquæ gentes aſſueverunt, idque propter interdictum divinum &c.*: quæ fere coincidunt cum mente B. D. Chemnitii, Ex. C. Tr. P. IV, p. 212. (ſi tamen proſtheſin illam de mercede Bon. Operum proprie ſic dicta excipias), quartam hujus diſcriminis cauſam facientis hanc *quod Deus voluerit obedientiam veteris populi ita probare, cum verbo ſuo prohiberet quædam, quæ per ſe non erant mala vel noxia, ſicut Adami obeditionem prohibitione ligni ſcientiæ boni & mali probavit.* Data autem eſſe hæc talia præcepta ad infirmandam concupiſcentiam, & confirmandam rationem, prolixe deducit R. Bechai Comment. ad Levit. XI, 44. quæ ob prolixitatem huc referri nequeunt. Sed hæc utilitas, ſi in finibus hujus legis computanda eſſet, in remotis fortaſſis conſiſtere poſſet, in propinquis non item. Altera: quam R. Arama, atque cum eo R. Abarbanel fol. 243. col. 4. (cujus verbis loquemur) affert, Legis hujus utilitas, indeque nata ratio vetandi, hæc eſt: לפי שהיו מתעבים ומשקצים את הנפש הטהורה והמשכלת ומולידים במזג האנושי אטימות וקלעורי התאוות בעשותם באדם רוע מזג אשר ממנו תתהוה רוח הטומאה המטמאה הדעות והמעשים ומגרש רוח הטהרה והקדושה שעליה בקש דוד, ורוח קדשך אל תקח ממני i. e. *quod* (cibi iſtiusmodi) *deteſtabilem atque abominandam reddant animam puram atque intellectualem, ac in temperamento humano generent ἀτιμίαν, levesque concupiſcentias, conſtituendo in homine pravam craſin, unde exiſtat ſpiritus impurus, inquinans mentem & actiones, & expellens ſpiritum purum & ſanctum, quem petiit David Pſ. LI, 13. &c.* Quin vero ratio hæc ſpuria ſit, nulli dubitamus. Ut enim ni-

nihil de eo principio dicamus, animi mores ſequi temperamentum corporis, quod Arama multis cum ex Ariſtotele, tum aliunde petitis argumentis probare conatur: unde quæſo Magiſtri evincent, ſingulis animalium vetitorum ſpeciebus, ejusmodi vim quandam noxiam ineſſe, animos ad prava quæque diſponentem? Supponitur id, non probatur.

§. VI. Patres & Doctores Eccleſiæ rationem hujus interdicti reddituri, ad typicas, quas B. Gerh. T. III. LL. & LL. CC. & For. §. 23. p. 273. vocat, plerumque inclinant. Inſtar omnium ſit inſignis locus Euſebii *L. VIII.* de Præp. Evang. c. III. a Gerh. l. c. & Lang. Ep. Med. L. *I.* ep. *LXI.* jam olim allegatus: „Moſes ſub hoc de eſculentis ænigmate populum Iſraeliticum duræ cervicis „& effrenem ea docere voluit, quæ ad juſtitiam & pietatem pertinerent. Nam „animalia & volucres raptu & morticinio viventes non alio nomine edere ve„tuit, quam quod hujus legis ſymbolo eos a ſpoliis & cæde deterreret. Suilla „vero carne veſci prohibuit, quo Judæos admonuit, cum ſus ſit amica luto, & „locis uliginoſis, in quibus ſe volutat, & oblectat; ut ea, quæ externe corpus, „intus vero animam coinquinarent, ſedulo caverent, & ſobrie, non ut ſues in „crapula & ſagina, viverent. Sic etiam B. Chemnitius l. c. ſecundam hujus edicti rationem reddit hanc, „quod diſcrimine illo ciborum mundorum & im„mundorum Deus pædagogicas quasdam figuras, ſignificationes ſ. commone„factiones de cavenda immunditie & abominatione peccati, ac ſectanda vitæ „ſanctimonia populo V. T. proponere voluit. &c. Nec diſplicet hæc ratio Judæis, quorum ſubtiliſſimus Bechai eodem plane modo quasdam hujus edicti partes ad mores refert. vid. Comment. ejus ad Lev. XI, 13. ſq. & conf. Philon. L. de Agric. Op. f. 160. & d. Migrat. Abr. f. 311.

§. VII. Potuiſſemus forte in his, quæ hactenus de fine hujus præcepti dicta ſunt, ſubſiſtere; niſi textus noſter ulteriorem anſam ſuppeditaret, quædam de eadem materia conjectandi. Quemadmodum enim certum eſt, Petrum per animalia immunda in cibum conceſſa monitum didiciſſe, Gentes communioni eccleſiaſticæ & civile eſſe reſtitutas: ita forte a ſcopo non multum aberraret, qui conjectaretur, per eadem animalia menſis ademta Iſraelitas edoctos ex intentione divina didiciſſe, ſaltim debuiſſe, a Gentilium communione Eccleſiaſtica, & Politica ſibi, quam poſſent maxime, caverent. Sed clarior erit ſententia, ſe repetamus animo, qualis Gentilium uſus cum in V. T. interdictus, tum Petro in N. reſtitutus fuerit.

§. VIII. Utrumque non inepte colligitur (ut alia prætereamus) ex hac ipſa hiſtoria, cujus particulam tractamus. V, 28. enim hujus cap. inquit Petrus: *Eos ſcitis, nefas eſſe Viro Judæi* κολλᾶσθαι ἢ προσέρχεσθαι ἀλλοφύλῳ, Syr. ܝܗܘܕܝܐ ܠܓܒܪܐ
ܢܘܟܪܝܐ

ܢܩܪܘܒ ܠܐ ܗܘܐ ܒܪ ܫܪܒܬܗ *propius, jungit aut accedere ad virum alienigenam qui non ſit ejusdem generis.* Ubi ſane manifeſtum eſt, *Petrum proteſtari de ſuo accesſu ad concionem incircumciſorum, & ſuam perſonam quaſi legitimam reddere,* dicente Er. Schmidio ad h. l. conf. & Sanct. p. 220. Quid autem opus fuiſſet proteſtatione, niſi id aut legi certe conſuetudini repugnaſſet? Utut autem non adeo probabile ſit, ſimplicem congreſſum cum Ethnicis fuiſſe Judæis negatum; tamen familiarius iisdem uti, & inprimis apud eos divertere, cumque iis capere cibum, haud poſtremum putabatur flagitium. Ita ſane Daniel ſanctiſſimus Propheta, cibos refugiebat regios, c. *I*, 8. Juditha Holofernis Jud. *XII*, 2. Ita ſpeciatim vetitum, *ne comedat quiſpiam buccellam Samaritani, Avod. ſara, fol. XLIV.* 4. *cit. Ott. Lex. Rabb. p. 582.* Quin Lightfootus ad I. Cor. *IX*, p. 201. monet, *ſtatutum olim fuiſſe a Juriſtis Judæorum ab Ethnicis non efflagitandam, & ne Judæis ſe Ethnico quoquam modo devinctum ſubmitteret.* Hinc amicis Antiochi occaſio, Judæos ſugillandi, (apud Diodor. cit. Grot. L. *II*. d. J. P. & B. c. XV. §. IX. 3.) *quod cum nulla alia gente menſam haberent communem.* Hinc ipſis Judæis enata opportunitas, carpendi Salvatorem, Publicanos & peccatores (per quos Gentiles non incommode intellexeris, coll. Gal. *II*, 16.) convictu ſuo dignantem. Matth. *IX*, 10. 11. Marc. *II*, 15. Luc. V, 28. 29. &c. Et hujus facti invidiam Petrum h. l. putamus deprecari, & poſtea c. *XI*, 3. excuſare quibusdam, cætera non malis, Legis tamen nimium ſtudioſis, qui habitum cum præputiatis commercium exprobraverant. Adhibita autem a Judæis hæc ſeveritas, ut credibile, non ſolum, quod Ethnicos, ipſosque etiam infantes eorum (v. Lightfoot ad 1. Cor. *VII*, 14. p. m. 194.) immundos ducerent: verum etiam, quod convictus haud infrequens ſymbolum eſſet concordiæ, non ſaltim civilis, ſed & religioſæ. Hinc notatum, quod, qui animis in negocio cultus divini diſſiderent; nonnunquam eo devenerint, ut eadem quoque menſa uti dedignarentur. De Ægyptiis probat id ex S. Script. & Herodoto Seld. d. D. S. Synt. *I. IV*. p. 153. Quin in ipſa primitiva Eccl. nefas erat cum Epiſcopis ſuſpenſis, excommunicatis, Judæis, Schiſmaticis, hæreticis, uxore clerici peccante, devota peccante, Epiſcopi vidua maritum accipiente &c. in cibo aut potu commucare. V. Epiſt. *II*. Papæ Calixti ad Epp. Galliarum Conc. Eliberit. Can. L, Arelat. II. Can. XXX. Carthag. IV. Can. LXX. Tolet. *I*. Can. *VII*, *XV*. *XVI*. *XVII*. *&c.* Hinc Dionyſius, Epiſcopus Alexandrinus Ep. ad Fabium Epiſcopum Antiochiæ (habetur ea ap. Euſ. H. Ec. L. VI. c. *XLI*. *XLII*.) quærit, utrum fratribus nonnullis, lapſis quidem, ſed a Martyribus ſuſceptis, ac communione orationis & ciborum dignitatis, ab Eccleſia quoque univerſa communicandum ſit? v. l. c. f. 241. Refert etiam Valeſ. not. ad Euſ. H. E. L. VII. c. V. f. ex Firmilian. Steph. Papam adeo ægre tuliſſe ſententiam Synodi Africanæ hæreticos rebaptizandos eſſe ſtatuentis, *ut legatis Synodi & tectum & hoſpitium negaret.* Et hic mos, ut apparet ex iis, quæ ſumme

me Venerand. Theologus Dn. Doct. Schmidius Faſc. Diſp. 713. ex Jore deah affert, jam olim a Judæis uſurpatus, & inde forte in Eccleſiam traductus fuit. Has igitur (ut in viam redeamus) ob cauſas factum putamus, cur Judæi Ethnicorum convivia adeo refugerent. Quibus adde, quod multa comedentibus cum gentilibus imminerent pericula circa cibos, aut impuros, aut illegitime mactatos &c. V. Lightfoot. ad 1. Cor. X, 25. p. 209. Sed huc etiam referenda ſunt alia Ethnicorum commercia Judæis declinata; utpote, quod matrimonia aut affinitates eorum damnarent, aut certe ægerrime admitterent, V. Phil. d. ſpec. Leg. f. 602. Schick. מסכ p. 341. cum not. Dn. Carpz. quod mercimonia cum Ethnicis non niſi certis conditionibus exerceri permitterent. V. Lightf. ad 1. Cor. V, 9. p. m. 177. Sed hæc, quæ hactenus dicebantur, converſationem civilem potiſſimum concernunt. Ad religioſam pertinet, quod Petrus viſione divina inſtructus, & monito ſpiritus confirmatus, cum ſciret ſe ad prædicandum evangelium a Cornelio, homine præputiato vocari, prompte ſequitur, v. 20. verbum divinum copioſe exponit, v. 36. ſeq. ac gratioſis Spiritus S. donis inſtructum una cum cæteris præſentibus, nulla circumciſione vel prævia, vel concomitante, vel ſubſequente, ſacro baptismatis fonte initiat, v. 47. Quod ſub V. T. inuſitatum fuiſſe, vel illud arguat, quod Petrus præter generalem Matth. XXVIII, 19. Marc. XVI, 15. datam inſtructionem, denuo fuerit monendus, licitum eſſe, & voluntati divinæ maxime congruum, ut gentes ad fidem vocentur. Confirmat etiam, quod ii, qui Petro ſub initium dicam ſcripſerant, audita ejus apologia admirabundi exclament: Igitur & gentibus Deus pœnitentiam dedit ad vitam? Act. XI, 18. Quod certe minime factum, ſi id tempore V. T. promiſcuum & uſitatum fuiſſet. Ac certe ipſa res docet, fontem gratiæ divinæ gentibus non adeo largiter in V. atque ipſis in N., & Judæis in utroque, fluxiſſe. Nullus enim gentili ad myſteria ſacra & beneficia Eccleſiæ propria aditus patebat; niſi per circumciſionem divino inſertus fœderi, & per proſelytiſmum quaſi totus in Judæum degeneraſſet, aut rectius, elevatus fuiſſet. Nulla tum temporis ordinaria ac ſolennis gentium per Apoſtolos aut Prophetas audiebatur vocatio; quin potius *ſinebantur ingredi vias ſuas*, V. Act. XIV, 16. Conf. c. XVII. 30. Pſ. CXLVII, 20 Quin etiam ſub ipſis N. T. primordiis gratia ejusdem non ſtatim gentibus patefacta eſt, V. Matth. X, 5. & conf. Act. XI, 19. Quæ tamen non ita accipienda ſunt, ac ſi omnes omnino viæ ad ſalutem gentibus fuiſſent negatæ. Non ea mens nobis eſt, nec id rerum legitima exigit ad ſe invicem conſequentia. Utut enim hæc gratia Judæorum populo, ut propria dicata fuerit; non tamen aliæ gentibus ademtæ, quæ eas ad Eccleſiam, indeque ad cœleſtia deducerent bona. De quibus tamen agere, Theologorum eſt.

§. IX.

§. IX. Cum ergo certum ſit, gentes in V. T. ſolenni illa & generali vocatione caruiſſe, atque indignas habitas, quæ promiſcuo cum Judæis ſcoirent commercio: forte abſurdus adeo haud foret, qui conjiceret, præcepto de animalibus immundis non comedendis, tanquam ſymbolis, Iſraelitas ejus ipſius rei (in quantum quidem ex divina lege ſive directe, ſive indirecte pendebat) admonitos fuiſſe: quemadmodum conſtat, iisdem animalibus in cibum conceſſis, Petrum de invitandis & admittendis intra Eccleſiam gentibus, iisque familiariter utendis fuiſſe inſtructum. Favet huic conjecturæ præter evidentem textuum Lev. XI. & Act. X. reſpectum ad ſe invicem, 1. generalis ratio judicandi de Ceremoniis & ritibus V. T. quorum (ut graviter monuit S. Vener. Dn. D. Schmid Faſc. Diſp. p. 412.) *Phyſicas cauſas conquirere vel ſemper, vel tantum, vanum eſt, nec ipſi ſcripturæ conveniens.* Ulteriorem ſcopum has ll. ferendo divinam ſapientiam ſibi habuiſſe propoſitum, docebit vel ſolus Paulus exemplo evidentiſſimo, 1. Cor. IX, 9. & 1. Tim. V, 18. Favet 2. analogia inter ſignum & ſignatum, idque tum ex parte ſubjecti, tum ex parte prædicati. Ex parte ſubjecti quidem, quia fœdis animalium reproborum moribus exacte reſpondet ingens impuritas, quæ irregenitas gentilium mentes inficiebat, eaque cum connata, quam Theologi Peccatum originis vocant, tum acquiſita pravis & fœdis actionibus, quarum copioſiſſimum catalogum exhibet Paulus Rom. I, 26. ſqq. Atque hac analogia invitante factum eſt, ut ſcriptura, cum truculentos gentium mores depingere vellet, ſæpiſſime ſchematibus horum animalium indutas, Lectori ſiſtat, V. Jer. XLIX, 22. Deut. XXIIX, 49. Jer. V, 6. &c. Quin & ipſa Judæorum & Gentil. ſub N. T. futura communio his tropis deſcribitur a Jeſ. *XI*, 6. ſeq. Ipſi etiam Magiſtri ex præſenti Paraſcha Lev. *XI.* animalia ſibi elegerunt nonnulla, quibus regna gentilium adumbrarent, (quamvis non tam ad mores, quam alia quædam reſpicientes). V. Bechai ad Lev. *XI*, 4. ſq. & Schick מ״ח p. 393. Ex parte prædicati apparet analogia, quia penitior unio fieri nequit, quam ciborum eſt cum corpore, unde nutritur, & incrementa ſua neceſſario capit; haud aliter, atque ex conſuetudine cum Eccleſiaſtica, tum politica peculiaris animorum unio, indeque multiplex utilitas exſurgit. Favet 3. ſcopus edicti Lev. *XI*, 44. 45. inſinuatus. Sublato enim promiſcuo gentilibus commercio, ſublata, aut certe multum præciſa erat occaſio ſcandalorum, peccatorum, ac ſpeciatim Idololatriæ, &c. quæ partim intellectum pravis ſententiis imbuebant, partim voluntatem ad peſſima quæque inclinabant. Salvis autem his facultatibus, non poterant non animæ ſua conſtare ſanctitas. Sic quoque ſublatis externis nuptiis ſervabatur generi ſuus honor, nec promiſcuo inficiebatur ſanguine &c. Favet 4. Lev. *XX*, 24. 25. *Ego ſum Do-*

minus Deus veſter, qui diſtinxi vos a Gentibus, & diſtinguetis vos animalia munda ab immundis, &c. ubi ſane nexus inter antecedens & conſequens multo arctior eſt, ſi relationem ſymbolicam ſeparationis animalium immundorum ad ſeparationem gentilium admittas; quam ſi in nuda & generali illa beneficii a Deo præſtiti ad officium ab hominibus præſtandam χέσει acquieſcas. Sed plura hanc in rem addere non licet. Cui hæc non ſatisfaciunt, is meminerit, oro, conjecturam potius, quam certam ac definitam ſententiam allatam eſſe.

CAPUT IV.
DE
ABROGATIONE EDICTI

§. I.

QUemadmodum Lex Ceremonialis in genere jugo δυσβαςάκτῳ comparatur Act. *XV*, 10. Ita R. *Becbai*, vel potius Magiſtri, quos ſecutus eſt, Veteres hanc ejus particulam, edictum nimirum de diſcrimine ciborum, oneri, quod aſino imponitur, confert. Verba ejus ſunt ad Lev. *XI*, f. 132. col. med. למה הדבר רומה לבעל הבית שהיה לו גירן והיה עמו חמור וכלבטען עליהם התבואה הכלב היה משליך המשוי כי לא נסה׳ מה עשה בעל הבית התיר מעליו את המשוי כך הק״בה כיון שראה את האומות שאין בהן לחלוחית ואינן מקיימין את המצות׳ i. e. *Simile hoc eſt Patrifam. habenti aream, cui adſunt aſinus & canis, quos oneravit frumento; ſed canis projecit onus, nec enim aſſueverat. Quid ergo fecit Paterfam? ſuſtulit ab ipſo onus. Sic etiam fecit Deus B. poſtquam vidiſſet, non eſſe in gentibus vigorem, nec eos ſervare præcepta &c.* Sed hoc onere non ſolum quidam in ipſo V. T. certis caſibus levati, verum etiam in N. T. omnes promiſcue exemti ſunt. id quod præſenti cap. oſtendendum.

§. II. In V. T. quidem ab his obſervationibus eximebat I. *Fames extrema*, quod Maim. docet c. XIV. §. XIII. האוכל מאכל אסור לתיעבון או מפני הרעב חיוב׳ ואם היה תועה במדבר ואין לו מה יאכל אלא דבר איסור הרי זה מותר מפני סכנת נפשות׃ i. e. *Comedens cibum probibitum ob deſiderium aut famem, reus eſt: ſiv. in deſerto oberraverit, nec quicquam ei ſuppetierit, quod comedat, niſi res probibita; tum permiſſum eſt ob vitæ periu-*

periculum. Speciatim ad milites hoc privilegium pertinuiſſe, docet idem in Hilc. Melach. init cap. VIII. unde citat Schick. מה p. 395. quem vide, notasque Carpzovii. Quin etiam, qui eſurie laborabant, illicitis ſatiabantur. Ita enim Maim. cap. cit. §. XVI. מי שאחזו כולמוס מאכילין אותו דברים האסורים מיד עד שיאורו עיניו ואין מחזירין על דבר המותר אלא ממהרין כנמצא ומאכילין אותו הקל הקל תחלה אם האירו עיניו דיו ואם לאו מאכילין אותו החמור: i. e. *Si quem βȣ́λιμος invaſerit, cum cibant cibis prohibitis confeſtim, usque dum illuminentur ejus oculi; neque circumeunt petentes rem licitam, ſed feſtinantes cibo, quemcunque occupaverint, & ſatiant, quidem leviſſimo quoque primum, ſi tum illuminati fuerint oculi ejus, ſufficit; ſin minus, cibant eum gravioribus. II. Malacia gravidarum*, ut patet ex Maimon. l. c. §. XIV. עוברה שהריחה מאכל אסור כגון בשר קדש או בשר חזיר מאכילין אותו מן המרק אם נתיישבה דעתה מוטב ואם לאו מאכילין אותה פחות מכשיעור ואם לא נתיישבה דעתה מאכילין אותה עד שתתיישב: i. e *Si prægnans cibum interdictum odorata fuerit, utpote carnem ſanctam a. ſuillam, cibant eam juſculo. Si tum acquieverit mens ejus, bene factum; ſin minus, cibant eam particula minore, quam quantitas requirit. Si nec tum acquieverit mens ejus, cibant eam, donec acquieſcat.*

§. III. Sed tempore N. Fœderis omnis hæc obſervantia cum cæteris ceremonialibus ceſſavit. Docuit ſatis diſerte Chriſtus Matth. *XV*, 11. 17. *Non quod ingreditur in os* &c. Ita etiam, cum Luc. *X*, 8. diſcipulos moneret, *ederent, quicquid apponeretur*, ex ſententia Lightf. in h. l. p. 788. eo ipſo *a tædio & perplexitate ejus curioſitatis*, quam Canones traditionarii poſtulabant, *eos liberabat* &c. Quæ alias ex Epiſtolis Paulinis hanc in rem afferuntur & plurima & luculentiſſima, lubens prætermitto. An autem, quod Lactant. L. IV. div. Inſt. c. XVII. aſſerit, *Judæi Chriſtum occidentes hanc cauſam invidiæ ſuæ prætulerint, quod abſtinentiam ſuillæ carnis auferret*, in Hiſtoria Paſſionis expreſſe ſignificatum nondum hactenus reperire potui.

§. IV. In ſpecie præſens locus ex Actis in confirmationem abrogationis præcepti de diſcrimine ciborum, a multis Theologis & Philologis, Chemnitio, Gerhardo, Geiero, Dannhawero, Bocharto &c. citatur. At repugnat Eccleſia Abysſina, cujus Advocatus *Zaga Zabo* (qui juſſu Imperatoris Abysſinorum Legati munere apud Johannem, Portugalliæ Regem anno 1526. functus eſt) ad l. h. ab Antagoniſtis ſibi objectum ita reſpondet; referente Damiano a Goes, & ex eo Autore Der Aſiat. und Afrik. Denckw. p. 465.) „Viſio hæc

apud

„apud nos in Aethiopia ita exponitur. Animalia munda (*nempe & hæc in linteo* „*adfuiſſe putat*) ſunt filii Iſrael; immunda, Gentes, ita vocatæ, quod Idolola-„træ ſint,&immunda Diaboli opera perficiant. Dicente autem voce ad Petrum: „ſurge, macta; id eo ſenſu accipimus, Petre, baptiza, comede, h. e. prædi-„ca, & annuncia fidem, & legem Dn. noſtri Jeſu Chriſti Iſraelitis & gentibus. „Certum eſt, nullibi repertum iri vel Petrum, vel alium quemcunque Apoſto-„lorum poſt hanc viſionem immunda animalia vel mactaſſe, vel comediſſe. *Et* „*paucis interjectis*: Omnes docti in eo conſentiunt, linteum Petro oſtenſum de „gravibus & ſeriis ipſum docuiſſe materiis, quæquam ſalutem noſtram pro-„pius contingerent; non autem terrenas atque mundanas oſtendere voluiſſe. „Non etiam exinde concludere licet, nobis adeſſe libertatem, impuris veſci „cibis: cum hoc ex ſcriptura colligi nequeat &c.„ Et ſane negari nequit μυςικώτερόν τι viſione hac Petro eſſe ſignificatum. Quod & ipſe oſtendit cla-riſſime, dum 1. ſibi redditus in litera verborum, quibus præceptum efferebatur, minime acquieſcens, de genuino viſionis dubitat ſcopo, & poſtea a ſpiritu ea de re inſtruitur. 2. evidenter docet v. 28. ſibi a Deo oſtenſum, ne hominum quenquam immundum duceret. 3. contra fratres, commercium cum gentilibus ipſi exprobrantes, apologiam ex hac ipſa viſione parat. Conf. Act. *XV*, 7. 8. 9. Quamvis autem hæc ita ſe habeant, nihilominus tamen abrogatio iſtius edicti ex noſtro loco quodammodo videtur poſſe colligi. Et 1. quidem ex eo, quod minus videtur probabile, ſub externo ſymbolo actus cujusdam e Lege divina deſerte prohibiti actum quendam hactenus illicitum, velut licitum, imperari. Equidem id & naturæ rei & perpetuæ ſcripturæ praxi non adeo conſentit. Atqui illud h. l. factum foret, ſi interdictum de non manducando cibo ex Lege vetito, ſuo adhuc vigore gaviſum eſſet. 2. ex hypotheſi cap. præc. §. VII. ſeqq. expoſita. Quæ, ſi aſſumatur, & ſeparatio gentilium pro fine (& quid. principale atque unico) edicti de ſeparandis animalibus immundis habeatur; denuo clarum fit, diſtinctione populorum ſublata, ſublatam etiam eſſe diſtinctionem ciborum. Ceſſante enim fine, ceſſant & media ad finem illum ducentia. 3. ex eo, quod Petrus Act. *XI*, 3. ſeq. clare teſtatur, per viſionem hanc poteſtatem ſibi factam eſſe, introeundi & comedendi cum gentibus. Quo facto legum de puritate aut impuritate ciborum, utpote Gentilibus adeo exacte non cognitarum, aut certe in præparatione ciborum non obſervatarum, ratio haberi non poterat. Unde ea piorum in V. T. a conviviis & cibis gentilium abſtinentia. Et hæc quidem ad argumentum Theologorum noſtrorum vindicandum dicta ſunto.

§. V.

§. V. In Medraſch *Tanchuma* Magiſtri quærunt de Porco: למה נקרא שמו חזיר *quare nomen ſuum accepit a reſtiduendo* & reſpondent in quibusdam exemplaribus (in aliis enim aliter legitur) מפני שעתיד הקב״ה להחזירו לישראל *quia futurum eſt, ut Deus* reſtituat *eum Iſraeli.* Unde nonnulli etiam ex ipſis Judæis concludunt, tempore Meſſiæ reſtituendum fore eſum carnis ſuillæ. Refert id R. Bechai ad Lev. XI. f. 132. col. 2. poſt med. quamvis aliam afferat explicationem. Ita autem ille: ויש נוסחאות שכתוב עתיד הקב״ה להחזירו לנו והמון סבורים שעדיין יהיה טהור לישראל׳ אבל באור הנאמן על הכח שלו שהוא מצר לישראל ולעתיד ישוב עם שאר כל הכוחות לעזור ולתמוך לישראל כי ירבה השלום בעולם שנ׳ וגר זאב וגו׳: i. e. *Sunt porro Exemplaria, in quibus ſcriptum eſt, fore, ut Deus B.* reſtituat *illum* (ſc. porcum) *nobis. Ex quo vulgus concludit, ipſum deinceps mundum Iſraeli futurum. Verum explicandum illud eſt de potentia ejus* (Regni per porcum deſignati), *quæ nunc affligit Iſraelem; ſed in futuro tempore una cum cæteris potentiis omnibus convertetur ad auxilio juvandum, & ſuſtinendum Iſraelem. Pax enim multiplicabitur in mundo, prout dicitur* Jeſ. XI, 5. Et habitabit lupus cum agno &c. *Et:* non male agent, neque corrumpent in univerſo monte ſanctitatis meæ &c. Affert tamen *Abrabanel* in Roſch Amanah c. XIII. fol. XIIX. col. 2. cit. Dn. D. Carpz. not. v. ad Schickard. מ״ח p. 394. aliam adhuc explicationem, concedentem, *veteribus ſermonem eſſe de porco in diebus Meſſiæ quoad eſum & uſum reſtituendo; ſed tantum propter bella cum gentibus gerenda, & ad certum tempus &c.* Quæ poſterior explicatio, ſi mente Autorum conveniat, ſententiæ Chriſtianæ haud parum ſuffragabitur. Unde enim Rabbi ſuam reſtrictionem probaret?

§. VI. Cæterum abrogatio hæc ſicuti multis (ut quidem æſtimare licet), non ingrata accidit; ita viciſſim aliis, e circumciſione præſertim, ægerrime perſuadebatur. Immutabilitas putatitia Legum Ceremonialium ita eorum animis inſederat, ut vel minimo auſu contra ire nefas putarent maximum. Teſtantur id admonitiones, inſtructiones, correptiones, Paulo circa hanc materiam toties repetitæ, & magnam contradicentium Pſeudo-Apoſtolorum impudentiam atque contumaciam arguentes. Ac ſpeciatim huc referendi videntur ii hæretici, quos Legalium Ceremoniarum obſervantiam preſſius urſiſſe Eccleſiaſtica teſtis eſt Hiſtoria; inque his cumprimis *Ebion* cum complicibus, de quibus Euſeb. H. E. L. II. §. XVII. f. 99. δεῖν δὲ (ἡγοῦντο) πάντως αὐτοῖς τῆς νομικῆς θρησκείας, ὡς μὴ ἂν διὰ μόνης εἰς τὸν χριστὸν πίστεως καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν βίου σωθησομένοις. *Legis obſervationem ſibi omnino neceſſariam ducebant, quaſi per ſolam in Chriſtum fidem, vitamque ex ea fide traductam, ſalutem conſequi non*

valerent. Itemque Nazaræi, quos Epiph. L. I. T. II. f. 122. *in nullis a Judæis diſſentire* teſtatur. Qui etiam de Cerintho L. I. T. II. hær. XXIIX. f. 110. aſſerit, præter Carpocratis dogmata etiam *Judaicos ritus adſciviſſe*, & fol. 111. auctorem fuiſſe ſeditionis Act. XI, 3. contra Petrum excitatæ. Quamvis & id conſtet, nonnullos horum hæreticorum longius progreſſos ab omnibus penitus animatis abſtinuiſſe, quod §. ſeq. clarum fiet. Quid? quod ne hodie quidem Eccleſia Abysſina animalibus Lege vetitis veſci ſuſtineat, utcunque alias jus ſuum uſurpantes laudabili modeſtia condemnare nolit: quod ii teſtantur, qui de rebus & religione Abyſſinorum ſcripſerunt. An vero eapropter hæc Eccleſia damnanda, a que communione ſpirituali ſeparanda; an vero ex legibus charitatis, Paulo Rom. XIV. tantopere inculcatis toleranda fuerit, Theologorum eſto disquirere. Sed & inter adverſarios noſtræ libertatis quodammodo referendi Muhammedani, quos ſuillis abſtinere notorium eſt. Verum enim vero nunquam Eccleſia a libertate ſua ſe dimoveri, aut jugum harum obſervationum ſibi denuo imponi paſſa eſt. Hinc Euſ. L. I. c. IV. f. m. 16. collationem inter Patriarchas & Chriſtianos cum in aliis, tum etiam in hoc inſtituit, quod neutris a certis cibis abſtinere curæ fuerit. Hic quoque nulla Spyridoni religio, inter ipſa etiam jejunia ſuillam hoſpiti adponere. Quam hiſtoriam V. ap. Sozom. L. I. c. XI. f. 417.

§. VII. Et hæc quidem ſive hæreticorum, ſive infidelium ſuperſtitio Eccleſiæ ſemper damnata fuit. Irrepſit tamen alia huic confinis, majoresque radices egit. Fuerunt nempe, qui abſtinentiam ab omnibus omnino animatis, nonnulli etiam a vino, ſive ſuadebant ipſi, ſive aliis docentibus morem gerebant. Diverſos hæreticos ejus ſuperſtitionis reos facit Epiphanius in Panario. Ita v. g. L. I. T. II. hær. de Saturnilianis agens teſtatur, *plerosque ex horum diſciplina animatis omnibus abſtinuiſſe, ut affectato illo ſanctioris vitæ genere nonnullos in errorem pellicerent.* Et hær. XXX. cap. XV. f. 139. de Ebionitis refert, ipſos in Libro de Circuitu Petri, de hoc S. Apoſtolo cum alia mendacia, tum etiam hoc confinxiſſe, *quod ab animatis omnibus & carnibus, reliquoque omni, quod carne conſtet, abſtinuerit; quoniam ab iis tam Ebion olim, quam Ebionitæ omnes abhorrent &c.* conf. c XVIII, f. 142. ubi exponit, quam impudenter hiſtorias ſacras, in quibus de eſu animatorum agitur, rejecerint. Porro L. II. T. I. hæreſ. XLVII. c. I. f. 400. de Encratitis inquit: ἔμψυχα δὲ βδελύσσονται, ἀπαγορεύοντες, οὐχ' ἕνεκεν ἐγκρατείας, οὔτε πολιτείας, ἀλλὰ κατὰ φόβον καὶ ἰνδαλμὸν τοῦ μὴ καταδικασθῆναι ἀπὸ τῆς τῶν ἐμψύχων μεταλήψεως. *Animatis veſci prohibent, non temperantiæ ſtudio, neque peculiari ex inſtituto vitæ, ſed falſo quodam & affectato metu, ne ob animatorum uſum ſibi ipſis damnationem arceſſant.* Idem,

quoad

quoad caput rei, teſtatur Irenæus apud Euſeb. L. IV. c. XXIX. f. 150. cauſas enim, quas Encratitæ ſuæ abſtinentiæ prætulerunt, minus recte ab Epiphanio allegari, docet D. Chemn. Ex. C. Tr. P. IV. p. 280. Ejusdem ſuperſtitionis arguit quosdam *Sampſæorum*, *ſive Elceſaitarum*, L. II. T. I. hær. L. III. f. 461. *Valeſiorum*, hær. LVIII. f. 489. *Hieracitarum* L. II. T. II. hær. LXVII. f. 712. Idem furor *Manichæos* abripuit, hær. LXVI. f. 625. Denique etiam *Euſtathius*, Epiſcopus Sebaſtiæ in Armenia, hujus criminis reum ſe fecit. V. Socrat. L. II. c. XLIII. f. 156. & Soz. L. III. f. 520. 521.

§. VIII. Cæterum nunquam hoc malum usque adeo invaluit, ut non inveniret, qui latius ſerpenti ſeſe opponerent. Nam Papa Eleutherius XIV. P. R. adverſus Tatianum & Encratitas, nullum cibum rejiciendum eſſe, decreverat, referente Diet. Brev. Pont. Rom. p. 43. ex Platina. p 21. & Rolvinck. Faſc. temp. f. 43. Item Caranza Sum. Conc. p. m. 20. b. (Si tamen citati Autores id hauſerint ex epiſtola nominato Pontifici adſcripta, quod probabile, tum fides ejus aſſerti, non minus atque ipſarum literarum, vacillabit) Sed & Concilium Gangrenſe cap. II. Euſtathianorum hæreſin damnavit his verbis: *Si quis carnem edentem, præter ſanguinem & idolis immolatum & ſuffocatum, cum religione & fide condemnet, velut ſpem propter hujusmodi perceptionem non habentem, anathema ſit.* Sic etiam in Priſcillianiſtas, ejusdem ſuperſtitionis reos Concilium Toletanum I. & poſtea Bracarenſe I. Can. XXXII. anathema vibravit. Conf. Can. Apoſt. L. & L. II. Conc. Ancyr. Can. XIV. Negandum tamen non eſt, diætam, qua ab animalium carne religionis cauſa abſtinetur, in ipſam ſenſim Eccleſiam admiſſam, ac Monachis potiſſimum probatam fuiſſe. Hinc nihil frequentius in horum laudibus commemorari videas, quam abſtinentiam a carne, & aliis nonnunquam cibis. Glorioſum enim tum putabatur quam maxime, oluſculis, aridoque pane, ad menſuram ſumpto, famem utcunque depellere. Exempla nolo congerere, Interim adeat, cui vacat, præter alios Socr. L. IV. c. XXIII. f. 232. & 236. & L. VI. c. XVII. f. 354. Sozom. L. I. c. XIII. f 420. & L. VI. c. XXIIX. f. 678. &c. XXIX. f. 680. Evagr. L. I. c. XXI. f. 278. confer etiam, quæ in Decr. Grat. d. Conſecr. diſt. V. cap. XXXII. ex Fructuoſo Epiſcopo citantur. Crediderim, & credulitatem meam firmat D. Chemn. p. IV. Ex. C. Tr. p. m. 262. eos Chriſtianorum, qui primi hanc abſtinentiam uſurparunt, exemplar, ut totius vitæ Monaſticæ, ita etiam hujus ſuperſtitionis ab Eſſæis, ſive Therapevtis Philonis petiiſſe. Nec enim id ſolum conſtat e cit. Aut. L. d. vit. Contempl. f. 696. eos τράπεζαν καθαρὰν τῶν ἐναίμων, *menſam puram a dapibus cruentis*, h. e. animantibus, quæ ſanguinem habent, ſervaſſe: verum etiam quoad alia inſtituta inter hos & Chri-

ſtianorum Aſcetas tantam interceſſiſſe cognationem, ut primo quidem Euſebium L. II. c. XVII. f. 54. deinde etiam Sozomenum L. I. c. XII. 419. fefellerit, putantes, dictos Therapevtas in Chriſtianorum numernm referendos eſſe. Additum errori pigmentum, quod crederetur, Jacobum, fratrem Domini, probato exemplo ſuo hac vitæ auſteritate, ab omnibus animatis ſibi temperaſſe, quod Euſeb. L. II. c. XXIII. f. 63. ex Hegeſippo refert. Et forte ipſa etiam abſtinentiæ gloria inſtitutum promovit; quantum enim opinio hæc in animis hominum valeat, expertus eſt olim Apollonius, quem *ſingulari & perpetua ſua a Venere, Carne, Vino abſtinentia, καὶ τῷ σκληροδιαίτῳ* i. e. *Victus auſteritate magnam doctrinæ revelationibusque ſuis fidem conciliaſſe*, e Philoſtrato teſtis eſt Gvil. Sald. O. T. L. I. Ex. IX. p. 189. Sed quicquid ſit de origine hujus ſuperſtitionis, illud ſaltim conſtat, non intra Monachorum clauſtra errorem cohibitum, ſed more fluminum, quæ ruptis aggerum obicibus late campos inundant, oppugnata primum, ac poſtmodum etiam expugnata Eccleſiæ libertate, omnes pariter obruiſſe. Videmus, qui Dei gratia e periculo emerſimus, hodienum tot imperia, tot nationes, tum quas P. R. ſub poteſtate habet, tum quas in Orientis regionibus remotas ſub jugum mittere nondum potuit, in his undis laborare. Quibus initiis, quove ſucceſſu id tentatum, atque perfectum fuerit, docebunt altioris cathedræ Dd. inque his vir nunquam ſatis laudatus, 2. D. Mart. Chemn. P. IV. Ex. C. Tr. p. m. 256. & ſeqq. *in Hiſtoria certaminum de Abſtinentia & Jejunio*; ad quem, cum ulterius vetemur progredi, L. B. remittimus.

VIRO JUVENI

EXIMIO AC PRÆCLARE DOCTO

DN. HENRICO LVDOVICO MVNSTER,

S. S. THEOL. & LINGV. ORIENT. CVLTORI FELICISSIMO.

S. P. D.

JOH. ANDR. DANZ, P. P.

INter celebriores *Hillelis* ſententias non parum eminet illa quam conſignatam invenis in *Pirke Avoth* c. 1. verbis: אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני ואם לא עכשיו אימתי i. e. *Si ego non forem mihi, quis mihi? At cum ego mihi ipſe, quid ego? Quod ſi non nunc, ecquando?* Ita mihi ſemper viſus de Te ſtatuere. Ex quo hic ſedibus raddito, tui mihi feciſti copiam, non aliter res tuas compo-

compoſuiſti, ac ſi nemo ſit amplius, qui præter te, unicum earum habeat curam. Non expectabas, ut vel publica invitatione, vel allatis alibi rationibus, aut verbis longe conquiſitis in ea pertraharis caſtra, in quibus, me qualicunque duce, hactenus militaſti ſtrenue. Tua te incidabat naturalis propenſio. Ipſe vice plus ſimplici inſtabas, ut apta tibi præbeatur occaſio, qua & vires tuas experiri, novumque ſubinde robur ex quotidiano cum aliis congreſſu poſſes acquirere. Receptus tam alacrem te gerebas, ut omnibus tuis Commilitonibus, & ipſis minime cunctantibus, palmam primo dubiam redderes; mox laborantibus illis ac remittentibus ſingulis præripere penitus. Nihil erat in iſto genere tam durum ac inacceſſum aliis, quo Tua non penetraret expedita ſolertia, pertinaxque ac obſtinata aſſiduitas. Qua tantam, aſpirante divino Numine, conſecutus es notitiam, ut proprio ductu hanc expeditionem ſuſcipere non dubitaris. Profecto *ſi Tute tibi* in ea perficienda *non fuiſſes, quis Tibi?* Tua ſunt, quæ hic conſpiciuntur, omnia. Mea nec linea. Equidem haud ſemel abs te auditum memini: *cum ego mihi ipſe, quid ego?* In hunc tenorem, cognita Patronorum voluntate de aliquo edendo Specimine, meum expetebas conſilium, & paulo poſt Præſidium. Enimvero ſolius modeſtiæ erat hæc vox. Hac præter alias egregias ingenii dotes tam exime es inſtructus, ut ſolus neſcire videaris, quæ Te ſcire norunt omnes. At nec dolenti tibi iſthæc exciderint verba. In honoribus expetendis olim ab *Hillele* uſurpata fuiſſe, frequens eſt Ebræorum ſententia. Ibi nemo ſibi ſolus ſufficit: ſed, ut Arabum huc traham parœmiam: إن كنت لم تعرف تصعد في السلم لا تسلك على السطح *Si neſcis per ſcalas aſcendere, nunquam ambulabis in tecto.* Poſt DEVM implorandi PATRONI, quibus ad dignitatem labore & ſedulitate promeritam eveharis; absque Eorum ope, in eodem ſtatu futurus, quo teſtis ædium apud Orientes obambulaturus, qui nec ſcalam invenit nec gradus, quibus aſcendat. Atque de his eo minus eſt, ut dubites, quo certiora jam PATRES PATRIÆ tuæ edidere ſpecimina, eum a Se ſuſcipi extollique altius. *qui miles eſt, non qui nude paludatus; qui fortis, non qui modo pellem fert pantheræ.* Quod ſi antiquitatum ille Judaicarum celebris ſcriptor de ſuæ gentes hominibus aſſerit: *μόνοις σοφίαν μαρτυροῦσι, τοῖς τὰ νόμιμα σαφῶς ἐπισταμένοις, καὶ τὴν ἱερῶν γραμμάτων δύναμιν ἑρμηνεῦσαι δυναμένοις· διὰ τοῦτο πολλῶν πονησάντων περὶ τὴν ἄσκησιν ταύτην, μόλις τινὲς δύο, ἢ τρεῖς, κατώρθωσαν καὶ τῶν πόνων τὴν ἐπικαρπίαν εὐθὺς ἔλαβον.* Integrum nobis ſit ſperare de *Chriſtiano Magiſtratu*, eos ad functiones Eccleſiaſticas aſpirantes, inprimis ſibi curæ futuros, locoque dignari honeſtiori; qui in tam ten-

ſa noſtratium raritate, tot devoratis moleſtiis, cum probitate morum ſcientiaque Theologica, exactum quoque Scripturæ ſacræ juxta fontes ſuos explicandæ, acquiſiverunt notitiam. Quæ cum in Te haud vulgaris reperiatur, merito Magna de te ominor. Faxit *Nomen benigniſſimum!* ut partem brevi ſentias. Ea nunc es ætate, ut paulatim de ſorte futura ſit cogitandum. *Nam ſi non nunc, ecquando?* אם לא עכשיו אקנה עתה המעלות בימי בחרות מתי אקנה אותם בימי הזקנה לא כן כי קשה הוא לסור מהתכונות בעת ההיא מפני שהקנינים והמדות נתחזקו ונתיכו אם מעלות אם פחיתיות, *Si in juventute,* verba ſunt Gloſſatoris ad l. c. *ad honores non aſpiravero, ecquando acquiram illos? in ſenectute? vix crediderim. Eo quippe tempore per eſt difficile, quam ſemel rerum fortunaque faciem aſſumſeris, eam mutare denuo, facultatibus ac moribus ad ſtatum eminentem vel abjectum accommdatis, nimium jam obfirmatis.* Felicem, tempore qui bene utitur. Vale. Dabam Jenæ, Idibus Decemb. An. ſalutis reparatæ cIↄ Iↄc LXXXVII.

JOH. ANDR. DANZII

de ΛΥΤΡΩ

REDEMPTIONIS HVMANÆ,

EX PARALLELISMO LOCORVM

ESAIÆ LIII, 10. & 1. PETR. I, 18. 19.

בש׳ הקבה

PROOEMIVM.

TAm arduum, tamque excellens fuit redemtionis humanæ negotium, ut omnes vires, omnes conatus hominum prorſus excederet. Ejus rei teſtimonium habes in Pſ. XLIX, 8. 9. quando, dicitur: אח לא פדה יפדה איש לא יתן לאלהים כפרו : ויקר פדיון נפשם וחדל לעולם : h. e. *fratrem nullis modo redimere poteſt quisquam, nec dare Deo redemtionis ejus pretium. Eſt enim cara redemtio vitæ eorum: unde ceſſabit in æternum.* Evidentiſſime his ipſis a Spiritu S. illi confutantur, qui in auro ponunt ſpem ſuam atque fiduciam

ciam a). Quoniam nihil tandem frugis aut emolumenti iisdem exinde ſperandum eſt. Nullus enim, etſi divitiis nemini ſit ſecundus, maximis ſuis theſauris id efficere poteſt, ut vel fratrem ſuum, vel amicum omnium chariſſimum, & quaſi cunctorum ſecretorum arbitrum, a morte temporali, ne dicam æterna, redimat. Nulla profecto inter vanas hujus mundi opes, & delicta, quibus infinita Dei juſtitia a malitioſo hominum grege eſt læſa, datur proportio. Quare conſiderans hæc Pſalmi autor, non niſi veriſſime ſcripſit: ויקר פדיון נפשם וחדל לעולם: *cara enim eſt redemtio vitæ eorum, unde ceſſabit in æternum*. Notandum vero utique eſt, Judæos, qui nihil magis amant, quam Chriſtianis contradicere, eorumque fidem refellere; in hoc tamen amice cum his conſpirare, ſcilicet: in nullius hominis poteſtate ſitum eſſe, ut confratres ſuos ab imminente mortis æternæ periculo liberare queat. Sic enim ubi hoc loco R. Salomo ben MELECH b) ſuper vocem ויקר commentatur, ſcribit: כלומר שלא יהיה ולא ימצא וכן ודבר ה׳ היה יקר בימים ההם כלומר שלא היה נמצא דבר הנבואה: *vult dicere: quod non futurum ſit, neque inveniatur in rerum natura; ſicuti* (1. Sam. III, 1.) *dicitur*: & verbum Dei pretioſum erat in iſtis diebus, i. e. *non fuit inventum verbum vaticinii*. Similia his ſunt iſta ABEN-ESRÆ c) וזה הממון מה יועילנו והנה הוא אין איש פודה אחיו מהמות ולא עוד רק גם נפשו על כן ויקר פדיון והטעם וחדל שלא תהיה זה לעולם: i. e. *hic ergo mammon quid prodeſt nobis? ecce enim non eſt vir, qui redimere poſſit fratrem ſuum a morte; imo nequidem animam ſuam*, (ſeu ſe ipſum). *Propterea* (dicitur:) *pretioſa omnino eſt redemtio. Et ſenſus* (vocis) וחדל *eſt, quod talis* (redemtio) *non futura ſit in æternum*. R. Sal. ISAACIDES d) fatetur: ויקר פדיון נפשם מכל הון *pretioſior eſt redemtio animæ eorum omnibus opibus*. Opes ergo, quarum in verſu præcedenti 7. fit mentio, omniumque hominum conatus, in negotio tam magno nihil quicquam valent. Dicitur enim אח לא פדה יפדה איש *fratrem non redimendo redimet quiſquam*, unquam; licet id vel maxime tentaret. Univerſalem hanc impoſſibilitatem evincit tum adverbium negandi לא, nomini איש præpoſitum; tum locutio illa Scripturæ S. alias ſolennis, quando infinitivus tempori finito, tam in oratione affirmativa, quam negativa, ad

a) Joh. XXXI, 24. b) in Michlal Jophi Pſ. XLIX. c) vid. Bibl. Buxtorfiana h. l. fol. 728. b. d) vid. Bibl. Buxtorff. h. l. ibid.

ad majorem certitudinem indicandam præponi ſuevit e). Ergo, licet in *mundanis* negotiis aliquando multum, imo fere omnia, ut imprimis hac noſtra tempeſtate, pecuniæ efficere queant: in *divinis* tamen nullus earum habetur reſpectus. De tali quippe redemtione in hoc Pſalmo ſermo eſt, quæ intercedente aliquo λύτρῳ fieri debet, quod Deo in ſatisfactionem pro læſione juſtitiæ ejus dandum foret: quemadmodum hoc voces פדה & כפר clariſſime evincunt. Ut captivus libertatem ſibi reddendam, ſtato certo pretio, pro ratione delicti & aliarum circumſtantiarum ſufficienti, vindicare tenetur: ita λύτρον, quod juſtitiæ divinæ exhibendum eſt, liberare nos debet a morte & damnatione æterna, Deumque prorſus propitium nobis reddere. Neceſſe igitur, ut etiam ad hæc præſtanda ſit ſufficiens, & adæquatum: alias noſtra redemtio in fumum abiret. Tale vero λύτρον in toto orbe nuſpiam invenitur. Quanto vero magis redemtio humani generis a parte hominum impoſſibilis fuit; tanto magis a parte Dei erat neceſſaria: quoniam infinita ejus miſericordia obſtabat, quo minus genus humanum adeo miſere penitus periret. Nimirum, quia in Adamo omnes peccarunt f), omnibus etiam mors ac damnatio æterna expectanda erat. Sed ecce! Deus, qui non vult mortem peccatoris, jam inde ab æterno apud ſe conſtituit, ut, quemadmodum *per unum hominem peccatum in mundum introiit, & per peccatum mors;* ita etiam per unius obedientiam juſti conſtituerentur multi g). Hinc *filium ſuum in mundum miſit, non ut eundem judicaret, ſed ſalvaret,* & quæreret quod perierat, Joh. III, 7. Et huic æterno Patris decreto Filii voluntas ex ea aſſe conformis fuit. Siquidem ipſe facere voluntatem divinam delectabatur h). Hoc vero eſt, quod in præſenti diſſertatione fuſius enarrare, ad paralleliſmum locorum mihi propoſui, ſcil. *univerſum genus humanum per Chriſtum a maledictione & damnatione æterna eſſe redemtum.* Cave vero dicas cum *Socinianis*, redemtionem noſtram non eſſe *proprie & ſtricte ſic* dictam; ſed tantum *liberationem* qualemcunque. Quoniam contrarium ex Scriptura S. apertiſſime patet. Siquidem illa redemtionem noſtram per interveniens λύτρον contigiſſe, diſerte multoties docet; ut poſtea patebit. Hoc λύτρον vero redemtionis humanæ Chriſtus perſolvit: quando

e) vid. Dn. Præſidis Interpr. Ebr. Chald. §. 133. §. 108. n. 2. it. §. 96. Sal. GLASII Philol. S. p. m. 628. Can. 37. & p. 722. Cant. 19. De vocibus autem אח & איש quam expoſitionem & ſignificationem in hoc Pſ. loco patiantur, vid. Interpr. cit. §. 31. 32. f) conf. Petr. MUSÆI diſſ. ad Rom. V, 12. ad verba: *in quo omnes peccarunt*, Kil. 1674. it. Magn. BUDDEI Diſſ. ad eundem locum de Hamartigenia, Jenæ. 1707. g) conf. J. A. SCHMIDII Diſſ. de collatione Adami primi & ſecundi, Helmſt. 1702. h) Pſ. XL, 8.

do pro hominibus paſſus eſt & mortuus, quod ex Eſa. LIII. imprimis comm. 10. & 1. Petr. I, 18. 19. collatione demonſtrare annitar. Certe tam clara ſunt hæc loca, ut nonniſi ſumma injuria ab aliquibus in dubium vocentur. Et Jeſaias quidem, vel ob ſolum iſtud caput, quo utrumque Meſſiæ ſtatum vivis quaſi coloribus depinxit, Autoribus ſæpe *Evangeliſta V. T.* dici meretur, & dictum hoc caput quaſi *profeſſio fidei ejus* nominari poteſt. Methodus tandem, qua in hac diſſertatione inceſſurus ſum, hæc erit: ut vindicato prius ſenſu a Spiritu S. in utroque loco proxime intento, & ab omnibus detorſionibus liberato; poſtea theſi mea tum ex his locis, tum etiam rationibus aliunde petitis, corroborata; hæreticorum errores, ſuo quemque loco, & quam breviter licebit, confutem, veritatemque pro virili defendam. Deum vero ſupplex, antequam ipſum opus aggrediar, rogito, ut mihi gratia ſua illuminante adeſſe clementiſſime velit, eorumque opuſculum in ſuum convertat honorem!

§. I.

Illa Scripturæ S. effata, quæ fundamenti vicem diſſertationis hujus ſuſtinent, & ante omnia examinanda erunt, quoniam ex utroque fœdere ſunt deſumta; hinc eadem etiam, non ſolum prout ibi in fontibus ſuis leguntur, ſed ad hæc quoque, ut ab aliis in unum alterumque idioma ſunt translata, in limine ſtatim hic apponere juvat. Et id quidem ad majorem rei evidentiam, & bonam methodum obſervandam. Prius vero eorum occurrit apud JEREMIAM, & quidem in Prophetiæ illius Cap. LIII. comm. 10. ita ſonans:

ויהות חפץ רכאו החלי אם תשים אשם נפשו יראה ורע
יאריך ימים וחפץ יהוח כירו יצלח:

Hæc ex verſione JUNII & TREMELLII ita fluunt:

At Jehovah delectatus conterere ipſum, morbo affecit, quandoquidem exponebat ſi ipſum ſacrificium pro reatu; dicens, *videbit ſemen, prolongabit dies: & delectatio Jehovæ per eum proſperabitur.*

Sed B. LUTHERUS hoc modo interpretatur:

Aber der HErr wolte ihn alſo zerſchlagen mit Kranckheit. Wenn er ſein Leben zum Schuld-Opfer gegeben hat, ſo wird er Saamen haben, und in die Länge leben, und des HErren Vornehmen wird durch ſeine Hand fortgehen.

Poſterius in divi PETRI Epiſt. I. cap. I. v. 18. 19. habetur:

Ἐιδότες ὅτι ȣ̓ φθαρτοῖς, ἀργυρίῳ ἢ χρυσίῳ ἐλυτρώθητε ἐκ τῆς ματαίας ὑμῶν ἀναστροφῆς πατροπαραδότȣ· Ἀλλὰ τιμίῳ αἵματι ὡς ἀμνȣ̃ ἀμώμȣ καὶ ἀσπίλȣ Χριστȣ̃.

BEZA.

Ut qui ſciatis, nec non corruptibilibus rebus, *argento vel auro fuiſſe redemtos ex vana illa veſtra converſatione, a patribus tradita*;

Sed pretioſo Sanguine, utpote agni inculpati, & incontaminati, nempe *Chriſti.*

LVTHERVS.

Und wiſſet, daß ihr nicht mit vergänglichem Silber oder Golde erlöſet ſeyd von eurem eitelen Wandel, nach väterlicher Weiſe.

Sondern mit dem theuren Blute Chriſti, als eines unſchuldigen und unbefleckten Lammes.

Jam, ſi quis hæc loca probe ad invicem comparaverit, non poterit, quin fateatur, habere ſe hæc ut vaticinium de redemtione hominum per Meſſiam, inſtituenda, & teſtimonium complementi, ſcil. homines etiam re vera per Chriſtum eſſe redemtos: atque ita divum Petrum id tanquam factum aſſerere quod ſuo ævo Jeſaias ceu futurum, vi revelationis divinæ prædixit, & ea voluntate ac mandato Dei O.M. etiam literis conſignavit.

§. II. Attamen optandum utique foret, ut quæ modo dixi, omnibus etiam ita viderentur! tunc enim innumeris eruditi diſputationibus ſuperſedere poſſent. Verum Judæis, recentioribus præcipue, hæc nondum ſatis evicta eſſe videntur: ideoque Chriſtianos petitionis principii poſtulant, tum eos id ſupponere clamant, quod ad huc in quæſtione & controverſia eſt poſitum. Videlicet in dicto ex Jeſaia a nobis allato, materiem ampliſſimam Chriſtianorum ſententiæ contradicendi, Judæi inveniſſe ſibi perſuadent, eamque hic etiam pro more ſuo, ex hoc præcipue argumento evertere allaborant: quod iſto Jeſaiæ vaticinio nequaquam de *Meſſia* ſermo ſit; cum talia ibi occurrant, quæ nullam in Meſſiam, quem adhuc fruſtra expectant, ex ſua hypotheſi applicationem patiuntur. Sed præfracte errant, & veritati divinæ tam frivole reluctantur, ut verear, ne cum ingenti ſuo damno olim ferendo faciant, ubi perverſa & impia eorum hypotheſis re ipſa ſatis confutabitur, quando eos judicatum veniet ille, quem confixerunt. Et certe, quod jam in ſpecie illum Jeſaiæ locum concernit, tam *illuſtre* in eo de Meſſia patiente continetur *vaticinium, ut eo nec amplum magis, nec perſpicuum alibi in Prophetia Meſſiæ patientis detur facile*

cile theatrum i): ita quidem, ut HIERONYMO k) Jeſaias hic *non tam Prophetam, quam potius Evangeliſtam egiſſe videtur*; dum paſſionem Chriſti adeo graphice deſcripſit, ut ejus *ſpectator*, non tantum *pronunciator* fuiſſe credatur l). Sed Judæis longe alia ſedet mens; dum ipſimet etiam inter ſe non conveniunt, quodnam hujus capitis Jeſaiani objectum ſit conſtituendum? Nam quidam illud de *Moſe*, (ut R. ALSCHECH); quidam de Rege *Joſia*, (ut ABARBANEL); alii de *Jeremia*, (ut R. SAADIA GAON, & cum hoc HUGO GROTIUS); plerique tamen, & potiſſimum JUDÆI RECENTIORES, id de *populo Judaico inter gentes varie vexato*; explicare allaborant m). Ut mireris haud injuria, quam minus feliciter aliquando hujus loci ſenſum quisque in ſuam partem flectat, imo torqueat. Quare non immerito HULSIUS n) hoc caput *carnificinam Rabbinorum* vocat. Quoniam, ipſis fatentibus, ſe facile ex Scripturis Propheticis extricare potuiſſent; modo Jeſaias tacuiſſet. Et FORERIUS aſſerit: *Se non videre in tota Scriptura S. quibus plus Judæi torqueamur*, quam hoc Jeſaiæ capite o).

§. III. Sed e re erit, fuſius paulo in Judæorum controverſias inquirere, quarum prima origo in initio vaticinii noſtri, & quidem in verbis הנה ישכיל עבדי *ecce proſperabitur Servus meus*, quærenda eſt. Leguntur hæc in capite Prophetiæ Jeſaianæ LII, 13. & ſimul vaticinium noſtrum de *Meſſia* patiente ordiuntur. Et ſane, parum caute factum eſt, quod hæc apta ſponte ſua & connexa, ac cohærentia p), neglecta argumenti ſerie & autoritate VETERUM, a cap. Jeſa. LIII. divelluntur, juxta ABARBANELIS diſtinctionem: quoniam hoc modo ſeparantur ab invicem,

i) Verba ſunt Aug. VARENII in Comm. ſuper Eſaiam Part. III. p. 248. p) In Proleg, ad Paul. & Euſtach. Huic junge AUGUSTINUM de Civit. Dei lib. 18. c. 29. it. Lud. MARACCII Alcoranum Tom. prior. part. III. p. 68. ubi dicit: Jeſaiæ c. 53. quod incipit: *quis credidit auditui noſtro?* eſt verius hiſtoria, quam prophetia de paſſione ac morte Chriſti. l) vid. Laur. FABRICIVS in tr. Partition. Cod. Ebr. p. 103. & 104. Celeb. J. Henr. MICHAELIS diſſ. de Jeſaia Propheta ejusque vaticinio. §. 7. Prod. Halæ. 1712. conf. quoque Aug. PFEIFFERI dubia vexata. p. 817. m) vide eundem loco citato, & præterea Joh. MICHAELIS diſſ. de Jeſaiæ cap. 53. Gryphisw. 1661. n) In Theologia Judaica p. m. 318. o) ſup. h. l. vid. Crit. Sacr. Tom. II. p. 2879. p) Quoniam enim diſtinctio Bibliorum in capita inventum ac opus hominum eſt, in objectis dividendis non ſemper ſatis accuratorum: hinc factum eſt, ut dividenda ſæpe conjunxerint, & conjungendo diviſerint, ſicut etiam hoc loco. conf. Joh. LEUSDENII Philol. Ebr. p. 29. & Philol. Ebr. Græc. p. 17. Laur. FABRICIUM de Partit. codicis Ebr. p. 30. 31. Aug. PFEIFFERI Crit. S. p. m. 12. it. Ejusd. Antiq. Ebr. ſelectas cap. 24. §. 4. p. 195.

quæ erant conjungenda. Quare melius fecere veteres, qui verba cap. LII. 13. ſeqq. cum iis, quæ cap. LIII. ſequuntur, (quia circa unum idemque objectum non interrupta ſerie ad finem usque poſtremi capitis verſantur), conjunxere q). Jam non conveniunt inter ſe Judæi de objecto hujus vaticinii, & quis per illum *ſervum Dei* hoc loco ſit intelligendus? ut jam obſervatum a nobis eſt. Nimius eſſem, ſi omnes eorum opiniones quaſi ex inſtituto hic examinare vellem, cum non ſolum hac in re multi magnique nominis VIRI r) mihi jam otium fecerint; ſed etiam præſens propoſitum id exigere non videatur. Interim tamen, in quantum ad hoc opus fuerit s), clariſſimam præ aliis Judæorum de hoc loco hypotheſin prolixius paulo diſquirere animus eſt: reliquas vero nominaſſe modo, & earum confutatores indicaſſe ſufficiat.

§. IV. Iſtud itaque Judæorum interpretamentum, quo *populus Judaicus hinc inde diſperſus* objectum hujus vaticinii conſtituitur, plurimos præ reliquis omnibus patronos ſibi vendicavit, adeoque etiam cæteris eſt celebrius. Sed ipſi Rabbini audiendi erunt. Videlicet R. David KIMCHI ad h. l. ita ſribit t):

הנה ישכיל עבדי׳ הפרשה הזאת כאמרה על גלות ישראל׳ וקרא אותו עבדי׳ כמו שאמר ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך אמר

q) Qui ſunt JUSTINUS in Apol. 2. & in Dial. cum Tryph. AUGUSTINUS de Civit. Dei lib. 18. c. 29. ORIGENES contra Celſum lib. I r) Puta Marſ. FICINUS de relig. Chriſt. cap. 27. Operum ſuorum Tom. I. p. 41. ſeq. Abr. CALOVIUS in Bibl. Illuſtr. V. T. Tom. II. p. 249. ſeq. Aug. PFEIFFERUS in dubiis vexatis p. 817. ſeq. Raym. MARTINI in pugione fidei adverſus Mauros & Judæos p. m. 389. it p. 536. 860. ſeq Mich. WALTHERUS in Harmon. Bibl. edit. in fol. p. 367. ſeq. Theod. HAKSPANIUS in diſſ. Theol. Philol. Syllog. p. 560. ſeq. necnon in Miſcellaneis, & in ſpecie in Cabbal. Jud. p. 344. ſeq. Anton. HULSIUS in Theol. Judaica p. m. 318. Joh. HOORNBEEK contra Jud lib. 6. c. 1. p. 407. ſeq. Joh. LEUSDENIUS in Philol. Ebr. mixto, p. 122. J. C. WAGENSEILIUS in telis igneis Satanæ, in Confut. Carminis Lipman. p. 631. & 632. Conſtant. l'EMPEREUR ab OPPYCK in Tr. ſuper hoc caput, contra Iſaac Abarban. & R. Moſ. Alſchechum: Joh. MULLERUS in Judaiſmo p. 655. ſeq. it. 631. ſeq. Chriſt. HELVICUS diſput. Gieſſ. Tom. IV. diſp. 14 p. 345. ſeq. Aug. VARENIUS in Comm. ſup. Jeſa. Part. III. p. 248. ſeq. Jac. WELLERUS in Comm. pecul. ſup. Jeſa. 53. Seb. SCHMIDIUS in Comm. ſup. Jeſaiam, it. in Colleg. Bibl. priori V. T. p. 307. Petr. Dan. HUETIUS in demonſtr. Evang Prop. 7. p. 542. ſeq. Edit. Lipſ. MUNSTERUS, FORERIUS & alii; quos vide in Crit. S. Tom. II. p. 2863. ſeq. adde Joh. MICHAELIS diſſ. ſup. hoc caput ſupra citatam, ſcil. §. II. n. 4.

s) Scil. ut fundamentum eorum, quæ adhuc proferenda ſunt, ſolide confirmem; quod vero fieri non poteſt, niſi conſtet, Jeſaiam hic de nullo alio vaticinari, quam de ſolo Meſſia.

t) vid. BUXTORFII Bibl fol. 497. b.

אמר הנה יבא עת שיצליח עבדי וירום ונשא וגבה מאד: i. e. Ecce proſperabitur Servus meus. *Hæc Sectio dicitur de captivitate Iſraelis. Vocat autem eum ſervus meus, quemadmodum dicit* Jeſa. XLI, 8.): & tu Iſrael, ſerve mi Jacob, elegi enim te. *Dicit: ecce! veniet tempus, quod felicem faciet ſervum meum, ut altus ſit & valde excelſus.* Accedit R. Sal. ISAADIDES u) הנה ישכיל עבדי' הנה באחרית הימים יצליח עבדי יעקב צדיקים שבו: h. e. Ecce proſperabitur Servus meus. *Ecce! noviſſimis diebus proſpere aget ſervus meus Jacob, juſti ſcil. qui ex eo* ſunt. Nec non R. ABEN-ESRA x) inquiens: זאת הפרשה קשה מוך אמרו בעלי פלוגתינו שהוא רמז לאלהיהם ופשרו עבדי הגוף וזה לא יתכן כי הגיף לא ישכיר ואפילו אדם חי: h. e. *Hæc ſectio eſt difficilis valde. Dicunt adverſarii noſtri* (Chriſtiani), *quod innuat Deum ipſorum*, (Meſſiam ſcil.). *Explicant vero vocem* עבדי (ſervus meus) *de ipſius corpore. Sed hoc inconveniens eſt: corpus enim non intelligit, etiam quando homo vivit.* Poſtea addit: והנה טעם עבדי כל מי שהיה בגלות מישראל והוא עבד השם' ורבים פירשוהו על משיח בעבור שאמרי קדמונינו ז"ל כי כיום שחרב בית המקדש נולד משיח והוא אסור בזיקים' והנה אין טעם לפסוקים רבים יבזה וחדל אישים מעוצר וממשפט לוקח ויתן את רשעים קברו ומה טעם יראה זרע יאריך ימים: i. e. *Ecce autem! ſenſus vocis* ſervi *reſpicit unumquemque ex Iſraele, qui in captivitate eſt, & eſt ſervus Dei. Multi Doctores etiam interpretantur de Meſſia: quia dicunt majores noſtri piæ memoriæ, quod in die, quo deſolabatur domus Sanctuarii, natus fuerit Meſſias, ſitque compedibus vinctus. Sed ecce! in aliquot verſibus hic ſenſus obtinere non poteſt, ut quando dicitur: contemptus & abjectiſſimus virorum* (v. 3. cap. 53.); *a coactatione & judicio tollitur* (v. 8.); *poſuit cum improbis ſepulchrum ipſius* (v. 9.). *Et quis ſenſus eſſet in illis? videbit ſemen, & prolongabit dies* (v. 10). Neque aliter ſentit ABARBANEL, dum ita ſcribit y): זהו החלק הראשון שבו יספר הנביא ההצלחות שיגעו לאומה בזמן גאולתה' ועניינו כי לפי שיעד הנביא למעלה על גאולתם כמו שאמר כי לא בחפזון תצאו זכר אחריו המעלות אשר יזכה אליהם עם ישראל בזמן גאולתם וקראו עבדי לפי שסבל הגלות שנים רבות ועצומות על דבר כבוד השם יתברך ולא עזב תורתו ומצותיו ועבודתו כעבד הנאמן לרבו זגו: h. e.

 Hæc

u) Ibidem. x) Itidem in Bibl. Buxtorf. f. 519. col. poſt. med. y) In Comment. in Prophetas poſteriores, f. 79. col. 1. l. 54. apud CONSTANT. l' EMPEREUR l. c. p. 65.

„Hæc pars prima eſt, qua narrat Propheta proſperos ſucceſſus, qui Iſraeliticæ „genti, tempore redemtionis ſuæ, obvenient. Poſtquam enim ſuperius „Propheta de redemtione teſtimonium perhibuiſſet, dicens: non per feſtina„tionem exhibitis (*Jeſa. LII, 12*); mentionem poſtea facit dignitatum, quibus „cohoneſtabitur populus Iſraeliticus tempore redemtionis. Vocat ipſum *ſer„vus meus*, quia ſuſtinuerat Exilium hoc gravisſimum annis plurimis pro glo„ria Dei; neque tamen a lege ejus, præceptis & ſacro cultu defecit, prout fi„delem ſervum erga Dominum ſuum decet &c.„ Et hi quidem de toto Iſraele Jeſaiam explicant. Placet tamen R. LIPMANNO, ſolos juſtos ex Iſraelitis hic intelligere z). Verba ejus ſunt ſequentia: אין הפירוש כאשר דימו שישכיל עבדי קאי על אדם אחד אלה הוא קאי על כלל אחד שיש בו רבים וגו׳: h. e. „Expoſitio verborum: *proſperabitur ſer„vus meus* non eſt, ut aliqui ſibi imaginantur, de uno aliquo individuo, ſed de „uno complexo, in quo ſunt multi &c.„ Paucis interjectis, pergit: וכן עוד בהרבה מקומות קורא ישעיה כל ישראל בלשון יחיד בלשון יחיד ואתה ישראל עבדי וגו׳: h. e. „Sic amplius in multis aliis locis nuncupat Jeſaias totum „Iſraelem nomine unius, eum vocans ſervum.„ v. g. & Tu Iſrael ſervi mi, (Jeſa. XLI, 8.). Tandem quæ vera ſit ejus mens, explicat his verbis: לכן הכי פירושו הנה ישכיל עבדי על ישראל קאי שקרוין עבדי בלשון יחיד כדפירשתי׳ אבל לא על כל ישראל כי אם על הצדיקים שבהם׳ כי הרשעים שבהם אינם בכלל עבדיו שהרי אינם עובדים אותו כשורה: h. e. *ſenſus itaque verborum*: proſperabitur ſervus meus *reſpicit Iſraelem qui in numero ſingulari vocatur ſervus, ſicut expoſui.* Non *tamen* totum Iſraelem; *ſed* ſolos Juſtos *in Iſraele. Nam impii inter illos ſervorum Dei numero non accenſendi ſunt: quia ipſi, uti decet, non ſerviunt.* Præterea vero eo impudentiæ hic Rabbinus proceſſit, ut deteſtabiles plane blaſphemias in eos evomat, qui hunc Jeſaiæ locum de *Meſſia* explicare ſatagunt. Excerpſit eas ex LIPMANNO libro נצחון MUNSTERUS, & easdem una cum reſponſione & refutatione Ebraica adjecta, ſuis commentationibus ſuper Jeſaiam, & præciſe cap. LIII. inſeruit. Hinc actum agere jam ſuperſedeo, & lectorem cupidum ad eundem remitto a).

§. V. Sed quemadmodum in oraculis de Chriſto clarioribus, ad objectiones

z) In ס׳ נצחון num. 236. f. 131. a. l. 10. ſeqq. vid. quoque HULSII Theol. Jud. p. m. 342. ſeq.

a) fol. 835. ſeqq. conf. Crit. Sacr. Tom. II. h. l. adde J. C. WAGENSEILII Tela ignea Sa-

nes Judæorum facilis eſt reſponſio; ita & hoc loco. Quo ſe enim vertant, neſciunt. Siquidem *tanta hujus Prophetiæ Evangelicæ claritudo, tantus illi gloriæ divinæ ſplendor ineſt, ut non potuerit non in ipſa Synagoga quibusdam aciem oculorum præſtringere, & ipſa lucis copioſæ majeſtate, expoſitionem de promiſſo Meſſia exprimere* b). Hoc imprimis videre eſt in veteribus Judæorum Doctoribus ac interpretibus: qui communi conſenſu hoc Jeſaiæ oraculum de *Meſſia* expoſuerunt; atque ita propoſitæ recentioris Synagogæ ſententiæ apertisſime contradicunt. Sic enim expreſſe JONATHAN in ſua paraphraſi Chaldaica c) ſcribit: הא יצלח עבדי משיחא *Ecce proſperabitur ſervus meus Meſſias.* In TANCHUMA hæc leguntur d): הנה ישכיל עבדי׳ זה מלך המשיח ירום ונשא וגבה מאך׳ ירום מן אברהם שכתוב בו הרימותי ידי אל יי׳ ונשא ממשה שכתוב בו כי תאמר אלו שאהו בחוקך׳ וגבה ממראכי השרת שנ׳ גבוהם וגובה להם׳ וכן הוא אומר מי אתה הר הגדול שהוא גדול מן האבות׃ h. e. Ecce proſderabitur ſervus meus. *Hic eſt Rex Meſſias, qui extolletur; & elevabitur, & altus erit valde: Extolletur ſupra Abrahammum, de quo ſcriptum* (Gen. XIV. 22.): extuli manum meam. *Elevabitur ſupra Moſen, de quo ſcriptum eſt* (Num. XI, 12.): Quod dices mihi, eleva ipſum in uſum tuum. *Altus erit ſupra angelos miniſterii, quia dicitur* (Ezech. I, 18.): & abſidibus earum altitudo erat. *Et ſic dicitur* Zach. IV, 7.: quis es? o mons magne! *quia ipſe major eſt Patribus.* Idem ſtatuiſſe etiam reliquos ex antiquis Judæis, teſtatur R. ALSCHECH f): הנה ז״ל פה אחד קיימו וקבלו כי על מלך המשיח ידבר i. e. *Ecce! doctores noſtri piæ memoriæ uno ore ſtatuunt, & a majoribus acceperunt, de Rege*

tanæ libr. כצתין p. 105. ſeqq. b) Verba ſunt VARENII l. c. p. 268. c) Quæ extat in Bibliis Buxtorfianis fol. 497. b. init. & pari ferme cum codice S. penes Judæos æſtimatur pretio. Nam obſervat LEUSDENIUS ex Tr. Talm. Bava Batra c. 8. p. 134. fac. A. circa medium: Jonathanem filium Uzielidis fuiſſe maximum inter diſcipulos Hillelis, etiam inter illos, qui digni erant, ut habitaret ſupra eos Spiritus S. vid. Philol. Ebr. mix. p. 50. adde Aug. PFEIFFERI Crit. S. p. m. 246. & de Targum autoritate S. ſancta ac authentica vid. eundem p. m. 266. ſeq. Præterea Simeonis juſti, qui JEſum infantem ulnis ſuis complexus eſt, condiſcipulus fuiſſe creditur, ideoque in ſuo Targum plurimos locos de Meſſia obſcure loquentes clariſſime explicat; vid. Mich. DILHERRI Art. Lingv. S. Ebr. p. 99.

d) Editionis Cracov. f. 53. c. 3. l. 7. fin. Sed B. ESDR. EZARDI citat. ex Edit. Mant. fol. 14. col. 4. l. 14. in fine Sect. אלה תילדו׳ In Edit. vero Venet. & Francof. hic locus nullibi deprehenditur. Citatur tamen paſſim ab ipſis Judæis, v. g. ABARBANEL Quæſt. I. 1. fol. 78. c. 1. circa fin. f. 79. c. 1. l. 47. ſeq. conf. C. l'EMPEREUR loc. cit. p. 281.

go Meſſia ſermonem eſſe. Simile eſt teſtimonium R. ABEN-ESRÆ g) רבים פירשוהו על 'משיח בעבור. שאמרו ז"ל כי ביום שחרב בית המקדש נולד משיח ואסור בזיקים: h. e. *Multi expoſuerunt hoc vaticinium de Meſſia, eo quod dixerunt majores noſtri, p. m. Meſſiam natum fuiſſe tempore deſolati Sanctuarii, & in vincula conjectum.* His merito accenſendus eſt ABARBANEL ita inquiens h): כי הנה חכמי הנוצרים פירשוה על אותו האיש שתלו בירושלים בסוף בית שני שהיה לדעתם בן האלהים ותמרך שנתגשם בבטן העלמה וגו' ואמנם יונתן בן עוזיאל תרגמה על משיח העתיד לבוא' וזהו גם כן דעת החכמים ז"ל בהרבה ממדרשותיהם: i. e. „Nam ecce! Sapientes Chriſtianorum expoſuerunt hanc „Prophetiam de viro illo, quem ſuſpenderunt Hieroſolymis in fine templi ſe„cundi: qui fuit ad mentem eorum, filius Dei benedicti, incarnatus in utero „virginis, &c. Et certe, Jonathan Uzielides interpretatur de Meſſia futuro: „atque hæc etiam eſt ſententia Sapientum piæ memoriæ, in variis illorum ex„poſitionibus allegoricis.„ Reſtant adhuc varia veterum Rabbinorum hujus rei teſtimonia, ſcil. e libro JALKUT; R. Moſis NACHMANIDIS; R. Moſis MAIMONIDIS in epiſtola de Auguſtrali religione; ex TALMUDE Cod. Sanhedrin cap. XI; ex RABBOTH lib. Ruth, f. 46. editi Theſſal. col. 2; R. Moſis GERUNDENSIS ſuper Gen. & aliorum paſſim. Quæ vero breviatis ſtudio videantur alibi i) Sed ratio, quæ Judæos recentiores commovit, ut ab opinione veteris Synagogæ recederent, eamque rejicerent, in eo potiſſimum ſita eſt; quod veriti ſunt, fore, ne præjudicium electæ ſuæ hypotheſeos de futuro Meſſiæ regno terreno everteretur, ſi talis debeat eſſe Meſſias, qualis hic a Propheta deſcribitur: ubi tot deliciarum, lautitiarum ac conviviorum ſuavitate, aliisque multis conſolationibus, quas ſibi fingunt & præſumunt k), facile vacarent. Nimirum, in oraculo Jeſaiæ ejusmodi Meſſiæ prædicata tribuuntur, quæ perſona & dignitate ejus, qua Rex terreſtris juxta eos futurus eſt, plane ſunt indigna. Dicitur enim Jeſa. LIII, 3. נבזה וחדל אישים *contemtus, & deſtus*

e) idem l. c. p. 227. f) vid BUXTORFII Biblia l. c. g) Quæſt. I. in Jeſ. LIII. f. 78. c. poſt. med. Conf. C. l'EMPEREUR l. c. p. 3.

h) Scil. evolve Marſ. FICINUM de religione Chriſt. c. 27. Op. Tom. I. p. 42. Joh. HOORNBEEC pro convinc. & convert. Jud. p. 407. C. l'EMPEREUR contra Abarban. & Moſ. Alſch. p. 51. 52. 53. & p. 281. ſeq. Joh. LEUSDENII Philol. Ebr. mixt. p. 122. Raym. MARTINI Pug. fid. p. m. 535. n. 4.

i) vid. Joh. BUXTORFII Synag. Jud. cap. 50. p. 731. A. HULSII Theol. Jud. p. m. 229. ſeq. Joh. HOORNBEEK contra Jud. p. 249. & 536.

ſitus quaſi, ſeu ceſſatio virorum; a cujus converſatione omnes abſtinebant, eo quod erat abjectiſſimus. Hoc LXX. Interp. reddiderunt per *ἄτιμον καὶ ἐκλεῖπον* ſeu *infamem, ignominioſum, cui nullo honore fungi licet, derelictum etiam, a quo omnes deficiunt.* Præterea ipſe *Meſſias* per os Davidis Pſ. XXII, 7. conqueritur: eſſe ſe תולעת *vermiculum*, & ita contemtim haberi, ut vermes humi ſubrepentes inſuper tractari ſolent. Neque etiam latet Judæos, Chriſtum, dum in terris ageret, ipſum faſſum eſſe, *regnum ſuum non eſſe de hoc mundo* Joh. XXVIII, 36. *Filium hominis non habere, ubi caput reclinet*, Luc. IX, 58. Accedit, quod in hoc ipſo Jeſaiæ oraculo vilis & humilis Chriſti origo prædicitur, ubi ut *tenera planta ſeu ſurculus aſſurgere* prænunciatur Cap. LIII, 2. Jam non ignotum eſt Judæis, Chriſtum noſtrum vili in loco, in Bethlehem ſcil. Judeæ natum eſſe, & quidem in ſtabulo l); adultum, non cum proceribus aut ſpectatiſſimis ſui ævi converſatum eſſe, ſed ſaltem cum Apoſtolis & diſcipulis ſuis, quos per contemtum עמי הארץ *illiteratos Galilæos* m) vocant. Hæc & ea quoque, quorum in vaticinio noſtro fit mentio, quoniam præconceptis conſolationibus, quas de Meſſia ſuo expectant, e diametro ſunt contraria: ideo tale prophetiæ Jeſaianæ objectum conſtituere annituntur, cui ex ſua mente ejus prænunciationes convenientius applicari queant.

§. VI. Attamen, ſi Judæis Majorum ſuorum ſententia indigna aſſenſu videtur, commovere eos jure meritoque deberet ipſius Spiritus S. teſtimonium internum n) de veritate objecti hujus vaticinii. Factum enim eſt aliquoties, ut Spiritus S. legentes quosdam, & forſan de vero ſenſu dubios, pulſato inter legendum corde, de veritate lectorum, & ſenſu ad Meſſiam promiſſum neceſſario referendo, ita convicerit; ut non tantum illico aſſenſum ſuum præbuerint, ſed etiam abjuratis Judæorum caſtris, Chriſtianorum nomen & doctrinam amplexi fuerint. Sic enim, poſt præfectum illum Reginæ Æthiopum, quo de Act. VIII, 27. ſeqq. refert HELVICUS o): *novi ego inter Judæos, qui hoc ſolo ferme loco permoti fuerunt, ut Chriſtianiſmo favere ceperint.* Sed audiendus eſt Joh. Iſaacus LEVITA, ex Judæo Chriſtianus, adverſus Lindanum p), de ſe

 ipſo

l) conf. Dav. VOGELII diſſ. de Stabulo Bethlehemitico, &c. Regiom. 1706. m) Ut obſervat. Hadr. RELANDUS in Palæſtina ſua p. m. 12. Cæterum, multas & execrabiles Judæorum in chariſſimum Jeſum & Redemptorem noſtrum blaſphemias, ex Talmude excerptas lege, in Rud. Mart. MEHLFUHRERII duabus diſſ. de JEſu in Talmude, Altorf. 1699. Evolve etiam Joh. MULLERI Judaiſmum, p. 75. Et imprimis Joh. Andr. Eiſenmengers entdecktes Judenthum, cap. II. p. 61. usque ad p. 148.

n) Legi meretur Joh. Joach ZENTGRAVII diſſ. de Spiritus S. Teſtimonio interno de Scripturæ S. veritate, Argent. 1701. o) Diſp. Gieſſ. Tom. IV, Diſp. 14. p. 346. p) in defenſione veritatis Ebraicæ Script. S. lib. 2. p. 82.

ipſo ita ſcribens: „Ingenue profiteor, illud ipſum caput, *Jeſa. LIII*, ad „Chriſtianam fidem me adduxiſſe. Nam plus millies caput illud perlegi, con„tuli accurate cum multis translationibus; deprehendi, centies plus de „Chriſto myſteria in textu Ebræo contineri, quam in ulla alia verſione repe„riatur. *Subjungit etiam, quomodo ex eodem capite multos Rabbinos ſecum diſpu„tantes confutarit: His proximis inquiens*, Comitiis Francofurtenſibus, cum „quinque Rabbinis ſum congreſſus, quos ex eodem capite in eas anguſtias red„egi, osque illorum obturavi; ut ne verbum quidem ad argumenta & ratio„nes meas reſpondere potuerint q)„. Lege & judica. Sed ſurdis, & in perverſitatem mentis traditis Judæis, narratur fabula.

§. VII. Verum enim vero ſcio omnino, hiſce argumentis apud Iudæos nihil effici poſſe: eo quod ab autoritate aliorum ſunt deſumpta. Hi quippe objicere poſſent, ſe nolle diſputare autoritatibus, ſed rationibus. Sit igitur & hoc. Tunc autem ipſa textus αὐτάφεια fortiſſimum ſubminiſtrat argumentum. Nam ejusmodi in eo prædicata occurrunt, quæ hoc Jeſaiæ oraculum neque de toto Iſraele, neque de Juſtis ſolum ex Iſraele, neque de quocunque alio, quam de ſolo Meſſia explicari permittunt. Hinc *non pro lubitu ſubjectum aliquod* hujus loci *aſſumendum eſt; ſed tale, quale permittitur a prædicatis*, ut Exegetæ loqui amant r). Sed ad rem propius jam accedo. Et primo quidem nullam video conſequentiam: Populus Iſraeliticus paſſim in Scriptura S. vocatur Servus Dei; ergo etiam præciſe hoc loco, in quo Servi Dei mentio fit, Iſrael intelligendus eſt. Eadem fere eſt concludendi ratio: Deus Nebucadnezarem alibi ſcil. Ierem. XXV, 9. vocat *ſervum ſuum*; ergo & in hoc loco de eo agitur. Replico: Varia in Scriptura S. occurrunt loca, ubi ſervi Dei fit mentio, quæ tamen ob contextum repugnantem de Iſraele non ſunt explicanda; ergo & hic locus de populo Iſraelitico non eſt exponendus: quoniam itidem cohærentia textus id vetat. Nam etſi non inficias eo, populum Iſraeliticum plus vice ſimplici in Scriptura S *ſervi Dei* nomine inſigniri, e. g. Jeſa. XLI, 8. c. XLIV. 1. c. XLV, 4. & alibi paſſim; ſolenne tamen eſt Spiritui S., *ipſum* etiam *Meſſiam Servum Dei appellare*: & id quidem ideo, quod non ſolum in forma contemtibili & ſervili apparere debuit; (utpote cujus ſtatus exinanitionis in hoc capite vividiſſimis coloribus depingitur, ſcil. Jeſa. LIII, 2-8. coll. Philip. II. 7. 8.); ſed etiam, quod beneplacitum Jehovæ, quo hominum redemtionem in conſilio habuit, per ejus manum in actum fuit deducendum, ut eo ipſo media-

q) conf. Joh. HOORNBEEC de convincendis & convertendis Judæis p. 408. Abr. GALOVIUS in Bibl. illuſtr. V. T. Tom. II. p. 249. Joh. LEUSDENIUS in Philol. Ebræo mixto p. 122. r) vid. Aug. PFEIFFERI Theſaur. Hermen. p. 455. ſeq. Can. 156.

diatorem ſe ſiſteret inter Deum & homines, (vid. v. 10. & 1. Tim. II, 5. 6.), & his in recuperanda Gratia Dei ac ſalute æterna acquirenda ſerviret. Sic ergo Meſſias dicitur *ſervus Dei electus* (Jeſa. XLIII, 10.), ubi CHALDÆUS expreſſe addit vocem משיחא s). Sic etiam vocatur Meſſias ſervus Dei Jeſa. XLII, 1., ubi iterum CHALDÆUS, הא עבדי משיחא *ecce ſervus meus Mesſias:* & R. Dav. KIMCHI inquit, זהו מלך המשיח *hic eſt Rex Meſſias* t) Jeſa. XLIX, 1. coll. 5. 6. nec non c. L. 10. ipſe Meſſias fatetur, *ſe eſſe ſervum Jehovæ, quem elegerit: ut deperditos, & pravis moribus corruptos Iſraelitas ad Deum iterum reducat.* Similiter Deus Meſſiam appellat *ſervum ſuum* צמח *germen*, Zach. III, 8. coll. c. VI, 12; quoniam ſub eo eccleſia Dei magnum incrementum capere debuerat u). Deinde etiam talia in noſtro oraculo prædicata occurrunt, quæ nullo modo de Iſraelitis explicari dicique poſſunt, & debent. Dicitur enim hic ſervus Jehovæ *exaltandus, & elevandus* Jeſa. LII, 13., & juxta Veteres w) etiam *præ Abrahamo, Moſe, ipſisque angelis miniſterii.* Quomodo hæc in Judæos? qui poſtquam regnum & Sanctuarium eorum deſolata ſunt, per omnem orbem vagabundi degunt, & pro ludibrio fere hominum habentur: quod ipſorum exilium ad finem ſeculi usque duraturum eſſe, prædixit Daniel c. IX, 26. 27. ac Jeremias c. XIX, 11. Reſpicit inſuper his Jeſaias præciſe ſeſſionem Meſſiæ ad dexteram Dei: hoc vero in Judæos non quadrat. Porro dicitur hic ſervus *aſperſurus multas gentes* v. 15., ſcil. ſangvine ſuo pro aliorum peccatis effundendo, qui debuit eos purgare ab omnibus iniquitatibus. Sed quænam gentes unquam ſanguine Judæorum aſperſæ & purgatæ ſint? merito quæritur. Dicitur quoque hic ſervus Dei *portaſſe iniquitates noſtras, propter peccata noſtra vulneratus eſſe, & nos ipſius livore eſſe ſanatos*, Jeſa. LIII, 4. 5. 6. Cujus vero iniquitates portavit Judaica gens, & quosnam livore ſuo ſanavit? certe, nunquam pro aliorum peccatis eſt vulnerata, aut pœnas dedit; niſi pro ſuis propriis prævaricationibus & defectionibus a Deo, ſicuti Deus minatus eſt ipſi: vid. Deut. *XXVIII*, 15-19. 45-47. coll. Jerem. II, 19. c. VI, 19. c. VII, 28. Hoſ. XIII, 9. Exiſtimant quidem hodierni Judæi, ſe propter peccata Ethnicorum & Chriſtianorum ita affligi. Sed eo ipſo non ſolum expreſſiſſimo mandato Dei repugnant, quo ſancivit, ut unusquisque pro propriis peccatis moreretur, Deut. XXIV, 16, coll. Ezech. XVIII, 19; verum etiam ſibi ipſis: dum ex Joel II, 2. 3. 6. 19. ſtatuunt, Ethnicos graviſſimas adhuc pœnas eſſe daturos, quod Iſraelem tantis calamitatibus

s) vide ſis VARENIUM in Comm. ſup. Jeſa. Part. III. p. 104. t) Idem l. c. p. 70. u) conf. Joh. BUXTORFII Catal. Philol. Theol. p. 70. Joh. MVLLERI Judaiſmum, p. 437. it. Chriſt. WALTHERI diſſ. ad h. l. de viro, cujus nomen eſt germen, impreſſa Regiom. 1711. w) Vide ea, quæ ſupra §. V. adducta ſunt, n. 19.

tatibus affecerint. Prædicatur adhæc etiam de hoc Dei ſervo v 7., quod ſit *patiens; & afflictus, ne os quidem aperiat.* Quam patienti vero animo calamitates ſuas Judæi ferant, patet ex Pſ. CXXXVII, 7. Thren. III, 64 66. ubi perſecutoribus ſuis atrociſſima quæque imprecantur. In hujus Dei ſervi *ore nullus fuit dolus, neminem injuria læſit* v. 9. Sed ſi peccatum omnibus & ſingulis hominibus adhæret; certe Judæi non eximendi erunt. Cum nemo mortalium ſit, qui non peccet, conf. Gen. VI, 5. c. VIII, 21. Iob. XV, 14. 15. 16. Pſ. XIV, 3. Pſ. LIII, 4. Prov. XX, 9. Pſ. LI, 7. coll. Ioh. III, 6. Studium eorum quemcunque a ſe alienum lædendi aut injuria afficiendi, vel exinde patet, quod nulli religioni ſibi ducunt, Chriſtianis imponere, convitiis eos proſcindere, mendaciis circumvenire, injuſtis uſuris emungere, mortis denique exponere eos periculo. Nam avaritiæ illorum nihil nefas eſt. Imo Chriſtianos ejusmodi injuſtis uſuris vexandos eſſe, defendere præſumit R. LIPMANN in Carmine ſuo memoriali x), & quidem ex Deut. XXIII, 19. 20. Quam varios tumultus & ſeditiones nullo non tempore excitaverint, imo quomodo etiam bellorum cauſa & autores fuerint, ut ſub ADRIANO IMPERATORE, item CLAUDIO multisque aliis; hiſtoriarum loquuntur monumenta. Certe effectus teſtantur de cauſa. E contrario, hic Dei ſervus *pro transgreſſoribus & hoſtibus ſuis oravit* (v. 12.), *& cognitione ſui multos juſtificabit* (v. 11.). Quomodo vero pro hoſtibus ſuis Judæi orent ac intercedant; teſtantur imprecationes illæ, quibus in Chriſtianos invehuntur y), quos *Edomæos*, רשעים & כלבים imo ob defectum circumſionis, *filios Diaboli* appellare non verentur. Præterea, quoniam ipſi injuſtitia, invidia, idololatria & omnis generis vitiis, toti toti pleni ſunt, & juſtitia originali deſtituuntur; quomodo alios ſanctificare & juſtificare poterunt? Quod quis non habet, alteri communicare non poteſt. Sic nullibi etiam Deus promiſit, gentes per cognitionem Judæorum juſtificatum iri: verum per cognitionem Meſſiæ ſervi ſui, vid. v. 11. coll. c. LII, 15. Tandem, ubi Judæi omnia argumenta ſua fruſtranea & inania eſſe experiuntur; præſidium aliquod adhuc inveniſſe putant in vocula למו (c. LIII, 8.): exiſtimantes, quoniam hæc contineat ſuffixum plur. num. etiam intelligi debere ſubjectum aliquod collective ſumtum, ſeu totum Iſraelem. Sed, præterquam quod in hoc ipſo verſiculo *Populus Iſraeliticus ſervo iſti Iehovæ expreſſe contradiſtinguitur;* ipſe R. David KIMCHI z) optime exiſtimat, eſſe illud למו quandoque ſuffixum 3. Perſ. ſing. maſc.

ex

x) Quod vide in J. C. WAGENSEILII telis igneis Satanæ p. 116. coll. 602. ubi pro merito confutatur. y) de quibus Joh. BVXTORFIVS in Synag. Jud. p. 88. 205. 416. 422. 461. 476. 557. inprimis Joh. Andr. Eiſenmenger im entdeckten Judenthum, Part. I, c. 16. a. p. 631. usque ad p. 803. z) in Michlol, Edit. in fol. 68. col. 3. init.

ex ו Pronominis הוא cum מ Epenthetico poſt ל Dativi caſus notam. Sic in ſingulari reddendum occurrit Gen. *IX*, 26. 27. Job. XX, 23. c. XXII, 2. & extra omne dubium Jeſ. XLIV, 15. Id quod confirmant & alii a) Cæterum totam hanc Judæorum de Iſraele, ex hoc Jeſaiæ oraculo controverſiam, pluribus refutatam alibi b) lege.

§. VIII. Atque hæc fuit celebris iſta Judæos inter & Chriſtianos, de objecto hujus Jeſaiæ oraculi, quodnam illud ſit? ſatis pertinaciter agitata controverſia. Quam uberius proponere, utique e re fuit. Primo, quoniam plurimos præ reliquis ſectatores agnoſcit: deinde quoniam ex Judæorum opinione, probabilior eſt cæteris: poſtremo, quia ad quasvis alias interpretationes, de quocunque ſubjecto, ex hac generales reſponſiones depromi queunt; ſpecialisſimis ex propria & nativa cujuscunque explicationis ſede facile petendis. Hinc, ne actum agere videat, cujuscunque ſententiæ reſiduæ Patronos & confutatores adducere ſaltem, propoſitum eſt. Nimirum R. LIPMANNUM, qui non totum Iſraelem, ſed ſolos *juſtos & pios* ex eodem, hic intelligi vult, confutavit MUNSTERUS, ut ſupra jam indicatum eſt c). ABARBANELIS, ad Regem *Joſiam* hoc oraculum, & R. ALSCHECHI, quatuor priores ejusdem verſiculos ad *Meſſiam*, reliquos autem, qui ſequuntur, ad *Moſen*, pro Iſraelitis quondam intercedentem, referentem, ſententias examinarunt C. l'EMPEREUR d), Ant. HULSIUS e) Aug. VARENIUS f), & Joh. MULLERUS g). Supereſt R. SAADIÆ GAONIS hypotheſis, qua vaticinium hoc Jeſaiæ de *Jeremia* intelligendum eſſe, defendit. Notabilis hæc explicatio ideo evadit, quod e Chriſtianis HUG. GROTIUM h), præclare quondam orbis eruditorum ſidus, in ſui aſſenſum attraxit; dum expreſſe ita ad verba, ecce prudenter aget ſervus meus, ſcribit i), *hæc omnia clariſſime ſibi*

Ooo oo 3 *revelata*

---

a) vid. Dn. Præſidis Liter. Ebr. Chal. p. 327. n. 1. C. l'EMPEREUR contr. Abarb. & Alſch. p. 35. ſq. Joh. LEVSDENII Clav. Ebr. V. T. p. 282. Aug. VARENIVM in Comm. ſup. Jeſ. Part III. p. 280. ſq. Ant. HVLSIVM in Theol. Jud. p. m. 396. ſq. Jac. WELLERI a Molsdorff Spicil. Quæſt. Ebr. Syrar. p. 23. ſq. qu. 3. b) Evolve nempe VARENIVM l. c. p. 274-284. HVLSIVM l. c. p. 394-430. adde Joh. MVLLERI Judaiſmum p. 656-667. Marſ. FICINVM de Relig. c. 27. Oper. Tom. I. p. 42. 43.

c) Vide quæ ſupra diximus §. 4. prope finem. Adde HULSIUM in Theol. Jud. p. 488. 491. 493. 494. d) in peculiari adverſus hos tractatu, qui prodiit in 8v. Lugd. Bat. 1631. e) In Theol. Jud. p. m. 385-390. f) In Comm. ſuper Jeſ. Part. III. p. 284-301. g) In Judaiſmo p. 667. ſq. h) Quanquam hic non ſolus e Chriſtianis id ſtatuat. Nactus enim eſt aſſeclam Mart. SEIDELIUM Sileſ. qui ex hac ratione Jeremiam hic intelligi vult, quod Meſſiam nunquam venturum exiſtimabat: eo quod Judæi pactis, quæ cum iis Deus inierat, non ſteterint. Sed hunc refutavit Jac. MARTINI, de tribus Elohim, lib. 3. p. 592. i) Operum Theol. Part. I. p. 332. a Edit. Amſtelod. 1679. conf. Crit. Sacr. Tom. II. p. 2876.

revelata cognoſcet Jeremias, figura Chriſti, ad quem hæc refert Chaldæus. Sed hæc expoſitio ipſis etiam *Rabbinis* non defendi poſſe, videtur. Quare ABEN-ESRA exſerte inquit k) בעוני כי כל הפרשה דבקה כי מה טעם להזכיר ירמיהו: i. e. *Verum videtur mihi, totam hanc ſectionem cohærere cum præcedentibus & ſubſequentibus. Qua itaque ratione mentionem faceret Jeremiæ?* R. ABARBANEL vero judicat l): באמת איני רואה אפילו פסוק אחד שיורה אליו אמתתו: h. e. *Revera ne unum quidem verſiculum video, qui de ipſo exponi poſſit.* Quæſtione I. m) verbis ABEN-ESRÆ ac R. MENAHEM המאירי, SAADIÆ explicationem ceu *pulcram* commendantibus, ſubjicit: ולא ידעתי מה טובו ומה יפיו ישחזו בו i.e. *ego vero non novi, quænam foret illa ejus bonitas, aut quæ pulcritudo ejus, quam viderunt in ea.* Ex *Chriſtianis* non minus docte, quam ſufficienter huic ſententiæ reſponderunt, atque ſatisfecere VARENIUS n), HUETIUS o), & imprimis CALOVIUS p). Tempore N. T. Evnuchos ille Candacis Reginæ Æthiopum, dum hoc Jeſaiæ oraculum legeret, hanc tenuit opinionem: quaſi Propheta de *ſe ipſo* vaticinaretur. Quem tamen impulſu divino accedens Philippus, verum & adæquatum ejus loci objectum eſſe JESUM CHRISTUM, clariſſime *docuit*, vid. Act. VIII, 26. ſq.

§ IX. Sed hæc jam Judæis ſufficiant. Qui, ſi alias deteſtabilis illorum obſtinatio pateretur, adductis rationibus commoti, mentem ſuam in aliam ſententiam flectere, & priorem mutare utique poſſent. Suo reſiſtunt periculo. Nunc vero etiam *Chriſtiani* convincendi, ut indubitato & neceſſario credant; hoc Jeſaiæ oraculum de nullo alio ſubjecto, quodcunque demum illud ſit, aut cujuscunque nomine etiam veniat, quam de ſolo MESSIA in theſi q), & JESU NAZARENO in hypotheſi r) eſſe intelligendum. Et ecce! invictum prorſus & nonnunquam refellendum argumentum nobis naſcitur ex *infallibili teſtimonio Spiritus S.* in allegatione hujus Jeſaiæ capitis in N. T. Nam vix ullum caput in toto S. codice demonſtrari poterit, quod, hujus inſtar, toties in N. T. allegetur. Ubi autem hujus in N. T. fit mentio, ſemper & ſimpliciter ad Chriſtum iſtius oraculi prædicata applicantur: additis ſubinde formulis, *ut impleretur Scriptura; ut impleretur quod dictum eſt per Jeſaiam.* Sic poſtquam MATTHÆUS

k) vid. BUXTORFII Bibl. fol. 519. coll. 1. poſt med. l) §. ואמנם f. 79. c. 1. l. 12. ſqq. vid. Ant. HULSII ThSol. Jud. p. m. 384. m) fol. 78. col. 1. l. 50. n) In Comm. ſup. Jeſ. Part. III., p. 274. 254. 268. o) In Demonſtr. Evang. Prop. 7. p. 544. 545. Edit. Lipſ. p) In Bibl. illuſtr. V. T. Tom. II. p. 249. ſq. q) conf. Ant. HULSII Theol. Jud. p. m. 430-485. r) idem cit. loc. p. 485-496. adde Bernh. von SANDEN diſſ. ad Deut. XVIII, 15. de Propheta promiſſo. §. 29. Regiom. 1685. item N. KOEPPENII diſſ. ad h. l. de Meſſia Pro-

THÆUS c. VIII. narraſſet, quam varios ægrotantes Jeſus ad ſe adductos, ſanaſſet; hoc tandem ſubjungit v. 17. factum id eſſe: *ut impleretur, quod dictum eſt per Jeſaiam Prophetam, dicentem: ipſe invaletudines noſtras ſuſcepit, & morbos portavit.* Quæ verba leguntur Jeſ. LIII, 4. & applicata quidem ſunt a Matthæo ad morbos, ac infirmitates hominum corporales: ſed nunc excludit ille propriam & intentam a Spiritu S. iſtorum verborum ſignificationem, ſcil. Meſſiam ea omnia portaſſe, quæ in nobis rationem pœnæ habent. Quorſum etiam morbi corporales referendi ſunt s). Sic MARCVS, poſtquam c. XV, 28. retuliſſet, Chriſtum in medio duorum latronum in crucem actum fuiſſe; expreſſe addit, *impletam eſſe Scripturam; quæ dicit,* (ſcil. Jeſ. LIII, 12.) *& cum ſceleratis numeratus eſt.* Evolve præterea Joh. XII, 38. Act. VIII, 32. ſq. Rom. X, 16. c. XV, 21. 1. Cor. XV, 3. 1. Petr. II, 22-24. 1. Joh. III, 5. & elegantiſſimam harmoniam Vet. & Nov. Teſtamenti inter ſe invicem deprehendes. Ex modo dictis, pro confirmanda mea ſententia, tale in forma flueret argumentum: ad quemcunque Spiritus S. hoc Jeſaiæ oraculum per amanuenſes ſuos in N. T. applicat, ille eſt verum & adæquatum illius objectum; Atqui ad Chriſtum; Ergo. *Major* inde conſtat, quoniam quilibet verborum ſuorum optimus interpres eſſe dicitur. Multo magis Spiritus S. qui, quod Joh. XV, 26. expreſſe dicitur *ſpiritus veritatis*, non poteſt fallere nec falli. Vereor enim, ſi ſecus qui ſtatueret, ne injurius pariter ac impius in eum ſit. Nam erroris, aut oblivionis eum inſimularet. Quod vero de Spiritu S. qui cum reliquis Deitatis Perſonis, eſt verus & æternus Deus, abſque βλασφημίας crimine dici nequit t). Nam idem eſt Spiritus S. qui Jeſaiæ ſuggeſſit, quidnam de Meſſia & futuris ejusdem paſſionibus vaticinandum ipſi erat; & qui per Evangeliſtas ac Apoſtolos in N. T. teſtimonium perhibet: id, quod ante per Jeſaiam de Chriſto prædixerat, nunc in eodem ad minimum usque eſſe adimpletum. Deinde ſtante adverſa ſententia, ipſa etiam Scripturæ S. autoritas & infallibilitas in dubium vocaretur, quaſi eſſet verbum incertum & obſcurum. Quæ tamen, uti ab ipſo Deo per θεοπνευστίαν dependet: ita non minus certa ac infallibilis, quam perſpicua eſt u). *Minor* argumenti liquet ex ipſa collatione Jeſ. LIII. & dictorum N. T. paulo ante allatorum. Sed quid multis opus eſt verbis? chariſſimus noſter Salvator, cum poſtremum ante cruentam paſſionem, ad diſcipulos ſuos orationem haberet, ipſe de ſe Luc. XXII. 37. teſtatur, & hoc adhuc de ſe implendum

pheta. Gryphisw. 1719. s) conf. Magn. BUDDEI Hiſt. Eccl. V. T. Tom. poſter. p. 624 usque ad 627. it. Jon. Conr. SCHRAMMII diſſ. ad Jeſ. LIII, 4. de morbis Chriſti Salvatoris. Helmſt. 1715. t) De hac materia pluribus confer Frid. DEUTSCHII, diſſ. de perſonali Deitate Spiritus S. Regiom. 1690. u) conf. Henr. LYSII differt. de perſpicuitate S.

dum eſſe, *quod ſcriptum ſit* (Jeſ. LIII, 12.): *& cum ſceleratis numeratus eſt. Nam ea,* addit, *quæ ſcripta ſunt de me, finem habent.* Hæc etiam ita eveniſſe, teſtes ſunt Matth. XXVII, 38. Marc. XV, 28. Luc. XXIII, 33. & Joh. XIX, 18. Ergo neceſſario Jeſus Chriſtus eſt verum oraculi Jeſaiani objectum: & præterea adæquatum; quoniam ibi ab initio usque ad finem de uno ſaltem ſubjecto, una ſerie omnia prædicata fiunt, atque continuantur. Quod erat demonſtrandum.

§. X. Superaddi poteſt adhuc univerſalis ille interpretum Chriſtianorum tum antiquorum, tum recentiorum conſenſus: qui omnes uno ore ſtatuunt, hunc locum de Mesſia ſeu Jeſu Nazareno eſſe accipiendum x). Sic ex Patribus y) CYRILLUS ALEXANDRINUS in h. l. ita ſcribit: *ἀναφανδὸν ἐν τοῖς περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ ποιεῖται λόγους ὁ θεὸς, καὶ πατήρ· ἰδοὺ γὰρ συνήσει ὁ παῖς μου· φησὶ, καὶ τὸν μὲν παῖδα νοήσεις τὸν υἱὸν ἤγουν τὸν δοῦλον. Ἔλαβε γὰρ δούλου μορφὴν θεὸς ὢν, ὁ λόγος, καὶ κύριος πάντων ὤν· τοῖς τῆς ἀνθρωπότητος ἐμβέβηκε μέτροις.* hoc eſt, *manifeſte hiſce verbis de omnium noſtrum ſervatore Chriſto Deus & Pater loquitur. Ecce! intelligit puer meus, inquit: puerum intelliges, filium vel ſervum. Sumſit enim formam ſervi Deus Verbum: & omnium Dominus conceſſit, ad humanitatis modulum ac menſuram deſcendit* z). Similiter THEODORETUS a): *τὸ δεσποτικὸν λοιπὸν ἀκριβέστερον προλέγει πάθος*, i. e. *Dominicam pasſionem deinceps accuratius vaticinatur*, ſcil. Jeſaias. AUGUSTINUS b) ait: *quid contra hanc evidentiam expresſionemque rerum & prædicatarum & impletarum dici poteſt?* item *): *qui non audiverunt Ieſaiam loquentem, jam in literis ejus, de quo iſta ſit locutus, intelligunt.* Ergo ex hujus mente, oraculum Jeſaiæ longiori explicatione vix eget. Idem de Chriſto vaticinium de eodem ex-

Scripturæ. Regiom. 1703. x) Nimirum præter autores ſupra §. III. n. 9. citatos, evolve etiam Corn. a LAPIDE in h. l. Guil. ESTIN in Comm. ſuper 1. Petr. I, 19. porro Georg. CALIXTVM in Joh. Ern. Schulenburgii Scholæ Proph. in Jeſaiæ LII, 13. p. 228. Lub. OSIANDRI Bibl. Sacr. Part. II. hoc loco. Seb. MVNSTERI Bibl. h. l. it. JVNII & TREMELLII Bibl. maj. h. l. adde B. Mart. LVTHERI Comm. in hunc Jeſaiæ textum, qui extat Tom. V. Witteberg, German. p. 287. Imo nec ipſi SOCINIANI inficiantur, h. l. Jeſaiam de Meſſias agere, vid. SOCINVS in Præl. Theol. p. 142. ſq. Edit. Irenop. 1656. de Chriſtus Servatore P. II. c. 7. p. 153. ſq. y) Confer hic omnino Godofr. WEGNERI diſſ. de autoritate Patrum in decidend. Chriſtian. fid. & Relig. controv. §. 18. p. 47. Edit. Elbingæ 1700. z) Operum ſuorum gr. lat. Tom. II. Edit. Pariſ. 1638. p. 738. B. a) Operum ſuorum gr. lat. Tom. II. p. 117. Edit. Pariſ. 1642. b) de Conſenſu Evangeliſtarum lib. I. c. 31. ubi totum Jeſaiæ cap. LIII. recenſet, Op. in fin. Tom. IV. p. 276. Edit. Baſil. 1528.

*) l. c. p. 277.

plicarunt etiam IRENÆUS c), JUSTINUS MARTYR d), & alii e), in ſcriptis ſuis paſſim.

§. XI. Itaque promiſſis meis, §. III. factis, jam ſtetiſſe me, arbitror: & ex dictis ſole meridiano clarius erit, quod pro objecto oraculi noſtri Jeſaiani nullus, niſi *ſolus Ieſus Chriſtianorum Meſſias* aſſumendus ſit. Hoc ubi conquiſitis undique rationibus, & argumentis tum innatis, tum allatis, evictum dedi; ad ea, quæ de hoc loco ſpecialius dicenda erunt, propius jam accedo. Nempe, neminem mortalium latet, in quem miſerandum ac periculoſum ſtatum lapſus primorum Parentum nos adduxerit: ut, amiſſa imagine Divina, & contra labe peccati originali infecti, non ſolum vaſa & filii iræ divinæ f), imo filii æternæ mortis, facti ſimus. Et quod miſeriam hanc noſtram auget, hoc eſt, in poteſtate noſtra poſitum non eſſe, ut humanis viribus reatum, cum culpæ tum pœnæ, a cervice noſtra arcere, ac juſtitiæ optimi Numinis, tot legis ſuæ migrationibus læſæ, ex aſſe ſatisfacere, & hoc modo ab æterna damnatione, tanquam neceſſaria peccatorum pœna, liberare nos queamus. Ubi ergo tam miſero hominum generi præſidium ac refugium aliquod quærendum erit? Sed ecce! immenſæ infinitæque Dei erga nos miſericordiæ argumentum eſt, quod jam ante jacta mundi fundamenta decreverit g), in Chriſto filio ſuo nos ſalvare: ſi prius morte ſua, quaſi cruenta vicaria, pro peccatis ac transgreſſionibus noſtris Juſtitiæ divinæ ſatisfecerit.

§. XII. Tota itaque ſalutis humanæ œconomia ab æterno Dei conſilio dependet. Teſtimonium hujus rei habemus in oraculo noſtro Jeſaiano, & quidem in verbis, quibus Propheta illud orditur, dum inquit: ויהוה חפץ דכאו החלי *ſed Deus volens conterere ipſum, morbo affecit.* Quid hæc verba inſinuent, paucis ſum declaraturus. Scilicet, Deum non ſine interiori animi delectatione, & maximo deſiderio apud ſe conſtituiſſe, ut *Meſſias fieret victima pro hominibus.* Ideo quidem, quod eo ipſo Deus propoſitum ac beneplacitum ſuum,

c) lib. 3. adv. Hæreſ. c. 12. p. 265. D. & lib. 4. c. 66. p. 403. Ed. Pariſ. per Franc. FEVARDENTIVM 1639. Quæ in *Oxonienſi*, per Joh. Ern. GRABE 1702. procurata, extant p. 229. l. 4. ſqq. p. 363. b. Conf. etiam lib. IV. c. 40. p. 340. lib. III. c. 21. p. 249. a. & b. lib. II. c. 48. p. 176. a. lib. IV. c. 56. p. 356. a. lib. IV. c. 66. p. 363. a. b. & paſſim. d) Apol. II. p. 85. Edit. Pariſ. 1636. qua cum Colonienſis 1686. coincidit id Colloq. cum Tryph. p. 229. in fin. & p. 230. 261. E. 301. B. 330. A. & 338. C. e) Quos diligenter annotavit Vir multum Reverendus, & Fautor honoratiſſimus, D. Chriſt. SAHMIVS in Diſſ. ad Jeſ. LIII, 3. de Viro dolorum, §. XI. Hab. Regiom. 1718. f) vid. 1. Joh. III, 8. 10. Eph. II, 3. g) vid. Jeſ. XLIX, 5. 6. Eph. I, 4. 2. Tim. I, 9. 1. Petr. I, 19. 20. conf. Form. Concord. p. m. 802. ſqq. & Joh. HULSEMANNI prælectiones in Form. Concordiæ p. 717. ſq.

de ſalvandis in Filio ſuo hominibus, proſperatum iri, his vero in tanta miſeria ac periculo mortis æternæ conſtitutis, ſuccurri aliter non poſſe, præſciebat ac prævidit. Explicationem hanc intendit verbum חפץ: quod non nudam ac ſimplicem aliquam volitionem, aut rei alicujus qualemcunque concupiſcentiam deſignat, qualem quidem importat vox אבה; ſed talis hic intelligenda venit volitio, quæ non ſolum cum maximo deſiderio, ſed etiam firmo propoſito, hoc animi decretum in actum deducendi, eſt conjuncta. Ita quando Deus Ezech. XXXIII, 11. inquit: *quam vere ego vivo,* אם אחפוץ במות הרשע *tam vere non volo mortem impii;* nihil aliud innuit, quam nullo prorſus deſiderio ſe teneri, ut impius moriatur; ſed potius intime & inſigniter ſe delectari, ſi improbus, pœnitentiam agendo, revertatur a via ſua, & ita juxta Dei decretum, quo pœnitentibus miſericordiam & remiſſionem peccatorum promiſit, vitam æternam conſequatur. Hoc eſt, quod Michas c. VII, 18. dicit: *Deum delectari miſericordia;* conf. Tit. III, 5. Similis ratio apud Jeſaiam obtinet, quando ait: Deum delectatum eſſe, ipſum conterere & morbo afficere; prout eleganter hic OSIANDER h): *fuit ergo hoc Dei conſilium ab æterno, contere ipſum; ut, ſi forte nobis in mentem venerit, cur Deus non alia ratione expiari curarit mundi peccata, quam per paſſionem & mortem filii ſui &c? reſpondeamus curioſitati noſtræ, & dicamus: Dominus delectatus eſt eum conterere, aut opprimendo quaſi contundere.* Conſentiunt hic nobiſcum Judæi, ſcilicet Deum Patrem cum Filio ſuo jam ab æterno de redimendo humano genere conſilium iniiſſe. Hinc notabilem quendam hac de re inter Deum & Meſſiam dialogum per fabulam, fingunt: quem ex HELVICO i) hic apponere placet, qui eundem ex R. Moſ. HADDARSCHAN ſuper Gen. I, 3. excerpſit, & ita ſonat; *Dixit Iehova ſanctus Benedictus, Meſſia juſte mi! iſti, qui ſunt reconditi apud te, hujusmodi erunt, quod futurum, ut peccata eorum inducant te in jugum grave &c. Reſpondit coram eo Meſſias, Domine mundi! ego quidem lætus ſuſcipio ſuper me tribulationes iſtas, ſive tormenta: eo tamen pacto, ut tu in diebus meis vivifices mortuos, & eos, qui a primo Adamo usque ad illud tempus mortui fuerint, &c. Dixit ei Sanctus benedictus, concedo. Protinus igitur ſuſcepit ex dilectione ſuper ſe Meſſias tormenta omnia & tribulationes, ſicut ſcriptum eſt Ieſ. LIII. afflictus ipſe, & anguſtiatus eſt* k). Ex his præterea

ὡς

h) in Bibliis ſuis ad h. l. i) vid. diſp. Gieſſ. Tom. IV. diſp. IV. §. 19. p. 92. ſq. Similem dialogiſmum lege apud HVLSIVM ex ס׳ אבקת רוכל lib. I. Part 2. ubi ad PSIKTAM provocat, in Theol. Jud. p. m. 309. unde & HOORNBEEKIVS de convinc. Jud. p. 407. eundem excerpſit. k) Quæ ſub nomine R. Moſis HADDARSCHAN adducuntur, multis ſuſpecta ſunt. Qui autem ad PS*I*KTAM provocant, MAGNAM *intelligunt.* In qua ad Jeſ. LX, 1. fol. 62. c. 1. & 2. Edit. Prag. in 4to pluribus deſcribitur. Integram

ὡς ἐν παρόδῳ novum argumentum obſervari poteſt pro theſi noſtra, qua ſtatuimus: oraculi noſtri Jeſaiani objectum eſſe ſolum Meſſiam. Sed *contritio* iſta, quam vox דכאו hic importat, vehementiorem quandam ſubjecti preſſuram, gravioremque afflictionem denotat, ut præciſe quoque Pſ. CXLIII, 3. & Jeſ. LIII, 5. Quaſi Meſſias, per tot innumera hominum peccata, ceu iteratos ictus attenuari, atque ita extremam læſionem, ſeu mortem, qua ipſum corpus & anima ab invicem divellebantur, ſuſtinere debeat. FORERIVS obſervat l), hic *ſingula verba*, (ſcil. דכאו & חפץ) *habere exceſſum*; & id quidem forte ad inferendam rei magnitudinem, excellentiam ac raritatem, ceu humano intellectui imperſcrutabilem: quod Deus Filium ſuum unigenitum, in aliorum gratiam ita infirmum reddere, a quaſi contundere voluerit. Paſſim vero utitur Propheta in hoc oraculo Præteritis, quaſi loqueretur de re jam peracta. Cum tamen adhuc Meſſiæ iſta contritio, ac paſſio tum temporis futura erat: qui familiaris admodum eſt Stylus viris propheticis; quando hoc ipſo partim rei certitudinem, partim infallibilem Dei præſcientiam, indicare geſtiunt m); & ſimul oſtendunt, res iſtas ipſorum intellectui in viſione ita fuiſſe oblatas, ac ſi actu jam gererentur.

§. XIII. Verba, quæ §. præcedenti explicata, proxime in oraculo noſtro ſequuntur, ſicuti difficultatis aliquid in ſe continere videntur; ita altiori indagine omnino digna ſunt. In textu avthentico ita fluunt: אם תשים אשם נפשו Non convenit inter interpretes, quamnam perſonam vox תשים ſuſtinere debeat, an 3t. fœm. relatam ad ſubjectum, נפשו, in hunc ſenſum: *ſi poſuerit hoſtiam pro reatu anima ipſius*; an vero 2dam maſculini generis? ad Jehovam in limine verſus memoratum, relatam, ut ſenſus ſit: *ſi poſueris* ô Jehova! *hoſtiam pro reatu animam ipſius.* Poſteriori ſententiæ favet Ludov. de DIEU n), qui ad hunc locum expreſſe inquit: *non puto* תשים *hic eſſe 3t. perſonam fœm. gen. conſtruendam cum* נפשו, *ut Junius & alii voluerunt*; *ſubaudiendo* ſe ipſam; *multo minus poni pro* ישים, *ut vulgato viſum fuit. Sed eſſe 2. perſ. maſc. gen. & ad Deum referri, atque ita verto:* cum poſueris delictum animam ejus. *Et ad hanc phraſin alluſiſſe puto, Apoſtolum 2. Cor. V, 21. cum dicit: τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἁμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν. Quod Ebraice recte dicas:* כי אשר לא

Ppp pp 2 ידע

ebraice exhibet B. Esdræ *EZARDI* Conſenſus Antiquitatis Judaicæ ad Jer. XXIII, 5.9. p. 1. & 2. conf. etiam *BVXTORFII* Exercit. Hiſtor. Arca fœderis, c. *XIV*. p. 138. ſqq. qui latine ex JALKVT deſcriptum, integrum exhibet, pluribus paginis. l) in Jeſaiæ Prophetæ vet. & nova ex Hebraica Verſione, p. 706. Edit. Antwerp. 1566. in 8. conf. Crit. S. T. II. p. 2887. m) Conf. Dn. Præſidis interpr. Ebr. Chald. §. 211. n. 2. item. Salom. *GLASSII* Philol. S. lib. 3. Tract. 3. can. 46. n. 3. p. m. 644. n) in Critica S. ſeu Animadverſ. in loco quædam V. & N. T. Edit. Amſt. 1693. p. 227.

ירע אשם שם אשם נפשו תחתנו i. e. *nam qui peccatum non novit, poſuit* (nempe Deus) *peccatum, animam ejus, pro nobis.* MUNSTERUS tamen, JUNIUS, TREMELLIUS, aliique, תשים recte omnino vertunt per 3t. perſ. fœm. gen. Id quod etiam menti Spiritus S. apprime eſt congruum. Nam quod ſententiam Lud. de DIEU reſpicit, ipſe contextus eidem repugnat. Quare neceſſe eſt, probe ad ſcopum hujus oraculi attendere; quando Propheta totus in eo eſt, ut ex revelatione divina clariſſime nobis manifeſtet, *a quo, & quo modo* humani generis redemtio inſtituenda fuerit. Poſtquam itaque in præcedentibus gratiæ divinæ reſtauratorem *Mesſiam*, ad vivum quaſi, ſecundum utrumque ſtatum, delineaverat, & ad ea tandem, quæ officium ejus mediatorium conſequi debebant, progreſſum facit; addit, hoc æternum fuiſſe Dei beneplacitum, qui quaſi Meſſiæ promiſerit, fore, *ſi poſuerit reatum anima ejus*, ut videat ſemen &c. Ergo & his verbis Propheta de *Meſſia*, ut in præcedentibus, vaticinatur in 3t. perſona. Et certe, qui propter peccata & ſcelera noſtra vulneratus eſt v. 5. & peccata hominum in ſe conjici patiendo, reatus eorum ſe participem fecit: ille etiam debuit *ſacrificium pro reatu* Deo offerre, & conſequenter eundem propitium reddere. Jam hæc omnia de Meſſia Spiritus S. per os Jeſaiæ indubitate aſſerit, ut ex collatione antecedentium liquet. Ergo etiam hic *ipſe Mesſias* hoſtiam pro reatu ponere debuit, & quidem *ſe ipſum.* Quare l'EMPEREUR o) inter hæc verba & ſequentia talem format nexum; dicit nimirum, Deum cum Filio ſuo æterno fœdus pepegiſſe hunc in modum: *Si unigenitus & dilectus meus tanquam peccatum factus fuerit, peccati reatum in ſe recipiendo; factusque fuerit pro peccatis & reatu victima, anima ſua in mortem effuſa*: ſi inquam ſe ipſum *tradet, & exponet in ſacrificium pro peccato, & tanquam reatum,* anima ejus, *ſi hoc faciet; redivivus, ad dexteram Patris conſidens, videbit ſemen &c.* Similiter HIERONYMUS hæc explicat verba, & inquit: *ſi poſuerit pro peccato animam ſuam ille, quem Dominus conterere voluit* p). Cæterum voluit Meſſias antecedens, ſcil. peccati reatum *in ſe* ſuſcipere; voluit ergo etiam ejus conſequens, ſcil. *ſe ipſum hoſtiam & victimam pro eodem ſiſtere.* Quapropter hoc ſoli Meſſiæ facere incubuit, non vero Deo ſupremo, ſ. Patri: ſicuti non læſa pars, ſed lædens, aut qui ejus vicem gerit, pro læſione ſatisfacere tenetur. Quod vero ad iſtum locum ex 2. Cor. V, 21 attinet, conceditur quidem, Apoſtolum ibi poſſe imitatum eſſe hanc Ebraicam loquendi rationem, quando per *metonymiam* q), ſæpe objectum ponitur pro eo, quod circa illud verſatur. Sed hic apud Jeſaiam in voce תשים plus adhuc latet.

Sci-

o) in ſua textus Paraphraſi, l. c. p. 23. p) vid. ejusd. Comment. in Jeſaiam ſup. h. l. T. III. Operum, col. 387. Edit. Martian. Pariſ. 1704.

q) conf. Sal. GLASSII Philol. S. Lib. V. T. I. cap. 3. m. 4. p. m. 1078. Edit. Jen. 1668.

Scilicet præter nudam poſitionem Sacrificii pro reatu, importat adhuc *voluntariam Meſſiæ* ſui ipſius *oblationem*; de qua Propheta jam. verſ. 7. dixerat: cum Apoſtolus innuat ſaltem *æternam declarationem Meſſiæ in hoſtiam pro peccatis, qua Deus ante* jacta mundi fundamenta decrevit, erga filium ſuum ita ſe gerere, ubi peccata hominum in ſe ſuſceperit, ac ſi ipſe eſſet peccatum, adeoque fecit eum peccatum, ſeu: *Chriſtum peccati reum victimam pro eo declaravit*, ſicuti verba facti & actus in Sacro codice ſæpe numero exponi poſtulant r). Pari ratione victimæ in V. T. in ſe erant innocentisſimæ; ſed, poſt collata in eas per manuum impoſitionem, populi peccata, *fiebant ipſæ peccatum*, ac poſtea ceu *victimæ pro peccatis h. m. deſtinatæ*, immolabantur. Aliud itaque eſt, ſe ipſum *re vera* etiam pro reatu in victimam offerre; & ab alio ad id prædeſtinari. Quamobrem etiam de Meſſia v. 12. dicitur: *ipſum profudiſſe in mortem animam ſuam*, ſcil. *ſua ſponte*, & *animo lubentiſſimo*, *ſe ipſum morti tradidiſſe*. Notabilia prorſus verba ſunt, quæ in codice BERACHOTH s) hanc in rem leguntur: אמר רבא אמר רב הונא כל שה קבה חפץ בו מדכאו ביסורין שנ׳ וה׳ חפץ דכאו החלי׳ יכול אפילו לא קבלם מאהבה ת״ל אם תשים אשם נפשו׳ מה אשם לדעת אף ייסורין לדעת׳ ואם קבלם עליו מאהבה מה שכרו יראה זרע יאריך ימים׳ ולא עוד אלא שתלמודו מתקיים בידו שנ׳ וחפץ ה׳ בידו יצלח׳ i. e. *Dicit Rabba, docuiſſe filium Hunnæ: in quocunque delectatur DEUS, illum conterit caſtigationibus; uti dicitur, quo delectatur DEUS* (juxta interpretationem RASCHI marginalem), *ipſum conterit, morbo afficit. Fieri ne poteſt, etiamſi eas ex amore non receperit? doctrina ad hoc reſpondendi* continetur in verbis Jeſ. LIII, 10 *Si poſuerit hoſtiam pro reatu anima ejus*, (vel juxta memoratam gloſſam, *ex* animi ſententia מדעתו). *Quomodo ſe habet hoſtia pro reatu? ad mentem* afferentis offertur: ita *etiam caſtigationes benevole ſuſceptæ* intelliguntur. *Si quis ex amore eas ſuſceperit, quæ ipſum merces manet? Videbit ſemen, prolongabit dies. Neque hoc tantum; ſed & doctrina ejus ſtabilietur in manu ipſius, ſicut dicitur: & voluntas Domini per eum proſperabitur.* Adeoque nec ipſi Judæi diffitentur, his verbis *voluntariam ejus oblationem innui*,

Ppp pp 3 de

Contendit quidem Mich. WALTHERUS in Harmon. Bibl. ad Jeſa. LIII, 10. vocem ἁμαρτίαν in 2. Cor. V, 21. non tropice, ſed ῥητῶς accipiendam eſſe. Sed hoc ſtare vix poſſe, ex hac ratione mihi videtur; quod opus redemtionis humanæ, non ſola peccatorum hominum Chriſto imputatio; ſed inſuper etiam realis cujus mors ac paſſio, conſtituerint. Siquidem ſine ſanguinis effuſione non ſperanda erat remiſſio, Ebr. IX, 22. Quemadmodum etiam juſtitia Chriſti non imputatur, niſi illis, qui meritum ejus fide apprehendunt. conf. Joh. VI, 47. Actor. XIII, 39. Rom. III, 22. cap. IV, 5. Galat. II, 16. cap. III, 22. r) vid. Interpr. Ebr. Chald. Dn. Præſidis §. 70. (98), & Chriſt. STOCKII Fautoris honoratiſſimi Interpr. Gr. §. 85. s) Bab. f. 5. a. l. 26. ſeqq. vid. HULSII Theol. Jud. p. m. 364. ſeq. citatos.

de quo propheta hic vaticiniatur; ſicuti hoc quisque de ſuo, quod ſibi fingit, ſubjecto, affirmat t). Minime igitur obſcurum erit, quam multum interſit, vocem תשים per 3t. fœm. gen. explicari. Cavendum ergo eſt, ne temere novas perſonas fingendo, aut Spiritum S. corrigere, aut omnia ad noſtram mentem pervertere videamur u).

§. XIV. Melior itaque haud injuria eſt eorum hujus commatis translatio, qui vocem תשים cum נפשו, tanquam vero ac neceſſario ejus ſubjecto conſtruunt, & præterea ſubaudiunt adhuc, עצמו *ſeipſum* x), ut ſenſus verborum אם תשים אשם נפשו huc redeat: *ſi poſuerit pro reatu anima ipſius ſe ipſum.* Hoc vero eſt, quod Spiritus S. in hocce vaticinio proxime intendit: & licet non totidem verbis in textu S. legatur, tamen virtualiter in eodem continetur. Nam alludit hic Spiritus S. ad Sacrificia V. T. expiatoria; quæ hoc univerſale *Meſſiæ* Sacrificium adumbrabant. Ubi *illa ipſa* animalia, in quæ per manuum impoſitionem, omnia offerentis peccata conferebantur, victimam pro iisdem Deo læſo exhibendam conſtituebant, & proprio corpore luere tenebantur. Similiter *ille ipſe* Meſſias, qui peccata & reatus hominum ſibi imputando, ac in ſe recipiendo, jam inde ab origine mundi, ex æterno DEI conſilio & amore erga homines, loco horum victimam pro peccatis eorundem Deo ſiſtere ſe voluit, proprio etiam corpore, hoc eſt, in propria perſona id pati debuit, quod piacula V. T. in proprio ſuppoſito ſuſtinere ac ferre cogebantur. Eo ipſo enim Meſſias habet id, quod eorum eſt antitypus: qua de re deinceps pluribus. Quod reliquum eſt, tota hæc locutio eſt metaphorica. Primo enim occurrit hic *metonymia* ſubjecti pro adjuncto, & in ſpecie, objectum hic ponitur pro eo, quod verſatur circa illud y). Scilicet vox אשם *proprie* ſignificat *delictum*, quo homo *reatum* tum culpæ, tum pœnæ contrahit, ut Pſ. LXVIII, 22. quando dicitur: *indeſinenter ambulans* באשמיו *in delictis ſuis*; quibus ſcil. Deum offendit, & ita reatum tam culpæ quam pœnæ cervici ſuæ attrahit. Ita quoque occurrit Lev. V, 6. 7. Prov. XIV, 9. *Tropice* vero per metonymiam ſubjecti, denotat etiam piaculum, ſeu *oblationem pro delicto* vel reatu, ad ſatisfaciendum. Sic enim de Sacrificiis ad impetrandam remiſſionem offerendis dicitur Lev. V, 15. 16. 19. c. VII, 1. 2. 5. Num. VI, 12. c. XVIII, 9. & alibi paſſim. Alias ſolenne admodum eſt Scripturæ S. tropicam ejusmo-

t) vid. Rabbinos in HULSII Theol. Jud. p. m. 364. ſeq. citatos. u) Conf. l'EMPEREUR loc. ſæpe cit. p. 127. x) Cum R. David KIMCHIO ac R. Moſ. ALSCHECH; a quibus non multum abit ABEN-ESRA.

y) conf. Sal. GLASII Philol. S. lib. V. Tr. I. c. III. m. 4. p. m. 1076. ſeq. Edit. Jen. 1668.

juſmodi locutionem adhibere. Sic e. g. Pſ. XXIX, 1. dicitur, *afferte Domino* כבוד יעז *Gloriam & robur*, i. e. gloriæ & roboris ejus laudem ac celebrationem, nec non Pſ. VIII, 3. coll. Matth. XXI, 16. Ita *Sanguis*, pro hominibus ſanguinis effundendi cupidis, ponitur Jeſa. XXXIII, 15. *ne audiat* דמים *ſanguines*, ſeu eos, qui de ſanguine effundendo loquuntur. Pari itaque ratione, ubi hic dicitur: אם תשים אשם *ſi poſuerit delictum*, idem eſt, ac, *ſi poſuerit*] *ſacrificium pro delicto*. Nam peccata expiari nequeunt, niſi intercedente aliquo ſacrificio, quod λύτρον eorum conſtituit, atque hoc modo circa reatum tanquam objectum verſatur. Deinde adhibita etiam eſt *Synecdoche*, & quidem, quâ pars altera eſſentialis ponitur pro toto ſubjecto. Nimirum vox נפש ſuſtinet ſignificationem reciprocam, ut *anima Meſſiæ*, nihil aliud ſit, quam *ipſe Meſſias*: in quo ſenſu reciproco נפש etiam legitur Jud. XVI, 30. ubi Simſon ait, תמות נפשי *anima mea moriatur cum Philiſtæis*, i. e. *ipſe ego moriar*: it. Pſ. CXLII, 8. *exire facias ex carcere animam meam* נפשי, i. e. *me ipſum*, & alibi ſæpe. Itaque ſepoſitis omnibus tropis, ſenſus verborum אם תשים אשם נפשו ſane hic foret: *ſi poſuerit ſacrificium pro reatu ipſe*, (Meſſias) *ſe ipſum*. Quæ B. LUTHERUS noſter bene præmeditatus, optime tranſtulit: Wenn er ſein Leben zum Schuld-Opffer gegeben hat. Præterquam enim, quod Ebr. שום per *dare* expoſuerit, & ita elegantiſſime voluntariam Meſſiæ *ſui ipſius* oblationem expreſſerit; clariſſime etiam ſignificat, in quo ratio formalis Sacrificii *pro reatu a Meſſiæ offerendi*, conſiſtere debuit: ſcil. in vitæ propriæ amiſſione; quod iterum ex collatione typi cum antitypo clarum eſt. Similiter LXX. interpretes hic loco Ebr. שום adhibuere Græcorum δίδωμι. Quod vero Meſſias etiam ipſam vitam erat amiſſurus; patet ex v. 9, ubi expreſſe dicitur *mortuus & ſepultus* z): & ex v. 12. ubi de eo legitur; אשר הערה למות נפשו *quod profuderit in mortem animam ſuam*, ſeu vitam ſuam, quæ animæ effectus eſt, cum ipſa ſit immortalis. Jam, quoniam propheta juxta conſuetam loquendi rationem, hic iterum utitur præteritis, in ſignificatione rei adhuc futuræ; hinc optime, ad ejus certitudinem argumentatio inſtitui poteſt: Meſſiam revera & ſine omni dubio vitam ſuam pro peccatis hominum in mortem traditurum, ac ita pro reatu ſacrificium poſiturum eſſe. Et his præſuppoſitis, B. LUTHERI horum verborum verſionem, menti & intentioni Spiritus Sancti apprime eſſe convenientem, haud injuria dixeris.

§. XV. Reſtant in oraculo noſtro adhuc verba iſta: יראה זרע יאריך ימים וחפץ יהוה בידו יצלח: i. e. *videbit ſemen*, *prolongabit dies*, & *beneplacitum Jehovæ*

z) vide ſis pluribus ſuper hæc verba M. I. G. ROSÆ diſſert., quæ prod. Jenæ 1715.

va per manus ejus proſperabitur. Quibus effectus ſignificantur, qui mortem hanc Meſſiæ vicariam conſequi debebant. Per *ſemen* Meſſiæ hic non ſunt intelligendi liberi aut nepotes naturales a); ſed per *metaphoram* hic, nomine ſeminis, veniunt omnes pii & credentes in eum, qui conſtituunt Eccleſiam ejus, cujus ipſe caput eſt, Eph. V, 23. Quam præterea ex *ſemine ſpirituali* & incorruptibili, ſeu verbo divino 1. Petr. I, 23. per Apoſtolos ex univerſis gentibus, quas ſanguine ſuo aſperſit, & in prædam accepit, Jeſa. LII, 15. c. LIII, 12. ſibi collegit: cui etiam ad texteram Patris elatus, in ſecula usque glorioſe eſt imperaturus. Nam *prolongabit dies*, vel ut Propheta v. 8. loquitur ואת דורו מי ישוחח *ætatem ejus quis enarrare, aut meditatione aſſequi poterit* b)? quod Paulus elegantisſime explicat Rom. VI, 9. *ſcientes, quod Chriſtus reſuſcitatus a mortuis, οὐκέτι ἀποθνήσκει non amplius moritur: mors non amplius ipſi dominabitur.* Tandem beneplacitum Jehovæ per ejus manus proſperabitur, ſeu eo mediante effectui dabitur id, quod Deus apud ſe ante mundi primordia conſtituit: ſcil. genus humanum per filium ſuum eſſe redimendum, & hoc modo vitam æternam, ac gratiam Dei reſtaurandam, Eph. I, 4. 2. Tim. I, 9. peccata propterea condonanda, & homines in Chriſtum finaliter credentes, ac meritum ejus vera fide amplectentes, ſalvandos, atque æterna beatitudine mactandos eſſe. Quoniam juſtitia Meſſiæ ſunt juſtificati, Jeſa. LIII, 11. & ipſe Deus ideo *filium ſuum unigenitum dedit; ut quisquis credit in eum, non pereat, ſed habeat vitam æternam, Joh. III, 16.*

§. XVI. Dixi ſupra §. XIV. Chriſtum per id, quod *ſacrificium* in propria perſona *pro reatu* poſiturus erat, habere; quod ſit Sacrificiorum V. T., imprimis expiatoriorum, antitypus. Hoc ut eo clarius innoteſcat, juvat nunc paulo uberius diſpicere, in quonam antitypus cum ſuo typo convenerit, aut eundem etiam ſuperaverit. Nam plus ſæpe eſt in antitypo, quam in typo c) Ergo de Sacrificiis V. T. nunc agendum erit: ubi victimas ea ratione hominibus profuiſſe, certum eſt, quod ex divina inſtitutione d) & bonitate, in eas trans-

a) Meræ ergo fabulæ Judæorum ſunt, quæ hic de conjugio Meſſiæ Ben David fingunt, quas vide ſis in Joh. BUXTORFII Synag. Jud c. 50. p. 742. Sic quoque pii & credentes *ſemen Dei* vocantur Pſ. 22, 31. Pſ. 87, 5. 6. Jeſ. LXI, 9. Jer. II, 21. conf. etiam Joh. I, 12. b) conf. Dn. Præſidis Interpr. Ebr. Chald. §. 48. m. 2. & §. 96. c) conf. Aug. *PFEIFFERI* Crit. S. p. m. 175. Can. 13. d) Licet magna ſit inter eruditos controverſia primam originem ſpeciali cuidam Dei mandato, an vero lumine ſaltem naturæ debeant? Rectiſſime tamen illi ſentiunt, qui divinam eorum originem propugnant. Vide interim *MAIM.* More Nebuch P. III. cap. 32. SPENCER. de Leg. Ebr. Ritual. lib. III. Diſſert. II. de *Origine Sacrific.* pag. 118. ſqq. Joh. *LUNDII* alte Jüdiſche Heiligthümer lib. 3. c. 33. n. 10. p. 552. ſqq. Guil. OUTRAM de Sacrificiis p. 3. ſq. it. Joh. Ern. SEGERS Quæſt. Theol. Contror. Quatern. VIII. qu. 12. p. 57.

transferebantur illa, quæ peccatores perpeti oportuiſſet. Unde eaſdem Latini *piacula* dixere, quod eis expiarentur, & a morte, quam commeriti fuiſſent, per pecudis mortem liberarentur. In quo ipſo Sacrificiorum finis & effectus ſiti fuerunt. Hoc eſt, quod Paulus Ebr. X, 10 exſerte aſſerit, *legem habere umbram futurorum.* Ubi in ſequentibus, ſicut etiam in tota epiſtola, clariſſime explicat, quomodo Sacrificia V. T. Chriſtum præfiguraverint. Habet vero typus cum antitypo ſecundum præcipua ſaltem momenta, hunc ad invicem reſpectum, nempe I.) omnia Sacrificia V. T. poſt templum erectum, Hieroſolymæ mactanda erant Deut. XII, 13. ſeqq. *ſic quoque Chriſtus Hieroſolymam petiit, ut mortem ſuſtineret.* vid. Matth. c. XX, 18. Marc. c. X, 32. ſeq. Luc. c. XVIII, 31. ſeq. II.) in victimas per impoſitionem manuum, omnia ſacrificantium peccata conferebantur, & poſtea fiebant Deo abominatio: *ita quoque Chriſtus omnium hominum peccata portavit*, (ut ex Jeſa. LIII. conſtat), *& pro nobis etiam factus eſt maledictio.* Vid. Exod. c. XXIX, 10. 15. Gal. III, 13. III.) animalia Sacrificiis deſtinata debebant mactari, & ſanguis eorum ſpargi: *ſic quoque Chriſtus mortem pati voluit*, vid. Jeſa. LIII, 8. 10. 12., *& ſanguine ſuo multas gentes aſperſurus erat*, Jeſa. LII, 15. 1. Petr. I, 2. IV.) partes victimarum Deo ſacræ ad quatuor mundi cardines elevabantur, & ita decuſſatim agitabantur: *ſic quoque Chriſtus fuit exaltatus, cum in crucem eſſet actus*, Joh. XII, 32. 33. V.) Corpora piaculorum quorundam cremabantur extra caſtra: *ſic quoque Chriſtus extra mœnia Hieroſolymæ fuit crucifixus*, Matth. XXVII, 33. Marc. XV, 22. Luc. XXIII, 33. Joh. XIX, 17. VI.) Imprimis in Sacrificiis V. T. hoc requirebatur, ut *mortem vicariam ſuſtinerent*, & in aliorum gratiam, ſcil. eorum, quorum peccata portabant, immolarentur, atque ita reconciliationem Dei cum hominibus promoverent, Lev. XVII, 11. Sic Deus ſæpe dicitur reconciliatus, & odorem bonæ fragrantiæ olfeciſſe, Lev. IV, 21. 26. 31. 35. Num. VI, 11. 24. 25. 28. & alibi. Et hoc Judæi hodienum adhuc fatentur, victimam ſui loco pati mortem: ideoque in feſto expiationis ſuæ gallum mactare aſſolent e). *Optime hæc eadem ad Chriſtum referri queunt.* Ipſe enim erat innocens, & noſtra peccata, non propria, tulit Jeſa LIII, 4-10. & pro noſtris peccatis in mortem eſt traditus, quæ ſibi imputavit f). Jam ille natura ob omni peccato erat immunis Joh. VIII, 46. & labe originali non infectus, Luc. I, 35. Quoniam autem ideo in hunc mundum venit, ut morte ſua hominum peccata expiaret, & Deo, *loco eorum*, ſatisfaceret, hos vero juſtificaret, Jeſa. LIII, 11. coll. 2. Cor. V, 21. Rom. IV, 24. cap. VIII, 3. Gal. III, 13. 1. Petr. II, 21. 1. Joh. III, 5.

 ut

e) vid. Joh. BUXTORFII Synag. Jud. p. 506. ſeq. f) conf. Mich. WALTHERI Harmon. Bibl. Edit. in fol. p. 369.

ut culpa in nobis jam ceſſet, Rom. VIII, 1. 31. ſeq. Hinc pro hominibus factus eſt victima, & mors ejus *pœnæ vicariæ* g) rationem habuit: cum Deo ſe offerret in odorem bonæ fragrantiæ h) & præterea propria virtute gaudebat, peccata expiandi; cum Sacrificia V. T. ſaltem propter reſpectum ad Chriſtum, quem dicebant, & typice præſtare id poterant i), ac ſaltem usque ad Chriſtum durare debebant k). Clariſſime quondam mortem ac paſſionem Chriſti præfigurabat Sacrificium illud Abrahamicum l), quod perperam in ritum ethnicum transformat Frid. Ulr. CALIXTVS: qui præterea etiam in doctrina de Sacrificiis V. T., qua primarium iſtorum ſcopum, multis eſt ſuſpectus m).

§. XVII. Hæc de Sacrificiis in genere dicta ſufficiant: plura leges apud alios n). Quoniam vero materiale Sacrificiorum V. T. conſtituebant animalia a Deo definita; ideo illa etiam Chriſti typum geſſere: quanquam in eo antitypus hic ſit excellentior, quod Chriſtus ſponte ſe ſacrificaverit; cum animalia in V. T. ſæpe invita & repugnantia, vi ad illud fuerint cogenda. Præcipua vero victimarum requiſita huc redeunt. In genere quidem deſiderabatur, ut omni labe ac vitio carerent, Lev. XX, 20. ſeq. *Sic Chriſtum nemo unquam* de labe vel *peccato arguere potuit*, Joh. VIII, 46. 2. Cor. V, 21. Ebr. VII, 26. 1. Petr. I, 19. Non erant autem unius generis piacula Deo offerenda. Hic attendendum eſt, quænam *præcipue* o) fuerint typi Chriſti? ita ut antitypus etiam eorum ipſorum nomen geſſerit p). Tunc vero nullum aliud animal invenies ex eorum numero, quæ immolabantur, quod dignum eſſet, ut Chriſto ſui nomen imponeret, quam *agnum:* cujus nomine Chriſtus in Scriptura S. ſæpe occurrit, & vel in ſola Apocalypſi Johannea, 28. vicibus q). Interim tamen, licet Scripturæ S.

g) vid. Matth. XX, 28. Luc. XXII, 19. 20. Rom. V, 10. 11. 2. Cor. V, 18. Gal. I, 4. Coll. I, 14. 20. 1. Tim. II, 6. Tit. II, 14. 1. Petr. II, 24. 1. Joh. II, 2. Apoc. I, 5. c. V, 9. & evolve præterea Guil. OUTRAM de Sacrificiis p. 295. ſeq.

h) Lege Eph. V, 2. & conf. Magn. J. F. BUDDEI diſſ. ad 2. Cor. II, 15. 16. de fragrantia Chriſti, §. 16. hab. Jenæ. 1712. i) vid. Act. XX, 28. c. III, 15. Rom. VIII, 32. 1. Cor. II, 8. 2. Cor. V, 19. Ebr. IX, 12. 15. c. X. 12. 14. 1. Joh. I, 7. k) ut prædixit Dan. IX, 27. conf. Ebr. c. VIII, 13. l) conf. Joh. Rud. OSIANDRI diſſ. ad Gen. XXII, 1-14. de tentatione Abrahami, Prod. Tub. 1718. m) refutatus in Harmonia Calixtino-Hæret. ab Huldreich Gottfried edita, qu. 7. p. 72. ſeq. & qu. 22. p. 145. ſeq. n) Scil. in Joh. LUNDII alten Jüdiſchen Heiligthümern lib. III, c. 46. n. 15. p. 640. ſeq. & Guil. OUTRAM de Sacrificiis p. 187. ſeq. Inprimis Joh. SPENCER. l. c. o) Quomodo omnia animalia ſacrificanda quadam ratione poſſit eſſe typus Chriſti; expoſuit Joach. HILDEBRANDUS in Antiqu. Scripturæ S. ſelect. p. 46. ſeq. adde LUNDIUM l. 3. lib. 3 c. 34. 561. ſeq. p) vid. Aug. PFEIFFERI theſ. Herm. p. 178. Can. 16. Antitypus gerere ſolet nomen ſui typi &c. b) obſervante Sam. BOCHARTO in Hierozoico P. I. lib. II. cap. L. col. 555. & 613.

S. non uſu veniat, JEſum Chriſtum nomine *hirci* inſignire; hic tamen elegantisſime etiam Chriſtum præfiguravit. *Hircum emiſſarium* puto, de quo vide Lev. XVI, 21. Dicitur enim ibi de eodem, quod ad manuum impoſitionem, Aaron debeat ſuper ipſum confiteri כל עינות בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם : i. e. *omnes perverſitates Iſraelitarum, & omnes defectiones eorum, ſecundum omnia peccata eorum.* Adeoque iſte *hircus* omnia omnino peccata portare debebat. Interpres Samaritanus voces כל עונות transtulit per [illegible] *omnia debita*, voce ex Ebræorum הוב derivata, literis gutturalibus inter ſe alternantibus: ut ſenſus ſit, quod Aaron ſuper hunc hircum emiſſarium confiteri, & in eum ponere debeat *omnia* Iſraelitarum *debita*, quibus obligati erant, ſi in viis Domini non inceſſerint, ad transgresſionis pœnas *ſolvendum*, easdemque *proprio* expiandum *corpore.* Voluit tamen Deus, ſua motus miſericordia, ut loco eorum *hircus* r) id præſtaret: qui propterea ipſe dicebatur *peccatum* & *debitor.* Hæc omnia etiam Chriſtus præſtitit. Poſtquam enim omnium hominum omnia peccata in ſe ſuſcepit Jeſ. LIII, 4 ſeq. ipſe *peccatum* & *debitor* factus eſt, atque id Deo *ſolvit*, quod hominibus *ſolvendum* incumbebat. Nam *ipſe delevit chirographum, quod contra nos erat, nobis adverſum: quod e medio ſuſtulit, cruci affixum,* vid. Col. II, 14. coll. 13. & 1. Petr. II, 24. Magis tamen *agnus*, & quidem *Paſchalis*, Chriſtum præfigurabat: quod patet ex Joh. XIX, 32. 36. coll. Exod. XII, 46. Imo Paulus Chriſtum expreſſe vocat *Paſcha N. T.* 1. Cor. V, 7. Tertia vero comparationis agni Paſchalis V. & N. T. hæc ſunt, I.) Agnus ſumebatur e grege, Exod. XII, 3. 5. & quidem maſculus: *ſic Chriſtus ſumebatur e fratribus ſuis*, Deut. XVIII, 15. carnis equidem eorum, ſed non peccati particeps, Ebr. II, 14. 17. coll. Joh. VIII, 48. Ebr. VII, 26. fuit præterea mas, ut patet ex Luc. II, 23. Apoc. XII, 5. Jeſa. IX, 6. II.) Agnus Paſchalis, poſtquam ad hunc actum ſeparatus eſſet, deſtinatio tempore veſpertino: *Chriſtus ad opus redemtionis ſegregatus*, Cant. V, 10. Jeſa. XLII, 1. c. XLIX, 5. 1. Petr. I, 20. ligatus, Joh. XVIII, 12. *a tota Judæorum caterva morte dignus proclamabatur*, Luc. XXIII, 13. Act. IV, 27. & *veſperi mundi eſt occiſus*, Ebr. IX, 26. III.) Sanguine agni poſtes ædium aſpergebantur, ut angelus percuſſor ibi tranſiret, Exod. XII, 13. *Sic Chriſti ſanguis conſcientias & corda noſtra aſpergit*, Ebr. X, 22. *præterea nos mundat a peccatis* s), *& liberat a poteſtate Satanæ*, vid. 1. Petr.

r) De hirco emiſſario vid. pluribus LUNDIUS l. c. lib. V. c. 20. p. 1036. ſeq. imo MARSCHAM, SPENCER, WITSIUS, van der WAIYEN, FRISCHM. Seb. SCHMID. pluresque alii. s) conf. hic. Nicol. HUNNII diſſ. ad 1. Joh. I, 7. de Sanguine JEſu Chriſti nos emundante, hab. Witteb. 1622 nec non Godofr. WEGNERI diſſ. ad h. l. Regiom. 1705.

1. Petr. I, 18. 19. Rom. III, 25. Ebr. IX, 14. c. XII, 24. Col. I, 14. 1. Joh. I, 7. Rom. V, 9. IV.) De agno Paſchali, qui prius unicis ſuſpendebatur, nonniſi Iſraelitæ, exceptis omnibus extraneis, veſci debebant: *Sic Chriſto cruci affixo nonniſi ſoli fideles fruuntur.* 1. Cor. XI, 27. 29. Præterea obſervat BOCHARTUS t), Chriſtum illa ipſa die veniſſe Hieroſolymam, qua Deus agnum in Ægypto ſeponi juſſerat, vid. Joh. XII, 1. 12. nempe decimo menſis Niſan, Exod. XII, 3. Et cum Iudæi Chriſtum e cruce eximerent, ob inſtans Sabbathum Luc. XXIII, 52. 54.; legi imprudentes obſecuti ſunt, quæ agnum ſervari vetabat ad matutinum tempus, Exod. XII, 10. &c. Plura dabunt alii u). Quod vero Chriſtus in Sacro codice tam ſæpe *agni* nomine veniat, alius vero animalis non item? factum videtur, ad deſignandam illius partim *innocentiam* ac *patientiam*, Ieſa. LIII, 7. coll. 9. & 1. Petr. II, 22. 23. *manſuetudinem* & *humilitatem*; Matth. XI, 29. partim etiam *mactationem* & *oblationem* 1. Petr. I, 19., utpote qui jam inde ab origine mundi occiſus dicitur in Apocalypſi x).

§. XVIII. Sed cum victimæ illæ V. T., quæ Deo offerri debebant, a Sacerdotibus demum mactandæ erant, quia ipſæ illud præſtare nequibant: hinc etiam Summus Pontifex V. T. Chriſti typum y) geſſit. Qui in eo fere ſitus eſt, quod I.) S. Pontifex V. T. fuit homo Ebr. V, 1. 2., & ad hunc honorem ſubeundum a Deo eligebatur; *Sic Chriſtus quoque verus homo fuit*, Ebr. II, 16. 17. 18. c. IV, 15. *& hoc officium a Deo ſeparatus*, conf. Pſ. II, 7. CX, 4. Ebr. V, 5. 6. II.) Summus Pontifex Leviticus debuit carere omni vitio, Lev. XXI, 18. ſeq. *ſimiliter Chriſtus fuit absque omni labe*, Ebr. VII, 29. 27. III.) Cum inaugurandus erat, nonſolum ſanguine illiniebatur, Lev. VIII, 23. 24. coll. Exod. XXIX, 20. ſed etiam oleo ſancto ungebatur, ibid. v. 21. coll. Lev. VIII, 12. & poſtea fiebat caput reliquorum Sacerdotum. *Sic Chriſtus jam a prima ætate, ubi circumcideretur, ſanguinem ſuum ſanctiſſimum effudit, & ita quaſi inaugurabatur*, Luc. II, 21. unctus fuit præterea Spiritu S. Dan. IX, 24. Pſ. XLV, 8. Ieſa. LXI, 1. Act. X, 38. & eſt Dominus Dominorum, juxta Eph. I, 21. ſeq. IV.) Sum. Pontifex nomina Iſraelitarum lapidibus inciſa, pectori & humeris annexa, redimitus præterea corona, coram Domino geſtabat, Exod. XXVIII, 29. 36. c. XXIX, 6. coll. Lev. VIII, 9. *Sic quoque Chriſtus ſuos fovet, eorumque ſaluti invigilat*, Luc. XV,

t) in Hierozoico Part I. lib. 2. cap. 50. col. 613. ſeq. u) Nempe S. BOCHARTUS l. c. Petr. Dan. HUETIUS in demonſtr. Evang. Edit. Lipſ. p. 826. 827. J. LUNDIUS in Antiqu. Jud. lib. V. c. 14. n. 17. p. 1002. ſeq. Th. GOODWINUS in Moſe & Aarone l. 3. c. 4. p. 566. Adde Chr. SAHMII diſſ. de agno Paſchali; quem Chriſtus cum diſcipulis ſuis comedit; &c. p. 7. hab. Regiom. 1712. x) Scil. cap. XIII, 8. conf. hic. Joh. Bart. RUDIGERI diſſ. ad h. l. de agno occiſo ab origine mundi. hab. Gieſſæ 1719. y) ut hoc evincit Epiſt. ad Ebr. c. II, 17. III, 1. IV, 14. 15. V, 5. 10. VI, 20. VII, 26. VIII, 1. IX, 11. X, 21.

XV, 5. Joh. X, 14. 27. XIII, 23. Ieſa. XLIII, 1. Imo Luc. c. I, 33. *Rex* vocatur, *cujus regni non erit finis.* V.) Portabat etiam Urim & Thummim z), atque fuit mediator inter Deum & Iſraelem, & quidem unicus tantum. *Sic unus eſt mediator Deum inter & homines, nempe Chriſtus* 1. Tim. II, 5. Rom. VIII, 34. Eph. III, 12. Ebr. VII, 28. IV.) Summus Pontifex V. T. debebat uxorem ducere virginem, Lev. XXI, 13. Paulus expreſſe aſſerit, *eccleſiam eſſe deſponſatam Chriſto: cui* libenter *vellet adducere virginem puram ac illibatam*, 2. *Cor. XI*, 2. Iterim tamen, licet hæc ita ſe omnino habeant, obſervandum adhuc & probe tenendum eſt, typum & antitypum hic ad invicem non eſſe adæquatos. Nam plus latet in antitypo, quam typo. Certe, ſicuti ſacrificium, quod Chriſtus Deo pro peccatis noſtris obtulit, infinitis modis antecedit ſacrificia V. T. Quoniam hæc effectus, ſeu remisſio peccatorum, conſequebatur ſaltem ob reſpectum Chriſti, quem præfigurabant; illud vero propria virtute gaudebat, peccata expiandi, gratiam Dei recuperandi, ac ejus juſtitiæ plenisſime ſatisfaciendi. Et id, quoniam a Chriſto θεανθρώπῳ oblatum eſt, (conf. Ebr. *X*, 1. 2. 3. 4. 11. 12. 14.). Ita etiam Sacerdos ſummus N. T. eadem ratione ſummo Pontifice V. T. eſt excellentior. Nam I.) *Summ. Pontifex V. T. fuit homo, qui errori obnoxius erat*, Ebr. V, 1. 2. 3. c. VII, 28. Sed ita res ſe non habet cum Chriſto: qui non ſolum verus homo, ſed etiam verus Deus fuit, adeoque ab omnibus humanæ ſortis infirmitatibus immunis. Vid Ebr. VII, 26. 28. coll. Luc. I, 35. II.) *Summus Pontifex V. T. etiam pro propriis peccatis Deo ſacrificium offerre tenebatur*, Lev. IX, 7. c. XVI, 3. 6. 11. coll. Ebr. V, 3. c. VII, 27. Sed Chriſtus non item: utpote qui ab omni peccato erat ſeparatus Ioh. VIII, 46. Ebr. VII, 26. 27. c. IV, 15. III.) *Summ. Pontifex V. T. ſemel quovis anno ingredi debebat Sanctum Sanctorum* a), *ejusque Sacrificia expiatoria ſæpe iteranda erant* vid Lev. XVI, 29. 34. coll. Ebr. IX, 25. Sed Chriſtus nonniſi ſemel ſanctum ſanctorum intravit, & quidem per proprium ſanguinem, ejusque ſacrificium expiatorium in æternum non iterabitur, conf. Ebr. IX, 12. 24. 25. 26. 27. 28. c. X, 12. 14. IV.) *quod præcipuum eſt, in V. T. quando ſacerdos Deo victimas immolabat, tunc hæ ab illo erant diſtinctæ.* Sed in ſacrificio Chriſti expiatorio, ipſum ſacrificium a Sacerdote ſacrificante non erat diſtinctum: ſiquidem ἑαυτὸν, ſe ipſum b) Deo obtulit c),

z) de quibus Exod. XXVIII, 30. Singularem plane de hac materia ſententiam vid. in Caſp. NEUMANNI epiſt. de Biga difficultatum Sacrarum ad illuſtr. Leibnizium, prod. Wratisl. 1707.

a) conf. Theod. DASSOVII diſſ. de ingreſſu in Sanct. Sanct. S. P. Ebr. ad Lev. XVI. & Ebr. IX. Witteb. recuſa 1714. & Dn. *Præſidis* gemina diſſ. de functione Pontif. M. in Adyto anniverſaria, hab. Jenæ 1683. b) Conf. cum Jeſa. LIII, 10. Joh. XVII, 19. Gal. I, 4. c. II, 20. Col. I, 22. Tit. II, 14. Eph. V, 2. 25. Ebr. IX, 14. c) vid. J. Fr. MAYERI diſſ. ad

in odorem bonæ fragrantiæ Eph. V, 2. Ebr. IX, 12. 24. 1. Petr. II, 24; atque factus eſt ἱλαςήριον ſeu *propitiatorium* d), & mediator inter Deum & homines 1. Tim. II, 5. 6. & quidem κατ᾽ ἐξοχὴν talis, cum Pontifex V. T. ſaltem mediante animali victima, mediator foret Dei & Iſraelis. Et hoc eſt, quod Jeſaias c. LIII, 10. proxime innuit. Quando enim Meſſias ſacrificium pro reatu poſiturus erat, juxta ejus oraculum; neceſſario ſe ipſum offerre debuit. Si vero huic; etiam è vita ipſi egrediendum erat. Idque viciſſim ad inſtar victimarum, quæ tempore V. T. immolabantur, & Chriſtum in umbra repræſentabant, (Ebr. IX, 23). Ergo rectiſſime inde concluditur, *quod Meſſias vitam ſuam*, ſive ſeipſum *pro reatu ponere voluerit.* Id quod erat demonſtrandum e).

§. XIX. Rebus ergo ita comparatis, haud injuria Sacrificia V. T. a LUNDIO f) vocantur *conciones de Chriſto.* Quod futuram Chriſti pro peccatis hominum paſſionem, ac mortem præfigurarint: ut ex antecedentium collatione non poteſt eſſe obſcurum. Verum, quemadmodum non omnia victimarum V. T. genera, ex toto typi Chriſti fuerunt; ſed horum unum magis, alterum minus eundem præfigurabat, *agnus paſchalis* vero omnium pleniſſime g). Idem etiam de ſacrificiis aſſerendum eſt. Licet enim unumquodque eorum aliquo modo reſpectum ad Chriſtum habuerit; magis tamen *ſacrificia expiatoria*, Sacrificium Chriſti referebant. Hæc vero iterum duplicis erant generis: alterum dicebatur חטאת, *ſacrificium pro peccato*, (germ. ein Sünd-Opfer, de quo Lev. VI, 18. ſq.); alterum אשם *ſacrificium pro reatu ſeu delicto*, (germ. ein Schuld-Opfer, de quo Lev. VII. 1. ſq. Jam horum ab invicem differentia, etſi ſatis difficulter ex Scriptura S. cognoſci poteſt h); ſæpe tamen in eadem unum

1. Petr. II, 24. de officio Chriſti Sacerdotali, Gryphisw. habita 1704. d) Juxta Ebr. IV, 16. & Rom. III, 25. de quo loc. vid Sam. SCHELWIGII diſſ. de Chriſto ut propitiatorio, Ged. 1705. e) de Summo Ebræorum Pontifice, ceu typo Chriſti, vid. plur. J. LUNDIUS in Antiqu. Jud. lib. III. c. 25. p. 514 ſq. f) ibid. c. 46. p. 645. n. 33. g) Non tamen ideo, cum Celebr. LIGTFOOTO, exiſtimandum eſt, quaſi agnus Paſchalis præciſe fuerit Chriſti corpus in figura. Quem modeſte refutavit G. H. GOETZIUS in Syllog. Obſerv. Theol. huic oppoſitarum §. 7. prod. Lubecæ 1706. Conferri etiam poteſt C. SAHMII Diſſ. de agno Paſchali, §. XVI. n. 105. citata. h) Quod negotium merito aliis relinquo. MAJUS in Oecon. temp. V. T. ed. Lev. fatetur, ſe ignorare diſcrimen horum duorum Sacrificiorum. Adi interea Guil. OUTRAMUM de Sacrificiis, p. 133. §. 8 ſq. Sam. BOCHARTUM in Hieroz. P. I. col. 318. J. LUNDIUM in Antiqu. Jud. lib. III. c. 40. 41. lib. V. c. 18. Magn. BUDDEI Hiſt. Eccleſ. V. T. Tom. I. p. 723 ſq. J. H. OTTONEM in Lexico Rabbin. Philol. p. 562. Hadr. RELANDUM in Antiqu. Jud. c. 5. Flav. JOSEPHUM in Antiqu. Jud. lib. III. c. 10. MAIMON. Hilc. מעשה הקרבנות cap. VII. VIII. IX. X. it. Præfat. in Miſchnam cod. זבחים non procul ab initio:

unum pro altero ſolet poni: & hoc forte ideo, quoniam unicuique horum idem jus, ac idem fiendi modus ex mandato Dei expreſſiſſimo erant ſervanda, Luc. VII, 7. Placuit vero Spiritui Sancto in noſtro JESAIÆ articulo, de futuro tum temporis Meſſiæ ſacrificio univerſali expiatorio, uti voce אשם, ſi conjecturæ locus eſt, fortaſſe hanc ob rationem: quoniam in ſacrificio *pro reatu*, אשם dicto, præter arietes, etiam *agni*, & quidem *mares* tantum, immolari conſueverant; quod in ſacrificio חטאת *pro peccato*, tam rigide non fuit obſervandum. Ut eo ipſo alluderet quaſi ad *ſingulare nomen* Meſſiæ, qui ſæpe *agnus* dici amat, prouti ſupra jam annotatum eſt. Deinde etiam ideo, ut indigitaret hoc ipſo *univerſalitatem*, atque efficaciam Sacrificii a Meſſia pro peccatis Deo exhibendi: ſcilicet, quod tanto valore præditum eſt, ac ſi *unusquisque* homo *in individuo* in Chriſto, pro peccatis ſuis, ſacrificium & victimam Deo obtuliſſet, (conf. 2. Cor. V, 14). Quoniam אשם *quodlibet individuum* ex Iſraelitis pro noxa ſua Deo offerre tenebatur: cum e contrario חטאת pro toto populo Iſraelitico *collective* ſumto, cremaretur Deo in odorem bonæ fragrantiæ i), vid. Lev. IV, 13. ſq. c. V, 1. ſqq. Sed ſatis de his.

§. XX. Cum itaque extra omne dubium poſitum ſit, JESAIAM hoc loco diſerte & clarisſime prædixiſſe, *λύτρον redemtionis humanæ ſoluturum fore ipſum Meſſiam*; qui vitam ſuam in mortem tradendo, ſacrificium pro reatu ponere voluit. Nunc ſupereſt, ut, ad fidem Chriſtum ejusque meritum magis magisque corroborandam, certi reddamur, quod JESAIAS ſuo tempore prædixit, in Chriſto, & a Chriſto etiam perfectiſſime eſſe adimpletum. Etſi vero toties totiesque hoc in novo fœdere confirmetur, ac demonſtretur: placet tamen in præſenti, in rei hujus teſtimonium, dictum, quod in 1. Ep. Petr. I, 18. 19. extat, & jam in §. I. in textu originali propoſitum eſt, uberius explicare. Quod ipſum jam aggredior. Et quidem juvabit in anteceſſum paucis delibare, in quonam præcipue ſcopus capitis hujus ab Apoſtolo conſtituatur? ſcilicet, poſtquam in antecedentibus veritatem doctrinæ de Chriſto ab Apoſtolis traditæ, partim per enumerationem bonorum Spiritualium, quorum *ἐκλεκτοὶ παρεπίδημοι* per Chriſtum participes facti fuerant; partim per aſſeverationem ſalutis noſtræ æternæ ex vaticiniis de Chriſto, a Prophetis editis, formatam probaverat: exhortationem tandem ſubnectit, qua vult, ut electi ſui hanc ſuam in Chriſtum fidem non ſolum perpetuo & conſtanter profiteantur; verum etiam præterea morum integritate, vitæque ſanctimonia, eandem exornent. Inter argumenta vero, quibus eos ad obſequium fidei trahere conatur, hoc præcipue urget

ABARBANELEM Præf. in Leviticum f. 216. c. III. l. 17. ſq. Edit. Venet. i) conf. MAIMON, & ABARBANEL, ll. cc. ad num. 115.

urget, ut cogitent, *quam earum fuerit* iſtud *λύτρον redemtionis*, quo tum a connata, tum ab acquiſita per actus malos pravitate, ſint redemti; & quam indignum ſit Chriſtianorum perſona, ſoluto redemtionis pretio, ad priſtina peccata atque ſcelera redire, juxta 2. Petr. II, 22. Orditur vero hoc ſuum argumentum a voce *εἰδότες*: quæ plus hic involvit, quam ſimplicem ac nudam rei alicujus notitiam vel cognitionem. Nam *εἰδέω*, Ebraico ידע exactiſſime reſpondet: ideoque, vi ſimilium, eandem etiam rationem habebit. Atqui Ebræorum ידע præter cognitionem rei alicujus, quacunque fiat ratione, quam *proprie* involvit; *tropice*, & quidem per *metonymiam cauſæ pro effectu*, idem quoque eſt, ac rem notam ad animum revocare, accurateque æſtimare & expendere; ſicuti in hoc ſignificatu occurrit Pſal. XC, 11. מי יודע *quis agnoſcit*, i. e. *quis ſecum perpendit, quam potens ſit ira tua?* Pſ. XCII, 7. *ſtultus* לא ידע *non ſciet*, i. e. *non æſtimabit ac perpendet ſecum*, & alibi k). Similiter Apoſtolus, quando inquit, *εἰδότες*, hoc dicere intendit, ut *diligenter ſecum expendant, probe accurateque conſiderent, ac æſtiment* ea, quæ ipſis propoſiturus erat. Eo ipſo ſimul ad conſtantiam ac perſeverentiam in fide in Chriſtum eos impellit: ut etiam ſalutariter credant, redemtionem ſuam *certo* eſſe factam, & ita quaſi, ac ſi ipſimet fuiſſent præſentes, ac, *quo modo* opus redemtionis perageretur, propriis uſurpaſſent oculis. Non enim repugnat verbo *εἰδέω*, perinde in Ebraico ידע, etiam de ejusmodi notitia exponi, quæ mediante aliquo ſenſu acquiritur. Sic quando Gen. XIX, 33. 35. Lothum non animadvertiſſe dicitur: quod propriæ filiæ ſecum concumberent, extat in textu Ebræo ולא ידע *& non cognovit*, i. e. *non vidit*, vel *animadvertit*; quod LXX. interpretes tranſtulerunt, *καὶ οὐκ ᾔδει & neſcivit*, i. e ſenſibus non fuerat aſſecutus, quæ agebantur, Quoniam viro ſomnoque ſepultus jacebat. *τὸ εἰδέω* vero idem ac *πιστεύειν* etiam aliquando ſignificare, patet ex Joh. XI, 24. coll. Job. XIX, 15. Quid vero eſt, quod Apoſtolum adeo ſollicite habet, ut electi ſui probe cognitum habeant? dicit: *ὅτι ἐλυτρώθητε, quod redemti ſitis.* Particula *ὅτι* hic eſt *συλλογιστική*. & ab effectu paſſionis Chriſti deſumta, eſt ratio concluſionis ſeu argumenti, quo eos ad ſanctimoniam vitæ impellere ſtudet: ſicuti *τὸ λυτροῦμαι* rationem formalem redemtionis humanæ continet. Cum vi vocis ſignificet, *certum aliquod pretium pro libertate alicujus pendere, ſeu ſolvere.* Syrus interpres in verſione ſua hic utitur voce ܦܪܩ quæ talem liberationem involvit, *ut quoque unum ab altero ſeparetur.* Unde etiam Arabes ſuum فرق *ſeparavit, diſtinxit inter duas res*, mutuati ſunt. Itaque Chriſtus, dum ab Apoſtolis homines redemiſſe aſſeritur, eo *a*

pecca-

k) vid. de verbo *εἰδέω* Act. XXIII, 5. coll. Dn. Præſidis Interpr. Ebr. Chald. §. 72. (101.) & laudati STOCKII Interpr. Gr. §. 89.

peccato ac pœna ejus quaſi *ſeparavit;* & ita quidem, ut non amplius ſuper nos dominetur, & poſſit eſſe cauſa mortis æternæ l). Non ſecus ac illi, qui manumittuntur, a poteſtate ac dominio ejus, cui ſubjecti erant, ita ſeparantur, ut priſtino domino nullum jus ac poteſtas amplius in eos ſuperſit. Similiter nos eramus *ſervi peccati* ad mortem, juxta Rom. VI, 16. Sed *ab* hac *ſervitute* per Chriſtum *liberati*, facti ſumus ſervi juſtitiæ, ſeu juſti & ſancti. Vid. Rom. VI, 18. 19. 20. 22. coll. Joh. VIII, 32. 34. 36.

§. XXI. Debebant ergo electi iſti ad animum revocare dignitatem atque præſtantiam τȣ̃ λύτρȣ redemtionis ſuæ: cujus naturam ac qualitatem Apoſtolus in proxime ſequentibus partim *remotive*, partim *poſitive* deſcribit. Ait nimirum, λύτρον redemtionis non eſſe argentum vel aurum, quæ alias pro pretioſisſimis theſauris ſolent haberi: quoniam ſint φθαρτὰ, *corruptibilia.* GERHARDUS m), bene obſervat, argentum ab Apoſtolo hic recte præmitti auro; quia in exaggeratione pretii, illud, quod minus pretioſum, primo loco nominandum eſt. Docet equidem quotidiana experientia, aurum atque argentum ceu metallorum præſtantisſima, pretia rerum in mercimoniis ac emtionibus conſtituere; ideoque aptisſima media eſſe, quorum interventu res rebus, juxta juſtitiæ regulas commodisſime permutari queant. Sed pluris Deo O. M. conſtitit ſalus hominum; quam ut Juſtitia ejus infinita in tam vili & momentaneo redemtionis λύτρῳ acquieſceret. Erat enim peccatis hominum infinite læſa. Quo factum, ut hi Deo redderentur exoſi, juxta Jeſ. LIX, 2. Mich. III, 4. Ideo, ut miſeri homines Deo iterum poſſent reconciliari; ejusmodi certe λύτρῳ opus erat, quod eſſet adæquatum, ſeu quod etiam infinitam pro peccatis ſatisfactionem poſſet præſtare. Id quod aurum & argentum non potuere. Sunt enim res finitæ atque corruptibiles, quæ non ſolum vetuſtate atteri, minui, aut alio etiam vitio corrumpi (Jac. V, 3. Matth. VI, 19), imo præterea plane in nihilum converti queunt; ita, ut nihil amplius valeant n). Sicuti hoc ipſum voces φθείρω, & Syrorum ܚܒܠ ſatis ſuperque teſtantur. Igitur his ipſis, quoniam poſſunt conſeneſcere, & priſtinum valorem amittere, juſtitiæ Dei infinitæ nullo modo potuit ſatisfieri: alias enim finitum capax eſſet infiniti; quod vero impoſſibile. Præterea hic etiam excluduntur omnes aliæ divitiæ, & res pretioſæ, earumque vis effectiva in opere redemtionis ſimpliciter negatur. Nam per *metonymiam cauſæ materialis pro materiato*, aurum & argentum hic de rebus quibuscunque, quæ ex iisdem poſſunt fabricari, eſt accipien-

l) conf. Hoſ. XIII, 14. 2. Tim. I, 10. Ebr. II, 14. 15. it. Gal. I, 4. Col. II, 14. m) in Comment. ſuo ſuper h. l. p. 114. n) Uti *nihil* in hoc ſenſu occurrit. 1. Cor, VII, 19.

cipiendum o): ſicuti etiam per *Synecdochen ſpeciei pro genere*, cujuscunque generis divitiæ intelligi poſſunt, quarum vis apud homines, inque eorum negotiis ſolet eſſe maxima p). *Terminum* vero redemtionis *a quo*, Petrus verbis proxime ſequentibus indicat, ubi inquit: *ἐκ τῆς ματαίας ὑμῶν ἀναστροφῆς πατροπαραδότου.* Quæ interpretes in diverſas partes rapiunt. Quidam enim per *ματαίαν ἀναστροφὴν*, hac ſolummodo intelligi volunt *errores & cultus idololatricos*, variis ſuperſtitioſis ritibus commixtos; ut OSIANDER q), & LORINUS r). Alii de *converſatione in lege Moſis & Gentiliſmo*, cum Corn. a LAPIDE s), vel de *traditionibus a majoribus inſtitutis*, cum ESTIO t) exponunt. Imo ipſe GERHARDUS u), magni alias nominis Theologus, *de vana paternæ traditionis converſatione* explicat. Quæ hic ab Apoſtolo ideo quaſi *vana* dicatur; eo quod ad juſtitiam nil proderat, verum inutilis, noxia, imo etiam legi Dei contraria fuit. Sed omnium horum interpretatio eſt nimis anguſta. Nullibi enim ex Scriptura S. conſtat, ſolum neglectum rituum legis Moſaicæ, aut reliquos cultus idololatricos, ſanguine & morte Jeſu Chriſti expiandos fuiſſe. Neque etiam pro ſolis infidelium Judæorum aut gentilium prævaricationibus Chriſtus mori, ſed *omnium hominum* peccata portare voluit (Joh. I, 29). Igitur major aliqua res eſſe debuit, quæ Deum movit, ut inde jam ab æterno decreverit, pro ejus ſatisfactione, proprium filium in mortem tradere. Hæc vero erat nulla alia, quam miſera illa hominum conditio, in quam per lapſum primorum Parentum fuerant prolapſi. Nil aliud itaque Petrus in dictis verbis intendit, quam, nos *non ſolum a peccato originali, verum etiam ab actualibus*, ex eo fluentibus, per ſanguinem Chriſti eſſe liberatos x). Præterquam enim, quod vox *ἀναστροφὴ* *nuſpiam obſervationem* notet; ſed potius *inverſionem*, ac *præpoſteram rerum collocationem* ſignificet, qua omnis caro ſuper terram viam ſuam corrupit, Gen. VI, 12. Pſ. I, 1. 6. Vox *πατροπαραδότου* etiam cauſam peccatorum actualium involvit, ſcil. *labem originalem* innuit, oſtenditque ſimul vanam iſtam & perverſam vitæ rationem, per mala exempla a majoribus hauſtam, ac per imitationem expreſſam, non *per ſolam* imitationem in nos eſſe derivatam; ſed accedere adhuc *corruptam generationem*, per quam tota depravatio propagatur, quæ etiam cauſa eſt reliquorum peccatorum actualium. Conf. Pſ. LI, 7. Rom. V, 12. Jac. I, 15.

o) Evolve pluribus Sal. GLASSII Philol. S. lib. V. Tr. I. c. I. p. m. 1058. p) vid. idem c. l. p. m. 1370. q) in Bibliorum ſuorum Part. III. hoc loco. r) in Comment. ſuo ſuper h. l. p. 189. s) in Comm. ſuper h. l. p. 219. Edit. Antwerp. 1684. t) in Comm. ſuper hunc locum p. 1159. u) in Comm. ſuo ſuper h. l. p. 113. 114. x) conf. Abr. CALOVII Bibl. illuſtr. N. T. Tom. II. p. 1474. qui iterum GROTII hypotheſin refellit, & J. G. NEUMANNI Diſſ. ad 1. Petr. I, 18. 19. de Paſſione Chriſti cruenta vicaria, edit. Witteb. 1696.

I, 15. Itaque vox *πατϱοπαϱάδοτος*, ad morem Ebræum, eſt vox *imprægnata*. Nam præter uſitatam ſuam ſignificationem, includit adhuc aliquam ejus qualitatem y). Quando enim dicitur, *pravam* iſtam converſationem a Patribus nobis eſſe traditam; neceſſario eandem ab iisdem etiam accepimus. Jam vero depravatam corruptamque naturam atque voluntatem a Parentibus noſtris, nonniſi per carnalem generationem in nobis propagari, certum eſt. *Quod enim ex carne natum eſt, caro eſt.*, Joh. III, 6. Satis pulchre vocem *πατϱοπαϱαδότου* Arabs in WALTONI Bibl. Polygl. ita circumſcripſit: الَّذِي قَلَّدَكُمُوهُ آبَاؤُكُم i. e. *quam monumento reliquit vobis Pater veſter.* Equidem flebile monumentum amiſſe per primos parentes imaginis gratiæque divinæ, unusquisque in proprio corpore offendere poteſt; ſi corruptum & miſerum ſtatum ſuum, puta originale peccatum, intueatur. Hinc peccatum Originis in Scriptura S. etiam dici ſuevit *vetus homo*, Eph. IV, 22. Col. III, 9. Rom. VI, 6 Quoniam reliquiæ primi parentis Adami, quæ ſunt peccatum & depravata voluntas, in omnes homines, in quemlibet per ſui ipſius parentes, ſunt derivatæ.

§. XXII. Poſtquam ergo Petrus v. 18. *λύτϱον* redemtionis, *κατ' ἄϱσιν* dixerat, non fuiſſe argentum vel aurum: v. 19. jam *κατὰ θέσιν* ſeu *poſitive* illud deſcribit. Aſſerit enim *λύτϱον* redemtionis eſſe *pretioſum ſanguinem Chriſti, ceu agni inculpati & incontaminati.* Realem rerum corruptibilium, & meriti Chriſti, in opere redemtionis humanæ pugnam, luculenter hic oſtendit, dicitque particula adverſativa *ἀλλὰ*, ab Apoſtolo uſurpata: ut pateat ſimul, ſanguinem Chriſti nulli corruptioni eſſe obnoxium; qualis in aurum & argentum, tanquam res hujus ſeculi, omnino cadit. Dicitur autem Sanguis Chriſti *τίμιος pretioſus*; eo quod *pretii* adæquati valorem in oculis Dei habet, juxta 1. Cor. VI, 20. c. VII, 23. 1. Joh. I, 7. Tum quia eſt *carus, & ſanguis ipſius filii Dei;* cui nihil nec in cœlo, nec in terra poteſt comparari, ſecundum Act. XX, 28. 1. Joh. I, 7. Tum quoniam non eſt profanandus; ſed referenter habendus, juxta Ebr. X, 29. Quod vero *τίμιος* non ſolum *pretioſum*, ſed etiam *honorabile*, ac *carum* ſignificet; patet ex 1. Cor. III, 12. coll. Act. V, 34 Ebr. XIII, 4. Act. XX, 24. Porro, ſanguis Chriſti omne argentum & aurum dignitate, *pretioſitate*, & excellentia etiam ideo ſuperat; quoniam eſt *agni ἀμώμου καὶ ἀσπίλου*, i. e. *inculpati, & incontaminati.* LORINUS z) aſſerit, exiſtimare quosdam, Chriſtum hic dici *immaculatum;* quoniam caruit peccato originali: & *incontaminatum*, quod etiam

y) conf. Dn. Præſidis Interpr. Ebr. Chald. §. 102. (73.) & Excell. STOCKII Interpr. Græc. §. 90. z) in Comment. ſuper h. l. p. 119. A.

iam a peccatis actualibus erat immunis. Corn. a LAPIDE a) opinatur: Chriſtum dicendum eſſe *immaculatum* in ſe, & actibus externis; *incontaminatum* vero in habitu, converſatione, & veſtibus externis. Et certe, notabilis vox ἄμωμος eſt, quam nonnulli a μωμᾷ *culpare* derivant: cum tamen melius ii facere videantur, qui eandem ab Ebræo מום, quod *vitium, labem, maculam* ſignificat, deducere ſuſtinent. Nonſolum enim מום *defectus corporis* notat, ut Lev. XXI, 17. 18. c. XXII, 20; ſed etiam de *animi vitiis* exprimendis uſurpatur Prov. IX, 7. Cant. IV, 7. Imo de *ipſo peccato*, per Metaphoram, Deut. XXXII, 5. Job. XXXI, 7. Et ab hac voce Græcorum μῶμος provenit: quod vocabulum nonſolum *dedecus, probrum*, &c. ſed etiam *Gentilibus Deum* omnium rerum *irriſorem atque reprehenſorem* denotabat, teſtibus Lexicographis b). Hinc adjecto Ἀϛερητικῷ c), ἄμωμος idem erit ac *vitio carens, & ob id inculpatus, in quo nec ipſe Momus inveniat, quod reprehendat.* Unde Græcorum proverbium enatum eſt: τῷ Μώμῳ ἀρέσκειν, i. e. *Momo ſatisfacere* d), Nec obſtat, quod Chriſtus in Scriptura S. paſſim nominatur *peccator*, vel *peccatum*; (conf. Pſ. XL, 13. Jeſ. LIII, 10. 12. 2. Cor. V, 21. 2. Sam. VII, 14. coll. Pſ. LXXXIX. 21. cum aliis locis). Nam diverſitas reſpectus tollit omnem repugnantiam e): & Chriſtus non ita dicitur, quaſi ipſe peccata fecerit, quoniam erat innocentiſſimus, (vid. Joh. VIII, 46. Ebr. IX, 14. ubi eadem vox ἄμωμος occurrit); ſed quoniam *aliorum peccata portavit*, ſecundum Jeſ. LIII, 4. 6. 11. 12. Joh. I, 29. Et certe, hæc duo ſynonyma ἄμωμος καὶ ἄσπιλος, agni hujus innocentiam ac puritatem magis adhuc intendunt. Propterea, quod unum alteri immediate jungitur, ut ſenſus huc redeat: *eſſe non redemtos ſanguine Chriſti, ut agni per omnia puri, immaculati atque innocentiſſimi*, qui morte ſua vicaria, juſtitiæ Divinæ, infinite læſæ, infinite quoque ſatisfecit. Quia ejusmodi λύτρον pro peccatis perſolvit, quod nonſolum omnes mundi theſauros ſuperat; ſed etiam propria ac infinita virtute gaudet, omnia omnino peccata expiandi, iuxta 1. Joh. I, 7. Hinc etiam Chriſtus αἰωνίαν λύτρωσιν, *æternam redemtionem* nactus eſſe, Ebr. IX, 12. coll. c. X, 12. 14. dicitur. Et quamvis articulus præp. ὁ explanative hic ſignificans f), in textu Græco ſit omiſſus; in verſione tamen Syriaca expreſſiſſimis verbis dicitur: ܕܗܘܝܘ ܡܫܝܚܐ *qui eſt Meſſias.* Cæterum, tum id, quod Scri-

a) in Comment. ſuper h. l. p. 221. C. b) Adi Joh. Jac. HOFFMANNI Lex. Univerſ. tom. III. p. 194. coll. LUCIANO in Jove Trag. Op. tom. II. p. 138. ſqq. it. in *Deorum Concilio* p. 709. ſqq. nec non tom. I. in *Nigrino* p. 39. ac *Hermotimo* p. 519. c) conf. Excell. STOCKII interpr. Gr. §. 253. d) de quo vide ERASMI Roterod. adagiorum Collectionem abſolutiſſ. p. 58. Edit. 1646. Epitom. p. 53. e) conf. hic omnino Mich. WALTHERI Harmon. Bibl. Edit. in fol. p. 369. f) v. Excell. STOCKII interpr. Gr. §. 5. coll. §. 298.

Scripturæ S. admodum ſolenne ſit, Chriſtum *agni* nomine inſignire; tum ejusdem innocentiam in ſuperioribus, toties totiesque adſtruxi, & probatam dedi Ut idem hic denuo agere, ſupervacaneum foret. Quare etiam hæc de loco Petrino dixiſſe ſufficiat.

§. XXIII. Cum itaque ex hactenus dictis pleniſſime conſtet, quodnam λύτρον Deo O. M. in redemtionem humani generis a Chriſto ſit perſolutum; juvat nunc vocis τ8 λύτρ8 naturam quaſi a priori conſiderare, ejusque philologiam paucis ſuppeditare: ne præſumta quædam obſcuritas, vocis ſignificationem *vicariam atque permutativam* tegere videatur. Et quidem, quod τ8 λύτρ8 primam originem attinet, deſcendit illa vox a Græco verbo λύω *ſolvo*, ac hujus 3t. perſ. ſing. Præt. Paſſ. λέλυται: ex qua, abjecto augmento, & terminatione verbi in terminationem nominis mutata, prodit λύτρον, (q. d. *redemtorium*), *redemtionis pretium, vel pretium redemti captivi, quod pro redemtione dependitur* g). Hinc porro deſcendit λυτρόω *redimo*, cujus 2d. plur. aor. I. Paſſ. ἐλυτρώϑητε in loco Petrino, modo explicato, occurrebat. Proprie ergo & ἀπὸ κοιν8, autoribus λύτρον dicitur *pretium, quod pro redimendis captivis dabatur*, (Gallis *rançon*, Germ. das Löſe-Geld dictum); ſcil. *quo ſoluto, illico vinculis eximebantur*. Κατ' ἐξοχὴν vero tale *pretium* denotat, *quod judicibus pro redimenda vita ſolvebatur, ſi capite quis ex legibus juſtitiæ plectendus erat*. Sicuti eo ſenſu vocem λύτρον LXX adhibuere in loco Exod. XXI, 30. Imo etiam de *hoſtia piaculari*, quæ in rei locum ſuccedens, pro eo debitum pœnam luere, atque ita mortem vicariam pati tenebatur, ſolet adhiberi. Hinc LUCIANUS ſcribit: ὑπισχν8μαί σοι κριὸν τυϑήσεσϑαι λύτρα ὑπὲρ ἐμ8, i e. *promitto tibi, hircum mactatum iri, in lytron pro me*. Ex quo, præter *ſignificationem τ8 λύτρ8 vicariam*, magis adhuc ejusdem diſtinctio innoteſcit; qua dividitur in λύτρον *pecuniarium*, quod in ſolutione certæ ſummæ, a judice, pro delicti conditione, imperatæ, conſiſtebat; & *cruentatum*, quod nonniſi morte & ſanguine condemnati perſolvendum, ideoque ἀκολ8ϑως altero pretioſius erat, (conf. Job. II. 4). Sed aliæ adhuc ſunt voces, quæ cum τῷ λύτρῳ συνωνύμως prædicantur. Sic dicitur ἀντίλυτρον 1. Tim. II, 6. ἱλασμὸς *placatio, propitiatio* 1. Joh. II, 2. καταλλαγὴ Rom. V, 10. 11. HESYCHIUS (Lexico p. 612. A.) λύτρον exponit per καϑάρματα, *piamenta*, item per τὰ λυτήρια *ſacra expiatoria*. EBRÆIS, quod GRÆCI per λύτρον exprimunt, dicitur כפר (v. Exod. XXI, 30. Pſ. XLIX, 2.) Quam LXX. denuo per ἄλλαγμα, *expiatio*

 Eſa.

g) vid. EUSTATHIUM ad ILIAD. A. v. 13. p. 24. lin. 21. 25. it. ad ILIAD. θ. v. 543. p. 726. l. 29. Edit. Rom. 1542. Etymologicum Magnum col. 572. PHAVORINUS Dictionario col. 1199. λύτρα inquit, ſunt δῶρα τὰ ἐπὶ ἐλευϑερίᾳ αἰχμαλώτων διδόμενα· λύτρον παρὰ τὸ λύω, λύσω &c.

Eſa. XLIII, 3., ἐξίλασμα *Placamentum* Pſ. *XLIX*, 7. nec non ἀντάλλαγμα Syr. *XLIV*, 17. coll. Matth. *XVI*, 26. Marc. VIII, 37., *quod pro alio datur in permutationem*, vertunt, &c. Quod jam ad ſignificatum vocis τοῦ λύτρου *vicarium & permutativum* attinet, quanquam ille ex dictis quodammodo jam ſit clarus; clarior tamen nonnihil evadit ex collatione cæterarum linguarum Orientalium. Sic GRÆCORUM ἀντάλλαγμα, in locis modo citatis occurrens, SYRIS eſt ܚܘܠܦܐ *permutatio*, h. m. *quid dabit filius hominis in permutationem animæ ſuæ*, ſeu *in redemtionem animæ ſuæ?* Cujus valoris quoque eſt Arabum بدل Matth. *XX*, 28, ejusque Participium المبدل 1. Tim II, 6. h). Quisque enim ejusdem uſum ex *Sura* II. v. 60. 108. 182. 211. in Gen. *XXI*, 2. c. *XLIX*, 4. Pſ. CV, 20, Rom. I, 23. c. *XVI*, 4. Luc. *XXII*, 19. &c. contulerit; ſenſum *permutationis*, ac *ſubſtitutionis* ſeu *ſuccedanei*, evidentiſſime deprehendet. Ex quorum & antecedentium accurata inſpectione, nullus dubito, quin verus & adæquatus ſenſus vocis τοῦ λύτρου manifeſtiſſime pateat: *eſſe* ſcilicet *tale redemtionis pretium, cujus interventu peccata commiſſa, nonſolum in totum expiantur; verum etiam inſtans pœna a peccatore penitus averruncatur, & cum abſolutione ac libertate rogata quaſi commutatur.* Ad *affectiones* vero ejusmodi lytri, pro ſalute ac libertate alterius offerendi, merito retuleris, I.) „ ut ſit verum ac reale, non autem fi„ctitium, vel in ſolo verborum ſono conſiſtens; II.) ut etiam ſit ſufficiens, adeo„que peccatorum quantitati adæquatum; III.) ut ab eo, cui ſatisfactio eſt præ„ſtanda, quoque acceptetur, reus vero a pœna præſtituta re vera abſolvatur, „& priſtinam libertatem ac ſalutem recuperet.„ Hæc omnia, una cum antecedentibus, quomodo exactiſſime ac modo perfectiſſimo de λύτρῳ redemtionis, a Chriſto, pro ſalute hominum, Patri ſuo cœleſti perſoluto, dici queant ac debeant, fuſius jam nobis enarrandum erit.

§. XXIV. Talem itaque aggredior fidei articulum, *qui*, LUTHERO judice, *eſt primus ac principalis: de quo cedere, aut aliquid contra illum largiri, aut permittere nemo piorum poteſt; etiamſi cœlum & terra, ac omnia corruant.* Scilicet, eſt ille de *Satisfactione* Chriſti, pro omnibus hominibus, omniumque omnino eorum peccatis, pleniſſime præſtita. Et *oportet nos, de hac doctrina eſſe certos, & minime dubitare: alioquin actum eſt proſus, & Papa* cum reliquis Hæreticis), *& diabolus, & omnia adverſa jus & victoriam contra nos obtinent* i). Et quanquam hæc ipſa fidei noſtræ pars, ubi principium ac fundamentum

h) conf. de hoc loco J. G. Reinbecks Tr. integr. de redemtione per lytron, qui Halæ prod. 1710.

i) Hæc B. LUTHERI verba vide in F. C. p. m. 304. ſeq.

mentum ſalutis noſtræ pertractatur, in ſacro codice toties totiesque aſſeratur, confirmetur; inculcetur: mireris tamen, (aut potius doleas) jure meritoque, dari quosdam, qui non ſolum illi multum detrahere; ſed eam plane negare, atque ita, Spiritui S. impie præfracteque contradicendo, ſalutem ſuam æternam tam ingenti periculo exponere, nulli prorſus religioni ſibi ducunt. Quare contra χριστομάχους ejusmodi, prius *veritas* lytri hujus, ſeu ſatisfactionis Chriſti pro hominibus, demonſtranda ac defendenda erit: quam ad alia inferenda, pedem promoveam. Alias enim non-entis nulla forent prædicata. Cum autem veritas alia ſit *metaphyſica*, alia *phyſica*; alia *logica* hinc de illa primo loco, & poſtmodum etiam de his verba facturus ſum. Per *veritatem* itaque lytri redemtionis humanæ *metaphyſicam*, hoc volo: paſſionem ac mortem Chriſti, (in quibus ratio formalis ſatisfactionis ejus conſiſtit), *vere*, *realiter*, ac *citra omnem ſpeciem* contigiſſe; adeoque fuiſſe talem, qualis ab univerſo adſtantium cœtu eſſe videbatur. Præterea ipſum eundem, de quo Pater binis vicibus e cœlo confeſſus eſt, *hic eſt filius ille meus, dilectus ille, in quo acquieſco: ipſum audite*, vid. Matth. III, 17. c. XVII, 5. quem Pilatus cum tota Judæorum caterva capitis damnavit, Matth. XXVII, 26.: itaque ipſum Chriſtum Filium DEI & hominis, in forma viſibili, καὶ ἐν τῇ ὑποστάσει ἰδίᾳ, a Judæis in crucem actum, re ipſa mortuum eſſe; minime vero vivum a Deo in cœlum ſubductum & alium quendam, ſub ejus ſpecie, pro eo cruci affixum, & mortem paſſum eſſe. Sunt enim proh dolor! quibus nondum ſufficit, autoritatem Scripturæ S. imminuere, *fidemque* ejus *divinam* labefactare; ut adeo ipſam etiam *fidem* Scripturæ S. *humanam* ſeu *hiſtoricam* in dubium vocent. Notandi hic veniunt MARCIONITARUM Sec. II. MANICHÆORUM Sec. III. eccleſiam deteſtandis ac impiis hypotheſibus ſuis miſere lacerantium, & reliquorum omnium, imprimis hodiernorum TURCORUM errores: qui Chriſtum *re vera* paſſum ac mortuum eſſe; impie negant: interim tamen ita ſaltem viſum fuiſſe, quaſi *vere* pateretur, aſſerunt. Itaque mortem ac paſſionem Chriſti *per ſpeciem* ſaltem factam eſſe, ac quaſi merum glaucoma atque ludibrium oculorum fuiſſe; non ſine exercrabili in chariſſimum redemtorem noſtrum injuria ac blaſphemia ſomniant. Ut reliquos jam mittam, placet in majorem rei evidentiam TURCORUM ſaltem heterodoxam ſententiam ex ipſo eorum Alcorano hic apponere; ubi Dux & anteſignanus eorum MUHAMED de morte ac paſſione JEſu noſtri dulciſſimi ita ſcribit k):

Log

k) Vid. Alcoranum MARRACCII, Tom. II, Sur. IV, comm. 156. 157. p. 169. coll. p. 171.

وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ ٱلَّذِينَ ٱخْتَلَفُوا
فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا ٱتِّبَاعَ ٱلظَّنِّ
وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ۞ بَلْ رَفَعَهُ ٱللَّهُ إِلَيْهِ وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ۞

Quæ MARRACCIUS latinitate donavit h. m. *nec tamen occiderunt eum, neque crucifixerunt eum; ſed objecta eſt eis ſimilitudo* ejus. *Et profecto, qui diſcordes fuerunt circa eum*, eſſetne ipſe, an alius ſimilis ipſi? *certe* fuerunt *in dubitatione de hoc*, (de vera morte ejus). *Non* fuit *illis de hoc ulla ſcientia; ſed tantum ſectatio opinionis. Et non occiderunt eum vere; ſed elevavit eum Deus ad ſe: & Deus eſt præpotens, ſapiens.* Nimirum, in antecedenti hujus Suræ comm. 154. & 155. Judæos a Deo punitos fuiſſe aſſerit, propter perfidiam ipſorum; & eo quod dixerint contra Mariam mendacium magnum: *nos certe occidimus Chriſtum JEſum, filium Mariæ, Legatum Dei.* Poſt ſubjungit, *nec tamen occiderunt eum*, &c. Vocat itaque abjuratus hicce nominis Chriſtiani hoſtis, cruentam illam Chriſti paſſionem ac mortem, *mendacium magnum*, *ſectationem opinionis:* verbo, merum *phantaſma*, aut *ludibrium oculorum* eandem fuiſſe, impie contendit.

§. XXV. Sed omnes iſti, οἱ ἐχθροὶ τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, ex multis rationibus ſufficientisſime poſſunt refelli. Jure vero meritoque, primo loco mihi nominandum eſt teſtimonium illud divinum, & omni exceptione majus, quod in N. T. continetur; puta ipſius Chriſti, quando, dum Hieroſolymam aſcenderet, diſcipulos ſuos ita alloquebatur: „Ecce, aſcendimus Hieroſoly„mam, & filius hominis tradetur primariis Sacerdotibus, ac ſcribis, & con„demnabunt eum morte, tradentque eum gentibus, ut illudant, & flagel„lent, & crucifigant: ſed tertia die reſurget.„ Vid. Matth. c. XX, 18. 19. Marc. c. IX, 31. c. X, 33. 34. Luc. c. IX, 22. Ex his verbis ſole meridiano clarius eſt, chariſſimum noſtrum Dominum JEſum Chriſtum ideo Hieroſolymam aſcendiſſe; ut ipſe *in ſua perſona ac proprio corpore* ſuſtineret atque pateretur ea omnia, quæ tot retro ſeculis Spiritus S. in V. T. per Prophetas, de futuris ejus paſſionibus prædixerat. Ideoque Chriſtus Luc. XXII, 37. & hoc adhuc in ſe perficiendum eſſe confirmat, quod ſcriptum eſt: *& cum ſceleratis numeratus eſt.* Hoc vero contigit, ubi in medio duorum latronum Luc. XXIII, 33. cruci fuit addictus. Quare etiam addit Salvator: *nam ea, quæ ſcripta ſunt de me, finem habent.* Scil. tunc omnia Prophetarum de me vaticinia perfectisſime & pleniſſime erunt impleta; ubi in cruce mortuus fuero. Hinc diſcipuli Chriſti, cum dixiſſet eis: *unus veſtrum me prodet*, valde contriſtabantur, Matth.

XXVI.

XXVI, 21. 22. expaveſcebant & terrebantur, Marc. X, 32. Nam certo ſciebant, eundem JEſum, quem Magiſtrum ac Dominum ſuum vocabant, Joh. XIII, 13. Hieroſolymæ exaltandum fore, & in cruce moriturum, ſicut ipſe prædixerat Joh. XII, 32. 33. Propterea apud ſe conſtituerant prohibere, ne Magiſter & Dominus e medio ſui auferretur, dixeruntque: *ecce duo gladii ſunt hic*, Luc. XXII, 38. imo Petrus Chriſtum ſtricto gladio defendere cœpit, ut patet ex v. 49. 50. Certe, ſi aliter edocti fuiſſent, fore, ut alius, loco Chriſti, morti iſti crucis ignominioſisſimæ ſubjiciatur, ipſe vero ſalvus ac incolumis maneat; tanta ſollicitudo tantusque dolor animos eorum non occupaſſet. Accedit, quod ipſe Chriſtus Luc. XXIV, 25. ſeqq. poſtquam cum diſcipulis iſtis Emaunticis de *cruenta* ſua *paſſione*, ac glorioſisſima a mortuis reſurrectione, verba miſcuiſſet; tandem aſſerat: *o amentes & tardi corde ad credendum omnibus, quæ locuti ſunt Prophetæ! nonne hæc* OPORTUIT PATI CHRISTUM, *& introire in gloriam ſuam? & exorſus a Moſe, & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis, quæ de ſe ſcripta erant* l). Et quemadmodum ex multis V. T. dictis, veritas & realitas mortis paſsionisque Chriſti indubitato conſtat; ſic elegans adhuc ejus rei confirmatio etiam ex noſtro Jeſaiæ oraculo depromi poteſt, ubi dicitur: אם תשים אשם נפשו i. e. *ſi poſuerit hoſtiam pro reatu animæ ejus*, h. e. ILLE IPSE. Equidem verbum שום talem connotat realitatem ac veritatem, quæ phantasmati ſimpliciter eſt oppoſita. Indigitat enim diſcrimen inter miracula Dei, & præſtigiatorum Ægyptiacorum: quod illa oculis, ſenſibus & examini omnium ita expoſita fuerunt, ut per omnia vera, & ſine dolo facta deprehenſa fuerint; hæc autem nonniſi fraudes & præſtigias ſpiraverint. Conf. Exod. X, 2. Pſ. LXVIII, 43. Jerem. *XXXII*, 20. Similiter hoc loco *Sacrificium* iſtud, quod Meſſias pro reatu hominum *poſiturus* erat, tale futurum prædicitur, a quo omnis dolus aut impoſtura ceſſare debuit; ut nulla prorſus de ejus veritate dubitandi occaſio detur. Hinc etiam Petrus, in loco a nobis examinato, electos ſuos, & unumquemque fidelium hortatur; ut ſciant & credant, tam certo, ac ſi ipſi vidiſſent, redemtionem humani generis per ſanguinem *ipſius Chriſti* eſſe inſtitutam. Quod ſalva conſcientia dicere non potuiſſet, (imo nec dixiſſet); niſi extra omnem controverſiam poſitum fuiſſet, ipſum Chriſtum in propria perſona pro hominum peccatis paſſum fuiſſe. Et hoc eſt, quod omnes Evangeliſtæ ac Apoſtoli in N. T. uno ore confirmarunt; imo morte etiam obſignarunt propria. Igitur ſummæ dementiæ

l) Notas ac κριτήρια, quibus Prophetæ Mesſiam venturum, ac ejus pasſionem digitis quaſi commonſtrarunt, in unum congesſit J. Chriſt. WAGENSEILIUS, in telis igneis Satanæ Evolve Confut. Carm. Lipm. p. 631, ſeq.

mentiæ & inſaniæ eſt, de hac veritate vel tantillum dubitare. Nam præter id quod N. T. *autoritas divina* ex eo ſatis innoteſcat, quia in eodem invenitur eventus, quam exactisſime vaticiniis Prophetarum V. T. de Chriſto, etiam in minutisſimis, reſpondens, *fides* quoque ejus *humana* ſeu *hiſtorica* ſatis ſuperque ſtabilitur; ſi intuearis harmonicum iſtum Scriptorum N. T. in deſcriptione mortis ac pasſionis Domini noſtri JEſu Chriſti conſenſum, utpote cujus ipſi teſtes erant Act. III, 15.: & conſideres, ejusmodi circumſtantias ibidem occurrere, quæ de veritate rei unumquemque ſatis arguere queunt. Ut taceam, quod *Muhamedani* ipſi fidem *legis ac Evangeliorum*, h. e. V. & N. T. nequaquam in dubium vocent; ſed Deo ejus adſcribant Originem, omnesque ad obſervantiam iſtorum, quæ ibi continentur, adhortentur ſerio: ac ultro confiteantur, quod adimpletionem vaticiniorum V. T. Novum contineat. Primum continetur Sura III. v. 2. 3. ubi Gabriel loquens introducitur verbis: „Nullus eſt Deus alius, præter Deum vivum & æternum. Miſit ad te librum „*Alcorani*, in veritate confirmantem libros ante te revelatos. Etiam miſerat „Legem ac Evangelium antea, ad directionem hominum. *Sura IV, v. 162.* „*Deus ipſe loquens introducitur h. m.* Profecto nos revelavimus tibi, ſicut reve„lavimus Noæ & Prophetis poſt eum, etiam revelavimus Abrahamo, Iſmaeli, „nec non Iſaaco, Jacobo ac tribubus, itemque JEſu &c. *& clarius adhuc Sura* „*V. 54.* Subſequi fecimus veſtigia eorum (*Prophetarum*) JEſum filium Mariæ; „confirmantem id, quod ante ipſum erat de Lege. Et dedimus illi Evangeli„um, in quo eſt directio, & Lux: & confirmat id, quod ante ipſum ex Lege „&c. *In Sura III. autem v. 83. jubentur omnes Muhamedis aſſeclæ confiteri*: credimus „in Deum, & in librum (*Alcorani*), qui traditus eſt nobis: & in libros, qui tra„diti fuerunt Abrahamo &c. & in eos, qui traditi fuerunt Moſi, ac JEſu, & „Prophetis a Domino ipſorum. Nullum inter hos diſcrimen facinus. *Alte„rum Sura II. v. 4. 5. ita exprimunt*: qui credunt in id, quod miſſum eſt ad te, & „quod miſſum ante, (*Lex Scil. & Evangelium*), & in Noviſſima; iidem in dire„ctione ſunt a Domino ſuo, & beatitudinem conſequentur. *Sura V. v. 77. Deus* „*Muhamedem alloqvi fingitur, verbis*: dic Scripturæ deditis, non eſtis *fundati* ſu„per rem ullam, donec obſervetis Legem & Evangelium; ſcilicet id, quod „traditum eſt vobis a Domino veſtro. *Et ibid. v. 75. dicitur*: Si obſervarint Le„gem ac Evangelium, quod ſcil. demiſſum fuit ad eos a Domino iſtorum, certe „comedent de illis, quæ ſupra ſe ſunt, & ſuo ipſorum pedibus.„ Ultimum diſerte ſatis habetur in verbis e Sura V. v. 54. modo citatis. Ubi *Evangelium confirmatio* dicitur, *ac verificatio illius, quod prædictum fuerat in Lege*, ſeu Veteri Teſtamento. Quum JEſus Mariæ filius probarit, vaticinia V. T. de ſe fuiſſe

veri-

verificata m). Impiorum autem Judæorum, eorumque complicum obtrectationes non curamus; quando Biblia noſtra N. T. *librum mendatiorum ac ſomniorum*, dicere nefarie audent n). Nam quoniam in eodem talia continentur, quæ ſenſui eorum carnali, & reliquis præoccupatis opinionibus e diametro ſunt oppoſita, & regnum Satanæ inſuper deſtruunt: mirum non eſt, Satanam cum conſervis ſuis tam multa contra fœdus JEſu Chriſti moliri & machinari, ut ipſum ſupprimeret everteretque. Quod tamen *portæ inferorum* in æternum non ſuperabunt. Nam *cælum & terra præteribunt: ſermones autem mei nequaquam præteribunt*, inquit Chriſtus Matth. XXIV, 35. coll. c. XVI, 18. Hinc etiam juſtiſſimo Dei judicio, iſti nominis Chriſtiani infenſiſſimi hoſtes excœcati & obdurati, ſuo tempore debitas malitiæ pœnas erunt daturi. Conf. Rom. XI, 7. 8. 9. 10. 20. 25. 2. Cor. III, 14.

§. *XXVI.* Sic ergo CHRISTUS IPSE, in propria ſua hypoſtaſi mortem in cruce ſubiit, & nullus in locum ejus fuit ſubſtitutus: nec ipſe a DEO vivus in cœlum elevatus. Cum hoc factum quidem ſit; ſed poſt glorioſam demum reſurrectionem: & quidem jam ſuperatis 40. diebus, poſtquam a multis intra hoc tempus, quibus ſe poſt paſſionem ſuam exhibuit vivum, conſpectus fuiſſet, jux. Act. I, 3. Sed alia adhuc argumenta præter jam allata, (quæ maxime erant domeſtica), ſuppetunt, quibus Muhamedi & reliquis Sycophantis os obturare poſſumus & debemus: quæ a teſtificatione aliorum deſumuntur. Fuit enim hæc conſtans ac perpetua penes omnes veteris Eccleſiæ Chriſtianos fides, Chriſtum ipſum vere, & non Judam, non Titianum, aut alium e vulgo ſub ejus imagine fuiſſe crucifixum. Ideo etiam Patres vet. Eccleſiæ in Symbolo Niceno, ad normam ſymboli Apoſtolici, unanimi conſenſu fatentur; *ſe credere in JEſum Chriſtum, crucifixum pro nobis ſub Pontio Pilato, paſſum & ſepultam* o). Elegans ſane teſtimonium eſt, quod ex JOSEPHO p) hic apponere placet, quando ita ſcribit: „Eodem tempore fuit JESUS vir ſapiens, ſi tamen virum fas eſt dicere. Erat enim mirabilium operum patrator, & doctor „eorum, qui libenter vera ſuſcipiunt, plurimosque tam de Judæis, quam de „gentibus ſectatores habuit. CHRISTUS hic erat: quem accuſatum a noſtræ „gentis principibus, Pilatus cum addixiſſet cruci; nihilominus non deſtiterunt

m) Conf. Lud. MARRACCIUS in Prodromo ad Refut. Alcor. p. 6. circa fin. n) Ut ſæpe fit in R. ISAACI ס׳ חזוק אמונה, ſeu *Munimine fidei*, & in libro, qui inſcribitur; ס׳ תולדות ישו, quos vide in J. C. WAGENSEILII telis igneis Satanæ. Conf. etiam ſæpe laudati Joh. Andr. Eiſenmengers Entdecktes Jüdenthum, cap. VII. a p. 270. usque ad 292. o) vid. F. C. p. 1. 2. p) Ex antiqu. Jud lib. XVIII. c. 4. p. m. 506., cujus deſenſionem, poſt plures, nuper ſuſcepit Carol. DAUBUZ Anglus, Londini 1706.

„runt eum diligere, qui ab initio ceperant. Apparuit enim eis tertia die vi-„vus, ita, ut divinitus de eo vates hoc & alia multa miranda prædixerint: & „usque in hodiernum Chriſtianorum genus ab hoc denominatum non deficit.„ Et hoc Judæi teſtimonio, præter realitatem & veritatem paſſionis Chriſti, id adhuc liquet; quod iſte Chriſtum non nudum hominem fuiſſe judicaverit, ſed magis quam hominem: ideo hærebat, an fas eſſet: Chriſtum *hominem tantum* dicere? Judæo merito hic jungo ſcriptorem circa hoc negotium quidem vetuſtiſſimum; ſed tamen gentilem q), qui nihil cauſæ habuit, ut aliquid Chriſtianorum in gratiam mentiretur. Sic vero ille ſcribit: „Ergo abolendo ru-„mori Nero ſubdidit reos, & quæſiſſimis pœnis affecit, quos per flagitia invi-„ſos, vulgus Chriſtianos appellabat. Auctor nominis ejus Chriſtus, qui Ti-„berio imperitante, per procuratorem Pontium Pilatum SUPPLICIO AF-„FECTUS ERAT. Penes Judæos mors Chriſto illata adeo certa eſt, ut תלוי *crucis ſupplicio affectus*, vel SUSPENSUS, vicem obtinuerit nominis *JESU*, Salvatoris proprii. Cujus uſus hoc ſenſu adeo frequens eſt, ut toties ferme, quoties de ipſo loquuntur, ipſis exciderit. R. ABARBANEL a Jeſa. LIII. ſcribit r): חכמי הנוצרים פירשוה על אותו האיש שתלו בירושלם בסוף בית שני שהיה לדעתם בן האלהים יתברך שנתגשם בבטן העלמה וגו׳: i. e. *Sapientes Chriſtianorum expoſuerunt hanc Prophetiam de viro iſto, quem ſuſpenderunt Hieroſolymis in fine templi ſecundi: qui fuit*, ad mentem eorum *filius Dei benedicti, incarnatus in utero virginis*. Hic, quamvis ultima ex aliorum ſententia referat; id tamen ex conſenſu ſuorum omnium recenſet, quod IPSUM ſuſpenderint. Quod adeo certum eſt penes eos, ut eidem multi accommodent illa Deuteronomii cap. *XXI*, 25. verba, quibus *exercitatio Dei* dicitur *ſuſpenſus*. Quod admitti poterit ſenſu Apoſtolico Gal. III, 13. 14. Ad quem tamen vix unquam attendunt obcœcati. Qui alioquin omnes uno ore fatentur, JEſum, Chriſtianorum Meſſiam, Hieroſolymis olim eſſe *in cruce ſuſpenſum*. Et qui aliter poſſent! quum in ipſo Talmude s) diſerte legatur: בערב הפסח תלאוהו לישו והכרוז יוצא לפניו מ׳ יום יוצא ליסקל על שכישף והסית והדיח את ישראל כל מי שיודע לו זכות יבא וולמד עליו ולא מצאו לו זכות ותלאוהו בערב פסח: i. e. „In veſpera Paſchatis ſuſpen-„derunt JEſum, poſtquam Præco per *XL.* dies ante id egreſſus *proclamarat*, lapidi-

q) Puta Corn. TACITUM, in Annal. lib. XV. c. 44. r) Quæſtione I. ad Jeſa. LII, 13. ſeqq. f. 78. c. 1. l. 39. ſeqq. vid. Conſt. l'EMPEREUR l. c. p. 3. s) cod. Sanhedr. Bab. f. 43. a b 34. ſeqq. Edit. Amſtelod.

„pidibus fore obruendum; quod præſtigiis uſus eſſet, ac ſeduxiſſet, impu-„liſſetque Iſraelem. Quisquis aliquid pro innocentia ejus afferre poſſet, libere „accedat, eam docturus. Quum autem nihil pro innocentia ejus inveniſſent; „ſuſpendebant eum in *ipſa* veſpera Paſchatis.„ Quæ, quamvis plena ſint calumniarum; diſerte tamen teſtantur, quod revera *JEſum ipſum* cruci affixerint, ac necuerint; utut *Imperio vicinum*, ſ. e Regia Davidis prognatum proſapia: ut paulo poſt ibidem ſubjungunt t). Similiter Raymundus MARTINI u) adduxit quandam hiſtoriam, ex qua patet, Pilatum *propterea* ab Imperatore TIBERIO capitis damnatum fuiſſe, *quod Chriſtum occidi permiſerit*; qui vero propria cæde, præveniendo Cæſaris decretum evertit. Judæorum quoque LXXI. Judices ordinarios (*Sanhedrin* dictos), de conſiſtorio, ubi Chriſtum inique damnaverant, & ordinarie ad judicium ſanguinis convenire ibidem conſueverant, contumelioſe expuliſſe eundem TIBERIUM, Sanctitate Chriſti, & miraculorum ab eo patratorum copia audita, commotum. Sed vix opus eſt, ut tam prolixus ſim. Siquidem MUHAMMED, cum omnibus aſſeclis ſuis, proprio gladio jugulari poterunt: quando nebulo iſte aſſerit x), Judæos ideo a Deo punitos fuiſſe, quod ad Mariam dixerint; *nos ſane occidimus Chriſtum JEſum, Filium Mariæ, Legatum Dei*. Hoc ipſo quippe veritatem facti a Judæis patrati, confirmare eundem, neceſſe eſt. Nec obſtat, quod dicat, hoc ſaltim *fuiſſe mendacium* magnum. Nam ipſe ex vera hiſtoria, cujus Judæi optime ſibi erant conſcii, fabulam ac figmentum malitioſe efformavit. Porro, quando crucem adeo infamem habent Turci, ut Chriſtianos, fidei ſalvificæ nuncium miſſuros, ad perfidiam Muhamedis ne admittant quidem, niſi eandem ter pedibus conculcatam conſputamque abominentur, ſeque nil pejus odiſſe, profeſſi fuerint y). Eo ipſo, inquam, clariſſime erroris ac malitiæ ſuæ convincuntur. Niſi enim Chriſtus vere & realiter in cruce paſſus eſſet, ac vitam ſuam finiiſſet; & hoc præterea revera contigiſſe, ipſis non eſſet notum; certe, talia in ejus ignominiam, & ludibrium, eorum, qui Chriſti nomen profitentur, nequaquam agerent. Siquidem non-entis nulla foret ſcientia. Atque ita, ut opinor, nihil jam amplius ſupererit, quod veritatem ac realitatem paſſionis Chriſti, ejusque certitudinem, dubiam ac ſuſpectam reddere poſſit: quam ideo contra Muhamedanos z), & ſimiles, prolixius

 aſſerere

t) l. 37. Conf. Nizzachon vetus p. 10. & p. 239. in Telis igneis Satanæ, editis a WAGENSEILIO. u) in pugione fidei, Part. III. Diſt. 3. c. 16. §. 45. p. 871. Edit. Lipſienſ. 1687. Pariſienſis autem 1651. p. 678. x) Scil Sura IV. 156. y) Ut obſervat. Theod. HAKSPANIUS, in dialogo de Paſſione Dominica: qui extat in ejus Syllog. diſp. Theol. Philol. p. 546. ſeq evolve in ſpecie p. 550. z) Evolve interea Lud. MARRACCII Alcor. Tom. I.

aſſerere debui; quoniam in morte ac paſſione Chriſti *ratio formalis τȢ λύτρȢ* redemtionis humanæ ſita eſt. Forma vero dat eſſe rei, diſtingui & operari.

§. XXVII. Pergo jam, demonſtrata veritate lytri redemtionis humanæ *metaphyſica*, ad corroborandam ejus veritatem etiam *phyſicam*: ut conſtet, habere iſtud λύτρον utique eam naturam & proprietates, quæ ad ejus conſtitutionem præciſe erant neceſſariæ. Scilicet, quoniam ejus exhibitio vires humanæ penitus excedebat, eo quod infinita Dei juſtitia peccatis erat læſa; hinc quoque requirebatur perſona infinita, propria inſuper virtute, pro peccatis Deo ſatisfaciendi inſtructa. Talis vero perſona nulla neque in cœlo, neque in terra fuit, reperta. Quare ipſe Deus, videns, nullum eſſe virum, qui *intercedat* (מַפְגִּיעַ) tunc ſuo ipſius brachio ſalutem afferre, decrevit (Jeſ. LIX, 16). Hinc opus erat, ut Filius Dei carnem humanam aſſumeret, & ſic pro nobis *ſatisfacturus*, *eſſet Deus & homo ſimul*: *homo* quidem, ut poſſet pati & mori, & hoc modo pœnas pro peccatis hominem ſuſtinere; *Deus* autem, ut ejus pasſioni ac morti a divina natura infinitus adderetur valor. Siquidem ideo Filius Dei humanam naturam in unitatem perſonæ ſuæ divinæ recepit; quoniam natura Divina per ſe pasſionis non fuit capax. Λύτρον itaque redemtionis humanæ perſolutum, & conſequenter juſtitiæ divinæ ſatisfactum eſt, a Chriſto Jeſu, quatenus fuit θεάνθρωπος, ſeu verus Deus & verus homo ſimul. CHRISTUM autem eſſe VERUM & NATURA DEUM, non autem *gratia* talem; multifariam poteſt probari. Et quidem I.) *ex æterna ejus generatione*, quando Deus Pater Pſ. II, 7. expreſſe inquit: *Tu es filius meus, quolibet die genui Te* b). Certe, ſi Deus Mesſiam vocat *filium* a ſe *generatum*; neceſſario hic cum illo eandem debet habere eſſentiam: alias implicaret, & contradictionem involveret, genitum eſſe ex aliquo *proprie* loquendo, nec tamen eandem cum eo habere naturam ac eſſentiam. Nam gignens & genitus, proprie ſumti, ejusdem ſunt eſſentiæ. Unde II.) Scriptura S. Chriſtum non ſolum proprie & abſolute, ſed etiam additis epithetis, vero ac ſoli Deo propriis *Deum* vocat. v. g. ἀληθινὸν θεὸν *Deum VERUM* 1. Joh. V, 20. it. τὸν μέγαν θεὸν *Deum ille MAGNUM*, Tit. II, 13. Sic porro

part. 3. p. 63. ſq. & Tom. II. p. 173. ſqq. ubi Muhamed hac in Parte confutatur pluribus.
a) conf. Joh. FECHTII diſſ. ad Pſ. II, 7. de generatione Meſſiæ æterna. Recuſa Roſt. 1717. G. W. KELLERI diſſ. ad loc. cit. Meſſiam eſſe Jehovam edit. Jen. 1716. Generationem quoque Meſſiæ æternam demonſtravit God. WEGNERUS, in diſſ. de filiatione Meſſiæ æternæ ad Pſ. LXXII, 17. hab. Regiom. 1697. b) conf. Jeſ. XI, 2. ſqq. c. XLII, 1. Matth. III, 16. & vid. B. a SANDEN diſſ. de Divinitate Chriſti ex nomine יהוה Regiom. 1684. M. J. P. PFEIFFERUS ex Jeſ. XLV, 14. 15. probavit in pecul. diſſ. Chriſtum eſſe verum Deum, prod. Regiom. 1685. ex Eſ. LXIII, 9 divinitatem Chriſti probavit J. H. BALTHASAR, in diſſ. h. l. hab. Gryphisw. 1719.

porro *abſolute*, Chriſtus Jer. XXIII, 6. c. XXXIII, 16. dicitur *Jehovah juſtitia noſtra*. Jeſ. LXI, 1. 8. coll. c. LX, 22. appellatur *Jehovah, & quem unxit Jehovah, ſuper quo eſt Spiritus Domini* b). Amplius etiam nomine *Jehovah*, Chriſtus in V. T. inſignitur Zach. XIV, 3. 4. Pſ. XLVII. 6. coll. Marc. XVI, 19. Luc. XXIV, 50. 51. Act. I, 9. 10. 11. 12. *Adonai ſedens ſuper throno alto & elato*, quoque dicitur Jeſa. VI, 1. 2. 3. coll. Joh. XII, 41. ſimulque a Seraphim religioſe honorabatur c). Nullibi autem in Scriptura S. mera aliqua creatura dicitur Jehovah. In N. T. & ſpeciatim Joh. I, 1. inquit Evangeliſta; *in principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat illud verbum*, propoſitione contra natnram, i. e. *verbum erat Deus.* Loquitur hic Evangeliſta de Chriſto λόγῳ d) non προφορικῷ, ſed ὑποστατικῷ: de quo non dicitur: *ἐγένετο fiebat;* verum *ἦν erat*: quod *ERAT* in principio rerum omnium. *Dicitur vero λόγος filius Dei, quia ita ſe habet ad Patrem, ut λόγος ad mentem: non modo propter generationem paſſionis omnis expertem; verum etiam propter conjunctionem cum ipſius Patre. Fortaſſe etiam, quia eodem modo ſe cum Patre habet, ut definitio ad definitum* e). *Nam hoc quoque λόγος dicitur. Qui enim filium cognovit; Patrem quoque cognovit, ac brevis, compendioſa, facilisque paterna naturæ declaratio eſt filius. Omne enim quod genitum eſt, genitorem ſuum tacita quadam voce definit* f). Porro Act. XX, 28. legitur, quod *Deus proprio Sanguine Eccleſiam redemit.* An vero ſcimus, Chriſtum Dei filium *tantum* carnem & ſanguinem aſſumpſiſſe Ebr. II, 14. ideoque de Deo Patre non *proprie*, ſed ſaltem κατ᾽ ἀνθρωποπάθειαν dicendum fore, *quod ſanguinem habeat*, (ſi forte alicubi hoc diceretur); de Chriſto autem *vere & proprie*. Hinc ergo patet in iſto Actorum loco non de Deo Patre, ut SOCINIANI contendunt), ſed de Chriſto ſermonem eſſe. Præter hæc etiam appellatur κύριος, quæ vox reſpondet Ebræorum אדוני. Sic 1. Cor. XV, 47. dicitur *Dominus e cœlo*: quod de Chriſto, ratione ſolius humanæ naturæ, dici non poterat. Act. X, 36. nec non Rom. IX, 5. audit *omnium Dominus, ac Deus ſuper omnia*, adeoque etiam cœli & terræ: Apoc. XVII, 14. c. XIX, 16. *Dominus Dominorum, & Rex Regum* audit. Quas denominationes omnes ſoli & vero Deo proprias eſſe, patet ex Matth. XI, 25. 1. Tim. VI, 15. Ergo rectiſſime colligitur, quod *Chriſtus ſit ſummus Deus.* Hæc erant nomina Divina, quæ Chriſto imponuntur, *eſſentialia*. Sed dantur adhuc alia nomi-

c) vid. interea D. J. G. ABICHTII, Gymn. Gedan. Rectoris, & S. S. Th. P. P. ibidem Excellentiſſimi, Fautoris ac Patroni mei colendiſſimi, diſſ. ad Jeſ. VI, 1. 2. 3. d) vid. hic B. a SANDEN diſſ. de λόγῳ æterno, & non a ſilentio prodeunte, Regiom. 1710. e) hæc verba Elias CRETENSIS ita explicat: *ut definitio naturam rei declarat, ſic & ſubſiſtens Dei Verbum, naturam Patris demonſtrat.* Conf. interea, ut clariora hæc fianr, *J. B. NIEMEIERI* diſſ. de iis, quæ τῷ λόγῳ diſtinguuntur, hab. Helmſt. 1702. f) Verba ſunt clari illius apud Antiquos Theologi *GREGORII NAZIANZENI* Orat. 36. p. 590. C. D.

nomina divina *perſonalia*, quæ æque Chriſto tribuuntur; ſcil. quando Rom. VIII, 31. coll. 32. dicitur *filius Dei proprius*, cujus *Pater proprius eſt* Deus, Joh. V, 18. *Filius unigenitus a Patre*, Joh. I, 14. ſcil. qui ſolus ex ſubſtantia Patris eſt genitus, Poſt v. 18. appellatur *filius exiſtens in ſinu Patris*, quo intimum Paternæ charitatis & naturæ ſecretum innuitur, coll. c. III, 16. 18. 1. Joh. IV, 9. Ebr. XI, 17. Eodem forte ſenſu, quo alias liberi e *lumbis* Gen. XXXV, 11. 1. Reg. VIII, 19. 2. Chron. VI, 9. vel *femore* Gen. XLVI, 26. Exod. I, 5. Jud. VIII, 30. aut *viſceribus* Gen. XV, 4. c. XXV, 23. 2. Sam. XVI, 11. Jeſ. *XLIX*, 1. Pſ. *LXXI*, *6*. parentum prodire dicuntur. Ebr. I, 6. vocatur *filius primogenitus*, & Col. I, 15. 16. *primogenitus omnis creaturæ* g). Quoniam in ipſo creata ſunt omnia. *Filius angelis ſuperior*, Ebr. I, 5. quia Deus nulli angelo dixit: *Tu es filius meus, ego hodie genui Te, &c. Filius Patri æqualis*, Joh. V, 17. 18. qui, ut una eademque eſſentia, ita etiam virtute, cum Patre eadem opera expediebat. Quod vero ſuper hæc, etiam *additis Epithetis vero & ſoli Deo propriis*, Chriſtus vocetur *Deus*, patet ex Rom. IX, 5. ubi Paulus eum vocat *deum benedictum in ſecula* h). Quæ verba periphraſin *ſummi Dei* omnino exprimunt, juxta Rom. I, 25. Nam ſi Chriſtus tantum homo eſſet; determinatio iſta in priori loco, κατὰ σάρκα, eſſet prorſus ſuperflua. Johannes Apoſtolus in 1. Ep. c. V, 30. emphatice eum vocat VERUM DEUM, & *vitam æternam*. Ubi ſcopus Apoſtoli ſatis oſtendit, Chriſtum veniſſe, & verum Deum eſſe: quoniam totus in eo eſt, ut nos ad cognitionem veri Dei ducat; nos vero in illo vero Deo etiam eſſe doceat Porro Tit. II, 13. Chriſtus nominatur MAGNUS DEUS, (quo modo Daniel de Deo uno, ſolo & ſummo hæc verba uſurpavit c. II, 45.) Et quoniam unicus tantum adhibitus eſt articulus; hinc i) etiam pro more Græcæ linguæ, nonniſi unicum tantum ſubjectum intelligendum eſt. Accedit, quod *apparitio ad judicium, SOLI FILIO TRIBUITUR*, conf. 2. Theſſ. II, 8. 1. Tim. VI, 14. 2. Tim. IV, 1. III.) Divinitas Chriſti probatur, quod ei *per ſe ac formaliter*, non ſecus ac Deo Patri, attributa Divina competunt, & in Scriptura S. etiam aſſimilantur. Sic enim dicitur *filius Dei ÆTERNUS*, Col. I, 17. Ebr. XIII, 8. Joh. I, 1. coll. c. XVII, 5. & imprimis Mich. V, 1. IMMENSUS & OMNIPRÆSENS, Joh. I, 18. Matth. *XVIII*, 20. c. *XXVIII*, 20. IMMUTABILIS, Pſ. CII, 28. coll. Ebr. I, 12. *SANCTISSIMUS* Dan.

g) Non tamen ideo Chriſtus cum *ARIANIS & SOCINIANIS* pro mera creatura, & quidem ob hunc locum, pro *primo creato*, vel præſtantiſſima atque nobiliſſima omnium creaturarum habendus eſt: pro Orthodoxis primogenitus hic ſit, qui *ANTE omnes creaturas* genitus eſt, &c. conf. Seb. *SCHMIDII* Colleg. Bibl. V. T. poſterius p. 303. ſq. h) lege B. Joh. *CARPZOVII* diſſ. ad Rom. IX, 5. de Divinitate Chriſti. Lipſ. 1697. i) conf. Exc. STOCKII Interpr. Græc. §. 10.

Dan. IX, 24. OMNIPOTENS Joh. X, 28. Apoc. I, 8. OMNISCIUS Joh. II, 25. c. XX, 17. BEATISSIMUS, & *αὐταρκέστατος* Joh. XVI. 15. GLORIOSISSIMUS Joh. XVII, 5. 1. Cor. II, 8. Similiter etiam Chriſtum pro Deo agnoverunt *dæmones ipſi*, de quibus Matth. VIII, 29. *centurio* iſte, qui morti Chriſti ejusque crucifixioni præſens, juxta Matth. XXVII, 54. Marc. XX, 39. &c. Superſunt quidem adhuc alia argumenta, quibus orthodoxa de Divinitate Chriſti ſententia ſolide poteſt defendi, e. g. *quod ei CREATIO competat*, Joh. I, 3. coll. I, 16. Ebr. I, 2. coll. Jeſ. IX, 5. ac uti hic dicitur *pater ſeculi*; ita ibi *per ipſum ſecula* Deus fecit. Sic Jeſ. XLVIII, 16. qui in tempore *miſſus* fuit *a Jehova*, dicitur *a tempore ibidem fuiſſe, quo* terra, cujus v. 13. fit mentio, *extitit: quippe quam manus ejus fundarit*, & *cujus dexteris extenderit cœlos*, ibid. Adde, *quod ei cultus divinus ſit deferendus*, juxta Ebr. I, 6. quam divinæ adorationis gloriam nulli alias dare voluit Deus, Jeſ. XLII, 8. c. XLVIII, 11. *quod ipſe Deus eum expreſſe vocat filium ſuum*, Pſ. II, 7. Ebr. I, 5. Matth. III, 17. c. XVII, 5. & ſimilia. Quibus tamen, ob brevitatis ſtudium, non diutius immorabor. Judæorum vero, Muhamedanorum, Arianorum, Socinianorum, & ejusdem farinæ hæreticorum objectionibus, ſufficienter reſponderunt alii k): quos vide. Hoc ſaltem addo, quod, ubi in Jeſ. LIII, 9. de iſto *ſervo Dei*, qui eſt *Meſſias*, dicitur: *nemini ipſum injuriam feciſſe, neque dolum in ejus ore fuiſſe inventum*, & v. 11. *per ſui cognitionem multos juſtificaturus aſſeritur;* unde & 1. Petr. I, 19. quando vocatur *agnus immaculatus* & *incontaminatus;* luculenter hæc quoque de Divinitate Meſſiæ, Eo quod ſunt prædicata, ſoli Deo propria. Quoniam *omnes homines ſunt peccatores, & carent gloria Dei*, (Rom. III, 23.) ac præterea *ſolus Deus juſtificare poteſt*, (Rom. VIII, 33. coll. Jeſ. L, 8.) id quod in ſuperioribus, pluribus jam ſunt proſecutus.

§. XXVIII. Nunc etiam demonſtrandum eſt, Chriſtum tanquam *verum* & *ſummum Deum*, fuiſſe quoque hominem *verum & proprie* dictum. Huc vero conſtat I.) quod in Scriptura S. ſæpe numero HOMO appellatur, vel *Filius hominis* l), ut Matth. VIII, 20. Se ipſum *hominem* vocat Joh. VIII, 40. Luc. XXIII, 47. adde 1. Tim. II, 5. Joh. XVIII, 29. Audit etiam *ſemen mulieris*, Gen. III, 15. *Filius Abrahæ*, Matth. I, 1. *Davidis*, Matth. XXII, 42. II.) Chriſtus perinde, ut

 alii

k) Scil. Dn. Præſes in Diatr. ad Gen. I, 26. quæ pluralitatem perſonarum Divinarum potiſſimum ex plurali אלהים adſtruit. H. A. Engelcke in diſſ. ad Art. III. Aug. Conf. de Chriſto. Edit. Roſt 1711. item Frid. Deutſch in diſſ. de SS. Trinitatis myſterio contra Socinianos, excuſa Regiom. 1693. l) conf. D. J. DEUTSCHMANNI diſſ. de Myſteriologia Chriſtologias biblicæ per illuſtre nomen Filii hominis revelata. Witteb. 1691. ὡς ἐν παρόδῳ hic commendo B. a SANDEN diſſ. duas de Sanctiſſimo nomine Chriſti, Regiom. 1702. 1706. in ejusdem diſſ. de Sanctiſſimo nomine JEſu, Regiom. 1702.

alii homines, habuit Corpus ejus ipſa paſſionis hiſtoria ſatis confirmat: interim ſpeciatim mentio fit *corporis* ejus Matth. XXVI, 12. 26. 27. 28. Ebr. X, 5. *oſſium* Luc. XXIV, 39. Joh. XIX, 35. 36. *carnis* Luc. XXIV, 39. *ſanguinis* Matth. XXVI, 28. Joh. VI, 54. *capitis* Matth. XXVII, 29. Joh. VI, 5. *linguæ & palati* Pſ. XXII, 16 & 17. *manuum & pedum*, quæ confoſſa conqueritur m); *Animam* vero Chriſtum etiam habuiſſe, patet ex Joh. X, 15. ubi dicitur *vitam ſuam pro ovibus ponere*: quia vita *animæ* effectus eſt. Matth. XXVI, 38. *anima ejus* ad mortem usque *triſtis* fuiſſe narratur. Fuit præterea *anima* ejus *rationalis*, & *intellectu* ſapientiæ capace *prædita*, Luc. II, 39. Joh. V, 21. III.) Chriſtum fuiſſe verum hominem, evincunt etiam *attributa humana*, quæ ipſi tribuuntur, ut ſunt *contriſtari*. *lachrymari* n), *turbari animo*, *lætari*, conf. XIX, 41. Matth. XXVI. 39. Joh. XI, 33. 38. Luc. X, 21. item *operationes humanæ*, ut *loqui*, Luc. X, 21. *velle* Joh. V, 21. *intelligere* Joh. XIII, 3. *edere* Luc. XXII, 8. c. XXIV, 43. c. XXI, 5. coll. 12. 13. *bibere*, conf. Marc. XV, 36. Matth. XXVII, 34. 48. Joh. XIX, 29. 30. Cæterum, quæ Jeſ. LIII, 8. 9. 12. dicuntur, quod mortuus & ſepultus ſit, nec non 2. Petr. I, 19. de Sanguine ejus proferuntur; ea inquam, ſatis manifeſte etiam Chriſti humanitatem declarant & probant. Quare jure meritoque MANICHÆORUM, VALENTINIANORUM, MARCIONITARUM, aliorumque damnamus hæreſes. Quorum illi Chriſti corpus *merum* tantum *Schema* ac *phantaſma* aliquod, adeoque imaginarium; hi vero idem ex *materia* aliqua *cœleſti* elaboratum fuiſſe, impie contendebant. Nam ea, quæ de vera humanitate Chriſti, ex Scriptura Sacra attuli documenta, ſatis evincunt, Chriſtum non κατὰ δόκησιν, ſed κατ' ἀλήθειαν & *proprie* fuiſſe hominem. Dantur itaque in Chriſto, quatenus eſt θεάνθρωπος, *duæ naturæ*; altera divina, humana altera: & ſecundum utrumque etiam *mediator* noſter coram Deo factus eſt, quando λύτρον redemtionis nonſolum, ut verus homo, ſed etiam ut verus Deus noſtri loco perſolvit. Quod autem *Satisfactio* Chriſti competat ſecundum *utramque naturam*; patet exinde, quoniam neque caro ſine Deitatis communione, neque Deitas ſine carnis communione, ad explendas officii mediatorii partes, ſufficiebat: ceu ex antecedentibus jam notum erit. Ergo propter Satisfactionem, & opera officii Sacerdotalis, fieri debuit unio divinæ & humanæ naturæ; & ex hoc ſequitur, utram

m) Textum Ebræum, quod hoc loco a Maſoretis non ſit corruptus, ſtrenue defendit A. PFEIFFERUS in diſſ. ad hunc locum de כארי cruce Criticorum, rec. Witteb. 1705. it. J. WELLERUS a Molsdorff in *Spicilegio* Quæſt. *Ebr. Syr.* ex *Edit.* HILLIGERI p. 30 ſq. qu I. n) Notabile eſt, non legi in *Scriptura* S. Chriſtum unquam riſiſſe. *Elegans* hanc in rem diſſertatio, quam conſcripſit J. HILDEBRANDUS in lachrymis Chriſti, quæ prod. Helmſt. 1714.

utramque Chriſti naturam etiam ad Satisfactionem, concurrere. Quoniam nulla alia ratio unionis duarum naturarum hypoſtaticæ, præter concurſum ad Satisfactionem & peccatorum expiationem, dari poteſt. Si enim divina natura ad opus redemtionis nihil contulit; paſſio & mors Chriſti non haberet infinitum valorem: qui tamen neceſſario hic requiritur. Et ſi Chriſtus tantum, ſecundum humanam naturam, eſt mediator noſter; facile poſſet defendi, ejus incarnationem plane fuiſſe ſuperfluam ac non neceſſariam. Ratio eſt, quia Deus facile potuiſſet creare alium hominem Sanctum, qui *mediatoris* officio fungeretur, & ſatisfaceret. Accedit his, quod etiam ſecundum divinam naturam, Chriſtus Deo mundum reconciliaſſe 2. Cor. V, 19. & hinc ſecundum Divinam naturam *Mediator* noſter eſſe, expreſſe legatur: conf. 2. Cor. II. 8. Actor. III. 15. Rom. VIII. 32. 1. Joh. V. 5. ſq. Luc. IX. 56. Eleganter quoque ſententiam noſtram confirmat dictum iſtud 1. Tim. II. 5. *unus eſt mediator inter homines & Deum, homo* JESUS CHRISTUS; *qui ſe ipſum dedit ἀντίλυτρον &c.* Patet hinc, Chriſtum eſſe mediatorem *ſecundum utramque naturam.* Id quod pulcherrime Arabs in Bibliis Polygl. Lond. exprimit, quando de Christo dicit, quod dederit ἀντίλυτρον ذاتا; nam vox ذات nonſolum *animam* ſeu *rem ipſam*, ſed præterea quoque *eſſentiam*, abſolute *divinam*, & *ipſum Deum ſignificat* o): ſenſusque dicti illius huc redit: unus aſt mediator inter Deum & homines, homo JESUS CHRISTUS, *qui eſſentiam ſuam Divinam, quæ ipſe Deus erat*, dedit in ἀντίλυτρον &c. Et certe, quia debuit eſſe medius inter Deum & hominem, ex utroque etiam participavit. Hinc etiam IRENÆUS p) Ebionitas ita ſolide confutat, inquiens: *quomodo poſſunt ſalvari? niſi Deus eſt, qui ſalutem ipſorum ſuper terram operatus eſt; & quem ad modum homo tranſiet in Deum? ſi non Deus in hominem.* Quæ ex Irenæo citavit THEODORETUS q) ſcribens: ἀνακρίνει δὲ καὶ τοὺς ἠβιώνους. πῶς δύνανται σωθῆναι, ἐν μὴ ὁ θεὸς ἦν, ὁ τὴν σωτηρίαν αὐτῶν ἐπὶ γῆς ἐργασάμενος; ἢ πῶς ἄνθρωπος χωρήσει εἰς θεὸν, εἰ μὴ ὁ θεὸς ἐχωρήθη εἰς ἄνθρωπον, i. e. *percontatur etiam ex Ebionitis, qua ratione ſalutem adipiſci queant? ſi Deus is non ſit, qui ſalutis ipſis afferendæ munere in terra perfunctus eſt: aut quo pacto homo in* Deum *migrare queat? ſi* Deus *in hominem haudquaquam immigravit.* Verba Irenæi; *quomodo poſſunt ſalvari?* bene explicant iſta FULGENTII r): *nullatenus namque humana*

 mana

o) vid. J. GOLII Lex Arab. p. 894. p) Lib. IV. adverſus Hæreſ. cap. 59. q) Dialog. II. qui *inconfuſus* dicitur, Oper. Tom. IV. p. 87. r) quæ habet libr. de Incarn. & grat. Domini noſtri c. 4. p. 704. ſqq.

mana natura ad auferendum peccatum mundi ſufficiens atque idonea fieret ; niſi unione verbi Dei, non naturali confuſione, ſed ſolum perſonali unitate tranſiret.

§. XXIX. Sed obſtare videtur huic noſtræ Sententiæ, qua Chriſtus mediator noſter *ſecundum utramque naturam* aſſeritur, illud, quod paſſio & mors Deitati per naturæ conditionem non competunt: cum tamen ad ejus officium mediatorium præcipue requiratur, ut etiam noſtri loco mortem vicariam ſubiret, (conf. 1. Tim. II, ſ. 6). Scilicet THEOPASCHITARUM error eſt, paſſionem *ſubjective* & *formaliter* divinitati tribuentium: & PAPISTARUM aliorumque heterodoxorum hæreſis, qui Chriſtum mediatorem ſaltem *ſecundum humanam naturam* agnoſcunt. Reſp. autem, verum quidem eſſe, Deitatem crucifigi & mori non potuiſſe. Sed quoniam filius Dei naturam humanam in unitatem ſuæ perſonæ aſſumpſit, & hoc ipſo omnia ſua idiomata ei appropriavit; tam vere eſt paſſus & mortuus in propria ſua carne, quam ſi paſſionem in ipſa ſua natura divina ſuſtinuiſſet. *Nudo* enim *homini*, etſi ſanctiſſimo, impoſſibile tamen erat, infinitam Dei iram placare, & peccatorum remiſſionem impetrare: hinc etiam *Deus mediator* noſter eſſe debebat. Cum mortem nec ſolus Deus ſentire, nec ſolus homo ſuperare potuiſſet. Et in eo conſiſtit tertium illud communicationis idiomatum genus, quod Chriſti utraque natura agit, cum communicatione alterius, quod ſibi proprium eſt. Ut λόγος operetur, quod λόγου eſt; caro autem ſeu humana natura exequatur, quæ carnis ſeu humanæ naturæ ſunt. Sed citra heterodoxias ſuſpicionem dicere poſſumus, *Deum ipſum pro nobis eſſe paſſum, ipſum pro nobis eſſe mortuum*: non quidem ſecundum proprietatem naturæ; ſed ſecundum unionem perſonæ s). Nam humanæ naturæ eſt, pati; divinæ autem naturæ eſt, paſſioni addere infinitum valorem, ut paſſio iſta Deum iratum placare queat. Neutiquam tamen in operando una natura ab altera debet ſeparari; cum ambæ agant conjunctim, & cum communicatione invicem alterius. Sic quando 1. Cor. XV, 3. Gal. I, 4. Eph. V, 2. &c. dicitur: *Chriſtum mortuum eſſe* pro peccatis noſtris; *CHRISTUM JESUM dediſſe ſe ipſum* pro peccatis noſtris; *CHRISTUM dediſſe ſe ipſum pro nobis oblationem, & victimam in odorem bonæ fragrantiæ*: aut 1. Joh. III, 8. Luc. IX, 56. *Filium* DEI diſſolviſſe opera Diaboli, *Filium hominis* veniſſe, ſalvatum animas. Hæc omnia ſunt ejusmodi propoſitiones, quarum prædicatum eſt operatio ad officium CHRISTI pertinens: *ſubjectum* autem eſt nomen *concretum*, ſive ab

s) Conf. J. N. QUISTORPII diſſ. de hymni *Paſſionalis* o Traurigkeit, &c. verbis: GOTT ſelbſt liegt todt, edit. Roſtoch. 1704.

ab utraque; (ut in prioribus), ſive ab una natura, (ut in poſterioribus), perſonam Chriſti denominans. Cæterum fundamentum habere hanc propoſitionem: *Chriſtum*, quatenus fuit verus Deus, etiam *pro nobis eſſe mortuum*, in Scriptura S., inde patet; quoniam 1. Tim. II, 5. mediator inter Deum & homines vocatur *homo & ſimul Deus*: Act. XX, 28. dicitur, *ipſum Deum* proprio Sanguine redemiſſe eccleſiam: 1. Joh. I, 7. Sanguinem *JEſu Chriſti Filii Dei* nos mundare a peccatis. In quibus locis omnibus, etſi de Deitate in ſe ſpectata non poteſt dici, quod habeat ſanguinem; quoniam tamen Filius Dei humanam naturam in unitatem perſonæ ſuæ divinæ recepit, adeo ut hæ naturæ arctisſime, & modo inperſcrutabili in eo ſint conjunctæ; rectisſime potes dicere, ſanguinem iſtum, quem Chriſtus pro nobis in cruce effudit, eſſe ſanguinem ipſius Dei? eo quod per οἰκείωσιν Deus ſibi vendicat, quæ ſunt hominis; & contra homo, quæ ſunt Dei. Prorſus itaque exulat ἀλλοίωσις illa ZWINGLII CALVINIANORUMque, quando una natura nominatur, altera vero tantum intelligitur, vel, qua de altera in Chriſto natura loquentes, alterius vocibus utimur. Sic e. g. cum dicitur: *Filius Dei eſt paſſus*, Zwinglius cum aſſeclis intellexere per ſubjectum, nempe perſonam Filii Dei, illam tantum naturam, cujus proprium in prædicato exprimitur, nempe humanam, quaſi ſenſus ſit: Filius Dei, i. e. humana natura Filio Dei unita eſt paſſa. Similiter hæc propoſitio: *Dominus gloriæ eſt crucifixus*, juxta eos ita eſſet reſolvenda; caro, ſive humana natura, Domino gloriæ unita, eſt crucifixa. Sed præterea, quod ſtante hac ſententia, cadit unio perſonalis, & Neſtoriana naturarum divulſio ſequitur: ceſſat etiam omnis vera & realis κοινωνία, totumque redemtionis & ſalutis noſtræ myſterium penitus evacuatur. Nihil magis etiam ridiculum eſt, quam iſta analyſis: *Verbum*, i. e. humanitas caro facta eſt: *Deus eſt paſſus ſecundum humanitatem*, i. e. humanitas paſſa eſt, ſecundum humanitatem. Explodimus ergo ineptam iſtam ἀλλοίωσιν: & cum noſtratibus jure meritoque defendimus, quod, ſicut Filius Dei carnem aſſumpſit in unitatem perſonæ ſuæ; ita ut aſſumta caro *vere* ſit Filii Dei caro: ita etiam *vere & realiter* paſſus ſit Filius Dei in aſſumta carne. Adeoque quando dicimus, *Deus*, vel *Filius Dei eſt paſſus*; hanc propoſitionem ita intelligimus: Divina perſona paſſa eſt, ſecundum naturam humanam, in perſonalitate divina ſubſiſtentem. Ut ita pasſionis principium *quod*, ſit ipſa perſona divina, ſeu *Deus*; & principium *quo*, natura *humana*. Hanc vero noſtram aſſertionem in Scriptura S. fundamentum habere, & præterea nudum hominem, vel meram aliquam creaturam t), ad opus redemtionis

Ttt tt 3 nis

t) Idem etiam veteribus Judæis viſum fuiſſe, ſcil. genus humanum per nudam ac meram

nis humanæ perficiendum, non fuiſſe ſufficientem; id jam ex ſuperioribus abunde conſtat.

§. XXX. Chriſtus itaque ipſe DEI Filius lytron redemtionis humanæ perſolvit, quando pro hominibus u) paſſus ac mortuus eſt. *Solus* autem Chriſtus eſt paſſus, non ut SABELLIANI contendunt; qui, quoniam Patrem, Filium & Spiritum S. unam eandemque eſſe perſonam, tria ſaltem nomina habentem, aſſerebant: ita etiam Filio paſſo, Patrem & Spiritum S. paſſos eſſe, docebant. Sed falſo, cum Deus non ſit paſſus in eſſentia; ſed incarnatus, in propria ſua carne mortem ſuſtinuerit. Præterea Chriſtus *unicus* & *ſolus* eſt mediator inter Deum & homines; non, ut Papiſtæ ſomniant x), qui in opere mediationis & intercesſionis, Chriſto aſſociant Mariam virginem, & ſanctos defunctos. Sed ignorat Scriptura S. omnes alios mediatores, præter Chriſtum; qui *ſolus torcular calcavit*, Jeſa. LXIII, 3; & qui *unus eſt mediator inter Deum & homines*, 1. Tim. II, 5. Hinc merito a ſilentio Scripturæ ad totalem ejus rei negationem concludimus. Et, ſi etiam maxime quis Sanctorum potuiſſet pro aliis ſatisfacere; neque tamen conſtaret, voluiſſe eum, aut Deum ſponſorem voluiſſe recipere, inquit DANNHAUERUS y). Hinc, quoniam nullus Sanctorum, ſit quisque ſit, pro hominibus mortem atque pœnam vicariam ſuſtinuit, & hoc modo eorundem peccatis ſatisfecit, niſi *ſolus Chriſtus* z); ideo nullus alius etiam mediator inter Deum & homines eſſe poteſt; præter *ſolum Chriſtum*. Omnem enim Satisfactionem, & conſequenter intercesſionem alienam refellit illud Pſ. XLIX, 8. 9. Ex his omnibus colligas, quam *excellens ac pretioſum* ſit λύτρον iſtud redemtionis humanæ, a Chriſto perſolutum; quando ipſe Deus proprio ſuo ſanguine nos redemit. Quod Petrus in loco noſtro, pretioſius eſſe aſſerebat omni auro, ac argento. Eo quod incorruptibile eſt, & habet infinitum valorem; cum ſit ipſius Dei ſanguis proprius Act. XX, 28. cui merito nihil poteſt comparari in cœlo nec in terra: & qui tam efficax

non poſſe redimi; ex ipſorum Rabbinorum ſcriptis probavit Raym. MARTINI in pugione fidei, p. 621. ſeq. Edit. Lipſ. 1987. ſed Pariſ. p. 494.

u) Et quidem pro ſolis hominibus, non vero pro Angelis, utpote quorum naturam non aſſumpſit, Ebr. II, 2; neque pro ſe ipſo, quia neque peccator, neque offendens fuit. x) Ipſa Pontificiorum variorum ex Scriptis ſuis verba diligenter collegit M. J. GUNTHERUS in demonſtrat. ſolida ex Epiſt ad Rom. quod Eccleſia Lutherana ſit Apoſtolica. Romana vero Apoſtatica, c. III. p. 50. ſeq. prod. Lipſiæ, 1711. in 4t. y) in Hodomor. Spiritus Pap. Tom. II. Phantasm. XI.; p. 878. ſeq. z) Mortem Chriſti pœnæ vicariæ rationem habere, contra Socinianos & alios fuſe defendit Guil. OUTRAM in Tr. de Sacrificiis lib. II. c. 5. p. 295. ſeq.

C

cax eſt, tantaquæ virtutis, ut vel unica ejusdem guttula a), omnia totius mundi peccata delere queat. Quando ergo ſolus Chriſti ſanguis nos mundare poteſt a peccatis 1. Joh. I, 7., & conſequenter infinitæ juſtitiæ divinæ pro nobis ſatisfacere; utique ipſe eſt infinitus, & ita univerſos totius mundi theſauros pretioſitate infinitis modis ſuperat. Quicquid enim *abſolute & in ſe* diuturnius eſt, eſt etiam præſtantius.

XXXI. Ad veritatem tandem lytri redemtionis humanæ *logicam* referas, quod λύτρον redemtionis humanæ etiam pro tali agnoſcendum & habendum ſit, quale revera eſt: nimirum, quod ſit λύτρον *vere & proprie* dictum; non autem *improprie* tale, ut SOCINIANI b) contendunt: item quod ſit *univerſale*, pro *omnibus* hominibus, omnibusque eorum peccatis; non vero *particulare*, ut CALVINIANI volunt, & tantum pro *ſolis* electis a Chriſto perſolutum. Quod λύτρον hocce ſit *proprie* dictum tale; inde conſtat, quoniam illud conſequitur Satisfactio pro peccatis noſtris *proprie* talis: quæ eſt pœnalis. Nam Chriſtus hoc redemtionis λύτρον perſolvens, eo ipſo non tantum voluntati divinæ, ſed etiam pro aſſumtis in ſe, & portatis peccatis noſtris, juſtitiæ ſatisfecit. Et hanc Chriſti pro peccatis ſatisfactionem proprie talem probamus, *α) quoniam Chriſtus peccata noſtra portaſſe, in Scriptura S. expreſſe aſſeritur*. Portare autem peccata, ſenſu Biblico, nihil eſt aliud, quam *pœnas peccati in ſe recipere*, & *ſuſtinere*; atque ita luitione pœnarum, pro peccatis ſatisfacere. Et ſic legitur *Chriſtus tuliſſe langvores noſtros, & peccata noſtra portaſſe* Jeſa. LIII, 4. *peccata noſtra ipſemet ſurſum tuliſſe in corpore ſuo ſuper lignum* 1. Petr. II, 24. *agnus Dei portaſſe peccata mundi* Joh. I, 29. Non obſtat Socinianorum iſta objectio; *portare peccata* ſimplicem ſaltem eorum ablationem involvere, e. g. Exod. XXXIV, 7. & Num. XIV, 18. ubi etiam de Deo dicitur, quod *portet iniquitatem*, ſcil. non ferendo, ſed condonando: adeoque hoc ipſo iſti ſatisfactionem Chriſti pro peccatis, ex hac phraſi colligi non poſſe, clamant. Sed pro diverſitate ſubjectorum, phraſis hæc etiam diverſimode eſt explicanda. Nam aliter Deus portat peccata, aliter vero Chriſtus. Iſte quidem dum ea remittit & *aufert*, ita, ut etiam pœna removeatur; hic vero dum pro iis patitur

a) Scil. ſi ſanguis Chriſti ſpectatur in ſe, & ſua natura. Si vero conſideretur decretum Dei de effundendo ſanguine Chriſti ad mortem usque; una gutta ſanguinis Chriſti ad ſatisfactionem non fuit ſufficiens. Siquidem propter unius guttæ ſanguinis Chriſti effuſionem, non ſecuta fuiſſet mors ipſius. Conf. interea HUNNII & WEGNERI diſſ. de Sanguine Chriſti ſupra §. XVII. n. 102. citatas. b) Optandum utique foret, ut horum ſaltem nomina nunc nota eſſent: ſed ſicut execrabilis illorum hæreſis priſcis temporibus jam altas radices egit; ita proh dolor! hac noſtra ætate de novo in Anglia caput extollere videtur. Quod vero Deus clementiſſime prohibeat!

titur. β) *Quoniam Chriſtus propter peccata noſtra ſubſtitutive, ſeu vice & loco noſtri eſt paſſus & mortuus.* Nam ob ſcelera noſtra vulneratus eſt, caſtigatio pacis noſtræ ſuper ipſum erat Jeſa. LIII, 5. propter peccata noſtra traditus eſt, Rom. IV, 25. c. V, 28. pro peccatis noſtris mortuus eſt ſecundum Scripturas 1. Cor. XV, 3. Chriſtus ſe ipſum tradidit pro nobis, ut nos redimeret ab omni injuſtitia Tit. II, 14. Hæc & ſimilia dicta paſſionem ac mortem Chriſti fuiſſe vicariam, ſatis ſuperque teſtantur. Siquidem particulæ ἀντὶ & ὑπὲρ idem ſignificant, quod *vice* ſeu *loco*, & quaſi ſignificatum *permutativum* c) ſuſtinent. Conf. 2. Sam. XVIII, 33. Rom. IX, 3. 2. Cor. V, 20. (γ) *Quia Chriſtus victima pro peccatis factus eſt.* Dixerat enim Jeſaias, Meſſiam poſiturum אשׁם ſeu *ſacrificium pro reatu.* Ipſe eſt, qui per ſe ipſum peccatorum noſtrorum expiationem fecit Ebr. I, 3., qui per immolationem ſui ipſius peccatum e medio ſuſtulit Ebr. IX, 26., qui ſe ipſum dedit ἀντίλυτρον pro omnibus, 1. Tim. II, 6. Et hanc Chriſti mortem *vicariam* clariſſime præfigurarunt victimæ illæ V. T., de quibus jam ſuo loco diximus. Hic id ſaltem addo, mortem Chriſti pro nobis ita fuiſſe comparatam; ut nihil aliud eandem conſequi potuerit, quam vera & plena ſatisfactio. Mortem enim ideo ſuſtinuit, quoniam ipſa erat ſtipendium & pœna peccati, cujus Chriſtus ſe particem fecerat: quæ tamen non ſolum fuit finita, ſed & ſimul infinita, ratione valoris ex perſonæ patientis dignitate. Ideoque contra SOCINIANOS recte defendimus, Chriſtum pœnas infernales paſſum eſſe: licet hic easdem non ſenſerit *extenſive*, ſi æternam earundem, & nunquam finiendam cruciatuum infernalium durationem ſpectes; ſuſtinuiſſe tamen *intenſive*, ſeu quoad vim, rigorem, acrimoniam, pondus, extremitatem & ſubſtantiam. Cum tantum intenſio ſit de eſſentia pœnarum infernalium; extenſio autem tantum accidens ex conditione ſubjecti finiti, non ex ipſa natura pœnarum infernalium promanans. Certe, quando Chriſtus in cruce Matth. XXVII, 46. clamavit: *Deus mi! Deus mi! quare dereliquiſti me* d)? tunc omnes omnino cruciatus & dolores, quos ſaltem mente aſſequi licet, ſuſtinuit. Siquidem *maledictus pro nobis factus erat*, Gal. III, 13. Nam minime opus fuit, ut Chriſtus hoc modo noſtri loco in æternum cruciaretur: quoniam fuit perſona infinita. Quas tamen inferni pœnas damnati in æternum cum non poſſint exhaurire, ideo in æternum easdem ſentire coguntur. Ideoque Chriſtus cruciatuum *extremitatem* ſuſtinuit; ſed *æternitatem* ſuſtinere non debuit. Liquet hoc exinde, quia, licet culpa in ſe ſit finita; infinita tamen redditur,

c) Conf. Exc. STOCKII Interpr. Gr. §. 234. & §. 242. d) Vindicias horum verborum in pecul. diſſ. exhibuit D. M. SCHREIBER Regiom. 1716.

ditur, quoniam Deus infinitus illa læditur. Similem in modum mors Chriſti, licet in æternum non durarit, infinita tamen eſt; quia perſona infinita illam ſuſtinuit. Id quod etiam de pœnis infernalibus aſſerendum eſt. Et ſane, ubi Chriſtus in cruce clamavit: *conſummatum eſt* Joh. XIX, 30; hac unica voce, tanquam ſigillo confirmare voluit abſolutiſſimum paſſionum ſuarum complementum, ac perfectiſſimam eorum omnium præſtationem, quæ in V. T. de eo præfigurata, & ab illo tanquam Vade & Sponſore exigi poterant, conf. Joh. XIX, 28. Ex hactenus dictis itaque ſatis SOCINIANORUM errores, quibus paſſionem & mortem Chriſti vicariam ſummo ſtudio annituntur evertere, refelli poſſunt. Objiciunt enim, ſatisfactionem hanc Chriſti pro peccatis noſtris eſſe *improprie* dictam, & *metaphorice* talem: quoniam per *acceptilationem* partis læſæ ſit facta. *Quaſi Deus de jure ſuo ex peculiari quodam benignoque favore aliquid remiſerit, & peccata hominum non ex rigore juſtitiæ ſuæ punire voluerit.* Nec in hoc ſubſiſtunt: quin adhuc clament, eam plane eſſe ſuperfluam. Quoniam Deus ex mera ſua miſericordia, peccata, etiam citra ſatisfactionem, potuit remittere. Adeoque Deum ipſum ex parte injuſtitiæ inſimulant, quod ſcilicet innocentem pro iisdem interfici conceſſerit. Sed negamus, ſatisfactionem Chriſti pro peccatis noſtris fieri per *acceptilationem*, & hoc modo liberationem ac vitam *precario* obtineri, per meram Dei indulgentiam ac miſericordiam: eo quod facta eſt integre, ex juſtitia judicis, & perſolutione rei debitæ e), quæque liberationem ac vitam conſequitur *meritorie* f). Præterea, *potuit* quidem Deus per potentiam abſolutam, ſine ſatisfactione peccata remittere; ſed quæritur: *an* etiam *voluerit* peccata h. m. condonare, & re ipſa ſine ſatisfactione condonaverit? Id quod negatur. Obſtat enim ejus juſtitia, quæ pro offenſis ſatisfactionem requirit. Nil juvat hic ad homines provocare; qui injuriam illatam ſæpe numero ſine ſatisfactione, & debita citra ſolutionem remittunt. Nam inter Deum & homines magna eſt differentia. Deus enim non ſolum eſt perſona læſa, ſed etiam ſupremus Judex; cui, ob infinitam ſuam juſtitiam incumbit, peccata non impunita dimittere; ſed ſatisfactionem exigere. Siquidem *juſtus eſt Jehovah, & rectum* quodlibet *judiciorum ejus*, Pſ.

Uuu uu CXIX,

e) Elegantem hanc in rem Chriſti cum morte Dialog. exhibet MACARIUS Ægyptius, Hom. XI. §. 10. p. 142. ſeq. Edit. Lipſ. 1714. Adde J. W. JÆGERI diſſ. de Pretio Redemtionis per Chriſtum accurato & ἰσοῤῥοπῶ, quæ prod. Tub. 1716. f) SOCINIANI quidem ex 1. Petr. II, 21. inferunt, Chriſtum non vere pro peccatis noſtris ſatisfeciſſe; ſed ipſum paſſione hac nobis exemplum duntaxat dediſſe. Verum hos & alios hæreticos docte refutavit Val. ALBERTI in pecul. diſſ. ad h. l. de paſſione Chriſti meritoria & exemplari, edit. Lipſiæ 1695.

CXIX, 137. Aliter vero ſe res habet cum hominibus: qui, etſi injuriam illatam, vel debita condonant; nihilominus tamen juſtitiæ, quæ a Magiſtratu, aut illo, qui ejus vices gerit, adminiſtratur, ſuum relinquunt negocium. Quoniam in ſuperioris poteſtate adhuc ſitum eſt, non obſtante facta a parte læſa condonatione, ex præſcripto legis, & ſecundum juſtitiam cum lædente adhuc procedere. Imo, quando Chriſtus Deo, noſtri loco, ſatisfecit; magna nihilominus Dei erga homines bonitas ac miſericordia eluceſcit, (quam nemo ſatis eloqui poteſt, etſi etiam ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀγγέλων præditus eſſet, 1. Cor. XIII, 1. Quod, dum pretium exigit, & pœnas debitas a nobis poſtulat, ex ſua tamen miſericordia, cum non eſſemus ſolvendo, redemtionem noſtram, per filium ſuum inſtituendam, decreverit, & re vera præſtandam curarit. Jam itaque ſatisfactionem Chriſti pro peccatis noſtris, non per ſolam ac nudam acceptilationem factam; ſed non prius, quam λύτρον ſufficiens pro peccatis eſſet ſolutum, inſecutam eſſe; evincunt loca ſequentia, ſcil. Matth. XX, 28. Marc. X, 45. 1. Tim. II, 6. Eph. I, 7. Col. I, 14. Rom. III, 24. Ebr. IX, 12. Gal. III, 13. c. IV, 5. 1. Petr. I, 18. 19. 2. Petr. II, 1. Apoc. XIV, 3. 4. 1. Cor. VI, 20. c. VII, 23. Reliquis SOCINIANORUM contra ſatisfactionem Chriſti pro peccatis noſtris objectionibus, non minus docte, quam ſufficienter reſponderunt alii g), quos vide.

§. XXXII. Poſtquam itaque vidimus, ſatisfactionem pro nobis a Chriſto præſtitam, eſſe *proprie* talem; nunc etiam ad alterum membrum progrediendum eſt, quod veritatem lytri hujus logicam conſtituit. Ut etiam nobis conſtet de ejusdem *univerſalitate*: quod omnes homines concernat, & omnia eorum peccata exhauriat. Certe, ſi meritum Chriſti ad omnes ſe extendit homines; neceſſario Chriſtus etiam pro omnibus ſatisfecit h). Hoc vero varie pro-

g) Conf. Guil. OUTRAM in Tr. de Sacrificiis, lib. II. c. VI. J. A. SCHMIDII diſſ. de veritate Satisfactionis contra Socin. edit. Helmſt. 1709. P. P. PESAROVII diſſ. de Satisfactione Salvatoris noſtri pro peccatis, contra Socin. hab. Regiom. 1705. Mich. WALTHERI diſſ. ad Jeſ. LIII, 5. 6. & 1. Tim. II, 5. 6. de Satisfactionis Chriſti certitudine recuſ. Witteb. 1718. Sed monendum adhuc eſt; cavendum eſſe, ne putemus, nos ipſos in Chriſto eſſe punitos, quando ſæpe dictum eſt, Chriſtum pœnas peccatorum noſtri loco dediſſe. Nam in eum, qui in alio punitur, etiam mala ipſa illata redundant. Quemadmodum parentes in filiis ſuis ſæpe punitos aſſerimus: quando ex horum calamitatibus, damnum, dolor, infamia, ceu pœna aliqua ad illos redit. Sed in pœnis, quas Chriſtus noſtri loco ſuſtinuit, res aliter eſt comparata. Utpote ex quibus non ſolum nihil mali aut damni, ſed potius peccatorum noſtrorum remiſſio & ſalus æterna fluit. Hinc aliud eſt, *nos in Chriſto*, ac *Chriſtum pro nobis* pœnam luere. Nam ex pœnis Chriſti nullum damnum capimus, ſed eædem eo potius pertinent, ut nos a pœna liberent.

h) Nam Satisfactio & meritum Chriſti diverſis reſpectibus ab invicem differunt: ſcil. *Satiſ-*

probatur, I.) quia meritum Chriſti ad totum mundum trahitur, ut Joh. I, 29. *Ecce! agnus Dei, qui tollit peccata mundi* 1. Joh. II, 2; *Chriſtus eſt propitiatio i) pro totius mundi peccatis.* II.) *Ex dictis manifeſte univerſalibus*, e. g. Jeſa. LIII, 6. nos *omnes* quaſi oves erravimus, *unusquisque* in viam ſuam declinavit, & poſuit in eo Deus noſtrum *omnium* iniquitatem: Rom. VIII, 32. Deus proprio filio non pepercit, ſed pro nobis *omnibus* tradidit illum: 2. Cor. V, 14. ſi unus pro *omnibus* mortuus eſt, *omnes* mortui ſunt: Ebr. II, 9. Jeſus, Dei gratia, pro *omni* guſtavit mortem: 1. Tim. II, 6. JEſus ſe dedit ἀντίλυτρον pro *omnibus*. III.) *Quoniam meritum Chriſti etiam ad reprobos, & in ſua culpa pereuntes extenditur.* Sic dicitur Rom. XIV, 15. ne cibo tuo *illum perdas, pro quo* Chriſtus mortuus eſt: 1. Cor. VIII, 11. & *peribit frater infirmus* in tua Scientia, *propter quem* Chriſtus mortuus eſt: 2. Petr. II, 1. inter vos erunt *Pſeudo-Doctores*, qui ſubinducent hæreſes perditionis, & *eum, qui mercatus eſt illos*, Dominum abnegantes, inducentes *ſibi ipſis* celerem *interitum*. Ergo pro *omnibus* in univerſum *hominibus* Chriſtus paſſus ac mortuus eſt; ita, ut *omnia* quoque eorum *peccata* expiaverit. Quod patet ex 1. Joh. II, 2., Chriſtus eſt propitiatio pro peccatis noſtris: *imo non pro noſtris tantum, ſed pro totius mundi* (peccatis): Tit. II, 14. redemti dicimur ab *omnis peccati* reatu: 1. Joh. I, 7. ſanguis Chriſti nos emundat *ab omni peccato*: Mich. VII, 19. projecit in profundum maris *omnia* peccata noſtra k). Tandem etiam Chriſtus pro *omnibus peccatorum pœnis* ſatisfecit. Nam dicitur Jeſa. LIII, 5. *caſtigatio noſtræ pacis* ſuper eo fuit, & *vulnere ejus* ſanati ſumus: Gal. III, 13. Chriſtus nos redemit a maledictione legis, factus *pro nobis maledictio*: Ebr. II, 9. Chriſtus ex Dei gratia pro omni *guſtavit mortem*. Sed evidentiſſimis hiſce Scripturæ S. locis contrarium ſtatuunt CALVINIANI eorumque aſſeclæ; contendentes, Chriſtum non pro omnibus ac ſinguli hominibus, ſed pro *ſolis electis*, qui olim crediderunt, dum credebant, vel deinceps

Uuu uu 2

factio antecedit, *meritum* conſequitur. Illa fit Deo, ejusque juſtitiæ: Deo vero Chriſtus non promeruit ſalutem; ſed hominibus. *Meritum* in genere præcedit ordinem ad mercedem; *Satisfactio* ad injuriam compenſandam. *Satisfactio* Chriſti eſt ſolutio noſtrorum debitorum, quibus Deo eramus obſtricti; *meritum* autem oritur ex impletionr legis, & paſſione indebita, &c. i) Conf. hic P. ANTONII diſſ. ad h. l. de ἱλασμῷ dolentibus conſcientiis conſtitutio, edita Halæ 1698. k) Conf. J. C. DANNHAVERI Hodomor. Spiritus Pap. Tom. II. p. 264. ſeq. Certe, ſi Chriſtus pro omnibus peccatis ſatisfecit, tunc etiam pro peccato in Spiritum S. ſatisfecit. Quod patet, quoniam eum pro peccatore in Spiritum S. ſatisfeciſſe evincunt 1. Joh. I, 7. c. II, 2. 2. Cor. II, 4. ſq. Joh. I, 29. Ebr. X, 29. Accedit, quod alias non eſſet dicendum peccatum: quoniam Chriſtus tantum pro peccatis eorumque pœnis ſatisfecit. Vide interim J. F. MAYERI diſſ. de peccatore & peccato in Spiritum S. qu. 2. Witteb. recuſ. 1718.

ceps per gratiam ejus credituri erant, mortuum eſſe atque ſatisfeciſſe. Confugiunt iſti ad ejusmodi Scripturæ loca, quæ mortem Chriſti ſaltem ad *multos*, non vero omnes reſtringunt, e. g. Matth. XX, 28. Marc. X, 45. Ebr. IX, 28. Joh. X, 15. Eph. V, 25. Act. XX, 28. Sed præterquam, quod *omnes* etiam ſunt *multi;* vox πολλοὶ non ſemper eſt ſignum particularitatis, ſed aliquando *omnes* ſignificat: e. g. Rom. V, 15. coll. Jeſa. LXIV, 6. Rom. III, 23. adde Dan. XII, 2. coll. Joh. V, 28. 29. item Matth. XX, 16. c. XXII, 14. *multi* ſunt vocati, ſed pauci ſunt electi. Nimirum, ad unumquemque hominem ſpectant iſta Matth. III, 2. c. IV, 17. Act. III, 19. Marc. I, 15. *agite pœnitentiam & credite Evangelio.* Docemur vero in Evangelio, Chriſtum ideo in mundum veniſſe, ut eſſet Salutis æternæ reſtaurator Joh. III, 17., & poſt exaltationem ſuam doloroſam, *omnes* ad ſe traheret l); ut *omnes* ad agnitionem veritatis venirent, 1. Tim. II, 4. coll. Ezech XVII, 23. Quod autem multi pereant, & pauci ſalventur; id fit propria ipſorum culpa. Quoniam hanc oblatam Dei gratiam vera fide ſibi non applicant; ſed frivole reſpuunt, ac in ſatisfactionem & mortem Chriſti nullam fiduciam ponunt. Exinde tamen non ſequitur, quod Chriſtus tantum pro ſolis electis ſatisfecerit. Nam *electi* propterea dicuntur *peculium* aut *eccleſia Dei;* quoniam *liberi facti* per mortem Chriſti *a peccato*, *ſerviunt juſtitiæ*, juxta Rom. VI, 13. & diligentes ſunt in exercitio bonorum operum, tanquam *purificati & redemti* ab omni iniquitate, Tit. II, 14. Prætereaque, omne adverſus peccata & mortem æternam præſidium, unice in morte & merito Chriſti quærunt, & illud vera fide etiam ſibi applicant: ideoque ſalvantur. Reprobi autem propterea damnantur, quia ſecus faciunt; non vero, quaſi Chriſtus pro ipſis non eſſet mortuus ac paſſus, ſed quoniam non credunt, juxta Joh. III, 18. Deus enim nec vult, nec tenetur, iis ſatisfactionis fructum impertiri, qui eandem reſpuunt, nec fide ſibi applicant. Objiciunt adhuc CALVINIANI illud Joh. III, 16. *Sic Deus dilexit mundum, ut filium ſuum unigenitum daret pro eo*, &c. ubi per *mundum* ſolos electos intelligi volunt. Sed contra ſtylum Scripturæ ſacræ: utpote cui non uſu venit, coetum electorum, ſed vel univerſum genus humanum, vel colluviem impiorum, hoc nomine inſignire. Eleganter ſane ad hanc objectionem SCHERTZERUS m) reſpondet: *finge*, inquit, mundum h. l. eſſe ſolos electos; *prodibit hæc analyſis*: Deus dilexit mundum, i. e. *credentes & electos*: ut omnes credentes & electi, *qui credunt*, ſalventur: qui vero credentes & electi *non credunt*, damnentur. Sic *credentes incredulos*, & *electos reprobos* habebimus; *quod abſurdum.* Inconcuſſa igitur manet ſententia noſtra

expecta-

l) Conf. Magn. J. F. BUDDEI diſſ. ad Joh. XII, 32. de Servatoris noſtri exaltatione doloroſa ejusque effectu, habita Jenæ 1707. m) in Syſtem. Theol. p. 210.

expectatisſima: qua credimus, Chriſtum nonſolum pro omnibus *hominibus* n), ſed etiam pro omnibus eorum *peccatis*, atque *pœnis* ſatisfeciſſe o). Et quidem absque jacturæ æternæ ſalutis, aliam fidem tenere non poſſumus, juxta Joh. III, 14. usque 18. coll. Marc. XVI, 16.

§. XXXIII. Itaque ex verisſimis hiſce præmisſis rectisſime inferimus, λύτρον hoc redemtionis humanæ a Chriſto perſolutum, eſſe *ſufficientiſſimum*. Eſt enim adæquatum, nonſolum *a parte hominum*, quoniam exiſtit λύτρον univerſale, (de quo in §. præced. actum eſt); ſed etiam *a parte Dei*, eo quod infinitæ Dei juſtitiæ etiam a perſona infinita fuit ſatisfactum. Nam omnis infinitus valor eſt etiam ſufficiens. Satisfecit vero Chriſtus toti S. S. Trinitati, & certo reſpectu etiam ſibi ipſi. Quatenus enim *ſatisfecit ut mediator*, reſpicitur ut ϑεάνϑρωπος, at quatenus *ipſe etiam ſatisfactionem poſtulavit*; præciſe *ut Deus* auctor & vindex legis, per eſſentiam juſtus, intuendus eſt. Porro ſatisfecit Chriſtus obedientia tum *activa*, tum *paſſiva*. Iſtam probant Rom. V, 18. ſq. c. VIII, 3. 4. c. X, 4. 5. Gal. III, 12. Matth. V, 17. Gal. IV, 4. 5. 2. Cor. V, 21. Ebr. X, 7. 10. Pſ. XL, 9. Joh. XVII, 19. Phil. II, 7. Hanc oſtendunt Rom. IV, 25. c. V, 6. 1. Cor. XV, 3. 1. Joh. II, 2. c. IV, 10. 1. Petr. II, 24. Sufficientia autem Lytri redemtionis humanæ probatur I.) *quia in Scriptura S. redemtionis noſtræ expreſſa fit mentio*, e. g. Matth. XX, 28 Rom. III, 24. 1. Tim. II, 6. 1. Petr. I, 18. 19. Tit. II, 14. Gal. III, 13. c. IV, 5. & alibi pasſim. Certe effectus teſtatur de cauſa. Ni enim λύτρον hocce redemtionis humanæ fuiſſet ſufficiens; non potuiſſet dici in Scriptura S. nos morte Chriſti eſſe redemtos. Jam vero hoc expreſſe in Scriptura S. aſſeritur: ergo Deo plenisſime eſt ſatisfactum p); & conſequenter hoc λύτρον etiam fuit ſufficiens. II.) *quia homines Dei ſunt reconciliati*, ut patet ex Rom.

 V, 10.

n) Et quidem nonſolum pro iis, qui nunc vivunt, aut adhuc naſcituri ſunt; ſed etiam pro iis, qui jam mortui ſunt, imo tempore V. T. vixerunt. Nam paſſio Chriſti profuit, ante quam fuit. Et licet Chriſtus in V. T. *non actu* ſe victimam obtulerit, *virtute* tamen *victimæ* aliquando *offerendæ*, Deum etiam in V. T. movit, ut hominibus propitius eſſet. Nam ejus meritum habet valorem æternum ac infinitum. Conf. Ebr. IX, 15. Apoc. XIII, 8.

o) Ita, ut in hac vita peccatum non ſimpliciter auferatur, ſed ſaltem remittatur, & tollatur reatus, (tanquam formale peccati), ut in judicio divino peccatum reputetur pro nullo. In altera vero vita tolletur etiam labes, quæ eſt materiale peccati; & hoc tunc erit nonens.

p) Quod ſupra ex variis Scripturæ locis probatum eſt. Nec obſtat, quod ſatisfactionis vox in ea non expreſſe legatur: ſufficit, quod ipſa res reperiatur. Non ſecus ac res cum *peccati originalis* vocabulo ſe habet. Sed ex obcœcatione Sociniani ſatisfactionem Chriſti negant. Sic enim expreſſe SOCINUS P. III. de *Chriſto Servatore* Cap. VI, p. 204. Oper. tom. II. Edit. Irenop. 1656. ait; *etiamſi non ſemel, ſed ſæpe in S. monumentis ſcriptum extaret, Chriſtum pro peccatis noſtris divinæ juſtitiæ ſatisfeciſſe; non idcirco tamen rem prorſus ſic ſe habere, crederem*, (ut vos opinamini.)

V, 10. 2. Cor. V, 18. 19. 1. Joh. II, 2. quod itidem dici non potuiſſet, niſi *λύτρον* hoc redemtionis fuiſſet ſufficiens. Quoniam Deus ab æterno decrevit, humanum genus non prius in gratiam recipere, quam juſtitiæ ſuæ infinitæ & læſæ ex aſſe fuerit ſatisfactum. *Juſtus enim eſt Deus in omnibus viis ſuis.* Hinc peccata non poteſt dimittere impunita. Conf. Exod. XX, 5. c. XXXIV, 7. Num. XIV. 18. Devt. V, 9. Jer. XXX, 11. c. XXXVI, 28. Neh. I, 3. Pſ. CXLV, 17. Pſ. CXIX, 137. Rom. I, 32. c. II, 5. 6. 2. Theſſ. I, 6. Apoc. XVI, 5. 6. Futilis ſane eſt SOCINIANORUM objectio, & nullius momenti: quando contendunt, legi in Scriptura S. *nos quidem Deo* eſſe reconciliatos; ſed *Deum non nobis.* Nam idem eſt, quodcunque dicas; quoniam Chriſtus utrinque inimicitiam interemit. Quod autem potius dicitur nos Deo eſſe reconciliatos, quam illum nobis; id ideo fit, quoniam ille eſt læſus, & nos lædentes. Jam qui alterum offendit, ille uſitate loquendo, dicitur ei, quem offendit, reconciliari, conf. Matth. V, 24. 1. Cor. VII, 11. 2. Cor. V, 20. *Effectus* tandem, & *conſequentia* lytri hujus redemtionis ſunt, *tum* plenaria peccatorum noſtrorum remiſſio, & noſtra juſtificatio, vi Rom. III, 24. Matth. XXVI, 28. Eph. I, 7. Ebr. IX, 22. Nam utraque obedientia Chriſti tam activa, quam Paſſiva coram Deo nobis imputatur. Quod patet ex Rom. III, 19. Col. II, 14. Gal. III, 13. c. IV, 4. 2. Cor. V, 21. 1. Cor. I, 30. *Tum* liberatio noſtra ab ira Dei, ac damnatione æterna: vid. 1. Theſſ. I, 10. c. V, 10. Qua fit, ut non amplius ſimus filii iræ, (Eph. II, 3. coll. Rom. I, 18.) ſed hæredes vitæ æternæ, juxta Ebr. IX, 15. coll. Eph. I, 18. Act. XX, 32. Gal. III, 18. Et ita, quandoquidem per *λύτρον* hoc redemtionis a Chriſto ſolutum, liberati a poteſtate diaboli, facti ſumus peculium Chriſti, (Tit. II, 14. 1. Petr. II, 9). Hinc dici poteſt, *quaſi Deus nos Chriſto vendiderit*, non quidem alienando a ſuo dominio; ſed a poteſtate iræ, cui eramus obnoxii q). In hoc ergo redemtionis humanæ negotio *captivi* erant omnes homines in toto mundo, juxta Rom. III. 19. *Detinens* captivos erat Deus, utpote qui peccatis erat læſus. *Redimens* Chriſtus mediator, 1. Tim. II, 6. *Pretium* redemtionis vero patet ex Ebr. IX, 14. Matth. XX, 28. 1. Tim. II, 6. Quæ omnia, redemtionem noſtram fuiſſe vere & proprie dictam, abundantiſſime comprobant. Ac certe, *per hoc manifeſtata eſt Charitas* Dei, (ſ. Patris r) *in nos, quod filium illum ſuum unigenitum miſit Deus in mundum, ut vivamus per eum:* vid. Joh. III, 16. Rom. V, 8. 1. Joh. IV, 9.

§. XXXIV.

q) ut obſervat J. LORINUS in Comm. ſup. 1. Petr. I, 18. 19. r) Caveamus tamen, ne forte cum SOCINIANIS inde concludamus, quaſi amor Chriſti major fuerit erga homines, quam Dei Patris. Nam utriusque amor fuit maximus & ſummus: Patris in miſſione & datione Filii, Filii in ſpontanea & prompta officii mediatoris ſuſceptione, & executione.

§. XXXIV. Scimus ergo, Chriſtum lytro, perſoluto, nos redemiſſe, atque ita *gratiam per eum præſtitam eſſe*, Joh. I, 17. Quoniam ex æterno Patris conſilio in hunc mundum venit, ut ſervetur *per eum*: adeoque nos vocaremur ad æternam gloriam *in Chriſto Jeſu*, juxta Joh. III, 17. coll. 1. Petr. V, 10. Chriſtus itaque ſalutem noſtram operatus eſt. Hinc merito quæritur, *an* B. LUTHERUS *Arianiſmi inſimulari queat, quando Chriſtum inſtrumentum Patris vocavit* s)? Enimvero reſpondetur: particula διὰ non ſolum notat cauſam *inſtrumentalem*; ſed etiam *efficientem principalem* t). Sic Joh. I, 3. dicitur, per λόγον ὑποςατικὸν omnia eſſe facta: ſcil. λόγος iſte ipſe fecit, ut patet ex collatione Ebr. *I*, 10. Apoc. *IV*, 11. Sic contingit aliquando, ut ſæpe quidam aliquid per ſe ipſum faciat; quemadmodum Chriſtus purificationem peccatorum noſtrorum per ſe ipſum inſtituiſſe dicitur Ebr. *I*, 3. Nonne vero abſurdum foret, aſſerere, quendam eſſe inſtrumentum ſui ipſius. Idem etiam de particula ἐν dictum eſto u). Nec eſt, ut quis objiciat, ſi Chriſtus eſt mediator inter Deum & homines, quod ſit Patre ignobilior, adeoque cauſa ſalutis noſtræ inſtrumentalis. Hoc enim non eſt de eſſentia mediatoris, ut ſemper minor ſit parte læſa. Mediator quippe, *ut ſic*, non inferiorem, ſed *conciliatorem* denotat; qui etiam poteſt eſſe æqualis, prout Chriſtus re vera cum Patre æqualis eſt, quoniam eſt unus cum eo & Spiritu S. in eſſentia, 1. Joh. V, 7. Sicuti eadem ratione in rebus mundanis mediator parti læſæ poteſt eſſe æqualis. Quemadmodum e. g. Rex a ſubditis offenſus, per mediationem alius Regis placari poterit; licet hic ipſi ſit dignitate æqualis. Imo nil impedit, quin pro conditione circumſtantiarum, mediator major ſit utraque parte, ſcilicet tam læſa, quam lædente: e g. ſi Baro & Nobilis inſignis de re aliqua inter ſe certent; ac Comes aliquis vel Princeps maxime anniteretur, & re ipſa etiam efficeret, ut partes litigantes denuo in gratiam redeant. Tunc Comes ille vel Princeps foret inter partes adverſas mediator, quamvis utraque parte dignitate major. Hoc vero de ſolis hominibus, & de negotiis mundanis accipi volo. Sed quid opus eſt multis x)? Quando Lutherus vocat Chriſtum inſtrumentum Patris; tunc ea improprietatis libertate uſus eſt, qua Scriptura S. Chriſtum *Dei brachium* Jeſ. *LI*, 9. c. *LII*, 10. c. *LIII*, 1. c. *LIX*, 16. c. *LXIII*, 5. Luc. *I*, 51. nec non *manum Dei*, juxta quosdam; & Chriſtus ipſe, Spiritum ſanctum *digitum* DEI appellavit: vid. Matth. *XII*, 28 coll. Luc. *XI*, 20. Quemadmodum ſcilicet, quando Spiritus S. *Dei digitus* adpellatur, ad virtutem Spiritus S. in Chriſto operantis, reſpicitur y): ſic

s) Citante J. FECHTIO in Sylleg. Controv. recent. diſſ. XXI, §. 1x. t) conf. Excell. STOCKII Interpr. Gr. §. 239. u) ibid. §. 231. x) conf. Seb. SCHMIDII Colleg. Bibl. V. T. poſterius, p. 307. ſq. y) conf. Exod. VIII, 19. & Sal. GLASSII Philol. Sacr. lib. V. tr. I. c. 7, p. 1126. Edit. Jen. 1663.

ſic etiam, ubi Chriſtus dicitur inſtrumentum Patris, LUTHERUS ad infinitum iſtum amorem, ſummam gratiam & miſericordiam Dei nunquam exhauriendam, reſpicit; quam erga miſeros homines fovet, & per Filium ſuum, ac in Filio ſuo his maniveſtavit, juxta Rom. *V*, 8. 1. Joh. *IV*. 9. Ideoque his præmonitis, Lutherum noſtrum ab Arianiſmi ſuſpicione jure meritoque defendimus.

CONCLUSIO.

Hæc jam ſunt, quæ mihi occaſione locorum, in rubro diſſertationis allegatorum, de λύτρῳ *redemtionis humanæ*, dicenda videbantur. Hoc ſaltem adhuc monendum, ut, cum ſciamus, Chriſtum noſtri loco legem perfectisſime impleviſſe, & nos ab ejus maledictione liberaſſe; ne putemus, quaſi nobis nunc jam in omne peccatorum genus pro lubitu ruere liceat. Sed id potius meditemur, quomodo pro ſummo hoc Dei amore, quo proprium Filium in mortem pro nobis tradidit, debitam noſtram gratitudinem, aliquali ſaltem ratione queamus teſtari? in tantum, ſcil., in quantum in hoc mundo, per vires humanas, licebit; reliquam reſervaturi, donec eum videamus a facie ad faciem. Hoc vero fiet, ſi conſiderabimus, finem mortis Chriſti fuiſſe, non ſolum ſatisfactionem pro peccatis noſtris; ſed etiam ſatisfactionem noſtram. Hinc exemplum, quod præbuit, ſequamur, juxta 1. Petr. II, 21. Tit II. 14. omniaque a nobis peccata ceſſent, conſiderantibus illud Apoſtoli: *peccabimus, quia non ſub lege, ſed ſub gratia ſumus? Abſit. Liberati a peccato, ſervi facti ſumus juſtitiæ.* Rom. *VI*, 15. 18. Caveamus, ne peccaminoſa vita noſtra Chriſtum denuo crucifigamus, Ebr. *VI*, 6. ſed eum glorificemus in corpore noſtro; quoniam tam care ipſi conſtitit redemtio noſtra, 1. Cor. VI, 20. Quo ipſo Chriſtus non conſtrinxit, ut poſthac non nobis vivamus; ſed ei, qui pro nobis mortuus eſt, & reſurrexit, 2. Cor. V, 14. 15. Certe, quo plura & majora ſunt beneficia accepta; eo major etiam gratitudo exigitur. Majus autem beneficium Deus nobis exhibere non potuit, quam quod nos ſalvat gratis, intuitu meriti Chriſti. Hinc æquum eſt, ut ipſi, quantum licet, ſerviamus in ſanctitate & juſtitia, Luc. I, 75. Nam *ideo venia eſt apud Deum, ut timeatur*, Pſ. CXXX, 4. Plura non addo. Faxit Deus, ut hæc omnia in ſui Gloriam, & hominum ſolatium ſcripta ſint. Itaque ſtylo jam ſub pulvinar repoſito in Nomine Dei, ut orſus ſum, huic diſſertationi impono quoque

FINEM.

JOH.

JOH. ANDR. DANZII
PROGRAMMA
DE
PASCHATE IVDÆORVM ABROGATO
ET IN EIVS LOCVM SVRROGATO
FESTO RESVRRECTIONIS DOMINICÆ
IN 1. CORINTH. V, 7.

R*Eſurrectionis* Domini feſtum recolimus, ſurrogatum in locum *Paſcha* Judæorum. Quod enim *temporarium* hoc fuerit, vel ſola Scriptura V. T. judice, indicat Cauſa Feſti divinitus inſtituti: quam Deus ipſe ſub Meſſia ceſſaturam prædicit. Occaſio *Agnum*, præ aliis hoſtiæ loco offerri ſolitis, ſuppeditans, dudum evanuit. Obſervantia ejus ſolos obligabat Judæos, & qui aliunde ipſorum ex aſſe amplectebantur religionem: aliis diſerte a celebratione ejus excluſis. Populo in libertatem vindicato, & in terram introducto promiſſam, ita eidem & Templo inibi erecto erat addictum; ut absque crimine nuſpiam mactari potuerit, niſi ubi ara conſiſtebat Domini cui ſanguis *Agni* aſpergeretur effuſus. Jam dudum quoque non minus odioſum Deo reddebatur, quam reliquæ Judæorum Solennitates in univerſum omnes. Et cum *Typum* modo geſſerit, ac *umbram* futuri corporis: hoc reipſa exhibito, ac proprias ſuſtinente vices; ceſſare debuit ejus vicarium.

Ex hac cauſa inſtitutum legimus Judæorum Paſcha, ut *memoriale* ſit *exitus Iſraelitarum ex Æpypto liberationis è ſervitute* amara *indicium:* ac *recordatio præteritionis Angeli* Ægyptiorum percutientis primogenita. Plura idipſum condocent: & vel nuda iſtius denominatio extorquet aſſenſum. פסח quippe vocatur ebraice feſtum de quo loquimur, judaicum, cujus forma Chaldæorum emphatica פסחא nomen P*aſcha*, plurium linguarum civitate donatum, peperit; non origo græca, diu, jam reprobata. *Hoc Paſcha*, inquit Gregorius Nazianzenorum Antiſtes, *hoc magnum & venerabile Paſcha*, *ab Hebræis juxta eorum linguam nominatur. Quæ vox* διάβασιν ſeu *tranſitum denotat.* Alibi διαβατήριον vertit: Philonem in hac imitatus, atque Origenem; ut in illa Joſephum. Hæc profanis Scriptoribus *Sacrificium* exprimit pro *tranſitu*, ſeu felici expeditionis migrationisque progreſſu. Quo ſenſu intellexiſſe Theologum, ea judicant,

quæ ſuis utrinque ſubjecit verbis. In Oratione ait, *hiſtorice ita dici, propter Iſraelitarum ex Ægypto in Cananæam regionem fugam, & migrationem.* In epiſtola autem ad Helladium. *Ego* inquit, *multa jam exegi Paſchata: & nunc purius ex hac gravi & caliginoſa vita Ægypto egredi, & luto ac conficiendorum laterum opere, cui adſtringimur, liberari, atque ad promiſſionis terram migrare, concupiſco.* Satis quidem appoſite pro noſtro inſtituto; & in quantum *Agnum* reſpicit, in memoriam *tranſitus* immolari juſſum. Primum tamen *Tranſitum* ipſum denotat, quo *tranſiit* vel *tranſilivit* Deus, in percutiendis Ægyptiorum primogenitis occupatus, *ſuper Iſraelitarum oſtia*, obſervans eorum poſtes *Agni* ſanguine tinctos.

Quoties itaque œvis ſubſecutis feſtum ab hoc *tranſitu* denominatum celebrant: ipſum feſti nomen in memoriam revocabat cultoribus *tranſitum* Angeli percuſſoris, a cujus furore Patres ipſorum immunes evaſerant. Inter tria illa ad Feſtum hoc rite obeundum abſolute neceſſaria, ut ſine illis nemo, juxta Rabban Gamaliel, ſuo ſatisfeciſſe dicatur officio, primum ac palmarium eſt *μνημόσυνον transitus; propterea quod Deus immenſus Patrum ipſorum ædes TRANSIERIT in Ægypto.*

A *Tranſitu* hoc ſalutifero deinceps tam *Agnus* in memoriam ejus mactandus, quam Feſtum ipſum ſubſequutum, ſuam ſortiuntur appellationem. Iſtius autem præ aliis eligendi *Occaſionem* præbebat deteſtanda Ægyptiorum tunc uſitata ſuperſtitio: quorum profanos mores, ob longam & individuam cum ipſis ſocietatem, altius jam imbiberant Iſraelitæ. Inter quamplurimas quippe beſtias *Sacrarum* titulo decoratas, præcipuo honore colebant, *arietem*: eique, Sole ſidus ab hoc cognominatum ingreſſo, tempore vernali integrum conſecrabant menſem, cultum Deo debitum eidem deferentes, & ab eſu ejus religioſiſſime abſtinentes, juxta illud Juvenalis:

- - - *lanatis animalibus abſtinet omnis*
Menſa nefas illic fœtum jugulare capellæ.

Ne igitur ſuperſtitionis ejusdem ſcabies Iſraelitas gravius ureret; *Agnum* illum maſculum, quem Ægyptii inter Numina ſua præcipua coluerunt, ſolenniter mactari, & ædium poſtes iſtius ſanguine aſpergi juſſit. Nam inde facile cognoſcerent Iſraelitæ, *arieti* nihil ineſſe Divinitatis: &, animal illud tam contumelioſe tractando, ſe non minus ab Ægypti ſuperſtitione, quam ſervitute recurſuos, indicarent:

Putares, hoc ipſum Moſen innuiſſe, dicentem: *Certe abominationem Ægyptiorum ſacrificabimus Domino Deo. Numquid ſacrificabimus abominationem Ægypti, ante ipſorum oculos, ut ne obruant nos lapidibus?* Abominatio paſſim in Sacris idolum notat Gentilium: & *Jonathan* pro ea ſubſtituit *Agnos, Ægyptiorum Numina erronea.* Aſſecutus id ſuo acumine Tacitus. Qui *novos* Judæis *ritus, contrarios-*

que

que cæteris mortalibus obſervat *inditos. Profana illis omnia, quæ apud alios ſacra.* Mox, *arietem cædi*, ait, *veluti in contumeliam Hammonis.* Et *bovem immolari, quem Aegyptii Apin colant.* Evidentiſſime hanc rationem approbat *R. Abraham Seba*, autoritate libri cujusdam perantiqui, *de cultu Aegyptiorum*, ſuffultus. „Cum „luna inquit, plenitudinem luminis aſſequebatur, pleno prædita robore; inci-„piebant tunc Ægyptii ſupputare menſes, initio facto a tempore, quo ſol prin-„cipium ingreditur Arietis. Qui menſis totus feſtivus erat illis: cui præ „omnibus aliis honorem in cultu religioſo deferunt maximum. Ante omnia „itaque voluit DEUS benedictus purificare Iſraelitas ac emundare eos, atque „avertere ab ipſorum ſtatutis. Auſpicatur itaque verbis: hic ipſe menſis vo-„bis erit princeps Menſium. Illi incipiunt e plenilunio, & robore ejus maxi-„mo. Vos incipiatis a tempore ortus ipſius. Illi recipiunt *arietem*, præfi-„ciendum ſibi: cujus cauſa non comedunt carnem. Vos ſurripietis eundem, „ut mactetis, & aſſetis eum, & carnem ejus comedatis, reſiduum igne combu-„ſturi. Illi ſuffitum ei faciunt odoriferis, & ſaltu tripudiant ante ipſum. Vos „autem ſanguinem ejus ſuperliminari aſpergetis, conſpiciendum: ejusque aſ-„ſabitis carnem, ut ejus odorentur odorem: atque dum carnem ejus veſtris „comminuitis dentibus, ad azymos & herbas amaras eum devorabitis. Et „hoc omne, ut quam longiſſime eos ab iſtis removeat: adhibendos ad cultum „ſibi, DEO *ſc.* benedicto præſtandum. Et forte propter hanc ipſiſſimam cau-„ſam juſſit DEUS, ut cultum illum *Paſchalem* celebrarent in plenilunio. Eo „*ſcilicet* tempore, quo maxime lætabantur illi: ſacrificantes planetæ ARIETI, „præfectura eidem ſupra ſe collata. Quo præciſe juſſit mactare eum, & aſſa-„re, ac reſiduum ejus igne comburere. Ut Paſcha ſit Domino h. e. in honorem „Jehovæ; non alius extra ipſum e Superis. Atque ita in decimo menſis iſtius „die, ipſo illo die quo Ægyptii incipiebant celebrare cultum ARIETIS, & præ-„dicare libertatem ſervis, & vacationem ab omni opere. Omnes namque „dies illi, ad finem usque menſis, tranſigebantur illis in lætitia: quibus ſacri-„ficabant ARIETI, & imagini ejus carnali ſupplices ſe incurvabant, eique ſuas „imponebant manus, & oſculabantur eos, & alii viciſſim oſculabantur manus „imponentium Sacerdotum. Hoc ipſo *inquam* tempore placuit Deo noſtro, „humiliare eos, ac coercere: dum juſſit, ut ſumerent ſibi AGNUM, ac ſpondis „lectorum ſuorum alligarent, ad diem usque mactationis. Quo interfecit DEUS „ipſorum primogenitos: qui ea ætate erant honoratiores, plurimique iſtorum „Sacerdotes, in cultu exhibendo tunc occupati. Quorum manus oſculaban-„tur fœminæ non minus, quam viri; ne ipſis quidem parentibus illorum exce-„ptis. Eandem cum hoc ſententiam fovet etiam *Maimonides.* Nec alieni ab ea ſunt iſti Talmudiſtarum, ad quos provocat *Rabbenu Jacob Fil. Aſcher*, in Orach chajim nr. 430

Totam proinde primævam inſtitutionem Feſtum hoc debet inſtanti e ſervitute Ægyptiaca liberationi, ac depravatis in cultu divino gentis Iſraëliticæ non minus, quam Ægyptiorum moribus. Quos ut ex mente ipſorum ac memoria evelleret; eam præcipue pecudem jugulari, ac ignominioſe tractari DEUS jusſit, quæ in præcipuo apud eosdem honore fuerat.

Quod ſi *Inſtitutionem* ejusdem, ſequiori ætate obſervandam, conſideres, in diverſis repetitam Scripturæ locis: vix uspiam mentionem ejus invenies, quin additum ſit, eum in finem celebrandum mandari, ut ſit μνημονικὸν ſive *memoriale Liberationis* majorum ſuorum e ſervitute Ægyptiaca. Hoc urget Exod. XII, 14. 17. 25. ſqq. idem paulo poſt repetit Exod. XIII, 2. 5. 8. & in iterata Legum repetitione pluribus inculcat Deut. XVI, 1. ſqq. Et quamvis Lev XXIII, 5. ſqq. ac Num. XXVIII, 16. ſqq. conciſa nimis legum quarundam repetitio impediverit, quo minus iſtarum ratio pluribus enarrari poſſet, quod Num. IX, 2. ſqq. nova cauſa impurorum, vel longinquo disjunctorum itinere, qui in ſequentem rejiciendi erant menſem, novis rebus recenſendis impendendum coegit. Jubetur tamen *agitare & illud, juxta omnia ſtatuta & judicia* ipſi competentia, l. c. v. 3. 14. Quod & concipi par eſt de paucis illis, quæ poſt primam Feſti ſanctionem, celebrata leguntur ſub Joſia, Hiskia, atque Joſia: utut expreſſa finis hujus non occurrat mentio. Hiskias idem ſuſcepiſſe dicitur 2. Chron. XXX, 16. *ſecundum legem Moſis viri Dei.* Quod & de reliquis ſupponi jubet laudata ipſorum pietas. Idque eo magis, quo presſius hoc urgent partes omnes ad Feſtum rite peragendum concurrentes.

Undecim quippe præcepta diverſa in hoc Feſto combinanda recenſet *Maimonides*, quindecim *R. Levi Barzelonita*: quorum nullum obſervari poterit, ſine reſpectu ad memoratam ex Ægypto liberationem. Quædam iſtorum ſtatum Iſraëlitarum in illo exilio miſerum referunt, ut *panis azymus*, qui *miſeriæ* vocatur Deut. XVI, 3. & *Herbæ amaræ*, ſervitutis acerbam innuentes amaritudinem. Alia vero miraculoſam ipſorum ſignificabant vindicationem, & libertatem inde partam pleniſſimam. Plura calamitatis ac anguſtiæ indicia deprehendunt in illis Talmudiſtæ, ac Maimonides: quæ tamen pleraque ad adeptam torquet libertatem nominatus Barzelonita. Utrinque vero ab exitu ex Ægypto derivant unice. Quin occaſione Exod. XIII, 14. peculiare concipiunt præceptum, de exitu iſto prolixe enarrando. Ad quod rite exequendum, non modo leges præſcribunt, quibus ab infauſtis auſpicari jubentur, in lætioribus finiri: ſed & ſingulare pietatis ac excellentiæ encomium eidem tribuunt, qui in exaggerandis illis plus operæ impenderit.

In hunc finem tendunt operoſæ illæ *Narrationum* formulæ, tam in libris precum, quam per opus Talmudicum diſperſæ, & a Maimonide collectæ, ſub

cal-

calcem Deciſionum de *Fermento atque Azymo.* Quæ ut commode applicari poſſint, omnia in Cœna paſchali extra ordinem & morem conſuetum monebant peragenda. Cum alias arbitrarium foret, ſive de fermentato quis vellet comedere, ſive de azymo: nunc ſolum apponebatur azymum. Alias lactucas edebant gulæ gratas: nunc meras herbas amaritudine triſtes. In aliis ditiorum cœnis ſelectum habebant, utrum de carne aſſata manducare vellent, an vero de carne elixata, vel cocta: in hac non conſpiciebatur niſi aſſata. In reliquis Dominorum cœnis, cibum ſumpturi, nunc aſſidebant menſæ, nunc accumbebant; ſervis a tergo ſtantibus, neceſſaria ſuppeditaturis: in hac omnes lectulis incumbebant; corpore in latus ſiniſtrum inclinato, ipſisque ſervis in ordine reliquorum ſimul accumbentibus. Ut alia, quæ longa ſerie enarrant, ſilentio prætercam: unice in hunc ſuſcipienda finem, ut occaſio præbeatur vel natu minoribus vel imperitis; de ratione diverſitatis inquirendi, incitandique prudentiores, ad aperiendum ſtatum, quo *olim in Ægypto* Patres ipſorum *detenti* fuerint, & *exinde liberati.*

Quid quod quisque ipſorum ita in feſto illo ſe gerere debuerit, ac ſi ipſe duram Ægyptiorum ſervitutem per ſe ſuſtinuiſſet, pluribus exinde liberatus miraculis. Quod idem eſt, ac ſi plenam ſervitutis in Ægypto perpeſſæ ſiſteret imaginem, una cum liberatione ex eadem glorioſa. In cujus memoriam ſubſecutis etiam ſeculis non tantum in Precibus ſuis Feſtum illud commemorantes, *tempus* vocant *ſuæ Libertatis*; ſed & toties *captivorum* aliquem *dimiſiſſe* dicuntur, quoties feſtum rite pergerint.

Adhæc poſſeſſio Palæſtinæ, index erat Libertatis e ſervitute recuperatæ. Et in confirmatione hujus Feſti, ſubinde provocatur ad occupationem terræ. Vid. Exod. XIII, 11. Quæ pleriſque Præceptis ac ſolennitatibus Judæorum propria dicitur auctori libri Coſri, Part. II. §. 16. 18. *Agnus* alibi *mactari non poterat*, *niſi in loco*, *quem* Deus *elegerat*, *ut ſuum ibi habitare faceret nomen*, Deut. XVI, 15. Quod Hiskiam moviſſe videtur, ut *Paſcha* celebraturus, etiam eos invitarit ad Templum Jeruſolymitanum, qui ſanis excipiebant nuntios a Rege miſſos, 2. Chron. XXX, 10.

Et quod primo loco fuiſſet monendum, neminem obligabat Feſtum illud, niſi ſolos Judæos: excluſis etiam Peregrinis, ſeu Proſelytis inquilinis, (qui tamen ad Sabbati obſervationem erant adſtricti,) una cum mercenario inter Judæos degente, Samaritano item, & proprio Judæorum ſervo nondum circumciſo; quin ipſo Judæo indigena, qui caſu quodam circumcidi non potuit. Hi proinde omnes, qui expresſis Dei verbis ab obligatione Feſti hujus eximuntur, primo omnium dici non poſſunt, id ipſum transgresſi; ſi vel maxime nullam ejus curam habuerint. Ubicunque enim non datur obligatio;

ibi transgresſionis non invenitur locus. Quæ de æquali Peregrinorum jure cum indigenis, quoad hoc feſtum habentur Exod. XII, 49. Num. IX, 14. de illis tantum intelligenda ſunt, qui ad Judæorum caſtra plenisſime tranſierant, omnibus in ſe ſuſceptis ipſorum legibus. Hanc quippe locorum citatorum mentem eſſe, evincunt proxime procedentia Exod. XII, 43 44. 48. quæ a ſeqq. divelli nequeunt: & ibi quoque ſupplenda ſunt, ubi brevitatis ſtudio omittuntur. Ad hæc ineptum foret, ſi quis inter laudes Deo dicendas, pluribus eveheret beneficium, majoribus ſuis in eo exhibitum, quod ex ſervitute liberati fuerint Ægyptiaca; cujus jugum nunquam ſenſerant. Vera narret, qui religioſi nomen ſuſtinebit cultoris: ne adulatoris incurrat vituperium, vel ſtupidi. Ad Chriſtianos itaque nunquam pertinuit Paſcha Judaicum.

Quod autem ne Judæos quidem obligarit *niſi ad tempora usque Meſſiæ*, donec omnibus jam conſummatis, *populorum* huic contingat *obedientia*, juxta Gen. XLIX, 10. exinde patet; quia Templo, cum dominio in Palæſtinam, ac Sacerdotio Levitico everſis; non datur locus, ubi ſalvis legibus *Agnus* mactari potuerit: nec ſacerdotes inveniuntur habiles, qui ſanguinem jugulati exceptum aræ aſpergant conſecratæ. Vana quoque eſt omnis illa gloriatio, quam de *libertate* regia garriunt; nova illis ſuperinducta Servitute. Nec fruſtra jam olim Deus per Hoſeam minatus fuerat cap II, 13. quod velit ceſſare facere Sabbatum Eccleſiæ judaicæ, *& omnem ejus Feſtivitatem.* Et Jeſaias ita Deum conquerentem introducit, c. I, 14. *Novilunia & Feſtivitates veſtras odit anima mea, facta ſunt mihi oneroſa, defatigatus ſum ferre* eadem. Quæ de Templo, & hinc dependente Sacrificiorum cultu recuperando, nec non de dominatu in Palæſtinam atque Imperia reliqua omnia, ſuavia ſibi imaginantur ſomnia; ea, quæ olim ſub Juliano Apoſtata, in Chriſtianorum odium, inaniter geſta ſunt, evertunt facile. Aderat enim, qui cum facultate reædificandi, etiam ſumtus ſuppeditaret neceſſarios: & nihilominus Vis quædam divina ſublimior omnes eludebat ipſorum conatus, contra Dei *promiſſionem* ſuſceptos.

Ne vero divinas de *abrogandis Feſtis* comminationes adhærenti magis feriantium impietati tribuas, quam feſtorum indoli paulo prolixius *Feſti Judæorum Paſchalis* naturam, occaſionem, & cauſam ſupra delineatam, conſidera: & cum iſto Jeremiæ vaticinio confer, quo tempus venturum prædicit, quo nova multoque majora Dei beneficia per Meſſiam Iſraelitis collata, beneficii liberationis e calamitate Ægyptiaca memoriam, ita obnubilatura ſint, ut vix ulla hujus fieri debeat mentio. *Ecce* inquit c. XVI, 14. 15. & c. XVIII, 7. 8. *dies venturi ſunt, dicit Dominus, quibus non dicetur amplius, vivit Dominus, qui aſcendere fecit filios Iſrael e terra Ægypti* &c. Qua commemoratione ceſſante, neceſſario

ceſſabit

ceſſabit ipſum *Paſcha Judaicum*: quod ob hanc ſolam commemorationem fuit inſtitutum.

Senſit efficaciam horum verborum celebris iſte Talmudiſta *ben Suma*. Qui, cum Sapientes verba Deut. XVI, 3. ob voculam כל, eosque extenderent, ut traderent; *recordationem exitus ex Ægypto in diebus etiam Meſſiæ duraturam*; in momento ſe illis opponebat, contrarium e vaticinio Jeremiæ adducto adſtruens. Et quamvis regeſſerint, verba Jeremiæ *non ita eſſe intelligenda, ac ſi exitus ex Ægypto* prorſus *eradicandus ſit e ſede ſua*: *ſed*, quod *ſervitus* quidem *Imperiis* omnibus per Meſſiam *inferenda*, *palmarium recordationis fundamentum* admitti debeat; eidem tamen *exitus ex Ægypto appendicis loco*, ſeu acceſſorii ſemper ſit adjicendus. Hæc ipſa tamen reſponſio nodum nequicquam ſolvit. Cum certum ſit, dies feſtos non acceſſorium ſecuturos; ſed cauſam *palmariam*. Concedit *Abarbanel ceſſationem recordationis*, ob quam conſervandam, feſta ſunt inſtituta; nec tamen exinde ſequi putat abolitionem Feſtorum. Quæ quomodo ſeparari queant, prorſus non apparet. Quum feſtum nil aliud ſit, quam *ſolennis celebratio memoriæ de re aliqua grata*, vel triſti. Ceſſante itaque memoria rei, cujus gratia dies feſtus fuit inſtitutus: ipſum Feſtum abrogatum eſſe, merito cenſetur. Cum præcipua & eſſentialis quaſi pars Feſti ſit ipſa beneficiorum recordatio. Quod rectius perpendiſſe creduntur iidem, ad quos provocat *R. Joſeph Albo*, dicentes: *in temporibus Meſſiæ omnia ceſſabunt Feſta ſolennia* (Eccleſiæ Judaicæ), *excepto feſto ſortium, ac die Expiationis. Autor Pirke Elieſer* non minus admittit *abolitionem Feſtivitatum omnium; ſolo Expiationis die* aliquo *duraturo*.

Quod ſi *R. Levi Barcelonita* ſufficientem affert rationem, quare *ejusdem liberationis* Iſraelitarum *e ſervitute Ægyptiaca*, tot Signa μνημονικὰ in XV. diſtinctis Præceptis *ad Paſcha* concurrentibus, attribuantur: *quia fundamentum id magnum ſit, & columna valida Legis ac Religionis* Judaicæ; *propter quod in omnibus Benedictionibus ac Precibus ſuis, ſemper memoriam refricant Exitus ex Ægypto. Cum ſignum contineat & demonſtrationem perfectam Novitatis mundi: & quod* Jehova *ſit æternus, benevolus ac potens; autor creaturarum omnium. Numquid foret, cui hæ incumberent, & in cujus manu ſit, eas mutare pro lubitu? nemo, niſi DEUS ſupremus. Quis auſit quocunque velit tempore; ea præſtare, quæ Deus perpetravit in Ægypto? qui univerſum naturæ curſum invertit, in gratiam Judæorum: & nova patravit miracula, ingentia, ac prævalida. Annon hoc ſilentium imponat cuicunque novitatem Mundi in dubium vocanti? & ſtabiliat fidem de notitia Dei & Providentia ejus, ac Poteſtate in univerſalia & particularia omnia?* Hac poſita, omnino *ſequitur* tempore Meſſiæ, quo omnes plenam de Deo vero cognitionem habere debebant Jeſ. II, 3. c. XI, 9. c. LIV, 13. Jer. XXXI, 33. 34. Hab. II, 14. Zach. XIV, 9. Mich.

IV, 2.

IV,2. nemine potentiam ejus in hoc Univerſum in dubium vocante, aut æternitatem Mundi aperte provitente; *omnes iſtos cultus fruſtraneos fore, nullum habituros uſum.* Cum nec diſcrimen Judæos inter ac Gentiles, ut olim inter ipſos ac Ægyptios, amplius locum habeat; *pariete* illo *intergerino*, qui Judæos ab aliis gentibus omnibus diſcriminabat olim, per Chriſtum ſublato. Nec abominanda illa Ægyptiorum ſuperſtitio, *de cultu Beſtiarum*, ullibi terrarum vigeat: ſed Creatorem cœli ac terræ agnoſcant omnes, Meſſiæ adhærentes; idololatria priſtina funditus eradicata. Vid. Zeph. III,9. Jeſ. XLV,23. Cauſa quippe ſublata, merito tollitur effectus.

Qui eo magis ceſſare debet, a quo tempore *Chriſtus in locum Agni Paſchalis ſucceſſit:* cujus ille *typum* ſaltem gerebat, qui tam ignominioſe olim tractus, alligatus, mactatus, aſſatus, & dentibus comminutus legitur; ſanguine ejus vel ſuperliminaribus ædium in Ægypto adſperſo, vel deinceps, ſtante Templo Jeruſolymitano, ejus affuſo altari. De Meſſia loquitur Jeſaias c. LIII, 5. 6. quando virum introducit *ob noſtras vulneratum prævaricationes, ob noſtras attritum iniquitates: ut per ejus vulnera cura fiat nobis. In quem irruere fecerit Dominus iniquitatem noſtrum omnium. Qui pecudis inſtar ad lanienam ductus, & inſtar ovis ante tonſorem ſuum obmuteſcentis, os ſuum non aperturus erat.* Id fatentur antiqui Ebræorum Scriptores: & ingenue agnoſcunt, quod *Templo deſtructo, Meſſias jam nunc auferat ab hominibus Mundi incolis omnes ipſorum morbos ac caſtigationes, juxta illud* Jeſaiæ l. c. v. 4. *profecto morbos noſtros ipſe portavit. Paſcha noſtrum*, verba ſunt Apoſtoli, *pro nobis immolatus eſt Chriſtus.* 1. Cor. V,7. Ad quem etiam Johannes illa legis verba accommodat, quæ interdicunt, ne quod *os frangatur Agni Paſchalis.* Joh. XIX,36. Ipſe eſt *Agnus DEI, portans peccatum mundi.* Joh. I,29.

Juſtinus Martyr in ſuo cum Tryphone Judæo dialogo „myſterio, *inquit*, „Agni, quem Paſcha immolare DEUS mandavit, TYPUS & FIGURA erat „Chriſti: cujus ſanguinem juxta rationem noſtræ in illum fidei, in ædes ſuas, „h. e. ſeipſos, aſpergunt in eum credentes. *Et alibi*: qui in Ægypto ſervati „ſunt, cum Ægyptiorum primogenita interirent, eosdem Paſchæ ſanguis li- „beravit, quo poſtes utrinque & ſuperliminare erat imbutum. Erat omnino „Paſcha illud Chriſtus, immolatus poſtea: ſicut & Jeſaias *inquit*, ipſe tanquam „Ovis ad occiſionem ductus eſt„. Poſt probationem e Sacris ſumtam, ubi ſuperius finierat, veritatem aſſerti ſui illuſtrat ex ritibus Judæorum. Dum paucis interjectis, pergit: „Quod autem præceptum fuit, ut Agnus iſte totus aſ- „ſatus *ſive toſtus* fieret, ſupplicii Crucis, quo pati debebat Chriſtus, erat ſym- „bolum. Agnus namque in figuram cruci ſimilem conformatus, ad ignem tor- „retur. Nam veru unum ab infimis partibus ad caput usque adactum perfi-

gitur,

„gitur. Et aliud rurſus, ſecundum ſcapulas: ad quod ſuſpenduntur manus „Agni„.

Non fuiſſe Martyrem ignarum ritus Judaici; indicat non modo ſilentium Collocutoris, in Traditionibus Judæorum exercitatiſſimi; qui ſicco tranſivit pede, nihil contra hæc excipiens. Sed ipſa Talmudiſtarum verba, quæ non ignorabat טרפון, græce *Tryphon* dictus, non multum recedunt ab excerptis. Septimum quippe caput *Cod. Peſachin* ipſa Miſchna his orditur verbis: „Quomodo Paſcha aſſant? allatum de ligno malogranati veru, figit quiſpiam „per os ejus medium, ac foramen natium: & crura ejus atque inteſtina foras „appendunt eidem; ad mentem R. Akivæ. Utut enim R. Joſe Galilæus vo„luerit, crura ejus & inteſtina intra Agnum fuiſſe recondenda, *ut adeo trans„verſo veru non indiguerint:* improbarunt *tamen id* alii. Quod ſpeciem præ„beat cocturæ„. Sunt equidem qui putant, ipſa crura Agni, formam præbuiſſe *Crucis decuſſatæ*, quam *Andreanam* vocant: dextero anteriori brachio cum ſiniſtro pede, & ſiniſtro brachio cum dextero pede connexis. Sed in his talibus tantæ rei momentum nemo ponat. Quamvis conſtet, non modo *Pontificem* inter Judæos, ad hanc ſuam dignitatem, quæ Chriſti adumbrabat officium ſacerdotale, inauguratum fuiſſe; unguento ſuaveolentiſſimo in hanc Crucis formam fronti ejus, veluti intra oculos illito: ſed & hoſtias alias in formam crucis fuiſſe agitatas; commotis reductisque iisdem ad dexteram atque ſiniſtram verſus quatuor Mundi plagas, elevatisque iisdem ſurſum, & deorſum demiſſis ei qui cœli terræque Dominus eſt, ac ſuam in quatuor Mundi plagis exercet potentiam. Cui crucis figuræ, (quod mireris), ipſimet Talmudici infenſiſſimi Crucis, ac pendentis de ea, adverſarii efficaciam adſcribunt fugandi dæmones, aliasque abigendi umbras terrificas. Quæ ſuo relinquamus loco.

Id vero pia oſculamur reverentia, quod tam Paſcha, quam Pontifices, & hoſtiæ reliquæ Crucis ſignum referentes, TYPUM geſſerint Chriſti, ſe ipſum in ara crucis Deo offerentis; ad abigendum Angelum Percuſſorem, quo minus nobis noceat. Hoc autem devote admiſſo, nemo non concludet, *typum* ceſſare, ſimul ac *antitypus* apparuerit, eaque conſummarit, quæ ejus præfigurarat *umbra*. *Ne quis alterum judicet a parte* (מצד reſpectu, intuitu) FESTI, *aut Novilunii, vel Sabbatorum. Quæ ſunt UMBRA rerum futurarum; Corpus autem Chriſti.* Quo apparente, typi veteris fœderis eum adumbrantes, ſua ſponte ceſſant: nec minus evaneſcunt, quam rudis illa ſciagraphia Pictoris, poſt imaginem plene depictam. Chriſto per Pasſionem jam immolato, ceſſet Paſcha Judaicum, cum omnibus ſubſecutis Sacrificiis.

Dignum omnino memoratu eſt, quod vel invitis (ut opinari poſſes) excidit Talmudicis. *Quadraginta* ſcil. *annis ante Templum vaſtatum*, (in quod tempus incidit Paſſio Domini,) ſtupendas quasd. in cultu Levitico obſervatas fuiſſe mutationes. In quarum numero recenſent inprimis *Sortem illam*, cui inſcriptum erat *Domino*, juxta Lev. XVI, 9. *nunquam* amplius *dextera* extrahentis ex urna Pontificis, *aſcendiſſe.* Quod ſi fieret, lætum ſignum credebatur, hoſtiam DEO futuram gratam. *Nec unquam linguam illam coccineam*, valvis Templi affigi ſolitam; *dealbuiſſe.* In ſignum, rite litatum fuiſſe, Deumque per hoſtias piaculares fuiſſe expiatum. Prout contigiſſe volunt ſub Pontificatu Simeonis juſti perpetuo, & ſubinde poſt eum ante tempus definitum. Scilicet Chriſto, vero *Agno Paſchali*, ac hoſtia piaculari Deo unice acceptata, immolato; inanes jam erant aliæ omnes hoſtiæ, quocunque veniebant nomine. Interque eas præcipue *Agnus Paſchalis*, menſe Niſan a Judæis mactandus.

Quemadmodum hoc menſe olim ex ſervitute Ægyptiaca, miniſterio Moſis miraculoſo, redemti fuerunt: ita eodem ſe redimendos putant per Meſſiam, miraculis haud minoribus. Quæ & menſi nomen dediſſe putant, ut ניסן dicatur, quaſi *miraculis conſpicuus*, ex illo Exod. XVII, 15. יהוה נסי *DEUS admirabilis.* Ab hoc ipſo *Redemtionis* opere eidem appropriato, proveniſſe putant, ut Exod. XII, 2. dicatur, menſem hunc *ipſis* fore ראש חדשים non tam primum, quam *præcipuum* & *primarium* reliquorum omnium. Utpote quo læta omnia iis evenerint; ut nono menſis *Ab* quæcunque funeſta. *Simul ac Deus O. M. Jacobum elegiſſet, ejusque poſteros*, verba ſunt libri Rabboth, *conſtituit ipſi menſem hunc principem, Redemtioni dicatum. In hoc Iſraelitæ redemti ſunt ex Ægypto: & in eodem redimendi ſunt per Meſſiam, ſicut dicitur* Mich. VII, 15. *quemadmodum in diebus, quibus egrediebaris e terra Ægypti, oſtendam ipſi Mirabilia. In eo natus fuit* Iſaac: *& in eo etiam ligabatur*, Deo offerendus. *In eo quoque benedictionem obtinuit Jacob: & in eo innuebat Iſraelitis, quod ſit primarius ipſis ad ſalutem* &c. Quam Chriſtus promeruit ipſis, hoc menſe in crucem actus.

Propius adhuc accedunt alii Judæorum, ad quos Fagius provocat: qui ipſum *diem decimum quintum menſis Niſan Redemtioni per Meſſiam conferendæ* determinant; ex loco Michæ citato id inferentes. Quod Chriſtus eodem *die decimo quinto*, eſum ſcil. *Agni Paſchalis* ſecuto, paſſus ſit, ſuaque nos morte redemerit; & ſacra teſtatur pagina, & prius ipſimet confitentur Chriſticidæ. Juſtino Martyri ſæpius hunc *feſti Paſchalis* diem fatalem Paſſionis Dominicæ inculcanti, acquieverunt in eo Collocutores. Et ערב הפסח i. e *veſpera* illa *Paſchæ*, a Talmudiſtis in cod. Sanhedrin Crucifixioni JESU determinata, vel idem

idem notat ac παρασκευὴ τȣ̃ πάσχα, ſ. *Paraſcheve Paſchalis*, apud Johannem. Per Enallagen Status Conſtructi pro Abſolutio: qs. παρασκευὴ, ἡ τȣ̃ πάσχα, ebraice ערב שהוא הפסח, i. e. Paraſceve, quæ erat Paſcha; vel *Præparatio, quæ in Paſchæ feſtum incidit:* diceretur. Ut *urbs Roma*, Dominica Paſchæ vel Pentecoſtis, quæ concurrit cum feſto Paſchæ, vel Pentecoſtis; fluvius Euphratis, Chaboris, Goſani: & מַלְאַךְ פָּנָיו interprete Bechai מלאך שהוא פניו; & alibi מלאך יהוה eodem judice, idem ac מלאך שהוא יהוה. Et in novo fœdere, *Signum* vel *fœdus circumciſionis.* Uſu enim Antiquorum obtinuit, ut ערובתא penes Ebræos pariter, Chaldæos atque Arabes, idem ſit, ac παρασκευὴ gr. apud Scriptores Eccleſ. h. e. *dies Veneris.* Qui deinceps a celebriori, in quod incidit, feſto majorem fœneratur reſtrictionem. Vel ad turpitudinem facti operiendam, anticiparunt diem. Ut factum majori ſpecie, in caſu neceſſitatis, abnegent: &, ne inſano livore deprehenderentur facinus perpetraſſe, quod in die feſto, quo Leges imperant juſtitium, adhuc magis nefas. Quæ in hiſtoria Paſsionis exprimuntur circumſtantiæ, evidenter indicant, non alio die Salvatorem in crucem actum fuiſſe, quam *decimo quinto* menſis Niſan: quo ex Ægypto egreſſi olim fuerant Judæi.

Quin, ſi recte calculum computat *R. Joſe, in Seder Olam*, in ſubſidium in hoc ipſo vocatus a Talmudiſtis; eodem prorſus hebdomadis die Paſſionem Chriſtus ſuſtinuit, quo Iſraelitæ olim egreſſi fuerant ex Ægypto. Ita enim conſignatum reliquit: *In menſis Niſan, quo exierunt Iſraelitæ ex Ægypto, die decimo quarto ſuos mactarunt Agnos Paſchales, & decimo quinto egreſſi ſunt: qui erat VESPERA SABBATI*, ſeu Paraſceve. Qua ipſa primus homo conditus fuerat; & noſter ſublatus eſt Salvator. Antea circa idem noctis ſpatium a ſatellitibus in horto comprehenſus, atque ad Tribunal abreptus; quo in primæva Feſti inſtitutione Agnus aſſatus dentibus conterebatur comeſſantium. Uti *circa eandem* prorſus *diei horam* in cruce *exſpiravit*; qua, durante Templo, Paſcha præſcribebatur mactandum. *Inter duas veſperas* id fieri conſueverat, ex præſcripto divino Exod. XII, 6. Quod, Joſepho Interprete, contingebat ἀπὸ ἐννάτης ὥρας μέχρι ἑνδεκάτης, i. e. *ab hora nona usque ad undecimam.* Chriſtum autem hora diei circiter nona, quæ nobis eſt tertia pomeridiana, animam egiſſe, docet Matthæus, c. XXVII, 46. 50. Ut de loco, in quo a Davidis ævo unice mactari oportebat *Agnos Paſchales*, Jeruſolyma ſcil. nil dicam. Cum ipſe prædixerit, *non decere, ut Propheta pereat extra Jeruſalem:* & in eo conſentiant omnes.

Certi itaque ſumus, in Chriſto adimpleta eſſe, quæcunque *Agnus* ille *Paſchalis* præfigurabat. Nec minus certi, ex Dei conſilio ac providentia *abroga-*

tum jam eſſe *feſtum Judæorum Paſchale*. Ad cujus obſervationem uti nemo a gente Judaica alienus unquam fuit obligatus; ita nec amplius ipſimet obſtringuntur Judæi, beneficium per Chriſtum cunctis exhibitum apprehendentes. *Magna* enim illa *victima*, ut Gregorii verbis utamur, *non exiguæ cujusdam partis orbis terrarum, nec ad exiguum tempus, ſed totius Mundi* (atque ita etiam Judæorum) *nunquam intermortura eſt expiatio.* Non quotannis repetenda; ſed ſemel oblata, omnibus ſubſecuturis ſufficiens Seculis.

Hujus proinde *Oblationis* memoriam obſervant Chriſtiani. Exemplum imitati Eccleſiæ primitivæ; quæ *Paraſceven* illam, *magnam* Codino dictam, a primis ſuis incunabilis, ſacram habuit: pio placidoque ſi non ſemper tranſigendam *jejunio*, ut olim quidem factum fuiſſe, Clemens Alexandrinus, Origenes, Philoſtorgius, multique alii, præter Pſeudepigrapha Clementina ac Ignatiana, annotant: gratæ tamen ac devotæ *Paſſionis* Dominicæ *conſecrandam* memoriæ.

Sed & *Reſurrectionis*, die dehinc tertio glorioſe peractæ, *Feſtum* celebrant; eamque feriam præ omnibus aliis ducunt feſtivam. *Hæc nobis* (verba ſunt ſæpius laudati Gregorii) *feſtivitatum feſtivitas, & celebritatum celebritas, tanto cæteris omnibus, non ſolum humanis & humi defixis, ſed etiam iis, quæ ipſius Chriſti ſunt, ac propter ipſum celebrantur, ſuperior; quanto Sol ſtellas antecellit* reliquas. In hac ſiquidem uti noſtra fundatur Reſurrectio, aliquando futura: Ita totum Redemtionis opus ab ea dependet unice: Niſi enim victorem ſe oſtendiſſet, devicto peccato, diabolo, morte atque inferno; videretur ſuis ſuccumbuiſſe hoſtibus: & ſervitutis jugo adhuc obnoxii forent, quotquot in ipſum ſperarant. *Si Chriſtus non reſurrexit, ſupervacanea eſſet fides noſtra, & adhuc in noſtris eſſemus peccatis. Etiam illi, qui obdormierunt in Chriſto, periiſſent*, Pauli judicio 1. Cor. XV, 17. 18. Verum enim vero οὐκ ἦν δυνατὸν, NON ERAT POSSIBILE, *teneri illum a morte* Act. II, 24. Dudum David præviderat, quod *non relicturus ſit* Deus *animam ejus in inferno, nec conceſſurus, Sanctiſſimum ejus videre corruptionem* Pſ. XVI, 10. *Cum poſuerit anima ejus hoſtiam pro reatu, viſurus erat ſemen, prolongaturus dies, & voluntas Dei ejus miniſterio proſpere debebat ſuccedere*, Jeſ. LIII, 10. Reſuſcitatus non ſolis apparuit mulieribus: ſed nunc duobus peregre euntibus, mox Petro, & aliquoties toti Diſcipulorum collegio: quibus & vulnera oſtentabat inflicta, & comedebat cum ipſis, & alias videbatur amplius quam quingentis fratribus ſimul. Atque adeo ſuam abunde teſtatam fecit Reſurrectionem.

Quam ridicule admodum, & rationibus ſe mutuo deſtruentibus ſuſpectam reddere impii conabantur Judæi. *Si vigiles dormiebant*; non vigilarunt, nec

nec *viderunt* corpus per diſcipulos auferri. Si autem viderunt; non dormiebant. Atque adeo impedire potuerant: cum numero plures eſſent. Prorſus probabile non eſt, cuſtodum ſingulos tam alto ſimul ſopitos fuiſſe ſopore, ut nemo iſtorum vel ageret vigilias, vel excitaretur, cum ſaxum dimoveretur prægrande. Quia id ſine ingenti labore, multoque cum ſtrepitu a nemine mortalium ab ore monumenti moveri potuiſſet. Minus probabile eſt, hos ipſos Chriſti Sectatores, facinus tam grande & temerarium auſos fuiſſe: qui homines erant imperiti, meticuloſi, & vel ad ancillæ vocem trepidantes. Ac dudum animum deſponderant, in abditis occultisque locis, præcluſis januis, deliteſcentes. Lintea, quibus Chriſti corpus fuerat involutum, in conditorio relicta, omne furtivum rejiciunt: Qui furtim aliquid auferunt, non tanto abundant otio, ut iſta, imprimis vel vulneribus cruore madidis, vel corpori unguentis delibuto inhærentia, disjungant: ſed omnia cum corpore ſimul abſtuliſſent, ut hoc ipſum portarent in iis commodius. Aut anxii ſaltem fuiſſent, ne quis ſatellitum quos vel leviſſimum murmur excitare potuiſſet, evigilaret: & moram trahentes, ſociis excitatis, comprehenderet, ad tribunal trahendos.

Ceſſent ergo delira Judæorum, de Corpore Chriſti furtim ſurrepto, figmenta. Qui, ſi ullam veri ſpeciem habuiſſent, procul dubio Chriſti diſcipulos, homines imbelles, omni humano deſtitutos auxilio, ac mox libere & palam inter ipſos circumeuntes, ad ſeverum rapuiſſent ſupplicium; coactos prius, corpus abditum prodere, novæ exponendum ignominiæ. Hac neglecta inquiſitione; ipſimet hoſtes teſtimonium præbent, revera Chriſtum virtute divina a morte reſuſcitatum. *Qua ipſa demonſtravit potentia, ſe Dei fore filium*, Rom. I, 4. noſtrumque Dominum: qui Triumphum egerit, peccato, morte, ac Diabolo devictis; omnesque fiduciam in eum locantes, in libertatem aſſeruerit pleniſſimam.

Noſtrum jam eſt, ut *pretioſo ſanguine Agni revera immaculati & incontaminati*, ab infernalis Ægypti ſervitute *redemti*, probitatæ vitæ ita nos geramus; ne denuo peccatorum facti mancipia, Satanæ incurramus ergaſtula. Idem Apoſtolus, qui Jeſum *traditum fuiſſe* dixerat, *propter peccata noſtra, & propter noſtram juſtificationem excitatum;* paulo poſt ſubjungit: *an ignoratis, quod, quicunque baptizati ſumus in Chriſtum Jeſum, in mortem ejus baptizati ſimus? Sepulti igitur ſumus una cum illo per baptiſmum in mortem. Ut quemadmodum excitatus eſt Chriſtus ex mortuis per gloriam Patris; ita & nos in novitate vitæ ambulemus.*

mus. Et alibi hortatur, ut *expurgato veteri fermento malitiæ ac verſutiæ, in azymis ſinceritatis veritatiſque Paſcha agamus.* In vero itaque candore, ac amore fraterno, dies feſtos tranſigetis: procul ab omni rixa & digladiatione, infernales potius furias, (a quibus redemti eſtis), ac ferinam beſtiarum indolem referente, quam viros liberalibus mitigatos artibus. Nihil hi præcipitanter agant: ſed deliberato cuncta conſilio. Semper memores, quod didiciſſe fideliter artes, emolliat mores; nec ſinat eſſe feros.

Quod ut facilius fiat, & quisque ſuæ memor dignitatis, ea omnia evitare poſſit, quæ ſuum deturpant ordinem: piis potius meditationibus otium illud a literis vacuum impendendum erit, aut honeſtæ recreationi; quam compotationibus, aut conventibus ruri, cum promiſcua hominum fece, confluentibus. Generoſiores eſtis, ad majorem reſervati fortunam, quam ut imperitam imitemini plebem. Quæ nuncio per dies feſtos laboribus remiſſo, ad helluationes ſe convertit: & quicquid ſuperioribus diebus ægre comparſit, comeſſationibus aliisque corporis voluptatibus, choreis ſæpe numero ridicule ductis impendit: impenſas immodice factas, per plures deinceps deploratura hebdomadas. Aliter ſe gerant mancipati ſtudiis. Hi ſemper memores ſint, ex iſtorum ſe fore claſſe, qui aliquando columnas gerant, ac fulcimenta, quibus omnis innitatur Eccleſia ac Reſpublica. Nihil igitur agant, quod olim, probro eſſe posſit: aut notam inurat conſcientiæ, quæ inpoſterum inermem reddat, qui ullum cum ſucceſſu corripiat turpe flagitium.

Ante omnia ſodalitia vitabitis laſcivarum ruri divagantium Amicarum ad illicitam Veneris conſuetudinem incautos invitantium. Caſta DEUS mens eſt, caſta vult mente vocari. Plures jam olim animadverterunt. *Juſtinum Mart.* Romanis ſcribentem, Septimanam nominibus ſeptem planetarum diſcernentibus, quamvis alias gentilium appellationes, quæ & ipſæ memoriam Idoli fictitii refricabant, retinuerit; nunquam tamen feriam ſextam deinceps vocatam, *diem Veneris* dixiſſe: ſed circumlocutione potius uſum, *diem* appellaſſe, *quæ eſt pridie Saturni.* Hæc ipſa quibus occupamur tempora deſcripturus, in ſua pro Chriſtianis ad Antoninum Pium Apologia, ait: *Solis die communiter omnes conventum agimus. Quandoquidem is primus dies eſt, quo DEUS tenebras & materiam immutans, mundum condidit: & JESUS CHRISTUS* Servator *noſter, eo ipſo die a mortuis reſurrexit.* PRIDIE *enim* SATURNI *in crucem actus eſt: &*

poſtri-

poſtridie ejusdem, qui Solis dies eſt, Apoſtolis & diſcipulis ſuis apparuit. Quam cautelam obſervarunt etiam alibi *Ignatius* atque *Irenæus.* Adeo ſcil. eximii hi caſtimoniæ Chriſtianæ amatores abhorrebant, a *Venere, ut ne* ipſum quidem *nomen* (niſi ſicubi neceſſario in falſorum Deorum refutatione uſurpandum foret) *in os admitterent*; in aures etiam difficillime. Raro hac noſtra ætate exemplo. Si Decalogum acceptaturi, per triduum a commercio propriarum uxorum ſeparandi fuerunt: quid non dicendum erit de conſuetudine vilisſimi ſcorti ? Nil magis bonas mentes corrumpit, quam hæc juvenilis non tam ſcabies, quam ipſa contagioſa peſtis. Non tantum ſpiritus rebus ſublimioribus excogitandis neceſſarios exhaurit, corporis vires enervat, & ſenium inducit ipſis juvenibus: ſed bona dilapidat paterna, & ad incitas redigit ſatis alioquin fortunatos. Ac quod maximum, DEUM reddit iratum. Et interitum accelerat non privatis tantum; ſed integris Civitatibus, Rebus publicis atque Imperiis vaſtisſimis. Pronunciatum illud Apoſtolicum, *adulteros & fornicatores judicabit Dominus*, eo usque ſeſe extendit, ut non modo æternum denunciet cruciatum; ſed internecionem ſæpe inferat in æſtu libidinis adhuc flagrantibus. Antediluvianis tam diu pepercit DEUS, donec libidinis flagitio ſuas contaminarent vias. Sodomam, & urbes vicinas, fertilitate fundi adeo felices, ut altera iſtarum *Zeboim* nomine *deliciarum* ſuperbierit, & Scriptura ipſa non dubitarit, tractum totum *horto* comparare *Domini irriguo*, nefaria perdidit libido; impurum Veneris æſtum igne cœlitus immiſſo conflagrante. Sichemitæ ob ſtupratam Jacobi filiam funditus ſunt deleti. In deſerto propter laſciviam Iſraelitarum cum Moabitarum filiabus perpetratam, una die viginti tria hominum millia perierunt. Nec diu poſt, ob ſtupratam Levitæ concubinam, tota ferme tribus Benjamin internecioni fuit deleta. Adulteria filiorum Eli non tantum adulteros perdiderunt; ſed ipſummet Patrem miſero mortis generi tradiderunt: quod nefarios non ſatis duriter objurgaſſet. Quantas Davidi Regi cæteroquin probo, adulterium cauſarit calamitates, nemini veſtrum eſt incognitum.

Si quis res Gentilium, eorumque vicisſitudines examinaverit; inveniet, pleraſque Reſpubl. florentisſimas, integras provincias, & totas Mundi partes, nulla re magis periiſſe, quam vagis libidinibus, & immodico Veneris cultu. Hac peſte Thebæ perierunt: Troja fuit deſtructa: Corinthus exciſa: Athenæ vaſtatæ: Græcorum poſt Trojam exuſtam reduces, maris obtriti fuerunt tempeſtatibus: & tandem tota ei ſuccubuit Græcia. Ob libidinem immoderatam *Tarquinii* Regis familia urbe ejecta fuit, ſumma Imperii

ad

ad duos Conſules translata. Hæc *Pauſaniam* fame necavit, ſtrenuum alioquin belli Ducem. Hæc perdidit *Hipparchum*, Piſiſtrati Athenienſium Tyranni filium. Hæc *Cambyſem* interemit, Cyri Regis Perſarum prudentisſimi ac modeſtisſimi filium: & *Dionyſium* Siculorum tyrannum, non modo exuit Imperio; ſed & uxorem ejus ac filios atrociſſimo ſubjecit cruciatui. Parco ordini veſtro. Alioquin ad recentiora provocarem exempla, plus ſatis funeſta. Quæ hodienum clamant, *in me intuendo, caſtus eſto.* Felix! quem faciunt aliena pericula cautum.

Faxit Deus! ut eligatis, eadem quæ Numini ſupremo grata ſint, Reipublicæ proficua, & cuique Veſtrum ſalutaria. Cujus laudabile edetis ſpecimen; ſi beneficentiam, & gratum animum illis Verbi divini præconibus declarabitis, qui precibus ſuis ac meditationibus per ſacros hos dies geminatis, noſtram indeſinenter Deo commendant ſalutem. P. P. ipſa ἀναςασίμῳ ἡμέρᾳ. An. M DCC XIII.

JOH. ANDR. DANZII
FUNCTIO PONTIF. M. IN ADYTO ANNIVERSARIA.

AD EBR. IX, 7.

ב ש״ש

COgitanti mihi ac quomodo pro exigui ingenii mei viribus ſcitum illud effatum *Talmudicum* *) לא יפטר אדם מחברו לא מתוך שיחה ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דבר הלכה: שכן מצינו בנביאים הראשונים וכן תנא מרי בר ברי׳ דרב הונא ברוה דר׳ ירמיה בר אבא אל יפטר אדם מחברו אלא מתוך דבר הלכ׳ שמתוך כך זוכרהו וכו׳ i. e.

*) tit. Berachoth Babyl. cap. 5. fol. 31. a. lin. 26. ſqq.

i. e. *Ne ſecedat quiſpiam a ſocio ſuo nec intra confabulationem, neque intra ludicra, nec intra levitatem, neque intra verba futilia; Verum intra verba deciſum aut ritum aliquem continentia. Ita enim apud Prophetas priores invenimus. Atque ſic docuit MARE nepos Rab. Hunnæ filii R. Jeremiæ Abbæ filii: nunquam ſeparet ſe homo a ſocio ſuo, niſi cum ſermone de deciſo, aut ritu aliquo; per hunc enim efficiet, ut ſui recordetur.* Caſu accidit, ut tum temporis in quotidiana Lectione Biblica ordo me deferret, ad *caput IX. Epiſtolæ ad Ebræos.* Ubi multa deprehendebam, quæ ſine cognitione rituum inter Ebræos in Eccleſia antiqua receptorum, vel vix, vel difficulter, vel non plene percipi poſſe exiſtimabant. Cumque eodem tempore Collegium haberem in decantatisſimi iſtius Ebræorum *Maimonidis* Opus יד-החזקה dictum: in cujus libr. VIII. *de rebus miniſterium templi concernentibus* multa offenderam, quæ etiam lucem aliquam memorato capiti clarius intelligendo videbantur accendere. Conſtitit apud animum meum conſilium, quædam *divino adjutus auxilio* conſcribere in verſum ejus ſeptimum, cujus hæc ſunt verba: *εἰς δὲ τὸν δευτέραν ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ μόνος ὁ ἀρχιερεὺς, οὐ χωρὶς αἵματος, ὃ προσφέρει ἑαυτοῦ καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων.* Ea quidem lege, ut in citandis Ebræorum autoribus *Maimonidi* primas concederem. Utpote qui non ſolum tanta eſt inter Chriſtianos auctoritatis, ut celeberrimis Viris *Caſaubono* ac *Scaligero*, a quibus multi alii deinceps hoc mutuarum encomium, *primus Judæorum* viſus ſit, *qui desieret nugari.* Ejus quoque ſtatuta paſſim a Noſtratibus citantur, ac ſuſcipiuntur ſatis reverenter. Stylus ipſius terſus eſt, ac conciſus, integras ſæpe numero *Talmudis* paginas paucis exprimens lineolis. Sed etiam, quod maximum mihi fuit incitamentum, quia in eo legendo, ac cum *Talmude* conferendo totus tunc eram occupatus. Ut autem innoteſcat, e quibus fontibus ſuos derivarit rivulos, *Talmudis* loca, unde ſua pro more decerpſerit, hinc inde allegavi; qui, cui facultas ac otium, folio, pagina, ac linea etiam expreſſis, nullo impedimento quilibet ea conferre poſſit. Faxit vero Numen Benignisſimum, ut oculis animi apertis, juſto incedam tramite.

CAP. I.

QVO PERSONÆ MINISTRANTIS EXHIBETVR DIGNITAS.

§. I.

PErſona miniſtrans vocatur in textu noſtro *ἀρχιερεύς.* In templo Dei talis ordo conſtitutus erat, ut quisque ſuum obire deberet munus; alterius ve-

ro adminiſtrare miniſterium ſub pœna mortis, ut a) pro ratione perſonæ alius cujusdam mali, prohibitum erat. כי המלאכות והעסקים המסורים לרבים אם לא ייוחד כל איש למלאכה מיוחדת יפול ההתרשלות והעצלה מן הכל *quoniam*, Maimonide b) dicente, *ſi negotia pluribus committantur, nec quilibet ad certum deſtinetur officium negligentia ac pigritia facile occupat omnes.* Unde quemadmodum nihil Levitarum, Sacerdotum, & contra nemini Sacerdotum Levitarum licitum erat obire munus; ita & Levitis, & Sacerdotibus gregariis, officio Pontificii Maximo proprio fungi fuit prohibitum.

§. II. Levitis Sacerdotum adminiſtrare miniſterium interdictum fuiſſe, *Maimonides* c) e Talmudis tit *Erachin* d) adſtruit verbis ſeqq. וכל הלוים מוזהרין על עבודת המזבח שנאמר אך אל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו ולא ימותו לא יקרבו לעבודה אבל ליגע מותרין i. e. *Et omnes Levitæ prohibentur, ne cultum circa altare peragant, quia dicitur e): Verum ad vaſa ſanctuarii, & ad altare non accedant* (Levitæ, coll. v. 2.) *ut ne moriantur, non accedant ad offerendum, tangere tamen illud ipſis licitum* f). Quam male ceſſerit *Koræ* Levitæ, Sacerdotum cultum ſibi arroganti g) comprobat miſerabilis ejus ſociorumque interitus, deſcriptus Num. XVI, 1. ſqq. Et ne quis ſimilem cum ipſo erraret errorem, quo eandem ſibi contraheret internecionem; jusſit divina benignitas h) in perpetuam rei geſtæ memoriam, thuribula prævaricantium, quibus cultus perficere ſuſceperant aliorum, in laminas diducta, anathematis loco altari ſuſpendi, eum in finem, למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא להקטיר קטורת לפני יהוה ולא יהיה כקרח וכעדתו *ut ne accedat quispiam peregrinus* i), *qui non fuerit a poſteritate Aaronis, ut adolendum ſuffitum coram Domino; ne fiat ei ſicut Koræ; ac cætui ſuo.* Hinc in tantum non male infert laudatus *Maimonides* k): לוים שעבדו עבודת הכהנים או שסייע לוי במלאכתו שאינה מלאכתו חייבין מיתה בידי שמים *Quicunque Levitarum adminiſtrant miniſterium ſacerdotum, aut qui opem tulerit Levitæ alii, in opere, quod ſuum non eſt, rei mortis per Deum committendæ fiunt.*

a) Videatur MAIMON hilc. Cele hammikd. c. 3. §. 11. b) in More Nebuchim Part. 3. c. f. 174. b. l. 24. 25. Edit. Sabiones. c) Hilc. Cele hammikd. c. 3. § 9. 10. d) Babyl. c. 2. fol. 11. b. l. 3. ſqq. item e Siphri, Sect. Kora fol. 70. col. 1. e) Num. XVIII, 3. f) ex Mechilta, ubi confer g) Num. XVI, 9. 10. h) Num. XVII, 5. confer. c. III, 38. c. XVIII, 7. i) ad ſenſum genuinum Peregrini cognoſcendum conf. omnino Maimon. in hilc. Biath hammikd. c. 9. §. 1. k) l. c. §. 11. conf. Moſ. Kotzenſis Præt. Neg. 297. fol. 82. col. 4. circa fin.

ſiunt. De quorum tamen membro poſteriori diſceptantes vide in citato *Talmudis* tit. l); ac *Joſeph Karo* in *Ceſeph Miſchne* m).

§. III. Sacerdotibus quoque prohibitum fuiſſe Levitarum fungi officio, docet idem *Moſes Ægyptius* n) verbis ſuperiora immediata ſequentibus; וכשם שהלוים מוזהרין שרא רעבוד עבודת הכהנים כך הכהנים מוזהרין שלא לעבוד עבודת הלוים שנאמר גם הם גם אתם i.e. *Et quemadmodum Levitæ prohibentur, quo minus obeant munus ſacerdotum; ita etiam ſacerdotibus inhibitum, ne Levitarum fungantur officio, quia dicitur* o): SICUT ILLI, ITA VOS. In eodem quoque capite verſ. 7. ſpecialis ſacerdotum cultus reliquorum. Levitarum miniſterio oppoſitus exprimitur ut ſit לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת *In omni re altare concernente, ac quæ ſunt intra velum*, i. e. ut *Abarbanel* p) explicat: הם יקריבו הקרבנות על מזבח העולה וחם ישרתו בהיכל בהדלקת הנרות ובקטורת *offerant ſacrificia ſuper altare holocauſti, ac miniſtrent in templo in accenſione candelarum ac in ſuffitu* q). Nec dubitandum, quin, cum generatim aſſerat a Sacerdotibus peragendum cultum, qui poſt velum, ac ad altare perfici debet, etiam ille h. l. comprehendatur ſimul, qui poſt velum ſecundum in ſanctiſſimo ſemel quotannis exhibendus. Cum Univerſale ſub ſe comprehendat Speciale: quod & h. l. verbis *intra velum* clare eſt expreſſum.

§. IV. Neque vero hi libera uti poterant poteſtate quodcunque munus ſacerdotale pro arbitrio obeundi; ſed ſorte r) inter eos diverſa diſtribuebantur munia. Et quamvis Pontifici Maximo obeundi munus ſacerdotum quorumlibet licentia fuerit data, uti patet ex verbis *R. Maimon.* s) ſqq. כל עת שירצה כג להקריב מקריב כל מה שירצה *quocunque tempore voluerit* (Pontifex Maximus) *offerre, offerat quicquid voluerit.* Attamen nulli Sacerdotum (ſi ſolum *Sagan* in caſu neceſſitatis excipias), nedum Levitarum, fungi officio Pontificis Maximi die Expiationis peragendo licuiſſe manifeſte præter varia V. T. Loca oſtendunt textus noſtri verba, cum dicitur μόνος ὁ ἀρχιερεύς; voce compoſita ex ἄρχων *princeps*, & ἱερεύς *Sacerdos*, q. d. *princeps Sacerdotum.* Talem enim proprie denotat; per Synecd. Generis vero *Pontifici Maximo* tribuitur: ut h. l. & alibi; quamvis non ubivis. Siquidem ſæpius eum deſignat, qui *Princeps* dicitur non ratione omnium in univerſum *Sacerdotum*; ſed iſtorum ſaltem; qui ſub una vel *liturgia hebdomadali* (ſi ita vocare liceat משמר. quo nomine

l) ſc. Erachin fol. 11. b. l. 6. ſqq. m) ad Maimonidis l. c. n) l. c. §. 10. o) Num. XVIII, 3. ad quem confer Ab. Eſra. p) Comment. in l. c. fol. 301. col. 2. l. 22. ſqq. q) vide ſis etiam 1. Chron. XXIII, 13. r) vide Rambam hilc. Tmidim. c. 4. §. 1. ad 9. s) l. c. c. 5. §. 12.

מעמד olim expreſſerat *Scaliger*) vel *Ephemeria* comprehenduntur; aut ratione alterius cujusdam præfecturæ reliquis præſunt.

§. V. Quippe ſciendum omnino eſt, quod *Maimon* t) aſſerit : שנמצאו הכהנים תמיד שמונה מעלות זו למעלה מזו *invenire Sacerdotum continuo gradus dignitatum octo, quarum una altera ſit ſuperior.* Hos generatim diſtruibueres in הדיוטות *Idiotas* ſive *Privatos* ac *Gregarios*, atque ראשים vel ממונים *Principes*, ſive Duces aut Præfectos. Atque Principium horum ſeptem ſunt ordines, recenſiti ab eodem *Maimonide* u) e cod. *Horajoth* x) Babylonici, ac *Schekalim* y) Hieroſolymitani Talmudis in hunc modum: וממנין כהן גדול היא ראש לכל הכהנים ממנין כהן אחד יהיה לכהן גדול כמו המשנה למלך והוא הנקדא סגן והוא הנקרא ממונה ויהיה עומד לימין כהן גדול תמיד וזה כבוד הוא לו וכל הכהנים מתחת יד הסגן: ועוד ממנין קתיקולין לחיות לסגן כמו הסגן לכהן גדול· ומפתחות העזרה בידם רצה האחד לפתוח אינו יכול עד שיתכנסו כל האמרכולין ויפתחו: וממנין גזברין מתחת ידי האמרכולין ואין פוחתין משלשה גזברין והגזברין הן שגובין כל ההקדשות ופודין את הנפדה מהן ומוציאין אותן בדברין הראוין להן להוציאן. *Præficiunt Pontificem Maximum, qui caput omnibus Sacerdotibus. Deinde conſtituunt aliquem Sacerdotem, qui ſit Pontifici Maximo, qualis ſecundus a Rege Majeſtati regiæ. Atque hic ille eſt, qui dicitur* SAGAN, *nonnunquam* PRÆFECTUS, *& ſtat Pontifici M. perpetuo a dexteris: id quod magno ipſi ducitur honori. Omnes autem Sacerdotes poteſtati Sagan iſtius ſubſunt. Præterea etiam conſtituunt* CATHOLICIANOS *ad minum duos, qui ita ſe habent ad* Sagan, *quemadmodum hic ad Pontificem. Idem ordinant* CAMERARIOS, *non infra ſeptem, in quorum manu claves Atrii, ut volente uno aperire, non poſſit, donec congregatis omnibus aperiant. Tandem Poteſtati Camerariorum ſubordinant.* THESAURARIOS, *ad minimum Tres. Theſaurarii autem illi ſunt, qui exigunt omnia conſecrata: de quibus redimunt redimenda, ac impendunt rebus convenientibus.*

§. VI. Hiſce adjunguntur ראשי משמרות *Principes Liturgiarum*, ac ראשי בתי אבות *Principes Ephemeriarum*; quorum illos voco, qui præerant claſſibus iſtis 24. in quot David ac Samuel Sacerdotes diſtribuiſſe dicuntur 1. Chron. XXIV, 4. z), quarum ſemper una hebdomadam integram adminiſtrabant, altera in fine hebdomadis priori ſuccedente. Hos, qui præerant Sacerdotibus uno die adminiſtrantibus. Ita enim commodius. Metonymice exiſtimo vocari, quam *Principes domuum pater-*

t) l. c. c. 9. §. 19. u) l. 4. §. 12. 16. 17. 18. x) c. 3. fol. 13. a. l. 21. ſqq. y) c. 5. Gemaræ ad §. 2. fol. 49. c. 1. med. ad Babyl. v. f. 8. c. 1. poſt med. Toſaphoth. l. c. fol. 7. c. 2. med. z) vide cod. Taanith. c. 4. f. 27. a. l. 8. l. 22. ſqq. Rambam hilc. Cele hammikd. c. 4. §. 3.

paternarum. Cum ἐφημερίαν tam *Suidas* quam *Heſychius* munus diurnum exponat, quod uno obimus die, ac ἐφήμερος πυρετός Galeno ſit febris diaria, ἐφήμερος τροφῆς Jacobo a) victus quotidianus, ſive dimenſum καθ' ἡμέραν, atque μισθὸς ἐφημέριος in *Epigr.* merces diurna. Et v. בית אב Talmudicis nil ſit aliud, quam cætus certorum Sacerdotum aut Levitarum uno ſeptimanæ die miniſtrantium. Quandoquidem unaquælibet Liturgia hebdomadalis in ſeptem בתי אבות dicente Gloſſa ad tit. *Taanith.* b), ac *Maimonide* c), ſubdividitur: ac *Joseph Karo* d) inquit: ראש המשמר מחלק אנשי המשמר אבתי אבות יכל בית אב עוסר יום א׳ מיוחד בשבוע ראש משמר מחלק אנשי משמר שלו לשבעה בתי אבות ומה על פי שיהיו במשמר אנשים רבים אינו מחלקם אלא לשבעה חלקים כל חלק נקרא בית אב „Princeps cujuslibet liturgias diſtribuit viros iſtius „liturgiæ in בתי אבות Ephemerias, ut unaquæque Ephemeria uno cer„to ſeptimanæ die miniſtret. *Et mox:* Princeps liturgias dividit viros litur„giæ ſuæ in ſeptem בתי אבות Ephemerias. Quanquam enim in una litur„gia plures ſint viri, non tamen diſtribuit eos, niſi in PARTES ſeptem: Pars „unaquæque vocatur בית אב." Quam, ut ex jam dictis patet, ſatis bene *Ephemeriam* vocamus. Quo ipſo tamen diverſum in ſcriptura uſum tam ἐφημερίας, quam בית אב minime negaverim. Liceat ab hoc Profanis nonnunquam recedere. Quod ſi nunc hos duos *Principes* Sacerdotum ſuperioribus quinque annumeres, ſeptem habebis ſpecies principum ſacerdotalium. Quos e *Pandectis Talmudicis* ſupra citatis, hoc ordine recenſet *Maimonides* e): כ״ג המשיח קודם למרובה בגדים העומד לשרת קודם למשוח שעבר מחמת קרי׳ והעובר מחמת קרי קודם העובר מחמת מום והעובר מחמת מום קודם לכהן משוח מהחמה ומשיח מלחמה קודם לסגן וסגן קודם לקתיקול וקתיקול קודם לאמרכל ואמרכל קודם לגזבר וגזבר קודם לראש משמר וראש המשמר קודם לראש בית אב וראש בית אב קודם לכהן הדיוט משאר הכהנים i. e. „Pon„tifex M. unctus præcedit initiatum veſtibus; Hic in miniſterio ſubſiſtens, „eum, qui ob pollutionem nocturnam ſuſpenſus eſt. Qui ob hanc ſuſpen„ſus, eum præcedit, qui propter maculam remotus eſt. Qui propter macu„lam, potior eſt Sacerdote ad bellum uncto. Unctus vero belli potior eſt Sa„gane. Sagan potior Catholiciano; Catholicianus Camerario; Camerarius

Zzz zz 3 Theſau-

a) C. 2. 15. b) fol. 15. b. l. 10. c) l. c. c. 3. §. 9. d) in Ceſeph Miſchne ad Maimonidis l. c. fol. 179. col. 3. l. 6. fin. e) l. c. c. 4. §. 19.

„Theſaurario; Theſaurarius Principe Liturgias; ac Princeps Liturgias po-„tior eſt Principe Ephemerias; Et hic Sacerdote Gregorio e reliquis„.

§. VII. Quicunque unius fungitur officio ex illis, qui commemorati hactenus ſunt, absque dubio dici poteſt *Princeps Sacerdotum*, græce *ἀρχιερεύς*. Quibus ex ſententia *Cl. Lightfooti* f) conjungantur illi, *qui in ſummum Synedrium* (quod, ſi *Maimonidi* g) credimus, fidem ſibi e tit. *Kidduſchin* c. 4. concilianti, e Sacerdotibus ac Levitis maximam ſui partem conſtabat,) *fuerunt cooptati. Variis vero officiis in templo Præfecti*, de quibus tit. *Schekalim* c. 5. aut ſunt iidem, qui §. 5. recenſiti; aut, ſi diverſos ab illis, eos indigitat, qui l. c. in *Miſchna* 1. enumerantur, a *Maimonide* hilc. *Cele chammikd.* toto cap. 7. minime cum eo facere potero. Cum incertum admodum ſit, omnes Præfectos ibi recenſitos fuiſſe e Sacerdotibus. Quin imo res ipſa reclamat. Siquidem Præfectorum iſtorum quindecim recenſentur claſſes, cum Sacerdotum in univerſum non niſi octo conſtituantur ordines.

§. VIII. Quicquid hujus ſit, ex dictis ſufficientiſſime patet, vocabulum *ἀρχιερέως*, ſive *Principis Sacerdotum* pluribus eſſe commune, nec ſoli Pontifici Maximo proprium. De hoc eo minus dubitabit, quicunque conferet Act. V, 24. ubi dicitur: *ὡς δὲ ἤκουσαν τοὺς λόγους τούτους, ὅ τε ἱερεὺς, καὶ ὁ στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ, καὶ οἱ ἀρχιερεῖς* &c. Ex *συναφείᾳ* enim textus, ac oppoſitione *ἱερέω*: ac *ἀρχιερέων* liquet, per *ἱερέα Pontificem Maximum* eſſe intelligendum, qui in ſingulari effertur, ac in Cod. Complutenſi dicitur *ἀρχιερεύς*; per *στρατηγὸν* vero *τοῦ ἱεροῦ* eum, qui Ebræis סגן vel הממונה *Præfectus templi*: per *ἀρχιερεῖς* autem, non niſi Sacerdotes ordinis a duobus jam memoratis inferioris; ſive uni officiorum ſupra indicatorum præfuerint, ſive ob id, quod in Synedrium magnum cooptati erant, tali vocentur honoris titulo. Confer e quam plurimis Matth. II, 4. cap. XXVI, 47. 59. Ex V. T. 2. Paral. XXXVI, 14 coll. cum 1. Par. XXIV, 5. manifeſtum redditur, שרי הכהנים *Principes Sacerdotum* dici tantum eos, qui Talmudicis, ac generatim ſciptoribus profanis שרי המשמרות *Capita Liturgiarum Hebdomadalium vocantur*; non Pontifices Maximos. Atque hinc eſt, ut *ἀρχιερεῖς* tam ſæpe in plurali efferatur h); cum tamen, ut iterum recte *Rambam* i) e tit. *Sanhedrin* k), ac *Torath Cohanim*: אין ממנין שני כהנים גדולים כאחת. *Non conſtituant ſimul duos Pontifices Maximos.* Atque Talmud. Hieruſchalmi l): החד מושחין ואין מושחין שנים

f) Hor. Hebr. ad Matth, II, 4. g) Hilc. Sanhedrin c. 2. §. 2. h) Vid. Matth. XVI, 21. c. XX, 18. c. XXI, 15. 23. 45. c. XXVI, 3. 14. 47. 59. c. XXVII, 1. 3. 6. 12. 20. 41. 62. c. XXVIII, 11. Marc. XIV, 1. 10. 43. 53. 55. c. XV, 1. 3. 10. 11. 31. ac paſſim. i) Hilc. Cele Hammikd. c. 4. §. 15. k) Hieruſ. fol. 29. col. 1. l. 23. l) tit. Horajoth. c. 3. fol.

שנכם. h. e. *Unum ungunt, non vero duos.* Quamquam enim Sacra Scriptura nullibi (quod ſciam) diſertis verbis illud doceat, tamen exinde id haud obſcure colligi poſſe exiſtimo, quod nuſpiam invenimus duos vel plures ſimul ad Pontificatum Maximum fuiſſe unctos; ſæpius vero unicum, & poſt ejus obitum tunc demum alterum m). Quod ſi res ita ſeſe habuit temporibus Aaronis & Eleazaris, quid vetat, ita de reliquis concludere temporibus, cum contrarium probari nequeat?

§. IX. Nec quispiam urgere poterit, quod, ſicuti per S. Scripturam, *Joſephum* aliosque introducuntur ἀρχιερεῖς in plurali: ita diſerte duorum Pontificum M. fiat mentio apud Joh. 18, 13. 24. it. Luc. 3, 2. Quoniam vel ordines inferiorum Principum ſupra allegati intelligi poſſunt; Vel Pontifex M. cum ſuo Vicario; ſive qui Pontificatu jam erant deſtituti. Quid enim obſtat, niſi quidem cum *Cl. Seldeno* τοὺς ἀρχιερεῖς ad dignitatem civilem, qua *Annas* Synedrii princeps, *Caiphas* vero Synedrii pater * ſtatuitur, trahere velis; quo minus *Caiphas* habeatur Pontifex M., *Annas* vero Exautoratus, vel vice-Pontifex, qui Pontifici in eventum poſſibilis immunditiei pro more ſurrogatus, ejus illo anno functus fuerat officio. Siquidem hujusmodi Vicarius ob dignitatem ac officium, quo in caſu neceſſitatis ſemel functus eſt, etiamſi pro ipſo Pontifice Maximo Primario, cultu ſuo finito, haberi amplius non poſſet, ad invidiam declinandam; ſed medius quodammodo inter Maximum ac reliquos: cum in officiis Sacris neminem, ut *Talmudici* n) volunt, in ſtatum dejiciant deteriorem. Nomen tamen Pontificis M. hinc inde accipit apud *Joſephum*, atque in *Scriptis Talmudicis. Maimonides* o) inquit e tit. *Joma* p): ומתקינין לו כ"ג אחר שאם יארע בזה פסול יעבוד האחר תחתיו עבר יום הכפורים הרי הראשון חוזר לעבודתו והשני עבר וכל מצות כהונה גדולה עליו אלא שאינו עובד ככ"ג. *Et ſubordinant ei* (Pontifici M.) *Pontificem Maximum alium, ut, ſi incidat quædam in illum profanatio, alter iſte adminiſtret loco ipſius. -- Præterlapſo vero die Expiationis, tunc primus ille ad munus ſuum redit, ſecundo* ipſi *miniſtrante. Cui tamen omnia injuncta ſunt præcepta Pontificatus Maximi, præterquam, quod non miniſtret ut Pontifex M. Joſeph filius Ellem* q) e *Zip-*

47. col. 4. l. 4. 5. Vide ibid. tit. Joma c. 1. fol. 38, col. 3. fin. ac tit. Megilla c. 1. fol. 72. col. 1. l. 23. a. fin.

m) Exod. XXVIII, 3. ſqq. c. XXIX, 29. 30. Num. XX, 16 * de quibus Conf. Maimon. Sanhedr. c. 1. n) tit Joma Babyl. c. 1. f. 12. b. l. penult. cap 7. fol. 73. a. l. 8. 9. tit. Horajoth c. 3. f. 12. b. l. 6. 7. Menachoth. c. 11. f. 99. a. l. 23. b. l. 20. Schekalim. cap. 6. §. 4. o) hilc. Avodath. jom haccipurim c. 1. § 3. Ed. min. A. M. 5334. a qua Major. A. M. 5310. nonnihil diſcrepat, p) Babyl. c. 1. fol. 12. b. l. 9. fin. q) Hier. titulis Joma

e *Zipporim* functus officio in locum Pontificis Maximi (qui Matthias vocatur a Joſepho l. c.) gonorrhæam paſſi, juſſus eſt a Rege (ſecundum Talmud. Babyl. *a ſapientibus*) hoc honore contentus eſſe, quod miniſtrare potuerit coram eo, cujus verbo mundus factus eſt. Ex quo intellexit ille, שהוסע מכהונה גדולה *quod remotus ſit a Pontificatu Maximo.* Quod vero nomen Pontificis Maximi retineat, non ſolum claret e ſuperioribus verbis *Maimonidis*; ſed & hiſtoria ſequenti, deſcripta in titulis Hieroſolymitani *Joma*, *Megilla*, ac *Horajoth* ll. cc; Babylonici, tit. *Joma* r), in h. m. שמעון בן קמחית שיצא עם מלך ערבי וערב יום הכפורים עם חשכה ונתזה צנורה של רוק מפיו על בגדיו וטימאתו ונכנס יהודה אחיו ושימש תחתיו בכהונה׃ וראת אימן שני בניה כהנים גדולים ביום אחד׃ „Cum Simeon „(*Bab. R. Iſmael*) Filius Kemchith egreſſus fuerat *deambulatum* s) cum Rege A„rabiæ, nocte ingruente, veſpera diei Expiationis; diffluebat canalis ſalivæ „ex ore hujus in Veſtes illius, eumque contaminavit. *Quo facto* ingreſſus eſt „Juda (*Bab.* * *Jiſebbab.*) ejus frater, atque in Pontificatu miniſtravit loco ipſius. „Sic vidit mater ipſorum duos filios ſuos in die uno Pontifices Maximos„. Hæc e *Megilla* Hieruſolymitani, cui Babylonicum *Joma* t) ſubjicit alteram. שוב אמרו עליו על ר׳ ישמעאל בן קמחית פעם אחת יצא וסיפר עם הגמון אחד בשוק ונתזה צינורא מפיו על בגדיו ונכנס יוסף אחיו ושמש תחתיו וראתה אמן שני כהנים גדולי׳ ביום אחד i. e. „Iterum accidit cum eodem R. Iſmael filio Kemchith, ut aliquando egrederetur „confabulatum in foro cum aliquo Epiſcopo, ex cujus ore diffluebat ſaliva „ſuper veſtes illius. *Quo facto* ingreſſus Joſeph frater ipſius miniſtrans pro „ipſo. Sic vidit iterum Mater ipſorum in uno die duos *filios ſuos* Pontifices „Maximos„.

§. X. En vides, quod non modo vocetur כהן אחר *Sacerdos* (voce ſecundum excellentiam ſumta) *alius* u), כהן משנה *Pontifex ſecundarius* x), כהן שני *Pontifex ſecundus*, &, quia, dicente *Roberto Sheringhamio* y), ſolus princeps reliquorum ſacerdotum, qui *Sagan* dicebatur, in talem ſubſtitui poteſt Vica-

c. 1. f. 38. c. 4. l. 1. ſeqq. Megilla c. 1. f. 72. c. 1. l. 21. a fin. Horajoth. c. 3. fol. 47. c. 4. l. 7. ſeqq. Babyl. Joma c. 1. f. 12. b. l. 5. a. fin. Horajoth. fol. 12. b. l. 4. ſeqq. Joſephus Antiq. lib. 17. c. 8. p. 597. D.

r) cap. 5. f. 47. a. l. 28. ſqq. Conf. Vajjikra Rabba Sect. 20. fol. 120. col. 1. lin. 22. ſeqq. Edit. Ven. s) quod additur Hier. Horajoth l. c. * Joma fol. 47. a. l. 29. t) l. c. fol. 47. a. l. 30. ſqq. u) vide Babyl. tit. Joma cap. 1. Miſchna 1. Hieruſ. tit. Horajoth, cap. 3. fol. 47. col. 4. l. 3. x) 2. Reg. XXV, 18. y) Cod. Joma p. 7.

Vicariatum, (de quo tamen fruſtra z) Nonnemo dubitat): dicitur etiam סגן הכוהנים *Antiſtes Sacerdotum*, id quod primatum ejus deſignat inter Sacerdotes reliquos. Sed etiam ſimpliciter כהן גדול *Pontifex M.*, vel כהן גדול אחר a *Joſepho* a) ὁ ἕτερος Ἀρχιερεὺς *alter iſte Pontifex M.*, & apud eundem *Joſephum* * *Manaſſes* dicitur μέτοχος τῆς ἀρχιερωσύνης *Pontificatum particeps* cum Jaddua.

§. XI. Enim vero quando in noſtro textu ἀρχιερεὺς introducitur, dignitas politica penitus exulat; nec *Exautoratus* intelligi poteſt, aut *Vicarius*, vel ullus e Principibus Sacerdotum ſupra memoratis alius, præterquam Pontifex M. e poſteritate Aaronis maſcula. Id quod manifeſte probat *officium ab ipſo obeundum*. Quod mere Sacrum eſt, nec ab ullo poterat perfici, niſi qui ad munus Pontificis legitime ordinatus. Confer h. l. cum Exod. XXX, 10. Lev. XVI, 2. 12. ſeqq. in quibus idem ille actus deſcribitur; & de veritate mea non dubitatis. Cum ibi Aaroni, absque dubio Pontifici, republica adhuc incorrupta, ſacris occupato negotiis, ejusque in hoc legitimis ſucceſſoribus tribuatur, quod hic τῷ ἀρχιερεῖ. Et ne cui ſcrupulus oriatur, quaſi alii Pontificem ſublevare potuiſſent, manusque præbere auxiliatrices, notanter addit Spiritus S. ut Lev. XVI, 17. כל אדם לא יהיה באהל מועד בבאו לכפר בקדש עד צאתו. i. e. *Nullus homo ſit in tentorio conventus, cum ingreditur ille ad expiandum in Sanctiſſimum, donec egrediatur*: Ita & in textu noſtro Μόνος ὁ ἀρχιερεύς. Et ἀρχιερεὺς quidem opponitur omnibus ſacerdotibus reliquis, cujuscunque ſint ordinis, deſcriptis v. 6. ubi horum functiones delineantur quoad quidditatem, locum, tempus, ac perſonas. Quibus quoad ſingula membra nunc v. 7. cortradiſtingvit Apoſtolus functionem Pontificis M. Vox Μόνος vero duplicem includit ſignificationem. Nam tam perſonam determinat, quam actionis circumſtantiam. De perſona ſumta idem eſt ac *unicus*; de circumſtantia vero actionis a perſona peragendæ idem quod *ſolus*. Perſona ingrediens non alia ſit, quam Pontifex præciſe omnium Maximus: præter quem nemo omnium hac dignus erat functione. In circumſtantia vero actionis iſtius obſervetur, quod nemo quoque pontificem ullo modo potuerit comitari; ſed ipſe ſolus aliis deſtitutus omnibus, eam perficiat. Quemadmodum de ſuffigatione quotidiana *Maimon* b) e tit. *Joma* c) aſſeverat: בשעה שמקטירין הקטורת בהיכל בכל יום פורשין כל העם מן ההיכל ומבין האולם ולמזבח לא יהיה שם אדם עד שיצא זה שהקטיר הקטרת׃

z) Quia contrarium tit. Sota c. 8 f. 42. b. l. 4. f. in Joma c. 4. fol. 39. a. l. 10. fin.
a) l. c. * Antiq. lib. 11. c. 8. vid. Seldenus de ſucceſſ. in Pontif. l. 1. c. 12. p. 168. p. 188.
b) hilc. Tmidin Umuſaphin. cap. 3. §. 3. c) cap. 4. Gemara. fol. 44. a tot.

וכן בשעה שיכנס בדם חטאות הנעשות בפנים נורשים מהבל מבין האולם ולמזבח עד שיצא שנ' וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבואו לכפר בקודש וגו' בניין אב לכל כפרה שבקודש שלא יהא שם אדם: i. e. „Quo tempore ſuffitum faciunt in templo quotidie, „ſubducit ſeſe totus populus a templo, & ſpatio quod inter pronaon & altare; „nemo hominum ibi invenitur, donec exeat ille qui adoleverit ſuffimentum. „Et ſic qua hora ingreditur cum ſanguine ſacrificiorum pro peccato intus fa„ciendorum ſubducunt ſe omnes a ſpatio quod inter pronaon ac altare, donec „exeat. Quia dicitur d): Et nullus homo ſit in tentorio conventus, cum „ingreditur ille ad expiandum in Sanctuario &c. Ad Genus a ſpecie argumen„tantur ad unamquamque expiationem Sanctuarii, ne ſit ibi ullus homo„. Ita idem alibi e) ex eod. loco Talmudico idem ſtatuit de cultu diei expiationis, quo de etiam proprie agit textus biblicus ad quem provocant, quando ſcribit: בשעת דקטרת הקטירת בקדש הקדשים כל העם פורשים מן ההיכל וכו' *Qua hora ſuffitus adoletur in* Sanctiſſimo, *totus populus ſubducit ſeſe a templo* f). Et ne putes talem ſeceſſum tum demum fieri, quando Pontificem M. ad velum usque Sanctisſimi comitati ſunt, quæ neceſſaria ipſi in Adyto, porrigentes; præter textum ſacrum בבואו *quando ingreditur*, l. c. expreſſe monet *Maimon* g), unumquemque ſe ſubtrahere, quam primum quis a Præfecto juſſus fuerit, ut adoleat. Hæc enim verba ipſius legas; ואין המקטיר מקטיר עד שהממונה אומר לו הקטר ואם כהן גדול הוא אומר לו הממונה אישי כהן גדול הקטר ואחר שאימר יפרשו כל העם ויקטיר המקטיר וישתחוה ויצא i. e. *Suffitum facturus antea adolere non poteſt, donec Præfectus ipſi dixerit: adole. Quod ſi ſit Pontifex M. inquit ei Præfectus: mi* Domine *Pontifex Maxime, adole. Et ex quo dixit hoc, ſubducit ſe omnis populus, & ſuffitum facturus adolet, incurvat ſe, ac egreditur.* Quod ſi jam nulli Pontificem licuit comitari, aut manus ei præbere auxiliatrices; ſequitur omnino, unicum Pontificem, qui tali officio h. l. fungi jubetur, in præſenti eſſe intelligendum. Quin imo ipſa vox ἀρχιερεὺς ſecundum famoſiorem ſuam ſignificationem accepta in nullum quadrat melius, quam Pontificem M. utpote ſtatus ipſius naturam optime exprimens. Quamvis enim latius ſumta denotet *Principem Sacerdotum qualemcunque*; nemini tamen melius convenit, quam

d) Lev. XVI, 17. e) hilc. Jom. haccippurim cap. 4. §. 2. f) Conf. omnino Luc. I, 10. ad eumque Cl. Lightfootus p. m. 716. item quæ in Toſaphoth ad tit. Celim cap. 1. § 9. in fin. ac ap. R. Obad. de Bartenus a. ad tit. cit. Part. 2. fol. 268. a, Edit. Ven. g) h. l. c. Tmidin. cap. 3. §. 9.

quam Pontifici M. Siquidem hic *καῖ' ἐξοχὰν Princeps & caput eſt* non tantum Vulgarium Sacerdotum, ſed ipſorummet capitum ac principum reliquorum. Joſephus h) *τῷ δὲ πάντων ἀρχιερεῖ πάλιν αὖ πεπιστευκὼς τὴν τῶν ἄλλων ἱερέων ἡγεμονίαν* (quæ lex juſtior, inquit, quam ea, quæ) *Summo omnium Pontifici aliorum Sacerdotum principatum competenter injungit?*

§. XII. Quid quod non ſolum introeundi actus Pontifici unice proprius ſit; ſed miniſteria potiora iſtius diei in ſanctuario peragenda omnia. In toto capite 16. Lev. ubi ex inſtituto agitur de functionibus die Expiationis obeundis, nullum agens primarium aliud exprimitur, quam Aaron Pontifex Maximus, aut *Sacerdos ille quem unxerit* ungens, *& cujus repleverit manum, ut Sacerdotio fungatur loco patris ſui*, ut verba ſonant v. 31. capitis citati. Hinc non male infert acutiſſimus *Abarbanel* i) ואמר שעבודת בית דמקדש ביום חזה ה תה על ידי הכ״ג ולכן תלה הכתיב תמיד באהרן בזאת יבא אהרן אל המקדש ונתן אהרן והקריב אהרן *Omnino aſſero, quod cultus domus ſanctuarii in hoc die* peragendus, *per Pontificem M. fieri debeat; propterea attribuit eum Scriptura perpetuo Aaroni*, v. g. *cum hoc veniat Aaron in ſanctuarium:* item *& ponat Aaron, & offerat Aaroni* &c. Et clarius adhuc *R. Moſes AEgyptius* k) עבודת כל דמשה עשר בהמות אלו הקריבין ביום זה אינה אלא בכ״ג בלבד ואפ היתה שבת אף מוסף שבת אין מקריב אותו אלא כ״ג. וכן שאר העבודות של יום זה כגון הקטרת הקטורת של כל יום. והטבת דנרות. הכל עשוי בכ״ג נשוי׃ i. e. „Cultus circa omnes 15. iſtas beſtias, quæ hoc offeruntur die, non peragitur niſi a Pontifice M. tantum. Et ſi in Sabbathum inciderit *dies Expiationis*, etiam ſupererogatorium Sabbathi nemo offerat niſi Pontifex M; Atque ſic „miniſteria reliqua hujus diei, V. G. adoletio ſuffimenti quotidiani, ac aptatio „lucernarum, ſingula perficiuntur a Pontifice M. uxorato„. Rem in compendium redigit *Gemara* Babyl. Codicis *Horajoth* l), inquiens: כל עבודת יום הכפורים אינה כשרה אלא בו *Nullus cultus diei Expiationis legitimus eſt, niſi qui ab ipſo perficitur.* Quod ſi jam omnes cultus diei Expiationis a ſolo Pontifice M. peragendi; utique & ingreſſus in Sanctiſſimum unice ſuſcipiendus fuit a Pontifice. Quod ipſo tamen in caſu neceſſitatis ipſius Vicarium nequaquam volo excluſum; ſed, ne dies prorogandus, omnino huc accerſendum.

h) Lib. 2. contra Apionem p. m. 1073. c. i) Comm. in l. c. fol. 249. col. 1. l. 16. a. fine k) hilc. jom. Haccipur. c. 1. §. 2. l) cap. 3. fol. 12. b. l. 15. ita etiam tit. Joma fol. 73. a. l. 17.

§. XIII. Cæterum qualis requiratur Pontifex, & quæ ejus neceſſaria ſit conditio, notum nobis fecit DEUS verbis Lev. c. XVI, 32. הכהן אשר ימשח אתו ואשר ימלא את ידו לכהן תחת אביו ולבש את בגדי הבד בגדי הקדש׃ *Sacerdos ille quem unxerit* ungens, *& cujus repleverit manum, ut ſacerdotio fungatur loco patris ſui, & induerit veſtes lineas, veſtes ſanctitatis.* Quorum requiſitorum alia natales ejus concernunt, inaugurationem alia. NATALES quod attinet, referat originem ſuam ad Aaronem: *Loco patris ſui* h. l. dicitur, ſubintelligi Pontificis. Hinc Joſephus m) *πρῶτον μὲν οὖν πόντων λέγουσιν ἀαρῶνα τὸν μωϋσέως ἀδελφὸν ἀρχιερατεῦσαι τῷ θεῷ. τελευτήσαντος δὲ ἐκείνου διαδέξασθαι τοὺς παῖδας εὐθὺς, καὶ ἀπ' ἐκείνων τοῖς ἐκγένοις αὐτῶν διαμεῖναι τὴν τιμὴν ἅπασιν. ὅθεν καὶ πάτριόν ἐστι μηδένα τοῦ θεοῦ τὴν ἀρχιερωσύντην λαμβάνειν, ἢ τὸν ἐξ αἵματος τοῦ ἀαρῶνος, ἑτέρου δὲ μενους οὐδὲ ἂν βασιλεὺς ὢν τύχῃ τεύξεσθε τῆς ἀρχιερωσυνης.* „Primus igitur „omium hoc Dei Sacerdotium geſſiſſe fertur Moyſis germanus Aaron Ponti-„fex: quo defuncto, ſucceſſiſſe mox filios, ac deinde illorum poſteritati man-„ſiſſe hunc honorem perpetuum. Unde conſuetudo obtinuit accepta a majo-„ribus, neminem Dei Pontificem fieri, niſi deſcendentem ab Aaronis ſangui-„ne, nec eam dignitatem concedi vel regibus oriundis alio genere.„ Maimonides n) כשימות המלך או כ״ג או אחד משאר הממונים מעמידין תחתיו בנו או הראוי ליורשו וכל הקודם לנחלה קודם לשררות המת והוא שיהיה ממלא מקומו בחכמה או ביראה אף על פי שאינו כמותו בחכמה שנאמר במלך הוא ובניו בקרב ישראל׃ מלמד שהמלכות ירושה והוא הדין לכל שררה שבקרב ישראל שהזוכה לה זוכה לעצמו ולזרעו׃ Quæ optime reddidit *Cl. Seldenus* o). „Mortuo Rege aut Pontifice aut alio quovis in dignitate conſtitu-„to, loco ejus ſubſtituitur filius ejus, aut is qui jure hæreditario eſt proximus. „Nam quisquis in hæreditate anteferendus eſt, etiam is in defuncti dignitati-„bus eſt anteferendus: modo ejusmodi fuerit, ut locum ejus ſapientia ſup-„pleat, aut ſaltem quantum ad timorem, tametſi ei ſapientia ſit diſpar. Se-„cundum id quod ſcriptum eſt *Deut. XVII*, 20. de rege ipſe & filii ejus in medio „Iſrael. animadvertendum eſt inde, Regnum eſſe hæreditarium. Atque hoc „etiam jus eſt univerſis dignitatibus, quæ ſunt in medio Iſraelis, ut, qui in ea-„rum aliquam fuerit evectus, is eam non ſibi ſolum, ſed & poſteris ſuis „retineat„.

§. XIV.

m) De Antiq Jud. l. 20. p. 700. a. n) Hilc. Cele hammickd. c. 4. §. 20. o) De Suce. in Pontif. l. 2. c. 1. p. m. 187.

§. XIV. Quod ſi plures cuidam filii fuerint, prærogativa ſpectat ad primogenitum, הבן הגדול קודם לקטן ממנו *filius natu major*, inquit *Maimonides* p), *potior eſt eo qui minor ipſo.* Hinc eſt, ut jus primogenituræ tantopere affectaret Jacob Gen. XXV, 31. In *Rabboth* q) ajunt: מה ראה אבינו יעקב שנתן נפשו על הבכורה דתנינן עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורות משהוקם המשכן נאסרת הבמה ועבודה בכהנים אמר יהיה רשע זה עומד ומקריב לפיכך נתן נפשו על הבכורה ההד כי לדם אעשך ודם ירדפך אם לא דם שנאת ודם ירדפך ועשו היה שונא את הדם רבי שמואל בר נחמן אמר זה דם בכורה בקר בנות רבי לוי בשם רבי חמא אמר ולא חפץ בברכה ולא חפץ בבכורה. רבי הונא אמר זה דם הקרבנות שהוא קרוי ברכה „Quid vidit pater „noſter Jacob, quod mentem ſuam applicaret ad primogenituram? quoniam „docetur r): antequam tabernaculum erigeretur, excelſa fuerunt conceſſa, „ac munus Sacerdotii penes primogenitos. Erecto vero tabernaculo, excel- „ſum quolibet prohibebatur, ac functio ſacra penes Sacerdotes. Cogitabat „enim, hiccine impius conſiſtat ac offerat? Itaque ſuum applicavit animum „ad jus illud primogenituræ. Atque hoc eſt illud, quod dicitur, Ezech. „XXXV, 6. quia in ſanguinem aptabo te, & ſanguis te perſequetur: Num- „quid non ſanguinem odiſti? Igitur ſanguis te perſequetur. Scilicet Eſau „odio habebat ſanguinem, h. e. interprete R. Samuele f. Nachman, ſangui- „nem primogenituræ in Sacrificiis. R. Levi ſub nomine R. Chammæ verba „Pſ. CIX, 17. & non voluit ברכה (benedictionem), expoſuit, quod non vo- „luerit בכורה primogenituram. R. Hunna dixit, eſſe ſanguinem ſacrificio- „rum, qui vocetur benedictio s). Cum Patriarcha Jacob morti vicinus te- ſtamentum ſuis, conſtituerit filiis, in legato *Rubenis* adſtruit Gen. XLIX, 3. Quia *primogenitus meus es, robur meum, ac principium potentiæ meæ,* יתר שאת ויתר עז *Excellentia dignitatis, ac excellentia roboris* tibi competeret. Ubi *Onkelos*: לך הוה חזי למסב תלתא חולקין בכירותא כהונתא ומלכותא i. e. *æquum fuerat dare tibi tres portiones. Primogenituram, Sacerdotium, ac Regnum.* Targum *Hieroſolymitanum*, quo cum quoad ſenſum coincidit illud *Jonathani* filio *Uſiel* tributum, ad eundem modum: חמי הוה לך ראובן ברי למסב תלתא חולקין יהיר על אחיך בכוורתא כהונתא מלכותא ועל וחטיות

p) hilc. Melachin cap. 1. poſt med. q) Sepher hereſchith ſect. 63. fol. 40. col. 1. lin. 3. final. Edit Ven. r) tit. Sebachim c. 44. Bab. fol. 112. b. l. 19. ſqq. s) conf. Jalkut Sect. Tolethoth Jiizchack fol. 32. col. 4. poſt med. Ed. Crac.

רחטיית ראובן ברי איתיהיבת בכירו תא ליוסף ומלכותא לוהודה וכהונתא רבתא לשיבטא ולוי i.e. *Æquum fuerat, tibi mi fili Ruben! dare tres portiones ſuper fratres tuos. Primogenituram, Sacerdotium ac Regnum. Quandoquidem vero deliquiſti, mi fili Ruben! tradita ſit primogenitura Joſepho* t), *ac Regnum Judæ, atque Pontificatus Maximus tribui Levi.* Joramo Joſaphat pater Regnum tradidiſſe dicitur u), *quia erat primogenitus.* Defunctus duobus majoribus Aaronis filiis *Nadab* & *Abihu* ſine poſteris Lev. X, 2. ſqq. Num. III, 4 in Pontificatu demum Patri ſurrogatur *Elaſar*, tanquam *πρὸς ὃν διὰ τὴν ἡλικίαν ἡ ἀρχιερωσύνη περαγίνεται ad quem* (ut Joſephus loquitur x), ceu inter reſiduos maximum *jure ætatis ſucceſſio pertinebat.* Quam indigne tulerit Joſeph Patriarcha, filium ſuum *Ephraim* a Jacobo prælatum primogenito Manaſſi, videre eſt Gen XLVIII, 17. 18. *Rabban Gamaliel* fratri ſuo Simeoni, qui ipſum ſapientia longe ſuperabat, non aliam ob cauſam a parente in dignitate occupanda præfertur, quam, ut e tit. *Cetbuboth* y) diſcimus, *quia primogenitus.* Cujus præcepti Ratio Deut. XXI, 17. deſcripta כי הוא ראשית אינו *quia eſt principium potentiæ paternæ.* Abarbanel z) in Oratione Jacobi ad filium *Ruben* obſervat: לפי שנולדת בבחרותי בהיותי במבחר כוחי ומפני זה היה ראוי להיות לך יתרון במעלה וכו *quia natus es in juventute mea, cum in optimo vigore eſſem: conſtitutus, ideo æquum fuerat, ut te maneat excellentia dignitatis.* Sc. quo quid eſt melius, eo ad dignitatem aptius; quæ in re quaque amet optimum. Atqui credibile ad minimum eſt, eo præſtantiores eſſe filios, quo vegetiori parentum nati ſunt ætate. Plura tamen dari vitia, tam corporis, quam animi, quæ eum, quem ætas idoneum fecerat, reddant inidoneum, alibi docebitur. Ruben ante allegatus evidens nobis præbet exemplum. Caino Deus prærogativam ſartam tectam promittebat ſub conditione pietatis Gen. IV, 7. De Vitiis corporis *Seldenum* de Succ. in Pontif. lib. II. c. 5. de animi *Eundem* l. c. c. 6.

§. XV. In INAUGURATIONE ſecundum ductum loci ſupra citati Tria obſervanda, *Amictus, Inunctio, ac Manuum impletio.* Quod ipſum quoque innuitur Exod. XXVIII, 41. „Et induas eas (Veſtes) Aaroni fratri „tuo, ejusque filiis cum eo; & ungas eos, ac impleas manum ipſorum, cum „conſecras eos, ut apud me fungantur Sacerdotio. Cap. XXI, v. 1. dicitur: Hæc „eſt res, quam facies illis, dum conſecras eos, ut Sacerdotio fungantur mihi, „v. 5. capies veſtes iſtas, & induas Aaroni ſc. Tunicam &c. v. 7. & accepto oleo „unctionis, effundas illud ſuper caput ejus, ac ipſum inungas - - v. 9. & impleas

t) Vid. 1. Chron. V, 1. u) 2. Chron. XXI, 3. x) Antiqu. l. 4. c. 4. p. m. 110. c. y) cap. 12. fol. 103. b. l. 15. ſqq. it. l. 4. fin. z) ad Gen. XL, fol. 120. col. 4. l. 17. fin.

„pleas manum Aaronis, & manum filiorum ſuorum. Ejus exſecutionem vide Lev. VIII, 4. ſqq. v. 7. ſqq. v. 10. ſqq. v. 25. ſqq. STOLÆ ARCHIERATICÆ (ut a *Joſepho aliisque* vocantur) ſeu veſtes, quibus pontifex inauguratur, quibusque deinceps in functione ſua utitur, aliæ ipſi cum reliquis ſacerdotibus ſunt communes aliæ propriæ. Communes ſunt *Camiſia*, *femoralia*, *Tiara*, *ac baltheus*: niſi quod Tiara, quæ de Pontifice uſurpata מצנפת dicitur, formam obtinuerit pauliſper diverſam ab ea qua Sacerdotes ornantur, מגבעת vocata. שכ״ג צונף בה כמו שלופף על השבר ובניו צונפין בה ככובע ולפיכך נקראת מגבעת *Pontifex*, inquit, *Maimonides* a), caput *ſua circumvolvit, ſicut qui vulnus obligat. Gregarii vero Sacerdotes ea obvelantur ceu* כובע *Galea, inde etiam* מגבעת *dicta eſt*, Ad hunc in animadverſionibus ſuis tradidit *R. Abr. f. David:* מצנפת ארוך הרבה וכורך אותו כריכות הרב׳ ככרוכו׳ הישעאלים אבל מעשה המגבעות כעין הכובעין שלנו חדין מלמעלה והן קצרין׃ „Pontificis tiaria: valde fuiſſe prolixam, „quam multis convolutionibus capiti circumplicarit in figuram pilei Turci-„ci. Sacerdotum vero non diſſimilem noſtris galeis ſuperne acuminatis; „quæ breviores. Ut autem longitudine Pontificia faſcia ſuperabat Sacerdotum; ſic latitudine horum longe excedebat illius. Ut, cum illius tantum partem capitis ſuperiorem involveret, fronte immuni; horum undique caput galearum inſtar plicaturis incluſerit. *E Codice Sebachim* b) ac *Rabbenu Iſaac f. R. Aſcher Levitæ* obſervat *Moſes Kotzenſis* c) המצנפת שלכ״ג היתה קצרה יותר כדאמרינן בזבחים שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין שהרי מקום יש בראש להניח שני תפילין והציץ והתפילין חיו שם רק שהציץ לצד המצח והתפילי׳ לצד המצנפת ומגבעת כהן הדיוט היתה מכסה את הראש לבד מקום תפילין tam contractam fuiſſe „Pontificis tiaram, ut inter eam ac laminam apparuerit „capillus ipſius, quo Philacteria alligare ſoleat. Siquidem locus in capite „immunis relinquendus, ad alligandum illic duo philacteria & laminam; „hanc quidam a parte frontis, illa vero ad extremitatem tiaræ: quæ in Sacer-„dote gregario totum operiebat caput, ſolo Philacteriorum loco relicto. Quæ veſtes propriæ erant Pontifici; vel *Aureæ* dicebantur, quibus ad ſuperiores quatuor ſpecies adjectis, ordinarie in ſua utitur functione: vel *Candidæ*; quibus

a) hilc. Cele hammikd. c. VIII. §. 2. b) Cap. II, fol. 19. b. f. 78. c) in סמ״ג Præc. Affirm. 113. fol. 212. col. 1. lin. 23. ſqq. Conf. omnino l. c. col. 3. lin. 7. ſeqq.

bus veſtitus, ſola ſacra peragit diei Expiationis propria. De quibus inferius cap. IV. In *Gemara* Babylonica dicitur *) בשאר ימות השנה כ"ג משמש בשמונה אלא לאו ביום הכפורים *In reliquis anni diebus Pontifex* M. *miniſtrat 8. indutus veſtibus; verum non ita in die Expiationis.* In Miſchna 5. Cod. *Joma* c. 7. כ"ג משמש בשמונה כלים וההדיוט בארבע בכתונת ומכנסיים ומצנפת ואבנט מוסיף עליו כ"ג חשן ואפוד ומעיל וציץ. i. e. *Pontifex* M. 8. *indutus veſtibus cultui vacat; Sacerdos gregarius vero non niſi 4. ſc.* CAMISIA, FEMORALIBUS, TIARA, *ac* BALTHEO. *Quibus Pontifex ſuperaddit* PECTORALE, EPHOD *ſeu* EPOMIDA, PALLEUM, & LAMINAM d).

§. XVI. Ordo qui inter induendum obſervari viſus eſt, talis deſcribitur a *Maimonide* e): לובש המכנסים תחילה יהוגר את המכנסים למעלה מטיבורו מעל מתניו ואחר כך לובש הכתונת יאחר כך חוגר את האבנט כנגד אצילי ידיו ומקיפו כרך על כרך עד שגומר וקושר ועל האבנט מפורש בקבלה ולא יחגרו ביזע במקום שמזיעין־כ"ג אחר שחוגר באבנט לובש המעיל ועל המעיל האפוד והחושן והוגר בחשב האפוד על המעיל מתחת החושן ולפיכך נקרא מעיל האפוד שחוגרו באפוד ואחר כך צונף במצנפת וקוש׳ הציץ למעלה *Primum induat femoralia* (quia, ut in tit. *Joma* f), e quo ſua hæc deſumſit *Rambam*, aſſerunt, ſcriptum eſt g): *& femor alia linea induat ſuper carnem ſuam* בעורי ערום *nudam*, ut Gloſſa h) habet): *Quæ ultra umbilicum productæ, conſtringat ſupra lumbas. Deinde induat Caniſiam, ac poſtmodum baltheum accingat circa axillas manuum ſuarum, quem continuis plicaturis circumliget, donec conſumetur. Non tamen ut conſtat e* πατροπαραδόσει, *accingat eum in ſudorem* i), h. e. ut *Abaj.* expoſuit in tit. *Sebachim* k), *in locum qua ſudare ſolent:* qui, dicente *Raſchio* ad cit. Codicem l), eſt ſub axillis, carne nuda invicem conduplicata ac attrita; idque ideo, ne ſacræ veſtes ſudore in attra-

ćto

*) Col. Joma cap. 1. fol. 12. b. l. 8. ſqq. d) confer. præter Scripturæ loca Joſephum Antiq. l. 3. c. 8. tit. Joma c. 1. f. 12. b. c. 7. f. 69. a. ad eumque Sheringhamium p. 167. ſqq. Maimon. hilc. Cele hammikd. c. 8. & 9. totis Meſ. Kotzenſem præc. Affirm. 173. fol. 212. col. 1. 2. 3. Seldenii de Suc. in Pontiſ. l. c. c. 7. e) l. c. c. 10. §. 1. 2. 3. conf. Muſes Kotzenſis l. c. col. 3. ante med. f) cap. 2. fol. 23. b. 27 28. g) Lev. VI, 30. cap. XVI, 4. h) ad loc. Talmudis cit. lin. 11. fin. i) Ezech. XLIV, 18. ubi conf. R. David. Kimchi. k) cap. II. fol. 19. a. l. 4. ſqq. l) lin. 7.

cto inquinatæ fierent, & maleolentes. His rite peractis, *Pontifex pallium induit, cui imponitur Ephod ſeu Epomis, & Pectorale, ita ut cingula Ephodi pallium ſub pectorali conſtringat: idcirco enim pallium ſub pectorali conſtringat: idcirco enim pallium Ephodi vocatur, quod Ephodo illud conſtringat. Tandem Tiaram capiti circumvolvit, cui ſuperne alligatur lamina ſeu corona aurea.*

§. XVII. Atque hic veſtium ornatus ſeptem diebus contiguis in Pontifice conſecrando iteretur, utut in caſu neceſſitatis unico indutu tam aptus fiat, ut ſacra ab ipſo peracta miniſteria non fierent illegitima. *Maimonides* m) e tit. *Joma* n): לובש שמנה בגדי ופושטן וחוזר וליבשן למחר שבעת ימים יום אחר יום שנאמר שבע' ימים ילבשם הכהן תחתיו מבניו' ואם עבד קודם שיתרבה בבגדי' כל שבעת עבודתו כשירה הואיל ונתרבה פעם אחת נעשה לג לכל דברי *Induat 8. Veſtes, easque exuat, ac rurſus die craſtino illas induat per 7. dies continuos, quia dicitur* o)*: ſeptem dies induat eas, qui ex filiis ejus loco ipſius Pontifex. Quod ſi tamen ſacra fecerit antequam omnibus 7. diebus veſtibus initiatus, miniſterium ejus non eſt illegitimum. Quandoquidem ex quo vice unica ſacris initiatus eſt veſtibus, Pontifex factus eſt ad rem quemcunque* ab hac dignitate rite peragendam. Non vero latius quis negotium extendat, ut exiſtimet, in caſu neceſſitatis legitimum ab eo fieri cultum, ſi vel maxime omnibus 8. indutus veſtibus non ſit. Tam neceſſarium æſtimant ſupra citatum veſtium numerum, ut aliqua ipſarum deficiente, non modo cultum habeant pro illegitimo; ſed ipſum Pontificem quoque reum judicent Excisionis. Iterum *Maimon* p), ac *Moſes Kotzenſis* q), e titulis *Sanhedrin* r) ac *Sebachim* s): כ"ג ששימש בפחות משמנה בגדים אלו הוא הנקרא מחוסר בגדים ועבודתו פסולה וחייב מיתה בידי שמים כזר ששימש שנאמר וחגרת אותם אבנט והיתה רהב כהונה' בזמן שבגדיה' עליהן כהונת עליהן אין בגדיהן עליהן אין כהונתם עריהן אלא הרי הם כזרים ונאמר והזר הקרב יומת: „Pontifex M. *inquit*, qui Sacra fecerit „minus 8. veſtibus iſtis indutus, eſt ille, qui *in Talmudicis* vocatur DESTITVTVS „VESTIBVS, ac miniſterium ejus cenſetur profanum, & ipſe non ſecus „ac peregrinus ſacra faciens reus eſt mortis per Deum inferendæ, quia di„citur t): & accingat illis Baltheum, ut ſit illis ſacerdotium. *Ex quo infe„runt*, quo tempore Veſtes ſuper illis, Sacerdotium quoque ſuper iis; quibus

Bbb bbb de-

m) hic. Cele hammikd. cap. 4. §. 13. n) cap. 1. fol. 5. a. l. 24. ſqq. o) Exod. XXIX, 30. confer. Lev. VIII, 33. p) l. c. cap. 10. §. 4. q) l. c, f. 112. col. 3. l. 28. ſqq. r) cap. 9. fol. 83. b. lin. 20. ſqq. s) cap. 1. fol. 17. b. l. 11. ſqq. t) Exod. XXIX, 9.

„deficientibus, non inhæret illis Sacerdotium: ſed ſunt inſtar peregrino-„rum, de quibus dicitur u): Peregrinus qui accedit morte afficietur.

§. XVIII. Veſtiendi ritum excepit UNCTIO. Aaroni Veſtibus jam ornato jubetur Moſes, ut oleum in caput effundat, Exod. XXIX, 5. confer v. 29. ſqq. Quod eodem ordine exſecutus legitur Lev. VIII, 7. ſqq. v 10 ſqq: *ὡς δὲ ταῖς ἐσθήσεσιν ἤσκησεν αὐτοὺς χρίσματος εὐωδεστάτου λαβὼν, ὁ μυρεψικῇ τέχνῃ κατειργάσθη.* *Poſtquam vero*, inquit Philo x) *inſtruxit eos ſacratis veſtibus, ſumſit unguentum ſuaveolentiſſimum, confectum arte unguentaria.* Nec alium ordinem decorum exigebat ac unguenti dignitas. Unguentum ipſum cum ſpeciebus ad id pertinentibus a Moſe deſcribitur Exod. XXX, 22. ſqq. cujus verba quomodo intellexerit *Joſephus*, patet e ſequentibus y): *σμύρνης ἐπιλέκτου σίκλους πεντακοσίους, καὶ ἴρεως ἴσους, κινναμώμου δὲ καὶ καλάμου, ἔστι δὲ καὶ τοῦτο εἶδος θυμιάματος, ἡμίσειαν τῶν προτέρων ὁλκὴν κεκομμένα δεύειν ἐκέλευσεν, ἐλαίου δὲ ἐλαΐνου εἰν, μέτρον δ' ἐστὶ τοῦτο ἐπιχώριον, δύο χόας ἀττικοὺς δεχόμενον, ἀναμίξαντας καὶ καθεψήσαντας σκευάσαι τέχνῃ μυρεψῶν χρίσμα εὐωδέστατον κἄπειτα τοῦτο λαβὼν, αὐτοὺς τοὺς ἱερέας, καὶ πᾶσαν τὴν σκηνὴν χρίων ἐκαθάρισε. Myrrhæ electæ ſiclos quingentos, ireos tantundem, cinnamomi & calami (eſt & hæc odoramenti ſpecies) dimidium dicto ponderis, conciſa ac contuſa juſſit macerari in olei olivarum Hin:. menſuræ nomen eſt, quæ capit duos choas atticos: quibus permixtis, & arte unguentariorum decoctis, factum eſt unguentum ſuaviſſimum: quo & ſacerdotes & totum tabernaculum unguens purificavit.* Quocum quodantenus etiam facit *Abarbanel* z), *Talmudici* vero absque ſufficienti cauſa non nihil ab his diſcrepant; cum ſuffixum ו vocis מחציתו v 23. non ad מר דרור *Myrrham puram* referunt, ſed ad immediate præcedens קִנמן *cinnamomum*. Ut ſenſus evadat, in tanto pondere *cinamomum* addendum eſſe, ut ejus dimidium 250. ſiclos æquet, & per conſequens totum contineat ſiclos 500. haud ſecus ac duæ ſpecies aliæ. Ita horum depromit ſententiam *Maimonides* a) c t. *Cerithuth* b): לקח מן המור והקנמון והקדה מכל אחד משלשתן חמש מאות שקל בשקל הקודש ומקנה הבושם חמשים ומאתים וזהו שנאמר בתורה וקנמן בשם מחציתו חמשים ומאתים ששוקלי' אותו' בשני פעמי' חמשי' ומאתים בכל פעם ושוחק כל אחד ואחד לבדו וערב הכל ושורה אותן במים זכין ומתוקין עד שיצא כל כחן במי' ונתן על המי' שמן זית הין והוא זב לוג כל לוג ד' רביעית ובשל הכל על האש עד שאבדו המים ונשאר השמן והניחו בכלי לדורות. Moſes, inquit, *accepit de Mirrha,*

u) Num. III, 10. c, XVIII, 7. x) de Vita Moſis l, 3. p. 522, D. y) Archæol. lib. 3. cap. 10. p. m. 88. D. z) Comm. ad l. c. fol. 206. col. 2. l. n. 21. fin. a) l. c. cap. 1. §. 2. b) Cap. 1. fol. 5 a. l. 36. ſqq.

ba, Cinnamomo, ac Caſia, æquali menſura 500. ſiclos, ſecundum ſiclum ſanctitatis; de Calamo Aromatico v.250. Id enim quod in lege dicitur: & Cinnamomi aromatici (vero ad mentem ipſorum) c) *dimidium ſit 250. indicat, quod appenderint illud duabus vicibus, ſingulis 250. Unaquaque ſpecie ſeorſim contuſa, omnes commiſcuit, ac aqua pura ac dulci tamdiu maceravit, donec omnis ipſarum vis in eam exierit. Quo facto, indidit aquæ olei olivarum* HIN, *continens* LOGOS *duodecim; ac horum quilibet quartam quartæ. Omnibus ad ignem ſenſim eousque decoctis, donec aqua defecerit, id quod relinquitur oleum ut vaſe ſepoſuit, in ſecula futura* d).

§. XIX. Atque de hujusmodi oleo non ſolum primus Pontifex Aaron ab ipſo Moſe unctus fuit; ſed quicunque ipſi ex poſteris ſuis in tali dignitate ſuccederet, eodem erat ungendus. In titulis *Cerithuth* e) ac *Horajoth* f) e quibus deſumſit *Maimonides*, quæ l. c. cap. 1. §. 7. profert in medium, legimus ואפילו כ״ג בן כ״ג טעון משיחה. דכתיב והכהן המשיח תחותיו מבניו״ נימא קרא יהכהן מתחתיו מבניו מאי המשיח קמ״ל דבבניו דכ״נ אי הוי משיח חוי כ״ג ואי לא לא חוי כג וכו׳ *Pontifex etiamſi Pontificis filius inunctione opus habet; quia ſcriptum eſt* g): *& Sacerdos ille qui UNCTUS ex filiis ejus in locum ipſius. Diceret ſcriptura & Sacerdos ex filiis ejus in loco ipſius. Quid ſibi vult* id adjectum *qui unctus? indicat nobis, quod, qui ex filiis Pontificis* Maximi *unctus fuerit, ſit Pontifex* M. *qui minus, neutiquam.*

§. XX. Ipſe vero ungendi actus *die* perficiatur, non nocte: atque per 7. dies continuos, eadem tamen lege, qua indutus veſtium, repetatur. *Rambam* h) e tit. *Joma* i), יכשם שרבוי בגדים שבעה כך משיחה בשמן שבעה יום אחר יום i. e. *Quemadmodum inauguratio per veſtes ſeptidua; ita unctio per unguentum per ſeptem dies continuet.* Et mox k) e *Torath Cohanim* l): ואין מושחין אותו אלא ביום שנ׳ ביום המשח אותו *Non autem ungunt eum niſi interdiu, quia dicitur* m): *In die, quo ungitur ille,* Modus unctionis in titulis *Horajoth* n) ac *Kerithuth* o), unde recentiores v. g. *Maim.* p), Mo-

c) quam propugnat R. Levi Ben Gerſon ad l. c. fol. 111. col. 2. lin. 10. fin. d) confer. Moſ. Kotzenſis Præc. Affirm. 16. fol. 21. Edit. Venet. Ralbag. l. c. lin. 7. fin. Abarbanel lin. 16. 17. 18. fin. e Gemara Babyl. Horajoth cap. 3. pag. 11. b. lin 16. 17. ac Cerithuth cap. 8. fol. 5. a lin. penult. e) l. c. pag. b. fol. 21. lin. 16. 17. f) cap. 3. Babyl. fol. 11. b. lin. 2. 3. 4. Long. Hieruſ. fol. 47. col. 3. lin. 37. 38. g) Lev. VI, 15. h) l. c. 4. § 13. i) c. 1. fol. 5. 2. lin. 24. ſqq. k) l. c. §. 15. l) Sectione Zav. m) Lev. VI, 13. n) cap. 3. f. 12. a. lin. 10. ſqq. o) c. 1. f. 5. b. l. 10. p) l. c. cap. 1. § 9.

ſes Katzenſis q), *Raſchi* r), *Obadias de Bartenura* s), *Ralbag* t). *Abarbanel* u), aliique ſua excerpſerunt (paucis hinc inde mutatis) deſcribitur; quod olei ductu in fronte Pontificis, ſeu intra ejus oculos repræſentaverit figuram *crucis*, quam vocant *Andræanam*. תנו רבנן מושחין את המלכים כמין נזר ומשחין את הכהנים כמין כי מאי כמין כי אמר רב מנשיה בר גדא כמין כף יוני תניא חדא בתחלה מוצקין שמן על ראשו ואחר כך נותנין לו שמן בין ריסי עיניו תניא ואחריתי בתחלה נותנין לו שמן בין ריסי עיניו ואחר כך מוצקין לו שמן על ראשו וכו׳ „Reges, inquit totus Rabbino„rum conſeſſus, ungunt ad formam coronæ; Pontifices vero in ſpeciem Chi, „quid eſt illud in ſpeciem Chi? Reſpondet Rab Menaſſes f. Gidda: inſtar ele„menti Græcanici C. Una Miſchna tradit, quod oleo primum in caput ejus „profuſo, deinceps nonnihil ei inter ſupercilia appoſuerint, (*quod Ungens, uti* „Kotzenſis *explicat, ita in utramque partem diduxit, donec fieret inſtar χ græcanici*); „Altera vero, quod oleo primum inter ſupercilia poſito, deinceps plus ei in ca„put ſuum effuderit.„ Certe in caput ita fuſum eſſe, ut in barbam quandoque deſcenderet, liquet e Pſ. CXXXIII. Quanquam id factum anxie admodum ferant *Talmudici* in ll. cc. *Philo Judæus* x) τὸν ἀρχιερέα πολλῷ λίπει τὴν κεφαλὴν ἀλείφει, *Pontifice*, ait, *unguendo largiter in caput ejus profuſo, inunxit* Moſes.

§. XXI. Cæterum cum a temporibus Joſiæ *Arca* cum aliis quibusdam rebus ſacerdotibus abſcondita, *oleum* illud iisdem *Talmudicis* y) dicentibus, ſimul in Eccleſia ipſorum defecerit: ab eo momento per omnem templi ſecundi durationem, Pontifex M. inunctione omiſſa, veſtibus modo ſecundum ſuperius dicta, fuit inauguratus. *R. Obadias de Bartenura* z): כהנים ששימשו בבית שני ואף בבית ראשון מימות יאשיהו ואילך שנגנזה צלוחית של שמן המשחה בימיו ולא היו כהנים גדולים אלא בלבישת הבגדי בלבד i. e. „Pontifices qui ſacra fecerunt in templo ſecundo, atque etiam „qui in templo primo a temporibus Joſiæ & deinceps, quoniam vaſculum olei „ſancti in diebus hujus eſt abſconditum, non facti ſunt Pontifices, niſi in„dutu veſtium tantum a). Exiſtimant enim *Judæi* b), nefas fuiſſe ulli

q) Præcept. Affir. 166. fol. 211. col. 2. l. 5. ſqq. r) ut alibi, ita ad Exod. XXIX, 7. s) Comm. ad tit. Cherithuth c. 1. Miſ. 1. f. 145. b. l. 4. ſqq. t) Comm. ad l. c. f. 108. col. 4. l. 13. fin. u) Comment. ad Exod XXIX, 7. fol. 202. col. 2. l. 15. x) de Vita Moſ. l. 3. p. m. 522. E. y) Babyl. tit. Cerithuth cap. 1. f. 5. b. l. 29. 30. Horajoth cap. 3. f 12. a l. 1. Hieroſ. tit. Maccoth. cap. penult. f. 32. col. 1. l. 7. ſqq. Horajoth, cap. 3. f. 47. col. 3. l. 9. 8. fin. Abarbanel ad Hag. c. 1. fol. 278. col. 1. l. 19. z) Comm. ad tit. Megilla c. 1. Miſch. 9 f. 143. b. initio Edit. Ven. a) conf. R. Sal. Jarchi ad l. c. fol. 9. b. lin. 13. item Ramban ad l. c. f. 143. b. init. atque in hilc. Cele hammikd. cap. 1. §. 8. b) Maimon. l. jam cit. cap. §. 5. e tit. Cerithuth, ac Horajoth ll. cc.

ulli homini, aliud præparare oleum, præter id, quod ab ipſo Moſe eſt confectum. Id quod poſt *R. Moſ. f. Nachman* contra *Aben Eſram* prolixiſſime defendit *Abarbanel* c), multis rationibus hinc inde e textu conquæſitis. Quas tam ſpecioſe proponit, ut parum abſit, quin ſuis perſuaſerit, procedere Majorum ſuorum ſententiam, etiamſi ad miracula Talmudiſtarum, tit. *Horajoth* d) ac *Cerethuth* e) recenſita, non confugiant. Qui plura de ungendi ritu deſiderat, adeat Cl. Seldenum l. c. p. m. 240. ſeq.

§. XXII. Duobus iſtis rite peractis, acceſſit tandem quædam quaſi conſecrationis conſummatio, MANVVM IMPLETIO. Hac clarum illi reddebatur, quodnam ſit illud officium, in quo deinceps occupatus ſit, & ad quod tanto initietur præparatu. Non enim hic audiendi ſunt *Talmudici*, qui *implere manum* cum actione veſtiendi videntur confundere, quando paſſim f) pronunciant: מדובה בבגדים. מפיין תלמוד לומד אשר ימלא את ידו i. e. *undenam probari poteſt, veſtibus Pontificem eſſe initiandum? ex eo quod dicitur* g): *Et cujus manum impleverit.* Ubivis *impletio manuum* a Spiritu S. proponitur, ut actio *ab indutu veſtium* diſtinctiſſima; nec veſtes concavitatem ſeu volam manuum complent, ſed totum corpus tegunt ornantque. Moſes quoque, poſtquam in conſecratione Aaronis, veſtibus primum indutis, inunctionem quoque interſeruerat, tandem ejus *complet manus*, proceſſu a præcedentibus penitus diverſo h). Et quis unquam in Sacra Scriptura deprehendit *Veſtes impletionum?* quemadmodum offendimus *arietem*, ac *caniſtrum* (voce Metonymice accepta) *impletionum.* Neque iſtorum approbare queo ſententiam, utut priore ſaniorem, qui ſtatuunt *implere manum* in ſcriptura nil ſignificare aliud, quam *conſecrare*, ſive *initiare ad officium Sacrum rite obeundum.* Cum nec ſola *manuum impletio* conſecrationem perficiat, ut ex dictis patet; nec ſignum pro re ſignata poni poteſt, niſi actu exhibeatur. Etiam Veſtes ſacras induere, atque inungere, ſigna ac media erant Pontificis conſecrandi; nec tamen hactenus quisquam tam temerarius fuit, ut propria ipſorum ſignificatione repudiata, idem ea ſignificare dixerit atque *conſecrare.* Conjunctim conſecrationem deſignant, unaquaque interim parte in ſignificatione ſua propria retenta ac exhibita. Quod ni ſtatuas, tandem in arbitrio cujuslibet ſitum erit, quodcunque pro ſua voluntate ſubſtituere ſignum, quod opinione ſua rem ſignet intentam. Deinde ſi quædam conſecrationis actio pro conſecratione ipſa ſumi poteſt, ea procul du-

c) ad Exod. XXX. fol. 205. col. 4. l. 14. fin. item fol. 206. col. 1. 2. d) Hieruſ. fol. 47. col. 3. l. 31. Babyl. f. 11. b. l. 18. ſqq. e) Babyl. cap. 1. fol. 5. b. l. 1. ſeqq. f) Vid. Hieruſ. tit. Joma fol. 38. col. l. 39. 40. tit. Horajoth. c. 3. fol. 37. col. 4. l. 42. 43. g) Lev. XVI, 32. h) Lev. VIII, 25. ſqq.

bio erit, cujus præ reliquis tantum eſt momentum, ut etiam, cæteris omiſſis, ea ſola ſufficiat; non autem quæ absque aliis inſufficiens eſt. At h. m. actui veſtes ſacras induendi tale quid adſcriberes, in Pontificibus DEO rite conſecrandis; non impletioni manuum. Quid Idololatræ & Electitii de facto fecerint, non conſtituit regulam. Omnibus his juſta judicii lance examinatis, non dubium mihi eſt, quin verbis in ſenſu proprio retentis, per *impletionem manuum* talis intelligatur actio, quæ Exod. XXIX, 22. præcipitur, & expleta legitur in Aarone Lev. VIII, 25. ſqq. Sc. is qui conſecrantis fungitur officio; adipem arietis cum cauda, reticulo jecoris, renibus, ac dextero armo acceptam, ſuperimponat eis e caniſtro azymorum placentam, ac collyram panis oleoſi, laganumque: omniaque volæ conſecrandi Pontificis impoſita, ſuis manibus illius ſuppoſitis, coram Deo ſurſum, deorſum, atque in diverſas mundi plagas agitet; re ipſa exhibens, quod quis diceret: En Virum! qui dignus judicatus eſt, ut talia quæ manibus ſuis tenet, atque hujus generis alia tibi offerat ſacrificia. Ipſe quoque Pontifex hoc actu admoneri poterat, quid ſui impoſterum futurum ſit officii, cui totus vacare debeat, omnibus ad id applicatis viribus.

§. XXIII. Verum quousque hic inaugurandi ritus duraverit, ego equidem diſſerere non valeo. Facile crederem, quemadmodum deſcripti tres inaugurandi ritus in filiis Aaronis adhibiti ſunt, in ſacerdotes gregarios ordinatis, pro omnibus ſuis poſteris; ita ut omnes in parentibus conſecrati, ſufficienter ad ſacra circa altare obeunda idonei cenſeantur, utut in illis memorati actus non repetantur: ita etiam Pontificem M., quia ex Aaronis poſteritate, cui ſemel manus impletæ, non opus habuiſſe, ut denuo ſibi in propria perſona hic actus applicetur. Modo non diſertis verbis Spiritus S. Lev. XVI, 32. ac alibi *) impletionem manuum ritui veſtiendi ac inaugurandi adjungat, in deſcriptione eorum, quæ Pontificem officio ſuo imbuunt. Fateor tamen, me nec in *Scriptura*, nec apud *Talmudicos*, aut *Joſephum*, ſive *Philonem*; ullum deprehendiſſe veſtigium, e quo tuto inferri poſſit, etiam in legitimis Aaronis ſucceſſoribus quemquam fuiſſe ad Pontificatum inauguratum per hanc, quam deſcripſi, manuum impletionem.

§. XXIV. Reſtabat nunc, ut etiam determinetur *Perſona*, quæ Pontificem veſtiendo, ungendo, & ſi quid aliud ad ejus requiritur conſecrationem, in ſuam evehat dignitatem. Qui eligebant, erant membra Synedrii Magni. אין מעמידין כ"ג אלא ב"ד של אחד ושבעים *Non conſtituunt*, inquit *Maimonides* **) e tit. *Sanhedrin* i), *Pontificem niſi Synedrium LXXI.* Verum qui electum

*) Lev. XXI, 10. **) hilc. Cele hammikd. c. 4. §. 15.

ctum jam memoratis ritibus ordinaret, quantum recordor, non offendi in Talmude verbis diſertis expreſſum. In *Aarone* ac *Eleaſare* id peregit *Moſes* k): Hinc, quia Moſes in *Talmudicis*, quantum ad hunc actum, paſſim dicitur סגן לאהרן Sagan *Aaronis*, exiſtimem, id officii Sagani vel Pontifici Vicario, qui & Præfectus dicitur, incubuiſſe: præſertim cum inter functiones ejus non minima fuerit, miniſtrare Pontifici. Utut enim conceſſerim, veſtes ab ipſo Pontifice potuiſſe indui; ac multa occurrere loca, partim apud *Joſephum*, partim apud *Talmudicos*, quæ innuant. Dubium tamen non eſt, *unctionem* &c. ab alio quodam fuiſſe peractam. Cum ordinarie nemo ſe ipſum ordinet, aut ſigna inaugurationis ſumat; ſed ab alio tradita modeſte ſuſcipiat.

CAPUT II.

LOCUM MINISTERII EXHIBET.

§. I.

POſteaquam in verſu præcedenti 6. per Apoſtolum locus declaratus fuerat, in quem ingrediebantur Sacerdotes gregarii, ſc. *tabernaculum prius* quod *Sanctum* vocari aſſerit v. 2; hic, verſ. 7. exprimit quoque locum, ad quem ſoli Pontifici Maximo aditus patuit, nim. *τὴν σκηνὴν δευτέραν*, quæ dicta ſit *ἅγια ἁγίων* verſ. 3. Quamquam autem extra controverſiæ aleam poſitum ſit, *Sanctum Sanctorum* eum eſſe locum, in quem ingredi debuit: non immerito tamen dubitari poteſt, ac reapſe a quamplurimis in diſceptationem trahitur, utrum de *Sanctiſſimo templi ſecundi* ſermo ſit, num vero *tabernaculi a Moſe exſtructi*. Utraque ſententia ſua habet rationes ſatis prægnantes.

§. II. Pro templo ſecundo poſt captivitatem Babylonicam exſtructo militant (I.) Tempus quo hæc ſcripta ſunt. Valde probabile eſt, de tali templo locutum fuiſſe Apoſtolum, cujus ſtructura ac cultus omnibus innotuit, ad quos faciebat verba. Cum h. m. & melius intelligeretur, & facilius ſuæ orationi conciliaret fidem, omnibus, de quibus diſſereret, ad oculum poſitis. At cum hæc ſcriberet Apoſtolus, templum ſecundum viguit, non tabernaculum a Moſe exſtructum. (II.) *καταπέτασμα*, quod h. l. adhibetur, in N. T., Syriacide, ac Maccabæorum libris, tantum de Velo Sanctisſimi uſurpatur: quod nec in tabernaculo, nec templo a Salomone ædificato erat geminum; ſed in ſolo templo ſecundo poſt exilium exſtructo. Ita de hoc *Maimonides* l) e Cod. *Joma* m): בבית ראשון היה כותל מבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים

i) cap. 3. in Toſaphot. k) Lev. VIII, & Num. XX, 28. l) hilc. Beth habbechira cap. 4. §. 2. m) cap. 5. p. 51. b. lin. 11. cum ſqq. Gemara.

הקדשים עביו אמה וכיון שבנו הבית שני נסתפק להם אם עובי הכותל הזה ממדת הקדש או ממדת קדש הקדשים לפיכך עשו קדש הקדשים עביו עשרים אמה תמימות ועשו הקדש ארבעים אמה תמימות והניחו אמה יתירה בין הקדש ובין קדש הקדשים ולא בנו כותל בבית שני אלא עשו שתי פרכות אחת מצד קדש הקדשים ואחת מצד הקדש וביניהן אמה כנגד עובי הכותל שהיה בראשון אבל במקדש ראשון לא היתה שם אלא פרכת אחת בלבד שנאמר והבדילה הפרכת לכם וכו׳ i.e. „In templo primo paries erat intergeri„nus inter Sanctum ac Sanctiſſimum, cujus denſitas erat unius cubiti. Cum „vero templum ſecundum exſtruentibus dubium foret, utrum craſſities iſtius „parietis ad Sanctum pertineat, an vero ad menſuram Sanctiſſimi: ideo con„fecerunt Sanctum Sanctorum viginti cubitorum completorum; Sanctum „quoque cubitorum quadraginta integrorum, cubito uno inter Sanctum & „Sanctiſſimum vacuo relicto. Non enim exſtruxerunt in templo ſecundo „parietem intergerinum; ſed confecerunt duo Vela, quorum alterum a parte „Sanctiſſimi, alterum vero a parte Sancti: inter quæ cubitus erat vacuus, cor„reſpondens craſſitiei parietis iſtius, qui fuit in templo primo. Quippe in „Sanctuario primo non fuit niſi unum tantummodo velum, quia dicitur n): & „ſeparet velum illud vobis inter Sanctum ac Sanctiſſimum„. Cum itaque talis Sanctiſſimi h. l. recordetur Apoſtolus, quod *μετὰ τὸ δεύτερον καταπέτασμα* v. 3., plurimi vel hac ſola ratione ducti ſunt, ut ſtatuerent de templo ſecundo h. l. ſermonem fore; non de ullo alio. (III.) Quod ſi vero *καταπέτασμα* de aliis quoque Velis uſurpari dicas, quam quæ Sanctiſſimum dirimunt a Sancto, prouti in V. T. apud LXX. interpretes adhiberi certum eſt o); dicendum tunc potius Apoſtolo fuiſſet: *poſt tertium velum*, quam *poſt ſecundum.* Cum & atrium tabernaculi Moſaici velo aliquo in introitu fuerit inſtructum, Exod. XXVII, 16.

§. III. Porro talis intelligitur ſtructura, quæ habuit *τὸ ἅγιον κοσμικὸν* v. 1. per quod *Chryſoſtomus* & *Theophylactus* locum intelligunt, ad quem non ſolum Iſraelitæ ob mortuum polluto, ſed etiam cujusvis nationis, ac totius mundi hominibus patebat aditus p), quem in tabernaculo extitiſſe, nemo probare poterit unquam: De templo ſecundo vero res eſt in confeſſo. Non tantum tota civitas Hieroſolyma erat ſancta q), in qua licitum erat comedere *conſecrata*

n) Exod. XXVI, 33. o) Vide Exod. XXVI, 37. c. XXXV, 11. c. XXXVIII, 18. c. XL, 5. 8. 20. p) videatur Maimon. hilc. Beth habbechira c. 7. §. 15. e tit. Peſachim. c. 3. Sota c. 3. ac Celim c. 1. §. 8. q) videatur Maimon. loc. jam cit. §. 14. prolixe.

ſecrata leviora, atque *decimas ſecundas* r); Leproſus vero, ne ſanctum palluat, ex ea erat excludendus: Sed, cum hæc in tria diſtingueretur caſtra: *Iſraelitarum* ſc., *Levitarum*, ac *Majeſtatis divinæ* s); etiam in Levitarum caſtra Gentiles poterant ingredi. quæ, *Talmudicis* definientibus, ab extremitate montis, cui templum ſuperſtructum erat, incipiebant, & ad portam usque *Nicanoris* t) protendebantur, ac ſecundum Codicem *Celim* u), multo ſanctiora habebantur *Iſraelitarum*; ut etiam qui ex Iſraelitis fluxu ſanguinis laborarent, item menſtruatæ mulieres, ac puerperæ pedem illuc inferre non habuerint integrum. Et ex lege Divina quidem conceſſum fuerat Gentibus, pervenire ad *atrium* usque *Iſraelitarum*, atque ſic in ipſo etiam mulierum Judaicarum conſiſtere atrio: ex Magiſtrorum vero ſtatutis factum, ut, cum *caſtra Levitarum* ſubdividerent in *atrium commune* ſeu *provanum*, *antemurale*, ac *atrium mulierum*, Gentilibus ſpeciale *Sanctum* aſſignaretur, quod *montem domus* vocant, ſive *profanum*, ut hic Apoſtolus *mundanum*; Noſtrates *atrium gentium*. Ultra quod non licuit illis progredi. In eo autem conſtituti adeo a nemine prohibebantur, ut de *Raban Gamaliel* memoriæ prodat *Gemara Hieroſ.* tit. *Aboda Sara* x): שהיה מטייל בהר הבית וראת אשה אחת גויה ובירך עליה *Quod in atrio gentum ambulans mulierem Ethnicam benedictione beaverit.* (V.) Talis intelligitur ſtructura, in qua tempore Apoſtoli & dona ac ſacrificia offerebantur v. 9., & quæ duravit ad tempus usque correctionis, h. e. quo Chriſtus emendavit errores humani generis, atque corruptelas v. 10. Per quam Tabernaculum Moſaicum intelligi non poteſt: quippe quod nec ad tempora Chriſti duravit, nec conſequenter in eo Apoſtoli tempore dona potuerunt offerri. (VI.) Si Tabernaculum Moſaicum intelligeretur, e verſ. 8. quis inferret, ab ejus deſtructione jam manifeſtata ac re ipſa exhibita fuiſſe media ſanctitatem ex ſe & ſua virtute conferentia, & ſic in templo primo jam veniſſet antitypus: quod contra omnem ſcripturam, ac ſcopum Apoſtoli, qui hoc unice attribuit Chriſto & temporibus N. T. (VII.) Quandoquidem Chriſtus cum eo comparatur, eo plus videtur accedere ejus Majeſtati, quo ſplendidior eſt ſtructura, qua cum conferri placuit. Atqui nemo ignorat, templum ſecundum, præcipue *Herodis*

r) videatur tit. Celim cap. 1. §. 8. conferatur Maimon. loc. jam cit. atque hilc. Maaſe Korbanoth. cap. 1. circa fin. in hilc. Maaſar cap. 1. §. 1. ac Maaſar Scheni cap. 1. §. 1. s) Maimon. hilc Beth habbechira c. 7. §. 15. t) de qua vide tit. Middoth cap. 2. Miſchna 3. Schebet jehuda fol. 69. b. l. 15. ſeqq. L'Empereur ad Middoth. p. 57. u) cap. 1. hal. 8. fol. 6. b. conferatur Raſchi, R. Obad. de Bartenura, ac Rambam ad l. c. & hic hilc. Beth. habbechira cap. 7. §. 15. item Jacob jud. Leo de templo Hieroſ. l. 1. pag. 22. in verſ. Sauberti. x) cap. 1 ſol. 40. col. 1. lin. 3. fin. conferatur cl. Lightfoot cent. Geog. Matth. c. XXVIII. p. m. 58. ſeqq.

nodis opera exornatum, externa ſpecie ac pompa portatile illud Moſis ædificium modis ſuperaſſe infinitis.

§. IV. Quicquid horum ſit, pro *Tabernaculo Moſis* nihilominus afferri debet. I. Quod ab Apoſtolo h. l. introducatur *σκηνὴ* v. 2. 3. 6. 8. 21. ſeqq. non *ναὸς*. at vero *σκηνὴ* apud *LXX. interpretes* ponitur pro Ebræorum משכן, quod *Tabernaculum Moſis* denotat; nec in N. T. ullibi de templo uſurpatur. II. Tale intelligitur ædificium, quod ſecundum Exemplar Moſi in monte oſtenſum fuit exſtructum, cap. VIII, 5. item quod ab ipſo Moſe cum oleo unctionis, & aſperſione ſanguinis eſt dedicatum, cap. IX, 18. 21. Quod de nullo poteſt intelligi, ni Moſis tabernaculo; cujus ſtructuræ exemplar in monte ipſi non modo oblatum legimus Exod. XXV, 40. Actor. VII, 44. Sed & juxta id ipſum conſummatum Exod. XXXIX, 42. At tempore templi ſecundi nec extitit Moſes, nec ejus vaſa debuerunt inungi. Univerſalis eſt Ebræorum ſententia, propoſita in *Pandectis Talmudicis*, titulis Sanhedrin y), *Schebuoth* z), ac *Joma* a): כל הכלים שעשה משה משיחתן מקדשן מכאן ואילך עבודתן מחנכתן דאמר קרא וימשחם ויקדש אותם אותם במשיחה ולא לדורות במשיחה ואימא אותם במשיחה ולדורות או במשיחה או בעבודה אמר רב פפא אמר קרא אשר ישרתו בהם בקדש הכתוב תלאן בשירות אלא אותם למה לי או לאו אותם הוה אמינא לדורות במשיחה ובעבודה דרא כתיב וכן תעשו כתב רחמנא אותם אותם במשיחה ולא לדורות במשיחה i. e. „Omnia Vaſa, quæ a Moſe aptata ſunt, ſua conſecravit unctio; ab iſto tempore & deinceps ipſorum miniſterium eadem initiat, quia dicitur b): & unxit eadem, cum conſecraret iſta, i. e. ISTA in unctione conſecranda fuere, non quæ ſeculis ſubſecuturis. Quid ſi dicerem, iſta per unctionem; quæ autem reliquis temporibus, vel per unctionem, vel per miniſterium? reſpondit Rab Pappa, ſcriptura c) inquit: in quibus miniſtrent in Sanctuario. Ad miniſterium eadem ſuſpendit hic textus Biblicus; non ad unctionem. Quare itaque vocem ISTA addidit? ſi ISTA ſcriptum non ſit, exiſtimaſſem, in ſeculis futuris *conſecrationem vaſorum fieri debuiſſe* per unctionem pariter ac miniſterium: cum ecce ſcriptum ſit d) & ſic vos facietis. Igitur ſcripto expreſſit miſericordiſſimus Deus *vocem ISTA ut innuat ISTA* inungenda fuiſſe, non autem quæ ſeculis ſecuturis *conſecranda forent*„. Quod autem ſanguinis aſperſionem attinet, cujus hic meminit Apoſto-

y) Babyl. cap. 1. fol. 16. b. l. 13. ſeqq. z) cap. 2. fol. 15. a l. 1. ſeqq. a) c. 1. fol. 12. b. l. 1. ſqq. b) Num. VII, 1. c) Num. IV, 12. d) Exod. XXV, 40.

Apoſtolus, eam in vaſibus tabernaculi conſecrandis inunctioni fuiſſe adjunctam, non ſolum inferri poteſt ex conſperſione veſtium Sacerdotalium Lev. VIII, 30. deſcripta, quippe quæ ad vaſa tabernaculi pertinebant: ſed conceptis verbis traditum eſt a *Joſepho*, quando e) τήν τε σκηνὴν, καὶ τὰ περὶ αὐτὴν σκεύη ἐλαίῳ τε προθυμιωμένῳ καθὼς εἶπον, καὶ τῷ αἵματι ταύρων καὶ κριῶν σφαγέντων, καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἑνὸς κατὰ μένος. *Item tabernaculum*, ait, *& ejus vaſa ungento; ſicut jam dixi, confecto, &* SANGVINE TAURORUM ET ARIETUM *alternis diebus juxta genus ſuum mactatorum*, aſperſit. De quo nil quicquam circa vaſa templi ſecundi traditur.

§. V. Id h. l. intelligitur ſanctuarium, in cujus Ill. altera parte, quæ *Sanctum* dicitur, *candelabrum* duntaxat *unum*, ac *menſa unica*, v. 2.: quod optime quidem convenit cum illo, quod de *tabernaculo Moſis* Exod. XXV, 23. 31. dicitur; Verum ad *templum* (*Salomonis* quidem) ægre accommodari poterit. Siquidem in quo præter Moſis menſam ac candelabrum, decem menſas alias totidemque candelabra aptari curavit Salomon, ante Sanctiſſimum in eadem templi parte, quæ *Sanctum* vocatur, collocata. Id quod clare dicitur 2. Chron. IV, 7. 8. coll. v. 19. 20. 1. Reg. VII, 49. ac prolixe examinatur in tit. *Menachoth* f): apud *Joſephum* g) vero numerus iſte augetur nimium. An vero hoc etiam contra templum ſecundum valeat, ſubdubito. Utut enim 2. Chron XXVI, 18. it. 2. Reg. XXV, 13. ſqq. ſacra pagina aſſerat, omnia templi vaſa majora pariter ac minora transportata fuiſſe in Babyloniam; atque alibi h) referat, Cyrum vaſa domus Dei per Nebucadnezarem ablata Judæis reſtituiſſe, Hieroſolymam perferenda. Nullam tamen nec candelabrorum nec menſarum expreſſam offendo mentionem, minoribus ac vilioribus vaſis nominetenus interim indicatis. Equidem *Joſephus* *) mille iſta vaſa, quæ Eſr. l. c. v. 10. determinata non ſunt, reſtringit ad σκεύη μεγάλα *majora:* ac *Aben Eſra* i) לפי דעתי כן הוא הפרטים שהם אלפים ותצט בכללם הם הכלים הגדולים *Ex mea quidem*, inquit, *ſententia, ſub numero vaſorum ſpeciatim recenſitorum, quæ 2499. fuerunt, continentur etiam vaſa majora.* Propius tamen nullus acceſſit, ad ipſas determinandas ſpecies. Et vix probabile eſt, Spiritum S., pelvibus ac cultris ſpeciatim expreſſis, candelabrorum ac menſarum neglexiſſe mentionem: ſiquidem inviolata ſuo reſtituta fuerint loco. Cum, dicente *Raſchio* k) החשובין הוא מונה *præſtantiora quæque numeraverit.* De Moſis menſa ac candelabro expreſſe id negant *Ebræi* l). *Talmudici*, & *Joſephus*

e) Archeol. lib. 3. c. 9. d. m. 89. B. f) Babyl. c. 11. fol 98. b. ac fol. 99. a. & b. g) Archeol. lib. 8. c. 2. p. m. 262. a. & b. vid. Bechai Sect. Truma fol. 107. col. 4. h) Eſr. I, 7. ſqq. *) Archeol. lib. 11. c. 2. p. m. 358. f. i) ad Eſr. l. c. Bib. Buxtorfii fol. 897. a. lin. 14. fin. k) ad Eſr. l c. l) videatur Abrabanel Comment. ad Hag. I. fol. 278. col. 1. lin. 16. ſqq.

phus Flavius m) pariter ac Ebræorum *Gorionides* n), egregii alioquin buccinatores iſtorum, quæ aliquo modo faciunt ad ſplendorem templi Hieroſolymitani exaggerandum, nuſpiam, quantum ego quidem recordor, menſas ac candelabra in ipſo *Sancto templi ſecundi* collocata, in numero multitudinis memorant. *Maimonides* vaſa templi ſecundi recenſens, quælibet propriæ ſuæ tribuendo ſedi ומזבח לקטורת ומנורה ושולחן ושלשתן בתוך הקדש לפני קדש הקדשים. *Altare*, inquit o), *ſuffitus, item candelabrum, ac menſa TRIA iſta* erant *intra Sanctum, ante Sanctum Sanctorum.* Quod ſi vel maxime e Babylone rediiſſe, dicas; potuerunt a Judæis alio templi loco reponi, quam qui *Sanctum* dicitur. Ad utrumque latus candelabri, cujus fabricam prolixe deſcribit *Maimonides* p) e tit. *Menachoth* q), non collocant 10. alia, ut *Salomon*: ſed in tit. *Tamid* r). Lapidem aliquem tribus exciſum gradibus ante illud ſtatuunt, per quos aſcendat lucernas accenſurus. Tredecim vero menſas ita diſtribuunt per diverſas templi partes, ut non niſi *Unica* ei relinquatur loco, qui *Sanctum* dicitur. *Octo* enim in titulis *Middoth* s) atque *Tamid* t), quas marmoreas vocant, e regione altaris, in latere ejus ſeptentrionali collocant, in receptaculum Poparum, apud octo iſtas columnas humiles, e quibus ſacrificia ſuſpendebant: *Duas*, Marmoream alteram, alteram argenteam, Cod. *Tamid* u) ponit ad latus altaris meridionale, in occidente Clivi: & *duas* alias, unam marmoream, auream alteram tit. *Menachoth* x) rejicit interius ad portam templi. Ut adeo non niſi *unica* ſuperſit, quæ in *Sanctum* conſtituatur. De ſingulis conjunctim legimus in tit. *Schekalim* y): שלשה עשר שולחנות
היו במקדש שמנה של שיש בבית המטבחים שעליהן מדיחין את
הקרבים ושנים במערב הכבש אחד של שיש וא׳ של כסף על
של שיש היו נותנין את האברים על של כסף כלי שרת ושנים
באולם מבחוץ על פתח הבית א׳ של שיש וא׳ של זהב על
של שיש נותנין לחם הפנים בכניסתו ועל של זהב ביציאתו שמעלין
בקדש ולא מורידין וא׳ של זהב מבפנים שעליו לחם הפנים
תמיד׳ „Tredecim menſe erant in Sanctuario: Octo marmoreæ in receptacu-
„lo Poparum, ſuper quas inteſtina lavabant. Et duæ ad occidentem Gradus altaris

m) Archeol. Lib. 15. Cap. 14 n) Cap. 65. o) Hilc. Beth Habbechira Cap. 1. §. 6. p) l. c. cap. 3. §. 1. ad 10. q) Cap. 3. §. 7. f. 28. a. ſeqq. it. cap. 10. f. 88. b. cap. 11. &c. r) Cap. 3. §. 9. in fin. Vid. Maimon. loc. jam cit. §. 11. s) Cap. 3. §. 5. in fin. Cap. 5. §. 1. t) Cap. 3. §. 5. in fin. conferatur Rambam l. c. cap 5. §. 14. u) cap. 6. §. 4. vid. Maim. l. c. cap. 2. §. 15. x) Cap. 11. §. 7. fol. 99 b. lin. 19. ſq. y) Cap. 6. §. 4.

„altaris, altera marmorea, argentea altera. Illi membra imponebant, huic au-„tem vaſa miniſterii. Duæ præterea menſæ erant in porticu, foris ad oſtium „domus, altera e marmore, ex auro altera. Marmoreæ panem propoſitionis „imponebant, cum is inferretur: aureæ autem, cum exportaretur. Auge-„ri enim honor rei ſacræ ſolebat, non minui. Unæ autem menſa aurea erat „interius, in qua perpetuo panis erat propoſitionis *z*).„ Quæ ſi vera ſunt, hoc quidem membrum, utut contra templum Salomonis valeat, contra ſecundum urgeri non poterit.

§. VI. At maximi ponderis eſt, quod IV. mentionem facit Apoſtolus v. 4. *Arcæ fœderis*, quæ una cum *urna aurea, cui Manna incluſum*, item *Virga Aaronis* germinante, ac *tabulis legis* præſto fuiſſe dicitur in ea, de qua loquitur fabrica. At hæc omnia cum multis aliis in templo ſecundo defecerunt. אמר רב שמואל בר איניא מאי דכתיב ארצה בו ואכבד וקרינן ואכבדה מאי שנא דמחוסר ה"י אלו חמשה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני אלו הן ארון וכפורת וכרובים אש ושכינה ורוח הקודש ואורים ותומים *Quod ſpeciale indicat, inquit Rab. Samuel f. Inja*, in Cod. *Joma* a), Sacer Scriptor, *quod in voce* ואכבד b) *deficiat in fine* ה? *Quinque iſtas res, quæ differentiam conſtituunt inter ſanctuarium primum, ac ſecundum; ac ſunt ſequentes:* ARCA, *Propitiatorium, ac Cherubini; item* IGNIS, ac MAIESTAS DEI *conſpicua*, & SPIRITUS S. *atque* URIM & THUMMIM. Cui ſententiæ ſubjicit *Abarbanel* c): אך אמנם ראוי לדעת שלא לבד אלה הדברים חסרו שמה כי גם המנורה והשלחן וכל כלי המשכן ויריעותיו וקרשיו ושאר הדברים שעשה משה במדבר וצנצנת המן ומקלו של אהרן ושמן המשחה כולם נגנזו ולא שבו בבית שני וכו *Verum enim vero omnino æquum eſt, ut ſcias, non iſtas ſolas res ibi defeciſſe; ſed etiam candelabrum, ac menſam, & omnia vaſa tabernaculi, cum cortinis ipſius, atque aſſeribus, reliquisque rebus a Moſe in deſerto præparatis.* v. g. URNAM CUI MANNA INDITUM, VIRGAM AARONIS, *in oleum unctionis. Quæ omnia recondita fuere; nec in templo ſecundo redierunt &c.* Certe hæc ratio tanti momenti eſt, ut vel ſola ſufficienter monſtret, non *de templo Secundo* ſermonem eſſe Apoſtolo; *ſed*, cum ob alias rationes ſuperius recenſitas neque *Salomonis templum* queat intelligi, *de tabernaculo Moſis*, quod hæc omnia in ſummo vigore exhibuit. Præterea plus illuſtrat Chriſti honorem, cum

z) Quæ verſio eſt Doctiſſ. Wulferi p. 140. a) cap. 1. circa fin. fol. 21. b. lin. 18. ſeqq. Conf. Rambam hilc. Beth habbechira cap. 4. §. 1. Joſeph Gorion l. c. cap. 1. b) Hag. 1, 8. c) Comment. ad Hag. 1. fol. 278. col. 1. lin. 14. ſqq.

cum ædificio puriſſimo ac ſanctiſſimo comparari, quam cum polluto toties, ac per gentiles contaminato: utut cæteroquin ſtructura ejus ſplendore externo alterum ſuperet.

§. VII. Quæ cum ita ſe habeant, non dubito, quin poſteriori huic ſit ſubſcribendum ſententiæ. Præcipue cum rationes pro priori adductæ plus numero valeant, quam pondere; & ne quicquam contra poſteriorem obtineant ſententiam. Quippe reſponderi poteſt ad I. Apoſtolos paſſim etiam de illis fuiſſe locutos, quæ circa prima Eccleſiæ antiquæ primordia geſta ſunt. Nec Judæos ſtructuram tabernaculi Moſaici ignoraſſe; cum ejus fabricam in Scriptura S. deſcriptam continuo legerint, Moſis opera ſemper in ore habentes. II. Apud LXX. Interpretes *καταπέτασμα* de aliis quoque uſurpari velis, quam quæ Sanctum dirimunt a Sanctiſſimo, §. 2. Nr. 3. fuit conceſſum: Ex quibus proinde, non e pauciſſimis N. T. locis, uſus ejus venit æſtimandus. Nam etiam מסך quod in oſtio ſancti d) adhibebatur, eo effertur nomine, ut videre eſt Exod. XXVI, 37. c. XL, 8. &c. ac cum velo Sanctiſſimi qualitate ac quantitate conveniebat, in eo ſolum ab eo differens, quod hoc a quinque columnis penderet, illud a quatuor; hujus baſes æneæ illius argenteæ fuerint, ſi quidem *Joſepho* e) credimus, aut ſecundum *Maimonidem* f), qui *R. Nehemiæ* in tit. *Joma* g) propoſitam ſententiam amplectitur, quod etiam hoc ab uno ſaltem latere figuras expreſſerit, illud ab utroque, & forte etiam diverſas h). Præterea ſi ad duo Vela Sanctiſſimi reſpexiſſet Apoſtolus, *poſt duo illa vela* potius dixiſſet, quam *poſt ſecundum.* Id quod tabernaculo melius convenit: Velo in porta *Sancti*, poſt quod deprehendebantur, quæ v. 2. recenſet Apoſtolus, connumerato. Cum intra duo Sanctiſſimi vela templi ſecundi nil fuerit aliud, quam intervallum aliquod cubiti unius vacuum, quod in titulis *Middoth* i) *Joma* k) &c. l) טרקסין vocant h. e. *τάραξιν*. III. Apoſtolus de tabernaculo ſtricte ſumto loquitur, quod in duas tantummodo partes erat diviſum: & ſic quoque duo modo Vela habuit. Atrii nullam facit mentionem, ut hinc ejus poſſes connumerare Velum. Ad IV. Reſp 1. Atrium gentium nullibi vocatur *ἅγιον*; ſed, eo ipſo quod gentibus patuit, חול dicebatur, ſive *profanum.* 2. Ex voce *κοσμικὸν* nil aliud inferri poteſt, quam quod illud *ἅγιον* ſit terrenum & caducum, utpote ex materia terrena conſtructum; in oppoſitione cœleſtis,

d) vide Exod. XXVI, 36. e) Archeol. lib. 3. cap. 5. p. m. 82. b. f) hilc. Cele hammikd. c. 8. §. 15. g) cap. 7. f. 72. lin. 4. fin. conferatur Moſes Mikkotzi, Præcept. Affirm. 173. f. 212. col. 1. lin. 32. h) Conf. R. Levi f. Gerſon, ad Exod. XXVI, 36. fol. 102. col. 4. lin. 31. ſqq. Edit. Venet. i) cap. 4. §. 7. k) Gemara cap. 5. fol. 52. a, l. n. 10. l) Vid. Raſchii ad Miſchnam l. c. fol. 51. b, lin. 11.

leſtis, & æterni. Verum ideo ita dici, quod gentibus patuerit, nimis eſt coactum, ac, ſi oculum, ut dicebatur, ad Ebræam flectas denominationem, *Sanctum* pro*fanum* oppoſitum exprimit in appoſito. 3. Nuſpiam fit mentio in hac collatione, niſi duarum partium tabernaculi, Sancti enim atque Sanctiſſimi: cum tamen, illa aſſumta interpretatione, atria opportuerit connumerare ſimul. Neq; enim 4. huic noſtro ſcriptori propoſitum eſt, integrum tabernaculi deſcriptionem perſequi; ſed ea duntaxat, quæ ad functionem pertinebant ſacerdotalem, idque quatenus Chriſtus per eam adumbrabatur. V. Contrarium potius e v. 9. elucet. Cum tabernaculum (ad quod ἥτις refertur) typus tantummodo dicatur ejus, quod tum præſens erat; & per conſequens olim evanuerat. Quandoquidem umbra perit, corpore exhibito. Deinceps tabernaculum metonymice ſumi poteſt pro functionibus ac ritibus ſeu ceremoniis in eo peragendis, quæ durarunt ad tempus usque correctionis. VI. Ex v. 8. nil aliud probari poteſt, quam quod illo tempore, quo prius tabernaculum ſtatum ſuum habebat, nondum via ſanctorum eſſet manifeſtata. Verum quod illud tabernaculum neceſſario conſiſtere deberet, usque dum via ſanctorum manifeſtaretur, id inde non ſequitur. Plurimæ dantur in Scripturis propoſitiones, quas minime licet invertere. Ad VII. reſponſum eſt ſupra §. 6. Num. 5.

§. VIII. Cæterum hoc ipſum *Tabernaculum*, quo de h. l. agi probavimus, dictum *Joſepho* m) ναὸ μεταφερόμενος *Templum portatile*, in duas diviſum erat partes, Velo invicem diſtinctas. Ita enim non modo ex Exod. XXVI. docemur; ſed & ex hoc ipſo capite 9. *Epiſt. ad Ebræos* abunde cognoſcimus. Nec diſſentit *Joſephus* n); quando εἰς τρία μέρη *in tres*, ait, *partes* fuiſſe diviſum. Cum annumeret Atrium, quod nos h. l. cum Apoſtolo ſeponimus. Ipſius vero Tabernaculi *Longitudo* erat cubitorum 30 tot enim efficiunt 20. aſſeres conjuncti, quorum quilibet ſeſquicubitalis eſt; quales huic fabricæ adhibendos DEUS præſcribit. Exod. XXVI, 16. 18. &c. *Altitudo* 10. cubitorum, in quot quilibet nominatorum aſſerum aſſurgebat, l. c. v. 10. *Latitudo* claris literis expreſſa non eſt. Ex *Longitudine* tamen *Cortinarum*, quæ in tabernaculi latitudinem fuit extenſa, *Pariete Occidentali*, ac Analogia templi Salomonis o), atque Veli Sanctum a Sanctiſſimo dirimentis adſcripta a *Joſepho* atque *Talmudicis* figura quadrata, &c. inferri facile poteſt, *Latitudinem* tabernaculi totius, in capacitate ſua, ſive quoad aream internam, 10. continuiſſe cubita. *Denſitas aſſerum*, quantum ex collatione verſuum. 22. 23. 24. cum v. 16. 17. 19. 25. conjicio, circa baſin cubitalis fuit: quæ ſupra baſin inter aſcendendum ab exteriori ſuperficie,

m) Archeol. lib. 3. cap. 5. p. m. 80. D. n) l. c. p. 81. F. o) Vid. 1. Reg. VI, 20. p) cap. II. fol. 98. b. l. 1. ſqq.

cie, aut ſecundum ſententiam *R. Judæ* tit. *Scabbath* p) propoſitam, continuo magis magisque decreſcebat, donec in ſummitate ſua pro proportione totius corporis duos circiter æquaret digitos; Vel ſtatim poſt baſes argenteas, quarum longitudo aſſerum cardines includens, cubitalis æſtimatur, in aliquo veluti arcu exciſa, æqualem deinceps, ac (reſpectu ſc. baſis) tenuem ſervavit craſſitiem, ad ſummum usque faſtigium. Quo modo & firmius contra ventorum vim conſiſtebat, commodiusque a Levitis de loco in locum portabatur. *Paries* Occidentalis lateralibus non fuit inſertus, ſed extrinſecus applicatus: ut hinc dimenſio omnis ad internam ubivis ſpectet aream vel capacitatem, denſitate aſſerum ſemper excluſa. *Vectium* in uno quoque pariete *tres* erant *ordines*, e quorum medius unico Vecte continuato parietem per reliquos duos Vectium ordines in duas modo partes compactum, conjungit atque unum effecit.

§. IX. Aſſeribus in menſura delineata, per Vectes ac baſes erectis, atque conjunctis ac coaptatis invicem; Aulæa l. c. quoad longitudinem & latitudinem ſuam evidentiſſime deſcripta, ita ſuper eosdem expandebantur, ut aulæorum longitudo protraheretur in tabernaculi latitudinem, & in hujus longitudinem ipſorum latitudo. Quo facto, & tecti ſimul vices explebant, atque amictas parietum, de quibus propendebant. Et ne vento propellerentur, paxillis in terram fixis erant munita (Exod. XXVII, 19. coll. *R. Sal. Jarchio*, ac *Abarbanele*), funibus ad eos alligata.

§. X. Atque ex hac Aulæorum in Tabernaculum expanſione ſimul eluceſcit capacitas utriusque Partis Tabernaculi, *Sancti* pariteratque *Sanctiſſimi*. Quandoquidem enim Pars una ab altera diſtincta erat per Velum aliquod, e quatuor ſuſpenſum columnis; & vero Velum illud expandi jubetur, Exod. XXVI, 33. *ſub anſulis aureis* utriusque juncturæ aulæi picturati: Clarum inde redditur, longitudinem *Sancti* fuiſſe cubitorum 20. *Sanctiſſimi* vero non niſi 10; denſitate tamen Veli ad alterutram partem connumerata. Siquidem totius aulæi latitudo cubitorum erat 40; quot efficiunt decem cortinæ, quarum ſingulæ 4. latæ cubita, Exod. XXVI, 1. Hæ decem Cortinæ ita erant diſtributæ, ut quinæ conjunctæ aulæum efficerent dimidiatum, l. c. v. 3. Utraque autem aulæa dimidiata, quorum quodlibet in latitudine ſua 20. continebat cubita, conjungebantur invicem loramentis hyacinthinis in anſulas aureas inditis, intimeque coarctatis, l. c. v. 4. 6. Quæ commiſſura per anſulas, Aulæo iſto a facie tentorii ad ejus tergum extenſo, præciſe in cubitum Vigeſimum incidit; poſt quem tertia Tabernaculi pars relinquitur pro *Sanctiſſimo*. *R. Sal. Jarchi*, cum quo & reliqui faciunt Ebræorum, v. g. *Ralbag* q) *Abarbanel* r) &c.

והרכת

q) fol. 102. col. 4. l. 25. r) fol. 196. col. 1. l. 15. ſqq.

והפרכת ארכה עשר אמות לרחבו של משכן ורחבה עשר אמות כגבהן של קרשים פרוסה בשלישו של משכן שיצא הימנה ולפנים עשר אמות והימנה ולחוץ עשרים אמה, נמצאת בירת קדשי הקדשים עשר על עשר שנאמר ונתת את הפרכת תחת הקרסים המחברים את שתי חוברות של יריעות המשכן רחב החוברת עשרים אמה, וכשפרשה על גג המשכן מן הפתח למערב כלתה בשני שלישי המשכן והחוברת השנית כסתה שלישו של משכן והמותר תלוי לאחוריו לכסות את הקרשים, *Velum id*, inquit s), *cujus longitudo 10. cubitorum latitudini tabernaculi reſpondet, & latitudo ejus cubitorum 10. altitudini aſſerum, expanſum erat ad tertiam partem tabernaculi; ut ab eo & interius 10. ſint cubita, ab eo vero & externus 20. Atque ſic capacitas Sancti ſanctorum quadrata eſt, 10. in ſingula latera cubitorum* t), *quia dicitur: & appones Velum illud ſub anſulis iſtis utramque juncturam Cortinarum Tabernaculi conjungentibus. Latitudo enim unius juncturæ 20. cubitorum ſi extendatur ſuper tectum tentorii ab ejus oſtio ad Occidentem, abſolvitur poſt duas Tabernaculi tertias, & junctura altera* reliquam *Tabernaculi tertiam operit; ut quod* de latitudine ejus *reſtat, poſt tergum ejus ſuſpenſum, obtegat aſſeres.*

§. XI. Atque ſimilem ſervavit cum hoc proportionem ſapientiſſimus Regum *Salomon*, in ſuo, quod fabricavit, Templo. Cum enim longitudo totius domus eſſet 60 cubitorum 1. Reg. VI, 2. eam in tres tertias ita diſtribuit, ut 20. cubita Sanctiſſimo cederent, quot etiam in latitudine continuit, ac altitudine, l. c. v. 20. duabus tertiis, h. e. 40. cubitis Sancto attributis, l. c. v. 17. Nec ab ea receſſerunt Judæi e captivitate Babylonica reduces, niſi ob dubitationem ſuam in pariete inter Sanctum & Sanctiſſimum intergerino. Totum Fanum, inquit *Maimonides* u), e tit. *Middoth* x) &c. מן המערב למזרח מאה וזהו חשבונן ארבעה כתלים זה לפנים מזה וביניהן שלשה מקומות פנויין בין הכותל המערבי ובין הכותל שלפנים ממנו חמשה אמות ובין כותל שני ושלישי שש אמות ובין כותל שלשי ורבועי שש אמות ואלו המדות הן של עובי הכותל עם המקום הפנוי שבין שני כותלים ואורך קדש הקדשים עשרים אמה ובין שתי הפרוכות המבדילות בינו ובין הקדש אמה, ואורך

s) Comment. ad Exod. XXVI, 33. bibl. Buxt. fol. 95. a. l. 8. fin. t) vide de hac phraſi Cl. L'Empereur Cod. Middoth. cap. 2. §. 1. p. 36. u) hilc. Beth habbechira c. 4. §. 4. x) cap. 5. §. 1.

ואורך הקדש ארבעים אמה ועובי הכותל המזרחי שבו השער שש אמות והאולם יא אמה ועובי כותל האולם חמש אמות נמצא הכל מאה אמה *ab Occidente ad Orientem in 100. protenditur cubita, quorum hæc eſt ſupputatio. Quatuor parietes, quorum ſemper unus altero eſt interior, intra quos intervalla vacua: intra parietem occidentalem quidem ac eum, qui illo eſt interior, ſpatium cubitorum 5; Inter parietem vero ſecundum ac tertium 6. cubitorum; ac totidem inter tertium ac quartum: denſitate tamen parietis ubivis cum intervallo vacuo connumerata.* LONGITUDO AUTEM SANCTI SANCTORUM EST CUBITORUM XX. *Inter utrumque vero Velum, Sanctiſſimum a Sancto dirimens, cubitus unus. Et Sancti longitudo eſt 40. cubitorum. Ac denſitas parietis orientalis, in quo Porta, 6. complet cubita; ac Pronaon 11. ejusque Paries 5. Quæ univerſa computata, 100. efficiunt cubita.*

§. XII. Sed forte vix opus eſt, ut in hac *Sanctiſſimi* menſura dimetienda ſim prolixior. Obliviſcuntur enim hypotheſeos ſuæ, qui ea alioquin ſtatuunt, cum quibus hæc forma cubica minime poterit conſiſtere; ac nobiscum conſpirant quadantenus. *Joſephus* y): μετὰ δέκα πήχεις ἡρμοσμένος ἐκ τοῦ μυχοῦ τέσσαρας ἔστησι κίονας, ὁμοίως τοῖς ἄλλοις εἰργασμένους καὶ βάσεσιν ὁμοίαις, ἐπικειμένους διαλείποντας ἀλλήλων κατ' ὀλίγον. τὸ δὲ ἐνδοτέρωθεν αὐτῶν ἄδυτον ἦν. *Poſt 10. cubita intima,* inquit, *ſtatutæ ſunt columnæ 4. eodem opere & ex eadem materia factæ, ſimilibus baſibus impoſitæ, paribus intervallis per transverſum diſſitæ: ultra has fuit Aditum &c. Ab Eſra* z) מקום קדש הקדשים הוה בחשבון מעוקב *Locus Sanctiſſimi fuit in figura Cubica.* Cum itaque altitudo per ipſum Spiritum S. ad 10. reſtringatur cubita, l. c. v. 16. aliter fieri non poteſt, quam tam latitudinem, quam longitudinem ſimiliter 10. fuiſſe cubitorum.

§. XIII. Major videtur difficultas circa ea, quæ in *Sanctisſimo* fuere conſervata, Exod. XXVI, 34. præcipitur *Propitiatorium cum arca teſtimonii illic collocandum.* In hac ſolæ quidem tabulæ Decalogi fuerunt incluſæ, 1. Reg. VIII, 9. 2. Chron. V, 10. *Joſephus* a) εἶχε δὲ ἡ κιβωτὸς οὐδὲν ἕτερον, ἢ δύο λιθίνας πλάκας, αἳ τοὺς δέκα λόγους τοὺς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ λαληθέντας ἐν Σιναίῳ ὄρει ἐγγεγραμμένους αὐταῖς ἔσωζον. *Continebat arca nihil aliud, quam duas tabulas lapideas, quæ 10. præcepta, Dei ore in Monte Sinai prodita, inſculpta eis conſervabant.* Ac alibi b): ταύτῃ τὰς δύο πλάκας ἐν αἷς τοὺς δέκα λόγους συγγεγράφθαι συμ-

y) l. c. p. m. Ed. F. z) ad Exod. XXVI, 2. B. B. fol. 93. b. a) Archeol. l. 8. c. 2. p. m. 263. E. F. b) Archeol. l. 3. c. 6. p. m. 83. A.

συμβεβήκει - - - *ϗ ταύτην ἐν τῷ ἀδύτῳ κατατίθησιν, in hanc* (de arca Tabernaculi loquitur) *repoſuit tabulas, in præcepta continentes,* --- *ipſamque intra Adytum recondidit.* Penes eandem vero, in receptaculis ad ipſius latera, non modo jubentur Levitæ librum legis recondere, Deut. XXXI, 26. ac Philiſtæi vaſa quædam aurea diu poſt Moſis tempora Iſraelitis remiſerunt: ſed & Moſes Aaroni jubet, ut *urnam Mannæ* ſeponat ibi coram Domino, Exod. XVI, 33. quod etiam exſecutus dicitur v 34. *collocans* eam coram Teſtimonio, h. e. ut *Raſchi* inquit c), לפני הארון *coram*, vel *ad arcam;* quæ Dominum repræſentabat, ac quæ Decalogum, teſtimonium fœderis inter Deum & Iſraelitas initi, incluſum habebat. *R. Lev. f. Gerſon* ait d): לפני יי' ר"ל לפני העדות והוא בקדש הקדשים i. e. verbis: coram Domino *vult innuere, coram arca teſtimonii, idque in Sancto Sanctorum.* Nec aliter *Abarbanel* e), לפני העדות שהוא ארון ברית יהוה והיתה הצנצנת מונחת לפני לפניו במקום המקדש *Per teſtimonium*, inquens, *intelligitur Arca fœderis Domini. Fuit itaque urna iſta ſepoſita in intimum locum conſecratum.* Quod autem & *Virga* Aaronis *efflorescens* illud ad arcam fuerit repoſita, non dubitare nos ſinunt verba Num. XVII, 22. 25. contenta. Quæ, quia eadem cum præcedentibus, eundem quoque cum illis pariunt ſenſum.

§. XIV. His omnibus cum verbis Apoſtoli noſtri v. 4. *ἐν ᾗ ςάμνος χρυσῆ ἔχουσα τὸ μάννα, καὶ ἡ ῥάβδος Ἀαρὼν ἡ βλαςήσασα, καὶ αἱ πλάκες τῆς διαθήκης*, diligenter collatis; ipſa rei evidentia nos cogit, ut præpoſitionem *ἐν* non reddamus *in*, verum *una cum.* Sive nunc in ipſa arca quid fuerit incluſum, ſicut tabulæ legis; ſive penes eam, aut etiam in eodem ſaltem cum ipſa loco ſepoſitum: quemadmodum reliqua apud Apoſtolum enumerata. Utut enim non ignorem, *Relativa*, apud Scriptores, *non ſemper ad præcedens ſubſtantiarum propinquius referre; ſed ſæpe etiam ad remotius:* cujusmodi B. *Glaſſius* f) noſter multa tibi profert exempla. Ad quorum imitationem dicere poſſes, apud Apoſtolum *ᾗ* referri debere ad *σκηνὴν* verſus præcedentis; non *κιβωτὸν* ejusdem verſus, „ut talis evadat ſenſus oppido congruus; in „Tabernaculo, quod Sanctum Sanctorum dicitur, Urnam Mannæ ac Virgam „Aaronis fuiſſe ſepoſitam. Neque multum curem, quæ contra hanc expoſitionem produci ſolet, rationem mutati ſermonis, ſi ſola foret: cum haud infrequens ſit *in Scriptura* aſyndeton, juxta quod diceres: in *qua etiam* &c. Inſuper verbum *eſt* & *habere*, conſtructione leviter variata, idem exprimant:

c) ad h. l. B. B. f. 78. b. l. 18. d) ad l. c. f. 70. col. 3. l. 16. 17. fin. e) ad l. c. f. 162. col. 3. l. 5. 6. 7. fin. f) Philol. Sacr. lib. 3. Tract. 2. Can. 10. p. m. 513.

mant: Unde & apud *Syrum* nihil h. l. mutatum eſt, dum reddidit:

ܐܝܬ ܗܘܐ ܒܗ ܒܝܬ ܒܣܡܐ ܕܕܗܒܐ ܘܩܒܘܬܐ
ܕܕܝܬܩܐ ܟܠܗ ܡܚܦܝܐ ܕܗܒܐ ܘܐܝܬ ܗܘܐ ܒܗ
ܩܣܛܐ ܕܕܗܒܐ ܗܘ ܕܐܝܬ ܗܘܐ ܒܗ ܡܢܢܐ
ܘܫܒܛܐ ܕܐܗܪܘܢ ܗܘ ܕܦܪܥ ܘܠܘܚܐ ܕܕܝܬܩܐ ✲

quæ, aptatis vocalibus convenientibus, vertere licet: *Et erat in eo Thuribulum aureum, & arca fœderis tota auro obducta. Præterea ei inerat Urna aurea, in qua Manna erat, item Virga Aaronis, quæ floruit, ac Tabulæ legis.* Nollem tamen huic ſubſcribere ſententiæ: quia ſtatim v. 5. ſequitur ὑπεράνω δὲ ἀυτῆς χερουβὶμ δόξης, ubi pronomen ἀυτῆς neceſſario ad arcam referri debet, non Tabernaculum. Quippe non ſuper hoc, ſed illa Alæ Cherubinorum erant expanſæ.

§. XV. Qui *Arcam* latius ſumunt, prouti & receptacula lateralia includit; præſupponunt, quod adhuc erat probandum. Philiſtæi quidem, in capſulam lateri arcæ appoſitam, vaſa quædam aurea incluſerant, dono Iſraeli miſſa; quæ propterea etiam una cum arca a *Talmudicis*, ll. ſupra cc. per Joſiam (e 2. Chron. XXXV, 3.) dicitur abſcondita. At id ſimiliter de *Urna Mannæ*, ac *Virga Aaronis* expreſſum non eſt; ſed tantum, quod *ante eam*, vel *coram ea* fuerint collocatæ, h. e. ſimul cum ea in Sanctiſſimum repoſitæ. Quid quod ſi omnia ſcrupuloſe rimetis, vix dici queat, eas receptaculis lateralibus fuiſſe recluſas. Si enim & librum legis tali capſulæ laterali incluſum dicas, ex Deut. XXXI, 26. cui lateri tandem adjiceres *Urnam* ac *Virgam*? cum alterum ad minimum Philiſtæi de *Urna Mannæ*, ac *Virgæ Aaronis* in ll. cc. dicitur לִפְנֵי: quod partem denotat anteriorem; non lateralem: quæ per צַד exprimitur. *Arcam* autem nimis late pro toto quaſi Sanctiſſimo velle ſumere; & coactum eſt nimium, ac vix fert contextus Apoſtoli. Quippe in quo *continens* & *contentum* caute diſtinguuntur: ac Cherubini Arcam obumbrabant, neutiquam totum Sanctiſſimum.

§. XVI. Atque ſic vix ſatisfeceris rigido adverſario, ſi præpoſitionem ἐν reddideris *juxta*, *prope*, *ad* &c. ut non impoſitio ſignificetur, ſed appoſitio. Quanquam enim hæc ſignificatio particulæ quidem non denegetur; cum paſſim ſeſe offerat, ac Viri *Celeberrimi*, *Bochartus* a), & *Noldius* b), multis exemplis pro-

a) Hierozoic. Part. 1. lib. 2. cap. 50. col. 590. b) Concord. Particul. pag. 144. 145.

probatam dederint: ea tamen in tabulis Decalogi locum non invenit, quippe quæ non extrinſecus arcæ fuerunt adjectæ, ſed eidem inſertæ intrinſecus. Uni vero eidemque particulæ in eodem loco diverſas velle adſcribere notationes, id eſt, quod ægre admittent. Diſpar eſt ratio, quando, licet raro admodum, uni voci pro varietate objecti, varia attribuenda ſignificatio, propria altera, altera impropria; ut in illo Joel. II, 13. *Scindite cor veſtrum, nec veſtes veſtras.* Cum tropica ex propria ſemper fluat, ab eaque ita dependeat, ut ſine ea non poſſit concipi; hic autem quælibet ſeorſim conſideretur, ac objectum retineatur unicum. Quod ſi autem, ut fecimus, ἐν pro particula *ſocietatis* exponas *una cum*; in omnibus ſubjectis communis eidem manet interpretatio, nec quicquam Apoſtolus aſſerit, quod Scripturæ V. T. ſit contrarium. Quandoquidem *una cum* Arca non modo tabulæ Decalogi in Sanctiſſimo ſepoſitæ fuerint; ſed & *Urna Mannæ*, ac *Virga Aaronis*: uti jam ante in ſuperioribus fuit demonſtratum. Nec infrequens ea eſt in Scriptura hujus præpoſitionis ſignificatio. In hoc ipſo capite, inferius v. 25, dicitur: *Pontifex ingreſſus in Sacrarium quotannis* ἐν αἵματι ἀλλοτρίῳ, non *in*, nec *per*, ſed *una cum ſanguine alieno.* Confer Luc. XIV, 31. Act. XX, 32. c. XXVI, 18. 1. Cor. IV, 21. 2. Cor. XIII. 4. 5. 1. Theſſ. IV, 16. 2. Petr. I, 5. 6. 7. Jud. v. 17. 1. Joh. V, 6. Atque ſic Ebræorum ב, pro quo ἐν uſurpatur, paſſim ſumitur. Ex innumeris Confer Lev. I, 16. Num. XX, 20. 1. Reg. X, 2. Jer. XI, 19. Pſ. LXXXXIX, 6. Quæ vel ſola tantam afferent lucem, ut de veritate hypotheſeos non amplius dubitare opus habeas.

§. XVII. Enim vero nondum tamen omnis ſuperata eſt difficultas; & quæ ſublata, levis videri poterat reſpectu ejus, quæ reſtat. Quoniam clara veſtigia in V. T. deprehendebamus *Urnæ Manna* repletæ, ac *Virgæ Aaronis* in Sanctiſſimum repoſitarum: de *Thuribulo aureo* vero ibi collocando, ne apicem quidem; ſed contrarium. Hinc tanta crux interpretibus, ac anſa, cur plurimis hæc Epiſtola fuerit ſuſpecta. Et θυμιατήριον hic quidem non eſt Menſa; quæ θυσιαστήριον dicitur θυμιάματος, nec in Sanctiſſimum unquam inferebatur, ſed ante illud conſiſtebat (Exod. XXX, 6.) perpetuo: verum impoſitum menſæ *Batillum.* Quod a LXX. πυρεῖον dicitur; ac in textu Ebræo מחתה: quomodo & *Arabs* illud accepit, atque *Syrus*, ܡܐ ܕܒܣܡܐ ܕܕܗܒܐ, ſeu *Vaſculum aromatis aureum*, reddidit. Hoc *habuiſſe* dicitur *Sanctiſſimum*, non ratione *Situs perpetui*, ſed vel *ad tempus id reſtricti*, de quo h. l. agitur: quod eſt Dies Expiationis, in quod id continebat; vel ratione *uſus*,

quem nuſpiam, niſi in Sanctiſſimo hoc *Thuribulum* præſtare debebat. Τὸ ἔχειν λέγεται πολλαχῶς. ἕνα μὲν τρόπον, τὸ ἄγειν κατὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν, ἢ κατὰ τὴν αὐτοῦ ὁρμήν· διὸ λέγεται πυρετός τε ἔχειν τὸν ἄνθρωπον, καὶ οἱ τύραννοι τὰς πόλεις, καὶ τὴν ἐσθῆτα οἱ ἀμπεχόμενοι. ἕνα δὲ ἐν ᾧ ἄν τι ὑπάρχοι ὡς δεκτικῷ; οἷον ὁ χαλκὸς ἔχει τὸ εἶδος τοῦ ἀνδριάντος, καὶ τὴν νόσον τὸ σῶμα. ἕνα δὲ, ὡς τὸ περιέχον τὰ περιεχόμενα. ἐν ᾧ γάρ ἐστι περιεχόμενόν τι, ἔχεσθαι ὑπὸ τούτου λέγεται· οἷον, τὸ ἀγγεῖον ἔχειν τὸ ὑγρὸν φαμὲν, καὶ τὴν πόλιν ἀνθρώπους, καὶ τὴν ναῦν ναύτας. *Habere*, inquit Philoſophus d) *multipliciter dicitur. Uno modo, cum quid ſecundum ſuam naturam, aut ſuum impetum agat. Quare dicitur, quod febris hominem habeat, & tyranni civitates, & induti veſtem. Alio modo, in quo quid tanquam ſuſceptivo exiſtit: ut æs habet ſtatuæ ſpeciem, & corpus ægritudinem. Alio modo, ut continens ea, quæ contenta ſunt, in quo namque contentum quiddam eſt, haberi ab eo dicitur: ut vas habere humidum, dicimus, & urbem homines, & navem nautas.* Veſtem non ſemper indutam quis ſecum apportat, aut ſervum herus, vel dominus ſatellites: quos nihilominus recte dicitur *habere.* Plures templum *habet* miniſtros, qui tamen quam minimo vitæ ſuæ tempore eidem interſunt, ſufficit, quod hora poſtulante ſuum ipſi præſtare debeant uſum. Quod ſi quid adhuc impedire poteſt, quo minus aliquid pro ſuo agat arbitrio; ſed ipſi ſoli ſuum ſervet uſum: hoc ipſum multo magis *habere* dicitur, cum extra id omne *ejus eſſe operativum* ceſſet.

§. XVIII. Atqui tale quod *Thuribulum aureum* Sanctiſſimum *habuiſſe* cujus uſus ipſi ſoli ſit dicatus, fallor, aut ex ſequenti *Miſchna* Cod. *Joma* e), tradita ex parte a *Maimonide* f), redditur perſpicuum. בכל יום היה חותה בשל כסף ומערה בתוך של זהב והיום חותה בשל זהב ובה היה מכניס/בכל יום חותה בשל ארבעת קבין ומערה לתוך שלשת קבין והיום חותה בשלשת קבין ובה היה מכניס/רבי יוסי אומר בכל יום חותה בשל סאה ומערה בתוך שלשת קבין והיום חותה בשלשת קבין ובה היה מכניס/בכל יום היתה כבדה והיום קלה/ בכל יום היתה ידה קצרה והיום ארולה/ בכל יום היה זהבה ירוק והיום ארום/ i. e. „Omnibus diebus reliquis ſuffitum facturus, prunas de altari cepit in thuribulo argenteo, e quo intra aureum eas evacuavit; hoc vero die depromſit prunas *Thuribulo aureo*, in eoque eas in Sanctiſſimum introduxit. Omni alio die prunas cepit Thuribulo

4. Ca-

d) 4. Metaphyſ. 23. p. 686. ſeqq. Edit. Caſaub. e) c. 4. §. 4. fol. 43. b. l. 22. ſqq. f) hilc. Jom. haccipurim, c. 2. § 5. vid. Jalkut, Sect. Achare Moth f. 165. col. 2. l. 7. ſeqq.

„4. Caborum, quas in aliud effundebat trium modo Caborum; & hoc die de„promſit thuribulo 3. continente cabos: in quo eas etiam in Sanctiſſimum in„tulit. R. Joſe ſtatuit, quotidie prunas cepiſſe in thuribulo Seah continente, „e quo in aliud evacuarit 3. Caborum; at hoc die in thuribulo 3. Caborum ce„piſſe, atque in eodem etiam eas intuliſſe. Quo quotidie utebantur, grave e„rat; ſed quo hoc die, levius. Quotidiani manubrium curtum erat, ſed „hujus Diei prolongatum [*ut eo minus Pontificem defatigaret, aut in retinendo pa„reret moleſtiam* g)], Quotidianum ex auro erat viridi; *ſed quod hoc Diei appropriatum, ex auro rufo* h) &c.„ Quæ ſingula demonſtrant, extitiſſe aliquod *thuribulum* Diei Expiationis proprium.

§. XIX. Atque ejus uſus genuinus adeo Sanctiſſimo erat dicatus, ut veſpera Diei Expiationis Pontificem Maximum juramento obligarent, ne auſit in eo ſuffitum accendere, antequam in ipſum Sanctiſſimum venerit, Thuribulo ante arcam collocato. Ita enim *Maimonides* i) e tit, *Joma* k): בימי בית שני צץ האפיקורות בישראל ויצאו הצדוקין מהרה יאבדו שאינן מאמינין בתורה שבעל פה והיו אומרין שקטורת של יום הכפורים מניחין אותה אל האש בהיכל חוץ לפרוכת־מפי השמועה למדו חכמים שאין נותנין הקטרת אלא בקדש הקדשים לפני הארון שנאמר ונתן את הקטרת על האש לפני יהוה׳ ולפי שהיו חוששין בבית שני שמא כ״ג זה נוטה לצד אפיקורות היו משביעין אותו ערב יום הכפורי׳ ואומרין לו אישי כ״ג אנו שלוחי בית דין ואתה שלוחינו ושליח בית דין משביעין אנו עליך במי ששכן את שמו בבית הזה שלא תשנה דבר מכל דבר שאמרנו לך i. e. „Cum temporibus templi ſecundi, „invaleſcentibus inter Iſraelitas Sadducæis, qui ſubito pereant, legem ora„lem non amplectentibus, ſtatuerent illi, ſuffimentum Diei Expiationis „igni imponendum eſſe extra velum *Sanctiſſimi*, dum adhuc in templo conſi„ſtat *Pontifex*. - - - Et vero ex πατροπαραδόσει didicerint Sapientes, non „imponendum eſſe ſuffimentum niſi in ipſo Sanctiſſimo ante arcam, quia dici„tur l): & imponant ſuffimentum igni ante Dominum. Igitur, quia ſuſpica„bantur in templo ſecundo, Pontificem forte inclinare ad partes Sadducæo„rum, adjurarunt eum veſpera diem Expiationis præeunte, dicentes ipſi: Domine

g) ut Maimon. expoſuit ac Bartenura ad l. c. fol. 124. a. e Gemara l. c. fol. 44. b. l. 7. fin. h) quo de vid. Gemara ad l. c. fol. 44. b. in fin. & fol. 45. a. init. i) hilc. jom haccipurim, cap. 1. §. 7. k) cap. 1. §. 5. Bab. fol. 18. b. circ. fin. fol. 19. b. l. 6. ſqq. Hieruſ. fol. 39. col. 1. l. 45. ſqq.; Vid. R. Simeon in Jalkut ſect. Achare moth. fol. 164. col. 3. fin. col. 4. Edit. Cracov.

„mine Pontifex M.! cum nos legati ſimus Synedrii, tu vero noſter pariter „atque Synedrii; juramento te obſtringimus per eum, qui nomen ſuum in „hac domo habitare voluit, ne immutes quicquam ex omni, quod tibi dixi„mus„. Alibi m) idem Autore Cod. *Sebachim* n) tradit: הקטור מן הקטרת של קדש הקדשים כזית בהיכל חייב מיתה: i. e *Adoleverit in templo de ſuffimento Sanctiſſimi ad quantitatem olivæ, reus mortis.* Ex quibus ſimul patet, quod, ſi *Situs* ad certum diem, ſc. Expiationis, reſtringatur, omnino Sanctiſſimum *habuerit* hoc *Thuribulum aureum*, haud ſecus ac Philoſopho *Continens habere* dicebatur *contentum.*

§. XX. Si quidem ut *Talmudici* o) docent, poſtquam circa initium functionum, in primordio diei, in Sanctiſſimum ſemel Pontifex introduxerat hoc *Thuribulum*, ſuffitu accenſo, id ibi relinquebat, ac alios interea perficiebat cultus omnes, non tantum huic diei proprios, ſed ipſum etiam ſacrificium *veſpertinum juge;* & ſic circa veſperam demum, Sanctiſſimum denuo ingrediens, id ex illo efferebat. ולפי שאין ראוי שיוציא משם חכף והמחתה טרם השלם העיכול לקטרת ולאש אשר במחתה והיה זה ממה שלא יתאמת שישלם בכמו זה העת הנה יצטרך להמתין לסלק הכף והמחתה עד הערב וראוי שיהיה זה כעת שיצטרך לבא אל אהל מועד להקטיר קטרת הסמים ולהעלות את הנרות קודם שיקטיר קטרת הסמים ויעלה את הנרות כדי שלא יהיה ענן הקטרת לפנים מאהל מועד ולפני לפנים יחד כי ההערה בו באלו השני מקומות קרובה להיות אחת כמו שנבאר ולזה אין ראוי שתהיה בשני המקומות ובכלל הנה אז ישלם בלי ספק העיכול לאש ולקטרת ואין ראוי שיכנס שם הכהן אם לא אחר שיתברר לו שישלם זה כדי שלא יכנס שם שלא לצורך ויתחייב מיתה בידי שמים וכו׳ „Quando„quidem, *ut* R. Levi f. Gerſon p) *loquitur*, inconveniens erat, ut efferat exin„de acerram atque thuribulum, antequam ſuffitus ac ignis in thuribulo to„taliter fuerint conſumti: & vero certum tempus, intra quod conſumerentur, „ſtabiliri non poterat, ideo neceſſe habuit, ut, ad acerram ac thuribulum „auferendum, ad veſperam expectaret usque. Atque optime conveniebat, „ut fieret id eo tempore, quo opus habebat ingredi in tentorium conventus, „ad adolendum ſuffitum aromatum, ac accendandas Lucernas, antequam hæc duo

l) Lev. XVI, 3. m) cap. 5. §. 26. n) cap. 13. o) Cod. Joma cap. 7. §. 4. Babyl. f. 70. a. l. 25. 26. b. lin. ult. Maim. l. c. cap. 4. in fine. it. More Nebuchim Part. III. cap. 45. idem Rambam, ac R. Obad. de Bartenura Comment. ad tit. Celim cap. 1. §. 9. fol. 268. p) Comm. ad Lev. XVI. fol. 165. col. 3. l. 1. ſqq.

„duo efficiat; ut ne nubes ſit ſuffimenti in tentorio pariter conventus, atque „ejus intimo ſimul. Nam quæ ex hoc doctrina elicitur, de duobus iſtis locis „tam vicina ſibi invicem eſt, ut haberi queat pro unica, ſicut interpretabimur. „Atque ideo minime erat conveniens, ut fiat in locis iſtis duobus. Et quan- „quam valde probabile ſit, quod tunc abſque dubio ignis ac ſuffimentum ſit „conſumtum; non tamen licitum eſt, ut ingrediatur illuc Pontifex, niſi poſt- „quam clare ipſi conſtiterit, omnia iſta eſſe conſummata. Ne, extra urgen- „tem cauſam illuc ſe ingerens, reus fiat mortis per Deum inferendæ„. Quæ ſi vera ſunt, prouti communi ore Ebræi ſtatuunt; quamdiu *eſſe hujus Thuribuli operativum*, ſive *uſus* ipſius durat, ad quem unice erat deſtinatum, nulla alia templi pars *id habuit*, quam ipſum Sanctum Sanctorum. Atque ſic neque in hoc aliquid continet hæc Epiſtola, quod auctoritatem ejus Canonicam infringeret.

§. XXI. Quandoquidem in Cap. IV. dicetur, ante Arcam ea fieri debere, quæ in Sanctiſſimo ſunt peragenda, v. g. ſuffigationem, ac aſperſionem ſanguinis hircini pariter ac vitulini: Et vero notum ſit, nullam in Templo ſecundo extitiſſe Arcam, antequam hæc collocarentur. Non immerito ſcrupulus cuidam oriri poterit, ecquomodo hæc omnia Pontifex perficere potuerit? *Eo non amplius in Sanctiſſimo exiſtente*, ante quod cultus iſti erant peragendi. Ne itaque inferius denuo ad contenta Sanctiſſimi opus habeam recurrere, placet h. l. adjicere, quod in *Miſchna* 2. tit. *Joma* q), unde reliqui ſua deſumſerunt, legimus, verbis ſequentibus: משניטל ארון אבן היתה שם מימות נביאים ראשונים ושתייה היתה נקראת גבוהה מן הארץ ג׳ אצבעות ועליה היה נותן i. e. *Ex quo ablata eſt Arca, Lapis ibi fuit, inde a diebus Prophetarum priorum, dictus* LAPIS FUNDATIONIS, *qui tres ſuper terram prominebat digitos; ſuper quem* thuribulum &c. *collocabat.* Quæ fabuloſa de hoc *Lapide* fingunt r), non operæ pretium judicio, quæ hic recenſeantur. Uſus genuinus fuit, qui jam determinatus: ut ſc. vel locum Arcæ antiquum oſtendat, vel Sacro inſerviat miniſterio. Cujusmodi in Gentilium quoque Templis olim fuiſſe uſitatum; *Apollonius Rhodius* s) teſtatur, quando de templo Martis in hunc modum loquitur:

εἴσω δὲ μέλας λίθος ἠρήρειστο
ἱερὸς ᾧ ποτε πᾶσαι ἀμάζονες εὐχετόωντο.

i. e. *Erat autem intus* NIGER *defixus* LAPIS SACER, *ad quem omnes aliquando Amazones vota nuncupabant.*

 Quo

q) cap. 5. Gemara Babyl. fol. 53. b. l. 24. ſqq. r) Gemara l. c. fol. 54. b. vid. Sheringhamius Cod. Joma p. 103. ſqq. s) lib. 2. Argonaut.

Quo ipſo tamen neutiquam aſſeruero, æqualem utrinque per omnia utriusque fuiſſe rationem. Sint ſua cuique cultui propria. Sufficit nobis, utrinque in *Fano* aliquem conſecratum fuiſſe *Lapidem*.

CAPUT III.

DE

TEMPORE MINISTERII.

§. I.

Equidem *Moſi* conceſſerat Numen Benignisſimum, ut, quocunque vellet tempore, ac necesſitas conſulendi Deum exigeret, libere in Interiora Sanctisſimi introiret, certum exinde deportaturus conſilium. Ipſe Deus, fabrica Arcæ ac Propitiatorii cum Cherubinis prolixe deſcripta, ac cuique ſede ſua cum contentis, asſignata; tandem ipſorum uſum declaraturus, ſubjicit a), ad Moſen verba faciens: *Conveniam tecum IBI, & loquar tecum a ſuperiore parte Propitiatorii, quod inter duos Cherubines, ſuper Arcam teſtimonii collocatos, omne quod tibi mandaturus ſum ad filios Israel.* Alibi b) vocat *ipſum fidelem in tota domo ſua.* Ex locis his ac ſimilibus idem colligit *Abarbanel* c), quando inquit: מר״עה להיותו מוכן לנבואה בכל עת היה הרצון האלהי וחפצו שיכנס בכל עת אל קדש הקדשים לדבר אתו שם וכמו שאמר ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו ולכן הודה שכאשר מתו שני בני אהרן שהיתה מיתתם בקרבתם לפני יי׳ רוצה לומר שנכנסו לפני לפנים אשר לא כדת לא נפסק הדבור ממשה שנכנס ונתקרב אז שמה אבל וידבר יי׳ אל משה אחרי מות רוצה לומר שהיה מדבר עמו מיד אחרי מות שני בני אהרן שמתו בקרבתם לפני יהוה שבסבת אותה קריבה מתו המקום ההוא גורם למשה הדבור ומעלת הנבואה וכו׳
i. e. „Divina erat voluntas, ejusque beneplacitum, ut Moſes Doctor noſter pa„cificæ memoriæ, quia ſemper ad Prophetiam erat præparatus, quocunque „tempore ingrederetur in Sanctum Sanctorum, ad ſermonem ibi cum ipſo „habendum; ſicut dicitur d): Ingrediente Moſe in tentorium conventus, ut „cum eo loqueretur, audivit vocem loquentis ad ipſum de Propitiatorio, quod ſuper

a) Exod. XXVII, 12. b) Num. XII, 7. c) Comm. ad Lev. XVI, 1. fol. 250. col. 3. l. 32. ſeqq. d) Num. VII, 89.

„ſuper Arcam teſtimonii inter duos Cherubinos, & reſpondit ei. Propterea „etiam accidit, ut defunctis duobus Aaronis filiis, quorum mors ipſis allata eſt „ob acceſſum ſuum ad facies Domini, i. e. quod ingreſſi fuerant præter æquum „in ipſum Adytum, non ideo ceſſarit ſermo a Moſe, qui tunc ſimiliter illuc „fuerat ingreſſus, ac appropinquarat; ſed nihilominus locutus eſt Dominus „ad Moſen poſt mortem duorum filiorum Aaronis, qui mortui ſunt propter „acceſſionem ſuam ad facies Domini, quæ acceſſio cauſa mortis illis exitit; „Eadem Moſi cauſa fuit alloquii Divini, ac Dignitatis Propheticæ. &c„.

§. II. Enim vero nec Aaroni, aut ulli Pontificum, nedum Sacerdotibus Gregariis licitum erat, ut pro arbitrio ſuo illuc ſe ingererent; ſed ipſorum ingreſſus ad certum tempus erat reſtrictus ac determinatus. *Ne veniat omni tempore in Sanctuarium intra velum ante Propitiatorium Arcæ ſuperimpoſitum, ut ne moriatur* e), verba ſunt Dei per Moſen Aaroni deferenda. Apoſtolus noſter *ſemel* inquit, *quotannis* illuc licet *ingredi.* An cum Prophetis, quorum munia erant extrordinaria, in hoc etiam aliquid extraordinarii Deus egerit, Ego certe vix auſim determinare. Utut enim tale quid inferat Ebræorum hypotheſis, qua ר׳ אליעזר אומר לימות ירמיהו שבשעה שאמר ירמיהו לישראל מפני מה אין אתם עוסקין בתורה אמרו לו אם אנו מתעסקין בתורה במה נתפרנס באותה שעה הוציא להם ירמיהו צלוחית של מן ואמר להם הדור אתם ראו דבר ייי וגו׳ אבותיכם שהיו עוסקין בדברי תורה ראו במה נתפרנסו אף אתם עסקו בתורה והקב״ה מפרנס אתכם מזה i. e. *R. Elieſer* f) *ſtatuit, quod, cum Iſraelitæ Jeremiæ increpanti, quidni operam darent legi, reſpondiſſent: ſi in lege addiſcenda occupamur, quo nutriemur? eodem tempore Jeremias urnula Mannæ* in Sanctiſſimo recondita g) *producta, allocutus eos ſit* h): *Heus qui nunc vivitis! videte* (non audite) *factum Domini &c. i. e. videte, quo Patres veſtri, qui in lege erant aſſidui, ſuſtentati fuerint. Etiam vos legi date operam, & hoc ipſo vos ſuſtentabit Dominus.* Eidem tamen utpote lubrico ac vacillanti ſuperſtructæ fundamento, initi admodum eſſet periculoſum. Id vero aperte falſum eſt, quod in *Vajikra Rabba* i) ſtatuit *R. Juda f. R. Simonis:* בכל שעה שהוא רוצא ליכנס יכנס בסדר הזה i. e. *In omni momento, quo voluerit Aaron ingredi, ipſi hoc licitum fuiſſe, modo fieret ordine decenti:* quem ſcil. Deus Lev. XVI. præſcribit operoſe. Vim infert hæc ſententia verbis antea

e) Lev. XVI, 2. f) in Mechilta Sect. Vajehi beſchallach. Vid. Jalkut c. fol. 75. col. 2. poſt med. R. Sal. Jarchi ad l. c. Bibl. Buxt. fol. 78. b. l. 4. ſeqq. g) Exod. XVI, 33. h) Jer. II, 31. i) Sect. 21. fol. 120. col. 2. l. 5. fin. col. 3. init. Vide Jalkut. Sect. Achare Moth fol. 162. col. 2. l. 6. ſqq.

tea e Scriptura allegatis, nec, quocunque modo torqueatur, ad ea applicari poterit hæc explicatio.

§. III. Multo ſanior eſt recepta Talmudicorum lex, quam ob rationes in principio indicatas, proponam verbis *Maimonidis* k): אין כהן גדול נכנס
לקדש הקדשים אלא מיום הכפורים ליום הכפורים וכהן הדיוט
נכנס לקדש לעבודה בכל יום. והוזהרו כל הכהנים שלא יכנסו
לקדש או לקדש הקדשים שלא בשעת עבודה שנ׳ ולא יבא
בכל עת אל הקדש זה קדש הקדשים מבית לפרכת להזהיר
על כל הבית. כהן שנכנס לקדש הקדשים בשאר ימות השנה
בין כהן הדיוט בין כהן גדול או כהן גדול שנכנס לו ביום
הכפורים שלא בשעת העבודה חייב מיתה בידי שמים שנ׳
ולא ימותו וכמה פעמים הוא נכנס לשם ביום הכפורים
ארבעה כמו שיתבאר במקומו ואם נכנס חמישית חייב מיתה בידי
שמים. i. e. „Non licet Pontifici M. in Adytum ingredi, niſi ab uno Expia„tionis die ad alterum. Sacerdos vero gregarius ingredi poteſt in Sanctum ad „miniſterium obeundum QVOTIDIE. Gravi autem admonitione prohiben„tur omnes Sacerdotes, ne ingrediantur in Sanctum, aut in Sanctum Sancto„rum extra horam miniſterii, quia dicitur l): ut ne veniat omni tempore in „Sanctuarium; per quod intelligitur Adytum intra velum; ut prohibitionem „afferat de tota domo. Si quis Sacerdos ingrediatur in Sanctiſſimum reliquis „anni diebus, ſive Sacerdos ſit gregarius, ſive Pontifex M.; aut Pontifex M. „qui ingreditur die quidem Expiationis, non tamen tempore miniſterii, reus „eſt mortis per Deum inferendæ, quia dicitur m): ut ne moriatur. Quod „tandem vicibus ingredi illuc licet in die Expiationis? QUATUOR. Quod „ſi quinquies ingreditur, reus eſt mortis per DEUM immittendæ n).

§. IV. Quod priora hujus Doctoris attinet, quibus alteram Sanctuarii partem omnibus Sacerdotibus liberam pronunciat, quotidie frequentandam; in Sanctiſſimum vero ſoli Pontifici M. permittit introitum: tam bene cum Apoſtolo noſtro conveniunt, ut eundem etiam videantur illuſtrare. Siquidem diem determinant Pontifici, quem Apoſtolus tanquam notum præſupponit. Erat is *Expiationis*: Qui ex præſcripto Divino o) *Decimus Menſis ſeptimi*, anni nimirum ſacri, ſeu *feſtorum*: qui in anno politico, ſeu civili *Primus* eſt. Siquidem

k) Hilc. Biath hammikd. c. 2. §. 1. 2. 3. Conf. R. Moſes Kotzenſis Præced. Negat. 350. fol. 83. col. 2. l) Lev. XVI, 2. m) l. c. n) idem tradit in More Nebuchim. Part. 3. c. 45. fol. 164. b. l. 7. 8. 9. Edit. Sabionet. o) Lev. XVI. 29.

dem Judæi pro varietate rei numerandæ varia conſtituunt anni Principia. In tit: *Rôſch baſchſchana* p): ארבעה ראשי שנים הם באחד בניסן ראש השנה למלכים ולרגלים / באחד באלול ר"ה למעשר בהמה ר"א ור"ש אומרים באחד בתשרי / בא' בתשרי ר"ה לשנים ולשמיטין וליובלות לנטיעה ולירקות / באחד בשבט ראש השנה לאילן כדברי בית שמאי בית הלל אומרים בט"ו וכו' „i. e. Quatuor ſunt anni principia: in primo „die menſis NISAN (*Martii*) principium anni conſtituitur Regibus ſc. *Iſraeli-* „*tarum*, ac feſtis. In primo ELUL (*Auguſti*) decimationi pecoris: Quod ta- „men R. Elieſer, ac R. Simeon in primum TISRI (*Septembris*) rejiciunt. In TIS- „RI (*novilunio Septembris*) principium anni conſtituitur annis (*Regum Gentium* „q) *ac mundi computandis*), dimiſſionibus, Jubilæis, plantationi, ac oleribus. In „primo die SCHEBATH (*Novembris*) ſchola Schammæana ponit principium „anni arboribus; quod tamen Hilleliana rejicit in diem ejus 15. Quæ ideo adjicienda fuere, ne, cum paſſim apud Talmudicos *Expiatio* hæc ſolennis in 10. a novo anno diem, & ſic conſequenter in 10. menſis *primi* occurrat collocata, quis exinde opinetur, ac ſi *Traditionarii* terminum a Deo ſolennitati iſti conſtitutum transtulerint in alium. Nulla inter eos ac Scripturam hac in parte eſt diſſenſio. Hæc menſes numerat anni Sacri, iſti vero civilis.

§. V. Cæterum menſis iſte TISRI, in cujus 10. die hic, de quo loquitur Apoſtolus, introitus erat permiſſus, multis Solennibus ac extraordinariis, veris partim, partim imaginariis fuit nobilitatus r). ר' אליעזר אומר בתשרי נבראת העולם בתשרי נולדו אבות בתשרי מתו אבות בפסח נולד יצחק בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה בראש השנה יוצא יוסף מבית האסורים בראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים בניסן נגאלו ובתשרי עתידין ליגאל וכו' i. e. „R. Elieſer ſtatuit: in menſe TISRI creatus eſt mundus (*propterea ab eodem ad-* „*huc hodie Judæi annos ſuos inchoant*): in TISRI Patriarchæ nati ſunt; & „in TISRI quoque mortui: in Paſchate natus eſt Iſaac, in principio anni, *ſeu* „*primo anni menſe, qui* TISRI *dicitur* viſitata fuit Sara, Rahel, & Anna: In PRIN- „CIPIO ANNI egreſſus eſt Joſephus e carcere: in TISRI ceſſavit ſervitus Pa- „trum noſtrorum in Ægypto, cum in menſe NISAN liberati ſint; & vero juxta *Gloſſam* l. c. ſex ante redemtionem ipſorum menſibus ſervitium deſierit: *in*

Eee eee 3 TIS-

p) ſtatim ab initio cap. I. Miſch. I. q) Vid. Gemara l. c. fol. 8. a. l. 9. 7. fin. r) Cod. Roſch-baſchſchana c. 1. Babyl. fol. 10. b. l. 4. fin. fol. 12. a. l. 1. ſqq.

TISRI *quoque per Meſſiam liberabuntur.* Quomodo unumquodque horum e Scriptura S. prolixe probet, in cit. tit. Talmudico fol. 11. a. l. 8. ſqq. qui volet, conferre poterit. Obſervatu dignum eſt, quod etiamſi *R. Joſua* in plerisque *R. Elieſari* contradicat, redemtionemque Iſraelitarum conſummatam, ut e captivitate Ægyptiaca, ita temporibus Meſſiæ in menſem NISAN rejiciat; in eo tamen cum ipſo conſpiret placide, quod & *Joſephi egreſſum e carcere, & ceſſationem jugi Pharaonici ab Iſraelitis* in eundem menſem TISRI collocat. Quaſi is ex ſpeciali Dei Providentia liberationi hominum corporali pariter ac ſpirituali ſit deſtinatus. Autor *Toſaphoth* s) adducit e *Pirke Elieſer* ביום הכיפורים נמול אברהם אבינו *quod in die Expiationum circumciſus ſit Abraham Pater noſter*, eo ipſo die, quo hoc Sacramentum fuit inſtitutum. *) Quo applicat etiam ea, quæ in tit. *Bava Mezia* t) leguntur, ſub nomine *R. Chammæ f. Chaninæ*: אותו היום יום שלישי של מילה של אברהם היה ובא חקב״ה לשאול באברהם וכו׳ *quaſi dies, quo Deus Abrahamum ſalutaverit*, promittens ſe ad tempus hoc determinatum ad ipſum reverſurum, *tertius fuiſſet a circumciſione Abrahami.* In eodem menſe TISRI cenſent Judæi ſingulos homines a Deo judicari u), cujus in die Expiationis obſignata pronuncietur ſententia. Hinc uti *Rabbenu Jacob* x) e *Talmude* aſſerit: בכל הימים שבין ר״ה ליום הכפורים מרבים בתפילות ובתחונים i. e. *Omnibus illis diebus, qui inter ſunt inter novum annum ac diem Expiationis, multas ad Deum fundat precationes ac obſecrationes*, atque aſſidue jejunantes in perpetua vivunt pœnitentia. A qua etiam dies iſti vocati illis ſunt אשרת ימי התשובה i. e. *decem dies pœnitentiales.* Quippe exiſtimant illi; ut *Maimon* y) e Cod. *Roſch haſchſchana* z) aſſerit: אף ע״פ שהתשובה והצעקה יפה לעולם בעשרת הימים שבין ראש השנה ויום הכיפורים היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד דרשו ה׳ בהמצאו, „quod pœnitentia ac vociferatio „quamvis ſemper accepta foret, ac bona; intra 10 tamen iſtos dies, qui a „principio anni ad diem Expiationis, multo ſit melior ac ſtatim acceptata, quia „dicitur a): requirite Dominum quo tempore vult inveniri„. Quin imo ut taceam, in hunc menſem figi b) *reparationem tabularum Decalogi* c), *dedicationem templi Salomonæi* d), ac præter memorata feſta *Novi anni* atque *Expiationis*, *etiam*

s) ad tit. cit. fol. 11. a. circa fin. *) Gen. XVII, 20. t) cap. 7. fol. 86. b. l. 8. fin. u) tit. Roſch haſchſchana cap. 1. §. 2. fol 16. a. l. 2. 3. 15. ſqq. x) in Orach Chajim §. 602. f. m. 72. col. 3. l. 17. fin. y) hilc. Teſchuba cap. 2. poſt med. z) cap. 1. fol. 18. a. l. 32. ſqq. a) Jeſ. LV, 6. b) vid. Lightf. Hor. Hebr. ad Matth. II, 1. p. m. 199.

etiam *feſtivitatem Tabernaculorum*:) in eodem menſe TISRI redibant fundi, aliæque opes abalienatæ, ad Proprietarios ſuos; & qui hactenus in ſervitute duros ſæpe numero perpeſſi fuerant Dominos, liberabantur, ac ſuæ reſtituebantur ingenuitati. *R. Iſmael f. R. Johannis f. Broka docuit* e): מראש השנה עד יום הכפורים לא היו עבדים נפטרים לבתיהן ולא משתעבדין לאדוניהם אלא אוכלין ושותין ושמחין ועטרותיהן בראשיהן כיון שהגיע יום הכפוריש תקעו, בית דין בשופר נפטרו עבדים לבתיהם ושדות חוזרות לבעליהן וכו׳ „A PRINCIPIO anni usque ad diem Expiationis „equidem ſervi domum non redibant; neque vero ſerviebant Dominis ſuis: „ſed comedebant, bibebant, ac lætabantur, ſertis coronati capite. Poſtquam „autem ingruente die Exoptationum, buccina clangebant Synedrium, ſervi „ad ſuas redibant domos; & agri ad ſuos proprietarios„. Quid quod, ſi *Salvator noſter* in his terris 32. annos egit cum dimidio, cum baptizatus ſit poſtquam 29. annum jam compleverat, triceſimo nunc recens inchoato, Luc. III, 16. *atque in medietate ſeptimanæ abrogare deberet ſacrificium atque oblationem* Dan. IX, 27. mortuus quoque ſit circa feſtum Paſchatis, quod poſt baptiſmum ſuum quarta tum celebrabat vice Joh. II, 13. c. V, 1. c. VI, 4. c. XIII, 1. aliter dici non poteſt, quam *Eundem* in hoc ipſo menſe TISRI & *natum* fuiſſe atque *baptizatum* f). Singulari procul dubio Dei providentia. Ut in ipſo revera impleatur, quicquid in præcedentibus vel liberationis vel Expiationis hoc menſe contigiſſe dictum fuit: corporali ſaltem redemtione ad ſpiritualem applicata.

§. VI. Verum quod in citatis ſupra *Maimonidis* verbis amplius annectitur de *quadruplici in Adytum introitu*, id eſt quod primo intuitu Apoſtolo noſtro e diametre videtur oppoſitum. Siquidem apud hunc dicitur, ingreſſum fuiſſe Pontificem *ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ*, *ſemel quotannis*. Nec aliter apud *Joſephum*, ſive *Flavium* conſulas, ſive *Gorionidem*. In illo quippe legimus g) *εἰσῄει δ᾽ ἅπαξ κατ᾽ ἐνιαυτὸν μόνος ἐν ᾗ νηστεύειν ἔθος ἡμέρᾳ πάντας τῷ θεῷ.* „Solus autem „atque ſemel in anno intrabat, quo die cunctos jejunare DEO mos erat: in hoc vero h): וגם הכהנים לא נגשנו אל קדש הקדשים כי אם הכהן הגדול איה בא שם פעם אחת בשנה i. e. *Atque etiam Sacerdotes non debebamus accedere in Sanctum Sanctorum; ſed ſolus Pontifex M. illuc venit vice una in quolibet anno*. Quid quod & V. T. cum his conſpiret: cum vice plus ſimplici de hoc Ex-

c) Exod. XXXIV, 1. d) 2. Reg. VII, 2. e) tit. Roſch haſchſchana cap. 1. Gemara Babyl. fol. 8. b. l. 24 ſqq. f) Vid. Cl. Lightf. l. 1. p. m. 998. 239. 240. g) lib. 6. Bel. Jud. c. 15. p. m. 919. h) lib. 6. c. 65. f. 69. col. 1. l. 19. ſqq. Edit. Crat.

Expiationum feſto אחת אשנה, pro quo LXX. Interpretes ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ, adhibeat, Exod. XXX, 10. jubet Deus: *Et expiationem faciat Aaron in cornibus ejus* אחת אשנה SEMEL QUOTANNIS, *de ſanguine ſacrificii pro peccato ex-piatorii* אחת בשנה SEMEL QUOTANNIS *expiationem faciat ſuper eo in generationibus veſtris &c.* Similiter Lev. XVI, 34. *Eſto hoc vobis ſtatutum æternum, ad expiandum filios Iſrael ab omnibus peccatis ſuis* תחת כשנה, SEMEL IN ANNO.

§. VII. Præterea II. Urgent nonnulli, ipſam *typi rationem* introitum requirere non niſi unicum. Comparatur enim Chriſtus cum Pontifice Aaronico, cœlum cum Sanctisſimo. Itaque ſicuti Chriſtus ſemel tantum per ſanguinem ſuum in cœlum introivit, æterna redemtione inventa Ebr. IX, 12. ita quoque Pontificem Aaronicum, qui ejus typum gerebat, neceſſe eſt, ſemel tantum introiviſſe quotannis in Sanctisſimum. III. Cum absque dubio Apoſtolus verbis ſuis reſpiciat ad cultum Lev. XV*I*. deſcriptum; in hoc ipſo capite poſt primum Pontificis introitum clare non meminit Scriptura, eum e Sanctisſimo egreſſum fuiſſe (ut alia illuc inferre poſſet), niſi poſtquam ſanguinem Hirci non minus quam juvenci in illo ſparſerit, Lev. XVI, 18. IV. Nec valde urgeri poterit, quod v. 15. inter ſanguinem juvenci ſparſum atque Hirci, hujus inſeratur mactatio; quæ certe in Sanctisſimo peracta non eſt. Si quidem abunde conſtat in Scriptura non eum ſemper dicendi ordinem ſervari, qui fuit actionum; ſed ſæpius occurrere מוקדם ומאוחר, ut, quod tempore præceſſit, in oratione locum obtineat poſteriorem. Quod nec ipſi Talmudici in hoc capite factum denegant, ut videre eſt in codice *Joma* cap. 7. fol. 71. a. l. 1. i). V. Quæ Judæos coegit neceſſitas, ut iteratos ſtatuerent ingreſſus, Excellentisſimo Dn. *Friſchmuthio* k) judice, tanta non eſt, ut idcirco claram Scripturæ N. T. literam deſeramus, ac Antiquisſimos teſtes oculares: præcipue cum alio modo tolli ea posſit penitus.

§. VIII. De quo ut B. L. libere judicet, non gravabor cauſas toties repetiti ingreſſus ex Judæis ipſis hic transſcribere In *Miſchna* Cod. *Celim*, poſtquam diverſarum Sanctuarii partium diverſi delineati fuerant Sanctitatum gradus, tandem additur l): קדש הקדשים מקודש מהם שאין נכנס לשם אלא כהן גדול ביום הכפורים בשעת העבודה i. e. „Adytum „Sanctius eſt reliquis templi partibus omnibus: quia non ingreditur illuc „Pontifex M. in die Expiationum, tempore miniſterii. In quæ verba *Moſes*

i) Vid. Rambam Comment. ad Miſch. 4. c. 7. tit. Joma. k) Præfat. Diſp. I de Hirco Emiſſario ex Lev. XVI. l) cap. I. §. 9.

ſes Ægyptius, cæteris contribulibus ſuis conſentientibus ac approbantibus m), commentatur: אזהרת כהן גדול מהיכנס לקודש הקדשים זולת ביום הכפורים אמר ואל יבא בכל עת אל הקדש וגו׳ בזאת יבא אהרון וגו׳ והוא יכנס בזה המקום ביום צום כפור ד׳ פעמים הראשונה בקטורת שיקטיר שם בקדש הקדשים / והפעם השנית בדם הפר / והפעם השלישי בדם השעיר / והפעם הרביעי יכנס להוציא את הכף ואת המחתה מקדש הקדשים כמו שהתבאר שם ובתוספת כ״ג נכנס לשם בכל שנה לשנה לעבודת יום הכפורים ד׳ פעמים ביום ואם נכנס חמשה חייב מיתה / i. e. „Prohibitionem PontificisM. ab introitu in Sanctum San„ctorum lex indicat, quando inquit n): Ne veniat omni tempore in Sanctua„rium &c. hoc modo veniat Aaron &c. Cæterum ingredi hic poteſt in die je„junii expiationis in locum iſtum quatuor vicibus: prima vice cum ſuffimen„to, ut adoleat illuc in Sanctiſſimo. Secunda vice cum ſanguine juvenci. Ter„tia vice cum ſanguine hirci, & quarta vice ingrediatur ad educendum Acerram „& Thuribulum e Sanctiſſimo, quemadmodum explicatur in tit. Joma. Et „in Addidamentis quidem dicitur: Pontifex M. ingreditur illuc quotannis „ob miniſterium diei Expiationis quatuor in die vicibus; quod ſi quinquies „ingreſſus fuerit, reus eſt mortis.

§. IX. In eadem Talmudis parte priore *Miſchna* dicta, tit. *Joma* cap. 5. recenſetur §. 2. quomodo Pontifex primum ſuffimentum in Sanctiſſimum intulerit, deinde §. 3. ſanguinem juvenci ablatum ab eo, qui ne concreſceret, in Scamno templi exterioris quarto o) miſcuerat, in idem Sanctiſſimum illatum modo decenti ſparſerit. E quo egreſſus, §. 4. hircum ſibi adductum mactaverit, ejusque ſanguinem in Adytum illatum, eodem modo quo ſanguinem juvenci ſparſerit; ac denuo ex eo fuerit egreſſus. Quibus in eodem capite tandem §. 7. ſubjungitur: כל מעשה יום הכיפורים האמור אל הסדר אם הקדים מעשה לחברו לא עשה כלום שכילן כפרה בפני עצמה וכו׳ i. e. „Omne opus diei Expiationis ordine ſuo recenſitum eſt, quod ſi unum Pon„tifex præponat alteri, eſt ac ſi nil egerit; quia ſingulorum Expiatio ſeorſim „facienda „ Atque hæc omnia quæ hactenus fieri dicta ſunt, horis peragebamur matutinis. Poſt quæ cap. 6. toto, cit. tituli, atque principio cap. 7. plura alia recenſentur miniſteria, quorum multa a Pontifice veſtibus aureis in-

F ff fff duto

m) Vid. de Bartenura ad l. c. Abarbanel l. c. fol. 249. col. 4. l. 11. ſqq. n) Lev. XVI, 2. o) l. c. cap. 4 §. 3. Confer Maimon. hilc. jom haccippurim c. 4. §. 1.

duto perficienda traduntur. Donec tandem circa veſperam diei p) קדש ידיו ורגליו ופשט וירד וטבל ועלה ונסתפג הביאו לו בגדי לבן ולבש וקדש ידיו ורגליו נכנס להוציא את הכף ואת המחתה i. e. *Conſecratis manibus pedibusque, veſtes aureas exuat, deſcendat ac lavet, aſcendensque ſe abſtergat, atque rurſus veſtibus albis indutis, manibus pedibusque conſecratis ingrediatur in Sanctiſſimum, ad edocendum ex eo Acerram atque Thuribulum.* Quæ verba ſunt Miſchnæ l. c. cap. 7. §. 4.

§. X. Exiſtimant nimirum Ebræorum Doctores, cum hæc ſingula, quæ ordine hactenus enumerata ſunt, a DEO ipſo Lev. XVI. clare jubeantur per Pontificem M. in Sanctisſimo peragenda; Ordinem, qui in cit cap. delineatus eſt, ſervandum eſſe: ac eapropter fieri non potuiſſe, ut introitu uno perficiantur omnia. Quot manibus enim inſtructus requireretur Pontifex, qui peculiari vaſe *ſuffimentum*, alio *prunas*, ac rurſus alio *ſanguinem juvenci*, ac diverſo *ſanguinem hirci* inferret in Sanctisſimum? Potisſimum, quia priora prius inferri debuerint, per eaque Expiatio peragi, quam hircus mactatus fuerit a Pontifice, cujus ſanguis in Sanctisſimum erat inferendus. Nec Thuribulum cum Acerra e Sanctisſimo auferri prius potuerit, quam circa veſperam, igne atque prunis in eo penitus conſumtis q), & tot interea miniſteriis aliis peractis. Poſt quæ ſiquidem abſoluta demum Lev. XVI, 23. dicatur, *ut in tentorium conventus ingrediatur;* nullo certe alio fine, quam ut Thuribulum ex Adyto repetat, atque ſic omnem cultum diei huic proprium, ac veſtibus candidis peragendum, perficiat. Cum præter id auferendum nil amplius h. m. obeundum reſtet r).

§. XI. Verum enim vero 1) ſupra monuimus, ordinem rerum agendarum non ſemper in Scriptura fuiſſe obſervatum, ut inde inferas, inter aſperſionem ſanguinis juvenci atque Hirci, hujus interceſſiſſe mactationem. Et qui ordinem actionem ſupra non obſervaſſe a Judæis conceſſus fuit, eſt hic ipſe v. 23 quo eductionem thuribuli e Sanctisſimo adſtruunt. *R. Sal. Jarchi* s) & ex eo *R. Moſes f. Nachman:* אמרו רבותינו שאין זה מקומו של מקרא זה ונתנו טעם לדבריהם במסכת יומא ואמרו כל הפרשה כולה נאמרה על הסדר חוץ מביאה זו שהיא אחר עשיית עולתו ועולת העם והקטרת אמורי פר ושעיר שנעשים בחוץ בבגדי זהב וכו׳ *Doctores* inquit, *noſtri ſtatuunt, quod hic, quo legi-*

p) Vid. Gemara Hieruſol. tit. Jama, fol. 44. col. 2. l. 25. ſqq. q) Vid. Diſp. 1. cap. 2. §. 20. r) Vid. R. Moſes bar Nachman Comment. ad l. c. fol. 196. b. s) Comment. ad l. c. Bibl. Buxtorf. fol. 133. a l. 4. ſqq.

legitur, non ſit locus huic verſui debitus. Atque rationem verborum ſuorum afferunt in tit. JOMA t), *dicentes. Tota hæc ſectio ſecundum ordinem, quo geri ſingula debebant, eſt conſcripta, præter ingreſſum hunc, qui fieri debebat poſt oblationem holocauſti Pontificis, & holocauſti Populi, atque adoletionem membrorum juvenci ac hirci comburendorum, quæ foris peragebantur veſtibus aureis &c.* Quod ſi in uno ordinem turbatum conceſſerint, ilico totum argumentum ab ordine deſumtum in reliquis actionibus omnibus ſuſpectum redditur. 2) Si dixeris ſanguinem utriusque ſacrificii *Juvenci* ſc. atque *Hirci* permiſtum fuiſſe, atque in unico ſaltem vaſe in Sanctisſimum illatum; prout talem permixtionem ſtatuunt Judæi, cum altare aureum interius aſpergi debuit. De quo ne dubites, en ipſa *Maimodidis* u) verba e cod. *Joma* x) deſumta: ואחר כך מערה דם הפר לתוך דם השעיר ומחזיר הכל למזרק שהיה בו דם הפר כדי שיתערבו יפה יפה/ ועומד לפנים ממזבח הזהב בין המזבח והמנורה ומתחיל להזות מדם התערובת על קרנות מזבח הזהב וכו'/ i. e. *Deinceps effundit ſanguinem juvenci intra ſanguinem hirci, ac refundit denuo omnem in craterem, in quo fuerat ſanguis juvenci, ut* QUAM OPTIME INVICEM PERMISCEANTUR. *Quod facto, ſtans ex oppoſito intra altare aureum ac Candelabrum, incipit ſpargere de* SANGUINE PERMIXTO *ad cornua altaris aurei &c.* Quod argumentum propoſitum vide apud *Abarbanelem* l. c. quæſt. 13. fol. 250. col. 1. Item 3) ſi aſſeveres, ſuffimentum prunis imponendum fuiſſe, antequam Pontifex in Adytum ſe conferat, ut *Sadducæos* ſtatuiſſe certum eſt y). Hiſce admisſis, nil obſtat, quo minus ſolus *Pontifex M.* omni deſtitutus comitatu, qui manum ipſi præberet auxiliatricem, omnia in Adyto peragenda uno abſolvat introitu. Una quippe manu Thuribulum tenuiſſet, cui ſuffimentum jam erat impoſitum, atque altera Craterem ſanguine juvenci ac hirci adimpletum. Quæ vaſa utraque ex Adyto egrediens ſtatim una ſecum abſtuliſſe cenſendus eſſet, Unde enim probabunt Judæi, thuribulum e Sanctisſimo auferri non licuiſſe citius, quam prunæ penitus ſint conſumtæ, nec ſuffimentum amplius extollat fumum? Si Ratio *R. Levi f. Gerſon* ſupra z) allata omni exceptione major foret, etiam in Sanctisſimo ſuffimentum adoleri prius non potuiſſet, quam fumo atque igne ſuffimenti in Sancto accenſi penitus evaneſcente: quod tamen propriam Judæorum impugnat hypotheſin.

§. XII. Quod ſi minus placet cum Sadducæis in ſuffitu faciendo conſpirare; neque permixtionem ſanguinis approbas, antequam in Adyto aſperſus

t) cap. 8 71. a. u) hilc. Abodath jom haccippurim c. 4. §. 2. x) cap. 5. §. 4. in fin. Gemara Babyl. fol. 57. b. l. 23. ſqq. fol. 50. a. y) Vid. tit. Joma cap. 1. fol. 18. b circa fin. Hier. l. c. fol. 39. col. 1. l. 45. ſqq. Maimon hilc. Abodath jom haccipurim cap. 1. §. 7. conf Diſp. 1. cap. 2. §. 19.

fuerit; quia dicitur a): *& faciat Aaron cum ſanguine hirci, quemadmodum* jam ante *fecerat ſanguini juvenci, ut aſpergat eum &c.* 4) Aliam tamen viam demonſtravit *Abarbanel*, qua ſi incedas, rurſus neceſsitatis telum, quod Judæos adeo urgere diximus, enervabitur penitus; nec ad quam collimabat metam; ſine offendiculo poterit attingere. Siquidem audacter ille ſtatuit b): והיה כ״ג לוקח מאותו כלי מלא הפניו פטורת ונותן לכף שלפניו ומוליך טחתה בימינו והכף בשמאלו והולך להיכנס בבית קדש הקדשים/ והסגן שהיה בימינו וראש בית אב שהיה בשמאלו היו מגביהין הפרוכת או הפרוכית מלפניו ונכנים הכג בקדש הקדשים וכו׳ i. e. *Pontif. M. qui accepto e vaſe ſibi allato ſuffimenti pugillo pleno, Acerræ ante ipſum poſitæ indito, thuribulum fert dextera ſua, & acerram ſiniſtra; dum incidit ad ingrediendum in Sanctum Sanctorum, Saganem, qui a dexteris ipſius, & Principem Ephemerias, qui ab ejus ſiniſtris, retraxiſſe velum; aut* (in templo ſc. ſecundo) *vela, ante ipſum; ut, iis expanſis, aditum introeundi habeat.* Quæ ſi vera ſunt; unus ipſorum ſanguinem juvenci peculiari contentum vaſe apportare potuit, alius ſanguinem hirci; & ipſum ſuo incluſum cratere. Quem Pontifici, ex quo thuribulum cum acerra in loco decenti conſtituerat, potuerunt porrigere, ac rurſus ſe, antequam ille adoleret, e Sancto ad mandatum Divinum ſubducere. Atque h. m. vocem בבואו Lev. XVI, 17. redderes: *ex quo venit ille*; in Præterito; vel *poſtquam jam ingreſſus eſt*, quam ſignificationem litera ב Infinitivis præfixa habet Gen. XXXIII, 18. Exod. III, 12. Lev. XI, 31. Eſth. II, 7. 1. Reg. XIII, 31. Jeſ. XX, 1. Pſ. LII, 12. ac c), ac requirere h. l. videtur vox oppoſita צאתו; quam res ipſa efflagitat, ut vertas *egreſſus fuerit*, in præterito. Unde enim cognoſcerent, quando in actu egrediendi occuparetur? aut, ſi ex ſono Veli rurſus attracti, atque expanſi id ſenſiſſe dicas, cur ad ſuſpicionem mortis illatæ præſcindendam, ne quidem in Sancto conſtitutus Pontifex M. ſuſtinuit paulo prolixiorem precationem ad DEUM fundere d); cum accurrentes Sacerdotes ſalvum eum ex Sanctiſſimo jam evaſiſſe cognoſcerent. Quam inſolitum autem fuerit, ut reliqui Sanctum ingrederentur, antequam egreſſum ſuum penitus abſolverit Pontifex, conjici poteſt ex hiſtoria recenſita in Gemara Babylonica l. c. quo brevitatis ſtudio Lectorem ejus cupidum remitto;

§. XIII. Præter ea, quæ huc usque dicta ſunt, multa adhuc alia impedire videntur, ne quis cum Judæis *quadruplicem* ſtatuat *ingreſſum.* Siquidem VI. ſi ſuffitus ſeorſim, prout illi aſſeverant, inferatur in San-

z) Diſp. 1. cap. 2. §. 20. a) Lev. XVI, 15. b) Comment. ad Sect. Achare Moth f. 249. col. 2. c. l. 33. ſqq. c) vid. Cl. Noldii Concord. Partic. p. 157. 158. d) vid. Cod. Joma cap. 5. §. 1. in fin. fol. 52. b. l. 15. ſqq. f. 53. b. l. 13. ſqq. Maimon. l. c. cap. 4. §. 1. in fin. in Comment. ad Miſchnam cit. f. 90. col. 2. circa fin.

Sanctiſſimum, nulla foret cauſa, cur ante illius incenſionem juvencus Pontificis mactatus dicatur Lev. XVI, 11. Cujus Sanguis interea temporis, quo adoletur ſuffitus, facile coagulatur: quo facto, non tam aptus eſt aſperſioni, quam ſi animali recens mactato, adhibeatur ad eam, calidus. VII. Nuſpiam in Levitico legitur ſanguis Juvenci ſeorſim in Sanctiſſimum illatus; & tamen, ſuffitu facto, ſtatim ſubjicitur l. c. v. 14. *Et capiat de ſanguine juvenci, ac ſpargat:* quod fieri non potuiſſet, niſi ſanguis una cum ſuffimento fuerit illatus. VIII. Sin minus, ſed ſolus ſuffitus aperuiſſet introitum; non exigua laborarent difficultate verba Apoſtoli, quibus aſſerit, χωρὶς αἵματ⊚ Pontifici non licuiſſe ingredi. IX. Aut Scripturam evertunt, aut ſe ipſas in hoc argumento impugnant Judæorum hypotheſes, quibus ſtatuunt, ab altera quidem parte, omnia in Sanctiſſimo peragenda, & ſic quoque eductionem thuribuli ex eodem, a Pontifice fieri debere candidis induto veſtibus: in quo quidem Scripturam habent conſentientem, Lev. XVI, 4. & tamen a parte altera unanimiter aſſeverant, introitum quartum ad thuribulum ex adyto auferendum ſuſceptum, circa veſperam demum fieri, poſt oblationem non modo ſacrificiorum iſtius diei Supererogatoriorum; ſed & ſacrificii jugis veſpertini e). In *Gemara Hieroſolymitana* f) legimus: אמר ר׳ אלעזר יש לך עבודה אחרת שהוא עובדה בבגדי לבן ואי זו זו הוצאת כף ומחתה׃ אמר ר׳ יוחנן הכל מודין בהוצאת כף ומחתה שהיא לאחר תמיד בין הערבים׃ i. e. „R. Eleaſar docuit, eſt alius quidam cultus, quem candidis indutus veſti„bus perficit, qualisnam ille eſt? Eductio acerræ, ac thuribuli. R. Johannes „dixit: de eductione acerræ ac thuribuli fatentur omnes, quod poſt Sacrificium „juge veſpertinum fiat.„ At vero jam ante oblationem holocauſti, ac accenſionem adipis &c. Sacrificiorum iſtius diei ſupererogatoriorum Deus juſſerat, ut Pontifex, exutis veſtibus, ac in tentorio conventus ſepoſitis, deinceps veſtes induat alias uſitatas Lev. XVI, 23. ſeqq.

§. XIV. X. Tandem fruſtraneum eſt, & verbis Scripturæ contrarium, quod Judæi ad *quartum introitum* probandum provocant ad Lev. XVI, 23. *Talmudis* g) eſt interpretatio: ובא אהרן אל אהל מועד מאיכן בא מקריית הפרשה ולהיכן הוא הולך להוציא כף ומחתה׃ *Quando dicitur:* ET VENIAT AARON IN TENTORIUM CONVENTUS, *quid intelligitur a quo reverſus ſit? a lectione ſectionis Biblicæ, ad quod autem tendat?* AD EDUCENDUM ACERRAM AC THURIBULUM. Cui conformia

Fff fff 3 ſunt,

e) Vid. Raſchi ad §. 11. citatus. f) tit. Joma cap. 7, fol. 44. col. 2, l. 35. ſqq. 27. 28. g) Hieruſ. tit. Joma cap. 7. fol. 44. col. 2. l. 25. 26.

ſunt, quæ) *Raſchi* h) habet: בא אל אהל מועד להוציא את הכף ואת המחתה שהקטיר בה הקטורת לפני ולפנים i. e. *Ingrediatur in tentorium conventus, ad educendum acerram ac thuribulum, in quo adoleverat in Adyto ſuffimentum.* Tantum fidit verſui huic *Moſes Gerundenſis* i), ut nen verius ſit trahere: על כרחנו יבא אהרן אל אהל מועד לעבוד עבודה לא הוצרך הכתוב להזכירה והיא הוצאת הכף והמחתה כי מלבד זה לא נשאר לעשות בבגדים האלו i. e. „Vel nobis invitis dicendum eſt, quod venerit Aaron in tentorium conventus ad aliquod obeundum miniſterium: cujus „ut mentionem faciat Scriptura, non opus habuit. Eſt autem eductio acerræ „ac thuribuli. Præter quod nil amplius his veſtibus reſtabat peragendum. Enim vero vel invito *Moſe Gerundenſi*, omnibusque ejus aſſentatoribus ringentibus, dicendum, hunc verſum Biblicum nullo modo ad ipſorum mentem trahi poſſe. (1.) Non jubetur in eo ingredi Pontifex in Sanctisſimum; ſed in *tentorum conventus*, quod hoc in ipſo verſu, item v. 16. 17. 20. contradiſtinguitur *Sanctiſſimo*, atque pro priori tabernaculi parte ſumitur, quæ *Sanctum* dicitur. (2.) In eam jubetur ingredi tabernaculi partem, in qua veſtes reconditæ aſſervabantur, ad riticulum foret, hunc locum velle conſtituere in Sanctisſimum; quo nemini præter Pontificem introire fas. Res ipſa aliud ſuadet, atque ea quæ ſuperius k) dicta ſunt de iis, quæ in Sanctisſimo fuerint contenta. (3.) Finis hujus introitus claris verbis in textu eſt expreſſus: *& exuat veſtes lineas, quas intuerat cum ingrederetur in Sanctuarium, easque ibi recondat*, at hic longe alius eſt, quam quem Judæi ſomniant; detractio ſc. veſtium, non vero eductio Thuribili.

§. XV. Quicquid horum ſit, exiſtimat nihilominus *Magnus* ille *Grotius*, verba Apoſtoli noſtri non ita eſſe intelligenda, quaſi non aliquoties exierit & rurſus intrarit. *Primum enim*, ait, *intrare eum oportuit, Batilli inferendi cauſa: Deinde ſuffitus, deinde ſanguinis vitulini primum, deinde & hircini. Itaque quater illo die eum intraſſe ait Moſes Mikkotzi, & recte.* Concludit ergo ad conciliandum Apoſtolum cum iis, qui plures introitus ſtatuunt, ἅπαξ τȣ̃ ἐνιαυτȣ̃ idem eſſe ac *uno anni die.* In quo quidem omni fundamento non deſtituitur. Quippe Græca hæc verba ex LXX. Interpretibus deſumta videntur: qui per ea, ut ſupra monui, ſemper expreſſerunt Ebraica אחת בשנה, quibus in hoc argumento uſus eſt Spiritus Sanctus. Hæc ſi per *hypallagen* intelligas, pro באחת השנה ut Jud. I, 8. Eſth. I, 2. Joſ. II, 6 Deut. II, 34. Gen. XVIII, 11. l), reddere licet: *in uno anni ſc.* tempore. Voce עת partim ob Genus fœminum, partim ob

h) Comment. ad l. c. Bibl. Buxt. fol. 233. a. l. 9. ſeqq. i) l. c. ad §. 10. k) *Diſp.* 1. c. 2. §. 13. & ſeqq. l) Vid. B. Glaſſ. Phil. Part. 1. lib. 3. tr. 1. can. 43. p. m. 495.

ob Lev. XVI, 2. ſubintellecta. An hoc ipſum in animo habuerit *Syrus*, quando vertit: ܚܕܐ ܗܘ ܒܫܢܬܐ ܒܠܚܘܕܘܗܝ *unum erat in anno tantum* ſc. tempus &c., judicent alii. Certe in iis, quæ verſu præced. his oppoſuit, vocem *temporis* adhibuit, dicendo: ܒܟܠܙܒܢ *in omni tempore*: quam ideo exinde non incommode per *zeugma* hic repetendam duceres. *Ellipſis* autem numerati poſt numerale Ordinale nequicquam ullum movere poterit. Cum ea ante Genitivos *Anni* vel *Menſis* tam ſit uſitata, ut pro ordinaria ſermonis elegantia haberi queat. Vide Gen. VIII, 5. 13. &c. Nihilominus ſi animi mei ſententiam depromam, huic quidem conciliationi non multum tribuo. Illuſtraveris enim quantum volueris manebit tamen coacta expoſitio. *Hypallagen* nollem applicare, niſi quando evidentisſime eam contextus ſuppeditat. Ad hæc procul dubio non fruſtra fœmininum אחת eſt adhibitum, quod nomina numeralia convertere ſolet in adverbia. *Ellipſis* numerati ante nomina *Anni* atque *Menſis* eſt membrorum propriorum ac immediatorum, non generis ante ſpeciem, vel totius aggregati ante partem integralem, h. e. ante genitivum *anni* deſiderari poteſt numeratum *menſis*, ut non incommode dicerem: *in primo anni primi* ſc. menſe; ac ante genitivum *Menſis*, numeratum *diei*, ut in illo l. c. *in primo iſtius menſis*, ſubintelligi *die*. At tale quid h. l. ſtatuere nec res admittit, quia falſum, integro menſe Adytum ingredi unquam fuiſſe licitum, nec fœmininum אחת; cum nomina & *Menſis* & *Diei* apud Ebræos ſint maſculina.

§. XVI. Neque eam approbare poſſum conciliationem, qua contendunt, apud Apoſtolum nil aliud dici, quam eum ingreſſum in Sanctisſimum, qui cum ſanguine fiebat, fuiſſe modo unicum; quo tamen non negetur, alios, qui absque ſanguine, plures fuiſſe licitos. Nec ſcopus Apoſtoli, nec verborum ordo, aut hiſtoria V. T., quam reſpicit, neque antitypus, hanc admittunt detorſionem. Utrum vero plus valeat, ſi aut *Actum introeundi continuum* intelligas, quemadmodum *tribus vicibus quotannis coram Domino comparere* jubetur m) *omnis maſculus*. Cum certum ſit in uno feſtorum iſtorum majorum aliquoties in templo eos comparuiſſe, ex eoque egreſſos rurſus in id fuiſſe reverſos. Vel quemadmodum is in vulgari uſu *ſemel* per diem ediſſe aut bibiſſe dicitur, qui actum bibendi aut edendi toto continuavit die. Aut, ſi hoc minus placet, *ingredi* ſumas ceu medium loco finis, per Metonymiam Antecedentis, pro *toto Expiationis actu*. Id extra omne dubium poſitum eſt, de tali cultu loqui Apoſtolum, qui, licet non ex ſe & propria virtute, ex inſtituto tamen & virtute

m) Exod. XXIII, 17. c. XXXIV, 23. 24.

virtute aliena efficax erat ad Sanctitatem remiſsionemque peccatorum conferendam, utut modo annuam. Atqui id ſolus ingreſſus præſtare non potuit; ſed quæ per eum in Sanctisſimo agebat amplius. Præterea Apoſtolus, ut opinor, verbis ſuis ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ eundem exprimere voluit ſenſum, quem in V. T. de hoc ipſo argumento Spiritus S. indigitaverat vocibus אחת בשנה. Enim vero quicunque loca, in quibus occurrunt, ſupra citata conferet, ipſa rei cogetur evidentia, ut fateatur, *totam actionem Expiatoriam* quotannis *ſemel* ibi mandari inſtituendam, non ſolum ingreſſum. *Erit hoc*, inquit Deus, quod ſc. in præcedentibus prolixius fuit enumeratum, *vobis ſtatutum perpetuum ad expiandum filios Iſrael ab omnibus peccatis ſuis ſemel in anno* n) &c. Deinceps bene obſervandum eſt, in v. 7. vocem *ingredi* expreſſam non comparere, ſed ex præced. verſu eſſe repetendam. In præcedente vero verſu non ea ſola dicitur, ſed ei ſubjungitur τὰς λατρείας ἐπιτελοῦντες. Quod ſi jam omnino aliquid repetendum eſt, uti diverſa eſſe nemo negabit, quidni integram phraſin repetimus? aut, præter σκηνὴν, ſola poſteriora? vel, ſi hoc ob præpoſitionem εἰς minus arrideat, cur non phraſi integra quidem ad meliorem orationis nexum repetita, influxum tamen τοῦ ἅπαξ plus applicamus *miniſteriis*, quam *ingreſſui*? h. m. *in alterum vero tabernaculum ingreſſus eſt ſolus Pontifex, ſemel quotannis miniſteria completurus non absque ſanguine* &c. An, inquam, hæc conciliationi aliquod præſtent momentum, Senioribus, qui ob inſignia ſua in Eccleſiam merita jam pollent autoritate, deliberandum relinquo ac decidendum.

§. XVII. Ea certe ſententia, quæ plures uno ſtatuit Ingreſſus, rationibus prægnantibus minime deſtituitur. Nam (1.) Lev. XVI. talia jubentur introducenda in Sanctisſimum, quæ vix ac ne vix quidem ab uno viro unico actu illuc inferri potuerunt. (2.) Clare prohibet textus biblicus, ne quisquam ſacerdotum in toto tentorio conventus exiſtat, Pontifice in Adytum introeunte, donec ex eo fuerit egreſſus, Lev. XVI, 17. Id quod in cauſa fuit, ut Judæi a Pontifice ſuo juramento obtinere coacti fuerint, quod alioquin *Sagan* atque *Princeps Ephemeriæ* absque eo prohibere potuiſſent, ſi quidem his licitum fuiſſet ad Sanctisſimum usque comitari Pontificem. Recte *Maimonides* o):
ומשביעין אותו על דבר שאי אפשר לאדם שיראהו זולתו וזה כי הצדוקים מאמינים שהוא היה נותן הקטרת על האש בהיכל ואחר כך מכניס את המחתה לפני קדש הקדשים והקבלה האמתית באה כי אין הדבר כן אלא כמו שבאר ואמר ונתן את הקטרת על האש לפני

n) Lev. XVI, 34. o) Comment. in Miſch. 5. cap. 1. tit. Joma, ad Gemaram Babyl. l. c. fol. 89. col. 1. circa fin. Miſchn. cum Comm. Rambam. ac de Bartenura P. 1. fol. 122. a.

לפני ה׳ ובאותה שעה לא יוכל שום אדם לדעת מה שהוא עושה כמו שנ׳ וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבואו לכפר עד צאתו וכו׳ *Adjurant autem eum*, IDEO QVOD NON POSSIBILE SIT ULLI HOMINI, UT ASPICIAT ILLUD, PRÆTERQVAM IPSE SOLUS. *Idque, quia Sadducæi creunt, quod imponere debeat aromata ſuper ignem in templo, ac deinceps thuribulum introducere in* Sanctiſſimum. *Atqui ex vera tratitione percepimus, rem non ita ſe habere, verum uti* ipſe Spiritus S. *exponit, inquiens* p): *imponet ſuffitum ſuper ignem, ante Dominum* conſtitutus. *Cum igitur iſta hora* NON POTERAT ULLUS HOMINUM SCIRE QVOD ILLE FACERET, *ex eo quod dictum eſt* q): *& nullus hominum ſit in tentorio conventus cum ingreditur ad expiandum in* Sanctuarium, *donec egreſſus fuerit; idcirco adjurarunt eum* &c. Tam obſtinati erant Phariſæi in ſua defendenda ſententia, ut, ſi ullo modo prohibere potuiſſent, nunquam concesſiſſent, ut *Sadducæus* ille, de quo in utroque *Talmude* r) relatum legimus, contra morem receptum in templo adhuc conſtitutus aromata igni imponeret, ac tum demum inferret in Sanctisſimum. Crinibus potius eundem e Sanctuario extraxiſſent duo ejus Comites, quam permiſiſſent, ut tam immane (ex ipſorum ad minimum opinione) facinus committeret, quo, ut ll. cc. ſtatuunt, intra paucos dies exitium ſibi attraxit, in fimetum projectus. *Abarbanelis* autoritas tanta non eſt, ut contra Scripturam valeat, omnesque Talmudicos.

§. XVIII. Neque de nihilo mihi videtur (3.) quod Aromata non imponenda ſtatuant prunis ignitis, antequam, utrisque ſeorſim in Sanctisſimum illatis, jam ante Arcam Domini aut ejus ſedem, ſit conſtitutus. Non aliter habetur in textu Sacro Lev. XVI, 12. 13. (4.) Ordinem actionum a Sp. S. oppoſitum absque evidentisſimo ac arctiſſimo necesſitatis telo ægre putarim turbandum. Quod nec Judæis conceſſerim v. 23.; nec ab omnibus, ut in loco Talmudis ſupra citato videre eſt, id approbatur. Potuit efferri ex Adyto thuribulum ſtatim poſt aſperſionem ſanguinis Hirci, vel ante oblationem holocauſti, eorumque quæ v. 24. ſeqq. jubentur peragenda; vel ſi poſt hæc omnia rejicias, literam ו vocis ויצא redderes per כאשר, *poſtquam egreſſus fuerat*. Quæ tamen ſaltem ex hypotheſi profero, non ſtatuo. (5.) Hircus nondum erat mactatus, cum ſanguis juvenci in Sanctisſimo ſpargeretur, non negligenda *B. Lutheri* verſio v. 15. Darnach ſoll Er den Bock des Volcks Sündopffer ſchlachten. Aut ſi contra ordinem in Scriptura obſervatum mactatum aſſeras; ejus ſanguis in ſpeciali aſſervabatur cratere, ut eidem ſeorſim in Adyto fieret, quemad-

p) Lev. XVI, 13. q) l. c. v. 17. r) Cod. Joma cap. 1. ad §. 5. Babyl. fol. 19. b. l. 7. ſeqq. Hieroſol. fol. 39. col. 1. l. 19. ſeqq. a. fin.

modum ſanguini juvenci jam factum erat l. c. v. 15. finis utriusque erat diverſus: ſanguis juvenci expiabat pro Pontifice, Hirci pro populo. Quæ *Abarbanel* adducit s) ad probandum, ſanguinem Hirci cum ſanguine Vitulino commiſceri non potuiſſe, utut dubium meum confirment, parum curo, cum præſupponat, quibus negatis, ſententia ejus ultro corruit. (6.) Valde probabile eſt, cultum circa juvencum Pontificis Expiatorium præceſſiſſe eum, qui circa Hircum pro populo expiatorium. Pontifex enim erat quaſi Mediatoris loco inter Deum ac Populum, huncque apud illum expiare ſuſcipiebat. Quantum enim valeat interceſſio viri, qui ipſe exoſus eſt, nemo noſtrum neſcit. Vide quæ de hiſce extant in tit. *Joma* t) ac Cod. *Hojaroth* u).

§. XIX. Quod ſi (7.) aliquid momenti habet *auctoritas*, præſertim quæ eſt totius Collegii, rationibus inter ſe communicatis; merito veneror quadantenus ſententiam *Rever. Facult. Theol. Jenenſis*, quam tuetur in Bibliis Gloſſatis, quæ prodierunt auſpiciis Incomparabilis Principis ERNESTI PII glorioſiſſimæ memoriæ, verbis ſeqq. Weil aus dem Texte klar, daß unterſchiedene Verrichtungen vorgehen, und ohne das diß Opfer für den Hohenprieſter und ſein Haus, und darnach für das Volck muſten unterſchiedliche Opfer ſeyn; will ſichs nicht wohl leiden, daß wir ſolche Vermiſchung mit dem Blute zulaſſen. Sonderlich, weil die Epiſtel an die Ebräer dieſen nicht zuwider iſt: weil das Wort EJNMAHL auf den gantzen Tag gezogen wird, und auf die einige Verrichtung deſſelben gantzen Tages, ob es ſchon zu -- -- unterſchiedlichen mahlen hat müſſen verrichtet werden, wie hier der Text hell und klar iſt.

§. XX. Atque hæ ſunt rationes, quæ dignæ viſæ ſunt pro ea adduci ſententia, quæ *plures* [: numero non determinato, tot ad minimum, quot rebus inibi peragendis fuerunt neceſſarii :] *ſtatuit Introitus.* Ea enim parum me movent, quæ ex ſola Judæorum hypotheſi fluunt, ſcripturæ teſtimonio deſtituta: cujusmodi ſunt *Duratio Thuribuli in Sanctiſſimo usque ad veſperam*, & *ingreſſus Pontificis in Sanctuarium Albis induti veſtibus, in nullum alium finem, quam thuribuli e Sanctiſſimo efferendi*, & ſi quæ ſunt alia, ad quæ partim in ſuperioribus reſponſum, partim, quia ex vitioſa Scripturæ interpretatione orta ſunt, ultro corruunt. Cui harum quisque velit ſubſcribere, eſto penes Lectorem judicio pollentem.

CAPUT

s) fol. 252. col. a. l. 35. ſeqq. t) cap. 4. §. 2. fol. 43. b. l. 13. ſeqq. u) cap. 3. fol. 13. a. l. 13. ſeqq.

CAPUT IV.
FUNCTIONES IPSAS EXPLICAT.

§. I.

IN ſuperiori capite demonſtratum fuit, ad ſenſum integrum verſus noſtri ſeptimi exhibendum repeti debere ex verſu præcedenti 6. *ingrediebatur* MINISTERIA COMPLETURUS, τὰς λατρείας ἐπιτελῶν, ſive hæc idem valeant ac Ebræorum למלאת את ידי חובתו, cum hoc eſſet officium Pontifici propriiſſimum; ſive idem quod עושה העבודה *Sacrificiorum cultui facturus*. Qualia iſta ſint *miniſteria*, in ipſo, quem tractamus verſu per Synecdochen partis compendioſe indicatur, verbis: οὐ χωρὶς αἵματος ὃ προσφέρει, *non absque ſanguine, quem offert.* Modus loquendi Sacris Scriptoribus eſt uſitatiſſimus a), ut, haud ſecus ac in familiari ac vulgari colloquio fieri ſolet, negationibus utantur *ad contrariam affirmationem preſſius indicandam.* Quod bene intellexit interpres Syrus, affirmative reddens ܒܕܡܐ ܗܘ ܕܡܩܪܒ ܗܘܐ *in* vel *per ſanguinem iſtum, quem offert* &c. Solius *ſanguinis* mentionem facit, non ut reliqua ibi peragenda excludat, ſed (cum non propoſuerat exacte recenſere omnia) quia id ad ſcopum ſuum, qui erat pretium ac efficaciam ſanguinis Chriſti in Sanctitate nobis acquirenda demonſtrare, præ reliquis cultibus omnibus faciebat maxime. Quod ſi enim (arguit) ſanguis hircinus ac vitulinus ſub V. T. a Pontifice & ipſo peccaminoſo oblatus, Pontificem & totum cætum Judaicum ſanctificare poterat, multo magis præſtabit Chriſti ſanguis oblatus a Pontifice omnis peccati experte.

§. II. Verbum προσφέρειν haud ſecus ac Ebræorum הקריב, quod h. l. uſus eſt interpres *Syrus*, ſignificat generatim *rem* vel *perſonam quocunque modo, & ad finem quemcunque admovere* ſive *afferre.* Sic e. g. Judic. III, 18. ויהי כאשר כלה להקריב את מנחה *& accidit cum abſolviſſet* Ehud *afferre munus illud*, Regi Moabitarum *Eglon* ab Iſraelitis miſſum. Quæ LXX. expreſſerunt: καὶ ἐγένετο ἡνίκα συνετέλεσεν Ἀὼδ προσφέρων τὰ δῶρα, cap. V, 25. הקריבה חמאה LXX. προσήνεγκε βούτυρον Exod. XXVIII, 1. הקרב אליך את אהרן אחיך ואת בניו אתו *admove ad te* (fac accedant ad te) *Aaronem fratrem tuum ac filios ejus cum ipſo*, Matth. IV, 24. προσήνεγκαν αὐτῷ πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας, ποικίλαις νόσοις &c. b). Per Synecdochen generis vero idem eſt ac rem DEO conſecra-

a) 1. Cor. XI, 11. Ebr. VII, 20. cap. IX, 18. 22. c. XI, 6. cap. XII, 14. confer Hoſ. XIII, 13. Pſ. XLIII, 1. Prov. XVIII, 5. c. XXX, 25. 1. Sam. XX, 25. Jeſ. XIV, 6. b) Vid. Plura Lev. XXI, 8. Num. XVII, 4. Exod. XXVIII, 1. XL, 12. Num. III, 6. c. VIII, 9. c. XVI, 9. c. XVIII, 2. Matth. VIII, 16. c. IX, 2. 32. c. XII, 22. c. XIV, 35. c. XIX, 13. &c.

ſecratam offerre, ac exhibere, ſive mactata ea fuerit atque holocauſti loco vel ſacrificii cujusdam alterius igne aſcendat; ſive alias ad facies Domini collocetur: illud communiter *offerre* dicunt, hoc *afferre*. Nollem hic ſubtilis videri nimium. Multo minus ut eum damnem, qui *afferre* reddidit. Allatus in Sanctiſſimum ſanguis, Deo eſt oblatus. Hinc non dubitem Dn. D. Schmidii c) verba mea facere: *quemadmodum* OFFERT *non culpamus, ita* AFFERT *malumus. Nam ſanguis oblati ſacrificii inferebatur quidem in Sanctum Sanctorum, ibidemque ſpargebatur: non autem demum offerebatut; niſi* OFFERRE *ſignificet* FERRE ANTE ALIQVEM, *& illi proponere de ſacrificio, ad placandum & exorandum.*

§. III. Quandoquidem v. exhibitio ſanguinis præſupponit animalia mactata, quorum ſanguis eſſe dicitur: Verba quoque *non absque ſanguine* neutiquam eum fovent ſenſum, ac ſi ſolus ſanguis ad cultum in Sanctisſimo perficiendum ſuffecerit, id quod foret contra expreſſam Dei inſtitutionem Lev. XVI, 3. coll. v. 12. 13. Sed quod ſi vel maxime alia ad eum requirantur, legitime tamen peragi non potuerit, niſi etiam *ſanguis* tanquam potius expiationis medium adhibeatur. Ideo ad ſingula rectius percipienda, ordinemque cujuslibet dijudicandum, omnia hic miniſteria recenſenda erunt, quæ die iſto expiatorio a Pontifice, ſive in Sanctisſimo ſive extra illud perficienda fuerunt: ut tota opera ante oculum poſita, manifeſtius eluceat, quidnam præ reliquis eximii habeat ſanguis, cui tantus adſcribitur effectus, qui Pontificem ac populum potuerit a delictis mundare.

§. IV. Miniſteria autem illa, quæ die memorato a Pontifice peragi debent, pro varietate reſpectus, quem quis ſibi proponit, varie poſſunt ſubdividi. Nam I. ratione *Objecti* alia verſantur (1.) circa *holocauſta* tam ſuo quam populi nomine offerenda. Cujusmodi ſunt *duodecim: Duo* nim. agni pro ſacrificio jugis, *Septem* agni pro ſacrificio diei hujus ſupererogatorio, ejusdemque generis Juvencus *unus*, ac *Duo* Arietes, quorum alter pro Pontifice, pro Eccleſia ſeu populo alter d). (2.) Deinceps alia exſerunt ſe circa *Sacrificia pro peccatis* offerenda, quæ *Tria* ſunt: *Unum* juvenvus Pontificis, ac *Duo* explebant *Hirci duo*, quorum alter foris præparatus in veſpera diei Expiationis a Sacerdotibus quoad membra debita comedebatur, alter una cum juvenco, quorum ſanguis in Sanctisſimo ſpargitur, comburebatur e). Præterea varie occupatus ſit (3.) circa *Hircum Emiſſarium*, partim ejus per ſortem electione, partim peccatorum offer-

c) Comment. in h. l. p. 906. d) Vid. Maim. hilc. jom. haccipurim c. 1. §. 1. Abarbanel fol. 249. col. 3. l. 6. ſeqq. fin. e) Confer Maimon. l. c. Abarbanel l. c. & col. 4. init.

in ipſum impoſitione ac dimiſſione in deſertum. (4.) Ad hæc quædam ſubeat munia circa *ſuffitum* faciendum, tam ordinarium omnibus diebus *communem*, in ea templi parte peragendum, quæ *Sanctum* dicitur; quam ſpecialem huic Diei proprium, qui fiebat in *Sanctiſſimo*. (5.) Circa *lucernarum aptationem*, atque (6.) *lectionem* ſectionum quarundam Biblicarum: quam tamen e numero Functionum eximit *Maimonides* f).

§. V. Quod ſi II. rationem *Loci* habere velles, Miniſteria Pontificis 1. Alia in *Sanctiſſimo* erant peregenda, ut ſuffitus Diei Expiationis proprius, ac aſperſio Sanguinis Vitulini atque Hircini. 2. Alia in *Sancto*, cujusmodi ſunt Suffitus quotidianus, Aptatio lucernarum, Precatio, Aſperſiones ſanguinis ad velum ac altare aureum. 3. Alia in *Propylæo*, ac ad altare magnum; cujusmodi varii actus erant, partim in aromatibus, ad ſuffitum eligendis, ac prunis ad adolendum depromendis, partim in ſacrificiis tam holocauſtis quam pro peccatis rite offerendis, atque Hirco Emiſſario commode dimittendo. Et 4. alia in *Atrio mulierum*: ubi lectionem biblicam, cujus ſupra facta fuit mentio, monent peragendam g).

§. VI. Aſt omnium receptiſſima eſt iſta functionum Pontificalium diviſio, qua III diſtribuuntur in 1. *Communes* Diei expiationis cum aliis anni diebus. 2. *Supererogatorias*, ſive vel ob hunc diem communibus *Superadditas*, vel ſimul ob diem Sabbathi in Expiationis feſtum incidentem. Atque 3. *Proprias* Expiationi ac Reconciliationi. Quæ diſtinctio paſſim a Talmudicis inculatur. Ut ut v. ab ipſo *Maimonide*, quem ducem alioquin in hoc argumento mihi propoſueram, tradatur: malo tamen ob perſpicuitatem evidentiorem proponere eam h. l. verbis *Abarbanelis* h): הנה העבודה הנעשית במקדש היום הזה היתה מג' סוגים הא' עבודה תמידית והם ב' כבשים התמידין בבקר ובערב/ והב' עבדת מוסף היום שהוא פר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים ושעיר אחד לחטאת/ ואם חל יום הכפורים בשבת היה עושה כהן גדול מוסף שבת שהם שני כבשים ומנחתם ונסכיהם/ וג' היא העבודה המיוחדת לכפרה ולסלוחה והיא פר אחד לחטאת ואיל לעולה מהכהן גדול ושני שעירי עזים לחטאת הקהל מהם נעשה אחד לחטאת והאחר משתלח לעזאזל המדברה ואיל לעולה i. e. „Ecce cultus in Sanctuario hoc die peragendus eſt triplicis generis. Primo alius „eſt quotidianus, circa duos agnos Sacrificiorum jugium, matutini ac veſpertini.

f) l. c. c. 3. §. 9. g) Vid. Maimon. l. c. c. 3. §. 8. h) hilc. Abodath jom haccipurim c. 2. §. 1. i) Comment. ad Sect. Acharemoth fol. 249. col. 1. l. 9. fin.

„tini. Deinde cultus eſt Sacrificii ſupererogatorii illius diei ; cujusmodi ju„vencus unus, aries unus, agni annales integri ſeptem, & Hircus unus pro „peccato. Quod ſi dies Expiationis in Sabbathum incidat, Pontifex etiam „ſupererogatorium ſabbathi faciat, quod conſtituunt duo agni, cum donis fru„mentaceis, ac libaminibus eo ſpectantibus. Tertii Generis cultus Expiatio„ni appropriatus eſt, atque propitiationi: & peragitur circa juvencum unum „in Sacrificium pro peccato, ac arietem in holocauſtum offerendum nomine „Pontificis M. atque duos hircos caprarum, pro peccato Eccleſiæ; quorum „unus in Sacrificium pro peccato offertur, alter vero emittitur πρὸς ἀναχω„ρήσεις; ad receſſus k) in deſertum, itemque circa Arietem in holocauſtum.

§. VII. His ita diſtributis, non ἀμεθοδικῶς proceſſiſſe videri poteram, ſi juxta aliquam iſtarum diviſionum, ſingulas ſua ſerie exponerem ſpecies. Verum quoniam ex tribus recenſitis claſſibus nulla datur, in qua ſingula ad unum Partitionis membrum ſpectantia in exſecutione ſe invicem immediate conſequantur; & vero decens cujuslibet functionis intus ac in veſtibus albis peragendæ Ordo tam neceſſarium ſolennitatis hujus Ebræis cenſetur Requiſitum, ut eo vel leviter inverſo, omnia acta reputentur irrita: Ita enim *Maimonides* l) e Cod. *Joma* m): כל עבודות שעובד בבגדי לבן בפנים בהיכל צריך לעשותן על הסדר שביארנו ואם הקדים בהם מעשה לחבירו לא עשה כלום קטרת שחפנה קודם שחיטת הפר לא עשה כלום אף על פי שהחפינה בעזרה צורך פנים בקטורת פנים היא יכן שעיר ששחטו קודם מתן דמו של פר לא עשה כלום אף על פי שהשחיטה בעזרה הרי דמו נכנס לפנים / איל ושעיר המוספין שעשה אותן קודם עבודת היום אינן כלום: „i. e. Omnia „miniſteria quæ veſtibus albis intra templum facienda, neceſſe habet, ut eo, „quem expoſuimus ordine, peragat. Quod ſi unum iſtorum alteri præpoſue„rit, nil fecit quicquam. Ceperit pugillum ſuffimenti ante mactationem ju„venci, non egit quicquam. Utut enim ea pugilli, repletio in Atrio fiat; ad „conſummationem tamen ejus requiritur, ut inferatur intus. Atque ſic ſi „Hircum jugulaverit ante ſparſionem ſanguinis juvenci, nil fecit quicquam: „quia licet jugulatio fiat in Atrio, ejus ſanguis intus introducitur. Ita ſi Arietem „& Hircum ſupererogatoria paraverit ante cultum diei huic proprium, non egit „quicquam &c. „ Ideo ut una, quod dicitur, fidelia duos dealbarem parietes, nec opus habeam, omnibus prolixe jam explicatis, rurſus ſingula ſecundum ordi-

k) Bochartus Hieroz. Part. 1. lib. 2. cap. 54. col. 653. fin. col. 654. ſqq. Exc. Dn. Friſchmuthius Diſp. 2. de hirco Emiſſario c. 2. §. 1. circa fin. l) l. c. cap. 5. §. 12. 3. m) cap. 5. §. 7. ſeu ultimo Gemara Babyl. fol. 60. a. ſqq. Hieruſ. fol. 43. col. 1. l. 18. ſeqq. a fin.

ordinem repetere ac recenſere denuo, quo & faſtidium lectori crearem, crambem bis coctam illi proponendo, paginasque re una ſæpius repetita otioſe complerem; neglecta ſerie ſupra in diſtributione propoſita, ſingula enumerabo munia eo ordine, quo cunctis diligenter obſervatis, Ebræi tradunt peragenda: non neglecta tamen emendatione, quæ ſi caſu forſan ſecus ac debebat, unum alteri præpoſitum fuerit, neceſſaria fuit judicata; ut obſervetur.

„§. VIII. *Primum* omnium iſtius Diei *munus* a Pontifice peragendum fuit „*Sacrificium juge* matutinum; quod altari, circa mediam noctem per ſacerdotem gregarium ſorte ad id electum repurgato n), primo mane mactat, ejusque „Sanguinem ad altare holocauſti ſpargit.„ Quale hoc fuerit ſacrificium, tam clare patet e Scriptura; verbi gr. Num. XXVIII, 3. ſqq, Exod. XXIX, 38. ſqq. ut non opus ſit ei illuſtrando lucem accerſere aliunde. Tempus autem, quo optatio ejus incipiat, in ſcriptura aliter reſtrictum non eſt, quam voce בבקר *Mane.*

§. IX. Hæc cum interdum pro toto ſumatur die, nocti oppoſita, ut Gen. I, 5. 8. 13. 18. 23. 31. &c. vel ad minimum, ſi contraponatur veſperæ, nocti contradiſtinctæ, pro parte diei antemeridiana, ſicut *R. Sal. f. Melech.* inquit o): היום כולו לא נקרא בקר אלא עד חצי היום *totus dies non vocatur MANE, ſed* id modo tempus, *quod ad dimidium usque diei ſeſe extendit.* Ideo certum temporis punctum demonſtrative vix imprimit. Ad hæc ambigo, utrum rem acu tangas, ſi probabile fore præſumſeris, ut initium intelligatur totius tractus iſtius qui *Mane* dicitur. Quod in quo conſtituendum, ſubobſcure e *vocis origine* elici poteſt; ſiquidem ratam habeas, quæ a *R. David Kimchio* p) eſt allata, approbata a *R. Sal. f. Melch.* q), verbis: בקר מענין דרישה ובקרה כי בבקר יתבקר כל דבר לאור היום i. e. MANE *Ebraice nomen habet ab inquirendo, ac explorando; quia mane facto, unaquæque res explorari poteſt ad lucem diei.* Quibus verbis videtur innui, tunc initium temporis *matutini* eſſe conſtituendum, cum incipit homo rem unam ab altera, ac colorem a colore, ope lucis diurnæ ſecernere: ut contra ערב *veſpera* incipit, quando hæc omnia videntur permixta. Idem temporis momentum videtur innui, quando *Miſchna* tit. *Berachoth* r) ſciſcitatur: מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן ר"א אומר בין תכלת לכרתי מאי בין תכלה ללבן אילימא בין גבבא דעמרא חיורא לגבבא דעמרא התכלתא הא בליליא

n) Joma cap. I. §. 8. Maimon. l. c. cap. 4. §. I. & imprimis Rabbenu Aſcher tit. Joma f. 91. col. 3. l. 18. o) in Michlal Jophi fol. 2. col. 2. 4. fin. p) in Sepher Schoraſchim Rad. בקר q) in Michlal Jophi l. c. l. 18. fin. r) cap. I. §. 2. Gemara Babyl. fol. 9. b. l. 24. ſqq.

בליליא נמי מידע ידעי אלא בין תכלת שבה ללבן שנה תניא ר"מ סומר משיכיר בין זאב לכלב ר"ע אומר בין חמור לערוד ואחדים אומרים משיראה את חברו רחוק ד׳ אמות ויכירנו אמר רב הונה הלכה כאחרים׃ i. e. *Quando incipiunt recitare ſectionem* AUDI *tempore matutino? ex quo dignoſcere poteſt inter hyacinthinum ac album, vel ſecundum* R. *Elieſer inter hyacinthinum ac porrinum ſeu viride* s). In quam Theſin *Gemara* l. c. *quomodo verba* INTER HYACINTHINUM AC ALBUM *ſunt intelligenda? numquid ex quo dignoſcere poteſt inter vellus lanæ albæ ac inter aliud vellus lanæ hyacinthinæ? atqui hæc etiam nocte inter ſe diſcerni poſſunt.* Igitur non h. m. verba ſunt intelligenda, *ſed* ex quo dignoſcit *inter hyacinthinum ac album velleris ejusdem. Traditio exotica habet: R. Meir dixit, ex quo dignoſcere poteſt inter lupum ac canem.* R. *Akiva vero, inter aſinum ac onagrum. Alii vero, ad quorum ſententiam ſecundum* R. *Hunna ſtat deciſum, ex quo Socium ſuum 4. ab ipſo cubitis diſſitum videre poteſt, atque agnoſcere.* Quæ pleraque citius fieri poſſunt, quam Sacrificium Juge erat mactandum t).

§. X. *Abarbanel* mactationis tempus ponit בודיחת השמש in ortu ſolis, u) quo curioſius id determinant Talmudici in titulis *Joma* w), *Tamid* x) atque *Menachoth* y), quando inquiunt: אמר להם הממונה צאו וראו אם הגיע זמן השחיטה אם הגיע הרואה אומר ברקאי מתיא בן שמואל אומר האיר פני כל המזרח עד שבחברון והוא אומר הן ולמה הוצרכו לכך שפעם אחת עלה מאור הלבנה ודימו שהאיר׃ i. e. *dicente illis Præfecto: ite* ad locum iſtum altum qui in ſanctuario, *& circumſpicite, utrum adſit tempus mactationis; quam primum illuceſcit, clamat ſpeculator:* CORRUSCATIONES, i. e. incipit lux fulgorem ſeu corruſcationem emittere. *Matthias f. Samuelis*, in cujus ſententia, ex mente Maimonidis ac Bartenuræ, ratum habebatur deciſum, *inquiebat*, quæſitum fuiſſe a ſpeculatore, *num totus Oriens tam ſerena luce fulget, ut Hebron quoque in aſpectum tuum cadat?* qua agnita, *reſpondiſſe eum omnino. Quare autem hoc ipſis neceſſe fuit? quia aliquando* (non in die expiationis, quo hoc fieri nequit z), *luce Lunæ aſcendente exiſtimarunt, jam diem illuxiſſe, atque mactarunt Sacrificium juge, illudque ad locum quo combureretur curarent adduci*, quod tamen noctu erat illicitum Lev. XIX, 6. Quæ ſi accurate obſervata fuerunt, procul dubio tardius offerendum fuit *ſacrificium Juge*, quam ea quæ ſuperius dicta ſunt,

s) Conf. Maimon. Raſchi ac de Bartenura Comment. ad l. c. t) Conf. Hieruſ. Joma fol. 40. col. 2. l. 26 ſqq. u) Comment. ad Sect. Achare Moth fol. 249. col. 2. l. 5. w) Cap. 3. §. 1. 2. x) cap. 12. fol. 100. 2. l. 19. ſqq. y) c. 3. §. 2. z) vid Maimon. ad Miſchnam cit.

ſunt, potuerunt agnoſci. Siquidem citius agnoſces hominem tibi notum quatuor modo cubitis a te disſitum, quam in templo Hieroſolymitano conſtitutus civitatem Hebron, aliquot ab Hieroſolymis diſtantem milliaribus. Tam clara requirebatur lux, ut lunæ ſplendorem, ad quem omnia ſuperius indicata examinari poterant, longe ſuperaret. Ad mactationem *ſacrificii jugis*, ut inquiebat *Abarbanel*, ortus Solis requirebatur, ad reliqua dignoſcenda ſufficiebat vel ſola auroræ eruptio. Quæ illuminationem orientis tanto anticipabat intervallo, ut intra illud, ex mente *Gomariſtarum* d) quidem, homo 4. milliaria emeriti queat. Sed ſatis de tempore.

„§. XI. Mactationem ipſam antequam aggrediatur, Agnus mactandus „denuo in conclavi ſuo ad lucem faculæ exploratur, ac integer & absque „vitio deprehenſus, aqua potatur e calice aureo, ut pellis detrahatur facilius b). Quo facto, tempore jam illucente, in domum poparum de„fertur, ibique in angulo boreozephyrino mactatur, ad Annulum ſecundum c). „Mactationem ipſe peragit Pontifex, Agni gulam atque arteriam aſperam, „aut earum partem ſaltem maximam perſecat, ſanguinemque exinde, cratere „ad collum pecudis moto, exceptum ad Altare extimum ſpargit; dum inter„ea alius integram abſolvit mactationem pellem detrahendo, corpusque in „partes dividendo d).

§. XII. Aſperſio talis non eſt, qualis victimæ Piacularis. In lege jubetur fieri ad altare *circumcirca*. Quam Phraſin Judæi ita exponunt, ac ſi Sanguis victimæ ſingulis Aræ lateribus ſit aſpergendus. In eo autem exſequendo, via uſi ſunt compendiaria. Duabus enim aſperſionibus in duobus aræ angulis decuſſatim ſibi oppoſitis, euroboreali nempe & notozephyrino peractis, ita ductum direxiſſe ſuos putant, ut omnia aræ latera imbuerentur. R. *Sal. Jarchi* e) ad hanc phraſin annotat: בכלי אוחז במזרק וזורק כנגד הקרן כדי שיראה לכאן ולכאן ואין קרבן טעון מתנה באצבע אלא חטאת בלבד אבל שאר זבחים אינן טעונין קרן ולא אצבע שמתן דמים מחצי המזבח ולמטה ואינו עולה בכבש אלא עומד בארץ וזורק סביב כך מפרש בשחיטת קדשים שאין סביב אלא שתי מתנות שהן ארבע האחת בקרן זוית זו והאחת שכנגדה באלכסון וכל מתנה נראית בשני צדי הקרן אילך ואילך נמצא הדם נתון בארבע

a) Hieruſ. tit. Joma cap. 3. fol. 40. col. 2. l. 26. ſqq. b) Maim. hilc. Tmidin. cap. 1. §. 9. e Cod. Tamid. c. 3. §. 3. 4. c) Maim. l. c. §. 11. cap. 6. §. 1. d) Maim. l. c. §. 3. hilc. Abodath jom. haccippurim c. 4. §. 1. hilc. Maaſe Korban c. 4. §. 8. hilc. Schechita, c. 1. ante med. e tit. Cholin. c. 2. ʃ. 1. Joma c. 3. ʃ. 4. fol. 32. b. cit. fin. e) Comment. ad Ex. XXIX, 16. Bibl. Buxt. fol. 99. a. l. 10. ſqq.

בארבע רוחות סביב לכך קרוי סביב, i.e. „Sanguinem aſpergillo hauſtum „ita ſpargit e regione cornu, ut utrinque videatur, nullum autem ſacrificium „opus habet, ut ejus Sanguis digito indatur, præterquam Piaculare. Reli„quæ autem victimæ nec cornu opus habent, nec digito; ſed aſperſio ſangui„nis ipſarum fit ad dimidium altaris ac inferius. Neque in Clivum aſcendit „(*Sacerdos aſperſurus*), ſed in terra conſtitutus ſpargit circumquaque. Ita „explicatur in loco, qui de mactatione ſacrorum agit f), *quod Biblicum* „CIRCUMQUAQUE nil notet aliud, quam duas aſperſiones, quæ ſint in„ſtar 4. Quarum una fiat juxta cornu anguli unius, altera in eo, qui huic e „diametro *ſeu decuſſatim* eſt oppoſitus. Ita ut unaquæque aſperſio in duo„bus cornu lateribus ab hac & iſta parte videatur, Sanguisque inditus de„prehendatur in 4. plagis circumcirca. Ideo enim dicitur CIRCUM„QUAQUE. Quæ in hanc ſententiam prolixe & intricate diſputantur a Talmudicis in Gemara ad *Miſchnam* cit. tit. *Sebachim*, in compendio ac perſpicue proponuntur a *Maimonide* g), verbis ſqq. העולה והאשם והשלמים
בין של יחיד בין של ציבור זריקת דם שלשתן על גבי המזבח שוה
לעולם וכיצד הוא עושה כשלוקח הכהן הדם במזרק וזורק ממנו
במזרק שתי זריקות על שתי זויות המזבח באלכסון מחצי המזבח ולמטה
על קרן מזרחית צפונית ועל קרן מערבית דרומית ומתכין כשיזרוק הדם
על הקרן שיהיה הדם מקיף על הזויות כמין גמא כדי שימצא הדם
על שתי מתנות על ארבע כתלי המזבח לפי שנאמר בעולה ובשלמים
סביב והוא הדין לאשם ושירי הדם נשפכין על היסוד הדרומי,
„i. e. His tribus Sacrificiorum ſpeciebus Holocauſto (e quadrupedibus lecto) „victimæ pro noxa, ac Euchariſticæ idem ſemper modus eſt aſpergendi ſan„guinem ad altaris ſuperficiem, ſive ab unico offerantur, ſive ab Eccleſia. At „quomodo facit? Sacerdos de ſanguine in Cratero excepto, ſpargit Aſperſo„rio aliquo duas aſperſiones ad duas altaris angulos a diametro ſibi oppoſi„tos, a dimidio altaris ac inferius, ad euroborealem ſcil. ac notozephorynum. „Operam autem dat inter aſpergendum, ut ſanguis circumcingat angulos ad „formam Gamma *elementi Græcanici, quæ figura eſt Daleth Ebræorum*, *vel Caph fi„nalis inverſi*; adeo ut poſt aſperſiones Sanguis deprehendatur in 4. Aræ pa„rietibus, quia de Holocauſto & ſacrificiis ſalutaribus, quorum mos quoque „ſervatur in ſacrificiis pro noxa, dictum eſt CIRCUMQUAQUE. Quod re„ſtat ſanguinem ad fundum effunditur meridionalem.

§. XIII.

f) cit. Sebachim. c. 5, Miſch, 4; Gemara Babyl, fol, 53, b, l, 5, ſqq. g) Hilc, Maaſe Korbanoth cap, 5, §. 6.

„§. XIII. Poſt peractam convenienter ſanguinis aſperſionem ſtatim in-
„grediebatur Pontifex in priorem templi partem, quæ *Sanctum* vocabatur, in-
„cenſurus ibi in ara aurea ſuffitum, lucernasque in candelabro aptaturus b).
Suffitus iſtius materiam quod concernit, Scriptura Aromatum 4. recenſet i)
genera: nimirum Stacten, Onychem, Galbanum, & Thus. Quibus Ebræi
non contenti, 11. enumerant. Ita enim *Maimonides* k) e tit. *Cerithuth* l) ac
Joma m): הקמורת נעשית בכל שנה ושנה ועשייתו מצוה עשה שנאמר
ואתה קח לך סמים וגומר/ ונתפרשו בתורה ארבעה מסממניה והן נטף
ושחלת וחלבנת ולבינה ושאר סממניה הלכה למשה מסיני/ אחד עשר
סממנים נאמרו לי למשה מסיני והם שעושין אותם במשקל מכוון
ומוספין עמהן בלא משקל מלח סדומית וכפת הירדן ועשב אחד שמעלה
עשא ולא היו יודעים אותו אלא אנשים ודועים יהוא היה הלכה בירם
איש כפי איש/ וזהי כשקל אחד עשר סמניה נטף ושחלת וחלבנה
ילבונה מכל אחד משקל שבעים מנה והמה מאה דינרין
ומר וקציעה ושבולת נרד וכרכום מכל אחד ששה עשר מנה קישט
שנים עשר מנה קנמון השעה מנים קלופה שלש מנים משקל הכל שלש
מאות וששים ושמנה מנה שחוקין חכל הדק מוסיפין לה רובע הקב מלח
סדומית וכפת הירדן ומעלה עשן כל שהוא i. e. „Suffimentum quot-
„annis de novo præparatur, ejusque præparatio fit ex præcepto quodam affir-
„mativo, quia dicitur m), & tu cape tibi aromata &c. Equidem in ſacris li-
„teris 4. modo ex aromatibus iſtis exponuntur ſpecies, quæ ſunt Stacte, O-
„nyx, Galbanum, ac Thus; reliqua vero aromata per traditionem a Moſe re-
„ceperunt, cui in Sina undecim determinatæ ſunt ſpecies, quas certo quamli-
„libet pondere præparent. Quibus, absque certa tamen menſura, ſuperad-
„dunt ſal Sodomiticum, ambram Jordanis, & herbam aliquam fumum extol-
„tollentem. Eam certi modo viri cognoverunt, per traditionem iſtis pro-
„priam, quam unus ex ore alterius accipit. Cæterum hæc eſt menſura unde-
„cim memoratarum ſpecierum: Stactis, Onychis, Galbani, ac Thuris, unius-
„cujuslibet pondus erat 70. Minarum: Mina autem 100. continet denarios.
„Mirrhæ, Caſiæ, Spicæ, Nardi, ac Croci, cujuslibet 16. Minarum. Coſti pon-
„dus 12. Minarum. Cinamomi 9. ac calami odorati 3: Pondus omnium
„368. Minæ. Omnibus bene comminutis, ſuperaddunt quartam

 cabi

b) Maimon. Hilc. Abod jom haccippurim cap. 4. §. 1. e tit. Joma cap. 3. §. 4. Abarbanel l. c. fol. 249. col. 2. l. 10. 11. i) Exod. XXX, 34. ſqq. k) hilc. Hammikd. c. 2. §. 1. 2. 3. l) cap. 1. fol. 6. a. l. 29. ſqq. m) cap. 4. Hier. fol. 31. col. 4. l. 23. ſqq. item cap. 3. circa fin. Babyl. fol. 38. a. l. 23. ſqq. m) Exod. XXX, 34.

„cabi de ſale Sodomitico, ac umbram Jordanis, atque herbam fumum elevan-„tem, quantum libuerit.

„§. XIV. Atque de hoc ipſo ſingulis diebus pondus centum denariorum „adolebatur, 50 *mane*, totidemque *veſpera* n): quantum etiam nunc Pontifex „offert. Proceſſus ſuffitionis quotidianæ a *Maimonide* o) e tit. *Tamid* p) in h. m. deſcribitur: מי שזכה בדישון המזבח הפנימי נכנס בכלי קודש וטני היה שמו ושל זהב היה ומחזיק קבים וחצי / מניח הטני בארץ לפניו וחופן בידיו האפר והפחמים שבתוך המזבח ונותן לתוך הטני / ובאחרונה מכבד את השאר לתוכו ומניחו שם בהיכל ויוצא / ומי שזכה בקטורת נוטל כלי מלא קטורת גרוש וכסוי היה לו ובזך היה שמו ונותן הבזך בתוך כלי אחר וכף היה שמו / ומכסה את הכף בבגד קטן ואוחז הכף בידו ונכנס עמו אחד במחתה של אש בידו / וכיצד חותה זה שזכה במחתה לוקח מחתה של כסף ועולה לראש המזבח ומפנה את הגחלים אילך ואילך ונוטל מן הגחלים שנתאכלו במערכה שניה ויורד ומערה לתוך מחתה של זהב / אם נתפזרו מן הגחלים כמו קב או פחות מכבדן לאמה ובשבת כופה עליהן פסכתר ואם נתפזר יותר על קב חוזר וחותה / ומקדימים לפניהם זה שדשן המזבח הפנימי ונוטל הטני שבו דשן המזבח ומשתחוה ויוצא וזה שבידו המחתה צובר את הגחלים על גבי המזבח הפנימי ומרדדן בשולי המחתה ומשתחוה ויצא / וזה שבידו הכף נוטל את הבזך מתוך הכף ונותנו לאוהבו או לקרובו ורואה אם נתפזר מן הקטורת מעט בכף אוהבו או קרובו נותן לו לתוך חפניו זה שנתפזר עם הקטורת שבבזך ומשתחוה ויצא / ואומרין לזה המקטיר הזהר שלא תתחיל מלפניך אלא תכוה / ומתחיל ומשליך הקטורת האש בנחת כמי שמרקד סלת עד שתתחדה על כל האש / i. e *Qui ſorte electus fuerat ad decinerationem altaris interioris, ingrediebatur cum vaſe aliquo Sancto, quod* טני *vocabatur, atque aureum erat, continens 2 cabos cum dimidio. Quo in terram ante ſe collocato, cava manu hauriebat cinerem ac carbonem, qui in altari iſto, eumque iſti indebat Calatho, ac poſtremo intra illum converrit reſiduum, &, calatho ibi repoſito, egreditur. Cui autem ſorte obtigerat munus ſuffitum faciendi, tol-lit*

n) Maimon. hilc. Thmidin Umuſaphin, c. 3. §. 2. o) l. c. §. 4. 5. 7. 8. p) 3. §. 6, 9. c. 1. §. 4. 5. c. 6. § 1. 2. 3.

lit vas aliquod plenum ſuffitus in acervum cumulati. Vaſi iſti operculum erat בזך *phiala dictum ; quam impoſuit vaſi alii, quod* כף *Acerra dicebatur. Hanc panniculo tectam manu ſua apprehendit, atque ingreditur, comite alio, qui manu tenet pateram carbonariam. Quomodo vero carpunt carbones ? is cui ex ſortitione Thuribulum obtigerat, arrepto thuribulo argenteo, aſcendit ad verticem altaris, atque carbonibus hinc inde disjectis, tollet de illis, qui bene excanduerunt e ſtrue ſecunda , atque diſcendit, effundens, eos in thuribulum aureum. Si diſpergerentur de carbonibus bis circiter cabum aut minus converrebat in foveam, Sabbatho autem obtegebat Abeno : quod ſi plus diſpergeretur, quam cabus contineat, denuo alias ex altari depromebat prunas. Enim vero qui cineres ex altari intimo removerat, antevertebat hos duos, atque calatho, in quo decineratio altaris, arrepto, poſtquam, corpore adytum intimum verſus ſumma reverentia inclinato, Dei Numen adoraverat, exibat. Is autem in cujus manu Thuribulum, prunas in ſuperficiem altaris interioris coacervatas diffundit extremitate thuribuli, ac corpore inclinato egreditur. Iſte vero qui Acerram manu tenet, phialam e medio acerra ſumtam tradit Amico ſuo, aut qui proximus ipſi, & circumſpicit, utrum diſperſum quid ſe de ſuffimento in Acerram, quod Amicus ſuus aut proximus ipſi tradit in pugillum ſuum, cum eo quod in phiala adolendum ; &, poſtquam inclinato corpore adoraverit, egreditur : Commonefacto prius ſuffitum facturo ; ut caveat, ne in eo altaris parte ſuffitum effundere, quæ ipſi proxima, ut ne uſtuletur. Igitur incipit, ac ſenſim effundit ſuffimentum in ignem inſtar ejus qui cribrat ſimilaginem, donec ſuper totum expandatur ignem.* Tres omnino erant, qui ad integrum ſuffitionis actum complendum concurrebant. Quorum omnium vices in Die Expiationis Pontifex ſuſtinebat, ſi vera ſunt, quæ paſſim a Talmudicis q) inculcantur, *nullum cultum in die Expiationis conferi legitimum, qui non perficitur a Pontifice.*

§. XV. Ad aptationem lucernarum, Ebraice הטבת הנרות dictam, quod attinet, *Maimon* autor eſt tam in Commentario ſuo ad *Miſchnam* tit. *Tamid* r). quam in *Jad Chaſaka* s), *per eam intelligi* הדלקת הנרות *lucernarum accenſionem*, quaſi etiam mane lucernæ fuiſſent accendendæ ; quia ſcriptum eſt t) : *& adoleat in eo Aaron ſuffimentum aromatum* בבקר בבקר *unoquoque mane* בהיטיבו i. e. ex mente ſc. ejus, *dum accendit lucernas* &c. Verum ab aliis in hoc deſeritur R. *Obadias de Bartenura* inquit: u) ודברי ר"מבם במשנה זו תמהים מאד וגם בה שסובר ההטבה

Hhh hhh 3

q) Vid. Joma cap. 3. fol. 31. b. l. penult. conf. Diſput. I. cap. I. §. 12. r) cap. 3. §. 9. cap. 6. §. 11. s) Hilc. Tmidin Umuſaphin cap. 3. §. 12. t) Exod. XXX, 7.

שהטבת הנרות היא הדלקתן ושהיו מדליקין הנרות של מנורה כלן בבקר כדרך שמדליקין בערב פלואה כשגבה בעיני ולא שמעתי ולא ראיתי לאחר מרבותי שסובר כן *Verba R. Moſis f. Maimonidis in Miſchnam hanc valde ſunt mirabilia, atque etiam iſtud, quod opinatur, per* הטבת הנרות, *lucernarum intelligendam eſſe incenſionem, quaſi omnes candelabri lucernas mane accenderint eodem modo, quo accendunt veſpera, plus quam admiratione dignum mihi videtur, nec audivi neque vidi quempiam e Doctoribus meis qui ita ſentiret.* Sic *R. Joſeph Karo*, utut alioquin pro virili defendat *Maimonidem* contra inſultus *R. Abraham f. Davidis*, in hoc tamen non auſus eſt ipſi Apologiam ſcribere, ſed aperte fatetur x): והאחרונים חולקים עליו ואומרים שאין הדלקת הנרות אלא בין הערבים ופירוש בהטיבו אינו הדלקה אלא תיקון הפתילות quod *Recentiores ab eo diſcrepent, dicemus non dari accenſionem lucernarum, niſi veſpera, nec voce* בהיטיבו *notetur accenſio, ſed aptatio ellychniorum.* Quomodo *Onkelos, Aben Eſra*; *R. Abr. f. David*, *R. Sal. f. Addereth*, *R. Obadias de Bartenura*, in infiniti alii, & recte, capiunt. Nec in diverſum abeunt *R. Sal. Jarchi*, atque *Abarbanel*, quamvis aliis uſi ſint verbis; e quibus ille y). לשון נקוי הבזיכין של המנורה מדשן הפתילות שנשרפו בלילה *ſignificat mundationem phialarum Candelabri a cinere ellychniorum, quæ per noctem combuſta ſunt* &c. Hic z) מיטיב את הנרות להסיר לכלוכם ולטהרם כדי שיאירו היטב *aptat lucernas, dum removet ipſarum ſordes, easque mundat, ut melius deinceps luceant* &c. Quando ſcil. circa veſperam demum ſunt accendendæ. Ad quid enim opus erat, ut per totum diem omnes arderent, luce ſolari multo clarius illuminante? *Miſchna* a) unius meminit lucernæ creditur, niſi poſt mortem *R. Simeonis Juſti*, in eum finem per integrum etiam diem ardentis, ut ab ea reliquæ circa veſperam accenderentur. Hinc *de Bartenura* aſſerit b): דשאר נרות אפילו דולקין מכבן ומדשנן *quod ſi (Sacerdos mane ad Candelabrum accedens) reliquas lucernas adhuc ardentes inveniat, eas extinguat, atque a cinere ſuo purget.*

§. XVI. Cæterum decineratio hæc ita ſe habebat, ut ſatis bene deſcripta eſt a *Maimonide* c): מסיר הפתילה וכל השמן שבנר ומקנחו ונותן בו פתילה אחרת ושמן אחר במדה והוא חצי לוג וזה שהסיר משליכו במקום

u) Comment. ad Tamid, cap. 3. §. 9. fol. 159. b. circ fin. x) Comment. ad hilc. Temidin Umuſaphin. c. 3. §. 12. fol. 234. c. 2. circ. fin. y) Comment. ad Exod. XXX, 7. Bibl. Buxt. fol. 200. b. l. 12. ſqq. z) Comm. ad l. c. fol. 204. col. 2. l. 24. 25. a) tit. Tamid. cap. 6. §. 1. b) Comment. ad Tamid, c. 3. §. 9. fol. 150. fin. c) hilc Tmidin Umuſaphin. cap. 3. §. 12.

במקום חדשן אצל המזבח עם דישון המזבח הפנימי והחיצון/ i. e. *Removebat ellychnium* cum cinere; *& omne oleum quod adhuc lucernæ ineſt; eique abſterſa indit ellychnium novum, atque oleum aliud in decenti menſura, quæ eſt dimidium Logi: hoc autem quod removit, abjicit in locum cineris penes altare una cum decineratione aræ interioris ac exterioris.* Hus usque, nam quæ ſequuntur, errorem involvunt.

§. XVII. Ne vero cuidam ſcrupulum figant verba Miſchnæ (*) מי שזכה בדישון המנורה נכנס ומצא שתי נרות מזרחים דולקי מדשן את השאר ומניח את אלו דולקין במקומן מצאן שכבו מדשנן ומדליקן מן הדולקים ואחר כך מדשן את השאר וכו׳ i. e. „Is cui obtigerat „munus removendi cineres a candelabro, intrabat, atque reperiens duas lu„cernas orientales ardentes, reliquas decinerabat, has autem in ſuo loco relinquebat ardentes. Si autem iſtas exſtinctas reperiſſet, illas primum decinera„bat, & deinde ex iis quæ ardebant iſtas Orientales accendebat, poſtea cæteras „quoque decinerans &c.„ Quaſi non una modo lucerna, ſed ad minimum duæ per totum diem dicantur ardere. Obſervandum eſt, quod, ut *Maimon* d) habet, e tit. *Tamid* e), atque *Joma* f): לא היה מטוב כל הנרות בפעם אחת/ אלא מטיב חמשה נרפת ומפסיק ועושין עבודה אחרת ואחר כך נכנס ומטיב השתים/ „Non aptaverit omnes lucernas vice una, ſed 5. iſtarum a„ptatis, abruperit, *ac interea temporis* alium præſtiterint cultum g); quo per„acto, denuo ingreſſus ſit, aptans duas *lucernas reliquas*„. Et paucis interjectis, כיצד סדר ההטבה הזה שזכה בדישון המנורה נכנס וכלי בידו וכוז שמו ושל זהב היה דומה לקיתון גדול מדשן בו את הפתילות שכבו ואת השמן הנשאר בכר ומטיב חמשה נרות ומניח הכוז שם לפני המנורה על מעלה שנייה משלש מעלות שלפניה ויוצא/ ואחר כך נכנס ומטיב שני הנרות ונוטל הכוז בידו ומשתחוה ויוצא/ id eſt: „Qualis eſt ordo, *inquit*, aptionis iſtius? is qui ſorte electus eſt ad decine„rationem Candelabri, ingreditur manu tenens vas aureum כוז dictum ſeu „Cyathus, quod ſimile fuit Cantharo magno h); in quod removit ellychnia „extincta, atque oleum in lucerna reſiduum, ac aptat lucernas 5; Cyathum vero tunc ibi relinquit ante Candelabrum in Gradu ſecundo ex tribus iſtis Gradibus

(*) tit. Tamid, cap. 3. §. 9. d) hilc. Tmidin Umuſaphim c. 3. §. 16. Comment. ad Tamid. cap. 3. §. 9. e) ll. cc. f) cap. 3. fol. 33. a. b. fol. 34. &c. g) qualis iſte ſit vid. Gemara tit. Joma fol. 33. a. l. 8. 9. b. l. 8. h) e tit. Tamid cap. 3. §. 6.

„dibus ante Candelabrum poſitis i), atque egreditur : quod denuo deinceps „ingrediens, duas aptaturus lucernas, manu ſua ſecum aufert, quando poſt „pronam corporis incurvationem egreditur„. Quibus diligenter notatis, nulla deprehendetur inter utramque *Miſchnam* k) repugnantia. Duæ ardentes dicuntur relictæ, cum prima vice ingrederetur ad repugnandas 5. Occidentales; una tantum, quæ inter duas Orientales magis ad Occidentem vergebat, cum poſt aſperſionem ſanguinis, *ſecunda vice* repurgationem lucernarum perageret. Et quod hæc ſola (ex ſententia Talmudicorum loquor) ardens per diem fuerit relicta, ex illis *Maimonidis* verbis erit. *Tamid* l) deſumtis colligi poteſt, quibus ſtatuit m) נר מערבי שכבתה אין מדליקין אותו אחר דשונו אלא ממזבח החיצון quod *lucernam hanc Occidentalem ſi extincta fuerit, poſt ejus decinerationem non accenderint niſi de altari exteriori.* Quæ hoc? מפני שלא היתה במנורה נר דולק שכבר הטיב את כולה והתורה אמרה אש תמיד תוקד על המזבח אבל בזמן שיש נר דולק במנורה ומצא המערבי כבה מדליקו מן הדולק *Quia*, ut rectiſſime infert *R. Abr. f. David* n) *non fuit in toto Candelabro lucerna* alia *ardens, omnibus jam dudum repurgatis, e qua accendere poſſet; lex vero præceperat* o), *ut ignis continuo in altari iſto aleretur.* - *Quod ſi enim lucerna quædam adhuc arderet in Candelabro, hanc occidentalem extinctam deprehenſam, ex iſta ardente accedebat.* Sicut claris verbis hoc conceſſum, & uſitatum prædicatur, in *Miſchna* circa initium hujus §. allegata : quæ hic conferatur.

§. XVIII. Atque hæc ex ſententia *Talmudiſtarum*. Quæ utrum undiquaque vera ſit, non immerito quis ambigeret. Quid enim opus erat, ut vel unica lucerna per diem arderet? Unde hæc extincta accedenda dicitur, nil obſtat, quo minus & reliquæ circa veſperam accendantur: aut ſi omnino de hac reliquæ, ea ipſa circa veſperam demum igne ab altari ſumto accendi potuit. Quæ de ea nunquam extincta ante mortem *R. Simeonis Juſti* traduntur, ſi quid veri habent, intelligenda exiſtimem de tempore cujuslibet diei matutini p). Alioquin & ſacræ ſcripturæ contrariarentur, aſſerenti q) ſimpliciter, *temporibus Hiskiæ lucernas a Majoribus ſuis fuiſſe extinctas;* atque rei veritati, quoties enim vel calamitate vel malitia Regum omnis ceſſavit cultus templi, & ſic quoque lucernarum? Samueli Deus apparuiſſe dicitur, 1. Sam. III, 3. Nocte, *antequam*, mane facto, *lucerna Dei extingueretur.* Quod circa candelabrum peragendum mandatur Exod. XXX, 7. circa ſuffitionem matutinam, indicatum voce

i) Conf. Diſp. 1. cap. 2. §. 5. p. 33. k) tit. Tamid cap. 3. §. 9. & cap. 6. §. 1. l) cap. 6. § 1. fin. m) hilc. Tmidin Umuſaphin. cap. 3. §. 13. n) Animadverſionibus ad Maimon. l. c. o) Lev. VI, 2. 5. 6. p) Vid. R. David Kimchi ad 1. Sam. III, 3. q) 2. Chron. XXIX, 7.

voce בהיטיבו, opponitur clare v. 8. *accenſioni*; & ſic nil aliud notare poteſt, quam ardentis antea *reparationem*: quæ ſi illa adhuc arderet, inſtitui non poterat, priusquam ea extingueretur. Vox ipſa ad literam accepta nil aliud ſonat, quam iterum *bonam* h. e. *puram, mundam facere* a ſorde, quam, dum arderet, contraxerat. Ubi ex inſtituto Deus cultum circa Candelabrum peragendum præcipit r), accendere lucernas tantummodo jubet מערב עד בקר *a veſpera ad tempus usque matutinum*: non מערב עד ערב עד בקר ומבקר vel מערב/ עד ערב *ab una veſpera ad alteram*, aut ſicut *a veſpera ad tempus matutinum*, ita amplius *a matutino ad veſpertinum*. Vocabulum תמיד ibi occurrens non continuationem denotat absque ulla interruptione, ſed, ut *Raſchi* exponit, atque *R. Aben Eſra*, כל לילה ולילה *unaquaque nocte*.

§. XIX. Non minus infirmo conſiſtunt talo, quæ de iterata atque diſtincta opera circa lucernas tradunt *Traditionarii*. In Scriptura nullum ejus invenio veſtigium. Idiotiſmum linguæ non intelligit aut diſſimulat *R. Johanan*, s) a de *Bartenura* approbatus t), quando vocem בבקר Exod. XXX, 7. repetitam ad hoc probandum trahit non ſine detorſione: Cum uſitato linguæ genio *diſtributionem* denotet *ad unumquodque tempus matutinum*. Quam alter [ſc. *Riſch Lakiſch* u)] adducit rationem, frivola eſt, nec opus habet refutatione, refutatam tamen qui deſiderat, videat *Gloſſam* l. 17. 16. 15. fin. ad *Joma* fol. 33. b. l. 23. Sic dubia etiam ſunt quæ de *Ordine* dicuntur, prolixiſſime examinata in *Gemara* Babyl. tituli *Joma* w). Inter quæ ea quatantenus non diſplicent, quæ ſub nomine *Abaj* proponuntur x), *reparationem lucernarum* ante *ſuffitionem* collocantia, quia Exod. XXX, 7. dicitur: בהיטיבו את הנרות יקטירנה. Utut enim cum Talmudico iſto non agerem poſitum verborum, quod *reparatio lucernarum* prius recenſeatur, quam *Suffitio*; Significatio literæ ב infinitivis præpoſitæ, qua *poſtquam* denotat y), tam trita eſt, ut iniquum ſit de ea dubitare, Cum *antequam* non ſignificet, niſi rariſſime. Sed ſatis de his, progrediemur ad alia.

§. XX. Pontifice hæc quæ dicta ſunt in templo peragente, interea temporis Sacerdotum, qui ſorte ad id electi, in domo mactatoria, alius agnum excoriatum in ſua diſſecaverat membra, quæ alii in *Clivum* Aræ, eo ordine, quem ſors cuiquam aſſignaverat, detulerant, a medio ejus atque inferius in latere, occidentali collocantes, atque Sale ibi inſpergentes z). Quo etiam *Similam*, ſale

r) Exod. XXVII, 20. 21. Lev. XXIV, 2. 3. s) tit. Joma fol. 33. b. l. 23. t) Comment. ad Tamid. cap. 3. §. 9. fol. 159. a. l. 5. fin. Edit. Venet. u) Joma fol. 33. b. l. 21. conf. Maim. Comment. ad tit. Tamid c. 3. §. 9. it. in hilc. Tmidin Umuſaphin c. 3. §. 16. w) cap. 1. fol. 14. b. it. cap. 3. fol. 33. a. b. ſeqq. x) l. c. fol. 33. a. l. 9. 10. b. l. 32. ſeqq. y) vide ſupra c. 3. §. 12. z) Maimon. hilc. Tmidin Umuſaphim c. 6. §. 3. coll. cap. 4. §. 6. Vid. tit. Joma c. 2. §. 3.

ſale conſperſam a), *Frixa*, atque *Vinum* libaminis collocaverant*. Ritum in excoriatione Victimæ, membrorum ejus proſectione, atque electione per ſortem cujuslibet Sacerdotis ad hæc vel iſta membra victimæ deferenda obſervatum, prolixiſſime deſcriptum vide in Codice *Tamid* b), atque apud *Maimonidem* c). Quem, quia non ſpectat ad munia ab ipſo Pontifice peragenda, jure meritoque hic prætereo. At quantum *Similæ* atque *Vini*, quæ conjunctim ſumta נסכים *Libamina* vocantur d), adhibitum fuerit, claris verbis expreſſum eſt Exod. XXIX, 40. Num. XXVIII, 5. 7. ſcil. ibi *decima Ephæ*, *quarta Hin olei contuſi permixta*; Hic vero in Vino *quarta Hin* e): quæ menſura 12. continet *Logos* f). *Frixorum* menſura Lev. VI, 13. declarata, ſimiliter eſt *decima Ephæ* Similaginis; cujus tantum dimidium tempore matutino offerebatur, altero dimidiato ad juge veſpertinum reſervato, quæ omnia ſunto ex ſumtibus Pontificis. Quomodo in Sartagine frigantur, & quid amplius circa ea veniat obſervandum, prolixe deſcribit *Maimonides* g) e tit. *Menachoth* h); ubi cui placet, integrum eſt legere.

§. XXI. His ita peractis, atque aliis electis, qui membra victimæ diſſecta a medio *Clivi*, ubi conſtituta erant, amplius attollerent ad altare ipſum i): „*Pontifex M. e* templo reverſus omnia DEO offert ככל סדר התמיד של כל „יום *penitus*, ut *Maimon* k) aſſerit, *ſecundum ordinem Sacrificii jugis cujuslibet* „*Diei*. Scil. ut alibi l) idem ſtatuit, approbante; in hoc etiam die, *Miſchna* Cod. „*Joma* m), primum *membra diſſecta*, deinceps *Similam libaminum*, ac porro *Frixa*, „tandemque *Vinum libaminis*. Ad ritum illuſtrandum faciunt; modumque ipſum diſtinctius cognoſcendum, quæ *Maim.* n) e tit. *Tamid* o) proponit verbis ſequentibus: בזמן שרוצה כהן גדול להקריב היה עולה בכבש והסגן מימינו הגיע למחצית הכבש אחז הסגן בימינו והעלהו והושיטו לו הכהן שהוא מוליך את ראש העולה האיברים שבידו וסומך עליהן וזורקן לאש ובכך היו מושיטין לו שאר האברים כל אחד ואחד נותן האברים שבידו לראשון והראשון נותן לכהן גדול והוא סומך וזורק לאש ואין שם סמיכה על האברים אלא לכהן גדול בלבד מפני כבודו אבל כל הסמיכות על בעלי חיים הם i. e. „Quo tempore vult (*quod in* „*hoc die velit*, *neceſſe eſt*) Pontifex M. offerre ſacrificia, per Clivum *medium* p) aſcen.

a) Maimon. hilc. Maaſe Korbanoth, cap. 2. §. 1. *) Maim. l. c. cap. 6. §. 16. b) cap. 4. a. §. 2. ad fin. capitis. c) hilc. Tmidin Umuſaphin cap. 4. §. 6. &c. cap. 6. §. 5. ſeqq. d) Maimon. hilc. Maaſe Korbanoth, c. 2. §. 1. e) Conf. Maim. l. c. §. 4. f) Maim. l. c. §. 7. g) hilc. Tmidin Umuſaphin, cap. 3. §. 18. ſqq. h) cap. 4. fol. 50. b. i) Miſchna 4. cap. 2. tit. Joma fol. 26. a. in fin. k) hilc. Abod. Jom haccipp. cap. 4. ∫. 1. l) hilc. Tmidin Umuſ. cap. 3. ∫. 5. m) 4. cap. 3. fol. 31. b. l. 11. 12. n) hilc. Cele hammikd c. 5. §. 13. 14. o) cap. 7. ∫. 3. p) vid. Joma, c. 4. ∫. 5. coll. de Bartenura in eum loc.

„aſcendit, dexterum latus Ei claudente Vicario. Cum ad medium Clivi pervenerit, Vicarius dextera ejus apprehenſa, in aſcendendo ſuſtentat eum amplius. Ubi Sacerdos iſte, qui caput holocauſti attulerat, porrigit Ipſi Membra, quæ manu tenet. Quibus ad ampliationem honoris ſui manus imponit (utut alioquin omnis manuum Impoſitio q) fiat beſtiis adhuc viventibus), atque in ignem ea projicit. Reliqua autem membra ita ipſi porrigebant, ut unusquisque ipſorum ea quæ manu tenebat, huic Primo traderet,„ qui reliquis ordine decedentibus, ideo in loco ſuo ſubſiſtens r), *Ea amplius porrigebat Pontifici; & hic, manibus illis impoſitis, projiciebat in ignem.* „Quo facto, in igne, quantum fieri potuit, ita ea diſpoſuit, ut quem quodque in viva pecude ſitum habuit, eundem quoque in Ara obtineret s)

§. XXII. „*Vinum libaminis* in ignem non effunditur t); ſed in *Simpullum* „*Orientale*, quorum duo poſita erant penes cornu „ Aræ Notozephyrinum, vicina ſibi invicem, ita excavata, ut humidum illis infuſum per foramina, quæ habebat, ad fundamentum usque Altaris deſcenderet u). Quæ circa ejus oblationem ſecundum morem receptum perficiendam Ebræi annotant, verbis proponam *R. Obad. de Bartenura* w), quibus inquit: בא לו להקיף את המזבח כ"ג שהיה בראש הכבש שהוא בדרום מקיף דרך ימין דכל פנות שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין לכך היה הולך למזרחית דרומית ומשם לצפונית מזרחית עד שמגיע למערבית דרומית מקום הנקבים שהיין והמים שמנסכים יורדים בהן ומשם הולכים לשיתין שהן היסודות ושם עובר כהן אחר ומושיט לו היין לנסכים אבל כ"ג לא היה נושא היין עמו שמא יתקלקל היין בעשן המערכה כשמקיף את המזבח וכו' i. e. „Pontifex M. in vertice Clivi, qui ad Meridiem Altaris, conſtitutus, Aram circuiturus, ad dexteram declinat, (quo uſitate te convertere ſoles) x) tendens ad *angulum* Euroauſtralem, a quo ad Euroborealem, donec pervenerit ad Zephyroauſtralem, ad locum duorum foraminum y) (per quæ Vinum ac Aqua, quæ libant, deſcendunt, atque hinc decurrunt ad Schitthin ſeu fundamenta) z). Ubi ſtat Sacerdos quidam, qui porrigit ipſi Vinum ad libamina. Neutiquam enim Pontifex ſecum de-

 por-

q) qua de vid. Rambam hilc. Maaſe Korbanoth, cap. 3. §. 6. usque ad 14. r) Vid. Tamid, l. c. coll. ad eum de Bartenura. s) vid. Maimon. hilc. Maaſe Korban. cap. 6. §. 4. t) Maimon. l. c. cap. 2. §. 1. u) vid. tit. Succa cap. 4. §. 9. w) Comm. ad tit. Tamid. cap. 7. §. 3. fol. 161. b. x) Vid. Gemara tit. Joma cap. 4. fol. 45. a. l. 10. 11. y) Vid. tit. Middoth cap. 3. §. 2. z). Vid. tit. Meilæ cap. 3 §. 3. coll. in eum Rambam, ac Bartenura; itemque in tit. Succa, cap. 4. § 9, fol. 130, b.

„deportat Vinum illud; ne, dum altare circuit, fumo Pyræ Vinum corrumpatur„. Cum jam in eo eſt, ut Vinum in Simpullum iſtud infundat, *Sagan* cornu illi aſſiſtens ſignum fertur dediſſe Sudario: ut quid nunc acturus ſit Pontifex, innoteſcat reliquis a),

§. XXIII. „Integro cultu circa *Sacrificium Juge* matutinum h. m. conſum„mato, perficit deinceps Pontifex *quædam ex* Sacrificiis *Supererogatoriis*. Et „hoc quidem temporis articulo offert JUVENCUM ac VII. AGNOS, ſingulos „*Holocauſta* b). Unde Aſperſio Sanguinis, atque combuſtio partium cum ſuperiori Holocauſto coincidit. In Libaminibus vero id modo a priori recedit, quod ad Juvencum *Tres decimæ Similaginis* requirantur, *dimidio Hin olei contuſi permiſtæ, Vinique Hin dimidium*, Num. XV, 9. c). Quod ad Partes Juvenci deferendas e loco Poparum ad altare, earumque Libamina, plures requirantur perſonæ, quam ſi holocauſtum ex Agno conſtiterit, neſcio an ſit hujus loci, multa de eo diſſerere. Cui ad palatum hæc ſunt, adeat *Maimonidem* d) e tit. *Joma* e). Quæ a Pontifice ipſo erant peragenda, hactenus eo usque producta erant, ut ſine mora nunc aggrederetur victimas huic Diei proprias; niſi ſi quando *Expiationis dies* in *Sabbathum* incideret. Quo caſu antea *duo Agni* in honorem Sabbathi *Supererogatoria* f) ab ipſo ſunt offerendi, cum ſuis libaminibus. De quibus, quia extrordinarii ſunt, ac de cætero leges Holocauſti ſupra memorati ſequuntur, nil attinet h. l. monere amplius.

„ §. XXIV. *In cultu diei Expiationis appropriato*, quem Pontifex *Albis* indu„tus *veſtibus* peragat, primo loco recenſent *Confeſſionem*, manibus in Juvencum „ſuum impoſitis, pro ſe ſuaque familia edendam. Deinde *Sortitionem* „in utrumque Hircum, ac ea peracta commodam cujusque ff) conſtitutio„nem, alligato etiam Emiſſario panni fruſto in formam linguæ cocco tincti. „Ac tum *Reditum ad Juvencum* iteratum, ob *Confeſſionem* pro fratribus ſuis Sa„cerdotibus in eum edendam. Ac tandem ipſam ejus *Mactationem*. De qui„bus ſingulis ita *Maimonides* g): ובא לו אצל פרו ופרו היה עומד בין
האולם ולמזבח ראשו לדרום ופניו למערב והכהן עומד במזרח ופניו
למערב וסומך שתי ידיו על ראש הפר ומתודה וכן היה אומר אנא
השם חטאתי עויתי פשעתי לפניך אני וביתי אנא השם כפר נא
להשאים

a) Vid. tit. Tamid cap. 7. §. 3. Succa cap. 4. §. 9. coll. ad utrumque R. Obad. de Bartenura. b) Maimon. hilc. Abodath Jom haccipp. cap. 4. §. 1. coll. cap. 1. §. 1. Abarbanel fol. 249. col. 2. l. 12. ſeqq. c) conf. Num. XXIIX, 12. 20. 28. cap. XXIX, 3. 9. 14. Maimon. hilc. Maaſe Korbanoth cap 2. §. 4. d) hilc. Maaſe Korb. cap. 6. §. 16. ſeqq. e) cap. 2. §. 7. f) Num. XXIIX, 9. Conf. Maim. hilc. Tmidin Umuſaph. c. 4. §. 9. Abarb. l. c. l. 13. ff) ſecundum Abarbanelem l. c. fol. 249. col. 2. l. 25. g) hilc. Abod. Jom. haccipp. cap. 4. §. 1.

O

לחטאים ולעונות ולפשעים שחטאתי ושעויתי ושפשעתי לפניך
אני וביתי ככתוב בתורת משה עבדך לאמר כי ביום הזה
יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאותיכם לפני ה׳ תטהרו
ואחר כך מגריל על שני השעירים וקושר לשון של זהורית
בראש המשתלח ומעמידו כנגד בית שלוחו ולנשחט כנגד בית
שחישתו ובא לו אצל פרו שניה וסומך שתי ידיו על
ראשו ומתודה וידוי שני וכך הוא אומר אנא השם חטאתי
עויתי פשעתי לפניך אני וביתי ובני אהרן עמך קדושיך אנא השם
כפר נא לחטאים ולעוות ולפשעים שחוטאתי ושעויתי ושפשעתי
לפניך אני וביתי ובני אהרון עם קדושיך ככתוב בתורת משה
עבדך כי ביום הזה וכו׳ ואחר כך שוחט את הפר וכו׳

„i. e. Poſtea accedit ad Juvencum ſuum, conſtitutum ad angulum Altaris Bo„reozephyrinum h), in eo ſpatio quod Propylæum inter atque Altare, capite „ad Meridiem, facie vero verſus Occidentem verſa. Ipſe Pontifex autem in „Oriente conſiſtit, facie ad Occidentem proſpiciente, atque utraque manu ſua „capiti Juvenci impoſita, confitetur, inquiens: Obſecro Domine! peccavi, „inique egi, prævaricatus ſum coram Te ego ac domus mea: Obſecro Domi„ne! expia quæſo peccata ac iniquitates & prævaricationes, quæ peccavi, & ini„que egi, ac prævaricatus ſum coram te Ego ac Domus mea. Scriptum enim „eſt in lege Moſis Servi tui, dicendo i): quia hoc ipſo die Expiationem recipiet „de vobis, purificando vos ab omnibus peccatis veſtris, coram Domino puri „eritis. Quo peracto, (*ad Orientem Atrii ſe confert, in Septentrionem Aræ, ſtipatus „a dexteris Vicario, a ſiniſtris vero Anteſignano Ephemerias* k), *ubi duo Hirci erant*), „in quos ſortes projicit, ac linguam ligat coccineam in caput Emiſſarii, ad lo„cum e quo emittitur (*Portam ſc. Orientalem*) l) conſtituti; Mactando vero „(ſi ita ad mentem *Gemaræ* m), Rabbenu Aſcher n), *ac* Bartenuræ o) *vertere licet*) „ad Gulam ſuam, locum quo jugulatur p). Deinceps revertitur ad Juvencum „ſuum, & impoſitis ejus capiti duabus manibus ſuis, confitetur Confeſſionem „ſecundam, atque ita inquit: Obſecro Domine! Peccavi, inique egi, Præva„ricatus ſum coram te, Ego ac Domus mea, & FILII AARONIS POPULUS „SANCTORUM TUORUM. Obſecro Domine! expia quæſo peccata, ac „iniquitates, & prævaricationes; quæ peccavi, & inique egi, & prævaricatus

 ſum

h) vid. Rabbenu Aſcher, tit. Joma, fol. 91. col. 4. *l.* 5. i) Lev. XVI, 30. k) hæc ex Miſchna 9. cap. 3. tit. Joma. l) vid. Rabbenu Aſcher ad tit. Joma, fol. 91. col. 4. l. 23. fin. m) tit. Joma fol. 41. b. l. 18. ſqq. n) l. c. l. 22. fin. o) Comment. ad Miſchnam, tit. Joma, cap. 4. §. 2. fol. 124. a. l. 3. p) Conf. Gloſſa l. 11. ad tit. Menachoth fol. 93. pag. b.

„ſum coram te, Ego ac Domus mea, & filii Aaronis populus ſanctorum tuorum, „ſcriptum enim eſt in lege Moſis Servi tui, dicendo q): quia hoc ipſo die &c. „Quo peracto, mactat Juvencum ſuum &c.

§. XXV. *Juvencus* hic dicitur *Pontificis*, non tam quod ipſius erat expiatio, quam quod proprio ære eum neceſſe habebat acquirere. De eo ita *Moſes Ægyptius* r): פר יום הכפורים אע״פ שכ״ג קונהו משלו שנ׳ פר הטאת׳ אשר לו המקום הפקיר מטונו בו לכל אחיו הכהנים שאילו לא היה להן בו שותפות לא היו מתכפרין בו לפיכך אם מת כ״ג קודם שישחט הפר הכהן שעומד תחתיו אינו מביא פר אחר אלא שוחט את של ראשון וכו׳, „i. e. Quanquam Juvencum diei Expiationis Pontifex de ſuo emat, „ſicut dicitur s): Juvencus piacularis qui ſuus eſt. In eo Deus opes ejus „publicas quaſi facit omnibus Sacerdotibus, ipſius fratribus. Si enim nulla „ipſis in eo participatio, non expiarentur per eum. Propterea, defuncto Pon-„tifice M. antequam Juvencum iſtum mactat, Sacerdos in iſtius locum ſurro-„gatus non offert Juvencum alium, ſed mactat Prioris &c. Cur præciſe Juvencus ſit aſſumtus, victimis piacularibus alioquin e fæmellis exiſtentibus, neque de armento t); examinatum vide ab *Abarbanele* u); ſi ſalivam tibi movet.

§. XXVI. Vicibus vero duabus diſtinctis, diſtinctas (ob *addidamentum* aliquod in ſecunda ſuperadditum) in *Juvencum* effatur confeſſiones; quia parum efficacem exiſtimarunt interceſſionem, factam a perſona exoſa ei apud quem intercedit pro altero: niſi, ea antea a peccatis ſuis mundata. Jam in gratiam fuerit recepta, צריך שיבוא זכאו ויכפר על החיב i. e. *Neceſſarium erat*, inquit Rabbenu Aſcher w), *ut purus ſit, qui in ſe ſuſcipit, expiare pro reo.* Quod ipſum *Gemariſtis* quoque in mente fuit, quando in Cod. *Joma* x) inquiunt: מאי שנא בוידוי ראשון דלא אמר ובני אהרן עם קדשך ומאי שנא בוידוי שני דאמר ובני אהרן עם קדשך תנא דבי רבי ישמעאל כך היא מידת הדין נתנה מוטב יבא זכאי ויכפר על החייב ואל יבא ההויב ויכפר על ההויב, i. e. Quæ cauſa eſt variationis, quod *Pontifex* in Confeſ-„ſione prima *ſuper Juvencum habenda* hæc verba: & FILII AARONIS POPU-„LUS TUUS SANCTUS, omittat, quæ in altera confeſſione addidit? talis „circumfertur traditio Scholæ R. Iſmaelis: Menſura æquitatis ſudpeditat, bonum

q) Lev. XVI, 30. r) hilc. Abod. Jom haccipp. cap. 5. §. 13. s) Lev. XVI, 11. t) vid. Maimon. hilc. Maaſe Korbanoth. c. 1. §. 15. u) Comment. in h. l. fol. 251. col. 2. l. 23. ſqq. w) ad tit. Joma fol. 91, col. 4. lin. 19. fin. x) cap. 4. §. 2. fol. 43. b. l. 13. ſqq.

„num eſſe, ut purificatus veniat; expiatum pro reo; non vero pro reo expiet, „qui ipſe reus ſit.

§. XXVII. *Hircos* illos *duos* populi ſumtibus acquiſitos, quod attinet, monent de illis uno ore Ebræi, לכתחלה *re integra* omnino æquum fuiſſe, ut *æquales* ſibi invicem eligerentur, *colore* pariter, ac *ſtatura*, itemque *pretio*, atque *tempore* ſeparationis. Quæ æqualitas pretii ac ſtaturæ ideo non inconvenienter acceptata præſumitur, quod ſorte jubentur dirimi: Cum alioquin probabile videatur, abſque ſortione optimum fuiſſe electum, qui Deo mactaretur y) in altari, & cujus ſanguis inferatur in Sanctisſimum. Concedunt tamen, quod בדיעבד ſi hæc minus obſervata ſint, vel obſervari potuerint, cultus circa eos exinde non reddatur illegitimus. Ita *Maimonides* z), e Codice *Joma* a): שני שעירי יום הכפורים מצותן שיהיו שוין. במראה ובקימה ובדמים ולקיחתן באחת. אע"פ שאינן שוין כשרין / לקח אחד מהם היום ואחר למחר כשרים / מת אחד מהם אם עד שלא הגריל מת יקח זוג לשני ואם משהגריל מת וביא שנים ויגריל עליהן בתחלה ורואה או זהו שמת אם היה של שם אומר זה שעלה עליו הגורל לשם יתקיים תחתיו ואם היה המת של עזאזל יאמר זה שעלה עליו הגורל לעזאזל יתקיים תחתיו / והשני מן השנים שהגריל עליהן בסוף ירעה עד שיפול בו מום וימכר ויפלו דמיו לנדבה שאין חטאת הצבור מתה / i.e. Præceptum *a Majoribus* eſt, ut duo Hirci diei Expiationis ſibi ſint æqua„les colore, ſtatura, & pretio, atque ut ſimul recipiantur. Legitimi tamen haben„tur, utut æquales non ſint. Sic illegitimi non fiunt, quamvis unus hodie ac„cipiatur, alter cras. Uno ipſorum mortuo, ſi antequam ſors jacta fuerit, ex„tinctus ſit, comparem capiat alteri: ſed ſi forte jam jacta mortuus ſit, duos „alios adduci curet, de quibus ſortietur de novo; bene obſervato eo, qui mor„tuus eſt. Si enim is fuerit, qui Deo, inquit: ille, in quem ſors cum inſcriptio„ne DOMINO ceciderit, ſubſtituatur loco iſtius. Eo autem mortuo, qui Aſa„ſelis fuerat, dicat iſte in quem ſors ASASELI ceciderit, ſtet pro illo. Alter „vero ex duobus iſtis, in quos poſtremo loco facta ſortitio, libero fruatur pa„ſcuo, donec macula aliqua inficiatur, & vendatur, pretio ejus ad munera vo„luntaria collato b); non enim moritur Piaculare Eccleſiæ totius.

§. XXVIII. Sortitionem ipſam quoad inſtrumenta, locum, modumque ſufficienter e Cod. *Joma* c) deſcriptam invenimus apud *Maimonidem* d), verbis

y) Confer Bochart. Hieroz. Part. I. l. 2. c. 54. col. 655. l. 55. ſqq. z) Hilc. Abod. Jom haccipp. cap. 5. §. 14. 15. a) Cap. 6 §. 1. b) Conf. Sheringhamius tit. Joma p. 130. 131. c) cap. 3. §. 9. c. 4. §. 4. d) l. c. cap. 3. §. 1. 2. 3.

שני הגורלות אחד כתיב עליו להשם ואחד כתיב לעזאזל והן bis ſqq.
כשרין מכל דבר בין מן העץ בין מן האבן בין מן המתכות אבל לא
יהיה אחד גדול אחד קטן אחד כסף ואחד זהב אלא שניהם שווין/
ושל עץ היו ובבית שני עשו אותם של זהב ומניחין שני הגורלות בכלי
אחד המחזיק שתי הידים כדי שיכניס שתי ידיו ולא יתכוין/ וכלי
זה חול הוא ושל עץ היה וקלפי שמו/ היכן מגריל במזרח העזרה
בצפון המזבח מניחין שם הקלפי ומעמידין שני השעירים פניהם
למערב ואחוריהם למזרח וכ"ג בא לשם והסגן מימינו וראש בית
אב משמאלו ושני השעירים לפניו אחד לימינו ואחד לשמאלו/ טרף
בקלפי והעלה שני הגורלות בשתי ידיו לשם שני השעירים ופותח ידיו
אם של שם עלה בימינו הסגן אומר אישי כהן גדול הגבה ימינך ואם
בשמאל עלה ראש בית אב אומר לו אישי כהן גדול הגבה שמאלך/ ונותן
שני הגורלות על שניהם של ימין על ימין ושל שמאל על שמאל/

„i. e. Duæ ſortes, quarum uni inſcriptum erat DOMINO, alteri ASASELI „idoneæ ſunt e re quacunque, ſive ex ligno factæ fuerint, ſive ex lapide aut „metallo: modo non ſit una major altera, vel una argentea, aurea altera; ſed „ambæ æquales, ligneæ *olim* erant, at in templo ſecundo fecerunt argenteas. „Has duas ſortes in vas unum congerunt; quod *arcte* e) duas comprehendat „manus, ut utramque manum ſuam illuc poſſit immittere, neque animadver-„tere, (quænam ſors nomen Dei habeat inſcriptum, & quænam Aſaſelis). Vas „ipſum vero profanum eſt, e ligno conſtans, κάλπη f) ſeu Urna dictum. Quo-„modo ſortitur? Urna iſta in plaga Orientali Atrii, ad ſeptentrionem Altaris, „collocata, conſtitutisque duobus Hircis facie ſua ad Occidentem, poſteriori-„bus vero ad Orientem verſis; accedit illuc Pontifex, Vicario a Dexteris ſuis, „& Principe Ephemerias a Siniſtris ſtipatus: ita ut oppoſitos ſibi habeat duos „iſtos hircos, alterum e regione dexteræ ſuæ, & alterum adverſus ſiniſtram. „Sortibus in urna huc illuc agitatis, utramque producit exinde ambabus ma-„nibus ſuis in gratiam hircorum duorum, manusque aperit. Si ſors cui DO-„MINO inſcriptum erat, dextera *Pontificis* aſcendiſſet, Sagan alloquebatur „ipſum: Domine mi! Pontifex M. extolle dexteram tuam, quod ſi ſiniſtra, „Princeps Ephemerias dicebat ei: Domine Pontifex! attolle in altum ſiniſtram tuam.

e) vid. Gemaram Babyl. tit. Joma, c. 4. fol. 39. a. l. 18. f) Confer. Dn. Friſchmuthius Diſputat. I. de Hirco Emiſſario cap. I, §. I. Scheringham. Joma p. 69. Bochart, l. c. col. 956. l. 14. ſqq.

„tuam. Quo facto duas iſtas ſortes duobus imponit Hircis, dexteræ quidem, „Hirco dextræ ſuæ oppoſito; ſiniſtræ vero, qui eidem e regione erat.

§. XXIX. Quale Divini favoris ſignum fingant *Gemariſtæ* g), in ſortitione iſta ipſis accidiſſe totis 40 annis, quibus officio Pontificis functus *Simeon Juſtus*; ſorte ſcil. cui DOMINO inſcriptum erat, conſtanter dextera Pontificis educta: ob veritatem ambiguam, & quod nil faciat ad *functiones* ipſas *Pontificis* declarandas, recenſere hic ſuperſedeo. Fabellam qui ſcire geſtit, ex R. *Arama* allegatam refutatamque videat apud *Excell. Dn. Friſchmuthium* h). Ubi i) plura quoque inveniet de particula illa coccinea ad linguæ formam facta, quam Hircis ſupra dixerunt fuiſſe alligatam. Id unicum adjicio a *Maimonide* k) allatum, *pondus panni* iſtius exſecti, quem capiti impoſuerint Hirci Emiſſarii, *duorum* fuiſſe *Siclorum*, id quod e *Gemara* deſumſit tit. *Joma* l).

„§. XXX. Sanguinem Juvenci jugulati non ilico ad locum debitum „aſperſiſſe ajunt; ſed quia inter ejus Mactationem Sanguinisque aſperſionem in „Sacris m) recenſetur *ſuffitus in Sancto ſanctorum adoletio*, hanc prius perfeciſſe, „ſanguine juvenci cuidam Sacerdotum tradito, qui interea temporis eum „continua agitatione miſceat, ac a coagulatione ſervet immunem. Placet de hoc rurſus audire *Maimonidem* n), e tit. *Joma* o) in h. m. loquentem:

מקבל את דמו של פר ונותנו למי שהוא מנרנרו שלא יקרש על
הרובד הרביעי של היכל מבחוץ ונוטל את המחתה יחותה בה אש
מעל המזבח מן הסמוך למערב שנ׳ מעל המזבח מלפני׳ ויורד ומניחה
על הרובד שבעזרה / ומוציאין לו את הכף וכלי מלא קטורת דקה
מן הרקה וחופן ממנה מלא חפניו לא מחוקות ולא גדושות אלא טפופות
הגדיל לפי גודלו והקטן לפי קוטנו ונותן לתוך הכף / מפני כובד המחתה
ועוד שהיא המה אינו יכול לסובלה כשמאלו עד הארון לפיכך נוטל
המחתה בימינו וכף הקטורת בשמאלו ומהלך בהיכל עד שהוא מגיע
לקדש הקדשים / מצא הפרוכת פרוסה נכנס לקדש הקדשים
עד שהוא מגיע לארון / הגיע לארון נותן המחתה בין שני הברים /
ובבית שני שלא היה ארון היה מניחה על אבן השתייה /

„i. e. Sanguinem Juvenci recipit *in cratere aureo* p), ac tradit cuidam, qui extus „q) in quarto Templi ſcamno agitet, ne coaguletur. Ipſe vero accipit Thuribulum

Kkk kkk

g) tit. Joma, cap. 4. init. fol. 39. a. l. 9. ſqq. a fin. h) l. c. §. 7. i) l. c. §. 4. ſqq. quo cum conf. Buxt. Recenſ. Oper. Talmud. p. m. 218. ſqq. Bochart. l. c. col. 656. l. 50. ſqq. k) l. c. cap. 4. §. 1. l) cap. 4. fol. 41. b. l. 3. ſqq. fin. fol. 42. init. m) Lev. XVI, 12. 13. n) hilc. Abod. jom haccipp. cap. 4. §. 1. o) c. 4. §. 3. fol. 43. b.

„bulum *allatum ſibi ab aliis* p), ac depromit eo ignem ab Altari *exteriori* q) ea „parte, quæ Occidenti erat vicinior; quia dicitur r): deſuper Altari coram „Domino. Deſcendens autem, collocat illud ſuper ſcamnum, quod in Atrio. „Præterea producunt quoque ad ipſum Acerram aliquam, & vas plenum ſuffi- „menti ſemel utrumque contuſi: e quo plenos caput pugillos ſuos, non raſos, „nec accumulatos, ſed planos, quilibet pro capacitate ſtaturæ ſuæ u), eosq; acer- „ræ iſti indit. Ob gravitatem Thuribuli, ejusque calorem, non poteſt id por- „tare in ſiniſtra ſua ad Arcam usque: ideo accipit Thuribulum dextera ſua, & „Acerram Suffimenti ſiniſtra, atque progreditur per templum, donec perve- „nerit ad Sanctum Sanctorum. In quod, Velo allevato, ingreditur ad Arcam „usque, quo ſi acceſſerit, ponit Thuribulum inter duos ejus Vectes: in tem- „plo ſecundo vero, ubi non extitit Arca, id poſuit ſuper Lapidem iſtum fun- „dationis w).

§. XXXI. Cujusmodi fuerit *Thuribulum*, quo hoc die in Sanctiſſimo uſi ſunt, ſupra x) jam fuit indicatum. Suffitus non alius fuit, quam quem adolent quotidie matutino pariter atque veſpertino tempore y): niſi quod tres iſtæ Minæ, de quibus pugillos ſuos plenos capit, in Mortario de novo comminuantur, veſpera diem Expiationis præcedente z). *Modus* ipſe ſuffitionis inter omnes Sanctuarii cultus cenſetur difficillimus a). Eſtque talis a *Maimonide* b) e tit. *Joma* c) deſcriptus: אוחז שפת הכף בראשי אצבעותיו או בשיניו ומערה הקטורת בגודלו לתוך חפניו עד שמחזירה למלוא חפניו כשהותה / וצובר את הקטורת על גבי הגחלים בידו לפנים במחתה כדי שתהיה הקטורת קרובה לארון רחוקה מפניו שלא יכוה, „i. e. O- „ram Acerræ arripit extremis digitis ſuis, aut *juxta alios* dentibus, & pollice ſuo „corradit ſuffitum intra pugillos ſuos, donec denuo eos impleat, quemadmo- „dum foras fuerat, deinde Suffimentum ſupra prunas in cumulum coacervat „(*ut fumus, ejus duret longius*) manu ſua, ad partem Thuribuli anteriorem; ut „ſuffimentum ſit Arcæ vicinum, ab ipſo autem remotum, ut ne uratur d).

§. XXXII. Quod Aromata igne prius imponere non licuerit, quam cum jam

p) Vid. Abarbanel, l. c. fol. 249. col. 2. l. 29. ſqq. q) vid. Middoth, cap. I. §. 5. L'Empereur, p. 30. 31. r) Lev. XVI, 12. u) vid. Miſchn. 1. cap. 5. tit. Joma. w) de quo Vid. Diſp. I. cap. 2. §. ult. x) Diſp. I. cap. 2 § 18. y) vid ſupra § 13. z) Maimon. hilc. Cele hammikd. cap. 2 §. 3. Scheringh. l. c. p. 91. 92. ex Seder Maamadoth. a) Gemara Babyl. Cod. Joma, fol. 49. b. l. 57. quo de tn. dubitat Maimon. Comment. ad l. c. cap. I. fol. 89. col. I. l. 14. fin. b) hilc. Abod. Jom. haccipp. c. 4. §. I. c) fol. 49. a. l. I. ſeqq. d) vid. Cod. Tamid, cap. 6. §. 3.

jam in Sanctisſimum ipſum pervenerit, ſupra c) e *Talmudicis* fuit allegatum. Iis ſuper prunas jam coacervatis, vel juxta alios, quod & probabilius, diſperſis ac late diductis f), „tamdiu in Sanctisſimo Pontifex præſtolatus dicitur, donec „fumus velut denſa nube iſtum compleret locum. Quo facto, retroſum, egreſ„ſus, facie ad Arcam continuo verſa. Et extra velum conſtitutus, brevem ad „Deum fudiſſe precationem. E tit. *Joma* f) ממהין שם עד שיתמלא הבית עשן ויצא והוא מהלך אחורנית מעט מעט פניו לקדש ואחוריו להיכל עד שיצא מן הפרוכת / ומתפלל שם בהיכל אחר שיצא תפלה קצרה / „Expectat ibi, *inquit* Maimonides g), donec impleatur domus iſta fu„mo, & egreditur. Incedit vero retrorſum, ſenſim ſe ſubducendo, facie ad „Sanctisſimum, & tergo ad templum obverſis, donec e Velo ſit egreſſus. Ubi „erat in Templo, poſtquam egreſſus jam eſt, precationem brevem.

§. XXXIII. Precationis iſtius ſumma fuiſſe dicitur, pro æquali Anni temperamento, conſervatione imperii, ſecundatione negocii ſingulorum, ac idonea pluviarum irrigatione h). Formula ipſa talis exhibetur a *Maimonide* i): יהי רצון מלפניך יי' אלהינו שאם תהיה שנה זו שחונה תהיה גשומה ולא יסור שבט מבית יהודה ולא יהיו עמך בית ישראל צריכין לפרנסה ואל תכנס לפניך תפלת עוברי דרכים / „i. e. Complaceat Tibi Domine Deus noſter! ut anno incaleſcente, pluviis re„frigeretur; neque removeatur, qui gerat Imperium, a Familia Judæ; nec „populus tuus, domus Iſrael, ſentiat penuriam victus; neque coram te ve„niant preces iter facientium (*ſc. pro continua cœli ſerenitate*). Brevitati monent ideo ſtuduiſſe in hac precandi formula, ne, omnibus a Templo, in quo orabat, ex quo in Sanctisſimum fuerat ingreſſus, ſecedentibus, mora ſua ſuſpicionem præberet necis ſibi illatæ. Quia, ut vult *Maimonides* k) cum ſuis, הרבה כהנים גדולים היו מתים בקדש הקדשים אם לא היו ראויים או אם ישנה דבר במעשה הקטורת שלא תראה וכו/ i. e. *Multi Pontifices extincti ſunt ad Sanctisſimum, ſi aut idonei non fuerunt, aut quicquam mutarunt in Suffitu, quod fieri non debebat.*

e) cap. 2. §. 19. c. 3. §. 17. 18. f) Joma fol. 49. b. l. 4. f) cap. 5. §. 1. circa fin. g) hilc. Abod. Jom Haccipp. c. 4. §. 1. h) vid. Rambam, Comment. ad Joma, cap. 5. §. 1. fol. 90. col. 2. l. 14. ſqq a fin. i) hilc. Abod. Jom Haccipp. cap. 4. §. 1. in fin. Gemaræ Bab. tit. Joma fol. 53. b. l. 14. ſqq. Vajikra Rabba, fol. 119. col. 3. poſt med. Edit. Venet. k) Comment. ad Miſch. 1. cap. 5. Cod. Joma.

„§. XXXIV. Peracto vero legitime ſuffimento, poſt preces has fuſas rever-
„ſum dicunt e Templo Pontificem ad eum, cui ſanguinem Juvenci antea tra-
„diderat, in quarto conſtitutum areolo. A quo Sanguinem repetitum intulerit
„in *Sanctiſſimum*: quem *Octies* inter Vectes Arcæ aſperſerit; eoque facto, exie-
„rit in templum, ſanguinem Juvenci ibidem ſuper columnam aliquam auream
„collocato. Dum ipſe interea ad locum Poparum egrederetur, ibique Hir-
„cum Piaculare populi mactaret, cujus Sanguinem in patera aurea ſuſceptum
„ſimiliter in Sanctiſſimum intulerit, atque inter Vectes arcæ Octies ſparſerit;
„reliquo, poſt egreſſum ſuum, in alteram templi columnam collocato m).

§. XXXV. Numerum hunc *Octonarium* eliciunt Judæi e verbis n): *Et de ſanguine Juvenci ſparget digito ſuo ad ſuperficiem Propitiatorii verſus Orientem, & ante Propitiatorium ſparget ſeptem vicibus de ſanguine iſtius digito ſuo.* Cum præter Aſperſiones *Septem* ante Propitiatorium faciendas, de *Aſpergere* dixerit, nullo adjecto numero; id de unica exponunt aſperſione, conjectura non improbabili o). Quomodo autem verba על פני & לפני *ad ſuperficiem, & ante* Propitiatorium intelligant, cape e ſeqq. verbis *Maimonidis* p), rationem computandi, ac Aſperſionis modum ſimul inculcantibus: מזה מדם שניהם ביום הזה שלש וארבעי' הזייה ואלו הן מזה תחלה מדם הפר שמונה הזיות בקדש הקדשי' בין בדי הארון קרוב לכפורת בטפח שנ' ולפני הכפורת יזה וגו' ומזה שם אחת למעלה ושבע למטה מפי השמועה למדו שזה שני שבע פעמים יזה יתר על הזייה ראשונה / וכך היה מונה אחת אחת ואחת אחת ושתים אחת ושלש אחת וארבע אחת וחמש אחת ושש אחת ושבע / ולמה מונה ככה שמא ישכח וימנה הזייה ראשונה מכלל השבע / ואחר כך מזה מדם השעיר בין בדי הארון שמונה אחת למעלה ושבע למטה ומונה כדרך שמונה בדם הפר / וחוזר ומזה בהיכל על הפרוכת מדם הפר שמונה אחת למעלה ושבע למטה שכך נאמר בדם הפר על הכפורת ולפני הכפורת ומונה כדרך שמונה בפנים, וחוזר מזה מדם השעיר כן על הפרוכת שמונה הזיות

m) Vid. Maimon. hilc. Abod. jom haccipp. cap. 4. §. 2. e tit. Joma, c. 5. §. 3. 4. Abarban. l. c. fol. 249. col. 2. l. 51. ſqq n) Lev. XVI, 14. o) vid. Maimon. Comment. ad Joma, c. 5. §. 3. p) Hilc. Abod. jom haccipp cap. 3. §. 5. e tit. Joma, c. 5. §. 3. Gemara fol. 55. a. l. 1. ſqq.

הזיות אחת למעלה ושבע למטה שני כדם השעיר ועושה את דמו כאשר עשה לדם הפר ומונה כדרך שמונה בפנים/ וכל אלו ההזיות אינו מתכוין בהן להזות לא למעלה ולא למטה אלא כמצליף/ i. e. „De ſanguine duorum iſtorum hoc die ſpargit Aſperſio-„nes 43 quæ tales: Initio ſpargit de ſanguine Juvenci 8. aſperſiones in Sancto „Sanctorum inter Veſtes Arcæ, circiter palmum a Propitiatorio; quia dici-„tur q): & ante Propitiatorium ſparget &c. Spargit autem illic ſemel ſurſum, „& ſepties deorſum. Per traditionem didicerunt, illud, quod l. c. dicitur: „ET SEPTEM VICIBUS SPARGAT, ita intelligendum eſſe, ut prima A-„ſperſio non connumeretur. Cæterum ita numerabat; ſemel, ſemel & ſemel, „ſemel & bis, ſemel & ter, ſemel & quater, ſemel & quinquies, ſemel & ſe-„xies, ſemel & ſepties. At quare h. m. numerabat? ne forte ex oblivione a-„ſperſionem primam ſub numero ſeptem reliquarum comprehendat. Dein-„ceps conſpergit de ſanguine Hirci inter Vectes Arcæ Octies; ſemel ſurſum, „& ſepties deorſum, & numerat eodem modo, quo numeraverat in ſanguine „Juvenci. Atque rurſus de ſanguine juvenci in Templo ſpargit ad Velum O-„ctics, ſemel ſurſum, atque ſepties deorſum, quia dictum eſt de ſanguine Ju-„venci r): ſuper Propitiatorium, & ante Propitiatorium. Et numerat ſimi-„liter quemadmodum intus numeraverat. Atque etiam rurſus de ſanguine „Hirci ſpargit h. m. ad Velum Octo aſperſiones; unam ſurſum, & 7. deorſum. „quia dicitur s) de ſanguine Hirci: & faciat ſanguini ejus quemadmodum fe-„cerat ſanguini Juvenci. Unde rurſus eodem modo numerat, quo numera-„verat intus. In omnibus autem conſperſionibus illis non intendit *ſanguinem* „ſpargere NEC SUPRA, NEC INFRA, „ h. e. t) nec ſuper culmen ipſum ſeu faſtigium Propitiatorii ſupremum, nec infra ejus medium, quia ad Propitiatorium ipſum, nil pervenit de ſanguine, ſed in terram decidit omne: *Verum ad modum flagellantis*, qui ab humeris incipit, ac magis magisque deſcendit inferius. q. d. proponit ſibi, ita 8. iſtas conſperſiones in terra delineare, ut una conſpiciatur ſub altera.

§. XXXVI. Nimirum על exponunt per *juxta*, *prope*; veriti forſan, ne, ſi in ipſam Propitiatorii ſuperficiem ſanguinem aſperſerit, progreſſu temporis elegans iſta ſtructura contaminaretur. Absque cauſa prægnanti. Quantulum enim erat ſanguinis, quod unico digito aſpergi poterat? Dudum abſumi id potuit, antequam anno ſequenti recens ſuperadderetur. Sic valde titubat

 Maimo-

q) Lev. XVI, 14. 15. r) Lev. XVI, 14. s) l. c. v. 15. t) Ex Interpretatione R. Sal. Jarchi, ac R. Obad. de Bartenura, a tit. Joma, cap. 5. §. 3. cont. Gloſſa ad Gemaram cit. tit. fol. 55. a. init.

Maimonides, ac incertò incedit gradu, in explicatione לפני *ante* Propitiatorium. Quod enim vix traxerat ad conſperſiones *in ipſo Sanctiſſimo* deorſum faciendas, mox applicat ad eas probandas, quæ extra *Sanctiſſimum* in templo fiant, prope Velum, e regione ſaltem Expiatorii. Quod ipſum tamen *Maimonides* non fert acceptum *πατροπαραδόσει*. Aliter has probat Aſperſiones exteriores *Gemara*, & ex eadem *R. Sal. Jarchi*, atque *R. Obad de Bartenura*. Ita enim ibi u) legimus: תנו רבנן וכן יעשה לאוהל מועד מה ת״ל כשם שמזה לפני לפנים כך מזה בהיכל מה לפני לפנים אחת למעלה ושבע למטה מדם הפר כך מזה בהיכל וכשם שלפני לפנים אחת למעלה ושבע למטה מדם השעיר כך מזה בהיכל i.e. Totus DoctorumSenatus docuit, „quidnam innuunt verba iſta x); ET SIC FACIET TENTORIO CONVEN„TUS? quemadmodum intus ſparſit, ſic quoque ſpargat extus in Templo. „Quomodo igitur intus? ſemel ſurſum, ac ſepties deorſum, e ſanguine Ju„venci; ſic ſpargat quoque in Templo: & quemadmodum intus ſemel ſurſum „ac ſepties deorſum de ſanguine Hirci; ſic quoque ſpargat in Templo„. Atque hanc verſus expoſitionem approbat quoque *Ab. Eſra*, qui Traditionibus incertis alioquin nimium addictus non eſt. Id obiter obſervari poteſt, non velle Ebræos, ac ſi ſanguis ad velum ipſum *de induſtria* aſperſus fuerit; ſed in locum aliquem ipſi vicinum. In cit. *Gemara* dicitur y): כשהוא מזה אינו מזה על הפרוכת אלא כנגד הפרוכת / שהוא מזה לא היו נוגעין בפרוכת ואם נגעו נגעו i.e. „quando aſpergit, non fit ſuper Velum ipſum, ſed co„ram eo *Et mox* z), ſpargente Eo, ſanguis ad ipſum Velum non attingit, niſi cauſa „fieret„ a).

§. XXXVII. Hactenus Aſperſiones Sanguinis utriusque beſtiæ, *Hirci*, atque *Juvenci* ſeorſim fuſi. „Quibus peractis, quæ reſtant ad Aram thymiama„tis faciendæ *Conſperſiones Undecim*, ſanguine utriusque beſtiæ invicem com„mixto, dicunt, factas.„ In quo quidem non male ad Scripturam provocare poſſunt, quæ verbis b), *& capiet de Sanguine Juvenci atque de Sanguine Hirci, & dabit* &c., haud obſcure talem permixtionem innuit: cum nulla omnium Phraſium Ebræarum h. l. occurrat, quæ *diſtributionem* denotet, ſed de utriusque ſanguine conjunctim prædicetur *Poſitio* ad cornua Aræ, ejusque medium. *Modus* permiſcendi ſanguinem, ſupra c) traditus eſt; aſpergendi vero talis refertur a *Maimonide* d), e tit. *Joma* e) deſumtus: כשהוא נכנס עומד בין המזבח

u) tit. Joma, cap. 5. §. 4. fol. 56. b. l. 6. fin. x) Lev. XVI, 16. y) fol. 57. a. l. 8. 9. z) l. c. l. 14. 15. a) vid. Rabbenu Aſcher ad l. c. fol. 92. col. 1. l. 26. ſqq. b) Lev. XVI, 18. 19. c) cap. 3. §. 11. d) hilc. Maaſe Korbanoth, c. 5. §. 14. hilc. Abod. jom. haccippurim, cap. 4. §. 2. e) cap. 5. §. 5. 6.

המזבח למנורה והמזבח לפניו והוא מסבב והולך ומזה על הקרנות מבחוץ ומתחיל מקרן מזרחית צפונית לצפונית מערבית למערבית דרומית לדרומית מזרחית ועל כולן הוא נותן מלמטה למעלה חוץ מן האחרונה שהיתה לפניו שהוא נותן מלמעלה למטה כדי שלא יתלכלכו כליו/ והותה הגחלים והאפר שבמזבח הזהב הילך והילך עד שמגלה זהבו ומזה מדם התערובת על טהרו של מזבח שבע פעמים בצד הדרום במקום ששלמו מתנות קרנותיו ויוצא ושופך שירי הדם על יסוד מערבי של מזבח החיצון/ i. e. „Ingrediente Pontifice, ſtat inter Aram iſtam, atque Candelabrum, ita „ut Ara ipſis ſit oppoſita, quam circuit, abiens, ac ſpargens ad Cornua ab ex„teriori. Incipit enim a Cornu Euroboreali, tendens ad Boreozephyrinum, „& *ab hoc* ad zephyroauſtrale, donec in Auſtroorientali deſinat. Ad ſingula „autem apponit ab inferiori ſurſum dirigendo, excepto ultimo; cui cum ipſe „a fronte ſit, imponit a ſuperiori, deorſum deſcendendo: ne *ſanguine* ejus „conſpurcentur veſtes. Deinceps prunas atque cineres in altari iſto inaurato „exiſtentes tamdiu huc illuc disjicit, donec aurum ejus præbeatur conſpicuum; „quo apparente, ſpargit de ſanguine invicem permixto in locum mundum A„ræ Septies, in latere auſtrali, eo in loco, ubi aſperſiones in Cornua deſierant. „Atque peracto eo, egreditur, quod reliquum eſt ſanguinis, effundens ad fun„dum Occidentalem Altaris Exterioris„.

§. XXXIIX. Singulas has Sanguinis conſperſiones tam neceſſarias Judæi judicant, ut, una ipſarum omiſſa, totum opus irritum cenſeant; nec delicta expiata, ni ad præſcriptum corrigatur. In Codice *Sebachim* f) dicitur: מתנה אחת מהם מעכבת *Una harum Aſperſionum impetit* (totum Expiationis opus). Alibi g) אם חסר אחת מן המתנות לא כפר לפיכך אם נתן כולן כתקנן ואחת שלא בתקנה פסול וכו׳ i. e. Si, „ex omnibus aſperſionibus, quæ ad Aram indi debent, una deficiat, nulla „eſt Expiatio. Propterea, ſi omnibus decenter ſparſis, Una ordinationem „non ſervet, *victima* eſt vitiata„. Quam anxie, ſi quod in ſanguine ſpargendo erratum fuerit, errorem ſtudeant corrigere, e tot caſibus facile eſt colligi, quos paſſim formarunt Talmudici, ſtrictim recenſitis a *Maimonide*, hilc. *Abod. Jom haccippurim* cap. 5. § 4. ad 13. usque.

„ §. XXXIX. Apoſtolus noſter de functionibus Pontificis Expiatoriis ſer„monem faciens, *ſolius ſanguinis* meminit, ut, propoſito ſuo inſervient, neces„ſitatem ſanguinis Chriſti fundendi, ejusque pretium inculcaret clarius. Quod „ſi enim אין כפרה אלא בדם *non datur Expiatio niſi per ſanguinem*, ut „pasſim *Talmudici* aſſerunt h), nec Sanctisſimum adiri legitime potuit, niſi ſanguine

f) cap. 5. §. 1. g) cap. 4. §. 2. h) vid. tit. Menachoth, fol. 39. b. l. 16. 20. &c. conſentiens cum Ebr. IX, 22.

„ſanguine jam fuſo, qui illuc deinceps eſt illatus; eo autem legitime fuſo atque „aſperſo, ex inſtitutione ad minimum aditus patuit, totique populo inde facta „eſt reconciliatio. Et vero per Chriſtum perfecta præſtari debuit Reconcilia„tio; neceſſe omnino fuit, ut ejus profundatur ſanguis, quo aditus in Cœlum „aperiatur. Nec etiam ulla pars ſacrificii Piacularis tantæ eſt præſtantiæ, quan„tæ ſanguis, aut ad finem, quem Deus tali victimæ conſtituerat, magis apta. „Homo peccator ſcelere ſuo meruerat, ut a Deo exſcinderetur. In ejus locum „ſuccedit beſtia immolanda. Cujus vitæ ſedes cum in ſanguine ſit, Lev. XVII, „11. animæ vehiculo i); eo ad locum a Deo deſtinatum profuſo, Supremo Ju„dici quaſi offertur vita animaque peccatoris, in ſuo ſc. Vicario; qua acceptata, „eo reſpectu nil amplius eſt in homine quod morte plectatur; alterius anima „pro ſua jam tradita. Ad Chriſtum locus nunc foret prolixe hæc applicandi, ſed, ne cuiquam anſam præbeam conquerendi, quaſi falcem in alienam meſſem immiſiſſem, applicatione hac in aliud tempus locumque reſervata, ad ea ſtrictim recenſenda me accingam, quæ, cultu in Sanctisſimo peracto, amplius Pontifici eo die reſtabant peragenda.

§. XL. Sanguine Vitulino atque Hircino, poſt cultum in Sanctisſimo atque Sancto circa ipſum præſtitum, ad fundum Aræ exterioris effuſo, unde in torrentem Kedron excurreret k); „Pontifex ad Hircum Emiſſarium rever„titur, &, utraque manu capiti ipſius impoſita l), confitetur in ipſum totius „populi peccata, eumque per virum tempeſtive ad id præparatum dimittit, in „deſertum abducendum.

§. XLI. Formula Confesſionis a *Talmudicis* deſcripta cum præcedentibus in omnibus coincidit; niſi quod pro *ſe* ſuaque *familia*, aut *ſtirpe Aaronis* ſubſtituat *populum*, hunc in modum m): אנא השם חטאו ועוו ופשעו לפניך עמך בית ישראל אנא השם כפר נא לחטאים ולעונות ולפשעים שחטאו ושעוו ושפשעו לפניך עמך בית ישראל ככתוב בתורת משה עבדך כי ביום הזה יכפר עליכם וכו׳ i.e. Obſecro Domine! peccarunt „& inique egerunt, ac prævaricati ſunt coram Te POPULUS TUUS DO„MUS ISRAEL: Obſecro Domine! Expia quæſo peccata, ac iniquitates & „prævaricationes; quæ peccarunt, & inique egerunt, ac prævaricati ſunt, co„ram Te POPULUS TUUS DOMUS ISRAEL. Scriptum enim eſt in lege „Moſis ſervi tui n): quia hoc ipſo die Expiationem recipiet de vobis &c.„.

In

i) Conf. ad h. l. Abarbanel, fol. 254. col. 2. l. 20. ſqq. col. 3. med. k) vid. tit. Joma cap. 5. §. 6. in fin. l) utut alioquin victimæ totius Eccleſiæ χειροθεσίαν non admitterent, Maim. hil. Maaſe Corbanoth, cap. 3. §. 10. e tit. Menachoth, cap. 9. §. 7. fol. 92. a. l. 3. ſqq. m) Maim. hilc. Abod. jom haccipp. cap. 4. poſt med. e tit. Joma, cap. 6. §. 2. n) Lev. 16, 30.

In ſingulis Confeſſionibus *ter* occurrit Nomen *Domini*: quod monent Judæi o), hic efferendum fuiſſe ſecundum literas ſuas, quæ *Schem hamphoraſch* exprimunt; quemadmodum etiam cum ſortem Hirco imponit, inquiens: DOMINO *Piaculare*: ut adeo in univerſum hoc die *decies* pronuncietur, voce olim elata; adauctis vero latronibus, tam ſubmiſſa, ut vix a Sacerdotibus adſtantibus dignoſci potuerit. Nihilominus omnes Sacerdotes atque Populus in Atrio ſtantes dicuntur a *Maimonide* p) e diverſis locis tit. *Joma* q), quam primum animadverterint nomen Dei ex ore Pontificis prodiens, flexis genibus adorantes proni in faciem in hæc erupiſſe verba: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד i. e. „Laudatus ſit Dominus, Majeſtas Regni ejus ſit in ſeculum ſeculi„. Idque ad imitationem Deut. XXXII, 3. quod reddunt: *cum Nomen Dei pronunciavero, attribuite vos Majeſtatem Deo noſtro.*

§. XLII. Ratio manus Victimæ imponendi haud obſcura fuit. Præterquam enim quod hoc ritu offerens quaſi *manumittebat* beſtiam, Deoque dicatam tradebat, ſuo, quod in ipſam habebat, juri renuncians: iram Dei h. m deprecabatur, *immittendam ad ſui reconciliationem in caput hujus victimæ, quam ſuo loco poſuit.* Sicut *Ægyptii, teſte Herodoto* r): καταρέονται δὲ τάδε λέγοντες τῇσι κεφαλῇσι, εἴτε μέλλοι, ἢ σφίσι τοῖσι θύουσι, ἢ Αἰγύπτῳ τῇ συναπάσῃ κακὸν γενέσθαι, ἐς κεφαλὴν ταύτην τράπεσθαι. Victimarum *capita execrantur in hæc verba, ut ſi quid mali aut ipſis immolantibus, aut toti Ægypto immineat, id in hoc caput convertatur.* Hinc *bajulare* dicitur talis victima pœnam peccati ejus, in cujus ſurrogatur locum, Lev. XVI, 22. ut adeo optime *Dn. Friſchmuthius* l. c. §. 9. *videtur fuiſſe ritus, ex quo intelligi debeat, translationem peccati vel reatus in illud ſubjectum, cui manus imponebatur, eſſe factam.* Propterea conſuetam confitendi formulam finiunt verbis: זו פרתי *hæc* Hoſtia *ſit Expiatio mea*, q. d. ſit hoſtia hæc meum in locum ſubſtituta, ut quod ipſe malum merui, id in ejus caput recidat s). Id quod naturæ rei multo magis eſt conſentaneum, quam, quæ a *Philone* hujus affertur Ratio t): τὰς δὲ ἐπιτεθειμένας τῇ τοῦ ζώου κεφαλῇ χεῖρας, δεῖγμα σαφέστατον εἶναι συμβέβηκε πράξεων ἀνυπαιτίων, καὶ βίου μηδὲν ἐπιφερομένου τῶν εἰς κατηγορίαν, ἀλλὰ τοῖς τῆς φύσεως νόμοις καὶ θεσμοῖς συνᾴδοντος. quaſi *manus capiti victimæ impoſitæ evidens ſint indicium innocentiæ, vitæque ſine culpa exactæ, juxta naturæ leges, & divina oracula.* Si omnis peccati eſſent expertes, quare adducerent ſacrificia, quæ pro ipſis expiarunt? ubi non datur delictum, locum non invenit Expiatio.

o) Maim. hilc. Abod. jom Haccipp. cap. 2. §. 6. e tit. Kidduſchin, cap. 4. fol. 71. a. l. 31. ſqq. p) l. c. §. 7. q) cap. 3. §. 8. cap. 4. §. 2. cap. 6. §. 2. r) lib. 2. c. 39. vid. Cl. Bochart. Hieroz. Part. 1. cap. 54. col. 657. s) Vid. Guil. Outram, de Sacrificiis, l. 1. cap. 15. §. 10. p. 155. 159. t) De Animal. Idon. Sacrific. p. m. 648. in fin.

§. XLIII. Per quem abducitur Hircus in deſertum, in Sacris *) vocatur איש עתי i. e. מזומן, vel καίριος, εὔκαιρος. Quod *Vir* dicatur, factum eſſe utrumque *Talmud* u) annotat, להכשיר את הזר *ut etiam* EXTRANEUM *ad id muneris obeundum pronunciet legitimum*. Ubi cave per *Extraneum* intelligas Gentilem. *Laicus* indigitatur ſeu Iſraelita, in oppoſitione ad *Clericum* ſeu Sacerdotem. Talis enim eſt uſus hujus vocis apud *Talmudicos*, potiſſimum, ubi agitur de ſacris faciendis. איזהו זר כל שאינו מזרע אהרן הזכרים *Quinam eſt ille*, inquit *Maimon* x), *dictus* EXTRANEUS? *quicunque non eſt ex poſteritate Aaronis maſcula.* Et alibi y): כל מי שאינו כהן נקרא זר שנ׳ וזר לא יקרב אליכם והזר הקרב יומת i. e. „quicunque non eſt Sacerdos, „vocatur EXTRANEUS; quia dicitur z): Et extraneus non accedat ad Vos. „*item* a): Extraneus vero accedens morte afficietur„. Numquid credibile eſt, credidiſſe Ebræos munus tanti momenti Ethnico, & qui ipſorum religioni non fuerit addictus? Quid etiam opus habuiſſet Gentilis, ut poſt Hircum hunc abductum veſtes ſuas totumque corpus lavaret, antequam in caſtra ingrederetur, ſive *Levitarum* ſive *Iſraelitarum* b)? prouti a DEO juſſum eſt c). Cum qui legi obnoxius non eſt, juxta eam nec pollui poſſit, nec purificari. Sed quorſum occupatus ſum in rationibus aliunde adducendis? *Miſchna* d) ſe ipſam ſatis clare explicat, dummodo ad membra oppoſita attendas: מסרו למי שהיה מוליכו הכל כשרין להוליכו אלא שעשו הכהנים גדולים קבע ולא היו מניחים את ישראל להוליכו א״ר יוסי מעשה והוליכו ערסלא מצפורי וישראל היה i. e. „Tradit eum (Hircum) cuidam, qui abduceret. „Omnes idonei ſunt ad eum abducendum, *etiam Extranei*; niſi quod Pontifi„ces decretum fecerint, quo non permiſerunt ISRAELITÆ *ex lege ad hoc* „*idoneo*, ut eum deduceret. R. Joſe tamen aſſeruit, factum, ut Arſela Zip„porenſis eum abduceret, qui fuit Iſraelita„. Hiſtoria hæc contraria fuit ſtatuto Pontificum, conveniens vero cum primis *Miſchnæ* verbis, quæ *Extraneum* admittunt. Cum itaque expreſſe *Iſraelitam* nominet, non *Gentilem*; quis inde non arguit? illum, non hunc per *Extraneum* eſſe intelligendum e).

§. XLIV. Hircum ipſum in deſertum abductum, non comitabimur; ſed quam primum e Templo egreſſus eſt, committemus eum *Maimonidi* f), *Moſi Kotzenſi* g), ac *Rabbenu Aſcher* h): qui, quid cum eo actum ſit amplius, e Cod.

(*) Lev. XVI, 21. u) tit. Joma, Babyl. fol. 66. a. l. It. Hieruſ. fol. 43. col. 3. l. 35. confer. Rambam, Comm ad Miſchn. 3. cap. 6. l. c. x) hilc. Biath hammikd. cap. 9. §. 1. y) Comment. ad tit. Sebachim, cap. 1. §. 1. ubi etiam conferatur R. Obad. de Bartenura. z) Num. XIIX, 4. a) Num. III, 10. 38. b) Conf. Diſp. 1. cap. 2. § 3. p. 30. c) Lev. XVI, 26. d) 3. cap. 6. tit. Joma; in quam Gemara ſupra allegata erat conſcripta. e) Conf. omnino Gloſſa Raſchi, ad Miſchnam cit. fol. 69. a. l. 9. a fine Gloſſæ. f) Hilc. Abod. Jom Haccippurim. cap. 3. §. 7. g) Hilc. Abod. Jom Haccippurim fol. 222. col. 2. l. 28. h) ad tit. Joma fol. 92. col. 2. l. 3. ſqq. i) cap. 6. §. 4. 5. 6.

e Cod. *Joma* i), rationem reddent ſciſcitanti. Hos qui audire non poteſt, adeat *Dn. Friſchmuthium* k); ubi, quantum neceſſe eſt, abunde intelliget. „Ego „vero in Templo me continebo, reliquas quoque Pontificis Functiones co„gniturus. Revertebatur hic (ex mente Ebræorum), Hirco dimiſſo, in locum „Poparum, ad *Juvencum* atque *Hircum*, iſtos, quorum ſanguinem in Sanctiſ„ſimo aſperſerat; iisque in membra fiſſis. *Ablegmina* ipſorum educit, atque „in Vas aliquod indit, ſuo tempore in Altari comburenda. Interea carnem „ipſorum reliquam proſecat in Segmenta, inter ſe invicem cohærentia, cate„næ, ſeu retis inſtar, quæ nondum abrumpit; ſed per alios educenda curat „in locum combuſtionis, ubi illi diſſecant ea in pellibus ſuis, atque combu„runt *). Ipſo, dum hæc aguntur, in Atrium Mulierum ſecedente, recita„tum Sectiones quasdam Biblicas.

§. XLV. Juvencus hic atque Hircus ad Victimas ſpectabant *Piaculares*: de quibus certa tantummodo membra in Ara Holocauſti comburebantur, אימורים Ebræis dicta, nobis *Ablegmina*; reliqua carne vel ſacerdotibus ad commedendum in Atrio tradita l), vel in loco convenienti combuſta. Quænam talia *Ablegmina* ſint, diſcimus e Lev. IV, 8. 9. 26. coll. cap. III, 3. 4. 14. 15. atque ex ſeqq. verbis *Maimonidis* m): אלו הן האימורין של שור או של עז החלב אשר על הקרב ובכללו חלב שעל גבי הקבה ושתי הכליות והחלב שעליהן עם החלב אשר על הכסלים ויותרת הכבד ונוטל מן הכבד מעט עם היותרת׃ ואם היה הקרבן ממין הכבשים מוסיף על אלו האליה תמימה עם החליות מן השדרה עד מקום הכליות שנאמר לעומת העצה יסירנה׃ i. e. Hæc ſunt „in Bobus caprisque Ablegmina; Adeps inteſtina operiens, comprehenſa ſi„mul adipe Ventriculum tegente, item Ambo Renes, ac adeps illis obducta, „cum adipe Ilibus adhærente; atque Reticulum Jecoris, particula hujus cum „eo ſimul ablata. Quod ſi oblatio e Genere Agnorum fuerit, ſuperaddit his „Caudam integram, cum Articulis, a Spina dorſi usque ad renes: quia dictum „eſt n): adverſus ſpinam dorſi auferet eam.

§. XLVI. Locus in *quo* membra reliqua comburuntur, in Sacris o) fuiſſe dicitur *extra caſtra* hinc, Templo exſtructo, rejecerunt eum etiam extra Caſtra extima, quæ Israelitarum vocantur p), h. e. extra ipſa mœnia urbis Jeruſalem. Longius fuiſſe a templo remotum, vel ex hoc conjici poteſt, quod

k) l. c. §. 16. ſqq. (*) Maimon. hilc. Abod. Jom Haccippurim, c. 3. §. 7. in fin. cap. 4. circa fin. Moſes Kotzenſis l. c. fol. 222. col. 2. l. 10. a fin. Rabbenu Aſcher ad tit. Joma, fol. 92. col. 2. l. 15. ſqq. e Cod. Joma, cap. 6. §. 7. Gemara Bab. fol. 67. b. l. 29. ſqq. Abarbanel. l. c. l) vid. Maimon. hilc. Maaſe Korbanoth. cap. 7. §. 1. cap. 1. §. 16. m) l. c. cap. 1. §. 18. n) Lev. III, 9. o) Lev. XVI, 27. cap. III, 12. &c. q) Vid. Diſp. I. cap. 2. §. 3. p. 30.

Maimon. q) e Cod. *Joma* r), aſſerit: הרואה כהן גדול כשהוא קורא אינו רואה פר ושעיר הנשרפין i. e. *Videns Pontificem in Scriptura legentem, combuſtionem Juvenci atque Hirci non potuit aſpicere.* Idque, ut addit *Miſchna* citata: לא מפני שאינו רשאי אלא שהיתה דרך רחוקה ומלאכת שניהן שוה כאחת i. e. *non quaſi illicitum ipſi fuiſſet, ſed quia intervallum erat longius diſſitum, & utriusque opus peragebatur ſimul* s). Alias generatim triplex Ebræis ſtatuitur Locus combuſtionis, quos *Maimon* t) deſcribit verbis ſqq. e tit. *Sebachim* u) deſumtis: אחד בתוך העזרה ובו שורפין פסולי המוקדשין ואימורי קדשים קלים שנפסלו ופרים ושעירים של חטאות הנשרפות אם אירע בהם פסול בין לפני זריקה בין לאחר זריקה כגון שנטמאו או שיצאו חוץ לעזרה עד שלא הגיע זמנן לצאת או שלן הבשר או לנו האימורין שלהן. והמקום השני בהר הבית ושמו בירה ובו שורפין חטאות הנשרפות אם אירע בהן פסול אחר צאתן מן העזרה. והמקום השלישי חוץ לירושלים והוא הנקרא בית הדשן ושם שורפין חטאות הנשרפות בזמן שהן נשרפות כמצותן.
„Unus, *inquit*, eſt intra ipſum Atrium, in quo comburunt, quæ ex conſecratis vitiata ſunt: item Ablegmina Conſecratorum levium vitiata: porro juvencos atque Hircos Piaculares comburendos; ſi quidem vitium illis acciderit ante ſparſionem, vel poſt eam: v. g. cum polluuntur, aut extra Atrium proferuntur tempore egreſſus ſui nondum inſtante: aut quando caro, vel Ablegmina per noctem duraverint. Alter locus eſt in monte, cui templum ſuperſtructum eſt, & vocatur בירה PYRA, in quo comburunt Piaculares comburendas; ſi vitium illis acciderit, ex quo jam extra Atrium ſunt abductæ. Locus vero tertius eſt extra urbem Hieroſolymam, ac communiter vocatur DOMUS CINERIS. Ubi comburunt Victimas piaculares comburendas, quando juribus circa eas legitime obſervatis, comburuntur.

§. XLVII. Lectionem ipſam cum Judæi a functionibus Pontificalibus eximant x), nec præcipiatur Lev. XVI. ubi longa ſerie cultus ab ipſo præſtandi recenſentur; tempori etiam admodum dubio adjudicetur: Silentio eam præteribo, contentus Auditurum ad *Maimonidem* y) atque *Joma* z) ablegaſſe, ubi & rem, & rei modum ſufficienter percipiet. Finita lectione, Pontifex dicitur ea perfeciſſe Sacrificia, quæ ex *Supererogatoriis* hujus Diei ſuperſunt,

q) hilc. Abod. Jom Haccipp. cap. 3. §. 8. r) Cap. 7. §. 2. s) vid. Moſ. Kotzenſis, fol. 222. col. 3. l. 32. ſqq. t) hilc. Maaſe Korbanoth. cap. 7. §. 3. 4. u) cap. 12. §. 5. ſeu ultimo. x) Maimon. hilc. Abod. Jom Haccippurim. c. 3. §. 9. y) l. c. cap. 3. §. 10. 11. z) cap. 7. §§. 1. conferatur Moſ. Kotzenſis, l. c. f. 222. col. 2. l. 3. fin.

„ſunt, *Hircum* nimirum Piacularem, extus conficiendum; item *Arietem* ſuum, „atque Arietem Populi, utrumque *Holocauſta*. Præterea incenſionem *Ablegminum* Juvenci atque Hirci combuſtorum. Iisque omnibus abſolutis, oblationem Sacrificii Jugis veſpertini a).

§. XLVIII. Quæ circa *Holocauſta* veniunt obſervanda, e ſupra dictis pateant; nec minus quæ *Hirci piacularis* ſint *Ablegmina*, in Ara, absque Libamine b) tamen, comburenda. Sanguinis vero de eo aſperſio diſcrepat ab ea quæ de Holocauſtis. Scriptura de *Piacularis* ſanguine jubet digito addi cornibus Altaris Holocauſtorum. Id quomodo Ebræi intellexerint, cognoſce e ſeqq. verbis *Maimonidis* c), e Cod. *Sebachim* d) compoſitis: כיצד הוא עושה כשלוקח הכהן הדם במזרק מוליכו אצל המזבח וטובל אצבעו הימנית הסמוכה לגודל בדם וסומך באצבעו הגדול מיכאן ובגודל מיכאן ומחטא ויורד כנגד חורח של קרן עד שיכלה כל הדם שבאצבעו וכן הוא עושה בכל קרן וקרן ואם נתן סמוך לקרן באמה אחת מיכאן או מיכאן כפר וצריך לטבול אצבעו על כל קרן וקרן וכשנגמר חנתינה על הקרן מקנח אצבעו בשפת המזרק ואחר כך טובל פעם שנייה ששירי הדם שכאצבעו פסולין ליתן מהן על קרן אחרת וצריך שיהיה שם דם כדי טבילה לא שיספג אצבעו מדם ומניין הוא מתחיל עולה בכבש ופונה לימינו ומהלך על הסובב ונותן בקרן דרומית מזרחות תחלה ואחר כך בקרן השנייה הסמוכה לה שהיא מזרחית צפונית ואחר כך בקרן שלישית הסמוכה לה שהיא צפונית מערבית ואחר כך בקרן רביעית חסמוכה לה שחיא מערבית דרומית ועל יסוד אותה הקרן שהשלים בה חמתנות הוא שופך שירי הדם שנ׳ ואת כל הדם ישפך אל יסוד מזבח העולה זה יסוד דרומי i. e. „Quomodo facit? Sacerdos ſanguinem in Patera acceptum defert ad Aram, „& intincto in ſanguinem digito ſuo dextero, qui pollici vicinus, fulcit *ſanguinem* e) ab altera parte digito ſuo medio f), ab altera autem pollice, atque „aſpergit g), ut deſcendat adverſus cuſpitem Cornu, donec omnis, qui in digito

a) Vid. Maimon. l. c. cap. 4. circa fin. Abarbanel, l. c. fol. 249. col. 3. l. 31. ſqq. R. Moſes Mikkotzi, l. c. col. 3. l. 37. ſqq. b) Vid. Maimon. hilc. Maaſe Korban. cap. 2. §. 2. 3. c) l. c. cap. 5. §. 7. 8. 9. 10. d) cap. 5. §. 3. fol. 53. a. e) Conf. omnino R. Joſeph Karo, in Ceſeph. Miſchne, ad Maimon. l. c. fol. 215. col. 3. l. 5. ſqq. f) In Gemara tit. Sebachim. cit. l. 17. dicitur parvo. g) Vid. Gloſſa Margin. l. 9. fin. ad Gemarum cit.

„gito ſuo, ſanguis conſumatur. Et ſic ſe gerit in unoquoque Cornu: quod „ſi indiderit prope cornu in foſſam aliquam, ſive ab hac ſive ab illa ejus plaga, „ſufficienter expiavit. Neceſſe autem habet ad unumquodque cornu digi- „tum ſuum indigere. Peracta vero ad ſingula cornua aſperſione, abſtergit di- „gitum ſuum ad oram pateræ, ac deinceps demum digitum intingit vice ſe- „cunda; quod enim in digito ſuo ſanguinis remanſerat, ineptum eſt, ut de eo „indatur cornu alteri. Tantum vero adſit ſanguinis, quantum intinctioni „ſufficit, non ſpongiæ inſtar digitus ſanguinem attrahat. At undenam ille „incipit? In clivum aſcendens, ad texteram ſuam ſe convertit, & incedit per „Circuitum h) (*vel Retractionem Aræ*), ac indit cornu Auſtroorientali primum; „ac deinceps ſecundo, quod huic vicinum eſt, Euro-Boreali; tum tertio „huic vicino, ſc. Boreo-Zephyrino; ac tandem cornu quarto, iſti vicino, „Zephyro Auſtrali: ad cujus cornu, in quo conſperſiones perfecerat, fun- „dum profundit ſanguinem reſiduum; quia dicitur i): & omnem ſanguinem „profundat ad fundum Altaris holocauſti, *h. e.* ad fundum meridionalem.

§. XLIX. Quæ, ſacrificio Jugi veſpertino oblato, amplius tradunt Ebræi *de Eductione Acerræ ac Thuribuli* e Sanctiſſimo, ita comparata ſunt, ut non auſim certi quid determinare. Id certum eſt, textum Biblicum, qui a Judæis ad eductionem hanc probandam detorquetur, minime omnium eam adſtruere; ſed diverſiſſimum quid, jam ſupra cap. 3. indicatum. Verum nec minus certum & illud eſt, quod *Thuribulum* in Sanctiſſimo non fuerit relictum, ſed hoc ipſo die ex eo rurſus ablatum. Cæteroquin & dedecori fuiſſet loco, cineribus eſſe refertum; & neceſſe habuiſſet Pontifex, ſubſequente Anno, ad id repetendum in Sanctiſſimum ſe ingerere, contra omne Dei inſtitutum: niſi dixeris, Vaſa huic ſuffitioni inſervientia, adfuiſſe dupla; ut uno quolibet Anno, ſuffitione peracta, ſecum ea auferret, quæ anno præterito remanſerant. De quo vero ne minimam apud ullum ſcriptorem Ebræorum reperio conjecturam. Quid ſi dicerem, in ſiniſtra Pontificis manu Thuribulum cum Acerra jam evacuata ablatum fuiſſe, poſtquam ſanguinem Hirci aſperſerat? potuit interea, dum reliquas in *Sancto* faceret aſperſiones, Aræ ſuffitus imponi, aut hujus cineribus ejus ſuperadditi cineres, & ſi quod fortaſſe ignis & ſuffimenti reliquum. Hæc ſolum pono, non ſtatuo.

§. L. Sepoſito hoc, quod & ipſum *Moſi Gerundenſi* k), אינה עבודה non videtur *Cultus* vel *functio* dici poſſe; nil amplius obeundum reſtabat Pon- „tifici M., quod huic diei proprium ſit. Sed *Suffitum* facit unaqualibet *veſpera* „*ordinarium*, atque *Lucernas*, prouti quotidie uſitatum erat *accendit*: &, exutis veſti-

h) Vid. Cod. Middoth. cap. 3. §. 1. conf. L'Empereur, p. 92. 93. i) Lev. IV, 18. 25. k) Comment. in Pentateuch. f. 196. b.

„veſtibus ſacris, domum abit, toto populo ipſum concomitante. Ubi diem „hunc cum Amicis ſumit hilarem, in ſinum ſibi gratulatus, quod idoneus ad „tanta ſubeunda Munia & tam ſacra, ſalvus evaſerit e Sanctiſſimo; reparata „ſibi populoque apud Deum offenſum Reconciliatione, quæ omnium Miniſte„riorum ab ipſo hoc die peractorum *Effectus* erat exoptatiſſimus.

CAPUT V.

MINISTERII PROPONIT EFFECTUM.

§. I.

Effectus autem hujus miniſterii exprimitur ab Apoſtolo, verbis: ὃ προσφέρει ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων: quæ *Syrus* interpres reddidit: ܗܘ ܕܡܩܪܒ ܗܘܐ ܚܠܦ ܢܦܫܗ ܘܚܠܦ ܣܟܠܘܬܗ ܕܥܡܐ i. e. *quem affert pro ſe ipſo, & pro delictis populi.* Homines per utriusque ſacrificii, *Vitulini* ſcil. atque *Hircini*, Sanguinem, tanquam partem Piacularium principem, expiandi, in binis diſtinctis hic nobis proponuntur claſſibus; quarum unam vox ἑαυτός, alteram λαός exhibet. Ἑαυτός, cum idem ſit ac illud בעדו l), non denotat Pontificem h. l. Solum; ſed illum una cum *Domo* ſua: ſi quidem וכפר בעדו Lev. XVI, 24. ac וכפר בעדו ובעד ביתו v. 6. unum & idem ſignificent, ac æque late pateant. Vox ביתו Metonymice pro *familia* h. l. ſumta, quousque aut ad quosnam ſeſe extendat, Interpretes unius non ſunt ſententiæ. Per familiam Aaronis nonnulli intelligendam eſſe ducunt, uxorem, ejusque liberos. Alii omnes etiam Sacerdotes eorumque liberos, Levitis excluſis. Alii vero latius illam ad omnes omnino ejus contribules Sacerdotes ac Levitas, utrorumque liberos extendunt, & recte quidem.

§. II. Nam manifeſtum eſt m), Deum homines Die Expiationis expiandos in duas duntaxat diviſiſſe claſſes: quarum unam repræſentabat Pontifex cum domo ſua, alteram Populus Judaicus. Igitur vel ad hanc, vel ad illam Sacerdotes alii ac Levitæ ſunt referendi. Non ad hanc; cum tum Sacerdotes n), tum Levitæ o) ab ea excemti ſint ac ſeparati. Ergo ad illam: ad quam Spiritus S. ipſemet illos refert, cum ביתו per הכהנים interpretatus eſt. Nam quod ſæpius dixerat p): *expiationem faciet pro ſe & domo ſua*, tandem hiſce expri-

l) Lev. XVI, 24. m) l. c. v. 6. 15. 35. n) 1. Cor. XXIII, 13. Exod. XXVIII, 1. o) Num. I, 47. 49. c. III, 9. 12. 41. c. XVI, 9. c. XVIII, 2. ſqq. Deut. X, 8. 9. Conf. Rambam hilc. Cele hammikd. cap. 3. §. 1. it. cap. 4. §. 1. p) Lev. XVI, 6. 11.

primit verbis q): *expiabit Sacerdotes &c.* Sub quibus, voce late ſumta, etiam Levitæ, utpote ex Sacerdotali ſtirpe orti, ac Aaronis fratres r), continentur.

§. III. Etiam non ignotum eſt s), unamquamque claſſem per proprium ſuum Sacrificium expiandam fuiſſe. Si itaque Sacerdotes & Levitæ a cœtu populi fuerunt ſeparati, etiam per illius Sacrificium non poterant expiari. Cum autem ſpecialis cujusdam pro Sacerdotibus ac Levitis, offerendi Sacrificii non fiat mentio; neceſſe eſt, ſi ſunt expiandi, prouti ſunt, ut id per Sacrificium Pontificis fieret. Si hoc, ſequitur ſub voce ביתו h. l. non tantum Aaronis Uxorem & liberos, ſed & omnes omnino Sacerdotes contineri ac Levitas. Hinc *Ebræi* ſtatuunt t) Pontificis fratres ita de ipſius ſacrificio participaſſe, ut una per illud expiati fuerint, ac Pontificis & Sacerdotum peccatum in unum, Populi vero in alterum impoſuerunt animal; prouti *Maimonides* tradidit u),

נמצאת למד שהוא מתודה ביום זה שלשה וידויים אחד על ידי עצמו תחילה, ויודי שני על ידי עצמו עם שאר הכהנים ושניהם על פר החטאת אשר לו, והוידוי שלישי על ידי כל ישראל על שעיר המשתלח,

Deprehendis inquiens, *quod hoc die 3. confiteatur confeſſiones; unam pro ſe ipſo primum; ſecundam pro ſe ipſo una cum reliquis Sacerdotibus & utramque quidem ſuper Juvencum piacularem ſuum; tertiam vero confeſſionem pro toto Iſraele ſuper Hircum Emiſſarium.* Quo poſito, nulla amplius erit difficultas, ad cognoſcendum eos, qui per λαοῦ intelligantur apud Apoſtolum. Omnes ſcil. Iſraelitæ, qui e tribu Levi non fuerunt. Quod ſi vero ne nimium reflectas oculum in Lev. XVI. ſed per ἑαυτοῦ apud Apoſtolum *ſolum Pontificem* intelligas, aliis omnibus contradiſtinctum: non minus ad ſingulos Iſraelitas iſta ſe extenderet Expiatio. Siquidem ſub voce λαοῦ, præter Pontificem, alios comprehenderes omnes, Clericos pariter atque Laicos. Vid. Luc. I, 10.

§. IV. *Peccata*, quæ *expianda* ſunt, vocantur hic ἀγνοήματα. Quæ *Socinianis* x) haud alia ſunt, quam *quæ vel ex ignorantia ſive oblivione juris alicujus divini, vel ex ignorantia facti & circumſtantiarum, vel etiam ex humana quadam imbecillitate proficiſcuntur.* Equidem concedendum omnino eſt, ἀγνοήματα hinc inde in ſcriptis ſacris ac profanis pro hujus generis exſtare peccatis. Quod autem & *voluntaria* ac *graviora* haud raro denotet, ſatis ſuperque docent dicta Pſal. XXV, 7. ubi פשע (quod quam magnum deſignet peccatum, mox dicturi ſumus) LXX. reddiderunt per ἀγνοίαν. Hoſeæ IV, 15. ſpiritualis Iſraelitarum ſcor-

q) l. c. v. 33. r) Num. XVIII, 2. s) Lev. XVI, 5. 6. 11. ſqq. t) vid. Diſp. 2. cap. 4. §. 25. u) hil. Jom haccipurim c. 2. §. 6. x) vid. Crellius in Comment. in Epiſt. ad Ebræos, h. l.

ſcortatio per verbum ἀγνοέω, pro Ebraico זנה poſitum, exprimitur; quæ ſane leve ac ex ignorantia commiſſum peccatum non fuit: prouti ex toto hoc capite ſatis clare apparet. Etiam Jud. V, 19. 20. pro quibusvis delictis idem vocabulum ponitur. Hinc & *Syrus* Interpres h. l. pro ἀγνοήμασι Apoſtoli, poſuit ܣܟܠܘܬܐ: qua voce quævis deſignantur peccata y), etiam illud ab Adamo perpetratum z); quod certe nec leve fuit, nec ex ignorantia commiſſum.

§. V. Imo ex collatione Loci Lev. XVI. ſole lucidius patet, hic ſub voce τῶν ἀγνοημάτων omnis generis contineri peccata. Siquidem ibi a) ſatis perſpicuis docetur, *omnia* b) peccata, in anniverſario iſto Sacrificio expiari. Et quidem omnia *illa*, quæ ſupra vocibus עון, פשע, ac חטאת erant expreſſa. Atque ſub ſe continent quiquid omnino venit ſub *peccati* nomine. Vox enim עון, (quæ formatur ab עוה *curvus, pravus, perverſus fuit, iniquus fuit, inique ac perverſe egit*, cum contra Deum c) tum proximum d): denotat vitioſitatem non modo naturæ, ſeu peccatum innatum e), iniquitatem, perverſitatem; ſed & graviora peccata, quæ inde oriuntur, ut *abnegationem Dei* f), *Idololatriam* g), *adulterium* h), ac quævis alia i). Et quidem non ex errore, ſed ex malitia, ſeu deſtinato propoſito commiſſa, cum ſc. mens quidem quid rectum quid æquum ſit, videt & agnoſcit: deteriora tamen ſequitur. פשע (cujus origo eſt verbum פשע *transgreſſus eſt*, voluntatem ſcil. ad mandatum ejus cui quis ad obediendum eſt obſtrictus, *defecit* k), *ſeditioſus, rebellis fuit* l), deſignat transgreſſionem, *defectionem* ac *rebellionem* malitioſam: ut ex citatis perſpicuum evadit. חטאת (a verbo חטא erravit, aberravit a via, vel ſcopo m), methaphorice *peccavit*; ſiquidem peccando a lege divina aberramus), ſignificat peccatum, prouti aberratio ſeu digreſſus a recta via eſt. Ac vox hæc tam late patet, ut non tantum notet peccatum originale n), ac actualia illa quæ per errorem o) ſunt commiſſa; ſed & quævis alia graviora p), Ut non incommode *Generis* loco habeas, cujus *ſpecies* ſint duo ſuperius allegata.

§. VI. Sane opinor, nullum poſſe concipi peccatum, quod hiſce vocibus efferri nequeat. Delicta pro quibus Salvator noſter Jeſus Chriſtus ſatisfeciſſe dicitur q), פשע ac עון vocantur: quæ omnia omnino fuerunt. Deus immenſam ſuam declaraturus commiſerationem ac benignitatem erga peccatricem

 Iſrae-

y) Matth. XVIII, 35. z) vid. Rom. V, 16. ſqq. a) Lev. XVI. b) l. c. v. 34. c) vid. 2. Sam. XXIV, 17. Pſ. CVI, 6. Num. XIV, 19. col. v. 15. d) Vid. 2. Sam. XIX, 20. Eſth I, 16. 17. Num. V, 15. Jer. IX, 5. e) Pſ. LI, 7. f) Job. XXXI, 28. g) ibid. Jeſ. LXV, 7. h) Job. XXXI, 11. Pſ. LI, 4. i) Pſ. LXIX, 27. Pſ. LXXVIII, 38. Jer. III, 8. Ezech. XVIII, 19. ſq. Jeſ. LIX, 2. 3. ſqq. k) Hoſ. VIII, 1. Jer. II, 8. c. III, 8. Hoſ. VII, 13. Amos IV, 4. Zeph. III, 11. l) Jeſ. I, 2. Exech. II, 3. Jer. II, 29. Jeſ. LIX, 13. m) vid. Jud. XX, 16 n) Pſ. LI, 7. o) videatur Lev. IV, 2. 3. 8. 14. 20. 21. 23. 26. 27. 28. &c. p) Pſ. II. 1. Sam. XII, 13. q) Jeſ. LIII, 5.

Iſraelem, dicit r): *Dominus fortis, miſericors, & gratioſus,* Longanimis, *& multus benignitate ac fide, cuſtodiens benignitatem millibus, condonans* INIQUITATEM, & DEFECTIONEM, & PECCATUM &c. tantum tribus hiſce utitur nominibus; cum vellet innuere, ſuam miſericordiam omni omnino peccato eſſe majorem, ac nullum fore delictum, quantumvis graviſſimum, quin condonare velit; modo convertat ſeſe. His ipſis vocibus prædicitur s) magna illa peccatorum remisſio, ſub tempore Mesſiæ conſequutura. Sub hiſce comprehenduntur omnia Judæorum delicta t), capp. præced. recenſita. Ac David coram DEO ſuam innocentiam perſecutorum vero impietatem ac injuſtitiam teſtaturus, inquit u): *conveniunt contra me robuſti, nulla* DEFECTIONE *mea, nulloque* PECCATO *meo,* ac *nulla* INIQUITATE mea &c. q. d. ſi per nullum horum, inimicis anſam me perſequendi præbui, penitus inſons ac immunis ſum: cum peccatorum ſpecies illa deſignent omnes. Cum idem David x), ac Eccleſia Judaica y) Deo confesſi ſunt *omnia Delicta*, haud alia adhibuerunt nomina. Quod ſi autem illis omnia peccata, ut vere pœnitentibus, ſunt remiſſa; nequaquam putandum eſt, eos ullum reticuiſſe.

§. VII. Hanc & Ebræi a) retinuerunt confesſionem; quam, ut peccata in univerſum omnia imponeret anniverſario iſti Sacrificio, hunc in modum edidit Pontifex M. אנא השם חטאתי עויתי ופשעתי לפניך. אנא יי׳ כפר נא לחטאים ולעונות ולפשעים שחטאתי ושעויתי ושפשעתי וכו׳ *Obſecro Domine! peccavi, inique egi, ac prævaricatus ſum coram te. Obſecro Domine! expia quæſo peccata, & iniquitates, & prævaricationes, quæ commiſi, & quibus inique egi ac prævaricatus ſum* &c. Cujus rationem reddit *Maimonides* b), cum inquit: זה שתראה כתוב בשלש הודיין עון פשע וחטאת היא דעת ר״מ והוא סומך על מה שאומר הכתוב והתודה עליו את כל עונות בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם. ואין הדבר כן לפי שכוונתו בזה אינו אלא שיכלול מיני עונות כי עונות הם העונות שאדם עושה במזיד. וחטאים הם הנעשים כשוגג, ופשעים הם מיני הכפירה והמרד בהשם וכו׳ i. e. *Quod vides ſcriptum in tribus iſtis confeſſionibus* INIQUITATEM, PRÆVARICATIONEM, ac PECCATUM, R. *Mejer putat; factum id eſſe unice, quia ſcriptura dici: & confiteatur in eum omnes iniquitates filiorum Iſrael, & omnes prævaricationes ipſorum, ſecundum omnia peccata ſua. Sed non ita ſe res habet.* Verum *hoc ipſo non intendit aliud, niſi ut comprehendat ſpecies iniquitatum. Quia per* INIQUITATES *delicta intelliguntur, quæ homo perpetrat*

r) Exod. XXXIV, 7. conf. Jer. XXXIII, 8. s) Daniel IX, 24. t) Ezech. XXI, 29. u) Pſ. LIX, 4. 5. x) Pſ. LI, 3. 4. y) Jeſ. LIX, 12. a) vid. Maimon. hilc. jom haccippurim, c. 2. §. 6. & 4. §. 1. b) Comment. ad cap. 4. §. 2. tit. Joma.

petrat ex deliberato conſilio: PECCATA *vero fiunt per ignorantiam:* PRÆVARICATIONES *autem ſpecies comprehendunt, abnegationis, ac rebellionis contra Deum &c.* Si igitur tres illæ voces omnis generis deſignant peccata, ac omnia Expiationis Die dicuntur expiata c); nemo non videt, voce ἀγνοημάτων h. l. Apoſtolum non levia duntaxat, ſed & graviſſima intellexiſſe Peccata. Siquidem hic & illic unus & idem deſcribitur cultus.

§. VIII. Nec unquam aliter docuit Eccleſia Judaica. Non diu poſt Chriſtum natum hanc vovebant ſententiam Doctores Miſchnici d): על זדון טומאת מקדש וקדשיו שעיר הנעשה בפנים ויום הכיפורים מכפרין׃ על שאר עבירות שבתורה הקלות וחמורות הזדונות והשגגות הודע ולא הודע עשה ולא תעשה כריתות ומיתות בית דין שעיר המשתלח מכפר׃ אחד ישראלים ואחד כהנים ואחד כהן משוח וכו׳ i. e. *De Pollutione ſanctuarii ac ejus Conſecratorum ex deliberato conſilio facta, Hircus qui intus conficitur, atque Dies Expiationis expiant; de reliquis contra legem transgreſſionibus, levibus ac gravibus, ſive ſtudio ſive per errorem commiſſis, ſive innoteſcant ſive minus, omiſſionis ſint ſeu commiſſionis, Exciſionem item mereant ſeu mortem per Synedrium inferendam, Hircus Emiſſarius expiat, Iſraelitas pariter atque Sacerdotes, itemque Pontificem* &c. In priora hujus Miſchnæ verba *Gemariſtæ* annotant e): תנו רבנן וכפר על הקדש מטומאת בני ישראל וגו׳ יש לי בעניין זה להביא שלש טומאת טומאת ע״ז וטומאת גילוי עריות וטומאת שפיכות דמים וכו׳ i. e. Docet Doctorum Senatus, quando Lev. XVI, 16. dicitur: & Expiabit Sanctuarium de pollutione Iſrael &c. in hanc rem afferri poſſunt Pollutiones Tres: pollutio idololatriæ, & pollutio inceſtuum, atque pollutio Homicidii &c.

§. IX. Judicet quis, an hæc peccata inter levia ſint cenſenda, & non multo magis inter graviſſima? Sanctuarium Salomonæum, Ebræis Autoribus, tamdiu poterat ſubſiſtere, quamdiu a tribus hiſce peccatorum ſpeciebus erat immune. Iis vero inter Iſraelitas invaleſcentibus, absque condonatione devaſtabatur f). *Abarbanel* g) אין חטא חמור מעכום *nullum*, inquit, *peccatum gravius eſt Idololatria.* Et mox hic ipſe Doctor h) diſtinctione inter peccata voluntaria, atque per ignorantiam commiſſa, quorum hæc expiare cenſet Hircum extus oblatum, allata, ſubjicit: שעיר חטאת הכיפורים שנכנס דמו לפני לפנים לא היה בא על השגגה אלא על המזיד לכפר על מי שעבר בזדון וכו׳ „i. e. Hircus victima diei Expiationis piacularis, cujus ſanguis in interiora introducitur, non de peccato per ignorantiam commiſſo offerebatur; ſed de eo, quod ex deliberato conſilio, ad expiandum eum, qui

c) Lev. XVI, 16. 21. col. v. 34. d) Schebuoth, cap. 1. §. 6. (alii §. 9) e) l. c. fol. 7. b. l. 8. ſqq. f) tit. Joma fol. 9. b. l. 10. 11. g) fol. 251. col. 3. l. 2. h) l. c. l. 14. ſqq.

„ἐκ προαιρέσεως fuerat tranſgreſſus. Paucis interjectis, idem ait: כמו שהיה ההבדל עצום בין חטא השוגג וחטא המזיד ככה היה הבדל גדול בין חטאות אלו השעירים. שאחד מהם והוא שעיר חטאת המוסף הבא על השוגג היה נאכל לכהנים ונזרק דמו על מזבח החיצון כפי קלות החטא/ אבל שעיר חטאת הכיפורים המורה על המזיד מפני חומרת העון ההוא היה כולו נשרף וחוץ לחומה סחוב והשלך מחלאה לשערי ירושלים ונכנס דמו לפני לפנים להתחנן לאלוה הכפורים על כפרת רשעת העון ההוא כי רבה היא/ „ i.e. Quemadmodum ingens eſt differentia „inter peccatum delinquentis ex ignorantia, atque ex deliberato conſilio: „ita quoque magna obſervata eſt differentia, inter victimas pialulares „iſtorum Hircorum. Quia iſtorum unus, qui ſc. piacularis Super- „erogatorius, ob delinquentem per errorem oblatos, comedebatur a Sa- „cerdotibus, ejusque ſanguis ſpargebatur ad Aram modo exteriorem pro- „pter levitatem peccati, pro quo expiat. Verum Hircus piacularis Expiationi „proprius, ob delinquentem ex deliberato conſilio oblatus, propter gravitatem „iniquitatis hujusmodi totus fuit igne combuſtus, & extra mœnia abjectus, at- „que projectus exinde ad portas Hieroſolymæ; ejus ſanguis vero in intimum „illatus eſt, ad conciliandum Dei Expiationum autoris gratiam, in Expiatione „malitiæ hujus iniquitatis, quæ maxima eſt.

§. X. Vides, quid populus veteris fœderis prædicet de Victimis hujus (Expiationis) diei Piacularibus. A quo antequam diſcedam, non poſſum, quin prius recenſeam verba R. *Simeonis f. Jochai* i), quibus aliud Suis declarat expiationis remedium inquiens: כד הוו ישראל בארעא קדישא באינון פולחנין וקרבנין דהוו עבדי הוו מסלקין כל אינון מרעין ויסורין מעלמא/ השתא משיח מסלק לון מבני עלמא וכו׳ i.e. *Equidem exiſtentibus Iſraelitis in terra ſancta, per cultus iſtos, & ſacrificia, quæ fecerunt, abſtulerunt morbos iſtos omnes: Hac vero hora Meſſias eos aufert a filiis hujus mundi &c.* Iſtius quippe ſanguis, *Sanguis* ſc. *Jeſu Chriſti filii Dei emundat nos ab* OMNI PECCATO k). Cui, Ara gratitudinis pro conceſſis hucusque viribus extructa, Precum ardentisſimarum odoratisſima adolemus aromata; ut, in quod proprio ſanguine ſuo introivit Sanctum, æterna redemtione inventa, in illud etiam nos ſuo intromittat tempore, ſupremo Patri reconciliatos plenisſime.

FINIS DANZIANARUM CURARUM.

JA-

i) in Sepher haſohar ad Exod. col. 380. init. Conf. tit. Berach. fol. 55. a. l. 9. 10. k) 1. Joh. 1, 7.

JACOBI RHENFERDII COMPARATIO EXPIATIONIS ANNIVERSARIÆ PONTIFICIS MAXIMI IN V. T.

Cum

UNICA ATQUE ÆTERNA EXPIATIONE JESU CHRISTI.

AD ILLUSTRANDA VARIA LOCA EPISTOL. AD HEBRÆOS.

I.

Apoſtolus Paulus quum Hebræos ad conſtantem fidei in JEſum Chriſtum profeſſionem adhortari in eaque retinere allaborat, id ſibi potiſſimum negotii dari credidit, ut ſummam hujus tanti Legati, Apoſtoli, inquam, & Pontificis pacis noſtræ, excellentiam ſupra reliquos omnes, quorum miniſterio Deus unquam apud populum ſuum uſus fuerat, graviſſimis atque evidentiſſimis argumentis demonſtraret. Itaque igitur & cum Moſe ac Joſua illum comparat, primis & ſupremis populi Ducibus; & Aharone ejusque ſucceſſoribus, Pontificibus Maximis, multis modis excellentiorem oſtendit.

II. Cum vero ſumma Pontificis dignitas & eximium munus die x. Tisri maxime eluceret, quo & ſolenne atque ſtatutum ſacrificium facere, & in adytum penetrare, & populum expiare, & ſolus denique omnia illius diei ſacra peragere debebat: Paulus quoque tribules ſuos ad ejusdem ſolennitatis contemplationem vocat, atque illum locum præ cæteris explicare aggreditur, capitibusque aliquot, quæ convenientia inter Pontificem Leviticum, umbram atque exemplar, & JEſum Chriſtum veri nominis Sacerdotem; quid item discriminis inter eosdem intercedat, prolixe perſequitur: præclaro atque evidenti argumento, genuinam rationem Sacerdotii Chriſti, & quam nobis præſtitit, expiationis ejus, non poſſe melius feliciusque perſpici atque intelligi, quam ſi ſedula & accurata inter umbram & corpus comparatio inſtituatur.

III. Verumenimvero cum Hebræi omnes illius diei ritus, ſive a Deo ipſo inſtitutos, ſive a Prophetis aliisve populi doctoribus additos, inde a teneris, pro more gentis, accurate edocti eſſent; multo illis facilius fuiſſe neceſſe eſt, & quæ a Paulo explicabantur intelligere, & reliqua quoque ejus ductu aſſequi, quam nobis; qui cum natura gentes ſimus, & in R. P. Iſraelis hoſpites, pluri-

ma ignorare cogimur, niſi a Judæis ipſis minimas quaſque circumſtantias fuerimus edocti. Atque id adeo cauſæ fuiſſe exiſtimabis, humaniſſime Lector, cur & doctiſſimus Sheringhamus negotium ſuſceperit Titulum *Joma*, in quo ſolennia diei Expiationis ſacra accurate atque ordine enarrantur, vertendi eruditiſſimisque notis illuſtrandi, & nos eundem de novo typis curaverimus deſcribendum.

IV. Cæterum quo gratius atque utilius hoc utriusque inſtitutum rerum Judaicarum, imo & Chriſtianarum, ſtudioſis accideret, faciendum exiſtimavimus, ut quam hujus argumenti partem doctiſſimus Sheringhamus intactam reliquit, hiſtoriam ipſam Diei expiationis quam clariſſime nobis expoſuiſſe conventus; eam nos hic occuparemus, vel potius ab aliis Clariſſimis Viris, Ainswortho, Altingio, aliisque pridem occupatam feliciſſimeque excultam, huc referremus, & myſticam ſignificationem rituum illorum, quoad ejus rei fieri poſſit, breviter ſubjungeremus.

V. In hoc autem argumento Chriſtianus lector per ſe ipſe facile intelliget, nobis ita verſandum eſſe, ut cum quæ aliquam imbecillitatem Pontificis arguent, ea non modo a noſtro Pontifice procul removeantur, ſed eorum contrarium etiam in hoc oſtendatur; tum quæ convenientiam nobis inter utrumque exhibent, eadem in Chriſto omni modo excellentiora fuiſſe demonſtrentur.

VI. Quod itaque ad præparationem illam Pontificis Aaronici attinet, quæ capite primo tituli *Joma* recenſetur, varia in ea occurrunt, quibus in vero Pontifice JESU Chriſto nihil relictum eſt loci, cum in illo varios defectus arguant, a quibus hunc liberum fuiſſe novimus & immunem. Nihil itaque cauſæ erat, cur vel metu pollutionis ab uxore ſegregaretur, quam non habebat; vel alius illi ſubſtitueretur, cum de invicta ejus virtute & robore animi ita conſtaret, ut periculum non eſſet, ne qua vadimonium deſereret, aut in re ipſa perficienda deficeret.

VII. Quod ſi vero ſeparatio illa & ad templum deductio veluti quædam deſignatio conſiderari mereatur, qua Pontifex Maximus jam ſolenniter declarabatur præcipuo illo munere eſſe functurus; cogitare nobis licebit, non tantum de æterno illo conſilio pacis & fœdere redemtionis, in quo Filius DEI a Patre deſignatus eſt, & jurejurando declaratus Pontifex & Legatus pacis noſtræ, Zach. VI. Pſal. CX. Hebr. V. VII. XIII. Sed & de nativitate ejus, quando cœleſti ſua ſede quaſi relicta orbem terrarum ingreſſus eſt, in quo ad condictum munere ſuo fungeretur, Pſal. XL, 7. 8. 9. coll. Hebr. X, 5. ſ. imo etiam baptiſmo, quo rite & ſolenniter muneri ſuo eſt inauguratus, Johanne veluti præcone illum coram Judæis proclamante, & Deo ipſo cœlitus atteſtante, JE-

ſum

ſum Nazarenum illum eſſe, per quem DEO placeat peccata mundi expiare Matth. III, 11. ſ. Joh. I, 26. ſ. Quæ omnia veluti gradus quidam conſiderari poſſunt, quibus JEſus Nazarenus, & deſignatus primum ſit & deinde declaratus Pontifex Maximus, qui proprio ſanguine & ſui ipſius oblatione expiationem, & reconciliationem adeo ac pacem inter Deum & homines eſſet confecturus.

VIII. Si cui vero ulterius etiam ſeptidui ſpatium meditari lubeat, quo Sacerdos in templo eſt moratus, neque hic forte deerit, cujus ſimilia in JEſu Chriſto inveniamus; cum non ſine ratione Johannes Cap. XII. obſervaſſe videatur, *Sex diebus ante Paſcha illum veniſſe in Bethaniam*, ibique *in cœna a Maria pretioſiſſimo unguento eſſe delibutum*, quod Christus ipſe εἰς τὴν ἡμέραν τȣ̃ ἐνταφιασμȣ̃, *in diem ſepulturæ* factum eſſe ait: quam paſſionis & ſepulturæ diem, quæ prima paſchatis erat, ſi ſex præcedentibus addamus, *ſeptiduo ante diem magnæ exceptionis* JEſum ad inſtantem mortem unctum deprehendemus.

IX. Quemadmodum itaque Pontifex Leviticus durante illo ſeptiduo omnes muneris ſui partes meditabatur, illique rite & legitime obeundo ſeſe præparabat, & quaſi præludebat, ſpargendo ſanguinem, adolendo ſuffitum, & quæ id genus alia erant, Cap. 1. §. 2. Snioresque Synedrii illum officii ex præſcripta formula admonebant, & in quo ejus fides & diligentia verſari debebat, ante oculos ſiſtebant, §. 3. Ita JEſum quoque in eorum meditatione tunc aſſiduum fuiſſe legimus, quæ illi ex ſuſcepti muneris officio peragenda erant. Tametſi enim omnibus *diebus carnis ſuæ* omni cura, ſtudio, cogitatione denique omni in id incubuit meditandum, quod muneris ſui eſſet, Hebr. V, 7. 8. atque inde a puero ἐν τοῖς τȣ̃ πατρός αὐτȣ̃ ſe verſari velle oſtendit, Luc. XI, 49. tamen illo inprimis ſeptiduo templum quotidie adiit, & cum publice ad populum ejusque principes, tum privatim ad diſcipulos eos ſermones habuit, ex quibus abunde liqueat, quid tum egerit, quid ſit meditatus; quemadmodum Evangeliſtæ ſedulo curateque notarunt, obſervato etiam, quid quoque die ab eo actum ſit dictumve.

X. Enimvero ingens in his omnibus diſcrimen apparet inter duos illos Pontifices; quorum cum alter aliis indigeret, qui illum & monerent & docerent, atque adeo aliquando rudis eſſet, ut ne quidem literas noſſet; alterum minime horum indiguiſſe videmus, ceu cujus animo lex DEI inſcripta eſſet, Pſal. XL, 9. & ſuper quo Spiritus Domini, Spiritus, inquam, ſapientiæ & prudentiæ, conſiliis & roboris, ſcientiæ timorisque Dei requieſceret, Jeſ. XI, v. 2. Cum itaque magno illo die inſtante Juniores Sacerdotes Pontifici adjungerentur, qui colloquiis ſuis, & neſcio qua alia arte illum a ſomno averterent §. 7. tantum abeſt ut Chriſto ſimile officium diſcipuli ejus præſtiterint, ut ille

econ-

e contrario, cum totam noctem inſomnes ageret, graviſſimis ſanctiſſimisque meditationibus & ardentiſſimis ad Deum precibus intentus, illos iterum iterumque a ſomno debuerit excitare.

XI. Atque hæc de præparatione utriusque Pontificis ad ſolennem illum diem & graviſſimum munus dicta ſufficiant. In cujus meditatione ſi quis ſit, qui oleum & operam perdi exiſtimet, quod ejus nihil a Moſe proditum legamus: is illud velim conſideret, quod & alia in Judæorum ſolennioribus ſacris inveniantur, quæ etſi a Moſe non ita explicate tradita ſunt, tamen ita Chriſto accurate conveniunt, adeo illum vivis coloribus depingunt, ut quisquis æqua rationis lance rem perpenderit, dubitare non poſſit, quin DEUS ipſe ſingulari ſua providentia per Prophetas aliosve publicos Doctores, univerſas & ſingulas ſacrorum illorum circumſtantias ita ſit moderatus, ut, ad quem omnia collineabant, Sacerdotem Meſſiam quam exactiſſime repræſentarent. Cujus noſtri effati ut plenam lectori fidem faciamus, unum hoc ſaltem exemplum obſervetur.

XII. Lev, XXIII, 10. ſ. Deus poſtridie Sabbathi Paſchatis manipulum ſegetis hordeaceæ offerri jubet, primitias jam inſtantis meſſis, coram Deo agitandum & in altari conſumendum. Hujus vero ritus ſequentes circumſtantias nobis Judæi tradunt. Transacto primo die azymorum, qui XV. Niſan & Sabbathum feſti erat, die proximo, qui decimus ſextus erat, Summum Synedrium quosdam delegabat Hieroſolymis, qui torrentem Kedron tranſeuntes in vicino agro partem aliquam ſegetis hordeaceæ, publico ære emtam, non ſine præmiſſis ſolennibus carnibus, demetebant. Nam qui meſſuri erant, ter quærere; *occiditne jam Sol?* cæteri ter itidem reſpondere, *occidiſſe.* Similiter *Hac falce? Hoc corbe? Metamne?* ad quæ ſingula ter quæſita cæteri ter quoque reſpondere, הין/ הין/ חין. *omnino, & mete.* Ex templo itaque falcem ariſtis ſubjicere, & quantum ſatis eſſet metere, & cophino ad Sacerdotes in atrium deferre. Tum hi illud calamis excutere, flammis torrere, vento nonnihil exponere, & mola frangere: porro partem ejus coram Deo agitare, miſcere oleo & thure conſpergere; denique pugillum inde decerptum in altari comburere, & quod reliquum more aliorum fertorum comedere. Atque hoc erat præmetium, reliquam univerſam meſſem ab illa oblatione demum rite auſpicandam, ſanctificaturum.

XIII. Atque his omnibus quotus quisque eſt, ſi rem recte conſideret, qui non Chriſti patientis hiſtoriam & plerasque omnes circumſtantias delineari intelligat? Quem cum Sacerdotes & Senatus Hieroſolymitanus triginta ſiclis emiſſent, Judam cum lictoribus ſuis & militum manu miſerunt, qui noctu trans torrentem Kedron in oliveti montem egreſſi, JESUM Nazarenum e me-

dio

dio diſcipulorum captum in urbem ad Sacerdotes & Senatum rapuerunt; ubi poſtquam indignis modis acceptus, primum colaphis, mox etiam a Pilato virgis cæſus eſſet, tandem in crucem actus Deo eſt oblatus, & ignem iræ divinæ expertus ſuaviſſimum Deo odorem præbuit, factus ita revera primitiæ ſeu primogenitus inter multos fratres, per quem rite oblatum univerſa electorum multitudo, quæ ſæpe meſſi comparatur, Deo ſanctificaretur. At quorſum, inquias, concepta illa verba: *Solne occidit? Hac falce? Hoc corbe?* Nempe ut illi Chriſti dicto ſua conſtaret veritas: *Filius hominis abit quemadmodum de eo ſcriptum* (addere liceat, *& in typis prælusum*) *eſt, ſed væ illi per quem prodetur*, Matth XXVI, 24. Quemadmodum enim poſt ſolis occaſum meſſem illam faciebant, ita Chriſtus quoque *noctu* proditus & captus eſt; tunc ſc. *erat hora hoſtium ejus, & poteſtas tenebrarum*, Luc. XXII, 53. Sic Judas *falcis* vice functus eſt, per quem Chriſtus captus eſt; Milites lictoresque *cophino* repræſentantur, ceu per quos ad Sacerdotes & Senatum populi eſt deportatus.

XIV. Cum itaque tanta hic & tam illuſtris convenientia inter illum ritum, uti poſterioribus temporibus eſt celebratus, & hiſtoriam Chriſti cernatur; quis jam amplius dubitet, an illæ temporis, loci & perſonarum circumſtantiæ, ſi non diſerta lege divina per Moſen, minimum ſingulari DEI providentia atque inſtinctu per prophetas ſint definitæ, etſi earundem nec vola nec veſtigium in hiſtoria Moſis occurrat?

XVI. Sed pergamus tandem, & rem ipſam luſtremus. At quam minime neceſſe eſt erit referre, quæ Cap. 11. Miſchnæ noſtræ, & parte tertii recenſentur; cum illa quotidianum cultum & gregariorum ſacerdotum munia ſpectent, de quibus hic non eſt agendi locus: quæ etſi P. M. hoc die ſolus omnia adminiſtrare debebat, tamen iis peractis demum eximium ſuum munus ordiebatur, quod Moſes Lev. XVI, 4. & Magiſtri Capite tertio Codicis *Jomæ*, §. 6. explicare aggrediuntur.

XVII. Initium fit ab habitu, quem DEUS *lineum* eſſe jubet, Magiſtri *veſtes albas* appellant. Nimirum P. M. qui reliquo toto anno, & hoc ipſo quoque die aliquo usque *aureis veſtibus* utebatur, longe illis elegantiſſimis, auro, cocco & purpura interſtinctis varieque ornatis, ſummæ inter ſuos dignitatis & auctoritatis ſymbolo; expiationis illud munus aggreſſurus & ad Deum in adytum penetraturus omnem illum ornatum ponere debebat, atque loto prius toto corpore ejuſmodi habitum ſumere, in quo nihil externi illius ornatus appareret, quique meram humilitatem, ſed cum pari innocentia conjunctam præ ſe ferret. Auri enim, purpuræ & coccini defectus humilitatem oſtendit, candidus vero color candorem animi, & morum vitæque integritatem in vero Pontifice requiſitam. Utrumque vero in JESU Chriſto præclare elu-

eet, qui cum Dei Filius eſſet, & reliquo vitæ ſuæ atque inprimis miniſterii tempore divinæ ſuæ majeſtatis teſtimoniis cœlitus ornaretur, & miracula paſſim ederet, quibus divina ejus majeſtas, veluti rutilantis auri radii, effulgeſiat, etiam ſub extremum vitæ Angelo illi miniſtrante, & miraculo in Malcho ſanando edito: quando tandem hora illa venit, qua Patri ſatisfaciendum erat, & magnum illud expiationis munus peragendum, adeo omnis illa priſtina gloria receſſit, adeo nihil divinitatis in eo emicuit, ut vermi quam homini ſimilior videretur, viliſſimus & contemtiſſimus omnium mortalium, cui nulla ſpecies eſſet, nulla formæ elegantia. Tunc itaque maxime ipſe ſe humiliavit, tunc perſona ſervi aſſumta factus eſt Patri obediens usque ad mortem, imo mortem crucis, quæ viliſſimorum mancipiorum pœna erat. Interea vero non deerat ei ſimplex illa & nativa venuſtas, vitæ anteactæ integritas, quæ illum ab omni macula & labe immunem præſtabat, ut ne quidem ipſi infenſiſſimi hoſtes invenirent, cujus eum jure accuſare poſſent, cum peccatum non haberet; neque noſſet, neque dolus in ore ejus eſſet inventus. Atque eodem lotio illa Pontificis M. pertinet, quæ veri nominis Sacerdotem, qui populi peccata expiaturus eſſet, omni modo mundum & intaminatum eſſe debere ſignificabat.

XVII. Etſi vero Pontifex Aaronicus iſta lotione atque habitu veri Sacerdotis perfectiſſimam integritatem atque innocentiam adumbrabat; tamen ipſumet ejus expertem fuiſſe illud argumento eſt, quod priusquam populum expiare poſſet, propria & eximia victima indigeret, proprio ære emta, qua ſua & familiæ ſuæ & totius denique ordinis Sacerdotalis delicta expiaret, quorum etiam apertam confeſſionem conceptis verbis atque iterato edere & ſupplex veniam orare tenebatur, vi legis Lev. XVI, 6. & 11. narrantibus Magiſtris cap. III. §. 8. IV. §. 2. ubi illud וכפר בעדו ובעד ביתו, & *expiabit pro ſe & domo ſua*, conſentiente veterum praxi & Latino interprete, nihil aliud eſt, quam *peccata confiteri & preces fundere pro ſe & domo ſua.* Hoc itaque vitulo prius pro ſe rite facere Sacerdos debebat, quam pro populo offerre poſſet. Ut itaque in eo Pontificis Aaronici ἀσθένεια ſeſe inprimis prodidit, quod prius pro ſe ipſo ſuisque offerre debuit: ita e contrario noſtri Sacerdotis dignitas atque excellentia præ illo elucet, quod natura ſua atque in omni vita & actionibus *caſtus, innocens, intaminatus & a peccatoribus ſeparatus eſſet, qui non haberet neceſſe quotannis, more Pontificum, prius pro propriis peccatis victimas offerre, tum demum pro peccatis populi: quippe qui id ſemel fecerit, cum ſe ipſum obtulit*, Hebr. VII, 26. 27.

XVIII. Priusquam tamen proprium juvencum mactaret, *cum omnis Pontifex ex hominibus deſumtus, pro hominibus conſtituatur in iis quæ apud Deum agenda*

genda ſunt, ut offerat munera & victimas pro peccatis, Hebr. V, 2. de publica quoque victima ſibi mature proſpicere debuit. Itaque ab Eccleſia filiorum Iſraeli duos hircos accipiebat, quantum ejus fieri poſſet, ſimillimos, ejuſdem coloris, ſtaturæ & pretii, publico ſumtu ex ſacro populi ærario, unde ligna, ſal, aliaque emebantur, partos, qui duo unius victimæ piacularis loco eſſent. Lev. XVI, 5. *Joma*, Cap. VI. §. 1. Itaque & Chriſtum *neceſſe fuit habere, quod offeret*, Hebr. VIII, 3. at victimam modis omnibus excellentiorem, naturam vere humanam. Nam *cum fieri non poſſet ut ſanguis taurorum & hircorum*, quos Pontifex Aaronicus offerebat, *peccata tolleret, Chriſtus mundum intrans, Victimam, ait, & oblationem noluiſti, ad corpus adaptaſti mihi. Holocauſtis & victimis piacularibus non es delectatus; Tunc dixi: Ecce venio (in volumine libri ſcriptum eſt de me) ut faciam, Deus, voluntatem tuam.*

XIX. Cur vero duos hircos ſumere debuerit, & quid Emiſſario fuerit ſignificatum, in ſequentibus locus dabitur explicandi, poſtquam ceremonias circa utrumque obſervandas viderimus. Unum illud nunc obſervaſſe ſufficiet, Deum Lev. XVI, 5 utrumque ex æquo deſtinare לחטאת *victimam piacularem.*

XX. Primum itaque, quod hircis facere debebat, erat ſortitio, qua alter eorum Deo deſtinabatur, alter Azazeli; quorum illum mox ſingulariſſime *faciebat*, id eſt declarabat, *victimam pro peccato*, hunc vero tantiſper coram Deo ſiſtebat, ut ſuo tempore peccata populi ſuper eo confeſſus illum dimitteret in deſertum. Cum itaque magnus ille omnium rerum arbiter Deus etiam ſortem moderetur, Prov. XVI, 33. & quod cuique legitima ſorte obtingit, id divinitus eveniſſe cenſeatur, Joſ. XIII, 6. XIV, 2. Act. XI, 24. 25. 26. Sortitio illa præſentibus graviſſimis teſtibus inſtituta, & urna probe ſuccuſſata, ne quis fraudi locus eſſet, commode Dei voluntatem declarabat, qua proprium filium miſeris mortalibus *deſtinavit* & tandem miſit, ut eſſet *victima piacularis per fidem in ſanguinem illius*, Rom. III, 25. 2. Cor. V, 21. cum ſatis non ſit ab homine victimam vicariam arripi & Deo obtrudi, ſed eandem a Deo approbari, imo vero conſtitui & donari ſit neceſſe: atque huic nihil accidere potuiſſe, niſi *quod manus ejus & conſilium definierat futurum* Act. IV, 28.

XXI. Sed parum erat quæſitas victimas Deo vivas ſtitiſſe, cum *absque ſanguinis effuſione nulla ſit peccati* expiatio, *& remiſſio*, Hebr. IX, 22. niſi eædem etiam cæderentur, cæſarumque ſanguis Deo offerretur. Juvenco itaque Pontificis, repetita manuum impoſitione & reatuum confesſione, rite mactato & ſanguine ſtudioſe excepto, Pontifex M. foculo aureo cadentes prunas ex altari holocauſti colligebat, & thuribulo itidem aureo ſuffitum accipiebat, & utrumque in adytum intra velum inferebat, injectaque in prunas thura adolebat, ut

ſibi ſanguinem mox illaturo viam muniret. Lev. XVI, 11-14. coll. v. 2. Miſn. Cap. IV. §. 3. 5. v. & 1. Suffitus preces deſignat, Apoc. VIII, 3. 4. Itaque & Chriſtus priusquam arduum illud munus aggrederetur, ſe ſuamque victimam ardentiſſimis præcibus Deo commendavit, quas cum alias toto vitæ ſuæ tempore, tum præcipue ſub extremum ejus, *cum clamore valido*, (ראחפ יו, *plenis pugillis*, quantas mente concipere poterat maximas) *& largo lacrymarum imbre* ad Patrem ſuum, eundemque juſtiſſimum judicem & rigidiſſimum peccatorum vindicem, fudit. Atque in his principem facile locum ſibi vindicant graviſſimæ illæ preces, quas Johannes Cap. XVII. prolixe deſcripſit, in quibus cum Patre ſuo ex æterno illo fœdere agit, & ad honorem muneris Mediatorii, & Pontificalis admitti, ejusque fructum electis omnibus applicari poſtulat. Præclara ſane oratio, & ob argumenti gravitatem atque ubertatem omni animi attentione digniſſima. Quam adeo Sacerdotalem fuiſſe, & præparatoriam ſuffitu illo adumbratam, inde facile evinci poſſe videtur, quod Johannes notet, illam proxime dictam fuiſſe ante quam Chriſtus torrentem Kedron tranſiret; & eventus ipſe teſtetur illas in cœlum ad thronum DEI penetraſſe, Chriſtumque in illis eſſe exauditum, & etiamnum aſſidue exaudiri.

XXII. Non de nihilo autem eſſe videtur: adeoque minime prætermittendum, quod Deus *ardentes favillas*, quibus thus cremandum erat, non ex privato foco, ſed *ex altari* holocauſti, *quod coram Deo erat*, deſumi juſſit: quo procul dubio docere voluit, & Pontificis preces ſanctificandas fuiſſe ſacrificio Chriſti, & hujus quoque ardentiſſimas preces unice ſacrificium ejus reſpexiſſe, ab eoque omnem ſuam vim atque efficaciam accepiſſe.

XXIII. Sic itaque via in adytum patefacta Pontifex juvenci ſui ſanguinem intra velum illatum ſpargebat, ut prius quam quicquam pro populo agere inciperet, ipſe pro ſe expiationem faceret, & ad populum expiandum rite præpararet. Qua tota in re nihil Chriſtus illi ſimile habuit, qui cum inde a prima conceptione per omnem vitam ab omni peccato atque impuritate liber & immunis eſſet, neceſſe non habuit pro ſe ipſo offerre &c. Hebr. VII, 27. 28.

XXIV. Quicquid vero hactenus & quantocunque apparatu atque ſolertia a Pontifice Aaronico factum erat, id omne, ſi populi expiationem ſpectes, cujus cauſa omnia inſtituta erant, nihil erat, ſed mera tantum ad eximium illud opus præparatio. Quippe ſatis non erat Pontificem victimam nactum eſſe, quam pro populo offerre poſſet, niſi eandem etiam mactaret & ſanguinem in adytum inferret; cum *absque ſanguinis effuſione nulla ſit remiſſio.* Hebr. IX, 22. Neque populo prodeſſe poterat, quod idem Pontifex pro ſe ſuaque familia ſpe-

ctatam

ctatam victimam obtuliſſet, eaque litaſſet, niſi id ipſum quoque pro populo efficeret; cum illa ſui ipſius luſtratione id tantum obtinuiſſet, ut porro etiam pro populo offerre & deprecari poſſet. Adeo ut præcipuum munus, cujus gratia & dies ille & univerſa ſacra inſtituta erant, adhuc peragendum reſtaret.

XXV. Neque vero aliter cum Chriſto comparatum erat. Nihilo magis juvabat humanam naturam induiſſe, ſine omni labe conceptum eſſe, ſine omni item crimine vitam traduxiſſe, denique idoneam victimam habere, quam offerre poſſet; niſi reapſe illam offerret, niſi, inquam, *gratia Dei pro omnibus ſibi datis mortem guſtaret: ſiquidem decebat eum, propter quem omnia & per quem omnia, poſtquam multos filios ad gloriam duxerat, ducem ſalutis illorum per paſſiones conſummare*, maxime *paſſionem mortis*. Hebr. XI, 9. 10.

XXVI. Itaque igitur Pontifex M. jam rite præparatus ex templo rem populi agebat, arreptumque hircum, populi victimam, more & loco ſolito conſtringebat & jugulabat, ejusdemque ſanguinem illico in adytum intra velum inferabat, & ſuper ac ante arcam ſpargebat, ut expiaret illud ab omni impuritate, transgreſſionibus, & peccatis Iſraelitarum.

XXVII. Atque hoc illud eſt, quo Aaronicus Sacerdos Meſſiæ noſtri typum maxime geſſit, & præcipuum ejus munus adumbravit, mactatione victimæ ejusque ſanguinis oblatione, quem intra velum inferre Deoque ſiſtere debebat. Ut hic adeo pedem figere, & ſimilitudinem & diſcrimen item, quæ inter haſce victimas interfuerunt, accuratius contemplari, & rem omnem paullo altius repetere, non abs re ſit futurum. Quemadmodum itaque hircus ille pro populo offerendus omni vitio carere debebat, ſive nativo illo, ſive culpa caſuve contracto, ex generali lege ſacrificiorum; ita Chriſtus quoque, qua victima, fuit ἄμωμος καὶ ἄσπιλος *ſine vitio & labe*, 1. Petr. I, 19. *qui peccatum non fecerat, in cujus ore dolus nullus inventus erat*, ibid XI, 22. Quemadmodum idem innocentiſſimus hircus ſorte a Deo deſtinabatur victima pro peccatis populi ad hujus expiationem; ita *Deus Chriſtum, qui non norat peccatum, pro nobis peccatum*, i. e. victimam, *fecit, ut nos fieremus juſtitia Dei per illum* 2. Cor. V, 21. & *noſtrum omnium reatum illi impoſuit*, Jeſ. LIII, 6. Porro quemadmodum Pontifex ipſe hircum a Deo deſtinatum, ſortis impoſitione in illum, pariter declarabat victimam; ita & Chriſtus, cum in æterno illo pacis conſilio reatum electorum in ſe ſuſcepit, ſuumque conſenſum eſt teſtatus, tum *mundum ingreſſus* ſe pro *agno Dei* geſſit, *qui peccata mundi ferret*, Pſal. XL, 7. 1. Joh. I, 29. Porro vero hircus ille in latere atrii ſeptentrionali, ſanctioribus victimis dicato, Lev. VI, 18. coll. cap. I, 11. & ex veterum Cabbaliſtarum ſcitis, divinæ juſtitiæ, iræ atque vindictæ ſymbolo, pedibus conſtrictis pro-

ſternebatur, & denique ad expiationem faciendam jugulabatur, ita ut ſanguine omni effuſo penitus emoreretur. Similiter itaque & Chriſtus, ad condictum diem, cum *hora* ejus, tempus ſolutioni conſtitutum veniſſet, ad tribunal Dei accedens *judicio* ſe ſtitit, Jeſ. LIII, 10. ubi a juſto judice *propter alienos reatus*, quos in ſe ſuſceperat, *eſt condemnatus*, Rom. VIII, 3. Pſal. LXIX, 5. Jeſ. LIII. *exactus* etiam *atque afflictus* Jeſ. LIII, 8. *plagis affectus* v. 10. *vulneratus propter prævaricationes noſtras, contritus propter iniquitates noſtras*, vſ. 6. adeo ut *in* extrema *anguſtia* verſaretur, vſ. 8. (θλίψει καὶ στενοχωρίᾳ, qualis damnatos manet Rom. XI. 9) cum *Dominus ipſe delectaretur illum conterere, atque infirmare*, vſ. 11. *ad demonſtrationem juſtitiæ ſuæ*, Rom. III, 25. 26. quam non minus in *Filio Spenſore* demonſtrare *decebat*, Hebr. XI, 10. quam in ſceleratis & damnatis Rom. XI, 5. 6. 8. 9. 11.

XXVIII. Atque hoc Dei judicium in Chriſtum exercitum, hi graviſſimi atque exquiſitiſſimi dolores & cruciatus, quos Chriſtus in cruce pendens, vivus, ſentiens, animo pariter atque corpore ſuſtinuit, quosque homini cogitatione aſſequi aut verbis exæquare nihilo magis datum eſt, quam infinitum illud *robur iræ, & excandeſcentiæ* divinæ, Pſal. XC, 11. 2. Theſſ. I, 9. Hi, inquam, dolores & cruciatus illud ſunt, quod mactatione & ſanguinis effuſione in brutis hoſtiis fuit ſignificatum, lytron ſc. animarum noſtrarum, quo DEO quam pleniſſime pro noſtris debitis eſt ſatisfactum, quo electi omnes peccatorum reatu liberati Deo reconciliantur, & amica cum illo pace fruuntur. Id quod ex lege & ritu Sacrificiorum, quorum antitypus in Chriſto ſpectatur, & phraſibus typo convenientibus exprimitur, verbis Cl. *Altingii* paullo uberius declaraſſe non abs re fore arbitramur.

„XXIX. Hoſtiæ vicariæ ratio deſcripta eſt Lev. XVII, 11. *Anima cu-* „*jusque carnis* (id eſt animalis) *in ſanguine eſt*, (& v. 14. *ſanguis eſt anima cujus-* „*que carnis; ſanguis ejus pro anima ejus eſt; cujusque carnis anima ſanguis ejus eſt*) „*propterea dedi eum vobis in altari, ad expiationem faciendam pro animabus veſtris:* „*nam ſanguis eſt qui pro anima expiationem facit.* Subſtitutionem ſive permuta- „tionem animæ ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς inſtituit, cujus analogia obſervari „debet.

XXX. Id quod in homine peccat eſt Anima: inde enim procedunt co- „gitationes & actiones malæ univerſæ Matth. XV, 19. Corpus, uti animæ in- „ſtrumentum eſt, ita quoque peccantis animæ eſt inſtrumentum: adeoque A- „nima eſt, quæ ſit rea pœnæ, Ezech. XVIII, 4. Lev. IV, 2. Corpus autem re- „um eſt, quatenus peccanti animæ inſtrumenti vice fuit, 2. Cor. V, 10. Ut „igitur homo vicarium habeat, non tantum corpus pro corpore, ſed etiam „atque in primis anima pro anima noxæ dedenda eſt. Et quum Deus bruta

quæ

„quædam animalia ſtatuerit vicaria pro hominibus peccatoribus; illud quod „in animalibus iſtis animæ reſponderet, potiſſimum ſpectari volut.

„XXXI Vicarium itaque Animæ humanæ dicit eſſe Brutorum illorum „*Sanguinem*; quia in brutis anima a ſanguine ſeparari nequit: quem ſangui„nem ſemper voluit pro hominis anima in altari offerri, & nonnumquam in „Sacrarium inferri, etiam quando totum corpus altari neutiquam admoven„dum, ſed extra caſtra comburendum fuit, Lev. IV, 12. 21. VI, 30. XVI, 27. „Hebr. XIII, 11. Atque hinc quotiescunque in deſcriptione victimarum & ſa„crificiorum mentio fit *Sanguinis*, anima bruti, animæque humanæ vicarium „ſignificatur.

„XXXII. Veruntamen non quivis Sanguis animam ſignificat, aut ani„mæ vicem præſtat: ſed is ſolum, qui cum animæ anguſtia & effuſione con„junctus eſt. Neque enim ſi quis venam ſecuiſſet juvenco, aliive hoſtiæ, & „copioſum ſanguinem, animali tamen ſuperſtite, ex iſto vulnere manantem „altari infudiſſet, atque in ſanctuarium intuliſſet, ulla fuiſſet facta expiatio; ve„rum nova & gravior provocatio, illuſo per ἐθελοθρησκείαν Deo, cui loco a„nimæ ſanguis ſine anima ſupponeretur: ſed ad expiationem poſcebatur ille „ſanguis, cum quo anima, vitæ principium, ſociata eſt, pariter cum ſanguine „effuſa; de quo ſanguine loquitur Apoſtolus Heb. IX, 22. Ut veriſſima ſit ac ſapien„tiſſima Hebræorum diſtinctio inter *Sanguinem Animæ & Sanguinem membrorum.*

„XXXIII. Valet autem circa ipſum quoque hominem uſus ille vocis *San„guis*, ut *Animam* deſignet. Ubi prima vice uſurpatur in ſcriptura, non alio „ſenſu venit. Gen. IV, 10. *Vox ſanguinum fratris tui clamantium ad me de terra*, „hoc eſt; vox animæ ejus (pluralis *ſanguines* de cæde, ſeu anima per cædem „expulſa fere dici ſolet,) quomodo *animæ clamare* leguntur, Apoc. VI, 9. ſ. Sic „Gen. IX, 5. 6. *Etiam ſanguinem veſtrum, quatenus eſt animarum veſtrarum, re„quiram; a manu omnis beſtiæ requiram eum: & a manu hominis, a manu cujusvis „fratris ejus requiram animam hominis. Qui ſanguinem hominis effundit, per homi„nem ſanguis ejus effunditor.* Sanguinis humani effuſio capitalis ſupplicii reum „facit: non tamen cujusvis ſanguinis effuſio: ſic chirurgi phlebotomiam fa„cientes, ſic quicunque vulnus leviſſimum ſibi aut aliis infert, ſons foret: „membrorum iſte ſanguis eſt duntaxat, non animæ: ſed hujus effuſio reatum „affert; quem Deus ipſe *animarum ſanguinem*, conjunctim, itemque diviſim „*animam & ſanguinem* nuncupat.

„XXXIV. Confirmationi eſt ſynonymia vocabulorum *Sanguis & Anima*, „in ſacris literis frequens. Pſal. XCIV, 21. *turmatim conveniunt contra animam „juſti, & ſanguinem innoxium condemnant.* Sic. 1. Sam. XXVI, 20. 24. collatis, „item Pſal. LXXII, 14. coll. cum 2. Reg. I, 14. rurſum Ezech. XXXIII, 7. 8. 9. &

Hebr.

„Hebr. XIII, 17. & Act. XX, 26. 27. collatis. *Sanguinemque fundit*, quiſquis „violenter *animam* ex corpore exturbat, tametſi nullam ſanguinis guttam ef„fundat, puta ſuffocatione ſub aquis aut terra, veneno, fame, &c; Satis„facit quoque legi divinæ Magiſtratus, & homicidæ ſanguinem effundit, „quando violenter animam ejus a corpore dividit, etiam cum ſuſpendio aut „ſtrangulatione iſtud fieri jubet.

XXXV. Quandoquidem igitur Chriſtus eſt ἱλαςήριον *placamentum*, Rom. „III, 25. hoſtia hilaſtica pro peccato (unde *peccatum factus* dicitur 2. Cor. V, 21.) „etiam *ſanguinem* fundere debuit; eumque non alienum ſed proprium, *αὐτȣ̃* „*ipſius*: quia ipſemet, uti Sacerdos, ita quoque victima eſt, & hoc reſpectu „heic conſideratur. Cujus quidem *ſanguinis* mentio eſt, quotieſcunque de i„pſo ſermo eſt, tanquam de Agno victimali, ferente peccatum, 1. Petr. I, 19. „Apoc. V, 6. ſeq.

„XXXVI. At enim, uti Chriſtus præſtantior hoſtia eſt, ſic quoque *ſan„guis* ejus brutorum ſanguinem excellit, non brutam animam denotans, ſed „humanam, quæ ejus ſignificatio eſt ubique, quando de expiatione agitur; „nec alia ſpectatur effuſio, quam quæ *animæ* conveniat.

„XXXVII. Et hac propter nonnunquam memoratur *Anima* Chriſti, „Matth. XX, 28. *Filius hominis venit ut miniſtret, detque animam ſuam* λύτρον, „*redemptionis pretium, pro multis.* Item Jeſ. LIII, 10. *Dedit ANIMAM ſuam* „אשם *ſacrificium pro reatu.* & v. 11. *propter moleſtum laborem ANIMÆ ſuæ*, & „v. 12. *effudit in mortem ANIMAM ſuam.* Quin toto illo capite, ubi adeo lucu„lenta eſt *Expiationis* deſcriptio, nulla occurrit mentio *Sanguinis*; nimirum quia „non qua Agnus offerendus iſtic ſpectatur, ſed qua Homo debitor, ob ſponſio„nem pro nocentibus hominibus aliis luiturus.

XXXVIII. Atque ita hactenus Altingius, Hept. II. Diſſert. 11. §. 48. & ſeq. cujus verba integra huc transferre non piguit, cum quod rem, quam agimus, præclare explicant, tum quod extra Opera ejus haud temere inveniuntur. Cæterum ex illis jam abunde liquere arbitramur, victimæ typicæ *ſanguine* adumbratam eſſe *animam* Chriſti; & quemadmodum ille ad necem usque victimæ plene effundebatur, ita Chriſtum quoque *animam ſuam effudiſſe in mortem*, afflictum eſſe a Deo graviſſimis & horrendis illis doloribus atque tormentis, in quibus mors, vi comminationis divinæ Gen. XI, 17. peccatis debita, conſiſtebat, quæ alias *poculum* iræ divinæ appellatur, Matth. XXVI, 39. alias *baptiſmo* confertur, Rom. VI, 3. 4. quando Chriſtus *in profundas aquas*, *in lutum cænoſum* venit, *ubi fundus non dabatur*, Pſ. LXIX, 3. quando, inquam, *in abyſſum maris* iræ divinæ, cum *omnibus* omnium electorum *peccatis eſt conjectus*. Mich. VII, 19. Et denique quemadmodum ſanguinis typici effuſione atque morte victimæ

victimæ, populo Iſraelitico Deus propitiabatur; ita Chriſtum illa ſua morte Deum revera placaviſſe, nobisque propitium reddidiſſe, adeoque vere eſſe *ἱλασμὸν pro peccatis totius mundi* 1. Joh. XI, 2. & *ἱλαστήριον per fidem in ſanguinem ejus* Rom. III, 25. Quemadmodum ex ſequenti actu evidens fit & manifeſtum.

XXXIX. Scilicet Pontifex M. non tantum victimam cædere debebat pro populo, ſed etiam ſanguinem illius in Adytum, quaſi ad tribunal, deferre, ibique Deo ſiſtere; ut hic examinaret, an idoneum, ſufficiens & validum pretium oblatum eſſet, in quo tanquam plene ſatisfactorio acquieſcere poſſet: quæ graviſſima & difficillima muneris Pontificalis pars erat, & periculoſæ plenum opus aleæ, quandoquidem fieri poterat, ut Pontifex, Deo ipſum forte vel oblationem ejus non approbante, cœlitus a Deo percuteretur & in ipſo adyto moreretur; cujusmodi populus quiddam de Zacharia ſuſpicabatur, ſuffitum in anteriore ſanctuario tantum offerente, Luc. I, 21. Quamprimum itaque P. M. hircum pro populo mactarat, exceptum ſanguinem e veſtigio per velum in adytum inferebat, & ſuper propitiatorium atque ante illud ſpargebat, ut expiaret adytum ab impuritatibus Iſraelitarum, transgreſſionibus & univerſus peccatis, Lev. XVI, 15. 16. Miſn. Cap. V. §. 4. Similiter vero & Chriſtus, poſtquam ſeipſum Deo obtuliſſet, & fudiſſet ſanguinem ſuum, ſive animam ſuam in mortem, redemtionis pretium pro multis; eundem ſuum ſanguinem, animam, inquam, in *verum Sacrarium* intulit, *cujus miniſter erat, quod Deus conſtruxerat non homo* Hebr. VIII. id eſt cœlum. Etenim finiente trihorio tenebrarum, cum videret Chriſtus jam omnia conſummata eſſe, quæ illi perpetienda fuerant, animam ſuam tanta tormenta paſſam Deo commendavit, *& voce clamans valida, Pater, inquit, in manus tuas commendo ſpiritum meum*, Joh. XIX, 28. 30. Luc. XXIII, 46. Matth. XXVII, 46. 50. & *capite inclinato animam exhalavit*. Matth. Luc. l. c. imo *reddidit* Joh. XIX, 30. *Tunc* ſc. *velum templi*, quod adytum claudebat, & quotidianum introitum prohibebat, notantibus hanc temporis circumſtantiam Evangeliſtis, *ruptum eſt a ſummo ad imum*; ut publice conſtaret, eodem momento veri nominis Pontificem verum redemtionis pretium, animam ſuam, in verum ſacrarium jam inferre, & Deo Judici ſiſtere, ſatisfactionem præſtitam approbaturo.

XL. Atque hujus explicationis nobis Apoſtolus auctor eſt Hebr. X, 19. 20. *Cum itaque habeamus*, ait, *fratres, libertatem ad ingreſſum ſanctorum per ſanguinem JEſu, quam initiavit nobis viam recentem & vivam, per velum, id eſt, per carnem ſuam.* Hic ille *velum* per *carnem JEſu* interpretatur, id eſt *humanam naturam*, quæ quamdiu integra erat, aditus ad Deum nondum erat patefactus. Nimirum uti velum tabernaculi vel templi adyto obductum erat, & cum reliquis omnibus Sacerdotibus, tum ipſi Pontifici maximo, aditum interclude-

bat: ita *iniquitates* noſtræ *a Deo* & cœlo nos *dividunt*, & *peccata* noſtra *faciem ejus* a nobis *abſcondunt*, ut ad Deum accedere nequeamus, Jeſ. LIX, 2. At illa Dominus in JEſum incurrere fecit, ibid. LIII, 6. qui cum illa in ſe ſuſcepiſſet, & in *carne* ſua, humana natura, *ferret*, Joh. I, 29. quamdiu ſanguinem ſuum ad peccatorum expiationem nondum fuderat, ipſe *velum* fuit, ſive id quod per velum adumbrabatur. Poſtquam vero *peccata* illa, non per ſe & ſeorſim, quod fieri non poterat, ſed incumbentia Chriſto, *in abyſſum maris* iræ divinæ *abjecta eſſent*, Mich. VII, 19. ſive quod idem eſt, expiata eſſent, & reatus omnes *diſpuncti atque e medio ſublati*, Col. XI, 14 diviſio ceſſavit inter Deum & homines, imo & ipſum JEſum, qui propter horum reatus ad tempus a Deo atque omni favore ejus excluſus erat: ut nunc illi aditus ad Deum rurſum pateret, & velo rupto, humana natura ſeparata, ſanguinem ſuum Deo ſiſtere poſſet; imo *per ſanguinem ſuum*, vi & merito ſuarum paſſionum, & præſtitæ ſatisfactionis, aliis quoque aditum ad Deum patefacere & munire.

XLI. Ingreſſus itaque JEſus per velum, id eſt, carnem ſuam, ſanguinem ſuum, graviſſimum laborem animæ, in Sanctum Sanctorum, ſummum cœlum intulit, & Deo cauſam & meritum ſuum probavit; cum idem ille juſtiſſimus Judex, qui eum non ita multo ante ob ſuſceptum alienum reatum ad mortem condemnarat, hac tolerata, & ſolutione ad ultimum usque quadrantem plene præſtita, ſibi ab illo ſatisfactum declararet, eumque ab omni crimini liberum, atque immunem: ita ut qui ſe ante a Deo deſertum queſtus eſſet, jam exclamare poſſet, *Propinquus eſt, qui me juſtificat, quis mecum contendat?* &c. Jeſ. L, 8. & Paulus adeo inter præcipua fidei Chriſtianæ capita, etiam hoc merito inculcari voluerit, illum eſſe *juſtificatum*, abſolutum & inſontem declaratum, *in Spiritu*, 1. Tim. III. ult.

XLII. Cum vero & ad Chriſti Sponſoris dignitatem, & ad eorum, qui in illum unquam crediderant vel credituri erant, ſolatium & ſecuritatem magni intereſſet, publice conſtare, & a Judice ipſo declarari, ſibi quam pleniſſime ſatisfactum eſſe; minime Deus ceſſavit ſolutionis præſtitæ apocham dare, & compluribus evidentiſſimis argumentis demonſtrare; ſed in ſolutione illa vicaria plene acquieſcere, nihilque omnino intercedere, quo minus illi quorum vice & loco paſſus erat, pleniſſimæ liberationis effectu fruantur.

XIII. Atque huc inprimis faciunt, (ne nunc ea repetamus, quæ modo de *velo templi rupto* dicta ſunt, peccati e medio ſublati ſymbolo) & *Sepultura* corporis Chriſti in loco mundo, ab ipſo Deo per Nicodemum & Joſephum procurata: nam *ex judicio & anguſtia exemtus eſt. Et ipſe dedit ſepulcrum ejus cum divite propter mortes ejus*. Jeſ. LIII, 8. 9. quemadmodum malefici, qui morte humano judicio ſatisfecerunt, Rom. VI, 7. de ligno tollendi erant & ſepe-

liendi,

liendi, ut maledictio jam a terra ablata ſignificaretur, Deut. XXI, 22. 23. & *Reſurrectio*, a Deo itidem imperata, Angelo ad id miſſo, Matth. XXVIII, 2. *ſolutis vinculis mortis, eo quod fieri non poterat, ut ab ea retineretur*, Act. XI, 25. exemplo ſimili in humanis judiciis Pauli & Silæ Act. XVI, 37. & *Adſcenſio Chriſti in cœlum, ac Seſſio ad dextram Dei*; cum enim *improbus*, vel reus, *apud Deum habitare nequeat*, Pſal. V, 5. reditus Chriſti ad Patrem, & manſio cum illo, evidentiſſimum graviſſimumque nobis argumentum præbet, illum ab omni reatu & liberum eſſe & abſolutum. Nam *una pro peccatis victima oblata, in perpetuum conſedit ad dextram Dei; unica enim oblatione conſummavit in perpetuum eos, qui ſanctificantur.* Hebr. X, 12. 14. ut adeo maximum credentibus in hoc gradu gloriæ Chriſti ſit ſolatium, Rom. VIII, 34. Sed de his operæ pretium eſt Cl. Altingium conſulere, qui iſtud argumentum pro more ſuo ſolide & nervoſe eſt perſecutus Hept. 11. Diſſ. 1. de *Juſtificatione Chriſti*, ex qua nos quoque in progreſſu porro aliquid delibabimus.

XLIII. Sit ergo hoc tandem ratum & certum, JEſum Chriſtum Sanguinis ſui effuſione & illatione in Adytum *æternam redemtionem nactum eſſe*, Hebr. IX, 11. 12. neque illam ſibi modo, ſed omnibus etiam, qui *ſincero animo cum plena fidei perſuaſione, luſtratis animis a conſcientia mala, & corpore loto aqua munda ad Deum accedunt.* Hebr. IX, 15. X, 22. 23. pro quibus ipſe deprecari poſſit apud Deum, & dicere, *Redime illos, ne deſcendant in exitium, inveni* REDEMTIONIS PRETIUM. Job XXXIII, 24. Quid vero illud ſit, quod ſanguinem non tantum in Adyto, ſed & in Sancto atque atrio ſpargere debuerit, idque certo ritu, & denique ſolus? De his quoque paucis agendum erit, priusquam ad reliqua ſolennia transeamus.

XLIV. In Adyto, digito in ſanguinem intincto, octies ſpargebat, ſemel ſurſum *ſupra operculum*, & ſepties deorſum *ante operculum.* Numeri ſeptenarii myſterium procul dubio expiationis perfectionem & plenitudinem ſignificat, quæ die mundi ſeptimo per Meſſiam eſt promiſſa. Judæi tamen Cabbaliſtæ etiam ad *Sephiroth* ſuas referunt, quarum tres ſuperiores, quæ Trinitatem nobis exhibent, prima illa adſperſio, quæ ſurſum fiebat, reſpexerit; ſeptem vero inferiores, quæ perfectiones Dei ſunt, quas in Eccleſiæ redemtione demonſtrat, reliquæ adſperſiones ſingulæ ſingulas reſpexerint An ut ſignificaretur, Deo Triuni ſatisfactum eſſe, atque univerſas & ſingulas ejus virtutes in hac Chriſti expiatione quam perfectiſſime & pleniſſime eſſe demonſtratas, ut juſtitiam Rom. III, 25. 26. miſericordiam Ibid. v. 8. Joh. III, 16. multifariam ſapientiam Eph. III, 10. &c.? Sed ἐπέχω.

XLV. Facilius explicatu eſſe videtur, quod de ipſius dicitur luſtratione adyti, ut illud *expiaretur ab impuritatibus filiorum Iſraelis, & a transgreſſio-*

nibus omnibusque illorum peccatis. Lev. XVI, 16. Tametſi enim nemo, non dicam Iſraelitarum, ſed ne ſacerdotum quidem gregariorum, eo intrabat, præter ſolum P. M. hoc die; tamen adytum jam pollutum inveniebat, quoniam ea peccati vis eſt, ut in cœlum penetret ad ipſius Dei conſpectum, & immundis omnia, ne ipſo quidem cœlo excepto, immunda reddat, quæ adeo *ſanguine omnia ſint mundanda* & initianda, cum *absque ſanguinis effuſione nulla detur remiſſio*, Hebr. IX, 22. ſeq. Vide Altingium & Ainsworthum ad h. l. An vero illud etiam hoc ritu Deus monere voluerit; quorum animæ jam in beatas illas ſedes receptæ erant, eorundem reatus tamen hactenus manſiſſe nondum expiatos, ſanguine Chriſti ſtatuto demum tempore diſpungendos? ſed de eo in ſequentibus etiam erit agendi locus.

XLVI. Sed & ante *Velum* ſanguis eodemque ritu ſpargendus erat. Illud, uti jam dictum, peccatum ſignificabat, & eum, qui pro nobis peccatum factus eſt. Pontifici ſanguinem inferenti cedere debebat, ſed ita, ut identidem in locum ſuum rediret: Chriſto vero ſanguinem inferente prorſus disruptum eſt, & reatus totius terræ diſpunctus, ſed non niſi vi ejuſdem illius ſanguinis, ut per hunc aditus liber ad Deum pateret.

XLVII. Porro vero etiam altare aureum ſuffitus expiandum erat, ſanguine tecto ejus inſperſo & cornibus allito; An ut & Chriſti preces interceſſorias, & fidelium omnium, omnem ſuam vim ab eodem ſanguine ſortiri & ſanctificari intelligamus? An vero etiam, ut doceamur, ne ipſas quidem preces reliquumque cultum univerſum fidelium Sanctorum adeo ab omni vitio immunes eſſe, quin expiationis indigeant, & ſanguine CHRISTI veniant luſtrandæ?

XLVIII. Denique quod reliquum erat ſanguinis, Pontifex M. ex æde egreſſus effundebat ad fundum altaris holocauſtorum, quod erat in atrio. Altare illud inferius, ex Cabbaliſtarum ſcitis, aliud *altare ſuperius* ſignificabat, *quod medium conſiſtebat inter Deum & Iſraelem, & a quo omnia Iſraelitarum ſacrificia ſanctificabantur Deoque commendabantur*; id eſt, Dominum JEſum Chriſtum, altare ſimul & Sacerdotem Mediatorem. At Animæ ſanctorum *cum Chriſto* ſunt, Phil. I, 23. adeoque cum vel *ſub altari*, ubi Johannes illas vidiſſe legitur Apoc. VI. 9. quo illud Hebræorum rurſus pertinet, נפשותן של צדיקים גנוזות תחת כסא כבודך *Animæ juſtorum ſunt abſconditæ ſub ſolio gloriæ tuæ.* Unde adeo non improbabiliter cum Altingio hanc *ſanguinis effuſionem ad fundum altaris* de applicatione paſſionum & meriti Chriſti explicare poterimus facta animis ſanctorum mortuorum, ut hi quoque eadem oblatione, quæ pro viventibus & multo poſt victuris facta eſt, conſummari doceantur: cum *omnia in unam ſummam collecta ſint in Chriſto, tum quæ in cœlis erant, tum quæ in terra,*

Eph.

Eph. I, 10. *& in ſanguine Chriſti juſtitia DEI demonſtretur*, *non tantum hoc tempore*, cum *juſtificat quotquot ſunt ex fide JEſu; ſed etiam in translatione peccatorum quæ ante* præſtitutum tempus ſolutionis *commiſſa fuerant ſub tolerantia Dei* Rom. III, 25. 26. quæ peccata etſi credentibus remiſſa fuerant & in rationes Meſſiæ relata, tamen non prius expiata ſunt, quam dux ſalutis per paſſionem mortis conſummaretur, & *reatus totius terræ tolleretur uno* illo *die* Zach. III, 9.

XLIX. Quod autem P. M. *ſolus*, cum reliqua omnia peragere, tum imprimis ſanguinem inferre deberet, ita ut *illo ingrediente ad expiationem adyti, nemo homo in Tentorio eſſe deberet* Lev. XVI. 17. Id nobis abſolutiſſimam Sacerdotii Chriſti perfectionem declarat, ceu qui ſolus δι' ἑαυτοῦ *per ſe ipſum expiationem peccatorum noſtrorum perfecerit*, Hebr. I, 3.

L. Sic hactenus vidimus inſignem illam convenientiam, quæ inter Hircum expiationis, & JESUM Chriſtum, Agnum Dei, ferentem & expiantem peccata, inter utriusque mactationem item, & oblationem ſanguinis, intercedit. Unde facile liqueat, quod Apoſtolus ait, *Pontificem Maximum ſerviiſſe exemplo & umbræ rerum cœleſtium*, Hebr. VIII, 5. & *legem habuiſſe umbram*, picturam quandam & adumbrationem, *futurorum bonorum*, ibid. X, 1. atque adeo ςοιχεῖα τοῦ κόσμου, *elementa elegantiæ*, Gal. IV, 3. ſive elegantia rudimenta doctrinæ Chriſtianæ, ætati & captui Eccleſiæ Iſraeliticæ, quam Apoſtolus infanti comparat, accommodata, quibus de modo obtinendæ juſtitiæ per vicariam victimam erudiebatur. Quantacunque vero hæc convenientia eſt, quæ certe maxima eſt; ſedulo tamen nobis cavendum, ne ceremoniis illis plus tribuamus quam par eſt, neve pro *corpore umbram* captemus: cum omnis illa ſimilitudo maximam ſimul diſſimilitudinem in ſe habeat, eamque non minori attentione dignam, quo magis excellentia ſacerdotii Chriſti præ Aaronico eluceſcat.

LI. Diſcrimen illud in eo potiſſimum cernitur, quod Pontifex Aaronicus *alienam* victimam offerebat, Chriſtus JEſus *propriam*, ἑαυτὸν *ſemetipſum* Hebr. IX, 14. ille *brutam*, hirci, hic *humanam*, rationalem, 1. Tim. XI, 5 6. ille adeo ſanguinem quoque *alienum & brutum*, *in tabernaculum manu factum*; *proprium & humanum*, *in majus & perfectius*, in ipſum, inquam, *cœlum* inferebat, Hebr. IX, 11. 12 24. unde non potuit non ingens quoque diſcrimen eſſe inter effectus utriusque oblationis. Cum enim ad humani peccati expiationem humana quoque victima requireretur, non bruta; *neque fieri poſſet, ut ſanguis taurorum & hircorum peccata auferret* Hebr. X, 4. ſeq. Pontificem maximum ad veram populi expiationem nihil egiſſe neceſſe eſt; cum Chriſtus e contrario ſui ipſius oblatione *peccati abolitionem*, Hebr. IX, 26. & καθαρισμὸν

purificationem, Hebr. I, 3. ac per conſequens *æternam redemtionem* obtineret, ibid. IX, 12 quæ & ad præteriti temporis, & ad ſequentium ſeculorum peccata expianda valeret; *ad claudendam*, inquam, *transgreſſionem*, *& obſignanda, peccata & expiandam iniquitatem*; *ad adducendam* denique *juſtitiam ſeculorum* Dan. IX, 24. ita ut Chriſtus ſolus atque *unicus* Pontifex Mediator, Hebr. VII, 23. 24. 1. Tim. XI, 5. Rom. V. 15. *unica* ſui ipſius oblatione Hebr. X, 12. 14. *ſemel*, *una vice* facta, Hebr. VII, 27. IX, 28. eademque in judicio approbata, δι' ἑνὸς δικαιώματος, i. e. *una actione judicialiter approbata*, Rom. V, 18. & ipſe in æternum ſit conſummatus, Hebr. VII, 28. & cæteros omnes, quotquot ſanctificantur, in perpetuum conſummaverit, Hebr. X, 14. id eſt, pace facta Deo reconciliarit, tum qui in terris ſunt, tum qui in cœlis, Col. I, 20. Eph. I, 10. In qua dignitate atque excellentia veræ expiationis Chriſti præ typica illa Pontificis Aaronici aſſerenda, diligentia Apoſtoli in epiſtola ad Hebræos præcipue verſatur, Cap. VII. VIII. IX. X. XIII. Unde quot verba, totidem etiam validiſſima argumenta peti poſſunt tam ad Pontificios revincendos, qui ſacrificium Chriſti quotidie repeti volunt, atque alios eidem mediatores adjungunt; quam ad refutandos Socinianos, qui vicariam Chriſti oblationem noſtro loco factam, & liberationem illius vi quæſitam negant.

LII. Sed pergamus tandem cum Pontifice maximo ad alterum hircum qui Azazeli erat deſtinatus, & quid illo ſignificatum ſit, videamus. Hunc Deo vivum ſiſtebat, & impoſitis in manibus, atque edita ſuper illo confeſſione omnium populi peccatorum, eadem in illum derivabat, & mox dimittebat illum per virum ad id deſtinatum in deſertum, ut omnes populi reatus in ſe ſuſceptos auferret in terram abſciſſionis, Lev. XVI, 20. 21. 22. Miſn. cap. VI. §. 2. ſeq. De hoc hirco *Emiſſario* Doctiſſimus Willetus in Hexaplis in Leviticum ad h. l. octo diverſas Gentilium, Judæorum, & Chriſtianorum ſententias recenſet; quibus ſuam tandem, quæ quoque Oſiandri ac Juſtini Martyris fuerit, addit. Nimirum Gentiles, atque inprimis Julianus Apoſtata, hircum hunc *Diabolo* offerri putarint, non quo illum hoc pacto colerent, ſed *ut mala averteret*, R. Abraham Aben Esdra *Saturnum*, ceu in deſertis locis dominantem, intelligi; alii ex Judæis alterum pro peccatis animæ offerri, alterum *pro peccatis in corpore commiſſis dimitti* exiſtimarint. Rupertus hoc hirco *Antichriſtum*; Origines in genere *improbos*; Pellicanus denique in ſpecie *Judæos*, per mundum diſpergendos & reatum ſuum laturos, intelligant. Toſtatus ad literam nil præter ipſum hircum videat, peccata populi ablaturum: Neque vero ſecundum Calvinum hic ritus alio ſpectarit, quam ut populus certus eſſet, *peccata* jam *abjecta* eſſe, & ab ipſis ablata. Hiſce vero omnibus rejectis, Willetus *commodius* exiſtimat, ut *Hircum emiſſarium typum Chriſti* interpretemur *cui Dominus noſtra peccata impoſuerit, quæ procul a nobis abſtulerit*. *Oſiander*, *& multo ante*

te

te illum Juſtinus Martyr, *in eandem ſententiam hanc duplicis hirci figuram incarnationi Chriſti applicuerint*, *qua duæ naturæ*, *humana & divina*, *uniebantur*. *Heſychius vero diſtinctius rem de Chriſto explicuerit*, qui Impaſſibilem divinitatem cuſtodiens, ſolam paſſionibus humanitatem tribuit: *quemadmodum ſc. alter hircus offerebatur*, *alter vivus dimittebatur: quam quidem applicationem a Petro confirmari* Willetus exiſtimat, 1. Epiſt. III, 18. quando Chriſtum dicit, *morte affectum in carne*, *ſed vivificatum in ſpiritu*, *id eſt*, *divino ſpiritu ſuo & natura*. Atque hæc hactenus ex Willeto.

LIII. Cum vero in hac tanta ſententiarum varietate nulla ſit, quam ſimpliciter admittere queamus; neque vero etiam omnia rejicere audeamus: aliorum quoque ſententias audire juvabit, qui rem propius tetigiſſe, aut penitus aſſecuti eſſe videantur. Complures itaque, iique non infimæ notæ interpretes, Hircum emiſſarium unius ejusdemque Chriſti typum faciunt, ut quod in priori, qui occiſus fuerat, monſtrari non poterat, id poſteriori hoc emiſſario declaretur. Nempe Chriſtus non tantum *propter peccata noſtra neci dedi*, ſed & *ad juſtificationem noſtri reſuſcitari* debebat, Rom. IV, 25. *crucifigi quidem in infirmitate*, *ſed vivere tamen etiam robore Dei*, 2. Cor. XIII, 4. Ita Ainsworthus, Bochartus, Altingius, & jam olim Auguſtinus & Procopius.

LIV. Alii oblatione prioris hirci *veram peccati expiationem* notari arbitrantur, quæ per ſanguinis fuſionem & pœnæ lationem fiebat; emiſſione vero vivi *effectum hujus expiationis*, ex latione ſc. *ablationem* & remotionem *peccati*, eatenus ut nunquam in conſpectum Dei contra nos veniret. Ita Turretinus de *Satisfactione Chriſti*, Parte III. §. 22. Alii tamen apud eundem aliter rem expediunt, & duplici hirco duplicem Chriſti patiens σχέσιν ſignificari exiſtimant, „unam erga DEUM Judicem, cui ſatisfaciendum erat per paſſionem „mortis, alteram adverſus diabolum hoſtem, cum quo luctandum fuit per „potentiam vitæ: reſpectu prioris jaciebatur ſors pro Domino in hircum ma„ctandum, ratione poſterioris jaciebatur ſors ad Azazel in hircum emiſſari„um, ut princeps ille tenebrarum experiretur, qui poſſet cum eo, qui o„mnium peccatis erat onuſtus, quemadmodum in plenitudine temporis in de„ſertum traductus eſt, ut ab eodem ibidem tentaretur„. Atque in hanc ſententiam nos quoque libenter concedimus, cum & per ſe ipſa orthodoxa ſit, & circumſtantiis typi ſatisfaciat, & nullis incommodis urgeatur. Quod quo magis lectori liqueat, res omnis paullo uberius erit explicanda.

LV. Nempe cum per peccatum duplex malum in mundum invectum eſſet, *reatus*, ſive obligatio ad pœnam compenſantem, Gen. II, 17. Rom. V, 12. & *ſubjectio Diabolo*, a quo cum homo ad peccatum ſeductus eſſet, ei ſubjectus

eſſet,

eſt, ex generali jure 2. Petr. II, 19. coll. 2. Tim. XI, 26. Actor. XXVI, 18. Chriſtus quoque, ut perfectus Liberator eſſet, utrique malo remedium opponere debuit, & electos ab utroque liberare. Hinc itaque non tantum Deo toleratione pœnæ ſatisfacere debuit, ſed etiam adverſus Diabolum pugnare, ut huic devicto prædam eriperet. Qui duo actus nimium quantum differunt; quos & Catecheſis Palatina diſtinguere ſolet Quæſt. 1. *Qui pretioſo ſuo ſanguine pro omnibus peccatis meis pleniſſime ſatisfecit, meque ab omni poteſtate Diaboli liberavit*; & Quæſt. XXXIV. *Quia corpus & animam noſtram non auro nec argento, ſed p. ſ. ſ. redemit, & a. o. p. D. l. atque ita nos ſibi proprios vindicavit*; & prima Nazarenorum Eccleſia aſſidue ſuos in ore habere jubebat, quando hac confeſſionis formula utebantur: משיחא ופרוקנא דפרק נפשן מן עלכא הנא ומן כל די בי בשמירה דיהוה ונפרן נפורקנא דנפשירה הו ישו נצריא *JEſus Nazarenus eſt Meſſias & Redemtor noſter, qui vindicavit animam noſtram ab hoc mundo & ab omnibus quæ in eo ſunt in nomine Domini, & redemit nos lytro animæ ſuæ.* Sed & DEUS duplex hoc Meſſiæ officium conjungit Jer. XXXI, 11. כי פרה יהוה את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו *Nam redemit Dominus Jacobum, & liberavit illum e manu potentioris quam eſt ipſe.* In quem locum legi meretur Cl. Altingius cum in Comm. ad Jeremiam h. l. tum in peculiari atque elegantiſſima diſſertatione De *Meſſiæ Servatoris Liberatione, hujusque gemino actu, Redemtione & Vindicatione*, quæ eſt Heptadis IV. diſſ. V. ubi hoc argumentum prolixe exponit.

LVI. Cum itaque ad plenam Iſraelis omniumque electorum liberationem alter ille actus adeo neceſſarius eſſet, in prima illa promiſſione Gen. III. v. 15. primo loco promiſſus: nihil ſane DEI ſapientia, atque benignitate alienum cogitaverit, qui ſolenni illo die expiationis hoc quoque Meſſiæ beneficium adumbratum & Iſraelitis quaſi ob oculos depictum exiſtimarit.

LVII. Atque illud omnes circumſtantiæ evincere videntur, quas DEUS in *Hirco Emiſſario* obſervandas præcepit. Quod enim DEUS hunc hircum, æque atque alterum illum, *ab Eccleſia Iſraelis* Sacerdoti offerri jubet, ex ſacro populi theſauro emtum, Lev. XVI, 5. quod *alteri colore, ſtatura & pretio quam ſimilimus eſſe, quod ambo ſimul capti eſſe* debuerint; Miſn. Cap. VI. §. 1. quod Deus utrumque לחטאת *victimæ piacularis loco dari* jubet: quid id omne aliud commode ſignificare poſſit, quam hircum Emiſſarium unius ejusdemque illius typum atque ſymbolum eſſe, quem Hircus expiationis adumbrabat, nempe Chriſti? Quid quod DEUS *ſorte* hircos illos diſtingui juſſerit, & ſuo quemque uſui deſtinari? Itane vero Deus vel *omnes in genere improbos*, vel *Antichriſtum*, vel *reprobum* denique *Iſraelem*, ære emi, Sacerdoti exhiberi, aut victimæ piacularis loco voluerit haberi? adeone vero etiam hi Chri-

ſto per omnia ſimiles ſint, ut divinæ ſortis judicio neceſſe fuerit ab illo diſtingui?

LVIII. Ad hoc, quod omni exceptione majus argumentum eſſe arbitramur, cum non tantum in privatorum ſed & in publicis victimis ſolennioribus manuum impoſitio, & peccatorum confeſſio, eorumque in victimam translatio neceſſaria eſſet: nihil horum in *Hirco expiationis* factum videmus, de quibus neque Deus quicquam mandarat, neque Hebræorum Magiſtri narrant. Quod vero hic a DEO conſulto præteritum, & a Pontifice Maximo convenienter inſtituto divino omiſſum, id de *Hirco Emiſſario* diſerta lege a DEO mandatum, & a Pontifice pariter obſervatum legimus. Præceptum divinum legitur v. 10. „At hircus, ſuper quem exierit ſors Azazeli, conſtituetur vivus „coram Domino, לכפר עליו / *id eſt, ut Vulgatus recte vertit*, ut fundat preces „ſuper eo &c. *id quod clarius exprimitur vſ.* 21. Et imponet Aharon manum u„tramque capiti hirci vivi, & confitebitur ſuper illo omnes transgresſiones „illorum cum peccatis univerſis, & imponet illa capiti hirci, & dimittet per „virum paratum in deſertum: ut ferat (aſportet) hircus in ſe omnes iniquita„tes illorum in terram abſcisſionis„. Formulam ipſam confesſionis Lector ex Miſna Cap. VI. repetat, §. 2. ex qua intelliget, Pontificem confesſionem peccatorum univerſi Iſraelis, mutato ſaltem nomine, cætera eodem modo, ſuper hirco Emiſſario edidiſſe, atque alteram illam ſuorum & familiæ ſuæ peccatorum ediderat ſuper proprio juvenco.

LIX. Quæ vero alia commoda ratio reddi posſit hujus inſolentis inſtituti, quo confeſſio & translatio peccatorum ibi, ubi maxime neceſſaria erat, omiſſa fuit, ubi vero opus non erat, ibi edita eſt, niſi hæc ſit; quod Deus iſthoc pacto nos docere voluerit, duos illos hircos nihil diverſi exhibere, ſed ambos tanquam unum eſſe conſiderandos; & *hircum Emiſſarium*, eundem illum adumbrare, qui peccata Iſraelis in ſe ſuſcepturus & pasſione mortis expiaturus erat & ablaturus?

LX. Sed magis idem liquebit, ſi, quod præcipuum eſt in hoc hirco, attenta mente conſideremus. Edita ſuper illo confeſſione peccatorum populi, atque his adeo ſuſceptis, dimittebatur per virum opportunum vivus in deſertum, in terram abſciſſionis, ad Azazelem, Lev. XVI, 21. 22. & vſ. 8. 9. 10. coll. Ubi quid *Azazel* ſit, paucis explicandum. Sunt qui hirci ipſius no„men faciunt, quaſi עז אזל *ἀποπομπαῖος*: ſed ob ea quæ vſ. 10. dicuntur, „alii loci nomen faciunt, quo miſſus. Sed quis ille, nemini conſtat. Sane „uti לעהוה, non hirci aut loci nomen eſt, ita neque לעזאזל „eſſe videtur, verum utrobique denotari eum, cui hirci iſti deſtinen„tur. Sed tum quæritur majori ratione, quid ſit? Rabbini quidam ajunt, „eſſe Samaelem, & huic dari ſuam partem, juſſu DEI, ne accuſet Iſraelitas; „imo die expiationis ipſis *ἰσαγγελίας* teſtimonium perhibeat. Hoc volunt,

quandoquidem omnia peccata transferantur in hircum, Diabolo illum repræ-
„ſentari, in deſerto, quæ loca pervagari dicitur, Matth. XII, 43. Jeſ. XXXIV.
„ut ablata videns peccata, quod accuſet non inveniat. Deteſtantur autem
„eos, qui exinde ipſis impingunt, quaſi Satanæ ſacrificarent, eumque Deo
„æquarent; cum nihil agant, niſi quod Deus mandavit. Nec magis Sammaeli
„aliquid offerri, quam Sacerdotibus, qui etiam veſcuntur partibus ſacrificio-
„rum ſibi a Deo conceſſis. Hactenus Cl. Altingius, & recte. Conſentiunt e-
nim in eo Cabbaliſtæ, qui veteris Eccleſiæ Judaicæ fidem tandem libris con-
ſignarunt, & myſteria Legis explicant, per *Azazelem* nihil niſi *Sammaelem* in-
telligi, id eſt Diabolum, quem alias מלאך המות *angelum mortis*, & שר המדבר
Principem deſerti appellant, ceu per quem mors & omnis corruptio, deſolatio
& vaſtitas in mundum eſt introducta: cum ea tamen adjunctione, ne quis Dia-
bolum hoc modo ab illis coli exiſtimet, quemadmodum apud *R. Nachmani-
dem*, *Bechai* & *Menahemum Ricanatenſem* prolixe eſt videre. Atque hanc in
rem obſervant, & ante ſortitionem utrumque, & poſt eandem Emiſſarium
Deo ſiſtendum fuiſſe, ut ſignificaretur, utrumque Deo dari ab Iſraelitis; qui
cum ſortis arbiter ſit, Prov. XVI, 32. neque Sacerdos pro ſuo arbitrio hircos
illos Deo atque Azazeli nuncupet, evidens eſſe concludunt, ipſum Deum O.
M. alterum hircum Azazeli tradere, atque omnia moderari, nequaquam Iſrae-
lem vel Pontificem. Pariter vero Chriſtiani multi *Azazelem* de Diabolo acci-
piunt, maxime illi, qui *Emiſſario* vel improborum multitudinem, vel Anti-
chriſtum, vel denique Iſraelem ſignificari autumant.

LXI. Quemadmodum itaque hircus *Emiſſarius*, peccatis populi onu-
ſtus, in deſertum deportabatur, tradendus Azazeli, &, ut Magiſtri narrant,
de rupe præcipitandus, Miſna VI. §. 6. ita Chriſtus pariter, cum reatus omni-
um electorum in ſe ſuſcepiſſet, jamque pro illis ſatisfacturus eſſet, traditus eſt
in poteſtatem Diaboli & ſeminis illius, quibus cum decretoria pugna de rei ſum-
ma decertaret, ut quamvis contritionem calcanei pateretur, glorioſe tamen
de iisdem triumpharet, & per mortem aboleret eum qui mortis robur habebat,
id eſt, Diabolum. Tametſi enim Chriſtus inde ab infantia omni vitæ ſuæ
tempore odiis, inſidiis, calumniis, tentationibus & perſecutionibus Diabo-
li, Herodis, Judæorum & Principum populi obnoxius fuit; nec minus gna-
viter cum alias, uti vero ſimile eſt, tum miniſterii ſui annis inimicitias cum
iisdem eſt perſecutus: Tamen id omne, ſi conatum hoſtium ſpectes, ludum
jocumque dicere poſſis, ſummum præludium tantum, præ quam pugnam
depugnavit ultimo illo die, quo illi cum Patre Judice res erat, qui ſolutionem
pro peccatis electorum ab illo exigebat. Tum ſc. hoſtibus Chriſti opportu-
niſſimum videbatur omnes ſuas vires experiri, & extrema tentare, cum, fatente

ipſo

ipſo Chriſto, *hora ipſorum eſſet & poteſtas tenebrarum*, Luc. XXII, 53. adeo ut dies ſolutioni dictus Deo præſtandæ, idem quoque eſſet extremæ & decretoriæ pugnæ cum Diabolo, teſte rurſum Chriſto Pſ. LXIX, 2. 9. & in primis v. 4. *Multiplicati ſunt, qui me immerito oderunt, præ pilis capitis mei; qui me excidunt, qui falſis de cauſis hoſtes mei ſunt, robuſti facti ſunt: Quod non rapui, TUNC rependam.*

LXII. Duplices itaque paſſiones Chriſtus illo tempore ſuſtinuit, alteras a Deo alteras a Diabolo & ſemine illius; quæ adeo & ad rei ipſius intelligentiam, & ad plurima Scripturæ loca recte interpretanda, ſedulo & accurate veniunt diſtinguendæ, quemadmodum a Cl. Altingio non incommode diſpeſcuntur in Judiciales & Bellicas. Qui poſtquam Heptade IV. Diſſ. VI. utrasque prolixe explicatas dedit, & in idem tempus incidere oſtendit. §. 54. diſcrimen illarum his verbis declarat. „Quæ tamen tempore ſociatæ fuerunt actiones, non ſunt confundendæ nec compingendæ in unam, ut ſolutio lytri, & oppugnatio fortis hujus, nihil differre dicantur. Sunt enim diverſiſſimæ. Solutio lytri facta eſt a „Chriſto apud Deum in judicio juſtiſſimo: cujus lytri cum debitor eſſet ex „ſponſione, ſons fuit, & obedienter citra repugnantiam ſolvit quicquid debebat, ad ſatisfactionem juſtitiæ vindicantis. Oppugnatio fortis exercita eſt ab „eodem Chriſto contra Diabolum, quem injuſta poſſeſſione dejecturus, juxta „Dei ordinationem juſte aggreſſus eſt; adeoque contra pugnantem innocens „ſenſit, & ſuis viribus, Deo quoque auxiliante, ipſum tandem vicit. Unde manifeſtum eſt, quemadmodum Diabolo nulla lytri facta eſt ſolutio, ſed ſoli „DEO; ſic viciſſim nullam fuiſſe inſtitutam pugnam contra DEUM, „ſed ſolum contra Diabolum. Scilicet in congreſſu cum Deo, qui judicialis; „Chriſtus reus fuit nocens, juſte ea propter afflictus & contritus; atque ipſe „obedienter eſt paſſus, citra querelas aut provocationem ad judicem ſuperiorem. In congreſſu vero cum Diabolo, qui bellicus, Chriſtus inſons fuit, injuſte oppugnatus, qui tum fortiter contra præliatus eſt, tum jure queſtus de injuria apud judicem ſuperiorem Deum, cujus auxilio hic adjutus fuit. 1. Petr. „XI, 23. 24. Joh. XVI, 32.

LXIII. Cum itaque ad plenam & perfectam electorum liberationem gemino munere Chriſtus defungi debuerit, lytri vicarii ſolutione, & lucta cum Diabolo: uterque autem actus in uno eodemque hirco, qui mactabatur, declarari non poſſet, quis non ſummam Dei O. M. & ſapientiam & benignitatem in eo agnoſcat, quod ſolenni illo die, quo expiatio adumbrabatur, duos hircos adhiberi voluerit, quo melius Iſrael de utroque futuri Meſſiæ beneficio erudiretur?

LXIV. Sed negligendæ non ſunt circumſtantiæ, quas vel Lex mandavit, vel Magiſtrorum traditiones narrant. Hircum illum non ipſe Sacerdos abducebat in deſertum, ſed alii ad id deſtinato deportandum tradebat: *Et dimittet illum* בְּיַד אִישׁ עִתִּי, *miniſterio viri opportuni in deſertum.* Lev. XVI, 21. Nem-

pe etſi Chriſtus ſemetipſum ad condictum tribunali divino ſtitit, tamen ut cum Diabolo committeretur, hominum opera intervenit, cum aliorum, qui cruci affixerunt, tum inprimis Judæ, qui illum prodidit. Et quemadmodum *qui hircum dimiſerat ad Azazelem, veſtes corpusque lavare debebat, priusquam in caſtra rediret*, Lev. XVI 26. quod impuritatis atque reatus ex hirci illius contrectatione contracti ſignum erat: Ita Judæi quoque, quotquot Chriſti crucifigendi auctores fuerunt, etſi æternum Dei conſilium exſecuti ſunt, Act. IV, 18. tamen graviſſimo ſcelere ſeſe adſtrinxerunt, non niſi ſeria pœnitentia, & fide in eundem Chriſtum, ac baptiſmo, qui utriusque ſymbolum, eluendo. Nam *filius hominis abit quidem, quemadmodum de eo ſcriptum eſt: Sed væ homini illi, per quem proditur. Melius eſſet illi, nunquam natum eſſe.* Sic Chriſtus de Juda, Matth. XXVI. 24. Petrus vero Act. XI, 22. 23. ad Judæos: *Jeſum*, inquit, *Nazarenum -- definito Dei conſilio ac deſtinatione proditum accipientes, manibus improbis cruci affixum ſuſtuliſtis*; & tandem v. 38. *Reſipiſcite, & baptizetur quisque veſtrum in nomine Jeſu Chriſti ad remiſſionem peccatorum.* Et rurſus Cap. III. poſtquam 13. 14. 15. de graviſſimo crimine commiſſos Judæos redarguiſſet; v. 19. *Reſipiſcite*, inquit, *& convertimini, ut deleantur peccata veſtra.*

LXV. Notant vero Hebræorum Magiſtri, quemvis huic muneri deportandi hirci idoneum fuiſſe, etiam laicum ſive Iſraelitam, imo impurum, quicquid vero Sacerdotes decernerent, id ratum fuiſſe. Vide Miſ. VI. §. 3. & notas Schecinghami ad h. l. Quod ſi cui cum hiſtoria conferre lubeat, ibi quoque Principes Sacerdotum atque populi obſervare licebit, qui non ipſi per ſe Chriſtum ad mortem duxerunt, ſed Pilato militibusque Romanis crucifigendum tradiderunt.

LXVI. Poſtquam Hircus Hieroſolyma elatus ad deſtinatum locum pervenerat, non victimæ in modum cædebatur, ſed e ſublimi præceps dejiciebatur, atque in acutas petras illiſus, & membra fractus, emoriebatur: Miſ. VI. §. 6. Haud ſecus ſc. atque Chriſtus quoque *extra portas* Urbis *paſſus eſt*, Hebr. XIII, 12. non tantum mortem animæ divinitus ſibi inflictam, ad peccatorum expiationem impetrandam, quæ mactatione alterius hirci ſignificabatur; ſed etiam corporalem, ab hominibus illatam, quam hæc Hirci Emiſſarii præcipitatio adumbrabat, etſi expiatoria minime eſt cenſenda.

LXVII. Ultimum denique, quod Hebræi de hoc hirco *Emiſſario* obſervant, eſt quod illo a rupe dejecto, panniculus coccineus, qui capiti ejus alligatus fuerat, exalbeſceret, idque boni ominis loco haberetur, quod Pontifex M. litaſſet, & peccata populi expiata & remiſſa eſſent. Vide Exoticam, Capite VI. Miſnæ noſtræ. Id quod, ſcio, multis incredibile videbitur, qui, quicquid a Judæis traditur, vulgo fabulis ſolent annumerare. At nihil cauſæ erat, cur illud

lud in ſuum ipſorum opprobrium atque dedecus comminiſcerentur: cum ingenue fateantur, fuiſſe quando lingua illa coccinea non exalbeſceret, id quod illis argumento erat, Numen illis propter graviſſima ſcelera iratum eſſe & manere, & Pontificem illorum peccata expiare non potuiſſe. Quod cum *quadraginta* poſtremis *annis* ante deſtructionem Hieroſolymorum factum fuiſſe dicant; eo ipſo ſane confitentur, inde a tempore Jeſu Nazareni cruci ab illis affixi graviſſimi ſceleris reatum ſibi incubuiſſe, ipſosque veri Pontificis Maximi ſacrificio & expiatione repudiata, fruſtra quæſiviſſe Deum brutorum ſanguine placare.

LXVIII. Quemadmodum itaque panniculus ille coccineus Deo placato colorem mutabat, ita quoque reatus omnes, qui rubenti cocco conferuntur, Jeſ. I, 18. oblatione & morte Chriſti ſunt ablati, chirographum deletum, profusque conſciſſum, & cruci affixum, &c. Col. II, 13. 14. 15.

LXIX. Interea vero, dum Emiſſarius deportabatur, Pontifex ad Juvencum ſuum & Hircum populi redibat, & inteſtina exemta rite imponebat altari, corpora item diſſecta aliis ſacerdotibus tradebat efferenda & comburenda extra caſtra. Lev. XVI, 25 27. Miſn. Cap. VI. §. 7 *Adeps* præſtantiſſimum notat, Gen. IV, 4. *renes*, ſedem voluptatis; *cætera*, intima quæque, quæ in homine ſunt. Hæc omnia in victima delecta & in altari oblata, retectionem & demonſtrationem ſummi & perfectiſſimi amoris Chriſti indicant, quo & erga Deum mandataque ejus, & erga miſeros mortales ductus, ſemet ipſum, quantus quantus fuit, Deo victimam pro hominibus obtulit, Pſ. XL, 8. 9. Rom. V, 7. Eph. V, 2. Gal. II, 20. Corporis elati myſterium Apoſtolus explicat; *Nam quorum animalium ſanguis pro peccatis in ſanctuarium infertur a Pontifice, horum corpora comburuntur extra caſtra. Quam ob rem & Jeſus, ut propria ſanguine populum ſanctificaret, extra portam paſſus eſt.* Hebr. XIII, 11. 12. Ut adeo Chriſtus & *anima*, uti in ſuperioribus vidimus, & *corpore* ignem iræ divinæ ſenſerit, & ſe ipſum integrum pro nobis tradiderit & corpore & anima, quemadmodum nos corpore & utraque parte pœnam debemus.

LXX. Comburebatur autem corpus hirci extra caſtra *loco mundo*, in quo reliquorum ſacrificiorum cineres deponebantur. Ita igitur & Chriſti paſſi mortuique corpus *ſepulchro novo conditum eſt, in quo nemo unquam jacuerat*, Joh. XIX, 41. Quod novum argumentum eſt, JESUM paſſionibus ſuis quam pleniſſime ſatisfeciſſe; cum, qui vivus peccatis onuſtus omnes ipſum contractantes & ad mortem ducentes polluebat, jam mortuus omni impuritate vacaret, atque adeo merito ſuo novo & intaminato ſepulcro condebatur.

LXXI. Atque ita Pontifex Maximus Aaronicus eximi ſuo munere, quod illi ſolenni & anniverſario die Expiationis proprium erat, quoque Meſſiam Sa-

cerdotem repræſentabat, defunctus erat; nihil tamen niſi umbram exhibens futurorum bonorum, nequaquam rem ipſam. Atque hinc adeo debuit *quotidie*, id eſt, *quotannis*, quotiescunque dies Expiationis recurreret, *STARE miniſtrans*, *& easdem ſæpius repetere victimas, quæ non poterant peccata abolere*, Hebr. X, 11. coll. verſ. 1. cum è contrario *Chriſtus una pro peccatis victima oblata*, *in perpetuum CONSEDERIT ad dextram Dei*, Ibid. 12. cum *una oblatione in perpetuum conſummaſſet eos qui ſanctificantur*, verſ. 14. *& æternam redemtionem inveniſſet*, Ibid. IX, 12. *ad abolitionem peccatorum* verſ. 26. *Quorum ubicunque eſt remiſſio, ibi nulla amplius oblatio pro peccatis*, X, 18.

LXXII. Supereſt tamen adhuc una & item altera circumſtantia in miniſterio Pontificis illo die obſervanda. Poſtquam illi renunciatum erat, hircum jam perveniſſe in deſertum, atrio Sacerdotum egreſſus populo ſe ſiſtebat, & legem prælegebat, maxime ubi de ipſius miniſterio agitur, & populi expiatione. Miſn. Cap. VII, 1. Ita ſane & Chriſtum videmus, quum omni miniſterio, in primisque illatione ſanguinis in Sacrarium cœleſte defunctus erat, ad ſuos redeuntem, & de iis, quæ ſibi vero Pontifici exantlanda fuerant, ex Lege, Prophetis, & Pſalmis accurate erudientem, Luc. XXIV, 25. ſeq.

LXXIII. Porro Pontifex poſitis veſtibus lineis aureas ſumebat, in iisque ſuffitum veſpertinum faciebat. Quod ſi cui etiam huc referre lubeat, (Suffitus enim aliàs quotidiani miniſterii pars erat) ſimiliter *Chriſtum* videmus, *qui mortuus fuit*, *&*, *quod majus*, *reſuſcitatus*, *eſſe ad textram Dei & pro nobis deprecari*, Rom VIII, 34.

LXXIV. Non licebat tamen Pontifici Aaronico ſuffitum intra ſiparium inferre aditu in S. Sanctorum iterum clauſo, niſi quando anno vertente de novo rem Sacram ſolenniter erat facturus: cum è contrario Chriſtus vi unicæ illius oblationis, cujus rationem & meritum Deo Judici approbaverat, iterum in cœlum adſcenderit, & conſederit ad dextram Dei in perpetuum, atque ibi Interceſſoris & regis munere glorioſe fungatur, Zach. VI, 13. Hebr. VII, 26. VIII, 1. IX, 24. X, 12. Qui ſecundus Chriſti in cœlum ingreſſus, & manſio in illo monente Apoſtolo, inprimis obſervandus venit, ceu graviſſimum & irrefragabile muneris ſacerdotalis rite adminiſtati argumentum.

LXXV. Similiter verò Pontifex etiam lampades accendebat & reficiebat in Sanctuario, Miſna Cap. VII. §. 4. Lampadum illa refectio, quæ quotidie à ſacerdotibus inſtituebatur, verbi divini prædicationem notabat, quæ cum in Eccleſia aſſidue vigere, tum olim à Sacerdotibus maxime debebat adminiſtrari. Itaque & Chriſtus, munere expiationis defunctus, cum ad ſuos rediiſſet, illos de regno Dei plene inſtruxit, & Evangelium per totum terrarum orbem prædicare juſſit, adſcenditque in altum, & do-

na dedit inter homines, conſtituens alios Apoſtolos, alios Evangeliſtas, alios Prophetas, alios denique Paſtores & Doctores, qui verbum Evangelii de regno Dei in plena luce collocarent: Act. I. Eph. IV. &c.

LXXVI. Si quis vero iſthæc minus commode huc referri exiſtimet, quod ſuffitus & lampadum præparatio, non ſint Pontificis Maximi, neque hujus diei propria; quamobrem neque nos huic argumento magnopere inſiſtimus: tamen, credo, non intercedet, quominus illud in conſiderationem veniat, quod Miſn. Cap. VII. §. 4. de Pontifice M. narratur Poſtquam omnibus muneris ſui partibus defunctus erat, domum deductum eſſe, ibique cum amicis hilariter convivatum, quod re bene feliciterque geſta ſalvus atque incolumis evaſiſſet. Ita quippe Chriſtus quoque repreſentatione ſanguinis vel lytri apud Patrem defunctus ad ſuos rediit, & ut ſe eundem eſſe probaret, qui antea cum illis verſatus fuerat, ſeque paſſurum & ad Patrem abiturum prædixerat, ſæpius cum illis cibum ſumſit, Luc. XXIV, 30. 41. 42. hoc ipſo argumenti loco uſus, ad veritatem reſurrectionis & rei bene feliciterque geſtæ probandam.

LXXVII. Atque hæc ea ſunt, in quibus *Anniverſariam Pontificis M. expiationem* cum *Unica atque æterna expiatione Jeſu Chriſti comparandam* exiſtimamus: Ubi ſi quid à nobis prætermiſſum ſit, id candidi atque æqui lectoris erit ex divitis ingenii penu ſupplere; ſi quid erratum, corrigere. Non omnia cernimus omnes. De populi Officiis, hoc die, jejunio, reſipiſcentia & fide, noſtri inſtituti non eſt hic loci agere; cum illa vulgo notiora ſint, quam ut noſtram explicationem deſiderare videantur.

JACOBI RHENFERDII
OBSERVATIONES SELECTÆ AD LOCA HEBRÆA NOVI TESTAMENTI.

ETſi in edendis noſtris ad N. T. Obſervationibus nullum admodum ordinem ſervabimus, ſed pro eo atque adverſaria noſtra, vel memoria, quasque nobis ſuggerent, eas in charſam conjiciemus; tamen ne plane ὕστερον πρότερον agere videamur, initium faciamus a Matthæo.

OBSERVATIO I. in Matth. I, 17.

Πᾶσαι οὖν αἱ γενεαὶ ἀπὸ Ἀβραὰμ ἕως Δαβίδ, γενεαὶ δεκατέσσαρες.

§. I. Satis non erat Evangeliſtæ Genealogiam Chriſti ab Abrahamo & Davide usque ad ipſum deducere, niſi etiam obſervaret, quod ætates inter

Abra-

Abrahamum & Davidem, hunc porro & transmigrationem Babylonicam, & denique hinc ad Chriſtum interjectæ eſſent, easdemque inter ſe æquaret, & ad tres Teſſeradecates redigeret. *Omnes itaque generationes*, inquit, *ab Abrahamo, usque ad Davidem ſunt quatuordecim* &c. Id quod non ſine gravi ratione & ſingulari Spiritus S. ductu factum eſſe, hominem Chriſtianum credere par eſt, quamvis cauſa illius curioſæ Obſervationis non ita ſit manifeſta. Forte aliquid lucis affulgebit, ſi Hebræorum ad id argumentum obſervationis noſtræ conferamus.

§. II. R. *Bechai* ad Geneſ. XXXVIII, 29. *fol.* 30. *Et vocavit nomen ejus Zara*, &c. „*Zara* inquit, de nomine Solis, *Phares* de nomine Lunæ; & re-
„gnum Domus Davidicæ à Phareſo deſcendit, quod ſimile eſt Lunæ. Quippe
„notum eſt, dies Lunæ eſſe novem & viginti; Propterea invenies à Phareſo us-
„que ad Sedekiam כ"ט איש novem & viginti viros. Quomodo vero? *Pha-*
„*res, Eſron*, &c. *David*. Sic David decimus eſt à Phareſo. A Davide autem
„ad Jechoniam invenis novendecim reges, כולם מלך בן מלך eosdem-
„que omnes Regum filios. Atque hi ſunt *Solomon* - - - *Jechonias*. Sic ſunt novem
„& viginti *Viri*, reſpondentes XXIX. diebus Lunæ. Quemadmodum vero
„Luna poſt diem XXIX. abſconditur, ita regnum domus Davidicæ ceſſavit, &
„templum eſt vaſtatum, tempore Sedekiæ, qui vigeſimus nonus eſt à Phareſo.

§. III. Hactenus *Bechai*. Ex quo liquet, Judæos quoque in numero illarum generationum myſterium aliquod quærere, & Majores Meſſiæ à Phareſo usque ad Sedekiam diebus Lunæ comparare; quamquam Bechaiſcalculum paullo aliter ponit, & à *Phareſo* numerandi initium facit, loco ejus quod Matthæus ab *Abrahamo* incipit.

§. IV. Sed propius ad Evangeliſtæ obſervationem accedit, quod idem *R. Bechai* de Veterum calculo notat. „Sed in commentario magno ad Exo-
„dum, inquit, computum aliter inſtituunt, ita ſc. ut dies Lunæ diſponant ſe-
„cundum incrementum & decrementum ejus, in comparatione ad reges Ju-
„dæ, inter quos quidam ſunt, quorum regnum incrementum cepit inſtar
„Lunæ creſcentis; alii, de quorum regno continua diminutio facta eſt, ad ſi-
„militudinem dierum Lunæ decreſcentis, donec illud plane ceſſaret: eodem
„ſc. modo, quo Luna primo creſcit, ac mox etiam decreſcit, donec tandem
„plane occultetur. Et hoc eſt, quod commentantur ad Exod. XII, 2. Pri-
„usquam Deus T. O. M. Iſraëlem ex Ægypto educeret, ſignificavit illis, non
„duraturum illis regnum niſi per triginta tantum ætates: quod dicitur, Ex.
„XII, 2. *Menſis hic vobis*. Quemadmodum ſc. Luna eſt triginta dierum, ita
„regnum ipſorum triginta fore generationum. Luna lucere incipit die pri-
„mo menſis, & inde continuo magis illuceſcit, usque ad diem decimum quin-

tum,

„tum, quando orbis ejus plenus eſt: inde vero a die XV. quotidie decreſcit, & „die trigeſimo plane diſparet. Eadem Iſraelis eſt ratio. Inde ab Abrahamo us„que ad Salomonem דוד ט"ו XV. ætates. Abraham enim primus illuxit, q.d. „Jeſ. XLI, 29. *Quis illuxit ex Oriente juſtitia* &c. quemadmodum idem mox „Cap. XLII, 6. *Ego Dominus vocavi te* &c. Secutus eſt Iſaac, qui etiam ipſe in„claruit, q. d. Gen. XXVI, 12. *Et ſevit Iſaac* in terra illa; & rurſum Pſ. XCVII, „11. *Lux ſata eſt ſano.* Hunc Jacob excepit, qui illuſtrior evaſit; q. d. Jeſ. X, „16. *Et lux Iſraelis erit ignis.* Tum Juda, Pharez. - - Jeſſe, David. Poſtea„quam vero Salomo venit, plenus fuit Orbis Lunæ, q. d. 1. Paral. XXIX, 23. *Et „ſedit ſuper throno Domini, ut Rex eſſet loco Davidis Patris ſui.* Et poſt pauca rur„ſum: Inde vero a Salomone cœperunt reges magis magisque decreſcere, Re„habeam, Abia, cæterique omnes usque ad Sedekiam; cui regnanti cum „(2. Reg. XXV, 7.) *oculos effudiſſent*, defecit lumen Lunæ. Et mox rurſum: Do„nec diſparuit Luna, & deſtructum eſt templum דור לשלשים ætate tri„geſima. Hactenus illi.

§. IV. Pergit R. *Bechai* „ Hinc ergo diſcis, inde ab Abrahamo usque ad „Solomonem, דור ט"ו eſſe quindecim progenies; Nam Rex David eſt DE„CIMUS QUARTUS ab Abrahamo, ſecundum numerum literarum nominis „דוד / quæ faciunt XIV. adeoque Salomo filius ejus XV, reſpondens perfecto „plenilunio. Similiter & Sedekias quintus decimus a Solomone (ſed ma„gno diſcrimine:) Salomo enim lunæ plenæ ſimilis, Sedekias vero diſparenti.

§. V. Cum itaque ex his abunde conſtet, cum recentiores, tum Veteres Hebræorum Magiſtros, Abrahami Davidisque ſucceſſores, vel ſi malis Salomonis, cum Luna creſcente & decreſcente comparaſſe: vero ſimile videtur, Matthæum quoque eodem reſpexiſſe, quanquam cum differentia quadam. Judæi externam Regni pompam, ut alibi paſſim, reſpexiſſe videntur; unde ad Salomonem, Regum omnium florentiſſimum & templi conditorem, ſeriem perducunt; & inde ad Sedekiam, quo rerum potiente Regnum a Juda eſt ablatum, templumque everſum. Evangeliſta vero promiſſionem Meſſiæ, VIRIS factam conſiderandam eſt arbitratus. Cum enim inde a principio Meſſias ut SEMEN MULIERIS promiſſus eſſet; tandem Deus eundem etiam *Abrahamo* promiſit, ceu ex ipſo naſciturum, qui primus illorum, qui in partes tanti beneficii ſunt vocati: quemadmodum *David* eorundem eſt ultimus, unde tanquam a proximo patre vulgo a Judæis, & ipſis Evangeliſtis, בן דוד, *Filius Davidis*, appellatur.

§. VI. Sed hoc pacto, dicat aliquis, rationes Hebræorum & Evangeliſtæ minime quadrant; illis inde ab Abrahamo usque ad exilium Babylonicum, triginta gradus numerantibus, hoc tantum octo & viginti: &, quod forte majus videatur, Matthæo ea ratione tantum octo & viginti dies tribuente Lunæ, cum

conſtet, illam tantum non abſolvere curſum ſuum diebus triginta. Sed levis illa, credo, difficultas erit, ſi calculum recte ponamus. Quippe ex Aſtronomorum diſciplina conſtat, Lunam curſum ſuum conficere diebus novem & viginti, ac horis duodecim atque aliquot inſ. per minutis; unde Hebræis, reliquisque populis Orientalibus, Menſes alternis Pleni ſunt & Cavi, ſive dierum triginta & viginti novem. Cum vero Luna quovis menſe, quando eſt in *συζυγίᾳ*, ut Mathematici loquuntur, ſemel minimum, quandoque bis diſpareat, & conſpectui ſe plane ſubducat, dies, quibus illuſtris eſt, tantum ſunt viginti & octo. Ad quem numerum Lunæ Conſpicuæ Matthæus eodem jure alludere potuit, atque alii Hebræi ad menſem integrum & plenum.

§. VII. Inde vero, LXX. annis, quibus captivitas Babylonica definita erat, elapſis, Zorobabel Salathielis F. Jechoniæ N. ex poſteris adeo Davidis, tanquam nova Luna, poſt biduum, id eſt, (ſi *γενεὰν* cum Herodoto aliisque triginta & paullo amplius annis definire liceat) poſt duas ætates, cornua rurſus exſerere cœpit; quando Cyri Regis indultu exſules Judæos in avitas ſedes reduxit, & Templum inſtaurare eſt aggreſſus. Quo pacto familia Davidica reflorescere videbatur: ſed flos erat ille caducus. Cum enim Templi reſtitutio vicinorum Samaritanorum calumniis in aula Regum Perſiæ duodecim admodum annos eſt impedita; tum adventu Eſdræ, illuſtris Sacerdotis de familia Aaronica, domus Davidicæ reſurgentis ſplendor non nihil eſt obſcuratus; porro temporibus Haſmonæorum, qui ex Vindicibus libertatis primum Ethnarchæ, mox etiam Reges audiebant; & denique Herode Tyranno regnum invadente, ita penitus evanuit, ut tertia decima ætate a Zorobabele (ſi non maturius) poſteri Davidis ad artes mechanicas, quibus vitam tolerarent, abjecti eſſent, & Maria mater Domini Joſepho fabro nuberet. Tunc ergo *quartus decimus* a Zorobabele, *Jeſus* Mariæ Filius apparuit, אור עולם LUX MUNDI, *Lux*, inquam, *ad illuſtrationem Gentium, & gloriam Populi Iſrael.* Luc. I.

§. VIII. Sed quæ erat populi illius cœcitas, cum veniſſet ad ſuos, illuſtris & a Deo ipſo *demonſtratus virtutibus, prodigiis & ſignis*, tamen *ſui non agnoverunt illum*, quin imo *Dominum gloriæ* crucifixerunt. Cum vero Deus exinde illum multis modis illuſtriorem reddidiſſet, gloria & honore coronaſſet, reſuſcitando ex mortuis, aſſumendo in cœlum, & denique prædicando inter gentes; Orbis Lunæ Davidicæ plenus eſſe cœpit, & gentibus undique illuxit: quam lucem cum Judæi tamen non agnoſcerent, Luna hæc ætate decima quinta, quadraginta circiter poſt Chriſtum paſſum annis, in ipſo plenilunio, horrendam, reſpectu Judæorum, eclipſin paſſa eſt, R. P. & Templo ipſorum funditus everſis: ut dum Jeſus Meſſias inter Gentes, non amplius ut Luna,

ſed

ſed ut Sol juſtitiæ, lucet, Judæis ſeſe plane ſubduxerit, iisque per tot ſecula nox incubet atra.

§. IX. Sic ergo illi Evangeliſtæ obſervationi de *tribus teſſeradecadibus* jam probabilem aliquam rationem conſtare arbitramur; poſſemusque jam manum de tabula, niſi *Beza* nos retineret in Notis ad h l. Is ſc. vocem γενεαὶ Hebreææ תולדות reſpondere ſcribit. *Itaque hoc,* inquit, *demum eſt, quod Hebræi* תולדות *vocant, paſſive quidem acceptum pro ſingulis qui gignuntur.* Id quod a tanto viro dictum nollem; cùm vox γενεὰ, ſive *ætatem*, ſive ſuccedentem *progeniem*, ſive denique *multitudinem hominum ſimul viventium*, ſignificet, voce Hebrææ דור reſpondeat, ad eamque exprimendam cum a Græcis interpretibus tum a N. T. Scriptoribus adhibeatur. Loca notiſſima arbitror, & ab aliis notata; præterquam quod nobis quoque alibi de iis agendi occaſio erit. Videat, cui lubet, *Vorſtium* ad Hebraiſmis N. T. Lib. I. cap. 12. Ne longe abeamus, in verbis R. *Bechai*, & *Rabboth*, aliquoties vox דור occurrit, eodem plane ſenſu, quo apud Evangeliſtam γενεὰ; atque item vox איש, *Viri;* nunquam vero תולדות.

§. X. Sic: *Significavit illis Deus,* שאין המלכות עומדת להם אלא שלשים דור: *non duraturum illis regnum niſi ad triginta ætates.* Et mox: לבנה שלשים יום ומלכותם שלהם שלשים דור; *Uti Luna eſt triginta dierum, ita regnum illorum erit triginta ætatum.* Rurſum: מאברהם עד שלמה ט״ו דור *ab Abrahamo ad Salomonem XV. ætates.* Ante Bechai *Viros* dixerat: *a Phareſo F. Judæ ad Sedekiam* כ״ט איש *Viginti novem Viri.*

§. XI. Quod vero vocem תולדות attinet, illi reſpondet Græca Γένεσις, ut verſ. I. Βίβλος Γενέσεως, ex Hebræo ספר תולדות; quod eſt, *Liber* vel *Narratio rerum geſtarum*, uti jam pridem ab aliis doctiſſimis Viris eſt obſervatum. Videatur *Altingius* Tom. II. in Parallelïſmis V. & N. T. & *Hammondus* in N. T. h. l. a cujus poſterioris expoſitione cur Interpres Latinus *Joh. Clericus* diſcedere voluerit, nihil ſane cauſæ video; cum ספר תולדות & אלה תולדות vulgo nihil niſi *res geſtas* earumque *enarrationem* dicant, quas Græci πράξεις appellant. Diodorus Siculus Lib. XV. ipſo initio: ἢ πόλεων ἢ βασιλέων πράξεις *Rerum Publicarum Regumve res geſtas* dicit, easque αὐτοτελεῖς ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους.

§. XII. Cujusmodi Πράξεις Ἰησοῦ Χριστοῦ cum Matthæus quoque ſcribere aggrederetur, toti Libro, non Genealogiæ tantum, hunc titulum præfixit, תולדות ישוע המשיח Βίβλος γενέσεως I. X. phraſi plane Hebræa, quemadmodum Lucas *Hiſtoriæ Apoſtolicæ*, ſive rebus ab Apoſtolis quibusdam geſtis, Græcum titulum fecit Πράξεις τῶν Ἀποστόλων. De titulo Hebræo illud amplius argumento eſt, quod ipſi Judæi blaſphemam hiſtoriam in Servatorem ſcriptam, תולדות ישו appellant, ad hoc Matthæi initium manifeſto alludentes.

Qua de re paulo prolixius ageremus, niſi jam alii, noſtra furtim ſublegentes idem dixiſſent.

§ XIII. Illud merito adhuc quæri poſſit; quid veteribus Judæis anſam dederit *Pharesum* cum Luna comparandi, ſiquidem de *Zara* res manifeſta ſit; illum a זרח dictum, quod verbum *Soli Orienti* proprium eſt. Sed facilis reſponſio, ſi R. *Becbai* audiamus, fol. 49. 1. pr. כי זרח בנגד החמה שזורחת תמיד בענין שוה / ופרץ כנגד הלבנה שהיא פעמים מתמלאת ופעמים חסרה ונפרצת *Quia Zara Soli ſimilis eſt, qui ſemper ſibi æqualis oritur: Phares vero Lunæ, quæ aliquando vero cava*, planeque ſeſe viſui noſtro *ſubducit*. Nempe פרץ *rumpere* ſignificat, *irrumpere, perrumpere*, & *prorumpere* in multitudinem ingentem; ac denique etiam *Erumpere*, atque oculis ſeſe ſubducere, quod Germani, de militibus ſigna deſerentibus, dicunt außreißen. Sic 1. Sam. XXV, 10. *Hoc tempore multi ſunt ſervi*, המתפרצים איש מפני אדניו / *qui* (ex verſione Cel. CoccejI) *ſe rumpunt a facie domini ſui*; Die von ihren Herren außreiſſen; *qui ſe dominis ſuis ſubducunt*. Ita ſc. *Luna* quoque proxime ante novilunium *ſeſe* oculis noſtris *ſubducit*. Unde cum *Zara* ab *Oriente* Sole nomen ducat; frater ejus non immerito a *Diſparente* Luna nomen ducere videri poſſit.

OBSERVATIO II. ad Judæ Epiſt. v. 14.

§. I. Illa vero Matthæi obſervatio de *tribus Teſſeradecadibus* facile Lectori in memoriam revocabit aliam non diſſimilem Apoſtoli Judæ, qui Epiſtolæ commate 14. obſervat, *Enochum eſſe ſeptimum ab Adamo*;

Προεφήτευσε δὲ καὶ τούτοις ἕβδομος
ἀπὸ Ἀδὰμ Ἐνώχ.

Mira ſane, & prima ſpecie curioſior obſervatio quam utilior; ſi tamen vel curioſa dici mereatur, quam quiſque per ſe ipſe facile animadvertat, ſi in principio Geneſeos, vel Chronicorum, poſteros Adami numerare operepretium exiſtimet. Et quid noſtra ſcire magnopere interſit, quotus quiſque ſit ab Adamo, qui quidque egiſſe vel dixiſſe narratur? Sed tamen Spiritus Sanctus notat, & ab homine Chriſtiano vult attendi, *Enochum, SEPTIMUM ab Adamo, de futuro judicio vaticinatum eſſe*. Eccur vero? Audiamus tantiſper Judæos, idem non tantum monentes, ſed &, ni fallor, egregie explicantes.

§. II. R. *Becbai* in Legem, Num XXV, 12. fol. 182. 1. pr. והיה פנחס דור שביעי ליעקב אבינו כשם שהיה חנוך שביעי לאדם והם כנגד יום שביעי שהוא שבת והוא יום המנוחה והחיים וזה מבואר *Erat autem Phineas progenies SEPTIMA a Jacobo Patre noſtro, quemadmodum Enoch SEPTIMUS fuit ab Adamo: Et uterque reſpondent diei SEPTIMO, qui eſt Sabbatum, quod eſt dies Quietis & Vitæ. Et hoc manifeſtum eſt*. Idem fol. 16. col. 2. f.

ושבעה

ושבעה אורים אלו הם הנקראים צרור החיים והצדיק חזה דבק בהם כי כצא חן בעיני יהוה וראוי היה לכך כי היה שביעי לדורות והיה כנגד יום השביעי שהוא יום החיים שכולו שבת ומנוחה לפיכך זכה לחיי עד: *Et ſeptem illa lumina ſunt quæ vocantur Faſciculus vitæ. Et hic juſtus adhæſit illis, quia invenerat gratiam in oculis Domini. Et hoc adeo æquum erat, quia erat* SEPTIMA PROGENIES, *& reſpondebat* DIEI SEPTIMO, *qui eſt Dies vitæ, qui totus eſt Sabbatum & requies. Hinc ergo aſſecutus eſt vitam æternam.*

§. III. R. *Menahem Ricanatenſis* in Leg. f 83. 4. m. ויקח עמרם את יוכבד דודתו וגו' הנך רואה כי משה רבינו ע"ה היה שביעי לאבות וכבר רמזתי בסוד חנוך כי השלישי השוב: Et Amram duxit Jochebed amitam ſuam &c. *Ecce vides, Moſen magiſtrum noſtrum, cui pax, eſſe ſeptimum Patriarcharum; Et jam ſupra in miniſterio Enochi innui, ſeptimum quemque eſſe æſtimatiſſimum.* Ad Gen. V. fol. 32. 2. f. ועל כן היה השביעי לדורות כמו שאמרו רבותינו ז"ל בדורות השביעי השוב אדם שת אנוש וכו' חנוך *Et propterea fuit ſeptimus ætatum, quemadmodum dixerunt M. N. p. m. Septima quæque ætas eſt æſtimatiſſima: Adam, Seth, Enos, &c. Enoch.*

§. IV. Hactenus ergo conſtat, Judæorum Magiſtros, nec vulgares illos, ſed qui ipſis חכמי אמת *Doctores veritatis,* אנשי הדעת *Viri Scientiæ,* & יודעי דעת *Scientes ſcientiam,* Γνωστικοὶ, audiunt, quos nos vulgo *Cabbaliſtas* appellamus, ſæpius de *Enocho* obſervare, eſſe illum *Septimum ab Adamo*: neque hoc tantum, ſed & rationem hujus obſervationis dare, deſumtam partim a *dignitate* & ſanctitate numeri *Septenarii*, partim a myſterio & typo, quod Enoch *Septimus* Patrum antediluvianorum relationem habeat ad *diem millenarium Septimum*, qui ſit dies Quietis & Vitæ æternæ, quem neceſſario antecedunt Reſurrectio mortuorum & Dies judicii.

§. V. Quod quo melius intelligatur, conferenda eſt famoſa illa & omnium ore trita Traditio Scholæ Elianæ, de *Sex millibus annorum hujus mundi*; quorum duo millia deputantur tempori ante Legem Moſaicam; duo eidem Legi; & duo denique Diebus, Temporibus, *Regno* Meſſiæ. Tum vero ſequetur *Millenarius Septimus*, reſpondens Sabbatho, diei quietis, qui erit חריב id eſt, liber & vacuus ab illis negotiis & actionibus, quæ in hoc mundo, labentibus ſex illis millienis, ad generis humani propagationem & conſervationem ſunt neceſſaria. Temporibus enim Meſſiæ elapſis, erit Reſurrectio mortuorum Diesque judicii, quando incipiet mox *Seculum Futurum*; cujus typus eſt *Dies Septimus*, dies otii & quietis.

§. VI. Quemadmodum ergo dies mundi *Septimus*, quo facta eſt promiſſio de *Semine Mulieris contrituro caput Serpentis*; de gloria adeo Meſſiæ & Fidelium; de futuro quoque Serpentis & improborum judicio & æterno atque irreparabili

bili exitio: Quemadmodum, inquam, hic dies *Septimus ſanctificatus* eſt a Deo, & inſtitutus ſignum & ſymbolum cum Promiſſionis jam factæ, tum ſecuturæ etiam Exſecutionis; ita numerus Septenarius in eodem pariter eſt conſecratus, typus itidem conſtitutus perfectionis per Meſſiam promiſſæ, & per eundem aliquando etiam reſtituendæ. Ita ſimiliter *Enoch* SEPTIMUS *ab Adamo*, typus Meſſiæ fuit, non tantum ratione numeri ſacri *Septenarii*, ſed *inprimis ratione immortalitatis & raptus ad vitam æternam*, quo *& adſcenſio Chriſti in cœlos*, & *futura aſſumtio electorum, præfigurata fuit.* Enoch vero non tantum ita mutum typum egit Meſſiæ & reliqui Seminis Mulieris, ratione ortus & exitus; ſed & ejusdem doctrinæ Præconem, quando *vaticinatus eſt* impiis de futuro illo judicio a Meſſia adminiſtrando.

§. VII. Non ignoro equidem, hanc noſtram qualemcunque explicationem quibusdam Theologis nimis Judaicam & Cabbaliſticam viſum iri, illis ſc. qui innocentiſſimam doctrinam de lapſu hominis die mundi ſexto, omni antiquitati, Chriſtianæ pariter ac Judaicæ, tot abhinc ſeculis, receptam & celebratam, non minori imperitia quam malevolentia Novitatis & Heterodoxiæ accuſant. Sed tanti nobis non eſt illorum auctoritas, ut nos a tam pervulgata ſententia, & utili hypotheſi, depellat. Cabbaliſtæ, inprimisque R. *Menahem Ricanatenſis*, paſſim inculcant, plurimarum legum ceremonialium nullam rationem reddi poſſe, niſi ab eo qui intelligat סוד הזוהמא דהטיל הנחש הקדמון בחוה *Myſterium labis illius, quam Serpens antiquus Evæ adſperſit*, id eſt, Myſterium Peccati Originalis Quod ut veriſſimum eſſe uſus ipſe evincit; ita non minus certum eſt de hypotheſi Altingii, lapſum hominis cum omni Antiquitate ad diem mundi Sextum referentis, & reſtitutionem ejusdem, per promiſſionem Meſſiæ, ad SEPTIMUM. Quod qui negare adhucdum ſuſtinent, illos equidem rogatos atque oratos velim, rem ipſam experiantur, & rationem ſaltem aliquam probabilem afferant, cum ſanctitatis *numeri Septenarii*, in Lege & Apocalypſi adeo frequentis; tum etiam tot Legum Ceremonialium, in quibus idem numerus *Septenarius* vel memoratur, vel certe ſupponitur.

§. VIII. Sed ut ad noſtrum inſtitutum revertamus, illud quoque conſiderationem mereri videtur, quod Judæi obſervant de *Phineaſo ſeptimo a Jacobo*; de *Moſe* itidem (cui & *Aaronem* addere licebit) *ſeptimo Patriarcharum.* Phineaſo magnum illud & memorabile nomen, ſingulare illud fœdus Sacerdotii, nihil aliud peperit quam zelus ille & judicium in Zimbri & Cosbi exercitum, Num. XXV. Moſen vero Deus Pharaoni primum & Ægyptiis אלהים *Deum & Judicem* dedit, qui horrenda Dei judicia in Pharaonem & populum ejus exſecutus eſt, denique etiam ipſum & exercitum ejus ad internecionem uſque delevit. Idem vero deinde etiam populum in deſerto מול האלהים *vice Dei*, guber-

gubernavit & judicavit. Septimus ergo ab *Abrahamo Moſes* divinorum judiciorum exſecutor fuit; *Septima* item *a Jacobo Phineas* Dei nomine improbos ultus eſt. Quo minus mirum videri debeat, Judam obſervare, SEPTIMUM *ab Adamo Enochum de univerſale Dei judicio vaticinatum eſſe.*

§. IX. Priusquam ad alia pergamus, unam adhuc & item alteram Judæorum de *Enocho* obſervationem appingere juvabit. Bechai; l. c. *Et ecce dimidium hujus nominis colligatum eſt cum nomine* METATRON, *quia illi cognoſcendo, & negotio ejus apprehendendo, aſſiduam operam dedit, donec illum tandem apprehendit eique adhæſit. Et quia illi firmiter adhæſit, mutatum eſt & corpus & nomen ejus: nam corpus ejus in facem ignis eſt mutatum, & nomen de illo appellatum Metatron; quia adjunctum rei ſæpe appellatur nomine ſubjecti, quia ſic illa quaſi unum quiddam conſtituuntur. Quod vero dicitur* ואיננו *id ex Magiſtrorum noſtrorum phraſi explicandum venit,* אמר לו אין Dixit illi, IMO; *quod eſt aſſentientis & affirmantis. Et ſic Chaldaice ſubtiliter redditum eſt:* Et etiamnum exiſtit, quia non occidit illum. *Et ſane hæc aſſumptio illi beneficium maximum fuit, & dignitas incomparabilis. Atque inde indicium ſumitur pro Paradiſo, & Immortalitate Animæ, quodque illa perſiſtat in æternum. Eademque validum argumentum præbet, niſi homo peccaviſſet, victurum fuiſſe in æternum & corpore & anima.* Poſtrema Rabbini hujus obſervatio ſic ſatis clara eſt, neque explicatione indiget; quin eodem modo alii quoque ex raptu Eliæ argumentantur. Media illa, de איננו explicando ex אין Talmudico, argutior. Prima vero, de *Enocho*, appellato nomine *Metatron*, Cabbaliſtica eſt & plane αἰνιγματώδης, quam cum præſentis diſſertationis anguſtiæ explicare non patiantur, ſatis erit eandem paucis verbis indicare. *Metatron* eſt Angelus illi faciei. Legatus Domini & ſimul ipſe Dominus, cuſtos & vindex Iſraelis, Angelus, inquam, increatus, minimeque a Deo ipſo diverſus; cui pleraque omnia a Judæis tribuuntur, quæ Chriſtiani Filio Dei Meſſiæ adſcribunt. Hunc ergo Enoch cognoſcere, huic conjunctiſſimus eſſe allaboravit; id quod tandem etiam aſſecutus eſt, quando in cœlum raptus, ubi ejusdem illius *Metatoris* nomen nactus eſt, & *Scriba magnus* appellatur. Quo pacto Veteres Judæos nihil aliud ſignificare voluiſſe exiſtimo, quam Enochum fuiſſe typum Meſſiæ.

§. X. Speciminis loco, ut paginam hanc impleamus, de *Angelo Metatron* quædam ex R. *Bechai* addere juvabit. ועל דרך הקבלה׳ ואל משה אמר׳ השם המיוחד׳ עלה אל ה׳ זהו ששמו כשם רבו׳ וכן דרשו רבותינו זכרונם לברכה׳ ונקרא כשם הזה לפי שבשם הזה נכללים שתי לשונות המורים על ענינו׳ והוא אדון ושליח׳ אדון מלשון חכמים שקורין אל הגבירת׳ בעלת הממשלה מטרונית׳ השליח מלשון יון שקורים לשליח מנטטור׳ ועוד׳

ועוד יכלול ענין שלישי מלשון שמירה: כי תרגום משמרת מטרת: ועל שהוא שומר העולם: נקרא שומר ישראל וחנה מתוך הוראת שמו השגנו שהוא אדון לכל מה שתחתיו: שכל צבא העליונים והתחתונים הלא הם ברשותו ותחת ידו והוא השליט למי שעליו ולמעלה ממנו שהשליטהו על הכל ושמו אדון לביתו ומושל בכל קנינו/
Qui primis labris Hebræa deguſtarit, hæc facile intellexerit, & nos, quoque in ſeqq. D. V. hoc myſterium pluribus dabimus explicatum.

OBSERVATIO III. ad 1. Corinth. XV, 45--47.

§. 1. Cum ſuperiores obſervationes de *numeris* potisſimum agant, non ingratum forte erit adhuc unam & item alteram id genus addi, priusquam ad Matthæum revertamur. Paulus 1. Cor. XV, 45. 47. *Primo* & *Secundo* Hominis mentionem facit.

Οὕτω καὶ γέγραπται. Ἐγένετο ὁ ΠΡΩΤΟΣ ἄνθρωπος Ἀδὰμ
εἰς ψυχὴν ζῶσαν· Ὁ ΕΣΧΑΤΟΣ Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν
Ὁ ΠΡΩΤΟΣ ἄνθρωπος ἐκ γῆς, χοϊκός.
Ὁ ΔΕΥΤΕΡΟΣ ἄνθρωπος, ὁ κύριος ἐξ οὐρανοῦ.

§. II. Prior phraſis, *Primus Homo,* אדם הראשון adeo frequens eſt apud Hebræos, ut omnem apud illos paginam faciat; meritoque ineptus dici atque haberi debeam, ſi illud leviter ſaltem inſtituam probare: cum nemo Chriſtianorum, qui vel a limite Magiſtrorum libros ſalutarit, illam ignorare posſit; præterquam quod in ſequentibus etiam illa ſatis frequenter occurret. An vero *Secundus Homo* Philologis noſtris æque ex Magiſtrorum ſcriptis notus ſit, equidem haud ſcio. Et quanquam ipſe אדם השני τὸν δεύτερον ἄνθρωπον, nondum invenerim; אדם אחר ἄλλος ἄνθρωπος, tamen jam pridem occurrit, & quidem oppoſitus *Adamo Primo.* En igitur illum apud R. *Abraham Seba,* Faſciculo Myrrhæ, ſive Com. in Leg. f. 81. 4. m. *Et propterea quæcunque in Opere creationis ſcripta ſunt, illis ſimilia ſcripta ſunt in Opere Tabernaculi. Atque id omne innuitur indicio diei ſexti, quo creatus eſt* אדם הראשון. *Homo Primus, & quoque alienatus. In Tabernaculo vero propius admovetur* אדם אחר *Homo Alter, ſimilis illi, & hic eſt Aharon, quemadmodum ſcriptum eſt,* Exod. XXVIII. 1. *Tu vero propius adhuc ad te Aharonem fratrem tuum.* Et mox rurſum fol. 82 2. m. ad h. l. *Jam ſcripſi illud ſupra, Adamum primum die ſexto abalienatum eſſe per peccatum, quemadmodum ſcriptum eſt* Gen. III, 9. *Et dicebat illi* (Deus), *Ubi es? Ac in Tabernaculo adducitur Homo alius ſimilis illi, & hic eſt Aharon, ſanctus Domini, ut ſuavem reddat* (DEO) *mundum, & ſtabiliat illum; & ſic filii ejus cum ipſo, reſpondentes filiis Adami Primi, qui in cauſa fuerunt, cur vaſtaretur mundus. Et quoniam Primus Homo nudus erat ſine veſtimentis, donec Deus O. M. pro ſua miſericordia*

illis

illis tunicas pelliceas faceret advelandam nudam carnem: Propterea hic quoque præcipit; & facies veſtes ſacras Aharoni fratri tuo; qui ſimilis (vel *reſpondet*, vel f. *opponitur*) *Adamo primo. In honorem & ornamentum; Non quemadmodum priores* (veſtes) *quæ non alio inſerviebant, quam ad tegendam carnem nuditatis, unde etiam Tunicæ ex corio fuerunt, quod eſt indumentum beſtiæ.* (Onkelos vero) *qui interpretatus eſt illud,* Tunicas pelliceas, לבושין דיקר *veſtes honoris, conſentit illi quod hic dicitur, in honorem & ornamentum, quod itidem redditur* ליקר ולתשבחן *in honorem & laudem.*

§. III. Satis hic manifeſta oppoſitio inter *Hominem Primum*, per peccatum a Deo abalienatum, vaſtantemque mundum; & inter *Hominem Alium* vel *Alterum*, Pontificem Maximum, adducendum ad Deum, imo vero alios quoque ad Deum adducturum, quique mundum ſit reſtituturus. Sed quicquid hujus eſt, id in plena emphaſi de Antitypo demum verum eſt, Sacerdote Meſſia, qui cum ipſe ad Deum appropinquavit, tum alios quoque in ipſum credentes ad Deum adducit, Jer. XXX, 21. Rom. V, 1. & S. Eph. II. 12. S.

§. IV. Sed an veteres Judæi talem quoque aliquem agnoſcant *Sacerdotem cœleſtem*? Nos locum unum & alterum proferemus; Lector peritus judicet. R. Menahem Ricanatenſis in Leg. f. 112. 1. m. ex Zohar; *Et ex hac barba pateſcit barba* דכהנא רבא עילאה *Pontificis Maximi Superni, & ex hac barba deſcendit in barbam inferiorem P. M.* Et mox: *Unde vero nobis conſtat? ex eo quod ſcriptum* Pſ. CXXXIII, 1. *Sedere fratres etiam una.* (Hic vocula) גם *facit ad includendum Pontificem Maximum Inferiorem. Quia quandocunque Pontifex ille Maximus ſuperior pariter, ut ita dicam, ſacerdotio magno fungitur.* Quiſnam vero ille *Sacerdos Supernus?* Audiamus eundem Menahemum, fol. 131. 3. f. *Et jam noſti, Michaelem eſſe* Pontificem *illum Maximum* Supernum, *quia virtus ejus eſt ex Gratia. Et* (M. N.) *dicunt in Medras, illum offerre,* (adducere, vel propius admovere) *animas juſtorum ad inſtar quotidianorum ſacrificiorum, quæ igne conſumuntur.* Sed hæc pluribus perſequi alius eſt & loci & temporis. Nunc ſatis ſit paucis oſtendiſſe, Aaronem, quem Judæi אדם אחר τὸ δεύτερον, vel minimum ἄλλον ἄνθρωπον appellant, typum ſaltem fuiſſe *Sacerdotis Superni*, i. e. ut Apoſtolus appellat, τ̃ ἐπȣρανίȣ.

OBSERVATIO IV. ad Lucæ VI, 1.

§. I. Quemadmodum modo πρῶτον & δευτερον ſeorſim, & ordine naturali, atque oppoſita vidimus; ita alibi eadem, inſolenti plane compoſitione, & inverſo ordine, legimus conjuncta, Δευτερόπρωτον, *Secundo-Primum* Luc. VI, 1.

Εγένετο δὲ ἐν σαββάτῳ ΔΕΥΤΕΡΟΠΡΩΤΩΙ.

„Multum vexavit & exercuit Viros Doctos (verba ſunt Cl. *Cloppenburgii* in pe-

„culiari diſſertatione ad h. l.) interpretatio vocis Δευτερόπρωτον, qua indigeta-
„tur Sabbatum illud Luc. VI, 1. Ante *Scaligerum* vulgo cenſuerunt, compo-
„ſitam eſſe ex duabus integris vocibus iſtis Δεύτερον πρῶτον. *Scaliger* id exſi-
„bilat: *Id ad verbum* inquit, *Hebraice eſſet*, ומאחר מקדם *aliter* ὕστερον πρότερον,
„*Latine Præpoſterum, quo nihil præpoſterius dici potuit &c.* Ipſe vero revocat no-
„minis notationem ad τὴν δευτέραν τῦ πάσχατος: quod ſit ἀπὸ τῆς δευτέρας
„πρῶτον, a craſtino Paſchatis primum Sabbatum in computo Pentecoſtes.
„Hanc Viri Illuſtris conjecturam adoptat *Matthias Martinius* in doctiſſimo
„Etymologico ſuo.„ Imo vero *Druſius*, *Ligtfootus*, *Altingius*, & nuperrime
Lamy; præterea, teſte *Friſchmuthio*, *Caſaubonus*, *Petavius*, *Schmidius*, *Hack-
ſpanius*; & ipſe denique, cujus fide hæc narramus, *Friſchmuthius*. Alii diem
ſeptimum Paſchatis intelligere malunt, ut *Aretius*, *Beza*, *Bertramus*, *Paſor*, *Flac-
cius*, *Chemnitius*. Neque alieni admodum ab hac ſententia ſunt *Eſtius* & *Oſi-
ander*.

§. II. Alii vero Doctiſſimi Viri hoc Sabbatum δευτερόπρωτον feſto Pa-
ſchatis prius eſſe ſtatuunt, quibus Cl. *L'Empereur* facem præluxit, ad neſcio
quæ Sabbata, pleraque in menſem Adar incidentia, illud referens. Hujus
ſententiam Cl. *Cloppenburgius* partim adoptat, partim etiam emendat, ita ut ul-
timum illorum Sabbatorum, quod à Sectione, quæ tum prælegitur, החדש
appellant, illud eſſe ſtatuat quod à Luca Δευτερόπρωτον appellatur, Hebræis
autem וראשון dictum ſit. Id quod prolixe & operoſe ſatis probare conatur,
adhibita etiam tabula, qua, in quem menſis diem quodque Sabbatum incidat,
ob oculos ſiſtit.

§. III. Nequaquam tamen iſta ſua diligentia Cl. *Lud. Cappello* ita ſatisfecit,
quin hic varia in illa ſententia incommoda oſtenderit, & manifeſtos *Cloppenbur-
gii* errores notarit. Unde tandem ipſe novam ſententiam profert, qua *Sab-
batum* Δευτερόπρωτον illud dicendum exiſtimat, *quod eſt quolibet anno primum in
Menſe Niſan; ut* πρῶτον *quidem dicatur, quia eſt primum anni cujuslibet ſacri Sabba-
tum,* δεύτερον *vero, quia eſt poſt primum anni civilis Sabbatum:* ut ſc. *Primum an-
ni civilis Sabbatum ſit abſolute primum,* πρωτόπρωτον; *primum autem anni ſacri Sab-
batum ſit* δεύτερον πρῶτον, unde tandem ſit *compoſitum* Δευτερόπρωτον. Vide *Lud.
Cappelli* Epiſtolam ad *Cloppenburgium*, cum *Epicriſi*; & adde, ſi alias adhuc Ve-
terum ſententias deſideres, peculiarem *Friſchmuthii* Diſſert. de hoc argumento.

§. IV. Quid ergo tandem in tanto ſententiarum divortio ſit ſtatuendum?
Quod ſi mihi quoque poſt tot Clariſſimos Viros ſymbolam conferre liceat, di-
cere non verebor; *Cappelli* ſententiam, mihi ut ſimpliciſſimam, ita & veriſſi-
mam videri, & à me publice privatimque multis annis ante traditam, quam
illam à *Cappello* ad *Cloppenburgium* perſcriptam obſervaſſem. Ut vero ita ſtatu-

erim,

erim, ſimile exemplum facit, *Δευτεροδευτέρᾳ*, & *πρωτοδευτέρᾳ*, quod in alio caſu apud Hebræorum magiſtros occurrit.

§. V. Hebræi ſc. in publicis calamitatibus, earumve metu, inde ab antiquiſſimis temporibus in hunc uſque diem, jejunia per trinundinum indicere ſolent, ſive à paucis quibusdam, ſed pietate & meritis gravioribus Viris, ſive à toto cœtu celebranda. Non celebrantur vero per tres continuo ſubſequentes dies, ſed per intervalla; die nempe *ſecundo* & *quinto* ſeptimanæ, & rurſum *ſecundo* ſeptimanæ ſequentis. *Miſna*, Cod. *Tanith*, Cap. II. §. 9. אין גוזרין תענית על הצבור בתחלה בחמישי שלא להפקיע השערים אלא שלש תעניות הראשונות שני וחמישי ושני: *Non indicunt jejunia Ecclesiæ ita, ut primum illorum incidat in* diem ſeptimanæ *Quintum, ne pretium annonæ augeatur: Sed tria prima jejunia* (indicunt) in diem *Secundum & Quintum & rurſus Secundum: Tria autem ſequentia, in Quintum, Secundum & Quintum. R. Joſe vero dicit: Quemadmodum* tria *prima non* indicuntur inchoanda *a Quinto, ita nec ſecunda, nec ultima:* ſed univerſa initium ducunt a die hebdomadis Secundo. Secundum hanc ergo conſtitutionem duo jejunia incidebant in feriam *Secundam*; primum in feriam ſecundam primæ ſeptimanæ, ultimum in feriam ſecundam hebdomadis ſequentis.

§. VI. Ut vero Magiſtri duos hoſce dies *Secundos* diſtinguant, illum qui in primam ſeptimanam incidit, vocant יום שני הראשון *diem Secundum primum*; alterum, qui ſecundæ ſeptimanæ eſt, appellant יום שני השני *Diem Secundum ſecundum.* Quod quid aliud ſit, ſi Græce reddi debeat, & voce compoſita, quam *ἡμέρα πρωτοδευτέρα, dies primo-Secunda* & *ἡμέρα δευτεροδευτέρα, dies ſecundo-Secunda*? An vero Judæi ita unquam loquantur? rarius, fateor, hactenus ita loquentes obſervavi, ſed obſervavi tamen. *Lebuſch*, Part. 1. ſive *Orach chaijim*, §. CCCCXCII. נוהגים בכל אלו הארצות להתענות ב׳ וה׳ וב׳ אחר הפסח וכן אחר הסוכות ואין מתענין אותם בחודש ניסן ותשרי: „Solent in omnibus hiſce regionibus jejunare, Secun„do, Quinto, & Secundo, poſt feſtum Paſchatis, & feſtum item Tabernacu„lorum: neque tamen id adeo illico ipſo menſe Niſan & Tiſri &c.„ Sed menſibus Ijar & Marcheſvan. Tum quibusdam interjectis: ואומרים בהם סליחות ביום שני הראשון אומרים ישראל עמך אלהים בישראל פזמון מלאכי רחמים: - - - ביום שני השני תנינא אפפוני מים וכו׳ *Et recitant in illis deprecationum formulas. Die Secundo primo,* (vel primo-Secundo, *ἐν ἡμέρᾳ πρωτοδευτέρᾳ,*) *recitant: Iſrael Populus tuus. Deus in Iſraele, & cantionem, Angeli miſericordiarum. . . Die ſecundo Secundo,* (*ἐν ἡμέρᾳ δευτεροδευτέρᾳ, vel die ſecundo-Secundo*) *Obruerunt me aquæ* &c.

§. VII. Ovum, credo, ovo ſimilius eſſe non poteſt quam ſibi ſunt ſimiles phraſes, *Σάββατον Δευτερόπρωτον, Secundo-Primum,* & יום שני הראשון

ἡμέρα πρωτοδευτέρα, *dies primo-Secundus*, id eſt, feria *ſecunda*, quæ in *primam* jejunii ſeptimanam incidit, atque item יום שני תניינא *dies ſecundo-Secundus*, id eſt, feria *ſecunda*, quæ in ſecundam ſeptimanam incidit. Unde adeo illud Lucæ, ἐν Σαββάτῳ Δευτεροπρώτῳ. *Sabbato Secundo-Primo;* ex his, *die primo-Secundo*, & *ſecundo-Secundo*, explicandum exiſtimem.

§. VIII. Cum enim Judæi duplicem annum habeant, alterum *Civilem*, in contractibus, elocandis & conducendis agris aliisque fundis, neceſſario ſecundum naturæ ordinem, in auſtralibus illis regionibus, obſervandum, & a Deo ipſo convenienter naturæ conſtitutæ commendatum; cujus initium eſt neomenia menſis ſeptimi, qui *Tiſri* appellatur; quem diem Deus feſtum eſſe juſſit, יום תרועה *diem clangoris*, Hebræi vulgo ראש השנה *Initium anni* vocant: alterum *Sacrum*, reſpectu feſtorum, & in memoriam multiplicium beneficiorum quæ Deus populo Iſraëlitico ex ſervitute Ægyptiaca liberato præſtitit, inſtitutum: duplex quoque anni initium, & in utroque *Primum* aliquod *Sabbatum*, agnoſcant neceſſe eſt.

§. IX. Quemadmodum ergo Hebræi, cum duos dies *Secundos* habeant, diſcriminis cauſa priorem vocant יום הראשון שני ἡμέραν πρωτοδευτέραν, poſteriorem vero יום שני השני vel ore Syriſſante תניינא ἡμέραν δευτεροδευτέραν: Ita non ſine ratione concludere poſſe videmur, cum iidem pro duplici anno duplex quoque ejusdem principium & per conſequens duo quoque *prima Sabbatha* agnoſcant. Diſcriminis cauſa, illud quod in anno civili primum erat, *primum*, inquam *Sabbathum menſis Tiſri*, ab iisdem olim, appellatum fuiſſe שבת ראשון הראשון, Σάββατον πρωτόπρωτον: Illud vero quod in anno ſacro primum eſt, & in initium menſis Niſan incidit, dictum fuiſſe שבת, ראשון דשני, vel שבת ראשון תניינא *q. Lucæ* ſtylo eſt.

Ἐν Σαββάτῳ Δευτεροπρώτῳ

OBSERVATIO V. ad MATTH. XVIII, 15. 16. 17.

§. I. Sed ut tandem ad Evangeliſtam Matthæum revertamur, & in numeris tamen pergamus, eſt ubi UNUS, DUO, & DECEM denique, ſi recte locum accipiamus, occurrant. Is eſt

MATTH. CAP. XVIII, 15. 16. 17.

Ἔλεγξον αὐτὸν μεταξὺ σοῦ καὶ αὐτοῦ μόνου, Παράλαβε μετὰ σοῦ ἔτι ΕΝΑ Η ΔΥΟ. Εἰπὲ τῇ ἐκκλησίᾳ.

§. II. Quid Eccleſiæ nomine hic loci intelligendum veniat jam olim abhinc ſeculum controvertitur. Aliorum ſententias prolixe afferre & refutare, noſtri non eſt inſtituti. *Beza* notat eſſe, quod *Reipublicæ* verterit, S. C; alios qui totum cœlum intelligant; ipſe de ſynedrio Eccleſiaſtico, vel, ut verbis ejus utar, *Collegio ſeniorum* interpretatur. Quod ſi vero Judæorum inſti-

tuta & linguam, quibus Chriſtus & Evangeliſtæ ſeſe paſſim accommodarunt, conſulamus, longe aliter vox erit accipienda, pro *numero* ſcil. *hominum* denario, qui apud Hebræos עדה *Eccleſiam*, publicam cœtum conſtituere cenſetur. Ea illorum inſtituta innuo, quæ de privatis injuriis, & confitendis & condonandis, ſanxerunt.

§. III. De confeſſione delicti & ſatisfactione Veteres in Codice *Ioma* agunt, *Cap. VI. §. 9*; & Recentiores de *Ritibus diei Expiationis* ut *Tur Orach ha-jim* §. 606. Rem omnem compendio, nec minus nervoſe, jam pridem tradidit latine *Buxtorffius*, Synagog. Judaica *Cap.* XXV, cujus adeo verba huc transferre non pigebit. „*Si cui cum alio*, inimicitia intercedunt, *alter alterum* „*accedit*, & qui alium injuria aliqua affecit, veniam injuriæ illatæ ab adverſa par„te debet petere. Injuria affectus ſponte condonare debet: ſic enim Deus pec„cata ſua illi quoque cito condonat. Si prima vice ignoſcere noluerit; qui ve„niam petit TRES alios ſecum aſſumat, eumque *bis ac ter* deprecetur: ſi „nihil promoveat, non ex debito, ſed ex abundanti DECEM ſecum aſſumat, „eumque iterum deprecetur. Si injuria affectus tum condonet bene, ſe res habet; „ſi ſecus, tamen ſuo functus officio, liber eſt & immunis, nihilque veniæ, quam „a Deo ſperaret, nocebit: Alter autem qui remittere voluit vocatur אכזרי „*Crudelis, neque a Deo* peccatorum ſuorum remiſſionem petet. Videantur & ſe„quentia *Buxtorffiana*.

§. IV. Nihil poteſt ſimilius eſſe, quam hæc Judæorum agendi ratio illi eſt, quam Servator noſter præſcribit. Non agitur ſc. hic de ſcandalo publice dato, ſed privatis tantum injuriis, עבירות שבין אדם לחבירו, *ἐὰν ἁμαρτήσῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου*, *ſi peccaverit in* Te (ſolum, non in alios) *Frater Tuus*, vel Tu in illum. Quid tum vero? צריך לפייסו, *neceſſe eſt offendens deprecetur, & placet ſibi offenſum* וצריך לילך לו, *& ipſe illum adire debet, ſed hactenus ſolus*, ſine arbitris; Servator: *καὶ ἔλεγξον αὐτὸν μεταξὺ σοῦ καὶ αὐτοῦ μόνου*. Si offenſus ſatisfactionem accipere nolit, illum iterum, tertium adire debet, ſed præſentibus teſtibus; Chriſtus: *ἐὰν δὲ μὴ ἀκούσῃ, παράλαβε μετὰ σοῦ ἔτι ἕνα ἢ δύο*, idque Teſtimonii cauſa, ut eodem admonitionis officio fungantur id quod ex ſeqq. intelligitur: *ἐὰν δὲ παρακούσῃ αὐτῶν*, quod ſi vero illos, illorumque admonitionem, ſuſque deque habuerit; *εἰπὲ τῇ ἐκκλησίᾳ*, *Dic Eccleſiæ*: Eccui vero Eccleſia? Totine coetui, an, qui illum moderantur, ſenatut Eccleſiaſtico, vel Collegio ſeniorum? Hic Judæorum Magiſtri, loco unius privati, loco trium, qui hactenus illud negotium egerunt, tandem *Decem* commendant, qui juſtum apud illos coetum, *Ἐκκλησίαν*, conſtituere cenſentur, quique itidem cum offendente, & illius gratia, delicti veniam petere debeant. Quod ſi denique illis *decem* deprecantibus tamen privatam injuriam condo-

 nare,

nare nolit, tu tuo functus es officio, atqui ille אכזרי. *Crudelis*, atque *Iſraelitæ* nomine minime dignus cenſendus; ſervator: *ſi ne Eccleſiam quidem*, decem fratus, *audiat*, functus es officio fratri debito, qui cum ad meliorem mentem venire hæc uſque recuſet, nihil tibi cum illo amplius ſit negotii, ſed ſit tibi, (non aliis, non univerſo coetui) *loco gentilis & publicani*, cujusmodi homines reſipiſcere neſcii ſibi, & ſuo genio ſunt relinquendi.

§. V. Sed dicat forte aliquis, hactenus omnia contraria eſſe, & quæ ſervator *Offenſo* officia commendet, illa ab Hebræorum Magiſtris *Offendenti* præſcribi, idque neque nos ignoramus, nædum ut inficiamur. Hactenus tamen eadem agendi ratio utrinque occurrit, ut primum *Offenſus* ſolus cum ſolo agat בינו לבין עצמו, deinde unus, duo, tresve teſtes adhibeantur: denique ut res ad *Eccleſiam* referatur, id eſt, more Judaico, ad *Decem*, qui eodem deprecationis officio fungantur. Ex quo fit, ut τὴν ἐκκλησίαν, hoc loco, pro *numero* hominum *denario* accipiamus, quo numero ἐκκλησίαν apud Hebræos definiri cum alibi jam probavimus, tum in ſequentibus porro oſtendemus. Interea vero Lector noſter cum hoc Judæorum more deprecandi etiam conferat monitum Chriſti Matth. V, 23. de quo cum alii viri docti jam pridem egerunt, tam nos quoque de eodem proxime paucula addemus.

OBSERVATIO VI. AD MATTH. XXIII.

DE PHARISÆIS.

Etſi in Diſſertatione de Fictis Hebræorum Hæreſibus Theſ. III. profeſſi ſumus nos ita exiſtimare, viros illuſtres atque clariſſimos, *Joſephum Scaligerum, Johannem Druſium, Abrahamum, Scultetum, & Johannem Lightfootum*, adeo ſolide atque accurate de veris Judæorum hæreſibus egiſſe, ut noſtræ diligentiæ nihil aut parum reliquum fecerint: Tamen nemo, ſpero, nobis vitio vertet, levitatisque aut arrogantiæ accuſabit, ſi poſt tantos Heroas, aliquid ex *Maimonide* adjiciamus, quoad explicandam atque illuſtrandam genuinam, a ſervatore *Matth. XXIII.* caſtigatam, *Phariſeiſmi* naturam, pertinere videntur. Eſt autem illud in R. MOSIS MAIMONIDIS *Jod Chazakah, Hilcoth Metammee Miſcabh umoſabh. Cap. X.*

„§. I. Plebejus, quamvis Iſraelita ſit, & legi bonisque operibus operam det, tamen immundus eſſe præſumitur, & veſtes ejus ſunt calcatio rebus mundis; quæ ſi cibum potumque contingant, hi inde immundi fiunt. „Quod ſi ipſe vaſis teſtacei aerem contingat, illud polluit. Primitias ob plebejorum contactum comburunt. Et licet immundities illorum dubia ſit, „Tamen fidem non merentur de rebus puris (teſtantes,) quia non intelligunt, „apices juris munditiæ & immunditiæ; unde quisque ſemper talis eſſe præſumitur, neque fidem invenit de rebus mundis, donec in ſe recipiat obſer-

„vare

„vare inſtituta Societatis. Illa autem Societatis Statuta, quæ ſe obſervaturum „promittere debet, hæc ſunt:

1. *Rebus immundis ne polluatur, nec mundus polluat, ſedulo caveto.*
2. *Manuum lotionem & munditiam ſedulo obſervato.*
3. *Ab homine plebejo liquidum non accipito.*
4. *Ad plebejum ne divertito.*
5. *Eundem veſtibus ſuis indutum hoſpitio ne accipito.*

„§. II. Si quis veniat, qui ſtatuta ordinis omnia in ſe ſuſcipere velit, uno ſolo „excepto, non recipitur. Quod ſi viderimus illam jam privatim domi illa obſer„vare, admittitur, & poſtea docetur rationem munditiæ & immunditiæ. Quod „ſi vero non viderimus illam domi hæc privatim obſervantem, primum il„lum rite informamus, tunc in ordinem recipimus; primo quidem ad lotio„nem manuum, dein ad reliquam omnem munditiem. Quod ſi dicat, ſe „non recipere niſi lotionem manuum, recipitur; ſin vero profiteatur in cæte„ris munditiæ ſtudere, non in manuum lotione, ne quidem ad cæterarum re„rum munditiem admittunt. Poſtquam cum in Societatem adſciverunt, ſol„liciti ſunt de illo integros triginta dies, donec didicerit, atque aſſuefactus ſit „munditiæ. Elapſis autem triginta diebus, inde ex quo nomen ſuum profeſſus „eſt, veſtes ejus, & omnes item cibi ac potus mundi ſunt, & de rebus mundis, „æque illi fides habetur, ac cuivis alii Sociorum, etſi non eſt vir doctus.

„§. III. Viri docti præſumuntur, fide digni eſſe circa res mundas, neque „neceſſe habent in ſe recipere ſtatuta ordinis. Inde tamen ex quo templum „deſtructum eſt, ſacerdotes tanto faſtu elati ſunt, ut ne quidem viris doctis res „mundas tradant, prius quam fuerint profeſſi.

„§. IV. Senex, qui Academiam aſſidue frequentat, non tenetur ad profeſſio„nem, quia jam re ipſa profeſſus eſt, Academiam frequentando.

„§. V. Quisquis nomen ſuum inter ſocios profitetur, neceſſe eſt id apud „tres ſocios faciat; ac liberi & domeſtici ejus non indigent profeſſione coram „tribus, quoniam ipſe (paterfamilias) illos docet, atque aſſuefacit modo mun„ditiei. Itaque Uxor, Liberi & Domeſtici ejus tamdiu ſocii eſſe præſumuntur, „donec juſtam ſuſpicionem incurrant.

„§ VI. Uxor hominis plebeji, vel filia quæ viro docto nupſit, ejusdemque ſer„vus, qui viro docto venditus eſt, hi omnino tenentur edere profeſſionem. At „Uxor viri docti, filiave ejus, quæ homini plebejis nupſit, itemque ſervus „ejus, qui plebejo venditus eſt, non neceſſe habent, nomen ſuum profiteri.

„§. VII. Si plebejus, qui ſe legibus ordinis abſtrinxit, tum, quum adhuc „plebejus eſſet, habuerit res quasdam mundas, & ſe probe ſcire aſſeveret, eas

tum

,,tum, cum alii illas tractarent, immundas non fuiſſe, hæ res vetitæ ſunt æque ac ,,ante. Sin ipſe eas tractaverit, licitæ ipſi ſunt, ſed aliis omnibus vetitæ. Si in- ,,terrogaretur ſocius de rebus ſuis mundis, & oſtendat illas ſibi ipſi mundas ,,eſſe, de eo non vocant illum in ſuſpicionem.

,,§. VIII. Si quis ex ſocio Quæſtor Regis, vel publicanus factus ſit, aut quid ,,ſimile admiſerit, ordine ejicitur: ſi a malitia ſua diſceſſerit, cuivis alii ſimilis ,,eſt, & de integro ordinis legibus ſe obſtringere tenetur.

,,§. IX. Si Laicus, qui profeſſus eſt, in ſuſpicionem alicujus rei incurrat, ,,non eſt ſuſpectus, niſi de re illa ſola. Quicunque vero ſuſpectus eſt, de re gra- ,,viori, etiam in levioris ſuſpicionem vocatur; ſin de leviori ſuſpectus ſit, non ,,item venit in ſuſpicionem rei gravioris.

,,§. X. Quicunque, cum ſocius ſit, ſuſpicionem incurrit, de rebus mundis, ,,veluti qui vendat cibos immundos pro mundis, illi nunquam fides habetur, ,,donec confiterit, illum perfecte reſipuiſſe.

,,§. XI. Qui ſuſpectus eſt, quod fructus anni ſeptimi, vel primitias vendi- ,,derit pro cibis ordinariis, is ponitur in ſuſpicione de rebus mundis. Quo- ,,niam ſuſpectus eſt de re, lege vetita; idem quoque ſuſpectus eſt, de inſtitutis ,,Scribarum. Et cibi immundi non polluunt alias, niſi ex ſtatuto illorum, quem- ,,admodum declarabitur. Quisquis ſuſpectus eſt de re aliqua, fidem tamen ,,meretur, ut aliis de eadem teſtari & judicare poſſit; cum nemo præſumatur ,,peccare, ut alii inde lucrum capiant.

§ XII. *Atque hæc hactenus, magnus ille Juris Judaici Doctor & compilator* MAIMONIDES. Unde cuivis attendenti, conſtare poſſe arbitramur, qua in re *Phariſæiſmus* potiſſimum ſitus ſit, *nemo in externa corporis, ciborum, veſtium, & ſuppellectilium munditie*, non quæ & quatenus a Deo in lege præſcripta, ſed a Magiſtris inſtituta erat, ad quam ſancte & religioſe obſervandam ſeſe certo fœdere obſtringebant, adeo ut חברות, *ſocietatem*, vel, ut *Joſephus* vocat, *ordinem*, *τάγμα*, (unde *Hieronymi* corruptum *dogma*) conſtituerent.

§ XIII. Obſervabit vero etiam ex his diligens Lector, quo faſtu *Phariſæi*, reliquos omnes, qui ordini adſcripti non erant, etſi cæteræ legis divinæ & bonorum operum ſtudioſos, infra ſe deſpexerint, veluti immundos, & indignos quibuscum aliquod commercium inſtituerent, vel debita humanitatis officia exercerent. §. I. Cum quo illud eorundem dictum Joh. VIII, 48. 49. conferri poteſt: *Num quis primorum crediderit in illum*, vel *Phariſæorum?* Ἀλλ' ὁ ὄχλος οὗτος, *ſed plebs iſta*, (עם הארץ) *quæ legem non novit, maledicti ſunt.* Imprimis illud de *manuum & vaſorum lotione* § I. & 2. conferatur cum Matth. XV, 1 2. XXIII, 25. 26. & Marc. VII, 1.5. ad quæ loca videantur quæ prolixe & erudite commentatus eſt celeberrimus *Pocockius* in *Notis Miſcellaneis* ab *Maimonidis portam*

Moſis,

Moſis, Cap. IX. p. 34. ubi Lector explicatum inveniet, quid ſit §. 1. *veſtes hominis plebeji* eſſe *Phariſæis* מדרס שהרות, *conculcationem rebus mundis*, nempe ut *Maimonides* illud explicat, *quod Phariſæi veſtibus plebejorum propius admotis, haud ſecus polluantur, atque is, qui ad illud acceſſerit, quod Gonorraicus calcaverit, eoque nomine baptiſmo indigeant.*

§. XIV. Neque vero illud negligendum, alios in hoc ordine doctos, alios illiteratos eſſe, quemadmodum inter Monachos, etiam illiterati vel Laici occurrunt. Ut mirum non ſit in N. T. præcipue Matth. XXIII. *Phariſæis* toties *ſcribas* ſociari, imo illis præponi, ceu *Duces & Doctores* illorum.

§. XV. Cæterum de modo recipiendi quoque in ordinem (ſcilicet) ſacrum, & nominis profeſſione apud ſocios; de jure profeſſorum, mulierum item, liberorum & ſervorum; de pœna lapſorum, eorumque ejectione & receptione; de odio denique in Publicanos & id genus aliis, ejusmodi eſſe putamus ut noſtra explicatione non indigeant. Quare ne Lectoris noſtri judicio in re clara diffidere videamur, eorum obſervationem propriæ cujusque diligentiæ relinquemus.

§. XVI. Si cui tamen forte dubium ſit, an *Maimonides* hoc Capite de *Phariſæorum* ſecta & Inſtitutis agat, quorum nulla toto hoc capite mentio incurrit; is velim credat, in iis locis Talmudicis, ex quibus *Maimonides* hoc caput compilavit, vel in *Textu* ipſo, vel in *Rabbinorum* Notis, hos *Socios* vocari Phariſæos. Sic, quod eſt *de veſtibus Plebeji* polluentibus, id Codice *Chagiga Cap. II.* §. 7. in textu ſic legitur: בגדי עם הארץ מדרס לפרושים: *veſtes plebeji habentur Phariſæis, pro contaminatis contactu Gonorrhaici.* Rurſum, quod eſt §. 2. שנוהג בצנעה, *quod privatim intra domeſticos parietes obſervet*, id *Gloſſa* Exterior ad *Codicem Bechoroth fol. 30. col. 1. pr.* ita explicat: כיון דנוהג מנהג פרושים, *quando more Phariſæorum vivit &c.* adeo ut דברי חבירות nihil aliud ſint, quam *Inſtituta Phariſæorum.* Sed non licet eſſe prolixioribus. Conferentur modo, quæ habet Clariſſ. *Lightfootus* ad *Matthæi III*, 7. & res omni dubio, credo, carebit.

JAC. RHENFERDII DISSERTATIO DE LEPRA CUTIS HEBRÆORUM AD ILLUSTRANDA VARIA V. ET N. TESTAM LOCA.

§. I.

CUm de *Lepra Cutis Hebræorum* nonnulla in medium proferre ſit animus, pauca nobis in genere præfari liceat; cum quæ ad ὀνοματολογίαν pertinent, tum

quæ ad Rem ipſam delibanda eſſe videntur. Vocem ipſam Latini Græcis acceptam ferunt, *Lepra* enim certum aliquod ſcabiei genus denotat latinis æque ac græcis. *λέπρα ſcabiei* male genus eſt, ex eo dicta, quod Cutem *ſcabioſam* facit, & in quasdam quaſi ſquamas reſolvit. A λεπὸς vel λεπὶς *ſquama*, vel a λέπω *deſquamo, decortico.* In Gloſſ. Cyr. *λέπρα Lepra, Impetigo. λεπρὸς Leproſus, depetigoſus.* Gloſſ. Philox: *λέπρα λίχνην Impetigo.* Hinc & verbum λεπρύνεσθαι, quod duo ſignificare volunt: τραχύνεσθαι & λευκάνεσθαι. unde & λέπρα ἡ ἐν τοῖς σώμασι παρὰ φύσιν λευκότης. Lepra, præternaturalis corporum albedo dicitur. Germani Auſſatz appellant quaſi *extrapoſitionem*, quia malo illo affecti extra ſanorum hominum ſocietatem ponuntur: vel potius ob ipſam mali ad exteriora Cutis eruptionem. Alias etiam Maltzey vocant, quaſi Malatzey: a græco Μαλακία, unde gallorum *Malade*, & Belgarum *Melaadsheid*, voce generis ad ſpeciem contracta. Idem *Melaats* germanice Maltzey eſt Leproſus. Hebræis nomine ex Sacris Litteris petito hic Morbus צרעת nuncupatur, & illo affectus צרוע & מצורע. *Lepra* unde *Leproſus*, ut communi Græcorum Latinorumve Interpretum conſenſu redditur. Hujus Vocis Radicem in lingua hebræa non offendimus. Unicum ſaltem occurrit conjugatum צרעה: Exod. XXIII, 28. Deut. VII, 20. & Joſ. XXIV, 12. Nonnullis Interpretibus, inter quos & *Aben Eſra* nomen profitetur ſuum, hoc idem ſonare & ſignificare videtur, ac צרעת Lepra, aut ſaltem ut ait: מכה בגוף שתחלש כח הגוף *Plagam aliquam in corpore qua debilitentur vires corporis*, quod ſecutus *Arabs* Pariſiis editus in utroque Legis loco. *Græci* tamen eosque ſecutus *Syrus*, nec non *Latinus Vetus*, vertunt *Veſpas* vel *Crabrones* quibus accedit *Chaldæus* & hunc ſecuti Doctores Judæi. Ita enim Auctor libri ערוך ad vocem צרע non ſolum citat *Cod. Macſchir*: ſed etiam *Chaldæum*, qui verterit ערעית *Crabronem*, voce quæ *Incurrere* ſignificat שעומדת לקראת אדם ומכה אותו *quia in hominem incurrentes Crabrones enim afficiunt*, pungendo ſcilicet ſuo aculeo. Quid vero Veſpis dices cum Lepra commune eſt? Nomen ſane, quod hoc inſecti genus a pungendo accepit levi litterarum transpoſitione convenit cum רצע quod pungere ſignificat, unde רצוע Subula, qua auris ſervi hebræi perforabatur, Exod. XXI, 6. Neque hæc ſignificatus pungendi a Lepra adeo alienus eſſe videtur, cum hic affectus externam corporis Cutem non minus afficiat & quaſi pungat, ac ſi aculeo Veſparum fuiſſet læſus. Ingens utique malum *Lepra* eſt adeo ut Magiſtri Judæorum ad ipſam hanc denominationem reſpicientes Lepram appellent צר רעה *Anguſtia Malorum*, cum plurimum Mali afferat homini illa laboranti. Abarbanel notat. צרעת על שם צרת רעה *Lepram vi vocis notare Anguſtiam malorum.* Huc & pertinet illud quod נגע *Plaga* audiat. Idque nomen κατ᾽ ἐξοχὴν per eminentiam Lepræ detur. Unde Integer Talmudicus Codex

נגעים

נגעים *de Plagis* inſcriptus de ſola Lepra agit; quo ſpectare etiam volunt illud Deut. XVII, 8. *Inter plagam & plagam. Abarb.* ונקראו אלו החולים נגע מפני שהיה העור נגוע: *Hæc autem morborum genera plaga audiunt quia ipſa cutis eſt affecta.* Quid quod conjunctim hæc phraſis occurrat נגע צרעת *Plaga* ſive *Affectus Lepræ* Deut. XXIV, 8. &c. *Chaldæus* pro מצורע habet לקי סגירות *Lepra percuſſus.* Sicque apud Chaldæos Syrosque Lepra vocatur ac ſi *ſecluſionem* dicas. סגר enim eſt claudere, & Leproſi ſecundum Legem ſecludendi & removendi erant. In Verſione *Syriaca* N. T. quæ antiquiſſima eſſe videtur, eſt גרב & גרבא quod *Scabiem* notat in *Thargum*: Lev. XXI, 20. Hebræum גרב. ex mente *Iarchidis* eſt *Scabies ſicca.* Convenit vox Hebræa inverſo lecta ordine cum Latinorum *Porrigine.*

§. II. De *Lepra* cum agamus Hebræorum, generalis nunc ſequatur hujus Mali Deſcriptio ut quid per *Lepram Cutis* in ſequentibus intelligendum ſit tanto certius conſtet. In gente Judaica Lepram fuiſſe familiarem ex ſacris conſtat paginis, quidnam vero mali fuerit hac ratione declarabimus: Lepra, in genere conſiderata, eſt Affectus præternaturalis corporum tam inanimatorum quam humanorum, quo externa & naturalis eorum ſuperficies, quacunque ex cauſſa præprimis reſpectu Coloris, mutatur illo in Lege Moſis definito modo. *Subjectum* quod Lepræ affectus occupat eſt Corpus tam *inanimatum* quam *humanum.* Ita enim de *Lepra Veſtium* de *Lepra Ædium* de *Lepra Hominum* legimus Lev. XIII. & XIV. Et hæc prima & maxime notabilis eſt hujus Lepræ differentia ab omnibus aliis ita dictis Lepris, quæ ſola humana ſibi poſtulant corpora quemadmodum etiam objectum Medicinæ ſunt Corpora humana non vero parietis nec ſupellectilia. Specialior autem Lepræ ſedes eſt in externa Corporum ſuperficie, non quidem quaſi ſolam tantum ſuperficiem occupet tanquam affectus aliquis ſuperficiarius, nam & altius penetrare ſolet, ut in parietibus domorum abraſis, & Lapidibus remotis videre licet; ſed quod illa externa in oculos incurrens ſuperficies, certiores reddat de veritate hujus mali, nulla ratione in dubium vocanda. Potiſſimum ſignum ejus fuit, *coloris naturalis immutatio* præternaturalis, color albus in pilis, flavus in Veſtimentis, viridis vel flavus cum rubicundo non quidem arte aliqua facta ſed ſponte enaſcens & propullulans in pariete, ſive aſpredo ſuperficiei adfuerit ſive non. His vero diutius inſiſtere & accuratius ſingula demonſtrare inſtituti nec permittit ratio, nec paginarum anguſtia.

§ III. Quo tamen de toto clarius conſtet negotio, Differentes Lepræ ſpecies enumerare ſaltem in anteceſſum debemus, quo felicius ad ipſam nobis propoſitam pertingere liceat metam. Et primo quidem in duo ſumma genere dividere omnem poſſumus de Lepra Tractationem, cujus fundamentum a ſub-

jectis petimus circa quæ verſatur. Alia itaque eſt *Lepra Rerum Inanimatarum.* Alia *Rerum Animatarum* ſive hominum. Prioris generis *Rerum Inanimatarum* Lepræ, duæ potiſſimum ſunt ſpecies. Una quæ *Veſtes* inquinat, altera quæ ipſos *ædium* occupat *Parietes*. De priori agitur Lev. XIII, 47. De Poſteriori vero Lev. XIV, 33. ſ. Talmud. Cod. *Negaim.* de his Inanimatarum ſpeciebus ſeorſim agit Tractatu *Negaim de Plagis* dicto. C. XI. ſeqq. & *Maim.* de *Impuritate Lepræ.* C. XI. ſqq. Verum de his hic non eſt agendi locus. Alterum Lepræ genus eſt quod *Corpora* Hebræorum affecit; eſtque itidem duplex. I. *Capitis* Lepra, quæ & *Barbæ* ipſiusque *Calvitii* plagam complectitur, de quibus Moſes. Lev. XIII. Talmudiſtæ l. 1. cap. X, Maim. l. 1. cap. VIII. videri poterunt. Secunda hujus ſpecies eſt *Lepra illa Cutis*, quatenus in gente Judaica antiquitus obtinuit, quam hac occaſione examini ſubjicere volui, cum integra de *Lepra* Tractatio anguſtis unique Diſputationis limitibus abſolvi vix poſſit, & hæc ultima ſufficiens ſit cui operam impendamus noſtram, ut quantum licet ex ipſis Hebræorum fontibus, de hoc Hebræis quondam familiari morbo, quædam proferamus in medium.

§. IV. Primus & præcipuus qui de Lepra Hebræorum meminit Auctor eſt divus ille Moſes, ſummus illius gentis Dux & Legiſlator, qui *Hiſtoriarum* Lib. III. Cap. XIII pluribus hac de re agit, cujus veſtigia prementes, quæ ex Judæorum Commentariis vel ſcriptis melioris notæ & majoris auctoritatis, ad declarationem ſenſus facere videntur proferre, & ſalvo meliora docentium judicio, examini ſubjicere placuit. Hac nobis ipſis indicta Lege, modeſte & ordine quantum fieri poterit ſequenti obſervato, ſuſceptum enarrare Thema. *Primo* omnes hujus Lepræ Cuti *Species* proponemus; *Dein Signa* & Rationem ejus contemplabimur; *Tum Cauſſas* inquirere conabimur; *Denique Adjuncta* quæ maxime ad Prognoſin Medicorum facere videbuntur ſubjungemus: atque ita potiſſima rerum Capita nos perſequi poſſe confidimus.

§. V. A definitione hujus affectus quæ *Lepra Cutis* dicitur nobis ordiendum eſſet; ſed quod perfectiori modo & majori argumentorum pondere illam probatam dare valeamus, ubi ſingulas ejus viderimus ſpecies & ſigna, non ægre feret Lector ſpero, ſi ad hunc locum eum ablegemus. Nunc de Differentibus ejus *Speciebus*: & quæ his omnibus vel ſingulis competunt prius acturi. Dividimus autem *Lepram Cutis Hebræorum* ratione extenſionis in *Univerſalem* & *Particularem.* *Univerſalis* eſt, quæ totam fere Cutis ſuperficiem poſſidet, a capite ad calcem, ita ut nihil fere ſani in toto corpore externo appareat. *Particularis* vero eſt quæ unum vel plura humani corporis membra occupat. Et hæc quidem *Particularis Lepra* varias iterum admittit differentias. Alia enim in genere quamcunque cutis partem tenet; Alia autem non niſi certam & deter-

terminatam ſibi vendicat. Prior omnem reſpicit partem cæteroquin ſanam; poſterior vero non niſi Cicatrice ulceris vel aduſtione deformatam. Nec diſſentiunt hic Judæi cujuscunque Sectæ. Ita Auctor quidem Karæus *Elias Biſchitzi* dictus in Libro quem de ſuo Nomine inſcripſit: אדרת אליהו. *Pallium Eliæ*. (quem Librum Conſtantinopoli Impreſſum Bibliotheca Lugdunenſis Academiæ poſſidet, licet Viri Doctiſſimi illum ἀνέκδοτον eſſe ſibi aliisque perſuadere conati ſint.) Omnes in lege memoratas Lepræ ſpecies quæ homines attinent, numero comprehendit ſeptenario hoc ordine & his verbis: שאת ספחת בהרת שעל עור ובשר שאת ובהרת של מכוה שאת ובהרת של שחין נתק של הראש והזקן שאת של קרחת וגבחת h. e. *Tumors Abſceſſus, Macula, in Cute vel Carne; Tumor & Macula in Aduſtione; Tumor vel macula in Ulcere; Porrigo Capitis ut & Barbæ; Tumor Calvitiei & Recalvationis.* Tres priores ſpecies proprie ad præſens noſtrum faciunt inſtitutum, & eandem referunt ſententiam. Ex Talmudiſtarum ſchola eſt R. Iſaac Karo, in ſuo תלדות יצחק Hiſtoria Iſaaci, inſcripto Opere. *Sex*, inquit, *Lepræ dantur ſpecies: In Carne Cutis, Ulcere, & Aduſtione, Plaga Capitis, Barbæ, & Defluxus Pilorum.* Aliam quoque Judæorum Magiſtri Lepræ obſervant differentiam, quæ non tam ipſum locum affectum, quam ipſum mali reſpiciunt ſtatum & conditionem, & in ſingulis fere memoratis ſpeciebus vel in totum vel ex parte conveniunt. In Genere legimus *Cod.* Schebuoth. *De Juramentis* C. 1. §. 1. מראות נגעים שנים שהן ארבע. *Duo dantur Plagarum Genera quæ in quatuor dipeſci poſſunt ſpecies.* Hoc repetunt quoque & ſpecialius declarant initio *Codicis de Plagis* C. 1. מראות נגעים שנים שהן ארבע בהרת עזה כשלג שניה לה כסיד ההיכל והשאת כצמר לבן שניה לה כקרום ביצה: *Duo dantur plagarum Genera, quæ in quatuor dividuntur ſpecies. Macula intenſe alba ut nix, cujus ſecunda ſpecies eſt inſtar gypſi palatii; dein Tumor ille Lanæ albisſimæ ſimilis, cujus ſecundaria ſpecies inſtar pelliculæ ovorum.* Singulas haſce Lepræ ſpecies ordine videbimus prout a Moſe deſcribuntur, cum in anteceſſum pauca de loco affecto in genere quoque fuerint obſervata.

§. VI. Non arbitror fore ullos, qui hoc Genus Lepræ de quo in præſenti diſſertatione agimus, in gente Judaica unquam extitiſſe in dubium vocare velint, niſi omnem ſimul fidem hebræorum æque ſacris ac profanis denegent Hiſtoricis; neque ſi qui tales ſint morari nos debent, quin potius de re ipſa certi, in *modum & rationem* ejus inquirimus. Primum quod itaque nobis ſeſe offert eſt ipſe locus affectus. Diximus jam §. 2. Lepram externam Corporum tangere ſuperficiem, cujus dicti memores nulla operoſa indigebit probatione, Lepram Cutis externam corporis humani reſpicere ſuperficiem.

Sæpius enim inculcatum legimus toto illo XIII. Levit. נגע בעור בשרו *Plaga in Cute Carnis ejus* v. 3. v. 5. 6. &c. Plagam in homine adeoque in Cute & Carne humana deſcribit Moſes priori hujus Capitis parte. Cutem & Carnem eſſe partes quibus Corpus humanum conſtat, certum eſt, & per Carnem quidem omnem illam molliorem & muſculoſam intelligimus ſubſtantiam, qua Oſſa, Arteriæ Venæque reconduntur, quas partes divinus ille humani Corporis artifex ab omni defendere aeris cæterorumque corporum injuriis volens, variis tegumentis, inter quæ Cutis cum ſua Cuticula eminet munire inſtituit. Quem Animantibus uſum præſtant pelles, Volucribus pennæ, ſquamæ Piſcibus, eundem & longe præſtantiorem habet ipſa Cutis. Magnus ille Veteris ævi Philoſophus, Jobum indigito; inter miranda Dei opera in formatione hominis gravisſimis ſententiis Cutem & Carnem commemorat. עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תשככני *Cute & carne induiſti me, & oſſibus atque nervis compegiſti me.* c. X. v. 11. Artificioſam Carnis ſubſtantiam ex infinitis vaſis conſtantem quem fibræ undique cingunt, tendines firmant, cuique nervi inter texti æque ac ſanguiferi illi venarum arteriarumque canales, robur & firmitatem conciliant, nunc accuratius & fuſius perſequi non licet, neque quiſquam expectabit ampliorem Cutis deſcriptionem quam Anatomiæ & Medicinæ Principes ſumma Cura opera ſtudio atque labore inſtituerunt. Scopo notis ſatisfacere poſſe exiſtimamus, ſi hic notemus, illud corporis noſtri mirabile Tegumentum intelligi, quod variis conſtat laminis, cui ab interiori parte adeps adhæret, in cujus medio cribroſum vel reticulare illud opus, in quo Glandularum & excretoriorum vaſorum extremitates deprehenduntur, una alterave membrana perforatis poris, ad inſenſibilem tranſpiratum promovendum reperitur, cui denique Epidermis ſive Cuticula ſuperimponitur, infinitis minimiſque ſquamis conſtans, arctiori vinculo inter ſe invicem junctis, ut externam illam conſtituant Cutis noſtræ ſuperficiem.

§. VII. Vitia cutis, in quibus potiſſimum Lepra fuit obſervata ſacer deſcribit Hiſtoricus v. 2. אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת והיה בעור בשרו לנגע צרעת. quæ verba J. Tr. vertunt: *Homo cum fuerit in cute carnis ejus tumor aut abſceſſus aut papula, quorum aliquid erit in cute Carnis ejus vergens ad plagam.* Tria hic occurrunt nomina, quibus hæc vitia, quæ ad Lepram vergunt, denotantur. Generalis quippe hæc eſt deſcriptio omnes ſub ſe comprehendens ſpecies, quam etiam in ſequentibus pluribus exequitur, & ſignis ſuis diacriticis determinat. Ordine videamus ſingula: Primum nomen eſt שאת. *Tumor.* LXX. habent οὐλή Luth. ſo etwas auf-

 fähret.

fähret. Belg. *Geſwel.* Satis ſibi conſtant Judæi in ſignificatione hujus vocis eruenda. Karæus ille *Elias* in ſuo de *Pallio Eliæ* Tractatu ſupra citato, ait: שאת טעמו הוא מענין נשיאה *Vocabulum* שאת *protuberantiam denotare.* Imo mox explicationis ergo vocat כשוא׳ מן העור *Tumorem qui præ cute protuberet.* Optime huic Karæo cum Traditionum convenit Magiſtris ut traditur in *Jalkuth* n. 551. שאת אין שאת אלא גבוה וכ״ה״א על ההרים הרמים ועל הגבעות הנשאות. *Vocabulum* שאת *Tumor, altitudinem aliquam denotat ſecundum illud* Eſ. II, 14. Et contra omnes montes celſiſſimos & omnes colles altiſſimos. *Abarbanel* rejecta ſententia Aben-Eſræ ita concludit: ויותר נכון הוא שמלת שאת תורה על יתרון בשר או ליחה הנולד בעור האדם שלא כמנהג הטבעי והוא מלשון יתר שאת. h. e. *Rectius multo vocabulum* שאת *abundantiam denotat carnis vel humoris in cute humana præternaturaliter enatam, quemadmodum hæc vox ſumitur Geneſ. XLIX, 3.* יתר שאת *Excellentia abundantia dignitatis.* Refertur quippe hæc vox ad Radicem נשא, quæ *ferre, tollere, attollere*, ſignificat, adeoque ſuæ originis ratione aliquid elatum denotat, & in his circumſtantiis, *Tumorem*, *Tuberculum, Puſtulam,* aut *Protuberantiam* quamlibet, in cutis ſummitate obſervandam, ex quacunque cauſſa & quomodocunque contingat. Cutim enim poſſe extolli, ſi major, ut *Abarbanel* notat, collectio Liquidi intra vaſa fiat vel aliquid ſuccreſcat, ipſe rerum docuit uſus & ratio: hac ratione autem de naturali ſuo ſtatu decedit longius, quanto tumeſcentia illa eſt major vel difficilior, unde tumores quandoque dicuntur ſcyrrhi, & in ſphacilum tranſeunt. Cujus generis Tumorem vel Tuberculum intelligere debeamus, ex ſequentibus demum conſtare poterit: nobis in præſenti ſufficit, ſi probe teneamus, quamvis protuberantiam, quæ fit in cute carnis, ſalva tamen ejus ſuperficie, quæ in ulceribus rumpitur, heic loci indigitari. Et hæc *ſpecies Lepræ*, cui *Tumor* accidit, *protuberans* ſive *aſpera* dici poterit: & licet primo memoretur, poſteriorem tamen locum obtinet inter Lepræ ſpecies: uti ex Talmude §. 5. vidimus.

§. VIII. Alterum nomen eſt ספחת. quod toto hoc Capite non niſi v. 2. occurrit. Conjugatum ejus מספחת aliquoties invenitur. Interpretes varie vertunt: Vulg. *Scabiem.* quem Lutherus ſequitur: Schäbicht, Grind, Grätze. LXX. habent Σημασία. Belgæ: *Geſweer, Verſweringe.* Junius & Tremellus *Abſceſſum.* Buxtorfius & Coccejus in Lexicis *Scabiem* vertunt. Vocis Origo facile patet, agnoſcit enim Radicem ספח, quod verbum *Adjungere, aſſumere* ſignificat. 1 Sam. XI, 36. Eſ. XIV, 1. hinc vox ספיח, Eſ. XXXVII, 30. *Acceſſorium,* quod ſponte ex terra naſcitur ſegetique accedit. Huc refert *Elias*

Biſchitzi

Biſchitzi: ספחת טספחת מטעם את ספיח קצירך וטעם שהיא צרעת
מספחת & ספחת Hoc eſt: יוצאת מן העור אפנים ונשאת אל נגלהו:
eo veniunt ſenſu quo Lev. XXV, 5. ספיח קצירך. *Acceſſorium vel ſponte enatum meſſis tuæ; hanc ob rationem quia hæc* Lepræ *ſpecies intra cutem collecta palam ſponte prorumpit.* Propius ad veritatem accedunt illi Judæorum Magiſtri, quos longa ſerie enumerare nil attinet, quorum ſenſum optime aſſecutus clariſſime explicuit R. *Salomo Ben Melech* in מכלל יופי ad hunc locum: סה לשון
ספחת טפלה שנ׳ ספחני נא אל אחד כהונות לאכל פת לחם
ובשורש ספח פירש ואפשר כי היא החזזית הנאספת והמקובצת יחת מעניו
ונספחו על בית יעקב שהוא ענין הקבוץ והדבוק ואסיפה דבר אל
דבר ורז״ל פירשו כי לפיכך נקראת ספחת לפי שהיא טפלה לבהרת
שניה לה בלובן מלשון ספחני וגו׳: Id eſt: *Vox* ספחת *ſignificat acceſſorium aliquod, ut ſumitur* 1 Sam. II, 36. *Aſſume me quæſo &c. Ad Radicem* ספח *notatur: forte Impetiginis eſſe ſpeciem, quæ colligitur & aggregatur una. Significatione deſumta ex illo* Pſ. XIII, 3. *& aſſociabunt ſe Domui Jacob: ubi notatur congregatio, adhæſio collectiove unius ad aliud;* Magiſtri *quoque noſtri f. m. ita exponunt: Hunc vocari affectum* ספחת *quia ad maculam eſt adjunctum aliquod, ipſi ſcilicet in albedine ſecundum ſenſu vocis ex* 1 Sam. XI, 36. *deſumto.* Id nempe ſibi volunt Judæorum Doctores, hoc nomine non aliquid diverſi, ſed *ſubordinati* ſaltem indigitari atque *acceſſorii*, ad vitium illud principale, quod *Tumor* dicitur; & hoc reſpectu non inconcinne per *Abſceſſum* forte verti poſſet. Quandoquidem autem hoc nomen medium locum occupat inter Tumorem & Maculam, ideo non tantum de priori, ſed & de poſteriori aliquid participat, & ut Talmudici loquuntur, eſt שניה *ſecundarium* aliquid in Tumorum & Macularum genere. Vitium ſcilicet quod incipientem ſtagnationem humorum indicat, antequam ad illam perfectionem ſeu quantitatis, ſeu potius qualitatis, quæ hic magis attendenda venit, ſit perductum: Adeo ut licet tria memorentur vitiorum cutis nomina, hoc intermedium tamen ad utrumque ex æquo pertineat, & tanquam *adjunctum* aliquod ſeu *acceſſorium* conſideretur, cui *Abſceſſus* nomen, donec commodius occurrat, diſtinctionis gratia imponemus. Sequimur hac in parte *Eliam* Mizrachi, qui pag. 187. 1. ſic loquitur:
הכתוב מונה אותן שלשה הוא משום דספחת לאו שם
נגע אלא שם חבור כמו ספחני נא אל וגו׳ כמו אמר שאת ומחובר
לה בהרת ומחובר לה Hoc eſt Tria in Scripturis memorantur nomina, *licet vox* ספחת *non tam ſit nomen Affectus quam ſymptomatis ejus, ut docet locus ille:* 1 Sam. II, 36. *Aſſume me quæſo &c. ac ſi diceretur;* Tumor *cum ſuo ſymptomate,*

Macula

Macula cum ſymptomate ſuo. Gradu ſcilicet hæc tantum differunt, ſymptoma nempe illud, *minor Tumoris & Maculæ gradus eſt.* Nec abludit ab hac ſententia Auctor מקור החיי qui hoc modo definit: ספחת הוא חולי שיתחבר אל מקום אחד *Abſceſſus, eſt morbus in unum locum collectus;* quod Græci ἀπόϛημα, Latini *Abſceſſum* vocant.

§. IX. Tertium nomen, quod in hoc negotio occurrit, eſt בהרת. LXX. habent. Αὔγασμα, Τηλαύγασμα δευγαζον. Vulg. *Lucens candor.* Jun. Tr. *Papula.* Lutherus Eiterweiß. Belg. *Blauren* Judæus Germ. Blecken. Hoc vocabulum æque ac præcedens extra hunc locum, ubi de Lepra agitur, in S. Scriptura non occurrit. De Etymo interim inter Judæos alioſque Interpretes ſatis conſtat; convenire quippe putant cum voce בהיר quam legimus Job. XXXVII, 21. בהיר הוא בשחקי׳ *ſplendens eſt in nubibus*, quod de luce prædicatur. Arabibus uſitata eſt Radix בהר, quæ *Lucere, ſplendere* ſignificat. Ejus derivatum eſt בהיר *Chaldæis* familiare. Ita apud Judæos Cabbaliſtas Librum extare novimus, בהיר *Bahir* dictum, quod idem valet ac alio tantummodo vocabulo alter ille זוהר *Zohar*, quem alius magni nominis *Commentarius Cabbaliſticus* gerit. Utrumque *ſplendorem* Αὔγασμα denotat. Ita quoque hoc cutis vitium, a ſplendore quem emittit præternaturali, בהרת *Splendor, Candor* qualis nivis eſt, denominatur: ut optime vim vocis expreſſerint LXX. & hos ſecutus *Vulgatus.* Qui enim ex junioribus *Papulam* vertunt, a vi vocis recedunt longius, neque quid *Papula* ſit, ſatis attendere videntur. *Papula enim puſtula* eſt; at Puſtulam jam appellaverat Moſes שאת *Tumorem,* quo omnis generis Puſtulas & Tubercula comprehendit. Accedit, quod monente *Celſo* L. V. c. 28. „Papularum duo ſint genera, alterum eſt in quo cutis „per minimas puſtulas exaſperatur & rubet; Alterum Αγρίαν appellant Græ„ci, in qua ſimiliter, ſed magis, cutis exaſperatur & rubet„ Huic Lepræ ſpeciei candenti & intenſe albicanti neutra papularum ſpecies convenit, & ſic nonniſi abuſive *papula* dicitur *alba.* Si ſane Judæos, quibus hoc quicquid eſt vitii melius conſtare poteſt, conſulamus; illi præter ſummum candorem & ſplendorem in *macula* intelligunt nihil. Ipſum proferamus *Karæum Eliam,* aliquoties citatum, qui ab ea ſuſpicione cœcæ obedientiæ & amoris nimii erga traditiones Majorum liber, ita ſcribit: בהרת הוא מטעם בהיר הוא בשחקים והטעם שיראה בעור מקום עב ונרעך ומקום בהיר מחבה דקות הליחה המחליאה שתחת העור: Id eſt: בהרת *Macula eo ſenſu venit, quo vox hæc occurrit* Job. XXXVII, 21. Splendens eſt in nubibus. „Cujus rei ratio hæc eſt: quod in Cute locus appareat obſcurioris & obtuſioris „coloris, & locus intenſe ſplendens abſcondet tenuiſſimum liquidum morbi-

„ſicum ſub ipſa cute.„ Nec abeunt in diverſum Talmudici. Unde etiam Judæus Germanus generaliori nomine *Maculas* (*Flecken*) vertit. Id quod & faciunt Chriſtiani plurimi *Munſterus*, *Piſcator*, *Tirinus*, *Sa*. Quam verſionem & nos retinemus, cum, ut in ſequentibus patebit, hæc macula non fuerit elata ſed potius ejusdem cum reliqua cute ſuperficiei, ſi non aliquantulum depreſſior. Proxime huic accedit Maculæ aliud vitium cutis בוהק dictum. v. 28. quod *Vitiliginem* probabiliter credimus, albicans quippe & ſplendens pariter eſt, non vero adeo intenſe, ac hæc macula, adeo ut a Lepræ immunis ſit ſuſpicione.

§. X. Quo ordine jam hæc tria nomina in Lepræ affectu conſideranda veniant certius conſtabit, cum prius egerimus de ſigno Pathognomico, omnibus Lepræ cutis ſpeciebus communi, a cujus intenſiori vel remiſſiori gradu potior dependet ſpecierum differentia. Dein de aliis huic affectui maxime propriis & ſpecificis ſignis acturi. Generale Lepræ ſignum, omnibus ejus ſpeciebus competens eſt *Albedo præternaturalis* externæ ſuperficiei partis affectæ. *Macula* etenim expreſſe appellatur *alba*, vſ. 4. 24. T*umor itidem albus*. vſ. 10. 19. Quid quod de ipſa plaga expreſſe dicatur: vſ. 17. והנה נהפך הנגע ללבן *& ecce mutata fuerit plaga in albam*. Hinc *Moſes Maimonides* nullus dubitavit ab hac albedine definire ipſum Lepram. *de Impur. Lep.* C. 1. §. 1. צרעת עור הבשר הוא שילבין מקום מן העור ותהיה הלבנינות כקרום ביצה ולמעלה. i. e. *Lepra cutis carnis eſt, ſi aliqua pars cutis albuerit albedine pellicutam ovi aut exæquante aut excedente.* Albedinis cum ſint ſpecies variæ, remiſſiores aliæ, aliæ intenſiores, pro earum ratione ipſa quoque Lepra alia eſt. *Summus* albedinis *gradus nivi* comparatur, & Lepræ tribuitur. Sic *Manus* Moſis *Leproſa erat ſicut Nix.* Exod. IV, 6. *Maria* Moſis ſoror *Leproſa* evadebat *ſicut Nix*, Num. XII, 10. Inter omnes *Lepræ ſpecies* hæc albedo ſumma in בהרת *Macula* reperitur; unde illa Talmudicis doctoribus familiares locutio בהרת כשלג *Macula ut Nix:* item plene בהרת לבנה כשלג. *Macula alba ut Nix.* Quod ſi in *Macula* color remiſſior fuerit, qui albedine ad nivem proxime accedat, hæc *Macula ſecundaria* vel *notha* dici poteſt. & hanc ſpeciem æqualem volunt eſſe *albedini gypſi templi:* & hæ duæ ſpecies, Macula cum ſuo Abſceſſu, primarium ſunt Lepræ genus. Cui ſuccedit alterum, quod itidem in *duas* diſpeſcitur *ſpecies*, quarum *una Tumor*, *altera Abſceſſus Tumoris* vel Tumor nothus dici poteſt. In determinanda harum ſpecierum albedine diſſenſus eſt inter Doctores, ut notatur Codice *de Plagis*, Negaim Cap. 1. §. 1. השארת כקרום ביצה שנייה לה כצמר לבן דברי ר׳ מאיר וחכמים אומרים השאת כצמר לבן שנייה לה כקרום ביצה:

ביצה: Ideſt *Tumor eſt inſtar pelliculæ ovi* (*albicans,*) *cujus ſecundarium vitium eſt inſtar Lanæ albæ, hæc eſt ſententia R. Meier Sapientes vero ſtatuunt,* Tumorem *eſſe inſtar Lanæ puriſſimæ, ſecundarium ejus ut Pelliculæ Ovi.* Neque tamen hæc diſſenſio eſt adeo magni momenti, quin facile aſſenſum aſſequatur communis ſapientum ſententia, præ unius alicujus doctoris ſingulari opinione. Lana alba hic conſideratur tanquam puriſſima agniculi unius diei, quæ & tenerrima & albicans eſſe ſolet. כקרום ביצה quid ſit, non caret ambiguitate, unde pro diverſa acceptione vel R. Meier vel Sapientum ſequenda erit ſententia. Vertunt nonnulli קרום per *Teſtam Ovi*, alii per *Membranam*, quæ albumen ovi intrinſecus obducit, ejusdem cum exteriori teſta ſubſtantiæ, niſi quod albumini ſit proprior, neque tantæ duritiei, utpote aëri non expoſita. Infimus videtur eſſe albedinis gradus, qui in Tumore eſſe poteſt, ſi inter Lepræ ſpecies ſit referendus. *Teſta* nimirum *Ovi*, ſuperare videtur *Lanam puriſſimam* quæ *gypſo* eſt inferior. Quicquid vero ſit, non infra hanc Albedinem ſubſiſtit ulla Lepræ ſuſpicio: & ſi Magiſtris fides habenda, Quatuor hæ erunt Lepræ ſpecies, ſola intenſione albedinis differentes; *Macula* pura, alba ut *Nix: Abſceſſus* ejus, inſtar *Gypſi albiſſimi: Tumor* inſtar *Lanæ albicantis: & Abſceſſus ejus* ad *albedinem pelliculæ ovi* accedens. Illud quoque obſervat Karæus *Elias:* Moſen in ulteriori explicatione initium ſumere a Macula, cui Abſceſſum ſubjungit, ultimo de Tumore agere; unde concludit, gradu hæc omnia differre, hoc modo: כי הבהרת היא צרעת קלה ותטהר כשלא תפשה והמספחת קשה בטהורתה כי היא יותר ישנה מן הבהרת והשאת היא יותר ישנה מן המספחת כי היא כשאת ועבתו מן רבוי הליחה ועביה: „Macula eſt Lepra levior, pura enim erit ſi non diffuderit ſeſe. Abſ„ceſſus impuritate gravior, magis enim eſt inveteratum malum Macula. Tu„mor ſive puſtula adhuc magis inveteratum malum eſt præ Abſceſſu; Attolli„tur enim & intumeſcit ob majorem humorum craſſiorum copiam.„ Quæ vero hic de leviori gradu memorat, non contrariantur illis Magiſtrorum obſervationibus, quibus *ſummus* Lepræ *gradus* adſcribitur *Maculæ.* Hoc enim ſolius albedinis reſpectu dictum eſt, ut vel inde argumentum petere licet Maculam eſſe graviſſimum malum: quia, ſi *macula* reliquis *Lepræ ſignis* careat, pro *Abſceſſu* reputetur. v. 6 מספחת היא *Abſceſſus eſt.* *Karæus* autem de recenti & inveterata agens Lepra, *Maculam, Recentem* eſſe judicat, *reliquas* vero *ſpecies* magis *inveteratas* eſſe exiſtimat. Reliqui Traditionum Doctores nec huic contradicunt, ſed ipſam Maculam in exemplum ſemper proferunt; hac cautione, quicquid de hac prædicatur ratione vitii aut impuritatis, illud quoque de cæteris valere Lepræ ſpeciebus, quas pro diverſa albedinis commixtione, alii *Octo,*

ſedecim alii, nonnulli *plures* faciunt, quas hic recenſere, ſpatii & temporis anguſtia intercluſi ſuperſedemus.

§. XI. In enumerandis *ſignis*, unde de Lepra fieri debet judicium, vidimus *Univerſale: Albedinem nempe naturali majorem*, & hæc quoque ſola in *Lepra Univerſali* conſideranda venit, ut ſuo loco patebit. Dantur tamen adhuc alia *ſigna particularia*, nec ſola ſufficit albedo, niſi quod aliud acceſſerit ſignum, quod dubiam declaret, & præſentem indigitet; cum prius, ſuſpectum de Lepra reddat ægrum, donec eventu aliter Sacerdoti ex ſignis conſtiterit. In enumerandis his ſignis Judæi ſatis conſtant, eaque ad tria revocant capita. Ut ſunt *Pilus Albus, Diffuſio & Vivacitas*. Mirum ſane videtur, cur unum & quidem in Macula maxime notabile omiſerint *ſignum*, niſi illud, cum Pilo albo conjunctum eſſe, vel ſub colore albo comprehendi crediderint. Nobis itaque ipſum Moſen ſequentibus, non tria, ſed quatuor conſideranda erunt ſigna, & tribus illis memoratis addimus: *Profundiorem plagæ aſpectum*. Neque tamen Judæi illud omittunt, ſed quo jure in numerum ſignorum non admittant, anxius inquirere non lubet. Primum autem huic dabimus locum, quoniam inter prima occurrit, & ne aliorum turbemus ordinem. De hoc ſigno autem Moſes C. XIII, 3. ומראה הנגע עמוק מעור בשרו *Et ſpecies plagæ illius profundior fuerit cute carnis ejus* verſ. 19. vero ait והנה מראה שפל מן העור *Quod ecce ſpecies ejus depreſſior ipſa cute*. Differunt hæ phraſes, quæ rem unam eandemque, vel ſaltem non multum diverſam notare videntur. עמוק *profunda* res dicitur, quæ & eandem ſervat ſuperficiem; ut *Aqua* cui tribuitur. Prov. XVIII, 4. XX. 5. שפל *Humilis, depreſſus* vertitur, & opponitur *alto*, ut Ezech. XVII. אני יהוה השפלתי עץ גבה הגבהתי עץ שפל *Me eſſe Dominum, dejicere arborem altam, & exaltare arborem dejectam*. Hæc ſi obſervetur hic differentia, tum *Macula*, quæ eandem ſervat cum reliqua cute ſuperficiem, ſi fuerit trans parens, videbitur eſſe profundior. *Tumor* vero, qui antea erat altior, *depreſſior* dici poterit, ſi juſtam non ſervet vel obtineat altitudinem. Vel etiam *depreſſior* forte erit *macula*, quæ in juſtum tumorem non aſſurgit. Si verſ. 25. cum 26. hujus Capitis XIII. Lev. conferamus, promiſcuum horum vocabulorum obſervabimus uſum, qui tamen nil impedit, quominus diſtinctum, modo jam obſervato, de eo formemus conceptum. Quod igitur ad *ſpeciem profundiorem* vel *depreſſiorem* attinet, illa de re conſtans Judæorum eſt obſervatio, non niſi de *apparente depreſſione*, vel *profunditate* interpretandam eſſe. Ita enim *Auctor Libri* מצות גדול Præcept. Aff. 234. rem explicat. לא שהיה ממש עמוק אלא בראיית עין כמראה המר״ז שהיא נראית רעין עמוק" מן הצל״; i. e. *Non quaſi revera ſit profundior, ſed quod talis oculo eſſe videatur, ut ſolis aſpectus oculo profundior eſſe apparet ipſa umbra*. Quo & *Abarbanelis* ſpectat nota: ומראה הנגע עמוק סעור בשרו כלומר שהיא

שהוא לבן יותר ממראה העור הטבעי ולזה יראה למביט מרחק שהיא עמוק מן העור כשמש מן הצל: i. e. *Et ſpecies plagæ profundior cute carnis ejus: hoc eſt, Intenſiorem eſſe albedinem, quam naturalis fert cutis; unde e longinquo contemplanti profundior cute apparet, quemadmodum ſol umbra videtur eſſe profundior.* Hæc *ſpecies profundior ad ſignum univerſale* referenda videtur, ſi Maim. admittenda ſententia: Is enim de *Imp. Lepr.* C. 1. §. 6. כל מראה צרעת עור הבשר אינו קרויה נגע ולא מטמאה עד שיהיה מראה הנגע עמוק מעיר הבשר לא עמוק במשחיתו אלא במראה העין במראה החמה הנראי לעין עמוקה מן הצל: *Omnis Lepra carnis cutis non prius appellatur Plaga, neque impuritati eſt obnoxia, quam Plagæ aſpectus cute carnis fuerit profundior, non quidem profunditate quæ ad tactum, ſed quæ ad ſolum viſum patet, ut Solis aſpectus, qui oculo videtur umbra eſſe profundior.* In id convenit inter omnes, *profunditatem* hanc, *coloris* reſpectu in *Macula* obſervari. Cujus rei rationem ex natura petunt lucis & umbræ; Lux ſcilicet profundior videtur, quia plures emittit radios ex pluribus punctis; Umbra vero altior quaſi apparet, quia & umbra ſuffocantur radii luminis magis minusve, unde non ejusdem videtur cum luce eſſe in eodem corpore plano ſuperficiei. Præterea notum eſt, colorem album, lumen recipere majus, & longius transmittere. Hinc etiam *Karæus Elias*, in *Eliæ Pallio* hoc notat, quaſi Scholaſticorum innutritus principiis, וכל מראה לבן יראה עליון ונשא מן המראה הכדעך ולבן נקרא הכדעך עמוק: i. e. *Omnis albedinis ſpecies excelſior eſſe apparet, & elatior præ ſpecie obtuſiori, unde & obtuſum, profundum appellatur.* Hinc autem Judæis naſcitur difficultas, quomodo fieri poſſit, ut Macula, præternaturali albedine prædita, aſpectu non ſit profundior. Cum in Libro *Siphri:* S. 11 §. 1. de *Leproſ.* dicatur אין לי אלא בהרת לבנה *nullam aliam niſi albam agnoſco maculam.* Hæc res R. Sal. Jarchi adeo torſit, ut faſſus ſit ſuam ignorantiam. Huic equidem ſatisfacere ſtuduit dubio R. *Moſes Nachmanides*, obſervans hanc profunditatem aſpectus, ſemper cum pilis albis conjungi, quod quidem verum eſt; ſed huic non acquieſcit interpretationi R. *Elias Mizrachi*, ea ratione ductus, quod ſi in loco affecto plures eſſent pili nigri, duo vero tantum cibi, ex regula *Nachmanidis* ſequatur hic nullam adeſſe Lepram, ob nigros pilos, cum tamen ob duos pilos albos leproſus declaretur. *Abarbanel* hoc modo argumentatur: אע"פ שתהיה בהרת לבנה בעור בשרו הנה כיון שעמוק אין מראהו מן העור כלומר שאינו לבנה יותר משאר העור i. e *Quamvis macula alba in cute fuerit carnis, cum tamen aſſeritur in lege ſpeciem illam non eſſe cute profundiorem, hoc notat albedinem hanc reliquæ cutis non excedere multum colorem.* Id ſcilicet agit, colorem hujus Maculæ eſſe remiſſionem, nec adeo

candidum ut tranſpareat, vel profundior eſſe videatur. Quod de depreſſiori dicitur ſpecie, huc poterit referri, vel etiam alia explicatione expediri, prout ſcilicet aut *maculæ* aut *tumori* attribuitur. Hoc unum notandum, de *Tumore* ſimpliciter conſiderato non dici, *& ſpecies ejus depreſſior.* Cum tumoris candor multo ſit remiſſior, nec adeo tranſparens, quin altitudo ejus facillimo negotio poſſit obſervari, quod impendit, quominus depreſſior, vel profundior eſſe appareat.

§. XII. *Secundum ſignum*, ex quo de Lepra certiſſime conſtat, eſt *Pilus albus* ſive Pili in albedinem converſi. De hoc ſigno Moſes v. 3. ושער בנגע הפך לבן. *Si Pilus ille in plaga mutatus ſit in album.* Id quod & ſæpius inculcat de ſingulis vitiorum generibus. v. 10. 20. 25. Pilus in corpore humano diverſis in locis in primis per univerſam excreſcere cutem, varia proportione ſuoque colore inſtructos vel αὐτοψία docet. Celeberrimis Anatomicis ſi fides habenda, non tam inter excrementa corporis, quam inter partes ejus organicas recenſendi erunt. Radices enim ſuas habent inter glandulas certis veſiculis contento bulbo, ſuntque varii coloris pro amplitudine canalium, & conſtitutione liquidi, quod per illos canales defertur. Pro diverſitate quippe ſanguinis & humorum diverſi, tranſparebunt colores, qui etiam ſucceſſu temporis mutationi ſunt obnoxii: ita Senes caneſcunt cum minima veſta conſtringuntur, parteſque extremæ fiunt magis *rigidæ.* In variis gentibus, pilorum quoque diverſitatem notant Auctores: hinc Gallia Comata dicta Romanis, Germanis antiquis temporibus crines flavii fulvo auro ſimiles, familiares, Æthiopes criſpatis crinibus lanuginoſis nigris gaudent. Judæis in hunc usque diem crines pilique naſcuntur utplurimum nigri, aut rufi. Et hos colores, eorum magiſtri tanquam ordinarios ponunt. In Affectu quoque Lepræ, *Pilorum* habenda eſt ratio, eorumque *mutatio*, inter præcipua impuritatis ſigna reputatur, Non autem vaga vel incerta illa mutatio, ſed determinate *Album* eſſe pilum oportet, quia *Macula*, vel *Tumore*, horumque *Abſceſſibus* hanc ſubierit mutationem; adeo ut præceſſiſſe debuerit vitium cutis, cumque pili in cute radices agant, ſi ſcilicet laudabilis nullus affluat humor, vel ipſorum radices aut canaliculi vitium patiantur, conſtringantur, vel alio modo laborent, naturalem ſuum amittere debent colorem, qui hoc in Lepræ affectu erit albus, ad canitiem accedens, ante quam annis graves, homines communem naturæ legem ſequantur. Jam vero Hebræorum conſulendi ſunt Doctores Legisque periti, qui hanc *pilorum mutationem*, certiſſimum aſſerunt Lepræ ſignum, cuicunque demum ſpeciei acciderit; *Maimonides* prodeat, qui Tractatu *de Lepra Immund.* C. 11. §. 3 ſcribit: לובן השערות מטמא בכל מראה בין שהיו לבנות כשלג בין שהיו לבינות לובן כיחה ביותר הואיל ומראהן לבן טמא i. e. *Pilorum albedo*

bedo polluit quocunque ſeſe habuerit modo: Sive albi ut nix ſint, ſive remiſſiori gaudeant albedinis ſpecie, imo cujuscunque demum fuerint albedinis, Impuritatis ſignum ſunt. Reliquas de pilorum *numero, magnitudine, qualitatibusque*, Magiſtrorum obſervationes ſimul complectitur idem laudatus *Auctor*, loco citato initio illius capitis: שיער לבן שהוא סימן טומאה בצרעת אין פחות משתי שערות וכמה יהוה אורכן כדי שיהיו נטלות בזוג היתה אחת ארוכה ואחת קצרה משיעור זה או אחת שחורה ואחת לבנה או אחת מלמטה ונחלקה מלמעלה ונראות כשתים או שהיה עקרן משחיר וראשם מלבין הרי זה טהור. Hoc eſt: *In Lepra ad minimum duo ſint pili oportet, illius longitudinis, ut conjunctim prehendere illos liceat. Si alter ſit longior, alter vero brevior juſto, aut ſi unus niger, albus vero alter; aut ſi inferne tantum unus, ſuperne in duos dividatur, ut duo eſſe videantur; aut ſi circa radicem nigri, ſummitatibus autem albi fuerint: Ejusmodi homo a Lepra purus eſt.*

§. XIII. Succedit *Tertium* Lepræ *Signum*, nempe *Diffuſio*. De qua Legiſlator verſ. 8. והנה פשתה המספחת בעור וטמאו הכהן צרעת הוא *Ecce diffudit ſe Abſceſſus ille in cute ejus tum impurum pronunciabit eum Sacerdos, Lepra eſt.* Repetitur hoc verſ. 22. 27. ubi de *Ulceris & Aduſtionis ſpeciebus* agitur. *Diffuſio* dicitur, cum malum, quod certam antea quantitatem habuit, ſucceſſu temporis fit majus, vicinas partes corripit atque vel citius vel tardius ſerpit. Hoc fit dum ſenſim plura obſtruuntur vaſa, dum materia morbifica ſe extendit, alias etiam inficiens partes, ut in gangræna & aliis morbis fieri obſervamus. Serpit itaque malum, vel inferiora rodendo. In Lepræ ſpeciebus utroque modo fieri, non videtur negandum; ſi ſcilicet ad materiæ acredinem attendamus, quæ ſæpe partes vicinas invenire poteſt minus ſolidas, vel alio modo huic diffuſioni aptas, ut in ulceribus ſinuoſis vel ſordidis videtur, nec non in aduſtionibus non rite tractatis. Illud interim hic notandum: Judæos in diffuſione Lepræ non attendiſſe niſi ad ſolam *diffuſionem ad latera*, quia ipſum hoc vitium, externam potiſſimum cutem occupat, & quia in lege expreſſe additur: *& videbit Sacerdos.* Omnis enim mutatio, quæ in hoc affectu Lepræ accediſſe poterat, in ſenſus, maxime in oculos ſacerdotis incurrere neceſſe fuit; hinc de diffuſione illud obſervatur, eam Leproſum facere חוץ לנגע *ſi extra Lepram fuerit*: hoc eſt ſi in illo loco obſervata ſit, qui antea ad ipſam non pertinuit plagam. Hoc enim tale ſignum eſt, quod non niſi partes vicinas occupat, nec niſi ſucceſſu temporis creſcit. Unde uno alterove ſeptiduo elapſo, homo de Lepra ſuſpectus ſecludi debuit, ſi forte, aliud interea oriretur Impuritatis ſignum, Caneſcentium pilorum, aut ulterius ſerpentis mali. Cæterum juſtam *Lepræ* definiunt Judæorum Magiſtri *quantitatem*, qua apparente æger de Lepra ſuſpectus

erat

erat, quaque dilatata, poſt primum ſeclusionis ſeptiduum de hoc affectu plane conſtaret. Minimam nempe quantitatem *fabæ* magnitudinem æquare volunt, ita ut undiquaque plaga habere debuerit latitudinem & longitudinem tantam, ut *ſex pilos* capere, quorum numerus quadratus, utpote in loco quadrato ſuperficie nempe, ad 36 pilos aſſurgat; non quaſi totidem præciſe requirerentur pili, ſed ad determinandum ſpatii tantundem, quantum totidem pili efflоreſcentes occupare ſolent. Hoc ſibi vult *Maim. de Imp. Lepræ* C. 1. §. 7. notans: שיעור כל נגעי צרעת בין צרעת האדם בין צרעת בגדים בגריס הקלקי שהוא מרובע והוא מקום מרובע מעור הבשר כדי צמיחת ל"ו שערות שש שערות אורך ושש שערות רוחב וכל פחות מזה אינה נגע צרעת: i. e. *Juſta plagarum Lepræ quantitas, ſive humanum occupet corpus, ſive veſtes inficiat, menſuram habet quadratam fabæ Ciliciæ; quæ in cute carnis quadratum occupat ſpatium, quod 36. capiat pilos, ſex in longitudine, totidemque in latitudine, quantumcunque vero ex his deſit, plaga Lepræ non habetur.* Et in hac definienda *quantitate*, adeo certi ſunt Judæi, ut *Maimonides* aſſerat: Ita Majores a Moſe in monte Sinai edocti accepiſſe. Eadem habentur in Talmudico *Codice de Lepra* Negaim dicto: C. VI, 1. בהרת כגריס הקלקי מרובע מקום הגריס נפח שלש עדשות מקום עדשה ארבע שערות נמצא ל"ו שערות: ט' עדשות *Macula magnitudine æquat fabam Ciliciam quadratam, faba Cilicia novem lentes, lens vero quatuor pilorum ſpatium occupat, ſumma erit 36. pilorum.* Intelligunt autem Judæi quantitatem, non continuam ſolam, ſed & diſcretam, cum ſingulas ſpecies *Maculæ* & *Tumoris* inter ſe commiſceri ſtatuant, ut ſimul ſumtæ, dictam efficiant quantitatem. Ab hoc termino diffuſio pendet, quæ terminum ad quem, totum agnoſcit corpus, omniaque membra, quam late patet cutis integumentum, ut in Lepra Univerſali videbimus. Ad hanc diffuſionem omnis referenda *mutatio externæ ſpeciei*, cui hoc malum eſt obnoxium; ſive contrahatur, ſive extendatur, modo juſtam retineat *quantitatem quadratam*, in priori loco affecto; alias pro *dubia* habendam volunt, quæ cæterum quavis quantitate ſerpat, certam declaret Lepræ plagam.

§. XIV. *Quartum* Lepræ *Signum*, quod apud Moſen occcurrit, eſt *Vivacitas.* מחיה Hebræis dicitur, phraſi integra מחית בשר חי *Vivacitas carnis vivæ.* Hæc habet Sacer Scriptor Lev. XIII, 10. 11. והנה שאת לבנה בעור והיא הפכה שער לבן ומחית בשר חי בשאת צרעת נושנת היא בעור בשרו: *Ecce tumor albus eſt in cute & ipſa mutavit pilum in album: etiam ſi aliqua ſanitas carnis vivæ ſit in tumore illo: Lepra inveterata eſt in cute carnis ejus.* ita J. Tr. vertunt.

hos

hos ſequuntur Belgæ. Lutherus pro *Carne viva* ſemper habet Roh Fleiſch, *Caro cruda*. LXX. ὁ χρῶς ὑγιὴς, *Caro ſana*. Vox חי *Vitam & vivum* denotat. De uſu hujus vocis, *Maimonides, More Nebuchim*. §. 1. c. XLII. p. m. 60. ſequentia habet: *Nomen* חי *competit primo vegetabili & ſenſitivo, ut* Gen. IX, 3. *Omne reptile quod eſt vivens: Deinde ſignificat idem quod ſanari & convaleſcere a gravi aliquo morbo*, ut Jeſ. XXXVIII, 9. ויחי *Et vixit, convaluit*, ab ægritudine ſua. *Item* Joſ. IX, 8. *Manſerunt in caſtris* עד חיותם *donec convaluiſſent*. *Sic* Lev. XIII, 16. *Caro Viva, id eſt, Sanata*. Nec abludunt ab hac interpretatione Judæi, *R. Samuel Kazis* in Libro מקור חיים inſcripto: בשר חי הוא הבשר הרגיש *Caro viva*, inquit, *eſt Caro ſenſu prædita*. Item ait: ומחית פירושו בשר חי והנה הבשר שלא ירגיש הוא בשר מת. Id eſt: *Et Sanitas: hoc interpretatur Caro viva, caro etenim omni privata ſenſu eſt Caro mortua*. Auctor מכלל יופי *R. Salomo*, Veterum Interpretationum collector ſcribit: מחית פירוש בריאות הבשר החי. *Vivacitas; Interpretatur Sanitas Carnis vivæ*. In eo convenire videntur Interpretes, tam Judæi quam Chriſtiani, per *Carnem vivam* intelligendam eſſe Carnem ſenſu & vitalitate præditam. Quomodo autem hoc Lepræ nota eſſe poſſit, non æque facile patet. *Caro Viva* appellari poſſet, *Caro Luxurians & Sylveſtris* dicta, qualem in ulceribus, vulneribusve non rite tractatis, ſuccreſcere videmus. Huc forte reſpexit Lutherus vertendo Roh Fleiſch. Caro cruda alias Wild Fleiſch. Aſt minus convenire videtur, quia hæc Caro non fuit in ulcere obſervata, ut Lutherus accipere videtur, vertendo, שאת Geſchwür, ſed in ſolo Tumore, ſalva & illæſa cute occurrit. Omnis enim *Lepra in carne cutis*, ſive *Recens* ſive *Inveterata* fuerit, ſuperficiem cutis non interrumpebat, nec findebat, ſed ſolummodo attollebat, vel etiam ſolum externum mutabat colorem. Præterea hoc quoque notandum, quod Pilus albus & Sanitas carnis vivæ, ſimul conjungantur ſimplici *conjunctiva copula*, quam J. Tr. minus clare per *Etiam ſi* vertunt, cum ſimplex & ſufficiat. Duo *hæc ſigna* ſcilicet, ſimul adfuiſſe videntur in hoc Tumoris genere, quod *Lepra inveterata* nuncupatur. Quæ denominatio docet, jam diu mali hujus latuiſſe fomitem, antequam in nervum erumperet: Ubi autem tandem enato Tumore albo, *pili* apparuerint *ejusdem coloris*, ſimul etiam *Carnem adfuiſſe vivam*. Id eſt *ſanam, ſenſu præditam*; cum pars Lepra affecta, tanquam mortua haberetur. Vi vocis igitur inhærentes, pluriumque Graviſſimorum Interpretum veſtigia legentes, per *Vivacitatem* intelligimus portionem aliquam cutis, quæ nondum ſuam perdidit vitam, vel ſi perdiderit quondam, eam denuo fuerit adepta. Quid vero illud vitii, objiciet aliquis? Huic reſpondemus, non vocari hoc vitium, ſed *ſignum* tantum, unde de *Inveterata* conſtare poſſit *Lepra*, cui hoc peculiare ſit, quod circumquaque partibus corruptis, aliqua tamen portio maneat

neat illæſa. Idem in ulceribus ſinuoſis quotidie fieri obſervamus, ut circumjacentibus infectis, intermediæ partes non corripiantur. Ita in curandis ſinubus, ſumma cura cavendum eſt ut æqualiter undique coeat ſinus. Imo Caro illa ſylveſtris quid aliud eſt, qam *caro viva?* niſi enim viveret non creſceret. Porro quis ſummo rerum arbitrio dicam ſcribere auſit, eum minus accurate fuiſſe locutum, vel illud pro ſigno Impuritatis ab eo habitum, quod puritatis phyſicæ nomen mereri videatur? His itaque miſſis, Judæos conſulamus, qui hujus *Vivacitatis quantitatem* minimam definiunt eſſe *Lentis Magnitudinem*, cum ipſa plaga ad minimum habere debuerit fabæ magnitudinem. *Situm* quoque volunt eſſe in ipſa plaga talem, ut eam ad minimum duobus pilis excedat undique. Ne plurimis Auctoribus allegandis Lectori creemus tædium, iterato audiamus *Maim. de Lepr. Imp. c. III. §. 6.* בהרת יתירה מכגריס ובה מכיה יתירה מבערשה ורבו או שנתמעטו טמאה ובלבד שלא יתמעט בהרת מכגריס ולא תתמעט חמחיה מסעדשה ולא הקרב המחיה לסוף חבהרת בפחות מכדי צמיחת שתו שערות כמו שבארני. „Si Macula faba major, in qua Vivacitas Lente major, creverit, vel imminuta fuerit, „Impurus eſt, modo Macula infra fabæ non ſubſederit quantitatem, neque Vivacitas, Lente minor fuerit, neque Vivacitas ad extremum acceſſerit maculæ, „propius duobus pilis, uti explicuimus. Et hoc quidem *Signum Vivacitatis*, ſolum hoc *genus Lepræ* reſpicere videtur, quod *Inveteratum* dicitur. Non enim niſi hoc in caſu memoratur, & in illo qui hunc proxime excipit, in Lepra ſc. univerſali. Unde itidem receptam tuendi ſententiam, deſumi poteſt argumentum. Antequam hanc de ſignis Lepræ concludamus tractationem, illud in genere notandum, non omnia ſemper & ſimul adfuiſſe ſigna, ſed præter *Albedinem*, quæ tam *Maculis* quam *Tumoribus* eſt communis nota, unum vel alterum illorum ſuffeciſſe: v. gr. *Pilus in album mutatus* cum *profundiori aſpectu*, in Maculis: Idemque *Pilus albus factus* cum *Vivacitate in Tumoribus*; & hæc quidem ſigna ſemper de Lepra reddunt certiorem, quocunque tempore apparuerint. *Diffuſio* autem ſola cum *Albedine* adeſſe poterat, numquam tamen niſi finito primo ſecundove valebat ſeptiduo. Et cum reliqua ſigna in Lepra occurrentia, ſemper cum Impuritate legali fuerint conjuncta, illud tamen *Diffuſionis ſignum*, licet Lepræ naturam non immutaret, ab Immunditia tamen reddebat immunem, ſi univerſalis evaſiſſet; ſin vero particularia fuiſſet, æquali jure utebantur.

§. XV. Huc uſque de illis Lepræ *ſpeciebus* actum eſt, quæ *quamlibet membrorum & cutis partem* occupant. Ordo jam tangit illas, quæ *non niſi certum & determinatum ſibi vindicant locum;* quas in duas diſpeſcere poſſumus claſſes.

Alia

Alia *Lepra* in partibus *Ulcere* quondam fœdatis obſervata fuit; Alia membra ſpectat *aduſtione* corrupta, vel *cicatrice deturpata.* Plurima hæ Lepræ ſpecies, cum prioribus memoratis habent communia; & *Macula* & *Tumor* ſive poſtulæ hic occurrunt, quæ iisdem Leproſitatis ſignis gaudent, quæ hic repetere ſuperſedemus, illa ſaltem notantes, quæ his ſpeciebus peculiaria & priva, quæ ad duo ſumma capita in qualibet claſſe referri poterunt: Quæ nempe vel *ſemper* vel *aliquando* adſunt. Quæ his Lepræ ſpeciebus *ſemper* adſunt, & in ſpecie competunt, ſunt *Locus, Ulceris* vel *Aduſtionis* nota inſignis. Quæ aliquando in hiſce obſervantur, ſunt *Lepræ Albæ Subrubidæ*, ſ. Mixth. Quod ad primum attinet, *Locus eſt Ulceris* vel *Aduſtionis* nota inſignis de illo v. 18--23. de hoc v. 24 28. agitur. De priori ita Moſes: v. 18 19. ובשר כי יהיה בו בעורו שחין ונרפא והיה במקום השחין שאת לבנה או בהרת לבנה אדמדמת ונראה אל הכהן: „Item caro cum fuerit in ea ulcus, ſi „ſanata eſt, deinde oboritur in loco ipſius ulceris tumor albus, aut papula alba „ſubrubida, tum oſtendetur Sacerdoti. שחין *Ulcus* eſt ex inflammatione ortum, externa in corporis cute. LXX. ἕλκος, unde Latinis *ulcus* dicitur. Belgæ: *Geſweer*, Lutherus Drüſe, Puſtulæ, cum שאת mutato nomine. Quando Phlegmone non ſolvitur inſenſibiliter, tum ſuppuratur, & in ulcus tranſit, quod eſt ſolutio continui cum pure a cauſſa erodente facta. Suppuratione facta, ſi externa cutis fuerit affecta, illa aperienda & pus educendum eſt, & tunc apparet ſinus, quo repleto, cicatriceque obducto, ſanatum erit ulcus. Cum vero vaſa ſemel ſunt rupta, præprimis ſi notabilior fuerit fibrarum contractio, non adeo facile coëant, quin ſui poſt ſe relinquant notam. Quæ nota a reliqua cute ſæpe nonnihil attollitur, vel alio modo corrugatur. Quicquid horum fiat, hic locus, in quo ulcus fuerat, poſtquam ſanitati reſtitutus eſſet, ſubjectus erat *Lepræ ſpecibus*, tam *Tumoribus* albis, quam *Maculis* albis rutilantibus. Illud hinc notant Judæi, membra ulceribus vel aduſtione fœda, quamdiu in ſtatu manent morboſo, Lepræ non eſſe ſubjecta, quia de ulcere expreſſe dicitur: *& ſanata eſt*, Caro nempe ab ulcera liberata. Convenit Lepræ ſpecies externa cum cicatricis colore, quæ jam cicatrix nullos admittit globulos ſanguineos, unde cicatricis color eſt albus, qui ſi major juſto fuerit, de Lepra homines reddebat ſuſpectos, in primis ſi in Tumorem aſſurgeret majorem.

§. XVI. De *Aduſtione* idem dicendum, ita enim Textus Sacer v. 24. או בשר כי יהיה בעורו מכות אש והיתה מחית המכוה בהרת לבנה אדמדמת או לבנה: „Item caro cum fuerit in cute ejus aduſtio ignis, ſi erit pars ſa„nata ab illa aduſtione, papula alba ſubrubida aut albà tantum, &c. Eſt autem *Ambuſtio*, ſolutio continui in partibus ſolidis vel mollibus vi igni facta. Ignis ut blando ſuo calore corpora noſtra fovet & recreat, vitamque conſervat, ita juſto admotus propius, eidem damnum inferre valet maximum. In multis

tis aduſtioni cum ulceribus convenit, & potiſſimum reſpectu cauſſarum diffe- runt: In *Ulcere* enim cauſſa eſt interna magis, licet externæ non ſint excludendæ; in *aduſtione* autem ſola cauſſa eſt externa vis Ignis, vel Aquæ, Olea fervida, Metalla liquefacta, vel candentia, quæ facile in ſenſus incurrunt; cumque *aduſtio* etiam externas cutis partes lædit, *Ulcera* intercutanea eſſe ſolent. Sanationis modus ſæpe non multum diverſus, cum & ambuſtionem ſæpe ſequantur ulcera. Aduſtio autem ad ſanitatem reducta, hic potiſſimum contemplanda. Ita enim *Maim. de Imp. Lepræ*. c. V. §. 4. התחילו המכוה לחיות להתרפאות ונעשה עלה קליפה כקליפת השום זו היא מחית המכוה האמורה בתורה. „Cum aduſtio ſanari incipit tenuique obduci lamella, hoc in lege appellatur „v. 24. ſanatio ambuſtionis.„ Hoc eſt, ſi aduſtionis locus priſtinæ vitæ & ſanitati ſit reſtitutus, ut quicquid vitiatum eſſet, priſtinum ſtatum jam recuperaſſet, vel talem qui ad eum quam proxime accedit, tum ille *locus* eſt proprium illud *ſubjectum*, in quod *Lepræ* plaga cadere poterit. *Suſpectum* hunc *locum* faciunt, omnia in præcedentibus memorata *ſigna albedinis*. Solius quidem maculæ apud Moſen fit mentio. Cum autem huic maculæ duo attributa dentur, *ſubrubida* enim aut *alba tantum* dicitur; hinc non incommode disjunctiva particula, diverſam plagarum indicabit ſpeciem. Hanc obſervationem debemus *Eliæ Doctori Karæo*, in hoc quem *Pallium Eliæ* inſcripſit tractatu: להיות צר״ל מכות אש בהרת ואחר כך כתוב או לבנה והטעם או שאת לבנה לפי דעת קצת מן החכמים מהקש שאת ובהרת של שחין. Id eſt, „Quoniam poſt aduſtionem ignis fit mentio Maculæ, tum additur, aut Alba, hoc „fieri eam ob cauſſam, ut ſubintelligamus, Aut Tumor Albus, ellipſi nominis „ſatis frequenti. Accedit argumentum ex v. 19. petitum, ubi plene legimus שאת ובהרת של שחין *Tumor & Macula ulceris*, ita & hic *Macula ſubrubida, aut Tumor albus*. Hunc autem *Tumorem* ab illo *Tumore Ambuſtionis* diſtinguere debemus, cujus v. 28. mentio injicitur. Sed ſatis clare, in quo differat, additur v. 28. צרבת המכוה הוא. *Cicatrix aduſtionis eſt*, æque ac in ulcere v. 23. Cujus diſtinctionis fundamentum traditur v. 28. coll. 23. 6. *hebetata vel repreſſa plaga*. Quod ſcilicet ad juſtam non acceſſiſſet Lepræ rationem, quæ in his, quæ *Ulcus* vel *Aduſtionem* occupant, eſt plane eadem; niſi illud Magiſtrorum placitum interceſſerit, non commiſceri has ſpecies inter ſeſe, neque cum aliis, ita ut una alteri ſuam communicet impuritatem; ſed hæc ad rem parum. Illud potiori jure attentionem meretur, quod præter locum his affectibus proprium, in ipſa ejus ſpecie aliqua occurrat diverſitas.

§. XVII.

§. XVII. In illa Lepræ ſpecie quæ *Tumorem* vel puſtulam admittit, nihil peculia occurrit; eadem eſt *Albedo*, ſive *cutem carnis* ſimpliciter, ſive *ulceris aduſtionis ve cicatricibus deturpatam* occupet. Omnis quam Moſes notat diverſitas, in illa ſita eſt ſpecie, quæ *Macula* dicitur; quæ deſcribitur, quod ſit בהרת לבנה אדמדמת *Papula alba ſubrubida.* *Albedinem* vidimus eſſe primariam Lepræ notam, ita ut omnis ejus ſpecies hoc colore ſit inſignis. Hic novum accedit prædicatum, quod varias admittit interpretationes. Vocabulum illud אדמדמת omnem parit difficultatem. Derivatur a Voce אדם quæ *Rubere* communiter vertitur. Hæc autem Hebrææ Linguæ indoles eſt, ut Duplicatio Radicalium litterarum ſignificationem ordinario intendat. Ita Jud. v. 6. ארחות עקלקלות *Viæ tortuoſæ* maxime, dicuntur. Idem & in coloribus denotandis uſu venire debet. Atque ita R. Dav. Kimchi notat: אדמדמת אדום שבאדומים כמו ירקרק ירוק שבירוקים: *Rubeſcens rubedinem notat ſumme rubicundam, ut Flaveſcens, maxime flaveſcentem flavedinem.* Hunc ſenſum LXX. attendiſſe videntur, qui habent: Τηλαυγὴς λευκαίνουσα ἢ πυῤῥίζουσα. *Lucida plaga albeſcens vel rubeſcens.* Vim vocis quidem obſervantes, ſed & ea disjungentes, quæ ſimplici copula conjunguntur, quamvis Hieronymus ſimiliter eandem copulam disjunctive extulerit. Quomodo autem *Albedo*, qualis *Lepræ, maxime rubicunda* dici poſſet, ſine apparente contradictione? Contrario ergo modo inſtituerunt Juniores Interpretes maximi nominis: Ita *Paganius, Macula Alba ſubrufa.* Munſterus: *Macula candida atque ſubrufa.* Caſtalio: *Alba rubicans macula.* Lutherus: Röthlicht Eiterweis. Neque longius recedunt Judæorum Doctores. Ita enim *Talm. Cod. de Plagis, ſ. Negaim* c. 1. §. 1. הפתוך שבשלג כיין המזוך בשלג הפתוך שבסיד כדם המזוך בחלב דברי ר׳ ישמעאל ר׳ עקיבה אומר אדמדם שבזה ושבזה כיין המזוג במים אלא של שלג עזה ושל סיד דיהה ממנה „Commixtio coloris nivei lepræ, ſe „habet, ac ſi vinum novi admiſceretur: in gypſii coloris lepra mixtio obſer„vanda, qualis ſanguinis lacti admixti; ex mente R. Iſmaelis. R. Akibah au„tem ſtatuit: Rubedinem in utraque ſpecie ſeſe habere inſtar vini aquis dilu„ti, ita tamen ut nivea albedo ſit intenſior, remiſſior vero illa quæ gypſum „æquaret. Speciem ergo hi faciunt ex ſumma albedine & intenſa rubedine mixtam. Neque vero ita ſoli inſtituunt Traditionum Doctores, verum etiam hæc ſententia Karaitarum Scholis placuit. Ita enim *Elias* ille *Karaita* explicat: הבהורות לפעמים תבואנה מרוב האדום והלבן „Maculæ aliquando fiunt mixti generis, coloris rubicundi & al„bi. Ab omnibus ſecedit *Cl. Bochartus*, hanc vocem ex uſu Arabiſmi per *maxime rutilans* exponens. Non equidem inficias ibimus hoc

 ſenſu

ſenſu vocem poſſe accipi; imo Thren. IV, 5. a nonnullis Judæis per *ſplendidum* exponitur: ſed diſpar hic plane eſt ratio; obſtat enim, quod verba Moſis colorem notent; & illud quod de lucido ſplendore notatur, jam ſub ipſa voce בהרת indigitatum ſit. Neque etiam facile omnium Interpretum conſenſum, qui de colore accipiunt, non de modificatione coloris, temere ſollicitandum eſſe exiſtimamus; quin ſi qua diverſitas ſententiarum occurrat, illæ erunt componendæ, quantum ſalva rei veritate licet. Illud itaque ut ad noſtram lepræ ſpeciem applicemus, firmiter tenemus: principalem *colorem* eſſe *album*, qui prior etiam memoratur, eique conjungendum eſſe *rubeſcentem* quocunque gradu. Non quaſi albedo ſit rubicunda facta, ſed quatenus natura *maculæ* poſcit. *Macula* obſervatur in *ulceris* & *aduſtionis* loco, & quidem ad *recentem* Lepræ *ſpeciem* pertinet; cum *Tumor* ſit *inveteratæ* nota. Aderit itaque in hac *macula intenſior albedo* nonnihil tranſparans: Interne autem locus occurrit rubicundus magis ſolito, qui per albicantem colorem radios transmittit, quales in aquæ & vini, vel ſanguinis & lactis mixtione videmus. Neque hoc in *ulceribus* aut *ambuſtionibus* alienum, præ primis cum non diu ſanitati ſunt reſtituta membra, ipſa cicatrice nondum in callum mutata; quo facto, tumor fit major, & affectus nomen *inveteratæ Lepræ* meretur. Non enim promiſcue de *Lepra* hoc aſſeritur, ſed ſemper *maculæ* hoc tribuitur epitheton, quod Judæi, ut vidimus, ad *Abſceſſum maculæ*, non vero ulterius extendunt.

§. XVIII. Omnes jam memoratæ Lepræ *ſpecies*, *maculas*, *tumoreſve* cum ſuis *abſceſſibus* (ſive in *cicatricibus ulcerum*, vel *aduſtionis*, ſive in *cute* cætero quin *ſana* eruperint, quæcunque etiam *impuritatis* habuerint *ſigna*) externam corporis ſuperficiem occupaſſe, non ſemper tamen æque polluiſſe notandum eſt. Imo hoc in affectu illud peculiare, quo gravior ſit morbus, eo minus impuritatis legi eum fuiſſe obnoxium. Quid enim gravius accidiſſe potuit, quam ſi malum non tantum latius ſerpat, quod nunquam bonum, ſed &, ſucceſſu temporis, totum externum corporis occupet habitum, quod tamen inter optima puritatis habendum erat ſigna? Hæc Lepræ ſpecies erat *univerſalis* dicta, quam ultimo loco pacis videbimus. Uti ex *Moſis Hiſtoria* conſtat, *Univerſalis Lepra* eſt, quæ totum Corpus a capite ad calcem tegit, quantum quidem oculo diligenti explorare licet. Hanc ita nobis deſcribit Moſes vſ. 12. 12. C. XIII. Lev. ואם פרוח תפרח הצרעת בעור וכסתה הצרעת את כל עור הנגע מראשו ועד רגליו לכל מראה עיני הכהן וראה הכהן והנה כסתה הצרעת את כל בשרו וטהר את הנגע כלו הפך לבן טהור הוא: „Quod ſi omnino efflo-

„reſcet

„reſcet illa Lepra in cute ejus, retegetque illa Lepra totam cutem plaga affecti, „a capite ejus uſque ad pedes ejus, quacunque inſpicient oculi ſacerdotis. „Si viderit ſacerdos, quod ecce texit Lepra illa totam carnem ejus, tum mun„dum declarabit plaga illa affectum, tota mutata eſt in albam, mundus eſt „igitur.„ De inveterata loquitur quæ in nervum erumpit, & in fertili ſolo vitiati corporis ſita, citius & latius effloreſcit, partes vicinas corripit, ſanam cutem inficit, totumque corpus albedine tegit, vel tumore illo albicante opplet, a capite ad calcem, quouſque illud cutis exporrigitur tegumentum. Mutationem hic eveniſſe, ſolamque albedinem Lepræ nomine notatam videmus. Reliqua ſigna hic occurrunt vel nulla, vel, ſi quæ ſint, in cenſum non veniunt. *Pilus* ſcilicet *albus* adeſſe vel abeſſe poteſt, citra Puritatis detrimentum. *Aſpectus profundior* vel *depreſſior*, toto corporis immutato habitu, non poteſt obſervari; ut & *diffuſio*, locum habet nullum; ſola *Vivacitas* huic accidere potuit Lepræ; *Caro* ſcilicet *Viva* ſive *Sana*; quæ tamen ſi adfuerit, pro particulari habenda erat Lepra. Hoc tamen non ita intelligendum, quaſi nihil ſani in toto corpore eſſe poſſit; illa enim tantum intelligenda ſunt loca, quæ unico intuitu ſtatim in oculos incurrunt, illaque membra, quæ vel Lepram non admittant, vel licet admiſerint, pollutionis tamen lege eximuntur, neque hanc Lepram Univerſalem reddunt impuram. Illa autem membra hoc ordine enarrat *Maimon:* C. VI. §. I. *De Lepræ Impuritate*, ex ipſo Cod. *Negaim* C. VI. petita. אלו מקומות באדם שאין מתטמאין בבהרת תוך העין ותוך האוזן ותוך הפה והקמטים שבבטן והקמטים שבצואר ותחת הדד ובית השיחין וקף הרגל והצפורין והראש והזקן שיש בהן שיער והשחין והמכוה המורדים: „Hæc corporis humani loca Lepra non poſ„ſunt pollui. Media pars oculi, Auris, Menti, Oris; item Rugæ ventris „vel colli, locus item ſub Mammis aut Axillis, plantiſque pedum; ut & Un„gues, Caput & Barba crinibus piliſque veſtita; Ulcus & Aduſtio dum exa„cerbantur.„ Illius rationes inquirere non vacat, ne nimis excreſcat oratio, cum alia adhuc nobis agenda ſint, quæ minime omittere oportet.

§. XIX. Quæ hactenus diſputavimus ſi in unum colligamus, jam certius nobis conſtare poterit, Quid Lepra ſit, quave ratione *definire* debeat. *Abarbanel* in illis *ad legem* Commentariis ait: חולי באחד מאברים הבעלי חיים המרגיש ישחיתו מצורתו הטבעית *Lepram eſſe morbum in aliquo membra animalis vivi ſenſu præditi, quo forma ejus naturalis corrumpitur.* Hanc vero nimis eſſe generalem ſcriptionem, minusque definite naturam vel ſigna hujus morbi tradere, facile attendenti patet. Melius *Maimonides* inſtituit C. I. §. I. quem locum ſupra §. 10. citavimus. Minus tamen plene, cum par-

particularem deſcribere videatur Lepram, a ſignis quæ univerſali melius competunt. Tentandum igitur, num his præeuntibus, aliam paulo pleniorem „dare poſſimus. Aſſerimus itaque „Lepram Cutis, eſſe affectum cutis, ex„ternæ præternaturalem, quo naturalis ejus color in albedinem majorem „tranſit, cum, vel ſine pilorum mutatione, diffuſione, vivacitate.„ Nullam *Lepræ ſpeciem* dari exiſtimamus, quæ ad *cutem pertineat*, ſive *ſanam* illam ſive *cicatricibus* deturpatam, ſive *univerſalem*, ſive *particularem*, ſive *maculam*, ſive *tumorem*, cum ſuis *abſceſſibus* conſideremus; quin hæc in illam quadret definitio. Affectus quippe eſt præternaturalis, qui a naturali ſtatu magis vel minus recedit; hic autem נגע *plaga* adeſt, quæ ab afficiendo dicta eſt, unde *affectum* quoque vertere liceat. Hoc in Affectu, *Cutis*, ſub qua & cuticulam comprehendi diximus, ſpeciatim rationem habendam eſſe, in definitione diximus, & ſupra probatum dedimus. Cumque varia cuti accidere poſſint vitia; vel lacerando, pungendo, rumpendo, ut in vulneribus, ictibus, & ulceribus, ut & ambuſtione fit; vel ſuperficiem ejus inæqualem faciendo, ut dum tumores & puſtulæ ſurgunt; vel externam ejus ſpeciem mutando, ut in vitiligine accidit, aliisque lentiginum maculis: ad hanc ultimam vitiorum claſſem, quæ mutationem coloris inducit, referimus *Lepram*. Quæ tamen non ſola coloris immutatione contenta eſt, ſed plerumque, (niſi *univerſalis* fuerit.) vel *aſpectum*, vel *pilos* mutat, vel *diffunditur*, latiusque ſerpit, vel ipſa *vivacitate* pars affecta fœdatur. Omnia hæc valent *ſigna* in corporibus Hebræorum, quibus ſpeciali lege injunctum erat, ad hæc ut attenderent, ſuique corporis accuratiorem haberent curam. Cum Lepra Græcorum, quæ & tandem in Elephantiaſin tranſit, noſtræ, præter nomen, parum convenit. Interim definitio illa, qua λέπρα dicitur ἡ ἐν τοῖς σώμασι παρὰ φύσιν λευκότης, *Præternaturalis corporum albedo*, non longe recedit ab illa *Maimonidis* laudata. Si vero omnia cutis externæ examinemus vitia, proxime ad hanc Hebræorum Lepram accedere videtur illa vitiliginis ſpecies, quam ἄλφον & λευκὴν Græci appellant. De his *Corn. Celſus.* L. V. C. XXIIX, 19. „Ἄλφος vocatur, ubi color albus eſt fere ſubaſper, & non continuus, ut „quædam quaſi guttæ diſperſæ eſſe videantur. Λευκὴ habet quiddam ſimi„le Alpho, ſed magis albida eſt, & altius deſcendit, in eaque albi pili ſunt „lanugini ſimiles. Hæc omnia ſerpunt in aliis citius, in aliis tardius.„ Negari equidem nequit, magnam has Vitiliginis inter & Lepræ ſpecies eſſe convenientiam: (α) Color eſt albus, ut vel ipſe nomina huic vitio inde ſint impoſita, ἄλφος & λευκή. (β) Summa ſpecies λευκή quæ dicitur magis albida eſt, æque ac בהרת macula, quam nivis inſtar candere diximus (γ) Λευκὴ altius deſcendit, num hoc idem ſit, quod Sacer Textus *ſpeciem* vel aſpectum

ctum *profundiorem* vel *depreſſiorem* vocat, non definio, quamvis in contrarium potius inclinem. (δ) Alphus dicitur non *continuus*, *ut quædam quaſi guttæ diſperſæ:* idem de Lepra Hebræorum obſervatur, illius quantitatem non eſſe ſemper continuam, ſed quandoque diſcretam. (ε) Lepra mutat pilos in albos; ita quoque in Leuce pili notantur albi. (ϛ) Quod autem *Celſus* de his pilis addit, eos eſſe *lanugini ſimiles*, hoc ſi non plane convenit, conferri tamen meretur cum illo Rabbinorum aſſerto, quo Lepræ ſpeciem cum צמר לבן *lana alba* comparant. (ζ) Serpere dicitur hoc vitium in aliis citius, in aliis tardius, idem quoque in Lepra cutis vidimus. Imo (η) *Celſus* addit, λευκὴ *quem occupat non facile dimittit;* quod de *Lepra* ſummo jure aſſeri poterit, cum, ut videbimus in ſequentibus, inter incurabiles affectus numeretur. Doctiſſimus *Druſius* ſuam exponens ſententiam, *mihi videtur*, inquit. בהרת *eſſe vitiligo alba, quæ Græcis* λευκὴ *dicitur. Vitiliginoſæ cutis deformitas, qualis illa Lepra, quæ a Chriſto in Evangelio curatur* Matth. VIII, 3. de qua *Arnobius*: *Ille notas albicantium vitiliginum manu admota deterſit.* Juvat hanc opinionem vox Arabica אלברץ ſive ברץ quæ apud *Avicennam* & alios Medicos *Vitiligines* exponitur. Dicitur & Ἄλφος ab albedine. Præcipua conveniunt ſigna, ita, ut ſi non eadem, ſane non multum diverſa ſit *Vitiligo* a *Lepra*, quamvis potius cum בהק eam convenire putem, quod itidem albicantem habet ſpeciem, ſed remiſſiorem, ipſaque Vitiligo eſſe videtur. Quandoquidem vero inter Lepram ſigna retulimus *Vivacitatem*, hoc eſt, ut aliquid ſanæ cutis ſit in medio Leproſæ, quod ſummum vitium innuere diximus, attamen hæc nota in omni Vitiligine fruſtra quæritur. Neque valebit exceptio hoc ſignum tantum impuritatis fuiſſe, non autem morbi; Cum vel maxime *inveterati mali ſignum* hoc ſit cum *pilo albo* conjunctum; nec non ſi in *univerſali* Lepra obſervatur aliam particularem ſpeciem efficiat. Quid quod alia Lepræ ſpecies, ſimplicem cutem occupet, eamque vel in tumorem, vel in aſpredinem extollat, vel etiam depreſſiorem apparere faciat; alia cutem deturpatam teneat, quæ & mixti coloris dici potuit, quales differentias in illis Vitiliginum ſpeciebus obſervari vix poterunt. Hinc probabili ratiocinio concludere liceat, hanc Hebræorum Lepram Cutis, ad Vitiliginem quidem in plurimis accedere, non tamen in omnibus, adeoque pro diverſo affectu eſſe reputandam.

§. XX. Cæterum in *cauſſas* hujus mali, quod Hebræo populo quondam grave erat, totamque nonnunquam depaſcebat cutis ſuperficiem, & ſæpe altius ſerpebat, inſtituti nos jubet inquirere ratio. Omnis autem de *cauſſis* diſquiſitio ad duo commode referri poteſt capita, vel enim hæc Lepra *cauſſam* agnoſcit *moralem*, ſpeciali Numinis judicio immiſſa, vel *naturalem* habet ſimul *cauſſam* quare in hoc vel illo, ſingulari diſpenſa-

 tione

tione divina oriatur. *Moralem* hujus mali cauſam extitiſſe, vel ipſa exempla docent. Ne Rex quidem ab ea tutus, qui ſi contra legem Dei peccaret, extraordinaria hac pœna Lepræ afficiebatur. Id quod Uziæ, ſacra facere & adolere volenti ſuffitum, quod ſolis licebat ſacerdotibus, obtigiſſe legimus. 2 Chr. XXVI, 16. 19. Servus Prophetæ Eliſæ Lepra percuſſus eſt, cum munera nomine Domini, contra voluntatem Prophetæ accepiſſet a viro Principe Syro, 2 Reg. V. Maria ſummi Pontificis Aharonis ſoror leproſa facta eſt, ſpeciali divinæ providentiæ diſpenſatione, ut Num. XII, 9. 10. *De miraculoſa lepra*, qua manus Moſis affecta & illico ſanata eſt, nihil dicam: illud tantum ex his concludere licere exiſtimans, hoc morbo Divinam uſam fuiſſe curam & providentiam, ut humanas actiones ſibi cognitas, ſeque juſtum eſſe malorum vindicem, omnibus certo conſtaret certius; imo ſi ullus morbus, hæc ſane Lepræ plaga talis fuit ut plurimum, ipſis id confitentibus Judæis. Bene de hoc negotio rationem ſubduxit Abarbanel, in illis *in Legem Comm.* והצערת הבא עליהם והנרפאות מהם הכל הוא בהשגחת השם ועל דרך מאמר אדון הנביאים במשנה תורה השמר בנגע וגו' ונתן להם ראוה על היות צרעתם בהשגחה לא בטבע ממה שקרה למרים שמפני מה שדברה במשה לקתה בצרעת ונרפאה בתפלתו: „Sive autem iis Le„pra accideret, ſive ab ea ſanarentur, ea omnia a Divina dependebant Provi„dentia: ſecundum illud Principis Prophetarum monitum, quod in Deute„ronomio XXIV, 8. legimus:„ Cave tibi a plaga Lepræ &c. „cujus rei mox „rationem ſubjacet: Lepram eorum, a divina eſſe Providentia, non a Cauſſa „naturali, ut ex eo, quod Mariæ accidit patet, ea quippe, quoniam contra Mo„ſen locuta fuerat, Lepra percuſſa eſt, & interceſſione ejus ſanata.„ Ita etiam Talmudici *Lepram* ob *peccata commiſſa*, ſpeciali inflictam volunt Numinis vindicta, & ſic enumerant illa crimina, ob quæ perpetrata, Lepra accidat. *Codice* ערכין pag. 16. על שבעה דברים נגעים באים על לשון הרע ונסות גזל צרות עין שפיכות דמים שבועת שוא גלוי עריות: *Septem de cauſis plagæ fiunt: ob malignam obtrectationem, ſuperbiam, furtum, invidiam, homicidium injuſtum, perjurium, ſcortationemve interdictam.* Hæc ſunt peccata, quæ perpetrata divinam non effugient vindictam, licet in Judicio humano non ſint rei, vel juſtam pœnam effugerint. Nonnulli Judæorum omnem aliam rejiciunt cauſſam, hac ſola contenti divinæ Providentiæ nota. Neque etiam hanc in dubium vocare Chriſtiano licet; quin imo, Philoſophia hoc ipſos gentiles docuit, extraordinaria mala, cauſſas agnoſcere extraordinarias, & Numinis arguere præſentiam Quemadmodum

modum itaque *cauſſam* hanc *moralem* lubentes admittimus, ita quoque a ratione non alienum eſſe arbitramur, ſi ſimul de *cauſſa phyſica* ſive *naturali*, ſimus ſolliciti.

§. XXI. Judæos conſulamus, quibus hoc vitium familiare fuit, illi de *cauſſis phyſicis* hujus mali ita ſentiunt, referente R. *Alſcech* in Libro quem תורת משה *Legem Moſis* inſcripſit pag. 175. 2 תנה חכמו הטבע נתנו סיבה אל נגע צרעת כי תהיה באדם מתהר מג׳ דברים מבעילת נדה מחמת ערלה מעפוש הדם הפנימי וחב׳ דאבות שמפלש ויוצא העיפוש חוצה בהרות: „Tres vulgo Philoſophi aſſignant cauſſas, cur homines Le„pra laborent; vel enim hoc fieri volunt ex concubitu impuro cum menſtrua„ta; vel ex præputii æſtu; vel denique ex ſanguinis corruptione interna, & „infirmitate latente; quæ erumpens corruptionem extrinſecus propellit. Idem, ut ſolent Judæi, repetit R. *Iſaac Karo* Libro תולדות יצחק, *Res geſtæ Iſaaci* dicto, niſi quod loco *Corruptionis* ultimo memoratæ, ponat *Alimenta Prava* aſſumpta. Contra hos Philoſophos, *R. Alſcheh* hunc fere in modum argumentatur: nullam allatarum cauſarum hic valere. Lepram quippe ab impuro coitu cum muliere menſtruata evenire non poſſe, cum mulieres Hebrææ Catameniorum tempore neminem admittant, utpote interdictæ viro; quod vero de præputio afferunt, cum in tota gente octavo die circumciſa, nullum reperiatur præputium, id falſitatis convinci. Quid quod neutra cauſarum in fœminis locum habere poſſit? Neque tertia ipſi placet cauſſa, corruptio interna ſanguinis, cum extrinſecè cuti hanc plagam tantum accidere exiſtimet. Sed in hac ſententia, quam ultimo loco propugnat, plurimi, iique Doctiſſimi Judæorum conſentiunt, quin potius in alia omnia abeunt. Sic R. *Levi Gerſonides*: מפני של הערר התנועה יתקבץ החום היסודי ויתגבר על החום הנוכרי שהוא סבת הנגע והוציאהו לחצונה הגוף וכאשר יתחזק החולי עם ההסגרה אז יורה על העפוש שבגוף אשר הוא סבת הצרעת: „Ob privationem motus, calor naturalis colle„ctus, calori prævalet peregrino, qui hujus plagæ cauſſa eſt, quem ex cor„pore expellit; Si vero cum ſecluſione morbus augeatur, hoc incrementum „eam notat corruptionem in corpore, quæ hujus Lepræ cauſſa ſit„ Hic corruptionis internæ expreſſam mentionem injicit, additque præterea calorem peregrinum, hoc eſt impetum ſanguinis auctum. Omne quod corpori noſtro ejusve partibus vitium accidit, fieri ſolet vel vitio vaſorum, vel vitio liquidorum in vaſis contentorum, vel utraque ratione ſimul. Liquida quæ per vaſa feruntur, vel quantitate, vel qualitate, vel motu peccant. Si quan-

titate, oritur plethora; ſi qualitate, pro diverſitate varia varii fiunt morbi; ſi motu peccent, vel in defectu hoc fit, quando particulæ ſunt ineptæ, aut vis cordis minor eſt; vel etiam in exceſſu, ut in febribus ardentibus. Hic pars affecta eſt externa cutis, adeoque vaſa illa minima capillaria arteriarum & venarum, cum reliquis glandulis vaſisque excretoriis, hac in parte occurrunt. Vaſa illa vehunt liquidum, imo, ut ex rubedine apparet, in ſtatu naturali ſanguinem admittunt. Vitium quod his vaſis accidit, heic eſt obſtructio, ut liber ſanguine reliquisque humoribus negetur tranſitus: Sive illa obſtructio fiat externa compreſſione, ſive, quod multo probabilius, interno infarctu materiæ, quæ facile hæret, aliisque particulis aditum intercludit. Cauſſam itaque in ſtagnante liquore quærendam eſſe, probabili ratione ſtatuendum videtur: Quemadmodum etiam Judæi explicant; אדם היה משקל
חציו מים חציו דם בשעה שהוא זוכה לא המים על הדם רבים
ולא הדם רבים על המים ובזמן שחוטא פעמים המים רבים על
הדם ונגע זה אדרופיקוס ופעמים שהדם רבים על המים ונעשה מצורע
Juſta proportione in homine ſanguis & lympha eſt, quamdiu ſanus eſt. nec lympha ſanguini, nec ſanguis lymphæ prævalet: pro peccati autem ratione ſi lympha prævaleat ſanguini, homo fit Hydropicus, ſin ſanguis prævaleat lymphæ, fit Leproſus. Hic dicitur ſanguis peccare in Lepra, quia minus lymphæ eſt: Hoc eſt ſanguinem excuſſo liquido incraſſari, fierive ſpiſſiorem, viſcidiorem, & ad motum ineptum magis; qui proin in extremis vaſis tanquam lentor facile hæreat, & inflammationem pariat, vel etiam ſtagnet, & alium inſequentem dilatatis vaſis accipiat, unde Tumor, aut excludat, ut in Macula. Imo eousque Judæi procedunt, ut ſanguinis intemperiem quæ in lepra peccat, ad ipſa quatuor determinent ita dicta temperamenta. Sic R. *Iſaac Karo*: כמו המזוגים
ד' ועבירות ד' כן באים ד' מיני נגעים כנגד לבנה באה בהרת וגו' כנגד
הדם באה שאת וגו' שחין היא מאדומה וגו' מכוה כנגד שחורה שהיא
שקיעת ליחות והשחורה בלתי טבעי' היא שריפת הליחות *Quemaamodum temperamenta dantur quatuor, totidemque vitia cardinalia; ita quoque plagarum quatuor ſunt genera: temperamento phlegmatico reſpondet macula &c. ſanguineo tumor, ulcus eſt ex cholerico, ambuſtio reſpondet melancholico, quatenus notat humorum ſuppreſſionem, cum atra bilis præternaturalis ſit aduſtio humorum.* Pro ratione conſtitutionis ſanguinis varii oriuntur affectus, varia particularum obtinet conformatio, quæ cum infinita ſit, facile determinari nequit. Illud in genere aſſerere poſſumus, eſſe ליחות רעות *humores pravos*, qui pro diverſitate ſanguinis, magis minusve viſcidi & corroſivi, ſtagnant, maculasve impe-

impetiginoſas, vel ſi major adſit acredo, tumores puſtulasve excitant albas. Albedo hæc etiam fit inde, quod nihil ſanguinis amplius ad hæc deferatur vaſa, & quod illæ partes ſuperficiariæ cutis, quaſi mortuæ ſint, unde & mutatio pilorum fieri ſolet, quod illi juſtum non amplius recipiant alimentum. Hoc malum pro acredinis indole, citius ſerpit, vel tardius, imo inveteratam ſi fuerit, hoc eſt, ſi fomes latuerit diutius, ille excitatus, quaqua verſus efflorefcere, totumque occupare corpus poteſt. Quod ſi autem in una alterave parte, circulationem ſanguinis, ut antea, fieri contingat, iſta pars erit ſana & Vivacitas in hac plaga appellabitur. De univerſali Lepra hanc notat cauſſam Abarbanel:

שהטבע דוחה זה העפוש מורה על ממשלת החום הטבעי בהומרי המעפוש ולכן ידחהו בכלל צד כמו שיעשה בימי הגבול בקדחו׳.

„Naturam hanc expellere corruptionem, indicium eſt calorem prævalere na„turalem, præ calore ortum ex corruptione, quæ undique diſpellitur, ut in „criticis diebus febrium accidere videmus.„ Evacuationem aliquam criticam eſſe vult hic Auctor *univerſalem* illam *Lepram*, ſed tamen minus perfectam, in extremitate cutis quippe hærente malo, ut in variolis & morbillis fieri obſervatum.

§. 22. Ut quæ de hoc modo dicenda reſtant, abſolvamus, hanc ejus formare *Prognoſin* liceat: *Eſſe ſcilicet morbum graviſſimum, minime autem lethalem, neque ullo modo contagioſum, incurabilem tamen.* Quæ ubi evicerimus, finem huic tractationi imponere non poſſe confidimus. *Graviſſimum* eſſe hoc *malum*, vel ex eo patet, quod tanquam ſeveræ vindictæ nota denuncietur, & inflicta legatur. Ab eo ſerio ſibi cavendum eſſe Moſes inculcat, Deut. XXVI, 8. Ipſeque ſummus populi Hebræi Pontifex primus, cum ſororem ſuam iſta plaga affectam conſpiceret, ſupplex pro ea his verbis interceſſit: אל נא תהיה כמת אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו. *Ne quæſo ſit inſtar mortui, qui ex utero materno excluſus dimidias carne ſua exeſa.* Num. XII, 12. Corruptionem hanc notat maximam, ut mortuo ſimiles, humano ejiciantur conſortio, & ſic v. gr. fronte manuve affecti, ſervorum litteratorum inſtar, criminis conſtantem gerant notam. Judæis *Lepra* inter graviſſimos relata eſt morbos. *R. Alſchech* expreſſe ait: בגדלים החלאים הויא הצרעה *Lepra hæc inter graviſſimos morbos eſt reputanda.* Quod non tentarunt mortalia pectora, ut corpori ſuo bene ſit, ut forma ei conſtet integra, & nihil patiatur damni? Neque enim externe ſolum fœdabat Lepra, ſed doloribus ſæpe exquiſitiſſimis emaciabat corpus. Huc Davidem reſpexiſſe volunt Judæi Pſ. LI, 10. quem & per ſex menſes Lepra laboraſſe affirmant. Morbi gravitatem, vel ipſum ejus nomen

 He-

Hebræum indicat: צרעת quaſi ערת *Anguſtias Malas* ſignificat, quas Judæi cum ictibus & morſibus Scorpionum & Veſparum computant. Ita Cod. *Chagig.* pag. 5. מאי רעות וצרות אמר רב רעות שנעשו צרות זו לזו כגון זבורא ועקרבא פי׳ כגון עקצוהו זבורא ועקרבא ביחד לעקיצת עקרבא יועיל חמימי ולעקיצת זבורא יועיל קרירי והילופא סכנתא נמצא המועיל לאחד מזיק לאחר לכן הן צרות זו לזו: i.e. „Quid illud, Deut. XXXI, 21. Ma-
„la & Anguſtiæ? Reſpondit Rab: Mala eſſe, quæ ſibi invicem ſint maxime con-
„traria, ut Veſpæ & Scorpio; ſi ſcilicet Veſpa & Scorpio eodem in loco aliquem
„læderent; contra Scorpionis morſum calefacientia proſunt, contra Veſpæ
„ictum faciunt, refrigerantia, omnisque mutatio Medicamentorum eſt pericu-
„loſa; Atque ita quod uni prodeſt, alteri nocet, adeoque hæc ſibi invicem ſunt contraria. Id ſcil. agunt Judæi, ut hac ratione contrariorum effectuum comparatione, gravitatem morbi exaggerent, & quantum licet more ipſis ſatis familiari explicent. Ad hanc morbi gravitatem referre quoque licet, cum *ſecluſionem*, quamdiu eſſet *dubia*, quæ per ſeptiduum unum vel alterum durabat, tum omnimodam e cœtu reliquorum hominum *ſeparationem*, qua ſeorſim extra caſtra vitam agere, & hominum aliorum commercia, ut mox patebit, ſed ne alios, ipſi ſumma Lepræ immunditia laborantes, impuros redderent, & ad obeunda ſacra ineptos. Qualiscunque autem fuerit Lepræ Impuritas, nullum tamen inde præſentis *mortis* incurrebant *periculum*, ſed per plures annos hoc protrahebatur malum, ut in Arthritide fieri hodienum obſervare licet. Nec multum diſpar eſt ratio; extrema enim cutis & corporis humani membra occupat lepra, ſalva interim ſanguinis circulatione, & reſpirationis viciſſitudinibus, quibus vita corporis organici potiſſimum peragitur. Et ſi altius ſerpat, hoc lente & ſenſim ſine ſenſu demum fieri poterat, ut niſi alia accedant ſymptomata, non adeo facile ex Lepra mortem metuendam habuerint, neque in tota Scriptura hominem ex Lepra deceſſiſſe legamus; ſed ubi mortis leproſi fit mentio, ſemper ſic loquitur Scriptura, ut mortem naturalem indicare probabilius eſſe videatur. 2. Chron. XXVI. Ita Prophetæ Eliæ ſervus a Domino dimiſſus, aliquot annis poſt inter Regis Aulicos & amicos repertus eſt, quamvis Leproſus fuerit uſque ad mortem. Quatuor Leproſi extra portam Samariæ degentes, ut vitæ ſuæ conſulerent, ad Syros transfugere meditati ſunt, ne fame, qua urbs premebatur, obſeſſa, & ipſis pereundum eſſet. 1. Reg. VII, 2.

§. 23. Mirabuntur forte nonnulli, quod *Contagium*, inter mala Lepram conſequentia, referre omiſerimus, cum ſane, ad graviſſimum morbum deſcribendum, *Contagii* nota maximum addat momentum. Neque deſunt Viri docti, qui-

quibus hæc de *Lepræ Contagio* placet ſententia, ea potiſſimum, ut videtur, ratione ductis, quod ipſa illa ſeclusio, & remotio Leproſi, certiſſimam Contagii ſuſpicionem præbere videatur. Neque rem videri a ratione alienam putant, cum ex corruptione humorum in corpore oriatur Lepra, & in Oriente potiſſimum, *Contagii* juſtus ſit metus. Quid quod Juſtinus Judæos Ægypto pulſos aſſerat, ob ſcabiem & Lepram, qua maxima pars populi laboraret. His tamen ſimilibusve rationibus permoveri non poſſum, in animum ut inducam credere, *Contagii* vitium huic malo unquam adhæſiſſe. Nam Juſtini auctoritas, quatenus Moſi eſt contraria, nihil evincit: neque ſolo ratiocinio rem facti determinandam eſſe arbitramur, quæ juſta Teſtimoniorum auctoritate, conſequentiarumque inde elicita firmitate, ſe commendare, & aſſenſum exigere noſtrum potiori jure poſtulat. De ipſa leproſi impuritate hoc ſolum notamus; illam nihil minus quem *Contagium* indicare. Quandoquidem omnis illa impuritas ab ore penderet Sacerdotis, cujus niſi interceſſiſſet Auctoritas, Impuritas fuiſſet nulla; quod qua ratione de Contagio dici poſſit non video. Ne vero præter rationem hoc dictum quis putet, ad ipſam provoco *Moſis* hiſtoriam, qui omnem de Lepra ſuſpectum, Sacerdotem adire jubet, ejusque expectare ſententiam. Totum hoc negotium ſic exponit *Maim. de Lepr.* c. XI. הכל כשרים לראות נגעים והטומאה והטהרה תלויה בכהן ביצד כהן שאינו יודע לראות החכם רואהו ואמר לו אמור טמא והכהן אמר טמא אמור טהור והכהן אומר טהור הסגירו והוא מסגירו שנ׳ על פיהם וגו׳. *Omnes licite plagas examinant; at puri aut impuri declaratio ſoli Sacerdoti conceſſa. Quod ſi Sacerdos examinandi minus peritus fuerit; tunc ſapientis conſilio utetur, quo jubente impurum declarare, impurum declarat Sacerdos; ſin mundum pronunciare jubeat, mundum pronunciabit eum Sacerdos: aut ſecludendum ſecludet; ſecundum illud* Deut. XXI, 5. *Ex eorum ore agetur omnis controverſia & omnis plaga.* i. e. *Lepra.* Hæc quippe *Moralis Declaratio* Sacerdotis, a *phyſico* longe diſtat *Contagio*, adeo ut leproſis liberum non negatum fuerit commercium, ante quam Sacerdoti de ea conſtitiſſet; tamdiu enim licite templum forumque frequentabant, ſine ullo impuritatis nedum Contagii metu. Quod ſi enim juſta *Contagii* fuiſſet ſuſpicio, ipſum Legislatorem omnem Lepræ ſpeciem impuram declaraturum fuiſſe, ſit veroſimile. Quid nonne ab *Univerſali Lepra*, quæ totum occupat corpus, ſummum imminere periculum dices? attamen ab omni pollutione liberum, talem declarare debuit Sacerdos, ſi legi inſiſtere vellet. Neque vero Judæorum ſilentium hic plane negligendum, præprimis ſi attendamus, omnia paternæ legis inſtituta huc tendere, ut nullam hujus contagii admittunt ſuſpicionem. Admodum ſolliciti Judæorum Magiſtri, in definiendis temporibus

& locis, cæteriſque circumſtantiis, quibus examen de Lepra inſtitui poterat. Ita enim Talm. *Negaim de Plagis* c. II. §. 2. אין רואים הנגעים בשחרית ובין הערבים ולא בתוך הבית ולא ביום המעונן ולא בצהרים אימתי רואין בשלש בארבע בחמש בשמונה ובתשע: „Lepræ examen non li-„cet inſtituere neque mane, neque veſperi, neque in interiori domus parte, ne-„que die nubilo, neque ipſa meridie, ſed examinanda eſt tertia, quarta, quinta, „octava & nona diei hora.„ Varia quoque lætitiæ publicæ vel privatæ tempora erant obſervanda; ut Feſta illa anniverſaria, quæ nonnunquam ad ſeptiduum usque excurrunt: dies idem Nuptiales, hæ nimis ſacræ reputabantur, quam ut immunditiei declaratione commune gaudium interpellaretur. Hine illud Talm. *Neg.* C. III. §. 2. חתן שנראה בו נגע נותנים לו שבעת ימי המשתה לו לביתו ולכסותו וכן ברגל נותנים לו כל ימות הרגל „Si plaga in ſponſo appareat, totum ſeptiduum convivii nuptialis ipſi conce-„dendum eſt, cum pro ipſo, quam pro domo, ſuppellectili ve ejus. Feſto item „tempore omnes feſti majoris diei illi concedendi ſunt.„ Quis jam ad hæc animum appellens ſuum, audeat *Contagii* notam huic inurere malo, quod publicam privatamve non interrumpebat lætitiam? Et ne ullam Lepræ excludamus ſpeciem, modo citatus locus vetat. Sive enim ipſum ſponſum, ſive ejus veſtes, ſive domum invaderet, non illico diſſoluto convivio, quilibet aufugiebat, ſuæ conſulens ſanitati; ſed res omnis manebat integra, donec juſtum nuptiarum eſſet elapſum tempus: tunc vero ſi die ſequenti nubilum cœlum fuiſſet, ulterius examen differendum; qualia in morbis contagioſis obſervari nemo facile perſuadebit. Accedit quod nec omnis Lepra ſit immunda; non repeto quæ de Univerſali extra dubium ſunt poſita, illa tantum nodo, quæ Judæi obſervant circa loca humani corporis nulla lepra polluenda. Quænam illa ſunt, ex his Talmudicis regulis diſcimus, quas habemus *Cod. Negaim.* C. VI. §. 1. *Maim.* l. c. C. VI. 1. אלו מקומות באדם שאינן מטמאים בבהרת תוך העין תוך האזן תוך החוטם תוך הפה הקמטים (שבבטן) והקמטים שבצואר תחת הדד ובית השחי כף הרגל והצפורן הראש והזקן (שיש בהן שיער) בשחין המכוה הקדחת המורדים *Hæc corporis humani membra non inquinantur a macula: Media, pars Oculi, Aures, Menti, Orisve, Rugæ (Ventris,) & Colli; loca ſub Mammis tecta, Planta pedum, Ungues, Caput, Barbaque, (crinibus obſita,) Ulcus, Ambuſtio, Inflammatio, in ſtatu præternaturali.* Præterea illud omnem contagii notam a Lepra longius removet, quod non omnes eadem affecti plaga, ſed ſoli tantum Judæi eſſent removendi, dum alii peregrini vel inquilini, qui Lege Moſaica non tenebantur, ab hac impuritate legali immunes eſſent. הכל

מטמאים

מטמאים בנגעים חוץ מן הנכרי וגר תושב *Omnes polluuntur Lepra, exceptis peregrinis, & inquilinis.* Judæi enim inter illa Inſtituta, quæ ſoli populo Iſraelitico data ſunt, etiam hanc de Lepra legem referunt; & ad ſolos Hebræa ſtirpe ſatos, vel juſto titulo huic genti adſcriptos, iſtam de Lepræ immunditie & puritate ceremoniam, pertinere tradunt. Naaman Syrus in Regiam admiſſus eſt, ſine ulla impuritatis nota, ullove contagii periculo. Ex quibus, niſi nos omnia fallunt, certo concludimus, præcipuis Judæorum Magiſtris, Traditionumque Auctoribus, nunquam in mentem incidiſſe ullam de Lepræ *Contagio* ſuſpicionem, omnemque hanc de Contagioſa Lepra ſententiam, plurimis antiquiſſimisque Scriptoribus æque ac Moſi, plane fuiſſe incognitam.

§. XXIV. Pergamus igitur, ut quod reſtat ad finem perducamus. Quomodo nobis de hujus morbi agendum eſſet *Curatione.* Qua tamen ſuperſedere poſſumus, ſi attendamus, hoc malum noſtris regionibus & temporibus fere eſſe incognitum. Judæi quoque hodierni ſe ab hac plaga immunes eſſe exiſtimant. Quod ſi omnia, in hiſtoriis ſacris, Leproſorum ſanatorum recolamus exempla, neminem humana opera priſtinam corporis formam recuperaſſe legimus. Semper enim ſpecialis Numinis gratia eluceſcit, & inter miracula *Lepræ Curatio* habetur. Videmus enim ipſam Vitiliginis ſpeciem hanc habere *Prognoſin* apud *Cor. Celſ.* L. v. 28. *Ultimum* (λευκὴν intelligit) *vix unquam ſaneſcit.* Idem & de *Lepra* nos dicere poſſe confidimus, omni exemplorum inductione freti, quæ præjudicium in re facti creant ſufficiens. Syriæ Rex ad Regem Iſraelis, Amicum ſuum mittens, rogavit ut hunc Naamanem a Lepra reſtitui curaret. Quid vero ad hæc Rex ille Iſraelis? convocatne concilium Medicorum, vel ad Curationem hujus morbi ipſe animum appellit? minime. Sed litteris perlectis, lacerans veſtes, in hæc verba erumpit: *An Deus ſum, ad morte afficiendum & ad reſtituendum vita, quod iſte mittit ad me, ut reſtituam virum a Lepra ſua?* 2 Reg. V, 7. Sc. hominem a Lepra reſtituere divinum opus eſſe agnoſcit, omnesque humanas ſuperare vires; idem enim eſſe ac mortuo vitam reddere, quod in nullius mortalis poteſtate poſitum eſſe omnes agnoſcimus. Leproſorum, quorum in Hiſtoria Evangelica fit mentio, priſtinam nemo recuperavit ſanitatem, niſi voluntate & nutu potenti Jeſu, quem Chriſtum, & Deum Chriſtiani omnes venerantur & colunt. His quoque nulla parabatur Medicina extrinſecus vel intrinſecus applicanda: neque ipſi ægri aliter ſanitatem, quam precibus & fide petebant. Quid quod Moſes ægrum non jubeat adire medicum; ſed ſimpliciter ſacerdotem, ſive *dubia*, ſive *certa*, ſive plane *ſanata* eſſet Lepra? Hoc argumento jam olim uſus eſt R. *Alſchech* ואל יעלה על רוחך כי המקרה או סבה טבעית החלי או המציאות מרפא שהיה במשך מזה שנגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הרופא כי אם תבא אל הכוהן שליחה דרחמנא כי הוא זה המרפא

לפי

לפי מעשיו על ידי משרתיו הכהנים על פי תשובת עונו ותיקונו רפאת ירפאנו קונו *In animum ne inducas tuum, caſu vel cauſſa naturali banc Lepram accidere, aut a medico ſanari, quod ſi ita eſſet, tunc bomo Lepra affectus, medicum adire debuiſſet; Aſt ad ſacerdotem ſummi Numinis Legatum appropinquandum ipſi erat; ipſe enim Deus O M. ſanat, ſecundum opera ejus, per ſervos ſuos ſacerdotes, adeo ut pro ratione reſipiſcentiæ & probitatis, certo ſanaturus ſit aliquem ſupremus rerum Arbiter.* Cum vero optima medicamenta ſæpius ſint irrita, igne vel ferro ſuccurrimus, & quod aliter ſanari nequit, vel cauterio adurimus, vel ferro amputamus. Lepra quoque cum externam occuparet cutem, ſi nulla ſuccederet ſanatio, his remediis tentari poterat. Verum quo ſucceſſu? plaga quidem ad tempus tolli, homo autem ſocietati civili reſtitui nequibat, niſi contra Leges patrias agerent Judæi. Quid hoc in caſu juris fuerit, optime explicat *Maim.* L. 1. C. X. §. 1. התולש סימני טומאה בין כולן בין מקצתן או המכוה את המחיה כולה או מקצתה או הקוצץ הנגע כולו מבשרו או מן הבגד או מן הבית בין קודם שבא לכהן בין בתוך הסגר או בתוך החלט או אחר הפטור הרי זה עובר בלא תעשה שנ׳ השמר פן וג׳ *Si quis Impuritatis ſigna omnia vel nonnulla evulſerit, aut vivacitatem totam, vel ejus partem aduſſerit, aut totam plagam reſecaverit ex Carne, vel Veſte, vel Domo ſua; ſive ante quam ad Sacerdotem acceſſerit, ſive ſecluſionis, aut Impuritatis tempore, ſive poſtquam impurus vel purus declaratus eſſet: Is transgreditur interdictum* Deut. XXIV, 8. *Caveto* &c. Neque hoc impune transgredi licuit; *Impuritas* enim *legalis* manebat, neque ante admittebatur æger in ſocietatem Civilem, quam probe ſanatam fuiſſe Lepram ſacerdoti conſtaret; qui & de hoc admoneret Leproſum, ut juſta ſacra faceret, in ſignum & teſtimonium, nulla humana opera, ſed ſolius omnipotentis benigna voluntate, graviſſimum hunc affectum uti accidiſſe, ita etiam fuiſſe ſanatum.

JAC. RHENFERDII DISSERTATIO
DE STYLO APOCALYPSEOS CABBALISTICO.

CUm variæ ſtudii Hebraici partes, ac veluti gradus quidam, quorum ſinguli ſua ſeſe utilitate commendant, poſſunt conſtitui; tum vero a lectione atque meditatione Biblica, ראשית ותכלית הכל univerſi hujus ſtudii prora & puppi, facile ſibi principem locum Cabbala vendicat: utpote quæ non

non dignitate modo atque nobilitate earum rerum, quas pertractat, cæteris ſtudii Hebraici gradibus longe præcellat, ſed & ob ſingularem ſui uſum ſuavitatemque tantum inter eos caput efferat.

Quantum lenta ſolent inter viburna cupreſſi.

II. *Cabbala* enim a קבל, *accepit*, cujus relatum eſt מסורה *traditio*, a מסר *tradidit*, *acceptionem* notat, ſive oralem aut viva voce traditam, auribusque perceptam doctrinam, ſeu illam inſtitutionem quam Græci Κατήχησιν appellant, a qua etiam vix differre deprehendas, niſi quod præter communia, uſuque recepta & vulgo intellecta vocabula, etiam literas quasdam, & voces nove uſurpatas, & res quoque externas adhibeat, divinorumque myſteriorum, de quibus agit, ſigna & ſymbola conſtituat.

III. Hujusmodi olim Cabbalam ab ipſo Deo in primitivæ Eccleſiæ inſtitutione uſurpatam; Patribus familias, Eccleſiæque Doctoribus, ut uſurparent, præſcriptam; ab iisdem inde a primo rerum principio obſervatam; ad tempora usque Chriſti continuatam; circa ea vero κακοζηλίᾳ & faſtu Doctorum, qui populum indignum judicabant, cui τὴν ἅπαξ παραδοθεῖσαν τοῖς ἁγίοις πίστιν *fidem ſanctis ſemel traditam* revelarent, obſcuratam & fœde contaminatam; & tandem, ne intercideret tam inſignis ſcientia, ad inſtar Talmudis in literas relatam eſſe; id præſentis non fert ratio inſtituti non probemus.

IV. Sed iis, quæ modo diximus, atque alibi, ἐάνπερ ὁ Κύριος θελήσῃ, & ex Veteri Novoque Teſtemento, & ex Hebræorum hiſtoria, fuſius & abunde demonſtrabimus, nunc ſaltem præſuppoſitis, id animum oſtendere induximus, *quanta ſit ſtyli Apocalyptici convenientia cum Cabbaliſtico*, quantumque adeo lucis libro Sacrorum omnium difficillimo, a Cabbala ſit exſpectandum & ſperandum.

V. In quam ſententiam mox in principio libri ſeſe inſignis locus offert, Cap. I, 4. 5. 6. Ubi non modo illuſtria ſtyli Cabbaliſtici veſtigia agnoverit, ſed & integram fere Cabbalam Sephirothicam ὡς ἐν κεφαλαίῳ comprehenſam eſſe facile perſpexerit, quicunque ſequentes ex interiori Hebræorum Cabbala depromtas, & illuſtribus Celeberrimorum quorundam Cabbaliſtarum teſtimoniis atque exemplis confirmatas theſes, penitius conſiderare, & cum voto Johannis voluerit conferre.

VI. Earum prima hæc eſto:

A. Decem ſunt Sephiroth Cabbaliſticæ.

Quid ספירה ſit, & unde derivetur, utrum a ספר *numeravit*, ut vertenda ſit *Numeratio*, quod plerumque fit; an vero a ספיר *Sapphiro*, & pelluciditate; aut denique a סיפור *narratione*; vel potius, quod malimus, neque præſtantiſſimis Cabbaliſtis videmus diſplicere, ab omnibus hiſce conjunctis: id alibi, volente Deo fuſius explicabimus in *Specimine Cabbaliſtico*, ubi hiſtoria Cabbalæ, quam

Th. III. attigimus, præmiſſa, ipſas hiſce Sephiroth interpretari, & fere univerſam Chriſtianam Theologiam, ſervato etiam Locorum Communium ordine & methodo, conabimur demonſtrare. Ne tamen nunc de illis nihil dixiſſe videamur, unicum teſtimonium afferre lubet ex præſtantiſſimo & vere aureo libro *R. Meir F. Gabbai*, quem עבודת הקדש *Cultum Sacrum* inſignivit, & de quo veriſſime ille Clariſſ. Buxtorffii amicus ſcripſit, *ſe multa & notatu digna de Trinitatis myſterio in eo inveniſſe.* Ita igitur ille fol. 16. col. 2. ובעל ספר השמים כתב ז"ל מאין סוף נאצלו כל ע"ס כדי להשפיע שפע לעולם התחתון ואותו החלק אשר נשיג בשכלנו נקראת ספירה פי' ספירה לשון ספור פירוש שמותר לספר בהם כי באין סוף אין לדבר בלל כאשר אמרנו או יוכל לפר' כי ספירה מלשון זכות ובהירות כשנ' ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר או יוכל לומר כי ספירה מלשון קצה דבר וגבולו כאשר אמרו חז"ל העיר העומדת על הספר ועל זה כוון אברהם אבינו ע"ה בס"י באומרו ספר וסיפור : *Et Scribit auctor* libri Cœlorum, p. m. *Ex Infinito illo procedunt omnes decem Sephiroth, ad derivandam influentiam & benedictionem in mundum inferiorem. Ipſa vero illa particula, quam nos intellectu noſtro apprehendimus, vocatur* Sephirah. *Interperetatio vero (vocis)* ספירה, Sephirah, *eſt ex ſignificatu τῷ* ספור enarrationis, *quoniam de illis narrare licet, cum de Infinito illo, ut diximus, non liceat quicquam loqui. Aut etiam etymologiam vocis* Sephirah *arceſſere poſſumus a* puritate & ſplendore, *quemadmodum dicitur*, (Exod. XXIV, 10.) Et ſub pedibus ejus ut opus lapidis Sapphiri. *Vel denique dicere licebit, vocem* Sephirah *eſſe ex ſignificatu* extremitatis & termini alicujus rei, *ut cum S. N. p. m. dicunt*; Urbs quæ in extremo littore ſita eſt, *atque id omne intendit Abraham Pater noſter p. m. in libro Jetzirah, quando dicit*, ספר ספר וספור. De quibus qui plura noſſe cupit, Buxtorfii Lexicon conſulat ad vocem, *Sephirah*, & Abbreviaturas Rabbinicas ad ע"ס, &, quem hic citat, Rauchlinum ipſum.

VII. De Theſi vero ipſa id merito dixeris, quod Cabbaliſtæ paſſim aliis ſuæ ſapientiæ myſteriis applicant, כי הענין הזה עקר גדול וסוד מופלא *eſſe eam ex præcipuis* (Cabbalæ) *articulis, & myſterium admirandum*, imo יסוד גדול ועמוד החזק אשר הכל תלוי בו (conf. *ϛύλον καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας, ἐν ᾧ πάντα κρέμαται*, 1. Tim. IV, 15. Matth. XXII, 50.) *fundamentum maximum, & columnam validiſſimam, ex qua cætera omnia dependeant.* Hanc quippe ſummo quo poſſunt ſtudio inculcant, probant & defendunt Cabbaliſtæ. Auctor libri *Jetzira* vel ſexies repetit illud עשר ספירות בלי מה, *decem Sephiroth illius Ineffabilis*; addito etiam Sect. 1. Miſch. 4. עשר ולא תשע עשר ולא אחת עשרה *decem, & non novem: decem*, (inquam) *& non undecim.*

Quod

Quod ejus dictum præſtantiſſimis quibusque Cabbaliſtis tanti ſemper viſum eſt, ut illud non tantum ubique diſcipulis ſuis inſtillatum velint, ſed eos ne vel integra aliquando capita vel libros illi probando pigeat aſſignare. Ita modo laudatus R. Meir F. Gabbai lib. cit. Part. I. cap. 3. hunc articulum probat, quod ex inſcriptione capitis cognoſcere ſuffecerit. יבאר הבבא הנזכר בס״י עשר ספירות בלימה עשר ולא תשע וכו׳ ויביא בה שני פנים *interpretatur illam portam quæ in libro Jetzira occurrit*: Decem Sephiroth illius Ineffabilis, decem & non novem &c. *ejusque duplicem ſenſum affert.* R. Moſche Corduero vero duabus primis Sectionibus libri *Pardes Rimmonim* id unice agit, vel ſolo titulo teſte, quem hoc modo inſtituit: שער ראשון יחסנו אותו עשר ולא תשע מפני שבו יתבאר איך היתה הסכמה בקבלת חכמינו תקנינו ונביאינו שהספירות הם עשר ולא תשע ולא אחד עשרה ומנין פרקיו י׳. *Portam*, vel ſectionem *primam nominavimus* Decem & non novem, *quoniam in ea explicatur conſtans conſenſus in traditione & Sapientum & Seniorum & Prophetarum noſtrorum, quod Sephiroth decem ſint, non vero novem neque etiam undecim. Capita ejus decem ſunt.* Quibus capitibus ordine enumeratis ita ad ſecundam pergit: שער שני יחסנו אותו בשם טעם האצילות מפני שבו יתבאר טעם למה היו עשר ולא פחות ולא יותר וטעם למציאות האצילות בעצמו ומנין פרקיו שבעה: *Portam Secundam appellavimus* Rationem emanationum, *quoniam in ea explicatur ratio cur decem ſint, non vero pauciores, neque plures: ut & argumentum pro ipſa exiſtentia emanationum. Capita ejus ſunt ſeptem.*

VIII. B. In harum decem Sephiroth interpretatione maxima Cabbalæ pars verſatur, & ea fere tota abſolvitur.

Neque Hujus theſis veritas cuiquam dubia eſſe poteſt, qui vel primis labris Cabbalam deguſtarit, vel fando de ea aliquid perceperit; probationisque loco non exempla quædam aut privata adducere placet teſtimonia; ſed ad omnes fere in univerſum Cabbaliſtas provocamus, qui ita in hac materia verſantur, ut ſi non ſolas, præcipue tamen has Sephiroth pertractent & interpretentur. Hinc in Biblioth. Rabb. Buxtorffii de his ſolis conſcripti libri occurrunt, ut in fine lit: ע׳ עשר ספירות *Eſer Sephiroth*, ſ. Commentarius in decem Sephiroth Cabbaliſticas, quem titulum dum inſpicio, perquam commode additum invenio, *quibus Cabbaliſtæ maximam ſuæ doctrinæ partem comprehendunt.* Certiſſimumque eſt quod ſubjicit, *plurima de his ſcripſiſſe* Judæos, *& plures exſtare hujusmodi libros*, cum non modo mox alterum

citet, ספר העשירה *Sepher haaſirah*, ſimilem librum Cabbaliſticum, Auctore R. Bechaj, ſed paſſim ejusmodi cum impreſſi, tum etiam MSS. occurrant. MSS. ſunt מאמר בפירוש השם של יהו"ה ונקרא שמו כתר שם טוב *Sermo de interpretatione nominis J H V H, qui vocatur Kether Schem Tobh, Corona boni nominis*, ubi omnes quoque Sephiroth breviter recenſentur & explicantur. מקור השכל *fons rationis*, qui ביאור עשר ספירות *explicationem decem Sephiroth* continet. ספר המפתח *Sepher hammaphteah, Clavis* Cabbaliſtica. סוד עשר ספירות *Sodh Eſer Sephiroth, Myſterium decem Sephiroth*, aliique incerti pariter & tituli & auctoris, qui omnes ordine Sephiroth interpretantur. Impreſſorum vero longe major multitudo eſt, quales ſunt *Schaare Orah* R. Joſeph ben Gecatilja; *Hechal Adonai* R. Jechiel Aſchkenaſi, Hieroſolymitani; qui tantum circa Sephiroth verſantur, earumque cum nomina recenſent, tum horum rationem explicant; in quo etiam præcipue verſatur *Maarecheth haelahuth*, R. Judah Peretz, cum illuſtri commentario R. Judah. Chaijat; & bonam partem *Pardes Rimmonim* R. Moſcheh Corduero. R. Iſaſch[illegible] Bæhr in *Pithchè Jah*, & Joſeph bar Chaijm in *Peruſch al eſer Sephiroth* id quoque ſolum agunt. R. Bechai vero, Menachem Racanatenſis, Menachem Zioni, Legis interpretes, & Pſeudo Pelia, prolixus admodum Commentarius MSS. in primam Sectionem Bereſchith, nusquam non de illis agunt; pluresque alios ejusdem argumenti apud Judæos paſſim videre licet.

IX. C. Omnes Sephiroth nomine Tetragrammato יהוה *Jehovah continentur.*

Sic R. Moſche Corduero in *Pardes Rimmonim*. Sect. XIX. cap. 1. כונתנו באמרנו שם העצם שהוא עצם הספירות פי' שם הכולל כל עצמות הספירות. *Cum dicimus NOMEN SUBSTANTIÆ vel ESSENTIÆ, hæc noſtra mens eſt quod ſit ſubſtantia τῶν Sephiroth, id eſt, nomen quod in ſe contineat omnem ſubſtantiam τῶν Sephiroth.* Iterum cap. 2. ולטעם זה קראוהו שם המיוחד שהוא שם שמתייחדים בו כל י"ס מיוחדות: *Et hac de cauſſa nominant illud* (nomen tetragrammaton) *NOMEN UNITUM, quoniam nomen eſt, in quo ſe uniunt omnes decem Sephiroth unitæ.* Quod initio cap. 4. repetit; dicens: אחר שבפרקים הקודמים בארנו דעת הרשב"י ע"ה ששם בן ד' כולל כל האצילות נבאר עתה ענין אחר וכו' *Poſteaquam capitibus præcedentibus explicuimus ſententiam, R. Schimeon Ben Jochai, ſuper quo ſit pax, quod nomen tetragrammatum comprehendat omnes emana-*

tiones

tiones, nunc porro aliud explicabimus, &c. Id R. Meir ben Gabbai, lib. cit. fol. 16. col. 4. m. auctoritate alterius cujusdam Cabbaliſtæ confirmat: וכתב הר"אש ז"ל בספר חיחוד בזה הלשון ונקראו ארבע אותיות אלו שהם יהו"ה שם המפורש המפרש כל חספירות שהם מקורות מציאות שהמציאה הבורא ית' בהתגלות כוחותיו בהם וכו' *Et Dominus Doctor noſter Aſcher p. m. ſcribit in libro* hai jichudh *hoc modo: Atque iſtæ quatuor literæ, ſc. IHVH vocantur* nomen expoſitum, *quod exponit omnes* Sephiroth *quæ docent exiſtentiam quam exiſtere fecit Creator O. M. dum manifeſtant ſe virtutes ejus in illis, &c.*

X. D. Quod non tantum tres temporum differentias in ſe continet.

Nam cum nomine אהיה convenit, quod hæc tria tempora deſignat, teſtibus cum aliis Rabbinis paſſim, tum noſtro Bechai, Comment. in Leg. fol. 64. 4. fine. ויש לך לדעת כי הזכיר בכאן ג' פעמים בפסוק אחד שם אהיה כנגד שלשה הויות לרמוז שהוא יתב' שליט בשלשה זמנים היה הוה ויהיה ושם אה"יה לבדו כולל שלשה זמנים הללו כי מלת אה"יה כולל הזמן ההוה ופירושו כאלו אמר אני הווה וכולל גם כן לעתיד וכולל גם כן לשעבר: ויהיה פיר' אהיה אשר אהיה אני הוא אותו שהיה כבר. וכן בשם המיוחד נכללין שלשה הויות וידוע ומפורסם חוא ואין צריך להאריך בזה ואם כן הנה שניהם מורים ענין אחד. *Sciendumque tibi eſt hic uno eodemque verſu* (Scripturam) *ter commemorare nomen* אהיה, *idque reſpectu trium differentiarum temporis, ut innuat, Deum O. M. imperare tribus, præterito, præſenti & futuro. Et ſolum Nomen* אהיה *tria iſta tempora complectitur. Vox* אהיה *enim tempus præſens complectitur, qſ. dicat,* EGO EXISTO; *ſimiliterque comprehendit & futurum & præteritum. Ut interpretatio* τοῦ אהיה אשר אהיה *hæc ſit:* Ego ſum idem ille qui jam fuit. *Et ſic in Nomine illo appropriato comprehenduntur tria illa tempora; Quod notum & manifeſtum eſt, ut non ſit opus illud fuſe perſequi. Quod ſi verum ſit; duo iſta* (nomina אהיה & יהוה) *unam eandemque rem docebunt.* Id quomodo fiat in ſequentibus prolixius exponit, unde & nos quæ ad ſcopum noſtrum facere videbuntur, mox adducemus. Ad præſentis vero theſis confirmationem unum adhuc diſertum teſtimonium audiamus, quod R. Menachem Racanatenſis ſuppeditat, in Taame Mitzvoth fol. 31. col. 1. ubi hæc leguntur: תהלות הזמירות יי' מלך יי' ימלוך לעולם ועד: זה הפסוק בא להורות על הבורא ית' שהוא ראשון בלי ראשות ואחרון בלי תכלית וכן שמו מעיד על ג' הויות י

ה'וה

הוה הי״ה ויה״יה אלו הם בעצמם אותיות השם המיוחד גם כן יהוציא ג׳ הוויותיו בלשון מלכות וארנות לרמוז כי הוא מושל ומשגיח בעולמו כמלך בעבדיו ואין מוחה בידו *Principium hymnorum*, Dominus regnavit, (ex Pſalm XCVII, 1. & XCIX, 1.) Dominus eſt Rex, (Pſal. X, 16.) Dominus regnabit in ſeculum & ſempiternum (Pſal. CXLVI, 9.) „Hic, inquam, „textus docet de D. O. M. quod primus ſit absque principio, & ultimus ſine „fine. Et ſic nomen ejus teſtatur de tribus exiſtendi differentiis ejus „הוה הי״ה ויה״יה de Præſenti, Præterito, & Futuro: & ſunt etiam iſtæ „literæ nominis appropriat. Has vero tres exiſtendi differentias voce re„gni & dominii effert, ut ſignificet ipſum regnare & gubernare mundum „ſuum, quemadmodum Rex ſervos ſuos, cum non ſit, qui id avertat ma„nu ſua.

XI. E. Sed & ſingulæ plures ve ejus literæ a Cabbaliſtis ſingularum pluriumve Sephiroth indicia conſtituuntur.

Solent enim Cabbaliſtæ, ad myſteria ſua partim obſcuranda, literis quibusdam uti, rebus ſuis deſignandis aptis, quod inprimis in tetragrammato obſervant, cujus prima litera (י) ex methodo illorum SAPIENTIÆ indicium eſt, ſupremo ejus apiculo CORONAM denotante, ה׳ vero tertiæ Sephiræque INTELLIGENTIA vocatur. Duæ poſtremæ literæ ו״ה in genere reliqua attributa ſignificant, aut ו׳ aliquando ſex ſeptemve inferiores Sephiroth in genere, & ה׳ poſterius ultimam, SCHECHINAM, in ſpecie. Hæc receptiſſima harum literarum explicatio eſt, quam Bechai Commentario ſuo in Legem ſæpius inculcat, locis mox alibi commodius proferendis. Inſignia vero ſunt quæ hanc in rem a R. Meir. F. Gabbai dicuntur, lib. cit. f. 17, col. 1. ואמנם קראוהו השם המיוחד להיותו בבנין אותיותיו מיחד בו כל האצילות שהוא האלהות ולזה אמרו בו שמי המיוחד לי והנה הוא מיחד כל האצילות בזה הדרך. אות ראשונה שבו היא י׳ וצריכה קוץ למעלה כך י׳ לחורות על ראש האצילות שהוא רום מעלה ועל חכמה אלהים והיוד עם קוצה דבר אחד מיוחד אין פירוד ביניהם וזה האות מורה התפשטות האצילות מאויר העליון אויר שאינו נתפס ועם שנאצל לא נפרד ולזה הה״א האות בזאת התמונה ד׳ עוד נמשך המעין ונאצל עוד אצילות יותר נראה ויותר נרגש ועד העליונים לה עם שהיא נעלמת והיא אות ה״את ראשונה והיא בינה הרי י״ה חצי השם ככל השם אלו מספיק לפי שמציאות לכל השאר בי הם Et paucis interjectis עוד נמשך כלל הכל: המעין והאצילה מסנה ששה קצות ו׳ שבשם ונשארו

ונשארו בה כי לא נפרדו ממנה ולעולם היא בזאת התמונה ה׳ להורות על התיחדה בהם והם בה כמו שהיא מיוחדת בשלמעלה לה שהם י׳ היוד עם קוצה והיא ה׳ להורות שהיא הם והם היא הרי י״הו עוד נמשך המעין והאצילה העשירית שהיא ה׳ אחרונה והיא ד״ו להורות על מקום מציאותה ואצילותה ה׳ ראשונה ושהוא ו׳ שהיא יחידה בה בייחוד שלם הרי יה״וה אחד מיוחד ולפי שהשם הקדוש הזה בבנין אותיותיו מורה על יחוד האצילות נקרא האלהות שהוא השם המיוחד שהוא מיוחד בעצמו וכו׳: *Et ſane appellarunt illud* (*tetragrammaton*) haſſohem hamejuchadh, nomen unitum, *quoniam in compoſitione literarum ſuarum omnes Emanationes, quæ ſunt ipſa Deitas, in ſe conjungit, & propterea de illo dicunt*, nomen meum, quod mihi unitum eſt. *Et ecce tibi qua ratione omnes Emanationes conjungat. Prima liteta quæ in illo eſt, eſt* י, *eaque ſuperne apice indiget, hoc modo* י, *ut doceat de principio Emanationum, quod eſt* ALTITUDO GRADUS, *& de* SAPIENTIA DEI; Jodh *vero & apex ejus unum ſunt unitum, inter quæ non eſt ſeparatio. Atque hæc litera docet ſummam ſimplicitatem Emanationis ex aëre ſuperno, aëre qui non apprehenditur. Quia vero immanenter emanat, non ſeparatur, atque ideo litera hanc figuram obtinet* י׳. *Tum porro fons continuat, & emanat adhuc alia Emanatio, quæ magis conſpicua eſt & ſenſibilis, & ſuperioribus accenſetur, eo quod etiam ipſa occulta ſit. Et hæc eſt prima litera* ה׳, *quæ eſt* INTELLIGENTIA; *atque adeo ecce tibi* י״ה, *mediam nominis partem, æquivalentem toti, quoniam illarum* (*Emanationum*) *exiſtentia etiam reliquis omnibus eſſe largitur, quoniam illæ omnia in ſe complectuntur, &c. Rurſum fons continuat, & derivat ex ſe ſex extremitates, ſc.* ו׳, *quod eſt in tetragrammato, & manent in illo, quia non ſeparantur ab illo, & perpetuo ita ſcribitur* ה׳, *ad oſtendendum quod uniatur ipſa cum illis, & illæ cum ipſa, quemadmodum ipſa unita eſt cum iis quæ ſupra illam ſunt, quæ ſunt Jod, Jod inquam cum apice ſuo, & hoc eſt* ה׳ *ut doceat, quod illa ipſæ ſint & ipſæ illa, atque ita habes* י״ה. *Tunc adhuc ulterius fons pergit, & facit emanare* DECIMAM, *quæ eſt* ה *poſtremum, quod* eſt ד״ו, *ut Significetur locus exiſtentiæ ejus & emanationis ejus, nempe He primum, & quod* ו. *quod unum tantum eſt, in eo ſit unitate perfecta: atque ita ecce tibi* יהוה *unum & unitum. Et quoniam hoc ſanctiſſimum nomen ſtructura literarum ſuarum docet unitatem Emanationem, quæ ſunt ipſa Deitas, propterea vocatur* שם המיוחד Schem hamejuchadh, *quod in ſe ipſo unit* &c.

XII. Varia hic congeſſit Judæus, quæ & obſervationem, & ulteriorem quoque explicationem merentur, quam utramque ſuo loco repræſentabimus; nunc illud tantum annotaſſe ſufficiat, & quod theſi IX probandæ inſer-

ſervit, voce יהוה omnes Sephiroth contineri, &, quem in finem ea nunc adduximus, ſingulas ejus literas ſymbolicum apud Cabbaliſtas uſum obtinere, & ſingulas pluresve Sephiroth denotare. Quem illarum uſum univerſali Cabbaliſtarum conſenſu confirmat R. Moſche Corduero, in Pard. Rimm. f. 107. col. 1. ubi adducta rejectaque alia, quadam, ſed pauciorum illa, ſententia, ita ait: ולא כן דעת כל המקובלים כי כלם הסכימו פה אחד היות שם בן ד׳ בספירות לא למעלה מהם חס ושלום ומה שרוכבם פי׳ והסכימו כי ה י׳ היא בחכמה וקוצו העליון בכתר ה׳ ראשונה בינה ו׳ קצוות כשמרה שהם חסד גבורה תפארת נצח הוד יסוד ה׳ אחרונה מלכות וקרוב לענין זה באר הרשב״י במקומות רבים ק״ל יה״וה איהו י׳ חכמה ה׳ בינה ו׳ כליל שית סטרין ה׳ מלכות ע״כ „Non vero omnium iſta Cabbaliſtarum ſententia eſt, cum „iſtud omnes uno ore teſtentur, Tetragrammaton eſſe in Sephiroth, non ve„ro ſupra illas, quod abſit. Quemadmodum etiam plerique illorum unani„miter exponunt, quod י׳ ſit in SAPIENTIA, ſupremus ejus apex in CO„RONA, ה׳ primum INTELLIGENTIA ſit, ו׳ pro ratione nominis ſui „(SEX) EXTREMITATES, quæ ſunt CLEMENTIA, POTENTIA (vel „JUSTITIA) DECUS, VICTORIA, MAJESTAS, FUNDAMENTUM, ה׳ „ultimum vero REGNUM. Proximeque ad hanc ſententiam accedit quod „R. Schimeon Ben Jochai p. m. variis locis explicat, יהוה, hic י׳ SAPIEN„TIA eſt; ה INTELLIGENTIA, ו׳ SEX EXTREMITATUM complexus, „ה׳ REGNUM. Et hæc iterum ille.

XIII. F. *Ut adeo Cabbala neceſſario circa Tetragrammaton verſetur.*

Id, præterquam quod ex præcedentibus evidenter conſequatur, ex profeſſo confirmat R. Meir B. Gabbai, *in Abhod hakk.* fol. 16. col. 4. והחכם ר׳ טודרוס הלוי בפי׳ ההגדות במסכת פסחים פ׳ אלו עוברין אמר בזה הלשון והוי יודע כי כל יסודי הקבלה האמיתית וכל אבני פנותיה מיוסדים על שם הגדול והקדוש הזה שבו היחוד השלם מתפרש ועל כן נקרא שם המפורש כלומר שהוא מעצמו מפורש ומתפרש בכחותיו הפנימיים המתעצמים והמתאחדים כעצם אחדותו הקדושה והטהורה ע״כ „Et ſapiens ille R. Todrus Hallevi in Commentario ad Narrationes Talmudi„cas, Tract. Peſachim, cap. (III), Eilu obherim ita ait: Et ſcias velim, „omnia veræ Cabbelæ fundamenta, lapidesque ejus angulares omnes, huic „maximo ſanctiſſimoque nomini inniti, in quo perfecta unitas declaratur;

„Eaque

„Eaque ipſa de cauſa vocari, Schem hamephoraſch, nomen expoſitum, „quaſi dicas, quod per ſe expoſitum eſt, & exponit ſeſe interioribus ſuis „virtutibus, quæ coeſſentiatæ ſunt (ſit venia verbo) & unitæ in ipſa ſan„ctiſſima puriſſimaque ejus unitate. Et hactenus quidem ille.

XIV. G. Illæ vero decem Sephiroth non ſunt omnes ejusdem ordinis, ſed diſtinguuntur in TRES SUPERIORES *&* SEPTEM INFERIORES.

Hæc ipſorummet Cabbaliſtarum, non noſtra diviſio eſt, ſed quæ ad præſens inſtitutum vel maxime obſervari probarique meretur. Sic vero frequens apud eos legas, שלשה הראשונות aut ג' העליונות TRES PRIORES, aut SUPERIORES, & שבע דמדות SEPTEM PROPRIETATES, שבעה אחרונות, SEPTEM POSTERIORES, aut תחתונות INFERIORES, & abſolute השבעה SEPTEM illæ, ut ex teſtimoniis mox & per totam diſſertationem adducendis clarius eluceſcet,

XV. H. Quarum illæ ipſa DIVINA ESSENTIA *ſunt & inter ſe* UNUM.

I. Hæ vero, INFERIORES *ſc.* ATTRIBUTA, *per quæ* TRES SUPERIORES *operantur, & ſe in mundo manifeſtant.*

Tres illæ Superiores etiam ordine procedendi, & attributis operationibusque SS. *Triadi* reſpondent, quod nunc brevitatis cauſa probare omittimus; tametſi in ſequentibus ea aliquando adducentur, ex quibus id curioſus lector haud difficulter ſit animadverſurus. Quoniam vero theſes haſce eo, quo propoſuimus, ordine probare difficilius erit, cum unum idemque teſtimonium aliquando plurium confirmationi inſerviat, neque tamen ſine Lectoris moleſtia repeti queat; pro eo atque ſeſe nobis obtulerint, teſtimonia proferemus, & quomodo ad ſcopum faciant, ubi opus fuerit, breviter oſtendemus.

XVI. In libro Muſar, fol. 91. col. 2. R. Moſes ק'כ"לץ, in Commentario Cabbaliſtico, quem in dictum Patris ſui librum conſcripſit, ita inquit: עוד טעם אחר דע כי המקיים אותן בעונתן כאלו מייחד את השם בסוד י' אחד ושמו אחד כלומר בשלש ובשבע ואזי הוא ראוי לינצל משלש פורעניות מחבלו של משיח וממלחמת גוג ומגוג ומדינה של גיהנם ושלש סעודות אלו אחרת כנגד אדו'ני שמתאחך כנגד השבת שנית כנגד יה'ודה שלישית כנגד בינה הקשורה בסוד אה'יה וזהו סוד התאחדות השלוש והשבע וקראת לשבת ע'נג הוא סוד וכהר יוצא מעדן להשקות את הגן וסוד היחוד האמתי השלם בסוד עדן וכל המקיים אותן כל אחת בעונתה אחת בערבית ואחת בשחרית ואחת במנחה כאלו מייחד

י׳ ספירות ביחוד שלהם בסוד אה״יה יה״וה אד״ני וכלהם מתאחדות על ידי אל חי למעלה ולמטה למעלה בסוד הבינה שהוא סרך קשר שהרי הבינה נקשרת באה׳יה בסוד שלש ספירות למטה בקשר אד״ני שהוא סוד שבע ספירות התחתונות נמצאת השבת קושרת בכל הספירות למעלה ולמטה: „Porro etiam alius ſenſus eſt. Scias igitur, eum, qui, il-„la„ (convivia Sabbathina, de quibus hoc loco agit,) „temporibus ſuis ob-„ſervat, idem agere, acſi uniret Dominum in myſterio, DOMINUS UNUS „EST, ET NOMEN EJUS UNUM, qſ. d. in TRIBUS & in SEPTEM. „Et tunc ille dignus eſt, qui liberetur a tribus pœnis, a dolore Meſſiæ, bel-„loque Gogi & Magogi, & ex judicio Inferni. Illorum vero trium convivio-„rum primum אדני פ׳ד reſpicit, quod unitum eſt, ut Sabbathum: Secun-„dum autem יהוה פ׳ד Tertium בינה INTELLIGENTIAM quæ colligata „eſt in myſterio vovis אה״יה. Et hoc eſt myſterium unionis TRIUM & „SEPTEM. Et vocabis Sabbathum ענ״ג oblectationem, (Eſa. LVIII, 13.) „hoc eſt myſterium verborum, Et flumen egrediebatur ex Eden ad irrigan-„dum hortum (Gen. II, 10.) Et myſterium veræ & perfectæ unionis eſt in „myſterio עד״ן נה״ר ג״ן, EDEN, FLUMEN, HORTUS. Et quicunque unum-„quodque illorum ſtato tempore obſervat; primum tempore precationis „veſpertinæ, alterum tempore matutinæ, & tertium tempore Minchæ: is „cenſetur unire decem Sephiroth unione perfecta, in myſterio אה״יה יה׳וה „אד׳ני ERO, IHVH, DOMINUS, quæ omnia uniuntur mediante אל חי „DEUS VIVUS & SUPRA & INFRA. SUPRA quidem in myſterio IN-„TELLIGENTIÆ, quod eſt myſterium colligationis, nam ecce INTELLI-„GENTIA eſt colligata in אה׳יה, in myſterio TRIUM SEPHIROTH: IN-„FRA vero in colligatione אדני פ׳ד, quod eſt myſterium SEPTEM SE-„PHIROTH INFERIORUM. Et ſic patet, Sabbathum colligare omnes Se-„phiroth SUPRA & INFRA.„ Hic aliquoties diſtinctionem inter *Superiores* & *Inferiores* inculcat, & *Superiores unum* eſſe docet, quando loquitur de *vinculo* vel *colligatione Intelligentiæ* in voce אה׳יה, quæ *Tres Superiores* in ſe complectitur, teſte R. Bechai, cujus verba, cum & huic loco lucem afferant, & cætera quoque quæ theſibus noſtris propoſuimus, confirment, appingemus.

XVII. Ita igitur ille Comm. in Leg. fol. 66. col. 1. עוד אני אומ׳ כי יש בידינו קבלה כי משה בקש לדעת מהותו של שם כדי שיוכל להשיב להם תשובה ברורה וזהו שאמ מה שמו כלומ מהות שמו ומזה נרמז ונרשם בלשון שאלתו השם המיוחד לו׳ מה׳ שמו מה׳ ועל כן היה הענין מוכרח להשיב והומר לו אה׳יה אשר אה׳יה שהוא

שהוא המהות כי א"ה רמז לכתר עליון י"ה רמז לחכמה הרי שתי ספירות
נכללות בשם אה"יה ועוד שם אה"יה רמז לתשובה ונקראת בשם שתי
הספירות הקודמות לה לפי שהיא נאצלת מכחם והנה אהי"ה הראשון
בכתוב הוא התשובה והשני על שתי הספירות הקודמות לה ויהיה
פירוש אהי"ה אשר אהי"ה המאושר מן אה"יה הראשון והבר
דבר אחר: „Ego vero porro dico, eſſe adhuc traditionem in manibus noſtris, „Moſen, quo clarius diſtinctiusque illis reſpondere poſſet, ipſam Dei ESSEN- „TIAM cognoſcere voluiſſe. Atque iſtud eſt quod dicit (Exod. III, 13.) „מ"ה שמ"ו quodnam eſt nomen ejus, vult dicere, מה"ות שמ"ו eſſentia vel „quidditas nominis ejus. Atque inde indicium quoddam & character im- „preſſus eſt interrogationi ejus; quam de nomine Domino appropriato inſti- „tuit, מה׳ שמו׳ מה׳ Proptereaque neceſſitas exigebat, ut reſponderet illi & „diceret, אה"יה אשר אה"יה Ero qui ero, quoniam hæc eſt ipſa ejus eſſentia. „Tò א"ה *enim* CORONÆ SUPERIORIS *indicium eſt,* י"ה SAPIENTIÆ. Ec- „ce duas Sephiroth comprehenſas voce אה"יה. Tum porro alterum nomen „אה"יה CONVERSIONEM indicat, (hanc alias Intelligentiam appellant) „vocaturque nomine illarum duarum Sephiroth, quæ præcedunt illam, quo- „niam ipſa ex virtute illarum procedit (Joh. XV, 26. XX, 22.) Et ecce primum אה"יה in verſu CONVERSIO eſt, ſecundum vero de duabus illis acci- „piendum, quæ præcedunt eam; ut ita interpretatio verborum אהיה אשר „אהיה hæc ſit; אה"יה quod procedit ex אהיה priori. ET ID OMNE UNUM EST. Ex quibus nobiliſſimi Cabbaliſtæ verbis perſpicuum eſt *tres ſuperiores* non tantum voce אהיה deſignari, ſed & inter ſe *unum eſſe*, ipſamque *Subſtantiam* Divinam; quæ quomodo a reliquis ſeptem differant, idem mox in ſqq. oſtendit, fol. eodem, col. 2. ubi ita pergit: וצריך אתה לדעת כי אה"יה הכולל שתי ראשונות
ועוד אה"יה שהוא רמז לתשובה ועוד אה"יה השלישי בלתי הה"ה שהוא
רומז לפנימיות הרחמים שהוא התפארת שלשתן נכללין בשם המפורש כי
יו"ד רמז לחכמה עם קוצה הרומז לכתר ה"א לתשובה וא"ו לתפארת
ה"א כנגד הה"א מכאן תבין כי השם המיוחד שתי אותיות ראשונות הם
רמז לאמתתו ושתים אחרונות רמז למדותיו ועוד התבונן מה שהיו
בתורה שתי אותיות ראשונות שם בפני עצמו ולא כן השתים
האחרונות כי אינם שם והטעם בזה כי כאשר נזכיר שתים ראשונות
האחרנות בכללן כי הן התחלה ואי אפשר להיות בהן קצוץ אבל
האחרנות שאינן שם אלו היו שם היה בזה קצוץ ולכך לא נכתבו שתים
אחרונות שם בפני עצמו והמקום יראנו נפלאות מתורתו. *Sciendumque ti-*

bi eſt, illud אה״יה *quod duas primas (Sephiroth) continet, atque etiam alterum* אה״יה *quod* INTELLIGENTIÆ *indicium eſt, tandemque* אה״יה *tertium ſine* הו, *quod* INTERIORA MISERICORDIÆ *ſignificat quæ ſunt* DECUS; *hæc, inquam, tria in nomine appropriato contineantur,* י *Jod enim* SAPIENTIÆ *ſymbolum eſt, cum apice ſuo qui* CORONAM *notat,* ה׳ CONVERSIONEM *notat, &* ו׳ DECUS, ה״ (ultimum) *reſpondet* ה׳ (*priori.*) *Hinc potes intelligere, duas priores literas nominis appropriati indicium eſſe* SUBSTANTIÆ *ejus, & duas poſteriores* ATTRIBUTORUM *ejus. Et porro etiam id conſideres, in Lege duas priores literas nomen abſolutum conficere, quod in duabus poſterioribus non ita obtinet, cum non ſint (ſeparatum) nomen. Et ratio eſt, quia quando priores commemoramus, poſteriores jam in illis continentur, quoniam illæ principium ſunt, neque fieri poteſt, ut reſectio in illis committatur, cum tamen in poſterioribus, quæ non ſunt nomen, ſi nomen fiant, committeatur reſectio. Et propterea duæ poſteriores non ſcribuntur ut per ſe ſolæ nomen conſtituant. Dominus monſtret nobis mirabilia legis ſuæ.*

XVIII. Patet hinc iterum, quanta ſit inter *tres Superiores & Septem inferiores differentia*, tanta ſc. quanta inter *Subſtantiam & attributa* eſſe ſolet. cum *Corona, Sapientia, & Converſio*, ſive *Intelligentia, Subſtantia Divina* ſint, reliquæ *inferiores* vero *attributorum* nomine tantum veniant cenſendæ: Unde & literæ י״ה quæ *trium Superiorum* indicium ſunt, ſolæ per ſe nomen Dei conſtituunt; quod ו״ה, quæ *Inferiores* notant, præſtare non poſſunt, cum non per ſe, ſed in aliis, non vero extra eas (liceat Judæum præeuntem ſequi) ſubſiſtant.

XIX. Quam differentiam etiam a R. Menachem Racnatenſi inculcari auctor eſt inſignis noſtri temporis Cabbaliſta, D. Henricus Morus, in *Ulteriori Diſquiſitione de rebus in amica Reſponſione contentis*, quæ occurrit *Cabbalæ Denudatæ* Part. II. ubi pag. 118. ita inquit: *Et certe* R. Menachem Haraknati *ſeptem poſteriores Sephiroth ſolas* מדות *ſeu Modos appellandas cenſet &c.* Hactenus equidem locum iſtum in dicto auctore invenire non potui; non dubito vero quin ad illa ejus verba reſpiciat, quæ doctiſſimus Rittangelius ex Racnatenſi adducit, Lib. *Jezira*, pag. 193. ubi poſtquam in præcedentibus de *Septem Extremitatibus* egiſſet, ita pergit: אך שלש ראשונות הם שכליות ולא נקראו מדות ועתה אין אנו בפירושם. *Veruntamen* TRES PRIMÆ INTELLECTUALES *ſunt, & non vocantur* מדות MENSURÆ *ſeu* ATTRIBUTA; *ſed nunc non eſt de his agendi locus.* Quod *Superiores attributa* vocari poſſe negat, ei me alibi quoque affinia legiſſe memini; quod vero eas *intellectuales* vocat, quomodo ipſam eas mentem divinam eſſe dicere vult, illi atteſtatur R. Joſeph bar Chajim, in *Explicatione decem Sephiroth*, quæ occurrit in *Likkute Schechecha uphea*, fol. 21. col. 1. נמצא הג׳ ראשונות כתר עליון המחשבה והחכמה ובינה הם ספירות שכליות

שכליות רוחניות ונקראים ר״וח ונש״מה ונ״פש רוב המקובלים בזה
כש״מה רו״ח ונ״פש מלמעלה למטה או נ״פש ר״וח ונש״מה מלמטה למעלה:
ועלת העלות ית׳ הוא כנשמה לנשמות כלומר לאותן שלשה ספירות שהם
כנוך: „Atque inde patet, tres Primas, CORONAM SUMMAM, ſeu COGITA-
„TIONEM, & SAPIENTIAM & INTELLIGENTIAM eſſe Sephiroth INTEL-
„LECTUALES & SPIRITUALES, quæ vocantur, SPIRITUS, SPIRACU-
„LUM & ANIMA. Plerique Cabbaliſtæ ita recenſent, SPIRACULUM,
„SPIRITUS & ANIMA, ſuperne deorſum; aut ANIMA, SPIRITUS &
„SPIRACULUM, inferne ſurſum. At CAUSA CAUSARUM, quæ benedi-
„cta ſit, eſt tanquam Spiraculum illis Spiraculis (aut MENS ILLIS MENTI-
„US) q. d. tribus illis Sephiroth, quæ ſunt כנוך„ Quid כנוך ſit, hacte-
nus non ſatis aſſequor, quare verſionem ejus intermittere malui, quam inepta aliqua lectorem in errorem inducere. Cæterum ſatis inde liquet, quid de *tribus primis* ſit ſentiendum, eoque magis, quoniam Infinitam Dei Eſſentiam tribus illis communem facit. Similia hiſce Rittangelus paſſi allegat, ubi imprimis videantur, quæ lib. cit. pag. 65. & ſequentibus aliquot, nomine R. Schabthe adducit, quæ & Trinitatem mani. eſte demonſtrant, & noſtra comprobant, & aliis Cabbaliſtis facilius intelligendis viam ſternunt. Nobis interea ex aliis adhuc unum atque alterum teſtimonium afferre placet.

XX. Likkute Schechecha uphea, f. 22. col. 1. ומחשבה וחכמה והבינה שהם כנשמה שלשתן אחד Et COGITATIO & SAPIENTIA & INTELLIGENTIA, *quæ ſunt* ANIMA, TRES ILLÆ UNUM SUNT, & paulo poſt, ואלו הן א׳ מחשבה ב׳ חכמה ג׳ בינה ואלו ג׳ מנהיגין הו׳ מדו׳ שהן למטה מהן: *Et illæ ſunt, prima* COGITATIO, *ſecunda* SAPIENTIA, *tertia* INTELLIGENTIA, *quæ moderantur* SEPTEM ATTRIBUTA INTERIORA, rurſum ibidem ועל כן צריך להקדים הראשונות שהם מקימות האחרונות *Et propterea oportet præmittere* (*Tres*) PRIORES, *quæ* SUSTENTANT POSTERIORES.

XXI. Menachem Racnatenſis in Leg. f. 53. col. 2. ובמלת א״ז ישי״ר רמז לעשר ספירות כי הא״לף כוללת השלשה הראשונות והז״ין לשבעה קצוות וכן אר״זל במלת א״ז בואו ונקלס ליחיע הרוכב על שבעה: *Et in vocula* א״ז *tunc cantabit, eſt indicium decem Sephiroth.* א *enim* TRES SUPERIORES *comprehendit, &* ז׳ SEPTEM EXTREMITATES. *Et dicunt R. N. p. m. de vocula* א״ז *Venite & laudemus illum* UNICUM QUI INVEHITUR SUPER SEPTEM. Habes hic iterum myſterium UNUS, TRIUM, & SEPTEM, quod olim in die Expiationis ſeptenis octonisve ſanguinis ad propitiatorium adſper-

ſperſionibus fuiſſe adumbratum, auctor eſt R. Bechai in Leg. fol. 132. col 2. על פני הכפורת ולפני הכפורת יזה שבע פעמים. חיו ההזאות כיום הכפורים שמונה אחת למעלה ושבע למטה בכאן ארמוז לך אחת למעלה כנגד המעלה הראשונה העליונ׳ הכוללת עמדת החכמה והבינה ושבע למטה כנגד השבעה ושנינו במסכת יומא פרק הוציאו לו וכך היה מונה אחת׳ אחת ואחת׳ אחת ושתים׳ אחת׳ ושלש׳ אחת וארבע׳ אחת וחמש אחת ושש׳ אחת ושבע׳ והבן כי כשאמרו אחת הוא השלשה וכשאמרו אחת ואחת פירוש השלשה והגדולה וכן בלן עד המוף:
„Superficiem propitiatorii, & anteriora propitiatorii adſperget ſepties. Ad- „ſperſiones in die Expiationis octonæ erant, UNA SURSUM, & SEPTEM „DEORSUM, quod hic tibi explicabo. UNA SURSUM, & SEPTEM DE- „ORSUM fiebat, reſpectu PRIMI SUPREMI GRADUS, qui SAPIENTIAM „& INTELLIGENTIAM ſecum comprehendit; SEPTEM vero DEOR- „SUM, reſpectu illarum SEPTEM. Et legimus in Tractatu Joma, cap. Pro- „ferunt illi: atque ita numerabat, una; una & una; una & duæ; una & tres; „una & quatuor; una & quinque; una & ſex; una & ſeptem, Et obſerva, „quod quando dicunt UNA, ea ſit TRES; & quando dicunt, una & una, inter- „pretandum ſit, TRES & MAGNIFICENTIA, & ſic omnes ad finem uſque. Eadem teſtatur R. Abraham Seba in *Zeror hammor*. fol. 99. col. 4. Sed hæc, aliaque quæ ex aliis adducere poſſemus, nunc omittimus, præſertim quia in ſequentibus *ſeptem inferiorum* adhuc frequens erit mentio facienda.

XXII. Quod Theſi XV. lit. I. præterea diximus, *Deum O. M. per inferiores Sephiroth ſeſe in mundo manifeſtare, eumque per illas mederari*, de eo R. Meir ben Gabbai teſtatur, Abhod. hakk. fol. 15. col. 4. fine, & fol. 16. col. 1. principio. Periodi illius clauſulam exhibére ſuffecerit, quæ hæc eſt: ובזה כשלמו שבע מדות הבנין שהם לצורך העולם שהם אבות ושורש לאלו השמות שהוא נקרא בהם עם הלופס לא בבחינת עצמו כי אם בבחינת נבראיו:
„Atque ita abſolvuntur SEPTEM PROPRIETATES STRUCTURÆ QUI- „BUS MUNDUS INDIGEBAT, quæ ſunt fundamentum iſtorum nominum „quibus ille (Deus) appellatur, una cum Synonymis illorum; neque tamen „id ipſius reſpectu, ſed tantum reſpectu creaturarum ejus. Videſis etiam, quæ Rittangelius prolixe in hanc ſententiam ex Sohar & Racnatenſi citat, libr. Jezira, p. 185. & 192. & ſqq.

XXIII.

XXIII. K. Septem Inferiores iterum dividuntur in SEX EXTREMITATES, *&* ULTIMAM SEPHIRAM, *Septimam ſeu decimam, quæ* שכינה SCHECHINA *vocatur; de qua* Cabbaliſtæ *longe plurimas traditiones, munus aliquod mediatorium, Mediatoremque ipſum haud obſcure arguentes, enarrant.*

Latiſſimus hic ſeſe campus aperiret, in quem noſtra ſe diffunderet diſſertatio, ſi quæ paſſim a Cabbaliſtis de hac *Schechina* traduntur, luberet proferre. Paucis noſtram de ea mentem aperuiſſe, & tum quædam, quæ ad præſentis loci illuſtrationem facere videbuntur, in medium produxiſſe ſuffecerit. Cum itaque *Septem inferiores* tantum *attributa* ſtatuantur, eaque non Dei in ſe ſimpliciter & abſolute conſiderati, ſed relate ad mundum creaturasve rationales, vel Eccleſiam potius, in cujus gubernatione (Cabbaliſtæ הנהגה vocant, quod *οἰκονομίαν* commode interpreteris,) has ſuas virtutes exſerat & demonſtret; uti jam ex theſ. præc. quodammodo conſtare poteſt. Et deinde *ſex primæ* in *Septima* omnes inveniantur & uniantur, perque eam in mundum inferiorem influant & in illo manifeſtarentur: Denique ea illi attribuantur, quæ aperte officium quoddam inter Deum & homines mediatorium evincant; qualia ſunt, quod ſine ea in conſpectum S. B. venire, precesve ad eum fundere non liceat, quod ſit altare ab ipſo Deo ordinatum, ut אמצעי Mediator ſit, pacemque faciat inter ſe & Iſraelem, &c. facile animum inducimus credere, hac ultima Sephira officium Meſſiæ Mediatorium, in quo Deus omnes ſuas perfectiones demonſtret, ab antiquioribus Hebræis fuiſſe deſignatum. Rurſum, cum hanc *Schechinam Angelum* vocent, imo סרסור ומליץ *Mediatorem & interpretem ſeu advocatum*; eaque de illa prædicent, quæ plane perſonalia ſunt; & in Veteri Novoque Teſtamento Meſſiæ attributa leguntur: iterum nulli dubitamus, quin is quoque olim hoc nomine fuerit intellectus, qui id muneris apud Deum gerat. In qua poſteriori ſententia nos id confirmat, quod videmus Cabbaliſtas huic ultimæ Sephiræ eadem nomina, quæ ſecunda ex ſuperioribus obtinet, impoſuiſſe. Secunda *Sapientia* vocatur, uti ex ſuperioribus jam plus quam manifeſtum eſt; etiam ultima ſeu Schechina *Sapientia* eſt; illa ראשית *Principium* eſt, & hæc eodem nomine venit: origoque *Sapientiæ* hujus *inferioris* ex illa *ſuperiori* derivatur.

XXIV. Quod ne gratis dixiſſe videamur, teſtem citare lubet R. Meir B. Gabbai, cujus in Abhod. hakk. fol. 88. col. 3. hæc ſunt verba: ובמדרש של
ר׳ נחוניא בן הקנה ומאי דכתיב ממקומו מל״הד לבת מלך שבאת מרחוק
לא ידעו מאין באת עד שראו שהיא אשת חיל נאה והגונה בכל מעשיה
אמרו ודאי היא מצד האור נלקחה כי במעשיה יאור העולם שאלו
אותה מאין את אמרה ממקומי אמרו אם כן גדולים אנשי מקומך
ברוכה תהיה ומבורכת ממקומך ע״כ וכוונתם ע״ה באומרם מצד האור
נלקחה

נלקחה על חכמת אלהים כי הכמה מהכמה והוא מקום רחוק שבאת ונאצלה משם כי מרחוק יי׳ נראה ומשם מתברכת וזה סוד ברוך כבוד יי׳ ממקומו׳ ועליו אמר יונתן בן עוזיאל ע״ה בריך יקרא דיי מאתר בית שכינתיה והוא תוספת באור כי יקרא ושכינתא הכוונה על ה״א אחרונה שבשם הגדול והוא הכבוד והשכינה ואתר בית שכינתיה היא בית בראשית וגם בית שכינתיה כי של מקום האצילות והכל שוכן שם ומתיחד שם כי חסוף נעוץ בראש והראש בסוף וחכמה בראש וחכמה בסוף להורות כי הכל מיוחד אחד ומיוחד ואם כן והכוונה האמיתית והסוד הנעלם באומרו ממקומו כאלו אומר מעצמו כי אין מקומו דבר זולתו ונו׳ „Et in „Medraſch R. Nechonja ben Hakkana (alias liber Bahir vocatur :) Et quid eſt, „quod ſcriptum eſt (Ezech. III, 12.) EX LOCO SUO? quoniam nemo eſt „qui novit locum ejus. Parabola : Cui res hæc eſt ſimilis? Filiæ Regis, quæ „e longinquo veniebat, neſciebantque homines unde veniret, donec viderent „illam viraginem eſſe, & in omnibus actionibus ſuis pulchram & decoram. Di„cebant itaque, omnino hæc ex parte lucis deſumta eſt, cum ejus actionibus „mundus illuſtretur. Rogabant autem illam etiam, unde Tu es? ex loco meo, „inquit, reſpondent iterum: Si ita ſit, magni erunt viri loci tui (*aut* cives „tui.) Benedicta ſis atque iterum benedicta ex loco tuo, hactenus illi. Cum „dicunt R. N. p. m. EX PARTE Lucis DESUMTA eſt, id de SAPIENTIA DEI in„telligunt, non SAPIENTIA EX SAPIENTIA EST; & hic locus longinquus eſt, „unde venit & emanavit: nam e longinquo Dominus apparuit (Jer. XXXI, 3.) „atque inde benedicitur illi aſſiduo. Et hoc eſt myſterium, BENEDICTA SIT „GLORIA DOMINI EX LOCO SUO. Et de eo loquitur Jonathan Uſielides p.m. „Benedicta ſit gloria Domini EX LOCO DOMUS SCHECHINÆ SUÆ. Et hæc „paraphraſis eſt, quoniam & GLORIA & SCHECHINA HE POSTREMUM notant, „quod eſt in nomine illo magno, quod eſt GLORIA & SCHECHINA. Et LO„CUS DOMUS SCHECHINÆ SUÆ, eſt litera ב׳ in voce בראשית. Aut etiam „DOMUS SCHECHINÆ SUÆ, quia ibi eſt locus emanationis, & omnia ibi ha„bitant & unita ſunt, cum finis fixus ſit in principio, & principium in fine, & „SAPIENTIA in principio & SAPIENTIA in fine: ut doceat hæc omnia eſſe „unitatem unam & perfectiſſime unitam. Quod ſi ita ſit, hic genuinus ſen„ſus erit, & abſconditum illud myſterium, quando dicit, EX LOCO SUO, id „eſt, EX SE IPSA; cum locus ejus non ſit quicquam præter illam ipſam.

XXV. Digna eſt elegantiſſima hæc parabola, ad quam ἐν παρόδῳ gradum paululum ſiſtamus, quamque cum veritate Evangelica, cui pleraque conſentanea docet, conferamus: cum nulli aptius, quam Meſſiæ Dei Filio, queat appli-

applicari. Hujus enim *originem* ſibi *ignotam* fore, teſtantur Judæi, Joh. VIII, 27. *ὁ δὲ χριστὸς ὅταν ἔρχηται, οὐδεὶς γινώσκει πόθεν ἐστίν, Quum autem Chriſtus venerit, nemo cogniturus eſt, unde ſit*, ad eam ſc. reſpicientes, quæ humana major ſit atque excellentior, cum alias non ignorarent, eum Bethlehemo fore oriundum, Ibid. v. 42. Et aſſentitur Chriſtus ipſe, Joh. VIII, 14. *ὑμεῖς δὲ οὐκ οἴδατε πόθεν ἔρχομαι, Vos vero neſcitis unde venerim, & quo vadam.* At *ex operibus* ejus, quæ omnia *decentiſſima*, planeque admiranda, Marc. VII, 37. *illum cognituri erant*: Unde & Salvator ad illa provocabat, Matth. XI, 2. ſqq. Joh. V, 36. multique ex populo eum verum Meſſiam agnoſcebant, dicentes: *Quando Meſſias venerit, num ſigna plura edet iis quæ ille edidit?* cap. VII, 31. confer etiam Luc. XXIV, 19. & 21. Joh. VI, 14. Eſt etiam ille *ex Luce deſumtus, lux ipſa* Joh. I, 4. ſqq. *illuminans omnem venientem in mundum*, verſ. 9. *lux mundi*, VIII, 11, non tantum ad illuminationem *Iſraelitarum*, Eſ. VIII, 23. & IX, 1. Matth. IV, 14. ſq. ſed & *gentium*, Luc. II, 32.

XXVI. Quod propius ad noſtrum ſcopum facit, & ad noſtræ ſententiæ confirmationem, id eſt, quod in explicatione *Schechina Sapientia* vocatur, & *ex Sapientia Superiori orta & cum ea perfectiſſime dicitur unita.* Cui ſi addas quod de *Schechina* in Hechal Adonai legitur, fol. 31. col. 1. והמדה הזאת היא ראשית ותחלת הכנסה לאצילות מלמטה למעלה ואין דרך להגיע לראשית זולת אם יקנה המדה הזאת שהיא חכמה של שלמה ולכן תקרא ראשית: *Et hæc proprietas (Schechina) eſt* PRINCIPIUM, *& initium ingreſſus ad cognoſcendas Emanationes, inferne ſurſum. Neque alia ulla ratio; qua homo illum (ingreſſum ſuum) promoveat ad* PRINCIPIUM (*Sapientiam Superiorem*, quam etiam ראשית *principium* vocari paulo ante dixerat,) *niſi hanc proprietatem, quæ eſt* SAPIENTIA SALOMONIS, *jam ante ſibi fuerit lucratus* (conf. Phil. III, 8. *ἵνα χριστὸν κερδήσω*) *qua de cauſa etiam ipſa* PRINCIPIUM *vocatur.* Et ex Maarecheth haëluth, fol. 138. col. 2. כבר בארתי בשער הטעם כי נגנז האור הראשון בסבת חטא האדם ונשארה ההשגה בשר העולם: *Et jam explicui in Schaar hattaam, Lucem illam primogeniam* (hæc ſecunda Sephira eſt, *Sapientia ſuperior*,) *propter peccatum Adami abſconditam eſſe, & apprehenſionem tantum ſupereſſe in principe mundi*, qui eſt ipſa Schechina. Hæc, inquam, ſi quis prioribus addat, & paulo conſideret attentius, id inde manifeſtum eſſe putem; Veteres Hebræorum Sapientes hoc modo duplicem in Sapientia *σχέσιν* conſideraſſe, quarum altera quidem abſoluta ſit, altera vero œconomica & ad homines relata, qui Sapientiam non ſimpliciter ut ſecundam Sephiram, & principium reliquarum contemplari debeant, quæ contemplatio & difficilior & inutilior futura eſſet: ſed œcono-

conomice quatenus hominibus *a Deo facta eſt Sapientia*, 1. Cor. I, 30. ita illis cognoſcenda, *ut veritas in illa eſt*, Eph. IV, 22. *in qua cognitione omnes theſauri Sapientiæ & notitiæ ſunt abſconditi*, Col. II, 2. 3. & *ſalus* denique ipſa, Joh. XVII, 3.

XXVII. Huic igitur *Schechinæ*, ut e diverticulo in viam redeamus, a Cabbaliſtis ſpeciatim conſideratæ & a ſex præcedentibus Sephiroth, uti ex antecedentibus jam ſatis liquet, diſtinctæ, cum alia multa adſcribuntur Mediatorem deſignantia, tum etiam nonnulla ab hoc noſtro loco minime aliena.

XXVIII. Vocatur ὁ μάρτυς ὁ πιςός, quomodo Legatus eſſe dicitur, ad id emiſſus ut de voluntate Legantis teſtaretur, vid. Joh. I, 6. 7. 8. coll. Mal. III, 1. & quidem *fidelis teſtis*, qui rite & exacte ad præſcriptum Legantis munere ſuo defungatur. Sic *Schechina* conſtanter מלאך vocatur vel שליח *Legatus*, quod probatione non indiget, modo de *fide* ejus teſtimonia afferamus. Likk. Schech. uphea, fol. 24. col. 1. ubi myſterium hujus angeli deſcribitur עושה כי שמו מטטר"ן כלום׳ מנטטו״ר ופי׳ שליח והזקת שליח שליחתו: *Nam nomen ejus eſt* METATRON, *quaſi dicat*, MENTATOR, (reſpicit forte Græcum μηνύτωρ; videſis Lex. Buxtorffii ad vocem מטטרון) *quod* LEGATUM *ſignificat. Et præſumtio eſt de Legato, quod (fideliter) Legatione ſua fungatur*, in præcedentibus illum *fidelem* vocari ait, והוא הנקרא שכינה והוא והנקרא רוח נאמן: *Et ille eſt, qui vocatur Schechina, & qui vocatur Spiritus.* FIDELIS.

XXIX. Ὁ ἄρχων τῶν βασιλέων τῆς γῆς. Sic frequenter Cabbaliſtis appellatur, שר העולם *Princeps mundi.* Gale Raſaja, MS. fol. mihi 3. col. 1. הנקרא בעבור כן מטטרון רע שהמלאך הגואל שהוא מדת דוד נקרא מטטרון ושר העולם לפי שכנהיג העולם בכח השם הגדול וממנו מקבל שפע: „Qui propterea Metatron vocatur. Scito angelum illum Redemtorem, „qui eſt proprietas Davidis (*id eſt ultima Sephira*,) Metatron vocari & PRINCI- „PEM MUNDI, quia gubernat mundum virtute nominis magni, a quo in- „fluentiam accepit.„ In Hechal Adonai, fol. 30. c. 2. שר העולם על ב׳ פנים כל מלך יש לו שרים והם עבדיו והמדה הזאת היא שר וגם עבד למלך העולם העליון והוא תחתיו וממלא מצותו והשר הנה גם הוא שר ונגיד לכל העולם: „Vocatur Princeps mundi duplici reſpectu. Omnis Rex ha- „bet principes, qui ſervi ejus ſunt: & hæc Proprietas eſt Princeps, atque et- „iam ſervus Regis mundi Superioris, & ipſe infra illum eſt, & perficit mandata „ejus. Et ecce hic Princeps etiam ipſe PRINCEPS EST ET DOMINUS „TOTIUS MUNDI.„ Quæ iterum noſtro Meſſiæ optime conveniunt, quo non tantum eſt ארון כל הארץ, *Dominus totius terræ*, uti Schechina ſæpe vocatur, & totius mundi, *cui data omnis poteſtas in cælo & in terra* Matth. XXVIII, 18. Sed

Sed & Patri ſuo *ſervus*, Jeſ. LIII, 11, Phil. II, 7. quem ea propter *ſe majorem* dicit Joh. XIV, 28. *cujus voluntatem & mandata exſecutus eſt*, Joh. IV, 34. VI, 38. XVII, 4.

XXX. *Τῷ ἀγαπήσαντι ἡμᾶς.* Si Likkute Schehcecha uphea fol. 24. col. 1. de Principe illo dicitur, והוא פועל באה״יה יהוא מחבב כל איש אלהי „Et ille operatur per (nomen) אהיה, & amore ſuo amplectitur omnem hominem divinum,„ Quod dicitur *de ablutione peccatorum per ſanguinem ejus*, eo referri poteſt, quod *Schechina victima & altare* vocatur, uti hæc teſtimonia albi, Deo volente ſumus exhibituri.

XXXI. L. Inferiores Sephiroth etiam קילוה TONITRUA *&* VOCES, גרות LAMPADES, *&* עונים OCULI, *vocantur.*

Hæc ob duo alia apocalypſeos loca addimus, ex quibus noſtræ ſententiæ inſigne robur accedit. Cap IV. enim verſ. 5. *Septem ille Spiritui Dei*, quos *ſeptem Sephiroth inferiores* eſſe probavimus, *φωναὶ καὶ βρονταί*, *tonitrua & voces*, & *ἑπτὰ λαμπάδες*, *Septem lampades* appellantur : & Cap. V, 6. *ἑπτὰ ὀφθαλμοὶ Septem oculi.* Adeo ut ſi hoc probaverimus, ſeptem Sephiroth iiſdem nominibus vocari, dubitari nequeat, quia utrobique unum idemque denotetur. Sunt etiam loca, ubi רבקים *fulgura* dici videntur, & thronus Dei מבזיק *fulgurans*: Verum cum in iſtorum explicatione ipſimet nobis ex omni parte ſatisfacere nequeamus, neque incertis conjecturis Lectorem paſcere lubeat; ea nunc proferre ſuperſedebimus, alias forte exhibituri, ſi quando nobis genuinum illorum ſenſum aſſequi contingat.

XXXII. Vocantur קולות VOCES & TONITRUA. Pardes Rimmonim fol. 168. col. 2. וכל שבע ספירות נקראים קולות והם ז׳ קולות שבמזמור הבו וכלם מצד הת״ת הנקרא קול כמו שנבאר ואפילו במתן תורה נקראים קולות מצד התפארת והם ששה קולות והוא קול שביעי הכולל כלם בסוד עלייתו אר״ל הבינה וגו׳ „Et omnes Septem Sephiroth vocantur קולות VOCES & TONITRUA ; Et illæ ſunt SEPTEM VOCES & TONITRUA „quæ Pſ. XXIX. memorantur. Et omnes ita appellantur ratione PULCHRITUDINIS, quæ קול TONITRU & VOX vocatur. Atque etiam in Legis pro„mulgatione VOCES & TONITRUA dicuntur ratione PULCHRITUDINIS. Illæ „ſunt SEX VOCES & TONITRUA ; hæc vero eſt SEPTIMA VOX & TONITRU com„prehendens reliquas omnes in myſterio adſcenſionis ſuæ ad INTELLIGEN„TIAM &c. Quod in Legis promulgatione ſeptem *voces & tonitrua* audita eſſe ait, & Pſ. XXIX. recenſeri, ei nobiliores quique Cabbaliſtæ, qui in Legem commentati ſunt, adſtipulantur. R. Menachem Racnatenſis in Legem fol. 101. col. 3. etiam antiquiſſimum librum Bahir citat, ubi illa *tonitrua* ea eſſe dicantur,

 quo

quorum Pſal. XXIX. mentio fiat; ipſe vero mox ſingula de ſingulis Sephiroth interpretatur.

XXXIII. R. Bechai in Legem fol. 120. col. 3. והנני מעורר כי יש כאן חמשה פסוקים ובכל פסוק ופסוק יזכור ענן והם כנגד חמש ספירות שהן קולות שהזכירו החכמים בחמשה קולות נתנה התורה ואף על פי שהשיג משה שבעה קולות שהן שבעה ספירות וכמו שבארתי בסדר וישמע יתרו וגו׳ „Atque ecce te monebo, hic quinque verſus eſſe, in quorum unoquoque (Moſes) nubis meminerit, idque reſpectu quinque Sephiroth, quæ ſunt VOCES & TONITRUA, quorum meminerunt Sapientes, quando dicunt: Quinque VOCIBUS & TONITRIBUS Lex eſt data. Et licet Moſes apprehendiſſet SEPTEM VOCES & TONITRUA, quæ ſunt SEPTEM SEPHIROTH, „quemadmodum jam explicui in Sectione Jethro, &c.„ Idem fol. 89. col. 2. poſtquam *Septem illas voces* ex Pſal. XXIX. recenſuiſſet, ita pergit. ואחר שהשיג משה ז׳ ספירות הללו חזר ובקש למעלה מהם והוא שאמר הראני נא את כבודך ושם אכתוב בע״הי: „Et poſtquam Moſes has ſeptem Sephiroth apprehendiſſet, pergebat & ulterius contendebat ſupra illas. Et hoc eſt quod dicit: (Exod. XXXIII, 18) „monſtra mihi, quæſo gloriam tuam; atque ibi, volente Deo, illud ſcribam.

XXXIV. Etiam נרות *Lampades* dicuntur. Bechai in Leg. fol. 179. col. 2. והנה ז׳ מזבחות האלה הנם שבעה ימי בראשית וז׳ נרות המנורה *Et ſeptem illa altaria ſunt ſeptem dies creationis, &* SEPTEM LAMPADES *candelabri.* Loquitur autem ibi de ſeptem altaribus, quæ repræſentabant Septem Sephiroth, uti in ſequentibus pateſcet. Pardes Rimmonim, fol. 163. col. 3. ומלכות עולם כולל שבעה נרות שבעה ספירות: *Et Regnum mundi complectitur* SEPTEM LAMPADES, SEPTEM SEPHIROTH.

XYXV. Tandem quoque עינים *Oculi.* Bechai in Leg. f. 89. col. 2. והנה משה ע״ה השיג במעמד הקדוש הזה שבעה קולות שהן ז׳ ספירות ונקראים בלשון הקבלה ז׳ ספירות ובלשון רבותינו ז״ל שבעה קולות ובלשון הנביאים שבעה עינים והוא סוד הכתוב על אבן אחת שבעה עינים מלשון גוונים *Et ecce Moſes, ſuper quo ſit pax, apprehendit in hac ſanctiſſima ſtatione ſeptem* VOCES *&* TONITRUA, *quæ ſunt Septem* SEPHIROTH. *Vocantur autem ſtylo Cabbaliſtico Septem* SEPHIROTH,

Rabbi-

Rabbinico vero ſeptem VOCES *&* TONITRUA; *at prophetico ſeptem* OCULI. *Et hoc eſt myſterium, quod ſcriptum eſt, (Zach. III, 9.) ſuper lapide uno ſeptem oculi, ex ſignificatione colorum.* R. Menachem Zioni in Legem fol. 104. col. 4.
בארץ שהיא אבן הראשה על אבן אחת ז׳ עינים שהם ז׳ מאורות וז׳
ספירות: *In terra, quæ eſt lapis capitalis; Super lapide uno ſeptem* OCULI, *qui ſunt ſeptem luminaria, & ſeptem* SEPHIROTH.

XXXVI. Liquet hinc ſatis harmonia inter Johannem & Cabbaliſtas, a qua antequam diſcedamus, illud adhuc monendum eſt, quod tribus poſtremis teſtimoniis dicitur, ulterioremque convenientiam oſtendit. Sc. *Regnum* ſive *Schechinam ſeptem lampades vel Sephiroth complecti*, & *ſuper lapide uno*, qui idem eſt Schechina, *ſeptem oculos* eſſe; quomodo omnem plenitudinem in Schechina eſſe docere volunt, Johannes eodem modo Cap. III, 1. ὁ ἔχων τὰ ἑπτὰ πνεύματα τοῦ Θεοῦ, & Cap. V, 6. ἀρνίον ἔχον ὀφθαλμοὺς ἑπτὰ οἵ εἰσι τὰ ἑπτὰ τοῦ Θεοῦ πνεύματα τὰ ἀπεσταλμένα εἰς πᾶσαν τὴν γῆν, eum deſignans, in quo placuit Deo ut πᾶν τὸ πλήρωμα τὸν θεότητος *omnis plenitudo Deitatis* inhabitaret Col. I, 19. & II, 9. Quod vero addit de *Spiritibus emiſſis in totam terram*, locum, Zachariæ reſpicere videtur ubi *ſeptem oculi Domini* משוטטים בכל הארץ *obeuntes in tota terra.* Cap. IV, 10. quod rurſum cum eo convenit, quod Cabbaliſtæ dicunt, *Tres ſuperiores Sephiroth per Inferiores mundum gubernare.*

XXXVII. M. Decem hæ Sephiroth, ſunt fons & origo omnis Benedictionis, quæ hominibus obtingit.

N. Corona Summa.

Abhod. hakk. fol. 108. col. 1. ברוך סוד העדן המשכת החפץ מן
האין מקור הברכות: *Benedictum ſit myſterium Paradiſi, derivatio beneplaciti ex* אין NON ENTE, FONTE BENEDICTIONUM. Vox אין *non Ens*, *Coronam ſummam* notat, ſic dictam, quia hominibus minus multa de illa aſſequi & cognoſcere licet, de quo Pſeudo-pelia noſter fol. 91. col. 1. והם סתרי
כ״ע וחכמה והחכמה מאין חמצא כלו׳ מכ״ע שאינו מושג מהותו משם
ומצארת החכמה: *Hæc ſunt arcana* CORONÆ SUMMÆ *&* SAPIENTIÆ. *Et* SAPIENTIA *ex* אין *exiſtit* (*Jobi XXXVIII*, 12.) *Vult dicere, ex* CORONA SUMMA, *cujus eſſentia apprehendi nequit, inde* SAPIENTIA *exiſtit.*

XXXVIII. O. Sapientia.

Maarecheth haelahuth fol. 37. col. 2. אתה שליט בהדר הספירה השניה
שהיאת חכמה הנקראת ברכה מספקת משפע המקור המתברך: *Tu dominaris in gloria, o Sephira Secunda, quæ es* SAPIENTIA, *quæ vocaris* BENEDICTIO, SUPPEDITANS INFLUXUM EX FONTE BENEDICTO.

XXXIX.

XXXIX. P. Intelligentia.

De hac ſingulare teſtimonium jam non occurrit; eſt tamen ubi ſimul cum reliquis benedictionis auctor conſtituatur. Bech. in Leg. fol. 5. 1. ומה שכתב בספר יצירה הקק ולא הזכיר מי החוקק חכוונה על הכתר כי הדבר החקוק הם שלשה ספרים שהם שלשה אותיות של שם שחקק חכתר והן י״הו שהן אותיות מתברכות ומברכות כל המתברך: *Et quid eſt quod ſcripſit in libro Jezira; exaravit, neque commemorat, quis ille ſit qui exaravit? Id intelligendum eſt de* CORONA, *quia id quod exaratum eſt, ſunt tres libri, qui ſunt tres literæ nominis quod exaravit* CORONA; *& illæ ſunt* י״הו *quæ ſunt literæ benedictæ &* BENEDICENTES CUICUNQUE BENEDICITUR. Literæ hic Cabbaliſtice pro ipſis Sephiroth ſunt ſumendæ, quarum ſigna & indicia a Cabbaliſtis ſunt conſtituta; quemadmodum ipſe Bechai in ſequentibus *tres libros & tres literas* de *Sapientia & Intelligentia & reliquarum complexu* interpretatur. Notum autem eſt ה primum deſignare *Intelligentiam,* ut adeo etiam illi origo benedictionis adſcribatur.

XL. Q. Septem inferiores.

Hæ enim ſunt per quas Deus O. M. operatur, & benedictionem effundit. Bech. in Leg. f 179. col. 2. ועל דרך הקבלה את שבעת המזבחות ערכתי מה שעשה מהם שבעה ומה שהזכירם בה״א הידיעה הכל בהשגחה ומוונה ידועה כי בלעם ברוב חשקו לקלל רצה להמשיך רצון מחמחשכה הטהורה אל כל השבעה ולהשפיע בם כת ולא הספיק אצלו שיעשה מזבח אחר ועשה ז׳ מזבחות בדי שיפעלו כל המדות רצונו ויספיקו מחשבתו בהמשכת הרצון: „Et „Cabbaliſtice, ſeptem altaria diſpoſui, (Num. XXIII, 4.) Quod ſeptem illa „fecerit eorumque meminit cum He demonſtrativo, id omne omnino præ„meditato egit, & cum intentione nota. Bileam enim quum vehementiſ„ſime (Iſraeli) maledicere geſtiret, benevolentiam ex PURISSIMA COGI„TATIONE AD OMNES SEPTEM derivare, iisque robur ſuppeditare „volebat: neque ſufficiebat illi unum (altare) exſtruxiſſe, ſed ſeptem erexit, „ut ſcilicet omnes proprietates deſiderium ejus perficerent, votique eum „damnarent dum benevolentiam (Dei ad illum) derivarent.„ *Cogitatio* aliquando א״ס notat, *Infinitum* illud, ſive *infinitam Dei Eſſentiam*; aliquando vero etiam *Coronam ſummam & Sapientiam*: Quandocunque autem hic ſumatur, id ſatis liquet, Septem Sephiroth inferiores intervenire ad benedictionem in homines derivandam, ad quas proinde hi in precibus ſupplicationibusque ſuis debeant eſſe intenti.

XLI. R. In primis vero Schechina.

Hechal Adonai fol. 27. col. 1. בריכה הוא מקום קבוץ מים הבאים מן הנהר להשקות את הגנות והשדות כן במדה זאת יתקבצו כל מיני שפע ואצילות ; להשפיע ולברך לכל הגנות ולכל הנבראים Vocatur בריכה PISCINA. *Hæc eſt locus ubi aquæ colliguntur, quæ veniunt ex flumine ad irrigandos hortos & agros. Sic in hac Proprietate congregantur omnes ſpecies influentiæ & Emanationum, ut affluenter ſuppeditet & benedicat omnibus hortis & omnibus creaturis.* Confer iterum Joh. I, 14. 16. Eph. I, 3. Col. I, 19. & II, 9. 10. &c. Rurſum ibidem: בריכה היא עצמה הברכה והיא ברוכה ומברכת ומבורכת תמיד לכל והיא נתנה לאברהם ולבניו לנחלה במתנה שנאמר והיה ברכה והיא נחלת שבטי ישראל וזאת הברכה היא להם והוא סוד י״בק ופי׳ יח״וד בר״כה קד״ש Vocatur ברכה BENEDICTIO. „Et illa ipſa eſt benedicto, & eſt benedicta atque iterum benedicta, & benedicit aſſiduo omnibus. Et illa Abrahamo & filiis ejus dono data eſt in hæreditatem, juxta id „quod dicitur (Gen. XII, 3,) Et eſto benedictio. Et illa eſt hæreditas tribuum „Iſraelis, & hæc benedictio illorum eſt: & hoc eſt myſterium י״בק id eſt „(per Raſche Tebboth) יח״וד ברכה קדוש Unio, Benedictio, Sanctifi„catio.

XLII. S. Hæ tandem omnes Sephiroth in precibus & Supplicationibus ſunt conjungendæ.

Id ſæpe inculcant Cabbaliſtæ, ad id, ut homo benedictionem a Deo eliciat, neceſſarium eſſe, ut ſumma imis conjungat, & omnia inter ſe vera fide & firma animi intentione perfectiſſime uniat. R. Menachem Racnatenſis in Leg. fol. 117. col. 1. והנה השומר השבת כהלכתו מייחד הקב״ה וכנסת ישראל וגורם ברכה למעלה ולמטה ביחוד ההוא: *Et ecce qui Sabbathum rite obſervat, ille unit Deum O. M. & Cœtum Iſraëlis* (hæc eſt Schechina,) *& cauſatur hac ſua unitione benedictionem & ſupra & infra.* Quæ iſta Sabbathi obſervatio ſit, & quæ unitio, ex Thes. XVI. repeti poteſt, ubi myſterium UNITIONIS UNIUS, TRIUM, & SEPTEM, fuſe declaratur. R. Meir ben Gabbai in Abhod. hakkod. fol. 33. col. 3. אבל כשיעבוד בכוונה ההיא אשר כתבנו הנה הוא פותח המעין וממשיך שפע הברכה למעלה והנה הוא מיחד בכוונה ההיא השם הגדול בכחותיו עד א״ס והוא עשיית הטוב בעיני השם וגם הוא יחולו הברכות ההן על ראשו ועשו רצונו כמו שהוא עושה הרצון העליון וגו׳ *Sed*

quem cum hac intentione, de qua jam ſcripſimus, cultum ſuum inſtituit, ecce tunc aperit fontem, & derivat ſuperius copioſam benedictionem. Et ecce tibi, hac intentione unit nomen illud magnum cum perfectionibus ſuis uſque illud Ens Infinitum, & hoc eſt quod bonum eſt in oculis Domini. Et propterea requieſcent hæ benedictiones ſuper capite illius, perficientque voluntatem ejus, quemadmodum ipſe exſequitur voluntatem illam excelſam. Egerat autem in præcedentibus de קרבן *ſacrificio* שהוא מקרב הכחות הקדשות *quod unit ſanctiſſimas Dei virtutes aut perfectiones;* inque ejus locum jam precationes quasdam inſtitutas dixerat, in quibus ſimiliter unitio illa intendenda. Idem fol. eod. col. 4. מטבע העבודה לשם המיוחד בכוונה אשר הודענו סודה ובארנו ענינ׳ לפתוח המקור ולהמשיך אצילות הברכה מראש המחשבה עד סופה ומשם מתפשטת אל התחתונים הגורמים זה בעבודתם כי בהתברך השם הגדול יתברך העובד הממשיך הברכה בעבודתו: „Atque ea natura eſt illius cul„tus, qui præſtatur nomini approprieato cum ea intentione, cujus myſte„rium jam indicavimus atque interpretati ſumus, ut aperiat fontem, derivet„que emanationem benedictionis a principio Cogitationis uſque ad finem ejus, „unde ad inferiores diffunditur, qui cultu ſuo id cauſantur. Nam cum bene„dicitur nomini illi magno, etiam benedicitur τῷ προσκυνητῇ, qui cultu ſuo „benedictionem derivat &c.„ Quis autem ita Deum vere colat, mox explicat, כי העובד בכוונה הראויה הוא המיחד את השם בכחותיו ובזה נותן און וחיל כו בסוד באלהים נעשה חיל ובסוד תנו עוז לאלהים ומהעוז ההוא נותן אל העובד ההוא: *Nam ille, qui ea qua decet intentione (Deum) colit, is eſt, qui unit* Dominum *cum perfectionibus ſuis; atque ita illi vires largitur juxta myſterium (verborum* Pſal. LX, 14.) *In Deo agemus ſtrenue,* (& Pſal. LXVIII, 25) *Tribuite* Deo *robur. Et ex hoc robore iterum largitur cultori huic.* Et hinc illi, qui hæc obſervant, paſſim העובדים האמיתיים, *οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ veri adoratores,* dicuntur; & ipſa *unitio* העבודה האמיתית, *verus cultus:* imo שרש הדת והאמונה *fundamentum legis & fidei,* ותכלית העבודה *& finis conſummatioque totius cultus.*

XLIII. Cum igitur Johannes, ut rem in compendium redigamus, & applicationem inſtituamus ad præſentem locum, Eccleſiis illis, ad quas ſcribere jubebatur, omnimodam ſalutem atque benedictionem comprecari vellet; ad eum ſe convertit, votaque ſua dirigit, qui ſolus quidem & unicus, ſed ſufficientiſſimus idem omnis fons eſt & origo, ſit M. Ad יה"וה ſcilicet, τὸν ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος, Ens illud infinitum, æternum, atque immutabile, Deum T. O. M. ſit D. qui non tantum perfectiſſime Unus eſt eſſentia; ſed &

Tri-

Trinus perſonis, Lit. H. quarum literæ Jod & He in tetragrammato יה"וה indicia memorialia ſunt conſtituta, lit. E Cum vero hic Triunus Deus, cujus eſſentia eſt incomprehenſibilis, ſeſe per attributa ſua, quæ per ה"ו denotantur, lit. E. in mundo manifeſtet, lit. I. eaque quaſi inſtrumenta ſint benedictionis, aut canalis aliquis per quem eam in homines derivet, lit. Q. etiam illa ad partes vocat, & ut ad ſalutem Eccleſiarum cooperentur, optat: *καὶ ἀπὸ τῶν ἑπτὰ πνευμάτων ἃ ἐςιν ἐνώπιον τῦ θρόνυ αὐτῦ.* Quæ cum iterum omnia in unam Sephiram tanquam centrum concurrant, inque ea uniantur, & per illam demum demonſtrentur, Theſ. XXXVI. vel inprimis ſe ad illam convertit, ſimiliterque ut benedictionem ſuppeditet, orat, verſ. 5. 6. *Καὶ ἀπὸ Ἰησῦ Χριςῦ, ὁ μάρτυς ὁ πιςὸς* &c.

XLIV. Unde liquet, quod vi Theſ. V. erat demonſtrandum, ſcilicet, Cap. I, 4. 5. 6. *non modo illuſtria quædam ſtyli Cabbaliſtici veſtigia agnoſci, ſed & integram fere Cabbalam* Sephirothicam *ibi ὡς ἐν κεφαλαίῳ eſſe comprehenſam.* Johannes enim in hoc ſuo voto tantum *Tetragrammato* utitur, ejusque explicationem more Cabbaliſtis uſitato inſtituit: Primo enim *ſimplicisſimam vocis ſignificationem, de ſimplicisſima & immutabili Dei eſſentia*, exponit; Lit. D. *quæ cum tribus Sephiroth communis ſit*, lit. H. & ipſe alibi *earundem unitatem* docuerit 1 Ep. V, 7. illas minime excluſiſſe cenſendus eſt: Eoque minus cum mox *τῶν ἑπτὰ* meminerit, quas alibi iisdem nominibus inſignit, quibus a Cabbaliſtis inſigniri ſolent, lit. J. & L. atque inde ſe ad *ultimam* convertat, quæ *Meſſiæ Filii Dei* reſpondet. Porro cum *ab his ſolis* quidem, ſed *omnibus*, *benedictionem Eccleſiis comprecetur*, juxta lit. M. N. O. P. Q. R. S. dubitare vix quisquam poterit, quin hic ad Cabbalam reſpexerit, lit. F. eamque, ſaltem Sephirothicam, maximam partem propoſuerit, lit. B. & A.

XLII. Atque hæc ſunt, quæ ad hujus loci illuſtrationem, ex Cabbaliſtis placuit afferre. Quarum meditationum primam nobis occaſionem dedit החכם בחכמת הקבלה D. Henricus Morus. *Cabbalæ denudatæ Part.* II. *pag.* 54. *Quæ quidem earum*, inquit, *in tres & ſeptem diviſio mihi ſupponi videtur Apoc. I, 4. Eſt enim ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος Periphraſis Jehovæ, qui Triunus ille Deus eſt, ac proinde tres primas* Sephiroth *ſive Numerationes occupat, ſeptem autem* Spiritus, *qui dicuntur ante Thronum illius reliquas ſeptem.* Tametſi enim idem in ſeq. *ſeptem Sephiroth de angelis bonis*, Divinæ *providentiæ miniſtris*, intelligendas eſſe velit; atque adeo longe iterum a nobis diſcrepet: tanti tamen hanc ejus conjecturam nobis viſam eſſe fatemur, ut eorum recordati, quæ de Sephiroth paſſim apud Cabbaliſtas legeramus. Proxima vice, volente Deo, ad alia Apocalypſeos loca tranſibimus, & quid Cabbaliſtæ, de *Iride, Altari mediatore, eodemque loco animarum*, & ſtylo Johannis, & fidei orthodoxæ conve-

 nien-

nienter tradant, oſtendemus: Monſtrata etiam aliarum phraſium, Apocalypſi propriarum, cum Cabbaliſmis harmonia.

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם:

DISSERTATIO I.

DE

PHRASI GRÆCA N. T.

Ο ΑΙΩΝ Ο ΜΕΛΛΩΝ

ET HEBRÆA

העולם הבא

Exhibens Summum Argumentum, quibus probatur, SECULUM FUTURUM non denotare DIES MESSIÆ.

I.

RЕcepta eſt & pervulgata hodie inter eruditos ſententia, illam adeo decantatam Hebræis phraſin העולם הבא ſeu SECULUM FUTURUM, præter cætera, de quibus etiam ipſi inter ſe Judæi recentiores diſputant, apud Veteres paſſim etiam deſignaſſe ימות המשיח DIES vel TEMPORA MESSIÆ, quæ non Vulgo TEMPORA NOVI TESTAMENTI appellantur. Poſteaquam enim hunc phraſeos illius ſignificatum *Raimundus Martinus*, doctiſſimus ſeculi ſui vir, & in Hebraicis verſatiſſimus, tradidit; & hujus compilatores, *Porchetus & Galatinus*, ſedulo propagarunt; & R. *Elias Levita* inſuper in Lexidio ſuo, quod *Tibi* inſcripſit, viſus eſt confirmaſſe; tanto conſenſu a Chriſtianis in hunc ſententiam itum eſt, ut hodie pauciſſimos invenias Hebraice doctos, qui, ſi occaſio ad eam rem ferat, eandem non repetant atque inculcent: etſi nemo hactenus, quod quidem ſciamus ſcriptis illud ex profeſſo conatus fuerit probare, Philologis noſtris plerisque, credo, ſatis habentibus, rem certam, uti quidem exiſtimabant, & certa omnem dubitationis aleam collocatam, in uſum ſuum convertere, pauciſſimis unum & alterum locum proferentibus, ad communem opinionem confirmandam, nemine plura Cl. Lightfootho, qui tamen etiam ipſe illud ſparſim & tantum pro re nata egit.

II. Quoniam vero iſta explicatio SECULI FUTURI per TEMPORA MES-

MESSIÆ, nobis jam multos abhinc annos ſuſpecta fuit, &, dum uſum illius formulæ apud Hebræos paullo diligentius obſervamus, non pauca nobis collegiſſe videmur, quæ illam acceptionem falſi arguant; faciendum exiſtimavimus, ut quæ olim de hoc argumento congeſſimus, in ordinem redigeremus, & eruditorum virorum oculis & judicio ſubjiceremus, qui noſtris rationibus, ſi tanti videantur, rite perpenſis, & cum illis, quæ pro recepta ſententia afferuntur, comparatis, arbitrentur, utrum ea ſignificatio SECULI FUTURI poſthac ſtare poſſit, an ex ſcholis & libris Philologorum pariter ac Theologorum in poſterum debeat exulare.

III. Ut autem argumentum illud rite tractemus, neque quod ad ejus explicationem facere poſſit, conſulto omiſiſſe videamur, tribus partibus illud abſolvere conſtituimus, quarum

Prima *Hiſtoriam phraſeos controverſæ*, id eſt, ortum ejus & progreſſum, ac lites inter ipſos Judæos ſuper illa agitatas, enarremus;

Secunda *noſtræ ſententiæ Rationes* exponamus, atque ex veteribus & recentioribus Hebræorum magiſtris probatum demus, olim per multa ſecula ignotam fuiſſe eam ſignificationem, qua nunc vulgo accipitur de DIEBUS MESSIÆ.

Tertia denique *Argumenta* excutiamus, quæ ab aliis *pro vulgata ſententia* ſparſim ſunt allata, & a Viro quodam Clariſſimo pridem contra nos in peculiari diſſertatione de SECULO HOC ET FUTURO congeſta, & ſuperioribus annis ſecundis curis non nihil auctiora repetita. Quod ſi ita, uti apud animum noſtrum conſtituimus, Deo favente abſolvere licebit; ſole meridiano, ſpero, clarius apparebit, non temere nos a tot tantisque Viris, quorum ſummam eruditionem & graviſſima in rem literariam & Theologicam merita, pro eo atque par eſt, veneremur, & commendamus, in hac cauſa diſceſſionem facere; quantumvis etiam alii pro ſua confidentia nos *toto, quo ajunt, cœlo aberrare aſſeveranter pronuncient*.

IV. Quanquam vero in libro ipſo eam, quam diximus, methodum in animum induximus obſervare, nunc tamen brevem tantum ſecundæ partis, ſive noſtrorum argumentorum, ſummam exhibebimus, ut ſi Lector noſtræ ſententiæ fundamenta viderit, totius ſtructuræ ſpeciem animo percipere poſſit.

V. Ut vero omnis in hac diſputatione ambiguitas videtur, primo atque ante omnia ſtatus controverſiæ rite formandus erit. Quæſtio igitur hæc eſt: *An olim Veteres Hebræorum Sapientes per* העולם הבא, SECULUM FUTURUM, *inter alia etiam* DIES, *ſeu* SECULUM MESSIÆ *intellexerint, ut adeo phraſis illa* Ο ΑΙΩΝ Ο ΜΕΛΛΩΝ *in N. T. aliquando etiam de* DIEBUS MESSIÆ, *ſive uti nunc vulgo loquimur, de* TEMPORE NOVI TESTAMENTI *ſit intelligenda?*

Id plerique omnes hodierni Theologi & Philologi affirmant: nos graviſſimis uti quidem exiſtimamus, rationibus adducti, illud negamus.

VI. Earum vero rationum alias ex natura ſubjecti petemus, ſeu SECULI FUTURI, pro eo atque Veteres Hebræorum Magiſtri illud deſcripſerunt; alias ex natura prædicati, ſive DIERUM MESSIÆ; alias porro ex utriusque frequenti oppoſitione; rurſum alias ex diſertis recentiorum Judæorum teſtimoniis, DIES MESSIÆ ad HOC SECULUM referentium; eorumque, quando de SECULO FUTURO agunt, ſilentio de DIEBUS MESSIÆ; & denique ex hiſtoria controverſiæ de ſignificatu SECULI FUTURI inter poſterioris ævi Magiſtros agitatæ.

VII. *Primum* argumentum a natura ſubjecti, ex *origine* illius petemus, vel, ſi malis, *occaſione & ſcopo* hujus formulæ introductæ & confirmatæ. Hanc nobis Cl. *Lightfootus* exhibet, in *Horis Hebraicis* ad Matth. XII, 32. ubi ita commentatur: „In communem uſum receptæ ſunt quædam phraſeologiæ, quibus ex „vulgari ſermone contrairetur hæreſi Sadducæorum, immortalitatem negan„tium. Ejus farinæ fuerunt עולם הבא / *αἰὼν ὁ μέλλων*., גן עדן / *παράδει„σος*, גהנום / *Γεέννα*, &c. *Babyl. Berachoth* fol. 54. 1. (quod obſervavimus an„te) *ad finem omnium orationum in Templo dixerunt* עד עולם in ſeculum: *cum „vero irrumperent Hæretici, dicerentque, Non eſſe Seculum niſi unum, ſtatutum eſt, „ut diceretur,* מן העולם ועד העולם / *a ſeculo in ſeculum.*

VIII. Sed majus robur dictis Cl. Lightfoothi accedet, ſi commentarium *R. Salomonis Jarchii* ad hunc locum, quem ipſe etiam alibi addit, adſcribamus, qui ſic habet; משקלקלו המינים ואמרו אין עולם אלא זה התקינו עזרא וסיעתו שיהו אומרים מן העולם ועד העולם לומר ששני עולמות יש להוציא מלב הכופרים בתחיית המתים: *Ex quo irruperunt* (vel *corruperunt*) *Hæretici, & dixerunt; Non eſt Seculum aliud præter Hoc* (*præſens ſeculum,*) *edixerunt Eſras & collegium ejus, ut in poſterum dicerent, a Seculo uſque in Seculum, ut docerent duo eſſe Secula.* (Hoc & Futurum,) *ut refutarent* (opinionem illorum) *qui negant Reſurrectionem Mortuorum.*

IX. Ex quibus cum ſic ſatis liqueat, phraſin SECULI FUTURI a priſcis Hebræorum ſapientibus inventam atque inſtitutam eſſe, ut Sadducæorum hæreſi obviam irretur, qui virtutum ſcelerumque præmia & pœnas poſt hanc vitam negabant; ſimul clarum atque evidens eſſe putamus, phraſin illam ex ex prima ſui inſtitutione, ex ſcopo & intentione inſtituentium nequaquam ſignificaſſe DIES vel TEMPORA MESSIÆ, de quibus quæſtio non erat; ſed tantum עולם הגמול SECULUM vel TEMPUS RETRIBUTIONIS

ab

ab HOC præſenti SECULO diſtinctum, quod improbi illi Hæretici præfracte negabant.

X. Atque ad hoc primum argumentum quid excipi vel opponi poſſit, niſi forte hoc unicum: Etſi concedatur, SECULUM FUTURUM inde a prima inſtitutione ſignificaſſe SECULUM MERCEDIS, tamen fieri potuiſſe, ut deinceps tractu temporis ad alia quoque, atque ita ipſos DIES MESSIÆ denotandos adhibitum fuerit, quemadmodum aliis infinitis vocibus & phraſibus eveniſſe conſtat. Verum ſi qui ſint, qui ita ratiocinentur, hos perquam rogatos velimus, nobis pariter oſtendant, qua occaſione vel neceſſitate urgente formula, certo conſilio primum inſtituta, deinde ad alia ſignificanda ſit traducta, atque adeo prorſus enervata.

XI. *Secundum* argumentum ab unanimi Veterum conſenſu ſumemus, qui SECULO illi FUTURO ultimam & ſummam virtutis mercedem conſtanter adſcribunt. Sic Cod. *Kidduſchin*, f. 39. שכר מצוה בהאי עלמא ליכא *Merces præcepti* (virtutis) *in Hoc Seculo non datur:* Sed in *Futuro* demum, quemadmodum illud in ſequentibus explicatur, argumenta a nobis mox allegando. Huc pertinet illud R. Jacob in *Pirke Abboth* Cap. V. ר׳ יעקוב אומר העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין: *R. Jacob dicere ſolebat: Seculum hoc ſimile eſt veſtibulo reſpectu Seculi Futuri. Itaque para te in veſtibulo, ut poſſis ingredi in triclinium.* Quo dicto Magiſter ille innuit, *Seculum Futurum* tempus præmii & mercedis eſſe, adeoque in hac vita id cuique negotii datum, ut bonis operibus ſeſe in Hoc Seculo præparet, ad mercedem Futuri illius obtinendam. Eodem facit illud *Medras Tillim*, de *Hoc mundo* ſimili veſperæ & paraſcevæ Sabbathi, *Mundo Futuro* autem ſimili Sabbatho, in quo laute quidem vivitur, ſed nihil ciborum parare licet. Unde illud Deut. VII, 11. ſic explicant: היום לעשותם ולא למחר לעשותם היום לעשותם ולא היום ליטול שכרם *Hodie ut facias illa, non cras ut facias illa: Hodie ut facias illa, non hodie ut mercedem illorum reportes.* Ex his aliisque id genus bene multis, recentiores SECULUM FUTURUM conſtanter appellant *Seculum Mercedis*, quemadmodum in libro ipſo prolixe ſatis oſtendemus. Cum itaque DIES MESSIÆ eorundem Veterum recentiorumque conſenſu non ſint Seculum mercedis; manifeſtum eſſe SECULUM FUTURUM & DIES MESSIÆ toto cœlo differre.

XII. Huic *tertium* ſuccedet argumentum a natura vel forma *Seculi Futuri* petitum, quæ talis eſt, ut *Diebus Meſſiæ* nulla ratione convenire poſſit. Hanc nobis Pandectæ Talmudicæ exhibent, Cod. *Berach.* fol. 17. col. 1. מרגליתא

בפומיה

בפומיה דרב׳ לא כעולם הזה העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה לא פריה ורביה לא משא ומתן לא שנאה וקנאה ולא תחרות אלא הצדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה: *Frequens erat in ore Rabbi Apopthegma: Non eſt Huic ſimile* Seculo *Futurum. In Futuro enim Seculo non eſt cibus & potus, neque conjugium* (confer Luc. XX, 34. ſq. 1. Cor. VI, 13.) *neque mercatura, neque odium, vel invidia, non denique ira; Sed juſti ſedebunt & coronas ſuas capitibus geſtabunt, & fruentur ſplendore Majeſtatis divinæ.* Hic maximi nominis Doctor, & cum illo gens omnis Hebræa. nobis *Futuri Seculi* deſcriptionem exhibent; a qua cum *Tempora Meſſiæ*, in quibus, conſentientibus omnibus Hebræis, cibus, potus, conjugium &c. locum habent, toto cœlo differant: firmiter concludi poſſe putamus, *Seculum Futurum* priſcis illis Sapientibus non ſignificaſſe *Dies* M*eſſiæ*. Neque vero hic veremur, ne quis nobis vel *Menaſſen Ben Iſrael* objiciat, qui *Seculo Futuro* cibum, potum, conjugium &c. attribuit; vel *Rabbenu Tam* opponat, qui *Diebus* M*eſſiæ* eadem negat: cum ille ſtudio & data opera, hic vero inſignia quadam oſcitantia, a Veterum Magiſtrorum ſcitis receſſiſſe videantur.

XIII. His *quartum* addemus a duratione deſumtum, quia *Seculum Futurum* æternum & infinitum erit, cum *Dies* M*eſſiæ* omnium conſenſu finiti ſint & certis terminis circumſcripti. Atque hanc in rem evidens eſt illud R. Jacob dictum Cod. *Kiddu ſchin*, fol. 39. col. 2. & *Chullin* fol. 142, תניא רבי יעקב אומר אין לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה שבמתן שכרה בצדה שאין תחיית המתים תלוית בה׳ בכבוד אב ואם כתיב למען יארכון ימיך ולמען ייטב לך ובשלוח הקן כתיב למען ייטב לך ותארכת ימים הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והביא לי גוזלת ועלה ושלח את האם ובחזרתו נפל ומת היכן אריכות ימיו של זה והיכן הטבת ימיו של זה אלא למען יארכון ימיך בעולם שכולו ארוך ולמען ייטב לך בעולם שכולו טוב: *Traditio. R. Jacob dicit: Nullum omnino præceptum ſcriptum eſt in Lege, cui ſua merces ſit adſcriptio, ex quo non dependeat Reſurrectio* M*ortuorum. Ita, verbi gratia, de honore parentum ſcriptum eſt,* (Deut. V, 16.) Ut diu producantur dies tui, & bene ſit tibi. *Et pariter de matre pullorum dimittenda,* (Deut. XXII, 7.) Ut bene tibi ſit, & ut producas dies. *At ecce aliquando filium, quem cum pater in ſummum palatium adſcendere juſſiſſet, & pullos inde referre, ipſe dicto audiens adſcendit, & matre dimiſſa ſolos pullos abſtulit. Cum vero jam rediret, ſummo loco delapſus cervicem fregat. Ubi ergo nunc hujus longævitas, ubi illius vitæ felicitas? Reſp. illud,* Ut prolonges dies tuos, *erit in Seculo quod totum longum* (infini-

fini-

finitum) *eſt;* Ut bene tibi ſit, *in illo Seculo, quod, quantum quantum eſt, nihil niſi beatitudo eſt.*

XIV. Manifeſtum eſt, hic loci de *Seculo Futuro* agi, Seculo illo mercedis, quæ in hac vita non datur, quemadmodum modo §. XI. oſtendimus. Unde Judæi recentiores de *Seculo Futuro* agentes paſſim ad hoc R. Jacob Apophthegma provocare ſolent. Huic vero præter ſummam & abſolutam felicitatem, quam nulla ægritudo interturbabit, etiam æternitas adſcribitur; unde qui a *Nachmanide* faciunt, contra *Maimonidem* ſolide concludunt; *Seculum Futurum* non eſſe *Seculum animarum* de Reſurrectione Mortuorum finem ſit habiturum. Quare nihil cauſæ eſſe videmus, cur non nobis quoque eodem jure eodemque modo hinc concludere liceat, *Seculum Futurum* non denotare *Dies Meſſiæ*, qui pariter finiti ſunt, quemadmodum ex ſequentibus patebit.

XV. Atque huc neſcio an non illud quoque referri poſſit, quod mortem in *Futuro Seculo* locum habere negant, אין מיתה לעתיד לבא *Non erit*, inquiunt, *mors Tempore Futuro*, id eſt, ut recentiores explicant, *in Seculo Futuro*. At eadem mors in *Diebus Meſſiæ* locum habebit, conſtanti omnium veterum recentiorumque Magiſtrorum conſenſu. Unde rurſum ſequitur, *Seculum Futurum* non eſſe *Tempora Meſſiæ*.

XVI. Quemadmodum vero illa, quæ de *Futuro Seculo* a Veteribus prædicantur, *Diebus Meſſiæ* nullo modo conveniunt: ita e contrario *Dies Meſſiæ* ad *Hoc* præſens *Seculum* ſæpius & diſerte referuntur. Ergo *Quinti* argumenti loco illud eſto, quod Veteres *Dies Meſſiæ Huic* præſenti *Seculo* includant. Ita diſerte Codice *Beracboth* Cap I. Miſn. ult. ימי חייך העולם הזה כל להביאת לימות המשיח: *Diebus vitæ tuæ* (Deut. XVI, 3. id ſignificat) *Hoc Seculum;* Quod vero additur *Omnibus*, ſignificat *includi Dies Meſſiæ.* Agitur iſtic loci de legenda in paſchate Sectione Exod. XIII. de fimbriis, & liberatione ex Ægypto, quam Ben Zoma ipſa nocte legendum eſſe concludebat, Sapientes vero etiam ipſa tempore Meſſiæ. Id autem inde conficiunt, quod Deus Deut. XVI, 3. juſſerit; *Ut memineris diei exitus tui ex Ægypto omnibus diebus vitæ tuæ.* Quum enim dicitur *Diebus vitæ tuæ*; id *Hoc Seculum* illis notat; adeoque *Omnibus diebus vitæ tuæ*, univerſum *Hoc Seculum* arguit; quantum quantum illud eſt: Et hinc adeo inferunt, hoc præcepto etiam *contineri Dies Meſſiæ.* Ut adeo ex mente illorum Magiſtrorum ſub *Hoc Seculo* neceſſario etiam comprehendantur *Dies Meſſiæ;* qui ſi ad aliud Seculum pertinerent, nota illa univerſalitatis כל, addita τῷ *Diebus vitæ tuæ*, innui non potuiſſent

XVII. Quid Cl. Lightfoothus aliique ex hoc loco inferre velint, quo pacto etiam ex Codice Hieroſolymitano ulterius contra nos urgeri poſſit,

 nul-

nulli ignoramus; ſed ad id jam alibi ex parte reſpondimus, & in progreſſu nos abunde reſponſuros confidimus, præſertim ſi locum parallelum ex Codice *Sebachim* protulerimus, ubi Magiſtri *Dies Meſſiæ* non tantum *Huic Seculo* includunt, ſed a *Futuro* illo etiam ῥητῶς diſtinguunt. Nunc tantum id agimus, ut noſtrorum argumentorum ſedes oſtendamus.

XVIII. Cum itaque *Dies Meſſiæ* in *Hoc Seculo* includantur, paulo quoque accuratius, in quam *hujus Seculi* partem incidant, inveſtigandum erit. Illa autem pars extrema erit, אחרית הימים *finis dierum*, vel *ultima dies* hujus mundi, quemadmodum quidem ipſi Judæi phraſin illam explicant. כי לדברי הכל באחרית הימים ימות המשיח הם: *Nam extremum dierum, conſenſu omnium Doctorum ſunt Dies Meſſiæ.* Verba ſunt Nachmanidæ ad Gen. XLIX, 1. Vide Kimchium & Abarbanelem ad Jeſ. II. & Apoſtolos noſtros Hebr. I, 1. Act. II, 17. 1. Tim. IV, 1. 2. Petr. III, 3. &c. Unde adeo *Sextum* nobis argumentum naſcetur, quo ſententiam noſtram probemus. Nam ſi *Dies Meſſiæ* in *ultimam temporis* partem incidant, non certe novum quoddam Seculum ordientur, quomodo novæ epochæ *initium* dicendi eſſent, ſed antecedenti tempori, *Seculo præſenti*, venient annumerandi.

XIX. Nempe, quod *ſeptimum* argumentum erit, cum integra *Hujus Seculi* duratio a Veteribus Magiſtris ſex annorum millibus definiatur, horum duo poſtrema *Dies Meſſiæ* ſibi vindicant. Nota in hanc rem eſt & protrita illa Scholæ Elianæ Traditio: שיתא אלפי שנה הוי עלמא שתי אלפים תהו שתי אלפי' תורה ושתא אלפים ימות המשיח *Sexies mille annos durabit hic mundus. Duobus millibus inane; Duobus millibus Lex; & duobus millibus Dies Meſſiæ.* Quo pacto hac antiquiſſima traditione Chriſtiani noſtri adverſus Judæos utantur, nemo, credo, lectorum noſtrorum adeo eſt ignarus, qui neſciat. Sed ignoſcent nobis, ſpero, Chriſtiani Doctores, ſi hoc eodem dicto adverſus vulgarem errorem, de *Seculo Futuro Meſſiæ*, utamur. Vel enim hic diſerte & perſpicue *Dies Meſſiæ* ad *Hoc Seculum* referuntur; Vel, ſi diem cum Hebræis, (ne longe ab illorum ſcitis diſcedamus) in duodecim horas dividat, Joh. XI, 9. duæ extremæ horæ, undecima & duodecima, Matth. XX, 6. non ad diem illam, ſed ſequentem noctem pariter erunt referendæ.

XX. Atque ad hæc omnia tandem, *octavo*, illud accedit, quod *Samuel* olim dixit, & reliqui omnes Rabbini admiſerunt. *Dies Meſſiæ* nihil diſtincti habere ab *Hoc* præſenti *Seculo*. אמר שמואל אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות בלבד: *Dixit Samuel: Nihil intereſt inter Hoc Seculum & Dies Meſſiæ, niſi ſola ſervitus gentium.* Ex omnibus, quibus utemur dictis, nullum aliud neque apud Hebræos, neque apud Chriſtianos, quod

qui-

quidem ſciamus, frequentius occurrit. Et licet ex recentioribus Judæis aliquando alii aliter hæc verba accipiant, tamen in eo omnes conſpirant, Samuelem hoc dicto innuere, *Dies Meſſiæ* ad *Hoc Seculum* pertinere nequaquam vero ad *Futurum*. Cujusmodi explicationem cum jam alibi ex Maimonide attulerimus, ne eadem ſæpius recoquamus, hic repetere nihil attinet. Lector noſter, vel nobis tacentibus, facile intelliget, quod ab *Hoc Seculo* non differt, vel non eſt diſtinctum, illud procul omni dubio ad illud pertinere; Et per conſequens *Dies Meſſiæ* ad *Hoc Seculum* referendos eſſe, &c.

XXI. Cum itaque *Seculi Futuri* attributa *Diebus Meſſiæ* nullatenus conveniant, imo hi ad *Hoc Seculum* a Rabbinis referantur; nemo mirabitur eosdem *Seculo Futuro* ſæpius opponi. Atque huc inprimis illud facit, quod noni argumenti loco erit, Cod. *Schabbat* fol. 63. & alibi ſæpius: אמר ר׳ חייה בר אבא כל הנביאים כולם לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה אלהים זולתך וגו׳ *Dixit R. Chija Bar Abba: Omnes prophetæ in univerſum non ſunt vaticinati, niſi de* Diebus Meſſiæ; *ſed de* Futuro Seculo (illud Eſ. LXIV, 4. valet) *Oculus non vidit præter Te o* Deus, *quod paraſti præſtolantibus ipſum.* Manifeſta eſt hic loci inter *Sec. Fut.* & *Dies Meſſiæ* oppoſitio, quorum uni quod negatur, aſſeritur alteri, ut adeo toto genere differre neceſſe ſit. Atque hujus noſtri argumenti robur recentiorum Judæorum teſtimoniis confirmabimus, qui hoc R. Chijæ dictum explicantes, hanc ejus rationem afferunt, quod *Dies Meſſiæ* ſint *Hujus Seculi*, & prophetæ non niſi *Hujus Seculi*, negotia aſſequi poſſint.

XXII. Ita pariter R. *Eliezer*, Cod. *Schabbath*, l. c. de quo ita narrant: ואמרו לשון אחר אמר לחכם ר׳ אליעזר אף לימות המשיח אינן בטלין אבל בטלין הן לעולם הבא *Dicunt vero, R. Eliezerem mutaſſe ſententiam & dixiſſe; Ne quidem in* Diebus Meſſiæ *illa* (arma) *ceſſabont, ſed demum in* Seculo Futuro. Cujus argumenti vis ut recte intelligatur, hiſtoria controverſiæ ibi agitatæ ſcienda eſt. Rabbi ille *Eliezer* ſtatuebat, die Sabbathico licitum eſſe arma geſtare, cujus ſuæ ſententiæ hanc reddebat rationem, quoniam arma hominem ingenuum æque ornent, ac veſtes pretioſiſſimæ. Sed audierant illum alias docentem, in *Diebus Meſſiæ* nullum armis locum fore. Unde ex propriis hypotheſi illum impugnare incipiebant, quærentes; Si arma gerere hominum decorum ſit, cur non ergo etiam in *Diebus Meſſiæ* ſint geſtanda, ubi ſcilicet nihil, quod hominem ornet, prohibitum ſit; regerebat ille, quoniam *Temporibus Meſſiæ*, quando pax

futura altiſſima, æque ſtolidum ſit arma geſtare, atque ipſo meridie cum Diogene lucernam in foro circumferre. Sed objiciebant illi tum iſtud Samuelis, *Non eſt differentia &c.* Hujus itaque dicti Samuelis auctoritate commotum R. Eliezerem tandem ſententiam mutaſſe agunt, & dixiſſe, quod in rem ſuam erat, ad confirmandam opinionem de uſu armorum in die Sabbathico: *Ne quidem Temporibus Meſſiæ armorum uſum ceſſaturum eſſe, ſed demum in Seculo Futuro.* Quæ ſi non directa contrariorum oppoſitio ſit, quorum unum de altero nullo modo prædicari poſſit, lubens equidem me neſcire fatebatur, quid ſit oppoſitio.

XXIII. Eodem facit, quæ eadem occaſione narrari ſolent, conciliatio illa *R. Chasdai*, qua duo illa loca ἐναντιοφανῆ apud Jeſaiam componere ſolebant. רב חסדא דמי כתיב והפרה הלבנה ובושה החמה וכתיב והיה אור הלבנה כאור החמה לא קשיא כאן לימות המשיח כאן לעולם הבא *Rabbi Chaſda hæc duo Scripturæ loca opponere ſolebat:* Et erubeſcet ſol, & luna pudefiet, Jeſ. XXIV, 21. *Atque*; Et erit lux lunæ ſimilis lumini ſolis, Ibid. Cap. XXX. 26. *Sed hoc modo ſolvebat: Quod uno loco agatur de Diebus Meſſiæ altero vero de Seculo Futuro.* Nempe ad concilianda iſta dicta, tempora diſtinguit, &, quæ noſtra ſententia eſt, *Dies Meſſiæ & Seculum Futurum* diverſa eſſe docet, nulloque modo confundenda. Quod adeo *undecimum* argumentum eſſe poterit.

XXIV. Similiter oppoſitio horum temporum occurrit in vulgato illo Rabbinorum dicto, de differenti muſica T*empli*, *Dierum Meſſiæ*, & *Seculi Futuri*, quod Cod. *Erachin*, fol. 13. 2. *Medras Tillim*, ad Pſal. LXXXI. & alibi occurrit. כנור של מקדש של שבע גימין היה שנאמר שובע שמחות את קניך אל תקרי שובע אלא שבע של ימות המשגה שנאמר למנצח על השמינית ולעולם הבא עשרה נימין שנאמר עלי עשור ועלי נבל וכו׳ *Cithara Sanctuarii ſeptem tantum chordarum erat, quemadmodum dicitur,* (Pſal. XVI.) Satietas gaudiorum coram facie tua. *Ubi noli legere* שׁובע Satietas, *ſed* שׁבע Septem. *At cithara in* DIEBUS MESSIÆ *octo fidibus conſtabit, quemadmodum dicitur* (Pſal. XI, 1.) Præfecto octochordi. *Sed in* SECULO FUTURO *decem chordis inſtruetur,* Q. D. (Pſal. XCII, 4.) Super decachordo & nablio &c.

XXV. Manifeſta hic loci oppoſitio eſt inter *Dies Meſſiæ & Seculum Futurum*, adeoque *duodecimum* nobis argumentum ſubminiſtrabit. Quod quo melius intelligatur, ex Recentioribus Magiſtris, *Moſe Nachmanide*, *Jehuda Bezaleëlide*, aliiſque oſtendemus; Veteres Sapientes per hæc inſtrumenta muſica varios gradus cognitionis, quam homo de Deo rebuſque divinis habet, & ſecun-

cundum quos eundem plus minus laudare & celebrare poteſt, adumbratos voluiſſe; atque illud adeo ſignificaſſe, apprehenſionem illam Dei rerumque divinarum, quæ in *Hoc Seculo* homini obtingat multis modis imperfectam eſſe; & licet major quidam cognitionis gradus expectandus ſit in *Diebus Meſſiæ*, ultima illa & præſtantiſſima *Hujus Seculi* parte; perfectionem tamen & ſummum illum gradum non obtineri niſi in *Seculo Futuro*, quando Deum cognoſcemus, quemadmodum ipſe eſt, &c. Unde clarum fore confidimus, veteres hoc uno eodemque dicto *Dies Meſſiæ* ſimul ad *Hoc Seculum* retuliſſe, & a *Futuro* illo tanquam longe diverſiſſimo diſtinxiſſe.

XXVI. Atque hæc præcipua argumenta ſunt, quæ jam vere viginti abhinc annis ex Veteribus congeſſimus, quorum robur quo melius Lector noſter perſpiciat, nexum eorundem hic veluti in brevi tabella exhibere non abs re erit. Quod itaque *Subjectum* noſtræ quæſtionis attinet phraſis hæc SECULUM FUTURUM.

I. Inventa & inſtituta eſt ad ſignificandum & inculcandum Tempus ultimæ mercedis.

II. A Veteribus deinde conſtanter uſurpata & explicata de tempore mercedis.

III. SECULUM FUTURUM erit æternum, infinitum:

IV. Et expers cibi, potus, conjugii, mortis, &c. &c. Atque *Dies Meſſiæ* non ſunt tales. Ergo. Vel ſi malis, propoſitiones transponantur, ut *Seculum Futurum* minorem faciat, & naturalis ordo ſervetur.

Quod vero *Prædicatum* attinet, nimirum DIES MESSIÆ, illi

V. *Hoc Seculo* includuntur;

VI. Cujus poſtrema pars ſunt;

VII. Duo extrema millia annorum ejus ſibi vindicantes.

VIII. Adeo ut ab *Hoc Seculo* nihil differant.

Et hinc adeo frequens illa, non ſolum apud recentiores, qui hic nondum in cenſum veniunt, ſed Veteres inprimis, oppoſitio inter *Dies Meſſiæ* & *Seculum Futurum*; qualis illa

IX. R. Chijæ Bar Adæ, de Prophetis vaticinatis tantum de *Diebus Meſſiæ*, ſed non de *Seculo Futuro*.

X. R. Eliezeris, de uſu armorum, non in *Diebus Meſſiæ*, ſed *Seculo Futuro* demum abolendo;

XI. R. Chaſdæ, illa compoſitione dictorum Jeſaiæ, Cap. XXIV. & XXX. de Sole & Luna.

XII. Et denique R. Jehudæ de variis gradibus Muſices, vel cognitionis, in *Templo*, *Diebus Meſſiæ*, & *Seculo Futuro*.

XXVII. Etſi vero non difficile foret, ex aliis Veterum dictis multo plura argumenta formare, tamen quoniam non tam numero illorum, quam valido robore certare conſtituimus, id operam dabimus, ut illa quoque quantum ejus fieri poterit, ad has, quas diximus, veluti ſedes, revocemus. Idque eo magis, quoniam pleraque horum ita tractabimus, ut oſtendamus, ipſos recentiores Hebræorum Magiſtros ex iisdem Veterum dictis diſerte & ex profeſſo concludere atque inferre, *Dies Meſſiæ* ad *Hoc* præſens *Seculum* pertinere, & a *Futuro* illo toto genere differre. Cujus rei exempla Lector noſter jam ex illa diſputatione colligere per ſe poterit, quam huic mox ſubjiciemus de *Recentiorum teſtimoniis, qui Dies a Futuro Seculo diſtinguunt.* Vide ſis §. 14. 16. 20. 21. 22. imo omnia, quæ ex Nachmanide produximus: & adde §. 31. 32. inprimisque §. 37. 38. 39. 40. In quibus non pauca Veterum dicta a nobis ſupra prolata, in eandem ſententiam, atque nos fecimus, explicantur.

XXVIII. De tertia argumentorum noſtrorum claſſe, illud diſſimulare nolumus, quod alii cuivis, inprimis cui firmiter animo ſederit τὴν ὑπόθεσιν φυλάττειν, in mentem venire poſſit; quemadmodum iſtis locis *Dies Meſſiæ* & *Seculum Futurum* opponuntur, ita alibi centies eosdem *Dies Meſſiæ* & *Hoc Seculum* opponi: Unde adeo eodem modo, eademque certitudine, inferri poſſe videatur; *Dies Meſſiæ* ab *Hoc Seculo* diſtinctos eſſe, & ad *Futurum* neceſſario referendos. Quæ certe recta & genuina argumentandi ratio eſt, & inſignem ſpeciem habet, multumque negotii nobis faceſſere poſſet; niſi ipſi Hebræi nobis hac parte ſuccurrerent, ſuaque hujusmodi dictorum interpretatione juvarent. Nempe quando Veteres D. M. & S. F. opponunt, & res ipſa clamat, & recentiores inde, uti jam diximus, & teſtibus omni exceptione majoribus aſſertum dabimus, ex profeſſo concludunt: *Dies Meſſiæ* & *Seculum Futurum* diſtincta tempora eſſe, quorum unum alterum ſequatur. Quando vero etiam *Dies Meſſiæ* & *Hoc Seculum* opponere videmur, illud ita explicant, ut & *Dies Meſſiæ* ad *Hoc Seculum* redigant, & quænam tamen ratio diſtinctionis ſit, oſtendant, nimirum qualis ſolet eſſe inter totum aliquod ejusque partem. Quamobrem, ſi qui illo argumento adverſus nos uti velint, id ſibi negotii datum eſſe credant, ut probent ſeſe loca illa, quæ ex Judæis proferunt, ex eorundem hypotheſi allegare, & loca oſtendant, ubi iidem Hebræi ſeſe in illam ſententiam, quam ex verbis illorum extorquere ſatagunt, explicent.

XXIX. Hiſce vero argumentis a Veterum auctoritate petitis aliud ſubjicemus, a Recentiorum Magiſtrorum teſtimoniis deſumtum, qui Veterum ſententiæ procul dubio non ignari, ſæpius & diſerte *Dies Meſſiæ* ad *Hoc Seculum*

lum

lum referunt, & a *Futuro* prorſus diſtinguunt. Quoniam vero hoc argumentum longe uberrimum eſt, & integram juſtamque diſſertationem conſtituit, ne demonſtrationis noſtræ ſeriem interrumpamus, illud ſeorſim tractabimus, & huic diſſertationi mox ſubjiciemus.

XXX. Ad hæc porro omnia, duo vel tria alia argumenta accedent, non ex uno vel altero ſingulari dicto Magiſtrove deducta, ſed omnium Hebræorum Scriptorum & controverſarum phraſium conſideratione. Quod ſi enim *Seculum Futurum* priſcis Hebræorum Sapientibus, Talmudicis, inquam, & qui ante illos vixerunt, ſignificaſſet etiam *Tempora Meſſiæ*, id citra omne dubium recentioribus Magiſtris latere non potuiſſet; & per conſequens, quando horum præſtantiſſimi, qui apud Judæos pariter ac Chriſtianos eruditionis fama florent, ex profeſſo de *Futuro Seculo* agebant, & ſignificatum illius exponebant, hanc ejus vim, qua *Dies Meſſiæ* notat, minime diſſimulaſſent; imo vero quando de *Diebus Meſſiæ* agebant, procul omni dubio eadem phraſi, qua Veteres illos deſignarant, quoque ipſi uſi fuiſſent; haud ſecus atque alias quasdam adhibuerunt. Neque enim, credo, ulla ratio dari vel fingi poterit, cur ſignificatus phraſis ejusmodi, quæ omnibus aſſidue in ore erat, & in Veterum ſcriptis atque inſtitutis verſatiſſimi erant, notitiam effugere, vel iisdem adeo inviſus fieri potuerit, ut illum vel nequiverint vel noluerint explicare; & in ſcriptis ſuis ibi, ubi maxime potuerunt & debebant, adhibere. At enim vero, quando recentiores de *Seculo Futuro, Temporibusve Meſſiæ*, dedita opera & ex profeſſo agunt, nihil eorum, quæ modo ipſos facere debuiſſe facturosque fuiſſe diximus, præſtant. Quod dum aſſerimus, ne quis noſtram fidem & pudorem accuſet, ad integros libros & capita celeberrimorum Rabbinorum, *Saadiæ Gaon, Moſis Maimonidæ, Nachmanidæ, Joſephi Albi, Meir Gabbaidæ, Iſaaci Ravanelli, Jehudæ Bezaleëlidæ, Menaſſis Iſraelitæ*, aliorumque provocamus; quorum omnium loca, in quibus de alterutro argumento agitur, ita indicabimus, ut eruditus lector neque fidem neque diligentiam in nobis ſit deſideraturus.

XXXI. Tandem denique & illud velim Viri Docti in ſeriam conſiderationem mittant, quod cum *Nachmanides* ſententiam *Maimonidæ* de *Seculo Futuro Animarum*, cum ipſe idem Seculum de illo tempore accipiendum contenderet, quod ſequitur *Reſurrectionem Mortuorum*, in quo maxime corporibus ſit locus; tamen nunquam hoc argumento uſus eſſe legitur, quod *Seculum Futurum* etiam denotaret *Dies Meſſiæ*. Quo argumento nullum aliud clarius validius nullum invenire potuiſſet. Quid enim *Nachmanidæ* facilius quid ad omnium confictionem evidentius, quam, cum *Maimonides* omnem corporibus non tantum uſum ſed & locum in *Seculo Futuro* abrogaret, cum Chriſtianis noſtris *Maimonio* longo ordine loca objicere, in quibus *Seculum Futurum* a Ve-

a Veteribus uſurpetur de *Diebus Meſſiæ*, de quibus ipſe Maimonides nullus dubitabat, quin corpora & rerum corporalium uſum ſint admiſſuri? Sed tantum abeſt, ut *Nachmanides* omni ſuo ingenio & induſtria hoc argumentum excogitare potuerit, ut e contrario ibi, ubi maxime e re ejus fuiſſet illud docere poſſe, ſæpius, diſerte, & ex profeſſo contendat atque probet, *Dies Meſſiæ* ad *Hoc Seculum* pertinere, & a *Futuro* illo toto genere differre. Quæ Nachmanidæ veſtigia alii quoque maximi nominis ſcriptores inter Judæos premunt, uti *R. Joſeph Albo, Meir Ben Gabbai*, aliique, qui ſive *Nachmanidæ* contra *Maimonidem* faveant, ſive conciliandi ſtudio utriusque ſententiam ſimul amplectantur, multis poſt exortam illam controverſiam annis nihil omnino ſcivere de *Diebus Meſſiæ* phraſi *Seculi Futuri* denotatis.

XXXII. Cum vero nihil adeo certum ſit, adverſus quod non hoc illudve obtendi poſſit, hic quoque illi ex Recentiſſimis nobis objicientur, qui *Seculum Futurum* per *Dies Meſſiæ* explicuerunt, quales *Elias Levita* & *R. Abraham Bar Schem Tobh Bibaculus*, & ſi qui alii hiſce adhuc inferiores. Quibus, cum & numero pauci ſunt, & exigui nominis, certe Chriſtianis noſtris præter unicum Eliam vix ipſo nomine noti, & ineptiſſimis argumentis infeliciſſime pugnent, integram aciem fortiſſimorum heroum opponemus, qui non inter ſuos tantum præcipua ſemper dignatione fuerunt, ſed apud ipſos etiam Chriſtianos eruditionis laude pleriqui omnes floruerunt, & etiamnum florent.

XXXIII. Sic itaque habes, Benevole Lector, brevem ſummam & ſeriem illarum rationum, quæ nos a veteri & pervulgata inter Chriſtianos ſententia de *Seculo Futuro* in alia omnia diſcedere coegerunt; quas Diſſertationis noſtræ parte ſecunda, ſi Deus voluerit, ita ex unanimi Hebræorum conſenſu explicatas & confirmatas dabimus, & ab exceptionibus omnibus, quarum quidem nobis in mentem venire poſſit, ita vindicabimus, ut ſperemus fore, ut ſi minus ex hoc ſpecimine id facere poſſis, tamen libro ipſo lecto nos, ſi non ab *inſcitia* in hoc argumento, ſaltem a *temeritate* omni ſis abſoluturus.

XXXIV. Si quis vero etiam quærat, nulliſne tandem etiam Chriſtianorum Philologorum auctoritatibus ſententiam meam aſſerere queam; lubens equidem fatebor, me ita ſolum & unicum in hac ſententia eſſe, ut hactenus neminem offenderim, qui receptam ſententiam in dubium vocarit; neque vero etiam in re, quæ unice ex Hebræorum tabulis decidenda venit, de Chriſtianorum conſenſu magnopere ſollicitum eſſe. Quod ſi tamen horum quoque auctoritas in hac controverſia aliquid momenti habere debeat, atque eos, qui minus pertinaces ſunt, facilius in noſtram ſententiam adducere queat;

at; non ita prorſus ab ea nos imparatos & deſtitutos eſſe confidimus, quin ad tres maximi nominis & in Hebræorum ſcriptis exercitatiſſimos Viros provocare audeamus. *Eduardum* dicimus *Pocockium*, *J. Windetum*, & denique Præceptorem de nobis optime meritum *Jacobum Altingium:* a quibus, ſi per fata ſententiam dicere poſſent, amicum nobiscum conſenſum ſperare liceret, adeo nos illorum libris & inſtitutione in noſtra ſuſpicione primum confirmatos meminimus, & ad accuratius vulgatæ ſententiæ examen inſtituendum incitatos.

XXXV. Nimirum *Pocockius* cum in *Notis Miſcellaneis*, quas *Portæ Moſis* ſubjecit, prolixe & operoſe ad methodum & ductum *R. Iſaaci Abarbanelis* de *Reſurrectione Mortuorum* agit, ubi *Dierum Meſſiæ* & *Seculi Futuri* frequentiſſima mentio fit, tamen hujus ſententiæ, quam nos in controverſiam vocamus, nusquam vel minimo verbulo meminit. Imo vero inde a pag. 102. & ſeq. controverſiam illam inter *Maimonidem* & *Nachmanidem* de ſignificatu *Seculi Futuri* ab *Abravanele* quoque motam ſatis prolixe & diligenter pertractat, & præſtantiſſimos quosque Hebræorum Magiſtros in partes vocat; Sed de tertio illo ſignificatu Chriſtianis noſtris recepto altum ſilet. Id quod noſtram ſuſpicionem jam olim vehementer augebat, & valido etiam nunc eſt argumento, præſtantiſſimum illum diligentiſſimumque virum vulgatam illam ſententiam in Judæorum libris, quos trivit, nunquam inveniſſe; vel ſi forte invenerit, tamen illam neque credidiſſe, neque obſervatione dignam cenſuiſſe. Præterquam quod non pauca ejus generis Magiſtrorum dicta ibi recenſet, quæ in noſtram ſententiam adeo perſpicua ſunt, & diſerta, ut ſæpius animum ſubeat mirari, qui fieri potuerit, cum liber ille Doctorum Virorum manibus probe verſetur, ut illa neminem neque ante, neque etiam poſt controverſiam hanc a nobis motam, in contrariam ſententiam impulerint.

XXXVI. Neque vero aliter *J. Windet*, de *Vita functorum ſtatu* Sect. VII. Ubi cum prolixe de *Seculo Futuro* ex mente Hebræorum agit, & duplicem ſententiam proponit, earumque etiam unam refutat, tamen de *Diebus Meſſiæ* illa phraſi ſignificatis nihil habet. Ut & hunc Virum tertium illum phraſeos controverſæ inter Hebræos uſum neſciviſſe, vel rejeciſſe neceſſe ſit, etſi non vulgariter in Rabbinorum lectione erat verſatus.

XXXVII. Si quis vero ex horum Virorum ſilentio nihil magnopere de re ipſa concludi poſſe contendat, equidem vehementer non repugnabo. Illud ſaltem Viri Docti velim conſiderent, an non ejusmodi Virorum, qui ex profeſſo de phraſeos illius ſignificatu inter Judæos recepto agunt, ſilentium de *Diebus Meſſiæ*, illud minimum arguat, illos in ſuis, quos verſarunt, libris (verſarunt autem complures, eosque, uti *Pocockius* de ſe teſtatur, ipſorum

Judæorum commendatione optimos & præcipuos) tertium illum ſignificatum nusquam inveniſſe?

XXXVIII. Sed *Altingium* quod attinet, ille non tantum de *Seculo Futuro* eam, quæ vulgo illi tribuitur, ſignificationem non habet; neque vero etiam, quod quidem meminerim, uſquam de illo agit; Sed etiam, quando illi occaſio eſt de *Diebus Meſſiæ* agendi, non obſcure in noſtram ſententiam concedit, vel potius noſtram ſuſpicionem, cum illam ſemel concepiſſemus, mirifice promovit. Vide illum *Schilo* Lib. IV. cap. XVI. ubi ex dicto illo *Samuelis* & loco *Maimonidæ*, jam ſemel iterumque citatis, concludit, *Dies Meſſiæ Hujus Seculi eſſe*. Et in primis *Comment.* ab Heb. I, 1. Ubi hanc rationem reddit, cur *Dies Meſſiæ* vocentur *Extremum dierum*, quoniam extremam *Hujus Seculi* partem faciant.

XXXIX. Sed fere obliti eſſemus Cl. *Hulſii*, qui etſi etiam ipſe plurium ſententias confundere videtur, tamen *Theol. Jud.* pag. 177. ita concludit: *Videmus itaque ſententiarum diſcrepantiam, 1. Veteres Meſſiæ tempora ad hunc mundum referebant: Recentiores ad mundum futurum.* Ubi ſequentia etiam videantur.

DISSERTATIO II.

EXHIBENS

TESTIMONIA

Recentiorum Rabbinorum de SECULO FUTURO & DIEBUS MESSIÆ.

I.

INter cætera argumenta, quibus probare conamur, SECULUM FUTURUM non deſignaſſe Veteribus Hebræis DIES vel TEMPORA MESSIÆ, ſuperiore diſſertatione illud recenſuimus, quod ex generali conſenſu petimus illorum Magiſtrorum, qui poſt Talmudem congeſtum floruerunt, & cum apud ſuos, tum apud Chriſtianos præcipuo loco & numero habentur; quique DIES MESSIÆ ſæpius, diſerte, & ex profeſſo ad HOC SECULUM referunt, & a FUTURO ſollicite diſtinguunt.

II. In his primus ſententiam dicat R. *Saadias Gaon* qui Libro *Emunoth*, Cap. VI. ipſo initio in hæc verba ſcribit: ואחרי כן אומר שמצאתי המון

בני

בני ישראל מאמינים כי הבורא יתב׳ ויתעלה יחיה המתים בעת הגאולה ומצאתי שמפרשים כל פרשה שיש בספרים שנראה ממנה תחיית המתים בעת הישועה כפשוטה ועוזרים זה בדברים מקובלים כוללים פירושי המין ההוא ומצאתי אנשים מעטים מן האומה שאינם מודים שזה יהיה כעת הגאולה ואומרי׳ שזה יהיה בעת היציאה אל העולם הבא וגו׳ „Porro itaque deprehendi, pleroſque omnes Iſraëli-„tas credere, Deum O. M. reſuſcitaturum eſſe mortuos Tempore Liberationis, „in eamque ſententiam omnia loca Sacræ Scripturæ, ex quibus reſurrectio „mortuorum probari poſſe videtur, ad literam de Tempore Salutis expli-„care, idque porro etiam traditionibus quibusdam, quæ id genus explicatio-„nes continent, confirmare. At paucos de populo noſtro inveni, qui non „fateantur illud futurum eſſe TEMPORE LIBERATIONIS, ſed demum eo „tempore futurum dicant, quo tranſibunt ad SECULUM FUTURUM &c.„ Agit hic illuſtris *Saadias* de Reſurrectione Mortuorum, de qua receptam gentis ſententiam eſſe ait, fore *tempore Meſſiæ*, quod *liberationis* & *ſalutis* vocat; Sed paucos quosdam alios diſputare ſcribit, qui illam ad tempus referant, quo tranſibunt beati ad *Seculum Futurum*; Quo ipſo docet, utrisque, atque adeo toti genti Hebræorum, T*empore Meſſiæ* a *Futuro Seculo* diſtingui; absque eo enim ſit, de re nihili diſputaſſe dicendi erunt.

III. Verum T*empora Meſſiæ* illi non tantum a *Futuro Seculo* diſtingui, ſed ſimpliciter ad *Hoc* præſens *Seculum* referri, in progreſſu prolixe & diſerte docet, quemadmodum ex ſequentibus evidens & manifeſtum eſt. Eodem capite, fol. 34. 4. pr. ואחר כן חקרתי במוצא השלישי והוא הכתוב במקרא והסתכלתי אולי יש בה מה שמונע תחיית המתים בעולם הזה „Inde tertium locum argumentandi ſcrutatus ſum, nimirum Sacram Scri-„pturam, atque perpendi an forte in illa ſit, quod impediat (quo minus „credere poſſimus) Reſurrectionem Mortuorum futuram in Hoc Seculo.„ Hic *Dies Meſſiæ*, quos modo *tempus liberationis* & *ſalutis* dixerat, & ex ſententia omnium, quotquot usquam erant, Hebræorum a *Futuro Seculo* diſtinxerat, vocat *Hoc Seculum*, in quo reſurrectio ſit futura.

IV. Sed utrumque ſimul inculcat, fol. 45. 1. fine ויהיה אמרו והעליתי אתכם מקברותיכם מבאר שזה מועד לבני ישראל לבדם ויהיה אמרו והבאתי אתכם אל אדמת ישראל לאמת אצלנו שזה המועד בעולם הזה שלא נחשוב שהוא בעולם הבא. *Itaque quod dicit* (Ezech. XXXVII, 12.) Et reducem vos ex ſepulchris veſtris, *declarabit*, *illud ſolis Iſraëlitis promiſſum eſſe; quod vero ait*, & perducet vos in terram Iſraëlis, (id eo ſpectat,)

ut nos certos reddat, illud in HOC SECULO *promiſſum eſſe, ne exiſtimemus illud pertinere ad* FUTURUM.

V. Porro Ibid. col. 2. ויהיה אמרו ונתתי רוחי בכם והייתם וגו' וידעתם כי אני יהוה דברתי ועשיתי נאם יי' להתברר אצלנו שימי הישועה יהיה להם אריכות בעולם הזה *Quod ait*, (Ezech. XXXVII, 14.) Et dabo Spiritum meum in vobis &c. & cognoſcetis, me Dominum dixiſſe & præſtitiſſe, dictum Domini; *id omne eo facit, ut nobis clarum & certum ſit*, TEMPUS SALUTIS IN HOC SECULO *diu prorogatum iri*.

VI. Ibidem, medio col. 2. ומצאתי עוד מאמר דניאל ורבים מישיני עפר יקיצו וגו' וזהו המאמר מהמלאך לדניאל הוא בעולם הזה בלי ספק *Porro inveni dictum Danielis*, Et multi ex dormientibus in pulvere evigilabunt &c. *Hoc vero dictum Angeli ad Danielem abſque omni dubio in Hoc Seculo eveniet.* Tum poſteaquam in ſequentibus ſermonis Angelici Cap. XI. analyſin inſtituit, de Imperio Perſarum, verſ. 2. Græcorum, verſ. 3.... 15. Romanorum verſ. 16.... 35. & Arabum vel Muhammedanorum, verſ. 36 usque ad finem, ſic pergit: ואחר כן שלושה פסוקים בישועה ובעת ההיא יעמוד מיכאל ורבים מישיני אדמת עפר והמשכילים יזהירו וקצר ענינם דניאל מפני שכבר השלים ביאורם בספר ישעיה וירמיהו ויחזקאל ואלה השבעה וארבעים פסוק נאמרו יחד מאורע אחר מאורע על הסדר' וכמו שמלכי פרס ויון והרומיים והערב בעולם הזה לא בבא גם כן ורבים מישני אדמת עפר יקיצו בעולם הזה לא בבא וגו' „Denique tria commata ſequuntur de futura ſalute (Cap. XII, „1.2.3.) de qua Daniel paucis agit, quoniam jam pridem plena illius declara„tio in Libris Eſaiæ, Jeremiæ & Ezechielis exhibita erat. Illa vero qua„draginta ſeptem commata continua ſerie variarum rerum eventus ordine „enarrant. Quemadmodum itaque Reges Perſiæ, Græciæ, Imperatores item „Romani atque Muhammedani in HOC SECULO ſunt, non autem in FU„TURO, ita pariter multi ex dormientibus in terra pulverulenta evigila„bunt in HOC SECULO, nequaquam vero in FUTURO &c.

VII. Idem porro ex Lege probare contendit, & quidem ex Cantico Dei, Deut. XXXII. in quo ſe invenisse ait זכרון תחיית המתים בעת הישועה *mentionem fieri Reſurrectionis Mortuorum* futuræ *Tempore ſalutis.* Quod poſtquam data totius capitis analyſi & explicatione demonſtravit, ſic tandem fol. 36. 1. med. concludit: וכל זה בעולם הזה כאשר פירשתי ובארתי

atque

atque hæc omnia in HOC SECULO *evenient*, *quemadmodum jam explicui & declaravi*.

VIII. Sed pergamus cum illo : והב' הימותו אחר כן ואשיב בי
לא ימותו אבל מעתיקים אותם מימות המשיח אל
בעימות העולם הבא ובזה אמרו רבותינו מתים שהק"בה
עתיד להחיותם שוב אינן חוזרין לעפרן „Secundo quæritur, an (re-
„ſuſcitati) poſtea rurſum ſint morituri? Quod equidem nego, Quoniam trans-
„ferentur ex DIEBUS MESSIÆ in voluptates SECULI FUTURI, qua de
„re Magiſtri noſtri olim dixerunt: Mortui, quos Deus T. O. M. reſuſcitabit,
„non redibunt de novo in pulverem.

IX. Rurſum fol. 36. col. 3. m. והששית אם יאכלו וישתו
וישאו נשים ואומר כן כמו שבן הצרפית שהחיהו הבורא על
ידי אליהו ובן השונמי' על ידי אלישע מכלו ושתו ויתכן שנשאו
נשים' והשביעית איך יעתקו אל העולם הבא אשר אין בו
לא אכילה ולא בעילה וכבר נהגו בם בעולם הזה ויחיו
ואומר כמו שנהג משה רבינו עליו השלום האכילה והשתיה
והבעילה ועמד בלעדיהם ארבעים יום בהר סיני ג' פעמים והיה
כמו שכתוב בתורה: „Quæſtio ſexta eſt; An (reſuſcitati) cibo & po-
„tu ſint uſuri, ducturique uxores? Id quod affirmandum ajo, haud ſecus
„atque filius Sareptanæ, quem Deus per Eliam reſuſcitavit, & F. Sunamiti-
„dis, quem Eliſa in vitam revocavit, ederunt & biberunt, quos veroſimile
„eſt etiam duxiſſe uxores. Septima; Quomodo ergo transferendi ſint ad
„SECULUM FUTURUM, in quo cibus, potus, & conjugium, quibus in
„HOC SECULO adſueverunt, locum non habent, & tamen victuri? Ad quod
„reſpondeo; Quemadmodum Moſes Magiſter noſter, cui pax ſit, cibo, potu
„& conjugio ſolitus fuit uti, & tamen teſte Lege absque illis omnibus quadra-
„ginta dies in monte Sinai tertium ſubſtitit & ſupervixit,„ ita quoque illi in
Seculo Futuro absque his omnibus ætatem agent.

X. Porro: והשמינית כיון שהמחויים בימי הישועה הם מונחים
לבחירתם בעבודה שמא יבחרו במרי ולא יהיו בעולם הגמול
אשיב בזה שמשיבים כל עמנו המון המאמינים בענין הצדיקים בעולם
הבא כיון שהם בוחרי' בעבודה ולא במרי ואומר כי היודע מה שיהיה
קודם שיהיה לא הנטיה הצדיקים שבעולם הבא בגמול הסתמיר אלא
לדעתו שהם בוחרים בעבודה ולא במלי כן אומר אחר שהוא יודע מה
שיהיה לא הבטיה תחיית המתים לצדיקי ישראל עד שידע כי בימות
המשיח יבחרו בעבודה ולא במרי „Octavo: quoniam reſuſcitati TEMPO-
„RE SALUTIS libero ſuo arbitrio relinquentur in cultu, (ſ. obedientia Deo præ-
„ſtanda, quæritur) An non forte animum ad deteriorem partem applicaturi ſint,
ut deinde non vivant in MUNDO RETRIBUTIONIS? Ad quod ita reſpondeo,

„ut univerſus noſter populus, multitudo omnium credentium reſpondere ſo-
„let (ad quæſtionem) de juſtis in Futuro Seculo; quum illi obſequium Deo
„potius præſtituri ſint, quam ut rebellens, an non fortean prælaturi rebellio-
„nem? Adeoque ajo, quemadmodum Deus qui novit quod futurum eſt,
„priusquam fiat, non promiſit juſtis, qui in FUTURO SECULO erunt, æter-
„num illud præmium, niſi quoniam præſcivit illos pietatem prælaturos inob-
„edientiæ; ita, pariter quia prænovit id quod futurum eſt, non promiſiſſe
„piis Iſraelitis reſurrectionem ex mortuis, priusquam noſſet illos TEMPORI-
„BUS MESSIÆ electurus eſſe obſequium & nequaquam inobedientiam.

XI. והשאלה העשירית על העם אשר בימי הישועה בהיותם מה יהיה מעניניהם וכן הילודים בזמן הישועה ואשיב בעבור שהכתוב לא דבר בזה וגם רבותינו לא קבלו בזה קבלה נחלקו בזה על שלשה דרכים יש מי שאומר שאין מתים כלל ונתלה באמרו בלע המות לנצח ויש מי שאומר ימותו ויחיו כדי להשתוות עם המחויים והמי ויש שאומר יחיו שנים רבות וימותו ולא יחיו עד העולם הבא ולבי יישירך האלהים נוטה אל זה המאמר השלישי „Quæſtio decima eſt;
„Quid illis ſit futurum, qui TEMPORE SALUTIS adhuc in vivis erunt, eo-
„demve tempora naſcentur? Ad quam ſic reſpondet: Quoniam ea dè re ne-
„que S. Scriptura loquitur, neque Magiſtri noſtri traditionem acceperunt, in
„tres ſententias itum eſſe. Eſt enim, qui dicit, illos prorſus non eſſe moritu-
„ris, ex illo (Jeſ. XXV, 8.) Abſorpſit mortem in æternum. Alii vero mori-
„turos ajunt, & mox vitæ reſtituendos eſſe, ut cæteris reſuſcitatis ſimiles eva-
„dant. Alii denique multos annos victuros credunt, & tum demum moritu-
„rus, neque reſuſcitatum iri niſi SECULO FUTURO. Atque in hanc ter-
„tiam ſententiam meus etiam animus, dirigat te Deus! inclinat.

XII. In his omnibus excellentiſſimus Scriptor, toties, tanta cura & ſollicitudine, ac tam diſerte *Tempore Meſſiæ* a *futuro Seculo* diſtinguit & excludit, atque ad *Hoc* præſens *Æneum* refert, ut merito cum in illum, cum in Lectorem noſtrum, injurii videri debeamus, & vel illum obſcuritatis accuſare, vel de Lectoris acie oculorum ingeniive diffidere, ſi illius ſententiam noſtris verbis illuſtrare vel ornare inſtituamus. Quam ſi quis nondum perſpicere poſſit, næ is Hypſea cæcior ſit oportet, quem qui erudire aggrediatur, Æthiopem lavet, & ſaponem atque operam miſere perdat. Atque hinc etiam facile, ceedo, quivis intelliget, quid reſponderi poſſit ad alium ejusdem *Saadiæ*, ubi *Regnum Meſſiæ* ad *futurum Seculum* refertur, quem alibi proferemus. Nunc *Saadiæ* noſtro alios addemus

demus, qui, etſi forte parcius, tamen non minus clare ac diſerte, atque illi, de *Diebus Meſſiæ, Hujus Seculi* parte, loquuntur.

XIII. Succedat itaque ut ætate ita & auctoritate proximus R. *Salomon Jarchi* &, quo *Tempora Meſſiæ* ſint referenda, ediſſerat. Sic itaque ille ad dictum illud Veterum Cod. Sanhed. fol. *92.* 1 f. צדיקים שעתיד הק"בה להחיותן אינן חוזרין לעפרן *juſti, quos* Deus *T. O. M. reſuſcitaturus eſt, non redibunt amplius in pulverem ſuum;* שעתיד הק"בה להחיותן לימות המשיח לאחר שיהיו שוב אין חוזרין לעפר בין לימות המשיח בין לעולם הבא אלא הבשר מתקיים עליהם עד שישובו ויחיו לעתיד לבא „Quos Deus O. M. reſu-
„ſcitabit in Diebus Meſſiæ, poſtquam revixerint, non revertentur in pulverem,
„neque Temporibus Meſſiæ, neque Seculo Futuro: ſed manebit ſuper ipſis
„caro, donec iterum vivant Tempore Futuro.„ Ubi dum id, quod a Veteribus abſolute prolatum erat, per partes explicat, ſatis oſtendat *Dies Meſſiæ* diverſos eſſe a *Seculo Futuro*, neque ad illud pertinere; quemadmodum ipſe alibi ad *Hoc Seculum* conſulte refert. Ira ad Codicem *Schabbath*, fol. *63.* 2. שמע מנא בחמות שנתנבאו הנביאים ולא יהיה כנעני עוד לא לימות המשיח נתנבאו שהן העולם הזה רא"ב חדל לך אביון „ Unde diſcimus, prophetias
„quas prophetæ prædixiſſe de TEMPORIBUS MESSIÆ „ QUI HUJUS
„SECULI SUNT: Sic enim ſi res haberet, ceſſaret tibi egenus.

XIV. Sequatur R. *Moſes Maimonides*, in *Hilchot Melachim*, cap. XII. §. 4. לא נתאוו החכמים והנביאים ימות המשיח לא כדי שישלטו על כל העולם ולא כדי שירדו בכוכבים ולא שינשאו אותם העמים ולא כדי לאכול ולשתות ולשמוח אלא כדי שיהיו פנויים בתורה וחכמתה ולא יהיה להם נוגש ומבטל כדי שיזכו לחיים לעולם הבא כמו שביארנו בהלכות תשובה. „ Sapientes & Prophetæ non deſiderarunt Tempora
„Meſſiæ, ut toti orbi terrarum imperarent, neque ut denominarentur Cu-
„thæis, ut toti orbi terrarum, impetrarent, neque ut alii populi illos efferrent;
„neque ut cibo, potu & omne genus voluptatibus diffluerent; ſed ut Legis
„ſtudio & ſapientiæ vacare poſſent, & nullo impediente vitam mereri Seculi
„Futuri, quemadmodum jam ſupra de Reſipiſcentia expoſuimus. Hic maximi nominis ſcriptor *Dies Meſſiæ & Seculum Futurum* ita diſtinguit, ut ſatis oſtendat, tempore illa toto genere differre, quorum unum alteri ita ſubordinetur, uti medium fini optato.

XV. Verum id prolixius & diſertius agit Libro de *Reſipiſcentia*, ad quem adeo ipſe nos remittit, Cap. IX. §. 2. Nimirum poſtquam integro Cap. VIII. naturam *Seculi Futuri* prolixe deſcripſerat, in quo ſummum hominis bonum & præ-

præmium exercitæ in hoc mundo pietatis collocarat; Capite IX. quid de promiſſionibus & comminationibus corporalibus, quæ in lege toties occurrunt, de annonæ vilitate ac caritate, pace & bello, regno & ſervitute, poſſeſſione terræ & exilio, ſentiendum ſit, exponit; quæ omnia cum *Hujus* tantum *Seculi* ſint, neque præmii neque pœnæ loco æſtimanda tradit, ſed ſolummodo conſideranda tanquam media, quæ ſtudium Legis, & virtutis exercitium, unica *Futuri Seculi* obtinendi media, vel promoveant vel impediant. Et hanc adeo piis ad cauſam fuiſſe deſiderandi *Tempora Meſſiæ*, quibus procul negotiis & ſoluti omnibus curis & ærumnis hujus vitæ, ſoli Deo cognoſcendo & colendo operam dare poſſent, & vitam æternam mereri, שבזמן שאדם טרוד בע״הז בחולי ובמלחמות וברעבון אינו מתעסק לא בחכמה ולא במצות שבהן זוכין לחיי חע״הב: „Quoniam homo, quando in Hoc Seculo cum morbo, bello & fame conflictatur, ſapientiæ & virtutis operam dare nequeat, quæ „ſola via ſit, quæ vita Seculi Futuri obtinetur.„ Quibus declaratis tandem §.2. de temporibus Meſſiæ ſic pergit: ומפני זה נתאוו כל ישראל נביאיהם וחכמיהם ימות המשיח כדי שינוחו ממלכיות שאינם מניחות להן לעסוק בתורה ובמצוה כהוגן וימצאו להם מרגוע וירבו בחכמה כדי שיזכו לעולם הבא - - - וסוף כל השכר כולו זו היא טובה האחרונה שאין לה הפסק וגרעון הוא חיי העולם הבא. אבל ימות המשיח הוא העולם הזה ועולם כמנהגו הולך אלא שהמלכות תחזור לישראל וכבר אמרו חכמים הראשונים אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכויות בלבד. „Et propterea univerſus Iſrael cum Prophetis ſuis „& Doctoribus deſiderarunt DIES MESSIÆ, ut liberarentur a ſervitute re„gum gentilium, qui non permittunt illis Lege & pietate rite vacare; & ut re„quiem ſibi invenirent, & proficerent in ſapientia, quo tandem aſſequerentur „SECULUM FUTURUM.„ Et mox paucis interjectis de felicitate Seculi Chriſti: "At finis mercedis & boni ultimi, quod infinitum eſt & minui non „poteſt, eſt vita Seculi Futuri. DIES MESSIÆ autem ſunt ipſum HOC „SECULUM, & Seculum more ſuo procedit, niſi quod regnum reſtitueretur „Iſraeli. Ac de eo jam olim Veteres dixere Sapientes: Non eſt differentia „inter hoc Seculum & Dies Meſſiæ, niſi ſolummodo reſpectu ſervitutis re„gnorum.

XVI. Ex quibus omnibus ſole meridiano clarius elucet, *Maimonidem* non tantum *Dies Meſſiæ* a *Futuro Seculo* ſollicite diſtinguere ſed etiam diſerte & conſulto ad *Hunc* præſentem *Mundum* referre.

XVII.

XVII. Atque in hanc ſententiam & pene iisdem verbis idem *Maimonides* prolixe ſcribit in commentario ad Cap. XI. Cod. *Sanhedrin*, quem ex Arabico Latinum fecit Celeberrimus *Pocockius* in libro quem inſcripſit *Portam Moſis*. Ibi poſtquam de *Futuro Seculo* prolixe egerat, *Paradiſo* item, & *Reſurrectione mortuorum;* tandem naturam *Seculi Meſſiæ* explicat, quod ad *Hoc Seculum* refert, p. 158. *conceſſa illis qui tunc vivent perfectione magna, qua ad vitam Seculi Futuri pertingant*, pag. 159, & a *Futuro Seculo* rurſus diſtinguit, pag. 161. cum hoc ſit *ultimus finis, quo enitendum, ad quem adeo finem reſpiciens Doctor iſte veridicus, omiſſis aliis, Omni Iſraelitæ, inquit, ſors eſt in Seculo Futuro.* Quæ quoniam, ut diximus, jam Latine exſtant, majori ſuo fructu Lector integra apud Cel. *Pocockium* leget & perpendet. Etſi in libro ipſo illa omnia deſcripta exhibere forte non abs re erit, cum ſatis certus ſim, fore ut multi lectorum meorum, neque *Maimonidem* Hebræum habeant, neque illius excerpta Arabico-Latina *Pocockii*.

XVIII, Atque hanc conſtantem *Maimonidæ* ſententiam eſſe, quod *Dies Meſſiæ* ad *Hoc Seculum* pertineant, alii quoque Hebræi nobis atteſtantur. Sic de iſto *Nachmanides*, *Capite Gamul*, fol. 24. m. והנה יאמין באמת שתחיית המתים שהוא עקר מעקרי התורה הכונה בו שתשוב הנפש לגוף ברצון הבורא ויצאו הנשמות מן העולם הבא וישובו לגוף בימי התחייה ויתעדנו האנשים ההם הזוכים בטובות העולם הזה בימות המשיח ויזכו בו למעלה עליונה כמעלתם הראשונה אבל אחרי כן יגזור הרב ז״ל מיתה על המשיח ועל דורו ויהיו נפשותם בטוב העולם הבא בלא גוף כמו שהיו בתחלה „Et ecce credit revera de reſurrectione Mortuorum, „quæ eſt ex fundamentalibus Legis articulis, reverſuram eſſe animam in cor„pus voluntate creatoris, & exituras animas ex Seculo Futuro, & redituras ad „corpora Tempore reſurrectionis, & oblectaturos ſeſe homines illos, qui di„gni erunt, in bonis HUJUS SECULI IN DIEBUS MESSIÆ, & aſſecutu„ros gradum priori multo ſublimiorem. Poſt illa vero Doctor p. m. Meſſiam „& ætatem ejus morituros credit, ut animæ illorum fruantur beatitudine Se„culi Futuri abſque corporibus quemadmodum jam ante fuerunt.

XIX, In eandem ſententiam *Maimonidæ* verba R. *Joſeph Albo* explicat, Libro *Ikkarim*, Part. IV. cap. 30. pr. ubi poſtquam dixerat, *Maimonidem Seculum Futurum* de *Sec. Animarum* accipere, ita pergit: ויאמין עם זה שעם היות עקר השכר הזה לנפש כלבד עוד יש שכר אחד גשמי לעולם הזה לימות המשיח וזה בתחיית המתים שיחיו אז הצדיקים הגמורים וכו׳ „Nihilominus tamen credit, etſi præcipuum hujus mercedis ſoli animæ obtinget, tamen „etiam aliam mercedem corporalem fore in HOC SECULO in DIEBUS

 MES-

„MESSIÆ, nimirum in Reſurrectione Mortuorum, quoniam tum juſti perfe-„cti (οἱ δίκαιοι οἱ τετελειωμένοι, Hebr. XII, 23.) reviviſcent &c.„ Neque aliter R. *Meïer Ben Gabbai*, in *Abbodath Hakkodes* fol. 53. 3. f. ubi Doctoris Ægyptii ſententiam iisdem verbis, atque *R. Joſeph Albo*, exponit. Ubi præterea etiam illud notandum, ipſos profeſſos *Maimonidæ* adverſarios, quando hanc ejus ſententiam recenſent, quantumvis in explicanda natura *Seculi Futuri* ſeſe illi opponant, tamen de *Diebus Meſſiæ* ad *Hoc Seculum* relatis nunquam illi controverſiam moviſſe.

XX. Neque enim aliter Rabbi *Moſes Nachmanides*, qui etſi in explicatione phraſeos העולם הבא, *Maimonidæ* e diametro adverſatur, eumque ex profeſſo refutare inſtituit, tamen in eo cum illo amice conſpirat, quod *Dies Meſſiæ* ad *Hoc Seculum* pertineant, & a *Futuro* maxime ſint diverſi. Sic igitur ille Cap. *Haggamul*, ſive de *Retributione*, Edit. Ferrarienſis fol. 17, fac. 1. princ. „Poſt-„quam itaque natura judicii & pœnæ, a quo miſericors ille Dominus nos ſervet! „bonam partem explicata eſt; neceſſe eſt, ut porro etiam rationem mercedis, „quam ὁ μισθαποδότης nobis impertiat! pariter exponamus. והוא בדברי רבותינו שני שמות גן ערן והעולם הבא מלבד טובות העולם הזה כגון ימות המשיח והיים ותחיית המתים שבאותו זמן שאין אנו מדברים עתה „בהם. Atque hæc in Scriptis Magiſtrorum noſtrorum duplici nomine venit, „Paradiſi ſc. & Seculi futuri, præter BONA HUJUS SECULI, ut ſunt DIES „MESSIÆ, vita & Reſurrectio Mortuorum, quæ iſto tempore erunt, de qui-„bus nunc non agimus.

XXI. Ibid. fol. 20. r. pr לא קשיא כאן בעולם הזה כאן בעולם הבא כלומר בעולם הזה לימות המשיח *Nulla hic eſt difficultas; altero enim loco agitur de Hoc Seculo, altero vero de* *Futuro*. (Hactenus verba Talmudis, quæ Nachmanides ſic explicat) *Quaſi dicat in* HOC SECULO, *in* DIEBUS MESSIÆ. Ibid. med. ואמרו לשון אחר אמר להם ר' אליעזר אף לימות המשיח אינן בטלין אבל בטלין הן לעולם הבא והיינו דשמואל הפרישו בכאן בין ימות המשיח ובין העולם העתיד והוא לאחרי התחייה *Dicunt autem R. Eliezerem mutaſſe ſententiam & dixiſſe, (Arma) ne quidem temporibus Meſſiæ ceſſatura eſſe, ſed demum ceſſatura in Seculo* Futuro; *idque convenienter ſententiæ Samuelis.* (Hactenus Talmud) *Diſtinguunt hic inter* DIES MESSIÆ & SECULUM FUTURUM, *quod erit poſt Reſurrectionem &c.*

XXII. Ibid. fine, poſt recitatam explicationem Veterum ad illud Prov. VI, 22. הזכירו כאן העולם הזה וזמן המיתה והוא עולם הנשמות וימות המשיח

ואחר

ואחר כן העולם הבא: *Faciunt hic mentionem Hujus Seculi, & temporis mortis, quod eſt Seculum Animarum, & Dierum Meſſiæ, & poſt illos demum Seculi Futuri.*

XXIII. Fol. 20. 2. fine. כל אלו דברים ברורים שעולם הבא בכל מקום אינו עולם הנשמות והשכר המגיע להם מיד אחרי המיתה אלא עולם הוא שעתיד הקב"ה לחדשו לאחר ימות המשיח ותחיית המתים: *Atque hæc omnia declarant, Seculum Futurum nuſquam eſſe Seculum Animarum & mercedem quæ illis illico poſt mortem obtingit, ſed illud Seculum, quod Deus creaturus eſt Dies Meſſia & Reſurrectionem mortuorum.*

XXIV. Fol. 21. 1. f. ושגור בפי הדורות לומר בין בבקשה בין בסוף ברכת המזון ובכל תפלות הרחמן הוא יזכנו ויקרבנו לימות המשיח ולחיי העולם הבא מקדימין ימות המשיח וגו' *Et tritum eſt omnium ere, ſive in petitione ſive in fine gratiarum actionis pro cibo, cæterisque omnibus orationibus, illud:* Faxit *ille miſericors ut appropinquemus ad* Dies *Meſſiæ &* Seculum Futurum. *Præmittunt hic* Dies *Meſſiæ* (Seculo Futuro) &c.

XXX. Fol. 22. עכשו בארנו כוונתנו בשכר המצות ועונשן ונחזור בקצרה כי שכר הנפשות וקיומם בעולם הנשמות נקרא לר"זל ג"ע ופעמים קורין אותה עלייה וישיבה של מעלה ואחרי כן יבואו ימי המשיח והוא מכלל העולם הזה ובסופן יהיה הדין ותחיית המתים שהוא השכר הכולל הגוף והנפש והוא העקר הגדול שהוא תקות כל מקוה לה"בה והוא העולם הבא וגו' „Hactenus „ſententiam noſtram explicuimus de præmiis & pœnis. Ut itaque ad propo„ſitum redeamus, dicimus, mercedem animarum & permanentiam illarum in „ſeculo animarum Magiſtris noſtris p. m. vocari Paradiſum, & quandoque et„iam Cœnaculum & Conſeſſum ſuperiorem. Poſt illud vero venient TEM„PORA MESSIÆ, atque illa AD HOC SECULUM pertinent, & in fine il„iorum erit Judicium & Reſurrectio Mortuorum, quæ eſt merces quæ corpo„ri ſimul & animæ obveniet, qui eſt articulus ille magnus, ſpes omnium ſpe„rantium in Deo T. O. M: Et hoc eſt SECULUM FUTURUM &c.

XXVI. Fol. 23. 1. lin. 1. ומלכות בית דוד באלף הששי כנגד יצירתו של אדם שמכיר את בוראו ומושל בכולם ובסוף אותן אלף יהא יום הדין שכן אדם נידון בו ביום שביעי שבת שהוא התחלת העולם הבא „Et „regnum domus Davidicæ (Meſſiæ) in millenariis ſexto erit, quemadmodum „Adam quoque ſexto die eſt creatus, qui creatorem ſuum agnovit & denomi„natus eſt omnibus. At in fine illius millenii erit dies judicii, quia eodem „modo Adam ſexto die eſt judicatus. At Septimo erit Sabbatum, quod eſt „initium Seculi Futuri.

XXVII. In hiſce omnibus toties & tam perſpicue etiam hic *Moſes Nachmanis filius*, ſententiam ſuam de *Diebus Meſſiæ* ad *Hoc Seculum* pertinentibus exponit, ut ſoli facem accendere velle videri debeamus, ſi de noſtris verbum addere velimus. Cum vero hic loci, ubi de *Diebus Meſſiæ* non niſi ἐν παρόδῳ agit, illos toties ad *Hoc Seculum* referat; quid non alibi illum facere putemus, ubi ex profeſſo illud argumentum tractat, in libris de *Fine & Liberatione*, quibus adhuc ante hoc ipſum ſeculum *R. Aſarias De Fano* uſus eſt in Italia, qui inde fragmentum nobis conſervavit, cujus lectione & meditatione Lectorem fruſtari nolimus, ſi forte Viri Docti hoc ſpecimine allecti operam dare poſſint, ut hos libros quoquo modo nobis inventos dent, & a ſitu & ſqualore vindicent.

XXVIII. Sic itaque R. Azarias in *Meirath Enajim*, f. 142. 2. fine. *De tempore liberationis noſtræ inveni verba R. M. B. N. Viri Clariſſimi, Libro de Redemtione, Cap. II. fine. Quæ quoniam auro contra digniora ſunt, & dulciora melle, etſi paulo prolixiora, animus huc transferre geſtit. Idque eo magis, quia liber in paucorum manibus verſatur; eſtque Viri merito ſuo celeberrimi R. Moſis Nachmenidæ, cujus ſpectata apud prudentiſſimum quemque noſtri populi virum eſt fides. Sic itaque ille.* „Scias
„ergo, ita te Deus adjuvet, ſive toto animo aſſentiamur, prævaricationes no-
„ſtras & peccata majorum noſtrorum nobis omne ſolatium interturbare, &
„hinc adeo Deum exilium noſtrum in infinitum prorogare; ſive dicamus, ita
„Deo viſum eſſe, ut nos in hoc ſeculo jugo regnorum gentilium pro ſuo bene-
„placito noſtrove commodo (conf. Hebr. XII, 10.) affligat: id omne funda-
„mento Legis nihil omnino nocere poſſe. Neque enim ſummum noſtrum
„bonum in Diebus Meſſiæ ſitum eſt, neque in eo ut proventu terræ fruamur,
„lavemus in balneis Tiberiadis, aut id genus aliis voluptatibus perfruamur.
„Neque etiam ſacrificia & cultus ſanctuarii id ſunt in nobis, ex quo Deus ſum-
„mam voluptatem capiat. Sed merces & ſpes noſtra vita Seculi (Futuri, vo-
„cula הבא excidiſſe videtur,) & illa animi oblectatio, quæ Paradiſus vulgo di-
„citur, & immunitas a pœnis orci. Nihilominus tamen (עם כל זה σὺν πᾶ-
„σι τούτοις. Luc. XXIV, 21.) liberationem exſpectamus, quoniam manifeſta ve-
„ritas eſt in confeſſo apud omnes eos qui Legem & Prophetas verſant. Atque
„ea ſpe illos, qui calamitatibus quaſi ſepulti jacent, erigimus; eademque A-
„theis os obturamus gaudentes argumentis illius, & verbis ejus ſerio trium-
„phantes, quoniam illam ſpectamus, propter ſpem noſtram, quam concipimus
„de propiori noſtro acceſſu ad Deum, quando verſabimur in ſanctuario illius
„cum Sacerdotibus & Prophetis ejus: Et quod munditiei & ſanctitatis parti-
„cipes erimus, quæ in terra electa erit, & Majeſtas ejus ſuper nos habitabit, ſu-
„pra quam nunc animo concipere poſſumus, dum vino ærumnarum & cala-
„mitatum, quæ nos premunt, adhuc pleni ſumus. Tunc enim temporibus

Meſſiæ

„Meſſiæ abolebitur genius malus, ut veritatem aſſequamur qualis in ſe eſt (*κα-*
„*θώς ἐστι* 1. Joh. III, 2.) vel aliam quamcunque ob cauſam, cujus myſterium
„ſublimius eſt eo quod hactenus memoravi. Atque hæc præcipua cauſa eſt,
„cur Tempora Meſſiæ tantopere deſideremus. Præterquam quod Lex ipſa hoc
„noſtrum deſiderium multis modis adauget, quæ nobis declarat, quamdiu
„nos in peccatis perſeveramus, etiam exſilium prorogatum iri, ut caſtigemur;
„ſimul ac vero Deum ita, uti par eſt, coluerimus, illum quoque de novo bene
„nobis facturum, quemadmodum bene fecit majoribus noſtris, atque eo et-
„iam hoc fine ad illa beatiſſima tempora adſpiramus, ut adverſariis noſtris ali-
„quando demonſtremus veritatem a nobis eſſe. Atque hac etiam compre-
„hendimus fundamentum maximæ illius virtutis, quod nobis volupe eſt mar-
„tyrium coram omnibus mundi nationibus ſubire. Et certe Sapientes No-
„ſtri p. m. illum, qui hunc mercedem Temporis Meſſiæ negat, pro hæretico
„habent, cui nulla ſors ſit in Seculo Futuro, quoniam nihil aliud illum ita cre-
„dere inducit, niſi quod præmium Legis noſtræ abneget. Is vero ſtultus eſt,
„qui & contra diſerta SS. dicta & Magiſtrorum noſtrorum verba diſputet.
„Hæc hactenus R. Nachmanides l. c. Quibus germana ſunt quæ ſcribit in Ga-
„mul„Capite ultimo Libri Torath Adam.

XXIX. Atque hæc velim illi ex Chriſtianis noſtris legant ac perpendant, qui tam tenuiter atque abjecte de Judæorum fide in Meſſiam ſentiunt. Quæ ſi conferantur cum iis, quæ ſupra §. 15. ſq. ex *Maimonide* allegavimus, atque alibi ex aliis proferemus, paullo ſpero, melius de voluptatibus illis ſentient, quibus Judæi ſeſe Temporibus Meſſiæ fruituros ſperant. Interim facile Viri Docti agnoſcent, optime de Judæis pariter & Chriſtianis meriturum, qui libros illos *Nachmanidæ*, ספר הקץ & ספר הגאולה eruerit & publicæ luci expoſue-rit. Nobis certe rem gratisſimam faciet, & ad præſens inſtitutum utilisſimum, qui vel indicium fecerit, ubi lateant & unde haberi posſint.

XXX. Huic vero *Moſi Nachmanidæ* commodisſime jungemus *Rabbenu Be-chai Ben Aſcher* illius fidem *ὑπερασπιστήν*, cujus commentarius in Legem cele-bratisſimus eſt. Hic igitur, quod neceſſario præmittendum, ſex *Hujus Mundi* millennia, & quod ſequitur *Seculum Futurum*, cum ſex diebus creationis, & ſe-quente Sabbatho comparat, ac deinde, quo pacto ſua ſingulis diebus millennia reſpondeant, exponit. Comparationem generalem fol. 9. 4. m. his verbis exhibet. ודע והבן כי שבעת ימי בראשית אל״ה מבארים לנו מה שעבר
ורומזים לנו על העתיד והנה הם כנגד שיתא אלפי שני והוו הריב ודרשו
רז״ל יומו של הקב״ה אלף שנה שנאמר כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול
ודבר ברור הוא שכל יום ויום מששת ימי בראשית אלה רומז לדברים

 שעתידין

שעתידין להיות בעולם באותו האלף שכנגד היום *Scias autem atque perpendas, hos Septem Dies principii enarrare nobis jam præterita, & αἰνιγματικῶς innuere futura, reſpondent enim illi; Sex annorum millibus (durabit hic mundus) & uno vaſtabitur. Et Magiſtri noſtri p. m. tradunt; Dies Dei O. M. eſt mille annorum, quemadmodum dicitur* (Pſ. XC, 4.) Nam mille anni in oculis tuis ſimiles diei heſterno. *Et manifeſtum eſt, unumquemque ex his ſex diebus creationis innuere res in mundo eventuras eodem illo millenario, qui iſti diei reſpondet.*

XXXI. Cum itaque hic *Bechai* noſter Hujus Seculi durationem auctoritate Raf Ketinæ & conſenſu omnium Hebræorum ſex annorum millibus definiat, Futuro autem Seculo ſeptimum millenarium aſſignet; in ſequentibus Meſſiæ adventum & regnum ejus in ſextum atque ultimum millennium rejicit, atque ita ſatis manifeſte ad *Hoc Seculum* refert. De quo fol. 10. 1. m. ita ſcribit: וכשם שבא אדם לבקרו של יום ששי זהו שאמר נעשה אדם כך יבא המשיח לבקרו של אלף ששי אחר עשירית האלף כשיעור הנץ החמה ליום וזהו משיח בן דויד שכתוב בו וכסאו כשמש נגדי *Et quemadmodum Homo creatus eſt die ſexto mane, (q. d. Faciamus hominem,) ita veniet Meſſias tempore matutino millennii ſexti, elapſa decima parte illius, eadem proportione qua ſe habet ortus ſolis ad diem. Atque hic eſt Meſſias F. Davidis, de quo ſcriptum eſt* (Pſalm LXXXIX, 36.) *Et thronus ejus erit coram me ſicuti ſol.*

XXXII. Sed & a *Futuro Seculo* convenienter illi hypotheſi mox diſtinguit eodem fol. col. 2. paulo poſt principium: והנה זהו סוד הענין שחתם כל הצרות שעברו בכל הימים בטוב מאד להורות כי תכף בא הגאולה בבקרו של האלף הששי יהיו כל הצרות נשכחות כענין שכתוב כי נשכחו הצרות הראשונות וכי נסתרו מעיני ומפני זה אמר יום הששי בה"א הידיעה דרך שבח ומעלת היום לבאר שתהיה גאולה גלויה ומפורסמת לכל העולם · יום שביעי כנגד האלף השביעי שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים והוא אחר ימות המשיח ותחיית המתים ובני תחיית המתים יזכו אליו ויתענגו בגוף ובנפש תענוג שאין לו סוף: „Et ecce hoc eſt myſterium ejus, quod omnes „calamitates, quæ quoque die tranſierunt, finiat illo, Bonum erat valde: ut „doceat, ſimul ac Redemtio matutino millenarii ſexti advenerit, fore ut omnes „exantlatæ ærumnæ oblivioni mandentur, Q. S. (Jeſ. LXV, 17.)„ Quoniam priores afflictiones oblivioni datæ ſunt, & abſconditæ ab oculis meis. „Et hinc adeo dicit, dies הששי, cum He demonſtrativo, ob inſignem illius

„ diei

„dici excellentiam, ut declaret, Redemtionem toti mundo (an omnibus gen„tibus?) evidentem & manifeſtam fore. Dies denique ſeptimus reſpondet „millennio ſeptimo, quod totum Sabbathum eſt & quies in vita æterna: at„que illud ſequetur Dies Meſſiæ & Reſurrectionem Mortuorum, & qui ex mor„tuis reſuſcitati fuerint, illud aſſequentur, inque illo infinitis corporis & ani„mi voluptatibus oblectabuntur.„ Millenario itaque ſexto *Meſſias* veniet, quo elapſo, poſt Reſurrectionem Mortuorum, tum demum *Seculum* incipiet *Futurum*. Quo quidem nihil in noſtram ſententiam diſertius dicere poterat.

XXXIII. Clariſſime vero hunc Seculorum ordinem ſub finem commentarii ſui explicat, unde quædam huc transferre non abs re erit, ſed Latine tantum, quoniam prolixiora ſunt. Sic ergo fol. 221. col. 2. paulo poſt medium. *Convenit autem ita explicare illud* (Deut. XXX, 15.) Vide, hodie tibi ob oculus poſui vitam & bonum: *quod Scriptura ſubjiciat hunc textum ſuperiori, qui agit de promiſſione Redemtionis, eo quod tempus Reſurrectionis Mortuorum ſubſequetur tempus Redemtionis annis* רא"ה, i. e. *ducentis & ſex. Atque idcirco ſubnectit Sectioni Redemtionis hanc*, רא"ה, Vide, propoſui tibi hodie vitam & bonum. *Et hinc adeo Salomo dicit*, (Cant. VIII, 12.) Mille tibi ſunt, Salomo, & ducenti, qui cuſtodiant fructum ejus. *Vox* ומאתים *notat ſex annos ſupra ducentos: Et revelat tibi, Reſurrectionem* Mortuorum *fore ducentis & ſex annis poſt adventum* Salomonis, *i. e. adventum* Meſſiæ, *qui erit ex ſanguine* Salomonis. *Quod vero vox* רא"ה *ſuperioribus ſubnectitur, id innuit ſubſequens tempus. Quare autem ſuperior Sectio de Redemtione agens clauditur voce* לעשות faciendo illud? *Ut negotium Redemtionis comparet cum opere primæ creationis, quod pariter illa voce clauditur*, (Gen. II, 2.) Quod creavit Deus faciendo. *Comparat autem finem temporis cum initio temporis, ut te doceat, illa paria eſſe reſpectu operis naturæ & conſtitutionis mundi: Nam tempore* Meſſiæ *eodem prorſus modo natura ſeſe habebit, atque in opere primæ creationis. Atque ita Magiſtri diſerte dixerunt:* Nihil intereſt inter hunc mundum & Tempora Meſſiæ, niſi ſola ſervitus gentium. *Quod autem Litera* (ו) *additur, id innuit: Millenarium ſextum proceſſurum eſſe more ſex dierum creationis. Et tum immediate ſubjicit*, Vide, ob oculos tibi poſui vitam & bonum *ut ſignificet, illo* (millenario ſexto) *fore Reſurrectionem Mortuorum; & tum ait*, vitam & bonum, *quia per illam vitam aſſequentur bonum illud abſconditum, id eſt*, EX SECULO RESURRECTIONIS TRANSFERENTUR IN SECULUM FUTURUM, *quod eſt bonum illud reconditum. Quod itaque dicit*, Vitam; *notat Reſurrectionem* Mortuorum: Et bonum; *id ſignificat* Seculum *Futurum quod erit poſt Reſurrectionem, quia de illo dictum eſt iſtud* (Pſal. XXXI, 12.) Quam ingens eſt bonum tuum, quod recondidiſti cultoribus tuis?

XXXIV.

XXXIV. Satis hinc manifeſtum eſt, millenario ſexto venturum Meſſiam; hujus exhibiti anno ducenteſimo & ſexto fore Reſurrectionem Mortuorum: & ex hujus demum mundo vel ſeculo, nempe initio millenarii ſeptimi, traducendos eſſe in ſeculum Futurum. Sic enim ipſe eodem fol. col. 3. poſtquam quædam contra R. *Moſen Maimonidem* de *Seculo Futuro* diſputavit, & adhuc ſemel atque iterum illud *poſt Reſurrectionem Mortuorum* fore dixit, tandem concludit: ובבראשית רבה ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו ברך הקב״ה העולם הבא המתחיל באלף השמיני ויקדש אותו זמנו לישראל וזהו לשון מזומן לחיי העולם הבא: *Et in Bereſchit Rabba legimus;* Et benedixit Deus diei ſeptimo & ſanctificavit illum; *benedixit* Deus *O. M. Seculo Futuro, quod incipit millenario ſeptimo*, & ſanctificavit illum, *deſtinavit illud Iſraëli; hæc eſt phraſis illa, Deſtinatus vitæ Seculi Futuri.*

XXXV. Atque huic hypotheſi in ſequentibus firmiter inſiſtit. Sic fol. 222. 4 pr. ובשרו שני מיני החיים הראשון חיי עולם הנשמות המתקריבים לו לאדם תכף מיתתו והשני חיי עולם התחיה שמשם יעתק אל העולם הבא שהוא השכר האחרון ביום השבת הגדול ושם יזכו ויתעדנו בגוף ובנפש *Et promittit illi duplicem vitam; alteram vitam Seculi animarum, quæ obtingit homini illico poſt mortem: alteram vero vitam* SECULI RESURRECTIONIS, UNDE TRANSFERENDUS *ſit in* SECULUM FUTURUM, *quod eſt ultima illa merces in Sabbatho illo magno, ubi oblectabuntur corpore pariter atque animo.* Fol. 223. col. 1. f. *Dies Meſſiæ* ad *Hunc Mundum* refert, & a *Seculo Reſurrectionis* diſtinguit, quem locum jam alibi exhibuimus. Sic rurſum fol. 224. 1. fine quatuor Secula enumerat, *Hoc, Animarum, Reſurrectionis*, & denique *Futurum*, quod erit *poſt Reſ. M.* Et denique fol. 225. 3. p. ordinem promiſſionum divinarum notat, ita ut primo promittatur *Liberatio* ex captivitate, quæ Tempore Meſſiæ erit, tum *Reſurrectio Mortuorum*, & deque translatio ex *Hoc Seculo Reſurrectionis* ad vitam *Seculi Futuri.* Quæ omnia, ne forte Lectori noſtro prolixis citationibus nauſeam creemus, deſcribere ſuperſedebimus. Qui de noſtra in vertendo fide dubitat, librum ipſum adeat, & nos optima fide agere agnoſcet.

XXXVI. His denique ex noviſſimis adjungamus R. *Jehudam Bezaleelis Filium*, qui ſuperiori ſeculo Pragæ floruit, & variis libris editis inclaruit. Is in *Gebhuroth Adonai*, fol. 2. col. 2. pr. rationem redditurus illius Veterum dicti, *Omnes prophetæ non ſunt vaticinati niſi de* Diebus Meſſiæ; *ſed quod Seculum Futurum attinet, oculus non vidit &c.* ita ſcribit: לא היו יכולים להתנבאות רק לימות המשיח במה שענין המשיח הוא ענין ע״הז ואינו נבדל מן האדם

האדם לגמרי שהרי הוא בעולם הזה אבל עולם הבא שנבדל מן העה"ז אין בו נבואה כי עין לא ראתה אותו ואין הנביא מתנבא רק בראיה כמו שהתבאר *Non potuerunt vaticinari niſi de Diebus Meſſiæ, eo quod* NEGOTIUM MESSIÆ EST NEGOTIUM HUJUS SECULI, *& nulla ratione ab homine ſejunctum; quoniam* IN HOC SECULO *eſt. Sed de* Futuro *Seculo, quod ab hoc* Seculo *diſtinctum eſt, prophetia non datur, quoniam oculus non vidit illud. Prophetæ vero non vaticinantur, niſi per viſionem, quemadmodum jam eſt declaratum.* Quibus verbis quid evidentius dari poſſit, non video. Non tantum *Dies Meſſiæ & Seculum* Futurum inter ſe opponit, ſed illos etiam ῥητῶς ad *Hoc* refert.

XXXVII. Atque in eandem ſententiam, nec minus clare alibi ſeſe explicat in elegantiſſimo libello *Tiphereth Iſrael*, quem de Excellentia Legis ſcripſit, fol. 50. 2. p. הנה המאמרים הגדולים האלה באו לבאר כי אין השגת הנבואה רק לדבר שהוא בעולם הזה כמו ביאת משיחנו אף שהוא מדרגה עליונה בעולם הזה יפול דבר זה בכוח הנבואה אבל דבר שהוא בעולם הבא אשר העולם הבא נבדל מעולם הזה ואין לו יחוס אל הזה לא יפול זה בכוח הנבואה כלל *Ecce inſignia illa dicta eo faciunt, ut nobis declarent, prophetiam non aſſequi niſi id* QUOD IN HOC SECULO EST, VELUTI ADVENTUS MESSIÆ NOSTRI; *qui etſi ſublimior gradus eſt in* HOC SECULO, *tamen ſub prophetiam cadit. Sed res, quæ in* Seculo Futuro *eſt, quod* (vel *eo quod*) *Seculum* Futurum *ab hoc* Seculo *eſt ſeparatum, neque cum* Hoc *ullam cognationem habet, nullo modo ſub prophetiam cadit.*

XXXVIII. Quod vero hiſce locis ἐν παρόδῳ & velut aliud agens ſimpliciter aſſerit, id multo pluribus tradit & profeſſo inculcat in *Nezach Iſrael*, quem librum de Meſſia, ejusque adventu & regno compoſuit. Ex plurimis ergo, quæ ibi in noſtram ſententiam ſcribit, hæc pauca ſufficiant. Cap. XXVI. in eo eſt, ut doceat, Meſſiam convenientе tempore eſſe venturum, eoque traditionem Scholæ Elianæ affert & explicat, indeque concludit, adventum Meſſiæ non niſi in *poſtremam partem Hujus Seculi* incidere poſſe. Primo itaque obſervat in hac traditione זמן כל העולם *tempus totius Seculi* vel *Mundi* in tres partes dividi, כי זמן כל ימי עולם הוא ו' אלפים *quia duratio omnium dierum Seculi ſit ſex millium* annorum. Unde tandem ſic concludit: ומאחר שימי העולם שית אלפי שנה חלק אותם לג' חלקים וקאמר . . . . , ושני אלפים ימות המשיח פירש הזמן האחרון הוא מיוחד לימות המשיח כי הזמן האחרון הוא השלמה שכל אשר הוא באחרונה

באחרונה הוא השלמה ולכן הזמן האחרון מתיחס אל המלך המשיח כי המלך המשיח יהיה משלים את כל העולם כאשר יהיה כל העולם אחד עד שיהיה העולם בשלימות ולכן ראוי שיהיה מלך המשיח שהוא המשלים בסוף הזמן *Quandoquidem igitur dies mundi ſunt ſexies mille anni, dividit illos in tres partes, dicitque .... Et duobus millibus annorum erunt Dies Meſſiæ. Hic diſerte declarat, tempus poſtremum eſſe dicatum Diebus* Meſſiæ; *quoniam tempus poſtremum eſt conſummatio, quia poſtremum quodque eſt perfectum. Propterea itaque extremum tempus ad* Meſſiam *refertur, quoniam is totum mundum perficiet, quando totus mundus unus erit, donec mundus perfectus ſit; Et hinc adeo* Meſſiam, *qui omnia perficiet, in fine temporis eſſe convenit.* Tantum ergo abeſt, ut hic *Bezaleelides* ſomniarit *Dies Meſſiæ* Futuri Seculi *eſſe*, vel ſaltem initium novi ſeculi ab hoc præſenti diſtincti, ut contra omnibus rationibus ex profeſſo aſſertum eat, *Tempora Meſſiæ ad poſtremam Hujus Seculi partem* pertinere, quemadmodum reliqua omnia illius capitis eodem tendunt.

XXXIX. Sed operæ pretium erit videre, quo pacto inſignem difficultatem ſolvat, quæ contra hanc ſententiam moveri poſſe videbatur. De hac igitur initio Capitis ſequentis XXVII. ita ſcribit: יש לך לשאול אחר אשר אמרנו כי הזמן אשר הוא מסוגל שיגלה בו המשיח באחרון ימי עולם א"כ לא ימשך מלכות המשיח זמן רב ואם כן מהו הטובות שיקבלו ישראל בזמן המשיח אשר המשיח הוא תקות ישראל ותוחלתם ואומר דודאי למי שאומר בפרק חלק כי זמן המשיח יהיה זמן ארוך וכמו שיתבאר עוד ואין זה סותר למה שאמרנו שימי המשיח באחרית הימים כי ימי המשיח זמן אחד לא כמו שהוא הזמן הזה בשביל רוב הצרות שהן בו מן הזה נחשב הזמן ארוך מאוד אבל ימי המשיח ימים שיהיו בסוף הזמן הוא זמן אחר ולפי אותם שאומרים שאין מלכות המשיח נמשך כל כך אין זה קשיא שאם היינו אומרים כי טובות המשיח לאכול ולשתות בלבד היה לך להקשות קשיא זאת אבל אנו אומרים כי המשיח יבא כדי להשלים ולהיישר לעולם לקנות תחיית המתים ועולם הבא א"כ מה בכך שלא ימשך מלכות המשיח .... וימי המשיח אינו רק שעל ידה יזכו למדריגה יותר עליונה כי אי אפשר שיזכה האדם ממדריגה הפחותה הוא העולם הזה למדריגה העליונה

הוא מדריגת תחיית המתים ועה״ב כמו שאמרנו למעלה ולכך תחילה יקנו המעלה הזאת שהוא ימי המשיח ואחר כך יקנו המדריגה היותר עליונה וזהו ענין המשיח להעלות המציאות ממדרגה למדריגה וממעלה למעלה לא זולת זה: „Ex eo vero, quod hactenus diximus, „tempus illud, quod exhibitioni Meſſiæ eſt dicatum, in poſtrema parte die- „rum mundi fore, nobis objicere poſſis; Ergo regnum Meſſiæ non eſſe diu „duraturum, & per conſequens, bona illa, quibus Iſraelitæ tempore Meſſiæ „fruentur, qui unica illorum ſpes eſt & exſpectatio, non magni momenti „fore. Ad quod reſpondeo, omnino ſecundum illum, qui cap. XI. Sanhe- „drin loquitur, tempus Meſſiæ diuturnum fore, quemadmodum in ſequen- „tibus ulterius declarabitur; neque tamen illud adverſari illi quod diximus, „Tempora Meſſiæ in poſtremo dierum fore. Dies enim Meſſiæ unum tem- „pus erunt, non quemadmodum hoc præſens tempus propter plurimas cala- „mitates, quæ nunc vigent, admodum longum eſſe putatur: Sed dies Mes- „ſiæ ſunt dies, qui in fine temporis erunt, quod unum erit. Si vero ex il- „lorum ſententia argumentari velis, qui Dies Meſſiæ non ita diu protractum „iri putant, nihilo major erit difficultas. Quod ſi enim diceremus, bona „quæ Meſſias nobis conferet, tantum conſiſtere in cibo & potu, tum certe „hanc difficultatem aliqua ſpecie objicere poſſes. Ne vero neſcias, dicimus „nos, Meſſiam id venturum eſſe, ut mundum perficiat atque dirigat, quo „Reſurrectionem Mortuorum aſſequatur & Seculum Futurum. Unde adeo „nihil refert, Regnum Meſſiæ minus diuturnum fore. . . . . Et Tempora „Meſſiæ non alio facient, niſi ut per illa acquirant gradum excellentiorem, „quoniam fieri nequit, ut homo ab infimo gradu, qui eſt Hoc Seculum, im- „mediate conſcendat ſupremum gradum, qui eſt Reſurrectio Mortuorum „& Seculum Futurum, quemadmodum jam ſupra diximus. Et propterea „primo aſſequentur hunc gradum, nim. Dies Meſſiæ, & poſt illum demum „alium longe ſublimiorem. Et hoc ſolum atque unicum Meſſiæ officium „eſt, ut creaturam gradatim promoveat ab una excellentia ad aliam ſublimi- „orem.

XL. Ex his *R. Jehudæ* verbis ſatis liquere exiſtimamus, quam tenax fuerit illius ſententiæ de *Diebus Meſſiæ* ad *Hujus Seculi* finem pertinentibus, a qua adeo nullis difficultatibus ſeſe dimoveri paſſus ſit. Sed reſponſionem ejus ad objectam difficultatem inprimis notari velim, ex qua non illud tantum conſtare poteſt, Judæos *Dies Meſſiæ* non aliter conſiderare atque viam & gradum quo ad *Seculum Futurum* enitantur; ſed etiam quam magnifice vulgo de Meſſiæ officio ſentiant, & longe excellentiora beneficia Judæos ſibi de

 Meſſia

Meſſia, ſuo promittere; quam vulgo Chriſtiani noſtri de illis exiſtimant, qui nihil niſi corporeas voluptates eos in Regno Meſſiæ ſomniare autumant. Addantur hæc ergo illis, quæ ſupra ex *Maimonide* & *Nachmanide* de fine adventus Meſſiæ protulimus, & liquidum de Judæorum Meſſia judicium formetur. Quod ſi quis adhuc dum dubitet, ſequentia legat, quæ *Bezaleelides* noſter fine ejusdem Capitis habet: כי אין משיח רק שיקנו מעלה ומדרגה יותר עליונה הוא מדרגת עולם הבא *Quia Meſſias non aliam ob cauſam veniet, niſi ut acquirant* (per Illum) *excellentiam & gradum ſublimiorem, atque hic eſt gradus Seculi Futuri.* Id quod ibidem adhuc bis, & pene iiſdem verbis, inculcat.

XLI. Sed pergamus cum Auctore noſtro ad Cap. XXXVIII. ubi, ipſo initio ſcribit: כבר התבאר לך פעמים כי התכלית והסוף מסוגל לשלימות יותר מהכל וזה כי ההתחלה במה שהיא ההתחלה אין בה שלימות שהרי לא נשלם עדין רק הסוף יש בו השלמה ולכן הסוף ראוי אל השלימות וחנה המתחייב מזה שיהיה תכלית הזמן מן ימי עולם מסוגל לשלימות וזהו ימי המשיח שהוא באחרית הזמן ודבר זה מבואר למעיין בדבר זה דאף כי באדנו למעלה כי עולם הזה אינו מוכן לישראל ואיך יהיה המשיח בעולם הזה שהוא עולם גשמי שכל ענין המשיח הוא אלהי לא גשמי ואין דבר זה קשיא כי ימות המשיח הם אחד ולכן כל ימי המשיח נקרא סוף העולם וסוף העולם הוא מוכן שיהיה אלהי וגו׳ „Jam aliquoties tibi declaratum eſt, extremum quodque præ reliquis „omnibus aliis perfectioni eſſe appropriatum: idque ideo, quia initium, eo „ipſo quod initium eſt, non habet perfectionem ſuam, quia hactenus non eſt „conſummatum; in fine autem perfectio eſt. Unde neceſſario ſequitur, fi„nem temporis dierum mundi dicatum eſſe perfectioni; atque hoc eſt Tem„pus Meſſiæ, quod erit in fine temporis. Id quod cuivis attendenti mani„feſtum eſt. Etſi vero in ſuperioribus explicuimus, Hoc Seculum non eſſe „deſtinatum Iſraeli; & quod (vel quomodo) Meſſias tamen in Hoc Seculo „ſit futurus, quod eſt Seculum corporale, cum totum negotium Meſſiæ di„vinum ſit, non corporale; in eo nihil difficultatis eſt, quoniam Dies Meſ„ſiæ unum ſunt, & propterea omnes Dies Meſſiæ vocantur Finis Seculi; At „finis ſeculi prædeſtinatus eſt, ut ſit divinus &c.

XLII. In his rurſum præſtantiſſimus Scriptor naturam *Regni Meſſiæ* declarat, idque *divinum*, non *corporale* fore aſſerit; vel ſi noſtra Chriſtianorum phraſi malis, *ſpirituale*, non *carnale*. Unde nova difficultas naſci poſſe videbatur. Cum enim *Hoc Seculum* omnium conſenſu, & ex ipſiusmet *R.*

Jehudæ

Jehudæ hypotheſi, *corporale* vel *carnale* ſit; non videtur *Regnum Meſſiæ Huic Seculo* convenire. Verum nullius quidem hæc apud ipſum momenti eſt objectio; quoniam *Hoc* ipſum *Seculum Temporibus Meſſiæ* in melius mutabitur, & perfectionem ſuam conſequetur, quæ hactenus ante adventum Meſſiæ illi maxime deeſt, ita ut tum quoque ipſum ſit *divinum*, vel *ſpirituale*. Adeo ut quicquid adverſus hanc ejus, imo reliquorum omnium Magiſtrorum ſententiam, *de diebus Meſſiæ ad hoc Seculum* pertinentibus, objici poſſe videtur, ex reliquis hypotheſibus, quas *de regno Meſſiæ* fovent, faciliime ſolvi poſſit. Quare hæc quoque ex hoc *R. Jebudæ Bezaleelis* prolata ſufficiant, cum ad illius ſententiam declarandam, tam ad reſponſiones parandas objectionibus, qui haud ſive an aliunde plures & copioſiores, quam ex hoc eodem produci poſſint. Cum paſſim toto libro non tantum *Hoc Seculum* & *Dies Meſſiæ* inter ſe opponat, ſed etiam certis characteribus diſtinguat, ſed de his alibi ἐάνπερ ὁ κύριος θελήσῃ.

VINDICIÆ SENTENTIÆ DE SECULO FUTURO.

POſteaquam *teſtimonia Recentiorum Hebræorum* conſideravimus, qui Viro Cl. viſi ſunt *aſſerere*, *Veterum aliquos per Futurum Seculum intellexiſſe Dies Meſſiæ*; & quantum ſingula ſeorſim ponderis habeant, expendimus; faciendum exiſtimavimus, ut priusquam ad *Veterum verba* examinanda progrediamur, univerſa jungamus & inter ſe comparemus, cum illa collatio non exiguum momentum ad noſtram ſententiam allatura videatur.

II. Nimirum quatuor Vir Cl. teſtes allegavit, *Moſen Ægyptium*, *Iſaacum Ravanellum*, *Eliam Germanum*, & denique *Manaſſen Iſraelitam*. Atque ex his omnibus tres a nobis ſunt, qui non modo locis citatis, quod Vir Cl. quam maxime velit atque optet, nullo modo habent, ſed alibi plane contrarium teſtantur, & *Dies Meſſiæ* ad *Hoc Seculum* diſertis verbis reſtringunt: ut hic nobis illud Hebræorum merito uſurpare liceat אוי לאדם שסניגרו נעשה קטיגורו *Væ illi cujus advocatus fit adverſarios*.

III. Sed tamen unus eſt ex his quatuor, qui *Seculum Futurum* de *Diebus Meſſiæ* exponi poſſe affirmet, *R. Elias Levita Germanus*. Id quod Vir Cl. & forte alii, qui ab illo ſunt, ſatis cauſæ ad triumphum eſſe putabunt, cum ſic liqueat, non deeſſe ex ipſis Hebræis, quem in phraſi controverſa per *Tempora Meſſiæ* explicanda ſequuntur. Quam quidem auctoritatem atque ex ea triumphum tantum abeſt, ut adverſariis invideam, ut infra adhuc alterum & item tertium huic

Eliæ addere non verear, qui idem, quod *Elias*, non minori fiducia, ſed neque majori jure, aſſerant. An vero vel hic *Elias* tribus reliquis allegatis teſtibus, vel duo illi alteri reliquæ teſtium nubi non dicam anteponi ſed vel æquiparari mereantur, cordati lectoris, poſtquam eorum comparationem inſtituerimus, arbitrium eſto.

IV. Tantine enim nobis ſolius *Eliæ* ſit auctoritas, ut Maimonio, Abravineli, Manasſi comparari & præferri mereatur. Suam illi rei Grammaticæ peritiam, & quam ex ea apud Chriſtianis potisſimum ſibi laudem peperit, nulli quidem invidemus, ſed ut propterea vel eruditionis varietate, vel ingenii acumine, vel judicii ſolitidate reliquorum ſingulis, nedum univerſis conferatur, ſumma illorum eruditionis exiſtimatio, quæ apud Judæos pariter & Chriſtianos florent, non patitur.

V. Quis enim *Maimonio* Juris & Philoſophiæ (qualis quidem iſtis temporibus erat) Medicinæ item, & aliarum liberalium artium ſcientia clarior? de quo Judæi quidem vulgo illud jactant, ממשה ועד משה לא עלה כמשה *inde a* M*oſe propheta nullum huic* M*oſe parem fuiſſe*, nedum priorem: Chriſtiani autem *primum deſiiſſe* ajunt *delirare*, & quæ alia in illum encomia vulgo nota conferri ſolent. *Abravanelis* vero quotusquisque eſt ſive Judæorum ſive Chriſtianorum, qui eruditionem Theologicam, in Scriptura interpretanda ſollertiam, in diſputando acumen non admiretur? M*anasſis* denique eruditionem quis in dubium vocet? qui præterquam quod Juris & Theologiæ Hebræorum peritisſimus fuit, unde Synagogæ & Gymnaſio Amſtelodamenſi præfectus fuit, in Latinorum quoque ſcriptorum, tam Chriſtianorum quam gentilium lectione verſatisſimus fuit, qnod nemo, niſi qui in libris ejus hoſpes eſt, ignorat.

VI. De *Elia* vero *Levita* quam tenuiter ipſi Judæi ſentiant, olim ex R. Meir Francfurter, Judæorum primo Clivenſium, inde Trevirenſium Judice & Doctore audire meminimus, cujus de *Elia* ſententiam ſimili illuſtris *Julii Bartalocii* judicio confirmatam dabimus. Sic itaque ille, *Bibliothecæ Rabbinicæ magnæ* pag. 27. *Nunquam enim*, inquit, *hic Elia Levita Germanus in aliud occupatus fuit, quam in Grammaticalibus; erat quidem purus Grammaticus, in qua tamen arte exercitatisſimus fuit, & non in aliis facultatibus.* Qui itaque ne quidem ſingulis eruditione par ſit, quo jure univerſis comparetur, vel præponatur?

VII. Sed ſi ipſum quoque modum & occaſionem teſtimoniorum conſideremus, illud *Eliæ* reliquorum auctoritati multis modis infirmius eſſe deprehendemus. Num I. Cum cæteri de *Futuro Seculo* ex profeſſo ſcribant, & quæ ejus ſignificatio ſit diſquirant, *Elias* in Lexidio illo ſuo, poſtquam ad voces עולם & עתד pervenit, paucis, ut inſtitutum ejus ferebat, phraſin illam attingit potius quam

quam tractat. II. Cum cæteri ſuam quisque ſententiam audacter exponant, & contra alios defendans, Elias ad titulum עולם incertus eſt quid ſtatuat, neque rem definire audet, atque adeo tritum illud Hebræorum uſurpat: ואני איני כדאי להכניס ראשי בין ראשי החכמים ההם quod eſt Virgilii phraſi,

Non noſtrum inter eos tantas componere lites.

Unde adeo tandem *Iſaacum Ravanellum* laudat כי הטיב לדבר בזה מאוד *qui bene hac de re locutus ſit*, & Lectorem ad illum remittit. Quem Abrabanelem ſi eo adducat, quo illum etiam de *Meſſiæ Diebus Seculum Futurum* explicuerit, vel ab aliis ſaltem explicari tradiderit, ſane multis modis fallitur, quemadmodum in ſuperiori diſputatione prolixe probatum dedimus: Si vero eo non reſpexerit, id noſtram ſententiam mirifice juvat. cum is, qui egregie illam phraſin ex *Eliæ* ſententia pertractavit, de *Diebus Meſſiæ* phraſi *ſeculi futuri* intellectis nihil omnino habeat. Ut hactenus colligendum eſſe videatur, *Eliam* nihil ejus credidiſſe, quod Chriſtiani ex hoc ejus loco probatum eunt.

VIII. Sed tamen ad vocem עתד idem *Elias* tam העולם הבא *Seculum Futurum*, quam לעתיד לבוא *Tempore Futuro*, cum de cæteris, tum de *Tempore Meſſiæ* accipi poſſe aſſerit. Nempe hic paulo audacior factus eſt, atque in ſuperioribus fuerat, & rem determinat, ſed tamen ita, ut cum non obſcure miſeram animi confuſionem prodat, tum hæſitationem ſuam apertis verbis fateatur. ואני אין דעתי משגת להבין ההפרש שבין עולם הבא ובין לעתיד לבוא *Et me quod attinet*, inquit, *pro meo captu intelligere nequeo, quod inter* SECULUM FUTURUM, *&* CONSEQUENS TEMPUS *interſit*. Cum itaque poſterior phraſis tam late pateat, ut *Dies Meſſiæ* etiam complectatur; Elias vero priorem *Seculi futuri* æque late patere exiſtimarit, quod tamen eſt longe falſiſſimum העולם הבא tandem etiam de *Diebus Meſſiæ* accipi poſſe dicit, licet nullo idoneo auctore probet. Quod adeo quisquis recte perpenderit, neque receptæ ὑποθέσει δουλεύει aſſidue voluerit, facile, credo, nobis largietur, unius & incerto animo primum fluctantis, ac tandem ex ignorantia definientis Eliæ teſtimonium, trium maximi nominis Virorum auctoritati nullo jure aut ſpecie opponi, nedum præponi, poſſe.

IX. Sed pergamus tandem cum Viro Cl. ad *Veteres*, & videamus, num quid illi habeant, quo felicius atque ſolidius recepta ſententia aſſeri queat. Atque hic primum & merito Vir Cl. Talmudi locum dat, & in hæc verba ſcribit:

Sed ipſos *Veteres* audiamus. *Berachot Cap.* I. *Halacha ultima;* ex verſione *Ligtfooti* ad Matth. XII, 32. *Memor eſto diei, quo exeviſti ex Ægypto, omnibus diebus vitæ tuæ.* Diebus vitæ tuæ, *innuitur hic mundus.* Omnibus diebus, vitæ tuæ, *ſuper inducuntur* DIES MESSIÆ. Satin hoc clarum, dies Meſſiæ, ceu ad alium mundum pertinentes, ab hoc mundo diſtingui?

X.

X. Nempe igitur Vir Cl. ex obſcura Lightfooti verſione *clarum* argumentum formari poſſe exiſtimat, qui ſi ſciat, quid ſit illud Hebræorum להביא, quod hic loci Lightfootus, reddidit *ut ſuperinducantur*, mirum ſane, ni aliter ſentiat, atque hoc dictum nobis invictum pro noſtra ſententia argumentum ſuppeditare fateatur. Nos certe jam olim credidimus, & alibi pluribus oſtendemus, *Dies Meſſiæ* hic a Tannæi, veteribus illis *παραδόσεων* Magiſtris, ad *hoc* præſens *ſeculum* referri, eoque diſerte *includi*.

XI. Scilicet vis omnis argumenti in ſignificatu & uſu vocis להביא ſita eſt, quæ hoc loco & ubique in ſimili argumentandi genere, ſignificat *includere*, *comprehendere*, oppoſite ad להוציא quod ex *excipere*, a יצא, vel יצא מן הכלל *excipi*, pro quibus alias uſurpant לרבות & למעט, de quarum vocum uſu, quoniam a Cel. Buxtorffius in Majori Lexico præteritæ ſunt, ſecunda noſtræ diſſertationis parte paullo prolixius agemus. Verbaque ita ſic reddenda ſunt: להביא לימות המשיח *ut includantur Dies Meſſiæ*. Dubitas, Lector, de verſionis noſtræ fide? R. *Iſaacum Karronem* audi, doctiſſimum Legis interpretem, qui in *Toledoth Jizhac*, commentario in Legem, fol. 9. col. 4. pr. per לכלול *comprehendere* exponit. Sic enim ille l. c. ואמר כל ימי חייך לכלול לזמן המשיח שאיפלו אז שיסתלק האיבה בין הנחש לזרע האשה שנאמר ושיעשע יונק אל חור פתן מאכל עפר לא יסור ממנו שנאמר ונחש עפר לחמו וכך אמרו ז"ל ביציאת מצרים ימי חייך העולם הזה כל ימי חייך להביא לימות המשיח *Dicit autem* (Deus ad Serpentem Gen. III, 15.) Omnibus diebus vitæ tuæ, *ut comprehendat*, vel *includat*, *tempus Meſſiæ*. *Quandoquidem etiam tum quando inimicitia inter ſerpentem poſteriusque mulieris abolebitur, quemadmodum dicitur* (Jeſ. LXV.) ſed ſerpentis cibus pulvis erit. *Atque ita dicunt* Sapientes *Noſtri*, *p. m. de exitu ex Ægypto*, (Deut. XVI.) Diebus vitæ tuæ; *id eſt, in hoc ſeculo:* omnibus diebus Vitæ tuæ, *ut includantur Dies Meſſiæ*. Videt hic quivis, illud Miſnicorum להביא לימות המשיח idem eſſe, quod לכלול לזמן המשיח *comprehendere, includere* ipſos *dies Meſſiæ*. Quod qui tamen ne ſic quidem credere velit, *Lightfooto* tamen ipſi, credo, fidem non derogabit, qui in *Horis Hebr.* ad Luc. XXII, 19. quaſi ſe ipſum corrigens, vel certe verba illa clarius redditurus, ita vertit: *Ut includantur Dies Meſſiæ.*

XII. His ita conſtitutis, quid eſt, quod quisqam inde pro recepta ſententia eliciat? *Diesne Meſſiæ, ceu ad alium mundum pertinentes, ab hoc mundo diſtingui?* an vero, *Dies Meſſiæ hoc mundo includi?* Ex eo enim, quod Deus Iſraelitas exitus ex Ægypto meminiſſe jubet *omnibus diebus vitæ ipſorum*, Magiſtri concludunt; Ergo commemorandum eſſe hoc beneficium etiam ipſo tempore Meſſiæ. At quo alio argumento, niſi quia *Dies Meſſiæ* ad *hoc ſeculum* pertinent? Hæc ſc. eſt

con-

concluſio: Dies vitæ Iſraelis Hoc Seculum ſignificant: Atque in diebus vitæ Iſraelis commemorandus exitus ex Ægypto: Ergo in hoc ſeculo commemorandus exitus ex Ægypto. Cum vero Hoc Seculum totum quoddam univerſale ſit; Et de toto hoc univerſali prædicetur officium commemorandi exitus ex Ægypto: Ergo idem prædicatur de omnibus partibus ſub eo contentis; Et per conſequens etiam de *Diebus Meſſiæ.* Huc nempe facit addita particula univerſalitatis כל, *omnibus* diebus vitæ Iſraelis; ut ſciant *toto hoc ſeculo* commemorandum, adeoque להביא לימות המשיח huc *referendos*, hoc *toto ſeculo includendos, comprehendendos* eſſe, etiam ipſos *Dies Meſſiæ.* Eat nunc Ergo Vir Cl. & diſtinguat *Dies Meſſiæ* ab *Hoc ſeculo*; ſed ſciat diſtinctionem hanc eſſe partis extremæ & nobilioris a toto ſuo, & diverſitatem, uti Logici ajunt, non coordinatam ſed ſubordinatam.

XIII. Sed pergamus ad alterum argumentum, quod Viro Cl. tanti roboris eſſe videtur, ut vel ipſam *pertinaciam* eo provocare auſit. Verba hæc ſunt, §. XVI.

„Adde alterum, quod nulla vis eripiat, eidem *Lightfooto* alibi laudatum, ex „*Tanchuma*, fol. 77. 4. *Dicit Sanctus Benedictus in hoc mundo; quoniam nuncii* „*mei* (miſſi ad explorandam terram) *fuerunt caro & ſanguis, de iis decretum eſt* „*de non intrando terram: at* in mundo futuro *ego mitto vobis nuncium meum ſubito,* „*& præparabit viam coram facie mea.* Mal. III, 1. Vel ipſa mihi reſpondeat per„tinacia, quodnam ibi Seculum deſcribatur diſtinctum a Diebus Meſſiæ?

XIV. Sed nulla, crede mihi, neque *vi* neque *pertinacia* opus eſt ad reſponſionem hanc quam paro. Eadem methodo eademque facilitate defungemur, atque illa in ſuperiori diſſertatione ad argumentum, quod ex *Menaſſe B. Iſrael* nobis objiciebatur. Nam 1) Auctor *Tanchuma* ipſe alibi diſerte & perſpicue *Dies Meſſiæ* ad *Hoc Seculum* refert, ut adeo quam V. C. verbis affingit, mens ejus eſſe non potuerit. 2) Dictum illud Mal. III, 1. ex mente Judæorum, Veterum certe & Recentiorum, non tantum ad *Dies Meſſiæ* pertinet, ſed etiam ad *Seculum Futurum*, quod hos ſequitur. Ut adeo 3) hic rurſum committatur fallacia conjunctionis diverſarum hypotheſium, eadem ratione atque in ſuperioribus fieri oſtendimus.

XV. Quod itaque ſententiam Auctoris *Jelammedenu* attinet, ſciendum eſt, illum ſæpius univerſam mundi durationem in duo tempora diſtinguere. *Seculum Hoc & Futurum.* Ita fol. 2. editionis Veronenſis, qua nos utimur, col. 4. med. ועוד למה נברא בבי״ת ללמד לבריות שהן שני עולמות העולם הזה והעולם הבא מי שעסק בטובה בעולם הזה טובה יאכל בזה ובבא הצדוקין בופרין ואומרין כלה ענן וילך כן יורד שאול לא יעלה *Porro vero, quare* (Mundus) *creatus eſt per literam Beth? ut diſcant homines, duos*

mundos eſſe, hunc & futurum, atque illum qui bono (virtutibus) *operam dederit in hoc mundo, bono etiam* (præmio bonorum operum) *fruiturum in Seculo Futuro. Id vero Sadducæi negant, atque ut nubes, inquiunt, conſumitur & diſparet, ita qui deſcendit in Avernum, nunquam inde gradum revocabit.* Qui locus eo facit, ut non tantum ſciamus, duplex illi ſeculum eſſe, ſed etiam *Futurum* illud ei eſſe *Seculum mercedis*, quod *Temporibus Meſſiæ* ex conſtanti præſtantiſſimorum Doctorum ſententia non convenit. Atque hinc alibi *Dies Meſſiæ* ad *Hoc Seculum* refert. 87. col. 2. & 3. Ubi poſtquam prolixe explicuerat, quamdiu Regnum ſeu Dies Meſſiæ ex ſingularium quorundam Doctorum ſententia duraturi eſſent, tandem receptam Magiſtrorum, atque adeo vulgi, ſententiam exponit: רבותינו אמרו שני אלפים שנה שנאמר כי יום נקם בלבי שנת גאולי באה ואחר ימות המשיח בא העולם הבא והקדוש ברוך הוא מופיע כבודו ומראה זרועו שנא חשף יהוה את זהוע קדשו לעיני כל הגוים וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו באותה שעה רואין ישראל את הק"בה בכבודו שנאמר כי עין בעין יראו בשוב יי' ציון וגוי *At Magiſtri noſtri dicunt* (Dies Meſſiæ duraturos) *dies mille annos, quemadmodum dicitur* (Jeſ. LXIII, 4.) Nam dies vindictæ apud animum meum, & annus redemtorum meorum venit. POST DIES MESSIÆ *vero* (veniet) SECULUM FUTURUM. *Et Deus O. M, gloriam ſuam illuſtrabit, & exſeret brachium ſuum, Q. D.* (Jeſ. LII, 10.) denudavit Dominus ſanctum ſuum brachium coram omnibus gentibus, omnesque fines terræ videbunt Salutem Dei noſtri. *Eo tempore Iſraelitæ Deum O. M. conſpicient in gloria ſua, quemadmodum rurſum dicitur.* (Jeſ. LII, 8.) Nam coram familiariter intuebuntur, quando reſtituerit Dominus Zionem &c. Ergo recepta inter Magiſtros ſententia eadem erat, quæ Eliæ illius, de duobus millibus annorum Regni Meſſiæ, quibus elapſis demum venturum ſit *Seculum* illud *Futurum*, cujus felicitatem in immediata Dei viſione collocat, & ex quibusdam SS. locis probat; ſed more ſuo & tribulium ſuorum, id eſt ita, ut loca, quæ nos Chriſtiani vulgo ad tempora Meſſiæ referimus, ille de *Futuro Seculo* exponat.

XVI. Quemadmodum igitur dicta prophetarum, quæ proprie & per ſe ad Regnum *Dieſve Meſſiæ* pertinent, hic loci ad Seculum Futurum rapit; ita in loco controverſo pariter facit, & dictum Mal. III, 1. quod nos Chriſtiani de Johanne Meſſiæ prodromo recte accipimus, ad *Futurum Seculum* transfert, ad quod Eliam Thesbiten viam muniturum Veteres pariter ac recentiores Judæi crediderunt.

XVII. Quid noſter Meſſias de *Elia* illo docuerit, quid ejus ævo ab ipſis Phariſæis & Synedrio Hieroſolymitano de eodem creditum ſit, nullus equidem igno-

ignoro. Verum id non intercedit, qui minus alii eodem ſeculo, vel ſequentibus ſaltem temporibus eundem Eliam non ad *Meſſiæ adventum* ſed ad *Seculum Futurum* credere potuerint viam eſſe muniturum. Atque hujus rei certam nobis fidem faciunt ipſi Hebræi, qui adventum Meſſiæ aliquando poſt Reſurrectionem Mortuorum differunt, vel certe uſque ad illam. Notatu dignus in hanc rem locus occurrit in *Schir Rabba*, fol. 149. 3, היה ר׳ פנחס בן יאיר אומר זריזות מביאה לידי נקיות נקיות מביאה לידי טהרה טהרה מביאה לידי קדושה קדושה מביאה לידי ענוה ענוה מביאה לידי יראת חטא יראת חטא מביאה לידי חסידות חסידות מביא לידי רוח הקודש ר״ה מביאה לידי תחיית המתים תחיית המתים מביאה לידי אליהו הנביא זכור לטוב:
„R. Phineas Jairi F. dixit: Alacritas (in exſequendis præceptis divinis) perducit ad (parit) innocentiam: innocentia munditiem, mundities ſanctimoniam, ſanctimonia humilitatem, humilitas timorem peccati, timor peccati pietatem, pietas ſpiritum ſanctum, ſpiritus ſanctus Reſurrectionem Mortuorum, Reſurrectio denique Mortuorum, Eliam prophetam p. m.

XVIII. Eſt in hac Barajetha, ſive exotica traditione, variarum virtutum nexus quidam & gradatio, non plane abſimilis illi 2. Petr. I, 5. 6. 7, Ubi etſi longe aliæ virtutes inculcantur, tamen procedendi modus idem eſſe videtur. Nam uti R. *Phineas* a זריזות incipit, ita Apoſtolus *ἀπὸ τῆς σπουδῆς*; cum זריזות nihil aliud ſit niſi כילוי & מהירות *promta & feſtina alacritas* atque *ſtudium* perficiendi præcepta; & quemadmodum una virtus Rabbino dicitur מביאה לידי אחרת *perducere hominem ad aliam*, ita Petrus fideles jubet *ἐπιχορηγεῖν*, *adducere, adjicere* aliam alii; uti Hebræi alibi dicunt מצוה גוררת מצוה *præceptum trahit præceptum*; id eſt, virtus virtutem. Hic vero tandem *Spiritus Sanctus* dicitur *perducere ad Reſurrectionem Mortuorum*, hæc vero denique ad *Eliam* promiſſum Mal. IV, 5. Quæ poſtrema quomodocunque explicentur, liquet Prophetam *Eliam* referri ad Reſurrectionem Mortuorum, quæ vel initium eſt *Futuri Seculi*, vel ſaltem viam ad illam parat. Quod ſi enim verba illa ita accipiamus, ut prima fronte ſignificare videntur, certum erit Reſurrectionem Mortuorum præcedere adventum Eliæ; ut adeo hic ex R. *Phineaſi* ſententia non ſit niſi immediate venturus ad *Seculum Futurum*. Sin vero ita interpretamur, uti R. *Niſſim* facit, qui cum per *Diem illam magnam & illuſtrem* intelligit *Reſurrectionem* Mort. dicit, שבשביל אותו יום הוא בא אליהו *propter illum ipſum diem venturum Eliam*; illud minimum ſequetur, quod ipſe R. *Niſſim* elicit, שתחיית המתים גורמת לאליהו הנביא שיבא *Reſurrectionem Mortuorum cauſam eſſe cur Elias debeat venire*; atque adeo Eliam venturum eſſe non in *Seculo Futuro*, ſed proxi-

 me

me ante illud, & non niſi illius gratia, ut viam paret ad *Reſurrectionem Mortuorum*, quæ eſt ipſa porta *Seculi Futuri*.

XIX. Quacunque igitur ratione poſtrema illa verba accipiamus, clarum ex illis erit, Eliam venturum eſſe *ad* vel *propter Seculum Futurum*, non *ad Dies Meſſiæ* ſive *horum cauſa*. Eodemque modo quandoque recentiores, ut alibi σὺν Θεῷ oſtendemus. Quo recte obſervato age ad *Tanchuma* noſtrum revertamur, & quæ ejus ſit ſententia, niſi nos omnia fallant, manifeſtum erit. Idque ita, ut *Diebus Meſſiæ* in phraſi חבא העולם ſeu *Seculi Futuri*, nihil ſit relictum loci.

XX. Nempe comparatio ibi eſt, vel ſi forte malis, oppoſitio *Terræ Canaan*, in quam quondam introducendi erant Iſraelitæ, & *Futuri Seculi*, terræ illius viventium, uti alias Hebræi illud appellant, in quo omni Iſraeli ſors, ceu ſummo & ultimo bono Iſraeli aliquando adhuc conferendo. Hunc loci ſenſum & ſcopum eſſe, quod ad prius membrum attinet, ipſi Viri Clariſſimi non diffitentur: „In „hoc mundo quoniam legati mei (miſſi ad explorandam terram, inquiunt) fue„runt caro & ſanguis, de iis decretum eſt, de non intrando terram.

XXI. Secundo vero etiam Legati inter ſe comparantur, qui olim misſi fuerunt, uti Judæi credunt, mittendus, & utrorumque ſucceſſus. Illi dicuntur fuiſſe *caro & ſanguis*, phraſi ob ſingularem uſum notanda, id eſt, non tantum homines, quod alias vulgo illa phraſis ſignificat, ſed etiam *corrupti*, imo maximam partem increduli, & inobedientes homines; quo ſignificatu corruptionis incluſo Apoſtolus etiam hac phraſi utitur, 1. Cor. XV, 50. Hic vero, Elias erit jam olim cœlo receptus & glorificatus. Cum vero illi populum ad querelas & obmurmurationem & deſperationem excitarint, atque adeo in cauſa fuerint, cur neque ipſi neque ætas illorum in terram ingresſi fuerint: Hic e contrario, quia non amplius *caro & ſanguis*, corruptioni & infirmitatibus obnoxius, fideliter munere ſuo fungetur, & Iſraeli viam parabit ad *Seculum Futurum*, *regnum* illud *Dei* de quo Apoſtolus l. c. in quod *caro & ſanguis* non ingredietur.

XXII. Poſtquam itaque ſic demonſtratum dedimus, R. Tanchuma *Seculum Futurum* & *Dies Meſſiæ* diſtinguere; & locum Malachiæ, cui procul dubio Viri Clarisſimi ratiocinium ſuum unice ſuperſtruunt, a quibusdam Judæis de *Die Judicii* & *Seculo Futuro* explicari, ut nihil cauſæ ſit cur illud de *Diebus Meſſiæ* accipi debeat: huic quoque objectioni abunde ſatisfactum eſſe exiſtimamus, ut adeo nemo, niſi ipſi pertinet, noſtram *pertinaciam* ſit accuſaturus, quando nec hoc, nec centenis aliis dictis ejusdem R. *Tanchumæ*, nos a noſtra ſententia patimur dimoveri.

XXIII. Pergit tamen Vir Cl. & alterum ex *Tanchuma* locum profert, qui eſt fol. 9. col. 2. „Dixit Deus Sanctus Benedictus Iſraelis: In *Hoc Mundo* vos time-

„timetis a transgreſſionibus: At in *Mundo Futuro*, quando non eſt futurus ma-
„lus affectus, ſolliciti eritis ſolum de bono vobis repoſito, ſicut dicitur: poſt
„hæc convertentur Filii Iſraelis, & quærent Dominum Deum ſuum,
„& Davidem Regem ſuum. Hoſ. III, 5. An hæc quoque alio quam ad *Meſſiæ Dies* ſpectant? Conferri velim ex *Sepher Abhkat Rochel*, quod in *decima conſolatione* temporum, quæ *ſub Meſſia* futura ſunt, hoc quoque veluti inſigne bonum futurum prædicet: עתיד הקב״ה להסיר יצר הרע וכל דבר רע מישראל „Ablaturus eſt Deus benedictus figmentum ma-
„lum, & omnem rem malam ab Iſraele. Nec abludit *Gerundenſis* ad Deut. XXX, 6.

XXIV. Quod itaque ad hunc locum attinet, eadem omnino reſponſio valet quam ad ſuperiorem dedimus, §. XIV. cum nihilo magis hunc locum contra ipſius auctoris ſententiam, alibi pluribus diſerte declaratam, explicare liceat, atque illum ſuperiorem. Deinde vero Vir Cl. nobis tantum verba objicit, in quibus quidem oppoſitio eſt inter *Hoc Seculum* & *Futurum*; ſed *Futurum* illud de *Meſſiæ Temporibus* ab auctore dictum eſſe, nullus probat. Cum enim Veteres recentioresque Hebræis vere de *Diebus Meſſiæ* explicantur, de *Seculo Futuro* accipiant; nihil cauſæ eſt, cur non *hæc quoque alio quam ad Dies Meſſiæ ſpectent* etiamſi in illis verba occurrunt, quæ Chriſtiani atque alii etiam Hebræi de *Temporibus Meſſiæ* interpretantur.

XXV. Neque vero tandem collatio libri *Abhkat Rochel*, vel *Moſis Gerundenſis* Virum Cl. & vulgatam ſententiam tantillo magis juvat, cum *abolitio figmenti mali* ita propria non ſit *Temporibus Meſſiæ*, quin etiam ad *Futurum* illud *Seculum*, & quidem præcipue & in emphaſi pertineat. Adeo ut non obſtante eo, quod quidam, imo vero plerique omnes Judæi *malam concupiſcentiam* in *Regno Meſſiæ* abolitum iri credant, tamen dicta Hebræorum de *concupiſcentia in F. S. abolenda* nec poſſint nec debeant de *Diebus Meſſiæ* explicari. Cujus rei, ne longius abeamus, *Gerundenſis* a Viro Cl. laudatus, inſigne nobis exemplum præbet; qui etſi loco citato Iſraelem mala concupiſcentia in *Diebus Meſſiæ* liberandum eſſe aſſerit, tamen in Capite *Gamul* ſæpius, ſerio, & ex profeſſio *Dies Meſſiæ* a *Futuro Seculo* diſtinguit, quemadmodum proxime alia diſſertatione prolixe oſtendemus.

XXVI. Ne quis vero hanc noſtram dilationem ſecius interpretetur, atque tergiverſationem eſſe exiſtimet, *R Becbai* audiamus *Moſi Gerundenſi* ὁμόψηφον, ad Deut. XXXI: ונראה לי מתוך לשון הכתוב שהוא רומז שיבא זמן שתשתכח התורה והוא בזמן בטול יצר הרע שהוא זמן התחייה שעתידה תורה שתתבטל באותו זמן חוץ ספורים וזהו שאמר כי לא תשכח מפי זרעו כי ידעתי את יצרו כלומר כל זמן שידעתו את יצרו והוא כשיתבטל יצרו תשכח וכן אמרו רז״ל עתידה תורה שתשתכח מישראל וזה יהיה

בזמן התחיית לא בימות המשיח וחס ושלום שהרי אמרו רז"ל אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכויות בלבד אבל קיום התורה לנו ולבנינו עד עולם כל זמן שהעולם הזה הגופני נוהג בנהוג זה אבל לתחיית המתים עתיד שישתנה לטוב וינהוג נהוג אחר ושם אמרו שתשתכח תורה מישראל. „Videtur mihi Scriptura „ipſa phraſi innuere, venturum tempus, quo Lex oblivioni dabitur, quod eſt „tempus abolendi figmenti mali tempus inquam Reſurrectionis, quia Lex abole-„bitur illo tempore, excepto feſto Purim.„ *Et hoc eſt quod dicit* (Deut. XXXI, 21.) Quoniam Lex non dabitur oblivioni ab ore ſeminis ejus, כי novi figmentum ejus; *id eſt; Quamdiu novero figmentum ejus. Unde ſequitur, Quando figmentum ejus ſublatum erit, etiam Legem oblivioni mandatum iri. Et ſic jam olim* Magiſtri *noſtri p. m. dixerunt:* Lex oblivioni dabitur ab Iſraële: *nempe* TEMPORE RESURRECTIONIS, *non vero in* Diebus *Meſſiæ, quod abſit! Dixerunt enim* Sapientes *noſtri p. m.* Non eſt differentia inter Hoc Seculum & Dies Meſſiæ, niſi quod attinet ſervitutem gentium tantum. „Lex autem nobis & poſteris noſtris pro-„pria manebit, usque in ſeculum, omni tempore, quo hic corporalis mun-„dus hoc ſuo more procedet: Sed in Reſurrectione Mortuorum in melius „mutabitur, & alio more procedet, & tum dicunt Sapientes Noſtri, Legem „oblivioni datum iri ab Iſraële.

XXVII. Agit hic Doctiſſimus interpres de Legis in hoc Seculo conſtantia, futuraque tandem ejus abrogatione tempore abolitionis figmenti mali. Hinc ſi jam aliquis concludat; Ergo Lex abolebitur in Diebus Meſſiæ: næ is ex Viri Cl. dialectica recte concluſerit, quoniam in *Diebus Meſſiæ* figmentum malum abolebitur, pro eo atque auctorem libri *Abhkat Rochel* loquentem audivimus, cui Nachmanides quoque adſtipulatur; At in *R. Bechai* gravisſime incurret, illique è diametro adverſabitur, qui illam abolitionem figmenti mali & per conſequens ipſam abrogationem Legis ad *Tempus Reſurrectionis* refert, nequaquam vero, quod abominatur, *ad* Dies *Meſſiæ*. Tanti ſc. eſt *Rabbinos conferre*, & diverſas ſententias confundere, & quadrata miſcere rotundis.

XXVIII. Sed nec alius nobis ratio deeſſet hanc difficultatem ſolvendi, ſi vel maxime illa *figmenti mali abolitio* ad Dies *Meſſiæ* pertineret, aliorum locorum hujus R. *Tanchumæ*, de eadem abolitione loquentium, collatione: ſed quoniam ea primo intuitu paullo violentior videri poſſit, prius ea non utemur, quam clariſſimis exemplis illam & facilem eſſe probaverimus & quandoque etiam plane neceſſariam.

XXIX. Sed pergamus. „Operæ pretium eſt (inquit Vir Cl. §. XVIII.) „iterum aliquid ex *Lightfooto* excerpere, qui in *Chronicis Temporum N. T. Sect.* „IX.

„IX. hæc habet. *De Tribus ſeculis loquitur R. Houna, quorum ultimum eſt* דורו של משיח„ ÆTAS NESSIÆ, *quæ quum venerit*, inquit, *Deus Benedictus* „*dicit, jam mihi incumbit novam inſtituere creationem. Hoc tempus etiam vocant* „עולם הבא *Seculum Futurum, propter rerum mutationem quam tunc ex*„*ſpectabant, quaſi Novus Mundus creatus fuerit. Tanchum fol. 77. col. 3.* IN SECULO FUTURO Mittam ANGELUM MEUM CITO, ET CORAM ME VIAM PARABIT. An adhuc dubitandum?

XXX. Imo vero, inquam ego, adhuc dum vel maxime. Eſt enim hoc argumentum tale, ut prudenti Lectori, etiam vulgatam ſententiam amplexo, modo paullo attentior ſit, & textum Hebræorum ipſe inſpiciat, faciat, facile & merito ſcrupulum injiciat. Quid enim eſt in toto hoc *Lightfooti* loco, ſi ipſam ejus aſſeverationem, qua nos quidem minime movemur, excipias, quod probet *Veteribus Hebræorum Magiſtris Seculum Futurum denotaſſe Dies Meſſiæ?* Certe minus nihilo. Verba *Medras Tillim* ita habent ad Pſ. II, 7.
רב הונא אמר שלשה חלקים נחלקו היסורין אחת נטלו
אבות העולם וכל הדורות ואחת דורו של שמד ואחת דורו של
משיח וכד תיתי שעתיה אומר הקב״ה עלי לבראתו בריה חדשה
וכן הוא אומר אני היום ילדתיך הוא שעתא בריתיה ליה
וגו' „Rabh Houna dixit: In tres partes ſunt diviſæ caſtigationes. Unam „ſuſtinuerunt Patriarchæ & reliquæ omnes hominum ætates; alteram ætas „perſecutionis: tertiam denique Ætas Meſſiæ. Poſtquam autem venerit „hora ejus, Deus O. M. dicet: Meum eſt creare illum creaturam novam. „Sic enim dicit: Ego hodie genui te. Hoc momento illum ſibi creat„. Quid ergo nunc quisquam hinc eliciat, ubi neque *Seculi Futuri* neque *Dierum Meſſiæ* mentio occurrit? דורו של משיח, ÆTAS MESSIÆ, quod Vir Cl. tanquam mira & ſingularis in eo emphaſis lateret, majuſculis etiam literis expreſſit, uti alibi paſſim, ita hic quoque non tempus ſignificat, ſed homines Meſſiæ coævos. Neque vero hic, uti Cl. Lightfootus exiſtimavit atque reddidit, de aliarum rerum *nova creatione* agitur, ſed de ipſo Meſſia definito tempore creando: ne quis forte exiſtimet ex aliqua rerum innovatione vel creatione *novum* idque *Futurum Seculum* hic concludi poſſe. De verbis *R. Tanchumæ* jam modo vidimus.

XXXI. Sed pergamus cum Viro Cl. ad §. XIX.

„Certe dubitationem omnem cedere oportet iis, quæ Coccejus annota„vit ad inſcriptionem Pſalmi XCII. *Dies Sabbathi*, inquit, *intelligi poteſt tem*„*pus Novi Teſtamenti, in quo gratia & veritas Dei per Chriſtum repræſentatur, ablato* „*jugo ſervitutis Legalis. Sic Hebr. IV, 9.* Σαββατισμός. *Et ſic Rabbini Veteres*

„[illegible]a-

„*putaverunt* שהוא על העתיד לבוא לעולם שכולו שבת ומנוחה „והם ימי המשיח *Quod hic Pſalmus pertineat ad futurum tempus; ſeculum*, „*quod totum Sabbatum eſt & quies:* & HI SUNT DIES MESSIÆ.

XXXII. Illud vero, fateor, ſpecioſiſſimum argumentum eſt, & primo intuitu irrefragabile & prorſus *invictum* videri poſſit, quo nullum aliud evidentius neque deſiderari, neque, credo, etiam dari queat. Hic enim ipſi *Veteres* uti celeberrimus Interpres exiſtimat atque aſſerit, nulla circuitione uſi rem ipſam dicunt, & quando de *Futuro Seculo* agunt, de quo nemo Hebraice doctus dubitare queat, illud eodem halitu de *Diebus Meſſiæ* explicant; והם ימי המשיח *Et hi*, inquiunt, *ſunt Dies Meſſiæ*.

XXXIII. Ubinam vero locorum *Veteres Rabbini ſic putarint?* Cel *Coccejus* locum nullum notavit, neque vero Vir Cl. illum, credo, ſibi inveſtigandum putavit; & certus ſum, etſi, non dicam omnem lapidem moviſſet, ſed quicquid usquam *Veterum* eſt librorum evolviſſet, tamen hanc gemmam nusquam inventurum fuiſſe. Miram vero illam audaciam noſtram! qua ipſa quoque integerrimi Viri fides a nobis videri queat in dubium vocari. Sed cave, Lector eo verba noſtra rapias, quo optimum Virum tantæ fraudis inſimulemus. Novimus unde verba illa deſcripſerit, & fide illum agere ut quisquam, optima. Decide docuit, eoque facilius, quo magis illa verba ipſius & receptæ hypotheſi favebant; at fictis verbis lectori ſuo, nunquam, ſcio, imponere voluit.

XXXIV. Nimirum verba illa *R. Davidis Kimchii* ſunt, vel potius eſſe videntur, pro eo atque nunc quidem in commentario ejus ad Pſal. XCII. leguntur, unde Vir. Cel. illa commentarium optima fide tranſtulit. Cur vero poſtrema illa והם ימי המשיח *Et hi ſunt Dies Meſſiæ*, non ipſius *Kimchii*, ſed interpolatoris alicujus eſſe putamus quæ nobis, eæque, uti quidem arbitramur, validiſſimæ ſunt rationes; quas ſimul expoſuerimus, tum vero Lector noſter judicet, genuina illa *Kimchii* & *Veterum* verba ſunt, an a ſciolo quodam Chriſtiano, qui ſua & totius Chriſtianismi intereſſe putavit ita legi, pia fraude, ſed peſſimo exemplo, in textum *Kimchii* infarta.

XXXV. Prima ratio nobis ex ipſius *Kimchii* hypotheſi naſcitur. Cum enim ille totus a *Maimonide* ſteterit, quemadmodum ex Epiſtolis ejus Apologeticis, pro *Maimonide* ad Synagogas Arragoniæ ſcriptis liquet; & inter alias *Maimonide* ſententias illam inprimis ſit amplexus de *Seculo Futuro Animarum*, in quo nullus corporibus & actionibus corporeis relictus ſit locus; quemadmodum ex commentariis ejus abunde patet, & nos alibi probatum dabimus; quis credat, *Kimchium* adeo ſui ipſius oblitum fuiſſe, ut hic verba Veterum addu-

adducere voluerit, quæ ipſiusmet hypotheſi ita e diametro adverſabantur? nedum ipſe verba Veterum in hunc ſenſum explicare.

XXXVI. Sed quid illum ita ſcribere noluiſſe dicimus, cum ne potuerit quidem, nullis Veterum, neque recentiorum, quæ nobis ſecunda ratio eſt poſtrema illa verba νοθείας accuſandi & convincendi, ita loquentibus? Tribus diſtinctis vicibus, quantum hactenus obſervare potuimus illud Pſal. XCII, 1. ליום השבת *in diem Sabbathi*, in Talmude de *Futuro Seculo* explicatur, ſed ſemper absque gloſſa iſta *Dierum Meſſiæ*. Ita Codice *Roſch Haſſchana* fol. 31. 1. בשביעי היו אומרים מזמור שיר ליום השבת ליום שכולו שבת *Die ſeptimo dixerunt* (in liturgia templi, Pſalm XCII.) Pſalmus Cantici in die Sabbathi, *in die qui totus Sabbathum.* Et Cod. *Sanhedrin* fol. 97. 1. lin. penult. ואומר מזמור שיר ליום השבת ליום שכולו שבת *Et dicit:* Pſalmus cantici in die Sabbathi, *in die qui totus Sabbathum.* Videatur Editio Talmudis Amſtelodamenſis. Sed pleniorem explicationem Codex T*amid* nobis exhibet, in quo de quotidianis ſacris & liturgia templi ex profeſſo agitur, capite ultimo, fine, ubi ita legimus: ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולם הבא *In die qui totus Sabbathum eſt, & quies in vita* (vel *ad vitam*) *Seculi Futuri.* Hæc conſtans omnium codicum, quotquot nobis quidem videre contigit, lectio, absque illo aſſumento, *Et hi ſunt Dies Meſſiæ.* Vide præter editionem Talmudis modo allegatam, Misnam cum comment. Bartenorii Kracoviæ, an. 1643. & Amſtelodami 1686. Misnam Jac. Jehudæ Leon, cum punctis Amſt. 16... Livornæ 1656, aliasque. In quibus omnibus cum unanimi conſenſu poſtrema illa verba, quæ hactenus Chriſtianis noſtris fraudem fecerunt, non compareant; quotusquisque non perſpiciat atque intelligat, illa in *Kimchii* commentario, non ab ipſo *Kimchio*, qui ita nusquam legere potuit, ſed ab aliena, at parum fida manu eſſe? Et cum in quibusdam illarum editionum Codicis T*amid* bis varia lectio notata occurrat, dum alii Codices legunt, uti nos jam allegavimus, ליום שכולו שבת, *in die qui totus eſt Sabbathum;* alii vero, uti *Kimchius* olim legit, לעולם *in Seculo:* & rurſum alii לחיי *in* vel *ad vitam,* alii לחי *Vitæ,* vel etiam *Vivo:* tamen *Dierum Meſſiæ* nec vola nec veſtigium occurrit.

XXXVII. Si cui vero hæc *Miſnæ Gemaræque* auctoritas nondum ſufficere videatur falſi convincendæ illi lectioni, quæ nunc apud *Kimchium* occurrit; non deſunt alii magno numero Rabbini Veteres Recentioresque, quorum nemo, quod quidem meminiſſe queamus, illud aſſumentum de *Diebus Meſſiæ* agnoſcit. Atque ecce tibi ex Veteribus compilatorem antiquisſimi commentarii *Medras Tillim* dicti, qui fol. 41. col. 1. fine, Deum ipſum, variis

 exem-

exemplis numeri ſeptenarii ſanctitatem & excellentiam laudantem, in hunc modum introducit: שבעה עולמות בראתי ומכולם לא בחרתי אלא שביעי. ששה לצאת ולבא ואחת שכולו שבת ומנוחה לחיי העולם *Septem ſecula creavi, ſed ex omnibus illis non elegi niſi ſeptimum: Sex ad exeundum & ingrediendum,* (id eſt, credo, ut homines in illis verſentur, vel ut Guilh. Henr. Vorſtius in *Pirke Elieſeris* explicat, mortis & nativitatis) *unum vero qui totus ſit Sabbathum & quies in vitam Seculi.* Huic addas licet *Pirke R. Eliezeris*, ubi eadem plane verba occurrunt, ſed hiſtorice ab illo Magiſtro relata, ſub finem Cap. XVII. & Cap. XIX. non procul a principio, ubi hæc habet interprete eodem Vorſtio: „R. Iſmael inquit: aſſerunt hunc fuiſſe „Pſalmum primi hominis, ſed illum oblivioni fuiſſe traditum ab omnibus „ætatibus, donec venit Moſes, atque illum renovavit (vel in memoriam „revocavit) ſicuti dicitur:„ Pſalmus Cantici ad diem Sabbathi; „ad diem „qui totus eſt Sabbaticus & quies in vita Seculi Futuri.„

XXXVIII. Sed & recentiores conſulamus, quo pacto illi variis ſeculis legerint: Quorum quidam præterea etiam id commodi nobis afferent, ut illud Seculum in eum, quem nos volumus, ſenſum explicent, & a *Diebus Meſſiæ* diſerte & ex profeſſo diſtinguant. Sic ergo R. *Bechai*, in Leg. f. 149. 1. pr. ועל דרך הקבלה ושבתה הארץ שבת ליי׳ כנגד וחד חריב שהוא כולו שבת ומנוחה להיי העולמים והוא העולם הבא שאחר התחייה *Et ſecundum Cabbalam illud*, Et quieſcet terra Sabbathum domino, *reſpondet illi*, (*R. Ketinæ* dicto,) Et uno vaſtabitur, *quod totum eſt & quies in vita Seculorum; & hoc eſt Seculum* Futurum, *quod eſt poſt Reſurrectionem mortuorum.* Et fol. 10. 2. pr. יום שביעי כנגד האלף השביעי שכולו שבת ומנוחה לחיי עולמים והוא אחר ימות המשיח ותחיית המתים ובני תחיית המתים יזכו אליו ויתענגו בגוף ובנפש תענוג שאין לו סוף „Dies ſeptimus reſpondet millenario ſeptimo, qui totus Sabbathum eſt & re„quies in vita ſeculorum; Is autem eſt poſt Dies Meſſiæ & Reſurrectionem „Mortuorum obtinebunt illum & oblectabantur in illo corpore pariter atque „animo voluptatibus infinitis.„ Tantum abeſt, ut hic noſter *Bechai* lectionem illam, quæ in *Kimchio* occurrit, ullatenus agnoſcat; ut è contrario illud Sabbathum demum poſt D. M. & R. M. initium habiturum dicat, cujus non niſi *οἱ υἱοὶ τῆς ἀναστάσεως τῆς ἐκ νεκρῶν ἀξιωθήσονται*, beatitudine eorum in omnem æternitatem duratura.

XXXIX. Eodem modo R. *Menachem Ricanatenſis*, ad hoc Veterum dictum reſpiciens, fol. 15. 1. ע״א רומז למאמר רז״ל שיתא אלפי שני

הוי

הוי עלמא וחד חריב כי הוא יום מנוחה לחיי העולמים *Secundum aliam interpretationem, innuit dictum illud Magiſtrorum noſtrorum p. m. Sex millibus annorum durabit mundus, & uno vaſtabitur: quia ille eſt dies quietis in vita æterna.* Rurſum fol. 158. 2. m. כמו ששנינו במזמור שיר ליום השבת מזמור שיר לעתיד לבא ליום שכולו שבת שהוא מנוחה לחיי העולמים Et ibid. col. 3. f. כי הוא יום שבת ומנוחה לחיי העלמים In quibus omnibus locis R. Menachem ex profeſſo agit de *Seculo Futuro*, ſeculo illo beatitudinis æternæ, quod die ſeptimo & anno intermiſſionis præfiguratum docet.

XL. Sed quid attinet omnia ad verbum deſcripta huc transferre? Videat Lector, ſi lubet, porro R. *Aſariam de Rubeis*, in Meor *Enajim*, fol. 44. 1. m. *Nachmanidem*, Capite *Gamul*, fol. 21. 2. p. M*atteh Moſche*, fol. 79. 1. m. quorum nemo eſt, qui vel verbulum de diebus Meſſiæ legerit, vel, credo, etiam ſomniarit.

XLI. His itaque omnibus rite perpenſis, ſtatuat Lector, utrum locus ille ex *Kimchio* tanquam veteribus productus, talis ſit, *cui omnem dubitationem cedere oporteat;* an potius graviſſimam ſuſpicionem injicere debeat de Monachorum audacia, qui nihil intentatum, nihil incorruptum relinquunt, quod ipſorum hypotheſibus defendendis ulla ratione favere videatur. Quicquid certe ſit, illud, ſpero, nemo amplius negare poterit, locum illum Kimchianum fœde eſſe contaminatum, & vel hinc cuivis prudenti conſtare poſſe, quibus artibus *Futurum* illud *Seculum Meſſiæ* a *Raimundo* cœptum, ab aliis porro ſit promotum.

XLII. Sequitur *inſignis locus in Babba Bathra Cap. V. ubi narratur fabula de Leviathane a Judæis tempore Meſſiæ epulando,* & quidem לעתיד לבא, i. e. ut Vir Cl. vertit & explicat, *in Futuro Seculo.* Sed quoniam argumentum illud de phraſi לעתיד לבא multo prolixius eſt, quam ut hac diſſertatione abſolvere queamus, cum complures præſtantiſſimi Philologi in partes vocandi ſint, illud in ſequentem diſſertationem rejiciemus, quam illi ſoli impendemus: ut oſtendamus quoties in hac phraſi exponenda etiam a ſummis viris ſit erratum.

XLIII. Theſi XXI. Vir Cl. ex *Rabboth*, antiquiſſimo commentario allegorico, argumentum producit, in quo cum diverſis locis de Lege agitur, altero *Lex Seculi Futuri* occurrit, altero vero *Lex Meſſiæ*; unde adeo concludi poſſe videtur, *Seculum Meſſiæ*; idem eſſe ac *Futurum.* Sed verba ipſa audiamus; „Neque omittendum videtur, quod ex *Midras Cohelet Cap. II. citat Rai-*
„*mundus Pug. fid. Part. III. Diſtinct. III. Cap. XI. §. XII R. Hiskias dicit:* כל

 תורה

„תורה שאדם לומד בעולם הזה הבל היא לפני התורה של עולם
„הבא. *Omnis Lex, quam diſcis in Hoc Seculo, vanitas eſt ſi comparetur cum lege*
„SECULI FUTURI. Lex autem Futuri Seculi lex Meſſiæ eſt. Ita enim
„explicatur Cap. XI. 8. *Omnis Lex, quam diſcit homo in Hoc Seculo, vanitas eſt,*
„לפני תורתו של משיח *comparata cum* LEGE MESSIÆ.

XLIV. Sed quis *Raimundum* docuit, quis nobis fidem faciet, *Legem* illam *Futuri Seculi* poſteriori loco explicari per *Legem Meſſiæ*? Quid, quæſo, cauſæ ſit, cur non ex his dictis ſingula ſeorſim conſideremus & diſtincte, ita ut uno loco R. *Hiskias* Legis, quæ in *Futuro Seculo* obtinebit, excellentiam nobis deſcribat, altero vero ipſe *Medraſchim* compilator vel ſuo nomine, vel de alterius ſententia, illam legem laudet, quæ *Tempore Meſſiæ* erit? ſive illa duo dicta inter ſe opponere velis, ſive componere & alterum alteri ſubordinare. Quorum utrumque ex more Veterum Recentiorumque Hebræorum, & aliorum omne genus ſcriptorum, facere licebit: Quis enim Theologus adeo rerum Judaicarum ignarus ſit, ut neſciat, quanta diſputationum in *Talmude* & *Medraſchim*, quanta item contradictionum ſit farrago, dum illorum librorum compilatores id ſibi negotii datum eſſe crediderunt, ut quæcunque a majoribus & præceptoribus ſuis unquam dicta audiverant, quantumvis diſſonantia, atque adeo longas ſæpe diſputationes, in unum colligerent, atque inde quoddam quaſi florum corpuſculum facerent. Quæ ſi quis omnia componere velit, & unum de altero explicare, næ ille multas nobis chimæras fingere poterit, & cum unus de cepis, alter de alliis loquitur, inde inſigni & novo argumentandi modo colligere cepas eſſe allia, nigrum eſſe album, & quicquid aliud abſurditatum ea ratione concludi atque fingi poteſt.

XLV. Sed ne id quidem hic neceſſum eſt, ut duo illa dicta inter ſe opponamus, cum componi inter ſe poſſint & amice conſpirare. Longe enim excellentius erit Legis ſtudium, longe ſublimior cognitionis gradus *Temporibus Meſſiæ*, quam in *Hoc Seculo* eſt: Sed & illum gradum, etſi excellentiſſimum, multis paraſangis prævertet illa Dei cognitio, quæ in *Seculo Futuro* obtinebit. Id quod Veteres Hebræorum Magiſtri ex diſcrimine Pſalmorum qui olim ſeptem, octo, decemve fidibus canebantur, elicuerunt, vel eo ſaltem utcumque adumbratum voluerunt. Qua de re nos libro II. harum diſſertationum, ἐάνπερ ὁ κύριος θελήσῃ, peculiari capite agemus. Interim hoc novo argumento diſcere licet, quam infirmæ, imo nullæ ſint illæ conſequentiæ, quæ ex ejusmodi variarum ſententiarum collatione ducuntur.

XLVI. Multo itaque ſpecioſiora ſunt, quæ Vir. Cl. §. XXII. ex *Talmude*, & *Targum* profert.

„At

„At quid ſequelis (inquit) utut evidentibus, pugno? Quum diſerta tam „Talmudiſtarum; quam Targumiſtarum verba habeam. Gloſſa Talmudis ad „*Sanhedrin* Cap. XI. citante *Joſepho de Voiſſin* ad *Raimundi Pugionem* pag. 356. in „hunc modum loquitur. אין להם חלק לעולם הבא היינו לימות המשיח „NON EST IPSIS PORTIO IN SECULO FUTURO HOC EST IN „DIEBUS MESSIÆ. Targum vero ad 1. Reg. IV, 33. בעלמא הדין „ובעלמא דאתי דמשיחא *In Seculo hoc*, & *in* SECULO FUTURO „MESSIÆ.

XLVII. Ut vero horum prius, quod quidem omnium, quæ hactenus producta ſunt, in ſpeciem validiſſimum eſt, recte examinemus, operæ pretium erit, gloſſam hanc cum textu ſuo conjungere, & reprehendere locum, quem Vir Cl. §. XV. ex verſione *Ligtfooti* produxit, nosque hactenus conſulto prætermiſimus, ut hic illum gloſſa ſua exhiberemus. Eſt autem is Cod. *Sanh.* fol. 110. col. 2. m. ת"ר עשרת השבטים אין להם חלק לעולם הבא שנאמר ויתשם יהוה מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול ויתשם יהודה מעל אדמתם בעולם הזה וילכם אל ארץ אחרת לעולם הבא דברי רבי ר"ש בן יהודה איש כפר עכו אמר משום ר' שמעון אם מעשיהם כהיום הזה אינן חוזרין ואם לאו הוזרין רבי אומר באים הם לעולם הבא וגו'. *Tradiderunt Magiſtri: Decem tribubus non erit ſors in Seculo Futuro, Q. D.* (Deut. XIX, 27.) Et expulit eos Dominus terra ſua in ira, excandeſcentia, & furore magno. Et expulit eos terra ſua, *in Hoc Seculo*; & abjecit in terram alienam *in* Futuro *Seculo*. *Ita quidem Rabbi ſentit. Sed R. Simeon Judæ F. Acconenſis dixit nomine R. Simeonis: Quod ſi opera illorum ſimilia fuerint hodiernis, non redibunt; Sin vero, redibunt. R. dicit, pervenient illi ad* Seculum Futurum &c.

XLVIII. Atque hæc *Gemara* eſt, in quam hic commentarius legitur: ואית דמפרשי עשרת השבטים אין להם חלק לעולם הבא היינו לימות המשיח שלא יקבלו משיח עם שאר גלויות לפי שספרו לגנות ארץ ישראל „Et ſunt qui explicent, *Decem tribubus non erit ſors in Seculo Futuro*, „id eſt in DIEBUS MESSIÆ, quod non ſint accepturi Meſſiam reliquis exſu- „libus, quoniam male dixerunt terræ Iſraelis?

XLIX. Hæc conjungere viſum eſt, quo liquidius Lectori noſtro de hoc loco, & noſtra ad objectionem ex eo formatam reſponſione, judicium eſſe poſſit. Primum itaque notari velim, verba citata partem eſſe capitis undecimi *Sanhedrin*, in quo ex profeſſo agitur de *Seculo Futuro*, quodque præcipua ſedes eſt famigeratiſſimæ illius controverſiæ inter duos *Moſes*, *Maimonis* illos & *Nachmanis* Filios, eorumque ſectatores agitatæ, quorum neuter de *Diebus Meſ-*

ſiæ per *Seculum Futurum* ſignificatis ne quidem per ſomnium unquam cogitavit. In eo vero capite, primo ſuum univerſo Iſraeli jus aſſeritur in *Seculum Futurum*; inde vero, qui ejus exſortes ſint futuri, enumerantur, nimirum qui vel Reſurrectionem Mortuorum, vel divinam SS. originem negant, & Epicurei &c. §. 1. Tum Reges Jeroboam, Achab & Manaſſes; & privati, Bileam, Doeg, Achitophel & Gehaſi, §. 2. Porro Ætas diluvii, & ſtructæ turris Babylonicæ, Cives Sodomæ, & qui perierunt in deſerto, §. 3. Hos tandem adduntur *decem tribus, quæ non ſint rediture*, Ibidem. Quibus omnibus denique accedunt *Cives urbis depulſæ*, quibus pariter *Seculi* illius *Futuri* felicitas negatur §. 4. Videatur & perpendatur integrum illud caput, Latinitate donatum a Celeberrimo *Coccejo*, qui nullus adeo dubitavit, quin ibi de *Seculo ultimæ mercedis* agitur, ut ipſe עולם הבא per *vitam æternam* vertere non vereatur.

L. Atque hæc capitis illius Analyſis attento Lectori facile perſuadebit, in traditione illa Magiſtrorum, de *Decem Tribubus Seculo Futuro excludendis*, phraſin hanc *Seculi Futuri* nihil aliud ſignificari poſſe, atque in antecedentibus & ſequentibus iisdem Magiſtris notat. Ut adeo Cl. Lightfootus fruſtra ex illa ſignificationem *Dierum Meſſiæ* probare conetur.

LI. Sed tamen Gloſſa diſerte dicit, *Eſſe qui iſtic loci Seculum Futurum explicent per Dies Meſſiæ*. Ego vero fateor, ſed ita, ut nobis non multum obeſſe queat. Nam primo, dum commentator dicit alios eſſe, qui hic loci *Seculum Futurum* ita accipiant; ſatis aperte oſtendit, ſe ipſum in alia ſententia eſſe, & novam prorſusque inſolitam eſſe hanc explicationem, quemadmodum ex ipſo etiam fine hujus gloſſæ liquere videtur, ubi ait, וכן לשון תוספתא ולא שמעתי עיד *atque hæc verba ſunt Toſiphta* (vide *Buxtorfſi Bibliothecam Rabbinicam* ad תוסותא) *ſed alias non audivi*. Deinde hi qui ita nove & inſolenter phraſin hanc accipiunt, ſua auctoritate nequaquam efficere poterunt, ut *Veteribus* quoque ita ſignificarit; cum illi acceptioni reliqui Hebræorum Doctores magno numero, & quotquot aliquo loco apud illos ſunt, fere ad unum omnes contradicant. Et ſane mirum ſit, in tanta ſcriptorum multitudine ne quidem unicum eſſe; qui aliquando a reliquis diſceſſionem faciat; etſi illa ſua ſingularitate contra reliquorum conſenſum nihil efficere poteſt. Quare nos in ſequentibus adhuc & alterum hiſce ὁμόψηφον addere non verebimur.

LII. Quod ad locum Targumicum attinet 1. Reg. IV. illum jam pridem apud Doctiſſimum *Owenum* alicubi legiſſe meminimus, etſi loci jam in mentem non venit. Sed verbis ipſis inſpectis, & variis editionibus collatis fraudem facile animadvertimus, adeo apertam, adeo manifeſtam, ut vel hoc ſolo exemplo Lectorem noſtrum diſcere poſſe ſperemus, quam parum in poſterum poſſit & debeat illis locis fidere, in quibus *Seculum Futurum* & *Dies Meſſiæ* per appoſitio-

tionem junguntur. Nimirum mera fraus eſt, qua quidam male feriati homines, qui edendis corrigendisve libris in Typographiis Chriſtianorum præfuerunt, ſcripta Judæorum invadere & corrumpere auſi ſunt, de Chriſto ſcilicet & regno ejus præclare merituri, ſi hoc *præſenti ſeculo* excluſum *futuro* transſcriberent. Quod cum alii non animadverterent, corruptam editionem imitati ſunt, adeo ut neque *Buxtorffius*, neque Doctisſimi Angli, Bibliorum Polyglottorum editores, in Variis Lectionibus a quibusdam Codicibus vocem דאתי *futuro*, abeſſe notarint.

LIII. At quinam ergo, inquies, incorrupti illi Codices, qui illud דאתי non agnoſcunt? Biblia Hebræa, inquam ego, cum Targumo Chaldaico, & commentariis Rabbinorum, primæ editionis Bombergianæ, Venetiis anno 1517. cujus integritatem hoc loco Kimchius confirmat, qui in adjecto commentario Paraphraſin integram commatis 33. ſed ſine illo gloſſemate, ſic exhibet: ויית פסוק וידבר על העצים בן ואתנבי על מלכי בית דויד דעתידין למשלט בעלמא הדין ובעלמא דאתי דמשיחא „Et Jonathan „vertit verſum 33. hoc modo: Et vaticinatus eſt de Regibus familiæ Davidi„cæ, qui regnaturi ſunt in Hoc Seculo & in Seculo Mesſiæ.„ At in ſequentibus editionibus, quæ ex ejusdem Bombergii florentisſima typographia prodierunt, ut tanto, credo, auctiores & mendaciores eſſent, adjecta eſt unica vocula, דאתי, ut eſſet unde *Galatini* explicatio *Seculi Futuri* per *Dies Meſſiæ* adſtrui poſſet; quæ adeo *Owæno*, circa omnem controverſiam doctisſimo viro, & Patriæ ſuæ atque Eccleſiæ decori, tantam fraudem fecit.

LIV. Sed parum erat *Paraphraſeos* textum corrupiſſe, niſi etiam *Kimchii* commentario vim facerent, eumque miſere mutilarent, quoniam ille in eadem pagina additus, correctores illos, an corruptores? illico falſi reos acturus erat. Ergo ultima illa verba, quæ in Kimchio intaminata erant, exſulare juſſerunt, ſubſtitutis in eorum locum hiſce verbis: וגו' כבעמוד *Et cætera, quemadmodum in columna.* Quam editionem deinde Cl. Buxtorffius, excepto quod punctationem Paraphraſeos & Maſoram plurimis locis correxit, tum religioſe ſecutus eſt, ut eundem etiam numerum paginarum & verſuum in ſingulis paginis ſervarit.

LV. Sed quis nunc adeo obeſæ naris ſit, cui fraus illa, per illud, *Et cætera, quemadmodum in columna*, Kimchio pariter ac Lectoribus facta, nunc non ſuboleat? *Paraphraſin* illi uno & pluribus verbis ornare, *Kimchii* commentarium mutilare potuerint; ſed nec mihi, nec, ſcio, ulli alii rerum Judaicarum paullo peritiori perſuadere poterunt, Kimchium loco Paraphraſeos Chaldaicæ nobis illud ET CÆTERA adſcripſiſſe, nosque ad *Columnam* ablegaſſe, quaſi ſcilicet, eadem ratione atque nunc Biblia cum Targum excuduntur, ille eadem primo

per

per columna deſcripſiſſet, atque illis ad marginem & inferius ſuas notas adjeciſſet, ut, ſi quando Paraphraſin Chaldæam laudare vellet, rem compendifacere poſſet, & dicere, *Quemadmodum in columna.* Longe alia olim Targum ſcribendi ratio fuit, eadem nempe, quæ legendi, ut ſingulis verſibus ſua interpretatio ſubjiceretur; nequaquam vero ut per columnas diſponerentur.

LVI. Si quis vero quærat, quem hujus corruptionis auctorem, aut quid illi cauſæ fuiſſe exiſtimem hæc loca ita data opera contaminandi: lubens equidem fatebor, me, dum rem ipſam ſciam, atque aliis, qui ſaltem oculos in fronte habent, demonſtrare poſſim, priorem æquo animo ignorare, de poſteriori non niſi levem conjecturam babere.

LVII. Nempe cum olim *Raimundus*, & ex illo *Galatinus*, contra Judæos diſputantes de nova Lege Meſſiæ veteri Moſaicæ ſurroganda, id ex ipſis Hebræis probatum irent; loca protulerunt, in quibus de *Lege* agebatur *Seculi Futuri*, quam contendebant eſſe ipſius Meſſiæ, hoc præcipue argumento uſi, quod *Seculum Futurum* apud Veteres Hebræos cum alibi, tum iſtis in locis, ſignificaret *Dies Meſſiæ*. Cum itaque hac de re vel ipſi Galatino, vel aliis, qui librum ejus legerant, controverſia aborta eſſet cum Judæis, quod facile eſt ſuſpicari; Judæi negaverint, quod de *Lege Seculi Futuri* a Magiſtris dicitur, ad *Meſſiæ Tempora* pertinere. Id vero cum aliis diſertis Hebræorum dictis probari poſſe fidei Chriſtianæ intereſſe videretur, neque tamen talia in promtu eſſent; a diſputatoribus illis, quicunque fuerint, id operam datum eſſe exiſtimo, ut quoquo modo inventa darentur. Cum igitur talia loca occurrerent, quæ leve unius atque alterius voculæ additione in hunc ſenſum torqueri poſſent, arrepta eſt occaſio, & in editiones, quæ in officinis Chriſtianorum accurabantur, in textum inſarta ſunt, quæ Chriſtianis contra Judæos diſputantibus uſui eſſe poſſent.

LVIII. Hæc noſtra de præſenti loco, ejusque corrumpendi cauſa conjectura eſt, cui quisque tribuat quantum volet; Locum corruptum eſſe nobis certo certius eſt, neque quisquam, qui primam editionem ſequentibus attente & cum judicio contulerit, poterit negere. Si quis vero iſtud ab illorum hominum candore alienius eſſe exiſtimet, velim ſecum repetat, quot *piæ fraudes* jam olim a Chriſtianis edverſus gentiles diſputantibus adhibitæ ſint, & quid ſuperirio ſeculo Monachi & Jeſuitæ cum in Maſoram, tum in ipſum textum Hebræum pro re Chriſtiana vel Romana ſibi licere putarint; qua de re inter alios videri poteſt Cl. *Altingius* in Diſſertatione de *Integritate vocis* כארי Pſal. XXII, 17. §. LXIII. & ſequentibus.

LIX. Tandem denique Vir Cl. etiam noſtris nos armis aggreditur, & dictum, quo nos aliquando ad noſtræ ſententiæ confirmationem, in nos retorquet, §. XXIII.

„Non

„Non ignoro equidem decantatum illud *R. Samuelis* dictum, quod ſæpius „in Talmude repetitur: אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא „שעבוד מלכויות *Nihil intereſt inter hunc mundum & Dies Meſſiæ, niſi ſub-* „*jectio Regnorum.* Cæterum & id Dies Meſſiæ ab hoc mundo diſcriminat, no- „vumque nobis ſuggerit argumentum, tantum abeſt, ut aliter ſentientibus „faveat.

LX. Nempe ita ſemper exiſtimavimus, *Samuelem* antiquiſſimum Doctorem & ſumma auctoritate virum, his verbis *Dies Meſſiæ* diſerte ad *Hoc Seculum* referre, a quo non niſi hoc uno differunt, quod tum liberi erunt ab illo, quo nunc premuntur, regem gentilium jugo, quibus illo tempore viciſſim dominabuntur. Unde adeo argumento huic enucleando peculiare caput deſtinavimus. Sed Vir Cl. ſuæ ſententiæ præſidium in hoc dicto invenit; tantum abeſt, ut nobis videri queat favere.

LXI. Verum, ut diximus, alibi de hoc dicto ex profeſſo agemus. Ut tamen Lector noſter interea arbitrari poſſit, utri noſtrum *Samuel* ille magis faveat, & *Dies Meſſiæ* ad *Hunc Mundum* referat, an ab illo diſcriminet; hæc *R. Moſis Maimonidæ* verba perpendat, ex *Hilchoth Theſchubba*, Cap. IX. in fine; וסוף כל השכר כולו והטובה האחרונה שאין לה הפסק וגרעון הוא היי העולם הבא אבל ימות המשיח הוא העולם הזה ועולם כמנהגו הולך אלא שהמלכות תחזור לישראל וכבר אמרו חכמים הראשונים אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכויות בלבד *Extremum omnis mercedis & bonum ultimum, cujus neque finis eſt neque imminutio, eſt vita Seculi Futuri. At* DIES MESSIÆ SUNT HOC SECULUM: *& mundus more ſuo procedit, niſi quod regnum redibit ad Iſraelem. Et dixerunt jam olim primi ſapientes:* NON EST DIFFERENTIA INTER HOC SECULUM & DIES MESSIÆ, NISI SOLA SERVITUS REGNORUM. Hæc quisquis modo attente legerit, tam manifeſta eſſe agnoſcet, ut a nobis ulteriorem explicationem minime ſit deſideraturus,

LXII. Addatur huic & הרשב"א ſive R. *Salomo Ben Addereth*, laudatus R. *Jehudæ Leoni Bezaleelis* F. in *Tiphereht Iſrael* fol. 47. 1. והרשב"א ז"ל פירש מה שאמר מצוות בטילות לעתיד לבא היינו אחר התחיה מיד בעולם הנשמות והטעם כמו שמפרש שם כיון שמת האדם נעשה חפשי מן המצוות ומה שאמרו בע"ז בפסוק היום לעשותן ולא למחר לעשותן היום לעשותן ולא היום ליטול שכרן כל זה הוא בעולם הנשמות אבל לא בזמן התחייה וכל שכן לימות משיחנו שהרי אמרו אין בין העולם הזה לימות משיחנו אלא שיעבוד מלכיות בלבד

ואיך

ואיך ס"ד שיהיו המצות בטלים לימות משיחנו כך כתב הרשב"א ז"ל:
Et R. S. B. A. p. m. id quod dicitur, Præcepta ceſſabunt, (*vel* adolebuntur) tempore futuro, *illico poſt mortem in* Seculo *Animarum futurum ait; Et ratio eſt, quemadmodum l. c. explicat, quia poſtquam homo mortuus eſt, liber factus eſt a præceptis* (ἐλεύθερος ἀπὸ τοῦ νόμου, Rom. VII, 3.) *Quod autem in Codice de* Idololatria *dicitur ad verſum* Deut. VII, 11. *Hodie, ut facias illa, & non cras, ut facias illa: Hodie, ut facias illa, & non hodie, ut mercedem reportes; id omne de Seculo Animarum intelligendum eſt, non vero de tempore Reſurrectionis, multoque minus de Diebus Meſſiæ noſtri. Dixerunt enim: Nihil intereſt inter Hoc Seculum & Dies Meſſiæ noſtri, niſi tantum ſervitus gentium: Quo pacto ergo tibi in mentem veniat cogitare, præcepta abolitum iri Tempore Meſſiæ noſtri: Ita R. S. B. A. p. m ſcriptum reliquit.* Quæ verba quisquis rurſus leviter conſideraverit, etiam nobis tacentibus facile intelliget, quid R. *Salomo B. Addereth* ex illo *Samuelis* concludendum eſſe putarit, & quod ipſe inde probarit.

LXIII. Atque hæc ea ſunt, quæ Vir Cl. ad receptæ ſententiæ confirmationem collegit. Quibus equidem haud ſatis ſcio, an nunc addere licet aliud, quo Vir Cl. olim uſus eſt, ceu *evidentiſſimo*, ſed nunc procul dubio conſulto abſtinuit, poſtquam illius imbecillitatem animadvertit. Sed neque Lectori injucundum, neque abs re noſtra fore arbitramur, ſi illud reprehenderimus; ſi forte aliis etiam aliquid præſidii in illo pro vulgata ſententia ſitum eſſe videatur.

LXIV. Erat autem argumentum illud petitum *ex oratione a Viris Synagogæ Magnæ compoſita.* Verba hæc ſunt: אין ערוך י"י אלהינו בעולם הזה אין זולתך מלכנו לחיי הע"הב אפס בלתך גואלנו לימות המשיח ומי דומה לך מושיענו לתחיית המתים „Nulla eſt proportio tecum IN HOC MUNDO, Domine Deus „noſter; neque præter te rex noſter eſt in VITA FUTURI SECULI; neque „præter te ullus erit redemptor noſter in DIEBUS MESSIÆ; neque tibi ſimi„lis eſt Salvator noſter in RESURRECTIONE MORTUORUM. *Ad quæ Vir* „*Cl. ſic olim commentabatur:* Totius univerſi duratio in SECULUM HOC & „FUTURUM diſpeſcitur; FUTURUM rurſus ſubvidítur in vitam, ut videtur, „ANIMARUM, DIES MESSIÆ & RESURRECTIONEM MORTUORUM.

LXV. Quod ſi vero R. *Joſeph Albo* conſulamus, ex quo hæc verba a *Manaſſe Ben Iſrael,* & Viro Cl. producuntur, is multo aliter illa explicat, *Ikkarim* Lib IV, fine cap. 31. ואמר אין ערוך לך י"י אלהינו בעולם הזה אין זולתך מלכנו להיי הע"הב ואלו הב' זמנים הכוללים לקבול השכר ואחר כך פירש מבהל השכר שבעולם הזה שהזכיר ראשונה ואמר אפס בלתך גואלנו לימות המשיח ואחר כך פבהר השכר שבעולם הבא אחר המות שהוא

שהוא בתחיית המתים „Et dicit; Non eſt, qui tecum comparari queat, D. „D. N. in HOC SECULO; Neque præter te, Rex noſter, in vita SECULI „FUTURI; Et hæc ſunt duo illa tempora, quæ (omnem) mercedis acceptio„nem complectuntur. Inde vero porro diſtincte explicat præcipuam mer„cedem, quæ in HOC SECULO (obtingit) quam primo loco memorat, Et „non eſt, inquit, præter te redemtor noſter IN DIEBUS MESSIÆ. Et tan„dem denique præcipuam mercedem, quæ in Futuro Seculo poſt mortem „(eveniet,) & hæc eſt Reſurrectio Mortuorum.„ Tametſi ergo *Dies Meſſiæ* in illa formula *Huic Seculo* opponi videntur, minime tamen inde ſequitur, ideo illos ad *Futurum* pertinere. Sed obſervabit id Lector noſter, quemadmodum *Dies Meſſiæ* a *Præſenti Seculo* diſtinguantur, nempe ut pars extrema atque eximia a toto ſuo, vel a reliquis partibus ignobilioribus. Id quod recte obſervatum ad ſequentium intelligentiam, non parum momenti afferet; quemadmodum etiam ſuperioribus quibusdam robur addit.

HERMANNI WITSII
DISSERTATIO
DE SECULO HOC ET FUTURO.

I. *Diſſertationis momentum.* II. *Argumentum.* III. *Diverſu adſpectu eadem res referri poteſt ad ſeculum præſens & futurum.* IV. *Mundus futurus Hebrais notat ſtatum animarum poſt mortem.* V. *Ut & Paulo* 1. *Tim. VI,* 17. 19. VI. *Ac* 2. *Tim. IV,* 10. VII. *Et Eph. I,* 21. VIII. *Denique & Christo Matth. XII,* 32. IX. *Per mundum futurum Hebræi eum quoque intelligunt, qui conſequetur reſurrectionem mortuorum.* X. *Ut & Chriſtus atque Apoſtoli.* XI. *An & dies Meſſiæ?* XII. *Sic Hebræos, ſaltem aliquos, ſenſiſſe docet Maimonides.* XIII. *R. Elias.* XIV. *Menaſſe Ben Iſrael.* XV. *Veteres: in Berachot & Sanhedrin.* XVI. XVII. *Tanchuma.* XVIII. *Dicto R. Hounæ* XIX. *Aliorum.* XX. *Baba Batra.* XXI. *Medras Cohelet.* XXII. *Explicationibus diſertiſſimis.* XXIII. *Nec repugnat R. Samuel.* XXIV. *Neque ii qui Meſſiæ dies ad hunc mundum referunt.* XXV. *Scriptores certe Regnum Meſſiæ novum mundum vocat.* XXVI. *Ouwveni inſignis commentarius in* 2. *Petr. III,* 5. 13. XXVII. *Novi iſtius mundi periodus prima.* XXVIII. *Secunda.* XXIX. *Tertia.* XXX. *Extrema horum dierum.* XXXI. *Finis ſtati*

temporis. XXXII. *Conſummatio ſeculorum finem Moſaicæ oeconomiæ notant.* XXXIII. *Orbis Habitabilis futurus, eſt Eccleſia Teſtamenti Novi.* XXXIV. *Quæ & οἰκουμένη merito vocatur.* XXXV. *Et futura dicitur.* XXXVI. *Et Chriſto non Angelis ſubjecta eſt.*

§. I.

FRequens admodum tam in arcanis divinarum Literarum oraculis, quam in Commentariis Hebræorum, diſtinctio eſt τοῦ αἰῶνος τοῦ νῦν καὶ τοῦ μέλλοντος, העולם הזה ועולם הבא, SECULI ſive MUNDI PRÆSENTIS & FUTURI. Cujus locutionis genuina explicatio quum plurimum locis multis Scripturarum teſtimoniis fœnerare queat, rem non ingratam ſecretioris ſapientiæ canditatis arbitror, ſi de ea anquiſitius paullo diligentius diſſeram.

II. Summam eorum quæ dicenda habeo compendio complexus eſt *Druſius:* dum ad Matth. XII, 32. in hæc verba commentatur: *Triplex eſt ſeculum futurum, ut annotavit* Don *Iſahac Abarbenel, in libro qui* Poſſeſſio Patrum *inſcribitur. Primum eſt* SECULUM MESSIÆ. *Secundum* POST HANC VITAM. *Tertium* POST RESURRECTIONEM MORTUORUM.

III. Ita autem putanda ſemper temporum momenta ſunt, ut cum initio ſeculi quod futurum dicitur finire cenſeatur id ſeculum præſens quod ejusdem ſignificationis adſpectu ei reſpondet. Verbi gratia, quum ſeculum futurum dies Meſſiæ notat, præſens ſeculum vocatur, quod currit usque ad manifeſtationem regni ejus. Quando autem per futurum ſeculum intelligitur conditio animarum ſeparatarum poſt hanc vitam, ſeculum præſens reſpectu uniuscujusque hominis fluit usque ad vitæ hujus animalis terminum. Quoties denique futuro ſeculo deſignatur ſtatus tam hominum quam totius univerſi poſt mortuorum reſurrectionem; præſenti ſeculo comprehenditur quicquid ævi ad univerſalem omnium rerum innovationem fluet. Unde patet, diverſo adſpectu, ſine contradictione ulla, unam eandemque rem & ad præſens & ad futurum ſeculum referre poſſe: ne tamen calculi turbentur, ei qui accurationi ſtudet attendendum ſemper eſſe ad præſentis ſeculi cum futuro contentionem, ſervata ejusdem ſignificationis analogia. Sed ſingulæ nobis ſignificationem declarandæ ac confirmandæ ſunt, eo ordine ut a clarioribus magisque confeſſis, orſa eſt oratio, in ea quæ magis controverſiæ mentis ſunt deſinat.

IV. Primo ergo per *mundum futurum* intellexerunt Hebræorum Sapientes *ſtatum animarum poſt mortem.* Id voluit T*anchuma folio* 52. עה"ב לאחר שיצא האדם העולם הזה *Mundus futurus eſt, quam exiit homo ex hoc mundo.* Multisque rationibus *Moſes Maimonius* adverſus *Moſen Gerundenſem* pugnat, mundum futurum illum eſſe in quem quisque poſt mortem recipitur, non ſane quoad corpus.

ſed

ſed quoad animam. Ita enim ait, *Halachot Teſchuba.* Cap. VIII. העולם הבא אין לו גוף וגויה אלא נפשות צדיקים בלבד בלא גוף. *In mundo futuro non eſt corpus aut corporale quid, ſed tantum anima juſtorum a corpore ſeparata.* *Kimchius* pariter *ad* 1. Sam. XXV, 29. *Juxta ſententiam Jonathanis hæc eſt loci interpretatio :* נפש ארני צרורה בצרור החיים לעולם הבא *anima Domini mei ligata erit in faſciculo viventium, in futuro ſeculo.* Eodem facit illud ex *Zohar in Geneſ* fol. 5. col. 2. *Dies ſabbati quid eſt?* דוגמת ארץ החיים שהוא עולם הבא עולם הנשמות עולם הנחמות. *Figura terræ viventium, qui eſt mundus futurus, mundus animarum, mundus conſolationum.* Supervacaneæ diligentiæ eſſet in re clara operam abuti.

V, In eandem mentem Paulum ſcripſiſſe opinor 1. Tim. VI, 17. 19. τοῖς πλȣσίοις ἐν τῷ νῦν αἰῶνι παράγγελλε. *Divitibus in* SECULO HOC *denuncia, ne magnis animis ſint, &c. reponentes ſibi fundamentum bonum* εἰς τὸ μέλλον, *in* FUTURUM, *ut occupent vitam æternam.* Cum quo Pauli dicto conferri poteſt haud inelegans fabella, quæ exſtat in *Midras Ruth* fol. 42. col. 2. Summa huc redit: Ex binis qui in hoc mundo ſceleroſe atque impie vixerant, alter reſipiſcens in futuro mundo accenſebatur cœtibus juſtorum; alter impiorum. Huic autem de ſorte ſua querulanti, quum iisdem ſe pariter criminibus obſtrinxiſſent, reſponſum eſt: *alterum ante mortem reſipuiſſe.* Cui ille, *ſinite me, ut ego quoque eam & reſipiſcam.* Iterum autem reſponſum: „Stultiſſime hominum, nonne noſti „hunc mundum (id eſt, mundum animarum in quem tranſierat) ſimilem eſſe „ſabbato, (quo ex Hebræorum ſententia cibos parare licuit) mundum autem „ex quo veniſti ſimilem eſſe veſperiis Sabbati? Si homo non parat in veſperiis „ſabbati, quid comedet Sabbato? Præterea mundus hic ſimilis eſt mari; mun„dus autem ex quo veniſti ſimilis eſt aridæ. Si quis non parat in arida, quid „comedet in mari? Adhæc, mundus hic ſimilis eſt deſerto; & mundus ex quo „veniſti ſimilis eſt terræ habitabili. Si quis non parat in terra habitabili, quid „comedet in deſerto?

VI. Eodem retulerim 2. Tim. IV, 10. *Demas me deſeruit,* ἀγαπήσας τὸν νῦν αἰῶνα, *dilecto* PRÆSENTI SECULO, id eſt, vita animali: ita nimirum, ut pericula & incommoda metuens, ad tempus vitæ ſuæ conſuluerit. Recte *Heſychius:* Αἰὼν, ὁ βίος τῶν ἀνθρώπων, ὁ τῆς ζωῆς χρόνος. Quod confirmari poteſt ex Marc. IV, 19. col. cum Luc. VIII, 14.

VII. Et quid ni eundem ſenſum interpretemur, quod Eph. I, 21. Chriſtum evectum legimus „longe ſupra omne imperium ac poteſtatem, & poten„tiam, & dominationem, & omne nomen quod nominatur non ſolum in HOC „SECULO, verum etiam in FUTURO. Quaſi dicat Apoſtolus: Chriſtum multo ſubliniorem omnibus Angelis eſſe, quibuscunque etiam titulorum emi-

nentiis gaudeant: & ſi quæ ſint adhuc illis nominibus auguſtiora Angelorum vocabula, quæ illis adſociati in futuro demum noſcemus ſeculo; iis quoque Chriſtum imperitare. Niſi quis cum Celeberrimo *Coccejo* per *hoc ſeculum*, *Vetus Teſtamentum* intelligere malit, ubi magnum nomen eſt *Angeli*, *Prophetæ Moſis*, *Pontificis Maximi*: per *ſeculum futurum*, *Teſtamentum Novum* & regnum gloriæ, ubi maxime demonſtratum eſt Chriſti διαφορώτερον ὄνομα. Sed de ea ſignificatione mox.

VIII. Fortaſſe etiam ex prima hac interpretatione lux aliqua affulgere poteſt famoſo illi Chriſti dicto Matth. XII, 32. *Non remittetur neque in* HOC SECULO *neque* IN FUTURO. Etiamſi enim præeunte D. Marco Cap. III, 29. ſecure illud interpretari queamus, *non habet remiſſionem in æternum:* non tamen contemnenda Grotii aliorumque obſervatio eſt. Videri Chriſtum de induſtria utrumque ſeculum nominaſſe: ut Judæis auferret eam qua ſibi blandiebantur adverſus graviſſima delicta perſuaſionem. Exiſtimabant enim, peccata commiſſa ab his, qui in Judaismi profeſſione perſeverarent, remitti, aut per meram *pœnitentiam* ut quæ admitterentur contra præcepta jubentia; aut in *die* ſolemni *Reconciliationis*, ut quæ admitterentur contra pleraque præcepta vetantia; aut per *hujus vitæ caſtigationes*, ut quæ mortis aut excidii pœnam adjunctam habent; aut ſaltem *poſt mortem*, ſive ſtatim, ſive poſt temporis alicujus moras, ut quæ cum contemtu facta eſſent Divini Numinis. Atque hinc vulgatum illud, כפרה מיתה, *ſit mors expiatio pro peccatis*. Verba Talmudis huc recidentia, & in Latium transfuſa ſermonem, invenies apud *Lightfootum in h. l.* Credebant ergo Judæi, quædam crimina in *hoc ſeculo* expiari, & remitti; alia in *futuro*, animarum videlicet, vel per mortem ipſam, vel per paſſiones mortem inſecutas. De quibus vide M*enaſſen* D*e creatione Probl.* XVII. His criminibus accenſebant Divini nominis blaſphemiam. Sic enim exſtat *Sanhedrim. Fol. 37. col. 3. A quo profanatur vel blaſphematur nomen* Dei, *ei non valet pœnitentia ad ſuſpendendum judicium, nec dies expiationis ad expiandum, nec plagæ aut caſtigationes inflictæ ad abſtergendum; ſed omnes ſuſpendunt judicium, & mors abſtergit.* Sic illi: at contra Chriſtus docet, non eſſe quod Spiritus Sancti profani contemtores ulla ſe vel *hujus*, vel *futuri ſeculi*, *per* aut *poſt mortem*, expiatione blandiantur.

IX. *Secundo*, *Futurum mundum* Hebræi quoque dixerunt, eum qui erit *poſt reſurrectionem mortuorum*. Pro qua ſignificatione *Gerundenſis* pugnat. Ut prolixitatis nauſeam vitem, nonnulla appingere libet ex M*enaſſe Ben Iſraël*, D*e Reſurr. Mort. Lib. III, Cap. I.* Is ergo, poſteaquam contentiones utriusque *Moſis*, tam *Ægyptii*, quam *Gerundenſis*, enarraſſet, ita infit: *R. Joſeph Albo, animadvertens, quibus uterque opinionem ſuam rationibus, & potiſſimum qua auctoritate Veterum, tueretur, conatus eſt eos hunc in modum conciliare, ut verba illa*

עולם

עולם הבא, MUNDUS FUTURUS, *exponi duobus modis poſſint; modo de* mundo animarum, *in quem animæ poſt hanc vitam recipiuntur; modo de mundo, ſeu* ſeculo, quod reſurrectionem mortuorum proxime ſecuturum eſt. „Ad hanc „ſententiam comprobandam, adducit quædam ex Veterum ſcriptis loca: „inter quæ inſignis ac valde illuſtris eſt ille locus, qui exſtat in precatione „quam Viri Synagogæ magnæ compoſuerunt: cujus hæc ſunt verba. „אין „ערוך לך י״י אלהינו בע״הז אין זולתך מלכנו לחיי הע״הב אפס „בלתך גואלנו לימות המשיח ומי דומה לך מושיענו לתחית „המתים. Nulla eſt proportio tecum in HOC MUNDO, Domine Deus „noſter, neque præter te Rex noſter ullus eſt in VITA FUTURI SECULI, „neque præter te ullus erit Redemptor noſter in DIEBUS MESSIÆ, ne- „que tibi ſimilis eſt Salvator noſter in RESURRECTIONE MORTUORUM. „Poſt aliqua ſic pergit Menaſſe. Atque hoc efficaciter etiam probat illuſtris „ille locus, qui legitur in Tractatu Sanhedrin: ubi dicitur, quod nemo eo- „rum qui negant reſurrectionem, futuri ſeculi particeps ſit futurus: & ra- „tio additur, quare non ſit futurus particeps, nempe hæc: הוא כפר „בתחית המתים לפיכך לא יהיה לו חלק בתחית המתים. „Quicunque negat reſurrectionem mortuorum, hoc ipſo quod eam negat, „non erit particeps reſurrectionis.„ Hactenus Menaſſe. Quæ ex Hebræis nunc ſufficient.

X. Præclare in hanc mentem D. Jeſus. Luc. XX, 34. 35. 36. Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου, FILII HUJUS ÆVI *ducunt uxores, & nuptum dantur. Qui vero digni habiti fuerint, qui* ÆVUM ILLUD *conſequantur*, & RESURRECTIONEM EX MORTUIS, *neque ducunt uxores &c. & filii Dei ſunt, quum ſint* FILII RESURRECTIONIS. Adde Marc. X, 29. Luc. XVIII, 29. 30. & imprimis Tit. II, 12. 13. *Pie vivamus in* PRÆSENTI SECULO. *Expectantes beatam illam ſpem &* ILLUSTREM ILLUM ADVENTUM GLORIÆ *magni illius Dei ac Servatoris noſtri, nempe Jeſu Chriſti.* Quæ ἐπιφάνεια τῆς δόξης, ſi non unice, ſaltem potisſimum, intelligenda eſt de fulgore & coruſcatione appellentis regni gloriæ, in novisſimo adventu Chriſti ad reſurrectionem mortuorum & extremum judicium.

XI. Major difficultas nonnullis eſſe videtur circa ſignificationem *tertiam*, de *Diebus Meſſiæ.* Verum enim vero, ſi quis exiſtimet a Chriſtianis eam temere aſſertam eſſe, neque ex Hebræorum ſcriptis probari poſſe, eum ego toto, quod ajunt, cœlo errare aſſeveranter pronuncio; & niſi invictis id evicero teſtimoniis, cauſſam non dico quin & ipſe inſcitiæ ac temeritatis arguar.

XII.

XII. Et primo quidem *Recentiorum* producam verba, aſſerentium Veterum aliquos per futurum ſeculum *Meſſiæ dies* intellexiſſe, dein ipſa *Veterum* verba dabo. Audiatur ergo primo loco *Maimonides*, ſuorum variantes de futuri ſeculi conditione ſententias ex profeſſo exponens, prout ejus verba Latine exhibuit D. *Coccejus*, in *Notis ad Sanhed. Cap. XI.* Ubi inter cætera hæc exſtant. *Alii hac ſpe ſunt, Meſſiam, quum venerit, pacatiſſimum ſeculum allaturum, ita ut in deliciis omnibus in perpetuum ſit victuri, terra ipſa veſtes textas, & panem coctum præbente.* Quod quamvis ipſe refutet, fatetur tamen nullorum fuiſſe ſententiam.

XIII. Maimonio *Eliam* adde, qui in *Tisbi* ad Vocem עולם hæc habet. יש מחלקות בין האחרונים על זמן עולם הבא ויש אומרים שהוא עולם הנשמות ר״ל תכף אחר המיתה ויש אומרים שהוא זמן ימות המשיח ויש אומרים שהוא אחר תחית המתים וכל אחד מביא ראיות לקים דעתו. *Diſſentiunt recentiores circa tempus futuri ſeculi: ſunt qui dicant eſſe* ſeculum animarum, *nimirum mox poſt mortem. Alii dicunt, eſſe* tempus dierum Meſſiæ: *alii*, poſt reſurrectionem mortuorum. *Et ſinguli argumenta ad ſententiæ ſuæ confirmationem proferunt.* Additque; ſi quis plenius hac de re informari velit, adeundum ei eſſe *Abarbenelem*, in libro *Nachalot Abbot Capite Ben Zoma:* quem ego Abarbenelem, Druſio quoque laudatum, o quam vellem mihi nunc ad manum eſſe! Idem *Elias* ad vocem עתיד, docet עולם הבא, & עתיד לבא pariter dici poſſe ליום הדין או לימות המשיח או תכף אחר מיתה; *de* DIE JUDICII, *aut* DIEBUS MESSIÆ, *aut mox* POST MORTEM.

XIV. Succedat *Menaſſe Ben Iſrael*, qui *de Reſur. mort. Lib. II. Cap. VIII.* explicans Veterum illud axioma: *Omnis Iſrael particeps erit futuri ſeculi*, obſervat, non dici, *Reſurget*, ſed, *particeps erit. Id eſt*, inquit, *quicunque reſuſcitati fuerint illi ſeculi futuri beatitudine fruentur, vel partem obtinebunt terræ Sanctæ, quando ea in tribus diſtribuetur.* Ergo diſtributio terræ, quæ ſine dubio ad Meſſiæ tempora pertinet, ex Menaſſis ſententia a Veteribus futuro ſeculo tranſcripta eſt.

XV. Sed ipſos *Veteres* audiamus. *Berachot Cap. 1. Halacha ultima;* ex verſione *Lightfooti* ad Matth. XII, 32. *Memor eſto diei quo exiiſti ex Ægypto omnibus diebus vitæ tuæ.* Diebus vitæ tuæ, *innuitur Hic mundus.* Omnibus diebus vitæ tuæ, *ſuperinducuntur* DIES MESSIÆ. Alium locum ex Sanhedrim vide apud *Lightf. ad Joh. X. §. VI.* Tradunt Rabbini, X. *tribubus non erit portio in mundo futuro. Sicut dicitur, Extirpavit eos de terra, in furore & indignatione maxima, & ejecit in terram alienam. Extirpavit eos e terra ſua in hoc ſeculo, & ejecit*

cit in terram alienam, in ſeculo futuro. Satin hoc clarum, dies Meſſiæ, ceu ad alium mundnm pertinentes, ab hoc mundo diſtingui?

XVI. Adde & hoc, quod nulla vis eripiat, eidem *Lightfooto* alibi laudatum ex *Tanchuma fol.* 77. 3. *Dicit Sanctus Benedictus, in* hoc mundo, *quoniam nuncii mei* (miſſi ad explorandam terram) *fuerunt caro & ſanguis, de iis decretum eſt de non intrando terram: at in* mundo futuro *ego mitto vobis nuncium Meum ſubito, & præparabit viam coram facie mea.* Mal. III, 1. Vel ipſe mihi reſpondeat pertinacia, quodnam ibi ſeculum deſcribatur diſtinctum a diebus Meſſiæ?

XVII. Sed nec plura nobis deſunt. Audiamus iterum ex *Tanchuma fol.* 9. *col.* 2. *Dicit Deus Sanctus Benedictus Iſraeli: In* hoc mundo *vos timetis a transgreſſionibus: at in* mundo futuro, *quando non futurus eſt malus affectus, ſoliciti eritis ſolum de bono vobis repoſito, ſicut dicitur: poſt hæc convertentur filii Iſraelis, & quærent Dominum Deum ſuum, & Davidem Regem ſuum. Hoſ. III,* 5. An hæc quoque alio quam ad Meſſiæ dies ſpectant? Conferri velim ex *Sepher Abkat Rochel,* quod in *decima conſolatione* temporum quæ *ſub Meſſia* futura ſunt, hoc quoque veluti inſigne bonum prædicet: עתיד הב"ה להסיר יצר הרע וכל דבר רע מישראל *Ablaturus eſt Deus benedictus figmentum malum, & omnem rem malam ab Iſraele.* Nec abludit *Gerundenſis.* ad Deut. XXX, 6.

XVIII. Operæ pretium eſt iterum aliquid ex *Lightfooto* excerpere, qui in *Chronicis Temporum T. N. Sect.* IX. hæc habet. *De Tribus ſeculis loquitur R. Houna, quorum ultimum eſt* דורו של משיח ÆTAS MESSIÆ, *quæ quum venerit,* inquit, *Deus benedictus dicit, jam mihi incumbit novam inſtituere creationem. Hoc tempus etiam vocant* עולם הבא *ſeculum futurum, propter rerum mutationem quam tunc exſpectabant, quaſi Novus Mundus creatus fuerit.* T*anchum. fol.* 77. *col.* 3. IN SECULO FUTURO MITTAM ANGELUM MEUM CITO, ET CORAM ME VIAM PARABIT. An adhuc dubitandum?

XIX. Certe dubitationem omnem cedere oportet iis quæ *Coccejus* annotavit ad inſcriptionem Pſalmi XCII. *Dies ſabbati,* inquit, *intelligi poteſt tempus Novi* T*eſtamenti, in quo gratia & veritas Dei per Chriſtum exhibita repræſentatur, ablato jugo ſervitutis legalis. Sic. Hebr.* IV, 9. σαββατισμός. *Et ſic Rabbini Veteres putaverunt,* שהוא על העתיד לבוא לעולם שכלו שבת ומנוחה והם ימי המשיח *quod hic Pſalmus pertineat ad futurum tempus, ſeculum quod totum Sabbatum eſt & quies: &* HI SUNT DIES MESSIÆ.

XX. Inſignis quoque locus exſtat in *Baba Batra Cap.* V. ubi narratur fabula de Leviathane, ceto illo magno a Judæis tempore Meſſiæ epulando: additurque, Deum caſtraviſſe marem, & occidiſſe fœminam, eamque ſaliviſſe לצדיקים לעתיד לבוא *pro juſtis in futurum ſeculum.* Idem repetitur de

Kkk kkk k Behe-

Behemoth, Tauro vægrandi. Locutiones autem iſtæ לתיד לבא, & עולם הבא ejusdem ſunt ſignificationis, obſervante *Elia* in T*hisbi* ad vocem עתיד.

XXI. Neque omittendum videtur quod ex *Midras Cohelet* Cap II. citat *Raimundus Pug. Fid Part III. Diſtinct. III. Cap. XI.* §. *XII.* R. Hizkias dicit: כל תורה שאתה לומד בעולם הזה הבל היא לפני התורה של עולם הבא. *Omnis lex quam diſcis in hoc ſeculo mera vanitas eſt ſi comparetur cum* LEGE FUTURI SECULI. Lex autem futuri ſeculi Lex Meſſiæ eſt. Ita enim explicantur Cap. XI, 8. *Omnis Lex quam diſcit homo hoc ſeculo vanitas eſt*, לפני תרותיו של משיח *comparata cum* LEGE MESSIÆ.

XXII. At quid ſequelis, utut evidentibus, pugno? Quum diſerta, tam Talmudiſtarum, quum Targumiſtarum verba habeam. Gloſſa Talmudis ad *Sanhedr. Cap.* XI. Citante *Joſepho de Voiſin* ad *Raimundi Pagionem p.* 356. in hunc modum loquitur. אין להם הלק לע"הב היינו לימות המשיח. NON EST IPSIS PORTIO IN SECULO FUTURO, HOC EST IN DIEBUS MESSIÆ. Targum vero ad 1 Reg. IV, 33. בעלמא הדין ובעלמא דאתי דמשיחא *In ſeculo hoc, & in* SECULO FUTURO MESSIÆ.

XXIII. Non ignoro equidem decantatum illud *Rabbi Samuelis* dicterium, quod ſæpius in Talmude repetitur: אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבור מלכיות. *Nihil intereſt inter hunc mundum & dies Meſſiæ, niſi ſubjectio regnorum.* Cæterum & id dies Meſſiæ ab hoc mundo discriminat, novumque nobis ſuggerit argumentum; tantum abeſt ut aliter ſentientibus faveat. Juſto fortaſſis operoſius tot teſtimonia Hebræorum coacervata videri poſſent in re liquida. Sed norit Lector, fuiſſe aliquando virum harum literarum doctiſſimum, qui animum induxit ſuum, ut in corona hominum eruditorum præfracte negaret, ullos exſtitiſſe Hebræos, qui dictione futuri ſeculi Meſſiæ ætatem intelligerent. Id occaſionem mihi dedit, ſignificationem iſtam prolixius probandi.

XXIV. Inficias interim haudquaquam ivero, plurima produci poſſe Judæorum teſtimonia, quibus de Meſſiæ diebus, tanquam ad hunc mundum pertinentibus, loquuntur: ſed ea cum iis quæ a me nunc allegata ſunt facile componuntur, ex fundamento quod T*hemate* III. jecimus. Videlicet, ſi quis hanc mundi præſentis & futuri ſignificationem in mente habet, juxta quam futurus reſurrectione mortuorum ordiatur, eum neceſſe eſt Meſſiæ tempora ad præſentem mundum referre; non tamen eo ipſo evertit aliam illius diſtinctionis ſignificationem, ſecundum quam Meſſiæ tempora futu-

futuri ſeculi pars dicantur. Ut contradictoriæ enunciationes ſint, neceſſe eſt ajentem & negantem, juxta Logicorum canones, ſecundum idem, ad idem, eodemque modo dici.

XXV. Sed quidquid de Hebræis Doctoribus ſit; negari certe nequit, quin & Sacrorum *Vatum* & *Apoſtolorum* locutionibus nitantur qui Meſſiæ Regnum Novi ſeculi exordium vocant. Apud Haggæum Prophetam, quo tempore ſe miſſurum dicit Deus eum qui eſt *deſiderium gentium*; addit, ſe *commoturum cœlos & terram, & mare, & ſiccum.* Hag. II, 6. Apud Jeſaiam pariter. Cap. LXV, 17. *Nam ecce ego creaturus ſum cœlos novos, & terram novam: neque commemorabuntur hæc priora, neque venient in animum.* Iterum Cap. LXVI, 22. *Cœli illi novi, & terra nova, quam ego facturus ſum, ſtant coram me.* Convenit Apoc. XXI, 1. *Et vidi cœlum novum & terram novam. Nam prius cœlum & prior terra præterierat, & mare non eſt amplius.* Nec abludit Petri illud. 2 Pet. III, 13. *Novos vero cœlos, & novam terram expectamus, ſecundum ejus promiſſum.* Omnia eo tendunt, per Meſſiam novam rerum faciem mundo inducendam eſſe, unde alterius ſeculi initium putare liceat.

XXVI. Non poſſum ab animo meo impetrare ut Diſſertationis hujus lectores fraudem eruditiſſimo commentario, quem in poſtremum hunc Petri locum exhibet Vir Præſtantiſſimus, *Johannes Ouwenus* in ſuis *Theologumenis* Lib. III, Cap. I. Obſervat. Apoſtolorum com. 5, 6. 7. duplicis mundi meminiſſe: *veteris* illius qui per aquam perierat, atque tum temporis præſentis per *ignem* conſumendi; poſt cujus interitum, *tertii* ingreſſum prænunciat verſu *decimo tertio.* Καινὲς δὲ ἐρανὲς καὶ γῆν καινὴν κατὰ τὸ ἐπάγγελμα αὐτῦ προσδοκῶμεν ἐν ὅις δικαιοσύνη κατοικεῖ. De aſpectabili Cœlo, Terrave, reſpectu ſubſtantiæ, neutro in loco agit Apoſtolus. Mundo enim veteri per aquam deſtructo, manſit nihilominus cœlorum terrarumque compages. *Mundus* ideo iſte, fuerunt homines in *mundo* degentes. Eis per diluvium deletis, *mundus* alius ad Dei cultum rite peragendum erigi debuit. Hujus autem Mundi fundamenta poſuit Deus in familia *Noachi*; totam fabricam perfecit *Eccleſiæ Judaicæ* erectio atque ornatus. Atque is mundus erat quem illico igne diſſolvendum prædixit S. *Petrus*; ſtylo nempe *Prophetico.* Ita legimus apud *Ieſaiam, Capite quinquageſimo primo, verſibus decimo quinto & decimo ſexto. Ego dominus Deus tuus, ſcindens mare, ut perſonent fluctus ejus, dominus excercituum nomen ejus, & poſui verba mea in ore tuo, & in umbra manus meæ protexi te: ad plantandum cœlos & fundandam terram, & ad dicendum ad Sion populus meus tu.* Quo tempore ideo Deus, *dividens mare, & educens populum ſuum ex Ægypto,* verbum ſeu legem cum ſolemni cultus ſui præſcriptione ei concredidit, in Eccleſiam eum ſibi formans, *novum hunc mundum,*

cœlum illud & *terras*, inſtituit & abſolvit. Eo tempore quo *Petrus* ſcripſit, *Mundus* hic, hoc eſt, *Eccleſia Judaica* jam Apoſtatica: in exitium *ignis* feſtinavit; non aliter quam Mundus ille vetus in *diluvium* ſe præcipitavit. Incendio Templi & urbis, diſſoluta eſt iſtius mundi compages. Alium autem mundum, quoniam nondum eſſet τȣ̃ αἰῶνος συντέλεια, novos cœlos, novamque terram, ſecundum Dei promiſſum, fideles exſpectare jubet Apoſtolus. Promiſſum illud exſtat *Iſaiæ* capite *ſexageſimo quinto*, commate *decimo ſeptimo*; atque iisdem verbis capite *ſexageſimo ſexto* commate *viceſimo ſecundo*. *Ecce*, inquit, *ego creaturus ſum cœlos novos & terram novam, neque commemorabuntur hæc priora, neque venient in animum*; Eccleſiæ ſtatum poſt adventum Chriſti Propheta in locis hiſce depingit: nempe quo tempore Deus aſſumpturus eſſet ex gentilibus in *Sacerdotes & Levitas*, uti verba ſe habent commate *viceſimo primo* capitis ultimi, hoc eſt, inſtituturus eſſet miniſterium Evangelicum. Inde is ſtatus Eccleſiæ ante mundi iſtius ſecundi conflagrationem, *ſeculum venturum*, & *mundus futurus* indigitabatur; uti nos docet *Paulus* in *Epiſtola* ad *Ebræos capite ſecundo*, & verſu *quinto*. Atque etiam *capitis ſexti verſu quinto*. Periit itaque per aquæ diluvium *primus* ille ſeu vetus mundus; *ſecundum*, tum temporis præſentem, per ignem periturum prænunciat Apoſtolus; *futurum* autem, ad *conſummationem uſque ſeculi* duraturum confirmat. Hactenus *OuWenus*.

XXVII. Quidquid de hac expoſitione ſit, quam expendendam eruditis damus; cuncta certe hæc vaticinia Regnum nobis Meſſiæ deſcribunt: at complementi ſui varios gradus periodosque habent. Tunc Deus *cœlum & terram commovere* cœpit, quando remota gentilium profana idololatria, totiusque mundi hominibus per Evangelii prædicationem commotis, ac in ſpem non vulgarem erectis, diruta etiam Hieroſolyma & Templo, ubi *ſolium gloriæ* ſuæ habuerat, & *terra decoris anathemate percuſſa*, *infirma & egena veteris mundi elementa*, jure & facto abolevit: eo introducto ſtatu in quo *nec circumciſio quicquam valet*, *nec præputium*, *ſed καινὴ κτίσις*, gentesque omnes ſine diſcrimine privilegiis ſpiritualis regni potiuntur: breviter quo *vetera præterierunt*, & *nova facta ſunt omnia* 2 Cor. V, 17 Vide ſodes Heb. XII, 26. 27. cum commentariis *Bezæ*, & *Belgarum*. Jeſaiæ etiam vaticinia ejus generis ſunt: ut eorum ſaltem initium ultimum Chriſti adventum antecedat, quemadmodum inſpicientibus patebit.

XXVIII. Sed præter *primam* hanc, *alteram* quoque mundi innovationem ſub Meſſiæ auſpiciis expectamus; quum nimirum Antichriſto de throno ſuo deturbato, deſtructis deſtructoribus terræ, converſis Iſraëlitis, plurimaque cognitionis, ſanctimoniæ, ac conſolationis luce Eccleſiam circumful-

fulgente; inſigni mundus opulentia, & quaſi vita ex mortuis donabitur. Rom. XI, 12. 15. Quæ felicia tempora Apoc. XXI. vivis coloribus delineantur. In quod Caput legi velim doctiſſimum commentarium *Jonæ le Bui*, qui eſt *Launæus.*

XXIX. Succedet tandem *ultima* mundi innovatio; quando prorſus liberabitur ex ſervitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei: quorum revelationem quaſi exſerto capite obſervans exſpectat, unaque ſuſpirat, & una parturit ad hoc uſque tempus. Rom. VIII, 19. & ſeq. Atque huc potiſſimum Petrus reſpexit. Quum ergo *mundi innovatio*, in primo Meſſiæ adventu inchoanda, auſpiciis ejus continuanda, & noviſſima illiusdem ἐπιφανείᾳ conſummanda ſit; meritiſſimo jure ea temporum conditio cum anteactis collata *futurum ſeculum* dicitur.

XXX. Non videtur etiam negligendum, Meſſiæ adventum paſſim collocari באחרית הימים / Jeſ. II. 1. Ἐπ᾽ ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων. Heb. I, 1. quod proprie ſignificat, *ſub noviſſima horum dierum*, qui fluebant ſtante adhuc cultu ceremoniali; & vigentibus elementis veteris mundi. Unde conficitur, paulo poſt eum adventum novi ſeculi novos dies putandos eſſe.

XXXI. Haud abſimilis phraſis eſt Hab. II, 3. *Adhuc erit viſio ad ſtatum tempus*, ויפח לקץ *& præco erit* SUB FINEM, *qui non mentietur.* *Viſio* ſignificat ibi propheticam prædicationem, cum præmonſtratione typica. Ea duratura erat למועד; ad προθεσμίαν & *plenitudinem temporis*, de qua Gal. IV, 2. 3. 4. *Omnes Prophetæ & lex uſque ad Johannem prophetarunt.* Matth. XI, 13. Meſſiæ eſt, *obſignare viſionem & Prophetam.* Dan. IX, 24. id eſt, verificando abrogare. Is hic promittitur ſub nomine יפח / qui eſt *Index, præco, Teſtis.* (Conf. Prov. VI, 19. XII, 17.) qui non futura prænunciat, ſed veritatem & rem factam enarrat. Diciturque venturus לקץ / *ad finem* præſtituti termini. Unde ordienda epocha ſeculi alterius.

XXXII. Et revera Chriſtus venit, & ſe ipſum immolavit ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων *circa conſummationem ſeculorum.* Heb. IX, 26. h. e. fine temporis prioris. Reſtare etenim debebant αἰῶνες ἐπερχόμενοι, *ſupervenientia ſecula*, quibus oſtenderet Deus τὸν ὑπερβάλλοντα πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ. Eph. II, 7. Potuiſſet ita in fine dierum Chriſtum mittere, ut ſtatim ſequeretur reſurrectio mortuorum. Sed voluit annum gratiæ, a Chriſti miſſione cœptum. Jeſ. LXI, 2. per multa ſecula producere, ut amplitudinem divitiarum beneficientiæ ſuæ tam longi temporis duratione illuſtrius mundo patefaceret.

XXXIII. Neque dubium mihi eſt, quin Hebr. XI, 5. *τὴν οἰκουμένην τὴν μέλλουσαν*, quam Chriſto ſubjectam aſſerit, Angelis ſubjectam negat, Eccleſiam Novi Teſtamenti, in qua plene patefactum Meſſiæ regnum ſit, Apoſtolus intellexerit. Nam de ſeculo noviſſimum judicium conſecuturo teſtatur, fore ut tum Chriſtus *regnum Deo ac Patri tradat, & ipſe Filius ſubjiciatur ei qui ſubjecit omnia, ut Deus ſit omnia in omnibus*. 1. Cor. XV, 24. 28. Et profecto nauci non eſt quod contra *Camero* argutatur; ſtatum Eccleſiæ prout eſt in hoc terra, *οἰκουμένην* dici non poſſe, nedum *μέλλουσαν*: *quia mundus*, inquit, *Eccleſiæ deſertum eſt; οἰκουμένη Eccleſiæ eſt in cœlo, ſicut Iſraelitarum in terra Canaan.*

XXXIV. Haud diffiteor equidem, ſtatum Eccleſiæ *in terra*, ſi contendatur cum *cœleſti*, aliquod *deſerti* inſtar habere: attamen Eccleſia T. N. collata cum illa *Veteris*, תבל, ſive *ἡ οἰκουμένη orbis habitabilis*, & dici commode poteſt, nec ſemel in Sacris dicitur. Ante Chriſti *ἐπιφάνειαν* Judæi veluti *deſertum* erat. Propterea Johannes *vox clamantis in deſerto* nuncupatur: Jeſ. XL, 3. non ſolum *γραμματικῶς* quia in locis deſertis frequenter docuit, ſed & *μυστικῶς*, quia populus, ad quem miſſus eſt, ſpeciem deſerti terræque non ſeminatæ habebat. De regno autem Chriſti prædictum eſt Jeſ. XXXV, 1. 2. „Lætabuntur de his deſertum ac ſolitarius locus, & exſultabit ſolitudo, ac florebit ſicut roſa. Magis ac magis florebit, & exſultabit etiam exſultatione ſua & cantu; gloria Libani dabitur ei, decor arvi & Scharonis. Iterumque Pſ. XCIII. 1. Jehova „regnat celſitate indutus; indutus Jehova robore ſe accingit: אף „תכין תבל etiam ſtabilitur ORBIS HABITABLIS, ne dimoveatur.„ Pſalmum autem hunc, ut & cæteros uſque ad centeſimum & primum eſſe עתידים על ימות המשיח *futuri temporis, & de diebus* Meſſiæ *loqui*, ne ipſi quidem cœci Judæi non vident. Ita enim poſt *Kimchium*, commentarius *Kab Venaki*. Ad eundem modum Pſ. XCVI, 11. 13. „Exſultabit æger, & quicquid in eo eſt: „cantabunt omnes arbores ſilvæ. Ante faciem Jehovæ, quum venerit, nam „venit ad judicandam terram: judicaturus eſt ORBEM HABITABILEM „per juſtitiam, & populos per fidem ſuam.„ Id eſt, repurgabit Eccleſiam ſuam, ab hypocritis, & manifeſtabit juſtitiam ſuam, quæ ſalutis omnis fundamentum eſt, & propter illam populum ſuum vindicabit, præſtans in promiſſionem Patribus factam. Clarum itaque eſt, Eccleſiam N. T. *orbem habitabilem* dici.

XXXV. Sed & *orbis habitabilis futurus* dici poteſt, ob rationem duplicem. I. Reſpectu temporis antegreſſi, & *παραδοχίας* Veterum: quo pacto Chriſtus, etiam præſens, & per paſſionem conſummatus, & introductus in gloriam, reſpectu prioris Adami FUTURUS dicitur. Rom. V, 14. II. Quia eo tempore, quo hæc ſcribebat Apoſtolus, ſtante adhuc templo, & Hierarchia Levitica, & Poli-

tia Judaica, revelatio Regni Meſſiæ in plena *li*bertate exſpectabatur magis quam præſto erat. Unde ſuum ævum, quo ſacrificia adhuc & dona offerebantur, τὸν καιρὸν τὸν ἐνεστηκότα, TEMPUS PRÆSENS vocat, in diſcrimine proxime inſtantis temporis, quod καιρὸς διορθώσεως, *tempus correctionis* appellat. Hebr. IX, 9. 10. Cum ratione ergo Novi Teſtamenti Eccleſia ab Apoſtolo ἡ οἰκουμένη ἡ μέλλουσα dicta fuit.

XXXVI. Quam dum Angelis ſubjectam eſſe negat, nequaquam de Veteri Eccleſia id aſſeverare exiſtimandus eſt. Nam totus eſt in eo, ut Doctrinam Chriſti quam maxime nobis commendabilem faciat. Huic fini inſerviunt magnifica elogia quibus perſonam ejus præcedenti capite exornavit. Deinde magnam Evangelii præ lege antecellentiam adſtruxit. Nunc id urget, quod Pater ei orbis habitabilis imperium contulerit: qui honor in nullum unquam collatus eſt Angelorum. *Futuri* autem orbis inſignite mentionem facit, quia quum illius conditio longe præſtantior antegreſſor ſit, ad dignitatem Chriſti illuſtrandam plurimum pertinebat, obſervare, quod ſolus Eccleſiæ Dominus ſit in ſtatu illius perfectiſſimo. Quid hoc ad Eccleſiæ Veteris Teſtamenti ſubjectionem ſub Angelis? verum alibi hac de re copioſe duxiſſe memini. καὶ ταῦτα μὲν δὴ ταύτῃ.

F I N I S.

JOH.

JOHANNIS GERH. MEUSCHENII DIATRIBE DE נשיא SEU DIRECTORE SYNEDRII M. HEBRÆORUM.

בש׳ יה׳

§. I.

Quamvis illuſtris ac celeberrimus Vir, D. CHRISTIANUS THOMASIUS, ante ſex fere annos doctas ſuas faces, quibus orbi erudito prælucere ſtuduit, condere ſibi firmiter propoſuerat, tamen, aliorum eruditorum virorum monitis motus, conſilium hoc iterum mutavit, animumque induxit, repetere abjectas fere tædas, ſeu, (quantum per alia graviora ac illuſtria ſua obeunda officia, & per glorioſam ſuam indies altiorem, imo fere noſtris temporibus altiſſimum, vitæ humanæ gradum aſcendentem ætatem ſibi liceret) recolere ſtudia, in quibus totam ætatem conſumpſit, priora, novisque elaboratis ſcriptis novum in Literato orbe lumen pro virili accendere. Conatus autem hoc eſt ante quatuor annos novo erudito curioſoque miſcellaneo juridico opere, inſcripto: *Ernſthaffte aber doch muntere und vernünfftige Thomaſiſche Gedancken und Erinnerungen über allerhand Juriſtiſche Händel*, in quo opere non ſolum ſua propria cogitata, conſilia, judicia ac reſponſa pandit, verum etiam interdum aliorum illuſtrium doctorumque virorum elucubratas rariores meditationes exhibet, hasque aliisque curatius dijudicandas reliquit. Fecit hoc præcipue in hujus operis *Parte ſecunda*, ubi a) inter alia etiam publici Juris fecit Conſilium D. SCHWARTZKOPFII, Cancellarii ac Conſiliarii quondam quidem intimi ſed peſſimi Brunſuicenſis, quod Sereniſſimo ac beatiſſimo ſuo Principi olim dedit, ad Jura Sacrorum felicius majorique cum fructu exercenda, eccleſiasque regendas. Hunc verum ac primarium fuiſſe finem hujus conſilii, ejusdem rubrica ac introitus equidem Lectori perſuadere volunt; verum!, ſi conſilium ipſum totum perluſtramus, ac in exactiore trutina ſuſpendimus, inveniemus, hoc eo primario tendere, ut, de beati, celeberrimi ac de Eccleſia Chriſti immortaliter meriti Theologi Doctoris JOACHIMI LUTKEMANNI, Generalis Brunſuicenſium Eccleſiarum Superintendentis Abbatisque Riddagshuſani, famæ ac meritis, uti in univerſam Eccleſiam, ſic præcipue in Sereniſſimam

a) Pag. 340, ſqq.

mam Domum Eccleſiamque Brunſuicenſem, ſummis detrahat, piiſſimum hunc virum optimo ſuo Principi odioſiſſimum reddat, illumque denutet dignitate Conſiſtorialis Directorii vel præſidii, qua abſente ſeque in Conſiſtorii Senatu præcedente Cancellario functus fuit, idque conſtanti juſtiſſimoque more Anteceſſorum ſuorum eccleſiaſticorum.

§. II. In ultimum hunc ſcopum primario allegatum conſilium collineat ad quem conſequendum, imo ut omnes SCHWARZKOPFIUS in Eccleſia noſtra Theologos a Directorii Conſiſtorialis munere (quo tamen in Conſiſtorio Regio ac Electorali Hannoverano, in Regio Suecico Gryphico, in Ducali Wurtenbergico, in Principali Epiſcopalique Hildeſienſi, aliisque quampluri-mis Theologi in hunc usque diem eadem, qua alibi Præſides politici, cum laude ac in Principes ſuos fide, funguntur) ſimul excludat, varias longe petitas ac ratione deſtitutas rationes corraſit, & inter illas unam deduxit ab exemplo Præſidis Synedrii Magni Hieroſolymitani, ſtatuendo, hunc non fuiſſe Summum Hebræorum Pontificem, aut aliam perſonam Eccleſiaſticam, ſed perſonam mere civilem & politicam, a Summo Pontifice diſtinctam, ac NASIR appellatam, a cujus in S. Synedrio directione ac voto Summus Sacerdos totus pendere, huicque ſubmittere carbaſa conſtrictus fuerit. Ne autem videar me hanc D. SCHWARZKOPFIO ſententiam affingere, audiamus, licet in vernaculo, quo concepta ſunt, ſermone, verba ejus ipſa: *Et ſi quis* (ſcribit) *rem altius expendere velit, ſo war der Præſes oder Caput des höchſten geiſtlichen Synedrii zu Jeruſalem (deſſen Inſtitution doch am meiſten GOtt dem Allmächtigen ſelbſt ex ejus conſervatione zuzueignen) nicht der Hohe Prieſter, ſondern ein anderer, welchen der König dazu verordnete, qui dicebatur Naſir. Nechſt ſolchem Naſir, oder capite Synedrii war noch einer, ſo etwa nicht unfüglich des Naſir Vicarius genennet werden konte, qui vocabatur Pater Synedrii. Der Hohe Prieſter aber war die meiſte Zeit, wenn er tüchtig und qualificiret dazu war, nur ein Senator, ſive Aſſeſſor Synedrii, muſte ſich auch nach der Direction richten. Unterweilen war gemeldter Hober Prieſter nicht eins ein Aſſeſſor Synedrii, ſondern muſte ſich an ſeinem Hohen Prieſterlichen Amt begnügen laſſen.*

§. III. Et in hoc ficto Synedrii M. Præſide B. Cancellarius SCHWARZKOPFIUS palmarium, pro ſtabilienda ſua, exque, ut videtur, puro in Viros Theologos odio enata ſententia, ponit argumentum. Verum, uti reliquæ ejus in hunc finem conquiſitæ, & quoque a me alibi Deo volente accurate & cogitate diſcutiendæ, rationes fundamento deſtitutæ ſunt, ita etiam hæc longiſſime abeſt a veritate, a cujus via quoque in allegatis verbis, adhuc vir illuſtris pluribus erroribus delatus eſt. His autem, quibus bonus hic, cum hæc ſcriberet, dormitans Homerus, ductus fuit, erroribus paucis hiſce obviam ire ideo officii mei eſſe putavi, ne iisdem, quod jam factum eſſe ſcio, & alii egregii politici

 viri

viri capiantur, ac etiam a veritatis & æquitatis tramite abripiantur, ducanturque in tantam philautiæ lacunam ut exiſtiment, ſed ſolum duobus gaudere oculis, theologos autem unum tantum habere, uti ſuperba Sinica gens Europæos depingit.

§ IV. Primus autem, quo hic D. SCHWARZKOPFIUS irretitus fuit, error in eo conſiſtit, quod putavit *Synedrium Magnum Hieroſolymitanum fuiſſe apud Hebræos ſupremum judicium Eccleſiaſticum* ſpeciemque aliquam noſtrorum Judiciorum Eccleſiaſticorum, quæ antiquo nomine *Conſiſtoria* b) vocamus, habuiſſe. Verum fefellit hic auctorem optimum animus, quia ampliſſimus hic conſenſus LXXI. Viralis Hieroſolymitanus potius ſupremam curiam civilem Hebræorum præſentavit. Videatur equidem pro illuſtris auctoris ſententia duæ militare rationes: una, quod quoad maximam partem Senatores in hoc Concilium lecti fuerint Sacerdotes & Levitæ; altera, quod ſuprema religionis ejusque illibatæ conſervationis cura fuerit penes ſummum hoc concilium, & in eo ſimul graviſſimæ res eccleſiaſticæ diſcuſſæ. Largior hæc omnia viro beato, ſcio, quod ex variis graviſſimisque a clariſſimo viro HERMANNO WITSIO c) adductis rationibus ad Senatum hunc ſupremum conſtituendum electa membra numero ſuperavere, exque ea ratione univerſum hoc Collegium a S. Paulo Act. XXII, 5. *πρεσβυτέριον* vocatum eſt; nec me fugit, ſupremum religionis negotium huic Synedrio M. fuiſſe commiſſum: attamen his rationibus nondum perſuaderi poſſum, Synedrium hoc M. Concilium fuiſſe Eccleſiaſticum, typumque quaſi noſtrorum Conſiſtoriorum. Majoris enim ponderis propendent argumenta, quæ evincant, Synedrium hoc Magnum fuiſſe proprie *ſummum civile univerſæ Hebræorum gentis hanc ipſam repræſentans tribunal*, in quo omnia, quæ ad adminiſtrandam probe rempublicam, ejusque ſalutem &

b) Conſiſtorium antiquitas vocatum fuit *Conſilium Imperatoris ac Summi Principis*, ideo, quod Conſiliarii ibi ad res tractandas conſtiterint, deliberaverintque in præſentia Imperatoris non ſedendo ſed ſtando, ut conſtat ex *Codice* Juſtinianeo *Lib. III. de officio diverſorum*; porro, ex *Novellæ XXIII. Cap. II. adhac ſancimus*; ex MARCELLINI *Hiſtoriarum Lib. XX. fol. 68.* b. editionis primæ, Romæ 1473. fol, itemque ex *Actis Conciliis Chalcedonenſis, Actione I. pag. 67. Tom. II.* Conciliorum General. ed cura HARDUINI Pariſiis 1715. fol. Pluribus autem in rationem denominatione vocis Conſiſtorii inquirunt CAROLUS DU FRESNE in gloſſario mediæ & infimæ latinitatis p. 1182 ſq. Tom. I. edit. Francofurt. 1681. fol. nec non in eruditiſſima ſua, *corpori Hiſtoriæ Byzantinæ* inſerta, Hiſtoria Byzantina, *Partis II. Lib. II.* p. 125. ed. Lutetiæ Pariſ. 1680 fol. Add. denique, qui omnium fuſiſſime originem hujus vocis diſcuſſit. CHR. WEBERUS in libro, de Jure Conſiſtoriorum, *Cap. I. toto*, pag. 523. & 553. in FRITSCHII *Jure Eccleſiaſtico* (cui totus Weberi tractatus inſertus eſt) ed. Jenæ 1772. 4. c) Miſcellaneorum *Lib. II. Diſſ III.* §. XXXVI. pag. 537. Tom. I. ed. Lugdun. Bat. 1995. 4.

& ſecuritatem faciebant, eodem fere modo, quo hoc in ſumma magnæ Britanniæ curia, quæ Parlamentum dicitur, peragitur, tractabantur; quamvis illa Hebræorum ſuprema curia, Seleucidarum temporibus, hanc Brittonum auctoritate & privilegiis inſuper in multis ſuperavit.

§. V. *Primum*, qua hoc evinci poterit, rationem ſuppeditat ipſum nomen, quo olim Hebræorum Magiſtri illud inſignibant, vocantes בית דין הגדול hoc eſt: *Domum magni judicii* d) & quidem *civilis*, quia docente clariſſimo JOHANNE BUXTORFFIO, בית דין in Talmudiſtarum ſcriptis ſemper *forum civile* ſignificat. Et fuiſſe tale ſummum civile forum ſynedrium hoc, colligi *ſecundo* poterit ex conſultationibus & appellationibus, quæ a ſynedriis Hebræorum civilibus inferioribus, tam a ſenatu XXIII. virorum, quam ab infimo triumvirali tribunali, ad hoc ſupremum ac univerſale Judæorum tribunal, (a quo nulla provocatio locum habebat) tam in civilibus, quam criminalibus cauſis delatæ & factæ ſunt, uti conſtat ex *II. Paralip. XIX. 10.* & ex Fl. JOSEPHO f) præcipue autem ex JOHANNIS SELDENI eruditiſſimo *de Synedriis veterum Hebræorum* opere, g) ubi hoc clariſſimus vir pluribus ex Talmude demonſtravit.

§. VI. Accedit, quod *tertio* res, de quibus in Synedrio M. agebatur, quoad maximam partem fuere mere profanæ, cauſæ nempe civiles, criminales, militares, & politicæ. Nam ſi bellum erat ſuſcipiendum, armaque in hoſtes proferenda, aut belli tempeſtas pace iterum diſcutienda, fœderaque cum vicinis populis erant ineunda, hoc fieri debebat conſilio & conſenſu ſummi hujus collegii, quod porro, integra adhuc ſua auctoritate, gaudebat ſimul jure vectigalium, condendarum aut diruendarum urbium, imo conſtituendorum graviſſimorum ſuppliciorum capitalium, uti liquet ex tractatu *Talmudico* סנהדרין, h) ubi ita Talmudiſtæ ſcribunt: אין דנין לא את השבט ולא את נביא השקר ולא את כוהן גדול אלא בבית דין של שבעים ואחד ואין מוציאין מוסיפין על העיר ועל העזלות אלא עול פי בית דין של שבעים ואחד אין עושין סנהדריות לשבטים אלא על פי בית דין של שבעים ואחד

d) Vocatur ita Synedrium M. in Codice Talmudico סוטה *Cap. I. Sect. IV. p.* 185. Tom. Miſchnæ, editionis Surenhuyſianæ Amſtelod. 1700. f. e) In Lexico Talmudico p. 514. ed. Baſileæ 1639. f. f) Antiquitatum Judaicarum *Lib. IX. Cap. I.* p. 297. edit. Lipſiæ 1691. f. g) *Lib. III. Cap. II.* p. 14--26. ed. Amſtelodami 1697. 4. Conf. JOHANNES VORSTIUS, de Synedriis Hebræorum, p. 347. 348. Faſciculo IV. Opuſculorum Philologicorum THOMÆ CRENII, ſeu, qui ſub hoc nomine latet, THEODORI CRUSII, infelicis quondam Brunſuicenſis Eccleſiæ Miniſtri. Add. H. WITSIUS l. c. §. XXIII, p. 531. h) *Cap. I. §.* V. p. 213. Tom. IV. Miſchnæ, editionis citatæ Surenhuyſianæ.

ואחד אין עושין עיר הנדחת אלא בבית דין של שבעים ואחד ואין עושין עיר הנדחת בספר ולא שלשת עיר הנדחת אבל עושין אחת או שתים Hoc eſt: *Tribus Iſraelis, Pſeudopropheta, Sacerdos M. non niſi a LXXI. Judicum conſeſſu judicantur. Bellum arbitrarium nonniſi ex illorum auctoritate ſuſcipitur. Urbs atriumve nonniſi illorum juſſu amplificatur. Synedria tribuum nonniſi horum nutu inſtituuntur: In nullam urbem ſententia univerſalis Apoſtaſiæ fertur, niſi ab hos LXXI. Judicum collegio. Nulla urbs ob univerſalem idololatriam plectitur, ſi in limitibus ſita ſit, neque adeo ternæ eodem tempore, ſed una vel ad* Summum *binæ.* Et alibi i) ומוציאין למלחמת הרשות על פי ב"ד של שבעים ואחד id eſt: *In bellum arbitrium educit* (Rex ſcilicet) *ex ſententia Domus Judicii LXXI. virorum.*

§. VII. Quod ſecundum, qui hunc ſequitur, lapſum Schwarzkopfianum concernit; is in eo conſiſtit, quod finxit B. Vir Præſidem Synedrii M. ſemper a Rege fuiſſe electum & conſtitutum, *der Kœnig* (uti loquitur) *habe ihn dazu verordnet.* Verum opinioni contrariatur *primo*, quod, uti ex antecedentibus jure liquet, ſummum hoc tribunal nulla ratione Regi ſubjectum fuit, ſed e contraria parte Rex potius in variis caſibus ſe illius judicio ſubmittere, ejusque Decreta exequi tenebatur, uti hoc pluribus expreſſiſſimisque Talmudis verbis docent GUILIELMUS SCHICKARDUS k) & JOHANNES SELDENUS l); quibus adſtipulantur CAROLUS SIGONIUS m) HUGO GROTIUS n), GUILBERTUS GAULMINIUS o), JOHANNES LIGTFOOTIUS p), HADRIANUS RELANDUS q), aliique. Habuiſſe autem ſummum hunc Hebræorum Senatum in Reges ſuos tam magnam, tantamque, qualem MAIMONIDES r) fingit, quæque Majeſtati Regiæ diametraliter repugnare videtur auctoritatem, ante Seleucidarum tempora, valde dubito; & variis inductus rationibus potius credo, hanc in reges poteſtatem Concilium hoc ſupremum ſibi demum arrogaſſe poſt reditum ex ſervitute Babylonica, præcipue autem temporibus Haſmonæorum, (quos vulgo Maccabæos vocamus) utpote qui proſpero armorum ſuorum ſucceſſu inflati, ex ſua libidine omnia moderari, regiamque

i) In dicto tractatu סנהדרין Cap. II. §. IV. p. 217, ed. cit. k) De Jure Regio Hebræorum Cap. VII. Theorem. VII p. 90. ed. Argentinæ 1625. 4. l) Ex Synedriis Lib. III. C. IX. p. 64. ſq. m) De Republica Hebræorum Lib. VI. Cap. VII. p. 475. ed. Helmſt. 1685. n) De Jure Belli ac Pacis Lib. I. Cap. III. §. XX. n. 2. 2. p. 116. edit. Amſtelod. 1701. 8. o) De Vita Moſis Lib. II. Cap. IV. p. 318. ed. Pariſiis 1629. 8. p) In Deſcriptione Templi Hieroſolymitani Cap. XXII. p. 608. Tom. I. Oper. ad Franequere 1699. f. q) Antiquitatum Hebræorum Parte II. Cap. VIII. § II. p. 235. ed. Ultrajecti 1712. 8. r) In tractatu *de Regibus Hebræorum* Cap. III. § 2. 3. 4. p. 35-40. Faſciculo IX. Opuſc. Philolog. ed. cit.

que ſibi maxime adverſam auctoritatem arctiſſimis non ſolum cancellis includere, verum etiam ab eo tempore, quo ipſi de ſupremo principatu cogitare ac laborare cœpere, plane infringere auſi ſunt.

§. VIII. Hanc autem, quam jam protuli, primam rationem excipiat non minoris ponderis alia & ſecunda, eaque ex jure eligendi, omnia hujus Synedrii M. membra petita. Dum enim nullus hujus Curiæ Senator ab ipſo Rege eligi potuit, quomodo ex ſolo Regis arbitrio pendere potuit hujus Curiæ princeps ſeu Præſes? Sane, ſi Regi non licitum fuit deferre in aliquem Senatoriam in hoc Conſeſſu dignitatem, non credendum est, illum poteſtatem habuiſſe hanc ſupremam Præſidis curulem pro lubitu ornare perſona, quæ ſibi ſolum placeret cordique eſſet. Minime Gentium. Hoc autem: nempe Senatores hujus Hebræorum Areopegitici Magiſtratus, non ex voluntate exque præſcripto Regis fuiſſe deſignatos, omnes fere Hebræorum Magiſtri profitentur & in eo conveniunt, Aſſeſſorum ſeu Conſiliariorum electionem fuiſſe ab ipſo hoc ſummo Collegio ejusque membris peractam, & quidem ordinarie per ſuffragia, aut, his inter ſe nimium diſſidentibus diſcordantibusque, per ſortes, antiquiſſimum electionis modum, docentibus hoc pluribus doctiſſimo JOHANNE SELDENO s), HERMANNO WITSIO t) & celeberrimo Theologo D. JOHANNE GEORGIO PRITIO: u) quam electionem deinde ſubſecuta eſt ſolennis neo-electorum membrorum initiatio in hoc ampliſſimo Conventu, facta primis temporibus per χειροθεσίαν x), dein autem per ſolennem renuntiationem y), quæque ſolennis ab ipſo hoc illuſtriſſimo Senatu inſtituta renuntiatio, huic meæ aſſertioni adhuc majus addit pondus.

LIl IIII 3 §. IX.

s) De Synedriis veterum Hebræorum Lib. II. Cap. IV. 101. ſq. ed. cit. t) Miſcellaneorum S. Lib. II Diſſ. III p. 541. 542. Tom. I. ed. cit. u) In introductione in N. T. Cap. XLV. §. VII. p. 638. edit. Lipſ. 1704. 12. x) Modus hic χειροθεσίας, qui in initiatione LXXI. Synedrii M. judicum obtinuit, deſcribitur a MAIMONIDE in tractatu סנ״דרין Cap. III. & IV. § 1. ſq. PETRO GALATINO de arcanis catholicæ veritatis Lib. IV. Cap. V. p. 199. ed. Francofurti 1612. fol. PETRO CUNÆO de Republica Hebræorum Lib. I. Cap. XII. p. 709. ed. Lugduni Bat. 1703. 4. cura J. NICOLAI, cujus etiam eruditæ ad l. c. addantur notæ. Porro de hoc hic & in aliis Hebræorum initiationibus locum habente ritu agunt FRIDERIGUS SPANHEIMIUS in Miſcellaneis Sacræ Antiq. Liq. VII. Part. I. p. 874. Tom. II. oper. ad Lugduni Bat. 1703. fol. ADAMUS TRIBECHOVIUS in Diatribe de impoſitione manuum Cap. II. Sect. IV. 21. 22. 23. ſq. ed. Kiloni 1688. 4. JOSUA ARNDIUS in Lexico Antiq. S. p. 583. ſq ed. Gripswald. 1669. 4. & denique JOH. HENRICUS OTHO in Lexico Rabbinico p. 271. ſq. ed. Genevæ 1675. 8. y) Renuntiatio ſeu proclamatio in ipſo Synedrii M. conſeſſu facta eſt verbis ſequentibus: הרי אתה סמוך ויש לך ראשות לדין אפלו דיני קנסות Hoc eſt: *Ecce Tu ordinatus es, daturque poteſtas Tibi judicii exercendi, etiam criminalis* MAIMONIDES loc. cit.

§. IX. Sed miſſis his aliisque in allegatis *Schwarzkopfianis* verbis extantibus erratis, tango ſolum jam illud, quod ille in determinatione Directoris Synedrii M. parum proſpiciente animo commiſit, quodque duplex eſt, ac primo tangit nomen honoris hujus Præſulis, quodque exiſtimat fuiſſe NASIR. Verum ſi evolvimus omnia antiquiorum recentiorumque Doctorum Hebræorum ſcripta, in illis nec volam nec veſtigium de tali Naſir ſeu Synedrii M. Præſide inveniemus; nec credo ullum Chriſtianorum Scriptorum Antiquitatum Hebraicarum fuiſſe tam præcipitem, ut hæc quoque tradiderit. Admiratione itaque non minima hæreo defixus, unde & ex quo fonte Schwarzkopfius turbidam hujus erroris aquam hauſerit: In ſomno ſane Præſidis hujus Naſir ſpecies ſolum efficta ſibique oblata eſſe videtur. Si autem porro in nomen hoc *Naſir* inquirimus, ſtatim videbimus, hoc ipſum non tam nomen honoris dignitatisque eminentioris fuiſſe, uti Schwarzkopfius exiſtimavit, quam potius ſectæ. *Naſir* ſeu נזיר enim Naſiræum vel Naziræum notat, hoc eſt, (uti ejus R. נזר innuit, pluribusque R. SIMEON, in *Jalcut* z) docet,) *ſeparatum*, ſeu talem hominem, qui ſeſe ab aliis quoad victum ac habitum ſeparavit, votoque quodam ſingulari ſeſe Deo obſtrinxit, hocque vel per totam vitam, vel quoad certum ſtatutum tempus, quod *Naſiræi* in Hebræo populo fecere, utpote qui vota ſuſcepere uti alendorum capillorum ſic etiam abſtinentiæ ab omni tonſura, a vino, aceto omnique inebriante potu, imo ab omni pollutione, uti pluribus hoc, imo univerſum Naſiræiſmum expoſuere viri doctiſſimi ANTONIUS HULSIUS a), JOHANNES LEUSDENIUS b), H. RELANDUS c), JOHANNES SPENCERUS d), Fratres MACRI e), THOMAS GODWINUS f), & qui omnium labores in hoc argumento ſuperavit GEORG. FRIDERICUS MEINHARDUS g). Ex his jam abeunde conſtare puto prolatum a D. Schwarzkopfio nomen Naſir non proprium Synedrii M. Directori fuiſſe, ideoque optimum hunc virum hic lapſum per hunc errorem, in quam, quantum conjicere poſſum, inductus eſſe videtur illa Doctorum Ebræorum, præcipue R. MAIMONIDIS h) huncque ſecuti CORNELIII a LAPIDE i) ſententia, *Naſir* (נזיר) ſed

z) Cap. III. fol. 203. ed. Cracoviæ 1595. fol. a) in Theologia Judaica Lib. I. Part. I. p. 159. ſ. ed Bredæ 1659. b) In Philologo Hebræo mixto Diſſert. XXIII. p. 162. ſqq. ed. Leidæ 1699. 4. c) Antiquitat. Hebr. Part. II. Cap. X. p. 273. ſq. ed. cit. d) De Legibus Hebræorum Ritualibus, Lib. III. Diſſert. I. Cap. VI. p. 850-870. ed. Lipſiæ 1605. 4. e) in Hiero-Lexico p. 397. ſq. ed. Romæ 1677, fol. f) in Moſe & Aarone Lib. I. Cap. VIII. p. 67. ed Bremæ 1694. 8. g) In *quatuor* peculiaribus & eruditis *Diſſertationibus* de Naſiræis ed. Jenæ 1676. 4. h) in More Nebuchim Part. III. Cap LXVIII. p. 497. ed. Baſileæ 1629. 4. i) in Commentario in pentateuchum & quidem in Numer. Cap. VI. p. 786. ed. Antwerpiæ 1671. fol.

ſeu *Naſiræorum æquatum fuiſſe ſummo Pontificis* idque ex hac Naſir ſeu Naſiræ apud Hebræos habita ſumma exiſtimatione, quæ æque ac Pontifex M. gaviſus eſt. Illuſtris Vir judicaverit Naſir ſeu Naſiræorum fuiſſe S. Synedrii Præſidem, quamvis hæc Naſiræorum exiſtimatio non tam ex aliqua, qua inter Hebræos eminuerint excellentiori functione, quam potius, docente hoc quoque MAIMONIDE l. c. ex illorum ſanctitate profluxit, ita ut in hoc ſolum pares ſummo Pontifici poſiti fuerint, non autem in alia.

§. X. Longe ſane excellentius nomen fuit, quod Directori hujus Synedrii datum eſt, idque, omnium Doctorum Hebræorum imo ipſius Talmudis conſenſu, נשיא, NASI, quod *Principem*, ſeu, juxta R. נשא, *elevatum ſupra alios* ſignificat: & hunc *Naſi* ſive Principem reſpexiſſe eumque cum *Naſir* confudiſſe videtur illuſtris *Schwarzkopfius*. Sed confuſionis ejus nondum eſt finis, novamque & quidem *ſecundam* diffundendo perpetravit, quando per hunc Naſi ſeu Præſidem, non ipſum Pontificem Hebræorum Maximum, ſed longe alium, ab illo diſtinctum, illumque in Synedrio S. dignitate, auctoritate, imo & ipſo loco, antecedentem effinxit.

§. XI. Sed uti occultis hiſce telis, vano tamen ictu, Theologos laceſſere voluit, ita his ſeſe in illum laxato tendine retorquentibus, ipſe appetitur. Vult Vir B. nomine Naſi (נשיא) deſignari hic virum ſolum politicum, & quidem in populo Hebræo ſummum; faſces, ſibi ſoli, ut lepide ſomniat, traditos, ex mero arbitrio, vibrantem, horumque eis involutam ſecurim omnium Sacerdotum & ipſius Pontificis maximi vultibus, imo & illorum cervicibus, ferociter opponentem. Verum, ut maximi viri, imo ipſi Imperatores, Reges ac Principes, cum aliis inferiorum ordinum hominibus, ſclopetis præfixum elavatumque diſcum petentes, ſæpiſſime longe ab hoc aberrant; ita etiam ſummus noſter *Schwarzkopfius* præfixam hic ſibi meram, in quam tam exacte collimare ſumma ope anniſus eſt, non aſſecutus ſed potius ab illa quam longiſſime delatus eſt. Etenim ille ipſe Naſi (נשיים) ſeu Princeps, quem in Synedrio Summo Hieroſolymitano ſupra Pontificem M. evehit, ipſe Pontifex eſt, & non alius ab illo diverſus, fuit. Hic enim, nempe Pontifex ſummus hoc, in quo veneratio fuit, honoris nomine affectus eſt ab ipſo Jehovah, utpote qui hunc ſummum Sacerdotem, primum intimiorisque ſuæ admiſſionis miniſtrum, expreſſiſſimis verbis vocat נשיא, *Principem*, imo נשיא נשיאי הלוי *Principem Principum Sacerdotum*, Num. III, 32. Quo titulo illum etiam in N. T. Spiritus S. ornare voluit, quia hic S. Sacerdos, quando ejus ibi mentio fit, ſemper ἀρχιερεὺς ſeu Princeps Sacerdotum dicitur, uti conſtat ex ſequentibus locis: Matth. XVI 21. XX. 18. XXVI, 51. ſq. Marc. II, 26. XI, 18. 27. XIV, 43. 51. 61. Luc. III, 2. XXII. 66.

XXIII.

XXIII, 10. 13. Joh. XI, 49. ſq. XVIII, 13. ſq. Actor. IV, 17. ſq. IX, 1-14 XXIII, 1. ſq. ut alia loca taceam.

§. XII. Et eodem hoc *Naſi* ſeu principis titulo ornarunt quoque Hebræi Doctores hunc ſummum pontificum, uti conſtat ex codice Talmudico *Horajoth* k) ubi Naſi deſcribitur: הנשיא הוא היה בעל׳ הדרשה ומלמד תורה ברבים Hoc eſt: *Naſi ſeu princeps eſt, qui interpretandæ publice legis ſummam habet auctoritatem.* Quis autem ſummam hanc interpretandi legem auctoriratem habuit? Sane ſummus ſacerdos, utpote qui ſummus legis voluntatisque divinæ interpres erat, & cui cuſtodia legis puritatisque doctrinæ expreſſe a Deo concredita & demandata fuit, uti liquet ex *Malachia* Cap. II, 7. *Labia ſacerdotis cuſtodient ſcientiam, & legem requirerent ex ore ejus, qui ipſe eſt angelus Domini exercituum.* In quibus verbis per כהן ſeu *ſacerdotem* intelligitur ſacerdos M. qui hic, uti & alibi κατ᾽ ἐξοχὴν כהן ſeu *ſacerdos* vocatur obſervante hoc eruditiſſimo HUGONE GROTIO l). Tango huic loco alium, occurrentem in Codice תענית, ſeu *de jejuniis* m). Nam dum hic de ceremoniis, in ſolennioribus jejuniis obſervandis, agitur, expreſſe ſcribitur: ובראש הנשיא ובראש אב בית דין וכל׳ אחד ואחד *Et cinere conſperguntur capita principis* (Præſidis ſcil. Synedrii) *& patris domus judicii,* (ſecundi a Præſide) *& ſingulorum, unius poſt alium.*

§. XIII. Præter hoc, quod jam examinavimus, nomen Naſi, Talmudici Doctores & aliud Synedrii M. Præſidii excellens nomen tcibuere, vocando illum non ſolum ſimpliciter *Principem* ſeu *Naſi*, ſed etiam *principem in omni loco,* נשיא בכל׳ מקום teſtante hoc ipſo MAIMONIDE n). Quis autem extra pontificem ſummum talis in omni loco & ubique princeps eſſe, omnesque alios maximis dignitatibus & meritis nobilitatos illuſtresque viros præter hunc anteire potuerit, neſcio. Primum enim in populo Hebræo locum poſt Regem pontifex M. ſemper habuit, fuitque ſecundus a Rege, uti conſtat ex clariſſimo BOCHARTO o): imo, quando Hebræorum populus Rege erat deſtitutus, in ejus vicem regia poteſtate præditus erat pontifex M. quemadmodum hoc fuſius demonſtravit vir doctiſſimus ZACHARIAS LUNDIUS p). Sic

k) Verba hæc Talmudica allegati codicis *Horajoth* Cap. III. adduxit clariſſimus JOHANNES COCCEJUS in Notis ad Tract. Talmudicum *Sanhedrin* & quidem ad Cap. IV. pag. 26. Tom. VII. oper. edit. Amſtel. 1673. fol. l) in hunc locum p. 1578. Tom. III. Bibliorum Crit. S. editionis optimæ Gürtlerianæ, impreſſæ Francofurti 1695. fol. Confer. QUENSTEDIUS in Antiquitatibus Biblicis p. 28. ubi ſcribit: quod penes Sacerdotum S. fuerit directorium totius rei Eccleſiaſticæ & arduorum maxime negotiorum. m) Cap. II. §. p. 361. Part. II. operis Miſchnici Surenhuſiani. n) l. c. Cap. I. §. 3. o) in HIEROZOICO Part. I. Lib. II. Cap. XVII. p. 217. ed. Francofurt. 1675. f. p) Im Jüdiſchen Heiligthümern, Lib. III. Cap. XIII. p. 464. ſqq. ed. Hamb. 1721. fol.

Si itaque ſ. ſacerdos primus, excepto ſolum rege in omni loco, in templo & extra templum exſtitit, ſane primum hunc etiam in ſynedrio occupaſſe locum, ſicque hunc ipſum *Naſi* ſeu principem fuiſſe, credendum erit.

§. XIV. Videtur hoc ipſum etiam probare ſplendidiſſimus S. ſacerdotis habitus cultui regali fere reſpondens, & vere principalis. Nam ſi hunc ſummi pontificis veſtitum, quo in ſolennioribus ſuis functionibus indutus fuit, intuemur, videbimus illum tam magnificum fuiſſe, uti ſummum principem decet. Erant veſtes ejus ornatæ pretioſiſſimis gemmis, diſtinctæque puriſſimo auro & purpura; purpura inquam, quæ docente clariſſimo BRAUNIO q) apud Hebræos quoque inſigne & Regis & principis fuit, quique purpureus color dein etiam apud alias gentes, Græcos Romanosque præprimis, habitus eſt pro regio, quo ſummi Reges Duces ac Principes ſolum uſi fuere, docentibus hoc pluribus OCTAVIO FERRARIO r) & JOH. CHRISTOPHORO BECMANNO s). & qui his in hoc de purpura ſtudio palmam eripuit doctisſimo præſide JOHANNE FRIDERICI t). Ne dicam de purpuræ huic in habitu S. ſacerdotis juncta inque apice ejus Tiaræ effulgente corona ſeu lamina verticem circumeunte aurea, inſigni ſane antiquisſimo, docente CAROLO PASCHALIO u), regio & principali, quodque pontificis M. majeſtaticum ac principale diadema pluribus expoſuit jam laudatus BRAUNIUS x) & poſt hunc B. LAMIUS y) doctisſimusque Theologus Ultrajectinus H. van de WALL z).

§. XV. Hæc autem quæ Principatus inſignibus pro principatus ſacerdotis S. ejusque inde fluente in ſynedrio M. præſidio protuli, cofirmat is, qui MARTINO RUARIO a), judice *poſt ſacras literas de Judaicis rebus optime ſcripſit*, PHILO JUDÆUS, *natione*, uti HIERONYMUS b) loquitur, ALEXANDRINUS, de *genere Sacerdotum*, qui c) expreſſe profitetur, omnium in gente Hebræa exactisſimum tribunal, quo omnes gravisſimæ ac difficillimæ cauſæ

Mmm mmm m dif-

q) in libro de veſtitu Sacerdotum Hebræorum Lib. II. Cap. XXV. p. 661. ed. Amſtelodami 1698. 4. r) De Re Veſtiaria Lib. II. Cap. IX. p. 714 Tom. VI. *Antiquitatum Roman.* J. G. GRÆVII. s) in Syntagmate Dignitatum Diſſert VII. §. VII. & VIII. p. 203. ſq. ed. Francofurti 1696. 4. t) in Tractatu *de Porphyrogenitis*, p. 4. ſq. ed. Jenæ 1700. f. u) de Coronis Lib. IX. Cap. IX. ſqq. p. 588. ſqq. ed. Lugd. Bat. 1671. 8. x) De veſtitu Hebræorum Lib. II. Cap. XXII. p. 630. ſqq. ed. cit. y) de Tabernaculo Moſaico Lib. III. Cap. VIII. Sect. IV. p. 41. ſq. ed. Pariſiis 1720. fol. z) In diſſertatione: de Pileis ac Tiaris Sacerdotum & ſummi Pontificis Hebræorum, Cap. VI. p. 48. ſqq. edita cum S. van TILL Tabernaculo Moſis Amſtelodami 1714. 4. a) In Epiſtolis, Centuria I. p. 98. editionis Amſtelodamenſis. b) In Catalogo Scriptorum Eccleſiaſticorum Cap. XI. p. 33. editionis celeberrimi ac ſummi Theologi ERNESTI SALOMONIS CYPRIANI, luci expoſitæ Helmſtadii 1700. 4. c) in libro *de creatione principis* p. 728. ed. Frf. 1691. fol.

diſcutiendæ erant, fuiſſe Sacerdotum & Pontificis M. curiam, h. e. Synedrium M. Audiamus Philonem ipſum: Ὅταν, inquit, ἐὰν ἀμαυρὰν, ποιῆται τὴν ἀντίληψιν τῶν πραγμάτων, ἀσάφειαν, καὶ πολὺ σκότος ἀπεργαζομένων παραιτείσθω τὰς κρίσει, καὶ ἀναπεμπέτω πρὸς ἀκριβεστέρους δικαστάς. οὗτοι δὲ τίνες ἂν εἶεν, ἢ ἱερεῖς, καὶ ὁ τῶν ἱερέων ἔξαρχος ἡγεμών. i.e. *Quodſi* (Rex nempe) *igitur non ſatis cauſas perſpicit propter perplexitatem illarum & caliginem, recuſet officium Judicis, & litigatores ad accuratius tribunal ableget. Id vero non aliud fuerit, quam ſacerdotum, atque ſummi ſacerdotum principis.* Cimmenriis ſane tenebris cum Cimmeriis populis preſſum imo plane demerſum illum poſſit ſummam ſacerdotis M. in hoc conſeſſu LXXI. virali auctoritatem, ſupremamque in ferendo judicio poteſtatem, quam & PHILO alibi d) ei adſcribit, vocando illum primarium ac ordinarium δικαστὴν ſeu *judicem*. Et hoc ipſum etiam confirmatur axiomate illo Talmudico: כהן גדול דן ודנין i. e. *Sacerdos M. judicat* (ſcil. in Synedrio M.) *& judicatur* e).

§. XVI. Verum hæc ipſa, quæ noſter ex PHOTII f) mente *Platonizans*, ſeu ex EUSEBII g) ſententia *Pythagorizans Philo* de ſumma ac perpetua Pontificis M. judiciaria poteſtate Platonico more breviter, &, Pythagoræa methodo, in umbra quaſi protulit, clariori luci exponit FLAVIUS JOSEPHUS, Hiſtoricus, cui, ex judicio magni SCALIGERI h), in rebus Judaicis tutius credere poſſumus, quam omnibus ſummis Scriptoribus græcis ac latinis, imo, quod addo, omnibus Scriptoribus Talmudicis, & ipſi Talmudi, conflato quoad Miſchnam a R. JEHUDA, cognomine הקדוש ſeu Sancto, demum centum fere poſt Joſephum annis, i) & quoad Gemaram ſeculo demum V. k) Hic Joſephus confirmat primo l) Philonis aſſertum, nempe diſcusſionem gravisſimarum maximeque involutarum rerum & cauſarum fuiſſe penes ſummum Pontificem & Senatum maximum Hieroſolymitanum, idque exprimit his verbis: Ἂν δ᾽ οἱ δικασταὶ, μὴ νοῶσι περὶ τῶν ἐπ᾽ αὐτοῖς παρατεταγμένων ἀποφή-

d) in libro *de Profugis*, p. 467. ed. cit. e) vid. Tractatus Miſchnicus *Sanhedrin* cap. II. §. I. p. 214. Pars Miſchnæ ed. cit. f) Bibliothecæ Codice CV. p. 378. ed. Rothomagi 1653. f. g) Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ Lib. II. Cap. IV. p. 43. ed. Valeſii Moguntinenſis 1672. fol. h) vid. VOSSIUS de Hiſtoricis Græcis Lib. II. Cap. VIII. p. 196. ed. Francofurti ad Mœn. 1677. 4. i) Docentibus hoc JOH. HENRICO OTTHONE in Hiſtoria Doctorum Miſchnicorum p. 158. ed. Amſtelodami 1700. 8. JO. MORINO in Exercitationibus Eccleſiaſticis in Pentateuchum Samaritanum Exercit. II. Cap. III. p. 111. ſq. ed. Pariſiis 1631. 4. & R. DAVID GANZ in צמח דוד p. 108. ed. Lugduni Bat. 1644. 4. k) BUXTORFFIUS in Bibliotheca Rabbinica p. 230. ed. Baſileæ 1640. 8. LUDOVICUS CAPELLUS in Critica S. Lib. V. Cap. XII. p. 372. ed. Pariſ. 1650. fol. it. JOSEPHUS JUSTUS SCALIGER de emendatione temporum p. 587. ed. Genevæ 1629. fol. l) Antiquitatum Judaicarum Lib. IV. Cap. VIII. p. 122. ed. cit.

φῆναϑαι· συμβαίνει δὲ πολλὰ τοιαῦτα τοῖς ἀνθρώποις, ἀκέραιον ἀναπεμπέτωσαν τὴν δίκην εἰς τὴν ἱερὰν πόλιν. καὶ συνελθόντες ὅ τε ἀρχιερεὺς καὶ ὁ προφήτης καὶ ἡ γερουσία, καὶ τὸ δόκουν ἀποφαινέσθωσαν. i.e. *Quod ſi judices* (aliarum ſcil. urbium & inferiorum Synedriorum) *neſciant de negotio ad ſe delato pronunciare: Sicut interdum accidit, in ſanctam urbem integram cauſam relegent; tum vero Pontifex M. & Propheta una cum Senatu, quod viſum fuerit, decernant.* Porro idem auctor m) Pontifici ſummo ſummam, poſt reditum ex Babylone, usque ad Haſmonæorum tempora in populo auctoritatem adſcribit his verbis: Οἱ γὰρ ἀρχιερεῖς προεστήκεσαν τῶν πραγμάτων, ἄχρις οὗ τοὺς ἀσμωναίους συνέβη βασιλεύειν ἐκγόνους. Hoc eſt: *Etenim penes Pontifices M. fuit ſumma auctoritas, donec Aſmonæorum gens mutato rerum ſtatu regnum habuit.* Licet autem ex Joſephi ſententia Haſmonæis clavum Reipublicæ Judaicæ tenentibus, Pontificum ſummorum auctoritas fuerit diminuta, hoc tamen non obſtante hæc ipſa eorum auctoritas adhuc magna in Synedrio fuit, & hoc quidem adhuc temporibus Romanorum in populum ſummam poteſtatem jam habentium, quod JOSEPHUS n) confirmat exemplo ſummi Pontificis Anani, de quo ita verba facit: Ἄνανος καθίζει συνέδριων κριτῶν, καὶ παραγαγὼν εἰς αὐτὸ τὸν ἀδελφὸν Ἰησοῦ τοῦ λεγομένου Χριστοῦ, Ἰάκωβος ὄνομα αὐτῷ, καὶ τινας ἑτέρους; i.e. *Ananus advocat concilium Judicum, & conſtituit coram eo fratrem Jeſu Chriſti, Jacobum nomine, & quosdam alios.* (intelligo Apoſtolos). Quia nunc Senatum convocare, rationemque extraordinariæ congregationis exponere ad Præſidem cujuscunque Senatus concilii proprie pertinet, apparet ſane ex eo, hunc Ananum Præſidis in Synedrio M. tenuiſſe faſces.

§. XVII. Et hæc a Joſepho enarrata de Anano hiſtoria confirmatur in ipſis pandectis Novi fœderis ſacris, præcipue Act. V, 17. ſq. 21. ſq. & verſu 27 ubi Spiritus S. teſtatur, Principem Sacerdotum (qui hic ipſe Ananus eſt) inſurrexiſſe Apoſtolis, eosque cuſtodiæ mandaſſe, conſcripſiſſe in illorum cauſa Synedrium, & dein Apoſtolus in hoc Senatu ſtatutos interrogaſſe, examinaſſe ac ſummæ impietatis & hæreſeos ideoque mortis reos condemnaſſe, qua illis irrogata mortis pœna, & quidem atrociſſimo ſupplicii capitalis genere, nempe lapidatione, ſupplicio hæreticorum in populo Hebræo Doctorum ſeu Pſeudoprophetarum ordinario o), etiam affecti fuiſſent, niſi Gamalielis, non minimi hujus Senatus & quidem integerrimi membri, conſilio & rationibus, pœnæ

m) Lib. cit. Lib. XI Cap. IV. p. 367. ed. cit. Conf. etiam Lib. XX. Cap. VIII. p. 700. ubi idem, quod in allegato loco ſcripſit, confirmat. n) Lib. XX. Cap VIII. p. 698. o) omnes Pſeudoprophetas ac Seductores populum ad apoſtaſiam impellentes lapidationis ſupplicio mulctandos eſſe, præcipitur in Tractatu Talmudico *Sanhedrin* Cap. VI. §. 3. p. 238. Tom. IV. Miſch. ed. cit.

hæc mutata fuiſſet in flagellationis caſtigationem. Et quem fugit Præſidii dignitas, qua in Synedrio M. eminuit *ἀρχιερεὺς Caiphas*, ſeu uti illum vocat JOSEPHUS p) *Joſephus Caiphas*; cum per hunc deteſtandum Pontificem in ſanctiſſimum noſtrum Salvatorem Jeſum Chriſtum ſententia mortis in dicto concilio feretur. Ad hunc enim Cajapham innocentiſſimis & miſeris modis vinculisque durisſimis colligatus agnus abductus fuit; hic convocato univerſo Synedrio q) illum de doctrina ſua examinavit; productos & ſuppoſitos a ſe ipſo ſceleratos teſtes quæſivit; hoc facto ſuffragia omnium Synedrii membrorum collegit, ac denique ipſe ab omnibus ſancitam injuſtisſimam capitis pœnam pronuntiavit, ut pluribus docent MATTHÆUS XXVI. ſq. MARCUS XIV, 53. ſqq. LUCAS XXII, 54. & denique JOHANNES XVIII, 19. ſqq. Omnes jam dicti a Cajapha in hoc iniquisſimo conſeſſu exercitii actus abunde ejus, quod in illo habuit, directorium evincunt, quod etiam oculatisſimus HUGO GROTIUS r) adjecto calculo ſuo comprobat, ſcribitque memoratum iniquitatis conſeſſum fuiſſe ipſum Synedrium, Pontificemque M. ejus Præſidem, qui, נשיא, uti loquitur, *illis temporibus nullus fuit alius a Pontifice Maximo; alioquin enim ſi alius a Pontifice M. fuiſſet, ipſius fuiſſet concilium cogere.*

§. XVIII. Et licet ſtatim poſt optimi noſtri Salvatoris acerbiſſimam, univerſo autem orbi ſalutarem, mortem, res Judæorum præcipiti ſubitoque caſu adeo ruere cœpere, ut ampliſſimi LXXI. vitalis collegii conventum non S. Sacerdos aut Romanorum Provinciales Præſes ſolum, ſed & ipſi Romani Chiliarchæ Præfectique urbis Hieroſolymitanæ, cogere potuere, & quod magis eſt, in ipſo Romano Prætorio congredi, dictitarunt: manſit tamen nihilominus præſidium in hoc Concilio M. apud S. Sacerdotem, uti liquet ex Act. XXII, 30. XXIII, 2. Nam poſtquam ibi Claudius Lyſias, urbis Hieroſolymæ militumque præſidiariorum Præfectus Romanus, Synedrium M. juſſiſſet adeſſe in ſuo palatio ad cognoſcendam ibi S. Pauli, quem in cuſtodia tenebat, cauſam, Paulusque ad hoc judicium ductus erat, Pontifex M. Ananias, ut Præſes, verba fecit, & pro ſua, & in hoc Collegio etiamnum plurimum pollebat, auctoritate, Paulum, libere ac intrepide cauſam ſuam dicentem, juſſit percuti colaphis, quam injuſtitiam Paulus indigne ferens, in hæc contra Pontificem verba iterum erumpebat: *Percutere te futurus eſt Deus, paries dealbate, & tu ſedes*

p) Antiquit. Jud. Lib. XVIII. cap. III. p. 618. q) Hoc enim congregatum a S. hoc pontifice fuiſſe, inque ejus ædibus ſeu palatio inuſitato & tumultuario more nocturno tempore conſediſſe docet MATTHÆUS cap. XXVI, 29. imo hoc ipſum Synedrium altero mane iterum convenit, ut latam jam mortis ſententiam confirmaret & conſummaret; uti conſtat ex MARCI cap. XV, 1. & LUCÆ cap. XXII, 66. r) in Commentario in Matth. cap. XXVI, p. 807. Tom. IV. Bibliot. Crit. S. ed. cit.

des judicans me ſecundum legem, & contra legem jubes me percuti? Act. XXIII, 3.

§. XIX. Videtur autem hic non leve, & a doctiſſimo viro WILHELMO GOREE s) motum, reſtare dubium, enatum ex ſubſequentibus Pauli verbis, in quibus v. 15. profitetur, ſe neſciviſſe, hunc, ex cujus mandato colaphis defixus fuerat, & cui maledixit, fuiſſe principem ſacerdotum. Ex hac inſcitiæ profeſſione colligit *Goreus*, Pontificem ſummam minime hoc tempore præſidem egiſſe in Synedrio, quia ſi Præſes fuiſſet, ex primo a Præſide ſemper occupato loco Paulo legum, jurium ac dignitatum populi ſui valde perito, cognitus eſſe debuiſſet. Verum ex hoc, quod Paulus pontificem S. ignoravit, nondum ſequitur, pontificem non præſediſſe huic collegio. Alia enim hujus inſcitiæ Paulinæ fuit cauſa, & quidem non tam, uti JOHANNES CHRYSOSTOMUS t) exiſtimat, longa Pauli abſentia, qua incognitus ſibi factus pontifex M. quam potius tumultuarius & extraordinarius hujus ſummi judicii, non in ordinario & conſueto loco, nempe in conclavi templi, ſed in ipſo romano prætorio, vel in memorati militum romanorum tribuni palatio, congreſſus. Vix enim credendum eſt, judices hujus Synedrii coram tribuno hic conſtitutos eadem ſemicirculari vel ſemilunari forma u) ac eodem modo formaſſe ſenatum, ſingulosque ſecundum ordinem talia hic occupaſſe ſubſellia, uti facere conſueverunt in ordinario congreſſionis loco, nempe in conclavi templi, dicto לשכת גזית ſeu *Conclavi Gaſith* x). Quis ſcit, an judicibus permiſſum fue-

s) In antiquitatibus Judaicis belgico idiomate ſcriptis dictisque: *Sybelſche VVysheit.* Lib. V. p. 606. Tom. I. ed. Amſtel. 1690. fol. t) In Acta Apoſtolorum, *Homilia* XLVIII. p. 418. Tom. IX. *operum*, qui III. eſt N. T. ed. Frf. 1698. fol. u) Formam conſeſſus Semilunarem vel Semicyclicam pluribus delineant ac depingunt JOH. SELDENUS de Synedriis H. Lib. II. Cap. VI. p. 158. ed. cit. CONRADUS MEL in antiquario S. Sect. IV. Cap. I. p. 243. ed. Frf. 1719. 4. it. B. LAMY de Tabernaculo fœderis & templo Hieroſolymitano Lib. VI. Cap. II. Sect. VI. p. 923. ed. cit. x) i. e. Conclave cæſorum lapidum, quod huic conſeſſui ita proprium erat, ut citra illud aliquid recte decerni poſſe non arbitraretur, uti conſtat ex tractatu Talmudico *Middoth* Cap. V. §. III. p. 378. Tom. V. Miſchna ed. Surenhuys, addantur *L'empereurii* notæ in h. l. p. 379. ſq. Ex hoc autem aſſignato huic judicio ordinario conclavi ante adventum optimi Salvatoris ejusque temporibus migravit Synedrium hoc ad tabernas in monte templi, in urbem, & ex ea Jabneam & in alia loca, ubi ex Talmudiſtarum ſcriptis ac pluribus demonſtravit vir clariſſimus GEORGIUS JEREMIAS HOFFMANNUS in pererudita diſſertatione: *de Proceſſu Criminali Synedrii M. adverſus Salvatorem* §. XI. ſq. p. 218. Tom. II. *Theſauri Philologici* a MENTHENIO Amſt. 1702. fol. editi, cui Theſauro hæc diſſertatio ob præſtantiam inſerta eſt. Confer. MELCHIOR LEIDECEERUS de Republica Hebræorum Lib. VII. cap. IX. p. 475. edit. cit. JOHANNES BAPTISTA VILLALPANDUS in Ezechielem Tom. II. Part. II. Cap. XXVI. p. 203. ubi conclave hoc pluribus delineatur.

fuerit a tribuno ſibi hic aſſidere, & annon potius circumadſtando res ſuas agere debuerint. Sane, ſi illis ſedes hic fuere diſtinctæ, conſeſſum tamen hic promiſcuum fuiſſe credibile eſt. Et ex hoc promiſcuo tumultarioque conſeſſu, in quo ſummus pontifex non primum ac ordinarium occupare poterat locum, fluxit memoratus Pauli, ex ignorata ſummi Sacerdotis perſona ortus, error.

§. XX. Stat itaque ſentia, Summum Pontificem fuiſſe נשיא, ordinariumque ſemper Synedrii M. Præſidem, nec unquam, niſi per vim (ut aliam graviſſimam cauſam, fuiſſe ab hoc officio excluſum, uti mecum fatetur vir antiquitatum Judaicarum peritisſimus ac celeberrimus JAC. GUSSETIUS y) ita ſcribens: *Caiphas* NB. *Summi Sacerdotis titulo præſes erat* Synedrii. *Nec moramur negantes ex Rabbinis, nimium ad rem hanc certo docendum novis, pontificem fuiſſe caput natum Synedrii Judaici, & potius credimus Flavio Joſepho id teſtanti Lib. II. contra Apionem prope medium, & Ἀρχαιολ. Lib. IV. Cap. VIII, Joſephus enim eſt fide dignus in his, quorum ipſe pars magna fuit: cui alter teſtis concinit Philo, Chriſto σύγχρονος, libro de principatu conſtituendo, qui etiam alibi narrando Synedrii ſtatum Joſephus ἀρχ Lib. XI. Cap. IV. & Lib. XX. Cap. VIII. Philo vero de vita Moſis, evincunt Talmudiſtarum ignorantiam.* Accinit GUSSETIO Cl. JOHANNES BRAUNIUS z) his verbis: *Nonne Cathedra Moſis erat ſolium* הכנשא *principis in medio* Sanhedrin? *Nonne Sanhedrin ipſiusque thronus fuit in templo, in loco alto, prope altare holocauſtorum? Sed hæc iis, qui antiquitatem Judaicam ſpernunt, latet.*

§. XXI. Sed miſſum jam ex conſpectu meo facio Hieroſolymitani quondam ſummi Synedrii Præſidem vel Directorem, oculosque potius conjicio in novum & exoptatiſſimum illuſtris noſtri Gymnaſii Academici Caſimiriani Directorem, Virum Maxime Reverendum, Ampliſſimum, Eruditiſſimum & Excellentisſimum, Dominum ALBERTUM MENONEM VERPOORTENNIUM, S. S. Theologiæ Doctorem, & huc usque Eccleſiarum in Ducatus noſtri Saxo-Coburgici Diœceſi Neuſtadenſi ad Ericas Superintendentem fideliſſimum, vigilantisſimum & clarisſimum. Hic eſt, quem Deus iterum, ex ſingulari gratia, Athenæo noſtro moderatorem dedit, poſtquam ante jam effluxum ſemeſtre temporis ſpatium, optimum deque univerſa eccleſia & Republica literaria bene meritum ejus Antiſtitem Dn. GODOFREDUM LUDOVICI, S. S. Theol. D. & P. P. ut huic noſtro Gymnaſio, ſic etiam rebus omnibus humanis præmatura perpetuoque lugenda morte eripuit. Verum ut benignisſimum Numen ea; quæ mortalibus una manu ſubtrahit, altera liberaliore eis reddere ſolet: Ita etiam beatum, e vivis noſtrisque lacrymis perfuſis oculis ſublatum cla-

y) In Commentariis Linguæ Hebraicæ p. 491. ed. Amſt. 1702. f. z) In ſelectis ſacris, Lib. I. Cap. VIII. p. 117. ed. cit.

clariſsimum D. LUDOVICUM, nobis refudit in præſtantiſsimo D. VERPOORTENNIO. Uti nunc de novo hoc divino nobis reſtituto dono ſibi gratulantur illuſtre Scholarchatus Collegium, ampliſsimus Profeſſorum ordo, univerſus Ducatus, tota hæc civitas, & præcipue exſultantium Gymnaſii noſtri civium corona; ita etiam opera danda, ut ejus ſtudio ac ſolidiore doctrina quantocyus Gymnaſii noſtri ejus deſiderio flagrantes cives, in majus ſtudiorum ſuorum incrementum, cum animo oblectatione frui poſſint.

§. XXII. Eum itaque in finem laudatum & a *Sereniſſimis* noſtris Principibus ac Dominis, Dn. JOHANNE ERNESTO, Dn. ERNESTO LUDOVICO, & Dn. FRIDERICO, *Ducibus Saxoniæ, Juliæ, Cliviæ & Montium*, reliqua, *Dominis noſtris clementiſſimis*, uno animo huc vocatum, jamque rebus ſecundis appulſum novum Gymnaſii Directorem & S. Theologiæ ordinarium Profeſſorem, ad ſpeciale *Sereniſſimorum* mandatum, conſtitui die XIII. Octobris hora IX. Antemeridiana, in auditorio Gymnaſii majori ſolenni ritu inducere in commiſſa fidei Gymnaſii munera, præmiſſoque adſtrictione ſermone de *Directoribus Scholarum Hebræorum*, eum *Docentium ac Diſcentium ordini* dare & committere ac denique pro *Sereniſſimorum* noſtrorum *Principum*, horumque imo univerſæ *Sereniſſimæ Saxonicæ Domus* ac Reipublicæ noſtræ perpetua ſalute vota ſolvere devota. Huic autem ſolenni actui, ut *Sereniſſimi Patriæ Patres*, horumque *Sereniſſimi Porphyrogeniti*, ac Perilluſtres Status & Aulæ miniſtri, omnesque alii illuſtrium Collegiorum ac Urbis Proceres, & cujuscunque ordinis Muſarum Patroni, præſentia ſua gratioſiſsima, ſplendida & exoptata, intereſſe velint, ſubmiſſe, officioſe ac permanenter rogo, nobilisſimæque ſtudioſæ floridæ juventutis debitam placidamque frequentiam expecto, ſerioque jubeo: Denique autem Summi Numinis, ad hunc actum neceſſariam gratiam lumen & auxilium omnibus ſupplicibusque precibus expeto. P. P. die VIII. Octobris ſive DOMINICA XVIII. poſt. SS. Trinit. Feſtum A. O. R. cIↄIↄcc xxiv.

IOH. GERH. MEUSCHENII
ORATIO
DE DIRECTORIBUS SCHOLARUM HEBRÆORUM.

LIcet, *Sereniſſimi* DUCES AC PRINCIPES, *illuſtres Aulæ, Status, Collegiorum, Provincialium Proceres* venerandi *Eccleſiarum hujusque Athenæi Moderatores, Omnesque alii æſtumatiſſimi Auditores*, flebili ac nunquam ſatis deplorando

pro-

protoplaſtorum noſtrorum lapſu, anima noſtra, antea ſummo colluſtrata & perfuſa lumine, ſpiſſis, tenebris & denſiſſimæ ignorantiæ caligine fuit obducta; tamen infinita Dei miſericordia hæ, quæ mentem occupaverant, tenebræ iterum ſenſim ſunt diſcuſſæ, & novum lumen, novaque rerum & cœleſtium & humanarum cognitio occœcatum denuo intravit. Et hoc factum eſt primo, gratioſa, quæ timore perculſis protoplaſtis poſt lapſum obtigit, revelatione, & in ea ab ipſo Deo inſtituta nova mentis cultura, imo ipſa conſtitutione Scholæ. Scholæ inquam: Nam hæc divina & quidem prima fuit, in qua ipſe Deus Summi Doctoris munere fungens, protoplaſtorum animum denuo formavit, & Adamo exemplum, imo in exemplo mandatum dedit, ut poſteris ſuis ſimile panderet gymnaſium, & in illo recluderet occluſa fidei, religionis ac naturæ myſteria.

Nec defuit in hoc *Adamus* ſuo officio, ſtatimque ad formam hujus celſiſſimi Archetypi effinxit nobiliſſimum ἔκτοπον, inque familia ſua ſcholam fundavit, in qua ipſe Doctor & uxorem & liberos ſumma cura inſtruxit, illisque abdyta ſacra & naturæ arcanæ reſeravit, fatentibus SUIDA a) ac CLEMENTE ALEXANDRINO qui illum ideo etiam prophetam vocat b) imo ipſo impoſtores MAHUMETE c). Et hac Adami in erectione ſcholarum veſtigia iterum preſſit piiſſimus ejus filius *Setbus*, qui ea quæ a patre, non autem ut Judæi fabulantur ab angelis didicerat præcepta, iterum tradidit ſuis poſteris, illosque, docente ALBUFARAYO in *Hiſtoria Dynaſtiarum* d) ſimul ſcribendi artem primo edocuit, & ope hujus accepta a ſe præcepta & myſteria conſervare & transfundere poſſent in omnes omnium orbis partium & ſeculorum, mortales, quod & duabus a ſuis nepotibus erectus ante diluvium columnis, lateritia una, altera lapidea, factum eſſe JOSEPHUS e) tradidit, & credula Antiquitas pro certo habuit: Hoc certum eſt, piiſſimi Sethi optimum filium *Henoſum* ſcholam, docente ſcriptura (Gen. IV, 26.) erexiſſe publicam; & in illa expoſuiſſe divina oracula; quod quoque divinum fuiſſe *Henochum*, nullum eſt dubium, quia ejus doctrinæ, qua publice orbem informavit, illuſtria in Pandectis S. novi fœderis exſtant veſtigia.

Et quantam non novavit operam Noachus in erudiendis, & ad rectam, a quo deflexi erant, viam reducendis peſſimis mortalibus antediluvianis? tantam

a) In voce Adam p. 46. ed. KUSTERI Cantabrigiæ 1705. fol. b) Lib. I. Stromatum p. 335. edit. Pariſiis 1641. fol. c) in Alcorano Suratta II. p. 21. 22. edit. a MARACCIO Patavi 1698. fol. d) p. 5. edit. Oxonii 1663. 4. Conf. MICHAEL GLYCAS in Annalibus Part. II. p. 121. ed. Pariſiis 1660. fol. e) Antiquitatum Judaicarum Lib. I. Cap. III. p. 8. edit. Lipſ. 1691. fol. Conf. JAC. BOULDUCCIUS in Eccleſia ante legem p. 28 ſq. edit. Pariſiis 1626. 4.

tam ſane, ut inde illuſtri elogio *præconis* juſtitiæ a Spiritu S. (2. Petr. II, 5.) fuerit mactatus.

Nec exiſtimandum eſt, Noachum hoc publici Doctoris munere ſolum ante diluvium fuiſſe defunctum: ipſa, cui in exæſtuantibus fluctibus incluſus erat æ rea, erat, ex JOHANNIS GREGORII f) mente, illuſtris Scholæ, quam tamen longe illuſtriorem fundavit, cum per effuſas in univerſam orbem undas ſedata ira divina, & revolutis iterum in Oceani fauces inhorreſcentibus aquis, ſalvus & incolumis exſiccatam terram ſicco iterum tangebat pede. Multa equidem de hac Noachi poſt diluviana Schola PSEUDO BEROSUS g) INGHIRAMUS h) aliique tradunt, ſed mitto hæc lubens, una cum optimi ejus filii *Semi* Schola, ex mente Hebræorum in monte Thabore exſtructa, & dicata ſcrutinio abſtruſisſimarum tam naturalium quam divinarum rerum.

Hoc extra ambiguum eſt, Semi fidelisſimæ inſtitutioni unice adſcribendum eſſe, qui vera cognitio ſummi Numinis hujusque Cultus, in ſua proſapia permanſit, impiis Chamitis ac Japhetitis omnem veri Numinis cultum legesque divinas, laxatis impietatis ac idololatriæ frenis, ferociter excutientibus. Omnes enim Semi poſteri adhæſere cognitioni ac Cultui veri Numinis, & ad hunc conſervandum in condendis Scholis fuere occupati, uti hoc conſtat de *Hebero*, omnibusque ab eo quoad nomen & ſanguinem deſcendentibus *Hebræis*, præcipuo autem de *Abrahamo*, divinæ familiaritatis juxta *Tertullianum*, viro; utpote cujus Canaan, (relicta chaldaica) intrantis primum ac palmarium opus fuit erectio Oratoriorum ac Scholarum publicarum, uti *Sichemi*, *Betheli*, ſic præcipue in *Bearſeba*, ubi inſtitutioni publice ſacravit, locum amœniſſimum, arboribus denſis, implexisque frondibus ſuperbientibus, late conſitum, ſtudiisque ac mentis elevationi ideo aptiſſimum, eaque de cauſa in fundendis Scholis imitatum ab *Ægyptiis*, *Græcis*, *Romanis*, *Gallorum Druidibus*, & *priſcis Germaniæ Bardis*. Sed quid has compello gentes? Omnes Abrahami poſteri etiam longiſſimo ſeculorum intervallo a ſe diſtincti, hujus hac quoque in re veſtigia preſſere, lucosque, nemora, & loca montana ab omni vano ſtrepitu remota, devoverunt publicis oratoriis & ſcholis, uti hoc conſtat de *Iſaaco*, *Jacobo*

f) In Obſervationibus ſacris c. XXV. g) in Antiquitatibus Lib. III. p. 24. editis Lipſiæ 1659. & effictis a JOHANNE ANNIO Viterbienſi, ſummo impoſtore cujus alias doctas impoſturas enarrat JAC. SPONIUS in Itinerario, p. 13. ed. Noriberg. 1681. fol. h) in Fragmentis Antiquitatum Hetruſcarum p. 174. ed. Volater. 1637. fol. conf. JOH. ORVENI Theol ogumena p. 156. ed. Bremæ 1684. 4.

cobo, hujusque progenie in ipſo Ægypto, qui tamen, mortuo protectore *Joſepho*, hiſce æque ac libertate ſua iterum fuit orbata.

Sed reſtituit has illis Deus, poſtquam eos per Moſen Pharaonum ſævitiæ ſubduxit, & ex dira ſervitute in libertatem vindicavit: Et ne unquam ab hoc tempore deficerent viri, qui uti cultui ſacro publico, ſic etiam informationi juventutis ac Scholis præeſſent, Deus omnes *Levi* poſtgenitos utroque hoc officio perpetuo in ſua gente fungi expresſisſima lege jusſit, cui quoque parato morem ſemper geſſere animo. Occupata enim, & in duodecim provincias a *Jeſua* ſubdiviſa Palæſtina, compoſitisque bellis, in omnibus Sacerdotum & Levitarum, diſtinctis eum præcipue in finem, urbibus, publicæ divini mentisque cultus officinæ ſunt conditæ; qui quoque ſequioribus, & quidem Regum temporibus factum eſt in omnibus fere Hebræorum civitatibus, legeque expreſſa & univerſali cautum, ut *omnis urbs deſtituta Literario ludo ſit devaſtanda, ejusque incolæ ſint graviſſimo anathematis fulmine percutiendi*, uti hanc legem pandunt Pandectæ Talmudicæ in Cod. *Schabbath*, & ex his *Maimonides* i) aliique Judaicarum conſtitutionum & legum interpretes, quorum unus nempe *Jarchius* aſſerit, in quavis urbe, imo vico, ubi ducentæ & viginti familiæ fuere repertæ, conſtituendum fuiſſe Ludi Moderatorem, in majoribus autem urbibus, ratione multitudinis civium plures, traditque idem *Jarchius*, jam tempore Eſaiæ, Hieroſolymis quadragintas octoginta Synagogas, ſive gymnaſia vel ſcholas, fuiſſe numeratas k).

Imo tantus erat apud Veteres Hebræos ſcholarum amor, ut nulla, licet duriſſima, calamitate, ſeſe ab illis abſtrahere paſſi ſint. Unde in ipſa graviſſima captivitate Babylonica, in iis locis, ubi illis aliquali modo legibus ſuis vivere conceſſum erat, habere ſuos ad erudiendam plebem & juventutem Doctores publicos, & quod magis, & fere fidem ſuperat, magnifica Gymnaſia vel Academias, ex quibus a R. *Moſe* Mi *Kotſenſi* enarrantur & evehuntur *Nabardenſis*, in urbe Babylonica *Nabardea*, fluentis Euphratis cincta; & poſt hanc celeberrimæ Babylonicæ Academiæ Judaicæ *Sorana & Pumpeditana*, quas tamen Academias demum Seculo III. poſt mortem R. Jehudæ a Judæis in Babylonia reſiduis, erectas fuiſſe cum celeberrimo GEORGIO URSINO l) aliisque Gymnaſticas Hebræorum antiquitates delineantibus philologis credimus.

Si

i) In הלכיה תמלור תורה ſeu de doctrina legis Cap. II. § 1 p 7. ed. Oxonii 1705. 4.
k) vid. JOHANNES BRAUNIUS in ſelectis ſacris Lib. V. Exercit. I. de ſapientia veterum Hebræor. p. 569. ed. Amſtelod. 1703. 4. l) in Antiqpitatibus Hebraicis Scholaſtico-Academicis Cap. II. p. 47. ed. Hafniæ 1702. 4.

Si vero Hebræi in ipſa, qua tenebantur, Babylonica ſervitute, ſe adeo literis dedere, tantamque ſcholarum habuere curam, faciliſime conjicere poſſumus, quantam illi Babylonicum exilium iterum cum patria ſede mutantes, operam adhibuerint tam in reſtituendis exſciſis, quam exſtruendis novis Scholis, Gymnaſiis & Academiæ ſane ſtudium illorum hac in re tantum fuit, ut conſilio & opera & viginti אנשי כנסת הגדולה ſeu *virorum Synagogæ magnæ*, præcipue hujus principis Doctoris *Eſræ* non ſolum ubique triviales Scholæ, ſed & illuſtriora Gymnaſia & Athenæa fuerint aperta, legibus certis Scholaſticis & Academicis circumſcripta, clariſſimisque demum Doctoribus ornata. Et ab hoc, poſt fatale Babylonicum jugum, tempore, res Hebræorum literariæ, indies majora incrementa cœpere; imo ab hac quoque temporis dimenſione origo illuſtrium in gente Hebræa Scholarum & Academiarum demum arceſſenda erit.

Quemadmodum autem nullus cœtus, nullaque ſocietas publica conſiſtere poteſt, ſi deſtituitur capite aut Rectore, cujus ſtudio conſilio & auctoritate quilibet teneatur in ſuo officio, & ad hoc promptiori animo ſubeundum ſtimuletur; ita quoque Hebræo ſaluti ſuarum Scholarum proſpicientes, hiſce dedere eminentiores Rectores ſeu Directores, ut horum cura res literaria in conſtituto ordine ac florentiſſimo ſtatu, leges ſcholaſticæ in vigore, omnesque docentes ac diſcentes in officio ſuo continerentur.

Et hos ipſos *Directores Scholarum Hebræorum* in hac ſolenni panegyri ac inauguratione præſentis novi, illuſtris hujus Caſimiriani Ludi, Directoris Summe Rev. Domini D. VERPOORTENNII brevi ſermone porro delineabo, idque tantum Geometrarum more, lineas ſolum primas ducendo, limitesque, dimetiendo rudiori mea pertica & denique Vobis ſerenisſimi DUCES, omniumque Ordinum *Optimi Auditores!* reſiduum ad perficiendum opus laborem relinquendo, & commendando, quam operam eo felicius præſtabitis, ſi, quod ſubmiſisſime & officioſe rogo, attento gratioſo & benevolo animo, qualemcunque hanc meam meditationem ſequimini.

Liceat vero hic figere pedamen primum in Directorum horum Gymnaſticorum ipſo capite, nempe *Titulis*, quibus olim ab Hebræis præ aliis Scholarum inferioribus Doctoribus, coronati ſunt; quorum primus & antiquisſimus eſt ראש ſeu caput, nec abſolute ſolum, verum etiam cum additamentis, ישיבה סדרא הכניסת, ita ut ſalutarentur: ראש ישיבה, it. *caput conſeſſus*, ſeu ex verſione L'EMPEURERII m) *caput Synedrii*, quem titulum proprium

 fuiſſe

m) nempe BENJAMINI Tudelenſis Itinerarii p. 124 ſqq. ed. Lugd. Bat. 1633. in forma 24.

fuiſſe Rectoribus Academiarum Babylonicarum Pumbeditanæ & Soranæ, fuſius & erudite monſtravit Cl. RHENFERDUS, n) addendo, hoc ipſo nomine laudatos Academiarum Rectores, diſtinctos fuiſſe, ab aliis ſibi ſubordinatis Profeſſoribus, ראשי הכלורז, *capita*, vel *præfecti claſſium* (ſcil. ſtudioſorum) vocatis. Et quemadmodum hi Rectores academici & ſcholaſtici, præ reliquis ſibi ſubſtitutis Profeſſoribus in hoc jam laudato titulo prima habebant, ſic etiam in ſequenti, ראש סדרא, exprimente *caput ordinis*, & quidem iterum Academici & Scholaſtici in Babylonia degentis, uti innuitur in *Talmude* o) his verbis: מאן ריש סדרא בבבל: *Quis eſt caput Academiæ in Babel?* Quod denique tertium capitis titulum ראש הכניסת *caput congregationis* attinet, is latisſime patuit, extendens ſe nonſolum in proprie dictos Academiarum & Scholarum præfectos, verum etiam in ipſos Ephoros Synagogarum vel Oratoriorum, unice בית הכניסת, docentes BUXTORFFIO, p) quoque affectorum. Si vero, *Auditores Optimi*, cauſam quæritis, quæ ſummum hunc *Capitis* titulum Academiarum & Scholarum præfectis peperit, tenete; hanc fuiſſe illis perpetuum monitum, ad graviſſimum hoc munus recte obeundum. Uti enim capitis eſt; regere ac in ordinem cogere univerſum corpus ejusque ſingula membra; Ita etiam Scholarum Moderatoribus incumbet, accuratum Regimen totius Scholaſtici corporis ſingulorum membrorum. Et, quemadmodum caput ſuos in cerebro formatos ſpiritus animales per nervorum meatus, largo flumine diffundit in omnia corporis membra; Sic quoque Scholæ eminens caput participes facit, omnes ſibi arctiſſime membrorum inſtar, adhærentes diſcipulos, omnium ſuarum inpolito ſuo cerebro enixarum eruditarum meditationum. Et uti porro capiti incumbit, curam agere univerſi corporis hujusque membrorum; Sic etiam Directori ſummæ curæ ſit univerſus ſibi commiſſus ſcholaſticus cœtus, ut ei conſulat, proſpiciat, eumque conſervet ac in tuto collocet. Imo, illi denique caput eminet, ſupra totum corpus, eique ſplendore fide prælucet: Sic quoque oportet Directorem Gymnaſticum ſuperare diſcipulos eruditione, ſapientia, animi moderamine, & dominio affectuum, inſimulque illos colluſtrare fulgore fidei, pietatis, ac omnium chriſtianorum virtutum, ut ita ex illis tandem iterum exſplendeſcentia, tenebrasque inſcitiarum & peccatorum diſcutientia lumina, & mundi & cœli, prodeant.

Non ſolum autem Directores condecorati fuere titulo ראש, verum etiam שיר, *Principis*; שיר enim ſeu princeps ſalutatus fuit, obſervante Cl. VITRIN-

n) de decem Otioſis pag. 283. 284. Franequeræ 1686. 4. o) in Cholin fol. 137. 2. p) In Lexico Talmudico fol. 1555.

TRINGA q) Hebræorum *Æchmalotarcha*, cui in Babylonia ſumma omnium temporibus Synagogarum præfecti *Principes Scholarum*, Ἀρχισυνάγωγοι dicti fuere, geſſereque hunc titulum *Jairus*, qui Chriſti opem in reſuſcitanda mortua ſua filiola feliciſſima imploravit, r) & *Criſpus* præpoſitus Synagogæ Corinthianæ s) imo etiam Synagogæ Antiochenæ præſtitit t). Et hinc factum eſſe reor, qui olim in Eccleſia prima Orientalis primariis Eccleſiarum Eccleſiæque Miniſtrorum Antiſtibus hoc honoris nomen Ἄρχων tributum fuerit, quidamque præcipue in aula Conſtantinopolitana vocati Ἄρχοντες τῶν Ἐκκλησιῶν, *Princeps Eccleſiarum*, Ἄρχοντες τοῦ Εὐαγγελίου, *Principes Evangelii*. Ἄρχοντες τῶν Φώτων, *Principes luminum*, i. e. præpoſiti illuminatorem ſeu baptizatorum, referente GEORGIO CODINO CUROPALATA u): quibus dein ſucciſivis temporibus acceſſere Ἀρχιδιάκονοι, *principes* ſeu præfecti *Diaconorum*, Ἀρχιμανδρῖται, *principes* ſeu præfecti *Monaſteriorum*, Ἀρχιπρεσβύτεροι, *principes* ſeu præfecti *Presbyterorum*, & tandem in ſequioribus ſeculis Ἀρχιεπίσκοποι, principes Epiſcoporum docentibus hoc pluribus ISAACO HUBERTO x) & JOHANNE MORINO y). Dum autem primi Imperatores Chriſtiani viros eccleſiaſticos, alios auctoritate & honore præcurrentes, hac illuſtri principis appellatione dignati ſunt, non minimam ſæpe mihi injecit admirationem, illos eandem gratiam quoque exhibuiſſe Judæorum Magiſtris ac Synagogarum præpoſitis, quando hos quoque in ſuis Conſtitutionibus ac Decretis vocarunt Archi-Synagogos z). Sed quemadmodum plurimi tituli, quibus olim Judæi exſplendeſcebant in deſuetudinem abire, ita quoque idem fatum hunc honoris titulum manſit, nemoque jam a multis abhinc ſeculis repertus eſt, excepto unico viro, Clariſſ. JOHANNE SELDENO, qui ita ſalutaverit Academiarum & Synagogarum ſupremos Rectores, uti fuſius docuit, ac antiquos Archi-Synagogos eruditæ depinxit Cl. JAC. RHENFERDUS. a)

Nnnnnnn 3 Uſi-

q) de Synagoga veter. Lib. II. Cap X. p. 576. ed. Franequeræ 1676. 4. r) Marc. V. 22. 35. 36. 38. Luc. VII. 49. s) Actor. XVIII. 8. conf. v. 17. t) Actor. XIII. 5. u) De officiis magnæ Eccleſiæ, Cap. I. p. 3. ed. Pariſiis 1648. fol. x) in pontificiali Eccleſiæ græcæ, Obſerv. VI. ad Part. IX. Liturg. p. 206. ſqq. & Obſerv. I. ad edicta pro Archimandritis, p. 584. ed. Pariſiis 1667. fol. y) de ſacris ordinationibus Part. II. Annot. CLIV. p. 205. 206. & Part. III. Cap. II. & III. p. 215. ſqq. ed. Amſt. 1695. fol. z) Vid. Codex Leg. XII. & Leg. XIV. de Judæis. a) In inveſtigatione præfectorum & miniſtorum Synagogæ, Cap. I. p. 483. Oper. Ultract. 1722. 4.

Uſitatius adhuc hodie inter Apellas eſt nomen חכם *ſapiens*, quo jam ab antiquiſſimis temporibus illorum Magiſtri fuere inſigniti, imo jam optimi noſtri Salvatoris temporis decurſu, uti hoc ſatis ſuperque conſtat ex novi fœderis Pandectis b). Videntur Hebræi antiqui hunc titulum ſapientis in ſuos Doctores tranſtuliſſe ab antiquiſſimis gentibus *Ægyptiis* ac *Perſis*, apud quos quoque ſummi Scholarum, ſacrorum ac myſteriorum Præſides, ſapientum חכמים nomine, docente iterum S. Scripturæ, c) devenerabantur. Et quamvis idem moris erat apud antiquos Græcos, tamen abhorruit ab hac conſuetudine compoſitus PYTHAGORAS, declinando turgidum hunc σόφȣ titulum, & admittendo ſolum modeſtiorem Φιλόσοφȣ ſeu *ſapientiæ ſtudioſi* d). Et hoc Pythagoræo more quoque fungi placuit antiquis moderatoribus Hebræorum Magiſtris, loco pompoſi חכמים tituli eligentibus hunc תלמידי חכמים *Diſcipulorum ſapientum*, illumque relinquentibus ſolum eminentioribus viris, & quidem *primo* illi, qui in Synedrio M. tertium a Naſi, ſeu ab auguſtiſſimi hujus judicii præſide locum, ad ejus ſiniſtram occupat e); *Secundo* autem Rectoribus Academiarum; & *tertio*, & quidem ab Hillelis tempore univerſo Collegio Academico, quo ſenſu *in libris Miſchnicis* frequentiſſime nomine בת חחכמים *Domus*, ſeu Collegii *Sapientum* exprimitur. Quemadmodum vero antiquorum Hebræorum laudata moderatio apud noſtri ævi Judæos degenerant in ſummum faſtum, ſic quoque unusquisque Judæorum Magiſter, & minoris etiam ludi & oratorii moderator eximium חכם ſeu *ſapientis* titulum, ſibi arrogat, idque præcipue inter inflatos Hiſpanarum Uliſipponenſium ac Polonorum verpos.

Uti autem noſtra ætate in univerſo chriſtiano orbe, præcipue vero in noſtra Germania, ad ſtuporem uſque excrevere titulorum inanes turgidæque ampullæ; ita etiam hodierni Judæi, hac elationis peſte jam ante correpti, ea gravius laborare incœpere, dum illorum ſtudiorum & ſacrorum antiſtites illuſtrioribus titulis, *capitis*, *principis* ac *ſapientis*, non contenti, novum, & uſque ad Chri-

ſti

b) Matth. XI. 25. XXIII, 38. 1. Cor. I, 20. c) Gen. XLI, 8. Exod. VII, 11. Jer. L, 35. Baruch. I. 30. II, 2. 12. ſqq. V, 7. 8. Matth. II, 1. ſq. d) LAERTIUS Lib. VIII. Sect. VIII. p. 493. Conf. ÆGID. MENAGII Obſervationes in h. l. p. 352. edit. Amſtel. 1692. 4. it. JAMBLICHII vita Pythagoræ, Cap. IX. p. 33. & Cap. XII. p. 43. edit. Amſtel. 1706. 4. e) Liquet hoc ex Codice *Horajoth*, Cap. ult. fol. 13. ubi legitur: „Quando primaque „ſeu præfectus Synedrii ingreditur, omnes aſſurgunt ei, nec ſedent, donec dixerit illis: „Sedete. Quando Pater Synedrii ſive vices præſes ingreditur, aſſurgunt ipſi duo triusque ordines, per quos incedit, donec ſedem cœperit. Quando vero ſapiens ingreditur, proximus quisque aſſurgit, (altero ſedem te) donec in loco ſuo dederit.

ſti periodum, plane inauditum, ideoque inter alia ab illo damnatum f). רבי *Magiſtri* titulum iterum ſibi attribuerunt, & quaſi poſtliminii jure vindicarunt. Primi qui ſe hoc titulo præ reliquis Doctoribus magnifice extulere, fuere *Bethinæ* duo, reliquis Judæis ſe eximente, filii, *Jehuda* & *Jehova*, quoniam ille Scholis Babylonicis, hic autem Hieroſolymitanis ipſo nativitatis Chriſti tempore, erat Præfectus g). Ab his ſtatim latius ſerpſit hoc vanæ ambitionis virus, corripuitque omnes Judæorum Doctores, præcipue autem illos, qui eo tempore (uti hodie in Eccleſia Romana Jeſuitæ) cathedram gymnaſticam occupaverant, nempe Phariſæos, homines inextinguibili gloriæ ardore flagrantes, ideoque etiam a Chriſto h) graviſſime caſtigatos. Licet autem hi minorum gentium Dii apud Hebræos eo tempore (ubi hodierni noſtro ævo) dictum *Rabbi* titulum altiſſimo animo, inexplebilique honorum famæ appetebant, tamen non ſuſtinebant uti magnificentiſſimo illo titulo רבן, utpote quo ſolum ab aliis Synagogicis proceribus disjuncti fuere magni *Hillelis* poſteris, & inter hos primum filius ejus *Simeon*, primus omnium propter ſummam cum pietate conjunctam eruditionem ex relatione R. DAVIDIS GANZII i), eminentiſſimo hoc honoris titulo proſecutus.

Poſſem adhuc, *Auditores Optimi*, plures Hebraicarum Scholarum præfectis datos faſtuoſos titulos in cothurnatam producere ſcenam, uti e. g. titulum *Archipherecitæ*, qui ſummis ſcholarum antiſtitibus poſt exilium urbis ac templi proprius fuit; porro titulum *Arabarchæ* & *Ethnarchæ*, quæ præ aliis coli maluit Scholarum Alexandrinarum præfectus; item titulos גאון ſeu *Excellens*, זקן, *Senior* מורה, *ſummus Doctor*; aliosque plures, quibus olim Synagogarum Judaicarum Magiſtri, ſeſe titillarunt, & partim in hodiernum usque diem ſeſe lactant; ſed relinquo umbraticis his recubitis hanc vanam titulorum pompam, ne vobis & mihimet ipſi, longiori recenſione faſtidium creetur. k)

Oſtendam potius illas qualitates, in quibus etiam apud Hebræos illi excellere debebant, quibus regimen Scholarum & Academiarum concredebatur. In his autem primas tenere debebant partes, infucatas pietas, absque qua veram ſapientiam nullum habere locum, ingenue profeſſi ſint antiqui Hebræorum

rum

f) Matth. XXIII, 8. g) Vid. J. H. OTTHONIS Hiſtoria Dictorum Miſchnicorum p. 13. ed. Amſtel. 1700. 8. it. h) Matth. XXIII, 5.6.7. i) in אמח דוד ſeu chronologia ſacro-profana p. 87. edit. Lugd. B. 1674. 4. k) Faſtuoſos hos aliosque pluribus erudite excuſſit Cl. GEORGIUS URSINUS in Antiquitatibus Hebræorum Scholaſtico-Academicis Cap. integro VIII. p. 185. ſqq.

rum Doctores, dicendo in *Pircke Aboth* l): אם אין חכמה אין יראה: אם אין יראה אין חכמה:. *Ubi non eſt ſapientia ibi non eſt timor;* (ſcil. Dei) *Ubi non eſt timor, ibi non eſt ſapientia.* Hanc vero pietatem ſincerumque Dei timorem efflagitabant Hebræi a juventutis ſuæ moderatoribus non ſolum ut veræ *ſapientiæ* & eruditionis fundamentum ſeu juxta Salomonis expreſſionem m) *initium*, ſed ut in hac præcipue ſuos anteirent diſcipulos, hique in illorum cœleſtem vitam, tanquam in ſpeculum inſpicientes, ex ea ſibi probitatis ac ſanctitatis exemplum ſumere poſſent. Quem in finem etiam religioſos tales Doctores vocarunt *lumina*, comparaveruntque luminibus cœli, dicendo illos idem eſſe in terra, quod luminaria in cœlo; quo etiam reſpexiſſe videtur optimus noſter Salvator, quando ſanctos ſuos Apoſtolos etiam *lumina mundi vocavit* n). Quemadmodum autem apud Hebræos Doctores pii, aliis vita ſancta prælucentes, æquati ſunt cum luminibus cœli, ita e contra alii vitiis polluti & quaſi obruti collati ſunt cœcis, qui lucernam in manu tenent, qua prælucent aliis, ipſi autem in tenebris ambulant o); qualem fuiſſe quondam Doctorem *Aſai* Talmudiſtæ tradunt p), cumque his verbis perſtringunt: רב עזאי נאה דורש ולא נאה מקיים: *Rabbi Aſai pulchre docet, ſed non pulchre obſervat.* Heu, quanta labes, heu quanta turpitudo ex parte docentium eſt, imo eheu quantum detrimentum patiuntur Scholæ ac Reſpublicæ, ſi hoc quoque de Doctore ferendum eſt judicium: pulchre docet, ſed non pulchre obſervet. Sed quanta gloria, quantum decus docentibus oritur, imo quantus ſaluberrimus in diſcentes & rempublicam redundat fructus ſi de publico Doctore communi applauſu dicitur: pulchre docet, & pulchre obſervat. Si enim vita Doctoris, qualis GREGORII NAZIANZENI celebratur q), emicans fulgur eſt, verba & præcepta ejus erunt graviſſimum animos concutiens tonitru. *Homines* enim, ex LACTANTII r) judicio, *malunt exempla, quam verba, quæ loqui facile eſt, præſtare difficile.*

Huic autem, quam extuli Doctoris Directorisque pietati, ſecundo apud Hebræos juncta eſſe debebat ſolida eruditio, ſed rerum divinarum humanarumque cognitio, & quidem recte. Qui enim aliis hominibus ſolidioris eruditionis viam monſtrare vult, ipſum oportet hanc prius calcaſſe, feciſſe, imo perfeciſſe: Et quid alios ſcientia & artibus erudire intendit, ipſe prius omnibus

l) Cap. III. §. 17. p. 446. Part. IV. operis Miſchnii SURENHUSANI. m) Prov. I, 7. IX, 10. n) Matth. V, 14. o) in Cod. Hammaaloth p. 87. p) in Bereſchit Rahba §. 34. q) in ejus vita ſcripta a GREGORIO PRESBYTERO & præmiſſa illius operibus Lipſ. 1695. fol. r) de vera ſapientia Lib. IV. Cap. XXIII. p. 280. ed. Lugd. Bat. 1652. 8.

bus ſtudiorum artibus excultus eſſe debet. Μανικὸν γὰρ ἐςι, διδάσκειν ἃ ὀκ οἶσθα, inquit Plato s) cui accinit PINDARUS, t) dicens: Ἀγνωμὲν Doctori eſſe τὸ μὴ προμαθεῖν. Unde Hebræi u) Doctorem publicum חנות מיוזכת *officinam inſtructam mercatoriam*, vocarunt, intendentes, ut animus Doctoris tanta, tamque varia eruditarum mercium copia ſit repletus, ut omnis ad illam, tanquam bonarum artium mercaturam, proficiſcens, omnia ab eo mercari queat, quæ ex uſu ſuo eſſe ſibi videntur.

Uti vero omnis eruditio parum prodeſt, niſi acceſſerit prudentia, qua omnia in uſum, ordinem, certumque finem dirigantur: Sic quoque Hebræi hac Scholarum ſuarum moderatores præditos eſſe voluere, & quidem tali, qua poſſent accurate dignoſcere diſcipulorum ſuorum ingenia, & cuilibet pro ſuo captu & affectu talia proponere dogmata & præcepta, quæ aſſequi capax eſſet, quam prudentiam ab illis expreſſe requirit magnus illorum Doctor MOSES MAIMONIDES x). Et utinam omnes etiam Scholaſtici Doctores Chriſtiani, hanc in docendo prudentiam & accommodationem, hocque ingeniorum ſcrutinium obſervarent, & ex PETRO DE MONTIS, y) JOHANNE IMPERIALI, z) J. B. PORTA, a) JANO HUARTO, b) EDONE NEUHUSIO, c) ROBERTO BARCLAJO, d) NICOLAO FOLLINO e) SCIPIONE CLARAMONTIO f), aliisque haurirent, ſecundum hujus artis regulas diſcipulorum ſuorum animos probarent, in horum vires inquirerent, latitantesque affectus producerent, tunc ſane non tam multis Davis & ſemi-, ſed quid dico ſemi-vix quoad centeſimam partem ſic dictis eruditis ac inutilibus terræ ponderibus Eccleſia & Reſpublica laboraret; imo non tot egregia, aliis diſciplinis a natura dicata, ingenia, invita Minerva, ad plane illis contraria ſtudia abriperentur. Sane, ſi hoc ingeniorum ſcrutinium a Do-

O oo ooo o ctori-

s) in Alcibiade p. 19. Oper. Lugduni 1590. fol. edit. t) In Olympicis Ode VIII. p. 99. ed. Oxon. 1668. fol. u) in Codice Talmudico, Gittin fol. 67. x) הלכו״ת יסודי התורה ſed Conſtitutionibus. y) de fundamentis legis Cap. II. §. 17. p. 24. ed Franequeræ 1684. 4. z) ejus omnium rariorum librorum rariſſimo & eruditiſſimo libro, *de dignoſcendis hominibus* ed. Mediolani 1492. fol. a) hujus nempe *Muſæo phyſico*, edito cum Muſæo-Hiſtorico Venet. 1640. 4. b) puta ejus quatuor libris *de Humana Phyſiognomia*, cum lapidiſſimis figuris editis, Rothomagi, 1650. 8. c) ejus *ſcrutinio ingeniorum* ſub ÆSCHATII MAJORIS nomine prodiit, Jen. 1661. d) videlicet ejus *Theatro ingenii humani*, ed. Amſtelodami 1664. 12. e) nimirum ejus *Icone animorum*, ed. Frf. 1675. 8. f) hujus nempe *ſpeculo naturæ humanæ*, ed. Coloniæ 1649. 12.

ctoribus Scholaſticis exacte teneretur, major in Promotionibus Scholaſticis & Academicis, variis in locis, haberetur ſelectus, nec tot ſapientia vacui, ne dicam fatui, producerentur in ſacra & profana, ſæpiusque eminentiora, ſubſellia, imo adyta ipſa.

Sed ut in orbem, a quo fere deflexa erat, redeat mea Oratio, & hoc porro de Hebræorum Doctoribus gymnaſticis animadvertendum eſt, illos, ex judicio MAIMONIDIS g) proprio opere victum ſibi acquirere debuiſſe, eumque in finem illos oportuiſſe artem aliquam manuariam ſeu mechanicam aſſequi, ut inde ſibi proſpicere poſſent omnibus ad promovenda ſtudia, vitamque honeſte ducendam neceſſarie. Et iſtiusmodi artibus manuariis & opificiis dediti fuere magni ac celeberrimi Hebræorum Magiſtri: R. *Joſes* fuit pellio h); Artem ſutoriam exercuere R. *Chanina*, R. *Oſchaja* i), & R. *Johannes* k) & piſtoriam R. *Menachem* l); fabricæ ferrariæ autem operam navarunt R. *Iſaac*, & ſummus Scholæ Alexandrinæ Director R. *Elieſer* m). Si itaque exercitium technicæ artis ſummis Hebræorum Doctoribus non dedecori, ſed potius honori fuit, ſane vitio verti non poteſt Paulo Apoſtolo textura tentoriorum (Actor. XVIII, 3.) aut *contextura coriorum*, uti hanc in contumeliam S. Apoſtoli accepit anonymus ille Judæorum Doctor apud PHILIPPUM LIMBURGIUM n), quemadmodum etiam quidam Jeſuitarum perſtingere PHILIPPUM MELANCHTONEM, qui in juventute ſua *ἀρτόκοπον* egerit, & MARTINUM CHEMNITIUM, quod primam ſuam barbam pannis intexere fuerit coactus. Si hos veritatis Evangelicæ hoſtes non pudet, ſuum evehere BENEDICTUM BALDUINUM, quod in officina paterna ſutoria ſubula primum fuerit uſus, hanc autem dein feliciſſime commutaverit cum eruditiſſimo calamo, ex ejus *calceo antiquo & myſtico* o) ſatis eluceſcente; ſane & nos non erubeſcimus laudatos maximos Eccleſiæ noſtræ Theologos, oſtentare quoque univerſo mundo.

Sed

f) De *Conjectandis hominum moribus & latitantibus affectibus*, edit. Venetiis 1628. 4. g) de ſtudio legis, Cap. III. §. IX. pag. 13. editionis ſupra cit. h) Juchaſin fol. 43. i) Peſachim fol. 113. k) Juchaſin loc. cit. l) JULIUS BARTHOLOCCIUS in *Bibliotheca magna Rabbinica* Tom. I. p. 502. edit. Romæ V. Tomis fol. 1675. & an ſqq. m) Megilla fol. 26. n) in amica collatione de veritate Religionis Chriſtanæ, Reſp. III. Cap. II. p. 162. ed. Goudæ 1687. 4. o) edito Amſtolodami 1667. & Lidæ 1711. 12.

Sed me jam ſatis dixiſſe arbitror de Directorum noſtrorum qualitatibus, in illis deſideratis, adjungenda his ſunt adhuc paucis ſpecialiora, quæ illis in hoc munere incumbebant, officia. Primas inter hæc partes occupat ſedula ac accurata ephoria, tam in omnes ſubalternos docentes, quam diſcentes. In docentes, ut omni ſtudio implerent ſua munia, tam fideli juventutis inſtitutione, quam neceſſaria ſevera in immorigeros adhibita animadverſione. In diſcentes, ut ipſe Director illos quoque inſtrueret, viaque breviſſima, ad veræ ſapientiæ ſublimem perduceret arcem. Porro, illorum mores componeret, litesque & inſana inter illos exorta jurgia citiſſime reſtringeret, ne ex tali leviore concepta ſcintilla, major reviviſceret flamma, tandem in plura ora funeſto exitu ferenda. Nec his ſolum, ex Hebræorum monitis, munus Directoris abſolvitur; efflagitat hoc inſuper imitationem remiſſiorum ac langueſcentium diſcipulorum & majorem in diſcendo, induſtriam, vigorem, imo ardorem: & requirit, ex adverſa parte, debitam remunerationem diſcipulorum, qui omni ope, omnique animi alacritate connituntur, vincere ſapientia, virtute & pietate, alios ſuos commilitones.

Præter hæc enumerata tenebatur quoque Hebræorum Gymnaſiarcha ſingulis annis cum omnibus omnium claſſium diſcipulis ſolenne inire examen, idque duabus in anno vicibus, nempe in menſe *Adar*, ſeu Februario, & in menſe *Elul* ſeu Auguſto. Dabo hoc examen paucis, idque ex ipſo Talmudiſtarum p) explanatione, quæ hæc eſt: In quatuor Sabbathis menſium Adar & Elul omnes Scholæ vel Academiæ claſſes, coram Rectore, in elevato ſuggeſtu ſedente, congregantur, unus ex unaquaque claſſe diſcipulus recitat & exponit ſonora voce ea, quæ in elapſo ſemeſtri in hac claſſe fuere tractata, reliquis omnibus ejus condiſcipulis, inter hæc altiſſimum ſilentium habentibus. Facta autem hac recitatione, Rector unumquemque examinabat, & ſimul cuilibet dabat facultatem reſpondendi libere, ad mentem ſuam absque ullo timore declarandam. Abſoluta autem hac exploratione, Rector de omnibus ac ſingulis judicium publice ferebat, optimosque in literis præ aliis profectos, & laude & promotione mactabat, nullo neque parentum, neque divitiarum habito reſpectu. Optima ſane Gymnaſticorum examinum, promotionumque methodus, cujus ut inter Chriſtianos etiam ubique ſimilis haberetur ratio, optandum magis quam ſperandum erit, idque ob deteſtandam, & hinc inde altiſſimas radices agentem προσωποληψίαν.

 Noli-

p) in libro Juchaſin p. 124. 125.

Nolite autem, A.O. eo animum inducere, quaſi his ephoriæ & examinis laboribus expletis, Judæorum Gymnaſiarcha jam ex omni numero officio ſuo ſatisfeciſſet; Nondum. Præter exantlata etenim Gymnaſtica examina, etiam ei incumbebat, ſingulis annis, græcorum more, inſtruere & aperire literariam & gymnaſticam palæſtram, ſed indicere & diſponere ſolennem literariorum armorum collationem, quam hodie diſputationem vocamus, idque eum in finem, ut ſtudioſi, tanquam generoſi athlethæ, in hanc arenam, publice ducerentur, primatibus præſentarentur, animus illis adderetur, & ex ingreſſa, commiſſa, & denique finita docta hac contentione, judicium de illorum profectibus, virtute, animique magnitudine ferri, ſpesque de illis præterea concipi poſſet, optima.

Una adhuc, & quidem non ultima, licet ultimo tangitur, pars officii Rectoris Gymnaſtici reſtat, quam abſolvit ſeverior *diſciplina gymnaſtica*, ubi enim absque gravi diſciplina, nulla domus, nulla ſocietas, nulla civitas, imo nulla etiam florentiſſima Reſpublica ſarta tecta eſſe poteſt: ita quoque hac abſente, nullus ordo, nulla ſalus, nullumque Regimen Scholarum & Academiarum conſiſtit. Dantur etenim in cœtibus Scholaſticis & Academicis plurimi laſcivia diffluentes, ac tanta ferocitate imbuti adoleſcentes, ut more pullorum equinorum, ephipphia excutiant, frena laxant, capiſtra perrumpant, & ſic citato curſu, & interdum conglomerato agmine in profundam perniciem ruant. Horum itaque furor per ſuos Gymnaſticos Directores eſt retundendus; horum diſſoluta plane mens eſt iterum coarctanda; imo harum barbaro, interdum plusquam belluino, furori ac temeritati in tempore occurrendum eſt graviſſima diſciplina, nempe *carcere*, *flagellis*, & *excommunicatione*, tribus Scholaſticæ & Eccleſiaſticæ diſciplinæ apud antiquos Hebræos gradibus ac modis, præfectis Gymnaſticis & Eccleſiaſticis ſanctiſſime commiſſis, & ſeveriſſime quod eorundem irrogationem, demantatis. *Carcer*, primus adverſionis gradus erat, durior tamen quam in noſtris Academiis & Gymnaſiis. Siquidem carcer, cui immiſſi immorigeri apud Hebræos diſcipuli, locus erat non, uti apud nos, ſpatioſus, ſed anguſtus, altitudine ſtaturam corporis delinquentis non excedens, imo ita in arctius coactus, ut huic traditus in eo neque ſe movere, neque cubare poſſet, uti hanc Hebræorum cuſtodiam Academicam pluribus depingit Clariſſ. CAMPEJUS VITRINGA q). Carceris pœnam excipiebat *flagellatio*, facta vel virgis, vel loris vel bacillis; dura equidem non

q) in Archi-Synagogo p. 370. ed. cit.

non tamen, uti apud Romanos, infamis caſtigatio, quia, uti ex *Talmude* r) informamur, eadem hac pœna affecti fuere ipſi Hebræorum Doctores, inconſiderato gradu legem tranſilientes; Et cum S. Apoſtolus Paulus quem jam ante converſionem ſuam Judæi Doctorum ſuorum numero addiderant, ab illis pro tali legum patriarum transgreſſore haberetur, ideo etiam in illorum Synagogis, vice plus ſimplici, in eum hæc gravior flagellationis pœna nonſolum ſancita, verum etiam ab eo ſumpta eſt, uti ex ejus Epiſtolis, Apoſtolorumque Analibus, ſeu Actis, unicuique conſtat. Hodierni Judæi eodem hoc pœnæ genere, in Synagogis ſuis quoque plectunt legum ſuarum pertinaces temeratores, idque tanto rigore, ut ad hunc evitandum, hujus flagellationis damnati rei, interdum ipſa judaica caſtra deſerant, exemplo illius infelicis & Athæi Judæi Luſitani URIELIS a COSTA, uti conſtat ex ejus *exemplari humanæ vitæ* s). Reſtat ultima & quidem graviſſima Synagogica pœna, nempe *Excommunicatio*, ſeu excluſio a publico cœtu, quæ quidem aliquo modo, cum noſtra Academica relegatione conferri poteſt, hanc tamen gravitate ſua longe vincit, uti hoc ex ſpecialioribus eruditorum ſcriptis t) ſatis ſuperque liquet. Et ad idem hoc excommunicationis graviſſimæ ſupplicium raptus fuit quoque quondam perincioſus ille Atheus BENEDICTUS SPINOSA, idque in Synagoga Amſtelodamenſi Luſitanorum Judæorum; quamque pœnam adeo graviter, & cum ſummo animi cruciatu tulit, ut inde primo in deſperationis gyrum, & ex hoc in infeliciſſimum Naturaliſmi Labyrinthum, imo denique in horrendum Atheiſmi abyſſum huicque junctum barathrum æternum ſeſe præcipitem dederit, uti hæc Hagæ Comitum accepi ex ore ejus perpetui hoſpitis *Spuyckii*, Eccleſiæ quondam meæ Haganæ Senioris.

Verum, tempus jam erit, Optimi Auditores, ut ex Hebræorum Gymnaſiis tandem mente noſtra etiam deſcendamus in hanc noſtram Caſimirianam, & miſeris illorum Doctoribus, oculos noſtros convertamus potius in præſentem magnificum & ſumme Reverendum Gymnaſii hujus Directorem, Domiminum ALBERTUM MENONEM VERPOORTENNIUM, S. Theologiæ

r) Cod: Mœd Caton Cap. III fol. 17. a. t) p. 350. qui lectu digniſſimum *exemplar humanæ vitæ* inſeruit ſupra laudatus PHIL. LIMBORGIUS de veritate Chriſtianæ Religionis operi. t) præcipue H. OPITII Diſſ. rt. de Communicationis ritu apud antiquos Hebræos edit. Kiloni 1680. 4. JOH. GEORGII BINDRIM tractatu de gradibus excommunicationis Judæis olim receptis, ev. Jenæ 1670. 4. & DANZII noſtri præmiſſæ Diſſert. de Excommunicationis ritu.

Doctorem, ac hucusque Eccleſiarum noſtrarum Neoſtadenſium Ephorum vigilantiſſimum & fideliſſimum, virum, de quo ſibi illuſtre hoc Athenæum eo magis gratulari poterit, quia omnes quas in Hebræorum Directoribus jam vidimus, egregiæ virtutes ac infucata pietas, in illo uno, tanquam virtutis ac eruditionis centro, amœniſſimo nexu concurrunt, illumque ideo ad ſummum hunc, quem jam occupo, Gymnaſii noſtri ſuggeſtum evehunt.

Euge! itaque, ſumme Reverende & amantiſſime vir, conſcende bonis avibus fauſtoque pede hanc, quam Tibi jam aperio, novam cathedram & dexteram Tuam dextram junge meæ dextræ, imo accipe, quam Tibi ex toto animo do, fidem collegialem, & qua Te ſimul excipio antiquam & gratulabundam acclamationem: *Feliciter! Feliciter* u). Ruentem TE itaque in amplexus meos, in nomine Summi ac TRINUNUS DEI, imo Auctoritate Sereniſſimorum ac Clementiſſimorum noſtrorum Ducum & Principum, Domini JOHANNIS ERNESTI, Domini ERNESTI LUDOVICI, & Domini FRIDERICI, Ducum Saxoniæ, reliqua, TE inquam vocatum huc illuſtris hujus Academici Gymnaſii Directorem, ac S. S. Theologiæ publicum Profeſſorem, in hoc ampliſſimum munus immitto & induco, TE in eodem ſolenniſſime confirmo, eumque in finem TIBI hiſce publice primum trado gymnaſi noſtri Dyptichon, ſeu barbara voce *Matriculam*, idque ex ea ratione, ut nomina ſtudioſorum, qui ad limpidas caſtalidasque muſarum noſtrarum aquas occurrunt, huic inſerere, inſertos autem contra quosvis malignorum hominum inſultus defendere, ac omnia Gymnaſii noſtri Privilegiorum participes facere velis; quod ſi vero hac protectione ac Privilegiis ſe ipſos indignos fecerint flagitiis, pertinaci inobedientia ac perdicta vita, horum nomina, nigra tabula nigroque lapillo digna, ex hoc albo iterum deleas, eosque ut Gymnaſii ac urbis fœdiſſima purgamenta ejicias.

Ma-

u) De hac antiqua gratulandi ac beneprecandi formula videatur SUETONIUS in Tiberio Claudio Cæſare Cap. VII. p. 512 edit. Lugd. Bat. 1656. 8. FLORUS Rerum Romanar. Lib. III. Cap. III. p. 261. ed. Amſtel. 1674. 8. JUVENALIS Lib. I. Satyr. p. 47. edit. Lugd. Batav. 1664. 8. JUSTUS LIPSIUS Electorum Lib. II. Cap. X. p. 787. Tom. I. Oper. Veſatiæ 1675. 8., edit. BARNABAS PRISSONIUS de formulis Solennibus Pop. Rom. Lib. VIII. p. 719. Cl. Frf. 1629. 4. & denique SAMUEL PITISCUS in Lexico Antiquit. Roman. Tom. I. p. 768. ed. Leovardiæ 1713. fol.

Matriculæ TIBI traditæ jungo *Sigillum* noſtri Gymnaſii, hocque ita fidei ac cuſtodiæ TUÆ committo, ut eo utaris nonſolum in ſignandis literis, Programmatibus, aliisque Documentis Gymnaſii, verum etiam in corroborandis publicis teſtimoniis, imo & denique in majus laborum ac diligentiæ incitamentum, ut exemplo Chriſti in Synagoga docentis ac diſputantis, quem ſigillum hoc exhibet, etiam TE in Synagoga hæc literaria, & docendo & diſputando frequentem & indefeſſum exhibeas. Et quemadmodum apud antiquos Hebræos, in ſolenni inauguratione ſummi Academiæ & Gymnaſii Directoris ei dabatur *clavis* x) in ſignum poteſtatis, ſic quoque Tibi hiſce offero claves, non quidem regni cœlorum, quos Chriſtus concredidit Petro y) & quas ſibi ſoli vindicabat impia Phariſæorum ſecta z), ſed tartari potius ſeu loci pœnarum, carceris inquam noſtri gymnaſtici, ut hujus fores ferocibus, laſcivis, luxurioſis, ſeque vario ſcelere polluentibus civibus pandas, hosque in hunc detruſos, huic tamdiu incluſos teneas, donec correctione hac, tanquam medicina, a perdita vita & luxuria, ad meliorem frugem reducantur, recluſionemque hujus ergaſtuli Academici demum mereantur. Sed ne unquam, ſuaviſſime Collega, rigidiorem hanc cenſuram ac vindicatam ab aliquo ſumas, ſed potius cives noſtros flexiles, induſtrios, virtutique ac pietati ſemper deditos invenias, & ſimul pacato, & ex omni parte felici, Gymnaſii noſtri regimine fruaris, ex tota mente voveo. Vos autem reliqui honoratiſſimi hujus Gymnaſii Profeſſores & amantiſſimi Collegæ, humaniſſime rogo, ſerioque adhortor, velitis hunc novum noſtrum exoptatiſſimum Collegam, mecum nonſolum collegiali amicitiæ amplexu excipere, verum etiam pro veſtro ראש הכנסת, ſeu capite veſtri concilii, agnoſcere, venerari, & quod etiam membrorum eſt, veſtros labores, ad hujus capitis veſtri nutum ſumma ope dirigere.

Et vos quoque dilectisſimos hujus Athenæi alumnos blande compello, ſevereque admoneo, ut veſtro huic Domino Directori ac Doctori exhibeatis ſemper debitam reverentiam, promptisſimum obſequium, flexilem ſemper ad omnia bona animum, & tam flagrantem diſcendi cupiditatem, ut ad ejus, tanquam Gamalielis veſtri, pedes frequentes confluatis, hisque compoſito animo asſidentes, ex ejus facundisſimo ore, tanquam limpidisſimo fonte, hianti mente hauriatis candidisſimam veræ ſapientiæ lympham. Tunc Deum habebitis pro-

x) Vid. URSINI Antiquit. Academicæ Cap. VII. p. 171. ſqq. y) Matth. XVI, 19. z) Luc. XI. 52.

propitium, Spiritum S. vos inhabitantem, illuminantem, ac in omnem veritatem ducentem; imo tandem, reportabitis largisſimam ſtudiorum veſtrorum meſſem, nempe honorem, gloriam vitamque æternam.

Quod ut fiat, inſuperque *Sereniſſimi* ac *Clementiſſimi* noſtri PATRIÆ PATRES, horumque etiam præſentes PORPHYROGENITI PRINCIPES, una cum univerſa potentisſima ac ſublimi SAXONICA DOMO, perpetuo flore, interrupta altioremque indies gradum aſcendente gloria, ac perenni denique ſalute gaudeant, ab ipſo ſalutis fonte, ſupplicibus votis contendo, ejusque gratiæ protectioni & ductui, noſtram eccleſiam, noſtram Rempublicam, noſtram urbem, & illuſtrem hanc noſtram Muſarum ſedem committo, commendo, ac erecta fiducia trado.

F I N I S.

INDEX I.

INDEX I.
DICTORUM S. SCRIPTURÆ,

QUÆ

IN HOC OPERE VEL CITANTUR ET EXPLICANTUR, VEL A CORRUPTELIS ADVERSARIORUM VINDICANTUR.

Geneſ. I,	1.	10
	2.	305. 386. 727
	3.	850
	6. 7.	125
	9.	386. 725
	11. 12.	386
	18.	181
	20. 21.	799
	24.	ibid.
	26.	10. 737 *d.*
	28.	180
	29.	785
	31.	126. 741
II,	1.	100
	2.	10
	4.	75. 396
	8.	34
	10.	ibid.
	15. 16.	209
	16. 17.	785
	17.	180. 738. *e*
	18.	180
	27.	10
III,	1.	288
	2. 3.	785
	9.	1048
	16.	182
	21.	118
	24.	705
Geneſ. IV,	7.	168. 194
	10.	120. 1123
	14. 15.	510. ſq.
	15.	507
	18.	722
	26.	738. *e* 1200
V,	2.	10. 180
	21. ſqq.	728
VI,	5.	844
	12.	866
VIII,	1.	386
	21.	327. 844
	22.	785
IX,	2. 5.	795
	3.	786
	5. 6.	1023
	11.	58
	15.	ibid.
	26. 27.	297
	27.	10. 11. 703. 740. *g* 776
X,	8. 9.	19
	14.	303
	23.	99
XI,	4.	738. *e*
	7.	10
	17.	1024
XII,	3.	714
	5.	17. 18. 264. 664
XIII,	3.	132

Geneſis XIII,	8.	103
	11.	37
	12.	739.*c*
	17.	216
XIV,	22.	839
XV,	4.	360.880
	13.	32
	13.16.	222
	16.	785
	17.	741.*b*
XVI,	1.2.	153
	1.3.	710
	1.15.	540
	5.	72
	8.	60
XVII,	1.2.	153
	1.3.	710
	7.9.	771
	12.	256
	13.14.	185
	15.	49
	20.	985
	22.	713
XVIII,	1	719
	2.	718
	3.	717.719
	5.6.7.	222
	10.13.	719
	11.	118.966
	12.	10
	15.	28
XIX,	15.	57
	26.	381
	27.	68
	33.35.	102
XX,	12.	786
	13.	403
	18.	739
Geneſis XXI,	23.	664
XXII,	2. ſqq.	786
	6.	62
	11.	364
	11.13.	365
	14.	387
XXIII,	2.	72
	15.16.	222
XXIV.	1.	165
XXV,	8.	209.229
	11.	118
	12. ſqq.	540
	23.	880
XXVI,	3.	ib.
	5.	165
	20.	216
XXVIII,	13.	ib.
	15.	28
XXX,	14.	215
	16.	183
	18.	722
	39.	217
	42.	11
XXXI,	13.	733.771
	47.	9
	48.	387
	50.	183
XXXII,	3.5.20.	704
	7.	28
	11.	68
	29.	766
XXXIII,	18.	964
XXXIV,	14 ſqq.	300
XXXV,	2.	665
	10.	766
	11.	880
XXXVI,	31.	215
	35.	146

Gen.

Gen. XXXVII, 32. 39
XXXVIII, 10. 56
11. 216
14. 37
15. ibid.
25. 38. 39
26. 38. 447
29. 1040
XXXIX, 8. 141
19. 216
XLI, 8. 1206
XLIII, 8. 164
XLIV, 12. 178
33. 813
XLV, 6. 19
26. ſq. 206. 710
27. 431
XLVI, 2. 766
4. 704. 715
6. 10
26. 880
27. 707. 748. g
36. 813
XLVIII, 16. 722. 733. 735
17. 18. 735
XLIX, 3. 1063
9. 39
10. 30. 775. 902
22. 57
33. 99
L, 35. 164
Exodus I, 5. 880
22. 302
II, 4. 491
5. 264
12. 59. 170
III, 2. 306. 381. 423. 708
720. 733
4. 72. 733
Exodus III, 5. 163
10. ſqq. 304
12. 964
13. 216. 1101
IV. 6. 1066
11. 385
12. 13. 28. 304
19. 640
20. 10
22. 396. 776
24. 152
V. 22. 8
23. 8. 216
VI. 4. 108
7. 8. 100
28. 318
VII, 4. 652
11. 1206
VIII, 13. 797
18. 382
19. ib.
22. 813
IX, 6. 19. 321
X, 2. 873
XI, 34. 360. 423
XII, 2. 740. 906
6. 907
11. 722
12. 122. 724. 730. 734
14. 17. 25. ſqq. 900
19. 178
22. 223
37. 306. 747
38. 43. ſqq. 300
40. 10
42. 771
43. ſqq. 295
43. 44. 48. 902

Exodus XII, 48. 256
49. 902
XIII, 2. 5. 8. 900
11. 901
14. 900
21. 724. ſq.
XIV, 16. 22. 288
19. 20. 304
31. 320
XV, 1. 111
3. 129
16. 28
17. 703
26. 88
XVI, 7. 703
7. 10. ibid.
10. ibid.
25. 116
33. 955. 947
XVII, 3. 6. 289
6. 288
7. 703
15. 906
XVIII, 22. 131. 139
XIX, 1. 256. 739. 740
1. 10. 11. 14. 289
4. 5. 6. 293
5. 6. 738
6. 10. 14. 293
8. 333. 436. 738
9. 289. 308. 321. 323.
333. 335. 370. ſq.
390. ſq. 394. 426
9. 19. 389
10. 267. 294. 298. 306.
670
10. 14. 292. 669
10. 11. 14. 15. 750
Exod. XIX, 12. 13. 21. 22. 745
16. 349. 744
16. 18. 19. 746
16. 20. 336
17. 167. 344. 361. 381
18. 378. 703
19. 267. 354. 390
20. 256
21. 349
XX, 1. 324. 325. 377. 378
1. ſqq. 289
2. 214. 329. 330. 335.
328
5. 175. 894
9. 208
10. 614
11. 786
14. 56
15. 307. 316. 326. 349.
361. 424
15. 16. 17. 18. 338
15. 18. 424
15. 16. 19. 383
16. 308. 335. 338. 394.
746. 749
18. 748
19. 335. 390
20. 53
21. 785
XXI, 1. 179
6. 88. 785
10. 183. ſq.
14. 85. ſq.
23. 59. 572
30. 869
XXII, 2. 85
6. 223
9. 56

Exod. XXII,	11.	56
	12.	122
	20.	676
	22.	223
	28.	45
XXIII,	7.	8. 221
	13.	149
	14. ſqq.	780
	14. 16. 19.	778
	15.	760
	16.	753. 765
	17. ſqq.	967
	20. ſqq.	304. 727. 734
	20. 21.	721
	21.	289. 382. 722. 733
	24.	297
	25.	722
XXIV,	1.	382. 727. 730
	5.	10
	7.	220
	8.	224. 267. ſq.
	11.	10. 112
	16.	425. 436. 705. 707
	16. 17.	703
	17.	424. 427. 711
	18.	424. 707. 708
	22.	65
XXV,	8.	209. 712. 713. 715
	9.	209
	11.	114
	22.	318
XXVI,	1.	944
	4.	658
	16. 18.	943
	33.	944
	34.	946
	36.	942
	37.	ibid.
Exod. XXVII,	1. ſqq.	785
	12.	954
	19.	944
	20. 21.	985
	21.	771
XXVIII,	1.	971
	3. ſqq.	919
	3. 41.	291
	29. 36.	860
	30.	861
XXIX,	1. 4.	291
	1. 33. 44.	ibid.
	10. 15.	857
	29. 30.	919
	34.	791
	36. ſq.	291
	40.	986
	42.	771
	45.	705
	46.	715. 739 ſ
XXX,	6.	949
	7.	981. 985
	8. 10.	771
	10.	960
	19.	268
	21.	771
	30.	291
	32.	170
	34.	979
XXXI.	3.	86
	6.	88
	14.	86
	16.	86. 771
	17.	574
XXXII,	1.	653
	1. ſqq.	702
	4.	652. 653
	16.	744

Exod. XXXII,	25.	192
	34.	720.722.734
XXXIII,	2. 3.	720
	10.	373
	12.	720
	14.	720.734
	18.	704.705
	20.	212.430.706.724.735
XXXIV.	1.	177
	3.	740
	6.9.	708
	7.	175.887.894.1010
	9.	721
	22. ſqq.	778
	23.24.	967
	24.	753
	27.	153.293
XXXV.	2.	265
	22.	50
	25.	209
XXXVI,	6.	177
	6.7.	209
XXXVIII,	8.	416.773
	21.	715
	21. ſq.	291
	38.	975
XXXIX,	42.	88
XL,	8.	942
	9.10.11.	291
	12.	971
	12. 13.	291
	15.	771
	19.	177
	34.	703
	34. ſqq.	749
	34.45.	424
	35.	704

Levit. I,	4.	216
	9.13.	126
	16.	949
	17.	126
II,	2.	ibid.
III,	9.	1003
	13.	771
IV,	2.	1022
	12.21.	1023
	18.25.	1004
	22.	103. ſq.
VI,	11.	771
	13.	986
	23.	791
	30.	1023
VII,	9.	791
	24.	805
	36.	771
VIII,	2.	702
	17.	791
	30.	291
IX,	4.	426.702.709
	4.6 23.	703
	7.	702.861
	23.	720
	23 24.	721
	24	423.703.708
X,	1. ſqq.	774
	10.	626
XI,	2.	796
	4.	798
	6.	18
	9.	113
	9.10.	800
	11.	805
	15.	279
	20. ſqq.	799
	29.	798

Levit. XI,	31.	964
	33.	237
	41.	113
	42.	204
	43.	231
	44.	232
	46.	798
XIII,	3.	152
	10. 11.	1071
	13.	16. 204
	47.	1060
	52. 55.	791
XIV,	8. 47.	290
	33.	1060
XV,	5.	237
	8. 10, 26.	723
	9.	177
	16.	268. 715
	18.	291
	31.	716
XVI,	2.	423. 955. 961
	3.	952
	4.	965
	5.	1019
	6. 11.	1007
	9.	906
	11.	14. 965
	12. 13.	969. 993
	15.	997
	16.	716
	17.	864
	20.	22
	21.	1002
	24. 26.	276
	26.	1002
	29.	956
	29. 34.	861
	30.	989
Levit. XVI,	3. ſqq.	760. 786
	7.	778
	11.	216. 857
XVIII,	3.	297
	5.	63. 86. 168. 572
	6.	183
XIX,	3.	86. 101
	5.	127
	6.	976
	8.	61
	13.	101
	17.	74
	18.	60. 61
	29.	201
	33.	676
XX,	20. ſq.	858
	23.	297
	25.	590
XXII,	1. 2. 3.	402
	5.	673
	6.	1058
	8.	971
	17. 18.	868
	20.	1059
XXIII,	2. 4. 9. ſqq.	778
	3.	573
	4.	780. 782
	5. ſqq.	900
	10.	753
	14.	ibid.
	14. 21. 31. 41.	772
	15.	739. 752
	16.	753
	17.	84. 735. 761.
	18.	752. 761
	18. 19. 10.	760
	21.	762
	27.	741

Levit.

Lev. XXIII,	36.	733
XXIV,	2. 3.	985
	17.	522
	21.	59
XXV,	5.	1064
	6.	807
	11.	715
	17.	206
	40.	785
XXVI,	11. 12.	715. 741. *b*
XXVI,	30.	188. 189
	28.	618
Numer. I,	47. 49.	1007
III,	6.	971
	38.	914
IV,	3.	416. 417. 773
	20.	215
	22.	103
	23.	416. 774
V,	3.	716. 740. *g*
	14.	177
	15.	1009
	18.	190
VI,	7.	403
VII,	8. 9.	319
	24.	417
VIII,	7. 21.	290
	9.	471
IX,	2. ſqq.	900
	10.	771
	14.	902
X,	2.	723
	8.	771
	10.	762
	35.	713. 715
XI,	4. ſqq.	652
	6.	131
	12.	839
Numer. XI,	15.	726
	16.	131
	17.	ibid.
	18.	290
	25.	348
	26.	131
XII,	3.	177
	6.	360
	7.	390. 749. 954
	7. 8.	397
	8.	370. 383
	9. 10.	1082
	10.	1066
	15.	491
XIV,	10.	703
	10. 21.	ibid.
	12.	114
	18.	887. 894
	22.	114
	34.	33
	42	704
XV,	14. ſqq.	669
	15.	266
	21. 23.	771
	24.	46
	30.	215
	30. 31.	108
	31.	109. 213
	38.	771
XVI,	3.	704. 740. *g*
	9.	971
	9. 10.	914
	15.	10
	19.	703
XVIII,	2.	971
	3.	914
	4.	1002

Numer.

Num. XVIII, 7. 914
8. 721
23. 771
28. 108
XIX. 5. 791
10 21. 290
XX, 6. 703
16. 734 919
17. 439
17. 19. 81
20. 949
XXI, 14. 205
XXII, 5. ſqq. 729
7. 146
8. 12. 132, 133
XXIII, 1. 42
9, 540
XXIV, 6. 87
7. 176
17. 789
XXV, 14. 37
15. 84
XXVII, 5. ſqq. 395
XXVIII, 3. ſqq. 975
5. 7. 986
11. 672. 783
16. ſqq. 900
27--30. 760
XXIX, 39. 783
XXX, 3. 184
XXXI, 14. 50
23. 292
24. 290
49. 50
50. 50. 55
XXXV, 7. 19
17. ſqq. 786
29. 771

Deuteron. I, 13. 15. 183
II, 23. 303
31. 724
34. 966
IV, 4 108 387
5. 81
9. 203. 204. 394
9. 12. 15. 36. 335
10. ibid.
10. 12. 33. 36 307
11. 748
12. 322. 323. 333. 378
13. 333
13. 14. 15. 586
13. 23. 293
19. 10
24. 118. 427
25. 224
33. 335. 380
34. 222
37. 721
39. 430. 708
44. 194
V. 1. 202
1, 2. 293
3. 4. 308
4. 19 333. 335
4 19. 20. 21. 335. 745
5. 306. 322. 373. 750
9. 894
14. 614
15. 574
16. 54
19. 332. 336. 351. 749
20. 308. 338 361 378.
746. 748
21. 328. 333. 334 703
21. 23. 33. 316. 745

Deut. V,	21. 23. 24.	321	*Deut.* XIV,	26.	180 767. 784
	22.	39. 329. 338. 424	XVI,	1. ſqq.	760. 900
	23.	322. 323. 333. 748		3.	765. 900. 903
	25.	749		8.	737
	30.	180		9.	739. 770
VI,	4.	6. 55. 189		10.	770
	7.	8. 10		11. 14.	786
	21.	204. 205. 734		12.	763. 765
VII,	2.	50		14. 17.	767
	2. 26.	624		16.	760. 780
	3.	659		17.	785
	11.	162		22.	807
	20.	1058	XVII,	3.	110
	6.	738		6.	211
VIII,	3.	32. 183		10.	157
IX,	5.	785		13.	118
	9. 11. 15.	293		15.	45. 178
X,	8. 9.	1007		16.	166
	12.	175	XVIII,	1. 2.	721
XI,	8.	205		15.	312. 339
	14.	722		15. 18. 19.	309. 311. 313. 749
	18.	194	XIX,	14.	67
	19.	202. 203		15.	57
	21.	33. 108		19. 21.	522
XII,	4. 5. 13.	759	XX,	20.	602
	7.	74	XXI,	4.	195
	11.	740. g		5.	1087
	12.	18. 19		23.	122. 157. 262
	18.	767. 784	XXII,	4.	189 ſq.
XIII,	4.	118		7.	54. 74. 83
	5.	6		9.	290
	6.	2. 68		29.	96
	8.	8	XXIII,	2.	341. 343
	11.	149		4.	96
	17.	155	XXIIII,	10.	51
XIV,	1.	330. 391		18.	291
	4.	786		25.	190
	8.	798	XXXIV,	1.	57. 96
	21.	805	XXXV,	1. 2. 3.	97. 291
	23. 24. 26.	760			

Deut. XXXV,	8.	1059. 1082 1090
	13.	71
	14.	101
	16.	175
XXV,	2.	809
	2. 3.	197
	5. ſqq.	659
	16.	211
XXVI,	8.	1085
	11.	767
XXVII,	7,	760.784
	7. 11.	767
XXVIII,	1.	355
	26.	797
	57.	169
	58.	197
XXIX,	9.	ibid.
	19. 20.	202
XXX,	3.	716
	6.	1177
XXXI,	3	89
	7.	49
	16.	107.109
	21.	1086
	26.	947.948
XXXII,	2.	195
	5. 6.	210
	6. 18.	726
	36.	16
	39.	89. 111. 724
	49.	724 ſq.
XXXIII	2.	167
	4.	207
	6.	107. 164
	9.	256
	16.	703
	21.	225
	23.	48
	26.	61
Deut. XXXIV,	1. ſqq.	603
XXXIV,	5. 6 28.	225
	6.	118
Joſua I,	2. 7.	397
	7.	163
	8.	214
	18.	163
II,	6.	966
	10.	40. 288
	18.	40
IV,	23.	288
V,	1.	33. 40
	5.	256
	11.	754
	13.	360
VIII,	30.	111
XIII,	6.	1019
XIV,	1.	48
	2.	1019
XV,	34.	37
	35.	151
XIX,	35.	ibid.
XXIV,	12.	1058
	14.	336. 778
Judic. I,	8.	966
III,	18.	971
IV,	14.	724
V,	2.	192
	23.	625
	27.	182
	31.	177
VI,	13.	704
	19.	786
	21.	707
VIII,	30.	880
XI,	27.	386
XIII,	5. 14.	381
	15. ſqq.	786
	20.	707

Judic. XV,	18.	303
	26.	288
XVI,	2.	301
	17. 19.	381
	21.	490
XVIII,	7.	738
XX,	16.	1009
Ruth I,	1.	73
	18.	650
III,	17.	34
1. *Sam.* I,	15.	710
	22.	785
II,	6.	230
	22.	416. 773
	36.	1064
III,	3.	984
	4. 6. 8.	360
VI,	19.	774
VII,	1.	291
	12. ſqq.	786
IX,	17.	738
X,	27.	60
XI,	1.	ibid.
	36.	1063
XII,	7.	218
XIV,	6.	303
XVI,	2. ſqq.	786
	18.	34
XVII,	26.	36. 303
	36.	169
	44.	797
XX,	25.	971
XXI,	6.	84
	7.	85. 591
XXII,	17.	164
XXV,	29.	118
XXVI,	20. 24.	1023
XXXI,	4.	303
2. *Sam.* I,	20.	169
III,	27.	163
	29.	177
	39.	46. 133
VI,	6 ſqq.	774
VII,	5. 6. 7.	ibid.
	14.	868
XI,	2.	69
	3. 4.	ibid.
	4.	246. 292
	15.	164
XV,	6.	490
XVI,	11.	880
	23.	400
XVIII,	14.	490
	15.	ibid.
	33.	888
XIX,	20.	1009
XX,	4. 5.	163
XXII,	22.	25
XXIV,	17.	1009
1. *Reg.* I,	1. 2. 3. 4.	95
	15.	96
II,	5.	163
	32.	ibid.
III,	4.	42
IV,	33.	1178
V,	14.	185
	29.	163. 660
VI,	1.	17
	20.	943
VII,	2.	1086
	6.	20
	49.	703
VIII,	9.	946
	10. 11.	360. 749
	11.	703
	19.	714. 880

1. *Reg.* VIII,	27.	345
	28.	94
IX,	22.	660
X,	2.	949
XI,	7.	104. 111
	22.	263
XII,	7.	104
	18.	177
	32.	782
XIII,	31.	964
XIV,	15.	87
	24.	291
XV,	12.	ibid.
	23.	177
XVII,	1.	135
XVIII,	19. ſqq.	786
	38.	707
XIX,	11.	145. 382
XX,	25.	206
XXII,	47.	291
2. *Reg.* I,	14.	1023
II,	15.	50
	24.	42
III,	15.	409
V,	7.	1089
	14.	234
VI,	15.	318
VIII,	2.	959
X,	20.	737
XV,	5.	103. 38
XVI,	3.	188
XVII,	24.	265
	25. ſqq.	658
	30. 31.	187
XIX,	17.	288
XXI,	8.	397
XXII,	1.	547
	14.	40
XXIII,	31. 36.	547
2. *Reg.* XXIV,	8.	547
	10 ſqq.	538
	16.	224
	17.	43
	18.	547
XXV,	1. ſqq.	538
	8.	114
	18.	920
	30.	177
1. *Chron.* II,	55.	204
III,	15.	42
	17.	43
IV,	5.	70
VII,	20. ſqq.	230
	27.	40
XII,	32.	183
XXIII,	13.	915
XXVI,	4.	416
	5.	908
	11. 19.	294
XXVII,	1.	185
XXVIII,	2.	738. c
	11.	714
	11. 19.	ibid.
XXIX,	23.	1041
2. *Chron.* II,	17.	263
III,	17.	43
V,	10.	946
	14.	703. 707
VI,	9.	880
	18.	345
	21.	738. c
	41. ſq.	714
VII,	1.	ibid.
	1. 3.	707
	9.	737
XIV,	10.	738
XXI,	3.	42

2. *Chron.* XXIV,	25.	114
XXV,	14.	130
XXVI,	16.	177
	18.	291
XXVII,	21.	138
XXVIII,	23.	130
XXIX,	7.	984
	19.	291
XXX,	10.	901
	16.	900
XXXV,	3.	948
	23.	177
XXXVI,	12.	43
	14.	918
Eſra I,	8. ſqq.	588
II,	2. ſqq.	ibid.
IV,	1.	421
	2.	631
VII,	6. ſqq.	538
X,	2.	41
	8.	625
Nehem. I,	3.	894
	20.	9
II,	10.	421. 429
III,	33.	421
IV,	1. ſqq.	ibid.
VI,	1. ſqq.	ibid.
VIII,	18.	737
Eſther I,	2.	966
	10.	73
	16. ſq.	1009
	20.	9
II,	7.	964
	11.	41
III,	2.	403
	5.	47
VIII,	9.	9
	17.	660
X,	3.	41
Jobus II,	4.	896
III,	2.	174
	10.	722
V,	7.	214
	21.	882
	24.	180. 182. 202
VI,	13.	180
VII,	1.	416. 418. 774
IX,	8.	385
XII,	17.	15
XIV,	4.	735
	14.	418. 774
XV,	16.	114
XVIII,	19.	78
XIX,	2.	168
XX,	22.	114
XXII,	16.	93. 227
	28. ſqq.	135
XXIII,	24.	1027
XXV,	3.	227
XXVIII,	12.	225
	13.	100
	17.	76. 177
	26.	723
XXIX,	4.	164
XXX,	25.	723
XXXI,	7.	868
	28.	1009
XXXVI,	16.	219
XXXVII,	5.	326
	21.	1065
Pſalm. I,	1. 6.	866
	3.	221
II,	7.	13. 386. 726. 776. 860. 878
	8.	13
IV,	7.	466
V,	2.	723
	5.	56. 1027
VIII,	6.	177

Pſ. VIII,	8.	797
X.	8.	8
	16.	1096
XI,	1.	1124
XIII,	3.	1064
XIV,	8.	844
XVI,	10.	908
XVII,	3.	69
XVIII,	28.	25
XIX,	8.	328
	13.	49
	14.	ibid.
XXI,	5.	13
	20.	168
	31. 32.	98
XXII,	7.	841
XXIV,	4.	168
XXV,	7.	1008
XXVI,	2.	96
XXIX,	4.	329
	4. 5.	319
	7.	747
	8.	294
	9.	327. 704
	11.	327
XXXIII,	5.	80
	7.	140
	9.	385
	14.	465
XXXIV,	4.	192
	15.	211
XXXVI,	9.	49. 80
XXXIX,	3.	725
	4.	723
	5.	159
	12.	296
XL,	7-9.	1014
	9.	893. 1015
	13.	67
Pſ. XLI,	6.	8
XLII,	3.	8. 289
	9.	367
XLIII,	1.	97
	3.	367
XLV,	6.	205
	8.	348
	11.	78
XLVI,	3.	229
	11. 13.	182
	18.	52
XLVII,	6.	731. 879
XLIX,	2.	869
	7.	870
	8. 9.	830. 886
L,	2.	714
	4.	195
	10. 13.	127
	16.	77
	20.	215
	23.	8
LI,	3. 4.	1010
	4.	1009
	7.	844. 866. 1009
LII,	3.	8
	12.	325. 964
LIII,	4.	844
LVI.	1.	38
LX,	21.	25
LXII,	12.	378
LLVI,	18.	52
LXVIII,	7.	174
	8.	381
	9. 10.	288
	12.	326
	34.	345
LXIX,	2. 3. 4.	812
	3.	1024

Pſalm.

Pſ. LXIX,	5.	1022	Pſ. XCIII,	1.	1182
	27.	1009	XCIV,	9.	385
LXXI,	6.	ibid.		16.	225
LXXII,	5.	32		21.	1023
	14.	1023	XCV,	7.	27. 386
	16.	109		10.	32
	17.	30. 32. 36	XCVII,	1.	1069
LXXIV,	2.	740. g		2.	71. 345
	11.	160	XCIX,	6.	71
LXXVIII,	15. 16.	288	C,	1.	8
	38.	197. 809	CI,	7.	198
	43.	873	CII,	28.	180
	54.	294	CIII,	17.	80
LXXX,	6.	20	CIV,	3.	345
	14.	13. 205		15.	212
LXXXI,	4.	769		21.	152
LXXXII,	1.	94. 718. 740. g		24.	50
LXXXIV,	5.	111		25.	799
LXXXV,	10.	431. 707		31.	730
	12.	70	CV,	26.	367
LXXXVII,	4. ſqq.	771		44.	220
LXXXIIX,	6.	171	CVI.	6.	1009
	16.	99		7.	300
	37.	293		9.	1096
	38.	205		23.	390
LXXXIX,	2.	785		30.	68
	20.	52	CX,	1.	776
	21.	868		3.	726
	35.	32		4.	13. 860
	36.	1142	CXI,	8.	782
	51.	14	CXIV,	1. 2.	287
XC,	2	396	CXV,	16.	171
	4.	17. 33. 1142	CXVI,	6.	97. 187
	11.	1022		15.	198
	15.	32	CXIX,	137.	890. 894
XCI,	10.	7		165.	24
XCII,	1.	1161	CXX,	6.	205
	4.	17. 1124	CXXI,	2.	385
	15.	165. 225	CXXII,	2.	199

Pſ. CXXIII,	1.	345	*Prov.* IX,	5.	289
CXXIV,	8.	385		7.	868
CXXV,	1.	82		10.	220
CXXVII,	4.	205. 377	X,	2.	63
	5.	205		19.	219
CXXX,	4.	735. 896	XI, 4.	4.	63. 64
CXXXII,	2-5.	713. ſq.		21.	54
CXXXIII,	3.	714		30.	71
	7.	141	XIII,	12.	68
CXXXIV,	3.	385		23.	2 3
CXXXVII,	7.	844	XV,	1.	175
CXLV,	1.	345	XVI,	7.	63
	17.	894		14.	223
CXLVI,	7. ſq.	141		26.	214
CXLVII,	20.	170. 207		32.	1034
CXLIIX.	10.	796		33.	1019
Prov. I,	8.	210	XVII,	14.	220
	20.	63. 736 *a*		16.	169
III,	18.	194		18.	219
	29.	96	XVIII,	1.	37
	24.	76		4.	1068
IV,	4.	168		5.	971
	18.	181		22.	57
V,	8.	6	XIX,	2.	182
VI,	13.	180		9.	129
	22.	1138		17.	63
	23.	46	XX,	1.	228
	26.	91		5.	1068
	32.	214		9.	844
	43.	692		12.	178
VII,	4.	205		21.	228
	9.	ibid.		25.	170
VIII,	6.	194	XXI,	3.	79
	21.	144		14.	66. 67
	24. 25.	726		21.	211
	30.	730. 736. *a*	XXII,	6.	203
	36.	120. 194		10.	58. 63
IX,	5.	289		17.	78

Prov. XXII, 18. 115
XXIII, 15. 124
23. 81
25. 134. 135
31. 55
XXIV, 1. 2. ibid.
17. 61
XXV, 2. 814
7. 139
16. 198
XXVI, 2. 799
XXVII, 2. 112
6. 87
11. 113
14. ib.
18. 105
XXVIII, 24. 210
XXIX, 7. 92
9. 129
XXX, 16. ſq. 207
25. 971
32. 122
XXXI, 6. 111
26. 80
XXXII, 2. 122
Eccleſ. I, 4. 3
15. 762
18. 209
II, 1. 466
8. 228
IV, 1. 142
3. 142
9. 94
V, 1. 69. 345
10. 126
11. ibid.
VI, 9. 54
VII, 2. 199
Eccleſ. VII, 7. 288
27. 58. 181
VIII, 1. 225
14. 67
IX, 4. 159. 160. 171
5. 211
8. 106
X, 8. 9
20. 45
XI, 6. 180
7. 117
XII, 12. 124. 584
14. 64
Cantic. I, 2. 289. 335. 371
8. 66
12. 299. 750
17. 162
II, 9. 465
14. 55
III, 11. 299
IV, 1. 55
7. 868
8. 716
V, 6. 324. 328. 330
10. 859
11. 15. 16. 90
16. 330
VI, 10. 78
VII, 2. 63
10. 108
14. 91. 92
21. 63
VIII, 12. 1143
Jeſ. I, 2. 1009
8. 21. 26. ſqq. 782
13. 737. 758
14. 769
15. 56

Jeſ.

Jeſ. I,	16.	295
	22.	74
	25. 26. 27.	25
II,	2.	35. 46. 771
	3.	35. 903
	4.	35
	11.	16. 17. 229
	14.	24. 1063
III,	10.	71
IV,	3.	200. 229
	5.	199
V.	9.	82
	14.	99
	18.	13. 215
VI,	1. 2. 3.	879
	1. 8.	360
	3.	156. 345. 704. 706
	4.	200
	13.	116. 177
VIII,	6.	137
	14.	289
	23.	137. 1107
IX,	1.	1107
	1. 2.	789
	6.	23. 35
X,	18.	25
XI,	1.	8. 756
	2.	727. 878
	4.	776
	5.	825
	9.	903
XII,	3.	153. 154. 289. 756. 777
XIII,	3.	291
XIV,	1.	1063
	6	971
	19.	8
XVI,	10.	400
Jeſ. XVII,	13.	14
XVII,	5.	24
	7.	25
	26.	797
XIX,	1.	345
XX,	1.	964
	4.	367
XXI,	11. 12.	36
	15.	136
XXIII,	3.	553
	15.	32
XXIV,	16.	36
	21.	1124
	23.	34. 89. 101
XXV,	8.	89. 1134
XXVI,	2.	99. 192. 776
	4.	75. 382
	10.	482
	14.	98
	15.	672
	19.	99. 108
	20.	93
XXVII,	1. 2. 13.	14. 208
	8.	73
XXVIII,	16.	289
	19.	116
	20.	141
XXX,	13.	768
	21.	24
	15.	23
	18.	21. 138
	26.	34
	30.	26
	33.	219
XXXIII,	6.	175
	13.	ib.
XXXV.	6.	89. 90. 112
XXXVII,	18.	288

Jeſ. XXXVII,	30.	1063
XXXIIX,	9.	1073
	18.	116
XXXIX,	6. 7.	772
XL,	1. 2.	784
	2.	774. 784. 785
	2. ſqq.	778
	3.	1182
	5.	703
	12.	491
	22.	704
	31.	165 229
XLI,	2.	173
	25.	366 367
	29.	1041
	31.	291
XLII,	1.	366. 389. 843
	6.	344. 776
XLIII,	3.	840. ſq. 870
	7.	199
	9.	167
	10.	843
	13.	387
	14.	716
	18.	766
	25.	735
XLIV,	4.	385
	6.	ibid.
	6. 7.	ibid.
	9.	327
XLV,	23.	168. 904
XLVI,	3.	726
	11.	196
XLVII,	2.	23. 55
	3.	ibid.
XLVIII,	2.	724
	10.	117. 218
	11.	62. 63
Jeſ. XLVIII,	16.	63. 309
	22.	77. 118
	35.	200
XLIX,	1.	843 800
	6.	344
	7.	23
	10.	107
	23.	606
L,	1.	291. 694
	8.	1026
LI,	8.	25
	9.	895
	16.	3
	19.	25
LII,	3.	23
	8.	111
	10.	895
	13.	835
	13. ſqq.	776
	15.	857
	16.	ibid.
LIII,	1.	895
	4.	27. 30. 847. 887
	4. 5. 6.	843
	4-10.	857
	4. 6. 11. 12.	868
	5.	27. 888
	5. 6.	903
	6.	891
	8. 9.	1026
	8. 10. 12.	857
	9.	309
	10.	830. ſqq. 908. 1022
	10. 12.	868
	11.	1109
LIV,	9.	33. 58
	12.	157
	13.	903

Jeſ.

Jeſ. LV,	1.	220	*Jeſ.* LXVI,	23.	771
	1.2.	289		24.	125
LVI,	1.	199	*Jerem.* I,	2. 3. 5. 6.	101
LVII,	1.	223		6.	77
	19.	33. 118	II,	8.	1009
	21.	118		22.	77. 295
LVIII,	2.	ib.		27.	396
	8.	71. 703		31.	316. 955
LIX,	2.	865	III,	1. 8.	694
	2. 3.	1009		8.	1009
	15.	15		14.	23. 76. 99
	16.	26. 878. 895		17.	716.
	18.	25		23.	23
LX,	1.	344. 703	IV,	1.	ibid.
	2.	31		31.	75
	7.	660	V,	1.	93
	8.	200. 311		9.	738
	21.	25		25.	71
	22.	26. 879	VI,	19.	52
LXI,	1.	52. 309	VII,	11.	429
	1. 8.	829		12.	704. 740. ſ.
	5.	89		33.	797
	8.	92	VIII,	4.	288
LXII,	5.	33	IX,	4.	181
LXIII,	3.	806		5.	1109
	4.	32		11. ſq.	176
	5.	395		22.	137
	9.	304. 720. 722. 734		24.	302
LXIV,	3.	33		24. 25.	ibid.
	4.	33. 34.		25.	169. 303
LXV,	7.	1009	X,	2.	122
	13.	107		2. ſqq.	297
	16.	767	XI,	19.	949
	21.	89	XIII,	16.	704. 705
LXVI,	1.	345. 713. 716	XV,	9.	314
	2.	707		16.	289
	15. 16.	747	XVI,	13.	30
	17.	295	XVII,	2.	188. 226

Jer. XVII,	6.	221	*Jer.* XLIV,	28.	548
	12.	716	XLVI,	19. ſqq.	538
	18.	722	XLVII,	4.	303
XXI,	9.	43	XLIX,	7.	4
XXII,	30.	ibid.		30.	716
XXIII,	1.2.	91	L,	25.	1206
	5.	188. 789	LI,	9.	115
	6.	200. 879		27.	291
	19.	227		59.	140
	23. ſqq.	345	LII,	11.	53
	29.	826	*Threni* I,	5.	429
XXIV,	1.2.	91		26.	737. *d*
XXIX,	6.	179		28.	703
	23.	146	II,	8.	354
XXX,	6.	105 726	III,	8.	206
	9.	31. 408		23.	228
	11.	894		28.	95
	21.	30. 104		64. 65.	844
	32.	288	*Ezech.* I,	18.	839
	62.	29		26.	737. *d*
XXXI,	8.	89		28.	703
	11.	1032	II,	3.	1009
	15. ſqq.	775. 778	III,	3.	289
	22.	180		12.	1106
	32.	293. 300. 839		17. 18.	626
	33. ſq.	903		20.	112
XXXII,	7.	45		23.	703
	20.	873	IV,	6.	33
XXXIII,	5.	704		13.	91
	16.	873		14.	803
	25.	153	VIII,	4.	703
XXXVI,	18.	40		10.	230
XXXVII,	5. ſqq.	542	IX,	3.	720
	13.	722	X,	4.	703
XXXIX,	4. ſqq.	538		4. 18.	ib.
XLI,	1.	44		5.	319
XLIII,	5. ſqq.	538		19.	787
XLIV,	1. ſqq.	ibid.		22.	703

Ezech. X,	22. ſq.	703
XII,	3.	195
XIV,	4.	52
XVI,	8.	287. 293. 299
	9.	287. 293
	10.	294
	26.	300. 339
XVII,	12.	360
	23.	892
XVIII,	4.	1022
	19.	1009
XX,	5. 7. ſqq.	300
	7. ſqq.	293
	7.8.16.18.24.30.	339.778
	10.	287
	12.	287.293
	25.	293.771
	39.	52
XXI,	8.	223
	11.	82
	12.	ibid.
	30.	211
XXIII,	1.2. 19.	200
	2.3.8. 10.21.	778
	7.8.9.	1023
	11.	850
	15.	294
XXIV,	21.	46
XXV,	16.	303
XXXI,	18. 19. 29. 32.	172
XXXII,	21.24 25.26.27.28. 29.30.	302
XXXIV,	23.	408
	31.	170. 606
XXXVI,	8.	24
	26.	787
XXXVII,	2.	230
	11.	ibid.
Ezech. XXXVII,	14.	1139
	24.25.	408
	27.	31.737. *d* 741 *b*
XXXVIII,	12.	1131
	25.	31
XL,	5.	703
XLI,	6.	201
	23 24.	162
XLIII,	2 4 5.	703
XLIV,	2.	162
	4.	703
	30.	180
XLIV,	23.	626
	35.	291
XLVIII,	11.	138. 200
Dan. II,	21.	88
	24.	288
	34. ſq.	289
IV,	11.	98
	24.	46
	25.	47
	26.	ibid.
VII,	10.	227
	13.	26
	25.	20
VIII,	11. 13. 15.	418
	12.	418. 774
	13.	26
	13.	418
	13. 16.	360
IX,	14.	224
	24.	771. 860. 1181
	27	418. 959
	29. 30.	100
X,	1.	418. 774
	13. 21.	722
XI,	17.	354
XII,	2.	107. 892

Dan. XII, 7. 23.58
20. 98
Hoſeas II, 4.ſqq. 319
13. 769
15. 100
III. 5. 1177
IV, 5. 629
11. 229
14. 291
15. 1008
17. 135
V, 8. 722
15. 721.738.e
VI. 2. 16
VII, 13. 1069
VIII, 1. ibid.
X, 2. 135
XI, 4. 656
9. 199
XIII, 13 971
14. 865
Joel I, 14. 388
II, 2.3.6.19. 843
23. 777
28.ſq. 787
III, 1. ibid.
5. 792
Amos II. 7. 297
III, 2. 130
IV, 4. 1009
7. 14
V, 6. 199
8. 288
18. 31
19. 29
21. 758
VI, 1. 783
VII, 9. 290
Amos VII, 10 ſqq. 783
VIII, 11. 13.289
IX, 6. 95
9. 288
11. 14
X, 12. 79
Obadia I, 17. 792
Micha I, 7. 6
II, 9. 429
III, 3. 183
4. 865
IV, 2. 28.903
V, 1. 880
2. 19.28
3. 30
6. 15
VII, 6. 16.84
8. 198
15. 906
19. 1024
Nahum II, 3. 400
Habac. I. 14. 123.209
II, 1. 134
3. 20.21.1189
4. 199
14. 703.903
III, 2. 167
3. 704.770
6. 167
Zephan. I, 1. 41
12. 178
II, 5 6. 64.303
III, 9. 904.660
11. 1009
15. 25.64
Haggai I, 6. 20
8. 432.702
II, 5 293

Hag-

Haggai II, 6. 20. 1179
7. 416. 750
7. 9. 703
8. 166. 806
Zach. I, 3. 23
14. 360
II, 3. 35
4. ibid.
6. 200
8. ibid.
III, 1. 2. 148
8. 788. 789
9. 1029
11. 25
12. ibid.
19. 660
IV, 7. 839
10. 72
14. 13
VI, 12. 788. 789
13. 1038
VIII, 6. 13
10. 24
19. 767
IX, 9. 26. 32
X, 1. 723
XI, 1. 116
XII, 10. 12
12. ib. 787
XIII, 8. 99
XIV, 3 4. 879
6. 198
9. 903
10. 200
16. ſqq. 771
Malachias I, 6. 138
10. 11. 419
11. 660
Malach. II, 7. 78
13. 767. 784.
13. 14. 97
16. ibid.
17. 311
III, 1. 416. 703 721. 734. 750. 776. 1177
3. 367
6. 785
7. 23 37
15. 304
16. 52 94 95
18. 221
19. 97 98
22. 397
23. 116. 304
IV, 2. 789
4. 390
5. ibid.
Judith V, 3. ſqq. 203
6. ſqq. 207
Sapientia IX, 8. 738 *c*
Siracides XV, 3. 289
XXIV, 29. ibid.
Baruch I, 30. 1206
II, 2. 12. ſqq. ibid.
V, 7. 8. ibid.
1. *Maccab.* I, 15. 302
65. 66. 803
VII, 35. 611
38. 705
2. *Macc.* VI, 17. ſqq. 803
XIV, 35. 738 *c*
Matth. I, 1. 11
2. 43
3. 37
5. 40
11. 42

Matth. I,	17.	1039	*Matth.* V,	44.	61
	18.	44		45.	62
II,	1.	44. 958 1206	VI,	1.	ibid.
	4.	918		2.	66
III,	2.	47. 892		3.	67
	3.	416. 732		5.	68
	4.	47		7.	ibid.
	5.	408		9.	345
	5. 6.	233. ſqq.		13.	69
	6.	673		19.	70. 865
	8. 11.	301	VII,	1.	72
	11.	297. 792. 1015		2.	77
	13. ſqq.	306. ſqq.		4.	73
	16.	313. 314. 344. 348		6.	74
	16. 17.	746		12.	75
	17.	306. 311. 316. 365. 380. 389. 395. 405		14.	ibid.
				15.	76
IV,	3.	396. 442		24.	ibid.
	14.	1107	VIII,	3.	1081
	17.	47. 301		16.	971
	18.	47		22.	288
	24.	971		30.	79. 808
V,	6.	49	IX,	2. 32.	971
	16.	70. 306		3.	735
	17.	893		11.	794
	18.	49		13.	79
	22.	804		15.	80
	24.	894		23.	81
	28.	50. 52	X,	8.	ibid.
	29. 30.	56		25.	82
	31.	57		28.	ib.
	34.	58. 134		29.	83
	37.	58		35.	ib.
	38.	59	XI,	2. ſqq.	1107
	38. 39.	408		3.	776
	39.	59. 60		7.	84
	41.	60		13.	772
	43.	ibid.		25.	879. 1206

Matth. XII,	1-14.	569. ſqq.
	3.	84
	8.	583
	11.	86. 611
	20.	87
	22.	971
	28.	894
	39.	88
XIII,	12.	ibid.
	30.	ibid.
	31. 32.	811
	32.	89
	43.	ibid.
XIV,	6.	90
	25.	ibid.
	34.	ibid.
XV,	2.	90
	5.	91
	9.	ibid. 768.
	11. 17.	823
	27.	22
XVI,	8.	794
	18.	641
	19.	618. 626
	21.	918. 1191
XVII,	5.	309. 311
	9.	317
	25.	92
XVIII,	3.	96
	8.	93
	10.	ibid.
	15.	631
	15. ſq.	635
	15. 16. 17.	1052
	17.	93
	18.	615. ſqq.
	20.	94. 880
	35.	1009.
Matth. XIX,	3.	95. 689
	9.	696
	12.	98
	13.	971
	14.	76. 98
	24.	100
	30.	101
XX,	1.	ibid.
	6.	102
	12.	ibid.
	16.	892
	18.	918. 1191
	18. 19.	872
	22.	246
	26.	102
	27.	103
	28.	858. 890. 892. 893
XXI,	2.	104
	5.	ibid.
	9.	776
	12.	104
	15. 23. 45.	918
	19.	105
	42.	ibid.
	43.	ibid.
XXII,	3.	106
	11.	107
	18.	857
	29.	107
	30.	112
	50.	1092
XXIII,	2.	112
	12.	ibid.
	15.	296. 300. 649. ſqq.
	24.	113. 801
	25.	114
	28.	ibid.

Matth. XXIII,	32.	114	*Matth.* XXVII,	34. 48.	882
	35.	ibid.		45.	121
	37.	115		46. 50.	907. 1025
	38.	1206		51.	122
XXIV,	1.	116		58.	ibid.
	2.	ibid.	XXVIII,	2.	123
	8.	ibid.		11.	918
	21.	ibid.		18.	1108
	22.	117		25.	794
	26. ſq.	ibid.	*Marc.* I,	3.	416. 772
	28.	ibid.		4. 15.	301
	35.	875		5.	408
	44.	117		9.	306. ſqq.
XXV,	1.	ibid.		10.	306. 313. 314
	31.	345		11.	306. 311. 389. 395. 405. 406
	36.	118			
XXVI,	2.	ibid.		14.	746
	3. 14. 47. 57.	ibid.		15.	301. 892
	5. ſq.	1191	II,	7.	735
	12. 26. 27. 28.	882		26.	1191
	21. ſq.	873		27.	587
	24.	1017	III,	4.	123
	28.	882. 894	IV,	31.	811
	29.	1196	V,	11.	808
	34.	119		22. 35. 36.	1205
	38.	882	VIII,	2.	124. 292
	39.	1024		3.	125
	47. 59.	918		7.	768
	73.	119		37.	1107
XXVII,	1. 3. 6. 12 20. 41. 62.	918	VIII,	37.	200
	9.	119	IX,	28.	ibid.
	23.	794		31.	872
	24.	120		34.	794
	29.	882		43.	125
	30.	120	X,	2.	579
	31.	121		11. 12.	689
	33.	857		12.	677. ſqq.
	34.	ibid.		18. 27.	1191

Marc. X,	32.	426. 873
	33. 34.	872
	45.	892
XI,	25.	126
XII,	7.	532
	30.	585
	43.	126
XIII,	32.	127
	36.	16
XIV,	1. 10. 43. 53. 55.	918
	43. 51. 61.	1191
XV,	2.	627
	22.	857
	36.	882
XVI,	14.	794
	19.	879
Luc. I,	7.	127
	9.	128
	10.	1008
	21.	128. 313. 1125
	22.	314
	51.	895
	74.	792
	75.	896
	78.	789
II,	32.	1107
	39.	882
	52.	1191
III,	2.	ibid.
	3. 8.	301
	4.	772
	12.	405
	13.	128
	16.	397. 772
	21. ſqq.	306. ſqq. 746
	21. 22.	398
	22.	306. 311. 365. 389 395. 402

Luc. VI,	1.	129. 1049
	9.	585
	22.	618
	36.	129
	38.	ibid.
VII,	7.	863
	20.	776
	32.	129
	41.	130
	49.	1205
VIII,	32.	808
IX,	22.	872
	56.	883. 884
X,	1.	131
	7.	132
	8.	822
	20.	792
	21.	882
XI,	8.	132
	17.	135
	20.	895
	28.	136
	33.	237
	49.	136. 1015
	54.	576
XII,	13.	16
	49. ſq.	792
	58.	136
XIII,	4.	137
	14.	598
	15.	137. 604
	19.	811
	23.	137
	33.	ibid.
	35.	776
XIV,	5.	139. 605. 611
	8.	139
	11.	ibid.

Luc. XIV,	18.	139
	31.	949
XV,	5.	861
	10.	141
	29. 30.	404
XVI,	13.	141
	16.	768 772
	22.	142
	23	ibid.
	24.	234
	25.	142
	30.	143
XVII,	6.	ibid.
	10.	ibid.
	20.	144
	22.	145
XVIII,	31.	857
XIX,	8.	145
	30.	776
	41.	782
XX,	34.	776
XXI,	5.	882. 618
	12. ſq.	882
	35.	16
XXII,	8.	882
	19. 20.	858
	37.	872
	38.	873
	53.	1017. 1035
	66.	627. 1191
	10. 13.	1192
	12.	146
	31.	ibid.
	33.	872
	43.	147
	46.	1025
	54.	147
XXIV,	13.	ibid.
Luc. XXIV,	19. 21.	1107
	21.	1140
	25.	794
	25. ſqq.	1038
	39.	882
	43.	ibid.
	50. 51.	879
Joh. I,	1.	880
	3.	894
	4.	1107
	6. 7. 8.	1108
	7. 31.	717 860. 868
	12. 34.	317
	13.	396
	14.	396. 432
	17.	895
	17. 23. ſqq.	775
	18.	396. 880. 726
	23.	416
	26.	317. 1015
	26 ſqq.	306. ſqq.
	29.	317. 866. 887
	31.	314. 402. 407
	32.	306
	32. 33.	389
	33.	314. 316. 317
	34.	316. 396
II,	11.	705
	13.	959
	23. ſq.	288
III,	1.	147. 579
	5.	342
	6.	467
	10.	302
	16.	867. 894
	16. 18.	396
	17.	492
	25.	673

Joh.

Joh. III,	31. 35.	396	*Joh.* IX,	2.	155
	47.	479		24.	705
	49.	396		29.	806. ſqq. 390
IV,	9.	149	X,	14. 27.	861
	10.	289		15.	892
	27.	144		28.	404
	53.	156		33.	155
V,	1.	959	XI,	33. 38.	882
	15. 16.	396		47.	579
	27.	386. 583		48.	582
	17. ſq.	880		49. ſq.	1192
	18.	396. 880		50.	377
	21.	882	XII,	13.	776
	28. ſq.	892		24.	155
	31.	314		28. 29.	348
	33.	396		30.	314
	36.	1107		32. ſq.	857. 873
	37.	316. 410		38.	847
	38.	412		43.	705
	41. 44.	705	XIII,	1.	959
VI,	1.	151		3.	882
	5.	882		13.	873
	14.	309	XIV,	9.	347
	27. 33.	289		11.	404
	51.	151		13.	711. 739. *f*
	54.	882		16.	790
	63.	791		22.	737. *d*
VII,	18.	705		23.	701. ſqq. 711
	22.	152		28.	1109
	31.	1107	XV,	2.	794
	37.	153		26.	847. 1101
VIII,	12.	792	XVI,	2.	618
	14.	1107		7.	790
	27.	ibid.		8. 11.	ibid.
	32. 34. 36.	865		12.	859
	39.	155		12. 13.	794
	46.	858. 868		13.	792
	50. 54.	705			

Job. XVI,	14. ſq.	790
XVII,	1. 4. 5. 24.	705
	5.	880
	14. 16. ſqq.	792
XVIII,	13.	156
	20.	578
	31.	156
XIX,	28.	889
	28. 30.	882. 1025
	30.	889
	31.	157
	35. 36.	882
	36.	904
XX,	17.	906
	29.	157
XXI,	7.	158
XXVIII,	36.	841
XXX,	24.	831
XXXIII,	4.	727
Acta Apoſt. I,	3.	875
	7.	159
	9. 10. 11. 12.	879
	12.	160
	13.	750
	13. ſq.	ibid.
II,	1.	746
	1. ſqq.	737. ſqq.
	2.	747. 787. ſqq.
	3.	747. 792. 74
	3. 4.	209
	4.	790
	5. 6.	ibid.
	6. 8.	604
	11.	296
	13.	750
	17.	793
	17. 33.	ibid.
	23. ſq.	412
Acta Apoſt. II,	24.	908
	25.	ibid.
	29.	161
	38.	794
III,	2.	161. ſq.
	15.	874. 883
	19.	163. 892
IV,	1.	163
	2. 4.	385
	10.	162
	17.	1192
	18.	1036
	19.	163
	27.	859
	28.	1019
V,	17.	164. 1195
	34.	867
VI,	5.	296
VII,	16.	164
	22.	265
	30.	381
	38.	380
	44.	511
	49.	345
	53.	289. 381
	55. ſq.	317
VIII,	32.	164
IX,	1--14.	1192
	13. 32.	793
X,	11.	776
	11. ſq. 34. ſq.	165
	12. ſqq.	775. ſqq.
	28.	340
	30.	612
	36.	879
	45.	53
XI,	1.	776
	3.	824

Acta Apoſt. XI, 24. 26. 1019
XII, 13. ſqq. 746
XIII, 5. 1205
24. 301
43. 296
46. 776
48. 792
XV, 4. 165
7. 8. 9. 824
9. 45. ſqq. 776
10. 774
XVI, 27. 612
37. 1027
XVII, 3. 1210
23. 364
27. ſq. 345
XVIII, 3. 165
4. 296
XX, 24. 867
26. 27. 1024
28. 867. 879. 885. 892
29. 626
32. 894
XXI, 9. 318
XXII, 30. 1196
XXIII, 2. ibid.
5. 864
XXV, 13. 166
XXVI, 14. 318
18. 1032
XXVIII, 4. 166
13. 167
Ep. ad Rom I, 4. 790. 909
16. 296
18. 894
23. 798
25. 880
32. 894
Rom. II, 5. ſq. 894
5. 6. 8. 9. 11. 895
9. 296
25. 28. 303
26. ibid.
III, 1. 169
9. 296
9. ſqq. 776
19. 894
23. 892
24. 890. 893. 894
25. 860. 862. 1019
25. ſq. 1022. 1027. 1029
IV, 9--12. 303
15. 168. 339
19. 196
22. ibid.
24. 857
25. 888. 893
V, 1. 1049
6. 132
8. 894. 896
9. 860
10. 894
10. ſq. 858. 869
12. 866
14. 1182
15. 892
16. 1009
18. 893
28. ibid.
VI, 3. 4. 705
6. 867
6. ſqq. ibid.
7. 870. 1026
12. ſqq. 1027
15. 18. 896
18--22. 865

Rom. VIII,	1. 31. ſq.	858	1. *Cor.* III,	16. ſq.	74. *b*
	2.	791	IV,	5.	177
	3.	1022		12.	61. 177
	3. 4.	ibid.		21.	949
	17.	792	V,	2. 5.	619
	19.	1181		7.	178. 897. ſqq.
	28.	171. ſq.		9.	821
	31.	880		12.	631
	32.	858. 883. 891	VI,	1.	178
	33.	858		13.	23
	34.	861. 1027		19.	741. *b*
IX,	3.	888		20.	867. 890. 896
	5.	879. 880	VII,	2.	179
	11.	173. ſq.		4.	691
	33.	289		10. 12.	677
X,	4. 5.	189		11.	894
	12.	296		15.	701
	12. 13.	365		18.	303
	13.	792		19.	865
XI,	5.	ibid.		23.	867
	7-10. 20. 25.	875		34.	186
	12. 15.	1181		36.	ib. ſq.
	25.	600	VIII,	4.	187. ſq.
	33.	778		11.	891
XII,	13.	296	IX,	9.	189. 821
	18.	175		13.	721
XIV,	15.	891		21.	294
XV,	16.	176. 790	X,	1.	297
	17.	793		2.	293. 299
XVI,	4.	ibid.		4.	299
1. *Cor.* I,	20.	1206		5.	190
	26.	176		6.	191
	30.	894. 1108		10.	ibid.
II,	8.	838	XI,	11.	971
	9.	177		27. 29.	860
	29.	641	XIII,	1.	890
III,	12.	867		2.	191. 288
	16.	741. *b*		12.	191

1. *Cor.* XIV, 16. 192. ſq.
34. 193
XV, 3. 884 888. 893
17. ſq. 908
19. 193
24. 28. 1182
37. 193
45. 47. 1048
47. 879
50. 1156
51. 193
XVI, 14. 227
XXIII, 13. 1007
2. *Cor.* II, 4. ſq. 891
8. 882
16. 194
III, 6. 791
14. 875
V, 10. 195
14 ſq. 891. 896
17. 1180
18 ſqq. 894
19. 858. 883
20. 888. 894
21. 309 857. 858. 868. 893
VI, 10. 195. ſq.
16. 741. *b*
IX, 7. 196
XI, 24. 196. ſq. 809
XII, 2. 198
4. ibid.
XIII, 4. 1031
4. ſq. 949
XXVIII, 58. 59. 809
Gal. I, 4. 858. 861. 865. 883
8. 369
8. 9. 631
Gal. II, 20. 1037
III, 11. 198 ſq.
12. 893
13. 857. 888. 890, 891. 894
13. ſq. 876
18. 24
19. 289. 306. 322. 380. 381
28. 296
29. 792
IV, 3. 1079.
4. 894
4. ſq. 893
5. ibid.
25. 199
Epheſ. I, 7. 890. 894
10. 1029
18. 894
II, 3. ibid.
11. 303
12. ibid.
20. 741. *b*
21. ibid.
III, 10. 1027
12. 861
17. 741. *b*
22. 739
IV, 22. 867
V, 2. 884
2. 25. 861
4. 201
25. 892
25. 26. 27. 793
28. ibid.
VI, 4. 202. ſqq.
23. 1028
Phil. I, 6. 397

Phil. II,	7.	893.1109	1. *Tim.* II,	5.	861.883
	9.	205		6.	858.869.890.891.
III,	3.	793			893
	8.	1107		11.	814
IV,	8.	205		12.	210
XI,	5.	728	IV,	1.	1122
Coloſſ. I,	14.	860.890		4.	210
	15.,ſq.	396.880		8.	ibid.
	16.	707		15.	1092
	17.	808	V,	5.6.	884
	19.	1111		6.	211
	20.	ibid.		13.	ibid.
II,	2.3.	1108		18.	821
	9.	398		23.	211
	14. 14.15.	1037	VI,	14.	212.880
	14.	894		15.	879
	17.	756		16.	212.705.741.*b*
	22.	206	XI,	5.6.	1029
III,	9.	867	2. *Tim.* I,	10.	865
	11.	296	II,	26.	713
	19.	206.ſq.	III,	8.	212.ſq.
XI,	14.	1026		16.	213.ſqq.
1. *Theſſ.* I,	10.	894	IV,	1.	880
II,	16.	207	XI,	26.	1032
	18.	880	*ad Tit.* II,	13.	709.878
IV,	16.	207		14.	858.888.893.896
	17.	208		45.	900
V,	5.	940 396	III,	5.	305
	10.	894		7.	752
2. *Theſſ.* I,	6.	894	1. *Petr.* I,	2.	857
	9.	1022		5 6.7.	723
II,	8.	812		18.ſq.	830.ſqq.860 863.
	13.	790			890 893
III,	10.	208.ſq.		19.	858.1021
IV,	6.	631	II,	5.	741.*b*
1. *Tim.* I,	9.	209		6.	289
II,	2.	209		9.	894
	4.	ibid.		21.	857.896

1. *Petr.*

1. *Petr.* II,	23. ſq.	703
	24.	858. 862. 887. 893
III,	7.	207
	15.	223
	18.	1109
IV,	17.	223
V,	10.	895
2. *Petr.* I,	5. ſqq.	949. 1155
II,	1.	890
	19.	882. 832
	22.	223. 864
III,	3.	1122
	8.	224
	13.	ibid.
1. *Joh.* I,	7.	867
	8.	224
II,	2.	858. 869. 891. 894
	7.	858. 885. 891
III,	2.	1141
	5.	309. 875
	5. ſq.	883
	8.	884
IV,	9.	397. 880. 894
	10.	893
V,	6.	949
	7.	895
	20.	878
XI,	2.	1025
1. *ad Ebr.*	1.	383. 1122
	2.	396. 1029
	5.	880. 1014
	6.	880
	10.	895
	12.	880
	14.	381
II,	2.	289 380
	5.	289
	9.	891
1. *ad Ebr.* II,	10.	891
	14.	879
	14. ſq.	865
	15.	792
III,	1.	350
	3.	353
	6.	741. *b*
	13.	215. 1179
IV,	3.	215
	6.	862
	9.	1177
V,	5. 6.	860
	7. 8.	1015
VI,	6.	896
VII,	18.	771
	20.	ibid.
	23. ſq.	1030
	26.	309. 858
	26. 27.	1130
	27.	ibid.
	27. 28.	ibid.
	28.	861. 1030
VIII,	1.	72
	3.	1019
	5.	1029
IX,	4.	882
	5.	215. 882
	7.	912. ſqq.
	8.	775
	9. 10.	1183
	10.	772
	11. 12.	1027
	11. 12. 14.	1029
	12.	868. 896
	12. 15.	858
	14.	860. 868. 894
	15.	893. 894. 1027
	18. 22.	971

Ebr. IX,	22.	216. 894. 1019
	24.	1038
	26.	217. 859. 888. 1181
	28.	892
X,	4.	1029
	5.	ibid.
	7. 10.	893
	8.	778
	10.	857
	12.	1030
	12. 14.	1027
	19. 20.	1025
	12.	859
	22. ſq.	1027
	29.	867
	37.	881. 776
XI,	5.	1182
	9. 10.	1021
	10.	1022
	17.	396. 880
XII,	7.	217
	9.	76. 216
	14.	971
	29.	218
XIII,	2.	ibid.
	4.	867
	8.	880
	11.	1023
	12.	1036
	17.	626. 1024
S. Jacobi I,	13.	218
	15.	866
	19.	219
S. Jacobi I,	22.	220. ſq.
II,	2.	221
	10.	ibid.
	14.	222
V,	3.	865
	14.	222
	16.	223
Ep. S. Judæ	9.	722
	14.	1044
	17.	949
Apocal. I,	18.	226
	20.	304
II,	1. 8. 12. 18.	ibid.
IV,	11.	895
VI,	9.	1023
	19.	226
X,	9.	289
XI,	5.	226
XII,	5.	859
	7.	722
XIII,	8.	893
XIV,	3. ſq.	890
	14.	226
XVI,	5. 6.	894
XVII,	14.	879
XIX,	16.	ibid.
	20.	227
XX,	2.	228
	5.	229. ſqq.
XXI,	1.	1179
	2.	231
	3.	231. 432. 741. *b*
XXII,	11.	231

INDEX II.

INDEX II.

VOCUM ET PHRASIUM HEBRAICARUM,

QUORUM EMPHASIS IN HOC OPERE OSTENDITUR.

א

אבה, nudam ac ſimplicem aliquam *volitionem*, aut rei alicujus qualemcunque *concupiſcentiam* denotat 850
בדמרמת, Vocabulum hoc omnem parit difficultatem 1077
אדם אחר, *Homo alter* ſ. *ſecundus* oppoſitus אדם הראשון *Adamo Primo*; quinam hujus oppoſitionis ſenſus 1048. ſq.
אדני; an idem ſit ac יהוה 717
אדרמלך, *Adramelech*, cur ita dictus 188
אהיה אשר אהיה: quomodo interpretetur 1095
אך veruntamen 86.163
און, *vanitas, moleſtia*; idem *idolum*. 5
און גליון, *vanitas revelata*, vel *liber vanus* 4. ſq. componitur ex און *vanitas, moleſtia, idolum*, vel ex עון *iniquitas*, & גליון, *margo libri, volumen* vel *revelatio*: a גלה, *revelavit*: affine etiam eſt גלל; *volvit, convolvit*; unde מגלה volumen 5. Rabbini contumelioſe ita vocant Evangelium ibid.
ראה vel איה avis, quæ aquilæ ſpeciem habet, & perſpicaciſſimi viſus eſt 117. dicitur nomen ejus avis Lev. XI, 14. דאה, ibid. Deut XIV, 13 autem dicitur ראה & quare ibid.
איה ſpecies avis quæ in Deut. XIV, 14. dicitur דיה h. e. *Aeſalon* 801
אילונית, *ſterilis* 127
אין, *non-Ens coronam ſummam* ex decem Cabbaliſtar. Sephiroth denotat 1111
איסרין, *Aſſarium* unum facit duo טוסמיסין *Muſmeſin* 83
אכף, *incurvavit* 214
אל, DEUS 99
אלוף, ſignificat Principem magnum, ſed qui non eſt coronatus 217
אם תשים אשם נפשו, quomodo hæc verba inter ſe concilianda & explicanda 851 ſq.
אמן, *Amen* 99
אמת, *veritas* h. l. nomen urbis 15
אנקה, *Stellio* 799
אסר, de *re probibita* & *conceſſa* uſurpatur 618
אקדח, gemma, quæ lumen ſpargit inſtar ignis flagrantis. 158
אקוט, ſignificationem habet *acceptionis* 32
ארבה, *locuſta* 47
אשחור; per hoc nomen intelligitur *Caleb* 70. cur ita vocetur ibid.
אשם; *ſacrificium pro reatu* ſeu *delicto* (germ. ein Schuld-Opffer) 862

אשר

אשר, quomodo Talmud exponit 104

ב

ב, in numeris valet *duo* 75. Infinitivis præpoſita, denotat *poſtquam* ib. 964
בבר, *cum licentia*, ſeu *Privilegio* 22. 138. *Coccejus* putat rectius verti *cum* filio 22
בבואן Lev. XVI, 17. *ex quo venit ille* in Præterito; vel *poſtquam jam ingreſſus eſt* 964
בבקר, Exod. XXX, 7. *diſtributionem* denotat, *ad unumquodque tempus matutinum* 985
בדקא *probe comptum*, vel *exquiſitiſſimum* 26. legitur etiam: *ſplendidum*, ſeu *fulgurantem* ibid. *Coccejus* vertit *badio colore* ibid.
בהבראם Gen. II, 4. rectius legatur בהו בראם 75
בהיטיבו, vox hæc ad literam accepta ſignificat *purum*, ſeu *mundum facere* a ſorde 685. h. l. quid ſignificet ib.
אהמה, *domeſtica* ſc. *animalia* num recte vertetur 796. ſqq.
בוהק, *vitiligo*, macula vel vitium cutis 1066
בהרת, *Splendor* ſeu *Candor* qualis nivis eſt, denominatur 1065
בהרת לבנה ארמדמרת, *Papula alba ſubrubida* 1077
ביה Eſ. XXVI, 4. *in Deum*, cur non ſcriptum ſit יה omiſſo ב 75
ביום החוא, quomodo exponitur 788
בירה *Pyra*, locus combuſtionis apud Judæos, in quo comburunt Piaculares compurendas. 1004
בות דין הגדול, *domus magni judicii* 1187
בכישרות Pſ. LXVIII, 7. pro iſthoc legas בכי ושירות 174
בן atque בת, extra regimen, & ſine mentione Patris aut Matris PARVULAM denotat 353
בן חריץ, *filius aquæductus* ibid.
בן פטיש *filius mallei* ibid.
בונו, legitur pro בני 8
בסופה, Num. XI, 14. legas בסופו *in fine ejus* 205
בעלתי, *dominatus ſum* 23
בר כוזיבא h. e. *filius mendacii* 35. ita Chriſtus contumelioſe vocatur ibid.
בר נפלי *filius lapſorum* (vel *abortuum*) 14. Meſſias ita dicitur ibid.
בר שורא, *filius muri* 353
בריתים legas pro ברות ים 162
ברית, *Fœdus* 170
ברותים Cant. I, 17. pro iſthoc legas ברית ים 162
בת החכמים, *domus Sapientum* 1206
בת בורתא, *filia foſſæ* 354. ſq.
בת הנשים, *filia fœminarum* 353
בת קול frequenter in Scriptis Hebræorum deprehenditur, & ad literam *Filia vocis* redditur 350. *proprie* quid denotet ib. ſqq.

ג

גאכן. *Excellens* 1207
גדיותיך *capellas tuas* Cant. I, 8. ne ita legas, ſed גויותיך quod ſignificat *corpore tua* 66
גולל ita Talmudicis dicitur *Lapis*, incumbens ſepulchro mortuorum 123

גיליון, *margo libri, volumen*, vel *revelatio* 5. undenam derivetur ibid.
גירים i. e. *peregrini, accolæ, hoſpites.* ex גור *peregrinari, commorari* 666. ſq. dicuntur ita ab Ebræis *Proſelyti* ib.
גלל, *volvit, convolvit* 5. unde מגלה *volumen* ibid.
גם זו *Gam Zu*, cognominatur ita vir quidam aliàs nomine *Nachum* & quaro 171. ſqq.
גמל, *reprehendere, retribuere* 516
גרב, ſecundum verſionem *Syriacam* notat *Scabiem* 1059. Hebræum גרב ex mente *Jarchidis* eſt *ſcabies ſicca* ibid. convenit vox hebræa inverſo lecta ordine cum Latinorum *Porrigine* 1059

ד

דאה, avis, quæ eadem eſt cum ea, quæ Deut. XIV, 13. ראה vocatur 801 vid. ſub tit. איה
דבר, *verbum*, vel *res* 57
דור, *generatio* 32
דכאו, vehementiorem quandam ſubjecti preſſuram, graviorem que afflictionem denotat 851
דמים, *ſanguines* 793

ה

הבא ad Meſſiam venturum reſpicit, cui nomen הבא, ſeu ἐρχομένϑ, veluti proprium eſt, unde etiam מלאך הברית *Angelus*, vel præſes *fœderis* dicitur; datus לברית עם *in fœdus populi*, cujus *doctrinam ſ.* legem *expectaturi ſint Inſulani* 776
הגיגה, *Feſtivitas* 754
הדיח, *impulit* 8
החולד, *talpa* 799
החטא a verbo חטא *erravit, aberravit a via*, vel *ſcopo* 1009. metaphorice *peccavit*, ſignificat peccatum, prouti aberratio ſeu digreſſus a recta via eſt ibid.
החטאה, *ſacrificium pro peccato*, (germ. ein Sünd-Opffer) 862
החי, *vitam & vivum* denotat 1073
החיה *beſtia fera*, opponitur בהמה *domeſtica*, ita ut voce חיה agreſtes feræ ſignificantur, voce בהמה vero jumenta & greges, & omne domeſticum pecus 796. ſq.
היום *quolibet die* i. e. *quotidie* ſive etiam *hodie* 386. æternam filii Dei generationem ac perpetuitatem indicat ib. 387. ſq.
המסית, *ſeductor* 2
המעון הזה, *per habitaculum hoc.* Ad hæc verba *Gloſſa* notat jurari *per domum Sanctuarii* 58
הן, *ita* ibid.
הנה ישכיל עבדי, *ecce proſperabitur ſervus meus* Jeſ. LII, 13. quomodo hoc vaticinium de *Meſſia* patiente recte ſit explicandum, & contra adverſarios defendendum 835. ſqq.
הנופלת, *collabeſcens* 14
הסיטון, *Mercator frumentarius* 129
הסית, *ſeduxit* 8
העבודה, *per cultum* ſcil. DEI. Formula jurandi eſt 58
העולם הבא, quomodo contra phraſeos hujus explicatiooem *Maimonidæ R. Moſes Nachmanides* adverſatur 1138
הפץ, non nudam ac ſimplicem aliquam

quam *volitionem*, aut rei alicujus qualemcunque *concupiſcentiam* deſignati ſed talis hic intelligenda venit volitio quæ non ſolum cum maximo deſiderio, ſed etiam firmo propoſito, animi decretum in actum deducendi, eſt conjuncta 850

הער צובעים ſpecies locuſtæ *Chargol* dictæ 47

הרז בפירים locuſtæ ſpecies quæ dicitur *Chagab* ibid.

השגיח videndi ſynonymum, non ſolum ſuperficiarium & perfunctorium exprimit intuitum; ſed accuratum & diligentem. Inprimis providam infert curam erga rem viſam quæ mente intuentis continuo obverſatur, ſolicitam ſui conſervationem efflagitans 463. ſq. Rabbinis ſignificat *providere*, curam & rationem alicujus habere: & providentiam ipſam per השגחה efferunt 245. ſqq.

השמחה, *lætitia* 755

התיר uſurpatur hæc vox *de re prohibita & conceſſa* 618

ו

ואנוהו Exod. XV, 2. an idem ſit ac אני והוא 129

והריחו *& odorari ejus in timore* 35

ותזרי, an ſolum de oculorum viſu uſurpetur 312

ויהוה חפץ דכאו החלי, *ſed Deus volens conterere ipſum, morbo affecit* Jeſ. LIII, 10. quid hæc verba inſinuent 849

וירע *& diſplicuit Domino* 56

ולאלושע balbutiente & blæſa lingua legitur pro ולרשע 77

ופושנתם in numeris valet 857 89

וצבא תנתן *tempus fixum eſt cultus Levitici* 774

וקודש וצבא idem eſt, ac *tam ſanctuarium quam Cultus Leviticus* ibid.

ושננתם Deut. VI, 7. & *exacues ea*, legas ושלשתם *& in tria divides ea* 204

ז

זקן, *Senior* 131. 1207

זרובבל, *Zerubbabel* filius *Sealthielis*, quare ita dictus 43

ח

חבל habet ſignificationem ὠδίνων dolorum partus 116

חגב, ſpecies locuſtæ 47

הגבורה, *potentia*, eſt unum ex Synonimis Dei 127

חדי, vox chaldaica, & ſignificat *pectus* 103

חדוה, *lætitia* 755

חומט, *lacerta* in arenis degens 799

חוורנא, *leproſus*. Rabbini nomen Meſſiæ eſſe, dicunt 30

היכלא *per templum*, Formula jurandi 58

חלזון, *murex*, ſ. vermis unde colligitur Purpura 110

חמת Joſ. XIX, 35. quid ſignificet 151

חן, *gratia* 50

חנינא h. e. *gratia* vel *gratioſus* 30. ita dicitur Meſſias ibid.

חסה,

חסד, defectus vel diminutio 65. pro iſthoc aliqui legi malunt חסר *beneficentia* ſeu *liberalitas* ibid.
חרגול, ſpecies locuſtæ ita dictæ 47
חרם, Excommunicationis ſpecies 616. ſq. 620. ſqq.

ט

טבות, *Tabuth*, nomen cujusdam Rabbini præſtantiſſimi 15. alii dicunt ei nomen fuiſſe R. טביומי *Tabjome* ibid.
טבילה ita vocabatur apud Judæos *lotio manuum*, quæ diverſa erat a טבילה *merſione* 242
טיטרוס ita dicitur apud Judæos vas Aſperſorium, ad manuum lotionem adhibitum ibid.
טרעפעיק moneta urbis, valens dimidium Denarium. 139

י

י *Jod* omnium literarum eſt minima 76. quare caput ejus reflexum ſit ibid. per iſtud Seculum futurum a Deo eſſe creatum Rabbini tradunt ibid.
יגר שהדותא, *cumulus teſtimonii* 9
ידע præter cognitionem rei alicujus, quacunque fiat ratione, quam *proprie* involvit, *tropice*, & quidem per *metonymiam cauſæ pro effectu*, idem quoque eſt, ac rem notam ad animum revocare, accurateque æſtimare & expendere 864
יהוה omnes Sephiroth nomine hoc Tetragrammato continentur 1094
יהוה שמה, *Jehovah ibi* 200
יהודה, *Juda*, cur totus de nomine Dei Op. Max. יהוה vocetur 39
יוהנא ירושלמית ſpecies locuſtæ ſic dictæ 47
יום גנוסיא dies *γενέσεως*, ſeu *generationis* 90
יחדו, vox peculiaris in S. Scriptura, ob ו in fine additum, & ægre ad analogiam redigenda grammaticam 436--438. LXX. Seniores Codice non ſatis diſtincte ſcripto uſi, legerunt pro iſthac ישעו ex præcipitantia ח cum ש & ד cum ע confundentes 438
יסף Deut. V, 19. varie interpretatur ſeu vertitur 336. ſqq.
יוסף, *Joſeph* cur addatur ei litera una de nomine Dei Opt. Max. יהודה & dicatur יהוסף 39
ינון nomen Meſſiæ 36
יעסוף, *impediet* 11
יפהה, Deus pro יפיתו *pulchritudo ejus* ibid.

כ

כבור יהודה, *Angelus Domini* an recte explicatum ſit 709
כד כד, *quaſi, quaſi* 158
כהן, *Sacerdos* 1192
כהן אחר, *Sacerdos alius* 920
כהן משנה, *Pontifex ſecundarius* ibid.
שגן, *Pontifex ſecundus* ibid.
כומן, *cingula pendula* 50
כח, lacerti ſpecies 799
כי, quatuor uſurpatur modis 96
כל הבשר, *omnis illa caro* 467
כן הוא השמים, *per cœlum, res ita ſe habet* 58. eſſe Juramentum R. *Sal. Jarchi*

Jarchi ad hæc verba notat, & ſignificari *per DEum* 96

כנגדו, Gen. II, 18. *ex adverſo ejus*, legitur etiam כניגדו quod ſignificat *adflagellationem ejus* 180

כסא כבוד, *ſolium DEI glorioſum* 716

כסותה, *degumentum ejus* 183

כפר, Græci per λύτρον exprimunt, LXX. viral. per ἄλλαγμα *expiatio* ἐξίλασμα *Placamentum*, vertunt 896. ſq.

ל

ל, apud Ebræos Dativum denotat 402. ſq. in infinitis Scripturæ locis idem eſt ac *propter* 403

לא, *non* 58

לבנון, Zach. XI, 1. ita dicitur templum Hieroſolym. & quare 116

להביא, *includere, comprehendere*, oppoſite ad להוציא *excipere*, a יצא vel יצא מן הכלל *excipi &c.* 1152. *Lightfoot* reddidit *ut ſuperinducantur* ibid.

לו, *eum*, in numeris valet 26 22. 138

לו אין שומעין, Frequentiſſima Jureconſultorum Formula, *non audiunt eum:* cui reſpondet noſtratium, wird nicht damit gehöret, findet kein Gehör 459

לוחות הברית tabulæ, quibus Decalogus erat inſcriptus, ita vocantur, & quare 465

לטאה, *lacerta*, Stellioni ſimilis, maxime venenata & terræ adhærens 799

לילה *Nox*, ſic dicitur Angelus qui præfectus eſt conceptioni 174

למרבה Eſ. IX, 6. *amplitudini principatus & paci non eſt finis* 35. quare litera Mem in hac dictione clauſum ſit ibid.

למשנאי, Prov. VIII, 36. rectius legatur למשניאי 121

לעג Eccl. XII, 12. cur non potius להג ſcribatur 124

לתודה pro *Thoda* h. e. laude 8

מ

מבלי pro iſthac voce *Scaliger* מכלות legit, & exponit græce κάταναλίσκοντας 186. *Lightfoot* quomodo explicat ibid.

מגדים, *pretioſi fructus* 92

מגלה, *volumen* 5

מדה כנגד מדה Proverb. Ebræorum ad literam *menſura reſpectu menſuræ* 490

מדות, *proprietates divinæ* 361

מחתה *Thuribulum aureum* 949. *Arabs* atque *Syrus* quomodo explicant ib.

מום, *vitium, labem, maculam* ſignificat & non ſolum *defectus corporis* notat; ſed etiam de *animi vitiis* exprimendis uſurpatur 868. & ab hac voce Græcorum μῶμος provenit: quod vocabulum non ſolum *dedecus, probrum &c.* ſed etiam *gentilibus Deum* omnium rerum *irriſorem atque reprehenſorem* denotabat ibid. Unde Græcorum proverbium, enatum eſt: τῷ Μώμῳ ἀρέσκειν i.e. *Momo ſatisfacere* ibid.

מוסמים *Muſmes* unum facit duo קונטרינקין *Kontrinckin* 83

מוציא אסירים בכושרות Pſ. LXVIII, 7. *educit*

educit vinctos, ne ita legas, ſed כמיציא אסורים בכי ושירות 174
מוצאת Talmud exponit *inveniebatur* 38
מורה *Summus Doctor*, Titulusquo olim Synagogarum Judaicarum Magiſtri ſeſe honorabant 1207
מיאור, *de rivo* 13
מיני, *a me* 67
מיטטרון ſic dicitur Angelus qui idem eſſe debet ac SCHECHINA 721. ſq.
מיער, *de Sylva* 13
מכתם, *aureolum* 38
מלאך הברית *Angelus*, vel præſes *fœderis* 776. ita dicitur Meſſias & quare ibid.
מלאכי *Maleachi*, cur ita vocetur 41
מלך, *rex* 99
מלקות *vapulatio*, certum pœnæ genus apud Ebræos, iis irrogandum, qui ſanctitatem Legum nefario violari auſi eſſent conatu 809
מך, *manſuetus* 38
מנחם, *conſolator, reficiens animam*, de Meſſia dicitur 30
מעה, *Meah* una facit duo פונדיונין *Pondiones*, ſex מעה argenti faciunt דינר Denarium, ſ. Drachmam aut quadrantem Sicli 83
מקוה, *conceptaculum* 672
מקרב idem quod Latinorum *e medio*, in phraſi, *e medio tollere*, ſignificat 793
מראה Græci per εἶδος reddiderunt, frequentiſſime autem etiam *ſpectaculum* denotat, aliis ad *aſpiciendum contemplandumve* oblatum 462
מריש an Epitheton Rabbini cujusdam vel Appellat. ab initio 15
משתולל, *inſanit* ib.

נ

נא, *quæſo* 39
נאמן, *fidelis* 99
נבונים, *intelligentes, celebres* 183
נטילה *merſio manuum* apud Judæos ita vocabatur, & differebat a טבילה *lotione manuum*
נידוי Anathematum ſpecies apud Ebræos 616. 620. 622
נסכים, *Libamina* 986
נקדימון, cognominatus eſt ita filius *Gorion*, & quare 147
נקאי Rabbini legunt pro נקי 8
נרות, *lampades* 1110
נשיא *Princeps*, nomen honoris, quo Deus Opt. Max. pontificem ſummum olim affectus eſt 1191

ס

סביב, *circumquaque* 230
סביב סביב, *circum circa* ibid.
סיגיך, *ſcorias tuas* 25
סיה, *pullus*, quare ita vocetur 104
סיס, *blatta* 25
סלעם, *ſpecies locuſtæ* 47
סם, *aroma* vel *pharmacon perfectum* 194
סמאל, ita dicitur dæmon 38
ספח, *adjungere, aſſumere* hinc vox פיח Eſ. XXXVII, 30. *Acceſſorium* 748
ספחת, Interpretes varie vertunt, conjugatum ejus מספחת a radice ספח quod *adjungere, aſſumere* ſignificat 1063

ספירה, quid ſit & unde derivetur 1091. ſq.
ספר כריתות, *Libellus repudii* 679

ע

עברה, *ira, excandeſcentia* 64
עגיל, Num. XXXI, 30. quid intelligitur 50
עררים, *greges* h. e. *gregatim ſe habens* 15
עולל, *infans, puer* 429
עולם, *abditum, occultum, abſconditum eſſe*, denotat 785
עולם הבא Coccejus per *vitam æternam* vertit 1166
עון, *iniquitas* 5.1109
עונים, *oculi* 1109
עכבר, *mus* 799
עם *populus* 206
עם הארץ, *terræ filios* 471
אנמלך, *Anamelech*, quare ita dicebatur 188
עצרת, & ſub inflexione עצרתא, ſcriptores Eccleſiæ Judaicæ *Feſtum Pentecoſtes* inſigniunt 737. ſq. 758
ערות דבר, quomodo vertetur 695. ſ.

פ

פונדיון, *Pondion* unus facit duo אסרין Aſſaria 73
פרי הארץ, *fructus terræ* 789
פכר quid ſignificet 832
פרה, quomodo vertenda ibid.
פרץ, ſignificat *rumpere, irrumpere, perrumpere, & prorumpere* 403
פסח denotat *tranſitum* 897
פרשה, *Sectio*, etiam de breviori loco Biblico ab Hebræis uſurpatur 164
פשע, deſignat *transgreſſionem, defectionem, & rebellionem malitioſam* 1008. origo ejus eſt verbum פשע transgreſſus eſt. ib. ſq.
פתיים, *ſimplices* 98. ſic in regionibus maritimis vocantur *infantes* ib.

צ

צב crocodillus terreſtris 799
צבא, *militia* 416. 773. 774
צדיק, *juſtus* 71
צדקה *juſtitia* 25. dicitur etiam *eleemoſyna* ibid.
צואה *excrementum* 793
צמח Jeſ. IV, 4. Septuag. Interprett. ἀνατολὴ tranſtulerunt 789
צמח יהוה *Germen Jehovæ* 788
צעירת, *parvam pedibus feram*, forte pro צעירת רגלים *parva* pedibus 10. rectius legatur שעירת רולים *hirſutus pedibus* ibid.
צרה Talmud exponit *æmula* 141
צרעת Hebræis item ac Græcis & Latinis ſignificat *Lepra* 1058

ק

קבל *accepit*, cujus relatum eſt מסורה *traditio*, a מסר *tradidit*, inde *Cabbala* quæ *acceptionem* denotat 1091
קדש formalis hujus verbi ſignificatio tam profunda lateque diffuſa, ut nativam ejus vim & efficaciam, nec græca, nec ulla Europæorum lingua unica voce comprehendere valuerit 290. ſqq.
קול *vox*, ejusque pluralis קולות *voces* quibus Lex ſ. Decalogus promulgatus

tus dicitur, *de Deo* uſurpatæ haud raro denotant *Tonitrua* 14. 349
קונטרינק *Kontrineck* unum facit duo פרוטות *prutas* 83
קרום nonnulli vertunt *per teſtam ovi*, alii per *Membranam*, quæ albumen ovi intrinſecus obducit 1067
קטני אמונה *parvæ fidei homines* 72

ר

ראה *vidit*, præter conſuetam ſignificationem, aliquam ejus qualitatem adjunctam, aut conditionem ſimul involvit, Approbationem ſcil. rei viſæ haud ſignificationem ex nomine ראיה derivationem mutat, & fidem ac rationem habere denotat ibid. transfertur etiam metaphorice, ad apprehenſionem intellectus 457. ſq.
ראה והביט וחזה tria hæc videndi ſynonyma, non de ſolo *oculorum viſu* uſurpantur; ſed & *mentis* per Metaphoram.
ראיה *apparitio* 754
ראשי משמרות *principes Liturgiarum* 916
ראשי בתי אבות *Principes Ephemeriarum* ibid.
רבי *Magiſter*, honoris titulus, quem olim Judaicarum Synagogarum Doctores ſibi tribuebant 1207
רחץ *lotionem* denotat 793
רוח Jeſ. IV, 3. Paraphraſtes Chald. per מימרא *verbum* tranſtulit 790. de Deo uſurpatum quid ſignificet ibid.
רוח בער *ſpiritus ardens* Jeſ. IV, 4. num recte explicetur per רוח קדוש *Spiritum ſanctificationis* 790
רוח המשפט *Spiritus judicii*, an recte exponetur per יסורין דין *judicium caſtigationum* 799
רות, *Ruth*, quare ita vocata 42. 120
רע *malus* 56
רק, *tantummodo* 163
רקא familiare & contumelioſum Judæis vocabulum 842
רך *Rach*, ſignificat alias *tener*: hic autem Talmudicum eſt, & ſignificat regem, & unctum regem 46
רקת Jeſ. XIX, 35. quid 151

ש

שאלתיאל, *Sealthiel* filius Jechoniæ, cur ita dictus 43. quare etiam dicitur אסיר *Aſſir* ibid. legitur etiam שלתיאל *Salatbiel* ibid.
שארה *carnem ejus* Exod. XXI, 10. intelligi traditur *alimenta ejus* 183
שאת *Tumor*. Interprett. quomodo vertunt 1062. ſq.
שומר אמונים Eſ. XXVI, 2 *Servans fidem*, legas שאומר אמן h. e. *qui ſervat Amen* 99
שחין *ulcus* ex inflammatione ortum, externa in corporis cute 1095
שיחה, *loquacitas* 69
שולה, Nomen Meſſiæ 30
שילוח, *rivuline* ſit an *fontis* nomen 137
שלום, *Sallum*, quare nomen ejus ita vocatum 42
שליח צבור *Eccleſiæ Apoſtolum* ſeu *Delegatum* denotat 304
שמע apud LXX. Interprett. autoresque N. T. ἀκούειν, Latinorumque audi-

audire reſpondet 456. cum *Accuſativo* conſtructum quid denotet 457. cum אל quid ſignificet ibid. cum קול cui ל vel ב præfixum fuerit, quid inferat ibid. 459
שמת *poteſtas clavium* ſeu Noſtratibus *Excommunicatio* 620. 621. ſqq ejus ſynon. uſitatoria ſunt נידי & חרם ib.
שמתא ſpecies Excommunicationis 615 ſq.
שכן, unde שכינה *gloria Domini*, 704. ſq.
שכינה *divina præſentia* 231. 704. ſq.
שפל, *humilis, depreſſus*, vertitur 1068
שפן *Cuniculus*, majoris muris genus, in Palæſtina 798
שקצים, *piſces immundi* 807
שר הצבא, *princeps militiæ* 774
שרה de *re probibita & conceſſa* ſumitur 618

ת

תם, *integer, perfectus* 38
תודה h. e. ſacrificium laudis, 8. Rabbini legunt לתדה ib.
תהו *vaſtitas* 17
תהו ובהו Gen. I, 2. LXX. ἀόρατ☉ ϗ ἀκατασκεύας☉ reddiderunt 386
תחום השבת *iter* ſeu *terminrs ſabbathicus* 160
תולדות reſpondet voci gr. γένεσις 1043
תולעת, *vermiculus* 841
תוחלת habet ſignific. precationis 68
תמונה græci per ὁμοίωμα reddiderunt 462
תמיד continuationem ſine ulla interruptione denotat 985
תנשמת, *Chamæleon* 799
תשים Jeſ. LIII, 13. quamnam perſonam vox ſuſtinere debeat Interprett. non conveniunt. ibid.

INDEX III.
VOCUM ET PHRASIUM GRÆCARUM,
QUORUM EMPHASIS ETIAM IN HOC OPERE OSTENDITUR.

A.

ἁγιάζω] transfert βαπτίζω 364. inde Iſraelitæ Decalogum accepturi dicuntur ἁγνεύοντες ἁγνείαν ibid.
ἀγνοήματα, *peccata voluntaria* ac *graviora* 1008
ἀκούειν, ſæpe idem eſt, ac ὑπακούειν vel ἐπακούειν 458. cujus contrarium παρακούειν ibid.
ἀλλὰ particula adverſativa eſt 408
ἀμοιβαῖα ἀποκλήρωσις i. e. *permutata* ſeu actionibus conveniens *ſors* 300. etiam in Sacro Codice pro ἀντιπελαργία ſeu *beneficii* a parentibus *accepti remuneratione* uſurpatur ib.
ἄμωμ☉, *inculpatus*, contaminatus 868
ἀνάθεμα Græc. per *Excommunicationem* exprimunt 617. apud LXX. Inter-

Interprett. reſpondet in omnibus Ebræo חרם ib. ſq.

ἄνδρα ἀπολείπειν, virum deſerere 678

ἀνεῴχθησαν αὐτῷ οἱ οὐρανοὶ Matth. I, 10. an ſolum ad JEſum ſpectent iſta verba 446

ἀντὶ in compoſitione modo *contrarietatem* denotat, modo *viciſſitudinem* atque etiam *æqualitatem* 491

ἀντιπεπονθὸς, non minus *æqualem* officiorum *penſationem*, quam offenſarum, denotat 490. unde deſcendat 495. 497

ἀπαλλοτριοῦν τοῦ πλήθους abalienare a cœtu 619

ἅπαντα λάος, omnis populus Luc. III, 21. denotat multum, numeroſum, copioſum populum 365

ἀπελαύνειν τοῦ κοινοῦ, arcere a communicatione 619

ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν, receperunt mercedem ſuam, Talmudici exprimunt hanc phraſin *receperunt ſeculum ſuum* 66

ἀποκήρυξις proſcriptio 619

ἀποσυνάγογους ποιεῖν, Jo. XVI, 2. quid 618

ἅπτεται μῶμος καὶ τῶν ἀψαύστων, Proverb. *Calumnia nemini parcit* 611

ἀρχιβρεσβύτεροι, principes ſ. præfecti *bresbyterorum* 1205

ἀρχιδιάκονοι Principes ſeu Præfecti *Diaconorum* ibid.

ἀρχιερεὺς proprie *princeps Sacerdotum* 915. componitur ex *ἄρχων princeps* & *ἱερεὺς ſacerdos* ib. per Synecdochen generis Pontifici M. tribuitur ib.

ἀρχισυνάγογοι, Principes ſcholarum 1205

ἄρχοντες honoris nomen primariis Eccleſiarum Eccleſiæque Miniſtrorum Antiſtibus tributum 1205

ἄρχοντες τῶν Ἐκκλησίων Principes Eccleſiarum ib.

ἄρχοντες τοῦ Εὐαγγελίου Principes Evangelii ibid.

ἄρχοντες τῶν Φώτων, Principes luminum ib.

ἀρχιμανδρῖται, Principes ſ. præfecti *Monaſteriorum* ibid.

ἄσπιλος, incontaminatus 612

ἀφορίζειν Luc. VI, 22. excommunicandi actum denotat 618

B

βάπτω, gloſſæ antiquæ reddunt *tinguo* 234. vetus onomaſticon : *βάπτω tingo* ibid.

βάπτειν ὑδρίαν dicitur, qui aquam haurit e puteo vel flumine 235

βαπτίζειν, an ſatis valide contra hunc concludant, qui hoc verbum non minus bene *tingendi* notionem ſuſtinere contendunt, quam *mergendi* 234

βαπτισμὸς, βάπτισμα vel *βάπτισις merſionem*, vel *intinctionem* ; it. *lotionem* vel *lavacrum* denotat 233

βαπτὸς, tinctus ibid.

Γ

γενεαί, an voci Hebrææ תולדות reſpondeat 1043

Δ

δασύποδα, hirſutum pedibus notat 10. legitur in LXX. Interpretum verſione

 ne

ne pro λαγῶν ibid. Gloſſa exponit: *parva pedibus* ibid.

δέειν, *ligare*, Matth. XVI; 19. Metaphora a captivis deſumta, indicatque excommunicandi actum 618

δευτερόπρωτον Luc. VI, 1. quomodo vertendum ſit 1050

διὰ Ebr. II,2. per *inter* vertitur 381

διαστέλλειν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀποικίας, *amandare ab Eccleſ. & Colonia* 619

δικαιοσύνης, *juſtitia* pro Ebræorum משפט a LXX. Interprett. quandoque adhibita deprehenditur 311

E.

ἐγένετο δὲ ἐν σαββάτῳ ΔΕΥΤΕΡΟΠΡΩΤΩΙ, Luc. VI, 1. quomodo intelligendum 1049. ſqq.

ἐγένετο ὁ ΠΡΩΤΟΣ ἄνθρωπος Ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν ὁ ΕΣΧΑΤΟΣ Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν ὁ ΠΡΩΤΟΣ ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός. Ὁ ΔΕΥΤΕΡΟΣ ἄνθρωπος ὁ κύριος ἐξ οὐρανοῦ 1. Cor. XV, 45-47. 1048. ſq.

εἶδε Marc. I, 9. 10. quomodo hæc vox intelligenda 346

εἰδέω Ebraico ידע exactiſſime reſpondet, præter cognitionem rei alicujus, quacumque fiat ratione, quam *proprie* involvit; *tropice* idem quoque eſt, ac rem notam ad animum revocare, accurateque æſtimare & expendere 864

εἰς pro ἐν ſumta, quomodo verti debeat 381

ἐκβάλλειν τοῦ τάγματος, *depellere a congregatione* 619

ἐκ τῆς ματαίας ὑμῶν ἀναστροφῆς πατροπαραδότου 1. Petr. I, 18. hæc verba ab Interpretibus in diverſas rapiuntur partes

ἔλεγξον αὐτὸν μεταξὺ σοῦ καὶ αὐτοῦ μόνου, παράλαβε μετὰ σοῦ ἔτι ἕνα ἢ δύο. Εἰδὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ Matth. XVIII, 15-17. quid Eccleſiæ nomine hic loci intelligendum veniat 1052. ſqq.

ἐν ᾧ καὶ ἐν σοὶ Matth. III, 17. Marc. I, 11. Luc. III, 22. 386

ἐν τῷ βαπτισθῆναι ἅπαντα τὸν λαὸν quinam horum verborum ſenſus 316

ἔννομος, *ad Deum ducens* 212

ἐπενδύτης, *Amiculum* 158

ἐπικαταρᾶσθαι, *diris execrari* 619

ἑρπετά, *reptilia* 798

ἑώρακα Joh. I, 34. num idem ſit ac *audivi* 316

H.

ἠδὶ ἴσων ἀμοιβὴ i. e. *æqualis penſatio* 499

ἠρημένου pro iſthac voce *Petavius* legendum contendit περιῃρημένου 296

Θ.

τὰ θηρία Act. X, 12. *reptilia animalia* num recte 796

θυμιατήριον, quid ſignificet 949

θύρα ὡραία, *Porta ſpecioſa* 161

I.

ἱλασμός, *placatio, propitiatio* 842

ἴσον ἴσῳ Proverbium, denotat quamcunque accepti redditionem ſive beneficiorum ea fuerit ſive injuriarum 489

K.

κακόν τι παθεῖν, *aliquid mali pati* 495

καταναθεματίζειν, *diris devovere extremis* 619
κύριος, *Dominus*, reſpondet vox Ebræorum ארוני 218

Λ

λαγὼς, *lepus* 10
λέπρα, *ſcabies* 1058
λευκὴ ϛολὴ, *ſtola alba* 293
λόγος πορνείας quomodo vertetur 695
λύτρον, a verbo λύω *ſolvo* ac hujus 3t. perſ. ſing. Præt. Paſſ. λέλυται &c. 869. proprie ergo autoribus λύτρον dicitur *pretium, quod pro redimendis captivis dabatur &c.* ibid.

Μ

μονὴ *manſio* 701
μυϛηρίον εἴργειν a *myſteriis* vel a ſacrificiis arcere 619
μῶμος, non ſolum *dedecus, probrum* ſed etiam gentilibus Deum omnium irriſorem atque reprehenſorem denotat 868
τῷ Μώμῳ ἀρέσκειν i. e. Momo ſatisfacere 868. unde hoc Græcorum Proverbium enatum ſit ib.
μωρολογία, *turpiloquium* 221

Ν

Νεοπτολέμειος τίσις, *vindicta Neoptolomica* 50. unde in Proverbii conſuetudinem venerit ibid.

Ο

ὀλιγόπιϛοι, *parvæ fidei homines* 71
ὁρᾷν, latin. *perſpicio*, idem ac expendo, examino 254. παροςᾷν & ὑπερορᾷν in compoſitione vim diminuendi inferunt 466
οὐπώποτε, *nunquam* 412

Π

πάντα κάλων σείειν, *omnem movere rudentem* 649
παρακούειν contrariatur τῷ ἀκούειν & non modo negligenter & oſcitanter audire; ſed prorſus perperam audire, non obtemperare denotat
παρορᾷν non tantum ſignificat, *conniventibus aſpicere oculis, per incuriam transmittere;* ſed & *contemnere*, ac negligere 466. quod etiam de ὑπερορᾷν obtinet: eodem prorſus valore, quo latinorum *deſpicere* ib.
πᾶσαι οὖν αἱ γενεαὶ ἀπὸ Ἀβραὰμ ἕως Δαβὶδ, γενεαὶ δεκατέσσαρες Matth. I, 17. quomodo hæc verba intelligenda 1039 ſqq
περιάγετε τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ξηρὰν locutio proverbialis eſt, trito Latinorum, *omnem movere lapidem*, aut Græcorum πάντα κάλων σείειν *omnem movere rudentem* reſpondens 649
περιοχὴ τῆς γραφῆς, *ſectio legis* 164
τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, *volatilia cœli* 801
πορνεία hæc vox ita late patet, ut *ſimplicem* pariter *ſcortationem* atque *adulterium* complectatur 696
προεφήτευσε δὲ καὶ τούτοις ἕβδομος ἀπὸ Ἀδὰμ Ἐνὼχ Ep. Jud. v. 4. quomodo Judæi explicant 1044. ſqq.
προσφέρειν, haud ſecus ac Ebræorum הקריב generatim *rem* vel *perſonam quocunque modo*, & *ad finem quemcunque admovere* ſive *afferre* 971. per Synecdochen generis vero idem

eſt *ac rem Deo conſecratam offerre* ac *exhibere &c.* ib. ſq

πώποτε, unquam 412.

Σ

σὴς, blatta 25

σκηνὴ, tabernaculum 231

στεῖρα, ſterilis 127

T

τάλικος, Æolicon pro *τηλίκος* per Syncopen, inde derivatur latinum vocabulum *Talio* 488

τεθεάμαι, obſtupeſcens *ſpectavi* 400

τὸ τερμέριον κακὸν i. e. *Termerium malum* 501

τετράποδα Act. X, 12. *animalia quatrupedita* 796

τίμιος, non ſolum *pretioſum*, ſed etiam *honorabile &* *earum* ſignificat 867

Υ

ὑπέρακμος, *ſuperadulta* 186

ὑπερορᾶν vid. *παροφᾶν*.

Φ

Φωνὴ ἐκ τῶν οὐρανῶν, vox cœlitus delapſa Matth. III, 17. Marc. I, 11.

Ψ

ψώχοντες, fricantes 129

INDEX IV.
RERUM ET VERBORUM.

A.

AARON; an charior ſit Meſſia 13; ejus ingreſſus in Sanctum Sanctorum ad certum tempus erat reſtrictus 955. 956

AARON POSTERIOR R. *Eliæ filius*, quid ſentiat de Feſto Septimanarum 752 758. 762. 768. 769. ejuſdem de Feſto Septimanarum abrogando rationes 752.-755. 758. 768. de Feſto Septimanarum conſervando rationes 762

R. ABARBANEL: Arcæ Fœderis in Eccleſia Judaica contenta deſcripſit 946. ſq. de Schechina Ebræorum, ſcil. quid ſignificet 706. de Feſto Septimanarum 759. 766. 768. ſq. Judæorum e captivitate Babylonica in patriam reverſorum miſeriam deſcribit 773. approbavit falſam ſententiam & explicationem R. Kimchi de v. 15. cap. XXXI. Jerem. 776. per doctorem juſtitiæ Joelis Meſſiam intelligendum fore contendit 777. de faſtidio loquitur quod Deus erga Feſta Judæorum habuit 780. de Feſtis Judæorum abrogandis quænam foveat opinionem & rationem 784. de Sacerdotum apud Judæos miniſterio 915 de officio Pontificis Maximi apud Judæos 923. de oleo ſancto quippe quo inungebantur apud Judæos Pontifices Maximi 941. de iis, quæ in templo ſecundo apud Judæos defecerunt ibid. de Sancto Sanctorum in Tabernaculo Moſis 944. ſq. de Moſis introitu in Sanctum Sanctorum 954. de introitu Pontificis Max. apud Judæos in Sanctum Sanctorum 964. de variis Pontificis apud Judæos Max. miniſteriis die Expiationis peragendis 973. de mactationis tempore in Sacrificiis die expiationis a Pontifice Max. obſervando 976. 977. quod peccatum graviſſimum judicet 1011. de peccati differentia ib. 1012. de Lepra, quid vi vocis denotet 1058. 1063. de

de Lepræ ſignis, quid ſentiat 1068. ſq. de Lepræ Hebræorum morbo, quid ſcil. ſit 1079. qualem de Lepra prognoſin formaverit 1085. de cura & medela, quam ſibi poſcit Lepra 1089. de lotione corporis & veſtium apud Judæos 269. triplex annotavit Seculum 1162
ABARBANELIS magnum eruditionis ſuæ encomium 1150
ABEDAN domus, quid ſignificet in Talmud 4. 5
R. ABEN ESRA totum, qui in Eccleſia Judaica Sanctus Sanctorum dicebatur, deſcripſit 946
ABLEGMINA in Ara Holocauſti apud Judæos comburenda deſcribuntur 1003
ABOMINATIO, quid in Sacris denotet 898
ABRAHAM, cur vocatus ſit integer 153. fide peregre habitavit 216. Proſelytos multos fecit 664. die expiationum circumciſus dicitur 958. primus fuit, cui Deus Meſſiam promiſit ex ipſo naſciturum 1041
Abrahami filius Iſaac, num fuerit puer expoſititius 61. 62
Abrahami filii, qui ſint 155
Abrahæ Sinus, quid ſignificet 142
R. ABRAHAM, *Hiſpanus*, vulgo ARRAHAM SEBA, de Homine primo & altero 1248
ABROGATIO *pravæ concupiſcentiæ* dicitur Feſtum Pentecoſtale 751
ABSTINENTIA omnis rei ſe affligans peccatorum eſt 206
a vino, non ſemper probanda eſt 211. 212
R. ABUHAB, *Hiſpani*, ſententia de Feſto Pentecoſtali 737. 738. 742
ACADEMIÆ in Babylonia caput 226
ACCUSANTES Chriſtum de Sabbatho profanato peſſimi fuerunt hypocritæ 518
R. ACHARIS liberatio e Gehenna 76. 77. 78
ACTIO prædicatur etiam de eo, qui immediate in eam non influit, ſed ſaltim procurat 612
ADAM *primus homo* quando conditus fuerit 907. ubinam habitaverit 34
Adami lapſus quando contigerit 1046
Adamo aſſerunt angeli carnem vinum que ei præbuerunt 151. carnem a Deo interdictam fuiſſe plurimi volunt 785
ADRAMELECH cur mulus dicatur 188
ADUSTIO quid ſit 1076. ejus cauſæ ib. Aduſtionis & ulceris differentia ibid.
ADVENTUS *Meſſiæ in carnem* quando ſit expectandus 11. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 27. 30. 36. 163. quomodo ſit comparatus 116. 117. multis Rabbinorum traditionibus expoſitus fuit 11-30. 36
Adventum Meſſiæ quid juxta Rabbinorum ſententiam retardet 17. 22. 36
ADSPECTU *ſolo* ſcortatio committi poteſt 50-55
AER & COELUM dicuntur Dei habitaculum & quare 345
ÆGROTI ſunt viſitandi 218
ÆGROTOS quomodo curare debeamus 222-223
ÆGROTUS lethaliter peccata ſua confiteri debeat 223. propter Sabbathum negligi non debeat 586. 588. 589
ÆGYPTII circumciſionis morem magni fecerunt 257
Ægyptiacam ſervitutem aliæ præter Judæos, gentes non ſuſtinuerunt 755
Ægyptiorum Apis quid ſit 869. cultus quid ibid. eorum ſuperſtitio deteſtanda Feſti Paſchalis eligendi occaſionem ſuppeditavit 898. 899
ÆTHIOPES circumciſionis morem ſervarunt 257
Æthiopum mos circumcidendi mulieres 258
AGNUS PASCHALIS V.T. quomodo Chriſtum tanquam Agnum N. T. præfiguraverit 859
Agnum Paſchalem quomodo aſſare ſolebant Judæi 904
AGRIPPAS rex Judæorum qui fuerit 166
R. AKIVA: de Judaicorum Feſtorum celebratione interrogatur a Chriſtiano quodam 781. Meſſiæ novi Fœderis condendi officium tribuit 776. ſq. ejusdem reſponſio & reſu-

refutatio ad dubium a Chriſtiano quodam de Judæorum Sabbathis motum 781. 782. quid de agno paſchali apud Judæos præparando ſentiat 905
AKKO, quid ſit 798
ALAPA homini in lucem edito ab angelo inflicta facit, ut totius legis iterum obliviſcatur 168
Alapæ inflictæ qualem habeant pœnam 59
R. JOSEPH ALBO; de Feſtis Judæorum abolendis judicium 903. de Seculo futuro & diebus Meſſiæ 1137
ALIMENTUM *vitioſum* in orbis a Deo prohibitis reperitur 590. 591
ALPHONSI Deum calumniari neutiquam erubeſcunt 611
ALPHUS, qualis ſit morbus 1081
R. MOSE ALSCHECH, de cauſis lepræ phyſicis 1087. de cura & medela, quam lepra poſtulat 1089
ALTARE, thronus eſt gloriæ divinæ 226
AMALECK unde ortum ſuum traxerit 217
AMBITIO *Phariſæorum* deſcribitur 581. illam Chriſtus ex ipſorum ſcriptis refutat & reprehendit ibid.
AMBULARE *verecunde*, quid ſignificet 199
AMEN, quid ſit 99. poſt benedictionem pronuntiatum, quam poſſideat virtutem 192. 193
AMICITIA *Herodis & Pilati* reſtaurata 146
AMICTUS Pontificis Max. apud Judæos, qualis fuerit 926. ſq.
AMOR *miſericordiæ*, quid ſit 199
AMOS IV, 7. Textus explicatur 14
ANAMELECH, cur mulus dicatur 188
ANASTASIUS *Sinaita* de Etymo Baptiſmatis 233
ANGELI homini primo in horto Eden carnam aſſatam, vinumque præbuerunt 151
Angeli miniſterii ſingulis diebus creantur ex fluvio di Nur 228
Angelis ſanctiora & puriora Judæi multa eccleſiæ ſuæ membra prædicant 605
Angelo quot claves a Deo ſint traditæ 226
ANGELUS *Gabriel* præfectus dicitur maturationi fructuum 136
Melachen idem cum Deo nomen habere dicitur 205
Metatron quis fuerit appellatus 1047
Mortis ſ. cuſtos mortuorum 3. plenus eſt oculorum 51. hora mortis quid agat ibid.
Angelus Sadducæum quendam in Sancto ſanctorum interfecit 164. homini in lucem edito colaphum infringit, & facit ut ille legis iterum obliviſcatur ibid.
ANGLI ſententia de nomine Feſti Pentecoſtalis 737. 738
ANGUSTIA *portæ ac viæ* ad vitam æternam 75. 76
ANIMA revertit ad Deum, qui dedit eam 117. 118
Anima & corpus aliquando ſeſe, ſi ratio ab illis exigeretur, a Dei judicio poſſunt liberare 195
Animam noſtram in puritate conſervare debemus 117. 118
ANIMÆ quando creentur 12. quomodo propagentur in corpus humanum; utrum per traducem, an per infuſionem ibid.
defunctorum num Chriſti morte fuerint expiatæ 1028
ANIMARUM *domicilium* quid ſit 11. 12
ANIMALIA, quædam laceſſitas vices laceſſentibus rependent 514. 515. 516. in V. T. ſacrificanda quinam fuerint typus 858
immunda mactare an liceat 819
Animalium multorum uſus Judæis a DEO vetitus & quare 590
ANNI varia apud Judæos principia 957
ANNUM *duplicem* habent Judæi ſacrum ſc. & civilem 1052
ANTISTES ſacerdotum apud Judæos quis fuerit 920
APELLÆ quomodo apud Judæos in gremium eccleſiæ fuerint receptæ 258. 259
APEX pugnax animal 518
APIS bos Ægyptiorum Deus 898. 899
APOCALYPTICI STYLI cum *Cabbaliſtico* convenientia 1091

APOSTOLI *primi* eccleſiæ conditores ab imbecillitatibus purgandi erant, antequam munus a Deo ipſis aſſignatum ſuſciperent 794
APOSTOL. PAULUS ſapiens architectus 177
APOSTOLORUM TITULI & DIGNITATIS tam in ſcriptura, quam in Ebræorum monumentis veſtigia reperiuntur 303
APPETITUI *inſatiabili* quomodo Judæi mederi curarunt 591
AQUA omnia purificat 235. 236. 290. 291. quæ ſit omnium puriſſima 269. 270. 271. 272. ex rupe tempore Moſis percuſſa erumpens Exod. XVII, 3. 6. num fuerit potus ſpiritualis 289. qualis ad Baptiſmum initiationis apud Judæos fuerit adhibita 269. 270. 272. 273--279
Aqua major copia in montium abundantia reperitur quam in aliis locis 270
menſura quæ ad Baptiſmum initiationis ſuffecerit 279. 280
quales ineptæ ad Baptiſmum initiationis fuerint judicatæ 273. 274
Aquarum luſtrationes ad purificationes requirebantur apud Judæos 290. 291. 232. 293
AQUILÆ viſus perſpicaciſſimus 117
ARABES quo vitæ anno inſtituerint circumciſionem 302
ARBOR inſignis ex ſemine Sinapi provenit 89
ARCA FOEDERIS cum multis aliis in templo ſecundo apud Judæos defecit 941. 951
Arca foederis in Eccleſia Judaica contenta 946. 947. 948
ARCHIERATICÆ STOLÆ deſcribuntur 947
ARCHITECTI in Talmud qui dicantur 105. 177
ARIETEM Æpyptii præcipuo honore colebant 899
Arietem mactare cur Deus præceperit Judæis ib. ſq.
AROMA ſ. CONDIMENTUM lex divina vocatur 194
AROMATA quæ ſuffitus materiam a Pontif. apud Judæos Max. comburendam, ingredi ſolebant, deſcribuntur 979
ARRIANI per Judæos intelligunt Chriſtianos 296
ARS quælibet divitias & egeſtatem habet 312
ARTES HONESTÆ & INHONESTA quæ ſint 165. 166
ARTICULUS FIDEI primus ac principalis 871
ARUNDINI homo ſimilis eſſe debet 87. 88
ASARTHA Judæorum Feſtum 737. 738. Feſto Chriſtianorum Pentecoſtali cedere debet 756. vanitatem hujus Feſti Dei diutius ferre recuſavit 738
ASINAM ſi quis vendiderit, vendidit pullum, vaccam ſi quis vendiderit, non etiam vendidit pullum &c. 104
ASINUM & CANEM ſibi idolum fecerunt Avroei 188
ASINORUM CARNES Judæi ægrotis porrigere ſolent 591
ASMODÆUS num dederit Salomoni vermiculum Schamir ad poliendos lapides 228
ASPERGENDI *ſanguinem* ad aram varii apud Judæos fuerunt modi & ceremoniæ 977. 978. 993. 997. 1005
ASPERSIONES *ſanguinis* apud Judæos variæ erant Pontif. Max. adminiſtrandæ 996 997. 998. 999
ASSARIUM quantum valeat 83
ATAΞIA apud Judæos in templo ſecundo circa conſtituendos ſacerdotes ſummos 156
ATHENÆ immodico Veneris cultu vaſtatæ fuere 911
ATHENIENSIUM LEX de divortio 685. ſ.
ATRIUM *antemurale* quid apud Levitas fuerit 973. *commune* apud eosdem ibid. *Mulierum* quid fuerit ibid.
coeleſte, quod coram Deo eſt, quot habeat paraſangas 22
ATTRIBUTA *divina*, quæ Chriſto æque ac Deo Patri competunt 880
humana, quæ Chriſto in Scriptura tribuuntur

tur quænam 881. ſq. evincunt Chriſtum fuiſſe verum hominem ibid.
AUDACIA *Judæorum* in conquirendis proſelytis 662. ſq.
AUGUSTINI *ſententia* de Feſto Pentecoſtali 741
AULÆUM ſ. *paraganda* quid ſignificet 11. 12
AURUGINEM ſ. *Icterum* carne aſini Judæi profligare voluerunt 591. 600
AUTOR *quidam Libelli famoſi* non dubitavit Chriſto mendacii notam inere 611
AUTORITATE *inſigni* Judæorum doctores pollent 884
AVARITIA ac MALITIA Rabbinorum 6
AVEN GILION quid ſignificat apud Rabbinos 4. 5
AVES ſine Dei voluntate non moriuntur 83. quædam non modo ſibi invicem, ſed nonnullos etiam quadrupedes invadent animo ulciſcendi 516. ſqq. ſpecies avium lege prohibitarum 801
Avium plures mundæ quam immundæ 802
AZARIAS de ſeculo futuro & diebus Meſſiæ quid ſentiat 1140
AZAZELIS nomen quam habeat ſignificationem 1033. 1034
AZYMORUM *Feſtum* apud Judæos 751. 752

B.

BAPTISMUS CHRISTI ab Johanne in Jordane peractus ab omnibus Evangeliſtis concorditer deſcribitur 309
vox cœlitus delapſa an ad Chriſtum vel ad Johannem fuerit directa 315
Spiritus S. ſalvatori incumbens, an ſoli Chriſto innotuerit ibid.
viſionis actus num ad ſolum Chriſtum ſit reſtringendum 313. ſq
vocem iſtam cœlitus delapſam quis audiverit & intellexerit 315. ſqq. quid proprie denotet hæc vox cœlitus delapſa 348. ſqq. utrum Deus ipſe immediate hanc vocem formaverit, an ejus nomine Angelus 364. ſqq. quis tenor vocis iſtius fuerit 388. ſ. an omnis turba quæ præſens fuit, per utramque Jordani ripam diſperſa vocem hanc audiverit 404
Spiritum S. in forma columbæ deſcendentem populus an viderit 397
propter quem actus ille inſtitutus fuerit 404
quo tempore Chriſtus baptizari voluerit 408
qualisnam hujus Baptiſmi finis 409
BAPTISMUS INITIATIONIS *Iſraelitarum* quo tempore datum 233. ſqq. 286. Actus Ceremonialis 290. Terminus conſecrationis 292. Nomina a baptiſmo quibusdam impoſito 293. ornatus capitis baptizatorum initiatorum ibid. quænam inter baptiſmum initiationis Judæorum & Chriſtianorum intercedat differentia 304
BAPTISMUS PROSELYTORUM *judaicus* unde derivetur 233. ſqq actus inaugurationis 669 ſq. Tempus quando 672. modus quomodo ibid. Circumſtantiæ adhibitæ ib. ſq.
BARBARIS pariter atq; CHRISTIANIS an jura ſint & olim fuerint repudiandi 687. ſq.
BASILIUS M. de divortio quid ſentiat 683. de Spiritu ſancto 794
R. BECHAI de vocabulo Adonai, quid ſignificat 717. de Schechina Ebræorum 707. 720. Michaelem Archangelum cum Schechina idem facit 720. 734. de Enoch ſententia 1044. de Angelo Metatron 723 1047. de Sephiroth vocabulo 1095 quomodo decem Sephiroth explicaverit 1100; 1101. 1104. 1110. 1112. de ſex hujus mundi millenibus & ſeculo futuro 1142. 1143. 1144. 1157. ſq. 1162. ad Gen. XXXIIX, 29. 716. 717. 1090. regnum domus Davidicæ lunæ comparavit 1039 ſqq.
BELLUM *inferre*, vel *depellere* die Sabbathi Judæi non detrectant 601. 602
BENEDICTIONEM a R. Gamaliele in atrio gentium mulier quædam ethnica accepit 937

BE-

BENEDICTIONIS apud Cabbaliſtas fons & origo 1111. 1112. 1114. inſtrumenta quæ ſint 1114. ſq.
BENEFACERE numquis, an malefacere debeat Sabbathi die 585. 587. 588. 607. 610
BENEFICIA Chriſtum Phariſæis reum fecerunt 577
BENEFICIA CHRISTI tanquam turpiſſimum die *S*abbathi facinus Judæi improbant & accuſant 585
BENEFICIORUM omnium memoriam certo die feſto conſervandam Deus non præcepit 768
BEZA quomodo Textum Cap. I. prioris Ep. Petr. v. 18. 19. vertat 834
BISCHIZI de lepra Hebræorum morbo 1061. 1063. ſq. 1065. 1067. 1069. 1076. 1077
BUXTORFII ſententia & parabola de Feſto Pentecoſtali 743

C.

CABBALA a faſtu Doctorum obſcurata & fœde contaminata fuit 1091. ab ipſo Deo in primitivæ Eccleſiæ inſtitutione uſurpata fuit ibid.
Cabbala ὀνοματολογία 1091. dignitas & utilitas 1090. pars ejus maxima qua in re verſetur 1093. ſq.
CABBALISTÆ magna in voce *Schechina* quærunt myſteria 709. quid per *Schechinam* intelligunt 726. dignitatem & myſterium in numero ſeptenario quærunt 1045. 1046. myſterium in Sephiroh quærunt 1091. quomodo Chriſti officium mediatorium deſignaverint 1105. 1106. 1107. quem quærunt benedictionis fontem & originem 1111. 1112. ſqq. quæ judicent benedictionis inſtrumenta 1114. ſqq. ſingulas pluresque Sephiroth literas ſingularum pluriumque indicia conſtituunt 1096
CABBALISTICI *ſtyli* cum APOCALYPTICO convenientia 1091
CADAVERI ſuperbus comparatur 112
CAIN cur a Deo ob parricidium acceperit ſignum gratiæ divinæ 507
CAIPHÆ Pontificis Max. ſententia de Chriſto accuſato 577
CALAMO ſimilis eſſe debet homo 87. 88
CALCATIO quid fuerit Phariſæis 238
CALIGINE laborantibus quomodo medelam paraverint Judæi 591. de illa laboraſſe Rex David dicitur ib.
CALUMNIA nemini nec Deo quidem parcit 611
CALVINIANI an ex Eccleſia poſſint ejici 630. ſatisfactionem Chriſti ad ſolos Electos reſtringunt 892
CAMBYSEN libido interfecit 912
CAMELUS injuriam acceptam opportune ulciſcitur 515. ſq. unde acceperit nomen ſuum 546
Camelum per foramen acus &c. quid ſignificet 100
deglutire & culices percolare quid 113
CAMERARII apud Judæos qui fuerint 916. 918
CANEM & ASINUM ſibi idolum fecerunt Avroæi 188
CANES & PORCOS alere prohibitum 712
CANIS reverſus ad vomitum 223. 224
rabidi morſu læſis quod remedium Judæi ſuaſerint 591. ſq. 600
CANIBUS objicere ſanctum non debemus 74
CAPITALIS SUPPLICII REUS quomodo & quo tempore apud Judæos fuerit interfectus 118
CAPUT ſeu PRÆSES SYNEDRII M. apud Hebræos quis fuerit 1185. ſqq. 1191. dignitas ejus in quo conſtiterit 1192. 1193. ſq. veſtitus ejus 1194
CARO *coelitus deſcendens* 152. 165
ſuilla difficilis eſt digeſtionis & peſſimi nutrimenti 590. ſq. Judæi gravidæ mulieri illam ſuadent 591. ſq.
Carnes canium aſinorumque Judæi ægrotis porrigere ſolent 591
CARNIS VIVACITAS quid denotet 1072. 1073
CASAUBONUS magni æſtimat Maimonidem 913

CASTIGATIONUM quibus Deus ſuos ſolet caſtigari non eſt terminus 217
CASTRA LEVITARUM apud Judæos deſcribuntur 937. quomodo ſubdiviſa fuerint ibid. gentiles ingredi poterant ib. ſanguinis fluxu laborantes & puerperæ adire non debebant ibid.
CASTRATIO cur interdum inſtituatur 98
CASTRATUS quid ſit 98
CATAMENIA, num Lepræ anſam præbere valeant 1083
CATHOLICIANI apud Judæos qui fuerint 916. 917
CELEBRITATIS *famam* affectare non debemus 112. 113
CEREMONIÆ quædam apud Judæos obſervandæ e. g. die expiationis 956. 957. 958. 959 - 971. in effundendo Libaminis 986. in Feſto Paſchatis 897. ſq. in ſacrificiis a ſacerdotibus mactandis 586. 587. 588. 589. 978. in ſacrificiis Pontif. M. & ſacerdotibus Deo offerendis ibid. ſanguinem ad aram adſpergendi 978. in ſuffitu Pontif. Max. abſolvendo 980. 981
R. CHAIIA; de vocabulo *Adonai* quid ſignificet 317. ſq. de diebus Meſſiæ & Seculo futuro quid ſentiat 1123
CHALDÆORUM mulierum concupiſcentia nimia & libidinis pravitas 231
R. CHASDAI; de diebus Meſſiæ & Seculo futuro 1124
CHIVORA; Meſſias a Rabbinis vocatur 30
CHOMET, quid 799
CHRISTIANIS primitivæ eccleſiæ jejunio paraſceves diem transegere 908
CHRISTIANIS cum Judæis ſocietas nulla eſſe debet 757
CHRISTIANORUM LEX de divortio 696. Feſto Pentecoſtali Aſartha Judæorum cedat neceſſe eſt 766. 768. locus diſputatorius quomodo vocetur a Rabbinis 4. 5
CHRISTIANUS quidam de Feſtorum Judaicorum celebratione R. Akivam interrogat 781. quale ab Akiva tulerit reſponſum ib. ſq.
CHRISTUS, cur a Deo Patre dicatur Filius ſuus 395. ſq.
an charior ſit Aarone 13
alter David vocatur 31
a Rabbinis Leproſus vocatur 30
rupes ſpiritualis dicitur 289
venit hominem dividere adverſus patrem ſuum &c. 83. 84
Iſraelitis ad montem Sinai conſiſtentibus verbum Dei dedit 289
Phariſæorum Sectæ non erat addictus 237
præter inſidias a Judæis expectare nil poterat 506
textum Moſaicum a pravis Rabbinorum interpretationibus repurgavit 61
inter Judæos agens continuis eorundem vitiis fuit expoſitus 611
propter beneficia reus Phariſæis factus eſt 577
quomodo cognitus fuerit populo judaico 569
Capitis condemnatur a Caipha Pontif. M. 577
jus & juſtitiæ neglectum Pontifici Maximo Judici ſuo objecit 578
honore Magiſtris Judæorum a diſcipulis ſuis exhiberi adſuetum, accepit 578
num ea quæ in ſermonibus ſuis protulit, ex Talmude ſurripuerit 580
multa in concionibus & diſputationibus ſuis cum Phariſæis ex Talmude docendi vel convincendi Judæos gratia protulit 580 581
phariſæorum ambitionem ex ipſorum ſcriptis refutat & reprehendit 581
cogitationum in hominibus ſcrutator 582
publicanos in viam reducere quolibet quæſivit tempore 569. ſq.
Legis Princeps omnibus prævalet Judæorum magiſtris 596
a medelis ſuis nunquam fruſtratus fuit 604
a Judæis non vulgo, ſed ipſis ſapientiæ magiſtris annumeratus fuit 578
Meſſias promiſſus & Judæorum Rex eſt 582
Sabbathi Dominus eſt 583

ardentibus a Judæis deſideratur precibus 654
in menſe Tiſri natus & baptizatus dicitur 959
Princeps mundi dicitur 1118
Fidelibus ſuis perpetuam & fixam promiſit commorationem 701
verus & ſummus Deus eſt 878
verus & naturalis homo fuit 881
ſecundum utramque naturam eſt noſter mediator 882
unicus & ſolus eſt mediator inter Deum & homines 886
ſatisfecit obedientia tum activa tum paſſiva 893
quo die & menſe paſſus ſit 906. 907
defunctus non furtim ſurreptus, ſed divina virtute reſuſcitatus fuit 909
in locum agni paſchalis ſucceſſit 904
quare a Johanne baptizari voluerit 309
cur tam ſæpe in ſacro Codice agni nomine veniat 860
capitis condemnatur a Caipha Pontif. Max. 577
CHRISTI ADVENTUS *in carnem* quo tempore ſit expectandus 11. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26 27. 28. 29. 30. 163. quomodo ſit comparatus 116. 117. multis Rabbinorum traditionibus obnoxius fuit 11. 12. 13. 14. 15. 16--30. 163. Chriſti adventum quid ex Rabbinorum ſententia retardet 17. 22
beneficia tanquam turpiſſimum dies Sabbathi facinus Judæi accuſarunt 585
dies quamdiu durent 18. 32. 33
Fama & rumor ad Judæorum omnium aures pervenit 578
hoſtes omnium iniquiſſimi fuere Phariſæi ib.
innocentiam Judæi perdere conati ſunt 569
methodus diſputandi contra Phariſæos 578. 580. ſq.
Officium mediatorium quomodo ab antiquioribus Hebræis fuerit deſignatum 1105. 1107. ſq.
cum Pontifice Aaronico convenientia 1014--1020. 137. ſq.
Paſſiones quotuplices fuerint 1035
præceptio de occidentibus longe ſanctior eſt, quam Talmudicorum 82
regnum quale ſit 1148
Sententia de divortio 690, 692. ſq.
Tempora quo ſint referenda 1121. 1122. 1125. 1130. ſqq. 1142 -- 1148 1151. 1152. 1153. quamdiu duraverint 1147. 1154. ſq. quomodo Judæi conſiderent 1147
Chriſti tempore & hoc ſeculum quomodo differant 1169. quomodo tempora & ſeculum futurum differant 1119. 1120. 1123
CHRISTO quali ratione Judæi compoſuerint inſidias 569. Magiſtri & Doctoris titulus tribuitur 578. ſq. 582. ſq. falſum crimen Phariſæi ſemper objecerunt 584. mendacii notam pingere non dubitavit Libelli cujusdam famoſi autor 611
CHRISTUM e medio tollere maxime ſtudebant Herodiani 570. profanati Sabbathi reum reddere voluerunt Phariſæi 570. inter & pontificem Aaronicum diſcrimen 1015. 1019. 1137. ſq. divinitus eſſe miſſum Judæi ipſimet aſſerunt 311 ſq. verum & natura eſſe Deum, unde probetur 878. ſqq. verum & natura hominem fuiſſe, unde probari poſſit 881. redemptorem particularem eſſe Calviniani docent 887. ſecundum ſaltem humanam naturam mediatorem agnoſcunt 885
CHRYSOSTOMUS: de divortio quid ſentiat 683. quod per τὸ ἅγιον κοσμικὸν v. I. Ep. Ebr. cap. IX. intelligat 936
CIBI a Deo prohibiti vitioſum poſſident alimentum 590. 591. an ob periculum animorum corrumpendorum fuerint prohibiti 818
CIBUM quo ritu ſumſerint Judæi 239. 240. 241
CIRCUMCISIO res eſt magni æſtimanda 152. 153. 169. 170. an ſit repetenda 185. 258. 259. Sabbathum pellit 152, 153. in Proſe-

per attributa ſua ſeſe in mundo manifeſtat 1099. 1114
de facie ad faciem olim patribus locutus eſt 383. quomodo vocem in colloquio uſurpatam formaverit ib. ſq.
an cum ſucceſſione facere poſſe 385. ſqq.
cur præceperit Judæis arietem mactare 899 900
cur prohibuit Judæis carnibus Suillis veſci 590. 591
hilarem datorem amat 196
dierum Meſſiæ notitiam ſibi ſoli reſervavit 127
eſt ignis conſumens 218
non eſt immunis a detrectatorum dentibus 615
Feſta Judæorum faſtidire cœpit 779. 780. 784. 902
legem per omnes populos linguasque circumduxit, nec ab ullo niſi ab Iſraelitis recepta fuit 167
leges propter nosmet ipſos conſervandos dedit 589
quot ab initio præcepta per Moſen dederit 198
memoriam beneficiorum omnium certo die feſto conſervandam non præcepit 768
mortis tempus hominibus non revelat 159. 160
cur præ cæteris ſeptimum diem ſibi elegerit conſecrandum 572. 573. 574. 576
eundem ſanctificandi Sabbathi diem, quem Moſes, elegit 571
propter Iſraelitas alias nationes non perdat 105. 126
non donum ſibi oblatum ſed cor offerentis reſpicit 126
habitat ibi, ubi duo, aut tres in ejus nomine colliguntur 94. 95
occulta cordium manifeſtabit 177
ex nepotibus etiam impiorum quosdam ſub alas divinitatis ſuæ congregare cupit 115
cur rigorem juſtitiæ juxta quem interficiendus fuiſſet Cain executus non ſit 506. 507
non eſt tentator ad mala 219
ſedulus & feſtinus ſuper malum eſt 224
parum dicit & multum facit 222
peccatores ligare juſſit & peccata ipſis ſervare præcepit 626
inſignem egit Proſelytorum curam 249
vir ſapiens dicitur 129
ſalutem æternam omnium hominum an velit abſolute 849
omnes nationes coram tribunal ſua juxta opera ipſorum judicabit 167. 168
quando ultionem ab homine ſumat 114
calumniis ab Alphonſibus afficitur 611
Deum diligentibus omnia cooperantur in bonum 171. 172. 173
DEUS PATER cur Chriſtum vocet filium ſuum 395. ſq.
DEI *caſtigationum*, quibus ille ſuos ſolet caſtigare terminus determinari non poteſt 217
cultum ſcil. adorationem Pythagoras Græcis præcepit 574
gloriæ thronus eſt altare 226
judicia acerbiſſima maximis permiſta ſunt ſolatiis 787. judiciorum ſolatiorumque finis ibid.
Legatus quod habeat claves 226
Lex aroma ſ. condimentum vocatur 94. cum ficubus comparatur 105. item cum principe 194. cur & quo tempore data ſit 227. non eſt hæreditas Rabbinis propria 176. pharmacum dicitur vitæ & mortis 194. in ſocietate diſcenda eſt 176. an tota ſit ſervanda 221. commoda noſtra reſpicit 590. illam aſſidue legere debemus & cur 223. argute in Eccleſia illam exponens, bonum quid agit 176
pœna a juſtis in mundo incipit 223
præceptum immaculatum ſervari debet 212
propoſitum ſecundum electionem manet 173. 174
providentia a Lucianis arroditur 611
Regnum non venit cum obſervatione 144. 145
ſapientiæ immenſæ & φιλανθρωπίας ſingulare argumentum 787

Ser-

Verbum ſperni non debet 213 214. non audire ſed facere debemus 220. 221. quomodo ſpernatur 213. 214
Viæ imperſcrutabiles 175
DEO pro acceptis ab eo beneficiis gratias agere debemus 210
num boves curæ ſint 189
plus obedire debemus quam hominibus 163. 164
DIABOLUS ipſas res Sacramentorum in idolorum myſteriis æmulatur 298
DIES *generationis* regum quid ſit 90
pluviarum num major ſit mortuorum reſurrectione 22
DIES quædam ſolennes apud Judæos Feſti Pentecoſtes titulo gaudent 744. 745. 763
DIES apud Judæos pœnitentiales 958
DIE SABBATHI num opus faciendum ſit 85.86
DIEI craſtini cura obruere ſe nemo debet 72
expiationis cultus, ritus & ceremoniæ 956-995
dierum Meſſiæ notitiam Deus ſibi ſoli reſervavit 127
DIFFIDENTIA *Moſis* reprehenditur 216
DIGNITATUM *gradus* apud Sacerdotes Judaicos 906
DILIGENTIBUS *Deum* omnia in bonum cooperantur 171. 172. 173
DILUVIUM *Deucalionis* cum univerſali illo cujus in Sacris ſit mentio an coincidat 560. ſqq.
DI NUR fluvius deſcribitur 227
DIONYSIUM Seculorum Tyrannum libido exuit impio 912
ΔΙΟΡΘΩΣΕΩΣ ſeu Correctionis tempus 937. 942
DISCIPULI *Jeſu* ægrotis medelam facientibus a Rabbinis non admittebantur 8. an Magiſtrum ſuum defunctum furtim ſurripuerint 908. ſq.
DISCIPULORUM *Jeſu* numerus & nomina a Rabbinis indicantur 8
DISCIPULOS quot habuerit Hillel Senex 164
DISCORDIA conjugibus ſcortandi occaſionem ſuppeditabat 3. res eſt pernicioſiſſima 135. 136
DISPUTANDI methodus Chriſti contra Phariſæos 578. 580. ſq. 585
DIVINA LEX ſui ſtudioſum ſervat 165
DIVINA PRÆSENTIA non quieſcit ſuper homines triſtes & Melancholicos 205
DIVITES, num liberi ſint a legis divinæ ſtudio 140 141
DIVITIÆ & egeſtas in qualibet arte reperiuntur 71
DIVORTII & REPUDII differentia 678
DOCTOREM culpa redarguere non debet 73.74.169
DOCTORES Ebræorum ſplendidis ornati ſunt nominibus 578. ſq. magna gentis auctoritate pollent 584. negant, omnia die expiationis in Sanctiſſimo perfici a Pontifice Maximo uno introitu poſſe 962
Talmudici pravis ſuis interpretationibus textum Moſaicum perverterunt 61
DOCTORIS & MAGISTRI Titulus Chriſto a Judæis attribus fuit 579. 582
DOCTORUM *Theologiæ Cabbaliſticæ* ſententia de Feſto Pentecoſtali 741. 742
DOCTRINA *Evangelica* cur non inter fulgura & tonitrua tradita ſit 749. ejus promulgatio æque ſolennis fuit ac Legis V. T. 746. ſqq 749
DOMICILIUM *animarum* quid ſignific. 11. 12
DOMINIS duobus ſervus nullus ſervire poteſt 141
DOMUS *Abedan* quid ſit in Talmud 4. 5.
Nizrephe quid ſignificet ibid.
DONUM oblatum Deus non reſpicit, ſed cor offerentis 126
DUMA vocatur cuſtos mortuorum 3. præfectus ſpirituum dicitur 36. plenus eſt oculorum 51. quid agat hora mortis 81
DURA convallis 231

E.

EBIONITÆ legalium Ceremoniarum obſervantium preſſius urgent 305
EBRÆI deſidia & otio animos ſuos inficiunt 575

EBRÆO-

EBRÆORUM DOCTORES negant, omnia die expiationis in Sanctiſſimo perfici a Pontifice Max. primo introitu poſſe 962
ECCLESIA claves ligandi a Chriſto accepit 626. ejus ſanctitas in N. T. fideliter vindicata 615
Chriſtianorum primitiva diem paraſceves jejunio transegit 908
N. T. Chriſto, non Angelis ſubjecta eſt 1182. ſq. orbis habitabilis dicitur 1182
Judaica, comparatur ad mulierem menſtruatam 743. præſentiæ divinæ indicium vocat Schechinam 749. Judæorum & Chriſtianorum Meſſiæ novi condendi fœderis tribuit officium 776
ECCLESIA *in terra* quid ſit 1182
futura quid ibid.
ECCLESIÆ nomen quid ſignificet 1052. 1053
Occidentalis lex de divortio 685
orthodoxæ lex de repudio ibid.
veteris Patres quomodo ſe alioque ad Feſtum Pentecoſtale præparaverint 751
ECLIPSIN ſol ob res quatuor juxta Rabbinorum ſententiam patitur 122
ECLIPSIS *lunæ* juxta Rabbinorum ſententiam Judæis malum eſt ſignum 121
Solis num juxta Rabbinorum ſententiam toti mundo malum ſignum ſit ibid.
ECSTASIS Rabb. Joſephi 198
EDEN & HORTUS in quo habitavit Adam non differunt inter ſe 34
EDICTUM de animalibus immundis oneri comparatum a Bechai 822. Excuſabat fames extrema ibid. & ſpeciatim milites 823. ac βυλίμῳ laborantes, ib. & malacia gravidarum ibid.
abrogatio ejus probatur ex dictis Jeſu 823. Lactantii ſententia an locus Act. X, 12. ſqq abrogationi faveat ibid. negant Abyſſini ib. negativæ probabilitas 824. affirmativa quomodo probetur ibid. an Magiſtri docuerint, eſſe porcum Meſſiæ reſtituendum 825. abrogatio impugnata ab hæreticis 825. ſqq.
EFFECTUS miniſteriorum a Pontifice apud Judæos Max. expiationis die peractorum 1010
EGESTAS & DIVITIÆ in qualibet arte reperiuntur 71
E. ELEASAR lictoris officio functus fuit 88. aliquando coram Dei Tribunali condemnabit divites 140. 141. dives admodum fuit 140
ELECTI quod ſint numero 21. 22. 137. 138. pro his ſolis Chriſtum mortuum Calviniani ſomniant 891
ELECTIO Dei 137. 174
ELEEMOSYNÆ gratæ ſunt & acceptæ 79. 80. quomodo ſint faciendæ 62. 63. 64. 65. 66. 67
Iſraelitarum, quid ſint 141
ELEPHANTES allatam ſibi injuriam reciproce vindicant 541. ſq.
R. ELIAS de Seculo futuro quid ſentiat 1149 1151. eruditio ejus quanta fuerit 1150
ELIANÆ SCHOLÆ Traditio famoſa de ſex millibus annorum hujus mundi duratione 1045. 1122
R. ELIESER de diebus Meſſiæ & Seculo futuro 1123. de ingreſſu prophetarum in Sanctum Sanctorum 955. de Proſelytis Meſſiæ tempore recipiendis 660. ſq. Menſem Tiſri multis ſolemnibus nobilitavit 957
ELUL *Menſis* dies primus apud Judæos decimationem pecoris conſtituebatur ib.
EMBRYONES num in regno cœlorum recipiantur 98. 99
EMMAUS qui fuerit locus 147
ENCRATITÆ falſo & affectatu metu ſibi ab eſu animarum acceſſunt 826
ENOCHUS typus fuit Meſſiæ 1045. 1046. cur Septimus fuerit ab Adamo 1044. 1045. 1046. illi nomen Metatron tributum fuit 1047
ΕΠΕΝΘΥΤΗΣ quale fuerit veſtimenti genus 158. 159
EPHEMERIARUM principes apud Judæos 916

EPU-

EPULUM interdiu comedendum eſt 54
EQUUM & MULUM ſibi idolum fecerunt Sepharvajim 188
ERRANTIUM LAPIS quid fuerit apud Judæos 203
ESAVUS circumciſionis notam in ſe delevit 302
ESSENTIA DEI ac vera ejus natura an per Ebræorum Schechinam ſit intelligenda 705
ETHNICA MULIER a Rabb. Gamaliele in atrio gentium benedictionem accepit 937
ETHNICI divortium approbare noluerunt 691
EVANGELICA DOCTRINA cur non inter tonitrua & fulgura promulgata fuerit 340. 749. in quem diem publicatio ejus locanda ſit 746. ejus promulgatio æque ſolennis fuit ac legis V. T. 746. ſqq.
EVANGELIUM non clanculum vel in ſecreto, uti Judæi volunt, datum fuit 745. ſq.
EVNUCHI quomodo apud Judæos in gremium eccleſiæ fuerint recepti 259
EVNUCHUS quid ſit 98
EXAMEN quodnam Phariſæi cum Proſelytis inſtituerint 649. ſq.
Lepræ, quomodo inſtituatur a Judæorum ſacerdotibus 1087. ſq.
EXCOMMUNICATIO, quomodo in foro Hebræorum vocetur 615
Appellatio ejus Synonymica 616
Græci quomodo exprimunt 617
Actus excommunicandi 618
extra Scripturam apud Scriptores alios quænam Nomina ſ. deſcriptiones occurrunt 619
a parte Rei quid ſit 620
excommunicationis ſpecies ib. ſqq.
origo ejus 625
cauſa efficiens principalis 626. inſtrumentalis ibid.
poteſtas excommunicandi cui competebat in Eccleſia Jud. 626. in primitiva Chriſt. Eccleſia cui competit 627. in noſtris qui Lutherani audimus Eccleſiis 628
objectum excommunicationis perſon. 628
circumſtantiæ delicti 629
delicta quæ excommunicationem merebantur 631
proceſſus quo peragi debeat 635. ſqq.
Finis primarius 639. ſecundarius ib.
Effectus 640
Eventus 644
Perſonæ ſolventes 646
EXCUSATIONES pauperum, divitum, & impiorum coram Dei Tribunali 139. 140. 141
EXHÆREDATIONIS apud Judæos anſa 91
EXILIUM triplicia expiat 43
Exilii vaſa quæ per hæc intelligantur 195
EXPIATIO non ſit ſine ſanguinis effuſione 216
Chriſti num animarum defunctorum peccata extinxerit 1028. ſq.
Expiationis diei cultus, ritus & Ceremoniæ 956--995
anniverſaria Pontif. Max. in V. T. cum Chriſti æterna expiatione comparatio 1013
expiationis perfectio & plenitudo per Meſſiam promiſſa ex quo conjicienda ſit 1025
EXPIATORIA SACRIFICIA Judæorum fuerunt typus Chriſti ſatisfactionis
EXPLICATIO & ſenſus verborum Pſ. XCI, 10. 7. Textus Cap. XLVI, 11. Eſaiæ 196. Rabbinorum de v, 7. cap. XLIX. Jeremiæ 4. de Eſaiæ LI, 16. p. 3. 4. Textus Amos IV, 7. p. 14. Rabbinorum Textus Mich. VII, 8. 198. 199. Textus Matth. VI, 2. 66
EZECHIEL *Propheta* Spiritus S. beneficiorum diſertus fuit præco 787. ejus viſio de mortuorum reſurrectione num ſit veritas an parabola 229. 230. quos defunctos reſuſcitaverit 230. 231

F.

FABULA de carne cœlitus deſcendente 152. 165. de dialogo inter Deum & Meſſiam de ab æterno humano genere redemptionis con-

conſilio 850. de Pontifice apud Judæos maxime Simone juſto 993. de vermiculo Schamir 228
FACERE aliis dedemus ipſi quod cupimus 75
FAGIUS cum Judæis decimum quintum menſem Niſan redemptioni per Meſſiam conferendæ determinat 906
FAMA & RUMOR Chriſti ad omnium Judæorum aures pervenit 578
FAMAM *celebritatis* ob periculum affectare non facile debemus 112.113
FERMNETUM *Vetus* quid ſit 178. expurgare debemus ibid.
FESTA *Judæorum* aliis gentibus celebranda non veniunt 769. hæc Deus faſtidire cœpit 780 784 902. omnia poſt Meſſiæ adventum abrogari debent 767. 779
FESTI *Meſſis* ratio 769
Paſchatis eligendi quid anſam dederit 898 896. 900. ad tempus usque Meſſiæ celebrari tantummodo debuit 761. 762. 767 768
Pentecoſtalis appellationes 744. 751. rationes 744. 745. proprium nomen 737. variæ interpretationes 752. 897. 901. ejus vanitatem Deus diutius ferre recuſavit 755. 758. 777
Septimanarum ratio 768. abrogandi rationes 752--756. 767--770. 777
Tabernaculorum apud Judæos ſolemnia & ceremoniæ 153. 154. 155
FESTIVITATES Judæorum & oblationes Sacrificiorum arcto inter ſe vinculo colligatæ fuerunt 761. 762
FESTO *Pentecoſtali* cur Judæi herbas virides per plateas perque ædes privatas ſparſerint 740 Spiritus S. de altiſſimis datus eſt 741. quomodo Patres veteris Eccleſiæ ſe & alios aptos reddere curaverint 751 Chriſtianorum Pentecoſtali Aſarthæ Judæorum cedat neceſſe eſt 756. 768
FESTORUM apud Judæos abrogandorum cauſa vera non fuit nimium gaudium ac lætitia 783
FESTUM quid ſit 903
Judæorum quodvis ſolennius celebrandum tria requirebat neceſſaria 902. 903
Judæorum Aſartha 737. 738. 741. 760. ſq.
Azymorum apud Judæos 752
Meſſis apud Judæos ſolemne 752. 753. quando celebrari debuit 763
Paſchatis tempus libertatis vocatur 901. ſolis Judæis erat celebrandum 897. 901. 902. ex qua cauſa inſtitutum 897. 898. 899. 900. 902. cur abrogatum ſit 897. 904. 905 907. ſq.
Pentecoſtale Chriſtianorum in Judæorum Feſtivitatis Septimanarum locum ſurrogatum fuit 770. 777.
FESTUM *Pentecoſtes* dies eſt quo Lex Dei promulgata fuit 738 739. 740 741
receptionis Iſraelitarum ſub alas Majeſtatis divinæ, dicitur Feſtum Pentecoſtes 744
reſurrectionis Domini in locum Paſchatis Judæorum ſurrogatum fuit 897
Septimanarum eſt pars Cultus Levitici 770. 773. 777. dicitur Feſtum Pentecoſtale 762. nemini Judæorum extra Palæſtinam exulantium obſervandum incumbit. 752. 753. 755. 759. abrogandum fuit 770. 777
Unionis Eccleſiæ cum ſponſo ſuo dicitur Feſtum Pentecoſtale 744. ſq.
FICUBUS Lex divina comparatur 105
FIDES opibus carere non debet 222
Abrahami laudatur 216
Judæorum inſignis in Meſſiam 1140. ſq.
FIDEI parvæ homines qui ſint 72
FIDUCIAM in Chriſtum Judæi & Herodiani diſcipuli ſimularunt 570
FIGMENTUM Antiquit. Scriptorum Judæorum de verbis ore Dei in monte Sinai pronunciatis 748
Rabbinorum de morte Chriſti 8. 12
Scholæ Judaicæ de igne, qui de cœlo deciderit 747
FIGURÆ *crucis* Talmudici efficaciam fugandi dæmones adſcribunt 903
FILIA *foſſæ* quid denotet 354. ſq.

FILIA

O

FILIA *vocis* quid Ebræi æque ac Chriſtianorum multi per iſtam intelligunt 350. ſqq. an pro ſpecie Prophetiæ ſit habenda 358. ſq. an de Spiritu S. intelligi poſſe 359. an Angeli Autores filiæ vocis dicendi ſint 367
FILIAM ſuam quomodo quis profanare poſſit 221
FILIATIO Meſſiæ æterna unde poſſit probari 878
FILII *Abrahami* qui ſint 155
cœnaculi cœleſtis quot ſint numero 21. 22. 137. 138
Olei Zach. IV, 14. qui ſint 13
FILIUS *aquæductus* quid denotet 354
Dei quare dicatur λόγος 879
lapſorum vocatur Meſſias 14
Mallei quid ſignificet 354
Muri quid 353. ſq.
Stadæ quis fuerit 1. 2
FINIS ſolatiorum judiciorumque Dei acerbiſſimorum 787
FLAGELLATIO apud Judæos deſcribitur 196. 197
FLUVIUS *Di Nur* deſcribitur 227
FOEMINÆ quomodo baptizatæ fuerint apud Judæos 274. 275.
FOEMINA res eſt morte acerbior 181. quomodo videatur mala 182. in quonam viro ſit adjutorium 181. num concipiat ſi vir ſtans cum illa rem habeat 43
Foeminæ vir debitam benevolentiam reddat 182. 183. 184
Foeminas circumcidendi mos apud Æthiopes 258
FONTES & PUTEOS honoris cauſa gentiles coronabant 756
Fontium dignitas magna deprædicatur 236
FORMOSI num liberi ſint a legis divinæ ſtudio 140. 141
FORNICATIONIS evitandæ cauſæ quilibet ſuam habeat uxorem 179. 180. 181
FUNDATIONIS lapis in templo Judæorum ſecundo, quid ſignificaverit 95
FRUCTUS qui apud Judæos a decimis de iisdem dandis liberi fuerint 136. anni ſeptimi apud Judæos non erant negotiandi 807

G.

GABRIEL *Angelus* præfectus maturationi fructuum dicitur 136
GALILÆORUM pronunciatio qualis ſit 119
GALLINAM ſibi idolum fecerunt cives Babyloniæ 188
GALLICINIUM Judæis pro auguriis inſerviebat 119. 120
GALLUM ſibi idolum fecerunt cives Cuthæ 188
RABB. GAMALIEL in atrio Gentium ambulans mulierem gentium benedictione beavit 937. fratri ſuo Simeoni ob primogenituram prælatus fuit 926. de feſto Paſchatis ſententia 898
GAM ZU qui fuerit, & cur nomen hoc acceperit 172. 173
GAUDIUM in Feſtis celebrandis a Deo non prohibetur 783
nimium Feſtorum apud Judæos abrogandorum cauſa vera non fuit ib. ſq.
GEHENNA ejusque ignis 112. 219
gehennæ faucibus num quis eripi poſſit 76. 77. 78
GEKATILIA: de Schechina quam habeat ſententiam 712
GEMARISTARUM fabella de Pontifice apud Judæos Max. Simeone Juſto 993. de feſto Pentecoſtali ſententia 765. 767
GENERATIO Eccl. I, 4. quid ſignificet 3
Hominis utrum fiat per traducem an per animæ in corpus infuſionem 12
Meſſiæ æterna unde probetur 878
GENERATIONES ſ. GENELOGIA Majorum Meſſiæ recenſentur 1040--1042
GENESARETH denominatio ejusdemque ratio 151
GENS JUDAICA Jeſaiæ vaticinium Cap. LII, 13. de ſe vult exponere 835. 836 ſq.
GENTILES Levitarum caſtra apud Judæos in-

ingredi poterant 973. honoris ergo puteos coronabant 756
GENTILIS num Legem Dei legere debeat 207
GENTILIUM idolum in Sacris Abominatio dicitur 898
GERMEN *Jehovæ & Fructus Terræ* Jeſ. IV, 2. explicatur 788. 789. 795
GERSON *Chriſtianus* de Schechina quam habeat ſententiam 709
R. GERSON de Thuribuli uſu, quamdiu ſcil. die expiationis in Eccleſia Judaica duraverit 952
GLORIA *Domini* olim apparens quomodo deſcribitur 702. 422. ſq.
GLORIÆ *divinæ* thronus 226
GOLAL Lapis ſepulchro incumbens a Talmudicis vocatur 123
GRADUS dignitatum apud ſacerdotes Judaicos 916
GRÆCA LINGUA quantum valeat in Talmud 9. 10
GRÆCORUM ſapientia rejicitur 11
GRATIAS Deo pro acceptis ab eo beneficiis agere debemus 210
GRATIS dare debemus, gratis quod accepimus 81
GRAVIDÆ *mulieri* carnem ſuillam ſuadent Judæi 591
GREGARII ſacerdotes apud Judæos 916
GREGARIORUM ſacerdotum apud Judæos amictus qui fuerit 936. ingreſſus in Sanctum ſanctorum ad certum tempus erat reſtrictus 633
GREGORIUS *Nazianzenus* de vero agno Paſchali 908. de Baptiſmo initiationis 299. explicat vocem paſchatis 897. ejus ſententia de Apoſtolis 872. de Feſto Chriſtiano Paſchali 908
Hugo GROTIUS explicat Loc. Jeſ. XXXIX, 6. 7. 915. it. Ebr. Cap. IX, 7. 969. 967

H.

HABENTI dabitur & abundabit 88
HÆRESIS Hebræorum deſcribitur 1054. ſqq.
HALLOIXII falſa interpretatio verborum Ignatii 757
HEBRÆI quodnam cum Proſelytis inſtituerint examen 649. ſq. 655 660. quales Proſelytos recipere ſoleant 650. 656. ſq abjecte admodum de Proſelytis ſentiunt 650. 651. cur Proſelytos habeant ſuſpectos 651. 652
HEBRÆORUM audacia in conquirendis Proſelytis 601--663. illorum cura de conquirendis Proſelytis 649 651. conſecratio latam & profundam habet ſignificationem 290. 291
HEPAR Canis contra rabiem caninam adhibetur 591. ſq. 600
HERBAS virides cur Judæi Feſti Pentecoſtali per Plateas perque ædes privatas ſparſerint 740
HERODES rex qui fuerit genere &c. 44. 45. 46. quale apud Judæos templum extruxerit 46. 115 116
HERODIS & PILATI amicitia reſtaurata 146
HERODIANI fiduciam in Chriſtum ſimulaverunt 570. maxime ſtudebant Chriſtum e medio tollere ibid. innocentiam Chriſti perdere laborarunt ibid.
HIERONYMUS de Baptiſmo ſalutari 299
HIEROSOLYMA civitas apud Judæos intra diſtinguebatur caſtra 936. illam adire leproſis minime licebat 937
Seculi præſentis & Seculi futuri 199
ſuperna & inferna 199. 200
HIEROSOLYMAM *Seculi* futuri tres vocati ingredientur 200
HILLEL pauper admodum fuit 139. 140. aliquando coram Dei tribunali condemnabit pauperes 139. 140. 141. quot habuerit diſcipulos 144. ejusdem mos recipiendi Proſelytos 667. ſq.
HILLELIANORUM de divortio ſententia 57. opinio meſſis feſto offerendis 765. de repudio 57
HIPPARCHUM libido interfecit 912
HIRCANI audacia in conquirendis Proſelytis 662. ſq.

HIR-

HIRCI duo expiationis die apud Judæos ſorti ſubjiciendi quales eſſe debebant 991. ſq. a Pontifice Max. quomodo fuerint expoſiti 991. in V. T. ſortioni ſubjiciendi quid ſignificarerint 137. 1031--1033. 1036
HIRCUM *calvum* ſibi idolum fecerunt cives Eemath 188
HIRCUS *Emiſſarius* in V. T. quid ſignificaverit 1030. 1031. 1034. num Chriſtum præfiguraſſe dici poſſit 859. per quem apud Judæos adduci debuerit 1001. 1002. 1036
R. HISKIÆ ſententia de meſſis feſto offerendis 765
HOMERITÆ circumciſionis ritum ſervarunt 257
HOMINES res ſeptem latent 37. cum piſcibus comparantur 123. 124
fidei parvæ qui ſint 72
HOMO usque quo hoſpitium ſuum mutare debeat 132. absque uxore manere non debet 130. perpetuo in tria dividat annos ſuos 204. laborem diligere debet 208
primus quo die creatus fuerit 908
primus & ſecundus qui fuerit 1048. ſq.
HOMINIS appellatio in Scriptura S. de Chriſto teſtatur fuiſſe verum hominem 881
generatio quomodo fiat 12
HOMINUM ſalutem magis curare quam animalium debemus 607
HORDEI ſex modios cur Boas Ruth dederit 34
HORTUS in quo habitavit Adam, & EDEN num inter ſe differant ibid.
HOSPITIUM ſuum usque quo homo mutare debeat 132
HOSTES *Chriſti* omnium iniquiſſimi fuere Phariſæi 570
HULSEMANN de Baptiſmo ſalutari ab Ezechiele propheta deſcripto quæ ſentiat 299
HUMILIS exaltabitur 112. 113. 139
R. HUNA de ſeculo futuro quid ſentiat 1159
HYPOCRISIS Phariſæorum & Scribarum 112. 113. illorum, qui Chriſtum accuſarunt Sabbathi profanati 585. ſq. 198

I.

R. JACOB de Seculo futuro quid ſentiat 1119. 1120. 1121
JACOBI fides laudatur 216
JANNES & JAMBRES reſtiterunt Moſi 212. 213
R. *Sal.* JARCHI de aptatione lucernarum a Pontifice apud Judæos obſervanda quid ſentiat 982. de ſanguinis aſperſionibus, quas Pontifex apud Judæos Max. adminiſtrare debebat 998. de variis aſpergendi ad Aram ſanguinem modis & ceremoniis apud Judæos conſuetis 977. ſq. de ſec. futuro 1118
ICTERUM ſ. *auruginem* Judæi carne aſini tollere curarunt 591. 600
IDIOTÆ Sacerdotes apud Judæos 916
IDOLA cur ſibi fecerint Iſraelitæ 188
IDOLOLATRIAM exercentes quomodo alios apud Judæos ſeduxerint 2. quomodo Judæi illos puniverint ibid. Abarbanel graviſſimum peccatum judicat 104
IDOLUM in mundo nihil eſt 188
gentilium In ſacris dicitur Abominatio 898
DOLORUM varia gentium genera 188
IDUMÆI circumciſionis morem ſervarunt 257. ſub Hircano a Judæis circumciſionem acceperunt 300. 301. 302
R. JEHUDA de diebus Meſſiæ & ſeculo futuro 1144. 1147
vid. & R. JUDA
JEJUNIA quomodo Judæi indicere ſoleant 1051
JEJUNIUM propter verba legis quid efficiat 49. Chriſtiani eccleſiæ primitivæ paraſceves die inſtituerunt 908
JEREMIAS *propheta* Spiritus S. donorum diſertus fuit præco 787
JERICHO urbs quo die a Joſua expugnata fuerit 603
JESAIAS *Proph.* unde ita denominatus 779. Spiritus S. donorum diſertus fuit præco 787 Evangel. hiſtoriæ ſcriptor haud immerito dicitur 788. duo notatu digna tempora Judæis ante oculos poſuit ibid.

JESU *diſcipuli* ægrotis medelam parantibus a Rabbinis neutiquam admittebantur 8
mors ejusque cauſa a Rabbinis traditur 8. 12
JESUA Sacerdos ſummus a Nebucadnezare in fornacem ignitam conjicitur 146
JESUS Panthiræ filius vocatur 2. blaſphemia atrociſſima a Rabbinis impie affectus legitur 6. quot juxta Rabbinorum ſententiam diſcipulos habuerit 8. magicas artes exercuiſſe dicitur ibid.
IGNATIUS Chriſti martyr eximius 757
IGNEÆ *ſcintillæ* ex ore Ribbi & Rabi egreſſæ dicuntur 226
IGNIS *conſumens* Deus dicitur 218
IGNIS inferni inextinguibilis eſt 125
IGNI duplicem adſcribit virtutem Clemens Alexandrinus 791
IMITARE Synecdochice uſurpatur 246
IMMERSIONEM ſub aquas magnifacere ſolent Judæi 235. 236. 237
IMMERSIONE aquæ omnia purificantur 235. 236
IMMUNDA quæ fuerint Phariſæis 237
IMPII cum ficubus comparantur 91. 92. 106. ſolent multum dicere, & ne parum quidem facere 222. cui ſint ſimiles 106. coram Deo in judicio extremo comparituri, Deumque de lege de integro ſervanda rogaturi dicuntur 102
IMPLETIO manuum quid ſignificet apud Talmudicos 933 cur inſtituta fuerit in inauguratione Pontificis apud Judæos Max. ib. ſqq. cur fuerit obſervanda 939. multis objecta eſt ſententiis 933. ſqq. quousque duraverit 934
IMPLETIO manuum, inunctio & veſtes ſigna & media erant Pontificis apud Judæos M. conſecrandæ 923. 933
IMPOSSIBILIA quomodo exprimant Hebræi 100
IMPUDENTIA peſſimum eſt vitium 132. 133. 134
INAUGURATIO Pontificis Max. apud Judæos triplicia requirebat obſervanda 926. inaugurationis actus Proſelytorum apud Judæos
INFANTES num participes fiant regni cœlorum 98. 99
INFANTUM *Baptiſmus* quomodo ſit inſtituendus 708
INFERNI ignis quando creatus ſit 125
INIMICO tuo, dum es in via, obedito 136
INIMICOS noſtros num odio perſequi debeamus 60. 61
INITIATIONIS *Baptiſmus* quid ſit 248
INJURIA affecti benedicere debemus 177
INNOCENTIA Chriſti Judæi peſſundare annixi ſunt 712
INNOCENTIÆ ſignum apud Judæos 120
INSIDIAS Chriſto parare Judæi ſemper curarunt 369
INUNCTIO manuum impletio ac Veſtes ſigna & media Pontif. apud Jud. Max conſecrandi 926. 933
Vaſorum ſanctorum a Moſe facta explicutur 438. an tempore ſecundi templi apud Judæos neceſſaria fuerit ib. ſq.
Pontificis Max. apud Judæos deſcribitur 930
R. JOCHAI de expiationis remedio 1012. Meſſiæ tribuit quod olim, vigente cultu Levitico, præſtiterint ſacrificia, iſtius typus 763
R. JOCHANAN falſæ explicat verba Jeſaiæ de Feſtis a Deo inſtitutis 783. ejus opinio de meſſis feſto offerendis 765
JOEL *Propheta* Spiritus S. beneficiorum diſertus fuit præco 787
JOHANNES *Damaſcenus* quæ de Baptiſmo per nubem & mare ſentiat 299
JOHANNIS *Baptiſmus* cur a Judæis examinatus fuerit 301
JONATHAN *Paraph. Chald.* quomodo germen Jehovæ Jeſ. IV, 2--4. explicaverit 788. quomodo locum Jeſaiæ Cap. LIII, 10. interpretatur 839. Talmudici illum æque majeſtatis divinæ participem prædicant ac Moſen 788

R. JONATHAN de Schechina qualem habeat interpretationem 716
R. JOSE *Galilæus* de Paſchali agno præparando 903
Flavius JOSEPHUS de Judæorum Baptiſmo 296 de Feſtis Judæorum & ceremoniis, quibus ſacrificia iidem Deo obtulerint 761. de Feſto Pentecoſtali 737 de Pontifice *M.* apud Judæos 921. 924. de ſucceſſore Pontificis *M.* apud Judæos 924. 925. ſq. de divortio apud Ebræos 688, 700. de unguento in inauguratione Pontificis apud Judæos M. adhibendo 930. de ſanguinis aſperſione quæ apud Judæos in vaſibus tabernaculi conſecrandis inunctione juncta fuit 939. de Vaſibus templi apud Judæos mentionem fecit ibid. de loco, qui in eccleſia Judaica Sanctus Sanctorum dicebatur mentionem fecit 946. contenta arcæ fœderis in eccleſia Judaica deſcribit ibid. ſq. menſe Tiſri, ut vult R. Elieſer e Carcere egreſſus eſt 957
R. JOSEPH de Proſelytis tempore Meſſiæ recipiendis 661. quomodo decem Sephiroth explicarit 1102. ſq. aliquando coram Dei tribunali condemnabit formoſos & impios 141. ejus ecſtaſis 198
JOSUA die Sabbathi Jerichuntem expugnavit 603. in diſtributione terræ Canaan decem conditiones ſtipulatus eſt 48
R. JOSUA quomodo artem Magicam ex Ægypto extulerit 1
JOSUA & MOSES optimi interpretes præſumuntur Legum per alterutrum ipſorum latarum 753
JOTA unum non tranſiverit de lege 49
ISAAC filius Abrahami num fuerit puer expoſititius 61, 62
ISAACI fides laudatur 216
R. ISAACI traditio de Meſſiæ adventu 16
R. ISAACIDES quomodo germen Jehovæ Jeſ. IV, 2-4. explicaverit 788
ISMAELITÆ circumciſionis mores ſervarunt 257
ISRAEL terræ toti conveniret, ut locus ſit altaris 226
ISRAELITÆ circumſionem in Ægypto non exercuerunt 300. cur ſibi fecerint idola 188. quomodo ſub Moſe aqua & nube fuerint baptizati 288. 289. omnium tribuum oſſa ſecum exportarunt ex Ægypto 164. quo tempore Deo per baptiſmum initiati & mancipati fuerint 287. 288. 289. ut requieſcerent, a Deo Sabbathi ſanctificandi præceptum acceperunt 571. antea ſine lege Dei ſervi fuere 742
ISRAELITARUM cauſa Deus alias nationes non perdet 105. 106
eleemoſyna quid ſint 141
munditiei 237. 238
ITER *Sabbathi* quantum apud Judæos fuerit 160. 161
R. JUDA de Meſſiæ adventu 14. de diebus Meſſiæ & ſeculo futuro 847
JUDÆI quomodo Chriſti divinitatem adimant 306. munus Chriſti docendi arguunt ibid. novam legis vel doctrinæ promulgationem urgent 307. abjecte de reſurrectione Chriſti ſentiunt & loquuntur 338. beneficia Chriſti die Sabbathi facta, tanquam turpiſſimum facinus improbarunt & accuſarunt 585. Doctoris & Magiſtri nomine ornarunt 579. non vulgo, ſed ſapientiæ Magiſtris Chriſtum annumerarunt 578. Chriſto inſidias ſtruere, quovis tempore ſtudebant 569. Chriſtum & ſuis & aliis gentibus inviſum reddere quærebant 570. annos ſuos menſe Tiſri inchoant 957. pro varietate rei numerandæ varia conſtituunt anni principia ibid. quoties ad conflictum cum Chriſtianis ſe præparant, ſimilem novæ doctrinæ urgent promulgationem, ac veteris 745. quomodo collocaverint Chriſti inſidias 570. quem in inſtituendis conviviis habuerint ſcopum 570. carnem ſuillam ſuadent gravidæ mulieri 591. quali illos, qui alios ad Idololatriam ſeducere ſtudebant, pœna affecerint 2 temerarii admodum inſignis adventus Meſſiæ petendis. 27. 38

88. Doctores ſuos ſplendidis ornarunt nominibus 574. multa eccleſiæ ſuæ membra ipſis angelis ſanctiora putant 605. cenſent ſingulos homines a Deo menſe Tiſri judicari 957. quadruplicem Pontificis Max. die Expiationis in Sanctum Sanctorum ingreſſum ſtatuunt 956. 957. 960. 961. 962. quomodo jejunia indicere ſoleant 1051. mirum in modum de legis promulgatione exultare ſolent 745. duplicem annum habent ſacrum & civilem 1052 dum demum vere libere evaſerunt, cum legem a Deo acceperunt 744. libertatem ſuam eliciunt, ubi pauci eandem inveniunt 743. filiarum ſuarum vulvam perforare ſolebant 55. quomodo & cur filiarum ſuarum vulvam perforaverint ibid. ſcandalum manibus datum quomodo punire fuerint ſoliti 56. Meſſiam ardentibus deſiderant precibus 654. quomodo Meſſiæ dies conſiderent 1048. quomodo auraginem ſ. Icterum curare voluerunt 591. aſinorum canumque ægrotis porrigere ſolent 591. quos olim Magiſtri titulo honorarunt 580. quibus celebraverint ſolemnitatibus Feſtum Pentecoſtale 740. cur Feſto Pentecoſtali herbas virides, & gravamina per plateas, perque ædes ſparſerint privatas ibid. primitias quando afferre juſſi ſunt 753 abjecte admodum de Proſelytis ſentiunt & quare 651. 652. quales recipiant Proſelytis 651. 656. quodnam cum Proſelytos inſtituerint Examen 650. 651. 656. 670. bellum inferre vel depellere die Sabbathi non verentur 601. 692. faſtu & ſuperbia inſigni tument 606. 607. quomodo appetitui inſatiabili mederi fuerunt ſoliti 591. de prærogativa, quod Abrahami filii ſint gemini ſupra modum gloriantur 605. quid de ſua filia vocis graduum propheticorum minimo ſomniant 375. quem menſem & diem redemtioni per Meſſiam conferendæ determinent 406. quibus ſolemnitatibus & ceremoniis Deo obtulerint ſacrificia 761. Deum defraudare non erubeſcunt 608. ipſimet labores die Sabbathi peragunt 593--608. num vere Septimum ab orbe creato diem pro Sabbatho coluerint 576. ſoli obligabantur Feſtum Paſchatos celebrare 897. 901. ſq. an matrimonia diſtraxerint 688. Loco Jeſ. LIII, 10. contradicentes, quomodo convincendi ſint 834--846. quos morbos judicaverint periculoſos 599. canis rabidi morſu læſis qualem fecerint medelam 591. 600. cur ſuibus interdicti ſint 590. 591. Judæis cur multorum animalium uſus ſit prohibitus ibid. paraphraſten Chald. Jonathanem æque majeſtatis divinæ participem judicant ac Moſen 790. ſq. cur porcos alere non debebant 79. tibicines magni fecerunt 81. quot habuerint vigilias 90. panem absque manuum lotione non edunt 90 91. tempus ſecundum lunam metiuntur 121. quomodo mortis reos ſuſpenderint 122. 123. 157. ſe ipſos ſupra omnes populos extollunt 169. 170. 175. ex gallicinio augurari ſolebant 119. 120. non habent cum Samaritanis commercium 149. alienigenarum judiciis num ſint ſubjecti 178. 179. quod matrimonii ineundi tempus ſtatuerint 179. quomodo flagellationem inſtituerunt 196. 197. quos lapidare ſoliti fuerint 155. quem in ſumendis cibis ſervaverint ritum 239. 240. 241. convenientiam cum Chriſtianis non affectant 304

JUDÆIS Ethnicorum matrimonia negata 820 non licebat occidere quemquam tempore Pilati 156. 157

JUDÆORUM audacia in conquirendis Proſelytis 662. ſq. Baptiſteria 274. 275. 276. 277. baptiſmus a Corn. Tacito deſcribitur 269. baptizandi modus 283. 284. 285. 286. Ceremoniæ in Feſto Paſchatis 899. Doctores inſigni gentis autoritate pollent 884. illorum Feſta Deus faſtidire cœpit 780. 784. 902. Feſta omnia poſt Meſſiæ adventum abrogari debent 767. 779. aliis gentibus celebranda non veniunt 769 Feſtivitates Sacrificiorumque oblationes arcto inter ſe vinculo obligata fuerunt 761. 762.

762 Judæorum Feſtum quodvis ſolennius celebrandum tria requirebat neceſſaria 902 963. Feſtum Aſartha 737. 738. 741. 760. ſq. hoc Chriſtianorum Pentecoſtali cedat neceſſe eſt 756. *Septimanarum* abrogandum fuit 770. 777. fides inſignis in Meſſiam 1140. ſq. libertas regia rejicitur 902. e captivitate Babylonica in patriam reverſorum miſeria deſcribitur 722. Feſtum Paſcha cur inſtitutum ſit 891. 892. 893. 902. præcepta in Feſto Paſchatis obſervanda 998. 899. Judæorum & Proſelytorum differentia 673. 674. Judæorum rex & promiſſus Meſſias eſt Chriſtus 582. ritus novos Tacitus annotavit 898. ritus de agno Paſchali 905. 906. Scholæ figmentum de igne, qui de cœlo deciderit 747. Servitus in Ægypto menſe Tiſri, ut ſtatuit R Elieſer ceſſavit 957. ſocietatem & feſta fugere debent Chriſtiani 757. 769. ſtultitia delineatur 607. templum deſolatum multis eorundem ceremoniis feſtisque alias celebrandis finem impoſuit 761. 770. 775. deliria de corpore Chriſti furtim ſurrepto 909. modus & ceremoniæ reos lapidandi 7. jus de nudato mulierum capite 190

JUDÆUS *Meidenburgenſ.* fœtore & ſtercore cloacæ ſuffocatus 611

JUDAICA *Eccleſia* mulieri menſtruatæ comparatur 743. præſentiæ divinæ indicium vocat Schechinam 749

JUDAICA *gens* ſola ſervitutem Ægyptiacam ſuſtinuit 755

JUDEX perſonam aſpicere non debet 221

JUDICES Synedrii apud Judæos Majoris quot fuerint numero 131

JUDICIA aliter ſe habent quæ de pecunia quam quæ de capite habentur 120
Dei acerbiſſima maximis permiſta ſunt ſolatiis 781. finis acerbiſſimorum, ſolatiorumque judiciorum Dei ibid.

JUDICIUM de Socio noſtro ferre non debemus 72. quæ erat Hieroſolymis, magnum capitalis ſupplicii reos interficiendi poteſtatem habebat 118

JUDICIUM facere quid ſignificet 199

JUNIUS & TREMELLIUS quomodo verba Ebræa Prophetiæ Jeſaianæ Cap. LIII, comm. 10. vertant 833

JURA *matrimonii & ſponſalium* apud Judæos 44

JURA & LEGES proſelytorum 675

JURAMENTUM edere non facile debemus 58

JUS *Judæorum* de nudato mulierum capite 190
Rabbinorum remediæ incertæ minusque cognitæ virtutis in uſum tranere non permittit 599. ſq.

JURIS & JUSTITIÆ neglectum Chriſtus Pontifici Max. Judici ſuo objicit 578

JUSTI cum ficubus comparantur 91. 92. ſolent parum dicere & facere multum 222. primi ſunt ad poenam Dei 223. quid facturi ſint annis illis quibus Deus mundum renovaturus eſt 229. ſplendebunt ſicut ſol 89

JUSTINIANUS *Imperator* divertendi poteſtatem liberiorem reddit 684

JUSTINUS *Martyr* de agno Judæorum Paſchali ſententia 904. baptiſmum initiationis Judæorum affinem agnoſcit Chriſtiano 298

JUSTITIA externa Phariſæorum 114

JUSTO lex non eſt poſita 209

JUSTORUM corpora an redigantur in pulverem 193. 229

JUSTUS per fidem ſuam vivet 189 199. juſtificetur adhuc 231. 232

K.

KARÆI de Feſto Pentecoſtali a Rabbanitis diſſident 751. 752

KARÆORUM Secta deſcribitur 751. ſq. error de Feſto Pentecoſtali 740. ſententia de Legis promulgatæ tempore 746

R. *Joſeph* KARO de gradibus ſacerdotum apud Judæos 917. de aptatione lucernarum a Pontifice apud Judæos curanda 982

R. *Iſaac* KARO quid de diebus Meſſiæ ſentiat.

tiat 1060. de Lepræ Hebræorum morbi ſpeciebus 1061. de cauſis lepræ phyſicis 1083
R. KATINÆ traditio de Meſſiæ adventu 1092
R. *David* KIMCHI quid ſentiat de loco Jeſaiano Cap. LIII. eom 10. 776. vana ejus ſententia & falſa explicatio v. 15. cap. XXXV. Jerem. 776. rectiſſime expoſuit v. 2. 3. 4. Cap. IV J. eſaiæ 901. 992. de faſtidio loquitur quod Deus erga Judæorum Feſta habuit 780. de Sacrificio a Pontifice Max. expiationis die mane mactando 975. de Seculo futuro qualem habeat ſententiam 1156

L.

LABOREM homo diligere debet 208
LABORES die Sabbathi ipſimet Judæi inchoant & abſolvant 593 608
LACEDÆMONII an repudium permiſerint 686
LÆTI & ALACRES Dei fruuntur præſentia 205
LÆTITIA in feſtis celebrandis a Deo non prohibetur 789. ſq.
Feſtorum apud Judæos abrogandorum cauſa vera non fuit 784
ob legem publicatam dicitur feſtum Pentecoſtale 745
LAMPADUM refectio in V. T. quid ſignificaverit 1033
R. LANIADO falſa de Feſtis apud Judæos abrogandis ſententia 782. quid per Spiritum ardentem & Spiritum Judicii v. 4. Cap IV. Jeſaiæ intelligat 790. 791
LAPIDARE quos ſoliti fuerint Judæi 155
LAPIDANDI modus & ceremoniæ apud Judæos 7
LAPIS errantium quid fuerit apud Judæos 133
fundationis in templo Judæorum ſecundo, quid ſignificaverit 951
ſepulchro incumbens quomodo a Talmudicis vocatus ſit 304
LAPSUS *Adami* quo die contigerit 1046
LAUS *legis* dicitur Feſtum Pentecoſtes 745
LEGATUS *Dei* quot habeat claves 226
LEGES *Dei* commoda noſtra reſpiciunt 590
LEGES & JURA Proſelytorum 675
LEO *Imperator* divertendi poteſtatem liberiorem reddidit 685
LEPRA Hebræorum morbus 1080. inter morbos incurabiles locum habet 1081. 1089. qualem ſibi poſcat medelam & curam 1081
ejus ὀνοματολογία 1058. 1062. 1063. 1064
Subjectum 1058. 1059. ſq. 1061. 1062. 1075. ſq.
differentia & ſpecies 1075. 1078. 1080. 1081
cauſæ hujus morbi quotuplices ſint & quales 1081-1086
prognoſis 1085--1089
Signa pathognomonica & univerſa 1076--Moſes 1078
examen quomodo inſtituatur a Judæorum Sacerdotibus 1088
Lepræ mentionem præcipue & primo fecit 1060
LEPROSIS apud Judæos civitatem Hieroſolymam ingredi non licebat 937
LEPROSUS Chriſtus a Rabbinis appellatur 30
LETAA quid ſit 812
LEVI cur claudicatione laboraverit 62
R. LEVI *Barzelonita* quindecim recenſuit præcepta apud Judæos in Feſto Paſchatis obſervanda 912
R. LEVI *Gerſonides* de cauſa lepræ nat. 1060
LEVITARUM caſtra deſcribuntur 937. ſubdividebantur in atrium commune ſ. profanum, antemurale & atrium mulierum ib. gentiles num ingredi potuerint ibid. ſanguinis fluxu laborantibus & puerperis an conſcendere licitum fuerit ibid.
LEVITICUS *cultus* jugum vocatur 763. cum profana militia convenit 418. 759. moleſtiis plenus fuit 774. cum periculo vitæ conjunctus fuit ibid. certæ ſaltem genti ad certum tantummodo tempus impoſitus erat 755. quadraginta ante templum deſolatum

latum annis obnoxius fuit ſtupendis mutationibus 903. 904. quamdiu duraverit 755. cur fuerit abrogandus 757. 758. 774. 778. deſtructio ejus multarum apud Judæos ceremoniarum, feſtorumque alias cebrandorum finem poſt ſe reliquit 557. 561. 570. ſqq. 774
LEVITIS Sacerdotum obire munus interdictum erat 937
LEX *Dei* cur inter fulgura & tonitrua promulgata fuerit 104. cum ficu comparatur 105. aroma ſ. condimentum vocatur 194. juſto non eſt poſita 209. comparatur cum principe 194. hominibus idem præſtat, quod piſcibus aqua 123. 124. non eſt hæreditas Rabbinis propria 176. pharmacum eſt vitæ & mortis 194. ſui ſtudioſum ſervat 165. in ſocietate diſcenda eſt 176. an tota ſit ſervanda 221. cur & quo tempore data ſit 227 ſperni non debet 213. 214. quomodo ſpernatur ibid. num gentili legenda ſit 207
LEX *Moſis* eſt e cœlo data 213. 214. quamdiu duret 18
LEGEM ſuam Deus per omnes populos linguasque circumduxit, nec ab ullo, niſi ab Iſraelitis recepta fuit 167
Legem Dei argute in eccleſia exponens bonum quid agit 176. illam non audire, ſed facere debemus 220. 221. Chriſtus Iſraelitis ad montem Sinai conſiſtentibus promulgavit 289. aſſidue illam legere debemus & cur 223
Legem mulier nec diſcere nec docere debet 202. 210
diſcens ſed non repetens diligenter cui ſimilis ſit 214
LEGIS opus in cordibus ſcriptum 169
LEGIS divinæ oblivio undenam veniat ib.
LIBELLI cujusdam famoſi autor non dubitavit mendacii notam Chriſto inurere 611
LIBER quinam primum in Codice biblico locum mereatur 119
LIBERI educandi ſunt in diſciplina & correptione Domini 203. 203 204. 205. ad iram non ſunt concitandi 205
LIBERTAS Judæorum regia eluditur 504
LIBERTATEM ſuam eliciunt ubi pauci eandem inveniunt 744
LIBIDINIS pravitas & concupiſcentia mulierum Chaldææ 231
LIBRI ſacri quales ſint Lex, Prophetæ &c. omni lingua ſcribi poſſunt 9. 10
R. LIPMANNUS quomodo vaticinium Jeſ. LIII. cap. v. 10. intelligat 838. falſam ſententiam & explicationem R. Dav. Kimchi approbat de v. 15. Cap. XXXI. Jer. 776
LITURGIARUM Principes apud Judæos 917
LOCUS combuſtionis piacularibus deſtinatus apud Judæos, quotuplex fuerit 1005. 1006. in quem ingredi debebat Pontifex Max. apud Judæos dicitur Sanctum Sanctorum 935. in quo Pontifex apud Judæos M miniſterium facere debebat, deſcribitur ibid. ſq. in quem ingredi debebat Pontifex apud Judæos Max. multa dubia, multasque procreavit controverſias 935
LOCUSTÆ Eſca Johannis, deſcribitur 47. mundæ 799
LOQUI temere & otioſe non debemus 219. 220
LOTHUS quem habuerit finem, dum concubitum cum filiabus ſuis exercuit 592
LOTIO adud Ægygtos 247. 248
manuum apud Judæos magni æſtimatur 90. 91. 120. 124. 125. inter Judæos genuinæ erat 239. 240. 241. 242 quibus ceremoniis apud Judæos fuerit abſoluta 239. 240. 241. 242. 243. 244. innocentiæ ſignum apud Judæos fuit 120
Vaſorum apud Phariſæos ſuperſtitioſa 114
LOTIONES crebræ quam habuerint in initiatis apud Judæos finem 300
LOTIONIS manuum ſynonyma 244. 245
LOTIONUM apud Judæos & Gentiles finis 246. 247
LUCERNÆ in Sancto Sanctorum quando ac-

accendendæ & extinguendæ fuerint a Pontifice Max. apud Judæos 980. ſqq.
LUCERNA una ante mortem R. Simeonis Juſti nunquam extincta dicitur 982. 984.
LUCERNARUM aptatio, quam Pontifex apud Judæos curare debebat, deſcribitur 981. ſq.
LUCIANI Dei arrodunt providentiam 611
LUCRUM, quatenus rebus ſacris facere liceat 606
LUCTUS de mortuis quando apud Judæos incipiat 123
LUNÆ regnum Domus Davidicæ comparatur 1040. 1041. ſqq.
LUNÆ eclipſis juxta Rabbinorum ſententiam Judæis malum eſt ſignum 121
LUSTRATIONUM apud Judæos & Gentiles finis 246. 247
LUTHERUS: an Arianiſmi inſimulari queat, quando Chriſtum inſtrumentum Patris vocavit 895. quomodo verba Jeſaiæ Cap. LIII, 10. interpretatur 833. quomodo verba græca 1. Petr. I, 18. 19. tranſtulerit ib.
LUXURIA intemperantiæ Judæorum ex ipſis conviviis cognoſcebatur 569.
LYTRI redemtionis ſcil. Jeſu Chriſti dignitatem ad animum revocare exhortemur 362. ſqq.
ejus naturæ & qualitas remotive deſcripta 868. poſitive deſcripta 867
veritas hujus lytri metaphyſica 871. phyſica 878. logica 879. hujus lytri ſufficientia: 893.
Effectus & conſequentia: 894.

M.

MACARIUS: converſationis ſanctiſſimæ pater dicitur 791. ejusdem ſententia de Spiritu Sancto ibid.
MACRONES circumciſionis morem ſervarunt 257
MACTATIO Sacrificii die expiationis a Pontifice apud Judæos Max. ſuſcipienda deſcribitur 977. quandonam tempus mactationis in Sacrificio die expiationis a Pontifice Max. fuerit obſervandum 975. ſqq.
MAGICAM ARTEM quomodo R. Jeſua ex Ægypto extulerit 1
MAGICAS ARTES exercuiſſe dicitur Jeſus 8
MAGISTRATUI alienigenæ num Judæi ſint ſubjecti 178. 179
MAGISTRI Titulo quos olim honorarunt Judæi 580
MAGISTRI & DOCTORIS Titulus Chriſto tribuitur 578. 579. 582
MAGISTRIS Judæorum omnibus Chriſtus tanquam legis princeps prævalet 596
MAGNUS qui vult eſſe aliorum, eſto miniſter 102. 105
R. *Moſe* MAIMONIDES magnæ eſt apud Chriſtianos autoritatis 913
laus ſuæ eruditionis inſignis, & encomium 1150
de ablegminibus in ara Holocauſti apud Judæos comburendis 1003
amictum Pontificis apud Iud. Max. & Sacerdotum deſcribit 927
de aptatione lucernarum quam Pontifex apud Iud. curare debebat 981. 982. 985
de aqua menſura quæ ad ejus initiationis baptiſmum requirebatur 280. 281
de antiquitate baptiſmatis 268
de Iudæorum Baptiſteriis 275--282
de baptizandi modo apud Iudæos 283
de aquis ad baptiſmum initiationis apud Iud. aptis 278--282
de baptizandis apud Iudæos 234
de Canone abſterſionis carnis & lotione veſtium 670
de cibis a Deo prohibitis 590
de combuſtione quid ſtatuat 30
de loco combuſtionis piacularibus deſtinato apud Judæos 1003
de confeſſionibus, quas Judæor Pontif Max. expiationis die confitebatur 1028. 1010
de cura & medela quam lepra poſtulat 1090

de Meſſiæ deſiderio, quo flagrant Iudæi 654
de dignitatum gradibus Sacerdotum Iudaicorum 917
de electione & conſtitutione apud Pontif. Jud. Max. 935
de examine, quod Phariſæi cum Proſelytis inſtituere conſueverint 649. 650
Talmudiſtarum concepta, de tribus neceſſariis Feſtorum apud Iud. Solennius celebrandorum explicat 760
quam foveat ſententiam de Iudæorum Paſcha 894
de Feſto Pentecoſtali quid ſentiat 743
de Primitiis Deo offerendis 760
fontium dignitat. magnam deprædicat 236
de duobus hircis ſorti apud Iudæos expiationis die ſubjiciendis 901. 992
de hirco emiſſario expiationis die in deſertum abducto 1002
de ingreſſu Pontificis apud Iud. Max. & reliquorum Sacerdotum in Sanctum Sanctorum quid ſentiat 956
ejus judicium de Judæorum Sacrificiis 760. ſq. 762
de Lepra Hebræorum morbo quid ſentiat 1066. 1069. 1070. 1071. 1072. 1074. 1084
de partibus Lepræ obnoxiis 35
locum, qui in eccleſia Judaica Sanctus Sanctorum dicebatur 939. 945
de lotione corporis & veſtium apud Judæos 269
de manuum lotione apud Judæos 239. 240 242. 243. 244. 245. 246. 246
de mulieribus baptizandis 275
de Proſelytis recipiendis 250. 251. 252
de Proſelytis Davidis jam tempore factis 263
de vaſe aſperſorio in manuum lotione apud Judæos adhibita 243
de teſtibus in Baptiſmo initiationis Proſelytorum adhibendis 280. 285
de ordine miniſteriorum a Pontifice apud Jud. Max. die expiationis peragendorum 974
ordinem in Pontifice apud Jud. principum ordines recenſet 916
de Phariſæorum Statutis 1054. 1055. 1056 1057
præcepta in Feſto Judæorum Paſchatis obſervanda recenſuit 898
de precationis formula quam Pontifex apud Iud. Max. expiationis die fecerit 995
de Proſelytis apud Iudæos recipiendis 656. 657
de Proſelytorum apud Iudæos ſponſalibus 659
ejusdem rationes cultus Levitici abrogandi 778. ſq.
de ritu in mactantis & præparantis ſacrificiis a Sacerdotibus apud Iud. obſervandus 986
de ritu & ceremoniis in ſacrificio, quod a Pontif. apud Iud. Max. die expiationis erat mactandum 988. ſq 991
de ritu veſtiendi apud Iud. Pontificis Max. abſolute obſervando 929
de Sabbatho quid ſentiat 572
de Sabbatho violento quid opinetur 587. 589. 593. 594. 595. 596. 597. 599
de Sacerdotum apud Jud. Levitarumque miniſterio 914
de Sacrificiorum apud Iud. offerendorum ritibus & ceremoniis 986. ſq.
de variis adſpergendi ad aram ſanguinem modis & ceremoniis apud Iud. conſuetis 977. 978. 996. ſq. 998. ſq. 1005
de ſanguine juvenci, & hirci die expiationis ad cornua aurei altaris ſpargendi 963
de ſanguinis aſperſione, expiationis die quam pontifex apud Iud. Max. ſuper propitiatorium, & ante propitiatorium facere debebat 993. ſq.
de Schechina, quid ſignificet 704. 705
de Seculo futuro & diebus Meſſiæ quid ſentiat 963. 964
quid per Spiritum ardentem & judicii v. 4. Cap. IV. Jeſaiæ intelligat 791
de ſucceſſores Ponſificis Max. apud Judæos 924

de ſuffitus materia a Pontifice apud Jud. Max igni injicienda 958
de ſuffitus a Pontifice apud Jud. Max. abſolvendi proceſſu & ceremoniis 958--959
de ſuffitu quotidiano apud Judæos 920. ſq
de Thuribulo, quod apud Judæos Sanctiſſimum habuit, loquitur 937 ſq.
Vaſa templi ſecundi apud Judæos & reliquam ſupellectilem recenſet 918
de Vicario Pontificis Max. apud Judæos 916
de unguento in inauguratione pontificis apud Jud. Max. uſurpando 23
MALITIA & AVARITIA Rabbinorum 6
MALO reſiſtendum eſt 60
MANNA num fuerit cibus ſpiritualis 289
MANASSES b. *Iſrael* magnum eruditionis ſuæ encomium 1150. de Schechina quam foveat ſententiam 708. de ſeculo futuro quid ſcribat 1176
MANIBUS ſcandalum datum, quam habuerit apud Judæos pœnam 56
MANICHÆI quid de vera Chriſti humanitate ſomniant 882. veritatem paſſionis Chriſti negant 871
MANIPULUS & PANES AGITATIONIS Judæorum quandonam & quamdiu Deo erant offerendi 752
MANSVETUDO omnium virtutum eſt maxima 52
MANUUM IMPLETIO apud Judæos variis obnoxia deprehenditur ſententiis 933. ſq. quomodo a Spiritu Sancto proponatur 933
illa, quæ in inauguratione Pontificis apud Judæos *M*aximi obſervanda fuit 926. quid ſignificet apud Talmudicos 933. quem habuerit finem in inauguratione Pontificis *M*ax apud Judæos 933. 934. quousque duaraverit 934
MANUUM IMPLETIO inunctio & veſtes ſigna ac media erant Pontificis apud Judæos *M*ax. conſecrandi 926. 933
Lotio apud Judæos magni æſtimatur 90. 91. 124. 125. innocentiæ ſignum apud Judæos fuit 120. inter Judæos gemina erat 239. 240. 241. 242. quibus ceremoniis fuerit abſoluta 239--244. ejus Synonyma 244. 145
MARGARITAS ante porcos projicere non debemus 74
MARIA nutriens pueros ex errore circa perſonam pro altera mulierum crines complicante interfecta traditur 3. illam Papiſtæ in opere mediationis & interceſſionis aſſociant Chriſto 886
MARITI ne ſint amari adverſus uxores ſuas 206. 207
MARITUS mulieri debitam benevolentiam reddat 182. 183. 184. quilibet uxorem ſuam ut corpus ſuum diligere debet 201. 202. quando concubitum cum uxore ſua exercere debeat 182. 183
MATRIMONIUM fornicationis evitandæ cauſa ineundum eſt 179. 180. 181. an poſſit & debeat diſſolvi 679. 680. 681. ejus inconſtantia apud Romanos 679. ſq. *novum* an inire poſſit uxor poſt divortium 699
Matrimonii & ſponſalium jura apud Judæos 44. tempus 179. 187
MEDIA quibus proſelyti in eccleſiæ Judaicæ viſcera fuerunt recepti 250 251
MEDIATOR inter Deum & homines & Chriſtus 886
MEDIATRIX hominum vocatur virgo Maria a Papiſtis ibid.
MEDICINAM exercere die Sabbathi an liceat 588. 589. 592. 593. 595. 596. 597
R. MEIR F. *Gabbai* de veræ Cabbalæ fundamentis 1098. de Schechina quid ſentiat 716. quomodo vocabulum Sephiroth explicaverit 1096 ſq. 1105. ſq. 1113. ſq. multa & notatu digna annotavit de Trinitatis myſterio 1092. 1113. ſq.
MELAHON *Angelus* idem cum Dei nomen habere dicitur 205

MELANCHOLICI & triſtes Dei præſentia non fruuntur 205
MEMORIAM beneficiorum omnium certo die feſto conſervandam Deus non præcepit 768
R. MENAHEM *Ricanatenſis* de Enocho quid ſentiat 1045. de Sacerdote cœleſti 1043. Schechinam cum Metatore coincedere affirmat 735. de Seculo futuro 1162. quomodo vocabulum Sephiroth explicaverit 1095. ſq. 1102. ſanctitatem & myſterium quærit in numero ſeptenario 1046
MENDACIUM totum implevit mundum 15
mendacii notam Chriſto pingere non dubitavit Libelli cujusdam famoſi autor 611
MENSIS *Niſan* miraculis conſpicuus dicitur apud Judæos 906
MERCATORES emtores menſura defraudare non debent 129
MERCES mercenariorum ultra tempus detineri non debet 101
mercedem ſuam receperunt &c. 66.67.142
MERCENARIORUM genera deſcribuntur 101. eorum jura ibid.
MERCIMONIA Judæorum cum Ethnicis reſtricta 892
MERETRIX *Rahab* octo ſacerdotum mater dicitur 40
MERITUM CHRISTI quomodo labefactent Papiſtæ 886. ad omnes ſe extendit homines 890
MESSIAS promiſſus & Judæorum Rex eſt Chriſtus 582. ardentibus deſideratur a Judæis precibus 654. quomodo appellatur 14. 30. 31. Joſephi filius vocatur 12. præcipuum totius N. T. argumentum eſt 11. an charior ſit Aarone 13. a Rabbinis Chivora dicitur 30. alter David vocatur 31. cur dicatur ſervus Dei 135. hunc retardare dicuntur proſelyti 654
MESSIÆ *adventus in carnem* multis Rabbinorum traditionibus expoſitus fuit 11--36. quando ſit expectandus 11--36. 163 quomodo ſit comparatus 116. 117. quid ex Rabbinorum ſententia illum retardet 17. 22 36
dies cur extremum dierum vocentur 1145. illorum notitiam Deus ſibi ſoli reſervavit 127
mors ejusque cauſa a Rabbinis traditur 8. 12
officium quod maximum ſit 1174
mediatorium quomodo ab antiquioribus Hebræis fuerit deſignatum 1107. 1108 1140
regnum quale ſit 1148
tempora in hoc Seculo includuntur 1121. 1122. 1126. 1130. ſqq per Seculum futurum non denotantur 1116 quo ſint referenda 1113--1148. 1150--1153. quamdiu duraverint 1147. 1153. 1154. quomodo Judæi conſiderent 1147. ſq.
Tempora Meſſiæ & hoc Seculum quomodo differant 1126 1169--1171
Tempora Meſſiæ & Seculum fut. quomodo inter ſe differant 1118--1120--1124
MESSIS Feſtum apud Judæos ſolennis 752. hujus Feſti ratio 762. inſtanti Feſti ritus 1016. 1017. dicitur quoque Feſtum Pentecoſtale 763. quando Judæis illud inſtituendum erat 763. 764
METATOR & METATRON ejus ὀνοματολογία 721--729. prorſus idem eſt cum Schechina 733--737. &
Metatoris nomen cui max. tribuatur 731. ſ.
METATRON Nomen quid ſignificet 1047. 1118
MICHAEL quid ſignificet 718. 719. 733. 734. idem eſt cum Schechina 733. ſq.
MIDIAN & MOAB pacem nunquam coluerunt niſi occaſione ſocietatis inter ſe initæ adverſus Iſraelitæ 146
MILITIA duplex eſt profana & ſacra 416
profana quomodo dividatur ib.
ſacra quotuplex ib. ſq.
quomodo vox *militia* in ſacris ſumatur 714 ſq.
MILLIES milleni miniſtrabant ei &c. 227
MINISTER aliorum ſit, qui magnus eſſe cupit 102. 103. in gentibus ſacrificans 1. 76

MINISTERIA a Pontifice apud Judæos M. die expiationis multa erant peragenda 791 varie ſubdividuntur 972. 973. recenſentur 975. 977. 979. 981. eorum ordo a Pontifice obſervare debuerat 974 effectus illorum exoptatus qui fuerit 1010. 1011
Miniſteriorum pontificalium in V.T. 1015. quæ fuerit difficillima & graviſſima 1025
MIRACULA de valvis Nicanoris facta recenſentur 161. 162
MISERIA præfertur victimæ 79. 80
MISERICORDES eſſe debemus 129
Judæorum e captivitate Babylonica in patriam reverſorum deſcribitur 772
MISERICORDIAM exercentes filii ſint Abrahami 155
MISERICORDIÆ *amor* quid ſit 199
MODUS unctionis in inauguratione Pontificis apud Judæos Max. 931
MONETARUM variarum valor 83. 139
MORBI corporis unde ortum ſuum capiant 1083. qui periculoſi fuerint judicati a Judæis 599
ΜΩΡΟΛΟΓΙΑ 201
MORTIS *cauſa* proxima 51
Mortis reos quomodo ſuſpenderit Judæi 122. 123. 157
Mortis tempus Deus hominibus non revelat 159. 160
Mortis timor ad peccata perpetranda nos incitare debet 82
MORTUI dicuntur impii 211. an reſurgant cum priſtinis ſuis maculis, ſ. vitiis 89. quomodo reſurgant, an nudi an veſtibus induti 109. 110. an ſciant quidquam eorum quæ ipſis fiunt 211
MORTUOS quos Ezechiel propheta reſuſcitaverit 230. 231
MORTUORUM *cuſtos* vocatur Duma 3
Mortuorum reſurrectio num major ſit die pluviarum 62. quo tempore ſit expectanda 1121. 1122 1128 1129. quomodo ex Talmud probetur 107. 108. 109. 110. 111. 208
MORTUUS juſtificatus eſt a peccato 170. 178
MOSAICA *Lex* quamdiu duret 18
MOSAICI *ſepulchri* locum nemo ſcit 225
Tabernaculi Sanctum Sanctorum deſcribitur 944
MOSES non in Ebræorum ſed Ægyptiorum ſapientia educatus fuit 265. in ſpeculum aſpexit, in ſpeculum quod illuminavit 191. ex circumciſione agnitus non fuit 302. quot numero ab initio a Deo præcepta acceperit 198. ubi ſepultus jaceat 225. primus fuit & præcipuus, qui de Lepra Hebræorum meminit 1060. multos proſelytos fecit 585. ſanctificandi Sabbathi autor dicitur 570. ſq. Sabbathi diem quietis cauſa ordinavit ibid. eod. Sabbathi ſanctificandi neceſſitatem ipſo naturæ ſ. rationis ductu proſpexit 571
Moſi quocunque voluit tempore, in interiora ſanctiſſimi introire licuit
Moſi Jannes & Jambres reſtiterunt 212. 213
Moſis diffidentia reprehenditur 216
Moſis Legi non contrarium die Sabbathi hominis vitam tueri ejuſdemque periculum 607
Tabernaculum deſcribitur in quot diviſum fuerit partes 936. a Flav. Joſepho dicitur Templum portatile ib.
MOSES & JOSUA optimi Legum interpretes præſumuntur 753
MOSES *Ægyptius* (al. *Ramban*) de immerſione ſub aquas quid ſentiat 236. de introitu Pontificis apud Judæos Maximi in Sanctum Sanctorum quid ſentiat 961. ſ. de officio Pontificis Max. apud Judæos 923. de ritu in Sacrificio, quo die expiationis a Pontifice apud Jud Max. erat mactandum 983. quomodo decem Sephiroth interpretatus fuerit 1073
R. MOSES *Kotzenſis* amictum Pontificis apud Jud. Max. recenſet 1056. modum ungendi Pontificem apud Jud. Max. deſcribit ib. de veſtiendi ritu a Pontifice apud Jud. M. abſolute obſervando ibid.
R. MOSES *bar Nachman* de Angelo Metatro quid ſentiat 723. Michaelem Archangelum

gelum cum Schechina prorſus idem facit 733
MUHAMEDANORUM *lex & modus* divertendi 665. ſq.
MULIER autoritatem in virum uſurpare non debet 210. res morte acerbior eſt 181. quomodo videatur mala 182. num concipiat ſi vir ſtans rem cum illa habeat 43. legem nec diſcere nec docere debet 202. 210
Ethnica a R. Gamaliele in atrio gentium benedictionem accepit 937
quædam Judaica cur filios ſupra modum pulchros progenuerit 53. 54
MULIERI vir debitam benevolentiam reddat 182. 183 184
menſtruatæ æquiparatur eccleſia Judaica 743
MULIERES quomodo apud Judæos fuerint baptizatæ 274. 275. quatuor fuiſſe in mundo tradunt Rabbini 41. ineptæ ſagæ ſunt & adulteræ 186. quo tempore apud Judæos fuerint baptizatæ 285. circumciſionis loco tantum apud Judæos baptizabantur 303. 359. cur & quomodo conceptionem interdum impediant 187. in conventibus ſacris ſeorſim facere, ſeque a viris diſtinguere debent 12. in Eccleſia taceant 193. nudato capite apud Judæos quæ fuerint 190. nudato capite apud Judæos orare non debebant 190
menſtruatæ & puerperæ ad Levitarum caſtra accedere non debebant 937
MULIERUM *atrium* apud Judæos quid fuerit ibid.
MULIERUM *Chaldææ* concupiſcentia nimia & pruritus libidinis 231
MULUS cur Adramelech dicatur 188. cur Anamelech dicatur ibid.
MULUM & EQUUM ſibi fecerunt idolum Sepharvajim 188
MUNDI duratio quamdiu definiatur 1122 in quot dividatur tempora ibid.
MUNDI *duplicis* periodus prima 1180. periodus ſecunda ibid. periodus tertia ibid.
MUNDITIES Phariſæorum 237. 238
MUNDO quid prius creatum ſit 36
MUNDUS non conſiſtit niſi propter halitum puerorum 93. quam ob cauſam creatus ſit 30. ex R. Elieſeris ſententia menſe Tiſri creatus eſt 957. quamdiu juxta Rabbinorum traditionem durare debeat 18. 20
MUNDUS *futurus* quid Hebræorum ſapientibus notet 1175 1176
MUNDUM *duplicem* annotav. Ouwenus 79
R. *Benjamin* MUSAPHIAS de Angelo Metatore quid ſentiat 836
MUTI quare naſcantur 53
MYSTERIUM *Trinitatis* reſpicientia multa & notatu digna R. Meir F. Gabbai annotavit 1092

N.

R. NACHMANIDES de Seculo futuro & diebus Meſſiæ quid ſentiat 1127. 1128. 1137 1138. 1139
NACHUS qui fuerit 171. 172. 173
NASI ſ. NASIR qui fuerit apud Hebræos 1190. 1191
NATALITIA regum quid per illa intelligatur 90
R. NATHAN: de Metatore quam foveat ſententiam 727
NATIONES omnes coram tribunali DEI comparebunt, ut judicentur ſecum opera ipſorum 167. 168
NATURÆ in Chriſto quatenus eſt Θεάνθρωπος duæ dantur 882
NAZIANZENI ſententia de Apoſtolis 749
NEBUCADNEZAR Jeſaiam Sacerdotem ſummum in fornacem ignitam projecit 146
NECESSITAS tollit legem Sabbathi 85. 86. 139
R. NECHORAI traditio de adventu Meſſiæ 15
R. NEHEMIÆ traditio de Meſſiæ adventu 16
NICODEMUS dives admodum fuit 147 quid fecerit notatu dignum 147. 148. cur ad injectam regener. mentionem obſtupuerit 301

NICODEMUS *fil. Gorion* cur ita dictus fuerit 147
NISAN Menſis apud Judæos miraculis conſpicuus dicitur 906. 957
Niſan menſis dies primus principium anni conſtituitur regibus ſc. Iſraelitarum, ac Feſtis 975
R. NISSIM de Seculo futuro quid ſentiat 1155
NIZREPHE domus quid ſignificet in Talmud 4. 5
NOACHUS Sabbathi ſanctificandi præceptum jam habuit 570 illi Deus carnis eſum permiſit 785. ſq. ſeptem illi data ſunt præcepta 167
NOACHIDARUM præcepta qualia fuerint 668
NOMEN præputiatorum quid denotet 303
NOMINA *divina* quæ Chriſto imponuntur eſſentialia 878. nomina divina perſonalia 880
NOVI TESTAMENTI præcipuum argumentum 11
NUDI ſunt amiciendi 118
NUMERI ſeptenarii myſterium apud Cabbaliſtas 744. 745. 1027. 1045
NUMERUS virorum, qui qualibet generatione, juxta Rabbinorum ſententiam faciem divinitatis reſpiciunt 21. 22

O.

R. OBADIAS de *Bartenura* affirmat, quod Pontifices a Joſiæ temporibus non fuerint uncti 932. de lucernis a Pontifice apud Judæos aptandis 981. ſq. de ritu & ceremoniis, quas Pontifex apud Judæos Max. in effundendo vino libaminis obſervare debuit 987. de ſanguinis aſperſionibus quas Pontifex apud Judæos Max. facere debebat 998
OBEDIENTIÆ plus Deo, quam hominibus præſtare debemus 163. 164
OBLIVIO legis divinæ undenam veniat 168
OCULIS etiam nudis ſcortatio committi poteſt 50. 51--55
OCULORUM ſcandalum quomodo ſit removendum 56
OCULUM pro oculo & dentem pro dente &c. 59
ODIO num inimici ſint perſequendi 60. 61
OFFICIUM orantis 223. Pontific. Max. apud Judæos quale fuerit 920. 923
OLEUM in inauguratione Pontificis apud Judæos Max. adhibendum deſcribitur 930 931
Oleum ſanctum a temporibus Joſiæ in Judaica Eccleſia defecit 932
Oleo ſancto a Moſe confecto deficiente in eccleſia Judaica, aliud præparatum non fuit ibid.
OLOR pugnax animal 518
OLUS omne a decimis apud Judæos dandis liberum erat 136
ONKELOS de Schechina quam habeat ſententiam 703. 710
OPERA fides habere debet 222
OPERARIIS os obturandum non eſt 189. 190
OPERARIORUM genera deſcribuntur 101. eorum jura ibid. merces ultra tempus detineri non debet ibid.
OPES in redemptionis humanæ negotio nihil quicquam valent 830
ORGANA humana Chriſtus tanquam verus homo habuit 882
ORATIO hominis non exauditur niſi in Synagoga 94
ORATIONEM prolixam ſacerdos apud Judæos ſummus in Sancto Sanctorum facere non debebat & cur 128
ORATIONI certus an deſtinatus ſit locus 68. 126
ORATIONES pro regibus facere debemus 209. 210
ORANTES officium 213
ORDINES ſeptem Principum ſacerdotum apud Judæos 916
ORDO qualis in Pontifice apud Judæos Max. induendo fuerit obſervatus 928. qui fuerit apud Judæos in templo Dei 913. ſq. 940. ſq. miniſteriorum a Pontifice apud Judæos M. die expiationis peragendorum omnino obſervari debeat 974

ORDO

ORIGENES finem Baptiſmi indicat 298
OSSA omnia tribuum ſecum exportarunt ex Ægypto Iſraelitæ 164
OTIUM damnum infert hominibus 208. 209
OUWENUS de duplici mundo quid ſcripſerit 1179. 1180

P.

PACEM cum omnibus hominibus colere debemus 177. Moab & Midian nunquam coluerunt niſi occaſione initæ inter ſe ſocietatis adverſus Iſraelitas 146
PÆDO BAPTISMUS contra modernos Anti-Pædo-Baptiſtas unde probetur 672
PANE Judæi abſque manuum lotione minime veſcuntur 90. 91. 124
PANES *propoſitionis* num jure comedere David potuerit 84. 85. 86
PANTHIRÆ filius vocatur Jeſus 2
PAPISTARUM hæreſis qui Chriſtum mediatorem ſaltem ſecundum humanam naturam agnoſcunt, exploſa 885
PARABAPTISTÆ qui ita dicantur 260
PARABOLA & ſcientia Buxtorfii de feſto Pentecoſtali 743
PARADISUM quatuor ingreſſi ſunt viri 198
PARAGAUDA ſ. auleum quid ſignificet 11. 12
PARASCEVE quid ſignificet apud Judæos 906. ſq.
PARENTES quomodo filiabus ſuis ſcortandi occaſionem præbere poſſint 201 202. liberos ſuos educare debent in diſciplina & correptione Domini 202. 203
PASCHA quoad vocem, quid ſignificet, explicetur 898
Judæorum ex qua cauſa inſtitutum ſit 897 898. 899. 900 902
PASCHALIS agnus Chriſti typum tantummodo geſſit 904. 905. hunc quomodo aſſare ſolebant Judæi ib. eod.
PASCHATIS *Feſtum* tempus libertatis vocatur 901. ſolis Judæis erat celebrandum 897. 901. 902. ad certum tempus usque celebrari debuit 897. 901. 902 cur abrogatum ſit Paſchatis feſtum Judæorum 897. 904. 905. 907. ſq. quid occaſionem illud eligendi præbuerit 897. 898. 899. 900
PASSIO *Chriſti* hanc non vere ſed per ſpeciem ſaltem factam eſſe, quinam finxerint 871
PASSIONES *Chriſti* quotuplices fuerint 136
PATRES veteris eccleſiæ, quomodo ſe aliosque ad Feſtum Pentecoſtale præparaverint 751
PATRIARCHÆ juxta R. Elieſeris opionem menſe Tiſri nati & mortui ſunt 958
PAULUS APOSTOLUS architectus ſapiens 177
PAUPERES num liberi ſint a Legis divinæ ſtudio 139. 140. 141
PAUSANIAM lidido fame necavit 912
PAX res eſt magnifacienda 135
PECCANDI cogitatio num haberi queat pro peccato 52. 54
PECCATA quotuplicia ſint 1008. 1009. 1092. quomodo lethaliter ægrotus confiteri debeat 223. quæ expiationis die apud Judæos expianda 1008. 1009 1010
Peccata portare quid ſit 887
mundi peccata quomodo Chriſtus portaſſe dicatur ibid.
PECCATA quot ſint (a quibus homo nullo die liberetur) 222
PECCATOR dicitur qui abſtinentia omnis rei ſe affligit 206
PECCATUM committere mortuus non poteſt 170. 171
PECUNIA *eleemoſynæ* non lucrum faciendum eſt
PENTECOSTALE Chriſtianorum feſtum in Judæorum feſtivitatis ſeptimanarum locum ſurrogatum fuit 777 778
PENTECOSTES Feſtum dicitur quoque meſſis ſcil triticeæ, feſtum 763. quibus ſolennitatibus celebratum ſit apud Judæos 740 dies eſt quo Dei lex promulgata fuit 738. 739. 740. 741
Pentecoſtalis Feſti appellationes 744 751.

variæ interpretationes 777. 897. 901. rationes 744. 745
Pentecoſtalis Feſti Judæorum vanitatem diutius ferre Deus recuſavit 755. 758. 777
Pentecoſtali Feſto cur Judæi herbas virides per plateas perque ædes privatas ſparſerint 740. Spiritus S. de altiſſimis datus eſt 741
Pentecoſtalis Feſti propria denominatio 737
PERICULUM hominis die Sabbathi depellere ejusdemque conſervare vitam non pugnat contra legem Moſis 607
PERSONAM Judex aſpicere non debet 221
PETAVII error inſignis 296
PHARAONIS filia num baptizata fuerit ad Proſelytiſmum 264
PHARES nomen quid ſignificet 1040
PHARISÆI Chriſtum profanati Sabbathi arguere conati ſunt 570. Pſeudopoliticis hodiernis ſimiles fuere 577. hoſtes Chriſti fuerunt omnium iniquiſſimi 578. cur cum Chriſto coiverint 577. ſemper crimen falſum Chriſto objecerunt 584. quo ritu ſumſerint cibum 239. 240. 241 munditiei erant ſtudioſi 237 238. cur tantopere in faciendis Proſelytis fuerint occupati 665. quodnam cum Proſelytis inſtituerint examen 649. ſq abjecte admodum de Proſelytis ſentiebant 651. 652. cur Proſelytos habeant ſuſpectos 652. negant quod homo præcepto Sabbathi potior ſit 586
Phariſæis veſtes plebejorum ſunt calcatio 237. quas res judicaverint immundas 237
Phariſæorum ambitio deſcribitur 580. 581. illam Chriſtus ex ipſorum ſcriptis refutat & reprehendit 580- 581. cura de conquirendis Proſelytis 649 -651. juſtitia externa 114. malitia, quam erga Chriſtum foverunt 576. mores deſcrib. 665
Phariſæorum ſectæ Chriſtus non erat addictus 237
Phariſæorum ſtatuta 1055
Phariſæorum & Scribarum hypocriſis 112. 113
PHARISÆISMUS qua in re potiſſimum ſitus ſit 1055
PHARMACUM vitæ & mortis Lex Dei vocatur 194
ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΑΣ Dei immenſæ ſingulare argumentum 787
PHILO de inunctione apud Judæos Max. 930. ejusdem ſententia de Pentecoſtes Feſto 737
R. PHINEAS de Seculo futuro 1155
PHOENICES circumciſionis morem ſervarunt 257
PIETAS omnium virtutum eſt maxima 51. promiſſionem habet hujus & futuræ vitæ 210. 211
PIGRITIA ob damnum fugienda eſt 208. 209
PILATI & HERODIS amicitia reſtaurata 146
PISCIBUS homines comparantur 123. 124
PLUVIARUM dies num major ſit reſurrectione mortuorum 62
POENA *Dei* quando venit in mundum a juſtis incipit 223
POENITENTIA redemtionem efficit 23. raptoris cujusdam quomodo impedita fuerit 145
POENITENTIAM *agere* quotidie debemus 106 agentes pœnitentiam cui ſint ſimiles ibid. pœnitentiam agendam eſſe ipſi ſtatuunt Rabbini 47
PONTIFEX Max. apud Judæos qui fuerit 916. 920. ſqq. die expiationis erat quaſi expiatoris loco inter Deum & populum 970. num omnia die expiationis in Sancto Sanctorum uno introitu peragere potuerit 972. ſq. quo in loco Miniſterium facere debuit 935. 936. qualem expiationis die precationem fecerit 995. quem miniſteriorum expiationis die a ſe peractorum effectum habuerit 1010. 1011. quotuplices expiationis die confeſſiones inſtituat 1011. quos ritus & ceremonias in ſacrificiis die expiatio-

tionis mactandis obſervare debuit 586. 587. 588. 589. quas ceremonias in effundendo libaminis vino obſervare debuit 986. quomodo die expiationis ſortitionem de duobus hircis inſtituerit 991 ſacrificium die expiationis mane mactare debuit 975. ſqq. cur ſanguinem expiationis die in adytum deferre debuerit 1025. cur ſolus in adytum intrare debuerit 1025. ſq. ſuum veſtiendi ritum neceſſario obſervare debebat 929. quali perſona ad dignitatem ſuam evectus fuerit ſ. a quonam inaugurationis ſigna acceperit 934. ſq. aliqua re profanatus miniſterium facere non debebat 919. 920. ſolus in SanctumS. ingredi debeb. 921. 922. 928. omnes cultus die expiationis ſolus peragi debebat ibid. ordinem in miniſteriis die expiationis ſuſcipiendis obſervare debebat 974

PONTIFICEM apud Judæos Max. Synedrium M. elegit & conſtituit 934. ſq.

Pontificem inter *Judaicum & Verum Pontificem Jeſum Chriſtum* diſcrimen 1015. ſqq.

PONTIFICES *apud Judæos Max.* multi ſunt extincti in Sanctiſſimo 995, cur expiationis die brevitati in precandi formula ſtudere debuerint ib. quos in ſacrificiis Deo offerendis habuerint ritus & ceremonias 986. quali confeſſionis formula expiationis die uſi fuerint 100

PONTIFICIS *Judaici* convenientia cum vero Pontifice Chriſto 1114. ſ. officium quale fuerit 919. 920. inauguratio deſcribitur 926. ſq triplicia poſtulabat obſervanda 926. amictus qualis fuerit 926 927. manus implendæ fuerunt 926. præparatio ad munus expiationis die obeundum 1014. ſq. dignitas & munus die decimo Tiſri maxime elucebat 1013. inunctio recenſetur 930. 931. ingreſſus in Sanctum ſanctorum ad certum tempus erat determinatus 955. ſq. 957. erat quotannis tantummodo unicus 959. 964. ſq. miniſteria die expiationis ſuſcipienda recenſentur 975. 977. die expiationis abſolvenda varie ſubdividuntur 972. 973. Succeſſor quis fuerit 924. 925. Vicarius apud Judæos quis fuerit 919

PONTIFICI *apud Judæos Max.* Sacerdotum munus quorumlibet obire licuit 915. quot vicibus ingredi licuit die expiationis in Sanctum ſanctorum 956 974. functiones & miniſteria die expiationis peragenda erant 971. veſtibus aureis induto multa miniſteria die expiationis perficienda erant 971. quid poſt hircum expiationis in deſertum emiſſum fuerit obſervandum 1038

PONTIFICIALIS *muneris* pars quæ fuerit graviſſima & difficillima 1015

POPULI omnes coram Dei tribunali comparebunt ut judicentur ſecundum opera ipſorum 167. 168

PORCIS Margaritas objicere non debemus 74

PORCOS educare cur Judæis non liceat 79

PORCOS & CANES alere vetitum 812

PORTA *ſpecioſa* Templi Judaici 161. 162

POTENTES ſecundum carnem electi non ſunt 176. 177

POTENTIA unum ex Synon. Dei eſt 126

POTUS qui capite apud Judæos plectendis porrigebatur, qualis fuerit 121

PRÆCEPTA quot ab initio Deus per Moſen dederit 198.
apud Judæos in Feſto Paſchatis obſervanda 898. 899
ſeptem Noachus dedit 167. quæ fuerint 668. ſq.
propter ſanitat. transgredi licitum eſt 600

PRÆCEPTUM omne legis divinæ, quod habet promiſſum donum mercedis, juxta Rabbinorum ſententiam, promiſit reſurrectionem mortuorum 54.
Dei præceptum immaculatum ſervari debet 212
Sanctificandi Sabbathum quando datum ſit 570. num homine potius ſit 587. 589

PRÆPUTIUM res contemta eſt 169

PRÆPUTIATORUM *nomen* quid denotet 303

PRÆSES *Synedrii Magni* apud Judæos 188. ſqq.

PRÆSENTIÆ *divinæ* indicium vocat eccleſia Judaica Schechinam 749
PRAXIS num præferenda ſit Theoriæ 220
PRECATIONEM qualem pontifex apud Judæos Max. expiationis die fecerit 995
PRECES pro regibus facere debemus 209. 210. ſtatui præſenti accommodandæ ſunt 764. preces facientis officium 223
hominum non exaudiuntur niſi in Synagoga 94. perverſæ ipſis damnum ſæpe conciliare ſolent 62. 132. 134. 135
prolixæ nimis rejiciuntur 68. prolixas ſacerdos apud Judæos ſummus in Sancto ſanctorum facere non debebat & cur 128
PRECIBUS faciendis certus deſtinandus eſt locus 68. 126
PRIMI erunt ultimi, & ultimi primi 101
PRIMITIAS a Judæis offerendis quando poſtulaverit Deus 753. 759
PRIMITIARUM *Dies* dicitur Feſtum Pentecoſtale 763
PRIMITIIS aut decimis non negotiandum erat apud Judæos 807
PRINCEPS *mundi* Chriſtus vocatur 1108. *Sacerdotum* 915. 918
PRINCIPES *Ephemeriarum* apud Judæos 916
Liturgiarum apud Judæos 917
PRIVILEGIA proſelytorum 675
PROMULGATIO *Decalogi* quo tempore peracta fuerit 739. 740. cur inter fulgura & tonitrua facta ſit 749
PRONUNCIATIO *Galilæorum* qualis ſit 119
PROPHETÆ omnes in ſpeculum aſpexerunt, quod non illuminavit 191
PROPHETÆ Ezechielis viſio de mortuorum reſurrectione num ſit veritas, an parabola 229 230
PROPHETA quinam in codice biblico primo ponendus ſit 119
Ezechiel quos defunctos reſuſcitavit 230. 231
PROPHETIS num licuerit in Sanctum ſanctorum introire 955
PROSELYTI num Abrahamo & Saræ opera fuerint converſi 264. tempore Meſſiæ recipiendi 660. 661. apud Judæos ſumma cura audaciaque conquerebantur 662. quomodo a Phariſæis fuerint examinati 649. ſq. parvi æſtimabantur 651. 652. cur ſuſpecti habebantur apud Judæos 632 ſunt Iſraelitis graves 655. Meſſiam retardare dicuntur 654. quales recipiebantur ab Hebræis 650. 656 ſq. quando ad baptiſmum admiſſi fuerint 283. 284. baptizandi quot habere debuerint teſtes 284. 285. quem habuerint ex initiationis baptiſmo effectum 286. 287. olim apud Judæos recipiendi varios habuerunt fines 658. 659. 660
Domicilii quando non amplius fuerint recepti 699
PROSELYTI ὀνομαтоλογία 665. 667. *Synonymia* 667
PROSELYTISSA num facta fuerit filia *Pharaonis* 264. 265
PROSELYTORUM inſignem curam Deus egit 249
media quibus in Eccleſiæ Judaicæ viſcera recepti fuerunt 250
numerus immenſus Davidis jam tempore ad eccleſiam Judaicam acceſſit 262
Baptiſmi origo 287. 300
baptiſma initiationis Conſtantini M. filiorum ætate jam viguit 301
diſtincta genera 667. 668
dignitas 673. ſq.
Privilegia 675
apud Judæos recipiendorum *Finis* qualis eſſe debeat 650
inaugurationis actus apud Judæos 669-673
inaugurandorum *media* 669. 670. 671
jura & leges 675
nomina ib.
Sponſalia apud Judæos nulla ſunt 659
PROSELYTORUM & JUDÆORUM differentia 673 974
PROSELYTOS baptizandi modus apud Judæos 283. 284. 285. 286. multas fecit

Ab-

Abraham 664. item Moſes 665. Jacobus ibid.
PROSELYTUS qui cum Judæis æquali volebat jure frui, legitime baptizatus eſſe debebat 251. 252
domicilii quis ſit 668
Juſtitiæ quid ſit 667
PROVIDENTIAM DEI Luciani arrodere conatur 611
PSAL. XCI, 10. verborum ſenſus & explicatio 7
PSEUDOPOLITICI dicuntur Phariſæi 577
PTOLOMÆUS *Rex* autor fuit verſionis Septuaginta viralis 10
PUBLICANI ut Chriſtum audirent, inſtituere convivia 569. 570. tributum leve reddere debent incolis 93. 94
PUCLICANOS in viam reducere Chriſtus quovis tempore curavit 569. ſq.
PUDOR in homine bonum eſt ſignum 53
pudore ſocium ſuum afficere nemo debet 39
PUERPERÆ in Levitarum caſtra pedem inferre neutiquam debebant 937
PYTHAGORAS Græcis cultum divinum præcepit 574 cultus Sabbathi admodum religioſus fuit ibid.

R.

RABBAN *Johannes* filius Zachariæ & diſcipulus Hillelis 144
RABBANITÆ quid per vocem Sabbath intelligant 758
RABIDI *Canis* morſu læſos quomodo curaverint Judæi 591. ſq. 600
RABBINI dicuntur ſtudioſi ſapientiæ 24. 33. quid per domum Nizrephe & Abedam intelligant 4. 5. Chriſtum multa ex Talmude ſurripuiſſe blaterant 580. ſq. Jeſu diſcipulos ægrotis medelam paratura non admittebatur 8. quid per libros Aven Gilion intelligant 4. 5. Meſſiam Chivora appellare ſolent 30. ipſi ſtatuunt pœnitentiam agendam eſſe 17. pravis ſuis interpretationibus textum Moſaicum pervertunt 61. quomodo reſurrectionem mortuorum probare ſtudeant 107. 108. 109. 110 111. ſponſum cum hoſpitibus nuptialibus liberum a rebus adverſis & triſtibus judicant 80. 81. quæ ſterilitatis ſigna recenſeant 127. 128
RABBINIS ſex res ſunt dedecori 149. 150
RABBINORUM magna apud Judæos autoritas 603
commenta de beſtiis primogenitis 613. explicatio textus Cap. XLVI, 11. Eſ. audite me robuſti corde &c. 196. de Eſaiæ LI; 16. 3. 4. de Jer. XLIX, 7. 4. textus Michæ VII, 8. indicavit tibi, o homo, quid ſit bonum &c. 198. 199. textus Matth VI, 2. mercedem ſuam receperunt &c. 68. 67.
jus prohibet remediis incertæ virtutis minus cognitæ medelam facere 599
malitia & avaritia 6
de *repudio* ſententia 57. 58
traditio de Abrahamo 61. 60. de Rab. Achare 76. 77. 78. de atrio cœleſti, quod coram Deo eſt 22. de angelo mortis 51. de Benjamini juſto 70 71. de claudis, mutis, ſurdis & ſtultis natis 53. de Eclipſi Solis & Lunæ 121. 122. de Rab. Eleaſare 5. 6. 87. 88. de eleemoſynis faciendis 62. 63. 64. 65. 66. 67. de Ezechiele Propheta 229. 230. 231. de fluvio di Nur 227. 228. de Hillele ejusque diſcipulis 144. de Jeſu diſcipulis 8. de Joſua 48. de Juſtis 229. de morte Jeſu ejusdemque cauſa 8. 12. de Meſſiæ adventu 11. 36. de muliere quadam, quæ filios ſupra modum pulchros progeneravit 53. 54. de quatuor mulieribus 41. de mundi hujus duratione 18. 20. de Nicodemo 147. 148. de porcis 79. de numero præceptorum per Moſen a Deo traditorum 198. de precibus faciendis 68. 69. de Salathiele filio Jechoniæ 43. de ſanguine Zachariæ 114. de templo 115 116. de valvis Nicanoris 161. 162. de vermiculo Schamir 228. de 36. viris,

qui

qualibet generatione faciem divinitatis recipiunt 21. 22 de viro quodam Nacho 171 172. 173. de meretrice Rahab 40. 41. de Rabb. Tabuth 15. de Rab. Joſua 4. de Thamar 37. 38. 39
RADIX & RAMUS quid ſignificent in Talmud 98
RAHAB Meretrix octo Sacerdotum mater dicitur 40
RALBAN de Sancto Sanctorum in Tabernaculo Moſis 944. ſq.
RAMBAM de inunctione Pontificis apud Judæos Max. 931. de veſtitu Pontificis apud Judæos Max. 26. 28
RAPTORIS cujusdam pœnitentia impedita fuit & quomodo 145
RAPTORES & mutuo dantes in uſuram quam reſtituerunt, non recipiunt ab eis 145
RASCHI de Adonai quam habeat interpretationem 719. verborum verſ. 8. cap. XVI. Deut. illuſtratio 738
RECTORES *Scholarum Hebraicarum* quibus titulis gaudebant 1203. ſq. officium illorum quodnam fuerit 1207. ſqq.
REDEMPTIO humana arduum atque excellens fuit negotium 830. ſq. a quo & quomodo inſtituenda fuerit 852
vid. SATISFACTIO CHRISTI
REGES precibus noſtris includere debemus 209. 210
REGI quot numero uxores ducere apud Judæos licuerit 95. 96
REGIÆ *poteſtatis* utilitas 209. 210
REGNUM *coelorum* num ſit infantum 98. 99
Dei non venit cum obſervatione 144. 145
Domus Davidicæ lunæ comparatur 104. 1041. ſqq.
Meſſiæ quale ſit 1148
REGUM *natalitia* quid ſignificent 90
REMEDIA incertæ virtutis minusque cognitæ adhibere vetat Jus Rabbinorum 599
REMISSIO absque ſanguinis effuſione non fit 216
RES *mortis* quomodo Judæi ſuſpenderint 122. 123. 157
REPUDII Etymologia 678
Synonymia 678. ſq.
Exiſtentia 678
lex & modus apud Ebræos 679. 687. ſq. apud Romanos, 679. ſq. apud Græcos ib. Arabes ib. apud Chriſtianos 682. ſqq. apud Athenienſes 678. apud Muhamedanos 686. 687
Æquitas 690. ſqq.
circumſtantiæ & ſolennitates apud varias gentes 693. ſqq.
cauſæ impellentes 695. ſqq.
Effectus 698. ſqq.
primus autor quis fuerit 680
REPUDII & DIVORTII differentia 678. ſq.
REPUDIA admodum gravia ſunt 95. 96. matrimoniorum inconſtantiam produxere 679 ſqq.
REPUDIANS uxorem ſuam Spurius Carbilius Ruga reprehenſione nec apud Romanos nec Græcos caruit 680
REPUDIANDI divertendique jus & poteſtas temporis progreſſu liberior facta fuit 680. ſqq.
REPUDIORUM æquitas ab uxore marito mittendorum 690. ſqq.
RES ſeptem prius creatæ ſunt quam mundus 36
ſeptem latent homines 37
quas Phariſæis judicaverint immundas 237
RES contemta eſt præputium 169. 170
RESPUBLICA *Romanorum* cur tamdiu floruerit 556
RESURRECTIO *Mortuorum* a quolibet præcepto legis divinæ quod habet promiſſum mercedis, dependet 54. num major ſit die pluviarum 62. quomodo ex Talmude probetur 107. 108. 109. 110. 111. 208. quo tempore ſit expectanda 1119. 1120
RESURRECTIONIS Chriſti Feſtum in locum Judæorum Paſchatis ſurrogatum fuit 897

RE-

RESUSCITATI an reſurgant cum priſtinis ſuis maculis ſ. vitiis 89
REUS *capitalis ſupplicii* quomodo & quo tempore apud Judæos interfectus fuerit 118
REX *Judæorum* & MESSIAS *promiſſus* eſt Chriſtus 582
RITUS *Judaicus* de agno Paſchali 86 in aſſumendis cibis 239. 240. 241. in effundendo vino Libaminis 87 die expiationis in ſacrificiis a Pontifice apud Judæos Max. & Sacerdotibus Deo offerendis, qui obſervatus fuerit 85. 86 in ſacrificiis, quod a Pontifice apud Judæos Max. die expiationis erat mactandum 88. 89 in ſacrificiis a Sacerdotibus apud Judæos mactandis 84 ſanguinem apud Judæos ad Aram aſpergendi 76 ſegetis hordeaceæ apud Judæos demetiendæ 116 in ſuffitu a Pontifice apud Judæos Max. abſolvendo 804
RITUS *Judæorum* novos Tacitus annotavit 5
RITUM qualem habuerit confeſſio delicti & ſatisfactio apud Judæos 729
ROMANI teſta ſua ſemper religioſiſſime coluerunt 556
ROMANORUM reſpublica cur tam diu floruerit ibid.
ROMULI Lex de muliere repudianda 613
RUPES e qua percuſſa fons erupit aquarum tempore Moſis 289
RUTH quæ fuerit filia, & cur ita appellata fuerit 47
RUTHA a decimis apud Judæos dandis libera erat 136

S.

SABBATHI *cultus* cum ipſius mundi origine initium cepit 572. Pythagoræ & Demoſtheni admodum religioſus fuit 574
SABBATHI *die* num quis bene aut malefacere debeat 585. 588. num opus faciendum ſit ibid. bellum vel inferre, vel depellere Judæi non verentur 601. 602. Jericho urbs a Joſua expugnata fuit 603. ipſimet Judæi labores abſolvunt 593--604. Medicinam exercere an liceat 588. 589. 593. 595. 596. 597. vitas hominum conſervare, eorundemque depellere pericula nequaquam legi Moſis repugnat 607. multi ex nimia ejusdem reverentia periere 611
SABBATHI *diem* Moſes quietis cauſa ordinaſſe dicitur 570. ſq. Deus, ut requieſcerent Iſraelitæ elegit 571. cur Deus celebrandum ordinaverit 572. 573. 574
SABBATHI *Dominus* eſt Chriſtus 583
SABBATHI *iter* quantum apud Judæos fuerit 160. 161
SABBATHI *Præceptum* num homine potius ſit 32. 33. 34
SABBATHI *profanati* Chriſtum reddere reum Phariſæi conati ſunt 570
SABBATHI *ſanctificatio* ex lege naturæ nobis patet 570. 571. quibusvis in terra gentibus commun. eſſe debet 570. 572. 573. 574
SABBATHI *ſanctificandi* præceptum quando datum ſit 570. autor Moſes prædicatur ib. ſq. eandem diem, Deus quem Moſes elegit 571
SABBATHUM de ſenſu hujus vocis Karæi & Rabbanitæ inter ſe litigant 751. ſq. quod Judæi coluere, num vere ſeptimus ab orbe creato dies ſit 576
SABELLIANI quid docent, quando dicitur ſolum Chriſtum eſſe paſſum 886
SACERDOS apud Judæos *ſummus* non prolixam in Sancto Sanctorum orationem facere debebat & cur 128. Sacerdos ſummus qui Sadducæus fuit in Sancto Sanctorum interfectus fuit 164
SACERDOS *ſummus* N. T. ſummo Pontifice V. T. excellentior 861
SACERDOTES *Judæorum* quomodo Lepræ inſtituant examen 1087. quos in ſacrificiis Deo apud Judæos offerendis habuerint ritus 918
SACERDOTES *Idiotæ* & *Gregarii* apud Judæos 916
SACERDOTIBUS apud *Judæos* non licuit Levitarum adminiſtrare miniſter. 913. 914
SACERDOTUM apud *Judæos* quot ſortes fuerint 128. gradus dignitatum 916
SACERDOTUM *Principem* apud Judæos ordines ſeptem 916
SACERDOTUM apud Judæos *Antiſtes* quis ita dictus fuerit 921 *Princeps* 915. 918

SACERDOTUM *Iudaicorum* ingreſſus in Sanctum ſanctorum ad certum tempus erat reſtrictus 955. 956
SACERDOTUM in mactandis ſacrificiis ritus apud Judæos 991
SACERDOTUM apud Judæos Gregariorum amictus qui fuerit 926. 927
SACRIFICIA quibus ceremoniis Deo obtulerint Judæi ſine mactatione, ſanguinisque effuſione Deo non placebant 912. cur mactari eorumque ſanguis effundi debuerit ibid. a Pontifice apud Jud. Max. die expiationis mactanda varios ritus agnoſcebant ib. ſqq.
Supererogatoria quæ apud Judæos fuerint 912.
SACRIFICIA *Judæorum* & FESTIVITATES arcto inter ſe vinculo colligata fuerunt 906
Sacrificia V. T. conciones de Chriſto vocantur 862 quomodo Chriſtum præfiguraverint 856
expiatoria duplicis erant generis 862. qualem Deo præſtiterint ſatisfactionem 856
SACRIFICII die expiationis in V. T. mactati convenientia cum Chriſto 862 in V. T. die expiationis mactati & Chriſti diſcrimen 863
SACRIFICIORUM apud Judæos Deo afferendorum, varii ritus & ceremoniæ 919
SACRIFICIUM expiationis die mane a Pontifice apud Judæos Max. mactari debuit 976
SADDUCÆUS quidam in Sancto Sanctorum ab angelo interfectus fuit 164
SADDUCÆORUM de legis promulgatæ tempore ſententia 873 de ſuffitu die expiationis a Pontifice apud Judæos Max. inſtituenda ſententia 963. 964
Sadducæorum ſecta origo 143
SAGAN apud Judæos quis fuerit 916. Pontificem apud Judæos Max. electum ad dignitatem ſuam evexiſſe creditur 934. ſq.
SALAMANDRA quod ſit animal 188
SALAMANDRÆ ſanguine inunctus non comburitur ibid.
SALATHIEL *filius Jechoniæ* cur ita dictus fuerit 43
SALOMON *Rex* quomodo ligaverit Dæmones, dæmonumque regem 228. 229 an in convertendis uxoribus ſuis, quas nonniſi proſelytiſſas duxiſſe creduntur a Judæis aliquod externum adhibuerit elementum 262. ſimilem cum tabernaculo Moſis proportionem in ſuo, quod fabricavit, templo ſervavit 945. num vermiculum Schamir ad poliendos lapides a rege dæmonum acceperit 228
SALUS *humana* ab æterno Dei conſilio dependet 849
SALUTEM hominum magis curare quam animalium debemus 607
SAMARITANI cum Judæis non habent commercium 149 circumciſionis morem ſervarunt 258
SAMSÆI ſuperſtitioſe de carnis eſu & aliis nonnunquam cibis abſtinent 827
SANCTITAS Lev. XI. quomodo accip. 712
SANCTUM objicere canib. non debemus 74
SANGUIS pars ſacrificii piacularis magna eſſe dicitur præſtantiæ 913
SANGUIS CHRISTI cur dicatur pretioſus 866
SANGUIS *Zachariæ* ſemper ebulliens 114
SANGUINIS *aſperſio* inunctioni in vaſibus tabernaculi apud Judæos conſecrandus fuit adjuncta 639
SANGUINIS *aſperſiones* apud Judæos Pontif. Max. variæ fuerunt adminiſtrandæ 1025
SANGUINIS *effuſio* die expiationis ad fundum Altaris quid ſignificet 1027
SANGUINIS *effuſione* fit remiſſio peccatorum 216
SANGUINIS *fluxu laborantes* Levitarum caſtra attingere non debebant 937
SANGUINEM cur Deus in V. T. pro hominis anima in altari offerendum juſſerit 908. ad aram aſpergendi varii apud Judæos fuerunt modi & ceremoniæ 977-986. 1928
SANITATIS cauſa transgredi poſſunt homines præcepta 600
SAPIENS vir magni eſt æſtimandus 191
SAPIENTES ſecundum carnem electi non 176

SAPIENTIA *Græcorum* rejicitur 11
SAPIENTIÆ *ſtudioſi* qui ita dicuntur 24.33 cum nuce comparantur 78.79 quomodo debent eſſe comparati 114
SAPIENTIA *ſtudioſi* quot res ſint dedecori 149.156
SAPIENTIÆ *divinæ & φιλανθρωπίας immenſæ* ſingulare argumentum 786
SATANAS quid ſit 179
SATISFACTIO *pro hominibus* an Chriſto competat ſecundum utramq; naturam 882
SATISFACTIO *Chriſti* pro nobis præſtita, an ſit proprie talis 887. an ad omnes ſe extendat homines 890. ſq.
SATISFACTIONIS *Chriſti* cauſa effic. 849
cauſæ moventes ib.
forma in qua conſiſtat 850
typus fuerunt ſacrificia Judæorum 857. ſqq.
Finis & effectus quinam 862
Autor eſt Deus Trinunus 873
cauſa impulſiva eſt lapſus Protoplaſt. 882
cauſa proëgumena eſt Dei juſtitia & miſericordia 887
materia & obedientia Chriſti activa & paſſiva 893
SATURNILIANI ſuperſtitioſe a toto carnis eſu ſeſe abſtinent 826
SCALIGER magni æſtimat Maimon. 913
SCANDALUM manibus datum quam habuerit apud Judæos pœnam 56
oculorum & manuum quomodo ſit removendum ibid.
SCAPHAN quid ſit 798
SCHAMMAI ſcholæ de repudio ſententia 57
SCHAMIR vermiculus Salomoni a rege dæmonum ad Lapides poliendos traditus dicitur 228
SCHEBATH primus dies apud Judæos principium anni arboribus ponebat 957
SCHECHINA quid ſit 789
cum piis cohabitans ibid.
a Judæis Metator aliquando cognaminatur 733--77. d
SCHECHINAM vocat Eccleſia Judaica divinæ præſentiæ indicium 736
SCHECHINÆ frequens fit mentio per totam ſcripturam V. T. 737
SCHILO cujus ſit nomen 30
SCHOLÆ ELIANÆ traditio de ſex millibus annorum hujus mundi 903
SCHOLARUM amor apud veteres magnus fuit 1201
Hebræi præ aliis curam ſcholarum habuerunt 1203
Tituli quibus olim Directores illarum ab Hebræis coronati ſunt ib. ſqq.
quem titulum hodierni Judæi ſcholarum moderatoribus attribuunt 1206. 1267
qualitates in quibus apud Hebræos Rectores ſcholarum excellere debebant 1207 1208--1212
SCINTILLÆ *igneæ* ex ore Ribbi & Rabi egreſſæ dicuntur 226
SCORTANDI occaſionem præbet conjugibus diſcordia 3. quid virginibus præbere poſſit 201. 202
SCORTATIO nudis etiam oculis committi poteſt 50--55
SCRIBARUM apud Judæos verba plus valebant quam legis 124
SCRIPTORUM antiquitat. figmentum de verbis ore Dei in monte Sinai pronunciatis 432
R SEBA de Feſto Paſchatis rationem explicat 679 de Ægyptiorum cultu loquitur 899
SECTA *Karæorum* deſcribitur 600
SECTÆ *Phariſæorum* Chriſtus non erat addictus 237
SECULUM *hoc ſ.* præſens quid ſignific. 1017
SECULUM *hoc* & DIES MESSIÆ ibid.
SECULUM *futurum* & DIES MESSIÆ quomodo inter ſe differant 1029
SECULUM *futurum* triplex eſt 1030
quomodo expectandum ſit 1031
non denotat tempora Meſſiæ 1033
apud Hebræos ſapientes quid ſignific. 1034
SECULORUM *conſummatio* quid notet 1035
SEGETIS *hordeaceæ* apud Judæos demetiendæ ritus 76
SELDENUS de unguendi ritu apud Judæos conſueto 933
SEMEN *Meſſiæ* quid intelligatur per illud 856

SEPHIROTH etymologia 1202.1003
myſterium 1004.1005
quot ſint numero 1102
omnes nomine Tetragrammato continentur 1006
in quot ordines diſtinguantur 1013
quot temporum differentias in ſe contineant 1097
ſingulæ pluresque literæ a Cabbaliſtis ſingularum pluriumque Sephiroth indicia conſtituuntur 1008
ſunt fons & origo benedictionis quos hominibus contingit 1029.ſq.
in precibus & ſupplicationibus ſunt conjungendos 1030
SEPTEM *res* prius creatæ ſunt quam mundus 36
SEPTEM *res* latent homines 37
SEPTIMANARUM *Feſti* ratio 719 abrogandi rationes 753.769
SEPTIMANARUM *Feſtum* dicitur Feſtum Pentecoſtale 722
eſt pars cultus Levitici 779.773
poſt Chriſtum natum abrogand. fuit 722
SEPTENARII *numeri* dignitas & myſterium apud Cabbaliſtas 720
SEPTUAGINTA VIRALIS *verſionis* autor quis fuerit 10
SEPULCHRETA apud Judæos pro lapidatis, uſtis, gladio & laqueo interemtis 123
SEPULCHRI *Moſaici* locum nemo ſcit 225
SEPULCHRO incumbens lapis quod Talmud eis vocatus ſit 123
SEPULCHRUM *Davidis* Hieroſol. fuit 161
SERACENI ſ. ISMAELITÆ circumciſionis morem ſervarunt 257
SERVITUTEM Ægyptiacam aliæ, præter Judæos gentes non ſuſtinuerunt 805
SERVO ſufficiat, ſi ſit ſicut Dominus 82
SERVUS eſto, primus eſſe qui cupit 103.104
Servus nullus dominis duobus ſervire poteſt 141
ſervus meus proſperabitur Jeſ. LII, 13. quodnam objectum Judæi hujus vaticinii conſtituunt 835.ſqq.
SIGNA Pontificis apud Judæos Max. conſecrandi quæ fuerint 933
SIGNUM *Caino factum* Gen. IV, 15. quodnam fuerit 507
cur a Deo Caino editum fuiſſe ib. ſq.
SILENTIUM eximia eſt virtus 219.220
SILOA an rivuli an fontis ſit nomen 137
R. SIMONI Meſſiæ novi fœderis condendi officium tribuit 776.777
SIMSON an in convertenda uxore ſua, quam non niſi proſelytiſſam duxiſſe a Judæis creditur aliquod externum adhibuerit elementum 263
SINAPI ſemen inſignem profert arborem 89
SINUS *Abrahæ* quid ſignificet 142
R. SIRÆ traditio de Meſſiæ adventu 16
SOCINIANI ſatisfactionem Chriſti pro peccatis 887
SOCINIANORUM errores quibus paſſionem & mortem Chriſti vicariam ſummo ſtudio annituntur evertere; quomodo refelli poſſint ib.ſqq.889
SODOMITARUM in nuptiis mos 107
SOLATIA maxima Deus judiciis ſuis acerbiſſimis adiniſcit 787
SOLATIORUM DEI judiciorumque acerbiſſimorum finis ibid.
SOL juxta Rabbinorum traditionem ob quatuor res eclipſin patitur 122
SOLIS eclipſis num juxta Rabbinorum ſententiam toti mundo malum ſit ſignum 121
SOLIUM Dei glorioſum cur ſæpius in aere vel ſuper nubes locetur 316 ſq.
SORTATIO quomodo a Pontifice apud Judæos Max. die expiationis duobus hircis inſtituta fuerit 990.ſqq.
SPIRITUS revertit ad Deum qui dedit illum 117.118
SPIRITUS *judicii* & SPIRITUS *ardentis* Jeſ. IV, 14. explicatio 791.792.793
SPIRITUS S. cur in ſpecie columbæ apud Chriſti baptiſmum apparuerit 314.ſqq.
an per Schechinam Ebræorum poſſit intelligi 709
non commorat. in corde pecc. mancip. 711
eodem die quo Legem Moſes accepit, datus eſt de altiſſimis 710
SPIRITUUM præfectus dicitur Duma 36
SPLENDOR *juſtorum* Solis ad inſtar erit 89

SPONSALIA *Proſelytorum* apud Judæos nulla ſunt 659
SPONSALIUM & *matrimonii* jura apud Judæos 44
SPONSUM cum hoſpitibus nuptialibus Rabbini liberum a rebus triſtibus & adverſis judicant 80. 81
SPUTUM craſſum coram magiſtro ejectum mortem producebat 120
STADÆ *filius* quis fuerit 1. 2
STATUTA Phariſæorum 1055
STERILITATIS ſigna quæ recenſeant Rabbini 127. 128
STOLÆ *Archieraticæ* deſcribuntur 927
STRUCTURA templi, quod Herodes rex apud Judæos extraxit, pulchra & mirabilis 4. 6. 115. 116
STUDIOSI *ſapientiæ* qui ita dicantur 24. 33. cum nuce comparantur 78. 79. quomodo comparati eſſe debent 114
STUDIOSO ſapientiæ quot res ſint dedecori 140. 150
STULTI quare naſcantur homines 52
STULTITIA Judæorum deſcribitur 607
STYLI *Apocalyptici* cum Cabbaliſtico convenientia 1091
SUFFITUS materia, quam Pontifex apud Judæos Max. igni injiciebat, deſcribitur 979.
SUFFITUS a Pontifice apud Judæos Max. & ſacerdotibus abſolvendi proceſſus & ceremoniæ 987. ſqq
SUILLA CARO difficilis eſt digeſtionis & peſſimi nutrimenti 590. ſq.
SUILLAM *carnem* Judæi mulieri gravidæ ſuadent 591
SUPPELLEX ſacræ tabernaculi Moſis & & templi Salomonis & templi ſecundi deſcribitur 939. 940
SUPERBIA Judæorum 169 170
SUPERBIA inſigni & faſtu inflabantur Judæi 605. 606
SUPERBIAM fugere debemus 112. 113. 139
SUPERBUS cum cadavere comparatur 112
SUPERSTITIO Ægyptiorum deteſtanda Feſti Paſchatis eligendi occaſionem præbuit 898. 899
SUPERSTIOSA apud Phariſ. lotio vaſor. 114
SURDI quare naſcantur 53
SUSPENDIUM apud Judæos quomodo fieret 122. 123. 157
SUSPICIO hominum nimia nil boni efficit 3. 96. 97
SUUM uſus cur Judæis interdictus ſit 590. ſq.
SYMBOLA ac Feſta Judæorum num Chriſtianis liceat celebrari aut recipere 757
SYNEDRIUM *Magnum Hieroſolymitanum* in quo conſiſtebat 1186. ſq. nomen quo olim Hebræorum Magiſtri illud inſignibant 1187. quænam res ibi agebantur ibid. cui ſummum hoc tribunal ſubjectum ſ. quis Præſes illius fuerit 1188. ſq. illud poteſtatem excommunicandi habebat 626
Pontificem apud Judæos Max. eligebat & conſtituebat 634. ſq.
SYNEDRII apud Judæos majoris quot fuerint Judices 141
SYRI circumciſionis morem ſervarunt 257
SYRUS contenta arcæ fœderis, in Eccleſia Judaica, deſcripſit 948

T.

TABERNACULUM *Moſis* deſcribitur 937. ſ. in quot dividatur partes 937 a Joſepho dicitur templum portatile ibid
TABERNACULORUM Feſti apud Judæos ſolemnia & ceremoniæ 153. 154. 155
R. TABUTH commiſſo mendacio filios ſuos amiſit 15
TACITUS ritus Jud. novos recenſuit 1005
TALIO unde derivetur 809 ſenſu lat. quid denotet 812 appellat. ſyn. 814 an ſit licita 826
TALMUD quid habeat de lingua græca. 9. 10
TALMUDICI crucis figuræ efficaciam fugandi dæmones adſcribunt 1015 quam foveant de manuum impletione ſententiam 1025 Jonathan paraphraſtes chaldæum majeſtatis divinæ participem prædicant ac Moſen 979 pravis ſuis interpretationibus textum Moſaicum pervertunt 61
TALMUDISTARUM commenta de beſtiis primogenitis 47 opinion. de inſtituendorum abrogandorumque Feſtorum cauſa 17. 18 ſententiæ de meſſis Feſto offer. 615

R. TANCHUMÆ de Sec. fut. ſententia 1029
TARDI ad loquendum eſſe debem. 219. 220
TARGUMISTÆ de Schechina quam foveant ſententiam 723
TARQVINII regis familia ob libidinem ex urbe ejecta fuit 823
TELONIUM dandum eſt 92. 93
TEMPERAMENTA hominum differentiam lepræ Hebr. morbi conſtituunt 912
TEMPLI *Herodiani* apud Jud. pulchra & mirabilis ſtructura 46. 115. 116. deſolatio 116
TEMPLI *Judaici* porta ſpecioſa 161. 162
TEMPLI velum tempore mortis Chriſti fiſſum deſcribitur 122
TEMPLUM quale Herodes rex apud Judæos exſtruxerit 46
TEMPLUM *Judæorum* deſolatum multis ceremoniis feſtisque alias celebrandis finem impoſuit 713
TEMPORA refrigarii a conſpectu Dei 163
TEMPORA Judæi ſecundum lunam metiuntur 121
debiti conjugalis exhibendi 184
διοϱθώσεως ſ. correctionis 611
legis datæ dicitur Feſtum Pentecoſtes 630
mactationis certum in ſacrificio a Pontifice apud Judæos Max. expiationis die erat conſervandum 916
matrimonii ineundi apud Judæos 129. 187
TENTATIONIS poteſtate David Judæorum Rex ſemet ipſum ſubjecit 69
TERMERIUM *malum* quid 504
TERMINUM vitæ Deus nemini revelat 159 160
TERRÆ toti Iſrael conveniret, ut eſſet locus altaris 226
TESTAMENTI *Novi* præcipuum argumentum Meſſias eſt 11
TESTES quot numero in baptiſmo Proſelytorum adfuerint 282. 285
TEXTUS Amos V, 7. explicatur 14
THALES *Mileſius* omnibus modis conjugium averſatus fuit 837
THAMAR cur ſcortata ſit 37: 38
THEBÆ immodico Veneris cultu periere 809
THEODORETUS de Baptiſmo ſalutari ab Ezechiele Proph. deſcripto quid ſentiat 299
THEODOSIUS *Imperator* repudiandi poteſtatem liberiorem reddidit 832 ab Ambroſio excommunicatus fuit ibid.
THEOLOGUS per excellentiam ita dict. 603
THEOPASCHITARUM error circa paſſionem Chriſti 882
THEOPHYLACTVS quod per τὸ ἅγιον κοσμικὸν Ebr. IX, 1. intelligat 782
THEORIA num præferenda ſit Praxi 110
THRONVS *Dei* cur in aere vel ſuper nubes ponatur 418
gloriæ divinæ eſt altare 226
THESAVRARII apud Judæos qui fuerint 508
THURIBULA in Eccleſia Judaica adhibita deſcribuntur 922
THURIBULI uſus in eccleſia Judaica quamdiu expiationis die duraverit
TIARAS Pontificis apud Jud. Max. deſcribitur
THIBERIADIS denominatio ejusdemque ratio 151
TIBICINES Judæi magni æſtimarunt 81
TIMOR mortis ad peccata perpetranda nos allicere non debet 82
TISRI menſis apud Judæos multis ſolemnibus nobilitatus fuit 916 principium anni ap. Judæos (annis gentium ac mundi computandis,) dimiſſionibus, Jubilæis plantationi ac oleribus conſtituebatur ibid.
TITULUS *Apoſtolorum* a Script. S. quam Ebræorum monumentis abunde declaratur 392
TRADITIO *Rabbinorum* de *Abrahamo* 61. 62 de Rab. *Achare* 76. 77. 78. de angelo mortis 51. de atrio cœleſti quod coram Deo eſt 22. de Benjamine Juſto 70. 71 de claudis, ſurdis, mutis ac ſtultis natis 53 de R Eleaſare 5. 6. 87. 88. de eleemoſynis faciendis 62. 63. 64. 65. 66. 67 de R. Elieſere 143 de Ezechiele propheta 229. 230. 231 de Fluvio di Nur 227. 228 de Hillele ejusque diſcipulis 144 de R. Joſua 4 de Joſua fil. Nun 48 de Juſtis 229 de meretrice Rahab 40 de morte Jeſu, & diſcipulis ejus 7. 8. 12 de hujus mundi duratione 18. 20 de muliere quadam, quæ filios ſupra modum pulchros progeneravit 53. 54 de quatuor mulie-

mulieribus 42 de Nicodemo 147. 148 de numero præceptorum per Moſen a DEO traditorum 198. de precibus faciendis 68. 69. de Salathiele fil. Jechoniæ 43. de ſanguine Zachariæ 114. de ſolis & lunæ eclipſi 121. 122. de templo 115. 116. de valvis Nicanoris 161. 162. de vermiculo Schamir 228. de 36 de viris, qui qualibet generatione divinitatis faciem recipiunt 21. 22. de viro quodam Nacho 171. 172 173. Scholæ Elianæ de ſex millibus annorum hujus mundi 720. de porcis 79. de Meſſiæ adventu 11--36. de rege Herode 44. 45. 46. de Thamar 37. 38. 39

TRIBUTUM leve reddere debent publicani incolis 93. 94

TRIENS quid denotet in Talmud 99. 100

TRINITATIS de myſteriis multa & notatu digna R. Meir fil. Gabbai annotavit 972

TRISTES & *Melancholici* Dei præſentia non fruuntur 203

TROGLODYTÆ circumciſionis morem ſervarunt 257

TROJAM immodicus Veneris cultus deſtruxit 819

TURPE eſt Doctori cum culpa redarguit ipſum 73. 74. 169

TURPILOQUIUM 201

U. V.

ULCERIS & ADUSTIONIS differentia 892

ULCERIS cauſæ ib.

ULTIMI erunt primi 101

ULTIONEM quando Deus ab homine ſumat 114. 130

UNCTIO Pontificis apud Judæos Max recenſetur 906 quo tempore fuerit inſtituta 907

UNGVENVUM in inauguratione Pontificis apud Jud. Max. adhib. deſcribitur 1012

UTILITAS circumciſionis 169. 170

VACCAM ſi quis vendiderit non etiam vendidit pullum ejus &c. 104

VALENTINIANI Chriſtum humanam ſuam naturam de cælo ſecum tuliſſe ſomn. 842

VALENTINIANUS *Imperator* divertendi poteſtatem liberiorem reddidit 812

VAPULATIO apud Judæos quænam pœna 713

VAS *aſperſorium* in manuum lotione apud Judæos adhibitum 242. 243

cum fiſtula ὑδροχόντος in lotione manuum apud Judæos adhibitum 243. 244

VASA num tempore ſecundi templi apud Judæos inungenda fuerint 246

exilii quæ per hæc intelligantur 195

lotioni manuum apud Judæos deſtinata 242 243. 244

VASORUM *inunctio* a Moſe facta explicatur 245. ſq.

lotio apud Phariſæos ſuperſtitioſa

VATICINIUM Jeſ. Cap. LIII, 10 quomodo a Judæis veteris Synagogæ interpr. 800. ſſ. recentiores Rabbini quomodo explicant 807. ſſ. quænam ratio, ut Judæi recentiores ab opinione veteris Synagogæ, in explicatione hujus vaticinii veritate recedunt, eamque rejiciunt 810

VELUM templi tempore mortis Chriſti fiſſum deſcribitur 122

VENERIS immodicus cultus Tarquinii regis familiam, Pauſaniam, Hipparchum, Cambyſem, Dionyſium interfecit 893 multas respublicas, multas urbes, totasque mundi partes delevit ibid.

VERBUM *Dei* aroma ſ. condimentum vocatur 194. cum principe comparatur ibid. animæ pabulum eſt 289. pharmacum dicitur vitæ & mortis 194. non audire ſolum ſed & facere debemus 220. 221. ſperni non debet 213. 214. quomodo ſpernatur ib. eod. a Chriſto Judæis ad montem Sinai conſiſtentibus promulgata fuit 289

VERECUNDE *ambulare* quid denotet 199

VERITAS ferme nulla eſt in mundo 15

VERMICVLVS *Schamir* Salomoni a rege dæmonum ad poliendos lapides traditus dicitur 228

VERSIONIS ſeptuaginta viralis Rex Ptolomæus autor eſt 10

VESTES, inunctio, & manuum impletio ſigna ac media erant in inauguratione Ponti. 912 apud Judæos Max. plebejorum Phariſæos ſunt calcatio 237

VESTIENDI ritum Pontif. Max. neceſſario obſervandum putabant Judæi 914

VESTITVS Pontificis Max. apud Jud. qualis fuerit 1029. ſq.
Sacerdotum apud Judæos Gregariorum qualis fuerit 1020
VIÆ *Dei* imperſcrutabiles 175
VIÆ & portæ ad vitam æternam anguſtiæ 75. 76
VICARIUS Pontifex Max. apud Judæos pontificem electum ad dignitatem evexiſſe creditur 1027. ſq.
VICTIMÆ præfertur miſericordia 79. 80
VIDVÆ circumvagæ 211
VIGILIÆ quot fuerint apud Judæos 90
VINI abſtinentia non ſemper probanda eſt 211. 212
VINUM hilariores loquacioresque reddit homines 19. an alat & confortet 211. 212
Libaminis 1085 a Pontifice apud Judæos Max. quomodo effundendum fuerit ibid.
VIR uxori debitam benevolentiam reddat 182. 183. 184. unusquisque propter fornicationem ſuam habeat uxorem 179. 180. 181. quilibet uxorem ſuam, ut corpus ſuum diligere debet 201. 202
VIR *ſapiens* magni æſtimandus 191. Deus vocatur 129
VIRI ne ſint amari adverſus uxores ſuas 206 207. in conventibus ſacris ſe a mulieribus, diſtinguere, & ſeorſim agere debent 12
VISIO prophetæ Ezechielis de mortuorum reſurrectione num ſit veritas an parabola 229, 230
VISUS perſpicaciſſimus aquilæ 117
VITA *æterna* conjugium non admittit 112
VITAM hominis die Sabbathi conſervare ejusdemque depellere periculum minime contrarium eſt legi *Moſis* 1063
VITÆ terminum Deus nemini revelat 159. 160
VITÆ *æternæ* via & porta anguſta eſt 75. 76
VITIA vitiis imbutus alteri approbare non debet 73. 74
VITILIGO qualis ſit morbus 936 hujus prognoſis 950
VIVACITAS carnis quid denotet 924
VULVAM filiarum ſuarum Judæi perforare ſolebant 55. cur & quomodo perforaverint ibid.
VOX Dei quoties facta dicitur ad Moſen, de tentorio conventus 495
cœlitus delapſa in Chriſti Baptiſmate an terribilis & horriſona fuerit 498
in promulgatione decalogi facta, an de tonitru poſſit intelligi 499
UXOR res eſt morte acerbior 181. in quonam homini ſit adjutorium ibid. quomodo viri ſui pœnitentiam protraxerit 145. in virum ſuum autoritatem uſurpare non debet 210. quomodo videatur mala 182
UXOREM ſuam quilibet propter fornicationem habeat 179. 180. 181. quilibet diligere debet ut corpus ſuum 201. 202. vir defraudare non debet 206. 207. dimittere absque ulla cauſa num liceat homini 95. 96. 97. 57. 58
UXORES cur non in vita æterna ducantur 112. quos ducere Regi apud Judæos licuerit 95. 96
nudato capite apud Judæos quæ fuerint 190. apud Judæos orare non debebant ibid.
UXORI vir debitam benevolentiam reddat 182. 183. 184

Z.

ZACHARIAS propheta Spiritus S. donorum diſertus fuit præco 712
ZACHARIÆ ſanguis ſemper ebulliens 114
ZARÆ nomen quid ſignificet 1029
ZEMER quid denotet 612
ZWINGLIANA ἀλλοίωσις quomodo recipienda ſit 812
ZWINGLIANORUM error de paſſione Chriſti ibid.

FINIS.

85/–

1 – 16